

דף	צד	שורה		טעות	תיקון
ג	ב	ד	בהקדמה	להכל	לקבל
ה	א	יח	בבאור	לו	לי
	ב	מב	שם	עז"ה	עד"ה
ז	א	לו	שם	והומר	ושומר
	שם	מב	שם	לשמרו	לשומרו
י	שם	י	שם	אם דברת	אז
יא	שם	ה	שם	ואולין	ואלין
	שם	כז	שם	רוצה	רודה
	שם	לז	שם	ימותו	מתים
יג	שם	ה	במדרש	במותי	במתי
	ב	יח	בבאור	דובר מתוך גרונו	דיבר מתוך גרונו
יד	א	ג	במדרש	איב	האם
טו	ב	יז	בבאור	שהשי"ת	כשהשי"ת
יח	א	ז	במדרש	מפיג	מפיק
כג	שם	ג	שם	אף ד"ת יין ה"ל כן	אף ד"ת כן ת"ל יין
כד	ב	מא	בבאור	אף אתו השכחה	גם אני בשכחה
כה	א	א	שם	במ	שמכת
כז	א	לב	שם	דההשתלשלות	ההשתלשלות
לא	שם	יב	שם	גמכר	הנמכר
לד	שם	לה	שם	יפשיר	יפרשו
לו	ב	ט	שם	וע"ז	וע"ד
לח	א	ב	במדרש	להם	לכם
מ	ב	ג	שם	שקלן	שקפן
שם	שם	כד	בבאור	שקלן	שקפן
שם	שם	כט	שם	ריח נודד	ריח נירד
סד	שם	ז	שם	שבשבילה	שבשבילו
שם	שם	ה	שם	ליאור	ליאור וגלולו
סו	שם	כד	שם	אינו	איני
שם	שם	כה	שם	מילר	מידו
שם	שם	כו	שם	מביא	מהוא
סז	א	יג	במדרש	ר' יודן	ר' יוחנן
ע	ב	לג	בבאור	פשן ישר	משן יקר
עא	שם	לב	שם	ובלובר	ומלובר
עג	א	ו	שם	לבאר על שמים כו'	לבאר על אלא על שמים אחרון שהוא מרבה
עד	ב	יג	שם	ע"ב מחלקות	וי"ב מחלקות
עו	א	ו	שם	ובכונה	והכונה
פב	א	לא	שם	שנאמר	שנאמר (תהילות לט)
פח	שם	ח	שם	דרש זה שהוא	דרש מהוא היכל
צ	ב	לז	שם	גבורים	גדורים
צא	א	יט	שם	ויפרשו	לזה יפרשו
צג	ב	א	במדרש	בעייניך	מעיניך
צח	שם	ג	בבאור	דודי לגני	דודי לגנו
צט	ב	כו	שם	יתנו לבעל הבית	והנו לבן ביתו
שם	ב	כה	במדרש	ירצה ואמר	ירצה יאמר
קא	ב	טז	בבאור	ר"ש ור"י	ר"א ור"י
קג	שם	ב	שם	תכן	יתכן
קד	א	כ	במדרש	שופנים נוספוה מור זה	במשנתו נוספות מור עובר
שם	ב	לז	בבאור	אמרו אי אימר	ר' יודן אמר אי אימר
קו	שם	ו	שם	שמכנים	שמכונים
קיג	ב	לא	שם	זכותו	זכותי

יג ע"ב בביאור בשורה ט"ז שהיתה בסיני ל"ל ויותר נראה שכונתו כמו שאמר לקמן ט"ז ע"ב חזרו להיות לומדים ושוכחים כו' אמרו משה רבינו לוואי נגלה לנו פעם שנ.ת לוואי ישקני מנשיקות פיהו . לקמן אבל פה אל פה אדבר בו ל"ל ויותר נראה שכונתו כמו שאמר לקמן ט"ז ע"א שישקני מנשיקות פיהו מוסב על מה שבקשו ישראל לשמוע מהקב"ה בעצמו ולא מפי משה :

טו ע"א בבאור אבל לא שיפכו אל איזה תועלת חצוני . ל"ל וכמו שאיתא לעיל אבל שלמה א"ל הקב"ה שלמה חכמה שאלת ולא שאלת לך עושר ונכסים כו' :

טו ע"ב בבאור שורה כ"א אבל מכונה בקול ה'. ל"ל או להבות אש מוסב על התורה שהיא מכונה אש על"ה מימינו אש דת למו . וכונת הכתוב שבקול ה' נחצב התורה על הלוחות :

ל ע"א בבאור אלא בינות ירושלים דרש זה כי מה טעם הדבור עם בנות ירושלים . נחסר בדפוס תיבות אלו. לזה אמרו א"ת בנות אלא בינות היינו הסנהדרין כו' :

עה ע"ב אבל דבור הוא מפאת שהושפל מעלתו עיין שם. ל"ל ומה שבארו המפרשים שר' איבוא למד מהכתוב ותשת עלי כפכה שכ"פ בגמטריא מאה והכתוב הזה מובא בחגיגה י"ב. הלא לבד שהוא דרש רחוק יש לתמוה מדוע לא הביא ר' איבו הכתוב הזה אם ממנו למד ועליו סמך. שנית שגם בחגיגה שם לא למדו ממנו כי אם שנתמעט קומתו ולא שנתמעט עד מאה אמה . שלישית שנראה שבעלי המדרש לא הסכימו בדרש הזה לאגדת הבבלי כלל . משום שדרשו בב"ר פ' ח' ובפ' כ"א וז"ל שם ומנין שהיה כהללו של עולם שנאמר ותשת עלי כפיך . א"כ נראה בטוב שהם לא למדו מהכתוב לענין גרעון אלא להיפך לענין מעלתו וגובה קומתו קודם החטא. לזה מכל אלה הסתירות אמרתי שהיה כתוב קוף וטעה אחד שקוף פירושו מאה וכתב א"כ מאה אמה . והשבוש הזה הוליך תועה למגיהים לרשום בכל מקום שנזכר זה הענין מאה אמה . והראיה לזה מה שהבאתי לעיל מב"ר פ' י"ב ששם לא יצדק מאה אמה בשום אופן . האחת כי גרעון מאה אמה הוא הנה מפאת קלקולו וא"כ לא יתכן לחשבו בששה דברים שיחזרו לתיקונן ובכ"ל . שנית שבסנהדרין ק' ע"א ובב"ב ע"ה ע"ב איתא שר' יהודה בעל המאמר הזה אומר מאה אמה כנגד היכל וכותליו . ואין לומר שמה שנכתב במדרש שם בדברי ר' יודן כאדם הראשון הוא טעות . ול"ל שם אחר זה בדברי ר' שמעון שאמר מאתים אמה כאדם הראשון . וע"ד שאיתא בסנהדרין ובב"ב שם על ואולך אתכם קוממיות ר"מ אומר בשתי קומות של אדם הראשון ויפרש קוממיות כשתי קומות . זה אינו כי לפי מה שדורש ר"מ קוממיות שתי קומות ולא ידעינן איזה קומות ניחא שאמר כשתי קומות של אדם הראשון . אבל לפי הלשון שבמדרש שר"ש אומר מאתים אמה לא יצדק לומר כאדם הראשון הלא אדם הראשון לא היה אלא מאה אמה . וע"כ מה שאמר ר"ש מאתים אמה משום שיפרש קוממיות קומה של מאות ומעוט רבים שנים וכמו שפירש היד"מ. וגם בתלמוד בבבלי שם מה שיפרש ר"מ קוממיות בשתי קומות לא יצדק ג"כ לומר כשתי קומות של אדם הראשון . האחת הלא לא נזכר בבבלי בשום מקום שאדם הראשון נגרע קומתו עד מאה אמה . שיתכן לומר כשתי קומות של אדם הראשון שמשמע שהוא דבר מבואר ונודע . שנית לא יצדק זה על הכתוב עצמו שירמז בקוממיות לשתי קומות של אדם הראשון . הלא אינו מפורש בשום כתוב שאדם הראשון נעשה קומתו מאה אמה . ואיך ירמז הכתוב לדבר שאינו ידוע ומפורש. שלישית מדוע לא יכשר לר"מ לומר כשתי קומות של היכל וכותליו שזה הוא מבואר . אלא ודאי תיבות כאדם הראשון שם בדברי ר"מ הוא הוספה בטעות . אכן ר"מ מוסב על דברי ר' יהודה שאמר מאה אמה כהיכל וכותליו ודרש ר"מ קוממיות כשתי קומות. היינו כשתי קומות של היכל. לזה מוכח כמו שכתבתי מפאת שהיה כתוב במדרש ונגרע קומתו של אדם ונעשית של קוף וטעה אחד שקוף פירושו מאה וכתב א"כ מאה אמה. והכוכב מתעה הזה נתעו רבים ללכת באופל במקומות שונים :

קטו ע"א שורה ל"א חסר ברתי דרחמי אולי לאפוקי מר"א ור"י שיפרשו בנעלים לשון נעילה וסגירה :

כי בשל קציר. נמשלה בבציר. הדין כרמא כד מקטיף בלא ענתיה אפילו בסמיה לית הוא טב בענתיה הוא טב כך (ישעיה כז) כרם חמר ענו לה איתעביד כרמא חמר זמר לה. נמשלה בבשמים מה בשמים הללו כשהן נלקטין כשהן רכין לחים אין ריחם נודף כשהן יבשים ונלקטין ריחן נודף. נמשלה כיולדה הדא איתתא כד ילדה בלא ענתה לא חייא ולדא כד ילדת בענתה חיי כך כתיב (מיכה ה) לכן יתנם עד עת יולדה· ר׳ אחא בשם ריב״ל אמר (ישעיה ס) אני ה׳ בעתה אחישנה לא זכיתם בעתה זכיתם אחישנה. כן יהי רצון במהרה בימינו אמן:

באור כנפי יונה

והגדה: שלחו מגל כי בשל קציר פי׳ אז הבלחו מגל והחלו לקצור לעת כי התבשל התבואה והגמר: מקטיף הליפה מלשון וקטפת מלילות בידך (דברים כג): אפילו בסמיה לית הוא טב אפילו החומץ שעושים ממנו לא יטיב: איתעביד כרמא חמר זמר לה כשנתבשל הכרם ונעשה יין אז שירו לה: זכיתם אחישנה דעת ריב״ל שהדמוים האלו לא נאמרו כי אם באופן אשר גאולת ישראל תהיה בלא זכות ועל זה נאמר בעתה אולם אם יזכו ע״י מע״ט כל יום ויום זמנה. וכן יהי רצון שיבנה בהמ״ק במהרה בימינו אמן:

ברוך ה׳ החונן לאדם דעת ובינה שחנן גם אותי בדעת עד שמצאתי עוז לעשות באור כמעט על כל המדרש רבה. ועוד הפלא חסרו עמדי לחזק ולאמץ רפיון ידי שאוכל להוציא לאור כעת חלק אחד ממעברי היום יום ד׳ י״ג לחדש כסליו תרל״ז פה ווארשא.

ברוך בן לא״א כמהו״ר יונה ז״ל עטילזאהן מעיר שאקי

בהם בישראל. ודמה לך לצבי. מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה. כך בשעה שישראל עושין רצונו של הקדוש ברוך הוא מביט אליהם בשתי עיניו הדא הוא דכתיב (תהלים לד) עיני ה' אל צדיקים ובשעה שאין עושים רצון הקדוש ברוך הוא מביט להם בעינו אחת. שנאמר (שם לג) הנה עין ה' אל יראיו. על הרי בשמים. אמר רבי סימון אמר הקדוש ברוך הוא המתינו לי עד שאשב בדין על הריהם שהם שריהם שנתונות אצלי בשמים הה"ד על הרי בשמים. אמר רבי יצחק כי הדא ואתה קח לך בשמים ראש. ראש גמלים נושאים זהב ובשמים זהב וסמים. ר' חוניא על הדא דר' יצחק. אין הקדוש ברוך הוא פורע מאומה למטה עד שמשפיל שריה למעלה. ואית ליה חמשה קריין. חד דכתיב (ישעיה כד) והיה ביום ההוא יפקד ה' על צבא המרום במרום ואחר כך על מלכי האדמה. תרין (שם יד) איך נפלת משמים הילל בן שחר. ואחר כך נגדעת לארץ. תלתא (שם לד) כי רותה בשמים חרבי ואחר כך הנה על אדום תרד. ארבעה (תהלים קמט) לאסור מלכיהם בזקים ואחר כך ונכבדיהם בכבלי ברזל. אמר רבי תנחומא לאסור מלכיהם בזקים אלו שרים של מעלה ונכבדיהם בכבלי ברזל אלו שרים של מטה. חמשה (שם) לעשות בהם משפט כתוב ואחר כך הדר הוא לכל חסידיו הללויה. בארבעה דברים נמשלה גאולתן של ישראל בקציר ובבציר בבשמים וביולדה. בקציר הדא חקלא כד היא מחצדא בלא ענתה אפילו תבנא לית הוא טב בענתה הוא טב הדא הוא דכתיב (יואל ד) שלחו מגל כי

באור כנפי יונה

חברים עם עו"ג הקב"ה אומר להם מקשיבים לקולך השמיעני ואיני חושש אלא לך. וזה הוא משום שרה"ק הוא התורה ממליץ ואומר ברח דודי מעו"ג והדבק בישראל. כלומר שלא יחוש לדברי העו"ג: **ורה"ק צווחת ואומרת ברח דודי מעו"ג והדבק בישראל ודמה לך לצבי. מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה כך ההיה פתוחה על ישראל וקמוצה על העו"ג** כנ"ל. ואולם לפי הגירסא שבפנים אי אפשר לפרשו שהתחיל לאמור שרה"ק צווחת ברח דודי מעו"ג והדבק בישראל שמלמדת זכות על העולם בשביל ישראל ומסיים ודמה לך לצבי מה צבי זה בשעה שהוא ישן כו' ובשעה שאין הצדיקים כו' מביט עליהם בעינו אחת. וא"כ מה שהכתוב אומר ודמה לך לצבי אינו מדבר טוב על ישראל. לזה נראה שהמאמר הזה הוא מסורס והגירסא הוא כמו שכתבתי. שזה המאמר כך בשעה שישראל כו' עד הנה עין ה' אל יראיו מקומו לעיל בדברי ר' זעירא. וביאור הענין מהשגחתו בשתי עיניו ובעין אחת. היינו כשאין ישראל עושים רצונו של מקום ואינו משגיח על ישראל אלא בשביל יראיו. אינו מנהיגם אלא ע"י סבות ומסובבים טבעים היינו נסים נסתרים. וע"ד שאמרו ראוים היו ישראל בימי עזרא לצאת ביד רמה כבימי יהושע בן נון אלא שהחטא גרם. וכשישראל עושים רצונו של מקום אז לבד הנהגתו אתם ע"י נסים נסתרים וסבות טבעים. אף כשיעלה הצורך עושה להם ג"כ נסים מפורסמים כנגד ההנהגה הטבעית. **על הרי בשמים כו' שנתונות אצלי בשמים כו'** יפרש על הרי בשמים על השרים שבשמים. ומוסב ר' סימון ור"י שבסמוך על מה שדרשו לעיל ברח דודי מן הגלות ותוציא אותנו ג"כ. ומשיב להם הקב"ה שימתינו עד שישב בדין על השרים שבשמים. שאין הקב"ה פורע מאומה ואומה עד שישפיל שרה תחילה וכמו שאיתא בסמוך: **א"ר יצחק כהדא כו' זהב ובשמים זהב וסמים** המאמר הזה כפי מה שכתוב בפנים רחוק לקבל שום באור אשר יתקבל אל הדעת. ושבוש המאמר הזה מונח על פני המאמר. ואף שמצינו (במלכים א' יו"ד) קרוב ללשון הזה. אולם הלא לא כתוב שם כי אם גמלים נושאים בשמים וזהב לרב מאוד ולא זהב ובשמים זהב וסמים. גם אין שום יחוס להכתוב הזה לכאן. לזה נראה לי שצ"ל **א"ר יצחק כהדא קח לך סמים נטף וכתיב גמליהם נושאים נכאת וצרי. זהו בשמים זהו סמים** וכונתו משום שר' סימון יפרש על הרי בשמים על שרים שבשמים ומוציא תיבת בשמים מפשוטו. לזה בא הוא ומפרש על אותה כונה בעצמה שהיא תשובה מהקב"ה שימתינו עד שיעשה דין בשרי של מעלה אך באופן שיסבול פשוטו של כתוב. ויפרש הרי בשמים הרי סמים היינו שרי העו"ג המכונים סמים כי השר הוא הסם והעין העקרי של האומה. אלא משום שכתוב בשמים ולא סמים לזה טרח להביא ראיה כי בשמים וסמים אחד הוא. וראיתו דכתיב קח לך סמים נטף וגו' וסמים הוא כלל ונטף הוא פרט מהכלל א"כ נטף הוא סמים. וכתיב עוד וגמליהם נושאים נכאת וצרי. ונכאת הוא שם כולל לבשמים וכמו שפירש"י שם וצרי הוא ג"כ פרט אחר כלל א"כ צרי הוא נכלל תחת בשמים. וצרי ונטף אחד הוא כמו שאמר רשב"ג הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקטף. וא"כ כיון שפעם כולל שכתוב נטף שהוא צרי תחת סמים ופעם יכלול אותו תחת בשמים ע"כ בשמים וסמים אחד הוא. וזהו שמסיים זהו בשמים זהו סמים. וכן כאן על הרי בשמים הוא כמו על הרי סמים. ועיין ברש"י בחומש על שני פסוקים הנ"ל ובביאור של רמב"ד וברמב"ן פרשת תרומה וז"ל שם אבל על דעת רש"י סמים שם בשמים כו'. אחר כתבי זה מצאתי ממבאר אחד שכתב מה שאיתא זהב ובשמים זהב וסמים כונתם זהב ובשמים הוא כ"ש זהב וסמים וכן מקודם צריך להיות בפנים בשמים ראש סמים ראש כלומר מ"ש בשמים ראש הוא כ"ש סמים ראש. וכן הוא מ"ש הרי בשמים הוא כ"ש הרי סמים עכ"ל. ומי לא יראה כי דבריו בלי טעם וכיון שר' יצחק יביא ראיה מכתובים כאלה אשר גם שם אינו מבואר וע"ז נאמר ערבא צריך: **ר' חוניא על הדא דר' יצחק כו'** פי' שמביא ראיה לדברי ר' יצחק וכן לדברי ר' סימון שכן מצינו מכמה פסוקים שאין הקב"ה פורע מאומה עד שמשפיל שרה תחילה: **חמישי לעשות בהם משפט כתוב** זה הכתוב הוצג פה בטעות שלבד שאינו ראיה מזה הלא הוא סוף הכתוב של לאסור מלכיהם בזיקים וגו'. וצ"ל **חמישי וינער ה' את מצרים בתוך הים זה שרן של מצרים ואח"כ וישובו המים ויכסו כו' לכל חיל פרעה** שכן איתא בשמות רבה פ' כ"א ועיין בסוף מדרש שוחר טוב: **בארבעה דברים נמשלו גאולתן של ישראל** משום שאמרו לעיל שאמר הקב"ה המתינו לי כו' הביאו זה דאין ליטא תרעומת על הקב"ה מדוע לא יחוש לגאלנו. וזה משום דדבר הנעשה ויצא אל הפועל טרם שנשלם זמנו הראוי לו לא יוצלח ואין לו המשך וקיום: **הדא חקלא** פירוש השדה כשהיא נקצרת בלא עתה אפי' התבן שלה לא יוצלח למאומה: **היא מחצדא** לשון קצירה תרגום זרע וקציר זרעא וחצדא

אחד בנעימה אחת על הרי בשמים בשמי שמים העליונים. ד"א ברח דודי מן הגלות שאנו בה ומתלכלכין בעונות ודמה לך לצבי שתטהרנו כצבי או לעופר האילים שתקבל תפלתינו כקרבן גדיים ואילים. על הרי בשמים. אתא לך לריחא טבא בזכות אבותינו שריחן עולה לפניך כבשמים. לכך נאמר על הרי בשמים. ד"א היושבת בגנים חברים. רבי ירמיה בשם רבי חייא רבה שני חברים שהיו עסוקים בדבר הלכה ונכבשין זה לזה בהלכה עליהם הכתוב אומר (מלאכי ג) אז נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ואין דבור אלא לשון נחת שנאמר (תהלים מז) ידבר עמים תחתנו ולא עוד אלא שאם טעו הקב"ה מחזיר להם טעותן. מ"ט ויקשב ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו וישמע להם ויכתב שהוא כותב על לבם. המד"א (ירמיה לא) ועל לבם אכתבנה ספר זכרון לפניו שהוא מזכירה להם למאן ליראי ה' ולחושבי שמו. א"ר יודן בשעה שישראל קורין בתורה בחבורות קולך השמיעני ואם לאו ברח דודי. אמר רבי זירא בשעה שישראל קורין את שמע בפה אחד בקול אחד בנעימה אחת קולך השמיעני ואם לאו ברח דודי. ברח דודי. אמר רבי לוי למלך שעשה סעודה וזימן האורחין. מהם אוכלין ושותין ומברכים למלך ומהן אוכלין ושותין ומקללין למלך הרגיש המלך ובקש להכנים בהם מהומה בסעודתן ולערבבה. נכנסה מטרונה ולימדה עליהם סניגורייא. אמרה לו אדוני המלך עד שאתה מביט באלו שאוכלין ושותין ומקללין אותך הבט באלו שאוכלים ושותים ומברכים אותך ומשבחים לשמך. כך כשישראל אוכלים ושותים ומברכין ומשבחין ומקלסין להקב"ה מקשיב לקולם ומתרצה ובשעה שעובדי גלולים אוכלין ושותין ומחרפין ומנאצין להקדוש ברוך הוא בעריות שמזכירים אותה שעה חושב הקדוש ברוך הוא אפילו להחריבו לעולמו והתורה נכנסת ומלמדת סניגוריא ואומרת רבונו של עולם עד שאתה מביט באלו שמחרפין ומכעיסים לפניך הביטה בישראל עמך שמברכים ומשבחים ומקלסים לשמך הגדול בתורה ובזמירות ובשבחות. ורוח הקדש צווחת ברח דודי. ברח מעובדי גלולים והדבק בהם

באור כנפי יונה

צבא שתרגום ורצונו תמימי דרך (משלי יא) וצבי באלין דתמימין. וכונת הכתוב ברח דודי ודמה לך לצבי. ברח מישראל לאותו צבא המשבחים לך ברצוי: **בקול אחד** עד"ה (ישעיה ו ג) וקרא זה אל זה ואמר. שאין אחד מקדים לחבירו: **בנעימה אחת** מלשון בשפה ברורה ובנעימה קדושה כולם כאחד עונים וגו': **בשמי שמים העליונים** יפרשו על הרי בשמים אל גובה השמים: **ד"א ברח דודי מן הגלות שאנו בה כו'** הוא ע"ד שאמרו שבכל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם. ולפי זה יפרשו היושבת בגנים על ישראל היושבים בגלות וע"ד שאיתא בירושלמי פרק היה קורא לרעות בגנים אלו אומות העולם. ויאלו פני ה' שיברח מן הגלות ויוציא גם אותנו שהגלות הוא לכפרת עון ואנו מתלכלכים בה בעונות ולכשנצא מן הגלות נתקן דרכינו: **טהרנו כצבי** ומה שאחז הטהרה כצבי משום שבשרו וחלבו כשר לאכילה וכתיב בו הטמא והטהור יאכלנו. ופי' ודמה לך לצבי מדמה אותנו אליך כצבי. ע"ד או כד אבי שפירושו מאבד. ועתה ידעתי כמו הודעתי: **לריחא טבא** פי' ברח לך מן הריח הרע אל מקום הריח הטוב: **בזכות אבותינו** יפרשו על הרי בשמים על זכות האבות שמכונים הרים שריחן עולה לפניך כבשמים. או שמוסב על הר המוריה שריח האבות עולה שם כריח בשמים: **שני חברים כו' ונכבשין זה לזה כו'** ופי' נכבשין שנכנעים זה לזה ומודים זה לזה: **ידבר עמים תחתינו** פי' ישפיל ויכניע וכן אז נדברו וגו' שמכניעים ומשפילים עצמם זה לזה להקשיב ולשמוע מה שיאמר השני. ועיין פירוש רש"י בשבת ס"ג שכתב ל"א הנוחין מנהיגים זה את זה להבנתה של הלכה כמו לך נחה (שמות ל"ב) ודבר תרגום של ינהוג עכ"ל. ויפרשו הכתוב היושבת בגנים חברים מקשיבים וגו' כלומר היושבים בב"כ ובב"מ והם חברים מקשיבים זה מזה לקולך השמיעני אז חפץ ה' בקולם ומקשיב להם: **ולא עוד אלא כו'** קצור לשון יש כאן וצ"ל **ועליהם הכתוב אומר ויקשב ה'** ופי' ויקשב שנדרש לבקשתם: **ולא עוד אלא שאם טעו הקב"ה מחזיר להם טעותם מ"ט וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי ה' ולחושבי שמו. וישמע להם** דרשו וישמע לשון הבנה מלשון כי שומעים אנחנו (מלכים ב יח) היינו שנותן להם דעת ובינה שיוכלו לשוב מטעותם. דלא יתכן לומר שוישמע מוסב על הקב"ה שאין שמיעה הנאמר אצלו פירושו שמיעה חושית כי אם לשון הקשבה והאזנה ומכיון שנאמר ויקשב ה' הלא וישמע הוא למותר. לזה אמרו שוישמע מוסב על החברים שמשמיע להם: **ויכתב שהוא כותב על לבם כו' שהוא מזכירה להם** משום דאין שכחה לפני כסא כבודו ומה צריך לכתוב ספר זכרון לפניו. אלא פירושו שהוא כותב על לבם ומזכיר להם: **קורין בתורה בחבורות** שאין התורה נקנית אלא כשלומדין בחבורה וכדאיתא בפרק הרואה עג הסכת ושמע ובפ"ק דתענית על ברזל בברזל יחד: **א"ר זעירא כו' קולך השמיעני ואם לאו ברח דודי ודמה לך לצבי. מה צבי זה בשעה שהוא ישן עינו אחת פתוחה ועינו אחת קמוצה כך בשעה שישראל עושין רצונו של מקום מביט עליהם בשתי עיניו הה"ד עיני ה' אל צדיקים. ובשעה שאין עושין רצונו של מקום מביט עליהם בעינו אחת שנאמר הנה עין ה' אל יראיו הנה ברח דודי ודמה לך לצבי. א"ר לוי כו'** כצ"ל וכמו שיבואר למטה. והוא נתינת טעם למה אחז הכתוב הדמיון כצבי: **א"ר לוי למלך כו'** ור' לוי יפרש מטעם אחר למה אחז הכתוב הדמיון לצבי. וטעם המשל הזה הוא בא לפרש שמאמר היושבת וגו' מוסב על מה שישראל יושבים בעה"ז המכונה גן וכמו שדרשו לעיל על דודי ירד לגנו עם העו"ג יחד וכולם יחד נהנים מטוב העולם. ולא יחוס הקב"ה מה שהעו"ג ממלאים כריסם מכל טוב שהשפיע להם בזה העולם וידבקו עוד סרה. מפני שמביט אך על ישראל שהם מפארים ומשבחים לשמו ית'. וכגן הזה שלא יאבה להשחית הגן בשביל שנמצאים בו צמחים רעים. משום שיהנה מהפרחים הטובים הנמצאים בו. ולפי זה פירוש הכתוב היושבת בגנים וגו' את ישראל היושבת בגנים חברים

הילל בריה דר' שמואל בר נחמן הרב נוטל אלף ותלמיד נוטל שכר מאתים מה טעם האלף לך שלמה • רבי אלכסנדרי אמר אין הרב נוטל שכר על תלמידו עד שישלימנו לאחרים מה טעם האלף לך שלמה. רבי חייא בריה דרבי אבא דיפו אמר הלומד תורה בצער נוטל בשכרו מאתים ממי את למד משבטו של יששכר ומשבטו של נפתלי שבטו של נפתלי ע"י שהיו עוסקים ולומדים תורה בצער נטלו שכר אלף הה"ד (ד"ה א' יב) ומנפתלי שרים אלף אבל שבטו של יששכר על ידי שהיו למדין תורה שלא בצער נטלו שכר מאתים שנאמר (שם) ראשיכם מאתים וכל אחיהם על פיהם ר' יודן בשם רבי בון אמר הלומד תורה שלא במקומו נוטל שכר אלף ובמקומו נוטל שכר מאתים וממי את למד משבטו של יששכר ומשבטו של נפתלי שבטו של נפתלי על ידי שהיו למדין תורה שלא במקומן נטלו שכר אלף • הדא ה"ד ומנפתלי שרים אלף • אבל שבטו של יששכר על ידי שהיו למדין תורה במקומן נטלו שכר מאתים שנאמר ראשיהם מאתים וכל אחיהם על פיהם: פסוק יג היושבת בגנים חברים מקשיבים לקולך השמיעני. רבי נתן בשם רבי אחא אמר למלך שכעס על עבדיו וחבשן בבית קולין מה עשה המלך נטל כל קצרקטין שלו ועבדיו והלך לשמוע מה הן אומרים • שמע שהיו אומרים אדוננו המלך הוא שבחנו הוא חיינו אל נחסר לאדוננו המלך לעולם אמר להם בני הגביהו קולכם כדי שישמעו חברים שעל גבבם. כך אע"פ שישראל עסוקין במלאכתן כל ששת ימים וביום השבת משכימים ובאים לבית הכנסת וקורין קריאת שמע ועוברין לפני התיבה וקורין בתורה ומפטירין בנביא והקב"ה אומר להם בני הגביהו קולכם כדי שישמעו החברים של גבבם. ואין חברים אלא מלאכי השרת ותנו דעתכם שלא תשנאו זה את זה ולא תקנאו זה את זה ולא תחרחרו זה עם זה ולא תביישו זה לזה שלא יאמרו מלאכי השרת לפני רבש"ע תורה שנתת להם לישראל אינן עוסקין בה והרי איבה וקנאה ושנאה ותחרות ביניהם. ואתם מקיימים אותה בשלום • בר קפרא אמר למה קרא למלאכי השרת חברים לפי שאין ביניהם איבה וקנאה ושנאה ותחרות ומינות ופלגות דברים • דבר אחר היושבת בגנים חברים מקשיבים כשישראל נכנסין לבתי כנסיות וקורין קריאת שמע בביון הדעת בקול אחד ברעה וטעם אחד הקב"ה אומר להם היושבת בגנים • כשאתם קורין חברים אני ופמלייא שלי מקשיבים לקולך השמיעני. אבל כשישראל קורין שמע בטירוף הדעת זה מקדים וזה מאחר ואינם מכוונין דעתם בקריאת שמע . רוח הקדש צווחת ואומרת ברח דודי ודמה לך לצבא של מעלה הרומים לכבודך בקול אחד

באור כנפי יונה

ונתקלקלו יותר ולא נשארו כי אם מאתים : **ונעשו מאתים אלף** ומשום שלא יהיה באמת הכתוב על דברי ה' דרשו שהוא ג"כ תשובה על מאמר האומות ומאתים מוסב להכפיל את האלף. כלומר נתרבו בין האומות ונעשו מאתים פעמים כהנה היינו מאתים אלף ועד"ש (ישעיה נד) כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה' : **הרב נוטל כו'** הוא ע"ד שאמרו בשבועות העדות כל שלמה האמור בשה"ש קדש חוץ מזה האלף לך שלמה. שלמה לדידיה ומאתים לנוטרים את פריו רבנן עכ"ל. ומשום ששלמה למד תורה לכל ישראל וכ"ש ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם. נקטו אותו לדוגמא לכל רב הלומד תורה לזולתו ותלמידים נקראו נוטרים את פריו היינו ששומרים את פיו ללמוד מפרי פיו וע"ד שדרשו על יהושע נוצר תאנה יאכל פריה : **עד שישלימנו לאחרים** דרשו האלף לך שלמה לשון השלמה ומסירה לאחר : **בצער כו'** ע"ד שאמרו לפום צערא אגרא : **שבטו של נפתלי כו'** שהיו טרודים בפרגמטיא ועכ"ז היו עוסקים בתורה : **שרים אלף** ושרים הוא כנוי לת"ח כמו ראשיהם מאתים דיששכר. דאל"כ למה פרט הכתוב מספר שריהם לבד ומספר שבטם לבד ולא כלל אותם במספר אחד כמו בשאר השבטים : **שבטו של יששכר שלא בצער** פי' שלא בצער פרנסה שבט זבולון היה עוסק בפרגמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר כדאיתא בב"ר פ' ע"ב : **שלא במקומן** שהיו נוסעים ממקום למקום לרגלי עסקם עד"ש נפתלי אילה שלוחה : **במקומן** כי שבט יששכר לא זזו ממקומן : **היושבת כו' בבית קולין** בית האסורים : **קצרקטין** אנשי המבצר : **לבית הכנסת** ופירוש היושבת בגנים בבתי כנסיות ובתי מדרשות וע"ד שדרשו לעיל דודי ירד לגנו לרעות בגנים אלו ב"כ וב"מ : **ואין חברים אלא מה"ש** וזה שקראם חברים לפי שאין ביניהם קנאה ושנאה • ולפי זה פירוש הכתוב את ישראל היושבת בגנים היינו בבתי כנסיות וב"מ חברים היינו מלאכים מקשיבים לקולך לזה השמיעני כלומר הגביהו קולכם כדי שישמעו חברים שאצליכם : **שלא תשנאו זה לזה כו'** הוסיפו לומר זאת משום למה מכנה הכתוב את המלאכים בשם חברים לענין השמעת הקול ע"כ לרמז שיהיו כמוהם באחוה ובלא קנאה ושנאה : **ואתם מקיימים אותה בשלום** כלומר לזאת תראו גם אתם לקיים את התורה בשלום ובמישור שלא ימצאו מקום לקטרג עליכם : **בביון הדעת** בכוונת הלב : **בקול אחד** שלא יגביה אחד את קולו יותר מחבירו : **ברעה וטעם אחד** היינו בפירוש ובטעמי המקראות. ועיין ברש"י בסוף פרק בני העיר אצל הקורא בלא נעימה : **כשאתם קורים חברים** היינו בקבוץ אחד ובדעה אחד ובטעם אחד : **אני ופמלייא שלי כו'** ויפרש הכתוב היושבת בגנים וגו' כלומר את היושבת בגנים היינו בב"כ וב"מ כשאתם חברים היינו בחבורה ובאגודה אחת מקשיבים לקולך . כלומר נמצאו אצליכם המקשיבים לקולכם לזאת השמיעני עוד קול ערב כזה . או שדרשו חברים על המלאכים ועל ישראל דחברים עולה לכאן ולכאן וכמו שדרשו על מפני שיבה תקום והדרת וזולתם. ופי' הכתוב היושבת בגנים כשאתם חברים . חברים מקשיבים לקולכם השמיעני : **רה"ק צווחת ואומרת ברח דודי** כלומר ברח מישראל : **הרומים לכבודך** יפרשו ודמה לשון שבח מלשון שאמרו בב"ר פ' ה' לומר למלך דומינו ואפשר הוא מלשון דמינו אלקים חסדך (תהלות מ"ח יו"ד) ויפרשו לגבי לשון רצוי ולשון

וזבות נדות ויולדות הוי לית שוקא נפיק מן גביכון. ורבנן אמרי למלך שמשיא בתו חוץ למדינה אמרו לו בני המדינה אדוננו המלך שבחך הוא ובדין הוא שתהא בתך אצלך במדינה אמר להם וכי מה איכפת לכם אמרו לו שמא למחר אתה הולך אליה ודר אצלה ועמה בשביל אהבתה. אמר להם בתי אשיא חוץ למדינה אבל אני דר עמכם במדינה כך בשעה שאמר הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו לו מלאכי השרת להקדוש ברוך הוא רבש"ע אשר תנה הודך על השמים אישורך הוא שבחך הוא שתהא הודך היא התורה בשמים. אמר להם וכי מה איכפת לכם אמרו לו שמא למחר אתה משרה שכינתך בתחתונים אמר להם הקדוש ברוך הוא תורתי אני נותן בתחתונים אבל אני דר בעליונים ואני נותן את בתי בכתובתה במדינה אחרת שתתכבד עם בעלה ביפיה ובחמדתה שהיא בת מלך ויכבדוה אבל אני דר עמכם בעליונים. ומי פירש זה חבקוק שנאמר (חבקוק ג) כסה שמים הודו ותהלתו מלאה הארץ. רבי סימון בשם ריב"ל אמר כל מקום שהשרה הקב"ה תורתו השרה שכינתו ומי פירש זה דוד הה"ד (תהלים קמח) יהללו את שם ה' כי נשגב שמו לבדו הודו על ארץ ושמים קודם על הארץ ואחר כך על השמים: פסוק יב כרמי שלי לפני. תני רבי חייא למלך שכעס על בנו ומסרו ביד עבדו מה עשה התחיל חובט עליו במקל אמר לו אל תשמע לאביך אמר לו שוטה שבעולם כל עצמו של אבא לא מסרני לידך אלא על ידי שלא הייתי שומע לו ואתה אומר לי אל תשמע לאביך. כך כיון שגרמו העונות וחרב בית המקדש וגלו ישראל לבבל אמר להם נבוכדנצר אל תשמעו לתורת אביכם שבשמים אלא (דניאל ג) תפלון ותסגדון לצלמא די עבדית אמרו לו ישראל שוטה שבעולם כל עצמנו לא מסרנו הקדוש ברוך הוא לידך אלא שהיינו משתחוים לצלם. המר"א (יחזקאל כג) צלמי כשדים חקוקים בששר ואת אמר לן תפלון ותסגדון לצלמא די עבדית ווי ליה להוא גברא באותה שעה אמר הקב"ה כרמי שלי לפני אמר לפניו אותו רשע אלף היו ונתמעטו כאן ונעשו מאתים איש אמר לו הקדוש ברוך הוא אוי לו לאותו רשע להה סרוחה אלף היו ונתרבו כאן ונעשו מאתים אלף. האלף לך שלמה ר' הילל

באור כנפי יונה

על הכרחית התורה שיתן משמים לארץ: **שנוהגות בבני אדם** דרש לקחת מתנות באדם היינו בשביל הלכות שנוהגות בבני אדם. כלומר אף ההלכות הנוהגות בבני אדם היינו בענינים הגופניים היה ג"כ מההכרה לקבלם מן השמים שבאמת שכל האדם נדמה לנרה והתורה לשמש היינו כמו שהנרה אינו מאיר מעצמו כי אם מאור השמש אשר הופיע עליו. כן שכל האדם אינו מאיר מעצמו כי אם מאור התורה המופיע עליו: **למלך כו' עמכם במדינה** נראה שהמליצו בזה להתיר שאלה קשה מסלע ועז מחלמיש לור אשר יפול אגל השכל האנושי. וזה שהשכל יטעון עם שנודה שעלה מן ההכרח לסדר להאדם הדת והיישרה האלקית הזאת. אולם איך הקילה עצמה התורה כ"כ לדבר על הש"ית כדבר על מלך בו"ד ולייחס לו כל מקרי ומשיגי הגופניים. והקשה מכוון במה שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם אשר מכל אלה יצמח שבוש גדול והרוס עתק באמונת ההמון שימלא לבם לחשוב ולומר אשר באמת יעתיק עצמו משמים לארץ ויתקומם במקום וזולת זה. ואין התועלת אשר יצמח לבני אדם מהיישרת התורה שוה לנזק ההרוס ובלבול הדעת ושכלות האמונה אשר יושרש בלב ההוגים בה. וזהו מה שהמליצו שמא למחר אתה משרה שכינתך בתחתונים כלומר כי כל הענינים האלו יביאם לחשוב כי השי"ת העתיק שכינתו ממש מהעליונים ושוכן אתם כמלך בו"ד השוכן בתוך עמו. והיתה תשובתו כי את תורתי כו' כלומר כיון שאני נותן תורתי בתחתונים בל יפלו עוד במהמורות השבושים והאמונות זרות כאלה כי כבר בא בתורה למודים ורמזים ואזהרות להורות להם כי אנכי הנני נעלה ומרומם ומסולק מכל משיגי הגשמים וכל אשר יתיחס להם: **ואני נותן את בתי כו' שהיא בת מלך ויכבדוה** כלומר אכן נאופן כצריך ליפוי התורה וכבודה שתתכבד עם בעלה היינו ישראל ביפיה ובחמדתה היינו שידעו ויכירו כי תורת ה' היא ומאושרים ומוצלחים הם המשתעשעים אתה אתן אותם לנחלה ארץ ישראל אשר עיני השגחתי פתוחות בה תמיד. וכ"ש (דברים י"א) ארץ אשר ה' אלקיך דורש אותה תמיד עיני ה' אלקיך בה וגו': **כסה שמים הודו וגו'** כלומר עיקר כבודי הוא בעליונים ועכ"ז תהלתי ניכר ונודע גם פה למטה וזהו בא"י מפאת השגחתי עליה: **כל מקום שהשרה כו'** ריב"ל פליג על זה ואומר כי עיקר שכינתו ע"י שומרי התורה הוא בתחתונים: **קודם על הארץ כו'** כלומר כי ראשית מחשבתו היתה להיות עיקר שכינתו בתחתונים ואח"כ ע"י חטא אדם נסתלק לרקיע וכמו שאיתא לעיל בפסוק באתי לגני וגו': **כרמי שלי לפני כו' למלך שכעס כו'** טעם המשל וצרכו הוא לישב תיבת שלי הנראה למותר. והמתיק במשל לומר כמו שהמלך אשר מסר בנו ליד עבדו לייסרו על שבבוהו בשה לא היה כונתו להיות כבוש בנו ביד עבדו תמיד אלא עד שייטיב דרכו. כן היתה הכונה האלקית בהגלותו את ישראל בגלות כדי שיתנו אל לבם שייטיבו דרכם. אכן נבוכדנצר טעה לחשוב שכבר הם נתונים לו לצמיתות עד"ה (איכה ד' טו) אמרו בגוים לא יוסיפו לגור פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם. ולזה בא עליהם בטענה שמוכרחים הם לשמוע פקודתו ולסור למשמעתו. וישראל השיבו לו שלא מסרם לידו אלא לשעה לייסרם על החטא זה בעצמו ואיך ישמעו לו להוסיף סרה. ועל זה אמר הקב"ה כרמי שלי לפני. כלומר כרמי שהם ישראל הם שלי תמיד ולא מכרתי אותם לאלופין והם עוד לפני שאף בהיותם בגלות לא יסורו מאחרי. ודבוק להכתוב הקודם שאמר נתן את הכרם לנוטרים וגו' היינו שהגלה אותם לבין האומות. וע"ז אמר עם שהגלתים הם שלי והם לפני וכנ"ל. **צלמי בשרים וגו'** וסוף הענין מדבר שם איך ענשו ישראל בזנות צלמי כשדים ולזה נתחייבו להגלותם לבבל. וראיה מזה על מה שאמרו כל עצמינו לא מסרנו הקב"ה לידך אלא שהיינו משתחוים לצלם. **אמר לפניו כו' ונתמעטו כאן** משום שראש המקרא כרמי שלי הוא כמו שמדבר בעדו והאלף לך שלמה הוא כמדברי זולתו. לזה דרשו שראש הכתוב כרמי שלי וגו' הוא מאמר ה' והאלף לך שלמה הוא מאמר האומות כמכחישים דברי ה' שלא נשאר הכרם בשלמות. היינו שאלף היו לך מקודם כדכתיב החרש והמסגר אלף ומאתים לנוטרים היינו בעודם תחת הנוטרים נתמעטו ונתקלקלו

שלל. ד״א ונות בית הנוה שבבית את מחלקת שלל למטה ד״א הנוה שבבית זה משה, שנ׳ (במדבר יב) בכל ביתי, נאמן הוא ואת נותנה לו והוא מחלקה שלל לתחתונים. ר׳ פנחס ור׳ אחא בשם ר׳ אלכסנדריא כתיב (תהלים ח) ה׳ אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ אשר תנה הודך על השמים ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי תנה הודך אין כתיב כאן אלא אשר תנה הודך הודך הוא אישורך הוא שתהא תורתך בשמים אמר לון לאו לית שוקא נפיק מן גביכון. אמר רבי יודן לאחר שהיה לו בן גידם אצבעים מה עשה הוליכו אצל סרקאריס ללמדו אומנות התחיל מסתכל באצבעותיו אמר כל עצמה של אומנות זו אינה נקנית אלא באצבעים היאך זה שילמד הוי לית שוקא נפיק מן גביכון כך בשעה שבקש הקב״ה ליתן תורה לישראל היו מלאכי השרת מרדין לפני הקדוש ברוך הוא ואומרים רבש״ע אישורך הוא הודך הוא כבודך הוא שתהיה תורתך בשמים אמר לון לית שוקא נפיק מן גביכון. כתיב בה (ויקרא טו) ואשה כי יזוב זוב דמה ימים רבים וכי יש אשה ביניכם הוי לית שוקא נפיק מן גביכון. ועוד כתיב בה (במדבר יט) אדם כי ימות באהל וכי יש מיתה ביניכם הוי לית שוקא נפיק מן גביכון. הוא שהכתוב משבחו (תהלים סח) עלית למרום שבית שבי. א״ר אחא אלו הלכות שנוהגות בבני אדם כגון זבין וזבות

באור כנפי יונה

שעשאן שלוחים לבשר וכמו שכתבתי. ומה שהפס לשון רילה אלו שליחות לבשר משום שמלינו לשון רילה בכעין זה וכ״ש (שמואל ב יח) למה זה את רץ בני ולכה אין בשורה מולאת. וכן מלינו לשון רילה אצל בשורה (בזכריה ב ח) ויאמר אליו רוץ דבר אל הנער הלז לאמור פרזות השב ירושלים: זו התורה וכמו שכתבתי לעיל מב״ר פ״א: נותנה ומחלקת אותה שלל למטה כנ״ל: ד״א ונות בית תחלק שלל הנוה שבבית זה משה כו׳ ואת נותנה לו והוא מחלקה שלל לתחתונים כנ״ל. פירוש שהוא יתן את התורה למשה והוא יחלקה שלל בין התחתונים. וע״ד שאמרו משה קיבל תורה מסיני ומסרה ליהושע ויהושע לזקנים כו׳ ועיין בפרק ר״ע. ומה שאחז הכתוב קבלת התורה בלשון שלל עד״ה עלית למרום שביה שבי וגו׳ שלקה משה את התורה ע״ד שבי ושלל: אישורך הוא שתהא הודך היא תורתך בשמים כנ״ל. דרשו היבה אשור לשון היסור ומשובה כלומר אחר שהודך היא התורה שאת משתעשע בה וכדלעיל לזה שבחך והיסורך הוא שתהא תורתך בשמים. וכדאיתא בפרק ר״ע בענין בשעלה משה למרום כו׳ עיין שם. אולם ענין הויכוח בין מ״ה ובין הקב״ה ומה שהשיבם לית שוקא נפיק מן גביכון כו׳. לא יתכן כפשוטו ורחוק מהקש השכלי וגם הוא סתירה למה שאמרו לעיל בפסוק שמכוני באפיסות וגו׳. אמרו לו מה״ש הרי השעה ליתן להם את התורה כו׳. לכן נראה שאמרו זה ע״ל המליצה. וזה שענין הזה שיופיע השי״ת בכבודו ובעצמו לסדר דת לאישים שפלים קרולים מחומר גם יאמן השכל האנושי לקבלו ויסוב אחור מהאמין. וכמו שענין איוב מה אנוש כי תגדלנו וכי תשית אליו לבך וגו׳ ולו אם יכרע השכל להודות כי אהבה יתירה נודעת לאדם הלזה וחסד אלקים הוסף עליו להגליחו באוסר דת האלקית. הלא החבה הזאת היא מפאת נפש השכלית אשר נפה באפיו א״כ היה מהראוי שתסודר מאתו דת שכלי המיוחס כולו לנפש המשכלת. וזהו מה שהמליצו ואמרו שטענו מה״ש שאישורך הוא שתהא תורתך בשמים. והנה זה הענין מטענות כאלו אשר נמשך מהשכל האנושי שמו לטענה בפי המלאכים כי הכחות השכליות נכונים מלאכים כידוע. והטענה והתשובה האמיתית אשר נדחו בזה כל הטענות וההרחקות כאלו שמו לתשובה בפי השי״ת: לית שוקא נפיק מן גביכון לשון שוק ומקום עסק של משא ומתן כלומר עסק ומשא מתן של ישוב העולם לא נפיק מן גביכון. היינו בדת השכלית אשר תיוחס לנפש המשכלת לבדה לא היה יתכן שיתקומם התבל ויתוקן קיבוץ המדיני. והקב״ה שחפץ ורוצה בקיום מין האנושי ובהיקון התבל על מכונו עד״ה לא תהו בראה אלא לשבת יצרה. ראה שכמו שהוא מההכרח להישיר את נפש המשכלת על פי התישרות התורה באמונות ודעות אמיתיות. כן הוא מן ההכרח לאדם הלזה מפאת רוע שמזגתו והפסד בחירתו להגיח ולסדר לפניו מעשים גופנים מעולים וישרים כאלה אשר יתיחס להועלת עצמו ואשר יתיחס לתועלת הקיבוץ כולו וזהו באמרו לית שוקא נפיק מן גביכון כלומר בדת השכלית לבדה לא יתוקן האדם וכל הארץ אשר הוא יושב עליה: גידם חתוך אצבעים: סראקרוס אורג בגד משי: אינה נקנית אלא באצבעים ולפי מה שבארתי המתיקו במשל הזה עוד דרישה שאלה אחרת שיוכל לפול בזה. וזה לו יהא כי מפאת התשובה הקודמת עלה ההכרח לסדר דת ונימוס לכחות הגופנים ג״כ. אכן לא יעלה הצורך להוריד דת משמים. הלא יספק להם מה שיסדר השכל האנושי לבד כמו שיסתפקו האומות להיות חיים נאותים חייס מדינים בהנימוסים והדתים אשר סדרו לפניהם חכמיהם ומחוקקיהם. ולהתיר השאלה הזאת התיר במשל הגידם היינו שאביו של הגידם בודאי לא נעלם ממנו שבנו הגידם לא יוכלה למלאכה ההיא. אבל חשב שיוכל בנו להשכיל עינה וללמדה ובזה יוכל אח״כ ללמד ולהורות דעת למי שיהיה שלם באצבעותיו איך יעשנה בפועל. והשיבו האומן שכל איש שאינו מוכן לעשות המלאכה בעצמה לא יוכל להשתלם במלאכה הזאת ולא יצליח להבין הענין ע״ל הנכון והראוי. וכן הוא בנמשל כי האיש הלזה הוא גידם וקטוע השכל וא״כ לא היה מהאפשרות שיסדר בעצמו שהיישרה אשר יתיחס לכחות הגופנים. כי מי ידע ערך ושיעור טבע כחות הגופנים אשר יוכל לשער ולהעריך מעשים אשר יהיו מסוגלים ע״ל השלמות לפי טבע וערך כחות הגופנים בלתי ה׳ לבדו אשר הוא עשאם ויכוננם והוא יודע ערך תכונות האדם וכל אופני נטיותיו וכמ״ש הרתי ורבעי זרית וכל דרכי הסכנת וכמ״ש אני ה׳ חוקר לב ובוחן כליות. בידו לסדר מעשים ומדות הנאותות ומהאימות להלקי הנפש וגויה יחד ועיין בכוזרי במאמר ה׳ ובמאמר ג׳ סימן כ״ג ובמאמר חמישי סימן י״ד ובעקרים בפתיחת ספרו ובפרק ח׳ למאמר א׳ ופרק ו׳ ז׳ למאמר ג׳ ובעקידה בשער ע״ז ועוד במקומות מפוזרים: אשה ביניכם כו׳ מיתה ביניכם כו׳ אהזו בנים אלו לומר שאין לכם שום הרגש והכרה בטבע החומר ומשיגיו אשר תוכלו לדעת לסדר מעשים שוים ונאותים לטהר האיש על ידם מהלאתו וטומאתו ולהצילו מרדת שחת אשר עלול לפי טבע יצרו ולפי מקרי ופגעי הזמן: הוא שהכתוב משבחו עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם כנ״ל ומוסב על משה שהוא השיב להם תשובות אלו וכדאיתא בפרק ר״ע. וזה שכתוב עלית למרום שבית שבי וגו׳ פי׳ משה ישובה שהתגושש עם המלאכים ונלחם בטענותיו על

ומצא בו אלף צדיקים שלמים בתורה ובמעשים טובים • דבר אחר כרם זו ארץ ישראל שנאמר (ירמיה ג) ואביא אתכם אל ארץ הכרמל היה לשלמה מלך שהשלום שלו כ"ש (דברים יא) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה . בבעל המון . שהמו אחריה המוני המוניות דמלכוותה הה"ד (יהושע ז) וארא בשלל אדרת שנער אחת טובה ר' חנינא בר יצחק אמר פורפירה בבליה מה בבל עבדה הכא תני רשב"י מלך בבל היה וקנה ביריחו והיה זה משלח לזה כותבות וזה משלח לזה דורניות הדא אמר כל מלך שלא היה לו קצין בארץ ישראל לא היה תופש בעצמו שהוא מלך . נתן את הכרם לנוטרים זה נבוכדנצר איש יביא בפריו אלף כסף הביא איש על פריו וליקט מהן אלף צדיקים שלמים בתורה ובמ"ט הה"ד (מלכים ב כד) החרש והמסגר אלף החרש אלף והמסגר אלף ורבנן אמרי זה וזה אלף דבר אחר כרם זו סנהדרין דתנינן תמן שלשה דברים העיד רבי ישמעאל לפני חכמים בכרם ביבנה וקבלו דבריו • וכי בכרם היו יושבין אלא זו סנהדרין שעשויה שורות שורות ככרם . היה לשלמה למלך שהשלום שלו בבעל המון שהמו אחר הבעל לפיכך באו עליהם המונים שהמו אחריהם המוני מלכים הה"ד (תהלים סח) מלכי צבאות ידודון ידודון • רבי יודן בשם רבי איבי מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי הן מלכיהון דמלאכייא אפי' מיכאל ואפי' גבריאל ידודון ידודון • ר' יודן אמר ידודון מדדין בהם פיטקין המד"א (יואל ד) ועל עמי ידו גורל • ר' יודן בר' סימון אמר ידודון בהליכה ידודון בהזירה • רבי אחווא בריה דרבי זעירא אמר עשאן מרוצין המד"א (שמואל ב יח) למה זה אתה רץ בני וגו' . מהו ונות בית תחלק שלל הנוה שבבית זו התורה ואת נותנה לו והיא מחלקת שלל

באור כנפי יונה

ופירוש נוטרים שומרים היינו שומרים של נבוכדנצר וחביריו וכמו שאיתא לעיל מצאוני השומרים אלו הכשדים : **איש יביא בפריו אלף כסף** הביא הקב"ה עליהם איש זה נבוכדנצר על פריו אלו ישראל ומצא בהם אלף צדיקים שלמים בתורה ובמע"ט המד"א החרש והמסגר אלף כנ"ל ומכונים הצדיקים בכסף כלשון (משלי יוד) כסף נבחר לשון צדיק : ד"א **כרם זו ארץ ישראל כו' המונות דמלכותא** ודרשו ג"כ בבעל לשון ברכה וכנ"ל והמון שהמו אחריה . כלומר שכל המלכים היו נכספים שיהיה להם חלק בא"י . **הה"ד וארא בשלל וגו'** הביאו מזה ראיה שהמלכים היו נכספים אליה : **פורפירא בבליא** כי שנער הוא בבל כ"ש (בראשית יא) וימצאו בקעה בארץ שנער וכתיב שם על כן קרא שמה בבל : **מה בבל עבדא הכא** אין לפרש בשאלתם היא איך ימצא ביריחו אדרה מבבל הלא לא רחוק הוא שימצאו תכשיטי מדינה אחת במדינות אחרות . אלא כונתם מה בבל עבדא הכא כלומר לאיזה צורך הזכיר הכתוב שהיה מבבל . ועל זה מתרץ רשב"י שבא הכתוב לרמוז לנו על מעלה א"י : **מלך בבל היה והיה לו קצין ביריחו** וכמו שאמרו בסמוך כל מלך שלא היה לו קצין בא"י כו' ובב"ר פ' פ"ה איתא אנטיקסר ופי' קצין שר מיוחד מלשון (דניאל יא) והשבית קצין . **כותבות** התמרים שביריחו היו גדלים התמרים טובים מאוד וכן היתה נקראת עיר התמרים (דברים לד ג) . **דורניות** מתנות חשובות ואולי הוא בגד של מין צמר ידוע מלשון ירושלמי דשבת לא בלבש דריגון . וכוונתם שכ"כ היו חשובים פירות א"י שבעבור הכותבות היה שולח לו מתנות חשובים כאדרת שער וזולתם . **נתן את הכרם לנוטרים העמיד עליהם משמורות . איש יביא בפריו אלף כסף הביא עליהם הקב"ה איש זה נבוכדנצר על פריו אלו ישראל וליקט מהם אלף צדיקים** כו' כנ"ל . ופי' נתן את הכרם זו ארץ ישראל לנוטרים שהעמיד עליהם משמורות כ"ש (מלכים ב כד) ותבוא העיר במצור . **החרש והמסגר** אלף ונקרא חרש ומסגר שבשעה שהיו פותחין פיהם נעשו הכל כחרשין ובשעה שסוגרין שוב אין פותחין כדאיתא בפרק המגרש . ודרך אגב יפרשו ג"כ אם היו בס"ה אלף או זה אלף וזה אלף . דתנינן תמן בפרק ב' דעדיות . **למלך שהשלום שלו** כלומר בהם מיוחדין לו עד"ה אלקים נצב בעדת אל . ומפני שהסנהדרין היו מרבים שלום בעולם ע"י התורה וכמו שאמרו ת"ח מרבים שלום בעולם לזאת נייחם אותם הכתוב אליו למלך שהשלום שלו היינו התורה . **שהמו אחרי הבעל** בבעל המון מוסב על ישראל כלומר שהכרם של סנהדרין היו בתוך ישראל שהמו אחרי הבעל . **שהמו אחריהם המוני מלאכים** כנ"ל . כלומר שהמו אחריהם שרי מעלה . והוא בשביל שחטאו ישראל קטרגו עליהם המלאכים ונהרגו מסנהדרין בחורבן בית ראשון ובית שני ודרשו בבעל המון על ישראל ועל המלאכים . **הה"ד מלאכי צבאות ידודון וגו'** הביאו ראיה מזה הכתוב שמצינו שהמלאכים קטרגו על ישראל . **אפי' מיכאל כו'** כלומר אף שהם מליצי ישראל עכ"ז קטרגו עליהם . **פטקים** שליכו פטקי שטנה וקטרוג על ישראל . **ידו גורל** יבואו ראיה שיתכן לפרש ידדון לשון השלכה מלשון ועל עמי ידו גורל . ולפי זה יתפרש סוף הכתוב ונות בית תחלק שלל כלומר מה היה הקטרוג . היינו הסנהדרין שהיו יושבין בביתו של הקב"ה היינו בלשכת הגזית יתחלקו לשלל בין האומות . וכמו שסיים הכתוב כאן נתן את הכרם לנוטרים איש יביא בפריו אלף כסף . שהביא עליהם את נבוכדנצר וליקט מהם אלף צדיקים : **ידודון בהליכה** כו' ר' יהודה ב"ר סימון לא יפרש כר' יודן שהכתוב מדבר מענין קטרוג המלאכים על ישראל . אלא מעת נתינת התורה איך שהיו מ"ה מדדין ותומכין את ישראל שלא יהיו נרתעים ומזדעזעים . וכמו שאיתא בפרק ר"ע ובמכילתא על פסוק וכל העם רואים את הקולות שבכל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מיל מפני אימת קול הדבור . ולפי זה יתפרש סוף הכתוב ונות בית תחלק שלל כלומר שזה הענין היה בעת אשר ירד הקב"ה לחלק שלל לישראל את התורה שנקראת נות ביתו ע"ד שדרשו בב"ר פ' א' על ואהיה אצלו אמון שעשועים יום יום : **עשאן מריצין** יפרש מלכי צבאות ידודון שעשאום הקב"ה שלוחים רצים והוא לבשר לישראל שנתן להם התורה היקרה . ויפרש הכתוב הקודם זה אדני יתן אומר המבשרות צבא רב כלומר שמהקב"ה יצא דבור וצווי לבשר את ישראל שנתן להם התורה . ומי הם המבשרים מלכי צבאות ידודון כלומר המלאכים רצו בשליחות לבשר זאת לישראל ומהוא הבשורה ונות בית תחלק שלל וכנ"ל : **המד"א למה זה את רץ בני וגו'** אין זה מדברי ר' אחווה בריה דר' זעירא כי איזה ראיה הוא מזה הכתוב . אלא הוא ממבאר אחד שהיה כתוב על הגליון והובא בפנים בטעות ורבות כאלה מצינו במדרש . וכונת המבאר הלז היה לפרש דברי ר' אחוה שמה שאמר עשאן מרוצים כונתו שעשאן

(דברים כח) ונתן ה' לך שם לב רגז כיון שעלו רוגז ניתן ועלה עמהם. רבי שמואל אמר שם לב רגז כיון שעלו נתרפאו. ר"ל כד הוה חמי להון מצמתין בשוקא הוה אמר להון בדרו גרמיכון א"ל בעליתכם לא נעשיתם חומה וכאן באתם לעשות חומה. ר' יוחנן כד הוה חמי להון הוה מקנתר להון אמר מה נביא מקנתר להון שנאמר (הושע ט) ימאסם אלהי כי לא שמעו לו ואנא לית אנא מקנתר להון. אמר רבי אבא בר כהנא אם ראית ספסלין מלאין בבליין בארץ ישראל צפה לרגלי מלך המשיח מה טעם (איכה א) פרש רשת לרגלי. תני רשב"י אם ראית סוס פרסי קשור בקברי ארץ ישראל צפה לרגליו של משיח מה טעם (מיכה ה) והיה זה שלום אשור כי יבא בארצנו וכי ידרוך בארמנותינו והקמונו עליו שבעה רועים וגו'. ואלו הן שבעה רועים דוד באמצע אדם שת משותלח מימינו אברהם ויעקב ומשה משמאלו ויצחק להיכן הלך. הלך וישב על פתחה של גיהנם להציל בניו מדינה של גיהנם. ושמנה נסיכי אדם אלו הן שמונה נסיכים ישי שאול ושמואל עמוס וצפניה חזקיה אליה ומלך המשיח: פסוק י כרם היה לשלמה. אלו ישראל שנאמר (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. היה לשלמה למלך שהשלום שלו. בבעל המון. שהמו אחרי הבעל היך מה דאת אמר (שופטים י) ויעבדו את הבעלים ואת העשתרות לפיכך באו עליהן המונות העמיד עליהם משמרות. איש יבא בפריו אלף כסף הביא איש על פריו ומצא

באור כנפי יונה

איקונין של מלך. **כשעלו רוגז עלה עמהם** כצ"ל. כלומר תחילת נתינת הרוגז היה כשירדו לבבל כדמשמע מקרא אלא שסבר ר"י שאף אחר שעלו מבבל לא"י לא נסתלקה מהם עוד הרוגז. **כיון שעלו נתרפאו** הוא מדכתיב שם משמע בבבל ולא בא"י ועיין בנדרים כ"ב:

מצמתין בשוק כו'. כשהיו בני בבל מתאספים בגנופיא אחת היה אומר להם ר"ל פזרו עצמיכם. וכונתו היה לקנטר אותם, ומסיימים מה שהתחילו לעיל משום שלא עלו כולם מבבל נחרב בהמ"ק. אלא שהפסיקו בתוך הענין הדרשה על אני חומה וגו': **מה נביא מקנתר להון כו'** כלומר אם הנביא שאין מדרכו לקנטר ולבזות את ישראל עכ"ז קנטר להון על זה שלא עלו יחד. וא"כ מדוע אנכי איני רשאי לקנטר להון ג"כ על זה: **כי לא שמעו לו וגו'** וסוף הכתוב ויהיו נודדים בגוים. ויפרש כי לא שמעו לו כלומר לא התקבצו יחד לעלות מלשון וישמע שאול (שמואל א טו) כלומר משום שלא התקבצו לעלות לא"י וחפצו להיות נודדים בגוים: **אם ראיתם ספסלים מלאין בבליים בא"י כו' מה טעם פרש רשת לרגלי** וסוף הכתוב השיבני אחור. והוא מליצה על רבוי לומדי תורה שימלאו מהם ספסלי ב"מ בא"י. מלשון ברכות פרק תפלת השחר ההוא יומא אתוספו כמה ספסלי בבית המדרש. והיינו שיבואו הבבליים לשמוע תורה מפי חכמי א"י. וכונתו כיון שיעלו מרובין כ"כ משום שיתנו רשות וחופש לעלות לא"י הוא סימן לגאולה. ומביא ראיה ע"ז הכתוב שלא ניתן להם רשות לעלות כן מתחלה כדכתיב פרש רשת לרגלי השיבני אחור כלומר שהקב"ה פרש רשת לרגלי במה שנתן בלב כורש שלא יתנם לעליה עוד בא"י ובזה השיבני אחור. וכמו שאיתא לעיל דגזר כורש ואמר די עבר פרת עבר די לא עבר לא יעבור. וזה מפני חטאתם שלא עלו תיכף כחומה בשעה שנותן להם רשיון: **אם ראית סוס פרסי קשור בקברי א"י כו'** מה שאמר קשור בקברי א"י משום ששם מקום מרעה טוב ויהיו רועות שם סוסיהם. או שהוא ע"ד שאמרו בחלק צ"ח אימתי בן דוד בא כו' ואין לך כל ארון וארון שבא"י באין סוס מדי אוכל בו התבן. ופירש"י שיוציאו הארונות חוץ לקרקע ועושים מהם אבוסים במלחמת גוג ומגוג. וכונת רשב"י בעת שיתפשטו הפרסיים על ארץ ישראל הוא סימן לגאולה ויפרש הכתוב והיה זה שלום אשור כי יבוא בארצנו וגו' כלומר שזה יהיה לסימן שלום על ישראל אם יבוא מלך אשור בארצנו וכי ידרוך בארמנותינו. ואשור היינו פרס כמו שמצינו (עזרא ו' כ"ב) בדריוש מלך פרס נקרא מלך אשור. ונראה כי הדרשות האלו נאמרו ע"ד הרחוק ואסמכתא לסימן בעלמא. וכונתם היה בזה להפיח רוח תקוה בלב העם לפי מצב הזמן שהיו החכמים האלו. וגם להשקיט את חמת רוחם אשר המו ושאפו למרוד במלכות רומי משום שלא יכלו לשאת ולסבול עוד את עול ולחץ מלכי רומי אשר דכאו לארץ חייהם ובערה בלב ההמון מחדש אש קנאה למרוד בם ולפרוק עולם מעליהם. והחכמים האלו לפי רוח חכמת המדיני אשר רחף עליהם הבינו בטוב אשר אין לאל ידם עוד להוציא לאור את מזימת לבבם. לזה השתדלו בכל עוז למשוך את ידי ההמון מזה שלא יתנו יד בזה להרומים לבוא עליהם בחרב נקמת ורצח כאשר עשה טרכינוס לבני אלכסנדריא. כי כאשר ראו היהודים שבאפריקא שהוכה חיל לגאו מכה אנושה מהעמים אשר בעבר נהר פרת ערבו לבבם וחפזו להתקומם גם הם על צריהם. וגם עשו נקם גדול והרג רב ביונים. ואז חגר טרכינוס חרב נוקמת על היהודים וחרב הרשע האכזר הזה את אלכסנדריא של מצרים. ומשום שגם בימים ההנה של החכמים האלו החלו העמים שבעבר נהר פרת להתקומם עוד נגד מלכות רומי. לזה החלה לצמוח מענין הזה נצני מרד בלב ההמון מהיהודים ושערו כי עת מוכשר הוא להתקומם גם הם ולהיות נוסף על שונאיהם. לכן ראו החכמים שבדורם להשקיט חמת ההמון ולמשוך את ידם מזה שלא יעבור גם עליהם הזעם הנורא אשר עבר על אלכסנדריא. אכן יחכו עד שיראו שתעוז כ"כ ידי הפרסיים שיהיה לאל ידם לגרש את הרומיים הלאה מסוריא ומא"י ואז ע"י נצחון הפרסיים ורפיון כח רומי יהיה להם מקום להתקומם ולמלאות ידי הפרסיים. ולחזק לב ההמון סמכו השערה הזאת על פסוקים כאלו. וכענין זה מצינו ג"כ בב"ר פ"ד שהשקיט ר' יהושע בן חנניא את רוח ההמון שלא ימרדו במלכות רומי. **שבעה רועים** עיין בסוכה פרק החליל. ומשום שהובא הכתוב והיה זה שלום וגו' דרשו דרך אגב על שבעה הרועים ושמונה נסיכי אדם הנזכר בכתוב הזה. **דוד באמצע** יחסו לו האמצע כמו השמש שהוא באמצע ז' כוכבי לכת כן דוד שנאמר עליו (תהלות פט) וכסאו כשמש נגדי: **אדם שת משותלח** הם הצדיקים שלפני המבול: **מדינה של גיהנם** והא דיחסו לו ההצלה הזאת הוא ע"ד שאמרו בשבת פרק ר"ע: **ושמונה נסיכי אדם כו'** וכתב רש"י ע"ז ואיני יודע מהיכן למדו זה: **כרם היה כו' שהמו אחרי הבעל** משום שלא מצינו מקום שהמו בעל המון דרשוהו שהמו ישראל אחרי הבעל: **המונות** דרשו ג"כ בבעל המון. בבעל לשון שררה מלשון (ישעיה כו) בעלונו אדונים זולתך. והמון מלשון הוי המון עמים רבים וגו' כלומר שבאו עליהם המונות ממלכי עו"ג: **נתן את הכרם לנוטרים העמיד עליהם משמורות** כצ"ל.

ופירוש

עליה לוח ארז מה צורה זו אע"פ שהיא מטשטשת מקומה ניכר כך אע"פ שחרב בית המקדש לא בטלו ישראל פעמי רגלים שלהם ג' פעמים בשנה. אני חומה א"ר איבו אמר הקב"ה עתיד אני לעשות לישראל סניגור בין אומות העולם · אי זו זה בת קול הה"ד (ישעיה א) לולי ה' צבאות הותיר לנו שריד. תנא משמתו נביאים אחרונים חגי זכריה ומלאכי פסקה רוח הקדש מישראל אעפ"כ היו משמשין בבת קול. מעשה שנמנו חכמים בעליית בית גדיא ביריחו יצתה בת קול ואמרה להם יש ביניכם אדם אחד שהוא ראוי לרוח הקדש אלא שאין דורו כדי לכך נתנו עיניהם בהלל הזקן בשמת היו אומרים עליו הא עניו הא חסיד תלמידו של עזרא· שוב מעשה שנמנו חכמי ישראל ביבנה בכרם וכי בכרם היו אלא זו סנהדרין שעשויה שורות דגלים דגלים כמטעת של כרם יצתה בת קול ואמרה להם יש ביניכם אדם אחד שהוא ראוי לרוח הקדש אלא שאין דורו כדי לכך נתנו עיניהם בשמואל הקטן ובשמת אמרו עליו הא עניו הא חסיד תלמידו של הלל הזקן אף הוא אמר ג' דברים בשעת מיתתו שמעון וישמעאל לחרבא ושאר חברוהי לקטלא ושאר עמא לביזא ועקן סגיאן עתידין למיתי בעלמא ובארמי אמרן ואף על יהודה בן בבא התקינו שיהיו אומרין עליו הא עניו הא חסיד תלמידו של שמואל אלא שנטרפה לו שעה שאין מספידין הרוגי מלכות. מעשה ששמע יוחנן כהן גדול בת קול יוצאת מקדש הקדשים ואמרו נצחו טליא דאזילי לאגחא קרבא באנטוכיא וכתבו אותו היום ואותה שעה והיה כן שבאותו היום נצחו. מעשה ששמע שמעון הצדיק בת קול יוצאת מבית קדש הקדשים ואמרת בטילת עבידתא די אמר סנאה למיתיבא היכלא ונהרג גיוסלוקין ובטלו גזירותיו ובלשון ארמי שמען· ר' חיניא בשם ר' ראובן מלך במדינה צועקים לו והוא עושה אם אין מלך במדינה איקונין ילו עם אלא שאין איקונין עושה מה שהמלך עושה. ר' יוחנן ור' שמואל בר נחמן רבי יוחנן אמר כתיב ונתן

באור כנפי יונה

עליה טירת כסף נמשלת ככסף שאין הרקב שולט בו כלומר שלא היה בהמ"ק חרב. עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו. ועיין בערוך ערך ססמגור. ומה צורה זו אע"פ שהיא מטשטשת כו' כנ"ל. פי' עיקר פירוש הכתוב מה צורה אינו מתקיים אלא לשעה כו' וכנ"ל. אכן מפני שאחז הכתוב דמיון הזה דרש ג"כ לענין הרושם הנשאר מהצורה אע"פ שאינו מתקיים. ובנמשל הוא הרושם הנשאר לה אחר החורבן מפאת עליית הרגל: לא בטלו ישראל כו' ולזה עוד מקומה ועניגה ניכר: אני חומה כו' אמר הקב"ה כו' משום שלפי הדרש שנדרש הכתוב אחות לנו קטנה וגו' אם חומה הוא וגו' על מעוט העולים מבבל לא"י לא יצדק לפרש אני חומה שהוא תשובת ישראל שבאמת לא עלו כחומה. לזה יפרשו שמוסב על הקב"ה שהבטיח להם שיעמוד להם ענין שיהיה להם לסניגור ולמחסה בין א"ה. זה בת קול כלומר עם שלא ימצאו בהם אנשים חשובים כאלה שיזכו לנבואה מ"מ יעמידו אנשים כאלה אשר יזכו לשפע רה"ק והם יגינו על הדור. אולם לקמן משמע שענין שפע הזה בעצמו יהיה כמו סניגור. ועיין ביבמות פרק ט"ז משנה ו' בתוספות י"ט ד"ה בת קול. שריד כמעט וגו' ירצו אם לא הותיר לנו השי"ת לפלטה אף המדרגה הקטנה הזאת אז לא היה לנו העמדה והשארה בין א"ה. וכמו שמסיים הכתוב כסדום היינו וגו'. ולפי מה שיפרשו שאני חומה מוסב על יעוד ענין ההשארה הנ"ל היינו בת קול יתפרש ושדי כמגדלות שהוא יעוד על שימצאו בישראל בזמן הגלות כתות של צדיקים שיהיה ראוי לשרות עליהם רה"ק. ועיין בתוספות פ"ק דסנהדרין מה שפרשו מענין בת קול ובמורה פרק מ"ב לחלק שני. תנא משמתו כו' עיין בפ"ק דיומא ובפ"ק דסנהדרין: מעשה שנמנו כו' בפ"ק דסנהדרין ובירושלמי סוף סוטה. הא עניו הא חסיד שאלו שני המדות מביאים לרה"ק כדאיתא לעיל בפסוק שיר השירים בענין היה ר' פנחס בן יאיר אומר כו': תלמידו של עזרא מה שיחסוהו לעזרא אפשר לומר כמו שעזרא נהג בנשיאותו להעמיד בתי דינין לישראל ולהרבות תורה בישראל וכ"ש (עזרא ז' יו"ד כ"ה) כן הילל נהג נשיאותו על זה האופן. תלמידו של הילל בענוה והסידות. אמר ג' דברים כו' ופירש"י שהוכיח סופו שסרחה עליו שכינה שנתנבא קודם מותו. שמעון וישמעאל לחרבא ופירש"י רשב"ג ור"י בן אלישע כ"ג יהרגו בחרב. לקטלא לשאר מיתות היינו ר"ע במסרקות של ברזל כדאיתא בפרק הרואה ור"ח בן תרדיון לשרפה כדאיתא בפ"ק דע"ז: ועקן סגיאין לרוח רבות. ובארמי אמרן שלא הבינו כל השומעים כי אם רק איזה חכמים כדאיתא בירושלמי סוף סוטה סימן ו'. שנטרפה לו שעה שלא היה השעה נותן להספידו. הרוגי מלכות מפני יראת המלך ולזה מהרו לקברו. נצחו טליא נערים שהלכו להלחם ופירש"י פרק אלו נאמרין שהלכו פרחי כהונה בני בית חשמונאי להלחם עם יונים לפני יהכ"פ ונלחמו ביהכ"פ. ושמע יוחנן כ"ג כשהיה עובד עבודה ביהכ"פ מבת קול שנצחו וגברו הנערים על היונים. בטילת עבידתא כו' נתבטל המעשה שחשב השונא להחריב את הבית עיין בסוטה ל"ג. גיולוסקין ולפי מה שכתב בעל מאור עינים בחלק אמרי בינה פרק כ"ב צ"ל קסקאלגס שהוא היה מלכות השמיני ליונים וזה שמעון הוא שמעון בן מתתיה כ"ג ואיננו שמעון הצדיק משירי כנסת הגדולה שהיה זמן רב קודם. גם איננו שמעון הצדיק אשר היה בימי גאליגוקום בכמו ע' שנה למלכות יונים. ולפי דבריו שם היו שמעונים שלשה. ובטלו גזרותיו שכן היה המנהג כשמת או נהרג אחד מהשרים נתבטל הגזרה וכמו שאיתא בשבת ל"ג ע"ב ובתענית כ"ט ובדברים רבה פ' ב': ובלשון ארמי שמען *) והביאו משמואל ומיוחנן ומשמעון לראיה שבת קול לא נפסק מישראל. שאין איקונין עושה כו' ובנמשל אף שהם משתמשין בבת קול אין הבת קול עושה מה שעשתה הנבואה. שהנבואה במדרגת המלך במדינה ובת קול במדרגת איקונין

*) ועיין בעקידה שער נ"ה ישוב הענין מה שאמרו בשבת י"ב ובסוטה ל"ג שאין מלאכי השרת מכירין לשון ארמית. ובסוטה ל"ג קבלו על זה והא הא יוחנן כהן גדול שמע קול מבית קדשי הקדשים כו' ושוב מעשה בשמעון הצדיק ששמע ב"ק יוצאת כו' ובלשון ארמי אמרן :

שהיו עובדי גלולים מונין לישראל ואומרים להם א"כ למה הגלה אתכם מארצו ולמה החריב למקדשו וישראל הין משיבין להם אנו דומין לבת מלכים שהלכה לעשות רגל רדופים בבית אביה סוף שחוזרת לביתה לשלום· ד"א אם חומה היא זה חנניה מישאל ועזריה אמר הקב"ה אם מעמידין הן חנניה מישאל ועזריה כחומה מעשיהם נבנה עליהם העולם ונצילם· ואם דלת ואם מטלטלין הן מעשיהן כדלת זו נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת כך איני מתקיים עליהן אלא לשעה אחת· אני חומה. אמרו לפני הקב"ה אנו חומה ואנו מעמידין מצות ומעשים טובים כחומה· ושדי כמגדלות· אנו עתידין להעמיד בעולמך כתות של צדיקים כיוצא בנו· אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום אמר להם הקב"ה כשם שירדתם לכבשן האש בשלום· כך אוציא אתכם משם לשלום הה"ד (דניאל ג) באדין נפקין שדרך מישך ועבד נגו· רבנן פתרי קרא בעולי גולה אחות לנו קטנה אלו עולי גולה קטנה שהיו דלים באכלוסין ושדים אין לה אלו חמשה דברים שהיה בית אחרון חסר מן הראשון. ואלו הן אש של מעלה ושמן המשחה ארון רוח הקדש ואורים ותומים הה"ד (חגי א) וארצה בו ואכבדה ואכבד כתיב חסר ה'. מה נעשה לאחותינו מה נעשה ביום שנגזר די עבר פרת עבר די לא עבר לא יעבור. אם חומה היא אלו עלו ישראל חומה מבבל לא חרב בית המקדש בההיא שעתא פעת שנית· ר' זעירא נפיק ליה לשוקא למיזבן מקומא א"ל לדין דהוא תקיל תקיל יאות ואמר ליה לית את אזיל לן מן הכא בבלייא די חרבון אבהתיה בהמ"ק בההיא ענתה אמר רבי זעירא לית אבהתי כאבהתהון דהדין על לבית וועדא ושמע קליה דרבי שילא יתיב ודריש אם חומה היא אלו עלו ישראל חומה מן הגולה לא חרב בית המקדש פעם שנייה. אמר יפה לימדני עם הארץ. ואם דלת היא נצור עליה

באור כנפי יונה

ישראל מעשיהם כחומה היינו כמו שהחזיקו במצות כן יחזיקו תמיד. ינצלו לעולם מאבוד וכליון לגמרי. אבל אם יטלטלו מעשיהם היינו שיופסק מזרעם עושי מצות וצדקה לא יגן עליהם תמיד אלא לשעה וישלחם ביד פשעם. למה שהיו העו"ג מסוס שלפי הדרשה הזאת לא יתפרש אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום כמו בהדרשה הקודמת. לזה אמרו שהוא תשובה על שאלת העו"ג: מונין לישראל לשון אונאת דברים מלשון (ישעיה מ"ט) והאכלתי את מוניך: למה הגלה אתכם כו' כלומר א"כ שבה בחר ה' בכם ועתיד עוד להטיבכם למה הגלה אתכם ולא ייסר אתכם בארציכם: רגל רדופים בבית אביה כו' כלומר כשהיא רדופה מבעלה הולכת לבית אביה אולם לסוף כאשר יעבור אפו וחמתו יחזירה לביתו בשלום וטעם המשל שענין הגלות הוא כדרך האיש עם אשתו שהכועס על אשתו משגרה לבית אביה עד יעבור זעם. כן כשכעס הקב"ה על ישראל שלחם לבבל לבית אביהם עד יעבור זעם. שאברהם מאור כשדים היה וכמו שאיתא בפסחים פרק האשה וכתובות פרק המדיר. ולפי זה פירוש הכתוב אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום. אז כאשר קבלתי עלי להחזיק באמונתו כחומה. זה אשר נגלה לבין עו"ג נדמתי בעיניו כמוצאת שלום כלומר לבת מלכים שרדופה לבית אביה עד יעבור זעם שחוזרת לבית בעלה ומוצאת שלום בביתו: זה המו"ע ולפי זה פירוש הכתוב אחות לנו קטנה היינו ישראל שהיו לעת הזאת מקטני האמנה. ושדים אין לה שלא יעשו פעולות כאלה שילמדו מהם הבאים אחריהם· ופירוש מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה. נראה מה יהיה נמשך מזה ביום שיגזר נבוכדנצר שישתחוו לצלם. ואמר אם חומה היא אם ימצאו בה אנשים שיעמידו מעשיהם נגד נבוכדנצר כחומה. נבנה עליהם טירת כסף כלומר שבזכותם תנצל האומה כולה המכונה בכסף. ואם דלת הוא כו' יתפרש כדלעיל אבל אבדהם: שהיו דלים באוכלוסים שלא עלו כולם מבבל לא"י וכ"ש (עזרא ב) כל הקהל כאחד ד' רבוא אלפים שלש מאות ששים. אלו ה' דברים כו' שלפי שה' דברים אלו היו כבודן והדרן של ישראל ובחסרונם היה נחסר הכבוד מישראל לזה נחסר הה"א מואכבדה כנגד חסרונן. ומפני שע"י חסרונם נתמעט ג"כ השפע העליונה מישראל וכמו שהיה בבית ראשון לכן מכונים החמשה דברים אלו שדים. וטעם שרמז הכתוב כאן חסרון חמשה דברים אלו לומר שמפני שהיו מעטים באוכלוסים שלא עלו תיכף כולם כשנתן להם כורש רשות לעלות. היה סבה לשלא יכלו אח"כ לעלות מפני שגזר כורש ואמר די עבר פרת עבר כו'. וזה היה סבה ג"כ לחסרון חמשה דברים אלו בבית שני ולחורבן הבית. וכמה שמבואר בכוזרי סימן כ"ד למאמר שני וז"ל כי כבר היה הענין האלקי מזומן לחול כאשר בתחלה אלו היו מסכימים כולם לשוב בנפש חפצה אבל שבו מקצתם כו'. והאמ העניינים מקצרים מפני קצורם כי הענין האלקי אינו חל על האיש אלא כדי הזדמנותו לו אם מעט מעט ואם הרבה הרבה כו' עכ"ל. ולפי זה פירוש הכתוב אחות לנו קטנה ושדים אין לה כלומר בשביל שהיתה קטנה באוכלוסים שלא עלו כולם זה היה סבה ששדים אין לה היינו שנחסר חמשה דברים אלו. מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה פי' ראו מה נעשה אח"כ ביום שידובר בה היינו שגזר ואמר די עבר פרת עבר כו'. אם חומה היא וגו' כלומר אם עלו ישראל כחומה היה נבנה עליהם טירת כסף היינו שהיה נבנה הבית בכבודו ובהדרו כנכון ומתקיים להם. ואם דלת היא וכאשר היו דלים באוכלוסים נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינו מתקיים אלא לשעה כך אני איני מתקיים עליהם אלא לשעה שבהמ"ק יוחרב: אש של מעלה עיין ביומא כ"א. ושמן המשחה עיין שם בתוס' ועיין בירושלמי פ' ג' דהוריות: אורים ותומים עיין בבבלי סוף יומא ובבמדבר רבה פ' ט"ו ובירושלמי פ"ב דתענית ובהוריות פ"ז ובסוף סוטה בענין שאמרו שם ואם לחסך אדם כו': ביום שנגזר כו' עיין לעיל בפסוק קמתי אני לפתוח לדודי. כחומה כו' כלומר כולם בבת אחת: למזבן מקמא לקנות דבר מה על מלאכת רעהו (שמות כ"ב) ת"י מקמתא דחבריה. תקיל יאות שקול יפה. די חרבין אבהתיה כו' המוכר השיב לר' זעירא בחרפה ובוז האם לא תלך בבלי מכאן שאבותיך החריבו את בהמ"ק. בההיא ענתא אמר כו' פי' באותו העת לא הבין ר' זעירא דבריו ולזה אמר כמתמיה וכי אין אבותי טובים כאבותיהם של אלו שאמר שאבותי חרבו בהמ"ק. לא חרב בהמ"ק כו' ואיתא בפ"ק דיומא אם חומה היא אם עשיתם עצמיכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא נבנה עליה

בא לכלל מצות ומעש"ט מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה ביום שגזר נמרוד הרשע ואמר על אברהם שירד לכבשן האש : פסיק ט אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף. אם חומה היא זה אברהם אמר הקב"ה אם מעמיד הוא דברים כחומה נבנה עליה טירת כסף נצילנו ונבנה אותו בעולם. ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז אם דל הוא ממצות ומטלטל מעשיו כדלת. נצור עליה לוח ארז. מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת. כך איני מתקיים עליו אלא לשעה אחת. אני חומה. אמר אברהם לפני הקב"ה אני חומה. אעמיד מעשים טובים כחומה. ושדי כמגדלות שאני עתיד להעמיד כתים כתים וחבורות של צדיקים כיוצא בי בעולמך. אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום. אמר לו הקב"ה כשם שירדת לכבשן האש כך אני מוציאך בשלום. הה"ד (בראשית טו) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ר' יוחנן פתר קראי בסדום ובישראל. אחות לנו זו סדום. הה"ד (יחזקאל יו) ואחותך הקטנה וגו' סדום. ושדים אין לה. שלא היניקה מצות ומעשים טובים מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה ביום שגזר ב"ד של מעלה שתשרף באש שנ' (בראשית יט) וה' המטיר על סדום ועל עמורה גפרית ואש. אם חומה היא אלו ישראל אמר הקב"ה אם מעמידין ישראל מעשיהן כחומה נבנה עליהם ונצילם ואם דלת היא. אם מטלטלין הן דבריהם כדלת זו. נצור עליה לוח ארז מה צורה זו אינה מתקיימת אלא לשעה אחת כך איני מתקיים עליהם אלא לשעה אחת. אני חומה אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אנו חומה ונעמיד מצות ומעשים טובים כחומה. ושדי כמגדלות שאנו עתידים להעמיד כתות כתות של צדיקים כיוצא בנו בעולמך אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום. למה שהיו

באור כנפי יונה

קטן משום שהתחיל בעודו קטן להתעסק במצות : ושדים אין לה כו' כפי מה שכתוב בפנים השבוש נראה מתוכו. וצ"ל (ושדים אין לה לא הניקוהו לו מצות ומע"ט) וכן הוא בב"ר פ' ל"ט והכוונה שאביו ואמו לא למדוהו לעשות מצות ומע"ט אלא מעצמו ומדעתו עשה הכל : מה נעשה לאחותינו כו' ביום שנגזר נמרוד כו' אין לפרש שהוא ע"ד השאלה אם להצילו או לא. הלא אם ימסור עצמו על קדוש הש"ית אין זכות גדול מזה ובודאי ראוי להצילו ואם לא ימסר עצמו למיתה הרי הוא ניצל ועומד. אלא פי' מה נעשה מה נמשך מזה הגזרה וכמו שיבוא : אם חומה היא כו' אמר הקב"ה כו' כלומר שאם יעמוד בצדקתו כנגד נמרוד כחומה וימסור נפשו לשרפה. נבנה עליה טירת כסף כו' כלומר נצילנו מכבשן האש ונבנה מאתו בעולם טירת כסף היינו שמזרעו יצא בית ישראל שנקראו כנפי יונה נחפה בכסף : אם דל הוא כו' ויטלטל כו' יפרשו דלת לענין דלות ועניות היינו מעוט מצות וגם לענין טלטול בדלת. כלומר שיקטן ויגדל במצות ויתנועע לכאן ולכאן כדלת הזה היינו שיהיה פוסח על שתי הסעיפים. כלומר שבגלוי יודה לנמרוד ובסתר יהיה לבו עמי : נצור כו' מה צורה זו כו' הוא נאמר ע"ד המליצה כלומר שיהיה כדמיון לוח התלוי בדלת להודיע לכל עובר ענינו ועסקו של בעל הבית (שילד) שיתנועע פעמים לפנים ופעמים לחוץ היינו שפעמים נראה ופעמים נכסה. כן אני איני מתקיים עליו ויודעו מעשיו אלא לשעה. ולא לייסד מאתו טירת כסף שיהיה נודע שמו תמיד בכל העולם : אני חומה כו' ושדי כמגדלות כו' פי' שהשיב אני מעמיד דברים חזקים כחומה במה שאמסור נפשי על קדושת שמך. ועי"ז אזכה להעמיד ג"כ צדיקים כיוצא בי בעולם כמו חמו"ע וכיוצא בם כי ממני ילמדו וכן יעשו. וטעם ושדי כמגדלות כלומר אלו שיהיו יונקים חלב תורתי ומעשי הטובים יהיו נכרים ומפורסמים בעולם ע"י מעשיהם כמגדלות הזאת ואין לומר שהדבר כפשוטו שהיה בזה שאלה מהקב"ה ותשובה מאברהם בענין נבואי. שא"כ לא היה בזה מסירות נפש וכמו שאיתא לעיל בענין יחזקאל והמו"ע. אולם חלוף מצב הענין איך היה נמשך הדבר אם אברהם לא היה מוסר נפשו על קדושת שמו ית' ואיך סובב הדבר להיפך במסירת נפשו המליצו זאת כדבר ה' היה אליו והשיב לו אברהם : אז הייתי כו' כך אני מוציאך בשלום יפרשו כמוצאת לשון יציאה מלשון היא מוצאת והיא שלחה אל חמיה ולא לשון מציאה. אולם רחוק מהבין שלשון כשם שירדת כו' משמע שרוצים לדמות היציאה לירידה וכ"ף הדמיון של כמוצאת יורה להיפך לדמות הירידה ליציאה גם אינו מובן טעם ההבטחה הזאת. ובב"ר פ' ל"ט איתא נוסחא אחרת. לזה לולא דמסתפינא הייתי אומר שצ"ל כשם שיצאתי בשלום כך ירדתי בשלום ויפרשו אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום כלומר אז בעת הירידה הייתי בעיניו באותו שלום עצמו שיצאתי. וכונתם שהכתוב מרמז לנו בזה אופן הנסיון איך יתפשר עם ידיעת הש"ית. וזה שענין הנסיון יאמר בג' בחינות. האחת בבחינת המנסה בעצמו להודע איכות דבר המנוסה. והשנית בבחינת דבר המנוסה היינו עם שיודע איכות המנוסה עכ"ז רוצה לחזק טבעו הפנימי ע"י עשות האיש המנוסה פעמים רבות פעולות הנסיונות בפועל. והשלישית להודיע איכות המנוסה לזולתו אשר לא ידע אותו מקודם. ולפי שמכתוב הקודם אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף משמע בהשקפה שהיה ספק חלילה אצל הש"ית אם יעמוד אברהם באומן אמונתו וכל"ל. אשר זה האופן מהנסיון לא יצדק לייחס להש"ית. לזה מרמז לנו הכתוב שהנסיון הזה לא היה בבחינת האופן הראשון מהנסיון. ועל זה מסיים הכתוב אז הייתי בעיניו כמוצאת שלום. כלומר אז בעת הירידה הייתי בעיני הש"ית באותו אופן מהמעלה והשלמות שהייתי אחר שיצאתי כי לא נעלם מאתו דבר. וענין הנסיון הזה היה או בבחינה השנית או בבחינה השלישית : ר"י כו' בסדום ובישראל היינו הכתוב אחות לנו קטנה יפרש שמוסב על סדום שהוא מכונה כאחות לישראל. מלשון הכתוב ואחותך הקטנה ממך וגו' סדום ובנותיה : שלא היניקה כו' כלומר שלא השפיע מטובה לזולתה וכ"ש שם ויד עני ואביון לא החזיקה : מה נעשה כו' יפרשו מה נעשה עתיד במקום עבר וכונתם אם היא כאחות לנו ושוה לנו בחטא ועון עכ"ז מפני ששדים אין לה שלא השפיע מטובה לזולתה ראו מה נעשה אתה שנשרפה ונעשה בה כליון גמור. וישראל עם שהרבו לפשוע מ"מ היו בידם מצות ומע"ט שהיו עליהם למחסה ועיין לעיל בפסוק משכני אחריך : ב"ד של מעלה אמרו ב"ד של מעלה משום דכתיב שם וה' המטיר על סדום וגו' וכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. אם חומה היא וגו' הוא דבוק לכתוב הקודם היינו שהנביא אומר לישראל מהענין שנעשה לסדום אחותינו דעו נא וראו אם מעמידין ישראל

השכירה בעברי נהר וגו' וכ' (שם ח) ולכן הנה ה' מעלה עליכם את מי הנהר וגו'. אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה אם פותחין הן כל עו"ג את כל תסבריות שלהן ונותנים ממונם בדבר אחד מן התורה אינו מתכפר בידם לעולם. ד"א אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה אם פותחין עו"ג כל תסבריות שלהן בדבר אחד מן התורה ונותנין כל ממונם בדמיו של רבי עקיבא וחביריו אין מתכפר להם לעולם. בוז יבוזו לו. רבי יוחנן הוה מטייל וסליק מטבריה לציפורן והוה רבי חייא בר אבא סמך ליה מטון חד בית חקלא א"ר יוחנן הדין בית חקלא הות דידי וזבינתיה בגין מלעי באוריתא מטון חד בית כרם ואמר כ"ב הדין בית כרם דידי היה וזבינתיה בגין מלעי באוריתא מטון חד בית זיתא ואמר כמו כן שרי רבי חייא בר אבא בכי א"ל מה את בכי א"ל בכי אנא דלא שבקת לסיבותיך כלום. א"ל חייא בני ונקלה זו בעיניך מה שעשיתי שמכרתי דבר שניתן לששה ימים שנאמר (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה'. אבל התורה ניתנה לארבעים יום שנאמר (שם לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וכתיב (דברים ט) ואשב בהר ארבעים יום. כך דמך רבי יוחנן היה דורו קורא עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב ר' יוחנן את התורה בוז יבוזו לו. כד דמך רבי אושעיא איש טרייה ראו מטתו פורחת באויר היו דורו קורין עליו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה שאהב הקב"ה לרבי אושעיא איש טרייה בוז יבוזו לו: פסוק ח אחות לנו קטנה אלו ישראל. ר' עזריה בשם רבי יהודה ב"ר סימון לעתיד לבא עתידין כל שרי ע"ז באין ומקטרגין את ישראל לפני הקב"ה ואומרין רבש"ע אלו עבדו ע"ז ואלו עבדו ע"ז אלו גלו עריות ואלו גלו עריות אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים. מפני מה אלו יורדין לגיהנם ואלו אינן יורדין. אמר להם הקדוש ב"ה קטנה. מה קטן זה כל מה שהוא עושה אין ממחין על ידו למה שהוא קטן. כך כל מה שישראל מתלכלכין כל ימות השנה בעונותיהן בא יום הכפורים ומכפר עליהם שנא' (ויקרא יו) כי ביום הזה יכפר עליכם. ר' בירכיה פתר קרא באברהם אבינו. אחות לנו קטנה. זה אברהם. שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם ויירש את הארץ. ואיחה את כל באי העולם לפני הקב"ה. בר קפרא אמר כאדם שהוא מאחה הקרע עד שהוא קטן היה עסוק במצות ומעשים טובים. ושדים אין לה שעדיין לא

בא

באור כנפי יונה

פ' מ"ט ובמדבר רבה פ' ב': כהמות ימים יהמיון וסוף הכתוב ושאון לאומים כשאון מים כבירים ישאון: אלו המלכיות כו' ומה שכפל הכתוב לרמז על מניעת היכולת לבטל האהבה באומות ומלכיות. הוא משום שנמצאים שני ענינים אשר הם כמורים חצים וקשתות להפיל ולהרוס חומת האמונה הזאת מאהבת הקב"ה לישראל. האחת הקש עיון הפילו סופי והשנית הקש הפרסום והחוש. הראשונה הם חכמי העמים אשר השתדלו ברוב מופתיהם הפילוסופית לבטל ההשגחה מהסבה הראשונה על עולם השפל לבד מה שיחוייב מסדור המערכת. והשנית היא הטענה שנגד ישראל מהחוש והפרסום היינו מהתלאות והצרות שעברו עלינו זה כמה תחת שעבוד המלכיות. או מה שבאו עלינו בחזקת יד כמו שעשו מלכי יון וזולתם. וכל אלו ושניהם גם יחד לא יכלו להם כי עזה כמות אהבה: תסבריות אוצרות תרגום מזוינו מלאים (תהילות קמ"ד) תסברנא: בד"א מן התורה כלומר אפי' על דבר אחד מן התורה שבטלו את ישראל: בדמיו של ר"ע כו' וכדאיתא בפ"ק דר"ה אוי להם לעו"ג שאין להם תקנה שנאמר תחת הנחשת אביא זהב וגו' תחת ר"ע וחביריו מאי מביאים שנאמר (יואל ד) ונקתי דמם לא נקתי. ויפרשו אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה כלומר אם יאבו לפרוע בעד דמי אוהבי עליון ששפכו בוז יבוזו לו כי אין להם תשלומין: סמך ליה כלומר שר"י היה נשען עליו: בית חקלא שדה עיין בב"ר פ' מ"ז ובויקרא רבה פ' ל': בגין למלעי בשביל לעמול ולייגע בתורה תרגום נפש עמל (משלי ט"ז) נפש דלעיא: שרי כו' התחיל לבכות שלא הניח לו כלום ממה להתפרנס לעת זקנותו: שנתן לששה ימים כו' כלומר שהארץ נשתכללה שתהיה ראויה שישתמשו בה בני אדם במשך ששת ימים והתורה לא היה בכח אדם להשיגה ולהשתמש בה כי אם אחרי אריכות ארבעים יום: בוז יבוזו לו כלומר שילעגו עליו אם יתפאר שיוכל גם הוא לעשות כר"י לאבד הכל בשביל עסק התורה וע"ד שאמרו הרבה רצו לעשות כרשב"י ולא עלתה בידם. פורחת באויר כו' נראה שכוונתם שבשביל כבודו נאספו המון רב ללותו והיה דוחק גדול עד שלא נשאר מקום פנוי לשאת את ארונו. והוכרחו נושאיו לשאת ארונו למעלה מראשם. ובשביל שרצה כל איש לזכות בנשיאת ארונו חטפו זה מזה עד שהיה נראה שמטתו פורחת באויר. ואז כל אחד אמר אם יתן איש את כל הון ביתו לזכות זכות גדול כזה בוז יבוזו לו וכן לא יעשה לו: אחות לנו עיין במדבר רבה פ' ב': ומקטרגין כו' אמר להם הקב"ה קטנה כו' כנ"ל ולפי זה דבור אחות לנו הוא מאמר שרי האומות על ישראל ופי' אחות לנו שהוא שוה לנו במעשים עד"ה סדום אחותך (יחזקאל ט"ז) והשיב להם הקב"ה להמליץ עליהם שהיא בבחינת קטנה ושדים עוד אין לה שהוא מסימני הקטנות הפך ושדים נכונו: אין ממחין על ידו למה שהיא קטן אין מעכבין על ידו כלומר אין לחוש על מעשיו שהוא חוטא וכשיגדל יטיב דרכו ולא ישוב עוד לכסלה: כך כל מה שישראל כו' כלומר שישראל חשובים כקטנים לענין זה מפאת שהם חוטאים בשוגג ובלי דעת וגם ביום הכפורים יתודו על עונם ויתכפר להם ואחר יהכ"פ הם כקטנים שנולדו היום. לא כן העו"ג שהם חוטאים בדעת ולעולם יוסיפו סרה. ולפי זה פירוש מה נעשה לאחותינו ביום שידובר בה שהעו"ג תמהים ואומרים מה נעשה לה רעה מעונש לאחותינו ביום שידובר בה סרה וקטרוג: אחד היה אברהם כו' ירצה שלזה מכונה אברהם קטנה שהיה קטן במספר שהיה יחיד ובודד בדורו. ומה שמכונה באחות משום שהוא לשון אחוי וחבור היינו שחבר את כל באי העולם להקב"ה. בר קפרא אומר כאדם כו' בר קפרא יפרש שמטעם אחר מכונה אברהם באחות וקטנה. ויפרש אחות לשון תפירה וחבור וכמו בגד שלם שנקרע ונתחבר בתפירה נקרא אחוי כן אברהם מכונה באחות בשביל שהתחיל לחבר הפרוד שנעשה בין עליונים לתחתונים ע"י חטא אדם הראשון וכדאיתא לעיל בפסוק באתי לגני אחותי כלה. ונקרא

קטן

וצניף מלוכה מעליו ואיזה כהוגן הה"ד (שם מט) הן על כפים חקותיך חומותיך נגדי תמיד כשם שאי אפשר לו לאדם לשכוח כפות ידיו כך (שם) גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. כי עזה כמות אהבה עזה אהבה כמות שהקב"ה אוהב אתכם הה"ד (מלאכי א) אהבתי אתכם אמר ה' וגו'. קשה כשאול קנאה. בשעה שמקנאים אותו בע"ז שלהם שנא' (דברים לב) יקניאוהו בזרים. ד"א כי עזה כמות אהבה אהבה שאהב יצחק את עשו הה"ד (בראשית כה) ויאהב יצחק את עשו קשה כשאול קנאה שקנא עשו ליעקב שנא' (שם כז) וישטום עשו את יעקב. ד"א כי עזה כמות אהבה. אהבה שאהב יעקב ליוסף שנא' (שם לז) וישראל אהב את יוסף מכל בניו קשה כשאול קנאה שקנאו בו אחיו שנאמר (שם) ויקנאו בו אחיו. ד"א כי עזה כמות אהבה. אהבה שאהב יונתן לדוד שנאמר (שמואל א' יח) ויאהבהו יהונתן כנפשו קשה כשאול קנאה קנאה שקנא שאול לדוד שנא' (שם ט) ויהי שאול עוין את דוד. ד"א כי עזה כמות אהבה. אהבה שאוהב האיש לאשתו שנאמר (קהלת ט) ראה חיים עם אשה אשר אהבת. קשה כשאול קנאה. קנאה שמקנא לה ואומר לה אל תדברי עם איש פלוני והלכה ודברה עמו מיד (במדבר ה) ועבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו. ד"א כי עזה כמות אהבה אהבה שאהבו דורו של שמד להקב"ה שנ' (תהלות מד) כי עליך הורגנו כל היום קשה כשאול קנאה שעתיד הקב"ה לקנא לציון קנאה גדולה הה"ד (זכריה ח) כה אמר ה' צבאות קנאתי לציון קנאה גדולה. רשפיה רשפי אש שלהבת יה רבי ברכיה אמר כאש של מעלה לא האש מכבה למים ולא המים מכבין לאש: פסוק ז מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. מים רבים אלו עובדי גלולים שנא' (ישעיה יז) הוי המון עמים רבים וגו' לא יוכלו לכבות את האהבה אהבה שהקב"ה אוהב לישראל שנאמר אהבתי אתכם אמר ה'. ונהרות לא ישטפוה אלו המלכיות המד"א (שם) ביום ההוא יגלח ה' בתער השכירה

באור כנפי יונה

ותפארתך יהיה נגלה לעין כל: נופל מעל ראשו ואף שנאמר והיית עטרת תפארת ביד ה'. אולם מפני שאין מדרך העטרה והצניף להיות ביד רק בראש. ע"כ כונת הכתוב ביד ה' כלומר שתהיה ידי עמך שתהיה עטרת תפארת וצניף מלוכה. וא"כ כיון שהמשיל ענין כבודם ותפארתם לעטרת וצניף שבראש אין כאן ג"כ יעוד לקיום ותמידות ההצלחה ואין השאלה כהוגן. על כפים חקותיך וגו' כלומר כדבר שחקוק וחרות בכף שהוא דבר קיום וגם גלוי ומפורסם. בשם שאי אפשר כו' גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך מה שהביאו סוף המקרא הקודם לזה משום שהכתוב על כפים חקותיך וגו' דבוק לסוף הכתוב הקודם גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכחך. וכאומר שגם אלה היינו לרחם אשה על פרי בטנה לפעמים תשכחנה. ואנכי לא אשכחך מפאת הן על כפים חקותיך וגו':

כי עזה כמות אהבה כו' מה שדמה הכתוב תגבורת האהבה למות משום שענין המות שולט על הכל ואין דבר שימלט מידו וכ"ש בפ"ק דקדושין ברזל קשה כו'. כן ענין אהבה שולט על הכל ומדחה מאתה כל עוות וקלקול. עד"ה (משלי יו"ד) ועל כל פשעים תכסה אהבה: קשה כשאול קנאה כו' ולפ"ז ענין ההקשה הוא. שכ"י יאלו בני השם שתגדל אהבתו עליהם עד שישים אותם כחותם על לבו מפני כי עזה כמות אהבה והיא תכסה על כל פשעים. אף שנמשך מזה שקשה משאול קנאה שכפי ערך האהבה כן תגדל אח"כ הקנאה מהשי"ת עליהם אם נוטים אחרי ע"ז. וכמ"ש (עמוס ג) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה על כן אפקד עליכם את כל עונותיכם. וא"כ בהשקפה מה בלע באהבתו הגדולה הלא היא סבה לקנאה גדולה. עכ"ז חפצים אנו באהבתו מאוד. ולפי זה פירוש קשה כשאול קנאה אף שקשה כשאול קנאה. ועיין באגדת שמואל פ' יו"ד שם נדרש באופן אחר: יקניאוהו בזרים הביאו לראיה שלשון קנאה נופל אצל ע"ז: ד"א כי עזה כו' שאהב יצחק את עשו אינו מובן איך יתכן שהכתוב ידבר מאהבת יצחק לעשו וזולתם כי איך יתיחס זה לשמוני כחותם על לבך הנזכר מקודם. וגם הוא ע"ד סמך ודרך אגב מה נלמוד מזה הכתוב יותר ממה שמבואר בכתוב בכל אלה. לכן נראה לי שנחסר בסוף מאמר אחד ד"א כי עזה כמות אהבה אהבה שהקב"ה אוהב את ישראל קשה כשאול קנאה שהאומות מקנאים אותנו בשביל זה. והביאו ראיה מכל אלו הנזכרים שמהפלגת האהבה לאחד תמשך שנאה וקנאה מזולתו עליו: שקנא עשו ליעקב ואף שקנאתו היה מפאת שנטל ברכותיו. עכ"ז מפני שיצחק אהב לעשו ורצה לייחדו בברכתו ולזה בא יעקב ונטל הברכה סובב מזה כי קנא עשו ליעקב. ומה שהאריכו להביא כל מיני האהבות האלו להורות שבכל אופני האהבה אשר יפליג בהם איש לאחד תסובב מזה קנאה ושנאה. כמו אהבת יצחק לעשו היה מאהבת המועיל כ"ש כי ציד בפיו ותרגומו מצידו הוה אכיל. ואהבת יעקב ליוסף היה אהבת הדמיון מפאת השווי שהיה ביניהם וכמו שאיתא בב"ר על אלה תולדות יעקב יוסף. ואהבת יונתן לדוד היה אהבת הטוב אהבה שאינה תלויה בדבר. ואהבת איש לאשתו הוא אהבת הערב. דורו של שמד ויפרשו הכתוב שימני כחותם וגו' כי עזה כמות אהבה היינו שבשביל אהבתנו אליך מוסרים נפשינו למות על קדושת שמך. ומסיים הכתוב בשם ה' שבשביל זה ג"כ קשה כשאול קנאה שיקנא הקב"ה לציון: כאש של מעלה עכשיו מסיימים הדרשה על סוף הפסוק משימני כחותם וגו'. ויפרשו שלהבת יה כשלהבת יה כאומר רשפיה רשפי אש כשלהבת יה. גם יפרש שלהבת יה אש של מעלה ולא שלהבת חזקה ע"ד הררי אל: ולא המים מכבין לאש דרקיע הוא של מים והכוכבים הם של אש ואינם מזיקים זה לזה. ואולי כונתו כי זה הכתוב הוא דבוק להכתוב שאחריו שנאמר מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה. ויפרש הכתוב כי עזה כמות אהבה של ישראל להקב"ה וקשה כשאול קנאה שעתיד הקב"ה לקנא להאומות. ורשפי אש אהבה של ישראל הן כרשפי אש של מעלה שאין המים מכבין אותה כן העו"ג המכונים במים לא יוכלו לכבות אהבת ישראל להקב"ה. וע"ל הציור יתכן לומר שמאמר שימני כחותם על לבך הוא בקשה על הדביקות בהשי"ת ועל זה מסיים הכתוב רשפיה רשפי אש שלהבת יה. כי' אש תאותי תהיה כאש של מעלה שאין האש והמים מכבין זה לזה. כלומר הפלגת האהבה והדביקות לא תזיק לגוף להפרידו מהנפש וע"ד היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי: מים רבים כו' אלו העו"ג עיין בשמות

פ'

אומר אסיר שהיה חבוש בבית האסורין שאלתיאל שממנו הושתלה מלכות בית דוד · ד"א אסיר שאסר הקב"ה את עצמו בשבועה שאלתיאל ששאל לב"ד של מעלה והתירו לו נדרו · א"ר איבו שני דברים שאלו ישראל מלפני הקב"ה ולא שאלו כהוגן עמדו הנביאים ותקנו על ידיהם ישראל אמרו (הושע ו) ויבא כגשם לנו אמרו להן הנביאים לא שאלתם כהוגן שהגשמים הללו כימן טירחות הן לעולם יוצאי דרכים מצירין בהם מפרישי ימים מצירין בהם טחי גגות מצירין בהם דורכי גיתות מצירין בהם עוטסי גרנות מצירין בהם מי שבורו מלא מים וגתו מלא יין מצירין בהם ואתם אומרים ויבא כגשם לנו ועמדו הנביאים ותקנו (שם יד) אהיה כטל לישראל. ועוד אמרו ישראל לפני הקב"ה שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך אמרו להם הנביאים לא שאלתם כהוגן הלב פעמים נראה ופעמים אינו נראה ואין חותמו נגלה ואיזהו כהוגן (ישעיה סב) והיית עטרת תפארת ביד ה' · רבי סימון בן קוזית אמר בשם רבי לוי אמר להם הקב"ה לא אתם ולא נביאכם שאלתם כהוגן וכראוי שמלך בשר ודם עובר ועטרה נופלת מעל ראשו וצניף

באור כנפי יונה

ד' מה שלא הועילה למשה תפילתו: בבית האסורים דרך אגב הביאו הדרשה משמותיהם. והיינו שהיה חבוש בבית האסורים עד שמלך אויל מרודך והוציאו מבית כלאו כ"ש (ירמיה נב): ששאל לב"ד של מעלה והתירו לו נדרו הענין הזה הוא אחד מהעניינים כאשר יפגע בהם הקורא יביט עליהם כעל דבר זר ומתמיה ויתבלבל דעתו ויתעו מזימותיו אם להימין או להשמאיל. כי באמת זר מהבין ורחוק להתקבל על הדעת להשוות מלכותא דרקיע כמלכותא דארעא שהקב"ה מתיעץ במלאכיו אף כי שיביא הענין לפעמים לשאול התרה מאתם על מה שגזר ונשבע. ועוד מערוגת המאמר הזה תלא למחי ההרוס לבלבל דעת האדם בענין ידיעת השי"ת. כי איך יתכן לייחס להשי"ת ענין התרת נדרים הלא התר הנדרים הוא ע"י המצאת פתח חרטה. שהתחדש לו איזה דבר שיוכל לומר אדעתא דהכי לא נדרתי. ולא יצדק זה בחיק השי"ת אשר אין אצלו חדוש ידיעה. בשלמא בטול הגזרה יתכן שיגזור מתחילה ע"מ אם ישוב האיש מרשעתו תתבטל גזרתו. ואע"פ שידע ג"כ שישוב מ"מ יגזור הגזרה באשר הוא שם כדי לעוררו בתשובה או בהודיעו ע"י נביא או כאשר תפגענו הרעה ומתוך הרעה יתן לבו לשוב בתשובה. אבל ענין שאלה והיתר נדרים לא יצדק בו בשום אופן כי הוא ידע מראש אחרית דבר והשבועה היה על אופן אחר א"כ אין כאן בטול נדר ושבועה *). הקיצור מי שהוא אסטניס ולא יוכל לבלוע כל אשר ינתן אל פיהו אין נפשו סובל לקבל הדברים האלו כפשוטן. וכבר כתב המורה ז"ל פרק ו' לחלק שני מהמורה על מה שאמרו חז"ל אין הקב"ה עושה דבר עד שנמלך בפמליא של מעלה כו' ומ"ש ג"כ כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. שאין הכונה באלו המאמרים כולם מה שחשבוהו הפתאים. שיש לו ית' דברים או מחשבה או שאלת עצה או התבוננות ועזר מדעת אחרים ואיך יעזר הבורא במה שברא אבל זה כולו באור כו' עיין שם. לזה נראה לע"ד בהסבר הענין מעט כי דבר המיועד מהשי"ת לא על פי תנאי ואשר הוא הכרחי מאתו לבאת אל המציאות תכונה על צד ההשאלה נדר ושבועה. ועיין לעיל בפ' ב' בפסוק השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות וגו'. שנית אומר מה שנראה לי לע"ד זה שנזכר בדבריהם ב"ד של מעלה אין כונתם שיושבין על מדין לשפוט את האדם לפי מעשיו. לא. כי המשפט אך לאלהים הוא ולא לזולתו בין לזכות בין לחובה. אכן צבאיו ומלאכיו העומדים לימינו ולשמאלו עושי דברו ומשפטו עם האדם אחר שיצא דבר המלכות מלפניו יתב' בין לחסד בין לשבט מכונים ב"ד של מעלה. שלישית תדע מה שאמרו חז"ל שיכניה בשבתו בבית כלאו עשה תשובה. ועתה נבוא אל כונת הענין. כי השבועה שנשבע הקב"ה שיהיה נתק מלכות בית דוד מאתו. הוא אשר גזר להגלותו אותו וכל ביתו בבלה ולהסגירו שם בבית כלא אשר לא יהיה יתכן עוד בחיק הטבע כי ישוב נפשו משחת ויתענג עוד על פני תבל. ולא יהיה עוד בחיק האפשרות שיצא עוד חוטר מגזעו ושיושב לו עוד המלוכה בירושלים. וכמו שאיתא בויקרא רבה פר' י"ט שנבוכדנצר חבשו בבית האסורין וכל מי שהיה נתפש בימיו לא היה יוצא משם לעולם עד"ה (ישעיה יד) אסיריו לא פתח ביתה ומשוב הענין הזה מההשגחה שלא יהיה באפשרות שינתן לו דרור וחופש ושישוב עוד למעלתו תכונה בשם שבועה. אכן מפאת התשובה הגדולה והחרטה המוחלטת על כל מעשיו שעשה יכניה. מצורף לזה מקבלת עונשו עונש גדול מאוד בשבתו שבעה ושלשים שנה בבית האסורים נתכפר עונו ונתבטל הגזרה ויצא לחפשי מפאת ההשגחה העצומה. וזהו מה שהמליצו ששאל הקב"ה בבית דין של מעלה והתירו לו נדרו. כלומר אחר שראה וחקר על אופן עונשו שקבל כבר מפאת הדין נעתר אליו וקרא לו דרור מכל תלאותיו. ואף שורת הדין של מעלה שהיתה מתוחה עליו לשפטו בעונש קשה כזה. הסכים לכסא רחמים לקרא לו דרור וחופש מפאת שקבל כבר עונש גדול מאוד על חטאיו. ועל ההסכם אף משורת הדין המליצו חז"ל שב"ד של מעלה התירו לו נדרו. ועיין לעיל בפ' ב' פסוק השבעתי כו' לבשתחפץ מדת הדין כו': שני דברים כו' עיין תענית ד': ישראל אמרו ויבוא כגשם לנו זהו מאמר ישראל כמו שמבואר בכתוב קודם זה: טרחות הן לעולם ואף שזה נאמר ע"ל המליצה על ענין רבוי השפע מ"מ לא יצדק להמליץ בענין אשר איננו על צד היותר טוב. וראיה שכן טרחות לעולם שלזה היה תפילת כהן גדול שלא תשמע תפילת עוברי דרכים. ואם נאמר שהוא מליצה על רבוי ההשכלה והדעת מלשון יערוף כמטר לקחי וכמ"ש שם בראש הכתוב ונדעה נרדפה לדעת ה'. ההפלגה בזה ג"כ מזיק לרוב בעולם שעי"ז יתבטל ישובו של עולם וע"ד שאמרו טוב תורה עם דרך ארץ. ולזה אמרו ע"ל המשל יוצאי דרכים מפרשי ימים מצירים בהם כו'. כי מי שהוא רגיל לעסוק בדרכי העולם אם יבוא לתפוש בקלה העיון לא יסבלהו טבעו ויתקלקל ענינו. וגם לא יחוש אח"כ אף אל צרכיו ההכרחים לו וישאר שומם מכל וכל. ולכן תקנו הנביאים הדרישה לזה באופן אהיה כטל לישראל כלומר שתבוא להם באופן נח וקל שלא יזיק כלל: ועמדו הנביאים ותקנו היינו על פי ה' כי הוא דבור הנביאים בשם השי"ת: ואין חותמו נגלה כלומר אין זו שאלה על השגחתו עלינו בפרסום ולעין כל: ביד ה' וסוף הכתוב ג"כ וצניף מלוכה בכף אלהיך היינו שכבודך ותפארתך

---

*) ומה שמצינו בפרק הספינה דאמר רבה בר בר חנה שמעתי ב"ק דאומר אוי לי כי נשבעתי ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי כו'. לא תקשה דהפרת נדרים היא מכאן ולהבא ואין מהצורך לעקור הנדר מעיקרו. לא כן התרת נדרים שמהצורך לעקור הנדר מעיקרו :

נחמיה ורבנן. ר' יהודה אמר חירות ממלאך המות רבי נחמיה אמר חירות מן השעבוד ורבנן אמרי חירות מן היסורין. ד"א שימני כחותם רבי ברכיה אמר זה קריאת שמע שנא' (דברים ו) והיו הדברים האלה וגו' על לבבך כחותם על זרועך אלו התפילין המד"א (שם) וקשרתם לאות על ידיך. א"ר מאיר שימני כחותם על לבך כחותם על זרועך ביהויכין דאר"מ נשבע הקב"ה שבועה שהוא נותק מלכות בית דוד מידו הה"ד (ירמיה כב) חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני כי משם אתקנך א"ר חנינא בר יצחק משם אני נותק מלכות בית דוד. ד"א אנתקך אין כתיב כאן אלא אתקנך. אתקנך בתשובה ממקום שנתיקתך שם תהיה תקנתך. א"ר זעירא אנא שמעית קליה דרבי יצחק יתיב ודריש הדא מילה ולית אנא ידעית מה היא אמר ליה רבי אחא אריכא תימר הה"ד (ירמיה כב) כתבו את האיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו. בימיו אינו מצליח אבל בימי בנו מצליח דכתיב (חגי ב) ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי נאם ה' ושמתיך כחותם וגו'. רבי אחא בר רבי אבון בר בנימין בשם ר' אחא בריה דר' פפי אמרין גדול כחה של תשובה שמבטלת הגזירה ומבטלת את השבועה. מבטלת הגזרה מניין שנא' כתבו את האיש הזה ערירי וכתיב ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עברי וגו'. מבטלת את השבועה מניין שנא' חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו בן יהוקים מלך יהודה חותם על יד ימיני וכתיב (ד"ה א ג) ובני יכניה אסיר שאלתיאל בנו וגו'. ר' תנחום בר' ירמיה אומר

באור כנפי יונה

בתוך הלחות. לזה ע"כ לא נוכל לפרש חרות על הלחות לשון חריתה אלא לשון חירות. ופירוש חרות על הלחות בשביל הלחות: ממ"ה עיין בפ"ק דע"ז בענין מי יתן והיה לבבם זה וגו': מן השעבוד מר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי שבאמת התורה היא למגן ומחסה על האדם המקיימה מכל מיני פורעניות ואין לשאול מה ענין יעוד זה הלא אם יהיו זכאים למה יגלו מארצם. שיש לומר שאופן סדור הטבעי ומסבות הזמן עוד לא נמצא אומה ולשון אשר לא התהפך עליה הגלגל. וגברת ממלכות היתה לשפחה משועבדת ושרתי בגוים היתה למס. לזה הבטיח להם אם ישמרו את התורה שלא יעמדו תחת תמורת ושנוי סדר הזמני: מן היסורין עד"ה (שמות טו) אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך וגו' כל המחלה וגו': ד"א שימני כו' זה ק"ש כו' אלו תפילין כו' פי' שכנסת ישראל אומרת להקב"ה שישים אותם באופן ובבחינה על לבו ועל זרועו כאשר הם עושים בק"ש ובתפילין. כלומר כמו שבשתי מצות אלו הם מיחדים אהבתם להקב"ה כן ייחד גם הוא אותם באהבה מיוחדת ומוחלטת. או ירצה לומר כמו שק"ש הוא במחשבת הלב ותפילין הם לאות על היד כן ישימם ה' בלבו ועל זרועו לזכרון לפניו תמיד: א"ר מאיר כו' יפרש הכתוב באופן אחר: ביהויכין פו' כי משם אתקנך כו' משם אני נותק מלכות בית דוד כו' אתקנך בתשובה פירוש דכתיב ביה אתקנך בתשובה וכמו שמסיימים. ואין לומר מה טעם בקשה זו דאיכא נתיקה ברישא מוטב לבקש שתהיה כחותם אשר לא יזוז מאתו כלל. משום שהכתוב הזה דבוק להכתוב הקודם נתנה הכלה ילדתך ודרשו זה על מה שחטא ישראל בחורב. לזה מבקשים מהקב"ה שישים אותם כמו שעשה עם יהויכין אף שנשבע לנתק המלכות מידו והיה שם נתיקה מתחילה מ"מ התקינו בתשובה עד שזכה שתוחזר המלוכה בימי בן בנו. כן אנו אף אם חטאנו לפניך ותגזור עלינו גזרות רעות חלילה לא יהיה לכליון כלה אכן תחזור עטרת ישראל לקדמותה. ופי' הכתוב שימני כחותם וגו'. כלומר שימני כחותם על לבך היינו כיוהכין שנאמר בו (חגי ב) ביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך וגו' ושמתיך כחותם כי בך בחרתי וגו'. אף שהיה מקודם כחותם על זרועך והוא מה שנאמר (ירמיה כב) כי אם כניהו וגו' חותם על יד ימיני כי משם אתקנך: משם אני נותק כו' ויפרש אתקנך אנתקך מלשון נתקו כפות רגלי הכהנים (יהושע ד) ושרשו של אתקנך נתק ועיקרו אנתקך ונדגש התי"ו על חסרון הנו"ן והנו"ן אחרונה נוספת כמו יברכנהו

ויברכהו: שם תהיה תקנתך ודרשו זה מדכתיב אתקנך ולא אנתקך מרומז ג"כ לשון תקנה היינו שיתוקן בתשובה. פי' בבבל שניתק לשם שם יהיה ג"כ תקנתו כי בבית האסורים בבבל עשה תשובה כדאיתא בויקרא רבה פי' י"ט. ושם נולד לו בן וזרובבל בן בנו משל ביהודה וישב על כסא דוד ונאמר לו ושמתיך כחותם כי בך בחרתי. והענין כמו שכתב העקרים שהגזרה הנגזרת על הרשע הוא בהיותו בתואר ההוא מן הרוע. וכשנשתנה מן התואר ההוא ע"י תשובה הנה הוא כאלו נהפך לאיש אחר שלא נגזרה עליו אותו גזרה. וכמו שאמר הקב"ה לאליהו יען כי נכנע אחאב לפני לא אביא הרעה בימיו אף שכבר נגזרה גזרה עליו: ולית אנא ידעית מה הוא היינו שדרש מענין יכניה שיתוקן ממקומו ולא הבין איך יתקיים לפי זה השבועה שנשבע הקב"ה. והביא לו מהכתוב שהגזרה לא היתה אלא עליו ובימיו. ואין זה סותר למה שכתוב (ירמיה כב) כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד. שהכונה זרעו ממש אבל לא זרובבל שהיה בן בנו: שמבטלת את הגזרה עיין בפ"ק דר"ה על ישא ה' פניו אליך ובבמדבר רבה פי' י"א: שנא' כתבו וגו' ולפי זה לא סבירא ליה מה שדרשו מקודם בימיו אינו מצליח אבל בימי בנו מצליח דלפי הדרשה הזאת אין כאן ביטול גזרה ולא ביטול שבועה. כיון דמתחילה אדעתא דהכי גזר ונשבע שיתוקן בתשובה וזרעו יצליחו: ערירי פי' בלא בנים: וכתיב ביום ההוא כו' אקחך זרובבל וגו' טעות סופר יש כאן ומסורס הענין כי ראיה לבטול הגזרה מה שנגזר עליו להיות ערירי בלא בנים. הלא יותר טוב להביא מהכתוב ובני יכניה אסור שאלתיאל בנו וגו'. ועל בטול השבועה הראיה יותר טוב מביום ההוא נאם ה' צבאות אקחך זרובבל בן שאלתיאל עבדי ושמתיך כחותם. לכן נראה שצ"ל (מבטלת את הגזרה מנין שנאמר כתבו את האיש הזה ערירי וגו' וכתיב ובני יכניה אסור שאלתיאל בנו. מבטלת את השבועה מנין שנאמר חי אני נאם ה' כי אם יהיה כניהו וגו' כי משם אתקנך וכתיב ביום ההוא נאום ה' צבאות אקחך זרובבל וגו' ושמתיך כחותם וגו') כי ענין השבועה היה על הסרת המלוכה מידו. וכמו שאמרו כי משם אתקנך משם אני נותק מלכות בית דוד א"כ הראיה בטוב על בטול השבועה הזאת מביום ההוא וגו' אקחך זרובבל וגו'. שהושב הממשלה לידו וכמ"ש (חגי ב) אמר נא אל זרובבל בין שאלתיאל פחת יהודה וגו'. ועיין בסנהדרין פרק אחד ד"מ מה שאמר ר"י גלות מכפר על הכל. ועיין בארבנאל בפירושו על ירמיה. ובעקרים פרק כ"א וכ"ב למאמר

ד'

פגע ביה חבריה אמר ליה בההוא אתרא דסכנתא עברת כמה סכנתא עברת כדון ילדך אמך כמה צערה עברה עליך וכדין איתברית ברייה חדתא. אמר רבי אבא בר כהנא שמה חבלה ושמה חבלתך חבלתך בשעה שאמרו (שם) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע שמה חבלה בשעה שאמרו לעגל (שם לב) אלה אלהיך ישראל חובלה נתמשכנה· תני רשב"י זיין ניתן לישראל בחורב ושם המפורש היה חקוק עליו וכשחטאו ניטל מהם רבי איבו ורבנן רבי איבו אמר מאליו היה נקלף ורבנן אמרי מלאך היה יורד ומקלפו. א"ר שמעון בן חלפתא עלובה היא הכלה שמקלקלת בתוך חופתה א"ר יוחנן אבדו עצה טובה שנתנה להם בסיני שנאמר (משלי א) ותפרעו כל עצתי ואין עצה אלא תורה שנ' (שם ח) לי עצה ותושיה· ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי כתיב (דברים ט) ובחורב הקצפתם את ה' אמר הקב"ה באתי לברך אתכם ומצאתי חבכם נקוב שאינו מחזיק ברכה שנא' (שמות לב) וירא משה את העם כי פרוע הוא ואין פרוע אלא נקוב המו"א ותפרעו כל עצתי. רבי לוי אמר עשיתם להקב"ה כאלו מתאבל עליכם אית אתרין צווחין לבית אבלה בית קציפה: פסוק ג שימני כחותם· א"ר מאיר אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע מה שחשבת בלבך לעשות לנו עשה דאמר רבי יוסי הגלילי בנו של רבי אליעזר בשם רבי יוחנן בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו נעשה ונשמע באותה שעה קרא הקב"ה למלאך המות ואמר לו אע"פ שמניתיך קפוקליטור קוזמוקרוטור על בריותי אין לך עסק באומה זו. הה"ד (דברים ה) ויהי כשמעכם את הקול מתוך החשך וכי יש חשך למעלה והא כתיב (דניאל ב) ונהורא עמה שרא ומהו מתוך החשך זה מלאך המות שקרוי חשך ונאמר (שמות לב) והלוחות מעשה אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות אל תקרי חרות אלא חירות. ר' יהודה ורבי נחמיה

באור כנפי יונה

כו' חבלתך בשעה שאמרו כו' מדכפל הכתוב לומר שמה חבלתך כו' שמה חבלה. יפרש שמה חבלתך לשון לידה היינו בשעה שקבלו התורה נעשו כתינוק שנולד היום וע"ד שאמרו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי: שמה חבלה כו' חבלה נתמשכנו ויפרש חבלה ילדתך לשון משכון מלשון אם חבול תחבול כו'. ופירש חבלה ילדתך שנתמשכנה אמם ונלקחה מאתם ע"ד (ישעיה נ) ובפשעכם שלחה אמכם. והא דאמרינן שאין דורשין שיר השירים לגנאי י"ל כי ענין הזה הוא חביבות לישראל שלא נטלה מהם אלא בתורת משכון ועתידה לחזור. תני רשב"י כו' מאליו היה נקלף כו' עיין לעיל בפסוק משכני אחריך שם פירשתי כונתם. עלובה היא הכלה כו' מלשון (ד"ה ב' לו) ויהיו מלעיבים במלאכי אלהים. פי' כדאי בזיון וקלון לכלה שזינתה בתוך חופתה. ולכן נסמכה שמה חבלתך ושמה חבלה זה לזה לומר שבעודם תחת חופת הר סיני קפצו ועשו העגל: א"ר יוחנן אבדו עצה טובה שנתנה להם בסיני שנא' (דברים לב) כי גוי אובד עצות המה ונאמר והפרעו כל עצתי ואין עצה כו' כצ"ל ועיין בספרי. ויפרש ר' יוחנן שמה חבלה ילדתך שהשחיתה והפריעה את התורה המכונה ילדתך. ומזה הענין נקראו תלמידי הנביאים בני הנביאים עיין במורה פרק ז' לחלק א': ר"י דסכנין בשם ר' לוי אמר· אמר הקב"ה באתי לברך אתכם ומצאתי חבכם נקוב שאינו מחזיק ברכה שנאמר וירא משה את העם כי פרוע הוא ואין פרוע אלא נקוב הוי ותפרעו כל עצתי כצ"ל יפרש מה שנאמר תחת התפוח עוררתיך שמה חבלתך אמך וגו'. שאמר הקב"ה באתי לברך אתכם ומצאתי חבכם נקוב שאינו מחזיק ברכה ואבדו והפסידו ברכתי. ופירוש חבכם נקוב היך הדבור כלומר מה שאמרתם בחבכם נעשה ונשמע היה חבכם נקוב ואבדתם אותם מהר. ומביא ע"ז הסמך ראיה כי היו ככלי נקוב מוירא משה את העם כי פרוע הוא ומותפרעו כל עצתי. שאין פרוע אלא נקוב מלשון שחיטה מפורעת חולין י"ט פי' פתוחה. או פי' חבכם רשתם מלשון (איוב מ) תמשוך לויתן בחכה ומה שאחז לשון חכה משום שהשיגו התורה בצידה ושלל מלשון עלית למרום שבית שבי. ופי' חבכם נקוב שמלא רשתם נקוב שלא יוכל להחזיק בתוכו צידו שנכנס ויוצא: ר' לוי אמר כתיב ובחורב הקצפתם את ה' עשיתם להקב"ה כאלו מתאבל עליכם אית אתרין דצווחין לבית אבל בית קציפה כצ"ל. יפרש שמה חבלה ילדתך לשון צער שנצטערה שכינה על מה שנתחייבו עליהם ממעשה העגל: שימני כחותם וגו' מה שחשבת בלבך לעשות לנו עשה יפרש שכנסת ישראל אומרת להקב"ה שימני כחותם אל לבך כלומר שימני כדי ההסכמה שהסכמת במחשבתך לעשות לנו. שהחותם הוא כנוי להסכמת הענין וקיומו בחותם השטרות. ומהוא היה ההסכמה כחותם על זרועך היינו להיות כחותם על זרועך כלומר שנהיה קיימים כפתוחי חותם הנעשה על הזרוע ורשומו ניכר וקיים. והיכן מצינו שחשב הקב"ה לעשות לנו כן שנאמר אני אמרתי אלהים אתם ובני עליון כולכם אכן כאדם תמותון וגו'. שיורה בטוב שכונת הקב"ה הי' לעשות את ישראל באופן שיהיו חיים וקיימים לעולם אכן הם השחיתו דרכם: דא"ר יוחנן כו' מביאים מר"י שכמו כן דרש שהיה חפץ הקב"ה להעמיד את ישראל באופן שיהיו קיימים לעולם ולא יפגעם ההעדר: קפוקליטור ממונה להרוג המחוייבים למלכות: קוזמוקרטור היא מלה מורכבת מן תיבת קוזמו ומן תיבת קרטור ופי' קוזמו עולם קרטור תופש כלומר שנתן לו שלטון על כל יצורי עולם ואין מי נמלט מידו: וכי יש חשך למעלה ואף שנאמר (דברים ד) וההר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל. יש לומר שזה היה מקודם שירד עליו ה' אכן בעת שירד עליו ושמעו דבריו לא יתכן אז מציאות החשך כדכתיב ונהורא עמיה שרא: זה מ"ה שנקרא חשך וכדאיתא בתנחומא פ' וישב וחשך על פני תהום זה מ"ה המחשיך פני הבריות. ולפי זה פירוש הכתוב ששמעו קול שנמלטו מידי מ"ה המכונה חשך. ומה שאמרו שקרא הקב"ה למלאך המות הוא מליצה על סלוק ההעדר מגבולם. כי ענין המלטה הזאת הוא מחוייב מטבע הענין כי מי שמתעסק במושכלות התורה ישיג השארת נפשו כמוהם: ונאמר והלחות וגו' הוא ראיה שנית על סלוק המות מתוכם: אל תקרי חרות אלא חירות כלומר אל תפרש לשון חריתה אלא לשון חירות. ודרשו זה משום שלא יצדק הלשון חרות על הלחות אלא אם היו באופן שנאמר שטה תחת החריתה. אבל כיון שהחקיקה היה מפולשת מעבר אל עבר השני וכמו שאמרו בפ"ק דמגילה מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין. לא היה להכתוב לומר אלא חרות בלחות או

בתוך

ומעשים טובים אשקך מיין הרקח אלו משניות גדולות כגון משנתו של ר' חייא רבה ומשנתו של רבי הושעיא ושל בר קפרא ומשנת רבי עקיבא. מעסים רמוני אלו ההגדות שטעמן כרמון. ד"א אשקך מיין הרקח זה התלמוד שמבושם במשניות כרקח מעסים רמוני אלו בגדי כהונה גדולה המד"א (שמות כח) פעמון זהב ורמון: פסוק ג מי זאת עולה מן המדבר עלויה מהמדבר סילוקה מן המדבר מיתתה מן המדבר הדא מה דאת אמר (במדבר יד) במדבר הזה יתמו ושם ימותו. מתרפקת על דודה א"ר יוחנן שהיא מנחת פרקי תורה ופרקי מלכות לעתיד לבא. תחת התפוח עוררתיך דרש פלטיון איש רומי ואמר נתלש הר סיני ונצב בשמי מרום והיו ישראל נתונים תחתיו שנא' (דברים ד) ותקרבון ותעמדון תחת ההר. ד"א תחת התפוח עוררתיך זה סיני ולמה נמשל כתפוח אלא מה תפוח זה עושה פירות בחדש סיון כך התורה נתנה בסיון. ד"א תחת התפוח עוררתיך למה לא באגוז ואילן אחר אלא כל אילן דרכו מוציא עליו תחלה ואח"כ פירותיו ותפוח זה מוציא פירותיו תחלה ואח"כ מוציא עליו כך הקדימו ישראל עשייה לשמיעה שנאמר (שמות כד) נעשה ונשמע אמר הקב"ה אם אתם מקבלים עליכם תורתי מוטב ואם לאו הריני כובש עליכם ההר הזה והורג אתכם. שמה חבלתך אמך וכי שמה חבלתך אמר רבי ברכיה לאחד שהלך במקום סכנה וניצל פגע

באור כנפי יונה

מהעליונים לתחתונים ואביאך אל בית אמי זה סיני: כתינוק בן יומו פי' בלא חטא כקטן שנולד ולזה מכונה בית אמי כלומר שנדמו כמו שנולדו שם. תלמדני כו' הוא עתיד במקום עבר כלומר שם למדתני: אלו משניות גדולות כו' ומכונים יין הרקח משום שע"י המשניות מרוקח התורה שנמשלה ליין בדינין וחדושין הרבה כיין המרוקח במיני בשמים הרבה. וכונת כנסת ישראל בכלל להראות גודל חבתה אליו וכמו שאמרה אמצאך בחוץ אשקך. וחבבה עוד להנהיגו ולהביאו אל הר סיני אל מקום אשר הנחילה תורה ומצות ולאמר לו על התורה ועל שך המצות שנתנה להם שם. ראה מה שנתת לי ומה שגלתי לך והוספתי עליהם. וכמו שאמרה לעיל ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך: אלו ההגדות שמתוקות ומושכות לבו של אדם: זה התלמוד כו' אינו מובן איך דמו התלמוד לעיקר היין והמשניות לבשמים שמרוקח בהם היין הלא התלמוד הוא הלמוד והפלפול הנמשך מהמשניות. לזה נראה לי שתיבות שמבושם במשניות ברקח הוא הוספה בטעות מאיזה מגיה. ובאמת כונתם ע"ד שאמרו בפרק אג"ו מציאות דהתלמוד אין לך מדה טובה הימנה. לזה דרשו ד"א אשקך מיין הרקח זה התלמוד. כלומר שהתורה המכונה ביין מרוקח ע"י התלמוד בדינין וחדושין הרבה כיין המרוקח במיני בשמים הרבה וכנ"ל אצל המשניות: אלו בגדי כהונה גדולה גם זה רחוק מהבין מה ענין וסמיכות בגדי כהונה לתלמוד. לזה נראה לי שחסר כאן וכן צ"ל ד"א אל בית אמי זה אהל מועד הלמדני מצות ומעשים טובים. אשקך מיין הרקח זה נסכי היין מעסים רמוני אלו בגדי כהונה גדולה המד"א פעמון זהב ורמון וזה משום שמקודם דרשו אל בית אמי זה סיני לזה דרשו אשקך מיין הרקח ועסים רמוני על תלמוד והגדות. ועכשיו שדורשים אל בית אמי זה אהל מועד וכמו שאיתא לעיל בפסוק ישקני שבאהל מועד נאמרה. ולזה דרשו אשקך מיין הרקח על נסכי היין ומעסים רמוני על בגדי כהונה גדולה אשר היו נוהגים שם. ומה שהזכיר בגדי כהונה גדולה אצל נסכים משום שכמו שהנסכים מכפרים על ישראל כן בגדי כהונה וכמו שאיתא לעיל בפסוק שניך כעדר הקצובות: מי זאת כו' עלויה כו' סלוקה כו' מיתתה כו' לשון עולה משמש ג' הוראות. עליה כמו ומשה עלה וגו' סלוק כמו מטרף בני עלית וכמו כעלות גדיש בעתו (איוב ה) ולשון כריתה כמו (תהלות קב) אל תעלני בחצי ימי. לכן דרשו על מי זאת עולה שלשה הוראות אלו. האחד שישראל נתעלו במדבר בכבוד גדול. והשני על הסלוק שנסתלק הכבוד מאתם כ"ש הורד עדיך מעליך. והשלישית שמתו במדבר. ועיין בפסוק מי זאת עולה דלעיל: מתרפקת כו' מנחת כו' יפרשו מתרפקת לשון הנחה וישוב היינו ישוב הקושיות והסתירות שבתורה מלשון תלמוד הוא מותיב לה והוא מפרק לה והוא לשון מקרא (מ"א י"ט) מפרק הרים. ופרקי מלכות והוא מלשון ויפרקנו מצרינו (תהלות קלו) שהוא הסרת העול. וע"ד שאמרו כל הנותן עליו עול תורה פורקין מעליו עול מלכות: נתונים תחתיו כו' יפרש תחת התפוח עוררתיך במה שהעמיד את ישראל תחת הר סיני עורר אותם לקבל את התורה שאם ימאנו לקבלה יהרגו שם כמו שאיתא בסמוך: שנאמר ותקרבון וגו' והא דלא הביא מהפסוק המוקדם בתורה היינו ויתיצבו בתחתית ההר הכתוב (בשמות ט) משום שויתיצבו בתחתית ההר יתפרש בשפולי ההר לא תחתיו ממש. אולם בשבת פ"ח הביאו מהכתוב הזה ועיין שם בח"א: ולמה נמשל בתפוח כו' עיין לעיל בפסוק כתפוח בעצי היער: פירותיו תחלה כו' עיין בתוס' שבת פרק ט' שמפרש שם ר"ת דתפוח זה היינו אתרוג דריח אפך כתפוחים מתרגמינן כריחא דאתרוגא. ועליו יצדק לומר דפריו קודם לעליו משום דפריו דר באילן משנה לשנה. ואחרי שנה נושרין עליו של שנה שעברה ובאין עליו עלין אחרים הוי פריו קודם לעליו: עשיה לשמיעה ומשום דעשיה הוא העיקר והתכלית לשמיעה ע"ד שאמרו לא המדרש עיקר אלא המעשה. לזה עשה הכתוב דמיון ענין הזה לתפוח שמוקדים ג"כ פירותיו לעלין שהפירות הם ג"כ עיקר הכונה והתכלית: אמר הקב"ה כו' הוא סיום הדרשה של פלטיון איש רומי דלעיל אלא שהפסיקו בתוך הענין לפרש למה מכונה הר סיני לתפוח. וזה שדרש פלטיון על תחת התפוח עוררתיך שהגביה עליהם את ההר. ומה טעם על זה מסיים משום שאמר הקב"ה אם אתם מקבלין כו': הריני כובש עליהם כו' אולי הוא נאמר ע"ד המליצה איך הביא אותם הקב"ה במעמד הזה להכרה שכלית איך הם מוכרחים להצלחתם בזה ובבא להיושרת התורה. כי מבלעדי היושרתה יהיו עלולים לכל מפגע ומקרה וכליון לגוף ונפש. וההכרה הזה שהשכילו והכירו במקום הזה נמלצת בטוב מכבישת ההר עליהם ושמה הקשיבו קול יוצא אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו כו'. ובאמת הקול הזה הקשיבו יוצא משמי שכלם שהבינו והכירו שקבלת התורה היא הצלחתם ומניעת קבלתה הוא סיבת אבדון והפסד גופם ונפשם. אחר זה מצאתי כן בעקידה שער מ"ד ועיין שם המתקת המאמר לפי זה מה שאמר ר' אחא בר יעקב מכאן מודעה רבה לאורייתא: חבלתך ילדתך: לאחר שהלך כו' כדין ילדה אמך פי' משום שנצלת שם מסכנת מות דומה כאלו היום נולדת. ובנמשל שלזה נאמר שם חבלתך אמך אחר שנצולו מסכנת הר סיני דומה כאלו שם נולדת: א"ר אבא כו'

לך · א"ר אבא בר כהנא אמר הקב"ה לישראל אתם צופנים לי ואני צופן לכם אתם צופנים במצות ומעשים טובים ואני צופן לכם באוצרות מלאים יותר מכל הטובות שבעולם · א"ר אבא בר כהנא בר יודן אלא דדידיה הינון סגין מן דידן הה"ד (תהלים לא) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך פעלת לחוסים בך וגו':

פסוק א מִי יִתֶּנְךָ כאח לי. באיזה אח בקין להבל קין הרג להבל שנאמר (בראשית ד) ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו אלא כישמעאל ליצחק ישמעאל שונא ליצחק אלא כעשו ליעקב הרי נאמר (שם כז) וישטום עשו את יעקב אלא כאחי יוסף ליוסף שונאין היו אותו שנאמר (שם לז) ויקנאו בו אחיו · באיזה אח יונק שדי אמי הוי אומר כיוסף לבנימין שאהבו בלבו שנאמר (שם מג) וירא יוסף אתם את בנימין אמצאך בחוץ אשקך חוץ זה המדבר שהוא חוץ לישוב. אשקך כשני אחים שנשקו זה לזה ואלו הן משה ואהרן שנאמר (שמות ד) וילך ויפגשהו בהר האלהים וישק לו · לא יבוזו לי · א"ר פנחס מעשה באח ואחות שהיה אחד במירון ואחד בגוש חלב נפלה דליקה בבית זה שהיה במירון ובאת אחותו מגוש חלב התחילה מגפפתו מחבקתו ומנשקתו ואומרת לית דא מבדה לי דהוה אחי באננקי ונתפלט ממנה: פסוק ב אנהגך אביאך אנהגך מהעליונים לתחתונים אביאך אל בית אמי זה סיני · א"ר ברכיה למה קוראין לסיני בית אמי שמשם נעשו ישראל כתינוק בן יומו. תלמדני מצות ומעשים

באור כנפי יונה

שישראל שבזמן הזה מתפארים עצמם באופן שמירת המצות נגד דורות יכניה וצדקיה. ואופן ההתפארות המשילו דבי ר' שילא לאשה כשרה שהניח לה בעלה מעט חפצים כו' כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה שהנחת לי ומה הוספתי לך עליהם. שהכונה בנמשל שלא לבד שאנו מקיימים ושומרים המצות שבתורה אלא עוד אנו שומרים כמה וכמה מצות דרבנן מה שהוסיפו עליהם. ואף שנאמר לא תוסיפו אולם המצות הנוספות או שהם נכללים במצות התורה עצמם ונולדים ע"פ מדות שהתורה נדרשת בהם. או שהם סייגים וגדרים למצות התורה וכ"ש על אם שמור תשמרון עשו משמרת לתורה. וא"כ מפאת רבוי העמל שעמלו חז"ל להוליד כמה מצות מהמצות הסתמיות הם לאות אמיתי על גודל חביבות התורה. ויפרשו הכתוב הדודאים נתנו ריח וגו' כלומר עם שהדודאים נתנו ריח היינו גלות יכניה וצדקיה ששבו לשמור מצות ה' ותורתו. אולם על פתחינו כל מגדים חדשים שהם מצות דרבנן גם ישנים הם מצות התורה בעצמה דודי צפנתי לך כלומר ראה מה שצפנתי וסגלתי לך. ורבנן הוסיפו שההתפארות על חביבות התורה בישראל לא לבד מפאת מצות הנוספות היינו שנתוספו מצות רבות. אלא ג"כ מפאת השמירה בהם היינו אם שכן היא השמירה בהמצות הנוספות מכש"כ במצות התורה בעצמה. ולזה המשילו לאריס שמלא כלכלות מפירות של הפרדס כלומר פירות חדשים אשר הוליד והצמיח מהרכבת הפירות שהרכיב מאלה שהיה כבר בפרדס. ונתנן על פתח הפרדס היינו מקום שפתוח לדריסת רגלי בני אדם. וכשהיה המלך עובר כו' אמר כל השבח הזה כו' שהכונה כמו כן שלקח לו לראיה על חשיבות הפרדס בעיני האריס. אם אותם המונחים בפתח הפרדס היינו מה שהוליד האריס הן בהון ויפיין מפאת השמירה המעולה. מכש"כ איך נשמרים שלי שבתוך הפרדס שלא יתקלקלו. ויפרשו הכתוב עם שהדודאים נתנו ריח היינו גלות יכניה וצדקיה וכנ"ל. אולם אצלינו אם השמירה גדולה על כל מגדים אף המונחים על פתחינו הם מצות החצוניות שמהנקל לדשן בעקב. והם המצות שהתקינו לנו החדשים שהם דור ר"ע וחביריו גם ישנים הם אנשי כנסת הגדולה. עאכו"כ דודי מה שצפנתי לך היינו איך נשמרים מצות התורה בעצמה שצפנתים וגדרתים. שע"י הסייגים והגדרים מצות התורה הם צפונות שלא יבוא אדם לעבור עליהן ולדשן בעקב: אתם צופנים לי כו' יפרש דודי צפנתי לך סגלתי ואצרתי לך:

מִי יתנך כו' באיזה אח כו' מה שהאריכו להביא שמצינו שנאת אחים רבים לאחיהם וגם מה שדרשו שמי יתנך כאח לי הוא כדמיון אהבת יוסף לבנימין. משום שדקדקו למה הוסיף הכתוב לאמר יונק שדי אמי האם יוסיף זאת אהבה לאחיהו יותר מאחים שהניקו אותם מניקות נפרדות. אלא ע"כ כונת הכתוב לרמז לנו שאין כנסת ישראל מבקשת מהשי"ת אהבתו עליה כאהבת סתם אח לאחיו הלא אהבה הזאת אינו מבורר ולא תמשך בחיוב כמו שמצינו שאחים רבים היו שונאים זה לזה. ולזה הוסיף הכתוב לברר באיזה אח יונק שדי אמי היינו כאהבת אחים הנודעים ומיוחדים בזה. וכמו יוסף לבנימין שהיה יונק שדי אמו ולא בנימין שמתה עליו אמו בלדתו אותו: שונא ליצחק כדאיתא בתנחומא אין מצחק אלא שביקש להרגו כו': וכתיב ויקנאו בו אחיו הא דהוסיפו להביא גם מכתוב זה כי מהכתוב הקודם אינו מבורר שכל אחיו שנאוהו כי אם בני בלהה וזלפה שהביא דיבתם רעה לאביהם: שאהבו בלבו שנא' (בראשית מג) וישא עיניו וירא את בנימין אחיו וגו' כצ"ל כי שם נאמר אחר זה כי נכמרו רחמיו אל אחיו ויבקש לבכות וגו' וגם נאמר שם ותרב משאת בנימין וגו': חוץ זה המדבר ואף שסתם חוץ אינו מדבר כמו למה תעמוד בחוץ (בראשית כד) וכמו ולא שם לו על פני חוץ (איוב יח) אולם מדאחז הכתוב הנשיקה דוקא בחוץ ומדבר ג"כ מאהבת אחוה ע"כ מרמז הכתוב כדמיון אהבת אהרן ומשה שנשקו זה את זה במדבר. והכונה שכנסת ישראל מבקשת להדבק בהשי"ת ואומרת מי יתנך לאהוב אותי כאהבנו אחוה ואז אפי' אצטרך לצאת לקראתך במדבר ולנשקך כאהרן שיצא לקראת משה המדבר לא תמנעני ההליכה מלצאת לקראתך: לית דא מבדה לי מבדה כמו מבזה שהדלי"ת והזיי"ן מתחלפים מעברי לתרגום. כמו וזהב הארץ תרגומו דהב הארץ וכן רבים: באננקי בצרה וכוונתה שאין לייחס לה בזה שחבקתו ונשקתו לד גנות ובזיון כי היא עשתה זאת מגודל שמחתה שניצל אחיה מצרתו. והביאו זה משום שלא יקשה איך יעריך הכתוב תאות כנסת ישראל להקב"ה באהבת נשיקה וכאהרן למשה. ואף שהוא מליצה על הפלגת האהבה ועד"ה ישקני מנשיקות פיהו. עכ"ז אין מהנאות לדמות כן שנשיקה הוא דרך נשים ולא ישובח בזה אהרן. לכן הביאו מהמעשה זה שלא היה בזה גנות לאהרן כי הוא עשה זאת ג"כ מפאת גודל שמחתו על משה שהיה בצרה וניצל ממנה. ולפי זה מוסב גם לא יבזו לי על נשיקת אהרן למשה. ואין לומר שמוסב לא יבזו לי על תאות כנסת ישראל להקב"ה באהבת נשיקה. מדוע לא אמר הכתוב זה לעיל אצל ישקני וגו'. וגם אינו דומה המשל להנמשל: אנהגך מהעליונים כו' הכתוב הזה דבוק לענין הקודם כלומר מי יתנך כאח לי אז אם אמצאך בחוץ אשקך וגו' ואם לא אמצאך אז אנהגך מהעליונים

והנביאים והנביאות שעמדו ממנה: פסוק יד הדודאים נתנו ריח אלו עולמי ישראל שלא טעמו טעם חטא ועל פתחינו כל מגדים אלו בנות ישראל שדבקו בבעליהן ואינן מכירות אדם אחר. ד"א הדודאים נתנו ריח ר' יודן ור' לוי ר' יודן אמר בא וראה כמה הם חביבין הדודאים לפני מי שאמר והיה העולם. שבשכר הדודאים האלו עמדו שני שבטים גדולים מסוימים ואלו הם שבטו של יששכר ושבטו של זבולון שנאמר (בראשית ל) ויבא יעקב מן השדה בערב. ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמן ר' אלעזר אומר זו הפסידה וזו הפסידה זו נשתכרה וזו נשתכרה לאה הפסידה דודאים ונשתכרה שבטים וקבורה רחל נשתכרה דודאים והפסידה שבטים וקבורה. ר' שמואל אמר זו הפסידה וזו הפסידה זו נשתכרה וזו נשתכרה לאה נשתכרה ב' שבטים הפסידה דודאים והפסידה הבכורה רחל נשתכרה דודאים נשתכרה בכורה והפסידה ב' שבטים. א"ר לוי כתיב (ירמיה כד) הראיני ה' והנה שני דודאי תאנים וגו' הדוד האחד תאנים טובות מאוד זו גלותו של יכניה והדוד האחר תאנים רעות מאד זו גלותו של צדקיה אין תימר גלותו של יכניה עשה תשובה וגלותו של צדקיה לא עשה תשובה ת"ל הדודאים נתנו ריח שני הדודאים הטובים והרעים נתנו ריח. ועל פתחינו כל מגדים דבי ר' שילא ורבנן דבי ר' שילא אמרין לאשה כשרה שהניח לה בעלה מעט חפצים ומעט יציאות כיון שבא בעלה אמרה לו ראה מה הנחת לי ומה סגלתי לך וגם הוספתי לך עליהם. ורבנן אמרי למלך שהיה לו פרדס ונתנו לאריס מה עשה אותו האריס מלא כלכלות של תאנים מפירותיו של פרדס ונתנן על פתח הפרדס כשהיה המלך עובר ראה כל השבח הזה אמר כל השבח הזה בפתח הפרדס בפרדס כולו עאכ"ו. כך בדורות הראשונים אנשי כנסת הגדולה הלל ושמאי ורבן גמליאל הזקן בדורות האחרונים ר' יוחנן בן זכאי ור' אליעזר ור' יהושע ור' עקיבא ור' מאיר ותלמידיהון עאכ"ו ועליהם הוא אומר חדשים גם ישנים רודי צפנתי לך.

באור כנפי יונה

אל גינת אגוז: שם אתן את דודי לך כלומר שם אראך חשיבות של ישראל שיוצאין מהם צדיקים וצדיקות ונביאים ונביאות שהשכינה שורה עליהם: הדודאים כו' אלו עולמי ישראל בחורי ישראל: טעם חטא ולזה דומים לדודאים שנותנים ריח טוב. וע"ד שאיתא בברכות פרק ו' עתידים כל בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא שיתנו ריח טוב כלבנון שנאמר וריח לו כלבנון. ופירש"י כלבנון שמריחים עליו ופרחיו והוא מליצה שיהיו מצויינים בעולם בשם טוב עד"ה לריח שמניך טובים שמן תורק שמך: אלו בנות ישראל כו' ויפרשו על פתחינו כל מגדים כשמשמעו היינו שממתיקות פתחיהן לבעליהן דבתולה חביבה מבעולה. וע"ד שאיתא בערובין פרק עושין פסין: כמה חביבים הם הדודאים כו' משום שר' יהודה רוצה לפרש שהדודאים נתנו ריח מוסב על דודאי לאה שנתנה לרחל. אשר בהשקפה נראה להיפך שהיה פריצות מלאה לאמר ליעקב אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני. לזה אמר בא וראה כמה חביבים הם הדודאים לפני הקב"ה כו'. ולפי זה יצדק לפרש שהדודאים נתנו ריח מוסב על דודאי לאה: ומסויימים שיששכר היה עוסק בתורה וזבולון עוסק בפרגמטיא ובא ונותן לתוך פיו של יששכר והתורה מתרבה על ידיהם בישראל. ולפי זה פירוש הדודאים נתנו ריח היינו ריח תורה. וכמו שאמר ר' יוחנן בפרק אלו מותרין בענין כל אדם שאשתו תובעתו כו' ומה שפירש הר"ן על זה: ויבוא יעקב וגו' וסוף הכתוב ותצא לאה לקראתו אלי תבוא כי שכר שכרתיך בדודאי בני: ר' אלעזר ורשב"נ דרך אגב הביאו מה שדרשו על זה: לאה הפסידה כו' אינו מובן איזה חשיבות נמצא בדודאים שיחשב מציאותן והעדרן שכר והפסד שכר לרחל והפסד ללאה: ונשתכרה שבטים וקבורה שבאמת ראוי היה לרחל להעמיד ד' שבטים כלאה אלא בשכר הדודאים זכתה להעמיד ששה. ומשום שזלזלה רחל ליעקב באמרה לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך לא נכנסה עמה בקבורה כדאיתא בב"ר פ' ע' ופ' ע"ב: לאה כו' והפסידה הבכורה. רחל נשתכרה דודאים ונשתכרה בבכורה כו' כלומר ע"י ענין הדודאים זכתה להעמיד בן חשוב שיטול הוא הבכורה שנטלה מראובן. ואף שנטילת הבכורה מראובן היה לסבת חלל יצועי אביו. מ"מ לולא זכתה רחל להעמיד בן כיוסף היה יעקב נותן הבכורה לשמעון שנולד אחר ראובן או ליהודה שהוא מלך. ומה שלא חשב רשב"נ ענין הקבורה לשכר והפסד משום דס"ל כמ"ד שמתה רחל בלא עתה מקללתו של יעקב והיה מהכרח לקברה במקום שמתה: א"ר לוי מסיימים דרשת ר' לוי הנזכר לעיל: שני דודאי תאנים וגו' ר' לוי יפרש הדודאים נתנו ריח על גלותו של יכניה ועל גלותו של צדקיה שמצינו שהכתוב כנה אותם בשם דודאים: טובות מאוד זו גלותו של יכניה כו' רעות מאוד כו' וכמו שמפורש שם כתאנים הטובות האלה כן אכיר את גלות יהודה וגו' וכתאנים הרעות וגו' כן אכיר את צדקיהו וגו'. ומה שגלותו של יכניה מכונים בטובים משום שהיו בהם החרש והמסגר כ"ש במלכים (ב' כד): הטובים והרעים נתנו ריח משום שיש לחשוב שנשארו גלות צדקיהו במעלם ובפשעם לזה בא הכתוב הדודאים נתנו ריח לרמז ששניהם נתנו ריח טוב שאף גלות צדקיהו חזרו בתשובה: לאשה כשרה כו' ובנמשל הוא מה שהוסיפו ישראל כמה מצות מדברי סופרים על של תורה. וכמו שאמרו בפ"ב דערובין חדשים גם ישנים דודי צפנתי לך. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע הרבה גזרות גזרתי על עצמי יותר ממה שגזרת עלי עכ"ל. ולפי זה פי' חדשים היינו המצות מדברי סופרים שנתחדשו בכל דור ודור לגדור סייג וגדר. גם ישנים היינו ד"ת בעצמם. דודי צפנתי לך סגלתי ואצרתי לך: ורבנן אמרו כו' ועליהם הוא אומר חדשים וגו' כפי מה שכתוב בפנים אינו מובן לא המשל ולא הנמשל גם מה שאמרו כך בדורות הראשונים כו' בדורות האחרונים כו' על אחת כמה וכמה כו'. לכן נ"ל שצ"ל בפנים כשהיה המלך עובר ראה כל השבח הזה אמר כל השבח הזה בפתח הפרדס בפרדס כולו עאכו"כ. כך אנו נזהרים מה שהתקינו בדורות הראשונים אנשי כנסת הגדולה הילל ושמאי ור' גמליאל הזקן בדורות האחרונים ר' יוחנן בן זכאי כו' ותלמידיהון. ועליהם הוא אומר ועל פתחינו כל מגדים חדשים גם ישנים. על אחת כמה וכמה דודי מה שצפנתי לך והענין הוא שדרשו לעיל הדודאים נתנו ריח מוסב על דורו של יכניה וצדקיהו. אולם סוף הכתוב ועל פתחינו כל מגדים חדשים וגו' נאמר על ישראל שבזמן הזה. היינו שישראל

רבי חנינא בר פפא ור' סימון חד אמר כהדין דשתי קונדיטון · וחד אמר כהדין דשתי חמר עתיק אע"ג דהוא שתי ליה טעמא וריחא בפומיה: פסוק יא אני לדודי ועלי תשוקתו. ג' שוקין הן אין שוקן של ישראל אלא לאביהם שבשמים שנאמר אני לדודי ועלי תשוקתו אין שוקה של אשה אלא לבעלה שנאמר (בראשית ג) ואל אישך תשוקתך אין שוקו של יצר הרע אלא בקין וחבורתו שנא' (שם ד) ואליך תשוקתו· רבי יהושע בשם רבי אחא אין שוקן של גשמים אלא בארץ שנאמר (תהלים סה) פקדת הארץ ותשוקקיה רבת תעשרנה· אם זכיתם תעשירנה ואם לא תעשרנה שתעשה לכם אחד מעשרה. ד"א ועלי תשוקתו תשים אנו אע"פ שאנו תשים אנו מצפים ומקוים לישועתו של הקב"ה בכל יום ויום ומיחדים שמו שתי פעמים ואומרים שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד: פסוק יב לכה דודי נצא השדה רוח הקדש צווחת ואומרת נצא ונטייל בדימוסין של עולם· נלינה בכפרים בכופרים בו אלו כרבי עובדי גלולים שכפרו בהקב"ה. אמר רבי אבא בר כהנא אף על פי כן לשעה: פסוק יג נשכימה לכרמים אלו ישראל שנא' (ישעיה ה) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. נראה אם פרחה הגפן זו קריאת שמע. פתח הסמדר אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. הנצו הרמונים תינוקות שיושבים ועוסקים בתורה. שם אתן את דודי שם אני נותנת הצדיקים והצדיקות והנביאים

באור כנפי יונה

חזק ונודף כן ריח חכך בעת שתאמר הלכה בשם פלוני חזק כ"כ עד שהולך ומגיע לדודי היינו הת"ח למישרים. ועי"ז דובב שפתי ישנים היינו שפתותיו רוחשות עליו בקבר: שהוא זב מאליו יפרש דובב לשון זב תרגום כי יזוב ארי ידוב. והמאמר הזה נמצא בירושלמי ברכות פרק ב' ובבבלי בכורות פרק ה' וביבמות פרק האשה רבה. ושם מסיימים מה כומר זה של ענבים כיון שמניח אדם אצבעו עליו מיד דובב אף ת"ח כיון שאומרים דבר מפיו בעה"ז שפתותיו דובבות בקבר ועיין שם פירש"י: דשתי קונדיטון הוא יין מתוקן בדבש ופלפלין שמי ששותה אותו נשאר הטעם והריח בפיו: חמר עתיק יין ישן וחזק. ר"ח ור"ס לא באו אלא לפרש מהו והכך כיין הטוב זה מדמה ליין מתוקן וזה מדמה ליין עתיק: טעמא וריחא בפומא אחר ששתה וכבר נבלע היין בתוך מעיו עכ"ז ריח היין נשאר עוד בפומיה. אולם הדבר הזה כפשוטו זר מהבין איך הזכרת הלכה בשמו יבוא אל שירגישו ויתנועעו שפתי המת בקבר. ועוד הלא המת אחרי עבור זמן רב ישוב אל העפר ואיך יתכן שירגישו ויתנועעו שפתיו. ואולי כונתם הוא כי עיקר השארת הנפש הוא במה שתתעלם נפשו בדעות התורה בעודו בחיים חיותו והיא עיקר הנפש. וכמ"ש הרלב"ג פי"ב למאמר ה' במלחמות ה' כי ההשגה הוא החיות ואשר חלקו בה יותר והי' חלקו בחיים יותר כו'. ולפ"ז כשאומרים הלכ' משמו הוא ע"ד מינו מנא את מינו וניעור. ועיין בירוש' שקלים פ' מגרפין במה שאמרו שם תני רשב"ג כו' ובירושלמי ברכות פרק ב' בענין אגורה באהלך עולמים כו' ובבבלי יבמות צ"ו ובבכורות בענין וכי אפשר לו לאדם לדור בב' עולמים: אני לדודי כו' ג' שוקין הן כו' ועם מה שהוסיף ר' יהושע ד' הן וכן בב"ר פ' כ' הגירסא ד' תשוקות הן. והכונה שיש ד' סוגי התשוקות אשר כל התשוקות האחרות נכללות תחתיהם. אחד תשוקת הטוב בעצם וזהו תשוקת הקב"ה להטיב לישראל או תשוקת ישראל להקב"ה. ב' תשוקת הערב לשעתה אף שמרה תהיה באחרונה וזהו תשוקת אשה לבעלה אף שאח"כ תגיע לה צער ועצב. ג' תשוקת ההרגל שמשתוקק אדם לפעמים אחרי הרע המוחלט מפאת שהורגל עליה. וזהו תשוקת היצר הרע לקין וחביריו שהכונה שהם משתוקקים אל הרע המוחלט מפאת שהורגלו עליה. והרביעי תשוקת המועיל וזה כתשוקת הארץ אל הגשמים להוציא ע"י יבולה וצמחה: ועלי תשוקתו כלומר שתשוקתי אליו. ובב"ר פ' כ' איתא אין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל שנאמר ועלי תשוקתו ולפי זה יפרשו שתשוקת הקב"ה הוא לישראל ועד"ה (דברים י) רק באבותיך חשק ה' וגו'. ואפשר לומר שמה שאמרו שם אין תשוקתו של הקב"ה אלא על ישראל ג"כ הכונה כמו כאן כלומר לא נמצא מי שמשתוקק אליו אלא ישראל: אם זכיתם תעשירנה לשון עושר והביאו הדרשה הזאת דרך אגב: תעשרנה לשון מעשר היינו שתעשה לכם אחד מעשרה ואולי דרשו זה משום שהיה להכתוב לכתוב תעשירנה וכמו שכתב המכלל יופי וז"ל. תעשרנה מבנין הפעיל ומשפטו תעשירנה כי הוא יוצא עכ"ל. ומדכתיב תעשרנה לזה אמרו שהכונה אם זכו תעשירנה תוציא לכם בשפע רב ואם לאו לא תוציא כי אם אחד מעשרה. וכהוא עובדא שאיתא בתנחומא בפ' ראה על עשר תעשר. שאנו תשים כו' משום שכפל הכתוב ואמר ועלי תשוקתו אחר שאמר אני לדודי ודודי לי וכדלעיל לזה דרשו תשוקתו לשני תיבות תשישות וקווי כלומר אף שאנו תשים ויגעים מגודל הצרות מ"מ אנו מקוים לו ומיחדים שמו שתי פעמים כו' ומה שסיימו בענין היחוד לומר שכל התלאות שיבואו עלינו לא יביאנו להאמין בשתי רשויות לומר שאחד פועל טוב ואחד פועל רע: לכה דודי כו' רה"ק צווחת כו' בערובין כ"א איתא כנסת ישראל ואולי הכונה כמו כן שרוח הקדושה השורה על הנביאים ועל כנסת ישראל. צווחת להמליץ על ישראל ואומרת להקב"ה שנקרא דודי נצא ונטייל בדרכי העו"ג ונראה הפרש הגדול שיש בין ישראל לעו"ג: בדומיסין בהנהגה: בכופרים בו וכמו שאיתא שם אל תיקרי בכפרים אלא בכופרים: אלו כרבי העו"ג כו' והכונה בא ונראה בני עשו שהשפעת להם רוב טובה וכפרו בך. אעפ"כ לשעה כלומר לא להתעכב שם כי אם מעט משום שאין הכונה העצמית לקטרג על העו"ג אך להראות ההפרש ביניהם ובין ישראל. לזאת אין מהצורך כי אם להשקיף עליהם השקפה קלה וקטנה. ודרש זה משום דכתיב נשכימה לכרמים דמשמע להקדים ולהשכים טרם אור הבוקר ולא להתעכב שם עד נכון היום: פרחה הגפן זו ק"ש משום שכרמים מוסב על ישראל יתפרש כל הנאמר אחר זה על השלמות הנמצא בהן. ומשום שפריחת הגפן הוא התחלת שלמות הגפן להוציא פריו לזה רמז בזה הכתוב על ק"ש שהיא קבלת מלכות שמים שהוא שלמות ראשון לכל המצות. ועוד יש בו השתוות לק"ש ע"ד שאמרו בויקרא רבה פ' ל"ו מה גפן זה יש בה יין ויש בה חומץ זה טעון ברכה וזה טעון ברכה כו' כן בקבלת מלכות שמים בק"ש הוא באופן לברך על הרעה ועל הטובה בשוה: פתח הסמדר אלו ב"כ וב"מ ומוסב על תפלה ותורה שהיא שלמות שני שאחר ק"ש. ועוד כמו שפתח הסמדר הוא שהפרח נפתח ונופל והענבים נכרים. כן כשנפתחו ב"כ וב"מ נכרין הת"ח שנמצאים שם לכן המליץ הכתוב על ענין זה פתח הסמדר: אלו תינוקות דרשו רמונים על תינוקות שהן יושבין שורות כגרעיני רמונים כמו שאיתא לעיל בפסוק אל

אומר אנכי ה' אלהיך כיון דחמא דניאל כן אמר ליה לית את יהיב לי רשותא למיפק ולמנשק הדין צלמא דירך על פומיה • אמר ליה ולמה על פומיה • אמר ליה ההוא טעים משתעי מיד נתן לו רשות וסלק מיסלק אשתבע לציצא ואמר ליה בשר ודם אני ושלוחו של הקב"ה אני אלא הוהר שלא יתחלל בך שם שמים וגוזר אני עליך שתבא אחרי . בא לנשקו והוציא בלעו מתוך פיו • מן דנחת מתכנשין כל זני זמרא והוו מקלסין קדמוהי ולא הוה עביד כלום • באותה שעה הפיל הרוח את הצלם כיון שראו אומות העולם נסים וגבורות שעשה הקדוש ברוך הוא עם חנניה וחבריו הוו נסבין ית טעותהון ומתברין יתהון ועבדין יתהון זוגין ופעמונין ותלן יתהון בכלביהון ובחמריהון והוו מקרקשין בהון ואמרין אתון חמון למה הוינן סגדין לקיים מה שנאמר כרע בל כרס נבו היו עצביהם לחיה ולבהמה . ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן • זה פרץ וזרח מה פרץ וזרח נגזרה עליהם שריפה ולא נשרפו אף אלו נגזרה עליהם שריפה ולא נשרפו . וריח אפך כתפוחים אמר ר' אלעזר מאחר שכתב בהן (דניאל ג) וריח נור לא עדת בהון ואת אמר וריח אפך כתפוחים ולמה היה דומה ריחן לריח שדה של תפוחים : פסוק י וחכך כיין הטוב • אמר רבי יוחנן באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת כלן ואמר להם רדו ונשקו שפתותיהן של אבותיהם של אלו שכשם שפעלו הם לפני באש כך פעלו לפני בניהם באש • ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון באותה שעה קרא הקב"ה למלאכי השרת ואמר להם רדו נשקו שפתותיהן של אלו שאילולי אלו לא קבלו תורתי ומלכותי בסיני הייתי נעשה בעל דבב לאלו שהם ישנים במערת המכפלה • דובב שפתי ישנים א"ר יוחנן בן תורתא ת"ח אע"פ שמת שפתותיו רוחשות עליו בקבר מאי טעמא דובב שפתי ישנים . שמואל אמר כבומר זה של ענבים שהוא זב מאיליו

רבי

באור כנפי יונה

שפוליה דניאל בלעו מפי צלמו אז כלה והכיר שאין שום ממש באליליו וצלמיו : ואת מן גרמך כו' בא ורואה מה הוא עושה ואת מעלמך שפתוס לו . והיה אומר אנכי כו' ע"י התבולה היזה מלאכה קמיה הטעו את העולם שע"י הלין יולא הדבור *) . דהוא טעים משתעי פי' שפיותיו נקיות . אישתבע לציצא ואמר ליה כו' הוא מגלה ג"כ איך דניאל בריה קדשו התהכם לתחור ההתבולה והרמיה שנעשה בצלם הזה כדי שיוכל להוליא בלעו מפיו קיינו הלין ולהשתיקו שלא יתהלל שם שמים על ידו . ונתקיים ע"י הכתוב (ירמיה נ"א) ופקדתי על בל בבל והוצאתי את בלעו מתוך פיו : באותו שעה כו' שכונה כנ"ל ברוח הסערה אשר שהתחיל לרחף על העולם מהבניית הפסילים • זאת היה הסבה לשבר את הצלם הזה עם כל הפסילים יחד : וכיון שראו כו' כלומר הענין מהצלם הזה וגם מה שראו מקידוש השם מחמו"ע : מקרקשים בהון כו' ענין נענוע והקשה כלומר שהיו מבזין אותם : סגדין משתחוים . ויהיו נא שדיך כו' מזכיר לפרש סופו דקרא דלעיל ופי' שדיך היינו חמו"ע כאשכלות הגפן פרץ וזרח שנגזר עליהם להשרף עם תמר אמם . מאחר שכתוב כו' לריח שדה של תפוחים יראה אם לא היה כתוב וריח נור לא עדת בהון כלומר לא עברה בהון היינו מפרכים וריח אפך כתפוחים הייתי אף שלא בלע שהם נמצא כחמו"ע עכ"ז מעט נשאר מריח האש הרגישו . ובא הכתוב לומר בריח האש הזה היה הריח עליהם כריח תפוחים . ולא היה אפשר לפרש בפשט מגלה על ריח שם הטוב למרחוק . הלא ריח התפוחים אינו נודף למרחוק אבל כיון שנאמר וריח נור לא עדת בהון יורה בפשוט שלא הרגישו בום נשאר מריח האש א"כ למה נאמר וריח אפך כתפוחים . ע"כ כוונת הכתוב לומר כריח שדה של תפוחים כלומר שריח שמם הטוב היה נודף למרחוק כריח שדה של תפוחים ועד"ה ראה ריח בני כריח שדה וגו' ועיין בהלק ל"ג : וחכך וגו' שפתותיהן של אבותיהם כו' כנשיקה היא מגלה על האהבה והדביקות שהגיע מהקב"ה לאברהם בענין חמו"ע . ומה שיחסו הנשיקה לאבותיהם ולא לחמו"ע בעצמם . שבאמת עיקר החזקת הטובה על ענין שסבב הזה הוא מגיע לאברהם יצחק ויעקב . שהם היו המתחילים לקדש שם שמים ומהם למדו בניהם להדמות להם . וכדאיתא בפרק כל המנחות שאמרה כנ"י לפני הקב"ה החזק לי טובה שהודעתיך בעולם אמר לה טובתי גל עליך כו' שנאמר לקדושים אשר בארץ המה . וזה הענין נאמר ג"כ ע"ל הנחות שמה שהשכל ישפוט בהשקפה לייחס החזקת הטובה לישראל שמו לטענה בפי כנסת ישראל . ומה שהשכל האמיתי ישפוט שאין לייחס החזקת הטובה כי אם לאבותיהם שמו להשובה בפי הקב"ה :

כך פעלו לפני בניהם באש כלומר שמהם למדו בניהם . ולפי זה יפרש ר' יוחנן הכתוב וחכך כיין הטוב הולך לדודי למישרים דובב שפתי ישנים . כלומר כמו יין טוב ריחו חזק כן ריח אבך במה שאמרת ידיע להוא לך מלכא די לאלהיך לא איתנא פלחין וגו' חזק כל כך עד שהולך לדודי זה הקב"ה למישרים . ועי"ז דובב שפתי ישנים כלומר דיבר ונוה לנשק שפתי ישנים היינו האבות . ופי' דובב לשון דיבור : ר' עזריה כו' נשקו שפתותיהן של אלו יפרש שמפאת בחינה אחרת יש להחזיק טובה לחמו"ע בעצמם : אלו כו' הייתי נעשה בעל דבב כו' כלומר אלו לא קבלו על עצמם חמו"ע מה שהזהרתי אותם בתורתי שנתתי להם בסיני היינו אנכי ה' אלהיך וגו' לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' . הייתי נעשה בעל דבב פי' בעל איבה לאבות הישנים במערת המכפלה . משום שאנכי כרתי להם ברית להיות לאלהים להם ולזרעם אחריהם ולהשגיח עליהם . ואלו לא קיימו אלו כפי התורה הייתי מפיר בריתי עמהם והיה להם לאבות תרעומת עלי שלא הקימותי את בריתי אשר כרתי עמהם . ויפרש וחכך כיין הטוב וגו' כלומר ע"י טעם אבך שקבלת עליך מה שהזהרתיך הולך לדודי למישרים היינו שנעשה מישרים ביני ובין האבות • שלולא זאת דברו עלי הישנים תרעומות . ויפרש דובב לשון דיבור ולשון איבה ותרעומות : בעל דבב תרגום ואיבה אשית ודבבי אשוי : רוחשות עליו בקבר היינו כשאומרים איזה הלכה משמו : דובב כו' ויפרש דובב לשון רחוש ונענוע כלומר כאלו מדברות בקבר . ויפרש הכתוב על ת"ח שמת ונאמר הלכה משמו . ופירוש הכתוב וחכך כיין הטוב וגו' כלומר כמו יין טוב ריחו

חזק

*) וכמו שבת ב' בבבא ב"ע בבמה יב העליונה עמד שם צלם אחר פניו היה קדמה לבמה ובעת קרני הבמה עליו היפיעו שבאמע קול ערב כנגד משנגן . ובבא הבמה השמיע קול ביכיה וכה אף נשיב . וקומסיונם מלך פרס הבליל לחבוב אחר כני ביר כפיעים התחיו . ולא נהרוס את בנין הנפלא הזה יען לא ידע כי זאת היתה בהתבולות כהני מליצה נגד :

על זנות • אין לי אלא אלו מניין לרבות דוכסין ואנדריקין והגמונין ת"ל (שם) וכל שלטוני מדינתא אין לי אלא אלו בירידתן בעלייתן מניין דכתיב (שם) ומתכנשין אחשדרפניא סגניא ופחותא והדברי מלכא • אחשדרפניא ר' אחא ורבנן ר' אחא אמר אלו הארכונות שהן נחשדין ופונין דין לכל צד ורבנן אמרי שמחדרין פנים ופונים דין. סגניא סכולוסטיקי ופחותא קתאליקי. והדברי מלכא קשישי ואיסטרולוגיסי. חזין לגבריא אלך. ונעשה נבוכדנצר אימוס שירוף מניין א"ר יצחק מן הרא דהוא אמרה בפומיה (שם)אתיא ותמהיא עילאה שפר קדמי להחויה מה עבד עמי בגופי עבד. הפילה הרוח את הצלם מניין א"ר יצחק מן הדא קרא (ישעיה מו) כרע בל קרס נבו. החיה יחזקאל את המתים מניין א"ר יצחק מן הרא קרא (יחזקאל לז) מארבע רוחות באי הרוח. א"ר פנחס אותו הרוח שהפילה את הצלם הרוח ההוא החיה המתים א"ר אלעזר אותו היום שבת ויוה"כ היה ורבנן אמרין כמה היה נבוכדנצר מפתהו לדניאל ואומר לו לית את סגיד לצלמא דירודא ליה ואית ליה ממשא אמר ליה תא חמי מהו עביד ואת מן גרמך את סגיד ליה. מה עשה אותו רשע נטל ציצו של כהן גדול ונתנו לתוך פיו. וכינס כל זני זמרא והוו מקלסין קדמוהי והוא
אומר

באור כנפי יונה

אוסקולוסיכא חכמים בל"י נקרא בית מדרש החכמה שכולי : שוברים את הדברים פי' שבחכמתם יוכלו לשבר כל ענין ולבטל או הכונה שמנתחים כל ענין וענין לחלקיו ועי"ז יוכלו לבוא לעומקו של דבר : תפתיא מאומם כנ"ל והם ממונים על בעלי שחוק בבתי תיאטריות. עיין ערוך ערך ממם וערך מאומוס. ועי"י מלאכת המשחק שלהם ישיתו יצר הרע בלב האספים שם : ואנדריקין שופטים : בעלייתן מנין כלומר בירידתן מפורש כמה היו אולם בעלייתן מנין כמה נשארו : והדברי מלכא וגו' א"כ לא נחשב כאן כי אם ד' מיני שלטונין. ומה שלא נזכרו הדברי מלכא קודם בירידתן שהם נכללו במה שאמר וכל שלטוני מדינתא : הארכונות שרי משפט. נחשדין ופונין דין דרשו אחשדרפניא בנוטריקון נחשדין ופונין דין שנוטלין שוחד ומטין הדין : שמחדרין פנים ופונים דין מתחקים ומעמיקים למצא אופן איך להטות הדין לפי הפנים : סבולוסטיקי חכמי בית המדרש. קתליקי קטליכותא כנ"ל ופי' רמ"ב איש ממונה על כל הבית ובידו לעשות כל מה שירצה. קשישי ואסטרולוגוסי הזקנים והחוזי כוכבים ולזה קורא אותם הדברי מלכא כי על פיהם יתנהג בכל דבר. תרגום נחני ה' בצדקתך דבר יתי. חזין לגבריא כו' פי' אלו הארבעה לבדם ראו הנס. בגופי עבד די עבד עמי פי' עמי ממש היינו שנאחז בו האור ונשאר בחיים. כרע בל קרס נבו קרס ענין כריעה וכפיפה ומזה קרסי הזהב היינו ע"י הרוח נכרע ונכפף. ובל ונבו הם שמות אלילי בבל וכ"ש (ירמיה נא) ופקדתי על בל בבל ונאמר עוד (שם) ופקדתי על פסילי בבל. ובל הוא בעל אליל השמש ונבו הוא ע"ז של אביו שנקרא על שמו נבו פלאסר. בואי הרוח וגו' וסוף הכתוב ופחי בהרוגים האלה ויחיו. אותו הרוח שהפילה את הצלם הרוח ההוא כו' שבת ויהכ"פ היה פה יקמוט כל קורא את נגלו לחשוב ולשאול מנין להם שאותו הרוח שהפילה את הצלם החיה את המתים ג"כ. ועוד מה ענין רוח סער שהפיל את הצלם לענין רוח של תחיה. ומה שכתבו המפרשים מדכתיב פה בואי הרוח משמע הרוח הידוע תלי תניא בדלא תניא. שלא לא נזכר בכתוב שרוח הפיל את הצלם אולי מעצמו נפל בלי סערת הרוח. ועוד מנין להם שהפלת הצלם ותחיית המתים היו באותו היום שעלו חמו"ע מכבשן האש ואותו היום שבת ויהכ"פ היה. לזה נראה לי שרוח המליצה מרחף על פני המאמר הלז. וזה. בעל המאמר הזה סובר כר' יהודה שאיתא (בסנהדרין צ"ב) שמתים שהחיה יחזקאל משל היה. היינו מה שנבא יחזקאל על העצמות יבשות שיקומו מעפרם ויחיו הוא משל על אנשי הגלות שיתנערו מעפר שפלותם וישובו לחיות חיי הכבוד והממשל וזה הענין מכונה בתחיה • וכמו שכתוב שם ביחזקאל בסוף הענין בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל המה הנה אומרים יבשה עצמותינו ואבדה תקותנו נגזרנו לנו. שהכונה שכה הושפל מצבם וירדו מטה מטה עד שלא האמינו שיתכן עוד בחוק ההשגחה להעלותם מעמק הגלות הזה והתיאשו מכל יעוד שנתיעד עליהם שיפקוד ה' אותם ויתן שנית ידו לגאלם. ואז לא היה מוצא יחזקאל עוז ותעצומה להפיח בהם רוח תקוה ורוח חיים. אך אחר שראו את הנס הגדול מה שנעשה לחמו"ע. ואז החלו ישראל להכיר בטוב כי רוח ההשגחה מרחפת עוד על מערכת ישראל וחסדי ה' לא תמנו ולא כלו רחמיו. אז מצא יחזקאל עוז ואון להפיח בהם רוח אמונה ותקוה שירחם עוד ה' את שארית ישראל להחיותם ולהקימם מעפר שפלותם. וגם האומות אחרי ראותם הנס הגדול הזה שהכירו והתבוננו איך נואלו באמונת אליליהם הודו ואמרו אלקי ישראל הוא האלהים אין עוד מלבדו. וכמו שהודה ואמר נבוכדנצר די לא איתא אלה אחרן די יכול להצלה וגו' אתוהי כמה רברבן ותמהוי כמה תקיפין מלכותיה מלכות עלם ושלטנה עם דר ודר. ושברו לכל צלמיהם ורמסו לכל פסיליהם וכמו שאיתא בסמוך. אז גם הם אף שלא האמינו מקודם שיש תקוה עוד לישראל וכ"ש (איכה ד) אמרו בגוים לא יוספו לגור וגו' החלו ג"כ להאמין שלא אבד נצחם מה' ועוד חזון למועד שישובו ישראל להודם ותפארתם • לזה הוא שהמליץ ואמר באותו היום שנעשה הנס הגדול מחמו"ע הפיל רוח הרעש ורוח ההכרה מכבוד אלהי ישראל שהשתער בעולם את כל צלמי ופסילי בבל. והרוח ההוא החיה את המתים והפיח בישראל רוח חיים ורוח תקוה כי עוד תרומם קרנם. וזהו מה שאמרו שבאותו היום החיה יחזקאל את המתים. היינו שבאותו יום מצא עוז וסעד להפיח בהם רוח חיים ורוח תקוה. ועד"ה (איכה ג') זאת אשיב אל לבי על כן אוחיל חסדי ה' כי לא תמנו כי לא כלו רחמיו. כלומר מפאת ההכרה כי חסדי ה' לא תמנו ולא כלו רחמיו על כן אוחיל על ישועה העתידה. וזהו ג"כ הכונה מה שאמרו שאותו היום שבת ויהכ"פ היה כלומר שאותו היום שנעשה בו נס גדול כזה נחשב בהוראתו כמו שבת. היינו כמו שבת יורה על חדוש העולם ברצון וחפץ גמור כן התודע יכולת ה' הבלי תכליתית ושהעולם מחודש מאותו הנס שנעשה באותו יום. כי לפי מאמיני הקדמות אין ביד ה' לשנות דבר ממנהגו כחוט השערה. וכמו שהכיר מזה נבוכדנצר ואמר לא איתי אלה וגו'. ומה שאמרו יום הכפורים היה היינו כי ע"י קדוש שם שמים שעשו חמו"ע נעתר ה' לישראל והעביר על חטאתם ונתן לבו לגאלם : ורבנן אמרי כמה היה נבוכדנצר כו' רבנן פליגי על ר' אבדימי שאמר שבאותו יום שנעשה נס מחמו"ע הפיל הרוח את הצלם. אלא ביום שעלה דניאל והוציא בלעו מפיו של הצלם וכמו שיבוא : דירודה ליה כו' פי' שיש לו כח וממשלה מלשון וירדו בדגת הים. ולפי זה לדעת רבנן אף שראה נבוכדנצר הנס מחמו"ע והודה ואמר ברוך אלה וגו'. מ"מ חשב שיש ג"כ ממש בצלמו עם היות אלהי ישראל שליט על הכל והוא אלהי האלהים עד אחרי
שהוציא

כמין אווגי: פסוק ט אמרתי אעלה בתמר. אמרתי שאני מתעלה בכל האומה כולה ולא נתעליתי אלא בכם. אוחזה בסנסניו בסנסנייה הדא תמרתא כדלא עבדה כלום לא פחיתא דהיא עבדה מן תלת אילנין אלבנין. אבין בר חסדי אמר באתרין צווחין לאלבנייה סנסנייה הה"ד (דניאל ג) באדין גבריא אלך כפיתו בסרבליהון. ר' יודן ור' הונא ר' יודן אמר בגוליהון ור' הונא אמר במוקסיהון. א"ר אבדימי דמן חיפה ששה נסים נעשו באותו היום צף הכבשן ונפרץ הכבשן ונשרפו ד' מלכיות ונעשה נבוכדנצר איכום שירוף והפילה הרוח את הצלם והחיה יחזקאל המתים בבקעת דורא. צף הכבשן מניין א"ר יצחק מן הדא קרא (דניאל ג) אדין נבוכדנצר מלכא תוה וקם בהתבהלה ענה ואמר וגו' הא אנה חזה גברין ארבעה שרין מהלכין בגו נורא וגו' ורוה די רביעאה דמה לבר אלהין. ר' פנחס בשם רבי ראובן אמר באותה שעה ירד מיכאל המלאך וסטרו על פיו אמר ליה אי רשע חזור ויתיב מילך חזור ויתיב מילוי (שם) ענה נבוכדנצר ואמר בריך אלההון וגו' די שלח בריה אין כתיב כאן אלא די שלח מלאכה ושזיב לעבדוהי די התרחצו עלוהי. א"ר ראובן פריטון משלו היו. נפרץ הכבשן מניין דכתיב (שם) באדין קרב נבוכדנצר לתרע אתון נורא יקדתא ענה ואמר שדרך מישך ועבד נגו עבדוהי די אלהא עלאה פוקו ואתו סוקו ואתו אין כתיב כאן אלא פוקו ואתו מכאן שנפרץ הכבשן. נשרפו ארבע מלכיות מניין א"ר יצחק דכתיב (שם) שלח למכנש לאחשדרפניא סגניא ופחותא אדרגזריא גדבריא דהבריא תפתיא וגו' אדרגזריא איפרכיא. גדבריא איסטרטטיא. דהבריא איסכלוסקוקי הוא קורא להם דהבריא שהם שוברים את הדברים. תפתיא מימרס ולמה הוא קוראן תפתיא שמפתין יצה"ר

על

באור כנפי יונה

אווגי פי' אור בהיר כאור השמש כן הוא בערוך ערך פלגים. ועיין מחלוקתם שדעת ר' אלעזר שאופן הנס מהללת המו"ע מאש הכבשן היה שנסדד כח החום מאש ונשאר כאור הכוכבים שמאיר ואינו שורף. ודעת רשב"נ שלא נפלל מהאש כח הבוער ועכ"ז ניצלו ולזה אמר כמין אווגי כלומר כאור השמש בגבורתו שאליו ישרפו מרחוק. ועיין לעיל בראש הספר בפסוק א' בענין ר' הונא בשם ר"י אמר מלאך ילד בדמות אחי של אבן כו' מה שכתבתי שם מאמר ר"ש השילוני כו' ותבין היטב כונת כל אחד בכאן. **אמרתי** כו' **בבל האומה בולה** אמר הוא כנוי לכנסת ישראל וכמו שאמרו מה תמר זה אין לו אלא לב אחד כך ישראל אין להם אלא לב אחד לאביהם שבשמים. וכונת הכתוב אמרתי שאתעלה ואתגדל ע"י כלל ישראל בכולם יקדשו שמי: **אחוה בסנסיניו** כו' כלומר לא נאחזתי אלא באיזה ענפים שבהם שהם חמו"ע שהם לבדם קדשו את שמי. **ג' אילנין אלבנון** הוא טעם למה המשיל בענין זה לאמר דוקא והוא שמו שהאילן הזה אף שאינו עושה לפעמים פירות מרובה מ"מ אינו פוחת מלעשות ג' ענפים גדולים מנין הנקרא אלבנין שראוין להצמיח מהם אילנות. כן ישראל לא יפחתו לעולם מלהעמיד ג' צדיקים כחמו"ע. ועם שדניאל ויחזקאל היו ג"כ באותו העת אכן מפני שלא נתקדש ש"ש על ידם לא חשיב להו. **באתרין צווחין** כו' במקומינו קורים לאלבנייה סנסנייה. והביא זה לומר שאחוז בסנסנייה הם ענפים החשובים והרגים כריח לבנון כריח אלבנין. **כפיתו בסרבליהון** מפיס שהמשיל אותם כענפים החשובים הביאו ד"א איך היו חשובין כ"כ אפי' בעת שנדונו לשרפה השליכו אותם במלבושי כבוד ולא דרך בזיון. או כמו שאמר ר' אלעזר בחלק שאפי' בשעת הסכנה לא ישנה אדם עצמו מן הרבנות שלו שנאמר באדין וגו' כפיתו בסרבליהון. ופי' שם רש"י שלא יראה מבוהל ומפוחד כו' ורש"א כתב שלא יראה האדם עצמו מצטער ומתאבל על דין שמים אבל יקבל בשמחה דרך כבוד. **בגוליהון** על בגדיהם ת"י גוליהון. **במקסיהון** רב"מ פירש כובע של ראש. ובילמדנו איתא אלו הסרבלין בברגליהון ואף שאין לך דבר שנוח לשרף מן העור כיון שמריח מן האש מיד נכווץ ואלו נכנסין לכבשן והעור עמהן ולא נזוקו. לפיכך כתיב וסרבליהון לא שני ורבותינו שבבבל אומרים אלו הטליות שבהן פי' בגד להתעטף בו. ועיין בחלק ובתנחומא סדר נח ובב"ר פ' לו ויפ"ת שם: **צף הכבשן** פירש"י בחלק שדרך הכבשן להיות משוקע בארץ כעין כבשן. והכבשן הזה היה צף ועומד למעלה כדי שיראו הכל: **נפרץ הכבשן** נפרצו קצת כותליו כדי שיוכלו הכל לראות מה נעשה בתוכו: **ד' מלכיות** המלכים שהיו בעצה עם נבוכדנצר לדון המו"ע בשרפה: **איכום שירוף** וכתב הערוך שצ"ל אומיקסירוס והוא מלה מורכבת מן אומי שפירושו נא ומן קסירוס שפירושו יבש עכ"ל ולפי זה גם בנבוכדנצר שלט האור שנעשה עורו נגוב ויבש אלא שלא נשרף לגמרי. ומה שנשאר בחיים כדי שידע למי גדף וכמו שאיתא בתנחומא פ' נו: **בבקעת דורא** הוא הבקעה הנזכרה ביחזקאל וכ"ש (יחזקאל ל"ז) וינחני בתוך הבקעה והיא מלאה עצמות. ומה שאמרו בבקעת דורא גמרא גמירא להו וכמו שאיתא בחלק צ"ב ר' יוחנן אמר אלו מתים שבבקעת דורא כו'. שבכתוב שם הנזכר תחיית המתים לא נזכר בקעת דורא כי אם (בדניאל ג א) שנבוכדנצר הקים שם צלם זהב: **אנא חזי גוברין** וגו' משמע שהוגבה הכבשן למעלה דאל"כ איך ראה אותם: **וסטרו על פיו** הכהו על פיו עיין שבת פ"ו: **חזור ויתיב מילך** והע"ג דכתיב בנים אתם לה' אלהיכם הוא דרך חיבה ע"ד בני אתה אני היום ילדתיך ועד"ה צור ילדך וגו'. אכן על מלאך נבדל רוחני אין לומר כן שאפשר לטעות ולומר שהוא נמשך מאתו בטבע כמו שהבן נמשך מהאב לכן לא הקל הכתוב לכנות מלאך בבן. ומה שמצינו כתיב הבו לה' בני אלים ויבואו בני האלהים פירושם אישי המלאכים. ע"ד בני אדם גם בני איש בני בליעל בני נבל. אבל בלשון יחיד לא נאמר שעלול לטעות. ומה שאמרו שבא מיכאל וסטרו אולי מה שנבעת ונרעד מפני דבורו שהוציא שלא כהוגן והעורר לשנות דבורו יחסו זאת למלאך. ומה ביחסו למיכאל דוקא מפני שהוא שר הגדול ועליו כיון נבוכדנצר: **חזור ויתיב מילך** מיישב ומתקן דבורך: **פריטין משלו הוה** מה שחזר ופירש דבריו הוא שלח מלאכה וגו' משנו היה. והוא דרך משל שהסלוק מכיסו היה כלומר באותו אופן שהפה אסר כן באותו אופן הוכרח הפה להתיר הוא אמר בר אלהין והוכרח לחזור ולומר די שלח מלאכה. הוא אמר ומן הוא אלה די ישיזבנכון מן ידי (שם ג טו) הוא חזר ואמר ברוך אלההון די שדרך מישך ועבד נגו די שלח מלאכה ושזיב לעבדוהי די התרחצו עלוהי. או אפשר כונתו מה שאמר פריטין משלו היה כלומר לא על פי מלאך אלא מעצמו הכיר שהוא טעה בדעתו: **אלא פוקו ואתו** הכונה כיון שלא היו צריכין למיסק ולעלות ע"י הפתח מלמעלה אלא יכלו לצאת נכחם ע"כ נפרץ הכבשן. ויש בזה גרסות שונות: **למכנש לאחשדרפניא** וגו' פי' שמתחילה בירידתן לכבשן האש מונה הכתוב שמונה מיני שלטנות שהיו שם ובעלייתן מן הכבשן אינו מונה רק ד' מלכיות: **אדרגזריא איפרכיא** אולי כונתם בזה לפרש כי כל אלו הנזכרים אינם שמות ע"ש מדינתן כי אם תוארים מבחינת הממשלות: **איסטרטיא** תרגום נדיב פלשתים איסטרטיגא:

איסכלוסקוקי

חנניה מישאל ועזריה מבקשים ליתן נפשם על קדושת שמך מתקיים את עליהן או לא אמר לו איני מתקיים עליהם הה"ד (שם) בן אדם דבר את זקני ישראל ואמרת אליהם וגו' הלדרוש אותי אתם באים מאחר שגרמתם לי להחריב ביתי ולשרוף היכלי ולהגלות בני לבין האומות ואח"כ אתם באים לדרשני (שם) חי אני אם אדרוש לכם. באותה שעה בכה יחזקאל וקונן והילל בעצמו ואמר ווי לשונאי ישראל אבדה שארית יהודה שלא נשתייר מיהודה אלא אלו בלבד שנא' (דניאל א) ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה וזו תשובה באה להם והוה בכי ואזיל. כיון דאתא אמרו ליה מה אמר לך הקב"ה אמר להם אינו מתקיים עליכם אמרו לו בין מתקיים בין שאין מתקיים אנו נותנין נפשותינו על קדושת שמו. תדע לך שהוא כן שעד שלא באו אצל יחזקאל מה אמרו לו לנבוכדנצר (שם ג) לא השחין אנחנא על דנה פתגם להתבותך הן איתי אלהנא די אנחנא פלחין יכל לשיזבותנא לאחר שבאו אל יחזקאל ושמעו התשובה אמרו לנבוכדנצר (שם) והן לא בין מציל בין לא מציל ידיע ליהוא לך מלכא די לאלהיך לא איתנא פלחין ולצלם דהבא די הקמת לא נסגד. מן דנפקין מן גביה דיחזקאל נגלה הקב"ה ואמר לו יחזקאל מה את סבור שאיני מתקיים עליהם מתקיים אני עליהם בודאי הה"ד (יחזקאל לו) כה אמר ה' אלהים עוד זאת אדרש לבית ישראל אלא שביק להון ולא תימר להון מידי אשבוק להון מהלכין על תומם הה"ד (משלי י) הולך בתום ילך בטח וגו'. מה עשו הלכו ופזרו עצמן בין האוכלוסין והוון אמרין והן לא מציל ידיע ליהוא לך וגו' הדא הוא דברייתא משתבעין ואמרין במאן דאקים עלמא על תלתא עמודים אית דאמרי אברהם יצחק ויעקב אינון ואית דאמרין אלו הן חנניה מישאל ועזריה. זאת קומתך דמתה לתמר. מה תמר נגזרה עליה שריפה ולא נשרפה אף אלו נגזר עליהם שריפה ולא נשרפו. כיצד נעשה להם האור ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמיה ר' אלעזר אמר כמין טלנס ור' שמואל אמר

כמין

באור כנפי יונה

ועיין בשבת ע"ב בתוס' ד"ה רבא אמר פטור כו' כדאשכחן בירושלמי כו': **נותן בו פגם** היינו מה שאמרו דהוי אמן ולא נסגוד ליה שאין פגם גדול מזה: **מתקיים את עליהון** כלומר להצילם: **מאחר שגרמתם לי כו'** היינו בני דורם ולא חמו"ע שהם היו צדיקים גמורים: **ויהי בהם מבני יהודה וגו'** אינו מובן הראיה מהכתוב הזה שאלו הארבעה לבד היו צדיקים ולא יותר. הלא הכתוב הזה אינו מספר כי אם שאלו הארבעה נתיחדו לעמוד לפני המלך. ואולי יש לומר שכוונתם הוא כרשב"ג שאמר בחלק צ"ב שדניאל מבני יהודה והמו"ע משאר השבטים. וא"כ למה יחס אותם הכתוב ליהודה אלא לומר שהם היו צדיקים. וע"ד שאיתא בפ"ק דמגילה כל הכופר בע"ז נקרא יהודי שנאמר איתי גברין יהודאין וגו' לאלהך לא פלחין וגו': **אינו מתקיים עליהון** ועיין בבראשית רבה סוף פ' נ"ו ובשמות רבה פ' ע' מה שאמרו שם שלא ירדו המו"ע אלא בסימן: **יכול לשיזבותנא** מזה אינו משמע שהיו בטוחים אלא אמרו כי בכחו להציל. לכן נראה שעיקר הראיה הוא מסוף הפסוק מן אתון נורא יקודתא וגו' ישזיב. שמשמע בודאי ישזיב: **והן לא בין מציל בין לא מציל. ידוע להוי לך מלכא וגו'** תיבות בין מציל בין לא מציל הוא מדברי המדרש והוא פירוש על מה שאמרו. והן לא ידיע להוא לך מלכא וגו'. כלומר והן לא מציל עכ"ז ידוע להוא לך מלכא וגו'. ואם שמפשוטו של הכתוב משמע ששני המאמרים האלו מהמו"ע היו בבת אחת ובתשובה אחת. מ"מ דרשו משום די לא היו חמו"ע בטוחים מתחילה על הצלה כנראה מסוף דבריהם למה הזכירו לו בהצלה כלל מראש. אולי לא יתקיים עליהם ויהיו ישראל לשחוק וללעג שהם בטחו בו. אלא ששני המאמרים האלה לא היו בפעם אחת אכן בתחילה עד שלא שמעו מיחזקאל בטחו בישועתו שהוי להוס לכבודו ית' ובודאי יצילם ולזה הזכירו לו ההצלה. ואחר ששמעו מיחזקאל שלא יתקיים עליהם אמרו לו שעל מנת כן הולכים לשרפה אף אם לא יצילם. אלא שהכתוב הביא תשובותם השונות בדבור אחד. ונראה שכל זה דרשו מסברא משום שהכתוב באו אנשים מזקני ישראל וגו' לא נמצא שם רמז שמוסב על המו"ע שבאו לדרוש את פי ה' ית' אם ישבים עמהם או לא. וכן הכתוב עוד זאת אדרש וגו' אלא מסברא אמרו כיון שהיו המו"ע נתונים בסכנה מות בודאי נשאו ונתנו בזה עם דניאל ויחזקאל. ומסתמא השיב להם יחזקאל כן ע"ד שאמרו חז"ל כל האומר על מנת שיעשה לי נס אין הקב"ה עושה לו נס. ומלאו להם חז"ל סמך לזה מהכתובים האחת שמתחילה הזכירו לנבוכדנצר ענין ההצלה ואח"כ חזרו מזה וכנ"ל. והשנית שמתחילה נאמר ליחזקאל חי אני אם אדרש לכם וגו'. ואח"כ נאמר לו (יחזקאל לו) כה אמר ה' אלהים עוד זאת אדרש לבית ישראל וגו'. ואיך הפך הקב"ה מאמרו ובטל שבועתו אלא רצה הקב"ה שלא יסמכו עצמם על נס וילכו בשלמות נפשם למסור על קדושת שמו ית' וזה הזכות תעמוד להם שיצילם: **מתקיים אני עליהם בודאי** והא דלא גלה הקב"ה ליחזקאל מתחילה שיתקיים עליהם ולצוותו שלא יגלה זאת להמו"ע. הוא כדי שיצטער יחזקאל ומצערו יכירו שנגלה לו בנבואה שלא יתקיים עליהון וילכו לתומם למסור נפשם ובזה יגדל שכרם. ואין לשאול הלא מה שאמר הקב"ה בראשונה חי אני אם אדרש לכם בשבועה היה. ואיתא בפ"ק דר"ה דגזר דין בשבועה אפי' של צבור אינו נקרע. יש לומר אם ימסרו עצמם על סמך ההצלה לא יתקיים עליהם. ואם ימסרו עצמם למיתה בטוחה ע"ז לא היה השבועה. **שביק להון כו'** הנח להון ולא תאמר להם דבר מזה. **אשבוק להון כו'** שדעתו היה ג"כ להניחם שילכו לתומם ולא יסמכו עלי: **הולך בתום ולך בטח** מי שילך לתומו בלא תנאי ילך בטח כי ינצל: **ופזרו עצמן כו'** מסברא אמרו זאת כיון שרצו לקדש שם השי"ת ברבים בודאי פזרו עצמם בין האומות כדי שישמעו הכל איך מסרבים הם על גזרתו גם ידעו איך ימסרו נפשיהו על קדושת השי"ת. **הדא דברייתא משתבעין כו' וא"ד אלו הן חמו"ע** ירצו לפי זה שהמו"ע מסרו נפשם באמת ניחא במה שהבריות נשבעין ואומרים במי שקיים העולם על ג' עמודים וי"א שמוסב על המו"ע. דאלו עשו זאת משום שחשבו שינצלו בנס אין זכותם גדול כ"כ לייחס עליהם קיום העולם: **מה תמר כו'** כלומר כמו שתמר קבלה עליה להשרף אפי' אם לא יודה יהודה וכמו שאיתא בפרק הזהב כן הם מסרו נפשייהו לשרפה אפי' לא ינצלו. ולפי מה שדרשו לקמן ויהיו נא שדיך כאשכלות הגפן זה פרץ וזרח. יש לומר שכוונת הכתוב זאת קומתך דמתה לתמר. היינו כאם תפארתך וקומתך שישראל מתגאים בו והוא א"א דמתה לתמר. מה תמר מסרה עצמה לשרפה וכנ"ל כן אברהם מסר עצמו לשרפה באור כשדים. ושדיך היינו המו"ע נדמו לאשכלות הגפן היינו פרץ וזרח. מה פרץ וזרח נגזרה עליהם שרפה ולא נשרפו כן חמו"ע: **כמין טלנס** נ"ל כמין פלנס (פלאנעט) והוא שם כללי לכוכבי לכת. וכונתו כאור הכוכבים שמאיר ואינו שורף: **כמין**

אווגי

יצרה של ע"ז. א"כ למה באו ישראל בספק בימי המן רבנן ורשב"י רבנן אמרי על שעבדו ישראל ע"ז ור"ש אמר על שאכלו מתבשיל עו"ג. אמרו לו והלא לא אכלו מסעודה אלא אנשי שושן הבירה בלבד הה"ד (אסתר א) ובמלאות הימים האלה. אמר להם והלא כל ישראל ערבין אילין באילין דכתיב (ויקרא כו) ובשלו איש באחיו איש בעון אחיו. אמר להם אם כדעתכם אתם חייבתם את כל ישראל כלייה דכתיב (שמות כב) זובח לאלהים יחרם. אמרו לו אעפ"כ לא עבדו אותה בכל לבם שנא' (איכה ג) כי לא ענה מלבו אעפ"כ (שם) ויגה בני איש העמיד עליהם אדם קשה ביותר לנסותן זה נבוכדנצר ועמד והגה את מכתן. ר' ברכיה בשם ר' לוי אמר בשני מקומות פעלו ישראל עם הקב"ה בסיני פעלו בפיהם ולא פעלו בלבם שנא' (תהלים עח) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו בבבל פעלו בלבם ולא פעלו בפיהם שנאמר כי לא ענה מלבו אעפ"כ ויגה בני איש הביא עליהם איש שנא' (אסתר ז) איש צר ואויב המן הרע הזה והגה את מכתן. על דעת רבנן עבדו ישראל ע"ז בימי נבוכדנצר על דעת רשב"י לא עבדו ישראל ע"ז בימי נבוכדנצר. על דעת רבנן עבדו ישראל ע"ז כיצד נבוכדנצר העמיד צלם והפריש עשרים ושלשה מכל אומה ואומה ועשרים ושלשה מכל ישראל. על דעת ר"ש לא עבדו ישראל ע"ז הא כיצד נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה ושלשה מכל ישראל וחנניה מישאל ועזריה שהיו השלשה מישראל עמדו ומיחו על עצמן ולא עבדו ע"ז הלכו להם אצל דניאל אמרו לו דניאל נבוכדנצר העמיד צלם והפריש מכל אומה ואומה שלשה שלשה ולנו הפריש מכל ישראל מה אתה אומר לנו נסגוד ליה או לא אמר להם הנה הנביא לפניכם לכו אצלו. הלכו להם מיד אצל יחזקאל אמרו לו כמו שאמרו לדניאל נסגוד ליה או לא אמר להם כבר מקובל אני מישעיה רבי (ישעיה כו) חבי כמעט רגע עד יעבור זעם אמרו ליה מה את בעי דיהון אמרין הדין צלמא סגדין ליה כל אומיא אמר לון ומה אתון אמרין אמרו ליה אנן בעינן נתן ביה פגם דניהוי תמן ולא נסגוד ליה בגין דיהון אמרין הדין צלמא כל אומיא סגדי ליה לבר מישראל. אמר להם אם כדעתכם המתינו לי עד שאמלך בגבורה הה"ד (יחזקאל כ) באו אנשים מזקני ישראל לדרוש את ה' וישבו לפני ומי היו אלו חנניה מישאל ועזריה. אמר לפני הקב"ה רבש"ע

חנניה

באור כנפי יונה

היינו ישראל השיבו להקב"ה הלא לא אמרנו שירה לפניך היינו זה אלי ואנוהו וכפרנו בע"ז וכן נעשה לאחר: **אני כברוש רענן כו'** הוא סוף הכתוב שם והכוונה אני הנני כברוש רענן שמטבעו נכפף כן כפפתי יצרו של ע"ז שהיה בי. ועיין לעיל בפסוק קולות בתינו ארזים מה שאמר ר' יוחנן: **א"ב כו' בימי המן** ירצו כיון שלדעת רבנן בבימי המו"ע נעקר ע"ז לגמרי א"כ למה באו ישראל בספק סכנה בימי המן: **שעבדו ישראל ע"ז** כונתם שמה שנעקר בבר ע"ז בימי חמו"ע היינו אחר שראו הנס אולם קודם זה הא עבדו ע"ז ולזה נענשו לבוא אח"כ בימי המן בספק סכנה: **מתבשיל איסור** דעתו שלא משאת עון ע"ז נענשו אלא משום שנהנו מסעודה אחשורוש: **ובמלאת הימים האלה וגו'** וסוף הכתוב עשה המלך לכל העם הנמצאים בשושן וגו' משתה שבעת ימים. ואין לומר תבשילי העו"ג ממש שלא נוה לעשות כרצון איש ואיש וכ"ש באסתר רבתי אין אונס ביין נסך ולא משתכר דשבקו היתרא ואכלו אסורא. אלא הכוונה ע"ד שאמרו בפ"ק דע"ז ישראל שבחו"ל עובדי ע"ז בטהרה הם. כיצד עו"ג שעשה משתה לבנו וזמן כל היהודים שבעירו אע"פ שאוכלים ושותים משלהם כו' מעלה עליהם הכתוב כאלו אכלו מזבחי מתים. ולזה קרי כאן תבשיל של עו"ג שאף שלא אכלו מסעודתו עכ"ז נהנו מסעודתו: **אמר להם כו' ישראל כלייה** כלומר אם כדעתיכם שבשביל עון ע"ז באו לידי ספק התחייבו כל ישראל כליה, ואף שעשו תשובה אח"כ מ"מ איך זכו לנס גדול כזה שיצלו עוד היהודים בשונאיהם: **לא עבדו אותה בכל לבם** מה שעבדו ישראל ע"ז בימי נבוכדנצר לא עבדו אלא לפנים ולכן הביאו עליהם צרה בימי המן ג"כ אלא לפנים כדי שיעשו תשובה שלמה וכדאיתא בפ"ק דמגילה: **כי לא ענה מלבו** פי' ענה עניות זמר ושבח לע"ז מלשון קול ענות אנכי שומע ולא עשו זה מלבם אלא לפנים: **זה נבוכדנצר** נ"ל זה המן וכמו שיתבאר בסמוך: **והגה את מכתן** הסיר ורפא את מכתן מלשון ולא יגהה מכם מזור (הושע ה) והכוונה שע"י המן חזרו בתשובה שלמה: **בשני מקומות כו'** כלומר בשני מקומות היה פעולתן רעה: **בסיני פעלו בפיהם כו'** כלומר בדבריהם היו נאותים אבל לא מחשבתם: **ויפתוהו בפיהם וגו'** אינו מובן מנין להם שהכתוב הזה מוסב על עת קבלת התורה. ובשמות רבה פ' ז' הביאו ג"כ מהכתוב (ישעי' יז) ביום נטעך תשגשגי היינו שאמר להם האלהים ביום שבקשתי לעשות לכם נטיעה נעשיתם סיגים עכ"ל: **ולבם לא נכון עמו** ומה שאמר מי יתן והיה לבבם זה להם וגו' כל הימים עיין מה שכתבתי לעיל בפסוק עד שהמלך במסבו: **בבבל פעלו בלבם וגו'** כלומר שלא הסכימו בלבם מה שהוציאו מפיהם: **לא ענה מלבו** ובאיכה רבה מסיימים אמר הקב"ה יבוא פה שבסיני לכפר על פה שבבבל ויבוא לב שבבבל ויכפר על לב שבסיני אעפ"כ ויגה בני איש הביא עליהם איש צר כו': **כ"ג מכל אומה** מה שאחזו דוקא כ"ג משום דלא יתכן שיבואו שם כל העולם אלא משתנות השרים החשובים והגדולים. ולפי שבישראל סנהדרי קטנה הם כ"ג השרים כמספר הזה נטל מכל אומה. ובגלל כן נתחייבו כל ישראל משום שהיו גדולי ישראל ולא מיחו על עצמן לבד חמו"ע חביריהן. ועל דעת רשב"י לא עבדו ישראל ע"ז בדעתו שלא השרים כי אם שלשה מכל אומה והשלשה שהפרים מישראל היינו חמו"ע לא עבדו ע"ז: **אצל דניאל** ומה שנמלכו דניאל ויחזקאל שלא היו שם באותו העת ועיין בחלק צ"ג: **נסגוד ליה או לא** לכאורה אינו מובן מה נסתפקו בזה והא קי"ל כר"ע דאמר בכל נפשך אפילו הוא נוטל את נפשך. ומה שתירץ ר"ת בפרק מקום שנהגו על זה בענין מה ראו חמו"ע כו' שלא ע"ז היה אלא אנדרטא היה שעשה לכבודו. לא יתישב הכא תירוצו דהכא משמע דע"ז ממש היה. ועוד אינו מובן שאף אחרי ששמעו מפי יחזקאל שיטמינו עצמם עד יעבור זעם עכ"ז לא שמעו בזה. א"כ מעיקרא מה סברו שהלכו לדרוש מדניאל ויחזקאל. ונראה שהם נשאו ונתנו בזה כיון שאפשר להם להתחבאות לפי שעה מהתייבים בנפשם או ימסרו עצמם למיתה. או משום שלא ירגישו ההמון שלא היה שם מבני ישראל ויחשבו שגם ישראל סגדי לצלמא ויהיה בזה חלול השם הם מחוייבים או רשאים למסור עצמם למיתה לקדש ש"ש. והאי ברא שגם יחזקאל לא מלא תשובה להיות אוהב הסכימו למסור עצמם על קדושת שמו ית'.

ועיין

על ישראל והן מקיימין הה"ד (שם כח ב) צו את בני ישראל: פסוק ז מה יפית ומה נעמת מה יפית במצות ומה נעמת בג"ח • מה יפית במצות עשה ומה נעמת במצות לא תעשה. מה יפית במצות הבית בחלוק תרומה ומעשרות ומה נעמת במצות השדה בלקט שכחה ופאה מעשר עני והפקר. מה יפית בכלאים ומה נעמת בסדין בציצית. מה יפית בנטיעה ומה נעמת בערלה ובנטע רבעי • מה יפית במילה ומה נעמת בפריעה. מה יפית בתפלה ומה נעמת בק"ש • מה יפית במזוזה ומה נעמת בתפילין • מה יפית בסוכה ומה נעמת בלולב • מה יפית בתשובה ומה נעמת במעשים טובים. מה יפית בעה"ז לימות המשיח ומה נעמת לעה"ב. אהבה בתענוגים. זה אהבתו של אברהם שהיה מתחטא על מלך סדום. הה"ד (בראשית יד) ויאמר אברם אל מלך סדום הרימותי ידי אל ה' וגו' אם מחוט ועד שרוך נעל. ד"א אהבה בתענוגים זה אהבתו של דניאל שהיה מתחטא על בלשצר שנא' (דניאל ה) מתנתך לך להוין ונבזביתך לאחרן הב • ר' אבא בר כהנא אמר נבז ראשה תמן הינון צווחין ליה לאיפרכא נבווא. ר' ברכיה אמר נבזבותיך בזיזין בני בזיזין אתון מתלא אמר מן דיירות ולא מן דבזין ליה: פסוק ח זאת קומתך דמתה לתמר. ר' חוניא בשם ר' דוסא בר טבת שני יצרים ברא הקב"ה בעולמו יצר ע"ז ויצר זנות יצר ע"ז כבר נעקר ויצר זנות הוא קיים אמר הקב"ה כל מי שהוא יכול לעמוד בזנות מעלה אני עליו כאילו עומד בשתיהן • א"ר יהודה לחבר שהיה לו חכינים חבר את הגדולה והניח את הקטנה אמר כל מי שהוא יכול לעמוד בזו מעלין עליו כאילו עומד בשתיהם כך עקר הקב"ה יצר ע"ז והניח של זנות אמר כל מי שעומד ביצר זנות מעלין לו כאילו עמד בשתיהן • אימתי נעקר יצר ע"ז רבי בנייה אמר אלו מרדכי ואסתר ורבנן אמרי אלו חנניה מישאל ועזריה. מיתיבין רבנן לרבי בנייה וכי על ידי יחידים היה נעקר • מיתיב רבי בנייה לרבנן וכי מרדכי ואסתר יחידים היו. הדא מסייעא לר' בנייה שא"ר תנחומא ור' מיאשא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר כהנא כתיב (אסתר ד) שק ואפר יצע לרבים רובן של אותו הדור צדיקים היו. ודא מסייעא לרבנן ר' פנחס ור' חלקיה בשם רבי שמואל כתיב (יחזקאל ו) וזכרו פליטיכם אותי בגוים אשר נשבו שם וגו' פליטיכם אלו חנניה מישאל ועזריה שהיו פלטים מכבשן האש בגוים אשר שבו שם אין כתיב כאן אלא בגוים אשר נשבו שם אמר הקב"ה לישראל (הושע יד) אפרים מה לי עוד לעצבים מה לי ליצרה של ע"ז אני עניתי ואשורנו אני עונתי לו לא אשורנו לא אמרנו שירה לפניך אני כברוש רענן הוי אומר אני הוא שכפפתי יצרה

באור כנפי יונה

מתקוה. ולפי זה פירוש מלך אסור ברהטים כלומר וכמלך אסור ברהטים ויתיהם נטוב לראש הכתוב : **מה יפית ומה נעמת** דרשו כפל השבח על מצות המתחלפות ועיין מה שפרשתי על כל הענין בפ' א' פסוק הנך יפה : **מתחטא על מלך סדום** מההשא ענין געגועין בבקשת דבר זולת דבר. וכן אברהם היה משמיט עצמו מלקבל מאומה ממלך סדום וכן דניאל מבלשצר. ויפרשו הכתוב מה יפית ומה נעמת בחפץ קיום המצות ובהרחקה ממותרות הקניינים המדומים כמו אברהם ודניאל שמאהבתם לה' נמנעו עצמן מלקבל רכוש ממלך סדום ומתנות מבלשצר. וכ"ש הרימותי ידי אל ה' וגו' אם אקח מכל אשר לך : **נבז ראשה** כלומר נבז הוא ענין נשיאות כי יש מקום שקורין לאפרכא שהוא שר ומושל נבוזא. ולפי זה יפרש מה שאמר דניאל ונבזבותך לאחרן הב היינו הנשיאות והשררה שאת חפץ ליתן לי תן לה לאחר. והוא מה שאמר לו (שם ה' טז) ותלתא במלכותא תשלט : **בזוזין בני בזוזין אתון** ר' ברכיה יפרש ונבזבותך לשון ביזה וגזל ומדלא כתיב ובזתך אלא ונבזבותך דרש בזוזין בני בזוזין היינו שהם שודדים בני שודדים. כלומר שכל עברו בא לו ולאבותיו ע"י גזל ואינו חפץ בגזל. והוא מה שהמשל אומר מן דיירות ולא מן דבזיזין ליה. כלומר שיותר ישובח מי שיורש ממונו ממי שגזל אותם אף שזה וזה לא יצליחו בעשרם. כי הרכוש הבא לאדם בלא עמל ויגיעה לא יתקיימו בידו עכ"ז יותר טוב ירושה אף שנאבד ג"כ בענין רע ממי שבא לו בגזל : **זאת קומתך כו' שני יצרים ברא כו'** הביאו כל הענין הזה משום סוף הענין שנדרש זאת קומתך על חמו"ע : **יצר ע"ז כבר נעקר** שאין האדם זוכה ומתאוה עוד אחרי ע"ז כמאז : **אמר הקב"ה כו' כאלו עומד בשתיהן** משום שזנות מביא לע"ז עד"ה (במדבר כה) ויחל העם לזנות אל בנות מואב וגו' וישתחוו לאלהיהן וכמו שאמרו בבמדבר רבה פ' ט' לכך כתיב בסוטה ומעלה בו מעל אחת שהיא משקרת בהקב"ה והשנית שהיא משקרת בבעלה לכן מי שכובש את יצרו מזנות דומה כאלו כבש ג"כ יצרא דע"ז : **חבר** מקבץ נחשים : **אמר כו' כאלו עמד בשתיהן** : כלומר לזה לא חבר אלא את הגדולה משום כיון שהוא יכול לחבר את הגדולה אינו צריך להראות כחו נגד הקטנה. או שמוסב על הזולת שלזה חבר אליו את הגדולה שמי שיכול לעמוד בו יחשב כאלו עומד בשתיהן. וכן בנמשל מי שיכול לעמוד ביצרא דזנות נחשב לו כאלו עמד בשתיהן. ועיין בפ"ק דע"ז בההיא אתתא דאתת לקמי' דרב חסדא : **אלו מרדכי ואסתר** כלומר בימיהם ועיין בפרק בא לו כהן גדול ובפרק ד' מיתות בענין ויקם על מעלה הלוים וגו' שמשמע דבבית שני נעקר ע"ז : **וכי ע"י יחידים היה נעקר** כלומר וכי משום שהם לבדם לא עבדו ע"ז נעקר מכל ישראל וכ"ש איש יהודי היה בשושן הבירה וגו' משמע שהוא לבדו היה יהודי ע"ש השלמות : **וזכרו פליטיכם וגו' אלא בגוים אשר נשבו שם** כונתם דאם היה כתיב בגוים אשר שבו שם היה מוסב תיבת שבו על הגוים. כלומר כי יזכרו פליטיכם אותי שם בגוים אשר שבו אתכם ולא היה רמז על חמו"ע. אולם כיון דכתיב אשר נשבו שם פירוש הכתוב שיזכרו אותו פליטיכם בגוים אשר נשבו ונלכדו שם. כלומר שיזכרו אותו חמו"ע שנפלטו ונצולו מכבשן האש שנשבו ונלכדו בו. והראיה שבימיהם נעקר ע"ז לגמרי הוא מסוף הכתוב אשר נשברתי את לבם הזונה אשר סר מעלי וגו' וידעו כי אני ה'. ופירוש אשר נשברתי כמו שברתי. והיינו ע"י שראו הנס הגדול מחמו"ע שנצולו משרפה ע"י שלא השתחוו לצלם הכירו הכל שאין בע"ז ממש וה' אלהינו הוא אלהים לבדו ואין זולתו : **כתיב אפרים מה לי עוד לעצבים אמר הקב"ה לישראל אפרים מה לי עוד לעצבים וכו'** כצ"ל. ירצו מה שכתוב אפרים מה לי עוד לעצבים וגו'. היינו שאמר הקב"ה להנביא על ישראל שהם מכונים בשם אפרים שיבוא עת שיאמר מעצמו מה לי עוד לעצבים. והביאו ראיה שכבר היתה נבואה שיבוא עת שיתבטל יצרה של ע"ז מעצמה : **אני עניתי ואשורנו כו' לא אמרנו שירה לפניך** ירצו מה שכתוב שם אני ואשורנו היינו

תחתיה לקיים מה שנא' (ישעיה נד) כי ימין ושמאל תפרוצי הרי לארך · לרחב מניין ת"ל (זכריה ד) ממגדל חננאל עד יקבי המלך · ר' זכאי רבה עד שיחי דיפא עד היקבין שיקבן מלך מ"ה הקב"ה · הרי לארכה ולרחבה ולמעלה מניין ת"ל (יחזקאל מא) ורחבה ונסבה למעלה למע"ה לצלעות · תני עתידה ירושלים להתרחב ולעלות ולהיות מגעת עד כסא הכבוד עד שתאמר צר לי המקום · רבי יוסי ברבי ירמיה אמר עדיין לא למרנו שבח ירושלים מהיכן את למד שבחה מחומותיה שנ' (זכריה ב) ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב : פסוק ו ראשך עליך כברמל. אמר הקב"ה לישראל ראשך עליך ככרמל הרשים שבכם חביבים עלי כאליהו שעלה להר הכרמל שנא' (מלכים א יח) ואליהו עלה אל ראש הכרמל וגו' וישם פניו בין ברכיו. ולמה שם פניו בין ברכיו אלא אמר לפני הקב"ה אם אין לנו זכות הבט לברית · ודלת ראשך כארגמן אמר הקב"ה הדלים והרשים שבישראל חביבין עלי כדוד שנא' (זכריה יב) והיה הנכשל ביום ההוא כדויד ויש אומרים כדניאל דכתיב ביה (דניאל ה) והלבישו לדניאל ארגונא · מלך אסור ברהטים זה מלך מ"ה הקב"ה דכתיב ביה (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש · אסור ברהטים שאסר עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוך ישראל בזכות מי ברהטים ר' אבא בר כהנא ור' לוי חד אמר בזכותו של אברהם אבינו שנא' (בראשית יח) ואל הבקר רץ אברהם . וחד אמר בזכות יעקב אבינו שכתוב בו (שם ל) ויצג את המקלות אשר פצל ברהטים · א"ר ברכיה מלך זה משה שנא' (דברים לג) ויהי בישורון מלך אסור שנגזר עליו שלא יכנס לארץ ישראל בשביל מה ברהטים של מי מריבה הה"ד (במדבר כ) המה מי מריבה · ר' נחמיה אמר מלך זה משה שנא' ויהי בישורון מלך אסור ברהטים אמר הקב"ה למשה מניתיך מלך על ישראל ודרכו של מלך להיות גוזר ואחרים מקיימין כך תהא גוזר על

באור כנפי יונה

העיר תהיה בנויה על תלה עכ"ז יתרבו בתים ובנינים עד שיגיעו עד שערי דמשק : ימין ושמאל תפרוצי וקודם זה נאמר שם הרחיבי מקום אהלך ויריעות משכנותיך יטו אל תחשוכי וגו' : הרי לרוחב לאורך מנין כצ"ל וכן איתא בספרי כי דרום וצפון נקרא רוחב העולם וממזרח למערב נקרא אורך העולם : עד שיחי ריפא כו' הערוך בערך רפע פי' שהם הרים גבנונים במחוז פטר וי"א שנקראים כן ע"ש ריפת בן גומר . ובספרי איתא ח"א עד אוקיינוס וח"א עד שיחי דיפא מ"ד עד אוקיינוס עד היקבים שייקבם ממה"מ הקב"ה ומ"ד עד שיחי דיפא עד היקבים שייקבם המלך שלמה : למעלה לצלעות אינו מובן הלא זה מוסב על האיש של בהמ"ק שהיו הולכין ומרחיבין למעלה העליונה רחבה מן האמצעית והאמצעית מהתחתונה. אולי מוסיף הכתוב כי מוסב הבית למעלה שהוא מיותר. ועיין בחלק מה שדרש ר"י דסכנין מענין זה ובפירוש הרשב"ם : שתאמר צר לי המקום רחוק מהבין איך יצדק ענין צר בנוגע של כסא הכבוד . לכן נראה לי שצ"ל עתידה ירושלים לעלות עד כסא הכבוד ונקוו אליה כל הגוים עד שתאמר צר לי המקום והמאמר הזה הוא לקוח משני כתובים היינו מהכתוב (ירמיה ג' י"ז) בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה' ונקוו אליה כל הגוים לשם ה' לירושלים ומהכתוב (ישעיה מט כ) עוד יאמרו באזניך בני שכליך צר לי המקום וגו'. ועיין בב"ר פ' ה' שגם שם נפל טעות בדפוס . וכונת בעל המאמר להגדיל ענין ירושלים בכל האופנים היינו בחכמה ובעושר . ונגד גודל הרחבת החכמה שתתרחב בתוכה אמר שעתידה ירושלים שיעריצו ויקדישו אותה עד שיכנוה בשם כסא הכבוד ועד"ה בעת ההוא יקראו לירושלים כסא ה' . ונגד רבוי העושר והצלחת הזמני אמרו שינהרו אליה כל הגוים עד שתאמר צר לי המקום : שבח ירושלים מוסב על מאמר ר' יוחנן שנזכר מקודם וכונתו מה שבח יש בזה שתתרחב ירושלים כ"כ הלא הוא טוב מדומה : חומת אש סביב זהו שבח וכבוד באמת שיקיפם בהשגחתו כעיר המוקפת בחומה בצורה. ומסיבת זה ג"כ ינהרו אליה כל הגוים והתרחב מאוד : ראשך כו' עיין ויקרא רבה פ' לא : כאליהו טעם דמיון הזה לרמז לכל איש המדוכה בעוני בל יחשוב לאמר כי נסתרה דרכו מהשי"ה וע"ד שאמר טורנוסרופוס הרשע אם אלהים אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן (בפ"ק דב"ב) אכן ילמוד דעת מאליהו שכ"כ היה מצטער במזונותיו עד שהולך פעם לכלכל מחסורו מאשה אלמנה ופעם מהעורבים ועכ"ז הועילה תפלתו להשביע כל העולם בגשמים . א"כ מוכח בטוב שמחסורו לא היה מפאת חסרון ההשגחה עליו אכן לפעמים אדם מדוכא בעוני לסבות נעלמות וע"ד שאמרו חז"ל שהצדיקים לאחריה מהני ולדידהו לא מהני . וכ"ש כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב חרובין מע"ש לע"ש : אל ראש הכרמל ולזה מכונה בכרמל: הבט לברית מה שהוסיפו להביא הדרשה הזאת לאמר שלא יחשוב אדם מי אנכי שאהיה מושגח אכן ילמוד מאליהו שהועילה לו תפלתו בזכות מילה ואין איש מישראל משולל מהמצוה הזאת : כדוד מה שהוסיף הכתוב לעשות עוד דמיון מדוד הוא שלא יאמר אדם נואש מתקוה מפאת שימצא עצמו מסובב מעון ופשע . אכן ילמוד מדוד שהיה נושא חרפת רעב וכ"ש (שמואל א' כ"א) מה יש תחת ידיך חמשה לחם תנה בידי או הנמצא והיה ג"כ מטולטל ומגורש והיה נכשל ג"כ בחטא בת שבע ועכ"ז נתעלה ונתקבלה תשובתו ועד"ה (שם א ג) ונכשלים אזרו חיל והוא היה אות לבעלי תשובה. ומה שמרמז אותו הכתוב בארגמן משום שהיה אדמוני (כ"ש שם טז) : בדניאל שילמוד ממנו עם שהי' אי חיי נער עד שהוכרח לאכול זרעונים ועכ"ז עלה אח"כ לגדולה : רץ אברהם והרצוש רץ רהט . ונראה שהוא דעת ר' לוי וע"ד שאיתא בב"ר פ' מ"ח ואל הבקר רץ אברהם א"ר לוי רץ לקדם אומה שכתוב בה (הושע יא) אפרים עגלה מלומדה וגו'. כלומר להקדים להם דבר שיהיו מתכפרין בו . ומה שרמז זה הכתוב כאן הוא לומר כמו כן שכנסת ישראל לא יתיאשו מתקוה כי הקב"ה אסר עצמו בשבועה שהוא משרה שכינתו בתוכם : פצל ברהטים ונזכר זה לענין הזכות כלומר שיהיו נושעים בזכותו שההשגחה היתה רבה עליו בכל עניניו אף בהציגו המקלות אצל הרהטים כ"ש (בראשית לא) ויאמר אליו מלאך האלהים וגו' שא נא עיניך וראה כל העתודים וגו' : ברהטים של מי מריבה דכתיב שם ויצאו מים רבים ועל מרוצת המים נופל לשון רהטים . אולם איך יתיחס זה הענין ממניעת קבלת תפלתו לרהט הענין שמרמז להיפך . יש לומר כי כונת הכתוב לרמז לנו כי עני ודל בל יאמר נואש מתקוה כי באמת הקב"ה לא יבזה ולא ישקץ ענות עני ויקובל תפלתו כמו דוד ואליהו · ולהיפך בל יתגאה עשיר מפאת שהוא רואה עצמו מושגח ומבורך להתברך בלבבו לאמר שתפילתו בשה תעבור רוקם . אכן ילמוד ממשה בעם כל הפלגתו וגדולתו לא הועילה לו תפלתו : תהא גוזר כו' ופי' מלך אסור ברהטים משה שהוא מלך יאסור ויצוה לישראל שמכונים רהטים מכח אבותם . ולפי זה מרמז ג"כ הכתוב שילמדו לקח ג"כ ממשה אם שהיה מושלך במים ובורח מפרעה ומגורש ומטולטל עכ"ז נעשה אח"כ למלך גוזר ומצוה וא"כ איך יוכל אדם לומר נואש

ולא היו מהלכין שנאמר (שמות ד) ויאמר ה' אליו מי שם פה לאדם או מי ישום אלם או חרש או פקח או עור הלא אנכי ה'. הלא אנא הוא דעבד כל אילין ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך. עיניך ברכות בחשבון. עיניך אלו סנהדרין שהם עינים לעדה המד"א (במדבר טו) והיה אם מעיני העדה רמ"ח אברים יש בו באדם וכולן הולכין אחר העינים כך הן ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהן. ברכות בחשבון מילי דהושבן ל"ו מזבין ל"ה מחייבין על שער בת רבים זו ההלכה שיוצאה מבית שער ומרווחת לרבים. רבי יהודה ברבי אמר שבן לנטות אחרי רבים. אפך כמגדל הלבנון. זה בית המקדש מה האף הזה נתון בגבהו של אדם כך בית המקדש נתון בגבהו של עולם מה האף הזה רוב תכשיטין תלויין עליו כך כהונה ולויה ומלכות מיעקב. כמגדל הלבנון. שנא' (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון. רבי טביומי אמר שמלבין עונותיהם של ישראל כשלג שנא' (ישעיה א) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו. ר' שמעון בן יוחאי אומר שכל הלבבות שמחות בו שנא' (תהלים מח) יפה נוף משוש כל הארץ. ורבנן אמרי על שם (מלכים א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים. צופה פני דמשק א"ר יוחנן עתידה ירושלים שתהא מגעת עד שערי דמשק שנא' (זכריה ט) משא דבר ה' בארץ חדרך רבי יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אמר מקום הוא שנקרא חדרך. אמר לו ר' יוסי בן דורמסקית העבודה שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך רבי נחמיה אמר זה מלך המשיח שהוא חד ורך חד לעו"ג ורך לישראל. ד"א חדרך זה מלך המשיח שעתיד להדריך כל באי העולם בתשובה לפני הקב"ה ודמשק מנוחתו וכי דמשק מנוחתו והלא אין מנוחתו אלא בית המקדש שנא' (תהלים קלב) זאת מנוחתי עדי עד אלא עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה עד שהיא מגעת לשערי דמשק וגליות באות ונינוחות תחתיה לקיים מה שנאמר ודמשק מנוחתו עד דמשק מנוחתו. מה מקיים רבי יוחנן (ירמיה ל) ונבנתה עיר על תלה כתאנה זו שקצרה מלמטה ורחבה מלמעלה כך עתידה ירושלים להיות מתרחבת בכל צדדיה וגליות באות ונינוחות תחתיה

באור כנפי יונה

חזקות כ"כ עד שנמלט וניצל מתחת החרב שהיה מונחה עליו וע"ד הכתוב (ישעיה נ"ד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וכו' והביאור אמר שנהרג הקוסטנר היינו המלבין והמשילו לקוסטנר משום שבא להרגו בלשונו והוזם עדותו ועד"ה (שם) וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי ועד"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך (שמות ד) ועל זה המליץ ואמר כי נתזה החרב מצוארו ונתזה לצוארו של הקוסטנר כלומר לזה נתזה החרב מצוארו של משה משום שנתזה לצוארו של קוסטנר היינו שנהרג או מת. ושר קפרא שאמר שירד מלאך בדמותו של משה כלומר שלא יכלו מבטיניו להעיד עליו בבירור שהוא הרג את המצרי והיו מסופקים בעדותם אולי אחר היה כדמותו. וכונת ר' אבא ור' יהושע הוא שנואלו שרי נוען ונסתרה חכמתם ולא יכלו להוציא הדין לאמתו. ומה שאמרו שמהן היו אלמין הוא ע"ד המליצה היינו שלא מצאו איזה מהשופטים פתחון פה לחייבו. ומהן חרשין כלומר שלא היו דברי המחייבין נכנסין באזניהם. ומהן סומין היינו שטחו עיניהם מראות ולעיין בדבר שיוכלו לשפוט הדבר לאסורו. ומהם הגרין כלומר שלא יכלו ללכת במשפטן כסדר נכון לסדר טענות המחייבין וטענות המזכין ולהכריע הדבר. ובדקדק כלל שלא הגליהו להוציא המשפט לאסורו: דעביד כל אלין כו' היינו בשביל להציל מאדב פרעה: ועתה לך כו' כלומר כמו שהצלתיך מאז כן גם עתה אהיה עמך להצילך מידו: ברכות ומה שמכונים ברכות אמרו בספרי מה ברכה זו אין אדם יודע מה שבתוכה כך אין אדם יכול לעמוד על דברי חכמים: ל"ו מזבין ול"ה מחייבין זכאי כצ"ל וכן איתא בתנחומא: מבית שער לשכת הגזית: ומרווחת לרבים שמתפשט בכל ישראל: שבן לנטות אחרי רבים ר"י אומר שלכן נקרא לשכת הגזית שער בת רבים משום שכל דין היוצא משם נפסק על פי דעת רבים: מה האף הזה כו' הוא טעם על מה שמכונה בהמ"ק אפך: בגבהו של אדם יפרשו אפך על המצח וכן פירש"י: כך כהונה ולויה מבהמ"ק כצ"ל אכן נראה שהמאמר הזה היבא פה בטעות ועיקר מקומו לעיל אצל כמגדל דוד צוארך. ואם ילדק לומר ומה צואר זה רוב תכשיטין תלוין בו כו' ולא על אפך: כמגדל הלבנון ואין לבנון אלא בהמ"ק שנאמר כו' כצ"ל. אולם אינו מובן כיון שאפך הוא הואר לבהמ"ק ומגדל הלבנון הוא הואר לבהמ"ק א"כ איך ילדק לומר אפך כמגדל הלבנון. אולי יש לומר שכאמת כמגדל הלבנון צופה פני דמשק מוסב על בית יער הלבנון שבנה שלמה שהעומד שם היה צופה פני דמשק וכמו שפירש"י והתרגום. וכונת הכתוב לומר שאפך שהוא כנוי לבהמ"ק הוא דומה למגדל הלבנון שצופה פני דמשק. ועל זה אמרו במה דומה לו הוא שדומה לו בשמו שנקרא כמו כן לבנון וכ"ש ההר הטוב הזה והלבנון. ועל דמיון שהוא ציפה פני דמשק אמר ר' יוחנן בסמיך שעתידה ירושלים שתהא מגעת עד שערי דמשק. ומה שהזכיר הכתוב השבח הזה לבהמ"ק שהיא מכונה לבנון ג"כ אמר ר' טביומי שבא לומר שמלבין עונותיהם של ישראל והיא ע"י הקרבנות שמקריבין בו: כשלג ילבינו והיה מזה שכפרת חטא מכונה לבון: שמחות בו רשב"י מפרש שלזה נקרא לבנון ע"ש השמחה וכמו שהונה שהור על הלער עד"ה חשר משחור הארם כן הונח לבון על השמחה: משוש כל הארץ ועיקר השמחה הוא מפני כפרת החטאים ע"י הקרבנות שסוף הכתוב מזה הר ציון ירכתי צפון כלומר שהקרבן נשחט שם על ירך המזבח צפונה וכמו שאיתא במדרש שוחר טוב: עיני ולבי שם כל הימים דורשים לבנון נוטריקון לב ועינים: בארץ חדרך וסוף הכתוב ודמשק מנוחתו: מהוא הדרך דרך אגב יפרשו מהוא הדרך: מהוא הדרך ר' יהודה ור' נחמיה ר' יהודה אומר זה מלך המשיח שהוא חד ורך כו' ד"א חדרך זה מלך המשיח שעתיד להדריך כו' ור' נחמיה אומר מקום הוא ששמו חדרך. אמר לו ר"י בן דורמסקית לר' יהודה עד מתי עתה מעות עלינו את הכתובים העבודה שאני מדמשק ויש שם מקום ששמו חדרך כן איתא בספרי ולפי זה יפרש ר' יהודה שאמר הדרך שאמר שבם ילוש יש השניים ע"י מביא שנקרא הדרך: וכי דמשק מנוחתו כו' הוא סיים הדרשה מר' יוחנן שאמר לעיל עתידה ירושלים כו' אלא שהפסיקו בתוך הענין הדרשה על הדרך: ונינוחות תחתיה יפרש ודמשק מנוחתו ביוהן מנוח לבני הגלות אצל דמשק. ועיין בפסחים פרק אלו עוברין ובסנהדרין פרק חלק: על תלה משמע מזה שהבנה במקומה הראשון וכמו שמבואר בתרגום. ופי' על תלה על גבשיתה לפי שירושלים גבוה מכל א"י. והיך אמר ר"י שתהיה מתרחבת והולכת בכל צדדיה א"כ לא תהיה בנויה על תלה: כתאנה זו כו' הוא משל בעלמא כלומר כמו שהתאנה זו שמתרחבת מלמעלה ועיקרה נקצרה קצרה. כן ירושלים עם שעיקר

העיר

ת"ל ויבכו אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו. רבי אבהו בשם ר' אלעזר מייתי לה מן הדא צוארך כמגדל השן כתיב (שמות ב) וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרוג את משה ויברח משה וכי יש אדם יכול לברוח מן המלך אלא מלמד שהיה עומד ונדון באותו היום וחייבו להתיז את ראשו. א"ר אביתר נתזה החרב מצוארו של משה והתיזה צוארו של קוסטנר הרשע הה"ד (שם יח) כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה אותי הציל ולקוסטנר לא הציל. רבי בון הוי קרי עליה (משלי יא) צדיק מצרה נחלץ ויבא רשע תחתיו א"ר ברכיה (שם כא) כפר לצדיק רשע. בר קפרא אמר מלמד שירד מלאך בדמותו של משה ותפשו את המלאך והניחו את משה וברח. ר' אבא בריה דרב פפי ור' יהושע דסכנין בשם ר' לוי כל איסקולין של פרעה נעשו באותה שעה מהן אלמין מהן חרשין מהן סומין מהן חגרין אומרין לאלמין איכן הוא משה ולא היו מדברים ולסומין ולא היו רואים ולחרשין ולא היו שומעים ולחגרים

ולא

באור כנפי יונה

מנשיכת השנים בדבר מקשה יתכן שישנו קהות ושבירה לא המסה כדונג. עה"כ (איכה ג) ויגרס בחצץ שני. ומה שמצינו כתוב (תהילות נ"ח) אלהים הרס שנימו בפימו וגו' ימאסו כמו מים וגו' וכתיב (שם קי"ב) רשע יראה וכעס שניו יחרוק ונמס תאות רשעים תאבד. הא' ימאסו ונמס מוסב שם על תאותם ומחשבתם. והיה אפשר לומר שחסר כאן וצ"ל כמו שאיתא בפרקי דר"א פרק י"ד וז"ל ונעשה צוארו של יעקב כשלם השן ועליו הכתוב או' צוארך כמגדל השן וקהו שניו של עשו וכיון שראה שלא עלתה בידו התחיל כועס וחורק בשניו שנאמר רשע יראה וכעס שניו יחרוק ונמס עכ"ל אולם בכל זה אינו מובן מה שאמרו מה ת"ל ויבכו אלא זה בוכה על צוארו וזה בוכה על שיניו. הלא מה שאמרו ומה ת"ל ויבכו הוא שאלה כיון שנעשה צוארו של יעקב חזק וקשה כשיש א"כ איך אמר הכתוב ויבכו שמשמע שגם יעקב בכה ומה היה לו לבכות. אם שעשו בכה על שניו שנעשו קהות מצוארו של יעקב שנעשה קשה כשיש. אולם למה בכה יעקב הלא לא שלטו בו שניו של אותו רשע. ולפי זה מה תירצו זה בוכה על צואריו וזה בוכה על שניו הלא השאלה נשארה לדוכתה מה היה לו ליעקב לבכות. לזה נראה לי שצ"ל (ונעשה צוארו של יעקב אבינו כשיש ומה ת"ל ויבכו אלא שקהו שניו של אותו רשע ונמסו חבוריו כדונג וזה בוכה על צוארו וזה בוכה על שניו) וכונתם אם שנעשה צוארו של יעקב קשה כשיש א"כ למה בכה יעקב. אלא ע"כ מה שבא הכתוב לדמות צואר של יעקב כשיש היינו כשיש הזה שהוא נמסה כשעוה. וכמו שאיתא לעיל בפסוק כמשי שעברתי. שבתי השן נמשלים כשעוה הראה להם. וכמו כן כאן שנעשה צוארו של יעקב כשיש הזה שנמשכת כשעוה. כלומר שמפני הסגולה חשים נעשה לצוארו של יעקב האהה שקהו שניו של עשו כמו הנושך בדבר מקשה ולא היה יכול להזיקו לגמרי אלא עשה בו איזה פגעים. והשניה שרשמי הפגעים שנעשו בצוארו נמסו כדונג והתכוונו תיכף כלומר שנרפאו תיכף עד שלא היה ניכר בו שום רושם. וכמו המפתח פתוחים בשעוה המתוקן שלא ישאר רושם הפתיחה בו שתיכף ימס הפתיחה ונתכוון. ובזה עולה יפה מה שאמרו זה בכה על צוארו וזה בכה על שניו. משום שבתחילה נשיכתו הרגיש יעקב מעט מכאוב אף שנרפא תיכף לזה בכה על צוארו. ועשו בכה על שניו שנקהו. ואין לתמוה כיון שנעשה נס ליעקב שנעשה צוארו כשיש שלא יוכל להזיקו מדוע מצא עשו עוז לפגוע בו מעט לרעה. שכמו כן אגל שר של עשו שלא היה יכול לנצחו לגמרי ומ"מ עשה בו רושם בכף ירכו: **מייתי לה מן הדא כו'** פי' שדורש מה שנאמר צוארך כמגדל השן מוסב על ענין שנעשה למשה רבינו: **וכי יש אדם כו' מלמד שהיה עומד ונדון** הגירסא הזאת אי אפשר ליישבה. הקשה מה שאמרו וכי יש אדם שיכול לברוח מן המלך הלא עם שמצודתו פרוסה בכל הארץ וממשלתו. עכ"ז אפשר לו לברוח מגבולו את פעמו או למלכות אחרת. ועוד מה התשובה זו שהשיבו הלא מלמד שהיה עומד ונדון באותו היום כו'. ועוד האיך נזכר כאן שנעשה צוארו כשל שיש

לזה נראה לי שכך צ"ל בפנים (ויבקש להרוג את משה ויברח משה מפני פרעה מלמד שהיה עומד ונדון באותו היום וחייבו להתיז את ראשו ואיך יכול אדם לברוח מלפני המלך. אלא בא הקוסטנר ליתן את החרב על צוארו וקהתה החרב מצוארו שנעשה כשל שיש וזה בשלמה מקלס אותו צוארך כמגדל השן. א"ר אביתר ולא עוד שנתזה החרב מצוארו של משה והתזה צוארו של קוסטנר הה"ד כו') ועיין בדברים רבה פ' ב' ובירושלמי ברכות פרק ט' סימן ה'. וכונת ר' אבהו כיון דכתיב ויבקש להרוג את משה ויברח משה מפני פרעה. מוכח מזה שהיה עומד ונדון לפני פרעה וחייבו להתיז את ראשו. ואיך יכול אדם לברוח מלפני המלך כיון שהיה עומד אצלו ונדון לפניו כ"ש ויברח משה מפני פרעה משמע מפניו ממש ועל זה אמר שע"י שקהתה החרב ולא היה יכול הקוסטנר לפגוע במשה לרעה נבהלו כל הרואים והיה לו מקום לברוח. ומ"מ הוצרך לברוח דלא כל שעתא ושעתא מתרחיש ניסא. ור' אביתר מוסיף עוד ולא עוד אלא שנתזה החרב מצוארו והתזה צוארו של קוסטנר הרשע. וכיון שראו שנעשה לו נס כזה שנהרג אחר תחתיו נבהלו כל העומדים שם ולא שתו עוד לבם עליו והיה לו מקום לברוח: **נתזה כו' והתזה כו'** לשון הכרה ולשון קפילה היינו שנקפץ החרב מצוארו של משה. והסירה צוארו של קוסטנר הוא הממונה להרוג האנשים המחוייבים למלך: **אותי הציל ולקוסטנר לא הציל** כונתו מדכתיב ויצילני מחרב פרעה ולא כתב ויצילני מפרעה משמע שהיה החרב מהוה עליו וניצל מתחת החרב: ומדלא כתיב נ"כ כי אלהי אבי בעזרי מחרב פרעה אלא ויצילני מחרב פרעה משמע שהיה בזה הפרשה והבדלה היינו שהפריש והבדיל בינו ובין הקוסטנר. ויפרש ויצילני לשון הפרשה מלשון ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי וכמו ואל תצל מפי דבר אמת (תהילות קיט) וטעם דרש כל אחד הוא כמו שיבואר בסוף: **רשע תחתיו** הוא כנותן טעם על דברי ר' אביתר שאמר שנהרג הקוסטנר. ודעתו כיון שפרעה גזר להרוג את משה בודאי שלא זה ממדת הדין של מעלה עד"ה פלגי מים לב מלכים ביד ה'. ואחר שיצאה ממדת הדין של מעלה אף שנהפך אח"כ מדת הרחמים למדת הדין. צריך שתחול הדין על איזה אדם אחר תמורת הצדיק כי לא תשוב ריקם ולזה נהרג הקוסטנר. ואין לומר מה פשעו של הקוסטנר שיהרג הלא הוא היה מצווה ועומד מפרעה. שיתכן שהיה רשע ושמח ברעת משה: **כפר לצדיק רשע** ר' ברכיה הביא קרא יותר מפורש לענין זה שנאמר כפר לצדיק רשע שורה שמהסברא שיחול הדין על איזה רשע תמורת הצדיק ויהיה הוא כופר נפשו כי לא תשוב ריקם *). ומה שהיה גזרת דין שמים להרוג למשה בחרב כדי שיברח משה ולא ישאר במצרים: **מלאך בדמותו של משה כו'** דרש נ"כ ויצילני שהעמיד אחר תחתיו וכנ"ל: **אסקולין** חכמי ויועצי פרעה: **מהן אלמין כו' חגרין** וע"ל הציור אפשר לומר בכונתם הוא שאלת משה היה על אחד מד' פנים. ר' אבהו אמר שנעשה צוארו כשל שיש כלומר שכח טענותיו ומליצותיו היו

חזקה

*) עיין ברא"ב מענין זה גם הכתיב ולקחו מן הדם וג' (שמות יב ז). בהתחלה פ' ויקרא בענין הקרבנות:

רבי חוניה אמר על הרא דרבי יצחק כשם שאין בעל הבית משגיח לא על משפלות של זבל ולא על משפלות של תבן ולא על הקש ולא על המוץ למה שאין נחשבין לכלום · כך אין הקב"ה משגיח על עובדי גלולים למה שאינן כלום שנא' (ישעיה מ) כל הגוים כאין נגדו וגו' ועל מי הוא משגיח על ישראל שנא' (שמות ל) כי תשא את ראש בני ישראל וגו' וכו' (במדבר א) שאו את ראש כל עדת בני ישראל · ר' נחמיה בשם ר' אבון עובדי גלולים אין להם נטיעה אין להם זריעה אין להם שרש ושלשתם בפסוק א' (ישעי' מ) אף בל נטעו אף בל זורעו אף בל שרש בארץ גזעם וגו' · אבל ישראל יש להם נטיעה שנא' (ירמיה לב) ונטעתים בארץ הזאת וגו' וכתיב (עמוס ט) ונטעתים על אדמתם וגו' יש להם זריעה שנא' (הושע ב) וזרעתיה לי בארץ יש להם שרש שנא' (ישעיה כז) הבאים ישרש יעקב · משל למה"ד התבן והמוץ והקש היו מדיינין זה עם זה זה אומר בשבילי נזרעה השדה וזה אומר בשבילי נזרעה השדה אמרו להן החטים המתינו עד שתבא הגורן ואנו יודעין בשל מי נזרעה השדה · בא הגורן וכשנכנסים אל הגורן יצא בעל הבית לזורתה הלך לו המוץ לרוח נטל התבן והשליכו לארץ נטל הקש ושרפו נטל את החטין ועשה אותן כרי היו עוברים הבריות כל מי שרואהו מנשקו המר"א (תהלים ב) נשקו בר · כך עובדי גלולים הללו אומרין אנו עיקר ובשבילנו ברא העולם והללו אומרין אנו עיקר ובשבילנו נברא העולם אמרו להם ישראל המתינו עד שיבא היום של הקב"ה אנו יודעין בשביל מי נברא העולם הה"ד (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור וגו' וכתיב (ישעיה מא) תזרם ורוח תשאם אבל ישראל נאמר עליהם (שם) ואתה תגיל בה' בקדוש ישראל תתהלל: פסוק ד צוארך כמגדל השן · כתיב (בראשית לג) וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על צואריו וישקהו. כולו נקוד · א"ר שמעון בן אלעזר כל מקום שאת מוצא הכתב רבה על הנקודה את תופש את הכתב ומניח הנקודה · נקודה רבה על הכתב את תופש הנקודה ומניח את הכתב . ברם הכא לא כתב רבה על הנקודה ולא נקודה רבה על הכתב אלא כולו וישקהו נקוד עליו · מלמד שלא בא לנשקו אלא לשכו ונעשה צוארו של יעקב אבינו של שיש וקהו שיניו של אותו רשע ונמסו כדונג ומה ת"ל

באור כנפי יונה

במה שנמשלו לכוכבים כ"מ שם ועתה שמך ה' אלהיך ככוכבי השמים לרוב . ולזה הקפיד במנינם כמו בכוכבים שנאמר עליהם המוציא במספר צבאם : **על הרא דר' יצחק כו'** מביא ראיה לדבריו שישראל מפני חשיבותן הם תמיד במנין משא"כ העו"ג דדמי לקיפות תבן וקש : **משפלות** קיפות : **כל הגוים כאין נגדו** ואין ישראל בכלל זה כדאיתא בפרק אחד דיני ממונות בענין אמר לי' ההוא מינא לר' אבינא כו' : **אין להם נטיעה כו' זריעה כו' שורש כו'** זה נאמר ע"ד המליצה על ענין השמירה והקיום כלומר שיש אילן שיש לו קיום ושמירה אף שהוא אילן בודד מפאת שהוא חשוב מפאת עצמו שעושה פרי הטוב . ויש אילן שאין לו חשיבות להיות נשמר וכל קיומו מפאת ששרשיו מרובין . ויש שיש להם קיום מפאת רבויים כמו זרעים . ואמר שהעו"ג אין להם שמירה וקיום לא מפאת עצמם שאין להם חשיבות . ולא מפאת רבויים שהם כולם נפרדים כמו שאיתא לעיל הנ"ל ועלמות אין מספר . ולא מפאת שרשם היינו אבותיהם שאין להם זכות אבות . אבל ישראל יש להם קיום ושמירה מפאת עצמם שהם חשובים ומפאת רבוים שפוררת בהם האהוה וההתחברות . וגם יש להם קיום ושמירה מפאת זכות אבותיהם שהם שרשם : **משל למה הדבר דומה כו'** צורך המשל הוא שלא תקשה עלינו איך אנחנו אומרים שאנו עיקר בעולם הלא נראה כי העו"ג הם המוצלחים בעה"ז ולא אנו . לזה אמרו שענינם כתבן והקש שיצמחו בתחילה והשבולת מתמרת ועולה והקנה שלה גבוה ועליה רחבים וארוכים והשבולת מתנשאת בראש הקנה עד שנראה בהשקפה שהם הם העיקר לצורך העולם . אולם באמת נראה כי עיקר הפרי יבוא בהדרגה ואין למיתתם של אלו אלא שישתלשל מהם ויסובב מאתם עיקר התבואה . ועוד להיותם מהצורך לשמירת התבואה שהוא התכלית . כן כל צמיחת העו"ג וגדלם בעה"ז היה שיסובב מהם עיקר הפרי שהוא ישראל . וכן הם לצורך ישיבת העולם עד"ה (שמות כג) פן תהיה הארץ שממה ועל כן יהיו ישראל נשמרים . עד בא עת דודים והצמח קרן מלכות ישראל שאז יכירו הכל מדרגת ישראל שהם היו המכוון לתכלית העולם ועיין מזה הענין בס"ע מזמור ב' : **נשקו בר** ירצו חבבו את התבואה והאזו זה הכתוב ע"ד הלציה . משום שזה הכתוב מוזרי לחבב את ישראל הנקראים בר עד"ה (ירמיה ב ג) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו : **עד שיבוא היום כו'** ובספרים אחרים איתא המתינו עד שיגיע הגורן שנאמר (מיכה ד') כי קבצם כעמיר גורנה : **בוער כתנור וגו'** וסוף הכתוב והיו כל זדים ועושי רשעה קש וגו' . הרי המשיל אותם לקש . **ורוח תשאם וגו'** הרי המשילם למוץ אשר תדפנו רוח ועיין בב"ר פ' פ"ג ובכוזרי סימן כ"ג למאמר ד' : **צוארך וגו' אמר ר"ש כו'** עיין בב"ר פ' ע"ח : **שהכתב רבה כו'** כגון ישפוט ה' ביני וביניך (בראשית טז) שנקוד על יו"ד השני של וביניך וכמו ולא ידע בשכבה ובקומה (שם יט) שנקוד הוי"ו השני של ובקומה ובבמדבר רבה הביאו טעם לכולם : **נקודה רבה כו'** כגון ויאמרו אליו איה שרה אשתך (שם יח) שנקוד על איו שבאליו : **ברם הבא לא כתב רבה כו'** וכונתו כשהכתב רבה על הנקודה אתה דורש את הכתב היינו כפי משמעות האותיות בלא נקוד . וכשהנקודה רבה על הכתב אתה דורש את האותיות הנקודים . ואין הנקוד בא לעקור עיקר פשוטו של תיבה אלא הדרשה תדרוש או כנקוד שהוא מרובה או ככתב אם הוא מרובה . אולם התיבה אינו יוצא מידי פשוטו אלא לעולם פשוטו של תיבה נשאר במשמעותו . אכן כאן שתיבת וישקהו נקוד כולו ע"כ בא הנקוד לעקור עיקר הוראת התיבה כפי שיורה על הרוב ובא להורות על הוראה אחרת שנכלל ג"כ בשורש הזה . והיינו שלא בא לנשקו אלא לנשכו . כי בשורש נשק בשין ימנית ג' הוראות נכללו בו · אחת נשיקת הפה כמו ישקני מנשיקות פיהו ב' ענין התחברות כמו לדק ושלום נשקו ג' הזדיינות כמו נושקי קשת . וכולם ענינם התחברות ודבקות כי גם כלי זיין נקרא נשק משום התחברם לאנשי המלחמה המזויינים בהם . והנה הוראת התיבה של וישקהו הרגילה וע"פ הרוב הוא נשיקת הפה וע"ל החיבה כמו ויגש וישק לו וישק יעקב לרחל וינשק לבניו ולבנותיו וזולתם . וכאן כיון שתיבת וישקהו נקוד כולו ע"כ שנקוד בא להוציא התיבה מהוראתו הרגיל וע"פ הרוב . אכן יורה על נשק וזיין היינו שלא בא לנשקו ע"ל החיבה אלא שהזדיין עליו בנשק שיניו לנשכו . ועיין במנחת שי בפ' וישלח מה שהביא מפרקי דר' אליעזר : **של שיש** דרש זה מצוארך כמגדל השן : **וקהו שניו כו' ונמסו כדונג** שעוה שהרגוש כהמס דונג (תהלים סח) שעוה . אולם רחוק מהבין איך נמשך לשניו נמיסה כדונג הלא

מנשיכת

יחסר המזג אל תחסר סנהדרין זה שהוא ממזג לה את ההלכה כההיא דתנינן תמן מזג שני חלקים מים ואחד יין מיין השרוני. ד"א אל יחסר המזג לא נחסר מזגא דעלמא המד"א (תהלים כג) ה' רועי לא אחסר. בטנך ערמת חטים זה תורת כהנים מה כרס זה הלב מכאן והכרעים מכאן והוא באמצע כך תורת כהנים שני ספרים מכאן ושני ספרים מכאן והיא באמצע. ערמת חטים ערמת של חטאים. סוגה בשושנים אלו ד"ת שהן רכים כשושנים כמה מצות ודקדוקים יש בתורת כהנים כמה קלין וחמורין פיגולין ונותרות יש בתורת כהנים. א"ר לוי בנוהג שבעולם אדם נושא אשה בן ל' שנה ובן מ' שנה משמוציא יציאותיו הוא בא לזקק לה והיא אומרת לו כשושנה אדומה ראיתי ופורש ממנה מיד מי גרם לו שלא יקרב לה איזה כותל ברזל יש ביניהם ואיזה עמוד ברזל ביניהם סוגה בשושנים דברי תורה שרכין כשושנה שנאמר (ויקרא יח) ואל אשה בנדת טומאתה לא תקרב. וכן מי שהביאו לו תמחוי של חתיכות אמרו לו חלב נפל שם ומשך ידו ולא טעמו מי גרם לו שלא יטעום איזה נחש נשכו שלא יטעום ואיזה עקרב עקצו שלא יקרב ויטעם אותו דברי תורה שרכין כשושנה שכתוב בה (ויקרא ג) כל חלב וכל דם לא תאכלו. ד"א בטנך ערמת חטים והלא של איסטרובלין יפה משל חטים אלא איפשר לעולם להיות בלא איסטרובלין ואי איפשר לעולם להיות בלא חטים. א"ר אידי מה הטה זו סרוקה כך ישראל סרוקה מילתן. ר' יוסי בר חנניה אמר מה חטה זו סופגת כך ישראל סופגין נכסיהם של עובדי גלולים הה"ד (דברים ז) ואכלת את כל העמים וגו' וכתיב (ישעיה סא) חיל גוים תאכלו ובכבודם תתימרו. אמר רבי שמעון בן לוי מה חטים הללו פסולת שלהם נמדדות עמהם כך ישראל (דברים כט) מחוטב עציך עד שואב מימיך. אמר רבי יצחק מה חטים הללו כשהן יוצאין לזרע אין יוצאין אלא במנין ומשנכנסין מהגורן נכנסין במנין כך כשירדו ישראל למצרים ירדו במנין שנאמר (דברים י) בשבעים נפש ירדו וגו' וכשעלו עלו במנין שנאמר (שמות יב) כשש מאות אלף רגלי.

רבי

באור כנפי יונה

משום שהם שלים מסנהדרין של שבעים כמו שהיין הוא שליש מהמים. ואמרו מיין השרוני משום שמוזגין אותו כן אבל לא בשאר יינות. כדאיתא בשבת ע"ז כל חמרא דלא דרי על חד תלת לאו חמרא הוא: מופלא שלה ומשום שהוא גדול שבכולם ופרנס שלהם והוא משקה ורועה אותם מכונה מזג. שעל משקה מלך מצרים ת"י מזוגא דמלכא: ד"א כו' שהוא ממזג לה ההלכה ד"א אל יחסר המזג לא נחסר מזגא דעלמא כו' כצ"ל והמאמר כההוא דתנינן כו' מקומו לעיל כמו שכתבתי. שאם הביאו להשוות הגולה אין נפקא מינה באיזו מזג ולא היה להם לאמור כי אם כמי שמוזג את היין. ופי' ממזג לה ההלכה כלומר שהוא מעמידה על תיקונה כמו הממזג ומתקן את היין. או שלזה נקרא מזג שהוא מרבה ומכריע דעת כת אחת על השנים. כמו דתנינן שאם הדיינין שקולים מוסיפים עוד אחד להכריע ולזה נקרא מזג כמו הרבות המים על היין נקרא מזוג: מזגא דעלמא זה הקב"ה שמכין מזון לכל בריותיו ע"י התמזגות וערובי היסודות. ונזכר הקב"ה אצל הסנהדרין המכונים שררך לומר שע"י זכות הסנהדרין השפע מתרבה בעולם: ה' רועי לא אחסר הביאו מזה שכן מצינו הלשון הזה אצל הקב"ה: מה כרס זה כו' עיין לעיל פ' ה' בפסוק י"ד בענין מעיו עשת שן: ערימת חטים ערימה של חטאות. כמה מצות ודקדוקים יש בת"כ כמה קלין וחמורין פגולין ונותרין יש בת"כ כמה מיני חטאות ואשמות יש בת"כ חטאת הוא אשם הוא. סוגה בשושנים אלו ד"ת שהם רכים כשושנים א"ר לוי בנוהג שבעולם כו' כלומר לזה נמשלה לערמת חטים משום כמו שיש בערמת חטין מרובים כן יש בתורת כהנים כמה מצות וכמה פרישות ואזהרות רבות. ומה שנמשלה לחטים דוקא ולא לתבואה אחרת הוא מפאת דמיון ההרים שנמצא בזה וכמו שיבוא בסמוך: סוגה בשושנים אלו ד"ת שהם רכים כשושנים ופי' סוגה בשושנים שהוא כלולה גם מסוייג ומוגדר בדברים יקרים ונחמדים כשושנים. עד"ה תורת ה' תמימה משיבת נפש כו' משמחי לב כו': בן ל' שנה בן מ' שנה כו' היינו אף בעת שהוא ברתיחת תאותו אפ"ה הוא כובש את יצרו ופורש את עצמו ממנה אם פירשה נדה כשושנה: משמוציא יציאותיו כו' כלומר ואף שהוא הוציא עליה כמה הוצאות לפרנסה והופאה: כשושנה אדומה ראיתי היינו טיפה דם כשושנה ויפרש על צד המליצה סוגה בשושנים שהיא גדורה בדם הנדה דדמו לשושנה:

שרכין כשושנה ויפרש ג"כ סוגה בשושנים שהיא מסוייג ונגדר בדברים שהם רכים ויפים כשושנים. וכדאיתא בפרק אחד דיני ממונות ל"ז סוגה בשושנים שאפי' בסוגה של שושנים לא יפרצו בה פרצות. ופירש"י סוגה בשושנים גדורה בשושנים כלומר באזהרה קלה ובהבדלה מועטת הן נפרשין מן העבירה. ואין צריך גדר אבנים להפסיק שאפילו אין רחוקים מן העבירה אלא גדר שושנים מפסיק ביניהן לא יפרצו בה פרצות הגדר עכ"ל: תמחוי של חתיכות כו' עם שיצרא דעריות חזק יותר הביאו ג"כ מתמחוי. משום שלפעמים יצרו גבר עליו בעת שהוא רעב: של אסטרובלין יפה כו' וא"כ למה נמשלה לחטים. אסטרובלין איתא בפ"ק דע"ז פירוש דארזא וכן פירש רב"מ שהוא מין פרי ארז הנאכל כו': בלא חטים ובנמשל שא"א לעולם היות בלא תורה: סרוקה מילתן ופי' בטנך ערמת חטין סוגה בשושנים אחת בטנך יש דבר שהוא כערמה חטין סוגה בשושנים כלומר שהוא מוגדר בטיפה דם נדה שהיא אדומה כשושנים: סופגת בולעת כלומר שסופגת בתוכה מים הרבה כספוגה: שנאמר ואכלת כו' ופירוש ואכלת לא לשון כליון כי אם לשון הנאה כמו יגיע כפיך כי תאכל. ואכלת את תתפרש מן כמו כצאתי את העיר שפירושו מן העיר כן את כל העמים פי' מן כל העמים כלומר המשוך הנאתך מהם. ולפי זה יתפרש הכתוב בטנך ערמת חטין סוגה בשושנים כלומר מאכל בטנך כערמת חטין וזכו לזה משום שהוא סוגה בשושנים לא כהגוים שהם מזוהמים: פסולת שלהן נמדדים עמהן היינו מי שלוקח קב חטים צריך לקבל רובע פסולת כדאיתא בב"ב צ"ד. ולפי זה יפרש בטנך ערמה חטין שהוא מליצה על אנשים הפחותים שהם ימלאו מקום בתוך כערימת חטים שהפסולת נמדדת עמהן: אלא במנין לראות כמה כורין הוא זורע משום שהם חשובים מקפיד לידע מנינן כשמוציאן לזריעה וכן כשמכניסן מהגורן: ירדו במנין כמו כן כשישראל ירדו למצרים שהיו כיוצאין לזריעה. ששם פרו וישרצו וירבו הכניסן במנין. וכן כשיצאו ממצרים שהיה שם גורן שלהם הוציאם ג"כ במנין וזה מפני שהם חשובים ככוכבים ועיין במדבר רבה פ' ד'. ולפי זה פירוש בטנך ערמה חטים וגו' כלומר יוצאי בטנך הם חשובים כערמת חטין משום שהם סוגים בשושנים: שנאמר בשבעים נפש וגו' מה שהלכו למרחוק ולא הביאו ממקומו המיוחד כ"ש (בראשית מ"ו) כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים. הוא משום שבהכתוב הקודם מפורש שהם חשובים

במה

שישראל מחטטין ומתפרנקין בעוה"ז בזכות מילה שנתנה בין ירכים. א"ר חייא מה ראו חכמים לקבוע רופא בברכה שמינית כנגד המילה שנתנה בשמיני הה"ד (מלאכי ב) בריתי היתה אתו החיים והשלום וגו'. כמו חלאים. כמו חליים מתחת ידיה כמה תינוקות הנמולים ומתים תחת ידיה. א"ר נתן מעשה שבאתי למדינת קפוטקיא והיתה שם אשה אחת והיתה יולדת בנים זכרים ונמולים ומתים מלה ראשון ומת שני ומת שלישי ומת רביעי הביאתו לפני וראיתי בשרו ירוק נסתכלתי בו ולא מצאתי בו דם ברית אמרו לי מה אנו מולין אותו אמרתי להם המתינו והניחו אותו עד שיבא לו דם ברית. דתנינן תמן הקטן החולה אין מלין אותו עד שיבריא והניחו אותו ומלו אותו ונמצא הבן של חיים והוציאו שמו נתן בשמי הוי כמו חלאים למה חלאים היה דומה רבי הוניא ורבנן. רבי הוניא אמר לחוליא של עמוד ורבנן אמרין לחוליא של מרגלית. ומי עשתה רבי מנחמא אמר מעשה ידי אמן מעשה ידי אומנתו של הקב"ה בעולם. א"ר שמואל למלך שהיה לו פרדס ונטע בו שורות שורות של אגוזין ותפוחים ורמונים ומסרן לבנו אמר לו בני איני תובע ממך דבר אלא בשעה שהנטיעות הללו מבכרות תהא מביא לפני מהן ומטעמני כדי שאראה מעשי ידי ואשמח בך. כך אמר הקב"ה לישראל בני איני תובע מכם דבר אלא כשיולד לאחד מכם בן בכור יהא מקדישו לשמי הה"ד (שמות יג) קדש לי כל בכור וכשאתם עולין לפעמי רגלים תהיו מעלין אותו וכל זכרים שלכם להראות לפני לפיכך הזהיר משה את ישראל (שמות כג) שלש פעמים בשנה: פסוק ג שררך אגן הסהר. שררך אלו סנהדרין מה תינוק זה כ"ז שהוא במעי אמו אינו חי אלא מטיבורו כך אין ישראל יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם. אגן הסהר אדרא דאזהרה. אבון בר חסדי אמר אית אתרין דקריין לזהרה סהרה. אל יחסר המזג אל תחסר סנהדרין מעשרים ושלשה. ד"א אל יחסר המזג אל תחסר סנהדרין מופלא שלה. ד"א אל

יחסר

באור כנפי יונה

אינו מובן איך נופל חמוקי על ענין געגועין. לזה נראה מה שאמר כל חטטין ופרנקין מוסב על מה יפו פעמיך בנעלים. ויפרש שהוא מלשון על עינוג ורכות עד"ה (דברים כח) הרכה בך והענוגה אשר לא נסתה כף רגלה הצג על הארץ מהתענג ומרוך. וכונת הכתוב מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב כלומר מה יפה ומה נאוה לך העינוג והרכות בשביל חמוקי ירכיך היינו המילה שנתנה בין סתרי ירכיך מלשון חמק עבר הנזכר לעיל: מה ראו חכמים עיין מגילה י"ז: לקבוע רופא בברכה שמינית ירצו שהיה ראוי להיות ברכת רפואה ברכה השביעית אחר סלח לנו עד"ה (תהילות קג) הסולח לכל עוניכי הרופא לכל תחלואיכי: כנגד המילה כו' והמילה צריכה רפואה לפיכך לרמז זה קבעוה בברכה שמינית: בריתי היתה כו' כלומר מפני שבריתי היינו מצות המילה אתו ויש בה סכנה הבטחתי אותו בחיים ושלום ולפיכך אומרים ברכת רפאינו בשמינית: כמו חליים כו' דרשו כמו חלאים לשון חולה: אמר ר' נתן כו' הביאו מר' נתן ראיה שכמה מתים ע"ז: רביעית הביאתו עיין שבת קל"ד ובחולין מ"ז בתוס' ד"ה שלישי הביאתו כו': ד"א כמו חלאים למה חלאים דומה כו' כצ"ל. כלומר המילה הנזכרת לאיזה חוליא היא דומה במה שאמר כמו חלאים. ויפרשו עכשיו חלאים לשון חוליא: לחוליא של עמוד כל דבר עגול נקרא חוליא ופי' לחוליא של עמוד כמו הכתר העגול בראש העמוד והכונה כמו חוליא של עמוד מעמיד הבנין כן ישראל עומדין בזכות המילה: לחוליא של מרגליות כתמונת העגול של מרגליות שהיא יפה כן המילה יפה. ויתכן לומר שמר אמר חדא ומר חדא ולא פליגי. שכנגד תיקון המדות הנמשך מכריתת הערלה אמר לחוליא של עמוד. כלומר שבתיקון ויופי המדות העולם עומד. והאומר לחוליא של מרגליות כונתו כנגד שלמות הדעות הנמשך מזה. והמשילו החכמה למרגליות עד"ה (משלי ח) טובה חכמה מפנינים: אומנתו של הקב"ה כו' ופירוש מעשה ידי אמן מעשה ידי יוצר נפלא היינו שברא הערלה באופן שיקלוט ממותרי הטבע כשער וכצפורן ולפיכך צוה והזהיר בה הכריתה. וזכר המילה ובת נדיב עם פעמי רגלים לומר שכל זה הוא בזכות אברהם שמשל ברוחו וקבל עליו מצות מילה. וכדרך שאמרו בויקרא רבה פ' כ"א על בזאת יבוא אהרן אל הקדש בזכות מילה שנאמר זאת בריתי. אשר השמרו. והמ"כ פירש מה שאמרו למה חלאים דומה על נקבי השיתין במקדש וכמו שדרשו בפרק לולב וערבה. ולפי פירושו הגיהו בפנים למה חלאים היה דומה. אולם לפי פירושו לא יתישב מה שאמרו לחוליא של עמוד לחוליא של מרגליות. לזה נראה כמו שפירשתי שמוסב על המילה ולא דרשו כאן כמו שדרשו בפרק לולב וערבה: שררך וגו' אלא מטבורו כו' מסנהדרין שלהם וטעם דמיון הכתוב את הסנהדרין לטבור שהוא מקום מוצא למזון העובר ולא דמו אותם לשדים. יש לומר שהיינו כמו שהוא ענין נגד ההקש הטבעי שאם יפתח הטבור אפילו שעה אחת א"א להתקיים והפה הוא להיפך שאם יסתם אפי' שעה אחת אי אפשר להתקיים. ובעובר הפה סתום והטבור פתוח ונזון משם עד שיצא לאור העולם שאז נפתח הסתום ונפתח הפתוח. כן הוא המסכת שעם אחרי הסנהדרין בכל דבר אפי' בענינים שהוא נגד ההקש השכלי. היינו בענינים הסותרים לפשט הכתוב וכמו שאמרו על לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. אפילו אומרים על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין תשמע להם. ובפ"ב דסנהדרין איתא למה נקרא שררך שיושבת בטבורו של עולם ובבמדבר רבה איתא מה השרר הזה נתון באמצע הגוף כך סנהדרין נתונים באמצע המשכן: אדרא דאזהרה כן גרס המ"כ וכן איתא בערוך ערך אדר. ופירוש חדר שיצא ממנו אזהרה לכל ישראל. וכן בסמוך על מה שאמרו דקריין לזהרה סהרה פי' לאזהרה קורים ואומרים סהרה. ולי נראה שצ"ל. אדרא דזהרה ותרגום של גורן אטד אדרא דאטד. וזהרה הוא הירח. ומשום שישבו הסנהדרין כחצי גורן עגולה היינו חצי שטח עגול כחצי הירח. לזה נקרא המקום הזה אדרא דזהרה והוא אגן הסהר. ומשום שכתוב אגן הסהר ולא אגן הזהר לזה הביאו דאית אתרין דקריין לזהרה סהרה. כלומר להירח שנקרא זהרה שעל השמש ואת הירח (דברים ד') תרגום ירושלמי שמשא וזיהרא. אית אתרין דקריין לה להירח סהרה כמו שמצינו תרגום השמש והירח (ברכות ל"ז) שמשא וסהרא. וגם בעברית יתהלכו הזיין והסמ"ך. ועיין ברמב"ן פ' תצוה על פסוק ולא יזח החשן: אל יחסר המזג אל תחסר סנהדרין מכ"ג כההוא דתנינן תמן מזוג שני חלקי מים ואחד יין מיין השירוני כצ"ל. וכדאיתא פרק אחד דיני ממונות וברים במדבר רבה וז"ל אל יחסר המזג שאם הולך אחד מהם לצאת רואין אם יש כ"ג כנגד סנהדרי קטנה יוצא ואם לאו אינו יוצא. למה שכתוב אל יחסר המזג שלא היו חסרון אחד משלישהן מי שהוא מוזגו כראוי מוזג שלים של כוס יין ושני חלקי מים עכ"ל. מזה נראה שהסנהדרין של כ"ג היה נקרא מזוג

משום

שנכנסו למדינה ענה אחד מהם ואמר לחברו אם פותחין אנו שנינו באחד במדינה אנו עושין אפרגיים במדינה אלא פתח את שבתך ואני שבתי. רבי חנניה בריה דר' איבי אמר מה יפו פעמיך בנעל אין כתיב כאן אלא בנעלים שתי נעלים נעילה בפסח ונעילה בחג. אמר להם הקב"ה לישראל אתם נועלים לפני בחג ואני נועל לפניכם בפסח אתם נועלים לפני בחג ואני פותח ומשיב רוחות ומעלה עננים ומוריד גשמים ומזריח חמה ומגדל צמחים ומדשן פירות ועורך שלחן לפני כל אחד וא' כדי צרכיו ולכל גויה וגויה כדי מחסורה. ואני נועל לפניכם בפסח ואתם יוצאים וקוצרים ודשין וזורים ועושים כל צרכיכם בשדה ומוצאין אותה מלאה ברכות. א"ר יהושע בן לוי ראויה היתה העצרת של חג שתהא רחוקה חמשים יום כנגד העצרת של פסח אלא עצרת של חג על ידי שהן יוצאים מן הקיץ לחורף לית ביומיהו דייזלון וייתון. משל למה"ד למלך שהיו לו בנות הרבה מהן נשואות במקום קרוב ומהן נשואות למקום רחוק יום אחד באו כלם לשאול שלום המלך אביהם אמר המלך אלו שנשואות במקום קרוב אית בעונתה למיזל ולמיתי ואלין שנשואות במקום רחוק לית בעונתה ליזיל ולמיתי אלא עד דאינון כלהון אצלי הבא נעבד כלן חד יום טב ונחדי עמן. כך עצרת של פסח עד דאינון נפקין מהחורף לקיץ אמר הקב"ה אית ביומיא למיזל ולמיתי אבל עצרת של חג על ידי שהן יוצאין מהקיץ לחורף ואבק דרכים קשה וידות דרכים קשות אמר הקב"ה לית ביומיא למיזל ולמיתי לפיכך אינה רחוקה חמשים יום אלא עד דאינון הבא נעבד כלן חד יום טב ונחדי. לכך משה מזהיר לישראל ואומר להם (במדבר כט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם. הוי אומר מה יפו פעמיך בנעלים. בת נדיב בתו של אברהם שנקרא נדיב המר"א (תהלים מז) נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וגו'. חמוקי ירכיך. א"ר יוחנן כל הטטין ופרניקין שישראל

באור כנפי יונה

פרגמטוטין ומה שאחז מאלו מפני סוחרים אלא יותר היה מכוון הם המשיל לסוחר אחד שלא פתח חנותו מכל וכל להראות רבוי סחורתו בפעם אחת. אלא הראה להם מעט מעט שלא יזולזל סחורתו כמו שבנמשל שהקב"ה לא רצה לצוות לעשות פסח וסוכות בזמן אחד כדי לייקר הענין. הוא זה משום שבנמשל הענין ג"כ בנושאים מחולקים כי פסח נקרא עצרת לה' כ"ש (דברים ט"ז) ששת ימים תאכל מצות ויום השביעי עצרת לה' אלהיך שמיוחס עצרת של פסח לה' ית'. אבן בסוכות כתיב (במדבר כט) ביום השמיני עצרת תהיה לכם שמיוחס לישראל: אפרגיות לפי הענין פירושו זול או לשון עילוי ושבח למסחרים: ר' חנניא כו' שני נעלים כו' היה דרשה אחרת ולא יפרש בנעלים ענין נעילת דלתות אלא לשון נעילה ועצירה. ופי' מה יפו פעמיך בנעלים מה טוב ויפה לפניך ענין שתי עצירות פעמיך היינו עצרת של פסח ועצרת של חג הסוכות. שבזכותם ישבעו כל טוב וכמו שיבוא: אתם נועלים כו' ואני נועל כו' כלומר שאם שתי עצירות מה שאתם נועלים ומה שאני נועל אתם נועלים לפני בחג וכ"ש ביום השמיני עצרת תהיה לכם ואני נועל לפניכם בפסח כדכתיב ששת ימים תאכל מצות וביום השביעי עצרת לה' אלהיך: אתם נועלים לפני בחג ואני פותח כו' כלומר בזכות שאתם נעצרים לפני בחג לזה אני פותח לכם ומשיב רוחות כו': ואני נועל לפניכם בפסח ואתם יוצאים כו' כלומר ולפי שאני מנעיל ומעציר אתכם בפסח בזכות זה נפתח לכם מסגרות החורף שהיה כל אחד נסגר בביתו והוכלו ללכת מביתכם אל השדות לקצור ולדוש ולזרה כו'. והוא מפאת שהקב"ה עוצר הגשמים והרוחות החזקים יוכלו לצאת השדה ולעשות צרכיהם: ראויה היתה עצרת של חג כו' ריב"ל מפרש מה יפו פעמיך בנעלים מוסב על עצרת של שבועות ועצרת של סוכות שאינם באים בזמנים שוים. ובא הכתוב לרמז לנו שהם נעים בעתם ובזמנם ופי' מה יפו פעמיך בנעלים כלומר שיפה ונאוה הפרש הזמן משני העצירות האלו: שתהא רחוקה חמשים יום כו' פי' כיון ששניהם ענין אחד היינו עצרת היו ראוים להיות בזמנים שוים שתהא רחוקה עצרת של סוכות מחג הסוכות חמשים יום כמו העצרת של פסח שהוא חג השבועות. ואין לומר להיפך שראוי היתה להיות עצרת של פסח קרובה כשל עצרת של חג. משום דקבלת התורה לא היתה ראויה להיות תיכף אחר יציאת מצרים כמו שאיתא לעיל בפסוק סמכוני באשישות. ומה שקראו חז"ל את חג השבועות בשם עצרת שלא מצינו שנקרא כן בתורה. הוא משום שנקרא יום הקהל איזה פעמים בתורה ועל יום השמיני עצרת תהיה לכם תרגומו ג"כ ביומא תמינאה כניפין תהוון. ומה שמיחסים אותו לפסח וקוראים לחג השבועות עצרת של פסח. נראה משום שמצינו שכל המועדים תלוים ביום ידוע מהחדש. כמו חג המצות בט"ו לחדש הראשון ר"ה באחד לחדש השביעי יוה"כ בעשור לחדש וסוכות בט"ו לחדש. אבן בחג השבועות נאמר וספרתם לכם ממחרת השבת כו' תספרו חמשים יום וגו'. ונאמר אח"כ וקראתם בעצם היום הזה מקרא קדש יהיה לכם כו'. מזה נראה שהוא חג המיוחס לפסח לכן קראו אותו עצרת של פסח: לית ביומיהו כו' כיון שהוא זמן החורף לא יוכלו לשוב במשך חמשים יום אחר החג כמו בעצרת של פסח שהוא חג השבועות: במקום קרוב כו' במקום רחוק כו' ובנמשל כי הקרובים לירושלים היה אפשר להם ללכת ולשוב במשך נ' יום אחר החג טרם שיתחילו ימות הגשמים אבל לא הרחוקים מירושלים ולזה חגגו כולם חג העצרת תיכף אחר כלות החג: ויתדות דרכים כצ"ל: לכך משה מזהיר ואומר כו' עצרת תהיה לכם כלומר לטובתכם ובעבורכם לא התרחק עצרת הזה חמשים יום שלא תצטרכו ללכת בימי הגשמים: הוי אומר מה יפו פעמיך בנעלים כלומר מה יפה וטוב היה סדור הזמנים של פעמי העצרת: שנקרא נדיב שהיה זן ומפרנס לכל העוברים ושבים כדאיתא בב"ר מ"ג מ"ט כ"ד ועיין בחגיגה ג' ובסוכה מ"ט: הה"ד נדיבי עמים וגו' ואף שהכתוב מכנה כאן תואר נדיבות להעמים הנאספים ולא לאברהם. עכ"ז כיון דהעם הנמשכים אחריו מכונים נדיבים הוא נקרא נדיב בעצם וראשונה. ועיין מה שפירש"י בחגיגה. ואפשר עוד לומר שם נדיב הוא תואר לממשלה כמו (תהלים קז) שפך בוז על נדיבים ותרגומו על רברביא ומזה נקרא הוותרן בממונו נדיב שהוא מושל ברוחו וכן המושלים ברוחם לקבל עליהם עול מצות נקראו נדיבים. ולזה הכונה מייחס כאן הכתוב את ישראל בענין פעמי רגלים אחר אברהם וקראם בת נדיב. משום שהוא היה הראשון שמשל ברוחו להקריב את יצחק בנו על הר המוריה והוא מקום המקדש וכמו שאמר אשר יאמר היום בהר ה' יראה. וע"ז נאמר שלוש פעמים בשנה יראה וגו': חמוקי ירכיך כו' כל חטטין ופרנקין כו' חטטין ענין געגועין וכן פירושו של פרנקין שעל הרכה בך והענוגה (דברים כח) ת"י דמתפנקא בכון ודמפרנקא. ויפרש ר"י חמוקי ירכיך כלומר כל געגועין שלך שאתה מתחטאת לפני המקום הוא בשביל זכות ירכיך היינו המילה שנתנה בין ירכים. אולם

אינו

לעשות ראש חולה לצדיקים לע"ל שנא' (תהלים מח) שיתו לבכם לחילה לחולה כתיב. ומראין לו באצבע שנאמר (שם) כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו עלמות בעלמות כמחולות של צדיקים: פסוק ב מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב. א"ר יודן אפי' הדיוט מקלס בלשון זה גנאי הוא לו ואת אומר מה יפו פעמיך אלא אינו מדבר אלא פעמי רגלים. והלא פעמים הללו פעמים מגולין פעמים מכוסין אלא מה יאיין עקיביך במסאנא ברתיה דרחמי. א"ר ברכיה כך דרשו שני הרי עולם ר' אליעזר ור' יהושע אמרו מה יפו פעמיך בנעלים מה היה יפיין לפעמיך שהיו נועלין בעד כל הצרות. מעשה באחד ששכח לנעול דלתי ביתו ועלה לפעמי רגלים וכשבא מצא הנחש קשור בטבעות דלתותיו שוב מעשה באחד ששכח ולא הכנים תרנגולותיו לתוך ביתו ועלה לפעמי רגלים ובא ומצא החתולות מקורעות לפניהם שוב מעשה באחד ששכח ולא הכנים כרי של חטים לתוך ביתו ועלה לרגל וכשבא מצא אריות מקיפין לחטים. א"ר פנחס מעשה בשני אחים עשירים שהיו באשקלון והיו להם שכנים רעים מאומות העולם והוון אמרין אימתי אילין יהודאין סלקין למצלייה בירושלם ואנן עלין מקפחין ביתיהון ומחרבין להון. מטא זמנא וסלקין זימן להם הקב"ה מלאכים בדמותן והיו נכנסין ויוצאין בתוך בתיהם מן דאתיין מן ירושלם פלגין מן מה דאייתון עמהון לכל מגיריהון אמרון לון אן הויתון אמרון לון בירושלם אימת סליקתון ביום פלן ואימת אתיתון ביום פלן אמרין בריך אלההון דיהודאי דלא שבקן ולא שבק יתהון אינון גבריא סבירין אימת יסקון אילין יהודאין למצלייה בירושלם דאינון עלין ומקפחין לביתיהון ומחרבין להון ושלח אלההון מלאכים בדמותהון דהוו נפקין ועללין בגו בתיהון בגין דאתרחיצו ביה לקיים מה שנ' מה יפו פעמיך בנעלים. ד"א מה יפו פעמיך בנעלים בשני נעלים. א"ר חמא בר' חנינא לשני פרגמטיטין שנכנסו

באור כנפי יונה

שמא אתם יכולים לעשות לנו שירה כזאת כחולה שנעשה לאבותינו על הים וכחולה שנעשה לאלישע. ועל ענין הרביעי מחיים הפנימים מחיי העוה"ז והכבוד לא הביאו תשובה. כי טענת הע"ג אלינו כי אם לעת אשר יראו אותנו שוכבים בחיק הארץ ושוכנים בשפל המצב: ראש חולה עיין מה שפרשתי לעיל על זה בסוף פסוק אריח שמניך טובים: בעלמות בזריזות הה"ד במחולת המחנים במחולת הצדיקים כנ"ל. והוא סיום הדרשה מר' ברכיה שעתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים ועיין הגירסא בסוף תענית: מה יפו פעמיך כו' אמר ר' יודן המאמר הזה עד מעשה באחד כו' הוא משובש ונראה לי שכך צ"ל (אמר ר' יודן אפילו הדיוט מקלס בלשון הזה גנאי הוא לו ואת אומר מה יפו פעמיך אלא מה יאיין עקיבך במסאנא ברתי דרחמי. אמר ר' ברכיה כך דרשו שני הרי עולם ר' אליעזר ור' יהושע אמרו מה יפו פעמיך בנעלים הלא לא פעמים הללו פעמים מגולין ופעמים מכוסין. אינו מדבר אלא בפעמי רגלים מה היו יפיין לפעמיך שהיו נועלים בעד כל הצרות מעשה באחד כו') וכונת ר' יהודה שאין מדרך המוסר לקלס האשה ביופי פעמיה לזה יפרש שמה יפו פעמיך בנעלים. מוסב על כנסת ישראל שמקלס אותה ביופי מצות חליצת הנעל ושאר מצות התלוים במנעל. ומה שאמר ברתי דרחמי שדרש בת נדיב מוסב על אברהם המכונה נדיב. כלומר בתו של אברהם שנקרא נדיב עד"ה נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם וכמו שאיתא לקמן. לזה אמר ברתי דרחמי שהוא תואר לאברהם שנקרא אוהבו של הקב"ה עד"ה (ישעיה מ"א) זרע אברהם אוהבי ותרגומו זרעו דאברהם רחימי. ומה שיחס אותה הכתוב כאן בענין מצות חליצה אחר אברהם לאמור מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב. הוא כמו שאיתא בב"ר פ' מ"ג אתה אמרת ועד שרוך נעל חייך שאני נותן לבניך מצות יבמה המד"א וחלצה נעלו מעל רגלו ועיין בחולין פ"ט. אולם בכל זה אינו מובן אם כונתו היה לפרש שהכתוב מה יפו פעמיך בנעלים מרמז על מצות החליצה מה הוסיף בזה יותר באור במה שהעתיק מלשון אל לשון לומר מה יאין עקיבך במסאנא ברתי דרחמי ומה שאמרו ר' אליעזר ור' יהושע מה יפו פעמיך בנעלים הלא לא פעמים הללו פעמים מגולין ופעמים מכוסין כו' טעמם שפרשו פעמיך פסיעותיך וכמו שפירש הרמב"ן (שמות כה) בענין ארבע פעמותיו. ולזה אמרו שלא יצדק לקלס את האשה בפסיעותיה שהם תחת הרגל הם נעולות בנעלים משום צניעות. אלא הפסיעה בלי נעילת הסנדל היא תמיד נסתר ומכוסה. אכן יצדק הקילוס הזה ברגל למעלה שהוא פעמים מגולה ותתקלס לעת שהוא נעולה בנעל לצניעות. לזה דרשו פעמיך שמוסב על פעמי רגלים מלשון שלש פעמים בשנה וגו'. ובנעלים פירושו לשון נעילה וסגירה ויאמר הכתוב מה יפו פעמיך בנעלים. מה יפיין לפעמיך שהיו נועלים בעד כל הצרות. כלומר מה היו יפין השלש פעמים בשנה שעלית לרגל שזכות המצוה הזאת היה נועל בעד כל הצרות והרעות המתרגשות לבוא ע"י עלייתן לרגל: הנחש קשור שלא יערב אים לכנוס לשם: החתולות מקורעות ושיה ענין נסי שהתרנגולים היה בכחן להזיק לחתולים: והוון אמרין כו' מקפחין ביתיהון נגזול כל מה שנמצא בבתיהם ונחריב אותם. ואף שהקב"ה הבטיח ולא יחמוד איש את ארצך בעלותך לראות וגו' (שמות לד) אין הכונה מלא יחמוד בשלילת החפץ מכל וכל אלא הכונה המדה המביא לידי גמר מעשה. וכמו שאיתא במכילתא אבל לא תחמוד וז"ל או אפי' חמוד בדבור ת"ל לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך מה להלן עד שיעשה מעשה אף כאן עד שיעשה מעשה עכ"ל: לכל מגירהון שהיו מחלקין לכל שכיניהון ממה שהביאו אתם מירושלים: דלא שבקן כו' לא עזב אותם מאז ואינו עוזב אותם תמיד: דאתרחיצו ביה שבטחו בו: לקיים מה שנאמר כו' הוא מדברי המדרש: בנעלים בשני נעלים פי' מה יפו מה שנועלים דלתותיהן שני פעמים בשנה ועולין לרגל היינו בחג הפסח ובחג הסוכות. ומה שלא רמז הכתוב כי אם להשני נעלים מפסח וסוכות ולא מנעילת הדלת בחג השבועות. משום שכונת הכתוב אך ליפות הענין מה שנחלקו שני החגים האלו לזמנים מחולקים. שבהשקפה נראה שהיה מהראוי שפסח וסוכות יהיה נעשה בבת אחת היינו בפסח שהוא זמן יציאת מצרים אז היה מהראוי לחוג ג"כ חג הסוכות. משום שהוא ג"כ נעשה לזכר ישיבתם בסוכות לעת צאתם ממצרים וכמו שנאמר על ענין הסוכה למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים (ויקרא כג) והטעם שנתחלקו לשני זמנים מחולקים הוא כמו שהמתיק ר' חמא במשל לשני פרגמטוטין כו'. שהענין הוא שכמו ששני סוחרים הבאים למדינה אין נכון לפניהם שיפתחו חנותם שניהם כאחד ובבת אחת כדי שיתייקר סחורתם. וכן לייקר גם יציאת מצרים נעשה פסח וסוכות בזמנים מחולקים ונקבע לכל אחד זמן מיוחד. שאלו היו שניהם יחד לא היו כ"כ חשיבי ומנכרי וגם להגדיל יותר כבוד ה' ומוראו בעיני העם וכ"ש (דברים לא) ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים וגו'. וזה היה לרבוי בואם שם. וזה כונת הכתוב מה יפו פעמיך בנעלים. כלומר מה טוב ויפה הוא שהתחלק הענין הזה לשני נעילת דלתות:

פרגמטוטין

אינון מחזותיה דעלמא הה"ד (שמות יח) ואתה תחזה מכל העם. וישראל משיבין להם מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים שמעתם מימיכם אברהם יצחק ויעקב עבדו עבודה זרה שיעבדו בניהם אחריהם ולא אבותינו עבדו ע"ז ולא אנו נעבוד ע"ז אחריהם ומה אתם יכולין לעשות לנו כחולה שנעשה ליעקב אבינו כשיצא מבית לבן. ר' ברכיה בשם רבי לוי אמר ששים רבוא מלאכים היו חלין ומרקדים לפני יעקב אבינו בצאתו מבית לבן ורבנן אמרי מאה ועשרים רבוא הה"ד (בראשית לב) ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה הרי ששים רבוא (שם) ויקרא שם המקום ההוא מחנים הרי מאה ועשרים רבוא. או שמא אתם יכולין לעשות לנו כחולה שנעשה לאבותינו על הים שנא' (שמות יד) ויסע מלאך האלהים או שמא יכולין אתם לעשות כחולה שנעשה לאלישע שנא' (מלכים ב ו) וישכם משרת איש האלהים לקום ויצא והנה חיל סובב את העיר וסוס ורכב ויאמר נערו אליו אהה אדני איכה נעשה וכתיב ויאמר אל תירא כי רבים אשר אתנו מאשר אותם. מיד ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיניו ויראה ויפקח ה' את עיני הנער וירא והנה ההר מלא סוסים ורכב אש סביבות אלישע. או שמא יכולין אתם לעשות לנו כחולה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים לעתיד לבא. ר' ברכיה ור' חלבו ועולא ביראה ור' אלעזר בשם ר' חנינא אמרו עתיד הקב"ה לעשות

באור כנפי יונה

ולא לעצמיכם כלומר כל מגמתכם למלאות רצונו אף שהוא הפסד ואבוד לכם: ונחזה בך בואו לכם אצלינו ואנו ממנין אתכם דוכסין כו' הה"ד ואתה תחזה מכל העם כצ"ל וכן איתא בבמדבר רבה ריש פ' ב' וז"ל ואין נחזה אלא שררה שכן אמר יתרו ואתה תחזה מכל העם וגו': ונחזה בך ואתון אינון מחזותי' דעלמא וישראל משיבין להם כו' עכשיו יפרשו ונחזה לשון הבטה וראיה ופי' מחזותי' דעלמא עינו של עולם כלומר תהיו חשובין כ"כ שכולם יביטו בכם: וישראל משיבין להם מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים כו' יפרשו מה תחזו כפשוטו לשון ראיה ומחולת המחנים ענין עבודה זרה משום שרוקדים וחלים לפניה ע"ד ויקומו לצחק. וכונת הכתוב שיאמרו ישראל האם ראיתם בשולמית היינו בהשלמים שלנו כמו אברהם יצחק ויעקב שעבדו ע"ז לא אבותינו עבדו ולא אנחנו:

כחולה שנעשה ליעקב כו' ס' רבוא מלאכים כו' ויקרא שם המקום ההוא מחנים ופי' כחולה שנעשה ליעקב לשון סיבוב ועגולה מלשון מחול הכרם (כלאים פ"ד) ומשום שהרקוד הוא ג"כ בדרך סבוב נקרא מחול משחקים (ירמיה ל"א) ויפרשו עכשיו מה תחזו לשון הסיבוב וכמחולת המחנים כסבוב של המחנים שהיו מסבבים את יעקב. וכונת הכתוב מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים שישראל משיבין להם כלום יש כח בע"ז שלכם לעשות חשיבות כמוה כאשר נעשה ליעקב שהיו ס' רבוא מלאכים חלים ומרקדים לפניו: לאבותינו על הים שסבבו אותם המלאכים מכל עבריהם. ויש נוסחא שמא אתם יכולים לעשות לנו כאותו מחנה של הר סיני. היינו שהיו שם ג"כ ב' מחנות מלאכים כענין שנאמר רכב אלהים רבותים וגו': לאלישע שסבבו אותו מלאכים ג"כ: לעתיד לבוא ולהסביר מאמרם מעט ולגעת בקצה עטי בציור הענין היינו איך יתיחסו הענינים האלו לדמות בהם טענת העו"ג ואשר הצריכו להביא ד' מיני סבובים אומר. שהענין הוא שהצלחת האדם בעולם היא מוחלקת לשני חיים הגופנים וחיים השכליים. והם ג"כ נחלקים לשנים שנים. חיים הגופנים נחלקת לשנים האחת הוא חיים פנימים חיי העושר והעונג והשקט ומרגוע בביתו והשנית חיים המדינים שנכלל בזה חיי הבטחון והשמירה שלא יהיה נפגע לרעה מזולתו. וחיים השכלים ג"כ נחלקת לשנים היינו שבעודו בחיים חיותו יחיה חיי השכל והמדע והשנית חיי התקוה שאחרי הפרד נפשו מזה העולם יתענג מזיו חיים השכליים חיים הנצחיים. וידוע הוא שכל אמונת דת ודת מעובדי העצבים לא תהיה יראתם דבר גשמי במה שהוא גשם פרטי בעל גבול אובד. הן לא דמה מעולם כלל מן העובדים ולא מן הבאים שהצורה אשר יעשה מהמתכות או מן האבנים ועצים בצורה ההיא בראה השמים והארץ והיא תנהיג אותם. אבל אמנם יעבדוה על צד שהוא דמיון לכח המעמידו. וכענין שאמרו בחולין מ' ע"א שהמשתחוה להר כוונתו לגדא דהר. ועיין מזה במורה פרק ל"ו לחלק א'. אולם אם הכח הזה הוא עומד לבדו או עמידתו ואמיתת קיום מציאותו תלוי בסבה ראשונה אליו נפרדים בזה לכתות שונות. אמנם אנחנו מאמיני היחוד על טהרת אמתתו מאמינים ויודעים שכל הכחות האלו אין עמידתם ואמיתת מציאותם מבלעדי השי"ת. אכן כולם הנם תלוים ועומדים ברצונו. הוא הצור התמים פעלו והיוצר כל לבדו והוא הסבה הכולל ביחודו כל מיני הסבות ואמיתת מציאות כל הישות. ואין לשום דבר מבלעדי השי"ת אמיתות וקיום בעצמו. ולבד שהם כולם מוכרחים לעשות רצון קונם הם מוגבלים בכל פעולתם ומעשיהם. והנה לפי זה אם שכל אומה ואומה המתנהגת על פי אמונה ודעת מהצורות והכחות הם בלתי שוות זו לזו. שיתכן להמצא באומה שלמות מה בעניני הדעות והצלחה מה בעניני הזמנים במדרגה יתירה על זולתה. עכ"ז בזה הם שוים שכל צורם במושכלות והצלחתם בהצלחת הזמני הם מוגבלים באופן מיוחד ופרטי. יען כי הכח אשר אליו ישאו עיניהם וישימו מבטם הוא כח פרטי ומוגבל. אולם לא כאלה חלק יעקב כי השי"ת הוא אלקינו ולו אנחנו. ולפי זה הן במובן המושכל והן במובן ההצלחה הזמנית לעת שהיא אחוזה ונקשרת אל כח הכולל הזה איננה מוגבלת באופני הצלחתה ואשרה כי אם היא מבורכת בהצלחה הכוללת כל ההצלחות. ועד"ה (דברים כו) ולתתך עליון על כל הגוים. גם באופן השמירה והצלה מנגד כל הקמים עליה לעת שיעלה הצורך איננה מוגבלת ובאופן פרטי. כי אם בכל אופן ואופן כפי אשר יעלה הצורך וכמו כל הנסים כולם. הים נקרע לב"י השמש יעמוד לפני יהושע העורבים יכלכלו את אליהו האש לא יזיק לחמו"ע האריות לא יזיקו את דניאל. ולזה לא יוכל להמצא ג"כ באומה הישראלית הכליה והאיבוד כיתר כל בני החלוף עד"ה ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום. ואם כי יקרה כי נפלנו קמנו ונתעודד ולא עזבונו ה' אלהינו. וזהו תשובת ישראל להעו"ג המסיתים אותם כי יהיו לעם אחד. והנה מפאת יתרון השגה המושכלות האלקית אשר ימצא באומה הישראלית בעה"ז משיבין להם שמא אתם יכולים לעשות לנו כחולה שנעשה ליעקב. שהושפע עליו שפע נבואי גדולה כ"כ הכוללת כל אופני ההשגות. וע"ד שאמרו בהרואה הרואה אוכלוסא של ס' רבוא מברך חכם הרזים. לפי שבס' רבוא נכלל כל הדעות וכמו שאמרו בב"ר פ' ע"ד אין שכינה שורה בפחות מס' רבוא. ורבנן הוסיפו ואמרו ק"כ רבוא שהדעות הם כפולות שכל העיוני ושכל המעשי. ונגד חיי התקוה מהחיים הנצחיים משיבים להם האם אתם יכולים לעשות לנו כחולה שעתיד הקב"ה לעשות לנו שהוא מליצה על גידל השגות שישיגו לעתיד. ובענין הבטחון בחיים הזמנים לחיות חיי השמירה מהקמים עליהם. משיבים להם

שמא

עבר בשוקא ושרי מסתכל להלהוא מסטוביתה דהוה נהיג יתיב ומחייט עלה וחכמוניה דהוא הוא אמר לון אתון תמהין עלי ואנא תמה עלי יותר מנכון וקרון עליה לא ידעתי נפשי שמתני וגו'. עמי נדיב עמי הוה מהלך נדיב חי העולמים:

פסוק א **שובי שובי** השולמית. ר' שמואל בר חייא בר יודן בשם רבי חנינא ד' פעמים כתיב כאן שובי שובי כנגד ד' מלכיות ששלטו בישראל וישראל נכנסו תוך ידיהן בשלום ויצאו לשלום.

השולמית. אומה ששלום חי העולמים מתנהג בה. הה"ד (שמואל ב ז) ואהיה מתהלך באהל ובמשכן. ד"א השולמית אומה שמסיים לה שלום בכל יום המד"א (במדבר ו) וישם לך שלום. ד"א השולמית אומה שאני עתיד להושיבה בנוה שלום הדא הוא דכתיב (ישעיה לב) וישב עמי בנוה שלום וגו'. ד"א השולמית אומה שאני נוטה עליה שלום הדא הוא דכתיב (שם סו) הנני נוטה אליה כנהר שלום. ר' אלעזר ב"ר מרון אמר אומה שמשלמת איסטטיוני של עולם הן בעוה"ז הן בעוה"ב. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר אומה שכל טובות שבעולם אינן באות אלא בזכותה הדא הוא דכתיב (בראשית כז) ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ לך בזכותך ובך הדבר תלוי. דכתיב (דברים כח) יפתח ה' לך את אוצרו הטוב בזכותך ובך הדבר תלוי. ר' שמואל בר תנחום ור' חנן בריה דר' ברכיה בוצרי בשם ר' ירמיה אומה שעשתה שלום ביני ובין עולמי שאילו לא קבלה תורתי הייתי מחזיר עולמי לתהו ובהו דאמר ר' הונא בשם רבי אחא כתיב (תהלים עה) נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה אלולי שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע כבר היה העולם מתגמגם והולך. ומי ביסס העולם אנכי. שנא' (תהלות עה) אנכי תכנתי עמודיה סלה בזכות (שמות כ) אנכי ה' אלהיך. תכנתי עמודיה. ונחזה בך אומות העולם אומרות לישראל עד מתי אתם מתים על אלהיכם ומושלמין לו הה"ד (שיר א) על כן עלמות אהבוך. ועד מתי אתם נהרגין עליו כדכתיב (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום ועד מתי אתם גומלין טובות עליו ולא לעצמכם והוא גומל לכם רעות באו לכם אצלנו ואנו ממנין אתכם דוכסין אפרכין ואיסרטליטין. ונחזה בך ואתון אינון

באור כנפי יונה

כן הוא עכשיו שלא גבה לבו בגדולתו. והאחריתא אמרו שלית הוא ונשתנה לגריעותא. ולקחו להם לסימן אם יתן לבו ועיניו להביט על מקומו שהיה מחייט עלה הוא הוא. כלומר אם יתן לבו ועיניו לזכור עוד ראשיתו לא ירום לבבו ולא יתגאה וכן היה. וא"כ מאיש כמוהו ראוי ללמוד מוסר שכל איש אשר יצליח ויתברך בעושר רב לבל יתגאה בעשרו. וע"ד שאמרו אם רוח המושל תעלה עליך מקומך אל תנח. עמי היה מהלך כו' הוא סיום דרשה הקודמת שמוסב על עת שיצאו ישראל ממצרים. חי העולמים כ"ש (שמות מ"ג) וה' הולך לפניהם יומם: **שובי** שובי כו' ויצאו לשלום היינו לא קבלו חלוף בשלמות האמונה ומה שאמרו לשלום כלומר בהשלמות הנשאר בהם יצאו לקבל שלמות יותר. מתנהג בה כלומר לזה מכונה שולמית שחי העולמים שנקרא שלום הולך אתה ממקום למקום. שלום בכל יום היינו כהנים בברכתם. בנוה שלום ובב"ר פ' ס"ו גרסא אחרת. כנהר שלום וכפל הענין שנוה שלום מוסב על שלום הפנימי וכנהר שלום מוסב על שלום החיצוני היינו מהאומות: איסטטיוני קיום העולם. באות בזכותה ועי"ז מביאה שלום ושלוה בעולם ופי' השולמית שהיא משלמת כל צרכי העולם: הטל בזכותה הה"ד ויתן לך האלהים וגו' כצ"ל. ואף שהטל אינו נעצר לעולם כדאיתא בריש תענית עכ"ז הוא בזכות ישראל. ואף שאיתא בירושלמי פרק אין עומדין שהטל הוא בזכות אברהם מ"מ מפני שאוחזין מעשה אבותיהם בידיהם מתקיימת בידם וכאומר ויתן לך את ברכת אברהם. אוצרו הטוב וסוף הכתוב לתת את מטר ארצך בעתו ולברך את כל מעשה ידיך. שלום ביני ובין עולמי מה שחשבו כאן שמונה אופני שלמות אפשר לומר ע"צ הציור. שכוונו בזה שיהיו נמצאים באומה הישראלית כל אופני השלמות הראוים להמצא באומה שתיוחס לעם דגול ומצויין בעולם. האחת מפאת יחוסה כי היא עם לבדד תשכון ובגוים לא תתחשב ועל זה אמרו שנכנסו בשלום ויצאו בשלום ר"ל בשלמות היינו שלא התערבו בתוכם וכ"ש ראובן נחתין ראובן סלקין וכאומר ויתילדו על משפחותם. השנית מפאת שלמותה באמונות ודעות שלא עלו בה תמורה וחלוף להחליף אמונתה ודעתה לפי השתנות הזמן. וע"ז אמרו שהשלום חי העולמים מתנהג בה תמיד והביאו ע"ד רמז וסמך רחוק ממה שכתוב ואהיה מתהלך באהל ובמשכן. והכונה עם שעברו עליה תמורות והשתנות רבות וגלות ממקום למקום עכ"ז נשארה בשלמות אמונתה. ולא לקחה מכל אבני הפגעים האלו אשר פגעו בהם לרעה לבנות וליסד מהם שטה חדשה באופני הנהגת האלהים בארץ. שלישית מפאת כהניה ושריה אשר יברכו את העם תמיד שיהיה שלום שוררת בתוכה. לא כעו"ג אשר כל שריה וסגניה יחשבו תמיד מזימות איך לחיות חיי הגאוה ואיך לערוך קרב ומלחמת תנופה. רביעית שיהיו חיי שלוה והשקט באין מריבות ומדנים פנימים וע"ז אמר וישב עמי בנוה שלום. חמישית שתהיה מאושרת בכל שלמות ומעלות עד שכל האומות יהיו דורשים בשלומה וזהו שלום החצוני וע"ז אמר הנני נוטה עליה כנהר שלום. והוא מליצה על המשכת השלום אליה מבחוץ. ששית שתחיה חיי הספוק והנאות ביחום חיים המדינים. ואי הטהרה והפרישות ביחום חיים המאושרים שעל זה אמרו שמשלמת אוסטטייני של עולם בעה"ז ובעה"ב. שביעית שתהיה תמיד מוצלחת בשפע ממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים ארץ דגן ותירוש אף שמיו יערפו טל. וע"ז אמרו שכל טובות שבעולם אין באות אלא בזכותה כלומר כי תמידות השפע הטוב תעיד על גודל זכותה. שמינית שתהיה מתנהגת על פי חקים ומשפטים צדיקים היינו חקי ומשפטי התורה אשר יסכימו לעין השכלי ולמשפט הטבעי אשר באופן הזה יד ההשגחה ומשפט תהלוכות הטבע יסכימו שניהם כי יהיו מוצלחים ומאושרים בארץ. וע"ז אמרו אומה שעשתה שלום ביני ובין עולמי שאלו לא קבלו תורתי כו': ומי ביסס לשון כן ובסיס כלומר מי העמיד העולם על מכונו: אנכי וגו' פי' בזכות עשרת הדברות שפתח באנכי. ועיין לעיל בפסוק לססתי ברכבי פרעה: ונחזה בך כו' ולפי הדרשה הזאת יפרשו שובי שובי השולמית וגו' הוא מאמר עו"ג לישראל שישיתו אותם לשוב מאחרי ה' ולהתאחד אתם ויושיבם לדוכסין ואיפרכין: מתים על אלהיכם ומושלמין לו דרשו השולמית נוטריקון משלמת למיתה וכן עלמות על מות כלומר חיי צער ועוני: טובות עליו

ולא

כגרעיני רמונים: פסוק יב לא ידעתי נפשי שמתני. תני ר' חייא משל לבת מלכים שהיתה מלקטת בשלפים נמצא המלך עובר והכיר שהיא בתו. שלח אוהבו נטלה והושיבה עמו בקרונין והיו חברותיה תמהות עליה ואומרות אתמול היתה מלקטת בשלפים והיום יושבת בקרונין עם המלך. אמרה להם כשם שאתם תמהות עלי כך אני תמהה על עצמי וקראה על עצמה לא ידעתי נפשי שמתני. כך כשהיו ישראל במצרים היו משועבדין בטיט ולבנים והיו מאוסין ובזויין בעיני המצריים וכשנעשו בני חורין ונגאלו ונעשו סגנים על כל באי עולם והיו אומות העולם תמהות ואומרות אתמול הייתם עובדים בטיט ולבנים והיום נעשיתם בני חורין וסגנים על כל העולם והיו ישראל אומרים להם כשם שאתם תמהים עלינו כך אנו תמהים על עצמנו וקראו על עצמן לא ידעתי נפשי שמתני. ד"א לא ידעתי נפשי שמתני ביוסף הצדיק הכתוב מדבר אתמול (תהלות קה) ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו והיום (בראשית מב) ויוסף הוא השליט על הארץ וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי שמתני. ד"א לא ידעתי נפשי שמתני הכתוב מדבר בדוד אתמול היה בורח מפני שאול והיום ויהי דוד מלך וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי שמתני. ד"א לא ידעתי נפשי שמתני הכתוב מדבר במרדכי אתמול (אסתר ד) וילבש שק ואפר והיום (שם ח) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור וגו' וקרא על עצמו לא ידעתי נפשי שמתני. ד"א לא ידעתי נפשי שמתני הכתוב מדבר בכנסת ישראל. כנסת ישראל אומרת לאומות העולם (מיכה ז) אל תשמחי אויבתי לי כי נפלתי קמתי שבשעה שהייתי יושבת בחשך הקב"ה הוציאני לאור שנא' (שם) כי אשב בחשך ה' אור לי וקראה על עצמה לא ידעתי נפשי שמתני. יוסטא הייטא דציפורין סלק למלכותא ואיתקבל למלכא א"ל מלכא שאל שאלה ואתן לך. א"ל הב דוכסותא דגבן יהב ליה מלכא כד נסב דוכסותא נחת מינה הוו אילין דחכמין ליה אמרין הוא הוא ומנהון אמרין לית הוא הוא אמר לון חד כרון הוא עבר בשוקא אין הוא מסתבל לההוא מסטוביתה דהוה נהיג ומחייט עלה הוא הוא ואין לא לית הוא.

עבר

באור כנפי יונה

הוא כמו שהאגוז הזה נגזזת ונקלפת כן העולם הזה הוה ונפסד והוה בפרטיו ובא זה אחר סור זה עד"ה דור הולך ודור בא וכ"ש בערובין בני אדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין: באבי הנחל אלו ישראל עד"ה (במדבר כד) כנחלים נטיו כגנות עלי נהר והכונה שהם גדלים ע"י התורה המשולה למים ועושים פירות היינו מעשים טובים כאבי הנחל אשר מריה מים יפריחו: ב"ב וב"מ מה שהמשילם לגפן משום כמו שהגפן עושה פירות המשמח אלהים ואנשים כן ב"כ וב"מ עושים פירות היינו שיעמידו תלמידים הרבה המשמחים אלהים ואנשים: שורות כגרעיני הרמונים משום דלא יצדק לכאורה המשל מרמונים על התינוקות אכן על אלו שנתגדלו כבר בתורה כל צרכן כמו הנצו הרמונים שגדלו כל צרכן וכבר הנץ גדול על כל סביבותיהם. וכ"ש בפ"ד דערובין הנצו הרמונים אלו בעלי התלמוד. לזה אמרו שמצד ישיבתן שורות שורות ועוד שהם קטנים ומרובים יצדק להמשילם כגרעיני הרמונים. וטעם הראיה וההשגחה בהם במה שאמר לראות אם פרחה הגפן הנצו הרמונים. הוא משום כשיביט הקב"ה שהעולם חוטאים מבקש זכות עליהם מהקטנים. וכ"ש בפרק כל כתבי שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות שהוא הבל שאין בו חטא: לא ידעתי נפשי כו' מלקטת בשלפים מלקטת בשבלים אחר הקוצרים היינו בסוף הקצירה: שלח אוהבו כו' ובנמשל אוהבו זה משה. וטעם המשל הוא כמו הבת מלך שנתרחקה זמן רב מאביה הגיעה לשפלות כזה שהיתה מלקטת בשבלים כאחת העניות. ולא לבד שלא נכרה עוד בחולות יחוסה היא גם היא שכחה כמעט מעלתה ובת מי היא. ולפתאום כשהכירה המלך שהיא בתו מפאת איזה רשמים יקרים שלא נמחו עוד מאתה שלח לה תיכף את אוהבו והושיבה אתו בקרון עד שהיתה בעצמה תמה מאין בא אליה כל הכבוד הזה עד שנודע לה כי בת מלך היא. כן ישראל מפאת שהיו משועבדין במצרים זמן רב ועשו עבודה נבזה ממלאכת טיט ולבנים נשכח כמעט מאתם כל יחוסם ומעלתם. אולם מפאת שהיו מצויינים עוד באיזה מעלות הכירם הקב"ה שהם בניו ושלח את משה והוציאם משם וכרגע עלו למעלה גדולה אשר לא תשוער. והיה הענין הזאת נפלאת בעיני כל וגם בעיני עצמם מאין זכו לכל הכבוד הזה עד שנודעו כי הם נקראים בנים למקום ב"ה: לא ידעתי נפשי שמתני וגו' כלומר לא ידעתי בעצמי מדוע שמתני מרכבות עמי נדיב כלומר שהושיבני במרכבות גדולי המעלה. או פי' עמי נדיב אתי נדיב שזה נעשה אתי מנדיבות של הקב"ה המכונה נדיב כי הוא נדיבות יעץ ולא בזכותו. וכמו שאיתא בסמוך עמי נדיב עמי היה מהלך נדיב חי העולמים: ביוסף כו' בדוד כו' במרדכי כו' הביאו שלשה משום שכולם היו נרדפים יוסף מפוטיפרע דוד משאול מרדכי מהמן. ובכולם נהפך עליהם גלגל ההצלחה לחשיבות גדולה שאין למעלה הימנה. ומזה למוד חזק לאדם שאף אם ילך שחות וכפוף מפני נטל עול ועוני הרובץ עליו שלא יאמר נואש מכל תקוה. ועוד אפשר לומר שלזה הביאו משלשה אלו משום שלכל אחד מהם היה נמצא סבות קרובות להגיע אל ההצלחה. כמו יוסף מפני חכמתו הוקם על וכ"ש פרעה אין נבון וחכם כמוך ודוד היה איש גבור חיל ואיש מלחמה והיו כל ישראל צריכים אליו ומרדכי היה שאר וקרוב לאסתר. עכ"ז לא התגאו לייחס ההצלחה להם מפני מעלתם אכן הקטינו עצמם מלהיות ראוים לכל הכבוד הזה. וכ"ש בשמות רבה פ' א' על יוסף כשם שהיה קטן בעיניו כשהיה עבד במצרים. כך היה קטן בעיניו אחר שנעשה מלך ובדוד על ודוד הוא הקטן דרשו שהיה מקטין עצמו כמתחילה. ובמרדכי כתיב וישב מרדכי אל שער המלך ודרשו ששב לשקו ולתעניתו וכתיב ג"כ דורש טוב לעמו ודורש שלום לכל זרעו. ולפ"ז מיוחס עליהם הכתוב בטוב לא ידעתי נפשי שמתני וגו' שהיו תמהים על עצמם על גדולתם: כנסת ישראל כו' וקראתה על עצמה כו' פי' כ"י אומרת לעו"ג אל תשמחי אויבתי הלא כמה וכמה פעמים עם שנפלתי קמתי ובעת שהייתי יושבת בחשך הוציאני הקב"ה לאור לפתע פתאום. עד שקראתי אז על עצמי לא ידעתי נפשי שמתני וגו'. וכן בטוחה אני בגאולה העתידה אף שלא אדע באיזה אופן: דוכסיתא דגבן נטלת הדוכס שאצלנו: נחת מינה כלומר ירד מאתה לטייל בעירו אשר היה גר שם מקודם: דחכמין ליה אלו אשר הכירו אותו. מסטיבותא ספסל. אולם אינו מובן למה הביאו המעשה מיוסטא הייטא ומה נלמוד ממנו ונראה לומר שאלו שאמרו הוא הוא שבחוהו לומר שכמו שהיה

כן

להן שתי מצות מילה ופריעה · ד"א אל גינת אגוז · אמר ר"ל מה אגוז זה חלק דתנינן ר"ש אומר אף בחלקי אגוזים וכל מי שעולה לראשו ואינו נותן דעתו האיך יעלה הוא נופל ומת ונוטל שלו מן האגוז כך כל מי שהוא מנהיג שררה על הציבור בישראל ואינו נותן דעתו היאך הוא מנהיג את ישראל סוף שהוא נופל ונוטל שלו מתחת ידיהם הה"ד (ירמיה ב) קדש ישראל לה' ראשית תבואתו כל אכליו יאשמו וגו' · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · מה אגוז זה שחוק לתינוקות ושעשוע לגדולים כך הן ישראל בעולם הזה ע"י עונות דכתיב (איכה ג) הייתי שחוק לכל עמי וגו' אבל לעתיד לבא (ישעיה מט) והיו מלכים אומניך. ד"א אל גנת אגוז ירדתי. מה האגוז הזה יש בו אגוזי פרך אגוזים בינונים ואגוזים קנטרנין כך ישראל יש מהן עושין צדקה מאליהן ויש שאם אתה תובען הם נותנים ויש שאת תובען ואין עושין · א"ר לוי מתלא אמר תרעא דלא פתיח למצוותה יהא פתיח לאסיה. ד"א אל גנת אגוז ירדתי. מה אגוז זה האבן שוברו כך התורה קרואה אבן ויצר הרע קרוי אבן התורה קרויה אבן שנא' (שמות כד) ואתנה לך את לוחות האבן ויצר הרע קרוי אבן שנא' (יחזקאל לו) והסירותי את לב האבן מבשרכם · א"ר לוי למקום ארימון שהוא משובש בגייסות מה עשה המלך הושיב בו כוסטריינים בשביל לשמרו כדי שלא יקפחו לעוברים ולשבים כך אמר הקב"ה תורה קרויה אבן ויצה"ר אבן תהא האבן משמר האבן · ד"א אל גנת אגוז ירדתי · מה אגוז זה אינו יכול לגנוב המכס שלו שהוא נשמע וניכר· כך הם ישראל כל מקום שא' מהם הולך אינו יכול לומר שאינו יהודי למה שהוא ניכר הה"ד (ישעיה סא) כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה'· ד"א אל גנת אגוז ירדתי מה אגוז זה אם השק מלא אגוזים בידך את נותן לתוכו כמה שומשמים כמה חרדלים והן מחזיקין כך כמה גרים באו ונתוספו בישראל הה"ד (במדבר כג) מי מנה עפר יעקב. ד"א אל גנת אגוז ירדתי מה אגוז זה את נוטל אחד מהכרי וכולן מדרדרין ומתגלגלים זה אחר זה כך הן ישראל לקה אחד מהן כולן מרגישין הה"ד (שם טז) האיש אחד יחטא וגו' · א"ר ברכיה מה אגוז זה עשוי ארבע מגורות והסירה באמצע כך היו ישראל שרויין במדבר ארבע דגלים ארבע מחנות ואהל מועד באמצע הה"ד (במדבר ב) ונסע אהל מועד. ד"א אל גנת אגוז ירדתי זה העולם לראות באבי הנחל אלו ישראל לראות הפרחה הגפן אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות הנצו הרמונים אלו התינוקות שיושבין ועוסקין בתורה ויושבין שורות שורות
כגרעיני

באור כנפי יונה

קליפות הוא הקליפה החיצונה הקשה כעץ והדקה שבפנים שדבוקה בפרי. כן דומה לאלו עור הערלה הקשה הנמול והעור הדק שלמטה הדבק במילה הנפרע. וכמו ששתי קליפות האגוז לא הוצרכו מתחילה אלא לשמירת הפרי ואח"כ כשיוכשר לאכול אוכל הפרי וזורק הקליפה. כן ב' העורות הנזכר לא הוצרכו מתחילה אלא לשמירת האבר וכאשר נגמר לשמונה ימים צריכים שיוסר הסרה: מה אגוז זה חלק וכנמשל שיעקב אבי האומה נקרא איש חלק וכאומר והנכי איש חלק: דתנינן בפ"ד דמסכת פאה: ר' שמעון אומר כו' רחוק מהבין צורך הראיה מר' שמעון שעצי אגוזים הם חלקים הלא המפורסמות אינם צריכין ראיה. לכן נראה שז"ל אמר ר"ל מה אגוז זה חלק וכל מי שעולה לראשו ואינו נותן דעתו האיך יעלה הוא נופל ומת ונוטל את שלו מן האגוז דתנינן ר"ש אומר אף בחלוקי אגוזים כך כל מי שמנהיג כו' והביאו מר' שמעון שמטעם שמסוכן לעלות עליו אמר שאף בחלוקי אגוזים בעה"ב מוריד ומחלק לעניים ודרש זה משום דכתיב תעזוב אותם. אלו שאין בהם סכנה אתה עוזב לפניהם פי' נקראת עזיבה ואי אתה עוזב אותם שיש סכנה בעלייתם שאינה נקראת עזיבה אלא מורידם מן האילן ומחלק להם: שמנהיג שררה כו' ואינו נותן דעתו כו' והוא דומה למשל שהוא עולה לראשו ואינו נותן דעתו כו': קדש ישראל לה' כו' כלומר הן כקדש ונענש המבזה אותם כמבזה וכמחלל את הקדשים. ועיין לעיל בפסוק אל תראוני שאני שחרחורת: שחוק לתינוקות כו' כך הן ישראל כו' כלומר כן ישראל הן לשחוק בעיני קטני הדעת אולם לעתיד שתמלא הארץ דעה ישתעשעו בהם המלכים והחשובים: פרך אגוזים הטובים שנקל לפרך אותם מקליפתם. קנטרנן ז"ל קטרנין פי' שיש בהם קשרים וקשים מאוד לשברם. וכנמשל שיש אנשים קשים אף שאת תובען אין שומעין לך. לאסייה כלומר פתח שאינו פתוח לצדקה יהיה עונשו שיוכרח לפתוח לרופא ולהוציא כספו על החלאים שידבקוהו. ונמשל לאגוזים קטרונין כי מפאת שקשה להוציא פריו מוכרח לשברו ע"י אבן. ויצר הרע קרוי אבן כונתם שלזה מכונים ישראל באגוז שכמו שהאגוזים קטרנין צריכים אבן לשוברם. כן יצר הרע הקשה כאבן השוכן בלבם לא נשבר כי אם ע"י התורה שהיא קשה וחזק כאבן. ארימון מקום מדבר וחרבה. כוסטריינים שומרים. שלא יקפחו שלא יעשוקו את העוברים והשבים: תהא האבן משמר את האבן וצורך המשל כמו שמבלתי השומרים לא יתכן שלא יהיה נלכד אחד מעוברי אורח הזה. כן לא יתכן שלא יהיה אדם נלכד בפתוי היצר מבלתי שמירת התורה עליו. שהוא נשמע שמקשקשים ומשמיעים קול. למה שהוא ניכר שבכל מקום חזותו מוכיח עליו שהוא יהודי. כל רואיהם יכירום אחזו כתוב בעלמא ע"ג הסמך דהכתוב הזה מדבר באמת איך יהיו ישראל לעתיד נכרים ומפורסמים מפאת מעלתם שהם זרע ברך ה': כמה שומשמים כו' כך כמה גרים כו' הוא מליצה שכל קטני הערך יוכלו להסתפח אל עדת ישראל וימצאו בתוכם מקום לשכון ביניהם: עפר יעקב וגו' יפרשו שעפר יעקב הוא כנוי על הנתוספים בישראל: מדרדרים כו' לשון מדרון פי' יורדים ומתגלגלים: כולן מרגישים עיין ברש שבועות הדיינים שמשמע שם דאינו זה אלא בשבועת שוא: האיש אחד יחטא וגו' ומוכח מזה שבשביל שחטא אחד יצא הקצף על כל עדת ישראל. והא דלא הביאו מהכתוב הקודם שמפורש ונאמר הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם וגו'. משום שהיה אפשר לפרש שמוסב על עדת קרח לבד: והסירה באמצע מסגרת: ואהל מועד באמצע כלומר השכינה היתה קרובה לכולם בשוה: הה"ד ונסע אהל מועד וגו' והא דלא הביאו מהכתוב הקודם בראש הפרשה איש על דגלו וגו' מנגד לאהל מועד סביב יחנו. כתב היפה קול שהוא לאפוקי ממ"ד שכקורה היו הולכין אלא כמו שהיו חונים היו הולכים. היינו דגל יהודה מן המזרח של ראובן מן הדרום ושל אפרים מן המערב ושל דן מן הצפון והוא מדכתיב ונסע אהל מועד וגו' כאשר יחנו כן יסעו: זה העולם וטעם הדמותו לגנת אגוז
הוא

אחת מגורה שוה מקל וחומר. ר' יודן בר' אלעאי פתר קרייה בעץ חיים ובגן עדן. ששים המה מלכות. אלו ששים חבורות של צדיקים שיושבות בגן עדן תחת עץ החיים ועוסקות בתורה. תני עץ חיים מהלך חמש מאות שנה וכל מימי בראשית מתפלגין ויוצאין מתחתיו. ר' יהודה בר' אלעאי אמר לא סוף דבר גופו אלא אפילו קורתו מהלך ת"ק שנה. תני תמצית כור תרקב שותה ותמצית כוש מצרים שותה ומצרים מהלך ארבעים יום והוא ארבע מאות פרסה על ארבע מאות פרסה והיא אחד מששים בכוש וכוש מהלך שבע שנים ועוד והיא אחד מששים בעולם וארכו של עולם ת"ק שנה מהלך ורחבו מהלך ת"ק שנה והוא אחד מארבע מאות שנה לגיהנם. ומוצא הילוכה של גיהנם שני אלפים מאה שנה. מצינו שכל העולם כלו כבסוי קדירה לגיהנם. ועולם אחד מששים בעדן ועדן אין לה שיעור. ושמנים פלגשים אלו שמנים חבורות בינונית שיושבות ועוסקות בתורה חוץ לעץ החיים ועלמות אין מספר אין קץ לתלמידים יכול שהן חלוקין זה עם זה ת"ל אחת היא יונתי תמתי כולן דורשין מטעם אחד מהלכה אחת מגזרה שוה אחת מק"ו. רבנן פתרי קרייה ביוצאי מצרים ששים המה מלכות אלו ששים רבוא שיצאו מבן עשרים שנה ומעלה. ושמנים פלגשים אלו שמנים רבוא שיצאו ישראל ממצרים מבן עשרים שנה ולמטה. ועלמות אין מספר אין קץ ואין סכום לגרים. רבי ברכיה בשם רבי לוי אמר אומות העולם יש להם מנין ואין להם סכום יש להם מנין (בראשית י) בני יפת גומר ומגוג וגו'. אבל ישראל יש להם מנין ויש להם סכום. הה"ד (במדבר ג) פקודיהם במספר כל זכר. פקודיהם זה המנין במספר זה הסכום. ודבוותיה (שמואל ב כד) ויתן יואב את

באור כנפי יונה

שכולם יבואו מבואר בתורה ולזה אינו רחוק ביקרא כאן חלוף הדיעות לפי חלוף הפרושים והסברות. אולם הכל עולה לענין אחד בין למר ובין למר והוא להעמיד התורה וקיומה כתקנה. ועיין בב"ר פ' י"ז ובפ"ק דחגיגה בענין שלא יאמר אדם הואיל והללו מטמאין כו' ובפירש"י שם: ס' חבורות של צדיקים אולי לפי שדרשו מקודם ששים וסמוכים על ההבדל שבין חלקי התורה שבע"פ דרשו ג"כ ע"ז הלחות על ההבדל הנמצא בין החבורות העוסקים בהם: מהלך ת"ק שנה הוא כ"ש בב"ר פ' ט"ו עץ החיים שהוא פושה על פני כל החיים. והם כל יושבי התבל ששיעורו מהלך ת"ק שנה: מתפלגין כו' ובירושלמי דברכות מסיימים מה טעם והיה כעץ שתול על פלגי מים עכ"ל: ויוצאין מתחתיו כלומר שהמים באים אליו ויוצאין מתחתיו ומתפרדין כל אחד למקומו המיוחד לו כ"ש ומשם יפרד והיה לד' ראשים היינו מתוך הגן. אולם עיקר נביעתו של נהר הוא מעדן כדכתיב ונהר יוצא מעדן ועץ החיים הוא בתוך הגן: לא סוף דבר נופו אלא אפי' קורתו כו' כצ"ל וכוונתם לא תימא שהנוף מפני שהוא מתפשט הרבה מחזיק ת"ק שנה אלא אפי' הגזע שהוא קורתו מחזיק כמו כן ת"ק שנה ועיין בב"ר פ' ט"ו ובירושלמי הנ"ל. אולם במורה פרק ל' לחלק ב' לא משמע כן ועיין שם וביפה מראה על אגדת ירושלמי טעם חז"ל על זה: תמצית כור תרקב שותה כו' חסר כאן והכי איתא בירושלמי הנ"ל תני עץ החיים אחד מס' לגן וגן אחד מס' לעדן ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן תמצית כור תרקב שותה כו' עכ"ל. וכוונתם מדכתיב ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן א"כ תמצית עדן שותה הגן הוי גן אחד מס' בעדן. דתמצית כור תרקב שותה ותרקב הוא ג' קבין היינו חצי סאה וזהו אחד מס' בכור שהכור ל' סאין. וכמו שפירש"י בתענית יו"ד וז"ל כלי שמשקין במימיו בית כור יכולין להשקות בתמציתו שיעור זריעת תרקב שהוא אחד מס' בבית כור כו': וכוש מהלך שבע שנים ועוד כצ"ל. כי חשבון שבע שנים מצומצמים שעולים במספר שני אלפים וד' מאות וע"ה ימים אינו עולה לאחד מס' של מהלך העולם שהוא מהלך ת"ק שנים שעולה למאת אלף וע"ז אלפים ימים. ועיין בירושלמי הנ"ל ובבבלי תענית יו"ד ובפסחים צ"ד ובב"ר פרשת ט"ו:

והוא אחד מד' מאות לגיהנם ותיבת שנה נכתב בטעות וד' מאות פעמים חמש מאות עולה לשני מאות אלפים. א"כ מהלך של גיהנם שני מאות אלפים שנה ולפי זה צ"ל ומוצא הלוכה של גיהנם שני מאות אלפים שנה ומצינו שכל העולם כולו ככסוי קדרה לגיהנם וגיהנם אחד מס' בגן וגן אחד מס' בעדן ועדן אין לה שיעור כצ"ל. ופי' עדן אין לה שיעור כלומר אין דבר אחר לשער בו העדן שיהא ס' פעמים גדול מן העדן. שאין לומר שהעדן הוא לבלי תכלית כיון שאמרו שגן אחד מס' בעדן א"כ יש לעדן ג"כ שיעור. ועיין בפסחים צ"ד ששם איתא שגיהנם גדול מעדן: ת"ל אחת היא יונתי כו' מהלכה אחת כו' היינו שכולם מסכימים לדעת אחת כי באמת לא יתכן שיפול שם חלוקי סברות. ולפי זה צריך ישוב על מה שאיתא בפרק הפועלים בענין אם בהרת קדמה לשער לבן: מבן כ' שנה ולמעלה כו' ומכונים אלו שמכ' שנה ולמעלה נגד השאר מלכות לחשיבותם שהם יוצאי צבא ומכ' שנה ולמטה נקראו פלגשים דלא חשיבי כ"כ וגרים נקראו עלמות ע"ד שאמרו לעיל אלא ע"כ עלמות אהבוך: עלמות אין מספר אין סכום לגרים כצ"ל כלומר שלא חש הכתוב להזכיר מספרם כמה היו: יש להם מנין ואין להם סכום כלומר במקום שמונה אותם בפרטם לא חש להזכיר הסך הכולל מכולם משא"כ בישראל מונה אותם בפרטם ויזכיר סכום הכולל אותם. כמו שמצינו בפ' וישלח וכן בויגש וכן בבמדבר שאחר שפרט כל אחד לבדו הזכיר סך הכולל אותם. אולם לא עשה כן לכל גוי משום דלא חשיבי לפני הקב"ה. ומה שהזכיר הכתוב הפרטים שבהן הוא להכרת יחוסם ולהודיע סדר השתלשלותם. והטעם בזה היינו מה שאינו מזכיר בעכו"ם הסכום הכולל מהם משום שהם נפרדים זה מזה לכן לא יכנסו תחת סכום אחד כללי מה שאין כן בישראל שכולם נחשבו כאיש אחד וכמו שאיתא בויקרא רבה פ' ד' בעשיו כתיב ביה שש נפשות וכתיב בו נפשות הרבה כ"ש (בראשית לו) ויקח את נשיו וגו' ואת כל נפשות ביתו. וביעקב שבעים נפש וכתיב ביה נפש אחת דכתיב (שמות א') ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב וגו'. אלא עשיו שהיה עובד לאלהות הרבה כתיב ביה נפשות הרבה אבל יעקב שהיה עובד לאל אחד כתיב ביה נפש אחת. ומה שמצינו בישמעאל (בראשית כה) אחר שהזכירם בשמותם לתולדותם חזר ואמר שנים עשר נשיאים לאומותם. הכונה היה לספר איך נתקיים בישמעאל ההבטחה שהבטיח לאברהם כי לגוי גדול אשימנו: פקודיהם זה המנין כו' לא שלשון פקידה מורה על המנין הפרטי הא בסמוך איתא לסיפך אלא מכפל הלשון יפרשו הקודם על המנין והמאוחר על הסכום ועיין

ועל המצומתים שבכם : פסוק ח ששים המה מלכות. רבי חייא צפוראה ורבי לוי פתרי קרייה בא"ה. רבי חייא אמר ששים ושמונים הרי מאה וארבעים ארבעים מהם יש להם לשון ואין להם כתב וארבעים מהם אין להם לשון ויש להם כתב ועלמות אין מספר השאר מהם שאין להם לא כתב ולא לשון. יכול אף ישראל כן ת"ל (אסתר ח) ואל היהודים ככתבם וכלשונם. רבי לוי אמר ששים ושמונים הרי מאה וארבעה שבעים מהם מכירים אבותיהם ואין מכירים אמותיהם ושבעים מהם מכירין אמותיהם ואין מכירין אבותיהם ועלמות אין מספר שאין מכירין אבותיהם ואמותיהם. יכול אף ישראל כן ת"ל (במדבר א) ויתילדו על משפחותם לבית אבותם : פסוק ט אחת היא יונתי תמתי. אחת זה אברהם שנאמר (יחזקאל לג) אחד היה אברהם אחת היא לאמה זה יצחק שהיה יחיד לאמו. ברה היא ליולדתה זה יעקב אבינו שהיה ברור ליולדתו שהיה צדיק גמור. ראוה בנות ויאש"וה אלו השבטים שנאמר (בראשית מה) והקול נשמע בית פרעה. ד"א ראוה בנות ויאשרוה. זו לאה שנאמר (שם ל) באשרי כי אשרוני בנות מלכות ופלגשים ויהללוה זה יוסף שנא' (שם מא) ויאמר פרעה אל עבדיו הנמצא כזה אם אנו מהלכין מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאין כזה שנ' (שם) אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת וגו'. ר' יצחק פתר קריה בפרשיותיה של תורה. ששים המה מלכות אלו ששים מסכתות של הלכות ושמונים פילגשים אלו שמונים פרשיות שבתורת כהנים ועלמות אין מספר אין קץ לתוספתות. אחת היא הן חולקים אלו עם אלו וכלהון דורשין מטעם אחד מהלכה

אחת

באור כנפי יונה

מחוברים באהלי של תורה. ששים המה מלכות כו' ארבעים מהם כו' חסר כאן וצ"ל ששים מהם שיש להם כתב ולשון וארבעים מהם יש להם לשון לבד וארבעים מהם יש להם כתב לבד ואלו הס' שיש להם כתב ולשון מכנה אותם בתואר מלכות נגד זולתם משום שהם חשובים. ואלו השמונים שאין להם אלא או זה לבד או זה לבד מכנם פלגשים משום שתחסר להם עיקר כבוד האומה ואינם אלא כפלגשים שאינם נשים עקריות ע"ד שאיתא בפ"ק דע"ז על בזוי אתה מאוד: בכתבם ובלשונם אולם על שאר העם נאמר מדינה ומדינה ככתבה ועם ועם כלשונו. והיינו שהיו כאלה שהיה להם כתב מיוחד אבל לא לשון המיוחד להם כי אם דברו בלשון אומה זולתה או הכונה שלא היה להם לשון משובח וכ"ש התוספות פ"ק דע"ז דף י'. וכן היו כאלה שהיה להם לשון מיוחד אבל לא כתב מיוחד כי אם השתמשו בכתב עם זולתה: שבעים מהם היו מכירין כו' מספר החלוקה הזאת שבעים שבעים אינו מכוון לחלוקת הכתוב שאמר ששים ושמונים. וצ"ל כאן כמו שאיתא בבמדבר רבה פ' ט' ששים משפחות יש בארץ שמכירין את אביהם ואינן מכירין את אמותיהם ונקראו מלכות ושמונים משפחות יש בארץ שמכירין את אמותיהם ואינם מכירין את אביהם ונקראו פלגשים שהפלגשים השודות. ושאר אינם מכירין לא אביהם ולא אמותיהם אלא נעלמים ועליהם נאמר ועלמות אין מספר עכ"ל. ומה שאמרו משפחות משום שאומות אינם נמצאים בכלל אלא שבעים כמו שמפורש שם. ולזה אמרו שהמספר ששים ושמונים אינו מוסב על אומות שלמות. כי אם בתוך השבעים אומות נמצאים ס' משפחות המכירים את אביהם כו' ושמונים משפחות כו': מכירים אבותיהם כגון משפחת עמלק ואין מכירין אמותיהם שלא היתה חשובה להזכר: מכירין אמותיהם שלא נודע להם אבי המשפחה מי היה ונקראים על שם האם: ויתילדו על משפחותם כו' הביאו ספרי יחוסיהם ומה שכתוב לבית אבותם לומר מי שאביו משבט אחד ואמו משבט אחר יקום על שבט אביו:

אחת היא יונתי וגו' כלומר אבל ישראל אינם כן שכולם הם יודעים שלשלת יחוסיהן איך נמשכו כולם משורש אחד זה אחר זה וכל אבותיהם היו ידועים בעולם לגדולי המעלה ומיוחדים בהם היינו אברהם ידוע לראש יחוסנו המבדילנו משאר עמים ועליו נאמר אחת היא יונתי שהיה יחיד באמונתו ותמים כיונה תמימה כ"ש התהלך לפני והיה תמים. אחת היא לאמה זה יצחק כלומר ואתו נמשך יצחק שגם הוא היה יחיד לאמו ולא יצא ממנה עוד זרע פסולת להתיחס אתו באמוה.

זה יעקב כו' ומיצחק נמשך יעקב שהיה ברור ליולדתה כלומר שרבקה אמו הכירה אותו לחבבו וליקרו משום חשיבותו המעולה וכ"ש ורבקה אוהבת את יעקב. ואף שפשוטו של מקרא משמע שכולם מוסב על נושא אחד. מ"מ מיתור הכתוב שלא נאמר אחת היא יונתי תמתי לאמה ברה ליולדתה דרשו הכנויים השונים על נושאים מתחלפים: אלו השבטים ואח"כ מיעקב נמשכו י"ב שבטים אשר כל מכיריהם אשרו אותם. ויפרשו ראוה בנות ויאשרוה על המצרים שאשרו את השבטים עד"ה בנות צעדה עלי שור: והקול נשמע כו' וסוף הכתוב לאמור באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו. כי התודע להם משפחת יוסף אשר היו לשם ולתהלה בארץ: זו לאה ואשר אחז הכתוב לספר בשבח של לאה משאר אמהות משום שאמרו בב"ר על ותצא דינה בת לאה וגו' כאמה בתה כו'. לכן נקט הכתוב לספר שבחה שמ"מ היתה מאושרת מאוד והיתה כשרה וצנועה: זה יוסף כלומר שאף מלכים ושרים הללוהו משום חכמתו ומעלתו: אם אנו מהלכין כו' דרך אגב יפרשו מה שאמר הנמצא כזה: אין אנו מוצאין כזה שנאמר כו' מלת מציאה הנחתו הראשונה על מציאה מקרית שימצא דבר שלא היה דעתו על זה ואין לזה יוקר כ"כ. ונופל ג"כ על מי שיחפש דבר וימצא. ומכיון שאמר הנמצא כזה בה"א התימה וגם משום שהשליט ואמר אין נבון וחכם כמוך ולא אמר בארצינו. יורה שכונתו שא"א להמצא איש כמוהו אף בחפוש גדול בכל העולם: ס' מסכתות ולפי זה נחשבו השלשה בבות לאחת וגם לא נכללו בזה מסכת אבות שאינה מדברת מהלכות: של הלכות משום דתלמוד אין לך מדה טובה הימנו כדאיתא בפרק אלו מציאות ועל ידם נפסקו הדינין כמלך שגוזר ופוסק מכונים בתואר מלכות לחשיבותם: של תורת כהנים שאינם חשובים כ"כ לגבי תלמוד אך משום שיש בהם עכ"פ דינים רבים ייחדו להם יותר מלשאר הענינים: אין קץ לתוספתות כמו תוספתות דר' חייא ודר' אושעיה ודר' ישמעאל ודבי אליהו ודבי חזקיה ודבי שמואל וזולתם. ומשום כי לא ידועות המה לכל כדאיתא בחולין ס"ח כי אתא אבימי מבי חוזאי אייתי מתניתא בידיה ועוד כאלה קראם עלמות להיותם נעלמות: מטעם אחד כו' כונתם שאין לומר אחר שיש מחלוקת הרבה בהלכה הוא הרוס ופגם בחיק התורה ואיך נוכל להחזיקם לאמתיות. כי באמת שני החולקים מודים בשרשי הדברים שהן המדות שהתורה נדרשת בהן ובדברים המקובלים שכולם נתנו מרועה אחד. ואל אחד אמרם. ולא יחלקו אלא בדברים הפרטים הנמשכים מחלוף הדרשות. כי הפרטים הם לבלי תכלית ולא היה יתכן

שכולם

דחילה ואמתני ותקיפא. ר' יודן ורבי הונא. רבי יודן בשם רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כדגלים אין כתיב כאן אלא כנדגלות כדור שנתנדנד לגלות. איזה זה דורו של חזקיהו שנאמר (ישעיה לז) יום צרה ותוכחה. ומנין שיש להם אימה שנאמר (ד"ה ב לב) וינשא לעיני כל הגוים. רבי הונא בשם ר' אלעזר המודעי כדגלים אין כתיב כאן אלא כנדגלות כדור שנתנדנד לגלות ולא גלה ואיזה זה דורו של מלך המשיח הה"ד (זכריה יד) ואספתי את כל הגוים אל ירושלם למלחמה. ומנין שיש לו אימה שנא' (ישעיה יא) והכה ארץ בשבט פיו. ר' אלעזר בשם רבי יוסי בר ירמיה בשעה ההיא יהיו ישראל מתנדנדים ממסע למסע. רבי יהושע דסכנין אומר אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף של יין זה סיני שם מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו הלואי נסע בשבטים הזה של מעלן באותה שעה אמר הקב"ה הואיל ונתאוו בני להיות בדגלים יחנו בדגלים שנאמר (במדבר ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם יחנו בני ישראל: פסוק יא אל גנת אגוז ירדתי. א"ר יהושע בן לוי נמשלו ישראל כאגוזה מה האגוזה נגזזת ונחלפת ולטובתה היא נגזזת למה שהיא מחלפת. כשער הזה שנגזז ונחלף וכצפרנים הללו שנגזזין ונחלפין. כך כל מה שישראל נגזזין מעמלן ונותנין לעמלי תורה בעולם הזה. לטובתן הן נגזזין ונחלפין להם ומרבין להם עושר בעוה"ז ושכר טוב לעולם הבא. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר מה הנטיעות הללו אם את מכסה שרשיהם בשעת נטיעתן הן מצליחות ואם לאו אין מצליחות אבל האגוז הזה אם את מכסה שרשיו בשעת נטיעתו אינו מצליח כך ישראל (משלי כח) מכסה פשעיו לא יצליח. א"ר אלעשה לא היה צריך קרא למימר אלא אל גינת ירק ואמר אל גינת אגוז אלא מלמד שנתן להם כחן של נטיעות וזיון של ירק. ר' עזריה אמר תרתי. מה אגוז זה עצו משמר פריו כך עמי הארץ שבישראל מחזיקין בדברי תורה הה"ד (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה. אמר חורי מה אגוז זה אם נופל לתוך הטנופת את נוטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו והוא חוזר כתחילתו והוא יפה לאכילה כך כל מה שישראל מתלכלכין בעונות כל ימות השנה בא יום הכפורים ומכפר עליהם. הה"ד (ויקרא טז) כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם. ר' יהודה בר' סימון אומר מה אגוז זה יש לו שתי קליפות כך ישראל יש

להם

באור כנפי יונה

ולא גלו שנפל על האומות אחר מפלת סנחריב אימה ופחד מפני חזקיהו. ומה שאחז הכתוב דמיון הזה דוקא הוא לומר כמו שהיה דור חזקיהו בצרה גדולה ונתהפך הדבר מכל וכל כן תתהפך להם הענין כמותם. ומה שאמרו שהיו מעותדים לגלות הוא כ"ש (במלכים ב' כ"ח) עד בואי ולקחתי אתכם אל ארץ כארצכם: אל ירושלים למלחמה וסוף הכתוב ויתר העם לא יכרת מן העיר. ואף שנאמר ויצא חצי העיר בגולה לא נחשב לגלות דמיד חוזרים כ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים ההם וגו': ממסע למסע והכונה כנ"ל שאין גלותם גלות שלמה אלא ינודו מעט כשתי מסעות. ויש נוסחא בדור שהיו מתנדנדין ממסע למסע ומוסב על דור המדבר והיינו שיראו האומות מישראל כמו שהיו מתייראים מפני דור המדבר כ"ש תפול עליהם אימתה ופחד: למרתף של יין כו' זה הדרש הוא לעיל על הכתוב הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה והביאו זה לכאן אולי לפרש ג"כ איומה כנדגלות כדור המדבר שהיתה איומה בדגלי כמו דגלי של מעלה. אולם לפי זה העיקר חסר כאן: באותות וגו' ויפרשו באותות לשון תאוה. אל גינת אגוז כו' נמשלו ישראל כאגוזה כו' משום דק"ל מה טעם לומר אל גינת אגוז הלא אין מדרך לנטוע עצי אגוז בגינה יותר היה יצדק לומר אל גינת ירק וכ"ש לקמן לזה אמרו שמוסב על ישראל שנמשלו לאגוז ולגינה: נגזזת ונחלפת כלומר בזמן מועט נחלפת כמו שהיתה לא כמו שאר האילנות שיחליפו גזעם באריכות הזמן: ולטובתה היא נגזזת כו' שע"י הגזיזה היא עושה פירות יותר טוב: לא כשער הזה כו' ולא כצפרנים הללו כו' כנ"ל. כי גזיזת השער והצפרנים הם לנוי ויותר טוב היה שלא היו מחליפין ומה טעם לדמות לגזיזת השער והצפרנים וגם הכתוב לא הזכיר אלא אגוז: כך כל מה שישראל כו' לטובתן הם נגזזים כו' והכונה כמו שעץ האגוזה שע"י גזיזה נעשה לו טוב כפול שנתיפה האילן שלא יהיה מסובך בענפים רבים ויתקיים יותר וגם לאחר הגזיזה נושא פירות יותר. כן הוא בנמשל שע"י שנותן מממונו לעמלי תורה יהיה לו ג"כ טוב כפול ומכופל. האחת שיהיה לו לתפארת שישובח על נדיבתו וגם עי"ז יתקיים ממונו יותר גם יתרבה פריו שהוא תוספת העושר בעוה"ז ושכרו בעוה"ב. ומה שאמרו דוקא לעומלי תורה עם שמהנכון שלא למנוע צדקה לכל הפושט יד עכ"ז יותר זכות הוא לו אם הוא מחזיק ללומדי תורה כי עץ חיים היא למחזיקים בה: מה הנטיעות הללו כו' נותן טעם אחר מה שנמשלו ישראל לאגוזה: מכסה פשעיו לא יצליח בפרק יהכ"פ רמי רבא כתיב מכסה פשעיו וגו' וכתיב אשרי נשוי פשע כסוי חטאה ומשני לא קשיא הא שבין אדם לחבירו הא שבין אדם למקום: אלא אל גינת ירק דדרך הגינה בירקות כאומר (דברים י"א) כגן הירק ובאילנות מקרי כרם פרדס: כחן של נטיעות שהם חזקים: וזיון של ירק שהם הדרים ויפים והגן הזרוע בהם יפיק עונג וחן: עצו משמר פריו כך עמי הארץ כו' יש במשמעות דבריהם לומר דבר והפוכו כלומר שע"י הפרי נשמר העץ שע"י ששומרין הפרי גם העץ נשמר כן ע"י שע"ה מחזיקים ללומדי תורה מושגחים הם ג"כ ע"י לומדי התורה. ועוד הוא ג"כ להיפך שע"י שהעץ האגוז הזה הוא חלק וקשה לעלות עליו וללקוט פריו וכמו שאיתא בסמוך עי"ז נשמר הפרי כך ע"ה מחזיקים את לומדי התורה ומביא ראיה מעץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאושר שתועלת כפולה יוצאה מזה למחזיקים ולמוחזקים: בא יוהכ"פ ומכפר כו' בהשקפה אינו מובן מה טעם לדמותם לאגוז לענין שיוהכ"פ מכפר עליהם. הלא יצדק יותר לדמותם לאגוז מפאת שתשובה מכפרת עליהם דתשובה דומה לרחיצה כאומר רחצו הזכו. וידמו בזה יותר לאגוז וכמו שאמרו את נוטלו ומורקו ושוטפו ומדיחו. וגם תשובה הוא ענין עשיה משא"כ יוהכ"פ דממילא אתי. וי"ל שכונתם כמו שהאגוז הזה מה שנרחץ ונטהר בטוב ממה שנתלכלך. הוא משום שלא התגאל מבפנים אלא מבחוץ שאינו אלא לכלוך בעלמא וקל להסרה. כן דוקא מה שישראל מתלכלכין בענינים החצונים אשר לא נעשה מהם רושם בנפש מעניינים כאלו יוהכ"פ מכפר עליהם. אולם על עבירות חמורות יש מהן שתלוי בתשובה ויש מהן שיתכפר ביסורין ויש מהן במיתה וכמו שהבאתי לעיל בפסוק חכו ממתקים: אגוז זה יש לו שתי

קליפות

את מספר מפקד העם אל המלך וגו' מספר זה המנין מפקד זה הסכום. אין תימר שאנו מעידין על עצמנו והלא בלעם הרשע העיד בנו דכתיב (במדבר כג) מי מנה עפר יעקב זה המנין ומספר את רובע ישראל זה הסכום. ד"א אחת היא יונתי תמתי זו כנסת ישראל שנא' (שמואל ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ. אחת היא לאמה שנאמר (ישעיה נא) הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינו. ולאמי כתיב. ברה היא ליולדתה תרגם ר' יעקב בר אבונה קומי ר' יצחק בר מינה לית ליולדתה. ראוה בנות ויאשרוה המד"א (מלאכי ג) ואשרו אתכם כל הגוים מלכות ופילגשים ויהללוה המד"א (ישעיה מט) והיו מלכים אומניך: פסוק י מי זאת הנשקפה כמו שחר. דלמא רבי חייא ור"ש בר חלפתא הוון מהלכין בהדא בקעת ארבאל בקריצתה וראו אילת השחר שבקעה אורה א"ל רבי חייא רבה לר"ש בר חלפתא כך תהיה גאולתן של ישראל מצפצפת דכתיב (מיכה ז) כי אשב בחשך ה' אור לי. בתחלה היא באה קימעה קימעה ואחר כך היא מנצנצת ובאה ואח"כ פרה ורבה ואח"כ מרטבת והולכת. כך בתחלה (אסתר ב) בימים ההם ומרדכי יושב בשער המלך ואח"כ (שם ח) ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות. ואח"כ ליהודים היתה אורה ושמחה וגו'. כמו שחר. אי מה שחר זה שאין לו צל יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה אי מה הלבנה הזו אין אורה ברור כך ישראל ת"ל ברה כחמה. הה"ד (שופטים ה) ואוהביו כצאת השמש בגבורתו. אי מה החמה קופחת יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה הה"ד (תהלים לו) מה יקר חסדך אלהים. אי מה לבנה זו פעמים חסרה פעמים יתירה יכול אף ישראל כן ת"ל ברה כחמה אי מה חמה זו משמשת ביום ואינה משמשת בלילה יכול אף ישראל כן ת"ל יפה כלבנה מה לבנה זו משמשת ביום ובלילה דכתיב בה (בראשית א) ולמשול ביום ובלילה כך ישראל הן הן בעולם הזה הן הן לעוה"ב. אי מה חמה ולבנה אין להם אימה יכול אף ישראל כן. ת"ל איומה כנדגלות כרגלין של מעלן. כגון מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו. ומניין שיש להם אימה שנא' (יחזקאל א) וגביהן וגבה להם ויראה להם. רבי יהושע אמר אימה שלמטה כגון דוכסין ואיפרכין ואיסטרטיליטין ומניין שיש להם אימה שנא' (דניאל ז)

דחילה

באור כנפי יונה

ועיין בבמדבר רבה פ' ד' על ויתן יואב את מספר וגו': מעידים על עצמינו כלומר א"ת שאנו מפרשים כן שלכונה הזאת נאמר מספר ומפקד ובאמת לא משום חשיבות קפיד הכתוב על המנין ועל הסכום אלא כדי שיהיה החשבון יותר מבורר: מי מנה כו' ומספר כו' ומדכפל דבריו ע"כ משום חשיבות ישראל דשם לא יצדק לומר כנ"ל: זו כנסת ישראל ולפ"ז יפרשו ששים המה מלכות וגו' על א"ה כר' חייא לעיל: גוי אחד בארץ שהוא עם לבדד ישכון ולא יתערבו בגוים ולזה מכנה אותם יונה שגם היא אינה מזדווגת לזולת בן זוגה: אחת היא לאמה שנאמר בו' ופירוש הכתוב שכ"כ היא מיוחדת וחשובה עד שהקב"ה מכנה אותה בתואר אם: ולאמי כתיב וכמו שדרשו לעיל על בעטרה שעטרה לו אמו על כנסת ישראל שעטרה עטרה להקב"ה ועיין שם: בר מינה לית ליולדתה ויפרשו ברה ברור ומבורר וע"ד שדרשו על את ה' האמרת היום וגו' בברכות פ"ק: מלכים אומניך שהוא מליצה על חשיבות של ישראל: מי זאת כו' דילמא כו' משום דלא ידעו על נכון למי יתיחס זה הסיפור אמרו בלשון דילמא. והביאו זה הענין לכאן משום שיפרשו הכתוב מי זאת הנשקפה כמו שחר על גאולת ישראל שהוא כמו בקיעת השחר ועיין בשמות רבה: בקריצתה תרגום של שחר קריצתה: אילת השחר בירושלמי פ"ק דברכות איתא הדא איילתא כו' כמין תרין קרנין דנהיר סלקין מן מדינחא ומנהרין עכ"ל. והם נגוהי השמש שעולים במזרח: מצפצפת מאיר כמו שאיתא בבראשית רבה פ' ס"ג אית אתרין דקריין למגרתא צפיתא. וטעם דמיון הגאולה לצמיחת האור כי הגאולה היא סבת הצלחתם ג"כ לאור השכלה. וטעם היותה מעט מעט כדי שיוכלו לסבול מפאת העתקתם מאפילה לאורה ומשעבוד לגאולה. ועוד כמו שאור השחר כל עוד שנמשך אורו יותר יוסיף להאיר אור חזק. כן ישראל כל עוד אשר ימשך יותר ויותר הצלחתם תתחזק אור השכלה יותר ויותר אצלם: ה' אור לי לא אמר יוציאני לאורה אלא ה' אור לי שמשמע שבעודי יושב בחשך יחל ה' להאיר לי והיינו בתחילה מעט מעט: מנצנצת לשון נץ החמה: מרטבת מרחבת ומגדלת: בימים ההם וגו' חסר כאן ועיין בירושלמי הנ"ל: שאין לו צל משום שאין אורו יפה ובהיר אינו עושה צל ואף אור של ישראל כן: אין אורה ברור כלומר שאין לה אור מפאת עצמה: קופחת איבוד וכריתה שמאבדת את ליחות הגוף כשתפין אורה בכח תרגום של פשט גדוד בחוץ (הושע ז') ובמדברא ביממא מקפחין: אף ישראל כן כלומר אף לישראל כן: מה יקר חסדך כו' וסוף הכ' ובצל כנפיך יחסיון כלומר שאינה קופחת: פעמים חסרה ואף שמטעם זה נדמו ישראל ללבנה וכמו שאיתא בשמות רבה פ' החדש הזה לכם. כל זה בעה"ז אבל לימות המשיח אינו כן: מה לבנה זו משמשת ביום ובלילה דכתיב בה ולמשול ביום ובלילה זר מהבין הראיה שהביאו מהכתוב הזה על הלבנה שמשמשת ביום ובלילה. הלא הכתוב מוסב על שניהם שתהיה החמה מושל' ביום והלבנה בלילה ועיין ברמב"ן על התורה. ועוד המפורסמות אין צריכין ראיה הלא נראה בעליל כי הלבנה נראית על האופק בעוד יומם. לזה נראה שצ"ל (מה לבנה זו משמשת ביום ובלילה כך ישראל הן הן בעה"ז והן הן בעה"ב דכתיב בהם ולמשול ביום ובלילה) וכונתם ע"ד שאיתא בבראשית רבה סוף פ' ו' א"ר חילפא אם לענין המאורות הלא כבר נאמר את המאור הגדול לממשלת היום ואת המאור הקטון לממשלת הלילה ומה ת"ל ולמשול ביום ובלילה. אלא אלו הצדיקים ששולטין במה שנברא להאיר ביום ובמה שנברא להאיר בלילה. וכן דרשו כאן שהכתוב ולמשול ביום ובלילה מוסב על ישראל שימשלו בעה"ז המכונה לילה ובעה"ב המכונה יום. היוצא מזה שלכן נדמו ישראל ללבנה ולחמה באמרו יפה כלבנה ברה כחמה לומר מה שתחסר הדמיון בזה ימלא זה: אין להם אימה להסתכל בהם: כדגלים של מעלה כלומר שיראו מישראל יראת הרוממות וכ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך: אימה של מטן כו' כלומר כמו היראה שמתיראין מפני השרים והדוכסין: שנתנדנד לגלות ולא גלו כו' כנ"ל. ויפרש איומה כנדגלות שיתן לישראל אימה כאותו אימה שניתן לדור של חזקיהו שהיו מוכנים לנדנד גלות

ולא

מצויינות צב מטוכסות צב שצבא הלוים עומדים עליהם. תני בשם ר' נחמיה כמין קמרוטין היו שלא יהיו כלי שרת מתבקעין. ושני עשר בקר כנגד שנים עשר נשיאים עגלה על שני הנשיאים ושור לאחד. מלמד שלא לקחום בדמים אלא זה הביא שור וזה הביא שור זה וזה הביא עגלה. ויקריבו אותם לפני המשכן מלמד שמסרום לציבור (במדבר ז). ויאמר ה' אל משה לאמר מהו לאמר אמר לו הקב"ה צא ואמור להם דברי שבח ונחמות. א"ר הושעיא אמר הקב"ה מעלה אני עליכם כאילו כבר הייתי צריך לסבול בו את עולמי והבאתם לי. באותה שעה נתיירא משה אמר בלבו תאמר רוח הקדש נסתלקה ממני ושרתה על הנשיאים. או שמא נביא אחר עמד וחידש את ההלכה אמר לו הקב"ה משה אלו הייתי אומר להם שיביאו הייתי אומר לך שתאמר להם אלא (שם) קח מאתם והיו מהו קח מאתם מאתם היו הדברים. ומי נתן להם העצה א"ר סימון שבטו של יששכר אמר להם המשכן הזה שאתם עושים פורח הוא באויר עשו לו עגלות כדי שיהא נטען בהם הוא שהכתוב משבח שבט יששכר שנאמר (ד"ה א יב) ומבני יששכר יודעי בינה לעתים. מהו לעתים רבי תנחומא אמר לקירסין ר' יוסי בר קסריי אמר לעבורין (שם) לדעת מה יעשה ישראל שהיו יודעים לרפאות את הקירום. ראשיהם מאתים אלו מאתים ראשי סנהדראות שהיה שבטו של יששכר מעמיד. וכל אחיהם על פיהם. מלמד שכל אחיהם היו מסכימין ההלכה על פיהם כהלכה למשה מסיני. באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה רבש"ע שמא תמות אחת מן הפרות וישבר אחד מן העגלות ונמצא קרבנן של נשיאים פסול ונמצאת עבודת המשכן בטלה מיד (במדבר ז) ויאמר ה' אל משה לאמר קח מאתם והיו לעבד וגו'. והיה נתן להם הויה שיהו חיות וקיימות בעולם לעולמי עולמים. עד היכן היו קיימות רבי יודן ורבי

באור כנפי יונה

מצויינות שהיו מצויינות בצבעונים שונים ודרשו צב לשון צבע וכמו שאמר ר"נ בבמדבר רבה פ' י"ב כצבעו של רקיע היו: **מטוכסות** נערך ומסודר ובבמדבר רבה איתא מטוקשות תרגום של תכנית (יחזקאל מ"ג) טקוסי. כלומר שהיו נאות שדרשו צב לשון נאה ויופי מלשון עטרת צבי לצבי ולכבוד: **שצבא הלוים כו'** ידרשו ג"כ צב לשון צבא. כי באמת מבואר צב הסתעף הוראות כל הענינים האלו כ"ש בעל יריעות שלמה באוצר נצב: **קמרוטין כו'** עגולות כמו כיפה וכמו שאיתא בבמדבר רבה ר"נ אומר כמין קמריסא היו כיפין היו עשויות: **מתבקעין** שלא ישברו הכלי ברת. או הוא לשון העברה שלא יעברו הכ"ם מהעגלות ויפולו מלשון הש"ס מחילה שבגדיים בוקעין בה כלומר שיעבורו: **מלמד שלא לקחום כו'** ירצו מכיון שנאמר שש עגלות ושנים עשר בקר נדע בטוב שמגיע שור לכל נשיא ונשיא ועגלה לשני נשיאים ולמה נאמר עוד עגלה על שני הנשיאים ושור לאחד אלא ללמד שלא נתנו הנשיאים ממון והטילו לכיס אחד ומזה לקחו י"ב שורים ושש עגלות. שלפי זה היו כל הנשיאים שותפים גם בעגלות גם בשורים. וכיון שאמר עגלה לשני הנשיאים ושור לאחד נדע שכל נשיא נתן שור משלו ועגלה נתנו שני נשיאים: **שמסרום לצבור** אמרו זה משום שבכבר כתיב ויביאו את קרבנם לפני ה'. ומה ת"ל ויקריבו אותם לפני המשכן. אלא ממה שנאמר שהביאו לפני ה' אינו משמע כי אם לאיזה מקום הביאום אולם עוד לא סלקו את ידיהם מהם. לזה נאמר ויקריבו אותם לפני המשכן נומר שמסרום לצבור להיות לשמים וסלקו ידם מהם. ומה שאמרו שמסרום לצבור דוקא משום שמשה לא קבל מהם עד שנאמר לו מפי הגבורה קח מאתם. לזה מסרו לצבור לפי שעה עד שימלך משה בגבורה: **מהוא לאמר** דלא יצדק כאן כמו כל לאמר שבתורה שפירושם לא ואמור להם מה שאמרתי לך. הרי לא היתה בזה שום אמירה אל זולת רק צווי למשה שיקבל מאתם. א"כ ע"כ פירושו לאמר להם דברים טובים ונחומים לפי שנצטערו על שלא זכו לתת בנדבת המשכן כדאיתא בבמדבר רבה פ' י"ב. ועיין ברמב"ן בפ' ואלה פסוק יו"ד על וידבר ה' אל משה לאמר: **כאלו כבר הייתי צריך כו'** אולי דרשו זה מדלא כתיב ויהיו לעבוד וגו' אלא והיו לעבוד משמע מכבר עלה הצורך לכך: **לסבול בו את עולמי** פי' משום שהמשכן היה מכוון כנגד עולם הגדול ועליהם הוא ינשא דומה כאלו עליהם ינשא העולם הגדול: **נתירא משה** כיון שראה משה שהנשיאים כוונו במעשיהם לדעת המקום נתיירא שמא נסתלקה מאתו הנבואה ונאמר להם ע"י זולתו כי איך יתכן שיכוונו מעצמם לדבר גדול כזה. ולא שקנא בנבואת זולתו אלא הוא אמר מי יתן את כל עם ה' נביאים אלא שהיה מיצר מדוע נעלם ממנו: **אלו הייתי כו'** כלומר אלו אמרתי אני ומפי יצאו הדברים הייתי אומר לך שתאמר להם אלא מעצמם עשו כן. **מהוא קח מאתם כו'** כונתם האיך מרומז שמשה נצטער ע"ז ושהקב"ה השיבו כן והוא משום שנאמר קח מאתם מהוא קח מאתם. שלא יצדק לומר כאן כאורחא דקרא כמו מאת כל איש תקחו את תרומתי וכמו איש מאת מכרי (מלכים ב יב) וזולתם. הלא כבר מסרום לצבור ולא היו עוד בידם. וא"כ מאי קח מאתם אלא שהיו דברי פיוס למשה לאמר שמאתם היו הדברים ומצורך הפיוס נדע שמסתמא נצטער משה על זה: **ומי נתן להם העצה כו'** אף שמדעתם עשו אולם מ"מ לא יתכן שיסכימו כולם לדעת אחת ולקרבן שוה. אלא ע"כ שעצת אחדים היתה בזה והיינו שבטו של יששכר שהיו בשם חכמים גדולים וחכמה גדולה היתה בהשגחה הזאת כי כוונו בזה לענינים נשגבים וכמו שהאריכו בזה בבמדבר רבה פ' י"ג: **המשכן הזה כו' באויר** כונתם כי לא יתכן שהמשכן ינשא בכתף שהקרשים היו ארכם עשר אמות וא"כ ע"כ יפרח באויר. ומה שאחזו הלשון הזה הוא ע"ד שאיתא בשמות רבה שהארון לא היה למשא על הלוים כי אם הוא היה נושא את נושאיו. לזה אמרו היתכן שהוא יפרח ג"כ באויר כמו הארון והענין הוא כי הארון מפני קדושת הלוחות שהיו בו היה נושא את נושאיו אבל חלקי המשכן שאין בהם קדושה זו ואינן אלא תשמישי מצוה לא יהיה נעשה בו הנס הזה ויהיה עליהם למשא: **לקרסין** זמן מיוחד לכל דבר: **לעבורים** היינו עבור השנה. **את הקירום** את הקרום ובאסתר רבה ריש פ' ג' מסיימים קליפה העולה מחמת המכה. והכונה היא ע"ד שאיתא בירושלמי דכתובות פ"ק סימן ד' וז"ל אמר ר' אבין אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי. בת ג' שנים ויום אחד ונמלכים ב"ד לעברו הבתולים חוזרים ואם לאו אין הבתולים חוזרים עכ"ל. והכונה שהקב"ה מסכים לדבריהם שאף שבדרך הטבע לא היו בתוליה חוזרים אולם כשנמלכו ב"ד לעבר השנה בתוליה חוזרים שהטבע נמשך אחריהם כאלו היתה פחותה מבת ג' שנים שבתוליה חוזרים דאינו אלא כנוהן אצבע בעין ועיין בירושלמי פ"ק דר"ה סימן י"א ולפי זה צ"ל בפנים (ר' יוסי בר קסריא אמר לעבורין שהיו יודעין לרפאות את הקירום). והיבות לדעת מה יעשה ישראל מיותרין. **בהלכה למשה מסיני** כלומר הכל הסכימו שהיא

לעשרים ושמנה שנה בתורה מה שלא יגע תלמיד ותיק למאה שנה. א״ר יוחנן כל מי שהוא עוסק בתורה בעולם הזה אף לעתיד לבא אין מניחין אותו לישן אלא מוליכין אותו לבית מדרשו של שם ועבר ושל אברהם יצחק ויעקב ושל משה ואהרן ועד היכן עד (דברי הימים א יז) ועשיתי לך שם גדול כשם הגדולים אשר בארץ: פסוק ד יפה את רעיתי כתרצה. ר׳ יהודה בר סימון פתר קרייה בקרבנות יפה את רעיתי כתרצה אלו הקרבנות שאתם מתרצים בקרבנות המד״א (ויקרא א) ונרצה לו לכפר עליו. נאוה כירושלם אלו הקדשים שבירושלים המד״א (יחזקאל לו) כצאן קדשים כצאן ירושלם. ד״א יפה את רעיתי כתרצה אלו נשי תירען דאמר רבי נשי תירען כשרות היו עמדו ומיחו על עצמן ולא נתנו מנזמיהם למעשה העגל אמרו מה ליסטטרין הקשה שיגרו הקב״ה ליסטטרין הרך עאכ״ו. נאוה כירושלם. שכל מי שהיה רוצה ומבקש טפוסים של פעור היה הולך ומוצאה בירושלם הה״ד (ישעיה י) ופסיליהם מירושלם ומשמרון. ד״א יפה את רעיתי כתרצה כשאת רוצה כד את בעייא לית את צריכה בעייה מכלום מילף מכלום מי אמר להביא עגלות ובקר לטעון המשכן לא מהן ובהן הביאו אותן. הה״ד (במדבר ז) ויביאו את קרבנם לפני ה׳ שש עגלות צב. כנגד ששה רקיעים ולא שבעה הם א״ר אבון הן דמלכא שרי טמיקון. שש כנגד שש ארצות ארץ ארקא אדמה גיא ציה נשיה תבל וכתיב (תהלים ט) והוא ישפוט תבל בצדק. ו׳ כנגד ו׳ ערבי משנה שש כנגד ששת ימי בראשית ו׳ כנגד ו׳ אמהות שרה רבקה רחל לאה זלפה בלהה. צב דומות לקוליינון צב

מצויינות

באור כנפי יונה

אין מניחין אותו לישן כו׳ כ״ש מה״ק שנת העובד והשבע לעשיר איננו מניח לו לישון. ולפי זה פירוש מתוקה שנת העובד וגו׳ שהוא מליצה על מנוחה הגופנית היינו שבעודו בעה״ז היה השכל נשוא בגוף והיה לו ליאות להעמיק בהשכלות ומיגיעה הזאת ינוח ויישן בעה״ב. אמנם בערך תוספת השגה השכלית בעה״ב שאין לה הפסק אמר שאיננו מניח לו לישון: של שם ועבר אמרו זה ע״ד הנחות מאופן הליך השלמות מדרגה אחר מדרגה. ומשום דחכמת מדרשו של אברהם יצחק ויעקב היה גדולה משל שם ועבר ושל משה ואהרן גדולה משל האבות. המליצו ואמרו שבתחילה מוליכין אותו לב״מ של שם ועבר ואח״כ יוסיף השגה וילך למדרשו של האבות ומוב יוסיף השגה וילך למדרשו של משה ואהרן: ועד היכן כו׳ רחוק מהבין הלא זה הכתוב נאמר על דוד על פרסום שמו הטוב בהיותו בחיים ואינו ענין שלאחר מיתה. אולם בש״ט איתא כן ועד היכן עד יראה אל אלהים בציון וכן נכון שהוא סוף הפסוק מילכו מחיל אל חיל שנדרש על שמוליכין אותו לבית מדרשו של שם ועבר כו׳ וכמו שאיתא בברכות פרק הרואה. ועל זה עולה יפה לאמור ועד היכן עד יראה אלהים בציון כלומר עד שעולה בישיבה העליונה שלפני שכינה. ויפרשו בציון בהלכות המצויינים כמו שדרשו לעיל על בנות ציון. וכדרך שאמרו במ״ק על פסוק אין זכרון לראשונים שהקב״ה עתיד להמנות לו חבורה של צדיקים משלו ומושיבו אצלו בישיבה גדולה שנאמר (ישעיה כד) ונגד זקניו כבוד: שאתם מתרצים להקב״ה בקרבנות משום דלא יכשר להם לפרש כפשוטו ופי׳ כתרצה כעיר תרצה. שלא מצינו דמיון הזה בשום מקום שתשובת האשה לערוך יפיה לאיזה עיר יפה. לזה דרשו כתרצה כשאת מתרצה כו׳ וכף כתרצה לא יפרשו ככף הדמיון אלא כף הוראת הזמן כמו כבא משה האהלה. ופירוש נאוה כירושלים בזמן שתביא קדשי ירושלים: אלו נשי תירען כו׳ המפרשים באו שלזה נקראו נשי תירען שתרגום של תרצה תרעה לשון רעוה שהוא תרגומו של רצון על שהיו מרוצות להקב״ה. אולם לפי פירושם אינו מובן מה כוונו בזה שאמרו נשי תירען להעתיק מלשון אל לשון ולא אמרו נשי תרצה. ועוד מה טעם כנה הכתוב נשי מדבר נשי תרען. ועוד בכל מקום אשר נזכר בכתוב שם תרצה לא מצינו שתרגומו תרעה. דבר (במלכים א טו) וישב בתרצה תרגומו וישב בתרעיתא. ואולי הוא עיר תרעתים הנזכר (בד״ה א ב). לזה נראה לי שכונתם משום דלא יתכן לומר שתשובת האשה ביופי איזה עיר וכנ״ל. לזה יפרשו תרצה כמו תרעה כי כן יתחלפו האותיות ע׳ צ׳ בלשון עברי וארמי כמו ארץ ארע לאן עאן א״כ תרצה הוא כמו שכתב תרעה. וכונת הכתוב

יפה את רעיתי כנשי תרעה היינו כנשי דור המדבר מלשון ובניכם יהיו רועים במדבר: ומיחו כו׳ פי׳ עכבו מלשון (דניאל ד) ולא איתי די ימחא בידיה: לוסטטרין הקשה מין חבנית ומוסב על אלפי מגרים שעשה בהם הקב״ה שפטים ושברן: הרך העגל: טפוסים דפוסים בקרע תרגומו בטפסא: ומצאה בירושלים כלומר כמו אלו שהפריסו עצמן ממעשה הפסילים שנמצאו בירושלים: כשאת רוצה כו׳ ופי׳ הכתוב מה יפה את רעיתי כשאת רוצה וחפץ להתקרב אלי כי אז אינך צריכה לימוד מהזולת אכן מעצמך תבין ותדע: לא מהן ובהן כו׳ כלומר מעצמם השכילו להביא כל אלה ולכוין בהם אל ענינים גדולים ונשגבים: הה״ד ויביאו כו׳ והוכחה הוא מסוף הענין מה שנאמר שם אחר זה קח מאתם. פי׳ מאתם היו הדברים וכמו שיבוא בסמוך: כנגד ששה רקיעים כלומר שהשכילו מעצמם להביא קרבנם באופן אשר יורמז לענינים נשגבים ולזה היה חביב מאוד לפני הקב״ה. ודרשו זה משום דיקשה למה לא הביאו כל אחד עגלה את השור בשור אחד אלא הביאו שור לכל אחד ועגלה לשני נשיאים. אלא בששה העגלות כוונו נגד ששה גלגלי הרקיעים שהם עולם התנועה מעולם הגדול. וכל עגלה בשני שורים לרמז שלכל אחד מהגלגלים נמצאו תנועות שתים היינו תנועה עצמית ותנועה הכרחית. ובשינשאו בהם המשכן ירמוז שהמשכן הוא מכוון כנגד עולם הגדול ובעבודת המשכן ישנועע גלגלי הרקיע להפיק שפע שבע רצון לעולם: ולא ז׳ הן כמו שמפורש בפרק אין דורשין. ועיין במורה פרק ע׳ מחלק א׳ וז״ל. וכן לרוכב בערבות עניינו הפליא בערבות והוא הגלגל העליון המקיף בכל. ובדברי חכמינו ז״ל הנכפלים בכל מקום שהם ז׳ רקיעים ושערבות הוא העליון המקיף בכל. ולא תרחיק היותם מונים הרקיעים ז׳ ואם הם יותר כי פעמים ימנה הכדור אחד ואע״פ שבו גלגלים הרבה כו׳: טמיקין לשון חבוב ומכובד או פירושו מובדל ואינו נחשבון והוא גלגל ערבות וכ״ש לרוכב בערבות וגו׳. וכתב עוד המורה ז״ל שם וז״ל והשכל אמרם שוכן עליו ולא שוכן בו שאלו אמרו שוכן בו היה מחייב לשם מקום או שיהיה השם כח בגלגל כו׳ ואמרם שוכן עליו הראו שהוא ית׳ נבדל מן הגלגל ואינו כח בו עכ״ל: כנגד ו׳ ארצות והכונה היה שבהקמת המשכן נתבסס העולם כדאיתא בבמדבר רבה פ׳ י״ב: והוא ישפוט תבל כלומר ולפי שהוא הטוב אינו מן המנין: ו׳ ערבי משנה סדרי משנה מלשון מערכה. והכונה היה בזה שע״י התורה מתקיים העולם ולזה אמרו נמי כנגד ששת ימי בראשית: שש אמהות שהם העמידו י״ב השבטים שהם תכליתה בעולם: לקוליינין אוהל מקועה היינו אוהל מכוסה ולדוגמת העולם שנאמר עליו וימתחם כאהל לשבת. ויפרשו עגלות צב עגלות מקוערות:

מצויינות

המלך העבירוה מנגד פני שאיני יכול לסבול. כך בשעה שב"ד יושבין וגוזרין תעניות והיחידים מתענים הקב"ה אומר איני יכול לסבול שהם הרהיבוני הן גרמו לי לפשט ידי בעולמי. ובשעה שב"ד גוזרים תעניות ותינוקות מתענים אומר הקב"ה איני יכול לסבול שהם הרהיבוני הם המליכוני עליהם ואמרו (שמות טו) ה' ימלוך לעולם ועד. ובשעה שגוזרין תעניות וזקנים מתענים אומר הקב"ה איני יכול לסבול שהם הרהיבוני הם קבלו מלכותי עליהם בסיני ואמרו (שם כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. וכתיב (תהלים פז) אזכיר רהב ובבל ליודעי וגו'. רבי פנחס בשם רבי חמא בר חנינא בר פפא כתיב (שם סח) ואף סוררים לשכן יה אלהים ואף סוררים הקב"ה משרה שכינתו ביניהם. באי זו זכות. בזכות כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. שערך כעדר העזים מה עז זו בזויה כך ישראל בזוין בשטים שנאמר (במדבר כה) וישב ישראל בשטים וגו': פסוק ו שניך כעדר הרחלים. מה רחל זו צנועה כך היו ישראל צנועים וכשרים במלחמת מדין. רבי הונא בשם רבי אחא אמר שלא הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד שאלו הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד לא היה משה משבחם ולא היו עולין משם בשלום הוי אומר שהיו צדיקים ביותר. שכולם מתאימות בשעת שהיו נכנסים זוגות זוגות אצל האשה והיה אחד מהם מפחם פניה ואחד מהם מפרק נזמיה והיו אומרות להם אין אנו מבריותיו של הקב"ה שתעשו לנו כך. והיו ישראל אומרים להן לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידיכם הדא הוא דכתיב (במדבר כה) ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם. ושכולה אין בהם. שלא נחשד מהם אחד בעבירה: פסוק ז כפלח הרמון רקתך. באותה שעה כשחזרו ממלחמת מדין התחיל משה לשבחן אפילו ריקנין שבכם רצופים מצות ומעשים טובים כרמון הזה שכל מי שבא עבירה לידו ונצל ממנה ולא עשה אותה מצוה גדולה עשה ואין צ"ל מבעד לצמתך עד הצנועין

ועל

באור כנפי יונה

אהבתו הקודמת אליה. שלא יתכן שהוא דרך רוגז שאינו מטבע האנושי שישכח מכל וכל אהבת נעורים שהיה ביניהם. כמו כן מה שאמר הסבי עיניך מנגדי לפי שזוכר אהבתו אליה וכמו שיבוא: וצמצמה פניה כבשה פניה: שאיני יכול לסבול משום שזוכר אהבת קדומים אליה לא יכול לסבול צערה. ומ"מ אינו מראה לה פנים שוחקות ואינו מחזירה כי עוד לא נתמלא סאת עונה: והיחידים מתענין הקב"ה אומר הן גרמו לי לפשוט ידי בעולמי אבל בשעה שב"ד גוזרים כו' והתינוקות מתענים כו' הם המליכוני כו' כצ"ל והתיבות איני יכול לסבול שהם הרהיבוני אצל היחידים נוסף בפנים בטעות. כי הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבוני אינו מוסב על היחידים כי אם נגד התינוקות או הזקנים החשובים מדבר שעיניך הם תואר לתינוקות מפאת שהם חביבים לאבותם כבבת עין וע"ד שדרשו באיכה רבתי על ויהרוג כל מחמדי עין אלו הבנים שהם חביבים על אבותם כגלגל העין. והם תואר לחשובים עד"ה (במדבר ט"ו) והיה אם מעיני העדה ומלשון (ישעיה כט) ויעצם את עיניכם את הנביאים. וכוונתם לזה אמר הכתוב דוקא הסבי עיניך מנגדי וגו' משום שבעת שהיחידים הם ההמון מתענים לא יעוררו רחמי הקב"ה עליהם משום שנזכר שע"י הוכרח לפשוט ידו בעולמו. אבל בשעה שהתינוקות מתענים אז יאמר הקב"ה לכנסת ישראל הסבי עיניך מנגדי. כלומר שיסלקו התינוקות מאחרי שאיני יכול לסבול צערן שאזכור אהבתי עליהם שהם הרהיבוני כלומר הגדילו אותי והמליכוני עליהם. שגם הם היו בכלל אומרי שירה על הים כדאיתא בירושלמי פרק כשם על פסוק מפי עוללים ויונקים יסדת עוז ומ"מ אינו מראה להם עוד פנים שוחקות כי עוד לא נתמלא סאת עון אבותם. וכן כשהזקנים מתענים לעורר רחמי הקב"ה עליהם אומר ג"כ שיפנו מאחריו ולא יעוררו את האהבה עד שתחפץ. שאינו יכול לסבול צערן כי נכמרו רחמיו עליהם ויזכור אהבתו הקדומה להם שהם גדלוני וקבלו מלכותי עליהם בסיני ואמרו נעשה ונשמע. ומ"מ לא יתן עוד יד לגאלם עד שירצו העם את עונם. וע"ד שדרשו לעיל על השבעתי אתכם בנות ירושלם אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. עד שתחפץ מלכות שמים לכשתחפץ מדת הדין אני הוא מביאה כו' כלומר משיקבלו סאת עונם. אזכיר רהב וגו' אינו מוכן למה הביאו הכתוב הזה אם לראיה שהרהיבוני הוא התנשאות הוא למותר. כתיב ואף סוררים וגו' כלומר ואף סוררים יש להם זכות לשכון ביניהם שכינתו. בזכות כו' נעשה ונשמע דרשו זה משום שתחילת הכתוב מואף סוררים וגו' מוסב על מתן תורה. כ"ש עלית למרום שבית שבי לקחת מתנות באדם. לזה מסיים הכתוב ואף סוררים לשכון יה אלהים. שהכוונה בזכות קבלת התורה ואף סוררים יזכו להשרות שכינתו ביניהם. והביאו הדרש הזה משום שאמרו לעיל אף שכעס על המטרונה עכ"ז יזכיר לה אהבת נעורים. כן ישראל אף שחטאו יזכור להם אהבתו הראשונה שהיה לו עמהם בשעה שאמרו נעשה ונשמע. מה עז זו בזויה כלומר שהיא חצופה וקופלת וערותה מגולה וע"ד שאמרו בשבת ע"ז ע"ב לא כן רחל שהיא בהיפך. ואמר שערך כעדר העזים כנגד הבזויין כמו שהשער הם ממותרי הגוף. בזויין בשטים וזה שאמר שגלשו מהר הגלעד כלומר מה שנסבכו בעבירות עם בנות מדין. שניך כעדר הרחלים כו' מוסב על אלו שהלכו למלחמת מדין. ומשום שאכלו והשחיתו את האויבים מכונים שניך ומשום שהיו כשרים וצנועים נדמו לרחלים. ובא לומר שאלו היו מכפרים בזכותם על מה שחטאו הקודמים בשטים. שעלו מן הרחצה שלא הקדים אחד מהם תפילין כו' כצ"ל. כלומר שלא נתנו קדימה למצות השכליות על מצות המעשיות משום ששניהם מוכרחים. ועיקר נתינת א"י לישראל לנחלה הוא בשביל מצות המעשיות בפועל. ואל יאמר אדם שיסתפק בכונת המצוה מבלי עשייתה בפועל. ותפילין של ראש הוא כנגד הציורים האלהים שבכל מצוה ותפילין של יד הוא כנגד עשיית המצוה בפועל. ופי' שעלו מן הרחצה כלו' שעלו משם בשלום בשביל שהיו מרוחצים מן העונות. זוגות זוגות פי' בשביל איסור יחוד ודרשו מתאימות לשון תאומות כלומר זוגות. מפחם משחיר. לא דייכם כו' כלומר לא דייכם שנענשנו על ידיכם ועוד נסתכן להכשל בכם. וכמו שקצף עליהם משה על מה שחיו עליהם מלהרגם ואמר הן הנה היו לב"י למסר מעל בה' וגו'. שלא נחשד כו' דרשו זה משכולה כי העבירה היא שכול הנפש ואבודה. שבא עבירה לידו כו' והוא עד"ה אף לא פעלו עולה בדרכיו הלכו ובזה יצדק מה שאמרו שהרקנים שבהם מלאים מצות כרמון אף שלא עשו מצוה אלא הפרישו עצמם מהעבירה. המצומתין היושבין

מחוברים

ור' הונא בשם בר קפרא אמרו עד הגלגל הה"ד (הושע יב) בגלגל שורים זבחו גם מזבחותם כגלים על תלמי שדי. ואיכן הקריבו אותן רבי אבון אמר בנוב הקריבו אותן רבי אבא אמר בגבעון הקריבו אותן לוי אמר בשילה הקריבום ורבנן אמרין בבית העולמים הקריבום. רבי אחא אמר טעמא דרבנן דכתיב (ד"ה ב ז) ויזבח המלך שלמה את זבח הבקר זבח בקר לא נאמר אלא זבח הבקר. אי זה בקר הוי אומר (במדבר ז) את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר וגו'. רבי מאיר אומר עכשיו הן קיימות ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו אלא הן חיות וקיימות. והרי דברים קל וחומר ומה הפרות שנדבקו במלאכת המשכן נתן להם הויה שיהיו הן חיות וקיימות לעולמי עולמים ישראל שדבקים בחיי העולמים עאכ"ו שנאמר (דברים ד) ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כולכם היום: פסוק ה הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבוני. ר' עזריה בשם רבי יהודה בר' סימון למלך שבעס על מטרונה ודחפה והוציאה מפלטין לחוץ מה עשתה הלכה וצמצמה פניה אחר העמוד חוץ לפלטין. לכשעבר המלך אמר

המלך

באור כנפי יונה

שהיא ברורה כהלכה למשה מסיני. פשוט כו' שכל העגלות והשורים יחד נחשב לקרבן אחד שלם. וכ"ש ויביאו את קרבנם לפני ה' שש עגלות צב וגו'. א"כ כמו שקרבן אם נחסר אחד מאבריו מום בו לא ירצה כן אם מת שור אחד או נשבר עגלה אחת נפסלו. והיה המשכן בטל מעבודתו עד שיעשו עגלות אחרות ויביאו שורים אחרים: והיו לעבוד וגו' נתן להם הויה כו' פי' מדלא נאמר קח מאתם לעבוד אלא והיו לעבוד לרמז שנותן להם חיים עולמית. ומה שדרשו לעיל מעלה אני עליכם כאלו כבר הייתי צריך לשאול בו את עולמי כו'. הוא ממה שלא נאמר ויהיו אלא והיו: לעולמי עולמים אין כונתם לנצח שא"כ אין טעם לשאלתם עד איכן היו קיימות. אלא פי' לעולמי עולמים לזמנים מרובים וכדרך ועבדו לעולם. וכ"ש במורה פרק כ"ח לחלק שני וז"ל אמר תדעהו שהעולם לא יחייב הנצחות אלא כשתחובר בו עד אם אחריו כאמרו עולם ועד או לפניו כאמרו עד עולם עכ"ל. וכן פירשו רז"ל במסכת ערובין שכל מקום שנאמר נצח סלה עולם ועד הרי הוא לעולם ולעולמי עולמים. ועיין בתוס' זבחים כ"ט ע"ב: בגלגל שורים זבחו כו' הקריבו שורים לע"ז. ודרשו שהיו אלו מה שהקריבו הנשיאים למשכן משום דלמה הזכיר הכתוב ביחוד שורים זבחו ולא אמר שהם זבחים זבחו אלא שמוסב על השורים של הנשיאים. והכוונה מקנתר אותם איך הוסיפו שהם לזבוח שורים אלו לע"ז. ולזה לא אמרו היכן הקריבו אותם כמו שאמרו בסמוך משום שלדעת בעל המאמר הזה הקריבום לע"ז לא הזכיר לשון הקרבה: ואיכן הקריבו אותם הלשון הזה אינו ממסדר דברי המדרש כיון שאמרו מקודם שבגלגל זבחום לא יצדק עוד לומר ואיכן הקריבו אותם אלא הם מדברי ר' אבין בעצמו. וכן מצינו הלשון הזה בפ"ק דמגילה ועד כמה א"ר ירמיה כמתמתן לטבריה. דלא בעיא דתלמודא היא עד כמה אלא מדברי ר' ירמיה בעצמו. וכן בב"מ כ"א דקאמר וכמה אמר ר' יצחק וכו' וכן מצינו בגילה ל"ח בתוס' ד"ה ואמר ר' יוחנן. וכן הכונה כאן והוא מאמר בפני עצמו ופליג על בר קפרא וסבר שלא זבחו אותם לע"ז כי אם לזבחים ולקדשי שמים: בנוב כו' בגבעון כו' בשילה כו' הזכירו שלא כסדר שמקודם הקריבו בגלגל י"ד שנה ואח"כ בשילה ומשחרב שילה באו לנוב ומשחרבה נוב באו לגבעון כדאיתא בזבחים פרק פרת חטאת: בבית העולמים כו' ואף שאלו מומין תנן בבכורות חד אמר שהזקן פסול אלו לא הזקינו באריכות ימים כדאיתא בסמוך. ובתוס' זבחים כ"ט ע"ב ד"ה הא הזקינו להו כו' אמרו על אלו שהוראת שעה היתה: זבח בקר לא נאמר אלא זבח הבקר כו' פירשו המפרשים שילפינן הבקר הבקר לגזרה שוה. אולם לעיל בפסוק יונתי בחגוי הסלע וכן בבמדבר רבה פ' י"ב לא נמצא זה הלימוד. לזה נראה לי שתיבות אלו זבח בקר לא נאמר אלא זבח הבקר הובא בפנים מאיזה מניה וצ"ל בפנים: ויזבח שלמה את זבח הבקר הוי אומר את שתי העגלות ואת ארבעת הבקר וכונתם מדייקם שם הכתוב את הזבח על שם הבקר יותר מכל שם הצאן. הלא היה צריך הכתוב לאמור ויזבח המלך שלמה את זבח השלמים בקר עשרים ושנים אלף וצאן מאה ועשרים אלף כ"ש (במלכים א ח) ומדייקם הזבח ע"ש הבקר דוקא לרמז על הבקר הידוע ומפני חשיבותם ייחס הזבח על שמם: עד עכשיו הן קיימות כו' כנ"ל וכמו שיבוא בסמוך וכן הוא בבמדבר רבה פ' י"ב. ומה שאמר עד עכשיו הן קיימות אין לומר שכונתו כפשוטו שעוד הם חיים וקיימים כי למה יעשה הקב"ה בהם נס כזה ליתן להם טבע חיות נצחי. בשלמא ההשארה עד בית העולמים יתכן מפני שהנשיאים הביאום לחנוכת המשכן נשארו ג"כ לחנוכת המקדש אולם מה טעם לומר בהם שיהיו נשארות לעד. ועוד אינו מובן איך תלה ר"מ תניא בדלא תניא היינו לעשות קו"ח על נצחות ישראל מנצחיות הפרות האלו אשר אין רמז אמיתי לזה בקרא. ואם מוהיו לעבוד וגו' וכדלעיל הלא כל אלו שדרשו שהקריבום בנוב בגבעון בבית עולמים לא משמע להו לדרוש מוהיו על הויה נצחית אלא על אריכות הזמן. וגם משום שמצאו עוד סמך לזה היינו משורים זבחו וגו' או מויזבח את זבח הבקר. אולם על ההשארה הנצחית אין לזה שום סמך. ועוד למה הזכיר ר"מ ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו כיון שהם חיים לעולם יספיק מזה לבד לעשות קו"ח. לזה נראה שע"כ מה שאמר ר"מ עד עכשיו הן קיימות אין כונתו על הזמן שהוא עומד בו אלא מוסב על אריכות ימיהם עד בית העולמים. וכתתמיה ואומר על מה שאמרו שבבית העולמים הקריבום. עד עכשיו היו חיים ושלמים ובריאים ולא הוממו ולא הזקינו ולא הטריפו שא"כ לא היו ראוים למזבח. והרי דברים קו"ח כו'. ומה שאמר בהם וקיימות לעולמי עולמים היינו לזמנים הרבה וכנ"ל. ואין לשאול א"כ איך עשה מזה קו"ח על נצחות ישראל שכונתו שכמו שיתכן היה אריכות ימיהם כ"כ אף שהוא נגד טבעם כן יתכן שישראל יהיו קיימים לנצח. כי בדבר היוצא מגדר הטבע אין לחלק. ואף שבמדרש ש"ט במזמור ק"א על הכתוב לבקרים אצמית כל רשעי ארץ בהשקפה לא נראה כן. שאיתא שם ר' איבו בשם ר' מאיר אומר עד לעתיד לבוא הן מתוקנות להפרע מן הרשעים שנאמר לבקרים אצמית כל רשעי ארץ עכ"ל. ודרש לבקרים לשון בקר כלומר עם הבקר שהביאו הנשיאים אפרע מהרשעים. אולם באמת מדלא אמר הן קיימות אלא הן מתוקנות נראה שהכונה שם משום שאמר ר' יוחנן שם לבקרים וגו' לשני בקרים הביאו ישראל נדבת המשכן שנאמר בבוקר בבוקר בזכות זה אצמית כל רשעי ארץ. על זה הביאו שדרש ר"מ שבזכות הבקר שהביאו הנשיאים שהיה ענין יקר מאוד בזכות זה אצמית כל רשעי ארץ: הסבי עיניך וגו' שבעס על מטרונה כו' טעם וצורך המשל הוא משום שדקדקו בכתוב שאמר הסבי עיניך מנגדי שהם הרהיבוני. הלא הסבי עיניך מנגדי הוא דרך גערה ונזיפה ושהם הרהיבוני הוא ענין הזכרת אהבה וחבה שהם גדלוני. לזה הביאו משל ממטרונה כמו מה שצוה להעבירה מנגד פניו שאינו יכול לסבול ולראות צערה משום שזוכר

אהבתו

דמך חייא בר אויא בר אחתיה דבר קפרא אמרין לר' יוחנן עול ואפטר עילוי אמר לון ייעול ריש לקיש דהוא תלמידיה והוא ידע חייליה. עאל ר"ש ואפטר עילוי דודי ירד לגנו הקב"ה יודע במעשיו של רבי חייא בר אויא וסלקו מן העולם. כד דמך ר' סימון בר זבדי עאל רבי אילא ואפטר עלוי (איוב כח) והחכמה מאין תמצא ואי זה מקום בינה תהום אמר לא בי היא וים אמר אין עמדי ונעלמה מעיני כל חי ומעוף השמים נסתרה. ארבעה דברים שהם תשמישו של עולם ואם אבדו יש להן חליפין ואלו הן (שם) כי יש לכסף מוצא ומקום לזהב יזוקו ברזל מעפר יוקח ואבן יצוק נחושה. תלמיד חכם אם מת מי מביא לנו תמורתו אנו שאבדנו את רבי סימון מאיכן נמצא כמוהו. א"ר לוי שבטים מציאה מצאו וכתיב (בראשית מב) ויצא לבם ויחרדו אנו שאבדנו את רבי סימון בר זבדי מאיכן אנו מוצאים תמורתו הוי והחכמה מאין תמצא. כד דמך ר' בון ברבי חייא עאל רבי זירא ואפטר עילוי (קהלת ה) מתוקה שנת העובד. נימר לכון למה רבי בון דומה למלך שהיה לו כרם ושכר עליו פועלים והיה שם פועל אחד מתכשר במלאכתו יותר מבולן כיון שראהו המלך כשר במלאכתו יתר מדאי. אחזו בידו והתחיל מטייל עמו ארוכות וקצרות לעתותי ערב באו הפועלים ליטול שכרן ובא אותו פועל ליטול שכרו עמהם. ונתן לו המלך שכרו כמותן התחילו הפועלים מצירים אמרו לו אדוננו המלך אנו שיגענו כל היום וזה לא יגע אלא שתים או שלש שעות ביום והוא נוטל שכרו כמותינו. אמר להם המלך כה אתם מצירין יגע זה בשתים או בשלש שעות מה שלא יגעתם אתם כל היום כלו כך יגע רבי בון בר חייא לעשרים.

באור כנפי יונה

פרה מכפר אף מיתת הצדיקים מכפר. ועיין בפרק הרואה שמה שאמרו עול הרב שבהם. ואף שהמשל אינו דומה לנמשל שבמשל הגן הוא זולת הגנן ובנמשל הגן שהוא ישראל הוא הגנן ולא היה לו להמשיל אלא למלך שהיה לו גן חשוב וכשהגנן מצליח מביא כל נטיעות יפות שבעולם ונוטען בו וכשאינו מצליח אף הנטיעות שנשארו בו עוקרם מתוכו. ועוד כשמסלק הנטיעות היפות מהפרדס יתיישבו בהם גנים אחרים או שיאבד הנטיעות וזה לא יצדק במשל. שהצדיקים כשנסתלקו אינם נתונים לעם אחר וגם אינם נאבדים אלא הולכים למנוחתם. אכן אינו מדקדק בעל המשל לכוין שיהא המשל מתואר כפי הנמשל וכ"ש בפתיחת המורה: כד דמך כו' מיתת הצדיקים מכונה בשינה עד"ה מתוקה שנת העובד: ואפטר עלוי כלומר לומר עליו נוסח ההספדה ושבחיו מגבון הנפטר מחבירו והוא לשון מקרא (ד"ה ב' כ"ג) כי לא פטר יהוידע הכהן את המחלקות: ידע חייליה יודע כמה היה כחו גדול בתורה ובמעשים ועיין בירושלמי פרק היה קורא ובפרק בתרא דהוריות: דודי ירד לגנו כו' לא הביאו כל הדרשה משום שדרשו לעיל מזה: יודע במעשיו כו' כלומר שהגיע לשנותו: והחכמה מאין תמצא כו' יפרש הכתוב כי במות החכם לא ימצא תמורתו כמו שנמצאו שאר הדברים שנאבדו לפי שנודע מקום הוייתם: ד' דברים כו' מה שהעריך תלונת העדר הת"ח מערך ד' דברים אלו אף שאין להם שום יחוס עם החכמה. כונתו להרבות התלונה בהפסקת החכמה בקרא בה היפך מה שנמצא בדברים אלו. כי ד' דברים אלו להיותם נצרכים לתשמיש העולם עם היותם בלתי מוכרחים כהחכמה ועם היותם קשי ההפסד ורחוקי ההפסד. עכ"ז רחמה ההשגחה שיהיה להם מקור ידוע להמצא בו כדי שיהיו להם חליפין אם יקרה בהם אבוד לעתים רחוקים. והיך ומה היה מהראוי למציאות חליף החכמה שהיא יותר נצרכת והכרחי לעולם וגם היא יותר קרובה ההפסד. ושינו כן כי ת"ח שנאבד מי מביא לנו תמורתו במעלתו ומדרגתו. ומה שאמרו ת"ח שמת ולא אמרו חכם שמת יתכן שרמזו בזה שלא על החכמה החצונית המושגת לבעלי המחקר לפי ההקש השכלי הוא מתאונן. כי מה יתאונן אדם חי כי יראה חכמים ימותו הלא טבע העולם שממנה לוקחה החכמה הזאת עודנה עומדת לפני כל הבא לחקור ולתור על ידה בכל חכמה ויש להם מקום מוצא כמו ענינים הנזכרים. אולם על מי ראוי להתאונן אל הלקח חכם אשר יודע דעת עליון והוא החכם בחכמת התורה המושפעת בדרך נבואי אשר לא תמצא זאת בכל הנביאים כי הם במוכנים לה. וכמו שאמרו בקהלת רבה אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו כח חכמה. ובאבוד החכמים אבדה אמות החכמה ואין מי מקים אותה. ואף שאמרו על

וזרח השמש ובא השמש עד שלא ישקיע שמשו של צדיק זה מזריח שמשו של אחר. מ"מ לא ישוה השני לראשון ויש יתרון רב לראשון על השני: מאין נמצא כמותו הוי והחכמה מאין תמצא כצ"ל: אמר ר' לוי שבטים כו' אנו שאבדנו את ר' סימון עאכו"כ כצ"ל. ועיין בבראשית רבה פ' צ"א ובירושלמי פ"ב דברכות. ומה שעשה ר' לוי קו"ח לאיבוד הנפטר אל העדר החכם מענין מציאה הוא משום שאמז הכתוב ג"כ ריחוק השגת החכמה בלשון מציאה באמר והחכמה מאין תמצא. שכונת הכתוב שיותר רחוק השגת החכמה מכל סגולה שבעולם ישיג האדם לפעמים ויזדמן לפניו עכ"פ על צד הריחוק כמו מציאה. לא כן החכמה שהיא לא באה אל האדם אפי' על צד הריחוק מצד ההזדמן אם לא הוכן עליה מיום הולדו והא"כ ברוב חריצות והשתדלות. וגם זה הוא על צד הריחוק וכמו שאמר שלמה אמת אל מי ימצא ורחוק מפנינים מכרה. כלומר שא"א שתמצא על דרך ההזדמנות כי מי ימצא וגם בחריצות והשתדלות רחוק מפנינים מכרה. ולזה עשה ר' לוי קו"ח לאבידת החכמה ג"כ ממציאה ואמר מה אם מציאה שיזדמן לאדם לפעמים שימצא איזה סגולה יקרה עכ"ז התפעלו והרדו על זה משום שמ"מ היא באה על צד הריחוק. אבידת החכמה שלא ישיגו עוד תמורתה אפי' ע"צ הריחוק איך מהראוי להחרד עליו. ועוד יש לומר שכונתו אם השבטים מציאה מצאו והיתה טובה לבעלה עכ"ז מפני שסברו בזה למיתת רעה לעתיד אולי יתגולל עלילה עליהם עי"ז ויצא לבם ויחרדו. אנו שאבדנו את ר' סימון שהרעה הצמח מזה מיד בנפסק התועלת אשר היה נמשך ממנו בעודו בחיים. וגם קרוב הדבר שהמשך מזה ג"כ רעה לעתיד וכ"ש בפ' הלך צדיק אבד מן העולם רעה באה לעולם כו' על אחת כמה וכמה שיש להתאונן ולהחרד עליה: מטייל עמו ארוכות וקצרות והכונה שהשיג השגות גדולות בזמן קצר: יגע זה בשתים כו' ועיין פירש"י ז"ל על מתוקה שנת העובד וגו'. שבאמת התועלתיות ימשכו מהפעולות על שני פנים אם ע"ד הטבעי ואם כדרך הגמול. והנה בענין הראשון ודאי יהיה התועלת מוגבל כי הטבע השערהו לפי ההשתדלות. אמנם בענין השני כבר אפשר שינתן לעובד שכר הרבה ממה שעשה הכל לפי הפסקת רצון הנותן על המקבל. ועי"ז הדרך הם שכר המצות שהוא חסד בלתי משוער ומוגבל רק כיד אלהים הטובה הנותן בעין יפה ורחבה כפי הפקת המקבל רצונו. ואין לומר דאלו היה חי היה משיג יותר שלמות ונמצא שמפסיד במותו. שמאחר שיש לכל האנושי גבול יעמוד אצלו וכמ"ש הרב המורה בפרק נ"א מחלק א'. א"כ לא היה לו תועלת בהוספת החיים כי כבר השיג כל מה שהיה בכחו להשיג:

אין

כבה מאליו יפה לו ויפה לפתילה ובזמן שאינו כבה מאליו רע לו ורע לפתילה· רבי אבהו אמר התאנה הזו בזמן שנלקטת בעונתה יפה לה ויפה להאנה ובזמן שאינה נלקטת בעונתה רע לה ורע להאנה. דילמא רבי חייא בר אבא ותלמידיו ואית דאמרי ר"ע ותלמידיו ואית דאמרי רבי יהושע ותלמידיו הוו נהיגין יתבין פשטין תחות חדא תאנה ובכל יום ויום היה משכים בעל התאנה ומלקט תאנהו. אמרון נשנה את מקומנו שמא חושדנו מה עשו הלכו וישבו להם במקום אחר· השכים בעל התאנה ולא מצאן הלך וחזר אחריהם עד שמצאן אמר להם רבותי מצוה אחת הייתם עושין לי ואתם מבקשין למנעה ממני אמרו ליה חס ושלום. ומפני מה הנחתם מקומכם וישבתם במקום אחר אמרינן שמא אתה חושדנו· אמר להם חס ושלום אלא אומר לכם מפני מה אני משכים ללקוט תאנתי שכיון שהחמה זורחת על התאנים הן מתליעות מיד חזרו להמן. ההוא יומא אשכחון דלא לקט נטלו מהן ופצעו אותם ומצאום מותלעות אמרו יפה אמר בעל התאנה ואם הוא יודע עונתה של תאנתה והוא לוקטה כך הקב"ה יודע איכתי עונהן של צדיקים לסלקן והוא מסלקן. א"ר שמואל בר נחמן למלך שהיה לו פרדס ונטע בו שורות של אגוזין ושל תפוחין ושל רמונים ומסרו ביד בנו בזמן שבנו עושה רצונו היה המלך מחזיר ורואה איזו נטיעה יפה בעולם והיה עוקרה ומביאה ושותלה בתוך אותו הפרדס ובזמן שלא היה בנו עושה רצונו היה המלך רואה איזה נטיעה יפה בתוך הפרדס ועוקרה· כך כל זמן שישראל עושין רצונו של מקום רואה איזה צדיק יש באומות העולם כגון יתרו ורחב מביאו ומדבקו בישראל ובזמן שאין ישראל עושין רצונו של הקב"ה רואה איזה צדיק וישר וכשר וירא שמים יש בהם ומסלקו מתוכן. כד

דמך

באור כנפי יונה

ואהיה להם למקדש מעט וגו' שהשכינה מצויה בב"כ שבבבל. וכזה היא תשובה ג"כ להאומות איך עוד השגחתו אתנו בגלות. כי לולא השגחתו כבר היה נשתכחה התורה באריכות הגלות כאשר ראינו כמה אומות שבזמן מעט בתוך גלותם אבדו חכמת חכמיהם ואין אחד יודע עד מה. ונתקיים עלינו כאשר הבטיח כי לא תשכח מפי זרעו (דברים ל"א): **לסלק את הצדיקים מישראל** והוא לכפר על בני ישראל וכמו שאיתא לעיל בפסוק אשכול הכופר שהקב"ה הבטיח לאברהם שבשעה שבניו יבואו לצד עבירות הוא רואה איזה אדם גדול שבהן שיכול לומר למידת הדין די ומסלקו מהם והוא מכפר על בני ישראל. וא"כ מזה ראיה ג"כ איך הקב"ה משגיח בטוב עלינו בכל אופן המועיל: **מה בין מיתת זקנים כו'** הביאו זה משום שדברו במיתת הצדיקים: **הנר הזה בזמן שהוא כבה מאליו כו'** כוונתם להסביר מה יתרון יש לאדם הנפטר זקן על אדם שנסתלק תוך זמנו. ואמר ר' יהודה המשל מנר ופתילה משום שכמו שלהבה נאחזת בפתילה ע"י השמן והכלי המעמידן. כן נשמת האדם היא שלהבת ורוח החיוני הנושא אותה נמשל לפתילה והליחות השרשי נמשל לשמן ויסוד העפר שהוא רוב בנינו הוא הכלי אשר בו ינשא הכל. ולזה אומר כמו שהנר הזה בזמן שהוא נכבה מאליו היינו שיכבה השלהבת בעת שיכלה הפתילה לגמרי יפה לו ויפה לפתילה. כלומר בזהו סימן שהפתילה והשמן היו יפים להיות נמשך עליהם השלהבת. ולא כן בשעה שהנר אינו כבה מאליו היינו שנכבה השלהבת בעוד שהפתילה עודה קיימת רע לו ורע לפתילה. כי' בזהו סימן שלא היו טובים הפתילה והשמן ולא היו מוכנו באופן שוה שיהיה נמשך השלהבה אחר הפתילה. כן בדמיון הזה אדם שנפטר בהשלימו זמנו הטבעי הוא סימן טוב שהיה הצטרפות שוה ומשוערת בין כחות הגוף ובין נשמת שדי ואחד לא התנגד להשני בפעולותיו. לא כן האיש שנפטר בתוך זמנו הוא סימן שלא היה בין כחות נפשו וכחות גופו הצטרפות טוב כי אם התנגדות ומריבות לזאת נפסק הקשר ביניהם ונפסק האחוה: **התאנה הזו כו'** ור' אבהו אחז משלו מהתאנה כמו שהתאנה הזאת בשעה שנלקטה בעונתה יפה לה ויפה לעץ התאנה כלומר שהוא סימן שנתבשל הפרי ונגמר· וגם עץ התאנה הנושא אותה לא הגיע לו שום הפסד וקלקול. לא כן בשעה שהיא נלקטת שלא בעונתה הוא סימן שהפרי לא נתבשל ונגמר עוד וגם העץ בעצמו הגיע לו קלקול והפסד. לזאת לא היה בכחו שיתבשל ויוגמר הפרי בטוב. כן האדם הלזה שנפטר בעונתו סימן הוא שנתבשלו מעשיו ונגמר פריו ונשמתו מצד שלא השיגה שום מניעה כי כחות הגוף היו ע"צ השלמות והתיקון השיגה מה שהיה בכחה להשיג. לא כן האדם שנפטר בתוך זמנו הוא סימן שכחותיו השיגו קלקול והפסד ונשמתו לא השלימה מה שמוטל עליה מפאת המניעות שעמדה לה לשטן מפחיתות החומר: **דילמא ר' חייא כו'** משום שלא ידעו לנכון למי יתיחס זה הסיפור וכ"ש אית דאמרי ר"ע כו' לכן אמרו דילמא: **פשטין** מפרשין מקראות או איזה ענינים: **היה משכים כו'** שהתאנים מפאת שאין מתבשלים כולם יחד אינם נלקטין בפעם אחת כמו שאיתא בב"ר פ' מ"ו. ובכל יום עולה הלוקח ללקוט המבושלים שלא תזרח עליהם השמש ויתליעו. וזה שאמר הכתוב נוצר תאנה יאכל פריה. כי אם לא ישמור ללקוט בכל יום המבוכרים יפסד אותם. **שמא חושדנו** היו סבורים שלזה משכים ללקטם שיחשוד אותם שלא יאכלו תאנותיו: **מצוה אחת כו'** שהיה נחשב בעיניו לזכות מה שהוכיח ההם על תאנתו ויוכלו ללמוד: **ופצעו אותם** הבקיעו אותם: **כך הקב"ה יודע כו' ומסלק** שאם יהיו יותר יתמיצו. והביאו זה לכאן משום שר' יהודה ור' אבהו אמרו מקודם שמיתת האדם בימי הבחרות רעה לנפש ולגוף. ויקשה מכמה צדיקים שמתו שלא עתם לזה אמרו שהוא כתאנה שאף שיחשוב אדם מה כי עוד היום גדול ללקטו. אולם בעל התאנה יודע עתו הראוי וגם יודע להשכים וללקוט קודם זריחת השמש כדי שלא יתליעו. כן הקב"ה יודע עונתן של צדיקים כאלה שהוציאו שלמותם בשנים מועטים ומה בצע כי יהיו עוד חיי זמנים בעולם השפל וכמו שהביאו לקמן מר' בון ב"ר חייא. ויש כאלה שאם יהיו יותר יתמיצו וכדאיתא בקהלת על יש צדיק אובד בצדקו. וידע הקב"ה שהצדיק עתיד לבוא לידי טעות ויסלקהו בצדקו. וכן איתא בפ"ק דחגיגה ר' יוחנן כי מטי להאי קרא הן בקדושיו לא יאמין וגו' ומה שמצינו שכמה כשרים החמיצו ולא הקדים הקב"ה לסלקן אולי היו כשרים לפי הראות או שלא היה להם זכות לזה. **שהיה לו פרדס כו'** רשב"נ נותן טעם אחר לסלוק הצדיקים שלא בעונתן ולקח משלו ממלך שהיה לו פרדס כו'. וכוונתו כמו שבזמן שאין בנו של מלך עושה רצונו עוקר הנטיעות היפות מפרדס שלו כדי שלא יחוש אח"כ ולא ירע לו בהשחתת הפרדס. כן בעון הדור שלא יגינו עליהם זכות הצדיקים מסלקם מתוכם להיות מקום להענישם: **צדיק וישר וכשר וירא שמים** צדיק הוא במה שרודף אחר מצות וישר הוא במה שלבבו נאמן עם השי"ת ואינו מהרהר אחריו. וכשר הוא במה שנוגע בין אדם לחבירו וירא שמים שנזהר מכל דבר איסור. והאיש אשר ידיו רב בכל אלה זכותו גדול להיות מחסה על הדור שלא יהיה מקום להענישם לכן מסלקו מביניהם. ועד"ה (ישעיה נז) כי מפני הרעה נאסף הצדיק. או שמסלקו לכפר על הדור וכמו שאמרו לעיל בפסוק אשכול הכופר וכמו שאיתא בפרק אלו מגלחין מה אפר

פרה

קלסתו והוא קלסה היא קלסתו מלמעלה למטה והוא קלסה מלמטה למעלה היא קלסתו מלמעלה למטה שהיה בעליונים והשרה שכינתו בתחתונים. והוא קלסה מלמטה למעלה שהיא במדרגה התחתונה והוא עתיד להעלותה שנאמר (דברים כח) ונתנך ה' אלהיך עליון. ותרא בשם רבי לוי למלך שקידש את מטרונה ואמר מבקש אני לראותה כיון שראה אותה התחיל משבחה ומקלסה הה"ד זאת קומתך דמתה לתמר. גם היא אמרה רוצה אני לראותו כיון שראתה אותו התחילה בקילוסו שקילסתו חכו ממתקים וכולו מחמדים:

פסוק א **אנה הלך** דודך היפה בנשים. אומות העולם אומרים לישראל אנה הלך דודך ממצרים לים לסיני. אנה פנה דודך. מה כנסת ישראל משיבה לאומות העולם מה טיבכם שואלים עליו ואין לכם חלק בו מאחר שנדבקתי בו יכולה אני לפרוש ממנו מאחר שנדבק בי יכול הוא לפרוש ממני כל הן דהוא לגבי הוא אתי ליה: פסוק ב דודי ירד לגנו לערוגת הבושם. א"ר יוסי ב"ר חנינא הפסוק הזה לא ראשו סופו ולא סופו ראשו לא היה צריך קרא למימר אלא דודי ירד לרעות בגנו ואת אמר לרעות בגנים. אלא דודי זה הקב"ה. לגנו זה העולם. לערוגת הבושם אלו ישראל. לרעות בגנים. אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות. וללקוט שושנים לסלק את הצדיקים שבישראל. מה בין מיתת זקנים למיתת נערים רבי יהודה ורבי אבהו. רבי יהודה אומר הנר הזה בזמן שהוא

כבה

באור כנפי יונה

למטה והוא קלסה מלמטה למעלה. ועוד מה שהזכיר הכתוב שבח חכו ממתקים באחרונה היה להכתוב לסדר השבח הזה אצל לחייו כערוגת הבושם ושפתותיו שושנים. וכן הוא שקלסתה אמר ג"כ וחכך כיין הטוב באחרונה: שהיה בעליונים כו' מתרץ בשם ר' כהנא שלכן היא קלסתו מלמעלה למטה לפי שהיא באה לרצותו שיוריד שכינתו מלמעלה למטה. והקלוס מלמעלה למטה הוא כמו שנזכר ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים עיניו כיונים לחייו כערוגת הבושם שפתותיו שושנים ידיו גלילי זהב מעיו עשת שן שוקיו עמודי שש: והוא קלסה מלמטה למעלה לקמן בפ' ז' מה יפו פעמיך בנעלים חמוקי ירכיך שררך אגן הסהר בטנך ערמת חטים שני שדיך וגו' צוארך וגו' עיניך וגו' אפך וגו' ראשך וגו': ועתיד להעלותה לפי שהוא בא להעלותה אליו. למלך שקדש כו' כיון שראה אותה כו' טעם המשל הוא לומר כמו שהמלך אף שהתרצה לקדשה מפני שכבר נודע לו שבחה מפי אחרים. עכ"ז לא יתן לבו לקלסה באופן נעלה עד שיראה אותה בעיניו. כן הקב"ה אף שידע מראש יקרת אומה הישראלית ולכן בחר בה מבין האחרות. עכ"ז לא קלסה בשבח היותר גדול עד שיצאה הדבר לפועל והראתה שלמותה בעליל. וגם היא אף שכבר נודע לה מכבר כבוד אלהותו עכ"ז לא נתנה לבה לקלסו בזה האופן עד שראתה כבודו על הר סיני. הה"ד זאת קמתך וגו' וחכך כיין הטוב כנ"ל. שחכך כיין הטוב הוא השבח היותר גדול מפני שהדבור הוא הסגולה היקרה והתכונה היתירה שנודעת לאדם מיתר הברואים. ואם האדם הזה מתנהג בדבורו על צד היופי והנאות אין שבח יתרון וגדול מזה. לזה לא שבח את כנסת ישראל בזה עד שראה אותה ושמע מאתה מתק לשונה. וכמו שאמר זאת קומתך וגו' וחכך כיין הטוב זה יורה שקלס אותה בעת שראה אותה. כיון שראתה אותו כו' חכו ממתקים וכולו מחמדים זה דודי וזה רעי וגו' כנ"ל והכונה כמו כן שהשבח הגדול הזה מחכו ממתקים וכולו מחמדים לא שבחה אותו ג"כ אלא בעת שראתה אותו כולו. וכ"ש זה דודי וזה רעי שיורה שראתה אותו בהר ובעליל:

אנה הלך דודך וגו' ופרשו שהכתוב הזה מדבר מה שהעו"ג היו אומרים לישראל. הגידה נא לנו היפה בנשים אנה הלך דודך אנה פנה דודך ונבקשנו עמך. וכאומרים דרך לעג איך תתפאר כי הוא דודך ואת נדמת אליו להיפה בנשים א"כ הגידה נא אנה הלך דודך ואנה פנה מאתך והניחך לבדד. אם שלא סלק שכינתו לגמרי מאתך אלא לשעה לכה אתנו ונבקשנו עמך ממצרים לים ומים לסיני אלו נמצאנו שם. ודרשו זה משום שלשון ונבקשנו משמע שלא סלק שכינתו לגמרי אלא הלך לשעה למקום אחר. ואחזו מקומות אלו משום שזה היה עיקר התגלות השכינה על ישראל. וכאומרם אם לא תמצאנו שם אין לך להביט ולהמתין עוד עליו ושובה אלינו ונהיה לעם אחד. מה טיבכם שואלים עליו כו' מאחר שנדבקת כו' ועל זה משיבה כנסת ישראל שתי תשובות שונות. על שאלתם אנה הלך דודך מאתה משיבה מה טיבכם לשאול עליו כו' כלומר אין לכם בזה שום הרגש והבחנה באופן הנהגתו והשגחתו אתנו. ועל מה שמסיתים אותה להתקרב להם ולהתאחד אתם משיבה שהיא אינה יכולה עוד לפרוש ממנו. וגם הוא אינו יכול לפרוש מאתה. וכמו שאיתא בפרק הנזקין על פסוק את ה' האמרת היום וה' האמירך היום וגו'. שנשבענו להקב"ה שלא להמירהו באחר. וה' נשבע לנו שלא להמירנו באומה אחרת. ומה שדרשו שהיה בזה שני שאלות ושני תשובות. משום דלשאלת אנה הלך דודך וגו' היה די במה שהשיבה דודי ירד לגנו וגו' ומה הוסיפה עוד לומר אני לדודי ודודי לי וגו'. אלא מהתשובות נתבונן חלוקות השאלות. כי ענין דרישתם מאתה איו איפוא מקום דודה הוא דרך לעג. ומגמתם עי"ז להסיתם שיתקרבו להם ויתאחדו עמהם. לזה השיבו תשובה שנית אני לדודי ודודי לי הרועה בשושנים. כלומר שאני דבוק בו והוא דבוק אלי אשר לזה מכונה הרועה בשושנים היינו את ישראל המכונים שושנים עד"ה כשושנה בין החוחים כו'. ואין לכם חלק בו אמרו זה משום ששאלת האומות הוא דרך לעג. לא כן אם היה הדרישה בכונה אמיתית הלא כאזרח מישראל כן דין הגר אשר נספח לישראל ולא יצדק לומר אין לכם חלק בו. כל הן דהוא כו' בכל מקום שהוא לסוף יבוא אצלי ועם שכעת מראה פנים שוחקות לעו"ג סוף שיחזור עלינו לטובה:

דודי ירד לגנו כל זה איתא בב"ר פ' ס"ב ובקהלת רבה על מתוקה שנת העובד ובירושלמי דברכות פרק ב': **לא ראשו** סופו כו'. כלומר שראשו וסופו אינן מדברים מענין אחד: **אלא דודי ירד לרעות בגנו** כלומר שלא היה צ"ל אלא דודי ירד לרעות בגנו ללקוט שושנים מערוגת הבושם. לזה ע"כ מדבר הכתוב משני ענינים: **לגנו זה העולם** זה העולם השפל שלפי שהוא עולם ההויה וההפסד מכונה בשם גן וכדרך שאמרו בפ"ק דערובין בני אדם דומין לעשבי השדה הללו נוצצין והללו נובלין וכן נטיעות הגן צומחות ונובלות ומתיבשות: **אלו ישראל** ומכונים בערוגת הבושם משום שהם חשובין בעולם כמו ערוגת הבושם שהוא מיטב הגן: **בתי כנסיות וב"מ** ומכונים בשם גנים בשביל אנשים החשובים היוצאין מהן. ובשביל התורה שמתחדשים בהם כגנים הללו המוציאים אילנות ופרחים נאים ויפים. ומה שרמז הכתוב דוקא לב"כ וב"מ הוא ע"ד שאמרו בפרק בני העיר על

ואהיה

בשבילי ובניך מתים מיד חורה נשמתן הה"ד תורת ה' תמימה משיבת נפש. ר' אחא ורבי תנחום ב"ר חייא בשם רבי יוחנן כ' (יחזקאל כ) ואת שבתותי קדשו במה את מקדשו קדשהו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה דכתיב (שמות לא) כי אות היא ביני וביניכם וגו' לדעת כי אני ה' וגו' אני ה' נאמן לשלם שכר טוב לכם. א"ר חייא בר אבא בנוהג שבעולם אדם עושה מלאכה עם בעל הבית וע"י שהוא מנבל את עצמו בטיט הוא נותן לו שכרו. אבל הקב"ה אינו כן אלא מזהיר להם לישראל ואומר להם אל תנבלו עצמיכם בדבר רע ואני נותן לכם שכר טוב הה"ד (ויקרא יא) אל תשקצו את נפשותיכם ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם וגו' אני ה' אני ה' נאמן לשלם לכם שכר טוב לעוה"ב. רבי יודן בשם רבי חמא ברבי חנינא ורבי ברכיה בשם רבי אבהו כתיב (שם כ) ואבדיל אתכם מן העמים וגו' אלו נאמר ואבדיל את העמים מכם לא היתה תקומה לשונאי ישראל אלא ואבדיל אתכם מן העמים. כזה שהוא מברר הרעה מהיפה שוב אינו חוזר ומברר אבל המברר היפה מן הרעה שוב חוזר ומברר. כך אלו נאמר ואבדיל את העמים מכם לא היתה תקומה לשונאי ישראל. אלא נאמר ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי לשמי לעולם. א"ר אחא מכאן שאמר הקב"ה לעו"ג שיעשו תשובה ויקרבם תחת כנפיו. אמר רבי לוי כל מעשיהן של ישראל משונין מעו"ג בחרישתן בזריעתן בנטיעתן בקצירתן בעימורן בדישן בגרניהן ביקפיהן בגגותיהן בבכורותיהן בבשרן בתגלחתן במניינן. בחרישתן שנא' (דברים כב) לא תחרוש בשור ובחמור בזריעתן שנא' (שם) לא תזרע כרמך כלאים בנטיעתן שנא' (ויקרא יט) וערלתם ערלתו את פריו בקצירתן שנא' (שם) ובקצרכם את קציר ארצכם בעימורן שנא' (דברים כד) ושכחת עומר בשדה בדישן שנאמ' (שם כה) לא תחסום שור בדישו בגרניהם ביקביהם שנאמר (שמות כב) מלאתך ודמעך לא תאחר וכתיב כתבואת גורן וכתבואת יקב. בגגותיהן שנא' (דברים כב) ועשית מעקה לגגך בתגלחתיהן שנא' (ויקרא יט) ולא תשחית את פאת זקניך. במנינם שנא' (שמות ל) כי תשא את ראש בני ישראל וגו' ישראל מונין ללבנה ואומות העולם לחמה. ר' ברכיה אמר תרתי חדא בשם ר' כהנא וחדא בשם ר' לוי. חדא בשם ר' כהנא היא קלסתו

באור כנפי יונה

חכו ממתקים. ר' אחא ור' תנחום בר' חייא כו' כצ"ל. ותיבות התחילו מבקשין לפניו מיותרין וצריכין להמחק וכל המאמר התחילה התורה מבקשת רחמים כו' עד משיבת נפש אין מקומו כאן כי אם לעיל אלא תני רשב"י כו' כאשר הגהתיו לעיל: ר' אחא כו' כתיב ואת שבתותי קדשו כו' אני ה' נאמן לשלם שכר טוב לכם הוי חכו ממתקים וכולו מחמדים כצ"ל וכן הוא בבמדבר רבה פ' יו"ד וכונתם לפרש הכתוב חכו ממתקים וכולו מחמדים כלומר אף שמצותיו נחמדים מפאת עצמן עכ"ז עוד חכו ממתקים במה שמיעד להם עוד שכר טוב על שמירתם. ולזה הביאו ממצות שבת שהמצוה להנות בו במאכל ובמשתה ובכסות נקיה שהגוף נהנה מהם. עכ"ז ייעד וקבע להם עוד שכר טוב על זה. וכן הביאו מר' חייא בר אבא שעל מצות הפרישה מכל שקץ ומאום והסרת ומניעת הקבלה היינו מניעת שרט לנפש עוד ייעד לנו שכר טוב על זה. ואין לומר הא מצינו איזה מצות שהם נראים לעול ולמשא עלינו כמו כמה דברים האסורים לנו. זה אינו כי באמת ע"י כולם יגיע לנו תועלת גדול והנהגה ישרה והצלחה לאדם המתנהג בהן. ועם שלא נודע לנו טעמם וסבתם עכ"ז יוצר עולמו הוא יודע הדברים אשר מביאים לנו תועלת בגוף ובנפש. והדברים המסבבים לנו נזק והפסד בקניני האדם ונגע ומחלה בגוף וביעור בנפש לכן צוה כמה דברים לעשותם והזהיר בכמה דברים לפרוש מהן: מנבל עצמו בטיט כלומר שעושה מלאכה כבדה ובזויה: אל תשקצו כו' שכר טוב לעוה"ב הוי כולו מחמדים כצ"ל וכן הוא בנסחא שם והכונה כנ"ל. ומה שהזכיר כאן השכר לעה"ב ולא לעיל אצל שבת משום שאצל שבת מצינו שכר בעה"ז כדאיתא בפרק כל כתבי. אבל בשביל הפרישה מכל שקץ ועל מניעת שרט לנפש לא מצינו שכר על זה בעה"ז לכן נאמר אני ה' היינו אני נאמן לשלם שכר טוב לעה"ב. דכל היכא דכתיב אני ה' או בתר שמירת מצוה או בתר הרחקה מעבירה פירושו אני נאמן לשלם שכר להמקיים ולהפרע מהעובר כמו שכתב רש"י בפ' וארא: זה דודי כ"ש ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי א"ר לוי כל מעשיהם של ישראל מובדלים מעו"ג בחרישתן בזריעתן כו' במניינם שנאמר כי תשא את ראש בני ישראל וגו' ישראל מונין ללבנה וא"ה לחמה. וזה רעי ר' יודן אמר בשם ר' חמא כו' בשם ר' אבהו שהוא מרבה לו רעים כיצד כתיב ואבדיל אתכם וגו' וכן הוא בנשא רבה ריש פ' יו"ד. ודרשו זה משום דלא יצדק לומר להקב"ה זה רעי כי מי ידמה וישוה לו. ואף שמצינו שהקב"ה מכנה את ישראל כן עד"ה למען אחי ורעי היינו שהקב"ה אומר כן דרך חבה. אבל שישראל יתירו עצמם לומר רעי להקב"ה לא יתכן. לכן דרשו שהכנוי מוסב על הפועל היינו שהוא מרבה לו רעים: זהו שמברר הרעה מן היפה כו' כיון שכבר הרחיק הרעים בידים איך יחזור ויברר מהרעים. אבל הבורר היפים מהרעים לא הרחיק עוד את הרעים בידים. אלא שברר לו תחילה את היותר טובים וכשיוסיף שנית ידו לברר מהנשאר הנה הוא כגומר מלאכתו אשר החל לברר היפה מן הרעה שלא השלימה עוד מתחילה. כן לא הרחיק את האומות מתחילה בידים אלא שהתחיל לברר מן העולם היותר טובים. והם נשארו עד שיוסיף שנית ידו לברר מהם: להיות לי לשמי לעולם ד"א יפרשו איך נאמר על ישראל להיות לי הלא כל העולם שלו הוא אלא להיות לי שנקראין לשמי. ומה שאמרו לשמי לעולם מפני שבכ"מ שנא' לי אינו זז ממנו לעולם לא בעה"ז ולא בעה"ב כדאי' בויקרא רבה פ' ב'. והכונה שלא יחליפם באומה אחרת לעולם: מכאן שאמר הקב"ה שיעשו תשובה כו' היינו ממה שנאמר ואבדיל אתכם מן העמים שרמז להם בזה שיש להם תקומה אם יחזרו בתשובה: ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי א"ר לוי כל מעשיהם כו' פי' במה הם נבדלים במעשיהם: בבשרן הוא מ"ש ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם: במנינם שנאמר כי תשא וגו' פי' שנמנים דוקא ע"י כסף שקלים שלא יהיה בהם נגף ונמנים דוקא מבן כ' שנה ומעלה והלוים מבן חדש. אולם אינו מובן למה לא הביא מצות מילה שהיא אות הבדלה גמורה. אולי לא תפשו אלא מעשים כאלו שהעו"ג עוסקים בהם וישראל מובדלים מהם בעסקיהם. שבאמת אנחנו מובדלין מהעו"ג בכל דיני התורה: ר' ברכיה אמר תרתי כונתו לתרץ שני דברים מדוע היא קלסתו מלמעלה למטה

חכו ממתקים. ר' עזריה ורבי אחא בשם ר' יוחנן אמרו בשעה ששמעו ישראל בסיני אנכי פרחה נשמתן הה"ד (דברים ה) אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' הה"ד נפשה יצאה בדברו. חזר הדיבור לפני הקב"ה ואמר רבש"ע אתה חי וקיים ותורתך חיה וקיימת ושלחתני אצל מתים כולם מתים באותה שעה חזר הקב"ה והמתיק להם את הדיבור הה"ד (תהלים כט) קול ה' בכח קול ה' בהדר. א"ר חמא בר רבי חנינא קול ה' בכח לבחורים קול ה' בהדר לתשישין. תני ר"ש בן יוחאי התורה שנתן הקב"ה לישראל החזירה להם נפשותיהן הה"ד (שם יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש. ד"א חכו ממתקים. למלך שדיבר כנגד בנו ונתירא ונשמטה נפשו ממנו כיון שראה המלך כך שנשמטה נפשו התחיל מגפפו ומנשק אותו ומפתהו ואומר לו מה לך לא בני יחידי אתה לא אני אביך. כך כשדיבר הקב"ה אנכי ה' אלהיך מיד פרחה נשמתן כיון שמתו התחילו המלאכים מגפפין ומנשקין אותם ואומרין להם מה לכם אל תיראו בנים אתם לה' אלהיכם והקב"ה ממתיק להם בחכו הדיבור ואומר להם לא בני אתם אנכי ה' אלהיכם עמי אתם חביבין אתם לפני. והתחיל מפתה אותן עד שחזרה נשמתן והתחילו מבקשין מלפניו הוי חכו ממתקים. התחילה התורה מבקשת רחמים על ישראל מן הקב"ה אמרה לפניו רבש"ע יש מלך משיא בתו והורג את בן ביתו כל העולם כולו שמח בשבילי

באור כנפי יונה

אלמנה משום שקשה לו איך יקיים התוכחה הזאת שבבטן עקב את אחיו עם מה. שאמר שם וריב לה' עם יהודה וגו'. שאם זה הוא הריב אשר יערוך אתם ולפקוד על יעקב כדרכיו. לזה אחז משלו משל האלמנה. שהבן שלה אשר יתגדל בלא אב הוא נער משולח ונעזב ולא ישמע למוסר ותוכחת אמו. והאשה הזאת מפאת שסבלה מאתו צער והבין על עקשות דרכיו הביאהו אל השופט לייסרו. אכן בראותה השוטים הרעים והקשים שיוצאים מפקודת השופט נכמרה רחמיה על פרי בטנה לכסות על פשעיו. ותמליץ עליו בתוכחת מגולה תחת אהבה נסתרת. וצועקת עליו כי הוא היה בן סורר ורע מעללים בעודו היה עובר בבטנה. ולזה השיב הדיין שזה אינו מספיק לחייבו אם לא ירשיע עכשיו. וכן הוא בנמשל שכמו כן כשבא הקב"ה להוכיח את ישראל על רוע מעלליהם ברוגז רחם יזכור. ומוכיח אותם באופן אשר לא תספיק לחייבם ואמר בבטן עקב את אחיו היינו שטבעו לעשות רמיה. ויפרש עקב מלשון ויהוא עשה בעקבה פי' במרמה. ובאמת אין בזה לבד אשר יספיק לחייבו כי אחרי צאתו מבטן אמו ראה להתאמץ בזה בכח זכותו וכמו שסיים ובאונו שרה את אלהים וישר אל מלאך ויוכל. ואף שהמשל אינו דומה לנמשל מכל וכל עיין על זה בפתיחת המורה שאמר שם שפעמים יבואו במשל דברים רבים אין כל מלה מהם מוספת ענין בענין ההוא בנמשל. אבל הם באים ליפות המשל כו': חלק לו כבוד נראה שר' אלעזר פליג על ר' יודן שאמר שמה שהזכיר הקב"ה בתוכחתו בבטן עקב את אחיו הוא לגנות על רוע טבעם מלידה ומבטן. אכן לחלוק כבוד ליעקב בזה. ויפרש עקב לשון עיכוב ומניעה מלשון ולא יעקבם (איוב לז) ויתיחס אל ענין התוכחה שהוכיחם מקודם. במה שאמר אפרים רועה רוח ורודף קדים וגו' וברית עם אשור יכרותו וגו'. וכאומר מה לכם כל זאת הביטו אל יעקב אביכם בשביל שהיה זכותו גדול היה מעכב ליעקב את אחיו בהיותו עוד עובר בבטן ובאונו שרה את אלהים וגו'. אי לזאת ואתה באלהיך תשוב חסד ומשפט שמור וקוה אל אלהיך תמיד: ד"א חכו ממתקים כו' ר' עזריה יפרש שחכו ממתקים מוסב על מה שהמתיק להם הדבור בסיני: פרחה נשמתן כלומר שהיתה קרובה לצאת מפאת שהיו נבעתין מאימת קול הדבור: אם יוספים אנחנו וגו' וסוף הכתוב ומתנו וראיה שהיו בסכנת מות: חזר הדבור לפני הקב"ה כו' חזר הקב"ה כו' אמרו ע"ד המליצה מה שחזר הקב"ה והמתיק להם הדבור הוא מפאת שהדבור המליץ עליהם. ובאמת הכונה במה שאמרו שהדבור המליץ עליהם היינו תכלית וכונת הדבור שעיקר הכונה היה שכל העם ישמעו את הדברות מה' בעצמו. ותכלית הכונה הזאת הניאה אותו שלא יוסיף עליהם בהמשך קולו החזק מה שאין בכחם לסבול. ומה שבא עליהם מתחילה בקול גדול וחזק הוא להראות להם כח דברו וכמו שאמר להם משה אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם וגו'. ולזה חזר ודבר עמהם בקול הדר ומתוק וזהו דכתיב חכו ממתקים: הה"ד קול ה' בכח וגו' כלומר מתחילה היה בכח ואח"כ בהדר: בכח לבחורים כו' ר' חמא לא יפרש כפל הקולות לחליפת הקולות כי אם הקול עצמו היה בא בחוזק לזה ובתשישות ורפיון לזה כי הבחורים בכחם לסבול יותר מאנשים תשושי כח: תני רשב"י תורה שנתן הקב"ה לישראל החזירה להם נפשותיהם שהתחילה מבקשת רחמים על ישראל מן הקב"ה. אמרה לפניו רבש"ע יש מלך משיא את בתו והורג את בן ביתו כל העולם שמח בשבילי ובניך מתים מיד חזרה נשמתן הה"ד תורת ה' תמימה משיבת נפש. ד"א חכו ממתקים למלך כו' כנ"ל. ומה שאמר בן ביתו לפי הענין היתה צריכה לומר חתנו אולם באמת לא היו נרתעים רתת גדולה כ"כ אלא ההמון. אולם החשובים והגדולים לא היו נרתעים כ"כ ולא היו בסכנת מות: כל העולם שמח בשבילי היינו כל מעשה בראשית שהיו יראים מהכליון אשר יעבור עליהם אם לא יקבלו ישראל את התורה. וכמו שדרשו על הכתוב נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה: הה"ד תורת ה' תמימה משיבת נפש ירצה אף שהיתה התורה יכולה להתקיים ביחידי סגולה אשר היה להם כח לסבול דבר הש"ת. מ"מ היה הענין התנגדות לעצמות ענין התורה שהיא נותנת חיים וכל דרכיה דרכי נועם ונתיבותיה שלום שיסובב בגללה איזה כליון. והמליצה הזאת שמו בפי התורה שהיא בעצמה בקשה רחמים: למלך שדיבר כנגד בנו טעם המשל לומר כמו שהמלך לא עשה בכונה דבר שיחרד בנו בדברו אתו. כי אם משום שלא הסכין בנו להתראות לפניו תמיד לכן מעצמו נרעד ונבעת מפני מוראו וכבודו בדברו אתו. כן היה הענין כאשר בא הקב"ה להתראות עם בניו וליתן להם תורה. לא היה מהאפשרות בענין אחר שלא יקבלו ישראל מראש רתת ורעש מאימת קול הדיבור. ואח"כ המתיק להם הדיבור מעט מעט עד שהוכנו והשיגו כח לקבל ולשמוע דבר הש"ת: התחילו המלאכים מגפפים כו' אמרו בנמשל שהמלאכים גפפו ונשקו אותם לא כמו שאמרו במשל על המלך בעצמו. משום דאין דרך כבוד לומר כן על הקב"ה כמו במשל. וענין הגפוף והנשוק הוא שנתקרבו להחזיקן ולהעמידן על שלמותן ובריאותן. ואפשר שמוסב על משה ואהרן שמכנים מלאכים עד"ה (במדבר כ) וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ועד"ה (מלאכי ב) שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך וגו'. והיינו שמשה ואהרן החזיקו אותם בדברי פיוסין וכ"ש (שמות כ) וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק ויאמר משה אל העם אל תיראו וגו': והתחיל מפתה אותן עד שחזרו נשמתן הוי

חכו

זכיות הדא הוא דכתיב (תהלים מה) מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כל הבגידות שבגדתה בי הרי הן כמור ואהלות לפני. תנו בן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו רבי חנינא ור׳ יוחנן תרויהון אמרין בן מ״ח שנה הכיר אברהם את בוראו ר״ש בן לקיש אמר בן שלש שנים היה שנא׳ (בראשית כו) עקב אשר שמע אברהם בקולי מנין עקב • א״ר לוי כד אתא מיתלי עקבא מן ארעא • א״ר שמואל בר נחמן בשלשה מקומות נתוכח הקב״ה עם ישראל ושמחו אומות העולם שמחה גדולה • ולבסוף יצאו בבושת פנים • בשעה שאמר להם הנביא (ישעיה א) לכו נא ונוכחה יאמר ה׳ שמחו אומות העולם אמרו היאך הן יכולין להתוכח עם בוראן ומי יוכל לווכח עם בוראו עכשיו הוא מכלה אותם מן העולם • כיון שראה הקב״ה שאומות העולם שמחים הפכה להם לטובה שנא׳ (שם) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו אם יאדימו כתולע כצמר יהיו תמהו אומות העולם ואמרו זו תשובה וזו תוכחה לא אתא אלא להתפוגגה עם בנוי • ובשעה שאמר הקב״ה (מיכה ו) שמעו הרים את ריב ה׳ והאיתנים מוסדי ארץ וגו׳ ועם ישראל יתוכח שמחו אומות העולם אמרו היאך הן יכולין להתווכח עם בוראן ומי יוכל לווכח עם בוראו עכשיו הוא מכלה אותם מן העולם כיון שראה הקב״ה שמחתן של אומות העולם הפכה להם לטובה הה״ד (שם) עמי מה עשיתי לך ומה הלאיתיך ענה בי עמי זכר נא מה יעץ וגו׳ תמהו האומות ואמרו היאך הוא זה לא אתא אלא להתפוגגה עם בנוי • ובשעה שאמר הנביא (הושע יב) וריב לה׳ עם יהודה ולפקוד על יעקב וגו׳ שמחו אומות העולם אמרו היאך הן יכולין לעמוד בפני בוראן ומי יכול לריב עם בוראו עכשיו הוא מכלה אותם מן העולם כיון שראה הקב״ה שמחתן של אומות העולם הפך להם לטובה שנאמר (שם) בבטן עקב את אחיו וגו׳ • א״ר יודן לאשה אלמנה שהיתה קובלת על בנה לדיין כיון רחמאת דיינא דהוא דאין בנור ובזפת בדינין ומגלבין אמרה אין אנא מודיע ליה לדיינא סורחנין דברי קטיל ליה כיון דאחסל אמר לה איינוי בריך אמר לה מה סרח עליך הדין בריך. אמרה ליה מרי כד הוא במעיי הוה בעט בי אמר לה לאו דינא הוא. הה״ד בבטן עקב את אחיו • ר׳ אלעזר ב״ר סימון אמר אלוהו של יעקב אבינו חלק לו כבוד •

חכו

באור כנפי יונה

כל הבגידות שבגדת בי כו׳ נדלא אמר כל בגדיך אלא בגדותיך דרש לשון בגידה. ובבמדבר רבה פ׳ יו״ד מסיימים קציעות כל בגדותיך בזמן שהן קציעות ואומר עליהם הוא יחיה עכ״ל. יפרשו קציעות לשון קטיעה והפסקה כלומר אימתי הן מור ואהלות בזמן שהן קציעות היינו בזמן שהן מקוטעין ומופסקין כל בגדותיך מלעשות עוד להבא והיינו שהוא תוהא על הראשונות. ועל זה הביאו ראיה שיהיו העבירות לזכות שנאמר ואומר עליהם יחיה. והוא ביחזקאל (ל״ג י״ט) שנאמר ובשוב רשע מרשעתו ועשה משפט וצדקה עליהם הוא יחיה. ויפרשו שעליהם מוסב ג״כ על רשעתו אשר עשה כלומר שיוסיפו לו עוד זכות. והוא משום כיון שהורגל בעשיית הרעות והשתקע בם עד שנעשה לו כטבע שניה ואח״כ כבש את יצרו הרע וגבר עליו לבלי יהיה נמשך אחריו עוד. הוא ענין מעולה ומשובח יותר מכפי טבע הענין של צדיק גמור אשר לא הורגל על זה ולא טעם טעם חטא מעולם. שעשיית הטוב הוא לו כטבע שניה ומהנקל לו בכל ענין שבא לידו לנטות אל הטוב. ועיין בח״ה פרק ח׳ משער התשובה שזה לא נאמר כי אם שחטא במצות ל״ת שאין בה כרת והורגל בה. אבל השב מעבירות גדולות שעשה כמו בחלול השם ושבועת שקר והדומה לזה מן הגדולות יסורין ממרקין ומיתה מכפרת כ״ש אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון ונאמר ופקדתי בשבט פשעם ובנגעים עונם ובענין הזה הצדיק יש לו יתרון על השב. ועיין בעקרים פרק כ״ה למאמר ד׳ הטעם על מה שאמר ר״ל שהשב מיראה נעשו לו זדונות כשגגות ומי ששב מאהבה כו׳ ועיין בעקידה מה שבאר על הכתוב לא טוב היות האדם לבדו וגו׳: **תנו בן כמה שנים הכיר אברהם את בוראו** הביאו זה לכאן שמה שאמר ר״י בן מ״ח שנה הכיר הוא כפי שטתו דלעיל מור ואהלות כל בגדותיך כו׳. וכן לאברהם נחשב לו לזכות ג״כ כל מה שעשה קודם שהכיר את בוראו. משום שכבש את טבעו וגבר עליו ועל טבע העם אשר נולד שם מלמשוך אחריהם באמונתם: **בן מ״ח שנה הכיר וגו׳** אולי דעתו משום שראה משפט דור הפלגה אז החל לפנות לו דרך אחר. כי אז היה כבן מ״ח שנה שענין הפלגה היה בסוף ימי פלג כדאי׳ בס״ע: **מנין עקב** שקע״ה שנים היו שנותיו ומנין עקב הלך בדרכי ה׳ א״כ בן ג׳ שנים הכיר את בוראו והכונה שהיה צדיק גמור מתחילתו: **מן ארעא** יפרש עקב ע״ש המליצה מעת שהגביה עקבו מעל הארץ ללכת בעצמו. ודרש זה משום שלא נאמר בגלל או בעבור ששמע אברהם בקולי. וע״ד שדרשו והיה עקב תשמעון את המצות קלות שאדם דש בעקביו תשמעון: **בג׳ מקומות כו׳** הביאו זאת לדרוש אנו ממתקים על מה שהתחיל בתוכחה וסיים בפיוסים ונהפך לממתקים: **יצאו בבושת פנים** משום שראו שטעו מה שחשבו שהתוכחה תכליתה להפרע מישראל על מעשיהם. ודרשו זה משום שהפסוקים האלו לכו נא ונוכחה וגו׳ וכן וריב לה׳ עם יהודה וגו׳ וכן שמעו הרים את ריב ה׳ וגו׳. משמע שהויכוח יהיה בפני האומות וכמדבר אל שרי האומות שמכונים בשם הרים שיבואו וישמעו את הויכוח. ולסוף דיבר על ישראל דברי פיוסין והתנצלות: **להתפוגגה כו׳** ענין עונג ושעשוע. אולם מ״מ אי אפשר לומר שמאמרם כפשוטו האמת הלא התחלת דברי התוכחה ואחרית דברי הפיוסים היו בדבור אחת נבואה ומתי שמחו העו״ג ומתי יצאו בבושת פנים. שנית כיון שראו העו״ג פעם אחת ושתים שהויכוח נהפך לטובה איך שמחו בשלישית. שלישית מדוע הפך הקב״ה לטובה מפאת שמחת האומות זה אינו טעם מספיק להתהפכה. לזה נראה שאמרו זאת חז״ל ע״ד הנחות להראות אהבת ה׳ על ישראל. שאף בעת שיבוא לדבר קשות ולערוך ריב עם ישראל ברוגז רחם יזכור ומדבר אתם דברי רצוי ופיוס. ואם היו האומות שומעים כן היו תמהים ויצאו בבושת פנים: **בבטן עקב את אחיו כו׳** והכונה על הפיוסין שנא׳ שם אחר זה ובאוני שרה את אלהים וגו׳: **קובלת על בנה** צועקת הרבים לצעק יצעק מקבל יקבול: **דדאין דינין בנור ובזפת ומגלבין** כצ״ל. מגלבין רצועות שתרגם ומתג לחמור (משלי כו) ומגלבא לחמרא: **כיון דאחסל** שסיים. ויתום הכסף (בראשית מז) תרגימו וחסיל והוא לשון מקרא ג״כ יחסלנו הארבה (דברים כח): **איינו בריך** כמו היינו בריך כלומר הזה הוא בריך: **במעי בעט בי** בעודו היותו בבטן סרח בי: **לאו דינא הוא** אין בזה דין ומשפט: **הה״ד בבטן עקב את אחיו** כלומר בזה עולה יפה מה שהזכיר אצל תוכחת יהודה שבבטן עקב את אחיו. וטעם ונוכך המשל ומאשה

אלמנה

כ' (שם יד) ויבן שאול מזבח לה' אותו החל לבנות וגו' והלא כמה מזבחות בנו ראשונים נח בנה מזבח אברהם בנה מזבח יצחק בנה מזבח יעקב בנה מזבח משה בנה מזבח יהושע בנה מזבח ואת אמרת אותו החל לבנות אלא אותו החל להיותו ראש למלכים. א"ר יודן לפי שנתן נפשו על הדבר הזה העלה עליו הכתוב כאילו אותו החל לבנות מזבח לה'. ר"ש בר' יוסי בר לקוניא לפי שבעוה"ז אדם בונה בנין ואחר מכלה אותו אדם נוטע נטיעה ואחר יאכל אותה אבל לעתיד לבא מה כתיב (ישעיה סה) לא יבנו ואחר ישב לא יטעו ואחר יאכל וגו' לא יגעו לריק ולא ילדו לבהלה כי זרע ברוכי ה' המה וגו' וכ' (שם סא) ונודע בגוים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים כל רואיהם יכירום כי הם זרע ברך ה': פסוק טז חכו ממתקים כתיב (עמוס ה) כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו יש לך חיך גדול מתוק מזה. כתיב (יחזקאל לג) חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו' יש לך חיך גדול מתוק מזה. (שם יח) כי לא אחפוץ במות המת נאם ה' אלהים והשיבו וחיו יש לך חיך גדול מתוק מזה. (שם) ובשוב רשע מרשעתו ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה יש לך חיך גדול מתוק מזה. אמר ריש לקיש ובלבד בתוהא על הראשונות. הא כיצד תני ר"ש בן יוחאי הרי שהיה אדם רשע גמור כל ימיו ובסוף נעשה צדיק עליו הכתוב אומר (שם לג) ורשעת הרשע לא יכשל בה ביום שובו מרשעו וגו'. א"ר יוחנן ולא עוד אלא שכל עבירות שעשה הקב"ה מונה אותן לו זכיות

באור כנפי יונה

ברחם הענין (י"ג י"ט) וחרש לא ימצא בכל א"י כי אמר פלשתים פן יעשו העברים חרב או חנית וגו'. ועל זה אמרו כתיב וחרש לא ימצא ואת אמרת ותמצא לשאול וגו' ומי המציאה לו. שלא היה חרש בכל א"י להוציא כלי למשיחו. ואין לומר שהיה נמצא לשאול מכבר היה להכתוב לומר ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם כי אם לשאול וליונתן בנו: **מלאך המציאה לו** כלומר שהיה גם ועפ"י סבות טבעיות: **הקב"ה המציאה לו** כלומר בנס גמור: **אלא אותו החל להיותו ראש למלכים** כיוצא מה שאמר הכתוב אותו החל משום שהוא היה הראשון למלכים שבנה מזבח. ודבר הכתוב בשבחו שלא התעלל בעבודת ה' ולא התגאה במלכותו עד"ה (דברים יז) לבלתי רום לבבו מאחיו ולבלתי סור מן המצוה: **לפי שנתן נפשו כו'** ר' יודן נותן טעם אחר לפיכך כתיב אותו החל לפי שנתן נפשו על הדבר כו' ובבמדבר רבה פ' יו"ד איתא לפי שנתן נפשו על הדבר של שחיטה שהוא צורך מזבח לפיכך העלה הכתוב עליו כאלו אותו החל לבנות מזבח: **לפי שבעה"ז כו'** המאמר הזה אין לו שום יחוס לכאן אלא שסיימו בדבר זה משום שהעתיקו פה הענין כמו שהוא בויקרא רבה פ' כ"ה. ושם השלימו הפרשה בזה הענין משום שראש הפרשה מתחיל שם וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וגו'. ולא נתקיימו בידם וכמו שנתקללו כרם תטע ולא תחללנו לזה סיימו שם בדבר טוב שלעתיד לא יהיה כן: **ונודע בגוים זרעם וגו'** משום בסוף הכתוב מלא יבנו שייך לענין הנ"ל הוא כי זרע ברוכי ה' המה הביאו נ"כ הכתוב ונודע בגוים זרעם וגו' שמסיים ג"כ כי הם זרע ברך ה' והדרשה על מראהו כלבנון בחור כארזים המלא בגמא רבה פרשה יו"ד: **חכו ממתקים** עיין בגמא שם: **יש לך חיך גדול מתוק מזה** שמדקדק מהם בפיוסים שיפקחו עיניהם ויבדלו בעונתם ומיען להוציא שידרוש אותו ויהיה לא כדרך בו"ד שמבקש להנקם מהחוטא כנגדו: **אם אחפוץ וגו' כתיב כי לא אחפוץ כו'** מה שכפלו להביא מאם אחפוץ וגו' ומכי לא אחפוץ וגו' רחוק ליתן טעם לזה כי מה יוסיף הפסוק האחרון המתקה על הפסוק הראשון ועוד למה לא הביאו כסדרן להקדים את הכתוב כי לא אחפוץ וגו' שמוקדם מהכתוב חי אני וגו' ולולא דמסתפינא הייתי אומר בטעות סופר יש כאן וצ"ל פסוק אחר במספר הד' כתובים שהביאו כאן. והוא פסוק שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם (ירמיה ג כב) וכן הוא סדרן. כתיב שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם. וכתיב כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו. וכתיב חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו'. וכתיב בשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה הוא את נפשו יחיה. ומכוונים הארבעה כתובים אלו כנגד ד' מיני עבירות. היינו כנגד שעבר על מצות עשה שאין בו כרת ושעשה תשובה אינו זז משם עד שמוחלין לו נאמר שובו בנים שובבים ארפא משובותיכם. כדאיתא ביומא פרק ו' והובא ברמב"ם הלכות תשובה פרק א' סימן ד' ובמכילתא פ' יתרו פ' ז'. עבר על מצות לא תעשה שאין בה כרת ולא מיתת ב"ד ועשה תשובה תשובה תולה ויוהכ"פ מכפר. ועל זה יתכן לומר שהביאו הכתוב מעמוס כי כה אמר ה' לבית ישראל דרשוני וחיו. והוא ע"ד שדרשו על דרשו את ה' בהמצאו אלו עשרת ימים שבין ר"ה ליוה"כ. עבר על כריתות ומיתת ב"ד ועשה תשובה תשובה ויוהכ"פ תולין ויסורין הבאים עליו גומרין לו הכפרה. ועל זה הביאו הכתוב מיחזקאל חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו'. דהכתוב מדבר שם מיסורין וכמו שנאמר בפסוק הקודם לזה כן אמרתם לאמור כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה. ועל זה השיב להם אמור להם חי אני נאם ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע וגו'. והיסורין באו למרק עונותיהם לא לכלותם. והרביעי הוא המחלל את השם שאע"פ שעשה תשובה והגיע יום הכפורים והוא עומד בתשובתו ובאו עליו יסורין אינו מתכפר לו כפרה גמורה עד שימות. אלא תשובה ויוה"כ ויסורין שלשתן תולין ומיתה מכפרת. ועל זה יתכן לומר שהביאו הכתוב מיחזקאל ובשוב רשע מרשעתו וגו' הוא את נפשו יחיה. כלומר שמחיה את נפשו לעולם הבא. לכן לא נאמר כאן ולא ימות כי מיתה היא הכרחית עליו. ומתיקות החיך הוא שאף שעשה כל אלה לא ידח ממנו נדח. כן נראה לי. והכתוב שבא בפנים מיחזקאל (י"ח ל"ב) כי לא אחפוץ במות המת וגו' הוא מיותר ונתחלפו הכתובים בטעות: **אמר ריש לקיש ובלבד בתוהא על הראשונות** הגירסא בכאן ובגמא רבה פ' יו"ד הוא משובש וכך צריך להיות (תני רשב"י הרי שהיה אדם צדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה אבד זה כל מה שעשה כל ימיו. מה טעם כתיב (יחזקאל יח כד) ובשוב צדיק מצדקתו ועשה עול וגו' כל צדקותיו אשר עשה לא תזכרנה במעלו אשר מעל וגו'. אמר ר"ל ובלבד בתוהא על הראשונות. הרי שהיה אדם רשע גמור כל ימיו ובסוף עשה תשובה הקב"ה מקבלו מה טעם כתיב ובשוב רשע מרשעתו אשר עשה ויעש משפט וצדקה וגו' (שם יח כז) א"ר יוחנן ולא עוד אלא שכל העבירות שעשה הן נחשבין כזכיות מה טעם כתיב מור ואהלות כו') כן הוא בירושלמי דפאה פרק א' סימן כ"ד ובקידושין דף מ'. שעל מה שאמר רשב"י אפי' בצדיק גמור כל ימיו ומרד באחרונה אבד את הראשונות הקשו שם ונהוי כמחצה עונות וכמחצה זכיות. על זה אמר ריש לקיש בתוהא על הראשונות. ועיין שם פירש"י ז"ל: **א"ר יוחנן ולא עוד כו'** כלומר רשע שעשה תשובה לא לבד שלא יכשל בהן ולא יהיה לו למזכרת עון אבל הן נעשין לו כזכיות. ובפרק יוה"כ איתא אמר רשב"ל גדולה תשובה שזדונות נעשה לו כשגגות. ופריך הש"ס על זה ומשני לא קשיא כאן מאהבה כאן מיראה:

בל

נדרשות לפניהם ולאחריהם. לפניהם מניין שנ' (ויקרא יט) ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע מה כתיב בתריה וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וכי מה ענין זה לזה אלא משהוא מנכש הוא אזל ומתעביר בר בייתיה ומתוך שהוא נכנס ויוצא לתוך ביתו הוא נחשד על שפחתו אמר לא חטאת אני חייב ולא אשם אני חייב חטאת אני מביא אשם אני מביא. רבי יודן אמר בשם ר' לוי אלו שנוהגין היתר בשפחות בעוה"ז עתידים הן להתלות בקדקדי ראשיהן לעתיד לבא הה"ד (תהלים סח) אך אלהים ימחץ ראש אויביו קדקד שער מתהלך באשמיו. מהו מתהלך באשמיו. עמיה חובוי אמר יזיל האי גברא בחובוי. ונדרשות לאחריהן ביצד. דכתיב (ויקרא יט) שלש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל מה כתיב בתריה לא תאכלו על הדם לא תנחשו וגו'. אמר הקב"ה לערלה אתה ממתין שלש שנים ולאשתך אי אתה ממתין עד שהיא מטהרת מנדתה לערלה אתה ממתין שלש שנים ולבהמתך אי אתה ממתין שיתמצה דמה. ומי קיים מצות הדם שאול התחיל לקיים מצות הדם הה"ד (שמואל א יד) ויגידו לשאול לאמור הנה העם חוטאים לה' לאכל על הדם ויאמר שאול פצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיו ושחטתם בזה ואכלתם. מהו בזה. רבנן אמרין סכין בר ארבע עשרה הראה להם הכי"ת תרתי זיי"ן שבעה ה"א חמשה הרי ארבעה עשר אמר להם כסדר הזה היו שוחטין ואוכלים. ואימתי פרע לו הקב"ה במלחמת פלשתים דכתיב (שם יג) והיה ביום מלחמת ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם אשר את שאול ואת יונתן ותמצא לשאול וגו'. ולא נמצא ואת אמרת ותמצא ומי המציאה לו. רבי חגי בשם רבי יצחק מלאך המציאה לו. ורבנן אמרי הקב"ה המציאה לו.

כתיב

באור כנפי יונה

כן הפלשיות מתפשטים לכאן ולכאן והם היסוד לבנין העולם: ולמה הם דומות לעמוד זה כו' וקופלורוסיא מלמעלן אשר כאן דרשה אחרת מה שאיתא בשה"ש רבה פ' ה' שנדרש שם שוקיו עמודי שש על התורה ועל זה אמר בשם בר קפרא שמה שנמשלו ד"ת לעמודים מה העמודים הללו יש להם קפליות מלמעלן כו': לפניהם מנין שנאמר כי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל מה כתיב לפניהם ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע. וכי מה ענין זה לזה אלא משהוא מנכש עמיה הוא אזיל ומתעביד בר בייתיה כו' כצ"ל. וכן איתא בויקרא רבה פ' כ"ה ובבמדבר רבה פ' יוד: ומתעביד בר בייתיה כו' הוא נחשד על שפחתו כו' כלומר ע"י שהפועל עושה אצל בעל הבית מלאכת ניכוש ועידור בנטיעותיו נעשה בביתו כבן בית. ולפי שהוא רגיל מאוד בביתו ומצאת שהוא ושפחות בעל הבית רגילין יחד בעבודה נעשה לבו גס בהן ונחשד עליהן. ולפי שזה מביא לזה לכן נסמכה פ' נטיעה לפ' של שכבת איש את אשה. ולא חטאת אני חייב כו' כלומר שהוא מקיל עצמו בזה ואומר מה בכך אם אעשה זאת. שלא אין על העבירה הזאת כי אם חיוב חטאת ואשם והביא אשם שפחה חרופה ואתכפר. ובאמת אינו מועיל זה באומר אחטא ואשוב. אלא אם עשה בשוגג ולא הנהיג היתר תמיד. ולכן הביאו מר' יודן את גודל העונש אשר יענשו על זה לעתיד אלו הנוהגין היתר בשפחות. ועיין במדבר רבה פ' יו"ד מה שאמרו וכפי שאדם פירש את עצמו כו': להתלות בקדקדי ראשיהן המליצו העונש בתליית הקדקד משום שחיוב אשר העריות הוא בהערה לבד. כדאיתא בפרק הבא על יבמתו וכריתות פרק ב' משנה ד'. וחיוב עבירה זו בשכבת זרע וכ"ש ואיש כי ישכב את אשה שכבת זרע והיא שפחה נחרפת וגו'. לכן המליצו שהוא נתלה בקדקדו מדה כנגד מדה. שקדקד האדם הוא מקום מקור להגרת הזרע שרוב חומר הזרע הוא מהמוח ויורד ע"י העורקים שאחורי האזנים למטה. וכמו שמצינו בנענשו כמו כן העם אשר זנו עם בנות מואב כ"ש קח את כל ראשי העם והוקע אותם וגו': אך אלהים ימחץ ראש אויביו וגו' מתהלך באשמיו אשר אחזו את מליצת הכתוב הזה לענין שפחה חרופה משום דכתיב באשמיו ולא בחטאיו שמכו על המיקל עצמו בענין שפחה חרופה שמביא אשם עליה. ויפרשו הכתוב אך אלהים ימחץ ראש וקדקוד של אותו האיש ההולך בבטחון מהקרבת אשמיו היינו שמקיל עצמו בחטאיו ואומר לכפר עונו בקרבן אשם: מהוא מתהלך באשמיו שהיה להכתוב לאמר הולך באשמיו: כל עמא אמרין יזיל האי גברא בחובוי כצ"ל וכן הוא בויקרא רבה פ' ט' נ"ה כ"ה. וכוונתם מדכתיב מתהלך משמע כמו שהולך ע"י אחרים היינו שהוא מקולל ומרוחק מהבריות שכל העולם אומרים עליו שילך האיש שהוא מן העולם בחטאו ועד"ה (ישעיה כ"ב) אם יכופר העון הזה לכם עד תמותון: ג' שנים יהיה לכם ערלים כו' הוא סוף הכתוב של ונטעתם כל עץ מאכל: לערלה אתה ממתין כו' ממה שסמך הכתוב ללמד ענין נדה מאמירת הערלה משמע מזה דבערלה אין אדם מקיל עצמו. והטעם הוא דלא חשש הכתוב שיזיד איש לבוא ולעבור על איסור ערלה משום דאין יצרו תוקפו על זה כמו שיצרו מסיתו לעבור על ענין נדה דעריות נפשו של אדם מתאוה ומחמדתן. וגם לאכול מהבהמה קודם שיתמלא דמה מתאוה נפש האדם: ולאשתך אי אתה ממתין כו' דרשו לא תאכלו על הדם שהוא כנוי ג"כ לאשתו נדה ממשל הכתוב (משלי ל') כן דרך אשה מנאפת אכלה ומחתה פיה וגו': שיתמצה דמה לבין וימץ טל (שופטים ו') ויפרשו לא תאכל על הדם לענין נדה וגם שלא יאכלו קודם מצוי הדם. ועיין בכילה כ"ה ע"ב בענין נטיעה מקטע רגליהון דקלביא ודבועלי נדות. ועיין שם ג"כ בא"ה הטעם שסמך הכתוב ללמוד נדה מנטיעה: ויגידו לשאול כו' הביאו מזה ראיה כי לא תאכלו על הדם פירושו טרם שיתמצה הדם. כי לאכול על הדם הנאמר אצל שאול לא יסבול פירוש אחר כי אם מפני שהיו רעבים לא היו ממתינים עד שיתמצה הדם: מהוא בזה כו' דרך אגב יפרשו ג"כ מהוא בזה הנאמר בשם גם מה שכתוב שם אותו הלל וכמו שיבוא בסמוך: סכין בר י"ד כו' אף מי שהוא שוחט בהולכה והבאה בסכין כל שהוא סגי. אכן משום שלפעמים שוחט אדם בהולכה או הובאה להוד לכן יותר טוב שיהא בסכין מלא צואר חוץ לצואר כדאיתא בפרק השוחט: כסדר הזה כו' משום שנתעורר להזהירם שלא יאכלו על הדם הזהירם ג"כ בזה: ואימתי פרע לו הקב"ה במלחמת פלשתים כו' ותמצא לשאול כו' ועם במציאת החרב והחנית בידי שאול היה קודם מעשה האזהרה לעם. מ"מ מוכח מדהזהיר לעם שבודאי הוא בעצמו היה נזהר בזה כבר קודם זה: ולא נמצא ואת אמרת ותמצא כו' כפי הגירסא הזאת שבפנים אינו מובן תמיהתם אלא מה שנאמר ותמצא לשאול וליונתן בנו אינו סותר למה שנאמר ולא נמצא חרב וחנית ביד כל העם. שאינו רחוק עם שלא היה נמצא ביד כל העם עכ"ז יתכן שימצא ביד המלך ובנו. לזה נראה שצ"ל (כתיב וחרש לא ימצא בכל ארץ ישראל וגו' ואת אמרת ותמצא לשאול וליונתן בנו ומי המציאה לו) וכוונתם שנאמר שם מקודם

בראש

הלב מכאן והכרעים מכאן והוא בתוך. כך תורת כהנים שני ספרים מכאן ושנים מכאן והוא באמצע· עשת שן· מה עשת זה את עושה ממנה כמה יתדות. כמה רמחים· כך תורת כהנים יש בה כמה מצות. כמה דקדוקין. כמה קלים וחמורים· כמה פיגולים· כמה נותרות כתובים בתורת כהנים· מעולפת ספירים. מעולפת כחן של בני אדם שהיא קשה כספיר הזה. ר' יודן ור' פנחס· ר' יודן אמר אי תימר שהספיר הזה רך הוא בא וראה מעשה שהיה בארם א' שהביא ספיר א' ברומי למכרו אמר הלוקח ע"מ לבדוק אותו נבחין אותו לשבור ממנו התיכה קטנה. נתנו על הסדן· התחיל מכה עליו בפטיש. נבקע הסדן ונחלק הפטיש והספיר במקומו ולא חסר· הה"ד מעולפת ספירים· א"ר אבא בר ממל אם נתעלף אדם בדברי תורה והלכה סוף שנעשה בהם ספיר· ורבנן אמרין כל מי שנעשה קסם בדברי תורה סוף שהוא נעשה בהם כמלך הה"ד (משלי יו) קסם על שפתי מלך· ר' אלעזר ב"ר שמעון אתון חמריא גבי אבוי למיזבן עיבור מן קרייתא המונייא. יתיב גבי תנורא אמיה נסחא והוא אכיל אמיה נסחא והוא אכיל עד דאכיל כל אצוותא אמרין ווי חיווא בישא שריא במיעוי דהדין דומה שזה מביא רעבון לעולם. שמע קילהון מדנפקון למיזבן טעניהון נסב חמריהון ואסיקין לאגרא אתון תבעון חמריהון ולא אשכחון יתהון תלון עיניהון וחמון יתהון יהיבין באגרא. אזלון גבי אבוי תניין ליה עובדא אמר לון דלמא מילא בישא אשמעתוניה אמרין ליה לא מרי אלא כן וכן הוה עובדא אמר לון ולמה הכנסתם בו עין רעה וצרה איפשר דמן דרכון הוה אכיל או עליכון אינון מזוני לא ההוא דברייה ברא ליה מזוני· אעפ"כ איזלו ואמרון ליה מן שמי והוא מחית לכון· הנס האחרון היה קשה מן הראשון מן מסיק להון הוה מסיק להון חד חד מן נחית להון הוה מחית להון תרי תרי. וכיון שנתעסק בתורה אפי' טליתו לא היה יכול לסביל לקיים מה שנאמר מעולפת ספירים. בן בית א' היה לו לר"ג והיה למוד להיות נוטל קופה של ארבעים סאה ומוליכה אצל הנחתום א"ל כל הדין חילא טבא אית בך ולית את עסיק באורייתא· כיון שנתעסק בתורה התחיל להיות נוטל של שלשים של עשרים של שנים עשר של שמונה סאים כיון דגמר ספרא אפילו קופה של סאה לא היה יכול לסבול ואית דאמרי אפילו סבניה לא הוה יכול למיסבל אלא אחרנין מעברין ליה מעילווי דהוא לא היה יכול לקיים מה שנאמר מעולפת ספירים: פסוק ט' שוקיו עמודי שש. שוקיו זה העולם· עמודי שש· שהוא מיוסד לששה ימים דכתיב (שמות כ) כי ששת ימים עשה ה' וגו'. מיוסדים על אדני פז אלו פרשיותיה של תורה שנדרשות לפניהם ולאחריהם ולמה הם דומות לעמוד זה שיש לו בסיס מלמטן וקיפלורוסיא מלמעלן כך פרשיות התורה

נדרשות

באור כנפי יונה

כל הנחלים הולכים אל הים כו' הוא טעם מה שמכונה התלמוד בשם ים והוא שכמו שכל הנחלים הולכים ומתקבצים אל הים כן כל המשניות והתוספתות והברייתות וספרא וספרי ומכילתות כלולים הכל בתלמוד: **מעיו זו תורת כהנים כו'** לזה מעיו הוא כנוי לספר ת"כ מפני שכמו שעיקר המעים הוא הכרס והוא נתון בתוך שהלב מכאן והכרעים מכאן. כך ספר ת"כ שהוא מלא דינים נתון בתוך שני ספרים מכאן ושני ספרים מכאן: **עשת שן** הוא התיכה ברזל מלשון (יחזקאל כז) עשת ברזל: **מה עשת שן זה אתה עושה כו'** פי' לזה מכונה ת"כ בעשת שן מפני שכמו עשת שן זה יוצא לעשות ממנו כמה ענינים שונים וחזקים. כך מת"כ כמה ענינים שונים ועיקרי תורה כלולים בה ונדרש ממנה (ועיין בב"ר פ' ג) הכל בשאר החלקים אין בהם כ"כ רבוי דינים. ולכן ת"כ נותן באמצע מפני שהיא כעיקר התורה. וזה הוא לא כדעת מי שאמר דבס' במדבר יש בו ג' ספרי' דלפי דעת זה ספר במדבר שהוא הרביעי היה באמצע. ופליגתא דתנאי הוא בפרק כל כתבי ודרש שם רשב"נ הלכה שמודיה בשבעה אלו שבעה ספרי תורה: **מעולפת** מחשבת כאן מלשון (ישעיה נ"א) עולפו שכבו בראש כל חוצות: **מעולפת כחן של ב"א כו'** פי' התורה שמרומז בידיו גלילי זהב היא מחשבת כחן של ב"א כאלה אף שהם קשים וחזקים כספיר הזה: **ר' יודן ור' פנחס אמרו אי תימר כו'** כצ"ל מאמר של ר' פנחס הכהן. וכ"מ לא בהיכלי רבתי פסוק זכו נזיריה כו' ספיר גזרתם: **לבדוק אותו** לא לקח עד שהרבינו לבדוק אם הוא קשה כ"כ עד שלא נוכל לשבור ממנו אפי' התיכה קטנה: **סדן** הדן תרגומו הדל: **אם נתעלף אדם בד"ת כו'** ויפרש מעולפת ספירים כלומר אף שבתחלה התורה מתשת כחו עכ"ז לבסוף יתחזק ויאיר כספיר· **כל מי שנעשה קסם בד"ת כו'** הביאו זה דקך הגב והכונה כל מי שבתחלה בתחלה כקוסם בתורה היינו שיודע והינו יודע שהר. **סוף שהוא נעשה בהם כמלך** וסוף הכתוב במשפט לא ימעל פיו כלומר שכל דבריו נכונים ולא יכשל ויטעה במשפט אבל יתרון. כך התלמודי הזה עם שבתחלה היה נדמה כקוסם לבסוף נעשה כמלך להורות הוראות נכונים ואמיתים. ואמנם הכתוב הזה על דך מליצה בעלמא וע"ד בי מלכים ימלוכו. כי באמת פירוש הכתוב קסם על שפתי מלך כלומר אף שלא נודע לנו טעם גזרותיו בכל זאת נדע נאמנה כי כולם נכוחים ובמשפט לא ימעל פיו. **ר"א בר"ש שמעון כו'** הביאו מאמר ראיה איך התורה מתשת כחו של אדם: **יתיב גבי תנורא** כ"א בר' שמעון: **אימיה נסחא כו'** אמו היתה רודה הפת מהתנור והוא לשון מקרא (תהלות נ"ב) יחתך ויסחך שהוא לשון הסרה והעתק: **כל אצותא** כל העיסה תרגום עריסותיכם (במדבר ט"ו) אצוותכון: **חיווא בישה כו'** נחש רע שורה במעיו של זה: **למזבן טעניהון** ליקח התבואה בישאו על חמוריהם: **תניין ליה עובדא** ספרו לר"ש מה שעשה להם בנו: **מילא בישא אשמעתינהו** שמא הכעסתם אותו בדבר רע: **ההוא דברייה ברא לו מזונו** מי שברא אותו ברא וגם הכין לו מזונותיו: **הנס האחרון כו'** כלומר נפלאות כחו באחרונה מה שהוריד אותם: **מעולפת ספירים** מחשבת כח הפי' מי שהי' כחו חזק כספיר: **למוד** רגיל: **חילא טבא כו'** פי' כחך יפה וחזק כ"כ ואין אתה עוסק בה בתורה: **שלשים כו' עשרים כו'** כלומר כיון שעסק בתורה נתמעט כחו מעט מעט: **סבני** בגד דק· **אחרנין מעבירין ליה** כלומר אחרים היו מעבירין אותה מעליו כי הוא לא היה יכול לסובלה מרוב חלישותו: **שוקיו זה העולם** במדבר רבה פ' יוד יפרשו שוקיו לשון תשוקה היינו שנשתוקק הקב"ה לברוא את העולם ועיין ויקרא רבה פ' כ"ה: **אלו פרשיותיה של תורה** שהעולם עומד ומיוסד על אדני התורה שנקראת פז. **שנדרשות לפניהם ולאחריהם** פי' למה מכונים הפרשיות אדנים על זה אמרו שכמו שהאדנים האלו מתפשטין לכאן ולכאן כאדני המשכן שהיו יסודות למשכן

כן

בו מכל מיני בשמים. כך ת"ח צריך להיות מלא מקרא משנה ותלמוד הלכות ואגדות. כהונה ולויה ומלכות מיעקב. שפתותיו שושנים. זה תלמיד חכם הרגיל במשנתו. שפתותיו שושנים נוטפות מור. זה תלמיד שאינו רגיל במשנתו ששפתיו נוטפות מור אעפ"כ עובר הוא וחוזר ומברר תלמודו: פסוק יד ידיו גלילי זהב. ידיו אלו לוחות הברית. שנא' (שמות לב) והלוחות מעשה אלהים המה. גלילי זהב. אלו דברי תורה שנאמר (תהלות יט) הנחמדים מזהב ומפז. אמר רבי יהושע בר נחמיה מעשה נסים היו שהיו נגללין רבי מנחמא בשם רבי אבין אמר וחצובין מגלגל חמה היו. כיצד היו כתובין חמשה על לוח זה וחמשה על לוח זה. על שם שנאמר ידיו גלילי זהב. כדברי רב חנינא בן גמליאל הה"ד (דברים ד) ויכתבם על שני לוחות אבנים. ורבנן אמרי עשרה על לוח זה וי' על לוח זה. שנא' (שם) ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על שני לוחות אבנים. רבי שמעון בן יוחאי אמר עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה. שנא' ויכתבם על שני לוחות אבנים עשרים על לוח זה ועשרים על לוח זה. רבי סימאי אומר ארבעים על לוח זה וארבעים על לוח זה שנאמר (שמות לב) לוחות כתובים משני עבריהם מזה ומזה. טטרוגא. חנניה בן אחי ר' יהושע אמר בין כל דבור ודבור פרשותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובין. ר' יוחנן כד הוה פשיט קרייה והוה מטי בדין פסוקא ממולאים בתרשיש. הוה אמר יפה למדני בן אחי ר' יהושע מה גלים הללו בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים. כך בין כל דבור ודבור פרשיותיה ודקדוקיה של תורה היו כתובים. ממולאים בתרשיש. זה התלמוד שהוא כים הגדול. הדא דאת אמר תרשישה. הדא מה דאת אמר כל הנחלים הולכים אל הים. מעיו עשת שן. זו תורת כהנים. מה הברם הזה

הלב

באור כנפי יונה

ומגדל. והכונה שהת"ח דומים ג"כ למגדלות של מרקחים המלאים מכל מיני בשמים כמו כן הם מלאים מקרא משנה תלמוד: **כהונה ולויה כו'** כפי גרסת הספר אין לזה שום שייכות בכאן לזה נראה שכך צ"ל ד"א **מגדלות מרקחים מה מגדלות הרקח הזה יש בו כל מיני בשמים כך כהונה לויה ומלכות מיעקב** מקודם דרשו שמוסב על ת"ח ועכשיו דורשים שמוסב על כנסת ישראל עצמה. בעיניו כיונים וגו' לחיו וגו' מוסב ג"כ על כנסת ישראל היינו שהסנהדרין שיוצאת מאתה הם כיונים ת"ח שלה הם כערוגת הבושם. ואמר עוד הכתוב שכנסת ישראל דומה למגדלות מרקחים והכונה ע"ד שדרשו בשמות רבה פ' ל"ז וז"ל ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו' הה"ד (זכריה יוד) ממנו פנה ממנו יתד ממנו קשת מלחמה. בא וראה עו"ג כשהיו מבקשים להעמיד להם מלך היו מביאים מכל מקום ומעמידין עליהם. וכן הוא אומר וימלוך בלע וגו' ושם עירו דנהבה וימלוך יובב וגו' מבצרה. וכן זולתם אבל ישראל אינן כן מהם גדוליהם מהם מלכיהם מהם כהניהם כו' עכ"ל וכן הוא בחולין נ"ז. ולזה אמרו מגדלות מרקחים כלומר שהוא דומה למגדלות מרקחים שיש בהם כל מיני בשמים. כך כהונה לויה ומלכות מיעקב ולא צריכה לבקש ממקום אחר: **הרגיל במשנתו** ופי' שפתותיו שושנים היינו הת"ח של ישראל שעוסקים בתורה תמיד הם כשושנים כי מי שרגיל במשנתו כל דבר היוצא מפיו הם יפים ונודפים ריח כשושנים האלו: **שאינו רגיל במשנתו** אז כל דבר היוצא מפיו הם בלי טעם ולא מתקבלים לכל שומע: **עובר אעפ"ב יעבור ויחזור ויברר תלמודו** כצ"ל כלומר אף תלמיד כזה יהיה ג"כ משובח אם ירצה לשקוד עליה עד שיתברר אצלו תלמודו: **ידיו אלו לוחות הברית** המשיל הלוחות לידים משום שכמו שהידים הם שנים ובכל יד חמש אצבעות כך הלוחות היו שנים וחמש דברות על כל אחת: **שנאמר והלחות מעשי אלהים המה** ולפי זה פירוש ידיו גלילי זהב מעשי ידיו: **גלילי זהב אלו ד"ת כו'** ומכונים גלילים שהיו נגללין ככסף וזהב שחשובים כזהב: **מעשה נסים שהיו של סנפרינון והיו נגללין** כן מצאתי נוסחא וכונתו עם שהיו של סנפרינון שהוא אבן קשה מאוד עכ"ז היו נגללין: **וחצובין מגלגל חמה היו** כלומר שמציאותם טבעית לא מלאכותית כ"ש והלחות מעשה אלהים המה וכל הדברים הטבעים נקראו מעשה ה' כד"ה המה ראו מעשי ה' וכמו שכתב המורה פרק כ"ו לחלק א'. ומשום שכל הדברים הטבעים יהוו באמצעות השמש לזה אמרו שחצובים מגלגל החמה היו ועוד יש לומר

מה שייחסו לגלגל חמה היינו כמו שגלגל החמה מאירה לכל באי העולם ונותנת חיים להם במה שהיא פועלת בכל יבול הארץ וצמחי האדמה. כן ע"י הלוחות בא אור גדול לעולם עד"ה כי נר מצוה ותורה אור וגם עץ חיים היא למחזיקים בה: **ה' על לוח זה כו' שנאמר ידיו כו'** שלזה המשילם לידים שהם היו כדוגמת הידים וכנ"ל: **ויכתבם על שני לחות כו'** שהיו כתובים ומחולקים על שני לחות ה' על לוח זה וה' על לוח זה: **עשרת הדברים ויכתבם על שני לחות כו'** כונתם מדלא כתוב ויכתוב על שני לחות דהוה משמע שהיו מחולקים מקצת על זה ומקצת על זה. אלא כתיב ויכתבם על שני לחות אבנים משמע דהכתיבה מעשרת הדברים היו כפולים עשרה על זה ועשרה על זה ועיין בשמות רבה פ' מ"ז: **כ' על לוח זה כו'** טעמו שדורש ג"כ כרבנן מדכתיב עשרת הדברים ויכתבם וגו' דכל עשרת הדברים היו על לוח אחד וכן על השני. ומדכתיב עוד (שמות ל"ב) מזה ומזה הם כתובים משמע שעל כל לוח היה כתיב שני פעמים היינו עשרה למעלה וכן עשרה למטה השוכים זה כנגד זה: **ארבעים על לוח זה כו'** דעתו מדכתיב מזה ומזה הם כתובים דעל כל לוח היה כתוב שני פעמים וכדעת רשב"י לעיל ומדכתיב עוד כתובים משני עבריהם משמע שמכל צד היה נכתב כן וא"כ היו ארבעים בכל אחת: **טטרוגין** כצ"ל. והיא מלה מורכבת מן טטרא שפירושו ארבעה ומן גוני שפירושו זויות. ולפי זה משמע שדעתו שהיה נכתב בכל זוית המכה. א"כ מצד אחד עשרים וכן מצד השני היינו ארבעים לכל לוח. ועיין בירושלמי פרק ו' דשקלים סימן ט': **גלילי זהב חנניא בן אחי כו' בין כל דבור ודבור כו'** וכדאיתא בנשא רבה פ' י"ג בענין קרבן נתנאל וז"ל שם. ואתיא כההוא דאמר חנניה בן אחי ר' יהושע כו' גלילי זהב מה הגלים הללו בין גל גדול לגל גדול גלים קטנים. כך בין כל דבור ודבור פרשיותיה של תורה היו כתובין ודקדוקיה: **ר' יוחנן כו' והוה מטי בהדין פסוקא ידיו גלילי זהב הוה אמר יפה למדני כו'** כצ"ל: **ממולאים בתרשיש זה התלמוד שהוא כים הגדול** ופירוש הכתוב ידיו גלילי זהב ממולאים בתרשיש כלומר הלוחות שמכונים ידיו הם כגלים הללו שבין גל גדול לגל גדול גלים קטנים. כן בין כל דבור ודבור היו ממולאים כל עניני תורה שבע"פ הכלול בתלמוד המכונה תרשיש ומה שמכונה התלמוד בשם תרשיש משום שהוא גדול ורחב ומלא דינים שונים כים שהוא גדול ומלא מינים ממינים שונים: **תרשישה** ראיה שהים מכונה תרשיש:

כל

אלא זו בפני עצמה וזו בפני עצמה. שנאמר (ויקרא טו) איש איש כי יהיה זב מבשרו וגו' ואשה כי יזוב זוב דמה. א"ר שמעון בן לקיש תורה שנתן הקב"ה היתה עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה. היא אש וחצובה מאש והיא מוכללת באש ונתונה באש הה"ד (דברים לג) מימינו אש דת למו: פסוק יב עיניו כיונים. עיניו. אלו סנהדרין. שהם עינים לעדה שנא' (במדבר טו) והיה אם מעיני העדה. רמ"ח אברים יש בו באדם וכולן הולכין אחר העינים. כך ישראל אין יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהן. על אפיקי מים. שהם אפיקים על מימיה של תורה. דא"ר חמא בר עוקבא דברי תורה מגבירין הם לכל מי שהוא עוסק בם כל צרכן. רוחצות בחלב. אלו ההלכות שהן רוחצין אותם בשנים עד שעושים אותה נקיים כחלב. יושבות על מלאת. מלאתה של תורה. ד"א יושבות על מלאת על מלאתה של ירושלם המד"א (ישעיה א) מלאתי משפט. ר' פנחס בשם רבי הושעיא רבה ארבע מאות ושמנים בתי כנסיות היו בירושלים מנין מלאתי. א"ר תנחומא על מלאת. זה ממלא מקצת דבר וזה ממלא מקצת דבר. עד שתהא הלכה יוצאת כמין לבנון. דא"ר תנחומא זה מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאה כמין לחיים: פסוק יג לחיו כערוגת הבשם. א"ר ינאי ביומוי דזמניין תרתין חבורין והוינן נפקין ולעיין באורייתא בהדא אסטרין ולא כטעם שהיתה זו אומרת היתה זו אומרת. מגדלות מרקחים. א"ר תנחומא מה מגדלות הרקח הזה יש בו

באור כנפי יונה

וערבה לה' וגו' אין לומר שהביאו מזה לראיה דכעורב יוכל להתפרש לשון עריבות ומתיקות שמצינו בכתובים הרבה מזה כמו יערב עליו שיחי (תהלים קד) ושכבת וערבה שנתך (משלי ג) ועוד כאלה. אלא כוונת מה שהביאו מזה הכתוב לומר שגם ערב הונח על שמתיקות המצטרפות. היינו שאין הדבר מתוק בעצם ושוה לכל נפש. אלא שהיא חביבה ועריבה לפרטים מיוחדים מן המקבלים והוא מיוחד במקבל זולת מקבל. ועל שבאופן הזה יפול יחוס העריבות ג"כ על דבר מר אם שהדבר המר מסכים ביותר אל המקבל והוא נהנה מזה והראיה על זה מוערבה לה' מנחת יהודה שאם נאמר שהמנחה היא עריבה מצד עצמה וראויה א"כ לשתקובל הלא אין מצטרך להתפלל על כך. אבל בקשו שתערב לה' המנחה ע"כ מטעם שאינו ערב מצד עצמו. וכן כאן אם שנראין כעורין לבני אדם מ"מ הם ערבים לפני הקב"ה ולזה נאמר כעורב שהן כדבר הערב: **לא נאמרו שתיהן כאחד** שהיה די ומספיק לכתוב דיני זב וזבה כיחד והיה מקצר מאוד לפי שדינן שוה בטומאת מגען ומרכבן ומושבן וקרבנן. אלא מכיון שהן עריבות לפני הקב"ה כפל והרחיב בהן הדבור. אולם צ"ע הלא מצינו שחלוקים הם בדברים אחרים היינו שזב מטמא בראיות אפי' ראה ג' ראיות ביום אחד טמא ומביא קרבן. וזבה אינה מביאה קרבן עד שתראה בשלשה ימים זה אחר זה. וכן זכר מטמא בלובן ונקבה באודם: **באש שחורה** יפרש שחורות כעורב על ענין התורה שהיתה כתובה באש שחורה. ועיין מזה בירושלמי דשקלים פרק ו' ופ"ח דסוטה וברש"י פרק מקום שנהגו. ומה שאמר עורה של אש לבנה וכתובה באש שחורה אולי כוונתו שהנושא מכללות התורה הוא ענין דק רוחני זך ובהיר והיא כתובה ומעוטף מענינים פשוטים ודברים גשמיים. או שמוסב על השגת האדם בה שאינה זכה ובהירה אלא כמראה שחור על גבי לבן: **הוא אש** כו' השב ד' ענינים. אולי כוונתו בזה משום כי בכל מעשה וענין המלאת ד' ענינים חומר צורה פועל תכלית. והנה נגד חומר התורה אמר שהיא אש כלומר כי הוא ענין דק ורוחני זך ובהיר. ולענין הפועל שלה אמר וחצובה מאש כלומר שהיא אצולה מחכמתו ית' אשר הוא מכונה אש אוכלה. ונגד צורתה היינו התחלקותה לענינים פרטים אמר שהיא מוכללה באש היינו כי כל פרטי ענינה הן המה סודות עליונים וטעמי נורא וקדוש מאוד. ונגד התכלית אמר שהיא נתונה באש כלומר מי שמקבלה חלה עליו רוח קדוש ואור יקרות ועיין בדברים רבה פ' ג' בענין פסל לך וגו' הגירסא שם: **שהם עינים לעדה** עיין לעיל בפסוק עיניך יונים: **שהם אפיקים על מימיה של תורה** יפרשו אפיקי לשון חוזק כמו (איוב מ) עצמיו אפיקי נחושה (שם מ"א) גאוה אפיקי מגינים. ויפרשו על אפיקי מים שהם חזקים על ידי התורה המכונה מים וכמו שאמר ר' חמא ד"ת מגבירין כו': **נקיים כחלב** כדרך שדרשו בב"ר פ' נח על ולבן שנים מחלב כלומר שהן יושבין ושודרין ד"ת בשנים עד שמוציאין אותה נקיים כחלב כן כאן פי' רוחצות בחלב שהן רוחצין ומלבנים כל הלכה שתהא יוצאה ברורה ונקיה כדבר הנרחץ בחלב: **על מלאתה של תורה** היינו השלום ההלכה כלומר שיושבין כ"כ עד שמבררין ומשלימין כל הלכה והלכה. היינו להוציא דין לאמתו בלא ישאר בה עוד אחר זה שום שאלה וספק: **על מלאתה של ירושלים** כלומר שהיו יושבין ועוסקין בתורה ומורין ומלמדין לכל אדם אבל נגם אליהם לדין או לכל אדם אשר יבוא אליהם לשאול בדבר ה' כדי למלאות ירושלים תורה וצדק: **מנין מלאתי** ולפי זה פירוש יושבת על מלאת על עיר מלאה חכמים וסופרים נבוב שהיו מושיבין שם אנשים לעסוק בתורה ומשפט: **זה ממלא מקצת דבר** כו' כלומר זה משלים מקצת דבר במה שנותן טעם לזה וכן השני עד שהענין יוצא מבין כולם על צד השלמות הגמורה. ופי' על מלאת שהיו יושבין בחברת חכמים רבים באופן אשר היה הכן שאלה כל ענין וענין על צד השלמות: **כמין לבנון** אף שלא נזכר כאן לבנון הזכירו משום שדרשו כן לעיל על ונוזלים מן לבנון: **דאמר ר' תנחומא** כו' הביאו שר' תנחומא דרש כמו כן כמו שדרש כאן על הכתוב שבסמוך לחיו כערוגת הבושם: **זה מלחים** כו' דרש לחיו ע"ל הלחות לשון מלחים פי' מדבק. ויש הפרש בין דרש זה לדרשה הקודמת היינו זה ממלא כו'. שהמלוי והשלמה הוא הממלא איזה שורש או הקדמה או טעם הצריכה לברור ההלכה עד שיוצאת ההלכה ע"צ השלמות. ודבוק הוא להתיר הדברים הסותרים זה את זה לפי ההשקפה. היינו שע"י פלפולם יתירו הספקות והסתירות עד שמתאימות זו עם זו בלי שום סתירה ודעת ספק: **כמין לחיים** היינו שיתדבקו ויתחברו הענינים כמו שיושלם ויתקשר הדבור מחברות השינים. או פי' לחיים הם העצים שנוקבי העול מלשון ר' יהודה מעבר בלחיים (כלים פרק כ"א) והכונה כמו שלחיים אלו מדביקין את העול להיות אחד כן על ידי כולם נתחבר דבר אחד שלם: **ביומוי תמנין ותרתין חבורין הוי נן נפקין ולעין באורייתא** כו' כן גרס היפה קול ובעל אות אמת. ופירוש הדבר שאמר ר' ינאי שבימי הורפי היו שמונים ושנים חבורות של ת"ח. והוינן נפקין ועוסקין בתורה במקום הנקרא אסטרין והיו כולם מחולקות בסברות ובטעמי התורה. ולא כטעם שהיתה חבורה זו אומרת היתה זאת אומרת. ולפי זה יפרש לחיו כערוגת הבושם היינו האנשים המדברים ומפלפלים בתורה וחלוקים ונבדלים בטעמי ההלכות. עכ"ז כולם יפים ונעימים כמו ערוגת הבושם שנמצאים בו כמה וכמה מיני בשמים שונים וכולם מריחים וטובים: **מה מגדלות הרקח הזה** כו' מגדלות לשון היכה

ומגדל

אינו בטל לעולם. ר' יהושע בן קרחה אומר יו"ד שבשרי עלה ונשתטח לפני הקב"ה ואמר רבש"ע עקרתני משמה של צדקת זו אשת צדיק זה אברהם אבינו וקראת שמה שרה. אמר לו הקב"ה מתחלה היית בסופן של אותיות ובשם נקבה עכשיו אני נותנך בשמו של זכר ובראשן של אותיות בצדיק שבעולמים הה"ד (במדבר יג) ויקרא משה להושע בן נון יהושע. ר' אלעזר בר אבונה בשם רבי אחא לעשרים ושתה דורות היה אל"ף קורא תגר לפני הקב"ה רבש"ע נתתני בראש האותיות ולא בראת בי העולם אלא בבי"ת שנא' בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. אמר לו הקב"ה עולמי ומלואו לא נבראו אלא בזכות התורה שנא' (משלי ג) ה' בחכמה יסד ארץ. למחר אני נגלה ונותן התורה לישראל ואני נותנך בראשון של דברות. ובך אפתח תחלה שנאמר (שמות כ) אנכי ה' אלהיך. בר חטייא אמר למה נקרא שמו אל"ף שהוא מוסכם מאלף דור שנא' (תהלים קה) דבר צוה לאלף דור. ר' יהודה פתר קרא בתלמידי חכמים. קווצותיו תלתלים שחורות כעורב. אלו ת"ח שאע"פ שנראין כעורין ושחורין בעוה"ז לעתיד לבא (נחום ב) מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו. ר' שמואל בר יצחק פתר קרא בפרשיות התורה תלתלים שחורות כעורב. אלו תלמודות של תורה שנראות כעורות ושחורות מלאומרן ברבים אמר הקב"ה ערבות הן עלי המד"א (מלאכי ג) וערבה לה' מנחת יהודה. תדע לך שהוא כן שהרי פרשת זב וזבה לא נאמרו שתיהן כאחד
אלא

באור כנפי יונה

מלכותה ויגלו מאתה את עדיה והוד האלהיה אשר הלבישה שוכן שחקים. ויתנו לה מקום ויושיבוה בין השפחות הם הדתות אשר סודרו ממחוקקי אנשים אשר נעשו באמת לפי העת והזמן. ומה שייחס רשב"י התלונה הזאת למשנה תורה דוקא לירות בזה חצי הקטרוג נגד ראש העם ומלכה. וכמו שנאמר עליו וכתב לו את משנה התורה הזאת שמוסב באמת על כל ספר התורה ונקראה משנה תורה משום שכותב לו שני ספרי תורות. וכונתו כי מאיש פרטי אשר הולך בשרירות לבו לא יוכל לגמוח הרוס גדול לכלל האומה ובטול והפרה להתורה בכללה. אכן נשיא העם ומלכה אם הוא יתחכם על מצות ה' ותורתו. אז כל העם ילכו אחריו כצאן אחרי רועה ויש מקום ג"כ שתפול התורה בכללה. ולרמז לשני הענינים האלו היינו החשש להתורה בכללה וגם לכל העם שיתעו ללכת אחרי נשיאם ומלכם אמר שמשנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה כו'. ובזה עולה יפה אחריה דברי מליצתם שהשיב לה הקב"ה לא לך הרי שלמה בטל ומאה כיוצא בו ויו"ד שבך אינו בטל לעולם. היינו כי לא יתקיימו עצתם ילכו ויכשלו ותגלה רעתם לעין כל וכ"ה על שלמה (מלכים א' י"א) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים וגו'. והיה בזה אות לכל המתחכמים שאין להתחכם על מצות ה' כעו מעגלותיה לא תדע ודבר ה' יקום לעולם: דייתיקי שבטלה כו' אחזו למשל מה שאיתא בפרק מי שמת לענין מתנת שכיב מרע שנתן כל נכסיו וחזר במקצתן דחזרה במקצת הוי חזרה בכולה: ר' יהושע כו' עיין בב"ר פ' מ"ז: יוד שבשרי כו' דרך אגב הביאו ג"כ מיוד שבשרי שנדכך האותיות להתאונן לפני השי"ת. וגם לראיה שאפי' אות אחת אינה בטלה מהתורה ואפי' אות שנוטלה לצורך מן התורה חזרה לתורה: בשמו של זכר ובראשן כו' אפשר ליתן טעם התיחסות מה שיוד של שרה ניתן בשמו של יהושע. משום שכמו שאברהם ושרה הם היו הראשונים מקנין א"י וכמו שדרשו בב"ר סוף פ' מ"א על קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה. כן יהושע הוא היה הגומר להכניס את בני אברהם לא"י ולהקנותם. ומשום שעיקר הבטחת נחלת א"י לאברהם במה שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן את הארץ הזאת היה הכונה לזרעה של שרה דוקא וכמו שאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע. ע"כ ניתוסף יוד שניטל משמה של שרה לשם של יהושע לרמז לו שזכותם יעמוד לו שיצלח בדרכו: לכ"ו דורות כו' מאדם עד נח עשרה וכן מנח עד אברהם ושתה מאברהם עד משה. והם אברהם יצחק יעקב לוי קהת עמרם ומשה קבל התורה: היה האלף קורא תגר אולי כונתם שקריאת התגר היא מליצה מה שבלתי מובן לפי ההשקפה מדוע לא התחילה התורה את ספור הבריאה באלף לאמר אלהים ברא בראשית וגו' וכמו שהעתיקו הזקנים למלך תלמי והתחילה בבי"ת ליתן מקום להתפקר. והטענה הזאת שמו ע"כ המליצה בפי האל"ף. והשיב הקב"ה כי לתקן טעות הזה יתחיל התורה היינו עשרת הדברות באל"ף. והתורה תייביר להאמונה היקרה הזאת ולא יהוש למי שירצה להביא ולהתפקר עד"ה (משלי ג') אם ללצים הוא יליץ ולענוים יתן חן. ואולי מה שהתחילה התורה לספר ספור הבריאה בבי"ת הוא להורנו דעת אמיתה היפך סברתם. כי התחלת הבריאה ופעולתה נכנסת תחת גדר הרבוי ולא הפועל: ולא בראת בי העולם כו' כלומר שלא התחיל ספור הבריאה אלא בבי"ת: עולמו ומלואו אחז לשון הכתוב גם' הארץ ומלואה: בזכות התורה וכונתם כיון שהתורה היא הסבה התכליתית לבריאת העולם לכן התחילה התורה באלף והבריאה בבי"ת. להורות כי התורה יש לה קדימה ורתשית על הבריאה כמו הסיבה בערך המסובב. ועד"ה ה' קנני ראשית דרכו שמוסב על התורה וכנ"ל: בחכמה יסד ארץ יערכו בחכמה בשביל חכמה היינו התורה: בראשון של דברות ושם הוא הודיע שהוא אחד בתכלית האחדות ומזה יחוייב לבלתי לפנות לאלהים אחרים ואין לטעות עוד במה שכתב בראשית ברא אלהים. שהוא מוסכם מאלף דור פי' שהקב"ה הסכים תחלה במחשבתו שלא תנתן התורה כי אם אחר שעבר זמן מאלף דור. ולכן נקראת האות שפתח בה התורה וגם היא ראשונה לאותיות שבתובים בשם התורה אלף לרמז על ענין זה: אלו ת"ח כו' מקודם דרשו שמוסב על התורה ור' יהודה פתר קרא שמוסב על תלמידי חכמים: וכונת הכתוב שלעתיד יתפאר הקב"ה כביכול עם ת"ח כמו איש המתפאר בשלבול קוצות שערו השחורות והתלתלים. ואף שבעוה"ז הם נראים כעורים ושחורים ע"י טרחתם בתורה או שהם כעורין ושחורין בעיני המלעיגים עליהם: מראיהם כלפידים וגו' אחזו מליצה בעלמא כליצנה דקרא שהכתוב הזה באמת מוסב על גדודי האומות: ר"ש בר יצחק פתר קרא קוצותיו תלתלים בפרשיות התורה שחורות כעורב אלו תלמודות של תורה שנראו כעורות כו' עריבות הן עלי כו' כנ"ל יפרש קוצותיו תלתלים על הפרשיות משום שכמו הקוצות סדורות שורות שורות כן התורה סדורה פרשיות פרשיות. ויפרש שחורות כעורב אלו תלמודות של תורה כלומר עניני התורה. והכונה אע"פ שעניני התורה יש מהן שנראו כעורות ושחורות מלאומרם ברבים. כגון הלכות זיבה ונגעים נדה ויולדת היינו דינין האמורין בה כשפיר ושליא ופתיחת הקבר. אמר הקב"ה עריבות הן עלי. ודרשו כעורב לשון עריבות *): המד"א וערבה

*) ועיין מה שביאר גזה בענין העקידה בער כ"א בד"ה והוא אשר כוונתי הז"ל במאמר שזכרנו הרשונה קוצותיו תלתלים בהודות כשורי כו':

בר הרדין ורבי אלכסנדרי קרובה אמרי אפילו אם מתכנשין כל באי עולם להלבין כנף אחד מן העורב אינן יכולין כך אם מתכנשין כל באי עולם לעקור יו"ד שהוא קטן האותיות שבתורה אינן יכולין. ממי את למד משלמה המלך שע"י שבקש לעקור יו"ד מן התורה עלה קטיגורו. ומי קטרג. ר' יהושע בן לוי אמר יו"ד שבירבה קטרג. רשב"י אומר ספר משנה תורה עלה ונשתטח לפני הקב"ה ואמר לפניו רבש"ע כתבת בתורתך דייתיקי שמקצתה בטלה בטלה. שלמה המלך מבקש לעקור יו"ד מן התורה. א"ל הקב"ה צא לך הרי שלמה בטל ומאה כיוצא בו ויו"ד שבך אינו

באור כנפי יונה

הביאו ד"א הדרשה על סוף הפסוק. אין לבלותיך וכדאיתא פ"ק דברכות א"ת כי אין בלתך אלא אין לבלותיך שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד. מדת בו"ד מעשי ידיו מבלין אותו והקב"ה מבלה מעשיו עכ"ל. ומה שאמרו אל תקרי פי' אל תפרש. וכונתם שאם נפרש כפשוטו כי אין בלתך שאין זולתך לא יצדק לומר שהדבר בלתי יהיה עצם על עצמו היינו לומר שאין קדוש זולתו מפני שאין זולתו. לזה יפרשו כי אין בלתך אין לבלותיך היינו אין קדוש כה' כלומר אין מופרש ומובדל מכל משיגי האומר כפשי"ת מפני שהכל בלה והוא לא בלה ואין נלחי כמוהו. כי מי שהוא נלחי אין לו שום יחום והתלות עם שום משיגי האומר: אלכסנדריא קרובה נראה שהיה שליח צבור האומר פיוטים וקרובות: להלבין כנף כו' מה שאחז הכתוב להדמית ענין קיום התורה לשחרות העורב מפני שהתורה כתובה בדיו שחור על קלף לבן וא"כ המשל דומה לנמשל. כמו שאין באפשר להלבין כנף העורב כך אי אפשר לעקור אפילו יו"ד מן התורה ותשאר מקומה לבן. ולפי זה פירוש הכתוב קוצותיו תלתלים שחורות כעורב כלומר אפילו קוצה של אותיות וקטן של אותיות תלוי תלים הן ולא יתכן למחקם ולהלבינם כמו שאי אפשר להלבין שחרות העורב. אולם הענין דורש להרחבת הבאור מעט מפני שהשקפה אינו מובן איך יתכן שיבוא אחד לעקור ולמחוק דבר מן התורה. וכי התורה מסורה ביד כל איש לעשות בה כאשר יעלה במחשבתו. ועוד אם יאבה איש ללכת אחר שרירות לבו ולעבור על כולה לא יחוש אם כתובה בתורה הפך דעתו. לכן נראה שכונתם נגד אלו המתאוים לעשות כל רע ולמען הסר מהם כל עקשות פה ולזות שפתים מתנקרים ואומרים שהתורה נתונה לפי העת ותשבול שנוי לפי רוח הזמן. ומכש"כ במקום שנתנה התורה טעם לפקודותיה ומצותיה. וע"ד שהתחכם שלמה ע"ה ואמר למה אמר הקב"ה ולא ירבה לו נשים לא בשביל שלא יסור את לבבו אני ארבה ולא אסיר. ועל זה אמרו אם מתכנסין כל באי העולם לא יוכלו לעקור בטענתם דבר אחד מהתורה וכל טענתם הגיה מהבל יחד. כי התורה באמת הוא נימוס שוה ושלם כולל כל הזמנים וכל האנשים. והביאו דוגמא לזה מטבע מהרי הדברים כשחרות העורב עם שהגוון הוא דבר מקרי עכ"ז נשמר בו טבע זה ולא נשתנה בחלוף הזמנים. ואיך תקצר החכמה העליונה ותת הנהגה תורתית כולל כל הזמנים וכל האנשים מבלי שנצטרך לשנות נמוס הדת לפי העת והזמן. וכמו שאין ביכולת האדם להתחכם על הטבע ויעשה תחבולה להלבין כנף העורב. כמו כן אין בגדר האדם להתחכם שישאר ישר בעשותו היפך התורה:

יו"ד שבירבה קטרג לפי ההשקפה המיוחת רבות ועצומות במוחות על פני המאמר הזה. השאלה מה שייחסו הקטרוג לאות יו"ד שבירבה יתר מלבאר האותיות שנכתבו באזהרה זו. הלא יותר יאות ויצדק לייחס התלונה ללמ"ד והא"ף מן לא ירבה במה שעבר על הלאו. שניה כנ"ל שכל מי אשר לבבו פונה מעם הפי"ת לבוא ולעבור על אחת מכל מצותיו. מה יחוש אם כתובה בתורה אזהרה על זה או לא שיבוא למחוק אותה מן התורה ומה יועיל לו שימחוק אם באמת מוזהר על זה. אכן אף בשמעו דברי האלה הזאת יעשה ביד רמה ויתברך בלבבו לאמור שלום יהיה לי. שלישית מה ענין הקטרוג ומה טעמה בכאן הלא ענין הקטרוג לא נופל כי אם במקום שיש בו ג"כ צד זכות והיא תבוא והעמוד לו לנגן ותלמוד עליו חובה ומה צד זכות היה בזה הענין. ולישב כל אלה מהראוי להקדים להוסיף ולשית בנתיבים לוהבות המיוחת כאלו להופיע מאתם עוד תוספה עצומה אשר היא השובה ושיבת להמיוחות הקודמות. ואז השפנים האלו יעמידו יחד את כינאים על הגו ועל מכונו כטבע השפנים. וזה איך ערבו לייחס לשלמה מרד ותשא בקחתו נשים רבות ועבר על לאו דלא ירבה. הלא לפי השקפה כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה מפני שמצינו משנה מפורשת בסנהדרין כ"א בפלוגי בזה ר' יהודה ור' שמעון. שר' יהודה מפרש הכתוב לא ירבה לו נשים ולא יסור את לבבו מרבה היא ובלבד שלא יהו מסירות את לבו שדורש טעמא דקרא. ור"ש מפרש ולא ירבה לו נשים אפי' כאביגיל א"כ למה נאמר ולא יסור את לבבו אפי' אחת והיא מסירה את לבו לא ישאנה. העולה מזה שלדעת ר' יהודה במקום שאין חשש להסרת הלב מותר מן הדין להרבות לו נשים. א"כ שלמה ג"כ שדרש טעמא דקרא ובטח על תוקף ליבו ורוב חכמתו שלא יסירו את לבבו וכמו שאמרו עליו שאמר אני ארבה ולא אסור. הלא לא עבר על לאו דלא ירבה אף שיש בו נשים ועשה ולא הועיל לו רוב חכמתו אולם בעת מעשה לא עשה במזיד לעבור על לאו דלא ירבה אכן דרש טעמא דקרא כר' יהודה. וא"כ התמיהה עצומה איך ייחסו לשלמה בזה מרד גדול עד שבקש למחוק אות מהתורה. ועתה אחר הגעת על זה נבוא אל טוב כונתם. וזה הם שלפי האמת לא היה בזה עון ניכר ומרד עכ"ו אם נביא שבין תרדת נראה שמ"מ לא היה שלמה ע"ה נקי מכל בגון ודופי אף בתחלה עצמיותו ואת אף הם לא נביא אך נפל הדבר באחרית. שבאמת אף שהדין היא כן ואין מניעתו להוליא עצמו מאזהרה זו מ"מ אין להתחכם על מצות ה' ולהשען על בינתו לבוא ולעשות דבר בפועל. נוסף על זה איש מפורסם כשלמה ורועה אבן ישראל במעשה כזה הוא פורץ גדר לבני מרי שיבואו אחריו ג"כ לעשות כמוהו עד שיתבטל הלאו לגמרי. וא"כ אף שמצד הדין לא עשה חטא ומרד גמור עכ"ז לא היה שיה המעשה מעיבים רבו היה חטא. וזה הענין מקנות ההמון וקטנותו מפחת עלמו והשקפה אל ההרים שילמה מזה להגבים זולתו. שמצינו לייחס הקטרוג ליו"ד שבירבה ושרוצה לעקור אותה מן התורה. כלומר כמו שהיו"ד עם שהיא נקודה קטנה עכ"ז מי שיערב למחקה הוא הרוס גדול. כן הענין הזה משלמה עם שהיה אך נטיה קטנה מדרך המוסר היינו שאין לו לאדם להשען על בינתו עכ"ז הוא פריצת גדר לכל הבאים אחריו שיבואו להתחכם ולעשות כמוהו עד שיתבטל הלאו לגמרי: **רשב"י אומר ספר משנה תורה כו' כתבת בתורתך לא ירבה לו נשים ושלמה מבקש לעקור יו"ד שבתורה דייתיקי שבטלה מקצתה בטלה כולה אמר לה הקב"ה כו'** כנ"ל. ורשב"י נתן בזה טעם יותר מספיק ומבואר היינו שיבואו ג"כ לבקש טעמים לכל המצות וילמדו מזה הרוס גדול והפרה לכמה. וכמה מצות מפשיות וכ"ם ז"ל למה לא נתגלו טעמיהן של מצות כדי שלא יזלזלו בכן עמי הארץ. ועוד כי בזה האופן יתכן להבטל התורה בכללה כי אם יתן רשיון לאדם להלוך אחר שכלו לחקור אחר טעמי המצות ולמשוך עלמו בפועל אחריהם. אז ימצא מקום לטעון כי התורה היא זמנית והנהגה לפי העת ורוח הזמן. וירימו מעליה עטרת מלכותה

בתורה תילי תילים הן · במי הן מתקיימות · שחורות כעורב · במי שהוא משכים ומעריב בהן · ר' יוחנן ור"ש בן לקיש · ר' יוחנן אמר אין גרנה של תורה אלא בלילה מה טעם (משלי לא) ותקם בעוד לילה · וכתיב (איכה ב) קומי רני בלילה · רשב"ל אמר ביום ובלילה על שם שנ' (יהושע א) והגית בו יומם ולילה. אמר ריש לקיש יפה למדני ר' יוחנן שאין גרנה של תורה אלא בלילה · ארשב"ל כד הוינא לעי באורייתא ביממא ובליליא הוה מנהרא לי דכתיב והגית בו יומם ולילה. ר' יוחנן דצפרין פתר קרא בתלוליות של עפר. מי שהוא טפש מהו אומר מי יבול לקצות את זה · מי שהוא פקח מהו אומר הריני קוצה שתי משפלות ביום ושתי משפלות בלילה ולמחר כן עד שאני קוצה את כולה. כך מי שהוא טפש אומר מי הוא יכול ללמוד כל התורה נזיקין שלשים פרקים · כלים שלשים פרקים. והחכם אומר הריני לומד שתי הלכות היום ושתים למחר עד שאני לומדה כולה. א"ר ינאי (משלי כד) ראמות לאויל חכמות. לככר נקוב שתלוי באוירו של בית. הטפש אומר מי יכול להוריד לזה · והפקח אומר ולא אחר תלאו · אלא הריני מביא שני קנים ומחברן זה עם זה עד שאני מורידו · כך הטפש אומר מי יכול ללמוד התורה שבלב רבי · והפקח אומר והוא לא מאחר למדה. הריני לומד היום שתי הלכות ושתים למחר עד שאני למד התורה של חכם זה · א"ר לוי לקרסטל נקוב ששכרו בעליו פועלים למלאותו מים · אומר הטפש מה אני מועיל מכנים בזו ומוציא בזו · והפקח אומר ולא שכרי אני נוטל · ולא שכר כל חבית וחבית אני נוטל מבעל הבית · כך הטפש אומר הריני לומד תורה ומשכחה מה אני מועיל · והפקח אומר ולא שכר יגיעה נותן לי הקב"ה. א"ר לוי אפי' דברים שאת רואה קוצין בתורה תילי תילים הן · יכולות הן להחריב את העולם ולעשותו תל · המד"א תל עולם · כתיב (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · אם תעשה מן הדל"ת רי"ש תחריב לכל העולם · כתיב (שמות לד) לא תשתחוה לאל אחר · אם תחליף רי"ש בדל"ת תחריב העולם. כתיב (ויקרא כב) ולא יחללו את שם קדשי. אם תחליף חי"ת לה"א תחריב העולם · כתיב (ישעיה ח) וחכיתי לה'. אם תחליף חי"ת לה"א תחריב העולם. כתיב (תהלים קנ) כל הנשמה תהלל יה · אם תחליף ה"א לחי"ת תחריב העולם. כתיב (ירמיה ה) כחשו בה' · אם תחליף בי"ת לכ"ף תחריב העולם · כתיב (הושע ה) בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. אם תחלי"ף בי"ת לכ"ף תחריב העולם. כתיב (שמואל א ב) אין קדוש כה' כי אין בלתך. א"ר אבא בר כהנא הכל בלה ואת לא בלה · כי אין בלתך · אין לבלותיך. שחורות כעורב · ר' אלכסנדרי

בר

באור כנפי יונה

רבים כו': במי הן מתקיימות כו' כלומר מי יודע טעמן ופרכן במי שהוא משכים ומעריב בהן כלומר מי שהוא מתייגע בהן. ודרשו שחורות לשון שחרית וכעורב לשון ערבית. ודרשו זה ע"ל הלחות ועיין ויקרא רבה פ' י"ט ובערובין כ"א ותמצא עוד דרשות על זה: גרנה של תורה אסיפתה ובויקרא רבה שם איתא אין רנה של תורה אלא בלילה וכן נכון. והביאו דרשות ר"י ור"ל לכאן דרך אגב משום שדרשו על שחורות כעורב במי שהוא משכים ומעריב בהן ומה שאמר בלילה משום שאז פנוי מכל עבודה. ועיין בשמות רבה פר' מ"ז: ותקם בעוד לילה באשת חיל הכתוב מדבר והוא משל לת"ח העוסק בתורה: ריש לקיש אמר ביום ובלילה שנאמר והגית בו יומם ולילה. מתחילה כד הוה פשיט קראי וכד הוה מטי באילין קראי ותקם בעוד לילה קומי רוני בלילה היה אומר יפה למדני ר' יוחנן. חזר ואמר לית אתון חמין אולפני מה נהיר באפי ולמה דהוה בליליא וביממא כצ"ל וכן איתא בויקרא רבה שם. והכונה שאחר זה נודע לו שיותר נפתחו עיניו להבין גם כשעסק בהם ביום ובלילה כלומר באותו ענין. ומה שאיתא בפנים ארשב"ל בר חנינא תיבת בר חנינא צריך למחוק כי לא נמצא בשום מקום שהיה בר חנינא אלא שהיה כתוב כד הוינא ונשתבש מזה בר חנינא ואח"כ כאשר הוגה וניתוסף כד הוינא תיבות בר חנינא נשארו על מקומם: פתר קרא כו' קרא דקווצותיו תלתלים: מי יבול לקצות את זה פי' לנקות ולהסיר מכאן תל גדול כזה והוא מלשון מקרא (ויקרא יד) את העפר אשר הקצו: משפלות קופות: קוצה את כולה ודרשו קווצותיו לשון קצה ותלתלים לשון תל כלומר שיכול לקצות מעט מעט אע"פ שהן תל גדול כלומר רבות: ל' פרקים היינו תלתא בבא: מי יבול להוריד לזה ופי' ראמות לאויל חכמות שמרומם ומנושא ממנו שאין בכחו להגיע לזה: שני קנים כו' ובמשל הכונה כאשר ישתדל בזה במעט מעט יוכל להגיע ולהשיג אותה: לקרסטל נקוב כו' של. ומה שהמשיל כל אחד קושי הענין במשל אחר נראה שר' חנינא דציפורן אחז יאוש הכסיל מלמוד התורה מפאת קושי הענין בעצמו. כי מי יכול להקיף בשכלו התורה כולה לכל פרטיה וכ"ש עליה לכל תכלה ראיתי קץ רחבה מצותך מאוד וכתיב (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים. לזה המשיל להר תלולה של עפר. ור' ינאי אחז משלו מפאת שהכסיל מרגיש בעצמו קצר כחו והוא מפאת קוצר המשיג. לזה המשיל לככר שתלוי במקום גבוה עם שהככר מפאת עצמו יוכל להנשא אולם מפאת שהוא קצר הקומה לא יוכל להשיגו. ור"ל אחז משלו מפאת כי יטעון מה יועיל לו הלמוד הלא אדם הזה מפני ששכלו מוטבע בחומר בל יתרשמו אצלו כל למודיו ברושם שאינו נמחק שיהיו נשמרים אצלו סלה. ואם שהוא מהיר לשמוע מהיר לאבד. לזה המשיל לטרסקל נקוב שתכנס מצד זה ותצא מהר מצד אחר: ד"א קווצותיו תלתלים א"ר לוי כו' והוא דרשה אחרת על קווצותיו תלתלים: שהן קוצין בתורה תילי תילים הן כגון קוצו של יו"ד ותגי האותיות שנראין שאין בהם צורך באמת יש בהם צורך גדול שבהשתנם יוכלו להחריב את העולם ולעשותו תל כלומר שנעשה ע"י זה הרס גדול באמונות ודעות. והביאו דוגמא שבהשתנות הדלי"ת לרי"ש מתיבת אחד וברי"ש לדלי"ת מתיבת אחר וזולתם תחריב את העולם אף שאין הפרש רק נקודה אחת. כמו קוץ הדלי"ת שבהסרתו נעשה רי"ש וכן בכל קוצין שבתורה יש הרס רבה בשנויים. הי"ת לה"א כו' ותקרא תחת ולא יהללו את שם קדשי ולא יהללו וכן וחכיתי לה' תקרא והכיתי תהלל יה תקרא תחלל כחשו בה' תקרא כחשו כה' בה' בגדו תקרא כה' בגדו. כתיב אין קדוש כה' אם אתה עושה כ"ף בי"ת אתה מחריב את העולם כצ"ל וכדאיתא בויקרא רבה שם. כי אין בלתך א"ר אבא משום שהביאו ראש הפסוק אין קדוש כה' לענין הנ"ל

הביאו

ואדום למצרים. צח לי בארץ מצרים שנ' (שמות יב) ופסחתי עליכם וגו'. ואדום למצרים שנ' (שם יב) והכיתי כל בכור בארץ מצרים. צח לי בים שנ' (שם יד) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים. ואדום למצרים שנ' וינער ה' את מצרים בתוך הים. צח לי בעוה"ב. ואדום לי בעוה"ז. רבי לוי בר חייתא אמר בה תלת. צח לי בשבת. ואדום לי כל ימי השבת. צח לי בראש השנה. ואדום לי כל ימות השנה. צח לי בעוה"ב. ואדום לי בעוה"ז. דגול מרבבה. א"ר אבא בר כהנא מלך בשר ודם מעטיפתו ניכר. ברם הבא הוא אש ומשרתיו אש. ואתא מרבבות קדש. ואות הוא בתוך רבבות קדש: פסוק יא ראשו כתם פז. ראשו זו התורה. שנא' (משלי ח) ה' קנני ראשית דרכו. ר' חוניא בשם ריש לקיש שני אלפים שנה קדמה התורה לבריתו של עולם מה טעם (שם) ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים יום יום. ויומו של הקב"ה אלף שנים שנא' (תהלים צ) כי אלף שנים בעיניך כיום אתמול כי יעבור. כתם פז. אלו ד"ת שנאמר (שם יט) הנחמדים מזהב ומפז רב. קווצותיו תלתלים. זה הסירגול. שחורות כעורב. אלו האותיות. ד"א קווצותיו תלתלים. תילי תילים. ד"א ר' עזריה אומר אפילו דברים שאתה רואה אותם שהם קוצים בתורה. הן קוצי קוצים. ר' אליעזר ור' יהושע אומרים תילי תילים. ד"א ר' עזריה אומר אפי' דברים שאתה רואה אותם שהן קוצים בתורה:

באור כנפי יונה

כו' כלומר עם שבעה"ז נסבול צער ועוני אולם רב טוב צפון לנו בעוה"ב וכ"ש מה רב טובך אשר צפנת ליראיך: צח לי בשבת היינו מפאת שמירת השבת וכ"ש את שבתותי תשמרו כי אות היא ביני וביניכם לדורותיכם לדעת כי אני ה' מקדשכם: ואדום לי כל ימי השבת היינו מפאת שאנו עוסקין בחיי העולם אנו מרוחקין מהשגחתו ית': בראש השנה כי ביום זה יעלה זכרונינו לפניו לטובה: בעוה"ב משום שנסבול כל צער ועוני לתכלית הקדוש הזה הוא צח לי בעה"ב וכ"ש כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב: מעטיפתו ניכר משנוי מלבושיו: ואות הוא בתוך רבבות קודש מדלא כתיב ויבא עם רבבות קודש אלא ואתה לזה דרשו ואתה לשון אות וסימן כלומר שהוא ניכר מתוך רבבות קודש. ואף שהוא אש ומשרתיו אש כלומר שיכלול כולם ענין בהיר זך ונבדל מכל משיגי החומר עכ"ז הוא נבדל מתוכם בהבדל גדול ונעלה. כי הוא עילת כל העילות וסבת כולם וכולם נבראים מאתו ומרצונו. ולפי זה יפרש ג"כ דודי צח ואדום דגול מרבבה כלומר עם שדודי צח ואדום שהם גווני האש שהלהב לבן והאש אדום. עכ"ז הוא דגול מרבבה היינו שהוא ניכר ונודע מרבבות צבאותיו ועיין בפרק אין דורשין: ראשו כו' זו התורה ויפרשו ראשו ראשית לו היינו ראשית דרכו כי הקב"ה הסתכל בתורה וברא את העולם כמו שאיתא בב"ר פ' א': שני אלפים שנה הוא ע"ד שאמרו ב' אלפים תהו ב' אלפים תורה ב' אלפים ימות המשיח. שהכונה להם ז"ל בזה שעיקר ישוב העולם ועמידתה היתה בעת קבלת התורה שנתנה כמו אלפים שנה אחר הבריאה וכל זמן הקודם נחשב לעולם של תוהו. וע"ד שדרשו על נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה. וא"כ כיון שבתחילת הבריאה נסתכל הקב"ה בתורה וברא את העולם הלא קדמה התורה לישוב העולם אלפים שנה. והוא משום שלא היו ראוים ומוכנים כל הדורות שעברו בתוך הזמן הזה עד עת נתינת התורה לקבל אותה ולהשיגה. עד שעברו סבובים רבים ותולדות זמנים גדולים עד שהגיע לעת המוכשר והעם המיוחד שזכו לקבלה: מה טעם היכן מרומז שהתורה היתה ראשית דרכו של הקב"ה וקדמה לעולם אלפים שנה: ואהיה אצלו אמון וכמו שדרשו בב"ר פ' א' אמון אומן התורה אומרת אני הייתי כלי אומנתו של הקב"ה בי נסתכל וברא את העולם: שעשועים יום יום שהשתעשע אתה ולא הורידה למטה משך שני אלפים שנה כי יום יום משמע שני ימים. ואם שיום יום כלול יותר כמו בדברה אל יוסף יום יום אשר ילקטו יום יום ברוך ה' יום יום עכ"ז הכא לא ניכל לומר יותר. ועיין בהקדמת הראב"ע על התורה בהדרך הרביעי ובפירושו על תהילות על הכתוב כי אלף שנים בעיניך וגו': ויומו של הקב"ה אלף שנים הוא נאמר ע"ד ההשאלה כלשון בני אדם כי אין להקב"ה יחס עם הזמן. ומה שהגביל הכתוב ליומו של הקב"ה אלף שנים דוקא יש לומר כי באלף שנים נשלם שנוי גדול מקצה אל קצה בחרוז הבריאה. ולזה כינו לתקופת הזמן מאלף שנים אשר בו נשלם תנועת שנוי גדול בסדר הבריאה ליום אחד כמו היום שלנו שבו נשלם תנועה שלמה מתנועת הגלגל: ומפז רב ואף שהכתוב הזה אומר שהם נחמדים מפז ועכ"ז לא קאמר הכתוב כאן אלא ראשו כתם פז. הוא ע"ד שאמרו בויקרא רבה פ' י"ט דברים שנבראו מבראשית חרותים בכתם פז היינו הלוחות שהיו של סנפרינון והיו חרותים בו הדברות. לזה אמר הכתוב סתם ראשו כתם פז לרמז על שניהם היינו שהתורה חשובה מכתם פז וגם חרותה בכתם פז. שמצינו שפעמים תחסר הבי"ת כמו אשר הובאו בית יוסף ופעמים תחסר המ"ם כמו השמרו לכם עלות בהר: זה הסרגול השרטוט ואמר על זה קווצותיו תלתלים כי כמו שהקוצות מהשער הם תלתלים ר"ל עשויות קשורים קשורים כל אחת לעצמה שלא יהיו השערות מסובכים זה בזה. כן התורה צריכה שרטוט לחלק בין שטה לשטה שיהיו השורות עשויין על יופי הסדר. ויען שהמשיל את התורה עצמה לראש כמו שאמר ראשו כתם פז כן המשיל שורות התורה לקצות השער: אלו האותיות ואתא הכתוב לומר שהתורה צריכה שרטוט וכתובה בדיו שחור וכ"ש בירושלמי דמגילה הלכה למשה מסיני שיהיו כתובין בעורות בדיו מסורגל. ד"א קווצותיו תלתלים תילי תילים מכאן עד מאמר ר"י ור"ל יתור דברים או הסרון יש כאן גם בויקרא רבה פר' י"ט לא נמצא כן. לכן נראה שצ"ל (ד"א קווצותיו תלתלים ר"ש ורבי יהושע אומרים אלו קוצי האותיות תילי תילים הן. ר' עזריה אומר אפי' דברים שאתה רואה אותן שהם קוצים בתורה תילי תילים הן. במי הן מתקיימות שחורות כעורב במי שהוא משכים ומעריב בהן) והיינו שר"א ור"י דרשו קווצותיו תלתלים היינו קוצי האותיות כמו קוצו של יו"ד וזולתו ותלתלים לשון תילי תילים. ר"ל שעל כל קוץ וקוץ יש לדרוש תילי תילים וכ"ש בפרק ב' דערובין קווצותיו תלתלים מלמד שהיה דורש על כל קוץ וקוץ תלי תילים של הלכות. ור' עזריה דרש קווצותיו תלתלים אפי' דברים שאתה רואה אותן שהן קוצין בתורה תילי תילים הן. כלומר אפי' דברים שאתה רואה אותם שהם בלי צורך וראוים למחוק ולשרוף אותם כקוצים הללו. כגון ותמנע היתה פלגש לאליפז וכדומה לזה וכדאיתא בחלק ובחולין ס' ע"ב אמר רשב"ל הרבה מקראות שראוים לשרוף והן הן גופי תורה. העוים היושבים בחצרים כו' בכולם יש בהם תילי תילים של הלכות ולצורך נכתבו. ועיין במורה פרק נ' לחלק ג' במ"ש גם יש כאן דברים שהם סתרי תורה ג"כ וכבר נכשלו בהם

בתשובה • וידי נטפו מור • מררים • שאמרתי לעגל (שמות לב) אלה אלהיך ישראל • ואצבעותי מור עובר . אעפ"כ מר עובר • עבר על מררי. שנא' (שם) וינחם ה' על הרעה וגו' . על כפות המנעול . שמשם ננעל בפניהם שלא יכנסו לארץ ישראל : פסוק ו פתחתי אני לדודי ודודי חמק נתחבא . עבר נתמלא עלי עברה . נפשי יצאה בדברו • בדיבורו של כורש דגזר דלא עבר פרת לא יעבר . בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני • ד"א פתחתי אני לדודי ודודי חמק נתחבא . עבר נתמלא עלי עברה כאשה עוברה • נפשי יצאה בדברו • בדיבורו מקול דיבורו הראשון שאמר אנכי ה' אלהיך • בקשתיהו ולא מצאתיהו קראתיו ולא ענני : פסוק ז מצאוני השומרים הסובבים בעיר • זה (עזרא ה) תתני פחת עבר נהרא וחבריו • הכוני פצעוני • (שם ד) כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלים . נשאו את רדידי מעלי שומרי החומות • חומותיה של ירושלם • א"ר אבא בר כהנא לשעבר היתה נבנה החומה אבן שמנה אמות ואבן עשר אמות (מלכים א ז י)• ד"א מצאוני השומרים שבטו של לוי דכתיב בהו (דברים לג) כי שמרו אמרתך • הסובבים בעיר. המד"א (שמות לב) עברו ושובו משער לשער. הכוני פצעוני . המד"א (שם) והרגו איש את אחיו • נשאו את רדידי מעלי • זה הזיין . תני רשב"י זיין נתן להם לישראל בחורב ושם המפורש היה חקוק עליו וכיון שחטאו נטל מהם . ר' איבו אמר מלאך ירד וקלפו • ורבנן אמרי מאליו היה נקלף • שומרי החומות • שומרי חומותיה של תורה : פסוק ח השבעתי אתכם בנות ירושלם וגו' • מה תגידו לו שחולת אהבה אני . מה חולה זו מצפה לרפואה. כך הדור שבמצרים מצפה לגאולה: פסוק ט מה דודך מדוד היפה בנשים . עובדי כוכבים אומרים לישראל מה דודך מדוד . מה אלוה הוא מאלוהות • מה פטרון הוא מפטרונין • ישראל אומרים להם דודי צח ואדום . צח לי בארץ מצרים ואדום

באור כנפי יונה

שחטאו בים ובחפירים: **מררים שאמרתי לעגל כו'** ופי' הכתוב קמתי אני לפתוח לדודי וידי נטפו מור. כלומר בראשית ובהתחלת השבה דרכי והנה תיכף שבתי לסורי ועשיתי עגל גם אמרתי לעגל כו': **ואצבעותי מור עובר עבר על מררי שנאמר וינחם ה' על הרעה וגו' אעפ"כ על כפת המנעול שמשם ננעל בפניהם שלא יכנסו לא"י** כנ"ל. ויפרשו ואצבעותי מור עובר על כפת המנעול. כלומר אף שעל מרירות מעשי אצבעותי היינו עשיית העגל עבר ומחל לי עכ"ז ננעל בפניהם שלא יכנסו לא"י. ואף שבמרגלים נגזרה גזרה זו. מ"מ עלתה במחשבה לפני הקב"ה בעת העגל אלא שהמתין להם עד שנתמלא סאת עונם. וכמו פירש"י ז"ל אלו ובניכם יהיו רועים במדבר ארבעים שנה: **שפתחתי כו'** מסיימים דרשת הכתובים לענין גלות בבל: **נתחבא** ופי' חמק הסתיר עצמו מבוש שלא עשיתי כי אם פתיחה ולא תשובה שלמה: **נתמלא עלי עברה** דרשו עבר לשון עברה ופי' דודי חמק עבר כלומר עם שהראה לי מתחלה ידידות עכ"ז אח"כ הסתיר עצמו והתעבר עלי: **בדבורו של כורש** כו' וזה גרם שנפשי יצאה מדבורו של כורש: **בקשתיהו כו'** בקשתי מאתם שיתן שלא ימנע שירשני לעבור עוד ולא שמע אלי לעת הזאת: **ד"א פתחתי כו'** מוסב לפרש על ענין סיני והיינו שפתחתי בתשובה ובקשתיו שיתן לי לעלות לא"י וכמ"ש (במדבר יד) ויתאבלו העם מאוד וגו' הננו ועלינו אל המקום אשר אמר ה' כי חטאנו: **חמק נתחבא** שהסתיר עצמו ולא שמע בקולי וכ"ש (שם) אל תעלו כי אין ה' בקרבכם: **כאשה עוברה** מה שהוסיפו לומר כאשה עוברה משום שאמרו נתמלא עלי עברה ולשון מלוי עברה לא יתכן לומר אצל הקב"ה ביחוס לישראל ועד"ה (חבקוק ג) ברוגז רחם תזכור. לזה אמרו שאין הכונה במלוי הזה לשלול הריקות כלומר שאין עוד זכות על ישראל. אלא המלוי הזה כאשה עוברה שאין המלוי תמידי אלא עתידה להוריק ותהיה כן ענין מלוי הזה אינו אלא עד יעבור זעם. וכד"ה כי רגע באפו חיים ברצונו: **מקול דבורו הראשון כו'** ולפי זה יפרשו בדברו. כמו מדברו היינו בשביל דבורו ע"ד ותקצר נפשו בעמל ישראל שהוא כאלו אמר מעמל ישראל (עיין ביאורו בפרק מ"א לחלק א) והכונה שנסתלק מאתי דודי ומעלתי בשביל שעברתי על דבורו שאמר אנכי ה' אלהיך: **בקשתיהו כו'** עד"ה וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו: **ולא מצאתיהו** כ"ש שם כי לא אעלה בקרבך: **ולא ענני** עד אשר שהתפלל משה עלי: **מצאוני השומרים** שבים לפרש על ענין גלות בבל: **זה תתני פחת כו'** כמבואר בעזרא (ה ו): **את רדידי כו'** יפרשו שמוסב על הוד ותפארת בהמ"ק שלא נתנו לבנות אותו בתפארת ויופי: **לשעבר כו'** בנין בית הראשון וכ"ש (מלכים א' ז) ומיוסד אבנים יקרות וגו' אבני עשר אמות וגו'. ולפי גרסת א"א מסיים הכא גרס הכא והוא מיתבני אבן גלל כלומר קטנות שנקל לגללם. וכ"ש (עזרא ו ד) נדבכין די אבן גלל והיינו ע"י שומרי החומות שהיו שומרים אותם שלא יבנוה כבתחלה. וכמו שלעג עליהם טוביה העמוני (נחמיה ג) שאמר אם יעלה שועל ופרץ חומות אבניהם: **ד"א מצאוני** חוזרים לפרש הכתוב על סיני: **כי שמרו אמרתך וגו'** לזה מכונים שומרים שאמרו את התורה: **עברו ושובו** ולזה מכונים סובבים: **זה הזיין** ומכונה רדיד משום שהוא הכביע לאדם עד"ה (תהלות מ"ה) חגור חרבך על ירך גבור הודך והדרך. וזהו שכתוב ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. ומ"ש נשאו את רדידי מעלי מוסב על משה שגם הוא משבט לוי ולא על אחר שבט לוי שע"פ פקודתו הסירו את עדים מעליהם: **תני רשב"י כו'** משום שפירשו נשאו את רדידי זה הזיין הביאו מרשב"י שכן תנא רשב"י שזיין נותן להם. ומ"ש ויתנצלו את עדים שעדי הזה היה להם כלי זיין: **נוטל מהם** וכ"ש ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: **מלאך ירד כו'** כתבתי לעיל בפסוק שבכני: **חומותיה של תורה** והם שבטו של לוי כ"ש (דברים ל"ג) יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל: **הדור שבמצרים** ולפי זה בנות ירושלים מוסב על הדבור שדברו ישראל עם שבט לוי וכמו שאיתא לעיל בפ' ב' והם מוסב על בבל הוא מה שדברו ישראל עם דניאל ועזרא: **מה דודך כו' מה אלוה כו' מה פטרון כו'** פטרון אב כ"ש בב"ר ויצמני לאב לפרעה לפטרון כי הקב"ה נקרא אלהי ישראל וגם מכונה בשם אב עד"ה כי אתה אבינו (ישעיה ס"ג) ויותר נראה לומר שפטרון שכאן פי' נגיד ומליץ וכמו שפי' רב"מ בערך פטר. ומה שהזכירו בני הוריה להבי"ת משום שכפל הכתוב לומר מה דודך מדוד מה דודך מדוד. והכונה שהאומות אומרים לישראל איזה מעלות טובות מצאתם באלהיכם יותר משאר אלוהות. הן מצדו מה דודך מדוד האם הוא גדול מכל האלהים זולתו והן מה שנוגע מצדכם מה דודך מדוד האם הנכם מוצלחים בעולם יותר מאתנו: **דודי צח ואדום כו'** ומשיבה ישראל שהוא צח לי ומטיב אתי ואדום לעושי לי רעה ונוקם נקמתי. ועוד כי הוא דגול מרבבה היינו שהוא גדול מעל כל האלהים: **צח לי בעוה"ב כו'**

פשטתי את כתנתי. א"ר יוחנן בשם ריש לקיש אפילו תמה שבתמות יודעת לפשוט וללבוש ואת אמרת פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה. אלא מהו זה. לפי ששינת העצרת עריבה והלילה קצרה. א"ר יודן אף פורטענא לא עקצה בהם. רחצתי את רגלי. מטינוף של ע"ז. יודעת הייתי שאבק של אותו המקום משיאני לע"ז אעפ"כ דודי שלח ידו מן החור. א"ר אמי כעני שמבקש צדקה אעפ"כ ומעי המו עליו. והוא אמר לי (שם לא) המו מעי לו רחם ארחמנו נאם ה': פסוק ה קמתי אני לפתוח לדודי. קמתי אני ולא לעובדי גלולים. תרגם רבי יעקב בר אבונה קמי ר' יצחק כתיב (עזרא א) ויקומו ראשי האבות ליהודה ובנימן והכהנים והלוים וגו'. ליהודה שהוא מלך. ובנימן שביה המקדש בחלקו. והכהנים מפני העבודה. והלוים מפני הדוכן. לפתוח לדודי. בתשובה. וידי נטפו מור. מררים. דגזר כורש ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבר. א"ר יוחנן כתיב (ישעיה יג) חשך השמש בצאתו. לוי הוה קבל ההוא יומא ולא דנחה. יצא כורש לטייל במדינה וראה המדינה שוממת אמר מה טיבה של מדינה זו שוממת. איכן הם הזהבים. איכן הם הכספים. א"ל ולאו את הוא דגזרת ואמרת כל יהודאין יפקון ויבנון בית מקדשא מנהון דהבים ומנהון כספים הא דסלקין למבנא מקדשא. בההיא שעתא גזר ואמר דעבר פרת עבר דלא עבר לא יעבור. דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה אמרו מוטב שנאכל סעודת ארץ ישראל ונברך על א"י. עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה. ולמה לא עלה עזרא באותה שעה שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה. ויעלה ברוך בן נריה. אלא אמרי ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה ואפילו בגלקטיקא לא היה יכול להטען. אמר ריש לקיש מקדושת הבית היה שלא עלה עזרא באותה שעה. שאלו עלה עזרא באותה שעה היה לשטן לקטרג ולומר מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה משישמש יהושע בן יהוצדק. ויהושע בן יהוצדק כהן גדול. אבל עזרא אע"פ שהיה אדם צדיק לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו. א"ר סימון קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקב"ה להעקר ממקומה. על כפות המנעול. שמשם ננעל פרת לפניהם. ד"א קמתי אני. ולא עו"ג. לפתוח לדודי. בתשובה

באור כנפי יונה

קשה היה קשה עליה לקום וללבש עצמה ולהטריח לקראת האלהים כאשר היה נכון לה. ואומרת עכשיו פשטתי את כתנתי נשכב והשכבה הקים והשגבה. ולזה הולך הקב"ה לעוררן ע"י קולות וברקים: פורטענא כו' מין פרעוש כלומר שלא היה להם שום בטן לכניה אותם מעריבות בהם: רחצתי את רגלי כו' משיאני לע"ז המאמר הזה הובא כאן בטעות כי אין זה ענין ע"ז שבאה קודם מתן תורה אלא הר סיני. ורחצתי את רגלי באמת מוסב על עלותם ואומרת כבר פשטתי את כתנתי ורחצתי את רגלי ואיך אקום ללבוש אותה ולטנף רגלי עוד: אעפ"כ דודי וגו' כלומר אף שהייתי עצלה עכ"ז שעררתי הקב"ה: מן החור א"ר אמי כו' יראה שפי' זה מה טעם מן החור ואמר שהוא מלילה כעני שהוא מבקש צדקה שהוא פושט ידו מן החור כלומר שכביכול בא עליהם בפיוסים ומבקש מאתם שיעשו צדקה ויקבלו את התורה: וכמו שדרשו ברות רבה על הכתוב אני מדבר בצדקה רב להושיע (ישעיה ס"ג). וז"ל היאך שאני מדבר בצדקה ומושיע את בני שאיזו צדקה כו' בצדקה שעשיתם את עולמי על שקבלתם את תורתי שאלו לא קבלתם תורה הייתי מחזיר עולמי לתהו ובהו: אעפ"כ ומעי המו עליו כלומר אף שנתעצלתי מראש בקבלת התורה מ"מ מעי המו על זה ומתחרט אני על עצלותי. והוא אמר לי כו' פי' כנגד זה יאמר הקב"ה ג"כ המו מעי לו וגו' וכמו שנאמר שם מרחם כי מדי דברי בו זכור אזכרנו עוד היינו ענין קבלת התורה לזאת המו מעי לו רחם ארחמנו נאום ה' ועיין בדברים רבה פ' ב': קמתי אני וגו' חוזרים לפרש הפסוק הזה איך יתיחס לענין גלות בבל כפי הדרשה הקודמת: קמתי אני ולא עו"ג. משום שתיבת אני מיותר דרשו שהוא למעוטי העו"ג שאין להם זכות בענין בנין בהמ"ק אף שהיו רוצים לסייעם. משום שמחשבתם היה לרעה כשבאו בהם ישראל וימצאו מקום להרוס הענין. וכ"ש (עזרא ד') וישמעו צרי יהודה ובנימן כי בני הגולה בונים היכל לה' ויאמרו להם נבנה עמכם וגו' וסוכרים עליהם יועצים להפר עצתם: ליהודה שהוא מלך כו' אמרו זה משום דלא יתכן לומר שאלו לבד שהזכיר הכתוב הזה התעוררו לעלות ולבנות בית ה'. דהא כתיב שם (עזרא א) לכל העיר האלהים את רוחו לעלות וגו' וכ"ש (שם ו ט) ועבדו בני ישראל כהניא ולויא ושאר בני גלותא וגו'. משמע שגם משאר השבטים עלו לבנות. והיה להכתוב לומר ויקומו ראשי האבות לישראל לזה אמרו שלזה פרט הכתוב את אלו מפני חשיבותם ולא למעט זולתם. והביאו זה משום שדרשו קמתי אני ולא עו"ג. הלא מהכתוב ויקומו ראשי האבות וגו' משמע שגם מישראל היו נמנעים שלא באו קבו לפתוח לדודי. לזה אמרו שלזה לא פרט הכתוב אלא אלו הוא מפני חשיבותם: לפתוח לדודי בתשובה. דאי לענין בנין בהמ"ק תיבת לדודי מיותר דבדידיה מדבר אלא לקרב דודי אלי בתשובה עד"ה כי קרוב ה' לכל קוראיו. או ע"ד שדרש מקודם קול דודי דופק פתחי לי פתחו לי פתח אחד של תשובה: חשך השמש וגו' הכתוב הזה אינו מדבר בענין עכוב ישראל לעבור את נהר פרת אלא אמר הכתוב הזה לקללה בעלמא על בבל: קבל הרגוש של הכך קבל: ולא דנחה ולא זרחה הרגוש וזרח השמש ודנח. מוטב שנאכל כו' מוטב שנחיה חיי צער בא"י מכל הכבוד שיש לי פה. לא עלו באותה שעה שלא עלה עזרא עד השנה השביעית של דריוש האחרון עד שנבנה כל הבית כ"ש (עזרא ז' ח'): לברר תלמודו וד"ת גדולה מבנין בהמ"ק כדאיתא בפ"ק דמגילה. בגלקטיקא הוא מין כסא שנושאים עליו את הזקנים: מקדושת הבית היה פי' מהקב"ה היה זאת שלא עלה עזרא שלא יתחלל בזה קדושת בהמ"ק משאת חלוקי דיעות שהיו נופלים בזה. היה לשטן לקטרג כו' פי' ע"י ביאת עזרא היתה מתחדשת מחלוקת בירושלים כי קצתם היו נוטים אחר עזרא וקצתם היו נוטים אחר יהושע בענין הכהונה הגדולה. היה כ"ג בן כ"ג פי' ובאמת הכהונה יתיחס יותר ליהושע. קשה היא שלשלת יוחסין כו' יתן טעם מה איכפת לן שיהושע היה כ"ג בן כ"ג כיון שעזרא היה הטוב ממנו. על כפת המנעול כו' הוא סיום הדרשה שדרשו וידי נטפו מור כו' דגזר כורש כו'. אלא שהפסיקו בתוך הענין מענין דניאל וסיעתו: ד"א קמתי אני כו' חוזרים לפרש איך יתיחסו הכתובים האלו לענין הדרש שמוסב על ענין סיני. ולא עו"ג מפני יתירה דרשו וכנ"ל והוא ע"ד שאיתא בפ"ק דע"ז שחזר הקב"ה על האומות שיקבלו את התורה ולא קבלוה: לפתוח לדודי בתשובה והוא על מה שחטאו

ודעו כי אנכי אלהים · אחותי · שנתאחו לי במצרים בשתי מצות בדם הפסח ובדם המילה הה"ד (יחזקאל יו) ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך · ואומר לך בדמיך חיי · זה דם הפסח · ואומר לך בדמיך חיי · זה דם המילה · רעיתי. שריעו אותי בים ואמרו (שמות טו) ה' ימלוך לעולם ועוד · יונתי · במרה שמשם נצטוו ונצטיינו בכל המצות וצדקות ומעשים טובים כיונה זו שמצויינת הה"ד (שם) שם שם לו חק ומשפט · תמתי · תמותי שנתממו עמי בסיני ואמרו (שם כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע · רבי ינאי אמר תאומתי כביכול לא אני גדולה ממנה ולא היא גדולה כמני · ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי תאומתי מה התאומים הללו אם חושש אחד מהן בראשו חבירו מרגיש · כך כביכול אמר הקב"ה (תהלים נא) עמו אנכי בצרה. שראשי נמלא טל · על שם (שם סח) ארץ רעשה אף שמים נטפו · קווצותי רסיסי לילה · על שם שנאמר (שופטים ה) גם עבים נטפו מים: פסוק ג פשטתי את כתנתי. א"ר יוחנן אפי' תמה שבתמות יודעת לפשוט וללבוש ואת אמרת פשטתי את כתנתי · רבי חנינא ור' יוחנן אמרי יום שנזדוג להם נבוכדנצר הרשע לישראל פשט מהם שני לבושים גדולים · לבוש כהונה ולבוש מלכות. רחצתי את רגלי · מטינוף ע"ז · יודעת הייתי שאבק של אותו מקום משיאני לע"ז אעפ"כ דודי שלח ידו מן החור · א"ר אבא בר כהנא וכי מה טיבו של חור זה להיות מגדל שרצים. אלא כך אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע כל נסים שעשית לי על ידי כורש · לא היה מוטב לעשותן לי על ידי דניאל וע"י אדם צדיק. אעפ"כ ומעי המו עליו. א"ר עזריה אמר הקב"ה גזר טב אנא · אתון אמרין ומעי המו עליו · גם אני אמרתי (ירמיה ד) מעי מעי אוחילה · ד"א

פשטתי

באור כנפי יונה

כרתו ברית אחוה לשי"ת ולזה מצינו שבשניהם נזכר אות : **בדמיך חיי** כו' כי ע"י דמים אלו זכו שלא ישפו כהמצריים ומרומז גם האחוה כ"ש שם ואבוא בברית אתך וגו' והיו לי וגו' : **שריעו אותי** כו' כלומר שקבלה אותו לרועה ולאדון עליה : **ונצטיינו במצות** כו' כצ"ל. שנעשו מצויינים שם נגד שאר האומות בהיזה מצות שנתוספו להם על מצות בני נח שהיה להם מאז. כדאיתא בפ"ד מיתות עשר מצות נצטוו ישראל במרה שבעה שקבלו בני נח והוסיף עליהם דינים ושבת וכבוד אב ואם : **תמתי תמימותי שנתממו עמי בסיני** כצ"ל. ולא יפרשו תמתי תמה שלי והוא גם ההורה אכן שהתמימות שלה היא אלי כלומר שהתמימות שלה הוא ביחוס להשי"ת. וכדרך שאמרו לעיל בפסוק יונתי וגו' אצלי הם התמימים כיונים אבל לעו"ג הם ערומים כנחשים : **נעשה ונשמע** ובזה הלכו אחר בתמימות שהאמינו בו שלא יצוה רק מה שנאות ונכון להם. ולא הרהרו לומר נראה תחלה את מצותיו נאותות וראויות לנו שנקבלם. וכ"ה בפרק ר"ע בע"ז נאמר אומה ישרים הנהם : **תאומתי כביכול** כו' והכונה הוא ע"ד שדרשו בברכות על את ה' האמרת היום וה' האמירך היום אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם. א"כ שניהם נעלו ונתיחדו ביום אחד בעולם. וע"ד שאיתא בשמות רבה פ' כ"ג אז ישיר משה הה"ד נכון כסאך מאז מעולם אתה כו' אע"פ שמעולם אתה לא נתיישב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה לכך נאמר נכון כסאך מאז עכ"ל. וזה כונתם לא אני גדולה ממנה בזמן ולא היא גדולה ממני בזמן : **עמו אנכי בצרה** שבשבחינה מה היוחס לו כביכול עצב ונצער מזה או מפאת העדר כבודו או מפאת שאינו חפץ באבוד והשחתה עד"ה ויתעצב אל לבו : **שראשי נמלא טל** כו' **אף שמים נטפו** מביאים ראיה שראשי נמלא טל מוסב על עת מתן תורה ע"ש שמים נטפו שמוסב על ענין הר סיני. ומדלא קאמר עבים נטפו אלא שמים נטפו משמע נטיפות טל : **ע"ש גם עבים נטפו מים** משום שרסיסי הם טפות מטר אמרו שזה נאמר ע"ג המליצה על מה שנאמר עבים נטפו מים שמוסב ג"כ על עת נתינת התורה. ולפי זה פירוש הכתוב רעיתי יונתי וגו' כלומר מתי התחיל הקב"ה לכנות אותי רעיתי יונתי תמתי בעת שהיה ראשי נמלא טל קווצותי רסיסי לילה : **פשטתי את כתנתי** כו' **אפי' תמה שבתמות** כו' ירצה אף שנאמר זה ע"ג המליצה עכ"ז לא יצדק להמשיל במה שאינו מדרך העולם שתתנהג שלא תדע ללבוש אחר הפשטה וכמו שאמרה פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה : **לבוש כהונה ומלכות** חסרון דברים יש כאן נראה לענין כל גם כל המאמר עד מה דוקך מדוד וגו' אינו מסודר ונכתב בהרוס וערבוב על ענין סיני וגלות בבל. ולבד שהקדימו המאוחר הובא כל הענין בערבוב. ובעל א"א הביא הנוסחא כסדרן ואגבי אבאר שפי שכתוב בפנים. ואומר כי לפי הדרש הראשון מר' יוחנן שפשטתי את כתנתי מוסב על פשיטות לבוש כהונה ומלכות בבבל. לפי זה נדרש הכתוב שלפני זה אני ישנה ולבי ער על גלות בבל היינו שכנסת ישראל אומרת אני ישנה בגלות בבל ולבי שהיא הקב"ה ער לגאלני. וקול דודי דופק לי ע"י כורש פתחי לי אחותי וגו' וכ"ש כה אמר כורש מלך בבל וגו' והוא פקד עלי לבנות בית בירושלים אשר ביהודה (עזרא א' ב') ואומרת עוד כנסת ישראל פשטתי את כתנתי איככה אלבשנה וגו' כלומר שמדברת בעדה ומשיבה לעג האומות אתה על הקושיא לשוב לא"י שהוא מאין האפשרות היינו כיון שכבר פשטתי את כתנתי הם לבושי כהונה ומלכות איך יתכן שאלבשנה עוד והושב לי הכהונה והמלכות : **רחצתי את רגלי מטנוף ע"ג איככה אטנפם** כצ"ל. פי' שמשיבה להם כנסת ישראל רחצתי את רגלי כבר מטינוף ע"ז ואיככה אטנפם עוד : **יודעת היתה שאבק של אותו מקום משיאה לע"ז** כצ"ל. והוא המתקה מדברי המדרש על התשובה שהשיבה כנ"י על לעג הכשדים רחצתי את רגלי וגו' מה ענין התשובה זו על לעג הכשדים. ואמרו שלזה השיבה כן כי יודעת היתה כנסת ישראל כי כל כונתם בלעג הזה להשיאה לע"ז ויהיו לעם אחד ויהיו מוצלחים כמוהם. וע"ז השיבה יהיה איך שיהיה כיון שכבר רחצתי את רגלי מטינוף ע"ז איככה אטנפם עוד : **אעפ"כ דודי** כו' ירצה אף שלא סרתי לכל דבריהם עכ"ז שלח ידו מן החור כלומר לא זכיתי לגאולה שלמה. אך כאיש אשר שולח ידו מן החור להודיע והוא נסתר : **מגדל שרצים** ירצה אף שהוא מליצה על מעוט אופן הגאולה עכ"ז אינו מן הנאות להמשיל הענין בחור שהוא מקום מושב שרצים אלא היה צ"ל מן החלון וכדומה : **אלא כך אמרה** כו' ירצה לזה המשיל הענין לחור משום שהיה מהראוי להיות גאולה שלמה ובאופן מעולה ומפורסם וע"י אדם צדיק ולא ע"י כורש ולא היה ג"כ גאולה שלמה שהאמין : **ולזה מעי המו עליו** כצ"ל. כלומר מתרעם אנכי שלא נגאלנו גאולה שלמה : **גזר טב אנא** כו' פי' באמת גוזר טוב אנכי וכמו שהמו עלי שלא גאלתי אתכם בגאולה שלמה כן מעי אוחילה וקירות לבי הומה עליכם על שלא זכיתם להגאל גאולה שלמה. ואף שהכתוב הזה לא נאמר על זה הענין עכ"ז אחזו לשון הכתוב בעלמא משום שיתיחס לכונת הענין : **ששינת העצרת עריבה** כו' השתא הדר לפרש שפשטתי את כתנתי וגו' מוסב על ענין סיני ואמרה זה מפני עגלותה. משום שהשינה היה עריבה עליה כי הלילה

קצרה

את ידו. ופשטו הכל את ידיהם. א"ר ינאי למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו. והיה מחזיר עליהם ואומר להם יערב לכם ויבסם לכם. א"ר אבהו למלך שעשה סעודה וזימן אורחין אצלו. לכשאכלו ושתו אמר טלו מנה יפה ותנו לבעל הבית. אף הבא כן באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי. אף אתון אכלו רעים. שתיתי ייני עם חלבי. אף אתון שתו ושכרו דודים: פסוק ב אני ישנה. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אני ישנה מן המצות. ולבי ער לגמילות חסדים. אני ישנה מן הצדקות. ולבי ער לעשותן. אני ישנה מן הקרבנות. ולבי ער לקריאת שמע והפלה. אני ישנה מבית המקדש ולבי ער לבתי כנסיות ובתי מדרשות. אני ישנה מן הקץ. ולבי ער לגאולה. אני ישנה מן הגאולה. ולבו של הקב"ה ער לגאלני. א"ר חייא בר אבא איכן מצינו שנקרא הקב"ה לבן של ישראל מן הדין קרא דכתיב (תהלים עג) צור לבבי וחלקי אלהים לעולם. קול דודי דופק. על ידי משה. בשעה שאמר (שמות יא) ויאמר משה כה אמר ה' כחצות הלילה אני יוצא בתוך מצרים. פתחי לי. רבי יסא אמר. אמר הקב"ה לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו. ר' תנחומא ור' אבהו ור' חוניא בשם ר"ל כתיב (תהלים מו) הרפו ודעו כי אנכי אלהים וגו'. אמר הקב"ה לישראל הרפו ממעשיכם הרעים ודעו כי אנכי אלהים. ר' לוי אמר אילו היו ישראל עושין תשובה אפי' יום אחד מיד הם נגאלין. ומיד בן דוד בא. מה טעם (שם צו) כי הוא אלהינו ואנחנו עם מרעיתו וצאן ידו היום אם בקולו תשמעו. ר' יורן ור' לוי אמרי אמר הקב"ה לישראל הרפו ממעשיכם הרעים ועשו תשובה כהרף עין ודעו

באור כנפי יונה

שאל"כ מדוע עשו כן מתחילה טרם שידעו אם יהיה לרצון לפני השי"ת. שהיה אפשר לומר שהותר לצורך שעה בלבד וע"ד שאיתא בפ"ק דנזיר בשמעון הצדיק היה מושך ידו מאשם נזיר טמא משום שקרבנו אינו ע"צ היותר מובחר וכן כאן. אולם כיון שנתקבל קרבנם לרצון על המזבח כקרבנות היותר מעולים אז נגשו הכהנים ג"כ ליהנות מהם. וזה כונת הכתוב באתי לגני אחותי כלה וגו' אכלתי יערי וגו' שתיתי ייני כלומר נתקבל לפני לרצון ע"צ היותר טוב א"כ גם אתם אכלו רעים שתו ושכרו דודים ואין לכם לחשוש מאומה: א"ר ינאי למלך כו' הוא ממתיק באופן אחר מה שאמר אכלתי כו' אכלו רעים כו'. ואמר שאין פירוש הכתוב שכבר אכלתי ועתה תאכלו אתם אלא להמתיק את הסעודה לפני האורחים שיהנו ויתענגו מהסעודה. אמר להם מה שתאכלו אתם מקובל לפני כאלו אני אכלתי בעצמי. ופירוש הכתוב אכלתי יערי עם דבשי וגו' כלומר אכילת הכהנים שקרבנות הטוב לפני כמו שאני אכלתי אותם וא"כ יערב לכם ויבסם לכם: אמר ר' אבהו למלך כו' ר' אבהו ממתיק באופן אחר והיינו כמו שמדרך בעל הבית שעושה סעודה לאורחין עם שעיקר הסעודה היא בשבילם. עכ"ז אחרי אכלם ושתם יצוה שיתן ג"כ לאיש העומד עליהם לשרתם אחר שנתעסק בסעודתם. ומה שאמר ותנו לבעל הבית כונתו להאיש אשר על ביתו העוסק בצרכי הסעודה מלשון ובן משק ביתי הוא אליעזר. וכמו כן הקב"ה הוא בעל הסעודה שהקרבנות נתונים לו והוא מאכיל לכהנים חלקם ע"ד שאמרו כהנים משולחן גבוה קא זכו. והכהנים הם קרואיו והנשיאים הם הממונים על הבית שהם הכינו סעודת האורחין במצות המלך. וצוה ה' אחר שאכלו האורחים הם הכהנים שיתן גם להנשיאים חלק מהסעודה מאחר שהסדירו עצמם לפני האורחים. ולפי זה מה שאמר אכלתי יערי וגו' אכלו רעים וגו' כלומר אחר אכילת הכהנים שנחשב כאלו הוא האוכל אמר שיתנו גם הנשיאים מהסעודה: אני ישנה מן המצות ולבי ער לג"ח ירצו אף שמתעצלת אנוכי בקיום המצות שבין אדם למקום מ"מ זריזה אנכי בג"ח היינו במצות שבין אדם לחבירו. שמדה זו היא כטבעית לישראל ולא תסור מהם כדאיתא בפרק הערל שג' מדות בישראל ביישנים רחמנים גומלי חסדים: מן הצדקות כלומר מן הצדק והיושר והיינו אף שבפועל אי אפשר לי להתנהג בהם מ"מ משתוקק אני לקיימם בהיות לאל ידי: מן הקרבנות כו' שאין בידי להקריבן שבהמ"ק חרב מ"מ זהירה אנכי בק"ש ותפילה במקום הקרבנות והיינו זהירות זמן ק"ש ותפילה דזמני התפילות כנגד תמידין תקנום כדאיתא בפרק ת"ה. אולם ק"ש ותפילה עצמה חובה דאורייתא אף בזמן שהיה נוהג הקרבנות. והזכירו ק"ש משום דדרך ק"ש לסמוך לתפלה נקט שניהם במקום קרבנות: אני ישנה מבהמ"ק אף שעצלה אנכי מלפעול ישרות שבזכותם יבנה בהמ"ק מ"מ זריזה אנכי בבתי כנסיות ובה"מ. וכדאיתא בפרק בני העיר והיה להם למקדש מעט בארצות אשר באו שם (יחזקאל יא) אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות: מן הקץ כו' עם כי מצד אריכות הגלות כמעט אומר נואש אולם מפאת הבטחתו לגאולה מצפה אני שעוד חזון למועד שיתגלו מן הגלות: מן הגאולה כו' אף שיודע אנכי שמצות שבזכותם יגאלנו מ"מ הקב"ה מבקש לי זכות לגאלני כמו שעשה במצרים: ולבי שהוא הקב"ה ער לגאלני כצ"ל: איכן מצינו כו' משום שפירשו ולבי ער על הקב"ה לזה אמר היכן מצינו שהקב"ה מכונה שהוא לבן של ישראל: צור לבבי וגו' ופירוש צור לבבי צור הוא לבבי עד"ה הצור תמים פעלו. ומה שנקרא הקב"ה לבן של ישראל לפי שממנו הוצאות החיים והקיום לישראל: דופק ע"י משה כו' ירצו בעת שבא משה ואמר להם כה אמר ה' וגו' דפק על דלתי לבן של ישראל ורמז להם שיעשו תשובה שבלתי זאת אין מהאפשרות לגאל אותם. והוא במה שאמר להם משכו וקחו לכם צאן וגו' וכ"ה בשמות רבה פ' ט"ז משכו וקחו לכם משכו ידיכם מעבודת גלולים וקחו לכם צאן ושחטו אלהיהם של מצרים ועשו פסח שבכך הקב"ה פוסח עליכם הוי בשובה ונחת תושעון עכ"ל: פתחו לי כו' כחודה של מחט ירצו פתחו לשון פתיחה ולשון התחלה: ואני פותח לכם כו' כלומר שהקב"ה יגמור בעדם ויסייעם ע"ד הבא לטהר מסייעין אותו: הרפו ממעשיכם הרעים כו' והכונה שאין בתשובה טורח מרובה רק שמשוך ידו מעשות כל רע ולדעת כי יש אלהים בארץ: היום אם בקולו תשמעו ירצה ואמר כי הוא אלהינו ואנחנו כו' אם בקולו תשמעו ומה טעם להיום אם בקולו תשמעו. אלא הכונה כי ודאי יהיה לנו לאלהים ואנחנו לצאן מרעיתו אך אם היום בקולו תשמעו ומיד יבוא ולא יאחר משבא אלינו עד שנרבה בתשובה: תשובה כהרף עין כו' לא שדרשו הרפו כהרף עין אכן משום שהתשובה היא בלי טורח ובלי המשך זמן שאינו הסר רק עזיבה וחרטה על מה שעבר. א"כ כרגע וכהרף עין תהיו לעם אחר ותדעו כי אנכי אלהים. ועוד אפשר לומר אם כי לשון הרפו הוא ענין עזיבה מ"מ מדלא אמר עזבו או נטשו או הניחו שהיה משמע עזיבה גמורה ואמר הרפו. רמז ג"כ אף שאין התשובה היא גמורה רק כהרף עין יספיק בידם להכרת השי"ת ויהיה לאל ידם לבוא עי"ז לתשובה גמורה: שנתאחו לי כו' שנדבקו כי ע"י דם פסח ומילה כרתו:

דבר חדש ויבא אצלי· כך לשעבר היה הקב"ה מקבל הקרבנות מלמעלה. דכתיב (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחוח וגו' עכשיו מקבל מלמטה. הה"ד באתי לגני אחותי כלה. אריתי מורי עם בשמי· זה קטרת הסמים וקומץ הלבונה· אכלתי יערי עם דבשי· אלו איברי עולה ואמורי קדש קדשים. שתיתי ייני עם חלבי· אלו הנסכים ואמורי קדשים קלים· אכלו רעים· זה משה ואהרן· שתו ושכרו דודים. אלו נדב ואביהוא שנשתכרו בצרתן· אמר רבי אידי בקש דוד להקריב קרבנו כקרבן של נשיאים הה"ד (תהלים סו) עולות מחים אעלה לך וגו'. איזהו קרבן שיש בו פרים ואילים ועתודים הוי אומר זה קרבן של נשיאים. הדא ה"ד ולזבח השלמים בקר שנים וגו'. א"ר שמעון בן יוסינא למה הוא קורא אל הנשיאים רעים· אלא שכיון לאהיבן ולקרבן· וא"ר שמעון בן יוסינא בכל מקום אין היחיד מביא קטורת בנדבה וכאן קטירת בנדבה· בכל מקום אין היחיד מביא חטאת נדבה· וכאן חטאת נדבה· בכל מקום אין קרבן יחיד דוחה טומאה ושבת· וכאן קרבן יחיד דוחה את השבת ואת הטומאה· בכל מקום אין היחיד מביא חטאת אלא על חטא· וכאן היחיד מביא חטאת שלא על חטא· ד"א אכלו רעים· אלו הנשיאים. שתו ושכרו דודים· אלו הנסכים. ד"א אכלו רעים· א"ר ברכיה למלך שעשה סעודה וזימן האורחין· ונפל השרץ לתוך התמחוי· שאילו משך המלך את ידו· היו הכל מושכין את ידיהם. פשט המלך את

באור כנפי יונה

אדם אין לו לבוא לגנו בלתי קריאת כלתו אותו : כך לשעבר היה הקב"ה כו' חסר כאן וצ"ל כמו שאיתא במדבר רבה פ' י"ג (כך לשעבר היה אדם הרוי בג"ע במחנה שכינה כעס עליו הקב"ה וגירשו מאצלו. כשיצאו ישראל ממצרים ביקש הקב"ה להחזירם לאצלו ואמר להם שיעשו לו מקדש כו'. אמרו ישראל יחדש לנו הקב"ה דבר אחד שהוא חפץ להחזירנו אצלו מה הוא החדוש לשעבר היה הקב"ה מקבל הקרבנות מלמעלן דכתיב וירח וגו' עכ"ל. וטעם המשל הוא היינו כמו שהמטרונה לא רצה להתפייס עד שיחדש לה דבר יותר יקר ונכבד מאשר היה לה מאז כדי שתתפרסם אהבתו הגדולה אליה. כך ישראל לא התרצו עד שיחדש להם דבר שתתפרסם מזה חביבותו הגדולה אליהם. ולזה אמרו יבוא דודי לגנו ויאכל פרי מגדיו כלומר שירד למטה ויקבלם וכן עשה דכתיב באתי לגני וגו' אריתי מורי וגו' : היה הקב"ה מקבל הקרבנות מלמעלה כו' דלא ירדה אש מעולם למטה כמו שהיה עכשיו וכ"ה (ויקרא ט) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה וגו'. אלא כאמר (בראשית ח) וירח ה' את ריח הניחח וגו' שנראה שלא נהנה רק מהריח העולה למעלה. ואולי הכונה שמתחלה לא הועיל הקרבן כי אם שלא תתרחק השכינה בימיו עוד למעלה אבל לא להורידה למטה אבל אחר הקמת המשכן היה מתועלת הקרבנות להשכין השכינה למטה. ועיין בכוזרי סימן כ"ו למאמר שני ליזר הענין איך יועיל ענין הקרבנות לדבקות השכינה בישראל : יערי עם דבשי כו' יערי מוסב על הקנה שגדל בו הדבש ואמר שמרוב חבתו אכל הקנה עם הדבש. והוא מליצה על איברי עולה ואימורי קדשי קדשים היינו העולה שהיא חביבה יותר שהיא כולה כליל משולה לדבש ואימורי ק"ק משולים אל קנה הדבש ונתקבלו יחד. וכן לקמן שהנסכים חביבים מאימורי קדשים קלים ממשילם לייני עם חלבי : זה משה ואהרן משום שמשה שמש בכהונה גדולה כל ז' ימי המלואים זכה לאכול עם אהרן בקרבנות שנקרבו ביום שמיני למלואים : זה נדב ואביהוא וקראן דודים עד"ה בקרובי אקדש : שנשתכרו בצרתן לזה אמר שתו ושכרו בהוא מליצה על פורענות מלשון (ירמיה כה) שתו ושכרו וקיאו ונפלו וכתיב (עובדיה א) כאשר שתיתם על הר קדשי וגו' : ד"א אכלו רעים אלו הנשיאים א"ר אידי ביקש דוד להקריב כו' כצ"ל. אכלו רעים היינו הנשיאים ואכלו מזבחי שלמיהם שהקריבו : ומשום שיפרשו אכלו רעים על הנשיאים שהיו חביבין לפני הקב"ה ולזה קראן רעים הביאו מר' אידי שאמר איך היה קרבן חביב שדוד נתאוה להביא כקרבניהם. היינו שבקש שיבנה בהמ"ק בימיו ויביא קרבנות לחנוכת הבית כמו שהביאו הנשיאים : עולות מחים כו' וכתיב בם עם קטורת אילים אעשה בקר עם עתודים וגו' : הה"ד ולזבח השלמים וגו' וכתיב ג"כ אילים עתודים וגו' וא"כ זה כמו זה : ולקרבן ובנוסחא אחר היתה שכיון שהיה אחד מהם מקריב קרבן וקרבנו נתקבל היה עושה י"ט לרעיו ואוהביו וכן איתא בנשא פ' י"ג : ואמר ר' שמעון בן יוסינא ג' כתיב כאן אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי כנגד ג' דברים שעשו הנשיאים שלא כהוגן וקבלם הקב"ה · ואלו הם בכל מקום אין היחיד מביא קטורת נדבה כו' כצ"ל וכן איתא בנשא רבה שם. ומה שחשבו כאן ארבעה הוא בטעות שמה שאמרו בכל מקום אין היחיד מביא חטאת נדבה היינו רק מה שאמר בכל מקום אין היחיד מביא חטאת אלא על חטא וגם בנשא שם אינו. ומה שאמר ר"ש ג' כתיב כאן כו' כנגד ג' דברים כו' דרש זה משום דלמה האריך הכתוב לומר אריתי מורי עם בשמי אכלתי יערי עם דבשי שתיתי ייני עם חלבי. ועוד שאינו מדרך המוסר לאמור אכלתי ועתה אכול אתה וכמו שאמר אריתי מורי וגו' אכלתי וגו' אכלו רעים וגו'. לזה אמר משום שג' דברים אלו עשו הנשיאים שלא כשורת הדין לפיכך אמר הכתוב אריתי מורי וגו' בג' ענינים לאמור שנתקבל לרצון לפני הג' דברים שעשיתם. ועתה אכלו רעים שתו ושכרו דודים ותוכלו לשמוח ולהנות מקרבנכם: קטירת בנדבה פי' לא מיבעי' צבור דאין מביאין דלא מצינו שצבור הביאו קטורת בנדבה כי הקטורת היתה באה חובה פעמים בכל יום. אלא אפי' יחיד אף שמצינו בנשיאים שהביאו ביחיד לא היתה אלא הוראת שעה : אכלו רעים אלו הנשיאים שאכלו מזבחי שלמיהם : אלו הנסכים זה מן התימה הלא לא היו שותים הנסכים אלא היו נתונים על המזבח. לזה נראה דצ"ל כמו שאיתא בנשא פ' י"ג אכלו רעים אלו הנשיאים למה קרא לנשיאים רעים כו' שתו ושכרו דודים אלו הנשיאים ולמה קרי להו דודים שהיו דודים אלו לאלו : למה אמר להם אכלו רעים א"ר ברכיה למלך כו' כצ"ל וכן איתא בנשא שם. שעשה סעודה כו' ונפל השרץ כו' גם שהמשל אינו דומה להנמשל שבנמשל הוא שהנשיאים עשו את הסעודה והזמינו להקב"ה לסעודתם. יש לומר שהשולחן באמת מיוחס להקב"ה כי הכל שלו והכהנים והבעלים משולחן גבוה קא זכו וכ"כ (ד"ה א' כ"ט) כי ממך הכל ומידך נתנו לך. ולפיכך המשל הוא כצ"ל משום שאין מדרך הנאות לאמור אכלתי ושתיתי ועתה אכול ושתה אתה וכמו שאמר אכלתי יערי כו' אכלו רעים כו'. לזה המתיק זה במשל שנפל שרץ לתוך התמחוי של מלך שאלו משך המלך את ידו תחילה מלהנות מאותו סעודה היו הכל מושכין את ידיהם ממנה. אולם כיון שפשט המלך את ידו מקודם לתוך התבשיל להנות ממנו פשטו אח"כ הכל ידיהם להנות מהסעודה כי מי זה יראה את המלך אוכל והוא ימנע עצמו מלאכול. וכמו כן בנמשל משום ג' דברים שעשו הנשיאים שלא כשורת הדין ואולא שנתקבל לרצון לפני ה' מקודם היו הכל מושכין את ידיהם היינו הכהנים מלהנות מקרבנם. ואף שהנשיאים בודאי ע"פ הדבור השם עשו זה

פסוק א **באתי** לגני. א"ר מנחם חתניה דר' אלעזר בר אבינה בשם ר"ש בר' יוסינה. באתי לגן אין כתיב כאן. אלא לגני. לגנוני. למקום שהיה עיקרי מתחלה. ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה. הה"ד (בראשית ג) וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן. א"ר אבא מהלך אין כאן. אלא מתהלך. מקפץ וסליק מקפץ וסליק. חטא אדם הראשון נסתלקה השכינה לרקיע הראשון. חטא קין נסתלקה לרקיע השני. חטא דור אנוש נסתלקה לרקיע השלישי. חטא דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי. חטא דור המגדל נסתלקה לרקיע החמישי. חטאו אנשי סדום נסתלקה לרקיע הששי. חטאו המצריים בימי אברהם נסתלקה לרקיע השביעי. כנגדן עמדו שבעה צדיקים והורידוה לארץ. זכה אברהם הורידה משביעי לששי. עמד יצחק והורידה מששי לחמישי. עמד יעקב והורידה מחמישי לרביעי. עמד לוי והורידה מרביעי לשלישי. עמד קהת והורידה משלישי לשני. עמד עמרם והורידה משני לאחד שהוא ראשון. עמד משה והורידה לארץ. א"ר יצחק הה"ד (תהלים לז) צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה. הרשעים מה יעשו יהיו תלויין באויר כי לא השכינו שכינה לארץ. אבל הצדיקים השכינו שכינה לארץ. מה טעם צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד עליה. ישכינו לשכינה עליה המר"א שוכן עד וקדוש שמו. ואימת שרתה שכינה עליה ביום שהוקם המשכן. שנ' (במדבר ז) ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן. ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון משל למלך שכעס על מטרונה והוציאה מתוך פלטין שלו לאח"כ בקש להתרצות לה. שלחה לו ואמרה יעשה לי המלך
דבר

באור כנפי יונה

באתי לגני כו' לגן אין כתיב כאן אלא לגני משום שהכנוי לגני אם לאמר בגן שלי הוא למותר הלא כבר נאמר יבוא דודי לגני. אלא מה שנאמר לגני לומר לגן המיוחד לי משכבר: לגינוני לחופתי שהחופה הוא עיקר מקום ישיבת החתן: **לא בתחתונים היתה** בלשון שאלה האם עיקר שכינה לא בתחתונים היתה מאז וזה משום שהקב"ה מאהב התחתונים יותר. ומה שאמרו ועיקר שכינה ולא אמרו ושכינה לרמז בזה. דאין ענין השכינה במקום זולת מקום כענין גשמי שנשיותו במקום אחד אינו בזולתו שאלה לא יצדק לומר כן. כי באמת היא בכל מקום ואין מקום פנוי מהשכינה. ומה שנאמר לפעמים שהיא במקום מיוחד הכונה על הראות ענינה שם ביותר. וזהו כונתם מה שלא אמרו ושכינה אלא עיקר שכינה בתחתונים היתה כלומר שעם שכל חלל הבריאה מלא כבוד ה' והנהגתו עכ"ז עיקר ההשגחה היתה בארץ. והוא משום שהאדם הוא מבחר היציר לזאת ייחד הקב"ה השגחתו עליו ביותר. כמו שמצינו שהשגחת השכינה כלי השמירה על צד היותר טוב לדברים היותר עקרים ומיוחדים. וטרם שחטא היתה ההשגחה רבה עליו וכשחטא היתה מתרחקת והולכת ממדרגה למדרגה. עד כמעט שהסתיר פניו ממנו במוחלט. וכאשר החלו האנשים להטיב דרכיהם והעמידו צדיקים גדולים חזרה ההשגחה למטה מעט מעט עד ששב הענין לאופן הראשון: **אלא מתהלך מקפץ וסליק כו'** ויפרשו מתהלך בגן על סלוק השכינה מעולם השפל מלשון וילך ה' כאשר כלה לדבר עם אברהם. ולא יפרשו להיפך על גלוי השכינה מלשון (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך וגו'. שכיון שחטא לא יתכן לומר שיתגלה השכינה אליו ועד"ה (שם) ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך. ודרשו ג"כ מדלא כתיב הולך או מהלך אלא מתהלך שלא היתה הליכה ישרה אלא מקפץ והולך. כלומר משתמט והולך מעט מעט מהגן שהוא כנוי לעולם השפל אל הרקיע למעלה. וכמו שעל החזרה לעולם התחתון נאמר באתי לגני כן על סלוק שכינתו ע"י חטא אדם ועלה מעט מעט למעלה נאמר מתהלך בגן. וא"כ מוכח דעיקר השכינה קודם החטא היתה למטה. אולם לפי מה שפרשו מתהלך שאינו הליכה ישרה איך יפרשו הנה המלך מתהלך לפניכם (שמואל א' י"ב) מתהלך בתומו צדיק (משלי כ) ועוד כאלה: **חטא אדם** כו' ואף שעשה תשובה כדאיתא בפ"ב דערובין מ"מ דיה היתה התשובה לכפר על עונו ולא להשיב שכינה למקומה: **לרקיע הראשון** ענין ההסתלקות בשביל כל אחד ע"ז האופן וגם הירידה על זה הסדר. כבר האריכו בזה העקידה שער לד והיפ"ת וכולם דרך דרש. גם בלוי וקהת ועמרם לא נמצא להם מפורש דברים שגולים כאלה אבל נוכל **ליהם לכם** ובשבילם זה האופן מהירידה. וחז"ל בעת לא אמרו זה ע"ד ההשערה בעלמא כי אם ע"פ עיון הידוע להם. והאפשר שכונתם שלא נפסק התיקון הזה מעת שהתחיל אברהם והלך מאב לבנו כסדר עד משה: **המצרים בימי אברהם** אבל המצריים בימי משה עם שהיו רעים וחטאים לא הספיקו לסלק השכינה כי כבר התחילו צדיקים בישראל: **זכה אברהם הורידה** היינו לעת זקנתו ואחר שנתנסה בעשרה נסיונות והחטאים שבימיו בשביל הסדומים והמצריים עוד נתרחקה השכינה למעלה. דכל שלותם של סדומים היו נ"ב שנה כדאיתא בב"ר פ' נ"ט. והפיכתם היתה אחר שנמול אברהם שאז היה זקן בן מאה שנה. אלא הירידה בזכותו היה לעת זקנתו אחר שנתנסה בכל הנסיונות: **עמד משה והורידה לארץ** כדכתיב וירד ה' על הר סיני וכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם: **הרשעים מה יעשו יהיו תלוים באויר אלא הרשעים לא השכינו השכינה לארץ אבל הצדיקים כו' ישכינו לשכינה עליה המר"א שוכן עד וקדוש שמו** כנ"ל. המיהם הרשעים מה יעשו יהיו תליים באויר אינו מובן הלא כונת הכתוב שהצדיקים יאריכו ימים עליה ולא הרשעים. עד"ה (משלי ב' כא) כי ישרים ישכנו ארץ ותמימים יותרו בה ובוגדים יסחו ממנה וכתיב (שם יוד) צדיק לעולם בל ימוט ורשעים לא ישכנו ארץ. אולי מדלא אמר הכתוב צדיקים ירשו ארץ לעד אלא האריך הכתוב לומר צדיקים ירשו ארץ וישכנו לעד עליה דמשמע שמיעד להם ירושת הארץ וגם התמידיות. לזה אמרו בשלמא האריכות ימים עליה ניחא אולם איך יצדק לומר שצדיקים ירשו ארץ אבל הרשעים כלל לא האם אפי' משך עמידתם בעולם יהיו תלוים באויר. אלא מה שכתוב וישכנו לעד עליה הכונה שהצדיקים ירשו ארץ לאמיתות בשביל שהשכינו להשכינה בארץ: **מה טעם** פי' היכן מרומז בכתוב השראת השכינה: **וישכנו לעד עליה ישכינו לשכינה המכונה עד המר"א שוכן עד וקדוש שמו** כנ"ל. יפרשו וישכנו לעד עליה שישכינו לשכינה המתוארת שוכן עד עליה על הארץ: **ויהי ביום כלת משה** וגו' לא נזכר שם השראת השכינה אכן כונתם הוא ע"ד שאיתא בבמדבר רבה פ' י"ב ויהי ביום כלת משה וגו' מכיון שנסתלקה שכינה בעת שחטא אדם שוב לא ירדה עד שהוקם המשכן לפיכך כתיב ויהי דבר שהיה נפסק ימים הרבה וחזר לכמות שהיה עכ"ל. ודרשו נמי כלת כתיב ביום דעלה כלתא לגננא. ושם בפ' י"ג איתא אימת שרתה שכינה בארץ בזמן שהוקם המשכן שנאמר ויכס הענן את אהל מועד וכבוד ה' מלא את המשכן. אבל מה שירד על הר סיני לא השיב השכינה שלא היה אלא לפי שעה: **שכעס על מטרונה כו'** כונת ר' עזריה ג"כ להרץ למה נאמר יבוא דודי לגנו ואח"כ באתי לגני
באם

קודם מתן תורה בא יתרו שלמים הקריבו בני נח. ומ"ד אחר מתן תורה בא יתרו עולות הקריבו בני נח. והא מסייעא לרבי יוסי ברבי חנינא. עורי צפון ובואי תימן. עורי צפון. זו העולה שנשחטת בצפון. ולמה קורין לה עורי. דבר שהוא ישן ונתעורר. ובואי תימן. אלו שלמים שנשחטין בדרום. ולמה קורין אותה ובואי דבר של חידוש. ר' אבא בר כהנא ור' חנינא בר פפא ור' יהושע בשם ר' לוי אמרי אף הדין קרא מסייעא לרבי יוסי (ויקרא ו) זאת תורת העולה היא העולה. שהקריבו בני נח בתחלה. וכד הוי מטי גבי שלמים אמר וזאת תורת זבח השלמים. אשר הקריבו אין כתיב כאן. אלא אשר יקריבו. מכאן ולהבא. מה מקיים ר' אלעזר דין קרא עורי צפון ובאי תימן. לכשיתעוררו הגליות הנהונות בצפון ויבאו ויחנו בדרום. המד"א (ירמיה לא) הנני מביא אותם מארץ צפון וקבצתים מירכתי ארץ לכשיתעורר גוג ומגוג שנתון בצפון ויבא ויפול בדרום המד"א (יחזקאל לט) ושבבתיך וששאתיך והעליתיך. לכשיתעורר מלך המשיח שנתון בצפון ויבא ויבנה בית המקדש שנתון בדרום המד"א (ישעיה מא) העירותי מצפון ויאת. הפיחי גני יזלו בשמיו. א"ר הונא בשם ר' בנימין בר לוי לפי שבעולם הזה כשרוח דרומית מנשבת אין רוח צפונית מנשבת וכשרוח צפונית מנשבת אין רוח דרומית מנשבת אבל לעתיד לבא הקב"ה מביא רוח ארגסטים לעולם ומנהיג שתי רוחות כאחת ושתיהן משמשות. הה"ד (ישעיה מג) אומר לצפון תני ולתימן אל תכלאי. יבא דודי לגנו. א"ר יוחנן לימדתך התורה דרך ארץ שלא יהיה החתן נכנס לחופה עד שתתן לו הכלה רשות. מה טעם יבא דודי לגנו:

באור כנפי יונה

טעונה הפשט ונתוח לא הקריבו עוד כמשפטה. שהדין מהפשט ונתוח אח"כ בסיני נתחדשה ונאמרה ועיין בפרק פרת חטאת ובמכילתא בענין בחדש השלישי פ' ג': וזבחים לשם שלמים ירצו דע"כ מה שנזכר שם זבחים הם שלמים דלא יתכן לומר שזבחים מוסב על חטאות ואשמות דאיזו חטא היה שם שיקריבו עליה אלא ע"כ היה קרבן נדבה:

מ"ד קודם מ"ת כו' ומ"ד אחר מתן תורה כו' ירצו שבין ר"א ובין ר' יוסי סברי מה שנזכר זבחים אצל יתרו היו שלמים אלא שפליגי אימתי בא יתרו. ר"א סבר כמ"ד שקודם מתן תורה בא יתרו ועכ"ז הקריב שלמים א"כ מוכח דשלמים ג"כ הקריבו בני נח. ור' יוסי סבר כמ"ד שלאחר מתן תורה בא יתרו לזה הקריב שלמים. אבל באמת קודם מ"ת שהיה להם דין בני נח לא הקריבו עוד שלמים. ואף שפרשת יתרו כתובה קודם מ"ת סבר אין מוקדם ומאוחר בתורה. ועיין בתוס' פרק ב' דע"ז ובספרי ובמכילתא ועיין ברמב"ן מה שכתב בזה ובעקידה שער מ"ג שהקשה איך יתכן דאחר מ"ת בא הלא כתיב זובח לאלהים יחרם בלתי לה' לבדו: שנשחטת בצפון כדכתיב בה (ויקרא א) צפונה לפני ה': שהוא ישן ונתעורר שמתחלה היו רגילים בני נח להקריב עולות והניחו ועזבו אותם ולזאת הזהירה התורה לישראל שיחזרו לנהוג אותו. ואף שבני נח לא היו רגילים בזה האופן דצפונה לפני ה' כתיב ואין צפון בבמה כדאיתא בת"כ וא"כ איך אמר הכתוב עורי צפון. יש לומר עכ"ז כיון דעכשיו נצטוו לעשות בזה האופן כינה אותה הכתוב בצפון: שנשחטים בדרום פי' אף בדרום כדתנן שלמים שחיטתן בכל מקום בעזרה אלא מפני שעולה נשחטת דוקא בצפון ודרום הוא נגד צפון לזה תפס הכתוב אצל שלמים דרום: היא העולה כו' היא העולה משמע הידוע מכבר: יקריבו מכאן ולהבא ואין לשאול לאיזה צורך כתוב לזה עוד קרא יתירה הפר יקריבו הלא נדע שהוא דבר חדש מדלא כתיב הוא זבח השלמים כדכתיב אצל עולה. זה אינו דבלא קרא יתירה הוה אמינא דגלי לן קרא אצל עולה והוא הדין אצל שלמים: מה מקיים ר"א דין קרא כו' דמשמע מזה דעולות הקריבו בני נח. אולם מה שנאמר היא העולה וגו' במזה הביאו ג"כ ראיה לר' יוסי לא אמרו מה מקיים ר"א. שיש לומר דר"א סובר דהיא העולה אצטריך למעט את הרובע והנרבע וכיוצא בהן שלא היה פסולן בקודם שנפסלו קודם שבאו לעזרה. כדאיתא בת"כ ומובא בר"פ יוצא דופן ובזבחים פ"ג. ומאשר יקריבו הנכתב אצל שלמים ג"כ אינו ראיה כ"כ דיש לומר דהכתוב מדבר מהעתיד ולא ממה שעבר דמאי דהוה הוה. ואף שהביאו ראיה מהם הוא לסיוע קצת ולא להוכחה גמורה. ולפי שהתשובות האלו מבוארות לזאת לא אמרו אלא מה מקיים ר"א דין קרא דעורי צפון וגו': ויחנו בדרום קורא אותה דרום נגד המקום שיבואו משם אולם באמת היא אינה עומדת בדרום אלא באמצע הישוב: לכשיתעורר כו' לפי הסדר שהשנו כאן נראה בסובר שאין קבוץ גליות ומפלת גוג ומגוג ע"י מלך המשיח אלא מתחלה יתקבצו הגליות ואח"כ יהיה ענין גוג ומגוג ואח"כ יגלה מלך המשיח ויבנה בהמ"ק. וכן משמע בפ"ק דמגילה בענין שאמרו תקע בשופר גדול על קבוץ גליות כו'. וע"ע מה לעיל בפ' ב' פסוק ז' איתא השבעתי לישראל כו' ושלא יעלו חומה מן הגולה א"כ למה מלך המשיח בא לקבץ גליותיהן של ישראל: מלך המשיח שנתון בצפון שיושב עם אדום במדינה כדאיתא בס"ר ובחלק: בהמ"ק שנתון בדרום כמו כן הכינה שקורא דרום נגד המקום שיבוא משם: העירותי מצפון ויאת וכתיב אחריו רהשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן ועיין בנשא רבה פ' י"ג מה שחסר כאן: הפיחי גני כו' א"ר הונא כו' טעות סופר יש כאן וצ"ל (ד"א עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו א"ר הונא כו') שקודם זה דרשו עורי צפון וגו' על הגליות וגוג לזה הביאו מר' הונא שדורש הכתוב הזה על נשיבות שתי הרוחות יחד עד"ש אומר לצפון תני וגו': אין רוח צפונית מנשבת והא דאמרינן בפרק לא יחפור ד' רוחות מנשבות בכל יום ויום ורוח צפונית עם כולן הוא ע"כ שמעט: ארגסטום רוח מערבית צפונית כן פירש רב"מ: תני כו' תכלאי כו' מדשנה הכתיב לכתוב בזה תני ובזה תכלאי ע"כ משום שאין דרך רוח דרומית לנשב בעת שרוח צפונית מנשב אלא בהות שוקט לזה יאמר לתימן אל תכלאי. ונראה שהיא מליצה על רוח ההסכם שינשב בעולם מכל האומות לקרא לישראל דרור וזה כונתם אף שבעה"ז מלכי הצפונים והדרומים יתנגדו בדעתם ומה שיכשיר זה יפסול זה. אולם לעתיד לענין קבוץ הגליות יסכימו כולם כאחד. שהכתוב מוסב שם על ענין קבוץ הגליות מרחוק כ"ש שם בסוף הביאו בני מרחוק וגו'. וכן עירי צפון ובואי תימן דורשים שמוסב על זה הענין. ולפי זה הפיחי גני מוסב על נשיבת הרוח ויזלו בשמיו מוסב על ישראל. כלומר שהרוחות יפיחו ויוזילו את בשמיו היינו ישראל אל בהמ"ק שנקרא גן: למדתך התורה דרך ארץ כו' ירצו למה נאמר יבוא דודי לגנו ואח"כ באתי לגני הלא אין לו לבוא לגנו בלתי רשיון. אלא למדתך התורה ד"א שתלוי הדבר בחפץ הכלה ובקריאתה. וכן תלוי גלוי השכינה בתשוקת ישראל ובקריאתם אליה מקודם:

באתי

אמר מפני שהוא בא דרך אהלים. ורבנן אמרי שהוא פוסה באהל. ומהיכן היו בנות ישראל מתקשטות ומשמחות לבעליהן כל מ' שנה שעשו ישראל במדבר. ר' יוחנן אמר מן הבאר. הה"ד מעין גנים באר מים חיים. ר' אבהו אמר מן המן. הה"ד (תהלים מה) מר ואהלות קציעות כל בגדותיך וגו'. ממה שנתון תחת השן ממנו היו בנות ישראל הצנועות והכשרות מתקשטות ומשמחות לבעליהן כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר. כתיב (עמוס ו) כי הנה ה' מצוה והכה את הבית הגדול רסיסים. לא דמי הדין ביזעא. הדא ריסא איתה מינה אלסים. והדין ביזעא לית מינה אלסים: פסוק טו מעין גנים באר מים חיים. א"ר יוחנן ארבעים ושמנה פעמים כתיב בתורה באר באר. כנגד ארבעים ושמנה דברים שנקנה בם התורה. הה"ד מעין גנים באר מים חיים. ונוזלים מן לבנון. א"ר עזריה זה מזיל מקצת דבר וזה מזיל מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת כמין לבנון. א"ר תנחומא זה מלחים מקצת דבר וזה מלחים מקצת דבר עד שתהא הלכה יוצאת כמין לחיים: פסוק טז עורי צפון ובואי תימן. רבי אלעזר ור' יוסי ברבי חנינא. ר"א אמר שלמים הקריבו בני נח. ר' יוסי אמר עולות הקריבו בני נח. מותיב ר"א לר' יוסי (בראשית ד) והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו ומחלביהן. דא מה עבד לה רבי יוסי. מן שמניהון. מותיב ר"א לר' יוסי (שמות כד) וישלח את נערי בני ישראל. דא מה עבד לה רבי יוסי. שלמים בגופן בלא הפשט וניתוח. מותיב ר"א כתיב (שם יח) ויקח יתרו וגו' עולה וזבחים. עולה לשם עולה ושלמים לשם שלמים. דא מה עבד לה רבי יוסי. אמר לה פליגי בה תרי אמוראי חד אמר לאחר מתן תורה בא יתרו. ואחרינא אמר קודם מתן תורה בא יתרו. מ"ד קודם

באור כנפי יונה

בשמים: פולטא נ"ל פלייטון והוא מין עלים נותנים ריח טוב והיו שוחקים אותם הדק היטב למשוח בהם ועיין בהגהות רמ"ב בערך פלייטון: למה קורא אותה אהלות בלשון רבים ולא אהל: בא דרך אהלים שמובא לכאן ע"י הנוסעים באהלי קדר. או כונתם שריחו נודף מבית לבית ודרך כמה בתים לזאת נקרא אהלות בלשון רבים: שהוא פוסה באהל כלומר שהוא מתפשט למרחוק ובשביל רבוי התפשטותו קורא לו בלשון רבים. ועיין לעיל בפסוק מי זאת עולה: מן הבאר הה"ד מעין גנים וגו' כלומר הבאר מים חיים היה מעין גנים שהיה מעלה עשבים שריחן נודף ומהם היו מתקשטות וכדלעיל בפסוק וריח שלמותיך. ולפי זה פירוש הכתוב נרד וכרכום וגו' עם כל ראשי בשמים וגו' היו לי ע"י באר מים חיים: ר' אבהו מן המן כו' כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר מן תיבת ממה שנתון תחת השן עד שהיו ישראל במדבר נתוסף בפנים ע"י פירוש מתנות כהונה עיין שם. ואין לזה שום טעם ועוד איך יתיחס זה הענין עם מה שאמרו אח"כ כי הנה ה' מצוה כו'. ולי נראה שצ"ל (ר' אבהו אמר מן המן הה"ד מור ואהלות קציעות כל בגדותיך מן היכלי שן מני שמחוך. מן שמחוך. וכתיב אני ישנה ולבי ער וגו' שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה כתיב כי הנה ה' מצוה וגו') ויפרש הכתוב מור ואהלות קציעות כל בגדותיך כלומר כל הבגדים שלך היו מריחות ריח מור ואהלות קציעות. מן היכלי שן מני שמחוך. כלומר יותר מן היושבות בהיכלי שן היה המן משמחך ויפרש מני שמחוך כמו מן שמחוך והיו"ד נוסף. וכדאיתא בפרק בתרא דיומא אמר רב יהודה מלמד שירד להם לישראל עם המן תכשיטי נשים עכ"ל. פי' בשמים. והביאו עוד דכתיב אני ישנה וגו' שראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה. ודרשו שמוסב על המן דכתיב ביה וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו (במדבר יא) ויפרשו הכתוב אני ישנה וגו' כלומר בעוד אני ישנה והנה ראשי נמלא טל קוצותי רסיסי לילה פי' תלתלי קוצותי מקושטים מרסיסי לילה. היינו מהטל שירד לצורך המן ומזה היו מתקשטות בריח טוב לבעליהן. ולפי זה נמשך בטוב מה שהביאו אח"כ כתיב כי הנה ה' מצוה והכה כל הבית רסיסים כו'. משום שדרשו קוצותי רסיסי לילה על ענין המן הביאו מהכתוב והכה הבית הגדול רסיסים שמוסב על חורבן בהמ"ק כן אני ישנה וגו' קוצותי רסיסי לילה מוסב ג"כ על ענין חורבן בהמ"ק ולא על המן. וע"ד שדרשו לקמן את ראש הפסוק הזה אני ישנה וגו' מחורבן בהמ"ק: רסיסים וסוף הכתוב והבית הקטן בקיעים: אית מינה אלסים דרך אגב יפרשו מהוא רסיסים ומהוא בקיעים. וריסא פירושו לפי הענין עצים גדולים ואלסים הוא יתד. והכונה שהכה הבית הגדול רסיסים כלומר חתיכות גדולות שעוד יוצלחו לעשות מהן יתידות ולא כן הבית הקטן שהכה אותם לבקיעים והדין בזעא לית מנה יתידות: אמר ר"י מ"ח פעמים כו' אין לכוין המספר הזה כי אם שנחשוב ג"כ בארות בארות הנזכר אצל מלך סדום ושני פעמים בארות הנזכר אצל יצחק ומשום שבאו בלשון רבים נחשבו לשמונה. וגם לצרף במספר הזה הואיל משה באר את התורה: כנגד מ"ח דברים משום שהתורה מכונה ג"כ בשם באר עד"ה (משלי ה) שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך. ולפי זה יפרש מעין גנים באר מים חיים על התורה שנתונה לנו: זה מזיל מקצת דבר כו' פי' זה ממשיך ומוציא מקצת טעמו של דבר וזה מוציא מקצת טעמו של דבר. עד שתהא הלכה יוצאת ברור כמו שיצאה מסנהדרין שישבו בבהמ"ק הנקרא לבנון: זה מלחים כו' פי' מדבק ומחבר. כמין לחיים כלומר כמו דבר המדובק ומחובר והיה לאחדים. והביאו הדרש מר' תנחומא דרך אגב משום הדרש של ר' עזריה ועיקר מקומו לקמן על פסוק לחייו כערוגת הבושם: שלמים הקריבו בני נח זה הענין נמצא כמה פעמים במדרש והביאו לכאן משום שנדרש זה על עורי צפון. ומה שאמר שלמים היינו שחלבן נקרב על המזבח והבשר נאכל לבעלים וחזה ושוק ניתן לכהנים: עולות הקריבו שכולן כליל לאישים: ומחלביהון א"כ נראה שהקריב שלמים שחלבו לבד נקרב והבשר נאכל לבעלים. ואף שלא הותר עדיין בשר חי עד נח אפשר לומר כמו שכתבו התוס' בפ"ד מיתות דהיכי שמתה מאליה הבהמה מותרת היתה לעולם שלא נאסר לאדם כי אם שלא להמית ב"ח. וא"כ ג"כ שלמים שאחר שאין איסור בשחיטתן דלצורך גבוה היה אף הבשר שלא נקרב היה מותר באכילה: מן שמניהון כלומר באות הקריב עולה ופי' מחלביהון מן שמניהון. שהביא מהיותר שמנות והמובחרות. וגלה הכתוב שקרבן הבל היה מהמעולה והיפה לא כקרבן קין שהביא מהגרוע: נערי בני ישראל וסוף הכתוב ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה'. ודעתו שזה הענין היה קודם מתן תורה בעוד שהיה להם דין בני נח: בלא הפשט וניתוח לעולם עולות הקריבו והא דכתיב וזבחים שלמים היינו בלא הפשט ונתוח. ואף דעולה

טעונה

ידי שלמה. הה"ד (מלכים א י) ותתן למלך מאה ועשרים ככר זהב ובשמים הרבה מאד ואבן יקרה לא בא כבשם ההוא עוד לרב אשר נתנה מלכת שבא למלך שלמה. רבי סימון אמר היא הכניסה לו כלים ובשמים במנין והוא הכנים לה כלים ובשמים שלא במנין. בא שלמה ופירש כפרים עם נרדים וגו'. ד"א שלחיך פרדס רמונים שלחיך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא. ואיזה זה. זה הבאר. מאן היו ישראל מנסכים כל מ' שנה שעשו במדבר. רבי יוחנן אמר מן הבאר. וממנו היה רוב הנייתן דא"ר יוחנן הבאר היה מעלה להם מיני דשאים. מיני זרעונים. מיני אילנות. תדע לך שהוא כן. שכיון שמתה מרים ונפסק הבאר מהן היו אומרים (במדבר כ) לא מקום זרע ותאנה וגפן. רבי לוי אמר מן האשכול על שם (שם יג) ויכרתו משם זמורה ואשכול ענבים אחד. אפשר כן. א"ר אבא בר כהנא פירות היו גסין באותה שעה. ורבנן אמרין ממה שהיו תגרי עו"ג מוכרין להם לישראל. תני ר' ישמעאל עדיין לא נאסר יינם של עו"ג לישראל. ד"א שלחיך פרדס רמונים. שלוחיך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא. איזה זה. זה הנחל. דכתיב (יחזקאל מז) ועל הנחל יעלה על שפתו וגו'. ועלהו לתרופה. מהוא לתרופה א"ר יוחנן לתרפיון. מציץ עליה ותרף מזוניה. רב ושמואל ח"א להתיר פה של מעלן. וח"א להתיר פה של מטן. רבי חנינא וריב"ל חד אמר להתיר פה אלמים. וחד אמר להתיר פה עקרות. ד"א שלחיך פרדס רמונים שלוחיך עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים לעתיד לבא. איזה זה. זה אליהו זכור לטוב. דתנינן תמן משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן וקרבוה בני ציון בזרוע ועוד אחרת היתה ורחקוה בני ציון בזרוע. כגון אלו אליהו בא לטמא ולטהר לרחק ולקרב. ר' יהודה אמר לקרב אבל לא לרחק. ר"ש אמר להשוות את המחלוקות. וחכ"א לא לרחק ולא לקרב אלא לעשות שלום בעולם. שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים וגו': פסוק יד נרד וכרכם. נרד נרדינון. כרכם כמשמעו. קנה. זה קנה בשם. שנא' (שמות ל) וקנה בשם. וקנמון רבי הונא בשם ר' יוסי אומר קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו. מור. אינמרנון. ואהלות. ר' יסא אמר פולטא. למה קורא אותה אהלות. ר' אבא בר יודן בשם ר' יהודה אמר

באור כנפי יונה

כלים היינו כלי המשכן ובשמים לשמן המשחה ולקטורת הסמים: והוא כו' כלים ע"י משה כו' כלים ע"י משה הם שני לוחות הברית ובשמים ע"י שלמה: כלים ובשמים במנין כלים המפורשים בפ' תרומה ובשמים בפ' תשא: שלא במנין מוסב על הבשמים והוא מה שפירש שלמה כפרים עם נרדים וגו' עד כל ראשי בשמים שכולל כל מיני בשמים שלא במספר ומנין: ד"א שלחיך כו' לעשותך כפרדס רמונים פי' ע"י שלחיך היינו הבאר עתיד הקב"ה לעשותך כפרדס רמונים. ויפרשו שלחיך על הבאר שלשון הזה נופל על המים מלשון (איוב ה) ושולח מים על פני חוצות. ונזכר ג"כ כאן הבאר כ"ש מעין גנים באר מים חיים. ולזה הביאו מר' יוחנן שאמר שע"י הבאר היה להם לישראל מכבר במדבר יין לנסך על המזבח ומהבאר ג"כ היו מתקשטות בנות ישראל במדבר וכמו שיבוא בסמוך: מאן היו ישראל מנסכים כו' כצ"ל. פי' מהיכן היו לוקחים ישראל יין במדבר לנסך ע"ג המזבח: לא מקום זרע ותאנה וגפן א"כ מוכח דקודם פסיקת הבאר היה להם גפנים דאל"כ למה התאוננו על זה עכשיו: מן האשכול שהביאו המרגלים היה להם יין לנסך ועיין בפרק אלו נאמרין. ואין לשאול הלא באחד בניסן בשנה השנית הוקם המשכן והאשכול לא הובא אלא בחדש אב א"כ כשחזרו המרגלים. ומהיכן היו מנסכים מחדש ניסן עד חדש אב יש לומר דהוציאו אתם יין ממצרים והספיק להם עד אותו העת: אפשר כן איך יתכן שיספיק להם מן אשכול אחד יין לכל מ' שנה: היו גסין כו' וכדכתיב וישאוהו במוט בשנים: זה הנחל כו' יפרשו שלחיך על הנחל שימשך מן המקדש לעתיד כמו שמפורש ביחזקאל. וע"י מי הנחל הזה יצמחו על שפתו כל מיני פירות וכ"ש שם ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל וגו' ונופל על הנחל שלחיך כנ"ל: ועליהו לתרופה כן כתיב שם והיה פריו למאכל ועליהו לתרופה: מהוא לתרופה ד"א יפרשו ג"כ לשון לתרופה משום שאינו לשון רפואה שא"כ נחסר א'. ועם שמצינו בכעין זה וירפו את שבר בת עמי (ירמיה ח) הוא רחוק: מציץ עלי' ותרף מזוני' עיין בדברים רבה פרשה א' ובירושלמי דשקלים פ' ו' סימן ט"ז איתא ר' יוחנן אמר תרפיה מציץ עליו כו'. ונראה שצ"ל ר' יוחנן אמר לטרפה מציץ עליו וטרף מזונו. וכוונתו שיפרש ותרופה לשון מזון מלשון טרף נתן ליראיו ובחלוף התי"ו בטי"ת. ולפי זה יפרש ועליהו לתרופה שתיכף אחר שיציצו עליו מיד נותן פריו ומזונו. כלומר שיוציא פריו לא כדרך שאר אילנות שאינם מוציאים פרים כי אם לימים רבים אחר פתיחת עליהם אכן יוציא מיד. וכ"ש שם לחדשיו יבכר וכ"ש בשקלים סימן ט"ו תני א"ר יהודה לפי שבעה"ז תבואה עושה לששה חדשים ואילן עושה לי"ב חדש. אבל לעתיד לבא כו' בכל חדש וחדש יהא מבכר. ועיין בסנהד' דף ק': פה של מעלן יפרשו לתרופה נוטריקון להתיר פה כלומר כשאוכל את העלים יעוררו אותו לתאות האכילה: של מטן רפואה לתחתונים להוריק את המאכל: פה אלמים שיוכלו לדבר: עקרות רפואה לפתיחת הרחם להוליד ועיין שם גם במנחות פרק שתי הלחם: זה אליהו יפרשו שלחיך על אליהו מלשון (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא. ופי' שלחיך פרדס רמונים כלומר ע"י שלוחיך היינו אליהו יהיו נעשים ישראל כפרדס רמונים היינו בטהרת יחוס המשפחות ושלומם: דתנינן כו' סוף עדיות: משפחת בית צריפה כו' טעות הדפוס יש כאן וצ"ל (משפחת בית צריפה היתה בעבר הירדן ורחקה בן ציון בזרוע ועוד אחרת היתה וקרבה בן ציון בזרוע). שהם התנא על כבוד הבריות ולא הזכיר שם המשפחה הפסולה שקרבה בן ציון בזרוע כמו שהזכיר המשפחה הכשרה שרחקה עיין ברע"ב שם: בן ציון גברא אלמא היה: לרחק ולקרב ואפשר שיפרשו שלחיך על המשפחות המשולחות והמרוחקות שיהיו כולם לעתיד כפרדס רמונים ומה שאמרו זה אליהו כלומר ע"י אליהו: ולא לרחק לא ירחק את הפסולים אף שנתקרבו בזרוע: להשוות את המחלוקת משפחות המתגרות זו בזו וכדאיתא פרק עשרה יוחסין: נרד כו' נרדינון הוא צמח רב הריח וביותר הנקרא נרד הודי: וצבאים אוכלים ממנו לרבוי מציאותו בא"י ועיין ברמב"ן פרשת תשא: מור אימרנון הערוך פירש מין יין טוב מעורב עם מור ומיני בשמים

רמונים. לישן בני נש הוא מה שלח פלוני לארוסתיה רמונים. ר' חנינא ור' סימון חד אמר היא הכניסה לו שלש עשרה. והוא הכנים לה שלש עשרה. היא הכניסה לו שלש עשרה מה שמפורש בואלה שמות (שמות כה) וזאת התרומה וגו' זהב וכסף ונחשת ותכלת וארגמן ותולעת שני ושש ועזים ועורות אלים מאדמים ועורות תחשים ועצי שטים אבני שהם ואבני מלואים. והוא הכנים לה שלש עשרה מה שמפורש ביחזקאל (יחזק' יו) ואלבישך רקמה. ר' סימי אמר פורפירא תרגם עקילס אפליקטא. (שם) ואנעלך תחש. תחת עורות התחשים. ואחבשך בשש. תחת שש ועזים. ואכסך משי. רבי איבו אמר עשאן ממש בעולם. ור' יהודה בר' סימון אמר הקיפן ענני כבוד. המד"א (שמות יג) לא ימיש עמוד הענן. ואעדך עדי. זה זיין. תני רשב"י אומר זיין שנתן להם בחורב שם המפורש חקוק עליו. וכשחטאו ניטל מהן. וכיצד ניטל. רבי איבו אמר מאליו היה נקלף. ורבנן אמרין מלאך ירד וקלפו. (שם) ואתנה צמידים על ידיך. אלו שני לוחות הברית שחקוק עליהם עשרת הדברות. המד"א (שמות לב) והלוחות מעשה אלהים המה וגו'. ורביד על גרונך. אלו דברי תורה כד"א (משלי ו) קשרם על לבך תמיד. ואתן נזם. זה נזר הקדש. ועגילים על אזניך. זה הציץ. דתנינן הציץ דומה לטס של זהב ורחב שתי אצבעות ומוקף מאזן לאזן. ועטרת תפארת בראשך. זו השכינה. המד"א (ישעיה סב) והיית עטרת תפארת ביד ה'. וכתיב (מיכה ב) ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם. ואילין תלתי אחרנייאתא מה אינון (יחזק' יו) ותעדי זהב וכסף וגו' ויצא לך שם בגוים. כפרים עם נרדים. ר' חנינא אמר היא הכניסה לו שלשה עשר. והוא הכנים לה ששה ועשרים. שדרך החתן להיות כופל כתובה של כלה. רבי אחא אמר היא הכניסה לו כלים ובשמים. והוא הכנים לה כלים ובשמים. כלים על ידי משה ובשמים על
ידי

באור כנפי יונה

אשפה ולא שיער אשר טמונה בה סגולה יקרה. והלוקח אחרי לקחו פינה את האשפה וחפר ומצא בה סימא. וכן ישראל בצאתם ממצרים ואחרי הסירו מאתם כל טנופת הגלולים הוכשרו לכל שלמות היותר גדולות. ולפי שהשלמות בכלל נחלק לשנים לשלמות העיון ולשלמות המעשה לזה נגד שלמות העיון הנמצא בהם ממשילן הכתוב למעיין חתום. וכמו שהמתיק ר' יונתן לאחד שהיה לו שדה חרבה ושוממה והיה רחוק בעיניו שיתכן להוציא מאתה מים נוזלים ולא היה נודע לו טבע אדמתו אשר יתכן לעשות ממנה פרדס רמונים. וכן היה נעלם מעיני המצריים אשר הוכנו העברים להעשות מהן כרם חמד מלאה חכמים וסופרים. ונגד שלמות המעשה ממשילן הכתוב לגן נעול וכמו שהמתיק ר' יוסי לארזים אשר לא היה נודע לבעליהן שיוכלו עוד לעשות מהם כלים מעולים ויקרים. כן לא נודע להמצרים את העברים עם מוכן לעשות מהם עם מוכתר בפאר המדות ויופי המעשים. ולפי זה דרשו גן נעול גל נעול מעין חתום כו'. כלומר אם שנדמו העברים בעיני המצרים לגן נעול גל נעול מעין חתום. עכ"ז שלחיך פרדס רמונים כשנשתלחת ממצרים נעשית לפרדס רמונים: לישן בני נש הוא כו' יפרשו שלחיך לשון מתנות מלשון (מלכים א ט) ויתנה שלוחים (מיכה א יד) לכן תתנו שלוחים. ופי' הכתוב לפי זה שלחיך פרדס רמונים כלומר המתנות שהשיגו ישראל מהקב"ה דומות לפרדס רמונים. ומביאים ראיה שיצדק לפרש כן שכמו כן לשון בני אדם מה שלח פלוני כו': היא הכניסה לו י"ג עיין בתנחומא סדר תרומה: זהב וכסף וגו' הרא"ם ז"ל בפ' תרומה פירש החשבון כך זהב כסף ונחשת הרי ג' תכלת וארגמן ותולעת שני שכולם מצמר נחשבין לאחד. שש ועזים ועורות אלים מאדמים ועורות תחשים ועצי שטים ושמן למאור ובשמים לשמן המשחה ולקטורת הסמים שהם ז' מינים ועם הקודמים הם י"א. ואבני שהם ואבני מלואים שהם שתים הרי י"ג: פורפירא ד"א יפרשו מה המה המפורשים שם ופורפירא היא מעיל מצמר יקר: אפליקטא מעשה רקמה בל"י: ממש בעולם אולי דרשו זה משום ששנה הכתוב לכתוב ואלבישך רקמה ואכסך משי הלא שמות כסות ולבוש אינם שמות פרטים מיוחדות לבגדים שונים. כי אם הוראות שוות על כל מה שעולה על הגוף לכסותו. אך הענין המבדיל באלה השמות הוא באופן התועלת היוצא מהם. שלבוש יורה להסתיר בושת ערומתו וכסות תורה להגין על הגוף מקור וחום גשם ושלג. ולפי שאין מדרך לעשות כסות להגן ממשי לזה דרש ואכסך משי לשון ממשות. כלומר שכסיתך בענין ובאופן שתהיה מציאות יקר ונרגש בעולם: הקיפן ענני כבוד ודרשו ואכסך לא לשון כסוי כי אם לשון מחיצה מלשון ויסך בדלתים יש (איוב לב) ומשי לשון מש והסרה. כלומר פרשתי עליך מחיצות שונות היינו בעוד שסר זה בא זה. וכמו שהביאו מולא ימוש עמוד הענן יומם ועמוד האש לילה כלומר שלא מש עמוד הענן יומם עד שבא עמוד האש לילה: זיין שנותן להם כו' עיין לעיל בפסוק מי זאת עולה מן המדבר: ניטל מהם וכ"ש (שמות לג) ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: מאליו היה נקלף פרשתי לעיל בפסוק משכני אחריך: שני לוחות הברית וקראם צמידים שהלוחות היו מיוחסים זה לזה שלא נכתב כי אם חמשה על זה וחמשה על זה לאחד מ"ד. או שקראם צמידים על שם לא ימוש ספר התורה הזה מפיך כי מוכרחים הם להיות תמיד צמידים ומחוברים על האדם בלי הסרה. עד"ה (משלי ג) קשרם על גרגרותיך כתבם על לוח לבך: המד"א ושני לוחות בידו כצ"ל ויתיחס למה שאמר צמידים על ידיך וזה הכתוב הוא קודם בפרשה לוהלוחות מעשה אלהים המה: כד"א קשרם וגו' וסוף הכתוב ענדם על גרגרותיך: זה נזר הקדש היא הפתיל תכלת שהיה בהציץ כ"ש (שמות כח) ושמת אותו על פתיל תכלת ועיין ברש"י וברמב"ן איך היה מונח בו הפתיל תכלת ועיין לעיל בענין מילין קלובין אלו בגדי כ"ג: ומוקף מאזן לאזן לזה יצדק לומר מה שכתוב ועגילים על אזניך שמוסב על הציץ: המד"א והיית עטרת תפארת ביד ה' טעות סופר יש כאן כי מה יחוס יש מהכתוב והיית עטרת תפארת ביד ה' לעטרת תפארת בראשך. אכן צ"ל ביום ההוא יהיה ה' צבאות לעטרת צבי וגו' לשאר עמו (ישעיה כח). וה' בראשם וראיה מזה ג"כ שעטרת תפארת בראשך מוסב על השכינה: שם בגוים והוא הענין השלשה עשר דוגמאות שם לטובה הוא נחשב למתנה בפני עצמה: כפרים עם נרדים ר' חנינא אמר כו' ר' חנינא מוסב על כפרים עם נרדים וגו' והיא סיום ר' חנינא הנזכר לעיל עם ר' סימון: ששה ועשרים הם השלשה עשר שהביאו לעיל מיחזקאל ושלשה עשר הכתובים כאן היינו פרדס רמונים עם פרי מגדים כפרים עם נרדים וגו' עד מעין גנים: היא הכניסה לו כלים ובשמים
כלים

הכתוב. א"ר אבא בר כהנא שרה ירדה למצרים וגדרה עצמה מן הערוה. וכל הנשים נגדרו בזכותה. יוסף ירד למצרים וגדר עצמו מן הערוה. ונגדרו כל הזכרים בזכותו. ר' פנחס בשם ר' חייא כדאי היתה גדירת ערוה עצמה שבזכותה נגאלו ישראל ממצרים. מה כתיב בתריה שלחיך פרדס רמונים. מה טעם גן נעול אחותי כלה. תני רשב"י לאחר שנפלה לו ירושה במקום אשפה והיה היורש עצל. והלך ומכרה בדבר מועט וקל. והלך הלוקח ונזדרז וחפר בה. ומצא בה סימא. ובנה בה פלטין גדולה. התחיל הלוקח מהלך בשוק ועבדים מהלכין אחריו מן הסימא ההיא שמצא בה. התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ווי מה אבדתי. כך כשהיו ישראל במצרים היו משועבדים בטיט ולבנים. והיו מאוסין בעיני המצריים. וכיון שראום דגלים חונים על הים בטקסים המלכים. התחילו המצריים נחנקים ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו. שנא' (שמות יג) ויהי בשלח פרעה. א"ר יוחנן לאחר שהיה לו שדה בית כור והלך ומכרה בדבר קל. והלך הלוקח וחפר בה מעיינות ועשה בה גנות ופרדסין. התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ווי מה אבדתי. כך כשהיו ישראל במצרים היו משועבדים בטיט ולבנים והיו מאוסין בעיני המצריים. וכיון שראום דגלים חונים על הים בטקסים מלכים. התחילו המצריים נחנקין ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו. שנא' ויהי בשלח פרעה. ר' יוסי אומר לאחר שהיה לו קצצה של ארזין ומכרה בדבר קל. והלך הלוקח ועשה בה תיבות ומגדלים שדה ושדות התחיל המוכר רואה ונחנק ואומר ווי מה אבדתי. כך כשהיו ישראל במצרים היו משועבדין בטיט ולבנים והיו מאוסין בעיני המצריים. וכיון שראום דגלים חונים על הים בטקסים מלכים. התחילו המצריים נחנקין ואומרים ווי מה שלחנו מארצנו. שנאמר ויהי בשלח פרעה. ד"א שלחיך פרדס רמונים. דמייה לפרדס רמונים

באור כנפי יונה

אשר נקנו בהם. והשנית שלא ישנו את לבושם מכל וכל ולדבר בלשון המדינה לבדה אף בינם לבין עצמם. אכן ישמרו גם לבושם ככל סגולה יקרה כי השפה והלשון הוא הדגל המקבץ אליו את כל אשר ידבר בה להיות לעם אחד והיא המפרדת בין אומה לזולתה. שלישית שלא יגלו את מסתוריהם כי זה הוא לאות אמיתי על אהבת ואחדות האומה השוררת בקרבה וזהו שאמרו שלא אמרו לשון הרע. והרביעית שלא יתחתנו עם האומות זולתם כי ע"י חתון יתכן אשר ברבות הימים והשנים לא יהיה נודע עוד לא שם יחוס והיכר אומה בפני עצמה משאת שיתערבו אתם ויהיו לעם אחד. ובזה עולה יפה מה שאמרו בזכות ד' דברים אלו נגאלו. כלומר כיון שהיה נמצא בהם ד' דברים אלו היה יכולת ביד ההשגחה לנסות לקחת לו גוי מקרב גוי. משאת כי עוד היו מסויימים ונכרים לאומה בפני עצמה ועד"ה (ישעיה ס"א) ונודע בגוים זרעם וגו' וכל רואיהם יכירום: **נגדרו בזכותה** היינו שאמרו אם שרה לא שמעה למלך מכש"כ להדיוטות: **בזכותו** כי למדו קו"ה מיוסף אם הוא לא הטה אזן לפתוי גבירתו ולא סר למשמעתה אף כי לנשים אחרות. ודרשו זה מכפל הכתוב גן נעול גל נעול מעין חתום אלא לרמז הכתוב בזכות גן נעול היינו שרה גל נעול היינו יוסף ויהיו ישראל מעין חתום: **כדאי היתה כו' מה טעם** פי' היכן מרומז זה: **גן נעול כו'** כלומר ע"י שהיית גן נעול נעשית אחותי כלה: **שלחיך וגו'** כלומר שלחיך שנשתלחת ממצרים בשביל שדמית לפרדס רמונים היינו חשובים ויקרים: **תני רשב"י** כו' הביאו מרשב"י ור' יוחנן ור' יוסי משלים שונים שבאו להמתיק באופן אחר מה טעם דמה הכתוב את ישראל לגן נעול גל נעול מעין חתום: **ירושה כו'** מה שהמשיל ענין ישראל לפרעה לדבר שנפל לו בירושה. הוא משום שמדרך העולם האיש הלוקח דבר מזולתו לא יתן דמים בכדי עד שיודע לו בברור מהות ואיכות הדבר אבל מי שנפל לו דבר בירושה בלי יגיעה ובלי מחיר דמים יתכן שלא היה נודע לו איכות הדבר ויקרתו מקודם גם לא ישים לבו להתחקות עליה כ"כ ולזאת לא ישא הדבר בעיניו חשיבות כ"כ. כן פרעה לא לקח את ישראל בחרב ובחנית כי אם אבותיהם ירדו מעצמם במצרים וכן נשארו שם בניהם ובני בניהם. לזה לא היה נודע לו יקרת ערכם והיה מחשיב אותם לגוי שפל נדכה ונענה והיו מאוסים ושפלים בעיניו: **במקום אשפה** ובנמשל הוא ארץ מצרים שהיא ערות הארץ וכל אלו היו סבות אשר לא שם עיניו עליהם לטובה: **טבשים סדר: ויהי בשלח פרעה** והכונה כמו שאיתא במדרש בכמה מקומות שויהי הוא לשון צרה. ומה צרה היתה כאן שלא לישראל היה אורה ושמחה בשלחם פרעה מארצו. אלא מוסב על פרעה שהיה מצטער ונעצב ששלחם לזה נאמר ויהי בשלח פרעה: **שדה בית כור כו'** רחוק מהבין למה אחז משלו לשון בית כור היה לומר שדה גדולה. ועוד לפי זה לא העריך משלו מגריעות הדבר בתחילה בעיני המוכר כרשב"י שהמשיל לירושה שנפל במקום אשפה וכר' יוסי שדמה לקצצה של ארזים. שכל אחד כיון במשלו להמתיק באופן אחר מדוע לא נחשב הדבר מתחלה בעיני המוכר. לזה נראה לי שצ"ל **לאחר שהיה לו שדה בתה ובור** ובתה ובור שניהם לשון שממון מלבון והאשיתהו בתה (ישעיה ה') ותרגום (בראשית מ"ז) והאדמה לא תשם לא תבור. וטעה הסופר וכתב אחת שדה בתה ובור שדה בית כור: **קצצה של ארזים כו'** כלומר שלא יוצלח הגן כי אם לקצץ ממנו עצים למאכולת אש. וטעם המשלים השונים זה לגל של אשפה כו' ובנה בה הלוקח פלטין גדולה. וזה לשדה בתה ובור כו' וחפר בה הלוקח מעינות ועשה בה גנות ופרדסים. וזה לקצצה של ארזים כו' ועשה בהם הלוקח תיבות ומגדלים. נראה שלא פליגי אלא כל אחד אחז לו להמתיק ענין אחד מהשלשה דמויים שדמה אותם הכתוב היינו לגן נעול גל נעול מעיין חתום. ורשב"י מוסב על מה שדמה הכתוב את ישראל לגל נעול ואמר שהיו הישראלים נמשלין בעיני המצרים לגל של אשפה שהיה נעול ומכוסה מעיניהם שטמונה בה סימא גדולה. ור' יוחנן מוסב על מה שדמה הכתוב את ישראל למעיין חתום ואמר שהיו משולין בעיני המצרים למוכר שדה שממה וחרבה בלי מוצא מים והלוקח חפר ומצא בה מעיינות ועשה בה גנות ופרדסים. ור' יוסי מוסב על מה שדמה אותם הכתוב לגן נעול אשר לא היה נזמר ונעדר ועלה בו שמיר ושית לזה אמר שהיו הישראלים נמשלין בעיני המצרים לקצצה של ארזים. כלומר שלא יוצלח הגן כי אם לכרות מאתו עצים למאכולת אש והיה נעלם מהן אשר יוכשרו לעשות מהן כל כלי יקר. זהו טעם כל אחד במשלו השונה. אולם הטעם אשר המשילם הכתוב לג' ענינים שונים אלו כי אם לרמז איך היו הישראלים שפלים ומאוסים בעיני המצרים היה די בדמיון א' מג' דמויים אלו. לזה נראה שהכתוב בא לרמז שהיה נעלם מעיני המצרים שטמונה בכחות הנפשיות מהעברים הכנה גדולה בטבע לכל מעלות ושלמות. אכן החשיבום לעם אשר לא יוכשר כי אם לעמל ועבודה גרועה. וזה מה שדמה אותם הכתוב לגל נעול היינו שהיה נחשב בעיני המוכר לתל וגל של

אשפה

לשני. באותה שעה אמר המלך בנותי נדורות מהערוה ואתם מליזין ומבזין אותם חייכם אני עושה בכם דינין · כך הן האומות לפי שהיו מונין לישראל ואומרים (שמות א) ויעבידו מצרים את בני ישראל. אם בעשותן הן מבריחין כל שכן בגופן ובנשותיהם · באותה שעה אמר הקב"ה גן נעול אחותי כלה. מהו גן נעול. אמר הקב"ה גנתי נעולה והיא מתגניא. א"ר פנחס באותה שעה קרא הקב"ה למלאך הממונה על ההריון ואמר צא וצור אותן בבל קטורים של אבותן · לעקר אבותיהן למי היו דומין לגדולי המשפחות הה"ד (במדבר כו) לראובן משפחת הראובני. א"ר הושעיה ראובן הראובני שמעון השמעוני · א"ר מרינוס ברבי הושעיא הא כמה דתימר ברוני סברוני סיבוני · ר' הונא בשם ר' אידי אמר ה"א בראש התיבה ויו"ד בסופה · י"ה מעיד עליהם שהם הם בני אבותיהם. א"ר פנחס גן נעול. אלו הבתולות · גל נעול · אלו הבעולות · מעין חתום · אלו הזכרים. תני בשם רבי נתן גן נעול גל נעול שתי פעמים למה. אלא שתי ביאות לאשה כדרכה ושלא כדרכה. רבי הונא בשם בר קפרא אמר בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים · שלא שינו את שמם. ולא שינו את לשונם. ולא אמרו לשון הרע. ולא נמצא בהן פרוץ בערוה · לא שנו את שמם · ראובן ושמעון נחתין. ראובן ושמעון סלקין · ולא היו קורין לראובן רופים. ולשמעון לא היו קורין לוליני. וליוסף לסטים. ולבנימן אלכסנדרא · ולא שנו לשונם · להלן כתיב (בראשית יד) ויבא הפליט ויגד לאברם העברי · וכאן כתיב (שמות ה) אלהי העברים נקרא עלינו · וכתיב (בראשית מה) כי פי המדבר אליכם · בלשון הקדש · ולא אמרו לשון הרע · שנא' (שמות יא) דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו · את מי מצא זה הדבר היה מופקד אצלם שנים עשר חדש · ולא נמצא בהן אחד שהלשין על חברו · ולא נמצא אחד מהן פרוץ בערוה · שנא' (ויקרא כד) ויצא בן אשה ישראלית ויקוב בן האשה הישראלית. להודיע שבחן של ישראל שלא נמצא בהם אלא זו ופירסמה הכתוב

באור כנפי יונה

שהיו מונין לישראל ענין אונאת דברים לעז וקנטור מלשון (ישעיה מט) והאכלתי את מוניך: **בעשותן** במעשה עבודתן. ויש גורסים את בנפשותיהם היו בולעין כ"ש בנשותיהן: **והיא מתגניא** דרשו גן כמשמעו וגם לשון גנות ובזוי: **בבל קטורים של אבותם** שהיו דומין להתקשרות חלקיהם ואבריהם של אבותיהם: **לעקר אבותיהם** ירצו לאיזה אבות לעיקר וראשי אבותיהן אמייר אותם היינו לגדולי וראשי המשפחות: **הה"ד אלה משפחות הראובני** כצ"ל. **ראובן הראובני** כונתו שאין לומר שכוונת הכתוב שכל המשפחות הנזכרים שם היו מתיחסים לשבט ראובן וכן שאר המשפחות הנזכרים שם היו מתיחסים לשבט שמעון היה להכתוב לומר אלה משפחות ראובן אלה משפחות שמעון וכ"ש בפ' וארא אלה משפחות ראובן וגו' אלה משפחות שמעון וגו'. ומדכתיב אלה משפחות הראובני השמעוני הוא לרמז על הדמיון והשתוות שהיו דומין בצורתם כראובן ראש השבט וכן לשמעון ראש השבט ומה שלא נזכר בכתוב הכנוי הזה כי אם אצל ראובן ושמעון וזבולון כי לא ללמד על עצמם יצאו כי אם ללמד על הכלל כולו שכל בני השבטים היו דומין לראשי שבטם: **כמה דתימר ברונים ברוני סיבוני** הם משפחות ידועות אצלם בזמנם וכונתו שאין מזה ראיה מה שנכתב יו"ד בסוף שכן דרך לכנות כל משפחה ומשפחה על שם ראש המשפחה. וכן מצינו ברוני סברוני סיבוני: **ה"א בראש התיבה ויו"ד בסופה כו'** הביאו מר' הונא לסתור דברי ר' מרינוס שאם כדבריו הה"א בראש התיבה מיותר. והיה להכתוב לכתוב אלה משפחות ראובני שמעוני. ומדכתיב הראובני השמעוני ה"א בראש ויו"ד בסוף הוא לרמז כי השם יה מעיד עליהם שהם בני אבותיהם. ויש לומר כי ר' מרינוס בעצמו מביא מר' הונא וכונתו שעיקר הראיה הוא כדר' הונא ולא כר' הושעיא: **יה מעיד עליהם** ופירש"י בפ' פינחס וזהו שמפורש ע"י דוד שבטי יה עדות לישראל השם הזה מעיד עליהם לשבטיהן: **אלו הבתולות כו'** עיין ויקרא רבה פ' ל"ב ובמדבר רבה פ' ג'. ויפרשו גן נעול שאין בו פתח כלל וגל נעול לשון גלוי היינו הבעולות שפתח פתוח לכן ועכ"ז היו נעולות: **אלו הזכרים** בזרעם נמשך מכן כמעיין: **ושלא כדרכה** ומשניהם היו נשמרים: **בזכות ד' דברים כו'** כן איתא בויקרא רבה פ' ל"ב ובמדבר רבה פ' כ': **ראובן ושמעון נחתין כו'** ובמכילתא איתא ומנין שלא שינו את שמם כשם שמיחסן בירידתן שנאמר ראובן שמעון ולוי וגו' כך מיחסן בעלייתן שנאמר (במדבר א' י"ח) ויתילדו על משפחותם לבית אבותם ואומר המלאך הגואל וגו' ויקרא בהן שמי ושם אבותי וגו': **רופים לוליני לסטים כו'** נראה שבימיהם היו רגילין לכנות לראובן רופים ולשמעון לוליני וכן זולתם והוכיחו אותם על זה שלא נכון לעשות כן. ועיין בויקרא רבה פ' ל"ב בהגהות רד"ל: **לאברם העברי** שנקרא העברי שהיה מדבר בלשון עבר כדכתב בב"ר פ' מב: **בלשון הקדש** כלומר ראו שאני יוסף מדבר אתכם בלשון עבר בלי מליץ בינינו: **מופקד אצלם י"ב חדש** שענין זה נאמר למשה שיאמר לישראל כשאלת ביאתו אצלם כ"ש (שמות ג') ונתתי את חן העם הזה וגו'. אולם יש להתמוה מה חשיבות יש בזה שלא כל אחד מהם היה ירא לנפשו אם ילשין יזיק גם לעצמו. כי גם הוא עתיד לבקש שישאלו לו ולא יאמינו לו. אולי יש לומר משום שהיו נמצאים בתוכם אנשים כאלה אשר לא אבו לצאת ממצרים כמו שאיתא בשמות רבה פ' י"ד וגם אלו אף שלא אבו לנפשם מ"מ לא הלשינו. או מי שלא היה לו שכן או רע עשיר שיוכל להשאילו כחבירו שהיה לו שכן עשיר עכ"ז לא קנא בו ולא הלשין: **ויצא בן אשה ישראלית** וסוף הכתוב והוא בן איש מצרי: **ויקוב וגו'** וסוף הכתוב ושם אמו שלומית בת דברי למטה דן. ולאיזה צורך פרסם הכתוב שם אמו ויחס אותו לשבטו שהוא גנאי ודופי. אלא להודיע שלא נמצא פסול בכל שבטי ישראל זולת זה. אולם מה שאמרו בזכות ד' דברים אלו נגאלו יש מקום עיון בזה שלא באמת נגאלו בזכות ההבטחה שהבטיח הקב"ה לא"א באמרו ועבדום וענו אותם וגו' ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. וא"ת שהוא נתינת טעם על אותו הדור שהבטחת הקב"ה היה יכול להתקיים בדור אחר. אולם קשה שלא אמרו בדברים רבה פ' ב' ובירושלמי פ"ק דתענית סימן ג' מתוך חמשה דברים נגאלו ישראל ממצרים ולא נזכר שם אחד מאלו הארבעה בתוך סבות הגאולה לזה נראה לי שכונתם כאן שד' דברים אלו הכרחים להמצא באומה הכבושה תחת ידי זולתה שתסיר מהאפשרות שתופיע עליה עוד אור גאולה בשום עת. משום שכל עוד שנמצאו בה ד' דברים אלו עוד יתנוסס בתוכה דגל עם מיוחד ונפרד. ובזה לא נפסק עוד מאתה מעיני ישועה ופתח תקוה להתרומם עוד משפל מצבה. ויתכן כי תזרח עליה עוד כבוד לאומים להיות לעם שלטת בפני עצמה. והנה אלו האחת שלא ישנו שמותם להקרא בשמות האומות זולתם כי כל אומה ואומה ידוע וניכרת בשמותיה המיוחדות

אשר

והוא אומר וירח את ריח בגדיו. אלא כיון שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן. הדא דא"ל ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. כיון שנכנס עשו הרשע אצל אביו נכנס עמו גיהנם מה טעם (משלי יא) בא זדון ויבא קלון. הדא דא"ל מי אפוא מי נאפה בתנור זה. השיבו רוח הקדש הוא הצד ציד. שאל ר' אלעזר בר"ש את ר"ש בר' יוסי בן לקוניא חמוי א"ל כלי קוריים יצאו עם ישראל למדבר. א"ל לאו. אמר לו מהיכן היו לובשין כל אותן מ' שנה שעשו ישראל במדבר. אמר לו ממה שהלבישום מלאכי השרת הה"ד ואלבישך רקמה. רבי סימיי אמר פורפירא תרגם עקילס איפליקתא. א"ל ולא היו כלים. אמר לו ולא קרית מימיך (דברים ח) שמלתך לא בלתה מעליך. א"ל ולא היו גדלים. א"ל צא ולמד מן החלזון שכל זמן שהוא גדל נרתיקו גדל עמו. א"ל ולא היו צריכין תכבוסת. א"ל הענן היה שף בהם ומגהיצן. א"ל ולא היו נשרפים. א"ל צא ולמד מן אמיינטון הזה שאינו מתגהץ אלא באור. א"ל ולא היו עושין כנמיות. א"ל אם במיתתן לא עשו בחייהן עשו. ולא היו עושין ריח רע מריח הזיעה של גופן. א"ל מתגעגעין היו בעשב הבאר הה"ד (תהלים כג) בנאות דשא ירביצני והיה ריחן נודף מסוף העולם ועד סופו. בא שלמה ופירש וריח שלמותיך כריח לבנון: פסוק יב גן נעול אחותי כלה רבי יהודה ברבי סימון בשם ר' יהושע בן לוי למלך שהיו לו שתי בנות אחת גדולה ואחת קטנה. ולא נפנה להשיאן. והניחן המלך שנים הרבה והלך למדינת הים. ועמדו הבנות ומיחו על עצמן והשיאו עצמן לאנשים. והיתה כל אחת מהן נוטלת חותם של בעלה וסימנטירין שלו. לאחר הימים בא המלך ממדינת הים ושמע קול הבריות מליזין אחר בנותיו ואומרים כבר זנו בנותיו של מלך. מה עשה הוציא כרוז ואמר כל עמא יפקון לקמפון. בא וישב עליה בפרוזדור. אמר להן בנותי כך עשיתן וקלקלתן את עצמכן. מיד הוציאו כל אחת ואחת חותם בעלה וסימנטרין שלו. קרא לחתנו אמר לו למי את עשוי חתן. אמר לו אני חתנך הראשון לבתך הגדולה. אמר לו מה זה. אמר לו זה חותם שלי וזה סימנטרין שלי. וכן
לשני

באור כנפי יונה

ע"ז אית אתרא דקרייה לבערא שמה: **גן עדן** ירצה מה שאמר הכתוב וירח את ריח בגדיו לא היה ריח חיצונית אלא הריחו ובחנו בריח מעלות הנפשיות. מלשון והריחו ביראת ה' (ישעיה יא) גם מדות האדם ומעלותיו מכונים בגדים. מלשון בכל עת יהיו בגדיך לבנים (קהלת ט') כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני (ישעיה ס"א) וע"ז מוסב מליצת הכתוב וריח שלמותיך כריח לבנון. ועוד יש לומר שכוונתו במה שאמר אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים ע"ל החקוי והגורם. היינו שאין לך דבר קשה ותמוה להבין בהשקפה כמו הענין הזה מהעקב שעקב יעקב את אביו בשטף של עזים. איך יעשה יעקב ענין מרמה ועכ"ז הצליח עוד במרמה שבידו לקחת הברכות. וע"ז אמר אלא כיון שנכנס יעקב אבינו נכנס עמו גן עדן כלומר שכוונת יעקב היה בזה ענין אלהית ומחשבת קדוש היינו להשיג ההצלחות הנצחיות. וא"כ לא לבד שאין לגנותו בזה ולחשוב עליו שרה אכן כל מה שהאדם משתדל יותר בזה באיזה אופן שיהיה הוא משובח: **הדא הוא דאמר לו ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'** כלומר מדאמר ראה ריח בני אלא הריח לא נכנס בחוש הראיה כי אם בחוש הריח. ע"כ אינו מוסב על הרגש החושי אלא על ההשגה השכלית. ואם נפרש מה שאמר ר' יוחנן אין לך דבר שריחו רע יותר משטף של עזים כפשוטו. ראיתו ג"כ מדאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה' שלזה לא היו מריחות ריח רע עשום שהריח בו ענין אלקי: **בא זדון ויבא קלון** ויפרש על עשו שמצינו שעשו היה איש עושה זדון (ירמיה מט) השיא אותך זדון לבך וכתיב (עובדיה א') זדון לבך השיאך. ויפרש קלון על. אש של גיהנם מלשון קלוי באש (ויקרא ב יד): **מי נאפה בתנור זה** היינו גיהנם. והכונה שע"י השפע הנבואי ששרה עליו הרגיש בעשו שהוא מקולקל וגרוע בכל עניניו ודרשו זה מדכתיב ויחרד יצחק חרדה גדולה עד מאוד ויאמר מי איפוא הוא הצד ציד וגו' ואברכהו גם ברוך יהיה. הלא אין מדרך החרד חרדה גדולה וצועק מי הוא אשר רימני כ"כ שישוב תיכף ויתחרט מצעקתו לאמור מיד גם ברוך יהיה אבל היה ראוי שיקללהו. לזה דרשו שהחרדה שחרד יצחק הוא מעשו שהרגיש בכח נבואתו בבא אצלו עשו שהוא מקולקל וגרוע בכל עניניו. ומי איפוא הוא הצד ציד שאמר מוסב על עשו שנקרא איש ציד ולזה הסכים על הברכה שברך את יעקב: **כלי קוריים** כלי אריגה. ושאלתו האם כלי אריגה לקחו ישראל אתם בלכתם למדבר לארוג להם בגדים לכדי צרכם. והביאו זה לכאן משום שנדרש על זה וריח שלמותיך כריח לבנון וכמו שיבוא בסמוך: **מלאכי השרת** כלומר שבהלבשה שלהם היה ענין נסי: **הה"ד ואלבישך רקמה** שייחס ההלבשה אליו ית': **פורפירא** הוא לבוש מלכות וה"א יפרשו ג"כ מהוא רקמה: **אופליקתא** הערוך ערך פלקט גרס פיליקטון היינו מין אורג כמעשה קליעות: **ולא היו גדלים** אלא הקטנים הגדילו במדבר: **נרתיקו גדל עמו** נרתיקו אשר נתון בתוכו מיום היותו גדל עמו וא"כ אין מהנמנע הוא אלא הטבע: **תכבוסת** והמדבר הוא מקום חרבה שאין מוצא מים: **ולא היו נשרפין** פי' מחום הענן: **אמיינטון הזה שאינו מתגהץ אלא באור** משלבן. והוא שם מין אבנים אשר נמצאו במעי הרים אשר באי אחת בין איי יון הנקראת אבה. ונטוה מאבנים האלו חוטים ופתילים דקים לארוג מהם בגדים אשר לא השלוט בהם האש. ואם יטונפו וישחרו יעבירום באש ויתלבנו ושריפתם זה היא עשכתם: **כנמיות** כנים ופרעושים הבאים מזיעת אדם: **במיתתם לא עשו** כההוא דאיתא בפרק השפינס דרבה בר בר חנא ראה מתי מדבר שוכבין כמו שהם: **מתגעגעים** מתגלגלים: **בעשב הבאר** בעשבים שהיה מצמיח להם הבאר: **והיה ריחן נודף כו'** פי' ריח נס הזה היה נודף למרחוק. **גן נעול כו' למלך שהיו לו שתי בנות** המשל משתי בנות הוא בנמשל על בתולות ובעולות. **ולא נפנה להשיאן** לא נתן דעתו לזה. **מיחו על עצמן** לשון מחאה כלומר שעשו שלא ברשות אביהם. והכונה בנמשל כי על ידי שהיו ישראל בשעבוד וגזרת פרעה היתה חזקה עליהם להפרים הנשים מבעליהן והקב"ה לא השגיח עליהם עוד בזה ולזה נזקקי לבעליהם באופן נסתר. ונעלם כדאיתא בשמות רבה פ' א' ובפ"ק דסוטה שהנשים היו שופתות להם קדרות של דגים ובאות ונזקקות להם בין תנור וכירים. על כן מפאת הסתר הענין מצאו המצריים מקום להוציא לעז עליהם. אולם ע"י ציור קלסתר פנים שנדמו הבנים בתמונתם לאבותיהם היה להם זה כחותם וסימן ניכר שהם היו בנים כשרים ובני אבותיהם: **סימנטרין** הערוך פירש מגנפת והב"מ פירש חותם: **קמפון** מקום למשחק והוא משל לפרסום כבוד ישראל ע"י ציור קלסתר פניהם:

שהיו

כלה זו מתקשטת בעשרים וארבעה תכשיטין. ואם חסרה היסוד בדבר אחד מהן אינה כלום. כך ת"ח צריך שיהא רגיל בכ"ד ספרים. ואם חיסר אחד מהם אינו כלום. ר' תונא בשם רשב"ל מה כלה זו צנועה כך ת"ח צריך שיהא צנוע. ר' חלפתא בשם ריש לקיש מה כלה זו יושבת בפוריה ואומרת ראו שאני טהורה וזו עדותי מעידה עלי. כך ת"ת צריך שלא יהא בו דבר של דופי. ר' אלעזר בר"ש ור' יוסי בר חנינא ורבנן. ר' אלעזר אומר כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן כסולת זו שצפה על גבי נפה נוח לו שלא אמרן. ר' יוסי אומר כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש זה שבא מצוף נוח לו שלא אמרן. רבנן אמרי כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש וחלב המעורבין זה בזה נוח לו שלא אמרן. ר' יוחנן וריש לקיש. ר' יוחנן אמר כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה נוח לו שלא אמרן. ריש לקיש אמר כל מי שאומר ד"ת ברבים ואינן ערבין על שומעיהן ככלה זו שערבה על בעלה בשעת חופתה נוח לו שלא אמרן. דבש וחלב תחת לשונך. ר' ברכיה אמר אין משקה סורח יותר ממשקה זו שתחת הלשון ואת אומר דבש וחלב תחת לשונך. אלא אם הלכות קהות תחת לשונך דבש וחלב הלכות המאוששות עאכ"ו. א"ר לוי אף הקורא מקרא בעינוגו ובניגונו עליו נאמר דבש וחלב תחת לשונך. וריח שלמותיך כריח לבנון. כתיב (בראשית כז) ויגש וישק לו וירח את ריח בגדיו. א"ר יוחנן אין לך דבר שריחו רע וקשה יותר משטף של עזים

והוא

באור כנפי יונה

מס' רבות. ואף שיתכן לומר שמוסב על כנסת ישראל שמכונים בתואר כלה בכמה כתובים כנ"ל ומשבח אותה במתק דבורה וכחן שפתותיה וכנ"ל. יש לומר משום שאינה קילוס יפה כי ביופי ובצניעות יצדק לשבח את הכלה אבל לא בדבור. אכן כי שבח וקילוס כל אשה במניעת הדבור וכ"ש בב"ר פ' י"ח ויבן כתיב התבונן מאין לבראה כו' ולא מן הפה שלא תהא דברנית. לזה אמר שמרמז לנבואת הנביאים ופרסמן שלמה לכבודן של ישראל: בכ"ד תכשיטין הכתובים בישעיה ג' ועיין בשמות רבה פ' מ"א: ואם חיסרה כו' אינה כלום כלומר תחסר לה שלמות הקישוט: כך ת"ח כו' ולפי זה יפרש בנופת הטופנה היינו דברי תורה עד"ש ומתוקים מדבש ונופת צופים ומוסב על ת"ח ומכונה בתואר כלה משום צורך ההשתוות שאם חיסר הוא אחד מהן ג"כ אינו כלום שכל הכ"ד ספרי קודש הם חרוז אחד יקר ושלם: כך ת"ח כו' צנוע כל אחד נותן טעם אחר מה שהת"ח מכונה בתואר כלה: וזו עדות כו' היינו דם הבתולים: כך ת"ח כו' דבר של דופי כלומר כמו שצניעות הכלה תתפרסם בעדות בתוליה והגם מכל ספק חשדא כך ת"ח צריך להזהר שיהיו כל מעשיו נקיים לעין כל שלא ימצא עליו שום הרהור: כסולת כו' על גבי נפה דרש נופת לשון נפה ויפרש נופת תטופנה שפתותיך וגו' כנופת תטופנה שפתותיך כלומר שתטופנה שפתותיך דברים ברורים וזכים כסולת שעל גבי נפה: מצוף יפרש נופת לשון נופת צופים והיא בבמדבר רבה פ' י"ג ריב"ל אמר נופת צופים זה דבש הבא מן צפייה ופירש"י מן שצופים היינו ההרים הגבוהים ששם צופים למרחוק. ועיין בירושלמי דסוטה פרק ט' סימן ה' ובבבלי פרק ט': כדבש וחלב כו' דברי רבנן מוסב על דבש וחלב תחת לשונך ויפרשו נופת תטופנה שפתותיך כלה דבש וחלב כו' כלומר שתהיה הטפת שפתותיך ערבים כדבש וחלב המעורבים יחד שדבש מחמם והחלב מקרר שלפיכך שניהם כאחד דוקא טובים: שעריבה על בני אדם בחופתה כו' שעריבה על בעלה בחופתה כו' יפרשו נופת תטופנה שפתותיך כלה שיהיה הטפת שפתותיך ערבים ככלה. וטעם כל אחד נראה דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. ונראה שהענין הוא אם יערב לבב איש לדבר דבר בפני קהל גדול מוטל עליו לראות שיהיה דבורו מתקשט בששה ענינים ההכרחים לו. האחת בכמות הדברים שלא יפול בהם מותר דברים שיקוצו בהם השומעים. שנית שיהיה הדבור מבורר שלא יסבול שום ספק וכ"ש חכמים הזהרו בדבריכם. ושתים אלו נכללו במה שאמר ר' אליעזר כסולת שצפה על גבי נפה האחת שזה שמפריש מדבורו כל מותר כמו שמפרש הסולת מהקמח והשנית שיהא הדבור מבורר כמו שהסולת שצפה על גבי נפה. והשלישית שימתיק כונתו בצחות הלשון שיערב שיחו על שומעיו שעל זה אמר ר' יוסי כדבש זה שבא מצוף. והרביעית כשידבר צריך לראות שיהוו דבורו היינו שלא יהיו נאמרים ברתיחות כעס קללה וגזיפה גם יזהר שלא ידבר בחלקות להחניף שומעיהן וע"ז אמרו רבנן כדבש וחלב היינו שדבש מחמם והחלב מקרר ולפיכך הממוזג משניהם כאחד דוקא טובים והחמישית שיהיו דבורו מורכב ומסודר באופן שיקבלו מאתו תועלת כל העם כולו המון העם לפי דרכם ואצילי העם לפי דרכם. וע"ז אמר ר' יוחנן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה שכל אחד מהנאספים יקבל עריבות נפרד. והששית שיראה שיסובב מכל שמבך וסדור דבריו הדום דבר טוב ומקובל וע"ז אמר ר"ל ככלה זו שעריבה על בעלה בשעת חופתה: ממשקה שתחת הלשון כי הרוק מכוער מאוד על האדם וע"ד שאמרו (חגיגה ה) יביא במשפט על כל נעלם זה הרק בפני חבירו ונמאס בו: ואת אומר דבש וחלב תחת לשונך כונתו כי בדברים שימצא בהם לא פחות קצת נאות ושבח יתכן שירבה הכתוב להפליג בשבחם כמו עיניך יונים כפלח הרמון רקתך אבל מה שהוא מכוער לגמרי כמו משקה שתחת הלשון לא יצדק להמשילו ולשבח אותו כדבש וחלב: אם הלכות קהות כו' אלא מה שאמר דבש וחלב תחת לשונך לומר שאפי' ענינים כאלו שאינם ברורים לו עוד ומגמגם בהם. שאזה לא יוכל להוציאם בלשונו חביבות לפני הקב"ה כדבש וחלב מאחר שעוסק בהן כפי יכלתו וכ"ש לעיל ודגלו עלי אהבה עם הארץ שקורא לאהבה כו' ודלוגו עלי אהבה: הלכות המאוששות עאכו"כ היינו הברורות והחזקות והוא מה שסיים הכתוב וריח שלמותיך כריח לבנון. ונראה שיפרשו וריח שלמותיך ריח הדברים המהורים כשמלה וכמו שפירש"י (ישעיה ג' ו') שמלה לכה וגו' עשיר אתה בתורה וממוזרת הוא בידיך כשמלה. גם ענין הריח מבורר יותר על ההשכלה האמיתית כי הרגשת האזן והרגשת הראיה יטעו לפעמים לראות ולשמוע דבר שאינו ולא כן הרגשת הריח ולפי זה פירש הכתוב אם נה במגומגמים ומונחים תחת לשונך שלא תוכל להוציאם הם הטובים כדבש וחלב. מכ"ש וריח שלמותיך היינו הדברים הברורים הם כריח לבנון: בעינוגו בקול נעימות ועינג: ובניגונו בטעמי המקרא וע"ד שאמרו במגילה כל הקורא בלא נעימה ושונה בלא זמרה עליו הכתוב אומר כו'. שהכונה שם ג"כ בקורא בלא טעמי המקרא משום שע"י טעמי המקרא יודע הפסקות המאמרים ויבין כונת הכתוב. וע"ז נאמר דבש וחלב תחת לשונך כלומר בקריאתו עריבה לפניו. לא כן כאשר יקרא בהפזון בסמיכות בלי הפסק לא ירגיש בקריאתו שום טעם ועריבות: כתיב ויגש וגו' יפרש וריח שלמותיך מוסב על ענין של יעקב: משטף של עזים שער של עזים כמו שאיתא ויקרא רבה פ' ע"ו

ז) קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה. (ישעיה סא) וככלה תעדה כליה. (שם מט) ותקשרים ככלה. (שם סב) ומשוש חתן על כלה. וכנגדן לבש הקב"ה עשרה לבושין (תהלים צג) ה' מלך גאות לבש הרי א'. לבש ה' הרי ב'. עוז התאזר הרי ג'. (ישעיה נט) וילבש צדקה כשריון הרי ד'. (שם) וילבש בגדי נקם הרי ה'. תלבושת הרי ו'. ויעט כמעיל קנאה הרי ז'. (שם סג) זה הדור בלבושו הרי ח'. מדוע אדום ללבושיך הרי ט'. (תהלים קד) הוד והדר לבשת הרי י'. כדי ליפרע מעובדי גלולים שבטלו מישראל עשרת הדברות שהיו מצומצמים עליהן ככלה. וריח שמניך מכל בשמים. א"ר שמואל בר נחמן מה שמן זה הלק ועל ידי שאת מפטמו את מריח בו כמה ריחות. כך הפסוק הזה את דורש ומוצא בו כמה טעמים טובים: פסוק יא נפת תטופנה שפתותיך כלה ר' דרוסא ור' ירמיה בשם ר' שמואל בר יצחק ששים רבוא נביאים עמדו להם לישראל בימי אליהו. ר' יעקב בשם ר' יוחנן אמר מאה ועשרים רבוא. דא"ר יוחנן מגיבת ועד אנטיפרס ס' רבוא עיירות ואין לך עיירות מקולקלות בבלן כבית אל ויריחו. יריחו שאררה יהושע. בית אל ששם היו שני עגלי זהב של ירבעם עומדים. כתיב אחד אומר (מלכים ב ב) ויצאו בני הנביאים אשר בית אל אל אלישע. נביאים אין פחות משנים. ולמה לא נתפרסמה נבואתן שלא היה צורך לדורות אמור מעתה כל נבואה שהיתה שעה והיתה צורך לדורות נתפרסמה וכל נבואה שהיתה שעתה ולא היתה בה צורך לדורות לא נתפרסמה. אבל לעתיד לבא הקב"ה מביאן ומפרסם נבואתן הדא הוא דכתיב (זכריה יד) ובא ה' אלהי כל קדושים עמך. ר' ברכיה בשם רבי הלבו אמר כשם שעמדו לישראל ששים רבוא של נביאים. כך עמדו להם ששים רבוא של נביאות. ובא שלמה ופרסמן שנאמר נפת תטפנה שפתותיך כלה. רבי הונא ורבי הלפתא קיסרייה בשם ר"ש בן לקיש אמרי מה כלה

באור כנפי יונה

קלוס אחר לרמז בזה לעשרת אופני החיבה. ואלו הם האחד על היחוד שנתיחדו ישראל להיות לו לעם והוא יהיה להם לאלהים ועל זה אמר אתי מלבנון כלה. והשני לענין החיבה היתירה ככלה זו שעריבה על בעלה אמר לבבתני אחותי כלה. והשלישי לענין היופי והחן אשר נמשך עליה ע"ז אמר מה יפו דדיך אחותי כלה. הרביעי לשבחה ולקלסה על מתק לשונה עד"ה דבש וחלב תחת לשונך אמר נופת תטופנה שפתותיך כלה שדבריה ערבים כנופת צופים. החמישי לענין הצניעות הנמצאת בה ככלה שהיא צנועה אמר גן נעול אחותי כלה. הששית לענין טוב ריחה וטעמה במעשים טובים ומדות יקרות אמר באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי עם בשמי וגו'. שכל זה הוא מליצה על קבלתו נחת רוח מטוב מעשיה. השביעית על היותה מכרת חסד ה' החופף עליה והיא כמיה טובה מלהודות לו על כל תגמולוהי עליה אמר קול חתן וקול כלה קול אומרים הודו את ה' צבאות כי טוב ה' כי לעולם חסדו מביאים תודה בית ה'. השמינית על ענין החכמה והשכלה שמתקשטת בהם כנסת ישראל ככלה בתכשיטיה וע"ד שאמרו לקמן מה כלה מתקשטת בכ"ד תכשיטין כך ת"ח כו'. על זה אמר וככלה תעדה כליה. התשיעית על ילדי שעשועים ובנים יקרים אשר תצא מחלציה שתתקשט ותתעטר בהם ככלה בתכשיטיה וע"ד שאמרו עטרת זקנים בני בנים כו'. על זה אמר שאי סביב עיניך וראי כולם נקבצו באו לך וגו' כי כולם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה. העשירי על גודל שמחתו של הקב"ה כביכול עליהם כמו חתן השמח בכניסת כלתו ע"ז אמר ומשוש חתן על כלה ישיש עליך אלהיך: וילבש צדקה כשריון ולפי זה אינו צדקה וחסד אלא משפט צדק: הדור בלבושו כלומר ע"י הדין אשר עושה הקב"ה הוא הדר ונאה כי נודע כבודו בתבל עד"ה נודע ה' משפט עשה. או הכונה שמדת דינו הדור ונאה שאין להרהר אחריו וכמו כן הכונה מהוד והדר לבשת: שהן מצומצמין עליהם כבלה כלומר שהם נאותים עליהם ומכוונים להם. ולכן נפרע מהעו"ג שבטלו אותם מישראל בעשרת דקדוקי נקמה. ועיין בדברים רבה סוף פר' ואתחנן ובש"ט מזמור כ"ג: מה טובו דדיך מיין וריח שמניך מכל בשמים ארשב"נ מה שמן זה חלק כו' כצ"ל. חלק פירוש פשוט בלי ריח וטעם: כך הפסוק הזה אתה דורש כו' דרשו זה משום דאי כפשוטו איך אמר וריח שמניך מכל בשמים הלא אין דרכו של שמן להיות בו ריח טוב מכל בשמים. ועוד מה קילוס הוא זה שמנה מריח יותר מכל בשמים. לכן אמרו שהוא מליצה על מדרש הכתובים כלומר כשמן הזה שהוא מופשט מכל ריח אבל ע"י פטום מכל בושם שמפטמים בו נודפת ריח טוב. כן הכתוב הזה עם שלפי פשוטו ובהשקפה חצונית לא יורגש בו טעם יפה. אכן כאשר הסופרים והחכמים יפטמו אותו בדרשות שונות אז הוא מריח כמה ריחות. וע"ד שדרשו לעיל על כי טובים דדיך מיין שחביבים דברי סופרים מד"ת. וכן הכונה כאן מה שאמר מה טובו דדיך מיין כלומר שחביבים דברי סופרים מד"ת המכונה ביין. וריח שמניך מכל בשמים היינו מה שמן זה חלק כו' כן הכתובים מריחים מהדרשות שדורשים בו: נפת תטופנה כו' ס' רבוא נביאים עיין בפ"ק דמגילה בענין מ"ח נביאים כו': בימי אליהו משפט נבואתו נאצל גם על אחרים וע"ש (במדבר יא) ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם. וכדאיתא בתוספתא דסוטה עד שלא נגנז אליהו היתה רה"ק מרובה בישראל שנאמר ויצאו הנביאים אשר בית אל וגו': ובית אל ששם היה אחד מעגלי זהב של ירבעם עומד כצ"ל. כי אחד מעגליו היה עומד בדן וכ"ש (מלכים א יב) וישם האחד בבית אל והאחד בדן: אשר בית אל אל אלישע וכתוב אחד אומר (שם ב ב ה) ויגשו בני הנביאים אשר ביריחו אל אלישע ונביאים אין פחות משנים כו' כצ"ל. ומוכח מזה שמשני העירות המקולקלות האלו יצאו נביאים וא"כ מכ"ש משאר העיירות שמגבת ועד אנטיפרס יצאו לכל הפחות שני שני נביאים הרי ק"כ רבוא נביאים: ולמה לא נתפרסמה כו' ירצו ולא יקשה א"כ שהיה מרובה כ"כ בנביאים למה לא נתפרסמה נבואתן. משום שלא היה נבואתן צורך לדורות שלא נתנבאו אלא לשעתן: אמור מעתה כו' הוא מדברי המדרש שמוכיחים מדברי ר' יוחנן שאמר זה שלא נתפרסמה נבואתן משום שלא היה בהם צורך לדורות. א"כ מוכח מדבריו כל נבואה שהיה בה צורך לשעתה וצורך לדורות כו': הקב"ה מביאן עיין בקהלת רבה בפסוק אין זכרון לראשונים ובריש מדרש רות:

ובא שלמה ופרסמן לכבודם של ישראל: שנאמר נופת תטופנה כו' הטפה הוא כנוי לנבואה מלשון (מיכה ב יא) והיה מטיף העם הזה. וכיון שהכתוב מייחס פה הנבואה לנקבה א"כ מוסב על נשים נביאות. ומה שאמר ס' רבוא הוא משום כמו שבמקום שהכתוב מדבר בלשון זכר מוסב על כנסת ישראל שכלול מס' רבוא. כן במקום שמדבר בלשון נקבה מוסב ג"כ על קבוץ הכולל

הקב"ה לב אחד היה לכם במצרים ונתתם לי שני לבבות . לבבתני באחד בעיניך . בדם הפסח ובדם המילה. באחד ענק מצורוניך . זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך . ד"א לבבתני אחותי כלה . אמר הקב"ה לב אחד היה לכם בים ונתתם לי שני לבבות. לבבתני באחד מעיניך . שעמדתם לפני על הר סיני ואמרתם (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע . באחד ענק מצורוניך . זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך . ד"א לבבתני אחותי כלה אמר הקב"ה לב אחד היה לכם במדבר ונתתם לי שני לבבות . לבבתני באחד מעיניך . בהקמת המשכן שנא' (במדבר ט) וביום הקים את המשכן . באחד ענק מצורוניך . זה משה המעולה בשבטים . אית דאמרי נשי דור המדבר כשרות היו . כיון שהגיעו לאותו מעשה עמדו ונמלכו עצמן ולא נתנו כלום מנזמיהן למעשה העגל. וכיון ששמעו שהן אסורות להן מיד נעלו דלתותיהן . ד"א לבבתני אחותי כלה . אמר הקב"ה לב אחד היה לכם במרגלים ונתתם לי שני לבבות . זה יהושע וכלב שנא' (במדבר לב) בלתי כלב בן יפנה הקנזי ויהושע בן נון וגו' . באחד ענק מצורוניך . זה משה המיוחד והגבור שבשבטיך . ד"א לבבתני אחותי כלה אמר הקב"ה לב אחד היה לכם בשטים ונתתם לי שני לבבות. לבבתני באחד מעיניך. זה פנחס. שנ' (תהלים קו) ויעמוד פנחס ויפלל ותחשב לו לצדקה. באחד ענק מצורוניך. זה משה : פסוק י מה יפו דודיך אחותי כלה. ר' ברכיה ור' חלבו בשם ר' שמואל בר נחמן אמר בעשרה מקומות נקראו ישראל כלה . שיתא הכא . וארבעה בנביאים. שיתא הכא . אתי מלבנון כלה . לבבתני אחותי כלה . מה יפו דדיך אחותי כלה. תטפנה שפתותיך כלה. גן נעול אחותי כלה. באתי לגני אחותי כלה. הא שיתא וארבעה נביאים (ירמיה

קול

באור כנפי יונה

ואמר יענך ה' ביום צרה וגו' ישלח עזרך מקודש וגו' יתן לך כלבבך וגו' . נרננה בישועתך וגו' ימלא ה' כל משאלותיך כלומר אם תהיה מרנן בשירה על ישועתיך אז ימלא ה' כל משאלותיך ותהיה אחרית וסוף כל הצרות . והוא לא עשה כן אלא אמר עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו היינו שתלה הדבר בזכותו וכנ"ל . לזאת לא נהיה הישועה כי אם המה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד ועדיין צריכין אנו לבקש מהשי"ת ה' הושיעה המלך יעננו ביום קראנו היינו על ישועה העתידה : לבבתני וגו' לב אחד היה לכם במצרים נראה שהכונה הוא ע"ד הידוע שלב הוא שם משתתף נאמר על המחשבה ונאמר על הרצון ונאמר על השכל . על המחשבה כמו ולא תתורו אחרי לבבכם כלומר אחרי רדיפת מחשבותיכם וכמו אשר לבבו פונה היום פי' מחשבתו סרה . ונאמר על הרצון כמו ונתתי לכם רועים כלבי (ירמיה ג טו) וכמו היש את לבבך ישר כאשר לבבי עם לבבך (מ"ב י) ונאמר על השכל כמו ואיש נבוב ילבב כלומר ישכיל וכן לב חכם לימינו . כמו שמביא במורה פרק ל"ט לחלק א'. ועל זה הכונה אמרו כאן שאמר הקב"ה לב אחד היה לכם במצרים כלומר שלא היה בהם שום הרגש לענין גבוה ונשגב כי אם כח מחשבה פשוטה. ועכ"ז נתעלו בבחינות שונות ומחולקות בכח הרצון הטוב ובכח ההשכלה. וזהו שאמרו ונתתם לי שני לבבות היינו כל ישראל בא לכלל מעלה ששמעו אלי ברצון הטוב לעשות מה שצויתי אותם בדם פסח ובדם מילה . ועוד העמידו לי לב אחר מתוכם זהו משה המיוחד בענין ההשכלה. ויפרשו מעיניך לשון מעיינות היינו מעיינות דם פסח ודם מילה. או יפרשו מעיניך מה שראיתי והסתכלתי בך עד"ה והארך מתבוססת בדמיך וגו' וזה נחשב ללב אחד היינו לכח הרצון . ולב השני הוא ענק מצורניך הוא משה המיוחד במעלתו הגבוה מכל אדם . ודרשו זה מכפילת הכתוב שלא נאמר לבבתני אחותי כלה באחד מעיניך באחד ענק מצורניך אלא לבבתני אחותי כלה לבבתני באחד וגו' . לכן לבבתני הראשון מוסב על לב אחת פשוטה שהיה להם מקודם. ולבבתני באחד מעיניך באחד ענק מצורניך על שני לבבות והגבוהות שנתעלו בהם אח"כ : בים אז היה להם לב פשוטה שלא באו עוד לכלל הרגש שלא תקצר יד ה' מהושיעם והאמינו על משה : נעשה ונשמע שהוא מיוחס אל הרצון הטוב ויפרשו באחד מעיניך לשון מחשבה ועיון שהרגישו איך מצות ה' הוא לטוב להם . באחד ענק זה משה שנתעלה בנבואתו על כל הנביאים: במדבר בענין עשיית העגל שהיתה במחשבה פשוטה בלי התבוננות על הדבר : בהקמת המשכן שהמשכן היה כפרה על העגל ומיוחס זה אל הרצון שנאמר שם על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו את משמרת ה' שמרו . ובאחד ענק זה משה שנתיחד עמו הדבור שם כ"ש (במדבר ג) ובבא משה אל אהל מועד וגו' : כשרות היו ולפי זה יפרשו לבבתני אחותי כלה על נשי דור המדבר : שהן אסורות להם עיין ויקרא רבה פ' ב' על מה נאסרו . ומצאתי בהגהות רד"ל שהכונה ששמעו פרשת העריות שנאסרו לקרובים של בעליהן וקבלו בשמחה . אבל האנשים איתא ביומא ע"ה בוכה למשפחותיו (במדבר יא) בוכה על עסקי משפחותיו . ומה שכתב המ"כ שנאסרו לעובדי העגל אינו ברור הדבר ותלו באשלי רברבי . ולפי זה יפרשו באחד מעיניך היינו מעיינות שלהם שנעלו דלתותיהם ולא הזדווגו לקרובים האסורים וע"ד שדרשו בב"ר על ותשב בפתח עינים שפתחה לו העין . ופי' באחד ענק מצורוניך היינו לב השני שלא נתנו כלום מענקים שבצואריהם לעגל : במרגלים אז היה להם לב פשוטה בלא דעת והרגש כי חפץ השי"ת להוליכם אל ארץ טובה ורחבה ואין להם לחוש מאומה כי ה' אתם . וכמו שהוכיח אותם משה (דברים א כז) ותרגנו באהליכם ותאמרו בשנאת ה' אותנו וגו' ואומר אליכם לא תערצון ולא תיראון וגו' ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם וגו' . נראה בטוב כי התלונה הזאת היה בלי שום דעת והרגש שכלי : זה יהושע וכלב ודרשו באחד מעיניך עליהם שהם היו מעיני העדה והם נחשבו ללב אחד משום שהין בעלה והסכמה אחת . ובאחד ענק זה משה שנתעלה מאוד במה שהתרצה הקב"ה בתפילתו עליהם ויאמר סלחתי כדבריך : בשטים שהיה להם לב פשוטה בלי שום הרגש לכבוש תאותם ויצרם : זה פנחס ודרשו מעיניך על פנחס מלשון מעיני העדה ומה שאומר באחד מעיניך כי הוא לבדו עמד בפרץ תחילה להשיב חמת ה' מהשחית : זה משה שמשה השלים אח"כ הענין להפקיע חמת ה' על ישראל בזה אשר הוקע ראשי העם : מה יפו דדיך וגו' שיתא הבא כו' ארבעה בנביאים חשיב להו בכלל וחשיב להו בפרט לאמור שדוקא אלו הם נכנסים תחת מספר העשרה ולא זולתם מה שנמצאו עוד בנביאים . והכונה היה בזה להראות גודל חיבת הקב"ה על ישראל לכנותם בתואר כלה עשרת פעמים עבור שהתקשטה עצמה בעשרת הדברות שקבלה עליה . ומה שנא כל תואר כלה וכלה בסגנון

קלום

שירה אתא ישעיה לגביהון דחזקיהו וסיעתו אמר להון (ישעיה יב) זמרו ה׳ • אמרין ליה למה (שם) א״ל כי גאות עשה אמרין ליה כבר מודעת זאת בכל הארץ • א״ר אבא בר כהנא אמר חזקיהו תורה שאני עוסק בה מכפרת על השירה. א״ר לוי אמר חזקיהו מה אנו צריכין לומר נסיו וגבורותיו של הקב״ה כבר מודעת זאת מסוף העולם ועד סופו • לא כבר עמד גלגל חמה באמצע הרקיע ונראו נסיו וגבורותיו של הקב״ה עד סוף העולם • ר׳ ישמעאל בר׳ יוסי בשם ר׳ אבא אמר כבר פרעה מלך מצרים ותרהקה מלך כוש היו באותו הנס שבאו לסייע לחזקיהו • הרגיש בהן סנחריבי ומה עשה להם סנחריב הרשע • בערביא כפתן בחצי הלילה יצא המלאך ונגפן לחיילותיו של סנחריב הה״ד (שם לז) ויצא מלאך ה׳ ויכה במחנה אשור • בשחרית השכים חזקיהו ומצאן כפותין • אמר דומה שלא באו אלו אלא לסייעני • התירן והלכו וספרו נסיו וגבורותיו של הקב״ה • הה״ד (שם מה) כה אמר ה׳ יגיע מצרים וסחר כוש • יגיע מצרים. זה פרעה • וסחר כוש • זה תרהקה מלך כוש • (שם) וסבאים אנשי מדה אלו חיילותיהן • עליך יעבורו • זה חזקיהו וסיעתו • ולך יהיו • כבר יהיו מושלמין לך • אחריך ילכו בזקים יעבורו • בקרקומניאה • ואליך ישתחוו • זו ירושלם • ואליך יתפללו. זו בית המקדש • ומה היו אומרין (שם) אך בך אל ואין עוד אפס אלהים • אמר ישעיה לפני הקב״ה רבש״ע (שם) אכן אתה אל מסתתר. מהו אכן • איכן אתה אל מסתתר. אכן יש בך דינמוס ואתה מסתתר. אמר לו (שם) אלהי ישראל מושיע. חוזר אני ומתנקם. ריב״ל אמר אילו אמר חזקיהו שירה על מפלת סנחריב היה נעשה הוא מלך המשיח וסנחריב גוג ומגוג והוא לא עשה כן אלא אמר (תהלים כ) עתה ידעתי כי הושיע ה׳ משיחו וגו׳ אלה ברכב וגו׳. מה כתיב בתריה (שם) ה׳ הושיעה המלך יעננו ביום קראנו: פסוק ט לבבתני אחותי כלה לבבתני. אמר הקב״ה

באור כנפי יונה

התפאר שהתורה שעוסק בה כו׳: זמרו ה׳ כו׳ כבר מודעת זאת כו׳ אשר הכריחם לנתח את הכתוב ולחלקו לשני מדברים שונים משום שסוף הכתוב מודעת זאת בכל הארץ לא יתקשר עם ראש הכתוב זמרו ה׳ כי גאות עשה. כיון שמודעת זאת בכל הארץ היא הסיבה למניעת השירה. לכן אמרו כי ראש הכתוב זמרו ה׳ כי גאות עשה היא זרוז מישעיה על השירה וסוף הכתוב מודעת זאת בכל הארץ היא תשובה מחזקיהו על מניעתו מלומר שירה: תורה שאני עוסק בה כו׳ נראה שדרשו כבר מודעת זאת על התורה ע״ד שדרשו בויקרא רבה פ׳ כ״א על בזאת יבא אהרן היא התורה עד״ה וזאת התורה ומה שלא יכשר לו לפרש שכבר מודעת זאת מוסב על מפלת סנחריב עצמו משום שבימים מועטים האלו לא יתכן לומר שהענין הזה נתפרסם בכל העולם: מכפרת על השירה כי ענין השירה להודיע גבורותיו ונפלאותיו ואין פרסום גדול ממה שמסופר בתורה: לא כבר עמד גלגל חמה כו׳ כלומר מה שבזכותו עמד גלגל חמה כבר נודע בעולם איך הקב״ה עושה נפלאות גדולות בשביל חסידיו. וכמו שאיתא לעיל בפ׳ ג׳ פסוק ה׳ מה ששלח מרודך בלאדן לחזקיהו וכ״ש (ישעיה לט א). וא״כ חשב חזקיהו כיון שנפלאותיו כבר הם מפורסמים בעולם מה יוסיפו בכבודו אם יאמרו שירה. ועכ״ז נחשב זאת לגאות וגבה לב מחזקיהו. ומה שלא אמר שירה אחר שנודע לו כי היה עליו קצף מהקב״ה על מניעתו מלומר שירה וכ״ש (בד״ה ב ד ה). משום שכבר היה אחר המעשה: ותרהקה מלך כוש כו׳ ר׳ ישמעאל יפרש מה שאמר כבר מודעת זאת בכל הארץ מוסב באמת על מפלת סנחריב עצמו. משום שפרעה ותרהקה גם הם היו באותו הנס על ידם נתפרסם ונודע בעולם הנס הגדול הזה והודיעו כבוד השי״ת בעולם: בערבית כפתן כצ״ל פי׳ בערב בלילה: אלא לסייעני שאל״כ למה כפתן: וספרו ניסיו כו׳ ולזה השמיט עצמו מלומר שירה כי כבר מודעת זאת ע״י אחרים: הה״ד כה אמר ה׳ וגו׳ מביאין ראיה מזה הכתוב שכן היה המעשה: יגיע מצרים פי׳ אוצרות מצרים: וסחר כוש ומה שהמליץ הכתוב לומר וסחר כוש משום שהכושים המה ראשית הגוים אשר השכילו בענין המסחר. ומאתם יצא תורת המסחר וקרבת המשא ומתן לכל העמים ע״י ארחותיהם (קאראוואנען) ואמר הכתוב כי חפיצי מסחרם יגיעו אליך: עליך יעבורו זה חזקיהו כו׳ עם שראש הפרשה שם מוסב על מה שהתנבא ישעיה מענין בית שני ע״י כורש. וכ״ש שם הוא יבנה עירי וגלותי ישלח. ועכ״ז יתכן שזה המאמר מיגיע מצרים וסחר כוש וגו׳ הנאמר שם מוסב על ענין אשור וחזקיהו. והוא שישעיה הביא להם אות על אמיתת נבואתו מענין מפלת אשור ופרסום שם ה׳ שיהיה בקרב הימים: כבר יהיו מושלמין לך כלומר שיבואו לעזור לחזקיהו: בקרקמוניקא טבעות הכבלים ערוך ערך קרקמוניקין. ובמעריך ערך כירומניקיא איתא שהיא מלה מורכבת בל״י מן כירי שפירושו ידים ומן מניקיא שפי׳ בתים. נמצא פירוש המלה בתי ידים של ברזל: ומה היו אומרים כו׳ היינו אחר שנמלטו פרעה ותרהקה מידי סנחריב וראו מפלתו: מהוא אכן איכן אתה אל מסתתר משום שאכן משמע באמת כלומר שבאמת הוא מסתתר וא״כ איך יאמר עוד אלהי ישראל מושיע. לזה יפרשו אכן לשון איכן ובתמיהא. איכן והאיך נוכל לומר כי אתה אל מסתתר הלא אתה אל ישראל מושיע. שבכל עת צרה אתה נמצאת לנו להושיע: אכן יש בך דינמוס ואתה מסתתר וזהו פירוש אחר שיפרשו אכן באמת כלומר אכן אתה אל שבאמת יש בך כח ודינמוס. ועכ״ז על הרוב מסתתר אתה מהראות יכולתך כאשר הורגלת להראות לנו מאז. והוא לשון בתמיהא ג״כ. ומה שסיים הכתוב אלהי ישראל מושיע יפרשו שהוא תשובת הקב״ה. כלומר שהשיב לו אלהי ישראל אשר הוא מושיע ויחזור ויתנקם ולא יסתיר עוד השגחתו מהם: דינמוס כח ויכולת: נעשה מלך המשיח אם היה אומר שירה זכה שיהיה אחרית לכל הצרות ולכל הגליות. שלפי חסידותו ותורתו שהרבה בישראל ראוי היה להיות מלך המשיח ועיין בחלק צ״ד: וסנחריב גוג ומגוג לפי שעתיד ה׳ להפרע מעו״ג במלחמת גוג ומגוג שיאספו אליו כל הגוים. כ״ש ואספתי את כל הגוים לירושלים למלחמה ויצא ה׳ ונלחם בגוים ההם. וסנחריב היה כמו הענין הזה ויצא מלאך ה׳ והכה בהם א״כ היה ראוי שיתקיים עליו מלחמת גוג ומגוג: כי הושיע ה׳ משיחו כלומר תלה בזכותו ולזה לא התפעל לומר שירה: מה כתיב בתריה ה׳ הושיעה וגו׳ דרשו זה משום שהמה כרעו ונפלו ואנחנו קמנו ונתעודד משמע שהישועה כבר נעשה וא״כ מאי קאמר ה׳ הושיעה הלא כבר נושע. אלא שכונת המזמור הוא שדוד מרמז ברוח קדשו על מפלת סנחריב וסייעתו שיבואו ברכב ופרשים רבים ותשועת חזקיהו יהיה באפס יד רק בתפילה.

ואמר

שהאמין אברהם שנא' (בראשית טו) והאמין בה'. ר' חלבו בשם ר' יוחנן אמר כתיב (שמות יד) וירא ישראל את היד הגדולה. דאדין אדרם ואינם מאמינים. אית בר נש דחמי ולא מהימן. הוי בזכות האמנה שהאמינו ישראל במצרים שנא' (שם ד) ויאמן העם. ר"א תשורי מראש אמנה. זה אברהם שכתוב בו והאמין בה'. מראש שניר זה יצחק. מה השניר הזה שונא את הניר. כך לא נתנסה יצחק אלא פעם אחד בלבד. ותרמון. זה יעקב. מה חרמון זה כל טיבו נתון בזוטו כך כהונה מיעקב. לויה מיעקב. מלכות מיעקב. ממעונות אריות זה סיחון ועוג. מה הארי הזה שחוץ. כך היו סיחון ועוג שחוצים וגבורים. שלא היו בין זה לזה אלא מהלך יום אחד בלבד ולא זה בא לסיועו של זה ולא זה בא לסיועו של זה. מהררי נמרים. אלו הכנעניים. ומה הנמר הזה חציף. כך הכנעניים חצופים הה"ד (יהושע ח) ולא נשאר איש בעי וגו'. ר' ברכיה בשם רבי אלעזר אמר ראוין היו ישראל לומר שירה על מפלתן של סיחון ועוג. וראוי היה חזקיהו לומר שירה על מפלת סנחריב דכתיב (ד"ה ב לב) ולא כגמול עליו השיב יחזקיהו. למה. כי גבה לבו. את חמי חזקיה מלך וצדיק ואת אמרת כי גבה לבו. אלא גבה לבו מלומר שירה

באור כנפי יונה

על הים השבוע נראה מתוכו כי מה ענין זכות שירה של ים להצלת ישראל מהאומות. והאיך מרומז זה בכתוב תשורי מראש אמנה. ועוד אם מוסב על התשורה העתידה איזו המשך יש למאמר ר' חלבו בשם ר' יוחנן דבסמוך. לזה נראה לי שכצ"ל (ד"א תשורי מראש אמנה לא זכו ישראל לומר שירה על הים אלא בזכות אמנה שנאמר וירא ישראל את היד הגדולה וגו' ויאמינו בה'. ר' חלבו בשם ר' יוחנן אמר עדיין אדם ואינם מאמינים אית בר נש חמי ולא מהימן. הוי בזכות אמנה שהאמינו ישראל במצרים שנאמר ויאמן העם. ר' נחמן אמר בזכות אמנה שהאמין אברהם שנאמר והאמין בה'. מראש שניר בזכות יצחק כו') ועיין בשמות רבה פ' כ"ג. וביאור הענין שעכשיו יפרשו תשורי מראש אמנה לשון שירה ומוסב על שירת הים. כלומר שלזה זכו ישראל לומר שירה הוא בזכות האמנה שהאמינו אצל הים. ועל זה מתמה ר' חלבו ואמר מה זכות יש בזה הלא עדיין הוא מוליך אותם ומדדם מתוך הים ועיניהם רואות כל הנסים שנעשו להם ולא יאמינו. אלא שזכו לומר שירה בזכות האמנה שהאמינו מו אם ובתחילה עודם במצרים שנאמר ויאמן העם. שאז היה אמונה פשוטה בלי קדימת ההכרה מעשיית המופתים. ור' נחמן יפרש מראש אמנה מוסב על אברהם שהוא היה הראשון שהחל ללכת בדרך אמונה. אולם יש מקום עיון בזה מה טעם נתינת השכר על ענין האמונה. הלא האמונה הוא מה שיצייר ומדמה האדם בדעתו שכן הוא אמיתת הדבר ולא יצוייר חלופו. ומדוע יעלה משכורתו להחזיק לו טובה על זה. ועוד הלא חיוב האמונה נקשר עם אושר והצלחת האנושית באופן אשר מבלעדי האמונה לא תקום ולא תעמוד אשרו והצלחתו. כי מי אשר יסופק בכל במה ישקוט המיתו בעת אשר יהיה למפגע ממקרי הזמן. בעת יחשוב כי הוא מקולל וגרוע מכל יציר נוצר. כמו מי שיסופק שהאדם נברא להיות צולח ומאושר ולא יאמין כי הוא חוסה תחת צל ההשגחה האלהית. וא"כ איפוא החיוב שימשך לו עוד שכר על האמונה. ונראה שבאמת אמונה האמיתית הוא באה אחר החקירה בדבר כי אם לא היא ענין רצוני לבד ואמונה גרועה. רצוני. היינו אחר שחקר בדעתו על כל חלקי המחייב לדבר ועל כל חלקי הסותר הכריע בדעתו אל אחת מהקצוות. כמו להאמין שהשי"ת עם גודל רוממותו משגיח על האדם הזה השגחה אישית ופרטית. ועכ"ז מגיע לו שכר על זה האחת מפאת השתדלותו להשיג האמת ולא הלך אחר דעות הכוזבות אשר רחפו עליו ראשונה. שנית אף שהאמונה תקרא מה שיצייר האדם וידמה שהדבר אשר יאמין הוא אמת ברור ואי אפשר הפוכו עכ"ז לא יוכל לאמת אמונתו במופת הגיוני. ויש עוד מקום למתעקש ויאבה בהפקרות להתחקות עוד בזה בדקות העיון ולהרוס כל יסודותיו אשר בנה עליהן תורת אמונתו. כי הדבר אשר נתברר במופת חותך לא תקרא אמונה כי אם ידיעה. וגם שלא יתכן שלא יזדמן להמאמין בימי חלדו ענינים כאלה אשר יהרסו אמונתו כמו אברהם שנתנסה בעשר נסיונות ועמד באמונתו. לזה המאמין מפאת שלא יהרוס עוד לעלות בדרך נשגב משכלו ולא ירבה להתחכם. וגם כל אשר יקרה לו מטוב ועד רע לא יזיזו אותו כעד אחד מאמונתו. מגיע לו בטוב שכר גדול על זה. ועיין במורה פרק כ' לחלק ש' ובעקרים פרק כ"ב לחלק א':

בזכות אמנה שהאמין אברהם כו' ויפרש תשורי מראש אמנה בזכות אברהם שהיה ראש לכל המאמינים זכית לומר שירה. ואין לומר מה צורך זכות לזה שיזכו לומר שירה על גאולתם. שהענין הוא שבזכות אמונה זכו להעשות להם נסים מפורסמים וביד רמה שיוכלו לומר שירה על זה: שונא את הניר אותו הר אינו צריך חרישה רבה שחלקו שמנה ומבורכת וגדל שם יין טוב וכמו שהובא בסוכה י"ב יין קריש הבא משניר. ולזה יצחק מכונה גם כן שניר שכמו שאותו הר אינו צריך לעמל ועבודה רבה כן יצחק לא היה צריך לנסיונות רבות להביא אל שלמותו כי היה שלם מבטן אלא נתנסה פעם אחד לבד. ואף שהיה בימיו רעב גדול ובב"ר פ' ס"ד מנו הרעב שהיה בימיו בתוך עשרת רעבון שבאו לעולם ואמרו שכולם לא באו אלא בימי גבורים. ויש לומר משום שלא היה צריך להתרחק עצמו אל ארץ אחרת כמו אברהם אביו וכ"ש (בראשית כו) גור בארץ הזאת לזה לא נחשב לו לנסיון: בזוטו כו' בתחתיתו. אולם על ראשו רובץ שלג ברוב עתותי השנה ולזה נקרא ההר הזה בלשון ארמי טור תלגא. וכל טובו כגון צמחי ברכה הצומחים בו הוא ע"י טל ברכה אשר יורד עליו כאומר (תהילות קלג) כטל חרמון שיורד וגו'. וכן ספרו הנוסעים לשם כאשר תקעו אהלם בצד ההר הזה מצאו לעת הבוקר היה אהלם רטוב מאוד משכבת הטל והכל נתון בתחתיתו של ההר. ולזה מכונה יעקב החרמון שהוא היה למטה מכל האבות ועליו הושפעו כל הברכות ומאתו צמחו כל טוב וכל כבוד של ישראל היינו כהונה לויה ומלכות: זה סיחון ועוג וזכר הכתוב כאן ענין סיחון ועוג לרמז שאף על עניני סיחון ועוג היה מהראוי לישראל לומר שירה וכמו שאיתא בסמוך. ועיין בשמות רבה פ' כ"ג מה שדרשו על תשורי אמנה: שחוץ גם הרוח מלשון מלך על בני שחץ (איוב מא): לסיועו כו' מרוב גאותם לא היה להם לכבוד לקרא לעזרה זה לזה: ולא נשאר איש בעי שעזבו את העיר פתוחה ולא חששו שיבואו ישראל לתוכה: לומר שירה כו' ומה שלא אמרו שירה משום שהיה התחלת כבוש א"י והמתינו לומר עד אחר גמר הכבוש. ועיין במדרש ש"ט מזמור קל"ו ובתנחומא סוף פ' דברים וברבה סוף פ' חקת: אלא גבה לבו מלומר שירה ומה שהתירו בזה תמיהתם הוא מה שאמרו בסמוך שחזקיהו

התפאר

המשיח. מה טעם תשורי מראש אמנה. אין תשורי אלא לשון קרבן המד"א (שמואל א ט) ותשורה אין להביא לאיש. ראויה היא ואנא לא ראויה. לא כבר עשיתי לכם בימי חזאל. (מלכים ב ח) וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל. א"ר יהודה וכי כל טוב דמשק משא ארבעים גמל היה. אלא ללמדך שהיתה בידו אבן טובה ומרגליות שהיה ראוי ליתן בדמיהם כל טוב דמשק ואת אמרת ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק אלא הן עצמן עתידין להביא דורנות למלך המשיח מה טעם (ישעיה סו) והביאו את כל אחיכם מכל הגוים מנחה לה' בסוסים וברכב ובצבים ובפרדים ובכרכרות. מהו ובכרכרות. ר' ברכיה בשם ר' יהודה אמר כאילין סביא דלית אינון יכולין מטענין בכל קלקטי ואינון מטעינין להון בבורתירא הה"ד (תהלים כט) הבו לה' משפחות עמים א"ר אחא עמים הבו לה' משפחות אין כתיב כאן אלא משפחות עמים הבו לה' כבוד ועוז. כשתהיו מביאין אותם לא תהיו מביאין דרך בזיון אלא בכבוד ועוז. באיזו זכות בזכות שאמרו שירה על הים רב נחמן אמר בזכות אמנה

שהאמין

באור כנפי יונה

דב"ר פ' ע"ה. וכונתו האם יקום ה' להושיע את ישראל בעוד שהיא מוכפשת באפר כלומר בעת שהיא מעופר בעונות. כי אז כביכול ג"כ מעופר ומכוסה בהסתר אור השפע. אלא לכשיגיע היום שתנער כנסת ישראל מעליה העפרות ואבק העונות אז יעור ה' ג"כ ממעון קדשו מאפר ואבק המסתיר: כהדא תרנגולתא כו' אמר זה משום שלא נפרש נעור ממעון קדשו כאיש הנעור משנתו מלשון עורה למה תישן ה' הקיצה וגו' (תהלות מד) לכן אמר כהדא תרנגולתא כו' כלומר כדרך התרנגולת המנערת עצמה מהעפר והכונה כנ"ל: **עד טוורס מנוס** הוא הר ההר שבצפון א"י כ"ש (במדבר לד) וזה יהיה לכם הגבול וגו' תתאו לכם הר ההר. והוא נקרא טורי אמנה או טוורס מנוס (גיטין ח) וכן תרגם יונתן את הר ההר טוורס מנוס. ואינו זה הר ההר שמת אהרן שם שזה היה בדרומית מזרחית לא"י. ופירוש הכתוב תשורי מראש אמנה כשיגיעו ישראל להר הזה שהוא בגבול א"י יאמרו שירה על כניסתם לא"י: ועתידות להביא כו' עכשיו יפרשו תשורי לשון תשורה: ועתידות סרדיוטות מא"ה להביא אתכם מנחה למלך המשיח כנ"ל. כי לפי הגירסא שבפנים שסרדיוטות מוסב על ישראל אין שום רמז בכתוב אכן הוא כנוי לשרי א"ה. והכונה השרים והחשובים מא"ה בכבודם ובעצמם יביאו אתכם מנחה לה'. ודרשו תשורי מראש אמנה מראש שניר וחרמון כו' כלומר שיביאו אתכם לדורון ולתשורה ראשי וגדולי הארצות הכן הנקראות אמנה שניר וחרמון: ראויה היא ואנא לא ראויה עיין בפירוש המבארים איך פירושם דחוק. ולדעתי הוא באור על הכתוב ותשורה אין להביא לאיש האלהים. ויען שהביאו מהכתוב הזה לראיה שתשורה היא לשון מנחה יפרשו ג"כ ד"א פירוש הכתוב הזה אף שאין מתיחס לזה הענין כדרך המדרש על הרוב. וכונתם מדלא כתיב שם ותשורה אין אתנו להביא לאיש האלהים אלא כתיב ותשורה אין להביא לאיש האלהים מה אתנו. משמע שאמר אף שיש תשורה מה אתנו אבל לא נאוה לפני ליתן לו תשורה כזאת. וכאשר אמר הנער הנה נמצא בידי רבע שקל כסף ונתתי לאיש האלהים כלומר אני אתן לו אז אמר שאול טוב דברך וגו'. וזהו שאמרו ראויה היא ואנא לא ראויה כלומר מה שאמר לנערו ותשורה אין להביא לאיש האלהים מה אתנו כונתו שמעט הכסף הנמצא אתך אם שראויה היא לתשורה מאתך אבל לא נאוה לפני ליתן לו תשורה כזאת: לא כבר עשיתי לכם בימי חזאל כו' הוא סיום ענין הקודם שעתידות שרי האומות להביא אתכם לתשורה. אלא שהפסיקו בתוך הענין לפרש על ותשורה אין להביא: וילך חזאל וגו' וראיה שהשרים הוכרחו להביא בעצמם ובכבודם מתנות. ויש לומר ע"ד הצחות שיפרשו ג"כ הכתוב תשורי מראש אמנה כלומר תוכל ליקח לך אות וראיה על הענין מהבאת התשורות מנה שנעשה לך מכבר מהשר וראש של אמנה. הוא חזאל שהוא היה ראש ושר של מקום אמנה. כי אמנה הוא אחת מנהרי דמשק וכ"ש (מלכים ב ה) הלא טוב אמנה ופרפר נהרות דמשק וגו'. שאל"כ למה הביאו מחזאל ולא הביאו משלמה וחזקיהו כדכתיב (מלכים א י ודה"ב לב כג): וכי כל טוב דמשק כו' ד"א יפרשו ג"כ כונת הכתוב הזה וכנ"ל: שהיה ראוי ליתן בדמיהם כל טוב דמשק ופירוש וכל טוב דמשק היינו מנחה מה שהיה שוה כל טוב דמשק. ופירוש משא ארבעים גמל ועוד משא ארבעים גמל ותחסר וי"ו. והוא דרך דרש בעלמא שמצינו שמדרך הכתוב לחסר מם השמוש כמו כסאך אלהים עולם ועד שפירושו כסאך מאלהים וכמו וכל טוב אדוניו בידו שפירושו ומכל טוב. וכן וכל טוב דמשק פירושו ומכל טוב דמשק משא ארבעים גמל וכמו שפירש הרמב"ן על פסוק וכל טוב אדוניו בידו: ואת אמרת ויקח מנחה בידו וכן הן עצמן עתידים להביא אתכם דורניות למלך המשיח מה טעם כתיב והביאו את כל אחיכם וגו' כנ"ל. והוא סיום ענין הקודם מה שאמרו שהשרים בעצמם יביאו אתכם לתשורה. ומשום שמייעד הכתוב שני ענינים גדולים שיביאו אתכם לדורון והשרים בעצמם והנה על מה שהשרים בעצמם יביאו הביאו ראיה מדכתיב ויקח מנחה בידו. ועל הייעוד שיביאו אתכם לדורון הביאו ראיה מוהביאו את כל אחיכם וגו'. וזהו שאמרו וכן הן עצמן עתידין להביא אתכם דורניות למלך המשיח. כלומר כי בימי חזאל הביאו חפצים לדורון אולם בימי המשיח יהיו הדורניות שיביאו אליו את ישראל. והיינו שהעכו"ם יקבלו את ישראל מכל מקומות פזוריהם ויביאו אותם למנחה ותשורה למלך המשיח: מה טעם כתיב והביאו את וגו' ירצו היכן מרומז זה שיביאו את ישראל עצמם לדורון: באילן סביא כו' כמו זקנים הללו שאין מהאפשרות לשאת אותם אפי' בכל קלקטי כי אם נושאים אותם בברתידא. קלקטי מטה וכסא שנושאים בהם החשובים וברתידא הוא עשוי ככסא שנשואים עליו זקנים ערוך ערך ברתידא. ובערך קלודקא כתב רב"מ שגרסות תיבות אלו הם באופנים שונים: א"ר אחא עמים הבו לה' כו' אין שום טעם למאמר הזה כפי הנוסחא הזאת. לכן נ"ל שכצ"ל הבו לה' משפחות עמים כבוד ועוז אין כתיב כאן אלא הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד ועוז שתהיו מביאים אותם ולא תביאו אותם דרך בזיון כו' ירצה אם היה כתוב הבו לה' משפחות עמים כבוד ועוז הוה משמע שבא לזרז את האומות שיתנו לה' כבוד ועוז. אבל מדכתיב הבו לה' משפחות עמים הבו לה' כבוד ועוז ע"כ כונת הכתוב לזרז את האומות לשני ענינים. האחת שיביאו לה' את משפחות ישראל שנקראו עמים עד"ה (דברים לג) עמים הר יקראו. ועוד שנית כשתהיו מביאים אותם תביאו אותם דרך כבוד ועוז. ופי' הבו לה' כבוד ועוז כלומר הבו אותם לה' בכבוד ועוז: בזכות שאמרו שירה

על

של נוף. ואני לא עשיתי כן · רבי ברכיה ורבי ירמיה בשם רבי חייא בר אבא אמרו דרש רבי לוי בן סיסי בנהרדעא (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו' · זאת עד שלא נגאלו. אבל משנגאלו איכן היתה נתונה במקום שדרכה של לבנה ראויה להנתן שם היתה נתונה. אמר רבי ברכיה מעשה אין כתיב אלא במעשה היא וכל ארגלייה שלה נתנה. היא והסל והמגרפה שלה נתנה. בר קפרא אמר עד שלא יצאו ישראל ממצרים היתה רשומה ברקיע. ומשיצאו ישראל ממצרים עוד לא נראת בענן · מה טעם (שם) וכעצם השמים לטוהר. כד אינון נקיין מן עננין. אמר להם הקב"ה כשגליתם לבבל עמכם הייתי שנאמר (ישעיה מג) למענכם שלחתי בבלה. לכשתחזרו לבית הבחירה בקרוב אני עמכם. הה"ד אתי מלבנון כלה · א"ר לוי לא היה צריך קרא לומר אלא אתי ללבנון כלה ואת אמרת מלבנון. אלא בתחלה הוא נוער מבית המקדש ואח"כ הוא פורע ממחריביו. א"ר ברכיה בג' שעות הקב"ה פורע מן עשו הרשע ומאלופיו · מה טעם (תהלים יב) עתה אקום יאמר ה' וגו'. ר' שמעון בר' ינאי עתה אקום כל זמן שמוכפשת באפר והוא כביכול כן. והוא שישעיה אמר (ישעיה נב) התנערי מעפר קומי שבי ירושלים· באותה שעה (זכריה ב) הס כל בשר מפני ה' · למה כי נעור ממעון קדשו · א"ר אחא כהדא תרנגולתא דמנערה גפא מגו קטמא. תשורי מראש אמנה. א"ר חוניא בשם רבי יוסטא עתידות הגליות מגיעות עד טורוס מונוס ואומרים שירה· ועתידים אומות העולם להביא אותם סרדיוטות למלך המשיח

באור כנפי יונה

פוקסת (כתובות ז) כיחלת ופוקסת. שפירושו מהלכת שערה לכאן ולכאן וגם שמן עץ הזה מחליק את השער: אנפקינון בפסחים מ"ג ובמגילה פ"ק איתא ר' יהודה אומר אנפקינון שמן זית שלא הביאה שליש ולמה סכין בו שמשיר את השער ומעדן את הבשר ופירש"י מלהיב ומגיל. ובערוך כתיב שמשחיר את השער והמעריך כתב אנפקינון אומפאקינו בלע"ז וכל דבר שלא נגמר בשולו נקרא כן: ואני לא עשיתי כן הוא כמו שכתבתי לעיל עם שאחשורוש לצורך עניים נופנים ראש להרבות בתמרוקים כאלה מכש"כ לענין דבקות האלהית איך הוצרכו רב המירוק והזכוך ועכ"ז קרבם אינך אליו ולא חם להעדר הכנתם: ותחת רגליו וגו' וסוף שכתוב כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר:

זאת עד שלא נגאלו כו' שם היתה נתונה היא דרשה אחרת על אתי מלבנון כלה ויפרש אתי מלבנון כלה כלומר ענין לחץ עבודתך מטיט ולבנים היה רשומה אתי ברקיע. ויפרש כמו כן את הכתוב ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר כלומר שהיה רשום תחתיו כמעשה לבנת הספיר היינו ענין עבודת הלבנים. ודרשו זה דאם לבנת הספיר פירושו לובן מה טעם לומר כמעשה אלא כמראה לבנת הספיר היה צריך הכתוב לומר. ויפרשו לבנת הספיר איננו לובן כי אם מגזרת לבנה וכ"ש הראב"ע. ומשום שלא יקשה איך ימשך לפי זה סוף הכתוב וכעצם השמים לטוהר · על זה אמר מ"ש ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגו' כלומר הרשימה הזאת היה רשום עד שלא נגאלו אבל משנגאלו לא היתה שם עוד ציור הלבנה אלא הושלכה למקום שדרכה להנתן. ולפי זה יפרשו ותחת רגליו וגו' היינו שראו שתחת רגליו אשר היה רשום מקודם כמעשה לבנת הספיר הוא עכשיו כעצם השמים לטוהר. והכונה שראו והבינו גודל חיבתו ית' על ישראל שקודם שנגאלו היה רשום ברקיע מעשה הלבנה הזאת שמצרים מעבידים אותם. היינו שנצטער כביכול הקב"ה בצרתן של ישראל עד"ה (תהלות צא) עמו אנכי בצרה וכתיב (ישעיה סג) בכל צרתם לו צר כלומר שמצטער. אבל משנגאלו לא היתה שם עוד ציור הלבנה ותחת ומקום הלבנה היה כעצם השמים לטוהר כלומר שהיה אור וחדוה לפניו ית': וכל ארגלייה שלה כל כלי האומנות ויפרש כמעשה לבנת הספיר כל הכלים הנצרכים למעשה הלבנים. היינו הסל שבו מביאים את החומר והמגריפה שבו גורפים את הטיט הכל היה רשום שם. והכונה כי כל פרטי הלחץ ועבודות הקשות היה נגלה לפניו עד"ה ראה ראיתי את עני עמי וגו' וגם ראיתי את הלחץ וגו': בר קפרא אומר כו' אינו מובן מה הוסיף בר קפרא על ר' לוי. אולי בא לומר שלא נטעה לפרש מ"ש הכתוב ותחת רגליו עד"ה (ישעיה סו) והארץ הדום רגלי אלא מוסב על הרקיע. וכן תרגם אונקלוס ותחת כורסיה יקריה והוא השמים עד"ה השמים כסאי: נקיים מעננים כלומר כמו שהרוח מטהר את הרקיע מעננים כן רוח חסדו טהר את ענני הצרות והלחץ או אפשר כונתו לומר שלטוהר מוסב על השמים ולא על תחת רגליו: אמר להם הקב"ה כו' הוא דרשה אחרת על אתי מלבנון כלה ויפרשו שמוסב על גלות בבל: שלחתי בבלה נראה שהיה מסורת בידם ששולחתי כתיב · והוא ע"ד שאמרו גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר ושמתי כסאי בעילם. ועיין בירושלמי תענית פ"ק סימן ה' ובמכילתא פ' בא סימן י"ד: בקרוב אני עמכם הה"ד אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי כצ"ל ויפרשו הכתוב אתי נגליתם מבהמ"ק שנקרא לבנון לבבל עד"ה (ישעיה לז) אני עליתי מרום הרים ירכתי לבנון ואתי תבואי מן המלכיות שנקראו לבנון עד"ה (יחזקאל לא) הנה אשור ארז בלבנון וכן איתא בשמות רבה פ' כ"ג. והוא ע"ד שדרשו חז"ל על ושב ה' אלהיך את שבותך (דברים לג) והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד כביכול שהשכינה שרויה עם ישראל בצרת גלותם וכשנגאלין הכתיב לעצמו גאולה שהוא ישוב עמהם עיין מגילה כ"ט: א"ר לוי לא היה צריך קרא לומר אלא אתי ללבנון ואת אמרת מלבנון אלא מתחילה כו' כצ"ל. ר' לוי יפרש את אתי מלבנון השני שמוסב ג"כ על בהמ"ק שנקרא לבנון אולם לפי זה היה להכתוב לומר אתי ללבנון תבואי ועל זה מתרץ: מתחילה הוא נעור מבהמ"ק ואח"כ הוא פורע ממחריביו ויפרש הכתוב אתי מלבנון כלה אתי נגליתם מבהמ"ק שנקרא לבנון. אתי מלבנון תבואי כלומר אתי תבואי מהגלות כאשר אתעורר מבהמ"ק הנקרא לבנון לעשות נקמה במחריביו. ואף שהשכינה היתה עמהם בגלות וכנ"ל מ"מ עיקר השכינה לא זזה מבהמ"ק וכדכתיב כי נעור ממעון קדשו. או הכונה מה שאמרו שהוא נעור מבהמ"ק פי' מענין בהמ"ק שיתעורר לעשות נקמה בעו"ג שחרבו את בהמ"ק: מה טעם היכן מרומז שלוש שעות: עתה אקום יאמר ה' ומה שנרשם בפנים (תהלות יב ו) הוא טעות אכן מוסב על הכתוב (ישעיה לג י) כי שם נאמר עתה אקום יאמר ה' עתה ארומם עתה אנשא. וזהו שהמליצו לומר בג' שעות פורע הקב"ה כו': כ"ז שהיא מוכפשת באפר וכביכול כן אלא לשיגיע אותו היום שכתוב בו התנערי מעפר כו' באותה שעה (זכריה ב יז) הס כל בשר מפני ה'. למה כי נעור ממעון קדשו כצ"ל ועיין בנ"ל

כג) **בן אדם היו לי בית ישראל לסיג וגו' אמר זכריה אנא חמיתה אולוכרוסין**. (זכריה ד) **ראיתי והנה מנורת זהב כולה וגולה על ראשה וגו' ושנים זיתים עליה וגו'** • תרין אמוראי חד אמר גולה • וחד אמר גואלה • מ"ד גולה שגלו בבבל וגלתה שכינה עמהם • ולמ"ד גואלה הוא פרוקה דכתיב (ישעיה מז) גואלנו ה' צבאות שמו וגו'. אמר הקב"ה הואיל וכך כולך יפה רעיתי ומום אין בך: פסוק ח **אתי מלבנון כלה אתי מלבנון** • אמר הקב"ה אתי מלבנון תבאי. המן תנינן נותנין לבתולה שנים עשר חדש משתבעה הבעל לפרנס את עצמה • ואני לא עשיתי כן אלא עד שאתם עוסקין בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם • דיעה סרוחה של אחשורוש אמר (אסתר ב) ששה חדשים בשמן המור • רבי יהודה בר יחזקאל אמר זה שמן אנפקינון • ר' ינאי אמר זה שמן אפיקסנון שמשיר השער ומחליק הבשר
של

באור כנפי יונה

שיען וריבה תורה בישראל אין לסתור זה ממה שמצינו כתוב שמשעם אחר נקרא יעבץ. וכ"ש (דה"א ד' ט') ויהי יעבץ נכבד מאחיו ואמו קראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתו בעצב. יש לומר שמה שדרשו שיען וריבה תורה בישראל הוא ע"ד שאיתא בברכות דשמא גרם. וא"כ אף באמו קראה לו יעבץ מטעם אחר עכ"ז גרם שמו שיען וריבה תורה בישראל. ומה שהביאו לכאן זה הענין שג' שמות נקראו לו משום שהביאו מהכתוב ויהי אחרי יהושע וגו' ויאמר ה' יהודה יעלה שנתנה השררה ליהודה. ואיזה ראיה מזה אל נתינת השררה אליו כי אין קדימתו במלחמה ראיה אל נתינת השררה אליו רק חשיבות בעלמא. לכן הביאו דיהודה זה עתניאל ולפי שהיה לראש בישראל לכן נאמר שהוא יעלה בתחילה ועתניאל היה לראש הוא כ"ש (שופטים ג' ט') ויקם ה' מושיע לבני ישראל ויושיעם את עתניאל בן קנז וגו' וישפוט את ישראל ויצא למלחמה וגו': **זה בועז** פי' יעבץ זה בועז ולפי זה לא סבירא לי' לר' ברכיה שג' שמות נקראו ליהודה כי אם שנים יהודה ועתניאל וסבירא לי' יעבץ זה בועז משום דיעבץ ודאי אחד מהשופטים היה דכתיב (ד"ה א' ד' ט') ויהי יעבץ נכבד מאחיו ולא נזכר שמו בשופטים לזה אמר שהוא בועז הבא ג"כ משבט יהודה. ואף שבועז לא מצינו ג"כ שהיה שופט סבירא לי' כמ"ד בפרק הספינה שאבצן הנזכר בשופטים זה בועז. ואבצן היה שופט כ"ש (שופטים י"ב ח') וישפוט אחריו את ישראל אבצן מבית לחם. ומה שיכשר לו יותר לומר יעבץ זה בועז מלומר יעבץ זה עתניאל. אולי משום דאותיות בועז ויעבץ קרובות זו לזו שזיין וצדיק בעברית מתחלפים כמו ויזעקו ויצעקו: **זה עתניאל** יעבץ זה עתניאל ודעתו כמו שכתבתי לעיל מפ"ג דתמורה שדרשו שעתניאל שענאו אל. ומנין שענאו אל דכתיב ויקרא יעבץ לאלהי ישראל וגו' ויבא אלהים אשר שאל וכנ"ל. ואזדא ריב"ל לטעמיה שאיתא במכות (כ"ג ע"ב) אריב"ל ג' דברים עשו ב"ד של מטה והסכימו עליהם ב"ד של מעלה ואחד מהם שאילת שלום בשם. דכתיב והנה בועז בא מבית לחם ויאמר לקוצרים ה' עמכם ואומר ה' עמך גבור החיל (שופטים ו' י"ב) מאי ואומר וכי תימא בועז הוא דעביד מדעתי' ומשמיא לא אסכימו על ידו. ת"ש ואומר ה' עמך גבור החיל עכ"ל. וא"כ לפי דעת ריב"ל היה הענין דבועז קודם מעשה דגדעון כיון שאמר דאסכימו על ידו משמים במעשה דגדעון • ולפי זה לא יוכל לומר דיעבץ זה בועז ובועז זה אבצן וכנ"ל. הלא מעשה דרות היה בסוף ימיו של בועז וכמו שפירש"י שם והיה קודם מעשה דגדעון כנ"ל. ואבצן היה שופט שפי אחר גדעון: **כתיב בן אדם וגו'** הביאו זה משום שנדרש ג"כ על כולך יפה רעיתי: **בית ישראל לסיג וגו' אמר זכריה כו'** בבמדבר רבה פ' י"ג ובפסיקתא רבתי סוף פ' ז' איתא לפי שירמיה אמר כסף נמאס קראו להם ויחזקאל קרא אותם סיגים אמר זכריה כו' ונבואת זכריה מוסב על העתיד ויחזקאל וירמיה דברו לפי זמנם כ"ש בויקרא רבה סוף פ' ל"ב ובקהלת רבה על פסוק והנה דמעת העשוקים: **אולוכרוסין** פי' כולה זהב והוא מלה מורכבת אולון בלשון יון כולה כרוסין זהב. והכונה לומר שאין בה שום פחיתות ודופי לקיים מה שנאמר כולך יפה רעיתי: **וגלתה שכינה עמהם** וכמו שדרשו על למענכם שלחתי בבלה (ישעיה מג) וכמו שאיתא לקמן. ולפי זה פירוש וגולה על ראשה שהשכינה שורה בגלות על ראשם ומזה ראיה שהם כולם יפים וע"ד שאמרו אין השכינה שורה אלא על המיוחסים שבישראל: **הוא פרוקה כו'** וחד מפרש וגולה על ראשם וגואלה על ראשה שמצינו שהקב"ה מכונה בשם גואל נגד ישראל דכתיב גואלנו ה' צבאות שמו. ויפרש הכתוב ה' צבאות שמו גואלנו. ובויקרא רבה ובקהלת רבה שם מסיימים וכתיב עלה (מיכה ב' יג) עלה הפורץ לפניהם וגו' ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם. וא"כ ראיה מזה שגלה על ראשה מוסב על עת הגאולה: **ומום אין בך אתי מלבנון כלה אתי מלבנון תבואי כנ"ל.** דרשו סמיכות הכתובים למאמר אחד והכונה הואיל וכולך יפה רעיתי ומום אין בך אתי מלבנון כלה כלומר מנקיות ולבנות המאיכם תהיו אתי. כלה ואתי מלבנון תבואי כלומר מהמלכיות המכונים לבנון כמו שאיתא לקמן אתי תבואי. וכן כונת הכתוב בזכריה יען כי הוא זהב כולה לכן וגולה על ראשה פי' גואלה וכנ"ל: **ד"א אתי מלבנון כלה כו' תמן תנינן כו'** והיא דרשה אחרת ויפרשו מלבנון מעבודת לבנים תבואי אתי וכמו שיבוא בסמוך: **תמן תנינן** כתובות נ"ז: **לפרנס את עצמה** היינו בין חופה לקדושין נותנין לה זמן י"ב חדש לפרנס עצמה בתכשיטין וצרכי חופה: **עד שאתם עוסקין בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם ועשיתיך כלה** כנ"ל. ופירוש אתי מלבנון כלה מעבודת לבנים לקחתיך ועשיתיך כלה וכמו שאיתא בשמות רבה פ' כ"ג. ומוסב על מה שנתן להם תיכף התורה שאז נתיחד ישראל לה' ית' ככלה לבעלה. ולא המתין להם י"ב חדש כדי שיכינו את עצמם לזה כאשר היה נדרש באמת לזה. הענין הנשגב פרישות ונקיות הרבה. יען כי הורגלו עד כה ברוע המוסר והנהגה בין עם פרוע כהמצריים ולבוא ולגשת אל מעלה קדושה כמוה כאשר הוגשו רב המרוק ורב הזכוך היה נצרך לזה וזמן המועט שעברה מגאולתם עד זמן קבלת התורה לא היה מספיק לגודל ההכנה אשר היה הכרחית לזה. ועל זה אמרו שאמר הקב"ה עד שאתם עוסקין בטיט ולבנים קפצתי וגאלתי אתכם ועשיתיך כלה. כי לא יתכן שמוסב על הגאולה עצמה לבד וכפי מה שאיתא בפנים. מה יפוי ועלוי יש בזה שגאל אותם מתוך לבנים והלא לא היה מהאפשרות שיהיו נגאלים אלא מתוך כך. אכן ודאי הכונה על מהירת כניסתם תחת צל חופת התורה שהיא הגאולה האמיתית. וכמ"ש ואשא אתכם על כנפי נשרים ואביא אתכם אלי שהיא מליצה איך עפו חיש כנשר אל שמי רום השלמות והתדבקו אל קדושת האלהית: **אחשורוש אמר כו'** הביאו זה למשל איך אחשורוש הרבה והפליג בטהרה ונקיות לגופות הנשים לענין הזווג הגשמי. וא"כ מכש"כ איך נדרש נקיות פרישות וקדושה מכל לכלוכי שנהגות המזוהמים לענין הדבקות האלהית: **ר' יהודה כו'** משום שהביאו הענין משמן המור הביאו ד"א מר' יהודה ור' ינאי לפרש מהוא שמן המור: **אפקסינון** הערוך פירש שהוא מין עץ אשר לא ירקב ורב"מ בערך פקסון פירש שהוא מין עץ ארז אשר עלהו לא יבול ויש לו צורת הדס ע"כ. וכן מצינו בב"ר פ' ט"ו אתן במדבר ארז וגו' והאשור. ר' אחא אמר כו' תאשור פסקונין. ואולי הוא מלשון
פוקסת

באריה שנאמר (שם) גור אריה יהודה · דן לנחש שנא' (שם) יהי דן נחש עלי דרך · נפתלי לאילה שנא' (שם) נפתלי אילה שלוחה . בנימן לזאב שנא' (שם) בנימן זאב יטרף · וחזר וקראן כלן זאבים · כלן נחשים. כלן שרפים · כלן עקרבים · תדע לך שהוא כן שהרי דן שקראו נחש חזר וקראו אריה · שנאמר (דברים לג) דן גור אריה · א"ר אידי מצינו בקרבנות של נשיאים מה שהקריב זה הקריב זה . זה הקריב עולה וזה הקריב עולה · זה מנחה וזה מנחה . זה חטאת וזה חטאת · זה שלמים וזה שלמים · למה שכולם שלמים ושוין כאחד . ומה ראה הכתוב ליחס בספר אלה שמות ראובן שמעון לוי . רבי חנינא ורבי לוי . חד אמר מפני שקינטרן אביהם . וחד אמר מפני שייחסן אצל משה ואהרן . ולית אנן ידעין מ"ד דא ומ"ד דא · אלא מן דא"ר יודן בשם ר' יהודה בר' סימון בשם ר' חנינא (משלי טו) אוזן שומעת תוכחת חיים בקרב חכמים תלין · הוי ר' חנינא הוא דאמר מפני שקינטרן ולפי שקבלו תוכחת אביהם זכו להתייחס בצד משה ואהרן · לכך נאמר כולך יפה · ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן . ר' יהודה אמר לפי שכל השבטים לא שמרו יחוסיהן במצרים · וראובן שמעון ולוי שמרו יחוסיהן במצרים · ר' נחמיה אמר לפי שכל השבטים עבדו עבודה זרה במצרים · ושבט ראובן שמעון ולוי לא עבדו ע"ז · ורבנן אמרין לפי שכל השבטים לא נהגו שררה במצרים על ישראל ושבטים הללו נהגו שררה במצרים . כיצד מת ראובן נתנה שררה לשמעון . מת שמעון נתנה שררה ללוי · מת לוי בא ליתן שררה ליהודה יצתה בת קול ואמרה הניחו אותה עד שיגיע זמנה . ואימתי הגיע זמנה אחרי מיתת יהושע הה"ד (שופטים א) ויהי אחרי מות יהושע ויאמר ה' יהודה יעלה · שלשה שמות נקראו לו . יהודה עתניאל יעבץ · ר' ברכיה ור' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא זה בעז · ר' סימון בשם ריב"ל זה עתניאל · כתיב (יחזקאל בן

באור כנפי יונה

לומר שכמו שהתיבות בראשון הוא מפאת התחלה הענין כן תיומם התיבות באחרון מפאת גמר הענין . וע"ד שאמרו אין המצוה נקראת אלא על מי שגומרה ואמרו הכל הולך אחר החתום . לזה הקפיד הכתוב להחשיבם כאלו הקריבו ביום ראשון וביום אחרון היינו שבכולם נמצא הענין ע"ד השלמות ביותר . **מאחר שברכן חזר וברכן** ירצו שאחר הברכות כתיב כל אלה שבטי ישראל וגו' ויברך אותם איש כברכתו ברך אותם ולמה ברך אותם עוד שנית . והביאו זה ג"כ לומר שמוסב עליהם כלך יפה רעיתי וגו'. **כולן זאבים כו'** וזהו דכתיב ויברך אותם איש כברכתו ברך אותם כלומר כברכה המיוחדת לכל אחד ואחד מהם לבדו ברך אותם כלומר לכולם . ולפיכך נאמר כלך יפה רעיתי ומום אין בך היינו כי כולם שוים בשלמות מגבורת הארי וקלות האילה וזולתם . ומה שיחם מקודם לכל אחד ואחד שלמות מיוחד לפי שכל אחד בטבעו הוא מיוחד יותר לשלמות ההיא . אולם בכל אחד ואחד נמצא ג"כ מעט מהמעלה הזאת : **כולן נחשים כו'** אולי הכונה ע"ד שאמרו כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש כו' . או שהוא ע"ד שאמרו באבות פרק ב' והוי זהיר בגחלתן שלא תכוה שנשיכתן נשיכת שועל ועקיצתן עקיצת עקרב ולחישתן לחישת שרף : **מה שהקריב זה הקריב זה כו'** כיון דעולה באה על הרהור הלב והטאת על חטא ומנחה ושלמים באים לרצון לפני ה' וכל אחד הקריב מכל המינים האלו . נראה שהיו שוים ואין בזה חטא יותר מזה אף שקנטר יעקב לראובן שמעון ולוי יותר מזולתם : **ומה ראה הכתוב לייחם כו'** היינו בפרשת וארא לא ייחס שם כי אם לשלשה שבטים אלו והיה להכתוב או לייחס כולם או לשבט לוי לבדו משום תולדות משה ואהרן : **מפני שקנטרן אביהם** ואולי יחשוב אדם שהם גרועים לזאת יחסן אצל משה ואהרן : **שיחסן כו'** מפני שהוצרך לייחס שבט לוי בשביל תולדות משה ואהרן לזה התחיל לייחסם דרך תולדותם מראובן : **שקבלו תוכחת אביהם כו'** פי' אף שקנטרן אביהם משמע שהיו גרועים משאר. אעפי"כ עכ"ז מפאת שקבלו תוכחת אביהם זכו להתיחס אח"כ אצל משה ואהרן . ולכך נאמר כולך יפה רעיתי ומום אין בך : **ר' יהודא וכו' ורבנן** כל אחד אומר טעם אחר מה שראה הכתוב לייחס דוקא לראובן שמעון ולוי בפ' וארא יותר משאר השבטים : **שמרו יחוסיהם** כלומר לא עשו דבר שאינה לפי כבודם שאין לומר לענין פריצה ערוה דהא כל ישראל היו גבורים בזה כדאיתא לקמן בפסוק גן נעול אחותי כלה וגו' : **לא עבדו ע"ז כו' נהגו שררה כו'** מדיחם אותם הכתוב אצל משה ואהרן לומר כל אחד דמיון נפרד מפני ששלשה אלו נמצאו במשה ואהרן : **מת לוי בא ליתן שררה ליהודה כו'** אין הכונה ליהודה עצמו שהא לוי האריך ימים יותר מכל אחיו וכמו שהביא רש"י מס"ע בפ' וארא על פסוק ושני חיי לוי . אלא מוסב לשבט יהודה וכמו שבירך אותו יעקב ישתחוו לך בני אביך לא יסור שבט מיהודה וגו' . ומה שלא נהג הוא שררה במצרים אפשר לומר משום שנידוהו אחיו אחר מכירת יוסף כדאיתא בשמות רבה פ' מ"ב אולם אחר שמתו כולם התייחס השררה לשבטו : **יהודה יעלה כו'** משום דבכל מקום יהודה נחשב התחלה כדאיתא במדבר רבה פ' ב' ולמה שאלו עכשיו מי יעלה התחלה אלא משום דבמצרים לא נהגה שררה ליהודה לזה הוצרכו לשאול . וזה שאמרו מת לוי כו' יצתה בת קול גמרא גמירי לה : **ג' שמות נקראו לו יהודה עתניאל יעבץ** כמו שאיתא בתמורה ט"ז הנא הוא עתניאל הוא יעבץ ומה שמו יהודה אחי שמעון שמו . עתניאל שענאו אל יעבץ שיעץ וריבץ תורה בישראל ומנלן שענאו אל דכתיב (ד"ה ד' יו"ד) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל וגו' ויבא אלהים את אשר שאל עכ"ל . ומה שאמרו יהודה אחי שמעון שמו הוא כ"ש (שופטים א) ויאמר יהודה לשמעון אחיו עלה אתי וגו' . ויפרשו שלא בשבט יהודה ושמעון מדבר הכתוב אלא איש ששמו יהודה אומר לשמעון אחיו וכמו שפירש"י שם . והוא עתניאל שהיה שמו יהודה והיה ג"כ משבט יהודה וכ"ש (שם א' יו"ד) וילך יהודה וגו' וילך משם אל יושבי דביר וגו' וילכדה עתניאל בן קנז אחי כלב וגו' א"כ נראה שיהודה ועתניאל אחד הם . ומה שאמרו שהוא יעבץ משום דקשה למה נקרא יהודה ג"כ עתניאל אלא שהוא כנוי למה שענאו אל וזה מצינו ביעבץ (ד"ה ד' יו"ד) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל וגו' . ואיתא ג"כ בפ"ק דסוטה מה שכתוב (ד"ה א' ב') ולאשחור אבי תקוע וגו' אשחור זה כלב עכ"ל . וא"כ לפי זה מה שכתוב שם אחר זה ויהי יעבץ נכבד מאחיו וגו' מוסב על עתניאל שהוא היה אחי כלב והיה נכבד מאחיו כלב בתורה . וכמו שאמרו (בתמורה ט"ז) שכל הלכות שנשתכחו בימי אבלו של משה החזירן עתניאל בן קנז מתוך פלפולו כו' . וכ"ש (ד"ה ב' נ"ה) ומשפחות סופרים יושבי יעבץ וגו' . ומה שאמרו בפ"ק דסוטה ולאשחור אבי תקוע וגו' אשחור זה כלב . שכן מצינו (בד"ה ב' כ"ד) ואשת חצרון אביה ותלד לו את אשחור אבי תקוע . וכתיב שם לעיל מזה (פסוק י"ח) וכלב בן חצרון ומה שנקרא כלב בן יפונה הוא כמו שאיתא בתמורה שם מאי יפונה שפינה מעצת מרגלים . וזה שאמרו ג"כ עתניאל שענאו אל יעבץ שיעץ

טהור נאה לטהור להטפל בטהור. ר' אבין בשם ר' שמעון אמר שיתף הקב"ה ימינו עם אברהם ומלו שנא' (נחמיה ט) וכרות עמו הברית. ד"א אלך לי אל הר המור. זה אברהם שהוא ראש לכל הצדיקים. ואל גבעת הלבונה. זה יצחק שנתקרב כקומץ לבונה על גבי המזבח: פסוק ז כולך יפה רעיתי. זה יעקב אבינו שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בה פסולת. מהו כלך יפה רעיתי. תני רשב"י בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני ואמרו (שמות כד) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. אותה שעה לא היה בהם לא זבים ולא מצורעין ולא חגרין ולא סומין. לא אלמין ולא חרשין. לא שוטין ולא שממין. לא טפשין ולא חלוקי לב. על אותה שעה נאמר כולך יפה רעיתי. כיון שחטאו לא היו ימים קלים. והיו בם זבים ומצורעים חגרין וסומין. אלמים חרשים שוטים וטפשין. באותה שעה נאמר (במדבר ה) וישלחו מן המחנה כל צרוע וכל זב. א"ר חלבו כתיב ויהי המקריב ביום הראשון וגו' ביום השני הקריב נתנאל וגו' את קרבנו. ולמה עשה יהודה טפלה שלא יתגאה יהודה ויאמר הואיל ואני הקרבתי תחלה אני הוא גדול שבכלם. אלא העלה הקב"ה עליהם כאלו הקריבו כלם ביום ראשון וביום אחרון. א"ר אלעזר כתיב (שם) זאת חנכת המזבח ביום המשח וגו'. והלא כל אחד ואחד מהן הקריב מזרק אחד כף אחת. ומה ת"ל קערות כסף שתים עשרה. מזרקי כסף שנים עשר. כפות זהב שתים עשרה. אלא שלא יאמר יהודה הואיל ואני הקרבתי תחלה אני גדול שבכלם לפיכך העלה הקב"ה עליהם כאילו הקריבו כלם ביום הראשון וביום האחרון. א"ר ברכיה כתיב (בראשית מט) כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. מאחר שברכן חזר וברכן. אלא מלמד שישב יעקב אבינו ומשלן בחיות. משל ליהודה

באריה

באור כנפי יונה

וכיון שלא היה עוד מהול בעולם איך יתכן שיליה אותו הקב"ה שיבוא ערל טמא ויטפול בטהור אפשר כן אתמהא: אלא המול ימול כו' כלומר אלא מה אני מקיים המול ימול שמשמע ע"י אחר היינו שאמר הקב"ה אני טהור ואברהם טהור כו'. והכוונה שהיה בזה סייעתא דשמיא וגם. ועיין בפ"ק דע"ז ובירושלמי פרק ר' אליעזר דמילה ובפרק הערל: שנאמר וכרות עמו הברית וכמו שאיתא בב"ר פ' מ"ט מיד נטל א"א סכין והיה אוחז בערלתו ובא לחתוך והיה מתירא שהיה זקן מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו והיה אברהם חותך שנאמר אתה הוא ה' האלהים אשר בחרת באברם וגו' וכרות עמו הברית. וכרת לו הברית אין כתיב כאן אלא וכרת עמו מלמד שהיה הקב"ה אוחז בו עכ"ל. והכוונה כנ"ל שהקב"ה סייעו בדבר שלא היה יכול לבדו. ומה שדרשו מדכתיב וכרת עמו ולא כתיב וכרת לו אף שבכמה מקומות מצינו לשון עם בכמו זה, כמו (בראשית כו) ונכרתה ברית עמך וכמו (שמות כד) כרת ה' עמכם ועוד כאלה. זה היינו כשכריתת הברית הוא לשמירת הענין משני הצדדים. כגון יצחק ואבימלך שחוב שמירת הברית היה מוטל על שניהם. וכן כריתת ברית ה' עם ישראל שה' ישמור להם הברית להטיבם והם ישמרו לו הברית לקיים התורה. אבל כשהברית אינו אלא מפאת הקב"ה שיקיים ההבטחה לישראל וכמו שמסיים שם הכתוב לתת ארץ כנען וגו' לא היה להכתוב לומר אלא וכרת לו הברית כמו פן תכרות ברית ליושב הארץ (שמות לד) וכמו לא תכרות להם ברית (דברים ז) וכמו ויכרות להם ברית להיותם (יהושע ט) ומדכתיב כאן וכרות עמו הברית מרמז על ענין המילה שהי' בזה סייעתא דשמיא. ומשום שבזה היה עיקר הברית לירושת הארץ וכ"ש (בבראשית יז) והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך וגו' ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען וגו' זאת בריתי אשר תשמרו כו' המול לכם כל זכר כו'. לזה רמז שם ענין מילה בענין הזכרת ברית ירושת הארץ: זה אברהם כו' זה יצחק כו' זה יעקב כו' והכוונה שזכות ג' אבות יעמוד לישראל להציל ממדת הדין המרומז בעד שיפוח היום: שהוא ראש לכל הצדיקים ולזה מכונה מור שכמו שהמור הוא ראש לכל הבשמים שנקרא בשמים ראש כן הוא היה ראש לכל הצדיקים וריח צדקותיו היו נודפות תחילה לכולם: תני רשב"י כו' מקודם דרשו כלך יפה רעיתי על יעקב. ורשב"י דורש שמוסב על ישראל בעת שעמדו על הר סיני: לא זבין כו' עיין במדבר רים פ' ז' ותמצא שם מנין למד רשב"י: ולא שממין דעת משומם ומבולבל: ולא חלוקי לב בדעות חלוקות. והטעם בכל זה משום מי שנפקד ממנו מום אחד ואינו שלם בדעתו או שאינו שלם בבריאותו לא יוכשר לקבלת התורה השלמה בדעות וענינים נשגבים ומדות יקרות. או כמו שאיתא שם שאינה כבודה של תורה שתנתן לדור של בעלי מומין: לא היו ימים כו' עיין שם שלמדו זה ג"כ מכתובים: כתיב ויהי המקריב כו' הביאו זה שמוסב ג"כ על כלך יפה רעיתי ובא לומר שהיו כל השבטים שוים ביופי כדאיתא בנשא פ' י"ג: ביום הראשון וסוף הכתוב וקרבנו קערת כסף וגו': ביום השני וגו' הקריב את קרבנו ולא כתיב וקרבנו. וכן אצל כל אחד עשר שבטים כתיב קרבנו בלא וי"ו חוץ מאצל נשיא יהודה שהוא היה הראשון אשר הקריב וכתיב וקרבנו: יהודה טפלה ירצו. דלא היה להכתוב לכתוב להיפך אצל נשיא יהודה שהוא הקריב ראשון היה נ"ל קרבנו בלא וי"ו ואצל אלו שהקריבו אחריו היה להכתוב לכתוב וקרבנו לומר שהם היו טפלים לראשון. ומדכתיב אצל הראשון וקרבנו משמע שהוא טפל לאחרונים וכאלו הוא הקריב באחרונה. העלה עליהם כו' פי' לזה כתיב אצל הראשון וקרבנו לומר אף שהוא הקריב ראשון עכ"ז נחשב כאלו הוא הקריב ג"כ קרבנו אחרון לכולם. ואצל האחרונים נאמר קרבנו לומר שנחשב כאלו הקריבו ג"כ ראשון. כלומר שנחשב כאלו הקריבו כולם ביום ראשון וביום אחרון והם כולם שוים ואין זה גדול מזה וזהו כולך יפה רעיתי ומום אין בך. ונוכל לומר ע"ז שנאות כיון שנחשב כאלו הקריבו כולם ביום ראשון ואחרון קבלו עליהם התמונה העגולית שאין לה ראש וסוף. והיא היא השלמה שבתמונות שאינה מקבלת תוספת וחסרון וזהו מה שמסיימים בנשא שם הוי כולך יפה רעיתי ומום אין בך: זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו פי' שנאמר שם בסוף קערות כסף שתים עשרה מזרקי כסף שנים עשר וגו'. ואיך אמר הכתוב זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו וגו' שמשמע שביום המשחו נקרבו כולם והלא נחשון לבד הקריב ביום המשח אותו קערת כסף אחת ומזרק אחד וגו' ושאר הנשיאים הקריבו כל אחד ואחד ביומו. כאלו הקריבו כולם ביום ראשון וביום אחרון ירצו דכתיב שם זאת חנוכת המזבח ביום המשח אותו וגו' קערות כסף שתים עשרה וגו' וכתיב שם אחר כן זאת חנוכת המזבח אחרי המשח אותו ואיך יתקיימו שניהם. אלא ע"כ כוונת הכתובים האלו לומר שהעלה עליהם הקב"ה כאלו הקריבו כולם ביום ראשון וביום אחרון. ומה שהקפיד הכתוב להחשיבם כאלו הקריבו כולם ביום ראשון ואחרון ולא היה די שיהיה נחשב כאלו הקריבו כולם ביום ראשון לבד כי אלא הראשון הוא החשוב. אפשר

לומר

בזכות אהרן ענני הכבוד · מתה מרים נפסקה הבאר . והיו אומרין לא מקום זרע והאנה . וחזרה בזכות משה ואהרן. מת אהרן נסתלקו ענני הכבוד . הה"ד (במדבר כ) ויראו כל העדה כי גוע אהרן · אל תקרי ויראו אלא וייראו · וחזרו שניהם בזכות משה. מת משה נסתלקו שלשתן ושוב לא חזרו . והצרעה לא עברה עמם את הירדן · ולא ראו ישראל קורת רוח מן אותה שעה · הרועים בשושנים · אמר שמואל בר נחמני מרים ויוכבד הן הן חיותיהן של ישראל · והיו רועות את ישראל שלבם רך כשושנים · והיכן היתה מרעיתן של ישראל במצרים עד ים סוף :

פסוק ו עד שיפוח היום . רבי אבהו ורבי לוי חד אמר בשעה שמל אברהם אבינו את עצמו ובניו ובני ביתו · עשה ערלותיהן גבעה · וזרחה עליהן החמה והתליעו · ועלה ריחן לפני הקב"ה כריח קטרת הסמים וכריח קומץ הלבונה שעל גבי האישים · ואמר הקב"ה לכשיבאו בניו של זה לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם זה הריח ואתמלא רחמים עליהם והופך להם מדת הדין למדת רחמים · מה טעם אלך לי אל הר המור · ר' לוי אמר בשעה שמל יהושע את בני ישראל העמיד להם ערלותיהם גבעה · וזרחה עליהם חמה והתליעו · ועלה ריחן לפני הקב"ה כריח קטרת סמים וכריח קומץ של לבונה שעל גבי אישים . באותה שעה אמר הקב"ה לכשיבואו בניהם של אלו לידי עבירות ומעשים רעים אני נזכר להם ריח זה ומתמלא עליהם רחמים והופך להם מדת הדין לרחמים · מה טעם אלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה · כתיב (בראשית יז) בעצם היום הזה נמול אברהם. א"ר ברכיה אילו מל אברהם את עצמו בלילה היה דורו אומר אילו ראינוהו לא הנחנוהו · אלא בעצם היום הזה נמול אברהם · דרגש ליה ימלל . ר' אבהו בר כהנא ור' לוי · ר' אבהו אמר הרגיש ונצטער כדי שיכפול לו הקב"ה שכרו . כתיב (שם) המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך . אמר הקב"ה יבא טמא ויטפול בטהור · אפשר כן · אלא המול ימול אני טהור ואברהם טהור

באור כנפי יונה

משה כו' משום שמצינו שבמותם נסתלקו מוכח מזה שבזכותן נתנו : **והיו אומרים** כו' וסוף הכתוב ומים אין לשתות . והא דלא הביאו מהכתוב הקודם שמבואר יותר כ"ש ותמת שם מרים וגו' ולא היה מים לעדה . הוא להגיד כי ע"י סלוק הבאר לא לבד שנחסר להם מים כי אם כל מיני פירות . כדאיתא ברבה פ' חקת ולקמן על פסוק שלחיך פרדס רמונים שהבאר היה מעלה להם אילנות וזרעים : **וחזרה בזכות משה ואהרן** שכן כתיב ודברתם אל הסלע ונתן מימיו משמע שזכות שניהם נצרכה לזה . ומה שפסק התחלה במיתת מרים היה להורות שעד מיתתה היה הבאר בזכותה . **אל תקרי** כו' עיין בפ"ק דר"ה ותענית וברבה חקת . **מת משה נסתלקו שלשתן** ואולי יפרש ר' יוסי הכתוב ואכחד את שלשת הרועים בירח אחד שבשבה הדברים טובים נסתלקו מישראל בעת מיתת משה והיה נדמה כמו שג' הרועים עצמם נסתלקו מישראל בירח אחד ועיין בפ"ק דתענית. והא דכתיב (יהושע ה') וישבות המן ממחרת באכלם מעבור הארץ והיינו בט"ז ניסן . השבתה הזאת היה ממה שנסתפקו עד כה ממן שבכליהם שנשאר להם ממה שלקטו ביום שמת משה. כמו שאיתא בתוספתא דסוטה · **ושוב לא חזרו** הצריכו לומר זה משום שאיתא מ"ד במכילתא סדר בשלח סוף פרשת המן שכל י"ד שנה של כיבוש וחלוק אכלו את המן . וכדי שלא יעלה על דעת לומר שחזרו א"כ על ידי יהושע לכן אמרו שלא חזרו . ומה שאכלו עד אותו הזמן הוא ממה שנשאר להם בכליהם ממה שלקטו קודם מיתת משה . ועיין מה שכתב בזה הרלב"ג : **והצרעה לא עברה** כו' נראה שהמדרש הזה סובר כרב פפא שאמר בסוטה פרק אלו נאמרין שתי צרעות הוה חדא דמשה וחדא דיהושע · וכ"ש (יהושע כ"ד) ואשלח לפניכם את הצרעה והיינו דיהושע ודמשה לא עבר . וא"כ ניחא מה שהביאו זה אצל מיתת משה. ומה שאמרו ולא ראו ישראל קורת רוח משום דצרעה דמשה היה עדיף מצרעה דיהושע . אבל לר"ל שאמר שם שהיא עמדה על שפת הירדן וזרקה בהם מרה וסימת עיניהם מלמעלה וסרסן מלמטה . מה לי שעבר או לא עבר כיון שמשפת הירדן זרקה בהם מרה א"כ היתה קורת רוח: **חיותיהן של ישראל** מילדות. עיין בפ"ק דסוטה ובשמות רבה פ' א'. **והיו רועות את ישראל** דרשו שם מחיין את הילדים שהיו מספקות להם מים ומזון . והיינו מוסב הדרש על הכתוב הרועים בשושנים שהיה צריך הכתוב לומר הרועות בשושנים . אלא הזכירם דרך אגב לומר כמו שמשה ואהרן היו רועים כן מרים ויוכבד היו רועות. **רך כשושנים** כלומר עד ים סוף היו עוד נכנעים ופוחדים . **במצרים עד ים סוף** כנ"ל . **בשעה שמל א"א כו' עשה ערלותיהם גבעה** משום שמצינו אצל יהושע בלשון הזה (יהושע ה') וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות היינו שנעשה גבעה גבוהה מכל ערלות ישראל. לכן אחז זה הלשון ג"כ אצל א"א משום שנמולו רבים אתו ג"כ וכמ"ש (בראשית יז כג) . **כריח קטורת הסמים** כו' משום שהם מבחר הריחות שבקרבנות גם משום שהקטורת כלה קדש לה' לזה נקטו כריח קטורת הסמים . וכן היה הענין מהמילה ששפכו דמם ונתנו בשרם אשר כרתו להיות רמה ותולעה בשביל מצות ה' ית' ואין קרבן גדול מזה . גם המילה מצד עצמה היא מבחר המעשיות שבזה מפרים עצמו מרבוי תאות הבהמיות ומקדים עצמו לענינים הנפשיים : **לידי עבירות** כו' היינו אם יצאו לפעמים מגדר הפרישות לחטוא באחת מכל מצות ה' יספיק מצות מילה להגן עליהם : **ואהפוך** כו' יפרשו את הכתוב עד שיפוח וגו' . באותו העת ובעוד שארית היום באת עברתי אליכם והנה נסו הצללים . כלומר אסלק הצללים היינו אשמת העונות אשר יחשיכו לכם את אור החיים · מה טעם משום שאלך לי אל הר המור ואל גבעת הלבונה כלומר שיעמוד לכם זכות המילה שנהגה ריח טוב כמור ולבונה : **בעצם היום** וגו' הביאו זה דרך אגב ואמרו שלזה כתיב בעצם היום הזה נמול אברהם להגדיל זכותו שנמול בעליל לעין כל ולא חש להמלעיגים ואשר רצו לעכבו : **לא הנחנוהו** ומה שקפדו על זה יותר מעל שאר מצות שעשה משום שבזה הבדיל עצמו מהם מכל וכל. וכ"ש בני יעקב לא נוכל וגו' לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה כי חרפה היא לנו : **אלא בעצם היום** כו' משום שקודם זה כבר כתיב בעצם היום הזה ולמה כפל הכתוב לכתוב אלא לדרשה לומר שבעצמו של יום ובפרהסיא נמול : **דרגש ליה ימלל** מלשון למה רגשו גוים כלומר המצטער יבוא ויערער : **הרגיש ונצטער** מדלא כתיב מל אברהם אלא נמול משמע שנתפעל מהמילה והרגיש כאב מאוד . ונשמע מכאן דרשת ר' לוי שדרש על נימול אברהם שבדק עצמו ומצא מהול עיין בב"ר פ' מ"ז : **אמר הקב"ה יבוא טמא ויטפול בטהור אפשר** כן ירצו האם אמר הקב"ה כו' אפשר כן . וכוונתם מהמול ימול משמע שצוה אותו שיהי' נמול ע"י אחר .

וכיון

רבינו לימדה לאהרן · הה"ד (שמות ד) ויגד משה לאהרן את כל דברי ה׳ . ורבנן אמרי גילה לו שם המפורש . מה השרים הללו אין אחד מהם גדול מחברו . כך היו משה ואהרן . הה"ד (שם ו) הוא משה ואהרן . וכתיב (שם כז) הוא אהרן ומשה. לא משה גדול מאהרן. ולא אהרן גדול ממשה בתורה. ר׳ אבא אמר למלך שהיו לו שתי מרגליות טובות ונתנן בכף מאזנים לא זו גדולה מזו ולא זו גדולה מזו . כך הם משה ואהרן שוים. א"ר חנינא בר פפא ברוך המקום שבחר בשני אחים האלה. שלא נבראו אלא לתורה ולכבודן של ישראל· רבי יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי שתי משפחות של כהנים היו באלכסנדריא אחת מקרית ואחת מרתחת מעשה ששלחו הרופאים והביאו מהן ועשו אותן תריאקה ובהן היו מרפאין. רבה בשם ר"ש אומר בשר ודם אין מקדים רטייה עד שרואה המכה· אבל מי שאמר והיה העולם אינו כן אלא מקדים הרטייה ואח"כ הוא מכה הה"ד (ירמיה לג) הנני מעלה לה ארוכה ומרפא ורפאתים וגו׳· וכתיב (הושע ז) כרפאי לישראל· אמר הקב"ה באתי לרפאות עונותיהן של ישראל ונגלה עון אפרים ורעות שומרון· אבל אומות העולם מכה אותן ואחר כך מרפאן· שנאמר (ישעיה יט) ונגף ה׳ את מצרים נגוף ורפוא· נגוף ע"י אהרן· ורפוא ע"י משה . אשריהם שני אחים הללו שלא נבראו אלא לכבוד ישראל· והדא הוא דאמר שמואל הנביא (שמואל א יב) ה׳ אשר עשה את משה ואת אהרן · הוי שני שדיך אלו משה ואהרן · תאמי צביה · ר׳ יהושע דסכנין בשם ר׳ לוי מה תאומים הללו כיון שפורש אחד מהן מדדיהן דדן נסתם · כך כתיב (זכריה יא) ואכחיד את שלשת הרועים בירח אחד · והלא לא מתו אלא בשנה אחת · אלא בירח אחד נגזרה עליהם גזירה על שלשתן · הה"ד (תהלים מז) נדיבי עמים נאספו · רבי יוסי אומר שלשה פרנסין טובים עמדו לישראל · ואלו הן · משה ואהרן ומרים . ובזכותן נתנו להם שלשה מתנות טובות · הבאר. המן . וענני כבוד · המן בזכות משה· הבאר בזכות מרים·

בזכות

באור כנפי יונה

וכדאיתא בפרק כיצד מעברין כיצד סדר משנה משה למד מפי הגבורה נכנס אהרן ושנה לו פרקו כו׳ נסתלק משה שנה להם אהרן עכ"ל : **ויגד משה לאהרן כו׳** ואף שבעת הזאת עדיין לא נאמרה למשה תורה עד אח"כ בסיני . יתכן שדרשו זה מתיבת כל שמיותר שמרמז שכל מה שנאמר למשה אף אחרי כן הכל הגיד לאהרן . ומה שרמז הכתוב שם אף למה שנאמר למשה אחר קבלת התורה . יש לומר משום שנזכר שם וישק אהרן למשה היינו ששמח בגדולת משה אשר לזה זכה אהרן ג"כ לכל הכבוד כמו שאיתא לעיל בפסוק נאוו לחייך וגו׳ .לזה רמז הכתוב כאן אף מה שהיה אחרי כן : **גילה לו שם המפורש** הוא דרשה אחרת על ויגד משה לאהרן את כל דברי ה׳ והביאו זאת דרך אגב . ויפרשו ויגד משה לאהרן את כל דברי ה׳ אשר שלחו . הגיד לו שם המפורש אשר שלחו בו . וכ"ש ואמרו לי מה שמו וגו׳ זה שמי לעולם וגו׳: **ולא אהרן גדול ממשה בתורה** ירצו אף שהיו מיוחדים במעלות שונות כי משה היה גדול מאהרן בנבואה כ"ש ולא קם עוד נביא בישראל כמשה . ואהרן היה גדול ממנו במעשים טובים שהיה עושה שלום ורודף שלום . עכ"ז היו שוים בידיעת התורה . ולפי זה פירוש שני שדיך כשני עפרים תאומי צביה כלומר שהם נאים ושוים כשני עפרים שהם תאומי צביה : **שתי מרגליות כו׳** המתיקו במשל זה לומר ג"כ שלא נאמר שהיו שוים ביוקר מפאת שהיו לכל אחד מעלה מיוחדת מה שאין כן בשני . אכן שהיו שוים ג"כ במעלה אחת שהיתה מיוחדת בשניהם בשוה . כמו שני מרגליות שהיו שונים במעלות מיוחדות עכ"ז במעלות הכובד היו שניהם שוים : **ברוך המקום כו׳** הביאו זה לומר כמו שהשדים לאשה לא יתכן לומר שנעשה בהזדמן אכן בכונת מכוין להוריק מהם מזון לנולדים וגם הן יופי והדר לאשה . כן משה ואהרן לא נמצאו על צד ההזדמן אלא נבראו מתחילה להשביע תורה לישראל ולכבודן: **אחת מקרית כו׳** ויותר נראה של"ל שני מיני חכינים היו פי׳ נחשים עם היותן מתנגדות בטבען עשו מחלבן תריאק"ה שהיה ממוזג משניהם בשוה . כן משה ואהרן עם שהיה להם מעלות שונות וכ"ש לקמן נגוף ע"י אהרן ורפא ע"י משה . עכ"ז שניהם שוים לפני ה׳ כי ע"י שהיהן יחד נעשה שליחותו של מקום : **בו"ד אין מקדים כו׳** הביאו זה משום סוף הענין נגוף ע"י אהרן ורפא ע"י משה : **עד שרואה את המכה** כי לא יתכן להעריך רפואה עד שיתבאר לו איכות ענין המכה: **מקדים הרטיה כו׳** משום שתכלית המכה היתה מכוונת בעצמות אלא לרפאותם ממחלת הנפשות וכמ"ש (דברים ח׳) כי כאשר ייסר איש את בנו ה׳ אלהיך מיסרך . לכן מחשבת הרפואה היא קודמת להמכה ולפי ערך הרפואה הוא מכה אותם : **הה"ד הנני מעלה לה ארוכה כו׳** משום שנבואה זו נאמרה לירמיה בהיותו עצור בחצר המטרה וקודם שנלכדה ירושלים הרי שקודם החורבן הכין להם רפואה : **כרפאי כו׳ ונגלה כו׳** פי׳ אחר שבראתי הרפואה אז יהיה נגלה עונותיהם להענישם : **נגוף ע"י אהרן כו׳** כן מצינו בכמה מכות שנעשו ע"י אהרן וסלוקם היה ע"י משה בתפלתו . וראיה שבעו"ג המכה קודם הרפואה משום שהכונה להכותם כדי רשעתם : **עשה את משה כו׳** וסוף הכתוב ואשר העלה את אבותיכם מארץ מצרים . והכונה שלא נבראו אלא להוציא את ישראל ממצרים . והם נולדו קודם התחלת קושי השעבוד וא"כ מוכח שבישראל מקדים הרפואה למכה. ודרשו זה משום שלא אמר הכתוב אשר שלח את משה ואת אהרן אלא אשר עשה משמע שנבראו לכך : **מה התאומים הללו** הוא נתינת טעם למה נמשלו לתאומים : **מדדיהן** מדדי אמם : **נסתם** נפסק החלב : **בירח אחד** ונראה שפירשו הכתוב שני שדיך וגו׳· כלומר שני שדיך דומין לשדים של צביה המניקים עפרים תאומים כיון שנסתם דד אחד מלהניק נסתם גם השני ונפסק כן כיון שמת אחד משדיך נגזר מיתה גם על השני . והביאו ראיה מהכתוב שנכחדו משה ואהרן ומרים בירח אחד . ומה שפירשו הכתוב שמוסב על משה ואהרן ומרים . משום שלא מצינו שלשה פרנסין לישראל כאחד אלא אלו : **בשנה אחת** שמרים מתה בניסן כ"ש (במדבר כ׳) ואהרן מת באב כ"ש (שם ל"ג) ומשה מת בשבעה באדר כדאיתא תענית ט׳ וכדילפינן מקראי (קדושין לח) : **בירח אחד נגזרה גזרה כו׳** משום שבשמתה מרים נסתלק הבאר ולא היו מים לעדה וירב העם עם משה . ועל ענין מי מריבה נגזר תיכף מיתה על משה ואהרן וא"כ בעת מיתת מרים נדמה כאלו מתו כולם . ונגזר ג"כ סלוק הטובות שהיו באין בזכותן וזהו סתימת דדן של ישראל . וזהו שאמרו כיון שפירש אחד מדדיהן דדן נסתם מכל וכל : **נדיבי עמים נאספו וגו׳** קודם זה כתיב אלהים ישב על כסא קדשו והיינו לדין ומשפט ונגזר שנדיבי עמים נאספו . א"כ משמע שבדין אחד ועת אחת נגזר על איזה נדיבי עמים . ויפרשו נדיבי עמים על משה אהרן ומרים משום שהם היו מפרנסים את ישראל בזכותן ונאספו הוא לשון מיתה מלשון אני נאסף אל עמי : **המן בזכות**

משה

אני דברי שניכם בנגד קדש הקדשים של מעלה שמכוון כנגד קדש הקדשים של מטה · הה"ד (שמות טו) מכון לשבתך פעלת ה'. מכוון נגד שבתך זה בית המקדש של מעלה · הר המוריה · רבי חייא רבה ורבי ינאי חד אמר שממנו יוצא מרה לעולם · וחרינא אמר שממנו יוצא מורא לעולם. ארון · רבי חייא רבה ורבי ינאי · חד אמר שמשם יוצא אורה לעולם. וחד אמר שמשם יצא ארירה לעובדי כוכבים. דביר · רבי חייא רבה ורבי ינאי. חד אמר שממנו יוצא דבר לעובדי כוכבים · וחד אמר שמשם יוצא דברות לעולם · אלף המגן תלוי עליו · א"ר ברכיה אמר הקב"ה אלף דור קפלתי והבאתי אותו המגן שהיה תאות לבכם · ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר. אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע לי נעשית מגן ולבני אין אתה נעשה מגן · אמר לו הקב"ה לך הייתי מגן אחד שנא' (בראשית טו) אנכי מגן לך · אבל לבניך אני נעשה מגינים הרבה. הה"ד אלף המגן תלוי עליו. כל שלטי הגבורים. זו כהונה ומלכות :

פסוק ה **שני** שדיך · אלו משה ואהרן · מה השדים הללו הודה והדרה של אשה. כך משה ואהרן הודן והדרן של ישראל. מה השדים הללו נויה של אשה · כך משה ואהרן נוין של ישראל · מה השדים הללו בבודה ושבחה של אשה · כך משה ואהרן כבודן ושבחן של ישראל · מה השדים הללו מלאים חלב · כך משה ואהרן ממלאים ישראל מן התורה · ומה השדים הללו כל מה שהאשה אוכלת התינוק אוכל ויונק מהן. כך כל תורה שלמד משה רבינו

באור כנפי יונה

מטה משום שהשכינה ג"כ למטה כדכתיב והיו עיני ולבי שם כל הימים : **כנגד קה"ק של מעלה שמכוון כנגד קה"ק של מטה** הגירסא אינו מכוון כי לכוון לקה"ק של מעלה אינו צריך טעם מפאת שהוא מכוון כנגד קה"ק של מטה. לזה נראה שצ"ל **מקיים אני כו' כנגד קה"ק של מטה שמכוון כנגד קה"ק של מעלה** ירצה כיון דמכוונין זה כנגד זה א"כ המכוון לקה"ק של מטה מכוון ג"כ לקה"ק של מעלה : **מכוון כנגד שבתך** ופירוש הכתוב תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה'. הר נחלתך שהוא הר ציון מכוון כנגד שבתך בשמים אשר פעלת. ומה שדרשו מכון לשבתך מכוון לשבתך משום דלא כתיב מכון שבתך פעלת ה' עד"ה (מלכים א' ח') ואתה תשמע השמים מכון שבתך אלא אמר מכון לשבתך פעלת ה' משמע שהוא מכוון לשבתך כלומר שבהמ"ק של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה : **הר המוריה** הוא בד"ה (ב' ג') אבל בתורה כתיב ארץ המוריה והביאו זה משום שדרשו תלפיות שמוסב על בהמ"ק שנבנה על הר המוריה הביאו ד"א הדרשה שנדרש על הר המוריה. ולפי זה פירוש ארץ המוריה ארץ ששם הר המוריה : **חד אמר שממנו יוצא הוראה לעולם** כצ"ל כן הוא בירושלמי פרק תפלת השחר סימן כ"ב ובפ"ק דתענית סימן ט"ז ובב"ר פ' נ"ה. והוא עד"ה (ישעיה ב' ג) כי מציון תצא תורה : **מורא לעולם** כדכתיב (תהלות ס"ח) נורא אלהים ממקדשיך וכן הוא בפסיקתא רבתי פ' מ' : **ארון כו' אורה לעולם** כי התורה מונחת בו והיא נקראת אור עד"ה (משלי ו' כ"ג) כי נר מצוה ותורה אור : **ארירה לעו"ג** כן הוא בירושלמי הנ"ל והכונה ע"י שלא קבלו את התורה נתקללו וכדאיתא לעיל והגוים חרב יחרבו מחורב יחרבו. אבל בב"ר פ' נ"ה איתא שממנו יראה יוצא לעולם והוא ע"ד שדרשו על ארץ יראה ושקטה : **דביר** נזכר (במלכים א' ו') ודביר בתוך הבית פנימה. והיא קה"ק כ"ש הכין לתתן שם את ארון ברית ה' : **דבר לעו"ג** אולי הוא הכונה ע"ד שדרשו לקמן על אתי מלבנון כלה מתחלה הוא נוער מבהמ"ק ואח"כ הוא פורע מן מחריביו. אולם בירושלמי איתא דבר לעולם ואולי כונתם שמי שנכנס בו לא יצא משם בשלום ועד"ה (במדבר י"ח) והזר הקרב יומת וכמ"ש על הכהן הגדול ואל יבוא בכל עת אל הקדש וגו' ולא ימות : **שממנו יצא דברות לעולם** כצ"ל וכן הוא שם. והכונה שהנבואה יוצאת משם ונבואה נקראת דבור כמו שאיתא לעיל בפסוק כמעט שעברתי וגו'. או משום שמשם היה יוצא הדברות למשה במשכן וכמ"ש (במדבר ז) וישמע את הקול מדבר אליו : **אלף המגן כו' אמר הקב"ה** כו' עכשיו חוזרים לסיים הדרשה דלעיל אלא שהפסיקו בתוך הענין דרשות אחרות. ומה שאמרו אמר הקב"ה כי כל מה שאמר שלמה רוח ה' דיבר בו ומלתו על לשונו : **אותו המגן** כו' ומוסב על אברהם דכתיב ביה אנכי מגן לך והאלף דור שהיו ראוים להבראות נתקפלו בשבילו בעשרים דורות כדי למהר ביאתו לעולם. ונולד אברהם לעשרים דורות אחר אדם הראשון ותתק"פ דורות נמחו במבול כדאיתא בב"ר פ' כ"ח ובשוחר טוב אבל דבר צוה לאלף דור. ודרשו לקרא בנוי לתלפיות אלף המגן תלוי עליו כל שלטי הגבורים. כלומר המגן שבא בשקול אלף דורות היינו אברהם תלוי עליו בנין בהמ"ק שהוא בנוי לתלפיות וכל שלטי הגבורים היינו כהונה ומלכות. דבנין בהמ"ק נבנה בזכותו וכדאיתא בפרק בני העיר לפי שאמר במה אדע כי אירשנה נתבשר בקרבנות. וזכה לכהונה ומלכות כדאיתא בב"ר פ' נ"ה ויאמר הנני כו' אברהם אמר הנני לכהונה הנני למלכות זכה לכהונה זכה למלכות. ועיין בב"ר פ' מ"ד ובשמות רבה פ' ל"א : **אמר ר' ברכיה כו'** הוא דרשה אחרת : **אין אתה נעשה מגן** מדאמר לו אנכי מגן לך ולא אמר לך ולזרעך אחריך. ומניין שאמר כן אברהם להקב"ה היא מהתשובה שאמר שלמה ברה"ק והבין שכן היה השאלה מאברהם : **מגן אחד** מה שגלה הד' מלכים : **מגינים הרבה** שיגאלו מלחמות רבות : **זו כהונה ומלכות** כלומר בזכותו של אברהם נתנו כל שלטי הגבורים לישראל היינו כהונה ומלכות שזה במלכותו וזה בכהונתו יגינו על ישראל. ולפי זה פירוש הכתוב בנוי לתלפיות כו' כלומר בהמ"ק שהוא בנוי לתלפיות הוא בזכות אברהם המכונה אלף המגן בשביל שבזכותו נעשה הקב"ה לבניו אלף מגינים ותלוי עליו כל שלטי הגבורים : **שני שדיך כו' הודן והדרן של ישראל** הביאו דמוים רבים לתת טעם למה המשילן לשדים ומה שאמר כשני עפרים היינו שהם נאים כעפרים : **הודה נויה שבחה** הפליגו בכל אלה אולי כונתם כמו שהאשה בזאת מעת שהגדילה בה השדים היא מכלל נערות ותתייחס בין הנשים. כן מעת שנמשחו בישראל משה ואהרן יצאו העם ממלכה הקודש שהיו נחשבים כצעירים נעדרי החכמה והתחילו להחשב בין העמים לגוי חשוב. וכמו שהשדים הללו היא נויה של אשה היינו יופי הגוף שע"י השדים תתראה לבעלת הבשר ויפת החזה. כן ע"י משה ואהרן נעשו ישראל נאים ויפים שנתמלאו ונתרחבו בשלמות ומעלות. וכמו שהאשה ע"י ברכת שדים היא נכרת שהיא אשה יולדת וזה שבחה לא כן עקרה שנצטמקו שדיה. כן ישראל ע"י משה ואהרן נתכבדו להקרא עם חשוב כ"כ שמאתם יצאו חכמים וסופרים. ובהגדת שמואל פ' ט"ו לא נמצא גם זה הלשון נויה כבודה שבחה : **כך משה ואהרן מלאים תורה** כצ"ל והתורה מכונה בחלב עד"ה דבש וחלב תחת לשונך : **למדה לאהרן** הסר כהן וצ"ל ואהרן למדה לישראל. ולזה מכונים שניהם בשדיך.

וכדאיתא

אומות העולם · וכיון שחרב בית המקדש כביכול נכפף צוארן של ישראל · הה"ד (ויקרא כו) ושברתי את גאון עזכם· זה בית המקדש · ד"א מה צואר זה נתון בגבהו של אדם כך בית המקדש נתון בגבהו של עולם · ומה צואר זה רוב תכשיטין תלויין בו · כך כהונה מבית המקדש לויה מבית המקדש. ומה צואר זה אם נוטל אין לאדם חיים · כך משחרב בית המקדש אין חיים לשונאי ישראל · בנוי לתלפיות. טטרגונין. חייא בר' בון אמר יופי היה ונעשה תל · אמר הקב"ה אני הוא שעשיתיו תל בעוה"ז. ואני הוא שעתיד לעשותו יפיפיות לעולם הבא. ד"א תלפיות. תל שמתפללים בו כל פיות. מכאן אמרו העומדים בחוצה לארץ ומתפללין הופכין פניהם לארץ ישראל · שנא' (מלכים א ח) והתפללו אליך דרך ארצם. העומדין בארץ ישראל הופכין פניהם כנגד ירושלם ומתפללין · שנאמר (דברי הימים ב ו) והתפללו אליך דרך העיר הזאת· העומדים ומתפללים בירושלים הופכין פניהן כנגד המקדש · שנאמר (מלכים א ח) והתפלל אל הבית הזה· העומדים בהר הבית הופכים פניהם כנגד קדשי הקדשים ומתפללין. שנאמר (שם) והתפללו אל המקום הזה. נמצאו העומדים בצפון פניהם לדרום. והעומדים בדרום פניהם לצפון. והעומדים במזרח פניהם למערב · והעומדים במערב פניהם למזרח · נמצאו כל ישראל מתפללין אל מקום אחד · ריב"ל אמר (מלכים א ו) הוא ההיכל לפני. הוא ההיכל שכל הפנים מכוונות אותו · עד כדון בבניינו. בחורבנו מניין · א"ר אבין בנוי לתלפיות הוא ההיכל שכל הפיות מתפללות בו · בקריאת שמע הוא אומר בונה ירושלים. בתפלה הוא אומר בונה ירושלים · בברכת המזון הוא אומר בונה ירושלים · הוי שכל הפיות מתפללין עליו לפני הקב"ה. עתיד הוא לבנותו ולהשרות שכינתו בו. כתוב אחד אומר (מלכים א ט) והיו עיני ולבי שם כל הימים · וכתוב אחד אומר (הושע ה) אלך אשובה אל מקומי. כיצד יתקיימו שני כתובין הללו · אלא פניו למעלה ולבו למטה · דתניא יכוין אדם לבו כנגד בית קדשי הקדשים. רבי חייא רבה ורבי שמעון בן חלפתא · ר' חייא רבה אמר כנגד קדש הקדשים של מעלה · ור"ש בן חלפתא אמר כנגד קדש הקדשים של מטה · א"ר פנחס מקיים אני

באור כנפי יונה

הגובה וההתנשאות בישראל: **כביכול נכפף** לפי שכפיפת הצואר הוא ענין מיתה וקשה הדבר לומר כן בישראל כי לא אבדה באמת תקותם. לכן אמרו כביכול כי התיבה הזאת נאמר בכל מקום שהדבר נאמר שם על צד הקושי והפלגה. ויפ"ת פירש שהוא מלה מורכבת כב יכול כלומר התורה שהוא כ"ב אותיות יכולה לומר כן עכ"ד ונראה שהוא ע"ד שאמר ר' יוחנן (בר"ה יז ע"ב) אלמלא מקרא כתיב אי אפשר לאמרו: **גאון עוזכם זה בהמ"ק** מביאים מזה ראי' שבענין בהמ"ק היה תלוי התוקף וההתנשאות של ישראל. ואין לשאול מנין שגאון עוזכם מוסב על בהמ"ק שכן מצינו (יחזקאל כד) הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם: **גובהו של אדם** עכשיו יפרשו שצוארך מוסב על בהמ"ק ומגדל דוד הוא מגדל של דוד ממש ומדמה בהמ"ק למגדל דוד בשביל יפיו וגבהו. והטעם שמכונה בהמ"ק בצואר משום שהוא נתון בגבהו של עולם ועוד טעמים אחרים: **ומה צואר זה כו'** הוסיפו לתת טעמים אחרים ולא הסתפקו בראשון משום שלפי טעם הראשון יש לשאול למה מדמה את בהמ"ק בצואר דוקא ולא לראש שהוא יותר גבוה לזה אמרו שיש עוד דמוים לענין הצואר: **כהונה מבהמ"ק** פי' שכל הענינים היו נמשכים מענין בהמ"ק: **חיים** דכפסיקת הצואר ימות האדם כרגע לא כן בשאר האברים אפשר שיחיה עוד חיי שעה. וכן בחורבן בהמ"ק נפסק תיכף כמעט החיות מישראל לכן מכונה בהמ"ק כנגד ישראל בצואר: **טטרגנון** היא מלה מורכבת מן טטרא שפירושו ארבע ומן גני שפירושו זויות כלומר ד' זויות. וכוונתם שבהמ"ק היה מרובע הר הבית עזרה היכל ק"ק. או כוונתם שהיתה מכוונת לד' רוחות העולם שהעומדים במזרח או במערב או בצפון ודרום כולם מכוונים אליה · ופי' תלפיות תל שכל פיות פונין אליה וכמו שיבוא בסמוך: **ר' חייא אמר בנוי היה ונעשה תל ואמר הקב"ה כו' יפיפיות לעה"ב** כצ"ל שר' חייא דרש בנוי לתלפיות בנוי ותל ויפיפיות כלומר שהיה בנוי ליופי ונעשה תל ועתיד לעשות יפיפיות ויפרש לתלפיות למלה מורכבת לתל ויפיפיות: **ד"א כו' כל פיות** כלומר שכל הפיות פונים ומכוונים אליו אף בעת שהוא תל: **מכאן אמרו כו'** כלומר מהפסוקים שמביאים בסמוך והיינו בעת שהיה בהמ"ק קיים והדרשה מתלפיות מוסב על אחר החורבן בעת שנעשה תל: **דרך ארצם** והכתוב מדבר שם מהגולים בארץ אויביהם היינו בח"ל: **דרך העיר הזאת** משמע שאין מפסיק ביניהם כי אם ירושלים וע"כ הם עומדים בא"י: **אל הבית הזה** כלומר כנגד הבית והכתוב הזה מוסב על הנכרי שלא הניחו לו לכנס לעזרה אלא היה מתפלל בירושלים ומיני' ילפינן לכל העומדים בירושלים: **אל המקום הזה** מדלא כתיב אל הבית אלא אל המקום משמע שהוא מוסב על מקום המיוחד שהוא ק"ק. ועיין בברכות ל' מה שמסיימין שם היה עומד בבית קה"ק יכוין לבו כו': **ריב"ל אמר מנין שכל ישראל מתפללין למקום אחד שנאמר הוא ההיכל לפני כו'** כצ"ל. ריב"ל דרש זה שהוא היכל לפני שכל הפנים מכוונות אותו היינו מכל הצדדים פונים אליו לתפילה. וכמו שאיתא בפרק לא יחפור אמר ליה רב המנונא לר' אשי אתון דיתביתו לצפונא דארעא דישראל אדרימו אדרימו: **עד כדין בבנינו בחורבנו מנין כו' תל שכל פיות מתפללין נגדו ד"א תל שכל הפיות מתפללין עליו בק"ש הוא אומר כו'** כצ"ל. כי לפי הגרסא שבפנים אין מזה ראיה למה שאמרו שהכל פונים למקום אחד אלא ר' אבין דרש תלפיות תל שהכל פונים אליו. וד"א הביאו ג"כ דרשה אחרת על תלפיות. היינו אף שהוא תל ומקום חרב כל הפיות מתפללין עליו שיתקיימם מחדש: **בק"ש הוא אומר בונה ירושלים** כלומר בברכות של ק"ש הוא מה שאנו אומרים פורס סוכת שלום עלינו ועל ירושלים וכן הוא בירושלמי ברכות פרק תפלת השחר: **ועתיד הוא לבנותו** וכצ"ל שדרשו תלפיו' אני הוא שעשיתיו תל ואני הוא שעתיד לעשותו יפיפיות: **כל הימים** משמע שלא יופסק לעולם: **אלכה ואשובה** משמע שיש סלוק שכינה: **פניו למעלה ועיניו ולבו למטה** כצ"ל וכ"ש (מלכים א' ט"ו) והיו עיני ולבי שם כל הימים וכן הוא בירושלמי דברכות. והכונה עם שיהיה סלוק שכינתו למעלה עכ"ז יהיה מחשבתו והשגחתו ג"כ למטה. ומשום שאמרו שכל הפנים יהיו מכוונים אליו ומה יועיל הפניה לשם אם סלק שכינתו משם למעלה הביאו מזה שאף אחר החורבן עיניו ולבו פונים למטה. ולזה הביאו ג"כ שבהמ"ק שלמטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה וא"כ מי שמכוון כנגד בהמ"ק של מטה דומה כמו שמכוון לבהמ"ק של מעלה: **כנגד קה"ק של מעלה** טעמו מדכתיב אלכה אשובה אל מקומי משמע שעיקר השכינה למעלה. ובפרק מצות חליצה איתא מדכתיב נשא לבבינו אל כפים אל אל בשמים: **כנגד קה"ק של** מטה

בין דמים העליונים לדמים התחתונים. ר' עזריה בשם ר' יודה אמר כשם שחוט הסיקרא מבדיל בין דמים העליונים לתחתונים. כן סנהדרין מבדילין בין טומאה לטהרה. בין איסור להיתר. בין פטור לחיוב. ד"א כחוט השני שפתותיך. זה לשון של זהורית. ומדברך נאוה. זה שעיר המשתלח. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אין לנו לשון זהורית ושעיר המשתלח. רחישת פיך חביבה עלי כחוט השני שפתותיך. אמר להם כחוט השני של זהורית. ר' אבהו אמר עלה (הושע יד) ונשלמה פרים שפתינו. מה נשלם תחת פרים ותחת שעיר המשתלח שפתינו. ומדברך נאוה. מדברך יאי. מדברותיך יאי. א"ר אבא בר כהנא אע"פ שהוא עכשיו מדבר. חייבין על מחיצתו כשהוא חרב. כשם שהיו חייבין על מחיצתו כשהוא בנוי. א"ר לוי אמר הקב"ה בחורבנה העמידה לי צדיקים. ובבנינה העמידה לי רשעים. בחורבנה העמידה לי צדיקים. דניאל וחבורתו. מרדכי וחבורתו. עזרא וחבורתו. בבנינה העמידה לי רשעים. כגון אחז וחבורתו. מנשה וחבורתו אמון וסייעתו. ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן על הדא דר' לוי אמר (ישעיה נד) כי רבים בני שוממה מבני בעולה. הוי צדיקים העמידה לי בחורבנה יותר מצדיקים שהעמידה לי בבנינה. כפלח הרמון רקתך. רבי אבא בר כהנא ורבי אחא. חד אמר הריקן שבשלש שורות רצוף תורה כרמון זה. ואין צריך לומר מבעד לצמתך. על היושבין בסנהדרין עצמה. וחד אמר הריקן שבסנהדרין רצוף תורה כרמון הזה. ואין צריך לומר מבעד לצמתך. על היושבין תחת הזית ותחת הגפן והתאנה ועוסקין בדברי תורה. כמגדל דוד צוארך. זה בית המקדש ולמה מדמהו בצואר. שכל ימים שהיה בית המקדש בנוי וקיים. היה צוארן של ישראל פשוט בין
אומות

באור כנפי יונה

קעת ולפי הדין. ומה שהוסיפו לומר כגזרת מלך כו' היינו מה שגוזרין לפי שעה אע"פ שאין מן הדין והיינו כגזרת מלכות. וע"ד שאיתא בסנהדרין מעשה באחד שרכב על הסוס בשבת והביאוהו לב"ד וסקלוהו לא מפני שהדין כך אלא שהשעה היתה צריכה לכך: ר' חוניא אמר חוט של דמים כנ"ל. ופי' כחוט השני מוסב על חוט של דמים של המזבח וכמו שאיתא בפ"ג דמסכת מדות דחוט אדום היה עשוי סביב למזבח באמצעו לסוף ה' אמות של גבהו. להבדיל בין דמים העליונים הוא חטאת בהמה ועולת העוף שנזרק דמן למעלה מחוט הנזכר. לדמים התחתונים היינו שאר כל הקרבנות שזריקת דמן למטה מחוט הסקרא: ר' עזריה כו' לפי מה שדרש ר' חוניא שחוט השני מוסב על חוט הסקרא א"כ איך יתפרש שפתותיך מפרש אליביה ר' עזריה: כשם שחוט הסקרא כו' פי' כמו שחוט הסקרא היה מבדיל בין דמים לדמים אף שהיו קרובין זו לזו. כן היה כוחן של סנהדרין ליתן פסק ברור בדבר קשה. אף שנמצא בה חלוקי השוהר כמו חלוקי המחייב והחליף בהם דק מאוד להבחין להיכן מהראוי להכריע הדין. ולזה יומלך בטוב בחוט השני שפתותיך היינו כחוט השני של מזבח המבדיל בין דם לדם. כן שפתותיך היו מבדילין בין דם טהור לבין דם טמא ובין איסור להיתר: ד"א כו' לשון של זהורית כו' לשון של זהורית שהיו קושרין בראש שעיר המשתלח היה מאמר סרוק ומשוך כמין לשון והיה צבוע תולעת שני. ומדברך נאוה זה שעיר המשתלח שהיה נשלח לעזאזל המדברה. ובדרש הזה שמוסב כחוט השני על לשון של זהורית ומדברך נאוה על שעיר המשתלח אין מקומו כאן הכן שייך לעיל בענין הקרבנות: לפי שאמרו ישראל לפני הקב"ה כו' כנ"ל. אמרו זה לומר איך יתפרש לפי הדרש הזה כחוט השני שפתותיך. ואמרו שהוא תשובה מהקב"ה ע"י שלמה בנה"ק על מה שאמרו ישראל אליו שעכשיו אין לנו כל אלה ומה נעשה והשיב להם שרחישת פיהם חביבה לפניו כחוט השני כו'. ומה שחששו על שעיר המשתלח ועל לשון של זהורית יותר מכל הדברים שאבדנו בחורבן בהמ"ק הוא משום דכפרת השעיר היה כוללת כמעט כל העונות. וכדתנן כריש שבועות על שאר העבירות שבתורה הקלות והחמורות הזדונות והשגגות הודע ולא הודע עשה ולא תעשה כריתות ומיתות בית דין שעיר המשתלח מכפר. ולשון של זהורית היה חביבה מאוד שהיה מלבין מאליו לסימן המחילה: חביבה עלי כו' פי' רחישת פיך בתפילות חביבה עלי כחוט השני כי התפילות כנגד תמידין תקנום כדאיתא בברכות פרק ד' גם הלמוד בסדר הקרבנות נחשב לפני הקב"ה כהקרבת הקרבנות כ"ש בפרק ה' דתענית ובפרק י"ג דמנחות: מדברך יאי מדברותיך יאי כוונתם כמו שמדברך היינו שלוח השעיר המדברה היה נאוה לפני כן מדברותיך היינו שפתותיך שאתה עוסק בהן נאוה לפני ויפרשו ומדברך נאוה לשון מדבר ולשון דביר: אע"פ שהוא מדבר כו' הוא דרש אחר על ומדברך נאוה ומוסב על בהמ"ק. כלומר אף בעת שהמקדש הוא מדבר וחרב עכ"ז נאוה לפני ועוד נשאר עליו יופי מעלתו וקדושתו והנכנס עכשיו לפנים ממחילת העזרה בטומאה חייב כרת. וכדרך שאמרו במגילה כ"ה והשמותי את מקדשיכם אף כשהן שוממין הן בקדושתן. וכמובא במדרש שוחר טוב מזמור י"ז על פסוק ה' בהיכל קדשו. וזהו בעבור הרושם האלקי הנשאר בו אף אחר סלוקו. וכמו שכתב העקרים פרק ל"ה למאמר ד' שהענין הוא כמו שמצינו באיש ההוא במת שנקבר בקבר אלישע שהיה כח בעצמות אלישע להחיותו כשנגעו בו. ואין ספק שנפש אלישע כבר הסתלקה מהגוף מכל וכל כי כבר עבר עליו שנה משמת כמו שהעיד הכתוב על זה. ועכ"ז כשנגע האיש המת ההוא בעצמות אלישע קם ועמד על רגליו וזה מצד הרושם שנשאר בעצמות ההם מהדבק האלהיה שהיה משכן אליו: העמידה לי צדיקים כו' יפרש ומדברך נאוה שע"י שנחרב בהמ"ק ונעשה כמדבר נעשה אתה נאוה לפני: רבים בני שוממה וגו' הביאו מזה ראיה לדברי ר' לוי והוא ע"ד שדרשו בפ"ק דברכות רני עקרה לא ילדה וגו' שלא ילדה בנים לגיהנם כוותייכו: הריקן שבג' שורות היינו השלשה שורות של תלמידים היושבין לפני הסנהדרין כדאיתא לעיל בפסוק הנך יפה: בסנהדרין עצמם ופי' מבעד לצמתך המקובצים בפנים: הרקן שבסנהדרין כו' היינו אלו שלא עמד טעמם בם מפאת שהיו עוסקין בצרכי צבור וע"ד שאיתא בקהלת רבה על פסוק כי העושק יהולל חכם. אמר ריב"ל פ' הלכות למדתי מיהודה בן פדייה בחריסת הקבר וע"י שהייתי עסוק בצרכי צבור שכחתים: היושבין תחת הזית כו' פי' מכש"כ אלו שהפרישו עצמם מהישוב והתבודדו תחת צל אילנות ועסקו תמיד בתורה. וכמו שאיתא לקמן בפסוק דודי ירד לגנו כו': זה בהמ"ק ולפי זה כמגדל דוד מוסב על בהמ"ק ומכונה מגדל דוד אע"פ ששלמה בנהו. לפי ששלמה יחס בנין בהמ"ק לדוד אביו בשביל כבודו וכמו שאיתא לעיל בפסוק שיר השירים. וצוארך הוא מליצה על גודל ההתנשאות של ישראל: ולמה מדמהו בצואר פי' למה השוה צוארן של ישראל לבהמ"ק: פשוט פי' שהיה צוארן בקומה זקופה וגבהו ראש למעלה ועד"ה (ויקרא כ"ג) ואולך אתכם קוממיות. ולפי זה פי' כמגדל דוד צוארך כלומר כהמשך זמן עמידת מגדל דוד היינו בהמ"ק כן נמשך
הגובה

ואין צריך לומר על הצנועין והמצומתין שבכם· ד"א שערך כעדר העזים שגלשו מהר הגלעד· הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם· אי זה זה· אלו המשמרות· ומה הגלשה הגלשתן מתוכו· שניך כעדר הקצובות· מילין קצובין· כ"ד משמרות כהונה· וכ"ד משמרות לויה· ושנים עשר מחלקות· שעלו מן הרחצה שמשמרין לישראל· שכולם מתאימות· דתנינן תמן בשלשה פרקים בשנה היו כל המשמרות שוות· ושכלה אין בהם· דתנינן הראשון בראש ורגל· כחוט השני שפתותיך· דתנינן שחה לנסך הניף הסגן בסודר והקיש בן ארזא בצלצל· ומדברך נאוה· זה השיר· דתנינן תמן השיר שהיו הלוים אומרים במקדש. בראשון היו אומרים (תהלים כד) לה' הארץ ומלואה. בשני (שם מח) גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו וגו'. בשלישי (שם פב) אלהים נצב בעדת אל· ברביעי (שם צד) אל נקמות ה' אל נקמות הופיע· בחמישי (שם פא) הרנינו לאלהים עוזנו הריעו לאלהי יעקב· בששי (שם צג) ה' מלך גאות לבש· בשבת (שם צב) מזמור שיר ליום השבת· לעתיד לבא ליום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים· ד"א שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד. הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם· ואי זה זה· אלו הקרבנות· מה הגלשה הגלשתן מתוכו. שניך כעדר הקצובות· מילין קצובין· (במדבר כח) את הכבש אחד תעשה בבקר וגו'· שעלו מן הרחצה· שמכפרים והולכין על ישראל· שכולם מתאימות· דתנינן איל קרב בי"א בט"ו. ושכלה אין בהם· דתנינן הקרבים והסלת והיין בשלשה שלשה· ד"א שערך כעדר העזים וגו'· הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם. ואי זה זה· אלו סנהדרין· ומה הגלשה הגלשתן מתוכו· שניך כעדר הקצובות. מילין קצובין. אלו מזכין ואלו מחייבין. שעלו מן הרחצה· שמזכין את ישראל. שכלם מתאימות· דתנינן מצאו לו זכות פטרוהו ואם לאו מעבירין דינו למחר והם מעבירין זוגות. ושכלה אין בהם· ר' לוי אמר שמלמדין דבר מתוך דבר· ר' אבא אמר שאין הלכה קוהא להם. כחוט השני שפתותיך. ר' יודן אמר כגזירת המלך גזירת ב"ד הן מצווין בפיהם סקילה שרפה הרג וחנק· ר' חוניא אמר דמים דתנינן וחוט של סקרא חוגרו באמצע כדי להבדיל בין

באור כנפי יונה

משום שמפאת ג' מניעות יתכן שיתעלם מאיש להשיב תשובה לשואלו. או משום שהנשאל הוא איש לא לומד או משום שהוא טרוד בעסקיו או משום שהשואל הוא איש חרון ולשונו כחרב מלוטש להמתיק שאלתו אשר לא בנקל הוא לדחותו. ועל זה הביא כי מכל אלו הבחינות לא ימצא בישראל איש נעדר בשבילם ועצור מלשמוע פי שואלו. על שמניעה אשר מפאת השרדות אמר לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך כלומר אפי' מי שמשתקע בעניני העולם. ועל המניעה מפאת שהנשאל הוא איש לא לומד אמר כפלח הרמון רקתך אפי' רקנין שבך כו'. ועל המניעה אשר מפאת השואל אמר וכל לשון אשר תקום אתך למשפט תרשיעי: ד"א שגלשו מהר הגלעד ומה הגלשה הגלשתם מתוכו שניך כעדר הקצובות מילין קצובין כ"ד משמורות כהונה וכ"ד משמורות לויה כצ"ל ובספרים בא יתור דברים. כי הר הגלעד נדרש על בהמ"ק כדלעיל אלא שמקודם פרשו ההגלשה על בגדי כהונה ועכשיו יפרשו ההגלשה על המשמורות ואחר זה יפרשו ההגלשה על הקרבנות ועל הסנהדרין. ולפי הדרשה שמוסב על משמורות כהונה ולויה יפרשו שניך אוכלי הקרבן: שמשמרין לישראל ויפרשו הרחצה לשון בטחון דבטח מתרגמינן רוחצן והיינו ע"י שמירתם של אלו היו ישראל יושבין לבטח. ופירוש שעלו מן הרחצה שנתעלו ישראל ע"י שמירה בטוחה הזאת: דתנינן בסוכה נ"ה: המשמורות שוות היינו מה שהיה ראוי להם לאכול היו אוכלין אותו בשוה ופי' מתאימות לשון שווי כמו והיו תואמים שפי' שוים: ושכולה כו' בראש ורגל בתמיד פ' ד' משנה ג' מונה והולך העלאת איברי הקרבן ונסכים לכבש. ופי' ושכולה אין בהם שהגיע לכל אחד ואחד חלק בקרבן התמיד. או כוונתם כמו אשה שאינה שכולה בניה מרובים כן היו שם בענין הזה רבוי כהנים: דתנינן שחה לנסך בתמיד פרק ז' משנה ג'. הניף הסגן כו' פי' הנפת הסודר היה כדי שידע בן ארזא שנעשה הנסוך ויקיש בצלצל שידעו הלוים ויתחילו לדבר בשיר. לזה על הנפת הסודר מהסגן יומלץ כחוט השני שפתותיך משום מה שהוא מודיע הנסוך בסודרו הוא כאלו מדבר ומשמיע להם בפיו: זה השיר משום שהיה כל יום היה מתיחס ליומו אמר ע"ז ומדברך נאוה כלומר שהדבור יפה ונאוה בעתו. ועיין בר"ש שם ברע"ב ובתמיד משנה ד' ברע"ב ובתוספות י"ט הטעם על אלו המזמורים: דתנינן כו' בראש השנה ל"א: ד"א שערך כעדר כו' גם כאן טעות סופר וצ"ל (ד"א שגלשו מהר הגלעד ומה הגלשה הגלשתם מתוכו שניך כעדר הקצובות מילין קצובין את הכבש האחד תעשה בבוקר וגו') עכשיו יפרשו ההגלשה על הקרבנות והר הגלעד נדרש על בהמ"ק כדלעיל ויפרשו שניך מה שתאכל בשניך: דתנינן איל כו' ביומא פרק ב' משנה ו' איתא הקרבים והסולת והיין בשנים שנים. וזהו שכולם מתאימות שהם כתאומים שהם שנים ורמז בעלמא הוא: ושכולה כו' בג' ג' לענין פר קרב בכ"ד תנינן שם הקרבים והסולת והיין בשלשה שלשה והכונה כצ"ל שהיו ברבוי כהנים. ולפי זה שנדרש ההגלשה על הקרבנות מוסב כחוט השני שפתותיך על לשון של זהורית שהיו קושרין בשעיר המשתלח. ומשום שהיה מבשר להם על כפרת החטא יומלץ על זה כחוט השני שפתותיך. ומדברך נאוה מוסב על עת החורבן כלומר אע"פ שבהמ"ק חרב ונעשה כמדבר הרי הוא בקדושתו הראשון: ד"א שערך כו' ג"כ כאן בא יתור דברים וצ"ל (ד"א שגלשו מהר הגלעד ומה הגלשה שגלשתם מתוכו אלו סנהדרין שניך כעדר הקצובות מילין קצובין אלו מזכין ואלו מחייבין) כי בכל שלשה דרשות אלו היינו המשמורות והקרבנות וסנהדרין. חלוף דרשות אלו אינם כי אם על ענין ההגלשה אולם הר הגלעד נדרש בכולם על בהמ"ק כמו אצל בגדי כהונה. ומכונים הסנהדרין שניך שהם משננים את ההלכות בפיהם ואמר עליהם עדר הקצובות שלפי שמנין נגמר הדין: מן הרחצה כו' מלשון רחצו הזכו: דתנינן בסנהדרין פרק היו בודקין: והן מזדווגים זוגות זוגות כצ"ל. כמו שאיתא שם פרק ה' משנה ה'. והכונה שהעבירו את הדין עד למחר וביום המחרת התקבצו זוגות זוגות לישא וליתן בדבר. ופי' שכולם מתאימות לשון תאומים והוא ג"כ רמז בעלמא: שמלמדם כו' לפי שדבר הנלמד מדבר אחר הוא כמדרגת בן הנולד מאב. לזה משום שלמדו דבר מדבר והולידו למודיות קיימות המליצו על זה ושכולה אין בהם: קוהא כלומר שאין דבר נשאר אצלם בספק: מצוין בפיהם כו' דרשו כחוט השני שפתותיך על גזרת דם ההריגה מלשון מדוע אדום ללבושיך. ולפי זה ומדברך נאוה יתפרש לשון מרדות והכנעה כמו וידבר עמים תחתי. והיינו מה שהיו הסנהדרין מכים ועונשין היו נאותים ומסכימים לפי העת

דורש גבהו שש אמות וזרת כדי שלא יצטער אותו צדיק ויהלך מלא קומתו . לפיכך כתיב ויפול על פניו ארצה . א"ר הונא לפי שהיה דגון אלהיו חקוק על לבו לקיים מה שנאמר (ויקרא כו) ונתתי את פגריכם על פגרי גלוליכם . ד"א ויפול על פניו ארצה . א"ר כדי שיטמן אותו פה סרוח שחירף ונידף . כענין שנאמר (איוב מ) טמנם בעפר יחד . דבר אחר ויפול על פניו ארצה . כדי שלא יצטער אותו צדיק בתוך ישובו . דבר אחר ויפול על פניו . כדי שיבא אותו צדיק וידרוך על צוארו לקיים מה שנאמר (דברים לג) ואתה על במותימו תדרוך . שכולם מתאימות . אלו שתי שרשרות גבלות של זהב שיוצאות מבין החשן והיו נראין מתוכו כמין שתי נרתיקות . ושכלה אין בהם . שלא נתאכלה אחת מהן . כחוט השני שפתותיך . זה נזר הקדש . ומדברך נאוה . זה הציץ . ר' יונתן הוה סליק לצלויי בירושלם . כיון דמטא גבי הד פלאטנום פגע ביה חד כותי . אמר ליה לאן את אזיל . א"ל למצלי בירושלם . א"ל ולא טב לך תיסוק ותצלי בהדין טורא בריכא . ולא תצלי בהדין קלקלתא . א"ל למה הוא בריך טורא הדין . א"ל דלא טף במוי דמבולא: הדא היא דברייתא אמרי ארעא דישראל לא טפת במוי דמבולא . אתעלמת מלתא מן רבי יונתן בההיא שעתא ולא השיבו . א"ל חמריה רבי תרשני ואני משיבו . א"ל השיבו . אמר להדין כותי הדין טורא כמה את עביד ליה . אי מן טורא רמיא הא כתיב (בראשית ז) ויכסו כל ההרים הגבוהים . אי מן מכיכיא הא כתיב (שם) חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים ויכסו ההרים ולא אשגח ביה עילוי קרייה בהרים הנמוכים . אם ההרים שהיו גבוהים מלמעלה כתיב ויכסו כל ההרים ק"ו לנמוכים . בההיא ענתא נשתתק אותו כותי ולא אשכח מה להשיב . בההיא ענתא נחת ליה רבי יונתן וארכביה לחמריה תלתא מילין . וקרא עליה תלתא קריין (דברים ז) ברוך תהיה מכל העמים לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך . אפי' בבהמין שלך . והדין (ישעיה נד) כל כלי יוצר עליך לא יצלח וגו' . והדין כפלח הרמון רקתך ריקן שבישראל מלא תשובות כרמון .

ואין

באור כנפי יונה

שאבן במצחו . היה מהחיוב ע"י דחיקת האבן שיפול אחור ופניו למעלה . וכמו שאיתא במדרש שוחר טוב במזמור קמ"ד וז"ל . וכך הוא הדרך מי שהוא מכה את האדם מלפניו אינו צריך שיפול אלא לאחוריו ולמה זה נפל על פניו עכ"ל . ועוד היה מהנכון שיפול לאחור ופניו למעלה שישמח צדיק כי חזה נקם ולא שיפול על פניו ויטמן בעפר פניו : **מתחילה אתה דורש** כלומר כפי הראות הענין בהשקפה יש לומר : **שלא יצטער כו'** כלומר שלא יצטרך דוד להתרחק ממעמדו ולהתקרב אל מערכת הפלשתים מרחק י"ב אמות לכרות את ראשו . כי עתה שנפל על פניו התקרב עוד אליו מלא קומתו היינו שש אמות וזרת . נמצא שהשתכר דוד מרחק ארץ שיעור שני קומותיו : **לפיכך כתיב ויפול כו'** פי' לפיכך פרט הכתוב לכתוב על פניו ולא כתיב ויפול ארצה אלא לגלות לן זה : **את פגריכם כו'** ומכיון שנפל על פניו ע"ז שהיה על לבו היה למטה ופגרו למעלה : **טמנם כו'** כתיב שם כל גאה הכניעהו והדך רשעים תחתם טמנם בעפר יחד פניהם חבוש בטמון : **שלא יצטער כו'** כלומר בתוך ישוב דעתו שלא מת מיד ואלו נפל לאחוריו ופניו למעלה היה עוד כח בידו להלחם נגד דוד בידיו . וכיון שנפל על פניו לא היה יכול לעשות עוד דבר : **על במותימו תדרוך** היינו ערפו . וכשנפל על פניו היה יכול לדרוך על ערפו. ויש גורסים הכתוב (שמואל ב' כ"ב) ואויבי תתה לי עורף : **מתאימות** חוזרים לסיים הדרשה שמוסב על בהמ"ק : **מבין החשן** ומוסב ג"כ על ב' שרשרות של אפוד אלא שאזו אחד מהן : **נרתיקות** שלשלאות מלשון ורתוקות כסף (ישעיה מ') : **שלא נתאבלה כו'** מוסב על כל בגדי כהונה : **זה נזר הקדש כו' זה הציץ** הציץ נקרא ג"כ נזר הקדש כדכתיב (שמות ל"ט) ועשו את ציץ נזר הקדש וכן (ויקרא ח') את ציץ הזהב נזר הקדש . ומשום שעליו היה נתון פתיל תכלת כ"ש (שמות כ"ח) ושמת אותו על פתיל תכלת שבכן מהדקו בראשו לזה נאמר על זה כחוט השני שפתותיך . ויפרשו שפתותיך היינו הערכתו מלשון (מלכים ב' ד) שפות הסיר (וישעיה כ"ו) תשפות שלום . ובחולין קל"ח איתא כפה של צמר היתה מונחת בראש כ"ג ועליה ציץ נתון לקיים מה שנאמר ושמת אותו על פתיל תכלת עכ"ל וכתב בעל מאור עינים ונאמין שהפתיל האמור בתורה הוא הכפה בזאת כמו שאמרו חז"ל והתכשיט הזה הוא מתואר בנזר הקדש . ואמרו עליו ג"כ **ומדברך נאוה** שהיה נקרא עליו השם כ"ש (שמות כ"ח) ופתחת עליו פתוחי חותם קדש לה' . או משום שהיה מכפר על המגדפים ויתוקן דבורם להיות נאוה : **ר' יונתן כו'** הביאו זה משום מה שדרש על כפלח הרמון רקתך : **פלאטנום** הוא הר גריזים שהחזיקו אותו הכותים והשומרונים להר קדש : **קלקלתא** משום שבהמ"ק חרב קראו אותו קלקלתא שתרגום חבקו אשפתות גפופי קלקלתא : **למה הוא ברוך** היינו הר גריזים : **דלא טף במוי דמבולא** שלא הציף עליו מי המבול וראיתו היה מדכתיב (יחזקאל כב) לא גושמה ביום זעם שמוסב על א"י כ"ש בדברים רבה פ' עקב . ואף שלפי זה מה חשיבותו של הר גריזים מכל הרי א"י מ"מ א"ל למה לו לעלות לירושלים דוקא שהוא חרב כעת כיון שיש לו הר גריזים שמבורך כמוהו בענין המבול . ואין לומר משום שנתנה עליו הברכה לישראל נקרא טורא בריכא הלא הברכה לישראל היתה ולא להר : **הדא דברייתא אמרין כו'** בבראשית רבה פ' ל"ב ובדברים רבה פ' ג' לא נמצא זה המאמר : **חמריה** מוליך חמורו: **אי מן טורא רמיא כו'** יתור דברים יש כאן וכן צ"ל (א"ל אי מן טורא רמיא הוא הא כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים ואי מן מכיכייא הוא לא אשגח ביה קרייה ולא אחשביה כלום . אם ההרים שהיו גבוהים מלמעלה כתיב ויכסו כל ההרים קו"ח לנמוכים) ועיין בבראשית רבה פ' ל"ב . וכונת ואי מן הרים הגבוהים הוא הר גריזים הא כבר כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים והוא בכלל עמהן. ולא היה צריך הכתוב לפרש אותו ביחוד . ואי מן ההרים הנמוכים מכש"כ שלא היה צריך הכתוב לפרש אותו שהוצף גם הוא כי נלמד מקו"ח מהרים הגבוהים . וא"כ מנין לך שלא הוצף ממי המבול . ולפי זה ס"ל לר' יונתן שגם בא"י היה המבול ומ"ש לא גושמה ביום זעם יפרש כר"ל וכמו שאיתא בפרק חטאת : **וארכביה לחמריה** ירד ר' יונתן מחמורו והרכיב את מנהיגו על החמור לכבדו : **אפי' בבהמין שבכם** מנהיג הבהמה נקרא בהם כמו שמנהיג החמור נקרא חמר . ויפרש לא יהיה בך עקר כו' ובבהמתך כלומר אפי' בההדיוטים שבכם לא ימצא עקור ומשולל דעת מלהשיב נכון לשואלו : **כל כלי יוצר כו'** וסוף הכתוב וכל לשון תקום אתך למשפט תרשיעי : **כפלח הרמון רקתך** והביא ג' כתובים

משום

כלאים היך מה דאת אמר (שם) ועשה לו כתונת פסים · מכנסים מכפרים על גלוי עריות המד"א (שמות כח) ועשה להם מכנסי בד לכסות בשר ערוה · מצנפת מכפרת על גסי הרוח המד"א (שם כט) ושמת את המצנפת על ראשו . אבנט על מה היה מכפר על העוקמנין· טעמא דמאן דאמר על הגנבים לפי שהיה חלול כנגד הגנבים שעושין מעשיהם בסתר . ומאן דאמר על העוקמנין א"ר לוי שלשים ושתים אמות היה בו והיה מעקמו לכאן ולכאן . חשן היה מכפר על מטי דין הרא דאת אמר (שם כח) ונתת אל חשן המשפט· אפוד היה מכפר על עובדי עבודה זרה המד"א (הושע ג) ואין אפוד ותרפים · מעיל היה מכפר על לשון הרע · רבי סימון בשם רבי יונתן דבית גוברין שני דברים לא היה להם כפרה וקבעה להם התורה כפרה · ואלו הן . לשון הרע וההורג נפש בשגגה . לשון הרע לא היה לה כפרה וקבעה התורה כפרה זוג המעיל שנאמר (שמות כח) והיה על אהרן לשרת ונשמע קולו וגו'. יבא קול ויכפר על קול לשון הרע· וההורג בשגגה לא היה לו כפרה וקבעה לו התורה כפרה · זו מיתת כהן גדול . שנא' (במדבר לה) וישב בה עד מות הכהן הגדול · ציץ היה מכפר על עזי פנים · מ"ד על הגדפנים · ומ"ד על עזי פנים המד"א (שמות כח) על מצח אהרן ולהלן הוא או' (ירמיה ג) ומצח אשה זונה היה לך וגו'. ומ"ד על הגדפנין שנ' (שמות שם) והיה על מצחו תמיד ולהלן הוא אומר (ש"א יז) ותטבע האבן במצחו . כתיב ויפול על פניו ארצה (שם) למה ויפול על פניו . אלא מתחילה אתה

דורש

באור כנפי יונה

בזבחים פ"ח ובערכין ט"ז ומסיק שם הש"ס שהכתונת מכפרת על ההורג במזיד ולא התרו ביה ויודעים מאן קטליה ועל דלא ידוע מאן קטליה עגלה ערופה מכפרת: **ויטבלו את הכתונת בדם** אפשר שלמדו הכתונת בגזרה שוה דכתיב (שמות כ"ט) והלבשת את אהרן את הכתונת. אולם רש"י ז"ל פירש בגמרא שרמז היה לעתיד שכפרת שפיכות דמים יהא בכתונת כי טבילה היינו כפרה עכ"ל. והוא מדכתיב ויטבלו את הכתונת בדם הוא לרמז שטהרה זו יהא בכתונת: וי"א **על לובשי כלאים** משום שסוברים דעגלה ערופה מכפרת על הנגזל היכי דלא ידוע מאן קטליה גם היכי דידוע מאן קטליה ולא אתרי בו לזה אמרו שהכתונת על לובשי כלאים: **ועשה לו כתונת פסים** אינו מובן היכן מרומז בכתונת פסים שהיה של כלאים. אפשר כותנת שיפרשו וכתונת תשבץ הנאמר בבגדי כהונה פי' מעשה רוקם עשוי מגוונים שונים ולזה נעשה כן לרמז שמכפרת על לובשי כלאים. ולראיה שכתונת תשבץ היה מגוונים שונים הביאו מועשה לו כתונת פסים שפירושו שם ג"כ שהיה מגוונים רבים שכל פס ממנו היה מלבש בפני עצמו וכמו שפירש שם המכלול לר"ש בן מלך ועיין ברמב"ן פ' תצוה שם: **לכסות בשר ערוה** ופירש"י בזבחים לחפות על גלוי עריות כלומר לכפר על הנגזר שלא יענשו עליו שכל ישראל ערבים זה בזה והאי כמי או במזיד ולא אתרו ביה או בשוגג ולא ידע: **את המצנפת על ראשו** וכמו שאמרו בגמרא יבוא דבר שבגובה ויכפר על גובה: **מעשיהן בסתר** כמו פנימיות החלל שהוא ג"כ נסתר: **על העוקמנין** לשון עקום ומרמה ובויקרא רבה איתא עוקמנין שבלב פי' עקמימות והרהור הלב. או צ"ל שם עומקנין לשון עומק מלשון (ישעיה כ"ט) הוי המעמיקים מה' לסתיר עצה ולפי שהיו מעמיקים בלבם לסתיר עצה קראו להם עומקנין: **מעקמו לכאן ולכאן** פי' לפניו ולאחריו ולכן מכפר על העוקמנין שיבוא מעקם ויכפר על מעקם. ולפי הגירסא עומקנין לשון עומק הלב הוא כדרך שאיתא בגמרא אבנט מכפר על הרהורי הלב האיכא דאיתא ופירש"י שם שהיו חוגרין כנגד אצילי ידיהם והיינו כנגד הלב: **אפוד היה מכפר על ע"ז המד"א ואין אפוד ותרפים** אין לומר שהראיה מכאן שהיו נוהגין עובדי ע"ז לעשות אפוד ולכן בא האפוד של כ"ג לכפר עליהם. א"כ אמאי לא הביאו ראי' מויעש אפוד ותרפים שעשה מיכה (שופטים יז). לזה נראה שכוונתם כמו שפירש"י שם אין אפוד נגלה עון תרפים הא יש אפוד אין תרפים וכמו שאיתא בערכין. כלומר בזמן שהכהן לובש אפוד נתכפר עון תרפים: **לא היה להם כפרה** כו' פי' לא היה להם כפרה בקרבנות וכדאיתא בערכין אריב"ל ב' דברים לא מצינו כפרה בקרבנות ומצינו כפרה במקום אחר ואלו הן ש"ד ולה"ר. ואם תאמר התנן כרים שבועות שעל כל העבירות היה שעיר המשתלח מכפר. יש לומר הכפרה בכאן שלא יענש קודם יום הכפורים: **ויכפר על קול** לה"ר מוסב על לשון הרע שבפרהסיא שהוא דבר שבקול לזה קול הפעמונים מכפר. אולם על לשון הרע שבצנעא הקטורת מכפר כדאיתא פרק יש בערכין יבוא דבר שבחשאי ויכפר על מעשה חשאי: **זה מיתת כהן גדול** שמיתתן של צדיקים מכפרת: **על עזי פנים** כו' **על מצח אהרן** ואע"ג שכתוב בפירוש ונשא אהרן את עון הקדשים והיינו להכשיר הקרבן כשנקרבו החלב והדם בטומאה כדאיתא במנחות כ"ה מדאמר עון הקדשים ולא עון המקריבים. מכל מקום מדייחד לציץ מקומו על המצח היה הכונה בזה ג"כ לכפר על עונות שתלוי במצח היינו העזות: **ומצח אשה זונה היה לך** וסיפי' דקרא מאנת הכלם ויורה על העזות: **על הגדפנין** ויכול להיות שמוסב הכפרה אף על שוגג ונודע ליה דהא לאו בר קרבן הוא אף שזדונו בכרת דהא ממעטים ליה מהעלאת כרים כריתות: **האבן במצחו** משום שחרף מערכות אלהים חיים וילפינן מצחו מצחו לגזרה שוה מה מצחו דגלית מגדף אף מצחו שנאמר אצל כהן גדול לכפר ג"כ על מגדף ואף מה שנתכפרו הענינים האלו הנזכרים בבגדי כהונה אינו מובן בהשקפה בשלמא ע"י הקרבת הקרבנות הוא מפאת ההרגשה שנרגש החוטא מהקרבת הב"ח ומשער בעצמו כי היה הדין ראוי להעשות בו כל הענין הזה מהקרבן. אכן היה מחסד השי"ת לקחת כופר נפשו במה שיהיה ב"ח נקרב תחתיו ושב בתשובה. אולם איזו הרגשה קבלו מהבגדים שישוב בתשובה. אכן יש לומר דהכפרה מהבגדים היה בא ג"כ מהאופן בזה והיינו כאשר באו כל ישראל בעזרה ברגל וראו את הכהן הגדול לובש את הבגדים האלו שמרמזין בכל עניניהם איך הקב"ה רואה וצופה הכל. היו נרתעין ג"כ מאימת הדין המונח עליהם ולמדו ליראה את ה' ולשוב אליו בתשובה שלמה ובאופן זה היו הבגדים מכפרים. ועד"ה (דברים לא) בבא כל ישראל לראות את פני ה' אלהיך וגו' תקרא את התורה הזאת וגו' למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם וגו' *): **על פניו ארצה** דרשות אלו שבסמוך הביאו נכאן דרך אגב לפי שהביאו הכתוב ותטבע האבן במצחו: **למה ויפול על פניו** שאלה הזאת היא משום שלפי טבע הדחיה הבאה מהכאה חזקה כמוה עד שנטבע

האבן

---

*) ועיין בעקידה שער נ"א ותמצא אופן הלימוד מכל אחד ואחד איך זה מכפר על זה וזה מכפר על זה. ובזה האופן כמו הלימוד בעניני הקרבנות יועילו לכפר על האדם אפי' עכשיו שאין לנו מזבח ולא קרבן וכמו שדרשו על זאת התורה לעולה ולחטאת, כן הלימוד בעניני בגדי כהונה בתכונתן ותכליתם יועיל מאוד בכל עת. וזמן להסיר הבגדים הצואים ולהלבישם מחלצות טהורות ונקיות:

בין החלוץ למאסף. הה"ד (יהושע ו) והחלוץ הולך וגו'. ושכלה אין בהם וגו'. שלא היה ניזק א' מהן. כחוט השני שפתותיך. כשאמרו ליהושע (יהושע א) כל אשר צויתנו נעשה וגו'. ומדברך נאוה. שאמרו (שם) כל איש אשר ימרה את פיך וגו'. באותה שעה התחיל יהושע לשבחן כפלח הרמון רקתך. הריקן שבך רצוף הוא תורות כרמון הזה. ואצ"ל מבער לצמתך על הצנועין שבכם ועל המצומתים שבכם. כמגדל דוד צוארך. מה שגדל אתכם דוד בספרו ומה גדל אתכם דוד בספרו למכה מלכים גדולים. בנוי לתלפיות. ספר שאמרוהו פיות הרבה. אלף המגן. כל אותן האלפים והרבבות שעברו את הירדן והגנתי עליהם. לא הגנתי עליהם אלא בזכות אותו שבא לאלף דור. ולא אתם בעצמכם נתליתם בו אלא כל שלטי הגבורים. שכל מי שיעמוד וישלוט ויתגבר על יצרו. כגון משה בשעתו. דוד בשעתו. עזרא בשעתו. כל דורן נתלה בהן. ועל ידי מי עברו ישראל את הירדן. על ידי שני שדיך אלו הן יהושע ואלעזר. ד"א שערך כעדר העזים שגלשו מהר גלעד. הר שגלשהם מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם. ואי זה זה בית המקדש. שנאמר (תהלים סח) נורא אלהים ממקדשיך וגו'. מאיכן מורא יוצאה לא מבית המקדש הדא דאת אמר (ויקרא כו) את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו. שהוא מקודש בחרבנו כשהיה מקודש בבנינו. והרי דברים ק"ו ומה אם למקדשו לא נשא לו הקב"ה פנים. לכשיבא להפרע ממחריביו עאכ"ו. ומה הגלשה הגלשתן מתוכו. שניך כעדר הקצובות. מילין קצובין אלו בגדי כהונה גדולה דתנינן המן כהן גדול משמש בשמונה בגדים וההדיוט בד'. בכתונת. ומכנסים. מצנפת. ואבנט. מוסיף עליו כהן גדול. חשן ואפוד. ומעיל. וציץ נזר הקדש. כתונת היתה מכפרת על שופכי דמים היך מה דאת אמר (בראשית לז) ויטבלו את הכתנת בדם. ויש אומרים על לובשי

כלאים

באור כנפי יונה

שמשיגעים בדרכם ישארו מאחורי הצבא: **אותן חמשה אלף היכן הם** כצ"ל. וכוונתם בשאלה לדעת ר' יודא אין להקשות למה לא נזכר ביהושע כי אם ארבעים אלף משום כיון שאמר כל מקום שנאמר כעשר כו' כארבעים או הסר או יתיר. וכיון שאמר הכתוב כארבעים אלף כבר רמז בזה הכתוב שהיו יותר. אולם לפי דעת ר' אלעזר שאמר ארבעים אלף בצמצום א"כ אותן חמשה אלף היתרים הנזכרים בד"ה היכן הם כלומר האיך יעשה אתם מדוע לא נזכרו ביהושע: **שומרי כלים היו ולא מנאן הכתוב** כלומר לפי שלא היו כי אם שומרי הכלים ולא נחשבו בין אנשי המלחמה לפיכך לא הם הכתוב ביהושע ובשופטים להזכירם וכמו שאיתא לעיל אצל וימסרו י"ב אלף וגו': **שכולם מתאימות כו'** כי השני שבטים ומחצה הלכו חלוצים לפני אנשי הצבא ושבט דן הוא היה הולך מאחרי ישראל מאסף לכל המחנות. א"כ היו כלל ישראל מותאמים וממוצעים בין החלוץ להמאסף: **הה"ד והחלוץ וגו'** וסוף הכתוב והמאסף הולך אחרי הארון. ואין מכאן ראיה שישראל הלכו בין החלוץ והמאסף אלא שהביאו מזה הכתוב שהיה חלוץ ומאסף. וא"כ בעת מלחמה מסתמא היו בין החלוץ ובין המאסף: **שלא היה נזוק כו'** שכולם עברו את הירדן בשלום: **כחוט השני שפתותיך שאמרו כל איש אשר ימרה את פיך וגו'** כצ"ל שסוף הכתוב לכל אשר תצוה יומת ויומלץ על זה כחוט השני שפתותיך שהוא רמז לדם ההריגה עד"ה (ישעיה ס"ג) מדוע אדום ללבושך. וישבח אותם הכתוב שנהגו פקודה חזקה כזה לבל יעוז איש למרות פיהו: **ומדברך כו' אשר צויתנו נעשה** כצ"ל: **למכה מלכים גדולים** והגדולה שבח הזה הוא עם שהיו המלכים עצומים מישראל עכ"ז ישראל נצחו אותם וזהו מפני שה' נלחם להם: **והגנתי עליהם** שלא נפלו אחד מהם במלחמה שאף בנצחין במלחמה מ"מ לא יתכן שלא יפלו מהם מעט. לבד במלחמת עי שהיה ע"י חטא עכן: **בזכות כו'** בזכות יהושע: **ולא אתם כו'** כלומר לא לכם בלבד עמד זכות ראשי הדור אלא בכל דור יגינו הצדיקים על הדור: **יהושע ואלעזר** יהושע מלך ואלעזר כהן גדול ומשום שהיו מיניקים תורה לישראל כשדים המניקים חלב והתורה מכונה בחלב עד"ה דבש וחלב תחת לשונך. לזה מכונים שדיך. או משום שהיו לתפארה לישראל כשדים הללו שהן הוד ויופי לאשה: **זה בהמ"ק** ונקרא הר כאומר על הר ציון ששמם ונקרא גלעד שהוא גל ועד לא"ה. ויתפרש הכתוב שערך כעדר העזים שגלשו מהר הגלעד. כלומר קבוץ של ישראל הוא זך ונקי כשער עדר העזים שהוא צמר נקי. ונקיות זה בא להם מה שגלשו מהר הגלעד הוא בהמ"ק וכמו שיבוא: **גל ועד לא"ה כו' זה בהמ"ק** נקרא גל שנעשה גל חרב עד"ה (ירמיה ט') ונתתי את ירושלים לגלים וגו' והוא לעד ולאות לא"ה שמחורבנו ילמדו אם למקדשו לא נשא פנים ממחריביו מכש"כ כמו שיבוא בסמוך: **נורא אלהים וגו' הה"ד את שבתותי וגו'** משום שיש לומר בנורא אלהים ממקדשיך הוא בעת שהיה בהמ"ק קיים ואחר שנחרב סלק שכינתו משם ונתבטל קדושתו ואינו מקפיד עוד על חורבנו. לזה הביאו את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו דאתקש לשמירת שבת כמו ששמירתה תמיד כן מוראו תמיד שהוא מקודש בחורבנו כמו בבנינו: **והרי דברים ק"ו כו'** כלומר כיון שהשכינה עוד לא זזה משם ומקפיד על מקומו א"כ הרי דברים ק"ו ומה אם למקדשו כו'. ובזה הוא עד לא"ה שלא ישא להם פנים: **ומה הגלשה הגלשתם מתוכו** פי' בעוד שהיה קיים: **אלו בגדי כהונה גדולה** שהיו במספר קצוב. ומה שלא נזכר בגדי כהן הדיוט משום דארבע דכהן הדיוט נכלל בשמונה דכהן גדול. ויפרשו שניך לשון שנוי מלבוש (מלכים ב' כ"ב) ושנה את בגדי כלאו וזהו משום שהכהן גדול פושט בגדי זהב ולובש בגדי לבן וכן להיפך. או שניך הוא תואר לכהנים שהם אוכלים את הקדשים. ופי' הכתוב שניך כעדר הקצובות כלומר הכהנים שלכם הם כעדר הקצובות במה שלובשים בגדים קצובים במספר והגלשה שגלשו ישראל מתוכו שנתייפו ונטהרו על ידם מכל עון והטא שבגדי כהונה היו באים לכפרה על ישראל וכמו שיבוא בסמוך. וכ"ש חז"ל למה נסמכה פרשת בגדי כהונה לפרשת קרבנות ללמדך מה קרבנות מכפרין אף בגדי כהונה מכפרין: **דתנינן תמן** ביומא ע"א: **בשמונה בגדים** וזהו כעדר הקצובות ועיין ויקרא רבה פ' כ"א הטעם על זה: **ומצנפת** אף שבכהן הדיוט לא נזכר כי אם מגבעת זהו מצנפת וכדאיתא בפרק המנוחה נוטל מצנפת של אחד מהן כו'. והא דקרי ליה מגבעת מפני שהיתה יורדת עד מקום תפילין לפי שלא היה לו ציץ ושל כ"ג שהיתה קטנה שהיה לו ציץ נקראת מצנפת. כ"ש התוס' בפ"ק דגיטין אצל בזמן שמצנפת בראש כ"ג. ועיין ברמב"ן פ' תצוה ובתוספות י"ט יומא פרק ז' משנה ה' ד"ה ומצנפת ועיין ברמב"ם פ' ח' מהלכות כלי המקדש ובמאור עינים פרק מ"ו: **וציץ ונזר הקדש** שניהם אחת הם וכמו שיבוא לקמן: **שעלו מן הרחצה שהיו מכפרין על ישראל כתונת היתה מכפרת כו'** כצ"ל והוא עד"ה רחצו הזכו הסירו רוע מעלליכם: **על שופכי דמים** עיין

בזבחים

קרייה בירדן שערך כעדר העזים עדר שעברו את הירדן לא עברו אלא בזכות אבינו יעקב · הה"ד (יהושע ד) והודעתם את בניכם לאמור ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה· ר' הונא אמר ישראל סבא · ר' יודן בשם ר' יוחנן בג' מקומות מצינו בתורה ובנביאים ובכתובים שלא עברו ישראל את הירדן אלא בזכות אבינו יעקב . בתורה (בראשית לב) כי במקלי עברתי את הירדן הזה· בנביאים (יהושע ד) והודעתם את בניכם לאמר ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה· עבר ישראל· ישראל סבא . בכתובים (תהלים קיד) מה לך הים כי תנוס הירדן וגו' מלפני אלוה יעקב וגו'. שגלשו מהר גלעד· הר שגלשתן מתוכו עשיתיו גל ועד לאומות העולם . אי זה · זה הירדן. ומה הגלשה הגלשתם מתוכו : שניך כעדר הקצובות ביזת סיחון ועוג· שעלו מן הרחצה. א"ר אלעזר בששים אלף נכבשה ארץ כנען· היא דעתיה דרבי אלעזר דא"ר אלעזר כל מלחמה שהיא יתירה על ששים אלף· מלחמת עירבוביא היא· ר' יהודה בשם חזקיה אמר כל מקום שנאמר כעשרים כשלשים כארבעים או חסר או יתר· תמן איתמר (יהושע ד) כארבעים אלף חלוצי צבא. והכא איתמר (ד"ה א ה) ארבעים וארבעה אלף ושבע מאות וששים . א"ר אחא אלף שלם היו והשאר כלו בדרכים. אותן ט"ו אלף איכן הם· אמר להם שומרי כלים היו ולא מנאן הכתוב . שכלם מתאימות . שהיו מותאמים

בין

באור כנפי יונה

איך יומלץ לפי הדרשה הזאת שני שדיך על משה ופנחס ואמרו שני שדכנא. ויפרשו שדיך לשון השקטה והנחה שתרגום וישכו המים ושדיכו מיא ותרגום וחמת המלך שככה ורתחא דמלכא אשתדיכת. והיינו שמצינו שע"י משה ופנחס שככה ונחה חמתו של הקב"ה מעל ישראל. כ"ש על משה (תהלות ק"ו) ויאמר להשמידם לולא משה בחירו עמד בפרץ להשיב חמתו מהשחית . ועל פנחס נאמר ג"כ פנחס בן אלעזר השיב את חמתי מעל בני ישראל . לזה יפה אמרו שני שדיך ע"י שני שדכנא משה ופנחס : פתר קרייה בירדן כל המקראות הנ"ל : אלא בזכות אבינו יעקב פי' שערך כעדר העזים כלו' קבוץ ישראל היה כעדר העזים ההולכים על פי רועה אשר לפניהם . כן ישראל לא עברו את הירדן אלא בזכות אבינו יעקב אשר הלך לפניהם . ומה שהצריכו לזה זכות יעקב ולא בזכות עצמם לבוא ולרשת ארץ נחלתם . יש לומר מפני שהנס מבקיעת הירדן לא היה מוכרח כ"כ להיות כמו קריעת ים סוף . שאין הירדן נהר רחב כ"כ שלא היו יכולין לעבור עליו באופן אחר שלא ע"פ נס . אלא הנס הזה היה חבה יתירה לישראל להטיל עי"ז מוראם וכבודם על האומות . לכן לא זכו ליתרון הזה אלא בזכות אבינו יעקב מפאת שנצטער ללכת בדרך הזה לבית לבן לקיים מצות אביו ואמו ונעשה לו נס כמו שאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה. וזכות הזה עמדה גם לבניו ומעשה אבות סימן לבנים : ביבשה עבר ישראל כו' ישראל סבא והוא מדלא כתיב עברו ישראל או עברתם לזה דרשו שמוסב על זכות ישראל סבא שעבר עמהם : בג' מקומות מצינו כו' ירצו דע"כ צריכין אנו להסכים לדרש הזה משום שמצינו מרומז על זה בשלשה מקומות : במקלי עברתי כו' היינו שנבקע הירדן ע"י מקלו . ודרשו זה משום שאם נאמר כפשוטו . למה לו להזכיר בתפילתו העברתו את הירדן . ואם להזכיר גודל חסד ה' עליו שבעת עברו הירדן לא היה לו מאומה כי אם מקלו ועתה בא להון רב ונתעשר מאוד . היה לו לומר כי במקלי באתי ללבן ועתה הייתי לשני מחנות . אלא מה שאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה אמר לרמז על הנס שנעשה לו שם שבקע את הירדן במקלו ועבר עליו . ואין לשאול א"כ איך נמשך לפי הדרש הזה מה שסיים ואומר ועתה הייתי לשני מחנות . שיש לומר כי ערך טענהו לפני השי"ת הלא אז בלכתי לבית לבן נעשה לי נס במקום הזה שבמקלי עברתי את הירדן הזה . ועתה בשובי לבית אבי הייתי לשני מחנות כלומר הוצרכתי לחלק כל קניני ורכושי לשני מחנות להציל פלטה . וכמו שאמר אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה הנשאר לפלטה : עבר ישראל כמו שכתבתי לעיל : מלפני אלוה יעקב למה הזכיר יעקב אלא לרמז לזכותו : הר שגלשתם מתוכו קרא לירדן הר לפי שמימיו עמדו כמו נד: גל ועד לא"ה גל פי' ענין חורבן ושממה מלשון כי שמתי מעיר לגל (ישעיה כ"ה) והיינו שמי הירדן תמו ונעשה חרבה לזה קראו גל. ועד לא"ה שנעשה לאות ומופת לא"ה וכמו שאמר יהושע (ד' כ"ד) למען דעת כל עמי הארץ את יד ה' כי חזקה היא וגו' : ומה הגלשה הגלשתם מתוכו שניך כעדר הקצובות בזת סיחון ועוג כלומר מה נחלתם מהעברת הירדן שניך כעדר הקצובות · בזת סיחון ועוג . היינו שבהעברתם את הירדן זכו השני שבטים ומחצה לארץ סיחון ועוג . ופי' שניך כעדר הקצובות כלומר מה שאכלת את שלל אויבך לפי שהיו כעדר הקצובות . משום שהיו כמו שקצב להם משה אם יעברו בני גד ורעובן אתכם את הירדן וגו' ונתתם להם את ארץ הגלעד : שעלו מן הרחצה שהיו מרוחצין מן העונות ד"א שניך כעדר הקצובות א"ר אלעזר בס' אלף נכבשה כו' כצ"ל מה שאמרו שהיו מרוחצין מן העונות· משום שבעברם את הירדן הסירו מאתם את החטא שחטאם משה. כ"ש (במדבר ל"ב) ולמה תניאון את לב בני ישראל וגו' והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים וגו'. ומה שאמר ר' אלעזר בס' אלף נכבשה כו'. שר' אלעזר יפרש שניך כעדר הקצובות על מספר הקצוב מפקודי החיל שלא היו כמלחמת ערבוביא אלא כמערכה קצובה . וימלץ שניך על אנשי המלחמה שהם אכלו והשחיתו את האויבים . ועדר הקצובות על פקודי החיל שהיו במספר קצוב שלא הלכו כל ישראל במלחמה . ופירוש הכתוב שניך כעדר הקצובות כלומר פקודי החיל שלך לא היו כמלחמת ערבוביא אלא כעדר וכמערכה קצובה : בס' אלף כו' הדבר תמוה מנין לו על המספר ששים . ועוד שהוא כנגד הכתוב (יהושע ד) כארבעים אלף וגו' ובשופטים (ה' ח) ג"כ כארבעים אלף בישראל . לכן נראה שנתחלף מ' בס' וצ"ל כארבעים אלף : מלחמת ערבוביא שלא יכול להיות נערך ומסודר יפה אם הם יותר מזה השיעור וזהו שכתוב כעדר הקצובות היינו נערך ומסודר שלא בערבוביא : או חסר או יתיר משום שר' אלעזר אמר כל מלחמה שהיא יתירה על ארבעים אלף מלחמת ערבוביא הוא ולמד זה מהכתוב שנאמר כארבעים אלף . על זה אמר ר' יהודה שמהכתוב אינו ראיה כיון שנאמר כארבעים הוא או חסר או יתיר ואינו חשבון מצומצם ומכוון. אלא שלא הקפיד הכתוב על הנשארים להביאם במספר : תמן אתמר כארבעים אלף כו' ארבעים וארבעה כו' מזה הביא ראיה מה שנאמר ביהושע כארבעים אינו חשבון מכוון כיון שמצינו בד"ה כתיב שהיו יותר . ואין לומר שאלו הנזכרים בד"ה היו בדור אחר ששם מדבר מה שהיה בימי יהושע . שנאמר (שם ה' יו"ד) ובימי שאול עשו מלחמה וגו' ואמרו בב"ר פ' צ"ח על גד גדוד יגודנו שאול זה יהושע : א"ר אחא אלף שלם היו דרך הגב הביאו בתוך הענין מר' אחא שאמר על השני מאות וארבעים שחסרו להשלמת האלף שכלו בדרכים . כלומר שנשארו בדרכים ולא נחשבו במנין פקודי החיל כדרך כל צבא מלחמה שאוחן

שמהייגעים

(ככ) היינו לערוה ולחטא. ומדברך נאוה שאמרו לו (ככ) ונקרב את קרבן ה'. אמר להם משה דבריכם סותרים זה את זה אמרתם ולא נפקד ממנו לערוה ולחטא ואמרתם ונקרב את קרבן ה' אלו לא חטאתם קרבן זה למה. אמרו לו משה רבינו זוגות זוגות היינו נכנסים אצל האשה והיה אחד ממנו מפחם פניה ואחד ממנו מפרק נזמיה. אפשר שלא הזיע יצר הרע קיסעה על אותה הזיע של היצר הרע אנו אומרים להביא קרבן. באותה שעה התחיל משה משבחן כפלח הרמון רקתך רקנין שבך רצופין מצות ומע"ט כרמון הזה. שכל מי שבא לידו עבירה וניצל ממנה ולא עשה אותה מצוה גדולה עשה ואין צריך לומר מבעד לצמתך על הצנועין ועל המצומתין שבכם. כמגדל דוד צוארך מה שגידל אתכם דוד בספרו ומה גידל אתכם דוד בספרו לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ויתן ארצם לנחלה (תהלות קלו). בנוי לתלפיות ספר שאמרוהו פיות הרבה. אלף המגן תלוי עליו כל הרבבות והאלפים שהלכו למלחמת מדין והגנתי עליהם לא בזכות אותו שבא לאלף דור. ולא אתם בעצמיכם נתליתם בו אלא כל שלטי הגבורים כל מי שעומד ושולט ומתגבר ביצרו נקרא גבור. כגון משה בשעתו דוד בשעתו עזרא בשעתו כל דורן נתלה בהם. וע"י מי נעשה מלחמת מדין ע"י שני שדיך ע"י סנדרנא משה ופנחס. ר' הונא פתר

קרייא

באור כנפי יונה

לבני ישראל וגו' למסר מעל בה' וגו': **ושכולה כו' בעבירה** כי העבירה היא באמת שכול הנפש והכודה: **ולא נפקד כו' ולחטא** כי כל העושה עבירה כאלו חסר ונאבד מן העולם ועיין בפרק במה אשה ס"ד. ואתיא זה כרבנ"י בפרק הבא על יבמתו דס"ל מה שכתוב כל הורג נפש וכל נוגע בחלל תתחטאו היינו דילמא איקטיל חד מישראל דקברי העכו"ם איכא מטמאים ולשיטתו אמרו כאן ולא נפקד ממנו איש היינו לעבירה. אבל רבנן סברו ולא נפקד ממנו איש כמשמעו שלא נהרג אחד מהם: **דבריכם סותרין זה את זה כו'** כחוק מבין לאיזה צורך דרשו זה שמשה התקשה עליהם גם מנין להם זה דילמא מעצמם אמרו למשה שלא נפקד ממנו איש לחטא בפועל ונקרב את קרבן ה' על זיעה דיצר הרע. ועוד איך יתכן לפרש שמאמר ומדברך נאוה מוסב על מה שאמרו ונקרב את קרבן ה' על זיעה דיצר הרע. אף שזה אמר משה אחר ששמע התנצלותם מ"מ הלא פני המאמר ונקרב את קרבן ה' לכפר על נפשותינו אין בה נאות ויופי. הלא יותר נאות הי' שלא הרהרו בעבירה כלל ועד"ה (שמואל א' ט"ו) הנה שמוע מזבח טוב וגו'. ועוד למה המליץ הכתוב על מה שאמרו ולא נפקד ממנו איש לערוה ולחטא ביופי של חוט השני דוקא. לזה נראה לי שטעות יש כאן וכך צריך להיות. (כחוט השני שפתותיך בשעה שאמרו למשה ונקרב את קרבן ה' ומדברך נאוה שאמרו עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש לערוה ולחטא. אמר להם משה דבריכם סותרין זה את זה כו') ועתה עולה יפה שהיה קשה להם לשון הכתוב כחוט השני וגו' שהוא כסותר את עצמו. שלשון כחוט השני שפתותיך יורה שיש במאמרם צד גנות ודופי היינו מראה אדמומית מלשון אם יהיו חטאיכם כשנים (ישעיה א') ולשון מדברך נאוה על קילוס ויופי הדבור. לזה אמרו שכן היה הדבור ממשה על מה שהיה מתמיה עליהם שאמר להם דבריכם סותרין זה את זה. אמרתם ונקרב את קרבן ה' לכפר על נפשותינו לפני ה' משמע שחטאתם ואמרתם מקודם ולא נפקד ממנו איש לערוה ולחטא. ולפי זה אמר להם משה כחוט השני שפתותיך על מה שאמרו ונקרב את קרבן ה' לכפר על נפשותינו שיורה שחטאו. ומדברך נאוה על מה שאמרו ולא נפקד ממנו איש היינו לערוה ולחטא. היינו שדבריהם סותרים זה את זה. ואין לשאול איך אמר כחוט השני שפתותיך על דבור האחרון ומדברך נאוה על דבור הראשון. משום שאחרי שאמרו לו ולא נפקד ממנו איש ונקרב את קרבן ה' וגו' אמר להם שדבור האחרון סותר את הראשון. שדבור האחרון הוא כחוט השני ודבור הראשון הוא נאוה. ואחר שהשיבו לו שהקרבן בא על הזיעה דיצר הרע אמר להם כפלח הרמון רקתך היינו הרקנין שבכם כו': **על אותה הזיעה של היצר הרע** דרשו זה משום דלפני ה' הוא מיותר כיון שאמרו ונקרב את קרבן ה' וגו'. אלא ע"כ כונתם היה שאין כפרתם זה אלא על הרהור הלב שאינו גלוי אלא לפני ה' לבדו עד"ה (שמואל א' ט"ז) האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב: **שכל מי כו' מצוה גדולה עשה** הוסיפו זה ליתן טעם על מה שאמר על פרישותם מעבירה שרצופין מע"ע כרמון. הלא לא עשו מצוה אלא שהפרישו עצמם מעבירה. ועיין בירושלמי דקדושין פ"ק סימן י"א דילפי שם מקראי שכל מי שבא עבירה לידו וניצל ממנה כו'. ועיין בסוף מכות: **המצומתין שבכם** לשון חבור שמתחברים לכל מצוה או פי' לשון יופי וקשוט וכנ"ל: **ונתן ארצם לנחלה** ההגדלה נראה שמוסב על מה שכתוב אחר זה נחלה לישראל עבדו שכנה אותם בתואר עבדי ה' כמשה שנאמר בו עבד ה'. ועם שקרויים ישראל עבדים מכבר וכ"ש כי לי בני ישראל עבדים וגו' אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים (ויקרא כה) שם נאמר על חיוב ההשתעבדות שהם עבדיו ומשועבדים לו מצד שהוציאם ממצרים. אולם כאן נאמר ע"ז החשיבות ומצד ההשתעבדות שמצד עצמם שמשתעבדים אליו ברצון חפשי מפאת הכרת כבודו ית'. ועוד אפשר לומר שנ"ל לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען (בתהלות קל"ה) וההגדלה היא עם שהיו גבורים גדולים שאין כל בריה היתה יכולה לשלוט בהם עכ"ז לא עמדו בפני ישראל. ועו"ד שאיתא במדבר רבה פ' י"ט שסיחון ועוג היו שקולים כנגד כל מלכי א"י שנאמר לסיחון מלך האמורי ולעוג מלך הבשן ולכל ממלכות כנען: **ע"י סנדרנא כו'** סנדרנא לשון סנהדרין כלומר שני גדולי הדור. אולם בלתי מובן למה הוסיפו כאן לתאר אותם בתואר הזה. ולא אמרו כן לעיל אצל הדרש שני שדיך אלו משה ואהרן גם לא לקמן שדרשו שני שדיך יהושע ואלעזר. ואי משום שעל משה ואהרן או על יהושע ואלעזר יצדק לתאר אותם בתואר שדיך מפאת שהם היו ראשי ומנהיגי האומה זה במלכותו וזה בכהונתו הגדולה. וגם הם היניקו אותם בתורה וחכמה כשדים הללו שמוריקים חלב. אולם פנחס לא היה כהן גדול בימי משה ולא יצדק לומר עליו שהוא היה אחד מהשדים לזה אמרו שהוא היה ג"כ מהסנהדרין כלומר מגדולי הדור. זה אינו מ"מ הלא פנחס לא היה לעת הזאת אחד משני ראשי האומה שיצדק לומר שנכלל תחת התואר משני שדיך. כי אלעזר אביו היה גדול ממנו שהיה כהן גדול והוא ומשה אחר מיתת אהרן היו מנהיגי האומה וראשיה. לזה נראה לי שנ"ל **ע"י שני שדיך שני שדכנא משה ופנחס** וכונתם בזה ג"כ להמתיק

איך

הרמון רקתך הריקנין שבך רצוף הוא תורות כרמון הזה ואין צ"ל מבער לצמתך על הצנועין ועל המצומתין שבכם • כמגדל דויד צוארך מה שגידל אתכם דוד בספרו אלהים בצאתך לפני עמך וגו' (תהלים סח) מה כתיב בתריה ארץ רעשה וגו' • וכן כתיב (שופטים ה) הרים נזלו מפני ה' וגו' שאין ת"ל זה סיני מפני ה' אלהי ישראל. בנוי לתלפיות ספר שאמרוהו פיות הרבה • אלף המגן כל אותן האלפים והרבבות שעמדו לפני הר סיני והגנתי עליהם לא הגנתי עליהם אלא בזכות אותו הבא לאלף דור • ולא אתם לבד נתליתם בו אלא כל שלטי הגבורים. שכל מי שיעמוד וישלוט ביצרו ויתגבר עליו כגון משה בשעתו דוד בשעתו עזרא בשעתו כל דורן נתלין בהם • וע"י מי נתן התורה ע"י שני שדיך אלו משה ואהרן. ר' יצחק פתר קרייא במלחת מדין • שערך כעדר העזים עדרים שהלכו למלחמת מדין לא הלכו אלא בזכות משה ופנחס • הה"ד (במדבר לא) ויקח משה ואלעזר הכהן את הזהב מאתם. שגלשו מהר הגלעד הר שנגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לא"ה איזה זה מלחמת מדין • ומה הגלשה הגלשתם מתוכו שניך כעדר הקצובות מילין קצובין שנים עשר אלף בנדבה ושנים עשר אלף במסירה שנא' (שם לא) וימסרו מאלפי ישראל אלף למטה • א"ר חנניא בר' יצחק בי"ב אלף הלכו למלחמת מדין • שעלו מן הרחצה ר' הונא אמר שלא הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד. שאלו הקדים אחד מהן תפילין של ראש לתפילין של יד לא היה משה משבחן ולא היו עולין משם בשלום הוי אומר שהיו צדיקים ביותר • שכולם מתאימות שבשעה שהיו נכנסין זוגות זוגות אצל האשה היה אחד מהם מפחם פניה ואחד מהם מפרק נזמיה • והיו אומרים להם אין אנו מבריותיו של הקב"ה שתעשו לנו כך והיו ישראל אומרים להם לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידכם הה"ד (במדבר כה) ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם • ושכולה אין בהם שלא נחשד אחד מהם בעבירה • כחוט השני שפתותיך בשעה שאמרו למשה עבדיך נשאו את ראש אנשי המלחמה אשר בידנו ולא נפקד ממנו איש היינו

באור כנפי יונה

הגרות. וכמו שבארתי לעיל בפסוק יונתי בחגוי הסלע: **המצומתין** היפים והמקושטין וכנ"ל: **ארץ רעשה וגו'** וסוף הכתוב מפני אלהים זה סיני מפני אלהים אלהי ישראל: **הרים נזלו מפני ה' וגו'** וסוף הכתוב שם ג"כ זה סיני מפני ה' אלהי ישראל: **שאין ת"ל מפני ה' אלהי ישראל** כנ"ל. והיינו כיון שכתוב קודם זה הרים נזלו מפני ה' למה נאמר עוד מפני ה' אלהי ישראל אלא בכבוד ישראל מדבר הכתוב. שכל זה נעשה מפני כבוד ישראל שבסיני נתיחד שמו עליהם בקבלם את התורה: **לא הגנתי עליהם אלא בזכות כו'** היינו שלא היו כדאים לשמוע הקול ולהשאר בחיים. וכ"ש כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי (דברים ה'): **אלף דור** דרשו אלף המגן לבני עניים על ישראל ועל משה וכדלעיל: **וע"י מי נותן התורה כו'** שכן מצינו שפעם נתיחד הדבור למשה ופעם נתיחד הדבור לאהרן לחוד כמו ענין יין ושכר ופעם נתיחד הדבור למשה ולאהרן כמו זאת החיה וגו' ופרשת נגעים. ומכונים משה ואהרן שדים שהם היו מיניקים לישראל תורה וחכמה המכונה בחלב עד"ה דבש וחלב תחת לשונך. גם כל טוב שהשביעו עצמם ישראל במדבר היו על ידם: **פתר קרייא במלחמת מדין** היינו כל הפסוקים הקודמים: **עדרים שהלכו כו' בזכות משה ופנחס** ישרם שערך כעדר העזים כלומר קבוץ פקודי החיל שלך היו כעדר העזים ההולכים ע"פ הנהגה רועה. כי לא הלכו פקודי החיל אלא בזכות משה רועה ישראל וע"י פנחס שר הצבא ההולך לפניהם. והיינו שסמכו על זכות משה ופנחס שיגינו עליהם: **ויקח משה כו'** אין מכאן שום רמז שהלכו בזכות משה ופנחס לכן נראה כמו שגרס היפה קול הה"ד (שם) וישלח אותם משה וגו' אותם ואת פנחס. ומיהו היכא אותם השני דרשו שבא לרמז שהיה פנחס שקול כנגד כולם והוא לקוח מספרי: **הר שנגלשתם מתוכו כו'** שנגלשתם שנתייפיתם מתוכו וכנ"ל כלומר שלא נכשלתם בעון וקרי למדין הר שלא הלכו אחר יצרם לזנות שדומה כהר כמו שאיתא בע"ז: **גל ועד לא"ה** גל הוא מה שנעשה מדין לגל ותל מקום חרב מלשון (ישעיה כ"ה) כי שמתי מעיר לגל ויהי לעד לא"ה כלומר לאות שראו איך לקחו ישראל נקם מאויביהם: **ומה הגלשה כו' י"ב אלף כו'** זה אינו עיקר ההגלשה אלא מוסב על מה שאמרו בסוף הענין שלא נכשלו ישראל בעון. ופירוש מילין קצובין שילאו במספר קצוב למלחמת מדין. ולפי זה פירוש שניך כסדר הקצובות כלומר פקודי החיל שלך שהלכו והשחיתו את האויבים היו במספר קצוב: **י"ב אלף במסירה** ר"ל אותן י"ב אלף שהלכו למלחמה עליהם הוא אומר וימסרו משום שנמסרו בע"כ. וזה משום ששמעו שמיתת משה תלוי במלחמת מדין לא רצו ללכת עד שנמסרו בע"כ כדאיתא בבמדבר רבה. וי"ב אלף שהלכו בנדבה היו לשמור את הכלים ואין מיתת משה תלוי בהם כיון שכבר נמסרו פקודי החיל למלחמה: **שנאמר וימסרו וגו'** מזה כאילו שי"ב אלף הלכו בע"כ אבל שהלכו עוד י"ב אלף בנדבה הוא מדכתיב קודם זה אלף למטה אלף למטה כמו שאיתא ברבה פ' מטות: **שלא הקדים כו' ולא היו עולין משם בשלום** ופירוש שעלו מן הרחצה שעלו רחוצים ונקיים מעון. או פירוש שעלו מן הרחצה שעלו משם בשלום ע"י שהיו רחוצים ונקיים מעון. ומה שאחזו דוקא זכות התפילין הוא ע"ד שאמרו בפרק משוח מלחמה שהסח בין תפילה לתפילה עבירה הוא בידו וחוזר עלי' מעורכי המלחמה. או כוונתם במה שאמרו שלא הקדימו תפילין של ראש לתפילין של יד שהמליצו בזה שלא נתנו קדימה למצות השכליות על מצות המעשיות. כי באמת שניהם מוכרחים ועיקר נתינת תו"י לנחלה להם בשביל קיום מצות המעשיות ועיין לקמן בפרשה ו' בפסוק שניך כעדר: **שכולם מתאימות שבשעה שהיו נכנסים אצל האשה היו נכנסים זוגות זוגות** כנ"ל ופי' שכולם מתאימות לשון תאומים פי' שנים שנים משום יחוד: **מפחם פניה כו'** הוא לנוולה שלא יתקפם יצרם ויפרשו מתאימות ג"כ לשון תמימות שכולם היו תמימים: **לא דייכם שנטלנו כו'** כלומר לא דייכם שקבלנו עונש על ידכם ועוד נסתכן להכשל בכם. וכמו שקצף משה עליהם על מה שחסו עליהם מלהרגם ואמר הן הנה היו לבני

שהיו מצמצמין עצמן על כל דבור ודבור ולא היו עומדין באלירא אלא ביראה ורתת וזיעה. ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן מייתי לה מהכא כתיב והגוים חרב יחרבו (ישעיה ס) מחורב נחרבו נטלו אפיפוסין שלהם למיתה· שערך כעדר העזים ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר טורא דאתנהרתון מן גוה הר שגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לא"ה. איזה זה הר סיני. ומה הגלשה הגלשתם מתוכו שניך קצובין מלין קצובין רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה· שעלו מן הרחצה שהיו כולן מרוחצין מן העונות· ר' אחא ור' משרשיא בשם ר' אידי אמר בכל המוספין כתיב (במדבר כח) ושעיר עזים אחד לחטאת ושעיר חטאת אחד אבל בעצרת אין כתיב חטאת (שם) ללמדך שלא היה בידם לא חטא ולא עון. שכולם מתאימות א"ר יוחנן ביום שירד הקב"ה על הר סיני ליתן תורה לישראל ירדו עמו ס' רבוא של מ"ה וביד כל אחד ואחד מהן עטרה לעטר לכל אחד ואחד מישראל· ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן אמר ק"כ רבוא של מ"ה ירדו עם הקב"ה לסיני אחד מלבישו עטרה ואחד אוסרו זוני· מהוא זוני רב הונא רבה דציפורן אמר זונם כד"א (איוב יב) מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם· ושכולה אין בהם שלא היה נזוק אחד מהם. כחוט השני שפתותיך זה הקול שלפני הדבור כד"א (שמות כד) ויען כל העם קול אחד· ומדברך נאוה זה הקול שלאחר הדבור שנאמר (דברים ה) וישמע ה' את קול דבריכם וגו' ויאמר ה' אלי שמעתי את קול דברי העם הזה אשר דברו אליך הטיבו כל אשר דברו· מהוא הטיבו כל אשר דברו ר' חייא בר אבא ובר קפרא חד אמר הטבה כהטבת הנרות וחד אמר הטבה כהטבת הקטורת· באותה שעה התחיל משה מקלסן כפלח
הרמון

באור כנפי יונה

ישראל ולא פגה עד שמלא זכותו של משה ואהרן והיא עמדה להם: פתר קרייה כו' היינו כל הפסוקים מן מבעד לצמתך וגו' עד שני שדיך: באלירא בקלות ראש: שהיו מצמצמין עצמן יפרשו צמתך לשון קבוץ וחבור מלשון צומת הגידין דמי שעומד ביראה מקבץ ומצמצם עצמו במקומו: כתיב והגוים חרב יחרבו כו' הפסוק נראה מתוכו כי מה ענין זה לכאן אלא כצ"ל (אלא ביראה ורתת וזיעה שערך כעדר העזים שגלשו מהר הגלעד ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר טורא דאתנהרתון מן גוה כו' עשיתי אותו גל ועד לא"ה איזה זה הר סיני. ולמה נקרא שמו סיני שממנו ירדה שנאה לעכו"ם. ר' אבא בר כהנא בשם ר' יוחנן מייתי לה מהכא כתיב והגוים חרב יחרבו מחורב נחרבו נטלו אפיפוסין שלהם למיתה. ומה הגלשה הגלשתם מתוכו שניך כעדר הקצובות מלין קצובין רמ"ח מצות כו') ועיין בשמות רבה מה שדרשו על השמות שנקרא הר סיני. ומה שאמר ר' יהושע טורא דאתנהרתון מן גוה כו' שפירש שגלשו לשון בהיר ויפה. ומצאתי שדומה ללשון הערב שאומר לזריחת השמש והאיר במזרח אל גלש. ולפי זה פירוש הכתוב שערך יפה ובהיר כשער עדר העזים שיתלבנו ויטהרו בעברם מהר הגלעד. והוא מליצה על קבוץ הקינים הנפשים היפים שנגלו על הר סיני ומכונה הר סיני הר הגלעד שהוא גל ועד לא"ה: שנאה לעכו"ם לפי שלא רצו לקבל את התורה אף שחזר הקב"ה עליהם שיקבלו אותה וכמו שאיתא במסכת ע"ז על הופיע מהר פארן: אפיפוסין גזר דין: ומה הגלשה כו' באיזה יפוי נתיפיתם משם: רמ"ח מצות כו' וקראן קצובין לפי שאין להוסיף ולא לגרוע מהם. וגופא לשון שניך על קבלת המצות עד"ה (משלי ט) לכו לחמו בלחמי כי התורה היא עיקר מזון האדם ולחמו ופי' שניך לעיסת שניך הם קצובין כעדר הקצובות. או הוא מענין ושננתם לבניך: מרוחצין מן העונות כי בקבלם את התורה נדמו לקטן שנולד שנפלו כל העונות הראשונים ומכאן ואילך חושבנא: אין כתיב חטאת וראיה מזה שבעת קבלת התורה נמחל להם כל העונות: עטרה לעטר ופירוש מתאימות שהיו מותאמין בין שכינה למלאכים: אחד כו' ואחר כו' ופירוש מתאימות לשון תאומים היינו שני עטרות שנתעטרו כל אחד. או הכונה שהיו ממוצעים בין שני מלאכים: אוסרי זוני עיין בשבת פרק ר"ע: מהוא זוני כו' זונם מגורה בלשון יון וכן איתא בשמות רבה פ' מ"ה רשב"י אומר זוניות שחגר להם כו'. ואולי צ"ל מהוא זוני כו' זנאר בתרגום ואגור נקרא לכנעני וזונארה יקרא. אולם בערוך ערך זנאר פירש כי זוני וזונם וזנר כולם אחד הם. ועיין בשמות רבה פ' מ"ה ופ' כ"א והמלא בזה גרסות שונות: כד"א מוסר מלכים פתח כו' וכונתם מה שאמרו שהלבישם עטרה הוא ההשגה הגדולה שהשיגו לעת הזאת· ע"ד שאמרו שלעתיד צדיקים יושבין ועטרותיהן בראשיהם ונהנים מזיו השכינה. ומה שאמרו שחגר להם זונם הוא מליצה על שעוז שנתן להם שישלטו על הכל מלשון הכתוב (איוב ל"ח) אזור נא כגבר חלציך. והענין הוא שבעת שקבלו את התורה נעשו חפשים מכל שעבוד מלכיות וע"ד שדרשו על חרות על הלוחות אל תיקרי חרות אלא חירות· ולא החפשיות לבד אלא גם יד שלטת נתן להם שישלטו על הכל. ועל זה הביאו הכתוב מוסר מלכים פתח ויאסור אזור במתניהם· כלומר שפתח מעליהם עול ומוסרות המלכיות ועוד אסר להם אזור גבורה במתניהם שישלטו על הכל· ואף שפשוטו של הכתוב אינו מוסב על ישראל אלא לומר שהקב"ה כשרוצה יפתח מוסר מלכים ויטול מהם עוזם ותקפם וכשירצה יחזיקם ויתן להם עוז וממשל· מ"מ הביאו הכתוב הזה משום שלשון הכתוב יתייחס לאותו ענין שנעשה בישראל. ורבות כאלה מצינו במדרש. ועוד נראה לי לומר שהמקרא הזה המובא כאן אינו מדברי המדרש כי הם ממגיה אחד שהביא מזה הכתוב לפרש מהוא אוסרי זוני ואמר שהוא מלשון ויאסור אזור כו'. והובא בפנים בטעות: שלא היה ניזוק כו' היינו ממראה השכינה או מפני אימת הדבור וכמו שאמרו אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו: כחוט השני כו' קול אחד כו' וסוף הכתוב ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ויומלץ ע"ז כחוט השני שפתותיך היינו כיופי האגודה המקושרת בחוט השני עד"ה ותקשר על ידו שני (בראשית ל"ח) כן היה יופי אגודתם יחד בהסכמה אחת לענות קול אחד כל אשר דבר ה' נעשה: כהטבת הנרות כו' על מה שאמרו ומדברך נאוה זה הקול שלאחר הדברות וכ"ש שמעתי את קול דברי העם הזה כו' הטיבו כל אשר דברו. הביאו שעל זה פליגי שחד מהן דעתו שמה שנאמר ומדברך נאוה אינו מוסב על הקול שלאחר הדברות ועם שלא חטאו בזה עכ"ז לא היה בזה הקול נאות ויופי. ומה שאמר הקב"ה הטיבו כל אשר דברו שטבה הזאת היא כהטבת
הנרות

זכה לומר שירה עם אחיו וזכה לומר שירה בפני עצמו. על דעת רב אסף אחר הוא שנאמר (ד"ה א כה) על ידי אסף הנבא על ידי המלך. רב ור"י. רב אמר לידותון (שם) על הדתין והדינין שעברו על ישראל. ר"י אמר לידותון הנבא על הדתין והדינין שעברו על ישראל. ר' הונא בשם ר' אחא אמר אע"פ שעשרה בני אדם אמרו ספר תהלות מכולהון לא נאמר על שמותם אלא ע"י דוד מלך ישראל. משלו משל למה הדבר דומה לחבורה של אנשים שבקשו לומר הימנין למלך אמר להם המלך כולכם נעימים כולכם חסידים כולכם משובחים לומר הימנין לפני אלא איש פלוני יאמר ע"י כולכם למה שקולו ערב. כך בשעה שבקשו עשרה צדיקים לומר ספר תהלות אמר להם הקב"ה כולכם נעימים וחסידים ומשובחים לומר הימנין לפני אלא דוד יאמר ע"י כולכם למה שקולו ערב הה"ד (שמואל ב כג) ונעים זמירות ישראל. ר' הונא בשם ר' אחא אמר מי מנעים זמירות של ישראל דוד בן ישי. אלף המגן תלוי עליו. כל אותו האלפים והרבבות שעמדו על הים והגנתי עליהם לא הגנתי עליהם אלא בזכות אותו שבא לאלף דור. כל שלטי הגבורים. להביא כל מי שעומד וישלוט ביצרו ויתגבר על יצרו כגון משה בשעתו דוד בשעתו עזרא בשעתו כל דורו נתלה בו. וע"י מי נקרע לכם הים סוף על ידי שני שדיך אלו הם משה ואהרן. ר' יוחנן פתר קרייא בישראל שעמדו לפני הר סיני עדר שעמדו על הר סיני לא היו עומדין באלירא. מבער לצמתך

שהיו

באור כנפי יונה

אל המלך ככל אשר יבחר אדוני המלך הנה עבדיך. ומה שאמר נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם וגו' משום שהיה דוד נואש מהמלוכה על זה אמר לו אל תירא נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם וגו'. ומה שאמר אדני על ימינך מחץ ביום אפו מלכים וגו' כלומר ה' עוזר על ימינך ואל תירא כמו שמחץ עבורך ביום אפו מלכים ידין בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה. ואפשר לומר כי מלחמת דוד עם אבשלום היה על ארץ רבה ושם נהרג או סמוך לארץ רבה. ועל ארץ רבה הוא כמו והאונים עליו שפירושו בסמוך. שאל"כ איך היה אפשר לשבו בן נחש מרבת בני עמון להביא לדוד ואנשיו איזה מאכלים וכלי מאכל כ"ש (שם יז כז) ויהי כבוא דוד מחנימה ושבו בן נחש מרבת בני עמון וגו'. וא"כ פירוש הכתוב אדני על ימינך וגו' כלומר ה' עוזר על ימינך ואל תירא כמו שמחץ ביום אפו מלכים גם ידין בגוים מלא גויות. כן ימחץ ראש על ארץ רבה ומוסב על אבשלום: על דעת רב אין אסף בכלל בני קרח כיון שהוא חשב את בני קרח לשלשה נפרדים וחשב גם כן לאסף במספר העשרה ע"כ לדעתו אסף הנזכר בתהילות אינו אסף של בני קרח:

הוא אסף דהכא כו' פי' ולדעת ר' יוחנן שחשב את שלשה בני קרח לאחד אסף הנזכר בתהילות הוא אסף שמבני קרח. ומה שנזכר לבדו משום שזכה יותר מאחיו היינו שזכה לומר עם אחיו יחד הוא מה שנאמר לבני קרח. וזכה לומר שיר בפני עצמו היינו המזמורים שנזכר שמו לבדו: על דעת רב כו' הנבא ע"י המלך כלומר לזה אמר רב שאסף אחר הוא ולא מבני קרח משום שנאמר אסף הנבא ע"י המלך משמע עוד אסף אחר היה: רב אמר לידותן כו' שעוברין עליהם ר' יוחנן אמר ידותון ממש כצ"ל ועיין במדרש קהלת ובשוחר טוב מזמור ע"ז. וכוונתם שלדעת רב ידותון הוא אסף ומה שנקרא ידותון הוא על ענין המזמור. וכמו שמצינו (תהילות ע"ז) למנצח על ידותון לאסף וגם מצינו (שם סב) למנצח על ידותון מזמור לדוד. ולר' יוחנן אפשר לומר מה שנאמר למנצח לידותון מזמור לדוד הוא ידותון ממש כיון שלא נאמר על ידותון כמו באחרים: אלא ע"י דוד כו' כלומר כל הספר לא נקרא אלא על שמו ובערבי פסחים איתא חניא היה ר"מ אומר כל שירות ותשבחות האמורות בספר תהילות כולן דוד אמרן כו': הימנין שיר של שבח: שקולו ערב בלתי מובן האחת שבנמשל משמע שאמרו כל אחד מזמור המיוחד אלא שדוד סדרן ולא כן הוא במשל. שהיה שלא יתכן לומר אצל השי"ת שיפיק חפץ רצון מאתו מפני ערבות קולו אכן לפי יתרון חכמתו ודעתו. לזה נראה שכוונתם ליתן טעם מדוע לא זכה כל אחד מאלו עשרה לייסד חלקו ולכתוב בלשונו ממש לדורות. ואמרו מפני שהוא התיחד בזה שהקדיש נפשו להרבות בשבחי השי"ת תמיד על כל הקורות אותו מטוב ועד רע שעברו עליו. לכן זכה שינעים ג"כ זמירות כל הקודמים לו בלשון לשונו. וזהו עריבות קולו שאמרו שהוא הפליג במחשבתו איך להנעים תודות ושבחות להשי"ת. וכ"ב בברכות פ"ק למה נקרא שמה רות שיצא ממנה דוד שריוהו להקב"ה בשירות והשבחות. ולזה ערב שיחו לפני השי"ת מכל זולתו: הה"ד ונעים זמירות ישראל כו' דוד בן ישי ולפי זה פירוש הכתוב נאום דוד בן ישי ונאום הגבר הוקם על וגו' ונעים זמירות ישראל. כלומר שהוא הגבר אשר הוקם ונתעלה להמעלה הזאת שינעים זמירותיהם של ישראל: אלף המגן כו' עכשיו מסיימים הדרשה של סוף הפסוק כמגדל דוד: לא הגנתי עליהם וצורך ההגנה היה משום שהטאו על הים כ"ש וימרו על ים בים סוף. ואף שאמרו לעיל שמשה היה משבחן כפלח הרמון רקתך כו'. היינו אחר שעברו את הים ואמרו זה אלי ואנוהו: שבא לאלף דור ולפי זה דרשו אלף המגן על אותן האלפים מישראל שעברו את הים ועל משה שבא לאלף דור שבזכותו נגולו. וכמו שאיתא בשוחר טוב דבר צוה לאלף דור התורה צוה ה' לאותו דור הבא באחרית האלף. דתתקע"ד דורות נמחו בדור המבול ונתנה בדורו של משה שהיה לכ"ו דורות: כגון משה ודוד ועזרא כלומר לא לישראל לבד שעמדו על הים עמד זכות ראשי הדור אלא בכל דור יגינו הצדיקים עליהם. ומה שאמרו ויתגבר על יצרו כגון משה דוד ועזרא משום שמצינו בהם כן. משה במה שפירש מאשתו להיות דבוק בה' תמיד. דוד במה שכבש יצרו מהרוג את שאול רודפו כדאיתא ברות רבה. ועזרא כתב עליו כי הכין לבו לדרוש תורת ה' ולעשות משמע שהפריש עצמו מכל חמודות הזמן אכן הקדיש והכין עצמו לעניינים הנפשיים. או כמו שאיתא בערובין פרק פ' דעזרא בעי רחמי על יצרא דע"ז ובטלו ולזה היה זכותו מגין עלייהו. ובפרק ד' מיתות איתא שעזרא וסייעתו היינו כנסת הגדולה בטלוה ליצרא דע"ז: ע"י שני שדיך כו' משה ואהרן ואף שאין רמז בכתוב שזכות אהרן ג"כ עמדה להם יש לומר שכוונתם ע"ד שאמרו בשמות רבה פ' ט"ו אלה שני בני יצהר העומדים על אדון כל הארץ (זכריה ב) א"ר לוי מלמד שהיה הקב"ה חוזר ומבקש באיזה דבר לגאול את ישראל

על דעת רב אין אסף בכלל בני קרח. על דעת ר' יוחנן הוא אסף דהכא הוא אסף דתמן אלא ע"י שהיה בן תורה זכה

באור כנפי יונה

אסף הימן כו' ר' יוחנן אמר כו' הנוסחא הזאת משובשת מאוד ואין אופן ליישבה. ראשית מה שאיתא בפנים שר"י חשיב את אסף הימן וידותון לאחד. הלא ע"כ ר' יוחנן חשיב ג' בני קרח לאחד במספר העשרה כיון שאמר בסמוך הוא אסף דהכא הוא אסף דתמן אלא ע"י שהיה בן תורה זכה לומר שירה עם אחיו וזכה לומר שירה בפני עצמו. ואם נאמר שחשיב לבני קרח לשלשה נפרדים במספר העשרה היינו שכל אחד ואחד מהם אמר שיר בפני עצמו. לא יצדק לומר שזכה אסף לומר בפני עצמו וזכה לומר שירה עם אחיו ונחשב עמהם. וע"כ חשיב לג' בני קרח לאחד במספר העשרה שכולם אמרו יחד כל מזמור שאמרו אלא אסף זכה לומר ג"כ שירה בפני עצמו ועל שמו לבדו. וא"כ כיון שג' בני קרח חשיב ר"י לאחד במספר העשרה ע"כ חשיב לאסף הימן וידותון לשלשה במספר העשרה שיהיה מכוון המספר. שנית שלפי זה רב דפליג עליו ע"כ חשיב את בני קרח לשלשה במספר העשרה ואסף הימן וידותון לאחד וסובר שהימן וידותון הם שני תוארים לאסף. ולפי זה יקשה בשלמא מה שמצינו בתהלות שנזכר ידותון יתכן שאינו הנזכר (בד"ה א כה) אלא הוא תואר לאסף או לענין המזמור. היינו שניבא המשורר אסף על הדתין והדינין שיעברו על ישראל וכמו שאיתא בסמוך. אולם רחוק הוא לומר כי הימן האזרחי הנזכר הוא ג"כ תואר לענין המזמור שאמר אסף. ועוד אם נאמר שהוא תואר לאסף א"כ מה שהקשו בב"ב קא חשיב משה וקא חשיב הימן והאמר רב הימן זה משה כו'. הלא רב סובר כאן שהימן תואר לאסף והיה להם להקשות ג"כ והאמר רב הימן זה משה וכאן אמר שהימן הוא אסף. שלישית אם רב ור"י שניהם מונין בהחמשה אחרונים את עזרא הלא לא פליגי כי אם על ארבעה האחרונים ולא על חמשה. רביעית איך יתכן שיחשיבו את עזרא במספר העשרה שסדרו ספר תהילות. הלא עזרא כמה דורות אחר דוד היה ואיך יסודר דבריו בתוך ספר של דוד. ואין לומר שכונתם שעזרא כתב ספר תהלות וסדר מזמוריו בתוכם הלא אין ליחס לעזרא גנות כזה בשביל להגדיל ולהקדיש שיריו יסדרם בתוך ספר תהילות ובלי להזכיר שמו עליהם. ועוד מנין להם לומר כן הלא לא נמצא שום רמז בתהלות לעזרא שיצדק לחשבו בתוך המסדרים. ואין לומר משום שמצינו המזמור על נהרות בבל שם ישבנו וגו' שיורה שנתחבר בזמן מאוחר שחברו אחד מהמשוררים בהיותם בבבל. וגם נמצאו כמה מזמורים שלא נזכר בם שם אומרם לזה עלה על דעת רב ור"י לייחס לעזרא במספר העשרה ומאתו נתוסף המזמורים האלו. גם זאת לא יתכן. האחת הלא מוסכם בכמה מקומות שהבאתי לעיל ועוד בכמה מקומות בש"ס שדוד בעצמו כתב כל ספר תהלות ואחריו לא ניתוסף שום מזמור. שנית אף אם יעלה על דעת לומר שרב ור"י פליגי על זה אולם תקשה מנין להם למנות לעזרא דוקא במספר העשרה ולא לאחד מהמשוררים מבני אסף אשר עלו מהגולה הנזכרים (עזרא ב מא). שלישית אם יש מקום לומר כי נתוספו בספר תהלות איזה מזמורים מאוחרים. מנין להם לרב ור"י לייחד ולייחס כל ספר תהלות דוקא לעשרה בני אדם ולא ליותר. הלא כמו שיתכן לומר שעזרא הוסיף איזה מזמורים כן לא רחוק לומר שנתוסף בתהלות איזה מזמורים מאנשים אחרים ג"כ. היינו המזמורים הרבים אשר לא נזכר שם אומרם המה נתוספו מאנשים שונים ונפרדים מאוחרים שהיו בזמן בית שני. ועוד יש לתמוה אם נאמר כי מה שכתוב בפנים עזרא הוא נוסחא אמיתית היתכן אשר לא ראה ואשר לא ידע מזה התייר הגדול הוא הראב"ע ז"ל. כמו שנראה מדעתו בהקדמתו לתהלות אשר דחה היש מפרשים שמיחסים כמה מזמורים לאנשים מאוחרים שהיו בזמן בית שני. ואמר כי דעתו נוטה לדברי הקדמונים ז"ל כי זה הספר כולו נאמר ברה"ק הלא לפי הנוסחא הזאת שבפנים נמצא ג"כ לקדמונינו ז"ל הם רב ור"י שהחזיקו הדעת הזה. לכן לפי הסתירות החזקות האלו נראה לי לומר שהוא טעות הדפוס וכך צריך להיות בפנים: רב אמר אסף הימן ושלשה בני קרח. ר' יוחנן אמר אסף הימן וידותון שלשה ושלשה בני קרח אחד ועירא ולפי זה עולה הכל כהוגן. רב מונה בחמשה האחרונים אסף הימן ושלשה בני קרח. ומה שנזכר ידותון בתהלות הוא כמו שאמר בסמוך שאינו שם איש מיוחד כי אם הוא תואר לפי ענין המזמור. ור' יוחנן חשיב את אסף הימן וידותון לשלשה ושלשה בני קרח לאחד. משום שלא מצינו שנאמר שום מזמור בשם כל אחד מהן לבדו כי אם מזמור לבני קרח שהכתוב כוללן יחד. א"כ משמע ששלשתן יחד היו אומרים כל מזמור ומזמור שיסדוהו לבד אחיהם אסף אמר לפעמים לבדו. ואת החמישי מהאחרונים חשיב ר' יוחנן לעירא היאירי הנזכר (בשמואל ב כ) שהוא היה רבו של דוד כמו שאיתא בברכות פ"ק. ואין לשאול ולומר ג"כ מנין לר"י להחשיבו במספר העשרה שאפשר שדעתו הוא שהמזמור (תהלות קי) נאם ה' לאדוני שב לימיני וגו'. עירא היאירי אמר זה על דוד בעת שרחקוהו כל ישראל והוא קרבו וכמו שאיתא (במדבר רבה פ' ג' ובאגדת שמואל פ' ח) על הכתוב (שמואל ב טו) ויצא המלך וכל העם ברגליו ויעמדו בית המרחק. וז"ל שם ריב"ל אמר נידוהו אעפ"כ קיבל עליו נדוי הה"ד (שם) ודוד עולה במעלה הזיתים עולה ובוכה וראש לו חפוי והוא הולך יחף וגו'. ונתקרב א"ר יודן עירא היאירי היה רבו וקרבו הוא שדוד אומר (תהלות קיט) ישובו לי יראיך ווידעי עדותיך. וידעי כתיב ועירא היאירי שהיה רבו קרבו עכ"ל. וא"כ יתכן שבעת שקרבו עירא רבו אמר המזמור הזה שיתיחס לענינו משום שהיה דוד נואש ממלכותו. ואף שהמזמור נאם ה' לאדוני מתחיל לדוד מזמור כבר כתב הראב"ע ג"כ וז"ל והנכון בעיני כי זה המזמור חברו אחד מהמשוררים על דוד כו'. וא"כ לא רחוק הוא ליחס המזמור הזה לעירא היאירו רבו. וכל המזמור נקל להתפרש שמוסב ג"כ על עת המלחמה עם אבשלום. כי מה שאמר נאם ה' לאדוני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגלך. הוא מה שנאמר שם (שמואל ב יח) ויאמר המלך אל העם יצא אצא גם אני עמכם ויאמר העם לא תצא וגו'. ועל זה הענין אמר לו עירא רבו ג"כ נאם ה' לאדוני שב לימיני עד אשית אויביך הדום לרגליך. פי' שב השקט והשען על ימיני כי ימיני תלחם בעבורך ולא תצא למלחמה. מטה עוזך ישלח ה' מציון כלומר מטה עוז ישלח ה' היושב בציון שתהיה רודה בקרב אויביך. עמך נדבות ביום חילך וגו' כלומר הלא עמך יתנדבו ללכת למלחמה בעבורך וכ"ש ויאמרו עבדי המלך

אל

כיוצא ברבר אתה אומר (שמואל ב כג) ואלה דברי דוד האחרונים והראשונים היכן הם אלא שכבר מחלה השירה לשעבר. שכולם מתאימות שהיו כולם מותאמים בין שכינה למלאך הה"ד (שמות יד) ויסע מלאך האלהים וגו'. ושכולה אין בהם שלא נזוק אחד מהם:

פסוק ג **כחוט** השני שפתותיך בשעה שאמרו את השירה אז ישיר משה ובני ישראל. ומדברך נאוה שמראים באצבע ואומרים זה אלי ואנוהו. באותה שעה התחיל משה משבחן כפלך הרמון רקתך הריקנין שבך רצוף מצות כרמון הזה ואצ"ל מבעד לצמתך על הצנועין והמצומתין שבכם:

פסוק ד **כמגדל** דוד צוארך מה שגידל אתכם דוד בספרו ומה גדל אתכם דוד בספרו לגוזר ים סוף לגזרים (תהלים קלו) בנוי לתלפיות מהוא לתלפיות ספר שאמרוהו פיות הרבה. עשרה בני אדם אמרו ספר תהלות אדם הראשון אברהם משה דוד ושלמה. על אילין חמשה לא איתפלגין אילין חמשה אחרנייתא מאן אינון. רב ור"י. רב אמר אסף הימן וידותון ושלשה בני קרח ועזרא. ר' יוחנן אמר אסף הימן וידותון אחד ושלשה בני קרח ועזרא.

על

באור כנפי יונה

ויוסיפו עוד לעשות שנראה כאלו היא תחילת העשיה. הלא כבר קודם השירה נאמר ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע וגו' היינו שעשו והוסיפו. אלא משום שכבר מחלה להם השירה שהיה בנתים על העבירות שעברו ומכאן ואילך חושבנא ונחשב כתחילת העשיה: דברי דוד האחרונים ירצה כי דברי הוא לשון תוכחה ע"ד אלה הדברים אשר דבר משה וגו'. ודברי דוד האחרונים הוא מה שהוכיחו השי"ת לאחר השירה מענין מספר מפקד העם. ומדכתיב האחרונים יורה שעושה הכתוב תוכחות אלו עיקר והתוכחות הראשונים חלפו להם. והיכן הם נשארו הראשונים אלא שכבר נמחל לו ע"י השירה שאמר ולא נחשבו לו כי אם האחרונים אשר עשה לאחר השירה: אלא שכבר מחלה שירה לשעבר אף כאן מחלה להם השירה הוי שעלו מן הרחצה כצ"ל. כלומר שהשירה שאמרו ישראל על הים היה להם לזכות ולכפרה על מה שחטאו קודם. וכמו שאיתא בשמות רבה פ' כ"ג בים המרו שנאמר וימרו על ים בים סוף ובים אמרו שירה שנאמר אז ישיר משה ובני ישראל: מותאמים ממוצעים: בין שבינה למלאך כ"ש (שמות יב) ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל וילך מאחריהם וכתיב שם (י"ג) וה' הולך לפניהם יומם: שלא נזוק אחד מהם ע"י המצריים. או אפשר לומר שכוונתם היינו ע"י הענין הנשגב הזה שהיה מקיף אותם היו בחשש סכנה. כי בעת אשר יתלוה וישכון אצל איש ענין גדול וקדוש מוטל עליו שמירה וזהירה יתירה מאוד בלי להכשל בדבר רע מאומה שלא יסתכן וע"ד שכתוב (מלכים א יז) מה לי ולך איש האלהים באת אלי להזכיר את עוני. ועד"ה (דברים כג) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניך להצילך ולתת אויבך לפניך והיה מחניך קדוש ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: כחוט השני כו' ומדברך נאוה כו' בהשקפה אינו מובן למה נמשל ענין השירה שאמרו ליופי של חוט השני דוקא. גם מדוע לא נאמר ודברך נאוה כי מדברך משמע שמוסב על המדבר ולא על הדיבור. ולזה נראה לומר משום שבאמת אינו מהראוי לאיש השלם לשמוח בראותו כי אויבו מתבוסס בדמו ויז נצחו עליו. ולפי זה לפי הראות אין לייחס שבח ויופי לשירת משה על מפלת המצריים. ולהתיר זה נאמר ע"צ המליצה כחוט השני שפתותיך ומדברך נאוה. כלומר עם שבהשקפה היה נראה שנדמה סדור החרוז מהשירה הזאת שאמרת לחוט השני שהוא אדום. היינו שפני המאמר משוה באדמומית נקמה משמחת מפלת המצרים. מלשון אדום ללבושך מי זה בא מאדום חמוץ בגדים. עכ"ז מדברך נאוה היינו מה שהראו ישראל באצבע ואמרו זה אלי ואנוהו. כלומר עם שדבור השיר מצד עצמו יתראה מגונה עכ"ז המדברים באו לכלל יופי ונאות. שעיקר ותוכן השירה לא חוברה על שמחת עצמות הנקמה כי אם על אופן מחזה שדי ואופן מעלת השגת ישראל שהשיגו ע"י זאת. היינו מה שהכירו והשיגו ע"י ענין הזה אמתת מציאותו יכלתו והשגחתו הכללית והאישית וכ"ש זה אלי ואנוהו וגו': על הצנועין ועל המצומתין שבכם יפרשו צמתך לשון קבוץ כדלעיל וגם לשון יופי וקשוט שתרגום ירושלמי על ועשת את צפרניה ותצמי ית טופרנהא. ולזה אמרו מה שאמר הכתוב מבעד לצמתך מוסב על הצנועין ועל המצומתין שבהם כלומר היפים והמקושטין. וכמו שכתבתי לעיל שמבעד הוא דבר שהוא מבפנים לאותו בעד לזה אמרו ג"כ על הצנועין שבהם וכמו שאמרו לעיל גלי צמתך פרשי צניעותך: כמגדל דוד צוארך כו' צוארך היא מליצה על הגדולה ועל ההתנשאות שלהם וע"ד שאמרו לקמן מה צואר זה נתון בגבהו של אדם כו'. ויפרשו הכתוב כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות. כלומר אופן הגדולה וההתנשאות שהנחלתם שם הוא כאופן אשר גדל וקלס אתכם דוד בספרו אשר הוא בנוי לתלפיות: לגוזר ים סוף לגזרים אינו מובן מה הגדלה יש בזה יותר מאשר מבואר בתורה. אולי כונתם ע"ד שאיתא בתנחומא לגוזר ים סוף לגזרים שכן בלשון ארמי קורין למהולין גזורין בזכות המילה נקרע הים ע"כ. ולפי זה ההגדלה היינו שבזכות עצמם ולא בזכות זולתם נקרע הים. או כמו שאיתא במכילתא שבזכות השבטים נקרע הים ודרשו מלגוזר ים סוף לגזרים שלכל שבט ושבט נגזר בפני עצמו ושבח גדול יש בזה לישראל: פיות הרבה וטעם הזכרת הכתוב יקרת הספר שאמרוהו פיות הרבה. לומר שאל יקל בעיניך מה שדוד משבחם בספרו ואל תחשוב שהוא ע"ד השיר והפלגה. אכן הספר הוא חשוב מאוד שמסודר מראשי וחשובי האומה הישראלית: עשרה כו' המספר עשרה הוא מוסכם בכל מקום בפ"ק דב"ב וכאן בסמוך ובמדרש קהלת על הפסוק החכמה תעוז לחכם וכן בשוחר טוב במזמור א' אולם על מה נחלקו מי המה העשרה: אדם הראשון כו' אדם נזכר (תהילות קלט) גלמי ראו עיניך. אברהם (שם פט) משכיל לאיתן האזרחי וכ"ש בב"ב שם אמר רב איתן האזרחי הוא אברהם. משה (שם צ) תפלה למשה. הימן (שם פח) משכיל להימן. ידותון (שם לט) למנצח לידותון אסף כתיב מזמור לאסף. בני קרח לבני קרח מזמור. שלמה (שם עב) לשלמה וגו': לא איתפלגון על אלו חמשה הנזכרים לא פליגי רב ור"י ששניהם מודים שהם היו מהעשרה שאמרו ספר תהלות אלא פליגי מי המה חמשה האחרונים: רב אמר

אסף

נמתו במים. ר' טריה אומר שערי גן עדן נפתחו לה ומשם הביאה אותו א"ל ר' איבו אלו מג"ע הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה כגון קנמון בלסמון. אלא רמז רמזה לנח ואמרה לו מרי נח מר טוה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידך. מבעד לצמתך א"ר לוי כל כלה שעיניה כעורות כל גופה צריכה בריקה ושעיניה יפות אין כל גופה צריכה בדיקה. כמו האשה הזאת כשמצמת שערה לאחורה והוא תכשיט לה כך היו סנהדרי גדולה יושבת אחורי בהמ"ק והיא היתה תכשיט של בהמ"ק. א"ר אבהו נראין מצומדין והן מרויחין. כהדין רבה דצפורן ור' לוי אמר לשון ערבי הוא אין בעי למימר ארות לי הוא אומר מבעד לי. שערך כעדר העזים שגלשו מהר הגלעד הר שגלשתם מתוכו עשיתי אותו גל ועד לא"ה איזה זה ים סוף. הדא איתתא כד שערה סגין היא עבדה לה גלשין גלשין הדא בוצינא כד היא צפי טבאית היא עבד גלשין גלשין. ומה הגלשה הגלשתם מתוכו:

פסוק ב שניך כעדר הקצובות טילין קצובין בזת מצרים ובזת הים. שעלו מן הרחצה ר' אבא בר כהנא אמר בשם ר' יהודה בר' אלעי לפני השירה כתיב (שופטים ד) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה'. לאחר השירה כתיב (שם ו) ויעשו בני ישראל הרע בעיני ה'. תחילת העשיה אלא כבר מחלה להם שירה לשעבר.
כיוצא

באור כנפי יונה

תורה כו' אולי היו רגילין לדרוש בכל חדש וחדש ענינים שונים ובאו העם לשמוע. ע"ד הכתוב (מלכים ב ד) מדוע את הולכת אליו היום לא חדש ולא שבת. ויש גורסים מה יונה זו מתחדשת לה בכל חדש גוזן כך ישראל והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר וגו' (ישעיה סו) ועיין לעיל: מבעד לצמתך א"ר לוי כו' שבוש יש כאן וצ"ל ד"א עיניך יונים א"ר לוי כל כלה שעיניה כעורות כו' מבעד לצמתך כמו האשה הזאת כו' ר' לוי בא ליתן טעם למה אחז הכתוב קלוס היופי דוקא מעינים ואמר שעיקר היופי הולך אחר העינים שכל כלה שעיניה יפות כו'. או שכונתו למה אחז הכתוב ליפות את ישראל דוקא מענין הסנהדרין ועל זה אמר כל כלה שעיניה יפות כו'. וכן כל זמן שהיו בישראל סנהדרין ויושבין בלשכת הגזית לא היו ישראל צריכין בדיקה שהיו ישראל הולכין אחריהם בתמימות כיונה שהיא תמה ונגועה: מבעד לצמתך כמו שהאשה הזאת שמצמת שערה כו' כצ"ל ופי' מבעד הוא מכפנים שרוב בעד שנמקרא דבר המסיך ומגין נגד דבר אחר כמו ובעד כוכבים יחתום הבעד ערפל ישפוט. ומבעד הוא הדבר שהוא מכפנים לאותו בעד לכך אומר מבעד לצמתך. וצמתך הוא דבר המצמצם השער שלא יפריחו לצאת החוצה וזהו השבכה והקשירים. כמו שפירש"י ז"ל שדרך האשה הזאת שמצמצמת שערה בשבכה לאחוריה. ולזה אמר שמבעד לצמתך הוא מליצה על הסנהדרין שהיו יושבין אחורי בהמ"ק. ומוסב על עיניך יונים כלומר הסנהדרין שהם מכונים עיניך הן יושבין מבעד לצמתך: נראין מצומדין כו' נראים מצומדים כלומר מחוברים ולחוצים ועכ"ז היו יושבין מרויחים. ויפרש ר' אבהו מבעד לשון הרחבה וכ"ש ר' כוי בסמוך. וצמתך לשון קבוץ מלשון צומת הגידין. ולפי זה יפרש ר' אבהו מבעד לצמתך הן יושבין מרוחים אף שנראים כמצומתין שהנס הזה היה במקדש ע"ד שאמרו עומדין צפופים ומשתחוים רוחים: כהדין ר' הונא רבה דציפורין ור' לוי שאמרו כו' כצ"ל. פי' שאתיא דר' אבהו כמו שאמרו ר' הונא רבה דציפורן ור' לוי שיפרשו ג"כ מבעד לשון הרחבה וכלשון ערבי. וכן מצינו לקמן ר' הונא רבה דצפורן. ויש גורסין (כהדין מדרשא רבה דציפורן. ור' לוי אמר כו') פי' שהיו נראין מצומדין והם מרויחים כמו היושבין במדרשא רבה דציפורן: לשון ערבי הוא כו' אומר מבעד לי וכן מבעד לצמתך פירושו רוח היה במקום קבוציך: הר שגלשתם מתוכו יפרשו תיבת שגלשו קבוץ תלתלים וע"ד שמתורגם על שגלשו מהר הגלעד דלקטי אבנים ועבדי גליסותא כלומר תל: עשיתי אותו גל ועד לא"ה ואיזה זה ים סוף מכונה הים סוף הר עד"ה נצבו כמו נד נוזלים והמים להם חומה וגו'. וקראו גלעד מלשון עד הגל הזה והיינו שנעשה הים סוף כגל ועד לא"ה עד"ה שמעו עמים ירגזון כו'. ולפי זה מ"ש שערך כעדר העזים וגו' הוא מליצה לומר שהקנינים החלונים והמדומים של ישראל הם דומים לביזת הים שנכרו שם תילים תילים. ויאמר הכתוב שערך כעדר העזים שגלשו מהר הגלעד. כלומר תלתלי שערך היינו קבוץ הרכוש והחון שלך נאים ויפים כקבוץ הרכוש מהעדר היינו ישראל בעת שעברו את הר הים סוף שהוא היה גל ועד לאו"ה: הדא איתתא כו' הדא בוצינא כד הוא צפו טבאת עבד גלשין גלשין פי' שמביאים ראיה מלשון בני אדם שיאמרו ג"כ על קליעות ותלתלים של אשה גלשין גלשין. וזהו שאמרו הדא איתתא כו' כלומר שלשון בני אדם הוא לומר כשהאשה הזאת מרובה בשער. היא עושה אותם גלשין גלשין. כלומר תלתלים וקליעות מלשון הכתוב קוצותיו תלתלים. ומביאים עוד שלשון בני אדם לומר הדא בוצינא כו'. לפי לשון הדלקה מלשון נפה הנפית לעיל בפסוק כמעט שעברתי. והכונה שיאמרו כשהנר דולק יפה עושה תלתלים כלומר שהלהב צומח ועולה כמו תל. והוא ראיה שגלש הוא לשון תל: ומה הגלשה כו' עכשיו יפרשו מה שאמר הכתוב שגלשו מהר הגלעד. מה הגלשה הגלשתם מתוכו כלומר איזה תלתלים יפים נעשה לישראל כשעברו את הר הים סוף: שניך כעדר כו' ובזת הים כלומר שנעשה להם שם תילים מרכוש זהב וכסף. ואף שבזת מצרים כבר נטלו עמם בצאתם ממצרים אולם לא נתלט בידם ולא זכו בזה עד קריעת ים סוף. ונופל על זה לשון שניך כלומר כשנים האוכלים ומלשון ואכלת את שלל אויביך. ופי' כעדר הקצובות כשכוס הקצוב ומיועד להם מראש ומכבר היינו מה שהובטח לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. ולפי זה יתפרש שניך כעדר הקצובות שאכלת שלל כפי אשר נתיעד לך ונקצב מכבר: שעלו מן הרחצה הוא כמו שיפרש ר' אבא שע"י השירה שאמרו על הים עלו רחוצים ונקיים מכל עון. וכמו שאיתא בשמות רבה פ' כ"ד ובאגדת שמואל פ' כ"ט על ויסע משה את ישראל מים סוף השיען מן החטא שע"י השירה שאמרו נמחל להם על מה שאמרו על הים. ומביא ר' אבא ראיה דענין השירה גורמת מחילת עון מן ויעשו בני ישראל וגו' ומן ואלה דברי דוד האחרונים: תחילת העשיה בתמיהה. איך כאמר לאחר השירה ויעשו בני ישראל את הרע ולא אמר
ויוסיפו

מלמד שהיו קרסי זהב נראים במשכן ככוכבים הנראים ברקיע. ביום חתונתו זה סיני כחתנים היו וביום שמחת לבו אלו דברי תורה כמד"א (תהלים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב. ד"א ביום חתונתו זה אהל מועד וביום שמחת לבו זה בית העולמים:

פסוק א **הנך יפה** רעיתי הנך יפה. הנך יפה במצות הנך יפה בגמילות חסדים. הנך יפה במצות עשה הנך יפה במצות לא תעשה. הנך יפה במצות הבית חלה תרומה ומעשרות הנך יפה במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני והפקר. הנך יפה בכלאים הנך יפה בסדין בציצית. הנך יפה בנטיעה הנך יפה בערלה בנטע רבעי. הנך יפה במילה הנך יפה בפריעה. הנך יפה בתפילה הנך יפה בק"ש. הנך יפה במזוזה הנך יפה בתפילין. הנך יפה בסוכה הנך יפה בלולב ואתרוג. הנך יפה בתשובה הנך יפה במעשים טובים. הנך יפה בעוה"ז הנך יפה בעה"ב. עיניך יונים. עיניך הם סנהדרין שהם עינים לעדה הה"ד (במדבר טו) והיה אם מעיני העדה. רמ"ח אברים יש באדם וכולם אינם הולכים וחוזרין אלא אחר העינים כך לא היו ישראל יכולין לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם. יונים. מה יונה זו תמה כך ישראל נאים בהילוכן כשהם עולין לפעמי רגלים. מה יונה זו מצויינת כך ישראל מצויינים בתגלחת במילה ובציצית. מה יונה זו צנועה כך ישראל צנועים. מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה כך ישראל שנאמר (תהלים מד) כי עליך הורגנו כל היום. מה יונה זו מכפרת על העולם כך היו ישראל מכפרים בקרבנות על האומות. שכל אותן שבעים פרים שהיו ישראל מקריבים בחג כנגד שבעים אומות שלא יצדה העולם מהן הה"ד (שם קט) תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה. מה יונה זו משעה שמכרת בן זוגה אינה ממירה אותו באחר כך ישראל משעה שהכירו להקב"ה לא המירוהו באחר. מה יונה זו נכנסת לקנה ומכרת קנה ושובכה וגוזליה ואפרוחיה וחלונותיה כך הן שלוש שורות של ת"ח כשהן יושבין לפניהם כל אחד ואחד מכיר את מקומו. מה יונה זו אף על פי שאת נוטל גוזליה מתחתיה אין מנחת שובכה לעולם כך ישראל אע"פ שחרב בהמ"ק לא בטלו שלש רגלים בשנה. מה יונה זו מחדשת לה כל חדש וחדש גורן כך ישראל מתחדשין להם בכל חדש תורה ומצות ומעשים טובים. מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה כך ישראל הה"ד (הושע יא) יחרדו כצפור ממצרים זה דור המדבר וכיונה מארץ אשור אלו עשרת השבטים אלו ואלו והושבתים על בתיהם נאם ה'. רבי אומר יש מין יונה שמאכילין אותה וחברותיה מריחות אותה ובאות אצלה לשובכה. כך בשעה שהזקן יושב ודורש הרבה גרים היו מתגיירין באותו שעה כגון יתרו הוא שמע ואתא רחב שמעה ואתיא. אף בחמו"ע הרבה גרים נתגיירו באותו שעה מאי טעמא כתיב (ישעיה כט) כי בראותו ילדיו וגו' מה כתיב בתריה (שם כד) וידעו תועי רוח בינה. רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הצבור בקש לעוררן אמר ילדה אשה אחת במצרים ס' רבוא בכרס אחד. והיה שם תלמיד אחד ור' ישמעאל בר' יוסי שמו אמר ליה מאן הוות כך אמר ליה זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד ס' רבוא שהם כל ישראל. הה"ד (שמות טו) אז ישיר משה ובני ישראל וכתיב (שם לט) ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה וכתיב (דברים לד) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. עיניך יונים כיונים דוגמא דידך דמיא להדא יונה. מה יונה זו הביאה אורה לעולם כך ישראל הביאו אורה לעולם שנאמר (ישעיה ס) והלכו גוים לאורך. ואימתי הביאה יונה אורה לעולם בימי נח הה"ד (בראשית ח) ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה וגו' מהוא טרף בפיה קטיל כד"א טרף טרף יוסף. א"ר ברכיה אלולא קטליתא אילן רב הוה מתעביד. ומהיכן הביאה אותו ר' לוי אמר משמטותי א"י הביאה אותו הדא הוא דאמרין ברייתא ארץ ישראל לא לקה במוי דמבולא. הוא שנאמר ע"י יחזקאל (כ"ב) בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם א"ר יוחנן אפי' אצטרובלין של רחיים נמחו

באור כנפי יונה

במורה בשתוף עמד. כן עלי שטים עומדים הכונה ג"כ שיהיו קיימים וכדאיתא בפרק בא לו שמא תאמר אבד סברם כו' שעומדים לעולם עכ"ל. ולפי זה מה שאמרו והרד והמלמס שכינתי ביניכם למטה למעלה שרפים עומדים אף למטה עלי שטים עומדים. כלומר ע"י שהמלמס שכינתי ביניכם למטה ימשך קיום אפי' לעלי שטים כמו שנמשך קיום לשרפים: באסטרטיאה בגבא של מעלה שעל גליב פלשתים (שמואל א יג) תרגומו אסטרטליגא: ביום חתונתו זה סיני חיתונין היו שנאמר וקדשתם היום ומחר כנ"ל וכן איתא בגשא שם: אלו ד"ת ובגשא איתא זה מתן תורה שנאמר ויתן אל משה ככלתו (שמות לא) ככלתו כתיב: זה אוהל מועד ובגשא מסיימים ומנין לאהל מועד שחיתונין היו דכתיב (במדבר ז) ביום כלת משה להקים את המשכן כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא: וביום שמחת לבו זה בית העולמים ובסוף פ' פקודי איתא שנאמר יפה נוף משוש כל הארץ:

הנך יפה כו' כל המאמר הזה עד מבעד לצמתך כבר נדרש על הנך יפה פסוק ט"ו בפרשה א' וכבר פרשתיה שם ולא רציתי לכפול הדברים: מכפרת על העולם הוא ע"ד שאיתא בשבועות ל"ט בשעה שאמר הקב"ה לא תשא נזדעזע כל העולם כולו. והטעם הוא כמו שאמרו שם שעל שבועות שוא נפרעין ממנו ומכל העולם. לזה אמרו כאן שהיונים שבאים על שבועת בטוי מכפרים על העולם: בבכל חדש תורה

היה אהל מועד מצויין בתכלת וארגמן ותולעת שני ושש. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר. את מוצא בשעה שאמר הקב"ה למשה עשה לי משכן היה לו להעמיד ארבעה קונדסין ולמתוח המשכן עליהם והרי הוא משכן. אבל הקב"ה לא עשה כן אלא העלה אותו למעלה והראהו אש אדומה ירוקה שחורה ולבנה ואמר לו עשה לי כזה. אמר לפניו רבש"ע וכי מנין לי אש אדומה ירוקה שחורה ולבנה. אמר לו וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר (שמות כה). א"ר אבין למלך שהיה לו איתונין נאה אמר לבן ביתו עשה לי כמותה אמר ארוני המלך וכי יכול אני לעשות כמותה אמר לו אתה בסממניך ואני בכבודי. כך אמר לו הקב"ה למשה וראה ועשה אמר לפניו רבש"ע אלהים אני שאעשה כמותו אמר לו כתבניתם וגו'. ר' ברכיה בשם ר' בצלאל למלך שנגלה לבן ביתו בלבוש נאה של מרגליטון ואמר לו עשה לי כמוה אמר לו ארוני המלך וכי יכול אני לעשות כמוה. כך אמר הקב"ה למשה עשה לי משכן אמר לפניו רבש"ע וכי יכול אני לעשות כמוהו אמר לו ראה ועשה כתבניתם. כשם שאתה רואה למעלה עשה למטה. עצי שטים העמד אין כתיב כאן אלא עומדים כנהונים באיסטרטיאה של מעלה. ואם אתה עושה לזה של מעלה למטה אני מניח סנקליטין שלי למעלה וארד ואצמצם שכינתי ביניכם למטה. כיצד מה למעלה שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים מה למעלה כוכבים אף למטה כוכבים. א"ר חייא בר אבא מלמד

באור כנפי יונה

מצויין בתכלת וארגמן וזולתם הכונה בשביל הדברים הרמוזים בתכלת וארגמן ודומיהם: שאמר הקב"ה למשה כו' כל הענין שבסמוך הביאו לומר איך היה ענין המשכן מרמז על כבודו ית' ואיך יתפרש ביום חתונתו כיון שמוסב העטרה על אהל מועד. וזה במה שאמרו שאמר הקב"ה אני מניח סנקליטין שלי למעלה וארד ואצמצם שכינתי למטה. וא"כ ביום שהוקם המשכן ונתייחד השכינה עם ישראל היה יום חתונתו: אבל הקב"ה לא עשה כן כו' הלשון הזה אינו מיושב. שאמרו היה למשה להעמיד כו' ומסיימים אבל הקב"ה לא עשה כן. לזה נראה שכך צ"ל והרי הוא משכן אלא מלמד שהעלהו הקב"ה אותו למעלה והראהו כו' ואמר לו עשה לי כזה וכן איתא בנסחא רבה. וא"כ עולה יפה כלומר שלזה לא עשה משה כן משום שהעלהו למעלה והראהו כו'. והוא שרצה הקב"ה שיעשהו באופן היותר נאות: וכי מנין לי כו' משום שלא עלה מן הצורך אלא ללמד לו סדר המעשים ומדתם ולמה הראהו דוגמתם באש שחורה אדומה כו'. לזה חשב משה שמצריכו לעשות ממש דוגמת העליונים. ולזה נתקשה ואמר איך יוכל בחומרי השפלים לעשות שיהיו דומים לעליונים. והשיבו הקב"ה שאין כונתו שיעשה כמותן ממש אלא יעשה מתכלת וארגמן וזולתם ויכוין מעשיהם לדוגמא של מעלה ויתעלה המשכן של מטה בטוב כונתו שיהיה חשוב כמשכן של מעלה עד שתרד השכינה לשכון שם כמו במשכן של מעלה. ומה שאמרו שמשה נתקשה בזה מתחילה אולי דרשו זה מדכתיב ככל אשר אני מראה אותך את תבנית המשכן כו' וכן תעשו (שמות כה) למה אמר לו שנית (שם) וראה ועשה כתבניתם אשר אתה מראה בהר. אלא שמצווי הראשון נתקשה עד שגילה לו שנית אופן כונתו: איתונין נאה בגד יקר. אולם נראה שצ"ל איקונין נאה כי המשל מלבוש א"ר ברכיה בסמוך. ופירוש איקונין דמות וצורה כלומר שצוה הקב"ה למשה שיעשה המשכן למטה באופן שיהיה ניכר מתוכו כבוד חי העולמים: אלהים אני שאעשה כמוהו שמשה היה מתמיה איך יכול איש לסדר בנין כזה אשר יהי' מורה על כבוד מלכותו ית'. והשיב לו הקב"ה אתה בסממניך ואני בכבודי היינו אם תעשה המשכן ע"י סממניך החמריים ואני אבוא ואשכון בו ע"י שניהו יחד יהיה ניכר כבודי בכל העולם. או הכונה אתה עשה כל מה שעליך לעשות ואני אסייע לך בזה וע"ד שדרשו לעיל והבית בהבנותו מאליו היה נבנה: למלך שנגלה לבן ביתו ובנמשל מוסב על משה שנקרא בן ביתו של הקב"ה כמ"ש כי בכל ביתי נאמן הוא. כי משה השיג בכח נבואתו סדר המציאות כולה על נכונה: בלבוש נאה של מרגליטין ישפה ת"י מרגליתא. והכונה שצוה למשה שיעשה המשכן באופן שיהיה דוגמת כל העולם הגדול כי המציאות כולה הוא בדמיון לבוש להקב"ה כביכול עד"ה עוטה אור כשלמה. והוא שכמו שהלבוש הוא מעטה ומסתיר את האדם הלבוש בתוכה ועכ"ז מ"מ האדם ניכר ע"י לבושו ומכובד על ידו. ע"ד שאמרו ר' יוחנן קרי למאני מכבדותא ובפרט המלך הוא ניכר ע"י בגדי מלכותו. כן ע"י סדור הבריאה כולה ניכר כבוד ה' ית' עם שהיא נסתר ג"כ על ידה. והענין הוא כי ע"י טבע התמידי הנהוג בעולם נסתר כמעט כבוד ה' ית' מהעולם ורבים מכחישים בו. עכ"ז מי שעיניו פקוחות ולב מבין יוכל להכיר בטוב ע"י החכמה והתבונה אשר תופיע בהבריאה כולה על מציאת אלהים ית' אשר ברא ויצר כל אלה בחפצו וה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה. ועד"ה שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה. ועד"ה השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו מגיד הרקיע: וכי יכול אני לעשות כמוהו איך יתכן מאתי שאסדר בנין כזה שיהיה דוגמת כל העולם הגדול ודוגמת המציאות כולה (אמר לו וראה ועשה כתבניתם כשם שאתה רואה למעלה עשה למטה בתכלת ובארגמן כו' ואם אתה עושה מה שלמעלה למטה אני מניח סנקליטין שלי למעלה וארד ואצמצם שכינתי ביניכם למטה. כיצד מה למעלה שרפים עומדים אף למטה עצי שטים עומדים העמד אין כתיב כאן אלא עומדים כנתון באיסטרטיה של מעלה הה"ד שרפים עומדים ממעל לו. מה למעלה כוכבים אף למטה כוכבים א"ר חייא בר אבא מלמד שהיו קרסי זהב כו') כן צ"ל ועיין בנסחא שם. סנקליטין בית דין ויועצים שלו. והכונה שהעולם בכלל תתנהג בהשגחה כללית לבדה ועל פי טבע המסודר. ועמכם לא אתנהג בהנהגה הזאת כי אם בהשגחה פרטית ואישית: העמד אין כתיב כאן שהיה צ"ל העמד עצי שטים בלשון צווי וכתב עומדים לרמז שיהיו חשובים אלו כעולם המלאכים שנאמר בהם שרפים עומדים וגו' להשרות בהם שכינתי. אולם אינו מובן ענין הדמיון מעצי שטים לשרפים מפני היותם עומדים. אולי כמו ששרפים עומדים פירושו קיימים כי למעלה לא יצדק ישיבה ולא עמידה וכמו שאיתא

במורה

מיתה ומתקהלא בשביל לעשות רצון בוראם · א"ר אחא למלך שהיו לו שני לגיונות קשים והיו דבובים זה לזה כיון שראו שהוקשה מלחמתו של מלך עשו שלום זה עם זה כדי לעשות מלחמתו של מלך · כך אש וברד דבובין זה עם זה כיון שראו מלחמתו של מלך מ"ה הקב"ה שהיא מלחמת כצרים עשו שניהם שלום ועשו מלחמת הקב"ה במצרים. הה"ד (שם ט) ויהי אש וברד מתלקחת בתוך הברד נס בתוך נס. בעטרה שעטרה לו אמו. א"ר יוחנן שאל רשב"י את ר' אליעזר בר' יוסי אמר לו אפשר ששמעת מאביך מהוא בעטרה שעטרה לו אמו. א"ל הן. א"ל האיך. א"ל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי. ולא זז מחבבה עד שקראה אחותי ולא זז מחבבה עד שקראה אותה אמי. כך היה הקב"ה מחבב יותר מדאי לישראל וקראן בתי הה"ד (תהלים מה) שמעי בת וראי. ולא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר פתחי לי אחותי רעיתי. ולא זז מחבבן עד שקראן אמי שנאמר (ישעיה נא) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו לאמי כתיב. עמד רשב"י ונשקו על ראשו אמר אלו לא באתי אלא לשמוע מפיך הטעם הזה דיו · א"ר חנינא בר' יצחק חזרנו על כל המקרא כולה ולא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה ואת אמרת בעטרה שעטרה לו אמו · אלא מה עטרה זו מקובעת באבנים טובות ומרגליות. כך היה

באור כנפי יונה

זה מכבה זה הלא האש אינו נוגע במים. ע"כ נראה שאלו התיבות ולא זה מכבה כו' לא גרסינן ליה. וכן בנסחא רבה פ' י"ב ובשמות רבה פ' י"ב לא נמצאו התיבות האלו וכן צ"ל הדא דר' נחמיה דמייה להדא עששיתא דקנדילא דמיא ומשחא מעורבין כחדא והיא דלקה ואזלה. ונראה שדעת ר' נחמיה בענין חבור האש עם הברד. משום שהברד הוא דבר שנתקבץ מהאדים העולים מהארץ ולמעלה. לזאת יתכן שבעלייתן מן הארץ נמשכה עמהם אד שמני ג"כ מהארץ. והאש נאחז אחר כך למעלה באד השמני הזה. שהשגחה כל מה שיכולה לקמץ בנסים ולקרב הדבר למנהגו של עולם תעשה ביותר. כי ה' אוהב משפט הטבע כי הוא בראה ולא יחפוץ לפרוץ גדרה כל מה שאפשר. כמו שמצינו ויולך ה' את הים ברוח קדים (שמות יד) וכמו שים לך אורב לעיר (יהושע ח) וכמו ויחם את בשר הילד (מלכים ב ד) וכמו כן כאן. ולזה אמר כהדא מיא ומשחא מעורבין כחדא כלומר אחוזין זה בזה והאש דולק מהשמן. כן היה על הברד שהוא מים אד שמני והאש היה אחוז בה. ומה שאמר ר"נ פתיכין זה בזה כלומר זה על זה. ולפי דעת ר"נ מה שכתוב ואש מתלקחת בתוך הברד אין הכונה מתוך ממש. אלא האש היה אחוז למעלה באד השמני שהיה בתוך הברד. וכן משמע ממאמרם בשמות רבה פ' י"ב וז"ל ותהלך אש ארצה. נדונו כמשפט רשעים בגיהנם היה יושב נכוה בברד עומד נכוה באש. נראה מזה שלא היו מעורבים כי אש זה למעלה מזה. והנס שהיה בזה האחת שאין מטבע ארץ מצרים לפול שם ברד והשנית שעל הברד היה נאחז אש בוער. שלא נראה מעולם אופן כזה אף במקום שהברד רגיל לירד שם: מיתה ומהקהל כן צ"ל. ויפרשו מתלקחת לשון לקיחה כמו שפירש הר"ש בן מלך במכלל יופי ויפרשו ג"כ ענין מיתה. כלומר עם שבזה יופסד כלומר דבר שהוא הפוכו וביטול טבעו. עכ"ז לקח עצמו להתקהל ולהתקבץ עם המים לעשות שליחותם ובערוך ערך מתקהא לא משמע כן: דבובים שונאים: עשו שלום כו' ירצה עם שהלגיונות מפאת עצמם הם רחוקים זה מזה והפוכים מפאת שנאתם. עכ"ז מפאת פקודת המלך עליהם מוכרחים הם להתקרב זה לזה לערוך מערכה אחת מערכת קרב לתת נקמה באויבי המלך. וכאלו נשלל מאתם ולא נרגש עוד אצלם השנאה אשר היה כבושה ביניהם. כן אש ומים עם שהם בטבעם הפוכים ומתנגדים עכ"ז לעת אשר הופקד עליהם לעשות רצון קונם. נתאחדו יחד כאלו נשלל מאתם הכח ההפכי הזה ונשדד מאתם כח ההתנגדות הזאת: נס בתוך נס כצ"ל: מהוא בעטרה כו' את מי מכנה הכתוב בתואר אם דלא יתכן שמוסב על אם שלמה ממש הלא לא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה וכמו שאמר ר' חנינא בסמוך: קוראה אותה בתי שכן מדרך הראות החיבה מאב לבת שאינה קוראה בשמה המיוחד לה אלא קוראה אותה בתי: אחותי אף שהבת חביבה יותר מהאחות עכ"ז קרויה גם כן אחותי להראות חיבתו עליה שמחשיבה כאחות לענין ההשתוות שהיא שוה לו: אמי כמו כן הכונה עם כי הבת היא חביבה מהאם עכ"ז קוראה אם להורות שמכבדה כאם. והכונה בכל אופני החבה כאלו זה שהיא תכונה בבת היינו מפאת הטוב שמשפיע עליה רב טוב וחסד כאב ואם לבת. ותכונה באחות להורות על ענין דמיון והשתוות מה היינו כשעושין ישראל רצונו של מקום נעשו כשותפין להקב"ה בעולמו כי הוא בראה והם מקיימין אותה. וכ"ש על שלשה דברים העולם עומד כו'. וקראה אם להורות על יתרון הכבוד שהקב"ה מכבדם וע"ד שאיתא בתנחומא שהקב"ה חס על כבודן של צדיקים יותר מעל כבודו. שירבעם עומד ומקריב לע"ז ולא יבשה ידו וכיון ששלח ידו בצדיק ותיבש ידו. וכמו שאיתא בב"ר פ' ל"ט שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו. ועוד דכביכול הקב"ה ממשילם עליו כמו שאיתא בפרק מגלחין מושל באדם צדיק מי מושל בי צדיק וכ"ש צדיק גוזר והקב"ה מקיים כ"ש ותגזר אומר ויקם לך (איוב כב): ולאמי כתיב שנכתב ולאמי חסר וי"ו ולפי זה למ"ד ולאמי הוא שמוש לא מקור. ופירושו דקרא הקשיבו אלי עמי ולאמי אומר אלי האזינו. ואף שבכל הספרים נכתב ולאומי מלא וי"ו רבים כתובים כאלה מצינו שהביאו ואינם מתאימים עם הספרים שלנו *): מה העטרה הזאת מקובעת באבנים טובים כו' וא"כ בעטרה שעטרה לו אמו מוסב על כנסת ישראל המכונה אמו עשו להקב"ה אהל מועד שהיה מצויין כעטרה. והיינו כמו שהעטרה היא לאות על כבוד מלכותו של מלך כן היה המשכן אות וציור על כבוד מלכותו של הקב"ה. מפאת שהיה נעשה דוגמת כל העולם המציאות ודוגמת משכן כבודו ית' ואיך חוט השגחת מלכותו מפלש דרך כל חרוז המציאות. וכמו שאמרו לעיל מכון לשבתך מכוון לשבתך. ומה שאמרו שהמשכן מכונה עטרה בשביל שהיה מצויין

*) ועיין מזה הענין ברמב"ן פ' חיי שרה פסוק ואברהם זקן בא בימים וגו':

(דניאל י) ולא זה מזיק זה • כתוב אחד אומר (תהלים קד) המקרה במים עליותיו וכתוב אחד אומר (דברים ד) ה' אלהיך אש אוכלה הוא וכתיב (דניאל ז) כרסייה שביבין די נור ולא זה מזיק זה ולא זה מזיק זה • א"ר יוחנן כתיב עושה שלום במרומיו (איוב כה) הרקיע של מים והכוכבים של אש ואינם מזיקים זה לזה • מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה • א"ר יעקב דכפר חנין כתיב (איוב כה) המשל ופחד עמו • המשל זה מיכאל ופחד זה גבריאל עמו מה"א עמו משלמין עמו • א"ר לוי אין לך כל מזל ומזל שהוא קודם לחבירו בעלייתן • אין לך כל כוכב שמביט מה של שלמעלה הימנו אלא מה שלמטה הימנו • כהדין בר נש דנחית בסולמא ואינו חמי לאחוריו . אף במכת פרעה עשה הקב"ה שלום שנאמר ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד • ר' יהודה ור"נ ורבנן • ר' יהודה אומר צלוחית של ברד מלאות אש ולא זו מכבה זו ולא זו מכלה זו • א"ר חנין הדא דר' יהודה דמייה להדא פיטריתא דרמונים דכל הדא פיטרתא מתחמיא מלגו . ור' נחמיה אומר אש וברד פרוכין זה בזה א"ר חנין הדא דר' נחמיה דמייה להדא עששיתא דקנדילא דמיא ומשחא מעורבין כחדא והיא דלקה ואזיה ולא זה מכבה זה ולא זה מכלה זה • ורבנן אמרו מתלקחת מיתה

באור כנפי יונה

ופחד עמו המשל זה מיכאל והוא של שלג ופחד זה גבריאל והוא של אש. מהו עמו משלמין לו לא זה מזיק זה ולא זה מכלה זה. והכונה ג"כ על השפע המושפע מהם כי הם בעצמם אינם בעלי איכות גשמים: ואית ליה חמש אפין חמשה תמונות והוא מה שכתוב שם תרשיש ברק לפיד אש ונחושת קלל וקול המון: ולא זה מזיק זה ואף שהוא מורכב מאש ומים היינו לפיד אש וקול המון כלומר קול המון מים רבים. והכונה שמלאך אחד יושפע השפעות מתחלפות וכמו שמצינו בפסחים שגבריאל שרו של אש לכן הכבשן מבפנים והקדיח מבחוץ: כי ה' אלהים אש אוכלה הוא זה הכתוב הובא פה בטעות כי ביחוס הש"ת לא יצדק לומר לא זה מזיק זה כו' וגם בנשא לא הובא זה הפסוק. וצ"ל כתוב אחד אומר המקרה במים עליותיו וכתוב אחד אומר כרסייה שביבין די נור גלגלוהי נור דלק ולא זה מזיק זה ולא זה מכבה זה. ובנשא איתא כתיב נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי והרקיע של מים שנאמר המקרה במים עליותיו ולא זה מכבה זה: הרקיע של מים כו' כפי הנוסחא שבכאן אינו מסודר יפה כל הענין עד דבור אף במכת פרעה כו'. גם ענין מיכאל וגבריאל כבר נזכר לעיל והפסוק המשל ופחד צריך להיות נזכר ג"כ לעיל וכמו שהבאתי מנשא רבה. וכצ"ל (אמר ר' יעקב דכפר חנין עושה שלום במרומיו מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה. א"ר לוי אין לך כל מזל ומזל שהוא קודם לחבירו בעלייתן. אין לך כל כוכב שמביט במה של מעלה הימנו אלא במה שלמטה הימנו כהדין בר נש דנחית בסולמא ואינו חמי לאחוריו. תני רשב"י אומר הרקיע הוא של מים והכוכבים של אש והם דרים זה עם זה ואין מזיקים זה את זה. ואפי' בין מכות פרעה עשה הקב"ה שלום כו') ועיין בנשא פ' י"ב. ומה שאמרו עושה שלום כו' שמעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה היא שלא תתגאה החמה על הלבנה. או כדאמרינן בר"ה דחלש דעתה של לבנה אם תראה החמה פגימתה. אולם הענין הזה כפי פשיטותה זר מהבין הלא נודע שסבת תוספת הלבנה וחסרונה הוא כפי קרבתה ורחוקה מהשמש המאיר אל עבר פניה. ולעולם פניה אשר כלפי החמה מאירה ואין התוספת והחסרון אלא למראה עינינו. ואיך היה מהאפשרות להיות נראית פגימת הלבנה כלפי החמה. אלא אמרו זה על צד הצחות ועל דרך המוסרי ללמד לנו כמו שלבנה מקבל אורה מהשמש ומהדרה אפה ממנה כן המטיב לזולתו יסתיר הדבר ויהדר אפיה שלא יראה חרפת המקבל ושלא תחלש דעתיה. וע"ד שאמרו בשבת ק"ד לענין גימל דלית גמול דלים ומ"ט מהדר אפיה דדלת מגימל דליתן ליה בצנעה כי היכי דלא ליכסוף מיניה. או שהוא מדרך המוסר שאיש גדול המעלה יעצים עיניו מראות בחסרון זולתו שלא יתפעל מזה להתגאות עליו. כי באמת לא נמלט שום יציר בעולם שלא יהיה בו ג"כ מגרעת. וכל זה המליצו במשל מעולם לא ראתה חמה פגימתה של לבנה: שהיא קודם לחבירו כו' כי בתמונת העיגול אין להגביל ראשית ואחרית. ובנשא לא נמצא זה: אלא במה שלמטה הימנו כלומר כשיורד מאופק השמים אל תחת האופק אינו רואה במזל שהוא עוד למעלה ממנו אלא שפניו למטה. גם זה הוא משל על צד המוסר ובנשא איתא בסגנון אחר: דנחית בסולמא כו' היינו כמו האיש היורד בסולם הלא פניו למטה לראות איך לירד ואינו מהפך פניו לראות מאחוריו מי יורד אחריו. כן כשהמזל יורד מאופק השמים אל תחת האופק אינו חמי במה דלעיל מיניה היינו במי שיורד אחריו אלא מביט למטה. והוא למוד מוסרי ג"כ לכל איש לעת אשר גלגל ההצלחה יוליכהו מטה. לבל ילטוש עיניו להביט למעלה על אלה שהשעה עוד משחקת להם ולצפות על יום רדתם וביאת שמשם. אכן ישקיט רוחו במה שיביט למטה וימצא כי רבים הם בני גילו אשר נתגלגלו תחת אופן התמורה הזה: הדא דר' יהודה דמייה כו' ר' חנין בא לפרש דברי ר' יהודה ודברי ר' נחמיה: כהדא פיטריתא דרמונים דאחרצניתה מתחמי מלגו כצ"ל. כן הוא בנשא שם ובשמות רבה פ' י"ב ובערוך ערך פרט ח'. ופירש הערוך כקליפה של רמון הפנימית שהגרגרים נראים מתוכם עכ"ל. ולפי זה דעת ר' יהודה שהאש היה מבפנים והברד מקיפו מבחוץ. וזהו שאמר צלוחית של ברד מלאות אש והאש היה נראה דרך הברד מבחוץ. והנה היה הנס בזה האחת מפאת חבור שני הפכים יחד והשנית כי מטבע האש להתפזר וטבע הברד להתקבץ. וכאן היה להיפך שהברד נתפזר ונתפשט לקבל בתוכו את האש והאש נתקבץ להיות אצור בתוך הברד. ויפרש כן משום שנאמר ואש מתלקחת בתוך הברד משמע בתוך הברד ממש שהברד הקיף את האש: אש וברד פרוכין זה בזה פי' אגודים ומחוברים יחד ושטוחים זה על זה ולא זה בתוך זה. מלשון פתכא דאופי (בבא מציעא ל) פי' אגודה וקשר של עלים: עששיתא דקנדילא כן הוא בנשא שם וכן בערוך ערך קנדלא. אבל בערך עששית לא גרס קנדלא וכן בשמות רבה פ' י"ב אינו. ונראה דעששית היא לאנטירנא בלע"ז וקנדלא הוא הנר שבתוך העששית: מיא ומשחא כו' ולא זה מכלה זה זה אינו מובן הלא לעולם מטבע השמן להתקבץ לעצמו וצף למעלה והאש אחוז בשמן. וא"כ מאי ולא זה

זה

שבבהמות שור גאה שבחיות ארי גאה שבכולן אדם · וכולם נטלם הקב"ה וחקקם בכסא הכבוד שנאמר (תהלים קג) ה' בשמים הכין כסאו וגו' · ממה שהכין כסאו על הגאים תדע שמלכותו בכל משלה :

פסוק יא **צאנה** וראנה בנות ציון בנים המצויינים לי בתגלחת במילה ובציצית · במלך שלמה במלך שברא בריותיו שלמות ברא חמה ולבנה על מלאתן כוכבים ומזלות על מלאתן · בר קפרא אמר אדם וחוה כבן עשרים שנה נבראו · במלך שלמה במלך שהשלום שלו · ד"א במלך שהשלים מעשיו לבריותיו כיצד השלים האש לא"א השלים החרב ליצחק השלים המלאך ליעקב · ד"א במלך שלמה במלך שעשה שלום בין בריותיו . תני רשב"י הרקיע של שלג והחיות של אש · הרקיע של שלג שנאמר (יחזקאל א) ודמות על ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא וגו' · והחיות של אש שנאמר (שם יג) ודמות החיות מראיהם כגחלי אש בוערות . וכתיב (שם יד) והחיות רצוא ושוב כמראה הבזק . ולא זה מכבה זה ולא זה מכלה זה . מיכאל שר של שלג וגבריאל שר של אש ולא זה מכבה זה ולא זה מזיק זה · א"ר אבין ולא סוף דבר בין מלאך למלאך אלא אפי' בין מלאך אחד שחציו שלג וחציו אש הקב"ה עושה שלום ביניהן · ואית ליה חמש אפין · ואלו הן וגויתו כתרשיש ופניו כמראה ברק ולא

באור כנפי יונה

מאז פי' מלפנים ולפי זה פי' מרכבו ארגמן שהוא רוכב ומשגיח כפי אשר הוא ארג את כל העולם מאז שיצאו למיניהם וכו"ל : **תוכו רצוף אהבה** כו' כלומר בכסא הכבוד של מעלה רצוף אהבה במה שהגדיל את האדם על כולם וכ"ש בסמוך גאה שבכולם אדם : **ד' גאים הן** עיין חגיגה י"ג : **גאה שבכולם אדם** כלומר שאדם מתנשא על הכל וזהו מפני שהקב"ה אוהב אותו מכל היצורים . וזהו תוכו רצוף אהבה היינו מתוך מרכבו ניכר גודל אהבת ה' אליו : **וחקקם בכסא הכבוד** והכונה כי המה מצויירים לפניו ועיני ה' משוטטות ומשגיח עליהם וכבוד ה' עליהם יראה . וזהו מה שאמרו ממה שהכין כסאו על הגאים נודע שמלכותו בכל משלה ועין השגחתו צופה ומביט על הכל . ולפי זה יפרשו בשמים הכין כסאו בשמים לשון גובה משום דלא יצדק לפרש כפשוטו הלא נאמר שמים כסאי וגו' . וכיון שנאמר בשמים פירושו על התנשאות והגיאות : **בנים המצויינים לי** דרשו זה משום דלא יתכן לומר כפשוטו על שלמה ודאי ובנות ציון איך יתפרש מה שאמר בעטרה שעטרה לו אמו . וכמו שאמר ר' חנינא בר' יצחק לקמן חזרנו על כל המקרא כולו ולא מצינו שעשתה בת שבע עטרה לשלמה בנה : **בתגלחת** במניעת הקפת הראש ומניעת השחתת פאת זקנו . ומה שאחזו דוקא אלו עיין לעיל בפסוק הנך יפה : **במלך שלמה כו'** ובנסחא רבה איתא במלך שהוא חפץ בשלמים כד"א התהלך לפני והיה תמים משום הוא בגוף ד"א במלך שברא בריותיו שלמים עכ"ל . ואין לשאול ולומר אם הוא חפץ בזה מדוע לא נברא האדם מהול כמו שאין לשאול ולומר מדוע לא נברא האדם שלם בכל השלמות : **על מלאתן** בשלמותן כמו בעת שהשמש תהיה בגבורתה בהיותה בחצי השמים והלבנה בהוייתה בעת הנגיד שאז עגולתה הפונה נגדנו מלאה . ואין לשאול ולומר אם השמש בגבורתה להיושבים באופק שתחתיה . הלא תהיה השמש לצד מזרח להיושבים באופק של צד מערב ולצד מערב להיושבים באופק של צד מזרח . דהכונה כאן על אופק שנברא אדם בו כמו שאנו מונים מולד תשרי הראשון מולד ו' י"ד לפי שאז נברא אדם הראשון . ובנסחא רבה מסיימים וכל מעשה בראשית בקומתן נבראו שנאמר הארץ וכל צבאם . בר קפרא אומר אדם וחוה כבן כ' שנה נבראו עכ"ל . וכן איתא בפ"ק דר"ה כל מעשה בראשית בקומתן נבראו לדעתם נבראו לצביונם נבראו שנאמר ויכולו השמים והארץ וכל צבאם . אל תקרי צבאם אלא צביונם כלומר ביופים והדרם מלשון לעטרת צבי כמו שפרשו שם בתוספת . וכן איתא במורה פרק ל' לחלק ב' וז"ל שם ומה שצריך שתדעהו אמרם כל מעשה בראשית בקומתן נבראו בדעתם נבראו בצביונם נבראו יאמר כי כל מה שברא אמנם נברא על שלמות כמותו ועל שלמות צורתו ובגלה שמקריו . והוא אמרם בצביונם נבראו מן צבי הוא לכל הארצות עכ"ל *) . ויש לומר שכוונו בזה לסתור דעת האומרים כי חליפות רבות ושנויים גדולים עברו על הארץ מימי קדם בטרם נוצר האדם ונמשך השתלמות הבריאה משך שש תקופות . כי הלכו ונתהוו בכל תקופה ותקופה כל ימי חמשת תקופות הארץ ברואים שלמים בתמונתם יותר . עד כי בתקופה האחרונה הששית כאשר נקבלו הרגבים ונדבקו הנמצאים לפנינו כיום ומדת החום והאויר באו על ערך ממוצע . אז יצא ונברא האדם בצלם אלהים שלמות כל יצורי האדמה ועמו כל נמצאי היקום אשר על פני האדמה כיום והוא אחרון בתקופת הארץ ובנגד הדעת הזה אמרו במלך שברא בריותיו שלמות כו' · וכל מעשה בראשית בקומתן נבראו שנאמר כו' . לא שקבלו השלמות במשך חליפות ותמורות רבות בזמנים רבים : **כבן עשרים שנה** כלומר מלא דעת והשכל ולא כמי שאומר כי תמונות שונות עברו על האדם עד שקבל תמונה האנושית הזאת : **השלים מעשיו לבריותיו** הוא ע"ד שאמרו בב"ר פ' יקוו המים שתנאי התנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית עם הים שיקרע לבני ישראל עם האש שלא ישרוף כו' הה"ד אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי מיד שנטה ידי שמים כל צבאם צויתי כו' : **החרב ליצחק** הוא ע"ד שאמרו בב"ר פ' נ"ו ויאמר אל תשלח ידך והסכין היכן היה שנשתת הסכין אמר לו אחנקנו אמר לו אל תשלח ידך אל הנער וגו' : **הרקיע של שלג והחיות של אש** ואין זה סותר למה שאמרו בב"ר סוף פ' ד' ויקרא אלהים לרקיע שמים רב אמר אש ומים*) גם מה שאמרו בסמוך הרקיע של מים . שרקיע זה שאנו מדברים בו שהוא על החיות הוא רקיע אחר . ועם שהחיות והרקיע שעליהם אינם בעלי איכות יש לומר שהכונה על הענינים המושפע מהם . היינו שמהחיות מושפע החום במורכבים השפלים ומרקיע מושפע הקור . ומה שאמרו לא זה מכבה זה כו' היינו מה שמושפע מהם מכח שניהם בתחתונים לא יכלה זה את זה . כי החום הטבעי לא יכלה ליחות השרשי והשרשי לא יכבה את החום הטבעי : **כמראה הבזק** וכמו שאמרו בב"ר פ' נ' כזה שהוא בוזק גפת בכירה : **מיכאל שר של שלג** כו' ובנסחא רבה פ' י"ב איתא א"ר יוחנן כתיב המשל ופחד

*) ועיין בחולין ס' ובעקרים פרק כ"ב למאמר ב' מה שפירש שם על מה שאמרו לדעתו נבראו :

*) ועיין חגיגה י"ב :

וזכות הצדיקים העוסקין בה. ר' עזריא בשם ר' יהודה בר' סימון אמר זו השכינה · ר"א אפריון זה העולם עשה לו המלך שלמה המלך שהשלום שלו · מעצי הלבנון שנבנה מבית קה"ק שלמטה דתנינן משניטל הארון אבן היתה שם מימות הנביאים הראשונים ושתיה היתה נקראת · ולמה נקראת שתיה שממנה הושתת העולם הה"ר (תהלים נ) מציון מכלל יופי אלהים הופיע. עמודיו עשה כסף זה שלשלת יוחסין · רפידתו זהב אלו פירות הארץ ופירות האילן שנמכרין בזהב. מרכבו ארגמן הה"ד (דברים לג) רוכב שמים בעזרך · תוכו רצוף אהבה ר' יודן אמר זו זכות התורה וזכות הצדיקים העוסקים בה · ר' עזריא בשם ר' יודא בשם ר' סימון אמר זו השכינה · ד"א אפריון זה כסא הכבוד עשה לו המלך שלמה המלך שהשלום שלו. מעצי הלבנון זה בית קה"ק של מעלה שהוא מכוון כנגד בית קה"ק של מטה הה"ד (שמות טו) מכון לשבתך מכוון כנגד שבתך · עמודיו עשה כסף כד"א (איוב כו) עמודי שמים ירופפו · רפידתו זהב אלו דברי תורה שנאמר (תהלים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב. מרכבו ארגמן כד"א (תהלים סח) לרוכב בשמי שמי קדם · תוכו רצוף אהבה. ר' ברכיה ור' בון בשם ר' אבהו אמרו ד' גאים הן גאה שבעופות נשר גאה שבבהמות

באור כנפי יונה

ע"י הנפלאות שיהיו נעשים בתוכה: וכרמיל ובוץ וכנסת רכה מסיימים כפי שהארגמן חשוב שכבר שהוא לבוש מלכות כד"א (דניאל ה') והלבישו לדניאל ארגונא וגו' לכן חשב ליה לדידיה: זכות התורה כו' זה השכינה פרשתי לעיל: אפריון זה העולם ובנוסחא רבה מסיימים זה העולם בעבור כמין כילה ד"א למה נקרא אפריון שלא ברא אלא לפריה ורביה שנאמר (ישעיה מ"ה) לא תהו בראה אלא לשבת יצרה: שהשלום שלו. ובנסחא רבה מסיימים שעשה שלום בין אש ומים ופתכן זה בזה כו' ד"א שלא ברא הקב"ה אלא על מנת שיהא שלום בעולם בין הבריות שנאמר (ישעיה מב) יוצר אור ובורא חשך עושה שלום: שנבנה מבית ק"ק של מטה והיינו מעצי הלבנון דבהמ"ק אקרי לבנון עד"ה (דברים ג) ההר הטוב הזה והלבנון וכתיב כמגדל הלבנון. ומה שאמרו מעצי לבנון ולא מלבנון הוא ע"ד ההפלגה שמצינו ג"כ יער הלבנון (מלכים א' ז) וכן נקראו חלקי המשכן עצי לבנון. וכוונתם בזה שכבר מבואר מדבריהם בעיקר הכונה מבריאת עולם השפל היה להשראת השכינה בבהמ"ק של מטה. וא"כ המקדש היה תכלית הבריאה והתכלית הוא אחד מד' סבות אשר יש לכל פעולה כי מהתכלית נמשכו הפעולות הקודמות לה. לכן אמרו שנבנה מבהמ"ק של מטה כלומר מסבת קה"ק של מטה. וזהו מה שאמרו בב"ר פ' א' ששה דברים קדמו לעולם יש מהן שנבראו ויש שעלו במחשבה להבראות התורה וכסא הכבוד נבראו כו' האבות וישראל ובהמ"ק ושמו של משיח עלו במחשבה להבראות עכ"ל. שהכונה ג"כ שתכלית המעשה הוא תחלת המחשבה. ועל זה הכונה אמרו שממנה הושתת כל העולם כיון שהיא היתה התכלית בבריאה: מציון מכלל יופי וביומא כ"ד מסיימים ממנו מכלל יפיו של עולם: דתנינן כו' ביומא כ"ג: שממנה הושתת העולם פי' על ידה ובשבילה: זה שלשלת יוחסין ובנוסחא מסיימים וכן הוא אומר (משלי יו"ד) וצדיק יסוד עולם. ואין כסף אלא זקוק יחוס כד"א (מלאכי ג) וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי וזקק אותם כזהב וככסף. והכונה שהעמודים שהעולם מתקיים בהם ועליהם הם הצדיקים המיוחסים מפאת זכותם וזכות אבותם: אלו פירות הארץ כו' ובנוסחא שם איתא רפידתו זהב זו הארץ שהיא מעלה פירות הארץ ופירות האילן שהם דומים לזהב. מה הזהב יש בו מינין הרבה וגוונין הרבה אף פירות הארץ מהן ירוקים מהן אדומים. ואולי המליצו בזה על תולדות ובריאות עולם השפל שהם חשובים כזהב. ועוד עם שתולדות הארץ ועולם השפל הם הווים ונפסדים ובלתי קיימים באיש. עכ"ז הם קיימים במין ומהויה זה בסור זה ומפאת הקיום הזאת המשילם לזהב שהוא המתכת היותר מתקיים: מרכבו ארגמן הה"ד רוכב שמים כו' ובנסחא מסיימים ארגמן שהוא אורג את העולם שיהא כולם למיניהם ולא יתערבו מין בשאינו מינו כד"א תדשא הארץ דשא וגו' עושה פרי למינו. והוא אין משרה שכינתו אלא על המיוחסים שבישראל וכן הוא אומר (בראשית י"ז) להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך · בזמן שזרעך ניכר אחריך הקב"ה הווה להם לאלהים. ובזמן שאין זרעך ניכר אחריך שהם מעורבים זרעם כו' אין הווה להם לאלהים עכ"ל. ומה שאמרו שם והוא אין משרה שכינתו אלא על המיוחסים שבישראל הוא פירוש אחר על מרכבו ארגמן. ויפרשו שהוא רוכב ומשכין עליהם בזמן שהם ארוגים מין במינו. ותיבת ארגמן דרשו נוטריקון: זו זכות התורה כו' ובנסחא מסיימים התורה שנאמר בה (משלי ה) אילת אהבים וזכות הצדיקים שנאמר (מלאכי א) ואוהב את יעקב: זו השכינה ובנסחא מסיימים כד"א ואהבת את ה' אלהיך. ועיין שם ותמצא כי הנוסחא שבכאן מעורב כל הענין מפני דרשות שונות שמובא שם: זה כסא הכבוד הם השמים העליונים עד"ה (ישעיה ס"ו) השמים כסאי: מעצי הלבנון כו' מכוון כנגד שבתך הכונה כי בהמ"ק של מעלה ובהמ"ק של מטה מכוונים ונערכים על סדר וציור אחד *) ועד"ה (שמות כו) והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר. ולפי זה פי' אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון. היינו בהמ"ק של מעלה נעשה מאופן ודוגמת הציור של עצי הלבנון הוא בהמ"ק של מטה. ופי' תביאמו וגו' מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' כוננו ידיך כלומר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך שהוא הר ציון שהמשכן שיהיה שם יהיה מכוון כמו שבתך של מעלה אשר פעלת. וכנגד המקדש של מעלה אשר כוננו ידיך: עמודי שמים ירופפו מביאים מזה ראיה שמצינו לשון עמודים אצל שמים וא"כ עמודיו עשה כסף יצדק להתפרש שמיסב על השמים. ומה שמשונים בכסף שהם נכספים ונחמד יה או משום שהם שפים וממחים וכוספים לעשות רצון קונם. או עד"ה ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים לטוהר. ובנסחא רבה איתא ולמה קרי לי' כסף שהוא מכסיף על כל מעשי בראשית וכן הוא אומר השמים מספרים כבוד אל וגו' עכ"ל. ופירוש מכסיף שהם מפיעים אור וזוהר על כל מעשי בראשית כלומר שעל ידם ניכר שהבריאה כולה לה המקרה מרחמה המליצה כל אלה. כי אם נעשה בבונת מכוון עד"ה שאו השמים עיניכם וראו מי ברא אלה: רפידתו זהב אלו ד"ת כלומר שעמודי שמים מרופדים בעניני התורה וע"ד שדרשו לעיל על הכתוב אנכי הכיתי עמודיה סלה היינו בשביל אנכי כו' נתכנסו עמודי העולם: לרוכב בשמי שמי קדם ופי' רוכב בשמי שמי קדם עד"ה נכון כסאך

מאו

*) וכמו שכתבתי לעיל ומבואר בארוכות בעקידה ובספר תורת העולה לרמ"א ז"ל, ועיין לקמן בפסוק צאנה וראנה :

מן קרמוי הוה חסרה סגין ברם מן הכא ולהלן לא הוה חסרת אלא צבחר צבחר • זהב שחוט שנמשך כשעוה • אדריינים קיסר היה לו משקל ביצה דקטליינום היה לו משקל דינר גורדיינא • הדא מלכותא לית לה סיני' ולא הוה לה מיני' • זהב סגור שהיה סוגר בעד כל בעלי זהבים . והא כתיב (ד"ה א כט) ושבעת אלפים ככר כסף מזוקק לטוח קירות הבתים • וכי כסף היה והלא זהב היה ולמה קורין אותו כסף שהיה מכסיף בעד כל בעלי זהבים • וממנו היו נעשים כל הכלים הספות והסירות והיעים והמזמרות והמזרקות והמזלגות והכפות והמחתות והפותות • ר' יצחק מגדלאה אמר אלו חפיפות ר' סימאי אומר זה פותה שתחת הציר • ללמדך שאפי' דבר קל לא היה המקדש חסר • זהב מופז ר' פטריקי אחוי דר' דרוסה בשם ר' אבא בר' בון אמר דומה לגפרית הזה שמוצצת באש • ר' אבין ע"ש מדינתו נקרא מאופז • זהב מזוקק דבי ר' ינאי ודבי ר' יודן בר' סימון • דבי ר' ינאי אמרו שמחתכין אותו כזיתים ומאכילין אותו לנעמיות והיה יוצא מזוקק • דבי ר' יודן בר' סימון אמרו שמטמינים אותו בזבל שבעה שנים ויוצא מזוקק . זהב פרוים ריש לקיש אמר דומה לדם הפר וי"א שעושה פירות . שכשבנה שלמה את בהמ"ק צר בו כל מיני אילנות בשעה שאילנות בשדה היו עושים פירות אילן שבבית עושה פירות • והיו משירים פירותיהם ומלקטים אותם ומניחים אותם לבדק הבית . ובשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל יבשו כל אותן האילנות הה"ד (נחום א) ופרח לבנון אומלל. אבל לע"ל הקב"ה מחזיר אותם הה"ד (ישעיה לה) פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן כבוד הלבנון ניתן לה . מרכבו ארגמן כד"א (ד"ה ב ג) ויעש את הפרוכת תכלת וארגמן וכרמיל ובוץ • תוכו רצוף אהבה ר' יודן אמר זו זכות התורה וזכות

באור כנפי יונה

גלדייקי וא"כ היא גרע כמו שאיתא בב"ר פ' ס"ד אל אבימלך גררה לגרדיקי . ובמערוך ערך גרד ז"ל דינר גרדיינו של אומה הנקראת קירדי הכי אמרת פורי קרדי עכ"ל . וכן איתא בחולין כ"ד ע"ב דינרא קירדינאה : פ' פעמים כו' וא"כ לא היה חסר כל פעם אלא מעט מעט ואיך אמר ר' יודא שהיה חסר כל פעם ככר אחד : אלא מן קרמוי כו' ר"ל קודם שעומד הזהב על טהרתו נחסר בכל פעם הרבה בהתכה מפאת רבוי הסיגים שנמצאים בה . אבל אחר שנצרף בכור ולא נמצאו בה אלא סיגים מעט אז אינה נחסרת בצרופים האחרונים כי אם מעט מעט . ועל זה הדרך היה הולך החסרון באלף פעמים שהתיך שלמה אלף ככר . היינו שבהתכות הראשונות מפאת רבוי הסיגים שהיו נמצאים היו חסרים כמה ככרות בהתכה אחת . ושוב היה מתמעט והולך החסרון מעט מעט : שנמשך כשעוה יפרשו שהוא משיכה מלשון חן שהוא לשונם (ירמיה ס) ובנסחא רבה איתא שנטוה כחוט והיה נמשך כשעוה . ולפי זה דרשו שהוא ג"כ לשון חוט : דקטליינים נזכר בב"ר פ' ס"ג : שהיה סוגר משהיה נפתח החנות למכור מן זהב הזה כל החנויות מבעלי זהבים היו נסגרים שלא יכלו למכור את שלהם : וכתיב ושבעת אלפים וגו' כנ"ל . כלומר וכן מצינו כתיב ושבעת אלפים וגו' . ומביאים מזה ראיה דנקרא ג"כ זהב סגור משעם הנ"ל : והלא זהב היה שכן כתיב (מלכים א ו) ואת כל הבית צפה זהב וכן (בד"ה ב ג) ואת הבית הגדול חפה עצי ברושים ויחפהו זהב טוב : שהיה מכסיף כו' ולזה נקרא ג"כ זהב סגור משום שהיה מכסיף לכל בעלי זהבים והיו מוכרחים לסגור חנותם . וכדכתיב שם במלכים בפסוק הקודם ויצף שלמה וגו' זהב סגור : הספות והמזמרות והמזרקות והכפות והמחתות זהב סגור והפותות ר' יצחק מגדלאה אמר כו' כנ"ל שכן כתיב (מלכים א ז נ) אולם הסירות והיעים והמזלגות היו מנחשת מרוק כדכתיב (ד"ה ב' ד) : מהוא פותות כו' אלו תפיפות ופי' חפיפות חפי ושיני הפיתחות מלשון (שבת פ"ז) כדי לעשות הף אמר עולא חפי פותחת פי' שיני המנעול . ותרגומו של והפותות לדלתות ומוגלוסיא ופי' הערוך מנעל ומסגר הדלת . ורש"י פי' במקרא מפתחות שפותחין בהם את המנעול . ובנסחא רבה איתא הפיתות אלו הפותחות : שתחת הציר כמין כוס קטן קבוע תחת הציר כדי שתסובב הדלת בה ומתחברת בפתיחה וסגירה . ועיין ערוך ערך פתא : שאפי' דבר קל כו' כלומר אפי' דבר קל כזה שאין להקפיד בו מחמה לעצותו לא היה המקדש חסר אלא נעשה ביופי מזהב דאין עניות במקום עשירות : שמוצצת באש יפרשו מיפז לשון מפוז שהוא ענין קפילה במהירות . ונדמה לגפרית הזאת בעת שנתך באש שנוזלין ומדלגין מאתה אלופי מראות שונות . כן זהב מיפז נוזלים ומדלגים מאתה מראית מבהיקות שונות *) : ע"ש מדינתו נקרא נקרא מיפז שהוא ממקום הנקרא אופז וכ"ש (ירמיה יו"ד) כסף מרוקע מתרשיש יובא וזהב מאופז : זהב מזוקק כדכתיב (ד"ה כח) ולמזבח הקטרת זהב מזוקק : לנעמיות בת היענה תרגומו בת נעמיתא . וכן מטבען לבלוע אבנים מהכות וזכוכית וכדאיתא (שבת קכח) שבלי זכוכית מאכל לנעמיות : זהב פרוים כ"ש (ד"ה ב ג) והזהב זהב פרוים : אלו שבפנים עושים פירות כו' למי שמקשה ומגביד לבו מלהאמין תמידיות הנס הזה ומבלי היותו מפורש במקראות לבל יחשוד את חז"ל כי מגמתם היה להשקיע את העם בגבכי אמונות דברים זרים ורחוקים . יש לומר שלופה בזה כונה גדולה ונשגבה . והוא שכבר מבואר שהמקדש נעשה דוגמת המציאות כולה . באופן שהיה מושכל מאתו סדור המציאות כולה ואיך הוא ההשגחה עליה ועובר כל חלוז המציאות והוא המעמידו והמקיימו . וזהו ענין עשיית הפירות היינו שע"י המקדש התרבה החכמה והפרה הדעת בענין כבוד אלהים מלכותו יכלתו והשגחתו הכללית והפרטית . וזהו שאמרו שהניחם לבדק הבית כלומר שבאופן הזה התחזק ענין בהמ"ק . אכן מעת שהעמיד מנשה צלם בהיכל נתייבשו ונבלו כל פירות השכלות האלו . ונפסדו סגולות הענינים אשר היה רמוז בענין המקדש *) . אולם מסוגיית הגמרא (יומא כ"א לט) נראה שהדבר כפשוטו . ומי שהאמונה נר לרגליו אף אם יאמין כפשוטו לא ילך חשך . עוד ראיתי שהביא בעל גלא ישראל בבאורו על הכוזרי שגמלא זהב עזור לומר מן הזרן ונכרך סביב הגפנים ולפי זה אינו רחוק שעץ הזהב עשה פירות : כבוד הלבנון ניתן לה הלבנון הוא כנוי לבהמ"ק והכונה שלעתיד יושב לה כבודה הראשון ע"י

---

*) ויתכן מ"ש (ש"ב ו) ויהי דוד מפזז ומכרכר כלומר נדלג במהירות ומקפץ ומבהיק בגוונים שונים :

*) עיין בירושלמי יומא פרק טרף בקלפי בפירוש יפה מראה :

המלך שלמה המלך שהשלום שלו. מעצי הלבנון הה"ד ויעש בצלאל את הארון עצי שטים. עמודיו עשה כסף אלו שני העמודים העומדים לפנים שהיו של כסף. רפידתו זהב שנאמר ויצפהו זהב טהור. מרכבו ארגמן ר' תנחומא אמר זו פרוכת הסמוכה לה ר' ביבי אומר זה הכפורת שזהבה דומה לארגמן. תוכו רצוף אהבה מבנות ירושלים ר' יודן אמר זו זכות תורה ולומדיה. ר' עזריה בשם ר' יודן בר' סימון זו השכינה. א"ר אבא בר כהנא כתיב ונועדתי לך שם וגו' (שמות כה) ללמדך שאפי' מה שאחורי הכפורת לא היה פנוי מן השכינה. גוי אחד שאל לר' יהושע בן קרחה אמר לו למה דבר הקב"ה למשה מתוך הסנה ולא מאילן אחר. אמר לו אלו דבר עמו מתוך חרוב או שקמה כך היית שואלני ולהוציאך חלק אי אפשר. ללמדך שאין מקום בארץ פנוי מהשכינה שאפי' מתוך הסנה היה מדבר עמו. ד"א אפריון זה בהמ"ק עשה לו המלך שלמה ודאי. מעצי הלבנון שנאמר (ד"ה ב ב) ואנחנו נכרות עצים מן הלבנון. עמודיו עשה כסף שנאמר (מלכים א ז) ויקם את העמודים לאולם ההיכל. רפידתו זהב בההוא דתנינן שכל הבית היה נטוח בזהב חוץ מאחורי הדלתות. א"ר יצחק הדא מתניתא דתנינן לבנין השני אבל לבנין הראשון אפי' אחורי הדלתות היה מחופה בזהב. תנינן ז' מיני זהבים הם שהיו בו. זהב טוב זהב טהור זהב סגור זהב שחוט זהב מופז זהב מזוקק זהב פרוים. זהב טוב כמשמעו כמד"א (בראשית ב) וזהב הארץ ההוא טוב. אמר רבי טובוי דהוא בביתא טובוי דהוא בת בלוויתה. זהב טהור שהיו מכניסין אותו לכור ואינו חסר כלום. ר' יודא בשם ר' אמי אלף ככרי זהב הכנים שלמה לאור אלף פעמים עד שהעמידוהו על ככר אחד. והא תני א"ר יוסי בר' יהודה מעשה במנורת בהמ"ק שהיתה יתירה על מנורת המדבר משקל גורדיינין הכניסוה לאור שמונים פעמים עד שחסרת. אלא

מן

באור כנפי יונה

ועוד אפשר לומר כי נאה ותפארה מוסב על נאוות הדין ולפנים משורת הדין וכנ"ל. ומחובקת מוסב על דעות ומושכלות האלהית הנשגבים בה: **שהשלום שלו** ובנוסחא רבה מסיימים ושבה כן התורה כלה שנאמר (משלי ג') וכל נתיבותיה שלום: **העומדים לפנים** ושם איתא שהיו עומדים לפניו כמו איצטוונא וכן הוא לעיל בפסוק תורי זהב. ועיין בפ"ק דב"ב ברשב"ם ז"ל שהלוחות היו מונחים בין שני העמודים: **ויצפהו זהב** ולזה נאמר כאן רפידתו לומר שאינה אלא כמו שטיחה בעלמא: **זו פרוכת הסמוכה לה** כדכתיב (שמות כו) ועשית פרוכת תכלת וארגמן וכתיב (שם מ') וסכות על הארון את הפרוכת*): **זה הכפרת** ובנוסחא שם מסיימים כתיב ונתת את הכפורת על הארון מלמעלה: **זכות התורה ולומדיה** ונראה שלזה היה מצופה הארון בזהב להורות שהיא מעלה אל התורה וכאומר הנחמדים מזהב ומפז רב ומציאותה בישראל הוא בזכות התורה. ובהיות שם הכרובים בתמונת אנשים רמזו ללומדי התורה שה' שוכן בתוכם כמו ששוכן בין הכרובים: **זו השכינה** ופירוש מרכבו ארגמן שהשכינה שוכנת על הכפורת שהוא מארגמן. ומה שנעשה מארגמן שהיא מראה אדמומית לרמז על השכינה כאומר דודי צח ואדום: **לא היה פנוי מן השכינה** שהיה אפשר לומר מה שכתיב ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים שהשכינה היתה מצומצמת שם. לזה אמר כיון שנאמר בראש הכתוב ונועדתי לך שם הוא ללמדך שהיעידה היתה בכל האהל ואפי' במה שאחורי הכפורת: **כך היית שואלני** ירצה אם היה נגלה על אילן אחר כמו כן היית שואלני ואין הצורך מביא לתת לך טעם על זה: **פנוי מהשכינה** כלומר במה שנגלה על אילן הגרוע הזה לרמז בא שהשי"ת שוכן את דכא ושפל רוח. וגם כי כבוד השי"ת ניכר מכל נברא. ומזה הטעם נבחר ג"כ הר סיני מבין שאר ההרים כדאיתא בפ"ק דסוטה. וגם כי הסנה לא יוצא כי אם למאכולת אש עכ"ז השכינה האירה את הסנה ולא אכלתו. כי גלוי שכינה מפיקה אור ולא אש מתלקחת וכ"ש כי הסנה בוער באש ואינו אוכל: **ד"א כו' שלמה ודאי** כלומר שלמה המלך ואינו מוסב על הקב"ה. ומה שנשנה הכתוב לבנין בהמ"ק במה שנעשה ע"י שלמה וגם מה שלא הזכיר הכתוב רק עליו ועמודיו פרוכת והארגמן יותר משאר ענינים וכמה כלים שעשה לצורך בהמ"ק. ירצה שרמז הכתוב לחכמת שלמה איך כיון בבנין בהמ"ק לציור המציאות כולה ואיך הנהגת השי"ת משלם דרך כל חלקי המציאות עד שמגיע בעולם התחתון. ולזה הזכיר עליו שהיא מין הגומה לרמז על עולם השפל שהוא מקום הויה והפסד. ועל עולם האמצעי אמר עמודיו עשה כסף הם עמודי שמים מלשון עמודי שמים ירופפו והכסף הוא מראה הרקיע ואמר רפידתו זהב לרמז על ענין הקיום הנמצא שם. ואמר מרכבו ארגמן שמוסב על הפרוכת המבדלת בין הקדש ובין קדשי הקדשים לרמז על עולם העליון ומראהו ארגמן רמז לגבוה מלכות כי שם כסא מלכותו: **לאולם ההיכל** ובנוסחא רבה מסיימים וכי של כסף היו והלא נחושת היו אלא שהיה נחושת ממורט שוה ככסף עכ"ל. וכן כתיב (מלכים א ז) ויצר את שני העמודים נחושת. ועיין בירושלמי סוכה פרק ה' הלכה ז': **בההוא דתנינן** מדות ריש פרק ד': **נטוח בזהב** מחופה: **שבעה מיני זהבים כו'** עיין ביומא מ"ד ובירושלמי איתא בקלא שבוי. ובנוסחא רבה פ' י"ב איתא שבעה מיני זהבים הם ולא כ"ש כאן שהיו בו. וכן נראה כי לפי הגירסא שכאן שהיו בו פי' שבבהמ"ק הוא זהב שחוט ומופז לא מצינו בבהמ"ק. זהב סגור כדכתיב (מלכים א' ו' כ) ויצפהו זהב סגור. זהב טוב כד"ה (ב ג ב) ויחפהו זהב טוב. זהב פרוים (שם ו') והזהב זהב פרוים. זהב טהור (שם ד) ויחפהו מפנימה זהב טהור. זהב מזוקק (שם כ"ה י"ח) ולמזבח הקטורת זהב מזוקק. וזהב שחוט לא מצינו בבהמ"ק כי אם המגינים נעשו מזהב כ"ש (מלכים א' יוד) מאתים צנה זהב שחוט. וזהב מופז לא מצינו כי אם אצל הכסא (שם י"ה) ויעש המלך כסא וגו' ויצפהו זהב מופז. אולי יש לומר שלא יתכן שיקמן שלמה בבהמ"ק ממה שבשבלו ובודאי היה נמנה דוגמתן בבהמ"ק: **טיבוי דהוא בביתא** אשרי לו מי שיש לו מהם בביתו: **דהוא בת בלוויתיה** וטוב לו כשהוא צריך להשתמש בו קל להטמינם ואינו ירא שמא יגנבו ממנו: **ואינו חסר כלום** מפני שהוא מזוקק מסיגים: **על ככר אחד** משמע שלא היה טהור משבעו כי אם ע"י רבוי הצריפה נעשה טהור: **משקל גורדייני** גורדייני נזכר בויקרא רבה פ' ז'. דינר גרדיין וי"ג גרדייקי.

*) ועיין בסוכה ז' וכרש"י שם וביומא י"ד ע"ב בתוס' ד"ה מפני מה אמרו כו'. ובחולין נ' ע"ב בתוס' ד"ה ג' מאות כהנים כו':

אומר (יחזקאל י) והחצר מלאה את נגה כבוד ה' כיצד יתקיימו שני הכתובים • ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי למה היה האהל מועד דומה • למערה שהיתה נתונה סמוכה לים געש הים והציף את המערה • המערה נתמלא והים לא נחסר כלום • כך אהל מועד נתמלא מזיו השכינה והעולם לא חסר מן השכינה • אימתי שרתה שכינה בעולם ביום שהוקם המשכן שנאמר (במדבר ז) ויהי ביום כלת משה וגו' • ר' יהודה בר' אלעי פתר קרייה בארון אפריון זה הארון ומהוא אפריון פריומא • משל למלך שהיה לו בת יחידה נאה והסודה ומשובחת • אמר המלך לעבדיו בתי נאה חסודה ומשובחת ואין אתם עושין לה פריום ומוטב שיראה יפיה של בתי מתוך הפריום • עשו לה פריום • כך אמר הקב"ה תורתי נאה וחסודה ומשובחת ואין אתם עושין לה ארון מוטב שיראה יופי של תורתי מתוך הארון . עשה לו המלך

באור כנפי יונה

כל אלה הענינים הרחוקים מאתו תכלית הרחק • אלא בשביל להראות גודל אהבתו לישראל לא חסה מלכותו על עצמו כל הענינים הרחוקים מאתו תכלית הרחק . וזהו כוונת אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו . והקב"ה לא עשה כן ואמר בני עשו לי מקדש וירדתי ושכנתי בתוכם . וא"כ יעוד הענין השראת השכינה בתוך המשכן הוא אות אמיתי על אהבתו ית' לישראל . וזהו שאמרו תוכו רצוף אהבה זו השכינה: **ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת** וסוף הכתוב כי מלא כבוד ה' את בית ה': **כיצד יתקיימו ב' הכתובים** אין הכונה שהכתובים סותרים זה את זה כאשר כתב המ"כ . כי איזה סתירה יש ביניהם עם כי נתמלא הבית מן השכינה עכ"ז יתכן שגם החצר נתמלא מן השכינה. ועוד אם נאמר שכונתם שהכתובים סותרים זה את זה אין המשל דומה לנמשל . ועוד שזה הענין ממראות כבוד ה' את החצר הוא מראה שראה יחזקאל מענין עשר מסעות שנסעה שכינה כדאיתא בר"ה ל"א . וא"כ זה הענין מיחזקאל אינו סותר לאופן השראת השכינה בתוך המקדש בימי שלמה . לכן נראה שכונתם מה שאמרו כיצד יתקיימו ב' כתובים הללו כלומר איך יתקיימו פשוטם של הכתובים הללו . היינו שמשני הכתובים האלו נראה מפורש שהשכינה היה נתפס במקום וזה לא יצדק בחוק השי"ת . ועוד איך יתכן לייחד להשכינה מקום מוגבל במקדש שלא מלא כל הארץ כבודו וכ"ש (ירמיה כ"ג) הלא את השמים ואת הארץ אני מלא . ומה שהלכו לבקש מרחוק ולא תמהו על מה שכתוב במשכן וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ') נראה לומר מפני שזה הכתוב אפשר לפרשו ע"ד מלא כל הארץ כבודו שפירושו שמלא כל הארץ יורה על כבודו. וכן וכבוד ה' מלא את המשכן פירושו כי כל הענינים שהיו נעשים במשכן הם היו הוראה גדולה על כבוד ה' ית' . וכ"ש המורה פרק י"ט לחלק א' . לכן הביאו מהכתוב ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת כי מלא כבוד ה' את בית ה' . שזה יורה שהכבוד ממש הוא היה המעכב את הכהנים מלעמוד שם ואין זה אלא שכינה . ומשום שזה הכתוב אפשר ג"כ לפרש . והיינו כי המניעה לא היתה מפאת השכינה ממש . אלא מפני שנפלינו במחשבתם מכל הנעשים שם להעמיק בכבוד ה' ית' זאת המניעם והטרידם מלעשות עבודתם . לזה הביאו מן והחצר מלאה את נגה כבוד ה' שאם אינו מדבר מהכהנים כלל . וגם מדכתיב נגה כבוד ה' משמע במוסב על השכינה ממש ולא יתכן זה . ולזה המתיקו להתיר הענין במשל מן המערה: **המערה נתמלא והים לא נחסר כו'** אף שבהשקפה נראה שבהתמלאות המערה מהים לא יתכן שלא יחסרו מאומה ממי הים אלא שאין הדבר ניכר מפני רבוי מימיו . אולם באמת אין לייחס בזה חסרון למי הים אלא שבתחלה היו מי הים מקובץ במקומו המיוחד ועתה נשפכו מימיו ועברו קצתה מגבולו ונצטרף זה המקום הפרטי למקומו הכללי . או מפאת שהם חוזרים אליו ע"ד הכתוב כל הנחלים הולכים אל הים וגו' . וכן היה הענין במשכן ובמקדש כי טרם יצאו ישראל ממצרים התייחס בפי כל השגחת השי"ת אך על טבע העולם בכלל . וכמו ששם חוק שומה עליו בטבעו שלא יעבור וישטוף הלאה מגבולו . כן היו בני העולם רחוקים מציור שיתכן שיגוע שפע רצון וידיעה מהשי"ת אל מקום מיוחד ואל ענין איפי ופרטי . לפי שסברה הזאת אינה נכנסת תחת גדר שידיעה רק תחת ההרגשה החושית . ועתה אחר יציאת ישראל ממצרים בכל הנפלאות שנעשו שם והאמרי כן ומענין עשיית המשכן . כי נשפע כבוד השגחתו ג"כ אל מקום פרטי היינו במשכן ובמקדש . נודע כי השגחתו ית' מגיע ג"כ על ענינים פרטים כמו על כלל העולם ולא סר בזה השגחתו מעל כלל העולם . ולפי זה מה שנאמר כי מלא כבוד ה' את בית ה' והחצר מלאה את נגה כבוד ה' • הם יורו על אצילת שפע האלהית והשגחתו שהאירה במקומות האלו ג"כ . ולא להגביל השכינה במקום זה לבד ולשלול השגחתה מכלל העולם: **שנאמר ויהי ביום כלת משה** מה שהביאו מזה הכתוב אף שלא נזכר שם השראת השכינה באהל מועד . ולא הביאו מויכל משה את המלאכה ויכס הענן וגו' (שמות מ'). נראה שכוונו למה שאיתא במדבר רבה פ' י"ב וז"ל . ויהי ביום כלת משה רב אמר דבר שלא היה משברא העולם . ועד עכשיו נעשה באותו היום . שמשברא העולם ועד אותה שעה לא שרתה שכינה בתחתונים אלא משהוקם המשכן ואילך לכך נאמר ויהי דבר חדוש הוא *): **פריומא** מעיל דק: **משל למלך כו'** צורך המשל הוא משום שבהשקפה נראה להיפך שהיה מהראוי שיהיו הלוחות מונחות מגולות שיהיה נראה כבודם לעין כל . איך הם מעשה אלהים והם כתובין בנס משני עבריהן ומ"ם וסמך בלוחות בנס היו עומדין . ולמה נוח להסתירם מעין כל ולהטמינם בארון . ולזה לקחו משל והוא דמיון לבת היפה מאוד משום שאין כבודה שיהיו הכל מביטים בה תמיד עשו לה פריום לכסות פניה . כן לא היה מהראוי שיהיו מונחים הלוחות מגולות שיהיו הכל מביטים בהם תמיד מפני שקדושתן רבה ונוראה מאוד ובראיה תמידית יוזל כבודה: **תורתי נאה וחסודה ומשובחת** האריכו בשבחים שונים לומר שהתורה מיישרת את האדם איך להתנהג עם זולתו בשני אופנים טובים . האחת ההנהגה בצדק ובישר ובמשפט והיא בשורת הדין והשנית בחסד ובהטבה לפנים משורת הדין • ועל ההנהגה אשר מצאת שורת הדין אמרו שהיא נאה כי פקודי ה' ישרים ונאים ומתקבלים על לב האדם . ועל ההנהגה אשר לפנים משורת הדין אמרו שהיא חסודה . אולם מפאת שמצינו דתות אחרות שהם לפי הנראה ג"כ נאים ומתוקנים . על זה אמרו שהיא משובחת כלומר שהנאות שבדתות זולתה אינם אלא לפי ערך הרצם ובני מדינתם ואינם מתקבלים ונאים בארצות אחרות . אולם התורה היא משובחת בעולם ובפי כל וכ"ש (דברים ד') כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל החקים האלה ואמרו רק עם חכם ונבון וגו' ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת .

ועוד

*) או הכונה כמו שאיתא בגמ' על ביום חתונתו זה אהל מועד דכתיב ביום כלת משה להקים את המשכן כלת כתיב ביומא דעלת כלתא לגננא:

בפרהסיא · אלא עשו לה פפיליון וכשאהיה צריך לדבר עמה אדבר עמה מתוך הפפיליון · כך כתיב (הושע יא) כי נער ישראל ואהבהו · במצרים ראו אותו בפרהסיא שנאמר (שמות יב) ועבר ה' לנגוף את מצרים. בים ראו אותו בפרהסיא שנאמר (שם יד) וירא ישראל את היד הגדולה והעוללים מראין אותו באצבע ואומרים זה אלי ואנוהו · בסיני ראו אותו פנים בפנים שנאמר ויאמר ה' מסיני בא (דברים לג). כיון שעמדו ישראל על הר סיני וקבלו את התורה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ונעשה לו אומה שלמה. אמר הקב"ה אין שבחן של בני שאהיה מדבר עמם בפרהסיא · אלא ועשו לי משכן וכשאני צריך לדבר עמהם אהיה מדבר עמהם מתוך המשכן · הה"ד (במדבר ז) ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וגו' · עשה לו המלך שלמה המלך שהשלום שלו · מעצי הלבנון · הה"ד (שמות כו) ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים. עמודיו עשה כסף אלו העמודים שנאמר (שם כז) ווי העמודים וחשוקיהם כסף · רפידתו זהב שנאמר (שם כו) ואת הקרשים תצפה זהב · מרכבו ארגמן שנאמר (שם) ועשית פרוכת תכלת וארגמן תוכו רצוף אהבה· ר' יודן אמר זו זכות תורה וזכות צדיקים שעוסקין בה. ר' עזריא בשם ר' יודא בשם ר' סימון אמר זו השכינה· כתוב אחד אומר (מלכים א ח) ולא יכלו הכהנים לעמוד לשרת וגו' וכתוב אחד אומר ··

באור כנפי יונה

כסאו וגו' איזה בית אשר תבנו לנו לזה המתיקן במשל שהמשכן נעשה לצורך ישראל: פפיליון אוהל בלשון רומי: כך כשראה הקב"ה את ישראל במצרים היו נערים שנאמר כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני במצרים ראו אותו בפרהסיא כו' כנ"ל וא"כ הנמשל דומה למשל שכמו כן בעוד שישראל היו קטנים היו רואין את השי"ת בפרהסיא וכן הוא בשמות רבה פ' י"ב: בסיני ראו אותו פנים בפנים שנאמר (דברים ה' ד') פנים בפנים דבר ה' עמכם כנ"ל וכן איתא בשמות רבה שם: אהיה מדבר עמם מתוך המשכן הה"ד ובבא משה וגו' להמתיק מעט הענין נראה לי. כי מתחילה בעוד שהיו ישראל מגוערים מכל וכל רקים מכל מדע וחסרים מכל שלמות. עד כי לא היה נמצא בהם שום הרגש בעניני אלהות והיו רחוקים תכלית הריחוק משלמות הידיעות. כפי הנצרך לידיעת אופן אלהותו ית' ולעיקר הנהגתם והשגחתם. היה בא עליהם נסים מפורסמים גלוים ונראים לעין כל לא על פי סדר ומנהג הטבע אשר היה נהוג עד כה. והיה זה כדי לגדל אותם מעניינים כאלו להם להם מידיעה לידיעה אשר בם יהיו דרך ומבוא להשגת ענינים אחרים גבוהים ונשגבים באופן אשר יוכלו לחזות מחזה שדי כפי אשר יהיה בחוקם. ולהכיר הנהגתם בזה העולם וצורך ההכרחי להשגחתם להשפיע להם תורה אלקית להישירם להנהגתם והשגחתם. והיינו מידיעת אלהותו אשר הבינו במצרים התקרבו שיוכלו לבוא לידיעה יותר גדולה והוא שהעניינים שראו על הים. ומאשר השיגו על הים התקרבו להשיג יותר והוא במה שראו בסיני · וכ"ש הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם. והיינו שבאו להשגת אמיתת מכות הנבואה וכמו שאמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. וגם נתבאר להם איך הם מוכרחים לתורה ומצות וכ"ש כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע ואז אחרי שהגיעו לידיעות האלה הנזכרים כאשר היה חפץ לצרכיהם ולהורותם הנהגתם וכל הנדרש מאתם. לא היה מהנאות והצורך עוד לבוא אתם באופנים הקודמים. אכן השפיע עליהם שפע נעלה כי ישיגו כל השגות הקדושות והציורים הדקים הנצרכים להם ע"פ אופן השגה נעלה ונסתר מאוד ולזה הביאו מקרהוב כי נער ישראל ואהבהו וממצרים קראתי לבני. להורות כי בתחלת התגלות אלהותו על ישראל היו מגוערים וחסרים מכל וכל. ניסף לזה היו מגודלים על ברכי המצרים. וע"י הניסים שנעשו במצרים התחילו להתקרב מעט להשגת אלהים בארץ. וכמו שדרשו על ועברתי בארץ מצרים וגו' אני ולא מלאך כו' אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו. וא"כ על הים באו להשגה יותר גדולה וכמו שאמרו זה אלי ואנוהו וכ"ש חז"ל שראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל. וא"כ בסיני באו לגדולות יותר וכ"ש היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ואז אחרי בואם להשגות היקרות כאלו התחיל לדבר עמהם מאהל מועד. והוא בענין פנימי ונסתר שאין למעלה הימנה. וכ"ש בנשא רבה פ' י"ד על וישמע את הקול מדבר אליו. שהיה יוצא הקול מפי הקב"ה כמין סילון לתוך אזנו של משה והמלאכים היו באמצע ולא היו שומעין אותו עכ"ל. והכונה שהגיע להשגה גדולה כמוה שאין לבוא בכל איזה הרגש כזה. א"כ להשגות גדולות כאלה לא היה יתכן לדבר אתם בפרהסיא כלומר ע"י למודים כבאופנים הקודמים. אלא ע"י השגה הנבואית היותר גדולה שיכולה להיות שהיה מושפע במקום אהל מועד. ואף בלא דבר כי אם משה לבדו מ"מ הגיעו ישראל לכלל מעלה שנתגלה כבוד מלכותו בישראל על אלו המוכנים לזה ע"י אופן היותר נעלה היינו ע"י ענין הנבואה מי שיזכה לזה. כמו משה ואהרן ושבעים זקנים והדומים להם: שהשלום שלו וברבה נשא פ' י"ב מסיימים שהוא עשה שלום עם ישראל מן האהרות שהיה לו עמהן מן מעשה העגל. והיינו שאחר מעשה העגל נצטוו על המשכן שהיתה הכליתו לשום שלום עם ישראל: מעצי הלבנון כו' עצי שטים עומדים וקראם עצי לבנון שמלבנים את העונות תישראל: אלו העמודים כנומר ווי העמודים וחשוקיהם היו מכסף: פרוכת תכלת וארגמן ובנשא רבה מסיימים דכתיב וסכות על הארון את הפרוכת: ויפרשו וסכות לשון סכך כדאיתא בפ"ק דסוכה דרבנן אמרי דניכוף ביה פורתא דמיחזי כסכך ופירש"י כעין גג ישפש ממקצתו. ולהכי מכונה הפרוכת מרכבו כרוכב על הארון · והא דמכנה את הפרוכת בארגמן יותר מתכלת שהיה בו משום שהארגמן הוא החשוב שבכולן: זו זכות תורה כו' כלומר תוכו שמור ורצוף אהבת ה' לישראל ע"י זכות התורה שעוסקים בה הצדיקים שבנות ירושלים: זו השכינה ופי' תוכו רצוף אהבה היינו במה שהשכינה שורה בתוכה הוא סימן ברור ורצוף על אהבה שהקב"ה אוהב את ישראל. או ע"ד שאמרו בשמות רבה פ' ויקהל אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבוזו לו. אבל הקב"ה אמר ועשו לי משכן של יריעות עזים וירדתי ושכנתי בתוכם עכ"ל. והכונה שידוע הוא שעוצם כבוד ה' והדרו הוא היינו במה שהוא מופלא מכל ציור דמיוני ושכלי ותכש"כ שהוא מרוחק מכל מקרי ומשיגי הגשמים. וא"כ לא יתיהם אלו לא ענין ירידה ועליה ושום התקוממות במקום הגילה לאל מזה. ולפי זה איך נוס לבנות לו משכן לייחס לו בזה כל

אגריון • עד שלא חטאו ישראל רואין טוכסות זו את זו ולא היו מתייראין ומזדעזעים ונפחדים • וכיון שחטאו אפילו בפני הסרסור לא היו יכולין להסתכל • הה"ד (שמות לד) כי קרן עור פני משה וכתיב (שם לד) והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו • ר' פנחס ור' אבין בשם ר' חנין אמרו אף הסרסור הרגיש עמהן באותו העבירה • עד שלא חטאו ישראל מה כתיב (תהלות סח) מלכי צבאות ידדון ידדון • ר' איבו אמר מלאכי צבאות אין כתיב כאן אלא מלכי צבאות מלכיהון דמלאכיא • איזה זה • זה מיכאל וגבריאל לא היו יכולין להסתכל בפניו של משה. וכיון שחטאו אפי' בפניהם של גולייריו לא היה יכול משה להסתכל. הה"ד (דברים ט) כי יגורתי מפני האף והחמה. עד שלא אירע לדוד אותו מעשה כתיב (תהלות כז) ה' אורי וישעי ממי אירא • משאירע בו אותו מעשה כתיב (שמואל ב) ואבוא אליו והוא יגע ורפה ידים והחרדתי אותו • עד שלא חטא שלמה היה רודה בשרים ובשרות הה"ד (קהלת ב) עשיתי לי שרים ושרות וגו' • זכרים משוררים ונקבות משוררות ותענוגות בני אדם פרובטייה. שדה ושידות שדה ושידתה דהוה אזיין בהון • כיון שחטא מינה לו ס' גבורים מגבורי ישראל והעמידן לשמור מטתו הה"ד הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה וגו' כולם אחוזי חרב וגו' מפחד בלילות שהיה מפחד מן הרוחות:

פסוק ט **אפריון** עשה לו ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון פתר קרייה במשכן אפריון זה משכן • א"ר יהודה בר' אלעי למלך שהיה לו בת קטנה עד שלא הגדילה ובאת לידי סימנים היה רואה אותה בשוק ומדבר עמה בפרהסיא במבוי וחצר • כיון שהגדילה ובאת לידי סמנים אמר המלך אין שבחה של בתי שאהיה מדבר עמה בפרהסיא

באור כנפי יונה

נבעת ממנו : **אגריון** קול זר ומבעית והוא מפני שנפל ממעלתו : **רואין טוכסות זו את זו** מלשון טכסיסי מנכות כלומר שראו אותם בסדר נכון וטוב. ויש גורסין נוגלות. ולי נראה שצ"ל **כוססות זו בזו** וכמו שאיתא בנוסחא רבה עד שלא חטאו ישראל ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר (שמות כד) א"כ אבא בר כהנא בשעה מחילות של אש היו כוססות זו בזו. והיו ישראל רואין ולא מתייראין ולא מתפחדין עכ"ל. ופירוש כוססות לשון אכילה מלשון הכוסס את החטה (ברכות ל"ז) ומוסב על כאש אוכלת. ומה שאמר היו כוססות זו בזו כלומר שאחד גדול מחבירו. ע"ד שאמרו לעיל בפסוק כמעט שעברתי זיין בולע זיין הראה להם. והוא משאת שאחד הטוב מחבירו הוא כבולע ואוכל ומשחית את השיבות חבירו. ומה שאחז דוקא שבעה הוא ע"ד שאמרו לעיל על פסוק על מפחד בלילות וגו' זה המלך בנתון לפנים משבעה קנקלין כן היה כאן בשבעה מחילות. וכמו שאיתא לקמן פ' ו' פסוק ד' על יפה את רעיתי כתרצה וז"ל ולא שבעה קן א"ר אבין כן דמלכא שרי טמיקין : **כי קרן עור פני משה** וסוף הכתוב והשיב משה את המסוה על פניו עד בואו לדבר אתו. והשבת המסוה על פניו שלא ייראו ישראל מגשת אליו ועיין פירש"י שם. אולם רחוק מהבין למה הביאו מתחילה את הפסוק כי קרן עור פני משה שהוא מאוחר בפרשה קודם הפסוק והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו שהוא מוקדם בפרשה. ועוד מדוע לא הסתפקו בזה הכתוב לבדו והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו. שבזה מפורש שהיו מתייראין ממשה ובפסוק כי קרן עור פני משה אינו מפורש שנתיירא. גם בנוסחא רבה לא הביאו כי אם זה הכתוב לבדו והנה קרן עור פני משה וגו'. לזה נראה שצ"ל בפניו אפי' פני **הסרסור לא היו יכולין להסתכל כי קרן עור פניו** • דכתיב והנה קרן עור פניו וייראו **מגשת אליו** ותיבות כי קרן עור פניו הם דברי המדרש וצריכה למחק תיבות הה"ד שמות כ"ו. ולא הביאו ראיה על זה אלא מהכתוב וירא אהרן וכל בני ישראל את משה והנה קרן עור פניו וייראו מגשת אליו : **אף הסרסור הרגיש עמהן באותו שעה** כצ"ל. ועיין בנוסחא רבה שם. והכונה שבשביל שחטאו ישראל בעגל נחסר ג"כ הכבוד ממשה. וכ"ש בברכות כלום נתתי לך גדולה אלא בשבילם עתה לך רד : **עד שלא חטאו ישראל מה כתיב כו'** מביאים מזה ראיה איך משה הרגיש עמהן בשביל שחטאו היינו שהוקשן ממעלתו: **מלכי צבאות כו'** הכתוב הזה מוסב על עת נתינת התורה : **לא היו יכולין להסתכל בפניו של משה** ופי' מלכי צבאות ידדון שגדולי המלאכים היו מדדים ונרתעים לאחוריהם מאימת משה כשהיה בהר : **גליירין** אנשים ערוך ערך גלייר. ורמב"ם פי' משרתים והכונה שאפי' במשרתים שלהם לא היה יכול משה להסתכל: **מפני האף והחמה** הם מלאכי חבלה כדאיתא בשמות רבה פ' מ"ד : **עד שלא אירע לדוד כו'** חסר כאן ובנוסחא רבה הביאו קודם זה עד שלא חטא שאול כו' מהוא בכל אשר יפנה ירשיע ולא כו'. וכיון שחטא כתיב וירא שאול את מחנה פלשתים ויירא וגו': **והחרדתי אותו** אחיתופל אמר כן על דוד : **היה רודה בשרים ושרות** כלומר שהתנהג מלכותו בחיי התענוג והעדן : **פרובוטייר** מתהלוה כמו שאיתא בב"ר פ' תולדות פ' ס"ג אמר ר' אבהו כהדין פרבוטי שהוא משטף את בית המרחץ : **שדה ושדתה כו'** שדה ושדהה פי' תיבות מלשון שדה תיבה ומגדל וכמו שפירש"י שם והיינו שעשה לו תיבות שונים להתחמם ולהזיע בהן. וכמו שמתורגם שם מרזבין דברין מיא דפסורי ומרזבין דברין מיא דחמימי עכ"ל. והביאו מזה לומר איך קודם החטא היה חי חיי נעימים ואחר החטא לא מלא הבקע ומרגוע אף בלילה : **מן הרוחות** דכשנ זה משום דלא יתכן שהעמידן מפני שונאיו א"כ היה צריך להעמידן סביב לביתו לא סביב למטתו אלא שהיה מתפחד מן הרוחות. והענין הוא ע"ד שנאמר אצל שאול (שמואל א' ט"ז) ורוח ה' סרה מעם שאול ובעתתו רוח רעה מאת ה' שהוא ענין שגעון. והגבורים ההם היו גבורי תורה וחכמה וע"י זכות תורתם היו מגינים עליו. או בהכנותם הרויחו לשלמה וטוב לו וסרה מעליו רוח הרעה. והביאו כל אלה הענינים מאדם וישראל ודוד ושלמה להורות איך החטא מפריע את האדם מעניני מכל וכל :

אפריון היכל : **זה משכן** דלא יתכן שהכתוב מספר בשבח האפריון שעשה שלמה לעצמו. אלא זה המשכן והמלך שלמה הוא הקב"ה שהוא המלך שהשלום שלו : **אין שבחה של בתי כו'** ונוכך המשל הוא לפי שלשון אפריון עשה לו המלך שלמה יורה שהמשכן נעשה לצורך הקב"ה. וזה לא יצדק לומר וכ"ש (מלכים א' ח) האומנם ישב אלהים על הארץ הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית הזה וכ"ש (ישעיה סו) כה אמר ה' השמים

כסאי

כל אחד ואחד נטל חרבו על ירכו ומל עצמו · מי מלן ר' ברכיה אומר משה היה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה · וי"א יהושע היה מוהל ואהרן פורע ומשה משקה הה"ד (יהושע ה) בעת ההוא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים ומול את בני ישראל שנית · ולמה שנית מכאן שמלן בראשונה · מיד (שם) ויעש לו חרבות צורים וגו' וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות · ומהוא אל גבעת הערלות א"ר לוי מכאן שעשו אותה גבעה בערלות · תני עד שלא יחטא אדם נותנין לו אימה ויראה והבריות מתפחדין ממנו . כיון שהוא חוטא נותנין עליו אימה ויראה ומתפחד הוא מאחרים · תדע לך שהוא כן . אמר רבי עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע קול הדבור עומד על רגליו ולא היה מתירא · כיון שחטא כששמע קול הדיבור נתירא ונתחבא · שנאמר (בראשית ג) את קולך שמעתי בגן ואירא וגו' ואחבא . ויתחבא האדם (שם ח) ר' איבו אמר באותו שעה נגרע גובה קומתו של אדם ונעשית של מאה אמה · ר' לוי אמר עד שלא חטא אדם הראשון היה שומע את הקול אריבון · וכיון שחטא היה שומע את הקול אגריון ·

באור כנפי יונה

המושע: וקראם גבורים שהתגברו על יצרם ומלו עצמן: כולם אחוזי חרב ותשושים עלו בני ישראל . מלומדי מלחמה ממי למדו מהקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה · איש חרבו על ירכו בשעה שאמר להם משה כך אמר לי הקב"ה כו' כן איתא בנוסח שב: סנטימוס כללו של דבר: מי מלן דלא יתכן שימולו את עצמן: משה מוהל משמע לפי שיבוקים היו עוסקים במלוה זו . ומתחילה משה ואח"כ אהרן ואח"כ יהושע . משקה כוס ברכה לישראל דמשמע לקח לו כל אחד מלוה אחת: ושוב מול משמע שהוא בעצמו ימול אותם . וגם ממה דכתיב עשה לך חרבות צורים וגו' ויעש לו יהושע חרבות צורים . ולא נאמר עשה חרבות צורים ויעש יהושע חרבות צורים ונאמר לו משמע לו לעצמו: ולמה שנית מכאן כו' כלומר שכאן מוכח שהוא מלן מדנאמר ויעש לו כו' וכנ"ל . וכיון שנאמר ג"כ שנית מוכח שמלן ג"כ בראשונה: גבעה בערלות הביאו מזה ג"כ לראיה שיהושע מלן בעצמו . וזה שאם לא להאחרים למולם משמע היה ימול כל אחד במקומו . ואיך נתחברו כל הערלות במקום אחד לגבעה . אלא ע"כ באו כולם אליו ומלם במקומו בעצמו . ובבמדבר רבה פ' י"א מסיימים הוי איש חרבו על ירכו . מהוא מפחד בלילות שלא היו יכולין לעשות הפסח דכתיב וכל ערל לא יאכל בו . ואם לא עשו ישראל פסח היו ישראל מתים בלילי פסח כאשר מתו בכורי מצרים . שנאמר וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים הוי מפחד בלילות עכ"ל . והוא סיום ענין דלעיל מזה מה שאמרו בשעה שאמר להם משה כך אמר לי הקב"ה כו' · אלא שהפסיקו בתוך הענין מענין דיהושע: תני עד שלא יחטא אדם כו' חסר כאן תחלת הענין מה שאיתא בנשא רבה פ' י"א . רשב"י פתר קרייה בשלמה הנה מטתו שלשלמה זה שלמה המלך . ששים גבורים סביב לה שהיו ששים גבורים סובבים מטתו בלילה והם היו מגבורי ישראל . כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה ולמה היה עושה כן מפחד בלילות . שהיה מתירא מן הרוחות שלא יזיקוהו . אמר רשב"י עד שלא חטא אדם נותנין לו אימה כו' עכ"ל: והבריות מתפחדין ממנו וזהו משאת שלמות צורתו שנאמר בו ומוראכם וחתכם וגו' . אולם כשהחטא יסולק ממנו שלמות הזאת . וכמו שאיתא בפרק שואל אין חיה שולטת באדם אלא א"כ נדמה לה כבהמה . ועד"ז (תהלים מ"ט) ואדם ביקר ולא ילין נמשל כבהמות נדמו: עומד על רגליו כלומר בדעה מיושבת: ויתחבא האדם אמר ר' איבו באותה שעה נגרע גובה קומתו של אדם ונעשית של מאה אמה

נלאה כל הוגה במדרש למצא מקום ורמז . נכון בכתוב שלמד מזה ר' איבו שנגרע קומתו ונעשית של מאה אמה . לזה אגלה דמסתפינא הייתי אומר שהיה כתוב בפנים באותה שעה נגרע קומתו של אדם ונעשית של קוף . ושעה אחד מן המגיהים וחשב שמה שאמר ר' איבו שנגרע קומתו הוא במובן הכמות היינו קומת גופו ומה שאמר ונעשית של קוף פירושו מאה . וכתב מאה אמה תחת קוף . והאמת הכונה מה שאמר באותו שעה נגרע קומתו של אדם ונעשית של קוף . כלומר שנגרע ונפחת ממעלת האנושי הגבוה שהיה לו מקודם . ונעשה ונדמה לחית הקוף בעיניו . ועפ"ד שדרשו על אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו . ומה שאמר ר' איבו שדמיון לחית הקוף דוקא . לומר כי נעשה כבהמה והיה בצורת אדם . כי חית הקוף קרובה כמעט בתמונתה לתמונת אדם . והוא אמצעי בין מין בהמה למין האדם . לכן כאשר יפול האדם ממעלתו יפול ראשונה למדרגת הקוף . ובזה עולה יפה כיפל הכתיב נמשל כבהמות נדמו . כלומר לאיזה בהמות נמשל שיש לה דמיון מה לאדם . וכן מצינו שאמרו בב"ר פ' כ"ג ד' דברים נשתנו בימי אנוש כו' ונעשו פני אדם כקופות עכ"ל . והוא משום שקבלו בימי אנוש תכונת החיות אלא שנשאר עליהם תמונת האדם . ולזה אמרו ונעשו פני אדם כקופות . וכן הכונה כאן כי נעשה כבהמה בצורת אדם . ודרש ר' איבו זה מדכתיב ויתחבא האדם בתוך עצי הגן . ואיך יצדק לומר שהתחבא אדם מפני אלהים בתוך עצי הגן . ועד"ש אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח . אלא שהכונה שאדם חשב עצמו שהוא חבוי ונסתר מהשגחת השם עליו באופן השגחתו הפרטי . אכן הוא נדמה באופן ההשגחה מהשם כיתר הברואים · שהשגחתו עליהם לא תתפשט כי אם במין ולא באיש *) ועל זה אמר ר' איבו כיון שחשב אדם שאין יתרון לו על שאר הברואים . שבאותו שעה נגרע קומתו של אדם ונעשית של קוף . כלומר שהושפל ממעלתו שהיה לו והושווה בעיניו לחית הקוף . ואולי סמך דרשתו זאת ג"כ על מה שדרשו בב"ר פ' י"ב ופ' כ"א הא דכתיב (איוב יד) משנה פניו ותשלחהו על אדם הראשון . ומה שאיתא בבראשית רבה באותו ענין ועוד אינן חוזרין לתיקונן עד שיבוא בן פרץ כו' מאה אמה כאדם הראשון . גם שם שני תיבות אלו כאדם הראשון הוא טעות נגלה . כי איך יצדק שם לומר כאדם הראשון אח"כ הליך מונים שם זה תחת ששה דברים שנטלו מאדם הראשון ועתידים לחזור . אלא מה שנגרע קומתו ונעשית של מאה אמה הוא משאת שהושפל מעלתו . עיין שם: אדיבון ובנשא רבה הגירסא אומירין ופי' הערוך בייתי . והכונה ששמע את הקול כקול המורגל שאינו

נבעת

*) וכמו שביאר העקידה ז"ל בשער ט' וז"ל . כי סוף מה שהשכילו אגד מיונס ואות נפשם . הוא ששמעו את קול ה' אלהים שהוא מתהלך בגן הוא השולם והשכינו לרוח היום כלומר אגד מה שמניע הגלגל היומי לא באופן אחר מהשגחה האלקית . ולזה ויתחבא האדם ואשתו מפני ה' אלהים וגו' . ירצה שלא שערו שיהיה למין האדם ולא לאיש מאישיו שום מעלה בזה משאר הנמצאות השפלות . כי הכל נסתר מנגד עיניו עכ"ל:

ונוטלות שכרן מתרומת הלשכה. ר' הונא אמר מלשכת בדק הבית · הדין עבד לה כבנין הדין עבד לה כקרבנות · מלומדי מלחמה שהיו מלמדין לכהנים האיך יעשו העבודה · איש חרבו על ירכו שהיו מזהירין אותן בעת ששוחטין · מפחד בלילות שלא יפגל אחד מהזבחים שלא לפסול אחד מהקרבנות בנותרות · ר' יוחנן פתר קרייה בסנהדראות · הנה מטתו מטותיו ושבטיו כר"א שבועות מטות אומר סלה · שלשלמה למלך שהשלום שלו · ס' גבורים אלו ששים איש מעם הארץ הה"ד (מלכים ב כה) וששים איש מעם הארץ הנמצאים בעיר · מגבורי ישראל אלו י"א אנשים הה"ד (שם) ויקח רב טבחים את שריה כהן הראש ואת צפניהו כהן משנה ואת שלשת שומרי הסף · ומן העיר לקח סרים אחד זה מופלא של בית דין · ולמה קורא אותו סרים שמסרס את ההלכה · וחמשה אנשים מרואי פני המלך ה"י אחד עשר · וכשהוא אומר שבעה להוסיף עליו שני סופרי הדיינין שיושבין לפניהם · מגבורי ישראל מזכין את ישראל בגבורה. כולם אחוזי חרב ר"מ ור' יוסי · ר"מ אומר שהיו כולם משננין את ההלכה כחרב · שאם יבא מעשה לתוך ידיהם לא תהא ההלכה קוהא להם · ר' יוסי אומר בשעת הדין הכל נושאין ונותנין בהלכה האיך להוציא את הדין ואת המעשה לאמתו . ופוחדין מדינה של גיהנם · ר' מנחם חתניה דר' אלעזר בר רבי אבונא בשם ר' יעקב בר אבונא. אם באת אשה לפניך לבית המדרש לשאול לך שאלה על כתמה ועל נדתה · תהא רואה איתה כאלו שיצאת מירכיך ואל תתן עיניך בה ותתפחד מדינה של גיהנם · ורבנן פתרין קרא ביוצאי מצרים. הנה מטתו מטותיו ושבטיו המר"א שבועות מטות. שלשלמה למלך שהשלום שלו · ששים גבורים אלו ששים רבוא שיצאו ממצרים מבן עשרים שנה ולמעלה. מגבורי ישראל אלו ס' רבוא שיצאו ממצרים מבן כ' שנה ולמטה · כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו · שבשעה שאמר להם משה כך אמר לו הקב"ה סנטימוס כל עויל לא יאכל בו (שמות יב) מיד
כל

באור כנפי יונה

לפיכך אמר שנטלו מתרומת הלשכה: **האיך יעשו עבודה** ודרשו מלומדי מלחמה על מלחמתה של תורה וכנ"ל: **איש חרבו על ירכו שהיו מזהירין אותן כו'** דרשו איש חרבו על ירכו על מה שהיו מזהירין ומאיימין עליהם כמו איש עומד לנגדם ומייראם בחרב שלופה: **מפחד בלילות שלא יפגל כו' שלא לפסול כו'** דרשו מפחד בלילות על האזהרה שהזהירו אותם שיראו שלא יעברו עליהם הלילות ויהיה נותר. ואין לשאול ולומר לו יהי שאזהרת נותר יתכן שמרומז בקרא. אולם לאזהרת פגול היינו החושבו על מנת לאכלו חוץ לזמנו או חוץ למקומו היכן מרומז בקרא. יש לומר כיון שמרומז שהזהירו אותם על נותר שהוא אחרי כן. מכ"ש שהזהירו אותם על הפגול שהוא מיד בשעת השחיטה: **פתר קרייה בסנהדראות** היינו מה שכתב ששים גבורים: **אלו ס' איש מעם הארץ** כי בודאי השישים איש היו מהחשובים שבעיר דאל"כ מדוע לקח ס' אלו בלבד הלא היו אנשים רבים נמצאים שם. ומה שמכנה אותם הכתוב לעם הארץ לפי שי"א האחרונים היו יותר חשובים. היינו הכהן הראש וכהן משנה ומופלא שבב"ד וזולתם. לזה קראם ע"ה כלומר שהם אינם חשובים כ"כ כמו הי"א אולם הם היו ג"כ חשובין ומסנהדרין: **מגבורי ישראל להביא י"א אנשים הרי ע"א סנהדרין** כן איתא בגמא שם. ודרשו זה מיתור הכתוב גבורים מגבורי ישראל דאמר הכתוב ששים גבורים מישראל סביב לה. לזה אמרו מגבורי ישראל לרבות אלו י"א אנשים החשובים יותר. ויפרשו ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל. כאלו כתיב ששים גבורים ומגבורי ישראל ותחסר וי"ו. עד"ה (חבקוק ג) שמש ירח עמד זבולה ועוד כאלה: **ואת שלשת שומרי הסף** עיין בירושלמי בסנהדרין פרק א' סי' ד': **שמסרס את ההלכה** לשון סרס את המקרא ודרשהו היינו להפך את הכתוב מסיפי' לרישי'. כן הוא מהפך את ההלכה לכל צדדיה. ומה שקורא אותו הכתוב פקיד על אנשי המלחמה. היינו שהוא עומד על כל הסנהדרין שנקראים אנשי מלחמתה מלחמתה של תורה: **הרי י"א** והם בס"ה הע"א סנהדרין: **וכשהוא אומר שבעה** במלכים (ב' כה) כתיב וחמשה אנשים מרואי פני המלך ובירמיה (נ"ב) כתיב ושבעה אנשים מרואי פני המלך. מי המה השנים היתרים הכתובים בירמיה הם היו שני סופרי הדיינין ולא את למנותן במלכים שם. והא דכתיב ואת סופר שר הצבא המצבא הוא שליח בית דין כדאיתא בגמא רבה שם: **מזכין את ישראל בגבורה** לזה נקראו אלו מגבורי ישראל שמזכין את ישראל בגבורת תורתם: **את ההלכה כחרב** כלומר מחודד ומלוטש כחרב הזה: **לא תהא ההלכה קוהא להם** מלשון הכתוב (קהלת י"ד) אם קהה הברזל והכונה שלא תהא ההלכה נחלשת ורופפת בידם וכמו שפירש הרמב"ן על ולו יקהת עמים. או פירושו שלא יהא מתקשה בהלכה כי המתקשה בדבר יקרא קוהה בלשון חז"ל. ובגמא רבה איתא שלא תהא ההלכה קירא להם. כלומר שלא תהא ההלכה צריכה לקראות להם עוד לעיין בזה. והיינו שכבר נתברר ההלכה על ידם ולא צריכה עוד עיון בשעת מעשה: **בשעת הדין הכל נושאין כו'** ר' מאיר סובר שלא היו ממתינין לפלפל בכל דין ודין עד שיבוא המעשה לפניהם. אלא לעולם היו מפלפלין בכל ההלכות מקודם כדי שכשיזדמן איזו דין לפניהם יוכלו תיכף להשיב לנכון. ור' יוסי סבר שעיקר העיון צריך להיות בשעת הדין ואין לסמוך על הלמוד שלמד כבר: **האיך להוציא את הדין כו'** ובגמא רבה איתא האיך להוציא את הדין לאמתו והיו רואין כאלו חרב מונחת להם בין ירכותיהם וגיהנם פתוח לפניהם הוי מפחד בלילות. היו מתפחדין האיך להוציא את המעשה כדי להנצל מדינה של גיהנם עכ"ל. ויפרשו כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה. היינו מפאת שהיו מלומדי מלחמה של תורה יצא להם ההלכה מלוטש וחדה כחרב. ופי' איש חרבו על ירכו וגו' איש בחרבו על ירכו היינו שחשבו כאלו חרב שלופה לפניהם ויהיו נהרגים בה אם יטו את הדין. ואמר הכתוב חרב משום דחרב בא על ענוי ועל עוות הדין וגיהנם לעתיד. ודרשו מפחד בלילות על הגיהנם שדומה ללילה: **שיצאת מירכך כו'** ולפי זה יפרש מלומדי מלחמה איש חרבו על ירכו. שהוא מלילה לומר איך הם מלומדי המלחמה שכל אחד מהם מזוין כבחרב לכבוש יצרו. כמה שהוא מביט על האשה הבאה לפניו כמו שהיא יצאה מירכו. וע"ד שאמרו ביומא פרק בא לו דיצר הרע לא מיגרי בקרובות: **ותתפחד מדינה של גיהנם** וזהו מפחד בלילות שגיהנם דומה ללילה: **אלו ס' רבוא** ואמר הכתוב מספר
המועט

שלו. ששים גבורים סביב לה אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. מגבורי ישראל שהם מגברים את ישראל כולם אחוזי חרב א"ר עוריא דברים מבורכים בגבורה יברכך ה' יאר ה' ישא ה' (במדבר ו). מלומדי מלחמה שהם נלחמים בכל מיני פורעניות שבעולם. איש חרבו על ירכו מפחד בלילות. שאפי' אדם רואה בחלומו חרב מונחת על ירכו. מה יעשה ילך לבהכ"נ ויקרא ק"ש ויתפלל תפלתו וישמע ברכת כהנים ויענה אחריהם אמן ואין דבר רע מזיקו. לפיכך מוהיר את בני אהרן ואומר להם כה תברכו את בני ישראל. ר' שמלאי פתר קרייה במשמרות. הנה מטתו הנה מטותיו ושבטיו המר"א (חבקוק ג) שבועות מטות אומר סלה. שלשלמה למלך שהשלום שלו. ששים גבורים סביב לה אלו כ"ד משמרות כהונה וכ"ד משמרות לויה וי"ב מחלקות. מגבורי ישראל שמשמרין את ישראל. כולם אחוזי חרב ר' זעירא ור' יהודה בשם שמואל אלו ת"ח שמלמדין לכהנים שחיטה והולכה זריקה קבלה וקמיצה. ר' יצחק בשם ר' אמי אמר אלו מבקרי מומי קדשים ונוטלין שכרן מתרומת הלשכה. ר' גדל בר' בנימין בשם ר' יוסא אמר שני דייני גזלות היו בירושלים והיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. שמואל אמר נשים היו אורגות בפרוכת ונוטלות

באור כנפי יונה

יפות בזה שלמה. ועוד שהיא ראוי למאור ולא המטה: לזה יפרשו מטתו מוסב על השבטים שמיוחסים להקב"ה שהוא מלך שהשלום שלו. וששים גבורים אלו ששים אותיות שבברכת כהנים שהם נותנים להם קיום נצחי ומגברים אותם וכמו שיבוא בסמוך: מטותיו ושבטיו הרשו. מטתו מלשון מטות אבותם ואומר מטה יששכר מטה זבולון: המר"א שבועות מטות אומר סלה הנה שהרחיקו ללכת ולהביא ראיה שיצדק לפרש מטתו על שבטי ישראל ולא הביאו ממטות אבותם וזולתם וכה"ל. כיונו בזה ליישב ג"כ איך יצדק עליהם לומר במאמר היחים הנה מטתו שלשלמה. לזה הביאו מזה הכתוב לומר שמצינו שהשבטים נקראים מטות מיוחסים אליו לענין ההשגחה היתרה עליהם תמיד. ועד"ה (תהלות קכ"ב) שבטי יה עדות לישראל. כלומר בזה עדות לישראל על גודל מעלתם משאת שהם קרוים שבטי יה היינו במיוחסים אליו. ופי' שבועות מטות אומר סלה כלומר שסלה אומר ואזכיר מה שהקב"ה נשבע לשבטים. שיהיו מושגחים מאתו ויהיו חיים וקיימים לעולם וכדאיתא בבמדבר רבה פ' י"ג. ובפרק יש נוחלין קט"ו איתא גמירא דלא כליא שבטא. וא"כ עולה יפה לפי הדרש שמטתו מוסב על השבטים. מה שאמר הנה מטתו שלשלמה משום שהשבטים מיוחסים למלך שהשלום שלו: אלו ששים אותיות כו' ופי' הכתוב הנה מטתו שלשלמה וגו'. השבטים המיוחסים להש"ת ששים גבורים סביב לה וגו'. היינו שהם מסובבים בברכה ושפע שבע רצון ע"י ששים אותיות שבברכת כהנים. כאומר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. והם שומרים אותם כגבורים השומרים סביב: ששים אלו ששים אותיות שבברכת כהנים. גבורים א"ר עוריה דברים מבורכים בגבורה ששמו של הקב"ה נזכר בכל אחת ואחת. יברכך ה' יאר ה' ישא ה'. מגבורי ישראל שהם מגברים את ישראל. כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה שהם נלחמים בכל מיני פורעניות שבעולם כצ"ל ועיין בנשא רבה פ' י"א: ויקרא ק"ש ויתפלל אפשר מה שהזכירו ק"ש ותפילה משום שסמיכת גאולה לתפילה הוא ג"כ סגולה לזה כדאיתא בפ"ק דברכות. אולם בבמדבר רבה לא נזכר ק"ש ותפלה: ואין דבר רע מזיקו ירצו שלא לבד שברכת כהנים הם לתועלת גדולה לכלל ישראל שלא יאונה להם כל רע. עוד יש בהם סגולה נפלאה אפי' לאיש פרטי. היינו כאשר יראה בחלומו ענין רע שנגזר עליו משמים ילך וישמע מהכהנים הברכות האלו ואין דבר רע מזיקו. שהברכות האלו ימשיכו על ישראל שפע שבע רצון מהשגחתו שמעולה הוא השגחתו האישית והפרטית. ולפי זה יפרשו כולם אחוזי חרב מלומדי מלחמה. שבס' אותיות אלו ישראל הם מלומדי קרב ויודעים איך להלחם נגד כל מיני פורעניות. איש חרבו כו' כלומר אפי' איש פרטי שמפחד מפחד שראה בלילה בחלומו חרב מונחת על ירכו. ילך לבהכ"נ וישמע ברכת כהנים ויענה אחריהם אמן ואין דבר רע מזיקו: כה תברכו וגו' כלומר לפי שנמצא סגולה יקרה בס' אותיות אלו. לזה הזהירם לברך אותם בלשון הזה ממש בלי שום שנוי: במשמרות היינו מה שנאמר ששים גבורים סביב לה וגו' מוסב על המשמרות. שהם היו משמרים את שבטי ישראל הנקראים מטות בעבודתם שעבדו כגבורים השומרים מסביב: כ"ד משמרות כו' שכן חלקו שמואל ודוד ומפורשים בד"ה. ואף שהיו ג"כ כ"ד משמרות של ישראל אולם הם היו נשארים בערי ישראל. והיו מתפללין בעריהם על קרבן אחיהם שיתקבל ברצון. ועיין בפרק בתרא דתענית: ע"ב מחלקות העומדים חדש בחדשו על המלך. כמ"ש (ד"ה א' כ"ז) ובני ישראל למספרם וגו' המשרתים את המלך וגו' הבאה והיוצאת חדש בחדשו לכל חדשי השנה וגו'. והם היו גדולי המלכות לפיכך נקראו גבורי ישראל: מגבורי ישראל שמשמרין את ישראל כולם אחוזי חרב ר' זעירא כו' ובבמדבר רבה איתא מגבורי ישראל להביא אחר העם שהיו עומדין בירושלים שסנהדרין ובתי דינים תלמידים. כולם אחוזי חרב כד"א חרב פיפיות בידם מלומדי מלחמה זו מלחמתה של תורה כד"א (במדבר כ"א) בספר מלחמות ה'. ר' זעירא ור' יהודה בשם שמואל אלו ת"ח המלמדים את הכהנים הלכות שחיטה וקבלה זריקה וקמיצה. והיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. ועיין הגרסא בירושלמי דשקלים פרק ד': ר' יצחק בשם ר' אמי אמר מבקרי מומי קדשים היו בירושלים והיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה כצ"ל ולא גרסינן אלו מבקרי מומי קדשים שאינו מוסב על מלומדי מלחמה וכן איתא בנוסחא שם. ומשום שהביאו מר' זעירא בשם שמואל שאמר מלומדי מלחמה אלו ת"ח כו' והיו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה. הביאו ג"כ דרך אגב כל אלו האחרים שהיו נוטלים ג"כ שכרם מתרומת הלשכה. והא שהיו נוטלין מבקרי מומי קדשים שכרן מתרומת הלשכה. משום דתנן בכורות פרק ד' משנה ה' הנוטל שכר להיות רואה בכורות אין שוחטין על פיו. הלכך לא היו נוטלין מבקרי מומי קדשים שכר מכל בהמה בפני עצמה אבל נוטלים כל שכרן מתרומת הלשכה. ואז אין חשש כדבר שאין לו עוד שום תועלת אם תהיה הבהמה תמימה או לא: הרין עביר לה כבנין ר' הונא עביד לה כבנין כלומר שהפרוכת היה לה דין בנין לפיכך אמר שנטלו מתרומת בדק הבית: הרין עביד לה בבלים כצ"ל. פי' שמואל חשיב את הפרוכת כאחת מכלי בהמ"ק לפיכך

ולמעט כבוד המקום כבודן נתמעט ומלכות שמים במקומה. ולא עוד שאין להם לא נין ולא נכר בישראל. על הראשונים נאמר (משלי י) זכר צדיק לברכה ועל אלו נאמר שם רשעים ירקב. מכאן אמר בן עזאי משלך יתנו לך ובשמך יקראוך ובמקומך יושיבוך. ואין שכחה לפני המקום ואין אדם נוגע במוכן לחבירו ואין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא. הוגרס בן לוי היה יודע פרק בשיר יותר מאחיו ולא רצה ללמד. אמרו עליו על הוגרס בן לוי בשעה שהיה פותח פיו בשיר. היה נועץ אגודלו בתוך פיו ואגודלו אחר בקרקע. ומכניס אצבעו בין הנימים ומגביה קולו בנעימה והיה מוציא כל מיני זמר. עד שהיו כל אחיו הלוים נסקרין בבת ראש לאחוריהם. פנחס המלביש אלביש אסטראטיגא ונסב אגריה. מי זאת עולה מן המדבר וגו' מדבר באלישבע בת עמינדב. אמרו אלישבע בת עמינדב ראתה חמש שמחות ביום אחד. ראתה יבמה מלך ואחיה נשיא ובעלה כהן גדול ושני בניה סגני כהונה ופנחס בן בנה משוח מלחמה. כיון שנכנסו בניה להקריב יצאו שרופין ונהפך שמחתה לאבל. מיד נעשית כתמרות עשן. כד דמך ר' אליעזר בר' שמעון היה דורו קורא עליו. מי זאת עולה מן המדבר וגו' מכל אבקת רוכל. מהוא מכל אבקת רוכל דהוה ר' אליעזר בר' שמעון קראוי ותנוי וקרובוי ופייטני:

פסוק ז הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים סביב לה. ר' ביבי בשם ר' אלעזר בר' יוסי פתר קרייה בברכת כהנים. הנה מטתו מטותיו ושבטיו המד"א (חבקוק ג) שבועות מטות אומר סלה. שלשלמה של מלך שהשלום שלו

באור כנפי יונה

פעולתם. לש"ש נאמר עליהם בראתיו יצרתיו וגו'. כלומר שהקב"ה בראם והזמינם לכך. ולכך חזרו למקומן: כולם מצאו תשובה היינו בית אבטינס ובית גרמו והוגרס בן לוי: חוץ משל בית קמצר מפורש בפרק ג' דיומא שהיו בקיאים בכתב. שהיו תופסין ד' קולמוסין בין חמשה אצבעותיהם והיו כותבין שם הויה בבת אחת: להרבות כבודם לזה לא רצו להראות תחבולת מלאכתם: מכאן אמר בן עזאי מתעסה של בית אבטינס ובית גרמו שבקשו חכמים לדחותם ולא יכלו להם: משלך יתנו לך היינו ממה שהוקצב והוכן לו משמים: ובשמך יקראוך פי' הכבוד המגיע לאיש לסוף יתנו לו וסוף הכבוד לבוא: ובמקומך יושיבוך היינו מה שהחזירום החכמים למקומם. או שמוסב ג"כ על הכבוד היינו כי לפי ערך הכבוד המגיע לאדם יתכבד: ואין שכחה לפני המקום שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה *): ואין אדם נוגע במה שמוכן לחבירו כמו שאותן האומנים שהביאו מאלכסנדריא לא היה בידם ליגע ולקפח פרנסת בית אבטינס ובית גרמו: ואין מלכות כו' כמו שאין אדם שאחר יוכל ליגע במה שמוכן לחבירו. כך אין מלכות נוגעת בחברתה וכמו שאיתא בפרק במה מדליקין. והכוונה משתגיע זמן המלכות ליפול ולעמוד אחרת תחתיה לא יאוחר הזמן כמלא נימא. ומי שזמנה ליפול בלילה נופל בלילה כ"ש (דניאל ה') בה בליליא קטיל בלשאצר מלכא כשדיא. ושזמנה ביום נופלת ביום וכ"ש (יחזקאל ל) ובתחפנחס חשך היום וגו': פרק בשיר חלק אחד בשיר: ולא רצה ללמד שלא יבואו לעשות כן לע"ז: ואגודלו אחר בקרקע לא נמצא זה בבבלי: בין הנעימים פירש"י בין חלוקת נימת השפה נגד מחילת החוטם עכ"ל. הוא השקע שיש למעלה מן השפה: כל הלוים נסקרים כו' שם איתא נזקים ופירש"י נרתעים מהכרעת הקול: אוסטראטיגא שר. על נציב פלשתים (שמואל א' י"ג) תרגומו איסטרטיגא. וכל הענין מפנחס המלבים חסר כאן. ובירושלמי דשקלים פרק אלו הן הממונים סימן ז' איתא כן. פנחס המלבים שהיה מלביש בגדי כהונה גדולה. מעשה בכהן אחד שהלבישו לאיסטרטיות אחד ונתן לו ה' זהובים ואית דאמרי תרין עשר עכ"ל. ולפי זה ניחא מה שהביאו כאן שפנחס היה המלביש שהיה מלביש בגדי כ"ג לכ"ג. משום שהביאו כאן מבית אבטינס ובית גרמו והוגרס שהיו מהממונים בבהמ"ק כדתנינן להו

במתניתין דשקלים פרק אלו הממונים. לזה הביאו ג"כ מפנחס המלביש שהיה ג"כ מהממונים. וכדי שלא תקשה מה חכמה או מלאכה יש בהלבשה שהיה צריך להיות ממונה על זה. לזה הביאו שהלביש אחד לפי מלבושיו ונסב אגריה י"ב זהובים. א"כ ראיה שיש חכמה בהלבשה: מדבר באלישבע כו' אין כוונה שהכתוב מוסב על ענין הזה מאלישבע. אכן הוא ע"ד שמליצו קראו עליו המקרא הזה. למי שיתיחס ענינו כענין הכתוב וכמו שאיתא בסמוך. והא דיחסו לאלישבע ולא לאהרן שראה עצמו כ"ג ואחיו מלך ונשיא ובניו סגני כהונה ובן בנו משוח מלחמה. יש לומר מפני שאמרו אחר זה ונהפכה שמחתה לאבל מיד נעשית כתמרות עשן. ולא יצדק זה על אהרן מפני שהוא היה מקבל באהבה. או כמו שכתב הרפ"א בח"א בהוריות י"ב משום שאהרן היה כ"ג ואין אבילות נוהג בו: משוח מלחמה ומה יש לדקדק על זה הלא לא נתכהן פנחס עד שהרג לזמרי. ואיך היה באותו העת משוח מלחמה הלא משוח מלחמה כהן הוא. שהוא הכהן המדבר אל העם שמע ישראל וגו'. עיין על זה בזבחים פרק טבול יום דעת ר"ל ור"ש שם ומיהו במ"ק לא חשבו אלא ד' שמחות ולא חשבו דפנחס: מיד נעשית כתמרות עשן ויומלץ עליה הכתוב מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן וגו'. כלומר מי נתעלה בכל נשי דור המדבר כמוה ונעשית אח"כ כתמרות עשן שנשרפו בניה. מקוטרת מור ולבונה ר"ל שבעלה ובניה היו מקריבין מור ולבונה על המזבח. מכל אבקת רוכל שנתבשמה מריח כל המעלות והשלמות היינו מגיסה ואחיה ובעלה ובן בנה: כד דמך ר' אליעזר תיבת הצדיקים מכונה בשינה עד"ה מתוקה שנת העובד: היה דורו קורא עליו מי זאת עולה מן המדבר וגו' כלומר ע"י שעסק בתורה שנתנה במדבר עלה נשמתו לגניה. כתמרות עשן שהיתה מתמר ועולה למעלה. מקוטרת מור ולבונה שנפשו היתה מקוטרת בריח מעלות קדושות. או שהיה מכפר על בני דורו כמור ולבונה: קראוי ותנוי בעל מקרא ומשנה: וקרובוי ופייטני הערוך בערך קרוב פי' קרובוי דרשן וכן פירש בעל מאור עינים בפרק מ"ז. ופי' מכל אבקת רוכל שהיו בו כל מיני שלמות כרוכל הזה שיש לו כל מיני בשמים: הנה מטתו שלשלמה כו' פתר קרייה בברכת כהנים משום שקשה איך יתכן בשלמה שהיה איש מנוחה שיצטרך גבורים לשמור מטתו. גם איך יספיק ששים. ועוד מה

יבואר

*) בבבלי לא נמצא המאמר הזה. ובירושלמי דיומא פרק ג' סימן יו"ד איתא נוסחא אחרת:

(ישעיה מג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו'. וחזרו בית אבטינס למקומן. שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן. י"ב מנה היו נוטלים בכל יום חזרו להיות נוטלים כ"ד מנה כדברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר בכל יום היו נוטלין כ"ד מנה ועכשיו נטלו מ"ח מנה. אמרו להם מה ראיתם שלא רציתם ללמד. אמרו מסורת בידינו מאבותינו שעתיד בהמ"ק להחרב. ולא רצינו ללמד שלא יהיו נוהגין ועושין לפני ע"ז שלהם כדרך שאנו עושין לפני הקב"ה. ובדבר הזה היו מזכירין אותם לשבח ולא עוד שלא יצאת אשה ותינוק מהם כשהוא מבושם. וכשנושאין אשה ממקום אחר הם פוסקין עמה שלא תתבסם לעולם. שלא יהיו ישראל אומרים מפטום הקטורת הם מתבשמות. לקיים מה שנאמר (במדבר לב) והייתם נקיים מה' ומישראל. ואומר (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. א"ר עקיבא סח לי שמעון בן לוגא. אני ותינוק אחד מבני בניהם של בית אבטינס היינו מלקטים עשבים בשדה וראיתי שבכה וצחק. ואמרתי לו בני על מה בכית אמר לי על כבוד בית אבא שנתמעט. ולמה צחקת אמר לי שמור ומתוקן לצדיקים לעתיד לבא. וסוף שהקב"ה עתיד לשמח את בניו בקרוב. ומה ראית אמר לי והלא מעלה עשן כנגדי. נומתי לו הראיני אמר לי מסורת בידינו שלא להראות לאדם בעולם. אמרו לא היה ימים קלים בעולם עד שמת אותו התינוק. א"ר יוחנן בן נורי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי זקן אחד של בית אבטינס ובידו מגילת סממנים. אמרתי לו מה בידך אמר לי כשהיו צנועין בית אבא היו מוסרים מגילתם זה לזה. ועכשיו הא לך והזהר בה שמגילת סממנים היא. וכשבאתי והרצתי דברים לפני ר"ע זלגו דמעותיו אמר לי מעתה אין אנו רשאים לספר בגנותם של אלו. של בית גרמו היו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו ולא רצו ללמד. שלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא והיו בקיאין במעשה לחם הפנים וברדייתו לא היו בקיאים. של בית גרמו היו מסיקין תנור מבחוץ והיא נרדת מבפנים ואלו מסיקין מבפנים ואופין מבחוץ. וי"א שהיתה מתעפשת. וכשידעו חכמים בדבר אמרו כל שפעל ה' לא פעל אלא למעניהו שנאמר (משלי טז) כל פעל ה' למעניהו. וחזרו בית גרמו למקומן. שלחו אחריהם ולא רצו לבא עד שכפלו להן שכרן. י"ב מנה היו נוטלים בכל יום וחזרו להיות נוטלים כ"ד מנה כדברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר בכל יום היו נוטלין כ"ד מנה ועכשיו מ"ח מנה. אמרו להם מה ראיתם שלא ללמד אמרו יודעין היו בית אבא שבהמ"ק עתיד להחרב. ושמא ילמד אדם שאינו הגון וילך ויעבוד ע"ז בכך. ובדבר הזה מזכירין אותם לשבח. ולא עוד אלא שמעולם לא נמצאת פת נקיה ביד בניהם ובנותיהם. שלא יהיו ישראל אומרים מלחם הפנים הם נזונים. לקיים מה שנאמר (במדבר לב) והיתם נקיים מה' ומישראל. ואומר (משלי ג) ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם. וכולם מצאו תשובה לדבריהם חוץ מבית קמצר שלא מצאו תשובה. וע"י שבקשו להרבות כבודם ולמעט

באור כנפי יונה

יהיה עשן הקטורת מתמר ועולה כמקל : וחזרו כו' ושלחו כו' תני והדר מפרש. מתחילה מביאים שחזרו למקומן ואחר כך מפרשים כיצד היתה חזרתן. שלחו אחריהם ולא רצו לבוא עד שכפלו להן שכרן כו' : י"ב מנה מתרומת הלשכה : ובדבר הזה כו' כלומר בטעם הזה שנתנו לדבריהם שלא רצו ללמד היו מזכירין אותן לשבח. שעי"ז נודע שלשם שמים נתכוונו במה שלא רצו ללמד לאחרים. אולם מה שלא רצו לשוב למלאכתם עד שכפלו להן שכרן לא יפה עשו : נקיים מה' כו' שכשם שצריך אדם לצאת ידי שמים צריך ג"כ לצאת ידי הבריות *) : על כבוד בית אבי שנתמעט אולי כונתו על שהיו חושדים אותם על חנם : שמור ומתוקן ובבבלי הגירסא שעתיד הקב"ה להחזירה לנו : מעלה עשן נגדי ראה בתוך העשבים העשב שמעלה עשן ומתמר ועולה : נומתי לו הראיני נומתי כמו נאומתי מלשון נאום והאלף נבלע כדין אותיות אהו"י : שמת אותו התינוק כדי שלא יבא לגלותה : מגילת סממנים שהיו כתובין בה סמני הקטורת וסדר פיטומו : זלגו דמעותיו משום שהיו חושדים אותם שלזה לא רצו לגלות כדי להרבות כבודם ועכשיו נודע שלשם שמים עשו זאת. ומה שבכה ר"ע הוא כדרך שאיתא ביומא שהיו פורשין מכאן גדול ובוכין לפי שחשדוהו לצדוקי : לספר בגנותן שעד עכשיו היו מזכירין אותן לגנאי כדאיתא ביומא פרק ג' משנה י"א. ועכשיו נודע שלשם שמים נתכוונו שהרי לפי שלא מצאו איש הגון במשפחתם מסרוה לאחרים. ואע"ג שכבר נתנו טעם על מה שהסתירו מ"מ לא יצאו מחשד מכל וכל עד אותו המעשה : היו בקיאים במעשה לחם הפנים וברדייתן היינו בלישתו ותמונתו שהיה כמין תיבה פרוצה או כמין ספינה רוקדת כדאי' במנחות. ובאפייתו ורדייתו מן התנור : בית גרמו מסיקין תנור מבחוץ כו' וביומא איתא היו מסיקין מבפנים ורודין מבפנים ולא היתה מתעפשת. ואלו היו מסיקין מבחוץ ורודין מבחוץ והות' מתעפשת. פי' שאומני אלכסנדריא היו אופין מבחוץ שלא היו יודעין איך לרדותם מן התנור שלא תשבר. ומשום שהיתה נאפת מבחוץ לא נאפה טוב והיתה מתעפשת : כל פעל ה' למעניהו פי' לכבודו היינו שאין זה כבודו של מקום שלחם שולחנו תהיה מתעפשת. ובבבלי (יומא לח) איתא הגירסא לעיל לענין קטורת בית אבטינס כל פעל ה' למעניהו וכאן אצל בית גרמו כל הנקרא בשמי ולכבודי וגו'. וכן נראה נכון. כי אצל קטורת בית אבטינס נאמר כל פעל ה' למעניהו היינו כי הקב"ה ברא הכל לתכלית ידוע לו. אולם אצל בית גרמו שהיו אומנים טובים ולא רצו ללמד לאחרים. עליהם נאמר כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו וגו'. כלומר מפני שהם היו מיחדין פעולתם

*) ועיין בשקלים פרק ג' הלכה ב' שם ברבנ"ג הביא ג' פסוקים מהנ"ך על זה :

בית אבטינס. וזה אחד מי"א סמנים שהיו נותנים בה. ר' הונא פתר לה ויאמר ה' אל משה קח לך סמים (שמות ל) הא תרין. נטף שחלת וחלבנה הא חמשה. סמים אין תימר דאינון תרין והלא כבר נאמר סמים בד בבד יהיה. אלא אלין חמשה כנגד חמשה הא עשרה ולבונה זכה הא י"א סמנים. מכאן בדקו חכמים ומצאו שאין יפה לקטורת אלא י"א סמנין הללו שבה. תני בית אבטינס היו בקיאין במעשה הקטורת בפטום הקטורת והיה מעלה עשן ולא רצו ללמד. ושלחו חכמים והביאו אומנים מאלכסנדריא. והיו בקיאין במעשה הקטורת ולא היו בקיאין במעלה העשן. של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה כאשכול עד הקורות ואח"כ פוסה ויורדת כמקל. של אלכסנדריא היתה פוסה ויורדת למטן מיד. וכשידעו חכמים בדבר אמרו כל שברא הקב"ה לא ברא אלא לכבודו. שנאמר
כל

באור כנפי יונה

מעליה. ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי. וכונתם שמרומז בותקע כף שלשה מיני גזרות שהיו גוזרין עלינו בגלות. מ"ד שייפא פי' החליקה הוא כנגד השלל והביזה שללו ובזזו אותנו הע"ג ולקחו מאתנו הכל והעמידו אותנו חלק ונקי מכל וכל. ומ"ד שידקה כדג כנגד ההריגות שגזרו עלינו מאז. ומ"ד פירשה ממקומה רמז לגזרות ושמדות שהיו גוזרין עלינו לפרוש אותנו מדת האלהית. שעי"ז נהיה מרוחקים ומובדלים מהשגחתו ית' עלינו. ולא נהיה נקראים עוד בנים למקום ב"ה. וזהו ג"כ הכונה במה שגזר המן להשמיד להרוג ולאבד: להשמיד הוא העברת הדת ולאבד אבוד הממון ולהרוג כמשמעו: בקטורת בית אבטינס ירצה שהכתוב מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן מקוטרת מור ולבונה וגו'. מוסב על הקטורת שהיו מקריבין. ואשר הזכיר דוקא קטורת בית אבטינס. משום שמעשיהן היו נבחרים שהיו בקיאים במעשה הקטורת. ושלהן היתה מתמרת ועולה כמקל ויורדת כאשכול ולא זולתם. לכן אמר כיון שהכתוב משבח את ישראל במעשה הקטורת. מסתמא בקטורת שהיה באופן הקטורת של בית אבטינס: וזה אחד מי"א סמנים וגו' פי' מור הנזכר כאן הוא אחד מי"א סמנים שבקטורת וכדאיתא בפ"ק דכריתות. ואע"ג שנזכר בכתוב הזה ג"כ לבונה וכמו שכתוב מקוטרת מור ולבונה. עכ"ז נקט ר' יוחנן מור לבד משום שאחז הלשון כאן כלישנא דלעיל על הכתוב צרור המור דודי לי ששם לא נזכר כי אם מור. ובאמת לבונה ג"כ הוא מי"א סמנים. ומה שלא הזכיר הכתוב כאן כי אם אלו השנים מור ולבונה ולא כל י"א הסמנים. משום שמור הוא ראש לכל הבשמים והלבונה ג"כ היתה ריחה נודף יותר. ושאר הסמנים נכללו במה שאמר מכל אבקת רוכל. ואשר ישבח הכתוב כאן את ישראל דוקא במעשה הקטורת. משום שדרשו לעיל על ראש הכתוב מי זאת עולה מן המדבר. שמרמז הכתוב שעלייה מן המדבר ומיתתה מן המדבר. לכן הזכיר הכתוב ג"כ מעשה הקטורת ששני דברים כאלו היו ג"כ ע"י הקטורת. וכמ"ש (במדבר טז) ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטורת. א"כ הקטורת גורמת מיתה. וכתיב (שם יז) ויתן את הקטורת ויכפר על העם וגו' ותעצר המגפה. א"כ עלייה ע"י הקטורת: ר' הונא פתר לה כו' משום שהזכירו שר' יוחנן אמר שהיו י"א סמנים. לזה הביאו מר' הונא שלמד מהכתוב שצריכין להיות י"א סמנים: אין תימר דאינון תרין פי' אם תאמר שסמים השני הנזכר בכתוב לא יורה ג"כ כי אם על שני סמנים אחרים כמו סמים הנזכר מקודם: בד בבד יהיה פי' מכוון זה כנגד זה והיינו עוד חמשה סמים כמו הראשונים א"כ הם עשרה ולבונה הוא י"א. ואין לומר דאי בד בבד אתי לרבות ולהוסיף כסך הנזכר מקודם. א"כ מרבים הם ששה דהא אף לבונה נזכר קודם בד בבד יהיה. זה אינו. דאין בד בבד מוסב לבאר כי אם על סמים השני. היינו הסמים הנזכר באחרונה יהיו במספר כמספר הקודם. ואם היה כתוב לבונה ג"כ קודם סמים האחרון. א"כ היו ששה סמים נזכרים קודם סמים האחרון והיה אתי בד בבד לרבות עוד ששה. אולם כיון דכתיב לבונה בתר סמים האחרון. א"כ לא אתי בד בבד לבאר על סמים אחרון. אלא שהוא מרבה מספר סמים כהמספר שנזכר מקודם לו. ובכריתות לא דרשו מבד בבד אלא מסמים בתרא להוד דרשו עוד חמשה. וטעמם דאם נאמר דסמים בתרא לא אתא לרבות אלא עוד שנים. היה צריך הכתוב לומר קח לך סמים סמים נטף שחלת וחלבנה וגו' ומדכתיב סמים אחר נטף שחלת וחלבנה אתי לרבות עוד ה' כמספר הקודמים: מכאן בדקו חכמים כו' כלומר מכח הכתוב הזה שמקפיד על י"א דוקא וגם מדקראם קטורת. נתנו דעתם לבדוק ומצאו ג"כ שאין יפה לקטורת אלא י"א סמנים הללו בלבד. והוא משום דלגרוע ממנינם או להוסיף עליהם אי אפשר. כמו שמוכח מרבוי הכתוב שצריכה להיות י"א דוקא. ולהביא אחרים במקומם אי אפשר כי לשון קטורת סמים יורה אלו אשר עשנם קוטר ועולה ובדקו ולא מצאו שום סם שקוטר ועולה וריחו נודף זולת הסמים האלו: היו בקיאים בפטום הקטורת ובמעלה עשן כצ"ל וכן איתא שם. ופירוש בפיטום הקטורת לכתוש הסממנין ולערבן יפה. כ"ש (שמות ל) מעשה רוקח ממולח וגו'. ופי' במעלה עשן שהיו בקיאים בעשב שהוא מעלה עשן וכמו שיבוא בסמוך: ולא היו בקיאים במעלה עשן ופירש"י בגמרא שלא היו בקיאים בעשב שהוא מעלה עשן זוקף ומתמר כמקל: של בית אבטינס היתה מתמרת ועולה כמקל עד הקורות ואח"כ פוסה ויורדת באשכול כצ"ל וכן איתא לעיל בפסוק אשכול הכופר ופי' פוסה מתפשט: אלא לכבודו וכן הסמנים האלו לא נבראו אלא לכבודו של הקב"ה להשתמש בהן. לפיכך נמצאה בהן הסגולה הזאת. ומה שבחרו דוקא לאלו שהיה מתמר ועולה כמקל ופסלו לאלו שהיה מפליג לכאן ולכאן. כתב היפ"ת משום דהיתה דומה כ"ה תימור של לבנה אינו דומה לתימור של חמה. של לבנה מתמר ועולה כמקל. ושל חמה מפליג לכאן ולכאן עכ"ל. ובימי הבית עבדו עוד כמה אומות לחמה. ולזה השתדלו שלא יובא בקטורת כאלה אשר עשנם מפליג לכאן ולכאן כתימור של חמה. שלא יהיה זה כמזכרת עון. וע"ד שנהגו בבהמ"ק להשתחוות למערב לעקור דעת עובדי חמה המשתחוים למזרח. ומה שלא חששו על תימור של לבנה משום שבני ישראל מונין ללבנה ג"כ. וזהו מה שאמרו שכל מה שברא לא ברא אלא לכבודו. היינו שלא לעשות זכר ח"ו לעבודת החמה. כי אם לא בא לרמז על ענין הזה מה כבוד יותר יש בזה להקב"ה אם
יהיה

עאן איחרי כי אותו הלילה· מה עשה יעקב אבינו א"ר פנחס נטל באותה שעה פרקדון וכרכו על צוארו. אמר לו פרקמים פרקמוס חרש את לית חרשין מצליחין בלילה· א"ר הונא באותו שעה אמר המלאך לינא מידע לדין עם מאן נסיב ויהיב· מה עשה נתן אצבעו על הצור ההתחילה תוססת אש. אמר לו כן הדא את מדחיל לי אנא כולי מיני' שנאמר והיה בית יעקב אש· א"ר הנינא בר יצחק אמר לו הקב"ה למלאך שר של עשו מה את עומד. הוא בא עליך והמשה קמיעים בידו זכותו וזכות אביו וזכות אמו וזכות זקנו וזכות זקנתו. מדוד עצמך שאין את יכול לעמוד אפי' בזכותו מיד וירא כי לא יכול לו. א"ר לוי וירא בשכינה· כי לא יכול לו לארכיליסטוס שהיה מתגושש עם בנו של מלך· הלה עיניו למעלה וראה את אביו המלך עומד על גבו והרפיש עצמו תחתיו· כך כיון שראה המלאך שהשכינה עומדת למעלה מיעקב הרפיש עצמו תחתיו. א"ר לוי וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו· בצדיקים ובצדיקות בנביאים ונביאות שהיו עתידין לעמוד ממנו· איזה זה דורו של שמד· ותקע כף ירך יעקב. ר"א ור' ברכיה· ר"א אומר שייעא. ר' ברכיה בשם ר' יסא אומר סידקה כדג· ר' נחמן בר יעקב אומר פירקה ממקומה המד"א (יחזקל כג) ותקע נפשי מעליה· ר' יוחנן פתר קרייה מקוטרת מור ולבנה מכל אבקת רוכל בקטורת

בית

באור כנפי יונה

בפועל. כי התאבקות המלאך עם יעקב הוא מליצה על הקטרוג שקטרג שרו של עשו על יעקב. לומר מה זכות ויתר שאת ליעקב על הברכות יותר מעשו. אם מפאת שלמות המעלות הלא יעקב השתדל ג"כ בכל העת אשר התגורר אצל לבן להשיג קנינים הארציים. וכמו שאמר יעקב בעצמו עם לבן גרתי ואחר עד עתה ויהי לו שור וחמור וגו'. ועל זה הכונה אמרו בחולין צ"א מלמד שהעלה אבק מרגלותם עד כסא הכבוד. והוא מליצה על הקטרוג שקטרג המלאך על יעקב. ומה שהמשיל ר' הונא לרועה כו' כונתו שהקטרוג היה שאין ליעקב שום זכות יותר משל עשו וא"כ יטלו הברכות בשוה. ועל זה הכונה אמרו במשל כיון שהזר יעקב ויאבק עמו שחשדו שיאבה ליקח משלו. ורבנן המשילו לגזלן שהכריח ליעקב להחליף באנס. והוא ששרו של עשו רצה לנצח בכח קטרוגו שיתר שאת לעשו על יעקב וליקח מיעקב ברכותיו וליתן לו ברכת עשו. כי יצחק בירך את יעקב בהצלחת הזמני ובהצלחת הנצחי ולעשו נתן ברכה גרועה. ורצה שרו של עשו להחליף את הברכות וזה מכוון במשל: והעביר המלאך צאנו של יעקב בהרף עין והיה אבינו יעקב כו' המליצו בזה שהתשובה היה להמלאך נראה מי השתקע יותר להתעסק בקנינים המדומים. ונתברר כי יעקב עסק מעט וע"צ הספוק ההכרחי ושלא יהיה לו מונע להשגת המושכלות. וזהו שאמרו שהעביר המלאך צאנו של יעקב בהרף עין. אולם צאנו של עשו היה יעקב מעביר ומשכח מעביר ומשכח כל אותו הלילה. כי באמת עשו מבלה כל ימיו בענינים המדומים ובזה נסתתמו טענת שר של עשו. וזהו שהמליצו במה שאמרו באותה שעה נטל אבינו יעקב פוקרין ונתן לו בתוך צוארו. כלומר סתם גרונו מלטעון עוד: פוקרין כנ"ל פי' גיזת צמר: וכרכו על צוארו כלומר חנקו והשתיקו: פרקמוס מכשף: לינא מודע לדין וכי אין אני מודיע לזה עם מי הוא נושא ונותן. והוא כדי שיודע ליעקב זה מה שנעשה אתו בפועל למטה כן הענין בשמים ממעל: הוססת אש אפשר דרשו ויאבק לשון אבוקה. וכוונתו היה לרמז לו איך יהיו ישראל ככוים בגחלתו של עשו: מדחיל לו מפחיד אותו: בית יעקב אש כלומר שיהיה יעקב אש לוהט לכלות את עשו באחרונה: מה את עומד בלשון בתמיהה האם תחשוב שתוכל לעמוד נגדו. והענין הוא מה שנודע למלאך ע"י ההתאבקות ידיעה אמיתית כי לא יכול לו. המליצו באמירה מהקב"ה אליו. וכונתם שהבין המלאך שהסכים הקב"ה לזה מפאת גודל זכותו: וזכות אביו כו' ואף כי ביחוס האבות עשו שוה ליעקב.

כבר אמרו על זה בב"ר פרק ע"ז הבוחר בדרכיהם והעושה כמעשיהם מתקיים עליהם. וכמו שאיתא לעיל בסוף הענין של אשכול הכופר: אפי' בזכותו כו' כלומר אפי' לא היה ליעקב זכות אבות. לא היה יכול לעמוד בזכות יעקב לבדו. ודרש זה מיתרון תיבת לו לומר וירא כי לא יכול מאי לו· אלא אפי' מפאת זכות יעקב לבדו: א"ר לוי כו' הוא דרשה אחרת: וירא בשכינה כו' וטעמו מדלא כתיב ויהי כי לא יכול לו אלא כתיב וירא כי לא יכול לו. מרמז שראה בשכינה כלומר שהשיג שה' נצב עליו לשמרו: הרפיש כו' לשון דריסה והשפלה מלשון (משלי ו) לך התרפס. כלומר שהחביא והסתיר עצמו המלאך תחתיו. אולם אינו מובן כונת ר' לוי בזה. הלא המלאך אף שראה שלא יכול להתחזק על יעקב. עכ"ז לא נטה ידו מכל וכל ונגע בכף ירכו לפגוע בו ואיה מוראו. וגם אינו מובן מה שאמר כי לא יכול לו לארכיליסטום כו'. מה המתיק במשל הזה על מאמר כי לא יכול לו. ועוד אינו מיושב כפל הדברים א"ר לוי א"ר לוי כו'. לזה נראה שכצ"ל א"ר לוי וירא כי לא יכול לו וירא בשכינה· ויגע בכף ירכו לארכיליסטום שהיה מתגושש כו' והרפיש עצמו מתחתיו. כך כיון שראה המלאך כו' והרפיש עצמו תחתיו ויגע בכף ירכו בצדיקים כו' וצורך המשל להסביר כיון שהוא יפרש וירא בשכינה איך לא היה ירא ליגע בכף ירכו. לזה המתיק במשל מארכיליסטום כמו שהארכיליסטום שהיה מתגושש עם בנו של מלך· כיון שראה שהמלך עומד מקרוב ולא יוכל לעשות עמו דבר בגלוי. החביא והסתיר עצמו תחתיו ולמטה ועשה רוסם בבנו במקום שאין המלך רואה· כן המלאך כיון שראה בשכינה ולא היה יכול לפגוע ביעקב בגלוי. השפיל והסתיר עצמו ופגע בכף ירכו ועשה בו רושם למטה במקום סתר. והכונה במובן המושכל עם שלא היה יכול לפגוע ביעקב עצמו מפאת ההשגחה היתירה עליו. עכ"ז מצא מקום לפגוע ביוצאי ירכו בעת שיהיה הסתר וסלוק השגחה: שייעא החליקה תרגום איש חלק שעיע. וכונתו שכף הירך והוא הקולית מקומו בולט קצת וניכר מבחוץ והכהו עד שנתקע כף הירך מבפנים. ולא היה ניכר עוד מבחוץ עד שהיה המקום חלק ושוה לבשר הגוף. ויפרש ותקע כף ירך יעקב מלשון ותקעתיו יתד וגו' (ישעיה כב): סידקה כדג ויפרש ותקע כף וגו' מלשון בקיעה ושבירה· וכמוהו בלשון רז"ל מקעקע כל הבירה ולשון מקרא (ויקרא יט) וכתובת קעקע שהוא ענין חריתה: פירקה ממקומה יפרש ותקע לשון הסרה מלשון ותקע נפשי

מעליה

לג) ויאבק איש עמו. אין אנו יודעין מי היה ברשותו של מי. אם המלאך היה ברשותו של יעקב ואם יעקב ברשותו של המלאך. אלא ממה דכתיב (שם לג) ויאמר שלחני כי עלה השחר. אמר לו המלאך שלחני כי הגיע קלוסי לקלס. הוי המלאך היה ברשותו של יעקב. ובאיזה צד נדמה לו. ר' חמא בר' חנינא אמר לשר של עשו הרשע נדמה לו. הה"ד (שם לג) כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים ותרצני. אמר לו אפך דמיין לשרך. משל למלך שהיה ארי אומירין וכלב אגריין. מה עשה המלך זיוג את הארי והיה מלבבו כנגד בנו. והיה אומר שאם יבוא הכלב להזדווג לבני. יאמר בני לארי יכולתי ולכלב איני יכול. כך בשעה שיהיו ע"ג באים להזדווג לישראל הקב"ה אומר להם שר שלכם לא היה יכול לעמוד באביהם ואתם יכולין לעמוד להם. ר' הונא אמר לרועה נדמה לו לזה צאן ולזה צאן לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו העבר את שלי ואני מעביר את שלך. כיון שהעביר יעקב אבינו את שלו אמר נחזור ונחמי דלא אנשינן כלום. מן דחזר ויאבק איש עמו. ר' חייא רבה ור' שמעון ברבי הוה עסקין בפרגמטיא והוה נסבין ויהבין בהדא מטכסין. עלין להדא צור ועבדין עבודתהון. מן דנפקין מן פילי אמרין נהזור ונהמי דילמא אנשינן כלום חזרו ומצאו הבילה של מטכסין. אמרין הדא מן יעקב סבא הוא דכתיב ויאבק איש עמו. ורבנן אמרו לארכיליסטים נדמה לו לזה צאן ולזה צאן לזה גמלים ולזה גמלים. אמר לו העבר את שלי ואני מעביר את שלך. והעביר המלאך את צאנו של יעקב כהרף עין. והיה אבינו יעקב מעביר עניא דמלאכא וחזר ומשכח עאן

באור כנפי יונה

את בני עשו בדת ואמונה. ועל זה אמרו שנטל אותו האבק ונתנו תחת כסא הכבוד. כלומר שע"י נצוח הזה תתכונן הכסא כבוד לעתיד. ואולי על זה רמז הכתוב (עובדיה א) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה: וענן אבק רגליו הביאו הכתוב הזה לאסמכתא בעלמא כי האבק נתונה תחתיו. והיפה קול כתב דהתם מיירי בענין נקמת ה' באויבי ישראל. כדכתיב התם נוקם ה' לצריו וגו'. ואומר עוד ה' בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו. כלומר שמשים דרכו לשלם גמול להאויבים המכונים סופה וסערה וענן. בזכות אבק יעקב המצוייר תחת רגלי כסא כבודו: מי היה ברשותו של מי מי התגבר ונצח. שמה שכתוב וירא כי לא יכול לו ויגע בכף ירכו. אפשר לפרש שאחרי שראה המלאך שיעקב לא יכול לו מצא ידו ליגע בכף ירכו ולהזיקו: ויאמר שלחני וכיון שביקש מיעקב שישלחהו ע"כ היה המלאך כבוש בידי יעקב. ולפי זה פירוש וירא כי לא יכול ויגע בכף ירכו. כלומר אחרי שראה המלאך שלא יכול לנצח את יעקב מכל וכל. התאמץ לפגוע בו לכל הפחות בירכו: ובאיזה צד נדמה לו טעם השאלה הזאת משום שאמרו שאמר ליעקב שלחני כי הגיע קילוסי לקלס. הלא מפשוטו של הכתוב שאמר ויאבק איש עמו. נראה שהכתוב מספר לנו שהיה נדמה לפניו בדמות איש. ואמרו שבאמת נדמה לו כמלאך וכשרו של עשו. ומה דכתיב ויאבק איש עמו אין סתירה לזה שמצינו שמלאך מכונה ג"כ איש. עד"ה (דניאל ט) והאיש גבריאל. או כונתם במה שאמרו באיזה צד נדמה לו אם במראה נבואי או במראה מוחשית. ואמרו שהוא נדמה כשרו של עשו והיה מראה נבואי: לשרו של עשו נדמה לו אמרו זה כדי שיצדק ההתאבקות והוא משום שהוא עומד לימין עשו. והתאבק השר הזה עמו בטענתו שיתרון זכות לעשו על הברכות: אפך דמיין לשרך כלומר שאמר יעקב לעשו הטענות והתרעומות שיש לך עלי. דומות לטענות של המלאך וכבר נצחתי אותו ותרצני. ומצינו לשון פנים על כעס ותרעומות כמו ופניה לא היו לה עוד. ושמתי פני בהם. ואני אתן את פני באיש ההוא:
ארי אומירין ארי בייתי ומורגל בין אנשים: כלב אגריון כלב יערי ולמוד מדבר. וכלב אגריון הוא כנוי לעשו שהוא היה איש שדה ולמוד מדבר. וארי אומירין הוא כנוי לשרו של עשו שמקומו בשמים ולא ירע ולא יזיק אם לא בהסכמה משמים. ולזה אמרו במשל זיוג את הארי והיה מלבבו כלומר ששיסה וגירה אותו. וצורך המשל הוא ליישב וליתן טעם למה שלחו ה' לצער את יעקב. ואמרו כמלך המרגיל את בנו שילחום את הארי כדי שעי"ז יתלבב ויתחזק כנגד הכלב. כן בהטענות אשר ינצח יעקב את שר של עשו לא ימצאו עוד בני עשו שום טענה וערעור על בני יעקב. שכל מה שיוכלו לטעון כבר טען השר ולא הועיל לו: לרועה נדמה לו כונתו שלא היה מראה נבואי כי אם ראיה חושית ובדמות איש. ומה שאמר לרועה נדמה לו לומר שראהו יעקב בתמונת איש ומלאכתו רועה צאן כמוהו. או כונתו לומר אם שנדמה לו בתמונת איש ממש איזה עלילה מצא עליו להאבק עמו. ואמרו שנדמה לו לרועה: אמר לו העבר את שלך ואח"כ אני מעביר את שלי כצ"ל. דאי כגרסת הספר שהעביר יעקב את הצאן של הרועה. מן דחזר יעקב לראות אולי שכח מאומה מצאנו של רועה. מה טענה היה לרועה שיאבק עמו הלא לטובתו חזר לראות אולי שכח מה משלו. אלא הרועה אמר ליעקב העבר אתה את הצאן שלך מקודם ואחר זה אני מעביר את שלי. ואחר שהעביר יעקב צאן שלו וחזר לראות אולי שכח איזה מהם. חשדו הרועה שיאבה לגנוב משלו ובזה מצא עלילה להאבק: דילמא אנשינן כלום אשוב לראות אולי שכחתי מה: מן דחזר ויאבק איש עמו פי' בזה מצא עלילה עליו לחשדו שבא יעקב לגנוב משלו. ואמרו זה ע"ל סמך בעלמא. משום שאחר שנאמר ויקחם ויעבירם את הנחל ויעבר את אשר לו איך נאמר ויותר יעקב לבדו הלא הוא עבר עם כל מחנהו. אלא דחזר לראות אולי שכח מה ובזה מצא הרועה עלילה עליו שבא לגנוב משלו: ר' חייא רבה כו' הביאו זה המעשה לומר שגם הם דרשו כן מויותר יעקב לבדו שחזר לראות דילמא שכח כלום: בהדא מטכסא נשאו ונתנו בסחורה של משי: מן פילי כשיצאו משער העיר: לארכיליסטום נדמה לו לשר של גזלנים. והמשילו לגזלן משום שאמרו שהכריח שיקח כל אחד להעביר צאן שאינו שלו. ור' חייא ורבנן אחז כל אחד משלו ע"ל הנותקה בעלמא איזה עלילה מצא עליו להאבק עמו: והיה אבינו יעקב כו' ולהסביר מעט דבריהם נראה לומר שכונתם. שכמו שהיה הענין למעלה כן נדמה ליעקב בפועל

ועקרבים • והיו העו"ג רואין ואומרים אלהות הן אלו שאין תשמישן של אלו אלא באש • ומאימתן של ישראל נפל עליהם פחד ורעדה הה"ד תפול עליהם אימתה ופחד • נפלה אין כתיב אלא תפול מכאן ולהבא • מקוטרת מור זה אבינו אברהם. מה המור הזה ראש לכל הבשמים אף א"א ראש לכל הצדיקים. מה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמרמרות. כך א"א היה ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין • מה המור הזה אינו מפיח ריחו אלא באור כך לא הודיע אברהם את מעשיו הטובים אלא בכבשן האש. ולבונה זה יצחק אבינו שנתקרב בקימץ לבונה ע"ג המזבח • מכל אבקת רוכל זה יעקב אבינו שהיתה מטתו שלמה לפניו ולא נמצא בהן פסולת • א"ר תנחומא מה קופת הרוכל יש בה מכל מיני בשמים • כך כהונה מיעקב לויה ומלכות מיעקב • יצחק נתן לו אברהם כל שלו שנ' (בראשית כה) ויתן אברהם כל אשר לו ליצחק • ברם רוכלות של יעקב לא היתה אלא מאותו האבק שתחת רגליו • ר' יודן אמר תרתי. ר' יודן אמר כל הרוכלות שישראל עושין ומצליחין בעה"ז • בזכות אותו האבק של אבינו יעקב. ר' יודן אמר חורי כל פרגמטיא שישראל עושין ומצליחין בעה"ז בזכות אותו האבק של אבינו יעקב • ר' עזריה אמר תרתי כל מלחמות שישראל היו עושין ומצליחין בזכות אותו האבק של אבינו יעקב. ר' עזריה אמר חורי כל תורה שישראל עושין בעה"ז בזכות אבינו יעקב. ר' ברכיה ור' סימון בשם ר' אבהו אמרו אותו האבק נטלו הקב"ה ונתנו תחת כסא הכבוד. הה"ד (נחום א) בסופה ובסערה דרכו וענן אבק רגליו. ר' ברכיה בשם ר' חלבו אמר כתיב (בראשית

ויאבק

באור כנפי יונה

שהיו הולכין ממסע למסע היה נראה לא"ה בכל מסע ומסע במקום תחנותם. איך עמוד הענן יורד לפניהם ועמוד האש צומח וכשהיו מקימים המשכן איך עשן המערכה עולה למעלה ביושר ולא נצחה הרוח את עמוד העשן. ואיך יוצאין שני זקוקי אש מבין שני בדי ארון כו'. ולפי זה מוסב דבור מי זאת עולה מן המדבר כתמרות עשן על א"ה. כלומר שהיו אומות העולם תמהים ושואלים מי זאת האומה שבעלותה מן המדבר ממסע למסע מתמר לפניה כתמרות עשן: אלא תפול כו' תפול שהוא לשון עתיד יורה על האימה והפחד שתפול על האומות מהענינים הנפלאים שיהיו נעשים לישראל במדבר. דאי מוסב על הנפלאות שנעשו במצרים ועל הים נפל היה צריך הכתוב לומר. היינו שנפל לבם מהנפלאות ששמעו שנעשו לישראל: מקוטרת מור זה אברהם כו' כלומר שישראל מבוסמים בשלמות ומעלות שהיה ריחן נודף מאוד. וע"י מי ע"י אברהם שנמשל למור וע"י יצחק שנמשל ללבונה וע"י יעקב שהיה נמשל בשלמות מעלותיו לרוכל: מה המור הזה ראש לכל הבשמים כלומר שנזכר תחילה לכל הבשמים כ"ש (שמות ל) בשמים ראש מר דרור: ראש לכל הצדיקים כי הוא היה הראשון אשר התחיל לפרסם כבודו של הקב"ה בעולם. והוא היה הראשון שהיה מיישיר דרכיו לפי יושר דרכי השי"ת. או הכונה כמו שהמור הוא החשוב שבכל הבשמים כן הוא החשוב שבכל הצדיקים ולזה מכונה בשם מור: מתמרמרות כלומר שנגפו ידיו בלקיטתן ולכן נקרא הבושם הזה מור לשון מרירות: כך היה א"א ממרר ומסגף כו' שנצטער ברעב ובגלות ובשאר נסיונות. ולזה מכונה אברהם בשם מור. והכונה כמו מי שיאבה להשיג בושם המור לא יוכל להשיגו בלי עמל ומרירות. כן אברהם לא הגיע אל בשמי המעלות והשלמות כי אם במרור וסגוף צער ויסורין: המור הזה אינו מפיח ריחו כו' מפיח נודף ועיין ברמב"ן על הכתוב הזה: כך לא הודיע אברהם כו' כלומר לא נתפרסמו: שנתקרב בקומץ לבונה כו' ומה שהמשילו את יצחק ללבונה. הוא כמו שהלבונה נקרב קמוץ ונצובר וגם ריחה נודף ביותר. כן נקרב יצחק על המזבח עקוד ומצובר גם ריח הנסיון היה נודף ביותר: שהיתה מטתו שלמה ביותר ופי' מכל אבקת רוכל שישראל מבוסמים בכל מיני בשמי השלמות של יעקב המכונה רוכל. ומה שהוא מכונה רוכל משום שכמו שרוכל הזה לא נמצא אתו כי אם בשמים נודפי הריח. כן בני יעקב היו כולם שלמים ומריחים במעלות תרומיות: ד"א יצחק נתן לו אברהם כו' כצ"ל שהיא דרשה אחרת על אבקת רוכל: מאותו האבק שתחת רגליו ויפרשו אבקת רוכל לשון התאבקות וגצוח מלשון אבק וחול. היינו כשנתאבק עם המלאך עלה אבק מתחת רגליו כדרך האובקים. וכונתם שיצחק השיג ברכותיו מאברהם אביו שנתן לו כל אשר לו. אבל יצחק לא נתן ליעקב בתחילה מאומה כי בעת ברכו אותו היה כונתו על עשו. אך נתאוששו הברכות בידי יעקב מפאת זכותו ונצחונו שנצח את שר של עשו. ולזה אמרו על צד המליצה מאותו האבק שתחת רגליו. כלומר מפאת התאבקותו עם שר עשו ונצחו. וכ"ש (שם) כי שרית עם אלהים ואנשים ותוכל. וכ"ש (הושע יב) בבטן עקב את אחיו ובאונו שרה את האלהים וישר אל מלאך ויוכל ושם נתאוששו הברכות בידו. א"כ השיג את הברכות מפאת עצמו ולא מאביו. ויפרשו מכל אבקת רוכל. מה שנעשה יעקב רוכל בכל השלמות היא כולה מאבקת היינו ממה שנתאבק עם המלאך. ומאתו נמשך לישראל שהוא מקוטרת בכל השלמות: ר' יודן אמר כל הרוכלות כו' כל פרגמטיא כו' רוכלות היא מליצה על הצלחתם במעלות השכליות. ופרגמטיא הצלחתם בקנינים המדומים. ויפרש מקוטרת וגו' מכל אבקת רוכל. היינו מה שעשו ישראל ויצליחו בשני מיני הצלחות. הוא בזכות אותו האבק והנצחון של יעקב המכונה רוכל. ועד"ה כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל שמרומז בזה שני מיני ההצלחות: ר' עזריא אמר תרתי כל מלחמות כו' ויפרש מקוטרת וגו' מכל אבקת רוכל. כלומר מה שישראל מקוטרת בנצחון הוא בשביל אבקת הנצחון של אותו רוכל שהוא יעקב שנצח את לבן ואת עשו: כל תורה שישראל כו' היינו השלמות השכליות הנמצא בישראל הוא בזכות יעקב שנצח את המלאך שהשלמות האלקית ראוי ומחוייב שיחולו עליו ולא על עשו. ופירוש מקוטרת וגו' מכל אבקת רוכל. שישראל מקוטרת בכל השלמות בשביל אבקת הנצחון של יעקב המכונה רוכל. והוא מפאת שהוא מלא בשמי שלמות כרוכל הזה וע"ד שאיתא בפרק התקבל שנקרא ר' יוחנן בן נורי קופת הרוכלין: ונתנו תחת כסא הכבוד אולי כונתם שההתאבקות של יעקב עם שרו של עשו. הוא סימן ורמז על הנצחון שינצחו בני ישראל

את

לכוס נכנסה מלכות במלכות הה"ד (תהלות עה) כי כוס ביד ה' ויין חמר מלא מסך ויגר מזה וגו'. הוא שהנביא מקנתר ואמר רדי ושבי על עפר (ישעיה מז) מדה כנגד מדה · מה להלן ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון (איכה ב) ברם הכא רדי ושבי על עפר בתולת בת בבל · שבי לארץ אין כסא (שם) א"ר חוניא כך אמרה ירושלים לבת בבל פניא פלאה קקים כאמי מחי · את סבורה בעצמך שאת בתולה זקנה את · שבי לארץ אין כסא. בטלה זכות של אותו כסא · ואיזה זכות הוה לה · בעת ההוא שלח מראדך בלאדן (ישעיה לט) אמרו מראדך בלאדן עובד לחמה היה · והוה למוד לאכול בשש שעות וישן לו עד ט' שעות · וכיון שחזר גלגל חמה בימי חזקיהו מלך יהודה ישן לו ועמד ומצאו שחרית · בקש להרוג כל חיילותיו אמר להם הנחתם אותי לישן כל היום וכל הלילה. אמרין ליה יומא הוא דחזר ליה ואיזה אלוה החזירו אמרו לו אלוהו של חזקיהו החזירו. אמר להם וכי יש אלוה גדול מאלהי · אמרו לו אלוהו של חזקיהו גדול מאלהיך · מיד שלח ספרים ומנחה לחזקיהו הה"ד (שם) בעת ההוא שלח מראדך בלאדן בן בלאדן מלך בבל ספרים ומנחה אל חזקיהו · ומה היה כתיב בהן שלום לחזקיהו שלום לירושלים שלום לאלהא רבא. וכיון שיצאו הכתובים נתישב על דעתו ואמר לא עשיתי כהוגן הקדמתי שלומו של חזקיהו לאלוהו · מיד עמד מכסאו ופסע

באור כנפי יונה

מלכותו. לפיכך נכתב עליו עוד תואר מלכות בעת ההריגה. ומה שאמרו ולא פליגי כו' ירצו. דשניהם סוברין שנהרג בשעת מחיילת שינתא. שלא יתכן שיתקוממו עבדי המלך בפומבי להרוג את המלך. אכן מסתמא נהרג בשעת מחיילת שינתא היינו בעת שכל בני ביתו נרדמו בשינה. אלא שפליגי בזמן מיתתו וזה שאמר בשעת מחיילת שינתא סבר דעבד מצרפר כל ההוא יומא מה שהיה מתבקש לו מן המלכות. כלומר שהיה עוד חי כל ההוא ליליא וכל היום למחרת מה שהיה מתבקש לו מן המלכות עד שנתמלא שאתו. כי אין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא. ודעתו כי מה שהיה חי ומדמדם כל הלילה לא נחשב לו להשלמת המלוכה. כי על מי ימלוך על אנשים הוזים שוכבים על מטתם. אלא שהיה עוד חי כל היום. ומ"ד כבין דבו לכלב אינו מוסב על זמן ההריגה כי גם דעתו שנהרג בשעת מחיילת שינתא וכנ"ל. אלא מוסב על זמן המיתה ודעתו שהיה גוסס כל הלילה ונמשך מלכותו עד הבוקר וטעמו מדכתיב בה בליליא קטיל משמע שההריגה והמיתה היה בלילה. אלא שנהרג בתחילת הלילה ומת בבוקר. וזה הוא מכוון למה שאמרו ומ"ד כבין דבו לכלב דהוה מדמדם כל ההוא ליליא מה שהיה מתבקש לו מן המלכות. כלומר ומ"ד כבין דבו לכלב אינו מוסב על זמן ההריגה אלא על זמן המיתה. שהיה מדמדם כל הלילה עד שעת כבין דבו לכלב ואז מת. ולפי דעתו ג"כ לזה מתואר בתואר מלך בעת ההריגה. כי היה עוד חי אחר ההריגה מה שהיה נחסר לו להשלמת מלכותו עד הבוקר. ולפי זה עולה יפה מה שאמרו ולא פליגי. כלומר לא פליגי בזמן ההריגה אלא בזמן המיתה. שזה סובר שהיה נמשך מלכותו כל הלילה וכל יום המחרת. וזה אמר שאין הצורך מביא לזה לומר כן אלא שדי שנאמר שהיה מדמדם כל הלילה: כבין כוס לכוס כו' ירצה. כמו שהשותה כוס אינו מושיטו לשני עד ששותה אותו כולו. כן לא יוקח מלכות מאחד וינתן לשני עד שנתמלא סאת הראשון. והביאו מר' בנימין לראיה שאין מלכות נוגעת בחברתה אפי' כמלא נימא. ולזה היה בלשצר נשאר מעט בחיים אחר שהוכה להשלמת מלכותו: הה"ד כי כוס ביד ה' וגו' ירצו שלזה אחז ר' בנימין משלו מהסתלקות מלוכה מכבין כוס לכוס. משום שמצינו בכתוב ענין הסתלקות הממשלה בלשון הזה: ד"א כי כוס ביד ה' וגו' הוא שהנביא מקנתר כו' כנ"ל. והוא דרשה אחרת על כי כוס ביד ה' וגו'. ופי' מקנתר שהוא מלעיג ומכעיס אותה: רדי ושבי על עפר מדה כנגד מדה ירצו. פירוש אחר מה שאחז הכתוב ענין הפרעון. מהפי"ת בלשון כוס כמ"ש כי כוס ביד ה' וגו'. כלומר חלק מסוער במדה מלשון מנת חלקי וכוסי (תהילות ט"ז) שהקב"ה פורע מדה כנגד מדה. וזהו שהנביא מקנתר לבבל ואמר כי תקבל עונשה מדה כנגד מדה: מה להלן ישבו לארץ וגו' ברם הכא רדי ושבי וגו' פי' באמת כן הכא: כך אמרה ירושלים לבת בבל משום שהביאו הכתוב רדי ושבי על עפר לומר שהנביא לועג עליה ומיעד לה איך תקח נקמתה מיד ה' מדה כנגד מדה. יפרש ג"כ דרך אגב מה שקראה בתולת בת בבל שהוא ג"כ על דרך לעג: פניא פלאה קקים כאמי מחי פניא פירושו ערב תרגום ולערב ופניא. פלאה זקנה לבלה נאופים (יחזקאל כ"ג) תרגם עקילס פלאה פורני, עיין ויקרא רבה פ' לג. קקים כאמי מחי פירושם עושה רשע ורע עיין ערוך ערך קקים. וכוונתו כאן שאומרת ירושלים לבת בבל דרך לעג. פניא כלומר ערבה שמשך. פלאה זקנה את. קקים כאמי מחי. ואת עושה עוד רשע ורע. וזה שמסיים המדרש את סבורה בעצמך שעוד בתולה את לא כן זקנה את. כלומר את סבורה שעדיין בתולה את ורחש ממשלתך ולא נתמלא עוד שאתך לפקוד על עונך ולזה תרשיע עוד לעשות כל המם. באמת זקנה את הולכת וכלה ונשלם ימי מלכותך. ודרש זה משום דכתיב בתולת בת בבל שמשמע שהיא עוד בימי נעוריה ושתמשך עוד ימי ממשלתה. וכתיב אחריו אין כסא שמשמע שנשלמו ימיה ויוקח שאתה ממשלתה. לזה אמר מה שאמר הכתוב בתולת בת בבל שהוא דרך לעג. את סבורה שבתולה את אולם באמת זקנה את ונתמלא שאתך. שבי לארץ אין כסא כלומר נשלמו ימי מלכותך. ובערוך ערך כאמו ובערך פרן ו' גרס פרני פלאה קתום כאמי מחי. ולפי זה פירושם פרני זונה פלאה זקנה קתים שבי כאמי לארץ מחי זני: בטלה זכות של אותו כסא דרש זה מיתור התיבות אין כסא. כיון שאמר לה רדי ושבי על עפר וגו' היינו שכבר הגיע לה תכלית שפלותה. למה אמר עוד אין כסא. ועוד אין כסא יורה שלא תהיה הסרה אלא כם המלכות ושבי על עפר משמע על תכלית השפלות. לזה אמר שהכתוב מרמז במה שאמר אין כסא שבטלה זכות אותו כסא שעמדה לה עד היום: בעת ההיא עיין במדרש אסתר ריש פ' ג' ובסנהדרין צ"ו: לאבול בשש שעות עיין רש"י במלכים ב' כ': עד ט' שעות עד שלשה שעות אחר חצות: ומצאו שחרית כו' שחזר גלגל חמה לאחוריה כ"ש (מלכים ב כ) ולזה כאשר הקיץ משנתו סבר שהוא בוקר יום שני וקצף על שומרי ראשו שהניחו אותו לישן כ"כ: ואיזה אלוה החזירו אמרו לו כו' זה בודאי הי' איזה ימים אחר כן כאשר נתפרסם בעולם הנס הזה: וכי יש אלוה גדול

משחו מגן (כג) קבלו מלכותא . הוה אמר כרש לדריוש מלוך את קדמוי . אמר דריוש לכרש לא כן פירש דניאל . פרס פריסת מלכותך ויהיבת למדי ופרס (דניאל ה) למדי תחילה ואח"כ לפרס . הוי את מלוך קדמוי . כיון ששמע אותו הרשע שלה ואמר לחיילותיו כל אומה ומלכות שמרדה בי נבוא עליהם . אמר לו הקב"ה אצל הכל שלחת או שמא אצלי שלחת . חייך לית פורעניות דההוא גברא מן אתר אחרן אלא מגבי . הה"ד (תהלים עה) כי לא ממוצא ולא ממערב ולא ממדבר הרים . כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים . ישפיל לבלשצר וירים לכרש ודריוש. כרש ודריוש שוערין של בלשצר היו. וכיון ששמע הכתובים האלו אמר לון כל מאן דמתחמי הבא ליליא דין. אפי' דהוא אמר לכון אנא הוא מלכא ארימון ליה ראשיה . ואין דרכן של מלכים להיות מניחין בית הרעי שלהם לפנים מטרקליהון אלא חוץ לטרקליהון . נתותרו מעיו כל אותו הלילה וכד נפק מנפק לא ארגשין ביה ומכי עייל ארגשין ביה . אמרו ליה מאן את אמר לון אנא הוא מלכא . אמרין ולא כן פקיד מלכא דכל מאן דמתחמי הבא ליליא דין אפי' אמר לכון דאנא הוא מלכא ארימון ראשיה . מה עשו נטלו פרחה של מנורה ופצעו את מוחו . הה"ד (דניאל ה) ביה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא . באיזו שעה נהרג ר"א ורשב"נ . ר"א אמר בשעת מחיילת שינתא . ורשב"נ אמר כבין דבו לכלב . ולא פליגי . דמ"ד בשעת מחיילת שינתא עבד מפרפר כל ההוא יומא מה שהיה מתבקש לו מן המלכות ומ"ד כבין דבו לכלב דהוה מדמדם כל ההוא ליליא מה שהיה מתבקש לו מן המלכות . א"ר בנימן בן לוי כבין כוס לכוס

באור כנפי יונה

ובר"ר פ' ס"ג אמרו אית אתרין דקריין למנרתא לפיתא : קומו השרים כו' ירלו . אבל מאת ה' יצא הדבר שיקומו השרים היינו כרש ודריוש ויקבלו המלוכה ובלשצר יהרג : משחו מגן קבלו מלכותא יפרש משחו מגן שימשחו מלך אחר בלשצר . ומכונה המלך מגן כי הוא כמו מגן לעמו . וקרא להם דניאל כל הענין הזה להראות להם בזה . היינו כמו שהנבואה הזאת מישעיה נתקיים כן תתקיים שאר הנבואות : הוה אמר דריוש לכרש מלוך את קדמוי . אמר ליה כרש לדריוש לא כן פירש דניאל כו' למדי תחילה ואח"כ לפרס כו' כנ"ל . וכן כתוב (בדניאל ה) בה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא ודריוש מדיא קביל מלכותא . וכרש הפרסי מלך אחר דריוש . והביאו זה דרך אגב משום שהביאו מ"ש קומו השרים . ולפי עדות יוסף בן מתתיהו בספר קדמוניות היהודים . שאחרי שמלך כרש קרא ספר ישעיהו והשתומם לבו אשר לפני מאתים ועשר שנים נבא ישעיה על מלכותו ושהוא ילכוד את בבל . ואותו הקדים ה' לבנות לו בית המקדש בירושלים . וימהר והשים מעשיהו לעשות ככל אשר פקד עליו אלהי ישראל : כיון ששמע אותו הרשע כו' פי' כיון ששמע בלשצר מה שאמר לו דניאל שנותן מלכותו למדי ופרס . חשב כי הם מרדו בו והם רוצים לקחת המלוכה מידו : או שמא אצלי שלחת כו' הוא מליצה על דרך הלעג . כלומר מה הועיל לך מרבית חילך אם מאת ה' יצא הדבר : אלא מגבי פי' עוד לא מרדה בך אומה אחת אלא מאתי יצאה הגזרה : כי לא ממוצא ולא ממערב וגו' כלומר לא מסבות הגוניות ומפאת המקרה ישפל וירום איש . כי אם אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים . והביאו זה הכתוב לענין בלשצר ע"ל ההעתקה . משום שהכתוב מדבר שם מקודש . אל תרימו למרום קרניכם תדברו בצואר עתק. שיתיהם לענין בלשצר שגם הוא הטיח דברים כלפי מעלה וכנ"ל : שוערין של בלשצר היו שומרי השער שלא יכנס איש אל היכל המלך בלי רשיון *) : וכיון ששמע הכתובים הללו אמר לון פי' כיון ששמע בלשצר מדניאל שנשברה מלכותו פחד מההריגה בלילה ההוא : ארימון ליה רישיה בלשצר אמר לשועריו כל מי שיתראה פה בלילה הזאת אפי' אם יאמר לכם אני הוא המלך תשאו את ראשו מעליו : נתותרו מעיו לשון נפילה שהשיג חולי מעים : נפק מנפק לא ארגשין ביה כו' פי' כשיצא החוצה לא הרגישו השוערים שיצא . אבן כשחזר הרגישו שהולך איש בטרקלין . שאם ראו אותו כשיצא תחילה אז ידעו שהמלך יצא החוצה . ולא ערבו לבם לפגוע בו לרעה . אלא כשנכנס הרגישו בו ולא הכירוהו ולא האמינו בו שהוא המלך : אמרין ולאו כן פקד מלכא כו' פי' שאמרו זה לזה ולא כן צוה המלך ואיך נעבור על גזרתו : פרחה של מנורה הוא מליצה שמשה שהתגאה בזה הושפל ונהרג . וכמו שאיתא לעיל לפה הגפית אקימת מנרתא . או שעשו כן שיהיה במחבך מעשיהם : בשעת מחיילת שינתא בשעה שהשינה מתוקה ועריבה על האדם והיינו בתחילת השינה : כבין דבו לכלב בסוף הלילה בשעה שמכירין בין זאב לכלב ע"ד שאמרו אצל זמן ק"ש . אולם כל קורא יעמוד פה משתאה מתבים לדעת מה הביאם לחקור באיזו שעה נהרג . ומנין להם לומר זה בתחילת הלילה וזה בסוף הלילה . ועוד אינו מובן מה שאמרו ולא פליגי דמ"ד בשעת מחיילת כו' . יהיה איך שיהיה מ"מ פליגי בזמן ההריגה . ומי שיאמין שכל דברי חז"ל מרוצפים באבני ההשכלה . ולא יצא מפיהם דבר שלא נוסד על אדני הדעה . הוא יחקור ויתחקה למצא מקור לא אכזב לכל מוצא דבריהם . ונראה לי שהוקשה להם מה שנאמר בה בליליא קטיל בלשצר מלכא כשדיא . איך מכנה אותו הכתוב בתואר מלכא אחר מותו , הלא נאמר ואין שלטון ביום המות , וכמו שדרשו על זה בבראשית רבה פ' נ"ו ובקהלת רבה על הכתוב הזה , והביאו מהכתוב (מלכים א' ב') ויקרבו ימי דוד למות , ויקרבו ימי המלך דוד אין כתיב כאן אלא ויקרבו ימי דוד משום שאין שלטון ביום המות , ואפשר לומר שמה שמצינו כתוב (בראשית ל"ו) וימלוך באדום בלע וגו' וימת בלע , וימלוך תחתיו יובב וגו' וימת יובב וגו' וכן השאר , שלא מצינו בשום אחד מהן שנתכנה בתואר מלך אצל מיתתו הוא מזה הטעם ג"כ. ויתכן לומר שעל זה הכונה דרשו על וימת מלך מצרים שנצטרע , משום שאין לומר כפשוטו מיתה ממש , אז לא הזכיר הכתוב תואר מלך אצל מיתתו . לזה דרשו שנצטרע שהמצורע חשוב כמת . וכן אמרו על מות המלך עזיהו (ישעיה ו) שנצטרע *). ולזה ג"כ כאן כיון שמצינו שנתכנה עוד בתואר מלך אצל מיתתו . זה הכריחם לדרוש זמן ההריגה וזמן מיתתו. וכוונתם שלא מת תיכף בעת ההריגה אלא עוד נשאר בחיים אחר בבוכה זמן מה להשלמת מלכותו

*) עיין בפירוש ר"ש גאון על דניאל ובמאור עינים פ' נ"א שכתב ג"כ מן מיטאפטינר הפרסי. שנהרג בלשצר מכרש ודריוש אבל לא נראה שהיו שוערים אלו :
*) אולם לא אדע מה דרשו על וימת הואל מלך ארם (מ"ב י"ג) וימת מלך בני עמון (ש"ב י) וימת המלך (שם א כב) בשנת מות המלך אחז (ישעי' יד) :

כל אנחתה של בבל · על כן מלאו מתני חלחלה · א"ר שמעון בן גמליאל ע"י שהריחו מקצת צרתן של מחריבי בהמ"ק · קצרה רוחן של אבותינו בתחילה שנ' (במדבר כא) ויסעו מהר ההר וגו' · לסבב את ארץ אדום ותקצר נפש העם בדרך. ירמיהו אמר (איכה ה) בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר · דניאל אמר (דניאל ז) אתכרית רוחי אנה דניאל וגו' · ישעיה אמר (ישעי' כא) על כן מלאו מתני חלחלה · אנו שאנו מובלעים בתוך מעיהן כמה ימים וכמה שנים וכמה קצים וכמה עבורין על אחת כמה ובמה · צירים אחזוני כצירי יולדה נעותי משמוע נבהלתי מראות (ישעיה שם)· נעותי משמוע קול חרופין וגדופין של בלשצר · הה"ד (דניאל ה) ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וגו'. נבהלתי מראות · מראות שלותו של אותו הרשע הה"ד (שם ה) בלשצר מלכא עבד לחם רב · מהוא לחם רב. ר' חמא בר חנינא אמר רב משל אלוהו · אמר להם עומר שלכם בכמה קרב . אמרו בי"ג נפה אמר להם שלי בי"ד נפה · תעה לבבי (ישעיה שם) זה ב"ד שטעו בחשבונו יום אחד . פלצות בעתתנו (שם) ר' פנחס בשם ר' יהושע אומר פיילי נהנהה אתה · ד"א פלצות פה שהוא מפיץ דברי לצות · ד"א פלצות בעתתני ע"י שנפקו לדבר לצות · את נפש חשקי שם לי להרדה (ישעיה שם) הנשף שהיה נפשי השוקה בו לגאולה שם לי לחרדה · ערוך השולחן (שם) סדרת פתורא · צפה הצפית (שם) אקימת מנרתא. אדלקת בוצינא · קומו השרים (שם) זה כרש ודריוש.

משהו

באור כנפי יונה

א"כ מה זה שאמר הנביא על כן מלאו מתני חלחלה. הוה לי' לשנות כיון דמתנבא על גלות בבל. אלא ע"כ שמוסב על שראה גלות מלכיות על ישראל. וטרם שנשבת גלות בבל נגזרה גלות מדי על ישראל : ע"י שהריחו מקצת צרתן כו' כלומר עם שהריחו מקצת צרה מאדום זה שהיה ממחריבי בית השני מה שלא הניחם לעבור דרך ארצו שהיה להם הדרך למשא. אמרו שקצרה נפשם מהכיל. אנו עאכו"כ *) : מפני הרב המדבר רחוק מהבין הראיה מזה לריח צרתן של המלכיות שקצרה רוחם. בשלמא מה שאמר ישעיה על כן מלאו מתני חלחלה יתכן שמוסב על גלות העתידה וכנ"ל. וכן דניאל אע"פ שהיה בגלות בבל לא אמר אתכרית רוחי עד שראה הד' מלכיות. אבל מה שאמר ירמיה בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר, נראה שמוסב על מה שראו עיניו בחורבן בהמ"ק. אולי דרשו זה מפני שאחז ירמיה הלשון דוקא מפני חרב המדבר יתכן שהוא מרמז על גלות אדום. שכמו כן מצינו שאמר אדום לא תעבור בי פן בחרב אצא לקראתך. ונאמר שם ג"כ ותקצר נפש העם בדרך וגו' למות במדבר כי אין לחם ומים. לזה אמר ירמי' ג"כ בנפשנו נביא לחמנו מפני חרב המדבר לרמז על אדום. גם בפסוק באיכה שקודם זה שנאמר עבדים משלו בנו פורק אין מידם מוסב ג"כ על אדום. כמו שמצינו (שמואל ב' ח') ויהי כל אדום עבדים לדוד : אתכרית רוחי אנה דניאל וגו' ירצו וכן דניאל כשראה המראה מגלות אדום אמר אתכרית רוחי. כי נכרת רוחו בתוכו בעת שהרגיש במראה נבואתו שעבוד וכובד הגלות : קול חרופין וגדופין כו' שע"י שחשב בלשצר בנתמלאו בימיו מה שהבטיח השי"ת לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם ועוד לא נגאלו. חשב שלא יגאלו עוד. ועי"ז העיז להלל כלי בית ה' וחרף וגדף כדאיתא בפ"ק דמגילה : רב משל אלוהו ויפרשו רב משובח. פי' חשוב ומשובח יותר מלחמו של הקב"ה. וע"ד שדרשו בפ"ק דמגילה י"ב על ויין מלכות רב. אמר רב מלמד שכל אחד ואחד השקהו יין שהוא משובח ממנו בשנים : בי"ג נפה כך שנינו בפרק אלו מנחות : זה ב"ד שטעו בחשבונו כדאיתא בפ"ק דמגילה שבלשצר ודניאל טעו בחשבונם. ואמר עליו תעה לבבי שדניאל ובית דינו נקראו לבן של ישראל : ביום אחד אולי היה כתוב בי"א וטעה המדפיסים שהכונה ביום אחד. ובאמת הכונה בי"א שנים של צדקיהו. היינו שגלות צדקיהו היה י"א שנים אחרי גלות יהויכין. והם חשבו מה שנאמר כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם מתחיל מגלות יהויכין. ובאמת נחשב מגלות צדקיהו אחד עשר שנים אחרי כן. וכמו שנאמר בדניאל (ט ב) בשנת אחת למלכו אני דניאל בינותי בספרים. מספר השנים אשר היה דבר ה' אל ירמיה הנביא. למלאות לחרבות ירושלים שבעים שנה. והבית נחרב אחד עשר שנים אחר גלות יהויכין. ועיין בפ"ק דמגילה דף י"א : פיילי נהניתה אתה דרשו פלצות נוטריקון משום שכפל הדבר במלות שונות פלצות בעתתני שניהם לשון חרדה. לזה דרשו פלצות פיילי מלאה. ופיילי הוא כלי בלשון יון. והכונה שהוציא כלי בית המקדש ומעל בהן. וזהו שאמרו פיילי נהניתה אתה היינו שנהנה מכלי בהמ"ק. וכמו שאיתא במגילה י"א. כיון שטעה בחשבון אמר השתא ודאי לא מפרקו. אפיק ואייתי מאני דבי מקדשא ואשתמש בהון עכ"ל. וגזה דרשו ג"כ הסמיכות דקרא תעה לבבי פלצות בעתתני. כלומר כיון שטעו ב"ד ובלשצר בחשבונם פלצות בעתתני. היינו שנבעתי מה שהוציא הכלים והשתמש בהן ומעל ונהנה בכלי בהמ"ק. וכ"ש (דניאל ה') ועל מרא שמיא התרוממת ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך ואנת וגו' חמרא שתין בהון. ובספרים אחרים הגירסא פיילי נהניתא אתה. והוא ג"כ נוטריקון של פלצות כלומר כוס מלא צרתון. והוא אומר לחרופין וגדופין שהיה בלשצר מוציא מפיו : פה שהוא מפיץ דברי לצות מפיץ. מוריק ומוציא. על והער כדה תרגומו ונפילת קולתה. ודרשו פלצות פה שהוא מפיץ דברי לצות. והוא ג"כ ע"י שטעה בחשבונו העיז לדבר עזות ולדבר לצות. וכ"ש נעותי משמוע וגו' וכמו שאמר דניאל ועל מרא שמיא התרוממת : שנפקו לדבר לצות כלומר שהוציא כלי בהמ"ק לעשות בהם חרופין וגדופין. וכ"ש בדניאל ולמאניא די ביתיה היתיו קדמך וגו' ולאלהי כספא ודהבא וגו' די לא חזין ולא שמעין ולא ידעין שבחת וגו': הנשף כו' חשקה בו לגאולה שחשבו שאז נשלמו השבעים שנה: שם לי לחרדה היינו כשראו שמחת בלשצר ושמעו חרופיו. וכ"ש (בישעיה שם) ערוך השולחן וגו'. כלומר שעי"ז נחרדתי : ערוך השולחן סדרת פתורא כן תרגומו סדרו פתורין. ומה שהביאו תרגומו נראה שכונתם לפרש ערוך השולחן היינו שבבל היו ערוכים הסדינים על השולחן לאכול עליהם. מלשון הש"ס (נדה כ) הא בגלימא הא בפתורא ופירש"י בפתורא סדינין : אקימת מנרתא

וברבה

*) ועיין בבעל הטורים שמפרש שהביאהו הצרות ממה שיהיה לעתיד. ואולי דרשו זה איך נאמר ותקצר נפש העם בדרך, הלא לא נתייגעו בדרך וכ"ש (דברים ה) ורגלך לא בצקה זה ארבעים שנה :

דניאל. כל הנבואות הרעות והקשות שנתנבא ירמיה באה עלינו · ונבואה אחת טובה שנתנבא עלינו (ירמיה כט) כי לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם וגו' עדיין לא באה · אמר להם הביאו לי ספר ישעיה. התחיל קורא והולך עד שהגיע לפסוק זה (ישעיה כא) משא מדבר ים כסופות בנגב · אם ים למה מדבר ואם מדבר למה ים · אלא אלו ד' מלכיות שהן משולות כחיות דכתיב (דניאל ז) וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא שניין דא מן דא · ר' חנינא אמר ר' יוחנן שנין דא מן דא מבותיהון שונות זו מזו. אם זכיתם מן ימא ואם לאו מן חורשא · מה הדא חייתא סלקא מן ימא ולא מכיה נפקא מן חורשא מכיה · כך אם זכיתם אין אומות מושלות בכם · ודכותיה (תהלות פ) יכרסמנה חזיר מן יער · עין תלויה · אם זכיתם מן היאור ואם לאו מן היער · מה הדא חייתא סלקא מן נהרא ולא מכיה נפקא מן חורשא מכיה · כסופות בנגב לחלוף · א"ר לוי אין לך עלעול קשה יותר מן העלעול הזה שהוא בא מן הצפון · שעולה ומכסיף את הבריות שנתונות בדרום · ואיזה זה נבוכדנצר שעלה מן הצפון והחריב את בהמ"ק שנתן בדרום · ממדבר בא. מהיכן בא ר' חנינא אמר דרך שממית מדבר בא · ממדבר בא מארץ נוראה · חזות קשה הוגד לי · בעשרה לשונות נקראת הנבואה · חזון נבואה הטפה דבור אמירה צוי משא משל מליצה חדה · איזו קשה מכולם ר"א אומר חזון קשה שנאמר (שם) חזות קשה הוגד לי · ר' יוחנן אמר דבור קשה שנאמר (בראשית מב) דבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות · רבנן אמרי משא קשה כמשמעו (תהלות לח) כמשא כבד · הבוגד בוגד והשודד שודד · עלי עילם צורי מדי (שם) נתעלה צרתה של עילם. צורי מדי כבר נוצרה צרתה של מדי. כל אנחתה השבתי

כל

באור כנפי יונה

עד שמלאתי את שלהבת נפשי אהזתיו ולא ארפנו. אז נתקבצו אצלו ואמרו לו כל הנבואות הרעות כו' : **ונבואה אחת כו' עדיין לא באה** לפי טעו בחשבון ·לזה אמרו לו כן כדאיתא לעיל על ענה דודי ואמר לי ענה לי ע"י דניאל כו' : **הביאו לי ספר ישעיה** שלא יחשבו שירמיה לבדו נבא על נקמת בבל וגאולת ישראל כי גם ישעיה נבא כן : **התחיל קורא והולך עד שהגיע לפסוק זה משא מדבר ים וגו'** מה שהתחיל מראש הספר הוא מפני כמה נבואות שכתובות מתחילת הספר עד פסוק זה. כגון חורבן ירושלים ונבואות אחז ורצין ופקח בן רמליהו. וביאת סנחריב ומפלתו והבושת חזקיהו. שכל אלו כבר נתקיימו וזה יהיה להם לאות בטחון על אמתת נבואת ישעיהו : **משא מדבר ים וגו'** קרא לפניהם כל הנבואה הזאת. משום שבנבואה הזאת נאמרה מפלת בבל והריגת בלשצר. כ"ש שם נפלה נפלה בבל ·וגו'. וכבר נודע להם מן פס ידא די כתבא על כתל היכלא די מלכא מנא מנא תקל ופרסין ושוא הוא על התחלת מפלת בבל. א"כ כמו מפלת בבל התחילה להתקיים כן הגאולה התקיים : **אם ים למה מדבר כו'** דרך אגב יפרשו ·חז"ל כל הפרשה כדרכם. והיה קשה להם למה אמר נביאותו על בבל בלשון משא מדבר ים : **אלא הוא מן אלו ד' מלכיות שהן משולות כחיות** כנ"ל. כלומר לזה קרא לבבל מדבר ים משום שהיא אחת מן ד' מלכיות שמשולות כחיות וכתובות עליהן סלקן מן ימא. וכ"ש וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא : **שניין דא מן דא מבותיהן שונות זו מזו** דרך אגב יפרשו ג"כ מה שכתוב שם בדניאל שניין דא מן דא. ואמרו שפירושו מבותיהן שונות זו מזו · משום דאין לומר שפירושם בשנויות במראיהן. כיון דכתיב אחר זה קדמיתא כאריה וגו' תנינה דמיא לדב וגו'. ודאי הם משונות זו מזו במראיהן. ולמאי צריך אמר עוד שניין דא מן דא. אלא ע"כ כונתו על הגזרות השונות שכל אחד ואחד גוזר גזרות שונות : **אם זכיתם מן ימא ואם לאו מן חורשא** הוזרים לפרש מה שאמרו אם ים למה מדבר כו'. אלא שהפסיקו בתוך הענין להביא מן דניאל שלזה כנה את בבל בשם מדבר ים שהיא אחת מן הד' חיות שנאמר עליהן סלקן מן ימא. ועכשיו הוזרים ליתן טעם למה כינה אותם בשתיהם מדבר וים. ואמרו שזה לרמז שאם יזכו ישראל יהיה בבל וכל המלכיות נגדם כחיות הים שלא יוכלו לטרוף ולהכאיב. ואם לא יזכו יהיו עליהם כחיות המדבר הטורפות : **סלקן מן ימא היא מכיא נפקא מחורשא לית היא מכיא** כן הוא בערוך. ופי' מכיא נמיכת הרוח הרגוש שנפל מן העור מכיך מן משכא : **עין תלויה** וקרי ביה מיאור : **סלקא מן נהרא מכיא** כנ"ל וכנ"ל : **עלעול** תרגום רוח סערה רוח עלעולא : **שעולה ומכסיף כו'** פי' משחית. ומה שנקט לשון מכסיף שדורש לשון כסופות בנגב. וגוהן טעם למה נדמה נבוכדנצר לסופה : **בהמ"ק שנתון בדרום** פי' בדרום של בבל : **מהיכן בא** כונתם הלא בא מארץ בבל ומדוע אמר הכתוב ממדבר : **דרך שממות מדבר בא** כלומר מה שאמר הכתוב ממדבר בא פירושו דרך שממות מדבר בא. וטעם הכתוב לומר עם שהיה מדבר מפסיק בין בבל לא"י. עכ"ז הטריח נבוכדנצר את כל חילו הגדול ללכת דרך שממות מדבר ולהחריב את ירושלים : **ממדבר בא מארץ נוראה** הוא טעם אחר על מה שאמר הכתוב ממדבר בא. והוא מה שאמר הכתוב בעצמו ממדבר בא מארץ נוראה. והכונה שהוא באור על ממדבר בא. והיינו שלכן מכנה הכתוב את ארץ בבל בשם מדבר משום שארצו נוראה על כל סביביו. כמו שהמדבר הוא מקום נורא על כל הנוסעים דרך שם. עד"ש (דברים א') ונלך את כל המדבר הגדול והנורא. וזה משום שתושבי ארץ בבל היו אנשים פראים כהיתו טרף : **הטפה** (מיכה ב) והיה מטיף העם וכתיב (יחזקאל כא) והטף אל מקדשי והנבא אל אדמת ישראל : **משל חידה** (יחזקאל יז) חוד חידה ומשול משל אל בית ישראל : **מליצה** (משלי א) להבין משל ומליצה : **עלי עילם כו' כבר נתעלה צרתה של עילם** מה שנאמר עלי עילם יפרשו שנסתלק צרתה של עילם : **צורי מדי כבר נוצרה צרתה של מדי** מה שנאמר צורי מדי הכונה שכבר נוצרה והוכן לבוא צרתה של מדי. היינו עד שלא השיגו מרגוע מבבל כבר נוצרה והוכנה צרות הגלות מפרס ומדי : **כל אנחתה השבתי כל אנחתה של בבל** כלומר אף שנסבתה צרת בבל מ"מ צרות פרס ומדי לאומות ובאות אחריה. ולזה אמר על כן מלאו מתני חלחלה וגו'. ודעתם שאין לומר דפי' כבר נוצרה צרתה היינו שיעמדו צוררים לבבל ומחריבים אותה. והיינו נמי דקאמר כל אנחתה השבתי כלומר שנשבת אנחת כל העולם שהיו מצטערים מעול הקשה של בבל. וכמו שאמר מקודם הבוגד בוגד והשודד שודד. כלומר שבבל הבוגד יבוא עליו בוגד ושודד ·

א"כ

לי בין לילות ללילות. בין לילן של מצרים ללילן של בבל. בין לילן של בבל ללילן של מדי ובין לילן של מדי לבין לילן של מקדונים ובין לילן של מקדונים לבין לילן של אדום. ועכשיו שישנתי לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות. על משכבי בלילות. א"ר אלכסנדריא כשישנתי לי מן התורה ומן המצות נסמכו לי לילות ללילות. על משכבי בלילות. באו לילות. ד"א על משכבי בלילות זה לילה של מצרים. בקשתי את שאהבה נפשי זה משה. בקשתיו ולא מצאתיו:

פסוק ב **אקומה** נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות. בברכים ובמדינות. אבקשה את שאהבה נפשי. זה משה. בקשתיו ולא מצאתיו:

פסוק ג **מצאוני** השומרים הסובבים בעיר. זה שבטו של לוי המד"א (שמות לב) עברו ושובו משער לשער. את שאהבה נפשי ראיתם. זה משה:

פסוק ד **כמעט** שעברתי מהם עד שמצאתי את שאהבה נפשי. זה משה. אחזתיו ולא ארפנו עד שהבאתיו אל בית אמי. זה סיני. ואל חדר הורתי. זה אהל מועד שמשם נתחייבו ישראל בהוראה. ד"א על משכבי בלילות זה לילה של בבל. בקשתי את שאהבה נפשי זה דניאל. בקשתיו ולא מצאתיו. אקומה נא ואסובבה בעיר בשוקים וברחובות. בברכים ובמדינות. אבקשה את שאהבה נפשי זה דניאל בקשתיו ולא מצאתיו. מצאוני השומרים אלו הכשדים את שאהבה נפשי ראיתם זה דניאל. להיכן הלך מ"ד לתענית ומ"ד לסעודה. מ"ד לתענית שהיה מבקש רחמים על חורבן בהמ"ק. ועתה שמע אלהינו אל תפלת עבדך (דניאל ט). ומ"ד לסעודה לקרא כתביו של בלשצר. הה"ד (שם ה כה) מנא מנא תקל ופרסין. ר' חייא רבה ור' שמעון בן חלפתא. ר' חייא אמר. כנא. ממתום. ננקפי. אאלרן. ר' שמעון בן חלפתא אומר יטת. יטת. אדך. פו"ג חמ"ט. ורבנן אמרי אנס אנס לקת ניסרפו. ר' מאיר אומר כמשמעו מנא מנא תקל ופרסין. מנא מנא אלהא מלכותך והשלמה. תקל. תקילתא במאזניא וגו'. פרס פריסת מלכותך ויהיבת וגו'. באותו שעה נתקבצו כל ישראל אצל דניאל ואמרו לו רבינו דניאל

באור כנפי יונה

דברי ר' לוי כי זהו דרשת ר' אלכסנדריא. ור' לוי מפרש על משכבי בלילות. כלומר על שמך מרגוע והשקט שמצאתי לשעבר בין לילות ללילות. בקשתי את שאהבה נפשי להשיג עכשיו ג"כ קצת נופש ומרגוע. היינו שלא ידחקו לי הצרות תכופים זה אחר זה. ולא מצאתי כלומר לא השגתי בקשתי: **בין לילן של בבל ללילן של מדי כו'** אף שלא נגאלו בנתיים עכ"ז היתה להם מעט אורה ורוחה. וכמו שאמרו בפ"ק דמגילה לא מאסתים בימי כשדים שהעמדתי להם דניאל וחביריו. ובין לילן של מדי ולילן של יון. היתה אורה והנחה בבנין בית שני. ובין יון לאדום. היתה מרגוע והנחה במלכות בית החשמונאים עד אגריפס השני שגלו בימיו: **א"ר אלכסנדריא כשישנתי לי מן התורה כו'** יפרש משכבי ענין עצלות עד"ה עד מתי עצל תשכב. יען שהייתי עצל בתורה ומצות נסמכו לי לילות ללילות. ויפרש בלילות כמו באו לילות כלומר נסמכו לי לילות ללילות. ולפי זה בלילות הוא כמו ב' תיבות סמוכות עד"ה והאמר לאה בגד. שהוא כמו בא גד: **ד"א כו' זה לילה של מצרים** פי' גלות של מצרים. ויפרש על משכבי על מרעי וכנ"ל: **בקשתי כו' זה משה ולא מצאתיו** וכמו שאמרו לעיל בפסוק דומה דודי. כך גואל הראשון נראה ונכסה כו': **בברכים ובמדינות** יפרש בשוקים ורחובות כרכים ומדינות כלומר עיירות גדולות שיש בהם שוקים ורחובות. מה שאין כן בכפרים ובעיירות הקטנות. והוא מליצה על גודל הדרישה והחפוש שדרשו אחרי משה:

הסובבים בעיר זה שבטו של לוי מה שאמרו דוקא שבטו של לוי משום שהם היו פנוין מעבודה כמו שאיתא בשמות רבה פ' ה'. והיה להם חופש ללכת אנה ואנה. לזה דרשו אולם אחרי משה אולי יודעים הם מקומו איו: **עברו ושובו וגו'** ירצה שלזה מכנה אותם הכתוב כוכבים עבור ענין זה: **אחזתיו ולא ארפנו** שפעם שנית משבא עליהם לא זזה מהם עוד: **אל בית אמי זה סיני** עיין לעיל בפסוק כתפוח הטעם מה שנקרא סיני בית אמי ואהל מועד חדר הורתי: **זה לילה של בבל** יפרש ג"כ על משכבי על מרעי וכנ"ל: **אל תפלת עבדך** וסוף הכתוב והאר פניך על מקדשך השמם וגו': **לסעודה כו'** לסעודת בלשצר לקרא כתביו: **ממתום. ננקפי. אאלרן** כנ"ל. וכן הוא בסנהדרין כ"ב. והכונה שר' חייא מתרץ על מה שהקשו שם לר"ש דאמר כתב זה לא נשתנה. מאי דכתיב (דניאל ה') ולא כהלין כתבא למקרי. ואמר ר' חייא שהיה נכתב ע"י המלאך תיבות אלו ממתום. ננקפי. אאלרן. לזה לא הבינו אולם דניאל פתר מלתא וצרף אותיות ראשונות של כל תיבות אלו ועולה תיבות מנא. ואותיות השניות של תיבות אלו עולה ג"כ תיבת מנא. ואותיות שלישיות של תיבות אלו עולה תיבת תקל. ושני אותיות האחרונות משלשה תיבות אלו. היינו ו"ם של ממתום. פ"י של ננקפי. ר"ן של אאלרן עולה תיבת ופרסין. א"כ בצרוף אותיות אלו עלה תיבות מנא מנא תקל ופרסין. ופירושם כמו שאמר דניאל מנא מנא אלהא מלכותך והשלמה וגו'. וכמו שאמר ר' מאיר בסמוך: **ר"ש בן חלפתא אומר. יטת. יטת. אדך. פוג חמט** ירצה שהיה כתוב ד' תיבות אלו ודניאל פירש להון ע"ד את בש גר דק. שעולה ג"כ התיבות הנ"ל מנא מנא תקל ופרסין. שיוד באתבש הוא מ' וטית הוא נ' ותיו הוא א'. א"כ יטת יטת עולה מנא מנא. וא' של אדך הוא תיו וד' הוא קוף וכ' הוא למ"ד. א"כ אדך עולה תקל. ופ' של פוג הוא ו'. ו' של פוג הוא פ'. ג' הוא ר'. וחית של חמט הוא ס'. מ' הוא יו"ד. ט' הוא נ'. א"כ פוג חמט עולה תיבת ופרסין. ורבנן אמרו שהיה כתוב אנס אנס לקת ניסרפו. כלומר שתיבות מנא מנא תקל ופרסין נכתבו הפוכין: **ר' מאיר אומר כמשמעו כו'** דעתו שהיה כתוב בפירוש מנא מנא תקל ופרסין. ומה שלא היו יכולין לקרות משום שכתב זה נשתנה מכמו שהיה מקודם: **מנא מנא אלהא מלכותך והשלמה וגו'** כן כתיב שם דלא פשר מלתא מנא מנא אלהא מלכותך והשלמה וגו': **באותה שעה נתקבצו כו'** כלומר כשמצאו את דניאל. והוא מה שנאמר

ועבדות ועינוי בארץ לא להם. אפי' באיספטליה שלהם. סב דמה לך דודי לצבי · סוף שאני נהפך לכם ממדת הדין למדת הרחמים · וממהר בגאולתכם כדם צבי וכדם איל · או לעופר האילים ר' יוסי בר' חנינא לאורזילהון דאיילתא · על הרי בתר בזכות התנאים שהתניתי עם אברהם אביכם בין הבתרים · שנאמר (בראשית טו) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר · ר' ברכיה אמר עד שיפות היום עד שארתיה היום · כד"א (יחזקאל כא) באש עברתי אפיח עליך. לפחת עליו את האש · ומהוא ונסו הצללים אלו צללי יגון ואנחה · סב דמה לך דודי לצבי · סוף שאני נהפך לכם ממדת הדין למדת הרחמים וממהר בגאולתכם כרם צבי ואיל · או לעופר האילים לאורזילהון דאיילתא. על הרי בתר ר' יודן אמר כדי שיטלו המלכיות בתר אריהון. א"ר לוי בר חייתא כד תתב מלכותא בתר סולא · א"ר ברכיה אמר הקב"ה אפי' אין לי עליהם אלא מה שעשו בבית תר · דיני ימתח להם · ומה עשו בבית תר · א"ר יוחנן אדרינוס קיסר הרג בביתר ת' רבוא בני אדם :

פסוק א **על משכבי** בלילות. א"ר אבא בר כהנא מהו על משכבי בלילות · על מרעי · המד"א (שמות כא) ולא ימות ונפל למשכב · א"ר לוי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לשעבר היית מאיר לי

באור כנפי יונה

ראיה על מגופת הגליות לעתיד ממגופת גלות מצרים: **הגוי וגם את הגוי כו'** מבוס שאמרו שיכניס פיתה בגלות של מלכיות כמו בגלות של מצרים. לזה הביאו מר' חלבו שדרש התפעות הזאת מרבוי הכתוב וגם את הגוי. יאמר והגוי מאי וגם אלא לרבות כל ד' מלכיות. ורצונם שכתוב כם ועגו אותם ד' מאות שנה וגם את הגוי אשר יעבודו וגו'. וכא תיבת וגם לרבות שכמו שלא נתמלא משבר ד' מאות שנה של מצרים. כן לא יתמלא השעבוד משאר מלכיות. עד"ה בעתה אחישנה. וא"כ ראיה מזה לדברי ר' יהודה: **ר' יוחנן אמר גירות בארץ לא להם · עבדות וענוי לאספטיא שלהם** כנ"ל וכן הוא בב"ר פ' מ"ד. האספטיא אושפיזא מלון. כלומר הענוי והעבדות למקום המיוחד להם וכוונתו לתרץ מה שיקשה מ"מ איך נתקיים גזרת ד' מאות שנה. ואמר דאין ד' מאות שנה הכתוב בקרא דבוק לועבדום ועגו אותם. אלא מוסב ג"כ על גר יהיה זרעך שלפני זה. כי על עבדות ועגוי לא נקצב בפירוש זמן מוגבל. ופירוש הכתוב כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום ועגו אותם ד' מאות שנה. כלומר כשיצטרפו שך הכל הגירות עם העבדות יהיה ד' מאות שנה. ולא זמן העבדות והעגוי יהיו ד' מאות שנה. וזה שאמר ר' יוחנן גירות בארץ לא להם. עבדות ועגוי לאספטיא שלהם. ירצה שהיו שני גזרות מתחלפות. היינו שגירות הוקצב לה זמן בכלל ד' מאות שנה. אולם לא התיחד הגירות במקום מיוחד. כי אם בארץ לא להם ובאיזה מקום שיהיה. ויצחק שהיה נע ונד ממקום למקום ויעקב שהתגורר בבית לבן היה נחשב בכלל הגירות. לכן מעת שנולד יצחק התחיל חשבון הגירות וגמלם במצרים. אולם לענין הענוי והעבדות נתיחד לזה מקום מיוחד אלא שלא נקצב זמן מוגבל לזה: **סב שהוא נהפך לכם ממדת הדין כו'** כנ"ל. יפרשו סב ענין סביב והפוך היינו שיהפוך ויסבב הדבר בשבילכם ממדת הדין למדת הרחמים: **ימהר בגאולתכם כדמיון הצבי וכדמיון האיל** כנ"ל. והוא פי' על דמה לך דודי לצבי. כלומר שימהר גאולתכם כדמיון מרוצת הצבי והאיל שהם קלי המרוץ. ופי' סב דמה לך דודי. סוב ודמה לך דודי. כלומר שכה"ק אומרת לישראל שהקב"ה יסוב ממדת הדין למדת הרחמים. וידמה בשבילך לצבי ואיל: **לאורזילהון דאיילתא** איל בחור: **על הרי בתר כו' עם א"א בין הבתרים** ופי' על הרי בתר בשביל הרי בתר. ויפרשו בתר לשון בתרים. והוא ענין חלוקה והפלגה מלשון ויבתר אותם (בראשית טו). וענין התנאים היינו שעל ידי שיהיו גרים ומשועבדים במצרים ובמלכיות יזכו אח"כ למה שיזכו. ומה שמכנה הכתוב התנאים שבתנה בין הבתרים להרי בתר. שכמו שהרים מעכבים את העברה מעבר זה לעבר השני. כן התנאים מעכבים לקרב דבר לדבר עד שיתקיימו. ועוד י"ל שהרי הוא כנוי לאברהם. ועל הרי בתר הוא כמו על הר בתר והיו"ד נוסף: **עד שירתיח היום** כנ"ל. וכן לקמן נ"ל שיב שהוא נהפך להם בלשון נסתר. ר' ברכיה אינו מפרש כר' יודן שעד שיפוח היום הוא מליצה על המהירות אכן לשון רתיחה. מלשון באש עברתי אפיח עליך. ויפרש עד שיפוח היום המתינו לו עד שירתיח עליהם יום כאש. ועד"ה (מלאכי ג) כי הנה היום בא בוער כתנור: **לפחת עליו האש** הוא מדברי המדרש. והוסיפו זה לומר מה שכתוב באש עברתי אפיח עליך. היינו שאפיח לבוא עליהם אש עברתי: **וימהר גאולתכם כדמיון צבי כו'** כנ"ל וכנ"ל: **כדי שיטלו המלכיות בתר אריהון** עיין במפרשים איך פירושם דחוק. שלפי פירושם לא יתישב לשון המדרש וגם שנוי הלשון מר' יהודה ור' לוי. לזה נראה לי שנ"ל **ר' יודן אמר כדי שיטלו המלכיות בתר. אחריהון** יפרש הרי היינו המלכיות כי הם מכונים בשם הרים. ובתר יפרש לשון אחרית תרגום אחר הדברים בתר פתגמיא. וזהו שאמר בתר. אחריהון כלומר פי' של בתר הוא אחריהון לשון אחרית. ולפי זה יפרש על הרי בתר. על האחרות של ההרים. כלומר שצריכין אנו להמתין עד שיטלו המלכיות אחרית תגמולם ותתמלא סאתם: **א"ר לוי כד תתב מלכותא בתר · סוליתא** כנ"ל. ומלכותא הוא פירוש של הרי וכנ"ל. וסוליתא היא פירוש של בתר. כלומר כוף ותחתית. ומלשון שאמרו התורה סוליתא עגוה. פי' תחתיתה כמו שפירש המעריך. ומזה סוליים (כלים כו משנה ד'). ויפרש ר' לוי על הרי בתר. שצריכין אנו להמתין על המלוכה שנקח אותה בסוף ובתחתית. ע"ד שדרשו וידו אוחזת בעקב עשו. וזהו שאמר כד תתב מלכותא בסוליתא כלומר בסוף ובתחתית: **בבית תר** ביתר נקרא בלשון ירושלמי בית תר: **דינו ימתח להם** יהיה נמשך עליהם. ופי' על הרי בתר. המתינו לו עד שיעשה דין בשביל הללו ביתר שהיו גבורים בגלים וכהרים. עיין על זה במאור עינים חלק אמרי בינה פ' יג: **על משכבי כו' על מרעי** פירוש מרעי חולי הרגים חולי מרע ויפרש משכבי מחלתי מלשון ונפל למשכב. ויפרש הכתוב על משכבי בלילות וגו'. כלומר בשביל מחלתי שנחלתי מרוב השעבוד בלילות של גליות. בקשתי את שאהבה נפשי אולי ירפא לי ממחלתי ולא מצאתיו: **אמר ר' לוי אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לשעבר היית מאיר לי בין לילות ללילות כו' ובין לילן של מקדונים ללילן של אדום. ועכשיו נסמכו לי לילות ללילות בקשתי את שאהבה נפשי ולא מצאתיו** כנ"ל. התיבות שיסכנתי לי מן התורה ומן המצות צריכין למחוק מתוך דברי

אדם שלבם רך כשושנים. א"ר אלעזר לבעל הבית שהיו לו שתי פרות אחת כחה יפה ואחת כחה רע. על איזה מהן הוא מטריח לא על אותה שכחה יפה. כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים למה שאין יכולין לעמוד. דכתיב (ישעיה נז) והרשעים כים נגרש כי השקט לא יוכל. ואת מי הוא מנסה את הצדיקים שנאמר (תהלים יא) ה' צדיק יבחן. וכתיב ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם (בראשית כב). וכתיב (שם לט) ויהי אחר הדברים האלה ותשא אשת אדוניו את עיניה אל יוסף. א"ר יוסי בר' חנינא הפשתני הזה כשפשתנו קשה אינו מקיש עליה ביותר למה שהיא פוקעת. וכשפשתנו יפה כל מה שהוא מקיש עליה היא משתבחת והולכת. כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים שאינם יכולים לעמוד. ואת מי הוא מנסה את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן. א"ר יוחנן היוצר הזה כשהוא בודק כבשנו אין בודק בקנקנים רעים. למה שכיון שמקיש עליהם הם נשברים. ובמי הוא בודק בקנקנים יפים שאע"פ שמקיש עליהן כמה פעמים אינם נשברים. כך אין הקב"ה מנסה את הרשעים ואת מי הוא מנסה את הצדיקים שנאמר ה' צדיק יבחן:

פסוק יז **עד** שיפוח היום. ר' יודן ור' ברכיה. ר' יודן אמר עד שאכנים פיחה בלילן של מלכיות. **לא כבר הכנסתי** פיחה בלילן של מצרים. שהיו ד' מאות שנה ועשיתים רד"ו שנה. ונסו הצללים. **לא כבר העברתי** מהם שני צללים קשים של טיט ולבנים. ר' חלבו אמר הגוי וגם את הגוי מצרים וארבע מלכיות. ר' יודן אמר גירות ועבדות

באור כנפי יונה

בעדי. וע"ד שאמרו בברכות אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים: **הרועה בשושנים אין שרביטו כו'** כנ"ל. ותיבות אמר לו כתיב. נראה שצריך למחוק כי הם מדברי המדרש ולא מדברי ר' יוחנן לר' חנינא. והכוונה שאין שרביטו של הקב"ה נמשך אלא על אלו שהם נוחים ורכים לקבל מאהבה. ויפרשו הרועה לשון הוכחת ויסורין כנ"ל: **לבעל הבית שהיו לו שתי פרות כו' הפשתני הזה כו' היוצר הזה כו'** שלשה דמויים אלו משום שמפאת שלשה בחינות הקב"ה מנסה ומייסר את הצדיקים. האחד בשביל עון הדור שאם יענשו הדור כולו לא יוכלו שאת. ומענים את הצדיקים לפעמים בשבילם ע"ד הכתוב (ישעיה נג) אכן חליינו הוא נשא וגו' והוא מחולל מפשעינו. וכמו שאיתא לעיל בפסוק אשכול הכפר שהצדיקים נתפסים בשביל עון הדור. ועל זה הביאו המשל משתי פרות שמכביד בעל הבית העול על הפרה הטובה והחזקה. המשא אשר היה מוכן להעמים על החלושה. והבחינה השנית לכפרת עון הצדיקים בעצמם כדי שירבו שכרם לעה"ב. או עי"ז יפשפשו במעשיהם אולי נדנוד עבירה יש בידם ויתקנום. וכמו שאיתא בברכות פ"ק. או שהנסיון הוא על צד החסד והשגחה מאת השי"ת. שהוא חפץ לתת להם שכר על מעשה הטוב שעשו בפועל. לא שכר מחשבה טובה בלבד. שאין אדם מגיע למדרגת האהבה הגמורה עד שיסבול בפועל הטורח והעמל בשביל אהבתו ית'. ולפי זה אין להקשות ולומר אחר שהשי"ת יודע שהצדיק הזה יעמוד בנסיונו למה ינסה אותו. כי אין השכר המעותד לעובד בפועל שוה למדרגת העובד במחשבה לבד. והרי זה דומה לאומר למה צוה השי"ת לעשות המצות בפועל הלא די שיחשוב האדם בעשייתן. אלא שזה בלי ספק מבואר התשובה היינו ששכר המצוה יגיע על עשייתה בפועל לא על המחשבה בלבד. כמו שכתב העקרים פרק מ"ג למאמר הרביעי. ועל זה הביאו המשל מפשתן היפה. שכל שהוא מקיש עליה היא הולכת ומשתבחת. והבחינה השלישית להודיע לכל ולפרסם צדקת הצדיק. שהוא עומד בנסיונו ולא יהרהר אחר דרכי ה' ולא יפיח דברים כלפי מעלה. ע"ד שאמרו על פסוק החנם ירא איוב אלהים. כלום נסיתו כאברהם. ולא כאלה שכתוב עליהם (ישעיה ח) והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו. ועל זה הביאו משל מהקנקנים. שהיוצר הזה בשעה שהוא רוצה להתפאר ולהשתבח בכליו. אינו מקיש בקנקנים מרועעים שהוא ירא שלא ישתברו. כי אם מקיש על הקנקנים היפים להראות איך הם חזקים וטובים.

עיין במורה פרק כ"ד לחלק ג' כל אופני הנסיון. ועיין בעקידה סוף שער י"ט במה שאמר שם. והרמב"ן כתב ודע כי השי"ת צדיק יבחן כו'. ואני הנה ראיתי אומר כו' ובשער כ"א בהגעה לאשוגה: **איזה מהן מטריח** על איזה מהן מכביד משא כבדה: **והרשעים כים נגרש** וגו' וסוף הכתוב ויגרשו מימיו רפש וטיט. והוא כדמיון הרשעים שהם כים זועף שלא יוכלו השקט. אבל ירגזו ויפיחו דברים מגונים כרפש וטיט. והכתוב הזה נמשך למה שכתוב מקודם שם בענין בצעו קצפתי ואכהו וגו': **נסה את אברהם** לא הסתפקו בהכתוב ה' צדיק יבחן. משום דאפשר לפרש ה' צדיק יבחן שיגביר ויאמץ כחו. מלשון עופל ובחן וכמו שדרשו בב"ר לענין נח. לזה הביאו מאברהם: **ותשא אשת ארוניו** וגו' הביאו עוד ג"כ מהכתוב הזה משום שבאלהים נסה את אברהם יתכן לפרש לשון גדולה ורוממות. הביאו מיוסף שלבשתו ממש גירה בו את אשת פוטיפר: פוקעת נקרעת:

עד שיפוח היום נמשך למקרא של מעלה דודי לי ואני לו הרועה בשושנים. שהכוונה שהקב"ה מייסר תמיד לישראל. ועל זה ידבר שלמה ברה"ק בשם הקב"ה דברי נחומים לישראל. חכה נא לישועתו עד שיפוח היום וגו': **שיכנים פיחה בלילן של מלכיות** כנ"ל. ששלמה מדבר ברה"ק וכמו שיורה סוף הכתוב סוב דמה לך דודי וגו'. ופירוש בלילן של מלכיות היינו הגלות שמכונה בלילה והגאולה בבוקר. עד"ה (ישעיה כ"א) שומר מה מליל אמר שומר אתא בוקר וגו'. ולפי זה פירוש הכתוב עד שיפוח וגו'. חכה נא עד שינשב ויפיח הקב"ה רוח חסד להעביר ולגרש את חשכת הלילה של הגלות ולמהר הגאולה. ויזריח היום ויאיר אור הגאולה: **לא כבר הכנים פיחה בלילן של מצרים** כנ"ל. וזה המאמר אינו מדברי שלמה בשם ה' כי אם דברי ר' יהודה. ומביא ראי' שיתכן לפרש כן הכתוב עד שיפוח היום שיכנים פיחה בלילן של מלכיות. מענין מצרים שהיה שם ג"כ זה האופן היינו האם לא הפיח השי"ת כבר הלאה את חשכת מצרים להאיר את אור הגאולה: **לא כבר העביר מהם שני צללים קשים של טיט ולבנים** כנ"ל. צל הוא כנוי לחשכת הצרות. ומה שחשבו טיט ולבנים לשנים. האחת הוא רמיסת החומר והטיט. והשנית תוכן לבנים תתנו. ואין הכוונה שיפרשו ונסו הצללים שמוסב על צללי מצרים. אכן מוסב על צללי עתיד. וכמו שהביא ר' יהודה ראיה על הפכת החשך לעתיד מהפכת חשכת מצרים. כן הביא ראיה

לעיניהם · וכן שם (יב ג) ויקחו להם איש שה לבית אבות . הוא אמר לי אל יחסר המזג · שנאמר שררך אגן הסהר אל יחסר המזג . ואני אמרתי לו את הוא רחמי טבא לא לחסר טבוהך לעולם · המד"א (תהלים כג) ה' רועי לא אחסר · א"ר יהודה בר' אלעי · הוא זמרני ואני זמרתיו · הוא קלסני ואני קלסתיו · הוא קראני אחותי רעיתי יונתי תמתי · ואנא אמרית ליה זה דודי וזה רעי . הוא אמר לי הנך יפה רעיתי · ואני אמרתי הנך יפה דודי אף נעים. הוא אמר (דברים לג כח) אשריך ישראל מי כמוך . ואני אמרתי לו (שמות טו) מי כמוכה באלים ה' · הוא אמר לי (שמואל ב ז) ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ · ואני מיחדת שמו בכל יום פעמים (דברים ו) שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · לכשהיה לי דבר לא תבעתי אלא מידו · שנאמר (שמות ב) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים וגו' ויזעקו וגו' וישמע אלהים את נאקתם וגו' . וכשהיה לו דבר לא תבע אותו אלא ממני ומידי . שנאמר (שם יב) דברו אל כל עדת בני ישראל לאמור · כשהיה לי דבר לא תבעתי אלא מידו שנאמר (שם יד) ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם וגו' ויצעקו בני ישראל אל ה' · וכשהיה לו דבר לא תבע אלא ממני שנאמר (שם כה) דברו אל בני ישראל ויקחו לי תרומה · וכשהיתה לי צרה לא תבעתי אלא ממנו (שופטים ד) ויזעקו בני ישראל אל ה' והוא לחץ את בני ישראל בחזקה · מהוא בחזקה בחרופין וגדופין · וכשהיה לו דבר לא תבע אלא ממני. כתיב (שמות כה) ועשו לי מקדש · הרועה בשושנים · ר' יוחנן אתייסר ועבד חשש בצמר מורייא ג' שנים ופלג · סלק ר' חנינא למבקריה אמר ליה מה אית עלך · אמר ליה אית עלאי יותר ממשאי · אמר ליה לא תהוי אומר כן . אלא הוי אומר האל הנאמן . כד הוה צערא קשי עלוי הוה אמר האל הנאמן · וכד היה מקשה עלוי צערא יותר מצרכו · הוה סליק ר' חנינא אמר עלוי מלה והוה נסב נפש. לבתר יומין אתחשש ר' חנינא סליק ר' יוחנן למבקריה . אמר ליה מה אית עלך · אמר ליה ומה קשין הן היסורין · א"ל ומה שכרן מרובה · אמר ליה לית אנא בעי להון ולא לאגריהון · אמר ליה למה לית את אמר ההוא מלתא דהוית אמר עלי ואתנסב נפש · א"ל כד הוינא מלבר הוינא ערב לאחרינא · וכדין דאנא מלגו לית אנא בעי אחרנין דיערבוני · א"ל כתיב הרועה בשושנים אין שרביטו של הקב"ה ממשמש ובא אלא בבני

אדם

באור כנפי יונה

מצרים וגו' הביאו מהכתוב הזה שהצאן היה תועבת מצרים היינו ע"ז שלהם ולכן זבחוהו. ויפרשו תועבת מצרים היינו שעבדו אותם המצריים עד"ה (מלכים ג) ולמלכם תועבת בני עמון . ולא כמו שפירש הראב"ע שתועבה היה למצרים לאכול כל חי : **וכן ויקחו להם איש שה לבית אבות** מה שהצריכו להביא פסוקים ביציאתם ממצרים הוכיחו שכמו שנפרעין מן העובדים כן נפרעים מן הנעבדים הם אלוהיהם . והנה כן הביאו להוכיח שהצאן היה אלהי מצרים . ואחר זה הביא מהכתוב ויקחו להם איש שה . שישראל זבחו אותם : **אל יחסר המזג** המזג נקרא סוד הסנהדרין . ואמר אל יחסר המזג היינו שלא יחסר לעולם וע"ד שאמרו גמירא הפי' שבעת לא כלה : **רחמי טבא** אוהבי הטוב : **הוא זמרני כו'** יפרשו דודי לי ואני לו כלומר כמו שהוא מדבר אתי בדברי אהבה וידידות כן אנכי: **הוא אמר לי ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ** הוא אמר לי כו' פי' שהשיבני מלשון יתאמרו כל פועלי און . ועד"ה ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ . שזה הכתוב לא אמר הקב"ה אלא דוד ברה"ק אמרו . והוא ע"ד שאמרו בברכות פ"ק את ה' האמרת היום וגו' וה' האמירך היום להיות לו לעם סגולה (דברים כו) אתם עשיתוני חטיבה אחת בעולם דכתיב שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד . ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם דכתיב ומי כעמך ישראל גוי אחד בארץ : **לא תבעתי אלא מידו** לא התפללתי אל אל אחר. וכן כשהיה לו דבר לא תבע אותו אלא ממני . זה לי עשו פסח קדשו בכורות עשו משכן הקריבו עולות כולם לא תבע אותם מעם זולתי. ויפרשו דודי לי ואני לו . כלומר דודי מבוקש לי להפיק רצוני . כי אינו תובע דבר אלא מידי . ואני לו . אני מבוקשת לו לעשות רצונו כי הוא אינו תובע אלא מידי : **שביא בחזקה בחרופין וגדופין** דכך אגב יפרשו מהות שבתוב שם בחזקה. שהוא מיותר אלא פירושו חרופין וגדופין מלשון (מלאכי ג) חזקו עלי דבריכם : **ועשו לי מקדש**

יפרשו שמוסב ג"כ על בית עולמים ולא על משכן של מדבר לבד מדלא אמר ועשו לי משכן : **אתייסר** נתייסר ביסורין . יפרשו מה שכתוב הרועה בשושנים שהקב"ה מייסר את הצדיקים עד"ה כי אשר יאהב ה' יוכיח . ופירוש הרועה לשון תוכחה ושבירה . מלשון (איוב כד) רועה עקרה לא תלד שהוא לשון שבירה . כמו שפירשו הראב"ע והרד"ק . ולפי זה פירוש הכתוב דודי לי ואני לו שאני דבוק בו תמיד עם שהוא רועה בשושנים . ע"ד צדיק ורע לו רשע וטוב לו . או שהוא מוסב על כלל ישראל שהם מכונים בשושנים עד"ה כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות . והכונה עם שהוא מייסר ומוכיח תמיד לישראל עכ"ז אני לו ודבוק אני בו תמיד : **ועבד חשש** נעשה חולה מלשון (ערובין י"ד) חש בראשו . והוא לשון מקרא (קהלת ג) ומי יחוש וגו' שהוא לשון הרגש : **בצמר מורייא** הוא חולי הב מאוד . עיין ברש"י (שבת סז ובפסחים כה) ולפי פירש"י שם צ"ל צמר מולייא : **יותר ממשאי** יותר מכחי לשאת : **לא תהוי אומר כן** אין נכון לומר כן שאין הקב"ה עושה דבר שאין בכח האדם לסבול אותו כי כונתו לטוב : **האל הנאמן** וסוף הכתוב שומר הברית והחסד לאוהביו (דברים ז) : **אמר עלוי מלה** אין לפרש ענין תפלה אז הוה אמרו הוה בעי רחמי עלוי ואהסי כלשון (מגילה ז) . לזה נראה שהכונה שאמר לו איזה רפואות יעשה . וכן עשה ר' יוחנן ונתרפא מעט והוקל ממחלתו . שכן מצינו בר' חנינא רופא היה כמו שאיתא ביומא פרק הוציאו לו וז"ל . מאי שנא ר' חנינא משום דבקי ברפואות היה דאמר ר' חנינא כו' . ועיין בחולין ז' ע"ב ברש"י על לא שאלני אדם על מכת פרדה כו' . אולם בברכות פ"ק איתא זה הענין מר' יוחנן ור' חנינא בסגנון אחר : **נסב נפש** קבל גופו ונרגע ממחליו : **ומה שכרן מרובה** עיין על זה במורה (פרק י"ז לחלק ג') : **ערב לאחרינא** לשון עריבות ותיקון : **לית אנא בעי כו'** בלשון בתמיהה וכי אין אני צריך לאחר שיערב

בעדי

ר' ברכיה אומר שועלים קטנים אלו ד' מלכיות. שנאמר (משלי ל כד) ארבעה הם קטני ארץ. מחבלים כרמים אלו ישראל שנאמר (ישעיה ה ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. וכרמינו סמדר. מי גרם לכרמינו להיות סמדר. ואבקש מהם איש גודר גדר וגו' ולא מצאתי (יחזקאל כב ל) אלולי נח דניאל ואיוב:

פסוק טז **דודי לי** ואני לו. הוא לי לאלהים ואני לו לאומה. הוא לי לאלהים שנאמר (שמות כ) אנכי ה' אלהיך. ואני לו לעם ולאומה שנאמר (ישעיה נא ד) הקשיבו אלי עמי ולאומי אלי האזינו. הוא לי לאב ואני לו לבן. הוא לי לאב שנאמר (שם סג טז) כי אתה אבינו. וכתיב (ירמיה לא ט) כי הייתי לישראל לאב. ואני לו לבן שנאמר (שמות ד כב) בני בכורי ישראל. וכתיב בנים אתם לה' אלהיכם (דברים יד). הוא לי לרועה שנאמר (תהלים פ ב) רועה ישראל האזינה. ואני לו לצאן. דכתיב (יחזקאל לד לא) ואתנה צאני צאן מרעיתי. הוא לי לשומר דכתיב (תהלים קכא ד) הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל. ואני לו לכרם שנאמר (ישעיה ה ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. הוא לי במקניאין ואני לו במכעיסין. הוא לי במקניאין שהכה בכורי מצרים. שנאמר (שמות יב) ועברתי בארץ מצרים וגו'. וכתיב (שם יב כט) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור. ואני לו במכעיסין שזבחתי לאלהי מצרים. וכן (שם) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים. ואני זבחתים לו. שנאמר (שם ח כב) הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם

באור כנפי יונה

שתבשלו כל צרכן: **המד"א אין אשכול וגו'** שהביאו מהכתיב הזה לראיה שכרמינו סמדר ילדק להתפרש על קטני בני ישראל. שמלינו שהכתוב מכנה את הגדולים שבישראל לאשכול ועננים שנתבשלו כל צרכן: **שנאמר ארבעה הם קטני ארץ** עיין במדרש משלי שיפרשו שם כל אחד: **מי גרם לכרמינו להיות סמדר ואבקש כו'** כלומר לזה נעשה כרם בית ישראל לסמדר משום שבקשתי ולא מצאתי בהם איש הראוי לעמוד בפרץ. אולם בלתי מובן למה הוסיפו דרש זה. הלא לא נזכר בכתוב הזה מאחזו לנו שועלים וגו' וכרמינו סמדר. הטעם והסבה שנעשה הכרם סמדר. לזה נראה לי שצ"ל **מי גרם לכרמינו זאת להיותה כרמינו סמדר. המד"א ואבקש מהם וגו'** ולפי זה יפרשו שמאמר וכרמינו סמדר הוא נתינת טעם על ראש הכתוב. כלומר לזה אחזו לנו שועלים וחבלו את כרמינו. משום שהיתה כרמינו סמדר. היינו שלא היה נמצא בנו אנשים השובים כאלה שיוכלו לעמוד בפרץ. עד"ש ואבקש מהם איש גודר גדר וגו': **אלו נח דניאל ואיוב** כצ"ל. כלומר דלא מצאתי בהם אנשים כאלו. ומה שאחזו דוקא נח דניאל ואיוב משום שמצינו שגלשה אלו עמדו בצרה והצילו נפשם בצדקתם. לכן דרשו מה שנאמר ואבקש מהם איש גודר גדר ועומד בפרץ וגו' לבלתי שחתה ולא מצאתי. דהכתוב מרמז שלא מצא אנשים כאלו. ועוד שמצינו שג' אלו מכונים איש. נח איש צדיק תמים. דניאל איש חמודות (דניאל יו"ד ט'). איש היה בארץ עוץ איוב שמו. ואף שמצינו כתיב ביחזקאל (י"ד י"ז) ארץ כי תחטא לי וגו' נח ודניאל ואיוב בתוכם. חי אני נאום ה' אלהים אם בן ובת יצילו המה בצדקתם יצילו את נפשם. שם מוסב על שאר האומות שלא יועיל להם זכותם. אולם בירושלים אם היו נמצאים אנשים כאלו הצילו את כל העיר בזכותם:

דודי לי ואני לי. הוא לי לאלהים כו' הוא לי לאב ואני לו לבן כו' הוא לי לרועה כו' ואני לו לצאן כו'. הוא לי לשומר כו' ואני לו לכרם כו' מה שהזכירו ואני לו לבן ולא הסתפקו במה שאמרו הוא לי לאב. הלא האב והבן הוא ממאמר המצטרף. הוא משום שרצו לומר שישראל הם לו לבן ביחוד ואין לו בנים אחרים. והביאו כאן כמה דמויים לומר שכאותו אופן ובחינה שהקב"ה מכנה עצמו אלינו כן אנו מכונים לו. וזהו פירוש הכתוב כמו שדודי לי כן אני לו. והביאו ד' תוארים שמתואר הקב"ה ביחס אלינו. היינו תואר אלהים. ותואר אב. רועה. שומר. כיונתם בזה. כי בתואר אלהית נכלל שהוא מיוחד ביתרון ההשגחה אלינו מבין שאר העמים. ועל זה בא לומר אנכי ה' אלהיך. כי לא בא לומר כי הוא אלהינו ולא אלהי שאר העמים. הלא אלהי עולם ה' ואלהי כל הארץ נקרא. אלא מוסב על יתרון השגחתו אלינו. ובשלשה תוארים הנותיים הוא מפרט אופן השגחתו עלינו. וזה כי ישראל מיוחדים לה' ית' בשלשה דברים כוללים. הראת ביקרת הכבוד והמעלה. עד"ש ואתם תהיו לי ממלכת כהנים להיות לו לעם סגולה מכל העמים. ועד"ש ולתתך עליון על כל הגוים וגו' לתהלה ולשם ולתפארת. והשנית ביתרון ההשגחה לקרב להם כל תועלת ולהרחיק מאתם כל נזק. וכ"ש ינו ה' אתך את הברכה וגו'. והשלישית על אופן ההנהגה המעולה. להנהיגם בדרכי השלמות וללמדם תעלומות חכמה. כ"ש ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים צדיקים וגו' כי היא חכמתכם ובינתכם וגו'. והנה על אופן הראשון הוא בחינת היחוס והכבוד. מכנה הקב"ה את עצמו להם בתואר אב והם מכונים בנים למקום. וזהו על צד היחוס. עד"ש (ישעיה נ"א) הביטו אל צור חוצבתם וגו' הביטו אל אברהם אביכם וגו' כי אחד קראתיו. ובבחינת יתרון ההשגחה בהקרבת התועלת והרחקת הנזק. נקרא הקב"ה שומר ישראל. ובבחינת ההנהגה הטובה להעמידם באופן היותר שלם. היינו בעניני חכמה ודעת. מכנה עצמו ביחוס הזה בשם רועה. היינו שמדריכם ומנהיגם כרועה עדרו בנאות דשא שמלאה פרחים ושושנים מריחים: **וכתיב כי הייתי לישראל לאב** מה שהוסיפו להביא גם מהכתוב הזה משום דמכ' אתה אבינו אינו ראיה כ"כ. דיש לומר שישראל יאמרו כן על דרך הפיוס. לזה הביאו מדברי הקב"ה בעצמו: **וכתיב בנים אתם לה' אלהיכם** מה שלא הסתפקו בהכתוב הקודם מה שאמר בני בכורי ישראל. משום דמהכתוב הזה משמע שיש לו ג"כ בנים אחרים אלא שישראל הם בן בכור. להכי הביאו מבנים אתם לה' אלהיכם דמשמע אתם דוקא. וא"כ לפי זה מה שנקראו ישראל בני בכורי. הוא לשון חיבות עד"ש גם אני בכור אתנהו: **הוא לי במקניאין** כלומר הוא נוקם נקמתי מהמצערין אותי: **שהכה בבורי מצרים** מה שהזכירו זה דוקא משום שזה היה ע"י הקב"ה בעצמו. ולזה הביאו מועברתי בארץ מצרים וגו'. משום שדרשו ועברתי כו' אני ולא מלאך כו': **ואני לו במכעיסין** כלומר שאני משבית ומבער מכעיסיו: **שזבחתי לאלהי מצרים** זבחתי צאן לפסח שהם היו אלהי מצרים והם מכעיסיו: **ובבל אלהי מצרים אעשה שפטים** הביאו מזה לראיה. בכשם שנפרעין מן העובדין כן נפרעין מן הנעבדין. ולכן עשיתי כמו כן נקמה במכעיסיו שהם אלהי מצרים ולזבוח אותם: **הן נזבח את תועבת מצרים**

אנכי בקרבו. ומה היו המצרים עושים עד מביאין בניהם מן האסכוליות שלהם. ומשלחים אותם לבתי מרחצאות שלהם. ורואין איזו אשה מישראל מעוברת והיו מרשמין לפניהם. וחוזרים ואומרים לאבותם פלניתא יש לה ג' חדשים. פלניתא יש לה ד' חדשים חמשה חדשים. למניינם היו באין ונוטלים מדריהן ומשליכים אותם ליאור. הה"ד אחזו לנו שיעלים שעלים קטנים. תפשו לנו הרגו לנו אין כתיב כאן אלא אחזו לנו. שמרו אותנו ליאור. ר' יודן ור' ברכיה. ר' יודן אמר שועלים קטנים אלו עשו ואלופיו. המד"א (עובדיה א ב) הנה קטן נתתיך בגוים. א"ר שמעון בן אלעזר משל למדינה שמגדלת איספתורין למלך. והיה שם אשה אחת וילדה בן ננס אחד. והיתה קוראת את בנה מקרי ליפארים. אמרה להם בני מקרי ליפארוס ואין אתם עושין אותו איספתורין. אמרו לה אם בעיניך מקרי ליפארוס אינו בעינינו אלא ננס שבננסים. כך אמר הקב"ה עשו זה הרשע אביו קראו גדול. שנא' (בראשית כז א) ויקרא את עשו בנו הגדול. אמו קראה אותו גדול שנאמר (שם כז טו) את בגדי עשו בנה הגדול. אמר להם הקב"ה אם בעיניכם הוא גדול בעיני הוא קטן. שנאמר (עובדיה א ב) הנה קטן נתתיך בגוים. ואין רב הוא לפום תורא טבחא. הה"ד (ישעיה לד ו) כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום. מחבלים כרמים אלו ישראל. דכתיב (שם ה ז) כי כרם ה' צבאות בית ישראל. וכרמינו סמדר המד"א (מיכה ז א) אין אשכול לאכול בכורה אותה נפשי.

ר'

באור כנפי יונה

ובשמות רבה פ' א' איתא בסגנון אחר, וז"ל, כיון שהושלך משה במים אמרו כבר מושלך מושיען במים מיד בטלה הגזרה, והיינו כו' מאי דכתיב המה מי מריבה כו', והיינו דקאמר שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו, אמר להם משה בשבילי נצלתם כולכם עכ"ל, ונראה שכמו כן הכונה כאן שר' לוי אינו דורש מזה הכתיב שהושלכו ליאור ונצולו, אלא מוסב על ענין הצלה לבדה שבשבילה נתבטלה הגזרה, ומשום שדרשו מקודם מפסוק רבבה כצמח השדה נתתיך, שעשרת אלפים הושלכו ליאור, מביאים מר' לוי שע"י משה נצולו ששים רבוא היינו שנתבטלה הגזרה בשבילו ולא הושלכו עוד ליאור. וטעם דרשת ר' לוי. משום שקשה לו מאמר משה שאמר שש מאות אלף רגלי העם אשר אנכי בקרבו ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. איך יתכן שאיש נביא כמשה אשר כתיב בו בכל ביתי נאמן הוא. והיה מסופק אם יוכל יד ה' להספיק בשר כדי הצורך לכל העם הרב הזה. ועוד למה הזכיר רגלי כי לענין תמיהתו שוה אם הם רגלים או רוכבים. לזה יפרש ר' לוי שהוא מליצת זכות על ישראל. משום שהראהו הקב"ה סדר הפורעניות העתידה לבוא עליהם ע"י הבשר הזה. לזה הזכיר זכות הצלה שנצולו בשבילו מאז. שינצלו ג"כ כעת בשבילו. ופירש רגלי בשבילי. מלשון ויברך ה' אותך לרגלי (בראשית ל"ו) כלומר ששש מאות אלף הזה נצלו בשבילי. ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים. כלומר ואח"כ ימותו. ומה שיש לשאול איך נמשך לפי זה מאמר הצאן ובקר ישחט להם וגו'. עיין ברש"י מה שהביא מספרי על זה וז"ל. ר' שמעון אומר חס ושלום לא עלתה על דעתו של אותו צדיק כך. מי שכתוב בו בכל ביתי נאמן הוא יאמר אין המקום מספיק לנו. אלא כך אמר שש מאות אלף רגלי וגו' ואתה אמרת בשר אתן להם ואכלו חדש ימים ואח"כ תהרוג אומה גדולה כזו. הצאן ובקר ישחט להם כדי שיהרגו ותהא אכילה זו מספקתן עד עולם. וכי שבחך הוא זה כו'. ועיין בסוטה ברש"א בד"ה בשבילי נצלתם על מה שהקשו התוס' על מה שאמר בשבילי נצלתם: **מן האסכוליות שלהם** מבית למוד החכמות. שלמדו שם להבחין במנין ימי המעוברות: **והיו מרשמין לפניהם** אלו בני האסכוליות היו עושין רשמים וסימנים לזכור על ידם מי ומי הם המעוברות. וכמה ימי עבור מכל אחת ואחת: **למניינם היו הולכין ונוטלין מדריהם כו'** כלומר כשנגמרו ימי העבור מכל אחת ואחת לפי החשבון אשר מסרו להם בניהם. היו המצרים הולכים וחופשין אותם: **הה"ד אחזו לנו שועלים קטנים. הרגו לנו אין כתיב כאן אלא אחזו לנו. תפסו אותנו ושמרו אותנו ליאור** כצ"ל. ירצה מדכתיב אחזו לנו משמע כמו שתופש דבר ושמור בידו עד לעת מצא. כן ע"י בני המצרים הקטנים נתפשו ילדי ישראל ושמרו וחכו עד עת לידתן להשליכם אז ליאור. וכלל הענין שכל אחד ממתיק הדבר איך נלכדו ילדי העברים ע"י בני המצרים הקטנים. כפי מה שנאמר אחזו לנו כו' שעלים קטנים: **אלו עשו ואלופיו** ובספרים ישנים היתה. מלמד שאף זרעו של עשו היו משתתפין עם המצרים לשעבד את ישראל. שנאמר הנה קטן נתתיך בגוים. ומוסב על אדום. וכונתם מה שנאמר אחזו לנו שועלים שעלים קטנים. מוסב על בני עשו שגם הם נתנו יד לפושעים היינו המצרים להעביד את ישראל. משום שמצינו שעשו נקרא קטן שנאמר הנה קטן נתתיך בגוים: **משל למדינה כו'** הביאו המשל הזה דרך אגב. משום שדרשו שעלים קטנים על עשו ואלופיו שנאמר הנה קטן נתתיך בגוים. הביאו ג"כ לפרש למה קראו הכתוב קטן והלא אביו ואמו קראוהו גדול. ואין לומר מה שנאמר ויקרא את עשו בנו הגדול. שזה מספור הכתוב להודיע את מי קרא יצחק להביא לו ציד. הלא היה די שיאמר הכתוב ויקרא את עשו. ולזה אמרו שכונת הכתוב שאביו ואמו חשבוהו לגדול וחשוב ורצוי לנשיאות וברכה. כי לא הכירו בשפל מצבו ומדרגתו. אולם הקב"ה קראו קטן כי לא נחשב בעיניו. ואף שרבקה היתה אוהבת את יעקב יותר. ולזה היתה חוששת תחבולה איך להסב הברכות ליעקב. הוא אחר שהכירה מעלת יעקב ופחיתות עשו. ומה שנאמר את בגדי עשו בנה הגדול. מספר הכתוב איך חשבה אותו לגדול וחשוב קודם זה: **איספטוראין** נוטא לגה: **בן ננס קטן.** על גבן או דק (ויקרא כ"א כ') תרגום יונתן ננס: **בקרי ליפארוס** איש ארוך ודק: **בעיני הוא קטן שנאמר כו'** פי' פחית ושפל. וכ"ש (שם) בזוי אתה מאוד: **ואין רב הוא לפום תורא טבחא** הלשון ואין רב הוא אין לו מובן כיון שנאמר בפירוש שהוא קטן. ואולי הכונה ואם זדון לבו הביאו לעטר עצמו בעטרת הגאוה. וע"ד הכתוב (שם) זדון לבך השיאך וגו' האומר בלבו מי יורידני ארץ. לפום תורא טבחא. ועוד יש לומר מה שאמרו ואין רב הוא כו'. כלומר ואם נאמר מה שכתוב ויקרא את עשו בנו הגדול שהכתוב קראו גדול. היינו לענין זה לפי גודל השור כן יהיה הטבח גדול. היינו שיעשה ממנו סעודה גדולה. אולם באמת קטן הוא: **וכרמינו סמדר** הוא סיום דברי ר' יהודה דלעיל שעשו ואלופיו היו במוזרי רעה לישראל לעשות כרמינו סמדר. כלומר שהשחיתו את פרי כרמינו בעודם הם קטנים ולא התבשלו

ה' נשפט • נדונם בח־ב והלא כתיב (שם) בחרבו את כל בשר . אלא נדונם במים שכבר נשבע הקב"ה שאינו מביא עוד מבול לעולם. כדכתיב (ישעיה נד ט) כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על הארץ . אמר להם הקב"ה חייכם שכל אחד ואחד מכם אני גוררו למבולו • שנאמר (תהלים סג יא) יגירוהו ע"י חרב מנת שועלים יהיו • יגירוהו ע"י חרב אלו הרשעים שנגררן לחרבו של ים • מנת שועלים יהיו . אמר הקב"ה המנה הזאת תהיה מתוקנת לשועלים • א"ר ברכיה שועלים קדמאה מלא תניינא חסר • שעלים כתיב . אותן הם השועלים שירדו לשעלו של ים • א"ר תנחומא בשם ר' יהודה בר' סימון • כתיב (ישעיה מג טז) הנותן בים דרך אין זה מדה קשה • ובמים עזים נתיבה אין זו מדה קשה • אלא איזו הוא מדה קשה המוציא רכב וסוס חיל ועזוז • א"ר יודן קניגון מכללה ודיארטיה עתידין מן בלטיורא דא דיתתו וייטורד זה שטיחם אחריהם בים. א"ר חנן מה היו בנות ישראל הכשרות והצנועות עושות . היו נוטלות בניהן וטומנות אותן במחילות • והיו המצריים הרשעים נוטלין בניהם הקטנים • ומכניסין אותן לבתיהם של ישראל ועוקצין אותן והן בוכין • והיה התינוק של ישראל שומע קול חבירו ובוכה עמו . והיו נוטלין אותן ומשליכין ליאור • הה"ד אחזו לנו שעלים קטנים • וכמה תינוקות היו שהשליכו ליאור . עשרת אלפים שנאמר (יחזקאל טז ז) רבבה כצמח השדה נתתיך • ור' לוי אמר ששים רבוא שבן משה אומר (במדבר יא כא) שש מאות אלף רגלי העם אשר

אנכי

באור כנפי יונה

את כל בשר הביאו לראיה מהכתובים האלו . שמלינו ג"כ שייעד הקב"ה לדון את האומות באש ובחרב ולא במים . וכמו שחשבו המצריים . ועיין בשמות רבה פ' כ"ב : **אני גוררו למבולו** פי' אף שנשבע הקב"ה שלא להביא עוד מבול לעולם . אבל לא נשבע שלא להביא איזה אומה אל המים להטביעם שם . ואף שהיה יכול להביא מבול על ארץ מצרים לבדה . כי לא היתה השבועה אלא שלא להביא מבול על כל העולם כולו • עכ"ז היה נשפט עמהם לפי טעותם : **שגררן לחרבו של ים** נראה שצ"ל שגררן ע"י חרבו של ים . ויפרשו יגירוהו ע"י חרב כלומר ע"י שפת הים להרבה טעו בדעתם לרדוף אחרי ישראל בתוך הים . ועי"ז נגררו בשטף של מים : **מנת שועלים יהיו כו' המנה הזאת תהיה מתוקנת לשועלים** כלומר חלק הפירעניות הזאת . תהיה מוכן להמצרים שנקראו שועלים . והכונה שלזה לא המית את כולם בארצם . משום שהיה מתוקן להם החלק הזאת ששם ימותו כולם . וכן איתא בשמות רבה פ' כ"ב וז"ל . אמר הקב"ה המנה הזאת תהיה מתוקנת לשועלים • שממרן הקב"ה ולא הביא עליהם יו"ד מכות כאלה שימותו שם במצרים • אולם באמת שהביאו הכתוב הזה ע"ל השאלה . שזה הכתוב אינו מדבר אלא בקללת דוד לאויביו : **תניינא חסר שעלים כתיב** פי' שהכתוב אחזו לנו שועלים שעלים קטנים . שעלים השני חסר וי"ו שעלים כתיב : **אותם הם השועלים שירדו לשעלו של ים** פי' לזה כפל הכתוב לומר שועלים שעלים והשני ג"כ חסר וי"ו . לומר באיזה שועלים מדבר הכתוב באלו שירדו לשעלו של ים והם המצריים . ודרשו שעלים שעל ים . והיינו ליה שנמדד בשעלו של מקום . כדכתיב (ישעיה מ' י"ב) מי מדד בשעלו מים : **אין זו מדה קשה** נראה שכונתם לפי הכלל הידוע שבכל מקום שנאמר ה' הוא מדת רחמים . וכאן נאמר כה אמר ה' הנותן בים דרך ובמים עזים וגו' • ואין להפלא מה שנתן בים דרך ובמים עזים נתיבה . שזה היה לטובתן של ישראל ואין זו מדה קשה אלא טובה : **אלא איזו מדה קשה המוציא רכב וסוס** וגו' פי' אולם על זה יש להפלא על אשר עשה נפלאות נגד הדור הטבע לבלע ולהשחית . היינו לנרור רכב וסוס חיל ועזוז מתוך ביתם להטביעם ולהשקיעם בים • זה בודאי מדה קשה ונזכר ה' שהוא מדה של רחמים. כי באמת לא השן ה' שהוא מדת רחמים בהשחתת העולם : **א"ר יודן קניגון מכללה כו'** המאמר הזה הוא משובש. ונראה לי שצ"ל **קניגון מכילת תיאטרון עתידין מן בליוטא . ואחריהם דא יוחתו ויוטרדו וישטחו בים** ופירוש המלות האלו . קניגון הוא משחק הציידין . מכילת תיאטרון פירוש מחופת תיאטרון , וכמו שמצינו לשון הזה בתרגום (יחזקאל כז ו) על קרשך עשו שן , תרגומו בית חופאה לתיטרון , שפירושו בית חופת המשחק , והיינו אהל ומכסה שנעשה במקום גבוה לראות משם השחוק שנעשה למטה בין בני אדם או בין חיות , בליוטא פי' שרים , ולשון הזה מצינו בויקרא רבה פ' שמיני , והדרש והמסגר אלף אלו הבליוטים , ולפי זה פירוש המאמר הזה שעתיד הקב"ה לעשות חופת תיאטרון לראות משם משחק הציידין משרי העו"ג , היינו שירדפו אחרי ישראל , וסופם ואחריתם יהיה כי ירדו ויוטבעו בים , ודרש ר' יודן ממה שנאמר שם כה אמר ה' הנותן בים דרך וגו' המוציא רכב וסוס וגו' , אל תזכרו ראשונות וגו' הנני עושה חדשה וגו' , שמייעד הכתוב כי לעתיד יהיה המשחק הזה ג"כ כמו שהיה במצרים , שירדפו אחרי ישראל ואחריתם יהיה שיוטבעו בים , וכמו שאיתא בויקרא רבה פ' ויהי ביום השמיני וז"ל , וכל מי שלא ראה קניגון של עו"ג בעה"ז , זוכה לראותן לעתיד לבוא , והביאו הדרש הזה מר' יודן לכאן דרך אגב , משום שהביאו הכתוב כה אמר ה' הנותן בים דרך וגו' השייך לענין הזה : **אמר ר' חנון מה היו כו'** ר' חנין מפרש שערמות המצריים היה בענין אחר : **וטומנין אותם במחילות** שהיו טומנין בניהם במערות העשויות להם בבתיהם : **ועוקצין אותן והן בוכין כו'** המצריים היו דוקרין את בניהם הקטנים לצערם כדי שיבכו , ועי"ז התעורר התינוק של ישראל במקום שהוא לבכות ג"כ , והרגישו איפוא הם טמונים : **הה"ד אחזו לנו שועלים שעלים קטנים** ויפרש ר' חנן הכתוב אחזו לנו שועלים שעלים קטנים וגו' היינו המצרים עשו ערמה כשועלים , לתפוש ע"י הילדים הקטנים שלהם את ילדי העברים , והם היו המחבלים כרמים בעוד כרמינו היה סמדר , היינו בהיות בנינו קטנים , ומכונים בית ישראל כרם , עד"ה כי כרם ה' צבאות בית ישראל : **שנאמר רבבה וגו'** ואולי יפרשו רבבה כצמח השדה נתתיך , כלומר כמו צמחי השדות שבמצרים עולין וצומחין ע"י היאור , כן רבבה מכם צמחו ועלו מן היאור שהיה פולטן מאלה שהשליכו בם המצרים ועיין בפ"ק דסוטה ובשמות רבה פ' א' , שיפרשו המקרא הזה על התינוקות שהיו נטמנין בקרקע מפני המצרים , ושוב היה מגלגלין כעשב השדה ונכנסין לבתיהם עדרים עדרים : **ששים רבוא כו' שש מאות אלף רגלי וגו'** כהוק מסבין ההוכחה מהכתוב הזה שהושלכו ליאור ונצלו בשבילו , אולם בסוטה פ"ק

ובשמות

שהאשה מקבלת הריון היא מתעכרת ומתעבת. תדע לך שהוא כן. שכל השנים שהיתה שרה אמנו עקרה היתה יושבת ככלה בתוך חופתה. כיון שנתעברה נשתנה זיוה. המר"א (בראשית ג טז) בעצב תלדי בנים. ר' לוי בשם ר' שילא מכפר תמרתא ור' חלבו בשם ר' יוחנן. מפני מה נתעקרו האמהות בשביל שהיה הקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן. אמר להם יונתי בחגוי הסלע. אומר לכם מפני מה העקרתי אתכם שהייתי מתאוה לשמוע שיחתכן. הה"ד כי קולך ערב ומראיך נאוה:

פסוק טו **אחזו** לנו שועלים. כשהיה מושל את המלכיות אינו מושלן אלא באש. הה"ד (יחזקאל טו ז) ונתתי את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם. וכשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא בדבר שכבה באש. הה"ד (ישעיה מג יז) דעכו כפשתה כבו. כשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בכסף וזהב. הה"ד (דניאל ב לב) הוא צלמא ראשה די דהב וגו'. כשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא בעיפרת. שנא' (שמות טו י) צללו כעופרת. כשהוא מושל את המלכיות אינו מושלן אלא בארזים. הה"ד (יחזקאל לא ג) הנה אשור ארז בלבנון. וכתיב (דניאל ד יא) אילנא די חזיתא די רבה ותקיף וגו'. וכתיב (עמוס ב יט) ואנכי השמדתי את האמורי מפניהם אשר כגבה הארזים גבהו. כשהוא מושל את המצרים אינו מושלן אלא כקש. שנאמר (שמות טו ז) יאכלמו כקש. כשהוא מושל את המלכיות מושלן בחיות. שנאמר (דניאל ז ג) וארבע חיון רברבן סלקן מן ימא שניין דא מן דא. וכתיב קדמיתא כארי. כשהוא מושל את המצרים מושלן כשועלים. שנאמר אחזו לנו שועלים. שמרו אותן ליאור. א"ר אלעזר בר' שמעון ערומים היו המצרים לפיכך הוא מושלן כשועלים. מה שועל זה מביט לאחוריו כך היו המצריים מביטין לאחוריהם. והיו אומרים במה נדונם באש והלא כבר נאמר (ישעיה סו טז) כי באש ה'

באור כנפי יונה

שנה היו ישראל בלא שעבוד. ואם לא נתעקרו שהאמהות היו השבטים שעל ידם נתגלגל שירידה למצרים קודמים בעולם. והיה השעבוד מתחיל קודם: **שיהנו בעליהן בנוין** שלהיות האבות פרושים מתענוגי העולם. שצריך יופי יותר בנשותיהם כדי שיתעוררו לבם לדבר מצוה. ועוד נראה לומר מה שאמרו שיהנו בעליהן בנוין. שהוא סבה להרחבת הדעת וע"ד שאמרו אשה נאה דירה נאה כו' מרחיבין דעתו של אדם: **תדע לך שהוא כן שכל השנים שהיתה שרה אמנו עקרה כו' כיון שנתעברה נשתנה זיוה כו'** רחוק מהבין בראיה שהביאו מזרה. מי יאמר שכן הוא שנשתנה זיוה אחר שנתעברה. לזה נראה שכך צ"ל **כדי שיהנו בעליהן בנוין. תדע לך שהוא כן. שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתעכרת ומתעבת. וכל השנים שהיתה שרה אמנו עקרה היתה יושבת ככלה בתוך חופתה. וכיון שנתעברה נשתנה זיוה המר"א בעצב תלדי בנים** והכאת עולה יפה שהביאו ראיה על מה שאמרו שנתעקרו האמהות כדי שיהנו בעליהן בנוין. מדרך העולם שנראה שבזמן שהאשה מקבלת הריון היא מתעכרת ומתעבת. ולפי זה גם שרה אף שהיתה מפורסמת ביופי אף לעת זקנתם. שהרי אבימלך חמד אותה בהיותה קרובה להשעים שנה. בודאי ג"כ אבדה יפיה אחר שנתעברה. שנאמר הרבה ארבה עצבונך והרונך בעצב תלדי בנים. ומוכח מזה שהאשה סובלת צער ועצב מהריון: **שהיה הקב"ה מתאוה לשמוע שיחתן** כלומר שיבואו לכלל הרגש ודעה שהכל הוא בהשגחה עליונה וכמו שמצינו אצל שרה עד שלא ילדה כתיב ותצחק שרה בקרבה לאמור אחרי בלותי היתה לי עדנה ואדוני זקן. והקב"ה קרא הגר עליה באמרו למה זה צחקה שרה לאמור וגו'. ויפרש הכתוב יונתי בחגוי הסלע וגו'. כלומר שלזה יונתי נסגר רחמה בשביל הראיני את מראיך השמיעני את קולך: **אחזו לנו שועלים. כשהיה מושל את המלכיות כו'** הביאו את כל אלה הדמוים הנזכרים בסמוך. כדי לפרש שאחזו לנו שועלים מוסב על המצרים. **מהאש יצאו והאש תאכלם** ואף שהכתוב הזה מוסב שם על ישראל. כ"ש שם מקודם כן נתתי את יושבי ירושלים. ונתתי את פני בהם מהאש יצאו והאש תאכלם. אולם כונת הכתוב שהעברים יצאו ובאו מכשדים שמכונים באש. שא"א היה באור כשדים ויצא משם לא"י. וכן הכשדים יבואו ויאכלם. א"כ ראיה שהמלכיות משולים באש: **שכבה באש** כלומר כדבר קל ופחות שנכוה באש ויופסד. כן המצרים אין להם דבר קיום והעמדה אצל המלכיות: **דעכו כפשתה כבו** מוסב גם על המצרים: **אלא בכסף וזהב כו' די דהב טב** וכתיב שם חדוהי ודרעוהי די כסף: **אלא בעופרת** צללו. מדלא המשילם הכתוב בדבר כבד אחר כמו ברזל וזולתו. ע"כ הכונה לגנותם. והביאו כל הדמויים האלו כענין ראיה וסמך. שלזה נמשלו המצריים לשועלים ולא לחיות גדולות. משום שמצינו שבכל הדמוים שדמה הכתוב את המצרים. דמה אותם בכל מקום לדברים גרועים ושפלים: **שנאמר יאכלמו כקש** יצלו. הלא היה להכתוב להמשילם לדבר חזק ועכ"ז יאכלמו. כיון דכתיב וברוב גאונך תהרוס קמיך. שאם אינם אלא כקש מה גבורת גאונו היה בזה. וע"ד שאמר הכתוב ואנכי השמדתי את האמורי אשר כגובה ארזים גבהו. ולכן צ"ל שמעולם אין להם דמיון אלא כקש ואפילו בזמן כבודם. כי לעולם היו נבזים ושפלים: **מושלן כשועלים שנאמר אחזו לנו שועלים. אמר ר' אלעזר בר' שמעון כו'** כצ"ל. והיבות שמרו אותן ליאור הובא בטעות לכאן ומקומם לקמן. ובשמות רבה פ' כ"ג איתא אינו מושלן אלא כשועלים. מה שועל זה קטן מן ד' חיות כך המצרים קטנים מכל המלכיות. שנאמר (יחזקאל כ"ט ט"ו) מן הממלכות תהיה שפלה וגו': **ערומין היו המצריים** מקודם דרשו שלזה נמשלו המצריים לשועלים לשפלות ערכם. ור' אלעזר אומר משום שהיו ערומין כשועלים. היינו כמו שהשועל הזה כשהוא מהלך מביט לאחוריו שלא יהיה נלכד. כך המצריים הביטו לראות אחוריהם שלא יענשו ע"י ישראל: **והלא כבר נאמר כי באש ה' נשפט** יצלו. שלזה בחרו המצריים לשפוט את ישראל במים דוקא. משום שמדרך הקב"ה שלא לדון את האדם על עונו כי אם מדה כנגד מדה. וע"ד שפירש"י בפ"ק דסוטה. ולזה יראו לדונם באש ובחרב שלא יהיו נשפטים גם הם בזה משום שלא נשבע על זה. אבל במים הלא כבר נשבע שלא יביא עוד מבול לעולם. כמו שנא' לכן לא אוסיף עוד לקלל וגו': **כי באש ה' נשפט וגו' ובחרבו**

את

לה על דעתי' דר"מ מאהל מועד · אף אנא נפתרינה על דעתיה דרבנן בבית העולמים . יונתי בחגוי הסלע שהיו חבויין בסתר בית העולמים · הראיני את מראיך המד"א (מלכים ה) אז יקהל שלמה. השמיעני את קולך המד"א (ד"ה ב ה יג) ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד · ר' אבין בשם ר' אבא כהן בן דליה אמר · כתיב ויענו כל העם יחדיו (שמות יט ה) וכתיב ויען כל העם קול אחד ויאמרו (שם כד ג) עד היכן עמד להם אותו הקול . עד ויהי כאחד למחצצרים ולמשוררים להשמיע קול אחד . כי קולך ערב זה השיר · ומראך נאוה אלו הקרבנות . המד"א (מלכים א ח סג) ויזבח שלמה את זבח השלמים וגו' בקר וגו' . איזה בקר · את ארבע העגלות ואת שמונת הבקר · ר' אליהו פתר קרייא בעולי רגלים . הראיני את מראיך אלו עולי רגלים . שנאמר (דברים טז טז) שלש פעמים בשנה יראה וגו' · השמיעני את קולך זו קריאת הלל בנועם . בשעה שישראל קורין את ההלל קולן עולה למרום · מתלא אמר פתחא בביתא והלולא מתברא אברייה. כי קולך ערב זה השיר. ומראך נאוה זה הדוכן . ר' יהודה בר' סימון בשם ר' שמעון בן אלעזר אומר . מפני מה נתעקרה רבקה · כדי שלא יהיו אומות העולם אומרים תפילתנו עשתה פירות · שאמרו לה אחותנו את היו לאלפי רבבה. עד שהתפלל יצחק עליה ונפקדה · הה"ד (בראשית כה כא) ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו . ר' עזריה בשם ר' חנינא בר פפא אמר · מפני מה נתעקרו האמהות כדי שלא יתרפקו על בעליהן בנוין . ר' הונא ור' ירמיה בשם ר' חייא בר אבא אמרו · מפני מה נתעקרו האמהות כדי שיצאו ברוב שנים בלא שעבוד · ור' חוניא בשם ר' מאיר אומר · מפני מה נתעקרו האמהות כדי שיהנו בעליהן בנוין · שבזמן
שהאשה

באור כנפי יונה

ולא את מלפני ה' ותאכל על המזבח וגו', וירא כל העם וירנו וגו': **על דעתי' דרבנן בבית העולמים** הכונה כמו כן, משום שרבנן יפרשו לעיל בפסוק ישקני שגיר השירים בבית העולמים נאמר, לזה יפרש על דעתם שזה המקרא יונתי בחגוי הסלע, מוסב ג"כ על ענין דבית העולמים: **חבויין בסתר בית העולמים** שהיתה העזרה מחזקת כל ישראל. כדתנן עומדים צפופים ומשתחוים רוחים: **אז יקהל שלמה** וכתיב שם ויקהלו אל המלך שלמה כל איש ישראל וגו': **להשמיע קול אחד** וסוף הכתוב להלל ולהודות לה' וגו': **כל העם יחדיו וגו' כל העם קול אחד** ירצו. למה כתיב אצל מתן תורה פעם יחדיו ופעם כתיב קול אחד. ואצל בית העולמים כתיב ג"כ ויהי כאחד למחצצרים להשמיע קול אחד. אלא שזכות אותו הקול אחד שהשמיעו יחד אצל מתן תורה. זכו שיבנה בית העולמים ויהיו כולם ג"כ יחד כאחד להשמיע קול אחד. והביאו הדרשה הזאת לכאן. משום שדרשו שהראיני את מראיך מוסב על קבוץ כל ישראל. א"כ איך יצדק שיוסב השמיעני את קולך על קול הלוים בלבד. וכמו שהביאו מויהי כאחד למחצצרים וגו'. לזה הביאו שזכות אותו הקול מכל ישראל שהיה אצל סיני גרמה לזה הקול. ונחשב כאלו כל ישראל השמיעו שם את הקול: **עמד להם אותו הקול** פי' זכות אותו הקול: **אלו הקרבנות** פי' קבוץ כל ישראל אצל הקרבנות. וכדכתיב שם. ויזבח שלמה וגו' ויחנכו את בית ה' המלך וכל בני ישראל. ועל קבוץ כל ישראל לחנך את בית ה' בקרבנות. אמר ומראך נאוה: **איזה בקר כו' ואת שמונת הבקר** הנכתב אצל הנשיאים. והביאו זה דרך אגב. משום שהזכירו את הפסוק ויזבח שלמה וגו'. וטעם הדרשה הזאת עיין לקמן בפסוק יפה את רעיתי כתרצה. שם עיקר מקומו: **פתר קרייא בעולי רגלים** היינו הכתוב יונתי בחגוי הסלע: **הלל בנועם** לנעימי קלא בטעמי מקראות. כי הקורא בלא נעימה אין קריאתו משובח. וכדאיתא בפרק בני העיר. שהקורא בלא נעימה עליו הכתוב אומר כו': **מתברא אברייא** פי' כשאוכלין הפסח ואומרים עליו הלל. קולן עולה למרום ומשבר העליות והתקרות. ואולי צ"ל אבריארי פי' חומות העיר. והכונה ג"כ כנ"ל. שהקול היה כ"כ חזק שהיה נדמה כמו שמשבר את חומות העיר. כלומר שנשמע למרחוק. עיין ערוך ערך אבריארי: **זה השיר** שהיו הלוים אומרים על הדוכן: **ומראך נאוה זה הדוכן** כלומר קבוץ הלוים במקומם. ע"ד שאמרו במגילה ג' ולוים בדוכנם. אולם אינו מובן מדוע לא יפרשו ג"כ כאן ומראך נאוה זה הקרבנות. וכמו שדרשו לעיל מזה. כיון שיפרשו הראיני את מראיך זה ראיית עולי רגלים. א"כ יתכן ג"כ שמוסב ומראך נאוה זה הקרבנות. היינו קרבנות ראיה: **מפני מה נתעקרה רבקה** כו' הביאו הענין הזה משום סוף הענין שדרשו יונתי בחגוי הסלע וגו' השמיעני את קולך. כלומר שסבת התעקרות האמהות בשביל שהקב"ה היה מתאוה לשמוע תפלתן. והכונה כדי שידעו ויכירו שהכל בהשגחה. וכמו שאמרו שלשה מפתחות לא נמסרו לשליח אלא ביד הקב"ה ואחד מהם מפתח של חיה: **תפילתנו עשתה פירות** לא מפני הלידה לחוד דרוב נשים אינן עקרות. וגם יאמרו שבשביל תפילתן נפקדה. אלא מפני שילדו ממנה אלפי רבבות: **עד שהתפלל עליה יצחק** שאין לומר בשביל שהיתה עקרה בטבעה לכן התפלל עליה יצחק. היה לו להכתוב להקדים העקרות לתפלתו כמו קדימת הסבה למסובב. היינו שהיה להכתוב לאמור ותהי רבקה עקרה ויעתר יצחק לה'. שהיה משמע שמסבת העקרות הוכרח להתפלל עליה. אלא כתיב ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא. משמע שבא הכתוב לאמור שבשביל שיתפלל נסתבב העקרות: **מפני מה נתעקרו האמהות** שאין לומר שהיו עקרות בטבע וכן נזדמן. כי איך יתכן שיזדמן שיהיו כולם עקרות. כמו שמצינו אצל שרה רבקה רחל בפירוש שהיו עקרות. וכן אצל לאה נאמר (בראשית כ"ט ל"א) וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה. משמע שהיתה עקרה מתחלה. וכן איתא בב"ר פ' ע"א. דגם לאה היתה עקרה. אלא ודאי היה זה הענין מפאת ההשגחה: **מתרפקות** לשון חבור. או לשון סמיכה והשענה מלשון מתרפקת על דודה. והכונה שלא יבטחו באהבת בעליהן אותם ולא יהיו עיניהם נשואות לשמים. ובב"ר פ' מ"ה איתא כדי שיהיו מתרפקות על בעליהן בנוין. היינו כדי שיתחברו על בעליהן בנוין. אולם לפי הגירסא הזאת הוא עצמו מאמר דר' מאיר לקמן: **שיצאו רוב שנים בלא שעבוד** המ"כ פירש של צער הריון וגדול בנים. ויותר נראה שכונתם בלא שעבוד מצרים. דהשעבוד לא התחיל עד אחר מות יוסף וכל אחיו במצרים. נמצא שרוב השנים מגזרת ד' מאות
שנה

שחבויין בסתרן של מלכיות · הראיני את מראיך זה התלמוד. השמיעני את קולך זה מעשה הטוב · וכבר נמנו פעם אחת בבית עליית ערים בלוד · ואמרו מי גדול התלמוד או המעשה · ר' טרפון אומר גדול הוא המעשה · ר"ע אומר גדול הוא התלמוד. נמנו וגמרו גדול הוא התלמוד שמביא לידי מעשה · כי קולך ערב זה התלמוד ומראך נאוה זה מעשה הטוב · ר' הונא ור' אחא בשם ר' אחא בר חנינא · פתרי קרייא על דעתי' דר"מ באהל מועד · יונתי בחגוי הסלע שחבויין בסתר אהל מועד. הראיני את מראיך שנאמר (ויקרא ח ד) ותקהל העדה אל פתח אהל מועד · השמיעני את קולך וירא כל העם וירונו (שם ט כד) שירה נאה אמרו. ע"י שראו דבר חדש לפיכך אמרו שירה חדשה · כי קולך ערב זה השיר · ומראך נאוה המד"א (שם ט ה) ויקרבו כל העדה ויעמדו לפני ה' · א"ר תנחומא אינון פתרי לה

באור כנפי יונה

תמיד, לזה נאמר וישמע ה' את קול דבריכם וגו' ויאמר וגו', הטיבו כל אשר דברו מי יתן והיה לבבם זה ליראה אותי וגו' כל הימים, ופי' וישמע ע"ד הסכת ושמע, כי השמיעה מורה לפעמים על הנהגה כונת הדבור זולת הנראה ממשמעו, כלומר שהקב"ה הבין דבריכם לא כמו שהייתי סבור, ועל הכונה הזאת אמר אחד מהנזכרים ע"ל המגילה השנה כהשבת הנרות, כלומר כמו שנאמר (שמות ל ז) בהטיבו את הנרות, הלא ההטבה אינו מוסב כפי פשוטו על ההדלקה עצמה אלא על דשון ונקוי בזיכי המנורה ותיקון הפתילות (עיין ברמב"ם הלכות התמידין פרק ג' הלכה י"ב ובכסף משנה שם). כן מה שנאמר כאן הטיבו כל אשר דברו, אינו מוסב על ענין הקול מדבורם וסדור דברם, משום שעל פני מאמרם באמת היה מרחף גנות ודופי, וכמו שהשב משה כי יותר טוב היה אם היו הרדים להתקרב אל ה' בכל יכלתם, אלא מוסב על טהרת כונתם שהיו נקיים ממחשבת עון באמת כנקוי בזיכי המנורה, כי לא כוונו באמת להתרחק מהשי"ת כדעת משה, אלא הרחקתם היה מפחד המיתה, וא"כ לא יצדק לפרש כי קולך ערב מוסב על הגונית קול דבורם מה שאמרו קרב אתה ושמע וגו' כר"ע, שקול דבורם כפי פשיטותו וכפי הנשמע לא נמצא בשמן ערב ומריח אלא לומר היה בה כונה טובה, והשני דעתו כדעת ר"ע שאמר כי קולך ערב וגו' מוסב על קול דבורם ממש, ולא היה נראה בזה בום שמן סרחון ודופי, וגם משה לא הקפיד עליהם כדעת הנ"ל, אכן הענין היה גלוי כי אחר שהשיגו אמתת כבודו וגדלו ית', ראו והבינו כי אין מבה ומשפע עם רב וקטן גדול כזה, שיוכלו כולם לגשת תמיד אל הקדש, ואינם ראוים להשגה גדולה כזאת בכל עת, אלא כל אשר ידבר השי"ת ידבר עליהם ע"י משה והם ישמעו מפי משה ויעשו, ועל זה נאמר כי קולך ערב ומראך נאוה וכמו שפרשו לעיל על דעת ר"ע, ולזה אמר ג"כ ע"ל האלות, שמה שאמר השי"ת הטיבו כל אשר דברו הוא כהטבת הקטורת, והכונה הוא שהדין הוא אגל שחיקת הקטורת (כריתות ו') כשהוא שוחק אומר הדק היטב, ופירש"י שהממונה אומר זאת מפני שהקול יפה לבשמים, וזהו כונתו הטבה כהטבת הקטורת, כלומר כמו שהקול יפה שם כן ג"כ כאן היה הקול עצמו יפה (ועיין בפי' האברבנאל על המורה פרק ל"ג לחלק שני, שלפי פירושו שם על וישמע ה' את קול דבריכם, לא יתישב בכאן טעם כל אחד): בסתרן של מלכיות שישראל נהוגים שם במצור ובמצוק ובשפל המצב: הראיני את מראיך זה מעשה הטוב · השמיעני את קולך זה התלמוד כנ"ל, וכמו שמסיימים בסמוך, כי על המעשים הנראים בעין יאמר הראיני את מראיך, ועל התלמוד שהוא בדבור, יאמר השמיעני את קולך, ומה שרמז הכתוב מעשה ותלמוד בהיותם בגלות, מפני ששעבוד מלכיות היו מעכבים את ישראל מתורה ומצוה, לכן צריכים זרוז על זה, עוד אפשר לומר שהזכיר זה אגב זה לומר שבזכות זה יושעו מזה: וכבר נמנו כו' קדושין מ' ב"ק ע"ז: מי גדול התלמוד או המעשה שיינו לדחות זה מפני זה, ועיין בפ"ק דמגילה שאמרו שם, דוקא מת מצוה משום כבוד הבריות ומקרא מגילה משום פרסומי ניסא נדחה ת"ת מפניהן, ועיין בתוס' בפ"ק דמ"ק בעובדא דר' יוחנן ור' יהודה: ר"ט אומר גדול הוא המעשה ע"ד שאמרו לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, שהמעשה היא סבה התכליתית לענין הלמוד, והתכלית הוא יקר וחשוב מפעולות שקודמות לה והמביאין אותה: גדול הוא התלמוד שמביא לידי מעשה בהשקפה הוא טעם סותר, כיון שהוא מביא לידי מעשה והמעשה הוא התכלית, מפאת זאת בעצמה המעשה טוב ממנה וכנ"ל, אכן נראה שכונתם גדול הוא התלמוד כלומר הלימוד מפאת עצמו הוא ענין יקר ומעלה גדולה, לא שתכליתה לבדה הוא המעשה. ועוד יתר שאת לה שמביאה ג"כ לידי מעשה, וא"כ נמצא שע"י הלימוד שתים בידו, ועיין בפירש"י ז"ל בפ"ק דקדושין ובפ"ק דב"ק, על מה שאמרו שם קיים אמרינן לימד לא אמרינן, ועיין בעקידה שער מ"ז, והביאו זה הענין מר"ט ור"ע לכאן, משום שדרשו הראיני את מראיך זה המעשה השמיעני את קולך זה התלמוד, א"כ רמז הכתוב על המעשה ראשונה, ואח"כ אמר כי קולך ערב זה התלמוד ומראך נאוה זה המעשה הטוב, ורמז הכתוב על התלמוד קודם, לזה הביאו שנמנו וגמרו שבאמת התלמוד גדול, אלא לענין זרוז כמו שאמר הראיני את מראיך וגו' זרז תחלה על הקל ואח"כ על החמור, אולם סוף הכתוב כי קולך ערב וגו' שידבר משבח ויוקר הענינים האלו, יזכור תחלה התלמוד משום שדרך המשבח לשבח קודם דבר המשובח ביותר: פתר קרייא על דעתי' דר"מ באהל מועד ירצו, על דעתי' דר"מ שפירש לעיל בפסוק ישקני משיר השירים באהל מועד נאמרה, יפרשו ג"כ להאי קרא יונתי בחגוי הסלע וגו' שמוסב על מה שהיה באהל מועד: שחבויין בסתר אהל מועד ירצו, שהיה אגב אהל מועד מחזיק כולם בדרך נס, וכמו שאיתא בויקרא רבה סוף פ' יוד וז"ל, א"ר יוסי בן חלפתא אורך החצר מאה באמה וכל ישראל עומדין בתוכה, אלא שזה אחד מהמקומות שהחזיק מועט את המרובה, ומכנה הכתוב את אהל מועד בסלע, משום שהיה המקום צר להכיל אותם בלי נס, ולא היה נחשב נגד כל העם אלא כמו חגוי הסלע, וכן בית העולמים: הראיני את מראיך שנאמר ואת כל העדה הקהל אל פתח אהל מועד כנ"ל: שירה נאה אמרו אמרו זה מדלא כתיב לשון שיר כבשאר מקומות אלא וירונו, דרשו לשון שירה נאה, ובאמת הונח שם רינה על תוקף השיר, שהוא נמשך מגודל ההתפעלות שהתפעל הנפש מאיזה ענין חדש, ועד"ה (תהילות כו) נרננה בישועתך (שם כ"ט י"ז) ואהרן לבוקר הסדך (שם קז כב) ויספרו מעשיו ברנה: ע"י שראו דבר חדש כו' ראו שהשכינה ירדה ממרום ביניהם וגם יצאה אש מלפני ה' ותאכל על המזבח, כ"ש שם וירא כבוד ה' אל כל העם

וחלא

הה"ד (שם) התיצבו וראו את ישועת ה'. השמיעני את קולך זו השירה. שנאמר אז ישיר משה. כי קולך ערב זה השיר. ומראך נאוה שהיו ישראל מראים באצבע ואומרים זה אלי ואנוהו. ר"ע פתר קרייא בישראל שעמדו לפני הר סיני. יונתי בחגוי הסלע שהיו חבויין בסתרו של סיני. הראיני את מראיך שנאמר (שם כ טו) וכל העם רואים את הקולות. השמיעני את קולך זה קול שלפני הדברות. שנאמר (שם כד ז) ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כי קולך ערב זה קול שלאחר הדברות. שנא' (דברים ה כה) וישמע ה' את קול דבריכם וגו' היטיבו כל אשר דברו. מהוא היטיבו כל אשר דברו. חייא בר אדא ובר קפרא. חד אמר הטבה כהטבת הנרות. וחד אמר הטבה כהטבת הקטורת. ומראך נאוה. וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. ר' יוסי הגלילי פתר קרייא במלכיות. יונתי בחגוי הסלע

שחבויין

באור כנפי יונה

יפרש שמוסב על סכנת הים בעצמו מה שעמדו בתוך גלי הים. ויפרש בחגוי הסלע. כי גלי הים נראים זה על זה כשליבות ומדרגות. ובין הגלים הוא כמו בנקרת הצורים. וזהו ג"כ בסתר המדרגה היינו בסתר של גלי הים. או ע"ד הכתוב והמים להם חומה מימינם ומשמאלם: הראיני את מראיך הה"ד התיצבו כו' יפרש ג"כ הראיני את מראיך כמו שכתבתי לעיל. כלומר הראיני את מלב מחשבותיך ותמונת מזימותיך לעת תגשי רגליך בנחושתי צר ומצוק למי תפנה לראות ממנו ישועה. ועלזה מביא ראיה ממה שאמר להם התיצבו וראו כו': זו השירה ירצו. שלזה סבב עליהם הקב"ה את הסכנה הזאת כדי שיכירו את כבודו ית' וישירו לו שיר תהילה על טובו וחסדו. ופירוש הכתוב. לזה יונתי בחגוי הסלע לראות את מראיתה ותמונתה ולשמוע את קולה: כי קולך ערב זה השיר כו' כלומר שלזה היה חפץ ה' לשמוע קולם ולחזות מראיתם. כי מאוד היה עריבה לפניו שירה זו ששרו אח"כ על הכרת חסדו. ומאוד היה נאוה לפניו ההכרה הזאת שהכירו את כבודו ואת גדלו: שהיו חבוין בסתרו של סיני שעמדו שם בסכנת מות. וכמו שאמרו שכפה עליהם הר כגיגית. ואמר להם אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם: הראיני את מראיך שנאמר וכל העם רואים את הקולות מוסב על סוף הענין שנאמר שם. כלומר שלזה היו חבויים בסתרו של הר סיני ובא עליהם כל החרדה הזאת. לפי שרצה לנסותם ולראות אופן מראיתם. ועל זה הביאו ראיה מוכל העם רואים את הקולות שנאמר שם וינועו ויעמדו מרחוק וגו'. ויאמר משה אל העם אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים וגו'. (ומזה נראה שמאמר וכל העם רואים את הקולות. הוא ספור מה שהיה קודם מתן תורה וכדעת הרמב"ן בחומש): השמיעני את קולך זה קול שלפני הדברות הכונה כנ"ל שלזה בא עליהם עם כל החרדה הזאת. בשביל שישמע מהם קול קבלת המצות: שנאמר (שמות כד ג) ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה כנ"ל. שבפסוק זה נזכר קול: כי קולך ערב זה קול שלאחר הדברות. שנאמר וישמע ה' את קול דבריכם וגו' ולפי זה מאמר כי קולך ערב אינו נתינת טעם על השמיעני את קולך הנזכר מקודם. וכמו שאיתא לעיל. אלא הוא ענין אחר וכאומר ועוד השמיעני כי קולך ערב. וע"ד שמצינו (שמות יח א) כי הוציא ה' את ישראל ממצרים. שפירושו ועוד כי הוציא ה' את ישראל. ונראה שטעמו מה שדרש השמיעני את קולך. כי קולך ערב. על שתי קולות נפרדים. לפי שנמצא שנתחלף ענינם ודעתם אחר שמיעת הדברות מכפי שהיה דעתם מקודם. ושתיהן ישרו בעיני השי"ת לפי עתם ומעמדם. שמתחילה נתאוו ישראל ובקשו לחזות מחזה שדי. ולראות בעצמם אור פני מלך חיים. ולשמוע מאתו דברות קדשו מלהבות אש. וכמו שאיתא לעיל על פסוק ישקני וגו'. שאמרו רצוננו לראות את מלכנו ולשמוע מפיו. ויישר בעיני ה' וקבל בקשתם מפאת שאם ימנע מהם בקשתם ימצאו טענה לאמור. אלו הראנו ה' את כבודו ואת גדלו היינו מאמינים לו. ועכשיו שלא הראנו את כבודו ואת גדלו אין אנו מאמינים לו. לקיים מה שנאמר ואל תבוא במשפט את עבדיך. וכמו שאיתא לעיל. ואח"כ אחרי שראו את כבודו ואת גדלו. אמרו (דברים ה כא) הן הראנו ה' את כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו מתוך האש וגו'. ועתה למה נמות וגו' אם יוספים אנחנו לשמוע וגו'. קרב אתה ושמע וגו' ואת תדבר אלינו וגו'. ויאמר ה' אלי שמעתי את קול דבריכם וגו' היטיבו כל אשר דברו וגו'. ולזה על ענין שקודם הדברות אמר הראיני את מראיך. כלומר הראיני את מלב מחשבותיך אם לא תסור מאחרי. אחרי שתראו את כבודי ואת כל טובי. וכמו שהביא ראיה מוכל העם רואים את הקולות וגו'. ונאמר שם ויאמר משה אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים. והשמיעני את קולך היינו אופן קבלתם את כל דברי ה'. ועל השתנות דעתם שלאחר הדברות מה שמאנו עוד לשמוע מהשי"ת בעצמו. על זה אמר ג"כ כי קולך ערב. משום שאחר שהשיגו את כבודו ית' ואת גדלו ראה ה' כי נכון ויישר דבריהם במה שאמרו שאין להם עוד יכולת לגשת אל הקדש. כי אינם ראוים באמת להשגה הגדולה הזאת תמיד. אלא שישמעו כל אשר יצוה להם על פי משה. כי הוא לבדו מוכשר לזה. וכמו שאמר היטיבו כל אשר דברו. ועל זה אמר ג"כ ומראך נאוה. היינו מה שנאמר וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק. כלומר כי מאוד נכון ונאוה מה שראו והכירו בעין שכלם. כי אין ביכלתם לגשת תמיד אל הקדש אכן מוכרחים לעמוד מרחוק:

כהטבת הנרות כו' כהטבת הקטורת דכך אגב הביאו ג"כ לפרש טעם המאמר מהטיבו כל אשר דברו. ונראה לי כונתם. שזה שאמר הטבה כהטבת הנרות דעתו מה שנאמר כי קולך ערב וגו'. אינו מוסב על הקול שלאחר הדברות כדעת ר"ע. משום שפני המאמר ופשוטו מה שאמרו קרב אתה ושמע וגו' ואת הדבר אלינו יורה גנות ודופי. היינו שהיו מרחיקים עצמם מלהתקשר בהשגת השי"ת תמיד. ורצו להטיל המשא הזאת על משה לבדו. וכמו שפירש"י ז"ל על ואת תדבר אלינו וגו' וז"ל. התשתם כחי כנקבה שנמשעתי עליכם ורפיתם את ידכם. ראיתי שאינכם חרדים להתקרב אליו מאהבה עכ"ל, א"כ לא נכשר משמעות דבריהם כפי פשוטם בעיני משה, אבל הקב"ה שהוא חוקר לב הבין כונתם שלא היה מאמרם זה מכוונת ע"ל הריחוק, אכן היתה מפאת יראת ה' ית', כי לא יוכלו שאת ולסבול את המראה הגדולה הזאת

תמיד

הוציא כרוז ואמר כל עמא יפקון לקמפון . כשיצאו מה עשה רמז לעבדיו ונפלו עליה פתאום כלסטים · והתחילה צווחת אבא אבא הצילני · אמר לה אלו לא עשיתי לך כך לא היית צווחת ואומרת אבא הצילני · כך כשהיו ישראל במצרים היו המצריים משעבדים עמהם · והתחילו צועקים והולין עיניהם להקב"ה · הה"ד (שמות ב כג) ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים · ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו וגו' · מיד וישמע אלהים את נאקתם · שמע הקב"ה להפילתן והוציאן ביד חזקה ובזרוע נטויה · והיה הקב"ה מתאוה לשמוע קולן ולא היו רוצים · מה עשה הקב"ה חזק לבו של פרעה ורדף אחריהם . הה"ד (שם יד ח) ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף וגו' . וכתיב (שם יד י) ופרעה הקריב · מה הקריב שהקריב את ישראל לתשובה · כיון שראו אותם תלו עיניהם להקב"ה ויצעקו לפניו . שנאמר (שם) וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע אחריהם · וייראו מאוד ויצעקו בני ישראל אל ה' · באותה צעקה שצעקו במצרים · כיון ששמע הקב"ה אמר להם אלולי שעשיתי לכם כן לא שמעתי את קולכם . על אותה שעה אמר יונתי בחגוי הסלע וגו' · השמיעני את קולך · השמיעני קול אין כתיב כאן אלא קולך · קול שכבר שמעתי במצרים . וכשצעקו בני ישראל לפני הקב"ה מיד ויושע ה' ביום ההוא · ר' אליעזר פתר קריא בישראל שעמדו על הים . יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה · שהיו חבוים בסתרו של ים · הראיני את מראיך ·

הה"ד

באור כנפי יונה

שכבר נמלטו מידי המצרים ולא נפלו עוד בידי צר ואויב למה להם לצעוק . אולם נראה לומר שהטעם מחפץ השי"ת לתפילת האנשים אליו . משום שענין התפילה היא אוצר נחמד אשר סגולות רבות ויקרות ועקרים גדולים ונשגבים מהדת והאמונה טמונים בה . היינו כי התפילה יורה על האדם שהוא מאמין בידיעת השי"ת והשגחתו הפרטית ויכלתו הבלי תכליתית . ורצונו להטיב . שאם יחסר באמונתו אחת מאלה לא יצדק תפילתו אליו . ומצורף לזה ענין הבטחון שמשליך כל יהבו וענינו עליו ויבטח עליו ועל טובו . ומה שמודיע אותו כל עניני צרכיו אף שהקב"ה יודע צרכו ותקנתו לטוב . יורה בזה שמרגיש בגודל חסרונו ומוסר כל ענינו אליו . נוסף לזה הכניעה והשפלות לפני הבורא ית' ויראתו על פניו · ולכן לא ייטיב ה' לטובים כי אם ע"י תפילה · שעי"ז יכירו שכל עניניהם תלוים על חסדו ורצונו הטוב . ויפנו תמיד במחשבתם אליו ועיניהם יהיו נשואות כל עת לשמים *) . ולפי זה נכון ענין המשל . והוא כמו שהבת מלך עם שהיא יודעת שהיא בת מלך ותחסה תחת צלו . עכ"ז יען עוד לא הוגשו רגליה בנחושתי המצוקות . לא הרגישה עוד גודל צרכה לשמירת ולהשגחת אביה עליה תמיד . ואיך מוטל עליה לכבדו ולהוקירו בכל עת ורגע · ולזה רצה לשמוע מאתה שיחתה . היינו שתבוא לכלל דעת איך היא הכרחית בכל עת להשגחתו היתירה עליה . ולהסתר תמיד בצל חסדו . ולזה הביאה במקום סכנה שתצטרך להתחנן לו ולבקש על נפשה . וע"י הצלה הזאת היא תבוא לכלל דעת אמיתי בדברים הנזכרים . מה שלא היתה מכירה אם לא היתה באה להצרה הזאת . כן ישראל עם שהכירו במצרים ונודע להם איך הם חוסים בצל השגחתו . ונעשים אז כבנים למקום וכמ"ש (שמות ד כב) ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל ואומר אליך שלח את בני וגו' · עכ"ז עוד לא היו נותנים לב להתפלל אליו תמיד . שיהיו מושגחים בהשגחה פרטית בכל ענין וענין . כי לא ידעו עוד מה עצמה כח התפילה ולא הבינו צרכם תמיד להשגחתו הפרטית עליהם . וזהו שאמרו ששמע ה' לתפילתו והוציאן ממצרים ביד חזקה ונעשו כבנים למקום . והיה הקב"ה מתאוה לשמוע קולן כדי שידעו איך הם מונחים תמיד תחת צל השגחתו . ולא היו רוצין . היינו אף שהכירו ביכלתו והשגחתו וע"י תפילתן הוציאן ביד חזקה . עכ"ז לא היו רוצין להתפלל אליו כשאין להם צורך לזה . ולזה חזק את לב פרעה ורדף אחריהם ועי"ז נשאו עיניהם לשמים בתפילה וצעקה . ואח"כ ע"י נס ההצלה מבקיעת ים סוף ושאר רבוי פרטי הנפלאות שנעשו על הים לעת שנטבע פרעה וכל חילו . הכירו בטוב ובאו לכלל דעת אמיתית . איך הקב"ה מתבונן בכל פרטי ואופני תחבולות בני אדם . וכל מעשיו ותחבולותיו הם ללא הועיל אם אין ה' בעוזריו . כמו שלא הועיל לפרעה כל תחבולותיו וחריצותיו . ולמדו בני ישראל לקח לישא עיניהם תמיד לשמים ולייחד תפילתם אליו בכל פרטי עניניהם : לקמפון מקום מישור : חזק לבו של פרעה ורדף אחריהם אף שעיקר הכונה מהחזקת לב פרעה לרדוף אחרי ישראל היה כדי שיבוא ויטבע הוא וכל חילו בים סוף בהבור אשר זהו לישראל . עכ"ז מה שנמשך הענין זמן מה והיו ישראל עומדים שעות אחדים במצוקה גדולה היא לכונת הענין הקודם : מהוא הקריב שהוא לשון הפעיל קרב היה צריך הכתוב לומר . אלא שהוא הפעיל בדבר מה שנשאו ישראל עיניהם לשמים להתפלל : באותה צעקה שצעקו במצרים הוסיפו זה לומר · שלא נפרש ויצעקו בני ישראל ענין תרעומת . אלא ענין תפילה ובקשה כמו הצעקה שהיתה במצרים שהיתה ע"ד תפילה ותחינה . וכמו שיבוא בסמוך : אמר להם אלולי שעשיתי לכם כן כו' הוסיפו זה . לומר שטעם שבאו לצרה הזאת הוא שישמע קולם ותפילתם . ובזה יתפרש בטוב הכתוב . יונתי בחגוי הסלע וגו' למה משום השמיעני את קולך וגו' : על אותה שעה אמר יונתי וגו' פי' מה שנאמר יונתי בחגוי הסלע וגו' השמיעני את קולך . מוסב על אותה שעה שהיו ישראל עומדים בצרה על הים : אלא קולך קול ששמעתי כבר במצרים כלומר כיון שנאמר קולך משמע קול המיוחד לה . ע"כ הכונה כאותו הקול שהשמעתם לפני במצרים . ולפי זה פירוש הראיני את מראיך . כלומר הראיני את אופן מחשבתך בעת אשר יקיפוך צר ומצוק : וכשצעקו בני ישראל לפני הקב"ה מיד ויושע ה' ביום ההוא ירצו מזה ראיה מה שבאה עליהם הצרה הזאת הוא בשביל לשמוע תפילתם : בסתרו של ים מקודם זה דרשו יונתי בחגוי הסלע בסתר המדריגה . מה שבאו ישראל בין המצרים בין מחנה של פרעה ובין סגירת הים . ור' אלעזר

יפרש

*) ועיין בעקידה שער נ"ח מה שכתב מענין התפילה במאמר המתחיל שם והנה לכוונת שהתפילה היא העבודה הלכיית כו' :

בחגוי הסלע · א"ר יהודה ב"ר סימון. אמר הקב"ה לישראל. אצלי הם תמימים כיונים אבל אצל כנגד הע"ג הם ערומים כנחשים · הה"ד (דניאל ג טז) עני שדרך מישך ועבד נגו ואמרין למלכא נבוכדנצר. אין למלכא למה נבוכדנצר ואין נבוכדנצר למה מלכא. אלא כך אמרו · אם ללפסים וגולגליות ודמוסיות וארנוניות מלך את עלינו · הה"ד למלכא · ואם לדבר הזה שאת אומר לנו להשתחות לצלמך · נבוכדנצר את ונבוכדנצר שמך · ההוא גברא וחד נבוא שוין עלינו כחדא · נבוכדנצר נבח ככלבא נפח בקולתא ונצר כצרצרא · מיד נבח ככלבא ואיתנפח בקולתא ועבד נצר כצרצרה · כתיב (קהלת ח ב) אני פי מלך שמור · א"ר לוי אני פי מלך מלכי המלכים אשמור. אותו הפה שאמר לנו בסיני (שמות כ ב) אנכי ה' אלהיך · ועל דברת שבועת אלהים · ע"ש לא תשא את שם אלהיך לשוא. תנא דבי ר' ישמעאל בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין. ליונה שברחה מפני הנץ ונכנסה לנקיק הסלע ומצאה שם הנחש מקנן. ולא היתה יכולה להכנס לפנים שהנחש מקנן שם · תחזור לאחוריה לא היתה יכולה שהנץ עומד בחוץ. מה עשת היונה התחילה צווחת ומטפחת באגפיה. כדי שישמע לה בעל השובך ויבוא ויצילה · כך היו ישראל דומין על הים · לירד לים לא היו יכולין שעדיין לא נקרע להם הים. לחזור לאחוריהם לא היו יכולין שכבר פרעה הקריב · מה עשו וייראו מאוד ויצעקו בני ישראל אל ה' (שמות יד י) מיד ויושע ה' ביום ההוא (שם יד ל). ר' יהודה בשם ר' חמא דכפר תחומין. משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מתאוה לשמוע שיחתה · מה עשה
הוציא

באור כנפי יונה

בחגוי הסלע וגו' כצ"ל. וסוף הכתוב הראיני את מראיך השמיעני את קולך וגו'. והכונה שלפיכך הביאן הקב"ה במצוקה הזאת כדי שישמע את קולם. וכמו שאיתא לקמן: אמר ר' יהודה בר' סימון אמר הקב"ה כו' ר' יהודה נותן טעם אחר למה נאמר יונתי היינו שאצלי הם תמימים ואצל העו"ג הם ערומים: ערומים כנחשים היינו להשיב תשובות: אין למלכא למה נבוכדנצר אלא כך אמרו כצ"ל. והכונה שהתואר יבוא על צד הרוב אחר המתואר. וכמו שמצינו כמה פעמים אצלו נבוכדנצר מלכא. ואף שמצינו ג"כ כתוב באדין מלכא נבוכדנצר (שם) וכתיב (שם ד טו) דנא חלמא חזית אנא מלכא נבוכדנצר. יש ליישב בכל אחד מהן למה נזכר שם התואר קודם המתואר. או שיש לומר היכא דאיכא למדרש דרשינן *): ואם ללפסים כו' פי' לזה נזכר כאן התואר קודם המתואר. לרמז שאמרו לו אם ללפסים כו' מלך את עלינו. ופי' ללפסים מס. ומצינו זה הלשון ג"כ בשמות רבה פ' ט"ו. פונה ליפס ושורף את השטר: וגולגליות זה כסף גולגלתא: דמוסיות ג"כ ענין מס. ומצינו זה הלשון בסנהדרין צ"א. איתנטלו דמוכסאי מיהודה. פי' חוכרי המסים: ארנוניות ג"כ מס והוא לקיחת מס מבהמות: הה"ד למלכא פי' לזה כתיב למלכא מקודם לומר שלדבר זה את מלך עלינו: ונבוכדנצר שמך ירצו. לשמוע לך לעבור את פי ה' בזה נבוכדנצר שמך והנך כאחד העם ולא מלך. וכ"ש (שם ג יח) שאמרו לו. והן לא. ידוע להוי לך מלכא די לאלהיך לא איתנא פלחין וגו': וחד נבוא כו' פי' נבוא נובח. כלומר מי שנובח. מלשון (ישעיה נו י) כלבים אלמים לא יוכלו לנבוח: נבח ככלבא כו' נוטריקון דנבוכדנצר דרשו דרך לעג. נבו. כד. נצר. ויפרשו נבו נבח ככלבא ואפשר שצ"ל נבוך והכ"ף של נבוכדנצר דרשו למעלה ולמטה. ואף שנבוח היא בחי"ת עכ"ז הם קרובים במבטא: נפח בקולתא מוסב על כד דכדא מתרגמינן קולתא: נצר בצרצרא מוסב על נצר. והוא מין עוף הצועק: מיד נבח ככלבא ואיתנפח בקולתא כו' ירצו שלזה יפרשו שמו כן משום שמיד בשמעו תשובתם שימאנו לשמוע אליו. נבח ככלבא מפאת כעסו. ואיתנפח בקולתא. כלומר התמלא רוח רוגז וחמה ככד הנפוח. וצעק כצרצרא. מין עוף או זבוב. עיין ערוך ערך צרצרא וערך צרצר. וכמו שכתוב (שם ג יט) באדין נבוכדנצר התמלא חמא וצלם אנפוהי אשתני וגו': שנאמר אני פי מלך שמור וגו' כצ"ל. כלומר מה שאמרו לו שאין חוששין לדבריו רק לענין מסים וארנוניות. משום דכתיב אני פי מלך שמור ועל דברת שבועת אלהים. היינו מה שאינו סותר למצות השי"ת אשמור ואקיים מצות המלך. אולם אשמור ג"כ מה שכתוב לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא. היינו שאין לחוש למצות המלך במה שהוא סותר למצות השי"ת. ועיין בויקרא רבה פ' ל"ג: א"ר לוי אני פי מלך שמור וגו' דרך אגב הביא ג"כ דרשת ר' לוי על זה. ועיין הגירסא שם ובקהלת רבה על זה הכתוב ובבמדבר רבה פ' י"ד בענין ביום השמיני נשיא לבני מנשה: תני דבי ר' ישמעאל כו' למה היו דומין ליונה שברחה כו' טעם וצורך המשל הוא. להמתיק מליצת הכתוב על ישראל יונתי בחגוי הסלע: ליונה שברחה מפני הנץ כו' עם שלא נזכר בכתוב לא נץ ולא נחש עכ"ז הדבר מובן מאליו. דאל"כ מה לה ליונה לבוא במצור בסתר המדרגה של חגוי הסלע. ואם לא מצאה שם נחש מה לה לזעוק. אלא ע"כ מפני רדיפת הנץ הוכרחה לבוא במצור הזה. ומצאה שם נחש כי מדרך הנחש לזחול שם: לנקיק הסלע הוא לשון המקרא (ישעיה ז יט) ובנקיקי הסלעים: מיד ויושע ה' ביום ההוא וטעם הכתוב יונתי בחגוי הסלע וגו' השמיעני את קולך כי קולך ערב. כלומר לזה באו ישראל המכונים ביונה לצרה הזאת כדי שאשמע קולם. ואם היות שצעקתם יהיה מתוך צער ואונס. עכ"ז קולם ערבה לפניו: וגם נעתר להם ומיד ויושע ה' וגו': ר' יהודה כו' משל למלך כו' בהשקפה אינו מובן צורך המשל. והוא לדמות תאות ה' לשמוע תפלת ישראל לתאות המלך לשמוע שיחת בתו. ועוד שלפי מה שאמר בנמשל שבמצרים התחילו צועקין ושוב לא היו רוצין. היה להם להמשיל ג"כ למלך ששמע פעם אחת שיחת בתו והיה חפץ לשמוע מאתה פעם שנית. שלישית לאיזה צורך התאוה הקב"ה לשמוע קולם. הלא כבר נודע להם במצרים יכלתו והשגחתו וזולת זה. רביעית מה שאמר ולא היו ישראל רוצים. הלא מאחר
שכבר

*) אח"ז מצאתי במנחת שי. מלה למלכא באתנחתא. ומלת נבוכדנצר בזקף קטן או ברביע. שהיא תחילת דבור. וזהו שדרשו רבותינו כו' אם למלכא למה נבוכדנצר אלא כך אמרו לו כו'. וכ"כ רבינו בחיי בכד הקמח אות תי"ו תורה.:

(ישעיה נט טו) ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל . להיכן הולכת . ר' ינאי אמר הולכת ויושבת לה עדרים עדרים במדבר . ורבנן אמרי דור שבן דוד בא חכמי הדור מתים · והנותרים עיניהם כלות ביגון ואנחה · וצרות רבות ורעות רבות באות על הצבור · וגזרות קשות מתחדשות ומשתלחות · עד שהראשונה קיימת אחרת באה ונסמכה לה · א"ר נהוראי דור שבן דוד בא · הנערים ילבינו פני זקנים ויעמדו הזקנים בפני הנערים . בת קמה באמה כלה בחמותה · אויבי איש אנשי ביתו (מיכה ז ו) ובן אינו מתבייש מאביו · ר' נחמיה אומר · קודם ימות המשיח עניות ירבה ויוקר יהוה · הגפן תתן פריה והיין תסריח · והמלכות כלה תהפך למינות · ואין תוכחה · א"ר אבא בר כהנא אין בן דוד בא אלא בדור שפניו דומין לכלב · א"ר לוי אין בן דוד בא אלא בדור שפניו חצופות · וחייב כליה · א"ר ינאי אם תראה דור אחר דור מחרף ומגדף · צפה לרגלי מלך המשיח · הה"ד (תהלות פט נב) אשר חרפו אויביך ה' אשר חרפו · עקבות משיחך · מה כתיב בתריה ברוך ה' לעולם אמן ואמן :

פסוק יד **יונתי** בחגוי הסלע · מהוא יונתי א"ר יוחנן אמר הקב"ה קורא אני לישראל יונה · דכתיב (הושע ז יא) ויהי אפרים כיונה פותה אין לב · אצלי הם כיונה אבל אצל העו"ג כמין חיות . דכתיב (בראשית מט ט) גור אריה יהודה · נפתלי אילה שלוחה · יהי דן נחש עלי דרך · בנימין זאב יטרף . וכל שנים עשר שבטים משולים כחיות · לפי שהעו"ג נלחמים בישראל ואומרים לישראל מה אתם רוצים מן השבת ומן המילה . והקב"ה מגברן לישראל ונעשים בפני העו"ג כחיות · להכניעם לפני הקב"ה ולפני ישראל · אבל אצל הקב"ה נעשים כיונה תמה ושומעין לו · הה"ד (שמות ד לא) ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' · אמר הקב"ה למשה . משה את עומד וצועק כבר שמעתי לישראל וצעקתם · הה"ד (שם יד טו) מה תצעק אלי · אין בני ישראל צריכין לך · לפיכך אמר הקב"ה יונתי בחגוי

באור כנפי יונה

אבירי לב (תהלות עו ו) והוא מלשון מוליך יועצים שולל (איוב יב יז) : להיכן הולכת חסר כאן וצ"ל כדאיתא בפרק חלק . מאי ותהי האמת נעדרת . אמרי בי רב מלמד שנעשת עדרים עדרים והולכת לה . ועל זה שואלים כאן להיכן הולכת : ויושבת לה עדרים במדבר ומה שפירשו ותהי האמת נעדרת לשון עדר . משום דאי כפשוטו לשון העדר וחסרון לגמרי . לא יתכן לפרש כן . כדאמרינן בפרק כל כתבי אפי' בשעת חרבנה של ירושלים לא פסקו ממנה אנשי אמנה כד"ת . ואין אמת אלא תורה . ועוד דלא יצדק לומר ותהי האמת נעדרת . היינו לשון הויה בענין הנעדר · ונעדרה האמת היה צריך הכתוב לומר . לזה דרשו לשון עדר שנעשית עדרים והולכת לה . וכונתם שלא תהיה נעדרת לגמרי . אלא שאנשי אמונה ודוברי אמת ילכו ויתחבאו עצמם במדבר מפני הדור ההוא המלעיגים : עד שהראשונה קיימת כו' עד שלא כלתה צרה הראשונה שניה ממהרת לבוא : ילבינו פני זקנים יחרפו ויבישו אותם : ויעמדו הזקנים כו' כלומר יקומו לכבדם מיראתם אותם : בת קמה באמה לחרפה ולבזותה : ובן אינו מתבייש מאביו ברא"ש הכתוב כתיב שם כי בן מנבל אב . ולמה פירשו בלשון שלילה ולא שהבן משפיל לאב ומבזהו . נראה משום שבן מנבל אב יכשול פירושו ג"כ כי האב ינבל את הבן . כמו ורב יעבוד צעיר . לזה אמרו ובן אינו מתבייש מאביו . כלומר כי שניהם יעשו נבלות ולא יבושו זה מזה : עניות ירבה ויוקר הווה ובחלק איתא העזות תרבה והיקר יעות . ופירש"י המכובד יהיה עוותן ורמאי : והיין יסריח ובחלק איתא והיין ביוקר . ופירש"י שלא יהיה בפרי עצמו ברכה . או שיהיו הכל רודפין אחרי היין : ואין תוכחה אין מי שיוכל להוכיח . שאם יאמר איש לחבירו טול קיסם מבין שיניך . יאמר לו חבירו טול קורה מבין עיניך . או שלא יחושו לתוכחתם : שפניו דומין לכלב שפניו מלא עזות ככלב מבלי שמוע מוסר ותוכחה : בדור שפניו חצופות והיינו דאמרינן בסוטה (מ"ט) בעקבות משיחא חוצפא יסגא : דור אחר דור כו' כפילת החרוף דרשו לרבוי החרוף : עקבות משיחך ופרשו עקבות משיחך למאמר נפרד .

כלומר כאשר יהיה החרוף זה אחר זה . זה הוא סימן לעקבות משיחך : ברוך ה' לעולם וגו' כלומר אז יתגלה כבודו בעולם . או הביאו המקרא לסיים בדבר טוב :

יונתי וגו' מהוא יונתי ירצו למה נאמר יונתי . וכמו שאיתא בשמות רבה פ' כ"א . היה לו לומר יונה בחגוי הסלע ומהוא שאמר יונתי · לזה א"ר יוחנן שלכן נאמר יונתי שאצל הקב"ה הם כיונה . אבל בבחינת העו"ג הם משולים כחיות : אצלי הם כיונה פותה כל מה שאני גוזר עליהם שומעין לי ועושין כנ"ל . וכן איתא שם . והכונה שהם נוחים להתפתות ולשמוע אלי : אבל אצל העו"ג הם קשים כחיות כו' כן איתא שם : וכל י"ב שבטים הם משולים כחיות כדאיתא בפסוק כולך יפה רעיתי . וז"ל חזר וקראן כולן זאבים כולן נחשים כו' : אבל אצל הקב"ה נעשים כיונה תמה ושומעין לו כל מה שהוא גוזר עליהם · הה"ד ויאמן העם וישמעו וגו' · וכן הוא אומר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע כן הוא שם . ומהכתוב שאמרו נעשה ונשמע הוא ראיה על תמימותם . וכמו שאיתא בפרק ר"ע על מה שהקדימו נעשה ונשמע . נאמר תומת ישרים תנחם (משלי יא ג) : אמר הקב"ה למשה . משה את עומד וצועק כו' מוסב על יונתי בחגוי הסלע כו' . הראיני את מראיך השמיעני את קולך וגו'. מקודם דרשו למה נאמר יונתי . ועכשיו מפרשים כונת הכתוב מה שנאמר יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה וכו' . והביאו כאן בקיצור מה שנדרש בשמות רבה על זה . וז"ל שם . אמר ר' אלעזר בן פדת כיון שיצאו ישראל ממצרים כו' . אמר ריב"ל למה"ד כו' . מה עשה הקב"ה גירה לפרעה לרדוף אחריהם ויצעקו בני ישראל אל ה' . באותה שעה אמר הקב"ה לכך הייתי מבקש לשמוע קולכם . שנאמר יונתי בחגוי הסלע בסתר המדרגה וגו' . השמיעני קול אינו אומר אלא השמיעני את קולך . אותו הקול שכבר שמעתי במצרים לכך כתיב השמיעני את קולך . כיון שהתפללו אמר הקב"ה למשה מה את עומד ומתפלל . כבר קדמה תפילתן של בני לתפילתך . שנאמר מה תצעק אלי כו' עכ"ל : אמר הקב"ה לפיכך יונתי בהגוי

נתנו ריח אלו הנסכים. ד"א ענה דודי ואמר לי. ענה לי ע"י אליהו ואמר לי ע"י מלך המשיח · מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך · א"ר עזריא · כי הנה הסתיו עבר זו בת כתים שמסיתה את העולם ומטעת אותו בכזביה · המד"א (דברים יג יז) כי יסיתך אחיך בן אמך. הגשם חלף הלך לו זה השעבוד. הנצנים נראו בארץ הנצוחות נראו בארץ. מי הם ר' ברכיה בשם ר' יצחק אמר. כתיב (זכריה ב ג) ויראני ה' ארבעה חרשים · ואלו הן אליהו ומלך המשיח ומלכי צדק ומשיח מלחמה · עת הזמיר הגיע הגיע זמנן של ישראל להגאל · הגיע זמן של ערלת הלב להזמר · הגיע זמן של כתים שתכלה · הגיע זמן של מלכות שמים שתגלה · שנאמר (שם יד י) והיה ה' למלך על כל הארץ. וקול התור נשמע בארצנו · איזה זה · זה קולו של מלך המשיח המכריז ואומר · מה נאוו על ההרים רגלי מבשר (ישעיה נב ז)· התאנה חנטה פגיה. א"ר חייא בר אבא סמוך לימות המשיח דבר גדול בא לעולם והרשעים כלים · והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הנשארים · ועליהם נאמר (שם ד ג) והיה הנשאר בציון והנותר בירושלים קדוש יאמר לו · א"ר יוחנן שבוע שבן דוד בא שנה ראשונה מתקיים מה שנאמר (עמוס ד ז) והמטרתי על עיר אחת ועל עיר אחת לא אמטיר. בשניה חצי רעב משתלחין · בשלישית רעב גדול ומתים בו אנשים ונשים וטף · והסידים ואנשי מעשה מתמעטין. והתורה משתכחת מישראל · ברביעית רעב ולא רעב שובע ולא שבע · בחמישית שובע גדול ואוכלין ושותין ושמחין. והתורה חוזרת לחרושה ומתחדשת לישראל. בששית קולות · בשביעית מלחמות · במוצאי שביעית בן דוד בא · אמר אביי כמה שבועין אתת כהדא ולא אתא. ולא אתי אלא כההיא דאמר ר"ל · דור שבן דוד בא בית הוועד יהיה לזנות. והגליל יחרב והגבלן ישום. ואנשי הגליל יסובבו מעיר לעיר ולא יחוננו · והכמת סופרים תסרח. יראי חטא ואנשי אמת נאספין · והאמת נעדרת · ופני הדור כפני הכלב. ומנין שהאמת נעדרת שנאמר

ותהי

באור כנפי יונה

קולו של כורש וקרי ליה תייר טב שהיה דורש טובתן של ישראל. ויפרשו תור מלשון ויתורו את הארץ: אלו כלי בכורים כו' שמעתה יביאו בכורים ונסכים לבהמ"ק. ואע"ג דבכורים באין משבעת המינין עכ"ז אחז הכתוב תאנה מפני שהתאנים היו נגלין ונראין לעין כשהן מובאין בכלי אחד. כדאיתא בתוספתא. הבכורים שעורים מלמטה וחטים מלמעלה וזיתים על גביהן ותמרים על גביהן ורמונים על גביהן ותאנים למעלה מן הכל. ולזה נקטו הכא סלי בכורים שלהיותן בסלים התאנים יותר נכרין מכולם: ענה לי ע"י אליהו שהוא יבוא לבשר לנו מתחילה. וכמ"ש (מלאכי ג כג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול וגו': זו בת כתים שמסיתה כו' דרש סתיו לשון הסתה ומה הוא ההסתה כי יסיתך אחיך שהוא בן אמך וגו': ארבעה חרשים עיין בסוכה פ' החליל: הגיע זמנן של ישראל להגאל ופי' עת הזמיר הגיע. שיאמרו ישראל שירה בעת הגאולה. וכמ"ש (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ופי' הגיע עד"ה (שם ס כב) בעתה אחישנה: זמנה של ערלת הלב עד"ה (דברים י טז) ומלתם את ערלת לבבכם: של כתים שתכלה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו כנ"ל: הגיע זמן של מלכות שמים שתגלה ופי' עת הזמיר הגיע. כי אז כל הארץ יזמרו לשם כבוד מלכותו: זה קולו של מלך המשיח שנאמר מה נאוו על ההרים וגו' כנ"ל. וסוף הכתוב משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה: והרשעים כלים יפרשו חנטה לשון אבק מלשון ויחנטו הרופאים. ופגיה פי' תאנים הרעים שלא נתבשלו. והוא מליצה על הרשעים שיהיו נעשים אבק ועפר. ועד"ה (מלאכי ג כא) ועסותם רשעים כי יהיו אפר תחת כפות רגליכם: קדוש יאמר לו וסוף הכתוב כל הכתוב לחיים בירושלים: שבוע שבן דוד בא פי' שמיטה ועיין כל הענין בחלק: ועל עיר אחת לא אמטיר ולפי זה יהיה רעב בעיר אחת ושובע בעיר אחרת: בשניה חצי רעב פירוש רשמי רעב ולא רעב גמור. וזה יהיה בכל מקום:

והתורה משתכחת מתוך דוחק הרעבון: והתורה חוזרת לחרושה מתוך שמחת השובע רוח חדש יחלוף עליהם: בששית קולות בשורות על הגאולה וכמו שפירש"י שם. ילאו קולות שבן דוד בא. לשון אחר קולות מתקיעות שופר שנאמר יתקע בשופר גדול עכ"ל. ועוד יש לפרש קולות רעש מן השמים. שכשיפקוד השי"ת לפרוע מאומה יפקוד בקול רעש. וכ"ש (ישעיה כט ו) מעם ה' צבאות תפקד ברעם וברעש וקול גדול: במוצאי שביעית בן דוד בא היא השנה הראשונה לשבוע השניה. ומה שאמרו מקודם שבוע שבן דוד בא. כלומר שבוע שבן דוד בא יהיו כל הדברים האלו מקודם: אמר אביי כמה שבועין אתת כהדא ולא אתא ובחלק גרסינן א"ר יוסף כמה שבועין אתת כהדא ולא אתא. ואמר אביי בששית קולות בשביעית מלחמות מי הוה. ועוד כסדרן מי הוה: בית הוועד כו' מקום שתלמידי חכמים מתוועדין שם ללמוד תורה: והגבלן ישום מקום בא"י דכתיב (יהושע יג ה) והארץ הגבלי ובתהלות (פ"ג ח) גבל ועמון ועמלק ותרגום הר שעיר טורא דגבלא. ובמאור עינים חלק אמרי בינה פ' ג' אמר שמוסב על כתה הרביעית שהיה נמצא בין היהודים בבית שני: ואנשי הגליל יסובבו ובחלק היתא ואנשי הגבול יסובבו מעיר לעיר כו'. ופירש"י אנשי גבול ארץ ישראל. ליסנא אחריבא אנשי גזית היינו הסנהדרין: וחכמת סופרים תסרח יראי חטא ואנשי אמת נאספים כללו בזה אנשי אמונה המוכתרים במעלות השכליות ובמעלות המדות. כולם יהיו נמאסים ובזויים בדור ההוא: ופני הדור כפני הכלב עיין שם פירש"י: ועוד נראה טעם הדמיון הזה. שכמו שפעולת הכלב יורה בהשקפה שנמצא לו סגולה יקרה. היינו לב נאמן לאדוניו. אכן כל מעשיו אינם נמשכים מתכונת אמונת לבו. כי אם מפחד שלא יסבול איש זר אשר עוד לא הורגל אתו · כן יהיה דמיון פני הדור הזה שיהיו נראים מבחוץ לאנשי אמונה. ובאמת לכם בל עמם כי מלאים תוך ומרמה. ולזה אמרו שפני הדור כפני הכלב. כלומר תכונות מעשיהם: משתולל מוחזק לשוטה כמו אשתוללו

אבירי

לך רעיתי יפתי. כי הנה הסתיו עבר אלו שבעים שנה שעשו ישראל בגולה. הגשם חלף הלך לו אלו נ"ב שנה משחרב הבית עד שנעקרה מלכות כשדים. ולא שבעים שנה הם. א"ר לוי צא מהן י"ח שנה שהיתה בת קול מפוצצת ואומרת לנבוכדנצר. עבדא בישא סק חריב ביהא דמרך. דבנוי דמרך לא שמעין ליה. הנצנים נראו בארץ. כגון מרדכי והבורתו עזרא וחבורתו. עת הזמיר הגיע. הגיע זמן של ערלה שתזמר. הגיע זמן של רשעים שישברו. שנאמר (ישעיה יד ה) שבר ה' מטה רשעים. הגיע זמן של בבליים להשמד. הגיע זמן של בהמ"ק שיבנה שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון (עובדיה א כא) וכתיב (חגי ב כט) גדול יהיה הבית הזה. וקול התור נשמע בארצנו א"ר יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו. איזה זה. זה קולו של כורש. הה"ד (עזרא א ב) כה אמר כרש מלך פרס כל ממלכות הארץ וגו' מי בכם מכל עמו וגו'. התאנה חנטה פגיה אלו סלי בכורים. והגפנים סמדר נתנו

באור כנפי יונה

ענה לי ע"י דניאל כו' והכונה שעל ידו נתבשרו ישראל לזמן הגאולה. וכמ"ש (דניאל ט ב) אני דניאל בינותי בספרים מספר השנים. אשר היה דבר ה' אל ירמיהו הנביא למלאות לחורבות ירושלים שבעים שנה. שכולם חשבו וטעו לחשוב התחלת השבעי' שנה הוא משפשטה מלכו' בבל על ישראל. והוא משכבש את יהויקים והם נשלמו כשמלך כרש בבבל. ולפי שלא נגאלו בזמן הזה כי לא נבנה הבית עד שנה שנית למלכות דריוש השני שמלך אחר אחשורוש. לזה נמעדו רגלי ישראל. לכן בא דניאל ופירש להם ובשר לישראל זמן הגאולה האמיתית. היינו דלחרבות ירושלים נמנין השבעים שנה. והוא מגלות צדקיהו שנשרפה העיר. והן נשלמו בזמן שנבנה כל הבית היינו בשנת שתים לדריוש. ועיין בפ"ק דמגילה. ומה שאיתא שם דדניאל נמי טעה. הוא מתחילה טרם שנתן ללבו לחשוב ולעיין ולכוין את החשבון על נכונה. וכן פירש"י בפירוש המקרא אני דניאל בינותי בספרים. שמתחילה טעה ואח"כ התבונן שהחשבון הוא לחרבות ירושלים. נמצא שעל ידו נתבשרו עת הגאולה האמיתית ולזה אמרו ענה לי ע"י דניאל: אלו נ"ב שנה משחרב הבית ומשום שבזמן הזה היה עיקר צער הגלות לישראל לכן מדמה אותם לגשם וכנ"ל: עד שנעקר מלכות כשדים היינו בשנת ג' לבלשצר ואז היתה שנת נ"ב לחורבן הבית. דנבוכדנצר מלך מ"ה שנים וכ"ג דאויל מרודך ושתים דבלשצר הרי הם שבעים שנה. והבית נחרב בשנת י"ט לנבוכדנצר. א"כ חסר י"ח שנים משבעים שנה שנמשכה מלכות בבל. נשאר נ"ב שנה משחרב הבית עד שנת שתים דבלשצר: שהיה בת קול כו' כלומר שבאה אליו הערה אלקית שיעלה לירושלים להחריבה: זמן של ערלה שתיזמר נראה שמוסב על העמים שנלוו לישראל לשם ה' אלהי ישראל ובאו עמם בברית. שישראל עצמם לא בטלו ברית מילה בהיותם בגולה. או שמוסב על אלו שהיו מסופקים אם מבני ישראל המה. כדכתיב בהם (עזרא ב יט. נחמיה ז סא) ולא יכלו להגיד בית אבותם וזרעם אם מישראל הם. ואולי אלו לא היו נמולים ועכשיו באו בברית: הגיע זמן של רשעים שישברו שנא' שבר ה' מטה רשעים והכתוב הזה מוסב על כשדים כמו שמפורש שם: זמן של בבליים כו' כי שתי אומות היו כשדים ובבליים כמו שאיתא בשוחר טוב: הגיע זמן של בהמ"ק שיבנה דכתיב גדול יהיה כבוד הבית הזה כנ"ל. ומה שכתוב בפנים שנאמר ועלו מושיעים וגו'. בטעות הובא כאן ומקומו לקמן וכמו שיובא בסמוך. ומזה נראה שיפרשו הכתוב גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון וגו'. על הבית השני. אולם העקידה בסוף שער המשים והאברבנאל בפירושו על חגי נטו מדעת רבותינו. והאריכו לבאר כי מוסב הכתוב הזה על הבית השלישי אשר יבנה במהרה בימינו. ועוד כי בפירוש נאמר הבית האחרון שהוא יורה על השלישי בהכרח. ובעל מאור עינים בפרק כ"א נוטה לדעת חכמינו ז"ל שנבואת חגי מוסב על הבית השני. וטענתו ממה שידענו מדרשם ז"ל פרק קמא דברכות על הכתוב אהיה אשר אהיה. אמר לו הקב"ה למשה אהיה עמם בצרה זו אשר אהיה עמם בשעבוד גליות. אמר לפניו רבש"ע דיה לצרה בשעתה. אמר ליה יפה אמרת כו'. והכא נמי חגי דאתא לנחומי בבנין שני. איך ידומה דלעורי קא מצער להו בהגידו להם בנין שלישי. אשר מכלל דבריו ילמדו חורבנו של זה. ולע"ד לא פרכא ולא תיובתא חזינא הכא. דשאני התם דקאמר ליה הקב"ה אהיה אשר אהיה שיורה בפירוש על שעבוד אחר. אבל כאן נבואתו סתומה. לא אמר כי אם גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון. ואינו מבואר מדבריו על איזה בית הוא מכוין. אולם מה שהביאו המבארים הנ"ל ראיה לדבריהם ממה שנאמר הבית האחרון. שע"כ מוסב על הבית השלישי. בזה יצדק בעל מאור עינים. כי מתואר האחרון הנזכר איננו מה שיקשה. כי עם היות שבית השלישי עתיד להבנות בעזר שדי אחר השני. עכ"ז יתכן שיקרא את השני אחרון בערך הראשון אשר קדמהו. כפי מה שמצאנו ג"כ כתוב (בירמיה נ יז) שה פזורה ישראל אריות הדיחו. הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדנצר מלך בבל. וכבר נודע כי גלות בבל לא היה האחרון בבא אחריו טיטוס. אבל נקרא נבוכדנצר אחרון בערך הראשון. כמו כן האחרון האמור בבית השני הוא בערך הראשון. וכמו והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון. והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת מימי היאור וגו'. ועוד כתובים כאלה אשר נאמר בהם אחרון ויובנו בערך הראשון. כמו תספרו לדור אחרון. היטבת חסדך האחרון וגו'. ועוד כי תואר הראשון ואחרון הנאמר שם בנבואת חגי. גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון. נאות לומר שמוסב אל הכבוד עצמו לא אל הבית. וגם בכבוד ההוא לא רמז כי אם מה שיהיה נעשה מהמלכים והגוים אשר מחוץ. בזבחיהם ותרומת נדבותם. וכמו שמבואר (בעזרא ז). אולם כבוד הבית מפאת עצמו. הלא הבית הראשון היה גדול ממנו הרבה. כמו בהחמשת דברים היקרים אשר בדברי חז"ל ביומא ובמדרש הזה לקמן שחסרו בבית השני. וכן היה עושר רב בבית הראשון מבבית השני. כמו שאיתא בפ"ד דמדות ובמדרש הזה לקמן. שכל הבית היה נטוח בזהב חוץ מאחורי הדלתות. הדא בבית השני. אבל בראשון אפילו אחורי הדלתות היה מחופה בזהב. תנא שבעה מיני זהבים היו בו כו'. ועיין מה שהאריך בזה בעל מאור עינים שם: זה קולו

נשמע בארצנו · א"ר יוחנן קול תייר טב נשמע בארצנו · זה משה בשעה שאמר כה אמר ה' בחצות הלילה וגו' :

פסוק יג **התאנה** חנטה פגיה · אלו פושעי ישראל שמתו בג' ימי אפלה · שנאמר (שם י כג) ויהי חשך אפלה וגו' לא ראו איש את אחיו · והגפנים סמדר נתנו ריח · אלו הנשארים שעשו תשובה ונגאלו אתא משה לגבן אמר לן . כל הדין ריחא טבא אית גביכון ואת יתבין הכא . קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך . ד"א ענה דודי ואמר לי · א"ר עזריא לא היא עניה ולא היא אמירה · אלא ענה לי ע"י משה ואמר לי ע"י אהרן · מה אמר לי קומי לך רעיתי יפתי כי הנה הסתיו עבר · אלו ארבעים שנה שעשו ישראל במדבר . הגשם חלף הלך לו · אלו ל"ח שנים שהיו ישראל כמנודים במדבר · ולא היה הדיבור מדבר עם משה עד שתמו כל אותו הדור · הה"ד (דברים ב יד) והימים אשר הלכנו מקדש ברנע וגו'. וגם יד ה' היתה בם וגו' ויהי כאשר תמו וגו' מיד וידבר ה' אל משה לאמר . הנצנים נראו בארץ הנצוחות נראו בארץ · אלו הנשיאים. שנאמר (במדבר לד יח) ונשיא אחד נשיא אחד · עת הזמיר הגיע . הגיע זמן של ערלה שתזמר. הגיע זמן של כנענים שיזמרו · הגיע זמנה של א"י להחלק לישראל · שנאמר לאלה תחלק הארץ (במדבר כו נג) . וקול התור נשמע בארצינו · א"ר יוחנן קול תייר טב נשמע בארצינו · זה קולו של יהושע בשעה שאמר עברו בקרב המחנה (יהושע א יא). התאנה חנטה פגיה אלו סלי הבכורים · והגפנים סמדר נתנו ריח אלו הנסכים · ד"א ענה דודי ואמר לי · ענה לי ע"י דניאל ואמר לי ע"י עזרא · מה אמר לי קומי לך

באור כנפי יונה

ית' שעליו ישוב השיר הזה , ולזה הביאו מעזי וזמרת יה : **זמירות** יה כלומר זמירות יקרות המיוחס לו ית' וכוונתו על המובחר שבשירים , שהשיר הוא דבור שירי פשוט , וזמר הוא דבור שירי המשובח , כי הנה זמר בדקדק כלל הוא על אותו החלק הטוב והמובחר שבדבר , עד"ש קחו מזמרת הארץ : **אמר ר' ביבי הגיע זמנה של תורה שתנתן . דכתיב זמירות היו לי חקיך** כנ"ל , ופירוש עת הזמיר הגיע על עת נתינת התורה , ומביא ראיה כי למוד התורה הכונה בלשון זמר , כמ"ש זמירות היו לי חקיך : **קול התייר טב כו' זה משה** ונקרא משה תייר , כי הוא היה לישראל לעינים בכל מהלכם . תרגום עינים הייתי לעור (איוב כט טו) תייר הויתי , או פירוש תייר טב כלומר דורש טוב . שמשה היה תמיד תר ומחפש איך להמציא כל טוב לישראל , ויותר נראה שנ"ל **וקול התור נשמע בארצנו זה בשעה שאמר משה כה אמר ה' בחצות הלילה וגו'** ויפרש תור לשון זמן מלשון ובהגיע תור אסתר , ומאמר ר' יוחנן הובא פה בטעות ומקומו הוא לקמן . גם פשוטו של כתוב יומלץ בטוב על זה הענין לאמר התור הוא עוף המסע אשר יסע בחורף מגלילות הקרות אל גלילות החמות . ובהדש אביב ישוב מדרום לצפון העולם . ומליצת הכתוב כי כבר הגיע האביב עת המוכשר למסע בני ישראל אל ארץ מושבותם : **התאנה חנטה פגיה אלו פושעי ישראל כו'** ויפרשו חנטה כפילה . פגיה אלו התאנים הרעים שלא נתבשלו . והוא מליצה על מיתת הרשעים . או פירוש חנטה נעשו לאבק ועפר מלשון ויחנטו הרופאים : **לא ראו איש את אחיו** ויפרשו לא ראו אים את אחיו על ישראל . משום שאין ההוה נופל על המצרים · כי הם נפרדים זה מזה . ומרומז בכאן מיתה הוא מסוף הכתוב ולא קמו איש מתחתיו שלושה ימים . או כמו שאיתא בשמות רבה פ' י"ד . שהביא עליהם חשך שימותו פושעי ישראל שלא רצו לצאת . ואמר הקב"ה אם אביא עליהם מכה בפרהסיא וימותו · יאמרו המצרים כשם שעבר עלינו כך עבר עליהם . לפיכך הביא את החשך ג' ימים . כדי שיהיו ישראל קוברים מתיהם ולא יראו אותם המצרים : **אלו הנשארים שעשו תשובה כו'** דרשו זה מדכתיב סמדר ולא כתיב פרי . יורה שלא היו כשרים מתחילה . וכמו שאמרו לקחת גוי מקרב גוי מה אלו עובדי ע"ז אף אלו עובדי ע"ז : **ד"א ענה דודי ואמר לי כו' ענה לי ע"י אלעזר ואמר לי ע"י יהושע** כנ"ל . דהשתא מדבר מענין כניסתם לארץ ישראל . וזה היה ע"י אלעזר ויהושע . וכ"ש (במדבר כז יח) קח לך את יהושע בן נון וגו' ולפני אלעזר הכהן יעמוד וגו' על פיו יבואו וגו' : **אלו ל"ח שנה כו' כמנודין במדבר** ומשום שאותן ל"ח שנה היה להם לצער מריבה מדמי להו לגשם . וכמו שאמרו לעיל דעיקר טרחותא מטרא : **ולא היה הדבור מדבר עם משה** ומה שהקשו המפרשים שלא כמה דינין נאמרו באותן ל"ח שנים . עיין על זה ברש"י תענית ל' וברשב"ם ב"ב קכ"א : **הנצנים נראו בארץ כו' אלו הנשיאים** דרשו הנצנים לשון נציחות וגשיאות וכנ"ל : **ונשיא אחד נשיא אחד וגו'** וסוף הכתוב תקחו לנחול את הארץ : **זמנה של ערלה שתזמר** לשון כריתה ומוסב על המילה . ומה שאמרו שהגיע זמנה . משום שקודם זה לא היו יכולים למול עצמן . להיותם במדבר ולא נשבה רוח צפונית והיה המילה סכנה להם . כדאיתא בפרק הערל . ומבלעדי המילה לא היו יכולים לכנס לארץ ולירש אותה . וכמו שאיתא בב"ר פ' מ"ו וז"ל שם . וזה הדבר אשר מל יהושע כו'. אמר להם מה אתם סבורים שאתם נכנסים לארץ ערלים . כך אמר הקב"ה לא"א ונתתי לך ולזרעך אחריך וגו'. על מנת ואתה את בריתי תשמור : **הגיע זמן של כנענים שיזמרו** מה שאמרו שהגיע זמן של כנענים . משום דכתיב ודור רביעי ישובו הנה כי לא שלם עון האמורי עד הנה . ועכשיו הגיע ונשלם הזמן של הכנענים להזמר . ולזה הגיע ג"כ הזמן מחלוקת הארץ . כי מפני שלא היה שלם עון האמורי עד הנה . לזה לא נתנה הארץ לישראל עד העת הזאת : **להחלק לישראל** וזהו ג"כ ענין זמירה וכריתה . כי התחלקות א"י הוא ע"י כריתה ונתיחת הארץ לגבוליה : **וקול התור כו' קול תייר טב כו' זה קולו של יהושע כו'** וקרי ליה תייר טב שהוא היה מן התרים את הארץ ודבר טוב עליה : **אלו סלי הבכורים כו'** משום שאמר שהגיע זמנה של א"י להחלק. יאמר ג"כ שהגיע זמן של בכורים ונסכים . שנתחייבו בהן אחר כבוש וחלוק הארץ . והכונה בכלל שכבר הגיע הזמן להכרית את הכנענים מן הארץ ולתנה לישראל . ולקיים בה מצות התלויים בארץ · אולם משום שקיום אלו המצות לא נתחייבו בהן עד אחר כבוש וחלוק . יותר נראה לומר במה שאמרו התאנה חנטה פגיה אלו סלי בכורים כו'. הוא נאמר ע"ד המליצה . היינו כי כבר בני ישראל מבושלים ומוכשרים להביאם לארץ . ע"ד הכתוב (הושע ט יוד) כענבים במדבר מצאתי ישראל כבכורה בתאנה בראשיתה :

ענה

רעיתי יפתי בתו של יצחק · שריעה אותי ויפה אותי ע"ג המזבח · ולכי לך בתו של יעקב ששמע לאביו ולאמו · שנאמר (שם כח ז) וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם :

פסוק יא **כי** הנה הסתיו עבר · אלו ד' מאות שנה שנגזרו על אבותינו במצרים. הגשם חלף הלך לו אלו רד"ו שנים · ולא הוא הגשם ולא הוא הסתיו · א"ר תנחומא עיקר טרחותא מטרא הוא. כך עיקר שעבודן של ישראל במצרים שמונים ושש שנים היו משעה שנולדה מרים. שלכך נקרא שמה מרים ע"ש שנא' וימררו את חייהם · כי מרים לשון מרור הוא :

פסוק יב **הנצנים** נראו בארץ · הנצוחות נראו בארץ · איזה זה · זה משה ואהרן · שנאמר (שמות יב) ויאמר ה' אל משה ואהרן בארץ מצרים לאמר · עת הזמיר הגיע. הגיע זמנן של ישראל להגאל · הגיע זמנה של ערלה שתזמר · הגיע זמנן של מצרים שיזמרו. הגיע זמנן של ע"ג שתעקר. שנאמר (שמות יב) ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים · הגיע זמן של ים שיבקעו מימיו שנאמר (שם יד כא) ויבקעו המים · הגיע זמן של שירה שתאמר שנאמר אז ישיר משה · ר' תנחומא אמר הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה שנאמר עזי וזמרת יה · זמירות יה · אמר ר' ביבי זמירות היו לי חקיך (תהלים קיט נד). וקול התור נשמע

באור כנפי יונה

יג יז) : **בתו של יצחק שריעה אותי כו'** לשון רצון היינו שמלא רצוני. שתרגום רצון רעוא: **בתו של יעקב ששמע אל אביו כו'** והכוונה כמו שאברהם שמע אלי ללכת מארצו ולהרחיק נדוד. וכמו שיעקב שמע אל אביו להרחיק נדוד מארץ מולדתו וכמו שיצחק מלא רצונו. כן תעשו ג"כ רצוני ללכת ממצרים אל הארץ אשר נתיעד לכם. ואפשר עוד לומר שלכן אמרו שרמז הכתוב בכאן לשלשת אבות. כנגד שלשה דברים שהיו מעכבים את הגאולה. וכמו שטענו ישראל בעצמם היאך אנו נגאלין. כמו שאיתא לעיל בפסוק מדלג על ההרים כו' · והם. האחת שעוד לא נתמלא זמן השעבוד. והשנית העדר המעשים טובים. והשלישית שטופת ע"ז · ולזה אמר כנגד שטופה ע"ז תעמוד להם זכות אברהם. שהוא היה הראשון שכפר בכל מיני ע"ז והרחיק עצמו מאור כשדים מקום עובדי ע"ז. וכנגד העדר המעשים טובים תעמוד להם זכות יצחק שמסר נפשו בשביל אהבת השי"ת. וכנגד שעוד לא נתמלא זמן הגירות. תעמוד להם זכות יעקב שגלה מבית אביו ומארצו. ומה שדרשו שמרומז בכאן השלשה אבות משום יתור הלשון. שהיה להכתוב לומר קומי רעיתי ולכי. למה נאמר קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך אלא שהתיבות לך לך מרמז על אברהם ויעקב שנזכר אצלם ג"כ הלשון הזה. ורעיתי יפתי מרמז על יצחק : **כי הנה הסתיו עבר אלו ד' מאות שנה כו'** ומדמי להן לימי סתיו שהם ימי צער : **הגשם כו' אלו רד"ו שנים** ומדמי להו לגשם שהיא צער וצרה יותר : **ולא הוא הגשם כו' עיקר טרחותא מטרא הוא. כך עיקר שעבודן כו'** פ"ו שנים הגירסא הזאת אי אפשר ליישבה. וכמה שהיגן ר' אבא עיקר טרחותא מטרא הוא. עולה יפה ג"כ הדרש שדרשו הסתיו על ד' מאות שנה והגשם על רד"ו שנה. שעיקר צערן ושעבודן של ישראל היה ברד"ו שהיו במצרים, ולמה מסיימים כך עיקר שעבודן כו' פ"ו שנים היו, וע"כ צ"ל שהיא דרשה אחרת וכך צ"ל **ד"א כי הנה הסתיו עבר אלו רד"ו שנים שהיו ישראל במצרים · הגשם חלף הלך לו זו השעבוד. ולא הוא הגשם ולא הוא הסתיו אמר ר' תנחומא עיקר טרחותא מטרא הוא כך עיקר שעבודן של ישראל במצרים שמונים ושש שנים** ומה שאמר ולא הוא הגשם ולא הוא הסתיו כלומר שלא הגשם בימי הסתיו הוא ולמה כפל הדבר, ומתרץ שעיקר טרחותא מטרא, כך עיקר שעבודן של ישראל במצרים פ"ו שנים היו, ומכנה כל הגלות בשם סתיו, כי הסתיו הוא כנוי לזמן החורף בכלל, והגשם חורף שהוא, ועיקר השעבוד מכנה בגשם, שכמו שעיקר טרחותא של כל ימי הסתיו הם ימות הגשמים, כך עיקר השעבוד היו פ"ו שנים, ומה שלא ניחא להו דרשה שקודמת על ד' מאות ועל רד"ו שנים, משום שהגזרה מד' מאות שנה ניחא שצריך להודיעם שכבר חלפו, שלא היה ידוע להם מתי התחיל והודיעם דמשנולד יצחק מנינן להו, אבל מנין רד"ו שנים שהם במצרים לא היה מהצורך להודיעם שעצמו, ועוד שקושי השעבוד השלים להם מה שהיה חסר מזמן הגירות כמו שאיתא במדרש, ולזה היה צריך להודיעם שהשלים להם קושי השעבוד באותן פ"ו שנה שסבלו דוחק ולחץ מאוד : **הנצנים כו' הנצוחות כו' זה משה ואהרן** קראם נצוחות שנצחו לפרעה ולמצרים, ודרשו הנצנים לשון נצחון, משום שתחילת שריתת כל אומה ואומה, היא ע"י התחלת הנצחות שלה, היינו בעת כי יצאו מתוכה אנשי עוז; ותחל רוח גבורה לפעמם להציל בני אומתם מסבל מצבם : **שנאמר ויאמר ה' אל משה ואהרן וגו'** מה שהביאו דוקא מהמקרא הזה, משום שבזה המאמר נאמר מכת מצרים ואלהיהם, וגם בזה המאמר היה זרוז על הגאולה וכנ"ל : **הגיע זמנן של ישראל להגאל** ופירשו הזמיר לשון זמר ושמחה : **הגיע זמנה של ערלה שתזמר** ופירשו הזמיר ג"כ לשון כריתה מלשון לא תזמור, ומוסב על המילה, ומה שאמרו שהגיע זמנה כלומר שמוכרחים הם למול עצמן, שמבלעדי זאת לא יוכלו לאכול הפסח ולצאת ממצרים : **של מצרים שיזמרו כו' של ע"ז שלהן שתעקר** ופירשו ג"כ הזמיר על כריתת המצרים ואלוהיהן : **הגיע זמן של ים שיבקעו מימיו** והבקיעה הוא ג"כ ענין כריתה, וכן מצינו לשון הזה אצל בקיעת הירדן (יהושע ג' טז) והיורדים על ים הערבה וגו'. תמו נכרתו : **הגיע זמן של שירה כו'** ופירשו הזמיר לשון זמר, ואמרו הגיע הוא ע"ד שאמרו בשמות רבה פ' כ"ג, מיום שברא הקב"ה את העולם ועד שעמדו ישראל על הים, לא מצינו אדם שאמר שירה להקב"ה אלא ישראל : **הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה** והכונה ג"כ ע"ד שאמרו שם וז"ל, אז ישיר משה הה"ד נכון כסאך מאז מעולם אתה, א"ר ברכיה בשם ר' אבהו אע"פ שמעולם אתה, לא נתייצב כסאך ולא נודעת בעולמך עד שאמרו בניך שירה, לכך נאמר נכון כסאך מאז עכ"ל, ונראה שפירש כוונתם בין מה שאמרו הגיע זמן של שירה שתאמר, ובין מה שאמרו הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה, כי מה שאמרו הגיע זמנה של שירה כוונתם, כי כבר הגיע זמן שיבואו האנשים לידי הרגש והכרה כזה שיסודר מהם ענין שירה, ולזה הביאו מאז ישיר משה ובני ישראל, ומה שאמר הגיע זמן שתעשו זמירות להקב"ה, הכוונה מפאת גופא השיר, שכבר הגיע הזמן שיהיה ניכר ונודע מעלת ויקרת כבודו ית'

נכסה מהן מ״ה ימים . הה״ד (דניאל יב יא) ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם · ימים אלף מאתים ותשעים · וכתיב (שם) אשרי המחכה ויגיע לימים אלף שלש מאות שלשים וחמשה . אלין יתירא מאן אינון · ר׳ יוחנן בן קצרתא בשם ר׳ יונה אמר אלו מ״ה יום שהוא נכסה מהן · ואותן הימים ישראל קוטפים מלוחים ושרשי רותם ואובלים . הה״ד (איוב ל) הקוטפים מלוח עלי שיח ושורש רתמים לחמם · לאיכן הוא מוליכן · מ״ד למדבר יהודה ומ״ד למדבר סיחון ועוג . מ״ד למדבר יהודה הה״ד (הושע יב י) עוד אושיבך באהלים כימי מועד · ומ״ד למדבר סיחון ועוג דכתיב (שם ב טז) לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר ודברתי על לבה ונתתי לה את כרמיה משם . וכל שהוא מאמין לו והולך אחריו וממתין הוא חי · וכל שאינו מאמין לו והולך לא״ה בסוף הן הורגין אותו · א״ר יצחק בר מריון לסוף מ״ה ימים נגלה להם ומוריד להם את המן . ואין כל חדש תחת השמש . או לעופר האילים לאורזילהון דאיילתא · הנה זה עומד אחר כתלינו אחר כותל מערבי של בהמ״ק · למה שנשבע לו הקב״ה שאינו חרב לעולם · ושער כהן ושער חולדה לא חרבו לעולם עד שיחדשם הקב״ה · משגיח מן החלונות זו זכות אבות · מציץ מן החרכים זו זכות אמהות :

פסוק י **ענה** דודי ואמר לי . מה אמר לי החדש הזה לכם ראש חדשים · ד״א ענה דודי ואמר לי . ר׳ עזריא אומר לא הוא עניה ולא הוא אמירה · אלא ענה לי ע״י משה ואמר לי ע״י אהרן · ומה אמר לי · קומי לך רעיתי יפתי · קומי לך זרוזי גרמך · ד״א קומי לך בתו של אברהם דכתיב ביה (בראשית יג) לך לך מארצך וממולדתך · רעיתי

באור כנפי יונה

ערך קרס ד׳ . ומפרש ויפגעו לעת רחוקה : וכמה יהיה נכסה שהן מ״ה ימים כלומר כי יתראה גואל האחרון אחרי כלות אלף ומאתים ותשעים . וחוזר ונכסה מהן ארבעים וחמשה ימים . עד כלות אלף שלש מאות ושלשים וחמשה : אלין יתירא מאן אינון כלומר על מה יורו אותן מ״ה יום העודפים בפסוק אחד על השני : ובאותן הימים ישראל קוטפים מלוחים כו׳ פי׳ באותן מ״ה יום שהוא נכסה מהן יסבלו צער ודוחק גדול : הה״ד הקוטפים מלוח וגו׳ זה אינו מדברי המדרש . כי מה ראיה הוא ממקרא זה שבאיוב על עת הגאולה . אולם הוא ממבאר אחד שהביא זה הפסוק . לפרש ענין מלוחים ורתמים שהביא המדרש . והובא בפנים בטעות ורבות כאלה מצינו במדרש . ומה שאמרו בעלי המדרש דוקא שקוטפים מלוחים וגו׳ . הוא משל בעלמא על גודל הלחץ שיסבלו לעת הזאת : ולאיכן הוא מוליכן ירצו . ולאיכן הוא מוליכן שיגיעו לידי לחץ כזה : מ״ד למדבר יהודה ומ״ד למדבר סיחון ועוג הייני כשיגלה עליהם מתחלה מיד מוליכן המדברה . ונכסה מהן לנסותן מי הוא יתקיים באמונתו . ואז כל מי שיאמין ויחכה עליו יהיה מוכרח לו לסבול צער ומצוק . ויאכל שרשי רתמים הם צמחי המדבר מגודל לחץ ועוני . ולסוף מ״ה יום חוזר ונגלה להם ומוריד להם המן : באהלים כימי מועד כימי מועד משמע בהיות ישראל יושבים על אדמתם . והיו יוצאים בשדות ויושבים באהלים לחוג ולשמוח . או הוא אותו מדבר שהיו ישראל הולכים דרך שם לעלות לרגל : למדבר סיחון ועוג מה שאמרו דוקא למדבר סיחון ועוג . משום שכל המדבר שהלכו בו ישראל בצאתם ממצרים נקרא מדבר סיחון ועוג . וכן נראה מפירש״י שם : והולכתי המדבר כו׳ וסוף הכתוב שם וענתה שמה כימי נעוריה וכיום עלותה מארץ מצרים : את כרמיה עיין ברות רבה בפסוק לעת האכל גשי הלום . ופי׳ כרמיה הוא כמו שתרגם יונתן שם ואמני לה ית פרנסתא מתמן . ואפשר שמוסב על משה ואהרן שיקימו . ובזה ניחא ג״כ מה שאמרו לעיל זה מדבר סיחון ועוג כי שם מתו : שהוא מאמין לו כו׳ וממתין ואף שיסבול צער ודוחק גדול . וע״ד הכתוב (יחזקאל כ׳ ל״ה) והבאתי אתכם אל מדבר העמים וגו׳ . והעברתי אתכם תחת השבט . והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי מכם המורדים והפושעים בי וגו׳ : ואין כל חרש כו׳ ירצו . ואין להפלא על זה דאין זה חדוש . דהא כבר עשה כן לישראל בצאתם ממצרים : אחר כותל מערבי דהנה זה עומד משמע עד עתה . וע״כ מוסב על כותל המערבי של בהמ״ק שלא נחרב ועדיין הוא קיים : שאינו חרב לעולם ובבמדבר רבה פ׳ י״א מסיימים למה שהשכינה במערב . וכדאיתא בשמות רבה פ׳ ב׳ ובשוחר טוב מזמור י״א . ר״א אומר לא זזה השכינה מתוך ההיכל . שנאמר (ד״ה ב׳ ז׳ ט״ז) והיה עיני ולבי שם כל הימים . וכן הוא אומר (תהלים ג׳ ה׳) ויענני מהר קדשו סלה : זו זכות אבות והתיא כמ״ד בויקרא רבה פ׳ ל״ו שזכות אבות לעולם קיימת . ועיין בשבת נ״ה בענין מאימתי תמה זכות אבות ובתוס׳ שם ד״ה ושמואל אמר תמה כו׳ : זו זכות אמהות ובבמדבר רבה פ׳ י״א מסיימים . כשם שיש הפרש בין אילן לחרך כך יש הפרש בין זכות אבות לזכות אמהות : מה אמר לי החדש הזה לכם וגו׳ והוא כמו שכתבתי לעיל כי בזה הכתוב מרומז ג״כ גאולה העתידה . וכמו שאמרו בר״ה בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל . ובבמדבר רבה פ׳ י״א איתא שם בסגנון אחר : ד״א ענה דודי ואמר לי עכשיו מהדר המדרש לדרשה הראשונה שמוסב על גאולת מצרים : לא הוא עניה ולא הוא אמירה ירצו . שהיה די שיאמר אמר דודי לי וגו׳ . ואף שכן מדרך המקרא לכתוב כמה פעמים אמירה ועניה . כמו וענו ואמרו (דברים כ״א ז׳) וענית ואמרת (שם כ״ו ה׳) וענו ואמרו (שם כ״ז יו״ד) עכ״ז משום שעל הרוב תבוא תיבת ענו . או לתשובת שאלה כמו ויענו בני חת . ויען איוב ויאמר (איוב ו) או לסימן התחלת הדבור כמו ותען להם מרים וענו הלוים ואמרו. ופה לא יצדק לומר שיורה על תשובת שאלה. שלא נזכר כאן דיבור מישראל שתבוא על זה תשובת הש״ת . ולא לשון התחלת הדבור. שקודם הזרוז הזה לישראל היינו קומי לך רעיתי וגו׳ . שמוסב על הזרוז לישראל לצאת ממצרים . כבר היה דבר ה׳ ע״י משה לישראל לבשרם על הגאולה ועל הפקודה היינו בתחלת השליחות. לזה יפרשו שמוסב על נושאים נפרדים. היינו העניה ע״י משה והאמירה ע״י אהרן . והכונה שעיקר ההתגלות מבשורת הגאולה בזה לי ע״י משה . וע״י מי נאמר לי ע״י אהרן . וכ״ש (שמות ד׳ כח) ויגד משה לאהרן את כל דברי ה׳ וגו׳ . וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה׳ אל משה וגו׳ : זרוזי גרמך זרז עצמך לדרכך : דכתיב ביה לך לך מארצך ביציאה קול גם דכתיב קום התהלך בארץ (בראשית י״ג

מבהכ"נ זה לבהכ"נ זה . מבהמ"ד זה לבהמ"ד זה · כל כך למה לברך את ישראל · ובאיזה זכות בזכותו של אברהם . הה"ד (בראשית יח) וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא ישב וגו' · רבי ברכיה בשם ר"ל יושב ישב כתיב . בא אברהם לעמוד אמר לו הקב"ה שב אברהם · את סימן לבניך מה אתה יושב ואני עומד · כך יהיו בניך בשעה שיכנסו לבהכ"נ ובהמ"ד וקורין ק"ש הן יושבין וכבודי עומד עמהם · מאי טעמא . אלהים נצב בעדת אל (תהלות פב)· ר' חגי בשם ר' יצחק אמר. אלהים עומד אין כתיב כאן אלא נצב מהוא נצב איטימוס · המר"א (שמות לד ג) ונצבת לי שם על ראש ההר. וכתיב (ישעיה סה כד) והיה טרם יקראו ואני אענה . ר' שמואל משום ר' חנינא· כל קילוס וקילוס שישראל מקלסין להקב"ה· הקב"ה יושב ביניהם · הה"ד (תהלות כב ד) ואתה קדוש יושב תהלות ישראל. או לעופר האילים ר' יוסי בר' חנינא אמר לאורזילהון דאיילתא . הנה זה עומד אחר כתלנו · אחר כותלי ב"כ וב"מ . משגיח מן החלונות מבין כתפיהם של כהנים · מציץ מן החרכים מבין אצבעותיהם של כהנים . ענה דודי ואמר לי מה אמר לי יברכך ה' וישמרך· ד"א דומה דודי לצבי · מה הצבי זה נראה ונכסה נראה וחוזר ונכסה· כך גואל הראשון נראה ונכסה וחוזר ונראה. וכמה נכסה מהן · ר' תנחומא אמר ג' חרשים . הה"ד (שמות ה כ) ויפגעו את משה ואת אהרן וגו' · יהודה ברבי אמר לקרסין. וכך גואל האחרון יהיה נגלה להם וחוזר ונכסה מהן · וכמה יהיה נכסה

באור כנפי יונה

לך . היינו שאמר לי אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים וגו' . וקימי לך ולכי לארץ ישראל : מקפץ מבהכ"נ זה לבהכ"נ זה כו' בהשקפה אינו מובן טעם דמיון הזה היינו קפיצת השכינה מבהכ"נ לבהכ"נ לקפיצת הצבי ממקום למקום . הלא השכינה היא בכל מקום וכבר תהיה כבודו בעת אחת בכל הקיבוצים . לברך את ישראל בכל מקום אשר יזכירו את שמו . ואפשר לומר שכונתם על שנוי אופן ההשגחה והשפע אשר יושפע מאתו . לפי שנוי כשרון המקבלים ושנוי מעשיהם . ועל שנוי השפע וההשגחה כפי שנוי הכנת המקבלים שם . המליצו לשון קפיצה ממדרגה למדרגה . ודמה הכתוב לקפיצת הצבי שגם הצבי אינו נראה בכל מקום בשוה : כל כך למה לברך את ישראל . ובאיזו זכות בזכותו של אברהם · הה"ד וירא אליו ה' וגו' לפי הגירסא הזאת אינו מובן יחוס זכות הברכה לענין וירא אליו ה' וגו' . אלא מסיימים יושב ישב כתיב בא אברהם לעמוד אמר לו הקב"ה שב אברהם כו'. שבזכותו הקב"ה עומד עמהם . ואינו ענין זכות זה להברכה בעצמה . לזה נראה שדלוג סופרים יש כאן . ונ"ל כמו שאיתא במדבר רבה פ' י"א וז"ל . כל כך למה בשביל לברך את ישראל . שנאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' . באיזה זכות בזכותו של אברהם אבינו . דכתיב כה תברכו כד"א כה יהיה זרעך כו' · הנה זה עומד אחר כתלנו . בשעה שבא הקב"ה לבקר את אברהם אבינו ביום ג' למילה . כמד"א וירא אליו ה' באלוני ממרא והוא יושב . ישב כתיב בא לעמוד א"ל הקב"ה שב אברהם . את סימן לבניך כו' לכך נאמר הנה זה עומד אחר כתלנו . אלו ב"כ וב"מ : יושב ישב כתיב . בא אברהם לעמוד אמר לו הקב"ה שב אברהם ירצו דהקרי הוא יושב בוי"ו דמשמע שבשעה שהקב"ה נגלה אליו היה יושב . והכתיב הוא ישב לשון עבר דמשמע שישב טרם שנגלה אליו הקב"ה . ובשעה שנגלה אליו עמד לפניו . ומשום דיש אם למקרא ואם למסורת לזה אמרו ששניהם מקויימים. שהכתיב ישב יורה שישב טרם שנגלה אליו וכשנגלה עליו רצה לעמוד . והקרי יושב לשון הוה יורה שעכבהו מלעמוד . היינו שהקב"ה אמר לו שב אברהם ונשאר יושב על מקומו : הם יושבין וכבודו עומד ביניהם היינו שהוא מוכן להשלים חפצם . ואף שלמעלה אין לומר לא ישיבה ולא עמידה . מ"מ הותר לומר כן . משום שמצינו שנדמו ענינים אלו במראה הנבואה . עד"ה (ישעיה ו' מלכים א' כ"ב י"ט) ואראה את ה' יושב על כסאו וגו' : אלהים נצב בעדת אל וכדאיתא בפ"ק דברכות . מנין שהקב"ה מצוי בבהכ"נ שנאמר אלהים נצב בעדת אל . ופירש"י ז"ל בעדת אל בבית מועדו : מהוא נצב אוטימוס פי' מוכן בלשון יוני . כלומר שהקב"ה עומד מוכן ומחכה עליהם : ונצבת לי שם פי' שהשי"ת צוה למשה שיהיה מוכן ועומד שם לקבל פניו . וכן אלהים נצב בעדת אל פירושו שהקב"ה מקדים לבוא ומחכה ומצפה עליהם : והיה טרם יקראו ואני אענה וגו' שהכונה שטרם יקראו לו הוא עומד מוכן לענות אותם . ומוכח מזה שהקב"ה עומד ומשמר ומצפה על תפילתן של ישראל : כל קילוס וקילוס כו' כונתו לא לבד כשקורין ק"ש וכנ"ל . אלא אפי' בכל שבח וקילוס שמקלסין להקב"ה . משרה שכינתו עליהם ומתעכב אצלם : הקב"ה יושב ביניהם פי' מתעכב אצלם מלשון ותשבו בקדש . ועם כי לפי ההשקפה רחוק מהבין . מה ימרילו תהילת אנוש ומה האדם שלזה עם כל חכמתו ודעתו . שיקבל כ"כ תהלותיו ותפילותיו . עכ"ז השכינה שורה בישראל ע"י תהילתם וקילוסם שמקלסין אותו . כי כל תפלתם וקילוסם מסודר ע"פ התהילות אשר סדרו להם הנביאים ואנשי כנה"ג : יושב תהילות ישראל ע"י תהילתם הוא מתעכב אצלם : מבין כתפיהם של כהנים פי' שהוא משגיח שם לקיים הברכה . וכדאיתא בחולין מ"ט . ר"ע אומר למדנו ברכה לישראל מפי כהנים מפי גבורה לא למדנו . כשהוא אומר ואני אברכם . הוי אומר כהנים מברכים לישראל והקב"ה מסכים על ידם עכ"ל . וכדאיתא במדבר רבה פ' י"א בשעה שאמר הקב"ה לאהרן ובניו כה תברכו וגו'. אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע לכהנים אתה אומר שיברכו אותנו . אין אנו צריכים אלא לברכותיך להיותינו מתברכים מפיך. כ"ש השקיפה ממעון קדשך וברך את עמך ישראל. אמר להם הקב"ה אע"פ שאמרתי לכהנים שיהיו מברכים אתכם · אני עומד ומברך אתכם . לפיכך הכהנים פורשים כפיהם לומר שהקב"ה עומד אחרינו . ולכך הוא אומר משגיח מן החלונות מבין כתפיהם של כהנים עכ"ל. והכונה כשהכהנים מגביהים ידיהם כלפי כתפותיהם . נעשה כמין חלונות בין כתפיהם לראשיהם : מבין אצבעותיהם שחולקין אצבעותיהם ועושים חמשה אוירים : מה אמר לי יברכך ה' וישמרך אף שהכהנים הם האומרים . אולם מאחר שהקב"ה עומד שם ומקיים הברכות . הרי הוא כאלו הוא אומר כן : מה צבי זה נראה וחוזר ונכסה פרשתי לעיל : כך גואל הראשון כו' ולפי זה דומה דודי לצבי מוסב על משה . וכן בסמיך על גואל האחרון : ג' חדשים ובשמות רבה פ' ה' איתא ששה חדשים : ויפגעו את משה וגו' ולשון פגיעה נופל על פגישה מקרית . משום שהיה נכסה מהן . אולם מה שאמרו ג' חדשים אין רמז לזה בכתוב הזה : לקרסין פי' לעתים בל"ר . כן פירש רב"ס

כנך

כל אומתכם. וכאלו נשתעבדתם בשבעים אומות · ובחדש זה אתם נגאלין הה"ד החדש הזה לכם ראש חדשים : פסוק ט **דומה** דודי לצבי · א"ר יצחק אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע · את אומר לנו דיו דיו פירוש דיאו דיאו. דיאו את לגבן תחילה · דומה דודי לצבי · מה צבי זה מדלג מהר להר · ומבקעה לבקעה · מאילן לאילן · ומסוכה לסוכה · ומגדר לגדר · כך הקב"ה קפץ ממצרים לים. ומים לסיני · ומסיני לעתיד · במצרים ראו אותו שנאמר (שמות יב יב) ועברתי בארץ מצרים. בים ראו אותו שנאמר (שם יד לא) וירא ישראל את היד הגדולה וגו' · זה אלי ואנוהו. בסיני ראו אותו דכתיב (דברים ה ד) פנים בפנים דבר ה' עמכם · וכתיב ה' מסיני בא · או לעופר האילים · ר' יוסי בר' חנינא אמר לאורזילהון דאיילתא. הנה זה עומד אחר כתלנו. אחר כתלנו של סיני. הה"ד (שמות יט יא) כי ביום השלישי ירד ה' וגו'. משגיח מן החלונות · וירד ה' על הר סיני וגו' (שם יט כ). מציץ מן החרכים · וידבר אלהים את כל הדברים · ענה דודי ואמר לי · מה אמר לי אנכי ה' אלהיך. ד"א דומה דודי לצבי · מה צבי זה מדלג מהר להר ומבקעה לבקעה מאילן לאילן מסוכה לסוכה מגדר לגדר · כך הקב"ה מקפץ מבהכ"נ

באור כנפי יונה

פליסתאי. והכונה כאן שהמלכות הזאת בוחרת לה החשובים מכל האומות להביאם אצלה. ונותנת להם שררה ושלטון במלכותה : **הוא כגון ששעבדו כו' וכאלו נשתעבדתם כו'** הוא כגון ששעבדו כו' מוסב על התשובה הראשונה אחד מהם גולה לברבריה כו'. וכאלו נשתעבדתם כו' מוסב על התשובה השניה שהמלכות הזאת מכתבת טירוניא כו'. ופי' מדלג על ההרים שהוא מדלג על האומות ואינו מצריך שעבוד כל ישראל בכולן. אלא בשעבוד מקצת ישראל בכולן. או בשעבוד קצתן בכל ישראל. וההרים וגבעות רמז לא"ה עד"ה (חבקוק ג' ו') ראה ויתר גוים ויתפוצצו הררי עד שחו גבעות עולם : **החדש הזה לכם ראש חדשים** כונתם מדכפל הכתוב לומר החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. הוא שחד מוסב על גאולת מצרים וחד מוסב על גאולה העתידה :

דומה דודי לצבי אמר ר' יצחק אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע את אומר לנו דיאו דיאו את לגבן תחילה כנ"ל. והתיבות דיו דיו פי' דיאו הנכתב בפנים אינו מדברי המדרש. אלא ממבאר אחד שטעה בכונת המדרש. שחשב מה שאמרו את אומר לנו דיאו. דיאו את לגבן תחילה. דרשו זה מתיבת דודי. שדודי נוטריקון דיו דיו. ודיו דיו הוא כמו דיאו והוא לשון שבועה. אולם באמת כונתם ע"ד שאיתא בסוף מדרש איכה על פסוק השיבנו ה' אליך ונשובה. וז"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע שלך הוא. השיבנו. אמר להם שלכם הוא שנאמר (מלאכי ג' ז') שובו אלי ואשובה אליכם. אמרה לפניו רבש"ע שלך הוא שנאמר (תהילים פ"ה ה') שובנו אלהי ישענו. לכך נאמר השיבנו ה' אליך ונשובה. עכ"ל. שהכונה שם שכנסת ישראל אומרת להקב"ה שבו תלוי הדבר בראשונה להשיב אותנו. שנאמר השיבנו ה' אליך ונשובה. והקב"ה משיב ואומר שהדבר תלוי בהם בראשונה. שנאמר שובו אלי ואשובה עליכם. וכמו כן הכונה כאן. משום שהיה קשה לר' יצחק שרישא הפסוק דומה דודי לצבי וגו'. יורה שהוא מסכים להקדים ולמהר כצבי לבוא אלינו בראשונה. וכמו שאמרו לעיל מזה כיון שהוא חפץ בגאולתם אינו מביט במעשיהם ומדלג על ההרים ומקפץ על הגבעות. וסוף הכתוב הנה זה עומד אחר כתלנו משגיח מן החלונות וגו'. משמע שהוא עומד ומצפה אם נקדים לצאת ולבוא אליו בראשונה. לזה אמר ר' יצחק כי הפסוק הזה מדבר הויכוח שבין כנסת ישראל להקב"ה. שרישא הכתוב דומה דודי לצבי וגו' היא בקשה מכנסת ישראל שידמה להם כצבי ולמהר ולבוא אלינו ולא יחכה עד שאנו נשוב אליו. וידלג כצבי מהר להר היינו שלא יביט על המעשים שלנו. ויתקרב אלינו תחילה. וסוף הכתוב הנה זה עומד אחר כתלי וגו'. יאמר הכתוב שהקב"ה אומר להיפך ולזה עומד ומחכה שנבוא אליו תחילה. וזהו מה שאמר ר' יצחק דומה דודי לצבי וגו'. אמרה כנס"י לפני הקב"ה רבש"ע את אומר לנו דיאו. דיאו את לגבן תחילה. ודיאו הוא מלשון כאשר ידאה הנשר. כלומר שעומד אתה ומצפה שנשוב ונמהר ונדאה אליך תחילה. וכ"ש הנה זה עומד אחר כתלנו וגו'. ואנו אומרים דומה דודי לצבי. היינו שידמה לצבי ודיאו את לגבן תחילה. ועיין במדבר רבה פ' י"א שם איתא בסגנון אחר : **ד"א דומה דודי לצבי. מה צבי זה מדלג מהר להר כו'** כנ"ל והוא דרשה אחרת : **כך קפץ הקב"ה ממצרים לים ומים לסיני כו'** נראה טעם דמיון הזה מקפילת הקב"ה לקפילת הצבי. שכמו שהצבי הזה אין הליכתו נמשכת אלא בדלוג וקפילה והוא נגלה ונכסה נגלה וחוזר ונכסה. שע"י דילוגו יתעלם מן העין ואינו נראה אלא כשהוא עולה במקום גבוה. כן קודם מתן תורה לא היה השכינה נראית בקביעות עם ישראל. שאחר שנראה להם במצרים כמעט נעלם מהם עד בואם לים. ומן ים נעלם מהם עד בואם לסיני. ואז קבע שכינתו בתוכם. ועד"ה הנה זה עומד אחר כתלנו. ומשכב בהמ"ק חזר ונכסה עד שיגלה בביאת משיחנו : **לאורזילהון** תרגום עופר האילים אורזילא דאיילתא : **הנה זה עומד אחר כתלנו. אחר כתלנו של סיני** דהנה זה עומד אחר כתלנו משמע כעומד אחר הכותל מבחוץ ומבקש ליכנס ומוכן ומזומן לבוא. ודרשו שמוסב על סיני דכתיב ג"כ **כי ביום השלישי ירד ה' על הר סיני** וזה נאמר בימי ההגבלה שהשכינה מוכנת לבוא ביום השלישי על הכותל שהוא הר סיני. והכונה הר סיני בכותל שהשכינה היתה למעלה בהר וישראל בתחתית ההר. ונמצא שההר היה מפסיק ביניהם ככותל. אולם במדבר רבה פ' י"א הגירסא אחר כתלנו זה מדבר סיני : **משגיח מן החלונות וירד ה' על הר סיני** ופי' משגיח מן החלונות מן השמים מלשון חלוני רקיע. ומה שפירשו שמוסב על ירידת השם על ההר. לפי שהשגחת ה' למטה הכונה בירידה. כמ"ש המורה פרק יוד מחלק א'. לזה דרשו משגיח מן החלונות על וירד ה' על ההר. היינו במה שהתחיל להשגיח בעניננו וקרא למשה לקבל את התורה : **מציץ מן החרכים · וידבר אלהים את כל הדברים** יפרשו מציץ לשון דבור. עיין ערוך ערך ציין. וחרכים פי' חלונות. שעל וישקף אבימלך וגו' בעד החלון. תרגומו מן חרכא. והכונה ג"כ שהוא דיבר אתם מן חלוני רקיע. עד"ה אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם (שמות כ' כב) ועד"ה (דברים ד לו) מן השמים השמיעך את קולו *) : **מה אמר לי אנכי ה' אלהיך** ופי' קומי לך רעיתי יפתי ולכי לך

*) ועוד אפשר לומר שמשגיח מן החלונות כו' מוסב על שני דברות הראשונות שהיו באופן יותר נעלה ששמעו כל ישראל. ומציץ מן החרכים מוסב על שאר הדברות שלא שמעו אלא משה :

פסוק ח **קול** דודי הנה זה בא. ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן. ר' יהודה אומר קול דודי הנה זה בא · זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל בחדש זה אתם נגאלין. אמרו לו משה רבינו האיך אנו נגאלין · והלא אמר הקב"ה לאברהם ועבדום וענו אותם ד' מאות שנה (בראשית טו יג) ועדיין אין בידינו אלא רד"ו שנים · אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם. אלא מדלג על ההרים. אין הרים וגבעות האמורים כאן אלא קצים ועבורים. מדלג על החשבונות וע"ל הקצים והעבורים. ובחדש זה אתם נגאלין. שנאמר (שמות יב ב) החדש הזה לכם ראש חדשים · ר' נחמיה אמר קול דודי הנה זה בא. זה משה. בשעה שאמר לישראל בחדש זה אתם נגאלין. אמרו לו משה רבינו האיך אנו נגאלין · והלא אין בידינו מעשים טובים · אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט במעשיכם הרעים · ובמי הוא מביט בצדיקים שבכם ובמעשיהם. כגון עמרם ובית דינו. מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות. אין הרים אלא בתי דינין. המד"א (שופטים יא לז) ואלכה וירדתי אל ההרים. ובחדש זה אתם נגאלין · שנאמר החדש הזה לכם ראש חדשים · רבנן אמרו קול דודי הנה זה בא. זה משה. בשעה שבא ואמר לישראל בחדש זה אתם נגאלין · אמרו לו משה רבינו האיך אנו נגאלין. וכל מצרים מטונפת מע"ז שלנו. אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בע"ז שלכם אלא מדלג על ההרים. ואין הרים אלא עבודת גלולים. המד"א (הושע ד יג) על ראשי ההרים יזבחו ועל הגבעות יקטירו · ובחדש זה אתם נגאלין. שנא' החדש הזה לכם ראש חדשים · ר' יודן בשם ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ור' נחוניא בשם ראב"י אומר · קול דודי הנה זה בא זה מלך המשיח · בשעה שהוא אומר לישראל בחדש זה אתם נגאלין · אומרים לו האיך אנו נגאלין · והלא כבר נשבע הקב"ה שהוא משעבדנו בע' אומות. והוא משיבן שתי תשובות ואומר להם. אחד מכם גולה לברבריה ואחד מכם גולה לסמרטיה. דומה כמו שגליתם כולכם. ולא עוד אלא שהמלכות הזאת מכתבת טירונייא מכל אומה ואומה · כותי אחד או ברברי אחד בא ומשעבד בכם · הוא כגון ששעבדו בכם כל

באור כנפי יונה

כמין הצבאים. והביא זה הכתוב לומר שתחכה כנסת ישראל עד עת פקידתה. ולא השקוד נעורר על גאולתה קודם זמנה. אף שאהבתה עזה ותשוקתה חזק היא לדודה ודודה לה חשוב כי לכל זמן ועת לכל חפץ. והראו ותקחו מוסר מצבאות ואילות השדה. עם שאהבתם עצומה למאוד. עכ"ז הם יודעים מועדם ושומרים עת פקידתם. לא ממהרים ולא מאחרים כי הם שומרים הזמן שהגבילה להם הטבע:

קול דודי הנה זה בא וגו' משום שלא אמר הכתוב קול דודי הנה אני בא. אדלג על ההרים אקפץ על הגבעות. הלא אמר הנה זה בא שיורה כמדבר על זולתו. לכן דרשו שמוסב הקול על משה. בשעה שבא ואמר לישראל בחדש זה אתם נגאלין. ופי' קול דודי הנה זה בא. היינו קול בשורת משה שאמר דודי הנה זה בא. והוא שהקב"ה יתגלה להם: **האיך אנו נגאלין** כו' ומנין לו לר' יהודה שישראל היו מתמיהין על זה. נראה שהל"כ מה טעם ההודעה הזאת שמדלג על ההרים כו' לבשורת הגאולה. אלא שבשביל תמיהתם איך יתכן מהירת הגאולה כ"כ. על זה השיב להם כי אין להם לחוש מזה מפני שהוא חפץ בגאולתם. ומה שלא היו תמהין על זה בתחילת בשורת הגאולה. וכמו שנאמר (שמות ד' ל"א) ויאמן העם וישמעו וגו' ויקדו וישתחוו. יש לומר שחשבו מתחלה כי משה לעתים רחוקות הוא מתנבא. והקדים לבשרם שלא יתאחרו מהגאולה בזמנה. אולם כיון שאמר להם בחדש זה אתם נגאלין. וכמו שאמר החדש הזה לכם ראש חדשים וגו'. ועבר ה' לנגוף את מצרים וגו'. התחילו תמהין על זה: **אין הרים וגבעות האמורים כאן אלא קצים ועבורים** עבורים אולי הוא מלשון בריחים. כי על בריחים תרגומו עברין. והוא לשון מקרא (מ"א ו' כ"א) ויעבר ברתוקות. ופירש"י לשון בריחים. ולפי זה פי' קצים ועבורין. קצים המעכבים. כי קץ המוגבל הוא כמסגרת ועכוב לגאולה כמו הבריח לדלת. ולזה מכנים ג"כ הקצים הרים משום שהם כמו הרים המעכבים את ההולכים לעבור: **שנאמר החדש הזה לכם ראש** **חדשים** וממנו תתחיל החשבון והימים הראשונים ישלו: **והלא אין בידינו מעשים טובים** משום דלר' נחמיה יקשה לו יותר לפרש מדלג על ההרים על גדולי העם והצדיקים. משום שמצינו בכתוב שמכנים כן כמו ריבו ריב הרים וזולתם. לזה אמר כי חששו ישראל משאת מעוט זכותם. והשיב להם שהוא מדלג על ההרים וגו'. כלומר שמדלג ומקפץ לעבור מעליכם מבלי הביט במעשיכם. ומעמיד עצמו על ההרים והגבעות. היינו שיביט במעשי הצדיקים והגדולים שבכם: **וירדתי על ההרים** היינו הסנהדרין. וכמו שאיתא בתנחומא וכי יש אדם יורד על ההרים והרי עולים על ההרים. אלא מהוא וירדתי אצל הסנהדרין ע"כ. ומכונים הסנהדרין הרים עד"ה שמעו הרים את ריב ה' וגו'. והלכה אצלם את יפתח שמא ימצאו פתח התרה לנדר אביה. והליכה אצלם הכונה בירידה. לפי מי שהוא הולך אצל הסנהדרין הולך בהכנעה ובשפלות: **החדש הזה לכם ראש חדשים** כלומר כבר דלג על מעשיכם הרעים שנעשו מכבר. ומחדש זה מתחיל החשבון חדש. והמעשים הראשונים ישלו ומכאן ואילך חושבנא: **כמטונפת ע"ז שלנו** לרבנן נאות להם יותר לפרש מדלג על ההרים. כלומר שמדלג ומקפץ לעבור מעל ההרים מבלתי התעכב שם. לזה יפרשו מדלג על ההרים. שמדלג ומקפץ לעבור מעל ע"ז העומדים על ראשי ההרים. כלומר קופץ ומדלג ועובר ולא יתעכב להביט על העבירה הזאת: **ואין הרים אלא ע"ז** כו' כלומר הע"ז שעומדת על ההרים. אולם ההרים עצמם אינם ע"ז כדאיתא בע"ז פרק ר' ישמעאל אלהיהם על ההרים ולא הרים אלהיהם: **ראש חדשים** הכונה כנ"ל: **זה מלך המשיח** כו' **בחדש זה אתם נגאלין** כדאיתא בפ"ק דר"ה שבניסן נגאלו ובניסן עתידין לגאל: **שהוא משעבדנו בע' אומות** כמו שכתוב (עמוס ט' ט') והניעותי בכל הגוים את בית ישראל. וכן כתיב (זכריה ז' י"ד) ואסערם על כל הגוים אשר לא ידעום: **טירונייא** פי' הערוך מס. כלומר שלוקחת מכסת נפשות מס מכל האומות והם משעבדים בכם. או פירוש טירונייא לשון ברירה. כי סרני פלשתים תרגומו טורני פלישתאי

המלכיות · ושלא ידחקו על הקץ · ושלא יגלו מסתירין שלהם · ושלא יעלו חומה מן הגולה · א"כ למה מלך המשיח בא לקבץ גליותיהן של ישראל · ר' חוניא אמר ד' שבועות השביען · כנגד ד' דורות שדחקו על הקץ ונכשלו · ואלו הן · אחד בימי עמרם · ואחד בימי בן דינויי · ואחד בימי בן כוזיבא · ואחד בימי שותלח בן אפרים · הה"ד (תהלים עח ט) בני אפרים נושקי רומי קשת וגו' · ויש אומרים אחד בימי עמרם · ואחד בדורו של שמד · ואחד בימי בן כוזיבא · ואחד בימי שותלח בן אפרים · והן היו מחשבין משעה שנגזרה גזרה · כשדבר הקב"ה עם אברהם אבינו בין הבתרים · ומשנולד יצחק התחיל · מה עשו נתקבצו ויצאו למלחמה ונפלו מהן חללים רבים · מפני מה שלא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו · על שעברו על הקץ ועברו על השבועה · אם תעירו ואם תעוררו את האהבה · ר' יודן ור' ברכיה · ר' יודן אמר אהבה שאהב יצחק את עשו · שנאמר (בראשית כה כח) ויאהב יצחק את עשו · מהוא עד שתחפץ עד שנעשה חפצו של זקן · ר' ברכיה אמר אהבה שאהב הקב"ה לישראל · שנאמר (מלאכי א ב) אהבתי אתכם אמר ה' · מהוא עד שתחפץ · עד שתחפץ מלכות של מעלן · לכשתחפץ מדת הדין מאליה · אני הוא מביאה בקולי קולות ולא אתעכב · לכך נאמר עד שתחפץ : קול

באור כנפי יונה

מקודם שתי שבועות יש כאן . משום שלא חשב ג"כ אלא שהי כתובים אלו . אלא שלדעתו מוסב אחת על ישראל ואחת על האומות . ור' חלבו יפרש ששני הפסוקים אלו מוסב על מה שהשביע הקב"ה את ישראל . ומשום שכפל בהם הכתוב לומר אם תעירו ואם תעוררו . לזה חשב כל אחד לשתי שבועות . וכמו דעת ר' לוי בכתובות . אבל השבעתי אתכם שבפ' ה' פסוק ח' והשבעתי אתכם שבפ' ח' פסוק ד' . הם שבועות שהשביעו ישראל להאומות . לפיכך לא נכתב שם בצבאות או באילות השדה : **שלא ימרדו על המלכיות** היינו כשהם עודם בגלות לא יתנו יד אל שמורדים . או כי תקראנה מלחמה לא יהיו הם נוספים על שונאיהם : **שלא ידחקו על הקץ** שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי . שאין הגאולה נאותה אלא בעונתה . וכמו שאיתא בסוף המדרש הזה : **שלא יגלו מסטורין שלהם** אמרי לה סוד העיבור . ואמרי לה סוד טעמי התורה . כמו שפירש"י שם בכתובות : **ושלא יעלו חומה מן הגולה** כלומר בקיבוץ גדול . דודאי רשות לכל אחד מישראל לעלות לא"י . אלא שלא יעלו ביחד ביד חזקה : **א"כ למה מלך המשיח בא אלא לקבץ גליותיהן של ישראל** כצ"ל . ירצו באם נאמר שמותר לעלות כולם בבת אחת . א"כ למה מלך המשיח בא אלא אך שעל ידו יתקבצו הגליות יחד . ובלעדו לא נתנה רשות לעלות ביד חזקה ובבת אחת : **אחד בימי עמרם** עמרם זה לא נודע מי הוא . שאין לומר עמרם אבי משה רבינו . שהאחת שמונה כאן מהמאוחר אל הקדום . א"כ יראה שעמרם זה הנמנה כאן הוא היה המאוחר שבכולם . שנית אם בימי עמרם אבי משה רבינו במצרים היה עוד מרידה אחרת לבד המרידה שהיה בימי שותלח בן אפרים . א"כ למה השמיט הכתוב מלהזכיר הענין הזה . כמו שהזכיר המעשה משותלח בן אפרים (תהילות ע"ח ט') ובד"ה (א' ז' כ"א). ועלה על דעתי לומר שזה עמרם הוא עמרם בן קטף שהיה בשנת שנ"ז לאלף החמישי . שהיה הריגה גדולה בימיו ליהודים מאת הצורר אירקליאו ומאת דגובירטו מלך צרפת . כאשר הובא בד"ה לר' יוסף הכהן הספרדי . ואף שזה המעשה היה בהתחלת זמן הגאונים . יש לומר שזה המאמר נתוסף בזמן מאוחר להתימת המדרש . כמו שמצינו כי שאר אגדות חז"ל נסדרו עוד בזמן מאוחר מזה . וכמו חתימת קובץ האגדות הנקראות בשם פסיקתא היה בשנת השע"ז אחר החורבן הוא בשנת ד' תר"ה . אולם גם זה דחוק . שלא נמצא שהיה מרידה בימיו . וההרג רב שעשה הוא מפאת שחזה חזיון שוא . שמלכות רומי נופלת בימיו תחת כפות רגלי הנמולים . והסבר שנ"ל **ואחד בימי** אמימר שהיה כמו ד' מאות שנה אחר החורבן . והיה באותו זמן הריגה גדולה לישראל וגם הוא נתלה . ואמנו שהביא במאור עינים בפרק מ"ג מאגרת רב שרירא גאון ומספר קבלת הראב"ד אכן לא אדע מדוע לא חשבו המרידה שעשו יהודי אפריקא . בערך מ"ה שנים אחר החורבן בימי טרכיינוס . ובא עליהם ועשה הרג נוקמת וגלה לבני אלכסנדריא : **בן דינויי** הוא אלעזר בן דינאי הנזכר בסוטה מ"ז ובכתובות כ"ז . ונראה שהיה כמו י"א שנים קודם החורבן . ונזכר בקינות שבת סורו מני וגו' : **בימי בן כוזיבא** הוא היה כמו ס"ה שנים אחר החורבן : **נושקי רומי קשת** וסוף הכתוב הפכו ביום קרב . ובד"ה (א' ז' כ"א) כתיב שאנשי גת הרגום : **ומשנולד יצחק התחיל** כלומר ובאמת התחלה הגזרה משנולד יצחק . שהיה כמו שלשים שנה אחר ברית בין הבתרים : **ולא בטחו בישועתו** כמו שכתוב שם . דור לא הכין לבו ולא נאמנה את אל רוחו כו' לא שמרו ברית אלהים כו' . ועם שטעו בחשבון ולפי מחשבתם לא היה בזה מקוצר האמונה . עכ"ז מאחר שלא מצאו חזון מהשי"ת כי יתעוררו לצאת . היה להם לדעת כי שבאמת טועים הם בחשבונם : **על שעברו על הקץ ועברו על השבועה** לכאורה נראה בהם כפל דברים, שכבר נאמר והן היו מחשבין משעה שנגזרה גזרה כו' ומשנולד יצחק התחיל . אכן יש לומר שהוא סיום דברים על כל הד' דורות שנזכרו שדחקו על הקץ ונכשלו : **אהבה שאהב יצחק את עשו** ולפי זה יפרשו אם תעירו ואם תעוררו את האהבה . לבנין השבתה והרוס מלפנין עורכו ארמנותיה : **עד שנעשה חפצו של זקן** במה שברך את עשו . והיינו עד שיתמלא סאתו של עשו בגו : **אהבה שאהב הקב"ה לישראל** ופי' אם תעירו וגו' . כלומר שלא תבקשו לעורר אהבה להביאה קודם זמנה : **עד שתחפץ מלכות של מעלן** משום דאין לשון חפץ נופל באהבה עצמה אלא בנושא האהבה . לכן אמרו עד שתחפץ מלכות שמים . שהוא כביכול נושא האהבה : **לכשתחפץ מדת הדין** ומשום שלא יצדק לומר ג"כ עד שתחפץ על הקב"ה כי חפץ השי"ת אינו תלוי בזמן . לכן אמרו לכשתחפץ מדת הדין . והכונה כשיקבלו ישראל איפוכי שלמה על עונותיהם . ולא ימצא מדת הדין עוד שום טענה וקטרוג עליהם : **אני הוא מביאה בקולי קולות** כלומר אהרס כל העכובים : **ולא אתעכב** עד"ש (חבקוק ב' ג') אם יתמהמה חכה לו כי בא יבוא ולא יאחר . ובאמת גם פשוטו של הכתוב השבעתי אתכם בנות ירושלים בצבאות או באילות השדה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ . יומלץ בטוב על זה הענין . שידוע הוא שאין במין חיה ובהמה עלים כ"ב האות המתגל כמו

במין

כרם צבי וכרם איל. הה"ד (תהלים כג) כי עליך הורגנו כל היום. אמר ר' חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן. ובלבד שיהרגוני מיד. אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול. ומה היו עושין בדורו של שמד. היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באש. ונותנין אותן תחת שיחתן ומשיאים נפשותיהם מהם. ומביאים קרטיות של קנים ונותנים אותם תחת צפורנם. ומשיאין נפשותיהן מהן. הוא שאמר דוד (תהלים כה) אליך ה' נפשי אשא. אשיא כתיב. שהיו משיאין נפשם על קדושת שמו ית'. אמר ר' הושעיה אמר הקדוש ברוך הוא לישראל. המתינו לי ואני עושה אתכם כצבא של מעלה. ר' יודן בשם רבי מאיר אמר. אמר הקדוש ברוך הוא לישראל אם תשמרו שבועתי אעשה אתכם כצבא של מעלה. ואם לאו אעשה אתכם כצבא של מטה. ר' יוסי בר' חנינא אמר. שתי שבועות יש כאן אחת לישראל ואחת לא"ה. השביע לישראל שלא ימרדו על המלכיות. והשביע על המלכיות שלא יקשו עול על ישראל. שאם מקשין עול על ישראל הן גורמין לקץ לבוא שלא בעונתה. א"ר לוי כתיב (ישעיה לב) הן לצדק ימלוך מלך. אין הקב"ה מעמיד מלך חנף על אומתו. עד שגובה דיקי שלה וגומרה תחילה. ר' אבהו בשם ר' תנחום אמר. מה שוטרי ישראל אומרים לפרעה (שמות ה טז) תבן אין נתן לעבדיך וגו' וחטאת עמך. את חטי על עמך. את חטי על אומתיך. ואת גורם לעצמך שתסתלק המלכות ממך ותנתן לאומה אחרת. ר' חלבו אמר ד' שבועות יש כאן. השביע לישראל שלא ימרדו על המלכיות

באור כנפי יונה

השדה: **בדורו של שמד** וענין השבועה הוא ג"כ שע"י דורו של שמד נשרש בכל ישראל טבע ההסתכנות. ולמדו מהם למסור עצמם גם הם כמוהם בכל מקום בשביל קדושת שמו ית': **כי עליך הורגנו כל היום** אינו מובן צורך הראיה למפורסמות. אולי הכיאו מזה הכתוב. כי לבד מסירת נפש להריגה עוד יתרה עשו. שהיו סובלים מעותים ומוכנים כל היום להיות נהרג. אשר זה הענין קשה מההריגה עצמה. וזהו כי עליך הורגנו כל היום. וכמו שיבוא בסמוך: **ובלבד שיהרגוני מיד** כו' **איני יכול לסבול** כו' ויפרש כי עליך הורגנו כל היום. שלא היו הורגים אותם בהריגה תכיפית כטביחת הצאן. כי אם ע"י יסורים נמשכים כמה שעות וכמה ימים. וזהו עליך הורגנו כל היום. שמוסב על המשך זמן היסורין: **שיחתן** תחת פי הטבעת: **ומשיאין נפשותיהן** כו' שורפין. מלשון משיאין משואות בראש השנה. והוא לשון המקרא (שמואל ב ה כא) וישאם דוד ואנשיו. שפירושו וישרפם: **ומביאין קרטיות** כו' **ומשיאין נפשותיהם** ופירוש משיאין לשון לקיחה. מלשון ישא פרעה את ראשך מעליך:

אשיא כו' וכתב המגיה כי לא נמצא כתיב זה בספרינו:

המתינו לי ואני עושה אתכם כו' נר' הושעיה ונר' מאיר בסמוך נח השמיען גלגאות. הנה בגלגאות וגו' הוא כתנאי בשבועה. היינו באם יקיימו השבועה יעשה אותם כלגאות. הלא דלר' הושעיה לא התנה אתם הלא בשכר קיום השבועה. ולר"מ התנה אתם בשכר על קיום השבועה. ובעונש על הפרת השבועה: **ואני עושה אתכם כצבא של מעלה** והף בגלגאות לשון רבים. הוא מפני שנמנהים שם כמה מיני גלגאות. וכוונתו שיהיו חיים וקיימים כלגאות העליונים. וסוף הכתוב או באילות השדה ע"כ יפרש ר' הושעיה. הירוש משעביד מלכיות כאילות השדה. וכדרך שאמרו במדבר רבה פ' ה'. אמר הקב"ה לישראל כו' השבעתי שתהיו הורין מן המלכיות. שנאמר כרא למוד מדבר. כשם שהערוד גדל במדבר ואין אימת אדם עליו. כך השבעתי שלא תהא אימת מלכות עליכם: **ר' יודן בשם ר' מאיר כו' בצבא של מטה** או באילות השדה מוסב על צבא של מטה. כלומר השפל כאילות השדה. וכמו שיתא בכתובות. והם לאו אגי מהיר את בשרכם כו' כאילות השדה: **אחת לישראל ואחת לא"ה** ולפי זה יפרש בנות ירושלים מוסב על ישראל ועל האומות. וכמו שדרשו לעיל על פסוק שחורה אני ונאוה בנות ירושלים. שמוסב על האומות. ודרשו כאן שמוסב על שניהם וכולל אותם תחת כנוי אחד. משום כפל הלשון אם תעירו ואם תעוררו את האהבה וגו'. הלא אחת מוסב על ישראל ואחת על האומות. שלא יעירו ולא יעוררו את הגאולה לבוא קודם זמנה: **שלא ימרדו על המלכיות** וזהו אם תעירו את האהבה עד שתחפץ. כלומר קודם שתחפץ מעצמה: **שלא יקשו עול על ישראל** כו' וזה הוא ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ. כלומר שתעוררו את האהבה עד שתחפץ על כרחה: **הן לצדק ימלוך מלך** וסוף הכתוב ולשרים משפט ישורו. היינו שלא נעשה מלך ושר כי אם נעשות לצדק ומשפט: **עד שגובה דקיון שלה וגומרה תחילה** הערוך פירש דקיון עלבון. ורב"ש פירש לשון דין ומשפט בלשון יוני. וכוונת ר' לוי שאפי' מלך חנף מהאומות אין נעשה מלך. כי אם בשביל שיתבע עלבון של ישראל אשר הם סובלים. ועושה משפט מהעושקים אותם. ואם בגם הוא באחרונה יהפך לבו לשנאתם ולרעה. וגזה הוא מכונה בחנף. שמראה עצמו בתחלה כאלו הוא אוהב משפט. ובסוף גם הוא נותן יד לשופטים. ופירוש הכתוב הן לצדק ימלוך מלך. כי הוקם על מלך לשפוט לצדק והם לא יוסר ממלכותו: **את חטי על עמך** ופירוש וחטאת עמך. שהוא חוטא על ישראל שמלשר אותם: **את חטי על אומתך** יפרש ג"כ וחטאת עמך לשון הסרון. היינו שיוסר שמלכות מאתו וינתן לרעו הטוב ממנו: **והנתן לאומה אחרת** יפרשו ג"כ **ותנתן** עמך שהוא הוטא על עמו. שבשביל זה יוסר המלוכה מאתם וישתעבדו גם הם תחת אומה אחרת: **ארבע שבועות יש כאן** אין נכרם שה"ד שבועות הם מה שכתוב בזאת המגילה ד' פעמים השבעתי אתכם בנות ירושלים. הלא אחד מהם כתוב אלא אם תמצאו את דודי מה תגידו לו וגו'. וגם יצדק לומר שהוא נמנה ג"כ בתוך השבועות שהשביע הקב"ה את ישראל. ובכתובות (קי"א) לא חשבו ג"כ כי אם שלשה שבועות. ונר' לוי בהשבע שם שלשה שבועות. הוא משום שכתוב בכל אחד אם תעירו ואם תעוררו וכנ"ל. שהם ב' שבועות בכל אחד. לזה נראה לי שלא חשב ר' חלבו כי אם השבעתי זה אשר ידובר בו. והשבעתי שבפרשה ג' פסוק ה'. שבשניהם אלו מוסב על מה שהשביע הקב"ה את ישראל. לכן נזכר בשניהם אלו בצבאות או באילות השדה. וזהו ג"כ דעת ר' יוסי בר' חנינא שאמר

מקודם

ביאתך מן השוק לביתך • אמר ר' יוחנן כתיב (שמות כו לה) ושמת את השולחן מחוץ לפרוכת וגו' • ואינו כן • אין אדם מניח את המנורה משמאל כדי שלא תהא מעכבת את הימין • אין אדם מניח את השמאל תחת הראש ומחבק בימין. א"ר אחא ר' יוחנן מייתי לה מן הדא קרייא • (דברים יא כב) לאהבה את ה' אלהיכם ללכת בדרכיו ולדבקה בו • איזהו דבוק שמאלו תחת לראשי :

פסוק ז' **השבעתי** אתכם בנות ירושלים • במה השביען • ר' אלעזר אומר השביען בשמים ובארץ • בצבאות • בשני צבאות בצבא של מעלה ובצבא של מטה • הוי אומר בצבאות . או באילות השדה זו חית השדה • המד"א (איוב ה כג) כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך • ר' חנינא בר פפא ור' יהודא בר' סימון • ר' חנינא אמר השביען באבות ובאמהות • בצבאות אלו אבות • שעשו צביוני ועשיתי צביוני בם • או באילות השדה אלו השבטים • המד"א (בראשית מט כא) נפתלי אילה שלוחה • ר' יהודה בר' סימן השביען במילה • בצבאות • בצבא שיש בה אות • או באילות השדה • ששופכין דמם כדם צבי ואיל • ורבנן אמרו השביען בדורו של שמד • בצבאות שעשו צביוני בעולם ועשיתי צביוני בהן • או באילות השדה ששופכין דמם על קדושת שמו כדם

באור כנפי יונה

תני רשב"י כו' ומה שאמרו זו מזוזה מוסב על מזוזה ותפילין דאשכחן דתפילין איקרי נמי מזוזה. כדאי' בשבת (ע"ט ע"ב) וז"ל. מאי מזוזה מזוזה שבתפילין. וקרי להו לתפילין מזוזה. אין והתניא כו'. ולפי זה מוסב שמאלו תחת לראשי על התפילין וכנ"ל. וימינו תחבקני על מזוזה ממש שהוא מימין הנכנס. ומה שאמרו שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני זו מזוזה. כללו שניהם תחת תיבת מזוזה. כלומר על התפילין שאקרי מזוזה עליו נאמר שמאלו תחת לראשי. ועל המזוזה עצמה עליה נאמר וימינו תחבקני. והביאו ראיה מרשב"י שוימינו תחבקני יצדק להתפרש על המזוזה: ושמת את השלחן מחוץ לפרוכת וכתוב שם ואת המנורה נוכח השולחן על צלע המשכן תימנה. והשולחן תתן על צלע צפון. והביאו זה לכאן לענין הכתוב שמאלו תחת לראשי: ואינו כן. אין אדם מניח את המנורה בימין אלא בשמאל כדי שלא תהא מעכבת את הימין כנ"ל. והכונה שבמקדש היתה המנורה בדרום והשולחן בצפון. וא"כ כיון שהשכינה היתה במערב. נמצא שהמנורה היתה מכוון כנגד ימין השכינה והשולחן משמאלו. והוא לרמז כי השולחן ענין שמאל לערך המנורה. כי השולחן הוא רמז לענינים הזמנים. והמנורה מרמזת לענינים הרוחנים. עד"ה (משלי כ כז) נר ה' נשמת אדם. ולזה אמר ואינו כן. אין אדם מניח את המנורה בימין אלא בשמאל כו'. כלומר אבל אדם אינו עושה כן. אלא הוא מעמיד השולחן בימין והמנורה בשמאל. כי השולחן הוא עיקר אצלו: אין אדם מניח את השמאל תחת הראש ומחבק בימין כלומר אדם אינו עושה כן. אלא מניח את הימין תחת הראש ומחבק בשמאל. אבל אצל הקב"ה כתיב שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקנו: איזהו דבוק כו' כלומר חבוק. ולפי זה פירוש הכתוב ולאהבה את ה' אלהיכם ולדבקה בו. שתעשו המצות מצד אהבת ה' כדי שיזכו לדבקה בו. ומה שאמר ר' אחא שר"י מייתי לה מהדא קרייא. כלומר מהפסוק שמאלו תחת לראשי וגו'. הוא מביא לפרש כונת הכתוב מה שנאמר ולדבקה בו. איזהו דבוק היינו שיהיה שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני:

השבעתי אתכם וגו' במה השביען כלומר מי המה הצבאות והאילות: בשמים ובארץ עד"ה (דברים ד כו) העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ וגו'. וענין השבועה כי הם יהיו מוכנים לפרוע מהם אם יעברו על מצות השי"ת. עד"ה ועצר את השמים ולא יהיה מטר והאדמה לא תתן את יבולה. ועוד יש לומר שענין השבועה הוא. שסדר עליהם אופני סבובי הזמן שלא ימצאו ישראל מקום ולא יהיה לאל ידם לפרוק עול מלכות מעל צואריהם ולהוציא עצמם מתחת ידם לחפשי. טרם זמן החופש המיועד להם מאתו ית'. ולפי זה יתיחס ענין השבועה עם סוף הכתוב אם תעירו וגו': בצבא של מעלה ובצבא של מטה הם כחות השמים וכחות הארץ: הוי אומר בצבאות בצבאות לשון רבים ומיעוט רבים שנים: זו חית השדה מוסב על הטו"ב שנמשלו לחיות בספר דניאל. והכונה ג"כ שנתן תוקף ועוז בידי האומות שלא יוכלו ישראל להסיע עצמם מתחת ידם עד זמן המוגבל: כי עם אבני השדה בריתך וחית השדה השלמה לך מביא מזה הפ' ראיה שענין השבועה הוא מה שסדר סבובי הזמן על זה האופן. כמו הברית מאבני השדה וחית השדה שאין לומר כפשוטו. אלא שהכונה שם ג"כ שיסודר טבע הבריאה. שלא ירעו ולא ישחיתו להם אכן יהיו אתם בשלום ובריעות: השביען באבות ובאמהות וענין השבועה הוא. שהשריש בטבע ישראל מטבע צור ילדם שיהיו נכנעים ויקבלו עליהם הכל באהבה: בצבאות שעשו צביוני כנ"ל. והוא נתינת טעם למה מכונים האבות צבאות. משום שעשו צביוני כלומר רצוני: ועשיתי צביוני בם היינו שהוכחתי אותם ביסורין ע"צ הנסיון. עד"ה (ישעיה נג י) וה' חפץ דכאו החלי. ומשום שצבאות הוא לשון רבים. לזה דרשו שני מיני רצון: אלו השבטים המד"א נפתלי אילה שלוחה וכן מכונים כל השבטים. כדאיתא בפסוק כולך יפה רעיתי. משל יהודה כארי כו' נפתלי אילה שלוחה כו' חזר וקראם כולם כו': השביען במילה פי' על ידי מילה הם נפרשים ונבדלים מכל האומות ולא יתערבו בתוכם. אכן עם לבדד ישכון. וזהו השבועה שע"י המילה נשרש בטבעם שלא יתערבו עם האומות. ויהיו סובלים כל מה שעושים עמהם: בצבא שיש בה אות לפי הנוסחא הזאת אין ההשבעה במילה אלא בישראל. ואיך יצדק לומר שהשביע את ישראל בישראל לכן נראה שצ"ל בצבאות באות שיש בצבא ומוסב על המילה. כלומר השביען באות הברית שיש בצבא של ישראל וכנ"ל. ודרשו בצבאות לתיבה מורכבת בצבא אות: ששופכין דמם כדם צבי כו' היינו דם המילה. וכפל הכתוב לומר בצבאות או באילות השדה על ענין המילה. מפאת ב' המעלות שנמצא במילה. האחת מפאת שהיא אות כולל ומשותף לכל ישראל. ובזה נתיחדו לעם מופרש ומובדל: וזהו בצבאות באות שיש בצבא. והשנית מפאת ההסתכנות אשר נמצא בזה הענין. ועכ"ז עושים בשביל אהבת השי"ת. וזהו או באילות השדה

ראב"י ודרש. וידבר משה והכהנים והלוים אל כל ישראל לאמור. הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם (דברים כז ט) וכי היום קבלו את התורה. והלא כבר ארבעים שנה שקבלו את התורה ואת אמרת היום הזה. אלא מלמד כיון ששנה להם משה את התורה וקבלוה בסבר פנים יפות. העלה עליהם הכתוב כאלו קבלוה היום מהר סיני. לכך נאמר היום הזה נהיית לעם לה' אלהיך. ואתם אחינו בני אושא. שקבלתם את רבותינו בסבר פנים יפות על אחת כמה וכמה: פסוק ו **שמאלו** תחת לראשי. אלו לחות הראשונים. וימינו תחבקני אלו לחות השניים. ד"א שמאלו תחת לראשי זו ציצית. וימינו תחבקני אלו תפילין. דבר אחר שמאלו תחת לראשי זו קריאת שמע וימינו תחבקני זו תפלה. דבר אחר שמאלו תחת לראשי זו סוכה וימינו תחבקני זה ענן שבינה לעתיד לבוא. הה"ד (ישעיה ס יט) לא יהיה לך עוד השמש לאור יומם ולנגה הירח לא יאיר לך. מי מאיר לך והיה לך ה' לאור עולם. ד"א שמאלו תחת לראשי זה מזוזה. תני רשב"י וכתבתם על מזוזות ביתך.
ביאתך

באור כנפי יונה

היינו שנכתב עליו שעשה חסד עם כל ישראל. מי שעושה חסד עם מי שאינו חייב לו עאכו"כ: כאלו קבלוה היום מהר סיני כו' עיין בסוף ברכות:

שמאלו תחת לראשי אלו לחות הראשונים משום דלא יצדק לייחס שמאל וימין להקב"ה. לזה דרשו כל הענינים האלו אשר נזכר בסמוך. ומה שמכנים לחות הראשונים בשמאל. לפי שלא היו העיקר ולא נתקיימו ששברם משה עם חטא העגל. ויאמר הכתוב שמאלו תחת לראשי. כלומר כי גם לחות הראשונים השבורים מונחים במקום כבוד. היינו כי גם הם מונחים בארון: וימינו תחבקני וכאומר עם כי גם לחות הראשונים מונחים בארון עכ"ז הם מונחים טמונים. אולם בלחות השניים אתם אשתעשע: ד"א שמאלו תחת לראשי זו ציצית וימינו תחבקני אלו תפילין רחוק מהבין מה הכריחם לפרש כן. הלא יותר יאות ויצדק לומר שהשמאל מוסב על תפילין משום שהמצוה להניחם בשמאל. ועוד מה ענין ציצית לתחת ראשי. לזה נראה לי שהיה כתוב בכנים שמאלו זו תפילין. תחת לראשי זו ציצית ראשי. וימינו תחבקני זו תורה ומה שאמרו תחת לראשי זו ציצית ראשי. פי' שיפולי ראשי מלשון (יחזקאל ח ג) ויקחני בציצית ראשי. ומשום שרוצים לפרש שמאלו תחת לראשי על התפילין. שמונחים על השמאל ומונחים ג"כ תחת לראשי. וכדי שלא יקשה איך יצדק לומר על התפילין של ראש שמונחין תחת לראשי. הלא מונחין למעלה מקום שמוחו של תינוק רופס. לזה אמרו זו ציצית ראשי. כלומר התפילין שמונחין על השמאל מונחין ג"כ תחת לראשי. היינו בציצית ראשי כלומר בשיפולי ראשי שזהו מקום התפילין. וימינו תחבקני זו תורה. עד"ה מימינו אש דת למו (דברים לג ב) ועד"ה (משלי ד ח) תכבדך כי תחבקנה. ואולי היה כתוב אות תי"ו בגמטריא תחת תיבת תורה. וטעה המדפיס שמוסב על תפילין משום שנזכר ציצית מקודם. ועי"ז נשתבש כל הענין. ובאמת כונתם כאן ע"ד שאיתא בברכות פ"ק. נשבע ה' בימינו ובזרוע עוזו. בימינו זו תורה ובזרוע עוזו אלו תפילין עכ"ל. וא"כ מוכח שהתורה מכונה בימין ועד"ה מימינו אש דת למו. והתפילין מכונה בשמאל ושניהם שכנים מצרנים זה לזה. ועוד אפשר לומר שהיה כתוב. שמאלו זו תפילין תחת לראשי זו הציץ. וימינו תחבקני זו התורה. וכונתם משום שרוצים לפרש שמאלו תחת לראשי. שמאלו זו התפילין מונחים ג"כ תחת לראשי. וכדי שלא יקשה איך יצדק לומר על התפילין שמונחין תחת לראשי. הלא מונחין למעלה מקום שמוחו של תינוק רופס. לזה אמרו זו הציץ. כלומר לערך מקום שהציץ מונח מכונה מקום הנחת תפילין תחת. וכמו שאיתא בתרגום יונתן (שמות כח לז) על פסוק ושמת אותו על פתיל תכלת והיה על המצנפת. וז"ל. ויהיה על מצנפתא מעלוי תפילת רישא כו' עכ"ל. ולא ס"ל כמ"ד בשחיטת קדשים שהתפילין היו מונחין בין הציץ למצנפת אלא דעתו שהתפילין היו למטה מן הציץ: ד"א שמאלו תחת לראשי זו תפלה וימינו תחבקני זו ק"ש כנ"ל. וכמו שאיתא לעיל בפסוק לססתי ברכבי פרעה. והטעם שהתפלה מכונה בשמאל. שעיקר ענין התפלה נסדר על צרכי העוה"ז שהוא דרך שמאל. ועד"ה (משלי ג טז) ובשמאלה עושר וכבוד. וע"ד שאמרו חז"ל על התפלה (שבת י) מניחים חיי העולם ועוסקים בחיי שעה. וק"ש מכונה בימין שהיא עיקר קבלת מלכות שמים. ועוד אפשר לומר משום שנזכר בכתוב שמאל קודם לימין. אינו מוסב שמאל על התפלה שהוא אחר ק"ש. אלא כך צ"ל שמאלו תחת לראשי זו תפילין וימינו תחבקני זו ק"ש ויפרש שמאלו תחת לראשי על התפילין כאשר בארנו מקודם. וימינו תחבקני על הק"ש שהוא עיקר קבלת מלכות שמים כנ"ל. ועתה עולה יפה שהזכיר הכתוב את התפילין קודם לק"ש. שמהמחוייב להניח תפילין קודם ק"ש. וכ"ש כל הקורא ק"ש בלא תפילין כאלו מעיד עדות שקר בעצמו: זה ענן שבינה לעתיד לבא אינו מובן מה ענין סוכה אל ענן שכינה לע"ל. ויותר נראה שצ"ל זה ענני כבוד. וכן יהי' לע"ל הה"ד לא יהיה לך וגו' ובזה עולה יפה מה שמכנים את מצות סוכה בשם שמאל. לערך ענני כבוד שהיו יושבים בתוכם לעת צאתם ממצרים. כי הסוכה שאנו עושים עכשיו הוא לאות מזכרת על ענני כבוד שהקיפם הקב"ה במדבר. וכ"ש (ויקרא כג מב) בסוכות תשבו וגו'. למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים. א"כ הסוכות של ענני כבוד הם העיקר ומכונים בשם ימין. והוסיפו לומר כי כן יהיה לעתיד. משום כי וימינו תחבקני מורה כי הדבר עוד יהיה במציאות. וע"ד הכתוב (הושע יב י) ואנכי ה' אלהיך מארץ מצרים עוד אושיבך באהלים כימי מועד: זו מזוזה שהיא מצד שמאל של היוצא מן הבית: וימינו תחבקני תני רשב"י וכתבתם על מזוזות ביתך. ביאתך מן השוק לביתך וכדאיתא בהקומץ רבה וז"ל. מאי תלמודא אמר רבא דרך ביאתך. דכי עקר איניש כרעי' דימינא עקר ברישא. והא דדרשו ביתך ביאתך מפורש התם. ולפי זה שמאל וימין שניהם מוסב על ענין המזוזה. שהיא משמאל היוצא ומימין הנכנס. אולם איך יצדק לפרש שמוסב שמאלו תחת לראשי על מזוזה. מה ענין מזוזה לתחת ראשי. לזה נראה לי שכך צ"ל שמאלו תחת לראשי וימינו תחבקני זו מזוזה.

תני

בנה׃ ר' יודן בשם ר' זעירא ור' יוחנן בשם רשב"י אמרו גדולה היא הפרנסה שגורמת לתחיית המתים לבוא שלא בעונתה׃ צרפית ע"י שהאכילה את אליהו זכתה להחיות את בנה׃ שונם ע"י שהאכילה את אלישע זכתה להחיות את בנה׃ א"ר יהודה בר' אלעי אפילו נרות אפילו פתילות היה אליהו מעביר ממקום למקום כדי שלא יטריח לכל בריה׃ ר' יהודה בר' סימון אמר וכי משלה אכל הלא היא והוא משלו אכלו. דכתיב (מלכים א יז טו) ותאכל היא והוא׃ הוא והיא כתיב׃ אלא ע"י שקבלה אותו בסבר פנים יפות ושמשתו׃ זכתה להחיות את בנה׃ ואתם אחינו בני אושא גומלי החסד על אחת כמה וכמה׃ נכנס ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ודרש׃ ויאמר שמואל אל הקני לכו סרו רדו מתוך העמלקי פן אוספך עמו׃ ואתה עשית חסד עם כל בני ישראל בעלותם ממצרים (שמואל א טו ו) אמר ר' אליעזר יתרו ודאי עשה חסד עם משה׃ הה"ד (שמות ב כ) קראן לו ויאכל לחם׃ א"ר סימון אין הוא כן אלא בשכרו האכילו׃ דכתיב (שם) וגם דלה דלה לנו׃ ר' יהודה ור"נ ורבנן׃ ר' יהודה אומר דלה לנו ולאבותינו׃ ר' נחמיה אומר דלה לנו ולרועים׃ ורבנן אמרו דלה לנו בזכות אבותינו׃ דלה לרועים בשביל להטיל שלום ביניהם׃ והלא לא עשה חסד אלא עם משה בלבד׃ ואת אמרת עם כל ישראל עשה חסד׃ אלא ללמדך שכל מי שעושה חסד עם אחד מגדולי ישראל. מעלין לו כאלו עשה חסד עם כל ישראל׃ ואתם אחינו בני אושא על אחת כמה וכמה׃ נכנס

ראב"י

באור כנפי יונה

קרא לכתוב ותחזק בו לאכל לחם. ולא כתיב שתם ויהי מדי עברו יסור שמה לאכל לחם. ע"כ כונת הכתוב להודיענו שכל שכרה שהיה לה אחרי כן. הוא מפני טוב רוחה ונדבת לבה. שהפצירה בו מאוד ולא הרפה ממנו עד שאכל אצלה. וכמו שאמרו לקמן אצל אליהו שקבלה אותו בסבר פנים יפות: זכתה להחיות את בנה כלומר נסתבב על ידי זה. וכמו שאמרה לו (שם ב ד כח) ותאמר השאלתי בן מאת אדוני הלא אמרתי לא תשלה אותי וגו'. ומה שאמז רשב"י תחיית בנה דוקא. והלא גם ילדה אותו בזכותו. כ"ש שם ויאמר למועד הזה כעת חיה את חובקת בן. זה הוא משום שאצל אליהו לא היה שם הנס כי אם מה שהחיה את בנה. לכן לא הביא מאלישע ג"כ אלא מה שהחיה את בנה. וראיה מזה שהפרנסה גורמת לתחיית המתים דבתרי זימני הוה חזקה. ומה שלא הביאו מתחילה מאליהו ג"כ הלא המעשה מאליהו היה תחילה. הוא זה. משום שמאליהו אין ראיה כ"כ שבשביל זכות הפרנסה החיה את בנה. אכן יש לומר מפני התערומת. וכ"ש (מלכים א יז כ) הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הרעות להמית את בנה. לכן הביאו מאלישע. וכיון שאצל אלישע היה בזכות הפרנסה. מסתמא אצל אליהו היה ג"כ בשביל זאת: גדולה היא הפרנסה שגורמת להח"ה כו' פי' אם יהיו ישראל נזהרים בפרנסת תלמידי חכמים. יגרמו לבוא תחיית המתים שלא בזמנה. והטעם הוא מפני שהאיש המפרנס לאיש זולתו הוא כמחיה אותו. וכעובדא דבנימין הצדיק בפ"ק דב"ב: אפי' נרות כו' דעתו שלא מפני הפרנסה החיה את בנה. הלא לא היה נהנה משל אחרים. כי אם בזכות שקבלה אותו בסבר פנים יפות. וכמו שאמר ר' יהודה בסמוך: היה מעביר ממקום למקום כו' מסתמא קבלה היתה בידם דבר זה: היא והיא כתיב פי' הקרי היא והוא והכתיב הוא והיא. והטעם מפני שלפי הנראה היה הוא אוכל משלה קרינן היא והוא כאלו היא היתה העיקר. והכתיב הוא והיא להורות שהוא היה העיקר בברכה והיא אכלה בזכותו: יתרו ודאי עשה חסד כו' הה"ר קראן לו ויאכל לחם וזה ודאי חסד גדול הוא. ואף שהציל משה לבנותיו מידי הרועים וגם דלה מים לצאנו. מ"מ אינו נחשב כ"כ נגד הטוב שאספו לביתו והאכילו. ונתינת בתו למשה לא חשב לחסד מיתרו. כי אחר שראהו לאיש הגון וזריז למלאכתו. לתועלתו התחתן עמו: בשברו האבילו דכתיב וגם דלה דלה לנו והא דלא חשיב בשכר מה שהושיען מידי הרועים: אולי דעתו שאין מן הראוי לתת שכר על זה. שטבע איש הישר מחויב להציל עשוק מיד עושקו. כי הבט אל עמל לא יוכל. ויותר נראה לומר שר' סימון מחשיב בשכרו ג"כ מה שהציל בנותיו מידי הרועים. ומה שכתוב בפנים דכתיב וגם דלה דלה לנו. הוא טעות סופר ואינו ממאמר ר' סימון. וצ"ל כתיב וגם דלה דלה לנו. ר' יהודה ור"נ ורבנן. ואינו מוסב על דברי ר' סימון. אכן הביאו הכתוב הזה דרך אגב. לומר מה שפליגי בפירוש הכתוב ר"י ור"נ ורבנן. כדרך המדרש. ואין לשאול לפי דעת ר' סימון שבשכרו האכילו. א"כ איך אמר הכתוב (שמואל א טו ו) ואתה עשית חסד וגו'. שיש לומר שהוא כמו שאיתא בסוף פרק הרואה וז"ל. ויאמר שאול אל הקיני לכו סורו וגו' ואתה עשית חסד וגו'. והלא דברים ק"ו ומה יתרו שלא קרב את משה אלא לכבוד עצמו כך כו' עכ"ל. א"כ נראה עם שעשה יתרו כל זה לכבוד עצמו. מ"מ מחשיב הכתוב זה הענין לנדיבות וחסד ממנו: ורבנן אמרי דלה לנו בזכות אבותינו. דלה לרועים בשביל להטיל שלום ביניהם רבנן מלתא דר' יהודה ור' נחמיה אתו לפרושי. דמה שאמר ר' יהודה דלה לנו ולאבותינו פי' בזכות אבותינו. ומה שאמר ר"נ דלה לנו ולרועים. היינו בשביל להטיל שלום ביניהם. ודרש כל אחד מכפילת הכתוב וגם דלה דלה לנו. ר' יהודה יפרש דלה הראשון מלשון דלו עיני למרום (ישעיה לח יד) כלומר מה שדלה לנו מים הוא ענין גבוה ונשא והבטה מרחוק היינו מפאת זכות אבותינו. שלא האמינו שהמקרה מרחמה המליטה להם ענין הזה. כי אם זכות אבותם עמד להם הוא זכות אברהם. שמדין היה מבני אברהם כמ"ש (בראשית כה ב) ותלד לו את זמרן וגו' ואת מדין. ור"נ מפרש שדלה דלה לנו שניהם מוסב על דליית המים. היינו שדלה לרועים ודלה לנו. ומה שדלה לרועים הוא להטיל שלום ביניהם. ונחשב כאלו שתי הדליות היה בשבילם. ולכן כתיב וגם דלה דלה לנו. כלומר ששני הדליות היה בשבילנו: ואת אמרת עם כל ישראל עשה חסד כו' הוא סיום הדרשה של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי. אלא שהביאו בתוך דרך אגב דרשת רבי סימון ור"י ור"נ. כדרך המדרש: מעלין לו כאלו עשה חסד עם כל ישראל ובויקרא רבה פר' ל"ד מסיימים והלא דברים ק"ו. ומה מי שעושה חסד עם מי שחייב לו ראה מה פרע לו הקב"ה

היינו

כמוך וגו'· כיחש לו· מהוא כיחש לו שיקר לו· ומה שיקר לו· האכילהו לחם כזבים· וכתיב שם ויהי הם יושבים על השולחן ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו וגו'· והלא דברים ק"ו· ומה אם זה שביחש בו והאכילהו לחם כזבים· זכה ששרתה עליו רה"ק· אתם אחינו בני אושא שקבלתם רבותינו במאכל אמת ומשתה ומטה· על אחת כמה וכמה שישלם לכם הקב"ה שכר טוב· נכנס ר' יוסי ודרש· וישב ארון ה' בבית עובד אדום הגתי ג' חדשים וגו'· ויוגד למלך דוד לאמר ברך ה' את בית עובד אדום ואת כל אשר לו (שמואל ב ו יא) באיזה זכות בעבור ארון אלהים· ובמה ברכו בבנים· הה"ד (ד"ה א כו ה) עמואל הששי יששכר השביעי פעלתי השמיני כי ברכו אלהים ובן הוא אומר (שם פסוק ז) כל אלה מבני עובד אדום המה ובניהם וגו' ששים ושנים לעובד אדום· אמרו שמינה בנים היו לו ושמונה כלות היו לו· וכל חדא מנהון הוה ילדת תרין בכל ירחא· הא כיצד טמאה שבעה וטהורה שבעה והיא יולדת· טמאה שבעה וטהורה שבעה והיא יולדת· שתא עשר בכל ירח. תלתא ירחין הא ארבעין ותמניא. ושתא דידיה הא חמשין וארבעה· ותמניתהון הא שתא ותרתין· הה"ד (שם) ששים ושנים לעובד אדום· חבריא בעון קומי ר' יוחנן· אמרו ליה מהוא דין דכתיב פעלתי השמיני· אמר להם ע"י שפעל פעולה גדולה בתורה· ומה פעל בתורה· שהיה מדליק לפני הארון נר אחד שחרית ונר אחד בין הערבים. והרי דברים ק"ו· ומה ארון האלהים שאינו אוכל ושותה ומדבר· אלא שהיו בו שני לוחות האבנים· והדליק בו נר אחד זכה להתברך בכבודו· ואתם אחינו בני אושא על אחת כמה וכמה· נכנס רשב"י ודרש· ויהי היום ויעבור אלישע אל שונם· ושם אשה גדולה ותחזק בו לאכל לחם (מלכים ב ד ח) א"ר יהודה בר' סימון על ידי שכתוב ותחזק בו לאכל לחם· זכתה להחיות את
בנה

באור כנפי יונה

הה"ד ונביא א' זקן וגו'. אמרין הוא היה. עכ"ל שם : הה"ד ויאמר גם אני נביא וגו' הוא סיום הענין מה שהתחיל ר"מ ודרש ונביא אחד זקן. אלא שהפסיקו בתוך הענין של ר' יוסי לא היה אמליה כי אם יונתן בן גרשם וכל יתר הענין: כיחש לו הוא סוף הפסוק של ויאמר לו גם אני נביא וגו': מהוא כיחש לו. שיקר לו דרך אגב יפרשו ג"כ מהוא כיחש לו. כלומר שיקר לו. וכונתם משום שכיחש לו משמע שהכחיש דברי הנביא. ובאמת לא הכחיש הנביא השקר את דברי הנביא האמת. אשר אמר לו שנאסר מפי ה' לאכול ולשתות. אלא שהנביא שקר אמר לו שהיה אליו דבר ה' שבביתו התיר לו לאכול. ואין זה הכחשה כי אם דברי שקר ורמאות. וכמו שמסיימים מה שיקר לו. האכילהו לחם כזבים. כלומר שדבר אליו כזבים שמותר לו לאכול לחם אצלו: ויהי דבר ה' אל הנביא אשר השיבו וגו' והלא דברים קו"ח כלומר הלא קשה איך שרתה רה"ק על נביא שקר. אלא משום שבאמת כונתו היה להאכילו לחם לזה זכה לזה. ואף שהכשיל את הנביא בזה הוא לא היה מתכוין להכשילו אלא להנהו. וא"כ הלא דברים קו"ח. עיין בירושלמי פרק הנחנקין: בעבור ארון האלהים כן הוא בכתוב שם. אולם אינו מובן למה הוסיפו לומר באיזה זכות. הלא מאמר הכתוב בעבור ארון האלהים יורה בעצמו שהוא בזכות זה. אולי כונתם לאמור כי מאמר בעבור ארון האלהים הכתוב שם. הוא ספור הכתוב איך אמרו והגידו לדוד. ומוסב על ויוגד למלך וגו'. כלומר כי הגידו לו בפירוש אשר הברכה היה בעבור ארון האלהים. והוא משום שהברכה היה על דרך ההפלגה למאוד שלא כדרך המורגל. הכירו הכל שבגלל ארון האלהים התברך כל כך. והזקיקם לפרש כן. שאם נאמר שהתיבות בעבור ארון האלהים אינו מאמר העם כי אם דברי הכתוב בעצמו. ואינו מוסב על ויוגד שבראש הכתוב. היה להכתוב לכתוב זה בהכתוב הקודם. והוא ויברך ה' את עובד אדום ואת כל ביתו בעבור ארון האלהים. ומדכתיב בהכתוב של ויוגד למלך וגו' ע"כ הכונה היינו שהגידו לדוד שנתברך בעבור ארון האלהים: ובמה ברכו בבנים היינו שילדו אשתו וכלותיו כל אחת ששה בנים בשלשה חדשים אשר התעכב הארון בביתו. וזה משום דכתיב ויברך ה' את עובד אדום ואת כל ביתו ואת כל אשר לו. והיינו אשתו ושמונה כלותיו: עמואל הששי וגו' פעלתי השמיני כי ברכו אלהים וזה יורה כי רבוי הבנים היו בעבור כי ברכו האלהים: טמאה ז' וטהורה ז' והיא יולדת ובסוף ברכות איתא שילדו ששה בכרס אחד: תלתא ירחין כן כתוב שם. וישב ארון ה' בית עובד אדום הגתי שלשה חדשים: ושיתא דידיה היינו אשת עובד אדום ילדה לו ג"כ עוד ששה בנים לבד השמונה שהיה לו מכבר: הא חמשין וארבעה כי אשת עובד אדום ושמונה כלותיה שהיו בין הכל תשעה. ילדה כל אחת שנים בכל חדש א"כ בשלשה חדשים עולה לכל אחת ששה. ותשעה פעמים ששה עולה נ"ד. עיין במדבר רבה פ' ד'. ובברכות פ' הרואה. ובירושלמי פרק החולץ: ותמניתהון היינו שמונה בנים שהיו לעובד אדום מכבר כמפורש בד"ה הרי שהיו עם החמשים וארבע שנולדו ס"ב בס"ה: מהוא דין דכתיב פעלתי השמיני מה ששאלו על שמו יותר מעל שמות שאר הבנים. משום דכתיב אצלו כי ברכו אלהים. והלא היה צריך הכתוב לכתוב כי ברכו אלהים לקמן אצל הכתוב ששים ושנים לעובד אדום. ומדכתיב אצל פעלתי השמיני מסתמא שזה השם יורה על איזה פעולה שעשה. ומה עשה כי ישיבת ארון ה' בביתו אינו נקרא פעולה: שהיה מדליק לפני הארון וזהו ענין כבוד. עד"ה (ישעיה כד טו) באורים כבדו את ה'. וכפירוש התרגום: נר אחד שחרית ונר אחד ערבית אולי דרש זה מדלא כתיב פעולתי התיו בחיריק להורות על פעולה אחת. ולא כתיב פעולותי הלמ"ד בחולם להורות פעולות רבות. אלא כתיב פעלתי. והוא לרמז שניהם. היינו פעולה אחת במה שהדליק נר אחד. וגם שני פעולות במה שהדליק א' בשחרית וא' בין הערבים. ואפשר שהוא דרך מליצה וצחות. והכונה שנהג כבוד גדול בתורה: ואתם אחינו בני אושא עאכו"כ והוא ע"ד שאמרו כמה טפשאי הני דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מגברא רבא: ע"י שכתוב ותחזק בו לאכל לחם מה שדקדקו לומר על ידי שכתוב ותחזק בו לאכל לחם. ולא אמרו סתם ע"י שהחזיקה בו לאכל לחם. כונתם מדערת
קרא

וכי צריכין היו ישראל לאותה שעה. והלא כל ארבעים שנה שהיו ישראל במדבר. היה הבאר עולה להם. והמן יורד להם. והשלו מצוי להם. וענני כבוד מקיפין אותן ועמוד ענן נוסע לפניהם. ואת אמר אשר לא קדמו אתכם בלחם ומים. א״ר אליעזר ד״א הוא שהבא מן הדרך מקדמין לו במאכל ומשתה. בא וראה מה פרע להם הקב״ה לאלו שתי אומות. כתיב בתורה לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה׳. ואתם בני אושא שקדמתם את רבותינו במאכלכם ומשקיכם ומטותכם. הקב״ה יפרע לכם שכר טוב. נכנס ר׳ מאיר ודרש. ונביא אחד זקן יושב בבית אל (מלכים א יג יא) ואיזה זה. זה אמציה כהן בית אל. אמר לו ר׳ יוסי מאיר פטפותי בצים יש כאן. איזה זה. זה יונתן בן גרשום בן משה. הה״ד (שופטים יח ל) ויהונתן בן גרשום בן מנשה. נון תלויה במנשה. זכה בן משה ואם לאו בן מנשה. חבריא בעין קומי רשב״נ אמרין ליה. כומר לע״ג והאריך כל אותן השנים. אמר להם הן. על ידי שהיתה עינו צרה בע״ז. כיצד. היה בר נש אתי למסגד ליה והוה אמר ליה בר כמה שנין את הוה אמר ליה בר ארבעין שנין או חמשין או שתין או שבעין או בר כמה הוה. והוה אמר ליה בר ארבעין או חמשין או שתין או שבעין שנין את. והדא ע״ז לית היא עבידא מחמשה או עשרה שנין. ואת בעי משבק אלהותך ומסגד לדא פחיתא. והוה מתבהית ואזיל ליה. אתי חד בר פחין ואמר ליה כן. א״ל ומה את יתיב הכא ועבד בה. אמר ליה אנא נסב אגריה ומסמא עינוהי. כיון ששמע בי דוד שלח ואייתיתי ואמר ליה. את הוא בן בנו של אותו צדיק ואת עובד ע״ז. אמר ליה כך אני מקובל מבית אבי אבא. מכור עצמך לע״ז ולא תצטרך לבריות. אמר לו ח״ו לא כן הוא. אלא מכור עצמך לעבודה שהיא זרה ממך ולא תצטרך לבריות. כיון שראה דוד שהממון חביב עליו עמד ומנה אותו קוסמין תסברין. אמרו כיון שמת דוד הזר לסורו. הה״ד (מלכים א יג יח) ויאמר לו גם אני נביא כמוך

באור כנפי יונה

ואשר שכר עליך בלעם מוסב על מואב. וראיתם מדכתיב (דברים ב כח) אכל בכסף תשבירני וגו׳ כאשר עשו לי בני עשו וגו׳ והמואבים היושבים בער. מ״מ אין לסתור מזה דעת רז״ל. שלא עשו כן כי אם עיר אחת מערי מואב. ועוד שלא קדמו אותם אבל ישראל קנו מהם. ומה שלא הרחיק הכתוב את אדומים כמו עמון ומואב. כי עמון ומואב היו מחוייבים בזה יותר. וכמו שאיתא בב״ר פ׳ מ״א. ד׳ דברים טובים היו ללוט בעבור אברהם כו׳ וכנגדו היו צריכין בניו לפרוע לנו טובות לא דיין שלא פרעו לנו טובות אלא רעות. ועיין ברמב״ן על התורה (דברים כג ז) ובבמדבר רבה פ׳ פנחס מה שאמרו שם על אלה שקדמו בחרב כתיב לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי. אבל אלו שקדמו בעבירה להחטיא את ישראל כתיב לא יבוא עמוני ומואבי גם דור עשירי עד עולם: זה אמציה כהן בית אל דעת ר׳ מאיר. כיון שמצינו שאמציה היה כהן הבעל בבית אל. כ״ש (עמוס ז י) וישלח אמציה כהן בית אל וגו׳. והוא היה נביא שקר. וזה הנביא הזקן שהיה בבית אל גם הוא היה נביא שקר. לזה אמר שהיה אמציה שתולין הקלקלה במקולקל: פטפותי בצים יש כאן פי׳ המ״כ דבר המעורב כמו בצים המטורפים והמעורבים עכ״ל. וכוונתו שערב דבר בדבר שאינו. ועיין בירושלמי ברכות פרק הרואה ובסנהדרין פרק הנחנקין. ולי נראה שצ״ל פטפוטי בצה יש כאן ופטפוטי הוא מלשון (שבת קב) שכן עושין פטפוטי כירה קטנה שפירושו גבשושית לסמיכת הקדרה. ובצה הוא מלשון (איוב ח יא) היגאה גמא בלא בצה. פי׳ טיט לח. ולפי זה פירוש פטפוטי בצה. גבשושית של טיט וחומר. כלומר כמו דבר שנדבק בטיט לבד בלא סיד אינו נדבק טוב. כן ר׳ מאיר הדביק והניח דבר על דבר שאין נדבקין ומחוברין יחד בטוב: זכה בן משה כו׳ משום דשמואל כתב ספר שופטים כדאיתא בפ״ק דב״ב. ואז היה עדיין יונתן חי והיה אפשר עוד שישוב בתשובה. וכמו שעשה אח״כ בימי דוד. לכן כתב שמואל מנשה בנון תלויה כלומר שהדבר תלוי ובספק: בן מנשה לפי שעבד ע״ז כמותו תולין הקלקלה במקולקל. כדאיתא בפרק יש נוחלין. ואף שעדיין לא היה מנשה בעולם. הנביא כתב דבריו ברה״ק. ומה שיחס ר׳ יוסי יותר את הנביא הזקן שבבית אל אל יונתן בן גרשום. משום שמצינו כתיב (שופטים יח ל) ויהונתן בן גרשום בן מנשה. הוא ובניו היו כהנים לשבט הדני עד יום גלות הארץ. ודעת חז״ל עד גלות הארץ בימי סנחרב. וגם מצינו (דה״א כו כז) ושבאל בן גרשום בן משה נגיד על האוצרות. נראה מזה שהאריך ימים הרבה ומה שנקרא אז שבאל. ששב לאל בימי דוד כמו שאיתא בסמוך: כומר לע״ז והאריך כל אותן השנים היינו מימות השופטים עד יום גלות הארץ: או בר כמה הוה כלומר בן כמה שנים שהיה. כן הגיד לו. ועיין בירושלמי פרק הרואה שם איתא בסגנון אחר: בר כמה שנין את בר ארבעין כו׳ בלשון לעג ובתמיהא. כלומר הלא אתה נולד כבר קודם. ואיך תאבה לעזוב את אלהיך הקדמון. ולהשתחות לע״ז פחותה ואשר נעשה זה מאתמול: מתבהית פי׳ מתבייש והולך לו: בר פחין בי מביש פחות וגרוע: ומה את יתיב הכא הבר פחין שאל ליונתן כיון שע״ז אינה כלום. מדוע אתה יושב פה ועובד עבודתה: אנא נסיב אגריה ומסמי עיני כלומר מה איכפת לי. אני מטעה אותם שהם חושבים שאני עובד אותו ומאמין בו. ובאמת אינו כן וכל מגמתי להשיג שכר. או פי׳ מסמי עיני. היינו עיני של ע״ז. כלומר שאני יושב פה ומבזה אותה: מכור לע״ז כו׳ כלומר רק שלא יהא לבו לע״ז: שהיא זרה ממך כלומר לעבודה בזויה שאינה לפי כבודך. וכמו שאמרו ביש נוחלין. פשוט נבילתא בשוק ושקול אגרא. ולא תימא דכהנא אנא וגברא רבה אנא וזילא בי מלתא: קוסמין תסברין קמוס פירושו פקיד ונגיד. תסברין פירוש אוצר של אכלים ותבואה. על פסוק מזוינו מלאים (תהלות קמד יג) תרגומו תסברנא. ואיתא בירושלמי פרק הרואה סימן י״ז וז״ל. העמידו קמים על תסברות שלו. הה״ד (ד״ה א כו כד) ושבאל בן גרשם בן משה נגיד על האוצרות. ואמרינן ביש נוחלין וכי שבאל שמו והלא יונתן שמו. א״ר יוחנן ששב לאל בכל לבו. כיון שמת דוד עמד שלמה והלך שנקליטין שלו וחזר לקלקול הראשון. הה״ד

מומין משעבוד טיט ולבנים. אמרו לו מלאכי השרת הרי השעה תן להם את התורה. אמר להם הקב"ה עדיין לא בא זוותן של בני משעבוד טיט ולבנים. אלא יתעדנו בני עד ג' חדשים בבאר ומן ושלו. ואח"כ אתן להם את התורה. ואימתי בחדש השלישי. בשלפי השמד נתכנסו רבותינו לאושא. ואלו הן. ר' יהודה ור' נחמיה. ר"מ ור' יוסי ורשב"י. ור' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ור' אליעזר בן יעקב. שלחו אצל זקני הגליל ואמרו. כל מי שהוא למד יבוא וילמד וכל מי שאינו למד יבוא וילמוד. נתכנסו ולמדו ועשו כל צרכיהון. כיון שהגיע זמנן לפטר. אמרו מקום שנתקבלנו בתוכו אנו מניחים אותו ריקם. הלקו כבוד לר' יהודה שהיה בן עיר. ולא שהיה גדול מהם בתורה אלא מקומו של אדם מכבדו. נכנס ר' יהודה ודרש. ומשה יקח את האהל ונטה לו מחוץ למחנה הרחק מן המחנה (שמות לג ז) נאמר כאן הרחק ונאמר להלן הרחק (יהושע ג ד) אך רחוק יהיה ביניכם כאלפים אמה במדה. מה רחוק שנאמר להלן אלפים אמה. אף הרחק שנאמר כאן אלפים אמה. והיה כל מבקש משה אין כתיב כאן אלא מבקש ה' (שם) מכאן למדנו שכל מי שמקבל פני חברים כאלו מקבל פני שכינה. ואתם אחינו רבותינו גדולי התורה. מי שנצטער בכם עשרה מיל או עשרים או שלשים או ארבעים כדי לשמוע ד"ת. על אחת כמה וכמה שאין הקב"ה מקפח שכרכם בזה ובבא. נכנס ר' נחמיה ודרש לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' (דברים כג ד) תני שתי אומות גדולות נפרשו מלבוא בקהל ה'. למה על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים.

וכי

באור כנפי יונה

חמשים יום אחרי יציאתם ממצרים: פרגוגו אומן המגדל בנים: לאסכולי לבית מדרש החכמה: בעלי מומין כלומר עיפים ויגעים משעבוד טיט ולבנים. כי אין לומר בעלי מומין ממש שזה לא היה מעכב. שהרי במ"ת נתרפאו כל בעלי מומין כדאיתא במכילתא: אמרו לו מלאכי השרת הרי השעה הן להם את התורה אין לומר שכונתו כפשוטו הלא מנין לו שכן אמרו המלאכים וכן השיבם הקב"ה. אלא אמר זה ע"ד המליצה על מה שישפוט שכל האנושי. והטענה שישפוט השכל לפי חפזית ההשקפה שם לטענה בפי המלאכים. והאמיתת הענין והסברא הנכונה שם לתשובה בפי הקב"ה. היינו שמצד השכל הפשוט יש לשאול. הלא לא היה מהראוי להרחיק כ"כ זמן נתינת התורה מעת צאתם ממצרים. מפאת שכל עוד שהיה סמוך יותר לגאולת מצרים ולקריעת ים סוף. היו זוכרים יותר קושי עול השעבוד והסכנה אשר היה מרחף עליהם מרדיפת פרעה אחריהם. אשר זה היה סבה מכרחת לקבל התורה בסבר פנים יפות. לא כן אם יתעכבו וימשך זמן רב מצאתם ממצרים עד זמן קבלת התורה. ישכחו ברבות הזמן את גודל עמלם ופרך עבודתם אשר סבלו במצרים. גם יפוג מאתם ריח וטעם ההכרה מהכרת השגחה הגדולה ויכולת האלהית הבלתי תכליתית שהגידו במצרים ועל הים. כטבע רחוק הזמן אשר יביא את האדם לשכוח מאשר עברו עליו אשר באמת זה היה היסוד הגדול והפנה העקרית להכריח עליהם קבלת התורה. וכ"ש אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים לא יהיה לך וגו': אמר להם הקב"ה כו' אלא יתעדנו בני ג' חדשים בבאר ומן ושלו ואח"כ וגו' פי' והתשובה האמיתית על זה היא. כי עוד אינם מוכשרים לזה אלא יתעדנו מקודם בדברים כאלו.. ולא לבד כי יהיו להם בענינים האלה למשיב נפש. אלה עוד שמדברים אלו ישיגו יותר יקרת השגחת אלהים עליהם ודעת אלהים בארץ. ועם שנודעה להם יד ה' ויכולת האלהית הבלי תכליתית מגאולת מצרים ומעשי הים. עכ"ז היו עוד חלושים בדעת ובעלי מומי השכל באופן הנהגת ה' בפרנסת העולם. מפאת שהיו משועבדים עד כה תחת ידי המצרים. והורגלו לאכול מסיר אשר שפתו להם המצרים משדי הטבע. ולא הריחו עוד ריח ההכרה הזאת. איך הוא מזין ומכלכל ונותן טרף ליראיו לא על פי מנהג הטבעי. אשר ההאמנה הזאת היא פנה עקרית לענין התורה. וכ"ש והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך וגו'. ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך ופרי בהמתך וגו'. לזה היה מההכרח להקדים להם הבאר והמן והשלו. ללמדם דעת איך הוא מזין ומכלכל להנושאים את נפשם אליו. אף במקום מדבר וארץ ציה אשר שם נלאה הטבע וצר כחה להספיק טרף לעוברים בתוכה: בשלפי השמד נתכנסו רבותינו כו' פי' כשעברה הגזרה ונתבטלה והשיגו חופש לעסוק בתורה. והביאו כל זה הענין לכאן. שיתיחס להכתוב סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני. היינו שבני אושא סמכו במאכל ומשתה וזולתם לכל החרדים לדבר ה' ובאו לשמוע תורה. אשר זה זמן רב נתבטלו מזה: כל מי שהוא למד כו' פי' מי שלמד כל צרכו יבא וילמד לאחרים: אנו מניחים אותו ריקם היינו שלא נכבדם ונשבחם על כל הטוב אשר עשו: לר' יהודה שהיה בן עיר ועם שמצינו שהיה ראש המדברים בכל מקום. כדאיתא בפרק הרואה ובפרק במה מדליקין. אפשר שעד שנקרה הענין מאושא לא היה נקרא עוד ראש המדברים: מקומו של אדם מכבדו היינו שיכובד בעיני בני עירו. ומה שאיתא בפ"ק דתענית. לא מקומו של אדם מכבדו אלא הוא מכבד את מקומו. שם מוסב לענין ישיבה במקום מכובד. כי המקום לא יכבד את האדם: אף הרחק שנא' כאן אלפים אמה אף הרחק שנא' אצל משה לא היה הריחוק יותר מאלפים אמה. ועם כל זה נאמר על מי שיטרח מעט ללכת אל משה כל מבקש ה': רבותינו מי שנצטער בכם כו' ומה שלא החזיק טובה לבני העיר על אשר גמלו חסד עם האורחים כמו שעשו חביריו. משום שהוא היה בן עיר ולא הוצרך לפרנסתם. אכן החזיק טובה למי שהצטער לבוא לכאן ולשמוע ד"ת: על אחת כמה וכמה שאין הקב"ה מקפח שכרכם כו' כלומר ומה ארון ה' שלא היה מרוחק כי אם אלפים אמה מהמחנה. עם כל זה אמרה תורה והיה כל מבקש ה' יצא אל אהל מועד. היינו שלא יחס אותו בהליכתו למבקש משה אלא למבקש ה'. ואתם רבותינו שנצטערתם שלשים וארבעים מיל לשמוע ד"ת. מכש"כ שאין הקב"ה מקפח שכרכם: שני אומות גדולות כו' נראה מכאן דאשר לא קדמו מוסב על עמון ומואב יחד. וזה הוא לא כדברי המפרשים שם. שעל דבר אשר לא קדמו וגו' מוסב על עמון לחוד.

והאבר

ושל מוריה. ושל סנה. ובאשו של אליהו. ושל חמ"ע. ד"א סמכוני באשישות אלו הלכות המאוששות. רפדוני בתפוחים אלו ההגדות שריחן וטעמן כתפוחים. כי חולת אהבה אני. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע. כל חלאים שאתה מביא עלי בשביל לאהבני לך. ד"א כי חולת אהבה אני. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע. כל חלאים שעו"ג מביאים עלי בשביל שאני אוהבת אותך. ד"א כי חולת אהבה אני. אע"פ שהולה אני אהובה אני לו. תני עד שלא יחלה אדם אוכל מה שמוצא. כיון שחלה מבקש לאכול כל מיני תענוגים. א"ר יצחק לשעבר היתה התורה כלל. והיו מבקשים לשמוע דברי משנה ודברי תלמוד. ועכשיו שאין התורה כלל הם מבקשים לשמוע דברי מקרא ודברי אגדה. אמר ר' לוי לשעבר היתה פרוטה מצויה והיה אדם מתאוה לשמוע דברי משנה והלכה ותלמוד. ועכשיו שאין הפרוטה מצויה וביותר שהם חולים מן השעבוד. אינם מבקשים לשמוע אלא דברי ברכות ונחמות. תני רשב"י בשעה שיצאו ישראל ממצרים למה היו דומין לבן מלך שעמד מחליו. אמר לו פדגוגו לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו. אלא יתעדן ויתענג בני שלשה חדשים במאכל ומשתה ואח"כ ילך לאסכולי. כך בשעה שיצאו ישראל ממצרים היו בהן בעלי מומין

באור כנפי יונה

אהבה אני. ואפשר לומר שהוא טעם על צווי הקרבנות. כלומר שלכן נצטוו ישראל בקרבנות. משום שהיו שוכבים עד עתה בחולת אהבה ונטיה אל עבודת הגלולים. ועד"ה (ויקרא י"ז ה') למען אשר יביאו בני ישראל את זבחיהם וגו' לה' אל פתח אהל מועד וגו' ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים אשר הם זונים אחריהם. ולפי הדרש הזה יתקשר הפסוק הזה עם פסוק הקודם מה שנאמר ודגלו עלי אהבה. שדרשו שמוסב על המשכן שנעשה מהדגולים שדגל יעקב באהביו. והולך ואומר סמכוני שם באשישות היינו שתי אשות וכנ"ל. רפדוני בתפוחים היינו הקרבנות. והטעם כי חולת אהבה אני וכנ"ל: בשתי אשות תורה שבכתב ושבע"פ שהתורה מכונה באש. עד"ה (דברים ל"ג ב') מימינו אש דת למו. ורפדוני בתפוחים הוא כמו שדרשו בסמוך אלו ההגדות. ופירוש כי חולת אהבה אני. כי הייתי חולה וחלושה בדעת מאופן החיוב המוטל עלי לאהבה את ה' ית'. וע"י שני התורות נתחזקתי: באשות הרבה באשו של אברהם כו' ופירוש סמכוני באשישות. כי זכות האשות הללו עמדה להם לישראל לכמה וכמה ענינים: של אברהם באור כשדים שהשליכו נמרוד בכבשן האש: ושל מוריה שלקח אברהם אבינו אש לעקידת יצחק בנו. כ"ש הנה האש והעצים: של אליהו בהר הכרמל שנפל אש מן השמים. ועי"ז הכירו והודו לאלהותו ית' וכ"ש (מ"א יח לח) ותפול אש ה' וגו' וירא כל העם וגו' ויאמרו ה' הוא וגו'. וא"כ היה האש הזה לישראל לסמיכה ולסעד להכיר אמיתת אלהותו ית'. ופי' רפדוני בתפוחים. שרפד יצועי בענינים כאלה שהיה ריחם חזק ונודף למרחוק: הלכות המאוששות המאירות והחזקות. היינו שנבנו על יסודות חזקות ואמתות. והוא מלשון המקרא (ישעיה מו ח) זכרו זאת והתאוששו. ותרגומו ואתקפו: אלו ההגדות שריחן וטעמן כתפוחים שההגדות מתוקים וריחם נודף. אבל ההלכות עמוקות וקשות לאדם. ואין טעמם נרגש מיד כי אם בטורח רב. ופירוש כי חולת אהבה אני. כמו שאמר ר' יצחק בסמוך. ודרך אגב דרשו בתוך הענין דרשות אחרות: בשביל לאהבני לך שע"י יסורין יפשפש האדם במעשיו ויטהר עצמו מעונותיו. וישוב אל ה' לאהבה אותו בכל נפשו ולבבו: בשביל שאני אוהבת אותך עד"ה כי עליך הורגנו כל היום: אע"פ שאני הולה אהובה אני לו פי' אף שאני חולה וחלושה במעשים טובים. עכ"ז אהובה אני לו. כי הרפיון אינה בעצם אלא במקרה ובסבות אצוניות. ולפי זה אין תיבת חולת דבוק עם אהבה. אבן התי"ו באה במקום ה"א. כמו מכת בלתי סרה (ישעיה יד ו) אם אתן שנת לעיני (תהלות קלב ד): תני עד שלא יחלה אדם כו' והנמשל הוא כמו שאמר ר' לוי בסמוך: לשעבר היתה התורה כלל והיו מבקשים לשמוע דברי משנה כו' פי' המ"כ שהיתה סדורה וכלולה בידם מתוך שהיה לבם פתוח: ועכשיו שאין התורה כלל כו' שאין התורה סדורה וכלולה בידם מתוך שנתמעטו הלבבות. והיפ"ת פירש היתה התורה כלל שהיתה כוללת כל ישראל שהיה לבם פתוח. ועכשיו שאין ד"ת אלא ביחידים ומעטים והרוב לא יבינו עומקה של ההלכה עכ"ל. ואפשר לומר שכונתו שלשעבר היו לומדים התורה בכללות. שמתוך שהיה דעתם גדולה ורחבה יכלו מעצמם להבין דבר מתוך דבר. ולשפוט על הפרטים המסתעפים והנמשכין מן הכללות. ואח"כ כשנתמעטו הלבבות היה מההכרח לפרט התורה שבע"פ לפרטיה. ומתוך שעי"ז נתרחבה מאוד התורה שבע"פ ולא כל מוחא סביל דא. ולא כל אחד יכול להקיף כל התורה לרובי פרטיה. לזאת רוב האנשים יסירו מעליהם המשא הגדולה הזאת ויניחו אותם לגדוליהם. ומבקשים לשמוע דברי מקרא ואגדות. וזהו רפדוני בתפוחים היינו הגדות כי חולת אהבה אני. ועוד אפשר לומר שכונתו במה שאמר לשעבר היתה התורה כלל. פי' למוד התורה היה עיקר העסק והמשא ומתן היה טפל. לזאת היו מוכשרים לעסוק בפלפול ובעסק משנה ותלמוד. ועכשיו שאין התורה כלל. היינו שאין התורה עיקר העסק אלא כל מגמתם במקנה וקנין. אין לאל ידם לעסוק במשנה ותלמוד שצריכה עומק העיון והמשך זמן. אבן יבקשו לעתים ידועים לשמוע דברי מקרא ואגדה: היתה פרוטה מצויה שמצאו פרנסתם בנקל ולא היו צריכים להשתקע עצמם בכל מאודם בעסק משא ומתן. והיה דעתם נקיה וצלולה להעמיק עצמם בעומקה של הלכה. וזהו ג"כ מה שאמר ר' יצחק לפני זה וגם מה שהביאו מהברייתא. אלא שכל אחד אחז לו הענין בסגנון אחר. וכונת כולם לפרש רפדוני בתפוחים כו': שאין הפרוטה מצויה והשתרג עליהם עול הפרנסה. ומבולבלים כל היום בעמל וטרדה גדולה. עד שלא ישאר להם פנאי להשתקע עצמם בלמוד הלכות: תני רשב"י בשעה שיצאו ישראל ממצרים כו' רשב"י יפרש הכתוב סמכוני באשישות רפדוני בתפוחים כי חולת אהבה אני. שמוסב על מה שנתאחרה נתינת התורה לישראל עד עבור חמשים.

הקב"ה וגודלו עלי אהבה. ורבנן אמרי אפילו התינוק מדלג על האזכרה כמה פעמים ואינו נזוק. ולא עוד אלא שאמר ודלוגו עלי אהבה: אמר ר' ברכיה אפילו אותן הדגולין שדגל יעקב באביו. המד"א (בראשית כז טז) ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו. אמר הקב"ה בהן אני משרה שכינתי. הה"ד (שמות כ ז) ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן. ולא עוד אלא שאמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה. ודגולו עלי אהבה. ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר. אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני. ושם ראיתי מיכאל ודגלו גבריאל ודגלו. וראו עיני טקסים של מעלה ואהבתי אותם. באותה שעה אמר הקב"ה למשה. הואיל ורצונם של בני לחנות בדגלים יחנו בדגלים. הה"ד (במדבר ב ב) איש על דגלו באותות לבית אבותם:

פסוק ה **סמכוני** באשישות. בשתי אשות. באש של מעלה ובאש של מטה. ד"א סמכוני באשישות. בשתי אשות תורה שבכתב ותורה שבע"פ. ד"א סמכוני באשישות באשות הרבה. באשו של אברהם.

ושל

באור כנפי יונה

כזה שאינו קורא אפילו שמות אלו על נכונה. אף שהכל רגילין בהם מ"מ התינוק קורא אותן ככתיבתן. מפאת כי לא הורגל עוד בטוב באופני קריאתם. עכ"ז חביב לפני הקב"ה. וע"ד שדרשו על מפי עוללים ויונקים יסדת עוז (תהילות ח' ג') כי מאוד חביב לפני הקב"ה אם ירגילו עצמם מעודם בקטנם בד"ת. ומה שנקטו עפרן. משום שעפרון נזכר כמה פעמים בתורה מלא ובמקום אחד נכתב חסר. ואם נכתבה התורה בשאר ג"כ חסר פסול. והתינוק הזה אם קורא לכולם חסר מ"מ חביב לפני הקב"ה: ולגלוגו כו' דבורו המגומגם: לשעבר אדם מראה איקונין באצבעו וגו' איקונין צורה של מלך. וכונתו שכן היה המנהג מי שהיה מראה באצבעו על המלך. אף שהוא היה מרחוק. היה נוקבל עונש. כי אין מדרך ארץ להראות עליו באצבע. כי זה מורה על מעוט היראה והפחד ממנו. אבל אבל הקב"ה אינו כן. שאדם מניח ידו ונוגע על האזכרה ממש כמה פעמים ואינו נזוק אף שכל דבר שבקדושה צריכה הרחקת הנגיעה: וגודלו עלי אהבה יכרש ודגלו בהפוך התיבה וגודלו. פירוש אצבע אגודל. כלומר מה שמראה באצבעו. עלי אהבה. או פירוש וגודלו לשון גדולה. שהוא מתגדל ולבו גם בו. ועוד אפשר לומר שכונתם הוא במה שאמרו לשעבר אדם מראה איקונין באצבעו והיה נזוק ועכשיו כו'. כי סדור ההנהגה הטבעית והתולדה כולה. הוא תבונה איקונין של מלך מלכי המלכים הקב"ה. כי הוא דמות כבודו ית'. אולם סדור ההנהגה השגחית שע"פ חפץ ורצון האלהית. הוא תבונה כביכול ציור מעצמותו ית'. ואמרו שלעבר אדם מראה איקונין באצבעו והיה נזוק. כלומר לשעבר היינו קודם בנתנה התורה וטרם שהתחילה ההנהגה השגחית להתנהג והשתרר' ההנהגה הטבעית. אם היו רוצין לכוין באצבע היינו בכיון אמיתי אופן הסדור על נכונה. ולייחס הכל אל הטבע. ולפתע כשהיו מרגישים דבר כנגד טבעו של עולם. היה נזוק. כלומר היה נפגע ונכשל משתומם ומבהיל בעיונו ודעתו. וכמו שבארנו לעיל אצל א"ה. ועכשיו אחר שנתנה התורה ונודע לישראל ההנהגה השגחית. אם מניח ישראל ידו על האזכרה היינו שמראה באצבע ומייחס הכל לחפץ ורצון האלהית. אף בעת במרגישים ורואים ענינים זרים מרוע ההנהגה בעולם. ע"ד צדיק ורע לו רשע וטוב לו, אשר בהשקפה הם סתירה והכחשה להנהגה מההנהגה השגחית בעולם. עכ"ז אינם נכשלים ונפגעים בדעתם ומאמינים ויודעים בטוב כי הכל בצדק ובמשפט. אלא שלפי זה לא יתישב הלשון ולא עוד אלא שאמר הקב"ה. אכן צריך להיות ולזה אמר הקב"ה כו'. ועיין בבמדבר רבה פ' ב'

הגירסא שם: מדלג על האזכרה כמה פעמים כלומר שמדלג ומזכיר שם שמים כמה פעמים לבטלה: אותן הדגולין שדגל יעקב באביו כו' יפרש ודגלו לשון מעל ומרמה כמו שפירשתי לעיל. כלומר שאותו מרמה שרמה יעקב את אביו: אמר הקב"ה ודיגולו עלי אהבה. בהן אני משרה שבינתי הה"ד ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן כנ"ל. ובפנים גא יתורי דברים. וכוונתם שאם היה נחשב ליעקב עון. לא היה הקב"ה מצוה להביא דוגמתן במשכן. שלא יהיה לישראל למזכרת עון. כמו שהיה אסור לבוא בפנים בבגדי זהב משום חטא העגל. ופירוש ודגלו עלי אהבה. כלומר לא לבד שלא נחשב לו לחטא ופחיתות בזה. אלא שדיגולו הוסיף עליו אהבה מהקב"ה כיון שלטובה היה כונתו לקבל הברכות הראויות לו. ויחום הענין הזה להביאני אל בית היין. משום שהתורה והנבואה מכונה ביין כמו שאיתא לקמן. א"כ המשכן מכונה בית היין. ומאמר הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה מוסב על הקב"ה שאומר לישראל. הביאני אל בית היין זה המשכן. ודגלו עלי אהבה. מה שנעשה המשכן במכסה יריעות עזים אף שיעקב עקב בהם את אביו. אהובה עלי: טקסים של מעלה תרגום דגל טקסים: ואהבתי אותם היתה אהובה לי ונתאויתי להעשות בסדור דגלים כאותן הדגלים של מעלה. והענין כמו שהשיגו וראו טקסים של מעלה. היינו סדורן ויחוסן זה אצל זה וזה על זה בסדור נכון בלי ערבוב ודלוג. כן רצו בני ישראל שיהיו נכרין ביחוסן וסדרן. שיהיה עמידת שבט ושבט משפחה ומשפחה. איש על דגלו כפי יחוסו ומדרגתו בלי ערבוב והרוס הסדר: הה"ד איש על דגלו באותות לבית אבותם ובבמד"ר איתא עשה אותם דגלים כמו שנתאוו. הה"ד איש על דגלו באותות וגו'. ולפי זה יפרשו באותות לשון תאוה. מלשון באות נפשה (ירמיה ב' כ"ד) בכל אות נפשך (דברים י"ב ט"ו):

סמכוני באשישות. בשתי אשות באש של מעלה כו' היינו לקרבנות. וכדאיתא בת"כ אע"פ שהאש יורד מלמעלה מצוה להביא מן ההדיוט. ופי' סמכוני חזק לבי. כי בראותי בירד אש מלמעלה ותאכל על המזבח. היה סימן טוב לפני שנתקבל מעשה הקרבנות והיה לרצון לפני השי"ת. וכ"ש (ויקרא ט' כ"ד) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה וגו'. וירא כל העם וירנו וגו'. ולפי זה רפדוני בתפוחים מוסב על הקרבנות. ומכונים בתפוחים משום שהקרבנות הם אוכל מריח כמו התפוחים. עד"ה (במדבר כ"ח ב') את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי וגו'. אולם אם מוסב הענין על הקרבנות איך יתיחס זה עם סוף הכתוב כי חולת

אהבה

בלעם בן בעור נתנבא. אמור לטובתן של ישראל נתנבא. שנאמר (במדבר כד ה) מה טובו אהליך יעקב (שם כג) לא הביט און ביעקב. (שם כג כג) כי לא נחש ביעקב (שם כג י) מי מנה עפר יעקב (שם כד יז) דרך כוכב מיעקב (שם כד ה) וירד מיעקב וגו':

פסוק ד **הביאני** אל בית היין. ר"מ ור' יהודה. ר"מ אומר. אמרה כנסת ישראל הושלט בי יצר הרע ביין. ואמרתי לעגל אלה אלהיך ישראל (שמות לב ה). הדין חמרא כד עליל בבר נש הוא מערבב ליה. אמר ליה ר' יהודה דייך מאיר. אין דורשין שיר השירים לגנאי אלא לשבח. שלא ניתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל. ומה הביאני אל בית היין. אמרה כנסת ישראל הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני. ונתן לי שם דגלי תורה ומצות ומע"ט. ומאהבה גדולה קבלתי אותם. ר' אבא בשם ר' יצחק אמר אמרה כנסת ישראל. הביאני הקב"ה למרתף גדול של יין זה סיני. ונתן לי שם התורה שנדרשת מ"ט פנים טהור ומ"ט פנים טמא מנין ודגלו. ומאהבה גדולה קבלתים. שנאמר ודגלו עלי אהבה. ר' יונה אמר שני חברים שעוסקין בדברי הלכה. זה אומר בית אב של הלכה וזה אינו אומר בית אב של הלכה. אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה. אמר ר' אחא עם הארץ שקורא לאהבה איבה. כגון ואהבת ואויבתה. אמר הקב"ה ודלוגו עלי אהבה. א"ר יששכר תינוק שקורא למשה משה לאהרן אהרן לעפרן עפרן. אמר הקב"ה וגלגוגו עלי אהבה. אמר ר' הוניא לשעבר אדם מראה איקונין באצבעו והיה נזוק. ועכשיו מניח ידו על האזכרה כמה פעמים ואינו נזוק. ולא עוד אלא שאמר הקב"ה

באור כנפי יונה

מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך. אולם משהוקם המשכן והתחילה ההנהגה השגחית להתנהג וטבע השניה המעולה. והחלו להשתנות סדרי הטבע הקדומה ולהתבלבל מערכיתם. כי החל ה' לעשות נפלאות בארץ למעלה מסדור הטבעי. מני אז והלאה נואלו חכמי הכוכבים נכזבה נבואתם ונתבלבלו בדעתם. והתחילו להתבונן כי החפץ האלהית הוא הוא ההנהגה העליונה. והאלהים מתנהג בטבע מחודש כפי רצונו אשר לא ידעו מה הוא עד כה. ועי"ז לא מצאו עוד עוז וכלאו להגיד עוד ולשער חדשות ונצורות מראש: לטובתו של ישראל נתנבא וע"ד שאמרו בדברים רבה פ' א'. יברכם בלעם השונאם כדי שיתבררו הברכות ביד ישראל. וכמו שאיתא בבמדבר רבה פ' כ' על פסוק מן ארם ינחני. שמתחילה היה פותר חלומות ואח"כ עלה לרה"ק ואח"כ נסתלק מרה"ק ונעשה קוסם. וכמו שאיתא בחלק ק"ו. אמר ר' יוחנן מתחילה נביא ואח"כ קוסם. וכ"ש (יהושע י"ג כ"ג) ואת בלעם בן בעור הקוסם. ועיין במורה פרק מ"א לחלק ב' שכתב. שענין אבימלך ולבן לא היה ענין נבואה כלל. כי אם איזה הערה מאת השם ית'. ועיין עוד במ"כ פרק מ"ה בענין מדרגה השנית. מה שאמר שם ודע שבלעם ג"כ מזאת הכת היה כו':

הביאני אל בית היין כו' הושלט בי יצר הרע ביין פי' לזה נקרא סיני בית היין כי אותו המקום ערבב דעתי כסובא יין. ועיין על זה בעקידה שער ששים: ואמרתי לעגל כו' יפרש את סוף הכתוב ודגלו עלי אהבה. היינו מה שראינו בדגלו היה אהובה עלי. והוא מה שראו בטקסים של מעלה. וכמו שאיתא בשמות רבה פ' ג' וז"ל. ראה ראיתי. ראיתי זו ראיית מעשה העגל שנאמר ראיתי את העם הזה וגו'. כשאבוא לסיני ליתן להם תורה אני יורד בטטרמולין שלי. והם מתבוננים בי ושומטים אחד מהם ומכעיסים אותי בו עכ"ל. וכן בשם פ' מ"ג. ולזה עשו עגל כמו שראו שם דמות שור. וכ"ש (יחזקאל א') ופני שור מהשמאל לארבעתן. ועגל בן יומו קרוי שור. עד"ה שור או כשב או עז כי יולד: הדין חמרא כו' הוא נתינת טעם למה המשיל טעותם בעגל לשתיית יין. משום שנתבלבל דעתם כמו מי שנתבלבל דעתו משתיית היין: למרתף גדול של יין זה סיני כו' ולפי זה מכונה סיני בית היין. משום שהתורה שנתנה עליו נמשלה ליין. עד"ה וחכך כיין הטוב. והענין הוא שכמו שהיין המזוג והמשוער אין צריך לומר שלא יזיק. אבל מועיל מאוד לחזק כח ההזנה ולהטיב העיכול ולשמח הלב ומחדד השכל. וכמו שאמרו (הוריות י"ג) חמרא וריחנא פקחין. כן פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהילות י"ט ח') מצות ה' ברה מאירת עינים. ועיין לעיל בפסוק כי טובים דדיך מיין: דגלי תורה ומצות ויפרש ודגלו עלי אהבה על התורה. ומכונה התורה בדגל. כי כמו שהדגל הוא לאות מיישר למערכת הצבא. כן התורה היא לנו לדגל היושרה איך ללחום מלחמת תנופה מלחמת היצר: מ"ט פנים טמא ומ"ט פנים טהור אולי כונתו כי היא נדרשת מ"ט פנים על אמתת הענין מצד עצמה. ועוד היא נדרשת לברר כי סתירת הענין המונח בתורה הוא מתועב ודבר בטל. כדרך המהנדס שלא די לו שיבאר אמתת הנחותיו במופתים אמיתים. אף ישתדל ג"כ לבאר שחלוף מה שהניח הוא בטל וכזב. וכמו שעושה בעל מלאכת ההגיון בהקש המשאי והקש החלוף. והמין הזה מצוי מאוד בתלמוד. היינו בכל מקום שאמרו דאלת"ה קשיא. או ואי ס"ד כך וכך קשיא. כי באופן הזה מהלמוד הוא מהפלגת חזוק הענין ואמתתו. ומכונה הענין הזה ג"כ בתואר דגל כי בחינת הלמוד באופן הזה הוא אות וציון היושרה לבל יתעו מני דרך הישר. אולם בבמדבר רבה לא נמצא שם טהור וטמא. כי אם מ"ט פנים: בית אב של הלכה עיקר ושורש של הלכה: וזה אינו אומר בית אב של הלכה: אמר הקב"ה ודגלו עלי אהבה ולפי זה יפרש ודגלו לשון מעל ושקר. שתרגום עד שקר (משלי י"ד ה') סהדי דגלא. ותרגום לא ימעל פיו (שם ט"ז יו"ד) לא נדגול פומיה. ופירש הכתוב ודגלו עלי אהבה. כלומר אף שאינו מכוין לאמתה של הלכה מ"מ אהובה עלי. ועיין שבת ס"ג ובע"ז כ"ב: עם הארץ כו' ודילוגו עלי אהבה יפרש ג"כ ודגלו לשון הכחשה ומעל וכנ"ל. היינו במה שמהפך אהבה לאיבה. ועכ"ז חביב לפני הקב"ה מפאת שמכוין לבו לשמים ואינו מרגיש בזה שום רע: תינוק שקורא למשה משה כו' כלומר תינוק קטן

כזה

שהיא כתובה ומחותמת ונכנסה למדינה. ולא נתחייבו עליה בני המדינה עד שנתפרשה להם במדינה. כך אע"פ שהתורה ניתנה בהר סיני לא נענשו עליה עד שנתפרש להם מאהל מועד. הה"ד עד שהביאותיו אל בית אמי זה סיני. ואל חדר הורתי זה אהל מועד. שמשם נתחייבו ישראל על ההוראה. אריב"ל אלו היו העכו"ם יודעין מה אהל מועד יפה להם. באהלות וקסטריות היו מקיפין אותו. שעד שלא עמד אהל מועד והיו שומעין קול הדיבור היו נתרזין מתוך פניקטיהון. הה"ד (דברים ה כג) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי. א"ר סימון דופרוספין היה הדבור יוצא. סם חיים לישראל וסם המות לעו"ג. סם חיים לישראל כאשר שמעת אתה ויחי (דברים ד לג) שמעת והיית. וסם המות לעו"ג שמעו ומתו. לפיכך היא אומר תחת התפוח עוררתיך. מאהל מועד. תני ר' חייא שמשם היה הקול נפסק ולא היה יוצא חוץ לאהל. א"ר יצחק עד שלא עמד אהל מועד היתה נבואה מצויה בעו"ג. משעמד אהל מועד פסקה נבואה מהם. שנאמר משם אחזתיו ולא ארפנו. וא"ת הלא בלעם

באור כנפי יונה

לומר שנענשו משאת הוראה שעה. וראיה לזה שאלו לא היה ידוע באיזה עונש יענשו. וכ"ש אצל המקלל (ויקרא כ"ד י"ב) ויניחהו במשמר לפרוש להם על פי ה'. ובמקושש נאמר (במדבר ט"ו ל"ד) ויניחו אותו במשמר כי לא פורש מה יעשה לו. וא"כ לא היו חייבים מיתה כלל. כי לא התרו בהן מיתתן כדין הרוגי ב"ד. אלא דהוראת שעה היתה: לדיוטגמא כו' הערוך פירש בעניינו גזרה. ולפעמים פירושו התראה: עד שתתפרש להם בדמוסיא של מדינה כן איתא בויקרא רבה פ' א'. ופי' בדמוסיא במקום המשפט. והכונה אף שהיה גזרת המלך מפורסם מקודם לבני המדינה. עכ"ז אין מענישין את העובר עליה עד שיהיו נקראים ומתפרשים בבית המשפט: עד שנתפרש להם באהל מועד פי' וכן התורה אף שהיו קצת מלית נודעים להם מתחלה. כ"ש בפ' יתרו והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו. עכ"ז לא נענשו עליה עד שנשנית להם בהוראה גלויה ומפורסמת באהל מועד: אל בית אמי זה הר סיני ונקרא הר סיני בית אמי מפני שנעשו שם כקטן שנולד. וכמו שאיתא לקמן בפסוק אנהגך וגו'. למה קורין לסיני בית אמי שמשם נעשו ישראל כתינוק בן יומו: על ההוראה דרש הורתי לשון הוראה היינו להורות הלכה למעשה: באהלות וקסטריות הם אהלות מוסב על מין עץ בשמי ורב הריח מלבון מור ואהלות. נ"ל באהלות וקרסטימלין. הם מיני הפותי זהב ועצבים יפים. ופי' אהלות וקרסטימלין. מיני בשמים בעלי הריח ופירות נאים ויפים: והיו שומעין קול הדבור כשהיו מרגישין ענין כנגד טבעו של עולם: היו נתרזין הוא ענין בלבול. ערוך ערך רז. כלומר שהשיגו רפיון מעיים מפני החלחלה: פניקטיהון היכלי עונג. ולהסביר הענין מעט. יתכן לומר שהוא מליצה על ענין הקוסמים והחוזי כוכבים. שהיו מודיעים הדשים ע"פ מלב מערכות השמים. כי טרם שנתפרסמה להם שהשגחה האלהית השתלט על מנהג הטבעי. ולפעמים כשיעלה הגורל עושה דבר נגד המנהג הטבעי. אז כשקרה להם לפעמים שנכזבה עיניהם והיו מרגישים דבר שנתהוה כנגד טבעו של עולם. היו משתוממים ומשתגעים והיו מבולבלים בעיניהם. כי לא ידעו מה הוא. אבל משהוקם אהל מועד והכירו איך הקב"ה עושה נפלאות גדולות לבדו. הבינו כי הדבר הנעשה כנגד ענין הטבעי הוא אצבע אלהים. והתבאר להם ידיעות חדשות אשר לא שערו מקודם. היינו יכלתו הבלתי תכליתית והשגחתו הכללית והאישית. ואז אף נכזב הענין לפעמים כפי אשר שערו. לא היו מבולבלים עוד כי ידעו והבינו כי השנוי הוא מאת ההשגחה. ועיין בעקידה שער כ"ו: כמונו ויחי פי' מדכתיב כמונו ויחי משמע שישראל אף שראו ענין חדש שלא היה עוד בעולם. עכ"ז נשארו בריאים ושלמים בדעתם הקודמת. כי ההנהגה האלהית אף שלא ראו אותה לא היה זר לשם מקבלת אבותם. ופירוש הכתוב כי מי הוא ששמע כמונו ונשאר עומד בבריאות שכלו ואמונתו. שלא העו"ג נשתנו בדעתם ונשתבשו בעניינם בהרגישם זאת: דופרוספין פירוש המלה הזאת לא מצאתי. ובויקרא רבה פ' א' איתא אמר ר' סימון דו פרצופין היה הדבר יוצא. פי' שני צורות. היינו שהקול היה נחלק לישראל ולאוה"ע לתמונות שונות. כלומר לעניינים נבדלים: שמעו ומתו אולי כונתו ג"כ כנ"ל כי ישראל התחזקו בדעתם ובאמונתם הקודמת. ואוה"ע השתגעו. ועוד יש לומר כי כונתו שהמאות היו כנגד טבעם. כעמון ומואב שעיפים בזמה ושמעולים בגנבה. אבל ישראל לפיוי מזגם ותכונתם היה התורה יפה ונוה להם. ודרש זה מדכתיב כאשר שמעת אתה ויחי. אתה ולא עו"ג:

שמעו ומתו מאהל מועד תני ר' חייא כו' כנ"ל. וכן הוא בויקרא רבה פ' א'. ומאמר לפיכך הוא אומר תחת התפוח עוררתיך אין מקומו כאן. וצריך להמחק: שמשם היה הקול נפסק כו' נראה שדרש זה מיתור תיבת אליו. שהיה מספיק לכתוב ויקרא אל משה וידבר ה' מאהל מועד לאמור. ולמה נאמר אליו מאהל מועד. אלא הכונה שהיה הקול מגיע מאהל מועד אליו שהיה שם. ולא מאהל מועד ולחוץ. ועיין בפירש"י שם ובבמדבר (ז' פט) על פ' ובבא משה אל אהל מועד. ובבמדבר רבה פ' י"ד: פסקה נבואה מהם דרש ג"כ הסמיכות אליו מאהל מועד. כלומר שמאהל מועד ואילך אליו דוקא היתה הנבואה ולא לאוה"ע. אולם נביאי ישראל לא נתמעטו מזה. דהם ג"כ מכח נבואת משה היו מתנבאים כמו שאמרו חז"ל. ואין הכונה במה שאמרו נבואה פסקה מהם היינו מדרגת נבואה האמיתית. הלא לא מצינו שהנבואה היתה מצויה באוה"ע והתנבא איזה מהם. ואין לומר כמו אבימלך ולבן שדבר ה' עמהם בחלום לילה. הלא כמו שלא יחשב נבואת בלעם בענין זה. משום שלא היה נבואה מצויה אצלו אלא במה שנתנבא לטובתן של ישראל וכמו שיבוא בסמוך. כן אין לחשוב נבואת אבימלך ולבן. שהם ג"כ חלמו חלום נבואי אכן לטובת אברהם ויעקב. אלא הכונה במה שאמרו שהנבואה פסקה מהן היינו מלד הקסמים. שקודם נתינת התורה והשראת השכינה באהל מועד. היה העולם נוהג בכל ענייניו לפי ענין הטבע וקיום הסדר שנסדר בעת הבריאה: ולא הורגל להשתנות בסדריו כי אם לפעמים רחוקים. לזה היה נבואת הקסם נמצאת בימים ההם בעו"ג. היינו החכמים שבהם אם הפליגו לדעת ולעיין במשפט הכוכבים במערכותם ובמלכם. מצאו מקום לעונן ולנחש בהגדת איזה עתידות. ברוב דברים שקרו להם מפאת נגוד וקרוב הכוכבים ומיחתם ועלייתם. וכ"ש (ישעי' מ"ז י"ג) הוברי השמים החוזים בכוכבים

מודיעים

המר"א (שמואל ב ז ו) כי לא ישבתי בבית למיום העליתי את בני ישראל ממצרים. כההיא דאמר ר' מנחמן ויצאו אל מדבר שור (שמות טו כב) מלמד שנתנבאו על עצמן שעתידין להעשות מחנות מחנות. דגלים דגלים. שורות שורות כמטעת של כרם. ופריו מתוק לחכי. א"ר יצחק אלו שנים עשר חודש שעשו ישראל לפני הר סיני. היו ממתיקים בדברי תורה. מה טעם ופריו מתוק לחכי. לחכי היה מתוק אבל לחיך א"ה היה מר כלענה. מאהל מועד. א"ר אלעזר אף על פי שנתנה תורה מסיני. לא נענשו ישראל עליה עד שנתפרשה להם באהל מועד. לדיוטגמא שהיא

באור כנפי יונה

להם שם ג' עקרי התורה. יכלתו הבלי תכליתית. והשגחתו הפרטית. ואמתת הנבואה. לזה נתאוו לשלשה אלו: **תורה דגלים משכן** כי שלשה אלו ביחד הם היו תנאים עקרים ומיוחדים להשראת השכינה עליהם. התורה והמשכן ידוע. וענין הדגלים הוא כמו שאיתא במדבר רבה פ' ב' וז"ל. ישבבנהו יבוננהו וגו'. שאמר האלהים למשה. משה אמור להם שיעשו משכן ביניהם. כביכול אני מניח את העליונים וארד לשכון ביניהם כו'. ולא עוד שעשה אותם דגלים לשמו כו' למה שהם בני כו'. והם צבאותי שנאמר והוצאתי את צבאותי וגו'. ואיתא עוד שם ה' בחכמה יסד ארץ כו'. וכשם שברא הקב"ה ד' רוחות העולם. כך סבב לכסא ד' חיות ולמעלה מכולם כסא הכבוד. וכנגדן סדר הקב"ה ד' דגלים למטה עכ"ל. והענין הוא כשרצה הקב"ה להשרות שכינתו בישראל וליחד שמו עליהם. להקרא אלהי ישראל כמו שנקרא אלהי השמים. רצה לסדר בנין ישראל שיהיו נערכים כסדור מערכות השמים. ולזה סדרן בד' דגלים כנגד ד' חיות הסובבות את הכסא. ונערכו לי"ב שבטים כנגד י"ב מזלות שבהגורת גלגל המזלות. ועוד נמצאו ביניהם איזה השתוות כאשר כבר האריכו בזה חכמי ישראל. ושלשה אלה היינו תורה משכן ודגלים מרומז ג"כ אצל ענין הים. מה שנאמר עזי וזמרת יה. זו התורה. כמו שאמרו אין עוז אלא תורה. ומה שנאמר נהלת בעזך אל נוה קדשך מרומז על המשכן. והדגלים הוא מה שנאמר ויסע משה את ישראל מים סוף אל מדבר שור. וכמו שדרשו בסמוך מלמד שהתנבאו על עצמן שעתידין להיות כו' דגלים דגלים: **קוו לתורה דכתיב בצלו חמדתי** בצלו היינו תורה עד"ה (ישעיה נ"א ט"ז) ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיתיך. ועד"ה (קהלת ז' י"ב) בצל החכמה וגו'. ומצינו ג"כ לשון חמדה על ענין התורה. עד"ה הנחמדים מזהב וגו': **קוו לדגלים דכתיב חמדתי** והוא עד"ה ודגלו עלי אהבה. ולפירוש התרגום על כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים. שתרגם היכמא דיאי ומשבח אתרוגא בין אילני סרק כו' כן רבון עלמא הוה משבח בין מלאכיא כו'. לפי זה מוסב סוף הכתוב בצלו חמדתי על ענין זה ג"כ. כלומר בצל דגולה וקבוץ הזאת חמדתי להיות אני: **קוו למשכן דכתיב וישבתי** ומצינו לשון ישיבה אצל המשכן המר"א כי לא ישבתי וגו' ומוסב ג"כ בצלו על המשכן עד"ה בצל שדי יתלונן שמוסב על המשכן כמו שמצינו בשמות רבה. ולשון חמדה מצינו ג"כ על המשכן. עד"ה ההר חמד אלהים לשבתו (תהלים ס"ח י"ז) ופירוש הכתוב בצלו חמדתי וישבתי. כלומר מה שחמדתי להיות בצלו. וישבתי. כלומר כן נתקיים לי: **ויצאו אל מדבר שור מלמד שנתנבאו על עצמן שעתידין להעשות מחנות דגלים דגלים שורות שורות** וטעם הדרשה הזאת הוא ע"ד שאיתא בשמות רבה פ' כ"ד וז"ל. אל מדבר שור. אין אנו מוצאין מדבר ששמו שור. ומהו מדבר שור כו'. ר' אבין אומר שנתאוו ישראל להעשות בו שורות שורות דגלים דגלים עכ"ל. ולפי זה צ"ל ג"כ כאן חסר תיבת שנתנבאו על עצמן. שנתאוו ישראל להעשות בו מחנות מחנות כו'. וכמו שאיתא לקמן בסוף הענין מהביאני אל בית היין כו' וז"ל איש על דגלו באותות לבית אבותם. עשה אותם דגלים כמו שנתאוו כו'. אולם בלתי מובן מה שאמרו שם אל מדבר שור. אין אנו מוצאין מדבר ששמו שור כו'. הלא כיון שנאמר בפירוש בתורה אל מדבר שור. כבר אנו מוצאין בתוב שהיה מדבר ששמו שור. ואם כונתם שבימיהם לא היה נמצא שם מקום שנקרא עוד מדבר שור. הלא יתכן שברבות הימים והזמן נשתנה להיות נקרא בשם אחר. כמו שנשתנו כמה שמות מקומות ברבות הזמן. לזה נראה לי שצ"ל. אין אנו מוצאין עוד מדבר ששמו שור. וכונתם במקום שנשנו היינו באלה מסעי בני ישראל. לא נמצא שנזכר שם מדבר ששמו שור. כי אם מדבר אתם. כמו שכתוב שם (במדבר ל"ג ח') וילכו דרך שלשת ימים במדבר אתם ויחנו במרה. ואם באמת היה שמו המיוחד מדבר שור. הלא שם בספור המסעות היה להכתוב לכתוב בשמו המיוחד. אלא ע"כ מה שנקרא המדבר הזה בפ' בשלח מדבר שור אינו שמו המיוחד. ולמה נתכנה בשור אלא לרמז שנתאוו להעשות שורות שורות: **אלו י"ב חורש שעשו ישראל לפני הר סיני** שההו בהר סיני י"ב חדש. עיין פירש"י בפ' בהעלותך על פסוק ויהי בשנה השנית בחדש השני וגו': **ממתקים בדברי תורה** מדאמר ופריו מתוק לחכי. יורה על נעימות התורה שהרגישו בפועל. וזה לא יתכן כי אם בהיותם עוסקים בזה. וכמו שמצינו שאמרו נעשה ונשמע אחר קבלת התורה (שמות כ"ד ז') מטעם אחרי שהפליגו בעיון התורה אז הבינו יקרת מעלתה: **לחכי היה מתוק אבל לחיך א"ה כו'** דרשו זה מיתור תיבת לחכי. הלא נודע כי המתיקות הוא נרגש בחוש הטעם אשר בחיך. או יאמר ופריו מתוק לחיך, ומדאמר לחכי למעט אתא לחכי היה מתוק אבל לחיך עו"ג היה מר כלענה. ואף כי מפריו מתוק לחכי לא נוכל למעט כי אם שלחיך א"ה לא היה מתוק ולא מרירות. מ"מ כיון שראש הכתוב כתפוח בעצי היער כן דודי בין הבנים. שבא לומר שברחו או"ה מלשבת בצל הקב"ה. מסתמא לא סבלה טבעם היפרת התורה והיה רע ומר להם: **מאהל מועד כו'** היא מה שכתוב ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמור. והביאו הענין הזה לכאן. משום שדרש ר' יצחק לחכי היה מתוק ומר לעו"ג. הביאו ג"כ מאהל מועד שדרש ג"כ ר' יצחק שהיה ענין רע לעו"ג. שתיכף פסקה הנבואה מהן. וגם משום שדרש ר' סימון שהדבור היה סם חיים לישראל וסם המות לעו"ג: וכמו שיבוא בסוף הענין. ודרך אגב הביאו כל הענין שנדרש בויקרא רבה על אהל מועד אף שאינם שייכים לכאן. כדרך המדרש: **עד שנתפרשה להם מאהל מועד** דרשו זה משום שהיה להכתוב לאמור. ויקרא אל משה מאהל מועד וידבר ה' אליו לאמור. ומדכתיב מאהל מועד לאמור. ע"כ מאהל מועד אינו דבוק אל וידבר אליו אלא עם לאמור. כלומר שמאהל מועד והילך נתנה התורה לאמור אמירה גמורה. היינו הוראה מפורשת. ואין לפרש זה ממקושש ומקלל שנענשו אף שהיו המעשים האלו קודם מתן תורה. וכמו שאיתא בספרי שהמקושש היה בכ"א לחדש השני בשנה הראשונה. והמקלל ג"כ בזמן מקושש היה. שיש לומר

יום . ואימתי קבלו אותה בחדש השלישי לצאת בני ישראל ממצרים . ר' יהודה בר' סימון אמר תרתי . מה התפוח הזה את נותן בו איסר ואת מריח בו כמה ריחות . כך אמר להם משה לישראל . אם מבקשין אתם להגאל בדבר קל אתם נגאלין . לאחד שלקה ברגליו וחזר על כל הרופאים להתרפאות ולא נתרפא . ובא אחד ואמר לו אם מבקש אתה להתרפאות . בדבר קל אתה מתרפא טפול לך גללי בהמה. כך אמר להם משה לישראל . אם מבקשים אתם להגאל בדבר קל אתם נגאלין . ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בדם (שם יב כב). אמרו לו משה רבינו . הדא מיסרתא דאזוב בכמה היא טבא . בד' מני או בה' מני . אמר לון ואפילו בחד איסר . והיא גרמה לכון לירש ביזת מצרים וביזת הים וביזת סיחון ועוג וביזת ל"א מלכים. לולב שהוא עומד על אדם בכמה דמים ויש בו כמה מצות על אחת כמה וכמה. לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר ולקחתם לכם ביום הראשון . ר' יהודה בר' סימון אמר חורי . משל למלך שהיה לו אבן טובה ומרגליות . ובא בנו וא"ל תנה לי . א"ל לך היא · ושלך היא. ולך אני נותנה. כך אמרו ישראל לפני הקב"ה עזי וזמרת יה. אמר להם הקב"ה לכם היא ושלכם היא · ולכם אני נותנה. ואין עוז אלא תורה שנאמר (תהלים כט יא) ה' עוז לעמו יתן . א"ר לוי שלש קויות טובות קוו ישראל על הים. קוו לתורה. קוו לרגלים . קוו למשכן . קוו לתורה דכתיב בצלו חמדתי. קוו לרגלים דכתיב חמדתי. קוו למשכן דכתיב וישבתי .
המד"א

באור כנפי יונה

וא"כ ילך לאשכולי : חמשים יום כו' ומה שהוסיף בזה ר' עזריה על מאמרו הקודם , לומר כיון שההמשך מהאיחור הזה היה מסועף במספר ימים קצובים ומוגבלים , בפת היה בזה כוונה עמוקה : נותן בו איסר כו' נותן שעורו איסר ואת מריח בו כמה פעמים , לא כמו שאר בעלי הריח ממיני הבושם , שהם אינם מושגים כי אם ביוקר : אם מבקשים אתם להגאל כו' מפני שלא היה בידם זכות להגאל , וכמו שאיתא במכילתא על ואעבור עליך והנה עתך עת דודים , שהגיע שבועה שנשבע הקב"ה לאביכם שהוא גואל את בניו , ולא היה בידם מצות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו , שנאמר שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה מן המצות : בדבר קל אתם נגאלין כו' היינו מה שיטבלו האזוב בדם ויגיעו אל המשקוף , וכמו שיבוא בסמוך , ואף שהוא דבר קל וקטן יושיע ה' אתכם על ידו , כי דרך ה' לצוות לעשות מצוה בדברים קלים , וכמו שאיתא בשמות רבה פ' י"ז וז"ל , וכן יש דברים שהם נראים שפלים וצוה הקב"ה לעשות מהן כמה מצות , האזוב נראה לאדם שאינו כלום כו' עכ"ל , בבהמה יש סגולה המודה במצות רומזת לענינים נשגבים וקדושים , ואין לנו מצוה בזה נעלם ממנו טעמן , ולכן אף שהדברים שפלים בעינינו גדולים הם אצל המצוה אותם , ולפי זה כתפוח בעצי היער וגו' מוסב על ענין המצות שצוה הקב"ה : לאחד שלקה ברגליו כו' וטעם המשל כמו מי שלקה ברגליו הוא עצור מלכת לדרכו , כן היו ישראל נעצרים ומעוכבים מלצאת ממצרים מבלעדי מעשה המצות , וצורך המשל לומר , שכמו שמדרך הרופא המומחה לרפאות בדבר קל ולא להחלים את החולה בסמים קשים כן כוח הסיבה האלקית להוליך את האדם אל הצלחתו האמיתית, בסיבות קלות ונוחות , לא כהנהגות אשר יתנהגו בהן עו"ג , כי כל תועבות אשר שנא ה' עשו לאלהיהן , כי גם את בניהם ואת בנותיהם העבירו באש לאלהיהם : טפול לך גללי בהמה הדבק סביבו : בדבר קל אתם נגאלים היינו במה שיטבלו האזוב בדם ויגיעו בו על המשקוף וכנ"ל : הדא מיסריתא דאזובא בכמה היא טבא כמה מעות יעלה הצורך להוציא על אגודת אזוב הזה , ד' מני או ה' מני : ואפי' בחד איסר והכוונה בזה שלא עלה על דעתם שבאופן קל כזה יגיעו אל כל הטוב אשר ייעד להם : והוא גרמה לכון לירש ביזת מצרים כו' דרשו זה מדלא אמר להם וטבלתם אגודת אזוב בדם וגו' אלא ולקחתם , ורמז להם ענין לקיחה והוצאות ממון , ולמה כן , אלא בשביל שמונם המעט שיוציאו על זה , ישלם ה' להם בשקנות להם עושר גדול , ואף שהיא היתה שנה רחוקה , כי לקיחת האזוב היה לטבול בדם אשר בסף ולזרוק אל המשקוף ואל שתי המזוזות , ואח"כ ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם על המשקוף ועל המזוזות , ולא יתן המשחית לבוא אל בתי ישראל לנגוף , ועי"ז ישארו בחיים ויזכו לצאת ממצרים , ויגאלו את מצרים , ואח"כ יגיעו אל ביזת הים וזולתם , עכ"ז דבר קל כזה הוא נמנה בין הסבות אשר זכו אל רכוש הגדול שהשיגו , ועל אחת כמה וכמה מצוה לולב שמוציאים עליהם דמים מרובים ויש בה כמה מצות , שיזכו לרכוש גדול על ידה : לולב שהוא עומד על אדם בכמה דמים כו' קצור לשון יש כאן , ונראה בנ"ל , א"כ אבא בר כהנא משכר לקיחה אתה למד שכר לקיחה , במצרים מה כתיב ולקחתם אגודת אזוב , בכמה הוה טימי דידיה כו' , היא גרמה להם לישראל לירש ביזת הים כו' , לולב שעומד על אדם כו' , על אחת כמה וכמה , לפיכך משה מזהיר לישראל ואומר להם ולקחתם ביום הראשון , כן איתא בשמות רבה פ' ל' : משל למלך שהיתה לו אבן טובה כו' מאמר הזה אינו מוסב על תחילת הכתוב כתפוח בעצי היער , כי אם לפרש את סוף הכתוב בצלו חמדתי וישבתי ופריו מתוק לחכי , כלומר מה שחמדתי השגתי , גם פריו מתוק לחכי ולא לחיך אחר , וכמו שיבוא בסמוך שאמר להם הקב"ה לכם הוא ושלכם הוא כו' לחכי היה מתוק אבל לחיך ע"ג מר כלענה , וצורך המשל לומר , כמו שהאבן הטוב והמרגליות היה מאז מוכן לבנו של מלך , ועכ"ז לא נתן לו עד שבא לכלל דעת והגיע להרגיש מיוקר ענינו , והתעורר לבקש אותם מאביו , כן התורה שבכתב ושבע"פ עם שהיו מוכנים לישראל מאז ומקדם , עכ"ז לא נתן להם עד שהגיעו לכלל דעת לבקשם מאתו ית' : עזי וזמרת יה וגו' דרשו עזי , כלומר העוז שהיא התורה שלי הוא , וזמרת יה , פירושו לשון שבח ותפארת , כלומר התורה היא זמרת יה , כי היא השבח והתפארת של הקב"ה : לכם הוא כו' אילי דרשו ויהי לי לישועה , כלומר שלא בקשתי ונתנה לי שתהי' לי לישועה : לכם היא ושלכם היא ולכם אני נותנה האריכו וכפלו הדבר במלות שונות , לומר , לכם היא , היא אינה ראויה כי אם לכם , ושלכם היא , היא מוכנת לכם מאז ומראש , ולכם אני נותנה , פירוש לדור הזה , ולא אעכב אותה בידי עוד לתת לדור אחר : ג' קוויות טובות כו' כלומר שנתאוו ובקשו עליהם : על הים מפני שאז השיגו בכבוד השכינה . עד שהורו באצבע ואמרו זה אלי ואנוהו . וכמו שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל . והתבאר
להם

לגאולתן של ישראל. מה שושנה זו עולה לשולחן מלכים תחילה וסוף. כך הן ישראל הן הן בעה"ז הן הן לעה"ב. מה שושנה זו נכרת בין העשבים. כך ישראל נכרין בין א"ה. שנאמר (ישעיה סא ט) כל רואיהם יכירום. מה שושנה זו מתוקנת לשבתות ולימים טובים. כך ישראל מתוקנים לגאולה של מחר. א"ר ברכיה אמר הקב"ה למשה לך אמור להם לישראל. בני כשהייתם במצרים הייתם דומין לשושנה בין החוחים. עכשיו שאתם נכנסים לארץ כנען היו דומין לשושנה בין החוחים. תנו דעתיכם שלא תעשו כמעשה אלו וכמעשה אלו. הה"ד (ויקרא יח ג) כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו. וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו וגו':

פסוק ג **כתפוח** בעצי היער. ר' הונא ור' אחא בשם ר' יוסי בן זמרה. מה התפוח הזה הכל בורחין ממנו בשעת השרב. ולמה כן. לפי שאין לו צל לישב בצלו. כך ברחו עו"ג משבת בצל הקב"ה ביום מתן תורה. יכול אף ישראל כן. ת"ל בצלו חמדתי וישבתי. חמדתי אותו וישבתי. אני שחמדתי אותו ולא עו"ג. ר' אחא בר' זעירא אמר תרתי. אמר חדא. מה התפוח הזה מוציא ניצו קודם לעליו. כך ישראל במצרים הקדימו אמנה לשמיעה. הה"ד (שמות ד לא) ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל. אמר חורי. מה התפוח הזה ניצו קודם לעליו. כך ישראל בסיני הקדימו עשיה לשמיעה. שנאמר נעשה ונשמע. ר' עזריה אמר תרתי. מה התפוח הזה אינו גומר פירותיו אלא בסיון. כך לא נתנו ישראל ריח טוב אלא בסיון. ר' עזריה אמר חורי. מה התפוח הזה משעה שמוציא ניצו ועד שגומר פירותיו חמשים יום. כך משעה שיצאו ישראל ממצרים עד שקבלו את התורה חמשים יום

באור כנפי יונה

שהשושנה מבשם כל סרחון וריח רע, כן בזכות הצדיקים יושעו ישראל, כי זכות מעשי הצדיקים מבשמין סרחון מעשי ישראל: **החילה וסוף** שע"י שהיא נתונה לריח ואינה נאכלת, נשארת עומד לפניהם כל זמן הסעודה: **הן הן לעה"ז הן הן לעה"ב** כלומר שיהיו קיימים לעד, כ"ש (מלכים ב' י"ד כ"ז) ולא דבר ה' למחות את שם ישראל, וכ"ש (ישעיה ס"ו כ"ג) כן יעמוד זרעכם ושמכם: **נכרת בין העשבים** ליפים וחשיבותם: **כל רואיהם יכירום** וסוף הכתוב כי הם זרע ברך ה': **לשבתות** וי"ט להתענג מהריח: **לגאולה של מחר** שאז יהיה ריחם נודף: **לך אמור לישראל כו'** ולפי זה יפרש מאמר כשושנה בין החוחים וגו' הוא מוסב על מה שאמר הקב"ה למשה כו': **הה"ד כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה וגו'** דק"ל למה לו להזכיר אשר ישבתם בה, האם לא נדע שישבו ישראל בארץ מצרים ומביא אותם לארץ כנען, לזה אמר דרמז בזה, אשר ישבתם בה ואנכי הוצאתי אתכם משם, משום שהייתם ביניהם כשושנה בין החוחים, כן תהיו בבואכם בארץ כנען כשושנה בין החוחים אף שאמרו לעיל אלו ערלים ואלו ערלים כו', מ"מ היו גדורים בעריות כמו שאיתא לקמן בפסוק גן נעול אחותי כלה:

כתפוח וגו' עיין בשמות רבה פ' י"ז: **מה התפוח הזה כו'** משום דק"ל למה נמשל הקב"ה לתפוח, וכמו שאיתא בשמות רבה שם, דהתפוח אין לו צל כשאר אילנות להגן תחתיו מהשרב, גם אין פריו מתוק כ"כ, יותר נכון היה לדמותו לאילן אחר שיש לו צל ופריו מתוק הרבה: **כך ברחו ע"ג כו'** ירצה מה שנמשל לתפוח הוא בעיני העו"ג, שבעיניהם היה לתפוח במה שברחו מלישב בצלו, אבל לא כן לישראל, שלפניהם היה נדמה לאילן שצלו רב ופריו מתוק הרבה: **ביום מתן תורה** וכמו שדרשו חז"ל על פסוק מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, שלא רצו לקבל את התורה, ופירוש הכתוב לפי זה, כתפוח בעצי היער, היינו שהכל בורחים ממנו והולכים לחסות תחת אילנות רבות הענפים והעלים, כן היה נדמה דודי בין הבנים היינו אומות העולם, כי לא הבינו בטיבו ולא הרגישו אופן דריפתו מהאדם, לכן פירשו ממנו: **יכול אף ישראל כן** יכול אף ישראל לא קבלו מדעתם ומרצונם הטוב: **תלמוד לומר בצלו חמדתי וישבתי כו'** ברצון טוב קבלוהו, וכ"ש (שמות פ' ח') ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה, והמענה הזאת היתה קודם שנגלה הקב"ה לפניהם על הר סיני, ומה שאמרו חז"ל שכפה עליהם הר כגיגית ואמר להם כו', יתכן לומר שהוא מליצה על שלמדם דעת איך הם מוכרחים בשמירת התורה לאופן הצלחתם ואשרם, כי בקבלתם אותה יהיו מאושרים ומוצלחים, ואם לא יהיו אובדים וכלים כהגוים אשר אין להם תורה יקרה כזאת, ועיין בשבת פ"ח בתוס' ד"ה כפה עליהם הר כגיגית: **אני היא שחמדתי אותו ולא ע"ג** דרשו זה, דאי לומר דישראל לא ברחו מלשבת בצלו, יספיק שיאמר בצלו ישבתי וגו', והוא שמעיין שישראל מרצונם ישבו מדלא כתיב הושיבני, לזה אמרו דצלו חמדתי בא למעט ולומר, אף שהחזיר הקב"ה על האומות ועורר אותם לקבלה, מ"מ נתרחקו מאתה ולא קבלוה: **וניצו קודם לעליו כו'** פי' הנצה פירותיו הם קודם הוצאת עליו, ולפי זה מוסב הדמיון מתפוח על ישראל, ופירוש כן דודי בין הבנים, כלומר כתפוח בעצי היער כן אני דודי בין הבנים, וע"ד הכתוב לקמן וריח אפך כתפוחים, שמוסב הדמיון ג"כ על ישראל, ועיין בשבת פרק ר"ע דף פ"ח מה שהקשו שם התוס' בשם ר"ת ומה שתירץ: **הקדימו אמנה לשמיעה** אין לשאול איך יתכן האמונה קודם שמיעה כי מה האמינו, אלא שכוונתם שתיכף בשמעם מפי משה שנפקדו לגאולה האמינו, טרם נגלה להם כל פרטי הענין מה שדבר ה' אליו, וטרם שנתנו לב בדבר להתבונן בזה, ודרשו זה מדלא כתיב וישמע ויאמן העם כי פקד ה' את בני ישראל: **הקדימו עשיה לשמיעה** וזה היה מתואמת ישרת לבבם, שבטחו בה' שכל מצותיו בודאי נכונים וישרים, ולא אבו לדעת מתחילה אם הם מהאפשרים לקיימם, ומשום שהעשיה היא העיקר והתכלית לשמיעה, וע"ד שאמרו לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, לכן המשילם הכתוב לתפוח שיקדם בו הפרי אל עליו, שהפרי הוא העיקר, והעלים אינם אלא לתועלת ולשמירת הפרי: **כך לא נתנו ישראל ריח טוב אלא בסיון** ומה שישובחו בזה, הוא לומר כמו שהתפוח עת המוכשר לגמר פריו היא בסיון, כן היה האיחור מקבלת התורה עד סיון, מפאת יתרון הכשר ועת הראוי לזה, וכמו שאיתא לקמן בפסוק סמכוני באשישות, תני רשב"י בשעה שיצאו ישראל ממצרים כו' ילך בנך לאסכולי, אמר להם המלך עדיין לא בא בני בזיוו שנשתנה מחליו, אלא יתעדן ויתענג בני ג' חדשים כו' ואח"כ

ועוד בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבית המשתה · ואין אחד מהן יכול לפתוח פיו לברך ברכת החנים · ובא אחד ופתח פיו וברך ברכת חתנים · למה הוא דומה ביניהם כשושנה בין החוחים. ועוד בנוהג שבעולם עשרה בני אדם נכנסין לבהכ"נ · ואין אחד מהן יכול לפרוס על שמע ולעבור לפני התיבה . ואחד מהן פורס על שמע ועובר לפני התיבה · למה"ד לשושנה בין החוחים · ר' אלעזר אזל להד אתר · אמרו ליה פרוס את שמע · אמר לון לינא הכם · עבור לפני התיבה · אמר לון לינא חכם. אמרין דין הוא ר' אלעזר דין הוא דמתגלגלין ביה. על מגן צווחין ליה רבן · נתכרכמו פניו והלך לו אצל ר"ע רבו · אמר לו למה פניך חולנית · תני ליה עובדא ואמר ליה צבי רבי דאליף. אמר לו אין ואלפיה . לבתר יומין אזל לההוא אתר. אמרין ליה פריס לן את שמע · פרס לן · עבור לפני התיבה ועבר . אמרין אתחכם וקרין ליה ר' אלעזר חסמא · ר' יונה הוה מליף לתלמידיו ברכת חתנים וברכת אבלים כי היכי דיהוון גוברין בכל מלה · ר' הונא פתר קרייא בגלות . מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים · רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה · אעפ"כ לבה מכוון כלפי מעלה · כך ישראל אע"פ שהם נגבין ארנוניות בירסגניות · לבם מכוון כלפי אביהם שבשמים · שנאמר עיני תמיד אל ה' (תהלים כה טו) · ר' איבו פתר קרייא בגאולת מחר · מה השושנה הזו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט · מהוא עושה מביא אור ושורף הוצה לה ואח"כ לוקטה. כך צוה ה' ליעקב סביביו צריו (איכה א יז) כגון חלמיש לגווה. יריחו לנועדן · סוסיתן לטבריה · קסטרא לחיפא · לוד לאונו · הה"ד (יחזקאל ה ד) זאת ירושלים בתוך הגוים שמתיה · למחר כשיגיע הקץ מה הקב"ה עושה . מביא אור ושורף חוצה לה · הה"ד (ישעיה לג יב) והיו עמים משרפות סוד קוצים כסוחים באש יצתו · מה כתיב תמן (דברים לב יב) ה' בדד ינחנו · א"ר אבין מה שושנה זו שרב יוצא עליה והיא כמושה יצא טל והיא מפרחת · כך כל זמן שצלו של עשו קיים נראין כמושין · עבר צלו של עשו ישראל מרטיבין והולכים · הה"ד (הושע יד ו) אהיה כטל לישראל יפרח כשושנה· מה השושנה זו אינה בטילה לעולם אלא אגב ריחה . כך ישראל אינן בטלין לעולם אלא אגב מצות ומע"ט. מה השושנה זו אינה אלא לריח · כך לא נבראו צדיקים אלא לגאולתן

באור כנפי יונה

יאבדו האומות לא יתכן להיות קיום לישראל ג"כ, עד"ז כן תהיה הלכן שמחה, ואריכים להם לעבודת ישובו של עולם, ועוד שיתכן שמהם יצאו ג"כ אנשים ישרים ומעולים, ויפרש ר' עזריה כשושנה בין החוחים כן רעיתי בין הבנות, כלומר כמו שבשביל השושנה יגדלו החוחים, כן בשביל רעיתי יגדלו שאר הבנות: **ברכת אבלים כו' ברכת חתנים כו' פורס על שמע כו'** מה שאחז שלשה אלו דוקא, נראה שהוא ע"ד שדרשו חז"ל על ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך בכל נפשך אפי' הוא נוטל את נפשך, בכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו במאד מאוד, א"כ האיש השלימותי אותם שקבל מלכות שמים שלמה, שמקיים ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך, היינו שמברך על הרעה כשם שמברך על הטובה והכל הולך בזה, וכ"ש בעל ה"ס בפרק כ"ז מחשבון הנפש, כי השכל שבעליו מוכרח בו אין לבעליו שכר עליו, ולא היינו משבחים לנהנים על עבר וכונת בהנהגה שקן ועמד בהם, אולם מי שמקבל הכל מאתו בשוה ובטוב לבב וכמ"ש ימלאת את לבבו נאמן לפניך עכ"ל, לזה הביאו משל מזה שהוא יודע ומכיר לברך ברכת אבלים, שהיא ברכה והודאה על מדת הרעה, וגם יודע לברך ברכת חתנים שהיא הודאה על המדה הטובה והשמחה, והוא יודע לפרוס על שמע שהיא קבלת מלכות שמים, והכונה כי בשנים הקודמים שמה שהוא מברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, הוא הקים שיוכל לפרוס על שמע ולקבל עליו עול מלכות שמים שלמה, וענין זה מהברכה וההודאה לה' ית' ולקבל עליו מלכות שמים שלמה בכל אופן שיהיה, מיוחד לישראל לבדו, כי על הע"ג נאמר (ישעיה ח' כ"א) והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו, ולזה דומין ישראל בין הע"ג כשושנה בין החוחים: **פורס את שמע** פירש הר"ן פורס הוא, כלומר שהוא אומר מקצת הברכות, היינו ברכה ראשונה לבד, ולאחר שסיים אותה ברכה מתחיל להתפלל תפלה מעומד: **לינא חכם** איני יודע וקרים בקריאת שמע: **שמתגלגלין ביה** שמספרים בו: **נתכרכמו פניו** נשתנו: **תני לי' עובדא** סיפר לו המעשה: **וא"ל צבי רבי דיילף** ר' אלעזר אמר לר"ע רבו שירצה ללמדו זאת: **איתחכם** איתחזק: **רוח צפון יוצא ומטה אותה כלפי דרום והחוח עוקצה. ורוח דרום יוצא ומטה אותה כלפי צפון והחוח עוקצה· ואעפ"כ לבם מכוון למעלה** כנ"ל, וכן הוא בויקרא רבה פ' כ"ג: **ארנוניות** מין מס נגבה בכל שנה מתבואות השדה ומבהמות: **בורסגניות** פי' המלה הזאת הפסתי ולא מצאתי. ומה שאחז ענין העקיצה מענייני המסים, בזה דומה לעקיצת החוחין בשושנה, אבל שאר הגזרות והשמדות הם כעקירת השושנה לגמרי: **עיני תמיד אל ה'** פירוש אף בשבילים צרות רבות ורעות מכל צד ועבר, עיניהם ולבם תמיד אל ה' ולא יהרהרו אחריו: **בגאולת מחר** בגאולה העתידה: **חלמיש לגווה כו'** כל אלו שמות מקומות שבהם היו גרים רשעי עמון ומואב, והיו מצירים לישראל ואויבים אותם, עיין יבמות ט"ז, קדושין ע"ב, ויקרא רבה פ' כ"ג, ובאיכה רבתי בפסוק פרשה ציון בידיה: **ה' בדד ינחנו** עיין מזה בספרי: **כמושה** כמושה מן השרב שאין על החוחים שבסביבה עלים ופרחים שיגינו על השושנה לכן השרב יגיע עליה ביותר, וכן ישראל בין הע"ג: **צלו של עשו כו'** הצלחתו, או זכות אביו שמגין עליו, ולא נוכל לו עד שיתם ויכלה זכיותו: **עבר צלו כו'** ע"ד שדרשו בפ"ק דמגילה, ולרוס מלכות יאמן כשזה נופל זה קם: **אינה בטלה לעולם אלא אגב ריחה כו'** כמו שהשושנה הזאת יקרה היא תמיד בשביל טוב ריחה, כך ישראל יקרים תמיד בשביל ריח מצות ומעשים טובים אשר נודפים מהם: **אינה אלא לריח כך לא נבראו צדיקים אלא לגאולתן של ישראל** כלומר כמו שהשושנה

הה"ד (דברים ד לד) או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי וגו'. ר' יהושע בשם ר' חנין אמר · גוי מקרב עם או עם מקרב גוי אין כתיב כאן · אלא גוי מקרב גוי · שהיו אלו ערלים ואלו ערלים . אלו מגדלי בלורית ואלו מגדלי בלורית . אלו לובשי כלאים ואלו לובשי כלאים . א"כ לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו ישראל לעולם · ארשב"נ אלו לא אסר הקב"ה עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלים לעולם · הה"ד (שמות ו) לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים . ואין לכן אלא שבועה · המד"א (שמואל א ג יד) ולכן נשבעתי לבית עלי · א"ר ברכיה כתיב (תהלות עז טז) גאלת בזרוע עמך . בטרוניא · א"ר יודן מלבוא לקחת לו גוי ועד מוראים גדולים (דברים ד לד) ע"ב אותיות הן · ואם יאמר לך אדם ע"ה הן · אמור לו צא מהן גוי השני שאינו מן המנין · א"ר אבין בשמו גאלן ששמו של הקב"ה שבעים ושנים שמות הן · ר' עזריא בשם ר' יהודא בר' סימון · משל למלך שהיה לו פרדס ירד ונטע שורה של תאנים שורה של גפנים שורה של רמונים ושורה של תפוחים . ומסרו לאריס והלך לו · לאחר ימים בא המלך והציץ בפרדס לידע מה עשה · ומצאו מלא חוחים ודרדרים הביא קוצצים לקצצו · וראה בו שושנה אחת של ורד ונטלה והריח בה ושבת נפשו עליה · אמר המלך בשביל שושנה זו ינצל הפרדס · כך העולם לא נברא אלא בשביל ישראל · לאחר כ"ו דורות הציץ הקב"ה בעולמו לראות מה שעשה · ומצאו מים במים . דור אנוש נמחה במים · דור המבול נמחה מן המים · דור הפלגה במים · הביא קוצצים לקצצו · שנא' (תהלות כט י) ה' למבול ישב · וראה שושנה של ורד אלו ישראל · ונטלה והריח בה בשעה שיסדרו ישראל עשרת הדברות · ושבת נפשו עליה בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע · אמר הקב"ה בשביל שושנה זו ינצל הפרדס · בזכות התורה ולומדיה ינצל העולם . ר' חנין דציפורן פתר בנ"ח · בנוהג שבעולם עשרה אנשים נכנסים לבית האבל ואין אחד מהן יכול לפתוח פיו לברך ברכת האבלים · ובא אחד ופתח פיו וברך ברכת אבלים . למה הוא דומה ביניהם לשושנה בין החוחים

ועוד

באור כנפי יונה

אין כתיב כאן אף שישראל נקראו ג"כ גוי . כדכתיב (דברים ד' ח') ומי גוי גדול וגו' · מ"מ היה מבואות להבדיל אותם בתואר מיוחד וכיון שכנה אותם בתואר אחד יורה שנשתוו באיזה ענינים: אלו ערלים ואלו ערלים כו' לכך היתה גאולתן קשה לפני הקב"ה . ואין לשאול כיון שישראל השתוו במעשיהם להמצריים איך מדמה אותם הכתוב לשושנה בין החוחים . ר"ל לדמותם לחוח בין החוחים . שיש לומר שכונת הכתוב מפאת טבעם ומפאת שרשם היו דומין לשושנה . אכן מפאת שגדלה בין החוחים קבלה במעט טבע החוחים . כי באמת לא היו דומין להם מכל וכל . וכמו שאמרו לעיל על פסוק אל תראוני שאני שחרחורת וגו' . ומצינו שהיו גדורים מן הערוה ועוד מעלות אחרות . כמו שאיתא לקמן בפסוק גן נעול אחותי כלה . ועוד שלא היה החטא מתפשט בכולן , כמו שבט לוי לא עבדו ע"ז ולא בטלו את המילה כמו שאיתא בש"ר פ' י"ט , ומה שאמרו שלא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו אלו לא אסר הקב"ה עצמו בשבועה . משום שהעולם נידון אחר רובו : ערלין מגדלי בלורית . לובשי כלאים אחר אחזו שלשה אלו דוקא , עיין לעיל על הפסוק עיניך יונים כו' מה יונה זו מצויינת כו' : א"ב לא היתה מדת הדין נותנת כו' הוא בלשון תמיהא , כלומר אם כמו שאמרת לא היתה מדת הדין נותנת שיגאלו , וכי משוא פנים יש בדבר : אמר רשב"נ אלו לא אסר הקב"ה כו' ומתרץ רשב"נ שכן הוא , ואלו לא אסר הקב"ה את עצמו בשבועה לא היו ישראל נגאלין משם לעולם : אסר הקב"ה הוא מלשון לאסור אסר (במדבר ל"ג) כלומר שהקב"ה התחייב עצמו בזה : ולכן נשבעתי וגו' והאי' שמצינו לכן אלא שבועה וכן לכן אמור לבני ישראל הוא הודעה ג"כ שנשבע על זה מכבר , וכמו שאמר משה (שמות ל"ב י"ג) זכור לאברהם וגו' אשר נשבעת להם בך וגו' , וכן כאן נאמר ג"כ ואזכור את בריתי לכן אמור לבני ישראל וגו' : בטרוניא פי' בעלילה ואלמות כנגד שורת הדין והוא מפאת השבועה : גוי השני שאינו מן המנין משום שתיבת גוי השני מוסב על המצרים , ולזאת לא יכנס התיבה הזאת בכלל ע"ב אותיות של השם הקדוש :

בשמו גאלן כלומר שלא היו כדאים אלא עשה למען שמו : ששמו של הקב"ה ע"ב אותיות הן ר' אבין בא לפרש דברי ר' יודן , ועיין בב"ר פ' מ"ד ובמורה פרק ס"ב לחלק א' : משל למלך שהיה לו פרדס כו' מוסב לפרש מהו כשושנה בין החוחים : שורה של תאנים כו' טעם הזכרת ד' מינים אלו , הוא כנגד דור אנוש דור המבול דור הפלגה דור המדבר , ואף שהנמשל אינו מכוון להמשל מכל וכל , כבר מצינו משלים רבים כענין זה , ועיין במורה בפתיחתו , במאמרו אמר החכם תפוחי זהב כו' : ומסרו לאריס והלך לו ובנמשל שבימי אדם נסתלקה שכינה לרקיע הראשון , וסלק השגחתו מהעולם ומסרו ביד שרו של עולם , ועכ"ז היה משגיח בכלל העולם ליפרע מהן כשרואן חוטאים , ולכן נפרע מהם בדור אנוש ובדור המבול כו' : הביא קוצצים לקצצו לא לבד החוחים אכן לשחת את הפרדס כולו : כך העולם לא נברא אלא בשביל תורה כן איתא בויקרא רבה פ' כ"ג וכן נכון , דפה לא יצדק לומר בשביל ישראל ביחוד , א"כ לא יתישב מה שאמרו הביא קוצצים לקצצו שנאמר ה' למבול ישב , כיון שמתחילה לא נברא בשבילם אלא בשביל ישראל , אלא הכונה בשביל שומרי תורתו ומצותיו , והם השרו מצותיו היינו ז' מצות בני נח שהם חלק מהתורה : מים במים מים אחר מים : דור אנוש כו' שעלה הים בימיהם והציף את העולם , כדאיתא בב"ר פ' כ"ד : דור הפלגה במים כדאיתא בב"ר פ' ל"ח : ה' למבול ישב פי' ששב להציף את העולם במבול ולהחריבה מכל וכל , היינו כששא ליתן התורה אז היה העולם תלוי בדין , שאלו לא יקבלו ישראל את התורה יחזיר את העולם לתהו ובהו , כמו שדרשו לעיל על פסוק נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה , ולפי זה יפרשו ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם ה' עוז לעמו יתן , כלומר ששב להביא עוד מבול לעולם , וישב ה' מלך לעולם , כלומר שהתישב להיות עוד מלך לעולם , וע"י מה , ה' עוז לעמו יתן וגו' , היינו התורה שקבלו ישראל וכמו שדרשו בפ"ק דברכות אין עוז אלא תורה : בשביל שושנה זו ינצל הפרדס שהאדם מדיני בטבע ואם

יאכלו

מפני מה אלו יורדים לגיהנם ואלו אין יורדין לגיהנם. והקב"ה משיב להם ואומר. א"כ הוא ירדו כל העו"ג עם אלהיהם לגיהנם. הה"ד (מיכה ד ה) כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו. ואנחנו נלך בשם ה' אלהינו לעולם ועד. אמר ר' ראובן אלו לא היה הדבר כתוב אי אפשר לאומרו. כביכול כי באש ה' נשפט (ישעיה סו טז) ה' שופט אין כתיב כאן אלא נשפט. הוא שאמר דוד ברה"ק (תהלים כג ד) גם כי אלך בגי צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי. ד"א שבטך אלו היסורין ומשענתך זו תורה. המה ינחמוני וגו'. יכול בלא יסורין. ת"ל אך טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי. יכול בעה"ז ת"ל ושבתי בבית ה' לאורך ימים:

פסוק ב **כשושנה** בין החוחים וגו'. ר' יצחק פתר קרייה ברבקה. שנאמר (בראשית כה כ) ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי. אם ללמד שהיא מפדן ארם מה ת"ל אחות לבן הארמי. אלא אביה היה רמאי ואחיה רמאי ואנשי מקומה רמאין. והצדיקת הזאת יוצאת מבינותם. למה היא דומה לשושנה בין החוחים. ר' פנחס בשם ר' סימון אמר כתיב (שם כח ה) וישלח יצחק את יעקב וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי. בלל כלם ברמאות. ר' אליעזר פתר קרייה בגאולת מצרים. מה שושנה זו כשהיא נתונה בין החוחים קשה לבעלה להלקט. כך גאולתן של ישראל היתה קשה לפני הקב"ה. הה"ד

באור כנפי יונה

אלו נכללו כל אופני השחיתות. היינו במה שנוגע אל עניני כחות הבהמיים. ואל עניני הכוונות מדות הנפשיות. ואל עניני האמונה והדעות אשר לנפש המשכלת. גלוי עריות בזה מהתלהבות תאוות החמריים. ושפיכות דמים בזה מפאת קלקול הכוונות הנפשיות. וע"ז מפאת השבוש בדעות: **ירדו כל הע"ג עם אלהיהם לגיהנם** מה שאמר עם אלהיהם. הוא ע"ד שאמרו כשם שנפרעין מן העובדין כך נפרעין מן הנעבדין: **הה"ד כי כל העמים ילכו איש בשם אלהיו וגו'** מה שדרשו זה הכתוב על ההליכה בגיהנם. משום שהכתוב מדבר על מה שיהיה בעתיד. וכמו שכתוב שם מקודם זה. והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון וגו'. וא"כ איך אפשר שיזכר אז עוד שם ע"ז. הלא נתיעד בלעתיד האלילים כליל יחלוף. וכולם יקראו בשפה ברורה בשם ה'. לכן דרשו שכוונת הכתוב שכל העמים אשר נהגו כל בשתונם בשם אליליהם ועבדום. ילכו לאבדון. וכמו שתרגם יונתן: **ואנחנו נלך בשם ה'** כלומר שישראל אם נטו מאחריו לפעמים לא היה אלא על צד הרחוק ובמעט מהזמן. ותיכף נחמו על מעשיהם ושבו אל השי"ת. לכן זכות זה יעמוד להם שלא יהיו נדונים שם ג"כ כי אם זמן קצר: **באש ה' נשפט** כביכול שהקב"ה נשפט עמהם. וטעם הענין בבחינה מה שיוחס להקב"ה שיסבול צער ועצב משאה שבניו שרוים בצער ונשפטים בגיהנם. ועד"ה (בראשית ו' ז') ויתעצב אל לבו. וכן יומלץ על זה כי גם כביכול נשפט עמהם. או פי' בלשון ש' נשפט. הוא התרעומת שיתרעמו עליו האומות ויאמרו שישא פנים לישראל. שהם אינם נדונים באש של גיהנם כ"כ כמו האומות: **שופט אין כתיב כאן אלא נשפט** ואף שמצינו לשון זה על ענין הוכחה וטענה שיטעון השי"ת כנגד הנדון. או על צד הנקמה כמו (ירמיה ב' ל"ה) הנני נשפט אתך על אמרך לא חטאתי. (שם כ"ה ל"א) כי ריב לה' בגוים נשפט הוא לכל בשר. (יחזקאל ל"ח כ"ב) ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגו' (יואל ד') ונשפטתי עמם שם על עמי וגו'. יש לומר שדרשו זה מיתור הכתוב כי באש ה' נשפט. דכבר כתיב שם ונודעה יד ה' את עבדיו וזעם את אויביו. כי הנה ה' באש יבוא וגו' להשיב בחמה אפו וגערתו בלהבי אש. שמוסב על הנקמה שיעשה השי"ת בגוים באש. ומאי עוד כי באש ה' נשפט. לכן דרשו על ענין הנ"ל: **הוא שאמר דוד ברה"ק** מה שהוסיפו לומר שאמר ברה"ק ולא הספיקו לומר הוא שאמר דוד. כלומר כיון שאמר דוד ברה"ק לא נאמר על צד ההערכה בעלמא. ולאו

שיהיו הדברים מדוייקים. ואם הכוונה במה שאמר כי אתה עמדי שה' בעזרו להצילו. על היותו נרדף עד"ה ויהי ה' את יוסף. היה לו לומר לא אלך בגי צלמות כי אתה עמדי. אלא ע"כ מוסב אהיות ירידתו לגיהנם וה' עמו שם להוציאו משם. ואף שפשוטו של קרא מוסב עליו לבדו. כיון דדבריו ברה"ק אינו רחוק שידבר וירמוז על ישראל לעתיד: **כי אתה עמדי** כלומר שבשם יהיה אתו שם שלא יהיה נשפט אתם של גיהנם. והוא מליצה על השגחתו ית' שישגיח עליו בהיותו שם. ועד"ה ואציעה שאול הנך (תהלים קלט): **ד"א שבטך אלו היסורין** כו' תיבות דבר אחר מיותר. כי לא אמרו מקודם דרשה אחרת על שבטך ומשענתך. אכן הוא סיום הדרשה מפסוק גם כי אלך וגו'. והביאו הדרשה הזאת על סוף הפסוק דרך אגב אף שאינו ענין להקודם. ואולי היה כתוב מאיזה מחבר במאמר המוסגר ד"א. ופירושו דרך אגב: **אלו היסורין** ומכונים בשבט עד"ה (תהלים פ"ט ל"ג) ופקדתי בשבט פשעם: **ומשענתך זו תורה** ומכונה משענתך עד"ה (במדבר כ"א י"ח) במחוקק במשענותם. כן הוא במדרש שוחר טוב בפ' א': **המה ינחמוני** שעל ידם מובטח אני שאערוך לפני שולחן נגד צוררי ואנצל מדינה של גיהנם: **יכול בלא יסורין ת"ל אך טוב וחסד וגו'** פי' יכול בלא יסורין. כלומר שיסורין לבד יהיו בדלין ממני. ת"ל אך טוב וחסד וגו'. כי גם טוב וחסד ירדפוני: **יכול בעה"ז** כו' פי' בעה"ז לבד. תלמוד לומר לאורך ימים. היינו ליום שכולו ארוך:

כשושנה **בין החוחים כו' פתר קרייה ברבקה** כלומר שמשבח את ישראל מענין השבח שישובח רבקה. היינו שישראל דומין לה: **אם ללמד שהיא מפדן ארם והלא נאמר מפדן ארם. מה ת"ל בת בתואל הארמי אחות לבן הארמי. אלא בא ללמדך אביה רמאי ואחיה רמאי. והצדיקת הזאת יצאה מביניהם** כו' כנ"ל. ירצו. אם ללמד שהיא מפדן ארם. יאמר הכתוב בת בתואל מפדן ארם אחות לבן. מה תלמוד לומר הארמי הארמי. אלא לומר שאביה ואחיה רמאין היו. ודרשו ארמי בסרוס אותיות רמאי: **יצאה מבינותם** ולא למדה ממעשיהם: **מלמד שבלל כולם ברמיות** כנ"ל. ירצו. למה כתיב פדנה ארם די שיאמר אל לבן בן בתואל הארמי. אלא כתב פדנה ארם לכלול כל יושבי העיר ברמיות, ונדמה יעקב ביניהם לשושנה בין החוחים: **ועם מקרב גוי**

אין

אותו · אמרה אני הוא וחביבה אני שבל מתי העולם חבויין בו · שנ׳ (שם כו יט) יחיו מתיך נבלתי יקומון · לכשיבקשם הקב"ה ממני אחזירם לו · וארטיב מעשים טובים כשושנה ואומרת לפניו שירה. שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו (שם כד טז)· ר׳ יודן ור׳ אליעזר. ר׳ יודן אמר אני חבצלת השרון שושנת העמקים. לא היא חבצלת ולא היא שושנה· אלא כל זמן שהיא קטנה הוא קורא אותה חבצלת· הגדילה קורא אותה שושנה. ולמה נקראת חבצלת שחבויה בצלה· אמר ר׳ אליעזר משל את הצדיקים במשובח שבמינים ובמשובח שבאותו המין. המשובח שבמינים שושנה · ובמשובח שבאותו המין שושנת העמקים. ולא כשושנת ההר שנוחה להכמש. אלא כשושנת העמקים שמרטבת והולכת. משל את הרשעים במגונה שבמינים ובמגונה שבאותו המין · מגונה שבמינים כקש לפני רוח · אם תאמר כמוץ שבבקעה כבר יש בו לחלוח· אלא ורדף כמוץ הרים לפני רוח· ר׳ אבא בר כהנא אמר · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה · אני היא וחביבה אני שנתונה אני בעמקי הצרות · וכשידלני הקב"ה מהצרות אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה לפניו · הדא הוא דכתיב (שם כו טז) ה׳ בצר פקדוך · אמר ר׳ אחא · אמרה כנסת ישראל בשעה שאת מעמיק עיניך בי. אני מרטבת מעשים טובים כשושנה ואומרת שירה · הה"ד (תהלות קל) שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה׳· רבנן אמרין · אמרה כנסת ישראל אני הוא וחביבה אני · שאני נתונה בעמקי גיהנם · ובשידלני הקב"ה ממעמקיה הה"ד (שם מ ג) ויעלני מבור שאון · אני מרטבת מע"ט ואומרת לפניו שירה. הה"ד (שם מ ד) ויתן בפי שיר חדש · אתיא דרבנן כההיא דא"ר אלעזר המודעי · עתידים מקטרגים שיבואו לעתיד לבוא לקטרג על ישראל לפני הקב"ה. ואומרים רבש"ע אלו עבדו ע"ז ואלו עבדו ע"ז · אלו גלו עריות ואלו גלו עריות · אלו שפכו דמים ואלו שפכו דמים ·

מפני

באור כנפי יונה

על הכתוב ואמרת אל הכהן קח את מטך וגו׳. וז"ל אמר ר׳ חייא ולא עוד אלא דההוא גופא דהוה יקום ממש, דכתיב יחיו מתיך ולא כתיב יברא דמשמע דבריין אינון, אבל יחיו דהא גרמא חד ישתאר מן גופא תחות ארעא, וההוא לא אתרקב ולא איתכלי בעפרא לעלמין כו׳, וכן הוא במדרש הנעלם בפ׳ תולדות על פסוק ויהי יצחק בן ארבעים שנה ובפ׳ פנחס במאמר ר׳ שמעון הוה אזיל מן קפוטקיא כו׳, ועיין בב"ר פ׳ כ"ח בענין לוז של שדרה: יחיו מתיך נבלתי יקומון וסוף הכתוב הקיצו ורננו שוכני עפר וגו׳ וארץ רפאים תפיל, פי׳. שהארץ תשליך המתים לחוץ, וא"כ יתם השטה לארץ: וארטיב ואצמיח אותם כשושנה ונופל על העמדת המתים מן הארץ לשון צמיחה ופריחה, עד"ה (תהילות ע"ב ט"ז) ויציצו מעיר כעשב הארץ: ואומרת שירה לפניו שנאמר מכנף הארץ זמירות שמענו לא שהכתוב מדבר לענין שיר בעת התחיה, כי אין רמז לזה בכתוב, אלא מזה הכתוב לראיה שתיותם גם לארץ ענין שירה וזמרה: לא היא חבצלת ולא היא שושנה ירצו הלא חבצלת ושושנה אחת היא, שאין לומר שהם שני מיני בשמים מריחים שונים, א"כ היה להכתוב לומר ושושנת העמקים, כמו קנה וקנמון, מור ואהלות: כל זמן שהיא קטנה כו׳ ובנמשל שישראל בקטנותם נדמו לחבצלת ובגדולתם נדמו לשושנה: שחבויה בצלה פירוש כי עלים שלה המריחים עדיין לא הצמיחו לחוץ, אלא הן חבויים תחת עלים החצונים שאין להם ריח, והעלים החצונים הם כצלה שסובבין עליה, ובנמשל כי ישראל בעודם בקטנם לא יורגש מהם עוד ריח מעשים טובים, אכן עוד טמונים בתוכם: המשובח שבמינים כשושנה שהיא המשובחת מכל הצמחים בעלי הריח: והמשובח שבאותו המין שושנת העמקים שושנת העמקים היא נאוה יותר ומשובחת משושנת ההרים. לפי שהיא מרטבת תמיד מפאת שאין כח החמה שולטת שם. ור׳ אליעזר בא ג"כ לתרץ הלא היא חבצלת והיא שושנה. וכמו שאמרו לעיל ר׳ יודן ור׳ אליעזר כו׳. משמע ששניהם באים לתרץ ענין אחד. ור׳ יודן תירץ אלא כל זמן שהיא קטנה כו׳. ור׳ אליעזר אומר משל את הצדיקים במשובח שבמינים ובמשובח שבאותו המין. ומה שכתוב אני חבצלת השרון אין פירוש השרון מלשון והיה השרון כערבה: אלא לשון השירות. וכמו שדרשו קודם זה שהרון לשון שירה. כלומר אני חבצלת המשובח שחבויה אני בצל. שושנת העמקים שאין כח השמש שולט שם: וחביבה אני שנתונה אנכי בעמקי הצרות ודרשו חבצלת חביבה וחבויה בצל. כלומר בשביל שחביבה אני לזאת חבויה אני בחשכת הצרות עד"ה (עמוס ג׳ ב׳) רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה. על כן אפקוד עליכם את כל עונותיכם: וכשידלני הקב"ה מהצרות אני מרטבת מעשים טובים כשושנה עד"ה (תהילות ל"ב) ארוממך ה׳ כי דליתני וגו׳. ודרשו שושנת העמקים. שאהיה כשושנה כשידלני מהעמקים: ואומרת שירה לפניו אני חבצלת השרון. דרשו השרון לשון שירה כנ"ל: הה"ד בצר פקדוך כלומר בשביל הצרות אזכור אותך. וכתיב אחריו צקון לחש מוסרך למו וגו׳ הקיצו ורננו שוכני עפר. כלומר שוכני שפל ורמוסים כעפר. או יש לומר בצר פקדוך. יפקדו אותך בשירה כשיזכרו מה שאירע להם בצר. ויאמרו שירה על הגאולה: בשעה שאת מעמיק עיניך בי אני מרטבת מע"ט כשושנה ואומרת שירה כו׳ כלומר שאתה מדקדק אתי כחוט השערה. עד"ה (תהילות נ׳ ג׳) וסביביו נשערה מאוד. אז אני מרטבת מע"ט כשושנה עד"ה ממעמקים קראתיך ה׳. וזהו שושנת העמקים: אני הוא וחביבה אני שאני נתונה בעמקי גיהנם ודרשו חבצלת חביבה וחבויה בצל של גיהנם. וטעם החביבות הזה מה שנדונין בגיהנם. שעי"ז זוכים לעה"ב. לא כאלה אשר לא חיים ולא נדונין. ולא כאלה הנדונין בה לדורי דורות· עד"ה (ישעיה ס"ו כ"ד) וראו בפגרי האנשים הפושעים בי כי תולעתם לא תמות ואשם לא תכבה. ועיין בב"ר פ׳ מ"ד שאברהם בירר לישראל גיהנם: ויתן בפי שיר חדש כן כתיב ויעלני מבור שאון וגו׳ ויתן בפי שיר חדש. ועיין במדרש שוחר טוב על הכתוב הזה: אתיא דרבנן כההוא דאמר ר׳ אלעזר כו׳ ירצו. כמו שפירשו רבנן מה שאמר דוד ויעלני מבור שאון וגו׳ ויתן בפי שיר חדש מוסב על כנסת ישראל ולא עליו ובענין גיהנם. אתיא כר׳ אלעזר שפירש ג"כ מה שאמר דוד גם כי אלך בגי צלמות לא אירא רע וגו׳. מוסב ג"כ על כלל ישראל ובענין גיהנם: ע"ז גלוי עריות שפיכות דמים אחזו שלשה אלו דוקא· כי בשלשה

אלו

כשושנה. ואמרתי לפניו את השירה. שנאמר (ישעיה ל כט) השיר יהיה לכם כליל התקדש חג. ד"א אני חבצלת השרון. אני הוא וחביבה אני. אני הוא שהייתי חבויה בצלו של ים. ולשעה קלה הרטבתי מעשים טובים כשושנה. והראתי באצבע מנון עבורי. שנאמר (שמות טו) זה אלי ואנוהו. ד"א אני חבצלת השרון. אני הוא וחביבה אני. אני הוא שהייתי חבויה בצלו של סיני. ולשעה קלה הרטבתי מעשים טובים בידי ובלבי. ואמרתי לפניו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שם כד ז). ד"א אני חבצלת השרון. אני הוא וחביבה אני. אני הוא שהייתי חבוייה ורמוסה בצלן של בשרים. למחר כשיגאלני הקב"ה מצלן. אני מרטבת כשושנה ואומרת לו שיר חדש. שנאמר (תהלות צח) שירו לה' שיר חדש כי נפלאות עשה הושיעה לו ימינו וזרוע קדשו. ר' ברכיה אמר הפסוק הזה המדבר אמרו. אמר המדבר אני מדבר וחביב אני. שכל טובות שבעולם חבוין בי. שנאמר (ישעיה מא יט) אתן במדבר ארז שטה והדס וגו'. נתנם לי הקב"ה שיהא שמורים בי. וכשהקב"ה מבקשם ממני אני מחזיר לו פקדונו בלא חסרון. ואני מרטיב מעשים טובים ואומר לפניו שירה. שנאמר (ישעיה לה א) יששום מדבר וציה וגו'. משום רבנן אמרו הארץ אמרה

אותו

באור כנפי יונה

ענין חבצלת השרון לשושנת העמקים: **אני הוא וחביבה אני כו' שהייתי חבויה בצלן של מצרים** חבויה פירוש טמונה. ודרשו ג"כ חבצלת לתיבה מורכבת. חבויה בצל וגם לשון חביבות: **ולשעה קלה כנסני הקב"ה כו'** דרשו זה מדהמשילה לשושנת העמקים. היינו כמו שהיא ממהרת לצמוח לפי שהיא גדלה במקום רטוב. כן היה כנוסן במהירות גדולה ולשעה קלה נקרא להם דרור. ודרשו ג"כ מדמיון שושנה לריח מעשים טובים. כשושנה שממהרת ונותנת ריח טוב: **את השירה** דרשו השרון לשון שירה: **כליל התקדש חג** וראיה מזה שאמרו שירה בלילה בעודם במצרים: **חבויה בצלו של ים כו'** דרשו ג"כ חבצלת חבויה וחביבה. והכונה עם שהייתי נסתרת ומוקפת בצלו של ים כ"ש והמים להם חומה מימינם ומשמאלם. והייתי בסכנה מפאת החטא עד"ה וימרו על ים בים סוף. עכ"ז הייתי חביבה לפני הקב"ה ונגאלתי. והרטבתי ריח מעשים טובים כשושנה ואמרתי שירה. והקניתי בזה מה שעויתי. ע"ד שדרשו על ויסע משה את ישראל מים סוף. שהסיען מחטאן של ים סוף ע"י השירה. וזהו שושנת העמקים. שנתתי ריח טוב כשושנה ע"י שהייתי בעמקי של ים ונגאלתי: **מנון עבורי** כלומר האדון לנגדי. מלשון לפני שמש ינון שמו (תהילות ע"ב י"ז) ואחריתו יהיה מנון (משלי כ"ט כ"א) ויש גורסים מנין עבורי: **זה אלי ואנוהו** ובזה תקנתי את החטא שהיה בידי: **חבויה בצלו של סיני** סגורה. ע"ד שאמרו כפה עליהם הר כגיגית ואמר להם אם מקבלים אתם את התורה מוטב. ואם לאו שם תהא קבורתכם: **בידי ולבי** הוא נעשה ונשמע: **למחר כשינאלני כו'** נראה שחסר כאן איזה ענין. או צ"ל חבויה אני בצלו של אדום. וטעם החביבות בזה. לפי עת שהיא סובלת עול גלות עכ"ז שומרת ומקיימת את התורה. או ע"ד שאמרו בב"ר פ' מ"ד שהקב"ה ברר את הגלות לישראל תחת גיהנם: **אני מרטבת כשושנה** לא אמרו כאן שמרטבה מעשים טובים כדלעיל מזה. כי גם בעודם בגלות מקיימים מצות ומעשים טובים: **המדבר אמרו** כלומר המשורר אמר בשם המדבר. ומשום שמצינו כתיב (ישעיה ל"ה) ישוש מדבר וציה וגו' ותפרח כחבצלת וגו' הדר הכרמל והשרון. דרשו דאני חבצלת השרון מוסב על המדבר. וטעם הכתוב שיסדר למאמר המדבר בתוך השיר הזה משיר השירים. וכן מה שאמרו בסמוך הארץ אמרה. הוא לייעד כל טוב לישראל וכמו שכתב שם הרד"ק על פסוק אתן במדבר ארז וגו'. שיבראו אלו העצים במדבר בקומתן כמו שנבראו בימי בראשית. ויהיה לגאל לישראל בעלותם מהגלות. או להעמיד הפלא ההוא מהיום ההוא והלאה. ויהיה באותן מדברות מים ועצים גדלים בהם לעולם. ויאמרו בני העולם בעברם בהם זה עשה האל לכבוד ישראל. ויודו לשם ה' לעולם על הפלא ההוא: **שכל טובות שבעולם חבויין בי. נתנם לי הקב"ה שיהא שמורים בי. וכשהקב"ה מבקשם ממני אני מחזיר לו פקדונו בלא חסרון שנאמר אתן במדבר ארז שטה והדס וגו'. ואני מרטיב ומצמיח אותם כשושנה ואומרת לפניו שירה שנאמר כו'** כנ"ל. חבויים בי. טמונים בי: **ואני מרטיב ומצמיח אותם כו'** היינו אילנות האלו: **שנאמר ישוש מדבר וציה** וסוף הכתוב ותפרח כחבצלת וגו' הדר הכרמל והשרון: **הארץ אמרה** כלומר המשורר ידבר בשם הארץ: **שכל מתי העולם חבויים בי. לכשיבקשם הקב"ה אחזירם לו שנאמר יחיו מתיך נבלתי יקומון. וארטיב ואצמיח אותם כשושנה. ואומרת שירה כו'** כנ"ל. אולם אינו מובן מה חיבה נודעת בזה לארץ בהיות המתים קבורים בה. ואם על החזרתה אותם לעתיד הלא יד ה' היא הקומם. ואולי יש לומר משום שחלקי היסודות שמהם הורכב האדם. הנה נמקים שם ושבים ומתערבים אל כללות היסודות. עד"ה (קהלת י"ב ז') וישוב העפר על הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים. ונגלה לנו בזה שאי אפשר השבת הנפש למנוחתה. כי אם אחרי השבת הגוף לעפרו לגמרי. וזה לא יתכן כי אם בקבורה. והוא המקום היותר משובח אשר בו יותך הגוף וישוב אל עפרו במעט מהזמן. וכבר היו קדמונים שורפין אותו. ויש מהאומות שהיו נוהגים קרובי המת לאכול אותו, ויש שמאכילין אותו לכלבים או לעוף השמים, וכל זה דרך עכו"ם, ולזה היה מהטוב והמובחר להרחיק כל אלו המנהגים בצותה לנו התורה לקבור המת בעפר, ועוד אם שכלל הגוף מהאדם ישוב ויתערב אל כללות היסודות, עכ"ז ישארו איזה חלקים מחלקי האדם שמורים ונבדלים בלתי מתערבים בכללות היסודות, ומהחלקים האלו יתחדש ההרכבה והתחיה, ובזה חבה יתירה נודעת לארץ, כי הטמין הקב"ה בתוכה סגולות היקרות האלו ונפקדו בידה לשמרם מכל כליון ורקב, וזה כוונתם במה שאמרו חביבה אני שכל מתי העולם חבוים בי, כלומר טמונים ושמורים בי, והענין הוא ע"ד שכתב העקרים בפרק ל"ה למאמר רביעי, משום שהגוף שהיה משכן לנפש שהיא כח עליון אע"פ שהלך ממנו בעת המות, כבר נשאר בו איזה רושם מהכח האלהי ההוא שקבל ראשונה, וראיה לדבר מהאיש ההוא המת שנקבר בקבר אלישע, שהיה כח בעצמות אלישע להחיותו כשנגע בו, וא"כ מצד הרושם שנשאר בו מהרוח האלהית שהיה משכן לו בחייו, והיה מוכן בלי ספק אל שיקבל הרוח האלהית ההוא שנית יותר ממה שהיה בראשונה, כאמרם ז"ל מאי דלא הוה הוה, מאי דהוה לא כל שכן, וכן איתא בזהר פ' וארא

על

והצדיקות הנביאים והנביאות שעמדו ממנו · רהיטנו ברותים · א"ר יוחנן אין אדם נהנה מן הברות הזה למה שהיא נכפפת. הוא דעתיה דר' יוחנן. דא"ר יוחנן כתיב אני כברוש רענן (הושע יד ט) אני הוא שכפפתי עצמי לעקור יצרה של ע"ז. (שם) אפרים מה לי וליצרה של ע"ז. אני עניתי ואשורנו. אני עניתי לא אשורנו לא אמרנו לך שירה. אני כברוש רענן. אלא הוי אומר אני הוא שכפפתי לעקור יצרה של ע"ז. ד"א רהיטנו ברותים. מקום שהכהנים רהוטים בברותים · המד"א (מלכים א ו טו) ויצף את קרקע הבית בצלעות ברותים. א"ר יוחנן למדתך תורה דרך ארץ. שיהא אדם מקרה בארזים ומרהיט בברותים · שנאמר קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים :

פסוק א **אני חבצלת** · אמרה כנסת ישראל. אני הוא וחביבה אני · אני הוא שחבבני הקב"ה משבעים אומות. חבצלת. שעשיתי לו צל ע"י בצלאל. דכתיב (שמות לז א) ויעש בצלאל את הארון · השרון שאמרתי לפניו שירה ע"י משה. דכתיב (שם טו) אז ישיר משה ובני ישראל · ד"א אני חבצלת השרון. אני הוא וחביבה אני · אני הוא שהייתי חבויה בצלן של מצרים. ולשעה קלה כנסני הקב"ה לרעמסס והרטבתי מעשים טובים כשושנה

באור כנפי יונה

הרטבה הרטיב מהן לשון השיבה וצמיחה. כלומר מה הצמיח והוליד משם יעקב שאמר הכתוב אף ערשנו רעננה. ורעננה הוא לשון רטיבות. מלשון כל עץ רענן (ישעיה נ"ז ה') ועליהו רענן (ירמיה י"ז ח') א"כ מה הרטיב והצמיח מערש הזה: **קורות בתינו ארזים** כלומר שמענין שכיבת יעקב ששכב על האבנים האלו. נצמח ענין בהמ"ק שנבנה מארזים ומרוצף בברותים וכמ"ש (בראשית כ"ח י"ח) ויקח את האבן אשר שם מראשותיו וישם אותו מצבה וגו'. והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים. ושם נבנה בהמ"ק: **אלו הצדיקים כו'** יפרשו קורות בתינו ארזים רהיטנו ברותים. על הצדיקים והצדיקות כו'. דהצדיקים נמשלו לארזים עד"ה (תהילות צ"ב י"ג) צדיק כתמר יפרח כארז בלבנון ישגה. והענין שמאותה המטה הרטיב והצמיח צדיקים וצדיקות. כלומר שהובטח בשם שיצאו ממנו צדיקים וצדיקות. וכ"ש (שם כ"ח י"ד) והיה זרעך וגו' ונברכו בך וגו' ובזרעך: **הנביאים והנביאות** כלומר שהובטח בשם שיצאו ממנו ג"כ נביאים ונביאות. ומוסב על רהיטנו ברותים. ודרשו רהיטנו על הנביאים משום היותם רצים וזריזים בשליחות ה'. ואשר אחז הכתוב לדמותם לקורות ולרהיטות. היינו הצדיקים בקורות והנביאים ברהיטים. אפשר לומר משום שהם לבית ישראל לאהל ולמחסה מכל צד. כקורות הבית מלמעלה וכרצפת הבית מלמטה: **אין אדם נהנה כו'** כלומר למה שהברותים נכפפות אינם ראוים אלא לרצפת הבית. ולזה ג"כ מכונים הנביאים בברותים משום שהם ענוים וכפופים: **הא דעתי' דר' יוחנן כו'** ר"ל כמו שפירש ר' יוחנן כאן רהיטנו ברותים שהוא מליצה על הנביאים מפאת שהם ענוים וכפופים. כן יפרש מה שנאמר אני כברוש רענן וגו'. שמוסב על הצדיקים שכפפו עצמם כברותים לעקור יצרה של ע"ז: **אפרים מה לי עוד לעצבים. אני עניתי ואשורנו. אני עניתי לו לא אמרנו לך שירה. אני כברוש רענן. הוי אומר אני הוא שכפפתי לעקור יצרה של ע"ז** כצ"ל. מתחילה הביאו את סוף הכתוב אני כברוש רענן. לומר שר' יוחנן מפרש שם ג"כ שברוש הוא מליצה על ענין כפיפת היצר. ואח"כ מביאים דרך אגב כל הכתוב לומר איך יתפרש לפי דעתו. וכן הוא לשון הכתוב שם. אפרים מה לי עוד לעצבים. אני עניתי ואשורנו. אני כברוש רענן וגו'. ויפרש הכתוב שהנביא יאמר שעתידים אפרים בעצמם לומר מה לי עוד לעצבים. וכמו שביאר התרגום יימרון דבית ישראל מה לנא עוד למפלח לטעותא. אני עניתי ואשורנו. כלומר אני עניתי להקב"ה לא אמרנו לפניך שירה. והכונה היינו כמו שעשיתי מכבר שהשלכתי הגלולים אחרי גוי ואמרתי לפניך שירה אצל ים סוף.

אני כברוש רענן. אני הוא שכפפתי בעצמי לעקור יצרה של ע"ז כמו שהברוש הזה היא נכפפת. ולפי זה יצדק שיתפרש רהיטנו ברותים על הצדיקים והנביאים. משום שכופפים את יצרם כברוש הזה: **ד"א רהיטנו ברותים מקום שהכהנים כו'** הוא סיום הדרשה הראשונה שדרשו לעיל. שקורות בתינו ארזים מוסב על קירות בהמ"ק שהרטיב מטתו של יעקב. ואמרו שכן רהיטנו ברותים מוסב על רצפת בהמ"ק. אלא שהפסיקו בתוך הענין דרשה אחרת. שקורות כו' מוסב על הצדיקים והנביאים: **למרתך תורה דרך ארץ כו'** ר"ל. לפי דעת ר' יוחנן שפירש קירות בתינו ארזים רהיטנו ברותים. אינו מוסב על בהמ"ק כי אם על הצדיקים והנביאים. למה אחז הכתוב לדמותם לקורות ולרהיטות דוקא. ואמר שדרך אגב למדתך תורה דרך ארץ. שיהא אדם מקרה בארזים ומרהיט בברותים. ורש"י כתב קורות בתינו ארזים שבה המשכן הוא זה. א"כ אין קורות האמור כאן על אותם המונחים למעלה מכותל לכותל לקשר אותם ולחבר אותם יחד. כי במשכן לא היו קורות. אבל יפרש קורות כמו קירות שהוא כותל הצדדי. וכמו שמצאנו שנקראו הקורות להיפך בשם קירות. (מ"א ו') מן הקרקע עד הקירות. שפירושו עד התקרה המכסה:

אני חבצלת. אמרה כנסת ישראל אני הוא וחביבה אני כו' שעשיתי לו צל ע"י בצלאל כו' תיבת חבצלת דרשו לשון חביבות ולשון צל. ומה שהאריכו בדבריהם לומר אני הוא וחביבה אני כו', משום שבהשקפה לא יצדק לומר שהוא מליצה על כנסת ישראל. היינו שישראל מדמה עצמה לחבצלת השרון. הלא היה צריך הכתוב לומר בכף הדמיון. אני כחבצלת השרון. כלשון כתפוח בעצי היער כן דודי. כשושנה בין החוחים כן רעיתי. לזה אמרו אני הוא וחביבה אני כו'. כלומר שכנסת ישראל אומרת אני הוא חבצלת השרון בעצם ולא על צד הדמיון. ומדוע אכנה עצמי בחבצלת שחביבה אני משבעים אומות ועשיתי לו צל. תואר חבצלת מורכב משתי בחינות: **ויעש בצלאל את הארון** משום שהוא הכתוב הראשון שנזכר בו בצלאל בסדר מלאכתו. לכן הביאו הכתוב הזה. אולם באמת הכונה על כלל המשכן שנזכר אחר הכתוב הזה. כי המשכן הוא היה עיקר הצל לשכינה. וכמו שאיתא בשמות רבה פ' ל"ד מהו בצל שדי בצל שעשה בצלאל כו': **השרון שאמרתי לפניו שירה ע"י משה דכתיב אז ישיר משה וגו'** ולפי זה יפרשו מ"ש שושנת העמקים. כלומר שנתתי לפניו ריח טוב כשושנה משום שהייתי בעמקי הים וגאלני. ודרשו כל אלה משום דכתיב שושנת העמקים שהוא המשובח שבמינים והמשובח שבאותו המין וכמו שאיתא לקמן. א"כ מה
ענין

יפה דודי אף נעים · אמרה לו רבש"ע אף שאתה מביא עלי נעים הוא . למה שאתה מחזירני ומביאני למוטב · אף ערשנו רעננה . זה בהמ"ק . הכד"א (מלכים ב יא) ואת מניקתו בחדר המטות · מהוא בחדר המטות ר"א ורשב"נ . ר"א אומר בהאים · ורשב"נ אמר בעליות · ולא פליגי . מ"ד בהאים בימות הגשמים . מ"ד בעליות בימות החמה · ד"א אף ערשנו רעננה ר' עזריה בשם ר' יהודה בר' סימון · למלך שיצא לו למדבר והביאו לו מטה קצרה · התחיל מצער בעצמו ומדחק באבריו · כיון שנכנס למדינה הביאו לו מטה ארוכה . התחיל לפשוט עצמו ומותח אבריו · כך עד שלא נבנה בהמ"ק היתה השכינה מתמצעת בין שני בדי ארון · משנבנה בהמ"ק ויאריכו הבדים . ד"א אף ערשנו רעננה · מה מטה זו אינה עשויה אלא לנחת רוח . כך עד שלא נבנה בהמ"ק היתה השכינה מטלטלת ממקום למקום . הה"ד (שמואל ב ז ו) ואהיה מתהלך באהל ובמשכן · משנבנה בהמ"ק כתיב (תהלים קלב יד) זאת מנוחתי עדי עד פה אשב כי אויתיה . ד"א אף ערשנו רעננה . מה מטה זו אינה עשויה אלא לנחת רוח · כך ישראל עד שלא נבנה בהמ"ק היו מטלטלין ממקום למקום . ויסעו ויחנו . משנבנה בהמ"ק וישב יהודה וישראל לבטח (מלכים א ה ה)· ד"א אף ערשנו רעננה . מה מטה זו אינה עשויה אלא לפריה ורביה. כך עד שלא נבנה בהמ"ק לכו ספרו את ישראל (ד"ה א כא ב)· משנבנה· יהודה וישראל רבים וגו' (מלכים א ד כ)· עד שלא נבנה בהמ"ק כל הקהל כאחד ד' רבוא וגו' (נחמיה ז סו) משנבנה בהמ"ק פרו ורבו . דא"ר יוחנן מגבת ועד אנטפרס ס' רבוא עיירות היו . והיו מוציאות כפלים כיוצאי מצרים · וכדין אפי' את מצנעא יתהון ס' רבו דקני לא מטחנא להון ולא נסב יתהון . אמר רבי חנינא קפצה לה ארץ ישראל :

פסוק יז **קורות** בתינו ארזים · ר' מנחמא בשם ר' ברכיה · אבנים שישן עליהם יעקב אבינו נעשו תחתיו כמטה וכפלומא . ומה הרטבה הרטיב מהן . קורות בתינו ארזים · ד"א קורות בתינו ארזים · אלו הצדיקים והצדיקות

באור כנפי יונה

שלמות והטוב והאחדות גמור ומוחלט ולא זולתו . ולכן היא אינה יכולה להמירו באחר כי אין עוד מלבדו אבל הוא יכול להמירה באחרת או לקחת לו עוד עם אחר . עם שלא נמצא בזולת כ"כ טוב כמו בישראל : **א"ל ר' חנינא אף היא קלסתו בלשון כפול כו'** דעתו כי יפה ונעים הוא ג"כ לשון כפול . ולא יקשה איך יתכן לשבח אותו בלשון כפול דמיחזי כשתי רשויות . זה אינו . כשכפל השבח הוא בסגנון אחד היינו יפה יפה כמו מודים מודים . משתקין אותו . אבל כשישובח בבחינות שונות אין לחוש לזה . כמו האל הגדול הגבור והנורא : **אמרה לו רבש"ע אף שאת מביא עלי נעים הוא** הוא תשובה מר' אבהו לר' חנינא על שאלתו . אם כדבריך היה לה לומר הנך יפה הנך נעים . וכיון שאמרה אף נעים אינו לשון כפול אלא ענין אחר . וכונתה אף שאתה מביא עלי נעים הוא . ופירוש אף לשון רוגז וחרון אף . והכונה שבכל מדה ומדה שהוא מודד לנו הכל הוא מכוונת לטוב . ולפי זה פירוש הכתוב הנך יפה אף נעים . הנך יפה לעת כי השפיע עלינו רב טוב . וגם אף נעים . היינו בעת שהקב"ה כביכול בכעס ורוגז . עכ"ז נעים ומקובל ויפה הוא . כי הכל לתכלית טוב מכוון . וכן יש לומר מה שהוא קלסה בלשון כפול . לומר ג"כ שבין שישראל עושין רצונו של מקום ובין שאין עושין חלילה . אינו מחליפם באומה אחרת ויפים ואהובים אליו . ובין כך ובין כך קרויים בנים למקום . וכמו שאמרו במדרש איכה על הכתוב על אלה אני בוכיה כו' את ה' האמרת היום וה' האמירך וגו' . נשבע הקב"ה שאינו ממירם באומה אחרת : **בחדר המטות** ובסוף כתיב בם בית ה' . וראיה מזה שבהמ"ק מכונה בשם מטה . וכן אף ערשנו רעננה מוסב על בהמ"ק . וטעם שנזכרת בהמ"ק בכתוב הזה . שהוא מכלל קלוס שישראל מקלסין להקב"ה על גודל אהבתו אליה . אשר בנה בהמ"ק בתוכם אשר היא כערש רעננה לזווג החשוק ותשוקתו . שבהמ"ק הוא מקום להשראת השכינה בתוך ישראל . והוא מקום מושב אלהים בארץ : **מהו בחדר המטות כו' בעליות** דרך אגב יפרשו באיזה חדרים הטמינה יהושבע ליואש . ועיין בריש המוכר את הבית .

ואמר כי בחורף התעכב בחדרים התחתונים ובקיץ בחדרים העליונים. ועיין במסכת יומא פרק הוציאו לו ובמסכת מדות : **ויאריכו הבדים** שגדלו ונתארכו בנס . כדאיתא במדבר רבה פ' י"א . והיה במקדש מקום גדול להשראת השכינה יותר ממשכן . לפי זה פירש אף ערשנו רעננה כלומר מקובל ויפה . וענין הנמשל בגמלים האברים ופשיטותם . לומר שהשראת השכינה בישראל לעת היותם במדבר . לא היתה בשפע רב ובהתפשטות רחבה כאשר בעת שהוקם המקדש על מכונו : **זאת מנוחתי עדי עד וגו'** ופי' רעננה כנ"ל היינו מקובל ויפה . ופירוש עדי עד היינו אפילו בעת חרב בהמ"ק אין שכינה זזה משם . כדאיתא לקמן על הפסוק הנה זה עומד אחר כתלינו : **היו מטלטלין ממקום למקום** עכשיו מפרשים אף ערשנו רעננה מוסב על ישראל שהוא מקובל ויפה לישראל . כי ישראל כל ימי היותם במדבר וכן משנכנסו לארץ . לא נחו ולא שקטו עד שנבנה בהמ"ק : **לכו ספרו את ישראל** כלומר שהיו מקבלים מספר : **יהודה וישראל רבים וגו'** וסוף הכתוב כחול אשר על הים לרוב . כלומר אשר לא ימד ולא יספר : **כל הקהל כאחד ד' רבוא משנבנה בהמ"ק כו'** מקודם הביאו ראיה איך ע"י מקדש ראשון נתרבו . ומזה הביאו ראיה ג"כ ממקדש שני איך נתרבו על ידו : **מגבת ועד אנטיפרס כו'** בירושלמי דתענית פרק ד' סימן כ"ב איתא נוסחא אחרת : **מצנעא כו'** פי' אם תגיע שם ס' רבוא קנים לא תחזיק להון : **לא מטחנא להון** לשון משיחה ומדה. כלומר שאין במדתה לקבל אותם ולהחזיקם : **ולא נסב יתהון** לא מקבל אותם : **קפצה לה** נתכווצה :

קורות בתינו כו' נעשו תחתיו כמטה כו' עכשיו יפרשו ערשנו רעננה מוסב על אבנים שישן עליהם יעקב אבינו בדרכו . היינו שנעשו תחתיו כמטה . כלומר שנולד לו משכיבתו במקום ההוא תולדות יקרים ונשגבים : **וכפלומא** נוצות עוף . ערוך ערך פלימא . והענין שהאבנים ששכב עליהם יעקב אבינו · נעשו תחתיו כמטה המלאה נוצות רכות . כלומר ששכב עליהם במנוחה והשקט . וגם הוליד מהן תולדות יקרות : **ומה הרטבה**

לה את ארץ לא מטוהרה לא גושמה ביום זעם · א"ר יוחנן אפי' אצטרובלין של רחיים נמחו במים · ר' טרייא אומר שערי ג"ע נפתחו לה ומשם הביאתו. אמר לו ר' איבו אלו מג"ע הביאתו. לא היה לה להביא דבר מעולה כגון קנמון ובלסמון · אלא רמז רמזה לו לנח ואמרה לו. מרי נח מר מזה מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידיך :

פסוק טו **הנך יפה** דודי אף נעים ר' אבהו ור' חנינא · ר' אבהו אמר הוא קלסה בלשון כפול. והיא קלסתו בלשון פשוט. הוא קלסה בלשון כפול הנך יפה רעיתי הנך יפה · שאם בקש לעשות לו אומה אחרת שהוא יכול · היא קלסתו בלשון פשוט הנך יפה דודי · אמר לו ר' חנינא אף היא קלסתו בלשון כפול · שנאמר הנך יפה

באור כנפי יונה

ואין לשאול א"כ למה הביא ראיה ממה שהעולם אומרים. הלא נאמר בפירוש ע"י יחזקאל. שבאמת הכתוב אינו מוכרע. שיוכל להתפרש כמו שמפרש ריש לקיש בפרק פרת חטאת. שר"ל סבר שירד מבול לא"י. ויפרש לא גושמה ביום זעם האם לא גושמה ביום זעם. ועיין שם הפלוגתא מר' יוחנן וריש לקיש. ועיין בדברים רבה פ' ג'. ובזה ניחא נמי מה שאמרו הוא שנאמר ע"י יחזקאל ולא אמרו סתם הוא שנאמר. משום שדבריו צריכין להדרש כדאיתא בשבת פ"ק. וכתב הרמב"ן על התורה מה שאמרו דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא. היינו שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גושמה ולא נפתחו בה מעיינות תהום רבה. אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש. ואין סביב א"י גדר לעכב המים שלא יבואו בה. וכך אמרו בפרקי דר"א. א"י לא ירד עליה מי המבול מן השמים. אלא שנתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה. שנאמר בן אדם אמור לה וגו'. והנה לדעת ר' לוי מפני שלא ירד בארץ ההוא הגשם השוטף. ולא נפתחו בה ארובות השמים נשארו בה האילנות. אולם בכל העולם נשברו ונעקרו ע"י המבול ומטרות עוזו עכ"ל: אפילו אצטרובלין כו' פי' אפילו רחיים התחתונה שהוא אבן קשה עכ"ז נמחה במים. וא"כ האיך מצאה היונה עלה זית. אלא ע"כ כר' לוי שמא"י הביאה. שבה לא ירד מטרות עוזו דמבול. ואין לומר דר' יוחנן פליג על ר' לוי הא ר' לוי בעצמו מביא כן בשם ר"י בב"ר פ' ל': ר' טרייא אומר שערי ג"ע נפתחו לה כו' כלומר שניתן לה מקום ליכנס שם ולא הוזקה מפאת הכרובים ולהט החרב המתהפכת: ומשם הביאתו כי מסתמא לא נחסר כל בו. וכתב הרמב"ן על התורה. ואני תמה על מאמרם מגן עדן. א"כ לא ידע נח שקלו מים מעל הארץ. כי שם לא נכנסו מי המבול. ואולי היו שעריו סגורים שלא יכנסו שם המים. וכאשר קלו המים נפתחו עכ"ל. ואף שנח לא ידע מאיזה מקום הביאתו. מ"מ אם נאמר שיתכן היה להביא מג"ע. א"כ מאין ידע נח שקלו המים מעל הארץ אולי מג"ע הביאתו. ונראה לי לומר אשר נודע לו כי קלו המים מעל הארץ. משום כי בשליחות הראשונה שבה אליו היונה אל התיבה. כי לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה. ובפעם השנית התמהמה ושבה אליו לעת ערב · ומזה הבין כי קלו המים מעל הארץ. שאלו היה עוד מים על פני כל הארץ. לא יתכן שתעוף היונה כל היום בלי מרגוע על מקום נגוב ויבש: לא היה לה להביא דבר מעולה כו' ירצה. אם נאמר שמארץ ישראל הביאה אותו. אין מקום לשאלה הזאת. דא"י מרובה בנטיעות עלי זיתים. או מהר הזיתים הביאתו. אבל אי מעלי גן עדן הלא רוב העצים שם עלי הריח. והיה לה להביא דבר מעולה. שאפילו ב"ח שאינם מדברים. יבחינו ההבדל בין עלי זית לבין עלים הנודפים ריח: אלא רמז רמזה לו כו' עיין בפ"ב דערובין ובסנהדרין: מר מזה כו' ר' טרייא מתרץ לר' איבו. שלזה לא הביאה מג"ע דבר מעולה מזה כי רמז רמזה לו כו'. וכונתו שמעניה היה למוד מוסרי לנח. כי טוב דבר מר מתחת ידו של הקב"ה ולא מתוק מתחת ידו של בו"ד. והענין הוא כי מטבע כל ב"ח אשר הורגלו להתפרנס מאכום המלאה מאכלים טובים ונאים לפי טבעם. אז אף אם יקרה לפעמים כי ירעבו. לא יריחו למאכל אשר לא הורגלו עליה. אם לא באופן שתרגיש בו ערובות מאוד. והיונה הזאת אשר היתה נזונית לשובע מאבום של נח. שהכין לה בתיבה מאכלים טובים לפי טבעה. אף שהיתה רעבה במעופה כל היום. עכ"ז היה לה לחטוף בג"ע מאכל טוב וערב. לא מאכל מר כעלי זית. אלא ע"כ אף שהיא היתה נזונית לשובע מאכלים טובים ומוכשרים לפי טבעה מאבום של נח. לא ידעה שבעה. ועד"ה אל תלחם לחם רע עין. כי האדם בטבע רע עין. לכן לעת שראתה היונה עלים ומאכלים שטוחים על שדה הטבע. שמחה עליהם כעל כל טוב. וחטפה אותם כמו אשר לא ראתה אוכל מימיה. והיתה לה כל מר למתוק. והביאה לה עוד מזה אתה אל התיבה. ומזה היה למוד נכון לנח והבין. שטוב לה מר מזה ומתחת ידו של הקב"ה. ולא מתוק מתחת ידי בו"ד: מר מזה כו' אינו מוסב על פרי הזית כי אם על עץ הזית ועליו שהם מרים. שאין לך מר באילנות כמו זית. כן פרשו התוס' בערובין י"ח ע"ב ובפסחים ל"ו ע"א:

הנך יפה כו' הוא קלסה בלשון כפול והיא קלסתו בלשון פשוט בלשון תמיהא. מדוע לא אמרה היא ג"כ הנך יפה הנך יפה. או הנך יפה הנך נעים. ומתרץ: הוא קלסה בלשון כפול כו' שאם בקש לעשות לו אומה אחרת שהוא יכול נראה שכונתו. משום שכל דבר אשר ישובח הוא מפאת אחת משתי בחינות. או מפאת הטוב אשר נמצא בו בעצמות. או מפאת טוב הצרוף והיחוס נגד זולתו. היינו מפאת הטוב אשר נמצא בו יותר מזולתו. וזהו שאמר הוא קלסה בלשון כפול. היינו מפאת רבוי הטוב אשר נמצא בה. כלומר מפאת יתרון הטוב אשר נמצא בה בערך אל הזולת. ולזה אמר שאם ביקש לעשות לו אומה אחרת שהוא יכול. כלומר שבכולם נמצא בהם טוב. אלא שהטוב בישראל נגד האומות הוא בהבדל היתרון והפחות*) אולם הוא קלסתו בלשון פשוט היינו מפאת שהוא עצם הטוב והשלימות. כי לא יתכן לשבח אותו בטוב הצרוף. היינו מפאת רבוי הטוב אשר נמצא בו יותר בערך אל הזולת. שאין שום ערך ודמיון מה בינו ובין זולתו. אך הוא שלם בתכלית השלמות

*) וכמו שפירש העקדה בשער ס"ז הכתוב רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם וגו'. יאמר כי אהבת האבות נמשכה מהחשק החזק שהיה לו עמהם לפי שלמותם. אמנם אהבת הבנים היתה מגד מה שבחר בהם ביתם אל שאר העמים שהיו במדרגה למטה מהם :

אלו ואלו והושבתים על בתיהם נאם ה' (שם)· ר' אומר יש מין יונה שמאכילין אותה וחברותיה מריחות אותה ובאות אצלה לשובכה· כך בשעה שהזקן יושב ודורש הרבה גרים היו מתגיירים באותו שעה· כגון יתרו הוא שמע ואתא רחב שמעה ואתית. אף בחמו"ע הרבה גרים נתגיירו באותה שעה· מה טעם כתיב (ישעיה כט כג) כי בראותו ילדיו מעשי ידי בקרבו וגו' וידעו תועי רוח בינה· רבי היה יושב ודורש ונתנמנם הצבור בקש לעוררן אמר ילדה אשה אחת במצרים ששים רבוא בכרס אחד· והיה שם תלמיד אחד ור' ישמעאל בר' יוסי שמו· א"ל מאן הוות כן. אמר לו זו יוכבד שילדה את משה ששקול כנגד ששים רבוא של ישראל· הה"ד אז ישיר משה ובני ישראל· וכתיב (במדבר א יד) ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה· וכתיב (דברים לד י) ולא קם נביא עוד בישראל כמשה· עיניך יונים· כיונים· דוגמא דידך דמיא להדא יונה· מה יונה זו הביאה אורה לעולם· אף את מביאה אורה לעולם· שנאמר (ישעיה ס ג) והלכו גוים לאורך· ואימתי הביאה יונה אורה לעולם בימי נח· הה"ד (בראשית ח יא) ותבוא אליו היונה לעת ערב והנה עלה זית טרף בפיה· מהוא טרף קטיל· כד"א טרף טורף יוסף (שם לז לג)· אמר ר' ברכיה אלולא קטלתיה אילן רב הוה מתעביד· ומהיכן הביאה אותו· ר' לוי אמר משמטותי ארץ ישראל הביאתו· הדא הוא דאמרין ברייתא ארץ ישראל לא לקה במוי דמבולא· הוא שנאמר ע"י יחזקאל (שם כב יד) בן אדם אמור לה

באור כנפי יונה

אחרי ה' ילכו וגו' ויחרדו כצפור ממצרים. כלומר כמו שהצפור הזה נדד ממקומה להתרחק מהישוב. כן יחרדו אחרי ה' לעתיד ממצרים ממקום מיושב למקום מדבר עם שהוא מקום חרב ושמם. וכמו שאיתא לקמן בפסוק דומה דודי לצבי. שאמרו שם ולאיכן הוא מוליכן כו' למדבו' סיחון ועוג. שנא' (הושע ב טז) לכן הנה אנכי מפתיה והולכתיה המדבר וגו' וכיום עלותה מארץ מצרים: מריחות אותה כלומר שטבע מין יונה הזאת שנודף מאתה ריח המאכל שאוכלת. ולכן יונים אחרות מריחות ונמשכות אחריה: שהזקן יושב ודורש היינו שדורש בכבודו של הקב"ה והאומות השומעים מתגיירים: כגון יתרו כו' כלומר כמו שנתגייר יתרו ורחב לשמע נפלאות השי"ת. או כוונתם מה שאמרו בשעה שהזקן יושב ודורש. הוא ע"ד שאיתא בברכות י"ז ע"ב על עיר מתא מחסיא. שגינו אותם שחזו יקרא דאורייתא תרי זימני בשתא ולא איגייר גיורא מינייהו. ואמרו כגון יתרו כו'. הוא ג"כ ע"ד שאיתא בשמות רבה פ' יתרו. יתרו שמע שבחן של ישראל ובא ונדבק עמהן: כי בראותו ילדיו מעשי ידי בקרבו וגו' וידעו תועי רוח בינה כמו ע"י חמו"ע שהקדישו שם שמים ומסרו נפשם על קדושת שמו ית' ונתקיים בהם והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו. שנתקדש שמו של השי"ת ע"י שמסרו נפשם על קדושת שמו ית' וע"י הנס שנעשה להם. אז וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח. היינו שהכירו עו"ג איך נואלו באמונתם ובפחיתות מעשיהם ועבודתם. וסרו מאחריהם ובאו לחסות תחת כנפי השכינה: שילדה את משה ששקול כנגד ס' רבוא הביאו זה לכאן. כנגד מה שאמרו לעיל שהסנהדרין הם עיני העדה כלומר שהם עיקר העדה. והביאו ממשה שכתוב אצלו. משה ובני ישראל. שהשוה אותו הכתוב כנגד כל ישראל. ועיין בפרק כשם במס' סוטה: אז ישיר משה ובני ישראל שהשוה את משה כנגד כל ישראל: ככל אשר צוה ה' את משה אולי כוונתם מדכתיב ככל אשר צוה ה' את משה. משמע שצוה למשה ביחוד. וע"ד שכתוב אנכי ה' אלהיך וגו' לא יהיה לך וגו'. אשר מזה הטעם רצה משה לגולל ולהסיר חטא העגל מעל ישראל. כמו שאיתא בשמות רבה פ' מ"ג. וא"כ מזה ראיה שמשה היה שקול כמו כל ישראל. שכולם נכללו בהצווי שנצטוה משה: ולא קם נביא עוד בישראל כמשה אולי כוונתם מדלא כתיב ולא קם בישראל עוד נביא כמשה. אלא אמר בישראל כמשה. ומדסמכם הכתוב ע"כ להשוותם ששקולים. ועוד אפשר לומר כיון שנאמר ולא קם נביא וגו' כמשה. שבא הכתוב לומר כמו שישראל לא יקבלו תורה להמירם באומה אחרת. כן נבואת משה לא תקבל תמורה שתשרה באיש אחר. וא"כ שקול משה כנגד כל ישראל: דוגמא דידך כו' יפרשו עיניך לשון דוגמא. מלשון כעין נחושת קלל. כעין הקרח הנורא (יחזקאל א ז כב) שפירושם כדוגמא. ופי' הכתוב הנך יפה עיניך יונים. כדוגמא וכדמיון של יונים: ותבא אליו היונה וגו' וסוף הכתוב וידע נח כי קלו המים מעל הארץ. כי ע"י שהביאה לו עלה זית נודע לו כי קלו המים מעל הארץ. ובזה הביאה לו בשורה טובה אורה ושמחה. כי העביר ה' רוח חסד וחמלה על הארץ. ואולי לזה נזדמן לה עלה זית לרמז על זה. כי זית הוא אורה היינו שמן זית שעשוי להדלקה. ומה שפירש המ"כ שע"ז ויפתח נח את חלון התיבה. לא אדע כונתו. הלא ויפתח נח את חלון התיבה כבר היה מקודם זה אצל שליחות העורב. וגם הסרת המכסה מהתיבה היה ימים רבים אחרי כן: מהוא טרף בפיה קטיל אף שהדרשה הזאת אינה ענין לכאן. עכ"ז הביאו דרך אגב כדרך המדרש: אלולי קטליתה כו' עיין בב"ר פ' ל"ג ובויקרא רבה פ' ל"א ובערובין י"ח. ונראה שכונתם שהביאה את העלה עם בד שבורה. היינו ששברה אותה מגזעה קודם זמנה שהחלה כעת להצמיח מן הארץ. ובזה ידע נח כי קלו המים מן הארץ. ודרשו זה משום שלשון טרפה לא מצינו על הטיפה. אלא או על הריגה והשחתה כמו טרף טורף יוסף. נבלה וטרפה. או לשון מזון כמו טרף נתן ליראיו (תהלות קי"א ה) הטריפני לחם חקי (משלי ל ח). ואין לפרש כאן לשון מזון משום שעלי זית מרים מאוד ואינם ראוים לאכילה. גם אין לפרש כאן טרף לשון כל טרפי צמחה תיבש (יחזקאל יז ט) שפירושו עלי צמחה. כיון שנאמר עלה זית טרף בפיה. לכן יפרשו ענין הריגה והשחתה. כלומר שהשחיתה את האילן. שאלולי לא קטפה ממנו את העלה הזאת היה צומח שם אילן גדול: משמטוטי א"י הביאתו כלומר מאילני ארץ ישראל שנשמטו עצמן ממי המבול. והוא לשון מקרא (שמואל ב ו ו) כי שמטו הבקר. ובב"ר פ' ל"ג איתא משבושין של א"י. פי' מזמורות של א"י: הדרא הוא דאמרין ברייתא ארץ ישראל לא לקה במוי דמבולא פי' שזה הוא שאומרים העולם: הוא שנאמר ע"י יחזקאל בו' ואין

לשחיטה • כך ישראל שנא' (תהלים מד כג) כי עליך הורגנו כל היום • מה יונה זו מכפרת על העונות • כך ישראל היו מכפרים על האומות • שכל אותן שבעים פרים שהיו ישראל מקריבים בחג • כנגד ע' אומות שלא יצדה העולם מהן • הה"ד (תהלים קט ד) תחת אהבתי ישטנוני ואני תפלה • מה יונה זו משעה שהיא מכרת בן זוגה אינה ממירה אותו באחר • כך ישראל משעה שהכירו להקב"ה לא המירוהו באחר • מה יונה זו נכנסת לקנה ומכרת את קנה ושובכה וגוזליה ואפרוחיה וחלונותיה • כן הן ג' שורות של ת"ח כשהן יושבין לפניהם • כל אחד ואחד מכיר את מקומו • מה יונה זו אע"פ שאת נוטל גוזליה מתחתיה אינה מנחת שובכה לעולם • כך ישראל אע"פ שחרב בהמ"ק לא בטלו שלש רגלים בשנה • מה יונה זו מחדשה בכל חדש וחדש גורן • כך ישראל מחדשין בכל חדש וחדש תורה ומעשים טובים . מה יונה זו שוגרת רוגליות הרבה וחוזרת לשובכה • כך ישראל הה"ד (הושע יא יא) יחרדו כצפור ממצרים וכיונה מארץ אשור . כצפור ממצרים זה דור המדבר • וכיונה מארץ אשור אלו עשרת השבטים •
אלו

באור כנפי יונה

שהעו"ג הם נשתים במדות ישראל מקושטין במצות ציצית. שבמצות ציצית מרומז ענין הנ"ל. היינו לבחור הממוצע בכל המדות ולהתרחק מהקצות. כי היתרון והחסרון הם פחיתות. והממוצע הוא הטוב. וכמו שאמר החכם (משלי ד) אל תט ימין ושמאל הסר רגליך מרע. וגם ההגבלה הזאת אינה כפי ההגבלה שהגבילו מחוקקים אנשים. אלא כפי ההגבלה שהגבילה התורה על פי חכמה האלהית. וזהו מרומז בפתיל תכלת שצותה התורה להטיל בכנפי בגדיה. כי עין התכלת כך הוא טבעו שהוא אמצעי בין מראה הלבן המפזר הראות ובין השחור המקבצו. ובא לומר שהממוצע בכל המעשים האנושים הוא הראוי והנאות. כמו שהמראה הזה הוא הממוצע בין המראות. ועל זה נאמר וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה'. ועוד הפתיל הזה הוא רמז נפלא. שההגבלה וההשערה הזאת. לא כפי ההגבלה שישפוט שכל האנושי. אכן כפי ההגבלה וההשערה האלהית. ועל זה הכונה אמרו ז"ל וראיתם אותו. מגיד שכל המקיים מצות ציצית כאלו הקביל פני שכינה. שתכלת דומה לים וים דומה לרקיע והרקיע דומה לכסא הכבוד. כענין שנא' (יחזקאל א' כו) וממעל לרקיע וגו' דמות כסא. עיין בביאורי תקות ישראל על הגדת פסח על מאמר שנים מי יודע. שם תמצא הבאור על זה הענין בטוב טעם ודעת. וכנגד שהעו"ג הם מגדלי בלורית היינו שהם יצמיחו ויגדילו בראשם ומצחם דעות פחותות וזרות המטים אותם לעניני ע"ז. וכמו שאיתא במ"ר דברים וז"ל. אבל העושה בלורית אינה מגדלה אלא לשם ע"ז. אמרו על זה שישראל מצויינים בתגלחת. כלומר שיגוזו ויסירו מעל ראשם וירחיקו מאתם כל דעות זרות ורחוקות. א"כ נכללו בשלשה אלו היינו בתגלחת מילה וציצית כל עניני האדם. היינו במה שנוגע לענינים הגופנים ולענינים הנפשים ולענינים השכלים: יונה זו צנוע בעניני הזווג: פושטת צוארה כלומר שהיא בטבע נכנעת: שמכפרת שמביאים מהם לקרבן. עיין לקמן בפ' ד' פסוק א': שלא יצדה העולם מהן שלא ישאר העולם ריק ושממה. על תהו ובהו תרגם אונקלוס צדיא וריקניא: ואני תפלה כלומר עם שאנכי מתפלל עליהם רק טוב. עכ"ז המה ישטנוני באיבה ושנאה: מה יונה זו כו' אינה ממירה באחר פי' כל עוד שבת זוגה לא נאבד מאתה: כך הצדיקים בישראל. משעה שהכירו להקב"ה לא המירוהו באחר כנ"ל. כמו בני לוי שלא טעו בעגל. וכן הוא ברש"י על הכתוב הזה. ולפי גירסת הספר כך ישראל כו'. יש לומר שהכונה על כלל ישראל. והיינו עם שנמצאו כאלה שהמירו אותו באחר. עכ"ז לא התפשט החטא על כלל ישראל. וכמו שאמרו לעיל על שחורה אני ונאוה: קנה ושובבה כו' קן הוא החדר המיוחד לכל זוג בפני עצמו. ושובך הוא המגדל: כשהן יושבין לפניהם לפני הסנהדרין. כדאיתא בסנהדרין פ"ד משנה ד'. וז"ל ושלש שורות של תלמידי חכמים יושבין לפניהם. כל אחד ואחד מכיר את מקומו עכ"ל: מכיר את מקומו ולא יערב לבבו לילך ולשבת במקום אחר: אע"פ שחרב בהמ"ק ונתבטלו הקרבנות: לא בטלו ג' רגלים בשנה ובנוסח אחר איתא אע"פ שחרב הבית עולים לשם: גורן גוזלות. והדוש לידת הגוזלות נקראות גורן בלשון התלמוד כמו שעת הדוש התבואה. ע"ד ואני אתן לך לגורן בפ' איזהו נשך: תורה ומעשים טובים אולי הכונה ע"ד שאיתא בסוף מ"ק. דר' הוה מהדר תלמודו כל תלתין יום. ובברכות ל"ח ע"ב דר' חייא בר אבא כל תלתין יומין מהדר תלמודיה קמיה דר' יוחנן רביה. ובילקוט גרס כך ישראל והיה מדי חדש בחדשו וגו': שוגרת רוגליות הרבה כלומר שולחת רגליה למרחוק ועכ"ז חוזרת לשובכה. ולזה לפעמים שולחים על ידיהם אגרות למקומות ידועים. שוגרת הוא מלשון המקרא שגר אלפיך: כך ישראל כו' פי' עם שנגלו למקומות הרבה ישובו למקומם: וחרדו כצפור ממצרים זה דור המדבר בהשקפה רחוק מהבין. מה הזקיקם לפרש שמוסב על דור המדבר. ולא על אלו אשר נגלו למצרים בימי החורבן. ועד"ה (ישעיה כז יג) ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים בארץ מצרים והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלים. ועוד הלשון יחרדו כצפור ממצרים יורה שמוסב על העתיד להיות. ולא על דור המדבר שכבר עבר. וגם כתיב שם אחר זה אחר ה' ילכו וגו' והושבתים על בתיהם נאם ה'. וכמו שמסיים המדרש בסמוך אלו ואלו והושבתים על בתיהם. לזה נראה מה שאמרו יחרדו כצפור ממצרים זה דור המדבר. כונתם כמו דור המדבר. כלומר שהיציאה לעתיד ממצרים יהיה באופן שהיה בעת שיצאו משם דור המדבר. ופעמים רבים מצינו במדרש שתיבת זה פירושו כמו. וכונתם שדקדקו בכתוב למה המשיל יציאתם ממצרים לצפור ומאשור ליונה. ועוד הלא מטבע הצפור לנוד ממקומה ולהתרחק מהישוב. עד"ה (משלי כו ב) כצפור לנוד וכדרור לעוף. וכ"ש (שם כז ח) כצפור נודדת מקנה. והכתוב יחרדו כצפור ממצרים מדבר מענין שוב ישראל לבתיהם וכ"ש שם והושבתים על בתיהם וגו'. שהוא היפך טבע הצפור. לכן אמרו מ"ש הכתוב יחרדו כצפור ממצרים. שמרמז הכתוב שהיציאה לעתיד ממצרים יהיה כמו שהיה בדור המדבר. היינו כמו דור המדבר שהוליכם משה ממקום הישוב למקום מדבר והלכו אחריו. וכמ"ש (ירמיה ב ב) זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. כן יהיה לעתיד. וזהו שכתוב
אחרי

הנך יפה בסוכה הנך יפה בלולב ואתרוג. הנך יפה בתשובה הנך יפה במעשים טובים. הנך יפה בעה"ז הנך יפה בעה"ב. עיניך יונים. עיניך הם הסנהדרין שהם עינים לעדה. הה"ד (במדבר טו כד) והיה אם מעיני העדה. רמ"ח אברים יש באדם. וכולם אינם הולכים וחוזרים אלא אחר העיניםּ. כך אין ישראל יכולים לעשות דבר חוץ מסנהדרין שלהם. יונים. מה יונה הזאת תמה. כך ישראל נאים בהילוכן כשהן עולים לפעמי רגלים. מה יונה זו מצויינת. כך ישראל מצויינים בתגלחת במילה ובציצית. מה יונה זו צנוע כך ישראל צנועים. מה יונה זו פושטת צוארה לשחיטה

באור כנפי יונה

אליו בכל מאדה ונפשה: בסוכה כו' בלולב ירצו. עם שהיא יפה במצות סוכה. שענינה וטעמה במה שצוה אותנו בט"ו יום לחדש השביעי. שהיא זמן תחילת ימי הגשם והקור. שנצא מבית קבע אשר אנחנו יושבים בה כל השנה. לשבת בסוכה שהוא דירת ארעי ותחת אויר השמים. הפך מה שעושין אז כל העולם. שמשתדלים להאסף מחצרות ומהשדות אל בתים ספונים. הוא להורות לנו בזה. שנצא מאצטגניות מחשבתנו להסתופף בבתים חזקים טובים וספונים. אכן לבוא ולחסות תחת צל יושב שמים. כי באמת היושב בסתר עליון ומחסה עצמו בצל שדי. הוא החי חיים בטוחים חיים מאושרים חיים שמחים. ופנוי מרוב העמל והטרדה אשר השתרגו עליו מעניינים הזמנים. אשר הם מטרידים גדולים ומונעים חזקים. מלבוא אל האושר והתכלית האמיתי המיועד לאדם. עוד יפוי כפולה עליה מפאת לולב ואתרוג. כי הלקיחה הזאת רמוז על ענין מושכל נכבד ונבוה מהקודם. וכמו שאמרו חז"ל פרי עץ הדר זה הקב"ה שנאמר הוד והדר לבשת. ועיין במדרש ויקרא רבה פ' ל'. תמצא שהאריכו ברמזי הענין הגדול הזה: בתשובה כו' במע"ט ירצו. עם שהיא יפה בענין התשובה כי מטהרת עצמה מכל חטא ועון. עוד יפוי כפולה עליה מצד פעולות המעשים טובים. כי בהם ובעשייתם תקנה לנפשה השלמות בקנין מוחלט: בעה"ז כו' בעה"ב הוא ע"ד שאמרו יפה שעה אחת בתשובה ובמע"ט בעה"ז כו'. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעה"ב כו': עיניך יונים. עיניך הם הסנהדרין כלומר שהם הגונים ויפים כעיני היונים: שהם עינים לעדה לזה מכונים הסנהדרין עיניך שהם חשובים כעינים לעדה: הה"ד והיה אם מעיני העדה ומוסב על הסנהדרין כדאיתא בת"כ: אין ישראל יכולין לעשות דבר כו' היינו בענין הדין. וכ"ש (דברים יז יא) על פי התורה אשר יורוך. ולכן נדמו לעינים לישראל: מה היונה הזאת תמה כך ישראל נאים בהילוכן כו' לא אדע מה ענין התמימות לענין ההלוך. ובילקוט איתא מה יונה זו תמה. אף ישראל תמימים להקב"ה. ומה יונה זו נאה בהליכה כך ישראל נאים בהלוכן בשלש רגלים. ולפי הדרשה הזאת שדרשו שיונים מוסב על ישראל. הוא דרשה אחרת ולא יפרשו עיניך הם הסנהדרין. אכן יפרשו עיניך לשון דוגמא. וכאלו אמר דוגמך כיונים שאת דומה להם. מלשון כעין נחושת קלל. כעין הקרח הנורא (יחזקאל א ז כב): מצויינת פי' שהיא מקושטת בנוצות יפים. עד"ה (תהלים סח יד) כנפי יונה נחפה בכסף: כך ישראל מצויינים מסויימים ונכרים מזולתם במעלות השלמות: בתגלחת במילה בציצית היינו שכנגד שהעו"ג הם מגדלי בלורית. ישראל מצויינים בתגלחת. וכנגד שהעו"ג הם ערלי בשר. הישראלים הם מולים. וכנגד שהעו"ג נשחתים במדות גרועות ופחותות. הישראלים הם לובשי ציצית. ואשר אחזו הציונים בשלשה אלו דוקא. הלא יש כמה וכמה מצות אשר הישראלים הם נבדלים בהם מהעו"ג. הוא זה. משום שבאמת בשלשה אלו נכללו הכל. כי מצד שהעו"ג הם ערלי בשר הנם משוקעים בתאות הבהמיות. וכנגד זה אמרו שישראלים מצויינים במילה. כי בכריתת מותר ערלתם נכבה אצלם אש התאוה מתאות החמריות. לבד עוד סגולות רבות הנמשכות ממצוה זו כמבואר במורה בחלק שלישי. וכנגד שהעו"ג הם נשחתים במדות גרועות ופחותות. מפאת שאין להם מישור אמיתי שיישירם במדות נכונות וישרות. וכמו שכתב העקרים פרק ח' למאמר א' ופרק ז' למאמר ג'. כי אף המדות הנופל תחת הנאה והמגונה. אי אפשר לשים מסדר נימוס האנושי שלא יטה בטבעו לצד איזה פחיתות. מצד שאי אפשר שיולד האדם שלם בכל המעלות והשלמות ולא יהיה חסר בכל הפחיתות והחסרונות. ולזה ישפוט על הנאה שהוא מגונה ועל המגונה שהוא נאה. וגם להתחלפות מזגי האנשים יתחלפו מדותיהם. כי האדם שמזג לבו חם רותח. ישבח הגבורה. ומי שמזגו בהפך ישבח המנוחה. וישמח בה ואי אפשר לפי זה להגביל הנאה והמגונה כו'. אם לא ע"י איש שוה המזג שוה הוא בלתי אפשר שימצא. ולו הונח נמצא. הנה בהגבלת המדות הטובות הפרטיות קושי עצום מאוד מצד הפעולות עצמם כי למה שהיו הפעולות המשובחות והמדות הטובות מצוע בין שתי קצות. שקצה האחד תוספת וקצה השני חסרון. כמו הנדיבות שהוא ממוצע בין הכלות והפזור. והגבורה שהיא מצוע בין המסירה לסכנות ובין רכות הלב. והיה האמצעי בין כל שני קצות אי אפשר שיוגבל. לפי שאינה אלא נקודה אחת. כמו שלא יוגבל הפושר האמיתי שיהיה האמצעי באמת בין הקור והחום. ולא יוגבל אמצעי אמיתי בין השחרות והלובן באופן שיורמז עליו בחוש. כן אי אפשר שיוכרו בפועל או יוגבלו הפעולות שהן מצוע בין שתי הקצות. ולזה הוא מבואר מאוד שהוא דבר קשה מאוד להגביל הפעולות מצד הידיעה המחקרית. ואף אם תספיק הידיעה המחקרית להגביל הפעולות הטובות כפי טבע האנושי. הנה אי אפשר שתספיק לדעת הדברים הנרצים אצל השי"ת. והשלמות האנושי נתלה בעשיית הדברים הנרצים אצל השי"ת עיין שם. וכמו שאמר המלך החכם אורח חיים פן תפלס נעו מעגלותיה לא תדע. היוצא לנו מזה כי הדעות האמתיות והמעשים המשובחים. אי אפשר שיושגו על נכון מצד שכל האנושי. שעל ידו יוגבלו המעשים המשובחים ויושכלו הדעות האמתיות. בענין שלא יהיה בהם שום ספק כלל. אכן זה לא יהיה כי אם בהיישרה אלהית. ועוד כי המדות טבועות בנפש כמו המזגים בגוף. אשר משווי המזג ימשך בריאות הגוף ומהפסד המזג ימשך חולי לגוף. ככה משווי המדות על אמצעותן ימשך בריאות הנפש. ובהפסד המדות ימשכו חולים לנפש. והנה כמו שיווי מזג הגוף מיוחס לה' לבדו. כן שיווי המדות על אמצעותן לא יוכל האדם לשער כי אם ה' לבדו. והתורה האלהית הנתונה לנו היא היא היישרה האמיתית לזה. היא המגבלת כל המעשים האנושים לא כדעת אנושי לבד. אבל כדעת קדושים וחכמה אלהית נפלא. וכמ"ש במעמד הנכבד והגבלת את העם וגו'. ועל זה אמרו שכנגד שהעו"ג

גדי · ונאמר (שם ב כ ב) בחצצון תמר הוא עין גדי · מה עין גדי שנאמר להלן במלחמת יהושפט הכתוב מדבר · אף כאן במלחמת יהושפט הכתוב מדבר . א"ר לוי בר זכריה מה אם בעה"ז שכתוב בהקב"ה (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלה אל קנא · כפר בעמון ומואב והודה בישראל · לעתיד לבוא שנמשל כטל לישראל · שנא' (הושע יד ו) אהיה כטל לישראל · על אחת כמה וכמה :

פסוק טו **הנך יפה** רעיתי הנך יפה · הנך יפה במצות הנך יפה בג"ח · הנך יפה במצות עשה הנך יפה במצות לא תעשה · הנך יפה במצות הבית בחלוק תרומה ומעשרות הנך יפה במצות השדה בלקט שכחה ופאה ומעשר עני והפקר · הנך יפה בכלאים הנך יפה בסדין בציצית · הנך יפה בנטיעה הנך יפה בערלה בנטע רבעי · הנך יפה במילה הנך יפה בפריעה · הנך יפה בתפילה הנך יפה בק"ש · הנך יפה במזוזה הנך יפה בתפילין·

הנך

באור כנפי יונה

את מוצא ישראל באים מכחו של אברהם . ובני שעיר באים ג"כ מכחו של אברהם · ועמון ומואב באים מכחו של לוט. אלו עושין מלחמה עם אלו ונפלו אלו ביד אלו . ויהושפט עזרו אלהים ונצחם . הוי שכפר בע"ג ופירוש ונפלו אלו ביד אלו . היינו בני שעיר ביד עמון ומואב. ואף שבני שעיר באו ג"כ מכחו של אברהם זקנם . ועמון ומואב לא באו אלא מכחו של לוט . עכ"ז נפלו בני שעיר ביד עמון ומואב. ולא הועיל לבני שעיר זכותו של אברהם . וכ"ש (שם ב' כ' כ"ג) ויעמדו בני עמון ומואב על יושבי הר שעיר להחרים ולהשמיד . וככלותם ביושבי שעיר וגו'. ויהושפט עזרו אלהים ונצחם . וזהו כוונתם מאחר שישראל באין מכחו של אברהם ועמון ומואב באין מכחו של לוט. ולזה נצחו ישראל לעמון ומואב. וכן היה מהראוי שינצחו ג"כ בני שעיר את עמון ומואב. אלא שאין הקב"ה משגיח בעו"ג בזכות אבות: **ויהושפט עזרו אלהים ונצחם** כ"מ שם (כ' ט"ו) אל תיראו ואל תחתו מפני המון הרב הזה כי לא לכם המלחמה כי אם לאלהים: **הוי שכפר בע"ג** ירצו . עם שכמה וכמה פעמים מצינו שעמדה להם זכות אבות לישראל . אולם כפירת זכות האבות באומות נגד זולתם . אינו מבורר כמו בענין הזה וכנ"ל. ובזה עולה יפה מה שאמרו לעיל ואימתי כפר בע"ג כו'. היינו זכות אבות על בני שעיר נגד זולתם : **ואם יאמר לך אדם שאין הכתוב מדבר ביהושפט** שיינו פסוק אשכול הכפר . כי שיר השירים נאמר ע"י שלמה שעוד לא היה יהושפט בעולם : **אף כאן במלחמת יהושפט** היינו פסוק אשכול הכפר. והטעם כי שיר השירים נאמרה ברה"ק א"כ יתכן ברומזת לכמה ענינים עתידים : **אם בעה"ז כו' אל קנא** ומוסב על ישראל. ועכ"ז כפר בע"ג והודה בישראל : **אהיה כטל לישראל** וא"כ מכש"כ שיהי' נאה ויפה לישראל שיכפור בע"ג ויחזיק בישראל:

הנך יפה רעיתי הנך יפה משום דהכפיל הכתוב לשבח את ישראל ביופי. דרשו שבא לרמז כי הוא יפה במצות המתחלפות בכל מין ומין בכל עניניו : **במצות כו' בג"ח** כלומר שהוא יפה במצות שבין אדם למקום ובמצות שבין אדם לחבירו : **במצות עשה במצות לא תעשה** היינו בעשיית הטוב והפרישות מהרע. עד"ה סור מרע ועשה טוב . והכונה איך יפין הן ישראל בעניני זהירותם ופרישותם מכל דבר איסור פחיתות ודופי. ואיך יפין הן בעשיית כל טוב ואושר : **במצות הבית כו' במצות השדה כו'** כלומר היא מוכתרת בנדיבות בכל מקום : **במצות הבית בחלוק תרומה ומעשרות** שאין חיוב תרומה ומעשרות עד שיראה פני הבית: **בכלאים כו' בסדין בציצית** טעם היופי בזה נראה. שיש לומר שטעם מצות כלאים הוא להרחיקם מדעת מינות. היינו שלא יעלה על לבם לחשוב שכל הויות העולם ותולדותיהן נפלו על צד ההזדמן . ולא מבורא אשר בראם ויצרם בחכמה . ונתן לכל אחד ואחד ולכל מין ומין חקו וגבולו הנכון לו. וסדין בציצית להיישירו ולהוליכו אל אמתת האמונה. היינו כי שני מצות הללו באו להעמיד האדם על עיקר האמונה הנכונה. כלומר כי מצות מניעת כלאים באה אל הרחקה ממחשבה גרועה ונפסדה . וסדין בציצית להיישירו אל האמונה האמיתית. כי באמת המסתכל יפה בתכלת הדומה לים ולרקיע ולכסא הכבוד . יתאמת אליו ביטול דעת ההזדמן הרמוז באיסור לבישת כלאים. ולזה אמרו בספרי וראיתם אותו וזכרתם. ראה מצוה זו וזכור מצוה אחרת הכתובה בצדה . ואיזו זו כלאים . שנאמר (דברים כב יב) לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדיו גדילים תעשה לך על כנפות כסותך : **הנך יפה בנטיעה הנך יפה בערלה בנטע רבעי** ירצו . עם שהיא יפה בנטיעה מפאת שמשתדלת בזה בישוב העולם . שזהו מוטל עליה בחיוב ובמצוה. וכמו שאיתא בויקרא רבה פ' כ"ה. וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל (ויקרא יט כג) ר"י בר' סימון פתח. כתיב אחרי ה' תלכו וגו' ובו תדבקון (דברים יג ה) מתחילת ברייתו של עולם לא נתעסק הקב"ה אלא במטע תחילה. הה"ד ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם· אף אתם כשתכנסו לארץ לא תתעסקו אלא במטע תחילה . הה"ד וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל עכ"ל. וא"כ יפוי יש לה מצד התעסקה בנטיעה . עוד יפוי אחרת יש לה וגדולה מזה . שאחרי עמלה ויגיעה ובאה להנות ממנו . מרחיקה שני ערלה ונטע רבעי מפאת צווי הבורא עליה: **במילה כו' בפריעה** פי' עם שהיא יפה במצות מילה שהיא מצוה יקרה מאוד . שהיא ממשיך לאדם המוכתר בה שלמות רבות . עוד יפוי כפולה עליה מפאת רבוי הצער שתסבול בשבילה. והוא במצות פריעה . שיסבול האדם צער מפריעה יותר ממילה: **בתפילה כו' בק"ש** היינו לבד שהיא יפה בענין התפלה . שזה יורה על אמתת אמונתה בהשגחת אלהים בארץ. היא מוכתרת עוד ביפוי כפולה בענין הק"ש. שהיא קבלת מלכות שמים שלמה. להודות לו על כל חלופי ההנהגות אשר ימשך מאתו מטוב ועד רע. וכמו שאמרו בכל נפשך אפי' הוא נוטל את נפשך : **במזוזה כו' בתפילין** כלומר עם שהיא יפה במצות מזוזה שהוא ניתן לאות על פתח ביתה האוצרת כל רכושה וקנינה. שהיא מכירה ומודה שלא מכחה עשתה לה את החיל הזה כי אם מברכת ידי ההשגחה. עוד יפוי כפולה עליה מפאת מצות תפילין. שהיא לאות על ידה ומצחה. כי היא נושאת עליה עול מלכות שמים. ומשתעבדת

אלין

במחזה. ר"ל בשם ר' חמא אמר הרהורי דברים היו שם. מי הרהר אברהם הרהר. ואמר לפני הקב"ה רבש"ע כרת ברית עם נח שאין את מכלה זרעו מן העולם. ועמדתי אני וסגלתי מצות ומע"ט לפניך. ודחה בריתי לבריתו. שמא יעמוד אדם אחר ויסגל מצות ומעשים טובים יותר ממני וידחה בריתו לבריתי. אמר לו הקב"ה אל תירא אברם אנכי מגן לך (שם טו א) מנח לא העמדתי מגינים וצדיקים. וממך אני מעמיד מגינים וצדיקים. ולא עוד אלא בשעה שבניך באין לידי עבירות ומעשים רעים. אני רואה איזה הוא אדם גדול שבהן שיכול לומר למדת הדין די. ואני נוטלו וממשכנו שנאמר אשכול הכפר. אשכול איש שהכל בו מקרא משנה תלמוד תוספתות ואגדות. הכפר שמכפר על עונותיהם של ישראל. בכרמי עין גדי אני נוטלו וממשכנו בעדם. ד"א אשכול. בן נזרה אומר. אשכול זה הקב"ה איש שהכל בו. הכפר שכפר בע"ג והודה בישראל. ואימתי כפר בע"ג הוי אומר במלחמת יהושפט. הה"ד (ד"ה ב כ כה) ויהי אחרי כן באו בני מואב ובני עמון ועמהם מהעמונים על יהושפט למלחמה. את מוצא ישראל באים מכחו של אברהם ועמון ומואב באים מכחו של לוט. אלו עושים מלחמה עם אלו ונפלו אלו ביד אלו. ויהושפט עזרו אלהים ונצחם. הוי שכפר בע"ג. ואם יאמר לך אדם שאין הכתוב מדבר ביהושפט. אמור לו נאמר כאן עין גדי

באור כנפי יונה

די כו'. ואני נוטלו וממשכנו בעדם כו'. לכן נראה שצ"ל **בכרמי עין גדי אלו אבות העולם שנמשכו אחריך כגדיים ונטלו הברכות שהם עין העולם** והכונה שהקטורה שמכונה אשכול שמכפרים על ישראל שנקראו כרם שהם בני האבות המכונים עין גדי וכצ"ל: **ד"א מדבר הכתוב באברהם. בכרמי עין גדי. בזכות התנאים שהתניתי עם אברהם אביכם בין הבתרים. שנאמר ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמור. ר' לוי בשם ר' חמא אמר. אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה. הרהורי דברים היו שם. מי הרהר אברהם הרהר. ואמר לפני הקב"ה רבש"ע כרת ברית עם נח כו'** כצ"ל. והענין הוא מקודם שדרשו אשכול הכפר בקטורה. דרשו בכרמי עין גדי על כל האבות. היינו בזכות כל האבות ועכשיו שדרשו שעין גדי מוסב על אברהם לבדו. משום שדורשים שאשכול הכפר מוסב על אדם גדול שמכפר על בני ישראל. וזהו מהבטחת הקב"ה לאברהם אל תירא אברם אנכי מגן לך. ונקרא אברהם עין גדי. ע"ד שדרשו בב"ר פ' נ"ב על עין משפט הוא קדש. שאברהם הוא היה עינו של עולם. וגדי מוסב על התנאים שבתנה שנזכר בהם עז משולשת: **אחר הדברים האלה וגו'** פירוש אחרי הכותו את כדרלעומר והמלכים אשר אתו: **אברהם הרהר ואמר כו'** דרשו זה. משום שהיה להכתוב לומר אחרי כן היה דבר ה' אל אברם. מאי אחר הדברים. אלא אחר הדברים וההרהורים שהרהר אברם. והרהור זה אינו הרהור שבלב אלא דברי חשש ודאגה. ועוד יתכן לומר שדרשו זה. משום שנאמר אחר הדברים האלה וגו' אל תירא אברם וגו'. ואין אומרים אל תירא אלא למי שמתירא. וממה היה ירא אברם אחר הריגת המלכים. אלא שהיה ירא כמו שזכותו דחה לברית אשר כרת ה' עם נח. כן שמא יעמוד אדם אחר ויסגל מצות ומע"ט יותר ממנו. וידחה בריתו לברית אברהם וכמו שיבא: **ודחה בריתי לבריתו** ואף שהברית שכרת ה' עם נח היה עוד מתקיימת. שגם אברהם היה מבני נח ועוד רבים כמוהו. מ"מ שענהו היה מכיון שהגיע אהבת ה' לנח שכרת לו ברית שלא יכלה את בניו. היה מהראוי שזכותו יגין על זרעו לכל ימותו המון מלכים רבים יחידיו. לולא שזכות אברהם הכריע לבטל זכות נח. והיה יכול להניף עליהם חרבו, חשש כמו כן שמא יעמוד אדם אחר ויסגל כו': **מגינים וצדיקים** ופי' אנכי מגן לך, כלומר אני מעמיד בכל עת מגן עבורך לבניך להגן עליהם, משום שאין זכות האב לבדה יספיק להועיל לזרעו אחריו. אם לא בהיות בדור ג"כ צדיקים שזכותם יעמוד עליהם. וזה הענין יתחדש אצלך. שמנח לא העמדתי מגינים שיגינו על הדור וממך אני מעמיד מגינים. ולזאת אין לך לחשוש אולי יהיה נדחה בריתך מפני אחר: **ולא עוד אלא בשעה שבניך כו'** כלומר לא לבד שהמגינים אלו יהיו להם למחסה מהכליון. אכן יהיו ג"כ לכפרה על עונותיהם: **הכפר שמכפר על עונותיהם של ישראל. בכרמי עין גדי אני נוטלו וממשכנו בעדם** ולפי זה פירוש הכתוב אשכול הכפר דודי לי בכרמי עין גדי. שפירוש איש שהכל בו והביא לו לכפר על בני ישראל ושיוכל לומר למדת הדין די די. אבל ימצא בכרמי עין גדי. היינו בישראל שנקראו כרם ה' צבאות שהם בני אברהם שהוא עין העולם. ובזכות התנאים שהתנה עמו בין הבתרים שהיה שם עז משולשת וכצ"ל. וע"ד שדרשו לקמן על דודי ירד לגנו לערוגת הבושם וגו' וללקוט שושנים: **אשכול זה הקב"ה איש שהכל בו** ואין להתמה למה אחז הכתוב לכנות הקב"ה בתואר אשכול דוקא. משום שלפי הדרשה הזאת מוסב הכתוב הזה על ענין יהושפט: ויש יחוס להתואר הזה לענין יהושפט. שנאמר שם (ב' כ' ו') ויאמר ה' אלהי אבותינו וגו' ואתה מושל בכל וגו' ובידך כח וגבורה וגו': **הכפר שכפר בע"ג** אע"פ שבאו לפניו ג"כ בזכות אבות. וכמו שיבוא בסמוך: **והודה בהן בישראל** כלומר שהודה בזכות אבות לישראל. ויפרש הכתוב. אשכול זה הקב"ה. הכפר שכפר בזכות אבות על ע"ג. **דודי לי.** לי הראה חיבתו וזכר לי זכותם. והיכן נודע זה הענין בכרמי עין גדי. במלחמת יהושפט שהיה בעין גדי: **מכחו של אברהם** כמו שנזכר שם יהושפט בתפלתו (ד"ה ב' כ' ז') הלא אתה אלהינו הורשת את יושבי הארץ הזאת מלפני עמך ישראל ותתנה לזרע אברהם אהבך: **ועמון ומואב באים מכחו של לוט** כי בזכותו הורישו את ארצם. כמ"ש (דברים ב' י"ט) כי לבני לוט נתתיה ירושה: **אלו עושין מלחמה עם אלו ונפלו אלו ביד אלו. ויהושפט עזרו אלהים ונצחם. הוי שכפר בע"ג** כפי הנוסחא כזאת לא יתיישב הענין בשום אופן. כי לבד כפילת דברים שבאו בזה. לא יתיישב מה שאמרו ישראל באין מכחו של אברהם. ועמון ומואב באין מכחו של לוט. הלא מה ערך ודמיון יש לזכותו של לוט כנגד זכותו של אברהם. הלא מצינו כי גם לוט בעצמו לא ניצל מהפיכה סדום כי אם בזכותו של אברהם. כמ"ש (בראשית י"ט כ"ט) ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה וגו'. ועוד הלא מצינו כי כבר קודם זה בימי דוד. הכה דוד את עמון ומואב. ואיך אמרו אימתי כפר בעו"ג הוי אומר במלחמת יהושפט. לכן נראה שצ"ל

לומר למדת הדין די · ואת נוטלו וממשכנו בעדי · הה"ד אשכל הכפר · מהוא אשכול איש שהכל בו · מקרא משנה תלמוד תוספתות ואגדות · הכפר שמכפר עונותיהן של ישראל · בכרמי עין גדי · אלו אבות העולם שנמשכו אחריך כגדיים · ונטלו הבירכות שהם עין העולם · ר' יוחנן פתר קרייה בקטורת בית אבטינס · צרור המור · זה אחד מאחד עשר סמנים שנותנים בה · ר' הונא אמר לה (שמות ל לד) קח לך סמים הרי שנים · נטף שחלת וחלבנה הרי ה' · סמים אין תומר דאינון תרין · והלא כבר נאמר סמים וגו' בד בבד יהיה · תן ה' כנגד ה' הרי עשרה · ולבונה זכה הרי אחד עשר · מיכן בדקו חכמים ומצאו שאין יפה לקטורת אלא אחד עשר סמנים האלו בלבד · בין שדי ילין · שהיתה מצומצמת בין שני בדי ארון · אשכול הכפר · א"ר יצחק אשכול שהיתה מתמרת ועולה עד הקורות · ואח"כ פוסה ויורדת באשכול · הכפר שמכפר עונותיהן של ישראל · וא"ר יצחק כתיב (ויקרא טז יג) וכסה ענן הקטורת · הכסוי הזה אין אנו יודעים מהוא · עד שבא דוד ופרשו (תהלים פה ג) נשאת עון עמך כסית כל חטאתם סלה · בכרמי עין גדי · בזכות התנאים שהתנתי לאברהם אביכם בין הבתרים · שנאמר (בראשית טו יח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמור · מדבר הכתוב באברהם שנאמר (שם טו א) אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה

באור כנפי יונה

שילין בין שדי אשכול הכפר דודי לי . כלומר אם ימצא שילין בין שדי אדם גדול שיוכל לכפר עלי ויכול לומר למדת הדין די די . והוא נוטלו וממשכנו בעדי : **הה"ד אשכול הכפר · מהוא אשכול הכפר · אשכול איש שהכל בו** כו' וכן נמצא שאיש יקר בדורו מכונה ע"ש המליצה אשכול . כמו (מיכה ז' א') ואין אשכול וגו' אבד חסיד וגו'. וכן בתלמוד ולא עמד אשכול עד שעמד ר' עקיבא . וכן אמרו משמת יוסי בן יועזר ויוסף בן יוחנן בטלו האשכולות . והרמב"ם בפירושו למשנה זו בסוף סוטה אמר . אדם שכולל מדת המעלות והחכמות עכ"ל . והטעם שמכונה אשכול נראה . כשמו שמקום אסיפת החכמים נקרא בשם כרם . כמו כרם היה לידידי (ישעיה ה' א') ובתלמוד שישבו בכרם ביבנה . כן החכמים שהצליחו בלמודם נקראו בשם אשכולות : **כפר שמכפר עונותיהם** כו' ודרשו אשכול הכפר דודי לו . ידרש איש שהכל בו שהוא מכפר על בני ישראל ויאמר בשבילו למדת הדין די די . ודרשו דודי . די די : **בכרמי עין גדי אלו אבות העולם** כו' והרשו אשכול הכפר דודי לי בכרמי עין גדי . שמעל איש שהכל בו לכפר על בני ישראל ויאמר למדת הדין די די . בישראל שנקרא כרם . עד"ה כי כרם ה' צבאות בית ישראל . שהם בני האבות המכונים עין גדי . ומכונים כן משום שנמשכו אחריך כגדיים . ונטלו הברכות שהם עין העולם כלומר החשובות : **ונטלו הברכות** כ"ש אצל אברהם והברכך והיה ברכה . וביצחק כתיב (בראשית כ"ה י"א) ויברך אלהים את יצחק . וביעקב (שם ל"ה ט') וירא אלהים אל יעקב וגו' ויברך אותו : **פתר קריי'** היינו קרא דצרור המור דודי לי וגו' : **בקטורת בית אבטינס** מה שאחז דוקא קטורת בית אבטינס . משום שהיו בקיאים במעשה הקטורת לעשות על צד היותר טוב . ולזה כיון שהזכיר קטורת מזכיר אותם ג"כ : **זה אחד מי"א סימנין שנותנין בה** ואלו הן . הצרי והצפורן . החלבנה · והלבונה . מור . קציעה . שבולת נרד . כרכום . קושט . קנמון . קלופה . ובורית כרשינה אינו נקטר . אלא היו שפין בו את הצפורן ללבנה . ולפי זה יפרש צרור המור דודי לי . כלומר חבור ואסיפת הסממנין חביבין לי . אשכול הכפר . שמכפרין על עונות בית ישראל . ומה שמכונים אשכול יבוא בסמוך : **ר' הונא אמר לה כו'** ר' הונא מפרש לה האיך נילף מקרא די"א סמנים דוקא הן ולא יותר : **סמים אי תומר דאינון תרין** ירצה . אם תאמר דסמים בהרא בא לרבות עוד תרין ויהיו בין הכל שמונה . היינו סמים תרי . נטף ושחלת וחלבנה שלושה . הם בס"ה חמשה . ומה שנאמר אחר זה סמים ולבונה זכה . בא סמים לרבות עוד תרין ולבונה זכה אחד הרי שמונה בס"ה : **והלא כבר נאמר סמים ולבונה זכה בד בבד יהיה** פי' בד בבד זה כנגד זה . וע"כ הכונה מה שנאמר סמים בד בבד יהיה . שיהיה עוד חמשה כנגד חמשה הראשונים . הרי עשרה . ולבונה זכה הרי אחד עשר . ואף שלבונה זכה נאמר קודם בד בבד יהיה . ולפי זה אולי בד בבד יהיה בא לרבות חמשה כנגד חמשה . זה אינו שבד בבד יהיה אינו מוסב אלא על תיבת סמים הכתוב קודם לבונה . ובפ"ק דכריתות איתא . ואימא סמים בתראי הרין נינהו כסמים קדמאי . א"כ יכתב סמים סמים בהדדי . ולסוף יכתוב נטף שחלת וחלבנה . עיין שם : **מכאן בדקו חכמים ומצאו שאין יפה לקטורת אלא י"א הללו בלבד** כלומר מכח הכתוב הזה שמקפיד על י"א דוקא . וגם מדקראם קטורת . נתנו דעתם לבדוק ומצאו ג"כ שאין יפה לקטורת אלא י"א סמנים הללו בלבד . והוא משום דלגרוע ממנינם אי אפשר כמו שמוכח מרבוי הכתוב שצריכם להיות י"א . ולהביא אחרים במקומם אי אפשר . כי לשון קטורת שמים יורה דוקא סמים כאלו אשר עשנם קיטר ועולה . ובדקו ולא מצאו שם שקוטר ועולה וריחו נודף זולת הסמים האלו שנזכרין כאן : **מצומצמת בין שני בדי ארון** שאם היה נותן את המחתה ונותן את הקטורת ביום הכפורים . ובין בדי הארון מכונה בין שדי . כדאיתא ביומא שהיו דוחקין ובולטין בפרוכת ודומין לדדי אשה . שנאמר בין שדי ילין : **א"ר יצחק אשכול שהיתה כו'** נותן טעם למה מכונים הקטורת בשם אשכול : **מתמרת ועולה** ע"י שהיו מניחים בה עשב הנקרא מעלה עשן היתה זקופה כמקל . כדאיתא ביומא פרק הוציאו לו . ועיין לקמן בפסוק מי זאת עולה . ובפרק אמר להם הממונה איתא בסגנון אחר : **פוסה ויורדת** יורד ומשפיל : **ואמר ר' יצחק** מביאים מר' יצחק שהקטורת מכפרת על עונות בית ישראל : **הכסוי הזה אין אנו יודעים מהוא** ירצה . כי פשוטו של כתיב יורה שענן הקטורת יכסה את הכפורת . ומה טעם להסתיר את הכפרת : **כסית כל חטאתם סלה** ירצה . א"כ מלינו לשון כסוי על נשיאת עון . וכמו כן וכסה ענן הקטורת את הכפורת יתכן להתפרש על נשיאת עון . ולפי זה צ"ל מ"ש וכסה ענן הקטורת את הכפרת . כלומר עם הכפורת . היינו ששניהם יחד יועילו לכסות את העון · שגם הכפרת מכפר . וכמו שאיתא בשמות רבה פ' ל' . עשיתם כפרת אני מכפר עונותיכם : **מדבר הכתוב באברהם** כו' מהלשון נראה שרוצים להביא ראיה . שבכרמי עין גדי מוסב על אברהם והקטורת מכפר בזכות אברהם . וא"כ האיך מסיימים ומתך אני מעמיד מגינים הרבה כו' ואני רואה איזה הוא אדם גדול שבהן שיכול לומר למדת הדין די ·

פסוק יג **צרור המור** דודי לי • מהו צרור המור • ר׳ עזריה בשם ר׳ יהודה פתר קרייה באברהם אבינו • מה המור הזה הוא ראש לכל מיני בשמים • כך אברהם ראש לכל הצדיקים מה המור הזה אין ריחו מפיח אלא באור • כך אברהם אבינו לא נודעו מעשיו עד שהושלך לכבשן האש • ומה המור הזה כל מי שלוקטו ידיו מתמרמרות • כך א״א היה ממרר עצמו ומסגף עצמו ביסורין • בין שדי ילין • שהיה מותאם בין שכינה למלאך • שנאמר (בראשית יח ב) וירא וירץ לקראתם • וירא בשכינה וירץ למלאך :

פסוק יד **אשכול** הכפר • אשכול זה יצחק שנכפת על גבי המזבח כאשכול • הכפר שמכפר על עונותיהם של ישראל • בכרמי עין גדי • זה אבינו יעקב שנכנס פניו כברום ומתפחד בהכלמו אצל אביו • ולבש בגדי גדי עזים ונטל הברכות שהם עין העולם • ר׳ הונא בשם ר׳ אחא • אין לה חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבושם • איכן הוא מלינה אותו בין שדיה • ואמר ר׳ חיננא בשם ריש לקיש • אמרה כנסת ישראל רבש״ע • הצרת למצרים בבכוריהם • המרת להם בנפשותיהם • ולי בין שדי ילין • הא כיצד • היה המצרי אומר לישראל הטמן לי הבכור בין בניך • והיה נוטלו ומטמינו והמלאך נכנס ונוגפו • ולי בין שדי ילין • ר׳ ברכיה אומר • אמרה כנסת לפני הקב״ה בשעה שאתה מיצר לי מימר לי • דודי לי • אתה נעשה דודי • ורואה איזה הוא אדם גדול שיש בי שיכול לומר

באור כנפי יונה

צרור המור דודי לי. מהוא צרור המור ירלו. שהיה להכתוב לאמור כמור דודי לי ולמה צרור המור. לזה יפרשו במוסב על אברהם שמירר ויצער עצמו ביסורין. ופי׳ צרור מלשון צרור את המדינים: **ראש לכל מיני בשמים** וכ״ש (שמות ל׳ כ״ג) בשמים ראש מר דרור: **מפיח** נודף. עיין ברמב״ן על הכתוב הזה: **לא נודעו מעשיו** לא נתפרסמו. או פירושו לא נתבררו דבריו וטענותיו בטען עליהם שכן הוא. עד שהושלך לכבשן האש ונודעה יד ה׳ בעולם שהצילו משם: **ידיו מתמרמרות** יגנפו ידי האיש הלוקט אותם. ולזה נקרא הבושם הזה מור על מרירות לקיטתו: **ממרר עצמו כו׳ ביסורין** שנצטער ברעב ובגלות ובשאר הנסיונות שנתנסה. ולזה מכונה בשם מור. והכונה כמו מי שיאבה להשיג בושם המור, לא יוכל להשיגו בלי עמל ומרירות, כן אברהם לא הגיע אל בשמי המעלות והשלמות עד שמרר עצמו וסיגף עצמו ביסורין, עיין לקמן בפסוק מי זאת עולה, ולפי זה יש לפרש צרור המור דודי לי, היינו קיבץ מרירות רבות או מעלות רבות: **שהוא מותאם בין שכינה למלאך** שהיה אברהם ביניהם בתוך, ודרשו בין שדי ילין בין שדי והוא כנוי להקב״ה, מלשון וירא אל אברם ה׳ וגו׳ באל שדי, ופי׳ בין שדי ילין שהיה מותאם ומתווך בין שדי והמלאכים, וטעם ה׳ הכתוב צרור המור דודי לי בין שדי ילין, היינו ע״י שהיה מילר וממרר עצמו ביסורין מהמילה, לזה זכה שהיה מתווך בין השם והמלאכים, היינו שהיה מפסיק ביניהם וזו מעלה גדולה שהיה קרוב לשכינה יותר מהמלאכים שהוא היה מפסיק ביניהם ובאמצע, והכונה שזכה ע״י המילה להיות מושפע מהשי״ת בעצמו בלי אמצעי: **וירא בשכינה כו׳** דרשו זה מוירא השני שהוא מיותר, הלא כבר נאמר וירא והנה שלשה אנשים, והיה מספיק שיאמר וירץ לקראתם, ועיין בב״ר פ׳ מ״ח: **אשכול כו׳ שנכפת על גבי המזבח כאשכול** מה שאמרו שנכפת כו׳, כי האשכול כמו כן הורתהו אגוד וקשור, ומה שאמרו על גבי המזבח כאשכול, היינו כאשכול שהענבים קשורים בו, והיין שבו נקרב על גבי המזבח בנסוך היין, וכן היה יצחק אגוד וקשור, ונקרב על גבי המזבח, כמו שכתוב ויעקוד את יצחק בנו וישם אותו על המזבח וגו׳: **שמכפר עונותיהם של ישראל** כמו שאיתא בב״ר פ׳ נ״ו, ויקרא אברהם שם המקום ההוא ה׳ יראה וגו׳, אמר לפניו רבש״ע כו׳ בשעה שיהיו בניו של יצחק באים לידי עבירות כו׳, תהא נזכר להם אותו העקידה ותתמלא עליהם רחמים: **כברום פניו** כלומר שנשתנה פניו ככרום, עיין פ״ק דברכות: **ומתפחד בהכלמו כו׳** כלומר שהיה מתפחד שלא יכיר אביו בבושה וכלימה: **ולבש בגדי גדי עזים** כ״ש ואת עורות גדיי העזים הלבישה על ידיו וגו׳: **עין העולם** כלומר הברכות החשובות, ולפי זה פירוש בכרמי עין גדי, כלומר ישראל מצליחין בזכות אותו שנשתנה פניו ככרום, בעת שהלך ליטול הברכות שהם עין העולם, ולבש עצמו בגדי גדי עזים: **אין לה חביב לאשה הזאת כו׳** ר׳ הונא יפרש שצרור המור דודי לי מוסב על הקב״ה, ולזה המשיל הכתוב חיבת ישראל עם הקב״ה לצרור המור, משום שאין דבר חביב לאשה הזאת יותר מצרור הבושם, ואיכן מלינה אותו בין שדיה, ופירש הכתוב כמו צרור המור שמלינה האשה בין שדיה, כן דודי לי היינו הקב״ה שוכן בתוך ישראל, או רוצה לומר שהקב״ה חביב לישראל ודבוק הוא בלבם, כמו שדבוק צרור המור בין שדי האשה הזאת: **ואמר ר׳ חיננא כו׳** הוא דרשה אחרת: **הצרת כו׳ המרת כו׳** דרש צרור לשון צרה והמור לשון מרירות ומוסב על המצריים, ומה שכפלו לומר הצרת למצרים בבכוריהם. המרת להם בנפשותיהם, משום שכל המון המצרים לבד הבכורים נוגפו ג״כ בחולי, ולזאת צעקו המצרים כולנו מתים, וכמו שכתוב בנגפו את מצרים ולא כתיב בכורי מצרים, היינו שהוכו כל המון בחולי אלא שלא מתו, ועיין בביאורי חקות ישראל על הגדת פסח על ויוציאנו ה׳ ממצרים, ולזה אמרו הצרת למצרים בבכוריהם מלשון צרור את המדינים והכיתם אותם. והמרת להם בנפשותיהם היינו בהמצרים עצמם: **ולי בין שדי ילין** כלומר שהקב״ה בעצמו השגיח עלי שלא ישחית המשחית ג״כ לבני ישראל, ופירש הכתוב צרור המור למצרים, אולם דודי לי בין שדי ילין והשגיח עלי שלא ישחית אותי המשחית משום שבכורי המצרים היו לנים בבתי בני ישראל, והייתי בסכנה מפני המשחית שבא להרוג את בכורי המצרים הלנים אצלי: **מיצר לי מימר לי דודי לי ירלה,** אפי׳ בשעה שהקב״ה כועס על ישראל ומדת הדין מתוחה עליהם, עכ״ז דודי לי. כלומר לא נפסק אהבתו מכל וכל מעל ישראל :. ומבקש אופן איך להציל ממדת הדין הקשה: **ורואה איזה אדם גדול שיש בי שיוכל לומר למדת הדין די כו׳** ופי׳ בין שדי ילין אשכול הכפר דודי לי. היינו. שמבקש אם ימצא שילין

היה מוהל ואהרן פורע ויהושע משקה. וי"א יהושע היה מוהל ואהרן פורע ומשה היה משקה. תה"ד (יהושע ה ב) בעת ההוא אמר ה' אל יהושע עשה לך חרבות צורים ושוב מול בני ישראל שנית. ולמה שנית מכאן שמלן בראשונה. מיד ויעש לו יהושע חרבות צורים וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות. מהו אל גבעת הערלות. אמר רבי מכאן שעשו אותה גבעה בערלות:

באור כנפי יונה

אדם שיזובו דם. ואם על דם משחיטת הפסחים. מה ענין דם זה לענין מיתת בכורים שהזכיר. הלא אמר עד שמשה וישראל אוכלין פסחיהם במצרים כבר הקדים הקב"ה. שנאמר וה' הכה כל בכור בארץ מצרים. א"כ יפרש נרדי נתן ריחו על התגלות השכינה להרוג את הבכורים. ואיך ישולב זה עם מה שאמרו מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה כו'. גם יפרש נרדי נתן ריחו על נס מהריגת הבכורים ועל ביסום ריח סרחון של הדם. שלישית הלא בודאי שחטו פסחיהם בחוץ במקום אשפות. ואיך יריחו סרחון הדם שמבחוץ בביתם בפנים. ואין לומר שמוסב על הדם שנתנו על המשקוף ועל המזוזות. וגניה במדרש תחת תיבת אותו לכתוב אות. מלמד שהיה ריח של אות הדם קשה. היינו הדם שניתן לאות על המשקוף. ולא סבירא להו שר' אבהו יפרש נרדי נתן ריחו על ענין מכת בכורות. אלא על ביסום ריח הסרחון מהדם. גם זה לא יתכן. שלא ממעוט דם אשר ניתן לאות על המשקוף ועל המזוזות רחוק שיהיה מזה ריח קשה כ"כ. ועוד איך יתכן שבזמן מועט כזה יבאיש הדם כ"כ ויעלה סרחון. חמישית מה שאמרו והיתה נפשם קוהא לאכול אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל. מה ענין קהות זה אל מה שביהם ריח הסרחון של הדם. ששית הלא הריגת הבכורים היתה בחצי הלילה אחר אשר גמרו לאכול פסחיהן. ואיך ילדק לומר שהיתה נפשם קוהא לאכול מהפסח. הא אינו נאכל אלא עד חצות. ואף אם נאמר שאתיא כר"ע שסבר שזמן אכילת הפסח עד עמוד השחר. אולם בכל זה לא ילדק מה שאיתא בשמות רבה פ' י"ט שאמרו למשה האכילנו מפסחך. הלא אין הפסח נאכל אלא למנוייו. ואף כפי הנוסחא שבכאן שלא נזכר שבקשו לאכול מפסח שעשה משה. ויתכן שבקשו שיתן להם רשות לשחוט פסח אחר. הלא פסח אינו נשחט אלא דוקא ביום. ועוד האיך היו רשאין למול עצמן בלילה. הלא מילה אינה אלא ביום דוקא. ועוד הלא בלילה היה י"ט ואין מילה שלא בזמנה דוחה י"ט. ואין לומר שהוראת שעה היתה. מה הביאם לומר כן. לזה אחר כל אלה נראה לי לומר שכך צריך להיות בפנים: הי דעתיה דר' אבהו למיבר סיריי נתן ריחו. מלמד שהיה ריח של הרוגי מצרים קשה והופיע להם ריח טוב מבסמי גן עדן. ד"א עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. שהרבה מישראל לא רצו למול עצמם. אמר הקב"ה למשה שיעשה פסח. וכיון שעשה משה הפסח. הפיח הקב"ה ריח טוב מבסמי ג"ע ונדבקה באותו פסח. שנאמר עורי צפון ובואי תימן הפיחי גני יזלו בשמיו. והיתה נפשם קוהא לאכול. אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל. אמר להם משה כך אמר לי הקב"ה כו' וכפי זה עולה הכל נכון. ואפרש: הי דעתיה דר' אבהו למימר סיריי נתן ריחו פירוש בתמיהה. וכי דעתו לפרש נרדי נתן ריחו סיריי נתן ריחו. לשון סרחון. כיון שהוא מפרש שמוסב על הריגת הבכורים. ואין לומר שכונתו כמו שאמר ר' יודן מקודם זה. ויפרש נרדי נתן ריחו על פרסום כבודו של השי"ת על ידי מכת הבכורים. הלא ע"י המכה הזאת לא התפרסם כבודו ית' יותר משאר המכות אשר עשה בהם. ועיקר פרסום כבודו היה ע"י נפלאותיו אשר עשה אתם על הים. אלא ע"כ כונת ר' אבהו על ענין הריגת הבכורים ממש. והלא הבכורים המתים לא נתנו ריח טוב אכן ריח סרחון. כי יען שמתו במגפה רעה בודאי נתעפש האויר כדרך המגיפות הארסיות. ומרבוי המתים כי אין בית אשר אין שם מת. וגם בבתי ישראל היו בכורים מתים. כדאיתא במדרש שמות רבה (פ' י"ח) ולקמן בפסוק אשכול הכפר שהטמינו כמה מצרים את בכוריהם בבתי ישראל. בודאי נתעפש האויר ועלה צחנתם בכל הארץ. וא"כ איך ילדק לומר על זה נרדי נתן ריחו. ולזה אמרו מלמד שהיה אותו הריח של הרוגי מצרים קשה והופיע להם הקב"ה ריח טוב מבסמי גן עדן ומשום שהיה נכתב תיבת הרוגי מצרים בגמטריא הר"מ. נתחלף הרי"ם בדל"ת ונכתב אח"כ הדם. ולפי זה יפרש ר' אבהו עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. כלומר שלא יריחו ריח רע וסרחון של הפגרים מתים בעודם שיושבין ומסובין. הופיע להם הקב"ה ריח טוב מג"ע ובשם להם את ריח הסרחון של הפגרים מתים. ומה שאמרו שהיה מבסמי גן עדן. דרשו זה מהכתוב הפיחי גני יזלו בשמיו וכמו שאיתא בשמות רבה פ' י"ט: ד"א עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. שהרבה מישראל לא רצו למול עצמם. אמר הקב"ה שיעשו פסח כו' וכמו שאיתא בשמות רבה פ' י"ט עיין שם. ולפי שלא רצו איזה מישראל למול עצמן לא הניחן משה לעשות פסח. ועל הפסח שעשה משה וסייעתו הופיע הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן. והיתה נפשם קוהא ומתאוה לאכול מפסח. ולא הניחן משה לעשות עד שמלו עצמן. ולפי זה יפרשו עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. כלומר בעוד שמשה וסייעתו עוסקין בצליית פסחיהן הופיע הקב"ה ריח טוב מג"ע ונדבק בפסחים אלו כדי שיתאוו לאכול את הפסח. ולפי זה היה הכל עוד מבעוד יום בעוד שהיה להם שהות למול עצמם ולשחוט הפסח: קוהא מצטער ומתאוה וכמו שפירש הרמב"ן. שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב התאוה לאכול את הפסח: סנטימום פי' כללו של דבר. ערוך ערך סנטימים. אולם לא אדע מנין להם שלא אמר משה לישראל כל הדינין בבת אחת. וגם בשמות רבה לא נמצא כן: משה מוהל כיון שהוא הגדול מסתמא הוא התעסק במצות המילה: משקה כוס ברכה לישראל. דמסתמא לקח לו כל אחד מצוה אחרת: מיד ויעש לו יהושע חרבות צורים הא דהוצרכו להביא את לשון הכתוב ויעש לו חרבות צורים. ולא אמרו מיד וימל את בני ישראל אל גבעת הערלות. משום שמזה ג"כ ראיה שיהושע בעצמו מלן. מדלא נאמר ויעש יהושע חרבות צורים אלא ויעש לו יהושע חרבות צורים. ולזה נאמר ג"כ מקודם עשה לך חרבות צורים. ולא נאמר עשה חרבות צורים: מכאן שעשו אותה גבעה בערלות הא דהביאו הדרשה הזאת. הוא שמזה ג"כ ראיה שיהושע בעצמו מלן. וזה כיון שנעשה אותו מקום גבעה מערלות. ע"כ כולם באו אצלו ומלן במקום אחד. שאם היה מצוה לאחרים למולן מסתמא ימול כל אחד במקומו. ואיך נתקבצו כל הערלות בצבור אחת:

ובשבא המלך ומצאן ישנים · העמיד עליהם בקלאנים בוקאנים ושופר · והיה השר של אותו המדינה מעוררן ומוציאן
לאפנתיה של מלך · והיה המלך מהלך לפניהם עד שהגיע לפלטין שלו · כך הקב"ה הקדים דכתיב (שם) ויהי ביום
השלישי בהיות הבוקר · וכתיב (שם יט יא) כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני · ישנו להם כל אותו
הלילה · לפי ששינה של עצרת עריבה והלילה קצרה · א"ר יודן אפי' פירטענא לא עקץ בם · בא הקב"ה ומצאן
ישנים · התחיל העמיד עליהם בקלאנין · הה"ד (שם) ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים · והיה
משה מעורר לישראל ומוציאן לאפנתיה של מלך מלכי המלכים הקב"ה · הה"ד ויוצא משה את העם לקראת האלהים ·
והיה הקב"ה מהלך לפניהם עד שהגיע להר סיני · דכתיב (שם יט יח) והר סיני עשן כולו וגו' · אמר ר' יצחק זה
הוא שקנתרן ע"י ישעיה שנא' (ישעי' נ ב) מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה · הקצר קצרה ידי מפדות . א"ר
יודן עד שחזקיהו וסייעתו אוכלים פסחיהן בירושלים · כבר הקדים הקב"ה בלילה ההוא · שנאמר (מלכים ב יט) ויהי
בלילה ההוא ויצא מלאך ה' ויך במחנה אשור · א"ר אבא עד שמשה וישראל מסובין ואוכלים פסחיהם במצרים כבר
הקדים הקב"ה . שנא' (שמות יב כט) ויהי בחצי הלילה וה' הכה כל בכור בארץ מצרים הי דעתי' · דר' אבהו למימר
סירייי נתן ריחו · מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה . והופיע להן הקב"ה ריח טוב מבשמי ג"ע . והיתה נפשם
קוהא לאכול . אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל . אמר להם משה כך אמר לי הקב"ה (שם יב יג) כל בן נכר
לא יאכל בו . עמדו והפרישו הנכרים שביניהן · והיתה נפשם קוהא לאכול · אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל ·
אמר להם משה כך אמר לי הקב"ה (שם יב מד) וכל עבד איש מקנת כסף ומלתה אותו אז יאכל בו · עמדו ומלו
את עבדיהן . והיתה נפשם קוהא לאכול · אמרו לו תן לנו מה נאכל . אמר להם כך אמר לי הקב"ה כנטימוס כל
ערל לא יאכל בו (שם יב מח) מיד כל אחד ואחד נתן חרבו על ירכו . ומל עצמו . ומי מלן . ר' ברכיה אומר משה
היה

באור כנפי יונה

השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני . וכתיב (שם ט"ז) ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר וגו' וירד ה' על הר סיני וגו' כצ"ל . כי מזה הכתוב לבד מה שנאמר ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר וגו' וירד ה' על הר סיני . אינו מוכח כי אם שביום השלישי התגלה הקב"ה על הר סיני . אולם אשר הקדים להודיעם זה הענין אינו מוכח מזה הכתוב . כי אם ממה שנאמר והיו נכונים ליום השלישי . כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני . ויפרש עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו . כלומר בעוד שהקב"ה היה במסיבו ברקיע . נודעתי והשגתי מענין הקדוש הזה שיתגלה הקב"ה בכבודו עלינו : למלך שגזר וכו' צריך המשל לומר שלא עשו ישראל כשורה . אף נגד מלך בו"ד הנכנס למדינה מחיוב המוסר והכבוד מוטל על בני המדינה שיקדמו לצאת לקראתו ולהמתין עליו עד שיופיע כבודו עליהם . מכיון שהודיעם מקודם יום בואו אליהם . קו"ח לקבל מלכות שמים איך היה מחיוב הקדוש שיהיו זריזים ומקדימים לזה . ולא להמתין עד שיבוא הוא ויעורר אותם משנתם : בקלאנום משמיעי קול : בקיונם הגוגרות : כך הקב"ה הקדים . דכתיב והיו נכונים ליום השלישי כי ביום השלישי ירד ה' לעיני כל העם על הר סיני · וכתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר כו' כצ"ל . כלומר מדכתיב והיו נכונים ליום השלישי וגו' . מוכח מזה שהודיעם מקודם שירד ביום השלישי לעיני כל העם . וההודעה הזאת היה לזרזם שיקדימו לעמוד אצל ההר . כדי שיראו כולם בעיניהם ירידת כבוד קדשו על ההר . ועכ"ז כתיב ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וגו' . כלומר שהיה צריך לבוא עליהם בקולות וברקים נעורים משנתם : פירטענא פרעוס : לאפנתיה לקראת פניו : הה"ד ויוצא משה את העם לקראת האלהים · והיה הקב"ה מהלך לפניהם עד שהגיע להר סיני . דכתיב והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש וגו' מה שהביאו הכתוב והר סיני עשן כולו וגו' . כי מזה הכתוב מוכח שהקב"ה היה מהלך לפניהם עד שהגיע להר סיני . כי בשכתוב הקודם היינו ויהי ביום השלישי וגו' ויהי קולות וברקים וגו' . לא נזכר עוד שם מירידת ה' עליו על הר סיני . אכן אחר הכתוב ויוצא משה את העם לקראת האלהים . נאמר והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש . משמע שאחר שהוציאם משה אז ירד ה' על הר סיני . ואיך נאמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים . הלא לא נתגלה השכינה על הר סיני עד אחר כן . ולא יצדק לומר לקראת האלהים . כי על הרוב הונח תיבת לקראת באופן ששני המקבילים מתנועעים ומתקרבים זה אצל זה . אלא ע"כ שנתגלה קודם הוצאת משה את העם . והקב"ה היה יוצא לקראתם כחתן היוצא לקראת כלה . ויצאו העם ג"כ לקראתו ואח"כ היה מהלך לפניהם עד שהגיע להר סיני : ואין איש וגו' רמז בזה איך הוא נכון וראוי להקדים ולהמתין על הקב"ה : עד שחזקיהו וסייעתו כו' יפרש עד שהמלך במסיבו מסיבת רעים ושיבה שם כה הסיבה היינו ליל פסח . כלומר בעוד שחזקיהו וסייעתו יושבין בחבוק ידים ובמנוחה ואוכלין פסחיהם בהסיבה . נרדי נתן ריחו . נעשה הנס מהר יגת חיל כנהרג . ויומלץ על זה נרדי נתן ריחו כי נתפרסם שמו של הקב"ה וכבודו בכל הארץ : עד שמשה וישראל מסובין ואוכלין פסחיהם כו' משה נקרא מלך כמו שאיתא לעיל . ויפרש עד שהמלך במסיבו . פי' שמשה וישראל אוכלין פסחיהן : הי דעתיה דר' אבהו למימר סיריי נתן ריחו . מלמד שהיה ריחו של אותו הדם קשה · והופיע להם הקב"ה ריח טוב מבסמי גן עדן · והיתה נפשם קוהא לאכול · אמרו לו משה רבינו תן לנו מה נאכל כו' מיד כל אחד ואחד נתן חרבו על ירכו ומל עצמו כו' הנוסחא הזאת אי אפשר ליישבה על נכון . כי התמיהות רבות מונחות על פני המאמר . האחת מה שאמרו שהיה ריח של אותו הדם קשה כו' . הלא לא נזכר עוד דם כאן שיצדק לומר שריחו של אותו הדם היה קשה . שנית על איזה דם מוסב . אין לומר על הדם של הבכורים שמתו . אלא מתו בידי שמים ולא בידי אדם

ירד והצילו· שנ' (בראשית טו ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים· ואימתי ירד מיכאל בימי חמו"ע· א"ר טביומי עד שיעקב אבינו מיסב במטתו· נצנצה בו רה"ק ואמר לבניו והיה אלהים עמכם וגו' (שם מח כא) א"ל עתיד הוא להשרו' שכינתו ביניכם· אר"נ כתיב (שם מו א) ויסע ישראל וכל אשר לו ויבא באר שבע· להיכן הלך· הלך לקוץ ארזים שנטע א"א בבאר שבע· שנאמר (שם כא לג) ויטע אשל בבאר שבע· א"ר כתיב והבריח התיכון בתוך הקרשים (שמות כו כח) הבריח ל"ב אמה היה· ומהיכן היה בידם לשעה· מלמד שהיו מוצנעין עמהם מימות יעקב אבינו· הה"ד (שם לה כד) וכל אשר נמצא אתו עצי שטים· אשר מצא עצי שטים אין כתיב כאן· אלא אשר נמצא אתו· מתחילה· א"ר לוי בר חייא במגדל צבעים קצצום והורידום עמהם למצרים· ולא נמצא בהן לא קשר ולא פקע· אעין דשטים היו במגדליא והיו נוהגים בהם איסור מפני קדושת הארון· אתון ושאלון לרב חנניא חברין דרבנן· ואמר לון אל תשנון ממנהג אבותיכם· ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר· עד שהמלך במסיבו· עד שהמלך מה"מ במסיבו ברקיע· כבר הקרים· שנא' (שמות יט טז) ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר· למלך שגזר ליום פלוני אני נכנס למדינה· וישנו להם בני המדינה כל הלילה·

ובשבא

באור כנפי יונה

שלא נתפרסם עוד אמונת השגחת אלהים בארץ. והיו מייחסים השגחת כבודו כי אם על השמים. כדכתיב נתן ריהו. שע"י אברהם אבינו מכבשן האש ונתפרסם על ידו השגחת אלקים בארץ. ויחס הענין הזה למיכאל שהוא מלאך מליץ לישראל. וכ"ש (דניאל י"ב א') מיכאל שר הגדול העומד על בני עמך. או משום שהוא שר של שלג: ורבנן אמרי הקב"ה ירד והצילו נראה טעם מחלוקתם. שדעת ר"א שענין הגם בכמו אלו הענינים. היינו שדוד כח הנמצא שיקבל טבע אחרת לפי שעה הפך טבעו הקודם. היינו שיקבל חומר האש טבע המים לפי שעה. ולזה אמר ר' אליעזר שמיכאל הצילו שהוא שר של מים. אולם דעת רבנן אינו כן כי לא היה בזה שדוד מאומה. אכן בהיות האש בתכלית חזקו ובשלמות צורתו. עכ"ז בהגיע לפני יוצרו יכנע גם הוא לפני שומרי ברית צלמו ודמותו. והוא הוא טבע הנאי הרדיה והממשלה שנתנה לאדם בתחלת הבריאה על כל המציאות כולה. באמרו נעשה אדם בצלמינו כדמותינו וירדו בדגת הים וגו' ובכל הארץ וגו'. שהכוונה אם יהיה האדם שומר צלמו ודמותו המיוחדת. בזה תהיה נפשו השכלית שלמה ומושלת על כל הטבעים כולם. וכולם יקבלו עליהם מלכות האדם וישרהו לו כל איש ממקומו. ואין לפלא על זה כי כמו שאין בכח גדולי הברואים להתיצב בפני כפיר קטן או נמר או דוב. כי יהיה זה למעלת צורתם וסגולתם הנתונה להם. כן יכנעו הנמצאים כולם אל הנמצא הנכבד הזה השומר תנאי צלמו ודמותו· לשרת אותו בכל אופני התועלת וכל שכן שלא יפגעו בו לרעה. וכמו שמצינו הגל ר' חנינא שאמר לא הערוד ממית אלא החטא ממית. וזה כונת רבנן מה שאמרו שהקב"ה הצילו. כלומר הקב"ה במה שנתן בתחלת הבריאה באדם הזה סגולה יקרה כזאת. עד שבעבור זה כל הנמצאים יכנעו וישתעבדו וירתעו מפני הנמצא הנכבד הזה. הוא כבר הצילו בעצמו. ואולי על זה נאמר (ישעיה מ"ג כ') כי תעבור במים אתך אני וגו' ולהבה לא תבער בך. ועיין בספרי תקות ישראל באורי על הגדת הפסח. במאמר לא נתן לנו את ממונם ולא קרע לנו את הים: ואימתי ירד מיכאל בימי חמו"ע כנאמר שם ורוה די רביעיא דמה לבר אלהין (דניאל ג' כ"ב) ועיין לקמן …… בפסוק …… זאת קומתך: עד שיעקב אבינו כו' נקרא מלך דכתיב ביה (בראשית כ"ז כ"ט) יעבדוך עמים וגו' הוי גביר לאחיך וגו'. ובמסיבו היינו מטתו שהיה מוסב עליה בצוותו אל בניו: עתיד הוא להשרות שכינתו ביניכם וכונת ר' טביומי שענין המשכן לא נתחדש להם בהיותם במדבר. אלא מימות יעקב אבינו נודע להם ענין היקר הזה. ולפי זה פי' כדכתיב נתן ריהו. היינו שמאז בעת שיעקב אבינו היה מיסב על מטתו. נודעו ונתבשרו שעתידה השכינה לשכון בתוך ישראל: אמר רב נחמן כתיב כו' רב נחמן ולוי הביאו שזה הענין היה נודע ליעקב אבינו עוד קודם בואו למצרים: להיכן הלך כו' טעם שאלתו להיכן הלך נראה. משום שיעקב היה ישיבתו לעת הזאת בחברון. כ"ש (בראשית ל"ה כ"ז) ויבוא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון. וכתיב שם (ל"ז י"ד) וישלחהו מעמק חברון וגו'. וללכת מחברון למצרים היה לו לקצר נסיעתו וללכת באלכסון של ארץ ישראל. כי מצרים הוא בדרומית מערבית של א"י. ולמה הלך מחברון לבאר שבע שהיא היתה עומדת בקצה דרומית מזרחית של ארץ ישראל. והראיה כי ברצות הכתוב לתאר כל אורך א"י. יאמר מדן ועד באר שבע (ש"ב י"א י"א) או מבאר שבע עד דן (ד"ה כ"א ב') שדן היתה בקצה צפונית ארץ ישראל ובאר שבע בקצה הדרומי. וא"כ למה היה לו ליעקב לעקם דרכו כל כך· ללכת מחברין עד מקצוע דרומית מזרחית לא"י. וללכת אח"כ כל רוחב א"י היינו מבאר שבע עד מצרים. אלא שהלך לקוץ ארזים שנטע א"א בבאר שבע: הבריח ל"ב אמה היה כו' טעות סופר הוא. שהיה כתוב הבריחות היו שתים ושלשים אמה. כמו שאיתא בב"ר פ' צ"ד ובשבת צ"ח בתוס' ד"ה תנא בנס היה עומד כו'. וברש"י (שמות כ"ו כ"ו) על פסוק ועשית בריחים· כלומר שהיו בני בריחים וכל אחד היה שלשים אמה. שהרי עשרים קרשים היו בכל צד ורחב הקרש אמה וחצי. וטעה הכותב שסבר ששתים ושלשים אמה. מוסב על בריח אחד. וכתב אח"כ שלשים ושתים אמה היה: אלא אשר נמצא אתו מתחלה כי נמצא משמע שכבר היה נמצא בידו: ולא נמצא בהם קשר ופקע פירוש כל הארזים הצומחים כעת במגדל צבעים הנזכר. אין בהם קשר ופקע. ומזה ראיה שמשם נטלו הארזים. לפי שהיו מוכנים מאז למשכן נעשה בהם נס זה ומה שהקשה הרהב"ע, הלא המצרים השבו כי לזנות הם הולכים וילכו וישובו. ומה ישיבו ישראל להם אם ישאלום למה אתם מוליכים עצי שטים. נראה שאין טעם לשאלתו הלא כתיב ובני ישראל יוצאים ביד רמה לא כנכנעים. שגית כתיב ומצרים מקברים כו' ומי יחוש במה שישראל עושים: מפני קדושת הארון לא נודע לי טעם נכון למה אמרו דוקא מפני קדושת הארון ולא מפני קדושת המשכן. ואפשר שאם לא חטאו ישראל היו נכנסים תיכף לא"י. ולא היו עושים משכן אלא ארון ללוחות: אתון ושאלון שאלו אם יש טעם ושורש איסור למנהג הזה: במסיבו ברקיע כבר הקדים כבר הקדים להודיעם ולבשרם שביום השלישי ירד על הר סיני: שנאמר (שמות י"ט י"א) והיו נכונים ליום השלישי· כי ביום

בשלישי

שיר השירים לגנאי אלא לשבח • שלא ניתן שיר השירים אלא לשבחן של ישראל • ומהוא עד שהמלך במסיבו • עד שהלך מלכי המלכים במסיבו ברקיע נתנו ישראל ריח טוב לפני הר סיני • ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה (שמות יט ה) הי דעתו דר"מ לומר סיריו נתן ריחו • אלא מסכת עלה בידם מן הגולה ושנו בה . שקצץ להם מעשה העגל והקדים להם מעשה המשכן • ר' אליעזר ור"ע ור' ברכיה • ר' אליעזר אומר עד שהמלך במסיבו • עד שהמלך מלכי המלכים במסיבו ברקיע • כבר הר סיני מתמר באור • שנאמר (דברים ד יא) וההר בוער באש • ר"ע אומר עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסיבו ברקיע • כבר וישכון כבוד ה' על הר סיני (שמות כד טז) . ר' ברכיה אומר עד שמשה במסיבו ברקיע • שנקרא מלך שנאמר (דברים לג ה) ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי העם • כבר וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמור (שמות כ א). ר' אליעזר בן יעקב ורבנן ר' ליעזר אומר עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסיבו ברקיע • כבר ירד מיכאל שר הגדול מן השמים והציל את אברהם אבינו מכבשן האש • ורבנן אמרי הקב"ה ירד •

באור כנפי יונה

מאיר שזה מוסב על מה שאמרו אל משה. קרב אתה ושמע את כל אשר יאמר ה' אלקינו. ואת תדבר אלינו את כל אשר ידבר ה' אלהינו אליך ושמענו ועשינו. ועל זה אמר ה' היטיבו כל אשר דברו. מי יתן והיה לבבם זה להם וגו'. כלומר מי יתן שהסכימו גם בלבם זה אשר דברו. ועיין בדברים רבה פ' הבוא מה שאמר ר' מאיר שם. ולפי זה יפרש ר' מאיר עד שהמלך במסיבו. היינו בעוד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסיבת הופעתו על הר סיני. נרדי נתן ריחו. כלומר נתנו ישראל ריח רע. ומה שלא אמר נרדי הבאיש ריחו או הסריח או נעזב ריחו. הוא כמו שיבוא בסמוך. ועיין בשבת פ"ח ע"ב מה שאמר עולא עלובה כלה כו' ובתוס' ד"ה ולא הסריח כו': אמר לי' ר' יהודה כו' ומהו עד שהמלך במסיבו. עד שהמלך מה"מ הקב"ה במסיבו ברקיע. נתנו ישראל ריח טוב כו' ויפרש עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. כלומר עד שלא ירד הקב"ה על הר סיני ועודו היה ברקיע. ועד שלא נגלה כבודו עליהם לשמוע מאתו מה יצוה להם. לא חשבו ישראל מאומה ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה: הי דעתו דר"מ למימר סוריי נתן ריחו כלומר איך עלה על דעת ר"מ לפרש נרדי נתן ריחו לגנאי. ולפי דבריו היה להכתוב לומר נרדי הבאיש ריחו או סיריי נתן ריחו: סיריי נתן ריחו סיריי פירושו סרחון בתרגום ויבאש וסרי: אלא מסכת עלה בידם מן הגולה כו' כלומר כן קבל מרבותיו. ע"ד שאמרו מדרש זה עלה בידם מן הגולה כל מקום שנאמר ויהי כו'. שהכונה שהיה להם הדרש הזה קבלה קדומה. ובנוסחא אחר איתא מסורת עלה בידם מן הגולה: ושנו בה שקצץ להם מעשה העגל והקדים להם מעשה המשכן כלומר שלזה הקים ומהר לצוות להם על המשכן כדי לכפר על מעשה העגל. כי מה שנתנו זהב למשכן נתכפר להם על הזהב שנתנו לעגל. ולזה תחת סיריי נתן ריחו נכתב נרדי נתן ריחו. היינו שעמד ריח טוב ממשכן והעביר ריח הסרחון מהעגל. וכמו שאיתא בשמות רבה פ' ל"א. אמר הקב"ה לישראל יבוא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל כו'. בשעה שעשיתם את העגל הכעסתם אותי באלה אלהיך ישראל. עכשיו שעשיתם המשכן באלה אני מרצה לכם. הוי אלה פקודי המשכן עכ"ל. ולזה תחת סיריי נתן ריחו נכתב נרדי נתן ריחו. ומה שהכריחו לפרש כן שמוסב על ענין העגל. דאל"כ מה ענין הזכרת עד שהמלך במסיבו לענין נרדי נתן ריחו: כבר הר סיני מתמר באור שהאש היה מתמר ועולה כ"ש והר בוער באש עד לב השמים. ובהשקפה נראה שכוונת ר"א כי טרם שנגלה הקב"ה על הר סיני. כבר הוריד עליהם את אשו הגדולה כי תהיה יראת כבודו על פניהם.

ויפרש נרדי נתן ריחו על האש. אולם לפי זה אינו מובן מנין לו שהכתוב והר בוער באש היה קודם התגלות הקב"ה על הר סיני. ועוד מצינו כתוב מפורש (שמות י"ט י"ח) והר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש וגו'. לזה נראה שכונתו הוא כמו שאיתא במכילתא סדר יתרו פרשה ט'. כתוב אחד אומר כי מן השמים דברתי עמכם. וכתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני. כיצד יתקיימו שני מקראות הללו. הכריע השלישי. מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה (דברים ד' ל"ו) שהכונה שכבודו היה בשמים ואשו על הארץ. וזה דעת ר' אליעזר ויפרש עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. כלומר בעוד שהמלך במסיבו ברקיע נרדי נתן ריחו היה ההר מתמר באור והופיע לנו את דברי קדשו. ומה שנאמר וירד ה' על הר סיני הוא שהר סיני היה מתמר באור וכנ"ל. שכבודו היה בשמים ואשו על הארץ. והיה מדבר מתוך האש עם היות כבודו בשמים. והביא מדכתיב והר בוער באש עד לב השמים וגו' וידבר ה' אליכם מתוך האש. ולא נזכר שם ירידת ה' על הר סיני • אלא מה שדבר מתוך האש והאש הי' מן השמים עד ההר. נחשב כאלו הקב"ה בעצמו ירד על הר סיני: כבר וישכן כבוד ה' על הר סיני ור"ע אזיל לטעמי' דאמר התם מלמד שהרכין הקב"ה שמים העליונים על ראש ההר. ודיבר עמהם מן השמים. שנאמר ויט שמים וירד וערפל תחת רגליו. ויפרש עד שהמלך במסיבו נרדי נתן ריחו. כי טרם שנגלה הקב"ה בעצמו על הר סיני. ועודו היה במסיבו ברקיע כבר הראנו את כבודו ואת גדלו על הר סיני. וכדאיתא פ"ק דיומא. ר"ע אומר וישכון כבוד ה' על הר סיני. מר"ח. וכ"ש (שמות כ"ד ט"ז) ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי. ולפי דעת ר"ע אין ענין הכתוב וישכון כבוד ה' על הר סיני. הוא מה שנאמר וירד ה' על הר סיני (שמות י"ט כ') כי הירידה הזאת היה במתן תורה. ושכינת כבודו היה קודם לזה ששת ימים. ולפי זה יפרש נרדי נתן ריחו על התגלות כבודו ית' ולא על ירידת הקב"ה בעצמו: ר' ברכיה אומר עד שמשה במסיבו למטה • שנקרא מלך כו' כנ"ל. כי משה היה למטה בין העם בשעה שדבר הקב"ה את עשרת הדברות. וכן איתא בשמות רבה פ' כ"ח. א"ל לך רד ועלית אתה ואהרן עמך. עד שמשה יורד נגלה הקב"ה שנאמר וירד משה אל העם מיד וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמור. ולפי זה יפרש ר' ברכיה עד שהמלך במסיבו נרדו נתן ריחו. כלומר בעוד משה היה במסיבו בתוך ישראל. נרדי נתן ריחו. היינו שהשמיע הקב"ה יקרת דברותיו: עד שהמלך כו' כבר ירד מיכאל כו' אולי כונתו לפרש עד שהמלך במסיבו ברקיע. היינו בעוד

שלא

של הקב"ה • עם נקודת הכסף • ר' אבא בר כהנא אמר אלו האותיות • ר' אחא אמר אלו התיבות • ד"א תורי זהב נעשה לך זה הכתב • עם נקודת הכסף זה הסרגל • ד"א תורי זהב זה המשכן • הה"ד (שמות כו כט) ואת הקרשים תצפה זהב • עם נקודת הכסף • המד"א (שם כז י) ווי העמודים וחשוקיהם כסף • ר' ברכיה פתר קרייה בארון • תורי זהב זה הארון דכתיב (שם כה יא) וצפית אותו זהב טהור • עם נקודת הכסף • אלו שני העמודים העומדים לפנים שהיו של כסף וכמין אצטון • וכיצד נעשה הארון • ר' חנינא ור"ש בן לקיש • ר' חנינא אמר שלש תיבות נעשו • שתים של זהב ואחת של עץ • נתן של עץ על של זהב ושל זהב על של עץ • וחיפה שפתות העליונות בזהב • ריש לקיש אמר תיבה אחת עשאו וחיפהו מבפנים ומבחוץ • דכתיב (שם כה יא) וצפית אותו זהב טהור מבית ומחוץ תצפנו • ומה מקיים ר' חנינא קרייה דריש לקיש • א"ר פנחס שחיפה בין נסר לנסר • יהודה ברבי אומר • נאוו לחייך בתורים זו התורה • צוארך בחרוזים אלו הנביאים • תורי זהב אלו הכתובים • עם נקודת הכסף זה שיר השירים • מלה חתומה • מלה מסויימה :

פסוק יב **עד** שהמלך במסיבו • ר' מאיר ור' יהודה • ר"מ אומר עד שהמלך מלכי המלכים הקב"ה במסיבו ברקיע • נתנו ישראל ריח רע ואמרו לעגל אלה אלהיך ישראל • אמר ליה ר' יהודה דייך מאיר • אין דורשין שיר

באור כנפי יונה

זו התורה שלמדו אלקולאין בדעתו של הקב"ה אולי צ"ל ארקולאין והוא כנוי לכח וגבורה. והכונה כי התורה שלמדו בכח וגבורה והתחזקו לשמוע אותה מפי השי"ת. טרם שאמרו אם יוספים אנחנו לשמוע וגו' ומתנו. השיגו אותה השגה ברורה כמו שהיה חפץ השי"ת להבינם. וכדרך שאיתא לעיל אצל ישקני מנשיקות פיהו שנתקע ת"ת בלבם. כמו מאנכי השיגו מציאותו ואחדותו ונצחיותו על אמתתם. וכן כל המדעים הנשגבים שנכללו בשאר הדברות. ולזה מכונים בתורי זהב שהיא מאירה ומתקיימת: עם נקודת הכסף אלו האותיות כו' אלו התיבות ירצו ; ששמעו הדברות בהבדל התיבות והאותיות כדבר אדם אל אדם. ולזה מכונים בנקודות. כדרך הסופרים לעשות הפרש ע"י נקודות. ולא כדעת מי שאמר ששאר הדברות שמעו קול לבד ולא בהבדל תיבות. עיין במורה פרק ל"ג לחלק ב' וברמב"ן על התורה באותו ענין : זה הכתב ונקראים תורי זהב. משום שהתורה המכונה זהב נכתבה שורות שורות: זה הסרגול שרטוט. מלשון סרגול הסופר בב"ר פ' י"ז: אלו שני העמודים העומדים לפנים כו' לפנים בתוך הארון. ועיין לקמן בפסוק עמודיו עשה כסף. וברש"י פ"ק דב"ב ד"ה ב' עמודי כסף ובתוספת שם: וכמין אצטון בנין מפולש בנוי על העמודים: שלש תיבות נעשו כו' ומה שהקשה הרא"ב"ע על זה מה צורך לעץ אחר שעשה ארון זהב. איתא במכילתא למה נעשה מעצי שטים. שהתורה נקראת עץ חיים היא למחזיקים ונתנה בתוכה. ולמה צפהו זהב לפי שד"ת נחמדים מזהב ומפז רב. ועיין בתנחומא על זה : ומה מקיים ר' חנינא כו' ולפי הירושלמי דשקלים פרק ו' סימן ח' צריך להיות כאן. ר' חנינא אומר שלש תיבות עשאו כו' ושל זהב על של עץ וציפהו. דכתיב וצפית אותו זהב טהור מבית ומבחוץ מה תלמוד לומר תצפנו להביא שפתו העליונה . ריש לקיש אמר תיבה אחת עשאו וציפהו. דכתיב וצפית אותו זהב טהור מבית ומבחוץ. מה תלמוד לומר תצפנו א"ר פנחס בין נסר לנסר. והענין שלפי דברי ר' חנינא שאמר שלש תיבות . ונתן של זהב בשל עץ ושניהם בשל זהב. נמצא שהשפות העליונות אינן מצופות. לזה הוצרך הכתוב לומר עוד תצפנו . להביא שפתו העליונה שעדיין נשאר מגולה. אולם לרשב"ל שאמר תיבה אחת עשו וציפו כולו. דכתיב וצפית אותו מבית ומבחוץ. א"כ מה ת"ל עוד תצפנו. על זה השיב ר' פנחס שמוסב על הצפוי שבין נסר לנסר במקום חבורן. שכל נסר ונסר יהיה מצופה זהב מכל עבריו. ועיין ביומא דף ע"ב: זו התורה ופי' בתורים בשני תורות שבכתב ושבע"פ. ופירוש הכתוב נאוו לחייך כשהם מדברים בתורה ולא בדברים זולתם: צוארך בחרוזים אלו הנביאים ומכונים הנביאים בצואר. שהם היו הודן וגבהותן של ישראל ובהם התפאר ישראל. ע"ד שדרשו על ונפלינו אני ועמך. שלא תשרה שכינה רק על ישראל ומוסב על ענין הנבואה. ואמר בחרוזים שהם חרוזים ומחוברים לתורה. וכמו שמכטירין בנביא אחר התורה. או פי' בחרוזים. שבספרי נביאים חרוזים ענינים רחוקים. שאין ענין אחד יתיחס לענין חבירו. ונדבקו יחד כמחרוזות שנחרזו בם דברים נפרדים. וע"ד שאמרו בפ"ק דמגילה על כמספד הדרימון בבקעת מגידו. שפירושו כמספד אחאב בן עמרי דקטיל יתי' הדרימון בן טברימון ברמות גלעד. וכמספד יאשיהו בן אמון דקטיל יתי' פרעה נכה בבקעת מגידו. כמו שמפורש (במלכים א כב ובמלכים ב כג כט) וכמו שאמרנו בפרק הלוקין גבי ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן ברכיהו. וכי מה ענין אוריה אצל זכריה והלא אורי' במקדש ראשון וזכריה במקדש שני כו': תורי זהב אלו הכתובים עד"ה הנחמדים מזהב וגו': עם נקודת הכסף זה שיר השירים מלה חתומה מלשון (דניאל יב ט) כי סתומים וחתומים הדברים. וכונתם שלכן מכונה שיר השירים נקודת הכסף. לומר כמו שהנקודה לא נראה בה כמות מה • עכ"ז טמונה וסתום בה כח ההתפשטות • כן כל מלות שיר השירים הם סתומים וחתומים בענינים נשגבים. אף שלא נגלה מבחוץ: ומלה מסויימה מוסב טעם על הכסף. שלכן נערכה אל הכסף. משום שכל מלה ומלה בעצמה מבלי ההשקפה אל פנימיותה הוא יקרה ומסויימה ככסף. ועד"ה כתפוחי זהב במשכיות כסף (משלי כה יא):

עד שהמלך במסיבו ר' מאיר אומר כו' במסיבו בסיני כנ"ל. ור"מ אזיל לטעמיה שאמר אף לא יום אחד היו שלמים עם הקב"ה. אלא היו עומדים בסיני ואמרו בפיהם נעשה ונשמע ולבם מכוין לע"ז. שנאמר (תהילות ע"ח ל"ו) ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו ולא נאמנו בבריתו. כמו שאיתא בשמות רבה פ' מ"ב. ומה שנאמר (דברים ה' כ"ו) מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי ולשמור מצותי כל הימים. יפרש ר' מאיר

הדין דכתיב (במדבר כו נג) לאלה תחלק הארץ בנחלה · מה כתיב תמן (שם כז א) ותקרבנה בנות צלפחד וגו' כן בנות צלפחד דוברות וגו' · וכתיב בתריה (שם כז יב) עלה אל הר העברים וגו' · וכי מה ענין זה לזה · אלא כיון דאיתפלגת ארעא · באו בנות צלפחד לטול חלק ממשה · ונסתלק משה מדינן הה"ד (שם כז ה) ויקרב משה את משפטן לפני ה' · אמר לו הקב"ה מדינן את מסתלק ומלפני אין אתה מסתלק . עלה אל הר העברים הזה · אמר לפניו רבש"ע הואיל ואתה מסלקני מן העולם · הודיעני איזה פרנסים אתה מעמיד לישראל · אמר לו הקב"ה על בני אתה צריך צווי · ועל פועל ידי תצוני עד שאתה מצוני על בני צוה את בני עלי · הה"ד (שם) צו את בני ישראל ואמרת אליהם וגו' · מלה"ד לאשתו של מלך שהיתה מסתלקת מן העולם · אמרה לו חי אדוני המלך אני מפקדת אותך על בני · אמר לה עד שאתה מצוה אותי על בני צוה בני עלי · כך בשעה שאמר משה לפני הקב"ה · רבש"ע הואיל ואתה מסלקני מן העולם · הודיעני מהפרנסים שאתה מעמיד עליהם :

פסוק יא **תורי זהב** נעשה לך · תורי זהב זו ביזת הים · עם נקודת הכסף זו ביזת מצרים · כשם שיש הפרש בין כסף לזהב · כן יש שבח ביזת הים מביזת מצרים · כתיב (יחזקאל טז ז) ותבואי בעדי עדיים · בעדי זו ביזת מצרים . עדיים זו ביזת הים · ד"א תורי זהב נעשה לך . זו התורה שלמדו אלקולאין בדעת של

באור כנפי יונה

זמן: אלו פרשיותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו פי' משולבות ומקושרות ומתיחסות . כאבני החריזה שנחרזות זו אחר זו בסדר נכון להתייחס זו לזו : ומושכות זו מזו כלומר נמשכות אחד מאחד . וכמו שהביאו לקמן שמחלוקת הארץ נתעוררו בנות צלפחד . ומפני זה נתעורר ג"כ משה כמו שיבוא בסמוך : ומדלגות זו מזו על דרך שאמרו שהתורה היא עניה במקום זה ועשירה במקום אחר . כי מה שנחסר במקום אחד נתבאר הענין במקום אחר : ודומות זו לזו כלומר שאינן סותרות זו את זו . או הכונה מה שילפינן זה מזה מפני הדמותם זה לזה . כדרך מה מצינו ובנין אב: וקרובות זו לזו כי כולם נתנו מרועה אחד . או הכונה הקורבה והסמיכות שיש ביניהם. כדרך שאמרו מפני מה נסמכה פרשת מרים לענין מרגלים כו' . וטעם התנאותם היינו מה שאמר הכתוב מה נאוו וגו' . הוא לומר שלא כאשר יחשב בהשקפה שיש בהן מרוע הסדור . בהקדים המאוחר ובהאחר המוקדם . אכן הם נאותים . כי נסדרו על פי טעמים מעולים ונשגבים : כגון הדין דכתיב לאלה תחלק הארץ וגו' מה כתיב תמן ותקרבנה וגו' וכתיב בתריה עלה אל העברים וגו' קצור לשון יש כאן . וצ"ל וכתיב בתריה יפקוד ה' וגו' וכתיב בתרי' צו את בני ישראל וגו' . וכי מה ענין זה לזה כו' וכמו שדרשו על זה בסמוך : ונסתלק משה מדינן כו' אמר לו הקב"ה מדינן אתה מסתלק ומלפני אין אתה מסתלק כו' המאמר הזה מדינן אתה מסתלק ומלפני אין אתה מסתלק אין לו שום מובן . מה יחוס יש מזה לזה . ועוד הלא נסתלק משה מדינן הלא אמר לו הקב"ה כן בנות צלפחד דוברות נתן תתן להם אחוזת נחלה וגו' . א"כ מסר לו החלוקה · ומה שלא ידע משה להורות ונעלם ממנו ההלכה והוצרך לשאל את פי ה' . לא יקרא סלוק דין . וכמו שמצינו אצל המקלל (ויקרא יז יג) ואצל המקושש (במדבר טו לה) שהוצרך ג"כ לשאול את פי ה' מה יעשה להם . ולפי זה נראה לי שחסר כאן מה שאיתא ברש"י בחומש . וז"ל עלה אל הר העברים למה נסמכה כאן . כיון שאמר לו הקב"ה נתן תתן להם . אמר משה אותי צוה להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ . אמר לו הקב"ה גזרתי במקומה עומדת עכ"ל . והוא מספרי וכן הוא במדרש רבה פ' פנחס . ולפי זה כך צ"ל כאן : אלא כיון דאתפלגת ארעא באו בנות צלפחד לטול חלקן אצל משה · ויקרב משה משפטן לפני ה' ויאמר ה' למשה וגו' אמר משה אותי צוה ה' להנחיל שמא הותרה הגזרה ואכנס לארץ · אמר לו הקב"ה מדינן אין אתה מסתלק ומגזרתי אין אתה מסתלק כלומר נתן תתן להם . ועכ"ז לא תעבור את הירדן הזה : הודיעני איזה פרנסים כו' כמו שנאמר יפקוד ה' וגו' : על בני אתה צריך צווי כו' כלומר מה שמצידי לעשות אין אתה צריך לצוני . ואין לך לחוש מזה מאומה . אולם העיקר לצות את בני ישראל ולהזהיר אותם עלי . כי העיקר תלוי בהם : לאשתו של מלך כו' המתיקו במשל הזה ליישב צורך שאלת משה מהקב"ה זה הענין . ואמרו שבאמת כמו שאין מדרך המוסר לצות את האב על שמירת בניו . ועכ"ז האשה מפאת גודל המית נפשה על בניה · חששה אולי האשה האחרת אשר יקח לו אחר מותה היא תהיה בעוכרם . לזה נטתה מדרך המוסר מעט לצוות את בעלה שישגיח אז עליהם השגחה יתירה . כן משה מפאת גודל חבתו על ישראל והמית נפשו עליהם . חשש אולי מפאת הרועה השני אשר יעמוד תחתיו . לא ימשך עליהם השמירה כמו בעודו היותו להם לרועה . לזה נטה מדרך המוסר לבקש מהקב"ה השגחה יתירה עליהם :

זו ביזת הים דהענין מדבר מיציאת מצרים . כמו שכתוב לעיל מזה לסוסתי ברכבי פרעה וגו' : עם נקודת הכסף זו ביזת מצרים כלומר עם כלי הכסף המנוקדים והמצויירים שהיה לך מביזת מצרים . וכ"ש (שמות יב לה) וישאלו ממצרים כלי כסף וגו' : כשם שיש הפרש בין כסף לזהב כו' הוסיפו לומר זה . להמתיק הדרש שדרשו שתורי זהב מוסב על ביזת הים עם נקודת הכסף מוסב על ביזת מצרים . הלא גם מביזת מצרים נשאו אתם זהב רב . וכמו שנזכר בכתוב הנ"ל וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב וגו' . לזה אמרו שאין הכונה מה שאמר הכתוב תורי זהב נעשה לך עם נקודת הכסף על כסף וזהב ביחוד . אלא נאמר על צד ההשאלה . והוא על יוקר ביזת הים מביזת מצרים . אולם באמת גם ממצרים הוציאו אתם זהב רב : כן יש שבח ביזת הים מביזת מצרים כי אצל הים השיגו כל אוצרות מצרים . וכמו שדרשו על אחלק שלל . שפתח להם כל אוצרותיו . וכל אנשי המלחמה נשאו כל כלי חמדתם עמהם : בעדי זו ביזת מצרים ופי' בעדי . בשלל . מלשון הכתוב (בראשית מט כז) בבוקר יאכל עד . וכישעיה (ל"ג כ"ג) אז חלק עד שלל . גם תרגום של שלל עדאה : עדיים זו ביזת הים דרשו עדיים כמו עדי ים . ומדכתיב ג"כ עדיים ברבוי . מוכח שביזת הים היה מרובה על ביזת מצרים ;

זו

בתורים · אלו סופרים ומשנים ומלמדי תינוקות באמונה · צוארך בחרוזים אלו התינוקות · ד"א נאו לחייך בתורים אלו רבנן · צוארך בחרוזים אלו התלמידים · שחורזין צואריהם לשמוע ד"ת מפיהם כאדם שלא שמע ד"ת מימיו · ד"א נאו לחייך בתורים בשעה שממללים הלכה אלו עם אלו · כגון ר' אבא קימי וחבריו · צוארך בחרוזים · בשעה שהיו חורזים ד"ת · ומד"ת לנביאים ומנביאים לכתובים · והאש מלהטת סביבותם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני · וכי עיקר נתינתם מסיני לא באש היו נתונים · שנאמר (דברים ד יא) וההר בוער באש עד לב השמים · בן עזאי היה יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו · אזלין ואמרין לר"ע · רבי בן עזאי יושב ודורש והאש מלהטת סביבותיו · הלך אצלו ואמר לו שמעתי שהיית דורש והאש מלהטת סביבך · אמר לו הן · אמר לו שמא בחדרי המרכבה היית עסוק אמר לו לאו · אלא הייתי יושב וחורז בד"ת · ומד"ת לנביאים ומנביאים לכתובים · והיו הדברים שמחין כנתינתן מסיני · והיו ערבים כעיקר נתינתן · וכי עיקר נתינתן מסיני לא באש היו נתונין הה"ד (דברים ד יא) וההר בוער באש · ר' אבהו היה יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו · אמר שמא איני חורז בד"ת כתקנן · דאמ' ר"ל אית דידע למחריז ולא ידע למקדח · ואית דידע למקדח ולא ידע למחריז · ברם אנא הוינא חרוזא והוינא קרוחא · ד"א נאוו לחייך בתורים · בשעה שקורין בד"ת בתוריהון · הלכות פסח בפסח · הלכות עצרת בעצרת · הלכות חג בחג · המד"א ובהגיע תור נערה ונערה (אסתר ב יג) · צוארך בחרוזים · ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא אמר · אלו פרשיותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו · ומושכות זו מזו · ומדלגות זו מזו · ודומות זו לזו · וקריבות זו לזו · א"ר מנחמא כגון

הדין

באור כנפי יונה

וכ"ש (במדבר יא טז) אספה לי איש שבעים מזקני ישראל וגו' ואצלתי מן הרוח אשר עליך ושמתי עליהם ונשאו אתך במשא העם: אלו סופרים ומשנים שמלמדים עם תינוקות באמונה כצ"ל. וכן איתא בויקרא רבה פר' ל'. וסופרים הם בעלי מקרא ומשנים הם בעלי משנה. ומכונים בלחיים שכמו שהלחיים הם כלי הדבור. כן הסופרים והמשנים עוסקים תמיד בדבור: אלו התינוקות נראה מה שמכונים בצואר. משום שחיי העולם תלוים בתינוקות כמו שחיי אדם תלוי בשלמות הצואר. וע"ד שאמרו לקמן על פסוק כמגדל דוד צוארך. מה צואר זה אם נוטל מאדם אין לאדם חיים כו'. וכן הדמיון בתינוקות וע"ד שאמרו בפרק כל כתבי שאין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות. ומה שאמרו בחרוזים. לומר כמו שהצואר מקושט בעדי עדיים. כן היו התינוקות חרוזים ומקושטים במקרא ומשנה. וע"ד שדרשו על ויצא מן בת ציון כל הדרה אלו התינוקות: אלו רבנן שמדברים ולומדים עם התלמידים: שחורזים צואריהם כו' כלומר שכופפים ומושכים צואריהם לשמוע פלפולי הלכות. ואתיא כמ"ד אין להקב"ה בעולמו אלא ד' אמות של הלכה. וע"ד שאמרו אוהב ה' שערי ציון אוהב ה' שערים המצויינין בהלכה יותר מכל בתי כנסיות כו': כגון ר' אבא בר קומי וחביריו וטעם התגאותם. שהיו לומדים יחד ומחדדים זה לזה בהלכה. מה שלא יהיה אם היו לומדים כל אחד בעצמו. וכדרך שאמרו בפ"ק דתענית על ברזל בברזל יחד כו'. וע"ד שאמרו הרבה למדתי מרבותי ויותר מחבירי. ועוד שהיו נוחים זה לזה בהלכה שעל ידי זה ההלכה מתבררת בטוב. וכדאיתא בפרק ג' דסנהדרין על בני היצהר: בשעה שממללים ואולי צ"ל בשעה שמאללים שתרגום ויתורו ואלילו. והכונה בשעה שדורשים ושואלים זה מזה. ויפרשו נאוו לחייך בתורים לשון דרישה ושאלה. כי אי אפשר לעמוד על אמתת איזה ענין אם לא התבונן היטב מקודם על כל הסתירות אשר יכול לפול בזה. ולזה כאשר יתחברו בזה איזה חכמים יחד. יתרבו השאלות והדרישות. ואז יצא המבוקש באופן נאות ומבואר מאוד: שהיו חורזים בד"ת כו' כלומר שהיו דורשים סמיכות הפרשיות שבתורה. כחורז מרגליות זו עם זו המתיחסות זו לזו בפתיל המחריזה. וכן היה חורז התורה עם הנביאים והנביאים עם הכתובים: והאש מלהטת סביבותיהם כו' יתכן שהוא מליצה. היינו שכל כך היו לומדים באהבה עזה ובחשק נמרץ והתפעלו מלמודם. עד שהתלהט כל גופם והיה נראה כמו נצוצי אש נתזין מפניהם. ועד"ה (קהלת ח א) חכמת אדם תאיר פניו. וכדרך השמחים ומתפעלים בהשיגם דברים יקרים. והוא ללמד לנו מוסר איך לחבב את לימוד התורה. כי היא באמת משמחת את הלב ומאירת את העינים: שמא בחדרי מרכבה היית עסוק כי מדברים עמוקים כאלה יתפעל האדם מאוד בעת עסקו בהן. עד שתלהט גופו ותאיר פניו. ועיין במדרש קהלת על פסוק מי כהחכם וגו' בענין שר' אבהו אזל לקסרין. ועוד יתכן לומר מה שאמרו והאש מלהטת סביבותיו הוא מליצה. לומר כמו שהאש מאיר ושורף. כן היו דרושיו מאירים ומבוררים. וכל אשר יגש אליו לסתור דבריו נשרף בהבל פיו מטענותיו החזקות. ושאלת ר"ע לבן עזאי אם היה דורש בדרושים העמוקים כמעשי מרכבה. אשר לזה אין יד כולם מגעת בהם שיוכלו לסתור דבריו. והשיב לו לא כן. כי אפי' בדברי הלכה שהוא חורז בד"ת. ומד"ת לנביאים ומנביאים לכתובים. כל דבריו מאירות וברורות. שאין יד אחד מהן יכול לסתור אותם. ולפי שהלכותיו מוסכמות מכל צד. שמחים הדברים כנתינתן מסיני. שהיו לעת הזאת ברורים ונכוחים בלי מחלוקת. ולזה רמזו היותן נתנין באש. כלומר שהיו מאירים וברורים ושורפים לכל המפקפקים ומהרהרים. וע"ד שאמרו בחולין קל"ז ע"ב. נפקין זקוקין די נור מפומיה דרב לפומיה דרבי. ומפומי' דרבי לפומי' דרב. ולית אנא ידע מה הן אמרין עכ"ל: שמא אינו חורז כו' ולפי זה צריך להיות בפנים. ולא היה האש מלהטת סביבותיו. והיינו שלא השקיט בדרשותיו טענות המשיבים עליו. ואפשר לומר שהוא בלשון תמיהא. האם אינו חורז כתקנן: דידע למחרז לשלוב ולקשר הענינים: ולא ידע למקדח היינו לירד לעומקן של דברים. והוא מלשון הקודח כל שהוא (שבת פרק יג) שפירושו נוקב: ברם אנא הוינא כו' מלשון הוינא נראה שהוא מדברי ריש לקיש ולא מדברי ר' אבהו: בשעה שקורין בד"ת בתוריהון כי דבר בעתו מה טוב. כי כל למוד אשר יתיחס אל הזמן והעת הוא יותר נחקק בלב. כי השומעין נזקקין לזה ביותר, ויפרשו בתורים לשון תור שפירושו

זמן

תורת העולה (שם ז) וזאת תורת המנחה (שם יח) זאת תורת החטאת (שם ז) וזאת תורת האשם (שם ז יא) וזאת תורת זבח השלמים (במדבר יט יד) זאת התורה אדם כי ימות באהל · ד"א בתורים · בשני תוארים · בשני אחים זה משה ואהרן שתוארן טובה זה על זה · זה שמח בגדולתו של זה וזה שמח בגדולתו של זה · א"ר פנחס כתיב (שמות ד טז) ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה · לתורגמן · ואתה תהיה לו לאלהים · וכי ע"ז נעשה משה לאהרן דאת אמרת ואתה תהיה לו לאלהים · אלא כך אמר הקב"ה למשה · משה כשם שמוראי עליך כך יהיה מוראך על אחיך · והוא לא עשה כן · אלא נאמר (שמות ד כט) וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני ישראל · וידבר אהרן את כל הדברים וגו' · הקיש כתפו לכתפו · שעדיין היה שמח זה בגדולתו של זה וזה בגדולתו של זה · ומנין שהיה אהרן שמח בגדולתו של משה · שנא' (שם ד' י"ד) וגם הנה הוא יוצא לקראתך וראך ושמח בלבו · תני רשב"י · לב ששמח בגדולת משה אחיו ילבש אורים ותומים · הה"ד (שם כח ל) ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים והיו על לב אהרן · ומנין שהיה משה שמח בגדולתו של אהרן · שנאמר (תהלים קלג ב) כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן זקן אהרן · א"ר אחא וכי שני זקנים הוה לאהרן דכתיב על הזקן זקן אהרן · אלא כיון שהיה משה רואה שמן המשחה יורד על זקנו של אהרן · היה דומה עליו כאלו יורד על זקנו של משה והיה שמח · לכך נאמר על הזקן זקן אהרן · צוארך בחרוזים · אלו שבעים סנהדרין שהיו חורזים אחריהם בלוניא של מרגליות · ד"א נאוו לחייך

בתורים

באור כנפי יונה

נמצאו להיות לפה ולמדברים אל כל ישראל. לכן מכונים בלחיים: בתורים בשני תורות כי הם היו המדברים והמצוים את כל התורות לישראל. שמשה למדה לאהרן ואהרן לכל ישראל. וכמו שאיתא לקמן. ועוד טעם התנאותם בהם במה שאמר נאוו לחייך בתורים. היינו שקיימו בעצם כל התורה על שלמותה. וע"ד שאמרו נאים הדברים היוצאים מפי עושיהם: בתורות הרבה. הה"ד וזאת תורת העולה כו' נראה שכונתם שמשה שמש ג"כ בכהונה גדולה עד יום מותו. כמ"ד בשמות רבה פר' ל"ז. ובשוחר טוב מזמור צ"ט. וז"ל כל מ' שנה שהיו ישראל במדבר לא נמנע משה מלשמש בכהונה גדולה. שנאמר משה ואהרן בכהניו (תהלות צ טו) ולכן אמרו שנאוו משה ואהרן יחדיו בתורות הרבה. היינו תורת הקרבנות: בשני תוארים כו' ופי' הכתוב נאוו לחייך בתורים. מה נאוו ויפו היו שני המדברים בתוארי השלמות והמעלות שהשיגו. שלא התקנאו זה על זה בגדולתן. אכן שמח כל אחד בגדולתו של חבירו. כי זאת הוא מתנאי העקרית המוטל על פרנסי ומנהיגי הדור. שישמח כל אחד בחלקו. כי אז המונהגים מהם יתנהגו בשלום ובמישור. ולא יהיה ביניהם שום תחרות וקנאה כקרח ועדתו: להורגמן להסביר ולהשמיע אותם מה שתדבר ותצוה: וכי ע"ז נעשה משה לאהרן ויש גורסים וכי עבדא נעשה אהרן למשה. ופי' אלהים רב ושליט: משה כשם שמוראי עליך כך יהיה מוראך על אחיך ובשמות רבה פ' ג' איתא. אע"פ שהוא אחיך הגדול ממך יהיה מוראך עליו. מכאן אמרו מורא רבך כמורא שמים כו' עכ"ל. ונראה שאמרו זה דלא תקשי מה טעם שיאמר למשה ואתה תהיה לו לאלהים. הלא זה היה צריך להגיד לאהרן שינהוג כבוד במשה. לזה אמרו אע"פ שהוא אחיך הגדול ממך יהיה מוראך עליו. לומר בזה. שלזה היה מהצורך להגיד זאת למשה. משום שמשה לא יאבה שאהרן יכבדהו שאהרן גדול ממנו: וילך משה ואהרן ויאספו כו' ולא התנהג משה את עצמו בכבוד ושררה. לצות את אהרן שילך הוא לבדו לאסוף את כל זקני בני ישראל. אלא הלכו יחד לאספם: הקיש כתפו לכתפו כלומר השוה עצמו לאהרן בכל עניניו. ולא רצה להתגדל עליו כל מה שאפשר: וראך ושמח בלבו ופי' וראך יראה אותך בגדולתך ושמח בלבו. דאי על ראית פנים כדרך האחים אשר לא ראו זה את זה ימים רבים. מה טעם יש לבשורה זו. ועוד מאי בלבו. אלא מוסב על השמחה הפנימית מה שירגיש בגודל מעלתו של משה: תני רשב"י כו' הביאו מרשב"י שהוא פירש ג"כ וראך ושמח בלבו. שהשמחה הוא על גדולת משה: לב ששמח כו' ילבש אורים ותומים כו' והיו על לב אהרן והטעם כיון שהיה לו לב טוב שהוא המעלה היותר גדולה. וכמו שאמרו באבות פרק שני. איזו היא דרך טובה שידבק בה האדם כו' ר' אליעזר אומר לב טוב. אמר להם רואה אני את דברי ר' אלעזר בן ערך מדבריכם. שבכלל דבריו דבריכם. לזה כיון שהיה לאהרן לב טוב זכה לרה"ק. ועוד יש לומר משום שבבחינה אחת היה ענין אורים ותומים גדולה ממדרגת הנבואה. דגזרת נביא חוזרת וגזרת אורים ותומים אינה חוזרת. כדאיתא ביומא פרק בא לו. ולכן אמרו שהמעלה הגדולה הזאת היה נתונה לו. בשכר שלא התקנא בגדולת אחיו בנבואתו. ולזה הונחו האורים והתומים על הלב. לרמז שהגיע לו זה על ששמח בלבו בגדולת משה אחיו: ומנין שהיה משה שמח בגדולת אהרן ומדהקיש כתפו לכתפו והלכו יחד לאסוף זקני בני ישראל. אינו ראיה על השמחה אלא על ענותנותו של משה: וכי שני זקנים היו לאהרן מדכפל הכתוב לומר הזקן זקן אהרן: כאלו יורד על זקנו עיין בהוריות י"ב ובכריתות ה' ובמדרש שוחר טוב מזמור קלג. ובויקרא רבה פ' ג. ובבמדבר רבה פ' י"ח: צוארך בחרוזים. אלו שבעים סנהדרין שהיו חורזים אחריהם בלוניא של מרגליות נראה שצ"ל שהיו חרוזות אחריהם כבלוניא של מרגליות ומכונים הסנהדרין בצואר הוא לענין מעלה ורוממות. וכדרך שאמרו לקמן על כמגדל דוד צוארך מה צואר זה נתון בגבהו של עולם. כי הסנהדרין הם היו תפארת ישראל וגבהותם. וכמו שנקראו עיני העדה. ומפאת שהיו מלאים בכל מעלות ושלמות מתשילם לבלוניא של מרגליות. כי היו יקרים ויפים כאבני חן ופנינים. והכונה שהכתוב מתשיל את ישראל עם הסנהדרין שלהם. לצואר אשה אשת חן המקושטת בתכשיטי חלי וכתם. ומה שאמרו שהיו חרוזות אחריהם. לומר כמו שחרוזות המרגליות שקצת מרגליות החשובות מאוד בראש החרוזה. ואח"כ אחרות הקטנות מהן חרוזות עמהן בסוף החרוזה. כן היו הסנהדרין חרוזים אחר משה ואהרן. וכמ"ש (שמות כד) עלה אל ה' אתה ואהרן וגו' ושבעים מזקני ישראל.

וכ"ש

מזוהמים • ורצו אחריהם עד ששקעום בים • והיה המצרי אומר לסוסו • אתמול הייתי מושכך לנילוס ולא היית בא אחרי ועכשיו אתה משקעני בים• והיה הסוס אומר לרוכבו רמה בים• ראה מה בים • איפטוסים נעשית להם בים • תני ר' ישמעאל וינער ה' את מצרים בתוך הים • מלמד שהיה הסוס זורק את רוכבו למעלה • והוא יורד למטה והסוס למעלה ממנו • א"ר לוי כזה שמנער את הקדרה • תחתון עולה למעלה ועליון יורד למטה • רעיתי • מה רעיתי • א"ר יונתן מפרנסתי • הן שירעו אותי בשני תמידין בכל יום • הה"ד (במדבר כח ג) את הכבש אחד תעשה בבוקר ואת הכבש השני תעשה בין הערבים • דא"ר יהודה בר' סימון שני תמידין שהיו מקריבים ישראל בכל יום • אחד בשחרית ואחד בין הערבים • של שחר היה קרב על עבירות שנעשו בלילה • ושל בין הערבים היה קרב על עבירות שנעשו ביום • ולא היה אדם לן בירושלים ועון בידו • שנאמר (ישעיה א כא) צדק ילין בה • ד"א רעיתי • רבנן אמרי רעייתא דעולמי שקבלו תורתי • שאלולא לא קבלוה הייתי מחזיר עולמי לתהו ובהו • דא"ר חנינא בשם ר' אחא כתיב (תהלים עה ד) נמוגים ארץ וכל יושביה אנכי תכנתי עמודיה סלה • אלולא שעמדו ישראל על הר סיני ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע (שמות כד ז) היה העולם מתמוגג וחוזר לתהו ובהו • ומי ביסם העולם • אנכי תכנתי עמודיה סלה • בזכות אנכי ה' אלהיך תכנתי עמודיה סלה :

פסוק י **נאוו** לחייך בתורים• לחייך זה משה ואהרן• מה לחיים הללו לא נבראו אלא לדבור• כך משה ואהרן לא נבראו אלא לדבור• בתורים • בב' תורות שבכתב ושבע"פ • ד"א בתורים• בתורות הרבה• הה"ד (ויקרא ו ב) זאת תורת

באור כנפי יונה

שכל עלתם והביא בכפל רסנו מלך ושרים חכמים ונבונים . לעשות בם כל אשר יחפוץ כנגד טבע העולם ומנהגו . וכמ"ש (שמות יד יז) ואני הנני מחזק את לב מצרים ויבואו אחריהם וגו' : המצרי אומר לסוסו כו' ועכשיו אתה משקעני כו' פי' שאחר שבא המצרי בתוך מצולות גלי הים והיה חותר איך לשוב אחור . ולא היה הסוס זז משם אכן היה מכניס עצמו יותר במצולות מים אדירים . והיה תשוקת הסוס לרוץ בתוך גלי הים . כמו תשוקתו לרוץ אחרי סוסיות נקבות : והיה הסוס אומר לרוכבו כו' כלומר אחרי שהמצרי היה מתמיה על תשוקות הסוס לרדת במצולות הפך טבעו . היה מכיר מתוך תאות הסוס כי זה הוא מעשה ה' ונפלאותיו . והוא ע"ד ויאמר הנחש אל האשה. או ע"ד השמים מספרים כבוד ה' : ראה מה בים לא שהוא מפרש רמה בים נוטריקון. אלא הכוונה מענין הזה היה ניכר ונודע מי לוחם אתם בים. או משום שלהלן נאמר ירה בים לכן דרשו רמה נוטריקון ראה מה. והכונה אם כי מטבע הסוס שלא להכניס עצמו בסכנת מצולות המים וגם אם יקרה בבואו שם לא יסתכן . כי מסוגל הוא לשוט על פני המים יתר משאר הבהמות. עכ"ז השם ית' בכחו וידו החזקה עשה שתים . האחת שהביאם בתאות נפשם אל מצולות הים אשר חוייב להם לברוח משם בכל כחם . והשנית עם שמטבעם לשוט על פני המים. טבעו בים סוף כטבע החמרים הכבדים הנטבעים ועל זה אמר הכתוב תהומות יכסיומו . ירדו במצולות כמו אבן . כלומר כי נהפך להם הקל לכבד והכבד לקל . היינו שתהומות וקרקע הים עלו למעלה ראש לכסותם . והמה שמטבעם לשוט על פני המים . ירדו במצולות כמו אבן שטבעו להיות נשקע ולא לזוז ממקומו . וזה כונתם מה שאמרו שהסוס אמר לרוכבו ראה מה בים. כלומר שהמצרי הכיר מתוך הפך טבעו של סוס . מי שנלחם עמהם בהם : איפתוסים פי' רב"מ נפילת אויבים מסביב פתאום באין מקום לנוס . והמעריך פירש איפתוסים מערות וקברות : כזה שמנער את הקדרה כו' ר' לוי מפרש דברי תנא דבי ר' ישמעאל שאמר שהיה סוס זורק כו' משום שמפרש וינער כזה שמנער את הקדירה תחתון עולה למעלה כו' : רעיתי. מה רעיתי כו' מפרנסתי ירצה למה כנה אותה בשם רעיתי. כלומר מפרנסתי מלשון (בראשית מט כד) משם רועה אבן ישראל. וטעם הזכרת הכנוי הזה לישראל בענין טביעת המצריים . לומר שבזכות זה מה שעתידים אתם לעשות. עשיתי עבורך כל אלה : בשני תמידין כו' ומכונים ע"י הקרבתם לפרנסים לפני המקום . ע"ד הכתוב את קרבני לחמי וגו'. ומה שאחזו דוקא תמידין. משום שאמר רעיתי ושתם פרנסה היא תמידית. לכן אמרו השני תמידין שהקריבו בכל יום ולא שאר קרבנות: דאמר ר' יהודה בר' סימון כו' של שחר היה קרב על עבירות כו' הביאו ראיה מר' יהודה שהקרבת התמידין היה דבר יקר ונעלה מאוד . כי הם היו מכפרים ומטהרים את ישראל מכל עון וחטא . וא"כ אף שחטאו על הים כ"ש וימרו על ים בים סוף . מ"מ זכות שעתידין להקריב עמדה להם לזכות הגאלה. וטעם יוקר הקרבנות כבר האריך בזה הכוזרי סימן ס"ו למאמר שני : מי ביסם העולם מלשון כן ובסים. כלומר מי יסד את העולם . וע"ד שאמרו על שלשה דברים העולם עומד כו' על התורה: בזכות אנכי כו' תכנתי עמודיה סלה כלומר אנכי ומה שנאמר אחריו. ומה שדרשו זה על מתן תורה . משום דאין לפרש נמוגים ארץ וכל יושביה וגו': שמוסב על תחילת הבריאה שהיתה הארץ תהו ובהו והקב"ה חזקה ותקנה. א"כ איך יצדק לומר נמוגים ארץ וכל יושביה. הלא אז עוד לא היה עולם נושבת . ובב"ר פ' ס"ו מסיימים נמוגים ארץ וגו' המד"א נמוגו כל יושבי כנען. נראה שהם מפרשים דהמסה אינו נופל אלא אחר היות הדבר שלם. א"כ אינו מוסב על תחילת הבריאה: **נאוו לחייך** כו' לא נבראו אלא לדבור יתנו טעם למה משה ואהרן מכונים לחייך . וכמו שכתב העקרים פרק כ"א למאמר ג' וז"ל. וכן בטבע ההויה האנושית נמצאו בה הלשון והשפתים לצורך האכילה כמו שהם נמצאים בבעלי חיים . ועכ"ז הם באדם לתכלית יותר נכבד . שהם כלים אל הדבור והמבטא לשבח את השם ולספר תהילותיו . שהם תכלית יותר נכבד מן התכלית שנמצאו בעבור הב"ח עכ"ל *) : כך משה ואהרן ירצו . משום שהם גם כן נמצאו ונבראו לתכלית יותר נכבד ומעולה מכל בני גילם. כי הם נמצאו

*) ועיין בעקידה שער ס"ב שהאריך בזה הענין בטוב טעם ודעת :

הוא רוכב על טעונו ועל דבר שיש בו ממש. אבל הקב"ה אינו כן. טוען את רכובו ורוכב על דבר שאין בו ממש. הה"ד (תהלות יח יא) וירכב על כרוב ויעף וידא על כנפי רוח. כתוב אחד אומר וידא (שם) וכתוב אחד אומר וירא (שמואל ב כב יא). באיזו צד יתקיימו ב' הכתובים. א"ר אחא שהיה לו להקב"ה עולמות ויצא להראות בהן. דמיתיך רעיתי. א"ר אלעזר לבת מלכים שנשבית והיה אביה עומד לפדותה. והיא מרמזת לשבאים ואומרת להם. לכם אני ושלכם אני ואחריכם אני. אמר לה אביה מה את סבורה שאין בי כח לפדותך. דומי בשתיקה. כך בשעה שהיו ישראל חונים על הים. וירדפו מצרים אחריהם וישיגו אותם חונים על הים. והיו ישראל רומזים למצריים מפחדם ואומרים להם. אנו שלכם. ולכם אנו. ואחריכם אנו הולכים. אמר להם הקב"ה מה אתם סבורים שאין בי כח לפדותכם. דומי. דמיתיך רעיתי. שתקתיך. הה"ד (שמות יד יד) ה' ילחם לכם ואתם תחרישון. ד"א דמיתיך רעיתי רבנן אמרי לפי שנדמו ישראל לסוסים נקבות. ומצרים הרשעים לזכרים מזוהמים. והיו רצים אחריהם עד ששקעום בים. א"ר סימון ח"ו לא נדמו ישראל לסוסים נקבות. אלא גלי הים נדמו לסוסים נקבות. ומצרים לסוסים זכרים מזוהמים

באור כנפי יונה

ותעשה כנגד סדרה הקדומה לעת אשר יעלה הצורך למלאות רצון השי"ת עושה וקונה וכמו שאמרו בב"ר תנאי התנה הקב"ה עם הים כו'. ולא עם הים בלבד התנה אלא עם כל מעשה בראשית. כלומר שהתנה עם הטבע כולה שתתנהג בסדר אחר לעת אשר יעלה הצורך. (ועיין בספרי תקות ישראל על הגדת פסח. בענין אלו קרע לנו את הים שבארתי שם הענין באר רחב): הוא רוכב על טעונו כו' כבר פרשתי בספרי תקות ישראל שהכונה בזה. כי אצל בו"ד הטעינה והרכיבה יתיחסו לנושאים מתחלפים. כי הרכיבה וההנהגה תיוחס להרוכב. שהוא רוכב ומנהיג מרכבתו ללכת למקום חפצו. והטעינה תיוחס למרכבתו. כי על ידה ינשא ויובא למקום חפצו. אבל אצל הקב"ה הטעינה והרכיבה אחת הוא במציאות ובנושא. כי הרכיבה אשר הוא תואר לההנהגה. היינו שהוא מנהיג ומנהל המציאות לרות חפצו. הוא הוא בעצמו הטעינה. כי מאת השגחתו הטוב להנהיגם למטרת מגמתו. ינשאו כל העולמות ותלוים במאמרו. וכ"ש (דברים לג כו) רוכב שמים בעזרך. וכתיב (תהילות קד ג) השם עבים רכובו. וכתיב (ישעיה מו ד) אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול (ועיין במורה פ' ע' לחלק א'. במה שאמר שם. ודע כי השאל לו יתברך רוכב שמים וגו'. והרוכב ג"כ הוא אשר יניע הבהמה ויוליכנה כאשר ירצה כו'. כן האלוה ית' שמו הוא מניע גלגל העליון כו') : ועל דבר שיש בו ממש. אבל הקב"ה אינו כן טוען את רכובו ורוכב על דבר שאין בו ממש ירצו. כי האדם לא יוכל למלאות רצונו ולהגיע למטרת חפצו. כי אם ע"י דברים אשר נמצא בהם רושם ומציאות המיוחסות להפעולה ההיא אשר יאבה לפעול. אבל הקב"ה ממלא חפצו אף ע"י דברים אשר אין בהם שום רושם ויחוס להדבר אשר רוצה לעשות. כי מוציא נוזלים מסלע ומחלמיש מעיני מים וכדומה לזה : הה"ד וירכב על כרוב ויעף ירצו. מדלא כתיב וירכב על כרוב המעופף אלא ויעף. ע"כ מוסב העופפות על הקב"ה. היינו שהוא הרוכב והוא המעופף והוא המוליך את הכרוב למקום שירצה. הרי ראיה שהקב"ה טוען את רכובו ומוליך אותה. אולם במורה פרק מ"ט לחלק א' איתא וז"ל. ולא יחסו זה השלמות המדומה ר"ל תנועת העופפות לשם בשום פנים. להיותה תנועת ב"ח בלתי מדבר. ולא תטעה באמרו וירכב על כרוב ויעף. כי הכרוב הוא אשר עף. ע"כ. וא"כ לפי דעתו מלת ויעף מוסב על הכרוב ולא על השי"ת : וידא על כנפי רוח מזה ראיה שרוכב על דבר שאין בו ממש. כי הוא השליט על אפס המוחלט להוציא הכל מאין. ועיין במורה פ' ע' לחלק א' : להראות בהן ירצו. שלא נמשך שנוי הסדר למטה. אלא בהשתנו כח סבותיו העליונות ע"פ תנאי הקדומה. וזהו שאמרו שיצא להראות בהן כלומר כח פקודתו. היינו שההשתנות שנעשה בים למטה. הוא מפאת שהשתנו הכחות בעולמות העליונות ע"פ כח פקודתו היינו כחות המסבבים הגרת המים וכיוצא באלו. וע"ד שאמרו בשמות רבה פ' כ"א. שאין הקב"ה מפיל אומה עד שהוא מפיל שרן תחילה כו'. כיון שהשקיע הקב"ה את המצרים בים. לא שקע תחילה אלא שרן כו'. סוסיהם ורוכביהם לא נאמר אלא סוס ורוכבו. זה השר שלהן עכ"ל. ועיין בסוף המדרש ממגילה הזאת: לבת מלכים שנשבית כו' הביאו זה להמתיק ענין דמיתיך רעיתי : לכם אני ושלכם אני כו' טעם כפל הדברים האלו. הוא להפליג אוכן ההבטחה שרצו ישראל להבטיח את המצרים מפחדם. וכמ"ש כי טוב לנו עבוד את מצרים ממותנו במדבר. וצורך המשל לומר. כמו הבת מלך הרומזת לשבאים לשוב אליהם. אין זה אלא מפני שחשבה שאין כח ביד אביה לפדותה. כי לולא זה לא יצוייר שתרצה בכן יותר מלשוב לבית אביה. כן ישראל לא מאהבתם למצרים היו חפצים לשוב. כי אם מפני שחשבו שאין מהאפשרות להנצל : דמיתיך. שתקתיך ויפרש הכתוב לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. כשאספתי מרכבות מחנותי וסוסי מול רכבי פרעה להושיעך. אז שתקתיך ממה שהיית צועקת : לסוסים נקבות כו' לזכרים מזוהמים כונתם כמו גודל התלהבות התאוה מסוסים זכרים המזוהמים לרדוף אחרי סוסי נקבות כן חזקתי את לב מצרים בתשוקה נמרצה לרדוף אחרי ישראל. וכ"ש (שמות יד ה) ויחזק ה' את לב פרעה מלך מצרים וירדוף אחרי בני ישראל. ויפרשו לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. לסוסיה נקבה לפני הסוסים אשר ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. ופי' דמיתיך לשון דמיון : ח"ו לא נדמו ישראל לסוסים נקבות כו' כונתו עם שהוא מליצה לדמיון מה לענין חוזק תשוקת פרעה לרדוף אחרי ישראל. מ"מ מכוער הדבר שימשילם הכתוב לסוסיות בשום צד: אלא גלי הים נדמו כו' ולפי זה פי' דמיתיך רעיתי. כלומר הדמיון הזה שעשיתי לגלי הים היה בעבורך ובשבילך. או פי' דמיתיך רעיתי. שנדמו לפניך וראית בעיניך. איך המצריים וסוסיהם יורדים בתשוקה נמרצה לגלי הים כאחרי סוסים נקבות. והוא מליצה נפלאה. איך נתן הקב"ה בלבם של מצריים וסוסיהם תשוקת הקרב ותאות הנצחון. לבוא ולרדוף אחרי ישראל במצולות הים.. הלא באמת המצריים היו עם חכם ונבון. ומי עור עיני שכלם לבוא בתהומות ובשטף מים אדירים. אם לא כי צורם מכרם וה'

סכל

בקשת כביכול הקדוש ברוך הוא כן (שם ג ט) עריה תעור קשתך • בצנה ומגן כביכול הקב"ה כן (תהילות לה ב) החזק מגן וצנה. כברק חנית כביכול הקב"ה כן (חבקוק ג יא) לנגה ברק חניתך. ר' ברכיה בשם רשב"נ. כיון שכלה פרעה כל כלי זיין התחיל הקב"ה מתגאה עליו. אמר לו רשע יש לך רוח. יש לך כרוב. יש לך כנפים. מהיכן הטיסן הקב"ה. אמר ר' יודן מבין גלגלי המרכבה שמטן הקב"ה והטיסן על הים. אמר ר' חנינא בר פפא. בו"ד הוא

באור כנפי יונה

בקשת כביכול הקב"ה כן בצנה ומגן כביכול הקב"ה כן כו' המליצו בכל אלה להורות. שהקב"ה הראה ע"י עוז גבורותיו איך נואל פרעה וכל עמו. נסרחה חכמתם וכל מחשבתם באופני מציאות אלהותו והשגחתו ויכלתו בהנהגות העולם. היינו שהם הכחישו מראש מכל וכל במציאות ה'. וכמו שאמר פרעה מי ה' לא ידעתי את ה'. וכל אמונתו ודעתו היה: כי טלה מזל מצרים הוא ראש לכל המזלות. והוא המושל והשליט בתבל ארצה. ואח"כ כאשר הוכח ונודע כי יש גבוה על גבוהים והיא הסבה הראשונה. וכמו שהודו ואמרו אצבע אלהים הוא. עכ"ז חשב בדעתו עם שטלה הוא עלול מעילה קודמת מאתו. עכ"ז יש לו משטר וממשל גדול בתבל ארצה. ועל זה המליצו שמקודם התפאר פרעה בגבורתו שהוא רוכב על סוס זכר. כלומר שאליל מצרים הוא הפועל הראשון. ואחר שראה עם שהוא ועמו יעבודו לטלה שהוא בכור וראש בחגורת המזלות. עכ"ז הוכו במכות גדולות כאלה. נודע כי אמונה הזאת היא אמונה כוזבת. וזהו שאמרו שאחרי שהקב"ה כביכול נגלה על סוס זכר. כלומר שהרס כח הסוס הזה. אמר פרעה מה הסוס הזכר הזה הורג בעליו במלחמה. כלומר איך יתכן אם הטלה הוא המושל והמשפיע להכות ולהרוג בעליו ועובדיו. לזה חזר ואמר אלא הריני רוכב על סוס נקבה. היינו שנפל בסכלות אחרת. שאמר עם שאליל מצרים הוא מושפע מאחר ומגבוה שעל גבוהים. עכ"ז הוא מוטבע בתוקף ועוז ויש לו משטר וממשל גדול בתבל ארצה. ואח"כ כשמתו כל בכורי ארץ מצרים. והכיר חולשת אליל מצרים מכל וכל. חשב אולי תיוחס העוז והממשל לכוכב אחר מכוכבי לכת. וזהו שאמרו שרכב על סוס לבן אדום שחור. כלומר מאדים נגה שבתאי. שלמאדים תיוחס מראה האדמימות. ולנגה הלבנות. ולשבתאי השחרות. ואחרי אשר שער כי כוכבי השמים בכללם לפעמים יכזבו בפעולתם. חשב כי המגרעת בזה הוא לא מצדם כי אם מפאת האדם. היינו לפי ערך השתדלותו למלאות ולחזק מה שהוכן לו מהטבע. והשכל באדם הוא משנה למלך לשלוט על כל עניני העולם. היינו טוב ההשתדלות ועומק החריצות בכל המעשים אשר יתישרו אל נכון יעזרו אל הוראת המזל. ומשניהם יחד ימשך הצלחת האדם. עד"ה (משלי י ד) ויד חרוצים תעשיר. ולהיפך מרפיון ועצלות יחלש כח המזל. עד"ה (משלי כ ד) מחרף עצל לא יחרש ישאל בקציר ואין. וזהו שהמליצו ואמרו כי יצא פרעה בשריון וכובע ישועה בראשו. כלומר שייחס בדעתו שכל הצלחת האדם תלויה תחת הנהגת השכל הנתונה בראשו. והכל תלוי ונמשך לפי ערך חכמתו וחריצתו. והלך במחשכים מדעה כוזבת אל דעה כוזבת עד שנוסר ונוכח. אם כי כחות הטבע כולם כל אחד אל עבר פניו יהלך. עכ"ז אל אשר יטנו רוח רצון השי"ת ללכת שם ילך לא יסב בלכתו. ואין חכמה ואין עצה ואין תבונה לנגד השי"ת. ולשוא כל ההשתדלות והחריצות. ולא עוד אלא שלפעמים איש ברוב תחבולותיו יארוג לו רשת ופח להיות נלכד בם. וכמ"ש (איוב ה יב) מפיר מחשבות ערומים ולא תעשינה ידיהם תושיה. לוכד חכמים בערמם. וכמ"ש מפר אותות בדים וקוסמים יהולל. משיב חכמים אחור ודעתם יסכל. כי באמת דרך רשעים יעות להפילם במהמורות בל יקומו. וכמ"ש ברוב פשעיהם הדיחמו כי מרו בך. וזהו כונתם במה שאמרו. בקשת כביכול הקב"ה כן. בצינה ומגן כביכול הקב"ה כן. וכן השאר. שהמליצו בכל זה לומר איך השי"ת נאדר בכח להפוך טבע כל החמרים החזקים. הן בכללם הן בפרטם. שכולם יפנו ויסבו ללכת למלאות רצון השי"ת. וכל מרבית טכסיסי פרעה רכבו ופרשיו וכלי זיינו. לא לבד שלא היה פרעה נעזר בהם. אכן להיפך התקוממו עליו לבלעו ולהשחיתו ונהפכו עליו לרועץ. וכמו שאמר יתרו. עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלהים. כי בדבר אשר זדו. עליהם. ועם שגאה גאה השי"ת במעלות מציאותו מכל דרכי בני האדם ועלילותם. עכ"ז יש לו טוב התבוננות ועולם השגחה דקה. בכל הענינים החלקיים והפרטים הנצרכים למערכת מלחמה. כאיש שר מלחמה. וכ"ש ה' איש מלחמה ה' שמו. מרכבות פרעה וחילו ירה בים וגו'. ועל זה אמרו מי כמוך באלים ה' מי כמוך נאדר בקדש נורא תהילות עושה פלא. כלומר מי כמוך בחזקים ה'. ומי כמוך נאדר בקדושה נפלאה אשר בה נבדלת מכל הנמצאים. ועכ"ז התבוננת בפרטי אלו התחבולות מפרעה. אשר חשב בהם לבלע ולהשחית את ישראל. וכמו שאמר ארדוף אשיג אחלק שלל. תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי. ואתה בגודל עוזך הפרעת והרסת כל מחשבותיו. עד שכל אלו נהפכו עליו למשחית. נורא תהילות עושה פלא. כלומר שהנך מהולל בדברים נוראים. מהפלאים הגדולים שעשית שבזה הענין עצמו שחשב האויב לעשות חיל. בזה עשית נקמה מאויביך והופעת ישועה לעבדיך: יש לך רוח יש לך כרוב יש לך כנפים והיינו דכתיב וירכב על כרוב ויעף. והכונה מה יועיל לך כל אלו התחבולות. אם כל שלוחי הטבע ועושי מלאכתה אינם ברשותך. והם כולם יעמדו לך לשטן: מבין גלגלי המרכבה שמטן הקב"ה והטיסן על הים שכן מצינו כל אלו מסודרים במרכבה. דכתיב (יחזקאל א ד) וארא והנה רוח סערה וגו'. וכתיב שם (יוד יד) פני האחד פני הכרוב. וכן כתיב (שם כא) וארבע כנפים לאחד. וכן נזכרו הסוסים המהלפים הנ"ל במרכבה (זכריה ו ב) ומרכבה הראשונה סוסים אדומים. ובמרכבה השנית סוסים שחורים. ובמרכבה השלישית סוסים לבנים וגו'. ונראה שמה שאמרו שמטן מבין גלגלי המרכבה והטיסן בים. שרמזו בזה כונה עמוקה. כי גלגלי המרכבה הוא מליצה על גלגלי וסבובי הטבע. כי הטבע בכלל נקראת מרכבת השי"ת. כי השי"ת רוכב על הטבע ומטה אותה לרוח חפצו. ומה שאמרו שמטן מהמרכבה והטיסן על הים. כונתם שלא היה בענין מעשי הים הרוס הטבע ונלוז ושדוד המערכת כי אם שלוחי הטבע עצמם אשר שומרים משמרתה ועושים מלאכתה. הן עשו בעצמם נגד סדר הקדוש הקבוע והנטוע בהם. וזה מפאת שהוטבע בה מראשית הבריאה שתשתנה לעת הצורך.

והעשה

ומשמאלם. בזכות התורה שעתידין לקבל מימינו של הקב"ה שנאמר (דברים לג ה) מימינו אש דת למו. ומשמאלם זו מזוזה. ד"א מימינם זו ק"ש ומשמאלם זו תפילה. אמר לו ר"ע דייך פפוס. כל מקום שנאמר ששה כתיב בשי"ן וכאן בסמ"ך. א"ל ומה את מקיים לסוסתי ברכבי פרעה. אלא רכב פרעה על סוס זכר. וכביכול הקב"ה נגלה על סוס זכר. הה"ד (תהלות יח יא) וירכב על כרוב ויעף. אמר פרעה מה הסוס זכר הזה הורג בעליו במלחמה. אלא הריני רוכב על סוס נקבה. הה"ד לסוסתי ברכבי פרעה. חזר ורכב פרעה על סוס אדום על סוס לבן או שחור. כביכול הקב"ה על סוס לבן ארום שחור. הה"ד (חבקוק ג יד) דרכת בים סוסיך. סוסיין פגיין. יצא פרעה הרשע בשריון וכובע. כביכול הקב"ה כן. שנאמר (ישעיה נט יז) וילבש צדקה כשריון וכובע ישועה בראשו. הביא נפט. כביכול הקב"ה כן. שנאמר (תהלות יח יג) עביו עברו ברד וגחלי אש. הביא אבני בליסטראות כביכול הקב"ה כן. שנאמר (שמות ט כג) וה' נתן קולות וברד. חרבות ורמחים. כביכול הקב"ה כן. שנאמר (תהלות יח טו) וברקים רב ויהומם. הביא חצים כביכול הקב"ה כן. שנאמר (שם) וישלח חציו. א"ר לוי וישלח חציו ויפיצם. שהיו החצים מפזרים אותם. וברקים רב ויהומם. מלמד שהיו מערבבים אותם. ערבבן המכן נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הם עושים. יצא פרעה קטפרטקים. כביכול הקב"ה כן. שנאמר ה' כגבור יצא (ישעיה מב). הרעיש בקולו כביכול הקב"ה כן. שנאמר (שמואל ב כב יד) ירעם מן שמים ה'. לבלב בקולו. כביכול הקדוש ברוך הוא כן. כתיב ועליון יתן קולו (תהלות יח יד). יצא פרעה בזעם כביכול הקדוש ברוך הוא כן שנאמר (חבקוק ג' יב) בזעם תצעד ארץ

בקשת

באור כנפי יונה

משום שישראל חטאו על הים כדכתיב וימרו על ים בים סוף: ומי גרם להנצל כו' בזכות התורה כו' פי' שנגאלו בזכות התורה שעתידין לקבל. ויפרש הכתוב לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי נאוו לחייך בתורים וגו': כלומר כמו שששוני באבוד רכבי פרעה. דמיתיך רעיתי. כלומר נדמת גם אתה בענין הזה. היינו שכן ששתי לאבד אותך. שלא היית ראויה לנס הגאלה. לולא שנאוו לחייך בתורים וגו'. היינו תורה שבכתב ותורה שבע"פ. וכמו שיבא בסוף: מימינם ומשמאלם בזכות התורה וע"ז שדרשו במכילתא. והמים להם חומה. חמה כתיב. שהים נתמלא עליהם חמה. ומי גרם להנצל מימינם ומשמאלם. זו התורה שתנתן להם מימין עד"ה מימינו אש דת למו: זו מזוזה שהמזוזה היא בשמאל ביציאתו מן הבית. ויש גורסין ומשמאלם זו תפילין. שתפילין נקשרים בשמאל. ומה שעמדו להם זכות מצות אלו דוקא. שבהם נכלל עיקר קבלת מלכות שמים: זו ק"ש זו תפילה ולפי זה פי' מימינם ומשמאלם. עד"ה אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד שדרשו למיימינים בה ולמשמאילים בה. ומיוחס לק"ש בחינת ימין שעיקרה לקבלת מלכות שמים. ותכליתה להצלחת השלמות אלהית. ותפילה יחסו לשמאל שעיקרה לצרכי העה"ז. ע"ד שאמרו עליה. מניחים חיי עולם ועוסקים בחיי שעה. וכונת ר' פפוס שבזכות מצות אלו המיוחסין לימין ושמאל. עמדו להם המים כחומה מימינם ומשמאלם. ולא נמשכו כדרכם לשטוף אותם: רכב פרעה על סוס כו' עד"ה כי בא סוס פרעה ורכבו: כביכול הקב"ה נגלה על סוס זכר. אמר פרעה מה הסוס זכר הזה הורג כו' ומה שהובא בפנים הה"ד וירכב על כרוב ויעף. בטעות הובא כאן ומקומו לקמן. ועיקר הלימוד לרבוי וחלוף הסוסים אשר יחסו להקב"ה כביכול. הוא מפסוק לססתי ברכבי פרעה. וכמו שיבוא אחר זה. שפירושו לקבוצת סוסים הרבה שאספתי לצאת לקראת רכבי פרעה. גם מהכתוב כי תרכב על סוסיך וגו' דרכת בים סוסיך וגו' (חבקוק ג ח טו) שיורו על סוסים רבים: הסוס זכר הזה הורג בעליו במלחמה כן איתא בערכי פסחים. והיינו ע"י שמרקד ומקפץ עליו רוכבו ליפול אחור. ובמדרש שוחר טוב איתא סוס זכר עומד ומשתין ונקבה מהלכת ומשתנת. ונראה משום שהזכר עומד ומשתין ומעמיד עצמו בתוך המלחמה. אז רוכבו בסכנת מות: אלא הריני רוכב על סוס נקבה כביכול הקב"ה כן. הה"ד לסוסתי ברכבי פרעה כנ"ל. ופי' לססתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. הוא כמו שיבוא בסוף: חזר ורכב פרעה על סוס אדום לבן או שחור כביכול הקב"ה כו' הה"ד דרכת בים סוסיך. סוסיין פגיין סוסים פגיין. סוסים מחולפים ומשונים זה מזה. שעל ריחו לא נמר (ירמיה מח יא) תרגומו לא פג כלומר לא חלף. ויש גורסים סוסים סגיין. פי' סוסים רבים. ודרשו זה משום דכתיב דרכת בים סוסיך. לשון רבים. ויפרש לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. לשון דומיה ושתיקה. כלומר לקבוצת סוסים הרבה שאספת לצאת לקראת רכבי פרעה. בזה שתקתיך מצעקתך. וכ"ש ה' ילחם לכם ואתם תחרישון: הביא אבני בליסטראות כביכול הקב"ה כן. שנא' (תהלות יח יד) ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש כנ"ל. כי הכתוב שהובא בפנים וה' נתן קולות וברד היה במצרים. אולם הכתוב ועליון יתן קולו ברד וגחלי אש מוסב על ענין הים. והברד היה כנגד אבני בליסטראות וגחלי אש כנגד הנפט: חרבות ורמחים כו' וברקים רב ויהומם וזה כנגד החרבות ורמחים המלוטשים ומבריקים. מלשון הכתוב (דברים לב מא) ברק חרבי. וכתיב (חבקוק ג יא) ברק חניתך: שהיו החצים מפוזרים אותם פי' תיבת ויפיצם אינו מוסב על החצים. אלא על המצריים שע"י החצים שירה בהם נתפזרו המצריים: נטל סגניות שלהם ולא היו יודעים מה הם עושים נטל מהם דגלי מלחמתם לזה לא היו יודעים מה הם עושים. שע"י דגלי המלחמה יודעין אנשי המלחמה מה לעשות ואנה לפנות. עיין ערוך ערך סגנר וערך סגנון: קטפרטקים בלשון יוני ורומי איש מזויין בלבוש שריון וקסקסים מברזל: לבלב בקולו כלומר שחזק פרעה את לב המצרים בקולו:

בקשת

מ"ם באמצע תי"ו בסופו. לומר לך אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלהים. אני ראשון שלא קבלתי מלכותי מאחר. ואני אחרון שאיני מוסרה לאחר. שאינו בעולם. ומבלעדי אין אלהים שאין לי שני. דרש ר' פפוס הן האדם היה כאחד ממנו וגו' (בראשית ג כב) כיחידו של עולם. אמר לו ר"ע דייך פפוס. אמר לו מה את מקיים הן האדם היה כאחד ממנו. אמר לו כאחד ממלאכי השרת. וחכמים אומרים לא כדברי זה ולא כדברי זה. אלא מלמד שנתן הקב"ה לפניו שתי דרכים. דרך החיים ודרך המות. וברר לו דרך המות והניח דרך החיים. דרש ר' פפוס וימירו את כבודם בתבנית שור אוכל עשב (תהלים קו כ) שומע אני בשור של מעלן. תלמוד לומר אוכל עשב. אמר לו ומה אתה מקיים וימירו את כבודם בתבנית שור. יכול כשור של שאר ימות השנה תלמוד לומר אוכל עשב. אין לך מנוול ומשוקץ כשור בשעה שאוכל עשב. ר' יודן בשם ר' אחא. חרטומי מצרים עשו להם כשפים והיה נראה כמרטט לפניהם. המד"א (ירמיה מט כד) רפתה דמשק הפנתה לנוס ורטט החזיקה. דרש ר' פפוס לסוסתי ברכבי פרעה. לססתי כתיב. אמר הקב"ה כשם ששששתי על המצרים לאבדן בים. כך ששתי לאבד שונאיהן של ישראל. ומי גרם להנצל מימינם ומשמאלם

באור כנפי יונה

שמדרך החותם לחתום שמו: אני ראשון כו' כלומר כי תיבת אמת יורה על המציאות והקיום האמיתי אשר לו מכל צדי הצדדים. וכמו שכתב העקרים פרק י"ז למאמר שני. כי שם הנמצא אי אפשר שיצדק על שום נמצא מן הנמצאים באמתות אלא על השם כו'. וכן שם הנמצא באמת יפול על מי שאין מציאותו תלוי בזולתו אלא בעצמותו כו'. עד שאפשר שנאמר שאין בכל התוארים תואר שיצדק עליו מכל הצדדים אלא שם האמת. כי לא יוסיף דבר על העצמות כו' עכ"ל: אני ראשון שלא קבלתי כו' אמרו זה משום שראשון ואחרון הם שמות מצטרפין. ואין להקב"ה שום יחוס וצרוף אל הנמצאים זולתו. ולא יצדק עליו לומר ראשון ואחרון. לזה אמרו שהם שמות השלילה ולא בחיוב. שלזה יאמר עליו שהוא ראשון. להורות שלא קבל מלכותו מאחר. וכן מה שנאמר עליו אחרון: שאין לי שני פי' בהווה. ולזה רמוז המ"ם שהיא באמצע שהאמצע מורה על נקודה דקה שאין לה חלקים. ואמרו אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי כו'. אלו שלשה בחינות הם ג' שרשים המיוחדים באלהותו ית'. היינו קדמותו. נצחיותו. אחדותו. עיין בעקרים פרק י"ח למאמר ב'. וקדמותו היינו שאין לו ראשית. ונצחיותו שאין לו אחרית. ואחדותו שאין לו שני בהווה. ובאמת כולם נעוצים זה בזה ונמשכים זה מזה. ולזה הוא חותמו אמת. כי מי שיש לו קיום אמיתי נמשך בחיוב אליו קדמות ונצחיות ואחדות. והכל נכלל באמת. ועל ציור הדקה הזאת הורכב תיבת אמת משלשה אותיות אלו: ביחידו של עולם הכונה בענין בחירה החפשית. שקודם החטא היה הבחירה חפשית לגמרי. שכל כחות הבריאה הם מוכרחים בטבעם הנטוע בם מאתו ית'. ואין יכולת בידם לנטות מאומה להמיר דברו. אולם האדם היה נטוע ברצון חפשי מוחלט לנטות עצמו באשר ישאהו רוח רצונו. ובבחינה הזאת הוא הי' נדמה מעט לאלהים ית'. ואם שעל והוא באחד ומי ישיבנו דרש הפך זה וכמו שכתבתי לעיל. יש לומר שאחר שסלוק לו ר"ע חזר מדבריו. ולפי זה מאמר הן היה כאחד ממנו הקב"ה מדבר עם כחות השמים. ופי' כאחד ממנו כהמיוחד שממנו. או כמי שנקרא אחד בינינו. ועל עצמו מדבר. ועתה נטה מדרך הישר והשיג נטיה אל צד הפחיתות: דייך פפוס כו' ירצה. שאין נכון לומר שידמה האדם בשום צד לעליון שאין דומה לו: כאחד ממלאכי השרת כלומר בשלמות הדעת וההשכלה: וחכמים אומרים כו' וברר לו דרך המות כו' ולפי זה תיבת ממנו מוסב על האדם עצמו. ויפרשו הכתוב הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע. הן האדם נעשה ונמשך לאחד מהדברים שהיה לפניו. היינו שהיה בכחו לדעת טוב ורע בשוה. ועתה נמשך לצד אחד מהם: שומע אני בשור של מעלן ת"ל אוכל עשב כו' הגרסא הזאת אין ליישבה על נכון. והגרסא הנכונה כמו שהובא בילקוט תהילות במקומו: וימירו את כבודם בתבנית שור. דרש ר' פפוס בשור של מעלה. אמר לו ר"ע דייך פפוס. אמר לו ומה את מקיים בתבנית שור. אמר לו ר"ע יכול כשור של שאר ימות השנה. ת"ל בתבנית שור אוכל עשב. אין לך מנוול ומשוקץ כשור בשעה שאוכל עשב והכונה שר' פפוס דרש בתבנית שור. בשור של מעלה. וע"ד שאיתא בשמות רבה פ' ג' ופ' מ"ג. הן שומטין אחד מטטרמולין שלי. שכתוב ופני השור מהשמאל (יחזקאל א' י'). ור"ע מפרש בתבנית שור. בתבנית שור שלמט' ובשעה שאוכל עשב שהוא מנוול ומשוקץ. וכונת הכתוב להשפיל ולגנות הדבר מאוד: חרטומי מצרים שערב רב עלו אתם. כ"ש (שמות יב לח) וגם ערב רב עלה אתם: כמרטט לפניהם כמרקד ומקפץ. ואמר זה משום שכתוב בתבנית שור אוכל עשב. והלא העגל הזה היה עגל מסכה כגולם מונח בלי הרגש ותנועה. לזה אמר שחרטומי מצרים עשו בכשפים שהיה ניכר ונראה בו הרגש ותנועה. ובמעריך פירש כמרטט ענין חולי מעיים: הפנתה לנוס ורטט החזיקה תיבות האלו מן המד"א כו' עד ורטט החזיקה אינם מדברי המדרש. כי מה ענין הכתוב הזה לעגל. אלא שהיה כתוב על הגליון ממבאר אחד. שהביא מזה הכתוב לפרש לשון המדרש מה שאמרו כמרטט. שהוא ענין חרדה ונענוע מלשון הכתוב רפתה דמשק וגו' ורטט החזיקה. והובא בטעות בפנים. ועיין דוגמת זה בפסוק ישקני בענין אמר ר' יהודה אפי' הבל היוצא מפיו: לססתי כתיב כו' פי' חסר וי"ו. ודרש לססתי כמו לששתי לשון שמחה. דאותיות סמ"ך ושי"ן מתחלפים: כשם ששששתי על המצריים לאבדם אין לומר שכונתו שהשמחה היה בעצם מפאת האבוד. שלא יצדק זה אצל השי"ת. וכמו שאמרו במגילה ומי חדי הקב"ה במפלתן של רשעים. אלא השמחה הוא על התועלת היוצא מזה לזולתם. ולא כמתנקם השומח ברעת אויבו: כך ששתי לאבד שונאיהם של ישראל

משום

ואראה את ה' יושב על כסא רם ונשא. אמר ר' סימון כסא שמפריש בין מיתה לחיים. וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו. וכי יש שמאל למעלה והלא הכל ימין. שנאמר ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב (שמות טו ו) ומה ת"ל מימינו ומשמאלו. אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים. אלו מכריעים לכף זכות ואלו מכריעים לכף חובה. ר' יוחנן בשם ר' אחא מייתי לה מן הדא (דניאל י א) ואמת הדבר וצבא גדול. אמת הדבר שנעשה בצבא גדול. דכתיב וה' אלהים אמת (ירמיה י י) מהוא אמת. א"ר אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם. א"ר אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. ובנין אב שבכולן וה' דבר עליך רעה (מלכים א כב כג) ומה מקיים ר' אלעזר הדין קרייה דר' פפים והוא באחד ומי ישיבנו. אלא הוא חותם יחידי לכל באי העולם. ואין בריה חותמת עמו. ומהו חותמו של הקב"ה. ר' ביבי בשם ר' ראובן. אמת. שנא' (דניאל י כא) אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת. אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת. אלא עד שלא נחתם גזר דין רשום. משנחתם גזר דין אמת. אמר ריש לקיש ולמה הוא אמת. אל"ף בראש האותיות מ"ם

באור כנפי יונה

לו לפפוס כו': שהכל באמת והכל בדין דעת ר"ע שעם שידיעתו הוא אמיתית. עכ"ז נשאר האדם באפשרות הבחירה ויש מקום לשכר ועונש. וזהו שאמר לפי שהכל באמת והכל בדין. כי אין ידיעתו מכרחת את מעשי בני האדם. ונשאר להם טבע האפשרות לבחור בטוב וברע בשוה. וכמו שאמרו באבות (פרק ג) הכל צפוי והרשות נתונה: שכן כתיב (מלכים א כב יט) ראיתי את ה' יושב על כסאו. א"ר סמון כסא שמפריש בין מיתה לחיים כצ"ל. וכמו שהביאו מסוף הכתוב וכל צבא השמים וגו'. וביסעיה לא נזכר זה. ומה שדרש ר' סימון כסא שמפריש בין מיתה לחיים משום שנזכר בכתוב שם הוי"ה שמורה על רחמים אבל ישיבתו על הכסא שהוא דין ומשפט. לזה אמר שכן הוא כסא שמפריש בין מיתה לחיים. ויסודר דין ורחמים. וכונתו שמוסב הנבואה על מלך ישראל ומלך יהודה: שמלך ישראל יהרג במלחמה. ויהושפט מלך יהודה יהיה נפרש לחיים. וכמו שאיתא בירושלמי ברכות פרק ט' סימן ז' וז"ל. אבל הקב"ה הציל את יהושפט מחרב ארם. דכתיב ויזעק יהושפט וגו': וכי יש שמאל למעלה כו' פי' איך יצדק לייחס להקב"ה שמאל אפי' על צד ההשאלה כי הכל באמת והכל בדין: ימינך ה' תרעץ אויב כלומר אף המשפט שעושה ברשעים תכונה בשם ימין. כי הוא אל אמונה ואין עול. וגם העונש אינו על צד הנקמה כי אם לתכלית טוב. ועד"ה (תהלות ה ה) לא יגורך רע: אלא אלו מיימינים ואלו משמאילים ולפי זה פירוש וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו. מימין ומשמאל של הנשפט על הכסא: אלו מכריעין לכף זכות כו' כלומר אלו נוטין לצד זכות של איש הנשפט ואלו נוטין לצד שמאל של הנשפט. והקב"ה מכריע ביניהן. הרי שהכל באמת והכל בדין. והענין הוא שטרם שהקב"ה עושה דין מהפך הדבר לכל צדדיה. ומחפש אולי ימצא שום זכות. ואיך יערב לבב איש לומר שאין להשיב על דבריו. היינו שהכל הוא מוכרח על פי ידיעתו הקודמת. ולא נשאר שום אפשרות לאדם לבחור הפך זה. שאם היה כן לא ימצא במעשיו שום זכות וחובה: ואמת הדבר וצבא גדול. אמת הדבר שנעשה בצבא גדול כצ"ל. כלומר שיש נוטין ומהפכין בזכות ויש נוטין לחובה. והקב"ה מכריע ביניהן הדין לאמתו: א"כ משפטו אמת: וכתיב וה' אלהים אמת. אמר ר' אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו. ובנין אב שבכולן וה' דבר עליך רעה.

ומה מקיים ר' אלעזר הדין קרייה דר' פפוס והוא באחד ומי ישיבנו. אלא הוא חותם יחידי לכל באי העולם ואין בריה חותמת עמו. ומהוא חותמו של הקב"ה. אמת. דכתיב וה' אלהים אמת. מהוא אמת. אמר ר' אבין שהוא אלהים חיים ומלך עולם. ר' ביבי בשם ר' ראובן אמר. כתיב אבל אגיד לך את הרשום בכתב אמת. אם אמת למה רשום ואם רשום למה אמת. אלא עד שלא נחתם גזר דין כו' כצ"ל. ועיין בירושלמי פרק א' דסנהדרין. והביאו ראיה מן וה' אלהים אמת. שהדין נעשה אחר החפוש למצא זכות וחובה: הוא ובית דינו יפרש וה' אלהים אמת. שלזה אמת כיון שנעשה ע"י צרוף בית דין. היינו אחר חפוש כל צדדי הזכות והחיוב: ובנין אב שבכולן וה' דבר עליך רעה שנא' שם בזה הענין וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו. וכמו שדרשו אלו מיימינים ואלו משמאילים. וכן מה שנאמר וה' אלהים אמת. הוא ובית דינו: חותם יחידי לכל באי עולם היא מליצה על גמר הענין והכרעה. ויפרשו והוא באחד ומי ישיבנו. כלומר חתימתו וגמר הכרעתו. מיוחד תחת כל באי העולם. היינו אלו מיימינים ואלו משמאילים ואין אחד שיוכל לכוין הדבר לאמתו. אולם הכרעתו וגמר דינו הוא על צד האמיתות המוחלט שאין להרהר אחריו: אמת עיין ביומא ס"ט: מהוא אמת כלומר במה הוא אמת. או מה טעם אמת: שהוא אלהים חיים ומלך עולם הוא סוף הפסוק של וה' אלהים אמת. ויפרש ר' אבין כי מאמר הוא אלהים חיים ומלך עולם. הוא באור לראש הכתוב מה שנאמר וה' אלהים אמת. כלומ' למה הוא אלהים אמת שהוא חי וקיים לעולם. כי מי שאינו חי לעד אינו אחד אמת. אלא עובר וכוזב ופוסק: כתיב אבל אגיד לך את הרשום וגו' ר' ביבי נותן טעם על מה שחתימתו מכונה אמת. כי חתימתו הוא דבר קיים ואמת: אם אמת למה רשום כו' כי כתב אמת משמע כתיבה המתקיימת. ורשום משמע רושם לסימן בעלמא ואינו דבר המתקיים: עד שלא נחתם גזר דין רשום כו' כלומר עד שלא נחתם גזר דין יוכל להתבטל עוד ע"י תפילה ותשובה. לכן מכונה הגזרה רושם בעלמא. כדאיתא בפ"ק דר"ה על ישא ה' פניו אליך. ועיין ביבמות פרק מצות חליצה: אמר ריש לקיש ולמה הוא אמת פי' אם כדבריכם למה חותמו מכונה אמת דוקא. ולא קיים או זולת מההוראות כאלו. ועוד

שמדרך

בביזה ומשה עסוק במצות יוסף. המר"א (שמות יג יט) ויקח משה את עצמות יוסף עמו. ד"א צאי לך בעקבי הצאן. אמר לו סוף כל הדור למות ואת תהא כותהון. מה כן היה לו הדבר הזה. רשב"נ אמר מהסנה. דאמר רשב"נ כל שבעת ימי הסנה היה הקב"ה מפתה את משה שילך בשליחותו למצרים. שנאמר (שם ד י) ויאמר משה אל ה' בי ה'. לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשום גם מאז דברך. הרי ששה ימים. ויומא דהוה קאים בגוה הרי שבעה ימים. ובסוף אמר לו שלח נא ביד תשלח. אמר לו הקב"ה הייך שאני צוררה לך בכנפיך. ומתי פרע לו הקב"ה. ר' ברכיה ור' חלבו ור' לוי. חד אמר כל שבעת ימי המלואים היה משה מעמש בכהונה גדולה. סבר שהוא שלו. ובסוף נאמר לו אינה שלך של אהרן אחיך הוא. שנאמר ויהי ביום השמיני קרא משה לאהרן. ר' הלבו אמר. כל שבעת ימי אדר היה משה מפיים ומתחנן לפני הקב"ה שיכנס לארץ. ובסוף אמר לו (דברים ג כז) כי לא תעבור את הירדן הזה. ורעי את גדיותיך. אמר לו גדיים נכנסין תיישים אין נכנסים. על משכנות הרועים. אמר לו הקב"ה אומר לך עד מתי אתה קיים על עמי ותראה בם. על משכנות הרועים. על הקוצים זה. על ארעהון של רעים וקשים שהיו בה סיחון ועוג:

פסוק ט **לסוסתי** ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי. דרש ר' פפוס. והוא באחד ומי ישיבנו (איוב כג יג) דן יחידי לכל באי העולם. ואין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם. א"ל ר' עקיבא דייך פפוס. שאין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם. לפי שהכל באמת והכל בדין. שכן כתיב (ישעיה ו א) וארא

באור כנפי יונה

קדימתם למשה מפני עצלותו. אלא שהיה עסוק בעצמות יוסף ונשתהה בהוצאתו ממקום קבורתו. ומה שאמרו שישראל היו עסוקין בביזה. הזכירו דרך אגב להגיד מעלת משה. שלא שם לבו לשום דבר חפץ ויקר. כי אם לקחת עצמות יוסף. ועליו נאמר חכם לב יקח מצות (משלי י ח) כמו שאיתא במכילתא פרשת בשלח: ואת תהוי כוותהון ופי' בעקבי הצאן לרגלי הצאן שימות גם הוא כמוהם. ואולי צ"ל סוף כל הדור למות ואת בסופיהון ופי' בעקב בסוף. היינו שימות הוא אחריהם ובסופם. שמשה מת אחרי שמתו ותמו כל דור המדבר: מהיכן היה לו הדבר הזה פי' מאיזו חטא: הרי ששה ימים דלשון מאז יורה על זמן יותר מוקדם הרי שלשה. ושלשה גמים מרבים עוד שלשה. ויום שהיה מדבר עמו הרי שבעה. עיין בשמות רבה פ"ג ובויקרא רבה פ' י"א: שאני צוררה לך בכנפיך הענין הזה מהשבועה תהא צרור ושמור לך. וסובר רשב"נ כר' הלבו לקמן שבשביל זה לא נתקבל תפילת משה. מה שהיה מתפלל כל שבעת ימי אדר ומתחנן לכנס לא"י ולא הועיל לו. ואף שמניעתו לכנס לא"י היה בשביל חטא מי מריבה. אולם עכ"ז היה מועיל לו תפילתו כאשר הועיל תפילתו בכל מקום לבטל הגזירות מעל ישראל. אולם סירובו אצל סנה היתה עומדת לו לשטן שלא יתקבל תפילתו. ועיין בשמות רבה פרשה ה'. ולעיל על הכתוב אל תראוני וגו': ויהי ביום השמיני כו' עיין בשמות רבה פ' ב'. וסובר ר' ברכיה בשביל סירובו אצל הסנה נענש שלא ניתן לו כהונה גדולה. ומה שהביא ראיה מויהי ביום השמיני שמשה היה חפץ להשאר בכהונה גדולה. אפשר שקשה לו הלא אין שום שייכות ז' ימי המלואים עם יום השמיני. כי הז' ימים היו ימי מלואים. ומעשה יום השמיני היה לחנך את אהרן לעבודה ולהגלות השכינה על ישראל. ולא ה"ל להכתוב לצרפו אל הז' ולומר ביום השמיני. וכל שכן שיום השמיני נטל עשרה עטרות וחשוב מכל ז' הקודמים. וה"ל להכתוב לומר ויהי באחד לחדש. ולזה אמר דשייכתו אל מספר הז'. שבז' ימי המלואים חשב משה להיות כהן ובשמיני נדחה דומה למעשהו בשלח נא. ואף שנאמר לו מקודש ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך. ובשבעת ימי המלואים הלבישן לאהרן ומשחו וקדשו. היה סבור לכהונה לבד. אבל כהונה גדולה ישאר בידו. ושמש בחלוק לבן כמו ששמש בז' ימי המלואים (מיפה קול): **ר' חלבו** אמר כל שבעת ימי אדר כו' ר' חלבו סובר כרשב"נ שבשביל סרובו אצל הסנה נענש שלא יכנס לא"י: ובסוף אמר לו וכו' באדר מת משה כדאיתא בפ"ק דקדושין: התיישים אין נכנסין אלו אשר יצאו ממצרים מבן עשרים שנה ומעלה: על הקוצים האלו יפרשו הרועים לשון שבירה וכריתה. מלשון תרועם בשבט ברזל (תהלים ב ט) ותרגום רצוץ רעוע (דברים כח לג). ופי' על משכנות הרועים. על משכנות אלו שהם ראוים להכרית כקוצים הללו: של רעים וקשים פי' קשים כקוצים: שהיו בה סיחון ועוג וכונת הכתוב שכל זמן שיהיו ישראל על משכנות הרועים תרעה אותם. וכאשר יסעו מגבולם והלאה לא תרעה עוד את עמי ולא תכנס לא"י:

לסוסתי כו' דרש ר' פפוס והוא באחד וגו' אף שאין הדרשה הזאת מתיחסת לכאן. הביאו דרך אגב משום שדרש ג"כ על לסוסתי: והוא באחד ומי ישיבנו. לפי שהוא יחיד בעולמו דן יחידי לכל באי העולם. ואין להשיב על דבריו כן הוא בשמות רבה פ' ד': דייך פפוס שאין להשיב כו' כלומר אל תאמר כן. שמשמע לפי דבריך שיש להשיב אלא שאין מי שיכול למחות על ידו. עד"ה (קהלת ח ב) ומי יאמר לו מה תעשה. או משום שהוא דן יחידי אין מי שימחה בידו. באמת איננו כן שאין טענה להשיב לפי שהכל באמת והכל בדין. ואפשר לומר שר' פפוס דרש הכתוב והוא באחד ומי ישיבנו. כלומר שהוא אחד מכל צד א"כ ידיעתו הוא עצמותו. וכמו שעצמותו בלי שנוי כן ידיעתו בלי שנוי. וכיון שידיעתו הוא הכרחית ואמת. תבטל אפשרות הבחירה במעשה ידי אדם. וזהו מה שאמר ואין להשיב על דברי מי שאמר והיה העולם. כי מוכרחים הם במעשיהם ואין בהם טבע אפשרות לעשות הפך ידיעתו הקודמת. ולא רחוק מלייחס לו זה הדעת כמו שמצינו בברכות ס"א אסריך ר"ע ואוי לו

היתברך כסא הוות · באותה שעה אמר הקב"ה למשה · משה אתה אומר לי איכה תרעה איכה תרביץ · חייך אם לא ידעת סופך שיש לך לידע · שנאמר אם לא תדעי לך היפה בנשים · היפה בנביאים המעולה שבנביאים · אמר ר' יוסי למה נמשלו הנביאים כנשים · לומר לך מה אשה זו אינה מתביישת לתבוע צרכי ביתה מבעלה · כך הנביאים אינן מתביישים לתבוע צרכיהן של ישראל מן אביהם שבשמים · צאי לך בעקבי הצאן · ר"א ור"ע ורבנן · ר' אליעזר אמר מהררה שנטלו ישראל בידם ממצרים שאכלו ממנה ל"א יומים . דא"ר שילא ששים ושתים סעודות. את יודע ממה שהיו לישראל מהררה זו. מה אני עושה להם בעקב בסוף . הה"ד (תהלות עב טז) יהי פסת בר בארץ . ר' עקיבא אומר ממה שהקפתי אותם בענני כבוד. המד"א (שמות יג כא) וה' הולך לפניהם יומם. את יודע מה אני עושה להם בעקב בסוף. הה"ד (ישעיה ד ו) וסוכה תהיה לצל יומם . ורבנן אמרי ממה שהאכלתים במדבר מן שמתוק מדבש וחלב. את יודע מה אני עושה להם בעקב בסוף. שנאמר (יואל ד יח) והיה ביום ההוא יטפו ההרים עסיס. ד"א צאי לך בעקבי הצאן. אמר לו סוף כל הצאן לצאת ואת יוצאת באחרונה. ולא שנתעצל משה. אלא שהיו ישראל עסוקים בביזה

באור כנפי יונה

כעוטיה לשון סריחה, מלשון (שמואל א' ט"ו י"ט) ותעט אל השלל, כלומר שיסרחו ויבושו מאתך לעדרי חבריך היינו האומות, והביאו ראיה שהאומות נקראו חברים מהכתוב היתברך כסא הוות : המד"א היתברך כסא הוות בהשקפה רחוק מהבין הראיה מהכתוב הזה שהאומות נקראו חברים להקב"ה, הלא נהפוך הוא שהכתוב הזה שולל מאתו ההתחברות להם, ונאמר ע"ז התמיהא, לזה נראה לי שכונת המדרש שהביאו הכתוב הזה הוא ג"כ על זה הכונה, משום שלא נטעה לומר מדקראם הכתוב כאן חבריך, שיש להם באמת ההתחברות מה, לזה הביאו מהכתיב היתברך וגו' לומר שאין להם שום חברותא כלפי שמיא, ומה שנאמר על עדרי חבריך, כלומר על עדרי אלו הטועים בדמיונם שאליליהם יתחברו ויטוו אליך : אם לא ידעת סופך לידע כצ"ל: שנאמר אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו' ויפרשו אם לא תדעי לך, כמו שהיה כתוב אם לא תדעי תדעי לך כמו הקום והדרת ותולתם, והכונה אם לא תדעי עכשיו תדעי לעתיד : היפה בנשים היפה בנביאים כו' והוא משה הגבהה שבנביאים : כך הנביאים אינן מתביישים לתבוע כו' פי' אף בעת שאין ישראל ראוים, לא יבושו לבקש משאלת הרחמים, היינו כי ראוי לרחם עליהם ולפרנסן כבעל הבית לבני ביתו : צאי לך בעקבי הצאן · מלמד שהראה לו הקב"ה למשה כל רועיהם ופרנסיהם של ישראל עד העקב עד סוף כל הדורות כן נרס בעל אות אמת, ולפי זה הוא סיום המאמר מר' ברכיה דלעיל שיפרש שהגידה לי שאהבה נפשי מוסב על שאלת משה לעת פטירתו, מי ומי הם הרועים שאתה מעמיד על בניך, והשיב לו הקב"ה אם לא תדעי לך וגו', צאי לך בעקבי הצאן היינו שהראה לו כל הפרנסים שיעמיד על ישראל : ד"א צאי לך בעקבי הצאן ר"א ור"ע ורבנן יפרשו ג"כ כר' ברכיה דלעיל, שהוא תשובה על שאלת משה לעת פטירתו מה שיהיה אתם בעתיד, ופי' צאי לך בעקבי הצאן, לך לרגלי הנהגתי שנהגתי עם הצאן במדבר, והדע מזה איך אתנהג אתם לעתיד, ולא פליגי ר"א ור"ע ורבנן כי אם כל אחד תפס לו לראיה מענין אחר, וכמו שיבואר בסמוך : ר' אלעזר אומר מהררה שנטלו בידם ממצרים אכלו ממנה ל"א ימים. ר' שילא אמר ס"א סעודות כו' כצ"ל וכן הוא במכילתא פ' בשלח על פסוק ויסע משה.

דאיתא שם שאכלו ממנה ל"א יום הרי ס"ב סעודות. ור' שילא סבר שבאותן ל"א יום לא אכלו ממנה כי אם ס"א סעודות. ונראה שטעמו. שהבצק שהוציאו ממצרים לא אפו רק ביום ט"ו ולא בלילה הקודמת. ונחסר סעודה אחת מן הלילה. ול"א יום הם מט"ו בניסן עד ט"ו לחדש אייר ומשום דביום ט"ו לחדש אייר בקשו אוכל למו. כמ"ש (שמות טז) ויבואו כל עדת ישראל וגו' בט"ו יום לחדש השני וגו' וילונו כל עדת בני ישראל וגו'. מסתמא לא נשאר להם עוד לאכול כלום על סעודת הלילה. שאם היה נשאר להם עוד על סעודה אחת לא היו מלינים. כיון שראו שהיה הברכה שורה בפיהם. וכיון שאכלו סעודה אחת בלילה ואחת ביום בבוקר בכל אותן ל"א ימים. א"כ לא אכלו מהררה שנטלו ממצרים כי אם ס"א סעודות. שהסעודה של ליל ט"ו בניסן אכלוה במצרים. ובט"ו לחדש אייר בלילה השייך ליום ט"ז לחדש לא אכלו עוד מהמררה כנ"ל. ורבנן סברי שהסעודה שאכלו בלילה במצרים היה ג"כ מהבצק הזה. שלקחו מהבצק ואפו מאתה מצות בלילה : ממה שהיה לישראל מהררה זו את יודע מה אני עושה להם בעקב כו' כלומר מהברכה ששרה במררה זו. את תבין ותדע איך אפרנס אותם לעתיד : כד"א יהי פסת בר בארץ שמלילה זו נאמר על רבוי וקלות פרנסתם שיהיה להם בא"י לעתיד. ועיין בפ"ב דשבת. ויפרש בעקבי הצאן לרגלי הצאן. גם לשון סוף ואחרות. כלומר צאי לך והבט לרגלי הנהגתי אשר הנהגתי עם הצאן. מזה תדע איך אתנהג עמם באחרית : וסוכה תהיה לצל יומם כלומר ממה שראית שהוסבתי את ישראל במדבר בסוכות של ענני כבוד. תדע שאעשה כן לעתיד : יטפו ההרים עסיס וסוף הכתוב והגבעות תלכנה חלב. והוא דוגמת המן שהיה ג"כ דבש וחלב. וכמו שכתוב (מיכה ז טו) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות : כל הצאן לצאת פי' ממצרים : ואת יוצאת באחרונה ופי' צאי לך בעקבי הצאן בסוף הצאן. וצורך ההודעה הזאת למשה. שלא יחוש וידאג איך ימשכו ישראל אחריו למדבר שמם. לכן הודיעו כי ישראל יבטחו בה' ויצאו מיד עד שיהיו מקדימין אותו. עד"ה (ירמיה ב ב) זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה. ומשום שלא יקשה איך יתכן שיהיו זריזים יותר ממשה. לזה אמרו שאין קדימתם

שבהן · כמה מיני קליות ואגוזים התקנת לתינוקות שבהן · איכן פירושו של דבר · כאן הגידה לי שאהבה נפשי ; אומה שאהבה נפשי · אומה שנתתי נפשי עליה · איכה תרעה בימות החמה · איכה הרביץ בצהרים בימות הגשמים · שלמה אהיה כעוטיה · ר' חלבו בשם ר' הונא אמר · שלא אהיה כאבל הזה שהוא עוטה על שפמו ובוכה · הה"ד (ויקרא יג מה) ועל שפם יעטה · ד"א שלמה אהיה כעוטיה · שלא אהיה כרועה זה שנכנסו זאבים בתוך עדרו ובקעוהו · ועטה את בגדו ויצא · המד"א (ירמיה מג יב) ועטה את ארץ מצרים · על עדרי חבריך · כשאני הולך אצל חבריך וישאלוני על עדריהון מה אני משיבן · ר' ברכיה פתר לה בקרייה הדין (במדבר כז טז) יפקוד ה' אלהי הרוחות וגו' · אמר לפניו רבש"ע הואיל ואתה מסלקני מן העולם · הודיעני מי ומי הם הרועים שאתה מעמיד על בניך · איכן פירושו של דבר כאן · הגידה לי שאהבה נפשי · אומה שאהבה נפשי . אומה שנתתי נפשי עליה · איכה תרעה בימי כשדים · איכה תרביץ בצהרים בימי חורבן בימי שני · שלמה אהיה כעוטיה · ר' עזריה אמר · שלמה · שלא אעשה למה בעיני חבריך על עדריהון · חלול שמים יש בדבר · בניך בצרה ועדרי חבריך ברוחה · א"ר יהודה בר' סימון שלא יהא הכשדים אומרים טעת מדת הדין · היה יודע שמבקש לשחטן במדבר · ושוחטן במדבר · המד"א (במדבר יד טז) וישחטם במדבר · ורבנן אמרי שלא יראו בניך שצרתן צרה · ויטו מאחריך וירבקו בעדרי חבריך · המד"א (תהלים נד כ) היחברך

באור כנפי יונה

שהמעוברות נפשם קצה בלחם וימאסו בתבשילין, והן מתאות למרקחות, ענין במעריך ערך לכך: **איכן פירושו של דבר** פי' היכן מרומז שכן היה טענתו של משה: **הגידה לי כו' אומה שאהבה נפשי כו'** כמו שאיתא בשמות רבה פ' י"א, שהיה רואה בסבלותם ובוכה ואמר חבל לי עליכם מי יתן מותי עליכם כו' · והיה נותן כתיפיו ומסייע לכל אחד ואחד מהן: **שנתתי נפשי עליה** שנסתכן בהריגת המצרי כדי להציל העשוק מידו: **איכה תרעה בימות הגשמים איפה תרביץ בצהרים בימות החמה** כצ"ל, ומוסב על ענין היותם במדבר בלי מחסה מן הקרה בחורף ומן החורב בימות החמה, וגם רמז לענין המזונות המשתנים לפי שנוי הזמנים, היינו חמים בימות הגשמים וצוננים בימות הקיץ: **שלא אהיה כאבל הזה כו'** הביאו בתוך דרשת ר' יהודה בר' סימון, דלשון אחרות על שלמה אהיה כעוטיה, וסיום דרשות ר' יהודה יביא בסוף: **שהוא עוטה על שפמו ובוכה** כלומר כיון שאין לי כל ההצטרכות הנצרך להם ימותו ברעב מחוסר כל, ואהיה כדמיון האבל שהוא עוטה כו': **ועל שפם יעטה** טעות סופר יש כאן, שאין הכתוב הזה מדבר באבילות, לכן נראה שצ"ל **ולא תעטה על שפם** הנאמר ביחזקאל (כ"ד י"ז) שמדבר שם מענין אבילות, ויפרש שלמה אהיה כעוטיה ג"כ מענין אבילות: **ובקעוהו** בקעו ופרצו את העדר: **ועטה את ארץ מצרים** וסוף הכתוב כאשר יעטה הרועה את בגדו, ירצו, כאשר יראה הרועה שנשאר ריק ונקי מעדרו, יעטה את בגדו ויוצא והולך לו, ואף שאין ענין זה יצדק למה שנאמר שם בנבוכדנצר, שהעטיפה שם היא מליצה לעטיפת הרכוש שיכרוך עצמו בהן, מ"מ הביאו משם לראיה שמצינו לשון עוטה אצל רועה: **אצל חבריך** מוסב על האבות שהם נקראים רעים ואהובים לפני הקב"ה, ולפי זה היה משה מצטער על ישראל משני בחינות, האחת מפאת עצמם שימותו ברעב, ועוד הוסיף טענה שיתביישו מהאבות, שלא ידע מה להשיבם כשישאלוהו על בניהם: **ר' ברכיה פתר לה בקרייה הדין יפקוד ה' וגו'** יפרש הכתוב הגידה לי שאהבה נפשי וגו', מוסב על מה שטען משה לעת מיתתו, ולא על עת שליחותו שילך אל פרעה להוציאם ממצרים: **הואיל ואתה מסלקני מן העולם** שקודם הכתוב הזה של יפקוד ה' וגו', כתיב שם עלה אל הר העברים וגו' וראית אל עמך וגו': **מי ומי הם הרועים כו'** כ"ש שם יפקוד ה' וגו', איש על העדה וגו' ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה: **איכן פירושו של דבר** פי' היכן מרומז שמשה ביקש להודיע לו: **הגידה לי שאהבה נפשי** היינו שלמה בא וגילה טענת משה: **בימי חורבן בית שני** שקשה כחמה בצהרים שקופחת ואין נסתר מחמתה: **שלמה · שלא אעשה למה כו'** פירוש ריק וחסר מכל, ודרש שלמה, של מה, כלומר איני כלום, וע"ד שדרשו בשמות רבה פ' ה', ויאמר אליהם מלך מצרים למה משה ואהרן וגו', מהו למה כו' אתם למה ודבריכם למה, פי' אינה כלום: **חלול שמים יש בדבר כו'** יפרשו כעוטיה לשון שחוק וכלימה, מלשון יעטו חרפה וכלימה (תהילות ע"א י"ג) העטית עליו בושה סלה (שם פ"ט מ"ו) או מלשון ויעט בהם (שמואל א' כ"ה י"ד) שפירושו גער בהם והכלימם: **בעיני חבריך על עדרהון** כלומר שאהיה לשחוק ולכלימה בעיני האומות בערך הצלחת עדריהם, ונקראים האומות חבריך ע"ד שיבוא בסמוך: **שלא יהא הכשדים אומרים כו'** צ"ל, שלא יהא המצרים אומרים, והוא סיום דרשת ר' יהודה בר' סימון דלעיל שהגידה לי שאהבה נפשי וגו' מוסב לעת שליחותו שילך להוציא ישראל ממצרים, ולא כר' ברכיה: **טעת מדת הדין היה יודע כו'** המפרשים נדחקו בפירוש הענין, ולי נראה שצ"ל **עטת מדת הדין · היה יודע שמבקש לשחטן כו'** דרש כעוטיה לשון עטה ועצה, מלשון (דניאל ב' י"ד) התיב עטא וטעם, ופי' שלא אהיה כעוטיה, שלא יקיים בנו כעצת מדת הדין וכמו שאיתא במדבר רבה פ' י"ד על זה הענין וז"ל, שאמר משה רבש"ע עשה בשבילך ועתה יגדל נא כח ה', תגלה מדת הרחמים למדת הדין, ולפי זה יפרש ר' יהודה בר' סימון ראש הכתוב הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה איכה תרביץ בצהרים טענת משה בתחילת שליחותו, וסוף הכתוב שלמה אהיה כעוטיה על עדרי חבריך, הוא הטענה שטען משה אח"כ כמו שטען אצל ענין המרגלים (במדבר י"ד י"ז) ושמעו מצרים וגו' ואמרו וגו' מבלתי יכולת ה' וגו', או הטענה שטען אצל העגל (שמות ל"ב י"ח) למה יאמרו מצרים לאמור ברעה הוציאם להרוג אותם וגו': **ויטו מאחריך וירבקו כו'** יפרש כעוטיה

שמוני נוטרה את הכרמים. שהיה מצטט לפשחור בן מלכיה וחביריו. ונביא אחד של אמת היה לי זה ירמיהו. וכתיב בו (ירמיה לז כא) ונתון לו ככר לחם ליום מחוץ האופים. מהוא מחוץ האופים. א"ר יצחק זו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ לפלטיא. שהיא שזורה מסובין של שעורים. הוי כרמי שלי לא נטרתי. על כרמי שלי לא נטרתי. ר' חייא בשם ר' יוחנן. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. על שלא שמרתי חלה אחת כתקנה בארץ ישראל. הריני משמרת שתי חלות בסוריא. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתים. ואיני מקבלת שכר אלא על אחת. ר' אבא בשם ר' יוחנן. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. על שלא שמרתי יום טוב אחד כתקנו בא"י. הריני משמרת שני ימים טובים של גליות בח"ל. סבורה הייתי שאני מקבל שכר על שנים ואיני מקבלת שכר אלא על אחד. ר' יוחנן הוה קרי עליהון (יחזקאל כ כה) וגם אני נתתי להם חקים לא טובים וגו':

פסוק ז **הגידה לי** שאהבה נפשי. ר' יהודה בר' סימון פתר קרייה במשה. בשעה שאמר לו הקב"ה ועתה לכה ואשלחך אל פרעה (שמות ג י) אמר לו רבש"ע בי ה' (שם ד יג) בי כל הדברים האלה יכולין להעשות. הה אני יכול לעמוד בכל האוכלוסין הללו. כמה חיות יש בהם כמה מעוברות יש בהם כמה תיניקות יש בהם. כמה מיני אנינם התקנת לחיות שבהן. כמה מיני רכוכין התקנת למעוברות שבהן

באור כנפי יונה

היתה בת הבעל מלך צידונים (וכ"ה מלכים א' ט"ז ל"א) ומ"מ קראו לה אומתי הכבר שנתגיירה כאבר נפאה האאב: זו פת קיבר שהיא נמכרת חוץ לפלטיא פלטיא שוק ורחוב גדול שמוכרים שם לחם. ולחם זה אינה נמכרת שם מפני שחרירותה. ורא לומר שאף שלא נתנו לו כי אם ככר לחם. הוסיפו רעה במה שנתנו לו לחם גרוע מאוד: **על שלא שמרתי חלה כתקנה** כו' קיצור לשון יש כאן וצ"ל **ר' אבא בר' חייא בשם ר' יוחנן. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. בני אמי נחרו בי שמוני נוטרה את הכרמים. רבש"ע מי גרם לי להיות נוטר את הכרמים על שם שכרמי שלי לא נטרתי. מי גרם לי להיות משמרת שני ימים בסוריא על שלא שמרתי יום אחד בארץ. סבורה הייתי שאני מקבל שכר על שנים. ואיני מקבלת שכר אלא על אחת. מי גרם לי להפריש שתי חלות בסוריא. על שלא הפרשתי חלה אחת כתקנה בא"י. סבורה הייתי שאני מקבלת שכר על שתים** כו' כצ"ל, וכן הוא בירושלמי דערובין פרק בכל מערבין, ויפרשו הכתוב שמוני נוטרה את הכרמים וגו', על ענין שמירת המצות, כי המצות מכונים בשם כרם כי כרם ה' צבאות הם, ופירושו מי גרם לי ושמוני להיות משמרת ב' ימים טובים וב' חלות בסוריא וח"ל, משום כרמי שלי לא נטרתי, שלא שמרתי כתורה וכהלכה י"ט אחד כתקנו וחלה אחת כתקנה בארץ ישראל, דבכל ח"ל חייבו חכמים להפריש שני חלות אחד לאור ואחד לכהן, וכדתנן בפרק בתרא דחלה, ועיין בחולין דף ק"ד בתוס' ד"ה הלא חוץ לארץ כו', ונקטו סוריא לרבותא אף שהיא סמוכה לא"י, מ"מ נחשבה כח"ל משום דכבוש יחיד היתה, ואף דחיוב זה של חלה וכן עשיית שני ימים טובים בחוץ לארץ, היה נוהג אף בזמן שהיה בהמ"ק קיים, אולם לא גרו אז בח"ל כי אם מעט מזעיר, גמלא בהגלות גרם להיות רוב ישראל שוכנים בח"ל ולהפריש ב' חלות: **סבורה הייתי שאני מקבל שכר על שתים** כו' רחוק מהבין היפוא מרומז בקרא, דמתחילה היתה סבורה לקבל שכר על שתים, ומשיקרא מאי סברה ולבסוף מאי סברה, לכן נראה שצ"ל: **סבורה את שתקבל שכר על שתים. ואינך מקבלת שכר אלא על אחת** ואינו מאמר כנסת ישראל אלא דברי ר' יוחנן, וכונתו שלא ימצא אחד ויקשה לו על דרש הזה, איך יתכן שמאמר שמוני נוטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי, מוסב על כנסת ישראל שמתאוננת על טרחתה לעשות ב' ימים טובים ועל הפסידה מצורך עשיית שני חלות, איך יצדק להתאונן על זה הא בטח יקבלו על רבוי המצות רבוי שכר, לזה מסיים שלא תטעה לומר כן שתקבל שכר על שתים, כי השנים לא באו אלא בשביל תיקון האחת, ויותר טוב היה שלא היה בידינו אלא האחת, ועל זה הביאו ג"כ מר' יוחנן שקרא עליהן וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם, וא"כ יצדק מאוד לפרש שכנסת ישראל מתאוננת על זה: **וגם אני נתתי להם חקים לא טובים ומשפטים בל יחיו בהם** והכונה כנגד עשיית שני חלות ושני ימים טובים מפאת עצמם, על זה נאמר לא טובים הם, פי' לא טובים הם לפי ערך קיום המצוה כתקנה בא"י, ומפאת העדר השכר על רוב הטרחה מעשיית שני ימים טובים, ועל ההפסד בעולה להם מעשיית שני חלות, על זה אמר לא יחיו בהם, כלומר שלא יבינו מכפילת המצוה ארכות חיים שהוא שכר המצות, אלא די שיקבלו שכר כפי המצוה בפשיטותה:

הגידה לי שאהבה נפשי כו' בי ה' בי כל הדברים האלה יכולין להעשות יפרש מה שאמר משה בי ה' שלח נא ביד תשלח, לא לשון בקשה הוא, כי אם הוא כנוי למדבר בעדו ובלשון בתמיהא, כלומר איך אפשר להעשות כל הדברים האלו על ידי, היינו כל הדברים הצריכים וההכרחים לפרנסת העם הגדול הזה: **כמה חיות כמה מעוברות כו'** ומה שתלה דוקא בפרנסות החיות והמעוברות, משום שפרנסת כלל העם יתכן שיכינו להם מראש צדה הצורך להם לדרכם, אולם החיות והמעוברות והתינוקות הצריכים דברים מיוחדים, כגון מיני רכוכין למעוברות, ומאכלים דקים והרופים לחיות, וקליות לתינוקות שמאכלים כאלו צריכים להיות מתוקנים לערך שעתן, שפעמים צריכין חמים ופעמים צוננים, וכל זה אי אפשר להכינם מתחילה: **אגונם** מזון בלשון רומי: **רבוכין** להמניות רבוכים בשמן, ובמעריך גרס רקוחין וכן היהא בילמדנו פ' שמות, לפי שהמעוברות

זהב נבנו ב' צריפין ברומי • והוו בניין להון ואינון נפלין • בניין להון ואינון נפלין • הוה תמן גבר סב ושמיה אבא קולין • אמר לון אי לית אתון מטיין מיא מנהר פרת • וגבלין בההוא טינא ובניין להון • לית אינון קיימין • אמרו ליה מאן עביד כן אמר להון אנא • עבד גרמיה שפייה דחמר • והוה עליל לקרייא ונפיק לקרייא • עליל למדינה ונפיק למדינה עד זמן דאתא לתמן • כיון דמטא לתמן אזיל ואמטא מיא מן פרת וגבלן בטינא ובניין יתהון וקיימין • מן ההוא ענתא הוון אמרין • כל מדינה ומדינה דלית אבא קולין לא תתקרי מדינה • והוי קרין לי רומי בבלין • יום שנסתלק אליהו הנביא זכור לטוב • נצב באדום מלך • הה"ד (מלכים א כב מח) ומלך אין באדום נצב מלך • ד"א בני אמי אומתי • זה אחאב • נחרו בי נתגרו בי • מלא את הדיין חרון אף עלי • שמוני נוטרה את הכרמים • מפטם ומאכיל לצדקיהו בן כנענה וחביריו • ונביא אחד של אמת היה לי זה מיכיהו • ופקיד הכי ואמר והאכילוהו לחם לחץ ומים לחץ עד בואי לשלום (מלכים א כב כז) הוי כרמי שלי לא נטרתי • ד"א בני אמי אומתי • זו איזבל • נחרו בי נתגרו בי • מלאה הדיין חרון אף עלי • שמוני נוטרה את הכרמים • מאכלת ומפטמת לנביאי הבעל ואשרה • ואליהו הנביא זכור לטוב שהיה נביא אמת • שלחה ואמרה לו (מלכים א יט ב) כעת מחר אשים את נפשך כנפש אחד מהם • הוי כרמי שלי לא נטרתי • ד"א בני אמי נחרו בי זה צדקיהו המלך • נחרו בי נתגרו בי • מלא הדיין חרון אף עלי •

שמוני

באור כנפי יונה

מתוך אגוז אחד (קאקוסנוס) אשר הלך וצף על פני המים. אחר נאחז בסבך עלי אלמוגים ויעמוד ויצמח עלי אגוזים. ויהי בנפול עליהם ופריהם מדי שנה בשנה. הכבירו עליהם עפר האדמה. עד כי היתה לאי גדול ורחב: **מקומה של רומי** עליה נבנה רומי המצירה לישראל. וכמו שאיתא בויקרא רבה פ' י"ב. באותה שעה עלה על דעתו של הקב"ה להחריב את ירושלים. הה"ד (ירמיה ל"ב ל"א) כי על אפי ועל חמתי היתה לי העיר הזאת. למן היום אשר בנו אותה ועד היום הזה להסירה מעל פני: **יום שהעמיד ירבעם כו'** פי' ע"י חטא ירבעם נתחזק הענין עוד יותר מדבר שעבוד רומי על ישראל. היינו שלא יהיה קיום לישראל בארץ ישראל. עד שישתעבדו תחת עול גלות רומי. ויצורף הענין עד אחרית הימים: **צריפין** כלומר בית מלון צר קלוע מענפים. עיין במעריך ערך צרף. ועיין בירושלמי פ"ק דע"ז. והכונה שבראשיתה לא נבנה עליה כי אם מלון צר: **היה תמן גבר סב כו'** כלומר בזמן רב אחר זה. היינו בעת שכבר נבנה עליה כרך גדול של רומי. והתחילה להיות ממשלה גדולה ולרדות בגוים גדולים: **אי לית אתון מטיין מיא מנהר פרת כו'** אולי צ"ל טינא מנהר פרת. שעל נהר פרת היה שם טיט יפה מאוד וכמו שאיתא בביצה ל"ב ע"ב. אמר ליה אנן ארקתא דפרת סמכינן. ופירש רש"י על שפתו של פרת אנו נסמכין בדבר. שאין אנו צריכים לגבל טיט שבשפת פרת טיט מגובל הוא. ואף שיהיה לדעתי הוא מליצה. שהיה עצתו שלא יוכל מלכות רומי להתחזק ולהתקיים. עד שתכבוש תחתיה כל הארצות עד נהר פרת: **עביד גרמיה** עשה עצמו: **שפייה דחמר** מריק יין כלומר מוכר יין. והכונה שהלך לרגל את הארץ באיזה אופן יוכלו הרומיים לכבשה. ועשה עצמו כסוחר יין כדי שלא ישימו עינם עליו. ואולי זה היה ג"כ כונת מלכי רומי שכרתו ברית עם ישראל מתחילה. שיוכלו לכבוש הארצות עד נהר פרת. כי ארץ ישראל היה לשטן מפסיק ביניהם. וכמו שאיתא בע"ז ח'. שנים ושלשים מלחמות עשו הרומיים עם היונים ולא יכלו להם. היינו היונים שמלכו על ארצות סוריא. שלולא שכרתו ברית עם ישראל. לא היה לאל ידם לכבוש הארצות שסביבות נהר פרת שמשלו עליהם מלכי יון: **יום שנסתלק אליהו הנביא** **זכור לטוב כו'** מוסב על ענין הקודם שחתן שלמה עם בת פרעה היה סבה והתחלה לבנין רומי שהוא מלכות אדום. וע"י חטא ירבעם נתחזק הענין יותר. ויום שנסתלק אליהו הנביא זכור לטוב. התחלה לצמוח שלטון וממשלה בארץ אדום שמהם יצאו מושלי הרומיים. והוא שהוקם להם נציב אחד על כל ארצם ונחשב להם במקום מלך. הה"ד ומלך אין באדום נצב מלך. פי' הנצב היה להם במקום מלך. כי קודם הסתלקות אליהו הנביא. לא היה באדום נצב אחד על כל ארצם יחד. כי היה מדינת אדום נחלקת למחוזות קטנות. ולכל מחוז ומחוז היה נצב בפני עצמו. וכ"ש (שמואל ב' ח' י"ד) וישם באדום נציבים בכל אדום שם נציבים. ויהי כל אדום עבדים לדוד. ואחר הסתלקות אליהו הנביא הוקם להם נציב אחד על כולם. ואף שהוא היה עוד מופקד ממלכי יהודה ונכנע תחתם. מ"מ היה זה סבה שהיתה יכולה אדום להתחזק ולהתקומם ולפשוע ולמרוד אח"כ במלך יהודה. ומה שכתוב (מלכים ב' ג' ט') וילך מלך ישראל ומלך יהודה ומלך אדום וגו'. לא היה מלך ממש כי אם נציב שהוקם להם על כל הארץ בכלל אחר הסתלקות אליהו הנביא. שזה היה נחשב כמלך. כי אח"כ בימי יהורם בן יהושפט אז מרד אדום והמליכו עליהם מלך ממש. וכ"ש (מלכים ב' ח' כ') ובימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך. אולם בימי יהושפט אביו לא היה על אדום כי אם נציב שהפקיד עליהם יהושפט. והיה נחשב לאדום כמו מלך משום שניתן לו ממשלה על כל ארץ אדום. ומשום שהיה לו שלטון על כל אדום ונעשו לאגודה אחת. אז מלאו אנשי אדום עוז לפשוע ולהסיר מעליהם ממשלת מלך יהודה. ומה שאמרו יום שנסתלק אליהו הנביא נצב באדום מלך. אינו מפורש בכתוב ואולי קבלה היה בידם. ובסדר עולם משמע כי ז' שנים קודם שמת יהושפט נסתלק אליהו הנביא זכור לטוב: **שמוני נוטרה את הכרמים. מפטם ומאכיל לצדקיהו כו'** יפרשו כרמים שהוא כנוי לרועים ונביאים. מלשון הכתוב (הושע ב' י"ז) ונתתי לה את כרמיה משם. שתרגומו ואמני לה ית פרנסהא מתמן. ופירש שם רש"י וכן לא יפנה דרך כרמים (איוב כ"ד): **בני אמי אומתי זו איזבל** לא אמרו אלה בני אומתי כמו שאמרו על הקודמים. משום שאיזבל

היתה

כך אנו אם שמשה של ע"ז שזפתני · אבל אתם שזופים ממעי אמכם · עד שאתם במעי אמכם עבדתם ע"ז · כיצד בזמן שהאשה מתעברת ונכנסת לבית ע"ג שלה · וכורעת ומשתחוות לע"ג היא ובנה · בני אמי נחרו בי · ר' מאיר ור' יוסי · רבי מאיר אומר בני אמי בני אומתי · אלו הן דתן ועבירם · נחרו בי נתגרו בי · מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים · שהיה משה עושה דין בין בנות יתרו · לא היה לו לעשות דין בין איש ובין אחיו אשר במצרים · הוי כרמי שלי לא נטרתי · ר' יוסי אומר בני אמי בני אומתי · אלו הן המרגלים · נחרו בי נתגרו בו · מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים · מה שנתעכבתי במדבר ארבעים שנה · לא היה לי לכנס תיכף לא"י · הוי כרמי שלי לא נטרתי · ד"א בני אמי בני אומתי · זה ירבעם בן נבט · נחרו בי נתגרו בי · מלאו הדיין חרון אף עלי · שמוני נוטרה את הכרמים · משמרת שני עגלים של ירבעם · כרמי שלי לא נטרתי · לא הייתי משמר משמרת כהונה ולויה · הוי כרמי שלי לא נטרתי · א"ר לוי יום שנתחתן שלמה לבת פרעה נכה · ירד מיכאל שר הגדול מן השמים · ונעץ קנה גדול בים ועלה לחלוחית מיכן ומיכן · ונעשה אותו מקום כחורש והוא היה מקומה של רומי · יום שהעמיד ירבעם בן נבט שני עגלי זהב

באור כנפי יונה

פניו נשחר פניו : **כך אנו אם שמשה של ע"ז שזפתני** כו' יפרש הכתוב אל תראוני שאני שחרחורת וגו', אל תשערו שאני שחורה במעשים רעים בטבע, שאי אפשר לי לטהר ולזכך עצמי עוד, עד"ה (ירמיה י"ג כ"ג) היהפוך כושי עורו, אכן ששזפתני השמש, כלומר שהכיעור הזה במקרה ובסבה חיצונית. ונקל לי ללבן ולטהר עצמי מכל וכל, אבל אתם שזופים ממעי אמכם ובטבע, ואין מהאפשרות כי תבואו אל טהרה ונקיות: **אלו הן דתן ואבירם** ומה שרמז הכתוב כאן לדתן ואבירם, הוא ע"ד שאמרו בשמות רבה פ' א', כי משה היה מהרהר בלבו ואומר, מה חטאו ישראל שנשתעבדו יותר מכל האומות, כיון ששמע דבריו, אמר לשון הרע יש ביניהם האיך יהיו ראוין לגאולה, לכך אמר אכן נודע הדבר, עתה ידעתי באיזו דבר הם משתעבדים עכ"ל, ולפי זה פירוש הכתוב אל תראוני שאני שחרחורת, כלומר אל תבזו אותי שאני גרוע מכל האומות מפאת שנשתעבדתי במצרים, ששזפתני השמש, באמת השחרות עובר אותי כשזיפת השמש שבוא קל ההסרה, כי לא התפשט העון בכלל האומה, כי הם באיזה יחידים, בני אמי נחרו בי והם גרמו לי לזה, וכן הכונה במה שאמרו לקמן בני אמי נחרו בי אלו המרגלים, כלומר לא תתבזה האומה מפאת שמתו כולם במדבר, כי לא היה זה ג"כ אלא מסבת איזה יחידים היינו המרגלים, הם הטעו את ישראל והם סבבו להם שלא יכנסו לארץ, וכן בענין ע"ג היו מועטים מירבעם וחביריו, וכן מגביהי השקר וכמו שיבואר, והכונה בכולם שהחטאים אינם עצמים להם, אלא היה מהפשע בקצת יחידיהם, ולכן הם קלי ההסרה: **נחרו בי נתגרו בי** כי מלד המתגרה להעלות חרון וחמה: **מלאו הדיין** הוא השי"ת השופט כל הארץ: **חרון אף עלי** ויפרשו נחרו בי לפועל יוצא, וכן מצינו בכמה מקומות שדרשו העומד במקום יוצא: **לא היה לו לעשות דין בין איש ובין אחיו** כלומר יותר טוב היה שישב משה במצרים ויעשה דין בין אחיו. משיברח למדין ויעשה דין בין בנות יתרו. אלא שהם גרמו לו שלא היה יכול להתעכב במצרים. וגם גרמו לי אריכות הגלות: **אלו הן המרגלים כו' לא היה לי לכנס לא"י תיכף** כלומר באמת היה ראוי להם לכנס לא"י תיכף. כי הדרך היה קצרה ולא היה ראוי להם להתעכב במדבר ארבעים שנה. וכמו שאמר (דברים א' ב') אחד עשר יום מחורב דרך הר שעיר עד קדש ברנע. אלא שהם גרמו לי: **לא הייתי משמר משמרת כהונה ולויה** ירבעם גרם לי בשני עגליו שהעמיד. ומנע עצמי מעבודת בהמ"ק: **יום שנתחתן שלמה לבת פרעה כו' והוא היה מקומה של רומי** כלומר מזה הענין נתגלגל ונסתבב הדבר ע"י סבות ומסובבים. שמשכו עליהם אח"כ ברבות הימים עול ושעבוד רומי. ולקרב הענין נראה לומר. שאם היו ישראל תמיד עם לבדד ישכון. ולא דרשו אהבת האומות עליהם. אז לא קרה להם בסוף מה שקרה להם. האמת כי לא היה להאומות שום דבר אתה שיסובב מזה אח"כ תגרה ומדון ביניהם. והשגית. כי חטאו במה שלא שמו אל השמים עיניהם ותקותם אל השי"ת. שיופיע שלום תמיד ביניהם ובין האומות ולא יתן חרב לעבור בארצם. אבל הם לא עשו כן אלא בקשו התחבולות טבעיות ומדיניות. היינו להתקרב אל האומות אשר ידם תקיפה. כמו אל מצרים נתנו יד ואל אשור שמו מבטחם. שיהיו למעוז להם בעת אשר יתמוד הים את ארצם. וצר ואויב יערב לבבו לבוא בגבולם. ולזה הסבה נעלמה באחרית הימים גם עם מלכות רומי תקעו כף. שיהיו למעוז להם נגד שכניהם ובענין המריבות שנצמחו ביניהם בפנים. ולסוף ע"י רומי בעלי בריתם נחרב הבית וקרא להם כל מה שקרה. וכ"ש (ירמיה י"ג כ"א) ואתה למדת עליך אלופים לראש. וכ"ש הוי היורדים מצרים לעזרה וגו'. ולא שעו על קדוש ישראל ואת ה' לא דרשו. ומצרים אדם ולא אל וגו' וה' יטה ידו וכשל עוזר ונפל עזור. והתחלת הענין הזה התחילה בישראל בימי שלמה. כי אשר התחתן שלמה את בת פרעה היה ג"כ ענין מדיני. ולזה אמרו כי בשעה שנשא שלמה את בת פרעה. ירד גבריאל ונעץ קנה בים כו' והוא היה מקומה של רומי. כלומר שמזה הענין התחילה בישראל לנהוג התחבולות כאלה. עד שמזה הענין סובב הדבר שמשכו עליהם אח"כ ברבות הימים עול ושעבוד רומי: **ירד מיכאל** ובשבת פרק במה בהמה איתא גבריאל: **ונעץ קנה גדול בים והעלה שרטון** כו' כנ"ל. וכן איתא שם. והכונה שיום אחר יום נתקבץ שם שרטון הוא רפש וטיט שהים גורש ומשליך מתוכו: **ונעשה אותו מקום כחורש** כו' פי' ברבות הזמן נעשה זה המקום אי גדול בלב ים ויש צומח עלים. וכן ספרו עוברי ארחות ימים אשר עיניהם ראו ולא זר. כי איים חדשים מקרוב באו ונשאו ראש ויצאו מתעמקי הים

מתוך

מלמד שעשו אחת שקשה כשתים · שהן משתחוים לגילולים ופורעין עצמן כנגד בהמ"ק · הה"ד (יחזקאל ח טז) ויבא אותי אל חצר בית ה' הפנימית וגו' · המד"א (ויקרא כב כה) כי משחתם בהם מום בם · ד"א שזפתני השמש · על שעשיתי מרימות של סוסים לשמש · דכתיב (מלכים ב כג יא) וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש מבא בית ה' · ר' יצחק פתר קריי' במלחמת מדין · את מוצא בשעה שהלכו ישראל למלחמת מדין · היו נכנסין זוגות זוגות אצל האשה · והיה אחד מהן מטפח פניה ואחד מהן מפרק נזמיה · והיא אומרת להם אין אנו כבריותיו של הקב"ה שאתם עושים לנו כן · והיו ישראל אומרים להם · לא דייכם שנטלנו שלנו מתחת ידיכם · הה"ד (במדבר כה ד) ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לפני ה' נגד השמש · ר' איבו אמר באיזה חטא ויצמדו לבעל פעור (תהלים קו כח). אמר ר' יצחק מעשה בקרתנית אחת שהיה לה שפחה כותית · שירדה למלאות מן העין הוא וחברתה · אמרה לחברתה חברתי · למחר אדוני מגרש את אשתו ונוטלני לאשה · אמרה לה למה · אמרה בשביל שראה שידיה מפוחמות · אמרה לה אי שוטה שבעולם · ישמעו אזניך מה שפיך מדבר · ומה אם אשתו שהיא חביבה עליו ביותר · את אומרת מפני שראה שידיה מפוחמות שעה אחת רוצה לגרשה · את שכולך מפוחמת ושחורה ממעי אמך כל ימיך · על אחת כמה וכמה · כך לפי שהעו"ג מונין לישראל ואומרים · אומה זו המירו כבודם שנא' (תהלים קו כ) וימירו את כבודם וגו' · היו אומרים להם ישראל · ומה אם אנו לשעה כך נתחייבנו · אתם על אחת כמה וכמה · ועוד היו ישראל אומרים להם · נאמר לכם למה אנו דומין · לבן מלכים שיצא למדברה של עיר · וקפחתו חמה על ראשו ונתכרכמו פניו · נכנס למדינה ורחץ במעט מים מן המרחצאות · נתלבן גופו וחזר ליופיו כמו שהיה ·

כך

באור כנפי יונה

סרה על ישראל: **שזפתני השמש כו' כי שתים רעות עשה עמי** ר' הבא רוצה לפרש מה שנאמר שזפתני השמש. מוסב על עבירה שעבדו לשמש. ומשים שלא יקשה למה אחז הכתוב להזכיר דוקא ע"ז הזאת היינו עבודת השמש. הלא עבדו לכל צבא השמים. לכן הביא מהכתוב כי שתים רעות עשה עמי. שעבירה זו מעבודת השמש היתה קשה כשתים. לכן הזכיר הכתוב עבודה הזאת: **הא ויתרו למאוד** כלומר הלא הפליגו לעבור על כמה וכמה מצות. ואיך המעט הכתוב לומר כי שתים רעות עשה עמי. ועם שאפשר לפרש כוונת הכתוב על השני רעות הכוללות. האחת עזיבת הטוב היינו עבודת הש"ת. והשנית הבחירה ברע מנוגה היא עבודת עכו"ם. מ"מ לא היה להכתוב לחלקם לשתים. כיון שהמודה בע"ז הוא ככופר בכל התורה כולה. אלא שכוונת הכתוב שעשו עבירה אחת בקשה כשתים. היינו שבמעשה אחת היו עושין ב' רעות יחד והוא בעבודת השמש: **שהן משתחוים לעו"ג כו'** שההיכל היה במערב והם היו משתחוים קדמה אל השמש ומגלין אחוריהם כלפי ההיכל נמצא שמשתחוין לשמש ומבזין כלפי מעלה: **ופורעין עצמן** מגלין עצמן: **אל חצר בית ה' הפנימית וגו'** וסוף הכתוב אחוריהם אל היכל ה' ופניהם קדמה והמה משתחויתם קדמה לשמש: **המד"א כי משחתם בהם מום בם** הביאו זה הכתוב. משום שלא נזכר שם ביחזקאל שהיו פורעין עצמם. לזה הביאו מזה הכתוב כי משחתם בהם מום בם. שמוסב על ענין הערוה שנזכר שם מקודם זה. ומעוך וכתות ונתוק וכרות וגו'. וכן כאן מלא כתיב והמה משתחוים אלא משתחויתם. דרשו שהיא מלה מורכבת. משתחוים ומשחיתים. וכמו שאיתא בירושלמי משחיתים ההיכל ומשתחוים לחמה. א"כ מוכח שבמעשה אחד עשו שתי רעות. וזהו כונת הכתוב שזפתני השמש. השמש הקדיר נפשי במה שהשתחויתי לו: **מרימות של סוסים** אולי צ"ל אריות של סוסים. פי' בית דיר ורפת של סוסים. והוא מלשון הכתוב (ד"ה ב' ט' כ"ה) אריות סוסים. ותרגום והמור אבוס בעליו (ישעיה א' ג') וחמרא אוריא דמרוהי, ומה שאמרו שעשיתי אריות של סוסים לשמש, היינו שאותם שהיו משתחוים לחמה, היו להם סוסים מוכנים עומדים באריות לרכוב עליהם ולצאת לקראת החמה בבוקר, כי דמו אשר השמש רוכבת ג"כ על סוסי אש, וזה שכתוב שם וישבת את הסוסים אשר נתנו מלכי יהודה לשמש וגו' ואת מרכבות השמש שרף באש, ומי שקרא בספרי עבודת הקדמונים, יודע הענין אשר כוונו בסוסים אלו, ומשום שהיו פרוצים מאוד בעבודה זאת, אחז הכתוב להזכיר עבודה הזאת דוקא: **מטפח פניה** מכה על פניה, על ויספוק את כפיו (במדבר כ"ד י"ד) תרגם יונתן וטפח את ידיו, ובנוסח אחר איתא משחם פניה, פי' משחיר פניה: **אין אנו מבריותיו כו'** בלשון תמיהא: **והוקע אותם לפני ה' נגד השמש** ויפרש הכתוב אל תראוני שאני שחרחורת, כלומר אל תדמו ואל תחשבו אותי לאיש אכזר ומוטבע במדות רעות ופחיתות, במה שאין אנו מרחמים עליכם, שזפתני השמש, שכבר נכויתי מהשמש, שאתם גרמתם שיהיו נתלים ראשי אומתי נגד השמש: **ר' איבו אמר באיזה חטא ויצמד ישראל לבעל פעור** כצ"ל, והוא מקרא (במדבר כ"ה ג') וכוונתו שעל חטא בעל פעור הוקעו נגד השמש, ולא משום שדבקו אל בנות מואב, וכ"פ שם ויצמד ישראל לבעל פעור ויחר אף ה' בישראל, ויאמר ה' אל משה קח את כל ראשי העם והוקע אותם נגד השמש, ולא יפרש ר' איבו הכתוב שזפתני השמש הוא התגלות לבנות מדין כר' יצחק, ולפי הגירסא שבפנים וילמדו לבעל פעור שהוא כתיב בתהלות (ק"ו כ"ח) איננו ענין לכאן, כי שם לא נזכר כי הוקעו בשביל זה: **בקרתגנית** מבנות העיר: **מפוחמות** שחורות: **מונין לישראל** מכעיסים אותם, מלשון (ישעיה מ"ט כו) והאכלתי את מוניך: **המירו את כבודם** ולכן פני ה' חלקם לא יוסיף להביטם ויגער בנו: **וקפחתו חמה** לשון הכאה וכויתה: **ונתכרכמו**

פניו

צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל · אמר ליה הקב"ה בריתי שמא בריתך · את מזבחותיך הרסו · אמר לו מזבחותי שמא מזבחותיך · ואת נביאך הרגו בחרב · אמר לו נביאי ואת מה איכפת לך · א"ל ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה · תא חמי מה כתיב תמן (שם ו) ויבט והנה מראשותיו עגת רצפים · מהוא רצפים אמר רשב"ג רוץ פה · רצוץ פיות כל מי שאמר דלטורייא על בני · ר' יוחנן מייתי לה מן הדא · (ישעיה יז א) משא דמשק הנה דמשק מוסר מעיר וגו' עזובות ערי ערוער · מה זה · הוא עומד בדמשק ומזכיר ערוער · והלא ערוער בתחום ארץ מואב · אלא שס"ה בתי ע"ז היו בדמשק כמנין ימות החמה · והיו עובדין כל אחד ואחד ביומו · והיה להם יום אחד שהיה על כולן · ועובדין אותם באותו היום · וכולן עשו ישראל הגמוניאה ועבדו אותם · שנאמר (שופטים י ו) ויוסיפו בני ישראל לעשות הרע בעיני ה' · ויעבדו את הבעלים וגו' · ובאותה שעה שאמר אליהו לשון הרע · אמר לו הקב"ה עד שאתה מקטרג את אלו · בא וקטרג את אלו · הה"ד (מלכים א יט טו) לך שוב לדרכך מדברה דמשק · ר' אבהו ור"ל הוו עללין להדא מדינתא דקסרין · א"ל ר' אבהו לר"ל מהוא בן עלינן למדינתא דחרופא וגדופא · נחת ליה ר"ל מן חמרא וספא חלא ויהיב ליה בפימא · אמר לו מהוא כן · אמר לו אין הקב"ה רוצה במי שאמר דלטורייא על ישראל · שופתני השמש · א"ר אבא בר כהנא בשם ר' חייא רבה · כתיב כי שתים רעות עשה עמי (ירמיה ב יג) הא ויתרו למאוד · אלא מלמד

באור כנפי יונה

נגעו בשלי ולא בשלך . ואף אם איש רואה זולתו עובר על מצות ה' מחוייב לקנא אותו ולהוכיחו . וכמו שמצינו שנשתבח פנחס בקנאו קנאת ה' צבאות . אין זה אלא שיקנא אותו ויוכיחו לו לעצמו . אבל דרך הלשנה וקטרוג לפני ה' שיקח נקמתו ממנו . אין מן היושר ולא משורת הדין . כי מה יחוש הוא אם הקב"ה מאריך אפו עליו . ומה שדרשו כל זה שהקב"ה קינטר אותו כ"כ . בריתי . מזבחותי . נביאי . משום שמה שאמר ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה . אינו מענין מה שאמר מקודם קנא קנאתי לה' אלקי צבאות כי עזבו בריתך וגו' . שזה יורה שקנאת ה' צבאות עורר חמתו עליהם . ודבור ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה . משמע כי לעצמו הוא דורש . לכן אמרו שמשום שקינטר אותו הקב"ה על קטרוגו . התנצל ואמר ואותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה . שעל זה ודאי יש לי לחוש . ומפאת שמסרתי דיני לשמים חשבתי להזכיר ג"כ קנאתי על מה שעזבו את בריתך : מהוא רצפים ירצה . לאיזה צורך יספר לנו הכתוב שהיא היתה עוגת רצפים . מה לנו מההודעה הזאת אם היתה נאפת על רצפים או בתנור . עוד למה כתיב רצפים ולא עוגת גחלים . אלא לרמז לרצוץ פה . ולא יקשה איך לא לקח אליהו מזה מוסר שלא יקטרג עליהם אח"כ . כי המעשה מעוגת רצפים היה קודם הקטרוג . זה אינו . כי המלאך לא גילה לו שהיא עוגת רצפים . רק קום אכול אמר ליה . והכתוב מספר לנו שהיה עוגת רצפים . והוא ללמד ולרמז לעולם . כי ראוי היה אליהו לרצוץ פה על מה שבא לקטרג על ישראל : **ר' יוחנן מייתי לה מן הדא משא דמשק** וגו' עיקר ראייתו של ר' יוחנן שהקב"ה אינו חפץ שיבוא אחד להלשין על ישראל . הוא מלך שוב לדרכך דמשק הנאמר לאליהו שם במלכים א' י"ט . שהוא היתה תשובת הקב"ה אליו אחרי שהלשין על ישראל וכמו שיבוא בסמוך . ומה שהביא מישעיה מענין משא דמשק וגו' . לומר שבני ישראל הרעו לעשות כיושבי דמשק . ועכ"ז צוה לאליהו שילך בקטרוגו זה על דמשק ולא על ישראל : **והלא ערוער בתחום ארץ מואב** כלומר הלא ערוער היתה מערי ישראל שלקחו ממואב ע"י סיחון . כ"ש (דברים ד' מ"ח) ויירשו את ארצו וגו' מערוער אשר על שפת נחל ארנון . והיא היתה מארץ מואב כדכתיב (שופטים א' י"ח) כי ארנון גבול מואב . והיא היתה בעבר הירדן מזרחה . ודמשק הוא מארצות ארם ותכונתה בפאת צפונית מזרחית לארץ ישראל . בעמק אשר בין שני הרי הלבנון . וא"כ למה הזכיר ישעיה ערוער אצל ענין דמשק : **אלא שס"ה בתי ע"ז** כו' **והיה להם יום אחד שהיו עובדין לכולן באותו היום . וכולן עשו ישראל הגמוניאה** כו' כצ"ל . ורב"מ גרס המוניאה . פירוש הסכמה של רבים : **ועבדו אותם** ולפי שעשו ישראל השוכנים בערי ערוער מעשה דמשק . לכן הזכיר ישעיה אצל מפלת דמשק שהיתה מארצות ארם . את מפלת ערוער שהיתה משל ישראל : **ויעבדו את הבעלים** וגו' וכתיב אחריו ואת העשתרות ואת אלקי ארם וגו' . א"כ חשב בין ע"ז שעבדו ישראל את אלקי ארם ג"כ שהוא ע"ז של דמשק . וכ"ש (ישעיה ז' ח') כי ראש ארם דמשק . והכתוב ויעבדו את הבעלים וגו' מוסב על בני ישראל שבעבר הירדן בערוער מכללם . וכ"ש שם וירעצו וירוצצו וגו' את כל בני ישראל שבעבר הירדן וגו' . ואף שזה הכתוב ויעבדו את הבעלים נאמר בימי שופטים מ"מ לא סרו ישראל מהם ג"כ אח"כ : **ובאותו שעה** כו' **בא וקטרג את אלו** ירצה . ראה חבתן של ישראל אצל הקב"ה . עם שהשוו ישראל בעבודת העצבים ליושבי דמשק . עכ"ז הניח את אליהו מלקטרג על ישראל . וצוה לו לאחוז דרך קטרוגו על דמשק : **הה"ד לך שוב לדרכך מדברה דמשק** ודרשו את הכתוב הזה לענין הקטרוג . משום שלא היה דרכו ללכת מדבר דמשק . וגם לא הלך למשוח את חזאל למלך על ארם . ואת יהוא בן נמשי למלך על ישראל . כי אם לקח בדרכו את אלישע . ואלישע משח אותם אח"כ ע"י צווי של אליהו . כ"ש (מלכים ב' א' י"ג ס' ו') ומה טעם צוה לו שילך למדבר דמשק . אלא שרמז לנו הכתוב במה שאמר לו לך שוב לדרכך מדברה דמשק כלומר שוב לדרכך לקטרג . אכן לך בזה האופן והדרך על חורבן דמשק : **מהו כן עלינן** כו' למה נכנסנו למדינה שמחרף ומגדף : **וספא חלא ויהיב לי' בפומיה** ר"ל ירד מעל חמורו ואסף בחפניו חול ויתן לפיו של ר' אבהו : **מהו כן** ר' אבהו שאל לר"ל מדוע עשית לי כן : **אין הקב"ה רוצה** כו' **דלטורייא** ולזה ראוי לסתום הפה באבק מדבר

שכר

עליהם עול כל בריה • תני רבי חייא ואולך אתכם קוממיות (ויקרא כו יג) בקומה זקופה שאין יראים מכל בריה • ר' יודן אמר כיוסף • מה יוסף נמכר לאהלי קדר • שנ' (בראשית לז כח) וימכרו את יוסף לישמעאלים • וחזר וקנה את קוניו • שנא' (שם מז כ) ויקן יוסף את כל אדמת מצרים • כך ישראל כתיב (ישעיה יד ב) והיו שובים לשוביהם וגו': פסוק ו **אל תראוני** שאני שחרחורת • ר' סימון פתח • אל תלשין עבד אל אדוניו (משלי ל י) נקראו ישראל עבדים שנאמר (ויקרא כה נה) כי לי בני ישראל עבדים • ונקראו הנביאים עבדים • שנא' (עמוס ג ז) כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים • כך אמרו כנסת ישראל לנביאים אל תראוני בשחרירותי • אין לך שחבבני יותר ממשה • וע"י שאמר שמעו נא המורים • נגזר עליו שלא יכנס לא"י • אין לך שחבבני יותר מישעיהו • וע"י שאמר ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב • אמר לו הקב"ה ישעיה בנפשך את רשאי לומר • כי איש טמא שפתים אנכי • ניחא • שמא ובתוך עם טמא שפתים אנכי יושב • אתמהא • תא חמי מה כתיב המן • ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה (ישעיה ו ו) א"ר שמואל רצפה רוץ פה • רצוץ פה למי שאמר דלטורייא על בני • ודכותיה כתיב באליהו שנאמר (מלכים א יט י) ויאמר קנא קנאתי לה' אלהי צבאות

באור כנפי יונה

ויפרשו בל יצען שרוד והנכנע. מלשון (ירמיה מ"ח י"ב) ושלחתי לו צעים. והביאו מהכתוב אהל בל יצען בל יסע לראיה על תמידות אהלי ירושלים וקיומם. וכמו שכתוב שם. ירושלים נוה שאנן אהל בל יצען בל יסע יתדותיו לנצח וכל חבליו בל ינתקו : **עול כל בריה** הן הערביים הנוסעים במדברות ממקום למקום. שלא הוכרעו לקבל עליהם עול ושעבוד משום מושל ושליט : **קוממיות בקומה זקופה** מביא ראיה שהושבתו להיות חפשים ובני חורים משום שעבוד מכל אומה : **כיוסף** ר' יוחנן יפרש כאהלי קדר מרמז על ענין יוסף : **יוסף נמכר לאהלי קדר** ולפי זה יפרש שחורה אני ונאוה וגו' כאהלי קדר. כיוסף נמכר להנוסעים באהלי קדר : **לישמעאלים** וקדר מבני ישמעאל הוא כדכתיב (בראשית כ"ה י"ג) בכור ישמעאל נביות וקדר : **כל אדמת מצרים** פי' האדמה עם בעליהם כדכתיב (שם מ"ז י"ט) קנה אותנו ואת אדמתינו. והמצרים היו קונים של יוסף כדכתיב והמדנים מכרו אותו אל מצרים. ומה שאחז הכתוב בענין המכירה כאהלי קדר. שהם היו הקונים הראשונים : **אל תראוני וגו' אל תלשין עבד וגו'**. ר' סימון עשה פתיחה מהכתוב אל תלשן עבד וגו'. לומר שהכתוב אל תראוני שאני שחרחורת. יתפרש כטעם הכתוב אל תלשן עבד וגו' משום שלפי פשוטו לא יתישב יפה במה שאמרה אל תראוני שאני שחרחורת. היינו אל תדמו אותי לאשה שחורה. ששזפתני השמש כלומר שאותו השחרות הגיע לי משריפת השמש. יהיה איך שיהיה אלא מ"מ שחורה היא. לזה הביא משל תלשן עבד אל אדוניו. שנדרש על ענין אזהרה שלא לגנות ולבזות את ישראל. שאין הקב"ה סובל מי שבא לבזות את ישראל. כי באמת היא אינה מקולקלת ונפסדת בטבעה. ואם שחוטאת לפעמים אין החטא עצמותי לה. אכן נטייתה לזה במקרה ובסבה חצונית. וכן יתפרש הכתוב אל הראוני שאני שחרחורת. שהכונה כמובן המוסרי. אל תסתכלו בי בבזיון ובעין חרפה. להחליטני לשפלה ופחותה מטבע. כי השחרות אינה בי מלידה ומבטן. כי אם ששזפתני השמש. כלומר באה לי במקרה מענין חצוני ואותו שחרות נוח להתלבן : **ונקראו הנביאים עבדים** ולפי זה תיבת עבד נמשך לפניו ולאחריו. וכאלו כתיב אל תלשן עבד. עבד אל אדוניו. כלומר אתם הנביאים שנקראתם עבד. אל תלשינו את ישראל שנקראו עבד אל אדוניו. וכמו שמצינו (ויקרא י"ט ל"ב) מפני שיבה תקום והדרת פני זקן. שדרשו תקום והדרת מוסב לפניו ולאחריו. וכמו (ויקרא כ"ה ל"ז) את כספך לא תתן לו בנשך ובמרבית לא תתן אכלך. שדרשו בנשך ובמרבית לפניו ולאחריו. ועוד דומיהן שנדרשים לכאן ולכאן : **כך אמרה כנסת ישראל לנביאים אל תראוני בשחרירותי כו'** דרש תראוני התי"ו פתוחה. שלא יראו גנותה לפני ה' לקטרגה. ולפי זה מאמר אל תראוני דבוק ומוסב להכתוב הקודם. שחורה אני ונאוה בנות ירושלים. ומדברת לבנות ירושלים שהוא כנוי לנביאים. וכמו שיבוא על הכתוב אם לא תדעי לך היפה בנשים : **אין לך שחבבני יותר ממשה** וכמו שאיתא לקמן על הכתוב הגידה לי שאהבה נפשי וגו'. אומה שאהבה נפשי. אומה שנתתי נפשי עליה : **וע"י שאמר שמעו נא המורים נגזר כו'** כלומר עם כל גודל אהבתו אלינו. עכ"ז בשביל שקראם המורים נענש ונגזר עליו שלא יכנס לא"י. ואין לסתור זה ממה שמצינו שאמר להם אח"כ ג"כ (דברים ל"א כ"ז) ממרים הייתם עם ה'. ששם מדבר דברי תוכחה. אבל מאמר שמעו נא המורים. הוא דרך חרוף וגדוף ובזיון. ולפי זה מה שכתוב יען לא האמנתם בי להקדישני וגו' לכן לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ (במדבר כ' י"ב) יש לומר שבשביל זה נגזר עליהם שלא יביאו את הקהל לא"י. היינו שנוטל מהם הנהגת העם שלא על פיהם יסעו ויבואו כמו שהיה ראוי להם. אבל מה שנגזר על משה שלא יכנס לארץ ישראל כאחד הנכנסים. הוא בשביל שאמר שמעו נא המורים. ויש סמך לזה מה שמצינו כתוב (דברים ג' כ"ה) אבל בקשתו אעברה נא ואראה וגו'. ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי. ואם נאמר שבשביל שלילת ההאמנה לקדש את השם ית' לא נכנס לא"י. לא יצדק אמרו ויתעבר ה' בי למענכם. אלא ע"כ בשביל שבזה אותם וקראם המורים. ועיין מזה הענין בעקרים בפרק כ"ב למאמר ד' : **יותר מישעיהו** כי ממרבית הטובות והנחמות שנבא על ישראל. ראיה על גודל חביבותו את ישראל : **ישעיה בנפשך את רשאי כו'** על עצמך את רשאי לומר כי איש טמא שפתים אנכי : **שמא ובתוך עם טמא שפתים וגו' אתמהא** בתמיהא איך לקחת לך חופש לבזות את הזולת : **רצפה • רצוץ פה** פי' שבור פה. דרש רצפה לשתי תיבות. רץ פה. ודרש זה מדלא כתיב גחלת אלא רצפה : **דלטורייא** לשון הרע : **ודכותי' באליהו כו'** ואת מה איכפת לך שלא נגעו

לגיהנם · ר' ברכיה בשם רשב"נ אמר · נמשלו ישראל כנקבה · מה נקבה זו נוטלת עישור נכסים מאביה ויוצאה · כך ירשו ישראל ארץ שבעה עממים שהיא עישור שבעים אומות · וע"י שירשו ישראל כנקבה אמרו שירה בלשון נקבה · שנאמר (שמות טו א) אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת לה' · אבל לעתיד לבוא הן עתידין לירש כזכר היורש נכסי אביו · הה"ד (יחזקאל מח ח) מפאת קדמה עד פאת ימה · יהודה אחד · דן אחד · אשר אחד · וכולהון כך · והן אמרין בלשון זכר · שנאמר (תהלות צו א) שירו לה' שיר חדש · שירה חדשה אין כתיב כאן אלא שיר חדש · ר' ברכיה וריב"ל למה נמשלו ישראל כנקבה · מה נקבה זו טוענת ופורקת טוענת ופורקת וחוזרת טוענת ופורקת · ושוב אינה טוענת עוד · כך ישראל גולין ונגאלין גולין ונגאלין וחוזרים גולין ונגאלין · ושוב אין גולים לעולם · בעה"ז ע"י שצרתן צרת נקבה יולדת · הן אומרים לפניו שירה בלשון נקבה · אבל לעה"ב שאין צרתן צרת יולדת · אומרים שירה בלשון זכר · הה"ד (ישעיה כו א) ביום ההוא יושר השיר הזה וגו' · כאהלי קדר · מה אהלי קדר אע"פ שנראים מבחוץ כעורים ושחורים וסמרטוטין · והם מבפנים אבנים טובות ומרגליות · כך תלמידי חכמים אע"פ שנראים כעורים ושחורים בעה"ז · אבל מבפנים יש בהן בתורה מקרא משנה מדרשות והלכות תלמוד תוספתות ואגדות · אי מה אהלי קדר אין צריכין תכבוסת · יכול אף ישראל כן · תלמוד לומר כיריעות שלמה · מה יריעות שלמה זו מתלכלכת ומתכבסת · וחוזרת ומתלכלכת ומתכבסת · כך ישראל אע"פ שמתלכלכין בעונות כל ימי השנה · יוה"כ בא ומכפר עליהם שנאמר (ויקרא טז ל) כי ביום הזה יכפר עליכם · וכתיב (ישעיה א יח) אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו · אי מה אהלי קדר מטלטלין ממקום למקום יכול אף ישראל כן · תלמוד לומר כיריעות שלמה · כיריעותיו של מי שהשלום שלו · מי שאמר והיה העולם · שמשעה שמתחן עוד לא זזו ממקומן · תני ר' אליעזר בן יעקב אהל בל יצען בל יסע (ישעיה לג כ) מה אהלי קדר אין עליה עול כל בריה · כך ישראל לעתיד לבוא אין עליהם

באור כנפי יונה

הוא פי' בתמיהא . וכי בשביל שהיא עקרה יש לה לרנן ולשמוח . ועוד איך קרי לה עקרה . הלא כתיב אחר זה כי רבים בני שוממה מבני בעולה אמר ה'. ועיין בפ"ק דברכות : נמשלו ישראל כנקבה כן מצינו הרבה פעמים : עישור נכסים כדאיתא בכתובות פרק מציאת האשה : ויוצאה ויוצאה מביתו : אמרו שירה בלשון נקבה לא משום שנזכר שירה ולא שיר . הלא מצינו כמה שירות בלשון שיר · כמו מזמור שיר ליום השבת . מזמור שיר חנוכת הבית לדוד וכדומה לזה . אלא מהכנוי יליף שנאמר את השירה הזאת . וכן בשירת הבאר נאמר את השירה הזאת . וכן וענתה השירה הזאת . מה שאין כן לעתיד נאמר שיר חדש ולא נאמר חדשה : לירש כזכר כלומר שממלא מקום אביו : מפאת קדים עד פאת ימה יפרש מפאת קדים וגו' . ממזרח העולם עד מערב העולם : והן אמרו בלשון זכר כלומר לכך יאמרו בלשון זכר : טוענת ופורקת מתעברת ויולדת : ושוב אינה טוענת עוד אינה מתעברת עוד : משתעברין ונגאלין והשעבוד דומה לעיבור שהוא טורח ומכאב . והגאולה דומה ללידה. עד"ה (ישעיה ס"ו ח') כי חלה גם ילדה ציון את בניה . (שם) האני אשביר ולא אוליד . וכתיב (מיכה ה' ב') לכן יתנם עד עת יולדה : צרת נקבה יולדת שיולדת וחוזרת ומתעברת ויולדת . וכן ישראל יושעו מצרה זו והנה באה אחרת . ולכן אמרו על גאולתן שירות בלשון נקבה : אין צרה יולדת כי תחדל להיות לה אורח כנשים אומרת שירה בלשון זכר . ומוסב על רני עקרה וגו' . שלזה תשא קול רנה שלא יהיה לה עוד אורח כנשים . כלומר שאין אחר גאולה העתידה שעבוד עוד : יושר השיר הזה והוא לשון זכר ומוסב על גאולה העתידה . והוסיפו להביא עוד מהכתוב הזה . משום שכתוב שם בטחו בה' עדי עד . שיהיו בטחון על תמידות הישועה : כאהלי קדר כו'

שמרטוטין חתיכות בגדים ישנים ובלואים : יש בהם תורה ומקרא כו' ולפי זה יפרשו הכתוב שחורה אני ונאוה בנות ירושלים כאהלי קדר . היינו אם שחורה אני כאהלי קדר מבחוץ . נאוה אני ג"כ כאהלי קדר מבפנים כלומר כמו שבאהלי קדר נמצא הדר ויופי מבפנים היפך הכיעור החיצוני . כן נמצא בישראל בפנים הדרת התורה היפך הכיעור החיצוני . וטעם לצורך דמיון הזה הוא . שלא נאמר הלא חכמת אדם תאיר פניו . ועוד שהחכם לא ישמח בשמחת העולם ולא יהנה בהנאותיו . ומי שנראה שפניו שחורות וכעורות מפאת צערו . סימן הוא שנשלל מכל חכמה שהחכמה תאיר ותשמח את בעליה . לזה אמר הכתוב . עם שהם כעורים ושחורים בעה"ז מתוך צער ועוני . עכ"ז הם מלאים מבפנים תורה וחכמה : אין צריכין תכבוסת כלומר אין בהם צורך ותועלת בכביסה . כי לא תועיל להם כל כבוס ומרוק : ת"ל כיריעות שלמה וגו' ולפי זה יפרשו ג"כ הכתוב . אם כי שחורה אני לפעמים כאהלי קדר . מ"מ תועיל לי הכבוס להיות נאוה כיריעות שלמה : מטלטלין ממקום למקום שאין מטבעם לנוח ולגור במקום קבוע ומיוחד : יכול אף ישראל כן כי נתונים הם ג"כ להיות מטלטלין וגולים לעולם : שמשעה שמתחן כו' כדכתיב (ישעיה מ' כ"ב) הנוטה כדוק שמים וימתחם כאוהל לשבת . וכתיב (תהלות ק"ד ב') נוטה שמים כיריעה . ויפרשו כיריעות שלמה על הרקיעים : עוד לא זזו ממקומן וכן אצל ישראל נאמר (ירמיה כ"ד ו') והשיבותים אל הארץ הזאת וגו' ונטעתים ולא אתוש . וכתיב (שם מ"ב יו"ד) ובניתי אתכם ולא אהרוס ונטעתי אתכם ולא אתוש . וכתיב (עמוס ט' ט"ו) ונטעתים על אדמתם ולא ינתשו עוד מעל אדמתם אשר נתתי להם וגו' : אהל בל יצען בל יסע . בל יצען בל ינוע כנ"ל . כלומר שלא יזח ממקומו ומוסב על ירושלים .

ויפרשו

את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וישכב בשק וילך אט · כמה נתענה ריב"ל אמר ג' שעות · אם היה למוד לאכול סעודתו בשלוש שעות אכל בשש · ואם היה אוכל בשש אכל בתשע · וילך אט ריב"ל אמר שהלך יחף · ביהורם מה כתיב (מלכים ב ו ל) וירא העם והנה השק על בשרו מבית · רבי לוי בר חייתא אמר בה ד' שיטין שחורה אני כל ימות השבוע ונאוה אני בשבת · שחורה אני כל ימות השנה ונאוה אני ביום הכפורים · שחורה אני בעשרת השבטים ונאוה אני בשבט יהודה ובנימין · שחורה אני בעה"ז ונאוה אני בעה"ב · בנות ירושלים · רבנן אמרי אל תקרי בנות ירושלים אלא בינות ירושלים · זו סנהדרי גדולה של ישראל שיושבין ומבינים אותה בכל שאלה ומשפט · ד"א בנות ירושלים · א"ר יוחנן עתידה ירושלים להעשות מטרפולין לכל המדינות · ולהמשיך כנהר אליה כבודה · כר"א (יהושע טו מז) אשדוד בנותיה וחצריה עזה בנותיה וחצריה · עד לשע · הוא דעתיה דר' יוחנן דאמר ר' יוחנן · כתיב (יחזקאל טז סא) ונתתי אתהן לך לך לבנות ולא מבריתך · מהוא לבנות לכופרנין · ולא מן בריתך · לא מן פרנך אלא מן פרנין דידי · ר' ביבי משום ר' ראובן אמר כתיב (ישעיה נד א) רני עקרה · הא רנה עקרותא הוא · אלא רני עקרה שלא ילדה בנים לגיהנם

באור כנפי יונה

אני במלכי יהודה. אם בשחורים שהיו לי כך אני נאוה בנביאים שלי על אחת כמה וכמה המאמר הזה הוא מסובך. כי עוד לא הזכירו הנאות במלכים השחורים. ועוד מה ענין נביאים לכאן. לכן נראה של"ל שחורה אני במלכי ישראל ונאוה אני במלכי יהודה. ד"א שחורה אני ונאוה מדבר באחאב. שנאמר ויהי כשמוע אחאב את הדברים האלה ויקרע בגדיו וישם שק על בשרו ויצום וגו' כמה נתענה ריב"ל אמר כו' ביהורם מה כתיב וירא העם והנה השק על בשרו מבית. אם בשחורים שהיה לי כך אני נאוה בנאותות שהיה לי על אחת כמה וכמה ר' לוי בר חייתא אמר בה כו' ומתחלה דרשו שחורה אני ונאוה במלכים שונים ונבדלים. היינו השחרות במלכי בית ישראל והנאות במלכי בית יהודה. ואח"כ דרשו שחורה אני ונאוה במלכי ישראל עצמם. עם שהיו רשעים בכל זאת לא נשארו ברשעם ושבו לסוף בתשובה: אבל בשש כלומר שציער עצמו בענוי במה שלא אכל בשעה שהיה רגיל לאכול. ואולי דרשו זה מדכתיב ויהי כשמוע אחאב וגו' וישם שק על בשרו ויצום. משמע שתיכף אחרי שמעו לם. ואם הוא שמע ביום כיולד לם מיד תענית שלם. דבעי קבלה ויום שלם. כדאיתא בתענית י"ב ע"א אמר שמואל כל תענית שלא קיבל עליו מבעוד יום לאו שמיה תענית לזה אמרו שלש תענית שעות: וילך אט ריב"ל אמר שהלך יחף וכן תרגם יונתן והלך יחף. כי אט משמע שלא נשמע הליכתו: אם בשחורים שהיה לי כך אני נאוה כו' כלומר אם ברשעים שבמלכי ישראל אני נאוה. בנאים שבישראל היינו הצדיקים לא כל שכן: כל ימות השבוע שהוא עסוק בעניני העוה"ז. אולם בשבת מובדל ומופרש מכל עסק ומלאכה. וכל עסקו בתורה ועבודה: כל ימות השנה שאי אפשר שלא יהיה אדם נכשל בחטא בכל השנה. ויום הכפורים בא ומכפר: בעה"ז שמשוקעת בצרות ותלאות: בעשרת השבטים שגלו למרחוק ואינם נמצאים עמנו היום. ועיין בפרק חלק בענין אם עשרת השבטים עתידים לחזור: אל תקרי בנות ר"ל אל תפרש: אלא בינות ירושלים דרשו זה כי מה טעם הדבור עם בנות ירושלים. היינו הסנהדרין שיושבין ומבינים אותה בכל שאלה ומשפט. כלומר שמלמדים אותה בינה ודעת בכל שאלה ומשפט. או נ"ל אל תקרי בנות אלא בונות ירושלים. שיושבין ובונין אותה בכל שאלה ומשפט. שע"י שיורו אותם כל שאלה ומשפט לאמתו. ומלמדים להם איך יתנהגו בצדק וביושר. בונין את ירושלים ומעמידין אותה על תילה. וע"ד שאמרו ת"ח מרבים שלום בעולם שנאמר וכל בניך למודי ה' ורב שלום בניך. אל תקרי בניך אלא בוניך. וע"ד שאמרו על ג' דברים העולם עומד. על הדין ועל האמת ועל השלום. ומה שדרשו זה אל תקרי בניך אלא בוניך · הוא מיתור תיבת בניך. שהספיק לומר ורב שלומם: ד"א בנות ירושלים כו' להעשות מטרפולין הוא טעם אחר למה נאמר בנות ירושלים. ואמר שעתידה ירושלים להעשות מטרפולין היינו אם המדינות. ולכן קורא לכל האומות נגדה בנות ירושלים. שכל הארצות יהיו נחשבים נגדה ככפרים. דאיקראו בנות. עד"ה אשדוד ובנותיה. וכמו שמביא שכתוב שם ונתתי אתהן לך לבנות. ולפי זה מה שאמרה שחורה אני ונאוה בנות ירושלים. מדברת כנסת ישראל עם האומות: ולהמשיך כנהר אליה לכבודה עד"ה (ישעיה ס"ו י"ב) הנני נוטה אליה כנהר שלום וכנחל שוטף כבוד גוים: כר"א אשדוד ובנותיה כו' מביאים מזה ראיה כי העיירות המשועבדות לעיר הגדולה בכן נקראו אלה בנות: עד לשע כונתו כי ירושלים תעשה מטרפולין לכל המדינות שסביבה עד לשע. וכ"ה (בראשית יו"ד ע') ויהי גבול הכנעני וגו' באכה סדומה וגו' עד לשע: ונתתי אתהן לך לבנות מוסב על סדום ובנותיה וכ"ה (ביחזקאל ט"ז נ"ה) ואחותיך סדום ובנותיה וגו': מהוא לבנות לכופרנין פי' שיהיו נחשבים נגד ירושלים לכפרים וגם יהיו שייכים לירושלים: לא מן פרנך פי' לא מן כתובתך. היינו הנתינה הזאת לא יהיה ממה שהתחייב ליתן לה. כי אם מתנה ותוספת משלו. ופירשו בריתך לשון כתובה. משום שע"י הכתובה שהבעל נותן לאשתו. האשה כורתת ברית לבעלה: אלא מן פרנין דידי כלומר לא מעיקר הכתובה היינו מה שהבטחתי לאברהם אביך. אלא מתנה משלי אוסיף לך: כתיב רני עקרה וגו' הביאו זה הכתוב לכאן. משום שאמרו שהקב"ה יוסיף לה יותר ממה שהבטיח לאברהם. לזה הביאו זה הכתוב רני עקרה. שכתוב שם הרחיבי מקום אהלך וגו' כי ימין ושמאל תפרוצי וזרעך גוים יירש וגו'. ויותר יש לומר שהביאו זה הכתוב משום סוף הדרשה. שאמרו אבל לעתיד אין לרנה יולדת כו'. במוסב על רני עקרה. ודרך אגב דורשים מה טעם רני עקרה. שלא ילדה בנים לגיהנם: הא רנה עקרותא הוא

מתבוססת בדמיך • ואומר לך בדמיך חיי זה דם פסח • ואומר לך בדמיך חיי זה דם המילה • ד"א שחורה אני בים • שנאמר (תהלים קו ז) וימרו על ים בים סוף • ונאוה אני בים שנאמר (שמות טו ב) זה אלי ואנוהו • שחורה אני במרה שנאמר (שם טו כד) וילונו העם על משה לאמר מה נשתה • ונאוה אני במרה שנאמר (שם טו כה) ויצעק אל ה' ויורהו ה' עץ וישלך אל המים וימתקו המים • שחורה אני ברפידים שנאמר (שם יז ז) ויקרא שם המקום מסה ומריבה • ונאוה אני ברפידים שנאמר (שם יז טו) ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי • שחורה אני בחורב שנאמר (תהלים קו יט) יעשו עגל בחורב • ונאוה אני בחורב שנאמר (שמות כד ז) כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע • שחורה אני במדבר שנא' (תהלים עח מ) כמה ימרוהו במדבר • ונאוה אני במדבר בהקמת המשכן • שנא' וביום הקים את המשכן • שחורה אני במרגלים שנאמר (שם יג לב) ויוציאו דבת הארץ • ונאוה אני ביהושע וכלב שנאמר (שם ד יב) בלתי כלב בן יפונה הקניזי • שחורה אני בשטים שנא' (שם כה א) וישב ישראל בשטים וגו' • ונאוה אני בשטים שנאמר (תהלים קו ל) ויעמוד פנחס ויפלל • שחורה אני בעכן שנאמר (יהושע ז א) וימעלו בני ישראל מעל בחרם • ונאוה אני ביהושע שנאמר (שם) ויאמר יהושע אל עכן בני שים נא כבוד וגו' • שחורה אני במלכי ישראל ונאוה אני במלכי יהודה • אם בשחורים שהיו לי כך אני נאוה בנביאים שלי על אחת כמה וכמה • שחורה אני מדבר באחאב שנאמר (מלכים א כא כז) ויהי כשמוע אחאב את

באור כנפי יונה

אני בים כלומר באותו מקום שהטיתו דברים כלפי מעלה תקנו בדברי השירה שאמרו שם לשמו. וכמו שאיתא בש"ר פ' כ"ד שהיו מקניטין דברים כלפי מעלה • שנאמר אשר פדית לך ממצרים גוי ואלהיו וגו'. ואיתא עוד שם. ויסע משה את ישראל מים סוף. הסיען מחטאן של ים סוף. שכיון שאמרו שירה מחלה להם השירה על שחטאו בים ועיין במדרש שוחר טוב מזמור ק"ו במה שאמרו שם שנעשה להם הים טוגא שנאמר חומר מים רבים: שחורה אני במרה מפאת שהתלוננו העם על משה ולא שמו בטחונם על ה' ית': ונאוה אני במרה שנאמר ויצעק אל ה' וגו' וסוף הכתוב שם שם לו חק ומשפט וגו'. שקבלו שם כמה מצות וכמו שאמרו חז"ל שבת ודינין במרה נצטוו. או הכונה אם כי שחורה אני מצד אחד היינו מפאת תלונתי על משה ולא שמתי בטחוני על ה' ית'. אולם נאוה אני מצד אחר היינו מפאת משה. שהוא שם תקותו על ה' ית' והתפלל אליו ויורהו ה' עץ. והכונה שמסגולת ישראל שלא ימצא החטא מתפשט בכולן: ויבן משה מזבח ויקרא שמו ה' נסי כמו כן הכונה שלא התפשט החטא בכולן. ואם כי הייתי שחורה במסה ומריבה. היינו על נסותי את ה' לאמור היש ה' בקרבנו אם אין. נאוה אני מפאת משה שבנה מזבח ויקרא שמו ה' נסי. שתכלית מעשהו היה לעררם אמונת ההשגחה וכי ה' שוכן בתוכם. וכן מה שאמרו לקמן שחורה אני במרגלים ונאוה אני ביהושע וכלב. וכן בפנחס וכן בעכן ויהושע. בכולם הכונה שמצינו תמיד שלא היה החטא מתפשט בכולם: שחורה אני בחורב שנאמר יעשו עגל בחורב. ונאוה אני בחורב כו' נעשה ונשמע ענין זה קשה להולמו. שאינו דומה זה להאחרים. כי בכאן היה החטא אחר הזכות וכבר קלקלו ואבדו זכותן. והיה אפשר לומר שכוונתן ע"ד שאמרו בדברים רבה פ' פ"ד. וז"ל שם. ד"א שמע ישראל כו' למלך שקדש מטרונה כו'. כך קדש הקב"ה את ישראל בנעשה ונשמע. אבדו את נעשה בעשו את העגל. אמר להם משה אבדתן נעשה שמרו נשמע עכ"ל. וזהו שאמרו כאן שחורה אני בחורב שנאמר יעשו עגל בחורב. ונאוה אני בחורב שנאמר כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. כלומר אף שעברתי על נעשה מ"מ על השמיעה לא עברתי. אולם עכ"ז אינו דומה זה לכל הקודמים. שבהתנהגות בכולם הוא במה שתקנו על מה שעותו. גם אינו מיושב מה שהלכו למרחוק להביא מהכתוב יעשו עגל בחורב הנאמר בתהלים. ולא הביאו ממקומו שנאמר (שמות ל"ב ד') ויעשהו עגל מסכה וגו'. לזה נראה לי שצ"ל שחורה אני במעשה העגל שנאמר יעשו עגל בחורב. ונאוה אני במעשה המשכן. שחורה אני בשור שנאמר וימירו את כבודם בתבנית שור. ונאוה אני בשור שנאמר שור או כשב או עז וכן איתא בש"ר פ' מ"ט. ועולה יפה שבמעשה המשכן תקנו מה שעותו בעגל. וכמו שאיתא שם פ' נ"א. אמר הקב"ה יבוא זהב המשכן ויכפר על זהב העגל כו'. בשעה שעשיתם את העגל הכעסתם אותי באלה אלהיך. עכשיו שעשיתם משכן באלה אני מתרצה לכם. הוי אלה פקודי המשכן וגו'. ובזה עולה יפה ג"כ מה שהביאו מיעשו עגל בחורב הנאמר בתהלות. משום ששם נאמר וימירו את כבודם בתבנית שור: בהקמת המשכן שנאמר וביום הקים את המשכן ומוסב על מה שכתוב שם בסוף על פי ה' יחנו וגו' את משמרת ה' שמרו וגו'. ובזה תקנו על המרותם במדבר: ביהושע וכלב כו' פנחס כו' בעכן ויהושע הכונה כמו שאמרתי לעיל. שתמיד מצינו שלא היה החטא מתפשט בכלל ישראל. אולם אינו מובן למה הביאו על נאוה אני בשטים מויעמוד פנחס ויפלל הנאמר בתהלות. ולא הביאו ממקומו בכתוב פנחס בן אלעזר כו' השיב חמתי מעל בני ישראל וגו' ויכפר על בני ישראל. אולי כונתם לומר מה שקלקלו ישראל בישיבה תקן הוא בעמידה. שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל וגו'. וע"ד שאמרו בשמות רבה פ' מ"א על וישב העם לאכול ושתו וגו'. כל מקום שאתה מוצא בו ישיבה אתה מוצא שם תקלה כו'. ויותר יש לומר שלזה הביאו הכתוב הזה. משום שדרשו בסנהדרין מ"ד א"ר אלעזר ויתפלל לא נאמר אלא ויפלל מלמד שעשה פלילות עם קונו בא וחבטן לפני המקום ואמר לפניו רבש"ע על אלו יפלו עשרים וארבעה אלף מישראל כו'. ומוכח מהכתוב הזה גודל מעלת פנחס: בני שים נא כבוד וגו' פייסו בדברים רכים ונעימים והביאו ליתן תודה על חטאיו. ועל ידו נתכפר ונמחה העון מישראל: שחורה אני במלכי ישראל ונאוה אני

נסיון עשירי היה ואת קורא אותן דבר. הא אלו לא קבל עליו הדבר הזה. היה מפסיד ומאבד כל הראשונים. הוי מישרים אהבוך:

פסוק ה **שחורה אני** ונאוה. שחורה אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי. שחורה אני ונאוה. אמרה כנסת ישראל שחורה אני בפני עצמי ונאוה אני בפני קוני. דכתיב (עמוס ט ז) הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל. כבני כושיים אתם בפניכם. אבל אתם לי. בני ישראל נאם ה'. ר"א שחורה אני ונאוה. שחורה אני במצרים ונאוה אני במצרים. שחורה אני במצרים. וימרו בי ולא אבו שמוע אלי (יחזקאל כח). ונאוה אני במצרים. בדם פסח ובדם מילה דכתיב (שם טז ו) ואעבור עליך ואראך מתבוססת

באור כנפי יונה

בעולם. שנאמר איך יתכן מפעולות חסרות ימשך לאדם עולם השלמות. אכן הם ינחילו לאדם השלמות במקרה. היינו אך מפאת העזר אשר יעזורו אל אחת מהנטיות אשר הורכב בטבעו. וכמו בהרגיל אדם עצמו אל הפחיתות ישיג כח הנטיה אל הרע כחו ועצמה. להוציא הפעולות שהיו אללו בכח הנטיה. להיות נכל בפועל. כן על ידי ההרגל בפעולות ישרות ומעולות. ישיג כח הנטיה אל הטוב כח ואומן להוציא פעולות המעלות שהיו אללו בכח. להיות מעולה בפועל. ויפרש ר' חנין הכתוב לפי דעתו. מישרים אהבוך. כלומר ע"י פעולות הישרות אהבוך. היינו ע"י רבוי ההרגל במעלות ושלמות. הגיעו להיות במדרגת אוהבי השי"ת בפועל. ומביא ראיה כי ע"י רבוי הפעולות המעולות. יצאו אל תכלית שלמותם להיות נקראים מעולים בפועל. כ"ש כי יען אשר עשית את הדבר הזה וגו'. והתחילה נגלה נסיון עשירי היה ואת קורא אותן דבר. כלומר איך יצדק לשלול מאתו כל המעלות הקודמים אשר עשה. ולייחד אליו למעלה בשלמות כי אם הדבר הזה ביחוד. אלא ע"כ כי בפעולה האחרונה הזאת הגיע אל תכלית שלמותו. להיות נקרא אוהב השי"ת בפועל. ובמעשיו הראשונים לא הגיע עוד אל תכלית שלמותו. וכמו שמסיים הא אלו לא קבל עליו את הדבר הזה. היה מפסיד ומאבד כל הראשונים. הוי מישרים אהבוך. כלומר ע"י רבוי עשיית המישרים אהבוך. וכמו שנאמר עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה. ואם כדעת ר' איבו שאין מטבע הפעולות החסרות לבד להמשיך שלמות אל הפועל. אכן המעולים יעשו מעולות והישרים יעשו ישרות ע"כ השלמות שאפשר. וכמו שאמר מישרות גדולות פעלו אבותינו לפניך כל שפעלו. א"כ איך יצדק לומר שאם היה אברהם משמיט עצמו מזה הענין. היה מפסיד ומאבד כל מעשיו הראשונים. כן שערתי בהשקפה לייחס אלו הטענות החלוקות לר' איבו ור' חנין. אולם יען כי לא יצדק לייחס לר' איבו דעה הסותרת לדבר המוסכם מהשכל ומהפרסום. לזה יותר נכון לומר כי פליגי ג"כ במה שפליגי חז"ל בזמן התחלת הכרת א"א להבורא ית'. שחד אמר בן ג' שנים וחד אמר בן מ"ח שנים. והיה דעת ר' איבו כי מעשה האבות היו מתחילה ועד סוף מעולים וישרים. וכמ"ד בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו. כי היו מעולים בטבע מאהבה והנטיה אל דרכי השם ית'. ודעת ר' חנין כי מעשיהם הראשונים לא היו עוד על צד תכלית השלמות. וע"י רבוי השתדלותם במעשים הגונים וטובים. יצאו בסוף אל תכלית השלמות. ומוסב כל זה לפי הדרש שדרשו לעיל. נזכירה דודיך מיין מיין של אבות. פי' ממעשיהם נכיר ונתבונן ערך אהבתם אליך. ועל זה מסיים הכתוב מישרים אהבוך. ויפרש כל אחד לפי דעתו אופן מעשיהם ופעולתם:

שחורה אני ונאוה. אם שחורה למה נאוה וכי יש שחורה נאוה אלא אמרה כנס' ישראל שחור' אני במעשי ונאוה אני במעשי אבותי כן הוא בשמות רבה פ' מ"ט. היינו שמצד אחד אני מכונה שחורה ומצד אחר אני נאוה. והכונה שהשחרות איננה בי בעצם ובטבע כי אם במקרה. ולזה אף אם נמצא בי רשמי שחרות מ"מ ניכר בי גם נאות ויופי. וכמו שאיתא לקמן אל תראוני שאני שחרחורת וגו'. למה אנו דומין לבן מלכים שיצא למדברו של עיר וקפחתו חמה על ראשו ונשתכמו פניו. נכנס למדינה במעט מים כו' נתלבן גופו וחזר ליופי כמו שהיה. כך אנו אם שמשה של ע"ז שזפתני. אבל אתם שזופים ממעי אמכם כו': **שחורה אני בפני עצמי** ירצו: כשאני בפני עצמי ואסור מדרכי ה' אני שחורה. ונאוה אני כשאני בפני קוני ואלך בדרכיו. או כונתם ע"ד שאמרו בפרק כסוי הדם פ"ט. וז"ל אתם הממעט מכל העמים שישראל ממעטים עצמם. כאברהם שאמר אנכי עפר ואפר. משה ואהרן שאמרו ונחנו מה. דוד שאמר ואנכי תולעת ולא איש. וזהו שאמרו כאן שחורה אני בפני עצמי. כלומר שאנכי ממעט עצמי: **ונאוה אני בפני קוני** אבל הקב"ה מחשיבני ומייקרני. וכמו שכתוב (דברים ז' ז') לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכם ויבחר בכם וגו': **אבל אתם לי. בני ישראל נאום ה'** כלומר בנים חשובים. ודרשו זה משום שהכתוב מדבר שם משבח ישראל. ואיך אמר הלא כבני כושיים אתם לי בני ישראל. אלא הכונה כבני כושיים אתם בפניכם וכנ"ל: **ונאוה אני במצרים** והכתוב מדבר משבח ישראל איך באותו מקום ובאותו ענין שחטאו. באותו מקום ובאותו ענין תקנו ועשו תשובה. וע"ד שאמרו בפרק יה"כ שמגבת התשובה ומעלתה. להיות באותה אשה ובאותו מקום כו'. ועל זה אמרו שחורה אני במצרים שעבדו שם ע"ז. כמ"ש (יחזקאל כ' ח') איש את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו וגו'. גם בטלו שם את המילה כדאיתא בשמות רבה פ' י"ט. ונאוה אני במצרים שתקנתי בדם פסח עון ע"ז. שעל ידי ענין הפסח הראו שעשו שקוץ ובזיון לתועבת מצרים. ובדם מילה תקנו ענין המילה: **דכתיב ואעבור עליך וגו'** מה שהביאו מהכתוב הזה ולא ממה שמפורש בפרשת בא שעשו הפסח ומלו עצמם. משום שבכתוב הזה מבואר ששניהם גרמו להם להשאירם בחיים. וכמו שכפל ואמר בדמיך חיי. אולם בפ' בא לא נאמר כי אם על הפסח. כ"ש ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל: **ונאוה אני**

פעלו אבותינו לפניך כל שפעלו. א"ר חנין כתיב (בראשית כב טז) כי יען אשר עשית את הדבר הזה. נסיון

באור כנפי יונה

בו' א"ר חנין כתיב כי יען אשר עשית וגו' בהשקפה רחוק מהבין כונת כל אחד וטעמו. אולם אחר העיון נראה כי פליגי במחקר עיוני. היינו באופן דרך הקנין מצלמות המעלות והמדות. אשר באמת יש בזה עיון. וזה. אם נאמר שנשיג ונקנה מדות הצדק והיושר על צד השלמות. ע"י הרגל הרב בפעולות הטובות והמעלות. ומסגולת ההרגל לכונן ולהעמיד הפועל אותם לאיש ישר ומעולה. וכמו שאמרו חז"ל הכל לפי רוב המעשה. או נאמר כי לא יתכן להיות נמשך מעלות המדות על צד השלימות ביותר מפאת ההרגל לבד. כי אם מהשלמים והישרים בטבע ובצרוף ההרגל. משום שבאמת מצינו הפרש גדול בין שלמות המלאכה ובין שלמות המעלות. כי בשלמות המלאכה לא נדרוש אחר איכות וחשיבות הפועל אותה. אלא נדרוש אחר תוכן הפעולה יהיה הפועל מה שיהיה. וכאשר יפעל ויעשה מלאכה מפוארה לפועל חכם יחשב. אמנם בענין פעולות המעלות אינו כן. כי לא נדרוש בהן איכות הפעולה לבד אלא גם איכות הפועל אותה. היינו אופן כונתו במעשה ההיא. אם הוא יודע מה הוא עושה. ואם הוא בוחר במעלה מפאת עצמות המעלה לא במקרה. כי אם בקנין קיים בלתי משתנה. ואם לא בתנאים כאלה פעולתו לא תקנה לה שם בחשיבות להתיחד בין המעלות. להקרא מעלה באמת לא על צד ההעברה. וראה מה שאמרו חז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה. א"כ החליטו כי הכל הולך אחר כונת הפועל במעשה הזאת. ולא נביט אל הענין בעצמה. ועיין בפירוש הרמב"ם לאבות על מאמרם והוי דן את כל האדם לכף זכות. שמוכח שם מדעתו. כי כל מעלה ונדיבות לא תתואר בשום מעלה. אם לא תפעול אותה איש טוב ומעולה. ועיין בעקידה שער כ"ד. ואין לומר כי ההנחה הזאת לא תסתור ההנחה הקודמת. היינו אם גם נחליט כי המעלות על צד השלמות. לא ימשך כי אם מאלו אשר הם כבר שלמים ומעולים. עכ"ז לא נוכל לשלול בזה כי ההרגל החזק בפעולות טובות ועשיית המעלות. יכונן להפועל אותם להיות איש ישר ומעולה. ומסגולת פעולות הטוב והכשרון להמשיך לפועלם נטיה חזקה וקנין עצמי. עד שיבחר בעשייתם מפאת עצמות הטוב המשובץ בם. לא מפאת מבט זולתה. עד שיתואר בתואר ישר ומעולה. זה אינו. הלא בתחילת ההרגל והחנוך אל כל טוב וכשרון. ובתחילת עשיית המעלות טרם שנעשו אצלו הרגל וטבע שניה. הפועל אותם עוד לא ישר הנהו ולא מעולה הוא עודנו. והפעולות אשר הוא פועל אותם במצב הזאת. הם עודים חסרים ורקים מכוונה נכונה אל עצמית הטוב. והם עודם כגולמים חומר בלי צורה. גופים מתים בלי נשמת חיים. ונקראים עוד מעלות ומדות על צד ההשאלה והמקרה. כי לא כיון הפועל בעשייתם אל תכלית טוב והאמיתי. אכן איזה דבר חצוני ופניה אחרת הביאו לזה. וא"כ איך תוכל המעשה להתפאר על עושיה. כי היא תכוננהו ותעשהו לאיש ישר ומעולה. כי היא בעצמה עודנה חסרה ומלאה מגרעת. ואינה מעלה באמת ע"צ השלמות. ואין מטבע פעולות החסרות שלמות. כי יוכלו להמשיך שלמות אל הפועל. כי מן המבואר שכל דבר שישים את זולתו בתואר מה. שהוא יותר ראוי ומחוייב ראשונה בתואר ההוא. מהדבר אשר לו התואר בעבורו. כמו האש אשר ישים את זולתו בתואר מחומם. שהאש ראוי ומחוייב ראשונה בזה התואר יותר מהדבר המחומם בסבתו. וכמו הדבש שהיא תשים את זולתה בתואר המתיקות. הנה הדבש ראוי להיות ראשונה בתואר המתיקות. יותר מהדבר הממותק בסיבתה. ונראה כי בחקירת זה הענין איזה מהנחות הקודמות הוא אמיתית. יסוב דעת כל אחד. והנה דעת ר' איבו. כי לא נוכל לתאר שום מפעל בתואר צדק ויושר על צד השלמות. כי אם ביחום האיש הפועל אותה. היינו המעולים בטבע ופעלו מעולות והישרים יפעלו ישרות. ויפרש הכתוב מישרים אהבוך. לזה יתוארו כל האבות ופעולתם מישרים. אהבוך. יען כי הם היו מעולים בטבע מאהבה והנטיה אל דרכי השי"ת. ועד"ה זרע אברהם אוהבי. וזהו שאמר מישרות גדולות פעלו אבותינו לפניך כל שפעלו. והוא ע"ד שאמרו בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו. ודעת ר' חנין. עם כי פעולות המעלות בעודם בדרכי ההרגל והחנוך. הם עודם חסרים ובלתי מתוקנים בטבעם. וטרם שנכר ונודע הפועל אותם לאיש מעולה. לא יתוארו פעולותיו במעולות. עכ"ז בצד מה ההרגל בפעולות טובות יכו שורש טוב בלב הפועל אותם. עד שמצד רוב המעשה וההרגל נעשה איש טוב ומעולה בקנין. וזה. יען כי האדם הזה הורכב בטבעו מתכונות כאלה. אשר הם אפשרים לנטות אל הטוב ואל הרע בשוה. וההרגל אל אחת מהפנים האלו תעזור את אחת מהנטיות הללו. שיוכל לפעל בקל מה שהוטבע בכח נטייתו. ולאט לאט מרבית הפעולות יחלישו וימחו את רשמי כח הנטיה השניה. עד כי ברבות הזמן לא ישאר לו עוד כמעט אפשרות עליה. וכמו שנתבאר במאמר שני מספר המדות. שהמעלות אינם לאדם בטבע ואינם חוץ לטבע. אינם בטבע שנפעל אותם בזולת למוד והרגל. לפי שאינם לנו כמו החושים. שאנו משתמשים בהם לפי שהם נמצאים בנו. אמנם המדות נמצאות בנו לפי שנפעלם. ואינם חוץ מהטבע עד שלא נוכל לקנותם. שאם היו הפכים לא היו הן נמצאות בנו בקנין והרגל. כי לא תעלה האבן למעלה מאליו אף שנשליכה לשם פעמים אין מספר. וכן האש למטה. ואנחנו נראה כי האנשים מצד ההרגל יקנו הרבה מהמדות. או ימנעו מאשר להם. אבל יקבלם בטבע ויהיו שלמים בהרגל. כלומר שהטבע מוכן הוא לקבלם וההרגל ישלימם. וכ"ש חז"ל והכל לפי רוב המעשה. ועיין על זה פירוש הרמב"ם ז"ל. ובכוזרי סימן כ' למאמר חמישי ובספר אור ה' להחכם ר' חסדאי קרושקש פרק ד' מכלל שני למאמר שני. ובספר המדות בפרק ב' ממאמר שני. ובעקידה שער מ"ז במה שאמר. אמנם אמר שהפעולות הם סבה לעצמן כו' עד ויסוב הענין ג"כ אל שיהיו הפעולות הראשונות החסרות סבה פועלת אל פעולות המעלה והשלמות. ופעולות המעלה סבה תכליתית אל הראשונות. היוצא לנו שבאמת לא ימשיך ההרגל את האדם אל אחת מהפעולות

בעצם

בניך מרחוק יבואו (ישעיה ס ד) והיא אומרת להם מה איכפת לי· ובנותיך על צד תאמנה (שם) אמרה מה איכפת לי· כיון שאמרו הנה מלכך יבוא לך צדיק ונושע הוא (זכריה ט ט) אמרה הא חדותא שלמה · דכתיב גילי מאוד בת ציון וגו' · וכתיב (שם ב יד) רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנת בתוכך · באותה שעה היא אומרת (ישעיה סא י) שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי · ד"א נגילה ונשמחה בך · ר' אבין פתח · זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו (תהלות קיח כד) אמר רבי אבין אין אנו יודעים במה לשמוח · אם ביום אם בהקב"ה בא שלמה ופירש נגילה ונשמחה בך · בך בהקב"ה · בך בישועתך · בך בתורתך · בך ביראתך · אמר ר' יצחק בך · בכ"ב אותיות שכתב לנו התורה · בי"ת שנים כ"ף עשרים · הרי בך · נזכירה דדיך מיין · מיינה של תורה · כגון הלכות פסח בפסח · הלכות עצרת בעצרת · הלכות חג בחג · ד"א נזכירה דדיך מיין · מיין של אבות · מה פעל לפניך אדם הראשון · מי פעל לפניך באברהם · מי פעל לפניך ביצחק · מי פעל לפניך ביעקב . מישרים אהבוך · מה ישריון רחמיך · מה תקיפין אינון רחמיך · א"ר איבו מישרות גדולות פעלו

באור כנפי יונה

יבוא וגו' הביאו משל אחר להטעים הכתוב שנאמר בכפל לשון נגילה ונשמחה בך . וטעם המשל לומר. כמו שהמטרונה לא הפליגה בשמחתה לעת שנתבשרה בחזרת בניה ובנותיה . עד שנתבשרה בחזרת בעלה : כן לא תפליג ירושלים לשמוח לעתיד בבשורת שוב אליה כל עמה . כי אם בהתבשרה כי ישוב מלכה ואלהיה לשכון בתוכה . ומה שאמרו באין הנביאים ואומרים לירושלים. אינו מוסב על ירושלים עצמה . כי לא יצדק בה הרגשה מבשורה ושמחה כלל . כי אם היא מליצה על כנסת ישראל. כלומר כי לא תגדל שמחת כנסת ישראל כי אם בגלוי שכינה עליה . והיא שמחת השגת השלמות והצלחת הנפש . לא שמחת ההצלחה המדומית בשוב רוב עמה בניה ובנותיה. ואף שאין המשל דומה לנמשל מכל וכל . שאצל המטרונה הבנים והבנות כמשמען. אבל בכנסת ישראל הבנים והבנות הם מכלל כנסת ישראל וחלק ממנה. כבר כתב הרב המורה בהקדמת ספרו. שכמה משלים לא יצדקו כל חלקיהם עם הנמשל . אלא יבואו בהם דברים ליופי המליצה או לטעם אחר: כיון שאמרו הנה מלכך יבוא אמרה הא חדותא שלמה כצ"ל . ומוסב על הקב"ה. ולא גרסינן צדיק ונושע. כי זה הכתוב מוסב על מלך המשיח . ולישנא בעלמא אחזו הנה מלכך יבוא והוא המלך ה' צבאות . ותיבת צדיק ונושע הובא פה בטעות : הא חדותא שלמה כי אז הכל בכלל: הא חדותא שלמה דכתיב רני ושמחי בת ציון וגו' כצ"ל. ולא גרסינן גילי מאוד בת ציון. כי הוא ראש הכתוב מהנה מלכך יבוא צדיק ונושע. שמוסב על מלך המשיח וכצ"ל: שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי ירצו. לזה היא אומרת ברבוי לשון של שמחה שוש אשיש בה' תגל וגו' . כי השמחה בה' יתברך היא שמחה שלמה: הוי נגילה ונשמחה בך כצ"ל . ולזה נאמר ג"כ בשיר הזה נגילה ונשמחה בך בכפל לשון . כי השמחה בהקב"ה היא שמחה גדולה וחדותא שלמה: אם ביום אם בהקב"ה ירצה . אם השמחה מצד התועלת וההצלה שנמשך לנו ביום ההוא. אם בהקב"ה במה שנמצא לנו ביום הזה : בך בהקב"ה בך בישועתך כו' ירצו . עיקר השמחה היא בהקב"ה . אולם מההתגלות הגדולה הזאת · נמשך לנו ג"כ השמחה בענינים כאלו · ואחזו שלושה אלו ישועה תורה ויראה. משום שמצינו שנתיחס להם לשון של שמחה . בישועה נגילה ונשמחה בישועתו (ישעיה כ"ה ט'). בתורה פקודי ה' ישרים משמחי לב (תהלות יט ט'). ביראה עבדו ה' ביראה וגילו ברעדה (שם ב' יא) . ולפי זה יתפרש נגילה ונשמחה בך . בך בעצמך . ובך כלומר מה שבאו לנו בסיבתך . שבשבילך באה לנו ישועה וניתן לנו תורה. ויחדת לבבנו ליראה אותך . ועוד אפשר לומר שכונתם משום שמצינו שני מיני כחות בישראל בעניני העבודה . האחת מפאת תקות שכר ויראת העונש. ועל זה אמרו בך בישועתך בך ביראתך . ויש שעושים לאהבת הטוב בעצמו . מפאת כי התורה כל דרכיה ישרים טובים ונעימים. ועל זה אמרו נגילה ונשמחה בך בתורתך : בכ"ב אותיות כו' דרשו זה מדלא כתיב נגילה ונשמחה בו . שבכתוב הזה אין לטעות על מי מוסב השמחה כי לא נזכר בו יום. ומדכתיב בך רמז לכ"ב אותיות שנתנה בהן התורה ומוסב על הביאני המלך חדריו הנזכר בסמוך היינו חדרי תורה . ולפי זה תיבת בך חסרה בי"ת השמוש . וכאילו נכתב בבך. וע"ד הכתוב כי הובאו בית יוסף. וטעם השמחה בכ"ב אותיות. כי תמונת האותיות מפאת עצמם לוטה בם למוד מוסרי וציור אלהי. וכמו שדרשו עליהם בשבת ק"ד : מיינה של תורה וכמו שאמרו לעיל שהתורה נמשלה ליין מפאת כמה בחינות: הלכות פסח בפסח כו' ירצו. לפי שאנו עוסקים בענינא דיומא. נזכור על ידם החבה יתירה וגודל החסדים שעשה הקב"ה אתנו ביום הזה: מיין של אבות פי' ממעשיהם הטובים שעשו ופעלו לפניך . נזכור ונעורר עצמנו איך היה גודל אהבתם אליך . ומה שמכנה הכתוב את מעשיהם ביין . משום שנדמו ישראל לענבים ולגפן . כמו (הושע ט' י') כענבים במדבר מצאתי ישראל. וכמו (תהלות פ"ט) גפן ממצרים תסיע (שם פ' ט"ו) ופקוד גפן זאת . לזה המשיל ג"כ מעשיהן הנמשכים מהם ליין . כיין הנמשך מגפן : מה פעל לפניך אדם הראשון כלומר כי בהעלות על לבנו חטאו של אדם הראשון . נכיר בטוב חסדי ה' ורחמיו . וכדרך שאמרו בב"ר פ' כ"ב . זכור ה' רחמיך וחסדיך כי מעולם המה. שבהם נהגת עם אדם הראשון . ולפי זה פי' נזכירה דדיך מיין . ממעשה אדם הראשון נזכירה אהבת הקב"ה וחסדיו אל יצור כפיו : מי פעל לפניך באברהם כו' ופירוש נזכירה דדיך מיין . היינו ע"י מעשיהם המיוחדים והסגוליים. נכיר ונתבונן גודל אהבתם אל השי"ת : מישרים אהבוך . מה שרירין רחמיך מה תקיפין כו' ודרש מישרים לשון שריר וקיים . ומוסב אדלעיל. איך היו שרירין ותקיפין אהבתיך אשר אהבו אותך האבות: אמר ר' איבו מישרות גדולות כו'

אליהו בן ברכאל הבוזי ויגלה לישראל חדרי בהמות ולויתן · ומנין יבוא יחזקאל ויגלה להם חדרי מרכבה · אלא הה"ד הביאני המלך חדריו · נגילה ונשמחה בך · בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל · גילה שישה שמחה · רינה פצחה צהלה · עלצה עליזה חדוה תרועה · גילה גילי מאוד בת ציון (זכריה ט ט) · שישה · שוש אשיש בה' (ישעיה סא י) · שמחה · שמחו את ירושלים (שם סו י) · רינה · רני ושמחי בת ציון (זכריה ב יד) · פצחה · פצחי רנה וצהלי (ישעיה נד א) · צהלה · צהלי ורוני (שם יב ו) · עלצה · עלץ לבי בה' (ש"א ב א) · עליזה · ויעלוז לבי ומשירי אהודנו (תהלים כח ז). חדוה · שנאמר (עזרא ו טז) ועבדו בני ישראל וגו' בחדוה · תרועה · הריעו לה' כל הארץ (תהלים ק) · וכתיב שם (מ"ז ב) הריעו לאלהים בקול רנה · ואית דמפקין תרועה ומעיילין דיצה המד"א (איוב מא י) ולפניו תדוץ דאבה · מקרטע כהדין חפיתא · ד"א נגילה ונשמחה בך · תמן תנינן נשא אדם אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה · אינו רשאי ליבטל · א"ר אידו מעשה באשה אחת בצידון · ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה · אתון גבי רבי שמעון בן יוחאי · בעיין למשתבקא דין מן דין · אמר להון חייכון כשם שנזדווגתם זה לזה במאכל ומשתה כך אין אתם מתפרשין אלא מתוך מאכל ומשתה · הלכו ברכריו ועשו לעצמן י"ט · עשו סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי · כיון שנתיישבה דעתו עליו · אמר לה בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית טלי אותו ולכי לבית אביך · מה עשתה היא · לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם · שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא · בחצי הלילה ננער משנתו · כיון דפג חמריה אמר לה בתי איכן אני נתון · אמרה לו בבית אבא · אמר לה מה לי בבית אביך · אמרה לו ולא כך אמרת לי בערב · כל חפץ טוב שיש לי בביתי טלי אותו ולכי לבית אביך · אין לי חפץ טוב בעולם יותר ממך · הלכו להם אצל רשב"י ועמד והתפלל עליהם ונפקדו · ללמדך מה הקב"ה פוקד עקרות אף צדיקים פוקדים עקרות · והרי דברים ק"ו · ומה אם בו"ד על שאמר לבו"ד כמותו אין לי חפץ טוב בעולם יותר ממך נפקדו · ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום · ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה · על אחת כמה וכמה · הוי נגילה ונשמחה בך · למטרונה שהלך בעלה ובניה וחתניה למדינת הים · ובאו ואמרו לה באו בניך · אמרה מה איכפת לי תשמחנה כלותי · כיון שבאו חתניה אמרו לה באו חתניך · אמרה מה איכפת לי תשמחנה בנותי · אמרו לה בא בעליך · אמרה הא חדותא שלמה חדו על חדו · כך לעתיד לבוא באין הנביאים ואומרים לירושלים · בניך

באור כנפי יונה

ר' ינאי: חדרי בהמות היא חכמת הטבע: חדרי מרכבה היא חכמת אלהית. וכונתו אלו לא נאמרו לנו דברים אלו בסיני ברמז. מנין היה להם לאליהו ויחזקאל להגיד תעלומות חכמות אלו אפילו בנבואה. שכל הנביאים שהתנבאו קבלו מסיני מה שעתידין להתנבאות. כדאיתא בשמות רבה פ' כ"ח. אלא משום שהביאני המלך חדריו בסיני. ושם גילה והגיד תעלומות חכמה אלו מפני חבתן של ישראל. ומשם זכו להגלות לדורות ע"י הנביאים בזמניהם: בעשרה לשונות של שמחה נקראו ישראל ירצו. בעשרה בחינות של שמחה הקב"ה משמח את ישראל וקורא אותם אליו. ואשר אחז הכתוב מספר עשרה. אולי הוא משום שעשרה הוא מספר השלם עליו אין להוסיף. כך ישמח הקב"ה את ישראל בשמחה שלמה. שמחה שאין למעלה הימנה. והיפ"ת כתב כנגד עשרה פעמים שנקראו ישראל כלה. כמו שאיתא לקמן בפסוק מה יפו דדיך אחותי כלה. ומה שהביאו זה לכאן משום שמדבר הכתוב בלשון כפול נגילה ונשמחה בך. להורות על הפלגת השמחה שישמח הקב"ה את ישראל לעתיד: פצחה אינו מובן האיך חשבו זה בלשונות של שמחה. הלא פצחה הוא ענין פתיחת פה. כמו פצחו הרים רינה (שם מ"ז כ"ג): צהלה צהלי ורוני אף שנזכר צהלה ג"כ בפסוק הקודם. רצו להביא קרא לכל חד וחד: אית דמפקין תרועה ומעיילין דיצה. המד"א ולפניו תדוץ דאבה אין הכתוב הזה מוסב על ישראל ומלויתן מדבר. ולא יצדק להביאו במספר עשרה שנקראו ישראל. אלא כונתם מה שאמרו ואית דמפקין תרועה ומעיילין דיצה. כלומר אלו שמונים מספר בחינות לשונות של שמחה הנמצאים בכתוב לא ביחום אל ישראל. מוציאים לשון תרועה ומכניסים לשון דיצה: מקרטע מרקד. ודרך אגב יפרשו לשון תדוץ דאבה: כהדא חפיתא וכערוך ערך קרטע גרים. כהדא ריפתא. ולא פירש מהו ריפתא. ולי נראה שצ"ל חפיסיתא שהיא דג טמא. ונזכר בע"ז כ"ח. וכן מצינו בחולין ע"ה. דג המתקרטע איכא בינייהו: תמן תנינן נשא אדם אשה כו' ביבמות פרק הבא על יבמתו. ועיין בב"ב פ' חזקת הבתים: למשתבקא להתפרש זה מזה: מתוך מאכל ומשתה נראה שחשש אולי מפאת איזה שנאה רוצה לגרשה ולא הזדקקו יחד מכבר. ואין טענתו טענה שכבר שהה אתה עשר שנים ולא ילדה לו. לזה התחכם עליהם לומר להם אין אתם מתפרשין אלא מתוך מאכל ומשתה. ואולי מתוך זה יתפייסו ויתרצו זה לזה ויבוא אליה: פג חמריה יצא יינו ונתישב דעתו עליו: הלכו להם אצל רשב"י כי היה קשה בעיני הבעל לגרש את אשתו. מאחר שהראתה גודל אהבתה אליו. והלך לרשב"י לדעת מה יעשה מפני חיובו להעמיד בנים: ומה אם בו"ד על שאמר לבו"ד כמותו כו' נפקדו כלומר לפי שדבקה האשה באהבת בעלה ולא נתנה עיניה באחר. לא קפח הקב"ה שכרה ונפקדה: הוי נגילה ונשמחה בך ירצו. שלזה נאמר בך. להורות על התיחדות אהבתינו אליו: למטרונה שהלך בעלה כו' הנה מלבך

יבוא

לחסידיו· אלישע בן אבויה קצץ בנטיעות · כיצד קצץ בנטיעות · בשעה שהיה נכנס לבתי כנסיות ובתי מדרשות ורואה שתינוקות מצליחין בתורה · היה אומר עליהם מילא ומסתתמין · ועליו נאמר (קהלת ה ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך · ר"ע נכנס בשלום ויצא בשלום · ואמר לא מפני שאני גדול מחבירי · אלא כך שנו חכמים במשנה · מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך · ועליו נאמר הביאני המלך חדריו · ר' ינאי אומר לא היתה התורה צריכה להדרש אלא מהחדש הזה לכם · ומפני מה גילה הקב"ה לישראל מה ביום ראשון ומה ביום שני עד יום ששי · בזכות שאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע מיד גלה להם · ר' ברכיה אמר כתיב (דברים ד יג) ויגד לכם את בריתו וגו' · ויגד לכם את ספר בראשית שהוא תחילת ברייתו של עולם · אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים · אלו עשרת הדברות · עשרה למקרא עשרה לתלמוד וכי מנין יבוא אליהו

באור כנפי יונה

הענין ג"כ רמז באמרו אכול דבש הרבות לא טוב וגו'. ועליו רמז באמרו ואל תתחכם יותר למה תשומם. ועל זה רמז באמרו שמור רגליך כאשר תלך אל בית האלהים עכ"ל. והפירוש הזה הוא לפי גרסתו שזה מוסב על אחר. וכן אמר שם וז"ל. וכן הביאוהו משל על אלישע אחר. ומה נפלא זה המשל שהוא דמה החכמה במאכל כו': בן זומא הציץ ומת וכן הגירסא בירושלמי חגיגה פרק אין דורשין סימן ז'. אולם בבבלי גרסינן בן זומא הציץ ונפגע ובן עזאי הציץ ומת: קצץ בנטיעות לפי שדמו החכמה לפרדס. ידמו ג"כ ההריסה וההשחתה בזה לקוצץ בנטיעות: תנוקות שמצליחין מבונים בנטיעות. שהם דומין לנטיעות אשר יתחילו לצמוח ולעשות פרי: אמר עליהן מילא ומסתתמין כלומר שהניא לבם בדברי הסתה שלא יתעסקו בתורה. אלא לאחוז בדרך ארץ ולעסוק בענינים הזמנים אשר יכין להם שאר ויתן אוכל למו. וכמו שאמרו שם בירושלמי. דהוה אומר מה אילין יתבין הכא. אומנותו דהן בנאי. אומנותו דהן נגר. אומנותו דהן חייט. וכיון שהן שומעין כן הוון אזלין כו'. ועיין בפירש"י בבבלי פרק אין דורשין: מעשיך יקרבוך כו' וע"ד שאמרו כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו מתקיימת: ועליו נאמר כו' כלומר עליו ועל כיוצא בו: מהחדש הזה לכם ומפני מה גלה כו' מה ביום ראשון כו' נראה מה שאמר ומפני מה גילה הקב"ה לישראל מה ביום ראשון כו'. הוא על דרך וכי תימא. שמקודם אמר שהתורה לא היתה צריכה להדרש אלא מהחדש הזה לכם. שהוא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל בצאתם ממצרים. ואף שכמה מצות נכתבו בספר בראשית. לא היה לן צורך בזה שהרי כולם נשנו בסיני. כדאיתא בפרק ד' מיתות. גם איסור גיד הנשה סברי רבנן דבסיני נאמרו. אלא שנכתב במקומו להודיע טעמו. ואמר עוד ומפני מה גילה הקב"ה לישראל מה ביום ראשון כו'. כלומר וכי תימא שכל הסיפור הוא לצורך והכרח לכמה ענינים. היינו להודיע לנו דהשתלשלות מעיקר שרשנו ושרש יחוסנו. שבו נבדלנו מכל עמי הארצות להיות חבל נחלת ה'. וגם להודיע כמה ארך אפים לפניו כדאיתא בפרק עשרה מאמרות כו'. ועוד כמה וכמה ענינים הכרחים. אולם לאיזה צורך גלה להם מה ביום ראשון ומה ביום שני עד יום ששי. ואף שהודעת חדוש הבריאה היתה הכרחית ג"כ. שהחדוש הוא יסוד לכל התורה. כי במחשבת הקדמות תפול התורה בכללה. ואם לא יתואר ה' ביכולת על קיום הבריאה וכל אשר נמצא בה. ועל כל התמורות והשתנות. והיותו רוצה ובלתי רוצה. אין מקום ליראת ה' יתברך ולתקות גמול ושכר ועונש. אולם הסיפור מסדור השתלשלות הבריאה בקדימה ואיחור בסדר ששת ימי בראשית. הם היו ללא צורך: בזכות שאמרו נעשה ונשמע כו' ומה שתלה זה בזה. אולי הכונה משום שבאמרם נעשה קבלו עליהם המעשים אשר נאותים ונכונים לשלמות הגופנים והזמנים. ובאמרם נשמע כללו התשוקה ג"כ אל הענינים העיונים. הם המושכלות הגבוהות האלהית אשר מהם ימשך שלמות הנפשי. ומפאת שאי אפשר להגיע אל החכמה האלהית. אם לא יקיפו בשכלם מקודם בכל אשר בא בחכמת הטבע. כי חכמת הטבע היא כמו פתח ושער אל החכמה האלהית. וע"כ היה מההכרח לגלות להם כל עניני מעשי בראשית. וכמו שכתב הרמב"ם בפתיחתו לסדר המורה וז"ל. הלא תראה כי השם יתברך כשרצה להשלימנו ולתקן עניני המונינו בתורותיו המעשיות. אשר לא יתכן זה אלא אחר דעות שכליות תחילתם השגתו יתברך כפי יכלתינו. אשר לא יתכן אלא בחכמת אלהית. ולא תגיע חכמה אלהית היא אלא אחר חכמת הטבע. כי חכמת הטבע מצרנית לחכמת אלהית. וקודמת לה בזמן הלימוד. כמו שנתבאר למי שיעיין בזה. ולזה שם פתיחת ספרו ית' במעשה בראשית. אשר הוא חכמת הטבע עכ"ל. ועוד אפשר לומר שכונתו מה שתלה זה בזה. היינו התגלות אופן הבריאה לישראל אחר קבלתם מצות השמעיות ומצות השכליות באמרם נעשה ונשמע. הוא ע"ד שאמר ר"ע מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך וכנ"ל. ולפי זה יפרשו הכתוב הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה בך. ע"ד שדרשו לקמן בך בתורתך בך ביראתך. כלומר הביאני המלך בחדרי מעשה בראשית ומעשה מרכבה. משום נגילה ונשמחה בך. בך בתורתך בך ביראתך. שבשביל זה זכו לזה: כתיב ויגד לכם את בריתו. את ספר בראשית שהיא תחילת ברייתו של עולם דרש בריתו כמו ברייתו. משום דלא כתיב ויגד לכם את ספר בריתו או דברי בריתו. וע"ד הכתוב (שמות ל"ד כ"ח) ויכתוב על הלחות את דברי הברית עשרת הדברים. אלא כתיב ויגד לכם את בריתו. ולא תפול הגדה בברית עצמו. לזה דרש בריתו כמו ברייתו: אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברות כו' כלומר בשביל עשרת הדברות הגיד לנו סדר הבריאה וכנ"ל: עשרה למקרא כו' דרך אגב דרשו ג"כ מדלא כתיב עשרה דברים אלא עשרת. מרמז על תורה שבכתב ועל תורה שבע"פ הכלולים בהם. והביאו מר' ברכיה ראיה שגלוי מעשה בראשית היה בשביל ענין קבלת עשרת הדברות. וכמו שאמר ר'

חורבן ראשון וחורבן שני שלא נתמשכנו אלא על ידינו · ר' ברכיה בשם ר' יהודה בר' אלעי · כתיב ויסע משה את ישראל מים סוף (שמות טו כב) הסיען מחטאן של ים · אמרו לו משה רבינו להיכן אתה מוליכנו · אמר להם לאלים · ומאלים לאלוש · ומאלוש למרה · וממרה לרפידים · ומרפידים לסיני · אמרו לו לכל הן דאת אזיל ומוביל לן אנן עמך · משל לאחד שהלך ונשא אשה מן הכפר · אמר לה קומי ואתית עמי · אמרה לו מן הכא לתן · אמר לה מן הכא לטבריא · ומתמן לבורסקי · ומבורסקי לשוקא עילאה · ומתמן לשוקא ארעיתא אמרה ליה לכל הן דאת אזיל ונסב עמי · אנא אתיא עמך · כך אמרו ישראל דבקה נפשי אחריך · אמר ר' יוסי בר איקא · והרי המקרא מבריו ואומר משכני אחריך נרוצה · אם למקרא למקרא · אם למשנה למשנה · אם לתלמוד לתלמוד · אם לתוספתא לתוספתא · אם לאגדתא לאגדתא · הביאני המלך חדריו · תמן תנינן ארבעה נכנסו לפרדס · בן עזאי ובן זומא אלישע בן אבויה ור"ע · בן עזאי הציץ ונפגע · עליו נאמר (משלי כה טז) דבש מצאת אכול דייך · בן זומא הציץ ומת · ועליו נאמר (תהלות קיו טו) יקר בעיני ה' המותה לחסידיו

באור כנפי יונה

כב"ח שנותן משכון למלוה שיתפיים בו ויורק ידו ממנו : שלא נתמשכן אלא על ידינו הוסיפו לומר זה. ע"ד שאמרו בש"ר פ' ל"ה. לא מפני שאני חייב לאומות אני ממשכן להם משכוני. אלא שעונותיכם גרמו לי שאמשכן להם מקדשי כו': כתיב ויסע משה וגו' הביאו דרשה אחרת. ודעתם ג"כ להתיר לשון הכתוב. שלשון משכני יורה על הליכה הכרחית. ואחריך נרוצה משמע הליכה רצונית. לזה אמרו שמוסב על אותו ענין שהיה אצל הים : הסיען מחטאן של ים. שחטאו על הים שנאמר (תהלות ק"ז) וימרו על ים בים סוף. וכשאמר משה עמהם השירה העביר והסיע מהן אותו החטא. שע"י השירה נמחל להם כדאיתא בשמות רבה פ' כ"ג. ודרשו זה מדלא כתיב ויסעו ישראל מים סוף וגו'. אלא ויסע משה את ישראל מים סוף. היינו שהסיען מחטאן של ים והוא במה שאמרו שירה. ולפי זה יפרשו משכני בשביל משיכתי שמשכת אותי מהטא של ים סוף אחריך נרוצה לכל מקום שאתה הולך. וע"ד שדרשו על משכו וקחו לכם צאן וגו'. משכו ידיכם מע"ז (שמות רבה פ' ט"ז) : אחריך נרוצה אמרו משה רבינו להיכן אתה מוליכנו. אמר להם כו' כצ"ל. היינו שאמרו לו לכל הן דאת אזיל ומוביל לן אנן עמך. אולם לפי מה שאיתא בשמות רבה פ' כ"ד. נראה שכך צריך להיות : ויסע משה את ישראל מים סוף וגו' הסיען מהטאן של ים. ד"א ויסע משה את ישראל. הה"ד ויסע כצאן עמו (תהלות עח יב) מה הצאן הזה כל מקום שהרועה מנהיגן שם נמשכים. כך ישראל אמרו למשה רבינו להיכן את מוליכנו. אמר להם לאלים ומאלים לאלוש כו'. אמרין לכל הן דאת אזיל ונסב לי אנא אתיא עמך. הה"ד משכני אחריך נרוצה ולפי זה מה שהביאו כאן על ויסע משה שהסיען מחטאן של ים אינו שייך לכאן. אלא דבר אגב הביאו מקודם דרשה אחרת שנדרש על ויסע משה וכדרך המדרש. ומה שאמרו הה"ד ויסע כצאן עמו. הוא שלא נפרש ויסע משה את ישראל כמ"ד שהסיען בעל כרחן. אלא מה הצאן הזה כל מקום שהרועה מנהיגן שם נמשכין אחריו. כן ישראל היו נמשכין אחרי משה לפי תומם. ולפי זה משכני אינו משיכה הכרחית שלא היה מוסכם בע"כ אלא בדבורו. ולאיזה מקום שהנהיגם היו נמשכין אחריו ברצונם הטוב. ופי' משכני אחריך נרוצה. שאמרו לו לאיזה מקום שתמשכ אותנו אחריך נרוצה. וכ"ש (ירמיה ב ב) זכרתי לך חסד נעוריך אהבת כלולותיך לכתך אחרי במדבר בארץ לא זרועה : לאלים ומאלים לאלוש כו' ומרפידים כו' הזכירו כל המקומות האלו לומר. אף שסדר לפניהם רבוי המקומות כ"כ באורך סדר הלוכם. לא חששו ישראל מאומה מפני טורח הדרך. וזהו טעם המשל מאחד שנשא אשה מכפר. משום שהוציאה ממקום גרוע ושפל. לזה אף שסדר לפניה כל המסעות המוטל עליה עד בואם למחוז חפצם. לא חששה מזה מאומה. האחת מפאת שהוציאה ממקום גרוע ופחות. והשנית שהכירה שלטובתה היא ההליכה הזאת. לזה לכל מקום לכתו היא היתה נמשכת אחריו : מן הכא להן מכאן ולהיכן : לשוק ארעייתא לשוק התחתונה : אמר ר' יוסי בר איקא והרי המקרא מהריז ואומר משכני אחריך נרוצה הביאני המלך חדריו וגו' אלא אם למקרא למקרא. אם למשנה למשנה כו' כצ"ל מחריז בחית. כי כפי הגירסא שבפנים המקרא מכריז בכ"ף. אי אפשר ליישבה ולא מצאתי פל זה שום באור נכון. לזה נראה שצ"ל כמו שכתבתי. וכונתו ע"ד שאיתא לקמן צוארך בחרוזים וגו'. אלו פרשיות של תורה שהן חרוזות זו בזו כו'. ויפרש ר' יוסי כמו כן כאן ואמר. הרי הכתוב הזה משכני אחריך נרוצה. מוחרז ומחובר עם הביאני המלך חדריו. ואיזה חבור ויחוס יש ביניהם. אלא משכני אחריך נרוצה מוסב ג"כ על ענין למוד התורה כמו הביאני המלך חדריו. ופירוש הכתוב משכני אחריך נרוצה. משכני אם למקרא למקרא כו'. כלומר לאיזה ענין שתוליכני אחריך נרוצה : תמן תנינן בפרק ב' דחגיגה: ד' נכנסו לפרדס נמשלה החכמה לפרדס. כי נטועים בה עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע : בן עזאי הציץ ונפגע כלומר נשתבש מעט. וכמו שפירש"י שם שנטרפה דעתו. והביאו מרבינו האי גאון ז"ל. שנשתטה מהמראות המבהילות שלא הכילה דעתו לסבלם : דבש מצאת אכול דייך וכתב הרמב"ם ז"ל בספרו המורה פרק ל"ב לחלק א' וז"ל. ומה נפלא זה המשל שהוא דמה החכמה במאכל כמו שאמרנו. וזכר הערב שבמזונות והוא הדבש. והדבש בטבעו כשירבה ממנו יעורר האסטומכה ויביא הקיא. וכאלו אמר שטבע זאת ההשגה עם גדולתה ועצמותה ומה שבה מן השלמות. אם לא יעמדו בה אצל גבולה וילכו בה בשמירה יהפך לחסרון. כאוכל הדבש אשר אם אוכל כשעור יזון ויערב לו. ואם יוסיף יאבד הכל. לא אמר כן תשבעהו וקאת בו אלא אמר והקאתו. ועל זה הענין

לברות למו על שבר בת עמי · אמר רבי עזריה · אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע ממה שנתת לי ביזת שבנותי אחריך נרוצה · שנאמר (שמות ג כב) ושאלה אשה משכנתה וגו' · ביזת מצרים וביזת סיחון ועוג וביזת ל"א מלכים · אחריך נרוצה · ד"א משכני אחריך נרוצה · ממה שגרית בי שביני הרעים · אמר ר' אבין למלך שכעס על מטרונה וגירה בה שביניה הרעים · והתחילה צווחת אדוני המלך הושיעני · כך ישראל צידונים ועמלק לחצו אתכם והצעקו אלי ואושיע אתכם מידם (שופטים י יב) · ד"א משכני אחריך נרוצה · מסכנני אחריך נרוצה · ד"א ממסכינני אחריך נרוצה · כההיא דאמר ר' אחא צריך יהודא לחרובה עבד תתובא · וכההוא דאמר ר' עקיבא · יאה היא מסכניתא לברתי' דיעקב · כערקא סומקא בקדלא דסוסיא חורא · ד"א משכני אחריך נרוצה · ממשכוני אחריך נרוצה · ממשכוני שנטלת ממנו אחריך נרוצה · ממשכון גדול שנטלת ממנו אחריך נרוצה · דאמר ר' מנחמא בשם ר' יוחנן · כתיב (נחמיה א ז) חבל חבלנו לך וגו' · זה חורבן

באור כנפי יונה

שריד ומאלו נשאר אף שהיה עונש גדול מסדום . אלא שלזה נהפכה סדום כמו רגע ולא נשאר לה פלטה . משום ולא חלו בה ידים כלומר שלא פשטו ידיהן למצות . היינו במה שנוגע בין איש לרעהו . וכ"ש (יחזקאל טז יט) הנה זה היה עון סדום אחותך . גאון שבעת לחם וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה . היינו כי יצאו אל קצה האחרון בכל דרכי הרשע והחמס . אולם יהודה וישראל עם שהשחיתו מאוד בעניני דעות ואמונות . אולם במה שנוגע לקיבוץ המדיני ובין איש לרעהו לא הגיעו לתכלית הרוע . ועיין בעקידה שער עשרים במה שאמר שם . הנה עדיין יש להקשות שכל זה אינו שוה לשידונו בדין החמור ההוא כו': כל כך למה שהיו לברות למו על שבר בת עמי כונתו שסוף הכתוב היו לברות למו על שבר בת עמי . הוא כמאמר ענין ראש הכתוב ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן. כלומר למה עשו כן . שיהיו לברות למו על שבר בת עמי . היינו במה שעשו חסד לאבל להאכילו סעודת הבראה . עד שלא נשאר להם מאומה ליתן אוכל לפני בניהם . נחשב להם כאלו בשלו ילדיהן לקיום המצות . וכמו שאיתא באיכה רבתי פ' ד' על הכתוב הנ"ל . אמר הקב"ה לא הניחו אותי לפשוט ידי בעולמי . כיצד היתה לאחת מהן ככר אחד . והיה בו כדי שתאכלנה היא ובעלה יום אחד . וכיון שמת בנה של שכנתה היתה נוטלת אותו הככר ומנחמת אותה בה . והעלה עליהן הכתוב כאלו בשלו ילדיהן למצוה · הה"ד ידי נשים רחמניות וגו'. ואולי דרשו מיתור הכתוב . שלאיזה צורך מגיד לן הכתוב שהיו לברות למו על שבר בת עמי . ועוד מדאחז הכתוב לשון לברות . דרשו שהוא מלשון הכתוב (שמואל ב יב) ויקומו זקני ביתו עליו להקימו מן הארץ ולא אבה. ולא ברה אתם לחם : ר' עזריה כו' הוא סיום הענין מה שאמרו לעיל ר' יודן ור' עזריה: שנתת לי ביזת שבנותי כו' דרש ג"כ משכני. כמו מן שכני . והענין הוא כמו שבארנו לעיל אצל עלמות אהבוך . שהבטחת היציאה ברכוש גדול היה על תנאי שיעבדו ד' מאות שנה . ועכ"ז אף שהוציאם קודם זמן הקצוב . העשירם עושר רב והבטחה אף שהיה על תנאי קיים בהם ג"כ . לזאת אחריך נרוצה כי מי כמוהו מקים דברו : ממה שגרית בי שביני הרעים גרית הוא מלשון (משלי טו יח) יגרה מדון : למלך שכעס על מטרונה וגירה בה שבניה הרעים כו' ענין המשל לומר . כמו שהמלך גירה במטרונתו שמרדה עליו שכניה הרעים להכאיבה ולהכעיסה מאוד . והוא מפאת שהם התקנאו בה מקודם .

לזה יצערו לה יותר מהרחוקים שלא היה להם אתה דין ודברים . כן לישראל גירה בהם האומות השוכנים סביבם והתקנאו בגדולתם . שיכאיבו ויצערו אותם יותר . וזה יהיה סבה שיתנו לבם לשוב אליו . ועד"ה (איכה א יז) פרשה ציון בידיה אין מנחם לה . צוה ליעקב סביביו צריו היתה ירושלים לנדה ביניהם : מסכנני אחריך נרוצה דרשו מסכני לשון סכנה . כלומר מפאת היותי בסכנה גדולה אחריך נרוצה לבקש ישועה . ועד"ה (ישעיה כו טז) ה' בצר פקדוך וגו' . ואף שמסכני הוא בשי"ן ימנית . רבות כאלה תמצינו במדרשים : ד"א ממסכנני אחריך נרוצה דרשו מסכני כמו מסכני לשון רש ומסכן . כלומר מחיי צער ועוני אחריך נרוצה : צריך יהודא לחרובא עביד תתובא פירוש אם היהודי חי חיי צער ועוני עד שאין לו לאכול אפי' חרובין . אז עושה תשובה . עיין ויקרא רבה פ' י"ג ופ' ל"ה : יאה היא מסכנותא לברתיה דיעקב מה שיחסו זה הענין לברתיה דיעקב . משום שהצרות צודקות בישראל מצד יחוסם ליעקב . שגם הוא היה אסור תמיד בחבלי צרות ועוני . וכמו שדרשו עליו בב"ר פ' פ"ד לא שלותי ולא שקטתי וגו' : כערקא סומקא כרצועה אדומה: בקדלא דסוסיא חורא בערפו של סוס לבן . תרגום ערפו קדליה . והכונה יפה וטוב עניותא לישראל כרסן אדום על עורף של סוס לבן . שהרצועה הוא לו לרסן לבלום בו פראותו . ובהיותה אדומה יתהדר בו ג"כ הסוס . כן העניות לישראל הוא להם למתג ורסן שלא יבעטו וימרדו בה' ית'. ויש בה הדור ג"כ . כי עי"ז הם מהודרים ביראת שמים ובמעשים טובים : ד"א משבני . משבוני . ממשבון גדול שנטלת ממני אחריך נרוצה כנ"ל . דרש משכני לשון משכון ונוסב על בהמ"ק : חבל חבלנו לך . וסוף הכתוב ולא שמרנו את המצות ואת החקים ואת המשפטים וגו' . ומביאים ראיה מזה הכתוב שענין חורבן בהמ"ק הוא בבחינת משכון . שאין לפרש חבל חבלנו לך כפשוטו לשון השחתה . חבלנו לפניך היה להכתוב לומר . ולזה יפרשו חבל לשון משכון . מלשון (שמות כב כה) אם חבול תחבול שלמת רעיך . והכונה שנחרב בעונינו עד שנפרע החוב . כדרך בעל חוב ליטול משכון מהמחוייב עד שיפרענו חובו . ולכן אחריך נרוצה לשוב בתשובה שלמה . ועוד יש לומר שהכוונה היא אחריך נרוצה להודות לך על זה ולאהבך . כי חבה יתירה נודעת לנו בזה . לפי שע"י חורבן בהמ"ק פדה ה' את יעקב מעשותו כלה . כי שפך חמתו על עצים ואבנים . וכמו שדרשו על מזמור לאסף וגו' קינה לאסף כו' . וזה

בב"ת

ישראל אחרי שכינה. דמר"א (שה"ש ה א) ויבוא דודו לגנו. לגינונו. ר' יודן ור' עזריה. ר' יודן אמר. אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה. רבש"ע על שנהגת עם שכנותי במדת הדין ועמי במדת הרחמים. אחריך נרוצה. דאמר ר' ברכיה בשם ר' אליעזר. נעשה בעשרת השבטים מה שלא נעשה בדור המבול. בדור המבול כתיב רק רע כל היום. ובעשרת השבטים כתיב (מיכה ב א) הוי חושבי עון ופועלי רע על משכבותם. הרי זה בלילה בבוקר מנין. כתיב (שם) באור הבוקר יעשוה כי יש לאל ידם. אותם לא נותר מהם פלטה ומאלו נותרה פלטה. באיזה זכות. ר' יצחק פתר להו לשבח. ר' יצחק אמר והנה נותרה בה פלטה המוצאים וגו' (יחזקאל יד כב) המוציאים אין כתיב כאן אלא המוצאים. בזכות הצדיקים והצדיקות הנביאים והנביאות שיעמדו מהם. א"ר חנינא נאמר בכרכי הים מה שלא נאמר בדור המבול. נאמר בכרכי הים (צפניה ב ה) הוי יושבי חבל הים גוי כרתים. גוי שחייב כרת. ובזכות מי נצלו. בזכות ירא שמים אחד שמעמידין בכל שנה ושנה. רבי לוי פתר לה לשבח. הוי יושבי חבל הים גוי כרתים. גוי שכרת ברית. המד"א (נחמיה ט ח) וכרות עמו הברית. ר' יהושע בר נחמיה משום ר' אחא אמר. נאמר בשבט יהודה ובנימין מה שלא נאמר בסדומים. דבסדומים כתיב (בראשית יח כ) וחטאתם כי כבדה מאוד. אבל בשבט יהודה ובנימין כתיב (יחזקאל ט ט) ויאמר אלי עון בית ישראל ויהודה גדול במאוד מאוד. ר' תנחומא אמר כתוב חורי אית לן (איכה ד ו) ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ההפוכה כמו רגע ולא חלו בה ידים. א"ר תנחומא לא חלתה יד ליד. אותן לא פשטו ידיהן למצות אבל אלו פשטו ידיהן למצות. כתיב (שם י) ידי נשים רחמניות בשלו ידיהן. כל כך למה. שיהו

לברות

באור כנפי יונה

לברות כו'. וכמו שכתבתי לעיל וריב"ל אזיל לטעמו שפירש אחריך נרוצה. אחר השכינה וכנ"ל: לגינונו למקום חופתו: שנהגת עם שכנותי במדת הדין כו' מוסב על סדום ועמורה. וכמו שהביאו מרבי יהושע בר' נחמיה בסמוך. אלא שהפסיקו בתוך הענין דרך אגב דרשות אחרות מענין זה. ודרש ר' יודן משכני לשון שכן. והמ"ש הוא אות השמוש. ויפרש משכני. כלומר ממה שראינו איך נהגת עם שכיני במדת הדין כו' אחריך נרוצה. היינו מפאת האהבה היתירה שנודעת לנו מכולן: נעשה בעשרת השבטים שהם חטאו ביותר: בדור המבול כתיב רק רע כל היום רק מעוטא הוא. דביום היו עושים רע ולא בלילה. ואינו דורש כמו שדרשו בב"ר פ' כ"ו גם בלילה לא שכב לבו. בדור המבול: ומאלו נותרה פליטה היינו מעשרת השבטים: באיזה זכות כו' ר' יצחק אמר בזכות הצדיקים. כתיב והנה נותרה בה פליטה המוצאים בנים ובנות. המוציאים אין כתיב כאן אלא המוצאים בזכות הצדיקים והצדיקות כו' כנ"ל. ור"ל שלפי פשוטו של קרא היה להכתוב לאמר המוציאים בנים ובנות בלשון עתיד. דהוה משמע דפליטה הנשארת להם תוציא להם בנים ובנות. ומדכתיב המוצאים בלשון עבר. מוסב על הצדיקים והנביאים כו'. שכבר הם ידועים ורשומים במחשבתו של הקב"ה. עד"ה (ירמיה א) בטרם אצרך בבטן ידעתיך וגו'. ואף שזה הכתוב והנה נותרה בה פליטה. מדבר מירושלים ולא מעשרת השבטים. עכ"ז הביאו ראיה שהציל הקב"ה את האבות בזכות בניהם הטובים והישרים שעתידים לצאת מהם. ועיין בב"ר פ' כ"ח: הוי יושבי חבל הים גוי כרתים מוסב על פלשתים כי פלשתים יושבים על שפת הים. וכ"ש עד ים פלשתים: גוי כרתים גוי שחייב כרת ואף שהכתוב מדבר בפלשתים שמכונים כרתים. עד"ה (שמואל א ל יד) נגב הכרתי. עכ"ז דרשו כרתים לשון כרת. דאל"כ למה מכנה אותם הכתוב כאן כרתים אחר שהזכיר אותם בסמוך בשמם. וכ"ש דבר ה' עליכם כנען ארץ פלשתים. אלא לומר שמחוייבים כרת. וכ"ש שם והאבדתיך מאין יושב. גם ראיה לזה מה שנאמר (ביחזקאל כ"ה ט"ז) הנני נוטה ידי על פלשתים והכרתי את כרתים שהוא לשון נופל על כריתה: בזכות ירא שמים אחד כו' אינו מבואר מנא להו שבזכות שהעמידו ירא שמים אחד נצולו: גוי כרתים גוי שכרת ברית המד"א וכרות עמו הברית היה אפשר לומר שמוסב על זכות הברית שכרת אבימלך מלך פלשתים עם אברהם. אולם לפי זה למה לא הביא מהכתוב (בראשית כא לב) ויכרתו ברית בבאר שבע. ומדהביא מוכרת עמו הברית. נראה שכונתו כמו שאמר ר' חנינא בזכות י"ש אחד כו'. כלומר שמעמידין גרי צדק הכורתין ברית בברית קדש ולזה הביא מוכרת עמו הברית לפרש כונתו. וע"כ גם לדעת ר' לוי שבזכות זה נשאר להם פליטה ולא נכרתו כולם. וכמו שכתוב שם והאבדתיך מאין יושב: נאמר בשבט יהודה כו' בסדומים כו' הוא סיום הדרשה דלעיל מר' יודן. שדרש משכני אחריך נרוצה. על שנהגת עם שכנותי במדת הדין כו' ומוסב על סדום שהיתה קרובה לארץ ישראל: גדול במאוד מאוד ומה שלא הביא ר' יהושע מהכתוב בפירוש. ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום. וכמו שהביא ר' תנחומא בסמוך. יש לומר שויגדל עון בת עמי מחטאת סדום יתכן להתפרש על העונש. דעונש בת עמי היה גדול מסדום (וכמו שפירש הראב"ע על גדול עוני מנשא) היינו שסדום נהפכה כרגע ולא הרגישה צער הרבה. וישראל סבלו כמה מיני יסורין חרב ורעב ודבר. ולא חלו בסדום ידי אויב אלא נהפכה ע"י מלאכים. לזה הביא מעון בית ישראל ויהודה גדול במאוד מאוד. ויפרש משכני אחריך נרוצה. ממה שנהגת עם שכנותי במדת הדין ועמי במדת הרחמים. שמסדום לא נשאר פליטה כדכתיב ההפוכה כמו רגע. ומשבט יהודה ובנימין נשאר פליטה. אחריך נרוצה: לא חלתה יד ליד. אותן לא פשטו ידיהן למצות כו' ר' תנחומא יפרש שסוף הכתוב ולא חלו בה ידים. בא להתיר הספק שיפול בזה. וכי משא פנים יש בדבר שמסדום לא נשאר

שריד

בנו לתורה ולחנכו בלימוד ש אריך ימים בעולם. שנאמר (משלי ט יא) כי בי ירבו ימיך וגו'. ר' יוחנן וריב"ל ורבנן. ר' יוחנן אמר ממה שהכנסתני לארץ טובה ורחבה. אחריך נרוצה. לארעא טבתא דאתקריאת משכנותא. וריב"ל אמר ממה שנתת לנו ארעא טבתא רבתא דאתקריאת משכנותא אחריך נרוצה. ורבנן אמר ממה שהשרית שכינתך בתוכינו. כדכתיב (שמות כה ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. אחריך נרוצה. ורבנן אמרי חורי. על שסלקת שכינתך מתוכינו אחריך נרוצה. תדע לך שכן הוא. שכל צרות שבאו עליהם במעשה העגל לא נתאבלו. כיון שאמר להם משה (שמות לג ג) כי לא אעלה בקרבך. מיד וישמע העם את הדבר הזה ויתאבלו. תני רשב"י זיין שנתן להם לישראל בחורב. שם המפורש היה חקוק עליו. וכשחטאו במעשה העגל נוטל מהם. כיצד נוטל מהם. ר' איבו ורבנן. ר' איבו אמר מאליו היה נקלף. ורבנן אמרי מלאך היה יורד ומקלפו. אמרו ישראל לפני הקב"ה כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה. ר' יהושע בן לוי אמר להוטים היו ישראל

באור כנפי יונה

הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו ומוכח מזה שמ בניהם היה כדי שיקחו מוסר. ואפשר יפרשו הכתוב האם לשוא הכיתי את בניכם הלא מוסר לא לקחו. ולפי זה יפרש משכני אחריך נרוצה. משכני לשון משכון. כלומר יען שהבנים הם ערבים וממושכנים עלינו. לכן אחריך נרוצה: ר' יוחנן אמר אחריך נרוצה לארעא טבתא דאיתקריאת משכנותא כו"ל. ותיבות ממה שהכנסתני לארץ טובה ורחבה. הם ניתוספו בפנים בטעות. ויפרש ר' יוחנן הכתוב מסיפי' לרישי'. שהרוצה מוסב על ארץ ישראל כלומר שנרוץ לארץ ישראל משום שהם עיקר משכן כבודך ועי"ז היא מושגחת בהשגחה פרטית. וכמ"ש (דברים יא יג) ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה תמיד. עיני ה' אלהיך בה מראשית השנה ועד אחרית השנה: וריב"ל אמר ממה שנתת לנו ארעא טבתא דאיתקריאת משכנותא אחריך נרוצה ויפרש הכתוב משכני אחריך נרוצה. בשביל שנתת לנו ארעא טבתא דאיתקריאת משכנותא היא גורמת שנרוץ אחריך. והרוצה מוסב אחר הקב"ה. כלומר בשביל שהם משכן כבוד ה' ורוח קדשו מרחפת עליה יביאנו להדבק אחר הקב"ה. וע"ד שאמרו אוירא דארץ ישראל מחכים. או משום שלא נמצא בה שום מניעה. לא מפאת היתרון ולא מפאת החסרון. וכמ"ש ארץ אשר לא תחסר כל בה. משמע שלא תחסר כל בה. אבל גם שום יתרון אין בה: ורבנן אמרו ממה שהשרית שכינתך בתוכנו. כדכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם אחריך נרוצה ורבנן יפרשו ע"י שהשכינתך בתוך המקדש תמיד. מוראו על פנינו וזהו סבה על הזהירות והשמירה במעשים. ע"ד הכתוב (דברים כ"ג ט"ו) כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך וגו' והיה מחנך קדוש. ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך: ורבנן אמרו חורי על שסלקת שכינתך כו' דרשו משכני לשון המשכה וסלוק. כלומר סילוק שכינתך מתוכנו. הביאנו לרוץ אחריך להשיגך. כאיש אשר ירוץ אחר אבידתו שנאבד לו לבקשה ולהשיגה: תדע לך שהוא כן כו' הביאו ראי' ממה שנמצא שעל כל הצרות שבאו עליהם ע"י מעשה העגל. היינו שמתו בסייף ובמגפה ובהדרוקן לא נתאבלו. וכיון שהגיד להם כי לא אעלה בקרבך. כתיב מיד וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו. ולורך הראיה שסלוק השכינה הוא קשה מכולם. משום שנראה שסלוק השכינה מתוכם להנהיגם ע"י מלאך היה בהסכמה לטוב להם. וכ"ש (שמות ל"ג ב') ושלחתי לפניך מלאך וגו'. כי לא אעלה בקרבך וגו' פן אכלך בדרך. להכי הוצרכו להביא ראי' מויתאבלו ומר' יהושע בן לוי. שלא היו מתרצים בזה. והיו חפצים יותר בהשראת השכינה

בינהם. אף בהיו מעותדים לחשש סכנה: וישמע העם את הדבר הרע הזה ויתאבלו. ולא שתו איש עדיו עליו. אמרו ישראל לפני הקב"ה כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה. ר' יהושע בן לוי אמר להוטים היו ישראל אחרי שכינה. המר"א יבוא דודו לגנו. לגינונו. ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב (שם לג ו) תני רשב"י זיין נתן להם לישראל בחורב. ושם המפורש היה חקוק עליו. וכשחטאו במעשה העגל נוטל מהם. כיצד נוטל מהם ר' איבו ורבנן. ר' איבו אמר מאליו היה נקלף. ורבנן אמרו מלאך היה יורד ומקלפו. ר' יודן ורבי עזריה כו' והנוסחא שבפנים היא משובש. והביאו מרשב"י דרך אגב. לפי שהזכירו את הכתוב ויתאבלו ולא שתו איש עדיו עליו. הביאו ג"כ מרשב"י מה שדרש על ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. ולפי זה פירוש הכתוב ולא שתו איש עדיו עליו הנאמר קודם ויתנצלו וגו' היינו התכשיטים שלהם. וכמו שאמרו ז"ל. שאמרו כלום האשה מתקשטת אלא לבעלה. ומה שדרש רשב"י זיין נותן להם בחורב ושם המפורש היה חקוק עליו. מוסב על הכתוב שאחר זה. הורד עדיך מעליך וגו' ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב. שיפרש שהעדי הזה שהתנצלו הוא הזיין שנתן להם בחורב ושם המפורש היה חקוק עליו. והוא מליצה על הכבוד והמורא שניתן להם מהקב"ה. שיהיו הכל מתיראין מהם ומכבדים ומנשאים אותם. ועד"ה (דברים כח יוד) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך. וכיון שחטאו בעגל נוטל מהם. וע"ז פליגי ר' איבו ורבנן. ר' איבו אמר מאליו היה נקלף. כי ר' איבו יפרש שהזיין הזה הוא הזיו האלהי וההוד שניתן עליהם וקרן עור פניהם. ע"ד כי קרן עור פני משה ויראו מגשת אליו. וכיון שחטאו ונסתלק מאתם השכינה נוטל ונתבטל מאליו קרון עור פניהם. ורבנן סברי כי הזיין הזה הוא השני כתרים שהלבישו מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל בשעה שאמרו נעשה ונשמע. וכשחטאו בא המלאך ונטל מהם הכתרים האלו וכמו שאיתא פרק אמר ר"ע (פ"ח). דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ס"ר מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל. קשרו לו שני כתרים אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע. וכיון שחטאו ישראל ירדו ק"כ ריבוא מלאכי חבלה ופירקום שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב: ריב"ל אמר להוטים היו כו' מוסב על מאמר הקודם מה שאמרו תדע לך שהוא כן שכל צרות

יסדת עוז • ואין עוז אלא תורה • שנאמר (שם כט י"א) ה' עוז לעמו יתן • בשעה שהלוה נתבע ואין לו לשלם • מי נתפס לא הערב • הוי מה שנאמר (הושע ד ו) ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני • אמר ר' אחא גם אני • כביכול גם אני בשכחה • מי יאמר בתורה לפני ברכו את ה' המבורך לא היונקים • הוי מרפיון תורה שבכם נתפשו בניכם • ונאמר (ירמיה ב ל) לשוא הכיתי את בניכם מוסר לא לקחו • לפיכך צריך אדם להכניס בנו

באור כנפי יונה

להמתיק מעט את הענין, שהוא ע"ד שאיתא במדרש שוחר טוב פ' ח' ולקמן בפסוק כרם היה לשלמה, על הכתוב ה' אדונינו מה אדיר שמך בכל הארץ כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל, התחילו המלאכים מדיינין ואומרים לפניו מה אנוש כי תזכרנו וגו', ואמרו לפניו אשרך הוא שתתן התורה בשמים, למה שאנו קדושים ותורתך קדושה כו', שיש לומר ג"כ שהכונה שם הוא ע"ד הנחות, היינו שהתורה לפי רוממות קדושתה ולפי יקרת מעלתה הנשגבה, לא היה מכבודה להורידה פה בשפל עלי ארץ, ולהנתן לאדם הזה אשר יצר לבו רע מנעוריו, והורכב מתכונות מתחלפות ומשתנות לרגעים, ומה אנוש כי יזכה להופיע עליו אש דת ממרום, הלא הוא משבעו איש נתעב ונאלח שותה כמים עולה, וכמעט מבלתי האפשרות מטבעו שלא יכשל בחטא פשע ורשע וכמ"ש (קהלת ז' כ') כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, הן גם בקדושיו לא יאמין, ובני אלהים כאבות וכנביאים לא זכו בעיניו, שגם המה כנפיהם נשאר מעט דופי ושגגה, וענין ההתנגדות הזאת נתנו ע"ל המליצה בפי המלאכים, כי מי כמוהם ישיג יקרת התורה וקדושת מעלתה, ועל זה הכונה ג"כ המליצו כאן דרך שאלה ותשובה, שלא היה נמצא שום זכות כי יזכה אנוש הלזה להופיע עליו אש דת ממרום, כי אם בבחינת הבטחון מהשמירה אשר ימשך מצאת ההרגל הטוב, והסיבה המעולה אשר ישמרו וירגילו להתינוקות, היינו שירגילו וינהלו את בניהם בעודם בקטנם בכל אושר וכשרון, בעוד שלא הריחו עוד שום ריח דופי ופחיתות וכמו שיבואר, וצורך המשל הוא לומר, כמו שהלוה עם שהמלוה עבר על ידו איזה פעמים נלאת לו, עכ"ז מצאת גודל ההכרח אל הכסף הדרוש לו לצורך פרנסתו, לא התעצל ולא רפה ידו מלהשתדל בכל עוז להשיגם, כן ישראל אחרי באו לכלל השגה איך הם נחוצים ומוכרחים להיישרת התורה האלהית, כדי שיוכלו להיות על ידה חיים מעולים חיים מאושרים, השתדלו בכל עוז ואומץ להשיגה, ומה שאמרו שכפה עליהם ההר כגיגית כו' הכונה ג"כ שמתחילה למד אותם דעת והכריח אותם בהכרח השכלי לראות ולהבין, איך הם מחוייבים חיוב שכלי להשתעבד עצמם תחת ההנהגה התוריית הזאת, כי מבלעדי התורה האלקית לא לבד שלא יהיו חיים האנשים חיים מעולים כי אם חיים בהמיים, אכן יהיו נבוכים ועתידים להיות נפגעים מכל מקרה ופגע ולפול בכל פח יקוש: **אבותינו ערבים לנו** כלומר הביטה אל צור חוצבנו, ובהיות אבותינו היו קדושי עליון ושמרו תמיד דרך ה', הרי זה כאלו הם מבטיחים וערבים לנו על שמירת התורה. כי טבע הענפים נמשך מתכונת השרשים: **אבותיכם צריכים ערבים כו'** ירצה, אחר שכבר נמצא שמץ חטא באבותיכם ג"כ אין הבטחה זו מספקת לשמירת כל התורה בידכם: **נביאים ערבים לנו** כלומר בתוכחת הנביאים אשר יורו ויוכיחו אותנו תמיד אם יתנו לשמירתה. והרי זה כערבות ובטחון:

והרועים פשעו בי וסוף הכתוב והנביאים נבאו בבעל ואחרי לא יועילו הלכו. והכונה שגם זה אינו ערבות בטוחה. שלפעמים הנביאים עצמם יוליכו אתכם שולל ויורו אתכם דרך תועה. וכמו שמצינו שקצתם אחרי היותם נביאי אמת חזרו בהם ונבאו לשקר. וכמו שאמרו על חנניה בן עזור שהיה מתחילה נביא אמת. וע"י שהיו מוחזקים כבר לנביאי אמת היו טועים אחריהם: **הרי בנינו ערבים אותנו כו' הה"ד מפי עוללים ויונקים יסדת עוז כו'** כשלא מצאו זכות על בטחון השמירה מצאת טבע הכשרון אשר ימשך להם ביחוס צור חוצבם. הביאו טענה לבטחון השמירה מצאת מחברי העם. שזה יביאם אל זהירות השמירה. וכאשר נכשל ונותן מגרעת ג"כ בהטענה הזאת. הביאו טענה נכונה על בטחון שמירת התורה מצאת ההרגל והחנוך לבניהם. אשר ירגילו אותם מנוער בהיישרת התורה. טרם טעמו טעם חטא ולא הרגישו עוד שום נטיה אל כל רע ופחיתות. כי בהיות עין אומניהם עליהם מנוער בהשגחה עצומה. בעוד שלא התגאלו עצמותם במחשבות רשע וכסל. להנך ולנהל אז את מעשיהם וליישר דרכם מוצאם ומובאם ע"פ שלם חכמה ודעת. להשריש בנפשם כל כשרון וטוב כל צדק ויושר. ולהריחם בבשמי המוסר ורגשי נועם ויופי. אז יוחרת כל הענינים האלו כצפורן שמיר על לוח לבבם הטהורה עוד מכל חמודות היצר ורגשי הבלי התבל. ויהיו תקועים בם לנצח כמסמרות נטועים. ואז לאט לאט ילכו מעלה מעלה עד כי יתנוססו אחרי כן בין אנשי שם. שלמים בדעות ובאמונות. מלאים צדק ומישרים. ויהיו מאושרים בארץ. וכמ"ש (משלי כ"ב ו') חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה. מצאת כי ענין ההרגל נעשה להם כטבע שני. לא כן אלה אשר לא השכילו עליהם אומניהם. ולא עשו ידם תושיה להנהם במעגלי יושר בעודם בקטנם. אז אף אחרי בואם בימים ויפליגו בעסק התורה והחכמה. ויצליחו ללקוט משם טובי המדות ופרחי המעלות. עכ"ז לא יצליחו על צד הרוב לטהר עצמם מכל וכל. ולשרש מתוכם שרשי ראש ולענה אשר נצמחו על תלמי לבם בימי עלומיהם. כי התרחבו והגדילו ונעשו כעץ שתול על פלגי מים. אשר כמעט כל רוח לא יוכל להפכו ממקומו. כי למאוד קשה על האדם אשר השתקע עצמו מעודו במחמדי התבל. להשים אחרי כן עליו מתג ורסן לבלום תאוותו. וא"כ אך ע"י החנוך הטוב. אז יש מקום בטחון על קיום התורה. ולכן מניעת החנוך הזה הוא סבה כי יפקוד ה' עון אבות על בנים: **ואין עוז אלא תורה** עיין בברכות פרק קמ"א ובפרק פרת חטאת: **כביכול אף אתו השכחה** דרשו זה מיתרון תיבות גם אני: **מי יאמר בתורה לפני ברכו כו'** מה שתפסו דוקא לענין הברכה. משום שהברכה על התורה מורה על יקרת התורה וחביבותה בעיני המברך. וכאומר מי יהיה מייקר ומחבב את התורה כעוללים האלו. וע"ד שכתבתי לעיל: **לא היונקים** כלומר לאחר שהגדילו: **ונאמר לשוא הכיתי**

לאלו באצבע ואומרים · כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות · בשני עולמות · ינהגנו בעולם הזה ובעה"ב · בעה"ז דכתיב (דברים טו ו) כי ה' אלהיך ברכך · ובעה"ב דכתיב (ישעיה נח יא) ונחך ה' תמיד :

פסוק ד **משכני** אחריך נרוצה · אמר ר' מאיר · בשעה שעמדו ישראל לפני הר סיני לקבל את התורה · אמר ליה הקדוש ברוך הוא אלעיקו אני נותן לכם את התורה · אלא הביאו לי עדים טובים שתשמרוה ואני נותן לכם · אמרו לפניו רבונו של עולם אבותינו ערבים לנו · אמר להם אבותיכם צריכים ערבים · למה הדבר דומה לאחד שהלך ללות מן המלך · אמר לו הביא לי ערב ואני כלוה אותך · הלך והביא לו ערב אחד · אמר לו ערבך צריך ערב · הלך והביא לו ערב שני ואמר לו ערבך צריך ערב · כיון שהביא לו ערב שלישי · אמר לו תדע כי מפני זה אני מלוה לך · כך בשעה שעמדו ישראל לקבל את התורה · אמר להם הקב"ה אני נותן לכם תורתי · אבל הביאו לי ערבים טובים שתשמרוה ואתננה לכם · אמרו אבותינו ערבים לנו · אמר להם הקב"ה אבותיכם יש לי עליהם · אברהם יש לי עליו שאמר במה אדע (בראשית טו ח) · יצחק יש לי עליו שהיה אוהב לעשו ואני שנאתיו · שנא' (מלאכי א ג) ואת עשו שנאתי · יעקב שאמר נסתרה דרכי מה' (ישעיה מ כז) · אלא הביאו לי ערבים טובים ואני נותנה לכם · אמרו לפניו נביאינו ערבים לנו · אמר להם יש לי עליהם שנאמר (ירמיה ב ח) והרועים פשעו בי · וכתיב (יחזקאל יג ד) כשעלים בחרבות נביאיך ישראל היו · אלא הביאו לי ערבים טובים ואתננה לכם · אמרו הרי בנינו ערבים אותנו · אמר הקב"ה הא ודאי ערבים טובים · על ידיהם אתננה לכם · הה"ד (תהלות ח ג) מפי עוללים ויונקים

יסדת

באור כנפי יונה

ועד הוא ינהגנו על מות , בהעלמות . ד"א עלמות כאילין עולימתא הכד"א כו' כצ"ל , והתיבות בשני עולמות כו' בעלימות ובזריזות , הם מיותרים וצריכין להמחק , ופירוש בהעלמות , כלומר שיתגלו לנו דברים המכוסים והנעלמים , וכמו שדרשו לעיל על עלמות אהבוך על שהעלמה מהם , וכמו שאיתא בפ"ב דע"ז , ולא עוד אלא דברים שמכוסים ממנו מתגלים לו , שנאמר על כן עלמות אהבוך קרי ביה עלמות אהבוך , ומה שאמרו כאילין עולימתא , כלומר ירקדו לפניו בזריזות כנערות במחול , והוא מליצה על מהירות ההשגה , ומוסב על מה שאמר מקודם והם חלים לפניו בעלמות , על זה אמר כאילין עולימתא : אתנסייא . עולם שאין בו מות תיבות עולם שאין בו מות הוא מדברי המדרש , והוא פירוש על מה שאמר עקילס אתנסייא , וכן איתא בערוך , תנסיאה בלשון יון מות , והאלף שבראש התיבה מהפך פירושה מן מות ללא מות , ולפי זה יפרש עקילס הוא ינהגנו עלמות אל מות , כלומר ינהגנו אל נצחיות , וכמו שאיתא בברכות נ"ב , שכן דבי ר' אליעזר קורין לאלפין עיינין ולעיינין אלפין , או יפרש על מות , למעלה מן המות , כלומר שאין לשמות נגיעה ותפיסה בו , וכדרך שדרשו ביש נוחלין אל תקרי עלי עין אלא עולי עין , כלומר שהם גבוהים מן העין , כמי שיושב למעלה מן העין ואין העין שולט בו : עולם שאין בו מות , ד"א הוא ינהגנו על מות בשני עולמות בעה"ז ובעה"ב . בעה"ז דכתיב כו' כצ"ל , ותיבות ומרמזים אלו לאלו כו' לעולם ועד , נכפלו כאן שלא לצורך : כי ה' אלהיך ברכך וגו' וסוף הכתוב והעבטת גוים רבים ואתה לא תעבוט וגו' , ומוסב על הצלחת עה"ז : ונחך ה' תמיד וגו' וסוף הכתוב והשביע בצחצחות נפשך , ודרשו שמוסב על לחות ההשגות בעה"ב :

משכני אחריך נרוצה וגו' אמר ר' מאיר כו' משום דלא יצדק משכני אחריך נרוצה , שמשיכה נופל במקום שיש מניעת ההליכה , ונרוצה משמע על ההליכה הרצונית והחפשית , לזה דרש משכני לשון משכון , כלומר תפני שמשכוני הנלך לצאת אחריך נרוצה , וכמו שיבואר בסמוך :

אל עיקי כו' המ"כ פירש שהוא לשון שבועה בלשון ערבי , ולפי זה אינו מובן לאיזה צורך הזכיר שבועה , ולא נמצא ג"כ רמז בכתוב על שבועה זו , ויש גורסין אאלעיקה , פירוש בלא מחיר ובטחונות מצד המקבל לצד הנותן , ולפי זה פירושו בלשון תמיהא , האם בלא בטחונות אתן לכם את התורה , וכמעריך איתא שהוא שבוש גמור , אלא הכי גרסינן , איני נותן לכם את התורה אם לא תביאו לי ערבים טובים שתשמרוה עכ"ל , ולי נראה שאין לשבש מכל וכל , אכן צ"ל אלוגי אני נותן לכם את התורה ואלוגי הוא לשון עדות וזכרון דברים , ועיין בבראשית רבה פ' כ"ה , ובערוך ערך אלוגין , והכונה אני נותן לכם את התורה שהיא עדות לכם , ועד"ה (שמות כ"ה) ואל הארון תתן את העדות , וכתיב (שם ל"א י"ח) ויתן אל משה ככלתו וגו' את שני לחות העדות , ובתהלות (קלה) אם ישמרו בניך בריתו ועדותי זו אלמדם , כלומר שהם עדות מצד ה' ית' הייני שהלוחות הם עדות שהתורה היא אלקית , וע"ד שאמרו מ"ם וסמ"ך בנס היו עומדין , או כמו שפירש"י והרא"ע , ולכן אני רוצה שגם מצדכם תעמידו לי עדים טובים על שמירתה ביותר : אבותינו ערבים לנו כו' לאחד שהלך כו' , אבותיכם יש לי עליהם כו' , נביאים ערבים לנו כו' , הרי בנינו ערבים אותנו כו' כל הענין כפשוטו קשה להולמו , האחד ענין בקשת הערבים מישראל , שנראה שהיו ישראל מבקשים את התורה והקב"ה עכב נתינתה עד שהביאו לו ערבים בטוחים , והלא נהגה לישראל בעל כרחם וכמו שאמרו שכפה עליהם ההר כגיגית כו' . שנית מה טעם הערבות , שהערבות נדרש במקום שלא יוכל המלוה להפרע מהלוה , אבל הקב"ה יוכל להפרע מישראל תמיד ומה צורך לו ערבות . שלישית איזה ערבות בטוחה נמצא בערבות האבות , שאמרו ישראל אבותינו ערבים לנו , מה מידם יקח אם לא יקיימו ישראל את התורה , ועוד מאין ידעו ישראל שיתרצו האבות שיערבו עליהם , ועוד מה צורך המשל ומה הוסיפו במשל , והיותר קשה מכולם איפוא מרומז בכתוב השאלות והתשובות האלו שהיו בין הקב"ה לישראל . לזה נראה לי

להמתיק

עלמות אהבוך זו בת השלישית. שנאמר (זכריה יג ט) והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף. ד"א על כן עלמות אהבוך אלו הגרים. הה"ד (חבקוק ג ב) ה' שמעתי שמעך יראתי. ה' פעלך בקרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע וגו'. ד"א על כן עלמות אהבוך. זה דורו של שמד. שנ' (תהלות מד כג) כי עליך הורגנו כל היום נחשבנו כצאן טבחה. ד"א על כן עלמות אהבוך אלו ישראל. שנאמר (דברים ז ח) כי מאהבת ה' אתכם ומשמרו את השבועה. ד"א על כן עלמות אהבוך. על שהעלמת מהן מתן שכרן של צדיקים. דאמר ר' ברכיה ור' חלבו עתיד הקב"ה לעשות ראש חולה לצדיקים לעתיד לבוא. מה טעם שיתו לבכם לחילה (תהלות מח יד) לחולה כתיב. צדיקים מכאן וצדיקים מכאן והקב"ה באמצע. והם חלים לפניו בעלמות. ומרמזים אלו לאלו באצבע ואומרים. כי זה אלהים אלהינו עולם ועד הוא ינהגנו על מות. בשני עולמות בעה"ז ובעה"ב. ד"א הוא ינהגנו על מות בעלמות ובזריזות. ד"א על מות כאילין עולימתא. המד"א (תהלות סח כו) בתוך עלמות תופפות. ד"א על מות תרגם עקילס את נסייא. עולם שאין בו מות. ומרמזים אלו לאלו

באור כנפי יונה

ולא היה כונתם כלל לפרש הכתוב ככה: ונקוט זה הכלל בידך אז תלך לבטח בכמה דרשות חז"ל. ועיין במורה פרק ג' לחלק שלישי. ובכוזרי פרק ע"ג למאמר ג'. ובמאור עינים חלק אמרי בינה פרק ט"ו. ובעין יעקב במסכת ברכות המובא שם ממה שכתב הרשב"א על זה: **אלו בעלי תשובה** ופי' על כן עלמות אהבוך. קרי ביה אל מות אהבוך. כלומר אף שהגיעו עד שערי מות ואז נתעוררו לחזור בתשובה. מ"מ מקבלים אותם וכמו שדרש ר"מ לאחר. תשב אנוש עד דכא ותאמר שובו בני אדם. עד דכה עד דכדוכה של נפש. ומשום היות הדבר כן אהבוך בעלי תשובה. כי יראו אשר לא ידח ממנו נדח. או הכונה ע"ד שאמרו לעיל. מה השמן הזה אין משתבח אלא ע"י כתישה, כך אין ישראל עושין תשובה אלא ע"י יסורין, ויפרשו לריח שמניך טובים וגו', כלומר לפרסום הטובות והחסדים אשר תעשה בעולם, על כן עלמות אהבוך, יאהבוך בעלי תשובה אף שנתיסרו ביסורים קשים, כי יתבוננו בטוב מדרכי חסדיך, מה שהגיע אליהם עונש כזה היה לתכלית טוב ומעולה, היינו לפשפש במעשיהם ולשוב אליך בלב שלם: **זו בת השלישית** יפרשו ג"כ עלמות כמו אל מות, היינו אף שעברו עליהם צרות רבות ורעות עכ"ז יהיה לבם שלם עם ה': **אלו הגרים הה"ד ה' שמעתי שמעך יראתי וגו'** ודרשו הכתוב ה' שמעת שמעך יראתי על הגרים, ע"ד שדרשו בשמות רב"פ כ"ז, ד"א וישמע יתרו הה"ד לץ תכה ופתי יערים (משלי י"ט כ"ה) עמלק ויתרו היו בעצה אחת עם פרעה, כשראה יתרו שאבד הקב"ה את עמלק כו' היה ועשה תשובה, שכן כתיב למעלה כי מחה אמחה את זכר עמלק ואח"כ וישמע יתרו וגו', וכמו שאמרה רחב (יהושע ב' י"א) ונשמע וימס לבבנו וגו', ויפרשו הכתוב לריח שמניך טובים וגו', לשמע הגדולות והנוראות שהעשה בעולם, ע"כ עלמות אהבוך, גרים באים ומתגיירים, ומכונים עלמות לשון בחרות, לפי שהם נעשים כבריה חדשה וכמו שאמרו גר שנתגייר כקטן שנולד דמי: **זה דורו של שמד** יפרשו ג"כ עלמות, כמו אל מות, כלומר אף שהגיעו לשערי מות עכ"ז יאהבוך, היינו שעמדו באמונתם ולא סרו מאחרי ה': **על כן עלמות אהבוך אלו ישראל. שנאמר כי מאהבת ה' אתכם** וזה דהביאו ראיה מאהבת ה' לישראל על אהבת ישראל לה', כי הוא באמת אהבה החוזרת, שמפאת ישראל אוהבים להקב"ה, ע"כ הקב"ה אוהב את ישראל, ומכונים בעלמות לשון זריזות, שזריזים במעשה המצות: **שהעלמת מהן מתן שכרן** ע"ד הכתוב (ישעיה ס"ד ג') עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו, ופירוש לריח שמניך טובים וגו', כלומר לפרסום הטובות והחסדים שתעשה בעולם, על כן עלמות אהבוך, אף שהעלמת מהן מתן שכרן עכ"ז יאהבוך, ובטוחים הם במובטח כי לא יקופח שכרן בעה"ב, ואף שבהשקפה נראה שהדבר הוא להיפך, כי יותר טוב היה הגלוי מההעלם, אולם הכונה ע"ד שאמרו והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה, שאין אתה יודע מתן שכרן של מצות, ועוד יש לומר שהכונה כיון שהוא ענין נשגב ונעלה כ"כ אין בכח אנוש להשיג זאת בעודו בחיים חיותו: **אמר ר' ברכיה ור' חלבו עתיד הקב"ה כו'** כצ"ל, כי היא דרשה אחרת והיינו מוסב על עלמות אהבוך, אכן שביאו דרך אגב מה שדרשו ג"כ על הכתוב, הוא ינהגנו עלמות, היינו מההשגות הגדולות אשר ישיגו לעתיד: **עתיד הקב"ה כו'** עיין בתענית ל"א הגירסא שם: **ראש חולה לצדיקים** הוא לשון המקרא (ירמיה ל"א ד') ויצאת במחול משחקים, ופירושו עגול סביב מלשון המשנה מחול הכרם, והכונה שיסדר את הצדיקים סביבו כעגולה והוא כביכול יהיה באמצע, וכמו שדרשו לקמן על הכתוב מה תחזו בשולמית כמחולת המחנים, כמחולה של צדיקים, ואמרם שיהיה ראש חולה, משום שמדרך היוצאים במחול משחקים לעמוד בשורה עגולה, ונראה להמחוללים המסדר אופן המחול עומד באמצע, ולהיות השי"ת יהיה עומד באמצע ויסדר המחול קראוהו ראש חולה, ויען שהאמצע נראה לכל העומדים סביבו, אמרו שיהיו כולם רואים אותו ומראים עליו באצבע, והוא משל ומליצה על אופן ההשגה הברורה שישיגו לעתיד מזיו כבודו ית', לא ע"י אמצעים כמו שהוא עכשיו מהמאוחר אל הקדוש, וזהו שאמרו שיורו עליו באצבע, היינו שאין מחיצה מפסקת ביניהם, ועוד יען שהתענוג מזיו השכינה הוא דבר שאין לו סוף ותכלה, המשילו לעגולה שאין לה ראש וסוף כסיבוב, ובשביל שהאמצע הוא נקודה דקה שאין בה תפיסה חושית, המשילו השגתם מזיו השכינה, שהצדיקים יעמדו מסביב והוא יהיה באמצע, ועוד כמו שהנקודה הדקה שהיא באמצע העגול עם שהיא דקה מן הדקה נותן לה אפשרות להמשיך מאתה קוים לכל עבר. עד שתתפשט ותתרחב להעשות עגול שטח גדול ורחב, כן השגת האלהית עם שהיא ציור דקה מן הדקה שאינו נתפס בחוש, עכ"ז יזכו שיתפשט זיו השגתו לעומדים סביבו: **והם חלים לפניו בעלמות** הוא מליצה על שמחת ההשגה שישיגו: **כי זה אלהים אלהינו עולם ועד**

אמר רבי חוניא אברהם היה מגייר אנשים ושרה הנשים · מה תלמוד לומר אשר עשו בחרן · מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לביתו ומאכילן ומשקן ומאהבן ומקרבן ומגיירן ומכניסן תחת כנפי השכינה · הא למדת שכל המכניס בריה אחת לתוך כנפי השכינה · מעלה עליו הכתוב כאלו הוא בראו ויצרו וריקמו · אמר רבי ברכיה · אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע · ממה שאתה מביא אורה לעולם · שמך מתגדל בעולם · ומהו האורה גאולה · שבשעה שאת מביא לנו אורה · הרבה גרים באים ומתגיירים ונוספים עלינו · כגון יתרו ורחב יתרו שמע ואתא · רחב שמעת ואתיא · א"ר חנינא בשעה שעשה הקב"ה נס לחמו"ע הרבה גרים נתגיירו · דכתיב (ישעיה כט כג) כי בראותו ילדיו מעשי ידי בקרבו יקדישו שמי · מה כתיב בתריה (שם) וידעו תועי רוח בינה · ד"א על כן עלמות אהבוך · על שנתת לנו ביזת מצרים · וביזת הים · ביזת סיחון ועוג · וביזת ל"א מלכים · אנו אוהבים אותך · ד"א על כן עלמות אהבוך · על שהעלמת מהם יום המיתה ויום הנחמה אהבוך · ד"א על כן עלמות אהבוך · בעלמות ובזריזות · ד"א על כן עלמות אהבוך · אלו בעלי תשובה · ד"א על כן עלמות

באור כנפי יונה

זאת משום שעל נפש לא יפול לשון עשה אם הוא ע"ל הקנין כי לא נשתנה בו ענין אשר יפול ע"ז לשון עשיה. ועוד מדלא אמר הכתוב ואת כל רכושם אשר עשו בחרן אלא פרט הכתוב ואמר ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן. ע"כ אשר עשו לאו לשון קנין הוא אלא לשון תיקון: **אלא אלו הגרים** שגיירו ופי' אשר עשו לשון תיקון. מלשון וימהר לעשות אותו. ועשת את צפרניה: **מה תלמוד לומר אשר עשו בחרן. מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לביתו כו'** המאמר הזה מה תלמוד לומר אשר עשו בחרן. אין לו שום מובן. שאין לומר שהשאלה היא מה תלמוד לומר אשר עשו לשון רבים ולא אשר עשה. הלא מזה הוכיח ר' חנינא שמוסב על אברהם ושרה. ששניהם היו מגיירים. ואין לומר שמוסב לפרש מה שנאמר בלשון עשייה הלא מזה הוכיחו שאברהם ושרה גיירו גרים. לזה נראה שצ"ל **אלא אלו הגרים שגיירו לכך נאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן. ויאמר אשר עשה מה תלמוד לומר אשר עשו. אמר ר' חוניא אברהם היה מגייר האנשים ושרה הנשים. מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לביתו ומאכילן ומשקן כו'** ועיין בבראשית רבה פ' ל"ט. ומה שאמרו מלמד שהיה אברהם אבינו מכניסן לביתו ומאכילן ומשקן כו'. הוא להמתיק הענין מה שאמרו אברהם היה מגייר האנשים ושרה מגיירת הנשים. בשלמא על אברהם יתכן לומר כן שהיה הולך ברחוב השווקים ובחוצות והיה דורש ברבים. אולם על שרה לא יצדק לומר כן שכל כבודה בת מלך פנימה. לזה אמרו מלמד שהיה אברהם מכניסן לביתו ומאכילן ומשקן ומאהבן כו'. ובפ"ק דסוטה איתא ויטע אשל בבאר שבע. שעשה פונדק כו' ויקרא שם בשם ה' אל עולם. אל תקרא ויקרא אלא ויקריא כו'. כיצד לאחר שאכלו ושתו עמדו לברכו. אמר להם וכי משלי אכלתם משל אל עולם אכלתם. הודו וברכו למי שאמר והיה העולם: **הא למדת שכל המכניס כו'** פירוש ממה שנאמר ואת הנפש אשר עשו. והוא ע"ד שאמרו חז"ל כל המלמד לבן חבירו תורה כאלו ילדו. ולזה נקראו תלמידי הנביאים בני הנביאים. ועיין במורה פרק ז' למאמר א': **וריקמו** בעוד: **אמר ר' ברכיה כו'** היא דרשה אחרת על אריח שמניך טובים: **ומה הוא האורה גאולה** ע"ד הכתוב ליהודים היתה אורה: **כגון יתרו ורחב כו'** ויפרשו לריח שמניך טובים. כלומר לשמע נפלאותיך המאירים לעולם. כשמן הזה. אשר אז כשמן תורק שמך. כלומר כשמן תורק כן שמך מריח ומתפרסם בעולם. על כן עלמות אהבוך. הרבה מהאומות אוהבים אותך ובאים ומתגיירים: **יקדישו את שמי כו'** כמו ע"י חמו"ע שהקדישו שם שמים ומסרו נפשם על קדושת שמו ית'. ונתקיים בהם והקדישו את קדוש יעקב ואת אלקי ישראל יעריצו. שנתקדש שמו של השי"ת ע"י שמסרו נפשם על קדושת שמו ית'. וע"י הנס שנעשה להם. אז וידעו תועי רוח בינה ורוגנים ילמדו לקח. היינו אה"ה שהיו תועים באמונות טפלות ועבודות גרועות. הכירו איך טעו עד כה באמונות הבל ובאו לחסות תחת כנפי השכינה וכמו שאיתא לקמן על הכתוב אמרתי אעלה בתמר. ויתפרש לריח שמניך טובים וגו' כדלעיל: **ביזת מצרים כו'** דרשו עלמות לשון העלם ומטמון. וכוונתם עבור האוצרות והמטמונים מכסף וזהב שנתת לנו אנו אוהבים אותך. והענין הוא משום שההבטחה השי"ת לאברהם שיוציא את בניו ברכוש גדול. היה על תנאי עבדות ועינוי בניו מ[..]ד' מאות שנה. וכשהוציאם קודם זמן הקצוב. לא היה עול בחוקו אם היה מוציאם לבדם בלא רכוש. ועכ"ז הוציאם ברכוש [..]ול ואפי' מה שהבטיח על תנאי לא חזר בו. וא"כ נראה [..] שהוא מקיים דברו ומקיים הבטחתו. לזאת אנו אוהבים [..]: **יום המיתה** לפי שאין מי יודע יום מיתתו. [..]ד ייטיב דרכו ויהיה כל ימיו בתשובה. וע"ד שאמרו ושוב יום אחד לפני מיתתך: **ויום הנחמה** והעלם יום הנחמה היה לשתי סבות טובות. האחת מפני שאין לה זמן מוגבל וקצוב. יתכן בכל יום זמן הישועה. וכמו שהשיב להשואל אימתי אתי משיח. א"ל היום היום אם בקולו תשמעו. וע"ד הכתוב (ישעיה נ"ו) כה אמר ה' שמרו משפט ועשו צדקה כי קרובה ישועתי לבוא. והשנית מפאת ריחוק הזמן ועל דרך שדרשו בעתה אחישנה. לא זכו בעתה. והיו הרבה מתיאשים מהגאולה מפני ריחוק הזמן. לכן העלם הזמן הוא סבה ללא נאמר כיאש מתקוה. ועיין בב"ר פ' ס"ה: **בעלמות ובזריזות** וכמו שפירש"י על ותלך העלמה. שהלכה בזריזות. ויפרשו לריח שמניך טובים שמוסב על ענין הגאולה וכנ"ל. על כן עלמות אהביך שיעבדו את ה' בזריזות ובאהבה. ויש לך לדעת קורא אהוב. שאין הדורשים קבעו דרשות כאלו על המקרא כמסמרות נטועים. ועל פי משפט הלשון ובמלאכת הדיוק המציאו כי הכתוב יורה על זה בהוראה עצמית. לא. אכן כי אם להכנים למוד טוב באזן שומע לפי שעה. הוציאו הכתוב מפשוטו להסמיך עליו דברי חפץ מדות ומוסרים. ולא

אין מתערב בשאר משקים · כך ישראל אין מתערבין באו"ה · דכתיב (דברים ז ג) ולא תתחתן בם · מה השמן הזה כוס מלא אינו מזרף כשאר כל המשקין · כך ד"ת אין מזרפין בדברי ליצנות · מה השמן הזה כוס מלא שמן בידך ונפל לתוכו טפה של מים · יוצאת כנגדה טפה של שמן · כך אם נכנס דבר של תורה ללב · יצא כנגדו דבר של ליצנות · נכנס ללב דבר של ליצנות יצא כנגדו דבר של תורה · מה השמן הזה מביא אורה לעולם · כך ישראל אורה לעולם · שנאמר (ישעיה ס ג) והלכו גוים לאורך · מה השמן הזה עליון על כל המשקים · כך הם ישראל עליונים על כל האומות · שנאמר (דברים כח א) ונתנך ה' עליון וגו' · מה השמן הזה אין לו בת קול כך ישראל אין להם בת קול בעוה"ז · אבל לעולם הבא כתיב (ישעיה כט ד) ושפלת מארץ תדברו · רבי יוחנן פתר קרייה באברהם אבינו · בשעה שאמר לו הקב"ה לך לך מארצך וממולדתך · למה היה דומה לצלוחית של פלייטון · שהיתה מונחת בזווית אחת ולא היה ריחה נודף · בא אחד וטלטלה ממקומה והיה ריחה נודף · אף כן אמר הקב"ה לאברהם · אברהם הרבה מעשים טובים יש לך · הרבה מצות יש לך · טלטל עצמך בעולם ושמך מתגדל בעולמי · שנאמר (בראשית יב א) לך לך מארצך · מה כתיב בתריה ואעשך לגוי גדול · ע"כ עלמות אהבוך · אמר לו הקב"ה הא לך עלמות הרבה · דכתיב (שם) ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן · והלא אם מתכנשין כל העולם לקראת יתוש אחד אינם יכולים לבראתו · אלא אלו הגרים שגיירו אברהם ושרה · לכך נאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן ·

אמר

באור כנפי יונה

והביאו ג"כ דמוים שהתורה נמשלה לשמן . ובשביל שישראל עוסקים בה לזה ג"כ ישראל מכונים בשמן . וכל כונתם אך לפרש שהכתוב לריח שמניך טובים מוסב על ישראל . ופירוש הכתוב לריח שמניך טובים . היינו לפרסום מעלות ישראל הטובים . או לפרסום כל עניני הנסים שנעשו לישראל . שמן תורק שמך . שמך מתגדל בעולם . ועל כן עלמות אהבוך גרים רבים באים ומתדבקים בישראל לחסות תחת צל כנפי שכינתך : אלא ע"י כתישה עיין בש"ר פ' ל"ו בענין מה הזית הזה עד שאת באילנו כו' : כך ישראל אין מתערבים באו"ה עד"ה (במדבר כ"ג ט') הן עם לבדד ישכון ובגוים לא יתחשב : אינו מזרף אינו מעלה קצף: כך ד"ת אין מזרפים בדברי ליצנות כלומר מי שנתמלא מד"ת אינו מעלה מאתו שום פסולת: יוצאת כנגד' טפה של שמן מפני שהשמן אינו מתערב עם שאר משקין : יצא כנגדו דבר של ליצנות כי התורה דוחה מאתה כל פסולת ודבר רע. כי אינה מתערבת אתם: יצא כנגדו דבר של תורה וזהו כדמיון מטפה של מים בשמן . שכנגד טפה של מים יוצאת טפה של שמן . כן אם נכנס בתוך לב אדם דבר ליצנות . יצא כנגדו דבר של תורה ומתמעט : דבר של ליצנות כל דבר שאינה של תורה מכונה בשם ליצנות . ע"ד שאמרו באבות פרק ג'. שנים שיושבין ואין ביניהם דברי תורה הרי זה מושב לצים : עליון על כל המשקים שהשמן צף לעולם למעלה : מה השמן הזה אין לו קול כך ישראל אין להם קול בעה"ז · דכתיב ושפלת מארץ תדברי . אבל לעתיד לבוא יהיה להם קול . שנאמר (ישעיה נ"ב ח') קול צופיך נשאו קול · וכתיב (שם כ"ד י"א) המה ישאו קולם ירונו כצ"ל . והכונה מה השמן הזה כשמריקין אותה מכלי אל כלי אינה משמיע קול כשאר משקין . כך ישראל אין להם קול בעה"ז שמקבלים הכל באהבה ושותקים . ועיין לקמן פ' ח' בהכתוב אם חומה היא וגו' . ובסוטה מ"ח ובסנהדרין י"א שאיתא שם . תנא משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי פסקה נבואה מישראל . ואעפ"כ היו משתמשין בבת קול כו' : פתר קרייה באברהם אבינו היינו הקרא לריח שמניך טובים : בשעה שאמר לו הקב"ה לך לך מארצך וגו' כלומר על אותה שעה נאמר לריח שמניך טובים : פלייטין מין שמן מזוקק מורכב ובשמים ערוך עמך פלייטין : שהיתה מונחת בזווית אחת ובב"ר פ' ל"ט איתא . מוקפת צמיד פתיל ומונחת בזווית אחת . והכונה שהיו בני ענינים המונעים להיות ריחה נודף . האחד מצד המקום והשני מצד הכסוי . וכן אברהם היה כבודו נסתר מצד המקום . שהיה בקצה הישוב בעבר הנהר . וגם מפאת שכיניו שהיו מסתירים אורו . בעמדם עליו להרוס אמונתו . ובתנחומא פ' לך לך סימן ג' איתא . לצלוחית של פלייטון הנתונה בבית הקברות כו' . והכונה באנשי המקום ההוא לא היה להם שום הרגש מדעת והשכל . כמו פגרים מתים המונחים בבית הקברות : ושמך מתגדל בעולמי ולפי זה יפרש הכתוב לריח שמניך טובים וגו' . כלומר בשביל שריחו למרחוק שמן מעלותיך הטובים . שמן תורק שמך . צריך אתה להעתיק עצמך ממקומך ולטלטל עצמך ממקום זה למקום אחר כמו השמן כשמריקים אותה מכלי אל כלי אז נודף ריחה הטוב . כן שמך יהיה מתגדל בעולם בהעתקתך ממקום למקום . ואף שהריחוק מביתו והגירות בארץ לא לו . הוא סבה לגדולת הכבוד . וכמו שאמרו בב"ר פ' ל"ט שהדרך ממעט את השם . ולכן הוצרך להבטחה על זה . יש לומר שאין זה אלא בענינים המתיחסים לצרכי חייו . אולם לענין החכמה אינו נמשך מפאת הריחוק מגרעת והקלת הכבוד . כי אם להיפך שזהו סבה לפרסום כבודו ומעלתו . ועוד אפשר לומר שלזה הענין עצמו היה ההבטחה . שיתן חן בעיני הבריות ויהיו דבריו נשמעים ומתקבלים : הא לך עלמות הרבה מסיימים איך יתפרש סוף הכתוב על כן עלמות אהבוך על אברהם . ואמרו הא לך עלמות הרבה . כלומר שילמוד עוד מזה שידבקו אחריך גרים רבים בכל מקום : דכתיב ויקח אברם וגו' ואת הנפש אשר עשו בחרן הביאו מזה ראיה שגם במקומו היה מגייר גרים . ולזה הובטח שכן ידבקו אחריו בכל מקום בואו : והלא אם מתכנשין כו' אינן יכולים לבראתו ואם כן איך יצדק לומר ואת הנפש אשר עשו . ואף שיש לפרש עשו . כמו קנו מלשון (דברים ח' י"ז) עשה לי את החיל הזה. (בראשית ל"א א') ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה . מ"מ דרשו

זאת

והאתרוג לא חסר · וכממלא מאמת המים · וכמדליק מנר לנר · פעם אחת שהה ר' עקיבא לבוא לביהמ"ד בא וישב לו מחוץ · נשאלה שאלה זו ההלכה · אמרו ההלכה מבחוץ · חזרו ונשאלה שאלה אמרו תורה מבחוץ · חזרו ונשאלה שאלה אמרו עקיבא מבחוץ · פנו לו מקום · בא וישב לו לפני רגליו של רבי אליעזר · ובית מדרשו של ר' אליעזר היה עשוי כמין ריס · ואבן אחת היתה שם והיתה מיוחדת לו לישיבה · פעם אחת נכנס ר' יהושע התחיל נושק אותה האבן ואמר · האבן הזאת דומה להר סיני · וזה שישב עליה דומה לארון הברית · ד"א לריח שמניך טובים · ר' אחא בשם ר' תנחום בר' חייא · שני שמנים הם שמן כהונה ושמן מלכות · ורבנן אמרו שתי תורות הן תורה שבכתב ותורה שבע"פ · א"ר יודן שמן תורק שמך · שמך מתגדל על כל מי שהוא עוסק בשמנה של תורה · הוא דעתו דר' יודן דאמר וחבל עול מפני שמן (ישעיה י כז) חובל עולו של סנחריב מפני חזקיהו וסייעתו שהיו עוסקין בשמנה של תורה · ד"א שמן תורק שמך · מה השמן הזה מר מתחילתו וסופו מתוק · כך והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגה מאוד (איוב ח ז) מה השמן הזה אינו משתבח אלא ע"י כתישה · כן ישראל אין עושין תשובה אלא ע"י יסורין · מה השמן הזה
אין

באור כנפי יונה

ואני לא חסרתיה כלומר לא קבלתיה. אך כמריח באתרוג וכמדליק מנר לנר שאינו נחסר בהם כלום: **וכממלא מאמת המים** כי באים מיד מים אחרים מחוץ וממלאים המחסור. והוי יודע שאין אלו דרשות ופירושים על הכתוב לריח שמניך טובים וגו'. כי אם ר"ע קרא עליו הפסוק ע"ד הגאות לפי ערכו. היינו שעליו יומלץ לריח שמניך טובים. שלא חסר מאתם אלא כמריח באתרוג. אבל רבותיו כשמן תורק שמך, שחסרוה מעט כמו מי שמריק מכלי לכלי אחר נשאר מעט דבוק בכלי הנרוק ונחסר מה משמן המורק. ואולי כוונתם במה שאמר ר' אליעזר ור' יהושע שחסרוה מעט, ור"ע אמר לא חסרתיה מאומה, היינו מה שהשיגו ודרשו ר' אליעזר ור' יהושע בתורה, לא הניחו אחריהם לגדור בה ולדרוש באופן אחר, א"כ נחשב נהבאים אחריהם כאלו חסרו להם מעט מלימוד התורה. אבל ר"ע באותו ענין שהשיג ודרש הניח להבאים אחריו לגדור בה ולדרוש באופנים אחרים. א"כ מה שהשיג ר"ע לא נחשב לחסרון: **פעם אחת שהה ר"ע** כו' הביאו המעשה הזה לאמור. אף שר"ע אמר אני לא חסרתי מהתורה אלא כמריח באתרוג. עכ"ז אמרו עליו תורה מבחוץ: **נשאלה שאלה זו ההלכה** פי' שאלה מאיזה הלכה: **כמין ריס** פי' עגולה כריס זה של עין. מלשון הש"ס (בכורות מ"ד) ושנפרו ריסי עיניו. או שפירושו עמק ומקום רחב. שעל עמק המלך (בראשית י"ד י"ז) תרגומו בית רישא דמלכא: **לארון הברית** שהתורה מונח בו: **ב' שמנים הן** כו' כלומר שני מיני הטובים נמצאו שנמשחו בשמן היינו כהנים ומלכים. שמשמן המשחה שעשה משה נמשחו כהנים גדולים ומלכים. כדאיתא בפרק כהן משוח. ונזכרו ב' שמנים אלו כאן. משום שסוף הפסוק על כן עלמות אהבוך נדרש. שמוסב על הגרים שיבואו לחסות תחת כנפי שכינה וכמו שיבוא. ולפי זה הוא הכונה שע"י שזוכים הגרים להכניס זרעם בכהונה גדולה. כדאיתא בשמות רבה פ' י"ט על פסוק ואוהב גר. ובחוץ לא ילין גר. וזוכים ג"כ למלכות כענין רות המואביה ונעמה העמונית. לכן אוהבים ומשתוקקים להתגייר. שאלו היו מרחיקים אותם לא היו חפצים הגירות. ופי' הכתוב לפי זה לריח שמניך הטובים היינו שמן כהונה ושמן מלכות. וגם לעת שמן תורק שמך. כלומר בעת ששמך מתגדל ומתפרסם בעולם. על כן עלמות אהבוך. גרים רבים באים להתגייר. וכמו שאמרו בשמות רבה פ' כ"ז. וישמע יתרו הה"ד ה' עוזי ומעוזי ומנוסי ביום צרה. אליך גוים יבואו מאפסי ארץ. אמרו ישראל להקב"ה כשעשית לנו נסים בים כו' הלא שמעה רחב ובאה ודבקה בך כו'. שמע יתרו ובא ונדבק בך כו'. ד"א וישמע יתרו הה"ד בחוץ לא ילין גר כו'. גר שנשא בת ישראל והוליד בת והלכה הבת ונשאת לכהן כשר וילדה בן, הרי זה ראוי להיות כהן גדול עומד ומקריב על גבי המזבח כו': **א"ר יודן שמן תורק שמך. שמך מתגדל על כל מי שהוא עוסק** כו' ולפי זה פירוש הכתוב לריח שמניך טובים, ע"י מי שיש בו ריח שמניך הטובים היינו שעוסק בתורה שבכתב ושבע"פ. שמן תורק שמך. כלומר כשמן הורק כן שמך מריח ומתפרסם בעולם בשבילם. או שמך מתגדל עליהם: **וחובל עול מפני שמן** כו' הביאו מר' יודן שאזיל לשטתו שדרש ג"כ הכתוב וחובל עול מפני שמן, מפני שמנה של תורה, כלומר בשביל חזקיהו וסייעתו שהיו עוסקים בשמנה של תורה חובל עולו של סנחריב ונתגדל שמו של הקב"ה על ידם. ועיין בפרק חלק מה שדרשו על הכתוב הזה: **ד"א שמן תורק שמך** נראה כנ"ל. ד"א לריח שמניך טובים. ורוצה לדרוש כי תואר שמניך מוסב על ישראל. או מפאת שעוסקים בתורה שנמשלה לשמן. או מפאת שנמצא בהם דברים דומים לשמן: **מה השמן הזה מר מתחילתו וסופו מתוק. כך הן דברי תורה אדם מצטער בהן מתחילה ועושה בהן אחרית טובה שנאמר והיה ראשיתך מצער** וגו' כן איתא בדברים רבה פ' ז'. ואין לומר שכונתם שהתורה הוא כשמן. שהוא ג"כ מר בתחילתו ומתוק בסופו. דהא לעיל בענין כי טובים דדיך מיין דרשו להיפך לשלול מהתורה הדמיון הזה. במה שאמרו אי מה שמן מר מתחילתו ומתוק בסופו יכול אף ד"ת כן. אלא כוונתם לומר. כמו שהשמן אין סופו כתחילתו כי הוא משובח יותר בסופו. כך ד"ת יותר משובחין בסופן מתחילתן. וכמו שהביאו מוהיה ראשיתך מצער וגו'. היינו כי אחרי שקידתו והשתדלותו הרבה בהן יותר יתלבנו ויתבררו הדברים האלו וטעמן. או מוסב על עת הזקנה שאז דעתו יותר מיושבת: **מה השמן הזה אין משתבח אלא ע"י כתישה כך ישראל** כו' עכשיו הביאו דמיון שמפאת זה ישראל עצמן נדמו לשמן. והוא כמו שהשמן משובח ע"י כתישה. כך ישראל משתבחין ע"י יסורין וצער. לומר שסבת היסורין הבאים עליהם כדי שעי"ז יתייסרו לתשובה ומעשים טובים. והביאו עוד דמיוס שנמצאו בישראל כמו שנמצא בשמן. ולזה מכונים ישראל בשמן
והביאו

ליצחק ולישראל עבדיך · ד"א כי טובים דדיך אלו ישראל מיין אלו א"ה · י' עשרה י' עשרה נ' חמשים · שבעים אומות · ללמדך שחביבין ישראל לפני הקב"ה יותר מכל האומות :

פסוק ג **לריח** שמניך טובים · ר' ינאי בריה דרבי שמעון · כל השירים שאמרו לפניך האבות · ריחות היו · אבל אנו שמן הורק שמך · כאדם שמריק מכלי לכלי חבירו · כל המצות שעשו לפניך האבות ריחות היו · אבל אנו שמן תורק שמך · רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה · ר"א ור' יהושע ור"ע · ר"א אומר אם יהיו כל הימים דיו ואגמים קולמסים · ושמים וארץ מגילות וכל בני אדם לבלרים · אין מספיקים לכתוב תורה שלמדתי · ואני לא חסרתיה אלא כאדם שמטביל זכרותו כמכחול בים . ר' יהושע אומר · אם יהיו כל הימים דיו · ואגמים קולמוסים · ושמים וארץ יריעות · וכל בני אדם לבלרים · אינם מספיקים לכתוב תורה שלמדתי · ולא חסרתיה רק כאדם שמטביל זכרותו כמכחול בים · ר"ע אומר אני אין בי כח לומר כמו שאמרו רבותי · אלא רבותי חסרוה ואני לא חסרתיה · אלא כמריח באתרוג המריח נהנה והאתרוג

באור כנפי יונה

ובבמדבר רבה פ' י"ג. שתיתי ייני עם חלבי אלו המנחות והנסכים. שתו ושכרו דודים אלו הנשיאים. ואמרו שם למה קראם לנשיאים דודים. שמכיון שהיה אחד מהם מקריב קרבן וקרבנו מתקבלת. היה עושה יום טוב לאוהביו כו'. ולפי זה יתיישב דרש הענין הזה עם ישקני מנשיקות פיהו ראש הכתוב. ועפ"ד שדרשו לעיל ר"מ אומר ישקני וגו' באהל מועד נאמרה יוריד לנו האש ויקבל קרבנותיו. ויתפרש הכתוב ישקני מנשיקות פיהו. כלומר שיוריד לנו האש ויקבל קרבנותיו כמו שכתוב לעיל. כי טובים דדיך מיין. שמקבלת הנסכים והקרבנות לרצון נעשו הנשיאים דודים זה לזה. ומה שדרשו דבר אחר כי טובים דדיך אל האבות מיין אלו הנסכים. דדיך אלו האבות הוא כצ"ל עד"ה זרע אברהם אוהבי. ומה שאמרו שהם טובים מהנסכים. כלומר שזכות האבות חביבין לפני הקב"ה מהקרבנות ונסכיהם. ועל זה הביאו ממה שאמר ר' חנינא. אלו היה הקרבנות חביבין כ"כ לפני הקב"ה. בודאי היה משה מקריב כל הקרבנות שבתורה אלא לא עשה כן ורץ לו לזכות אבות. משמע מפני שהם חביבים לפני הקב"ה מהקרבנות ונסכים. וכ"ש (בשמואל א' ט"ו כ"ב) החפץ לה' בעולות וזבחים כשמוע בקול ה'. הנה שמוע מזבח טוב להקשיב מחלב אילים. וצ"ל דס"ל לר' חנינא כמ"ד בשמות רבה. דתפלת משה אחר ירידתו מן ההר היתה. דאי כמ"ד קודם ירידתו הלא היה נחוץ לו לזכירת זכות האבות. דבעודו בהר לא היה יכול להקריב קרבנות. ולא היה יכול להמתין עד שירד. שן בתוך כך יכלה הקלף : מיין אלו א"ה ומוסב על העת שקודם קבלת התורה. ועפ"ד שאמרו בויקרא רבה פ' י"ג. מדד הקב"ה כל האומות ולא מצא אמה שראוי לקבל את התורה אלא ישראל. דאי הכונה על אחר קבלת התורה. הלא חיבתם מפורסם ומבואר בתורה :

לריח שמניך טובים וגו' כל השירים שאמרו לפניך האבות ריחות היו כו' פי' כעין ריח בעלמא. ואין הכונה שירים כמשמעו. הלא אמרו בב"ר פ' כ"ב מיום שנברא העולם לא היה אדם שאמר שירה עד שאמרו ישראל בים. אלא מוסב על אופן פרסום כבודו ית'. ועפ"ד שמצינו ויקרא אברם בשם ה' וכיוצא בזה: כאדם שמריק מכלי אל כלי חבירו פי' ריח עם העיקר. והכונה כי בימי האבות לא התפרסם עוד בעולם כבוד ה' ית' בהנהגתו המעולה ושגבה היינו ההשגחה הפרטית והניסית. ועד"ה וארא אל אברהם וגו' באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. וכל שיר ושבח המסודר בפה היה באופן לאמת מציאות ה' יתברך וחדוש העולם יכלתו והשגחתו הכללית. אבל לא נתפרסמה עוד מהשגחתו הפרטית והניסית. אף אם האבות הכירו והאמינו בהשגחתו הפרטית המעולה. וגם למדו דעת זה לבני העולם. אולם עוד לא נעשו ענינים ניסים מפורסמים בפועל. שיוכלו להכיר בם שורש טוב מהאמונה הזאת בלב באי העולם. וזהו שאמרו שירי האבות היו ריח שאין לו עיקר. אבל ישראל אחר שנודעה לכל יד ה' במצרים ועל הים. וכמ"ש שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת. סדרו שיר מאופן ההשגחה הפרטית והניסית מהדברים שנעשו בפועל. וכמו שאמרו זה אלי ואנוהו. וזהו ריח שיש לו עיקר. ולפי זה דבוק הפסוק הזה להכתוב הראשון שיר השירים. כלומר שהשיר הזה הוא משובח שבשירים שהשירי הראשונים היו דומים לריח שמן טוב בעלמא שאין לו עיקר. אבל השיר הזה הוא כמריק השמן מכלי לכלי היינו הריח עם העיקר. וזהו שאמרו אבל אנו שמן תורק שמך. כי נגדלו תהילות שמך שוספות ועוברות בעולם כשמן המורק מכלי לכלי חבירו. כי פרסום האמונה הזאת בנוי על האות ועל הנפלאות. ומה שדרשו שמניך שהוא תואר על השירים ולקמן דרשו על התורה. כי אנשי גדולי המעלות והשלמות כמו הכהנים הגדולים והמלכים נמשחים בשמן. לזאת הונח והושאל לתאר האנשים החשובים והגדולים בתואר שמנים. ולפי זה שמניך אינו מוסב על השירים אלא על בעלי השירים. או אפשר שהוא תואר על השירים עצמן. ומשום כי השירים הם מאירים ומריחים בעולם כמו השמנים. וכן שני התורות וכמו שיבוא: כל המצות כו' ריחות היו פי' ריח בעלמא וע"ל המיעוט: רמ"ח מצות עשה כו' פי' התורה בשלמות: לא חסרתיה כלומר לא השגתי מאתה: אלא כאדם שמטביל מכחול בים כצ"ל. מכחול הוא קנה שמטביל בשפופרת שנותנין בו כחול וצבע. ומה שאמר כמכחול בים הוא מליצה על מעט הנגיעה בתורה: ר' יהושע כו' כאדם שמטביל זכרותו של מכחול בים כצ"ל. כלומר לא כל המכחול כר' אליעזר. אלא הקנה וראש של המכחול. וכונתו שהתורה שלמד הוא. אינו דומה אלא כמו האיש המטביל קנה של המכחול בים לבד. שנדבק בו יותר מעט. והענין שהוא המליץ עליו שהוא השיג מהתורה יותר מעט ופחות מר' אליעזר. ועיין בסנהדרין ס"ח: כמריח באתרוג כונתו שרבותיו השיגו לכל הפחות מעט מה מהתורה. וכמו מעט מים הנדבק ונשאר במכחול או בזכרותו של מכחול. ואני

צרכן · אי מה המים מבאישין ומחמיצין בקנקן אף ד"ת כן · ת"ל יין · מה יין כל זמן שהוא מתיישן בקנקן משתבח כך ד"ת כל זמן שהם מתיישנים בגופו של אדם הן משתבחין בגדולה · ואי מה המים אין נכרין בגוף אף ד"ת יין · ת"ל כן · מה היין ניכר בגוף כך ד"ת נכרין. בגוף · ומרמזין ומראין באצבע ואומר זהו ת"ח · אי מה המים אין משמחין את הלב יכול אף ד"ת כן · ת"ל יין · מה היין משמח את הלב דכתיב (תהלים קד טו) ויין ישמח לבב אנוש · כך ד"ת משמחין את הלב שנ' (שם יט ט) פקודי ה' ישרים משמחי לב · אי מה היין פעמים שהוא רע לראש ולגוף יכול אף ד"ת כן · ת"ל שמן מה שמן מעדן הראש והגוף · כך ד"ת מעדנין הראש והגוף · שנאמר (שם קיט קה) נר לרגלי דברך · אי מה השמן מר מתחילתו ומתוק בסופו · יכול אף ד"ת כן · ת"ל (שה"ש ד יא) דבש וחלב תחת לשונך · מה הם מתוקים אף ד"ת מתוקים · שנאמר (תהלים יט יא) ומתוקים מדבש וגו' · אי מה דבש יש בו קצרים יכול אף ד"ת כן · ת"ל חלב מה חלב נקי אף ד"ת נקיים · שנא' (איוב כח יז) לא יערכנה זהב וזכוכית · אי מה חלב טפל יכול אף ד"ת כן · ת"ל דבש וחלב · מה דבש וחלב כשמעורבים זה בזה אין מזיקים את הגוף · כך ד"ת שנאמר (משלי ג ח) רפאות תהי לשרך · וכתיב (שם ד כב) כי חיים הם למוצאיהם · ד"א כי טובים דדיך אלו האבות · מיין אלו הנשיאים · ד"א כי טובים דדיך אלו הקרבנות מיין אלו הנסכים · א"ר חנינא אלו היה יודע משה מה הקרבנות חביבים · בשעה שבאו ישראל לאותו מעשה היה מקריב כל הקרבנות שבתורה · אלא רץ לו לזכות אבות שנאמר (שמות לב יג) זכור לאברהם ליצחק

באור כנפי יונה

מגדלין כו' ירצו. מי שנמצאו בו כל התנאים הנזכרים. לא יהיה לריק יגיעו ולא יקופח שכרו. כי יתגדל ע"י התורה ויתרומם למעלה למעלה. או הכונה על הרחבת הדעת. כלומר שהתורה מגדיל ומרחיב דעתו של אדם: המים מבאישין פי' אם יעמדו ימים רבים בקנקן מתקלקלים ונבאשים. תאמר שד"ת כן הם מתיישנים בגופו של אדם מפיגין טעמן: ת"ל יין כו' פי' בשביל זה נדמה התורה ג"כ ליין. לומר כמו שמטבע היין כל מה שמתיישן ויזקין בכלי הוא יותר משובח כך ד"ת: כך ד"ת כ"ז שהם מתיישנים כו' דכל מי שהתורה מתיישן אצלו. נתוספו לו ידיעות רבות וחזקות. וכמו שאמרו ת"ח כ"ז שמזקינין דעתם מתוספת בהם. וכמו שאמרו והלומד מן הזקנים למה הוא דומה כו' ושותה יין ישן: מה היין ניכר בגוף שיתאדם פניו: כך ד"ת נכרין בגוף כו' עד"ה (קהלת ח' א') חכמת אדם תאיר פניו. וכמו שאמרו בפ"ק דחגיגה כל העוסק בתורה בסתר תורה מכרזת עליו בחוץ: היין פעמים שהוא רע לראש ולגוף כששותה יותר מדאי: יכול אף ד"ת כן אם ישקע בה יותר מדאי מביאה עליו מכאובות: ת"ל שמן פי' לזה נדמה התורה ג"כ לשמן. כדכתיב שמן תורק שמך. כדאיתא דברים רבה פ' ז': שנאמר נר לרגלי דבריך ובסתם נר הוא מהשמן. ומדאומר נר לרגלי דבריך יורה שלא נתקלקל ראשו. שאם לא כן אין הרגלים הולכות במישור. שבאמת כל מי שהוא מפליג יותר בתורה. יתחזק יותר באמונה ויתישר שכלו יותר בכל דבר. ויש גורסים שנאמר (משלי ג' ח') ושקוי לעצמותיך: השמן מר מתחילתו כו' ותאמר אף ד"ת כן שירגיש בהם מרירות בתחילתו. כי בתחילת הלימוד אדם מתקשה בהן: ת"ל דבש וחלב תחת לשונך כו' ומתוקים מדבש וגו' ואין המרירות אלא בבלתי מושג. אולם המושג הללו גם בתחילתו ירגיש בהם עריבות: דבש יש בו קצרים כו' פסולת שנפשו של אדם קצה בהן. וקצרים הוא מלשון הכתוב (במדבר כ"א ד) ותקצר נפש העם בדרך (שופטים י"ד ט"ז) ותקצר נפשו בעמל ישראל: אף ד"ת נקיים ואף שנמצאו בד"ת דברים שבהשקפה הם זרים אל הדעת. או שהם ספורים יתרונים ללא תועלת. אכן באמת לפי עיון הצודק לוטה בכולם ענינים יקרים ורמיזות לענינים נפלאים: מה חלב טפל טפל בלי מלח וטבעו קר מאוד. גם ממהר להתעפש באיסטומכא ומזיק: דבש וחלב כשמעורבים זה בזה כו' שהדבש טבעו חם ומזיק לאיסטומכא. והחלב טבעו קר ומזיק ג"כ. ואם שניהם מעורבים וממוזגים טובים הם ושוים לגוף: ד"א כי טובים דדיך אלו האבות מיין אלו הנשיאים אולי הכונה ע"ד שאמרו במדבר רבה פ' י"א. והנשיאים שנתעצלו חסר אות אחת משמם. שכן כתיב והנשיאם חסר יוד עכ"ל. ושני פעמים מצינו כתיב והנשיאם חסר יו"ד. ולזה אמרו כאן כי טובים דדיך אלו האבות. שמצינו שהוסיף הקב"ה אות אחת על שם אברם ונקרא אברהם. מיין אלו הנשיאים שחיסר הקב"ה יו"ד משמם. ודרשו מיין גמטריא. מיודין נשיאים. ומה שדרשו דדיך על האבות. הוא ע"ד שדרשו חז"ל על הכתוב (ירמיה י"א ט"ו) מה לידידי בביתי על אברהם. וכן כרם היה לידידי. משום שהיה ידיד והאוב לעליון. עד"ה זרע אברהם אוהבי. עכ"ז הוא דרש רחוק. ויש גורסים כי טובים דדיך אלו האבות מיין אלו האמהות. והוא ע"ד שאמרו במדבר רבה פ' ע"ז משגיח מן החלונות אלו האבות. מציץ מן החרכים אלו האמהות. כשם שיש הפרש בין חלון לחרך כך יש הפרש בין זכות האבות לזכות אמהות. גם על זה קשה היכי רמיזי אמהות ביין. גם המאמר הסמוך לזה ד"א כי טובים דדיך אלו הקרבנות מיין אלו הנסכים. אין לו פשט. ואין לו רמז בכתוב שדדיך יושב על הקרבנות. ועוד אם הקרבנות כ"כ חביבים. איך אמר ר' חנינא בסמוך אלו היה משה יודע מה הקרבנות חביבים. ואם משה לא היה יודע מי יודע שהקרבנות חביבים לזה לולא דמסתפינא הייתי אומר שכך צ"ל ד"א כי טובים דדיך אלו הנשיאים מיין אלו הנסכים · ד"א כי טובים דדיך אלו האבות מיין אלו הנסכים. א"ר חנינא אלו היו הקרבנות חביבין בשעה שבאו ישראל לאותו מעשה. היה מקריב כל הקרבנות שבתורה כו' ודרש הכהן כי טובים דדיך אלו הנשיאים מיין אלו הנסכים. הוא ע"ד שדרשו לקמן בפסוק באתי לגני וגו'.

שנאמר (ישעיה יא יט) כמים לים מכסים · כך תורה מכסה ערותן של ישראל · שנאמר (משלי י) ועל כל פשעים תכסה אהבה · ומה מים יורדין טפין טיפין ונעשים נחלים נחלים · כך תורה אדם למד ב' הלכות היום וב' למחר עד שנעשה כנחל נובע · מה מים אם אין אדם צמא אין ערבה בגופו · כך תורה אם אין אדם עיף בה אינה ערבה בגופו · ומה מים מניחין מקום גבוה והולכין במקום נמוך · כך תורה מנחת מי שדעתו גבוה עליו ומדבקת במי שדעתו נמוכה עליו · ומה מים אין מתקיים בכלי כסף וזהב אלא בירוד שבכלים · כך תורה אין מתקיימת אלא במי שעושה עצמו ככלי חרס · ומה מים אין אדם גדול מתבייש לומר לקטן השקיני מים · כך ד"ת אין הגדול מתבייש לומר לקטן למדני פרק אחד או פסוק אחד ואפי' אות אחת · ומה מים כשאין אדם יורע לשוט בהן סוף שהוא מתבלע · כך ד"ת אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן סוף שהוא מתבלע · אמר רבי חנינא דקסרין · מה המים נמשכין לגנות ולפרדסים ולבתי כסאות ולמרחצאות · יכול אף דברי תורה כן תלמוד לומר (הושע יד י) כי ישרים דרכי ה' צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם · אמר רבי חמא בר עוקבא מה המים מגדלים את הצמחים · כך דברי תורה מגדלין את כל מי שהוא עמל בהן כל צרכן

באור כנפי יונה

ומלמדת הוחגו . איך להיות היום זמנים מעולים וישרים . בלא להשחית דרכו בכל מיני רשע עול וחמס . ולא להתגאל בתאות פחותות מזוהמות ומתועבות : שנאמר צרופה אמרתך מאוד נראה שצ"ל שנאמר (תהילות ק"ט י"ט) אמרת ה' צרפתהו : ערותו של ים הגומא . שמבלעדי המים הוא חסרה ורקה : כמים לים מכסים הקרקע התחתונה נקראת ים . כמו שפירש הרד"ק : תורה מכסה ערותן של ישראל כלומר מי שעוסק בתורה . התורה מכסה הוחו שלא יראה מאתו ערות דבר . או הכונה ע"ד שאמרו בברכות . אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שבודאי עשה תשובה : עד שנעשה כנחל נובע כלומר שיש יחוס גדול בין כל פרטי התורה . עד שמכולם מתקבץ ונעשה ענין אחד גדול ורחב : אם אין אדם עיף בה אינה ערבה בגופו כלומר אם אינה עזה תשוקתו להשתדל ולהתייגע להשיגה . ומתעצל להפך כל ענין וענין לכל צדדיה לירד לעומקה של הלכה עד שילא כנגה צדקה . אינו מרגיש בה עריבות *) . ועד כאן הביא מעלות התורה מצד עצמה . ומעתה יסדרו התנאים ההכרחים לאדם . כדי שיוכל לבוא אליה ולהשיגה . והמשולל מתנאים כאלו הוא מרוחק מלגשת אליה . והתנאי הראשון הוא מה שאמרו אם אין אדם עיף בה . היינו טוב החריצות וההשתדלות בה להשיגה בשקידה נפלאה וגדולה . והשנית ענות דעתו ונמיכת רוחו וכמו שיבוא : כך תורה מנחת מי שדעתו גבוה עליו כו' יעלו . מי שמתגאה ורוחו גבוה עליו להחזיק עצמו לחכם ונבון . עד שידמה ויחשוב בכל העולה על רוחו בהשקפה ההשקפה הוא אמת ברור ונכון . מבלי תת חקירה ודרישה בדבר להעמיק בה . איש כזה הוא תמיד נכשל ונלכד בפח הטעות והשבוש . וזהו שאמרו שמנחת מי שדעתו גבוה עליו . והשלישית שאין נכון לאיש להוקיר את עצמו מאוד ולפנק נפשו בחיי נעימות ועונג . כי אופן כזה הוא אחת מהמניעות הגדולות . כבר יעידו לאדם לבטן לו מבלי השג מנוחתו . וכן ע"ד שאמרו כך היא דרכה של תורה . פת במלח תאכל וגו' ועל הארץ תישן וחיי צער תחיה . וזהו כונתם במה שאמרו : אלא במי שעושה עצמו ככלי חרס יעלו . שאין אדם מקפיד עליה מלהשתמש אתה תשמישות פחותות . ולא יחוש מלהניחה באיזה מקום שיזדמן : בירור שבכלים פי' כלים פחותים . והתנאי הרביעית שלא יעכבנו הבושה . וע"ד שאמרו ולא הבייש למד ועל זה אמרו : כך ד"ת אין הגדול מתבייש כו' יעלו . כמו בקשת דבר הסברתי כמו מים לא יעצרנו כח הבושה . כן ראוי להתנהג בד"ת שאין להתבייש מלאמר לקטן ממנו למדני . כי לפעמים מיעוט ידיעתו בענין ההוא ימנענו מידיעות רבות . וכמו שאמר דוד אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו **) . והתנאי החמישית הוא המניעה מחולשת סברה המעיין וקצור שקול דעתו . או למעוט ידיעתו סדר הלימוד בזה . כי הסדר אל כל הדברים שבעולם הוא אחת מהתנאים היותר הכרחים . כי רוע הסדר מסבב כל פעם השחתה בדברים . ואין ביכלתנו להבין דבר מה אל נכון כל עוד שלא נודע לנו הסדר הנכון הנמצא בו . ועל זה אמרו : אם אין אדם יודע לשוט בהן ולהורות בהן כו' וכמו שדרשו חז"ל רבים חללים הפילה . זה תלמיד שלא הגיע להוראה ומורה . ובמורה פרק ל"ד לחלק א' אמר על זה וז"ל . ומן המשלים הגלוים בתורתינו דמות החכמה במים. ובארו עליהם השלום למשל הזה ענינים . מכללם כי אשר ידע לשחות יוציא פנינים מקרקע הים . ומי שיסכל בשחיה ישטוף (פי' יטבע במים העמוקים קודם הגיעו אל קרקעיתה) ולזה לא יכנים עצמו לשחות אלא מי שהורגל בלמודה עכ"ל . והתנאי הששית תיקון המעשים . כי מי שמעשיו רעים ופחותים . מסגולת התורה האלקית להסתר מאתו . כי אם לישרים סודה , ועל זה אמרו : מה המים נמשכין כו' ולבתי כסאות כו' אף ד"ת כן יכלו אם תאמר מה המים מועילים במקומות הנקיים והיפים וגם במקומות המגונים . יכול אף ד"ת הגות ג"כ בלב הטובים והרעים : תלמוד לומר כי ישרים דרכי ה' וגו' היא אינה להועלת ולהישרה אלא להישרים והצדיקים . אבל הפושעים יכשלו בם . כי מטבע התורה להסתר מכל פועלי הונה . וכל אשר יפנה בה עוד ירשיע . וכמו שמצינו אצל הרבעה שנכנסו לפרדס . שאחר הציץ וקצץ בנטיעות . ור"ע נכנס בשלום ויצא בשלום : כך ד"ת מגדלין

*) ולזה נתבשרו לעתיד הנה ימים באים נאם ה' אלהים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' (עמוס ח יא) כי מי שאינו בא אל הלמוד בתורת רעב וצמא אין לו בה שום תועלת וכמו שאמרו והוי שותה בצמא את דבריהם :

**) ועיין מזה הענין בעקידה שער ס"ה :

ד"ת במים ביין בשמן בדבש וחלב · במים שנאמר (ישעיה נה א) הוי כל צמא לכו למים · מה מים מסוף העולם ועד סופו · דכתיב (תהילות קלו ו) לרוקע הארץ על המים. כך תורה מסוף העולם ועד סופו · שנאמר (איוב יא) ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים · מה מים חיים לעולם שנאמר (שה"ש ד טו) מעין גנים באר מים חיים · כך תורה חיים לעולם שנאמר (משלי ד כב) כי חיים הם למוצאיהם · וכתיב (ישעיה נה א) לכו שברו ואכלו · מה מים מן השמים שנאמר (ירמיה י ג) לקול תתו המון מים בשמים · כך תורה מן השמים שנאמר (שמות כ כג) כי מן השמים דברתי עמכם · מה מים בקולי קולות שנאמר (תהילות כט ג) קול ה' על המים · כך תורה בקולי קולות · שנאמר (שמות יט טז) ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים · כה המים משיבין את הנפש · שנאמר (שופטים טו יט) ויבקע אלהים את המכתש אשר בלחי וגו' · כך תורה שנאמר (תהילות יט ח) תורת ה' תמימה משיבת נפש · מה מים מטהרים את האדם מטומאה לטהרה שנאמר (יחזקאל לו כה) וזרקתי עליכם מים טהורים וטהרתם מכל טומאותיכם · כך תורה מטהרת את הטמא מטומאתו · שנאמר (תהילות יב ז) אמרות ה' אמרות טהורות · ומה מים מטהרים את הגוף שנאמר (ויקרא יד ט) ורחץ את בשרו במים וטהר · כך תורה מטהרת את הגוף שנאמר (תהילות קיט מ) צרופה אמרתך מאוד · ומה מים מכסים את ערותו של ים · שנאמר

באור כנפי יונה

מיין. כלומר כי התורה יש בה הסגולות הטובות אשר נמשלה ביין וכמו שהביאו לקמן כמה דמויים לזה. ועיין בפ"ק דתענית דף ז' בענין שאמרו למה נמשלו ג' משקין כו': **כל צמא לכו למים** עיין בתענית שם בפירש"י בענין ר' חנינא בר פפא רמי כתיב לקראת צמא וגו': **מה מים** כו' יפרשו הטעם למה נמשלה התורה למים: **לרוקע הארץ על המים** א"כ המים מקיפין את העולם כולו: **כך התורה מסוף העולם ועד סופו** ירצו. כי הדתות והנמוסיות המסודרות ממחוקקי וחכמי בני אדם. לא יצדקו בכל המקומות בשוה. כי כמה דברים מהם נראים במקום אחד ואינם נאותים בזולתו. אבל משפטי התורה הם נאותים ושוים ומתקבלים בכל מקום ומקום: **כך התורה חיים לעולם** הכונה כמו כן כי המעשים והמדות אשר יסודרו ממחוקקי חכמי העמים. אינם מנחילים את האדם חיים אמיתים. כי אין להם מבוא בטבע החיות אשר יוכלו לסדר ענינים הנערכים והנאותים לה לפי מהותה. אולם התורה הנתונה לנו מפי הש"י היא מנחלת את האדם המחזיק בה חיים נעימים וארוכים. והיא מעמידה את הנפש ואת הגוף להיות אחוזים יחד. כ"ש כי היא חייך ואורך ימים. וכ"ש כי עץ חיים היא למחזיקים בה: **מה מים מן השמים** ע"ד שאמרו ג' מפתחות לא נמסרו ביד שליח אלא הם ביד הקב"ה בעצמו. ואחד מהם מפתח של גשמים: **כך תורה מן השמים** ירצו. כי מעשי התורה הם כהוויות הטבעיות כולן משוערות מאת הבורא ית' ואין שיעורם מונח תחת השכל האנושי. כי הם משפע אלהית משכל קדוש רם ונשא. או ירצו. לפי שאמרו מקודם כך תורה חיים לעולם. אמרו עוד. כי לבד שהיא נערכת ומשוערת לפי הצורך להיות חיים הגופנים. עוד היא מסודרת מציורים דקים ומדעים נשגבים שמיימים אלקים. אשר יוכל האדם להשתלם בהם לעלות ולחזות מחזה שדי. כי הבינה אותה החכמה האלהית שתהיה נאותה לחלקי הגויה והנפש יחד: **מה מים בקולי קולות** שהם אינם באים לפי הטבע המסודרת. כי אם בהשגחה עליונה וכמו שלשה מפתחות כו': **כך תורה בקולי קולות** כלומר כן התורה אין מטבע שכל האנושי להיות נשפע עליו תורה מן השמים. אכן נתינתה בהשגחה עליונה. או כוונתם. כמו שהמים אינם באים כי אם בקולי קולות מרעמים וברקים להחריד ולהרעיד את האדמה כי הוכן אל קבלת תועלת הגשמים. כן היה בענין קבלת התורה מגודל ההכרח לבוא עליהם בקולי קולות. שע"י החרדה והרעדה אשר החרידו הקולות את העם. נפל מאתם כל מניעה ועכוב אשר עמדו להם לשטן מלגשת אל שום שלמות. כי באמת היה ענין זר ונפלא שיהיה עם רב ועצום מתנבאים כאחד וברגע אחת. והיה זה מתועלת הקולות לקרב ולהכין את העם אל המעלה הזאת. וכ"ש ויהי קולות וברקים וגו' ויחרד כל העם אשר במחנה. וכמו שאמר להם משה אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים. ופי' לנסות להגדיל. כלומר שכונת כל החרדה הזאת. הוא להביא אל מעלה גדולה כזאת. ומהתועלת נוסף על זה להגדיל הפרסום. שאין להעיז עוד ולהכחיש אמיתת התורה מן השמים ממה שנתפרסם מעמד הר סיני מרעש הקולות והברקים אשר נתפשטו על התבל כולה: **המכתש אשר בלחי** וסוף הכתוב וישת ותשב רוחו: **משיבת נפש** כי הדתות הנמוסיות לא יקיפו כי אם בעניני הנאה והמגונה. אבל לא יספיקו לתת בנפש שלמות הדעות. והתורה הנתונה מסיני כלולה משלמות המקפת את האדם לכל חלקיו ובכל האופנים: **מה מים מטהרים את האדם מטומאה לטהרה** כו' **וטהרתם מכל טומאותיכם** שמוסב על טהרה השכל מכל דמיון והטעה ושבוש. כי אין טומאה כטומאת השכל אם נשתבש. וכמו שכתוב שם מכל טומאותיכם ומכל גלוליכם אטהר אתכם. ואף שמים הנזכר בכתוב הזה הוא מליצה בעלמא. מ"מ מצינו שמכונה הטהרה הזאת במים: **כך תורה מטהרת הטמא מטומאתו** כו' הוא ג"כ טהרת השכל מכל שבוש והטעה. וזה שהביאו מהכתוב. אמרות ה' אמרות טהורות כסף צרוף וגו'. שהתורה כולה מושכלות אמתיות צרופות ומזוקקות מכל טעות ושבוש: **ומה מים מטהרים את הגוף שנאמר ורחץ את בשרו במים** שהטומאה הזאת באה מפאת שנשחת במדות מגונות ובמעשים בהמיים: **כך תורה מטהרת את הגוף** כי התורה היא שלמה בכל אופני השלמות בשלמות הנפשיים השכליים. במה שהיא מקנה אותנו הבנות יקרות ודעות אמתיות ונכונות בעולם המושכלות וכנ"ל. ובשלמות הגופנים היינו אופן ההנהגה במדות ומעשים הגופנים. וזהו שאמרו שהתורה מטהרת את הגוף. והוא בתיקון המפורסמות אשר יפול בהם גנה ומגונה. כי היא תורה

מלמדת

פלמנטרין שלו למרינה · על אחד מהן כתב אם מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי תאמינו לו · ואם לאו אל תאמינו לו · ועל אחד מהם כתב אפילו אינו מראה לכם חותמי וסימנטרין שלי תאמינו לו · כך בדברי נבואה כתיב (דברים יג ג) כי יקום בקרבך נביא וגו'· בדברי סופרים כתיב (שם יז יא) על פי התורה אשר יורוך· אשר הורוך התורה אין כתיב כאן · אלא אשר יורוך · ועל המשפט אשר תאמר אין כתיב כאן · אלא אשר יאמרו לך · לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל · על הימין שהוא ימין ועל השמאל שהוא שמאל שמע להם · ואפילו שיאמרו לך על הימין שהוא שמאל ועל השמאל שהוא ימין · ד"א כי טובים דדיך מיין · נמשלה ד"ת

באור כנפי יונה

יטיפו לאלה לא יסג כלימות . וכתיב (שם ב' י"א) אטיף לך ליין ולשכר וגו'. נביא וזקן למה הם דומין למלך ששלח פלמנטרין שלו כו' כן הוא בירושלמי דברכות פ"ק סימן י"ד . ונראה שכוונתם הוא . משום שכל הענין מדבר שם איך אסמו אזנם ולא אבו שמוע אל הנביא האמת . אשר ייעד להם ברע אשר יבוא עליהם . אכן הטו אזן והקשיבו אל נביא השקר אשר דבר על לבם נחומים והבטיחם לכל טוב . והטעם הוא משום שהנביא האמת המיעד ברעה . אין בידו להביא מופת על דבריו . שלפעמים מתנחם הקב"ה על הרעה אשר דבר לעשות לעמו . ולכן נבואתו בספק . וכמו שכתוב (שם ב' ז') האמור בית יעקב הקצר רוח ה' אם אלה מעלליו הלא דברי ייטיבו עם הישר הולך . כלומר שחזות קשה מתהפך לפעמים לטובה . אבל בנביא שקר שהבטיחם בטוב האמינו בו . כי חשבו שבמלאה דעבידה לגלויי לא משקרי אינשי . ולא יכול להתגלל ולומר כי הקב"ה חזר בו . כי מן ההבטחה על הטוב לא מצינו שחזר בו אפי' במקום שהיתה ההבטחה על תנאי . וכמו שאיתא בברכות דף ז' אמר ר' יוחנן משום ר' יוסי . כל דבור ודבור שיצא מפי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי לא חזר בו . מנא לן ממשה רבינו כו' . וכמו שאמר ירמיה אל חנניה בן עזור (ירמיה כ"ח ט') הנביא אשר ידבר לשלום בבא דבר הנביא יודע דבר הנביא אשר שלחו ה' באמת . וא"כ מוכח מזה שיפול ספק בנבואה אפי' בנבואת נביא שהוחזק כבר לנביא אמת . לא כן בזקן ת"ח שכבר הוחזק בחכמה ויראת חטא . אין לסור מדבריו בכל אופן אף מבלעדי ראיה . ועל זה הביאו משל למלך : **פלמנטרין שלו** פי' רב"מ בערך פלמנטר שמלה זו מורכבת חצי יונית וחצי רומית . פולמי בלשון יון צבא וגוטרין בלשון רומי סופר . ולפי זה פלמנטרין פירושו סופר של אנשי הצבא : **סומנטרין** מגלפת . ורב"מ פירש חותם : **כי יקום בקרבך נביא ונתן אליך אות ומופת** כנ"ל . וכן הוא בירושלמי הנ"ל ואף שהכתוב הזה מדבר מנביא שקר . ומזהיר שלא ישמעו אל דברי הנביא ההוא אף שהביאו אות ומופת . עכ"ז יורה הענין שהנביא צריך להביא מופת על נבואתו . וכ"ש הרמב"ם פרק ח' מהלכות יסודי התורה . כשמשלחין את הנביא נותנין לו אות ומופת . כדי שידע העם שהאלהים שלחו באמת . ולא כל העושה אות ומופת מאמינים אותו שהוא נביא , אלא אדם שהיינו יודעים בו מתחילה שהוא ראוי לנבואה בחכמתו ובמעשיו שנתעלה בהן על כל בני גילו , והיה מהלך בדרכי הנבואה ובקדושתה ובפרישותה . ואח"כ בא ועשה אות או מופת ואמר שהאלהים שלחו . מצוה לשמוע ממנו שנאמר אליו תשמעון , ואפשר שיעשה אות או מופת ואינו נביא , וזה האות יש לו דברים בגו . ואעפ"כ מצוה לשמוע לו הואיל והאדם גדול הוא וחכם וראוי לנבואתו מעמידין אותו על חזקתו . כמו שנצטוינו לחתוך הדין על פי שני עדים כשרים ואע"פ שהעידו שקר . הואיל וכשרים הם אצלינו מעמידים אותם על כשרותם . בדברים אלו וכיוצא בהם נאמר הנסתרות לה' אלהינו . ונאמר האדם יראה לעינים וה' יראה ללבב עכ"ל . א"כ מוכח מזה אלו לא יביא מופת על דבריו . לא נשמע לו אף שמוחזק בכשרות . היינו כשבא לחדש דבר או לשנות איזה מצוה ממצות התורה אפי' לפי שעה . כאליהו בהר הכרמל שחוט קרבנות בחוץ . אולם כשהוא מוחזק לנביא ומביא מופת לדברי נבואתו . אז נקבל ממנו לשנות איזה מצוה ודוקא לפי שעה . אמנם בדברי סופרים מצינו בכמה מקומות ששינו את משפטי התורה ע"פ קבלתם . היינו כפי הפירוש המקובל להם ולא כפי פירוש הפשוט . כגון ארבעים יכנו דאתו רבנן ובצרי חד . ופעמים יחייבו עונש לחוטא לא כפי חיוב התורה . היינו לפי השעה כשהשעה צריכה לכך . כמו שאיתא בסנהדרין פרק נגמר הדין וביבמות פרק האשה רבה . ובירושלמי דחגיגה פרק שני סימן ו' מעשה באחד שרכב על סוס בשבת והביאוהו לב"ד וסקלוהו . אף שלא עבר כי אם על איסור שבות . ולא הוצרכו לעשות בשום זמן אות ומופת על זה שהם ראוים לסמוך עליהם בענינים הנזכרים . אלא שמכינן אחזקתם לבד . ולכן אמרו שדברי סופרים חמורים מדברי נבואה . שלא נסמוך על נביא על פי חזקתו לבד לשנות שום מצוה לפי שעה אם יאמר שהוא במצות ה'. מבלעדי אם תאמת דבריו באות או מופת : **אשר יורוך** משמע שהכל תלוי בהם ולפי דעתם : **אשר תאמר אין כתיב כאן** אם היה כתיב אשר תאמר היה מתפרש שמוסב על התורה . שהאמר היא נ"כ לשון נסתר לנקבה והיה שב אל התורה : **על הימין שהוא ימין כו' ועל השמאל שהוא ימין שמע להם** ירצו . זה אין מן הצורך להזהיר לך . אלא אפי' אם יאמרו לך על הימין שהוא שמאל או להיפך שמע להם . כלומר אפי' החשוב בלבך שהם טועים בדבר . עכ"ז אל תאמר איך אעשה דבר זה . כי כן צוה הקב"ה לעשות ככל אשר יורו העומדים לפניו במקום אשר יבחר . ויש לך לבטוח ולחשוב . כי מה שהם אומרים ימין הוא ימין ומה שהם אומרים שמאל הוא שמאל . ולא כאשר תחשוב אתה והשפוט . כי רוח ה' הופיע על משרתי קדשו . ולא יעזוב את חסידיו ולעולם נשמרו מן הטעות ומן המכשול . וכמו שכתב הרמב"ן בפירושו על התורה ועיין ביפה מראה בירושלמי דברכות פ"ק סימן י"ד . ועיין בעקידה שער מ"ג בד"ה והוא עצמו מה שכוונו בכאן אדון הנביאים באמרו צדיק וישר הוא . לפי שכבר תקשה כו' וזה המין מהיושר צוה אותו להקפיד עליו בשיעור נמרץ בפרשת כי יפלא ממך דבר למשפט כו' : **כי טובים דודיך מיין נמשלה ד"ת במים ביין כו'** ופירוש כי טובים דדיך

מיין

לזה. המד"א (ויקרא כה מט) או דודו או בן דודו יגאלנו. אך מעין ובור מקוה מים (שם יא לו) שמכשירין. שנ' (שם לח) וכי יתן מים על זרע. שמעון בר אבא בשם ר' יוחנן. חביבים דברי סופרין כדברי תורה. מה טעם וחכך כיין הטוב. חבריא בשם ר' יוחנן חביבין דברי סופרים מדברי תורה. שנא' כי טובים דודיך מיין. האומר אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור. ה' טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב. ר' אבא בר כהנא בשם ר' יהודה בן פזי שמע לה מן הדא. א"ר טרפון אני הייתי בא בדרך והטיתי לקרות כדברי בית שמאי וסכנתי בעצמי מפני הלסטים. את חמי אם לא קרא היה עובר על מצות עשה בלבד. עכשיו שקרא מתחייב בנפשו. הוי חביבין דברי סופרים מדברי תורה. ר' חנינא בריה דרב אדא בשם רבי תנחום בר אחא אמר וחמורים מדברי תורה ונבואה. כתיב (מיכה ב ו) אל תטיפו יטיפון. משל למלך ששלח פלמנטרין

באור כנפי יונה

לשון חבור. כלומר יש דברים שמוכרחים להיות מחוברים ומסוגרים בפה מבלי לגלות אותם. ודרש מנשיקות לשון חבור. מלשון משיקות אשה אל אחותה וכנ"ל. ויפרש הכתוב ישקני מנשיקות פיהו. שילמדנו מן הדברים הסתומים שאצטרך עליהם להשיק הפה. ור' אילא מוסב לתרץ קושית ר' חמא למה הפליגו דוקא מקרא כי טובים דדיך מיין. ואמר שלזה לא גלה לו לר' ישמעאל טעם איסור גבינות עכו"ם. שיש דברים שמשיקין עליהם הפה. המד"א ישקני מנשיקות פיהו. ולזה הפליגו מקרא דכי טובים דדיך מיין. שהוא סיפי' דקרא דישקני מנשיקות פיהו. וע"ד שדרשו לקמן כי טובים דדיך מיין. שחמורים דברי סופרים מד"ת. וכמו שאיתא בפ"ב דע"ז וז"ל. מאי שנא האי קרא שיילוהו. א"ר שמעון בן פזי מרישי' דקרא קאמר ליה. ישקני מנשיקות פיהו. חשוק שפתיך כו': אותי ואותי ירצה. מדלא כתיב אותי רצה אלא ואותי רצה. לרמז אתא שפעם אותי לבדי. ופעם ואותי היינו אותי וזולתי: ביני לבין עצמי להסתיר אותם מלגלות לזולתו: כתוב אחר אומר בלבי צפנתי וכו' ובפרק הדר איתא. כתיב בלבי צפנתי אמרתך. וכתיב בשרתי צדק בקהל רב: רבו של דוד קיים בלבי צפנתי דאסור להורות בפני רבו. כדאיתא בפרק הדר. ואף דמפיבושת ג"כ רבו היה והיה מורה בפניו. וכמו שאיתא בברכות פ"ק שנמלך במפיבושת רבו כו'. יש לומר שנטל ממנו רשות: עירא היאירי רבו של דוד כדכתיב (שמואל ב' כ' כ"ו) וגם עירא היאירי היה כהן לדוד. ותרגם יונתן היה רב לדוד: ד"ת דומין זה לזה פי' שנלמדין זה מזה על דרך הדמיון וההקש. כמו כל מה שאנו לומדין מבנין אב ומכתוב אחד. מה מצינו שהקילה או שהחמירה התורה בזה הוא הדין בזה הדומה לו: דודין זה לזה פי' חביבים זה לזה. כדודים החביבים שמסייע האחד להשני. כן נלמוד כמה פעמים סתום מן המפורש. ושני כתובין המכחישין זה לזה. בא הכתוב השלישי ומכריע ביניהן: קרובין זה לזה סמוכים זה לזה. שמטעם קרבותם וסמיכותם זה לזה למדין זה מזה. וכמו שהביאו מאך מעין ובור וגו'. ועיין בברכות כ"א ע"ב: או דודו וגו' ירצו. לזה תכונה התורה דדיך שהוא לשון קורבה וריעות. מלשון או דודו וגו': אך מעין ובור מקוה מים. לומר שמכשירין שנאמר וכי יותן מים על זרע כנ"ל. ירצו. שלא היה הכתוב צריך לומר מקוה מים אלא מעין ובור לחוד. ולהכי הזכיר אגלם מקוה מים. לומר שכל אלו מעין ומקוה נקראו מים לענין הכשר זרעים. משום דכתיב אגלם וכי יותן מים על זרע. והכונה שכל אלו מכשירין הזרעים לקבל טומאה אם באו לתוכן. ואף דמוכי יותן מים על זרע מרבינן בין באו מים על זרע בין זרע נפל לתוכן כדאיתא בת"כ. אולם היה אפשר לומר דדוקא במים תלושין. אבל אם נפלו תוך מעין ובור ומקוה לא הוכשרו. משום דאלו מטהרין את הטמאין ואינו בדין שיכשירו לקבל את הטומאה. וכמו שכתב רש"י ז"ל אבל ונוגע בנבלתם יטמא. שלא תאמר קו"ח אם מטהר את הטמאים מטומאתם. קו"ח שיציל את הטהור מלטמא. וצ"ע הלא איתא בת"כ בפירוש כי דוקא מים תלושין מכשירין. אבל לא מחוברין כמו בבורות שיחין ומערות. ודרשו זה מאשר יבוא עליו מים וגו' וכל משקה אשר ישתה בכל כלי יטמא: חביבים דברי סופרים כד"ת שסכנן ועונשן כעוסק בד"ת וכעובר על ד"ת: וחכך כיין הטוב ירצה. דברי סופרים היינו תורה שהוסיפו הסופרים. הם חשובים כיין הטוב זו התורה. כי התורה מכונה ביין. וכמו שדרשו על פסוק הביאני אל בית היין. וע"ד שדרשו על הכתוב (ישעיה נ"ה א') ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב. שמוסב על התורה: חביבים דברי סופרים מדברי תורה שנאמר כי טובים דדיך מיין דדיך היינו דברי סופרים שהן דודין לתורה. הם חביבים מדברי תורה *): אין תפילין לעבור על ד"ת פטור פטור ממיתת ב"ד דאין זה הוראה. משום שכתוב בפירוש בתורה חוצה וזיל קרי הוא. ולא חייבה התורה בזקן ממרא. אלא בדברים שלא נכתבו בפירוש והוא חולק על הסנהדרין. זה נקרא הוראה. כדכתיב על פי התורה אשר יורוך: ה' טוטפות להוסיף על דברי סופרים חייב ואף שדרשו זה מלטטפת לטטפת ועיין בפ' הנחנקין משנה ג': וסכנתי בעצמי כו' הביאו מזה חביבות יותר גדולה. שמזקן ממרא אינו ראיה כי אם בדבר שחולק על הכל. אולם מזה ראיה אף בענין שהוא תלוי בפלוגתא בין החכמים עצמן. ועכ"ז כיון שכבר נפסקה הלכה כב"ה. לזה הסתכן משום שעלה בלבו לנהוג כב"ש: ר' חנינא בריה דר' אדא כו' אמר. וחמורים דברי זקנים מדברי נביאים. דכתיב אל תטיפו יטיפון. לא

יטיפו

*) והענין הוא כמו היין המזוג הטוב לאדם יותר מיין חי. כי אין אדם יכול לשתותו כמו שהוא. כן התורה כפי אשר היא מבוארה ומפורשת על פי סופרים יותר חביבה ומתקבלת מהתורה בעצמה כי היא סתומה וחתומה. ועל הדמיון הזה נאמר כי טובים דדיך מיין:

ור' הגי בשם ר' שמואל בר נחמן · כתיב (משלי כז כו) כבשים ללבושיך · כבשים כתיב · בשעה שתלמידיך קטנים תהיה מכבש לפניהם דברי תורה · הגדילו ונעשו תלמידי חכמים תהיה מגלה להן סתרי תורה · תני ר' שמעון בן יוחאי ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם · מה סימא זו אינה נגלית לכל אדם · כך הן דברי תורה. ר' הונא בעי ור' חמא בר עוקבא מקשי · אם להפליגו היה מבקש · היה לו להפליגו מחמשה הכרעות שבתורה · ואלו הן · שאת · ארור · מחר · משוקדים · וקם · הלא אם תטיב שאת · או שאת אם לא תטיב · א"ר תנחומא אית לי חורי · ובני יעקב באו מן השדה כשמעם · או כשמעם באו מן השדה · א"ר יצחק כתיב (דברים ד יד) ואותי צוה ה' · יש דברים שאמר לי ביני לבין עצמי · ויש דברים שאמר לי לומר לבני · אמר ר' אילא יש דברים שמשיקין אותן על פה · כיצד כתוב אחד אומר (תהלים קיט יא) בלבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך · וכתוב אחד אומר (שם יג) בשפתי ספרתי כל משפטי פיך · באיזה צד יתקיימו ב' כתובים הללו · אלא כל זמן שהיה עירא היאירי רבו של דוד קיים · בלבי צפנתי אמרתך · כיון שנסתלק בשפתי ספרתי · דבר אחר כי טובים דדיך מיין · דברי תורה דומין זה לזה · דודין זה לזה · קרובין זה לזה

באור כנפי יונה

על הקב"ה כן דדיך מוסב על הקב"ה וקרינן דדיך: מפני שבקרוב אסרוה כו' פי' לזה לא גלה לו טעם איסור גבינות מעכו"ם. מפני שלא מכבר אסרוה. ועוד לא נתחזק ונתיישן הדבר באיסור. והיו מסתירין הטעם שלא לפקפק אחריו עד שישתקעו בדבר ויתחזק האיסור: כתיב כבשים ללבושיך ומחיר שדה עתודים. כבשים כתיב הא כיצד בשעה שהתלמידים קטנים כבוש לפניהם ד"ת. הגדילו ונעשו כעתודים גלה להם רזי תורה. ודא מסייע לדתני רשב"י ואלה המשפטים אשר תשים לפניהם. מה הסימא הזאת אינה נגלית לכל בריה. כך אין לך רשות לשקע עצמך בד"ת אלא לפני בני אדם כשרין כן הוא בירושלמי פרק ב' דע"ז סימן ז'. וטעם הדרשה הזאת מדלא כתיב כמר כבשים ללבושיך. אלא כבשים ללבושיך. לזה יפרשו תיבת כבשים שהיא נאמרת על צד המשל. וגם יתפרש לשון כבשים והסתר. כלומר בשעה שהתלמידים קטנים ככבשים (דכבש נקרא אפי' קטן בן יומו. כאומר שור או כשב או עז כי יולד) תהי' מכבש ומסתיר לפניהם ד"ת. ולפי זה ללבושיך הוא תואר להתורה. שאדם מתכסה בה כבלבוש. וע"ד שאמרו בפרק כל כתבי (קי"ט ע"ב). שמלה לך וגו' דברים שבני אדם מתכסים בם כשמלה יהיו בידך כו': הגדילו ונעשו בעתודים כו' יפרשו ומחיר שדה עתודים. כלומר אז תוכל לעשות מד"ת עסק גלוי כשדה שהיא גלויה. כשהן גדולים בעלי קרנים. ומצינו לשון מחיר על עסק התורה. עד"ה (ישעיה נ"ה א') ובלא מחיר יין וחלב. שהיא מליצה על התורה: מה סימא זו כו' דרשו אשר תשים לשון סימה. היינו אוצר הסמוי מן העין. וטעמו מדלא כתיב אלה המשפטים אשר תדבר או אשר תצוה אלא אשר תשים. כלומר שתסתיר לפניהם מבלי לגלות טעמם לכולם: לשקע עצמך פי' להעמיק עצמך בסתרי תורה: אלא לפני בני אדם כשרין עד"ה סוד ה' ליראיו. וכדאיתא בפ"ב דחגיגה. אין מוסרין ראשי פרקים אלא לאב ב"ד ולמי שלבו דואג בקרבו: להפליגו היה מבקש כו' מחמשה הכרעות שבתורה אם היה חפץ להשיאו לדבר אחר. היה לו להפליגו אל החמשה הכרעות שבתורה. עיין במסכת יומא פרק הוציאו לו. ובירושלמי דע"ז פרק אין מעמידין הגירסא חמשה כמו בכאן. אולם בבראשית רבה פ' פ' לא חשבו אלא ארבעה: אם תטיב שאת א"כ שאת לשון סליחה: או שאת אם לא תטיב א"כ שאת פירושו שישא עונו עליו: ארור פי' אם נקרא וברכונם עקרו שור ארור. ומוסב על שכם שהוא מכנען שנאמר עליו ארור כנען. או נקרא ארור אפם כי עז. וארור דבק למה שאחריו: מחר אם קרינן הלחם בעמלק מחר. או מחר אנכי נצב וגו': משוקדים אם קרינן ובמנורה ארבעה גביעים משוקדים. או משוקדים כפתוריה ופרחיה: וקם אם קרינן הנך שוכב עם אבותיך וקם. או וקם העם הזה וזנה. ועיין ביומא נ"ב ע"ב ברש"י ובתוספות. ובחולין קי"ד ע"ב בתוס' ד"ה או למה לי כו'. והובא בכללי התלמוד בשם הרא"ש ז"ל. דמה שאמרו אין להם הכרע היינו מתוך הכתוב אין להם הכרע. אבל מכי אתא עזרא ואפסקינהו יש להם הכרע: א"ר תנחומא אית לי חורי ובני יעקב וגו' והא דלא הביאו ג"כ את הכתוב (ויקרא ד' ל"ו) ולקח הכהן מדם החטאת באצבעו ונתן. דפליגי ביה תנאי בזבחים פרק ב'. דחד סבר דאצבעו מוסב על ולקח. וחד סבר דאצבעו מוסב על ונתן. וחד סבר שמוסב אתרווייהו. עיין מה שתירץ על זה בעל יפה מראה בירו' בע"ז פ' שני סימן ג'. ומה שהקשה הראב"ע בפירושו על התורה בפ' ויגש. למה לא חשבו ג"כ ועזב את אביו ומת. וגם וישלוף נעלו. יוכל לומר שאינו תמיהא. כי בחמשה פסוקים אלו אשר חשבו. התיבות אין להם הכרע בהמשך הכתובים. אם הם נמשכים למעלה או למטה. אבל ועזב את אביו ומת וכן וישלוף נעלו. אין להם הכרע במשמעותם: ובני יעקב באו מן השדה כשמעם. או כשמעם ויתעצבו האנשים. א"ר אילא יש דברים שמשיקין עליהם הפה. המר"א ישקני מנשיקות פיהו. א"ר יצחק כתיב ואותי צוה ה'. אותי ואותי. נאמר לי דברים שאומר לכם. ונאמר לי דברים שאומר ביני לבין עצמי. כתוב אחד אומר בלבי צפנתי אמרתיך וכתוב אחד בשפתי ספרתי וגו'. באיזה צד יתקיימו ב' כתובים הללו. אלא כל זמן שהיה עירא היאירי רבו של דוד קיים. בלבי צפנתי אמרתך. כיון שנסתלק בשפתי ספרתי כנ"ל. ועיין בירושלמי דע"ז פרק ב' סימן ג': א"ר אילא יש דברים שמשיקין כו' ישקני מנשיקות פיהו משיקין לשון

צרדים . כך תורה נותנת חיים בעולם הזה ובעולם הבא . רבי יהודה ור' נחמיה ורבנן . ר' יהודה אומר התורה שנאמרה בפה אחת נאמרה בפיות הרבה. ר' נחמיה אמר שתי תורות נאמרו אחת בפה ואחת בכתב . ורבנן אמרי שהן גוזרין על העליונים ועושים . על התחתונים ועושים . ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי אמר טעמון דרבנן דכתיב (ד"ה א כד ה) כי היו שרי קדש ושרי האלהים. שרי קדש אלו מה"ש דכ' (ישעי' מג כח) ואחלל שרי קדש . שרי האלהים אלו ישראל . דכתיב בהון (תהלים פב ו) אני אמרתי אלהים אתם וגו' . שהן גוזרין על העליונים ועושין על התחתונים ועושין כשהן עושין בטהרה . ד"א ישקני מנשיקות פיהו . יטהרני . כאדם שהוא משיג שני גבין זה אצל זה והוא מדבקן . כמה דתימא (ישעיה לג ד) כמשק גבים שוקק בו . ד"א ישקני מנשיקות פיהו . ידביקני . המד"א (יחזקאל ג יג) וקול כנפי החיות משיקות אשה אל אחותה. ד"א ישקני מנשיקות פיהו יוציא לי קול נשיקות מתוך פיהו :

כי טובים דודיך מיין תמן תנינן שאל רבי ישמעאל את רבי יהושע כשהיו מהלכין בדרך . מפני מה אסרו גבינות העכו"ם. אמר לו מפני שמעמידין אותם בקיבת נבלה . אמר לו והלא קיבת העולה המורה מקיבת נבלה . ואמרו כהן שדעתו יפה שורפה חיה . ומהו שורפה חיה גמיע לה . ואמר ר"ש בן לקיש עשו אותה כשותה בכוס מזוהם לא נהנה ולא מועל . א"ל מפני שמעמידין אותה בעגלי עכו"ם . אמר ליה אם כן למה לא אסרוה בהנאה . והשיאו לדבר אחר . אמר לו ישמעאל אחי היאך אתה קורא כי טובים דדיך מיין . או דדייך מיין . אמר לו אין הדבר כן . שהרי חבירו בא לייסד עליו לריח שמניך טובים . ולמה לא גלה לו . אמר רבי יונתן מפני שבקרוב אסרוה . ורבי ישמעאל קטן היה . ר' שמעון בן חלפתא ור'

באור כנפי יונה

ורבנן כולם יתנו טעם למה נקראת התורה חרב פיפיות : נאמרה בפיות הרבה ולפי זה יפרש חרב פיפיות . שפיפיות אינו תואר אל החרב . אלא פיפיות מוסב על התורה . ופירוש חרב פיפיות בידם . חרב של התורה הנקראת פיפיות בידם . ואמר שלזה נקראת התורה פיפיות . פי חד . פיות תרי . היינו שהתורה נאמרה תחילה ע"י פי אחת הוא מפי הקב"ה . ואח"כ נאמרה ע"י פיות הרבה ע"י משה ואהרן : שתי תורות כלומר שלזה נקראת התורה פיפיות שמרמז על שתי תורות . ופירוש פיפיות . שהתורה שנאמרה מפי ה' נאמרה בפיות הרבה . האחת מה ששונין על פה . והאחת מה שקורין בפה מן הכתב : שהן גוזרין יפרשו חרב פיפיות ע"ל המליצה ענין גזרות וכווי . מלשון (מלכים ג כד) ויביאו החרב לפני המלך ויאמר המלך גזרו את הילד . ומדכתיב פיפיות . שני פיות . היינו שני מיני גזרות על העליונים ועל התחתונים . והכונה שהתורה נותנת לעוסקים בה שבע משרה וממשלה . לגזור על העליונים ולגזור על התחתונים . על העליונים כמו שמש בגבעון דום . תרד אש מן השמים (מלכים ב א יוד) . ועל התחתונים היינו ישראל . או עד"ה כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל : כי היו שרי קדש ושרי האלהים מוסב שם על בני אלעזר ואיתמר . ולזה קראם שרי קדש ושרי האלהים . שנותן להם שררה וממשלה על צבא מעלה ועל צבא מטה : אלו מלאכי השרת כלומר שהם במדרגות מלאכי השרת . ולזה נקראו ג"כ שרי קדש : דכתיב ואחלל שרי קדש ודרשו שמוסב על מלאכי מעלה . ע"ד שדרשו באיכה רבתי על פסוק חלל ממלכה ושריה . והביאו ראיה מזה הכתוב . היינו כמו מה שכתוב ואחלל שרי קדש הם מלאכים שרי מעלה . כן מה שנאמר על בני אלעזר ואיתמר כי היו שרי קדש הכונה ג"כ שהם במדרגת מלאכי מעלה . וע"ד הכתוב (מלאכי ב' ז') כי שפתי כהן ישמרו דעת וגו' כי מלאך ה' צבאות הוא : כשהן עושין בטהרה אמרו זה ע"ד שכתוב שם (ד"ה כ"ג כ"ח) שהלוים היו בעבודת הכהנים על טהרת הקדש : כאדם שהוא משיק שני גבים כו' היינו כשמים מגבא אחת טמאים . משיקים המים במי גבא שיש בו שיעור מקוה והן טהורים . כדתנן בביצה שמשיקים את המים לטהרן . וא"כ מצינו לשון משיק אצל טהרה . וכמו כן ישקני הוא לשון טהרה . ופי' מנשיקות פיהו היינו ע"י התורה שנתנה מפיו של הקב"ה . וכמו שאמרו לקמן מה המים מטהרים את האדם מטומאה לטהרה . כן התורה מטהרת את האדם מטומאה לטהרה : ד"א ישקני כו' ידביקני כו' כנפי החיות משיקות וגו' ופי' משיקות חוברות . ולפי זה פי' ישקני ידביקני . מנשיקות פיהו . ע"י התורה שנתחבר אלי מפי הקב"ה . וע"ד שאמרו על ולדבקה בו . וכי אפשר להדבק בהשי"ת אלא הדבק במדותיו כו' : יוציא לי קול נשיקות ודרשו ישקני לשון קול . מלשון (יואל ב') בעיר ישוקו . ופי' ישקני מנשיקות פיהו . שאזכה לשמוע קול כאותו הקול ששמעתי על הר סיני : תמן תנינן בע"ז כ"ט : קיבת עולה חמורה מקיבת נבלה שהעולה אסורה בהנאה ומועל בה . ונבלה אינה אסורה בהנאה : שדעתו יפה שאינו קץ ומואס בה : שורפה היה גומעה . דפירשא בעלמא הוא : לא נהנה ולא מועל כלומר מדאורייתא אין בה מעילה ומותר להנות . אבל מדרבנן אסור . אבל בקיבת נבלה אין בה שום איסור כלל בהנאה . דכפירשא בעלמא הוא : דדיך מיין או דדייך מיין ירצה אם קרינן דדיך לשון זכר . והוא מאמר כנסת ישראל להקב"ה . או דדייך לשון נקבה . והוא מאמר הקב"ה לכנסת ישראל : שהרי חבירו בא לייסד עליו לריח שמניך טובים חבירו היינו הפסוק לריח שמניך בא להורות עליו וממנו למדין . היינו שע"כ קרינן שם לריח שמניך לשון זכר ומוסב על הקב"ה . משום שסוף הכתוב שם נאמר על כן עלמות אהבוך . ולא יצדק זה לומר לנקבה וא"כ כמו לריח שמניך מוסב על

אפילו הבל היוצא מפיו . כמה דא"א (איוב לה טז) ואיוב הבל יפצה פיהו. אמר הקב"ה משקיותהון עלי. ורבנן אמרי עתידין נפשותיהן של אלו לינטל בנשיקה. א"ר עזריה מצאנו שנפשו של אהרן לא נטלה אלא בנשיקה. הה"ד (במדבר לג לח) ויעל אהרן הכהן אל הר ההר על פי ה' וימת שם. ונפשו של משה מניין. שנ' (דברים לד ה) וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה'. מרים מניין. דכתיב (במדבר כ א) ותמת שם מרים. מה שם שנ' להלן על פי ה' : אף כאן כן . אלא שגנאי לפרשו . ושאר כל הצדיקים מניין . שנא' ישקני מנשיקות פיהו . אם עסקת בדברי תורה ששפתיך מנושקות סוף שהכל מנשקין לך על פיך . ד"א ישקני מנשיקות פיהו. יזייננו דכתיב (ד"ה א יב ב) נושקי קשת מימינים ומשמאלם. א"ר שמעון ב"ר נחמן משלו דברי תורה כזיין . מה הזיין הזה מתקיים לבעליו בשעת מלחמה . כך ד"ת מתקיימין עם מי שעמל בהן כל צרכן . ר' הנינא בר אחא מייתי לה מהכא . (תהלים קמט ו) רוממות אל בגרונם והרב פיפיות בידם . מה החרב שהיא אוכלת משני

צדרים

באור כנפי יונה

הקש הגיוני . ודרשו ישקני לשון חבור כמו בלשון המשנה . ושוין שמשיקין את המים בכלי אבן לטהרה (ביצה י"ז) שפירושו לשון חבור . ולפי זה יפרש ישקני מנשיקות פיהו שהוא מאמר הקב"ה . היינו שיאמר שנשיקות פיהו פי' חבור פיהו שמחבר ההקדמות ומוליד תולדות . יתחבר על ידי ונקרא על שמי . כי המדות שהתורה נדרשת בהן מסיני נאמרו . ועוד אפשר לומר שכונתם מה שאמרו שהקב"ה אומר שקיותהון על ידי . משום שיפרשו ישקני לשון נשק וגלוח מלשון נושקי קשת (ד"ה א' י"ב ב') כלומר אף שמנגחין זה את זה בהלכה ונפרדים בדעותיהם כולם יצאו מפי . וע"ד שאמרו בפ"ק דחגיגה . הללו מטמאין והללו מטהרין אלו ואלו דברי אלהים חיים . כי דרכי הלמודים נתנו מסיני . ועוד כי כונת כולם להעמיד התורה והמצוה על צד היותר שלם שאפשר . ולהפיק רצון אלהים חיים שנתנה לנו . משל לשנים העובדים לפני המלך . האחד יכסה את ראשו והשני יסיר את מגבעתו מראשו . עם שנתחלפו במעשיהם החלקיים . כפי מה שחשב כל אחד מהם . כי זה הוא הדרך והאופן מהכבוד למלך . הנה נשתוו בהסכמה אחת שמהגאות ומהצורך להשתדל בכבוד המלך : רבי יהודה אומר אפי' הבל היוצא מפיו ירצה . אפי' אין שום טעם במה שיוצא מפיו . ודרש מנשיקות ענין נהימה שהוא קול בעלמא באין דבור מבורר מלשון דוב שוקק (משלי כ"ח ט"ו) . ולפי זה יפרש ישקני מנשיקות פיהו . שהקב"ה אומר נתקבל ונתחבר אלי . אפי' מנשיקות פיהו . היינו משק ונהימות פיהו . כלומר אף שיאמר לפעמים דברים בלי דעת וטועה בענינו . וע"ד שדרשו אתם אפי' שוגגין אתם אפי' מוטעין . עכ"ז חביב לפני הקב"ה מאמר שטרח לפי כחו . לזאת עולה משכורתו שישא שכר טרחו . ועוד ע"י שיטעה לפעמים יבוא לכוין ההלכה . וכמו שאמרו בפרק כל הגט אין אדם עומד על ד"ת אלא א"כ נכשל בהם תחילה : כד"א (איוב לה טז) ואיוב הבל יפצה פיהו התמיה גלויה ומוכחת על פני המאמר . שמביא ראיה מכתוב שאין לו שום יחום לזה . לכן אני אומר שאינו מלשון ר' יהודה ולשון המדרש . אכן הוא ממבאר אחד שכתב בפנים במאמר המוסגר או על הגליון . וטעה המדפים שהוא מאמר ר' יהודה . ובאמת הוא ממבאר אחד . וכונתו הי' שלא נטעה לומר מה שאמר ר' יהודה אפי' הבל היוצא מפיו היינו רוח פיו . מלשון הש"ס נשרף בהבל פיו . לזה הביא מזה הכתוב לומר שכונת ר' יהודה מה שאמר אפי' הבל היוצא מפיו . הוא עד"ה ואיוב הבל יפצה פיהו . שהכונה שם דברים בלי טעם ודעת וכמו שמסיים שם הכתוב בלי דעת מילין יכביר : לינטל בנשיקה ויפרשו ישקני מנשיקות פיהו שהוא בקשה למות מיתת נשיקה כהצדיקים הגדולים שמתו מנשיקות פיהו . והוא מליצה על ענין דבוק וחבור שהתדבקו נפשם בעת מיתתם אל ה' ית' : על פי ה' וימת שם ואף שתיבות אלו על פי ה' נראה שדבוק ומוסב לתיבת ויעל הנזכר מקודם לא אל וימת . היינו שעלה אל הר ההר על פי צווי ה' . עכ"ז למדו מדלא כתיב ויעל אהרן הכהן על פי ה' אל הר ההר וימת שם . אלא כתיב על פי ה' וימת שם שנסמך על פי ה' לוימת שעל פי ה' נדרש למעלה ולמטה : שגנאו לפרשו ואף שאין זה נשיקה ממש . מ"מ אין מדרך הכתוב לזכור אצל אשה דבור כזה . ועיין מענין זה במורה סוף פרק נ"א לחלק שלישי : ושאר כל הצדיקים מנין שנאמר ישקני מנשיקות פיהו ירצו מנין שאר צדיקים יוכלו להגיע למדרגה כזאת . שנאמר ישקני מנשיקות פיהו . וכיון שעל דבר שאין מהאפשרות להגיע אליה . לא ידבק הדרישה עליה . יחוייב הנמשך שכיון שמצינו הדרישה על זה . מסתמא הוא ענין אפשרות לכל הצדיקים להגיע למדרגה כזאת : ד"א אם עסקת בד"ת ששפתיך מנושקות כו' כנ"ל . והיא דרשה אחרת על ישקני וגו' ויפרשו ישקני נשיקה ממש . ומנשיקות לשון נשק : ששפתיך מנושקות בו' מנשקין לך כו' מנושקות מזויינות . מלשון נושקי קשת וכמו שאיתא בסמוך . ויפרשו ישקני כלומר מתנשא לאמור הכל ישקו אותי . מנשיקות פיהו . משום שספתי מנושקות כלומר מזויינות בד"ת הנתונות מפיהו של הקב"ה : יזייננו יפרשו ישקני יזייננו : משלו ד"ת כזיין הזה ירצו . שמצינו דמיון הזה בכמה כתובים שמשלו ד"ת לזיין . כמו כולם אחוזי חרב וגו' שנדרש לקמן במקומו מענין הזה . וכמו אם קהה הברזל וגו' . הליך שנונים וגו' . ויפרשו ישקני מנשיקות פיהו . כלומר התורה שהיא נתונה מנשיקות פיהו . היא ישקני פי' יזייננו . כלומר מגין עלי ככלי זיין : מתקיים לבעליו כלומר עומד עליו להצילו ומועיל לו לעת הצורך : רוממות אל בגרונם וחרב פיפיות בידם יפרשו רוממות אל בגרונם על התורה . ומדכתיב חרב פיפיות בידם . יורה כי התורה היא ככלי זיין לאדם : מה החרב הזה שהיא אוכלת משני צדדים כו' דרך אגב יתנו טעם למה נמשלה התורה לחרב פיפיות . ואמרו מה החרב שהיא בעל פיפיות אוכלת משני צדדים כו' : ר"י ור"נ

ורבנן

האדם לאמר מכל עץ הגן אכול תאכל: ויצו. זו ע"ז. המר"א (הושע ה' יא) כי הואיל הלך אחרי צו. י"י. זו קללת השם. שנ' (ויקרא כד טז) ונוקב שם י"י מות יומת. אלהים. אלו הדיינים. שנא' (שמות כב ח) עד האלהים יבא דבר שניהם. על האדם. זו שפיכות דמים. דכתיב (בראשית ט' ו') שופך דם האדם. לאמר. זו גלוי עריות. דכתיב (ירמיה ג א) לאמר הן ישלח איש את אשתו והלכה מאתו. מכל עץ הגן. זה הגזל. דכתיב (בראשית ג יא) המן העץ אשר צויתיך וגו'. נח ניתוסף לו אבר מן החי. דכתיב (שם ט ד) אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו. אברהם נצטוה על המילה. יצחק חנכה לשמונה ימים. יעקב על גיד הנשה. שנ' (שם לב לג) על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה. יהודה על היבמה. שנ' (שם לח ח) ויאמר יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אותה. ישראל אכל מצות עשה ולא תעשה. ר' יוסי בר' חנינא ורבנן אמרי. למלך שהיה מחלק אספניות ללגיונותיו על ידי דוכסין ואיפרכין ואיסטרטליטין. כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד. ר' יצחק אמר למלך שהיה אוכל איפכטלין כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד: רבנן אמרי. למלך שהיה אוכל חתיכה אחת. כיון שבא בנו נתן לו מיד ליד. ויש אומרים שמנעה מפיו ונתן לו. שנ' (משלי ב' ו) כי י"י יתן חכמה מפיו דעת ותבונה. ר' אבהו ואמרי לה ר' יהודה ור' נחמיה ורבנן. ר' נחמיה אמר שני חברים שהיו עוסקים בדבר הלכה. זה אומר בית אב של הלכה. וזה אומר בית אב של הלכה. אמר הקב"ה שקיותהון על ידי. ר' יהודה אומר

אפילו

באור כנפי יונה

שנוי כפי השתנות העת. ולזה אמרו כיון שבא בנו כו'. לרמז בזה שהתורה באמת אינה מקבלת שנוי. והשתנותה מאדם לנח ואברהם עד משה. לא היה אלא מפני שלא היו עוד אנשים כאלה שיהיו ראוים להנתן להם תורה שלמה. אבל עתה אחר שנתנה היא תמידית ונצחית. ועיין במורה פרק י"ד למאמר ג': אדם הראשון נצטוה על ששה מצות כצ"ל. כי בפרטן אינו מונה רק שש. וכן איתא בב"ר פ' י"ז. ועיין בסנהדרין פרק ד' מיתות ובירושלמי דע"ז פרק השוכר במאמר ר' יוסי בר' בון בשם רב. ובדברים רבה פ' ה' ובמדרש שוחר טוב על הכתוב כי אם בתורת ה' חפצו: כי הואיל הלך אחרי צו ובסנהדרין נ"ו איתא ויצו זו ע"ז. מאי משמע ר' חסדא ור' יצחק. חד אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתם עשו להם עגל מסכה וחד אמר עשוק אפרים רצוץ משפט כי הואיל הלך אחרי צו. ופירש רש"י ז"ל שם. כי הואיל הלך אחרי צו. מפני שנתרצו ללכת אחרי צווי של נביאי הבעל: לאמור זו גלוי עריות עיין בכוזרי פרק ע"ג למאמר ג' וז"ל שם. אבל נאמר אחד משני דברים. יכול שהיה להם סודות נעלמות ממנו בדרך פירוש התורה. היה להם בקבלה בהנהגת י"ג מדות. או שיהיה הבאתם לפסוקים ע"ד האסמכתא. שהם שמין אותם בסימן לקבלתם. כאשר פסוק ויצו ה' אלהים על האדם לאמור. סימן לשבע מצות בני נח. ויצו אלו הדיינים כו' עכ"ל: המן העץ וגו' ובב"ר פ' ט"ז הגירסא. דכתיב מכל עץ הגן אכל תאכל. וכונתם אכל תאכל אתה. לך נתנה רשות לאכול מכל עץ הגן. שאתה לבדך בעולם. וכל מה שיש בעולם הפקר הוא לפניך. אבל משיתרבו בני אדם בעולם ויבחר לו כל אחד ואחד חלקו. אין רשות לאיש ליקח לו ממה שבחר לו חבירו. כי אם יאכל כל אחד את אשר לו. וכפי הגירסא שבפה המן העץ אשר צויתיך. אולי הכונה כיון שהתמיה עליו איך אכל מעץ אשר לא הורשה עליו מוכח מזה שאין לאדם להנות ממה ששייך לחבירו בלי רשותו. ועיין בירושלמי דע"ז פרק השוכר: יצחק חנכה לח' ימים אף שלאברהם נאמר מבכר ובן ח' ימים ימול לכם כל זכר. עכ"ז כיון שהוא היה הראשון הנמול לשמונה ימים.

נחשב כמו שנתוסף לו מצוה חדשה: יעקב על גיד הנשה אתיא כר' יהודה דאמר בפרק גיד הנשה. שגיד הנשה נאסרה תיכף על יעקב ובניו. דאלו רבנן אמרו בסיני נאמר איסור הזה אלא שנכתב במקומו להודיע טעם איסורו: ישראל על כל מצות ופי' ישקני וגו'. ישקני מאותו אופן הנשיקות הגדולה שהיה אצל מתן תורה. שאז זכו לקבל כל התורה: רבי יוסי ברבי חנינא ורבנן ר' אליעזר הנזכר מקודם אחז מעלת הענין שהיה לעת הזאת מפאת הכמות היינו מה שזכו לרבוי המצות. ור' יוסי ורבנן אחזו יוקר הענין מפאת האיכות וכמו שיבוא: אספניות הוצאה ופרנסה. ערוך ערך אספניא: דוכסין ואיפרכין מיני שררות. ורב"מ פירש אפרכוס שר העיר: ואיסטרטלין ותרגום אחשדרפני המלך. איסטטילוסי מלכא: מיד ליד היינו כי כל הדתות אשר זולת התורה. מסודרות מהשכל האנושי אשר נפח ה' באפיו. אבל התורה שנתנה לישראל היא תורה אלקית. או כונתם כי פרנסת כל העולם הוא ע"י כחות צבא השמים. וישראל זכו לעת נתינת התורה להתפרנס ע"י השגחתו הפרטית. ויפרשו לפי זה ישקני מנשיקות פיהו לשון פרנסה. מלשון ועל פיך ישק כל עמי. והכונה שהבקשה היא שיפרנס אותנו מנשיקות פיהו. היינו על פיו ועל ידו ולא ע"י אמצעים. כבן המלך שאינו נוטל פרנסתו מידי השרים אלא מהמלך בעצמו: אוכל אופסטילין פי' רקיק דק. וכן במעריך ערך פוצטלין הביא שכתוב כאן אופסטלין. ובשמות רבה פ' מ"א איתא אפיצטלין. וכן בערוך ערך אפיצטלין: שהיה אוכל חתיכה אחת כו' עיין בשמות רבה פ' מ"א שנמצא שם גירסות שונות. וכלל כונתם שישקני מנשיקות פיהו מוסב על ההשגות היקרות והציורים הדקים האלקים. שהשיגו לעת נתינת התורה. וזה המשיל התורה לאפצטילין שהוא מאכל מלכים. וזה המשילה לחתיכה אחת. כלומר למאכל המיוחד לו ואוכל אותה תמיד. וע"ד שדרשו על הכתוב ואהיה אצלו אמון שעשועים יום יום: בית אב של הלכה כלומר השורש שממנו יוצא ונלמד ההלכה נקראת בית אב: שקיותהון על ידי כלומר חבור המשפטים על ידי. כמו חבור ההקדמות של

הקש

יהודה ור' נחמיה • ר' יהודה אומר בשעה ששמעו ישראל אנכי י"י אלהיך נתקע תלמוד תורה בלבם והיו לומדים ולא היו שוכחין • באו אצל משה ואמרו משה רבינו תעשה את פרוזביון שליח בינותינו • שנא' (שמות כ' יט) דבר אתה עמנו ונשמעה ועתה למה נמות • ומה הנייה יש באבדה שלנו. חזרו להיות לומדים ושוכחים • אמרו מה משה בשר ודם עובר אף תלמודו עובר . מיד חזרו ובאו להם אל משה אמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לנו פעם שנייה . לוואי ישקני מנשיקות פיהו . לוואי יתקע תלמוד תורה בלבנו כמות שהיה. אמר להם אין זו עכשיו. אבל לעתיד לבא הוא . שנ' (ירמיה לא לג) ונתתי את תורתי בקרבם ועל לבם אכתבנה. ר' נחמיה אמר בשעה ששמעו ישראל לא יהיה לך נעקר יצר הרע מלבם . באו אצל משה אמרו לו משה רבינו תעשה את פרוזביון שליח בינותינו שנא' דבר אתה עמנו ונשמעה ועתה למה נמות ומה הנייה יש באבדה שלנו. מיד חזר יצר הרע למקומו . חזרו אל משה ואמרו לו משה רבינו לוואי יגלה לנו פעם שנייה . הלואי ישקני מנשיקות פיהו . אמר להם אין זו עכשיו אבל לעתיד לבא הוא . דכתיב (יחזקאל לו כו) והסירותי את לב האבן מבשרכם . ר' עזריה ואמרי לה ר' אלעזר ור' יוסי ברבי חנינא ורבנן . ר' אלעזר אומר משל למלך שהיה לו מרתף של יין . בא אחד אורח ראשון מזג לו את הכוס ונתן לו . בא השני ומזג לו את הכוס ונתן לו . כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו . כך אדם הראשון נצטווה על שבע מצות הה"ד (בראשית ב טז) ויצו י"י אלהים על האדם

באור כנפי יונה

ואל תבוא במשפט את עבדך כלומר שאין אדם יוכל למלא טענה והתגללות להצדיק עצמו בדין כשהשי"ת מחייבו . כי אין הקב"ה מחייב לשום בריה עד שיבטל מקודם כל טענה שיוכל לטעון נגדו : ר' יודן בשם ר' יודא בר' סימון ור' יהודא ור' נחמיה פי' שר' יודן אמר בשם ר' יודא בר' סימון מה שאמר בשם ר' יהודה ור' נחמיה. ומוסב על ישקני מנשיקות פיהו : נתקע ת"ת בלבם היינו מפאת שהשיגו לעת הזאת השגות ברורות מאוד . אשר עי"ז נחקק על לוח לבם ברושם תמידי וחקיקה קיימת מה שהשיגו וקבלו : פרוזביין שליח : שנאמר דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. (שמות כ יט) כצ"ל • כי הכתוב המובא בפנים ועתה למה נמות הוא בדברים (ה' כ"ב) ולא נאמר שם דבר אתה וגו' : ומה הנאה יש באבידה שלנו בהשקפה אינו מובן . הלא אמרו היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי . כי מי כל בשר וגו' כמונו ויחי . ומה המונע שלא יחי' כמו כן כל זמן שיוסיפו לשמוע את הקול . ועוד למה חזרו אל משה ובקשו שיגלה עליהם פעם שנית. מאחר שפחדו שלא ימותו בשמעם עוד את הקול . ואפשר לומר שכונתם היה אחרי ששערו שמאוד קשה עליהם לסבול משא דבר ה' עוד . אמרו למה נעמוד בספק מות ואיזה צורך יש בהסתכן נפשינו למות . כי לא בכל שעתא מתרחיש ניסא . וכמו שכתב הרמב"ן . ומאחר שהדבר אפשר להעשות ע"י משה . מה תועלת יש בההסתכנות • אבל אחרי שראו שאבדו מה שאבדו . בקשו לשוב אל המדרגה הזאת ולשמוע עוד מפי השי"ת בעצמו . אף שיהיו בסכנת מות . משום שהם קרובים יותר לשכר מלהפסד : מנשיקות פיהו כלומר מדבקות כבודו ועצמו • ולפי זה לא יפרשו הכתוב ישקני וגו' כר' יוחנן שנאמר על ישראל בשעה שעלו אל הר סיני . אלא הבקשה הזאת היתה אחר כן . אחר שראו והכירו שלא טוב עשו מה שהתרחקו עצמם מהדבקות המעולה הזאת : ועל לבם אכתבנה וכתיב אחריו ולא ילמדו עוד איש את רעהו וגו' כי כלם ידעו אותי וגו' . וכ"ש בילמדנו כי הוא עה"ב וכל בניך למודי ה' וגו' . שבעה"ז לומדים תורה מבו"ד לפיכך משכחים . אבל לעתיד לבא אין למדים אלא מפי הקב"ה וכשם שהוא חי וקים אף תלמודו קיים • והענין הוא . כי הוא מבואר כי כל טוב ושלמות שיגיע לשום נמצא בלי אמצעי . הנה הוא יותר חזק ויותר קיים מאשר יגיע על יד אמצעי . וגם כל מה שירבו האמצעיים . יותר יחלש חוזק הטוב ההוא ויהי' נח לאבד • אולם לעתיד בזמן המוצלח יוסרו כל האמצעים . ויהיה הלמוד האלקי מושפע בשכלם בלי מסך מבדיל בינו וביניהם : לא יהיה לך אלהים אחרים נעקר יצר הרע מלבם וע"ד שדרשו רז"ל. לא יהיה בך אל זר . איזהו אל זר שהוא בתוך גופו של אדם הוי אומר זה יצר הרע . ומה שהוסיף ר' נחמיה על ר' יהודה הוא לומר שלא לבד שלעת הזאת נתעלה נפשם השכלית בטהרה וזכוך כ"כ . עד שנתרשמו ונחקקו בתוכם כל אשר למדו והשיגו . אכן אף כחותם הבהמיים והגופניים קבלו מרוק וזכוך מכל נטייה אל שום פגול ודופי מתאות החמריות : ישקני מנשיקות פיהו כלומר ישקני עכשיו מאותו אופן הנשיקות שהיו לעת העבר . שהוא בטול היצר הרע . ואין הכונה בבטול היצר הרע בטול מוחלט . הלא בזה תפול הבחירה לגמרי אשר היא סגולה מיוחדת לאדם. וחבה יתירה נודעת לו בזה . ואין מקום לשכר ועונש . וכמו שאמרו בבראשית רבה פ' ט' . והנה טוב מאוד זה יצר הרע . אלא הכונה שיבטל מהם טבע הפלגת הנטיה אל הרע . אכן הנטיה לטוב ורע יהיו בערך שוה . או הכונה שע"י אור החכמה וההשכלה שיופיע עליהם לעתיד • יקנו לב טוב ויתרחקו מכל פחיתות וחטא . וכמו שכתוב שם . ואת רוחי אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו ומשפטי תשמרו : את לב האבן והוא כנוי ליצר הרע . וכמו שאמרו בסוכה פרק החליל . יחזקאל קראו אבן : ר' עזריה ואמרי לה ר' אליעזר בו' דעת כולם לפרש שישקני מנשיקות פיהו . מוסב על תשוקת כנסת ישראל שיגיעו וישיגו להשגה הגדולה שהשיגו מאז לעת נתינת התורה לישראל • אולם כל אחד אחז לו בחינה אחרת מאופן גדולת ההשגה שהיה לעת הזאת : כיון שבא בנו של מלך נתן לו המרתף כולו אולי כונתם במשל הזה לסתור בזה דעת מי שחשב • שדת האלהית מקבלת כמו כן שנוי

עולה בגימטריא כמנין תרי"א מצות דבר עמנו משה ברם אנכי ולא יהיה לך לא דבר עמנו משה אלא מפי הקדוש ברוך הוא שמענום · ר' יוחנן פתר קרייה בישראל בשעה שעלו להר סיני למלך שבקש ליקח לו אשה בת טובים ובת גניסים· שלח אצלה שליח ודבר לה · אמרה איני כדאית לשפחתו אלא רצוני לשמוע מפיו · כיון שחזר אותו השליח אל המלך היו פניו שוחקות ושיחותיו אינן נשמעות למלך · המלך שהיה פקח אמר זה שפניו שוחקות דומה שקבלה עליה · ושיחותיו אינן נשמעות לי דומה שאמרה רצוני לשמוע מפיו. כך ישראל היא בת טובים · השליח זה משה · המלך זה הקב"ה. בשעה ההיא (שמות י"ט) וישב משה את דברי העם אל י"י · ומה ת"ל ויגד משה את דברי העם אל י"י · אלא ע"י שנאמר הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם ויגד משה את דברי העם אל י"י · אמר ליה כך תבעו · אמר ושמעין ליינוקא מה דהוא בעי. רבי פנחס בשם רבי לוי אמר מתלא אמר · דנכית ליה חיויא חבלא מרחיל ליה· כך אמר משה אתמול ע"י שאמרתי לו והן לא יאמינו לי נטלתי את שלי מתחת ידיהם· עכשיו מה אני עושה להם · תני רשב"י אמר כך תבעו· אמרו רצוננו לראות כבוד מלכנו · רבי פנחס בשם ר' לוי אמר · גלוי היה לפני הקב"ה שעתידים ישראל להמיר כבודו באחר · שנא' (תהלים קו כ) וימירו את כבודם וגו' · שלא יהו אומרים אלו הראנו את כבודו ואת גדלו היינו מאמינים לו · ועכשיו שלא הראנו את כבודו ואת גדלו אין אנו מאמינים לו . לקיים מה שנא' (שם קמג ב) ואל תבא במשפט את עבדך · ר' יודן בשם ר' יודא ב"ר סימון ור' יהודה

באור כנפי יונה

הנשיקות שהיה מאז: ר' יוחנן פתר קרייה בישראל בשעה שעלו להר סיני כלומר שמוסב על ישראל עצמו הכתוב ישקני מנשיקות פיהו. והיינו שבקשו ישראל לשמוע מהקב"ה בעצמו ולא מפי משה: בת גינוסים מיוחסת ערוך ערך גנס: איני כדאית לשפחתו כו' והכונה שכמו במשל התרצה בזה. אלא שהיתה רחוקה מהאמין עד שתשמע מפיו בעצמו. כן בנמשל היו רחוקים ישראל מתת אמונה לזה. כי ידבר אלהים אל האדם ויצוהו תורה ומצות. עד שיראו בעיניהם התגלות אלהותו אליהם: היו פניו שוחקות פי' שרמז לו השליח שנתרצה בזה. אך לא אמר לו בפירוש אופן תשובתה. כן בנמשל תשובת משה היה ברמז ולא הגיד בפירוש מה הם חפצים. שהיה מתיירא לאמור שהם לא יאמינו לו: בשעה ההיא וישב משה וגו' ומה תלמוד לומר ויגד משה וגו' מביא מאלו הכתובים שכן היה הענין. היינו כיון שבמקרא הקודם לויגד כבר נאמר וישב משה את דברי העם אל ה'. ולמה נאמר עוד ויגד משה את דברי העם אל ה'. הלא לא ירד משה בנתים ועלה באותו היום בעצמו. שנוכל לומר שויגד משה היה תשובה אחרת. אלא שניהם באותה שעה היו: אלא ע"י שנאמר לו הנה אנכי בא אליך וגו' ויגד משה את דברי העם אל ה' ירצה: אלא ע"כ שמקודם ששמע מהקב"ה שיבוא בעב הענן בעבור ישמע העם בדברו אתו. לא השיב משה תשובת ישראל להקב"ה תשובה ברורה כפי אמתת כונתם. שהם חפצים לשמוע מפיו ממש. כי באמרם כל אשר דבר ה' נעשה. כונתם הי' כל אשר יתברר להם שדבר ה' אותו נעשה. אמנם השיב סתם כי מקבלים עליהם כל אשר יצוה להם. ולזה לא נאמר ויגד משה. כי מלת הגדה כוללת תורף הדברים וכונתם. אבל נאמר וישב משה היינו תשובה בעלמא. אכן אח"כ כאשר שמע מהקב"ה שיתגלה בכבודו ובעצמו אליהם. אז מצא משה מקום להשיב להקב"ה תשובת העם שגם הם חפצים בזה. ועוד יתכן לומר שפירוש הכתוב וישב משה את דברי העם אל ה' הנאמר קודם לויגד. כלומר ששב משה עם דברי העם אל ה'. ולא הגיד כלל תשובתם. וכמו שפירש הרמב"ן ז"ל. אכן אח"כ כאשר שמע מהקב"ה כי בענני יראה אליהם. הגיד משה את דברי העם אל ה'. ובזה עולה יפה מה שנאמר מקודם · וישב משה את דברי העם אל ה'. ואח"כ שנה הכתוב לומר ויגד משה את דברי העם וגו'. שוישב משה אינו לשון תשובה ומענה. כי אם השבה מקומית: אמר ושמעין לינוקא כו' ובשמות רבה הגירסא אמר ושמעין לשוטה כו'. ונראה שהוא התנצלות למשה מה שלא הגיד להקב"ה תשובתם. והוא כי היה נחשב לו שאלתם לענין זר ורחוק. כי איך יתכן שקבוץ גדול משש מאות אלף יגיעו כולם למדרגה גבוה גדולה כזאת ובמשך זמן קטן כזה. ואשר עוד לא רחצו אף ידיהם מלכלוכי טיט ולבנים שלשו במצרים. ואין פתיות גדול מזה כי יאבו לחזות מחזה שדי. לזאת הכחיד תחת לשונו כונתם ולא רצה לגלות מלבם איך נואלו לבקש גדולות כאלה: ר' פנחס כו' דנכית לי' חוויא כו' ר' פנחס מתרץ באופן אחר מה שלא הגיד משה והשיב תיכף תשובתם, משום מי שנשך לו נחש אז אפי' חבל עקום שדומה מעט לנחש מפחידו ומתירא ממנו. וכמו כן היה מתירא משה להשיב להקב"ה שלא יאמינו לו בזה. כי ידבר אלהים אל האדם וילמדהו תורה ומצות. פן יענש כמו שנענש על מאמרו והן לא יאמינו לי וגו' (שמות ד'). עד ששמע מפי הקב"ה שהוא מסכים לזה לדבר עמהם בכבודו ובעצמו · אז מצא מקום להגיד לו שהם ג"כ חפצים בזה: תני רשב"י אמר כך תבעו אמרו רצונינו לראות כו' דעת רשב"י שלא מפאת חוסר האמונה השיבו כן · וכמו משל הנ"ל מהאשה. אלא שאבו ג"כ לחזות מחזה שדי. ופי' ישקני מנשיקות פיהו. כלומר חפצים אנו לשמוע מפיו של הקב"ה ולא מפי זולתו. ומה שלא השיב משה להקב"ה תיכף בקשתם. הוא סובר כטעם הראשון ושמעין לינוקא כו'. היינו שהי' נחשב בעיני משה לבקשה זרה ורחוקה: גלוי היה לפני הקב"ה שעתידים כו' יתן טעם למה עשה הקב"ה כזאת. ובמה זכו כולם לענין נשגב כזה. אלא שגלוי היה לפניו שעתידין ישראל לחטא כו'. וכדי שלא ימצאו התנצלות על מעלם עשה כזה:

ואל

לימינו של הקב"ה · והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על הלוח · וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו · שנא' קול י"י חוצב להבות אש· א"ר ברכיה שנה לי ר' חלבו· הדיבור עצמו היה נחקק מאליו · וכשהוא נחקק קולו הולך מסוף העולם ועד סופו· שנ' קול י"י חוצב להבות אש· אמרתי לר' חלבו· והא כתיב (שמות לא יח) כתובים באצבע אלהים · אמר לי הנוקה סברת לחנקני · אמרית לו ומהו דין דכתיב לוחות אבן כתובים באצבע אלהים · אמר לי כתלמיד שהוא כותב ורבו מיישב על ידו · ריב"ל ורבנן · ריב"ל אומר ב' דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה אנכי ולא יהיה לך · הה"ד ישקני מנשיקות פיהו ולא כל הנשיקות · ורבנן אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה · ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר טעמון דרבנן אחר כל הדברות כתיב ויאמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה מה עביד ליה רבי יהושע בן לוי פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה · או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא אחר שנים ושלשה דברות · רבי עזריה ורבי יהודה בר סימון תפשי שיטתיה אמרי כתיב (דברים לג ד) תורה צוה לנו משה · כל התורה כולה תרי"ג מצות הוי תורה עולה

באור כנפי יונה

של ישראל לימינו של הקב"ה, והקב"ה קבלם תיכף לימינו*): ועיין בספרי במקום ועוקף את מחנה ישראל, כתיב ועוקב את מחנה ישראל, והכונה אתה שיא, שבתי אותיות האלו מוות בהוראתן, ועיין ברמב"ן פ' עקב: **וחוקקו על הלוח וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו כו' אמר ר' ברכיה שנה לי ר' חלבו הדבור עצמו היה נחקק מאליו. וכשהוא נחקק קולו הולך מסוף העולם ועד סופו** רצונם בזה, נראה לי שדעת ריב"ל ורבנן כדעת האומר במעשה נסים ענין מהודש בשעתו חדוש גמור, ולא יתוייב מזה שנוי רצון בהקו ית', כי זהו רצונו הקדוש לחדש כל דבר בעתו, ולא יקשה להם הכתוב אין כל חדש תחת השמש, כי יאמרו שאין זה רק בדברים הטבעיים ולא במעשה נסים, וכמו שהיא בב"ר פר' י"א, ר' פנחס בשם ר' הושעיא אמר, אע"ג דאת אמר כי בו שבת מכל מלאכתו, ממלאכה עולמו שבת, ולא שבת ממלאכת הרשעים ולא ממלאכת הצדיקים, אלא פועל עם אלו ועם אלו עכ"ל, ולזה אמרו ריב"י ורבנן שהקב"ה היה חוקק הדברות בלוחות בעת קבלת התורה, ומה שאמרו קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, כלומר קול פקודתו עבר ומלא כל עולם הטבע, ומה שהביאו כתי' מהכתוב קול ה' חוצב להבות אש, לא הביאו כי אם לומר שמלינו על ענין שנוי הנעשה בהשגחה מכונה בקול ה', אמנם דעת ר' חלבו כדעת ר' בנייה שם שאמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות, אשר ברא אלהים ועשה אין כתיב כאן, אלא אשר ברא אלהים לעשות, כל מה שהיה עתיד הקב"ה לבראות, הקדים וברא אותו בשבת, וכמו שאמרו באבות עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות כו', היינו שהושם בטבע כל הדברים מששת ימי בראשית, שיעשו מעשי הנסים לעת הצורך בזמנן, ולזה אמר שהדבור נחקק בעצמו ומאליו, כלומר אחר שהושם בטבע הלוח' ברצון השם מאז אשר גם הוא בעצמו מדברים הקודמים, שיוחקק בו הדבורים האלהים במתן תורה, נמצא כאלו הדבור מאליו היה נחקק: **אמרתי לר' חלבו והא כתיב לחות כתובים באצבע אלהים** כונתו, לפי ששנה לו ר' חלבו שדעתו שהגם בלוחות היה נעשה בעת מתן תורה מבלי צורך מפעלות ה' אז, ומחודש בשעתו ככל דבר טבעי המתחדש ממהלך הטבע, לזה הקשה לו מהכתוב שנאמר כתובים באצבע אלהים, אשר מזה נראה שהיה ענין גם מחודש בשעתו מיוחד לה' ית' יותר משאר הדברים הטבעים, וכמו שאמרו המצריים של ההתחדשות הדברים אצבע אלהים הוא, ולא נוכל לומר שענינו ע"ד הכתוב כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך, שקרויים מעשי אצבעותיו אף שהם נעשו מששת ימי בראשית, א"כ איך יעשה ר' חלבו בלוחות השניות, שנפסלו ע"י משה בשעתו ונאמר עליהם (דברים יוד ג) ואפסול שני לוחות אבנים כראשונים, ואעל ההרה ושני הלחות בידי, ויכתוב על הלחות כמכתב הראשון את עשרת הדברים וגו', הנה מבואר שנתחדש אז הכתב בלוחות השניות חדוש גמור ברצון השי"ת, וכן בראשונות: **חנוקא סברית לחנקני** פי' אים הסוס ונעצר מדברי טעם, כלומר האם סובר אתה להנקני ולקפח אותי בתשובה שאין בה סתירה: **כתלמיד שהוא כותב ורבו מישב על ידו** כלומר מסביר לו איך יכתוב, וכונתו שהשיב לר' ברכיה כי לעולם יעלה הצורך לגזרת ה' בשעת הנס, היינו לגזור שיתחדש מעשה הנס בשעתו, כי בזולת גזרתו לא יתהוה כשאר הדברים הטבעים, אלא שהושם מתחילה בטבע הדברים שיתהוה הנס ההוא, שהשי"ת יגזור עליו להעשות, ומה שנאמר כתובים באצבע אלהים, הוא ע"י דבר ממוצע, והאצבע אלהים הוא כמו מטה אלהים, אשר היה כלי ממוצע להעשות בו האותות ברצון השי"ת, וזהו מה שאמרו באבות עשרה דברים נבראו בע"ש בין השמשות, וחשבו הכתב והמכתב שהכתב הוא הכתב וע"ד שאמרו מ"ם וסמ"ך שבלוחות בנס היו עומדין, והמכתב הוא העט אשר בו נכתבו, (ועיין ברש"י פרק מקום שנהגו) וזהו שאמר לו כתלמיד שהוא כותב ורבו מיישב על ידו, כלומר מסביר לו איך יכתוב, ובלתי פקודתו ובזולת ההסבר, לא הוציא התלמיד כתיבתו אל הפועל, אף שהוא מוכן בטבע אל הכתיבה, כן ענין הלוחות וכתיבתם עם שהיו ע"י דבר ממוצע המכונה מכתב אשר הוכן מראשית, עכ"ז מיוחס הכתיבה לה' לבדו, כי מבלעדי צווי השי"ת בשעתו לא היה נעשה זה הענין, אף שהיה בטבעם הכנה לזה. (ועיין במורה פרק ס"ו לחלק א' מזה הענין):

ריב"ל ורבנן כו' מה שהביאו עוד המאמר הזה. משום שלעיל אמרו שדרש תפן תשכח את הדברים דמשמע ליה שני דברים. הביאו בזה לומר שדרש ג"כ מישקני מנשיקות פיהו. דמשמע ליה מנשיקות ולא כל הנשיקות היו מפי הקב"ה. ולרבנן יתפרש מנשיקות. מאותו אופן הנשיקות

*) עיין בעקידה שער מ"ט איך נדחק בבאור שענין הזה :

יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלן של ישראל · ועוקף את מחנה ישראל י"ח מיל על י"ח מיל עד שהגיע לימינן של ישראל. וחוזר ומקיף מימינן של ישראל לשמאלו של הקב"ה · והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על הלוח · וקולו הולך מסוף העולם ועד סופו · לקיים מה שנא' (תהלים כ"ט) קול ה' חוצב להבות אש. ורבנן אמרין וכי יש שמאל למעלה והלא כתיב (שמות טו) ימינך ה' נאדרי בכח ימינך ה' תרעץ אויב · אלא הדיבור היה יוצא מפי הקב"ה מימינו לימינן של ישראל · ועוקף את מחנה ישראל י"ח מיל על י"ח מיל · וחוזר ומקיף מימינן של ישראל לימינו

באור כנפי יונה

היה הדיבור יוצא כו' פי' באיזה אופן: **מימינו של הקב"ה** עד"ה (דברים לג ב) מימינו אש דת למו: **ורבנן אמרי וכי יש שמאל למעלה והלא כתיב כו' אלא הדיבור היה יוצא מפי הקב"ה מימינו לשמאלן של ישראל. ועוקף את מחנה ישראל י"ח מיל על י"ח מיל עד שהגיע לימינן של ישראל. והוזר מימינן של ישראל לימינו של הקב"ה. והקב"ה מקבלו מימינו וחוקקו על לוח כו'** כנ"ל, כי רשב"י ורבנן שוים בזה כי מתחלה היה יוצא מימינו של הקב"ה לשמאלן של ישראל, והיה הדיבור עוקף את מחנה ישראל עד שהגיע לימינן של ישראל, ולא פליגי אלא בענין החזרה, שלדעת רשב"י היה הדיבור שב מימינן של ישראל לשמאלו של הקב"ה והקב"ה קבלו מימינו, ולרבנן אחר שהגיע הדבור לימינן של ישראל, שב הדיבור תיכף מימינן של ישראל לימינו של הקב"ה, דעיקר הראיה דרבנן מוכח יש שמאל למעלה, א"כ אינו סותר למה שאמר רבי שמעון בן יוחאי שמתחלה הגיע מימינו של הקדוש ברוך הוא לשמאלן של ישראל, אולם הענין הזה כפשוטו זר מהבין מרישי' לסיפי' וביותר מה שהקשו וכי יש שמאל למעלה, אם אין שמאל אין ימין, ועוד מצינו כתובים שמיחסים לו גם שמאל גם ימין על צד המשל, כמו (מלכים א כב יט) וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו, וכתיב (ישעי' מח יג) אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ועיין ברלב"ג על הכתוב והיה לך לאות על ידך מה שהביא מר' משה הכהן, לזה נראה לי שכונתם מוסב ע"ד שדרשו על הכתוב (משלי ג טז) אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, שהכונה למיימינים בה ולמשמאילים בה, כלומר מי שמכוין בשמירת המצות אל תכלית העקרי והעצמית מהתורה, הנטייה הזאת תכונה נטיית ימין, ומי שמכוין בשמירת המצות לתכלית חצוני תכונה בשמאל *), וכן כונתם כאן, כי בעת נתינת התורה ויצא הדיבור מהקב"ה, כונתו היה שיקבלו אותה ישראל לתכלית ימיני ועצמי, לא שיכונו אל איזה תועלת חצוני, אולם ישראל כל עוד שלא השיגו מעלת התורה, קבלוה מראש לתכלית ותועלת חצוני, וזהו כונת רשב"י מה שאמר שיצא הדיבור מימינו של הקב"ה לשמאלן של ישראל, אולם אח"כ כאשר סובב הדבר מפאת השתדלותם במעשה והשתקעם בעיון עניני התורה, אז הבינו והשיגו כי לא על הלחם לבדו ותועלות הזמניים יחיה האדם חיים מאושרים, אכן עיקר אושר האנושי ותכליתו להשתדל בכל אופני ההשתדלות להגיע אל הצלחת אושר הנצחי, וזהו שמצינו מה שאמרו בתחלה נעשה ואח"כ אמרו נעשה ונשמע, כי בתחלה קבלו עליהם פועל הנפש כפי המעלה המעשיית, וחשבו כי בזה לבדו יהיו בעלי ברית לאלהים, אולם אח"כ ע"י העיון והחקור בדברי תורה בטעמיה וסודותיה שהוא פעולת הנפש לפי המעלה השכלית, נאמר (שמות כד ז) ויקח את ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ובזה כללו הפעולה אשר לפי המעשה במלת נעשה, ואשר לפי השכל במלת נשמע, שהאחת בלי ספק דרך והכנה להגיע לחברתה **), וזהו כונתו מה שאמר שהיה עוקף הדיבור את מחנה ישראל עד שהגיע לימינן של ישראל, כלומר ע"י סבוב והקף הענינים היינו מה שהביאם לתת לבם לחקור בטעמי התורה, נסתבב שבאו להשגה כי אין תכלית התורה להגיע על ידה להצלחת הזמניים, אבל לפעול פעולות לפי המעלה השכלית לנחול על ידם אושר הנצחי, וזהו מכונה ימין, ואמר עוד רשב"י ומקיף מימינן של ישראל לשמאלו של הקב"ה כו', כונתו שעכ"ז עוד לא הגיעו ולא באו אל ציור האחרון ולנקודה התכליתית, היינו שלפי דעתו ראוי להשתעשע בתורה ולקיים כל מצותיה ופקודותיה, מפאת יוקר עצמותה וגודל מעלתה, שהיא כולה מושכלות קדושות וציורים אלהיים, לא מצד תקות גמול, יהיה תקות הגמול מה שיהיה, מ"מ בזה האופן המטרה והתקוה להשיג משכורת וגמול בעד קיום המצות, וע"ד שאמרו במסכת ע"ז על הכתוב במצותיו חפץ מאוד, במצותיו ולא בשכר מצותיו, וכמו שאמרו בספרי יכול יאמר הריני לומד תורה כו' כדי שיהיה לי חלק לעה"ב, תלמוד לומר לאהבה, לא תעשה אלא לאהבת השם, וכן אומר במצותיו ולא בשכר מצותיו, ומה שאמר רשב"י שהקב"ה קבלו מימינו, כלומר מ"מ היה נחשב בעיני ה' לתכלית מעולה מאד אף שלא הגיעו עוד אל עיקר הכונה ואל ציור נקודה הדקה הזאת, ועל זה השיבו לו רבנן וכי יש שמאל למעלה, כלומר אם כבר הגיעו ובאו לידי הכרה הזאת, לעשות מעשיהם לפי המעלה השכלית, בזה האופן לא נולד עוד הדבר לשמאל וימין, ולא יפגל איש מעלתו בעשותו המצות לתקות שכר מאושר הנצחי, ומה שהביאו לסתור דעת רשב"י מהכתוב ימינך ה' וגו', הוא על צד הרחבה בעלמא, לזה אמרו רבנן שתיכף אחרי הגיעם למעלת ההשגה הזאת, היה שב הדיבור מימינו של

*) ועיין בעקידה שער ס"ד פרק ד' שביאר על זה הכוונה בכתוב (קהלת יוד) לב חכם לימינו ולב כסיל לשמאלו. וזה שדעת החכם ולבו בכל מה שישתדל להשיג הקנינים הזמנים הוא להגיע בהם אל קץ הימין והוא השלמות האמיתי. אמנם הכסיל הוא הפך זה אפילו כשידרוש ויתור החכמה מהחכמות אין כונתו כי אם אל מה שיגיע לו על ידה מתועלת העולם הזה המיוחסים אל השמאל. ועל זה הכונה אמרו ז"ל אין הברכה מצויה לא בדבר המנוי ולא בדבר המדוד כו' אלא בדבר הסמוי מן העין היינו מה שנאמר עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו:

**) ובזה עולה יפה ומכוון מה שבענין אמירת נעשה נאמר (שמות יט ח) ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה, וכן שם (כ"ד ג') נאמר ויען כל העם קול אחד ויאמרו כל הדברים אשר דבר ה' נעשה. ובענין אמירת נעשה ונשמע נאמר (שם כ"ד ז') ויקח את ספר הברית ויקרא באזני העם ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע. ולא נזכר כאן כל העם. וזה כי פעולות הנפש לפי המעלה המעשיית היו יכולים כולם לעמוד עליה. ולזה ענו כל העם יחדיו כי כולם השתוו בזה. אולם פעולות הנפש לפי המעלה השכלית. הוא ענין מה שמיוחד אל יחידי סגולה. ע"י העיון והחקור בטעמי התורה האלהית וסודותיה. לזה לא נשתתפו בשמיעה הזאת כל העם כולו. כי אם המעולים שהיו בהם:

עיניך • דברים שראו עיניך איך היה הריבור מדבר עמך • דבר אחר פן תשכח את הדברים • שני דבורים שמעו ישראל מפי הקב"ה • רבי יהושע בן לוי אמר טעמון דרבנן אחר כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו ונשמעה מה עבד לה ריב"ל פליג שאין מוקדם ומאוחר בתורה • או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא לאחר שנים ושלשה דברות • ר' עזריה ור' יהודה ברבי סימון בשם ריב"ל תפיסו שטתיה אמרי • כתיב (שם ל"ג) תורה צוה לנו משה • כל התורה כלה תרי"ג מצות הוי בגימטריא תורה עולה שש מאות ואחת עשרה דבר עמנו משה • ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענו מפי משה אלא מפי הקב"ה • הוי ישקני מנשיקות פיהו • וכיצד היה הדיבור יוצא מפי הקב"ה • ר' שמעון בן יוחאי ורבנן • רשב"י אומר מלמד שהיה הדיבור יוצא

באור כנפי יונה

פיו כי החכמה והדעת כל מה שהושג יותר למשכיל. ישיג בה יותר עריבות • וזהו מה שהמשילו שהדבור היה נושקו. כלומר שנהנים טעם כל דבור ויוקר עניינו. היו יותר מתדבקים ומתענגים בו: **לארקולאין בן הרימה כו'** יש גורסים לאסכולאין כן נדמה להם ולמד להם תורה. ופי' אסקולאין חכם. עיין ערוך ערך אסכולא. והכונה שהדבור עצמו היה נדמה להם לחכם ומורה דעת. ולמד להם תורה. אולם יען שראיתי בענין הזה נירסות שונות. אמנא עוד שאפשר לומר שצ"ל **לאודיק קולא כן נדמו וקבלו התורה**. ופי' אודיק רואה ומביט. תרגום וישקף ואודיק. וקולא פירושו בור ורשת. שעל לפח ולמוקש תרגומו לקולא. וכונת המדרש לומר. מה שענו ואמרו ישראל הן הן על הכל. נדמו לעת הזאת לאודיק קולא. כלומר לאיש שרואה בור כרוי ופתוח לפניו אם ימאן מלקבל. ועי"ד שאמרו חז"ל כפה עליהן הר כגיגית ואמר להם אם תקבלו את התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם. וכונתם שהשיגו לעת הזאת איך הם מוכרחים לקבל את התורה עליהם. כי מבלעדי התורה הם עלולים לכל מקרה פגע והסון נורא הפרוסים ונאים במסבות הזמן. ועיין בבאור הענין הזה בספר אור ה' להחכם ר' חסדאי קרישקש: **דברים שראו עיניך** עד"ה וכל העם רואים את הקולות: **ד"א פן תשכח את הדברים. ריב"ל אמר שני דברים שמעו ישראל מפי הקב"ה. ורבנן אמרין כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. ריב"ל אמר טעמון דרבנן אחר כל הדברות כתיב דבר אתה עמנו ונשמעה מה עביד לה ריב"ל פליג כו'** כנ"ל. וכן הוא לקמן. והכונה שטעמון דרבנן שאומרים כל הדברות שמעו ישראל מפי הקב"ה. משום שהכתוב דבר אתה עמנו ונשמעה נכתב אחר כל העשרת הדברות. א"כ מוכח שלאחר ששמעו כל העשרה הדברות. אז אמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה: **מה עביד לה ריב"ל פליג** פי' היאך יתרץ ריב"ל לדעתו הסתירה מהכתוב הזה: **שאין מוקדם ומאוחר בתורה** כלומר אף שהכתוב הזה דבר אתה עמנו ונשמעה נכתב אחר כל העשרת הדברות: עכ"ז מקומו הראוי להכתב הוא אחר שני דברות. אלא שאין מוקדם ומאוחר בתורה: **או אינו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה אלא לאחר שלשה דברות** כצ"ל. ירצו. נהי שאין מוקדם ומאוחר בתורה. עכ"ז מנין לו שאמרו ישראל למשה דבר אתה עמנו ונשמעה לאחר שני דברות. אולי אמרו זה לאחר שלשה דברות או יותר: **ר' עזריא ור' יהודה בר' סימון תפיסו שיטתי' דר' יהושע בן לוי אמרו** כנ"ל. פי' בעל השאלה הזאת כבר תירצו ר' עזריא ור' יהודה בר' סימון שתופסים שיטת ריב"ל ושוברים כמוהו: **אמרו כתיב תורה צוה לנו משה. כל התורה תרי"ג מצות** ירצו. שהלשון תורה צוה לנו משה. יורה שכל התורה השמיע לנו משה. ומהתימא איך יחס הכתוב כל התורה למשה. הלא יש איזה דבורים ששמעו ונצטוו מהקב"ה לבדו: **הוי בגמטריא תורה עולה תריא דבר עמנו משה. ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענו מפי משה אלא מהקב"ה** פי' א"כ ע"כ הכונה מה שנאמר תורה צוה לנו משה. מוסב על מספר המצות שעולה בגמטריא תורה היינו תרי"א. הם שמעו מפי משה. ושנים שמעו מפי הקב"ה בעצמו. וכן הוא דעת ר' שמלאי כי אנכי ולא יהיה לך לבד שמענו מפי הקב"ה ותרי"א מצות שמענו מפי משה (מכות כ"ג ע"ב). ועיין בעקרים פרק י"ח וי"ט למאמר שלישי. שכתב גם שמה שאמרו שמפי דברות לבד שמעו מפי הגבורה. היינו שאלו שתים נאמרו מפי השם מבלי אמצעות משה. ושמונה האחרונים אע"פ ששמעו ג"כ מפי השם אולם לא נאמרו בבאור ונתבארו ע"י משה. ורא' לדבריו הלא נאמר (דברים ה' י"ט) מיד אחר העשרת הדברות. את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש וגו' ויכתבם על שני לוחות אבנים. וכן פירש הרמב"ן בפסוק לא תשא את שם ה' אלקיך לשוא וז"ל. ואני אפרש לך קבלת רבותינו. בודאי שכל עשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלקים כפשוטו של כתוב. אבל שני הדברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינין אותו ממנו כאשר יבין אותם משה. ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו כאשר הזכרתי. ומכאן ואילך בשאר הדברות שמעו קול הדבור ולא הבינו אותו. והצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותו ממשה כו'. ולפי זה אין לסתור דעת ריב"ל ממה שנאמר אחר עשרת הדברות. את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם בהר מתוך האש וגו'. שיש לומר שהוא כמו שכתב הרמב"ן. שבודאי כל העשרת הדברות שמעו כל ישראל מפי אלקים כפשוטו של כתוב. אבל בשני דברות הראשונות היו שומעין הדבור ומבינים אותו ממנו כאשר יבין אותם משה. ועל כן ידבר עמהם כאשר ידבר האדון אל עבדו. אנכי ה' אלהיך ולא יהיה לך וגו' שאנכי ה' אלקיך אל קנא וגו'. ומכאן ואילך בשאר הדברות שמעו קול הדבור ולא הבינו אותו. והצטרך משה לתרגם להם כל דבור ודבור עד שיבינו אותם ממשה. ולזה נאמר לא תשא את שם ה' אלהיך וגו'. שבת לה' אלהיך וגו'. על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך. כאלו משה ידבר בשם ה'. ואפשר לומר שדעת ר' יוחנן לעיל ששמונה שמעו ע"י מלאך. ובעקידה בשער פ"ט באר הענין באופן אחר: **הוי ישקני מנשיקות פיהו** זהו מה שכתוב מנשיקות פיהו ולא כתיב בנשיקות פיהו, מנשיקות פיהו לשון מיעוט, מנשיקות ולא כל הנשיקות היתה מפיהו, וכמו שאיתא לקמן: **וביצר היה**

ורבנן עבדין יתהון פתיחא לויהי ביום כלות משה · על דעתיה דרבי חנינא בר פפא דאמר בים נאמרה. ישרי עלינו רוח הקדש ונאמר לפניו שירים הרבה. ועל דעתיה דרבן גמליאל דאמר מלאכי השרת אמרוה · יתן לנו מנשיקות שנשק לבניו · על דעתיה דר"מ דאמר באהל מועד נאמרה יוריד לנו איש ויקבל קרבנותיו · על דעתיה דר' יוחנן דאמר בסיני נאמרה · יוציא לנו נשיקות מתוך פיהו · הה"ד ישקני מנשיקות פיהו · **דבר אחר** ישקני מנשיקות פיהו · אמר רבי יוחנן מלאך היה מוציא הדיבור מלפני הקב"ה על כל דיבור ודיבור · ומחזירו על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו מקבל אתה עליך את הדיבור הזה · כך וכך דינין יש בו · כך כך עונשין יש בו. כך וכך גזרות יש בו· כך וכך מצות כך וכך קלים וחמורים יש בו · כך וכך מתן שכר יש בו · והיה אומר לו ישראל הן · וחוזר ואומר לו מקבל את אלהותו של הקב"ה · והוא אומר לו הן והן · מיד היה נושקו על פיו· הה"ד (דברים ד לה) אתה הראית לדעת ע"י שליח· ורבנן אמרין הדיבור עצמו היה מחזר על כל אחד ואחד מישראל ואומר לו. מקבלני את עליך כך וכך מצות יש בי · כך וכך דינין יש בי. כך וכך עונשין יש בי. כך וכך גזרות· כך וכך קלין וחמורים יש בי· כך וכך מתן שכר יש בי · והוא אומר הן והן · מיד הדיבור נושקו על פיו· לארקולאין בן הרימה ולמדו התורה · הה"ד (שם ד ט) פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך

באור כנפי יונה

העולמים כרבנן. משום שדרשו לקמן ובודאי תימן אלו שלמים שנשחטין בדרום. ולמה קורין אותה ובודאי. דבר של חדוש. היינו שבני נח לא הקריבו שלמים. לזה סובר ר"מ שמוסב על אהל מועד שקדם לבה"מ. ובזה אתי שפיר ובודאי על השלמים דהוה דבר חדוש. אבל בבית המקדש לא היו שלמים דבר חדוש. שכבר הקריבו שלמים באהל מועד במדבר: **בבית העולמים** דעהם משום שהיה שם התגלות יותר נמשך. בודאי מוסב הבקשה על אותו אופן שהוא יותר הטוב: **כולהון חורי כולם בבית העולמים נאמרו** ירצו. שרבנן מפרשין כל הפסוקים האחרים אשר נאמרו אחר עורי צפון. מוסבים כולם על בית העולמים: **אמר ר' אחא אפריון ודבתריה** ר' אחא יפרש מן אפריון הנאמר מקודם וכל הפסוקים שאחריו מוסב על בית העולמים. וטעמו כיון שנאמר אפריון עשה לו המלך שלמה מעצי הלבנון. וע"כ מוסב זה על בית העולמים. שעשהו שלמה מעצי לבנון ממש. מה שאין כן אהל מועד עשאו משה מעצי שטים שנמצאו ביד ישראל ולא הובאו מהלבנון: **ר' מאיר עביד יתהון פתיחא לויהי ביום כלת משה** כנ"ל. ירצו כשהיה ר"מ דורש בפ' ויהי ביום כלת משה להקים את המשכן. עשה פתיחה מפסוק עורי צפון ומה שאחריו. משום שהוא סובר שעל ענין אהל מועד נאמרה שיר השירים וכנ"ל: **ישרי עלינו רוה"ק כו'** ישרה עלינו רה"ק באותו אופן שהשרה עלינו על הים. ונאמר לפניו שירים הרבה כמו שאמרנו אז. ודרש שיר השירים. שיר ושירים. ופי' ישקני ידביקני היינו דבקות רה"ק וכמו שאיתא לקמן: **יתן לנו מנשיקות שנשק לבניו** שהופיע עליהם אור תורתו. וכמו שדרשו לקמן על פסוק אשר תנה הודך על השמים: **יוריד לנו האש ויקבל קרבנותיו** יפרש מנשיקות שלשון (תהלות ע"ה כ"ה) ולא נשקה ביעקב. ואף שהשין שמאלית. וכ"ש (ויקרא ט' כד) ותצא אש מלפני ה' ותאכל על המזבח את העולה וגו' וירא העם וירנו וגו': **יוציא לנו נשיקות מתוך פיהו** שידבר אתנו פה אל פה כמו שדבר אתנו מאז. ולדעת ר' נתן שאמר הקב"ה לכבוד גדולתו אמרה. יתפרש ישקני שהקב"ה מתאוה שיהיו ישראל מדובקים אליו. כאותו אופן מהדביקות שהיו עמו בסיני. וכ"ש ויאמר ה' וגו' מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' כל הימים: **מלאך היה מוציא הדבור מלפני הקב"ה. מלאך על כל דבור ודבור ומחזירו על כל אחד ואחד כו'** ואולי מה שאמרו מלאך. כוונם להורות לנו אופן מדרגת ישראל בהשגה לעת הזאת. אף שעלו למדרגת הנבואה. וכמו שאמרו היום ראינו כי ידבר אלקים את האדם וחי. מ"מ לא שמעו מפי השכינה ממש כמשה רבינו. אלא ע"י מלאך: **וחוזר ואומר לו מקבל את אלהותו של הקב"ה כו'** כפי הגירסא הזאת אשר לפנינו. המאמר הזה הוא מחוסר הבנה. ראשית. הלא מראש היה לו לדרוש מאתם אם מקבלים עליהם אלהותו. ואח"כ הדרישה מאתם אם יקבלו המצות. כי מבלי קדימת קבלת אלהותו אין מצווה ואין מצוה. וכמו שאמרו במכילתא על אנכי ה' אלהיך פרשה ראשונה. משום קבלו מלכותי ואח"כ קבלו מצותי. שנית הלא הדבור הראשון היה אנכי ה' אלהיך. למה חוזר ואומר לו מקבל את עליך אלהותו. אולי טעם מאמרם מה שאמרו שהמלאך אמר מקבל את עליך את הדבור הזה. הוא קבלה כללית. היינו כי אחר שהי' מסבירם כל עניני המצות. הוא אומר להם האם נתקבל בדעתך טעם הדבור יפיו וטובו. וכן הוא טעם מאמרו מקבל את אלהותו. כלומר אם השכלת מסודות אלהותו מה שאפשר להשיג. אולם גם זה דחוק: **מיד היה נושקו על פיו** ענין הנשיקה הזאת הוא הדבקות בנבדל. ולפי זה יפרש ר' יוחנן ישקני מנשיקות פיהו על נשיקת הנבדלים ולא כמו שדרש לעיל: **הדבור עצמו היה מחזר כו'** דעת רבנן שכולם שמעו מפי ה' עצמו ולא ע"פ מלאך. כי ה' דבר אתם כפי כחם וכפי שיוכלו שאת ההשגה. וכמו שאיתא בשמות רבה (פ' כ"ט). קול ה' בכח של כל אחד ואחד. ועיין בכוזרי במאמר א' סימן פ"ט וז"ל. אמנם הדין עלינו שלא נדחה מה שקבלנו מן המעמד ההוא. ונאמר שאין אנחנו יודעים איך נעשה הענין עד ששב דבור וקרע את אזנינו כו'. וכן יצטייר האויר המגיע אל אזן הנביא בצורות האותיות. שהם מורים על ענינים שהוא חפץ להשמיעם אל הנביא או אל ההמון עכ"ל *): **כך וכך מצות יש בי כו'** ירצו. בעת ששמעו עשרת הדברות השיגו איך נמשך מהן כל התרי"ג מצות. גם שכרם ועונשם: **מיד הדבור נושקו על פיו**

*) אולי יפרשו רבנן מה שכתוב כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש. כי חיים מדבר מוסב על הקול. ע"ד הכתוב וישמע את הקול מדבר אליו:

פסוק ב **ישקני** מנשיקות פיהו איכן נאמרה • ר' חנינא בר פפא אמר בים נאמרה המד"א לסוסתי ברכבי פרעה• ר' יודא ברבי סימון אמר בסיני נאמרה שנ' שיר השירים שיר שאמרו אותו השרים השוררים שנא'(תהלים סח כו) קדמו שרים אחר נוגנים. תני משם ר' נתן הקב"ה בכבוד גדולתו אמרה שנ' שיר השירים אשר לשלמה למלך שהשלום שלו. ר"ג אומר מלאכי השרת אמרוהו שיר השירים שיר שאמרוהו שרים של מעלה. רבי יוחנן אמר בסיני נאמרה שנאמר ישקני מנשיקות פיהו. רבי מאיר אימר באהל מועד נאמרה ומייתי לה מן הדא קרייא. עורי צפון ובואי תימן. עורי צפון זו העולה הנשחטת בצפון ובואי תימן אלו שלמים שנשחטין בדרום. הפיחי גני זה אהל מועד • יזלו בשמיו זה קטרת הסמים. יבא דודי לגנו זו השכינה. ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות. רבנן אמרין בבית העולמים נאמרה ומייתין לה רבנן אף אינון מהאי קרא. עורי צפון זו העולה הנשחטת בצפון. ובואי תימן אלו שלמים שנשחטים בדרום. הפיחי גני זה בית העולמים • יזלו בשמיו זה קטרת הסמים. יבא דודי לגנו זו השכינה. ויאכל פרי מגדיו אלו הקרבנות. ורבנן אמרי כולהון הורי כולם בבית העולמים נאמרה • אמר רבי אחא אפריון ודבתריה.

ורבנן

באור כנפי יונה

סתם בהקב"ה מדבר היינו כמו הביאני המלך חדריו. שנראהו העלומות החכמה. עד שהמלך במסיבו. היינו עד שהקב"ה ברקיע. מלך אסור ברהטים. שאסר הקב"ה עצמו בשבועה. וכמו שנדרש כל אחד על מקומו: **במלך סתם בכנסת ישראל הכתוב מדבר** ונקראו מלך. ע"ד ואתם תהיו ממלכת כהנים. או עד"ה ולתתך עליון על כל הגוים (דברים כ"ו י"ט). ונתנך ה' עליון וגו'. אך לפי זה בלתי מובן האיך יתפרש הכתוב הביאני המלך חדריו. או הכתוב עד שהמלך במסיבו. או מלך אסור ברהטים על כנסת ישראל. ואפשר לומר שאין כונתם שבכל מקום שנזכר מלך סתם הוא כנוי על כנסת ישראל. אלא מלך סתם מוסב ג"כ על הקב"ה. אבל כונתם כל מקום שנאמר במלך שלמה במלך שהשלום שלו הכתוב מדבר. כלומר בשבחו של הקב"ה הכתוב מדבר ולכן נזכר כנוי שלמה שהוא ג"כ אחד משבחיו. וכ"מ שנזכר מלך סתם בשבח כנסת ישראל הכתוב מדבר. כלומר מה שהמלך הקב"ה הגדיל הוא'. ולכן לא שם הכתוב להזכיר כנוי שלמ' על הקב"ה ומתואר מלך סתם. כיון שאין הענין מדבר בשבחיו: **ישקני כו' איכן נאמרה** ר"ל על איזה התגלות השכינה בישראל נתיסדה השירה הזאת. שנאמר ישקני מנשיקות פיהו. שפירושו שישפיע עלינו אור שכינתו באותו אופן אשר הופיע עלינו מאז: **בים נאמרה** ירצה. שהבקשה מוסב שיבוא אלינו באותו התגלות שהי' על הים. וע"ד שאמרו ראתה שפחה על הים מה שלא ראה יחזקאל: **ר' יהודה בר' סימון אמר בים נאמרה. שנאמר שיר השירים. שיר שאמרו אותו השרים השוררים • שנאמר קדמו שרים אחר נוגנים** כנ"ל. שהכתוב קדמו שרים אחר נוגנים מוסב על שירת הים. והוא מה שישראל קדמו שירה למלאכים. כמו שדרשו בב"ר פ' כ"ג וז"ל. וכיון שיצאו ישראל מן הים באו המלאכים להקדים שירה לפני הקב"ה. אמר להם הקב"ה יקדמו בני תחלה כו'. וכן דוד הוא אומר קדמו שרים אחר נוגנים. קדמו שרים אלו ישראל שעמדו על הים. דכתיב אז ישיר משה. אחר נוגנים אלו המלאכים עכ"ל. וסוף הכתוב הזה יורה ג"כ שמוסב על שירת הים. שנאמר בתוך עלמות תופפות. והוא מה שכתוב ותקח מרים וגו' את התוף בידה וגו' בתופים ובמחולות. ולפי זה ר' יהודא ור' חנינא שניהם סוברים שמוסב על ענין ההתגלות שהי' על הים. אלא שזה מביא הכתוב לסוסתי וגו'. וזה מביא משיר השירים ויפרש השירים השרים. ואין לבאר האיך יאמר ר' חנינא ור' יהודה בר סימון שבים נאמרה. וראייתם משיר השירים ולסוסתי ברכבי פרעה. הלא באו בהשירה הזאת כתובים שמורים על ההתגלות שבזמנים אחרים. וכמו שיבוא. עכ"ז סוברים שעיקרה מוסב על ענין ההתגלות שהיה על הים. ועל אותו אופן ההתגלות נאמר ישקני מנשיקות פיהו. ומצאתי שבילקוט גרס שר' יהודה בר' סימון אומר בסיני נאמרה. שנאמר (משלי ב' ז') יצפון לישרים תושיה עכ"ל. ונראה משום שיצפון לישרים תושיה נאמר על קבלת התורה. כי התורה נקראת תושיה. ולפי זה יפרש שיר השירים שיר הישרים. כלומר שיר שאמרו אותו הישרים. עד"ה (תהלות לג א') לישרים נאוה תהלה. ודעת ר' יהודה בר' סימון שישקני מוסב על אופן התגלות שהיתה בסיני. כי שם נגלה עליהם השכינה בהתגלות יותר גדולה. ומן השמים דבר עמהם. וכ"ש (שמות פ' כ"ג) אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם. וא"כ ישקני שמוסב על בקשת ההתגלות עוד הפעם. בודאי מוסב על אותו אופן ההתגלות שהיתה בסיני: **הקב"ה לכבוד גדולתו אמרה כו'** כלומר שלמה אמרה בשם הקב"ה והשכינה דובר מתוך גרונו. ולפי זה פירש ישקני מנשיקות פיהו. כלומר שהקב"ה מתאוה שיהיו ישראל דבקים אליו באותו אופן מהדביקות שהיו עמו בסיני. וכ"ש (דברים ה' כ"ו) ויאמר ה' וגו' מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי וגו' כל הימים: **מלאכי השרת כו' שיר שאמרוהו שרים של מעלה** דרש שיר השירים כמו השרים. והכונה שש[ל]מה אמרה בשם המלאכים. ומה אמרו המלאכים ישקני מנשיקות פיהו כלומר שיתן לנו מנשיקות שנשק לבניו. וכמו שאיתא בסמיך. והוא ע"ד שדרשו לקמן פ' ח' על פסוק כרם היה לשלמה. על הכתוב אשר תנה הודך על השמים. שהמלאכים בקשו שיתן להם התורה. וזהו ישקני מנשיקות פיהו: **ר' יוחנן אמר בסיני נאמרה שנאמר ישקני כו'** כלומר שיתגלה עוד עלינו כאותו אופן ההתגלות שהיה בסיני שנאמר (במדבר י"ב ח') פה אל פה אדבר בו: **באוהל מועד נאמרה כו'** דעתו שמוסב ישקני על אותו אופן ההתגלות שהיה באהל מועד. שאותו ההתגלות נמשך זמן יותר מבסיני: **עורי צפון וגו'** ומה שנאמר על העולה עורי צפון. עיין לקמן במקומו מה שנדרש בו. והוא ראיה שהשיר הזה מדבר מענין אהל מועד. ואף שבאו בשיר הזה כתובים שמורים על זמנים אחרים. עכ"ז דעתו שעיקרה נאמר על ענין ההתגלות שהיה באהל מועד. ומה שדרש שמוסב על אהל מועד ולא על בית

העולמים

של חטים אצל הנחתום . אמר ליה הוציא לי ממנה קמח סלת הוציא לי ממנה קלוסקיא קמח וסלת אחת • כך כל חכמתיה דשלמה לא סולת. אלא שיר השירים לישראל . שיר השירים המשובח שבשירים . המעולה שבשירים • המסולסל שבשירים • נאמר שירים ונשבח למי שעשאנו שירים בעולם • המד"א (עמוס ח ג) והילילו שירות היכל שבחות דהיכלא • דבר אחר שיר השירים נאמר שירים למי שעשאנו שיורים לעולם • המד"א (דברים לב יב) ה' בדד ינחנו • רבי יוחנן בשם רבי אחא בשם ר' שמעון בר אבא נאמר שירים ושבח למי שעתיד להשרות עלינו רוח הקדש • דבר אחר נאמר לפניו שירים הרבה. דכל השירים או הוא מקלסן • או הן מקלסין אותו • בשירת הים הן מקלסין אותו ואומרין זה אלי ואנוהו • ובשירת משה הוא מקלסן ירכיבהו על במותי ארץ • ברם הבא הן מקלסין אותו והוא מקלסן • הוא מקלסן הנך יפה רעיתי • והן מקלסין אותו הנך יפה דודי אף נעים. ר' שמעון בשם ר' חנין דציפורין אמר שיר כפול • ר' סימון אמר כפול ומכופל • ר' לוי אמר כנגד שנות אבות ועשרת הדברות נאמרה • מנין שיר תק"י. ואי תימר דאית בהון יתיר . צא מהן שני רעבון שאין עולין מן המנין • דבר אחר רבי יודן ורבי לוי בשם ר' יוחנן כל מקום שנא' במגלה זו במלך שלמה • במלך שלמה הכתוב מדבר . במלך סתם . בהקב"ה הכתוב מדבר . ורבנן אמרין כל מקום שנא' במלך שלמה במלך שהשלום שלו הכתוב מדבר • במלך סתם בכנסת ישראל הכתוב מדבר :

באור כנפי יונה

שלמה המובחר הוא שיר השירים: **הוצא לי ממנה קמח, הוצא לי ממנה סולת הוצא לי ממנה קלוסקיא אחת יפה, כך מכל חכמתו של שלמה לא סולת אלא שיר השירים לישראל** כצ"ל. קלוסקיא פי' רב"מ פת עגול בלשון יוני: **המשובח שבשירים** שיר השירים משמע שיר המשובח משאר השירים כמו לאדוני האדונים (תהלות קלו): **המשובח כו' המעולה כו' המסולסל כו'** אשר האריכו לאמר במלות שונות. בעת לא פלשה. עשה רבוי דברים ע"ל ההזדמן. אכן כוונו לשבח את השיר הזה משאת שלשה בחינות טובות. האחת מצד יופי הענין המכוון בו. היינו מצד פנימיות הנמשל. כי ענין השיר היא משל. ומכוון לענין תוך ופנימי. והשני מצד יפוי המשל עצמו. עד"ה כתפוחי זהב במשכיות כסף. והשלישית. שהוא בצחות הלשון והמליצה. והיינו משל בחינה ובחינה הוא יפה ומשובח משירי זולתו. ועיין בפתיחת המורה על הכתוב. תפוחי זהב במשכיות כסף. ואמר בהגאי הואר המשל המתוקן הם שלשה. ועיין בחלק ק"א מה שאמרו שם. הקורא פסוק של שיר השירים ועושה אותו כמין זמר כו': **שעשאנו שירים בעולם** היא דרשה אחרת. ויפרשו שיר השירים. נאמר שירים למי שעשאנו שירים. כלומר שעשאנו לשיר ושבח בעולם. עד"ה (דברים כו יט) ולתתך עליון וגו' לתהלה ולשם ולתפארת: **שבחות דהיכלא** ירצו. מ"ש שירות היכל פירושו שבחות דהיכל. כן כאן השירים לשון תהלה ושבח: **למי שעשאנו שיורים בעולם** פי' שיור לבדו. כלומר שהשאיר לנו לו לבדו: **להשרות עלינו רה"ק** דרשו השירים לשון שורה והנחה. והיינו שישרה עלינו רה"ק: **נאמר לפניו שירים הרבה** כלומר שלמה נתן בלבו לומר שיר שהוא כלול משירים הרבה. וכן בהקודמים מוסב הכל על שלמה. שלמה אמר כן. וכמו שהביאים שמצינו ששיר השירים הוא כלול משירים הרבה. א"כ מה שאמר שלמה שיר השירים כוונתו הי' כן: **ירכיבהו על במתי ארץ** ולא חשבו מה שנאמר שם מקודם. כי חלק ה' עמו וגו'. ימצאהו בארץ מדבר וגו'. יש לומר שכוונתם ע"ד שדרשו בספרי על הכתוב ירכיבהו על במתי ארץ ומה שנאמר אחר זה. על קבלת ישראל מקרא משנה קלין וחמורין וגזרות שוות הלכות והגדות. וזהו קלוסן של ישראל מה שלא קבלו האומות זולתם. אבל הכתובים כמו כי חלק ה' עמו וגו' ימצאהו בארץ מדבר. אלו הכתובים אינם מספרים כי אם חסדי ה' שלקחם לו לסגולה מכל העמים: **שיר כפול** ירצה. היינו מהקב"ה לישראל ומישראל להקב"ה ויפרש שיר השירים שיר שהוא כפול משני שירים: **כפול ומכופל** שירים משמע כפול. ומדכתיב השירים דרש לכפול ומכופל. וע"ד שדרשו על אלה הדברים. דברים הדברים. וכמו שדרשו הנערה. נער נערה הנערה. ומה שאמר כפול ומכופל כפול היינו מהקב"ה לישראל ומישראל להקב"ה וכנ"ל. ומכופל שקילוס כל אחד בא ג"כ בלשון כפול. כמו הנך יפה רעיתי הנך יפה וגו'. וכמו כן מישראל להקב"ה הנך יפה דודי אף נעים: **כנגד שנות האבות ועשרת הדברות** שאברהם חי קע"ה שנים. יצחק ק"פ. יעקב קמ"ז. עולה במספר תק"ב ובצרוף עשרת הדברות עולה בס"ה תקי"ב: **ואין תימר דאית בהון יתיר** היינו שתיבת שיר אינו עולה כי אם תק"י. ומספר שנות האבות עם עשרת הדברות עולה תקי"ב: **צא מהן שני רעבון** הוצא ממספר שנות האבות שני רעבון. משום שהיו בהם חיי צער לזה אינם עולים בתוך מספר חייהם. ומוסב על מה שאמר יוסף כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. ואין לתמוה מדוע לא נחשב ג"כ שנות הרעבון שהי' אחד בימי אברהם ואחד בימי יצחק וא"כ תחסר יותר. יש לומר שאברהם בראותו שהרעב בא ירד תיכף מצרימה וכמו כן יצחק גררה ולא סבלו שם רעב. ולפי זה יפרשו שיר השירים. כלומר שיר שעולה תק"י הוא כנגד השירים. היינו המשובחים והם האבות והתורה. והכונה שהשיר הזה אשר הוא כולו מיוסד מאהבת הקב"ה לישראל ומישראל להקב"ה. הוא נמשך בזכות השירים כלומר המשובחים היינו האבות. שכלו כל ימיהם בשלמות האלהית. ובזכות התורה שקבלו ישראל: **במלך שלמה הכתוב מדבר** והא דנזכר כמה פעמים שלמה סתם. כמו שיר השירים אשר לשלמה. כיריעות שלמה. הנה מטתו שלשלמה. כרם היה לשלמה. יש לומר עם שהספר הזה נאמר בעת גדולתו. עכ"ז הוסיף בו איזה ענינים בעת כשנטרד ממלכותו. לכן הזכיר בהם כמה ענינים בשם שלמה לבד משום היותו הדיוט: **במלך סתם**

שרתה עליו רוח הקדש ואמר ג' ספרים משלי קהלת ושיר השירים. ר' יונתן אמר שיר השירים כתב תחילה ואחר כך משלי ואחר כך קהלת ומייתי לה רבי יונתן מדרך ארץ כשאדם נער אומר דברי זמר. הגדיל אומר דברי משלים. הזקין אומר דברי הבלים. רבי ינאי חמוי דרבי אמי אמר הכל מודים שקהלת בסוף אמרה. רבי אלעזר בר אבונא משום רבי אחא ורבנן. ר' אלעזר אמר וידבר שלשת אלפים משל על כל דבר ודבר ויהי שירו חמשה ואלף. אלף וחמשה טעמים על כל דבר ודבר. ורבנן אמרין וידבר שלשת אלפים משל על כל פסוק ופסוק ויהי שירו חמשה ואלף. אלף וחמשה טעמים על כל משל ומשל. ויהי משלו אין כתיב כאן אלא ויהי שירו חמשה ואלף (מלכים א' ה' יב) שירו של משל טעמיה דמלתא טעמיה דמילתא. אמר ר' שמואל בר נחמן הזרנו על כל ספר משלי ולא מצינו שכתוב בו אלא תשע מאות וחמשה עשר פסוקים ואת אומר שלשת אלפים משל אלא שאין לך כל פסוק ופסוק שאין בו שנים ושלשה טעמים. כגון (משלי כ"ה ו) נזם זהב וחלי כתם. (שם י"א) נזם זהב באף חזיר. (שם כ"ה) אל תתהדר לפני מלך ובמקום גדולים אל תעמוד. אין צריך לומר תשב. תשב. אין צריך לומר שלא הדבר. תנינן אמר ר' עקיבא חס ושלום לא נחלק אדם אחד מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים. שאין כל העולם כלו כדאי כיום שנתנה בו שיר השירים. למה שכל הכתובים קדש וזה קדש קדשים. ועל מה נחלקו על קהלת. אמר רבי יוחנן בר רבי יהושע בן חמיו של רבי עקיבא כדברי בן עזאי כך נחלקו וכך גמרו. רבי אלעזר בן עזריה עבד לה מתלא. לאחר שהוליך סאה
של

באור כנפי יונה

דפליגא על שמעתא דלעיל: **לעת זקנת שלמה שרתה עליו רה"ק כו'** ואף שנאמר (מלכים א' י"א ד') ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו וגו', י"ל מה שאמר ר' חייא לעת זקנת שלמה לאו דוקא לעת זקנתו ממש, אלא לאחר שהגדיל ובא בשנים: **שאדם נער אומר דברי זמר הגדיל אומר דברי משלים כו'** עם שכולם אמרם ברה"ק, עכ"ז השכל הנאצל על האדם כל ימי היותו מחוברים כחות נפשו השכלית עם כחותיו הגופניים, אז אף בעת עיונו בדברים האלהים מופשטי החמריות, יתיחס אליו השגתו כפי טבע תכונת מזגו לעת הזאת, וכחו המדמה יקבל אותם כפי תכונותיו אשר שוך שהן בעת שהשתמשו בענין אשר נאצל עליו, לזה בזמן בחרותו שהוא זמן התגבורת הדם והשמחה לרתיחתם, היה משכן כל הדרושים אשר היה הוגה בהן בלשון זמר ושיר, משכים לפי טבע תכונתו, ואחר שיגדל והתחלף מזגו ותכונתו מעורב בליחות, ישכן הדברים במשל ומליצה שנתערב כמו כן שנמשל במשל. ואחר שהזקין ותגבר המרה שחורה ויתרפו עליו דאגה ועצבון, ומהשכל בהגלות הזמניות, יעמיק בדרושים אלקים מופשטים מכל המריות וגשמיות, כפי טבע מזג החומר אשר כבר נכנע אל השכל, וכמו שכתב הראב"ע בפרשת האזינו וז"ל שם, כבר רמזתי לך על נשמת האדם שהיא אמצעית בין הגבוהים ושפלים, והוא תדמה הכל על צורת היכלה עכ"ל, ואין לתמוה על מה שאמר ר' יונתן שיר השירים אמר בימי בחרותו, הלא נאמר בה הנה מטתו שלשלמה ששים גבורים וכו' מפחד בלילות ואמרו לעיל שזה נאמר בירידה שלישיה, שלא היה מלך אלא על ביתו, שר' יונתן יפרש הכתוב כמו שיפרשו לקמן במקומו: **הכל מודים שקהלת בסוף אמרה** ירצה, אחר שכבר עברו עליו כל החליפות ותמורות הזמנים וסדר כל התולדה כולה, והעביר כולם תחת שבט הנסיון והבקורת, וא"כ איך אתה צריך לכוף אזניך ולשמוע אותם: **ג' אלפים על כל דבר ודבר** ירצה, שהוא השיג ענינים רמים ונשגבים כאלה, אשר ההסבר בהן לא היה יתכן כי אם בשלושת אלפי משל, היינו משל על משל עד שהוריד המושכל כ"כ שהי' יתכן להקיפו:

על כל פסוק ופסוק כן הוא בפ' חקת ובקהלת על פסוק כל זה נסיתי בחכמה: **אלף וחמשה טעמים על כל משל ומשל, ויהי שיריו אין כתיב כאן אלא שירו, שירו של משל.** כן הוא ברבה פ' חקת, והכונה כיון שנאמר שירו בלשון יחיד מוסב על המשל: **טעמא דמלתא** טעם הדבר מן המשל. ויפרשו שירו לשון שבח וכמו שמתורגם, כלומר מעלת הענין וטעמו: **ט' מאות וט"ו פסוקים** ובפ' חקת ובקהלת היתה, קרוב לשמונה מאות פסוקים: **שנים או שלשה טעמים** פי' שנים או שלשה ענינים: **נזם זהב וכלי כתם** משלי כ"ה ב': **נזם זהב באף חזיר** משלי י"א כ"ב, ואף שאין כאן רק משל אחד, יש לומר דהנמשך אשה יפה וסרת טעם, הוא ג"כ משל לענין אחר: **אין צ"ל שלא הדבר** הרי המקרא הזה יש בו שלשה טעמים, והטעמים הם המשלים הנאמרים על איזו נמשל: **חס ושלום כו'** ובמסכת ידים פ"ג איתא, אמר ר"ש בן עזאי מקובל אני מפי ע"ב זקנים, ביום שהושיבו את ר' אליעזר בן עזריה בישיבה, ששיר השירים וקהלת מטמאין את הידים, ופירוש הענין. שקבלהו היתה שבשתיהם היתה מחלוקת, אלא שנמנו וגמרו ששתיהן מטמאין את הידים, ועל זה מוסב ר"ע ואמר ח"ו שלא נחלק אדם אחד מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, ועל מה נחלקו על קהלת, שזה בס"ל שקהלת אינו מטמא את הידים, משום דס"ל שקהלת לא נאמרה ברה"ק, ולזה אין בה קדושה לגזור עליה שמטמאה את הידים: **כדברי בן עזאי כו'** כונתו שבשניהם נחלקו ובשניהם גמרו והסכימו שמטמאין את הידים ששניהם נאמרו ברה"ק, וכדברי בן עזאי: **למה שכל הכתובים קדש וזה קדש קדשים** סדר תהלות ומשלי ודוגמתם דאיקרי כתובים כולם קדש, שכולם נאמרו ברה"ק, ושיר השירים קדש קדשים, לפי שהיא מורכבת מקילוס הקב"ה לישראל ומקילוס ישראל להקב"ה, וכמו שיבא בסמוך: **עבד לה מתלא** פי' לענין שיר השירים. **שהוליך סאה של חטים כו'** והנמשל הוא, כמו שמכל הסאה של חטים לא הוציא ממנה כי אם קלוסקיא אחת. כך מכל חכמתו של
שלמה

אותו. ר' יוסי בן חלפתא אומר לאהבה לאהבן ולקרבן ולגיירן ולהכניסן תחת כנפי השכינה. נמצאת אומר ר' יהושע בן לוי ור' שמעון בן יוחאי ור' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אמרו דבר אחד. רבי יוסי בן חלפתא פליג אתלתיהון. ג' שטנים נזדווגו לו. הה"ד (מלכים א יא יד) ויקם ה"י שטן לשלמה את הדד האדומי. וב' (שם יא כג) ויקם אלהים לו שטן את רזון בן אלידע. וכתיב (שם כה) ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה. הרבה לו סוסים. שנא' (שם י כט) ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה. ג' משלות אמר. משלי שלמה בן דוד מלך ישראל. (משלי י א) משלי שלמה בן חכם ישמח אב. (שם כה א) גם אלה משלי שלמה אשר העתיקו אנשי חזקיה מלך יהודה. שלשה הבלים אמר. הבל הבלים אמר קהלת וגומר הבל חד הבלים תרין הא תלתא. שלשה שירים אמר. שיר חד השירים תרין הא תלתא. שלשה שמות נקראו לו. ידידיה. שלמה. קהלת. רבי יהושע בן לוי אמר הנהו תלתא. ואגור. יקא. למואל. איתיאל. הא שבעה. אמר ר' שמואל בר נחמן ועיקר אוותנטייה שלהן. ידידיה קהלת שלמה. מודה ר' שמואל בר נחמן באלו ארבעה שנתוספו לו ונתכנה בהן. הן צריכין להדרש. אגור שאגר דברי תורה. בן יקא שהקיאה לשעתה. כספל הזה שנתמלא בשעתו ונשפך בשעתו. כך למד שלמה תורה בשעתה ושכחה בשעתה. למואל. שנם לאל בכל לבו. אמר יכול אני להרבות ולא לחטוא. לאיתיאל לאיתיאל ואוכל. אתי אל אתי אל ואוכל. ג' ספרים כתב. משלי קהלת ושיר השירים. אי זה מהן כתב תחילה. ר' חייא רבה ור' יונתן. רבי חייא רבה אמר משלי כתב תחילה. ואחר כך שיר השירים. ואח"כ קהלת. ומייתי לה מהאי קרא. וידבר שלשת אלפים משל. זה ספר משלי. ויהי שירו המשה ואלף. זה שיר השירים. וקהלת בסוף אמרה. (מתנייתא דר' חייא רבה פליגא על הדין שמעתא שמעתא אמרה שכתב כל חד וחד בפני עצמה ומתנייתא אמרה שלשתן כתבן כאחת) תני רבי חייא רבה רק לעת זקנת שלמה שרתה

באור כנפי יונה

אולם הוא לא חטא בפועל. וכמו שפירש שם הרלב"ג. ולפי זה איך נאמר כאן גם אותו החטיאו. שמשמע שגם הוא חטא בפועל. אלא ע"כ אותו החטיאו שהם גרמו לו לחטא בפועל אלא שלא היה מדעתו שלא ידע מזה. ולזה תפס ענין נדות. שבזה יתכן שחטא ולא ידע מזה. משום שלא היו מודיעות אותו כשהן נדות: **אמרו דבר אחד** שכולם דרשו לגנאי: **ר' יוסי כו' פליג אתלתהון** שדורש לשבח: **פליג אתלתהון. הרבה לו סוסים שנאמר ותעלה ותצא מרכבה ממצרים בשש מאות כסף וסוס בחמשים ומאה. ג' שטנים נזדווגו לו כו'** כצ"ל. ומה שלא הביאו מהכתוב הקודם לזה. שמשם עיקר הראיה שהרבה לו סוסים. והוא מה שכתוב שם ויאסף שלמה רכב ופרשים. ויהי לו אלף וד' מאות רכב וי"ב אלף פרשים. הוא משום שטעם איסור הרבות סוסים. הוא משום ולא ישיב את העם מצרימה למען הרבות סוס וגו' (דברים י"ז ט"ז) לכן הביאו את הפסוק הזה ותעלה ותצא מרכבה ממצרים וגו'. שנזכר בו שהיו ממצרים והרבה המחיר בשבילם. אף שהיה נגד התורה: **וכתיב ויהי שטן לישראל כל ימי שלמה** לא הביאו מהכתוב הזה על השטן השלישי. כי זה הכתוב נדבר מרזון בן אלידע הכתוב שם מקודם. והוא היה השטן השני. אך מה שהוסיפו להביא ג"כ מזה הכתוב. משום שהכתוב הקודם שנאמר ויקם אלהים לו לשטן את רזון בן אלידע. איני רואה ממנו כל כך. שלא נזכר שם שהי' שטן לשלמה. ואולי מוסב על הדד הנזכר בסמוך לו. היינו כי רזון הי' שטן להדד. לזה הביאו ג"כ מזה שמבואר בפירוש שהי' שטן לישראל כל ימי שלמה. והשטן השלישי לשלמה נחסר כאן. והוא היה ירבעם בן נבט כמו שכתוב שם בסמוך: **שטן לישראל כל ימי שלמה. ג' משלות אמר כו'** כצ"ל. ומאמר הרבה לו סוסים. הובא פה בשבוש ומקומו לעיל כמו שכתבתי: **ג' משלות אמר** פי' ג' ספרי משלות אלא שאח"כ נסדרו כולם בסדור אחד: **ג' הבלים אמר** אלו כנגד שלושה חליפות הזמנים שיעבורו על האדם שנות העליה והעמידה והירידה. או כנגד שלושה עולמות שראה בעלמו: **ג' שירים אמר** שיר השירים. שיר המעלות לשלמה. ומזמור שיר חנוכת הבית לדוד וכצ"ל: **ידידיה** נזכר בשמואל (ב י"ב כ"ה): **אגור יקא איתיאל** נזכר במשלי (ל'): **למואל** (משלי ל"א): **ועיקר אוותנטי שלהם כו'** כלומר שמות העקרים והחשובים הם שלושה אלו ובערוך ערך אותנטי פי' רב"מ שהוא לשון מלכות ושררה בלשון יוני: **מודה רשב"נ באלו ארבעה שנתוספו לו. אלא שנתכנה בהם והם צריכים להדרש** פי' הוא מודה שאלו הארבעה ג"כ נתוספו לו. אלא שלא היו לו שמות עצמיים. כי אם נקראו ע"ד הכנוי. והם צריכין להדרש מה טעם נתכנה בהם: **שאגר** ד"ת שאסף: **שהקיאה לשעה** ששכחה וכמו שאמרו לעיל חכם ועפ"ש: **כספל הזה** מלשון מקרא (שופטים ה' כ"ה) בספל אדירים: **שנתמלא בשעתו ונשפך בשעתו** פי' כספל הזה כאשר הוא נתמלא ביותר מריקין אותה, כן שלמה כאשר התחכם ביותר על ד"ת הקיאה אותה, וכמו שאמר (קהלת ז ט) ואל תתחכם יותר פן תשומם: **שנם לאל בלבו יכול אני להרבות ולא לחטא** כצ"ל. פי' שחשב בלבו אף אם ירבה לו נשים וסוסים וכסף. עכ"ז יוכל לעמוד ולא יסירו ולא יזיזו אותו ממקומו: **אתי אל ואוכל** דרשו איתיאל אתי אל, כלומר יש לאל ידי להרבות ואוכל עמוד שלא אחטא: **מתנייתא כו' פליגא על הדין שמעתא** פי' שמעתא אמרה בשם ר' חייא רבה שסבר שכתבן בזה אחר זה בשלושה זמנים מחולקים, ומתנייתא איתמר בשם ר' חייא רבה שסבר שלשתן כתב כאחת: **תני ר' חייא רבה רק לעת זקנת שלמה כו'** זהו המתנייתא דפליגא

אמר זונות ממש היו והוציא דינן בלא עדים והתראה . ג' ירידות ירד שלמה . ירידה ראשונה מאחר שהיה מלך גדול מסוף העולם ועד סופו נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ישראל . הה"ד משלי שלמה בן דוד מלך ישראל. ירידה שנייה מאחר שהיה מלך על ישראל נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ירושלם . הה"ד אני קהלת הייתי מלך על ישראל בירושלים . ירידה השלישית מאחר שהיה מלך על ירושלים נתמעטה מלכותו ולא היה מלך אלא על ביתו . שנ' (שיר ג' ז) הנה מטתו שלשלמה וגו' כלם אחוזי חרב . ואפילו על מטתו לא היה מלך שהיה מפחד מן הרוחות . ג' עולמות ראה . ר' יודן ור' נחמיא . ר' יודן אמר מלך הדיוט ומלך . חכם טפש וחכם . עשיר עני ועשיר . מה טעם את הכל ראיתי בימי הבלי (קהלת ז' טו) . לית בר נש מתני אננקי דידיה אלא בשעת רווחיה . ר' נחמיא אמר הדיוט מלך והדיוט . טפש חכם וטפש . עני עשיר ועני . מה טעם אני קהלת הייתי מלך על ישראל (שם א' י"ב). הייתי הוינא כד הוינא . ברם כען לית אנא . ג' עבירות עבר . הרבה לו סוסים . הרבה לו נשים . הרבה לו כסף וזהב . שנא' (דברי הימים ב' ט' כז) ויתן המלך את הכסף בירושלם כאבנים . ולא היו נגנבות . אמר ר' יוסי בר חנינא אבני עשר אמות ואבני שמונה אמות . תני ר' שמעון בן יוחאי אפילו משקלות שהיו בימי שלמה של זהב היו . הה"ד (מלכים א' י' כא) אין כסף נחשב בימי שלמה למאומה . הרבה לו נשים . שנ' (שם יא) והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות ואת בת פרעה וגו' . מן הגוים אשר אמר י"י אל בני ישראל לא תבאו בהם והם לא יבאו בכם וגו' . רבי יהושע בן לוי אמר על שם לא תתחתן בם ר' שמעון בן יוחאי אומר לאהבה אהבה ממש לזנות . ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי אומר כתיב (נחמי' ג כו) גם אותו החטיאו הנשים הנכריות . מלמד שהיה בועלן כשהן נדות ולא היו מודיעות אותו

באור כנפי יונה

שיבין מה הכריחו לזה . להשמיע מאמר מחלוקת הגופניות ומעשה גשמי . ולהעמידם במעיל רוחני . אי משום טעם הנ"ל שלא יתכן לפרש זונות ממש . הלא יצדק לפרש זונות היינו מפרנסות . וכמו שתרגם שם התרגום נשין פונדקין . כלומר מוכרות מזון , לזה נראה לי שנ"ל רב אמר רועות היו פי' מפרנסות . שתרגום רועה מפרנס . ומסכים עם פי' תרגום הנ"ל . ואם נקיים הגירסא שבפנים רוחות היו . יש לומר שכונתו ע"ש השאלה משתטות היו . ע"ד שתרגם התרגום על ותצלח רוח אלקים רעה אל שאול . ושרת רוח שיטא ואשתטי . פי' ענין שגעון . וכונת רב לפרש זונות ממש אלא שהיו משתטות . שלזה אין להפלא איך לא לקחו הזונות האלו בושת וכלימה . לגשת עוד אל בית המשפט בענין כזה : יבמות היו ולזה רצתה האחת מהן ליקח לה בן אחרת לפטור מן היבום . וקראן זונות שרצו להפטר מן היבום ולהנשא לאחר באיסור ערוה : זונות ממש היו ודעתו שעם כל זה יתכן לפעמים שיהיו הפלגים בקיום בניהם : והוציא דינן בלא עדים ואף שהבין בטוב כי היא אמו מפאת שנכמרו רחמיה על הילד לא כמו השנית . עכ"ז לא היה לו להחליט הדבר בלא עדים ולומר כי היא אמו . אולי אמרה זאת על צד התחבולה והערמות . וכמו שאיתא במכות כ"ג ע"ב . ולענין היתר ערוה לא אזלינן בתר אומדנא דמוכח : מלך אלא על ירושלים אף שלא היה מלך אחר על ישראל בימיו . מ"מ לא היו דבריו נשמעים אלא בירושלים . ובשאר הערות ממשלתו לא היו סרים למשמעתו : אלא על ביתו הכונה ג"כ שלא היו דבריו נשמעים אלא בביתו : כולם אחוזי חרב כו' ומלומדי מלחמה בשמירה כמוה . ע"כ שהלה נצמות מרידה נגדו : ואפי' על מטתו לא היה מלך ירצו . ולסוף אפי' על מטתו לא היה מלך . ועכ"ז לא חשבו זאת לירידה רביעית : שהיה מפחד מן הרוחות ומוסב על מפחד בלילות . כלומר רוח רעה עבר עליו והיה סר וזעף . ולא ידע המקום אף בעת שכבו על מטתו : מתני מספר . מלשון (שופטים ה' י"א) שם יתנו צדקות ה' : אננקי צרתו . ירצה

שלא יספר איש ויזכור מכל הרעות שעברו עליו , אלא בעת שהוא שב לכבודו ומעלתו הראשונה . ועיין בפרק כהן גדול : הדיוט מלך והדיוט שקודם שנמלך היה הדיוט : הוינא כד הוינא ברם כען לית אנא ישרש הכתוב אני קהלת הייתי מלך על ישראל . כלומר מתי הייתי קהלת היינו נחשבתי לחכם . כשהייתי מלך על ישראל . אולם לעת הוסר ממשלתו וחלפה לה הצלחתו מאתו . גם החכמה חלפה והלכה לה . וזהו הוינא כד הוינא ברם כען לית אנא . כלומר הוינא קהלת פי' חכם כד הוינא מלך . ברם כען לית אנא . כאשר סר מאתי הצלחתי גם דעתי וחכמתי חלפה מאתי : אבני עשר אמות כו' ע"ש שכתוב (מלכים א' ז' יו"ד) ומיוסד וגו' אבני עשר אמות ואבני שמונה אמות . ועיין בסנהדרין כ' : אפי' משקלות כו' ירצה . עם שמדרך העולם לעשות משקלות מאבנים פשוטים וממתכות גרועים . עכ"ז נעשה בימי שלמה מזהב וכסף . כ"ש אין כסף לא נחשב בימי שלמה למאומה . ודרש מדכתיב אין כסף כו' . שלא נעשה שום כלי האלו מכסף כי אם מזהב . וכמו שכתוב ברישא הכתוב וכל כלי משקה וגו' : ע"ש לא תתחתן בם ירצה מה שאמר הכתוב לא תבואו בהם וגו' . הכונה על צד החתון . ושלמה התחתן בהם : לזנות פי' מה שנאמר שם בהם דבק שלמה לאהבה . לא לקחם דרך חתון כי אם דרך זנות : מלמד שהיה בועלן כשהן נדות ולא היו מודיעות אותו . אינו מובן מנין למד זאת . הלא יתכן לפרש מה שנאמר גם אותו החטיאו הוא ע"ד שכתוב (במלכים א' י"א ד) ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו אחרי אלקים אחרים וגו' . אולי דרש זה משום שנאמר נשיו הטו את לבבו אחרי אלקים אחרים . ולא היה לבבו שלם עם ה' אלהיו כלבב דוד אביו . וקשה הלא אחר שנאמר שנשיו הטו את לבבו אחרי אלהים אחרים . לא היה צריך הכתוב לומר ולא היה לבבו שלם עם ה' אלקיו כלבב דוד אביו . אם היה הרצון בזה ששלמה חטא בפועל . אלא ע"כ הכונה שנשיו הטו את לבבו להניחם שיעבדו אלקים אחרים ולהעלים עין מהם.

אולם

אחרינאתא מה את עבד לון חד (תהלים קכג) שיר המעלות לשלמה וחד (שם ל') מזמור שיר חנוכת הבית לדוד. סברין מימר דוד אמרן ואת תולה בדוד. שנא' כמגדל דוד צוארך. אלא מה שיר השירים שלמה אמרה ותלה אותה בדוד. כשתמצא אומר כל מעשיו של אותו האיש משולשין היו. שלש מעלות עלה שלמה. במעלה הראשונה כתיב (מלכים א' ה' ד) כי הוא רודה בכל עבר הנהר. במעלה שניה נאמר (שם ה א) ושלמה היה מושל. במעלה שלישית נאמר (ד"ה א' כ"ט כג) וישב שלמה על כסא י"י למלך. אמר ר' יצחק וכי אפשר לו לאדם לישב על כסא י"י. אותו שכתוב בו (דברים ד כד) כי י"י אלהיך אש אוכלה הוא. וכתיב (דניאל ז י) נהר דינור נגיד ונפיק מן קדמוהי וכ' (שם ז ט) כרסיה שביבין דינור. ואת אמרת וישב שלמה על כסא י"י. אלא מה כסאו של הקב"ה שולט מסוף העולם ועד סופו. אף כסא של שלמה שולט מסוף העולם ועד סופו. מה כסא י"י דן בלא עדים והתראה. אף כסא של שלמה דן בלא עדים והתראה. ואיזה הוא זה דינן של זונות הה"ד (מלכים א ג טז) אז תבואנה שתים נשים זונות. מי היו. רב אמר רוחות היו. ורבנן אמרין יבמות היו. ר' סימון בשם ריב"ל אמר

באור כנפי יונה

על שלשה זמנים נפרדים. היינו מיציאת מצרים ומה שאחריו. ומענין גלות בבל. ומגאולה העתידה: **כולה חד** פי' כולה מיוסד על ענין אחד. ולפי דעתו פירוש שיר השירים. שיר המשובח שבשירים. היינו משני שירים האחרים שאמר: **ואולין תרתי אחרנייתא** כו' ירצו. עם שביר השירים שלמה כולה חד. עכ"ז כיון שאמר שיר השירים. שיורה שהשיר זה המשובח שבשירים ע"כ אמר עוד שירים. ומאי ניהו השירים האחרים: **שיר המעלות לשלמה** תהילות קכ"ז: **שיר חנוכת הבית לדוד** תהילות ל': **סברין מימר דוד אמרו** פי' הקוראים סוברים לומר שדוד אמר מזמור שיר חנוכת הבית לדוד: **ואת תולה בדוד** כלומר לא דוד אמרו. אלא הם תולה אותו בדוד. כלומר שלמה אמרה ותלה וייחס אותו לדוד. היינו שאמר שלמה המזמור הזה על שם דוד אביו: **שנאמר כמגדל דוד צוארך. ומה בית המקדש שבנה אותו שלמה ותלה אותו בדוד. כן שיר חנוכת בהמ"ק שלמה אמר ותלה אותו בדוד** כנ"ל. וכוונתם כמו שבנין בהמ"ק עצמו שבנה אותו שלמה ותלה אותו על דוד. שקרא אותו על שמו של דוד, כמו שנאמר כמגדל דוד צוארך שמוסב על בנין בהמ"ק וכמו שנדרש לקמן במדרש הזה. וקרא אותו מגדל דוד. כן השיר שאמר שלמה על חנוכת בית המקדש. יחס אותו על דוד אביו לכבודו: **כשתמצא אומר כל מעשיו של אותו** כו' כלומר אם תרצה לדקדק אחר מעשיו. תמצא כי כולם משולשים היו. וכוונתם בזה כיון שכן הוא. ע"כ לא נעשה ע"צ המקרה וההזדמנות: **במעלה הראשונה כתיב (מלכים א' ה' א') ושלמה היה מושל וגו'. במעלה שניה כתיב (שם ה ד') כי הוא רוצה בכל עבר הנהר מתפסח ועד עזה וגו' במעלה שלישית כתיב (ד"ה א' כ"ט כ"ו) וישב שלמה על כסא ה' למלך** כנ"ל. כי כן הוא לפי סדר הכתובים. ועוד כי רדיה הוא מעלה גדולה ממשלה. וא"כ רדיה היא במעלה השניה. וכמו שאמרו בבראשית רבה פ' ל"ד וז"ל. ומוראכם וחתכם יהיה מורא וחתת חזרו ורדיה לא חזרה. אימתי חזרה בימי שלמה שנאמר כי הוא רודה בכל עבר הנהר וגו' עכ"ל, וענין ממשלה מצינו שהתנהג קודם שלמה. כמו (בראשית מ"ה ח') ומושל בכל ארץ מצרים. וכמו (יהושע י"ב ב') מושל מערוער וגו' וכמו (שופטים י"ד ד') פלשתים מושלים בישראל: **וכי אפשר לו לאדם לישב על כסא ה' כו' ואת אמרת וישב שלמה על כסא ה'** בהשקפה רחוק מהבין צורך אריכות הראיות מר' יצחק. כי לא יצדק לומר ששלמה ישב על כסא ה'. והוא מפאת כי הקב"ה אש. ונמשך ממנו אש. וכסאו אש. וא"כ ע"כ הוא ע"צ הדמיון הרחוק. ואולי כונתו כי מי שנאמר בו שהוא יושב על כסא פלוני והוא ממלא את מקומו. לא נאמר כי אם מפאת שלוש בחינות או כי הוא ממלא את מקומו של הראשון בבחינת השווי מפאת עצמו. או מפאת כי הדברים הנמשכים מאתו בממשלתו שוה להראשון. או כי הוא יושב על כסא ממש של הראשון. ועל זה אומר כי כל אלה לא יצדק לומר על אדם שהוא יושב על כסא ה'. ואמר אי מפאת הדמיון וההשתוות בעצמות. הלא אותו שנאמר בו כי ה' אש אוכלה הוא. א"כ מי ידמה וישוה אליו. וכמו שאיתא בסוטה פ"ק י"ד בענין וכי אפשר לו לאדם להלוך אחרי שכינה כו'. ומה שהביא לשלילת ההשתוות מהכתוב הזה. ולא מכתובים אחרים המבוארים יותר. כמו ואל מי תדמיוני ואשוה יאמר קדוש (ישעיה מ' כ"ה) ומכתובים זולתו. כונתו היה להביא שלילת כל הבחינות הנ"ל מענין אחד. ועל הענין השני הוא מצד שווי הדברים הנמשכים ממנו. על זה נאמר נהר די נור נגיד ונפיק מן קדמוהי. ועל מניעת ענין השלישי. הלא נאמר כרסיה שביבין דינור: **אף כסאו של שלמה שולט מסוף העולם ועד סופו**. כלומר כבודו ויראתו. ובשמות פ' ט"ו מסיימים שנאמר (ד"ה ב' ט') וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה וגו' והמה מביאים איש מנחתו: **אף כסא של שלמה דן בלא עדים** כנ"ל. ותיבת התראה מיותר כאן. ואגב שוטפא הובא. ולפי זה יפרש מה שכתוב וישב שלמה על כסא ה' למלך וגו'. לומר כי לא היה כס ממשלתו ככסאות שאר מלכי ארץ. אלא כסאו היה כס אלקי מפאת די רוח אלהין וחכמה יתירה השתכחת ביה. וכמו שכתוב (ד"ה א' כ"ט כ"ה) ויגדל ה' את שלמה למעלה לעיני כל ישראל. ויתן עליו הוד מלכות אשר לא היה על כל מלך לפניו על ישראל. וכמו שכתוב (ד"ה ט' כ"ב) ויגדל המלך שלמה מכל מלכי הארץ לעושר וחכמה. וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו אשר נתן אלקים בלבו וגו': **מי היו. רב אמר** משום דלא מסתבר לומר שזונות ממש היו. הלא מדרך הזונות להרוג אף שלהם להעלים הענין. ואיך יתכן שיאבו להחזיק להם בן אחרת: **רוחות היו** ואשר יצדק לומר כי מת בנם. כי הם ימותו ג"כ וכמו שאמרו בחגיגה פ"ז. ששה דברים נאמרו בשדים. שלושה כבני אדם פרים ורבים כבני אדם ומתים כבני אדם כו'. אולם רחוק מהבין

בביתו של מלך. אמר לו המלך שאל מה אתן לך. אמר הבליוטום אם שואל אני כסף וזהב הוא נותן לי. אבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי. אמר הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל. כך (מלכים א' ג' ה) בגבעון נראה י"י אל שלמה בחלום הלילה ויאמר אלהים שאל מה אתן לך. אמר שלמה אם אשאל כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות הוא נותן לי. אלא הרי אני שואל את החכמה והכל בכלל. הה"ד (שם ג' ט) ונתת לעבדך לב שומע. אמר לו הקב"ה שלמה חכמה שאלת לך ולא שאלת עושר ונכסים ונפש אויביך. חייך החכמה והמרע נתון לך. ועי"כ עושר ונכסים אתן לך. מיד ויקץ שלמה והנה חלום. א"ר יצחק והנה חלום היה עומד על כנו. חמור נוהק והוא יודע מה נוהק. צפור מציץ והוא יודע מה מציץ. מיד(שם ג טו)ויבא ירושלים ויעמוד לפני ארון ברית י"י ויעל עולות ויעש שלמים ויעש משתה לכל עבדיו. א"ר אלעזר מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה. א"ר יורן ללמדך שכל מי שמלמד תורה ברבים זוכה ששורה עליו רוח הקדש שכך עשה שלמה שלמד ושרתה עליו רה"ק. ואמר שלשה ספרים משלי קהלת ושיר השירים. ד"א שיר השירים. ר' איבו ור' יהודה. ר' איבו אמר שיר חד השירים תרין. הא תלתא. ור' יהודה בר סימון אמר שיר השירים כולה חד ואילין תרתין אחרינאתא

באור כנפי יונה

אולם מה שהובא בשנים מאז דברת בחזון לחסידך. הוא ודאי שבוש. כי לא נזכר כאן ענין יראה. ולולא זה הייתי אומר יראת חטא לידי חסידות. שנאמר ליראה את ה' אלהיך ללכת בכל דרכיו ולאהבה אותו. הזכיר מקודם יראה ואח"כ אהבה. ואהבת ה' הוא מתנאי החסידות. ע"ד הכתוב אהבו את ה' כל חסידיו (תהילות ל"א יד): **חסידות לידי רה"ק שנאמר אז דברת בחזון לחסידך** וחזון הוא אחת מעשרה לשונות שנקראת נבואה. כדאיתא בב"ר פ' מ"ד ומדקאמר לחסידך משמע שהחסידות קדמה לרה"ק: **שולח לכם את אליה הנביא וגו'** והכתוב מדבר שם מיום הדין ושתחייה. שסוף הכתוב לפני בוא יום ה' הגדול והנורא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם. וכתב הר"ן וכיון דבשביל אותו יום אתי אליהו. נמצא שתחיית המתים גורמת לאליהו הנביא שיבוא: **הה"ד אז תבין יראת ה' וגו'** פי' אז בתנאי מיוחד. היינו אחרי הזריזות וההשתדלות לזה מקודם. וכמ"ש אם תבקשנה ככסף וגו': **ר' סימון בשם ר' שמעון כו'** ר' שמעון מוסב ג"כ על הכתוב אם תבקשנה ככסף וגו'. ויפרש שמוסב על שלמה עצמו. כלומר שכן מצינו בשלמה מפאת שכל בקשתו הי' אך החכמה לכן זכה למה שזכה: **לבליוטים** הכם מחכמי העצה ערוך ערך בליוט: **הריני שואל את החכמה והכל בבלל כו'** והכונה שלזה זכה שלמה לחכמתו הגדולה ורה"ק, משום שלא פנה מחשבתו לבקשה אחרת כי אם ללב שומע, ויפרש אם תבקשנה ככסף וגו' כלומר אם תבקשנה באופן אשר בהשגתה יהי' נחשב לך כאשר השגת כל כסף וכל יקר: **ולא שאלת עושר ונכסים כו'** לפי הנראה אינו מובן. כי אין מניעת בקשתו בפירוש עושר ונכסים הוא טעם מספיק להשגת גם כל אלה. הלא טעם בקשתו ביחוד את החכמה: מפאת שעל ידה ישיג ג"כ שארי הצלחות. וכמו שאמר הריני שואל את החכמה והכל בכלל. ונמצא באמת שהכל שאל. אולם יש לומר שבאמת יורה שלא שם מגמתו אל כסף וזהב בהפלגה. שאם לא כן איך הם נמשכים ונכללים בהשגת החכמה. הלא מטבע החכמה לדחות מאהבת חמדת הקנינים הזמנים. אלא ע"כ פנה מחשבתו אל קצת מכל הדברים. כי הם נמשכים אל החכמה מפאת שהחכמה לא תתקומם בלעדם. וכמו שמבקש בתו של מלך בטח לא יחפוץ בה בהעדר הכסף מכל וכל. כי בלעדם לא יוכל לחיות אתה חיי כבוד ונעימים. אם אין לאל ידו לפרנסה לפי כבודה. כן בקש שלמה החכמה לא בהעדר שאר הדברים מכל וכל. כי אי אפשר להחכמה להתקיים בלעדם. וזהו שאמרו. שלמה אמר הריני שואל את החכמה והכל בכלל כי בכלל השגת החכמה הוא מההכרחות ג"כ השגת שאר הדברים המקיימים ומעמידים אותה. ולזה נחשב לו לזכות שהתרצה בחיי ההגבלה עם השגת החכמה. יותר מעושר וכבוד בהפלגה בהעדר החכמה: **החכמה והמרע נתון לך** כמ"ש ד"ה ב' א' י"ב: **ועי"כ עושר ונכסים אתן לך** וכ"ש (מלכים א' ג' י"ג) וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עושר וכבוד. היינו שע"י החכמה זכה לעושר וכבוד בהפלגה. וע"ד שכתוב (ד"ה ב' ט' כ"ג) וכל מלכי הארץ מבקשים את פני שלמה לשמוע את חכמתו וגו'. והם מביאים איש מנחתו כלי כסף וכלי זהב וגו': **היה עומד על כנו** פי' על בסיסו. היינו על יסודו ואמתתו: **חמור נוהק כו' צפור מצייץ כו'** הכונה שע"י החכמה שנותן לו השיג כל טבע המציאות. וע"ד שכתוב (מלכים א' ה' י"ג) וידבר על הבהמה ועל העוף וגו'. ודרשו זה מדכתיב ויקץ שלמה והנה חלום. משמע שהרגיש בהקיץ שחלומו הוא חלום אמיתי. וכ"ש אצל פרעה בהשנות החלום ויקץ פרעה והנה חלום. כי מהשנות החלום הרגיש בהקיץ שהוא חלום אמיתי. וכן כאן דכתיב והנה חלום, יורה שהרגיש בהקיץ שהחלום הוא חלום נבואי ולא חלום דמיוני. והוא מפאת שהרגיש תיכף מהרחבת הדעת שנמצא בו. וכמו שפירש החכם ר' חסדאי קרשקש בספרו אור ה' כלל ד' למאמר ג'. את הכתוב אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתיך. כלומר אימתי אני יודע באמת ובצדק שחזיתי פניך. והיה חלום נבואי ולא חלום דמיוני. כשאשבעה בהקיץ תמונתיך הפך מה שנאמר בחלום הפשוט, כאשר יחלום הרעב והנה אוכל והקיץ ורקה נפשו (ישעי' כ"ט ח'): **לגמרה של תורה** כלומר שהחכמה והמדע שנתן לו הוא חכמת התורה בשלמות כפי מה שנגדר האדם להשיג: **אמר ר' יורן ללמדך כו'** המאמר הזה עד ג' ספרים משלי קהלת ושיר השירים נכפל שלא לצורך. שכבר נזכר לעיל: **ד"א שיר השירים ר' איבו ור' יהודה** בא ליתן טעם למה נאמר שיר השירים ולא נאמר שירים אשר לשלמה: **הא תלתא** לזה נאמר שיר השירים. ששיר הזה מורכב משלשה שירים נפרדים. וכאלו כתיב שיר והשירים אשר לשלמה. ואולי דעתו בספר שיר השירים אפשר להתפרש שמורכב משירים הנאמרים

על

יאיר אומר זריזות מביאה לידי נקיות. נקיות מביאה לידי טהרה . טהרה מביאה לידי קדושה : קדושה מביאה לידי ענוה. ענוה מביאה לידי יראת חטא. יראת חטא מביאה לידי חסידות . חסידות מביאה לידי רוח הקדש: רוח הקדש מביא לידי תחיית המתים . תחיית המתים מביאה לידי אליהו הנביא זכור לטוב . זריזות מביאה לידי נקיות . שנא' (ויקרא ט"ז כ) וכלה מכפר את הקדש . נקיות לידי טהרה . שנא' (שם י"ב ח) וכפר עליה הכהן וטהרה . טהרה לידי קדושה. שנא' (שם ט"ז) וטהרו וקדשו . קדושה לידי ענוה . שנאמר (ישעיה נ"ז טו) כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח. ענוה לידי יראת חטא שנא' (משלי כ"ב ד) עקב ענוה יראת י"י . יראת חטא לידי חסידות . שנאמר (תהלים פ"ט כ) אז דברת בחזון לחסידך . חסידות לידי רוח הקדש. שנא' דברת בחזון לחסידך. רוח הקדש לידי תחיית המתים שנאמר (יחזקאל ל"ז יד) ונתתי רוחי בכם וחייתם. תחיית המתים לידי אליהו הנביא זכור לטוב. שנא' (מלאכי ג כג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא . א"ר מתנא מה שעשת חכמה עטרה לראשה עשת ענוה סנדל לעקבה . מה עשת חכמה עטרה לראשה. יראת ה' שנ' (תהלים קי"א י) ראשית חכמה יראת י"י. עשת ענוה סנדל לעקבה. שנא' (משלי כ"ב ד) עקב ענוה יראת ה' . תחיית המתים לידי אליהו הנביא זכור לטוב. הה"ד (שם ב' ה) אז תבין יראת י"י ודעת אלהים תמצא . זו רוח הקדש . ר' סימון בשם ר' שמעון בן חלפתא לבליוטום שהיה גדל בביתו

באור כנפי יונה

זכינו להזדרז בבקשתה אפי' כתבנים וכזבלים האלו. שהוא מלאכה גרועה ועכ"ז מזרזים עצמם למלאכתם יותר ממנו : **מכאן תנינא** כו' פירוש היפה קול . מדתני לא יאכל הזב עם הזבה משום הרגל עבירה. דעל זה הובא בירושלמי פ"ק דשבת זה המאמר מר' פנחס וכונתו מדתני לא יאכל הזב עם הזבה כו'. ילפינן מיני' דע"י זהירות מתרחקים מעבירות. ובבבלי סוף פ"ק דע"ז איתא תנו רבנן ונשמרת מכל דבר רע. שלא יהרהר ביום ויבוא לידי טומאה בלילה. מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר כו' עכ"ל. ולפי זה מה שהביאו המאמר הזה לכאן. משום שאמרו מקודם ששלמה זכה לרה"ק. והביאו מר' פנחס מה שאמר אם תבקשנה ככסף וגו'. ללמד גודל החיוב וצורך ההשתדלות לזה. וכמו שאמר אם אתה מחפש אחר ד"ת כו'. הביאו אחר זה ג"כ מר' פנחס ללמד אותנו בכמה מעלות ושלמות מחוייב להשתלם עצמו מקודם. עד שיזכה למעלה הגדולה הזאת • ולי נראה לפי שהתחילו הפרשה הזאת בהכתוב. חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב. שדרשו שמפאת זריזות שלמה עלה עד למעלת רה"ק. לזה אמרו מכאן תנינא כו'. כלומר שמכאן לקח מה שתנא ר' פנחס בן יאיר. שהזריזות ממשיך את האדם בסדר נכון למעלה אחר מעלה. עד שיגיע למעלה הנשגבה האחרונה. ובירושלמי פ"ק דשבת ובבבלי פ"ק דע"ז הובא זה המאמר שם דרך אגב. ומה שאמרו שם מכאן תנינא. צריך להיות שם תמן תנינן. כי עיקר הענין הוא כאן : **זריזות מביאה לידי נקיות** ובנוסחא אחרת איתא זהירות מביאה לידי זריזות וזריזות לידי נקיות ונראה שכן היה נכון כי זרוז באמת מסובב מזהיר. וזריזות תבוא אחר זהירות. כי ענין הזהירות הוא בשעה שיזדמן המצוה לפניו הוא יודע איך להזהר שלא יעבור על המצוה . וזריז הוא הרואה את הנולד ויזרז עצמו מקודם שלא יכשל ושלא יבוא לידי בטול המצוה, וכמו שפירש"י בחולין ק"ז ע"ב, ולפי זה היה מהנכון שיוקדם כאן מעלת הזהירות למעלת הזריזות, שזה מביא לידי זה, אולם מה שלא הביאו הזהירות, משום שר' פנחס מוסב על הכתוב חזית איש מהיר במלאכתו, שמדבר מזריזות ולא נזכר בו זהירות, ועיין פ"ק דע"ז ובמשניות סוטה פרק ט', ובכולם הגירסות שונות זו מזו בזה הענין: **וכלה מכפר** כו' לשון וכלה משמע זריזות והשלמת מלאכה, וכפרה הוא לשון נקיות מלשון הש"ס (גיטין נ"ו) בעי לכפורי ידי' בההוא גברא: **ענוה לידי יראת חטא שנאמר עקב ענוה יראת ה', אמר ר' מתנה מה שעשתה חכמה עטרה לראשה, עשתה ענוה סנדל לעקבה, מה עשתה חכמה עטרה לראשה יראת ה', שנאמר ראשית חכמה יראת ה', עשתה ענוה סנדל לעקבה שנאמר עקב ענוה יראת ה', יראת חטא לחסידות, שנאמר וחסד ה' על יראיו, חסידות לידי רה"ק שנאמר אם דברת בחזון לחסידך, רה"ק לידי תחיית המתים שנאמר ונתתי רוחי בכם וחייתם, תחיית המתים לידי אליהו הנביא זכור לטוב, שנאמר הנה אנוכי שולח לכם את אליה הנביא וגו', הה"ד אז תבין יראת ה' ודעת אלקים תמצא זה רה"ק, ר' סימון בשם ר' שמעון בן חלפתא לבליוטים** כו' כצ"ל. ועתה אחל לפרש את הענין, ענוה לידי יראת חטא שנאמר עקב ענוה יראת ה', כלומר אחרית ענוה יראת ה', שזה מביא לידי זה: **מה עשתה חכמה עטרה לראשה יראת ה'** כלומר כל החשיבות מחכמה אם היא אך מוכתרת ביראת ה', והיראת ה' לקוחה בראשית והחכמה לקוחה אחריה, וכמו שאמרו בבמה מדליקין כל אדם שיש בו תורה ואין בו יראת שמים, דומה לגזבר שמסרו לו מפתחות הפנימיות ומפתחות החיצונות לא מסרו לו בהי עייל, אולם לא כן ענוה, כי יראת ה' נמשך מאתה והולכת, כי ענין ענוה היא ההכנעה האמיתית, ולא יתכן מאדם העבדות וההשתעבדות לאלקים ית', אם לא בהקדים הכנעתו ושפלותו לפניו ית', ולא תתכן מאדם לצאת מאתו מדה טובה מי שלבו ריק מהכניעה לאלקים ית' ויש בלבבו מאומה מן הגאוה וההתנשאות. וכמו שהאריך בזה בעל חובת הלבבות בשער הכניעה פרק ט'. והיינו שכל המדות הטובות סמוכות לכניעותו והוא ראש ותחלה להן : **יראת חטא לידי חסידות שנאמר וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו** (תהילות ק"ג י"ז) כן הוא במסכת שקלים. ואולי יפרשו כי היראים ישתדלו ללכת בדרכי ה' ולהתנהג בדרכי החסד. כאשר הקב"ה מנהג עולמו בדרכי החסד. אולם

שהוא כן. שהרי שלמה על ידי המשל הזה עמד על דקדוקיה של תורה. אמר רבי יודן ללמדך שכל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים. זוכה שתשרה רוח הקדש עליו. וממי אתה למד משלמה. שעל ידי שאמר ד"ת ברבים זכה ששרתה עליו רוה"ק ואמר שלשה ספרים משלי קהלת ושיר השירים. ר' פנחס בן יאיר פתח (שם ב' ד) אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה. אם אתה מחפש אחר ד"ת כמטמונים הללו אין הקב"ה מקפח שכרך. משל לאדם אם מאבד סלע או בולרין בתוך ביתו הוא מדליק כמה נרות כמה פתילות עד שיעמוד עליהם. והרי דברים קל וחומר ומה אלו שהם חיי שעה של עולם הזה אדם מדליק כמה נרות וכמה פתילות עד שיעמוד עליהם וימצאם. דברי תורה שהם חיי העולם הזה וחיי העה"ב איך אתה צריך לחפש אחריהם כמטמונים הללו. הוי אם תבקשנה ככסף. אמר ר' אלעזר מימי לא קדמני אדם לבית המדרש. ולא הנחתי שם אדם ויצאתי. פעם אחת השכמתי ומצאתי הזבלים והתבנים ואמרתי אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת י"י. אנחנו לא נזבלים ולא נתבנים אפילו כתבנים אפי' כזבלים מכאן תנינא היה ר' פנחס בן יאיר

באור כנפי יונה

כי לא לחנם השתמשו בכפל הדברים משל ומליצה, שהמשל שהם הוא היותר גס הנבדל מן הנמשל הרבה, והמליצה היא היותר דק, ורמזו בזה על הבדל המשלים, כי כפי גסות ודקות הענין מהנמשל, כן תהיה גסות ודקות ענין המשל, וכן כפי הבדל המשיגים, כמו שהמשיל החכם את החומר לאשה זונה, ואת ההשגה הברורה בלבנת הספיר, וכן ישתמש כל מליץ במשל גס אם ידבר אל המון העם, ובמשל דק אם ידבר אל אנשי' משכילי' ונבוני', והכל כפי תכונת המקבלי', עיין בר"ף לביאורו בהקדמ' המורה: לקיתון גדול שהו' מלא רותחין משל מהקיתון הוא לבחינת מניעה אחרת הנמצאת אצל התורה, אשר מפאת הבחינה הזאת נרתע האדם ויסוג אחור מלנגוע בה, והוא כי התורה הזאת מלאה עונשין רותחות ואזהרות יוקדות, כריתות וסקילות שריפות ומיתות ב"ד ואין ביד האדם להזהר שלא יכשל בהן, עד שבא שלמה ועשה גדרים ותקן סייגים, שעל ידם יוכל איש להזהר שלא יכוה עוד בגחלתן של איסורי תורה, עיין בעירובין כ"א יבמות כ"א: דכתיב משלי שלמה וגו' ירצו, וכתיב אחריו לדעת חכמה ומוסר להבין אמרי בינה, כלומר שהמשלים נעשו להבין על ידם אמרי בינה: ע"י משלותיו עמד על ד"ת פי' ע"י משלותיו שנאמרו לו ברה"ק, עמד על ד"ת שהם יותר עמוקים, וכן יוכל להתפרש הכתוב בקהלת, ואזן וחקר תקן משלים הרבה בקש למצוא דברי חפץ, כלומר ע"י המשלים בקש לעמוד על ד"ת שהם קרויים דברי חפץ, ואם שהדורות שקדמו לשלמה בודאי גם הם ידעו והבינו התורה היטב, אפשר לומר שקודם שלמה לא היה אדם יכול להשכיל מדעתו דבר, אלא מי שקיבל מרבותיו זה מזה, אבל אחר שבא שלמה והורה הדרך, יכול כל אדם להשכיל קצת מד"ת: משל לאדם שאבד זהב כו' המתקת המשל הזה עיין בהקדמה המורה: שע"י המשל הזה עומד אדם על ד"ת בהשקפה הנמשל אינו דומה לנמשל, שאמרו בנמשל שע"י המשל אדם עומד על ד"ת ויתבונן מה שלא ידע עדיין, וא"כ איך המשילו למי שאבד זהוב כו', שנראה שיועיל רק למי שהי' בידו ושכחם, וי"ל שכוונתם ע"ד שאמרו בפ' המפלת שבעודו בבטן מלמדין לו כל התורה, וכשיוצא לאויר העולם מלאך בא ומשכחו, לזאת מדמי ליה למי שאבד: שהרי שלמה ע"י המשל הזה כו' ואשר הוסיפו רבנן על דברי תנינא הנזכר מקודם. אינו כי אם להסביר איך יתכן שע"י משל מדבר גשמי ומוחשי יוכל להגיע אל ציור רוחני ומושכל, והמשילו כמו שע"י פתילה כאיסר יוכל למצוא ולהגיע אל זהב ומרגליות: אמר ר' יודן ללמדך

כו' הוא סיום הענין שהביאו הכתוב ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם כו' שר' יודן יפרש הכתוב, ויותר שהיה קהלת חכם לעצמו, עוד רצה ללמד דעת לאחרים, ועי"ז זכה שאזן וחקר ותקן משלים הרבה ברה"ק: אם תבקשנה ככסף וגו' וסוף הכתוב אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא והביאו הענין מר' פנחס לכאן, משום שאמרו שלמה זכה ששרתה עליו רה"ק, לזה הביאו מר' פנחס מגודל צורך ההשתדלות אשר מוטל על האדם לעשות בזה מקודם, עד שיגיע לענין הנשגב הזה שישרה עליו רה"ק: אין הקב"ה מקפח שכרך משל לאדם אם מאבד סלע כו' בהשקפה אינו מובן איך נמשך המשל אל מה שאמר אין הקב"ה מקפח שכרך, ועוד מאיזה צד יצדק לומר שיקופח שכרו בעד טרחתו, ונראה שדקדק במאמר הכתוב, במה שאמר אם תבקשנה ככסף וגו' אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא. הלא אז תמצא החכמה והתבונה היה צריך הכתוב לאמור. שהן המבוקשות מאתו. כי על החכמה והתבונה נאמר שם מקודם מוסב זרוז הבקשה והחפוש. לזה בא ר' פנחס ואמר שכונת הכתוב שלבד נתינת בקשתו החכמה והתבונה אשר הוא יבקש. עוד אין הקב"ה מקפח שכרו עבור זריזותו וטרחתו אשר טרח בבקשתם. והוא שיופיע עליו עוד דעת אלקים ורוח קדשו. והמתיק זה במשל איך יתכן לו אלא כי אם על צד החסד. מאיש אשר אבד סלע כו'. יאמר ומה אלו שהם חיי שעה כו' איך אדם משתדל לעמוד עליהם ולהשיגם. ד"ת שהם הצלחתו ואשרו בזה ובבא. מכש"כ שחיוב החפוש מוטל עליו. וא"כ לפי ההכרחות אין מקום לקבל עוד שכר על זה. אחר שמוכרח הוא בבקשת החכמה כי בזה תלוי הצלחתו ואשרו. ועכ"ז לא יקופח שכר טרחתו וזריזותו. ומיועד שמלבד השגתו המבוקשת לו. עוד יוכפל שכרו ויוחן בדעת אלקים ורוח קדשו: בלורים פי' המעריך רביד הזהב. או אולי צ"ל בולרין. והוא אבן הבוחן: הרי אם תבקשנה ככסף וגו' כלומר בזה עולה יפה סיום הכתוב. אז תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא. שכונת הכתוב אע"פ שבקשתה מחוייבת וכנ"ל. עכ"ז לא יקופח שכרו. כי עוד דעת אלהים תמצא: ולא הנחתי שם אדם כו' כלומר הייתי מן המשכימים והמאחרים: אנחנו לא נזבלים ולא נתבנים כו' תבנים וזבלים הם המוציאים לשדות זבל ותבן. וכונתו אם שהכתוב זרז אותנו לבקש התורה והחכמה ככסף וכמטמונים. שהם דברים חשובים ולא יניחם אף שדרוש לו חפוש גדול. ואנחנו לא זבינו

וחקר בר"ת. עשה אזנים לתורה. את מוצא שעד שלא עמד שלמה לא היתה דוגמא. רב נחמן אמר תרתין. רב נחמן אמר לפלטין גדולה שהיו בה פתחים הרבה וכל מי שהיה נכנס בתוכה היה טועה מדרך הפתח. בא פקח אחד ונטל פקעת ותלאה דרך הפתח. היו הכל נכנסין ויוצאין דרך הפקעת. כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להשכיל בד"ת. וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה. רב נחמן אמר לישנא חורי. לחורשא של קנים ולא היה אדם יכול להכנס בה. ובא פקח אחד ונטל את המגל וכסח. התחילו הכל נכנסין דרך הכסות ויוצאין. כך שלמה. א"ר יוסי לקופה גדולה מלאה פירות ולא היה לה אזן ולא היתה יכולה להטלטל. ובא פקח אחד ועשה לה אזנים והתחילה להטלטל על ידי אזניה. כך עד שלא עמד שלמה לא היה אדם יכול להשכיל דברי תורה. וכיון שעמד שלמה התחילו הכל סוברין תורה. א"ר שילא לקיתון גדול שהוא מלא רותחין ולא היה לו אזן להטלטל. ובא אחד ועשה לו אזן והתחיל להטלטל על ידי אזנו. א"ר חנינא לבאר עמוקה מלאה מים והיו מימיה צוננין ומתוקים וטובים ולא היתה בריה יכולה לשתות ממנה. בא אדם אחד וספק לה חבל בחבל משיחה במשיחה ודלה ממנה ושתה התחילו הכל דולין ושותין. כך מדבר לדבר ממשל למשל עמד שלמה על סודה של תורה. דכתיב (משלי א') משלי שלמה בן דוד מלך ישראל. ע"י משלותיו של שלמה עמד על דברי תורה. ורבנן אמרין אל יהי המשל הזה קל בעיניך. שעל ידי המשל הזה אדם יכול לעמוד בדברי תורה. משל לאדם שאבד זהוב בביתו או מרגלית טובה. לא על ידי פתילה כאיסר הוא מוצא אותה. כך המשל הזה לא יהיה קל בעיניך. שעל ידי המשל הזה אדם עומד על ד"ת. ותרע לך שהוא

באור כנפי יונה

קהלת הוא תואר לשלמה: ויותר שאמרן ברוה"ק ואף שאין נזכר כאן רוה"ק. יש לומר שכוונתם כי תואר חכם סתמי לא נמצא כי אם על איש המוכתר בחכמת התורה. אולם אשר לו שם בחכמות אחרות. מתואר איש חכם בן חכם. והיפ"ת כתב כי קהלת רמז לרוה"ק. כדאמר במ"ק גבי אמרה קהלת זו רוה"ק. שפעמים מסיחה בלשון זכר ופעמים בלשון נקבה: ויותר שהי' קהלת חכם עוד למד דעת כו' עתה יפרשו אותו כפשוטו: עשה אזנים לתורה יפרשו ואזן פועל יוצא. שאלו היה פירושו שעשה אזנו לד"ת היה להכתוב לאמור והאזין. ולפ"ז פירוש וחקר ג"כ פועל יוצא. שעשה דרכים לעם לחקור בהם החכמה: דוגמא דמיון ומשל. ושלמה עשה דמיון ומשל להבין על ידו תוכן הענינים. וכ"ש תקן משלים הרבה. שהוא המציא המשלים להשכיל על ידם את תוכן התורה. וכמו שאמר להבין משל ומליצה. ועיין מזה בפתיחה המוכה: לפלטין גדולה כו' לחורשא של קנים כו' ובבראשית רבה פ' י"ב הקדימו המשל מחורשא של קנים למשל של פלטין גדולה. ונראה כונתם. שהתורה היא פרדס החכמה. כי היא כוללת בתוכה תכלית אוצר האנושי והצלחתו בכל אופני המדעים והמושכלות. ונטוע בה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל. עץ החיים ועץ הדעת. אכן ד' מיני מעכבים יעמדו לו לאדם לשטן. שלא יוכל להגיע אל תכליתו והצלחתו באופני ההשכלה. וכל אחד מהחכמים האלו אחז משלו מענין אחד מד' בחינות הללו. המניעה האחת היא. הטעות והשבושים הסבוכים בדרכי החכמות והלמודים. למשל כמו שיתחלף לו הקש כוזב בהקש אמיתי, הקש מוטעה בהקש מופתי. והשנית אף אם סקל דרכו מאבני הטעיות, וצרף למודיו מצירי השבושים, עכ"ז יעמוד לו לשטן סדר הלמודי וההדרגה מחכמה אל חכמה, כי לפעמים יקדים המאוחר ויאחר המוקדם, והריכות הסדר הוא הרוס ובלבול גדול בהשגה, וכמו שאיתא במכילתא על כה תאמר לבית יעקב, כה בסדר הזה. והמניעה השלישית, היא מפאת אריכות החכמה וגדלה, שילאה שכל האנושי להקיף אותה כולה. והרביעית, מפאת עומקה ודקותה, שדרוש לזה שכל חד הרעיון מאוד.

והמשל מחורשת הקנים כו', הוא מה שמוטל להסיר מקודם דרכי הטעיות והשבושים, שהם כקוצי נגף וחרולי מכשול לעניני החכמה שלא יתנו לאדם לצעד אחת ומדרך רגל בנחלתה, ומשל הפלטין הוא שעם שהכרית החרולים וככה הקוצים מהטעות והשבושים, ופנה לו דרך לטייל בפלטין, אולם הפלטין יש בו פתחים ושערים הרבה, פתח ושער לכל חכמה וחכמה, וצריך מאוד לסדר חלקי החכמה וגם כל חכמה וחכמה כראוי פתח אחר פתח, להקדים המוקדם ולאחר המאוחר, שלא יתבלבלו הנכנסים לתוכו: פקעת פקעת חוט הנכרך בעגול, ערוך ערך פקע ה': וכסח והכרית: לקופה גדולה כו' משל מהקופה הוא לענין המניעה אשר בבחינה השלישית, והוא נגד אריכות החכמה וגדלה, כי התורה באמת ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ואין מהאפשרות האנושי להקיף אותה כולה, ולזה היו רבים מונעים עצמם מלהתעסק בה, כי מי יוכל לגמור אותה ומי יוכל להגיע לתכליתה, עד שעמד שלמה ועשה סימנים וכללים לתורה, עד שעל ידם יקל על האדם להקיפם, ע"ד שאמרו העמידן על י"א כו' העמידן על אחת, וכמו שאמרו בשמות רבה פ' מ"א, וכי כל התורה למד משה, כתיב בתורה ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים, ולארבעים יום למדה משה, אלא כללים למדהו הקב"ה למשה עכ"ל ועיין בפרק עושין פסין בערובין ובפרק ב' דיבמות: לקיתון גדול כו' יבואר אחר זה: לבאר עמוקה כו' משל מהבאר עמוקה הוא לענין המניעה הרביעית, והיא נגד עמקה ודקותה של תורה, כי התורה עמוקה מני ים ומלאה ציורים דקים מן הדקים ומושכלות נשגבים, ולא היה באפשרות השכל האנושי לירד אל הענינים העמוקים ההם, עד שבא שלמה ועשה משלים למשלים, וקרב הדברים מעט מעט על ידי דמיונים מוחשים, עד שנמצא אפשרות לשכל האנושי להתפיסם ולהקיפם בציורים שכליים, ואשר הוסיפו לומר שהיו מימיו צוננים ומתוקים, לומר שכל נמצא יתאוה להם, שהם כמים קרים על נפש עיפה, וכל משכיל יאבה לדעת סודות ופנימיות התורה: חבל בחבל משיחה במשיחה כו' כלומר קשר חבל בחבל ומשיחה במשיחה, ודע נא וראה
כי

ספרים ידעו הכל חכמתו. ועל שפתיו יוסיף לקח. לקח שהוסיף על ד"ת עילהו. שנ' (קהלת ח' יג) וניתתי את לבי לדרוש ולתור בחכמה. מהו ולתור להעשות תייר בחכמה. הה"ד (במדבר יג כא) ויתורו את הארץ מאן דקרא טבאות יזיל לגביה מאן דתני טבאות יזיל לגביה. שנ' ולתור בחכמה. ד"א לדרוש ולתור. ולהותיר. הדין פייטנא כד עביר אלפא ביתא. זימנין מחסל לה וזמנין דלית מחסל לה. ברם שלמה עבד אלפא ביתא וחמשא אתוון יתרין עליה. דכתיב (מלכים א' ה' יג) ויהי שירו חמשה ואלף ויהי שירו של אלף חמשה. ולא על דברי תורה בלבד היה תייר שלמה. אלא על כל אשר נעשה תחת השמש. כגון היאך ממתיקין את החרדל. היאך ממתיקין את התורמסין. אמר לו הקב"ה אחר דברי תורה אללת. חייך שאין אני מקפח שכרך. הריני משרה עליך רוח הקדש מיד שרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים הללו משלי קהלת ושיר השירים: ד"א שיר השירים זש"ה (קהלת י"ב ט) ויותר שהיה קהלת חכם. אלו אדם אחר אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמוע הדברים האלה ויותר שאמרן שלמה. ואלו מדעתו אמרן היית צריך לכוף אזניך ולשמעם ויותר שאמרן ברוח הקדש. ויותר שהיה קהלת חכם עוד למד דעת את העם ואזן וחקר תקן משלים הרבה. ואזן. בדברי תורה.

וחקר

באור כנפי יונה

על לשוני, וזהו דמו לתיבה שהיא מלאה אבנים טובות כו'. שהיא מעולפת אינה יכולה לגלות מה שנמלא בתוכה. כי אם ע"י איש המפתח אותה. כן שלמה לא היה לו מהאפשרות להוציא חכמתו הצפונה בלבו. עד שהופיע עליו רוה"ק, והיא היתה מדברת מתוך גרונו ומלתה על לשונו. ופי' שיר השירים אשר לשלמה כנ"ל: **ואמר ג' ספרים** כלומר שהוציא חכמתו לחוץ: **ועל שפתיו יוסיף לקח. לקח שהוסיף על ד"ת עילהו** היא דרשה אחרת. ויפרשו ועל שפתיו יוסיף לקח. בזכות שהוסיף לקח מזולתו ולמד תורה מרבים. נתעלו שפתיו בתורה. וכמו שאמרו בסמוך. מאן דקרא טבאות יזיל לגבי' כו'. ר"ל שלמה היה שואל ודורש אחר כל יודע ספר למען ללמוד מה ממנו. וכמו שאמר דוד מכל מלמדי השכלתי. ואולי מה שדרשו ועל שפתיו שנתעלו שפתיו. משום שלא נאמר ובשפתיו יוסיף לקח. עד"ה בשפתי ספרתי (תהלים קי"ט ב') בשפתי נבון תמצא חכמה (משלי יו"ד ג'): **להעשות תייר בחכמה** פי' מרגל. כלומר לבקשה באשר ימצא. כתייר המבקש ומחפש מקום מנוחה. והיינו שכל מי שהיה נודע לו שהי' קורא ושונה כהוגן. היה מביאו אצלו או שהי' הולך אליו ללמוד מה ממנו. ועיין בקהלת רבה על הכתוב הזה *): **ד"א לדרוש ולתור להותיר** לעשות יתרון: **כד עביד אלפא ביתא** שירים ופיוטים על דרך האלף בית: **זמנין מחסל לה** לפעמים מסיים שירו באותיות כל האלף בית. ופעמים אינו מסיים. משום שאין דעתו רחבה שיוכל להשבץ שירים לפי ערך כל האותיות: **ויהי שירו של אלף חמשה** אכן הוא עוד הוסיף על האלף בית וכפל עוד חמשה אותיות בסוף. וזה יורה איך הי' דעתו גדולה וחכמתו מרובה ומה שאחז חמשה אותיות. אולי הכונה על חמשה אותיות מנצפ"ך: **אלא ועל כל אשר נעשה תחת השמים** כנ"ל. ויפרשו הכתוב ולתור בחכמה על כל אשר נעשה תחת השמים. כלומר לתור בחכמה. ועל כל אשר תחת השמים. והתכר וי"ו. כמו שמש ירח (חבקוק ג' י"א) שפירושו שמש וירח. ומה שמסיים ואומר הוא ענין רע נתן אלהים לבני אדם לענות בו. פי' להתייגע בו. ע"כ אינו מוסב על החכמה הקודמת כי היא אינו ענין רע. אלא מוסב על ועל כל אשר נעשה תחת השמים. היינו בדברים הטבעים: **כגון האיך ממתקים את החרדל כו' התורמסין** מה שאחז זה דוקא. היא כמו שאיתא בבראשית רבה פ' י"א וז"ל שם. כל מה שנברא בששת ימי בראשית צריכין עשיה. כגון החרדל צריך למתוק. התורמסים צריך למתוק. החיטין צריכין להטחן. אפי' אדם צריך תיקון. והכונה שהדברים הטבעיים צריכין להשלמה מחוץ. ואף שהיה אפשר שיהיו נבראים מתוקנים כל צרכן. זאת היתה מההשגחה כדי שישתתף האדם במלאכת שמים. כי אדם לעמל יולד. וזה הוא שאמר שלמה הוא ענין רע נתן אלהים לבני אדם לענות בו: **תורמסין** מין קטניות מר. רב"מ בערך תרמס: **אחר דברי תורה אללת חייך כו' הריני משרה עליך רוה"ק כו'** אללת. פי' דרשת וחקרת. תרגום של מרגלים מאלליא. וכמו שאמרו מהו ולתור להעשות תייר בחכמה. והוא סיום דרשה דלעיל ועל שפתיו יוסיף לקח. כלומר יען שהוסיף לקח הוא התורה שלמד מאחרים ונעשה תייר אחר חכמת התורה. נתעלו שפתיו ששרה עליו רוה"ק ואמר משלי וקהלת ושיר השירים. ומה שהוסיפו לאמור אמר לו הקב"ה כו'. הוא כמו שכתבתי לעיל בראש הענין. שאם נאמר שזה הפסוק נאמר עליו. איך יתכן שהוא ישבח את עצמו. אלא שנאמר ברוה"ק ושכינה מדברת מתוך גרונו: **ד"א שיר השירים זהו שאמר הכתוב ויותר כו'.** הוא נתינת טעם ג"כ מה שנאמר שיר השירים אשר לשלמה. ולא אמר סתם שירי שלמה כמו משלי שלמה. ואמרו שהכונה לייקר הדבר. היינו איך צריך אתה לכוף אזניך ולשמוע הדברים האלה. האחת שהוא שיר השירים כלומר מובחר שבשירים. ואלו אדם אחר אמרו צריך לכוף אזניך ולשמוע אותם. ויותר אשר לשלמה. ששלמה אמרן. ויותר שאמרן ברוה"ק: **ויותר שאמרו שלמה** נראה שיפרשו מאמר ויותר שהיה קהלת חכם. מוסב על המאמרים הקודמים שם. וע"ז אמר ויותר שהיה קהלת חכם. וכאומר אפי' אחר אמרן היה ראוי לשמען. מצד שהם דברים נכוחים מצד עצמן. ומכש"כ שראוי לשום לב לדברים אלו מכיון שהחכם שלמה אמרן. כי

קהלת

---

*) הוא ע"ד שאמרו איזהו חכם הלומד מכל אדם, אשר לכאורה הוא גדר התלמיד לא גדר החכם, אולם באמת זהו גדר החכם האמיתי, והוא סימני החכם האמיתי בין החכמים המדומים. שהוא אינו דורש התפארות והכבוד בהיותו הוא הרב והמלמד תורה ברבים אלא הולך לחברו ודורש ומבקש ללמוד מזולתו איזה שיהיה גדול או קטן. וזה הענין מסכים למה שאמרו החכמים. החכם הוא חכם בעודו דורש החכמה, וכשחשב שהגיע לתכליתה הרי הוא סכל. כי באמת כל חכם ברוב חכמתו ודעתו יוסיף מכאוב כמה שירגיש בחסרונו, והוא מה שילהיגנו לחזור תמיד על דלתות חכמים גדולים או קטנים לבקש מחסורו וחכמת המסכן לא תהיה בזויה בעיניו:

אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה . ושלמה מלך ארבעים שנה שנאמר (ד"ה ב' ט' ל') וימלוך שלמה בירושלם על כל ישראל ארבעים שנה . דוד מלך על ישראל ויהודה שנאמר (שם א' כ"ח ד) ויבחר י"י אלהי ישראל בי מכל בית אבי וגו' . ושלמה מלך על ישראל ויהודה שנאמר (מלכים א ד כ) יהודה וישראל רבים וגו' . דוד בנה את היסודות . שנא' (ד"ה א' כח ב) ויקם דוד המלך על רגליו וגו' . ושלמה בנה את העליונות . שנאמר (מלכים א' ח' יג) בנה בניתי בית זבול לך . דוד אמר דברים שנא' (שמואל ב' כ"ג א) ואלה דברי דוד האחרונים וגו' . ושלמה אמר דברים שנ' (קהלת א' א) דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים . דוד אמר הבלים שנאמר (תהלים ל"ט ו) אך כל הבל כל אדם נצב סלה . ושלמה אמר הבלים שנא' (קהלת א) הבל הבלים אמר קהלת הבל הבלים הכל הבל . דוד אמר משלים שנא' (שמואל א' כד יד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע וגו' . ושלמה אמר משלים שנאמר (משלי א') משלי שלמה בן דוד מלך ישראל . דוד כתב ספרים דתהלים נכתב על שמו . ושלמה כתב ספרים משלי קהלת ושיר השירים. דוד קלס באז שנאמר (תהלים קכו ב) אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים וגו' . ושלמה קלס באז שנא' (מלכים א' ח' יב) אז אמר שלמה י"י אמר וגו' . דוד העלה את הארון שנא' (ד"ה א ט"ו כה) ויהי דוד וזקני ישראל וגו' . ושלמה העלה את הארון שנאמר (מלכים א' ח א) אז יקהל שלמה את כל זקני ישראל וגו' . דוד אמר שירים שנא' (שמואל ב' כ"ב א) וידבר דוד לי"י את דברי השירה הזאת וגו' . ושלמה אמר שירים שנאמר שיר השירים אשר לשלמה . ר' סימון בשם ר' יונתן דבית גוברין בשם ריב"ל אמר . הואיל ואת מקישו מקישו מכל צד . מה אביו נמחל לו על כל עונותיו שנא' (שם יב יג) גם י"י העביר חטאתך לא תמות . אף זה כיוצא בו . ולא עוד אלא ששרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים משלי קהלת ושיר השירים . ד"א שיר השירים . זה שאמר הכתוב (משלי ט"ז כג) לב חכם ישכיל פיהו לבו של חכם מלא חכמה . מי ישכיל עליו ומי יחכים עליו פיהו . פומיה מחכים עלוי פומיה מורה עלוי . (שם) ועל שפתיו יוסף לקח . מתוך שהוא מוציא דברי תורה מלבו מוסיף על לקחה של תורה . משלו משל למה הדבר דומה . לחבית שהיא מלאה אבנים טובות ומרגליות ומוקפת צמיד פתיל והיא נתונה בזוית אחת ואין אדם יודע מה בתוכה . בא אחד ופנה אותה וידעו הכל מה בתוכה . כך לבו של שלמה היה מלא חכמה ולא היה אדם יודע מה בתוכו כיון ששרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים

באור כנפי יונה

בית אבי להיות למלך על ישראל וסוף הכתוב כי רצה להמליך על כל ישראל . אולם לא אדע מדוע לא הביאו מזה שנאמר מקודם (שמואל ב' ה') ובירושלים שלשים ושלש שנה על כל ישראל ויהודה: יהודה וישראל רבים אף שנאמר שם מקודם זה. ויהי המלך שלמה מלך על כל ישראל. הביאו מזה הכתוב משום שנזכר בו יהודה וישראל: ויקם המלך דוד וגו' וסוף הכתוב והכינותי לבנות וגו'. ויפרשו והכינותי לשון כן ובסיס. שהוא בנה את היסוד . וכדאיתא בסוכה פרק החליל ובירושלמי סנהדרין פרק חלק: דוד אמר דברים שנאמר ואלה דברי דוד האחרונים וגו' אולי כוונתם כמו שהדברים אלו נאמרו ברה"ק. וכמו שנאמר אחרי זה. רוח ה' דיבר בי ומלתו על לשוני. כן מה שנאמר דברי קהלת בן דוד וגו'. לא מפי עצמו אמרם. כי אם ג"כ רוח ה' דיבר בו ומלתו על לשונו: דתהילות נכתב על שמו שספר תהילות לא הוא לבדו אמרו. אכן שסדר בו גם דברי זולתו . אלא שכולם נאמרו על שמו. כמו שאיתא בפ"ק דב"ב ובמדרש הזה לקמן על הכתוב כמגדל דוד צוארך בנוי לתלפיות . ספר שאמרו פיות הרבה כו' . ומכולם לא נאמר על שמותם אלא ע"י דוד מלך ישראל עכ"ל: ויהי דוד וזקני ישראל וגו' וסוף הכתוב ההולכים להעלות את ארון ברית ה': אז יקהל שלמה וגו' וסוף הכתוב להעלות את ארון ברית ה': ולא עוד כו' ואמר שלשה ספרים ירצה . שבזה נתעלה מאביו שעם שדוד אמר ג"כ שירים ומשלים והבלים ברה"ק. מ"מ לא חבר שלשה ספרים שלמים כשלמה: ד"א שיר השירים זה שאמר הכתוב כו' ירצו בזה ליתן טעם. למה לא נאמר שירי שלמה כמו משלי שלמה. ואמרו שכוונת הכתוב לומר שע"י שיר השירים נודע מעלתו וחכמתו של שלמה . ופירוש שיר השירים אשר לשלמה. כלומר ע"י שיר השירים נודע המעלות והשלמות אשר לשלמה: מי יחכים עליו פיהו פי' מי מודיע את אופן מעלתו וכח חכמתו אל הזולת. פיהו מודיע: ועל שפתיו יוסיף לקח הוא סוף הכתוב של לב חכם ישכיל פיהו: מתוך שהוא מוציא כו' מוסיף כו' כי כן הוא מטבע אדם בזה אשר הוא מוציא בשפתיו מה שהעלו לו רעיוניו . אז מתרחב לו ונתברר לו הענין . יותר מכפי אשר הי' הענין הזה בתוך רעיוניו . ומה שאמרו על לקחה של תורה. משום דלקח משמע תורה. כאמור כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו. נמצא כי גלוי רעיונין החולה. תועלתיות שתים יביאו לו. פרסום חכמתו והתרחבות ובירורות הענין יותר: משל למה הדבר דומה לחבית כו' מוסב על תחילת הכתוב לב חכם ישכיל פיהו . והוסיפו במשל הזה לומר. עם שכל חכם מי מפרסם חכמתו פיהו. עכ"ז שלמה לא היה לו מהאפשרות להוציא ולהופיע אור חכמתו האולם בפיהו . כי חכמתו היתה מרובה וממקום גבוה וקדוש כ"כ עד שלא הי' לו מהאפשרות להלבישם במלות ולהשמיעם לזולתו . וכמ"ש (מלכים א' ג' י"ב) הנה נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך . עד ששרתה עליו רוה"ק והיתה מדברת מתוך גרונו. והיתה לאל ידו להוציא העלומות ממחשבותיו אל הזולת. וכמו שאמר דוד רוח ה' דיבר בי ומלתו על

(תהלים מ"ה יז) תחת אבותיך יהיו בניך. את מוצא צדיק מוליד צדיק. רשע מוליד רשע. צדיק מוליד רשע. רשע מוליד צדיק. וכולהון יש להם מקרא ויש להם משל ויש להם מליצה. צדיק מוליד צדיק יש לו מקרא ויש לו משל. מקרא דכתיב תחת אבותיך יהיו בניך. משל סרכא דאקים תאניתא. רשע מוליד רשע יש לו מקרא ויש לו משל ויש לו מליצה. מקרא דכתיב (במדבר ל"ב יד) והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים. משל (שמואל א' כ"ד יד) כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע. מליצה מניין מה ילדת חפישותא קרוצי בישי מינה. צדיק מוליד רשע יש לו מקרא (איוב ל"א מ') תחת חטה יצא חוח. משל מולידין דלית כוותהון מרביין ולא דמיין להון. רשע מוליד צדיק יש לו מקרא (ישעיה נ"ה יג) תחת הנעצוץ יעלה ברוש. משל. מן סניא נפק ורדא. אבל שלמה מלך בן מלך חכם בן חכם צדיק בן צדיק אווגיטוס בן אווגיטוס. את מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה. דוד מלך מ' שנה וזה מלך מ' שנה. דוד מלך על ישראל ויהודה ובנו מלך על ישראל ויהודה. אביו בנה את היסודות והוא בנה את העליונות. אביו מלך מסוף העולם ועד סופו וזה מלך מסוף העולם ועד סופו. דוד כתב ספרים. ושלמה כתב ספרים. דוד אמר שירים ושלמה אמר שירים. דוד אמר הבלים ושלמה אמר הבלים. דוד אמר דברים ושלמה אמר דברים. דוד אמר משלים ושלמה אמר משלים. דוד קלס באז ושלמה קלס באז. דוד בנה מזבח ושלמה בנה מזבח. דוד הקריב קרבן ושלמה הקריב קרבן. דוד העלה את הארון ושלמה העלה את הארון. דוד מלך ארבעים שנה. שנאמר (מלכים א' ב' יא) והימים

אשר

באור כנפי יונה

מפאת אשר נאמרה ברא"ש כתיבת האחרות. אלא שזה החלק הוא המשובח שבחלקיו והוא קדש קדשים. וכמו שסיימו לקמן באותו פתיחה. שיר השירים המשובח שבשירים המעולה שבשירים כו'. ומה שהשמיט הכתוב באמת לייחס אותו במגילה הזאת כמו בשתים האחרות. הוא משום שהוא נעשה ראש לשלשלת היוחסין. ויען כי השיר הזה נאמר מאתו בימי עלומיו. וכמו שאיתא בסמוך בשם ר' יונתן. ובעוד שלא הורד עוד ממעלתו הגבוה. לזאת לא יחסו הכתוב אחר דוד אביו. כי למותר הוא לפאר איש ביחוס אבותיו. בעוד שהוא מוכתר ביחוסי השלמות והמעלות מפאת עצמו. לא כן שני חלקיו האחרונים שעשה לאחר שהורד ממעלתו הגבוה הראשונה. והשנית כי שני חלקיו האחרים שאין בהם יוקר כ"כ כמו השירה הזאת. ולפי התחלת ההשקפה יתכן לפרשם כפשוטם הנגלויה. לזה כדי שלא נוהג בהם קלות. הוצרך הכתוב לייחם ולהגדיל האיש אשר מפיו יצאו כאלה. להעיר לנו אם אמרם איש כזה בודאי לוטה בם ענינים גדולים עמוקים ודקים. אבל להמגילה הזאת אין צורך לזה. כי היא עצמה מעיד עליה על גודל יקרת ערכה. כי הקושי והזרות הנופלים בדבריה ביוצאים משלמי הדעת. הם הם הערה גדולה וזרוז נפלא על גודל ערך הדברים ויוקר ענינם. ובזה עולה ג"כ יפה מה שלא נאמר שירי שלמה כמו שכתוב משלי שלמה. אלא כתוב שיר השירים אשר לשלמה. להורות שהוא שיר יקר מאד המיוחד ומיוחס לשלמה דוקא. שלא הי' בגדר איש אחר להיות נאמר על ידו שיר כזה: זהו"ד **תחת אבותיך** משום שהענין מדבר ממעלת שלמה. הביאו ג"כ מזה הכתוב לאמור איך נתקיים בדוד. שהוא הוליד צדיק שיצא בו ואיך הי' נדמה לאביו בכל דרכיו: **את מוצא צדיק מוליד צדיק כו'** מה שהאריכו בדבריהם עד את מוצא כל מה שכתוב בזה כתוב בזה. לומר אף שעל הרוב הבן דומה לאביו. ומה יתרון יש בהבטחה זו תחת אבותיך וגו'. עכ"ז פעמים רבות מצינו שהענין מתחלף. וכמו שמצא צדיק מוליד צדיק ורשע מוליד רשע. כן מצינו רשע מוליד צדיק וצדיק מוליד רשע. ולרבוי מציאותם מצינו בכולם מקרא משל ומליצה: **סרבא דאקים תאניתא** סרכא מן הסנה. והמשל הוא שהסרכא מקים ומעמיד תאנה אחרת כמוה. כלומר משוב יצא טוב: **והנה קמתם תחת אבותיכם וגו'** דלעיל מזה כתיב. כה עשו אבותיכם בשלחי אותם מקדש ברנע וגו'. וא"כ פירוש והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים. כלומר שקמו אנשים חטאים כמו אבותם: **חפישותא** תולעת שחורה. עיין ערוך ערך חפושית. והיא נזכרת בפרה פרק ט' משנה ד'. ועיין בחולין ס"ו ע"ב: **קרוצי בישא מנה** פי' רב"מ בערך קרצית שהוא מין זבוב. והמליצה הוא שהחפושיתא מוליד זבובים רעים ממנה. ואין לתמוה איך נולד מתולעת זבוב. כי כן טבע מכל הרמשים בעלי כנפים. בטרם יבואו לתמונת גופם אשר יעדה להם הטבע - הם משתנים לתמונות שונות. היינו בעת צאתם משולי מולדתם. המונחם כתולעים זוחלים על הארץ. אחר זמן נופלים דוממים כמתים בארץ. ומעלים עליהם עור מכסה קשה. וכבוא האביב תתפוצץ המכסה ויצא חי בגוף חדש עם כנפים. ועיין במעריך ערך הפישותא: **מולידין דלית כוותהון. דמיין למרביין לאינן דלהון** כצ"ל. ירצו. המוליד שאינו דומה לו. דומה למגדל בנים אחרים: **הנעצוץ** וגו' נעצוץ הוא מין אילן רע. וברוש היא מין אילן חשוב: **מן סניא נפיק ורדיא** כלומר מן הסנה שהוא מין אילן גרוע יוצא לפעמים ורד: **אבל שלמה כו'** ירצו אם כי יקרה לפעמים שלא ידמה הבן לאביו. אבל שלמה אינו כן הוא היה דומה ושוה לאביו בכל המעלות והשלמות. ובו נתקיים הכתוב תחת אבותיך יהיו בניך וגו': **אבגינוס בן אבגינוס** כצ"ל. פי' ראש היחוס. עיין מעריך ערך אבגינוס. וכן על ושב אל משפחתו (ויקרא כ"ה מ"א) תרגם יונתן ויתיב לגניסתיה: **כל מה שכתוב בזה כתוב בזה** כלומר ששוו בכל הענינים: **את היסודות** כמו שיבוא בסמוך: **מסוף העולם ועד סופו** כלומר שפחדו ורהו ממנו כל העמים. וכ"ש (ד"ה א' י"ד י"ז) ויצא שם דוד בכל הארצות. וה' נתן פחדו על כל הגוים: **הבלי'** להבדיל עניני עה"ז: **דברים** יבואר לקמן: **משלים** להעתיק דברי חכמה ומוסר: **קלס באז** אולי הכונה ע"ד שאמרו בשמות רבה פ' כ"ג על אז ישיר משה. אין אז אלא לשון אמנה. עיין שם: **בי מכל**

ביה

אבן חרא בכבודו של הקב"ה עאכ"ו . לפני מלכים יתיצב לפני מלכי תורה יתיצב . בל יתיצב לפני חשוכים אלו חבורה של רשעים . אריב"ל בשעה שנמנו וגמרו שלשה מלכים וארבעה הדיוטות אין להם חלק לעולם הבא בקשו לצרף שלמה עמהם יצתה בת קול ואמרה (תהלים ק"ה טו) אל תגעו במשיחי . א"ר יהודה בר סימון ולא עוד אלא שנתייחס ראש לשלשלת יוחסין שנאמר (מלכים א' י"ד כה) ורחבעם בן שלמה . ולא עוד אלא ששרתה עליו רוח הקדש ואמר שלשה ספרים הללו משלי שיר השירים וקהלת . הה"ד

תחת

באור כנפי יונה

בדמות אבן וישב על פי הבור . מהכתוב שלח מלאכה וסגר פום אריותא . מה ענין סגירת פי אריות לשתימת הבור . לזה נראה שתיבות של אבן . הוא הוספה מאיזה מגיה . שחשב שר' הונא מוסב ג"כ לתרץ על השאלה וכי אבנים יש בבבל . ובאמת מאמר ר' הונא הוא ענין בפני עצמו והובא בדרך אגב . וכצ"ל **מלאך ירד בדמות ארי . הה"ד אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא וגו'** וכוונת ר' הונא שהמלאך הנשלח לסגור פי האריות . הוא המלאך אשר יש לו דמות ארי . והוא ארי דבי עלאי המחוקק בכסא הכבוד . וכ"ש (יחזקאל א' יו"ד) ופני אריה אל הימין . והביא ר' הונא ראי' ממה שנאמר . אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא . ומדוע יחס דניאל הסגירה למלאך ולא לה' בעצמו . אלא אמר לו שהמלאך הנשלח מה' ית' הוא ארי' דבי עלאי . ורמז לו בזה ענין נפלא . מכוון למאמר ר' שמעון השילוני המובא (בפסחים קי"ח ע"ב) וז"ל . דרש ר' שמעון השילוני בשעה שהפיל נבוכדנצר לחמו"ע לתוך כבשן האש . אמר יורקמי שר הברד לפני הקב"ה רבש"ע ארד ואצנן את הכבשן . ואציל את הצדיקים הללו מכבשן האש . א"ל גבריאל אין גבורתו של הקב"ה ניכר בכך . שאתה שר של ברד והכל יודעין שהמים מכבין את האש . אלא אני שר של אש ארד ואקרר מבפנים ואקדיח מבחוץ . ואעשה נס בתוך נס עכ"ל . וטעם הענין מבואר בעקידה ומבואר באריכות בספרי תקות ישראל על הגדת פסח . ופה אקצר ואומר . כי היא מליצה לשכחים דעת איזה מעיינים . אשר יחשבו שענין הנס בכמו אלו הענינים . הוא לשדד כח הנמצא ולהפך טבעו אל היפך איכותו ומהותו . וכמו שאמר שר של ברד שיהפוך טבע האש הגדולה ההיא שיקבל טבע הקרירות . כלומר שיהפוך כח האש אל כח הברד . ויהי' הנס במה שיזמין לפי שעה צורת הקור מבלי חומר שינשא בו . או בחומר האש בעצמו . לזה אמר באמר גבריאל שר של האש . שאין כבוד מלכותו של ממה"מ הקב"ה ניכר בכך . אכן בהשרת המסובב בהשאר סבתו עוד ועודנו בתקפו . יותר נפלא מהסרת הסבה בעצמה . כמו שנקל יותר למנוע סבוב המים המניעים את הרחיים . מעצירת הרחיים בעצמם בעת שיסבבו במרוצתם ויניעו עוד את גלגל הרחיים . ולזה אמר גבריאל שהוא ירד ויציל את הצדיקים . כלומר עם שהוא שר של אש והומר בחומר האש שלמות צורתו להיות האש בתכלית עוזו וגבורתו . עכ"ז בהכנעו לפני יוצרו יכנע גם הוא לשומרי בריתו . ולאדם כאשר הוא בצלמו ודמותו שלא יפגע בהם לרעה . וכ"ש חז"ל תנאי התנה הקב"ה בתחלת הבריאה . עם הים שיקרע ועם האש שלא ישרוף וכו' . וזהו ג"כ דעת ר' הונא בר' יוסף שאמר . שהמלאך שירד הוא המלאך שדמותו הוא דמות אריה . כלומר אף שהוא שר השומר לברואים כאלו את שלמות צורתם שיהיו בתכלית חזקם ותקפם . עכ"ז בהכנע לפני יוצרו יכנע גם הוא לשמרו ברית תורתו . וכאשר הם בצלמם ודמותם אשר נותן להם בתחלת הבריאה . וא"כ היתה סגירת פי האריות בעודם בתקפם לבל יזיקו לדניאל נס יותר גדול . מאלו שמית את האריות או נוטל מהם לשעה שלמות צורתם הוא תקפם וגבורתם . וזה הענין הוא נשמר ועומד לכל הצדיקים והשלמים היודעים שמו ית' . וכמו שנתבאר בשיר של פגעים . כי מלאכיו יצוה לך לשמרך וגו' על כפים ישאונך וגו' . על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ותנין . כי בי חשק ואפלטהו . יורה בטוב כי מלאכי מעלה אשר הפקדו בידם טבע כל נמצא ונמצא . הם מצווים ועומדים לשמור תמיד את השלמים מכל נזק ופגע : **ואל תתמה כו'** כלומר א"כ אל תתמה על בנין בהמ"ק : **בכבודו של הקב"ה** היינו לצורך בהמ"ק : **לפני מלכים יתיצב** הוא סיום הדרשה שהתחילו . אלא שהפסיקו בתוך הענין כל הדרשות הנ"ל : **לפני מלכי תורה יתיצב** פי' לפי שהיה זריז במלאכת המשכן . זכה להתחשב ולהמנות בין מלכי תורה . וכמו שאיתא בסמוך . וע"ד שאמרו מאן מלכי רבנן . וכד"א בי מלכים ימלוכו : **אלו חבורה של רשעים** פי' שלא נמנה עם אלו אשר אין להם חלק לעוה"ב : **בשעה שנמנו וגמרו כו'** כל זה איתא בסנהדרין בפרק חלק . ובבמדבר רבה ריש פ' יו"ד : **שלשה מלכים** ירבעם אחאב ומנשה : **וארבע הדיוטות** בלעם ודואג ואחיתופל וגחזי : **יצאה בת קול** כלומר קול ההשכם שיצא מרה"ק שהופיע על החכמים האלו . לבל יגעו במשיח כזה לצרפו עם מלכי הרשעים (או בת קול ממש . שמצינו שהשתמשו בבת קול אחר שפסקה הנבואה . וכמו שמובא בסוף מדרש הזה) : **אל תגעו במשיחי** וסוף הכתוב ובנביאי אל תרעו : **שנאמר ורחבעם בן שלמה** אינו מובן איך יורה הכתוב הזה שממנו התחילה ראש היחוס . לכן נראה שצ"ל **ובן שלמה רחבעם** שנאמר בד"ה (א' ג' יו"ד) ודרשו זה משום דכתיב שם ובן שלמה רחבעם אביה בנו אסא בנו יהושפט בנו וגו' . ולפי סדר היחוס היה צריך הכתוב לאמר שם . שלמה בנו רחבעם בנו אביה בנו וגו' . ליחס הכל אחר דוד . ומדכתיב ובן שלמה רחבעם וגו' . משמע ששלמה נתיחס לראש שלשלת יוחסין . וכאלו מאתו התחילה סדר היחוס . ולפי זה אפשר לומר שפירשו ג"כ לפני מלכים יתיצב . שהוא ראש שלשלת היוחסין להמלכים שאחריו : **ששרתה עליו רה"ק** ואולי דרשו ג"כ לפני מלכים יתיצב על ענין רה"ק ע"ד שדרשו בפ"ק דמגילה על ותלבש אסתר מלכות . שלבשתה רה"ק . והביאו כל זה בתחלת המגילה . משום דלא יעלה על דעת אדם לאמר . כי זה החלק שיר השירים אין בה יוקר וקדושה . משום דלא מצינו דיחסו הכתוב בספר היחוס והמעלה כראש המאמר הזה . כאשר יחסו הכתוב בשני החלקים האחרים . כ"ש משלי שלמה בן דוד מלך ישראל . וכן דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים . אלא נאמר כאן שיר השירים אשר לשלמה . לזה הביאו כל הענין לגלות לנו . כי לא לבד אשר יש בה יוקר וקדושה

מפאת

מעלים לי אתם את האבן הזאת לירושלים אמרו לו תן לנו שכרנו מאה זהובים ואנו מעלים לך את אבנך לירושלים א"ל וכי מניין לי מאה זהובים או חמשים לתת לכם ולא מצא לשעה כיון הלכו להם מיד זימן לו הקב"ה חמשה מלאכים בדמות בני אדם אמרו לו רבי תן לנו חמשה סלעים ואנו מעלים אבנך לירושלם ובלבד שתתן ידך עמנו ונתן ידו עמהם ונמצאו עומדין בירושלים בקש ליתן להם שכרן ולא מצאן בא המעשה ללשכת הגזית אמרו לו דומה רבינו שמלאכי השרת העלו לך את האבן לירושלים מיד נתן לחכמים אותו השכר שהשכיר עם המלאכים . ד"א חזית איש מהיר במלאכתו זה שלמה בן דוד שהיה זריז בבנין בית המקדש הה"ד (מלכים א' ו לח) ויבנהו שבע שנים וכתוב א' אומר (שם ז' א) ואת ביתו בנה שלמה שלש עשרה שנה נמצא מיופה ומרובה בנין בית שלמה מבנין בית המקדש אלא כך אמרו בבנין ביתו נתעצל בבנין בהמ"ק היה זריז ולא נתעצל . הונא בשם רב יוסי הכל מסייעין את המלך כל שכן הכל מסייעים בשביל כבוד מלך מלכי המלכים הקב"ה ואפילו רוחות ושדים ואפי' מלאכי השרת . יצחק בריה דר' יהודה בר יחזקאל אמר כתיב (שם א ח יג) בנה בניתי בית זבול לך בנין בנוי בניתי. ר' ברכיה אמר הבית אשר היו בונים אין כתיב כאן אלא והבית בהבנותו (שם ו ז) מאליו היה נבנה ונאמר (שם) אבן שלמה מסע נבנה . בנוי אין כתיב כאן אלא נבנה מלמד שהיתה האבן נושאת את עצמה וניתנה על גבי הדימוס . אמר רב אל תתמה על זה מה כתיב להלן (דניאל ו' י"ח) והיתית אבן חדא ושומת על פום גובא. וכי אבנים יש בבבל אלא מארץ ישראל פרחה לה לשעה ובאה וישבה לה על פי הבור. רב הונא בשם רב יוסף אמר מלאך ירד בדמות ארי של אבן וישב על פי הבור הה"ד (שם ו כג) אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא וגו'. ואל תתמה אם בכבוד אותו צדיק כתיב והיתית

אבן

באור כנפי יונה

להעלותה לירושלים לבדק הבית או לאיזה בנין קדוש : **חמשה מלאכים** אם נאמר הענין כפשוטו קשה להבין. האחת למה נזדמנו לו חמשה מלאכים . וכי מלאך אחד לא היה יכול להסיע את האבן בירושלים . ועוד הלא איתא בב"ר פ' נ' וז"ל . תנא אין מלאך אחד עושה שתי שליחות. ולא שני מלאכים עושים שליחות אחת • ועיין בפרק השוכר את הפועלים פ"ו ע"ב ובתוספות שם ד"ה הוא. לכן נראה ואפשר לומר שהוא מליצה ע"ל הנאות ומוסב על חמשה כחות הנפש . שמכונים ג"כ מלאכים כידוע . והכונה מתוך שנצטער מאוד שלא יוכל למלאות מחשבתו הקדושה. כי היה מטה ידו לפזר המשכורת שהפליגו עליו נושאי הסבל . והשתקע מאוד בקדושת מחשבתו הזאת איך למלאות חפצו . ולהביא את האבן הזאת לירושלים . התלהבו כחות נפשו בכח קדוש והשיגו עוז ואומץ . ועוררו את כחות גופו לנסות אולי יוכלו בעצמם להסיע את האבן הזאת לירושלים . והמשכורת אשר חשב ליתן לנושאי הסבל יותן לענין קדש. ומתוך שהתלהב באומץ נפשו הקדושה ותשוקתו העזה . לקח את האבן ולא הרגיש שום ליאות ועמל והביא אותו לירושלים. כאשר גלל יעקב לבדו האבן מעל פי הבאר אשר עמלו בזה כל העדרים. וזהו מה שהמליצו שאמרו המלאכים תן לנו ה' סלעים . כלומר שיתן המשכורת שחפץ לתת לענין יקר וקדוש : שבזה יהנו גם הם מזה. ומה שאמרו ובלבד שתתן ידך עמנו . הוא מליצה שכחות נפשו קראו למו בענין הזה לכחות גופו . כי בלעדם לא יתכן : **מיד נתן לחכמים אותו השכר שהשכיר עם המלאכים. וקראו עליו את המקרא הזה . חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב . קרי ביה לפני מלאכים יתיצב** כנ"ל . וכן הוא בריש מדרש קהלת : **זה שלמה בן דוד** הזכירו היותו בן דוד . שמזה הגיד נקרא מלאכת בהמ"ק מלאכתו היינו שנתייחד לו דוקא . שדוד בקש לבנותו ולא עלה בידו ויחדו הקב"ה לשלמה בנו . כאומר (שמואל ב ז יג) הוא יבנה הבית לשמי : **נמצא מיופה ומרובה בנין בית שלמה מבנין בהמ"ק** כיון שהאריך בבנין ביתו יותר מבבנין בהמ"ק : **הכל מסייעין את המלך כו'** כל הענין הזה מר' הונא בשם ר' יוסי כו' עד לפני מלכים יתיצב . הבא בתוך המאמר דרך אגב . ואינו ענין לדרשה שבכאן . כי עיקר הדרשה הוא לפי שהיה זריז בבנין בה מ"ק ולא נתעצל . לפיכך זכה שלפני מלכים יתיצב לפני מלכי תורה יתיצב . וכמו שסיים בסוף הענין . וכן תראה במדבר רבה פ' י"ד . שפני הענינים האלו . היינו לפי שהיה זריז בבנין בהמ"ק לפיכך לפני מלכים יתיצב . והענין מר' הונא בשם ר' יוסי כו' . מובאים שם במקומות נפרדים : **ואפי' רוחות ושדים** ירצו . שלא היה בענין הזה שום שטן ומניעה ופגע כמו שהיה בבנין בית שני : **בנין בנוי בניתי** כלומר שנבנה ונשלם בלעדו . היינו שהי' בזה עזר וסיוע מן השמים : **ונושאת את עצמה** כלומר שלא הרגישו במלאכתם שום עמל ויגיעה . והיה נראה כאלו ניתנה מעצמה על שורת הבנין : **דימוס** שורה : **וכי אבנים יש בבבל** כי טבע אדמתה לחה ורכה . ועיין באיכה רבתי על פסוק בהורים עמון נבאו : **פרחה לה לשעה** כלומר הזדמן שם לנוכח בעת הזאת : **ובאה וישבה לה על פי הבור** דרשו זה מדכתיב והיתית וגו' ושומת וגו'. משמע ממילא ומעצמה . והכונה ג"כ שלא הרגישו הנושאים שום עמל ויגיעה. מפאת שהיה להם סיוע מן השמים . והיה נראה כאלו היא נהגה מעצמה על פי הבור . ולנוכח הנס הזה היה שלא יוכלו מלשיניו לנגוע בו יד לרעה. שלזה ג"כ החתם המלך בחותמו שלא יערב לבב משנאיו . לגולל האבן ממקומו ולפגוע בו רעה. וכ"ש שם. והתמה מלכא בעזקתיה וגו' : **מלאך ירד בדמות ארי של אבן וישב על פי הבור . הה"ד אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא וגו'** אם באפשר לומר משום בדעתו שהקב"ה מגלה בניסים . לכן אמר בסתימת פי הבור וסגירה פי האריות נעשו כאחת. היינו השמירה שלא יהיה נפגע לרעה לא ממלשיניו ולא מהאריות . אולם אינו מובן מה שאמר בדמות ארי של אבן . למה הזכיר דמות ארי . ועוד אינו מובן דאיהו שהמלאך ירד

בדמות

למרין מיוסף. על ידי ששמש את רבו כהוגן יצא לחירות. לפיכך לפני מלכים יתיצב זה פרעה. שנאמר (שם מא יד) וישלח פרעה ויקרא את יוסף ויריצהו מן הבור. בל יתיצב לפני חשוכים. זה פוטיפר. שהחשיך הקב"ה עיניו וסירסו. ד"א חזית איש מהיר במלאכתו וגו' זה משה רבינו במלאכת המשכן. לפיכך לפני מלכים יתיצב זה פרעה. שנ' (שמות ח טז) השכם בבקר והתיצב לפני פרעה. בל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו. אמר ר' נחמיה עשית קדש חול אלא לפני מלכים יתיצב זה מלך מלכי המלכים הקב"ה שנא' (שם לד כח) ויהי שם עם י"י ארבעים יום. בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה שנא' (שם י' כב) ויהי חשך אפלה וגומר. דבר אחר חזית איש מהיר במלאכתו וגו' אלו הצדיקים שהם עוסקין במלאכתו של הקב"ה לפיכך לפני מלכים יתיצב שמתיצבים בתורה שנאמר (משלי ח' ט"ו) בי מלכים ימלוכו. בל יתיצב לפני חשוכים. אלו הרשעים שנא' (ישעיה כ"ט טו) והיה במחשך מעשיהם וכתיב (תהלים ל"ה ו) יהי דרכם חשך וחלקלקות: דבר אחר חזית איש מהיר במלאכתו זה רבי חנינא אמרו פעם אחת ראה אנשי עירו מעלים עולות ושלמים אמר כולם מעלים שלמים לירושלים ואני איני מעלה כלום מה אעשה מיד יצא למדברה של עירו בחורבה של עירו ומצא שם אבן אחת סידקה וסתתה וכרכמה אמר הרי עלי להעלותה לירושלים בקש לשכור לו פועלים אמר להם

מעלים

באור כנפי יונה

שהי' מהיר וזריז למלאכות מלאכת אדוניו ולא פנה לבו אל הבטלה. ולא לבד בענין מלאכתו המיוחד. כי אם הי' ממאן ג"כ לבגוד בו בענין אשתו. ועם שהיא הציקה אותו בכל מיני פתוי והסתה. שתמאן הוא בכל עוז לפתוח מעליו מסגרת יצרו. ולנתק מעליו היתרים והעבותים אשר אסרה אותו תאותו. וכל זה היה מפאת ישרת נפשו ויראת אלהים אשר רחף על פניו. וכמו שאמר הן אדוני לא ידע אתי מה בבית וגו'. ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו. ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים. ראה איך סדר טענותיו שאין לו לפנות אל הענין הזה. האחת מפאת שאין בגידה גדולה מזה לאדוניו שהטיב אתו. ואיך יחטא לאלקים. וא"כ מוכח בטוב כי שלמות ההשתעבדות מהשעבד אל אדוניו הוא נמשך מבחינת ההשתעבדות האמיתי לאלקים. לפי זה הוא מחויב ההשגחה שיוסר מאתו כל שעבוד מזולתו. ועוד יתנשא למלוך: **לפיכך לפני מלכים יתיצב כו'** הכונה כנ"ל. שמפאת מעלת נפשו היקרה אשר מזה נמשך שהי' זריז במלאכתו. זכה שהוסר מאתו כל שעבוד ומשטר ועוד התנשא למלוך על זולתו: **זה פרעה כו' זה פוטיפר** ר"ל. עם כי לפני חשוכים זה פוטיפר לא התיצב. שלא היה לו תקומה אצלו ונתנו בבור. עכ"ז סובב הדבר שהתיצב לפני מלכים. שהוציאו מן הבור והמשילו על כל ארץ מצרים: **שהחשיך הקב"ה עיניו** אמרו זה כדי שיתפרש חשוכים על פוטיפר. והיינו שהחשיך הקב"ה עיני שכלו. שלא יכירו לאיש אמונים. ולא יבחין ישרת נפשו. וירשיעו להיות אסור בבור. שיסובב מזה שיתגדל ויתנשא למלוך: **וסרסו** לא מחשוכים דרשו זה. כי אם מזרע רשעים נכרת. כדאיתא בב"ר פ' פ"ו. ולכך אגב הביאו ג"כ עונש זה:

ד"א חזית איש מהיר במלאכתו. זה משה שהיה מהיר במלאכת המשכן. לפיכך לפני מלכים יתיצב. ר' יהודה אומר חזית איש מהיר במלאכתו זה משה. שהיה זריז להביא המכות על פרעה. לפני מלכים התיצב. השכם בבוקר והתיצב לפני פרעה (שמות ח' ט"ז) בל יתיצב לפני השוכים זה יתרו. אמר לי' ר' נחמי' כדבריך עשית קדש חול. אלא לפני מלכים יתיצב לפני ממה"מ הקב"ה יתיצב. בד"א (שמות ל"ד כ"ח) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו'. בל יתיצב לפני חשוכים זה פרעה. שהחשיך הקב"ה לו ולארצו. שנאמר (שם יו"ד כ"ב) ויהי חשך אפלה

וגו' כנ"ל. ועיין בשמות רבה פ' י"א. ועיין בהגהות הרד"ל שם. ולפי זה שלשה דרשות שונות הם. הראשון אמר שמהיר במלאכתו מוסב על מה שהי' מהיר משה במלאכת המשכן. היינו שהשתדל לזרז עושי המלאכה למהר מלאכתם עד שנגמרה מלאכת המשכן בשלשה חדשים. כדאיתא בש"ר פ' נ"ג. ולזה לפני מלכים יתיצב. היינו תיכף אחר הקמת המשכן נאמר. ויקרא אל משה וידבר ה' אליו מאהל מועד. ובל יתיצב לפני חשוכים יפרש כמו שיפרש בסמוך כ"נ. ור' יהודה יפרש מהיר במלאכתו היינו במה שהי' זריז משה להביא המכות על פרעה. שהי' עומד בהשכמה לצאת לקראתו. וזהו ענין זריזות. ע"ד שאיתא בפסחים בענין זריזות דאברהם. לפני מלכים יתיצב. והתיצב לפני פרעה. בל יתיצב לפני חשוכים זה יתרו כלומר שלא ישאר עוד אצלו במדין. ומוסב חשוכים על יתרו שהי' יתרו מתחילה חשוך במה שהיה כומר לע"ג. וכמו שאיתא בש"ר: **אמר לו ר' נחמי' עשית קדש חול** כלומר מלכים שהוא קדש עשית אותו חול לפרש על פרעה: **לפני מלכים יתיצב לפני ממה"מ הקב"ה יתיצב. בד"א ויהי שם עם ה' ארבעים יום וגו'** מה שלא הביא מהכתוב הקודם לזה. היינו מה שכתוב בלוחות הראשונים (שמות כ"ד י"ח) ויהי משה בהר ארבעים יום. משום שבכתוב זה לא נזכר עם ה'. וגם לא נזכר כאן ענין ההתיצבות. אולם בכתוב הנ"ל שנכתב בלוחות שניות. כתיב ונצבת לי שם על ראש ההר: **חשוכים זה פרעה** ופי' הכתוב עם כי לא התיצב לפני פרעה. כמו שאמר לו אל תוסף ראות פני. עכ"ז התיצב והתעכב לפני הקב"ה ארבעים יום: **הן עוסקים במלאכתו של הקב"ה** היינו שעוסקים בקיום העולם להעמידה בדין ואמת ושלום וע"פ מצות התורה: **שמתיצבים בתורה** פי' ע"י התורה ישיגו התיצבות רמה ונשגבה: **לפני חשוכים אלו הרשעים** ונקראו חשוכים מפאת שעושים מעשיהם במחשך ומפאת אחריתם שיהיו בחשך ואפלה, ופי' לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים. עם שעיני הרשעים לא יראו להצדיקים מעמד והתיצבות. אולם באמת ישיגו באחרית ההתיצבות וקיום נצחי: **בחורבה של עירו** פי' שלקח ממקום הפקר: **סדקה וסתתה כו'** חקקה יפה שתהא חשובה לשקעה בבנין: **וכרכמה** נטעה

להעלותם

שיר השירים אשר לשלמה. זש"ה ע"י שלמה (משלי כב כט) חזית איש מהיר במלאכתו לפני מלכים יתיצב בל יתיצב לפני חשוכים. איש מהיר במלאכתו זה יוסף. דכתיב ביה (בראשית לט יא) ויבא הביתה לעשות מלאכתו. ר' יהודה ור' נחמיה. ר"י אומר יום ניבול וזבול של נילוס היה. והלכו הכל לראות והוא לא הלך ור' נחמיה אומר יום טיאטרון היה והלכו כולם לראות. והוא לא הלך אלא ויבא הביתה לעשות מלאכתו לחשוב חשבונותיו של רבו. ר' פנחס אומר בשם ר' שמואל בר אבא כל שהוא משמש את רבו כראוי סופו הוא יוצא לחירות. מניין אנו למדין

באור כנפי יונה

זה שאמר הכתוב מה שאמרו זה שאמר הכתוב וגו'. כוונתם להעיר שאלה אשר יש לעורר. והוא מדוע השמיט פה הכתוב מלפאר הספר בשום תואר ויחוס. כמו בשני ספריו האחרים. שכתוב משלי שלמה בן דוד מלך ישראל. וכן דברי קהלת בן דוד מלך בירושלים. והתר השאלה הוא כמו שיבואר בסוף הענין: **זה שאמר הכתוב ע"י שלמה כו'** לא אמרו זה שאמר שלמה. אלא זה שאמר הכתוב ע"י שלמה. משום שבסוף הענין נדרש זה הפסוק על שלמה עצמו. והינו מן המוסר לשבח את עצמו. לכן אמרו דאין זה אלא מאמר הכתוב ע"י שלמה. עד"ה (שמואל ב' כ"ג ב') רוח ה' דיבר בי ומלתו על לשוני. כלומר שרוה"ק הי' מדברת מתוך גרונו. ולכן לא דבר זר הוא שידבר הכתוב בשבחו. כי לא מלבו הי' אומר אלא רה"ק דברה על ידו: **זה יוסף** הביאו מקודם דרשות שונות על זה הכתוב. עד שלסוף הוא נדרש על שלמה עצמו. שכן הוא דרך המדרש כשיביאו כתוב אחד לדרשו לענין הפרשה. יביאו בתחילה כל הדרשות האחרות והשונות הנדרש עליו. עד שיגיעו לדרש הכתוב שמתיחס לענין הפרשה. וצריך אתה לדעת מה שאמרו זה יוסף. אין כוונתם שהכתוב מוסב ביחוד על יוסף. אלא דרשו אחרי כן זה משה. זה ר' חנינא. זה שלמה. אשר בכל אחד נעשה ענין גדול מזולתו. אלא שהכתוב מדבר מענין הזריזות בכולל. והם התחקו על שורש ענין הזריזות. ומצאו שממדת ענין הזריזות נמשכו כמה מעלות שונות. ומה שאמרו זה יוסף זה משה וכו'. כלומר כמו יוסף כמו משה וזולתם: **לעשות מלאכתו ר' יהודה ור' נחמי' כו'** הסר כאן ונ"ל כמו שאיתא בבראשית רבה פ' פ"ז וז"ל: **ויהי כהיום הזה ויבא הביתה לעשות מלאכתו ואין איש מאנשי הבית שם בבית. אפשר ביתו של אותו איש משתייר בלא איש. ר' יהודה ור' נחמי'. ר' יהודה אומר יום ניבול וזבול של נילוס היה. והלכו כולם לראות והוא לא הלך. ר' נחמי' אומר יום תיאטרון היה. והלכו כולם לראות והוא לא הלך. אלא ויבוא הביתה לעשות מלאכתו. לחשוב חשבונותיו של רבו** ירצו שהי' להמצריים יום איד ושמחה והיו הכל חפשים מעבודה. והלכו כולם לראות במקום המיועד לזה העלולותם. ועכ"ז יוסף הי' בא לעשות מלאכתו. א"כ נראה מזה איך הי' זריז ומהיר במלאכתו: **יום ניבול וזבול של נילוס הי'** ניבול לשון נבלה. שעשו ביום הזה שנילוס עולה נבלה גדולה לשם ע"ז. וכמו שהובא בספרי קדמוניות. בחשבם כי בגלל זאת יעלה היאור וישקה את שדמותיהם. וזבול פירושו זבות. ובדבר גנאי יכנו הזבות לע"ז בלשון זבל. עיין ירושלמי ברכות פרק הרואה ובפ"ק דע"ז: **ר' נחמי' אומר יום תיאטרון היה** הטעם מה שתלה כל אחד בענין אחר. נראה משום דכתיב ויהי כהיום הזה. לכן דעת **ר'** יהודה שהיה יום מיוחד ומוגבל לאיזה דבר ידוע. לזה אמר שמוסב על יום ניבול של נילוס כי הענין הזה היה ידוע ומפורסם. ור"נ יפרש הא דכתיב כיום הזה הוא ע"ד הכתוב (ירמי' מ"ד כ"ג) מאין יושב כיום הזה. (עזרא ט ע"ו) נשארנו פליטה כהיום הזה. היינו יום שעומדים בו. וכן ענין של יוסף היה באותו יום בשנה יום שהיה משה כותב את התורה. ומשה כתב התורה בז' באדר. כדאיתא ברבה פ' וילך ובשוחר טוב מזמור צ'. לכן לא יתכן שהיה יום ניבול של נילוס שאינו אלא בחדש אב. לכן אמר סתם יום תיאטרון היה. כלומר איזה יום שמחה מאיזה חג שלהם. ואפשר הוא חג הידוע שעשו אומות הקדמונים בחדש אדר. שחגגו ברב הוד והפארה לאליל האלהים שהוא אליל השמש: **לעשות מלאכתו לחשוב חשבונותיו של רבו** מה שאמרו לחשוב חשבונותיו. משום דלא יתכן לאמור מלאכה ממש. הא כתיב ויפקדהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו. שיורה בטוב שהשליטו על אנשי ביתו להשגיח עליהם איך הם עושים מלאכתם. גם הפקידו להשגיח על כל צרכי ביתו שלא יחסר דבר ואם הכל על מכונו. ולא הוטל עליו לעשות מלאכה בעצמו: **ר' פנחס אומר כו' כל מי שהוא משמש כו'** הוא סיום דרשה הקודמת. שמקודם הביאו מר' יהודה ור' נחמי' שלפי דבריהם יתיחס בטוב חזית איש מהיר במלאכתו על יוסף. ואח"ז הביאו מר' פנחס לפרש סוף הכתוב לפני מלכים יתיצב על יוסף: **שיצא לחירות כו' מיוסף כו'** בהשקפה רחוקה מהבין איך נמשך הלמוד הזה מיוסף. הלא לא משאת זריזותו במלאכתו נשתגב גדולתו. אכן מניעתו לחטא עם אשת אדוניו והושם בבית הסוהר. והזדמן שם שפתר חלומות שרי פרעה הם היו הסבות הראשיות להעלהו לגדולה הזאת. ואפשר לומר כי הענין מזריזות העבד בהשלמת מלאכתו לרבו עד צד השלמות היותר גדולה. הינו נמשך כי אם מטהרת הלב ומישרת הנפש ויראת אלקים על פניו. כי בזה הוא חרד מאוד לא להיות כפוי טובה לבעליו ולא לשקר בעבודתו. ולא לבד שימצא בנפשו מגודל החיוב להשלים מלאכתו המיוחד לו. אכן לא למעול מעל בכל ענין וענין. ויתחקה איך למלאות רצון אדוניו. ויחקור איך להשלים פעלו בכל אופני התועלת. וההתעללות באיזה ענין ירגיש בנפשו חטא ובגידה. ויחשוב חסרון בשלמות ההשתעבדות נגד אופן החיוב המוטל עליו נגד אדוניו. ואם ככה הוא משתדל למלאות החיוב נגד אדון זה. איך ירגיש בנפשו אופן החיוב עליו מההשתעבדות האמיתי נגד אדוניו הראשון הוא אלקים ית'. ויחרד מאוד להפיק רצונו בענין תורת הגופי ותורת הנפשי המוטל עליו. ואז אם הוא באופן הזה ימשך לו מצד ההשגחה. עלית החפשית מכל ההשתעבדות זולת השתעבדות האלקית. עז"ה כי עבדי הם ולא עבדים לעבדים. עדי כי יגיע עוד למעלת המשרה והממשלה על זולתו. וזה הענין נלמד בטוב מיוסף. שאין

אשר יערב לבבו להעמיק בדבריהם למדת עזות. אבל ראוי שישובח על זריזותו באלו הדברים הקשים ובאלה הענינים העמוקים. אשר ע"כ אין עצה טוב מזה כי אם לחלק המלאכה הגדולה כזאת. לחכמים רבים ולנבונים שונים. אשר כל אחד ישית ידו על חלק אחד לערך וללבן אותו ולהעמידו על מכונו כפי הנדרש לו. ואז ברבות הזמן ובעזר אנשים רבים אשר יקדישו עתותם לעבודה הזאת. לעזק ולסקל הכרם הזה אשר היה זה זמן כביר למרמס. יתכן כי יעשו עמלם תושיה. ויגליהו לעשות הכרם הזה כלילת יופי כגן אלהים כעדן מקדש. וימצאו תעלומה להראות בעליל וגלוי לכל. איך נטוע בגן הזה כל עץ נחמד עץ החיים ועץ הדעת. אשר פריים למרפא ועליהם לתרופה. ונהר פלג מלא מי חכמה ודעת מוסר ויראת אלהים. יוצא מהגן הזה להשקות כל המתאוים והצמאים למים מתוקים כאלו. ואז יהיה נגלה כבוד ישראל וראו כל בשר יחדיו כי פי ה' דיבר בם והשכינה היה מדברת מתוך גרונם. וכמו שמצינו שהתנהגו ג"כ בתורה שבע"פ באופן הזה. וכמו שאיתא במדרש שיר השירים על פסוק עיניך יונים. וז"ל שם. עיניך יונים אלו סנהדרין שהם עינים לעדה כו'. יושבת על מלאת. א"ר תנחומא זה ממלא מקצת דבר וזה ממלא מקצת דבר. עד שתהא הלכה יוצאת כמין לבנון עכ"ל. אי לזאת אמרתי אהיה גם אנכי סניף לאלה. אשר יתנדבו עצמם לעבוד עבודה במלאכת הקדש הזאת. ולא להשים עין על המונעים הגדולים והעכובים הרבים הנזכרים. אשר יעמדו לשטן ויעצרו מלכנס אל המלאכה הכבדה הזאת. ושמתי לי לפתח תקוה אשר לא יהיה לריק יגיעתי. מאמר אחד יקר ממאמרי חז"ל. מה שנמצא במדרש שיר השירים על פסוק קוצותיו תלתלים. וז"ל אמר ר' ינאי ראמות לאויל חכמות. לככר נקוב שתלוי באוירו של בית. הטפש אומר מי יכול להוריד לזה. והפקח אומר ולא אחד תלאו. אלא הריני מביא שני קנים ומחברן זה עם זה עד שאני מורידו. כך הטפש אומר מי יכול ללמוד התורה שבלב רבי. והפקח אומר והוא לא מאחר למדה. הריני לומד היום שתי הלכות ושתים למחר. עד שאני לומד התורה של חכם זה כו'. והפקח אומר ולא שכר יגיעה נותן לו הקב"ה עכ"ל. והקדשתי נפשי לעבודה הזאת ועבדתי בהם עבודה רבה. הן לטהר ולנקות מעט מהטעיות והשבושים הסבוכים כקוצים בערוגות מאמרי חז"ל. הן לברר ולערך הנוסחאות הנכונות מהבלתי נכונות. ואף שכבר כתב הב"ח וכן הרמב"ן שהגהת הספרים עבירה גמורה וראוי לנדות עליו. אולם לא הגהתי עד שמצאתי עזר מבבלי וירושלמי ומהמדרשות ממקום אחר. ועכ"ז הנחתי בפנים הנוסחא הישנה כמות שהיא ובבאורי כתבתי הנוסחא האחרת וגרסא חדשה. וגם כבר כתב בעל חות יאיר שאלה י"ח. אם שקשה מאוד להגיה הספרים. מכל מקום היכי דמוכח ודאי שרי ובפרט בספרים הנדפסים שלנו שההרגל הטעות נעשה להם כטבע. גם מצאתי איזה מאמרים אשר נספחו בטעות בתוך המדרשים. כי נכתבו בפנים במאמר המוסגר מאיזה מבארים. וברבות הזמן כאשר נמחקו הציונים נתערבו בדברי המדרש ויהיו למאמר אחד. אשר יהלמו מחשבות ההוגה בם איך לחבר מאמרים זרים ורחוקים כאלה. גם ראיתי לתקן הטעיות אשר נפלו במראה מקומות פסוקי התנ"ך משגגת המדפיסים. כי הרבה נרשמו שלא כנכון. והרבה לא נרשמו מקומם כלל. גם השמיטו והוסיפו שינו והחליפו. גם לבאר מלות הזרות ואיזה תיבות קשה ההבנה. נוסף על אלה לתת לדבריהם ציור והסבר אשר יתקבל אל דעת האדם. וישקוט המיתו ויתקרר חומו. ולא אתפאר על שקר לאמור כי כל מלאכתי זה הוא אשר המציאו מזימותי לבדם. אכן גם לקטתי איזה פרחים נחמדים. אשר מצאתי בערוגות בשמים אשר נטעו אותם חכמים גדולים ונבונים. כמו מביאורי הגאון הגדול ר"ש יפה ז"ל ודוגמתו. אשר הצטיינו והתנוססו בין חכמי ישראל. להעמיק במדרשים והאגדות בחריצות גדולה. ואחרי ראותי כי הן רבים וכן שלמים עתה המתאוים והמשתוקקים להתענג לעין המדעים המאירים כספירים בשדמות המדרשים. אז התעורר בי כח הרצון והחשק להפיץ מזימותי החולה. ואמרתי מדוע אבוש מלהטעים מברכתי אשר חנן אותי אלהים ית'. לאנשים כאלה אשר לא הוכשרו נפשם ללמודים כאלה. או לאלה אשר לא נתנם הזמן לשקוד על דלתי המדרשים. ולא אתברך בלבבי לאמור כי פעולתי זאת נעשה על צד השלמות היותר טוב. ולא יוכל איש למצא בה מגרעת. עד אשר אין מהצורך עוד לבוא ולמלאות אחרי. לא! אכן פתחתי כמו שער כדי שיוכלו רבים לבוא ולטייל בם. ואם לא יתרשלו להעמיק בם יותר ויותר. אז בטח ימצאו כמה אבנים טובים ויקרים תקועים וצפונים באדמת המדרשים אשר לא מצאתים אנכי. וכמה ענינים גבוהים ונשגבים נוצצים ככוכבים ברקיע האגדות אשר לא שזפתם עיני. ועתה אחרי כל דברי טעם ודעת אלה אשר הצעתי. אדמה כי אין לי לחוש להמבקרים. ולא להשים עין להמלעיגים. כי יטו את רצוני וימשכו את לבבי וירפו את ידי. מהקריב מלאכתי על מזבח הדפוס. ולסוג אחור מהסכמתי אשר הסכמתי לשלח באורי על פני חוצות. ובאמת אם נשים עין בקורת על מקור ומוצא הלעג והתול המבקרים. נמצא כי נובע ממעין נרפש ומשחת. ויפרד לכמה ראשים. זה מקנאה. זה משנאה. זה מחסרון דעת. ואם כי מצאתי אשר אנשים יקרים אנשי אמונה. הם גם הם ימשכו עצמם מכל מחברת חדשה. ולא מזדון לב ולא מקנאה ושנאה וחסרון דעת חלילה. אכן מטהרת לב ומרוח יראת שמים המרחף על פניהם. ויבואו באמת בטענה חזקה. יאמרו יהיה הספר מה שיהיה. אין לפקוח עין בו כל עוד אשר לא הרחנו וטעמנו טעם המחבר וריחו בעצמו. וטרם יודע לנו האיש ושיחו. אין לחקור אחר איכות הספר ומהותו ויונח על מקומו בשלום. ויש להם סמך באמת ממאמר חז"ל (חגיגה ט"ו מ"ק י"ז) אם הרב דומה למלאך ה' צבאות. יבקשו תורה מפיהו. ואם לאו אל יבקשו. אם באמת טענתם טענה ויש מקום לדבריהם. הם גם הם לא יפריעו את רצוני. כי יודע אני אשר באורי נקי מכל מכשול. ומסוקל מכל אבני נגף הנפולים בספרי איזה מחברי זמנינו. וכמו שבאמת יוקח ראיה מהפועל על הפעולות אשר יסודרו ממנו. כן יוקח ראיה מהפעולות על הפועל אשר יסודרו מאתו אלו הפעולות. ובה' ית' אשים מבטחי אשר ספרי יפיק רצון מאת כל הוגה בו. כי לא לחכמים ולא לגדולי הקרי לב עשיתי זאת. כי אם לפני אנשים כגילי קטני הערך יצאתי להשכילם בינה. והמה בטח ישבחו את פעולתי ויאשרוני. ואם תועיל באורי זאת לאחד מני אלף. כי ירחיב בה ידיעותיו ויאמץ על ידה במוסר ומשרים. אודה את ה' ית' בכל לבבי כי גמל עלי.

ברוך ה' היום יום ד' כ"ו לחדש אייר שנת תרל"ד פה שאקי.

ברוך בן לא"א מהור"ר יונה ז"ל עטילזאהן

וכמו שכבר העירו גם כן וזרזו כמה וכמה גדולי ישראל. ללא נלך חשכים בכל דברי חז"ל, ולא נגשש בהם כעורים קיר. ולא נהיה נפתה להאמין שהאגדות הם כפשוטן. ועל כן נקראו מדרשים ולא פרושים. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק מ"ג לחלק שלישי וז"ל. ונחלקו בני אדם בדרשות לשני חלקים. החלק האחד ידמה שהם אמרים על צד באור ענין בפסוק ההוא. והחלק השני מבזה אותם ויחשבו לשחוק. אחר שהוא מבואר נגלה שאין זה ענין הפסוק. והחלק הראשון נלחם ונתגבר לאמת דרשות לפי מחשבתם ולשמרם. ויחשוב שהם ענין הפסוק. ומשפט הדרשות כמשפט הדינין המקובלים. ולא הבינה אחת משתי הכתות שהם על צד מליצת השיר. אשר לא יספק עניגם על בעל שכל. והתפרסם הדרך ההוא בזמן ההוא. והיו עושים אותו הכל כמה שיעשו המשוררים מזמרי השיר. אמרו רבותינו ז"ל. תני בר קפרא ויתד תהיה לך על אזניך. אל תקרי אזניך אלא אוניך. מלמד שאם שמע אדם דבר שאינו הגון יתן אצבעו בתוך אזנו. ואני תמיה אם זה התנא אצל אלו הסכלים. כן יחשוב בפירוש זה הפסוק. ושזאת הוא כונת זאת המצוה. ושהיתד הוא האצבע והאזניך הם האזנים. איני חושב ממי שסכלו שלם יחשב זה. אבל הוא מליצת שיר נאה מאוד הזהיר בה על מדה טובה. והוא כמו שאסור לומר דבר מגונה כן אסור לשומעו. וסמך זה לפסוק על צד המשל והשיר. וכן כל מה שנאמר במדרשות אל תקרי כן אלא כך זהו ענינו עכ"ל. ועיין מה שכתב הוא ז"ל בהקדמתו לפירוש המשניות לסדר זרעים. איך הגדיל מאוד עניני המדרשים והפליא את מעשיהם. ועיין מה שכתב המאור עינים בחלק אמרי בינה אחר שהביא מהחכם הכוזרי על גודל חכמת חז"ל. אמר שם וז"ל. באופן שנכיר לאמונה אומן כי אי אפשר לייחס עליהם סכלות בפשט הכתובים הנגלה לכל מתבונן בם. אדרבא יש לנו לידע ולהודיע שהם חכמו השכילו בו כמונו ויותר ממנו. ומכח ההקדמה הזאת יהיה מן המוכרח אלינו לומר קרוב לדרך הנזכר. שהזרות הנראה בפירושיהם על הכתובים כאמור. וכן בקצת הדרשות ויתר מאמריהם ז"ל. אינו כי אם חכמה מאהם גדולה ומפוארה כגודל הזרות לעינינו. ומי האיש אשר רוח בו יתעשת ויהולל לפי שכלו לחפש ולגלות מסתריה. ובפרט עם ראשי הפרקים אשר הכוזרי נ"ע מסר במאמרו השלישי הנזכר ודרכיו הישרים אשר הראנו. הלא כה עשו רבים ונכבדים ג"כ. כרבינו נסים גאון והרשב"א וזולתם מאנשי לבב. אשר לקחו לפניהם האגדות והספירים הנמצאים להם ז"ל. שנראה בם איזה קושיא אצל השכל. ובקשו להלום אותם כתפוחי זהב במשכיות כסף עכ"ל. ועיין לשון ריא"ז המובא בשלטי הגבורים מסכת ע"ז פרק א' בד"ה שם. דע כי המדרשים על שלשה דרכים כו'. ואמנם נחזור לענין ונאמר. כי דבר אדונינו משה באמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך. היה נר לרגלי כל משכיל. להכיר כי הדרך להבנת כל הקשה וסתום בכונת הזולת ודבריו. הנה הוא ידיעת הליכותיו ומדותיו. וכן נעשה בדבר חכמינו למען נבין דבריהם. נדע ונשכיל דרכיהם שאיך רוב דבריהם על הכתובים. לא נאמרו על צד הפירוש ככל דברי הפשטנים. אשר יכונו להבנת הדברים עצמם כפי ענינם וכפי הוראת הספור אחור וקדם. אבל לדברים ולמודים מן החוץ. אם ל: רות על דרכי טובו וגבורתו של אלהינו. או לשבח איזה דבר או גנות איזה פחיתות. או ללמד איזה מוסר ולהרחיק איזה סכלות. וכיוצא מן הדברים הנכונים בעצמם. אבל בלתי מתיחסים לכונת הכתובים עכ"ל. אולם כל אלה לא השקיטו חמית ההוללים האלו. ולא סכרו פיות הרוגנים. וכל זה הגיע לנו יען כי לא אבו מרבית גדולי ישראל וחכמיה לחשוך עצמם מעט מפלפולם. ולשוח שעות אחדים בכל יום בפרדס המדרשים. לבאר דבריהם הסתומים ולגלות ספוני טמוני כונתם. כי אז בטח הלליהו ברוח שכלם. לנשב מעל אור יקרות אשר תופיע בתוך מאמרי חז"ל את ענני עלטה. ולגרש הלאה את ערפלי חשך אשר יחשיכו ויעיבו את נגה זהר שמש חכמתם. ואז הסירו מאתם כל לזות פה ועקשות שפתים. וידעו תועי רוח בינה ורוגנים למדו לקח. כי אז היה נגלה לעין כל איך יהל אור ישראל ככוכבי השמים וכסיליהם. ויסולה מזימותם כזהב ופז ויקרים כמו יהלום. אבל הה! לא שתו לב על זה גדולי ישראל. ואחד מני אלף אשר נשא את נפשו להגות בם. ואחד מני אלפי אלפים אשר הקדיש עתותיו לעבודה הזאת. ואף שאלו המעטים עמלו ויגעו בחריצות ותושיה. להרים כמה אבני מכשול המפוזרים בשדמות המדרשים. ולפתח ולשדד אדמתם. והלליהו להפיץ אור על איזה ענינים. אולם יען כי לכל מעשה ופעולה נדרש שלושה תנאים הכרחים. הראשון שיהיו לנפש הדורשת איזה פעולה. ציור אמיתי בזה הענין הנדרש. השני שיהיה אותו ענין יקר ונכבד אצלו וכוסף אליו. והשלישית שיהיה לו יכולת להוציאו לאור. כי אין הציור והתשוקה מספיקים בהוצאות הענין. עד שתתחבר לזה אפשרות ההשלמה והיכולת. ולבאר כל המדרשים עד תומם בבאור מספיק. דרושה לזה עבודה ויגיעה גדולה וזמן ארוך מאוד. מתי מספר לא יספיקו לכלותם. וגם קצרו ימי חיי אנוש להחל ולכלה מלאכה גדולה כזאת. לכן לא היה לאל ידם להשליח את אשר החלו. ועוד רחוקים הם המדרשים מבלמותם. והניחו אחריהם לגדור בם. לזה מהנכון ומהראוי כי יבואו אחריהם כאלה אשר תנוח עליהם רוח חכמה ובינה. למלאות את אשר לא השלימו הראשונים. ולעשות באור מספיק לכל דברי חז"ל ומליצתם וחדותם. ואיך לא נבוש מכל העמים אשר על פני האדמה. אשר כל חכמי וסופרי עם ועם עושים יגיעות רבות והשתדלות עצומות. ייגעו ולא ייעפו לחפש אחר ספרי קדמוניהם. ולהעמיק בתוכם אולי יוציאו משם ענינים כאלה אשר יהיו למו לעינים בדרכי החכמה. ואנחנו מחשים ומתעצלים לחדור בספרי קדמונינו ספרי המדרשים. אשר כל דבריהם ממקום קדוש יהלכו. וכנשרים יגביהו עוף בהברתם על כל בעלי כנף. כן מתנשאים חז"ל למעלה ראש על כל זולתם. כי הם ידריכו אותנו בנתיב נכון להמונה הזכה ליראת ה' להבין דעת עליון. ואשר הסתירו חז"ל דבריהם. אינו אות וראיה שאסרו עלינו אשר לפתוח מסגרת מחשבותם. ולו אם נודה שהם הסתירו לפעמים: בכונה דעתם שלא יהיו הכל מעמינין בהם. עכ"ז עת הוא לעשות לה' ולחוש לכבודם שלא יתחלל. ושלא יתפשט מאוד ההרוס הנזכר. והסתר והגלוי ישתנו לפי מצב העת ולפי רוח הזמן. (זולת אלה הענינים אשר רוח מעשה בראשית מרחף עליהם. או בדברים אשר כורסים כנפיהם למעלה בין חיות המרכבה). ועיין מה שכתב העקידה בשער ז' במ"ש שם. ומהראוי היה שלא יסופר ולא ידובר באלו הענינים כו'. ולזה משום עת לעשות לה' ראו כל החכמים כו' עכ"ל. ואין ראוי שיחשב לאיש

אשר

שונות. מהם אשר לא יאבו לפתוח עין עליהם ויסוגו אחור מלהגות בם. ומהם אשר יתענגו לטייל בהם והם אלה אשר ילכו חשך. ולא יעצרם כל טעות ושבוש. לא יעמדו להם לשטן כל חסרון ויתרון הנמצאות במדרשים. ולא ינגפו מצורי הפליאות ולא יכשלו מאבני הזרות והנמנעות. יחזיקו כל דבריהם כפשוטן. ויאמינו כי יש טבע קיים לכל הנמנעות אשר נבראו שם. כי לא ירחיק השכל הנמהר ההולך ערום ויחף מן ידיעת טבע המציאות. כל נמנע וכל זר. לא יסוג אחור מלהאמין שתתקבץ שני ההפכים בנושא אחד ובעת אחת. וכל זה עלה להם מרוב ההרגל והלמוד. כי האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל (פרק ל"א מחלק א') ובזמנינו סבה רביעית והוא ההרגל והלמוד. כי האנשים בטבעם אוהבים מה שהורגלו בו ונוטים אליו. עד שתראה שאנשי הכפר כפי מה שהם ממעוט רחיצת ראשם וגופם והעדר הנאות ודוק הפרנסה. ימאסו המדינות ולא יהנו בהנאותם. ויבחרו בענינים הרעים המורגלים. על הענינים הטובים שאינם מורגלים. ולא תנוח דעתם לשכונת היכלות ולא ללבוש המשי. ולא להתעדן במרחץ ובשמנים ובסמנים. כן יתחדש לאדם בדעות אשר הורגל בהם וגדל עליהם. מן האהבה והשמירה להם ולהתרחק מזולתם. ולפי זאת הסבה ג"כ ימנע האדם מהשיג האמת ויטה אל מורגליו. כמו שקרה להמון בהגשמה עכ"ל. ויש כאלה אשר ירחיקו כל דבר זר ונמנע. אולם הם כאשר יפגעון איזה זרות ופליאות בעולם המדרשים והאגדות. יעשו מהם במתי משחק להתלוצץ ולהתהולל. כי הם לא יאמינו אשר יש להם תוך סגוליי. ולוטה בם ענינים יקרים ונשגבים. אכן מחשיבים לאומריהם למאמיני הבל. לתועים בארץ תהו ואולת. רחוקים מכל רגשי ההשכלה. וחושדים אותם שבאו ג"כ לנקר עיני ההמון. בלא יוכלו לראות אור בהיר. ולהושיבם תחת רקיע חשוך מכוסה בעננֵי אופל. ובאמת מי שיאבה להביט בעין אשר לא עור משוחד ההוללות והמינות. אז יראה אשר לא דמו מעולם חכמינו ז"ל. להוליך אותנו תועים כצאן במדבר הזרות. ולהשריש בנו אמונות דברים נמנעי הטבע ומתנגדים להקש השכלי. אמנם אשר נחזה בהשקפה ככוכבים מתעים יעופו תחת רקיע המדרשים. המציאו אותם לסבה חזקה והכרחית. וזה. כמו שהתורה הקדושה איננה נמוס מוכרח שתכריחנו להאמין דברים זרים ובלתי צודקים. ולעשות דברים אין תועלת בם. כמו שיחשבו איזה אנשים. אבל הוא נמוס שלמה והישרה שכלית אלהית בתכלית השלמות. עד שהשלמות אשר בה מביא את האנשים ההוגים בה. לחשק עצום אל שיתנהגו בזה הנמוס השלם; ואין בתורה דבר מביא לנו להאמין מה שהוא כוזב. כי מה שהוא כוזב לא יבוא עצמותו אל ההאמנה בו ולמשוך אחריו. וכל מה שבא בתורה הוא באופן אשר יאות ומאומת בעיון השכלי הצודק. ואם נמצא בה דברים נעלמים. הם אינם מתנגדים להקש השכלי. אמנם הם נעלמים לאנשים קטני הערך וקצרי השכל. ואשר העלימם התורה כונה בהם כונה אלהית וסבה הכרחית. היינו שלא יעלה על לב האדם דבר בליעל לאמור. שכל המצות נתיסדו ונתיצבו על כונת אנושיות. מתועלתיות כאלה המושגות אצל חכמים. עד שכבר יספיק השכל האנושי לבוא עד תכליתם. וכמו שנמצא שכבר השתדלו כמה וכמה לבקש טעמים אנושים לכלל המצות. ולפי זה תמשך הריסה גדולה לכל התורה משני צדדים. האחד במה שיגזור דעת האדם. שתמשך הכונה המכוונה במצוה מבלתי שתעשה בפועל. וענין שני מההריסה. הוא מה שתתמעט ותקטן בעיני הכל צורת התורה האלהית. להעריכה במדרגת חבור קטן וחסר מאוד וקצר מספרי הנהגת האדם אשר במדות ורפואות או בשאר ענינים. לזה כדי שלא יחשבו שכבר הגיעו לתכלית כונתה. וימשכו מזה הנזקים הגדולים וההריסות העצומות שזכרנו. כיון האל ית' וראתה החכמה האלהית. שתסודר בתורה איזה מצות נעלמים ורחוקים מהקש השכלי. שהשטן והעו"ג משיבין עליהם. מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה. שעי"ז האנשים החושבים למצא טעם אנושי לכל המצות. ילאה שכלם ותקצר השגתם להקיפם. ועל כרחם יודו שהם חקים וגזרות מלפניו. אין רשות לשכל האנושי להרהר אחריהם ולהשיג מהן דבר. אכן לוטה בהם ענינים נשגבים וגדולים ציורים אלהים. ובזה כבר יהיו הם ציונים ורמזים והוראה גמורה על כל זולתם מהמצות כי היא כולה אלקית. ומה ששערו טעמים מאיזה מצות שמכוונים לתועלת זמני. יודו כי זה מפאת בחינה אחת. אולם באמת בזולת זה יש טעם אחר לכלל המצות. היינו טעם עליון נורא ונשגב הנשקף אל תכלית עליון ונפלא מהשגתינו. אך לאלהים פתרונים *). ובזה האופן לא ירים איש את ידי מחשבותיו. לבוא להחליף ולהמיר מהם לא דבר גדול ולא דבר קטון. כן ובאופן הזה התנהגו חכמינו ז"ל בעניניהם. לא באו חלילה להעמים עלינו כי נמשך להאמין דברים בלתי צודקים. אכן אשר נמצא לפעמים ארוגים בדבריהם ענינים החתולים במעטה ערפל. מכוסים ברגבי הזרות. לא מפאת שהיו רחוקים מכל רגשי ההשכלה. וגם לא היה מגמתם להשקיע את העם בנבכי אמונות דברים רחוקים וזרים. אולם כונתם היה בנטעם בפרדס מדרשם ענינים כאלה. להעיר מהם כל קורא ולזרז בם כל הוגה. שלא יקח אך שאר דבריהם וענייניהם כפשוטם לבד מבלי תוך וכונה. אכן יעמיק עצמו להתבונן בדבריהם. שיוכלו להוציא מהם ענינים יקרים מבחינות שונות. כמו מדות. מוסרים. למודים. מדעים. שאם לא היה בהן דבר או ענין שיביא את האדם ההוגה בדבריהם. לעצור הלוכו ולעכב מרוצתו להתיצב שם ולהתמהמה בעיונו. לא היה הקורא מחשיב אותם כ"כ שיביא אותו להפליג העיון בהם. ולא היה משער לכל דבריהם שצפונה בהם תוך וכונה עמוקה. אכן היה רץ ומקפץ על ערוגות מטעם ככצבי או כעופר האילים. והיה זה סבה להמנע ממנו התועלת המעולה אשר כוונו בדבריהם המוזהבים. לזה השכילו להצפין באיזה ענינים את יקרת כונתם. או בדברם במאמרים קצרים. או בהלבישם שמלת המשלים. ולהסגירם במסגרת החדות. או לכסותם באדרת הזרות. אשר יפליאו עיני כל קורא עליהם. ויסתער לעומתם ויחרד בפגוע אותם. ומזה יתעורר המשכיל הנלבב להעמיק בהם ולהוציא יקר מזולל. כי באמת דברים הזרים להקש השכלי ורחוקים מדעת אנושי. היוצאים מאנשים מפורסמים לשלמי הדעת ולגדולי התבונה. הם הם הערה גדולה וזרוז נפלא. על גודל הכונה ועל יוקר הסגוליי הלוטה וטמונה בם. וזה יהיה לו ג"כ להערה גדולה ולזרוז עצום להעמיק עיונו בכל דבריהם ובכל עניניהם. כי כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת.

וכמו

*) ועיין מזה בעקידה שער ע"ט ובנפולות יסודי דרוש שמונה עשר. במאמרו שם כי בכל דבר נמשך ובא מן הבורא ית' המצא חכמה נגלית ונעלמת. כמאמר צופר ויגד לך תעלומות חכמה כי כפלים לתושיה כו':

ארוגים ומסובכים בתוך שטחית מאמרם. כדי שיראו הכל רוחב דעתם ועומק חכמתם. ויביטו איך כאבני חן משבצות פז כן יזהירו מבין שורותם מדעים גדולים. ותצמח מזה תועלת כפולה. הן להמשכילים בעם אשר יעמיקו עצמם בחכמת המחקר. שיבושו עוד לדבר סרה על כל מאמרי חז"ל. ויתחילו ג"כ להעמיק בהם כפי יתרון הכשר חכמתם. להוציא מהם ענינים נשגבים אשר לא שערו מקודם. והן לאלה אשר הרגילו להבל ולהבין המדרשות והאגדות כפשוטן. ולתת מציאות אמיתי לכל הדברים הרחוקים אשר גם מזה יצא היזק גדול באמונה. כי ירגילו עצמם עי"ז להאמין בכל דבר זר ונמנע. ולבוא אל אמונת ההגשמה. גם הם יראו אור בהיר. אולם יען כי ידיעות גדולות ורבות הכרחים לאיש שיושלם בהם. טרם יאבה להכנים עצמו בזה הענין. ועוד צריכה להעבודה הזאת דרישה ושקידה רבה מאוד בכל המדרשים ובשני התלמודים בבלי וירושלמי. גם ספרא וספרי תוספתות ומכילתות. וישתרג על הבא לחדור בם עמל גדול ותלאה גדולה. וגם לא לאחד המלאכה הגדולה הזאת לגמור. ולא תשיגנה ידי איש אחד תושיה להפוך לכרם חמד ארץ ציה ושממה. אשר לא חלו בה ידי כורמים כמה עדן ועדנין. כי לבד כל אלה יעמדו לפניו מונעים גדולים ועכובים רבים מהם כי ינגף כל הוגה בם מראש בדרכו. מאבני הטעיות וצורי השבושים אשר נקבצו ונזרקו שם למאות. גם נגדרו נתיבותיו מקוצים ושכים אשר עלו מחסר ויתור. כי ברבות הזמן כאשר הורק המדרש מכלי אל כלי. עלו בו טעיות ושגיאות ושבושים רבים משגגת המעתיקים והמדפיסים. גם מחקו והשמיטו איזה נוסחאות והעמידו אחרים תחתיהם. אשר כל אלה לא לבד שיעורו עיני הקורא מלחזות בהם אור בהיר. וישיבוהו במחשכים אשר לא ידע איך לפנות. אכן לא יתנו ג"כ לאיש לצעוד בתוכם אף צעד אחת. כי יפלו ההולכים שם נוקשו ונלכדו. וכמו שכתב ר"י קנדיא בספר האליס וז"ל. האף אמנם שמיום שיצאה מלאכת הדפוס לאור עולם היתה טובה כפולה ומכופלת למקום עלינו. להמציא בידינו ספרי חז"ל לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל. אבל גם בשמחה יכאב לב. מפני שהביאה צרה גדולה בכמה מיני לקות בחסר ויתיר וחלוף כו' עכ"ד. שנית. נכהו עיני כל קורא מראות. איך רובי המדרשים בהשקפה כמוזר ורחוק מדרך הפשט לגמרי. ונעלם מדעת כל הוגה בם לבוא אל טעם ושורש הענין. אשר הכריח אותם לעקם הכתובים ולהוציאם מפשוטם המורגל. ולקרב כל דבר לפשוטו כי ישכים הדרש עם הכתוב. ולהראות הלחץ אשר יסבול הכתוב כפשוטו והכתוב בעצמו יצרח ויאמר דרשני. נצרך לזה יתרון והכשר רב בדרכי הלשון ומשפטו. כי באמת כל מה שבנו שם לתלפיות נבנה על יסודות המונחים בנחלת הדקדוק והלשון. ואנו בדורות הללו מגששים כעורים קיר. להשיג תכונת הלשון ומוצאיו ומובאיו. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל בפרק ס"ז לחלק ראשון וז"ל. עם דעתינו שאנחנו היום בלתי יודעים לשונינו עכ"ל. וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל על פסוק ולטוטפות בין עיניך. כי הם בעלי הלשון שמדברים בו ויודעים אותו ומהם ראוי לקבלו עכ"ל. כי רחוקים אנו בזמן מן אותן שידעו אותו ידיעה נכונה וברורה. הלא המה חכמינו ז"ל. שהיה הלשון קבלה בידם מאבותיהם הקדמונים. איש מפי איש עד המקבל הראשון. וברבות העתים ובגלות האומה הישראלית גולה אחר גולה. נשכחו מהם היסודות והכללים שהשתמשו בו הראשונים. לכן יקשה עלינו מאוד להבין בדברי חז"ל. כשדרשו איזה מלה לענין נחשב כמו זר בהוראת המלה ע"פ יסוד המדקדקים האחרונים. שלישית, במקומות אשר יגביהו עוף לדבר מענינים גבוהים ורמים. יעלו שמים ירדו תהומות ותקופתם בקצות הארץ. נדרש לזה ידיעות רבות ולמודים רבים להבנת ענינים כאלו. ולהודע דרכם ותהלוכתם אז בכל חכמה ומדע. רביעית, התפיסו כל ענייניהם בקיצור דברים. ותרשיש ושוהם מזימותם מוסבות במשכנות מליצות חדות ומשלים. אשר יעצימו עיני המטייל בם מהתבונן ולחדור תוך עומק כונתם. וכבר מודעת זאת מה שהזהיר שלמה המלך ע"ה. להבין משל ומליצה דברי חכמים וחידתם. וכמו שכתב הרמב"ם ז"ל במורה פרק ע' לחלק א' וז"ל. והסתכל איך אלו הענינים המופלאים האמיתים. אשר עליהם הגיע עיון המעולים שבפילוסופים. מפוזרים במדרשות. כשיעיין בהם איש החכם שאינו מודה על האמת. בתחילת העיון ישחק מהם. למה שיראה בפשוטיהם מההבדל מאמיתת המציאות. ועלת זה כולו דברם בחדות באלו הענינים. לזרותם מהבנת ההמון כמו שהגדנו פעמים עכ"ל. וכמו שכתב העקידה שער כ"ז וז"ל. ועוד תוסיף להביט כמה יקרו דברי חז"ל ומה עצמו חדותם. ויהיו נא דברי אלה ראיה על כל זולתם. אף אם נמצאו בם קשות וזרות מבא לאחריתן. תפח רוחן ונפשן הדוברים עליהם עתק. וכבר נתקדש על ידינו שמם ונכרם ע"י מאמרים. בבא תוכחה נגדינו עליהם מחכם אחד נוצרי נגד גוים רבים מחכמיהם וגדוליהם. כי השיבונו עליהם כדברים האלה והודו שהם דברי חכמים ודברים עתיקים עכ"ל. ועיין מזה במאור עינים חלק ג' פרק ד' בד"ה והנה כמדומה לי כו'. ומה שיוסיף עוד הקושי וההסתר בהם. מה שדברו משלים בדרכים שונים. כי מהם אשר המשל משוער כמדת הנמשל. ומהם כי יבואו במשל דברים רבים ליפות המשל. ומהם אשר בא המשל בערבוב דברים להסתיר מעט הנמשל. ומי הוא האיש אשר יוכל בעצמו לבדו לגבר חיילים נגד כל הדברים הקשים הנזכרים. הן לסקל ולנקות הכרם הגדול הזה ממדרשי חז"ל מכל אבני הטעיות. ולשרש מאתו כל שמיר ושית השבושים ולטהר כל השגיאות. ואיה שוקל ואיה סופר שיוכל להעביר תחת שבט הבקורת. כל הנוסחאות השונות ולברר הצודקות מהבלתי צודקות. ולהסיר כל נוסף ולהשלים כל חסרון. ואשר עוד רוח לו לתת ציור והסבר נכון לכל המדרשים הזרים. באופן אשר יתקבל אל הדעת הישר. ולא יפיג לב השומע מלהאמין כי זאת היתה באמת כונתם. ויהיה נמצא אתו חיך מתוק ולשון צח להמתיק. איך הכתוב עומד נכון לקבל הדרוש ומתייחס אליו. גם עפעפיו יהיו פתוחות לראות באספקלריא המאירה. מתוך קליפות החדות את פרי דעתם ומזימותם. ועיניו מלוטשות לחזות מתוך גוף המשל את נשמת הנמשל. הכלל מי הוא אשר נמסרו לו מפתחות כאלה. אשר יוכל לכוין ולצמצם לכל מסגר ומסגר מפתח המותאם לו. כי יפתחו לפניו אוצרות המדעים אשר אצרו חז"ל בנחלת מדרשם. ומי הוא אשר חמוש בכלי נשק כאלה כלים מכלים שונים. שיוכל ללחום נגד כל צבא המעכבים האלו השונים העומדים לנגדו. ולזה כאשר רוב האנשים משוללים מתנאים ההכרחים לאיש אשר יאבה להרגיש בהם רגשי נעימים וציורים נשגבים. ימשכו עצמם מכל וכל מלימוד המדרשים. ולזאת הסבה עצמה ג"כ נתחלקו העם לפלגות

שונות

הקדמה

מנהג ישן נושן נהוג הוא בין עדת המחברים. כי יחרדו לנפשם להוציא את ספריהם מתחת ידם. ולשלח אותו על פני חוצות בלא כתב התגללות להמליץ על מעשיהם. מה ראו על ככה ומה הגיעה נפשם ועוררה לבבם. לבוא גם המה בקהל עדת המחברים. כולם יתילצו על מפתן דלתי ספרם. ויטיפו אמרים נעימים מליצות שוטות המתוקים כדבש ונופת צופים. להתגלל ולהצטדק לפני כל קורא. להלהיב את לבבו עליהם לאהבה. ויכניעו עצמם להשקיט חמית הקוראים. בלשון רכה. בדברי חמלה. בענות חן. לבל יבואו עליהם במלחמת תנופה. לבל ידרכו קשת לשונם לירות גם חצי לעג בוז וחרפות. לפגל עבודתם אשר עבדו בקדש. אכן ראיתי כי לא הועילו המחברים מאומה בכל רחבת ורבוי ההתגללות לגולל מעליהם אבן התלונה. כי המבקרים ברוחם הסוער יפנו עורף לכל דבריהם. ודברי ההתגללות הרכים משמן לא ירככו את לבבם ולא ירפו את ידם. אכן עומדים עוד הכן בכל עוז ואומץ לשפוך על כל מחברת חדשה מגרעת ודופי רע ותהפוכות. אי לזאת אדע אנכי בטוב ולא רחוק אנכי מדעת. כאשר לא הצליחו המחברים אשר קדמוני לטהר עצמם מכל שמצה ודופי. ואם כי כבסו עצמם בבורית ההתגללות ובנתר המליצות. עוד נכתם עונם לפני המבקר. כן תקרני גם אותי. בעת אשר רבים מבני עמי יבואו ויראו את המחברת הזאת. יקפצו עלי כדוב שכול להטיל בי בארסי לפרנס כל לזות שפתים. ולהכותי חרם בכל תלונה סרה ושמצה. ויפערו עלי פיהם לדבר עלי תועה ולקרא עלי משפטים. וזה. ראשית יאמרו איך ערבת את לבבך לבוא ולעשות באור על מדרשי חז"ל. במקומות אשר הם בבונה עמלו ויגעו ברוח קדשם. איך להעטיף את עשתונותיהם הנעלות ומזימותיהם הרמות בשמלות משל ומליצה. ולהטמין עמוק עמוק מדעים נשגבים במעבה אדמת החדות. אשר זאת היתה סבה עצומה מגדולי ישראל ומניעה העקרית מחכמי לב. שמשכו עצמם ונזורו אחור מלעשות באור מספיק להגדות חז"ל. מפאת שזה יתנגד לרצונם ומגמתם. ואיך יעוז איש לבוא ולגלות מה שהסתירו הם בבונה. כדבר ר' אליעזר לר"ע פ' הזורק. על שחישב לגלות מי היה המקושש ומי היה אליהו בן ברכאל. שנית כי לא כל אדם הרוצה ליטול את השם. יבוא ויטול מפתח בידו לפתוח בו מסגרת מחשבותם. אשר סוגרו בדלתים ובריח. משמר על משמר ומסגרת על מסגרת. ולא במעט אונים שהתאמן איזה איש בטעמו מעט דבש המושכלות. יערב לבבו לבוא ולתת ציור והסבר אל תוכן כונת חכמים גדולים כאלה. ולא בקל יוכל איש לגשת אל תוכן הענינים. המכוסים ונסתרים במאמרים קצרים ובמעטה החדות והמשלים. ואם כי יתכן לאדם לפעמים אחרי רוב יגיעה ועמל. לגולל אבן מעל פני באר מים חיים. ויגלה להסיר מכסה עבה מעל סגולה יקרה. וישכיל איך לנשב הלאה ענני חשך מעל אור יקרות. הוא איש אשר אסף וקבץ מקודם ידיעות כאלה הנדרשים לענין ההוא. הלא הוא ראוי ומחוייב לכל מי שיבוא לבאר איזה ענין או איזה חכמה. שידע מקודם מה שאפשר שיתבאר בענין ההוא או בחכמה ההוא. ומה שלא אפשר. וכן ראוי שידע איזה מהמשיגים ישיגו את הנושא ההוא אשר ישים חקירתו בו. שיוכל על ידי זה למצא דרך אל שתשלם לו הידיעה בנושא ההוא. וגם איזה למודים המחוייבים שתשלם לו הידיעה בהם. שיוכל לבוא על ידם ולהתקרב אל הענין ההוא אשר יאבה להתחקה עליו. וא"כ איש אשר שכלו קהה והוא לא פניס קלקל בידיעות הנדרשות למדרשי חז"ל. איך יוכל לגבר חיילים להגביה עוף ממעל לאופק המדרשים להפיץ אור כאור בוקר לא עבות על כל הר וגבעה גיא ושפל. ולהבהיק כל עלה וכל פרח. לא נאוה מלאכה מלאכת קדש כזאת. כי אם לאנשים אשר יש להם יתרון הכשר חכמה. ויש בהם הרגש חזק ונועם להרגיש כל רעיון טהור כל מחשבה זכה. ואספו וקבצו נוכות הידיעות הנדרשות לענינים כאלו. שיוכלו לעשות מהן מפוח מעשה אמן נפלא להפיח על ידו את הגחלים עוממות ממאמרי חז"ל. ולהופיע מהן רשפי אש שלהבת יה. ודאו בכנפי מדעם אל שמי הרקיע מעולם המושכלות. ונאצל עליהם רוח ממרום כי יוכלו להפיח רוח חיים בעצמות היבשות הקדושות כאלה. אנשים כאלה יכשר להם לבוא ולהתחקות על השרשים והיסודות שבנו עליהם חז"ל טירות ומגדלים גבוהים. שלמים כאלה נתנו להם רשיון לבוא אל הקדש פנימה. ולהפשיט מעל המושכלות הקדושות בגדי הבד ולהלבישם בגדי זהב. חכמים מצויינים כמוהם יוכלו לטייל בפרדס המדרשים. ללקוט שושנים ופרחים כאלה הנודפים ריח למרחוק. הנה אחי. ככה ימטירו עלי בטח המבקרים כדורי משחית כאלה ודוגמתם מחצים המלוטשות ואבני קלע המונחים להם נכונים. לירות תוך לב כל המחברים. א"כ להבל אנכי אבוא להתגלל. ולמותר איגע עטי להטיף עלי זכות ומליצה. אכן עכ"ז אמרתי מנהג אבותינו בידינו ומנהג ישראל תורה היא. ואעשה כן אנכי לבוא ולהצטדק ולהמליץ עלי טוב. ולהגיד מה היא הסבה החזקה אשר הביאה אותי. להפיץ מזימותי עלי תבל ולשלח מחברתי על פני חוצות. וזהו הן ראיתי כי לא כהימים הראשונים הימים האלה. ולפי מצב העת הזאת ורוח הזמן אשר אנו חיים בו. אם יונחו המדרשות והאגדות בלי פירוש יפה ומספיק כאשר היו עד כה. יצמח מזה הרוס גדול לכמה וכמה אנשים באמונתם. ותפריע פרעות בכל דרכם ותהלוכותם. מפאת כי לעת הזאת רוב אנשי העולם החלו להתחכם ולהתפלסף. ותגבר מאוד יד החקירה עליהם. וכולם אל עבר פניהם ילכו. אל אשר ידיחם שמה רוח שכל האנושי ללכת ילכו. ויסבו בלכתן. יעריצו ויקדישו את שכל האנושי כאלהים במרום. על פיהו יסעו ועל פיהו יחנו. והאנשים כאלה כאשר יפגעו באיזה קבוץ ממאמרי חז"ל. המבהילים את אזן השומע וזרים לפי ההשקפה. כפעמה רוחם בקרבם. ויחליטו ויאמרו כי לא מחנה אלהים זאת. ויטעמו ענביהם לענבי ראש אשכלות מרורות המה למו. ויצא מזה מכשול גדול אשר לא ישוער. כי יתרחקו על ידי זה מעט מעט מהאמנה בדברי חז"ל. ויתנו על ידם כתף סוררת גם בפירושם בדרכי המצות. יאמרו אם בעלי התלמוד המה כה מכת המבהילים. מי פתי יסיר להקשיב מהן אלו רובי המצות אשר העמיסו עלינו ולקבלם לאמתיות. ועוד כי גם התורה שבע"פ ומצות ותוצאות הדינין היוצאים מהמקראות. ואשר הולידו חז"ל ע"פ המדות שהתורה נדרשת בהן. הן המה באמת לא לפי פשוטם תמיד. כי על הרוב המה מוציאים את המקראות לפי ההשקפה באופן רחוק מפשוטו של מקרא. וההלכה עוקב את המקרא. אשר על כן לתקן פרצות הדור לבל יהרסו עוד. נחוץ מאוד לעשות פירוש נכון ומספיק להמדרשים והאגדות. לחשוף מצפוני מחשבותם. ולגלות המדעים הגדולים אשר

ארוגים

בהם מעט. והוטב בעיני מאוד דבריו היקרים הערבים לשומעיהן. וביקש ממני ליתן לו הסכמתי. ולפי שהנני מונע את עצמי מליתן הסכמה על ספרים חדשים. ע"כ לא יכולתי ליתן לו הסכמתי בדפוס. רק שיהיה ת"י לאות להראות לכל. כי מהראוי לחזק ידיו כדי שיהיה יכול להוציא לאורה מעשיהו. כי בעז"ה יקבלו נחת' מן מחברתו היקר כשילא מן הדפוס על פני תבל. ויתקבלו דבריו בעיני הלומדים בעז"ה. וה' יהיה בעזרו שיברך על המוגמר ויבלע לאורה מעשיהו. ולהוציא מן הדפוס ברשיון הצענזאר על פני תבל. בהצלחה כרצונו ונפשו ונפש המדבר למען כבוד התורה וכבוד הרב המחבר הנז. ובאתי עה"ח יום ה' כ"ז מרחשון תרל"ז לפ"ק פ"ק ר' אוונא.

נאום יצחק אלחנן החופ"ק הנ"ל

נחני ה' לעיר שאקי כי נתקבלתי פה לרב. ומצאתי פה בעלי משנה וגמרא. בעלי עיון וסברא. ובתוכם ראיתי איש אחד המיוחד מנכבדי עירנו. חריף ובקי בתלמוד ומפולפל בעומק הלכה. וכחו רב ועצום מאוד בכל המדרשים וגם נהירין לו כל ספרי המחקר הוא הרב ר' ברוך עטילזאהן הנודע בחבורו ספר תקות ישראל על הגדת פסח. אשר הוציא כבר לאור בדפוס. והקריב לפני את חבורו אשר חבר כמעט על כל המדרש רבה. וביחוד על המדרש רבה של מגילת שיר השירים הנקרא מדרש חזית. ואחרי שמתי עיני בו עין בקורת. מצאתיו ראיתיו שהוא חובר הבריס מחובס מאוד. כן אשר מרוב ימים והזמנים ואשר הורק המדרש מכלי אל כלי. עלו בעריגי המדרשים קמשונים ושבושים ונוסחאות שונות. אזן וחקר במדרשי חז"ל במקומות שונים ובילקוט ובמכילתא ובספרי ותלמוד. למצוא דברי חפץ להעמיד הגירסא הנכונה. והוא מישר הדורים וחובש נשברים וחושף עמקי נסתרים הנמצאים במדרשים. ולכל תכלית הוא חוקר לירד לסוף דעת חז"ל בעומק הפשט הערבים והיקרים לכל שומעיהם. גם במקומות הפשוטים לא הניח ידו מעשות ביאור נכון למען ירוץ כל קורא בו. וכמעט לא בא ביאור יקר כזה בתוך עדת העברים. והמבארים אשר קדמוהו הניחו לו מקום להתגדר בו. כי עד כה לא נסה כחו מחבר אחד כמוהו לעמול כה עמל גדול לברר הנוסחאות הנודקות מהבלתי נודקות. ולבאר כל השבושים הרבים המפוזרים במדרשים. ולפרש כל דבר ודבר על מכונו. ואף שכבר קדמוני גאוני הזמן בהסכמתם להפליג על יקרת מפעליו. אמרתי יען שמצוה עלינו להחזיק ידי פועלי טוב כמוהו. לא אמנע גם אנכי מלהסכים על ספרו היקר ונעלה. ממני המדבר לכבוד התורה ולומדיה. יום ב' י"ג טבת שנת תרל"ו לפ"ק פה שאקי.

נאום שמעון דובער בא"א מ' אברהם החונה פה ק"ק הנ"ל

מדי ישבתי בווארשא. בא לפני ידידי הרב החריף זך הרעיון לכל תכלית הוא חוקר מוה' ברוך עטילזאהן נ"י משאקי עיר משכני לפני שבע עשרה שנה. וספרו בידו פירושו על הגדה שהדפיס מכבר. ורובי תורתו עודם בכתובים. ורוצה כעת להדפיס ביאור על מדרש חזית. והנה אם כי ידעתיו מכבר עת היותי בשאקי. אשר לעתות המרגוע השתעשעו בדברי תורה וחכמה. אבל כעת הוסיף תורה וחכמה כאמרם ז"ל ת"ח כל זמן שמזקינים כו'. ומאוד התענגתי על נחות לשונו בספרו ועומק חקירותיו. ועלי לקבל אי"ה ספר א' כשילא מבה"ד. ואבקש ג"כ מאת מכירי להיות בעזרו להוציא מחשבתו לאורה. כי יתענגו גם המה כמוני על מחקרי רעיונו ונועם לשונו. באעה"ח יום א' לסדר הנה ברך לקחתי וברך ולא אשיבנה לפ"ק פה ווארשא.

נאום שמואל בהרב מוהר"י מאהליוועך החוב"ק ראדים

דבר אל הקורא!

מכתבי תעודות רבות ותהילות יקרות מחכמי וגדולי ישראל. אציגה נא לפניך קורא יקר. ואם כי לא אפיק בהם רצון להוקיר בתעודתם את ספרי. כי מלאכתי זה הוא באור על מדרש חז״ל. והוא ענין אשר מוטל על המבאר לעשותו באופן. אשר יומתק ויערב לחיך כל קורא קטון או גדול. ויתקבל על דעת כל הוגה בו יהיה מי שיהיה תורני מפולפל או לא. וההסכם על טוב ויקרת הבאור מסור אל לב כל איש ואיש. ומה יסכון לי אם יסכימו עליו גדולים וחכמים. אם לא ירגיש בו יופי ונועם כל איש הקורא בו בעצמו. ולא יטעם לבב ההוגה בו את טוב טעמו ויקרתו. ולא ימצא בו לפי ערך דעתו חדוש דברים טובים אשר מעודו לא ראה ולא שמע. וא״כ למותר לי לפאר את מחברתי בתעודות כאלה. עכ״ז לא מנעתי מלהביאם כי אשער להפיק לא פחות תועלת זאת על ידם. והוא כי הם יעכבו את הקורא מבלי לרוץ בין שורות מטעי ספרי בלי שימת לב. ויעצרו אותו מבלי החליט משפט על איזה מאמרים בחפזות ההשקפה. ולא יקפוץ לגזור אומר ולהשיב על דברי. טרם ישקול כל דבר במאזני דעת והשכל. כי ישוב אל לבו ויאמר. אם גדולים כאלה נתנו עדיהם על יקרת המחברת. ויפארו אותו בכל פאר והדר. בטח המחבר ההוא לא היה מקלי ומקטני הדעת. שלא השיג בעיונו מה שיעלה על לב הקורא בתחילת הדעת ובחפזות ההשקפה. וישים לבו להעמיק בדברי עד שיתבאר לו כונתי על נכונה.

אלה המה ההסכמות שנתנו גאוני הזמן על הספר כנפי יונה שהוא באור חדש על המדרש רבה של מגילת שיר השירים הנקרא מדרש חזית.

חזיתי איש מהיר במלאכתו מלאכת הקודש. הוא ניהו כבוד ידידי הרב המופלג חריף ובקי חוקר לכל תכלית. כש״ת מוה׳ **ברוך** בר׳ **יונה** ז״ל מפה שאקי בעהמ״ח ספר תקות ישראל. אשר נדבה רוחו אותו לקרב אל המלאכה הגדולה לבאר מדרשי חז״ל. ויחבר פי׳ נפלא על מדרש חזית. ויסל בו מסילה לדרוך בדרך המחקר והבקורת. וגם אל הפשט שם עיניו. ולבו ראה הרבה במדרשי חז״ל ובספרי קדמוני המחקרים. ואת כולם נשא על כנפיו כנפי יונה. לזאת אמינא יישר חילו לאורייתא. והנני בל״נ לקבל עקסעמפלאר אחד במחיר כשיצא מבית הדפוס ברשיון הצענזור. באתי על החתום יום א׳ כ״א מרחשון שנת תרל״ה לפ״ק פה שאקי.

נאום **משה בצלאל** החופ״ק הנ״ל (ובעת הוא רב בעיר סייני)

הן כבוד הרב המופלא מופלג ומפורסם חריף ובקי משנתו זך ונקי. גריס ודייק טובא ומעמיד ההלכה על בוריו כדת וכתורה. טובייתא דחכימי דיהודאי. ברוך הוא וברוך טעמו. ומה׳ ישא ברכה אשר משנתו סדורה בכל וערוכה. כש״ת מוה׳ **ברוך** נ״י מק״ק שאקי יצ״ו הנ׳ למעלה, אתא האי גברא יקירא הנ״ל האידנא לפ״ק ויחן את פני העיר. והן הראנו הלום כבוד האי גברא יקירא הנ״ל את אשר היתה יד ה׳ אתו לחדש פירוש ובאור נכון מאוד. על כל המדרש רבה של שיר השירים קודש הקדשים (הנקרא מדרש חזית ע״ש הקרא בהתחלת המדרש הנ״ל שמתחיל בכך קרא דחזית איש כו׳) וגם הגהות רבות מזוקקות וצרופות וברורות במדרש הנ״ל. וכאשר קראתם היו למראה עיני הכהן כעת. וראינו בעז״ה כי כל הדברים ישרים ונכונים ומתקבלים בדברי המדרש באמת. וכי ראוים המה הדברים הברורים הללו. להוציאם לאורה כיד ה׳ הטובה עליו, למען לזכות בהם את הרבים בעז״ה. וכאשר יהי׳ ה׳ אתו להוציאו לאורה. ראוי מאוד להיות בעזרו ולקבל ממנו ספרו הנחמד הנ״ל במחיר אשר יושת עליו. כאשר ראוי הוא לחזק תמיד בידי עושה מצוה. וה׳ חפץ כו׳, יגדיל תורה כו׳. הבע״ח ג״כ בזה למען כבוד התורה ולומדיה יום ה׳ כ״ו תמוז לסדר ויהיו אלה לבם חוקת משפט לפ״ק פק״ק ווילנא.

נאום **בצלאל** בר״י **משה** הכהן זללה״ה מק״ק הנ״ל

איקלע לאתרין האי גברא יקירא הרב החריף ובקי רב תבונות כליל המדעים כ״ש מהור״ר **ברוך** עטילזאהן מק״ק שאקי. ושם לבו לבאר מדרשי חז״ל. ורצונו להביאו לבה״ד. ואף שלרוב טרדותי לא יכולתי לעיין בהחבור שלו. עכ״ז אחרי שמעתי מהרב המחבר הנ״ל איזה מאמרי חז״ל אשר ביאר בשכלו הזך ודייק וגריס דרש והגיה. הוטב בעיני למאוד. ומהראוי שכל הני מילי מעליותא יבואו לאור בדפוס. וגם אנכי אקבל בל״נ ספרו ברצות ה׳ דרכו לבלע מעשהו. והנני לבקש מנדיבי עמנו שלא ימנעו טובם מהרב המחבר הנ״ל ולהביא אל בתיהם ספרו היקר כאשר יצא מבית הדפוס. דברי המדבר לכבוד התורה ולומדיה כו״ח כהיום יום ה׳ י״א כסלו תרל״ו לפ״ק.

נאום **משה** בהגאון האמיתי כ״מ **יהושע אייזיק** זצלה״ה החונה פה ק״ק ווילקאמיר

כאשר בא בגל קורתי ה״ה הרב המופלג חריף ובקי מוהר״ר **ברוך** עטילזאהן נ״י מק״ק שאקי. בעל המחבר ספר תקות ישראל על הגדה של פסח. ובעת רוצה להדפיס ביאור על מדרש חזית. והביא לפני וראיתי בהם

ДОЗВОЛЕНО ЦЕНЗУРОЮ.
Варшава 21 Іюня (3 Іюля) 1876 г.

ספר

מדרש רבה

על שיר השירים

עם ביאור חדש

הנקרא בשם

כנפי יונה

מאתי

ברוך בן לא"א מהור"ר יונה ז"ל עטילזאהן בעל המחבר ספר

תקות ישראל

באור על הגדה של פסח

ווארשא

ע"י ר' יואל לעבענזאהן נ"י

שנת תרלו לפ"ק

КАНФЕ ІОНА

т. е. Крылья Голубя.— Сочиненіе Боруха Этельсона.

Въ Типографіи П. Ю. Лебенсона и Д. Фридмана

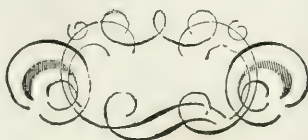
въ Варшавѣ, на улицѣ Налевки № 9.

היו העוונות מכשולים ושגגות, אמנם בתשובתו זו אשר אני מצוה אותך יהיו מהעוונות זכיות כדאי' במס' יומא, ויצא דברו תשובה בהתעוררות הלב ומצורף לזה שינוי מעשה בפועל כלי המעשה נשלם תשובה אשר נמצא כתוב בספרי' ובא ענינו בקבלה, ואמר עוד **קחו עמכם דברים**, ירצה דברי רצוי ותחנונים ובקשות ותפילות **ושובו אל** יי' אמר **אל** ולא אמר **עד**, כי עם היות שהתפילה היא כמו כלי הכולל לפעול פעולות טובות להאדם בענייני טוב העוה"ז עכ"ז לא תועיל לתת שכר כללי בנפש בענייני העוה"ב כמו התשובה (כמ"ש הרב מהר"י יעויי"ש), **אמרו אליו כל תשא עון**, כאלו יאמר כל עון תשא, **וקח טוב**, ירצה קח לך גם העון במקח טוב כאלו גם הוא זכות וטובה ע"ד שאמרו ז"ל זדונות נעשו לו כזכיות, **ונשלמה פרים שפתינו**, ירצה תקבל פרי תוספות שפתינו שאנחנו מתפללים בתפילת נדבה יתר מן המחוייבות, ויהיו לרצון אמרי פינו העודפים (וענין פרים לדעתינו מלשון פרו ורבו ומלשון מפרי פי איש), ואמר עוד **אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב** ירצה בהטף מילתו בענין הצדקה כמדובר, הטעיף הענין בשלילת הסיבה הגורמת לצדקה, והוא הבטחון בה' כמש"ק בדבריו, הוא אמרו אשור לא יושיענו ועל סוס לא נרכב ע"ד שכתוב אלה ברכב ואלה בסוסים, ואשור הוא המתהלל ברכב כמ"ש ברוב רכבי אני עליתי מרום הרים, ומלכים בסוסים כנודע, ע"כ אמר שהוא תוחלת הבטחון באדם ושוא תוחלת הבטחון בהסיבה, הוא אמרו **ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו** ירצה שלא נאמר עוד שה' הוא אלהינו אך בצירוף מעשה ידינו וע"י הסיבה אז ישלח ה' עזרו מקודש, אבל מבלי סיבה לא תהי' ישועה לאדם, אל יאמר האדם כן, כי אין מעצור לה' להושיע בסיבה ומבלי סיבה:

באופן שהנביא הורה אותם דרך הקודם שישובו מאהבה והיא התשובה המקדמת הגז"ד, וגם תפילת נדבה שהיא ג"כ הקורעת הגז"ד, ואף למדם ארחות יושר מעשה הצדקה היינו שישימו מבטחם על ה' לבדו, ואל יבטחו בנדיבים, ולא ג"כ בסיבה אפילו בצירוף ישועת ה' אתה עמה, אך רק הבטחון יהיה בו לבדו יתעלה, כי אז בודאי שיעשה צדקה ע"ד הכתוב כי ממך הכל ומידך נתנו לך, ע"ד שהנחנו במאמר **בין עובד אלהים לאשר לא עבדו**, הוא אמרו **אשר בך ירוחם יתום**, וענין יתום, ירצה מי אשר אין סיבה אתו, ע"ד עולל קטן הנשאר יתום מבלי אב ואם, אשר הם הם ראשית סיבתו בענין המאכל והמשתה והכסות והדומה, כי הוא בעצמו מבלי דעת ותבונה בו ועוד לו שאין לו כח ואומץ להתפרנס ולזון מעמל ידו, והם האב והאם הם סיבה לדי מחייתו, וכאשר נשאר יתום הוא נשאר מבלי סיבה, ועכ"ז אתה הוא ה' אלהים אשר תזון ותפרנס גם היתום הזה אשר הוא מבלי סיבה, א"כ גם גבר האדם שהוא מבלי סיבה בך ירוחם, ובעלות על לב האדם הענין ההוא בודאי יעשה צדקה, והיא גם היא מהג' דברים המקרעין הגז"ד, הוא תשובת ה' על זה **ארפא משובתם** הוא מענה ע"ד התשובה שקדם, ואמר **אוהבם נדבה** על דבר התפילה אשר קדם, ואמר **כי שב אפי ממנו** ע"ד הצדקה שקדם, כמ"ש מתן בסתר יכפה אף, באופן שהנביא הושע בתשובה מאהבה דיבר, הוא דברי המדרש אתה פותח בתשובה **תחילה** (ירצה אתה הוא הראשון מאותה תשובה שהיא **תחילה** במעלה כמש"ק), חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה **תחילה**, (הוא הושע ירצה שהוא הושע ינאם נאום ענייני הג' פעולות הקורעין הגז"ד על הסדר המקובל תשובה תפלה וצדקה, ויהי' פתח דבריו בענין הג' ענינים הקורעין הגז"ד בענין התשובה שהיא תחילה במעלה והיא תשובה מאהבה), ואיזה הוא זה הושע שנא' שובה ישראל עד ה' אלקיך, והוא באמרו **עד** ולא אמר **אל** מכלל שבו קלה והיא התשובה מיראה, והוא הושע הזהירם על התשובה מאהבה הוא אמרו עד ה' וכמאמר ר' יוחנן גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר עד ה':

וה' אל רחום וחנון ירחם עמו ונחלתו, ויפתח לבנו ביראתו ותשובתו, ויכונן אלבו להשיב אליה צאן מרעיתו, ונזכה לראות לויים בדוכנם ואת הכהן הגדול בעבודתו, בהיכל קדשו לבי תפארתו, אמן:

תם ונשלם. שבח לאל בורא עולם.

טוב ואל יבטח בסיוע שום אדם אבל ישים בטחונו במי שאמר והי' העולם ולו לבדו המחסה והמסתור כדכתיב והבוטח בה' חסד יסובבנהו ולהעיר את האדם בזה מצות סוכה בזמן האסיף אסיפת גורן ויקב כמ"ש באספך מגרנך ומיקבך שהזמן ההוא זמן טובה שהאוצרות מלאים כל טוב כדי שיתעורר וישים מבטחו בהבורא יתעלה ויתן אל לבו כי כל הטוב אשר הגיע אליו מן היוצא בשדה הכל בא לו ברצון ה' ולא לו הוא יעוי"ש. ומי אשר יבחן ויתבונן שהכל מיד ה' הוא, למה תרע עינו בשל אחרים ובודאי יתן צדקה כמו שהארכנו במאמר הנ"ל יעוי"ש. ע"כ לדעתי נתקבלו ובאו כל אלה הג' מועדי קודש בירח אחד זה אחר זה להוראת הג' אלה, **תשובה, תפילה, צדקה**, המעבירין את רוע הגזרה כל אחד ואחד לבדו, והחוט המשולש לא במהרה ינתק, ומראש השנה עד קץ מועד חג הסוכות עדנה לא סוגרו השערים שערי רצון ונדבה כמובא בספרי הקבלה, וכנוסח יהי רצון האמור בליל אחרון מערבה, ז"ל טרם יצא דבר המלך על כל דת ודין עד השערי' לא סוגרו כו' יעוי"ש:

ומה מאוד יובן באופן נאות כתוב אך בעשור לחודש השביעי הזה יום הכפורים הוא, ואמר אך בחמשה עשר יום לחודש השביעי באספכם את תבואת הארץ חג הסוכות לה', וקושי ההתכה הנמצא גם הוא ענין אומרו **אך**, **אך**, וענין **אך** במליצת הלשון ענינו שהענין הנדבר בסמוך ענין יהי' ג"כ מענין הראשון אך הוא קצת עד"א, ומה קריבות שייכות יש מיום הכיפורים לראש השנה וכן מסוכות ליום הכפורים, ומה סמוך ענין לו אשר נאמר גם **אך אך**? ואין ענייניהם כדומה זה לזה! ולפי דעת מהר"י ערמאה אין ענייניהם שוה ומשתווה כלל, כי לדעתו ראש השנה על אמיתת ההשגחה, יום הכיפורים על היות הסליחה עמו, סוכות על אמיתת השכר והעונש יעוי"ש, ולא קרב זה אל זה ע"פ דרכו בקודש, האומנם ע"פ דרכינו יובן באופן נאות, להיות שכל אלה הג' חגי קודש להוראה אחת תכליתית באו אודות קריעת הגז"ד של הכנסיי' הישראלית אשר בירח הזה במאזנים ישאו יחד חובותם וזכותם כדאי' ברבות (פרשה אמור), ועי"ז נצטווינו בקדושת ג' זמנים אלו כל אחד על ענין פרטי מהג' הקורעים הגז"ד, אשר כל אחד לבדו יהי' די לקריעת הגז"ד, ובין כולם כאחד נמצא חוט המשולש אשר אמרו עליו לא במהרה ינתק, הנה כי כן יוציא ה' לאור דיננו ויראה זכיותינו, שבודאי אך טוב לישראל סלה, א"כ עפ"ז הכוונה והתכלית של כל הג' פעולות אחת היא, וכל הג' חגי קודש להוראת כוונה תכליתית אחת באו, אך שאותות הפעולות נחולקות, ראש השנה בפעולת התשובה בלב ומצורף אלי' שינוי מעשה, יוהכ"פ בפעולת התפילה המצורפת אל התשובה, סוכות בפעולת הצדקה אשר תצטרף אל התשובה, אשר כל אחד ואחד מהם דיו על אודות קריעת הגז"ד, והשנים טובים מן האחד, וחוט המשולש לא במהרה ינתק, הוא אומרו **אך**, **אך**, ירצה אחרי אמרו בראשון באחד לחודש השביעי יום תרועה יהי' לכם, ירצה יום שבירת וקריעת סגור הלב הערל לשוב אל ה' (וענין תרועה מלשון נפשו ירעה לו וכמו תרועם בשבט ברזל וכן הבינו הקדמונים הרב החכם מהר"י אבוהב והרב הקדוש של"ה והרב החסיד החרדים יעוי"ש) והיו אותות הפעולה על כוונת קריעת גז"ד בענין התשובה, הוא אמרו אך בעשור לחודש השביעי הזה יום הכיפורים הוא, ירצה בעשור לחודש אותות הפעולה על הכוונה ההיא בעצמה על אופן אחר יוסבו בפעולתם והוא העבודה והתפילה, לא ע"ד אותות הפעולה הראשונה, עם היות שתי הפעולות על כוונה אחת ותכלית אחד יוסבו, עכ"ז אותות הפעולות מחולקות, הוא אמרו עוד אך בחמשה עשר יום לחודש הזה באספכם את תבואת הארץ חג הסוכות לה', ירצה אך בחמשה עשר יום אותות הפעולה על הכוונה הראשונה בעצמה עוד על דרך אחר יוסבו בפעולתם, והוא הצדקה ומתנות לאביונים, אשר כל אחד מהם לבדו הוא מספיק לקריעת הגז"ד ע"פ הקבלה, ובין שלשתן כאחד אשר יהיו חוט המשולש וכולם כאחד באו נקבצו יחדיו חוט המשולש הזה לא במהרה ינתק, ובודאי יוציא לאור נוגה משפטינו, ה' שופטינו ה' מחוקקינו ה' מלכנו הוא יושיענו:

עתה בוא נבוא אל ראש נושאנו אשר התחלנו בו בהתחלת כתובי הנביא הושע, ואומר שגם הוא תפוס מלתו בהג' אלה שפקדנו זכרם שקורעין הגז"ד, והי' ראשית דברו בענין התשובה, ואחריו בענין התפילה, ואחר אחריו בענין הצדקה, הוא אמרו **שובה ישראל עד יי' אלהיך**, ובתשובה מאהבה ישוב ענייננו, הוא אמרו **עד** וכמ"ש הרב מהר"י ז"ל ולשון הכתוב שאמר שובה ישראל עד ה' ולא אמר אל ה' יראה שהוא מדבר במי ששב קצת ירצה ששב מיראה אלא שלא שב עד ה' בעצמו שהיא התשובה הגמורה תשובה מאהבה למה שיאות לו, ומצד התשובה הראשונה שהיתה מיראה עדיין נשאר לו בה מכשול עון כמ"ש כי כשלת בעונך (יעויין שם במאמר ד' וכמ"ש הרב החרדים ע"ש), הוא אמרו **עד** ה' אלהיך, ירצה שלא תשוב ותדבק עמו מאחורי פרגוד עוונך אלא בו תדבק בלי הבדלה כלל, שהעוונות יהיו בתשובה כזו כזכיות, כדאי' בש"ס (מס' יומא) יעוי"ש, הוא אמרו **כי כשלת בעונך**, ירצה מצד תשובה ראשונה

היו

על קדושת שמו של הקב"ה אני מוחל ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול יעויי"ש, הוא דברי ר"ע אחרי דברי ר"א רבו באמרו אם נאמר כו' ענה ר"ע אחריו א"כ איפוא ע"פ דעת ר"א יהי' ג"כ ענין נפשך האמור גם על נפש החיונית הוא אמרו ובכל נפשך אפילו נוטל את נפשך, והבן. הוא שאמרו לו תלמידיו רבינו עד כאן, ירצה דעתם כשיטת מי שקדמוה שטעם הכתוב והאהבת ומוסב על כל חלקי התורה אשר לג' ראשים יפרדו, עפ"ז בלתי נכלל בטעם נפשך ענין סבל יסורי הגוף והגוויי' ומכ"ש שלא נמצא נזכר בו ענין מסירת נפש החיונית ולכן ענו ואמרו **עד כאן**, ר"ל אין מן המחוייבות לך כל זה, ועד אן תצטער ותזיל ולמה זה לך, הוא אמרו כל ימי הייתי מצטער ע"ז, ירצה רוב הצער והיגון נשאתי בענין מעולם, כי ע"פ דעת מי שקדמוני הרי בעל מצוה מן המצות הוא ענין מסירת נפש על אודות היחוד, ואני ע"פ קבלתי בטוב מרבי ר"א אשר הטעים הצריכותא בכתוב ההוא, ע"כ נמצא בו בענין מצות מסירת נפש היסודית ביסורי הגוף והגוויי' וגם נטילת נפש החיונית ג"כ דהי מנייהו מפקית, הוא אמרו אמרתי מתי תבוא לידי ואקיימנה, כי בלא"ה אחר זולתי אתי לא הייתי יכול לברר הענין על בוריו, כי הזולת על דעתו פן גם הוא כדעת מי שקדמוני בענין, וא"כ אין מצוה בזה, וכיון שאין מצוה, עוד זו שאף עבירה היא, כי מי אשר יפקיר את עצמו למיתות על לא דבר מתחייב בנפשו הוא ונתבע ע"ז, ע"ד מי שימסור את עצמו למיתה בשאר מצות זולתם, כמ"ש הרמב"ם, ומי הוא זה אשר יעשה כזה? וא"כ הרי המצוה של מסירת נפש אודות היחוד היא תלוי' ועומדת, ואף כי שתתבטל לגמרי, כי מי הוא זה אשר ימסור את עצמו להריגה? אמרתי מתי יבוא לידי ואני אקיימנה בטוב ע"פ בירור קבלתי מרבי ר"א, כי אז ממני יראו וכן יעשו כל איש ישראל כולו, ובכן תתאמת על ידי מצות מסירת נפש היסודית ונפש החיונית על אודות היחוד בלי שום ספק, באומרם אם ר"ע מסר עצמו לתמותות ביסורי הגוף ובנטילת הנפש בעליל שברור לו הדבר שחובה ומצוה בזה, ומי אשר לא יעשה כאלה יהי' נתבע ועתיד ליתן את הדין, הוא אמרו אמרתי מתי תבוא לידי ואקיימנה עכשיו שבא לידי לא אקיימנה כו', ולדעתי ע"פ הלכה דר"א וע"פ מעשה רב דר' עקיבא תלמידו מאז נתפשט ההלכה והדין בכל תפוצות ישראל להיות ענין היחוד כמו שתי המצות הזולתים, ועל שלשתן נאמר יהרג ואל יעבור, וחלילה בהפכו, כ"א לא הי' הענין ברור לר"ע באמונת אומן שכן הוא הקבלה האמיתית, לא הי' מוסר א"ע להריגה, שמלבד אשר הוא האדם נתבע ע"ז עוד זו מה שלא ברדתו אל שחת בחיים חיותו בלתי ליהנות מן העולם יצא הוא טבע האדם כי כל אשר לאיש יתן בעד נפשו, על כרחך שהי' לו יסוד מוסד שכן הוא הקבלה מפי משה רבינו, ולא תזוע, ויתד היא שלא תמוט:

נשוב אל שאנחנו בו, שעילת הג' הקורעים הגז"ד הוא לעילת ג' חלקי המצות ומאת התורה כמש"ק, ובאו שלושת אלו להיותם שוים בשווי מה בג' ענינים. הא' ששלושת אלו גדולים מן הקרבנות, **תשובה** איתא בפסיקתא יעויי"ש, **תפילה** איתא במס' ברכות יעויי"ש, **צדקה** איתא במס' סוכה יעויי"ש. הב' ששלושת אלו מקרבין את הגאולה, **תשובה** אי' במס' יומא יעויי"ש, **צדקה** אי' במסכת בתרא יעויי"ש, **תפילה** איתא בס' העיקרים (מאמר ד' פ' עשרים יעויי"ש) ז"ל דניאל ועזרא בתפילתם עלו והעלו ישראל מן הגלות:

ולדעתי ענין הג' חגי מועד שניתנו בחודש אחד בירח האיתנים והם ראש השנה ויום הכיפורים וסוכות לעילת הג' המקרעין את הגזר דין. **ראש השנה** הוראתו על התשובה שאז יצא אדם הראשון בדימוס בדינו כמובא במדרשות יעויי"ש. **יוהכ"פ** הוראתו על התפילה שהוא זמן העבודה והתפילה אשר הכהן הגדול הי' מתפלל כמ"ש בשיר השירים כחוט השני שפתותיך, ובארו הקדמונים על התפילה שהי' הכהן הגדול מתפלל, וז"ל התרגום ושפתוי דכהנא רבא הוון בעיין צלותא ביומא דכיפורא קדם ה' ומילוי הוו מהפכין חוביהון דישראל דדמיין לחוט זהוריתא ומחוורין יתהון כעמר נקא, וז"ל הזוהר דא חוט דשפוותן דלנו, וז"ל התיקונין חוט השני דא שפה חוט של קשת דבי' הוא זריק חיצים דאינון מילין דצלותא לגבי חיווא עד דיפלא חן כבדו יעויי"ש. **סוכות** הוראתו על הצדקה, וז"ל החכם המוסקאטי המסתכל בפרטי מצוה זו ימצא רמזים רבים מתייחסים אל נוכח מעלת הבטחון הרמוז ברגל זה וע"כ היתה מצוה זו בט"ו בתשרי זמן נשיבת הרוחות וירידת מטר וגשם שתלך לו ישיבת הסוכה לרמוז שגם בעת צרה ישים האדם בטחונו בה' ויסתר תחת כנפיו ועוד שבזמן ההוא כל קניני האדם מכונסים תוך ביתו ע"כ צוה חסדו לצאת חוצה ולדור בסוכה לרמוז שיסור מבטוח בהם כך יבטח בהבורא יתעלה יעויי"ש, ומי אשר נכון לבו בטוח בה' בודאי לא יכבד עליו לכבד ה' מהונו בחנינת דלים ואביונים הגונים כמו שהארכנו במאמר **בין עובד אלהים לאשר לא עבדו** יעויי"ש, והחכם מהר"י אבוהב כתב ז"ל מצות סוכה באה ללמדנו שלא ישים האדם בטחונו בגובה ביתו וחזקו ותיקונו הטוב ואף אם יהי' מלא מכל

וישתוקק אליו אין זה מן המחוייבות כלל, ונמצא שענין בכל ספרי קדשנו בהפכו, ומה אמרו כל ימי הייתי מצטער על זה? ואשר ידמה לדעתי לאמור שהי' באמת בדור הראשון (בענין מסירת נפש על אודות היחוד) מפלגות ומחלוקת החכמים, אם ענין היחוד דומה לגילוי עריות ולשפיכת דמים שאמרו עליהם יהרג ואל יעבור (ומהם מן הסברא ומהם מן הקבלה) או לא. והי' ענין דברי ריבותם בכתוב ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך, מהם שאמרו שטעם הכתוב ההוא מוסב על כלל תרי"ג מצוות אשר יפרדו לג' חלקים, והם חובות הלבבות, וחובות האיברים, וחובות הקנין, הוא אמרו בכל לבבך ירצה בחלק המצוות השייכים אל הלב, ובכל נפשך ירצה בחלק המצוות השייכים אל הגוויי' והאיברים (וגם גויית האדם נקרא בכתוב נפש כמו שכתוב עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו וירצה נפש היסודית ור"ל גויית האדם ואיבריו, כי כן בסוף נאמר אל עצמו ואל בשרו והוא ענין הנפש הנאמר מלפני'), ובכל מאודך ירצה בחלק המצוות השייכים לקנין, באופן בטעם הכתוב ואהבת וגו' ע"ד ההוא, ואיננו מוסב על מקרא שלפניו הוא כתוב שמע ישראל המדבר בענין היחוד, א"כ לא נמצא מפורש בתורה ענין מסירת נפש על דבר היחוד, ואף שתחסר מצוה ממצוות התרי"ג הלא ישלימו בזולתה, וכבר רבו דעת מוני המצוות איש איש לפי דרכו כמו הרמב"ם והרמב"ן והסמ"ג והסמ"ק ובה"ג ודעותיהם שונות, ומאבי המאמינים אין ראי' כי הוא הי' הראשון באמונה, ואם לא איפוא מי הוא, ומחנני' מישאל ועזרי' אין ראי' שהם היו ראשי ישראל, ואם הם לא היו מוסרים עצמם על קדושת שמו יתעלה אז היו כל ישראל יוצאים מקשר התורה ורסן ההנהגה, אמנם איש פרטי יחידי בודד אולי איננו מצווה ע"ז כלל, כי גם אם אחד יוצא המלה מדעת אלהים קדושים ודתו, עודנה כל הכנסיה הישראלית קיימת, ואין ציבור מתים ח"ו, ועד"ז ג"כ מן הרוגי מלכות אשר היו לפניו אין ראי', כי כל אחד ואחד טעמו בו. ומהם שאמרו שטעם הכתוב ואהבת הוא עד"א ועניינו מוסב על כתוב שמע ישראל האמור מלפניו, ונמצא בו מצות מסירת נפש על כל איש ואיש פרטי מישראל, ע"ד קבלתינו כעת עתה, ולא הי' בזה מכריע בדבר, עד שבא ר' עקיבא ומסר עצמו על קדושת שמו יתעלה ע"פ קבלתו מרבו ר' אליעזר, שהוא ר"א עשה צריכותא אם נאמר בכל נפשך למה נאמר בכל מאודך ואם נאמר וכו', ואם טעם הכתוב ואהבת ע"ד דעת הראשונים אשר קדמוהו שירצה ענינו וטעמו על כלל כל התרי"ג מצוות הנחלקים לג' חלקים א"כ מה אמרו בזה ומאי קושיא שהלא כל אחד ואחד נצרך לעניינו כמש"ק, ע"כ שר"א קיבל הענין בקבלה מרבותיו איש מפי איש עד משה רבינו ע"ה שטעם הכתוב ואהבת ירצה טעמו שמוסב על כתוב שמע ישראל האמור מלפנים, ע"כ הוא אשר היטיב לשאול אם נאמר כו' ואם נאמר כו', וא"כ עפ"ז שענין ואהבת מוסב על כתוב שמע ישראל האמור מלפנים, ע"כ ענין נפש האמור מוסב עניינו על נפש היסודית ירצה שימסור האדם גופו וגווייתו ביסורי תוכחת ומוסר על אודות קדושת שמו ועל נפש החיונית בנטילת הנפש וממש עד אשר ימות, כי הי מינייהו מפקית, ועפ"ז מחוייב האדם למסור עצמו על קדושת שמו אם בגוף וגוויי' ביסורים ועונשים קשים אם בנפש ורוח, ונמצא בו בכתוב ע"פ קבלת ר"א מצות מסירת נפש על אודות קדושת שמו יתעלה, ועניינו מצוה פרטית מה שלא נזכר המצוה ההיא עדנה בתורה:

ומה מאוד יובן ע"פ דרכינו דברי ש"ס (מס' ברכות) ז"ל תניא ר"א אומר אם נאמר כו' ואם נאמר כו' אלא כו' ר"ע אומר בכל נפשך אפילו נוטל את נפשך יעוי"ש, ירצה לדעתינו, שר"ע בעקבותיו דרבי' ר"א אזל והולך, ועל פי שיטתי' דר"א בענין הצריכותא שעשה בא ר"ע תלמידו להטעים ענין בכל נפשך לפי דרכו, ודעתו דעת ר"א, והוא כי לפי הדעת שענין ואהבת ירצה טעמו על כלל מצוות התרי"ג הנחלקים לג' חלקים, א"כ ענין נפש האמור ירצה נפש היסודית לא נפש החיונית וג"כ טעמו ר"ל בכח הגוף והגוויי' לעבוד את ה' אלהים קדושים, עפ"ז בלתי נמצא בענין ההוא ענין סבל היסורים על אודותיו, ומכ"ש שלא נמצא ענין מסירת נפש בנפש החיונית אשר יחוייב האדם למות על קדושת שמו יתעלה, אך הענין לעבוד את ה' בכל כחו במצוות התלויים באיברי ההתכה וההרכבה כמש"ק, אולם אחרי דעתו דר"א שעשה צריכותא בענין, ע"כ ענין נפש האמור גם אם נניח שאך על הנפש היסודית לבדה יסוב עניינו כאמור, מכל מקום הרי לפנינו מבואר ענין סבל היסורים באיברי ההתכה וההרכבה על אודותיו, שבלתי נוכל לפרש ענין נפש היסודית עד"ז בעבודת עבודה שהלא ענין היחוד עניינו מחובות הלבבות לא מחובות האברים, וע"כ עניינו בסבל היסורים, וכיון שענין נפש היסודית עניינו בסבל היסורים הוא הדין בנפש החיונית גם כן, משום דהי מינייהו מפקית, ואמרו חז"ל מה לי קטלא כולי' מה לי קטלא פלגא, ונמצא מבואר ג"כ שלפעמים יסורי הגוף קשים יותר מן מסירת נפש, כאמרם ז"ל אלמלי נגדוהו לחנני' מישאל ועזרי' הוו פלחי לצלמא, וז"ל המדרש חזית אמר ר' חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך

על

עליו בלבו לעשות מן הוא והלאה כתורה וכמצוה, ובענין זה הוא רק כמו שאר האדם אשר לא חטאו מעולם, ומן הראוי להשב להרבות בענין על אשר העוה מלפנים רב יותר מן רבי גילו בהתרעת פה וצעקה בתפילת נדבה, הוא התפילה שאמרו עלי' מקרעת גז"ד של אדם:

ונרחיב הדיבור קצת בענין התפילה, כבר דיברו בזה הרב העיקרים פ' כ"ג, והרב החובות בחשבון התשיעי ובאהבת ה', והחבר במאמר ג' סי' ה' ז"ל ויהי' הלשון מסכים עם המחשבה לא יוסיף עליו ולא יבטא בתפילתו ע"ד המנהג והטבע כמו הזרזיר והפאפאגאיי אלא עם כל מילה ומילה מחשבה וכוונה בה וחכמי הש"ס אמרו סימן לדבר תכין לבם תקשיב אזנך, ומן המחוייבות לנו להעיר בענין התפילה אשר כתבי הקודש בענייה נראים כסותרים. הא' אמרו און אם ראיתי בלבי לא ישמע אדני אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתי, כנראה שמחשבת און בקרב לב בלתי פוסלת בענין התפילה, אך אם נכון הדבר בדבר שפתים הוא הטוב והנרצה לפניו ומתקבלת היא אליו. הב' אמרו ויפתוהו בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו והוא רחום יכפר עון וגו', כנראה שמחשבת און פוסלת בענין התפילה ובלתי נרצה לפניו ועון נקרא, אך והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו, אך רק המקבלת הוא מעביר עליו, והמותר והשאר מעביר ראשון ראשון בגודל חסדיו, כי חפץ חסד הוא, וזה דרכו וטובו וחסדו. הג' אמרו בפיו ובשפתיו כבדוני ולבו רחק ממני ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, כנראה שמחשבת און בענין התפילה חטאה גדולה היא, וגם האדון ה' צבאות ישיב לו גמולו בראשו כפי החטא וכובד עון במשקל מכוון לא יעבור עליו אפילו אפס קצהו, והוא בתוכחה גדולה, באופן שאלו הג' כתובים מתנגדים וסותרים זה את זה, והוא הדבר הצריך התבוננות. ונראה לדעתי בישוב ענייניהם שג' מיני מחשבות פסולות יש בענין הדיבור ונאום שפתים בענין התפילה. הא' שיחשוב בתוך תפילתו עת התפללו לפני האלהים בארשת הדיבור ולבו בל עמו בהיפך ממש, ויחשוב להמרות עיני כבודו לעשות מעשהו זר מעשהו, איש אשר אלה לו הוא גבר יהיר ולא ינוה ולא יתקיים בעולם, כי כלה ונחרצה עליו, ולא יאבה ה' סלוח לו אפילו כניצוץ מן האש וכטיפה מן הים, והוא דברי הנביא ישעי'. הב' שיחשוב מחשבת תוהו בעת עמדו בתפילה וישוט ברעיוניו בענייני העולם והבליו במלוא חפצו, למקום זה יעבור ומסחר זה יקח ובשובו בשלום כמה ירוח, והדומה והדומה לדומה, איש אשר אלה לו און ועון, אך הוא יתעלה ברחמיו יכפר עון ולא ישחית ולא יגמלהו כפי החטא ממש אך אפס קצהו נקה יקח ולא ישחית מכל וכל ולא יעיר כל חמתו. הג' שלא יהי' בלבו שום מחשבה רעה משני אלה המחשבות שהקדמנו, אך יהי' לבו ומצפונו עסוק בענין התפילה והעבודה, אולם שתהי' עבודתו במחשבתו יחול הגמול ויראת העונש, ומחשבה כזו בלתי פוסלת כלל, וה' אלהי הרחמים ישמע ויקשיב בקול התפילה וימלא משאלותיו לטובה:

ועניין הצדקה שחשבו חז"ל אל צירוף התשובה בכלי המחשבה שגם היא מקרעת גז"ד, הוא ג"כ ע"ד שהנחנו בענין התפילה, ירצה בתוספת צדקה רב יותר מן האמור, שמעשה הצדקה גבול יש לו באמרם המבזבז אל יבזבז יותר מחומש, אמנם כל זה הוא לאיש אשר לא חטא מעולם, והוא ינהג במעשה המצות כתורה וכמצוה, אז יש גבול להמצוה הזאת מצות הצדקה, אבל מי אשר חטא ואשם, וחפצו כעת בתשובת כלי המחשבה לזכך רעיוניו מן הוא והלאה בטהר לב, ויצרף לזה כלי המעשה בפועל במצות צדקה אשר זה תהי' כפרת נפשו למלטה מבור שחת, איש אשר אלה לו אין גבול למעשה צדקתו, כמ"ש עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, ואין למצות הצדקה מן השב גבול וקצב, והוא אמרם תשובה ירצה טהר לב בכלי המחשבה ומצורף לזה בכלי המעשה בפועל שינוי מעשה או מצורף לזה בפועל ענין התפילה וירצה בתוספ' תפילה או מצורף לזה צדקה בפועל ובתוספ' מעבירין את רוע הגזרה ע"פ הכתוב והקבלה:

וכאשר עוד נעמיק בדבר נשכיל מן מוצאו כי ענין הג' אלה שמקרעין הגז"ד הוא לעילת הג' חלקי מצות הנמצאים במצות התרי"ג, כפי אשר חלקום הפילוסופים האלהיים, והם, חובות הלבבות, וחובות האיברים, וחובות הקנין, ע"כ לדעתי שינוי מעשה הוא לעומת חלק חובות האיברים, ותפילה לעומת חלק חובות הלבבות, וצדקה לעומת חלק חובות הקנין, וכבר זה ימים ערכתי מילין בביאור מאמר הש"ס (מס' ברכות) ע"פ הנחה זו, והוא אשר אומר, ענין מאמר ר' עקיבא בש"ס (שם) כל ימי הייתי מצטער ע"ז אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו, והצלחתי בו בתוס', כי לא נמצא כתוב בכל המקרא והקבלה אשר יכסוף האדם בכוסף נפש הרצון שיתן למות נפשו וחייתו לממיתים בעבור קדושת שמו הגדול יתעלה, ונוסח תפילתינו ועתר רינונינו בלתי מסכים לזה כלל, באמרינו ואל תביאנו וכו' ולא לידי נסיון וכו', ורבות כאלה, אך אם יקרה להאדם מקרה מסירת נפש אזי מחוייב האדם למסור את נפשו על קדושת שמו יתעלה, והוא חובה ומצוה, אבל שיכסוף האדם לזה

וישתוקק

אמרה חטאים תרדף רעה שאלו לנבואה וכו' אמרה נפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה וכו' אמרה יביא קרבן ויתכפר שאלו להקב"ה וכו' אמר יעשה תשובה ושב ורפא לו, הן כל אלה יפעל אל עם גבר מרוב טובו וחסדו כי חפץ חסד הוא:

אמנם עכ"ז אל יתאחר האדם משוב מחטאיו בעודנו נער, פן יחטפנו המות, והרב החכם בעל ס' המדות זכר ענינים שבעה יעוי"ש, ואמרו חז"ל עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך, ואף שלמה אמר בחכמתו וזכור את בוראך בימי בחורותך, ואמרו חז"ל בכל עת יהיו בגדיך לבנים זו היא התשובה יעוי"ש, ובמדרש דימו ענין המתאחר לכת של לסטים שחבשם המלך בבית האסורים ויחתרו מחתרת וברחו ויעבורו כולהם, ונשאר אחד מהם בבית הסוהר, למחרתו בא שר בית הסוהר וראה מחתרת חתורה והאיש ההוא עודנו עצור, ויך אותו במטהו, ויאמר לו קשה יום הלא המחתרת חתורה לפניך איך לא מהרת להמלט על נפשך, ואמרו שהוי מלוה לא משהינן, ומצות התשובה מתכין מצוות התרי"ג לכל מוני המצוות באין כושל, וכאמר חשתי ולא התמהמהתי לשמור מצותיך, ואמר הנביא נרדפה לדעת את ה', ואמרו חז"ל בקבלתם על מאמר חכמי המשנה ושוב יום אחד לפני מיתתך, ישוב בתשובה שיום שמא ימות למחר ונמצא כל ימיו בתשובה, ואמר חז"ל אשרי איש ירא את ה', ירצה בעודו איש ועדנה כחו במתניו ואונו בשרירי בטנו, והוא עיקר התשובה בעודנו נער ובהתגבורת רתיחת הדם ומשמן בשרו וחום טבעו, ומצורף לזה תיכף ומיד אחר החטא ירצה למהר להשיב מעשהו בתשובה, כמאמרם ז"ל כל העושה דבר עבירה ומתחרט מיד מוחלין לו כל עונותיו, ומצורף לזה בלי התעוררות זולתו אך שיקח מוסר מעצמו, וכמו שאמרו ז"ל טובה מרדות אחת בלבו של אדם יותר ממאה מלקות, וירצה הערת נפשו אל התשובה לא מיראת העונש, ולא מראות ענין הנסיון בזולתו מי שהלך בדרכו הרעה, ולא מתוכחת זולתו בדברים אם מפי נביא הדור או מפי מורה, אך הערתו אל התשובה מצד עצמו מחוזק הכרתו את אלהיו ובחינתו בהתמדת טובותיו עליו ומה שהוא חייב עליהן מעבודתו, השב הזה הוא המצליח המבואר בחובות הלבבות בשער התשובה פ"ו יעוי"ש, והיא התשובה הרמה והנישאה עד למעלה ראש עד שמגעת עד כסא הכבוד, כמאמר ר' יוחנן במסכת יומא יעוי"ש ובהרב החובות ובהרב המדות ובהרב מהר"י אבוהב ובשערי תשובה להרב רבינו יונה:

הנה מה מאוד יצדקו דברי הרבות, ירצה שראובן עשה תשובה מהתעוררות עצמו, לא מהתעוררות זולתו ע"ד תשובת קין שהשם יתעלה פתח לו פתח התשובה באמרו ועתה וגו', ודרשו ברבות אין ועתה אלא לשון תשובה ע"ד ועתה ישראל וגו', ואדם גם הוא התעורר מקין כמובא ברבות יעוי"ש, אמנם ראובן התעורר מעצמו בתשובה, הוא אמרו במדרש אתה פתחת בתשובה תחילה, ירצה אתה הוא הראשון בתשובה אשר היא למעלה ראש והיא תחילה לכל התשובות, והיא התעוררות התשובה מנפש האדם בעצמה, והיא התשובה הגדולה ותחילת ראשית כל התשובות, ואתה הוא הראשון בתשובה כזו, חייך שבנך בכך עומד ופותח בתשובה תחלה, ואחרית המאמר מהמדרש ההוא יבואר בביאור החכת הכתובים ויבוא בסמוך ענין, (ונתעוררתי בביאור המדרש מהחכם מהר"י אבוהב יעוי"ש):

נשוב אל שאנחנו בו בענין שינוי מעשה המצטרף לתשובת הלב או צדקה או תפילה וצעקה המצטרפת עמה, ומהיאות לבאר ענין התפילה האמור אל השב, וענין צדקה האמור אל השב, שענין שינוי מעשה האמור אל השב הוא ענין מתיישב על לבב חכמה, שר"ל שיתקן מעשיו אשר העוה וקלקל בראשונה, ומן הוא והלאה יקבל בלב שלא ישוב עוד לכסלה, ויעשה גם בפועל מעשה הטוב אשר בראשיתו לא עשה כן, אמנם ענין תפילה וצדקה האמור אל השב במושכל ראשון אינם מתיישבים על לב השומע, כי ממה נפשך אם לא התפלל מעולם וכעת אחרי התשובה יקבל עליו להתפלל, הייני הוא שינוי מעשה? ואם התפלל, מה הוא תפילה אחר תפילה? ועד"ז יפול התימה בצדקה ג"כ, ע"כ מהיאות לבאר, ואומר, שענין התפילה ומעלתה גדול יש לה, כמ"ש ערב ובוקר וצהרים אשיחה ואהמה, וכאמר בדניאל וזמנין תלתא ביומא הוא ברך על ברכוהי ומצלא, אולם לא נעלם מאמר ר"י שאמר והלואי שיתפלל אדם כל היום כולו יעוי"ש, ואוקמיה הרי"ף (מס' ברכות) בתפילת נדבה, הוא אמרם ענין תפילה מעניני התשובה המקרעת גז"ד וירצה תפילת נדבה המצטרפת אל התעוררות הלב בתשובה אל הטוב והישר בעיני ה' לעשות מן הוא והלאה כתורה וכמצוה, ובפועל כלי המעשי יפנה דליותיו כעת אל התרעת פה בתפילת נדבה מבלעדי הג' תפילות המחוייבות, ויום ליום יביע אומר בתפילה וצעקה לפני אדון העולמים וישפוך שיחו לפני ה', ולילה ללילה יחוה דעת בתפילת הלילה אשר היא יותר זכה מתפילת היום, כמ"ש הרב בחובות הלבבות ז"ל ובתפילת הלילה בני הזהר יותר מביום יעוי"ש, וכבר נזכר יתרון תפילת הלילה בספרי הקודש הרבה, כמ"ש זכרתי בלילה שמך ה', וכאמר נפשי אויתיך בלילה, באופן שהמעשה בפועל זה שעיות יקבל

עליו

הצעקה קודם גז"ד ביותר, כ"א תוסיף את כוחה אחר גז"ד הוא כ"ש וק"ו בן בנו של ק"ו שתפעל קודם הגז"ד ביותר ויותר, **ומתקבלת היא מיד** ירצה כדי לבטל הגזירה צריך תפילה ותחנוני' יותר, אבל קודם גז"ד אין צריך להרבות כ"כ בתפילה, הוא דברי הרמב"ם ומתקבלת היא מיד ר"ל מבלי הפצרת תחנונים רבים ואריכות דברים אך תיכף ומיד היא מתקבלת, **שנאמר דרשו יי' בהמצאו** וירצה כי כתוב לאמור ביחיד בהמצאו, ור"ל אבל לא בכל עת הוא מצוי, ומוסב ענינו בשיפור מעשה וצדקה, א"כ מצינו הבדל ביחיד בין קודם גז"ד ובין אחריו לענין עניינים זולתם, ע"כ כנים דברינו לאמור גם בצעקה ותפילה עם היות שגם בענייניה אין הבדל בין קודם גז"ד ובין אחריו יש לאלוה מילין לאמור שלאחריו הוא טוב ויפה וקודם הוא יפה ביותר, ונוכל לחלק הענין על שתי מדרגות, טוב ויפה, ויפה ביותר, הוא אמרו **במה דברים אמורים** ר"ל הכי מילי שכדברנו לחלק בין קודם גז"ד ובין אחריו שהעדנו לאמור שאחריו הוא טוב ויפה וקודם לו יפה ביותר ועשינו פרודות על שתי מדרגות לאמור טוב ויפה ויפה ביותר, הדברים אמורים ביחיד, ירצה אך ביחיד הם אמורים שכן מצינו במקום זולתו אתו עמו שיש הבדל בין קודם ובין אחריו, וכמו שהבאנו עדיו מן כתוב דרשו וגו', ומוסב על שיפור מעשה וצדקה, וע"כ העדנו לאמור גם בצדקה ותפלה אף שלא נמצא הבדל בענייניהם בין קודם ובין אחריו עכ"ז הדעת נותנת מצד הסברא ממה שקדם בזולתה שיש גם בה הבדל אמיתי בעיקר הדבר, שקודם הגז"ד הוא יפה ביותר מן אחר גז"ד, שאחריו אך טוב ויפה ולא כן קודם גז"ד שיפה ביותר, **אבל ציבור** ירצה שגם לא נמצא חילוק בכתוב בענין מה אשר יהי' הבדל גם בענייניהם בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד, ע"כ בציבור **כל זמן שעושים תשובה וצועקים בלב שלם הם נענין** וגם אי אפשר לחלק על שתי מדרגות, שבציבור לעולם הוא טוב ויפה ולעולם הוא יפה ביותר, **שנאמר כיי' אלהינו בכל קראנו אליו** ירצה טעמו על חוקים ומשפטים האמור ונלפנים כמש"ק בדברינו, וא"כ לא נמצא גם הבדל בזמנים ובענייניהם אשר יהי' זמן אחד יפה יותר מזולתו, ובהם כל הזמנים וכל העתים שוים, כזה כן זה, ע"כ אין בכח המאמר לאמור בציבור ענין הבדל בין קודם ובין אחריו, שבהם לעולם הוא טוב ויפה ולעולם הוא יפה ביותר, וכל זמן ששבים בלב ונפש הנקרא תשובה בעצם והשובה ממכיחי הלשון, ומצורף לזה בפועל כלי המעשה בדבר הצדקה והתפלה, הם נענין לעולם, ואין בהם עילוי זמן אחד מן זמן זולתו כי כל העתים וכל הזמנים שוים ומשתווים בהם, וקיים בדברי קדשו ענין צעקה להיותו הוא הדבר אשר בו החל ובמה שהחל כילה, וענין שיפור מעשה וצדקה כלל בצאות דבריו בדרך קצרה לאיש מבין יודע, והוא באמרו שעושים תשובה ולא אמר ששבים, ואף שע"פ משפט הלשון הי' לו לאמור משום שנאמר, אבל יען שבאדם אחד ישוב דברו בכל הענין ע"כ אמר שנאמר עם היות דבריו בשני נושאים, וגם נמצא דוגמתו במשנה. זה אשר כיוונו בסוגיית הש"ס דברכות והרמב"ם:

חסדי ה' אזכיר בקבלת ה' את השבים כי רב הוא, שדלתי התשובה לא סוגרו ולא ננעלו לעולם, כל עוד שלא יצא הקצף מלפני ה' הוא הגזירה, ולעולם מועיל התשובה בלב טהור כמ"ש טוב וישר ה' על כן יורה חטאים בדרך, ואף אם היא בפחות פחות שבעניינים עכ"ז עמו הסליחה, כמ"ש כי עמך הסליחה למען תורא, ותגדל יצאתו בזה רב יותר. הא' גם אם הרבה לפשוע ונסתרם בחטא עד אשר כעבות העגלה חטאה עכ"ז מקבל השבים, ככתוב בירמי' שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל, ואמר עוד שובו בנים שובבים ר"ל ע"ד שאמר וילך שובב בדרך לבו, ואמר יחזקאל כן אמרתם לאמור כי פשעינו וחטאתינו עלינו ובם אנחנו נמקים ואיך נחיה והיתי התשובה בענין אמור אליהם חי אני נאום ה' אלהים אם אחפוץ במות הרשע כ"א בשוב רשע מדרכו וחיה שובו שובו מדרכיכם הרעים ולמה תמותו בית ישראל יעוי"ש. הב' גם אם ישוב מרוב צרות ותלאות אשר עברו ראשו ויהי עליו למשא כבד, ומתוך זה ישוב בתשובה, ודרך טבע האנושי אשר לא יקבל תשובה כזו כדברי יפתח לזקני גלעד באמרו ומדוע באתם אלי עתה כאשר צר לכם (הביא הענין הרב העיקרים במאמר ד' פי' ע"ז והר"י אבוהב בהלכות תשובה פי' שני יעוי"ש) עכ"ז הוא יתעלה מקבל שב כזה ג"כ, כמ"ש בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה באחרית הימים ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו ונאמר ע"ז כי אל רחום ה' אלהיך וגו', ונאמר במנשה ובהצר לו וגו' יעוי"ש. הג' גם אם ישוב האדם כאשר יזקין בארץ שרשו וייבש ליחות הפרשי שבו וספו תמו כחות התאוותי מרוב זקנה וישישות ותשישות כח, עכ"ז הוא מקבלו כמ"ש תשב אנוש עד דכא ובא בקבלה עד דכדוכה של נפש, ר"ל בעוד שהנפש נדכאת ונחלשת מרוב ימים ושנים ועד זקנה ועד שיבה. הד' גם אם ישוב בעת קצו בראותו שקרוב עתו למות וחרב חדה ומלאך המות או מבשר ודם על צוארו, ג"כ הוא יתעלה מקבל השב, כמ"ש אליהוא ותקרב לשחת נפשו וחייתו לממיתים יעתר אל אלוה וירצהו וגו' פדה נפשו מעבור בשחת וגו', ואמרו חז"ל בש"ס ירושלמי שאלו לחכמה נפש החוטאת מה משפטה

ורצה גזירה דיחיד היא ובלתי נקרע הגז"ד בשינוי מעשה וזכות וטובה, הנה חזקיהו להיותו חכם ותורני בשמעו מפי הנביא שאחר גז"ד הוא ובאמת אין תקנה לזה בשינוי מעשה ניחם עליו בתקנה זואת המועלת ג"כ אפי' אחר גז"ד ואפילו ביחיד, והיא פעולת התפילה כי גדול כחה לאלהים, הוא אשר חרה אפו עליו לאמר בן אמוץ כלה נבואתך וצא, ירצה לא יאתה אליך הנבואה וההשפעה האלהית אם איש דמים אתה ותחכה ליום מותי באמרך צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה, והכחדת הצרי הגדול והפעולה הגדולה אשר בה עדנה יש תקוה למלט נפשי משחת, והיא התפילה, ואתה עתה לא דרך הנביאים בך, שכל הנביאים אשר קמו עמדו לבני ישראל כולם היו טובי לב אנשי חסד ורחמים ונצטערו בצרת הכלל הרבים והיחיד, כמובא בברכות, ולא כן אתה אחי, הרף לך וכלה נבואתך וצא, ועניינו ע"ד לא המאמר בברכות שר"ל לא ונמחילתו של הקב"ה כי הנבואה והשפע האלהית לא לך יכונו, וה' מהיאות היותך כאחד האדם אחרי שירדת טובת הנביאים אין בך בהעלימך ממני הצרי הגדול אשר בו יש תקוה, הוא שכתוב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל, ע"פ דרכינו יהי' הולם העניין באופן נאות מאוד ומשני פנים, הא' כדרך בני אדם ובני איש אשר אם יתעבר ויתאנף האחד על זולתו אז הוא מיסב פניו מזולתו בלתי יביט ויראה בו ולזר הוא נחשב בעיניו, הב' שחזקיהו בשמעו דברי הנביא שאחר גזר דין הוא, סיבב פנייתו אל מול אחר, לא כאשר עלה על דעתו מלפנים להציל עצמו מהגז"ד במעשים טובים ובשינוי מעשה וזכות וטובה, אבל כעת השכים דעתו לדעת אחרת ולבוא בתפילה, הוא אמרו כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צווארו של אדם, ורצה אפילו אחר גז"ד ואפילו לאדם יחיד, עכ"ז אל ימנע עצמו מן הרחמים ירצה תפילה שמועלת אפילו אחר גז"ד כר' יצחק שכן הלכה, וכמו שיבוא בסמוך עניין, עפ"ז קבלת אבותיו וקבלת הש"ס צדקו יחדיו והיו תמים, הוא שכתוב ויסב חזקיהו פניו אל הקיר ויתפלל, תפילה דוקא, וע"ד זה נעתר לו ה' בעבור תפילתו שהתפילה קורעת גז"ד ואפי' ליחיד, הוא שכתוב בדברי ה' יתעלה שמעתי את תפילתך, תפילה דוקא, וע"ז נענה לו ה'*):

הנה מה מאוד צדקו דברי רבינו הרמב"ם ויהיו דבריו ע"ד מחודש ממש לדעתינו, והוא בחר לו לסגולתו שההלכה כר' יצחק מסוגיית סתמא דהש"ס ר"ה (דף ט"ז ע"א) ז"ל ואיבעית אימא לעולם כרבנן וכר' יצחק דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד, ועכ"ז ע"פ דברינו הקודמי' יש הבדל בין יחיד ובין ציבור אפילו לר' יצחק, ובעניין שינוי מעשה וצדקה שבזה גם ר' יצחק מודה, הוא דברי הרמב"ם בהלכותיו פ"ב אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם, ירצה ע"פ הנחתינו שמלת תשובה הונח בעצם ובראשונה על התעוררות הלב בחרטה, ויתמרמר לבו בקרבו על העבר וקבלה בלב על העתיד, אמנם שהוא ג"כ בכוונת מכוין שיוציא הדבר אל הפועל בכלי המעשה ע"ד שהשווינו דברי ר' יוחנן באמרו גדולה תשובה כו' ודברי ר' יצחק באמרו ד' דברים וכו' אלא שזה נאום דבריו בכלי המחשבה וזה נאום דבריו בכלי המעשה, וע"כ שם תשובה סתם הנזכר בש"ס מוסב על שינוי מעשה כי בלעדה לא הועיל, אמנם אם נזכר אחרי מילת תשובה עניין פעולה ומהג' פעולות בפועל הנראות לבוא אחרי מחשבת טהור לב אשר הועמדו על קריעת גז"ד אז מילת תשובה הורחבה על מקומה הראשון אשר הונחה בעצם ובראשונה ממונחי הלשון, ורצה עניינה אך על התעוררות הלב לבד, יען שעניין הפעולה אשר יאתה לבוא בכלי המעשה הנה הוא מבואר באר היטב אחרי מילת תשובה, באופן עפ"ז אם יהי' כתוב בספר תשובה ושינוי מעשה או תשובה וצדקה או תשובה וצעקה יהי' טעם עניין מלת תשובה על דרך אשר הונחה ממונחי הלשון בעצם ובראשונה ירצה שעניינה אך על התעוררות הלב לבד, הוא דברי הרמב"ם **אע"פ שהתשובה** ירצה התעוררות הלב ומוסר פנימיותיו ועשתונותיו אל הטוב והישר בעיני ה' **והצעקה** ירצה ומצורף לזה בפועל כלי המעשה עניין התפילה שיזעק וישוע אל ה' ויתפלל ויתחנן אליו יתעלה, **יפה לעולם**, ר"ל שההלכה כר' יצחק שאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גז"ד ובין לאחר גז"ד, **בעשרה הימים שבין ר"ה ויוהכ"פ היא יפה ביותר**, ר"ל שאז עדנה קודם גז"ד וביחיד יש הבדל בין קודם גז"ד בין לאחר גז"ד בעניינים זולתים, והוא שינוי מעשה וצדקה, וע"כ בעניין הצעקה והתפילה עם היות שבענייננה אין הבדל גם ליחיד בין קודם גז"ד ובין אחריו עכ"ז ברור הוא הדבר שיפה

הצעקה

*) ולתקופות הימים מצאתי בדברי [illegible] בקונטרס הדבר בעיקרים, ז"ל במאמר ד' פ' [illegible] בקבלה התשובה בזה שהתפילה מועילה לפני גזר דין עכ"פ, ואף לאחר גזר דין ג"כ מועיל אם אין עמו שבועה, וכן אמרו רז"ל יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, כמו שנגלה זה מחזקיהו [illegible] שנאמר לו צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה נאמר לו שמעתי את תפילתך הנני מוסיף על ימיך וזה היה לאחר גזר דין כמו שאמרו רז"ל בברכות. אמנם מדבריו פ' שמונה עשר שכתב וז"ל יתבאר שהתפילה ושברון המעשה מועיל לבעל הגזירה בכל עת כו' לא נוכל להחליט אם כיון לדעתי, שהרי אמר ג"כ בשברון המעשה, ובצד הנהגנו שבשינוי מעשה אינו קורע גז"ד דיחיד ואפילו לר' יצחק:

יריב ריבו התנא ר' יצחק לאמור שמועילה גם לאחר גזר דין ואפילו ביחיד וכמו שאמר יפה צעקה לאדם כו' ירצה לדעתי צעקה דוקא, ודע שר' יצחק שאמר יפה צעקה לאדם כו' לא זה הוא ר' יצחק שאמר ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם שר' יצחק דד' דברים הוא אמורא ור' יצחק דצעקה הוא תנא לא כמו שהבינו מי שקדמוני (עיין מהרש"א בח"א) ור' יצחק דד' דברים הוא בשיטת התנאים והאמוראים החולקים על ר' יצחק התנא, ואמרו ד' דברים מקרעין גזר דין ירצה בציבור שהוא ע"ד מאמר ר' יוחנן שאמר גדולה תשובה כו' ואוקמו הש"ס מילתי' בציבור, וכבר הנחנו שר' יוחנן ור' יצחק דד' דברים נאום דבריהם כאחד והיו לאחדים יחדיו, וראי' לזה אמרו שינוי מעשה כו' והביא עדיו מן כתוב וירא אלהים את מעשיהם וגו' האמור באנשי נינוה ונינוה היא העיר הגדולה אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא בני אדם כמ"ש בספר יונה יעויי"ש, ואמרם ז"ל בש"ס (תענית) ז"ל שלחו אנשי נינוה כו' והית' התשובה כיחידים דמו יעויי"ש לא הם אנשי נינוה האמור בכתוב, כי אנשי נינוה החוטאים לא מבני ישראל היו אך מבני אשור ועמו, והמה היו רבים וכמ"ש בספר, ואנשי נינוה השואלים האמור בש"ס הם בני ישראל אשר נתיישבו אחרי תהפוכות נינוה החוטאים האמור בכתוב, כי חזרו לשורם ונבלעו בשאול חיים כמו שמובא בפרקי ר"א פמ"א, ואחר כך נתקבצו בני ישראל בזמן מן הזמנים אחריו והם היו השואלים ואנשי מספר היו, ועליהם אמרו הש"ס כיחידים דמו, ומבלעדי זה אין כאן קושיא כלל ע"פ סוגיית הש"ס אין מקומו פה, ואנחנו בענייננו ע"פ דרך הדרוש אמרו לצעקה כו' והביא עדיו מן כתוב יורדי הים באניות וכרבים דמו וכקבלת המקשן יעויי"ש, והעולה אחרי שכל יורדי הים הם מתפללים כצבור דמו, ולית לי' דחויא דהש"ס (דף י"ז ע"ב), וגם בזה פליג ג"כ על המקשן דשם שהמקשן סלקא אדעתי' שהמתניתא דיורדי הים וגו' מתרצתא וע"כ ערב לבב המקשן לאותובי' מינה, ור' יצחק דד' דברים סובר שלאו מתרצתא היא אלא משבשתא, ולא מקשינן מינה, כמאמרם ז"ל בש"ס (גיטין) מתניתא דלאו מתרצתא היא לא מעלינן לה בבי מדרשא ולא מותבינן מינה תיובתא, והשינויות הכתוב לדרשא אוחרא אמרו צדקה כו' והביא עדיו מן כתוב וצדקה תציל ממות וג"כ בציבור, וברבים כדברו דבריו ועדיו מכתוב וצדקה תציל ממות האמור בענין לא יועיל הון ביום עברה, וכדברנו בו במאמר בין **עובד אלהים לאשר לא עבדו** וע"פ דעתינו שם על הכלל יקוב ענין הכתוב יעויי"ש. עוד מזה אחרי שהביאו הש"ס בריתא דר"מ ור"א ור' יצחק ופלוגתייהו בגזר דין דיחיד ומכלל שבגזר דין דציבור כולי עלמא מודי שנקרע גם לאחר גזר דין, ור' יצחק דד' דברים כוותייהו. ומדי דברי בר"מ ור"א מהלוך אלי לבארם בד"ק, שר"מ ור"א לא פליגי אהדדי, שר"מ נאום דבריו בהבדל של הנושא ור"א נאום דבריו בהבדל הזמן, והבן:

נשוב אל שהנחנו בו, שר"י דד' דברים כל דבריו בציבור כדברנו זולת ענין אמרו שינוי השם ועדיו מן שרי שרה, ויראה ביחיד, לא מן השם הוא זה, שענין גזר דין האמור בענין שינוי השם הוא גז"ד ע"פ המזל וטבע השמיימי, והוא ענין אחר, וגז"ד כזה נקרע אפי' ביחיד, וגז"ד מהג' ענינים שקדם זכרם ומלפנים בדבריו הוא גז"ד שהוא ע"ד החטא ומכשול עון, והנה יש אתי לאמור שאני שרה כיון דרבים צריכין לה כרבים דמיא, שהיא ראשית מקבת בור נוקרנו מונה ע"ד שהקדמנו, אבל כבר רחקנו מזה שע"פ דרכינו כעת יבואר הכל באופן נאות כליל יופי. ולתקופת הימים מצאתי ת"ל בשל"ה הקדוש בענין ראש השנה כדברי, ז"ל וכן כתב רבי' יונה בפ"ק דברכות שהתפילה מועלת אפילו אחר גזר דין, האומנם ע"פ העיון בדברי רבינו יונה בטוב אין הנדון דומה לראי' כלל, שזה לשון רבינו יונה במס' ברכות ואע"פ שהתפילה מבטלת המזל יעויי"ש גזירת טבע השמיימי שאני וכמש"ק בדברינו, וענייננו נקל יותר להתקרע מגז"ד הבא על חטא ומשפט מות אשר חטא ואשם:

נשוב אל שהנחנו בו, ר' יצחק התנא בלתי יריב ריבו עם אנשי סגולתו כ"א בענין התפילה, אבל בענין שינוי מעשה וצדקה והדומה מודה שגזר דין דיחיד בלתי נקרע, הנה כי כן כתוב דרשו ה' בהמצאו האמור ביחיד ויראה טעמו אבל לא בכל עת הוא מצוי ליחיד, ר"ל בענינים זולתים היינו דשינוי מעשה וצדקה, אבל בתפילה גם ליחיד הוא מצוי בכל עת ואפילו אחר גז"ד, וכתוב כה' אלהינו בכל קראינו אליו ויראה לרבים שנענים בכל עת יהי' לעד נכון על דברינו, שכן מלפנים אמר מי גוי גדול אשר לו חוקים ומשפטים צדיקים וע"ז אמר בציבור בכל קראינו אליו, לא כן ביחיד בחוקים ומשפטים, אמנם בתפילה גם ליחיד בכל קראו אליו ואפילו אחר גז"ד, באופן ע"פ דברינו כל ענייני הסוגיא דש"ס מס' ראש השנה (דף י"ז ע"ב וי"ח ע"א) יהיו הולמים גם לר' יצחק בענינים זולתים לבד תפילה, הנה מה מאוד תצדק סוגיית הש"ס ברכות בענין ויכוח ישעיהו וחזקיהו, ראשית דברי חזקיהו הי' שיבוב דבריו בענין שינוי מעשה, ולהרבות בזכות וטובה אם מדידי' אם מזולתו, כמ"ש אפשר דגרמה זכותא דידי ודידך, וע"ז השיב לו הנביא ישעי' ע"פ ההלכה המאומתת כבר נגזרה עליך גזירה,

ויראה

והרגל, וענין צדקה היא בקנין, וענין צעקה היא בפה ולשון, כי כל פעולה מהג' אלה כאשר יצאו אל הפועל כל אחת שייכת לבדד היא, וכן לא תגדרנה במלית הלשון הג' אלו במילה אחת אשר תכלול ענינים במאמר אחד ובדיבור אחד, ע"כ הי' מוכרח ר' יצחק לחשוב אותם בג' לשונות ובג' ענינים, אולם ר' יוחנן תסוב מילתו על כלי המחשבה אשר הלב הטהור מתעורר ונכסף אל כבוד ה' ותורתו ודתו בעבודת עבודתו, ובמחשבה כל הג' הפעולות הטובות נתפסו' ונסקרו' כולן בסקירה אחת בכח השכליי, וכן תגדרנה כולן במילה אחת ומלילה אחת אשר יסודתה על כלי המחשבה, והיא תשובה, וירצה ע"פ דברינו ר' יוחנן באמרו תשובה כוונתו על התעוררות הלב שנלמדו לזה ומובנו הג' אלו אשר פקד זכרם ר' יצחק על כלי המעשה כמש"ק בדברינו, שאחרי שתהי' מחשבת האדם בקרב לבו לטוב יצא הענין ההוא בפועל ע"י כלי המעשה, ובאמרו תשובה נכללו אחריו שלש אלה שזכר ר' יצחק בפועל, ור' יצחק באמרו שינוי מעשה צדקה צעקה כוונתו על כלי המעשה בפועל ונכללה אליהם ומובנה מכבר ענין תשובה מפעולת כלי המחשבה, שאם אין מחשבה לטוב בראשיתו לא יצאו בכלי המעשה באחריתו, והם הם דברי ר' יצחק והם הם דברי ר' יוחנן, אלא שר' יצחק חשב פעולות האברים, ור' יוחנן חשב פעולת המחשבה, ודא ודא אחד הוא, והכוונה והמעשה בהתחברות שניהם יחדיו יהיו תמים והוא הנרצה לפניו יתעלה, ובזה יכופר עון האדם:

הנה כי כן יבורך גבר לשמוע חדשות ת"ל, ואומר, שר' יצחק שאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, וירצה בפעולה ומפעולות כלי המעשה, בלתי יריב ריבו על החכמים זולתו כ"א במעשה התפילה *) שגדולה היא לאלהים מעניינים זולתה, וכמו שנבאר, גדולה היא משינוי מעשה ע"פ אמרם ז"ל (מס' ברכות) גדולה תפילה יותר ממעשים טובים וביחיד כדברו דבריהם, שכן לא"ית עדותם ממשה שיחיד הוא. גדולה היא מצדקה ע"פ אמרם ז"ל (שם) גדולה תענית יותר מן הצדקה שזה בגופו וזה בממונו, והוא הדין לתפילה עפ"ז והוא הטעם, ועם היות שהתענית בלתי קורע הגזר דין כי לא נמצא אמרם ז"ל בש"ס ומדרשות בענין קריעת גזר דין על אודותיו, ואדרבה נמצא שהיפך בכתוב ובמשנה (מסכת תענית) לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם יעויי"ש, הוא להיות שהסגולה ההיא לא ניתנה לצום התענית, כי כל מצוה ומצוה יש לה סגולה פרטית מיוחדת המתבודדת מזולתה, לבד מתלמוד תורה שהיא סגולה כללית, לא כן ענין המצוות, והסגולה דקריעת גזר דין לא ניתנה אל יום הצום, אמנם פעולת התפילה היא אשר ניתנה לסגולה בענין כמו שקדם, ופעולתה בענין רב יותר מן הצדקה שניתנה ג"כ לסגולה בענין ההוא, והוא לדעתי אמרם ז"ל על התפילה דברים שעומדים ברומו של עולם, ירצה היא עולה למעלה ראש רב יותר מענייני הפעולות הדומים לה בסגולה אחת, והוא אם היות ששינוי מעשה יש לה הסגולה לקרוע הגזר דין וכן הצדקה לה הסגולה ההיא, אבל התפילה אשר לה ג"כ הסגולה ההיא, היא גדולה יותר בענין פעולת סגולתה רב יותר מהענינים הדומים לה בסגולה ההיא, והיא עולה למעלה ראש, וז"ל הפילוסוף האלהי הרב המובהק החכם מהר"י אלבו בספרו העקרים במאמר ד' פ' עשרים ז"ל התפילה היא כמו הצרי הכולל שהוא מועיל לכל החליים ולכל האנשים הן חם והן קר, לא כשאר מיני הטריאקי שהם מועילים לחליים פרטים בלבד, יש מהם לאנש חם, ויש מהם לאנש קר בלבד, ולא נמצא אחד מהם מועיל לשם החם והקר ולחליים הפכיים אלא הטריאקי הגדול בלבד, וכן התפילה תועיל לכל הדברים, תועיל לרפואת החליים, תועיל להציל ממות, תועיל לפקוד עקרות, תועיל לרעב, תועיל למלחמה, ואפילו לדברים הפכיים שהרי משה אמר בתפילתו זכור לאברהם ליצחק ולישראל וגו' ואסף אמר אל תזכר לנו עוונות ראשונים, נמצא שתועיל אל הזכירה ואל השכחה, ולא נמצא מצוה שתועיל לכל הדברים אלא התפילה בלבד, א"כ התפילה היא כמו הצרי הכולל כל מיני התחלואים ומועיל לכל הגופים, וע"כ תועיל לכל מיני האנשים, אמר שלמה וגם אל הנכרי אשר לא מעמך ישראל הוא וגו' ובא והתפלל וגו', ותועיל ג"כ אפילו לרשעים גמורים כמו שידוע מענין תפילת מנשה יעויי"ש. ועל התפילה שגדול כחה לאלהים ע"ז

יריב

*) רצוני להראות הנחתינו בביאור ענין תשובה הנזכר בכה"ק ובהקבלה וברבוותא קדמאי שרצונם על כלי המחשבה ואובנתא דליבא כמש"ק, ועי"ז אמרו בש"ס וגזר דין דיחיד תנאי היא ור"ל בענין חובת הלבבות דבריהם ומילתו, הנה כי כן יש מקום לאמור בדברי יצחק שאמר יפה צעקה לאדם כו', ירצה צעקה דוקא ר"ל תפילה, ועי"ז יריב רבי יצחק ריבו, אבל בשינוי מעשה וצדקה גם רבי יצחק מודה שאין נענה האדם גם אחר גזר דין, והבדל בזה שענין תפילה היא מחובת הלבבות כמו שדרשו הז"ל בכתוב ולעבדו בכל לבבכם איזו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפילה, לא כן שינוי מעשה שהיא מחלק חובת האברים, ולא כן צדקה שהיא מחלק חובת קנין, האומנם בלעדי אמרינו בו בענין כמש"ק, והיה ענין תשובה הנזכר ר"ל על כלי המעשה, בע"כ שענין תפילה וצעקה ג"כ מחלק חובת האברים היא, ע"ד מאמרם ז"ל עקימת שפתיו הוי מעשה, שלא כן אין ראיה מהבריית' דמשתעי בתפילה וצעקה למאמרם ז"ל וגזר דין דיחיד תנאי היא דמשתעי בתשובה, וכיון שעפ"ז התפילה היא מחלק חובת האברים א"כ אין לנו מקום לאמר בדברי יצחק צעקה דוקא, והבן:

בלע אם נפשו תאוה ותכסוף למצות ה' ותורתו ודתו, וידיו ורגליו ועיניו ושאר איבריו זולתם לא יבלעו עשותם במעשה ויטה לארץ מכלם? גם עוד לו לעשות מעשהו זר מעשהו בהיפך! חלילה, חלילה לו לגבר מזה והדומה, ובביאור אמרו לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, ואם הגיון דיבור השפה שאמרו עליו חז"ל במס' שבת שהדיבור כמעשה ואמרו עקימת שפתיו הוי מעשה הוא ללא הועיל בענין המעשה אף כי המחשבה לבדה, וע"ד ענייני העבירה שנאמר בה זמותי בל יעבר פי, ירצה אם היות שזמותי לפעמים ענין רשע במחשבה עכ"ז הנה לא יעבר פי לא הלא המחשבה מכח אל הפועל בדיבור, ור"ל שעדנה איננה עושה רושם כ"כ, כמו כן ענייני העבודה בלי ספק, אם אך יחשוב האדם מחשבה טובה בלב בלבד ולא יבלע הענין מכח אל הפועל במעשה, בודאי כלא נחשבה, ואם אמרו חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשה מעלה עליו הכתוב כאלו עשה, כאנס שאני, ואמרם תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים, ירצה תכלית חכמת הלב איננה די במחשבת הלב לבד אך המעשים בפועל הם הם עיקר החכמה ותכליתה, ויפה מילל הרב העיקרים במאמר שלישי פ' כ"ט ז"ל הכוונה לבדה בזולת המעשה איננה מועלת כלל שאם היי זה מועיל היי ראוי שתעלה ידיעת המצוה ולימודה בכוונה במקום עשייתה, ואינו, כי קריאת הפרשיות שבתפילין איננה עולה בעבור הנחתן, ואמרו בקדושין גדול התלמוד שמביא לידי מעשה, וא"כ המעשה הוא התכלית והוא העיקר, וכאשר מילל הרב הוא בענין המאמר ז"ל כל שתי מלאכות שהאחת קודמת לאחרת קדימה טבעית הקודמת היא פחותה במדרגה מן האחרת כי הקודמת כמשרתת לחברתה יעויי"ש, ובביאור אמרה התורה בפי תשובה בפיך ובלבבך לעשותו, הוא בעליל שרב הצורך להאדם אל המעשה, ובלעדה הלא כתוהו כאין, אבל הענין הוא כאשר נאמר:

ענייני העבודה והעבירה שוים בענין זה, וע"ד שאמרו במעשה העבירה העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים, ור"ל שהכל הולך אחר המחשבה, כ"א יטה האדם את לבבו לתשוקת התאווי וכוספו וחמדתו אל עידוני הזמן הבוגד, הוא בעליל שיוציא ענין המחשבה הרעה ההיא שהיא במציאות מורשי לבבו מכח אל הפועל, כמ"ש און יחשוב על משכבו יתיצב על דרך לא טוב, טעם הכתוב כמו שהנחנו, אם הלב חורש מחשבות און אז הרגלים שהם כלי המעשה יוציאו הדבר אל הפועל, וכאמר פועלי רע וחושבי און על משכבותם באור הבוקר יעשוה, ירצה בידים שהם כלי המעשה. וע"ד מעשה העבירה כן הוא הענין ממש במעשה העבודה, שאם יטה לבבו לטוב במחשבות צודקות וישרות ונכונות אז גם כלי המעשה יוציאו הדבר הטוב מכח אל הפועל במעשה הטוב, כי תחלת המחשבה הוא סוף המעשה, הוא שכתוב תנה בני לבך לי ועיניך דרכי תצורנה, ירצה בתת האדם הלב והעין אל עבודת הבורא יתעלה אז הדרכים הטובים בפועל דרך ה' תצורנה ממילא, שהמעשה הולך אחר המחשבה, ומה שלא הזכירו הקדמונים בענין מעשה העבודה גם העינים ע"ד שפקדו זכרם במעשה העבירה ולא אמרו רחמנא עינא וליבא בעי, הענין הוא מפני שענייני העבירה הם הם מתשוקת העוה"ז החמרי המושג בחושים הגשמיים, ויותר גדול חמדת רוע הלב וכוספו אל מה שעין הראות תשיגהו מבלי ראות בו, ע"כ אמרו העין רואה והלב חומד, ולא כן ענייני התורה והמצות אשר הוא ענין רוחני בלתי מושג בחושים הגשמיים והם הם תכלית העוה"ב אשר אמרו עליו עין לא ראתה וגו', ר"ל ידיעת המושכלות והשגות הידיעה אשר בלתי אפשר לאדם להשיגם בעודנו חי בחומר העכור, אמנם באמונתא דליבא תליים, א"כ לא יפול לאמור על מעשה העבודה העין רואה. ואף שראיית לבב השכל ג"כ קרויה ראיי כמ"ש ולבי ראה הרבה חכמה ודעת, והיא באמת ראיי עיקרית ונכונה, כמאמר החכם לבות החכמים יש להם עינים רואות יותר ממה שרואים הפתאים בכלי המחזה ואישון עיניהם, אמנם הראיי ההיא נכללת בכח מאמרם רחמנא ליבא בעי. ודברי הרב בחובות הלבבות בחשבון האחד ועשרים אינם מחלקי הסותר לדברינו, כי הרב ההוא דיבר בקדשו על אחרית העבודה של כלי המעשה החוזרת אל הלב, אולם דברינו מראשית עבודת הלב החוזרת אל מעשה האברים, ושני אלה צדקו יחדיו, והבן. ועד"ז במעשה התשובה ותפקודיי, הוא אמרם תשובה ומעשים טובים כתרים בפני הפורעניות, למדו וחברו שני אלה יחדיו כי שניהם מוכרחים בענין התשובה, ירצה התעוררות הלב וכוספו ותשוקתו אל המעשים הטובים והמעשים הטובים עצמם בפועל כלי המעשה:

ומה מאוד יכוון דברי ר' יוחנן בש"ס (מס' ר"ה) שאמר גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם, והשמיט עוד ענייניים זולתה המקרעים ג"כ את הגזר דין ור' יצחק חשבם באמרו ארבעה דברים מקרעין גזר דינו של אדם, וכן יקשה הספק על רבי יצחק שלא חשב ענין התשובה המקרעת ג"כ את הגזר דין, האומנם ע"פ דרכינו יובן הענין באופן נאות מאוד מאוד שר' יצחק חשב ענייני הפעולות של כלי המעשה הקורעין הגזר דין, ובכלי המעשה שלשה הם שאין פעולה אחת נכללת בזולתה, כי ענין שינוי מעשה ירצה בגוף בהרכבת האברים כמו היד והרגל

צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גז"ד, ויצלם גם לאדם יחיד, וכדמשמע במתני' באמרם שנים שעלו למיטה כו', ועי"ז יריב ר' יצחק את רבו ואמר יפה צעקה לאדם ור"ל גם לאדם יחיד, ואחרית דבריו בהבדל שבין יחיד ובין ציבור הוא דברי חכמים זולתו החולקים עליו, כמו שמוכח בש"ס שהשוו הש"ס אליבייהו שני כתובים הסותרים וסתירת דברי ר' יוחנן נגד המתניתא דהשב בכתים, אולם לר' יצחק אין הבדל כלל בין יחיד בין רבים כפי פשטא דשמעתא דהש"ס, ודבריו עומק המושג וצריכין ביאור, וכבר קם עומד מוצב בספק הזה הגאון ר' יהודה רוזנים בחיבורו פרשת דרכים. ותהלה לאל שהתרת דברי הרמב"ם ע"פ דרכו בקודם אמרתי גם אני במושכל ראשון, אולם אחרי שובי כיממתי שהוא דוחק גדול בביאור דברי התלמוד עי"ז האופן והנם כתובים אצלי עלי גליון ומכבר זה ימים ושנים ידרשם המבקש:

ועוד העירותי בצדק על ההרגש הנפלא מבואר בהש"ס (מס' ברכות) בויכוח חזקיהו וישעיהו, שישעי' אמר לו כבר נגזרה עליך גזירה, והוא בקדשו דיבר ע"פ קבלתו שאמר דרשו ה' בהמצאו אבל לא בכל עת הוא מצוי ויורה לאדם יחיד וכמסקנת הש"ס (מס' ר"ה ויבמות), הוא אמרו עליך גזרה, יורה הגזירה גזירה דיחיד היא ובלתי נקרע הגזר דין כפי קבלת הכתוב ודעת הש"ס, והיו דבריו כנים ואמיתיים על אפנם כדברים, א"כ מהו זה שחזקיהו חרה עליו אפו לאמור כלה נבואתך וצא? ומה חרי האף הגדול הזה! הלא דברי ישעיהו בצדק כאמרו אין בהם נפתל ועקש. עוד מזה שאמר לו חזקיהו כך מקובלני מבית אבי אבא אפילו חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים יעויי"ש, והוא ג"כ מהפלא, שא"כ קבלת אבותיו נגד קבלת ישעיהו ונגד מסקנת הש"ס (ר"ה ויבמות) שמשמע מזה שגזר דין דיחיד בלתי נקרע, והפלא הגדול שחזקיהו הצליח ועשה פרי ונקרע גזר דינו? והוא ענין זר ומבהיל, הכי משוא פנים יש בדבר! וכוונתי לאמור בהיתר הספק הזה ע"ד שאמרו חז"ל במס' תענית שאני משה כיון דרבים צריכים לי' כרבים דמי, ולתקופות הימים מצאתי שהגאון שאגת ארי' גם הוא התעורר בזה ואמר בישוב ענין ע"פ דרכי מלך הסברא בעלמא, ואחרי העיון ביותר מצאתי בירושלמי ובמדרש ענין כזה ומתקבל להיתר הספק הזה, באמרם שמלך נדון בכל יום, באופן שלחזקיהו הי' לעולם קודם גזר דין, האומנם דברי ישעיהו שאמר כבר נגזר וכו' בלתי הולם בענין, ע"כ אמרתי אלכה לי ע"פ דרכי דרך הקודם כפי הערת רוח חן עלי מכבוד ה' יתעלה, וע"פ הדרך אשר נבחר יותרו כל ההרגשות אשר הקדמנו ועליהן שהתעוררנו בענין זה, ובעזר שדי ממעל יבואו כולם כחותם תכנית כליל תפארת:

והנה אכתוב כשוטט בשדי החכמה לתור בחקירה אחת קטנה במליצת הלשון והגיונו, והוא אשר אשאל לנפשי, ענין מלת **שוב** האמור בכתבי הקודש ומקראיו על אודות ענין מסיבות ההתהפכות גבר האדם מן הרע אל הטוב והישר בעיני ה', מי הוא האבר מן אברי האדם אשר עליו הונח בכה"ק בעצם ובראשונה ומכירי הלשון, אם על אברי האדם הנראים יורה כלי המעשה, כמו שנמצא ענין מילה זו באברי האדם הנראים כמ"ש ויהי כמשיב ידו כאמר שיבה על היד, וכמ"ש אם תשיב משבת רגלך כאמר מילת שיבה על הרגל, וכמ"ש ומעל גילוליכם השיבו פניכם כאמר מילת שיבה על הפנים, ועד"ז יעוף ג"כ ביאור המילה היא בענין חזרת האדם מן הרע אל הטוב ומוסב על כלי המעשה שבאדם. או שמוסב הענין על כלי המחשבה, יורה הלב והכליה והמוח והדומה, ור"ל שישיב האדם עשתונות ומורשי לבבו וזמם הכרתו אל הטוב ולא יהי' עוד מחורשי און וחושבי רע ומועלי עול והדומה, ונמצא שיבה אל הלב כמ"ש בפ' ואתחנן ונצבים והשבות אל לבבך, וביואל שובו עדי בכל לבבכם, ובישעי' ולבבו יבין ושב, ורבו מספורות, ואמר הכתוב שישיב את לבבו אל הטוב ולא ישוב עוד לכסלה. וכאשר בינותי בכה"ק ובספרי הקבלה מצאתי רבים מהם המורות על הלב אשר שם משכן הרוח וכחות המידות וכחות המרגיש והמתעורר והמדמה וזולתם, ועי"כ אמרו בספרים שעיקר התשובה היא בלב, וז"ל הרמב"ם בהלכו' תשובה פ"ב, ומה היא התשובה, יורה על מה הונח שם תשובה בכתוב, ומה הכוונה הרצוי' בזה, ומה טעמו וגדרו? אומר בזה שהכוונה הוא שיעזוב החוטא חטאו ויסירו ממחשבתו ויגמור בלבו שלא יעשהו עוד כו' וכן יתנחם על העבר כו' יעויי"ש, והוא אמרם בקבלה רחמנא ליבא בעי, אך מהצורך לאות דעה ולבאר הענין בטוב טעם ודעת, הן אמת שצדקו דבריהם שמלת תשובה הונחה בעצם ובראשונה על כלי המחשבה, האומנם מסיאות לאמור שאין כוונת הכתוב והקבלה אך רק על המחשבה לבדה, וכלי המעשה יהיו הוזים שוכבים נחים שוקטים בענייני מצוות מעשיות, מבלי יוסיפו תת כחם בעבודת עבודה ועבודת משא קודש, ולא ייטיבו לעדיהם במעשי התורה והמצות, אף כי לעשות ההיפך חלילה, רק שהמחשבה תהי' טהורה ולבו נכון בטוח בדרכי התורה והמצוה ויהי' די בזה, חלילה, חלילה, הס כי לא להזכיר, ואיה כל התורה והמצות התלויים במצות האברים הגלויים והנראים, הנעלמים והנסתרים, בציווי ובאזהרה? ומה

שפקחתי עיני וראיתי שהתרגום הרגיש בזה וביאר הענין ע"ד הקדמונים ז"ל דמן קדמך אתרחם על אבהתנא כד הוו במצרים הא כיתמין, ודעתו לסמוך הענין אל אמרו מלפנים על סוס לא נרכב ור"ל מצרים שמשם מוצא הסוסים כמ"ש היורדים למצרים לעזרה ועל סוסים ישענו ואמר שם בענין לא כי על סוס ננוס, וכאמור ומוצא הסוסים אשר לשלמה ממצרים, ואם קבלה היא נקבל:

וכן ההרגש הנפלא בדברי המדרש בענין זה ג"כ מקושי ההפסק, ז"ל הרבות וישב ראובן אל הבור היכן היה ר"א ור' יהושע ר' אליעזר אומר עסוק הי' בשקו ותעניתו וכיון שנפנה הלך והציץ בבור הדא הוא דכתיב וישב ראובן אל הבור אמר הקב"ה מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת תשובה תחילה חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה ואיזה הוא זה הושע שנאמר שובה ישראל וגו', ראשית אמרו מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה, הוא מהפלא, הלא אדה"ר חטא ועשה תשובה כמבואר בש"ס (מס' עירובין וסנהדרין), גם קין חטא ועשה תשובה כמבואר במדרשות? גם הכפל הנפלא בענין מבואר והוא אמרו פתחת בתשובה תחילה, הלוא הפתיחה היא התחילה והתחילה היא הפתיחה? ואמרו עוד עומד ופותח בתשובה תחילה? גם מה הוא דברו שאמר זה הושע, אף אם נניח שכל הנביאים זולתו לא היו משבט ראובן זולתי הושע לבד, עכ"ז מה יתרון נמצא בהושע רב יותר מהנביאים זולתו אשר זה יהי' שכרו של ראובן בעבור התשובה נוסף על השבטים זולתו, הלא גם הנביאים זולתו דברו ג"כ על התשובה? ישעי' אמר שובו לאשר העמיקו סרה בני ישראל, ואמר שובה אלי כי גאלתיך. וירמי' אמר שובו בנים שובבים, ואמר שובה משובה ישראל, יחזקאל אמר שובו שובו מדרכיכם הרעים וגו', ואמר והשיבו וחיו, מלאכי אמר שובו אלי ואשובה אליכם וגו', והם בלתי ספורות. א"כ מה גמול יתרון נמצא בו בראובן משבטים זולתו? ואם נניח שנביאים זולתו שדברו בענין התשובה היו ג"כ מהם משבט ראובן, יהי' הענין מהפלא הגדול ועוד יותר מה זה שתפש המדרש דוקא להושע ובחר בו מזולתו אשר בו יתפאר ראובן שממנו ומני' ובי' ישוב לו גמולו בראשו ולאמור שהושע הי' ראשון אשר דיבר מענייני התשובה! באופן זה צריכין אנו למודעא לברייתא דסדר עולם שמהחכמת הכתובים נראה שישעיהו והושע נבאו בזמן אחד, ואולי הי' פתח דברי ה' להושע בענין התשובה קודם לישעי' והוא שכתוב תחילת דבר ה' בהושע, אולם ענין זה בלתי יתאמת מבלי עדים, ובאין עדים הלא ישאר הדבר הזה מקושי ההפסק:

עוד לזה שההרגש הנפלא מבואר בש"ס (מס' ר"ה) מאותו ענין הוא ג"כ מקושי הסתרה, ז"ל אמר ר' יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם מיתיבי' השב בנתים כו' לא קשיא כאן ביחיד כאן בציבור, וכן התירו הש"ס ביסוד ההוא קושיי שאלת הכתובים דאדונינו משה וישעי' תלמידו במס' ר"ה ובמס' יבמות יעויי"ש, ונפלאנו בו בענין ר' יצחק שאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גז"ד, מה יענה ויאמר בכתוב דישעי' שאמר דרשו ה' בהמצאו שיובן עניינו ולא בכל עת הוא מצוי? כמו שהרגישו חכמי הש"ס סתירת הכתוב ההוא עד"ז וכן מי שקדמוס הוא מנשה כדאי' בש"ס (מס' יבמות). ומה יאמר ר' יצחק בענייננו הלא הכתוב ההוא מן חלק הסותר לדבריו? ועל הכתוב גם סתירה לא יריב ריבו כדאמרינן בש"ס והא קרא כתיב, וכן מה יענה בסתירת הכתובים של אדונינו משה וישעי' אהדדי, ומה יאמר בם, אחרי שלדעתו אין הבדל בין יחיד לרבים, וכולם נענו בתשובה וצעקה, כמו שאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר כו'? והוא פלאי:

נסורה נא לדברי הרמב"ם באותו ענין בהלכות תשובה ונפלא גם בם הרגש מבואר ודבריו מקושי הסתרה והספקה על מאוד, הוא דברו אע"פ שהתשובה והצעקה יפה לעולם בעשרה ימים שבין ר"ה ויוה"כ היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנאמר דרשו ה' בהמצאו במה דברים אמורים ביחיד אבל בציבור כל זמן שעושין תשובה וצועקים בלב שלם הם נענים שנאמר כה' אלהינו בכל קראינו אליו. ודבריו קשים להולמם מב' פנים. הא' ראשית דברו שאמר שהתשובה והצעקה יפה לעולם הוא דברי ר' יצחק בהש"ס שהוא הוא הסובר כן, ונפלאנו בו מנא לי' להרמב"ם לקבוע הלכה כיחידאי, הלא כל התנאים והאמוראים פליגי עלי', וכן סתמא דתלמודא שאסיקו ההבדל בין יחיד ובין רבים במס' ר"ה זה פעמים ובמס' יבמות אף הפעם סבירא להו כהתנאים החולקים עליו שאליבייהו יש הבדל בין יחיד ובין רבים, אולם לר' יצחק אין הבדל כלל כדמוכח מסתמא דהש"ס שאמרו וגזר דין דיחיד תנאי היא, ירצה הוא ר' יצחק שאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין, וירצה דעתו גם לאדם יחיד, וא"כ אחרי שרבים חולקים עליו וגם סתמא דתלמודא אזיל בשיטתייהו איך מלאו לבו לקבוע הלכה כר' יצחק היחיד נגד רבים ונגד סתמא דתלמודא, והוא שלא ע"פ דרכו בקודש בפסקיו והלכותיו שלעולם נמשך אחרי המסקנא. הב' שהרכיב דבריו אחרי ריכשי, ראש דבריו שאמר התשובה והצעקה יפה לעולם הוא דברי ר' יצחק בברייתא שאמר יפה צעקה

עצמו עליי, ואמרו אין התורה מתקיימת אלא במי שמשים עצמו ערום עליי, ור"ל לאחר הסבל והטורח והיגיעה, וכמו שאמרו יגעת ומצאת תאמין ובלעדה לא תאמין, הוא אמרו לעסוק. וכן כתבו התוי"ט והב"ח, אמנם הם כאשר הגו בזאת התורה לא ברכו ברכה ראשונה. ברכת לעסוק בד"ת, אבל ברכה שניי ברכת אשר בחר בנו וכו' ונתן לנו את תורתו ברכו, ומאשר את זו ברכו ואת זו לא ברכו נפלה הטעות אח"כ במשך זמן להקל עולה עול התורה מעל צואריהם בכללות, באמרם אם התורה היא במתנה מי הוא זה אשר יטרח בענין מתנה? ומתנה מאליי באה וממילא, באופן אם לא היו מברכים כלל דעבא ליי עבדי שלא היי להם מקום טעות ממה לטעות, וכן אם היו מברכים שתיהן הרי כאמר בענין הברכה לעסוק בדברי תורה ויכלה כעסק המדיני בטורח ועמל, אמנם במה שאחת ברכו והאחת לא ברכו מזה היי מקום טעות להם בזמן מן הזמנים אשר בסוף עתות הימים עזבוה מכל וכל ולא למדו כלל, והוא ע"ד עבירה גוררת עבירה, ועם היות שאמרו חז"ל גם בענין מתנה בש"ס קידושין ומציעא אי לאו דטרח ואגלי קמיי לא הוי יהיב ליי מתנה, ואמרו בש"ס מגילה אי לאו דהוי ליי הנאה מיניי לא הוי יהיב ליי מתנה, אמנם לענין מתנה בקלת עסק וטורח די, והוא נקרא טרח ואגלי, אבל לענין השגת התורה בעסק מועט לאו כל כמיניי לו להאדם אשר ישיג אותה בשום אופן, והוא אמרם ז"ל יגעת, יגעת דוקא, ואמרו לעסוק, לעסוק דוקא, ע"ד עסק המדיני ממש ברב הטורח והשקידה, וכמו שאמרו ז"ל בש"ס ע"ז בענייני כשור לעול וכחמור למשא יעויי"ש, והם אשר שאחת ברכו והאחת לא ברכו ומזה נתמוטט הענין בדרך כלל אשר בזמן מן הזמנים עזבוה לגמרי מכל וכל ומבלי הבט בה מאומה, ונתבטלה התורה בשלימות וע"כ אבדה הארץ. ושמעתי שגם החכם מהר"י ערוואה דרכו בענין כמו דרכינו שהיי בהם ביטול תורה באמת, דלא כמגילת סתרים הנזכר במכן הר"ן לנדרים יעויי"ש:

ומה מאוד יובן ע"פ דרכינו שבש"ס מציעא אמרו ענין זה מן דבר אשר נתתי לפניהם ובמס' נדרים אמרו ענין זה מן ולא הלכו בה, וע"פ דרכינו יובן כי בש"ס מציעא הביאו כתוב אשר נתתי לפניהם על ענין הוראת ברכת אשר בחר בנו וכו' ונתן לנו את תורתו שהברכה היא ברכו, הוא אמרו אשר נתתי לפניהם יגלה ענין ברכת הנתינה היי לפניהם וברכו אותה באמת, ובש"ס נדרים הביאו כתוב ולא הלכו בה על ענין הוראת שברכת לעסוק לא היו מברכין, הוא אמרו ולא הלכו בה יגלה ענין ברכת לעסוק שענין עסק הוא ע"ד הילוך ע"ד אמרם ז"ל העור משיהלך בה והוא עסק העור אשר יעובד בה, הוא אמרו ולא הלכו בה בענין העסק, ולא ברכו אותה ברכה, וע"כ בין דא לדא גם בעסקם בתורה ולמודם היי הענין ברפיון גדול מבלי שום טורח ועמל ויגיעה ולכן במשך זמן נתבטל הענין מכל וכל, ואמרו באבות התקן עצמך ללמוד תורה, והבן:

וה' יאיר עינינו במאור תורתו, וישים בלבנו אהבתו ויראתו, ונהיה תמימים בעבודתו, בעבור שם קדשו תפארתו ותהלתו, אמן:

מאמר למרום שובה

שובה ישראל עד יי' אלהיך כי כשלת בעוניך: קחו עמכם דברים ושובו אל יי' אמרו אליו כל תשא עון וקח טוב ונשלמה פרים שפתינו: אשור לא יושיענו על סוס לא נרכב ולא נאמר עוד אלהינו למעשה ידינו אשר בך ירוחם יתום: ארפא משובתם אוהבם נדבה כי שב אפי ממנו: (הושע י"ד):

ההרגש הנפלא מבואר, מה הוא זה אשר כינה הכנסייה הישראלית בתואר חדש שלא נמצא כמוהו בכל הכנויים זולתו והוא תואר יתום? וירמיהו שאמר יתומים היינו ואין אב, הוא להיותו עומד בעת החורבן כמ"ש אני הגבר ראה עני וגו', והיו בעתותי ימיו אנשים מתי חרב ורעב ודבר וזולתם מן הד' השפטים הרעים ונשארו אז ילדים עוללי טיפוחים באין אב ואם ולכן יצדק מאוד אמרו יתומים היינו, אולם הושע הנביא שהיי בעת השלמתם כמו שמוכח בכתבי הקודש ובסדר עולם, מדוע תארם בתואר יתום? ועוד מזה, יתום ממי? הן אמת

שפקחתי

עזבו את ברית ה' אלהיהם וישתחוו לאלהים אחרים ויעבדום, והנה ע"פ שיש תשובות בענין יש מקום ספק בדבריהם, אם כמו שיאמרו הגוים כן הוא באמת, שחורבן הארץ והעיר הוא על עילת עזיבת היחוד בעבדם לאלהים אחרים וישתחוו להם, או שלא כן הי', שאך הגוים יאמרו כן, אבל קושט האמת הוא על עילת התורה אשר עזבוה ונטשוה, כמו שקדם בדברינו שראשית הדיבור בענין הרעות והצרות הי' מראש המדברים הוא אדונינו משה על עיקר עזיבת התורה כמו שהטעמנו ענין כתוב וקם העם הזה וגו', הוא אומרם ז"ל דבר זה ירצה ענין אבדן הארץ ושוממותה, כבר בענין ההוא אמרו חכמים ולא פירשוה אמרו נביאים ולא פירשוה והם הם החכמים והם הם הנביאים כמש"ק, ירצה כבר בענין ההוא דברו בו כאיש משה וירמיהו שהיו חכמים ונביאים, והי' הענין הזה בין קשרי ידיהם ותחת מאסרי שכלם והפכו בו ודברו בו בעיב עינינו. אמנם לא פירשו הענין אל הזולת אשר יבחן בטוב ויוודע הדבר על כוס אפנו, כי הם בנאום דבריהם הניחו הענין ע"ד הספק, כי לא בא ביאור דבריהם בענין שיובן הענין לזולתו על בוריו, אם ר"ל שיאמרו הגוים כך, אבל האמת לא כן הוא, אם ר"ל שהאמת ג"כ הוא ע"ז הדרך, ועם היות שהם בודאי ידעו בירור הענין כמו שיבוא בסמוך ענין, עכ"ז אל הזולת לא הגידו ולא הבינו, והי' זה יען שזאת התורה חביבה עליו יתעלה שכן הוא יתעלה משתבח בה גם אחרי נתינתה, כמ"ש כי לקח טוב נתתי לכם, וכדאי' בש"ס (מס' ברכות) יעוי"ש, ואלקו אלו החכמים והנביאים כבוד למקום אשר יזכר שם קדשו בכבודו ובעלמו על ענין זה והוא רצונו ג"כ, וע"כ בהזכיר החכמים והנביאים ענין זה העלימו סוד הענין ולא אבו לגלותו עד אשר יזכר שמו הגדול יתעלה על זה*), הוא אומרם עד שבא הקב"ה ופירשה בעצמו, ירצה בא שם קדשו בענין, בירמי', ויאמר ה' על עזבם את תורתי, ובתורה, ויאמר ה' אל משה הנך וגו', וכל הענין כמו שהטעמנו מלפנים שאך עיקר התפעלות של הבורא יתעלה על אודות עזיבת התורה יעוי"ש, ויען שהתורה היא אומן שעשועים מהבורא יתברך ולעילת עזיבתה היתה הארץ לחרבות חורב כמדבר הוא יתעלה בעלונו כביכול כמתאונן וקובל וכאנח על ענין עזיבתה, הוא אומרו על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי, ע"ד ריע אהוב המתאבל על השבתת וביטול אהובתו וחשוקתו ועוז חמדתו, והי' רצון ה' שמו הגדול יזכר על הספד עזיבתה וביטולה והשבתתה, ולדעתינו חורבן הארץ וחורבן העיר הוא על אודות ביטול תורה וכמו שאמרו ז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שביטלו תינוקות של בית רבן וכן הוא במדרש איכה יעוי"ש, וחורבן המקדש והמשכן הוא על אודות עון ע"ז כמ"ש ז"ל בש"ס (מס' יומא):

קורא נעים כי תחזה בטוב עיון תמצא עוד ענין ג' ע"ד מאמר אדונינו משה וירמיהו, והוא במלכים א' ט'. ובדברי הימים ב' ז'. ושם הוא דברי פי קדוש ישראל יתעלה בכבודו ועלומו, ויען שהוא דברי ה' ע"כ הוסיף בדברי קדשו ולבית הזה שיהי' הענין אמת מצד שחורבן הבית הוא משום ע"ז כמש"ק, והבן:

ובשום לב תבונות יוודע הענין אל נכון גם ע"ד חוק המשפט, אחרי שעיקר דביקת היחוד בעבודת עבודתו, ועבודה היא במקדש, ע"כ בבטלם ענין היחוד והעבודה, מקדש למה? ועיקר דביקת התורה והשגתה בארץ הקדושה כמו שאמרו אווירא דא"י מחכים ואמרו ברבות אין תורה כתורת א"י, וביותר ירושלים העיר כמ"ש כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, ע"כ בבטלם עיון התורה, קיום הארץ למה? וירושלים העיר למה? וע"כ נחרבו הארץ וירושלים, וה' אלהי הרחמים יזכנו לראות בבנייה וביסוד הארץ:

נשוב אל שנכנסנו בו, שאמר ה' על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם ואמר רב שלא ברכו בתורה תחילה, ירצה גם בעתות עסקם בתורה כתורה וכמצוה לא ברכו ברכה ראשונה ברכת לעסוק בד"ת כ"א ברכת אשר בחר בנו אבל הברכה שהיא תחילה ובראשונה לא ברכו, ומפני זה באו בזמן מן הזמנים לקלקול גדול אשר גם לא למדו התורה ועזבוה מכל וכל, ובמה שאחת ברכו ואחת לא ברכו מפני זה באו לקלקול הגדול מכל וכל, שאם היו מברכין שתי הברכות הנ"ל מבורר בברכה הא' לעסוק בדברי תורה, ר"ל שהוא כמו עסק המדינה שמחוייב האדם לעמול בו בטורח ועמל ויגיעה ושקידה רבה, ע"ד אומרם ז"ל במדרש ריש לקיש הוי לעי באורייתא כל ליליי, וכמו שאמרו חז"ל כתיב עלמיכם ע"ד תורה, ואמרו זאת התורה אדם כי ימות באהל אין התורה מתקיימת אלא במי שממית עצמו

*) וע"פ דרכינו נוכל להמליץ כתוב בספר קינות, מלכה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה', ירצה לדעתי כאלו יאמר אין תורה גם נביאיה לא מצאו, ור"ל לא המליצו ענין זה לזולתם, אך הוא חזון מה', והוא יתעלה בעצמו פירש הענין, מפני שעשועיו היא והיתה אצלו אמון, וע"כ בחר לו יה לסגולתו אשר הוא בכבודו יפרש מפורש ושום שכל:

דוקא בגד צמר ופשתים, וכן שנינו הנודר מן הכסות מותר בשק וביריעה ובחמילה, והנה ביום הצום ע"פ המבואר בכה"ק זה הי' דרכם תבונות צמו לשום עליונו ביום הצום מחגורת שק, כמ"ש באסתר שק ואפר יוצע לרבים, וביואל נאמר בואו לינו בשקים משרתי אלהי, וביונה נאמר ויקראו צום וילבשו שקים, ובאחאב נאמר וישם שק על בשרו ויצם, ובתהילות נאמר ואני בחלותם לבושי שק עניתי בצום נפשי, וביהורם נאמר וירא העם והנה השק על בשרו מבית. ובס' קינות נאמר ישבו לארץ ידמו ירצה בתשעה באב ביום הצום ונאמר אח"כ חגרו שקים, באופן כי ביום הצום הי' דרכם במחגורת שק, א"כ איפוא איך יתכן לכסות הערום ביום הצום בכסות ובגד חופש, ועני לאו בר ישראל הוא? ועדיו לא יאתיו ויבואו דרכי הציבור ללבוש שק ואפר? אבל הוא הכוון שעיקר הצום בתגבורת השכל ויצלע עניין מצות הלבשת ערומים בכסות (ע"ד מדת הבורא יתעלה שנאמר בו ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה וירצה בגד חופש ע"פ המבואר בהמבוא יעויי"ש) אחרי הצום שאז ילבישהו בכסות ובגד חופש, ועד"ז ג"כ אמרו ומבשרך לא תתעלם וע"פ הקבלה בש"ס (מס' יבמות) ירצה עניין נשואי בת אחותו, וגם זה לא יתכן ביום הצום, קראו ערלה כתיב ודרשו חז"ל כערלת ירצה כיום מועד ותנן אין נושאין נשים במועד, ואם אמרו שאין מערבין שמחה בשמחה כ"ש שאין מערבין שמחה באבל ומספד קינים והגה והי, וא"כ איך יתכן זה? ע"כ ע"ד שקדם שעיקר הצום הוא תגבורת השכל על נפש המתאוה, כי אז ילך לבטח וארוכתו מהרה תצמח במהרתו ובימים הבאים:

ומה מאוד יובן ע"פ דרכינו תקנת הראשונים שתקנו לקריאת ההפטרה דיום הכיפורים עניין ההוא פ' קרא בגרון וגו' ולצומות זולתו תקנו פ' דרשו, והי' היותר נכון לקרות פ' דרשו ביום הכיפורים שבו נאמר בהמצאו ודרשו חז"ל בש"ס (מס' ר"ה ויבמות) אלו עשרת ימים שבין ר"ה ויוה"כ, וגם בעניין נאמר יעזוב רשע דרכו וגו' והוא מעין התשובה ממש ומעניינה, וגם נאמר בעניין לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וירצה ע"ד הדרוש ר"ל שתי שבתות שבת קודם שבת בראשית ושבת יום הכפורים שנאמר בו שבת שבתון, הוא אומרו ובחרו באשר חפצתי ומחזיקים בבריתי, ומוסב עניין באשר חפצתי על שבת בראשית ע"ד תשובת ר"ע לטורנוסרופוס בש"ס (מסכת סנהדרין) וברבות באמרו על שבת בראשית שרצה הקב"ה לכבדו, והוא אמרו באשר חפצתי ירצה כך עלה במחשבה לפני והוא אשר חפצתי ומי יבוא אחרי? ואמרו מחזיקים בבריתי מוסב על יום הכפורים שהוא ברית מלח עולם שהוא מכפר ואפילו לאינם שבים וכדעתם במס' שבועות, הוא אמרו כל שומר שבת מחללו וירצה שבת בראשית, ומחזיקים בבריתי ירצה יום הכפורים כמש"ק, וא"כ הי' מהיותר נאות קריאת הפ' ההיא ליום הכפורים מקריאת פרשת קרא בגרון, והי' להם להפך הסדר עניין קרא בגרון לצומות זולתו, ועניין דרשו לצום יוה"כ, האמנם ע"פ דרכינו יבואר, יען שצום יוה"כ הוא דאסור במלאכה לא שאר צומות וכל עיקר דברי הנביא ע"פ שהטעמנו להיות יום הצום אסור במלאכה וזה אינו שייך בצומות זולתם, על כן הוכרחו להפך הסדר, ומלאו הראשונים גם בעניין פ' קרא בגרון עניין יום הכפורים והוא באמרו לקדוש ה' מכובד וע"פ דרשת חז"ל (במס' שבת) קדוש ה' הוא יום הכפורים יעויי"ש, (ואמרו מלפנים שיום צום אסור במלאכה הוא לעניין מצות הגשמים יעויין במס' תענית), והבן:

עתה בוא כבוא אל רחם נושאינו אשר החילונו בו, ואומר, להיות שחכמי התלמוד הי' להם מקושי ההבנה בכתוב ההוא מי האיש החכם וגו' כמש"ק, לכן הסבו אותו אל מול אחר, וע"פ שנבאר, וירצה לדעתי שהם ע"פ מאמרם ז"ל הבינו עניין ויבן ועניין ויגידה על דרך אשר ר"ל ויבין להזולת, ועד"ז ג"כ עניין ויגידה, ואינם עומדים אלא יוצאים, ור"ל מי הוא זה שיבין העניין לזולתו, ומי הוא זה אשר יגיד העניין לזולתו, ולדעתי עוד ע"פ מאמרם ז"ל שהם הם החכמים שאמרו והם הם הנביאים שאמרו והם החכמים והם הנביאים, וירצה לדעתי שאדונינו משה נקרא נביא כמ"ש ולא קם עוד נביא בישראל כמשה, ונקרא חכם כמ"ש עיר גבורים עלה חכם, וכן ירמיהו נקרא נביא שנאמר נביא לגוים נתתיך, ונקרא חכם כמ"ש לא תאבד תורה מכהן ועצה מחכם, והנה כאשר תחז עינינו מישרים במחברת ספריהם הקדושים הנאמרים בצדק נמצא בשני אלה עניין אחד על אופן אחד ומשקל אחד לא יזח ולא יומר האחד מזולתו, והוא עניין יחידי בודד לא נמצא בכל כה"ק והוא עניין מפליא מאוד, ואלו דבריהם, בספר התורה פ' נצבים נאמר פן יש בכם וגו' והי' בשמעו וגו' לא יאבה וגו' והבדילו ה' וגו' ואמר הדור האחרון וגו' גפרית ומלח שרפה כל ארצה וגו' ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת מה חרי האף הגדול הזה ואמרו על אשר עזבו את ברית ה' אלהי אבותם אשר כרת עמם בהוציאו אותם מארץ מצרים וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם. ובס' ירמיה (כ"ב) נאמר ועברו גוים רבים על העיר הזאת ואמרו איש אל רעהו על מה עשה ה' ככה לעיר הגדולה הזאת ואמרו על אשר

עזבו

בענייני לא תלויו, כי נהפוך הוא שגם הוא הוא טוב, וגם אמר בו אבחרהו יום ענות אדם נפשו ר"ל היום ההוא של עינוי הנפש וכחש בשר אוכל באמת לבחרהו, אמנם אך אותו לבדו, אבל לא כל הימים העוברים והעתידים אשר היו בעורון ובתמהון לבב וחטא ואשמה, ומי יגן עליהם, ומי יכפר בעדם. הוא לדעתי התכת הכתוב בנבואת זכרי' בתשובת ה' על שאלתם האבכה בחודש החמישי וגו' בא דברו הטוב בתשובה כי צמתם וספוד וגו' הצום צמתוני אני וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים, יובן ענייני ע"פ דרכינו בטוב, ירצה שאמר ה' יתעלה האם הייתי גם אני עמכם בצום תעניתכם, ור"ל אם היו כחות השכל הנאצל מקודשת כבודי על האדם והיא הנשמה האצולה משמי מעל וחלקי ה' אמרה נפשי האם היא היתה עמכם בעת הצום והתענית להשליטה על כחות נפש התאוה שבכם, והיי זה לתכלית הימים העתידים וכן להעוברים שהיי בזה ענין תשובה ממש, אמנם הלא אתם ביום צומכם לא הגדלתם אותו וכמוהו כאין בעיניכם, ואך כחש בשר ועינוי נפש לבד היי כל צומכם, הוא אמרו עוד וכי תאכלו וכי תשתו הלא אתם האוכלים ואתם השותים ר"ל להנאת גווייתכם ודמכם ובשרכם, והשכל הלא לא יאכל וישתה עמכם, והיתה אכילתכם ע"ד אכילת הבהמה אשר תאכל למלא נפשה הבהמית ואכילתה בלעדי השכל להיות שלא חלק לה ה' בבינה ובשכל, ועד"ז גם כן היתה אכילתכם, כי לא נתתם להשכל מקום לא בעת אכילתכם ולא בעת צומכם, והיו דברי ה' ע"ד הכתוב בכל דרכיך דעהו ואמרו אפילו לדבר עבירה, ירצה גם בענייניכם הגופניים שנקראים עבירה תהי' כוונתו לתכלית האמיתי כדי לקיים נפשו לעבודת הבורא יתעלה, כמ"ש צדיק אוכל לשובע נפשו כדאי' במדרש תהילים יעויי"ש ובמהר"י אבוהב, וירצה באמרו שענין האכילה וענין הצום שוים לפניו יתעלה, אם הם לשם שמים ויהי' השכל בענייניהם והיו כצום כאכילה וגם ענין האכילה ככלה לפניו, ואם שלא לשם שמים ובלעדי השכל והי' כאכילה כצום לא יכונו שני אלה לפניו, והי' דברו לתוכחת ומוסר על ענין שאלתם האבכה ואצום וגו' ולהורות להם הדרך ילכו בה, איך להתנהג בענין הצום ובענין האכילה, הוא אמרו בתשובה ההיא משפט אמת שפוטו וחסד ורחמים עשו וגו', ירצה ואם זאת תעשו והי' כצום כאכילה כאכילה כצום, וכמ"ש אביך הלא אכל ושתה ועשה משפט וצדקה אז טוב לו, ולא יהי' כדמה בעיניכם שאלי יחשב עינוי הנפש וכחש הגוף לדבר גדול רב יותר מן האכילה, וזה הוא רצוני שיטיב האדם את נפשו ודמו ובשרו, לא, וכן בתשובה השכיי הקדים לאמור בראשיתו תכלית המכוון של הצום באמרו אלה הדברים אשר תעשו וגו', ובאחרית דבריו בתשובה ההיא השיבם מלוא דבר על שאלתם האבכה וגו' והיא עיקר התשובה על אודות שאלתם בענין כמש"ק. הוא דברי בן אמוץ הלא זה צום אבחרהו, ירצה הוא הוא הצום אשר אוכל לבחרו באמת על כל הענינים העוברים והעתידים ואשר היה ואשר יהיי, והוא ענין הצום הנרצה לפני באמת, והוא אשר אבחרהו, והוא פתח חרצובות רשע וגו', ירצה להגביר השכל על התאוה, וידרוש לנפשו לתקן מעוותיו ביום ההוא בפועל טוב ובמעשה הרצוי לפניו יתעלה, ולקבל עליו שלא ישוב עוד לכסלה, כדרכי התשובה הנאותה כמ"ש בתורת משה ובא ענינה מבואר בקבלה בש"ס, כי אז ייקץ כישן הפיגול גם מן הוא והלאה בכח הזכרון אשר בו באדם, ואת אשר לא בלע אמרתו ביום הצום הוא יבלע למחר וליומא אוחרא, ואז יהיו כל ימיו בתשובה שלימה, ובאופן זה לא תזכרנה עוד עוונות לראשונים, ונהפוך הוא שיחשבו לו לזכיות כמ"ש בס' יחזקאל ובש"ס מס' יומא, והוא ענין צום הג' מאים ישר ולבב חכמה, ורוח המקים נוחה בם, הוא אמרו הלא פרוס לרעב לחמך וגו' והוא לחזק ענין הראשון הנדבר בו שעיקר הצום הוא להגביר השכל על התאוה ירצה שמוטל על האדם בפקודת ה' לחוס ולחון לפרוס לחם לרעב ולהאכיל הרעבים והדלים, והיא מצוה מן המצוות, והנה ביום צום הלא בלתי יוכל האדם לקיים זה אחרי שיום צום הוא ואסור באכילה, כעני כעשיר שניהם יחדיו בלתי רשאים לאכול ביום ההוא, ועני לאו בר ישראל הוא? אתמהה! ואיך ומתי יתמלא הדבר ההוא שיביא העני לביתו ויאכילהו מלחמו? ע"כ עיקר הצום על גודל אומץ השכל להגבירו על נפש המתאוה ולהיותו משוטט בשכלו בענייניו לתקן מעוותיו במה שעבר וקבלה בלב על העתיד ויבלע הענין בכי טוב אחר יום הצום, הוא אמרו הלא וע"פ משפט הלשון הי' לו לאמור הן, ולדברינו יובן בטוב, קובע הדבר שענין הצום אשר אך הוא בענייני נפש לבד ותשות נפש המתאוה הנה הוא פעולתו לטוב אך באותו יום ובו ביום לבד, אבל לא יהיי בזה שום פעולה לא בימים העוברים ולא בימים העתידים, כי הלא ביום שלפניו אכל ושתה ולמחרתו עוד יאכל וישתה, ומאי אהני לן? לא כן ענין הצום שהוא בתגבורת השכל, דבר פעולתו לטוב היום ההוא בעצמו ועל הימים העוברים והעתידים, ועד"ז ג"כ אמרו כי תראה ערום וכסיתו וענין כסות כבר הנחנו שירצה בגד חופש כמ"ש גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך אשר תכסה בה, ומודע קבלת חז"ל

דוקא

ותשובתו, הוא אמרו על זעקתם מרה בשאלתם למה זה צמנו ולא ראית עינינו נפשינו ולא תדע, ע"ז ענה ברוח קדשו הן ביום צומכם תמצאו חפץ וגו', וזכר הנביא בענין דברו כל הג' ענייני הצום הנמצאים בבני אדם לפי הכרת שכלם ושינוי דעתם אשר שונות זו מזו לפי הכרתם וענין הבנתם, וזכר בראשית דברו ענין הצום הא' אשר פקדנו זכרו מלפנים, הוא אמרו הן ביום צומכם תמצאו חפץ וגו', שהוא ההבדל שבין חפץ לרצון כפי שהניחו מי שקדמוני, שתשוקת כח הנפש הטבעית בנפש המתאוה היא נקראת בשם חפץ, כמו כי אם חפץ בה המלך, וכן כי חפץ בבת יעקב, ותשוקת האדם אל הטוב וכוספו אליו מכח השכל נקרא רצון, כמו כי רצו עבדיך את אבניי, ואבן ועפר מה הנאה יש בם לכחות הנפש הטבעי' ובקללה כאמר ועפר תאכל, אבל ירצה עניינו על תשוקת השכל וכחותיו, והוא לדעתי ביאור כתוב אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ, והוא שמן הגלויות שהשכל והתאוה מתנגדים המה ויגלו במחנה האדם, וכל מה שיוסף וחושק האחד לזה נחשב לזולתו ויהי' לזרא בעיניו, וכבר דיברו בענין הרב החובות והרב הבדרשי יעויי"ש, והנה אהבת ה' הוא מכח תשוקת השכל וכוספותיו, ואין כח נפש התאוה נרצה בו, אמנם בגבור השכל על התאוה וירגיל האדם את חושיו ותנועת איבריו למשוך אל הטוב, הנה אחר ההרגל בקל יהי' השכל גובר, והוא השליט ומושל בכל גופו וגווייתו, ויזוך זך עד גם אשר ג"כ תשוב נפש התשוקה הטבעית לפנות דליותי' אל השכל והקדושה, ויהיה גם חפץ האדם ותשוקתו ירצה כחות נפש התאוה אשר בו באדם ונקרא חפץ גם הם יפנו אל הדברים אשר השכל כוספם ומחמדם, ותהי' התעוררות השכל כענין טבעי ע"ד תשוקת הנפש לדברים הגופניים שהנפש מעצמה מתעוררת אליהם בדרך טבעי כמו להמאכל והמשתה והשינה והדומה, ועד"ז ישובו ג"כ כחות השכל אחרי ההרגל, כי ההרגל נעשה טבע שני, הוא דברי החושקת כנסיי' ישראלית אל דודה החושק באמרה אם תעירו ואם תעוררו את האהבה העזה אשר לי אל דודי מצד כחות השכל אשר הגיעה האהבה ההיא גם לתשוקת נפש הטבעיי' אשר חשקה ותאותה נקראה בשם חפץ, וגם הנפש הטבעיי' תחפץ בה באהבה ההיא, וירצה שהיא גם היא חושקת בו יתעלה, ור"ל שתשוב אצלי אהבת ה' אשר היא מכחות השכל להיות אצלי ענין טבעי, כאהבת האב את בנו שהוא נטבע בו באדם בטבע בתשוקת נפש הגופניי, הוא דברו עד שתחפץ, ירצה שהגיעה האהבה ההיא עד כחות הנפש אשר חשקה יכונה בשם חפץ, והיא גם היא חפצה באהבה ההיא, וענין שתחפץ מוסב על הנפש המתאוה, ועם היות שלא נזכר ענין הנפש בכתוב אבל אחרי אמרו שתחפץ מבורר הוא ע"פ המוקדמות שמוסב על הנפש, כי לא יוגדר שם זה והתואר ההוא לזולתה, וגם לא יושאל בדרך ההשאלה, וע"פ ההנחה הזאת אמר ג"כ הנביא ברוח קדשו הן ביום צומכם תמצאו חפץ ירצה חשק תשוקת נפש התאוה וחמדתה אתם מוצאים ביום הצום, לעשות בו כוסף כחות הנפש הטבעית כי ברע היא, להיותכם בטלים מן המלאכה המשכיח את העון, ותפנו לבבכם לבטלה לפעולת רשע ומזימות און ועון, הוא שאמר וכל עצביכם תנגושו, באופן שמעשיהם זר ומעשיהם ביום הצום, הוא אמרו לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם, ירצה תענית כזה נפשי בחלה בו ולא יכון לפני, אינני סובל אותו ולא תצומו עוד צום כזה לפני כי אינני רוצה בו, ואני מצוה עליכם באזהרה שלא תצומו עוד עד"ז, והי' טוב יותר שתאכלו ותשתו ותהיו עוסקים במלאכה המשכחת עון והוא היותר נרצה לפני, והוא ענין צום הא' מהחטאים בנפשותם, וע"כ אמר בו לא תצומו כיום וכתרגום יונתן לא תתענון תענין כאלו, ואמר עוד הכזה יהי' צום ירצה אם יהי' הצום על אופן אחר אשר יבואר מן הוא והלאה בסמוך ענין, והוא מה שנאמר בביאור הענין, הלכוף כאגמון ראשו ושק ואפר יציע, ירצה שחלילה לו מרשע ביום הצום ולא יפעל עון בפועל כפיו להיותו יום צום ויום צרה, אבל גם פועל טוב לא יפעל בו להגביר השכל על התאוה, אך יום צום לבד בכחש בשר וברעבון נפש, ויסתפק בו לבדו במה שעינה נפשו והחליש כחו ובשרו וגווייתו ודמו, ויהי' די לו מה שצם לבד לא יותר ממנו, הוא אמרו אבחרהו יום ענות אדם נפשו ירצה באמרו אם הצום ע"ד ההוא יקוב הלא לא אוכל לבחור כי אם היום ההוא לבדו, אמנם האוכל לבחור גם כל הימים בעבר ובעתיד, ור"ל הלא ביום אתמול אכלתם ושתיתם והי' כזה יום מחרתו יתר גדול מאוד, ומה עשיתם פעולת אמת ביום הצום ההוא על הימים העוברים והעתידים, וא"כ לא אוכל לבחור כי אם היום ההוא לבדו, אמנם מה יהי' בימים העוברים והעתידים, הוא אמרו הלזה אקרא צום ויום רצון לה' ר"ל האם לצום כזה אוכל לקרות בשני אלו התוארים צום, ויום רצון, לא, אך הוא צום לבד, אמנם יום רצון איננו, וירצה אם צום כזה יכנס תחת גדר השכל אשר למענו יקרא יום רצון (שרצון הוא מפעולת השכל כמש"ק), לא, אך הוא צום וכחש בשר לבד, אבל לא יום רצון הנהו, אחרי שאין תגבורת השכל אתו עמו ביום הצום ההוא, והוא ענין צום הב' מאדם בקר ולא יבין, הוא שלא אמר

מדותיו, ובפרט גבורת התאוה היא ממילוי הכרס כמש"ק, ע"כ בענין היפוכו כאשר ירעב האדם בצום ועינוי נפש אז יהי' ההיפך שיזוך השכל ויהי' צלול ותשקע נפש התאוה, וכאשר תחלש התאוה יגבר השכל לעשות מעשהו לטוב מעשהו, כי השכל עצה יעשה לו כנפים לנתר בהם ולתור את הדרך אליו ומגיע עדיו והמחוייבות ממנו, וכל אשר יוכל לבצע ביום הצום באותו יום יבצע בו ביום, ואת אשר לא יספיק בו ביום הנה לא עודנו כחו במתניו כי לא ספו תמו וכחו אז כחו עתה, וכח הזכרון אשר בו באדם יזכיר לו את אשר חשב לטובה ביום הצום ביום אתמול כי עבר ויפעל הטוב גם אחר הצום למחר וליומא אוחרא, ובכן יהיו כל ימיו בתשובה, הוא דברי הרמב"ם כדי לעורר הלבבות לתשובה ר"ל כי לא הצום הוא עיקר התשובה ואין זה עיקר המבוקש מאתו יתעלה כי לא ירעיב ה' נפש צדיק אך היא מבוא והתעוררות לבוא מזה אל התשובה הנאותה, ועיקר התשובה כמשמעה לשוב מדרכו הרעה בעבר, ולהיטיב מעלליו מן הוא והלאה, והכתוב והקבלה אמרו כן, כמו ששנינו במס' תענית לא נאמר באנשי נינוה וירא אלהים את שקם ואת תעניתם אלא וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה יעויי"ש, והוא לדעתי אמרם ז"ל אגרא דתעניתא צדקתא, וכבר אמרו גדולה תענית יותר מן הצדקה, אך ענייננו להצדיק מעשיו ומעלליו לטוב והוא עיקר המבוקש, והצום הוא רק הכנה בעלמא לבוא מזה אל עיקר התשובה כמש"ק*) והוא להגביר השכל על התאוה, ויהיו עיני השכל משוטטות אל הדבר אשר נוצר עליו, ויפעל פעולתו לטוב אם ביום ההוא אם למחרתו, והוא הנכון והנרצה לפניו יתעלה, אבל יום צום לבד בלי התגבורת השכל עליו כאמר גם בלא דעת נפש לא טוב, ירצה רעבון נפש מבלי דעת בלתי נכון, ולפעמים יהי' נקרא ג"כ חוטא כדאי' במס' תענית יעויי"ש:

ומה מאוד יובן באופן נאות ענין נבואת ישעי' (נ"ח) כי שם נוראות נפלאתי בענין. הא' אמרו הכזה יהי' צום וגו' והי' מספיק אמרו הזה צום וגו'? הב' אמרו יום ענות אדם נפשו והוא ענין מיותר לגמרי, שמן הגלויות לנו בני עבר אנשי לשון הקודש שענין צום בלה"ק ר"ל ענין עינוי נפש! גם דבר יום הוא שפת יתר מאוד ובלתי תבונות לנו. הג' בהתלוללו על צום ועינוי נפש זה פעם אחר פעם, באמרו הכזה יהי' צום, ואמר עוד הלזה תקרא צום וגו', והוא מקושי ההתבה, הם צום ועינוי נפש ומעשה תעתועים הוא כפסל עץ והדומה אשר יהתלו בם הנביאים בספריהם ישעיהו וירמיהו וחבקוק והושע ודומיהם, ואם צום כזה לא ישובח עכ"ז ג"כ לא יגונה, ומה זה אשר רעמו פנים על צום פשוט כזה? והוא ענין מבהיל לחכם היודע כן. האומנם ע"פ דרכינו יבואר, כנודע ביהודה וישראל ע"פ הקבלה (מס' תענית) שיום צום אסור במלאכה, וענייננו מהכתוב קראו עצרה, ר"ל כעצרת מה עצרת אסור במלאכה אף צום אסור במלאכה, והנה בהיות האדם בטל ממלאכה עלול הוא ללכת שובב בדרך לבו, כמאמרם ז"ל הבטלה מביאה לידי שעמום, ואמרו הבטלה מביאה לידי זימה, ואמרו כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטילה וגוררת עון, הנה כי כן יפרד ענין הצום לג' ראשים לפי דעות בני האדם ועשתונותיהם. הא', מהם אשר ביום הצום יתעוללו עלילות ברשע, להיותם בטלים ושובתים ממלאכה הנה היום ההוא עת פנוי ובטל לעשות האדם מעשהו זר מעשהו, ואין להם דבר להשכיח עון, כי בלתי עוסקים אז במלאכה, ויעשו פעולתם חפשית ומה שלבם חפץ, עד"מ להתקוטט עם בני אדם ולזכור גנותם ורוע מעבדם ולנגוש נושייהם, והדומה לזה אשר תועבה הם לפני הבורא יתעלה ויתב"ש, והם הנה החטאים בנפשותם ואוי לנפשם כי בשתים גמלו לה רעה. הב', מהם ביום הצום לא יפעלו פעולת און ברשע בפועל רע ממש להיותו יום צוקה וצרה יען יום צום הוא, אך גם פועל טוב ג"כ לא יעשו בו ביום, להגביר השכל על התאוה, וידמו בנפשותם שהעינוי נפש וכחש בשר ורזה ודל לבדו הוא הטוב לפני היושב בשמים, ודי בזה, ואינם פוקדים שכלם לתקן מעוותתם בפעולה טובה אשר הוא הנכון לפניו יתעלה, והם הם הנה ביקר ולא יבין נמשל כבהמות. הג', מהם ביום הצום יחפשו דרכיהם בשכלם, ויחפשו וימששו מעשיהם, ויגבירו שכלם על תאוותם, ויחקרו וידרשו ענין יצירתם ותולדתם, ואל מה נוצרו, ועל מה שולחו הנה, ויזכרו את בוראם, ויפקדו מה שציוום ומה שהזהירם בתורתו הקדושה בציווייה ולאווייה, וישובו לתקן רוע מעבדיהם ומעוותתם ביום ההוא ומן הוא והלאה, ויקבלו בהסכמה בלב שלא ישובו עוד לכסלה, והוא עיקר התשובה הנאותה, וזאת תורת האדם המעלה, והם הנה אדם ישר ואנשי שכל האהובים לפניו יתעלה והוא הנרצה לפניו. הוא דברי הנביא ישעיהו בתוכחתו תוכחת מגולה מעוטפת באהבה מסותרת

ותשובתו

*) והוא ע"ם בכל ספרי הפייטנים שהשוו במאמר ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין כו' ורשמו מלמעלה על מילת תשובה את מילת צום, ולא היא, כי לא זו הדרך והמבוקש מלפניו יתעלה, אך הוא כמו שבארנו:

ע"פ דרכינו, כי כל עוד אשר הבורא יתעלה כנגד פנינו פנים בפנים עוד יש לנו אל מי להתפלל ולזעוק ולשוע, וכאשר יעבור זעם הפנים הנזעמים אז נבוא לפניו בתפלה ובתחנונים ויעתר לנו ה' כי רחום וחנון הוא וישוב ירחמנו, ע"כ להיות הענין מחודש ומי הוא האיש אשר ישכיל על דבר מחודש בדרך הרמז והמחוג לכן לא הבינו המין, כי ענין מחודש מן הצורך לבארו באר היטיב, והבן:

והן עתה נשובה אחור לבאר ענין הכתובים בתוה"ק, הוא דברו הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני, ירצה בעבודת אלילים, והוא דיבור ראשון שאמר וזנה וגו', וכפל הענין על הוראת השיתוף שירצה שאפילו בשיתוף לא יעבדו אותו (ע"ד דרשת חז"ל בכתוב ויעבדו את הבעלים וגו' ויעזבו וגו' בספר שופטים יעוי"ש), ואמר עוד והפר את בריתי אשר כרתי אתו, ירצה שיעזבו את התורה הנקראת ברית כמ"ש אלה דברי הברית וגו', (ועד"ז לדעתי ענין את בריתי הפר האמור בענין המילה ירצה ג"כ ר"ל שיהי' בזה אשר לא ימול האדם א"ע הפרת ברית התורה כמובא ברבות בענין עקילס הגר והוא ג"כ דברי החבר בספר הכוזר ע"ש), באופן ששתי אלה יעשו, הא' עזיבת ה' יתעלה בענין היחוד, הב' עזיבת התורה באין שימת עין עלי' כלל, הוא אמרו יתעלה וחרה אפי וגו' ועזבתים, מדה כנגד מדה, ועזבתים תחת אשר עזבוני האמור בראשונה, והסתרתי פני מהם כנגד והפר את בריתי האמור מלפנים, והי' לאכול וגו' ואמר ביום ההוא ירצה בפגעו בו הרעות והצרות יאמר איש ישראל בוידוי ובהשתחוו' ובכריעת ברך הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה, באופן שיתלו ענין הרעות על אודות עבודת אלילים, ועל דבר זה ישובו מחטאם ויתוודו על עונותם ולא ישובו עוד לכסלה בענין ההוא, ויפנו דלתיהם אליו יתעלה לעבדו בלבב שלם כמשפט, אמנם בענין עזיבת התורה לא ישימו לב לזה והיא עדנה עומדת כמקדם ובלי שום השגחה עלי', בחשבם שעיקר הקלקול הוא על אודות עבודת אלילים ומחטא זה ינקו את עצמם באמת בבר לבם, אבל מחטא עזיבת התורה לא ינקו א"ע להחזיק בתורה בחשבם שעל אודותה לא נגע להם שום מקרה רע, הוא אמרו יתעלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא, ירצה בעת אשר חרה אפי בהם להכותם ברעות וצרות, ומוסב ענין ביום ההוא האמור בענין על מאמר ביום ההוא הראשון שאמר וחרה אפי בו ביום ההוא ואיננו מוסב על ואמר ביום ההוא כפי הבנת זולתי, הוא אומרו ואנכי ביום ההוא עת רעת רעתם אשר עשו והרבו לפשוע בעזיבת התורה עם היות שעוד עשו רעה בעבודת אלילים עכ"ז הפנים הנזעמים אשר היו לי עליהם הסתר אסתיר בכבישה אחר כבישה ובכיבוש אחר כיבוש על אודות עבודת אלילים, כי עם היותה רעה מאוד וענין מגונה עכ"ז לא חש לבי לזה מאומה, הוא אמרו ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים, אמנם עיקר הפנים הנזעמים והקלקל אך הוא על אודות עזיבת התורה, הוא אשר בעיקר ההסתרה לא נאמר ענין כפול ובביאור ההסתרה נאמר הענין כפול הסתר אסתיר והוא ענין פלאי ליודעי חן, האומנם ע"פ דרכינו יבואר, באופן שענין הסתר אסתיר שנאמר ענייני לטובה, וכל שההסתרה בנושא גדול יותר בפנים נזעמים הוא הטוב טוב יותר*):

באופן עפ"ז נתברר הענין שראשית החטא ועיקרו אשר ע"ז חרה אף ה' בנו באמרו שיסתיר פניו ממנו ועודנו בהסתרת פנים על אודותיו הוא עזיבת התורה, הנה כי כן נדע על מה לשוב ולתקן מעללינו מן הוא והלאה בהגיון התורה מבלי ביטול עוד, והוא ענין שינוי מעשה בעתיד, ועל העבר בתיקון התשובה, וראשית התשובה הוא הצום, כי האדם עיר פרא אשר הואיל הלך אחרי צו שעשועי עונג הזמן וביטוליו למלא נפשו הבהמית, וקשה מאוד על האדם להפרד מחברת הזמן ואחות מריעיו, כי יקר בעיניו רעהו, ומה יעשה האדם להיות נדוד ממנו, הנה כא תורת האדם המעלה בראשיתו להחליש נפשו הבהמית בצום ועינוי נפש וכחש בשר, כי תחילת כל חטא ומכשול עון הוא המאכל והמזון, כמאמרם ז"ל מילוי כריסא זני בישא, וכאמר וישמן ישורון ויבעט, ע"כ מהצורך אל האדם הישר אשר איותה נפשו לאישר לכת להחליש בראשיתו נפשו הבהמית בעינוי נפש התאוה, וכאשר יחלש כח התאוה אז ממילא יגבר השכל עליה להיותו משועע בענין פעולתו לטובה אשר נולד עליה האדם, כי האדם מתחילת יצירתו וראשית יסודתו נולד על החכמה והמדע והוטבע עלי', אך בגבור עליו נפש התאוה אשר קדמה אליו מנעורותו וקטנותו ולוותו בה חזק וגדול ונחוץ גבה מדת התאוה על שאר מדותיו עד שגברה על השכל ונחו עיניו מראות ואבדו שימני חמודותיו

*) ומה מאוד ייטב ע"פ דרכינו ענין אמרם ז"ל בש"ס (מס' חגיגה) ז"ל ואנכי הסתר אסתיר אמר רבא אף ע"פ שהסתרתי פני מהם בחלום אדבר בו, אשר יפלא הענין מדוע תמוה מילתי' על ההסתרה השני' האמורה בכתוב שהיא אך ביאור לענין הראשון ושבק ההסתרה הראשונה הכתובה בענין והיא עיקר דיבור ההסתרה! האומנם ע"פ דרכינו ינוח, יען שבטובה יסוב ענייננו לכן הטעים ענין הטוב בסוף:

שמחת לבבו שהי' בגילת ורנן, והסתיר הפנים של רצון ההוא בחובי פנימיותיו, עד אשר שב להפכו כמו שקדם, באופן עפ"ז היתה ההסתרה לרעה, ע"כ שקלי' למערפסיה ופני לא יראו. ואחד מהם קרא בס' תורת אלהים ויתלא כתוב כי קרן עור פני משה שיבב ענין הגמול בגמול שהי' מידה כנגד מידה, ולדעתו שאדונינו משה בעת המראה הגדול הי' אז בפנים זועמים מאוד ובשצף קצף גדול עד מאוד, בגודל הכעס והזעם כבקרת רועה עדרו אשר נפוצו על ההרים אחת הנה ואחת הנה ורב הטורח בהם לאספם ולקבצם אל מקום מרעה אחד, ולפעמים גם אחרי הטורח בהם אשר סוף כל סוף יקבצם אל מקום אחד והנה עוד חזרו ונסוגו אחור אחת הנה ואחת הנה, באופן אם יקרה מקרה כזה להרועה על ג' או ד' שעות אז עיפה נפשו ויבחר לו מות מחיים, והי' אז אדונינו משה בזה האופן ממקרהו אשר קרהו כמש"ק, ובעת התראות המראה הגדול ויסתר משה פניו הסתיר הפנים של זעם אשר הי' על הוד קירון עור פניו, והכניסו בחובי מעיו למען לא יתראה לפני המלך הגדול והנורא קודש הוא בפנים זועמים, שאין זה מד"א אפי' לפני מלך ב"ו, כמ"ש בנחמיה התרשתא מדוע פניך רעים אין זה כי אם רוע לב, והסתיר אדונינו משה את הפנים של זעם שהי' קודם לו עד כמעט ששב להפכו, והוא ענין ההסתרה לטובה, ע"כ בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים:

ומה מאוד יובן ע"פ הנחתינו מאמר הש"ס (חגיגה) ז"ל ר"י בן חנניא הוה קאי בי' קיסר אחווי לי' ההוא אפיקורסא עמא דאהדרינהו מרי' לאפי' מיני' אחווי לי' ידו נטויה עלינו אמר לי' קיסר לר' יהושע מאי אחווי לך אמר עמא דאהדרינהו מרי' לאפי' מיני' ואנא מחוינא לי' ידו נטוי' עלינו אמר לי' לההוא מינא מאי אחוית לי' אמר עמא דאהדרינהו מרי' לאפי' מיני' מאי אחווי לך אמר לא ידענא אמר גברא דלא ידע מאי מחווי לי' במחוג יחווי קמי' מלכא! אפקוהו וקטלוהו, יעויי"ש. אשר נפלאנו בו בענין מב' פנים. הא' מדוע לא הבין המין ענין קרילותי' וחרילותי' ורמיזותי' של ר' יהושע הלא הוא ענין פשוט וגם המין בודאי הי' חכם גדול ואיך לא התחכם על ענין רמיזה פשוטה כזו. הב' והוא תמוה ביותר שחכמי הש"ס בהוציאם ענין כוונת ר' יהושע על הגיון הלשון, הוציאו בדבר ידו נטוי' עלינו, אשר זה הלשון בכוונה מליצותיו בכה"ק באין יוצא לעולם ענייננו הוא לרעה, לא מצא לטובה בכל כה"ק, והוא פלאי, הי' להם להוציא כוונת הענין בדבר בצל ידי כסיתיך, האומנם על פי דרכינו בקודש ירווח באופן נאות מאוד כמותם תכנית, וענין זה מחוגה הי' ותהי למחוגה באמת שכוונת ענין נסתר בזה ודברים בגו, והוא שהמין הי' דעתו בענין הסתר פנים הנמצא בכה"ק ע"ד הפשוט שר"ל הסתרת פנים במקום. הוא שאמר עמא דאהדרינהו מרי' לאפי' מיני' וענין אמרו אהדרינהו ר"ל במקום וכמ"ש רש"י ז"ל ע"י סימן רמז לי' כוי החזיר פניו, והוא מן הגלויות אם יעזוב אדון הארץ הלים אשר המרה נגדו בעת בואו להתנפל לפניו ולהתחנן לו והוא האדון הטה שכמו ממנו אל מול אחר בלתי הוא נגדו ומעלים פניו ממנו הי' הרעה הגדולה שאין כמוה, שמיד הי' הוראה שאינו חושק בו ובפגיעתו ואיננו רוצה לדעתו עוד, ובכן פקידי העיר יעשה בו רעות מבלי ספורות עד אין קץ כדרכם הנמבזה והנמס שעוד יוסיפו סרה רב יותר מן המשפט, אמת שאך משחיתים המה, וממי יפחדו וייראו בבטחונם כי אל מי יזעק וישווע הנדון אשר יהי' נענה בזה, אחרי ראותם שאין המלך אתו עמו והסתיר פניו ממנו, ואל מי יתחנן ויתפלל, שאז בודאי רעות רבות ורעות יפגשוהו כדוב שכול, ועד"ז ג"כ המין בשיטתי' בענין הסתר פנים מאת הבורא יתעלה ממנו בני ישראל, באופן עפ"ז שחלילה אפס תקוה. אבל ר' יהושע חידש שיטתי' בענין הסתר פנים ילדה בנושא כמש"ק, ר"ל אבל עודנו עומד אדון כל הארץ אתנו במקום אחד ופנים כנגד פנים על משקל ישר נכון כמקדם ממש באין כושל, והוא ר' יהושע כאשר הראה לו בהרמת יד הראה לו יד פשוטה, ר"ל ע"ד מנהג בני אדם כאשר יתעבר האחד על האחר בתוקף עוז אז ירים ידו ויפשוט אצבעותיו להכותו באגרוף, ועכ"ז כל עוד אשר לא השפיל ידו למטה ממש בהכאה ממש, עדנה המוכה בלתי מוכה, אך הוא ענין הפחדה בעלמא, ועד"ז ג"כ הבורא יתעלה אתנו ועמנו, שמעולם לא הפנה את עצמו כביכול ממנו והוא עומד לפנינו פנים בפנים עין בעין, אך הוא יתעלה מפחיד אותנו כי כתי' חלילה מוכים אתו, ומן הידוע אם המוכה עוד לא הוכה ואדון הארץ עודנו עומד לפניו ועניינו אך להפחדם בעלמא, בודאי שהוא היפך שאדרבה בודאי המוכה מצא חן לפניו מאוד וחפץ בו, אך ענינו ע"ד יסור האב את בנו, וכמ"ש באמת כי את אשר יאהב ה' יוכיח, והכלל כל עוד אשר אדון הארץ עדן לא הפנה שכמו מהנשפט והנדון עדנה יש תקוה, הוא שהוציאו חכמי הש"ס הענין במליצת ידו נטוי' עלינו, שירצה עוד חפץ ה' בנו להכות אותנו, ואין מכין אלא למי שמקווים ממנו התקוה באופן שעודנו חושק ה' יתעלה בנו וענין מוסרו ע"ד מוסר האב לבנו, ע"כ בראות המין יד רבי יהושע יד פשוטה להוראת ההכאה נבוכו עשתונותיו כי לא ידע מה הוא, כי הלא הוא הוא אשר אמר הוא ג"כ, ולא הוא באמת

אשר הענין מהפלא איך יתכן אמרו ואנכי הסתר אסתיר וגו' אחרי אמרו ראשון ואמר ביום ההוא וגו' הלא מודה ועוזב ירוחם ובמאמר ואמר הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה נמצא בו ענין וידוי בטוב? ולדעתי הוא אשר אומר שאין ענין הסתרת פנים הנמצא כתוב במקרא קודש עניינו ע"ד הבנת העולם שר"ל הסתרת פנים במקום, אם ר"ל בו בעצמו עד"מ שישב הבורא יתעלה את אור פניו אשר הי' בראשונה לנוכח כנגד פני האדם אל מול אחר וא"כ הפנים איננו על עמדו ומקומו הראשון, ואם ר"ל בענין התנועה עד"מ לבעבור החטאים ישא ה' פניו ממנו וילך לו אל מקום פלוני אלמוני חדר בחדר בלתי להתראות פנים עם החוטא, באופן עפ"ז שני אלה הוא נקרא הסתרת פנים במקום. אני לא כן אדמה ולבבי לא כן יחשוב, לדעתי ענין הסתרת פנים האמור ירצה **בנושא**. ונרחיב קצת הדיבור בזה, מן הנודעות שענין הכעס והרצון הם מהמידות הנפשיות, והמדות הן זה דרכן, בראשון יתעברו פנימיות האדם בו בקרבו אחת הנה ואחת הנה אם לטוב אם למוטב, אחרי כן יצאו גדודי המידה על הכרת איברי האדם הנראים וביותר על הפנים, וכאשר נדברנו גם במאמר **האותיות לאחור** יעויי"ש, ע"פ דברינו אלה יובן ענין הסתרת פנים שר"ל שאור הוד הדרת פניו אשר הי' בראשונה בפנים צהובות ושוחקות והי' ניכר על הפנים מאוד, בהראותו לזולתו קירון עור פנים בפנים מצהלות ושוחקות, הוא הפנים ההוא כאשר יעוה האדם לעומתו הוא יתעלה יכבוש הפנים שוחקות ההוא ויכניסהו בקרב פנימיותיו אשר לא יוכר הרצון ההוא על הפנים, ויחלש הפנים שוחקות ההוא ואיננו עוד כבראשונה, יען אשר חטא האדם לפניו ואיננו כדאי להראות לו הרצון פנים בפנים, אך הרצון ישאר בפנימיות ולא יצא אל הפועל, והגם שהרצון נחלש מאוד אמנם עודנו הבורא יתעלה עם האדם על מקומו הראשון, גם לא הפנה את הוד פניו ממנו בפועל, אך שהמידה מידת הרצון נחלשה אשר לא תצא ונכח אל הפועל מב' פנים, הא' שאיננו כדאי האדם לזה להיותו חוטא, הב' שהרצון נחלש, והוא אמרינו הסתרת פנים **בנושא**:

הנה ע"פ הנחה זו ישמש ענין הסתרת פנים בין לטובה בין לרעה, לא כפי הבנת העולם ע"פ דעתם שלעולם עניינו הוא לרעה, אמנם לדעתי אך פעמים בכה ופעמים בכה כפי הענין הנדבר בראשיתו, ירצה אם עניינו הראשון יהי' כדבר בענין הכעס ויבוא אחריו ענין הסתרת פנים אדרבה הוא לטובה שירצה הוא מסתיר את הפנים הזועפים אשר הי' ניכר בקירון עור פנים, יען מה, יען שנחלש הכעס ואיננו עוד כמקדם, ואם יהי' הענין כדבר מלפנים בענין הרצון ויבוא אחריו ענין הסתרת פנים הוא לרעה. אשים קצת דוגמא לדברי ממזמור ברכי נפשי שכל הענין נדבר על גודל הרצון של הבורא יתעלה בענין הבריאה יעויי"ש, אמר **תסתיר פניך** ירצה אם אתה תכבוש הפנים של רצון ההוא ותכניסהו בפנימיותך ואז בעליל שנחלש הרצון ואיננו עוד כבתחילה ובא כמעט אל ההיפך, ירצה אל הכעס, אז יבהלון. **תוסף** ירצה אם עוד תוסיף ההסתרה של הרצון מהפנים בכבישה אחר כבישה הוא בעליל שהכעס החל למשול ביותר אז **רוחם יגוועון**, וכן עד"ז במזמור שיר חנוכת הבית, אמר **ה' ברצונך** ירצה כאשר היית בפנים של רצון אז **העמדת להררי עוז** ירצה הוספת לי אומץ על אומץ ע"י הוד הסבר, **הסתרת פניך** ירצה כאשר תסתיר הפנים של רצון ההוא מהוד הדרת פניך ותכניסהו בפנימיותך ואז נחלש הרצון **הייתי נבהל**, ובמזמור (ל"א) אשר הענין נדבר על גודל הכעס אשר לו על שונאי צדיק יעויי"ש, אמר המשורר על היראים ואוהבי ה' שהוא יתעלה יסתירם בסתר פניו, ירצה יען שעל אודות הרשעים הוא יתעלה מסתיר הפנים של רצון בתוך פנימיותיו, הוא אמרו שם תסתירם ליראים ואוהבי שמך, והבן:

ומה מאוד יובן באופן נאות ע"פ דרכינו ענין דברי ריבות הנמצא בש"ס (מס' ברכות) בכתוב ויסתר משה, שמר אמר בשכר ויסתר משה פניו זכה לקלסתר פנים, ומר אמר שקלוי למטרפסי' יעויי"ש, ונע"פ דרכינו יתאמת הענין, יען שאחד מהם קרא בס' תורת אלהים וימצא כתוב עונש באדונינו משה שנאמר לו ופני לא יראו, ובודאי הוא מידה כנגד מידה כנודע מדרכי ה' יתעלה ועקבותיו לא נודעו, התחכם בנפשו לאמור שענין העונש ההוא שנאמר ופני לא יראו הי' ע"י ויסתר משה פניו וגו', ולדעתו שאדונינו משה בעת המראה הגדול בסנה הי' בעוז מצהלות פנים אבירים והרצון הגדול והי' שמח וטוב לב, כמו שידענו ממדת הרועה, הא' שאין טורח משא מזון אשה ובנים עליו שארוחתו ארוחת תמיד ניתנה לו והאשה וילדיי תהי' לאדוני', הב' שחפשי הוא מעבודת אדונים קשים בעבודת עבודה ועבודת משא סבל קושי השעבוד, הג' שאין לו נכסים וקנין אשר אמרו עליהם חז"ל כל המרבה נכסי' מרבה דאגה, הד' שאין לו קנאה מזולתו כי במה נחשב הוא, באופן שאך הוא טוב לב ושמח תמיד, והחכם לולאטו הרבה לדבר בו בהפלגת ענייני, והכלל אין ממנת חלקו טובה בארץ יעויי"ש, ובעת שהתראה אליו המראה הגדול אשר לא ניסה באלה ונתבהל מאוד, ויחרד לבו בקרבו, היטיב חרה לו על השבתת רצונו הטוב שהי' לו מקודם, וביטל הוא יתעלה

שמחת

אדרבה שהיו צמים כל הד' צומות בבית שני ג"כ, והם גם הם העמיקו בענין ע"פ דרכינו והוא דעת ר' שמעון חסידא במש"ק, וכפי הקבלה הסתמית איש מפי איש יראה ההיפך, ע"כ עפ"ז סיבבו הש"ס שתי אלה הקושיות ותפוק לי' כו' ותיפוק לי' כו', וענין ותיפוק לי' הראשון סובב ע"פ הנחתינו באמת שכל הד' צומות היו בזמן הבית קיימים עומדים, וסיבוב הקושיא כמו שקדם בדברינו בפן הא', ויהי' ותיפוק לי' השני סובב ע"פ הקבלה הסתמית איש מפי איש, וכפי שטחיות הכתובים בזכרי' ע"ד הפשוט שהד' צומות היו לששון ולשמחה בזמן בית שני, ועפ"ז הקשו ותיפוק לי' דהוי לי' יום שלפני יום שנהרג בו גדלי', ירצה דשני בו הוא יום שלפני יו"ט באמת בזמן הבית, והוא יום ג' בתשרי, ואין צמים בו בזמן הבית שהיו לששון ולשמחה, וכיון שהוא יום טוב אסור לצום לפניו ע"ד ימים טובים הכתובים במגילת תענית, עפ"ז משני גדלי' בן אחיקם דברי קבלה הוא כו' ע"ד הפשוט, באופן שהש"ס ז"ל הכא קמדחי לי' וז"ל הכא קמדחי לי', וקושיי' הש"ס בשני אלה ותיפוק לי' כו' דקאמרי עיקרם הוא להקשות על מתניתא דמגילת תענית, והבן, ולדעתינו ברור שהיו הד' צומות קיימים עומדים בזמן הבית ועדנה לא נתבטלו מעולם, וענין אמרם בש"ס ז"ל הכי הוא דתליניהו כמתנא בבנין בית המקדש ירצה לדעתי אבית המקדש העתיד שאז יקויים מאמר והאמת והשלום:

נשוב אל שהנחנו בו בענין מהות הצומות הד', ענין מהותם הוא כמו שקדם בדברינו, צום הרביעי על אודות ירושלים הבנוי' אשר נכבשה אז בזמן מן הזמנים, צום החמישי לעילת בית המקדש שנשרף, צום השביעי על אודות מות גדלי' ושקולה מיתת צדיקים, צום העשירי על אודות ירושלים שבאה במצור אז מחיל מלך בבל, כל אחד ואחד לפי ענייניו ומקריו אשר קרוהו, והוא אשר כיוונו. המונח אשר יפלא לאמור מאי דהוי הוי ומה לנו לצרה שעברה להתאונן ולקבול עלי'? ומה שעבר אין! כבר ישב ענין זה הרמב"ם בהלכות תענית שהוא כדי לעורר הלבבות לתשובה יעויי"ש, ואחוך גם אני שמע לי וזה חזיתי ואספרה בהרחבת הענין בטוב על כוס אשנו, ונבוא מזה אל ענין איכות הצום. הן הוא בעליל שאם היינו שבים אל אלהים קדושים באמת וביושר בבר הלבב ובנקיון כפים, לסור ממוקשי מות בלב וגוף ונפש, ולמנוע מן הרע בסור מרע בשב ואל תעשה, ובפעולת הטוב בקום ועשה, ולעשות הישר בתורה ובמצוה, אז בודאי הי' השם יתעלה משיב את שבותינו כאשר הבטיחנו ע"י עבדיו הנביאים ובתורת משה עבדו נאמן ביתו, ההוא אמר ולא יעשה ודיבר ולא יקימנה! הן הוא בעליל שעונותינו עודן אתנו, וחטאותינו עמנו, ולא נטהרנו כמשפט, והן הם החטאים אשר הסבו שוממותינו, וגרמו חורבן אראלינו וגלות כנסיותינו, ולהיותינו משולחי' ונעזבים כעיר פרא, וקרית תפארתינו להיותה יושבת בדד, ובהמ"ק איננו בנוי על תילו, הן הם החטאים האלה המונעים ג"כ את גאולתינו ופדות נפשינו להיותינו כימי קדם, והוא מאמר חז"ל כל דור שלא נבנה בהמ"ק בימיו כאלו נחרב בימיו, ר"ל שעונות הראשונים עודן קיימות עומדות בנו ולא תיקננו פעולתינו לטוב, באופן שמן הצורך מאוד אל התשובה:

גדרי התשובה ותנאי' ופרטיה הלא הם כתובים על ספרי הרמב"ם והרב החובות ושערי תשובה לרבינו יונה והרב החרדים יעויי"ש, המונח מן הצורך לנו מאוד לדעת ולשום לב על עיקר המעל שמעלנו אשר על זה חרה אף ה' בנו, כי בהתוודע הענין בטוב נדע על מה לשוב, כ"א לא ידע האדם את מעלו אשר מעל לא יתכן ענין התשובה ממנו, ויהי' ענייננו של השב ע"ד אמור הרחיים אשר סובב סובב ואיננו זז ממקומו, והוא מתחכם בתשובה מבלי הכונה, והוא דומה עד"מ לראובן המחפש את שמעון ואינו מכירו אפילו אם יחפש אותו כל היום לא ימצאהו וכמה פעמים יבוא אצלו ויתראה פנים אתו עמו ולא יכירהו, כן הוא השב הזה אע"פ שהוא שב ושב שוא ושוא הוא אחרי שאיננו יודע עיקר החטא והמעל, ונחפשה דרכינו בראשונה בביאור דברי פי קדוש משה איש האלהים שהוא הראשון בזכרון המעל והחטא של עמו בני ישראל מה שיהיו פועלי און ועון מיום הלקחו מהם ואחרי מותו, והעד שאנחנו בהסתרת פנים והוא מה שאמר בתורה והסתרתי פני מהם וגו', הוא בעליל אחרי שעונש תוכחתו נתמלא בנו הוא בודאי שג"כ ענין החטא אשר זכר בדברי קדשו זה מלפנים (אשר לבעבורו באנו בעונש הסתר פנים) הוא ג"כ בנו, א"כ איפוא מהיאות לנו לחקור ענין מאמרו שם, יען שהכתוב ההוא מקושי ההפקה וכבר טרחו בו רבים ולא מצאו בו הטוב, המונח ע"פ דרכינו בסמוך ענין יבואר באופן נאות, ומזה יוודע ענין החטא בבירור באופן שנדע על מה לשוב, ותהי' התשובה בדרך נכונה. הוא דברו ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ אשר הוא בא שמה בקרבו ועזבני והפר את בריתי אשר כרתי אתו וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם והי' לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים,

אשר

איסור בצום, ירצה משום יום גדליה בעצמו אין איסור ביום שלפניו, דאל"כ מאי שינויא דרב ולא הוה שני מידי, בע"כ שמשום יום גדליה בעצמו אין איסור ביום שלפניו, א"כ מאי האי אשר הקשו עוד הפעם ותיפוק לי' דהוי לי' כו', ואי דזה גופא קושיית הש"ס ותיפוק לי' כו', א"כ מה אחרו פעמי דרך צעדיהם בקושיא ההיא עד בתר קושיא ופירוקא של ר"ה, ועזבו הקושיא דמיני' ובי' אשר היא מוכרחת בענין, וקושיא דר"ה היא קושיא מן הצד, וכבר קם עומד ומצב ע"ז הגאון בעל שאגת אריה ומבלי פותר, האומנם ע"פ דרכינו יבואר, ואחרי התהלה לאל אניף ידי לבאר ע"פ דרכינו בשני פנים:

הפן הא', ענין קושי שאלתם ותיפוק לי' הראשון שאמרו ירצה עד"ז מאי הועילו חכמים בתקנתן שעשו אותו יום ג' תשרי ליום טוב מפני ביטול אדכרתא ותיפוק ליה הלא היום ההוא יום ג' תשרי הוא יום שנהרג בו גדלי' ומצוה לצום בו מן הקבלה ע"פ הנחתינו, ואין בדברי מגילת תענית שנכתבה בזמן בית שני (כדאי' במס' שבת מי כתב מגילת תענית אמרו חנני' וחזקי' וסייעתו כו' וכן איתא להדיא במגילת תענית יעויי"ש) כח לדחות ענין הצום שקדם ומחורבן בית ראשון ובא בכתוב בקבלה שאף גם בזמן בית שני מחוייבים לצום ואין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו כו', וא"כ מאי אהנו חכמים בתקנתם, ומה תקנו, ואיך תקנו? וע"ז משני הש"ס אמר רב לא נצרכה אלא לאסור את שלפניו, ר"ל קבעוהו יום טוב להיות יום שלפניו אסור בצום, ומה שלא יצומו ביום שלפניו הוא רק לקבוע סעודה במאכל ומשתה ויהי' זכר ענין הסעודה ההיא של היום ההוא לזכרון הנס של ביטול אדכרתא שהי' בזמן מן הזמנים שעברו, אבל ביום ג' תשרי בו ביום עצמו אין הכי נמי שאין לאכול בו, ואסור במאכל ובמשתה, כי יום צום הוא מימי קדם, ומשום לפני יום שנהרג בו גדלי' אין איסור בצום, והי' מותר ביום שלפניו לצום בו, כי יום צום לפני יום צום אין כאן חשש ולית בי' שום מיחוש כלל, ומי יתן שיצום האדם ויחזור ויצום ושב ורפא לו, אולם משום יום טוב דאדכרתא אסור ביום שלפניו בצום כפי תיקון חז"ל בתקנתם שהימים האלו אסורים בין לפניהם בין לאחריהם כדאי' במגילת תענית, והתיפוק לי' השני תשוב קושייתו ממה דסליק מיני' ירצה מענין קושיית ר"ה ופירוקו, וע"ז פריך הש"ס ותיפוק לי' כו' ירצה באמרם הלא ר"ה תשרי הוא יום שלפני יום שנהרג בו גדלי' ור"ל ששני בו המתווך בין ר"ה שלפניו ובין יום גדלי' שלאחריו הוא נקרא פני יום שנהרג בו גדלי' (ע"ד אומרם ז"ל בש"ס מס' נדרים עד פני הפסח יעויי"ש) ור"ה שלפניו נקרא יום שלפני יום, ור"ה הלא הוא יו"ט באמת שנוהגים בו משתה ושמחה ואסור לצום בו, א"כ שני בתשרי שלאחריו שאין נוהגים בו צום מצד מגילת תענית הוא המתווך בין יו"ט של ר"ה שלפניו ובין יום צום של גדלי' שלאחריו, וכאשר לא נצום בשני בו מי יאמר שהוא לעילת יו"ט הבא אחרון בג' בו בזמן מן הזמנים שקדם ומעובדא דאדכרתא, אדרבה יאמרו שהוא לעילת יו"ט הקודם לו והוא ר"ה והוא יו"ט באמת ובלתי כשאין לצום בו, ומיו"ט זה דר"ה נמשך יו"ט לשני בו הבא אחריו, הגם שבר"ה זולתו ירצה שאר ר"ה מותר לצום בשני בו, עכ"ז עפי מסתבר לאמור שיו"ט שלאחריו נמשך מן הקודם שהוא יו"ט באמת ומה שנאמר בו שהוא קדימה ליום שלאחריו אשר היום ההוא הבא אחריו קראוהו הראשונים אשר קדמו צום באמת ואסור בו במאכל ומשתה, וא"כ אין זכר בג' לביטול אדכרתא ואיזו תקנה היא? הוא אמרם **יום שלפני יום** ואין הלשון מכוון על אפנו כי הי' לו לאמור **יום לפני יום** ומאי **שלפני**? גם מילת **יום** ראשון מיותר לגמרי, הכי הוי להו למימר דהוי לי' לפני יום שנהרג בו גדלי' כו', דהא על יום שני בתשרי ההוא קיימינן ואזלינן עד השתא ושקלינן וטרינן בי' באותו יום, האומנם ע"פ דרכינו בביאור הקושיא יבואר, הוא דקמשני גדלי' בן אחיקם דברי קבלה הוא ודברי קבלה כד"ת דמי, ירצה אחרי שמאורעת ענין העובדא של אדכרתא הבא במגילת תענית הי' בצום גדלי' הבא בקבלה, הענין הוא לא ניתן בשום אופן לשכחה, כי דברי קבלה כמו שכתוב בספר התורה דמי, והתורה מונחת בהיכל, וכמו שלא ישכחו דברי התורה כן לא ישכחו דברי הקבלה שגם היא כתובה בספר חוקה כמו התורה, ובעילת אדכרתא נתלה בענין הכתוב בספר והוא יום גדלי', באופן שיהי' הענין נשמן בטוב ובלתי יהי' שכוח ויאמרו שענין איסור הצום בשני בו הוא על עילת ביטול אדכרתא שהי' בשלישי בו יום שנהרג גדלי' ויהי' זכרון עולם, והבן:

הפן הב', לדעתי שהש"ס בעצמם ספוקי מספקי להו איך היו נוהגים בזמן הבית בענין הצומות, אם היו צמים ע"פ עדות דרכינו שחדשנו בו בענין מצוה דבר, או היו שמחים בם כפי פשיטות הקבלה, יען שענין זה הוא ענין ישן נושן בלתי נודע ביאור עניינו בטוב איך הי', כי לא נמצא ענין זה מבואר בכל הש"ס ובכל המדרשות, ורבות טרחתי בו בענין למצוא איזה זכר כתוב בספרים בענין ההוא ולא נודע נאם, וע"כ לדעתי הוא אשר אומר, שבאמת גם לחכמי התלמוד הי' הענין בספק, יען שע"פ שים תבונות כאשר הוריתי תהלה לאל בדרך ישר ונכון מעדות הכתובים בשים עיון בם בטוב ירצה

אדרבה

יוצאים אף על אייר מפני פסח קטן, שכן אף ר"ל גם בזמן שבית המקדש הי' קיים יוצאים השלוחים על כל האמור מלפנים בניסן ועוד נוספה יציאה אחת גם על אייר מפני פסח קטן, והוא כדברינו שגם בזמן הבית היו הצומות קיימים כאמור במתניתין על אב מפני התענית, ועם היות שנוכל לאמור שענין יציאתו על אב בזמן המקדש יסוב על כוונה אחרת והוא מפני שהם אז ששון ושמחה ואסור בהספד ותענית ויוצאים השלוחים עליו כמו על אדר מפני הפורים להורות שאסור בהספד ותענית, ולא תקשה קושיית הש"ס וליפקו נמי על תמוז וטבת שהיו ג"כ ששון ושמחה, שאני אב שתחילת התקנה הי' מפני התענית וע"כ גם בזמן המקדש לא נתבטל ענין יציאתו ויוצאין בו מפני ששון ושמחה הנמצא בו, לא כן תמוז וטבת שע"ד הצום לא נקבע יציאתם כמבואר במתניתין והש"ס נתן טעם לזה יעויי"ש, ע"כ גם בזמן המקדש לא אבו לתקן תקנה חדשה עבור ששון ושמחה הנמצא בו, כי ע"ד שמחה וששון לא מטריחינן השלוחים. ואחוה דעתי ע"פ דרכינו שרב ההבדל בין הצום והתענית ובין הששון והשמחה. מודעת זאת שהנפשות תאוותן רבה להקדים אל הטובות וכוספם חזק אל דרכי הששון והשמחה, ובורחות מן העינוי והתענית וכל כחש בשר והדומה לזה אשר יהי' רע לגוף וגוויי', וע"כ על הצום תקנו חז"ל יציאת השלוחים להודיע שהיום יום צום, ולא יקלו לאמור שלמחרתו יהי' למען שבר רעבון בתיהם הוא הגוף והגוויי' כי ברע הוא, ולמחרתו יאמרו שאתמול הי' הצום וכבר חלף עבר הלך לו ועבר זמנו, וזיל הכא קמדחי לי' וזיל הכא קמדחי לי', ולא כן ענין הששון והשמחה, שעיני אדם נשואות להם גם בלא הודעה, ומחכים ומצפים ליום טוב, ואם יפול הספק בקביעת החודש יחוגו שני ימים מספק, אך שיהיה טוב לישראל סלה, ואשר תקנו חז"ל ראשית התקנה על פורים, עיקרו לא על אודות הששון והשמחה הנמצא בו, אך עיקרו על אודות משלוח מנות ומתנות לאביונים שהוא חסרון כיס, וכמאמר ר' שמעון ביותר צריך לזרז במקום שיש חסרון כיס, וכן על כסליו מפני החנוכה על אודות הדלקת נרות שהוא ג"כ חסרון כיס, והבן. ועם היות שהלא דבר הוא אבל פשטי' דמתניתין משמע כמש"ק מפני התענית, וכן מוכח מרש"י ד"ה קרא להו צום ז"ל ומתני' בזמן הזה איירי מדקתני ובזמן שבית המקדש הי' קיים, והפלא הנמצא בענינו תיפוק לי' מדקתני על אב מפני התענית, ולדעתינו יבואר, ואשר ערה להעמיד הקושיא מזמן הזה כמו שאמר בראש דבריו שבזמן הזה כולהו צום נינהו, והנה ע"פ האמור יהי' איך שיהי' הקפידא וליפקו אתמוז וטבת ג"כ יבואר ע"פ האמור מלפנים בדברינו, והיו דבריו אלה לסקל דעת הטועים, כי לולא אחרית דברי המתניתין דקתני ובזמן שבית המקדש הי' קיים הוי אוקימנא למתניתין בריש דבריה בזמן המקדש, ויוצאים על אב מפני התענית דקאמר ירצה בהיפך ענין ר"ל אשר נהפך צומו לששון ולשמחה בזמן המקדש ובטל צומו, ועל דבר ששון ושמחה תקנו יציאת השלוחים ומטריחינן להו, ולא כן תמוז וטבת שענין צום תעניתם הי' על אודות חורבן ירושלים וכל עוד שלא נבנו חרבות ירושלים הצומות על מקומם, ומתניתין איירי בזמן המקדש ר"ל בימי דריוש שהמקדש נבנה אז, אבל חרבות ירושלים עודן בחורבנן בימיו, ואחוה דעתי שע"פ דרכינו ההבדל בהיפך, והוא שענין ששון ושמחה הנעשים ביום צום הוא ע"פ הדיבור שאמר ה' ע"י עבדו הנביא זכריהו יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, וחמיר לן כל אלה, ועל זה תקנו יציאת השלוחים ומטריחינן להו, לא כן ענין הצום שמעצמם קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם, ועם היות שהקב"ה הסכים על ידיהם ע"י הנביא זכרי', אבל לא בא הדיבור מפיו יתעלה באזהרה על הצום, לכן לא חמיר לן כל כך ולא מטריחינן השלוחים, וא"כ עפ"ז סרה קושיית הש"ס וליפקו נמי אתמוז וטבת, הוא שפירש רש"י ומתניתין בזמן הזה איירי מדקאמר כו', ר"ל בשגם אם נניח כהבנת ההמון שבזמן המקדש היו הצומות בטלים כל אחד בזמנו, וצום החמישי נשבת תחילה בימי דריוש כשנבנה הבית, ואח"ז בקרוב כשנבנו חרבות ירושלים ע"י נחמי' התרשתא נתבטלו גם הצומות הרביעי והעשירי כפשטי' דקרא ע"פ הבנת ההמון, עכ"ז הקושי' הדק היטיב מכוון, כי הלא המתניתין בזמן הזה קמיירי מדקתני וכשהמקדש קיים א"כ ליכא לאוקמי' לרישא דמתניתין בזמן שהמקדש הי' קיים ועוד לא נבנו חרבות ירושלים, ולהוציא מלב הטועים פירש כן, אבל האמת כמש"ק שכל הד' צומות היו קיימים עומדים בזמן הבית והוא דעתי העניה, ואני הכותב בדרשי מעל ספר קדמוניות ליוסף בן גוריון הכהן מצאתי און לי במאמר הרביעי פי' ל"ט ובמאמר החמישי פי' מ"ט יעויי"ש:

ולדעתי שמלבד שלא תהי' סתירה על דברי מסוגיית הש"ס מס' ר"ה (דף י"ח ע"ב ודף י"ט ע"א) יעויי"ש, אף גם שיהי' עד נאמן מהסוגיא ההיא לדברי ואות אמת וראי' גדולה וסייעתא מעלייתא, שהנה אחרי העיון הלא קושיית הש"ס ותיפוק לי' דהוי לי' יום שלפני יום שנהרג בו גדלי' בן אחיקם עניינה מהפלא, ואחרי תירוצם מלפנים באמרם לא נצרכה אלא לאסור את שלפניו יובן מזה ממילא שלפני יום שנהרג בו גדלי' אין איסור

בפי' עזרא ונחמי', והי' בנין ירושלים רחוק מבנין הבית הזה קרוב לעשרים שנה, ובעת עמוד אנשי יהודה בשאלתם על צום החמישי שבילתו על הקודש והמקדש וחזר בניינו אז עדנה ירושלים לא חזרה אל בניינה ועודנה היא בחורבנה כאז כן עתה, ע"כ אין כאן מקום שאלה גם על צום הרביעי והעשירי שיסודם על ירושלים הבנוי', לכן לא זכרו בשאלתם כ"א צום החמישי לבד שע"ז יאתה לבוא בשאלה יען שבו יש מקום ספק כמש"ק, ומה שבא בתשובת ה' על שאלתם שני אלה חמישי ושביעי, הוא לעילא שזכרנו מלפנים להיותם דומים זה לזה והיו לאחדים בענין:

ומה מאוד יובן באופן נאות כמין חותם מאמר ר' שמעון חסידא במס' ר"ה, הוא אמרו קרא להו צום וקרא להו ששון ושמחה, והוא ענין פלאי וכבר טרח בזה מרן הב"י יעויי"ש, האומנם ע"פ דרכינו יובן בכי טוב וחדשות אגיד ת"ל וה' אלהים יעזר לי, לדעתי שבעל המאמר וחכמי הש"ס רוח אחרת להם בפשט הכתוב וטעמו לא כפי הבנת המפרשים, והוא ע"פ דרכינו להיות שהוקשה להם הלא ענין צום הרביעי וגו' הוא תשובה על שאלתם האבכה בחודש החמישי אשר העיבו לשאול ואדלעיל מיני' מוסבה התשובה ההיא, ועם היות שכבר השיב בתשובה הא' הוא ענין אחר כמו שנספר בסמוך ענין, אבל עיקר התשובה אם ילומו אם לא, לא נאמר בכתוב ראשון, ועיקר התשובה על דבר השאלה הוא אמרו צום הרביעי וגו' בתשובה הב', והי' קשה להם איך יאמר ה' על כל הד' צומות שלא יצומו בבית שני, ומה טעם, הלוא עדנה לא נבנו החרבות גם המתים עדנה לא קמו בתחיי', והשואלים עצמם לא היו מסתפקים ע"ד הצומות הרביעי והשביעי והעשירי, והי' ברור להם לאמונת אומן שמהראוי לצום בהם גם כעת בבית שני כמש"ק, וא"כ איך יאמר ה' על כל הד' צומות שיהיו לששון ולשמחה בזמן הבית ההוא, אתמהה! ולשמחה מה זו עושה? ואיך נשמח? ובאנו לאמור שדברי הכתוב סובב על העתיד ירצה כשיבנו החרבות בעתיד בעשרים שנה אחר זמן זה ע"י נחמי', ויגילו וישמחו עתה בצום החמישי, ולהלאה מזה ישישו וישמחו גם בצום הרביעי והעשירי, עדנה יקשה צום השביעי מה שמחה נמלא בו? הלא נילתו על מות הצדיק ועודנו לא קם בתחיי', ומדוע נגילה ונשמחה בו? עוד הי' קשה להם מילת יהיה בלשון יחיד, שהלא על כל הד' צומות הכתוב מלפנים בענין באו דבריו אלה ורבים הם א"כ יהיו בלשון רבים הי' לו לאמור? עוד הי' קשה להם אמרו לבית יהודה, ומדוע בית יהודה דוקא, והיה הגוי ישראל כולו, הכי לא ישישו וישמחו שאר ישראל? ע"כ טעם הכתוב לדעת בעל המאמר והש"ס על אופן זה ישוב ורוח אחרת בו היפך ממש מן הבנת המפרשים, וטעמו ר"ל שבא דבר ה' בתשובה על שאלתם האבכה בחודש החמישי שהיו כמסתפקים בעניינו, ע"ז בא התשובה שכל הד' צומות יהיה לבית יהודה ר"ל בהווייתם יהו, ויראה הווי' אחת לכולמו, הוא שאמר יהיה בלשון יחיד, ור"ל שאין חילוק והבדל כלל כמוהו כמוהם, שכולם על מקומם הראשון יעמדו בצום ובבכי ובמספד כל ימי בית שני, הוא אשר הוקשה לבעל המאמר קרא להו צום וקרו להו ששון ושמחה, ירצה אחרי שטעמו שהצומות על מקומם על עומדם ראשון, א"כ אנה פנה הודו בדברו הטוב לאמור לששון ולשמחה, ואחרית הכתוב סותר לראשיתו! הוא אמרם בזמן שיש שלום כו', ירצה שענין לששון ולשמחה האמור מוסב אדלמטה בענין שאמר והאמת והשלום אהבו ר"ל ימות המשיח ולעתיד שאז יהי' שלום בארץ, (וכמו שפירש רש"י ז"ל על ענין שלום יעויי"ש), ור"ל שאין יד המלכות תקיפה על ישראל אז יהיו הד' צומות כולם לששון ולשמחה, כי אז ירושלים תהי' בבניינה כמקדם, ובהמ"ק יהי' שבעתים מבנין ראשון ושני, והמתים יעוררו יזוררו יחיו יעמדו יקומו ויעלו, וגדול מכולם שיהי' שלום בארץ שלא נהי' כבושים תחת יד מלכות, אז יהיו כולם לששון ולשמחה, לא כן עתה בזמן בית שני שעודנו כבושים תחת יד מלכי פרס ומדי, ואכתי עבדי אחשורוש אנן, ואין שלום הצומות כבתחילה, והכתוב ההוא לשנים יפרד, דרך תשובה על שאלתם האבכה ובאה התשובה שכל הד' צומות קיימים עומדים בזמן בית שני, ודרך נבואה על העתיד שיהיו כולם לעתיד לששון ולשמחה ולמועדים טובים, ויהי' שיעור הכתוב ע"פ חז"ל לדעתי עד"ז, **צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית** יהודה ר"ל בהווייתן יהו עתה, ואפילו לבית יהודה, וגם להיותם הם השואלים בענין, והוא תשובה על שאלתם. **לששון ולשמחה ולמועדים טובים והאמת והשלום אהבו** ירצה לעתיד כשיהי' שלום, והוא נבואה על העתיד, ע"כ לא הזכיר בענין הנבואה בית יהודה מפני שאז הששון והשמחה יהיו לכל ישראל כולו ליהודה וישראל, גואלנו ה' צבאות שמו קדוש ישראל:

באופן לדעתינו שכל הד' צומות היו קיימים עומדים בזמן בית שני ומעולם לא בטלו אותם והוא ההיפך מן דעת מי שקדמוני, והוא דעת רבינו שלמה בטעם שלום, ודעת הרמב"ם בהלכות תענית יעויי"ש, ולדעתי ובקרב לבי שגם המתני' אומרת כן, על ששה חדשים השלוחים יוצאים כו' וכשהי' בית המקדש קיים

יוצאים

לי בענין אמרו שקולה מיתת צדיקים כשריפת בית אלהינו, כפלאנו בו מה הוא זה דוקא כשריפת בית אלהינו! הלא על חורבנה של ירושלים ג"כ נתחייבנו בצום והספד ואנחנו צמים וסופדים והיא היתה ראשונה בחורבן, ומה לו אמרו כשריפת בית אלהינו דוקא? ואם הי' נוהג בענייננו ענין חמשת העינויים ע"ד צום תשעה באב הסרשתי, אמנם עתה מהפלא, והי' לו לאמור שקולה מיתת הצדיקים כחורבנה של ירושלים, ודעבא לי' עבד אם הי' אומר עד"ז, הא' שמדמה הענין הבא אחרון לענין הבא ראשון, הב' שלא הי' מקום טעות לאמור שנוהג בענייננו חמשת העינויים, ואשר ידמה לי לאמור ביאור הענין שלא לענין הצום דימו והשוו אותם, כי לענין זה גם אם היו דומים לחורבנה של ירושלים, הוא הוא ומחוייבים אנחנו לצום בו, אך מילתא אגב אורחיה קמ"ל, שאני אלה כוננו ולדקו יחדיו בחורבן, ועל משקל אחד ישקלו, והוא כי מקדש משכן ה' עם היות שנשחת ונשרף ונגדע הנה השחתתו וביטולו הוא רק על האמצעי' ירצה על העצים והאבנים והכסף והזהב שנמצאו בו, אולם לעצם כבוד ה' יתעלה השוכן בו לא הגיע מהאפיסה וההשחתה וההעדר ההוא מאומה, כי כבודו קם על מקומו הראשון, כנוסח מאמר הפייטן ושכינה קמה על מקומה, ויהי כבודו לעולם, עד"ז ג"כ גויעת מיתת הצדיקים ג"כ לא תגיע האפיסה וההעדר כ"א על האמצעים ר"ל בנין גופו וגווייתו וגידיו ועורקיו ושאר בנין אבריו אשר הם היו משכן לרוחו ולנשמתו, אולם לאן נפשו בעצמה ונשמתו השוכנת בתוכם לא הגיע מהמיתה וההעדר ההוא מאומה, כי היא עדנה בחיים ויקר לה המותה כי אז תדבק בסיבה הראשונה ב"ה האצולה ממנו לאור באור פני מלך חיים, ועוד בה כוונה תכליתית, שכמו שמשריפת בית אלהינו הגיע ההעדר להמקדש משכן משני פנים, הא' מצד הכמות ר"ל מצד בחינת אפיסת הדבר הנמצא והי' בעולם במוחש והנה גז חיש עף עבר ואיננו, והב' מצד האיכות שהי' נכבד הבית ההוא להיותו משכן ה' אשר שוכן הכרובים ולוקח הכבוד ממנו, עד"ז ג"כ ממיתת הצדיקים וגוויעתם הגיעה האפיסה והגוויעה לגופו וגווייתו בשני פנים, הא' מצד אפיסת הכמות שישוב העפר אל הארץ כשהי' ויהי' כפגר, הב' מצד האיכות שהי' נכבד הגוף מפני הנשמה אשר קננה בו ועתה אשר הנשמה עלתה למרום אי כבוד להגוף והגווי', וכ"ז באמצעיים, אמנם להשוכן בתוכם לא קרה שום מקרה, אם בכבוד ה' יתעלה במקדש ומשכן, אם בכבוד הנשמה בגוף וגווי', לא כן חורבן ירושלים העיר, אשר הגיע החורבן גם להמלך השוכן בתוכה ולרביו ושריו כמ"ש מלכה ושרי' בגוים, כפי אשר נודע שבהכבש עיר מלוכה הנה מלכה ושריה הם כמוץ יסוער מגורן וכעשן מארובה:

ומה מאוד יתיישב בזה שלא יהיו הש"ס והילקוט סותרים אהדדי, שבילקוט אמרו גדול סילוקן של צדיקים יותר מחורבן בית המקדש ובש"ס אמרו שקולה כו'? האמנם לדעתינו ירווח, שבש"ס אמרו לשון מיתה, ירצה ענינו על האמצעיים, והוא דומה ממש לשריפת בית אלהינו שגם שם ירצה על האמצעיים כמש"ק, לא כן בילקוט שאמרו סילוקן מוסב על הנשמה נשמת חיים נשמת הצדיק שנסתלקה מן העוה"ז ועלתה למרום מכון שבתה ונשאר הדור יתומי' באין הגנה והצלה, הוא אמרו סילוקן של צדיקים, ועם היות שבחורבן בהמ"ק ג"כ יש סילוק להשוכן בתוכה היא השכינה, עכ"ז גדולה היא אלינו הפליאה הנשארת סילוק נשמת הצדיק כביכול יותר מסילוק השכינה, כי כל עוד אשר הצדיק שוכן בנו אין פחדתו אלינו כ"כ, כמאמרם ז"ל צדיק מושל ביראת אלהים מי מושל בי צדיק שהקב"ה גוזר גזירה והוא מבטלה, ועודנו נשאר מגן חזק על הדור, לא כן אם הצדיק אבד לדורו אבד ונשאר הדור שומם והארץ תשאה שממה וסילוקן גדול:

נשוב אל שאנחנו בו שד' צומות אלו המקובלים ובאים בכתובים ענייניהם שלשה כאשר באורנו. הא' על אודות ירושלים הבנוי'. הב' על אודות חורבן בהמ"ק. הג' על אודות מיתת הצדיקים. הנה מה מאוד יובן עפ"ז ענין שאלת בני הגולה מבני יהודה, אשר שבו אחרי כלות שבעים שנה לגלות בבל, והוסד ההיכל והמשכן בשנת שתים לדריוש כמבואר בנבואת חגי ובס' עזרא ונחמי' יעויי"ש, והיתה שאלתם בשנת ארבע לדריוש לאמור אל הכהנים האבכה בחודש החמישי והוא כתוב בנבואת זכרי' יעויי"ש, והפלא הנמצא בזה מה הוא זה דוקא אשר שאלו על צום החמישי לבד, ומג' צומות זולתו לא דברו מאומה? האמנם ע"פ דרכינו יבואר, אחרי שעילת הצומות הד' ענייניהם שלשה בענינים שונים כמ"ש, לכן על צום החמישי שיסודתו על הקודש והמקדש הי' מקום השאלה אצלם, אולי עתה שחזרה הבירה ונבנתה אין מן הצורך לצום עוד ובטל הצום, או אפשר שהצום על מקומו להיותו הוא כמוהו כאין לעומת בנין ראשון, כמו שמבואר בס' עזרא ונבואת חגי יעויי"ש, אמנם על הצומות זולתו לא הי' מקום שאלה כלל בעת עמדם בשאלתם על אודות צום החמישי, כי המתים עדנה לא חיו בתחיי' ולא קמו עמדו ונשאר הצום השביעי על מקומו, וכן ירושלים עדנה לא נבנו החרבות בשנת ארבע לדריוש עד שנת עשרים לארתחשסתא ע"י איש עתי נחמי' כמבואר

ומספר מפקד מנייכם, אמר בפה מלא שמנין ד' הצומות הם יוהכ"פ וצום גדלי' וי"ז בתמוז ותשעה באב, וכאשר שאלתיו מה הוא ענין עשרה בטבת, אמר שהצום ההוא אין אתו יודע עד מה, ולדעתו הוא ע"ד תענית אסתר, אז בראותי כי שגה האיש ולא מלא ידיו ורגליו בדבר הזה פניתי שכמי ממנו ונטיתי לבי לבאר כיד ה' הטובה עלי, כי אולי כמקרה הכסיל ההוא יקרה גם לזולתו ולזולת זולתו, באופן שמן הצורך לבארם למען לא יהיו עם ה' כאדם בוקר ולא יבין, ואחרית דברינו יהיו באיכות הצום, ומה שאלתינו ובקשתינו ותכלית כוונתינו בם, אשר יהיו' נכון גם לפני היושבי בשמים אלהים קדושים יתעלה ויהי' לרצון לפניו, אם הוא משום דרכי הצום והתענית ורצה לו בזה לכפר עליו וגם הוא שאלת ה' ומבוקשתו יתעלה ואשר יחשב ה' הוא אשר ירעיב האדם את עצמו ורחש דמו ובשרו והי' רזה ודל, כאמרינו בנוסח תפילת הצום ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי כדאי' בש"ס ברכות, או שמץ דבר זולתי נמצא בו, ואם יש את נפשינו תכלית כוונה ראוי' זולתי בזה הלא נכון הוא הדבר להעיר ולהורות, ומן הראות לחוות דעה את העם, ולא יהיו מן אותם אשר נאמר עליהם ותהי יראתם אותי מצות אנשים מלומדה, וענין הירא' הוא דבר שהי' בכלל ויצא מן הכלל ללמד על הכלל כולו, ואלה שני הענייני' אשר שפרנו נאים מאוד לכל איש משכיל להתבונן בם למענו בעצמו ולהורות לזולתו:

מפתח שפתינו מישרים בענין מהות צום עשירי בטבת ע"פ דעת ר' עקיבא, ואומר שענין אבן פינת יסודתו בהררי קודש אל ירושלים הבנוי' אשר שמה ישבו כסאות למשפט וגו', וממנה תנתן הדת בכל הגבול והמדינה והי' זה שלום, והנה ביום ההוא בחודש הזה באה העיר במצור ודיק מולך בבל ועמו, ויצר עליה להבקיע אליו, כמ"ש בספר מלכים (ב' כ"ה) ובס' ירמיהו (ל"ט וכ"ב) ובס' יחזקאל (כ"ד) כאמור שם בן אדם כתב לך את שם היום את עצם היום הזה סמך מלך בבל אל ירושלים בעצם היום הזה, והיום ההוא הי' ראשית נפילתנו ותם כוחנו, כי מאז אשר באה במצור ודיק וידל ישראל מאוד ויבעב העם ללחם עד אשר נלכדה העיר, ויגל ישראל ויהודה מעל אדמתו, גולה וסורה, כדו גם כעו ובראן תעו, והוא ראשית החרם לבני ישראל ותחילת חיל גלותינו, ע"כ לזאת אנחנו ביום ההוא כי הוא יום מהומה ומבוסה ומבוכה לאיש ישראל, וכר' עקיבא במס' ראש השנה, לא כר' שמעון עם היות שקילא דבריו ומי לא יודנו, אבל בכל זאת הנכון כר' עקיבא יען שהוא אתחלתא דפורענותא ותחילת אזלת ידינו, ע"ד אמרם ז"ל בש"ס (מס' תענית) לענין צום החמישי שמהדין טעמא קבעוהו בתשיעי לא בעשירי בו, ואמרו ז"ל שם ז"ל ורבנן אתחלתא דפורענותא עדיפא, והוא הדין לענין צום העשירי, והוא אשר ליום ה' להתוות תיו היום ההוא בסימן תוך סימן, כאמור שם היום ההוא ר"ל בכוונה בשבת אם ראשון אם שני וכו', את עצם היום הזה ר"ל בכוונה בחודש, ירצה בעשור בו, ואולי נוכל לכוין ג"כ שליום ה' יתעלה גם על כיון השעה, הוא אמרו עוד בעצם היום הזה ע"ד אמרם ז"ל בירושלים כותבין שעות, מה שלא ליום כן בימים זולתו, הוא לדעתי אשר קבעו קובעי ההלכות הרי"ף והרמב"ם והרא"ש להלכה כר' עקיבא כמו שבארנו. וענין מהות צום הרביעי הנה הוא כי אז ביום ההוא נבקעה העיר, ותשב עיר המלוכה בדד והיתה למס, כי היתה במצור מן עשרה בטבת עד תקופת השנים שנתים ומחצה כמו שכתוב בספר*):

באופן ששני אלו הצומות ירצה הרביעי והעשירי על קוטב אחד יסובו על ירושלים הבנוי', והאל חורבנה בעשירי בעשור ונגמר חורבנה ברביעי בשבעה עשר בו, וענין מהות צום החמישי הנה הוא על הקודש והמקדש שנשרף ושבת משוש לבנו, וענין צום השביעי הנה הוא על מות גדליהו בן אחיקם, והצדיק אבד ואיו ושקולה מיתת צדיקים כו', וכאשר תחז עינינו בספר קינות אשר יסד הנביא ירמי' על חורבן ישראל עם קרובו מלאכו ראינו ג"כ ע"ז הסדר ממש, כי ע"פ דעתינו הנה מספר הצומות הם ד', אבל קוטבי ענינם הם ג', הוא שהמקונן סידר שלשה אלפא ביתא, על כל ענין קינה בפני עצמה, וגם על הסדר ממש כפי שהנחנו, איכה ישבה בדד לעומת כשלוכה של ירושלים כמו שהחל העיר רבתי עם, איכה יעיב באפו לעומת חורבן בהמ"ק כמ"ש ולא זכר הדום רגליו, איכה יועם לעומת מיתת גדלי' כמ"ש תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות ואומר נגואלו בדם, הן אמת שבכל אחד ואחד נכללו כולם, אמנם עיקר יסוד של כל קינה וקינה הוא כמ"ש, ובא הענין ע"פ הסדר אשר קרונו, הראשון ראשון והאחרון אחרון:

ומדי דברי במאמר ר' עקיבא המובא במס' ר"ה מן הצורך אני לבאר אותו אפס קצהו מה שהוקשה לי

*) ידע שמה שאיתא במדרש איכה זה פעמים ושלש ענין ג' שנים ומחצה היתה במצור הוא טעות סופר וצ"ל שתי שנים ומחצה, ולא ראיתי מי שהרגיש בזה:

שהתעוררו ג"כ על הוויית שאלה של אבדן הארץ ומה הי' לה, וכהו כחי על חורבנה ושוממותה והשתתפו בצערה עד מאוד, אמנם שלא ידעו ענין התשובה, ויהי' שיעור הכתוב עד"ז מי האיש החכם ויבן את זאת ואשר דיבר פי ה' אליו ויגידה, ר"ל איה חכם ואיה נביא אשר יגיד עילת אבדן הארץ וידע תשובה על שאלה זו, באופן שהשאלה ידעו והתעוררו בה, אך התשובה לא ידעו, וענין אמרו ואשר דיבר פי וגו' שמוך ענין אל ראשית אמרו מי האיש החכם וגו', ומלת מי מושך עצמו ואחר עמו כאלו יאמר מי האיש החכם ויבן את זאת ומי אשר דיבר פי ה' אליו ויגידה, וטעם ויגידה ירצה ענייני בהתעוררות התשובה, ועד"ז גם כן ענין ויבן האמור ראשון, באופן עפ"ז נכון ויש בזה הזכרת השם בענין התשובה, אבל גם זה לא יתכן ועוד רב יותר מן אופן ראשון, כי אחרי אמרו שהחכמים לא ידעו ולא השכילו ולא בחנו בענין התשובה מדעתם ובינתם, הוא מן המובן בדרך כ"ש שהנביאים בודאי לא בחנו והשכילו ענין זה מדעתם, כי חכם עדיף מנביא, כמ"ש ונביא לבב חכמה, ואמרו חז"ל בש"ס (בתרא) מי נתלה במי הוי אומר קטון בגדול, ובלעדי השפעת אלהים בנביא ה' כל עוד לא נחה עליו הרוח הוא כמו כל האדם, כמוהו כמוהם, והעד ע"ז משמואל שאמר אך נגד ה' משיחו, ומנתן שאמר עשה כי ה' עמך, ולא כן הי' יעויי"ש, והחכם עדיף מיני' כי הוא בלולים יעלה עולה שמים יורד תהומות מוריד שאול ויעל בלב תבונות, כמו שהרבה בהפלגת החכם הרב הבדרשי הפניני יעויי"ש. ואחרי ידענו את כל אלה הנה עוד תוספות דברים כמלא בענין, והוא כי מאמר ואשר דיבר פי ה' אליו ויגידה הנהו אך למותר, באופן שע"פ שני האופנים ע"ד פשוטו כמלא יתרון בכתוב, אם לפן הא' הזכרת השם אך למותר, ואם לפן הב' כל ענין ואשר דיבר וגו' הוא מיותר, ובראות חז"ל את כל זה העתיקו הענין אל מול אחר, הוא אמרם דבר זה אמרו חכמים כו':

אמנם נתבונן קדמוניות מה דעתם בהתכת הכתוב ע"פ דרכם, כי הוא הוא, ומה הוסיפו בענין, ומה חדשו, והוא טעם הכתוב ע"ד פשוטו והוא טעם הכתוב ע"פ דרכם בקודש וקושיית שאלתם עדנה על מקומה? עוד לנו להבין ענין אמרם אמרו חכמים ולא פירשוהו אמרו נביאים ולא פירשוהו, אם לא פירשוהו מה אמרו? ומה אמרו ומה לא פירשוהו? עוד לנו להבין כי לא ימלט הענין מאחד מב' פנים שנאמר, אם ר"ל שלא ברכו בתורה וגם לא הגו בה, ויהי' מוסב דבר עזבם הנאמר על שני אלה, ירצה על מאמר תורתי ועל מאמר לפניהם, או שלמדו והגו בה הגיון שלה אך שלא ברכו, ושניהם לא יתכן, שאם נניח שלא למדו והגו בתורה א"כ דבר אשר נתתי לפניהם אך למותר בענין, שזאת בעליל אם לא למדו בודאי לא ברכו, שעל מה יהיו מברכים, ואדרבה אם היו מברכין תגדל הרעה הגדולה הזאת מזולתה, כי הלא היו מברכין ברכה לבטלה וקא עברי משום לא תשא כדאי' (מס' ברכות), אמנם עתה שלא ברכו דעבא לא עבדי והכתוב בגנותן דיבר, ואמרו שלא ברכו הוא ההיפך שאדרבה שבזה עשו הטוב שלא ברכו ברכה לבטלה, ומה שנודע מביאור הכתוב להדיא שלא ברכו הוא מובן מאליו מראשית דברו שאמר שעזבו ור"ל שלא למדו וככלל בזה שג"כ לא ברכו שעל מה יהיו מברכין, ואם נניח שלמדו והגו בה אך שלא ברכו לבד, ויהי' טעם הכתוב אשר נתתי לפניהם ביאור על ראשית אמרו עזבם את תורתי ור"ל שתהי' העזיבה בדבר הברכה לא בתורה עצמה ובלימודה, יהי' זה מהפלא הגדול שיהי' חורבן הארץ בשממון גדול עד אשר הגיעה לאבדון על דבר קטן כזה בעבור ביטול הברכה, הלא ברכות אינן מעכבות, ולדעתי אפילו ברכת התורה שהיא מדאורייתא אינה מעכבת, ויהי' זה חסרון חלילה בחוק שופט צדק ואמת, אשר לבעבור דבר קטן כזה מוט התמוטטה הארץ, והוא דבר שאין השכל מסכים לזה, (ועם היות שמרן הר"ן הביא (במס' נדרים) דברי מי שקדמו בביאור הענין וקלסי' יעויי"ש אכי בעניי לא הכינותי לבי לזה ולאו מר בריי' דרבינא חתים עלה, ואין אתי יודע עד מה). עוד לנו להבין בענין אמרם שלא ברכו בתורה תחלה מלת תחילה היא מיותרת בענין, והי' מספיק די הקיצור שלא ברכו בתורה והוא מן הגלויות שר"ל ברכה תחילה שלפני עסק התורה, כי התורה הקדושה אין לה ברכה לאחריה, משום שאין לה הפסק זמן בשכבר נאמר והגית בו יומם ולילה, ומה שמברכין לאחריה ברכת אשר נתן לנו בבהכ"נ, הוא רק לכבוד הציבור, ע"ד ברכת אשר בחר בנו למפטיר, כמ"ש רבינו תם בספר הישר יעויין בתוס' ר"ה, גם נתבונן על השינוי הנמצא במאמרם, במציעא אמרו ענין זה מן דבר אשר נתתי לפניהם, ובמס' נדרים אמרו ענין זה בעצמו מן דבר ולא הלכו בה, באופן שכל אלו אשר התעוררנו בהם צריכין הסבר וביאור כי הם מקושי הספקה:

להשכיל די באר כל הנ"ל נשית לבנו בראשונה לדעת ענין מהות ד' הצומות על מה אדניהם הטבעו כי נצום ונבכה בם, ומה יום מיומים? כי לא היתה כזאת מתמול שלשום וגם אחריו לא יהי' כן, והעירני לזה תלמודי אחד מתלמודי זמנינו, כאשר באתי אתו עמו בענייניים לימודיים והגיע ארשת שפתיו בענין הצומות

ומספר

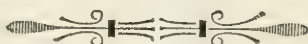
נוספו לנו תוספות טובה על שאר העמים, כמו שהטיב לבני ישראל בהוציאם מארץ מצרים, וקרע להם את הים, והאכילם המן והשליו, וזולתם מן הטובות המיוחדות והמתבודדות, הגלויות והנעלמות, הנראות והנסתרות, אשר לא עשה כן לכל גוי, וחייבם ע"ז עבודה יתירה על העבודה הראשונה הכוללת כל כלל קהילת המדברים, והם כל תורת השכליות אשר נהגו בהם אנשי המדע קודם מתן תורה, כמו אדם ונחש שם ועבר וגו' אבות הראשונים, וכל אשר נגע רוח אלהים בקרבו, עוד הוסיף להם במעמד הקדוש תורת השמעיות עבור תוס' טובה אשר קבלו מאתו, כי כל מי אשר נתוסף בתוספת טובה מאתו יתעלה חייב עליו עבודה יתירה והתמדת התהלה, וצריך שיחייב את עצמו עבודה שיתייחד בה מבלעדיהם עם השתדלו בעבודה הכוללת אותם עמם, כמ"ש הרב בחובות הלבבות, והחוקים הניתנים לבני ישראל במעמד הקדוש הם תוספות על תורת השכליות אשר הטבעו עליהם בשורש הבריאה והיצירה מן ההערה השכליית, ואך לבני ישראל לבד ניתנו כל אלה בעבור תוספות טובה אשר נתבודדנו מאתו יתעלה, ובגלל החוקים נתוסף לנו בני ישראל עם קרובו תואר יתרון בנו, והוא תואר נבון, כי תואר חכם נקראו עבור תורת השכליות, והתואר ההוא שייך גם לכלל קהילת המדברים זולתינו, כי גם הם נתחייבו בתורת השכליות אשר היתה מאז קודם מתן תורה, והוא תקוע בשכל, נטוע בהכרת האדם, נולד עליו בשורש תולדתו, ע"כ התואר חכם נמצא בכתבי הקודש גם בכל הגוים, ותואר נבון לא נמצא כ"א בישראל אשר בחר לו לעם ונתנם בתורת השמעיות. וכתוב יראה פרעה איש נבון וחכם, על עצמו הוא אמר, וכל הראוי לבינה אין בינה מעכבתו, ולהיותו עודנו באמת בלתי ראוי לתואר ההוא, ע"כ בא דברו בהיפוך הסדר, יעויין בפי' רש"י בביאור אין נבון וחכם כמוך, והבן:

נשוב אל שאנחנו בו, שבני אלו התוארים הם לעילת שתי התורות אשר נמצאו בנו והוזכרנו בהם כמ"ש אשר ישמעון את כל החוקים האלה ואמרו אך עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, ולהוכיחנו משה כאשר ראה את מרים וקשי ערפם הקשה בעודנו חי ואף כי אחרי מותו, שלא אבו שמוע דברי ה' בשתיהן לא בתורת השכליות ולא בתורת השמעיות, כמ"ש עד הנה ואתכם לשמור מצותי ותורותי, הוכיח מעלם על פניהם מזה שעבר וגם בהוה ועתיד, הוא אמרו הלה', יראה אמרו אם לאלהים קדושים אשר הוסיף טובה עמכם מבלעדי שאר העמים ועשה עמכם טובה כפולה, הא' הטובה הכוללת, הב' הטובה המתבודדת, תגמלו זאת ותשלמו רעה תחת טובה, הוכיחו והכלמו מדרכיכם בית ישראל! הוא אמרו עוד עם נבל יראה עם כפויי טובה, הוא שמפרש התרגום עמא דקבילו אורייתא כ"ל תורת השמעיות שנתייחדה להם לבד מבלעדי שאר העמים, והיתי' עבודה זאת להם עבור תוספת טובה שנתייחדתם בהם מבלעדיהם, וע"כ ג"כ מן הראוי להתייחד גם בתוס' עבודה מזולתם כמש"ק, ואתם גמלה נפשכם בתוס' העבודה היא, ובזה יראה מתואר נבון שהי' להם בראשונה עבור החוקים, והוא תואר הוד והדר לתהילה לשם ולתפארת, והפסידו התואר ההוא ונגדרו בתואר נבל, שהוראתו על ענין כפיית טובה והוא תואר מגונה בזוי ושקוי, וזה יראה וזה כנגד, ולא זו שהפסידו התואר היפה גם נעים, אף גם שנגדרו בתואר פחות ומגונה, כי הא בהא תליא, וע"פ דעתינו אמרו עוד בדבריו ולא חכם יראה גם לא חכם בתורת השכליות, אשר עבורה נגדרו בתואר חכם וגם זה אין להם, מפני שגם תורת השכליות לא אבו שמוע, ובכן יראה משני אלו התוארים המפוארים הרוממיים, ולא תואר ולא הדר למו, וכן אמר ירמיהו הנביא בנים סכלים המה ולא נבונים חכמים המה להרע ולהטיב לא ידעו, הוא שקיים א"כ חכמת מה להם!

נשוב אל שאנחנו בו, כי להיות שאתם לא תלין חכמה, ע"כ לא השכילו ולא בחנו בהתעוררות התשובה על אודות עזיבת התורה, ע"ד שאמר המשורר איש בער לא ידע וכסיל לא יבין את זאת, אולם מי אשר עומד בסוד קדושים ודבר ה' עליו נגלה במראה החזון מפי כבוד ה' יתעלה, הוא יגיד בשם ה' שתי אלה, התעוררות השאלה, והתעוררות התשובה, הוא אמרו ואשר דיבר פי ה' אליו ויגידה, כי אלהים קדושים יתעלה הוא התעורר בזה לדרוש בשלום הארץ ומה יעשה בה, ויקר בעיני ה' המותה לחסידיו ולתבל אכלו, גם הוא יתעלה נעלב אל לבו לעילת הדבר הגורם לזה, והיא עזיבת התורה הקדושה אשר עזבוה ונטשוה, ועזיבת הענין ההוא היתי' בעוכרם, הוא אמרו על מה אבדה הארץ על עזבם את תורתי וגו', והוא ענין הכתוב ע"ד פשוטו לדעתי:

וחז"ל להיות שהוקשה להם בענין א"כ עפ"ז הזכרת ה' בענין התשובה אך למותר, כי הלא התעוררות השאלה הי' ג"כ מפי ה' כמש"ק ועכ"ז לא הוזכר שם ה' יתעלה בשאלה, ומפני שע"ד הפשט יעופו דברי הנביא בשם ה', וכמו שלא נזכר שם ה' בשאלה כמו כן אין מן הראוי ג"כ לבוא שם ה' בתשובה, ומאי ויאמר ה' וגו'? וגם אם נניח ענין הכתוב על אופן אחר ממה שקדם וכ"ל שכן אמת שהיו חכמים בעתותי ימיהם וכן הוא באמת שהתעוררו

אשר יקראו כאחד, יען שבכל הקריאה ההיא עד תומה הלא יתמלאו יעודי הענינים הגופניים בכל המחוייבות בשלם אלה שאר כסות ועונה, ואם היו מסיימים ענין ההפטרה בדבר נאום ה' הי' חסר מהיעודי' הגופניים שהי אלה שאר ועונה ואין זה מן הנכון בענין תנחומין. והוא ג"כ אשר תקנו הראשונים לקרות ענין עניה סוערה בהפטרה רביעית פרשה כי תצא, יען שכל עיקר קריאת ההפטרות ליעודי נחמות הותקנו למען הפיג צער האדם אשר לא תהי' נפשו עגומה עליו ויהיה לבו שמח, ומהנודעות שגוף החמרי מוסך נעימת הגוף רב יותר מנעימת הרוח להיותו עודנו חמרי, ע"כ ראו חכמינו ז"ל להזכיר בענין היעודים הרוחניים גם היעודים הגופניים, ואם היו מסיימי' בדבר מרחמך ה' היתה צעקתם מרה על חסרון היעוד הגופני אשר לא נתייעדו בו, ועם היות שכבר נתייעדו בענינים גופניים בב' ראשונות, אבל זה דרך האדם אשר ישכח הטוב אפילו בפועל כ"ש בדיבור ויהי' מרכין ראשו וצערו עליו כבתחילה, ע"כ בחכמה עשו חז"ל לקרות ג"כ ענין עניה סוערה, לא כן בקריאה דפרשה נח שאף הקריאה בעבור מי המבול הנזכר שם כמ"ש כי מי נח זאת לי וגו', ע"כ מסיימין אמר מרחמך ה', שכבר הענין השייך להפרשה נזכר ולפנים ודי בזה, וגם דבר מרחמך ה' הוא הנאות לענין הפרשה באופן נאות מאוד שלהיותו רחום ניחם וריחם על הארץ ויכלא מי המבול כאמרינו ברוך מרחם על הארץ:

מאמר שום שכל

גרסינן במס' מגילה (פ' שביעי) אמר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב מי האיש החכם ויבן את זאת וגו' דבר זה אמרו חכמים ולא פירשוהו אמרו נביאים ולא פירשוהו עד שפירשו הקב"ה בעצמו שנאמר ויאמר ה' על עזבם את תורתי אשר נתתי לפניהם מאי אשר נתתי לפניהם אמר רב יהודה אמר רב שלא ברכו בתורה תחילה יעויי"ש:

יהיה דבריו לאמר ע"ד הפשט, ירצה אמרו איה איפוא איש חכם משכיל דורש אלהים אשר יתעורר מדעתו ורוח בינתו וזכות מורשי לבבו על אודות האמור בענין. הא' שיהי' לבו דואג ומצטער עליו על אבדן הארץ ושוממותה אשר היתה חרבה כמדבר, ויהי' משתאה ע"ז בקושיי' שאלה על מה אבדה הארץ, שיראה מזה שלבו דוי עליו ברוח נשברה ונפש מרה על חורבנה, כי בהתפעל נפש האדם בענין מה להתפלא ולתמוה בצרת ענין כבד הוא בעליל כי החכמה תלין אתו ומתבונן אשר בצרתו לו צר ע"ד עמו אנכי בצרה. הב' שיהי' משיב אמרו לו שכן הוא בגלל זאת התורה אשר עזבוה בני ישראל ונטשוה, והיא העילה אשר הסבה לזה, והיא אשר היתה בעוכריהן, ויתמרמר לבו בקרבו על התורה והעבודה אשר נשכח זכרם, כפי היאות לאיש הנלבב, כאשר כן עשה באמת החכם מכל חכם הוא הבורא יתעלה ויתב"ש שהוא השכיל בכל אלה כמבואר בענין, ואלו איש שכל ומדע היה מתמרמר על הדבר הזה ויצא לו המענה הזאת, היה דואב וכואב על שתי אלה, הארץ, והתורה הקדושה. אמנם אין גבר חכם בעוז ואין דעת אלהים בארץ, איש לבצעו מקצהו, רצים ושבים במרוצת תוחלת נכזבה, קרואי ההרגל הגובר, וכל אשר ניתוסף העולם ישוב נוסף שכלם חרבן, ופשו אפשו חכמים ונבונים מבני אדם ובני איש, אויה, מתי יקראו להם עם חכם ונבון כאמור רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, אבל עתה כעת אבדה עצה מבנים נסרחה חכמתם, וכמאמר הבדרשי להם יקראו עם חכם ונבון בראשונה, ירצה לא מן הוא והלאה, וכמו שהוכיח אותם אדונינו משה בתורה עם נבל ולא חכם, ולקח הוא זללה"ה את עדיים מכל וכל, כי לא חכמים ולא נבונים המה, ומן תואר נבון המיר לתואר **נבל** (ע"ד אותיות דעלנ"ת המתחלפות להיותם ממוצא אחד), יען שכן היו באמת כמו שנספר, וקרא אותם בשם התמורה אשר חליפות למו ע"פ משפט הלשון, והוא אשר אומר בזה, ע"פ הנמצא כתוב בכה"ק יכונה כפוי טובה בתואר **נבל**, כמו שאמרה אשת נבל על אישה נבל שמנע מרעהו דוד חסד, וכפה בטובה שעשה לו בן ישי בהתרועע עם רעיו אשר לו, כמ"ש לא הכלמנום ולא נפקד להם מאומה וגו', והוא לא זכר לו הטובה כלל וגמלו רעה, ותארתהו אשתו אביגיל בשם **נבל** באמרה כי נבל שמו ונבלה עמו, והנה אנחנו בני ישראל עם ה'

הגופניים אשר בוא יבואו אחריו ג' פרשיות מהיעודים הרוחניים שהם עיקרי היעודים באמת, כאמור בה בסוף הפרשה הזאת מה נאוו על ההרים רגלי מבשר וגו', ירצה שבקרב בוא יבוא מבשר טוב באמת מענייני היעודים הרוחניים, ועל כוונה זו תקנו חז"ל סדרי ההפטרות האלו לגודל שכרם ורוב ביכתם כי רב הוא, באופן לדעתינו ענין פ' נחמו היא סיפור נבואי מקדוש מלכי הבורא יתעלה וכמש"ק, שכן כל הפרשה סובבת והולכת מגדולת כבוד ה' יתעלה והדר גאונו, ושיקוץ כזה נמאס פסל אליל כי ברע הוא, והשש פרשיות הבאות אחריו הוא סיפור נבואי מיעודי בני ישראל עם ה', ותיקנו חז"ל שבע דנחמתא ע"ד האמור בש"ס (מס' פסחים) ז"ל המוסיף אל יוסיף על שבע, והוא ג"כ אשר תקנו ג' דפורענותא ע"ד אמרם ז"ל (שם) בענין הפוחת אל יפחות מג', ואחז ברע המעט אשר לא יוכל למעט ממנו, ובטוב התוספות היותר אשר לא יוכל להרבות עליו, והבן:

ובכן נבוא אל ביאור נושאינו בטוב, לדעתי ראשית היעוד בנבואה בהשפעת שפע הנבואי מאתו יתעלה אך הי' ביעוד העניינים הרוחניים, ועל עיקר זה הי' שפע הנבואה, כי על דעתו דעת אלהים קדושים הלא כבזים נמאסים המה העניינים הגופניים, ובמה נחשבו הם, וכל עיקר דעת אלהים קדושים הי' אך לייעדם ביעודים רוחניים, והיתה ראשית היעוד בנבואה מן העניינים הרוחניים בדבר אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי וגו', וכאשר החל הנביא לייעד לבני ישראל ביעודים רוחניים ולא בא זכר בדברי קדשו מיעודים גופניים, נהו בקול מר צורח על אשר לא ייעדם גם בעניינים הגופניים, כי אדם באשר הוא אדם ערבים אליו היעודים הגופניים במאוד מאוד, עד כמעט אשר לדעת האדם החמרי נחשב הוא יעוד גופי רב יותר מיעוד רוחני (והוא ענין אשר לא בא בתורת משה שום יעוד רוחני ומענייני העוה"ב בתורה אך יעודים גשמיים לבד) ונענה להם הבורא יתעלה לייעדם גם בזה, ירצה גם ביעודים גופניים, להיותו חפץ חסד, ע"כ במחברת ספר נבואי של סידר הנביא ענייני היעודים ע"ד המבואר בכתוב לפנינו כאשר הוא כתוב בספר נבואת ישעי', בראשונה יעודים גופניים ובאחרונה יעודים רוחניים, אמנם בהשפעת הנבואה הי' בראשונה יעוד רוחני, ואחריו יעוד גופני כמש"ק, הוא אמרו בפ' אל תיראי וגו' שהוא ראשית היעוד מהיעודים הרוחניים, אמר כי כאשה עזובה וגו', ירצה שהתכלל הנביא לבני דורו בבואו לייעדם ביעודים רוחניים, אמר להם אל יחרה אפכם על עזבי לייעד לכם ביעודים גופניים והרי גם אלה נצרכים לכם ומן הצורך אליהם, וגם ע"ז הי' צעקתם ואנקתם מול היושבי בשמים במאמר שכחני, ואמרו למה לנצח תשכחני כמש"ק, הוא אמרו כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך ה', ירצה שאלהים קדושים מתארך בתואר עזובה ועצובה אך על העניינים הרוחניים, הוא אמרו עזובה ועצובת רוח, אמנם איננו מתארך בתואר שכזה אשר עצובה על עניינים גופניים כי בלתי נחשבו לפניו יתעלה עניינים גופיים ומאומה אשר יהי' זה חסרון בחוקך אשר ישמע לצעקתך על אודותם, ובעיניו כלא נחשבו, ואיננו חש לזה אם יש לך כל אלה מהעניינים ההם, אם לא, ולא הטה אזן לצעקתך **שכחני**, ואך רק לאנקתך עזבני בעניינים הרוחניים לזה הטה אזן, ומתארך באמת בתואר ההוא, וגם אליו יתעלה כביכול הי' לצער מזה על חסרון העניינים ההם ממך, ובאותו דבר שהוא מתארך בחסרון ופגעי ההפסד לך, על זה בא הוא לנחמך באותו נושא ממש, הוא אמרו ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך, ירצה הוא מתארך ע"ד אשת נעורים כי תמאס, שאין עצבונה על העדר העניינים הגופניים, כי הלא עדנה היא נערה וצעירת ימים, ואם הוא לא בחר בה יבחרנה זולתו לקחת אותה לו לאשה, וכל עיקר עצבונה ויגונה על העדר העניינים הרוחניים, ירצה על אודות פחיתת הכבוד אשר לה, כי רעותי' ידובבו בה ויביעו ידברו מנה לאמור כי עזובה היא ובעלה מאס אותה, באופן שהולכה לדיבת עם וקול מלעיגים, וע"ז עיקר דאבון לבה יודע נפשה, ע"ד הזה ממש כן מתארך הבורא יתעלה, וע"כ הוא מתארך רק בתואר עזובה לבדו, לכן הוא יתעלה בא לנחמך בענין ההוא לבד, לא בענין זולתו, הוא אמרו עניה סוערה לא נוחמה וגו', ירצה לשמע הכנסיה הישראלית אך יעודי נחמות עניינים רוחניים לבד החלה להרעים ולהרגיש בקול רעש על מניעת היעודים בעניינים הגופניים אשר גם הם מן הצורך להם עבור ההרכבה הגופיית אשר בם, ולבעלי היסודות ערבים העניינים הגופניים רב יותר מהעניינים הרוחניים, באופן ע"פ דעתם חסר להם תנחומין מהחלק השני מהנושא אשר נשאו עליו יגון ואנחה וכאמרם **שכחני**, לשמע יתעלה ויתב"ש סערת רעמת פנים של הכנסיה על אודות מניעת היעודים הגופניים החל לייעדם גם על אודותם, הוא אמרו הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך וגו', בכל חלקי העניינים הגופניים בשאר כסות ועונה כמש"ק, הוא אשר תקנו הראשונים לקרות דבר הוי כל צמא לכו למים וגו' בהפטרה ג' של נחמות פ' שופטים, ושמו ענין לדבר עניה סוערה וגו'

אשר

בשש פרשיות הבאות אחרי פרשת נחמו, הוא אשר התחלה הפרשה ראשונה מעיקר הנחמות ע"פ דעתי בדבר ותאמר ציון עזבני וגו' שכחני, ירצה בבוא הנביא בפרשה זו לייעד לה ענין יעודים טובים ובשורת נחמה רוח ה' דבר בו בראשית הפרשה על איזה דבר הוא בא לנחמה ומה חסר לה כי בוא יבוא לזה, הוא אמרו ותאמר ציון עזבני ר"ל בענינים הרוחניים ושכחני בענינים הגופניים, וקובלת ונאנחת וצועקת על הדבר ההוא כי חסרו לה שני אלה, ובאותו דבר אשר היא מצטערת ע"ז באותו נושא ממש בא המנחם לנחמה, הוא אמרו באותה פ' מיעודי הנחמות בנושא מהרו בניך וגו', ושלש פרשיות ראשונות ביעודים הגופניים, ושלש פרשיות אחרונות ביעודים הרוחניים, הוא שכתבו התוס' מגילה שדברי הנחמות הולכות ומשובחות, כי היעודים הרוחניים בעילוי שמשובחות הם מהיעודים הגופניים, והוא בלשון לימודים שבו עשה מפלגות בדבריו הענינים הגופניים לבד בג' פרשיות ראשונות, והענינים הרוחניים לבד בג' פרשה אחרונות, ובשש הפרשיות אלו מבואר עיקר היעודים בעצמותם וכמותם ואיכותם ומקריהם כי רב הוא, ולכן אזו מפעלות תמים דעים ביעודי הגופניים בכל פרשה מהשלש פרשיות ראשונות בכל פרשה ופרשה שלש אלה, היינו שאר, כסות, ועונה, בפרשה א' אמר מהרו בניך וגו' והביאו בניך בחוצן וגו', לעומת עונה האמור בתורה בחיבור זיווגי, שאין אשה אלא לבנים כדאי' (במס' תענית) יעויי"ש, ואמר כולם כעדי תלבשי ותקשרים ככלה, הוא כנגד כסות האמור בתורה בחיבור זיווגי, ואמר גם שבי גבור יוקח גם מלקוח עריץ ימלט, הוא כנגד שאר האמור בתורה בחיבור זיווגי, בפרשה ב' אמר הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך ויסדתיך בספירים הוא כנגד כסות האמור בתורה בחיבור זיווגי, ואמרו וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך הוא כנגד עונה האמורה בתורה בחיבור זיווגי, ואמרו לכו שברו ואכולו ולכו שברו בלא כסף ובלא מחיר יין וחלב, הוא כנגד שאר האמור בתורה בחיבור זיווגי, ובפרשה ג' אמר מהר צועה להפתח ולא ימות לשחת ולא יחסר לחמו, הוא כנגד שאר האמור בחיבור זיווגי, וענין מהר וגו' מוסב על השם יתעלה אשר נזכר מלפניו בסמוך ענין, וירצה הוא יתעלה אשר מהר צועה לפתוח (כאמרנו בנוסח ברכת אשר יצר שאם יפתח אחד מהם כו') ר"ל שהוא יתעלה הוא המוציא והוא המכניס מבלי יחסר לחמו לחם האדם, ואמר אין מנהל לה מכל בנים ילדה וגו' בניך עולפו וגו' הנה לקחתי מידך וגו' ר"ל שיהי' ההיפך אשר יזורכו יחיו יקומו ויעלו ורב שלום בניך, והוא כנגד עונה האמורה בתורה בחיבור זיווגי, ואמר עורי עורי לבשי עוזך ציון לבשי בגדי תפארתך ירושלים הוא כנגד כסות האמור בתורה בחיבור זיווגי, באופן שבכל הג' פרשיות הראשונות באו היעודים הגופניים בשלש אלה שאר כסות ועונה בכל פרשה ופרשה כפי המחוייבות להאשה מן האיש החושק ע"פ הכתוב והקבלה, והג' פרשיות האחרונות הכל ביעודים הרוחניים כמו שנזכר שם, בפרשה א' אמרו אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי, בפ' ב' אמרו תחת היותך עזובה ושנואה ושמתיך לגאון עולם, בפ' ג' לא יאמר לך עוד עזובה וגו' כי לך יקרא חפצי בה, ורבות כהנה בכל הג' פרשיות אחרונות כולם ביעודים הרוחניים, ובשש פרשיות אלו נזכר עיקר היעודים בעצמותם, ופרשת נחמו נחמו לדעתי אך היא ע"ד הרץ המבשר (הנקרא בלעז קוריר) אשר ירוץ בעבי גבי מגינו, ועוד טרם בוא המלך אל המדינה ירוץ המבשר ההוא לבשר אשר זה בקרב יבוא המלך האדיר החסיד הטוב והמטיב להתראות פנים עם בני עמו ואנשי מדינתו כי מלאו חן וחסד לפניו, וכרצה בעיניו ודעתו להתחסד עמם חסד רחמים ונדבה אשר לא ישוער ולא יספר מרוב עצמו ספורות, ואתה קורא המעיין כי תחזה בטוב בפרשה ההיא תמצא בה כמש"ק, ראשית אמרו דברו על לב ירושלים וקראו אלי' כי מלאו צבאה כי נרצה עוונה וגו', הוא דרך הרץ המבשר שבא לאמור שבני עמו נמצאים חן בעיניו, ואמרו עוד ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר יחדיו, ג"כ ע"ד ההוא לאמור שבקרב בוא יבוא המלך הגדול הנורא קדוש הוא, ואמר עוד הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו, ג"כ ע"ד ההוא לאמור שהרבה שכר לפניו, ואך הוא מבשר טוב בדרך כלל, אמנם בעיקר השכר ובעצמותו לא בא בדברו הטוב כלל, יען שבפרשה ההיא הוא אך כרץ המבשר, לא המבשר באמת, ועי"כ יען שהוא ע"ד הרץ המבשר יאמר בנבואה זו מה שדרך הרץ להזהיר מדי עברו והוא עיקר ביאתו, והוא באזהרתו בא לאמור שיבאו לתקן הדרכים ולהסיר המכשלות למען כבוד המלך הגדול אשר בוא יבוא בקרב, הוא אמרו פנו דרך וגו' ואמר עוד כל גיא ינשא וכל הר וגבעה ישפלו, ירצה לעדור ההרים ולסתום ולאטום הגאיות שתהי' הדרך ישרה ונכונה לפני המלך הגדול והנורא, ובא הענין ע"ד ההשאלה ממלך בשר ודם, מבלי יעבט ארחותיו והי' העקוב למישור והרכסים לבקעה, הוא שביעודי הנחמות כאמר סולו סולו פנו דרך הרימו מכשול מדרך עמי, ובענין כאמר דרך יי', והוא כמש"ק שעיקר היעודים בהשש פ' הבאות אחרי פ' נחמו הם שלש כנגד שלש, ירצה ג' פרשיות מהענינים הגופניים, וג' פרשיות מהענינים הרוחניים, לכן בסיום הפרשה הג' מהיעודים

הגופניים

כ"א בעניינים רוחניים, בע"כ ענין עזיבה וענין שכחה האמור בענין ציון הוא ענין קינה על דבר העדר דבר אחד, והוא פגעי ההפסד מהעניינים הרוחניים, והוא הוא עזיבה האמור והוא הוא השכחה האמור, והכל אך כוונה אחת על חסרון העדר עניינים רוחניים, הוא אומרם היינו עזובה היינו שכוחה, ירצה פה בענין ציון העיר אין לנו לפרש ענין עזיבה וענין שכחה על הוראת העדר שני עניינים כאשר יורו בעצם והראשונה במקום זולתי זה, אך פה בענין הכל הוא בע"כ כוונה אחת על הוראת פגע ההפסד בדבר אחד, והוא העדר עניינים רוחניים, והוא עזבני והוא שכחני, וא"כ הוא כפול מבואר, ועפ"ז דרך הקודם יבוא ג"כ התירוץ באופן נאות מכוון מאוד כליל יופי, הוא אומרם אמר ריש לקיש אמרה כנסת ישראל וכו' ירצה אין ציון האמור ר"ל עיר ציון קרית המלוכה ובסוג הדומם חשוב אמרתו, לא, אך ר"ל ציונים בני ציון היקרים, הוא אמרו אמרה כנסת ישראל כו', ור"ל הן הוא טענת בני ישראל אחי המדבר, ובסוג המדבר תעוף מילתו המורכבת משתי הרכבות ועדיו יאתיו ויבואו שני אלה העניני' הגופניי' והעניינים הרוחניים ע"פ שתי ההרכבות אשר לו, וכן הי' להם בזמן מן הזמנים ועתה התנצלו מהם וחסרו, והוא אשר יזעקו ונהה בשתי מילות אלה המורות שני ההעדרים, עזבני בפועל וירצה שקרה לה ההפסד בעניינים הרוחניים, שכחני בכח וקרה לה ההפסד בעניינים הגופניים והוא דיבור בני ישראל אחי המדבר, ודיבור עזבני ושכחני האמור בנבואת ישעי' הוא הוא דיבור למה לנצח תשכחני תעזבני לאורך ימים האמור בנבואת ירמיהו, והכל הוא דיבור אחד מן מדבר אחד והוא בני ישראל, וכמצא כתוב שבני ישראל נקראו ציון כמ"ש ולאמור לציון עמי אתה כמבואר בילקוט ישעי', הוא אמרו אמרה כנסת ישראל כו' הוציא הענין בלשון נקבה החשוקה שיאותו לה מן אישה החושק שתי אלה כפי התורה והקבלה, אשר עפ"ז יובן ענין עזבני ושכחני האמור ר"ל שבחי מדבר יסוב הענין ובחשק וחשוקה יעיף מילתו, הוא אמרו עוד אדם נושא אשה על אשתו ראשונה כו', ואיש ואשה מה להם פה בענין? ומה הי' חסר אמרו אדם יעזוב אוהב דבק מאח זוכר מעשה האוהב ראשון האהוב לו? אבל בכוונה גדולה דברו וברוב חכמה להעמיק הענין שיהי' מובן טוב דבריהם מה שתירצו בענין, וירצה שבמין אחי המדבר יסובו דברי הכתוב, ובחושק וחשוקה ירצה איש ואשה שיאותו להאשה מן האיש שתי אלה, לא כפי המובן בהשקפה ראשונה ענין הכתוב, ומזה יבחן ג"כ קושי השאלה בהווייתן שהקשו היינו עזובה היינו שכוחה שר"ל שס"ד בראשונה שבסוג הדומם חשוב אמרתו, וחז"ל בעצמם עשו ציורים בענין למען יבחן הענין בטוב ענין הקושי וענין הפירוק, והוא כליל יופי חותם תכנית, ויען שעפ"ז לא ישוער דברי הכתוב הן על כפים חקותיך וגו' שירצה בבנין דיבר הכתוב ר"ל עיר חומה וקרי' ממש, עוד מזה יובן הוא התשובה והתנצלות על עזיבה, ע"ז הוסיף עוד שנים עשר מזלות בראתי ברקיע כו', ירצה הוא ענין מליצי ע"ד הרמז והמחוג, והצורך לתארהו ולכנהו וירצה שבניינו מוסב על חלקי הגלגל ומעלותיו ויתר כחותיו ושאר תנועותיו, וענין חקותיך האמור ירצה המזלות שהם כמו היסוד אשר בבנין אל הלגיון והגסטרא אשר פקדו זכרם, וענין חומותיך ירצה הלגיון והגסטרא וכו' התלוים במזלות ונשענין עליהם כמו הבנין על היסוד, וכמצא בזה תשובת שאלת העזיבה, ירצה הנה את הכנסי' הישראלית הסיבה להם, ומן הידוע שבסור הסיבה בטל המסובב, ואם הייתי עוזבך בפועל כבר הי' הם כלא היו והיו בטלים ומבוטלים, הוא אמרו כולם לא בראתי אלא בשבילך, הן הוא בעליל שמעולם לא עזבתיך ולא שכחתיך לא שבק ולא שבק צור ישראל וגואלו, באופן ע"פ הנחתינו הי' הענין ע"ד הפשט הפשוט ענין ותאמר ציון עזבני הוא ענין מליציי, וענין על כפים חקותיך כפשוטו, וע"ד דרוש חז"ל הוא ההיפך, ענין ותאמר ציון עזבני וגו' שכחני כפשוטו, וענין הן על כפים חקותיך הוא ענין מליציי, דבר דבור על אפניו כליל יופי חן חן לו:

עתה נבוא אל ראש נושאינו אשר החילונו בו ויבוא בעזר הצור כמין חותם תכנית צפירת תפארה עטרת צבי, והוא לדעתי שהנביא ישעיה אשר נתן לו אלהים לשון לימודים רוח ה' בו לפעמו לנחמם בשני העניינים אשר נפקדו ונחסרו מבני ישראל, והם העניינים הגופניים והעניינים הרוחניים, שזה מן המסורת שבידינו שבאותו ענין אשר המצטער נושא אלומותיו בו באותו ענין ובאותו דבר מן היאות לנחמו, כ"א ינחמהו בדבר זולתו לא יקבל התנחומין, וגם אם יהי' כבוד האחרון גדול יותר מן הראשון, עם כל זה לא יתנחם בו, ע"ד אמרם ז"ל רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבין של חברו, ודבר שהורגל בו נקרא שלו וענין זולתו נקרא של אחרים כי על כן יאות היות התנחומים באותו נושא ממש, הוא לדעתי ענין משנה כפול נחמו נחמו, ירצה נחמו בעניינים הרוחניים, נחמו בעניינים הגופניים, והוא אמרם ז"ל ברבות, חטאו בכפליים, רצוני שתים רעות עשה עמי כמ"ש בנבואת ירמיהו, ולקו בכפלים רצוני בעניינים הגופניים ובעניינים הרוחניים, וכמ"ש עזבני שכחני, ונחמו בכפלים כמ"ש נחמו נחמו, ואני הכותב מוסיף בה דברים, לדעתי העניה עיקר התנחומין של היעודים

באמת יפסק טבע הרחמים והחמלה על בניה, ויוכל להיות שתשכחם, כי עד פה הגיע הטבע למען טובת הוולדות, יען שהבני׳ צריכים לאמם בחיתולם ורחיצתם ונקיותם וינקותם, ואם לא הי׳ הטבע מוטבע לזה אז בודאי תרחיק נדוד מהם, או שתשליכם באחת הפחתים והגאיות, ולא תוהו בראה לשבת יצרה, ע״כ כל עוד אשר האשה היא עדנה עולת ימים לגדל וולדות אז ישפיע הטבע את רוחו עליה ועושה פעולתו, אמנם כאשר הזקינה וכבר פסקה מלהוליד הוא האות שהטבע יפסק ויבטל וינתק כאשר ינתק פתיל הנעורת בהריחו אש, יען שאין הבנים צריכים לאמם עוד, ואין מן הצורך להם אצלה בשכבר גדלו, וכיון שהם אינם צריכים אלי׳ גם היא אינה צריכה אליהם, ונפסק ונשבת באמת לעת הזקנה טבע הרחמים והחמלה מן האם אל הבנים. ובאמ׳ בלתי מדבר נראה הענין בעליל, כמו התרנגולת אשר כל עוד שהאפרוחי׳ צריכים אלי׳, בטבע התרנגולת לרחמם ולקרבם ולחממם תחת צל כנפיה ובצל דליותיה ישכונו לעשות בקרה לחומלה עליהם, לא כן כשהאפרוחים גדלו ורבו ויוכלו לזון את עצמם ולחסות מזרם וממטר אז לא זו שלא מקרבת אותם אף כי שמרחקת אותם ולעת האוכל אשר יזדמן להם ליד מזון וטרף אז היא מנקרת אותם בחרטומה כמו שהובא ברבות יעוי״ש, ועי״ד זה לדעתי גם באמ׳ מדבר, (הוא שכתוב בספר קינות, נשים רחמניות בשלו ילדיהן), הוא אמרו גם אלה תשכחנה, אמנם ואנכי לא אשכחך, והי׳ זה מב׳ פנים לדעתי. הא׳ שהבורא יתעלה איננו בגדר הזקנה כמ״ש ועד זקנה אני הוא ועד שיבה וגו׳. הב׳ שהוא יתעלה איננו כ״א אב לנו כמ״ש אב אחד לכולנו וגו׳ אל אחד בראנו, ובהאב הוא האמת שבלתי נפסק טבע הרחמים והחמלה, הוא שכתוב נשים רחמניות בשלו ילדיהן, נשים אבל לא אנשים, והי׳ זה לדעתי יען שהאב מלווה על פרי׳ ובני׳, א״כ עם היות שהטבע אולי יפסק אבל השכל איננו מסכים לזה אחרי ראותו מלות ה׳ לפניו אשר פעל ועשה עומד לפניו כל הימים, לכן עד כי יבוא בכלח אלי קבר ירחמם, ובורא עולם ה׳ הוא ירחמנו נצח, כי נצחי הוא ושנותיו לא יתמו, לכן אמר התשכח וגו׳ והוא התכללות השכחה על העזיבה בפועל, הוא אמרו הן על כפים חקותיך וגו׳ ואל תקרא חַקּוֹתִיךְ אלא חֲקוּתַיִךְ עי״ד חומותיך נגדי תמיד, ולולי מה תנאמי נאום שעזבתיך בפועל הלא חקותיך יורה היסוד אשר הבנין נבנה עליו (עי״ד חיק האמה האמור ביחזקאל ודרשו בתס׳ עירובין על היסוד יעוי״ש) היסוד ההוא על כפי הוא ובין קשרי אצבעי ידי הוא, הוא אמרו על כפים חקותיך, והבנין שנבנה על היסוד ההוא ג״כ הוא נגדי תמיד, ולא זזתי ממנו לעולם, הוא אמרו וחומותיך נגדי תמיד, באופן שאנחנו שנינו מצומדים יחדיו ולא הרחקתי נדוד ממך לעולם, א״כ שוא ענית בי לאמור עזבתני, לא היא, ולא היא, לא עזבתיך ולא שכחתיך, והתכלל הבורא יתעלה על שתיהן על העזיבה ועל השכחה, באופן שממשפטי הכתובי׳ ע״פ עומק תבונות בם יורו דרכם בקודש שבציון העיר כדברו דברי הנביא, והוא מאמר עיר ציון קרית המלוכה ציון ממש, ועם היות שציון העיר היא מסוג הדומם בלתי מדברת, אבל הענין הוא ענין מליצי, ויללה אנחנו המדברים עורכים קינה בעבורה, כאלו היא מדברת ותצעק מרה על שתיהן על העזיבה בפועל ועל השכחה בכח, עי״ד חומת בת ציון הורידי כנחל דמעה וגו׳, הוא אשר הקשו הש״ס והוו בה היינו עזובה היינו שכוחה, בחכמה דברו ורב השכל ועומק התבונה עד מאוד ע״פ שקדם, כי הנה כאשר נחקור ונשים ונחקרינו בו בטוב כיאות לדורשי החכמה והוגי׳ ונדרוש בציון העיר ציון ממש הקרי׳ בעצמה, הנה לא מצאנו בה הפסד כי אם בענייני׳ הרוחניים לבדנה, והוא הכבוד והיקר אשר הי׳ לה מימי קדם, כמו עיר האלהים, עיר הקודש, קרית מלך רב, מקדש מלך, וזולתם מן התוארים המפוארים הרוממיים, ור״ל בהיות קדוש ישראל מלכנו יתעלה שוכן בה הי׳ ככבודו׳ מדובר בה, ועם היות שלא בחנה בזה להיותה מסוג הדומם, אבל הוא האמת שהכבוד והיקר הי׳ לה ורב התפארת, ע״כ כעת אשר לוקח הכבוד ממנה אנחנו המדברים עורכים קינה בעבורה, כאלו היא היתה בעלת שכל ויאתה אליה הכבוד, וגם יודעת לבחון בו במעלתו ובחנה בערכו כי רב הוא, וגם היא יודעת ומכרת ומבחנת בפגע ההפסד מהכבוד כי רב הוא, וגם יש לה כח הדיבור שהוא מכחות השכל והנשמה ותוכל לדבר ולזעוק ולשוע על פגעי רוע מקריה אשר קרה לה, ובכן תצעק מרה בקול הדיבור, עזבני, יללה בפועל, ור״ל הפסידה בזה העניינים הרוחניים הוא הכבוד והיקר אשר הי׳ לה מימי קדם, ובקול מר תתייפח על העדר כבודה אשר גלה ממנה, והוא ענין מליצי כמש״ק, אבל מה לנו המדברים לערוך קינה בעבורה באות הדיבור שבחני המורה על פגעי הפסד עניינים גופניים, אחרי אשר מעולם לא הי׳ לה הצורך אליהם, כי היא מסוג הדומם; וכן ג״כ לא הי׳ לה עניינים הגופניים מעולם, כי מה לו לסוג הדומם למזון ומאכל ומשתה וכסות והדומה, וכן לא הי׳ לה באמת כל זה, א״כ לא הפסידה כלום מהענייני׳ הגופניים אחרי אשר מעולם לא הי׳ לה ואין מן הצורך לה, ואין לנו לערוך אותה בעניינים גופיים ולתאר אותה במאמר שבחה המורה על פגעי הפסד עניינים גופניים ואין לנו לתאר אותה

כ״א

ההבדל נוגע בענין הפועל, אבל בפעול גופיה אין הבדל כלל, לא כן סוג המדבר שלא נוכל לאמור ההבדל בם בעלמם, ומפני שהחי המדבר הוא בעל תנועה ושכל, וגם אם יעזוב אותו זולתו, או ישכח אותו זולתו, הוא לא יעזוב ולא ישכח את עצמו, וההבדל הוא במקריו אשר יקרוהו כי יש לו מקרים כמש"ק, ובסוג הדומם ענין עזיבה וענין שכחה ירצה עזיבה עצמית ושכחה עצמית ע"ד נשכחתי כמת מלב, והבן:

ע"פ הנחה זאת יהי' בסוג הדומם עיקר ההבדל בתכלית לענין הפועל העוזב או השוכח ונפקא מינה לענין מצות שכחה האמור בתורה, אבל לענין הפעול העזוב או השכוח אין הבדל כלל, והוא עזיבה והוא שכחה, ועד"ז גם בחי בלתי מדבר, אמנם בסוג החי המדבר הוא היפך, עיקר ההבדל בתכלית בענין הפעול, אבל בענין הפועל העושה אין הבדל כלל בתכלית, ע"פ הדברים האלה נעלה למעלה ראש, והוא אשר אומר, כי ע"כ בסוג הדומם לא נוכל לאמור שתי אלה המילות בדבר אחד, ירצה שעל דבר אחד לבד יאמר עזיבה ושכחה, שלענין הפעול הוא כפול ומבואר, ולענין הפועל הוא דבר והיפוכו, אמנם בסוג המדבר נוכל לאמור שתי אלה בדבר אחד, שלענין הפעול רב ההבדל ביניהם, ולענין הפועל לאו דבר והיפוכו נינהו, שזה בכח, וזה בפועל. וענין עזיבה ושכחה האמור מול אלהים קדושים כמ"ש אותי עזבו מקור מים חיים, ואמר ועמי שכחוני ימים אין מספר, ירצה ענין עזיבה ר"ל בקום ועשה לעבור על הלאוין והוא בפועל, וענין שכחה ר"ל בשב ואל תעשה לעבור על העשין והציוויין, ובזה יצאנו חובת ביאור ענין עזיבה וענין שכחה האמור באדם העליון ובחי המדבר והבלתי מדבר והצומח והדומם:

נשוב אל שאנחנו בו, הנה החי המדבר המורכב משתי הרכבות אליו יאותו שני הענינים כמש"ק, הוא אשר הכנסי' הישראלית קובלת מול פני אביה שיושבי בשמי' יתעלה, למה לנצח **תשכחנו**, **תעזבנו** לאורך ימי', אנקת קפדה לפניו יתעלה בשתי מלות אלו **שכחה ועזיבה** על הוראת שני ההעדרים אשר לא מן המחוייבות מאתו יתעלה כפי חיוב החושק הבא בברית אהבה עם חשוקתו בסוג החי המדבר, שיאותו לו שני אלה עבור שתי ההרכבו' אשר לו, וכבר בא הוא יתעלה אתנו בקשר החיתון והדיבוק ע"ד מחברת חתן וכלה חיבור זיווגי ממש, וכן יעד לנו כל אלה כמשפט הבנות ע"פ התורה והקבלה בשני היעודים בענינים גופניים ובענינים רוחניים, כמ"ש הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך, והוא ככותב כתובה לאשתו ומייחד לה קרקע למזונות, והוא כנגד שאר האמור בתורה בחיבור זיווגי, ואמר עוד והי' זרעך כעפר הארץ הבטיח לה על היחוד ולהרבות זרעה כעפרות תבל, והוא כנגד עונה האמורה בחיבור זיווגי, ואמר עוד ושמרתיך בכל אשר תלך הוא הבטחה על ההגנה והשמירה בכל עת, וככלל בזה התורה והקבלה, ירצה ההגנה מזרם וממטר וקור לעשות לה מעדה בגד ביום קרה, והוא כנגד כסות האמור בתורה, וירצה עוד הגנת הנפש והרוח שתהי' שמורה בכבודה והוא כנגד הכבוד האמור בקבלה, והאריכו בענין הזוהר והמדרשות והחכם ר"י בעל עקידה והחכם ר"י מוסקאטי יעויי"ש, באופן שכל הענינים השייכים למחברת חיבור זיווגי כפי משפט הבנות ע"פ הכתוב והקבלה הבטיח לנו הבורא יתעלה בקשר החיתון, וכן הי' לנו בזמן מן הזמנים שעברו ועתה אבדנו כולם אבדנו, וע"כ קובלים אנחנו בני ישראל בשתי מילות אלה המורות על שני פגעי ההפסד אשר קרו לנו בענינים הגופניים ובענינים הרוחנים, הוא אמרנו למה לנצח **תשכחנו**, **תעזבנו** לאורך ימים:

הנה עפ"ז יבורך גבר להבין באופן נאות מאוד מאמר הש"ס (מס' ברכות), הנה ע"ד הפשט הפשוט ענין **ציון** האמור ותאמר ציון עזבני וגו' ר"ל עיר ציון קרית המלוכה אשר חנה דוד ושמה ישבו כסאות למשפט, והיא היא הקובלת והצועקת והנאנחת עזבני ושכחני, וכן מורה ג"כ שטחיות הכתובים בתשובה הבאה ע"ז מפי הבורא יתעלה בהתכללותו על שתיהן, על השכחה בכח באמרו בסמוך ענין התשכח אשה עולה וגו', וירצה לדעתי כה יאמר ה' מה זה תאמרי שכחני וגו'! התשכח אשה עולה, ירצה אשה עולת ימים*) אשר עדנה עלות תנהל, הרה ויולדת יחדיו, ואז בעת ההיא היא בכח גודל רתיחת הדם ורוב החמימות ועוז תעצומות הרחמים והחמלה אשר הוטבע לה משמי מעל בטבע הבריאה לחמלה את בני', אשה כזו התשכח מרחם בן בטנה? הוא אמרו בן בטנה להוראת אשה צעירת ימים אשר זה מקרוב יצא הולד ממעי', הן הוא בודאי שאשה צעירה כזו לא תשכח את בני' בשום אופן, כי הטבע לא יניח לזה ולא יסכים, כי כן גזר ה' יתעלה והוא אמר ותהי, הוא אמרו גם אלה תשכחנה, ירצה ביום מן הימים לעתות הזמן כאשר תזקן ותבוא עת הזקנה ותפסוק מללדת אז באמת

---

*) ומפיק ה' **עולה** לפ"ז אינו לכינוי הנקבה, אמנם בא כן להדגיש הה"א להפארת הקריאה, כאשר באר בדומה לו הרד"ק במכלול (דפוס פיורדא דף ל"א א') ע"ש:

אמרו ולשמרה *). ומה מאוד יובן באופן נאות ע"פ דרכינו השנות הענין בפ', בתחלה אמר וישם שם את האדם אשר יצר, ואחרי כן אמר עוד ויקח ה' אלהים את האדם ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, ולדעתינו יבואר, לראשית אמרו וישם וגו' מוסב על האדם הנקבה (שהיא גם היא נקרא אדם, כמ"ש ויקרא את שמם אדם), הוא אשר קיצר הכתוב בענין שימתה והנחתה שם שאין זה מדרך כבוד של מעלה וכבוד אלהים הסתר דבר, וע"פ מאמרם ז"ל שעסק הקב"ה בשושבינות, והושיב את הכלה בראשונה בחדר המטות ואפריונה ע"פ הנהוג, ואחריו האדם הזכר, ואשר האריך בענין ויקח וגו' ויניחהו וגו' מוסב הענין על גבר האדם, הוא אמרו לעבדה ולשמרה, ירצה עת הרכים אותו הבורא יתעלה לחדר המטות ליום עליו ופקדו בשתי אלה על אודותיה כמש"ק. ומה מאוד יכנס ענין ויקח ע"פ דרכינו (ע"ד ויקח קרח) שר"ל לקחו ה' יתעלה בדברים טובים וניחומים ורוב פיוסים על אשר נטל עליו כובד המשא משא האשה, וכבר ידוע מאמר החכם נשואי אשה שמחת זמן קצר ואבל עולם:

נשוב אל שאנחנו בו, הן באמרנו שמן המחוייבות מן האיש אל אשתו הבאה אתו בברית שתי אלה. הא' בענינים הגופניים. הב' בענינים הרוחניים. והנה להוראת העדרם והשבתתם וביטולם, עד"מ אם יפחית גבר האדם מהענינים האלה, אם באחת מהן, אם בשתיהן, הונח ממליצי הלשון שתי המילות **עזיבה**, **שכחה**, להוראת העדרם וביטולם, וע"פ המוקדמות שענין **עזיבה** ירצה בפועל וענין **שכחה** ירצה בכח, ובשים תבונות בזה בטוב טעם תבחן בכל מילה ומילה הוראת הכוונה מפגעי ההפסד אשר קרו לה, ותובן בזה כוונת המדבר אם דעתו על פגעי ההפסד מהענינים הרוחניים, ואם דעתו על פגעי ההפסד מהענינים הגופניים, וענין ההפסד אשר קרה להאשה באמרינו עלי' עזובה ורצוני בפועל, לא זה הוא ההפסד אשר קרה להאשה באמרינו עליה שכוחה ורצה בכח, ובמילות אלו יבחנו פגעי ההפסד אשר קרו לה אם בענינים הגופניים לבד, אם בענינים הרוחניים לבד, אם בשתיהן, ורצה אם ההפסד לה באחת מאלה יהי' נסמן הענין באחת משתי אלו המילות כל מילה ומילה אל מקום אשר הוכן לה כפי שיבוא בסמוך ענין, ואם ההפסד לה בשתיהן יהי' נסמן הענין בשתי המילות יחדיו, והוא אשר אומר, כאשר תהי' אשה עזובה ורצוני בפועל, ורצה שהלך לו אישה בדרך מרחוק בלתי יהי' עמה בכועס חברתה ומחברת למידתה, אז הפקידה המחסה המבצר והמגן החזק, כי הוא הי' מריק חנית וסגור לקראת רודפי' ושונאי נפשה והיתה שמורה בכבודה, ואין איש נודד כנף עליה מפחד אישה, ועתה אשר גז חיש ועף ממנה אי כבוד לה ונוטל הכבוד ממנה, כי מי יחוש לכבודה, והולכה לחרפות ולכלמות ולבושת, באופן ההפסד לה ע"פ דרכינו נסמן במילת **עזובה** ר"ל בענינים הרוחניים, והוא עשה בפיעל בכחות הגופניים, ועדיה קרה ההפסד בענינים הנפשיים, אמנם בענינים הגופניים עדנה לא קרה אלי' שום מקרה רע, כי כל עוד אשר לא שכח אותה מלב ונפש עודו הוא מתחסד עמה לטוב בכל ענייניה הגופניים, וממרחק יביא לחמה, והוא שולח לה ממקומו אשר הוא שם מעות וספות לחם וקלי ושמלות כסף וזהב לרוב עד אשר לא יעדר לה דבר מהענינים הגופניים, לא כן כאשר תהי' האשה קרוי' בשם **שכוחה** הוא היפך ממש, שענינו ר"ל בכח, ורצה אתה עמה הוא וישבו יחדיו, אך היא שכוחה אליו ומאוסה ונעולה, ואינו מתחסד עמה מה שמן המחוייבות לה ממנו במזון וכסות והדומה, והיא שכוחה ממנו בלב, עפ"ז פגעי ההפסד לה בענינים הגופניים, והוא עשה הענין בכח, ועדיה יאתה ויבוא ההפסד בפועל בענינים הגופניים, אמנם בענינים הרוחניים לא קרה לה שום מקרה רעה, כי כל עוד אשר הוא אתה עמה ובצל דלתותיה ישכון; ויתלונן ויחדיו יהיו תמים בשכונה אחת עדנה היא שמורה בכבודה כמקדם, ועם היות שהתרגזו שניהם עכ"ז לאו כולי עלמא ידעי מזה, וגם אם יוודע הענין כל אחד פחדתו אליו אולי ישתוו ביניהם, והוא משל הדיוט, בין המזוזה ולדלת, שים האצבע אולת:

במה דברים אמורים בענין ההבדל בין **עזובה** ו**שכוחה** האמור בסוג החי המדבר, אבל בהבדל **עזובה** ו**שכוחה** האמור בסוג הדומם (כמ"ש לעני ולגר **תעזוב** אותם, וכאמר ו**שכחת** עומר בשדה) ענינם הוא על דרך אחר, ירצה **עזיבה** בכוונה, ו**שכחה** שלא בכוונה, כמשמעה של שכחה שהיא ממידות הנפש וכחותיה ונפקא מינה לענין שכחה האמור בתורה שדוקא שכחה שלא בכוונה אבל בכוונה אז אין מצוה בה, והיי זה, יען שסוג הדומם אין לו מקרים כי הוא רק הרכבת יסודות עפריות לבדנה, ולא נוכל לאמור ההבדל בו במקריו מפני שאין לו מקרים, וההבדל הוא בעצם ועצמיותם, ועיקר ההבדל

*) עי' מנחת שי שם שהא"ין מפקין ברוב הספרים, ואף אם הם בלי מפקין, הנה יהיו אלה כחבריהם שהא"ין לכינוי והן נחות (עי' מכלול דפוס פיורדא דף ל' ב'):

וטובה השתיקה! עוד לנו להבין מלת כי כאשה האמור, אשר לא יטעם פתרונו בענין בכל הד' לשונות שמלת כי משמשת, גם ענין קראך ה' מה הוא? והרד"ק אמר שם שענינו קריאת ביאה, ואין הענין ע"פ הנהוג שהוא הדרך בהיפך, והפלא היותר גדול הנמצא בענין הוא אמרו עניה סוערה לא נוחמה וגו' מה זה אמרו לא נוחמה, הלא הפרשה ההיא היא פי' ע"ו מן יעודי הנחמות, וכבר נתבשרה יעודים המונים ומה הוא אמרו לא נוחמה? ואם ר"ל שלא קבלה התנחומין הראשונים ולא באו לידה, א"כ מה יוסיף תת כח אומץ דיבור הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך וגו', הלא גם הדבר ההוא עדן לא השיגה ולא קבלה לידה כמוהו כמוהם, ומה בלע עוד בהבטחתו את זה ועוד זה לא השיגה ולא בא לידה?

ומדי דברי בענין מן הצורך התבוננות אל תקנת הראשונים אשר ערכו מערכת דברי עניה סוערה וגו' בהפטרת נחמה רביעית פי' כי תצא, וסמכו ענין לו לדבר אל תיראי כי לא תבושי וגו' שכל הענין יקראו בהפטרה אחת, ומה זו שניא דא מן הפטרת רה אשר רונו בדבר אל תיראי לבד, וקיום ההפטרה במאמר מרחמך ה', ומה שניא דא מן דא? ועד"ז יש להפליא בהפטרת נחמה שלישית פי' שופטים, אשר סמכו ענין דבר הוי כל צמא לכו למים וגו' לדבר עניה סוערה וגו' אשר יקראו בהפטרה אחת, והי' מהיותר נאות לסיים ההפטרה בדבר נאום ה' הקודם לו, ע"ד חותמי שטרות שנאום בעל דבר וחותמו בא בסוף הענין? עוד לנו מאמר הש"ס (מס' ברכות) מענין עזובה הוא ענין פלא נורא מאוד, הוא אמרם ותאמר ציון עזבני ה' וה' שכחני היינו עזובה היינו שכוחה אמר ר"ל אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע אדם נושא אשה על אשתו הראשונה זוכר מעשה הראשונה ואתה עזבתני ושכחתני אמר לה הקב"ה בתי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע ועל כל מזל ומזל כו', אשר יש להפליא בענין הפלא ופלא, ראשית הוייתן התרה מבלי תבונות כלל ליודעי חן מלילת לשון הקודש על רום אפנה, מה זה אמרם היינו עזובה היינו שכוחה, והוא דבר זר ומבהיל, שרב ההבדל בין עזובה לשכוחה, שענין עזובה ירצה בפועל, וענין שכוחה ירצה בכח, ומה זו אמרם ומה הוייתם! אף גם ישובם בתירוצם נפלא הוא, הוא אמרם אדם נושא אשה על אשתו הראשונה כו' מה תירצו בזה, הלא הקושיא עדנה על מקומה הראשון בלתי נדה אפילו כחוט השערה ממקומה, הלא אכתי קשה היינו עזובה היינו שכוחה על אופן שאלתם בראשונה ממש באין נושל? ואיני רואה בו בענין שום ישוב כלל וכלל, והוא דבר מקושי ההפקה עד מאוד באין פותר. עוד ענין אמרם בתי שנים עשר מזלות בראתי ברקיע כו', מי הכריחם לזה? ומה סמוך ענין לו? ועל מה אדניו הוטבעו בכתוב? והדברים האלה נפלאים המה עד מאוד אשר לכן הנם צריכים רב התבוננות:

אל ביאור הענין וקישורו והתרתו והתכתו נקדים דבר מה המצטרך עוד אליו, נודע ביהודה וישראל שמעבור החושק לחשוקתו הבאה אתו בברית ומה שהוא חייב לה ומן המחוייבות ממנו אלי', שתים הן הנה, הא' בעניינים הגופניים, הב' בעניינים הרוחניים, אחת מן הכתוב כמ"ש שארה כסותה ועונתה לא יגרע והם העניינים הגופניים, ואחת מן המקובל כמ"ש ז"ל לעולם יהא אדם זהיר בכבוד אשתו, ואמרו לעולם יהא אדם זהיר באונאת אשתו, ואמרו המכבד את אשתו יותר מגופו, והן המה העניינים הרוחניים, והעילה לבעבור שתי ההרכבות אשר בו באדם, חומר, וצורה, והצורך אלי' בשתי אלה לפי הרכבתה, כי הבהמה אשר היא רק הרכבה גופיית לבדנה ולא חלק לה ה' בבינה אין מן הצורך לה אל הכבוד והיקר (ועד"ז בני אדם הדומים לה כמ"ש אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו), ורק הצורך אלי' ענייני הגוף לבדנה, לא כן האדם אשר מן הצורך אליו לשתי אלה, והוא לדעתי טעם הכתוב בראשית היצירה לעבדה ולשמרה, ירצה שהיתה הפקודה על האדם מאתו יתעלה על אודות אשתו בשתי אלה האמורים, הא' לעבדה לעבוד אותה בעניינים הגופניים, עד"מ להשביע אותה מרעבונה, ולהרוות אותה מצמאונה, ולהלביש אותה ולכסותה, ואין לך שעבוד גדול מזה אשר יחוייב גבר לשאת עליו עול זולתו בלחם ושמלה, והוא דבר גדול שכל עצמו של יעקב אבינו לא התפלל לפני היושבי בשמים כ"א על אודותם כמ"ש ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש, ונזכר הענין בטובות הבורא יתעלה כמ"ש ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה, כדאי' ברבות יעוי"ש, והוא הגבר אליו בעצמו מן הצורך לבוא בענין זה אל דפיקת שער הבורא יתעלה, ובלעדיו יחסר לחמו ויחלש ויגוע וימות, והוא הוא עוד יהי' מוכרח לתלות חייו ולתת לה (כמאמרם ז"ל בש"ס (מס' חולין) הוא תלוי ביד הקב"ה והיא תלוי' בו), האם יש משא כבד אשר יכבד ממנו! ובמדרש הזית אומר טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו ירצה עול אשה יעוי"ש, הוא אמרו לעבדה. ואמר עוד ולשמרה ירצה בעניינים הרוחניים, לצוני שתהי' שמורה בכבודה, אם מעצמו, אם מזולתו, ומכ"ש שמירת חוצות שלא תהי' יצאנית, אך כל כבודה בת מלך פנימה, וכמאמרם ז"ל ברבות וישמרך בבנות שצריכין שמירה, הוא

אמרו

בעניינים הרוחניים, עוד נראה ממנו מעלת המשיג, כי עלה מעלה מעלה, וכל אשר השיגו איזה דבר יותר כפי הנזכר בכתוב עלו במעלה יותר, מכלל שהעניינים המושגים הנזכרים בכתוב הי' כל ענין המתחדש בסיפור הכתוב רב טובו ומעלתו יותר, וקרא ראי' לזה מן אמרו אורה ושמחה וגו' ובסדר תענית אמרו שמחה עדיף מאורה יעויי"ש, ע"כ בחכמה דיבר להביא ראי' מן כתוב אחרון שמחה וששון ליהודים:

ואחרי שביעודי הנחמות הוא הדרך להפוך הסדר והוא הסידור הנכון לענין, הוא לדעתי אמרו מה נאוו על ההרים רגלי מבשר משמיע שלום מבשר טוב משמיע ישועה אומר לציון מלך אלהיך. אשר יפלא אמרו רגל בענין הבשורה איזה התייחסות לו? והי' לו לאמור קול מבשר! האומנם לדעתי ירצה אמרו ע"ד הקודש, ור"ל מה רב חן וחסד להרגל הלשון של המבשר יפה אף נעים, כי הרגל לשונו אזל הולך ממש ע"ד איש עולה על ההרים שעלייתו הוא ממטה למעלה לא וממעלה למטה, וכן לא יעלה על ההר בפעם אחת, כי האדם לא אלהים הוא שידלג על ההרים ויקפץ על הגבעות, אך מעלות מעלות יעלה, ראשית לו בתחתית ההר, אחריו בשיפועו, אחר אחריו אל ראש ההר, וכדרך איש עולה על ההרים כן הוא ממש הרגל הלשון של המבשר ביעודי הנחמות, ובקטן החל ובגדול כלה, הוא אמרו בראשונה משמיע שלום, (והוא ענין קטן כי ענין השלום רק הוא מניעת הרע לא הטבת הטוב), אחריו מבשר טוב, אחר אחריו משמיע ישועה, אח"כ אומר לציון מלך אלהיך שהיא הבשורה התכליתית ועיקרה, ואם הי' אומר בראשונה הבשורה התכליתית ההיא היתה נפשינו יוצאת בדברו כי היא העיקר אשר אנחנו בני ישראל מחכים לזה לראותו עין בעין והיתה לה' המלוכה והוא לבדו ימלוך מלך, וענין אמרם ז"ל גדול השלום (וכמ"ש רש"י בפי' על התורה בכתוב ונתתי שלום בארץ יעויי"ש) ובא בראשונה? היינו שביעודי העוה"ז אשר רבו הרועים וכל אחד בונה במה לעצמו ועולם של מלחמות הוא ועלמא דשקרא, השלום הוא הגדול שביעודים יעודי העוה"ז, אמנם ביעודי העוה"ב הוא ההיפך ע"כ בא ענין שלום בראשונה, ואדונינו משה ביעודי העוה"ז מיירי והנביא ישעיהו ביעודי העוה"ב, ודברי ירמיהו שאמר קוה לשלום ואין טוב, אף שאינם דבר והיפוכו, אמנם הוא כמש"ק, יען שהוא גם הוא בענייני העוה"ז נאום דבריו, הוא אמרו קוה לשלום, ירצה אנו מחכים ומצפים בזה גם ליעוד אחרון שבתורה ואין עוד אפילו הראשון שבו, הוא אמרו ואין טוב, והבן:

נשוב אל שאלתנו בו, הנביא ישעי' אשר נתן לנו האלהים לשון לימודים ובא לבשר ביעודי נחמות עשה סמוכות דבריו בענין הבשורה והיעוד על הסדר הראוי לענין היעודים ממטה למעלה ומן המאוחר אל הקודם, הוא אמרו **אל תיראי** ירצה לא תהי' עוד במורא ובמגור כאשר קרך בזמן מן הזמנים שעברו, והי' זה יען **כי לא תבושי** מפני שלא תעמדי עוד בבושה מן הוא והלאה, וכיון שהבושה לא תהי' לך ממילא תודח ותסור היראה הנמשכת ממנה כי בסור הסיבה בטל המסובב, ואמר עוד **ואל תכלמי** ירצה שלא תהי' עוד בכלמה כאשר הי' לך בעתותי עתים שחלפו, והי' זה **כי לא תחפירי** מפני שלא תהי' עוד בחרפת הלב אשר ממנה תמשך הכלמת פנים, וכיון שהחרפה לא תהי' לך ממילא תודח ותסור הכלמה הנמשכת ממנה, ובחכמת נאום דבריו עשה סתירת הנמשך מן סתירת הקודם ובמתינות לאט לאט וממטה למעלה ובקיצור ענין נמרץ מאוד כמו שיאות באמת לאיש משכיל דורש טוב כמוהו, הוא אמרו **כי בושת עלומיך תשכחי** ירצה שממילא תודח ותסור היראה הנמשכת ממנה, **וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד** וממילא תסור הכלמה הנמשכת ממנה, **כי** מן הוא והלאה **בועליך עושיך יי' צבאות שמו וגואלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא**, ובודאי לא יהיו לך כל אלה, ובהפוך הוא שתהי' אז לתהלה ולשם ולתפארת, וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ביחוד ויראו ממך, ויהיו הם היראים ואתה היראוי, ואך טוב לישראל סלה, זה אשר כיוונו:

האומנם אשר נפלאת בענין, הוא אמרו כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך ה', מה יעוד בשורת נחמה נמלא בענין ודבריו אלה, ועי"ז אנחנו צועקים ונאנחים שהיינו עזובה ושכולה, כמו שאמר ישעי' עזבני ה' וה' שכחני, וירמי' אמר למה לנצח תשכחנו תעזבנו לאורך ימים, ואם כוונת הנחמה באמרו באשה עזובה בכ"ף הדמיון ירצה ולא עזובה ממש (ע"ד שדרשו חז"ל בכתוב היתה כאלמנה יעויי"ש), אבל זה הוא מן הזרות ביעודי נחמה האם בלתי עזובה ממש איננו רב היגון בזה? אתמהה! ואין לך רעה גדולה מזו אשר יהי' נדמה עם ה' לעזובה, ובנהי בקינה הולם הענין (ע"ד אמרם ז"ל אגב אורחי' לבעל דבבך אשתמע) רצוני שאל תשמחי אויבתי לי שרק נדמינו כאלמנה ולא אלמנה ממש ועוד יש תקוה כי ישוב אלי אישי הראשון שעודנו חי, ובכל זאת הלא קינה היא ותהי לקינה, אמנם ביעוד בשורות נחמה אם לא יוסיף תת כח אומץ היעודים רב יותר מן זה, אך טוב ממנו הנפל, ודומי' תהלה,

ולשמחה, כגילה וכשמחה בו, כגילה וכשמחה בך, ע"ד שקדם בענין בושתי וגם כלמתי, והבן. ושמחת פנים החלושה והנקלה נקראת ששון, כמ"ש וישישו בשמחה, להיות היא השיבה הראשונה בענין, ושלשת אלו נמצאו על הסדר ממש כפי סידורינו, הוא דברו שמחו את ירושלים וגילו בה כל אוהביה שישו אתה משוש כל המתאבלים עליה, כפי סדר הווייתן בהרכבת האדם וכמש"ק בענין החרפה והכלמה והבושה:

ומה מאוד יובן ע"פ דרכינו ענין מאמרם ז"ל בש"ס (מס' סוכה) הנהו תרי צדוקי דהוו חד שמיה **ששון** וחד שמיה **שמחה** כו' יעויי"ש, ירצה לדעתי שהי' ענין מפלגותם וענין מחלוקתם בין שני שמות נרדפים אלו **ששון ושמחה**, והיו דברי ריבותם בשני אלו דוקא, היינו ע"פ שמותם, יען ששניהם נקראו בשם שני אלו השמות, והי' מחלוקתם במדות הנפשיות של שמחה וששון, והי' דעת ששון לאמור שהשם והתואר ההוא הונח על ששון הלב, ירצה מה שהלב שמח הוא נקרא ששון, הוא אמרו אנא עדיפנא מינך, ירצה שענין ששון הוא השיבה הראשונה להמסובבים הבאים אחריו שכן נאמר ששון ושמחה ישיגו ששון בראשונה ואחריו שמחה ע"פ סדר מעלותם וכפי סדר הרכבתם בהויית האדם, ודעת שמחה הוא ע"פ דעתינו, הוא אמרו אנא עדיפנא מינך שנאמר שמחה וששון ליהודים אמר שמחה בראשונה ואחריו ששון, וחכמי התלמוד הסכימו לדעת שמחה וכפי שהבדלנו, הוא שהביאו סמוך למאמר ששון ושמחה כו' עוד מאמר מהנהו תרי צדוקי ההם בעלמם יעויי"ש, וגם בענין נראה בעליל ששמחה נצח לששון, והוא הצודק בענין, והוא מאמר דר' אבהו שהביאו חכמי הש"ס בסמוך ענין שהביא אות נאמן שכן הוא כדברי שמחה יעויי"ש, וכמו אשר במחלוקתם השניה צדקו דברי שמחה שהוא הצודק בענין כמו כן בראשונה, והוא ע"פ דרכינו, ולעילה זו לדעתי הביאו חז"ל ענין הסיפור דהנהו צדוקי להוראת כוונה תכליתית בענין מליצת הלשון כמש"ק, והראי' שהביא ששון לדבריו איננה ראי' כלל ותתבאר בסמוך ענין:

נשוב אל שאנחנו בו, ענייני החרפה ומדות הנפש לג' יפרדו, והם על הסדר הנכון כפי הווייתן בהרכבת האדם עד"ז **חרפה, כלמה, בושה**, והמשורר אשר זכר בדברי קדשו שלשת אלה וחשב אותן שלא על הסדר לדעתינו, באמרו אתה ידעת חרפתי ובשתי וכלמתי, הוא מבלי הביט אל סידורן הקודם והמאוחר, ולא חש לזה שכל עיקר כוונתו להתאונן מול היושבי בשמים על עיקר רעת רעתו אשר קרתהו מן אויביו ושונאי נפשו, ע"ד היונק הגמול הקובל לפני אביו ואמו מרעתו אשר קרתהו מעוללים ויונקים כמוהו, בעליל שלא ידקדק בטיב דבריו להשתעות על הסדר סיפור רעתו, להיותו יונק ועודנו נער, עד"ז ממש עשה המשורר בעצמו, וכבר דימה א"ע אל היונק באמרו אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמול עלי אמו וגו', ומהש"ס (מס' ברכות) משמע כדברינו שאין מביאין ראי' מן נעים זמירות ישראל המשורר הקדוש בענין הנדבר בקינים והגה והי כמ"ש ז"ל שאני דוד דהוי מפיש ברחמי טובא, וכמו שאין מביאין ראי' ממנו על הענין כמו כן אין ראי' ממנו ג"כ במליצת הלשון, והמשורר הקדוש הזה נהג כן כדי להגדיל התלונה עליו כתלונת אשה על עולה ויונק שדיה, אמנם הסדר הנכון **חרפה, כלמה, בושה, יראה**, והנביא ישעיהו אשר השיב אחור ימינו בהיפוך הסדר ממש מן דעתינו, באמרו אל תיראי וגו' שחשב **יראה, בושה, כלמה, חרפה**, הוא ע"פ כוונה נמלצת יען שהוא בא בבשורת יעוד נחמה, עוד לו שלבן אדם בן תמותה ידבר, ועוד לו אשר נתן לו אלהים קדושים לשון לימודים כמו שהתפאר על עצמו בענין יעויי"ש, התחכם בדבר לחשוב אותם במלאכת מחשבת דוקא בהיפוך הסדר ולמפרע מן האחור אל הקודם, והוא הסדר הנכון ביעודי ובשורות נחמה, כדרכי הבשורה אשר יעדינו טובה לבשר מעט מעט ובגלולים יעלו מן מטה למעלה, לבלתי יבוהל האדם בטובה על הסדר הנכון ובפעם אחת ובמהירות וחפזון, מפני ששמחה פתאומית אשר לאדם לא יעצור כח הלב לכלכל אותה, כי מיד תצא רוחו וישוב לאדמתו מחמת התקבצות הרוחות והדם, ע"כ מדרך בן משכיל ונבער טוב להעיר טובה ולסדר אותה למפרע בהיפוך הסדר ממטה למעלה ומהאחור אל הקודם:

הוא שנדחו דברי ששון שנהפוך הוא משם ראי' כדברי שמחה, להיות הכתוב ההוא אשר הביא לעד על דבריו ביעודי נחמות יסוב דברו, וביעודי נחמה הוא מהיאות לקדם המאוחר והמסובב ולאחר המוקדם והסיבה, להיותו מטפס ועולה ביעוד כמש"ק, ומן מאמר מרדכי אשר הביא שמחה ראי' לדבריו הוא העד הנאמן, כי שם בספר מספר והולך במה שעבר והי' כבר, לכן מהיאות לבוא בספר וסיפור ע"פ סידורן ממש, וע"פ סדר מעלתן והווייתן בהרכבת האדם, ואשר הביא שמחה ראי' לדבריו מן הכתוב האחרון שמחה וששון ליהודים ולא הביא מן הכתוב הראשון ליהודים היתה אורה ושמחה וששון ויקר, הוא לדעתי מפני שבכתוב ההוא עם היות שנאמר בראשונה שמחה ואחריו ששון עכ"ז נראה לכאורה בהשקפה ראשונה מפשטיות הכתוב שאדרבה ששון עדיף משמחה, כי כן מלבד שבא הכתוב לספר ענין המושגים שרב טוב השיגו בענייניהם

עוד אחת היא בענין ואם היא זכה במדה זו ואיננה מן המדה, אבל אחרי שהיא בעליל נמשכת ממדה זו מן הרוך לגלותה ולהשתעות בענייניה, והיא היראה הנמשכת מן הבושה, ודאגה מדבר פן בהודע בשתו ע"י המחרף יחרפנו גם הזולת והזולת זולת׳ בדבר שגלה ההיא אשר פקד עליו העולב ופרסם אותה ונתודע קלונו ברבים. ומדת היראה הזאת היא נמשכת מן הבושה החלושה והנקלה. באופן עפ"ז סדר הווייתן בהרכבת האדם הוא ע"ז הסדר. הא׳ חרפת הלב. הב׳ חרפת פנים החזקה והקשה. הג׳ חרפת פנים החלושה והנקלה. הד׳ היראה והמגור והפחד מהחרפה אשר אולי תקרנו. ודרך השתלשלן אלה מאלה ככה, היראה נמשכת מן חרפת פנים החלושה והנקלה, וחרפת פנים הנקלה נמשכת מחרפת פנים החזקה והקשה, וחרפת פנים החזקה והקשה מחרפת הלב, והראשונה כמו סיבה קודמת לזולתה הבאה אחריי, ובראשן הסיבה הראשונה והיא חרפת הלב:

אי לזאת אחזה לנפשי לאמור שהוא ההבדל בענייניהם. חרפת הלב נקראת **חרפה** כמ"ש לא יחרף לבבי מימי, וכאמר חרפה שברה לבי. וחרפת פנים החזקה נקראת **כלמה** כמ"ש פני לא הסתרתי מכלמות ורוק, ונודע שלא ירוק הזב העולב המחרף בטהור העלוב כ"א בעת בזותו וחרפו כי אז אחד באחד יגשו והיו לאחדים ואז תשמש ג"כ החרפה הגדולה הנקראת כלמה, וכאמר כסתה כלמה פני. וחרפת פנים החלושה והנקלה נקראת **בושה** כמ"ש ובושת פני כיסתני, הוא שכתוב בושתי ונכלמתי בדניאל, בושתי וגם נכלמתי בירמי׳, בושו וגם נכלמו בישעי׳, והוא להיות הכלמה קשה מהבושה ע"כ כאמר בראשונה בושה ואחריו הכלמה בדרך לא זו אף זו (יעויין בשערי תשובה לרבינו יונה), ואמר לא תבושו ולא תכלמו כלומר על כמות הזמן, כי הבושה היא זמן רב מן הכלמה כמש"ק, וכן ישוב לוף דברו בכמות לא באיכות כמו שאמר עד עולמי עד. הוא לדעתי ענין משנה כפול דברי יואל ולא יבושו עמי לעולם ב׳ פעמים, הא׳ על כמות זמן הבושה, הב׳ על כמות זמן העת. ועד"ז מאמר ירמי׳ גם בוש לא יבושו גם הכלם לא ידעו, ירצה בענין הכמות ישוב דברו, ור"ל לא יבושו במשך זמן ארוך, גם הכלם בקוצר זמן ג"כ לא ידעו. ועפ"ש המוקדמות הוא אשר כינו חז"ל להירא בתואר **בושת פנים**, ונקל להם לקראו בתואר **חרפת פנים** או **כלמת פנים**, אבל הוא כמו שבארנו שאיך יקראו אותו חרפת פנים אחרי אשר השם ההוא ותארו הונח ממניחי הלשון בעצם וראשונה על הלב לא על הפנים, (ואמרו ופניהם אל יחפרו האמור אַל, גם שענין יחפרו האמור ירצה יחורו ונשתנה הו׳ לפ׳ כדין אותיות בומ"ף המתחלפות, והוא מקרא כתוב לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו), וכן לא קראו לו כלמת פנים, מפני שהכוונה בתואר ההוא על גודל עוז היראה אשר בהירא, והנה הבושה תשמש לקץ ימים, ובגלל זה תעמוד היראה ג"כ לעתות ימים ותקום לעד, אמנם הכלמה אשר היא אך לקץ שעה או שתים מה תועיל יראה כזו שהיא כמוה כאין, ע"כ קראו לה בושת פנים:

ומה מאוד יטעמו ע"פ דרכינו בקודם דברי הנביא ישעיהו שלא יהיו כסותרים דבריו את דבריו, בראשונה אמר פני לא הסתרתי מכלמות ורוק, כנראה שהכלימה הדביקתהו ולא הסתיר פניו ממנה, ואחריו בתוך כדי דיבור אמר ואדע כי לא אבוש? האמנם ע"פ דברינו יכוון, כי ממה שקדם בדברינו מבואר הוא שענין הכלמה הוא בעת שמעו בשתו וחרפתו וקלונו קול מחרף ומגדף, ובושה תקרא בעת הפרדם זה מזה לזכר קלונו וערוותו אשר גילה עליו המחרף אם הבוז והקלון ההוא אמת הוא ונמצא אתו עמו אם בכולו אם במקצתו אז תמשך ממנו הבושה בזכרו בשתו וערותו וגנותו, כי ידע בנפשו שכן הוא ואיננו נקי מזה, אבל אם החרפה אשר הקלה אותו המחרף שקר הוא ע"ד רשע יבאיש ויחפיר, הן הוא אמת נכון הדבר שהכלמה אשר הוא פנים בפנים בשמעו קול מחרף ומגדף לא ימלט העלוב, כי האדם באשר הוא אדם עלול לנפול ברשת ההתפעלות והדמיון, ויחרף לבבו וגם פניו יחורו, אמנם הבושה הנמשכת מהכלמה בודאי לא תגיע עדיו ולא תשכון עליו אחרי ששקר ענה בו ושקר דיבר, וכהפוך הוא אשר גיל יגיל לבו בקרבו ופניו יהלו במהללות אבירים וקול משקים, הוא אמרו ואדע כי לא אבוש, ירצה עם היות שהכלמה לי לי הוא באמת, אבל הבושה בטוח אני בחסדי ה׳ אשר גבר עלי שהיא בודאי לא תהי׳ בי, כי למה אבוש אחרי ששקר דברו עלי וכזבים הפיחו, ואמרו בראשונה ע"כ לא נכלמתי ירצה שלא אשאר בכלמה ההיא אשר תגמה בי התפעלות הבושה הנמשכת ממנה:

ועל דרך זה ראיתי בלבי לאמור שהוא ההבדל בין שמות נרדפים בענין השמחה והגיל, כמו **שמחה**, **גילה**, **ששון**, שענייני השמחה גם הם ממדות הנפש וכחותיי, ויחלקו גם הם לג׳ פנים. וזה אשר אומר בהבדלם. שמחת הלב נקראת **שמחה**, כמ"ש וראך ושמח בלבו, וכאמר לב שמח, וכאמר נתת שמחה בלבי. ושמחת פנים החזקה נקראת **גילה**, כמ"ש ויגל כבודי, תגל נפשי, ומוסב על הצורה, הוא שכתוב אגילה ואשמחה

מאמר האותיות לאחור

אל תיראי כי לא תבושי ואל תכלמי כי לא תחפירי כי בושת עלומיך תשכחי וחרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד: כי בועליך עושיך יי' צבאות שמו וגואלך קדוש ישראל אלהי כל הארץ יקרא: כי כאשה עזובה ועצובת רוח קראך יי' ואשת נעורים כי תמאס אמר אלהיך: ברגע קטן עזבתיך וברחמים גדולים אקבצך: בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך ובחסד עולם רחמתיך אמר גואלך יי': כי מי נח זאת לי וגו': כי ההרים ימושו וגו': עניה סוערה לא נוחמה וגו' עד סוף הנחמה (ישעיה נ"ד):

מלבד מה שיש להתבונן על מה שלא זכר בדברי קדשו גם הכלמה אשר גם היא תשכח ולא תזכר עוד, עוד לנו להבין ההבדל שבין שמות נרדפים אלו, **חרפה, כלמה, בושה**, ולדעתי הענין זה אשר חזיתי בעניינם. מן הנודע שהבושה והבושת הן הנה מכחות מדות הנפש המסורים אל הלב אשר בו משכן העיוני, ירצה כח חיים שבאדם, והמדה ההיא וזולתה מן המדות הנפשיות המתייחסות אל הלב ראשיתם כח המתעורר שגם הוא שם משכן לו בקרב לב איש, הוא יתעורר אל המדה בראשיתו, ובכחו ההוא יחל הלב להרגיש בו בראשונה, וממדותם עוד כאשר יתמלא הלב בהרגש המדה ולא יעצור כח לכלכל המדה ההיא, אז יראו גדודי המדה ההיא על אברי האדם הנראים*), וביותר על הפנים, ואז תראה בפועל, כמו שאמרנו במדת השמחה והששון שהיא גם היא מכחות הנפש וממדותיה, כאמר לב שמח ייטיב גהה, וכאמר לב שמח ייטיב פנים, ובהפכו כאמר וברוע פנים ייטב לב, ירצה אם פני האדם נראים רעים בעליל שלבו דאבה עליו מקודם, וכאמר מדוע פניך רעים אין זה כי אם רוע לב, ועד"ז בכל מדות הנפשיות:

והנה במדת הבושה והבושת אשר כדברנו בו כעת היא ע"י חרפת אדם בגאוה ובוז, ונמלא בהעלוב באמת הגנות והקלון אשר פקד עליו העולב אם כולו או מקצתו, הנה תבוא המדה ההיא בהעלוב ותפגשהו לג' ענינים וג' פנים, בראשיתו נהפך לבו בקרבו ויהי׳ כאבן ויך לבו עליו ויתפעל ממקומו, ויחל הלב בכח המרגיש שבו ובכח המתעורר לבוש בנפש מאוד ויהמה ויחמר לא ישקוט ולא ינוח. אחרי כן יראו גדודי המדה ההיא על אברי האדם הנראים, ידיו מרתתים, רגליו מעים ושחים, ובכל גופו יאחזהו השבץ, וביותר על הפנים, ותוכר המדה בקירון עור פניו, הודו נהפך למשחית, ופניו ימוורו, אזיל סומקא ואתי חוורא ירקרק אדמדם, ופניו ישתנו פעם בפעם מן מראה אל מראה מן הקלה אל הקלה, אמנם חליפת הפנים לא תקום זמן כביר, ולא תשתרר כ"א בעת שמעו קול מחרף ומגדף כאשר פנים אל פנים יגשו ויראו זה את אחד ורעהו זה יחרפהו ויגדפהו, אמנם בסור רעהו הרע הזה יהפך דמו עליו, רוחו תתקרר, כחות נפשו תשקוטנה, ומראהו טוב כבתחלה, והי' כמו הי'. אחרי כן תמשך מן החרפה הגדולה ההיא חרפה חלושה וקטנה ונקלה, בזכרו גנותו וערוותו אשר פקד העולב המחרף ובשתו הגדולה אשר היתה לו בעת שמעו, והיא תפעל בו מאוד עד אשר יום או יומים יעמוד ענן תכות הבושה עליו, ויש אשר יהי' ימים או עשור, הכל לפי הבושה והבושת והמביישים והמתביישים, ויכיר ג"כ קלת בפניו ואיבריו, עד"מ ראשו שחוח וכפוף כאגמון, עיניו למטה, דיבורו בנחת, הליכתו לאט לאט, והדומה, באופן ע"פ הנחתינו ימלא בהעלוב ע"י חרפת איש שנמלא אתו עמו באמת הקלון אשר פקד עליו העולב המחרף ויפגשהו להעלוב ג' ענייני חרפה. הא' חרפת הלב. הב' חרפת פנים החזקה והקשה. הג' חרפת פנים החלושה והנקלה. ונמשכות אלו מאלו, והקודמת היא כמו סיבה לזולתה הבאה אחריה ונמשכת ממנה, וחרפת הלב היא כמו סיבה ראשונה בזו המדה, והיא הגדולה שבהם ועודפת עליהם ע"ל סיבה ומסובב:

עוד

*) ובס"ז תרגומי זה ייטיב כתוב לשחוק אמרתי מהולל ולשמחה מה זו עושה, ירצה לשחוק הפה לפי הוא מן האיברים הנראים (ונקרא שחוק כמ"ש אז ימלא שחוק פינו) לשחוק הפה אמרתי מהולל, כי אסור לאיש הישראלי למלא פיו שחוק בעוה"ז כדאיתא בש"ס (מס' ברכות), ולשמחת הלב (הנקראת שמחה כמ"ש ולבך ושמח בלבו) והיא ממדות הנפש, אמרתי מה זו עושה, ירצה מה גודל מדת השמחה בלב, אשר הלב לא יעצור כח לכלכלהו עד אשר תוכרח לצאת אל הפועל בכלי המעשה למשחק פה באברים הנראים, ומדת השמחה בלב היא עושה שחוק הפה, ומה זו עושה? כי איזו שמחה לנו לעשות בלבה זמן הגלות ועת צרה היא ליעקב עד קץ הימין:

ראויים למעלת הכותרות ההם ואינם כדאים לזה, הנה עפ"ז מה מאוד יובן ענין מאמר רבי אלעזר (מס' תענית ומגילה) ז"ל עתיד הקב"ה להיות עטרה בראש כל צדיק וצדיק, וע"פ מאמר ריש לקיש בענין שאמר עתיד הקב"ה להחזירם לנו כו' יהיו דברי ר' אלעזר מחלקי השותף לדריש לקיש בשני אלה. הא' אמרו עטרה יחידה ויורה כתר אחד, והיא הכתר השני שעתיד הקב"ה להחזיר ע"פ דברי ריש לקיש? הב' אמרו כל צדיק וצדיק, והיה ששים רבוא ישראל, וצדיקא לאו ששים רבוא נינהו דהא אמר רשב"י ראיתי בני עלייה והן מועטין כו'? האמנם ע"פ הנחתינו יכוון, שבאמת רק עטרה אחת וכתר אחד עתיד הקב"ה להחזיר והוא כתר של נשמע, וכן הוא דעת ריש לקיש לדעתינו כאשר נאמר, והוא, ע"פ האמור כתר נעשה בודאי הפקידו אחרי אשר על קבלת נעשה כפי האמת לא היו מעולם מוכתרים בכתר, ועם היות שהשיגו ע"פ הטעות, אבל הא דקמן שנתפרקו ממנו וכיון שנתפרקו נתפרקו, כי היה מהיאות לפרקו אחרי שבטלו ענין נעשה בפועל ידיהם, אמנם כתר של נשמע עם היות שהשגתו היה בטעות, אבל אחרי שבטל חלק העיוני התכליתי ענין בטולו מעילא הוא כמש"ק, וג"כ לא הי' להם לפרקו אחרי שדעת ב"י באמרם נשמע הי' על דרך אחר ונקרא ונתנה בטעות ועדים אין בדבר א"כ לא הי' להם לפרקו שהמקבל הוא מוחזק ואין מוציאין מידו, וכהי דאם תפס הכותן לא מפקינן מיניה כי אחרי התפיסה נקרא הוא המוחזק, אבל אלהים קדושים יתעלה לבעבור אהבת בניו שזה מכבר זכו בכתר ההוא וגם לא בטלו בידים חלק העיוני התכליתי וע"פ שורת הדין לא היה להם לפרקו להיותם מוחזקים, ע"כ הבורא יתעלה ברוב טובו וחסדו לבעבור אהבת בניו יחזיר הכתרים של נשמע לנו בני ישראל מדידיה, ואחרי שהחזרת הכתרים היא אך מצד חסדו יתעלה אין עושים חסד אלא למי שראוי להתחסד והם הצדיקים והחסידים כמ"ש עם חסיד תתחסד, הוא אמרו עטרה בראש כל צדיק וצדיק, והוא לדעתי דברי ריש לקיש באמרו שמחה שמעולם על ראשם ולא אמר שמחות רבים והיה הולם הענין על לשון הכתוב שאמר שמחת עולם, והוא אשר לא אמר הלום בענין ע"ד דרכם בקודש בש"ס במאמר אל תקרא כ"ל אל תקרא שמחת אלא שמחות, והוא ע"פ דרכנו. ולו יתן ה' שני אלה הכותרות גם אנחנו נגיל ונשמח בם, אך כדברנו בענין ע"ד השכל מה שדעת לב חכם נוטה ע"פ שיש עיון, וה' יתעלה היא החכם מכל חכם הטוב בעיניו יעשה כי חפץ חסד הוא:

על דברת שני הקטרוגין שנדברנו מלפנים, כמלין ענין כתוב בתהילי' באופן נאות, באמרו במזמור ס"ח הנדבר בענין מתן תורה ענין סוררים זה פעמים יעויי"ש, ומוסב לדעתינו על המלאכים על אודות שני הקטרוגין שהיו אחת למעלה במרום ואחת למטה בארץ, הוא אמרו אלהים מושיב יחידים ביתה, ירצה לעתות כאשר הוריד אלהים קדושים את המלאכים הנקראים יחידים ומפני שאין להם קרבות זה לזה לפי שאין בהם פריה ורביה, והורידם ביתה, ירצה בתחתיות ארץ הנקרא בית, אז מוציא אסירי' בכושרות, ע"פ הרבות (פי' נשא) ירצה הוציאו המלאכים היחידים דבר איסור בהיתר והוא באכלם בשר בחלב בבית אברהם, ע"כ סוררים הם היחידים האמורי' ונקראו סוררים על סרותם במרום על ישראל, הסוררים ההם שכנו צחיחה, ירצה ע"כ נשארו צמא בלי מי התורה, וכדאיתא בשוחר טוב תהילות יעויי"ש, וכאלו יאמר אך צחיחה שכנו סוררים, ואין צחיחה אלא צמא, ואין צמא אלא תורה, כדאי' בש"ס ובמדרשות, ומספר והולך ענין סרותם וענין קטרוגם, הוא אמרו אלהים בצאתך לפני עמך וגו' ארץ רעשה אף שמים נטפו, ובאר ואמר ע"פ המבואר. מפני אלהים, זה סיני, ירצה מוסב הענין על ארץ רעשה האמור מלפני פנים, ור"ל שכל הארץ רעשה ומדוע בחר לו אלהים יתעלה את הר סיני למ"ת יותר מן כל הארץ כדאי' בש"ס לענין תבור וכרמל. מפני אלהי', אלהי ישראל, ומוסב הענין על שמים נטפו האמור מלפנים ירצה שכל פמליא של מעלה רגזו וחלו ודיבור יעיפו מה זה אשר בחר לו אלהים להיות אלהי ישראל ליתן התורה להם? ובזה נקרא אלהי ישראל. גשם נדבות תניף וגו' בפרש שדי, ירצה כאשר פרש הבורא יתעלה זיו כבודו על אדונינו משה כמ"ש פרשז עליו עננו וכר' תנחום, אז מלכים בה, ירצה מלכיהון דמלאכיא (כדאי' בחזית) השוכנים בשמי מעונה הוא אמרו "בה ע"ד מעונה אלהי קדם, ומוסב על מעון קדשו שהזכיר מלפנים. תשלג בצלמון, ירצה בעת פרישת הבורא יתעלה זיו כבודו על משה אז המלאכים היו צחורים ושחורים שהיטיב חרה להם על גדולת ילוד אשה. עלית למרום וגו' לקחת מתנות באדם, ירצה אף באדמה על הארץ גם שם היו סוררים, הוא אמרו ואף סוררים ר"ל עדנה לא עמדו מסרותם, והיה זה לשכון יה אלהים, ר"ל על אודות שכונת השכינה שפחדו ורהו פן במקום תורתו שם יהיה ג"כ כבוד שכינתו כדאיתא ברבות. הוא אמרו ברוך ה' יום יום, ירצה על יום מתן התורה שנתן לנו ולא להם, ועל יום הקמת המשכן שהשכין הוא יתעלה כבוד שכינתו בינינו, כמ"ש הודו על ארץ ושמים, תחלה ארץ ואח"כ שמים כדאי' ברבות, ולא בא ענין יום שלישי בכתיב שהיא יום בריאת האדם, יען שאין ענייני נוגע לישראל לבד אך לכלל קהילת המדברים:

אל

היא וגו' חדלו אז מקטרוגין שלהם שכבר נעשה מעשה ואין צועקים לשעבר, ולא עוד אלא שנהפכו לאוהבים כדאיתא בש"ס כל אחד ואחד נעשה לו אוהב כו', ואז ידודון ידודון, ועם היות שהענין מורה על העתיד כמ"ש יתן עכ"ז ביאור המלה על מקור שרשה עדיף ליה, ויהיה ידודון עתיד במקום עבר ע"ד שכתוב זכרנו את הדגה אשר נאכל. ורב אחוא ברי' דר' זעירא אמר עשאן מרוצים, ירצה לדעתי לעולם הענין על משפטו והוראת עתיד הוא ור"ל קודם מ"ת, וכן לעולם ביאור המלה ג"כ על משפטה מן הכפולים משורש נדד, מאי אמרת שיהיו שני הפנים בנושא אחד, לא קשיא, הוא אמרו עשאן מרוצים ירצה שהבורא יתעלה ויתב"ש עשאן בע"כ שלא מדעתן מרוצים שיהיו רצים ושבים בתנועה ממהרת אחת הנה ואחת הנה ומפזזים ומכרכרים בכל עוז, וגם בעיניהם היה ענין מעשיהם זר מעשיהם בפלא נוראות עכ"ז רצו ושבו ובאו בע"כ, ומאת ה' היתה זאת נפלאת היא. ולא לבד במלאכים מלאכו זה, אמנם גם באדם, כמ"ש (ש"ב י"ח) למה זה אתה רץ בני ולכה אין בשורה מוצאת, ר"ל אחרי שהמלך יהיה אבל ועצב על מות אבשלום בנו מה הוא ענין התנועה והרצה שהוא הפכו, ע"פ האמור שענין רצה הוא תנועת השמחה והששון, ובענייננו הוא ההיפך, עכ"ז היה רץ בפעולת הנפש המתנועעת מצד עצמה בבחי' הששון והשמחה, וגם בפועל ידיו ורגליו, והתאמץ עוד לרוץ כמ"ש ויהי מה ארוץ, באופן שמצאנו דוגמתו גם בבני אדם ובני איש אשר הם בעלי בחירה, עכ"ז לעתות אכף ה' על האדם לעשות מעשהו זר מעשהו היפך ממורשי לבבו וה' עשה זאת, עד"ז ג"כ בק"ו ובן בנו של ק"ו במלאכים שהמה מוטבעים ומוכרחים בטבעם הבורא יתעלה והכריחם בע"כ שלא מדעתם ושלא בטובתם לעשות בפועל ההיפך והוא באמת ענין פלא:

נשוב אל שאנחנו בו, להיות שידעו בני ישראל שהמלאכים בקטרוגין גדולים עליהם התחכמו למו לבוא בראשית ארשת דבריהם בדבר נעשה, אשר מיד בפתח דבריהם ראשון יודחו המלאכים מזאת התורה, מפני שחלק המעשי אין בהם יען שהם שכלים נבדלים ומופשטים מחומר ובלתי יוכלו לקיים זאת התורה כ"א בחלק השמע לבד והוא חלק העיוני, לא כן בני ישראל שקבלו עליהם גם חלק המעשי ג"כ, וטובים השנים מן האחד, ובחכמה גדולה עשו למען יודחו המלאכים מזאת התורה מן דבריהם ראשון (ועי"פ דעתי זאת גלותי היום חרפת המליצים והמעיקים בזה וקלסה לנו בני ישראל לקרוא אותנו עמא פזיזא, ולו השכילו ובחנו כל זה היו משימים יד לפה ועפרא לפומהון), וזו היתה כוונת בני ישראל בהקדימם נעשה לנשמע, ועד"ז הבין ג"כ אלהים קדושים יתעלה שכל רז לא אניס ליה, הוא דברי ר' אלעזר בסמוך ענין לדברי רבי סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע וירצה כוונתם על קוטב האמור, וה' אלהים ידע מזה ג"כ יגיל לבו בקרבו על חכמת בניו ולב שמח ייטיב גהה. יצאה בת קול ואמרה מי גילה לבני רז זה, ירצה מאין ולאין יצאו בני בהתחכמות גדולה כזו אשר מיד בדבריהם הראשונים ישובו ויסוגו ויזורו אחור המלאכים מן טענתם תנה הודך על השמים, שמבלי ספק טוב תתי אותה לבני ישראל מתתי אותה להם, שטובים השנים מן האחד, ומי גילה לבני הצדיקי והשכל והדעת ההן, ומה טובם ומה יפים בזה, חכם בני וחכם וישמח לבי גם אני, הוא אמרו מי גילה לבני רז זה שמלאכי השרת משתמשין בו מלשון התפעל ע"ד מתרושש מתהלך מתעשר, ירצה שהמלאכים קדושי עליון מטריחים א"ע בכל עוז להיותם ג"כ מן העושים ע"ד בני ישראל עם קרובו, אמנם לא יוכלו עמוד בזה מפני שהם שכלים נבדלים, ואך יעמדו יקומו בחלק השמע לבד, הוא דברי הכתוב גבורי כח עושי דברו, ירצה מתגברים ומתאמצים בכל תוקף ועוז תעצומות כחם להיותם גם הם מעושי דברו ויקיימו חלק המעשי, אבל יסוגו אחור ויודחו מחלק הזה ואך ישארו בחלק השמע לבד, והוא אמרו לשמוע בקול דברו, הוא דברי רבי אלעזר ברישא עושי והדר לשמוע, ולא אמר בתחילה כו' ולבסוף כו' אך אמר ברישא כו' והדר כו', אבל הוא להוראת הכוונה התכליתית בזה, והוא ע"פ שקדם, ירצה ברישא מטריחים א"ע בכל עת אולי יוכלו להיות ג"כ מן העושים בחלק המעשי, אבל אחרי ראותם שאין זה בכחם בשום אופן, אז והדר ע"ד הדרנא בי האמור, ירצה שלא יצא הענין הראשון מכח אל הפועל אך ישובו אחור ויעמדו על עמדם בחלק השמע לבד, והבן:

ע"פ דברינו שהיתה המתנה של הכתרים בטעות, ואלו היו יודעים בירור כוונתם על צד האמת לא היו מכתירים להם אלו הכתרים, א"כ ע"כ שהכתרים היו מנזרי נדבה שלהם, ירצה המלאכים הקדושים מן כתריהם עטרו לבני ישראל, וכמו שקדם בדברינו שנזרי נדבה היו, ע"ד מלכותא דארעא כאשר יתקשרו עם צבא רב לצאת מארצם ולהכנס תחת יד וממשלת שלטון אחד ולהתקשר בעבודתו להיות לו לעבדים עבדי עולם אז גדולי המלך ההוא ושריו והקרובים אליו עושים תשורה לעדת העם ההוא על נדבת לבם וזכות לבבם, והבורא יתעלה בכבודו ובעצמו לא עיטר להם משלו כלום יען שהוא היה יודע האמת כמש"ק, ועל קבלת נעשה ונשמע על קוטב האמת בלתי ראויים

הלוחות לכל בשר אלהי ישראל הוא ידע מחשבות עמו ולאן מרעיתו, וכן הי' בחכמת דעת אלהים קדושים בכתיבת התורה לנו בני ישראל, וחלילה לאל מרשע להעמים על ברואיו ענין שאינם יכולים לעמוד בו בשום אופן, והראי' מפי התשובה הנאמרת בתורה, והי' זה יען שגלוי לפניו יתעלה שהאדם מקבל מעשות מה שהוא חייב בו מחובות הבורא, ממה שידענו טבע האדם באשר הוא אדם, מענין התחלפות טבעו ושרשי הרכבתו והתהפכות מדת נפשו, ויתחייבו בזה התחלפות מעשיו כפי החילוף והתמורה מהם הנאה והמגונה הצדק והעול הטוב והרע, ע"כ בעבור שגלוי וידוע לפניו יתעלה אופני הקלקול במעשי האדם הי' מחסד הבורא עליו שנתן לו יכולת לתקן עוותתו ולהשיב אבידת עבודתו בתשובה, (ואין לנו לאמור שהי' ענין התשובה על תנאי ע"ד מאמר הש"ס במס' ע"ז על ענין זולתי יעויי"ם), וע"ז האופן נתן לנו הבורא יתעלה את תורתו, וע"ז האופן ג"כ קבלוה עליהם בני ישראל והיתה כוונתם באמרם נשמע ירצה על חלק העיוני הראשי הקודם למעשה, עם היות שבא הדיבור ההוא אחרי דיבור נעשה:

ואשר הקדימו בני ישראל נעשה לנשמע הי' בחכמה גדולה ובכוונה מכוין, והוא ע"ד אמרם ז"ל אגב אורחי' לבעל דבבך אשתמע, והוא להיות שהיו המלאכים בקטרוגין גדולים עליהם כמבואר בש"ס (מס' שבת) ובמדרשות רבה ושו"ט וחזית יעויי"ם וכמו שהבאנו קצת מהם מלפנים, ויובן בזה לדעתי ענין מאמר חזית זה לשונו ידודון ידודון ר' יודן אמר ידודון בהם מנדדין פתקין המד"א ועל עמי ידו גורל ר' יהודה ב"ר סימון אמר ידודון בהליכה ידודון בחזירה ר' אחווא ברי' דר' זעירא אמר עשאן נדודים המד"א למה זה אתה רץ בני וגו' יעויי"ם. הענין הוא כי הוקשה לחז"ל הלא ענין כתוב ה' יתן אומר אשר מאמר ידודון ידודון מענייני הוא והוא סוף כתוב ה' יתן אומר וגו' והוא עתיד המודיע וטעמו ה' אלהים קדושים הי' בדעתו ליתן אומר המבשרות לבא רב אז מלכי צבאות ידודון, וירצה ע"ד הפשט ודקדוק הלשון ר"ל קודם מתן תורה, וע"ז הי' קשה להו איך יאמר קודם מתן תורה שהמלאכים ידודון וירקדון הלא ענין ידודון משורש נדד ועניינו ריצה, ועוד חזק הוא בהוראת משפטו שטעמו מפזז ומכרכר בכל עוז, וריצה ודידוי הוא ענין תנועה מפעולת הנפש בו בעצמו, ירצה כאשר תתפעל הנפש בענין מה בדבר גדולות אם לגודל חוזק עיונו במושכלות אם לגודל שמחת תאוות הגופיות אז תתלהב הנפש בשמחה וגיל עוז תעלומות נורא מאוד בכח המתעורר שבו באדם ויעשה לו כנפים כנשר יעוף השמים ועוף תתעופף נפשו בקרבו ובלתי שקט על עמדו ומיד יראו חילי תנועותיו על איברי ההתכה וההרכבה על אברי אדם הנראים כנודע מדרכי מדות הנפש, ואז גם האברים הנראים בלתי נחים שוקטים הוזים שוכבים אך גם הם רצים ושבים ובאים בתנועה ונמהרת, והוא ענין ריצה האמור במקראי קודש ר"ל ענין תנועת השמחה והששון ומפעולת הנפש בו באדם בעצמו*), וע"כ קשה לחכמי המדרש איך יאמר ידודון קודם מתן תורה הלא אז היו לאויבים לבני ישראל והיו בקטרוגין גדולים עליהם והיו בצער גדול על זאת התורה שנתייעדה להנתן בתחתיות ותלקח מהם, וא"כ יהיו שני הפכים בנושא אחד שתהי' פעולת גבר במעשיו היפך ממורשי מזימות עשתונותיו, וכן לא יעשה, ע"כ בעבור שאלת קושי ההוא איש לדרכו פנה. רבי יודן אמר שענין ידודון מלשון ידו גורל והעתיק המלה ממקור שרשה מן גזרת כפולים והכניסה בענין גזרת נחי הקצוות ושרשו ידה, הוא אמרו מנדדין פתקין ירצה שהיו מלאכי השרת קודם מתן תורה שהיו אז בקיטרוגין על ב"י ומדדו בהם ג"כ פתקין כתבי פלסתר בדברי גנות וקלסה על ב"י, אולי ישוב ה' וינחם ויתן תורתו להם, ועם היות שהוא קצת מן הזכות להעטיף המלה בשורש אחר עכ"ז שגגון הענין עדיף ליה משטחיות הכתוב תורה על העתיד. ורבי יהודה ברבי סימון אמר שענין ידודון כפשטי' מענין תנועה וריצה ומשורש נדד מגזרת כפולים, אך ענייני ידודון בהליכה ידודון בחזירה, וע"ד אמרם ז"ל במס' שבת כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה חזרו ישראל לאחוריהם י"ב מילין והיו מלאכי השרת מדדין אותם שנאמר מלכי צבאות ידודון, ור"ל לדעתי' שהי' הענין ההוא אחרי הדברות ואחר מ"ת, שאז כאשר ראו שכבר ירדה התורה לארץ כמ"ש לא בשמים

היא

*) הוא לדעתי ענין אמרם ז"ל בשו"ט ז"ל וירץ איש בנימין מהמערכה הוא שאול שחטף הלוחות מיד גלית וברח יעויי"ש, והוא לעילא מה שקדם, כי באמרו וירץ ירצה תנועת השמחה והגיל מפעולת הנפש בו באדם בעצמו, ע"כ שחטף הלוחות כו', והיה אז בשמחת הלב וגילת הנפש עד מאוד על אשר הציל את העדות מיד הפלשתי הערל הזה, ושב הענין ובא גם על אבריו הנראים כמש"ק, שגם בפועל כפיו וידיו ורגליו התנועע בתנועה מנוהלת לרוץ וזה הוא וירץ, ואם לא כן ע"ד הפשט היה לו לאמור וינס ויברח. שהוא ההבדל בין ריצה, ובין ניסה, ובין בריחה. שענין ניסה ובריחה הוא תנועת היגון והצער; אלא שניסה הוא מכח הזולת המכריח ע"ד שכתוב והעם נס מפני הרודף, וענין המפחיד הוא נוכח פני הנפחד והוא רואה אותו עין בעין בחוש המוחש, וכן ענייני ג"כ לעולם לבוא בטעמו במלילת הלשון שהוא הנס לפנים הוא והרודף אחריו, באופן שעורף של הנס הוא נגד פני הרודף, הוא שהקשו ברבות על אמרו ומצרים נסים לקראתו וכי יש נס שהוא לקראתו והוא ע"פ האמור שבענין ניסה אך יאות לאמור ענין מפניו. וענין בריחה הוא מדאגה מדבר ע"ד שכתוב ברח לך אל לבן אחי. וכל זה הוא ענין ניסה ובריחה. אבל ענין ריצה הוא תנועת השישון והשמחה ומפעולת הנפש בו באדם בעצמו, וע"כ שייך ענין ריצה בין לפנים בין לאחור ובין לקראתו, והבן:

ביאת מענין שאלתם גופה ומענין טענתם באמרם שלהם הולמת התורה יותר ויותר מן בני אדם ומפני שהם חיים והתורה חיים הם טהורים והתורה טהורה וכו', מזה גופיה השיב להם הבורא יתעלה שאדרבה נהפוך הוא מן הטעם הזה, הלא בתורה נאמר אדם כי ימות באוהל ובכם הלא לא שייך מיתה כלל, וכן בתורה נאמר ענין טומאה וחולי והדומה ובכם אין כל אלה כי כולכם קדושים וטהורים, באופן שהיתה דחייתו ממין הטענה, והבן:

וע"פ הנחתינו מה מאוד יובן באופן נאות התכת הכתוב בספר המשלים, **עיר גבורים עלה חכם ויורד עוז מבטחה**: ומה הוא זה אשר תארהו לאדונינו משה בתואר חכם, לא נמצא כמוהו במקראי קודש, באמרו **חכם** ולא אמר נביא ה' וכן לא אמר איש האלהים? אבל התואר ההוא הולם מאוד ע"פ הנחתינו בענין, והוא התואר ההוא לתכלית הענין הנדבר, להיות שדברו סובב בענין התורה כמ"ש ויורד עוז מבטחה וירצה התורה כמ"ש הרבות רבי יהודה אמר עוז זו תורה מבטחה שבטחונם של מלאכים שהיו סבורים שלהם נתנה התורה עד שאמר להם הקב"ה לא תמצא בארץ החיים יעויי"ש, ע"כ הסב שמו לתואר חכם מה שהולם התואר ההוא בענין ההוא, הוא אמרו **חכם** להוראת התואר הנגדיי שהם היו היפך, והוא החכם:

ואחרי שבארנו כיד ה' הטובה עלינו שימצאו בעת מן העתי' טעוי' וסכלו' גם במלאכי' הנה עתה נשוב אל שאמרנו בו, הוא דברי ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא כו', ירצה המלאכים בשמעם מאמר פי קדושי ישראל **נעשה ונשמע** והקדימו מאמר **נעשה** למאמר **נשמע**, טעו המלאכים וחשבו שבני ישראל על הסדר דיברו, וירצה ענין נשמע הוא חלק העיוני התכליתי שאחר המעשה, באופן שקבלו בני ישראל עליהם שני חלקי הספר כמשפט וכמו שיאות היינו חלק המעשי וחלק העיוני התכליתי, אשר הוא דבר הספר באמרו והתורה והמצוה כמש"ק בדברינו שעל חלק העיוני התכליתי עליו נאמר בספר והתורה, והוא הנרצה בעבודת ה' יתעלה אשר בגלל חלק עיוני זה נברא האדם והוטבע בטבעו החכמה והמדע אשר אתו תלין ותתעצם בנפשו לחבר יאחוזה והיו לאחדים, וכמו שנאמר בנוסח ברכת שבת ותן **חלקנו** בתורתך, וכאמר בנוסח ברכת התורה ונתן לנו את תורתו, ע"פ המבואר בדברינו מלפנים, והוא אומרם אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו חכמה, וירצה אין הבורא יתעלה נותן חכמת העיוני התכליתי אלא למי שיש בו חכמת המעשי והוא קיום המצוות כולם הנקרא יראת שמים והיא חכמה באמת כמ"ש הן יראת ה' היא חכמה, והוא אומרם ז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, תלמודו דוקא, ירצה אותו חלק העיוני משני עיוני התורה שנקראת תורתו וכמש"ק, וע"פ דעת המלאכים אשר חשבו שבני ישראל קיימו וקבלו עליהם חלק המעשי וחלק עיוני התכליתי ע"כ היתה דעתם עוד שקבלת חלק המעשי אשר קבלו בני ישראל עליהם הוא באופן אשר לא יצאו מגדר המעשי לעולם בשום אופן, כ"א יצאו מגדר המעשי א"כ איך קבלו עליהם חלק העיוני התכליתי, הלא בשוב האדם מן המעשי גם אם יהיה חלק עיון אחריו הנה הוא חלק העיון המביא לידי מעשה והוא חלק העיוני הראשי לא התכליתי, ועד"ז בחוזר חלילה, וא"כ איך קבלו עליהם חלק העיוני התכליתי, ואך הוא תלמוד שמביא לידי מעשה. באופן עפ"ז היי' טעותם בשני אלה. הא' שחשבו במאמר **נעשה** ירצה עשייה עולמית בלתי יצאו מגדרה לעולם ולא יעברו לעולם על המצוה בענין העשייה. הב' שחשבו במאמר **נשמע** שירצה העיוני התכליתי והוא העיון שאחר המעשה. וע"פ דעתם בהבנתם כתרו אותם בכתרי נדבה משלהם בשני כתרים, אחד כנגד נעשה ירצה מעשה עולמית ונצחית, ואחד כנגד נשמע ירצה שמע התכליתי ועיון העיונית, והוא אמרו ובשעה שחטאו אותו מעשה ירצה שחטאו בעגל ויצאו מדיבור **נעשה** א"כ ממילא נשבת ונבטל גם דיבור **נשמע** כי בשוב זה בטל זה, באופן שדבר **נעשה** נתבטל ע"פ רוע פעולתם, ודבר **נשמע** עדן לא התחילה כלל גם ראשית התחלתו ותחלת ראשיתו ועוד לא השיגו ממנו אפילו קצת התחלה, כי גם אם יהי' אחר הביטול חלק עיוני הנה הוא אך חלק העיוני הראשי המביא לידי מעשה, והכלל בביטול חלק המעשי בטל חלק העיוני התכליתי ביטול גדול עד מאוד, באופן אשר לא היה בו שום קצת התחלה מעולם, וירצה שדבר **נעשה** בטלו בפועל ידיהם ודבר **נשמע** נתבטל מאליו, הוא אמרו ירדו ק"כ רבוא כו' ופרקו שני הכתרים של **נעשה** ושל **נשמע**, כי ע"פ דעתם והבנתם כתרו אותם וע"פ דעתם והבנתם מהיאות ג"כ לפרוק אותם שני אלה, והם שכתרו והם שפרקו, הם אמרו והם אמרו. האמנם לא כפי העולה על רוח דעת המלאכים היי' דעת בני ישראל, שכוונתם באמרם נשמע ירצה חלק העיוני הראשי, והוא העיון שקודם חלק המעשי אשר הוא מבוא לבוא אל המעשה, והוא תלמוד שמביא לידי מעשה, כי לא יקבל עליו האדם אפילו בדבר שפתים ענין שאינו יכול לעמוד בו בשום אופן ואינו בחוק טבע הבשרי, כי טבע האנושי קצר מהשיג וכח הבשרי חסר מהשלים, ואיך יקבלו עליהם בעוה"ז חלק המעשי בלתי ביטול כלל, והוא דבר נמנע ואי אפשר, והוא למעלה מטבע הבשרי, והי' אל אלהי

הכוחות

משה שהוא יחזיר להם תשובה*), שעל דעתם דעת המלאכים שהוא ילוד אשה ואין לו מקום פה הלום במושב אלהים הנה הוא ע"פ דעתם חכם שלא במקומו ואליו יאתה התשובה, שיוכל להשיבם ע"פ החכמה, והנה כאשר בא אדונינו משה להשיבם על טענתם תנה הודך על השמי' נהג עמם ע"ד המנהג הנאות בבני אדם ובני איש ע"פ מעשים בכל יום, שהוא מן הדרך כאשר יראה איש משכיל לאיש המוני אשר יבקש בספר אנה ואנה בלתי הכרה בו בספר ההוא מאומה, יאמר לו החכם מה זה תבקש ותחפש אנה ואנה לכה נא אנסכה בראשית הספר ותראה שלא תמצא בו ידיך ורגליך ומה זה תדרוש עדיו הנה והנה? דוש דוש והרפה ממנו ולך לך ותבוא לגורלך לקץ הימין, אבל לעת עתה אין לך שום התייחסות עם הספר, ועד"ז היתי' ג"כ תשובת אדונינו משה על טענתם תנה הודך על השמים, אמר להם למה זה התורה לכם הלא אף ראשית דבריה בלתי יכונו לכם ואף כי אחרית דבריה ואמצעיתה, באופן שאיננה הולמת לכם והרפו ממנה ותחשו ולא תדברו עוד כי איננה נכונה לפניכם בשום אופן. אמנם דברי השו"ע דבריו מללו בשפי בשיון שהי' הסיפוק שה' אלהים ירד מלמעלה למטה על הארץ כמו שכתוב וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר, בעת נתינת התורה ממש, הוא אמרו **כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל** ר"ל לכל עדת ישראל כולו, ואז בעת הנתינה ממש שהי' אלהים על הארץ הי' הסיפוק, שה' אלהים הוא חכם שלא במקומו שהשמים שמים לה', ואדונינו משה הי' חכם במקומו כי הארץ ניתנה לבני אדם, הנה כי כן היה בהכרח על פי המוקדמות שהבורא יתברך ויתעלה בכבודו ועצמו הוא ישיב להם תשובה, לא אדונינו משה, כמ"ש אל תען וגו' ואוקמינן בחכם במקומו כמש"ק, ועם היות שמבואר בש"ס שאדונינו משה נצחם בתשובתו בהיותו בשמים, כמו שאמרו חז"ל מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב כו', עכ"ז לא חדלו מן הקטרוגין עד נתינת התורה ממש, והי' הדיבור אנכי וגו' מפי כבוד ה' יתעלה, ועם שנשתוו כמש"ק, עכ"ז תיכף ומיד כאשר העלים אדונינו משה את עיניו מהם חזרו לסורם ובאו עוד בקטרוגין גדולים על בני ישראל, כי נפשם ירעה להם מאוד והיטיב חרה להם על לקיחת התורה מהם, ומן אז אשר החלו בקטרוגין עדן לא פסקו עד אשר יצא הדיבור מפי כבוד ה' יתעלה לאמור אנכי וגו', שאז כאשר ראו שכבר נעשה מעשה וכבר ניתנה התורה בארץ אין צועקים לשעבר, ועוד שפחדו וראו שלא יסיר הבורא יתעלה גם כבוד השכינה מהם כי במקום תורתו שם כבוד שכינתו כדאי' במדרשות רבות וחזית ושו"ע יעוי"ש, באופן ע"פ דעתינו מאז אשר החלו הקטרוגין לא פסקו עד מתן תורה ממש כאשר החל רוח ה' להאיר עלינו בדיבור אנכי וגו' ומוכרח כ"ז ממדרשות יעוי"ש. גם נוכל לאמור שענין אמרם בש"ס מיד כל אחד ואחד נעשה לו אוהב ירצה קושטא דמילתא קא אמרי מה שהי' בסוף ואחרית הקטרוגין, ואמרם מיד לאו דוקא. והנה בקטרוגי תחתיות ארץ הי' אדונינו משה חכם במקומו ובלתי נאה אליו התשובה כמ"ש אל תען והיתי' התשובה מאתו יתעלה ויתב"ש בכבודו ועצמו כי הוא יתעלה כביכול על הארץ חכם שלא במקומו, ע"כ כאשר היתה התשובה מאתו יתעלה בעצמו לא הי' הוא יתעלה יכול להדיחם בטענתם מענין ראשית התורה מן אמרו אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ע"ד תשובת אדונינו משה, כי אם הי' משיב להם למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם כו', היתי' אז למלאכי השרת שאלה נראת יותר ויותר רב מן טענתם הראשונה, והיו אומרים אליו יתעלה על דא גופי' קשיא, למה זה תלית ראשית דבריך בענין יציאת מצרים וגו', הי' לך לתלות ראשית דבריך וענין אלהותך על ראשית ההוויי' והבריאה והי' לך לאמור אנכי ה' אלהיך אשר בראתי את השמים ואת הארץ את הים ואת כל אשר בם וכל אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת, באופן עפ"ז היתי' הולמת התורה הקדושה גם לנו שגם אנחנו מעשי ידך ובראיך, (וזו הטענה נמצאה כתובה בראב"ע (פי' יתרו) אשר שאל החכם ר"י להחכם אבן עזרא יעוי"ש), ובתשובת משה להם מן דיבור אנכי וגו' לא היו יכולים לבוא אליו בטענה זו על דא גופי' קשיא, כי היתה התשובה ממנו בזאת הטענה מה לי ולכם, לכו אל כותב הספר הבורא יתעלה וריבו ריבכם, ואנכי מה? אך הוא אשר אומר לכם כי הדיבור ההוא כפי אשר הוא כתוב לפנינו בלתי הולם לכם, ואם יש טענה לכם על הדיבור עצמו ריבו במחבר, ריבו! אמנם בויכוחם על הארץ שהיתה התשובה ע"י הבורא יתעלה המחבר בעצמו אם היה דוחה אותם בראשית התורה היתה טענתם לו כמש"ק, ע"כ הוא יתעלה מקור החכמה נתן להם תשובה

נראת

---

*) הוא שכתוב פרשז עליו עננו ואמר ר' תנחום ועננו עליו, והיפך ר' תנחום מליצת הכתוב להוראת כוונה הכליתית בענין ע"ד שנדברנו, ירצה שהטיל הבורא יתעלה מענה פיו אשר לו היה מהיאות להשיבם שהלא אתו עמו דברו עכ"ז הטיל עיב תשובתו על אדונינו משה, והיה זה יען אשר הוא לא היה יכול להשיבם כמש"ק, והוא אמרו ועננו עליו דרש ענין עננו מלשון מענה, הוא אשר הביאו הש"ס ענין דר' תנחום בענין זה, שלהשקפה הראשונה הוא אך למותר, שהלא עדות דבריהם אך מראשית הכתוב מאחז פני כסא ואחרית הכתוב הוא משום ראשיתו אבל דר' תנחום הוא תוספת על תוספת, האומנם ע"פ דרכינו ירווח, והבן:

שלימות מידותיו ונזדכך חמרו עד שנשב כולו אורה בלי שום חומר כלל, הן הוא באמת שהולם המקום ההוא גם אליו ע"ד כמונו בעלי אורה, אולם בהביטנו אל מקבת בור אשר נוקר משם ובצפייתינו אל ראשית בריאתו ותחילת יצירתו וענין הווייתו שנתהווה מן אודם האשה ע"ד שאר אישי בני אדם, וראשית יסודתו ומבריאת החומר בלתי משתווה לנו, ורב המרחק בינו ובינינו, ע"פ הבטה זו אין לו מקום פה במושב אלהים, שהשמים שמים לה' ולבני פמליא שלו ולא לבני אדם, אך מקומו על הארץ כמ"ש והארץ נתן לבני אדם, שמלילת הלשון מה לו בינינו ע"ד לשון הש"ס הוא ממש כמלילת מה לו פה בלשון המקרא ירצה שהמקום בלתי הולם לו ע"ד מה לי פה נאום ה', וע"ד מה לך פה האמור במיכה ובשבנא שאמרו חז"ל ברכות להעמיק הענין ז"ל איזו כותל בנית כאן איזו עמוד העמדת כאן אפילו איזה מסמר קבעת כאן. ועד"ז ממש כן היתה טענת המלאכים לעומתו יתעלה, הוא אמרם מה ילוד אשה בינינו, ירצה טענתם עליו מצד המולידים ומצד ראשית הווייתו, והנה ע"פ שהנחנו שאלת המלאכים בזה הנה היא שאלת חכמה וכן יאתה בחוק המשפט והשכל לחקור בענין הראשית כמ"ש החכם עיניו בראשו, ע"כ להיותה שאלת חכמה לכן פנה ה' יתעלה אור פניו להשיב להם בכבודו ובעצמו, הוא אמרו לקבל התורה בא, ירצה ענין קבלה ר"ל שבא לא מדעת עצמו אלא מדעת זולתו המלוה והפוקד עליו לבוא לקבל ענין זה, וזה מאוד תתאמת התשובה על שאלתם ע"פ דרכינו, כי בהשקפה ראשונה התשובה היא ענין פלאי, הכי אמרו לו מה הוא עושה בזה שיהי' נכון התשובה ע"ז לקבל התורה בא, ור"ל שזה מעשהו פה והוא ענין עסקו הלום, אמנם שאלתם הלא היתה מה לו בינינו והוא ע"ד מה לי פה בלשון המקרא כמש"ק וירצה שאין המקום הולמו ולא יאות אליו כי השמים שמים לה', א"כ מה זו תשובה לקבל התורה בא, יהי' איך שיהי' בן תמותה בלתי שייך בעליוני' ואין לו התייחסות שם כלל, והי' מהיאות ליתן תורה לבני אדם ע"י מלאך או שרף והדומה? האמנם ע"פ שהמתקנו הענין יובן באופן נאות, שהשיב להם ה' יתעלה שהוא בא ע"פ ציווי ה' ומפי כבודו הוא בא הלום, ואין בזה שום תיובא, כי כמו שהארץ אך ניתן לבני אדם ועכ"ז לעתות הוא שולח מלאך על הארץ כמו שמצינו באבות הקדושים וזולתם, עד"ז כן הוא במעלות השמים שאני מלוה חסדי שיהיה לעתות מקום פה הלום בשמי השמים גם לבן אדם ובן אשה, ואין זה מן התימה, כי ע"פ פקודתי בא ואין כאן שאלה כלל, הוא אמרו לקבל התורה בא, לקבל דוקא ולא אמר לשאול וכן לא אמר לקחת, והבן. אולם טענתם

אשר תנה הודך על השמים היא טענה שכלית ומאוד, ועמו אחרי מחילת כבודם הרבה בזה, שאם הי' קצת סברא אשר תתן התורה להם לא הי' הבורא יתעלה כביכול מטריח א"ע לירד מן השמים על פני הארץ ולא הי' עוזב את פמליא שלו, ובודאי שכך ראתה חכמתו יתעלה שבלתי נכון לתת התורה למלאכים יהי' מאיזה טעם שיהי', וכך עלה במחשבה לפניו, וז"ל המדרש (קהלת) ר' בון בשם ר' שמואל בר נחמני אמר מצינו שהלך הקב"ה מהלך חמש מאות שנה לקנות לו שם הדא הוא דכתיב אשר הלכו וגו', ואם הי' על צד הסברא קצת מן הקצת לתת התורה הקדושה לקדושי אל לא הי' הוא יתעלה עוזב חסדו מהם להניחם ולתת התורה לבלעדיהם, באופן שהטענה ההיא היתי' טענה שכלית, ע"כ הבורא יתעלה קיים בנפשו מאמר קדשו ע"י החכם מכל אדם באמרו אל תען כסיל כאיולתו, אך דברים אלו אמורים לחכם במקומו ולאו כללא הוא בכל ענין, וזה לשון השו"ט אל תען וגו' ענה וגו' במקום שיש מכירים אותו ואותך אל תען כי למה תשוה לו שלא יהו אומרים כאן חכם נושא ונותן עם הכסיל, ענה כסיל כאיולתו במקום שאין מכירין פן יהי' חכם בעיניו שלא יהיו אומרים אילולא שהי' חשוד על הדבר שהוא מדבר עליו לא היה שותק לו יעויי"ש, ובשום עין בטוב דברי המדרש בחכמה גדולה כדרכו, בריש דבריו בענין אל תען זכר שני אלה באמרו אותו ואותך, ובאחרית דבריו בענין ענה אמר סתם במקום שאין מכירין וירצה כוונתו על אחד מהם והוא החכם, ור"ל שההבדל בין מקומו לזולת מקומו אך הוא הכל בענין החכם, ומפני שראשית החכמה וגדר שמירתה (לבל יבואו פריצים בכוונה לחלל הודה והדרה) הוא שתיקה כמאמרם ז"ל סייג לחכמה שתיקה ובשתיקה לא יוכל הזולת להתחכם עליו מה ומה הוא, וז"ל הרב בחובות הלבבות במעלות שבח החכמים נראה אותם כשמתעסקים עמהם כו' וכשמדבר עמהם הכמים וכששואלים אותם יודעים אבל הסכל כל מקום הוא מקומו כמו שאמר החכם וגם בדרך כשסכל הולך לבו חסר ואמר לכל סכל הוא, באופן שההבדל בין מקום למקום אך הוא בחכם, אבל בסכל הכל מקומו הוא ויודעים שהוא סכל. ע"כ הבורא יתעלה על טענתם תנה הודך על השמים שהיתה טענה זו בשמים וממעל לראשית עליית משה אל האלהים כמאמרם ז"ל כשעלה משה למרום ירצה לראשית עלייתו והוא הי' בשני בסיון תחילת עלייתו בו והיתה טענתם בשמים ממעל אשר שם מושב אלהים החכם מכל חכם והוא חכם במקומו נקרא ע"כ קיים בנפשו מאמר החכם אל תען ור"ל בחכם במקומו כמש"ק ע"פ השו"ט, לכן הרשה הבורא יתעלה לאדונינו

יוכל האדם לבוא אל חלק העיוני התכליתי אם לא בבוא מקודם אל חלק המעשי, ואם לא, חלק העיוני הראשי נקרא, שהוא מבוא אל המעשי, והוא תלמוד שמביא לידי מעשה, ובבוא האדם אל חלק העיוני התכליתי שכבר נעשה מעשה וממעשה המצוה אז נקראת תורת האדם. והוא לדעתי אמרם ז״ל כל מי שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, ירצה ע״פ האמור ר״ל מי ומי אשר תכונה חכמת התורה ע״ש האדם אשר נקראת חכמתו והוא בהגיעו אל חלק העיוני התכליתי, איש אשר אלה לו בודאי זה מכבר בא אל גדר המעשי הנקרא יראת חטא, הוא אמרם מי שיראת חטאו קודמת לחכמתו כמש״ק, חכמתו ירצה באמת שחכמתו היא ונקראת על שמו וגם מתקיימת, שבבוא האדם אל חלק העיוני התכליתי בודאי זה מכבר בא אל חלק המעשי, ואז חכמתו תשאר בו עדי עד, כי התורה תעשה פעולתה מגנה ומצלה כמש״ק, הוא דברי המשורר ראשית חכמה יראת ה׳, ירצה ראשית החכמה חכמת התורה אשר תקרא ע״ש האדם ולאמור שחכמתו היא אינה כ״א בחלק המעשי והוא יראת ה׳, ואז שכל טוב לכל עושיהם, ירצה נקרא השכל הטוב והיא התורה ע״ש עושיהם ר״ל על האדם העושה אותם ועל שמו נקרא, הוא אמרו תהלתו ר״ל שיוכל להשתבח בה ולאמור שלו לו היא וגם עומדת לעד:

הנה כי כן יבורך גבר לבוא אל ראש כוונתינו אשר התחלנו בו, ואומר, שהמלאכים בטעריהם ופירוקם טעו בענין, וכמצא כתוב ענין הטעות במלאכים בדברי הרבות וז״ל בשעה שנברא אדם טעו המלאכים והואילו לאמור לפניו שירה יעויי״ש. וע״פ המדרש הזה ניישב סתירה הנמצאת מן מאמר הש״ס למאמר המדרש שוחר טוב תהילות. דברי מאמר הש״ס (מס׳ שבת) ז״ל בשעה שעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב״ה רבש״ע מה לילוד אשה בינינו אמר להם לקבל התורה בא אמרו לפניו חמדה גנוזה כו׳ אתה מבקש ליתנה לבשר ודם אשר תנה הודך על השמים אמר הקב״ה למשה החזר להם תשובה אמר לפניו מתיירא אני כו׳ אמר לו אחוז בכסא כבודי והחזר להם תשובה כו׳ אמר לפניו רבש״ע תורה שאתה נותן לי מה כתיב בה אנכי ה׳ אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים אמר להם למצרים ירדתם לפרעה השתעבדתם תורה למה לכם כו׳. כנראה מהש״ס שהתשובה היתה מראשית התורה מדיבור אנכי ולא יהיה לך, וכן משמע שהמשיב בתשובה היה אדונינו משה, ובמדרש שוח״ט איתא בהיפך בשתיהן, והוא אמרו בשלשה מקומות היו מדיינין מלאכי השרת לפני הקב״ה, באדם, ובמשכן, ובתורה, אתה מוצא במתן תורה כשבא הקב״ה ליתן תורה לישראל התחילו המלאכים מדיינין ואומרים לפניו מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו אישורך הוא והודך והדרך שתתן תורה בשמים למה שאנו קדושים ותורתך קדושה אנו טהורים ותורתך טהורה אנו חיים ותורתך חיים אמר להם אינה ראויה להתקיים בכם שנאמר לא תמצא בארץ החיים וכי יש ארץ למעלה והיכן היא מתקיימת בתחתונים שנאמר אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי ר׳ נחוניא בשם ר׳ יהודה אמר משל כו׳ כך אמר הקב״ה למלאכים אין תורה מתקיימת בכם למה שאין ביניכם פריה ורביה ולא מיתה ולא טומאה ולא חולי אלא כולכם קדושים וכתיב בתורה אדם כי ימות באהל כו׳ לכך נאמר לא תמצא בארץ החיים, ועשה הקב״ה חסדו ונתן אותה למשה ככלותו לדבר את כל הדברים אל המלאכים כו׳ יעויי״ש, באופן שמן המדרש הסתירות בשנים. הא׳ שמשמע התם להדיא שהקב״ה יתעלה בכבודו ובעצמו השיב להם תשובה על טענתם תנה הודך על השמים, הב׳ שבמדרש מבואר שדחייתו אותם היתה מאמצעית התורה מת וזבים ומצורעים ויולדות והדומה, ולא כן בש״ס שמשמע שמראשית התורה דחה אותם, מדבר אנכי ולא יהיה לך? והוא דבר הצריך התבוננות. ולביאור הענין בד״ק נוטיתי לאמור ע״פ הקודם, שהנה מהיאות לחקור ולהתבונן בראשית הענין מדוע על שאלתם הראשונה מה לילוד אשה בינינו, הבורא יתעלה בכבודו ובעצמו החזיר להם תשובה כמו שאמר לקבל תורה בא, ועל שאלתם תנה הודך על השמים הרשה הקב״ה למשה שהוא יחזיר להם תשובה על טענתם זו, ומדוע לא השיב הבורא יתעלה בעצמו תשובה על טענתם? הממנו יפלא כל דבר בלתי ידע להשיב חלילה חלילה, ומשה מאי עבידתיה! וכמו שהוא יתעלה השיב תשובה על שאלתם הראשונה באמרם מה לילוד אשה בינינו כמו כן הי׳ לו יתעלה ג״כ להשיב להם תשובה על שאלתם השנית באמרם תנה הודך על השמים. האומנם ע״פ הקודם שנמצא טעות במלאכים כמו שקדם, הוא בעליל שהרשות נתונה לאמור גם סכלות במלאכים, שהכלל הטעות הוא סכלות וסכלות הוא טעות, ועפ״ז יבוא הענין אל נכון מאוד, והוא לדעתי, בשאלתם הראשונה מה לילוד אשה בינינו היתה שאלתם זו ע״ד החכמה, וירצה באמרם הן אמת זה משה האיש מצד עצמו ומהותו ואיכותו בלתי כפן בטיב מבטנו ורמות עינינו אל ראשית התחלת הווייתו ויצירתו אך כשים עין בטוב בו בעצמו כמו שהוא עתה מצד עצמותו ומצד מדותיו הנכונות והמדוקות, אשר הגביר שכלו על תאוותו, וצורתו על מעבי חמרו, במעשיו הישרים ותכונת

שלימות

בזאת התורה. הוא אמרו אם אין תורה אין דרך ארץ, ר"ל אם האדם יקח לו לראשית עיונו ולימודו אך בדרך ארץ לבד ר"ל בעיון החכמות בלעדי התורה ותורה אין לו, אין דרך ארץ ר"ל גם ידיעת החכמות אין לו ומפני שבעיון החכמות מבלי קשר תורה בקל יוכל האדם להשתבש בהן וללכת ארחות עקלקלות, א"כ חכמת מה לו אחרי שהוא משובש בענין ואיזו חכמה נקרא? כי הבורא יתעלה הוציא אור החכמות על רום אפניהן כמשפטן בנתיב ישר ומעגל צדק, והוא האדם אחרי השיבוש בהן החכמה אין לו, כי לא זו היא החכמה אשר הוציאה ה' מאתו יתעלה, ואך הוא ענין סכלות וטפשות ולא חכמה נקראת, ואמר עוד אם אין דרך ארץ אין תורה ר"ל אם אחרי ידיעת התורה על אפנה כמשפטה בחוקים ומשפטים שבה ואין לו ידיעה בעיון החכמות, גם תורה אין לו כי כמה ענייני התורה נבנים על החכמות ובלעדן יהיו רובי ענייני התורה בלי שום ידיעה והוא כלא תורה, ובהשתעות החכם בעל המאמר על כל אחת ואחת לבדה, הולך החכם הזה לתאר כל חכמה פרטית בתואר אשר הולם לה השם, ויודע בזה באיזו תכונה כדבר החכם, ע"כ כאשר בא להשתעות בחכמת התורה אמר תורה, וכשבא לדבר בחכמות החיצוניות אמר דרך ארץ, ע"ד שמם ותוארם הראשון אשר הונח להם בעולם ולראשונה ממניחי הלשון, אמנם בבואו לדבר מענין החכמות ההן וענייניהם זולתיים גדר שתי אלה החכמות בתואר אחד ואמר חכמה, הוא אמרו אם אין חכמה יראה ישבו אמריו על שתי אלה החכמות אשר בא זכרן מלפנים והוא תורה ודרך ארץ, ואמר אם אין חכמה ר"ל שאין שום חכמה אל האדם לא חכמת התורה ולא חכמת דרך ארץ, אין יראה כי אדם כמוהו נקרא בור, וכבר אמרו אין בור ירא חטא, ואם אין יראה ר"ל אחרי השגת ידיעת החכמה אם יראה אין לו, אין חכמה ר"ל גם חכמה לא תלין אתו, כי אחרי שאין לו יראה והוא עובר על מצות ה' יתעלה והוא מרבה זונות והדומה איש אשר אלה לו בודאי הוא ימות מבלי חכמה כמ"ש ורועה זונות יאבד הון, וכן אמרו חז"ל על דואג ואחיתופל שלא נטרדו מן העולם עד ששכחו את לימודם וחכמתם. ואני המחבר מצאתי און לי מש"ס (מס' קידושין) באמרם עשרה קבין חכמה כו'.

ז"ל רש"י ז"ל חכמה. תורה ודרך ארץ, יעויי"ש:

הה' בש"ס (מס' ע"ז) על הכתוב כי אם בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה אמרו ז"ל בתחילה תורת ה' ולבסוף תורתו יעויי"ש, וע"פ שקדמוני ע"ד הפשט יעויי"ש נוראות נפלאתי, הנה המשורר בחכמה דיבר ואמר תורת ה' להיות באמת תורת ה' היא, והוא יתעלה הורה אותנו ולימד לנו כמ"ש כי ה' יתן חכמה, ותורתו היא כמש"כ וילמדנו דעת ודרך תבונות יודיענו, ואמרו עוד ובתורתו יהגה טעמו ע"ד הפשט שהכינוי מוסב על שם ה' שזכר בד"ק מלפנים כאלו יאמר עוד ובתורת ה', אלא שקיצר במובן, אולם חכמי התלמוד זללה"ה אשר העמיקו התבוננותם בו אמרו ע"פ קבלתם המאומתת דבר חדש בענין זה, שבזמן מן הזמנים כאשר יעסוק האדם בתורת ה' כמשפטו תהי' התורה נקראת ע"ש האדם העוסק בה, וע"פ דעתם אמרו ובתורתו מוסב על שם האיש אשר בא זכרו מלפני פנים, והוא אשר אמר הכתוב אשרי האיש, א"כ הי' להם לבאר רק אחרית הכתוב והוא מילת ובתורתו, אולם ביאור ראשית הכתוב שאמרו בדבריהם הנאמרים בצדק בתחילה תורת ה' הוא ענין מיוחד לגמרי, ופשיטא שכל עוד אשר האדם לא עסק ולא למד ולא טרח בזאת התורה מהיכא תיתי לאמור שתורתו היא, ומאין ולאין לאמור כן עד אשר החכמים ז"ל טרחו לאמור שתורת ה' היא ולא לו? האומנם ע"פ הנחתינו הקודמת ירווח ויבוא באופן נאות מאוד, ועל שני אלה חלקי העיוני אשר קדם זכרם מלפנים בדברינו נבנים יסוד דבריהם בקודש, הוא אמרם בתחילה ר"ל בחלק העיוני הראשי כל עוד אשר לא הגיע אל חלק המעשי ואך הוא עוסק בתורת ה' וטורח בה בטוב ולומד והוגה בה אבל אל חלק המעשי עדנה לא בא, אז נקראת תורת ה' ובלתי נקראת על שם האדם שעוסק בה, עם היות שהרבה טרח ועסק בה עכ"ז כל עוד אשר לא הגיע לחלק המעשי אך תורת ה' נקראת ולא תורתו, והי' זה יען שעדנה לא בא אל חלק המעשי, ודאגה מדבר פן ג"כ חלילה לא יבוא אל חלק המעשי לעולם, ופן יעבור בפועל מצות ה' בענייני הלאוין, וכיון שיעבור על הלאוין בודאי הוא ישאר בלי תורה ע"ד הקודם כמ"ש ורועה זונות יאבד הון, ואיש אשר אלה לו ימות בלי תורה וחכמה, והוא לדעתי אמרם ז"ל בש"ס (מס' יבמות) כל האומר אין לו אלא תורה גם תורה אין לו, ר"ל פשוט לדעתי אם אומר אך חכמת עיון התורה לבדה די לו ולא יקיים המעשה הכתוב בה אז גם תורה אין לו ר"ל חכמת התורה לא תלין אתו כי חיש תגוז ותעוף ממנו, וע"כ כל עוד אשר לא בא האדם אל גדר המעשה לא נוכל לכנות התורה על שמו ועם היותו עוסק בה וטורח בה הרבה מאוד, הוא אמרם בתחילה תורת ה' ר"ל בתחלת חלק העיוני שבה כל עוד אשר לא הגיע אל חלק המעשי תורת ה' היא ולא נקראת על שם האדם, אמנם ולבסוף ר"ל סוף חלק העיוני שבה והוא העיוני התכליתי כאשר בא האדם אל החלק ההוא בודאי זה מכבר הגיע אל חלק המעשי, כי לא

יוכל

מבע חקירת העיון השכלי בענייני השמים ותכונותיהם וסיבוב גלגליהם, וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים ותשים עיון שכלך במבטם ומצבם והילוכם ותעמיק עיון שכלך בהם, ונדחת והשתחוית ועבדתם ירצה פן תטעה בחקירת עיונם וע"י ונדחת והשתחוית ועבדתם ע"ד טעות הראשונים דור אנוש והבא אחריו בטעות כמ"ש הרמב"ם בספר המדע יעוי"ש, הוא אמרו אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ירצה שעיון החכמות ההן חלק ה' אותם רק לכל העמים תחת כל השמים, יען שזאת התורה אין להם, ובמה יודע איפוא גם להם כי יש אדון קדמון מחויב המציאות ואליו לבדו יאתה העבודה ויתוודע הענין להם ע"י עיון החכמות ותעמוד להם חקירת החכמות במקום חכמת התורה לנו, ע"ד שהיו קודם מתן תורה לכל כלל קהילת המדברים, ומי אשר יטעה יטעה ודמו בראשו יען שלא קיבל את התורה (והוא אמרם ז"ל בן נח נהרג על שלא למד) ואיש נבוב ילבב, אבל לא כאלה חלק יעקב אחרי יציאת מצרים בהתגלות האותות והמופתים להם מה שלא יוכלו לדחות אותם בשום פנים ולהכחישם מפני פרסומם, וגם זאת התורה נתן להם, לכן בני ישראל אסור עיון החכמות החיצוניות ללמדן בדרך קבע, הוא אמרו ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים (כמש"ק) להיות לו לעם נחלה כיום הזה, ור"ל שחפץ ה' בני שלא יחסר אפילו איש אחד מהכלל ולא ירא החולה כי עיון החכמות ההן מבלי תורה כבד מאוד על האדם להיותו מיישר לכת בהן ע"ד האמת שלא יכשל ולא יטעה, ובעכו"ם אין תקנה כי המה הפסידו בנפשותם על שלא קבלו את התורה כמש"ק, אבל אתם בני ישראל לא תעשו כן מן הוא והלאה, הוא אמרו לעם נחלה, ירצה קיבוץ כללי עד אשר אפילו אחד מהם לא ילך לאיבוד, והי' לדעתי בכתוב ההוא ציווי ואזהרה על איסור עיון ולימוד החכמות בדרך קבע, ובמקום זולתו ממנו בא אדרבה בתורת ציווי וחיוב שמצווה לעסוק בהן כמו שיבוא בסמוך ענין, ולא קשיא כי כאן בדרך קבע (וירצה קודם עיון התורה) וכאן בדרך עראי (ור"ל אחר עיון התורה)*), והוא אמרו ראה למדתי אתכם חוקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה ושמרתם ועשיתם, וירצה לדעתי שענין ושמרתם ועשיתם הוא הפסק מאמר ומוסב על החוקים והמשפטים אשר קדם זכרונם מלפנים, ואמרו כי היא חכמתם ובינתכם לעיני העמים וגו' הוא ענין אחר ומוסב לדעתי על החכמות החיצוניות, הוא אמרו היא חכמתכם ובינתכם ר"ל היא החכמה שלכם והיא הבינה שלכם אשר הי' לכם עד עתה, כי בענין התורה הקדושה ה' נתן חכמה מפיו דעת ותבונה וכמו שמבואר בש"ס ובמדרש, אבל לא כן ענין החכמות שהבורא יתעלה הוציא רק לאור תעלומה וחיזק שכל האדם והתחזק בהן האדם בשכלו, ע"כ נקראו אלו החכמות ע"ש האדם ר"ל שלו היא וחכמתו נקראת, הוא אמרו היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים, ירצה לעיני העמים שאמרתי עיון החכמות ההן יען שזאת התורה עם החוקים והמשפטים אין להם, וגם הם מצווים על אמונת מציאות ה' ואחדותו ויחודו, ובמה יודע איפוא כו' הכל כמו שקדם בדברינו מלפנים, אמנם אתם בני ישראל אין מן הצורך לכם להן עתה אחרי קבלת התורה בכל החוקים והמשפטים, ואמרו אשר ישמעון את כל החוקים האלה מוסב על אמרו ושמרתם ועשיתם אשר קדם זכרו מלפנים, הוא לדעתי אשר ר' יוחנן בש"ס עשה סמוכות ענין ע"ד הפשט באמרו איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים הוי אומר זו חישוב תקופות ומזלות, וטעם הכתוב ע"פ דרכו ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ירצה אמרו ענייני חכמה ובינה אשר נאמר לפני ולעיני העמים גם אתם מצווים ע"ז לשמור ולעשות, ולא קשיא כאן בדרך קבע כאן בדרך עראי, כי החכמות נצרכים מאוד לתורה ומשמשות אל התורה ובלעדם אין תורה, עד"מ בהלכות סוכה ועירובין מן הצורך לחכמת המנין וההנדסה, ובהלכות קידוש החודש והוא סוד העיבור מן הצורך לחכמת הלימודיות, ובהלכות טריפות ולענין שיעור פיקוח נפש מן הצורך אל חכמת הניתוח והרפואה, וחכמת המוזיקא והדקדוק לפיסוק טעמים, ועד"ז כל החכמות כולן, ובלעדם לא ירים איש את ידו

בזאת

---

*) ומה מאוד יובן עפ"ז שלא יהיו דברי נעים זמירות ישראל וכן דברי בן אמוץ סותרים דברי התוה"ק. מלכנו דוד אמר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך ירח וכוכבים אשר כוננת מה אנוש כי תזכרנו וגו', ודבריו היקרים האלה מראים שההתבוננות בם מביאה לידי יראה ושפלות הרוח. וכן נביאנו ישעיהו אמר שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו', הן הוא עוד הוסיף גם לצוות על ההסתכלות וההתבוננות בם. ורוח ה' דבר במשה עבדו נאמן ביתו ופן תשא עיניך השמימה וראית וגו' ונדחת וגו'. והנה דבריהם היפך דבריו מן הקצה אל הקצה! אמנם לדברינו הנ"ל אלו ואלו דברי אלהים חיים, התורה הקדושה אסרה עלינו עיונם קודם שנקבעו דברי התורה בלבנו ועוד לא קננה יראת ה' בקרבנו, אז אסור עיונם פן נתעה כשה אובד ונסור מאחרי ה', חלילה, אמנם דוד המלך ע"ה ליר דבריו סיבב אחרי שכבר שבענו מן לחמה של תורה ורוינו מיינה, אז פרפראות החכמה עוד יוסיפו לנו ידיעה שכלית ותבונית במציאותו יתעלה והשגחתו הנשגבה, ובאופן זה לא לבד שאין איסור בעיונם, אמנם גם מצוה וחיוב על כל חכם לב אשר מלאה יראת ה' בלבו, והוא ציווי ישעיהו הנביא שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה וגו', ר"ל בנשאכם עיניכם למרום תשכילו מציאות הבורא את כל, ומשגיח על כל, ובידו הכל:

כלומר לא ידע ענין המצוות ותיקון עשייתם ומהותם ואיכותם (שענין המצוות נקרא יראה כמ"ש את האלהים ירא ואת מצותיו שמור) והוא אמרם ז"ל אין בור ירא חטא, ואם אין יראה ר"ל שאחרי השגתו בחלק העיוני הראשי ולא בא לידי מעשה עשיית המצוות, אין חכמה ירצה חלק העיוני התכליתי שגם אם יהגה וילמוד בתורה וחכמה הוא נקרא אך העיוני הראשי שממנו יבוא אל גדר המעשה, וכל עוד אשר לא בא לידי מעשה לא יוכל לבוא לחלק העיוני התכליתי בשום אופן, שהעיוני התכליתי ירצה אחר קיום המעשה בכל שרשיהם ופרטיהם ודקדוקיהם על אופן היותר מועיל בכל התרי"ג מצוות כולם עד אחת מהנה לא נעדר:

וזה ימים אשר אמרתי בביאור הענין ההוא באנפא אוחרא, ועל זה האופן יובן ג"כ ראשית אמרו אם אין תורה אין דרך ארץ אם אין ד"א אין תורה, והוא אשר אומר לדעתי, שענין ד"א האמור בש"ס ובמדרשות ירצה על חכמות חיצוניות המשמשות לתורה ועליהן נאמר חכמות בנתה ביתה חצבה עמודיה שבעה כי שבע חכמות הן כידוע, והוא אמרם ז"ל באבות דר' נתן ובמדרשות דרך ארץ קדמה לתורה כ"ו דורות, ירצה ע"פ האמור שהחכמות ההן יצאו מכח אל הפועל ואל גדר ההוויי' תיכף ומיד אחר הבריאה, ונמצא מהן כתוב ג"כ בספר התורה כמ"ש הוא היי' אבי כל תופש כינור ועוגב, ונאמר הוא היי' אבי כל לוטש חורש נחשת וברזל, והיי' זה לדעתי אשר יצאו החכמות מכח אל הפועל בראשונה הוא לעילה זו, יען שענין אלהותו ואחדותו נצטוו עליי' גם בני נח וכל הדורות למן היות האדם על הארץ כמ"ש ויצו ה' אלהים על האדם ודרשו חז"ל במס' סנהדרין זה אלהותו על האדם, והנה אם לא היי' שום חכמה ידועה בעולם ממה יתחכם האדם שיש בורא עולם קדמון יחיד אמת נמצא תדיר, ובמה יודע איפוא כי יש אדון לכל? ועם היות שהיי' הענין ההוא מקובל מן אדם הראשון, אבל אין כוונת אלהים קדושים שיסמוך האדם על הקבלה לבד, על דרך הנמצא כתוב לאחר מתן תורה דע את אלהי אביך, ומזה למדו גדולי הראשונים כמו הרב המורה והרב החובות וזולתם שאף עתה גם אחר מתן תורה שהתורה כתובה לנו עכ"ז אין להאדם לסמוך על הקבלה לבד, אבל הוא מן המחוייבות להאדם אשר ישתדל בכח שכלו והכרתו להבין הענין ההוא בכח שכלו ורב תבונתו מדעת עצמו ולא לסמוך על הקבלה לבד, ומכ"ש קודם מתן תורה, ע"כ התחכם הבורא יתעלה להוציא לאור קרן תעלומות חכמה החכמות החיצוניות ההן והוציא אותן על פני תבל ארצה, וגם החזיק הבורא יתעלה ויתב"ש את כל שכלם לתפוש בחכמה כמו האש הנאחז בקנקני הפתילה, ואם עוד יחזק האדם בעצמו את אור שכלו להכנס בחכמה בכוונת מכוון ויישר לכת בענין המושכלות אז יתגלה אור פני מלך חיים ומלך עולם, ותוודע לכל אומות אמיתת ענין מי שקדם לכל וברא את הכל, באופן שיש אדון לכל מה שיאות לנו לעבדו, כי לא היי' נודע עבודת דבר בלתי נודע כמ"ש הרב בחובות בשער היחוד יעויי"ש, ובחכמת לימודיות הכיר אבי המאמינים אבינו אברהם את בוראו, הוא אמרם בש"ס (בתרא) אצטגנינות גדולה היתה בלבו של אברהם אבינו, ואמרם כל חולי כו' ירצה חולי הנפש, ומחכמה היא החזיר עטרה ליושנה כמאמרם ז"ל בש"ס (חגיגה) שהוא היי' תחילה לגרים, ועד"ז יש להשיג אמיתת מציאותו מן כל החכמות לאיש יודע להתבונן ולהשכיל מהם אמיתתו. ונקראו לדעתי אלו החכמות דרך ארץ, יען שהן שבילי העולם להליכות הארץ והצורך אליהן לענין הארץ והעולם, והוא ג"כ עילת אריכת שני הדורות הראשונים, למען התבונן בטבע המלאכות למען ידעון שדון, והצורך לזה זמן כביר, כמ"ש הרב החכם הפילוסוף האלהי הרב הגדול ר' אליעזר אשכנזי יעויי"ש בספרו הנכבד מעשה ה', והנה היי' הענין הזה ר"ל מצות ידיעת החכמות ותלמודיהן וההתעסקות בהן היי' עד מתן תורה, אמנם אחרי קבלת התורה היא המשיירת לדק אלינו, ובפרסום האותות והמופתים אשר נראו אז ע"י משה נביאו נאמן ביתו בא הציווי מאתו יתעלה על בני ישראל עם קרובו מקבלי התורה שאסור להם עיון ועסק החכמות ההן ע"ד עיקר וקבע כ"א בדרך עראי, וכמו שנמצא כתוב עליי' דמר שמואל ברכות ז"ל אמרו לו למר שמואל הרי אתה אסטרלוגין וגדול בתורה אמר להם לא הייתי מביט באסטרלוגי אלא בשעה שהייתי פנוי מן התורה אימת כשהייתי נכנס בבית המים יעויי"ש. והוא לדעתי ענין הכתוב ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' ויוציא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה, יעיף מילתו לדעתי על עיון החכמות ולימודיהן, כי על ענין עבודתם שלא לעבוד אותם מאז נצטוינו ע"ז לא אחת ולא שתים בעשרת הדברות, ונאמר לא תשתחוה לאל אחר, ונאמר אלהי מסכה לא תעשה לך, ונאמר זובח לאלהים יחרם, ונאמר לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, ורבו סיפוריהם בענין התורה, אך עניינו יסוב ע"פ האמור, ופן תשא עיניך השמימה ירצה שתשים

מבנו

גדול התלמוד, אך הוא ענין סימן לדעת בזה מי הוא התלמוד שעמדו עליו במחלוקת ועדיין נשארו במחלוקתם, ומי הוא התלמוד שהודו כולם ואמרו שגדול הוא, ע״ז שמו אותותם עליו שהוא זה שמביא לידי מעשה, ובזה יודע ג״כ ענין התלמוד הראשון שעמדו עליו במחלוקת שר״ל העיוני התכליתי, ור״ל על חלק העיוני הראשי המביא לידי מעשה נמנו כולם ואמרו שגדול הוא בערכו ירצה בבחינת הלימוד שאם אין חלק העיוני הראשי אין מעשה ותכלית, והבן:

ועל דרך זה באמרתי ענין מחלוקת שמאי והלל בעירובין יעויי״ש, וגם שם כמלא מהפלא, שאמרו נוח לו לאדם שלא נברא כו׳, ואם לא נברא למי נוח? הלא הוא אפס ואופס והוא העדר, והעדר לא יוגדר בשם נוח או לא נוח? האומנם לדעתי ע״פ הנודעות שעיקר גדר האדם אשר יכונה בתואר אדם הוא על הצורה, ירצה נשמת חיים אשר בו, כי גויית האדם וגופו נקרא בשר האדם בלשון הכתוב, כמ״ש על בשר אדם לא ייסך וכאמר עור ובשר תלבישני וגו׳, והוא אמרם ז״ל אתם קרויים אדם. והנה צורת האדם ונשמתו שתי בריאות לה. האחת בעצם וראשונה כמו שהיא מונחת בחדר הגוף כדאי׳ בש״ס, והיא אז ענין רוחני לבדה ע״ד השכלים הנבדלים והאישים הרוחניים, והוא מה שאנחנו אומרים נשמה שנתת בקרבי טהורה היא אתה בראתה וכו׳. עוד לה בריאה שניי׳ כאשר תורד ממעון כבודה לבוא אל גוף האדם הנגוף הזה. והיא מחלוקת ב״ש וב״ה לדעתי, הללו אומרים נוח לו לאדם, ירצה לנשמת חיים הנקראת אדם באמת נוח לו שלא נברא יותר משנברא, ירצה הי׳ טוב לה לעמוד על בריאתה הראשונה ולהשאר ענין רוחני ולא להבראות עוד פעם שני׳ ולבוא בחדר הגוף הנגוף; ועם היות שאחרי הרכבתה בגוף אם תיטיב מעשי׳ אז תהי׳ יותר גדולה ונכבדת מן המלאכים משרתיו עושי רצונו ע״ד אמרם ז״ל גדולים צדיקים יותר מן מלאכי השרת*), אבל הלא טוב לה לעמוד על עמדה ראשון מליכנס בספק, שהאדם בחיים חיותו הוא בספק גדול גדר מזה וגדר מזה כמו שהאריכו הקדמונים יעויי״ש, הוא אמרם נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, וענין יותר מוסך עצמו ואחר עמו, ירצה כאלו יאמר שלא נברא יותר משנברא יותר, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא יותר, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, כל״ל, ור״ל לדעתי שהיו מחלוקתם על ענין בריאה שניי׳ של הצורה היא הנשמה מר אמר הכי ומר אמר הכי, אבל את זה כולם הודו ואמרו שהבריאה הראשונה בודאי נוח לה ונוח, ור״ל שנוח לה בריאה ראשונה במאוד מאוד רב יותר ממה שלא נבראת כלל (והענין הוא ע״ד מאמר הש״ס (קידושין) לדעתי שבמה שנחלקו חולקים ועומדים עד היום, ובמה שלא נחלקו לא נחלקו, וענין נוח לו לאדם כו׳ האמור בענין נמנו וגמרו, לא זה הוא דרך ענין נוח לו לאדם האמור במחלוקתם, ע״ד מס׳ קידושין ממש), היא אמרם ועכשיו שנברא יפשפש במעשיו, ירצה עכשיו שנברא בריאה שני׳ יפשפש במעשיו לדעה אחת ואמרי לה ימשמש במעשיו ר״ל לדעה זולתה, והבן:

וע״פ ההגהה הנ״ל יסור הספק הגדול אשר קמו מי שקדמוני בשאלתם, איך יתכן שהבורא יתעלה הטוב והמטיב יברא בריאה ע״כ שלא לטובתה, באומרם נוח לו לאדם שלא נברא, אבל ע״פ דעתינו יובן בטוב שאדרבה הא אמרו שנוח לו שנברא, ובריאה שניי׳ בהרכבה גופיית לדעת האומר שנוח לו שלא נברא ג״כ הוא הנכון שעם היות שלעצמה איננו נוח אבל נוח הוא לגוף המורכב עמה, ע״פ שתרגמתי זה ימים כתוב כל פעל ה׳ למענהו וגם רשע ליום רעה, ירצה לדעתי כל פעל ה׳ לטובת הפעול, וגם רשע עם היות שיהי׳ לו רע לקץ הימים אבל רעתו היא ליום המוגבל ויבוא יומו בזמן מן הזמנים, אבל לעת עתה הוא הטוב טוב לו, באופן שכל פעולות ה׳ יתעלה לטובת הפעול, אם צדיק תהי׳ לו טובה בסוף, ואם רשע תהי׳ לו טובה לעת עתה בעוה״ז, ולעולם טובת הפעול הוא, והבן:

הד׳ אמרם במס׳ אבות אם אין חכמה אין יראה אם אין יראה אין חכמה, ירצה ע״פ האמור אם אין חכמה ר״ל חלק העיוני הראשי בו באדם, אין יראה כלומר

---

*) ומה מאוד יומתק עפ״ז דברי הרב בחובות הלבבות בשער עבודת ה׳ ז״ל אבל סוד דבריך שהבורא ברא מלא דבר בכלל מה שברא מן הגרמים הרוחניים ורצה לנשאך ולהרימך על מעלת סגוליו ובחיריו מן הקרובים אל כבודו יתעלה לטוב לך ולחסד עמך ולא היית ראויה לזה אלא אחר שלשה דברים אחד מהם הסר מסך האוולת מעליך והאיר לך בדעתו והשני נסותך ובחנך אם תבחרי בעבודתו או בהמרותו והשלישי מיסרך בעוה״ז בסבלך עול עבודתו בו להעלותך אל מעלת העליונים הסובלים שנאמר בהם ברכו ה׳ מלאכיו גבורי כח עושי דברו ולא יתכן לך זה ואת על ענייניך הראשון יעויי״ש, ירצה לדעתי ע״פ האמור שלא יתכן להנפש לבוא אל מעלה גדולה אם היתה עומדת על בריאתה הראשונה בלתי בואה אל חדר הגוף הנגוף מורכב עם החומר, כ״א דוקא אחרי בריאתה שנית לבוא גם כן בחומר, ואז אם תיטיב מעשיה תהיה גדולה כמלאכים ורב יותר מהם, ע״ד אמרם ז״ל גדולים צדיקים כו׳, וכן משמע סוף דבריו שאמר בראשונה בכלל מה שברא מן הגרמים הרוחניים ירצה על בריאה ראשונה שהיא עצם רוחני, ואמרו עוד מיסרך בעוה״ז וגו׳ ירצה על הבריאה השניים ר״ל ההרכבה הגופיית בגוף וגוויי׳, ועל הבריאה השנייה אמר הרב ולא יתכן לך זה ואת על ענייניך הראשון ר״ל בבריאה ראשונה לבד:

המדיח אותנו מן טוב המעשי, ובכן יהיו שני אלה על עמדם כמשפט ירצה חלק העיוני הראשי וחלק המעשי, אז העיון הבא אחר המעשה הוא יהי' העיוני התכליתי באמת, הוא אמרו בנוסח ברכת שבת קדשנו במצותיך, אמר ענין חלק המעשי בראשונה, ואחריו אמר ותן חלקנו בתורתך, הוא חלק העיוני התכליתי הבא אחר המעשה, הוא אמרו חלקנו כי החלק העיוני ההוא יהי' לחבל ולאחוזה אל האדם אשר לא ימוש ספר התורה מפיו עד עולם ע"ד אחוזת קרקע הנקרא חלק כמ"ש חלקת השדה, הוא לדעתי אמר באבות יהי רצון מלפניך שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך, ירצה ליום העתיד כשיבנה בהמ"ק אז יהי' חלקנו בתורתך ר"ל העיוני התכליתי הנקרא חלק כמו שקדם:

הב' אשר הפלאנו בענין נוסח ברכת התורה, בשתי ברכותי', שבא' בראשונה אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה, ובאחרונה נאמר אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ע"פ הסדר המובא בש"ס ברכות יעויי"ש, ועל צד השכל הישר הוא היפך, בראשונה הי' לנו לאמור ענין ברכה על עיקר נתינת התורה והוא ברכת אשר בחר בנו מכל העמים ונתן לנו את תורתו ובאחרונה הי' לנו לאמור ענין ברכה והודאה לאל יתעלה אשר בזאת התורה אשר נתן לנו קדשנו בה וצונו לעסוק בה והוא נוסח ברכת אשר קדשנו במצותיו וצונו לעסוק בדברי תורה, וכתוב הדר מסכים לדעתינו, הוא אמרו כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו, אמר בראשונה על עיקר נתינת התורה ואמר באחרונה על ההגיון בה סלה שאל יעזבו אותה אך ללמדה וללמדה, האמנם ע"פ הנחתינו ירווח, שלדעתי ענין שתי הברכות של תורה הוא לעומת שני חלקי העיוני אשר בה כמש"ק, והית' ברכת אשר קדשנו במצותיו וצונו כו' לעומת חלק העיוני הראשי, הוא אמרו בנוסחה אשר קדשנו במצותיו וצונו ע"ד ברכת מעשה המצות מחלק המעשי, יען שחלק העיוני ההוא מסתבך אל חלק המעשי שאם אין חלק העיוני הראשי אין מעשי, שאם לא ילמוד האדם לא ידע מה לעשות, ע"כ ע"ד ברכת המצות שמברכים בהם קדשנו וצונו כמו כן בחלק העיוני ההוא מברכים קדשנו וצונו, אמנם ברכת אשר בחר בנו כו' הוא לעומת חלק העיוני התכליתי, הוא אמרו בנוסח הברכה ההיא ונתן לנו את תורתו, ע"ד אמרם כל הנותן בעין יפה הוא נותן, ירצה שחלק העיוני ההוא לא יזח ולא יפיק ולא יסור מן האדם כי נעשה חלקו ונחלתו ע"ד אמרינו בראשון ממנו בענין חלקנו, ושתי הברכות האלה עולות בקנה אחד כפתור ופרח:

הג' אמרם ז"ל בש"ס (מס' קדושין) ז"ל וכבר ישבו ר' טרפון והזקנים בלוד כשאלה שאלה לפניהם תלמוד גדול או מעשה גדול נענה ר' טרפון כו' נענה ר' עקיבא כו' נענו כולם ואמרו גדול התלמוד שמביא לידי מעשה, והפלא הנפלא בענין מבואר, איך בתוך כדי דיבור חזרו ואמרו שתלמוד גדול, ולמבראשונה נחלקו? והוא ענין זר ומבהיל. וגם הלשון בלתי מסכים שתהי' הכוונה באמרם נענו כולם כו' להוראת החזרה שחזרו בהם הראשונים מן דעתם הראשונה, והעד ע"ז שלא נאמר בענין נמנו וגמרו ע"ד שנאמר בפלוגתא דשמאי והלל בעירובין בראשון ממנו יעויי"ש, וגם שם חזון הרביתי שלא כדעת ההמון שהדרו בהו, ואני לא כן אדמה ויבוא בדברינו בסמוך ענין, עוד מזה איך הולם הטעם שמביא לידי מעשה שאמרו על אמרם ראשונה גדול התלמוד, אדרבה נהפוך הוא אם התלמוד הוא מבוא אל המעשה הנה אך הוא כהכנה לדבר עיקרי הבא אחריו, ואדרבה הבא אחריו הוא הגדול והחשוב? וז"ל העיקרים (מאמר שלישי פרק כ"ט) כל שתי מלאכות שהאחת קודמת לחברתה קדימה טבעית הקודמת היא פחותה במעלה מן האחרת ופחותה במדרגה כי הקודמת כמשרתת לחברתה יעויי"ש, האמנם ע"פ הקודם ירווח, וענין גדול התלמוד אשר אמרו באחרונה לדעת כולם שגדול הוא אין ענין התלמוד אשר נחלקו עליו, אמנם התלמוד הראשון עדיין הוא במחלוקת עד היום, והוא אשר אומר, שהיתה מחלוקתם על חלק העיוני התכליתי אשר הוא חלק אחד מחלקי הספר, ועליו נאמר בכתוב והתורה, והחלק השני אשר נלמד אתו עמו הוא חלק המעשי ועליו נאמר בכתוב והמצוה כמו שקדם בדברינו, ועל שני אלה שהם חלקי הספר כמש"ק עמדו עליהם במחלוקת מי מהם הוא הגדול שבהם? מר אמר תלמוד גדול, ומר אמר מעשה גדול, ויגלה עפ"ז ענין גדול ר"ל מי הוא הגדול שבהם אשר השני יקטן ממנו, כי כאשר יעריך האדם שני דברים בכף מאזנים לראות מי הוא הגדול והנכבד שבהם נאמר על האחד שהוא גדול אף שגם השני גדול, אמנם יאמר על הראשון גדול בהצטרף אל השני הקטן ממנו, ורצונו שזה הוא גדול מחבירו, ועי"ז נחלקו ונשארו במחלוקתם עד היום, אמנם נענו כולם גדול התלמוד שמביא לידי מעשה, רצונם באמרם התלמוד על חלק העיוני הראשי, (ואין הדבר הזה סובב על מחלוקתם הקודמת אמנם הוא ענין לבדו), ור"ל שבזה לא פליגי וכ"ע מודי שגדול התלמוד הזה בבחינת עצמו, מבלי הצטרף לדבר אחר אשר יערך לו, אמנם הוא בערכו לנפשו גדול הוא, ואמרו שמביא לידי מעשה אין ענינו נתינת טעם על אמרם בתחלה

גדול

חלק העיוני הכללי לפניו יתעלה משני חלקי הספר, כי העיקר בו הוא חלק העיוני התכליתי:

ומדי דברי בענין נוסח הברכה הזאת אשאלה ביד ה' הטובה עלי, ואומר, שאחרי תפילת בקשתינו לפניו יתעלה על שני אלה, ירצה התורה והמצוה, ומן הגלויות שהתורה הקדושה יש לה שתי פעולות, הא' פעולת מגנא, ר"ל שמגינה על האדם מן היסורין, והיא פעולת הגוף והגוויי' לעומת חלק המעשי אשר היא בהרכבת אברי האדם הנראים בגוף וגוויי'. הב' פעולת מצלא, ר"ל מצלת מן החטא ומכשול עון, והיא פעולת הנפש לעומת חלק העיוני אשר הוא בכח המחשבי והנפשי והרוחני, ושתי הפעולות האלה ירצה פעולת הגוף ופעולת הנפש עקב שתות מוסדותיהן אשר נוסדו עליהם, על הגוף בחלק המעשי, ועל הנפש בחלק העיוני, לכן אחרי בקשתינו מאתו יתעלה על שתי אלה (התורה והמצוה), באנו עוד בבקשה על שתי פעולותיהן, הוא אמרו ואל תביאנו לא לידי חטא ולא לידי עבירה ועון ולא לידי נסיון ולא לידי בזיון ואל תשלט בנו יצר הרע והוא פעולת מצלא, ואמרו עוד והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע והוא פעולת מגנא, ותפש בדברו ראשית היסורים שאין לך יסורים קשים וגדולים מאנשי רשע וחברת פועלי און אשר ידאיבו לזולתם בדיבור ובמעשה, והוא לדעתי ענין אמרם ז"ל (ש"ס ברכה) בריש כל מרעין אנא דם ירצה לדעתי ר"ל אדם, והוא מחסרי פ"א (ע"ד אמרם ז"ל ועיני לאה רכות ורכשו ארוכות). והוא לדעתי ענין ההפחדה מהבורא יתעלה על המלך שלמה, ואמר וְהי' בהעותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם, הי' העונש מאתו יתעלה ביסורי אנשי רשע יען שהם ראשית היסורין, ועוד מזה שאין דן דינו למזור ברפואות תעלה בצרי גלעד וזולתם, והי' זה מחכמת האלהים שהפחידו ביסורי האדם, יען שלמה המלך הי' מן האמור ויחכם מכל האדם, והי' יודע בטוב כל טבעי הצמחים אשר הוטבעו בראשית היצירה למזור ולתרופה לכל חולי וחולי הנמצא בעולם, ואת זה לעומת זה עשה אלהים, באופן שאין אפילו חולי אחד מחליי הזמן שלא תהי' לו רפואה אך מעינינו נעלם כל זה להיותינו מוכי הסנוורים בחכמות היצירה, אולם החכם שלמה המלך הי' בקי בכל זה וידע את כל אשר נעשה והוא גם הוא עשה ספר רפואות כדאי' בש"ס, ע"כ לא באה אליו ההפחדה בענין היסורין מתחלואי הגוף והגוויי' כי הבורא יתעלה יודע שבודאי מיד ידרוש לו מזור ותרופה ממיני הרפואה אשר בזה ירפא מחלתו וחליו, לכן הבורא יתעלה ויתב"ש שהוא חכם מכל חכם הפחידו בשבט אנשים אשר היא מדוה שאין לה רפואה ממיני הטבעים בשום אופן, אך אחת היא אשר היא רפואה גם לה והוא אמרם ז"ל בש"ס (מס' גיטין) ז"ל בני אדם העומדים עלי ובידי למסרם למלכות מאי קא מצערין לי טובא מאי דום לה' והתחולל לו השכם והערב עליהם לבית המדרש והם כלים מאליהם, ירצה שיש רפואה גם ליסורי האדם והיא התורה, ומרפואה זו לא חש הבורא, כי אדרבה היא המבוקשת ומי יתן והיי', ע"ד אמרם ז"ל מאור שבה מחזיר למוטב, והוא ג"כ לדעתי ענין אמרם ז"ל (ש"ס ברכה) בריש כל אסוון אנא חמר, ירצה התורה שהיא נמשלת לחמר ויין, והוא אמרם בריש כל מרעין אנא דם וכמש"ק ירצה שהאדם הוא ראשית היסורין, אמנם את זה לעומת זה עשה האלהים הוא אמרו בריש כל אסוון אנא חמר ירצה התורה היא ראשית הרפואה, וראשית הרפואה ההיא היא רפואה לראשית היסורין ואין רפואה זולתה ליסורין אלה, ע"כ באו שני אלה במאמר אחד, ירצה החולי והרפואה, להיות שהרפואה היא הראשית אין בדומה לה, וכן יסורי האדם לאדם הן ראשית שאין בדומה להן. הוא אמרו והרחיקנו מאדם רע ומחבר רע כמש"ק ובגדול החל אבל ירצה אמרו מגדול ועד קטון. הוא אמרו ודבקנו ביצר הטוב ובמעשים טובים וכוף את יצרנו להשתעבד לך הוא ההיפך מן אמרו לאשון חטא ומכשול עון ויצר הרע, ואמר עוד ותתננו לחן ולחסד ולרחמים בעיניך ובעיני כל רואינו הוא ההיפך מן אמרו לאשון אדם רע וחבר רע, אח"כ כלל שתי אלה הפעולות ירצה פעולת מגנא לגוף ופעולת מצלא לנפש בדיבור אחד, הוא אמרו ותגמלנו חסדים טובים ומיעוט חסדים רבים ירצה שנים ור"ל חסד הגוף וחסד הנפש כמש"ק, ואמרו טובים, יען שיש חסד ויש חסד, כי כבר גדל הרב המורה שענין חסד ירצה הפלגה באיזה דבר שמפליגים בו, ולשון חסד מורה על דבר שהוא יותר מן הראוי, אם לטובה ע"ד הכתוב עולם חסד יבנה, אם לרעה ע"ד הכתוב בפ' עריות חסד הוא, ועוד מזה שגם היסורים נקראו חסד ע"ד שהטעים הרב בחובות הלבבות בכתוב ארחות ה' חסד ואמת יעוי"ש, ע"כ אמר חסדים טובים, והבן:

ונוסח ברכה שבת ע"ב עניינה על ח"ק העיוני התכליתי, כמו שקדם בדברינו, שביום שכולו שבת יהי' חלק העיוני התכליתי על כוס אפנו, שאז ישבת היצר הרע ויבטל וגם פעולת השכחה תבוטל כדאי' בחזית יעוי"ש, א"כ לעתיד אחרי שהשכחה לא תזכר עוד, ויהי' העיוני הראשי על מקומו, כי לא תשכח העיוני ההוא, וכן יבטל וישבת היצר הרע, ויהי' חלק המעשי על מקומו, כי לא יצאו מגדר המעשי אז, אחרי שאין עוד היצר הרע

לטובתו של אדם אדם לומד תורה ושוכח שאלו הי' אדם לומד תורה ולא שכחה הי' מתעסק בתורה שתים ושלש שנים וחוזר ומתעסק במלאכתו ולא הי' משגיח בה כל ימיו יעויי"ש, ור"ס עיקר העיוני הוא העיון הראשי המביא לידי מעשה, מה בכך אם לא ילמוד עוד, אחרי שידע כל התורה והיא חקוקה על לוח לבו, ויודע מה לעשות ע"פ התורה והמצוה לבלתי סור ממנה ימין ושמאל ומכוונה תמיד לפניו במוח ובלב, א"כ גם אם לא ילמוד עוד אין בזה שום שמץ דבר של דופי? ע"כ כמש"ק שיש עוד חלק עיוני והוא החלק העיוני שאחר המעשה, ולכן אם לא הי' ענין שכחה בעולם לא הי' האדם לומד עוד והי' בטל בזה החלק העיוני שאחר המעשי, לכן היתה מחכמת אלהים קדושים ומטובתו יתעלה בברא שכחה בעולם, וכיון שיש שכחה ע"כ על האדם ללמוד בהכרח, שאם לא ילמוד עוד יהי' שוכח מה שלמד, וא"כ לא ידע ג"כ מה לעשות, ובזה יבטלו שני אלה יחד חלק העיוני הראשי המביא אל המעשי, וכן יבטל חלק המעשי ג"כ, שאם לא ילמוד לא ידע מה לעשות, כמ"ש והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו, ובאופן זה הוא בהכרח על האדם ללמוד, ועם היות שעפ"ז א"כ עדנה לא בא האדם אל חלק העיוני התכליתי, כי אחרי שיש שכחה בעולם א"כ הלימוד הוא חלק העיוני הראשי כמש"ק שאם לא ילמוד לא ידע מה לעשות, והוא הלימוד ההוא ע"פ טבע השכחה הוא חלק עיוני המביא אל המעשי, ירצה חלק העיוני הראשי, ועדנה לא בא האדם אל חלק העיוני התכליתי, אף אתה אמור לך שהן אמת בעוה"ז אבל היצר הרע שולט בנו בלתי אפשר בשום אופן לבוא אל חלק העיוני התכלית, אחרי שהיצר מתגרה בנו להוציאנו מן חלק המעשי א"כ כל חלק העיון הוא חלק העיוני הראשי, עד"מ במעשה מצות ציצית שהיצר מתגרה בנו שלא ללבוש ציצית ולבטל מצותה לעתים, אם ילמוד האדם אחרי הביטול הלכות ציצית הנה הלימוד ההוא הוא חלק העיוני הראשי המביא לידי מעשה שמזה יבוא לידי מעשה בקיום המצוה בפועל, ועד"ז כל התרי"ג מצות כל עוד אשר היצר בנו, ויקויים חלק העיוני התכליתי רק ליום שכולו ארוך שאז ישבת ויבוטל היצר כדאי' במס' סוכה יעויי"ש וכמ"ש ואת הצפוני ארחיק מעליכם, אז יתמלא חלק המעשי בלי שום ביטול, ובכן חלק העיוני שבא אחריו, ויבוא באמת, הוא יהי' חלק עיוני התכליתי, באופן עפ"ז היתה תועלת השכחה בעוה"ז בכדי שלא יתבטל שם עיון ולא יפסק לעולם, ע"פ הכוונה ומחכמת אלהים בחלק עיוני התכליתי, שזהו ההבדל שבין עיוני הראשי לעיוני התכליתי, כי חלק עיוני הראשי הוא אך הכנה לבוא וזה אל חלק המעשי וא"כ לו גבול וסוף וקצב ומדה, לא כן חלק עיוני התכליתי שאין לו הפסק זמן לעולם, והוא רצון ה' יתעלה שתמיד יהי' האדם עוסק בחלק העיון, והוא פעולת השכחה שזולתה לא הי' צריך להפוך בה ולהפיך בה אחרי שלא מש מזכרונו כל מאומה וכמש"ק:

ועוד אני מוסיף בזה דברים, לדעתי עיקר החלק העיוני הכרצה בעבודת ה' יתעלה הוא החלק השני מחלקי התורה והמצוה, ר"ל כוונת ענין **תורה** שכתוב בספר עיקרה על חלק העיוני שאחר המעשי, והוא עיוני התכליתי ועליו נאמר בספר והתורה, אמנם נזכר ענינה בראשונה להיותה קודמת בטבע ומפני צורך הלומדים אליי תחלה, והדעת נותנת ע"פ שקדם, כי אחרי שחלק עיוני התכליתי היא לעומת הצורה אחרי התלבשותה בגוף והוא עיקר חיותה ונצחיותה כי לכך נוצרה שתתלבש בגוף ובאופן שתיטיב מעשיה ואז תקרא נפש באמת, וכמו שעיקר חיות הנפש להקרא בשם נפש חיה וצורה באמת הוא אחרי התלבשותה בגוף, עד"ז ג"כ הוא חלק עיוני התכליתי הבא לעומתה ונכחה והוא העיקר, ועפ"ז יהי' ענין לשמו האמור בכתוב וקבלה על שני חלקי הספר ירצה **תורה** **מצוה** ויהי' ענינם עד"א ר"ל כאשר ליוני ה' אלקי, לא כן חלק העיוני הראשי שהכוונה בו למען לעשות ולא זה דרך לשמו האמור בחלק המעשי, באופן לדעתינו הוא אשר אגזר אומר שחלק השני מחלקי הספר ור"ל **תורה** ירצה החלק עיוני התכליתי, זהו אשר כיוונתי:

ע"פ ההנחה הזאת יבואו כמותם תבנית חמשה ענינים נפרדים, באופן נאות מאוד:

הא' ענין נוסח ברכת שבת הבלתי משתווה לנוסח ברכת השחר, והענין צריך התבוננות. בנוסח ברכת השחר אומרים שתרגילנו בתורתך ודבקנו במצותיך אמר בראשונה תורה ואחר כך מצוה, וכן אמר שתרגילנו ירצה אך הרגל בעלמא, ובנוסח ברכת שבת אומר קדשנו במצותיך ותן חלקינו בתורתך אמר בראשונה מצוה ואח"כ תורה, ואמר עוד חלקינו, ומענין קדשנו ודבקנו הבלתי משתווה אין לנו קיומא בזה, כי זה ברכת חול וזה ברכת שבת קודש, אמנם בענין הקודש כפלאת היא! האמנם ע"פ הנחתינו ירווח, שנוסח ברכת השחר טוב ענינה על חלק העיוני הראשי אשר הוא מבוא אל המעשי ע"כ אמר בראשונה תורה ואחרי מצוה, ירצה המבוקש מאתו יתעלה על חלק העיוני הראשי המביא לידי מעשה, ועל חלק המעשי הבא מן חלק עיוני הראשי, ואמר ג"כ **ש**תרגילנו ירצה שהחלק ההוא אך הוא הרגל בעלמא, ע"ד הרגל נעשה טבע, אבל לא זה הוא עיקר

חלק

כו' ילדו כו' ופקוס כו' ומשמע ע"ד הקישור שהי' בראשונה אמר אח"כ ע"ז ענין הפירוק והי' הפירוק מן ענין הקישור אשר קדם זכרו וא"כ הדרא קושיא לדוכתה:

בלשון, קשיא לי אמרו בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע כו', הלא הוא החכם בעצמו אמר אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וא"כ עיטור שני הכתרים אלו יאתה להם אף בלא ההקדמה, וגם אם היו אומרים על הסדר הישר והנכון נשמע ונעשה ג"כ יאתה להם שני אלו הכתרים בעבור שני אלה אחד כנגד נשמע ואחד כנגד נעשה, א"כ מה אמרו בשעה שהקדימו כו' הלא ענין הקדימה אך למותר בענייננו? הלא ע"ד הקדימה לא בא זכר בד"ק שהשיגו מעלה יתירה עבור זה יותר מן אם לא הקדימו! גם נראים הדברים כסותרים, שלפי פתח דבריו שאמר בשעה שהקדימו יראה ענין שנכון דבריו סובב רק על דבר הקדימה דוקא, ולא כן הוא אחרית דבריו שאמר אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, והוא הענין הראוי גם בלא קדימה? והי' לו לאמור בשעה שאמרו ישראל נעשה ונשמע כו', ולא הוי קשיא לן מדוע תפס בעל המאמר נעשה בראשונה, כי כן לא העתיק כ"א קרא וכמו שנמצא הכתוב בזאת התורה וקושטא קאמר שכן ענו ואמרו ג"כ בני ישראל, וכן הוא להדיא ברבות (פ' יתרו) ז"ל בטכסים של מלכים נהג הקב"ה עם ישראל שנאמר אתי מלבנון כלה למה כו' בזכות שאמרו נעשה ונשמע יעויי"ש, הרי לעילת שלא זכר גם הרבות ענין תוספת שכר על דבר הקדימה ע"כ לא בא ג"כ זכרון ענין הקדימה כלל בדבריו, וע"פ שקדם בדברינו שר' סימאי לשיטתי' הי' ישר נכון ענין הדבר ההוא ג"כ ובאנפא אוחרא ור"ל שענין הפורפילאות השיגו עבור הקדימה וכו', והבן, אמנם שיטות לשון הש"ס לא משמע כן כמו שקדם בדברינו, באופן שענין זה מקושי ההפקה, וצריכין אנו למודעא ולמודעא דמודעא רבא:

אל ביאור הענין והתחלתו וקישורו והתכתו נקדים בענין זה. מן המפורסמות, זאת התורה נקראת בשם ותואר שנים **תורה ומצוה** כמ"ש ואת התורה ואת המצוה אשר כתבתי להורותם, ונאמר בתורה ובמצוה יראה עיוני ומעשי. עיוני ר"ל חלק לימוד התורה וההגיון בה בכח רעיון המחשבי ולבב חכמה, והחלק ההוא תלוי בענין רוחניות שבאדם. ומעשי הוא חלק עבודת תפקודי המצוות בפועל הרכבת אברי האדם הנראים, והחלק ההוא תלוי בענין גשמיות שבאדם, והי' זה ענין עמוסינו בשני אלה מהבורא יתעלה יתב"ש, הוא לעילה זו, בעבור ענין הרכבתינו מחומר וצורה, והי' ענין העיוני בגלל הצורה והיא נשמת חיים שבו באדם ועניינה רוחני, ועד"ז ג"כ העיוני אשר בגללה, וענין המעשי בגלל החומר והוא גוויית גוף האדם אשר ענייני גשם ומוחש, ועד"ז ג"כ המעשי אשר בגלליו, כי ע"כ מלאכי השרת שהמה שכלים נבדלים בעלי צורה לבד אין בם חלק המעשי, אך חלק העיוני לבד. ומן המפורסמות עוד שחלק המעשי יפרד לשני ראשים. הא' סוג מצוות שבין אדם לאל עושהו ונקרא עבודה. הב' סוג מצוות שבין אדם לזולתו ונקרא גמ"ח, כמו שאמרו ז"ל (מס' סוכה) אין צדקה משתלמת אלא לפי חסד שבה יעויי"ש, והוא אמרם ז"ל במשנה על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. באופן שחלק המעשי כמלא מבואר שלשנים יפרד, וגם ממצות הכתוב אנו לומדים זה. אמנם חלק העיוני בלתי כמלא מבואר שגם בו יש שני חלקים, ובחסדי צור ישעי אחדש כיד ה' הטובה עלי שבענין העיוני ג"כ נמצא שני חלקים, והוא אשר אומר לדעתי. החלק הא' הוא חלק העיוני אשר הוא מבוא אל המעשי, כ"א לא ילמד האדם בראשונה איך ידע ענין העשייה בכמותו ובאיכותו איך לעשות ומה לעשות ומה שלא לעשות, וע"ד הכתוב והגית בו יומם ולילה למען תשמור לעשות ככל הכתוב בו, והחלק ההוא נקרא לדעתינו **החלק העיוני הראשי**, ירצה הוא חלק עיון ראשון שממנו יוכל האדם לבוא לידי חלק המעשי כמש"ק. החלק הב' הוא חלק העיוני שאחר המעשי, ירצה עם היות שהאדם מקיים כל התרי"ג מצות בכללות ובפרטות ובדקדוקי המצות על כום אפניהם, ענ"ז הוא חובה ומצוה על האדם ללמוד זאת התורה בלי שום הפסק זמני, והחובה הוא על האדם תמיד ללמוד בה ולא ימוש ספר התורה מפיו לעולם והחלק ההוא נקרא לדעתינו **החלק העיוני התכליתי**. והוא מן המושכל ומן המקובל לדעתינו. מן המושכל, אחרי שחלק העיוני הוא לעומת הנפש והנשמה יחוייב מזה שני חלקי העיוני בהכרח. הא' לעומת הנפש שהיתה עצם קיים בחדר הגוף קודם הרכבתה בחומר העכור והוא חלק העיוני שקודם המעשי, כמו שהנפש קודם בבריאה לבריאת הגוף בעצם וראשונה. הב' לעומת הנפש אחרי התלבשותה בגוף והיא אחרונה בגוף בהרכבה והוא חלק העיוני שאחר המעשי, כמו שהנפש אחרון בגוף בהרכבתה, ויתחייבו בזה שני חלקי העיון אחד קודם המעשי ואחד אחר המעשי, כמו שהצורה קודם לגוף בעצמיותה ואחרון בגוף בהרכבתה, ויהי' העיוני שקודם המעשי לעומת הצורה שהיא ראשונה לגוף, והזמנה כהאי ודאי מילתא היא, ע"ד חמשה ברכי נפשי שאמר המשורר כדאיתא במס' ברכות, והעיוני שאחר המעשי לעומת הצורה שהיא אחרונה בגוף. מן המקובל, מן אמרם ז"ל במדרש קהלת ז"ל

לטובתו

מאמר מודע למודע

גרסינן במס' שבת (פ' תשיעי) דרש ר' סימאי בשעה שהקדימו ישראל נעשה לנשמע באו ששים רבוא של מלאכי השרת לכל אחד ואחד מישראל וקשרו לו שני כתרים, אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, וכיון שחטאו ישראל ירדו ק"כ רבוא מלאכי חבלה ופרקום, שנאמר ויתנצלו בני ישראל את עדים מהר חורב יעויי"ש:

התעוררות הספיקות אשר נולדו במאמר זה להפליא הנם שתים. הא' בענין. הב' בלשון:

בענין. קשיא לי מדוע נהיתה הרעה הגדולה הזאת לפרוק שני הכתרים יחד, הלא הוא החכם בעצמו אומר ששני כתרים היו אחד כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע, א"כ מה זה אמרו וכיון שחטאו (ר"ל במעשה העגל) ירדו ק"כ רבוא מח"ב ופרקום (ר"ל לשני הכתרים), מדוע? הלא בחטאם במעשה העגל אך עברו על נעשה, אבל נשמע עוד לא בטלו ויכולים לקיימו בטוב, א"כ למה הפסידו גם כתר של נשמע? ולהדיא אמרו ברבות (פרשת יתרו ופ' ואתחנן) ז"ל אבדתם נעשה שמרו נשמע יעויי"ש, ודבריו מחלקי השותר ומיפא לרישא! הן יש לאל ידי לאמר שר' סימאי דהש"ס לשיטתי' במדרש (פרשת כי תשא, ופרשת שלח) אזיל, שאמר מלבד שני הכתרים שהשיגו בני ישראל עבור נעשה ונשמע עוד השיגו עילוי יתירה והוא עדי פורפירא ע"ש, והשגת הפורפירא הזה לדעתי אליבי' דר' סימאי הוא בעבור שאמרו שניהם יחדיו נעשה ונשמע, באופן אם היו אומרים אך נעשה לבד יאתה להם כתר אחד כנחו, וכן אם היו אומרים נשמע לבד יאתה להם כתר אחד כנחו, ועכשיו שאמרו שניהם יחדיו מלבד שיאתה להם שני הכתרים עבור שני אלה עוד מהראוי להם להשיג מעלה יתירה עבור שניהם יחדיו שאמרו נעשה ונשמע, והוא לדעתי שיעור הכתוב ויענו כל העם יחדיו ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, כאלו יאמר ויאמרו כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע יחדיו, וסיפר הכתוב שבח בני ישראל בהפלגת ענין נורא מאוד שמלבד שקיבלו עליהם זאת התורה אשר זולתם מהגויים לא אבו דעתה ומאנו בה, עוד להם לישראל מעלה יתירה כי אמרו נעשה ונשמע יחדיו, וכיון שהענין ההוא הוא שבח עילוי ומעלתם אשר בזה יהיו רלויים לפניו יתעלה והעד ע"ז שהכתוב משבחן בזה, ע"כ מהראוי שישיגו עבור זה ג"כ מעלה יתירה בתוספת שכר מאתו יתעלה והוא השגת עדי הפורפירא, לפי שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אפילו בדיבור (והראי' ממעון ומואב), באופן שנוכל לאמור שהשכר עבור אמרם נעשה ונשמע יחדיו הי' עדי הפורפירא, וע"כ כאשר עברו על דבר נעשה במעשה העגל נתבטלו שני אלה דיבור נעשה ודיבור יחדיו, ובכן יאתה ג"כ להפסיד כתר אחד משני הכתרים שהי' בעבור נעשה וגם הפורפירא שהיה עבור דיבור יחדיו, והוא זה אשר פרקום הק"כ רבוא מלאכי חבלה לדברי ר' סימאי, ירלה הששים רבוא כתרים והששים רבוא פורפיראות, אבל הכתרים של נשמע עדנה נשארו על עמדן בפירוקן של חורב, (אמנם בעת החורבן שאז ביטלו ג"כ דבר נשמע כמ"ש ואותי עזבו ואת תורתי לא שמרו, וכאמר ותופשי התורה לא ידעוני, אז הורמה מעליהם גם כתר נשמע, ועליהם נאמר בנבואת יחזקאל הסיר המצנפת והרים העטרה), ודיקא נמי שאם לא כן תקשה קושיית התוס' הלא אמרו מדה טובה מרובה כו' ובכאן הי' ההיפוך שלענין ההארה והסברת פנים בפנים להוטות ושוחקות שהיא מדה טובה שאין למעלה ממנו. אך הי' ענין ההארה היא כ"א מששים רבוא מלאכי השרת ולענין פנים כזעומים היתה החרדה מק"כ רבוא ומלאכי חבלה והיא מדה רעה שאין למעלה ממנה כמ"ש חמת מלך מלאכי מות, אבל ע"פ מה שבארנו שר' סימאי לשיטתי' לא הי' בענין זה מדה רעה מרובה, שכבר מבואר ברבות שסגולת עדי הפורפירא היתי' שלא היו מתפחדים משום דבר כל עוד אשר העדי ההוא הי' על ראשם מפני שהשם המפורש הי' חקוק עליו יעויי"ש, ופירוק העדי הי' אחר פירוק הכתרים כמבואר ברבות יעויי"ש, א"כ כשנתפרקו מששים רבוא כתרים של נעשה ע"י מח"ב עדיין הי' עדי הפורפירא עליהם ולא היו מתפחדים כלל אפילו בעת הסילוק והפירוק מפני שעדי הפורפירא עליהם, ולא היתי' להם חרדה והרעמת פנים כ"א מששים רבוא מח"ב הפורקים עדי הפורפירא וא"כ זעם הפנים מששים רבוא כמו להלת הפנים שהי' ג"כ מששים רבוא מלאכי השרת, ואין כאן מדה רעה מרובה, ועם היות שברבות מבואר שגם בעיטור הכתרים של נעשה ונשמע היו ג"כ ק"כ רבוא ומלאכי השרת יעויי"ש, לא קשיא, כי הוא דעת ת"ק, ור' סימאי פליג עלי' במדרש לענין הפורפירא, ובש"ס לענין מספר מפקד מנין המלאכים. אמנם מסתיימת לשון הש"ס שאמרו באו כו' קשרו לו כו'

ואחוזים זה בזה, הוא טוב שאלתם אטו יראה מלתא זוטרתא היא ר"ל ענין היראה קטנה היא בערך שמירת כל המצות? כמו שנראה מהתחלת הכתוב כמש"ק, הא אמר ר' חנינא כו', ר"ל ע"פ שיעור הכתוב והי' אמונת עתך וגו' לדעתי' דר' חנינא א"כ איך יתכן אמרו ענין שאלה על היראה אשר ענין היראה יכונה בשם שאלה וענין שמירת כל המצות יכונה בשם בקשה ולא כן הוא לדעתו, וההפך הוא! ומבלעדי ר' חנינא לא הי' בו קושי' שאלה מן הכתוב והי' וגו' על הכתוב שואל מעמך וגו' שטעמו ע"ד הפשוט כאלו יאמר חכמת ודעת יראת ה', ר"ל חכמת ה', דעת ה', יראת ה', כל אחת ואחת היא אוצרו, באופן שכלל בכתוב ההוא שמירת כל המצות וענין יראת ה', וכולם אוצרו הם, וחשב הכתוב יראת ה' באחרונה להיות היא הפחותה במעלה בערך שמירת כל המצות כולן, א"כ אדרבא הכתוב ההוא מסכים מאוד לדברי הכתוב שואל מעמך כי אם ליראה וגו', אולם לדברי ר' חנינא בדעתו בטעם הכתוב ההוא והיה וגו' שר"ל אך יראת ה' בלבדה היא אוצרו, אבל חכמת ודעת לאו אוצרו הם, וא"כ יראת ה' היא הגדולה מן שמירת כל המצות, עפ"ז איך יתכן אמרו שואל מעמך כי אם ליראה וגו'. ובאופן ע"פ דעתינו אין ענין שאלתם מדבר כי אם, וכן אין ענין שאלתם קראי אהדדי, וכן אין ענין שאלתם דר' חנינא אהדדי, וכן אין ענין אומרם יראה מלתא זוטרתא ר"ל לישנא בעלמא לישנא קלילא, אך ענין קושי שאלתם לר' חנינא בדעתי' דקרא והי' וגו' איך יבואר ענין שואל מעמך כי אם ליראה וגו'? ואמרם יראה מלתא זוטרתא היא ר"ל זוטרתא בערך שמירת כל המצות, ובהיות ר' חנינא עומד בהתחלת הכתוב ועתה ישראל וגו', עמד השואל ושאל לתפשו בכתוב ההוא ע"פ דרכו במקום זולתו בהתחלת הכתוב והי' וגו' הכתוב בספר ישעיהו וכמש"ק:

ומה מאוד יהי' הולם ישובו של הש"ס ותירוצו ע"פ הבחנת הקושיא היא ע"פ דרכינו, הוא דקא משני אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא, ר"ל אדונינו משה דיבר בערך עצמו, ובערכו ענין היראה הוא הקטון והנקל מערך מעשה המצות כולם כמו שקדם בדברינו מלפנים, ובערכו ענין היראה הוא הנקרא שאלה ר"ל דבר קטון, וגם בא בראשית הדיבור, וענין שמירת כל המצות הוא דבר גדול ונקרא בקשה, ובא באחרון מדבריו כמש"ק, ולעומת הכלל כולו הוא באמת היפך שענין היראה הוא דבר גדול ונקרא בקשה, ושמירת כל המצות הוא דבר קטון ונקרא שאלה ובא בראשית הדיבור, (כמ"ש בפ' עקב הוא דברו ושמרת את מצות ה' אלהיך ללכת בדרכיו וגו' וליראה אותו, בסדר הזה חשב הענינים בערכם בראשונה שמירת כל המצות ועשאם כאלו הם השאלה ובאה בראשונה מדבריו וכאלו הם הדבר הקטון והנקל, וענין היראה חשב באחרונה כאלו הוא הדבר הגדול ונקרא בקשה ובאה באחרונה), ור"ל אחרי שאלת אדונינו משה מבני ישראל, בכל, ירצה בין בענין היראה בין בשמירת כל המצות, ואך עיקר קושייתם היתה מן המליצה ירצה שהמליצה בלתי הולמתו כמש"ק, א"כ התירוץ אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא תירוץ מכוון מאוד, שר"ל שהמליצה בלתי קשיא כלל שאדונינו משה דיבר הענין בערכו, ובערכם הוא באמת ענין המליצה הפוך, וכן במקום זולתו כמו בפ' עקב בא הדיבור בעניינם ע"ד ההפך ובערכם כמש"ק:

ומה מאוד יובן ענין המשל ע"פ דעתינו בדרך חריף מאוד עמוק עמוק, הוא אומרם משל לאדם שמבקשים ממנו כלי גדול ויש לו, ירצה המבקש השואל הוא יש לו כלי גדול כזה אשר הוא מבקש מזולתו, דומה עליו בשאלתו בעת שהוא מבקש מזולתו, לכלי קטון, ומקטין הענין כאלו כמוהו כאין יען שגם לו יש כלי גדול כזה, לא כן אם המבקש השואל הדורש אין לו כלי כזה כאשר בא לשאול מזולתו הכלי ההוא הוא מגדיל הענין ומחשיב אותה עד מאוד. וכמתיק הדבר ע"פ משל, איש אשר לו אלף אלפים דינרי זהב ולו קבולות תכשיטין לאין מספר שורים ומשירים אלו מאלו, ובעת שמחתו עם אחוזת מריעיו ותקטן בעיניו קבולות התכשיטין אשר יש לו בא אל איש עשיר כמוהו להשאיל לו עוד איזה חרוזי מרגליות טובים למען התפאר, הן הוא בעיניו כאשר יבוא האיש העשיר ההוא לשאול מזולתו הענין האמור בודאי בלתי יפיל שום הכנעה בענין שאלת בקשתו, ויאמר לו לאמור תנה לי מעט מן קבולות חרוזות מרגליות טובות אשר לך המה, ומקטין הענין הן בעיקר הדבר בעצמו, והן בענין הדיבור בטיב שאלתו, והי' זה יען שידיו רב לו ויש לו כל. לא כן איש עני מסכן ודל, כאשר יבוא לשאול מזולתו גם ענין קטון ופחות בערכו מאוד עכ"ז תפול עליו ההכנעה ומגדיל הענין הן בעצם הדבר הן בשאלת דברו. כן ממש בערך ענין היראה ושמירת המצות כולם, בעיני משה הי' ענין היראה לדבר קטון יען שבערכו היתה שמירת המצות גדולה ממנה כמש"ק, היא אמרו בש"ס מבקשים, אזו ענין בקשה בדבריהם לענין שאלה האמור בכתוב, והוא ענין נפלא! אבל הוא לכוונה גדולה בענין ע"ד שהנחנו, שיובן מזה ענין הלצת הש"ס בהווייתם ובתירוצם, שירצה כל הענין סובב ע"ד ההבדל שבין שאלה ובקשה, וכאשר יבחנו דבריהם בטוב יובן ג"כ הענין בכי טוב:

הקטנה, ועמי בבקשתי, ר״ל זה הוא המכוון בכח המחשבי שבי והוא בקשת הצלת עמי אשר היא הבקשה הגדולה ממנה, כנודע שנתינת חיים לרבים השונאים רב יותר וגדול מן נתינת חיים לשונא אחד, והוא כמש״ק, שענין נפש אסתר ונפש כל ישראל הם שתי שאלות התלויות זו בזו והם אגודים ואחוזים אלו באלו, והבן:

ובזה מאוד יובן ע״פ דעתינו בקודם ענין אדוניהו בן חגית שאמר שהמע״ה (מ״א ב׳) כי הוא אחי הגדול ממני, אשר יפלא מאוד שכל עיקר קוטב דבריו חסר מן כח מאמרו, שהי׳ לו לאמור שבשאלתך בעדו את אבישג השונמית הרי הוא כאלו תבקשי בעדו את המלוכה יעויי״ש, האומנם ע״פ דרכינו יבואר באופן נאות מאוד והוא אשר אומר, שאדוניהו בן חגית עיקר ביאתו בשאלתו היתה על אודות המלוכה כאשר החל רומז לפעמו בראשית דבריו באמרו את ידעת כי לי היתה המלוכה, וזה הוא עיקר ביאתו, אך הוא להיותו חכם השכיל בזה וסיבב הדבר בתוך כדי דיבור אל מול אחר, הוא אמרו ותסוב המלוכה ותהי לאחי כי מה׳ היתה לו, כנראה מדבריו שהמלוכה אחר יאוש אליו, וכבר שתה עלי׳ כוס תנחומין, וכאילו אין דעתו עלי׳ עוד, כאלו יאמר ווי לחסרון כו׳, אבל שפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין, ומרמה דיבר ובקרבו ישים ארבו, והית׳ מחכמתו לבוא בראשית ארשת הדיבור על אודות אבישג השונמית בחשבו שאולי לא ישכילו ע״ז ותנתן לו לאשה, ובאמת אחרי השג אותה לו לאשה בודאי שאליו תסוב המלוכה ביד חזקה, שהוא ענין התלוי זה בזה, שאם יש לו רשות להשתמש בשרביטו של מלך בעליל שמלך הוא ואליו יאתה המלוכה, והוא ג״כ ע״פ האמור הנה שתי שאלות הם התלויות זו בזו והאחת קטנה והשנית גדולה ממנה והקטנה באה בארשת שפתיו והגדולה היא תלוי׳ בקרבו בכח המחשבי שבו כמש״ק, ואמר בלבו לו תתמלא שאלתי הראשונה ויותן לי את אבישג השונמית לאשה אבוא אחרי כן בבקשת השאלה הגדולה ממנו והוא ענין המלכות ובתוקף עוז ויד חזקה, והתחכם בענין בנוראות נפלא ע״פ שקדם, כן היתה מערכת דברו לדעתי אל בת שבע אם שלמה, והיא להיותה אך אשה ואין חכמה לאשה אלא בפלך לא בחנה בזה ולא השכילה ענינו, ועל דעתה דעת אשה הוא הוא השאלה והוא הוא המבוקש ואין כוונה תכליתית עמוקה ממנה נמצאת בענין זולתי מזו, לכן ענתה ואמרה, טוב! אנכי אדבר עליך אל המלך, ובבואה לפני המלך העמיקה שאלתה בתוספת ומגרעת כדרך הנשים, ואמרה לפני המלך שאלה אחת קטנה, אבל אחרי האמת והעיון לא כן הדברים כאשר חשבה בנפשה ולבה ואמרה בפה ולשון אך שהוא באמת ענין שתי שאלות ואחת גדולה מזולתה כמש״ק, והוא שלמה בנה החכם מכל האדם בשמעו את דברי אמו לאמור יותן את אבישג השונמית לאדוניהו אחיך לאשה השכיל בזה ע״ד הקודש ואמר לאמו ולמה את שואלת את אבישג השונמית לאדוניהו? ירצה למה את עושה ענין אבישג השונמית לענין שאלה והמבוקש ממנו, ואנכי ידעתי גם ידעתי שהמבוקש והשאלה הזאת היא המלוכה כי הענינים האלה תלוים ואחוזים ואגודים זה בזה. ושאלי לו את המלוכה, ירצה עשי ההיפך ענין דבר המלוכה לענין שאלה וענין אבישג השונמית לענין מבוקש ויולד ומזה שיהי׳ חפץ המלוכה שאלת דבר קטן ולנוכח לאבישג בקשת דבר גדול, הוא אמרו כי הוא אחי הגדול ממני, ירצה לא תתפלאי על דברי אשר הטיבותי לאמור לעשות דבריך בהיפך, ואיך הוא בכח המאמר לתאר חפץ המלוכה לדבר שאלה ירצה ענין קטון וכבזה? ע״ז אמר כי הוא אחי הגדול ממני ר״ל בבחינה זו שהוא אחי הגדול ממני הלא יאה לו ענין המלוכה, שהמלכות ירושה היא והוא הגדול ממני ולו משפט הבכורה בה, ובבחינה זו יקרא גם ענין המלכות אליו לדבר שאלה וענין קטון וחלש ופחות. אז כשמוע בת שבע דברי בנה החכם אשר הזהיר לה עניין ונפקחו עיני׳ ובחנה והשכילה שזאת באמת היתה כוונת אדוניהו ועיקרו על המלוכה אז נפתה רוחה מעלי׳, וקראה עליו חכם בני! ודנפיק מינך טעמא מלפך:

באופן ע״פ הנחתינו בהבדל האמיתי שבין שאלה ובין בקשה, הוא קושיית הש״ס אטו יראה מלתא זוטרתא היא, ועל דבר **שואל** מעמך קא קשי׳ להו, ר״ל הלא הוא אדונינו משה כלל כאן כל ענין חלקי השלימות ענין יראת הרוממות וענין שמירת כל המצות כולם אשר ענינים אלו תלויים ואחוזים זה בזה, כמו שאמרו חכמי המשנה אם אין חכמה אין יראה ואם אין יראה אין חכמה, ויש בענין כוזי שאלת דברים קטנה וגדולה, וא״כ מאי **שואל** מעמך דקאמר? ע״כ שמוסב ענין **שואל** מעמך על ענין היראה הסמוך לו ובא אחריו תיכף בראשית דבריו כמו שאמר שואל מעמך כ״א ליראה וגו׳, ויפול שם שאלה על ענין יראה הבאה בראשונה מדבריו, והיא הקטנה בערך לעומת שמירת כל המצות אשר יבואו בדבר בקשה אחרי כן, כי בהיותו עומד בשאלת דבר היראה היה ענין בקשת שמירת כל המצות עודנה טמונה בקרבו בכח המחשבי שבו, ואח״כ בהמשך הדיבור בא עוד בענין שאלת הבקשה הוא אמרו לשמור את כל מצותיו וגו׳, וע״ד שקדם בדברינו בענין שני דברים התלויים ואגודים ואחוזים

חקירת מה בדרישת שאלה בתואר שאלה, כמו שאול שאל האיש וגו', וע"פ שורה זו אם יהי' להשואל הדורש שתי שאלות לבקש מן הנשאל הנדרש, ויהיו שתי אלו תלויות ואחוזות זו בזו, ותהי' אחת קטנה בערך מן זולתה בכח הנשאל הנדרש לעשותה, הוא בעליל שיהיו דברי השואל ע"ד זה, בראשון מדבריו יבוא באמרת הדיבור בשאלה הקטנה, ואח"כ כאשר ישמעו וידובבו בטוב הענין אז יבוא השואל ג"כ לשאול עוד השאלה השניי' הגדולה, וכל עוד אשר בא הדיבור בענין השאלה הקטנה הנה השאלה הגדולה עדנה טמונה בלב השואל הדורש, הנה ע"פ המוקדמות יקרא לשאלה ראשונה בתואר שאלה לעילת הב' פנים שהקדמנו, הא' שהיא הקטנה והנגלה, הב' שהיא באה באמרת הדיבור והלשון, והשאלה השניי' נקראת בקשה לעילת הב' פנים שהקדמנו, הא' שהיא הגדולה בשאלה, הב' שהיא עדנה בכח המחשבה של השואל הדורש בעת שאלתו ראשונה כמו שקדם:

ומה מאוד יובן עפ"ז ענייני אסתר המלכה, שבראשונה כאמר ומה בקשתך, ויובן ענייני ע"פ האמור, להיות שביאה ההיא היתה הביאה הראשונה אשר זה זמן זמנים עדן לא ראתה את המלך, והנה שכל האדם ישכיל ע"ז בבוא לפניו בן אדם שבודאי לא נכנס בא וישאלהו מה חפצו ורצונו? ומהסתם מה שבמורשי האדם ועשתונותיו הוא הוא אשר יוציא מכח אל הפועל בקולמוס הלב ושליח הלשון, והנה כח המחשבי שבאדם הוא בראשונה טרם מוצא הדיבור באמרת שפתיו, וע"כ עיקר שאלת הנדרש אל השואל הדורש לאמור לו מה תבקש? וירצה מה כח המחשבי שבך אשר ע"ז באת להראות פנים (כמש"ק שכח המחשבי נקרא בקשה) והוא דרכו של הנדרש למן העולם לאמור כן אל הבא לפניו, ויבחן בו שלא נכנס ענין ביאתו אך לצורך שאלת מה, תבענה שפתיו אליו מה תבקש? או מה בקשתך? יהי' ענין הנדרש קטון או גדול, ואין לנדרש להעלות על לבו ששתי שאלות יש לו להדורש, שאין לו לאדם הבלתי נביא אלא שפיעת השכל לבד, ואין השכל מסכים שיבוא האדם אל האדם בבקשת שאלת שני דברים, כי האדם לא אלהים הוא, ומי יתן וימלא אדם משאלות זולתו גם בשאלה אחת. ע"כ אמר לה המלך אך מלילה אחת משתי המלילות והוא מלילת בקשה, הוא אמרו מה בקשתך? ותאמר אסתר אליו יבוא המלך והמן אל המשתה וגו', בהשקפה ראשונה עלה בדעתו שכנים הדברים בלתי נמצא ענין זולתי תכליתי בדבר ביאתה, אך המבוקש הוא כאשר אמרה אליו ועל הדבר הזה באה לפניו, אמנם אחרי ישוב הדעת וההתבוננות בחן בטוב שאין הדברים כפשטן, כי מה לה להמן יותר מלשאר השרים זולתו? והבין בדבר שבודאי יש ענין נסתר בדבר ביאתה ולא הגידה לו את כל לבה, ע"כ בבואם אל המשתה אשר עשתה אמר לה המלך במשתה היין מה שאלתך וגו' ומה בקשתך וגו', אמר מלילת שתי הלשונות הנמצאות בענין שאלה ובקשה, ר"ל מה שאלתך באמרת הדיבור אשר היטבת לאמור לפני כי ע"פ ההתבוננות אין זו שאלה ובודאי יש בכח המחשבי שבך ענין אחר ואת זה לא הגדת לי, הוא אמרו ומה בקשתך ר"ל מה רחש לבבך בכח המחשבי שבך זולת ענין הדיבור אשר אמרת לפני, כי הדיבור איננו המחשבה והמחשבה איננה הדיבור ע"פ ההתבוננות, ויוכלל בזה עוד כוונה שניי' מן המלך ר"ל שאמר לה מה בקשתך עוד מן הוא והלאה ומה תחפצי עוד יותר, ואסתר המלכה כל עוד אשר לא ראתה כליון חרוץ על הצר הצורר המן הרע הזה פחדה פחד ותכחד עוד ממנו, הוא אמרה שאלתי ובקשתי, ירצה אין בזה ענין נסתר זולתי אמרת הדיבור והוא הוא אשר דיברתי בפה ובאמרת שפתי והוא הוא אשר רחש לבי בקרבי ומזימות מורשי לבבי, אין ענין נסתר זולתי בו, ותוכלל בזה עוד כוונה שניי' מן המלכה ר"ל שאמרה לו אחלי ומבוקשתי עוד אשר יבוא המלך והמן אל המשתה השני אשר אעשה להם מחר. והנה בענין השאלה ההיא בלתי נמצא כתוב בספר מאמר המלך ע"ז כמו שנמצא כתוב בספר מאמר המלך בשאלה הראשונה ע"ש? והי' זה כמו שבארנו להיות שאחרי ההתבוננות בו הי' ענין השאלה הראשונה כפלא ודבר תמוה בעיניו כמש"ק, לכן בשאלת השניי' הסובב ע"ד השאלה הראשונה לא מצא מענה כלום והיו עשתונותיו נבוכים אין פותר, הוא אמרו בלילה ההוא נדדה שנת המלך, ירצה הי' לפניו נדנוד אחר נדנוד מן השאלה הראשונה ומן השאלה השניי', כי לא יכול לתת שינה לעיניו ותנומה לעפעפיו, ועל אודות הענין המתמיה ומבהיל הי' חורש בלבו כל הלילה, מה הוא זה? כי לא דבר ריק הוא! והי' חושב ומתבונן למפרע על תחילת ביאתה וראשיתה, שבודאי ראשית ביאתה לא לעילה זו אשר דיברה בפה ונעשה במעשה, כי לא זו דרך המעשה ולא זו דרך הדיבור, אך יש מחשבה רצוי' בזה בלתי ידע איש, ומן הצורך להתבוננות בו, ויאמר להביא את ספר כו', ובבוא המלך והמן ביום השני במשתה היין שכבר כלה ונחרצה כליון חרוץ שטף עליו על הצר הצורר כמו שמובא בספר, אז בשאלת המלך עוד אליה מה שאלתך ומה בקשתך ע"ד הכוונה הקודמת, הגידה לו את כל לבה והוא כוונת עיקר ראשית ביאתה, הוא אמרה נפשי בשאלתי ועמי בבקשתי, ירצה אשר יבוא בראשונה באמרת שפתי הדיבור הוא ענין שאלת נפשי והיא השאלה

הקטנה

ושיעור הכתוב לדעתי העניה כאלו יאמר ע״ז הסדר והאופן ולמה נמות עתה אם יוספים וגו׳ ומתנו עוד (בלשון לעז יעצט שטארבען אונד נאכהער ווידער שטארבען) כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים מדבר מתוך האש כמונו ויחי, ירצה ע״ד ותחי רוח יעקב, וע״ד ותשב רוחו אליו ויחי דשמשון, באופן שטענתם היתה שאין כח טבע האנושי החמרי והגשמי הניתך מתמורות יסודות הנפסדות וההפכיות לשאת ולסבול ענין מפחיד מבהיל איום ונורא כזה, ומי הוא זה אשר בלתי יתפעל מזה! קרב אתה ושמע וגו׳. הוא אמרו הטיבו כל אשר דברו, ירצה הן ענין אמרם שאין בכחם כח הגשמי והחמרי לסבול ענין מפחיד מבהיל כזה והן ענין אמרם שהשיגו היראה הנאותה והיא יראת הרוממות, כל אשר דברו הטיבו לדבר מאוד, ועל ראשית אמרם בענין השגת היראה הי׳ דברו ראשון מי יתן והי׳ לבבם זה להם ליראה אותי ר״ל יראה עצמית אותי לבדי והיא יראת הרוממות הבלתי חוזרת לירא אך ליראה ממני לבד מי יתן והיתה יראה זו להם כל הימים, ועל אחרית דבריהם שאמרו שאין כחם כח הגשמי והחמרי סובל זה ע״ז בא בדבריו באחרונה לאמור להם שובו לכם לאהליכם ותנוחו בשלות השקט בטח בדד ושאנן ויהי׳ לכם לב מרפא וחיי בשרים:

ע״פ הנחה זו שהיו שני מאמרים מדעות שונות, ומי שאמר זה לא אמר זה, ומאמר פרשת יתרו הי׳ מכת דלי העם, ומאמר פרשת ואתחנן הי׳ מהמשכילים שבהם וכת הנבונים בעם, הוא ג״כ אשר בפ׳ יתרו נאמר **ונשמעה** לבד, ובפ׳ ואתחנן נאמר **ושמענו ועשינו** שני אלה, וכל זה אחר מתן תורה, וקודם מתן תורה בימי ההגבלה נאמרו שניהם אך בא הענין בהיפך הסדר **נעשה ונשמע**? אבל יובן הענין ע״פ הנחתינו כמין חומר, והוא, שקודם מתן תורה אשר אך לשני אלה הכתות הי׳ ענין היראה אך יראת העונש לבד כמש״ק אמרו כולם שתי הכתות כאחד דיבור אחד **נעשה ונשמע**, וע״פ המבואר לנו במאמר **מודע למודע** יעויין שם, אמנם אחרי קבלת התורה אשר אז יפרד העם לשני ראשים באמת וכמש״ק, שהמשכילים בעם בחנו בענין היראה הנאותה וזולתם מדלי העם לא בחנו בזה ואך עמדו ביראתם הראשונה, ע״כ כת דלי העם והמוניהם אמרו אך **ונשמעה** לבד, והוא ענין ביאור על דבריהם הראשונים שאמרו קודם מתן תורה עשי׳ קודם לשמיעה, ורצו בזה לבאר שענין נשמע שאמרו קודם מתן תורה ר״ל העיוני הראשי וכמו שהנחנו במאמר **מודע למודע** יעוי״ש, אבל בענין העשייה על מקומם הראשון קמו עמדו יען שלא בחנו ענין היראה הנאותה, ועל דעתם איך שיהי׳ ענין העשי׳ במעשה המצות יהי׳ נקרא עשיה כי אמרו ונשמעה טרם אשר הורם אדונינו משה ענין היראה הנאותה כמ״ש בספר, וע״פ דעתינו, אולם כת הנבונים בעם אשר בחנו בענין היראה הנאותה במ״ת כמש״ק אמרו ג״כ ענין נעשה לקבל עליהם ענין העשיי׳ הנאותה ע״פ היראה הנאותה, שאינו דומה ענין עשיי׳ מצד יראת העונש לענין עשיי׳ מצד יראת הרוממות ולא קרב זה על זה, ע״כ אמרו שני אלה **ושמענו ועשינו**, ואמרו על הסדר להורות שענין שמיעה ר״ל העיוני הראשי לבאר ענין נשמע שאמרו קודם מתן תורה שר״ל העיוני הראשי (יעויין במאמר **מודע למודע**):

באופן ע״פ דברינו דעות שונות בענין היראה ובענין מעשה המצות, שלאדם עיר פרא האיש ההמוני היראה הנאותה יקרת ההשגה והערך, ולא כן מעשה המצות אשר ע״פ דעתם קל הוא ענייני ונקל עליהם, ולאיש חכם משכיל הוא היפך שענין היראה הנאותה קל עליהם לא כן מעשה המצות אשר הם יקר הערך עד מאוד כמש״ק, והענין תלוי זה בזה, איש חכם ומשכיל להיות בו ענין היראה הנאותה ידע בנפשו שכבד הוא מאוד מעשה המצות אשר יהיו על אופן הזה ביראה שלימה ממש, לא כן האיש ההמוני אשר היראה הנאותה בלעדיו היא ע״כ יקל עליו מעשה המצות כי על פי דעתו איך שיהי׳ ענין המעשה מעשה נקרא ומעשה שמו וטוב הוא:

הנה כי כן יבורך גבר לבוא אל ביאור ראש נושאינו אשר השילונו בו, ואומר, שאין קושיית שאלת הש״ס באומרם אטו יראה מלתא זוטרתא היא מדבר על **כי אם** הכתוב לאמור, לא כן הוא שענין **כי אם** ר״ל ולא כסף וזהב וכמש״ק בדברינו, אך קושי׳ הש״ס על דבר **שואל מעמך** האמור בכתוב ההוא, והוא אשר חזיתי לדעתי העניה בהבדל שבין **שאלה** ובין **בקשה** מב׳ פנים. הא׳, שאלה נקרא דבר קטון בעיני השואל ונקל הוא בעיניו לעשותו כמ״ש שאלה אחת קטנה אנכי שואלת מאתך, בקשה נקרא דבר גדול בעיני השואל וכבד עליו לעשותו כמ״ש ואתה תבקש לך גדולות אל תבקש. הב׳, שאלת דבר מה כל עוד אשר הוא הדבר טמון בלב השואל ועדן לא בא טוב שאלתו בארשת הדיבור במוצא שפתיו ונכח אל הפועל בעקימות שפתיו, הוא נקרא בקשה, והוא מוסב על כח המחשבי אשר בו באדם, הוא שנאמר באסתר בבואה לפני המלך אמר לה מה בקשתך, עד״ז בס׳ נחמי׳ על מה זה אתה מבקש, אמנם בבוא שאלת השואל בארשת שפתיו במוצא הדיבור כי יבטא בשפתיו טוב שאלתו, לזה יקרא בשם שאלה וירצה כח הדיבור, וע״כ נקראה

חקירת

האדם מדבר בעדו לא נכון לאמור ענין העונש ע"ד ודאי ובירור, או שתולה קללתו באחרים באופן שלא יהי' בטעות, על דרך טעות מנוח שאמר מות נמות, מפני שתשובת אשתו בלבו לו חפץ ה' להמיתנו וגו'), והיתה טענתם על אופן שקדם ר"ל פחדו ויראו שלא יהיו נתפסים בזמן מן הזמנים בעונש מה ע"ד אל קנוא ונוקם ה', ומי יכול לעמוד לפניו, וכל ענין אמרם זה לבעבור יראת העונש אשר היתי בהם זה מאז, הוא דברי אדונינו משה אל תיראו, ירצה זאת היראה יראת העונש בלתי נאותה בעבודת ה' יתעלה ואל תיראו יראה כזו שהיא היראה המוזכרת לירא ואיננה למה שיאות לו, ועיקר היראה הוא לבעבור שמו הגדול יתעלה למה שיאות לו מצד כבודו וגדלו ועוז תפארתו, הוא אמרו כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים, ירצה לנוסס נס ולהרים נסכם להיותכם עליון על כל גויי הארץ, ולא יתכן זה אם לא שתהי' בכם יראת הרוממות, כמ"ש וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך, הוא אמרו ולבעבור תהי' יראתו על פניכם, יראתו דוקא, ירצה עצמית והיא יראת הרוממות הנקראת יראה שכלית, הוא אמרו לבלתי תחטאו, כי אם יקבע האדם היראה ההיא בלבו בודאי לא יבוא לידי חטא ומכשול עון, הוא שכתוב יראת ה' טהורה ירצה טהורה בלי שום תערובת מחשבת עצמי בה ובלי שום פניי' מצד עצמו שלא יענש, אך יראתו מפניו למען כבודו הגדול למה שיאות לו, היראה ההיא עומדת לעד, כי בהשיג האדם יראה כזו לא תנתק ממנו בשום אופן ועומדת קיימת לעד. ומה שכתוב אחרי דיבור אדונינו משה כ"ז אליהם, רק ויעמדו מרחוק, ולא כאמר וינועו ויעמדו מרחוק, ר"ל שקבלו עליהם דברי הורם וקבלו היראה הנאותה בעבודת ה' והיא יראה שכלית יראת הרוממות לכן רק קמו עמדו מרחוק, אבל בלא נענוע ויראה יראת העונש, והבן:

ובכן נבוא אל הביאור (פרשת ואתחנן), ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו וגו', ירצה המשכילים שבעם ונבוניהם כמ"ש ראשי שבטיכם, וכאמר וזקניכם ירצה החכמים שבהם, והי' ענין טענתם על דרך אחר, הוא אמרם הן הראנו ה' אלהינו את כבודו ואת גדלו וגו' היום הזה ראינו וגו', ירצה עתה במעמד הקדוש והנורא בחננו והשגנו ענין היראה הנאותה והיא יראת הרוממות מצד בינת תבונתינו, והוא שמהיאות להאדם הישר להחזיק א"ע בעבודת בוראו לבלתי יירא ויפחד מיראת העונש כלל, כי לא זה הוא עיקר היראה הנאותה בעבודת הבורא יתעלה, ונהפוך הוא, אך שיחזיק האדם א"ע להיותו עודנו חי, הוא אמרם היום הזה ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי, ר"ל כאמרם שאין אנקת קפדה בנו ע"ד טענת ההמוניים שבנו אך טענתינו על דרך אחר והוא אשר אנחנו קובלים וצועקים וע"ז דוה לבנו, ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהים עוד ומתנו, ירצה כאמרם אנקת צעקתינו עד"ז שאנו במיתה אחר מיתה תמיד, וענין נמות וענין ומתנו אין ענינו מיתה ממש אך ענינו עייפות וחלישות הלב (ע"ד וימת לבו בקרבו דנבל שר"ל התעלף לבו עד שכמעט ירצה כמתו), שהיו אז בעת מתן תורה חלושי הלב על אודות המראה הגדול אשר ראו עד שכמעט היו קרובים למיתה יותר מן החיים, וכן כתוב לאמור נפשי יצאה בדברו ואמרו חז"ל כל דיבור ודיבור שיצא מפי הקב"ה יצאה נשמתם של ישראל, ור"ל ענין התעלפות וחלישות הלב (וגם הוא נקרא מיתה בלה"ק כמו שקדם מענין נבל, וכאמר ויהי בצאת נפשה כי מתה), והדעת נותנת שלא היו מתים ממש שא"כ היו נופלים פגרים מתים לפי שעה מושכבים ארצה עם רב כזה כדומן על פני השדה, והי' הענין ההוא לבוז וקיקלון לעיני העמים זולתם, והיו לשמצה, וגם כביכול אין כבוד לה' יתעלה בזה, אבל הענין הוא כמו שהנחנו שהיו אז חלושי הלב מפני המראה הגדול עד אשר הגיעה למות נפשם כדרך האדם המתעלף, הנה כי כן כל עוד שלא באו למיתה ממש עדן לא היו נופלים על הארץ נפילת מטה ממש היינו להשתטח אורך גופם על פני הארץ כדרך המת ממש, כ"א נפילת קומה לבד, ע"ד האדם המתעלף אשר מעדו קרסוליו ושחו ברכיו בלתי יוכל התחזק על ברכיו ובכל זאת הנהו עוד עומד מוצב אך הוא נודד אחת הנה ואחת הנה וזקיפת קומתו שוחה קצת אבל לא יפול על הארץ כי עוד חייתו בו, וכן הי' הענין הזה ממש בבני ישראל במעמד הקדוש ע"ד שהנחנו, ואז הזיל הבורא יתעלה ויתב"ש עליהם טל תחייתו, כדרך האדם המתעלף אשר שופכים עליו סם חזק וחריף ומיד יתחזק על עמדו הראשון בזקיפת קומה ובנשיאת ראש ובקומה זקופה כבתחילה וכאלו לא הי' מעולם בחולשה זו, הוא אמרם ועתה למה נמות כי תאכלנו האש הגדולה הזאת אם יוספים אנחנו לשמוע את קול ה' אלהינו עוד ומתנו, שיעור הכתוב ועתה למה נמות אם יוספים וגו' ומתנו עוד ירצה שטענתם היתי שאנו תמיד במיתה אחר מיתה חלישות הלב אחרי חלישות הלב, כי על כל דיבור ודיבור יצאה נשמתם בחלישות הלב ובהזיל עליהם טל תחיה הנה קמו עמדו, שוב אח"כ בדיבור שני עוד יצאה נשמתם ע"ד שקדם ושוב הזיל עליהם טל תחיה, עד"ז כן בכל עשרת הדברות באופן שהיו אז במיתה אחר מיתה,

ושיעור

לתפארת המליצה ותפארת הענין והוא היעוד בדרך פרט, ובבוא ה' יתעלה בביאור היעוד בדרך פרט ואמר ממלכת כהנים וגוי קדוש, ירצה עושר גבורה חכמה, הוא אומרו אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל ירצה הדברים האלה ע"ז הסדר בראשונה עושר אחריו גבורה אחר אחריו חכמה הוא אשר תדבר אל בני ישראל דוקא ירצה להכלל כולו אישי ההמונים דוקא לאלו תסדר ענין היעוד ע"ז הסדר, להיותם עיר פרא כמש"ק, ומכללו יובן שלהמשכילים והחכמים שבהם יאמר ענין היעוד על הסדר הישר והנכון, בראשונה חכמה אחריו גבורה אחר אחריו עושר, שלהחכמים עיקר היעוד הוא החכמה כמאמרם ז"ל ברבות דא קנית כולי' קנית דא חסרת מאי קנית, והנה בודאי לא שינה אדונינו משה מדברי קדשו יתעלה ובלי כל ספק שאמר היעוד לבני ישראל הכלל כולו ע"ז הסדר ממש כפי ששמע מפי כבודו יתעלה, ואיננו מן הצורך לבוא בסיפור ההוא בכתוב שמבלי ספק שאמר להם אך כאשר ציוהו ה' יתברך, והוא הסדר הישר והנכון באמת היאות לאנשי החכמה והמדע הוא מן הצורך לבוא בספר וסיפור, שמענין סיפור ההוא תודע הכוונה הצפונה בענין להוראת שתי כתות ושתי לשונות, הוא אמרו ויבא משה ויקרא לזקני העם ר"ל להחכמים שבם והמשכילים בהם אמר ענין היעוד ההוא ממש על סדר הישר והנכון, הוא אמרו וישם לפניהם ע"ד אמרו אלה המשפטים אשר תשים לפניהם שירצה בסידור נכון ישר וברור, הוא אמרו את כל הדברים האלה אשר צוהו ה' ר"ל שאמר אדונינו משה היעוד ההוא אל הזקנים על אותו הסדר שהי' מפי כבוד ה' יתעלה אליו בעצמו, שבודאי לאדונינו משה בעצמו אמר ה' יתעלה על סדר ישר ונכון גוי קדוש וכהני ממלכות, ע"ז הסדר ממש כפי אשר ציוהו (ציוהו דוקא) ה' ע"ז הסדר ממש אמר ג"כ אדונינו משה ר"ל הזקנים להיותם חכמים ומשכילים ולאיש חכם עיקר היעוד הוא החכמה, וכמו שמצינו בהחכם שלמה שהי' מבוקשתו ומאתו יתעלה אך על אודות החכמה ועזב בשאלתו את הכסף והזהב וכו' כמ"ש בספר מלכים יעויי"ש, באופן ע"פ הנחתינו שהיו שתי כתות ושתי לשונות וכאמור בספר בכת אחת דברי קדוש ה' יתעלה ומכללו יובן שבודאי בא הסיפור ההוא מן אדונינו משה אל בני ישראל הגוי כולו, כי אחרי דבריו בודאי לא שינה, ובכת אחת בא בספר דברי אדונינו משה איש האלהים ומכללו יובן שבודאי דבר ה' הוא וכן שמע מפיו יתעלה, והוא להוראת שתי הכתות ושתי הלשונות, הוא לדעתי דברי החזית ז"ל אמר ר' יצחק ואותי צוה יש דברים שנאמר לי בינו לביני ולעצמי ויש דברים שנאמר לי לאמור לבניו, והבן:

ע"פ הנחתינו זאת שהיו שתי כתות וע"פ דברינו בענין שתי היראות יובן באופן נאות ענין פרשת יתרו ופ' ואתחנן, איש איש על מקומו יבוא בשלום, ויהיו נכונים בעניינם בעצמם, וגם בלתי יהיו סותרים אלו לאלו, והוא אשר אומר, ששתי אלו הכתות יראת העונש היתה להם מאז מן יציאת מצרים וקריעת ים סוף כמו שכתוב וייראו העם את ה', אבל יראת הרוממות עדן לא היתי' להם, שכן כתוב ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ירצה אך האמונה היתה להם בשניהם בה' יתעלה ובעבדו משה, אבל היראה היתה להם רק מפני ה' יתעלה לבד, כי כן בענין היראה לא נזכר בעניינה אדונינו משה והוא כמו שייעדנו, באופן ששתי אלו הכתות עדן לא היתי' להם יראת הרוממות עד אשר באו אל הר האלהים חורבה, וה' אלהים קדושים כל קדושיו עמו משמים נתן קולו ודברות קדשו השמיע מלהבות אש, אז המשכילים שבהם בחנו בהיראה ההיא מצד בינת עצמם מבלי הצורך להם בעניינה מורה דרך ונביא או חוזה, לא כן ההמונים ודלי העם שאפילו אחרי ראותם העניינים הניסיים האלה עכ"ז לא הבינו מאומה מן יראה כזו כלל, עד אשר הורה להם אדונינו משה, וכמו שיבוא בסמוך ענין:

ובכן כבוא אל הביאור (פרשת יתרו) וכל העם רואים את הקולות וגו', ירצה אישי ההמון ודלי העם כמ"ש וכל העם רואים, וראו בחוש הראות את מוחש השמע ורואים את הנשמע (כמ"ש בפ' דברים קול דברים אתם שומעים ותמונה אינכם רואים זולתי קול, ירצה שתמונה לא היו רואים אך הקול היו רואים), באופן שראו בחוש ענין הבלתי נראה ע"פ הטבע, הוא שכתוב וירא העם ר"ל ביחנו בראיית הלב וראיי' שכלית (ע"ד ולבי ראה הרבה חכמה ודעת) והבינו ובחנו שהוא ענין יוצא מגדר הטבעי, והנה הזו שהיו מדלי העם כמש"ק ויראת העונש הי' להם מאז זה ימים מקדם כמש"ק אמנם יראת הרוממות עדנה לא בחנו ולא השיגו כמש"ק בראותם ענין מבהיל ומתמיה כל כך ע"כ וינועו ויעמדו מרחוק, ירצה פחדו ורהו ונסוגו אחור ונזורו ויעמדו מרחוק ברתת וזעזוע וחלחלה ורעדה מפחד יראת העונש אשר הי' להם מאז כמש"ק, וכאלו יאמר ויעמדו מרחוק וינועו ר"ל גם בהיותם עומדים מרחוק עכ"ז היו ביראה ורתת ונענוע מפחד יראת העונש, הוא אומרם דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, ירצה מיתה ממש מצד העונש (ואמרו פן נמות ע"ד האומר ענין קללה ועונש או שיתלה קללתו באחרים או שיאמר בלשון שמא, וכן הי' עד"ז ענין ונאמר חוה באמרה פן תמותון וה' אמר מות תמותון בודאי, אבל הוא הענין כמו שייעדנו אם האדם

בעניינם כבר בחנו בהם ירצה בביזת מצרים ובביזת הים והשיגום בחושם הגשמי, אבל לא הי' מספיק ליתן להם אומר בזה כי כבר כלו ונעו כלאן עמו ויחזרו אחור עד אשר לא הי' מספיק להם לייעדם עוד אפילו בהיעודים אשר השיגו בם ובחנו אותם, לכן היתה מחכמת אלהי' להפוך הסדר בענין היעוד, והתחיל מן המאוחר אל הקודם, והי' יעוד ראשון במעלת העושר אשר מעלה זו כבר השיגוה בחושיהם הגשמיים בביזת מצרים ובביזת הים וראו בחוש שיש תועלת בה, ובשמעם מאדונינו משה יעוד העושר והקנין אז יאמרו איש טוב הוא ואל בשורה טובה יבוא, באופן ע"פ יעוד זה יעמדו על עמדם ויטו אוזן לשמוע ביעודים זולתם, ויאמינו בו אפילו ביעוד החכמה אשר רחוקה היא מהם, וכבר הי' להם אמונת אומן בו כמ"ש ויאמינו בה' ובמשה עבדו:

הוא לדעתי התכת הכתוב של דברי קדשו **פתח דבריך יאיר מבין פתאים** ר"ל הארת הפתיחה והוא דבר ממלכת כהנים וגוי קדוש, שהענין ההוא הוא פתיחה ומבוא לענין הדברות וכל התורה כולה כמש"ק, הארת הפתיחה ההיא הי' ע"פ בינת פתאים, וע"פ דעתם הסכלה היה מוכרח עד"ז לבוא בענין הארת הפתיחה, ראשית לו ביעוד העושר ואחריו ביעודים זולתם, כי אם הי' בא על הסדר הנכון וביעוד החכמה בראשונה, יען החכמה עדיפא מהגבורה שזו בלבה וזו בחומר, והגבורה עדיפא מן העושר שזו בעצם וזו במקרה שכל קנין מקרה היא, ואם הי' בא ע"ז הסדר כמשפט אזי מידו בלוא יבראו בלתי הי' מספיק לו לייעדם אפילו ביעוד ענין מה שכבר השיגו ובחנו בו בטוב מעלתו כי טוב הוא, והוא אשר כוונו:

ומה מאוד יובן באופן נאות ענין הכתובים שם באותה פרשה, כי נמצא בהם זרות ויחוייב ההתעוררות בהם. הא' אמרו אלה הדברים אשר תדבר אל בני ישראל, מה רצה בזה, האם אל גוי וממלכה ועם אחר הי' שלוח אשר יאמר אליו ה' יתעלה כי הוא זה דוקא לבני ישראל? הב' ויקרא משה לזקני העם וגו' הוא ענין פלאי, והיה כל ישראל הגוי כולו? הלא ה' יתעלה אמר לו שידבר אל כל ישראל! הג' וישם לפניהם וגו', ויאמר אליהם מבעי לי', ומאי וישם? הד' את כל הדברים האלה אשר צוהו ה' הוא ענין מיותר, בודאי שמפי ה' יצאו לא מזולתו חלילה חלילה! האומנם ע"פ דרכינו יובן הענין באופן נאות מאוד, שכבר אי אפשר שלא היו בעם רב ששים רבוא אנשים גברים כמוהם גם חכמים ונבונים בהם, ואף אם יהיו מעט מן המעט, וכמנהג דור דור אשר ימלאו ההמונים וימלאו ג"כ מעט משכילים, וכן כאמור בפרשת שמות לך ואספת את זקני ישראל וגו' כנראה שהיו בהם גם משכילים ונבונים, וכאמור עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל, באופן שהיו בהם גם חכמים וזקנים כמש"ק, והי' לדעתי ענין היעוד המבואר על מפלגות ופנים שונים, ירצה לכת וסיעת החכמים שבהם הי' ליווי היעוד על סדר הישר והנכון, בראשון יעוד חכמה, אחריו יעוד גבורה, אחר אחריו יעוד עושר, והי' משפט דברו להם עד"ז גוי קדוש וכהני ממלכות. ולסיעה וכת הרוב שבהם והם ההמונים הי' היעוד ע"ד הכתוב ממלכת כהנים וגוי קדוש, הוא ענין הכתובים כולהם באותה פרשה. כה תאמר לבית יעקב, ירצה אל החכמים והנבונים שבהם תאמר ענין היעוד ההוא על הסדר הישר והנכון (ע"ד **אמור להם** האמור בברכת כהנים שאסור לאמור הברכות בהיפוך הסדר), והכחנו בביאורינו ע"פ שיטת ר' יוחנן המובא ברבות (פ' יתרו) ז"ל ור' יוחנן אמר כה תאמר לבית יעקב אלו סנהדרין שנאמר בית יעקב לכו ונלכה באור ה', וע"פ דעתו יהי' ענין בני ישראל ר"ל ההיפך ירצה דלי העם והמוניהם, הוא אמרו ותגיד לבני ישראל ר"ל לדלי העם רובם ככולם תהפוך סדר היעוד ע"ד מגיד מראשית אחרית, ור"ל שהי' דבר ה' אל אדונינו משה לאמר בענין היעוד אשר אני אבוא תיכף ומיד בסמוך ענין לייעדם על ידך תעשה מפלגות בעניינו, להמשכילים על דרך אחר ולההמונים על דרך אחר, הוא דבר ה' יתעלה בענין היעוד, והוא אמרו ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה וגו', כלל בו במילה ההיא בדרך כלל הג' עניינים אשר יבואו בסמוך בדרך פרט, ואמרו סגולה שכן חכמה נקראת סגולה, ע"ד אמרם בש"ס (מס' עירובין פ' הדר) יעשה סגולה ושאלו מאי סגולה ואמרו ס"ת, וכן ברבות ז"ל פגע בו סגולה והיא שרה בת אשר הנקראת חכמה כמ"ש ותקרא אשה חכמה מן העיר ודרשו חז"ל שהיא שרה בת אשר, גבורה נקראת סגולה ע"ד שכתוב ליום אשר אני עושה סגולה ירצה ענין גילוי גבורה נורא מאוד, עושר נקרא סגולה כמ"ש כנסתי לי גם כסף וזהב וסגולת מלכים והמדינות. ובא היעוד בראשון בדרך כלל אח"כ בא הענין בדרך פרט באר היטב, הוא אמרו מיד ע"ד שייעדנו בענין ראשית אמרו והייתם לי סגולה מכל העמים, אמר סגולה בראשון ירצה בני ישראל, ואמר מכל העמים באחרון ירצה עכו"ם, והוא ענין היעוד בדרך כלל, ואחרית אמרו בהיפוך הענין כי לי כל הארץ ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, אמר לי כל הארץ בראשונה ירצה עכו"ם, ואמר ממלכת כהנים וגוי קדוש באחרונה ירצה בני ישראל, והוא

לתפארת

בידו*), באופן שמלכות הוא ראש העושר, והעד ע"ז מן כתוב טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל. כהנים אלו יסוד גבורה כמאמרם ז"ל בש"ס (מס' זבחים) וברבות ז"ל אמר ר' יוחנן בוא וראה כמה גדול כחם של כהנים שאין לך קל בעופות יותר מתורא וכולה פעמים שהכהן זורקן יותר מן שלשים אמה. והוא מאמר כללי בכל בית אהרן, ובפרטים מהם מלאכו כפי המקובל עליהם כח גבורה בעוז תעלומות נורא מאוד. באהרן ראש הכהנים נאמר וינף אהרן את הלויים תנופה והפליגו חז"ל בכח מעשיו שהיה מניף שנים ועשרים אלף לויים ביד אחת ובפעם אחת כי גדול כחו לאלהיו. באישי כהן גדול אמרו ביומא וכבר אמר אנא ה' ונשמע קולו ביריחו אשר היא עשרה פרסאות מירושלים. ביוחנן בן גרבאי אמרו שמעולם לא נמלא כותר בימיו בבהמ"ק, **). והוא לדעתי ענין ברכו ה' מלאכיו גבורי כח עושי דברו לשמוע בקול דברו ברכו ה' כל צבאיו ברכו ה' כל מעשיו, ועל"ד הפשוט יאמר על הג' עולמות, עולם המלאכים, עולם הגלגלים, עולם השפל, ולדעתי כולם בעולם השפל, ולעומת השלשה כתות אשר נמצא בבית יעקב, הא' כהנים, הב' לויים, הג' ישראל, הוא אמרו ברכו ה' מלאכיו, ירצה כהנים שהם נקראי' מלאכים כמ"ש שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות הוא יעויין ברבות, הוא אמרו גבורי כח כמש"ק (וכן בש"ס קדושין נמצא כתוב שהסבו ענין הכתוב ההוא על רבי לדוק ורב כהנא שכהנים היו יעוי"ש), ברכו ה' כל צבאיו ירצה לויים שהם צבא כללי הנקרא צבא, הוא אמרו משרתיו עושי רצונו, ברכו ה' כל מעשיו, ירצה כל בני ישראל בכל מקומות שהם ברכו את ה'. גוי קדוש זה יסוד חכמה שהקדושה היא תלוי' בחכמה, וכל מי אשר הוא חכם ביותר הוא יכול בחכמתו ועולם בינתו להתקדש יותר ולהתקרב אליו יתעלה, (והם הג' כתרים שחשבו חכמי המשנה כתר תורה, כתר כהונה, כתר מלכות, תורה זו חכמה, כהונה זו גבורה, מלכות זו עושר,

והוא לדעתי שתי ברכות מברכת השחר אוזר ישראל בגבורה עוטר ישראל בתפארה, ירצה גבורה וחכמה, וה"ך שתי אלו שייך דוקא בקדושת הנפשיי הישראלית, ולא כן העושר שגם שייך לעכו"ם, והבן), ובא היסוד מן המאוחר אל הקודם, בראשון יסוד עושר, אחריו יסוד גבורה, אחר אחריו יסוד חכמה, לא ע"ד שחשבו חכמי המשנה בראשון חכמה אחריו גבורה אחר אחריו עושר, והיי זה משני פנים. הא' שדרכי היסוד לבוא מן האחור אל הקודם ולהיות מטפס ועולה ביסוד כמו שהארכנו בזה במאמר אותיות לאהור יעויי"ש. הב' יען שהיו העם שניתנה להם התורה ושוקעים בתאוות הבהמיות עד אשר היי לורתם סגלה שכולה ומשוכלה (כמ"ש הרב המורה והרב החובות) והיא מדוה שאין לה ארוכה, שלעולם לא יכיר הסכל מעלת החכמה להיותה הפכו ולהיותו הוא שוגה ופתי, עד אשר אמרו עליו המושלים שהוא בורח מהחכמה ע"ד העטלף הבורח מכילון השמש לחולשת ראותו והשגתו, והסכל להיותו סכל אפילו במעלות הגבורה והעושר אשר הם בלתי הפכו עכ"ז גם בהם לא ישכיל ויבחן בם להיותו סכל, אם לא כאשר הגיעו אליו המעלות האלו והשיגו עדיו בחושיו הגשמיים, כי סכל יוכל להיות גבור וכן עשיר, וכאשר המעלות האלו יושגו אליו בחושים הגשמיים ויראה עין בעין שיש תועלת גדול בם, אז ייקץ כישן השיגול וישיג בעניינם קלת הבחנה, ויכיר וידע ידיעת מעלתם ורוב טובם, ע"כ היי מחכמת אלהים קדושים בפתח דבריו בענין היסוד אלו הג' מעלות הראשיות, ירצה חכמה גבורה עושר, לעשות ראש דבריו ביסוד מעלת העושר, שלהיותם קודם מתן תורה כעיר פרא בלתי חכמת מה, אלו היי פותח להם ענין היסוד על צד הסדר ישר ונכון והיי בא בראשית היסוד במעלת החכמה, אזי מידו ברוח יברחו עד אשר לא ישאר פרסה, כי הסכל בורח מן החכמה כמש"ק, ואז לא היי מספיק להם לאמור להם שני היסודים זולתם והם הגבורה והעושר, עם היות אשר בעניינם

---

*) היא לדעתי ענין שם הזכרת **מלך** בברכת רפואה, מה שלא נמצא ענין התואר ההוא בכל הברכות האמצעיות, בלעדי בברכת המשפט, (יען בעיקר המשפט אך הוא למלך כמ"ש מלך יושב על כסא דין, ונאמר ועוז מלך משפט אהב, ונאמר מלך במשפט יעמיד ארץ, ונאמר בית דוד דינו לבקר משפט), ואמנם בשארי ברכות לא נמצא התואר ההוא, ומה לברכת רפואה להיות שלולה מזולתה? האמנם הוא ע"פ מה שקדם שענין מלך הוא תואר לבעל העושר. ובלתי ניכל לקוות רפואה טובה מן הרופא כ"א בהתקבץ בו כל אלו הג' בחינות כאחד. הא' שבלשי יהי' מן הצורך אל הרופא להונות והממונות כי יש לו כל וידיו רב לו בקנין. הב' שיהי' רופא מומחה ובקי בחכמת הרפואה ובמיני הצמחים ותועלתם למזור התחלואים אשר הועמדו ע"ז בראשית היצירה, כמ"ש בן סירא אלוה העלה סמים מן הארץ בהם הרופא מרפא את המכה ובהם הרוקח מרקח את המרקחת. הג' שתהי' נפש האדם יקרה בעיניו ויחשוב אותו ויהי' בטבעו טוב ומטיב לזולתו. ואם יחסר בו בחינה אחת מהג' בחינות אלו כבד הדבר וקשה לקבל ולקוית רפואה תמימה, כ"א יחסר לרופא הון הקנין הוא לעתות לעניו יעב למען תיקבת שכר, באופן שיוכל להיות אשר עוד יכביד על החולי את הבנין למען קחת מה בכיד החולה. וכן אם יחסר לו בחינת הבנת הטוב והרחמים אל הרופא ג"כ לא יחוס על החולה ולא יעמוד על דם רעהו, וכמוהו כאין בעיניו, בלתי יפקח עליו בעינא פקיחא, אך ימהר ויחיש מעשהו ותקנתו קלקלתו. וכ"ש מזה אם לא יהי' הרופא מומחה ובקי, איך ידין את דין החולי למזור ואיך ירפאהו והוא ככל האדם בלתי יתרון נמצא בו? הוא נוסח אמרינו בברכת רפואה והחלואי הנוויה **כי אל מלך רופא נאמן ורחמן אתה:**

**) וכן אמרם ז"ל כהנים זריזים הם לעילת מעלת הגבורה הנמצא בם שבעל הרוב הגבור והבעל כח הוא זריז:

בהשגחותיו ואף המשכיל היודע אותך לא במעשהו יתהלל כי אם בשמך ובהאמינך אשר הכינות את לבבו לדעת אותך כי בך יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל לאמור באלהים הללנו כל היום יעויי"ש. ואמר עוד העבר חרפתי, ירצה יראת האדם אשר היא לחרפה גדולה אלי שאהי' ירא מבן אדם ובן תמותה היראה ההיא העבר ממני, ור"ל לב טהור ברא לי אלהים אשר יראת האדם לא אקבל עלי ולא אשים יראתו נגד פני כלל, הוא אמרו לביאור ענין ראשון שאמר **חרפתי**, ובאר ואמר **אשר יגורתי**, כי הוא ההבדל לדעתי בין ענין **יראה** ובין ענין מגור, שענין **יראה** יתייחס בין אל כבוד ה' יתעלה ובין אל האדם, אמנם שם מגור יתייחס אך באדם לבדו כמ"ש ויגר מואב, ויגר מפניו, ואב לזה לא תגורו מפני איש, אבל בהבורא יתעלה בלתי יבוא ענין השם ההוא בשום אופן, אם לא שיהי' ע"י אמצעיים כמו גורו לכם מפני חרב או יגורתי מפני האף והחמה, אבל שיהי' כתוב ענין גור בלשון יראה אל הבורא יתעלה בעצמו לא נמצא בכל כתבי הקודש. ולדעתי העניה העילה בזה שמילת גור הוא מלשון אסיפה וקיבוץ ושרשו גור והוא ענין כתוב מגור מסביב, וע"כ נאמר ענין גור בלשון יראה אל יראת האדם, להיות שענין המורא מאיש לזולתו הוא מפני עילת המעלות הנמצא בו בהיראוי, אם בחכמה, אם בגבורה, אם בעושר, ולולא זה אין ממי לירא, ואלו שמעלות נקבצים הם באדם וקיימים הם אצלו, כי יש אדם מבלי חכמה, ויש אדם מבלי גבורה, ויש אדם מבלי עושר, ע"כ הושאל ענין גור בלשון יראה ר"ל שיש בו עניינים נקבצים אשר מהיאות לירא מפניו, ואחרי שהושאל ענין גור המורה על הקיבוץ ונוסב על היראוי, הושאל התואר ההוא גם אל הירא, וכ"ז הוא באדם היראוי שהעניינים בו עניינים נקבצים כמש"ק, לא כן בהבורא יתעלה ויתברך שמו, אשר הוא החכם והוא החכמה הוא הגבור והוא הגבורה והוא היודע והוא הידוע והוא המדע, ועד"ז בכל המעלות, ע"כ לא יתכן לדבר בו יתעלה בענין גור, הוא אמרו **העבר חרפתי** ובאר ואמר מה היא החרפה? אף הוא כמשיב אמריו אליו **אשר** יגורתי, ירצה שאנכי מתירא מן האדם אשר היראה ההיא מכונה בשם מגור וגור, והיא חרפה גדולה אלי, אשר אניח ואעזוב יראת ה' ואהיה מתירא מזולתו, ע"ד שספרו מאחד מהיראים (עי' חובות הלבבות) שמצאו חסיד אחד לאיש ירא ישן באחד המדבריות אמר לו האיך ירא מן הארי אשר במדבר שאתה ישן במקום הזה, אמר לו הירא אני בוש מאלהים שיראני ירא זולתי. הוא סיום דברי המשורר כי משפטיך טובים, על דרך הכתוב ממש לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא, והבן:

נשוב אל שאנחנו בו, שענין היראה נחלקת לשנים: וגדולה האחת מזולתה כמש"ק, ויובנו עפ"ז איזה דלתות בפרשת יתרו ובפרשת ואתחנן, אשר מלבד שיש סתירה מענין לענין עוד למו שגם כל אחד ואחד בענייני בעצמו מבלי תבונות כלל, וע"פ דברינו אלה יאירו דבריהם כאור נוגה ונוגה כאור תהיה, ויען שהספיקות בענין ומענין לענין זולתו רבו כמו רבו ע"כ לא אפקוד על הספיקות כולהם כי קצר המצע מהשתרע, לכן לא אאריך בזכרם ויבחנו בטוב מענין התרתם והתכתם כיד ה' הטובה עלינו ת"ל:

ראשית אמרינו בענין לבאר עילת היעוד מאתו יתעלה לכלל קהילת המדברים טרם נתינת התורה, ויאמר לאמור בראש דבריו **ואתם תהיו לי ממלכת** כהנים וגוי קדוש ונרחיב הדברים בענין הנכבד ועיקר הזה, ומפאת כי הוא הוא ההקדמה היקרה להצלחתנו הקדושה במעמד הנבחר, ומפאת כי יש את ית"ל לאמור בו בענין טוב טעם ודעת, והוא אשר אומר, הנה זאת חקרנוה כן היא שחלקי המעשה מן דבר המצוה עם היותם תרי"ג בפרטות כדאי' במסכת מכות יעויי"ש, אבל ע"ד כלל אך שלשה הם, הא' חובות הלבבות, הב' חובות האברים, הג' חובות קנין, והנה הוא יתעלה ילוה חסדו מן המחויבות לנו בני ישראל אליו יתעלה בעבודות הג' אלה, ומה יעשו בני ישראל עמו בהפקד מהם אלו הג', והוא חסרון לבב חכמה אשר היא תאות לעבודת חובת הלבבות הבא בש' התורה, ואצילת אברי האדם בגוף וגוויי' אשר הם נאותי' לעבודת חובת האברים, והעדר הקנין אשר הוא יאות לעבודת ההונות והממונות, והם בהשקפת ענין בטוב הוא החכמה והגבורה והעושר, וכל אלו מלפניו יתעלה, והאדם בעצמו לא יקח לו כל אלה בלעדיו, וא"כ איך ילוה חסדו בזאת התורה שמן המחויבות לנו בעבודות שלש אלה ואין לנו בידינו הג' הכנות המצטרכות לג' חלקי העבודה הכלולים בחלק המעשי מן המצוה? כי ע"כ היתה מחכמת אלהים יתעלה לייעדם טרם נתינת התורה בפתיחת ענין כדבר בו מאלו הג' המעלות הראשיות, והם החכמה והגבורה והעושר, אשר מהם ומהם תשוב אליו יתעלה העבודה בהם, כמו שאמר דוד ממך הכל ומידך נתנו לך, הוא אמרו בפתח דבריו טרם נתינת התורה הקדושה לאמור ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, לדעתי **ממלכת** זו יעוד עושר שאין לך עשיר גדול ממלך והוא ראש העושר, כמאמרם ז"ל אי אמר מלכא עקרנא טורא מי לא עקר, והוא להיות שהיכולת והעושר

בידו

המלחים וגו' אבל עוד נוספה להם יראה במאמרו זה על יראתם הראשונה, והיא גדולה מהקודם, מפני שהיראה הראשונה אך היא יראת טביעת הים שלא יבלעו בתהומות כמאמרם ולא נאבד, וענין יראתם בראשונה היתה מצד טביעת הים ע"פ דעתם שהוא ענין מקרה בלתי כוונת מכוין, ואך ענין הטביעה היא היתה עיקר היראה אין עוד יראה אחריה, היינו שאם יגיעו אל גבול היבשה להנצל מן טביעת הים או אחרי הטבעם בים תו לא ולא מידי אין שכר ואין עונש לית דין ולית דין, לא כן כאשר גילה להם יונה שיש סיבה ראשונה עילת כל העילות קדמון יכול מביא לאסון בכוונה ואית דין ואית דין, פחדו ורהו פחד חטאם בדבר עבירה שלא יהיו נתבעי' על זה אם בים אם ביבשה, ירצה אפילו אם יגיעו אל גבול היבשה להנצל מטביעת הים והוא שישארו בחיים, או במותם אפילו אחרי הטבעם בים ויפסד גופם, עדנה נשאר קיום הדין בהשארת הנפש אחר המות, הוא שכתוב וייראו האנשים יראה גדולה כמש"ק. ומה מאוד יומתק כצוף דבש אמרי נועם הכתוב כי הגיד להם אשר הוא למותר בענין שהוא מובן מענייננו ומה שנאמר ולפנים? האומנם ע"פ דרכינו יבוא באופן נאות, ירצה ע"ד הכתוב כי הגיד להם אשר הוא יהודי שאמרו עליו חז"ל בש"ס (מס' מגילה) כל הכופר בעכו"ם ומאמין בבורא עולם נקרא יהודי, הוא אמרו כי הגיד להם, ר"ל שהגיד להם כי יש אלהים שופטים בארץ, וע"ד מגיד חדשות אשר כל אלה מלפנים לא ידעו, וענין חדש הורה להם, שהעולם בלתי קדמון, אך יש מביא לאסון בכוונה, והוא חיי החיים ב"ה, ומוסב ענין הגיד להם על שם ה' יתעלה האמור סמוך לו באמרו כי ידעו האנשים כי מלפני ה' הוא בורח ע"ז אמר כי הגיד להם ירצה הוא אמר להם שיש ה' הוא האלהים בשמים ובארץ, (וקצת נוכל להמליץ ענין הוא בורח שאמר מוסב על הים ע"ד אמרו הים ראה וינוס), ואחרי אשר הטילו את יונה למי הים והים נח מזעפו, ואופן הטלתו והשלכתו אמור בפרקי דר"א שם שלאט לאט השקיעו אותו במי הים, בתחילה עד ארכובותיו ועמד הים מזעפו, חזרו ולקחו אותו אצלם ועוד הי' הים הולך וסוער, חזרו והטילו אותו עד טבורו ושקט הים, חזרו והעלו אותו ועוד הים סוער וזועף, חזרו והטילו אותו עד צווארו ועמד הים מזעפו ועוד העלו אותו אצלם וחזר הים בסערה, עד אשר הטילוהו כולו אז שב ושקט ונח הים מזעפו על עמדו הראשון יעוי"ש, באופן שאחרי הדברים והאמת האלה ראו בירור אמיתת ענין של הדברים שביאר למו שהוא יתעלה משגיח בשפלים, אם להיטיב לישרים בליבותם, ואם להעניש המטים עקלקלותם, אז וייראו האנשים יראה גדולה, ירצה בענין יראת ה' יתעלה הקודמת עוד נתוסף להם בענין היראה ההיא ממש עוד ענין יראה גדולה עודפת ונוספת על הראשונה, והיא יראת ה' מצד הדרת כבודו וגדולתו יתעלה והשיגו אז ליראת הרוממות, הוא שכתוב בענין היראה ההיא **את** ה', והיא ע"ד אמרו **את** ה' אלהיך תירא ואמרו חז"ל בזה **את** לרבות ת"ח, והיא יראה שכלית, יעויין בזה במאמר בין **עובד אלהים לאשר לא עבדו** יעוי"ש:

אמנם עיקר היראה האמיתה בעבודת הבורא יתעלה היא יראת הרוממות, ועל זו היראה אמר אדונינו משה ולבעבור תהי' יראתו על פניכם, **יראתו** דוקא, ר"ל יראה עלאית והיא יראה שכלית, לא יראת העונש שהיא יראה התחתונה ליראה, ויבוא בסמוך ענין בביאור רחב מכוון, ועל אודות היראה ההיא התחנן המשורר והשיב תחינותיו בתמניא אפי מול כבודו יתעלה אשר הוא יתעלה יהי' בעוזריו בעניינה, הוא אמרו לדעתי **הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך: העבר חרפתי אשר יגורתי כי משפטיך טובים:** בשני אלה הכתובים באו טוב דבריו בענין היראה, וכתוב הקם וגו' הוא ענין בקשה מאתו יתעלה על עוז תעצומות יראתו יראת אלהים שתהי' בו בכל עוז והוא יתעלה יהי' בעוזריו בעניינה, וכתוב העבר וגו' הוא ענין בקשה מאתו יתעלה אשר הוא יתעלה יעביר ממנו מורא האדם ויראתו בל תהי' בו וכמו שנבאר, הוא אמרו הקם לעבדך אמרתך אשר ליראתך ר"ל אמרי נועם מאמריך אשר גזרת אומר על אודות יראתך אשר ייראו האדם מפניך כמ"ש בתורה את ה' אלהיך תירא, הקם לעבדך, ע"ד הקם תקים עמו, ור"ל הן אמת שאני בלתי שוגה בה בענין היראה ההיא ומעריך אני א"ע בתוקף עוז להתעודד על התאוה ולעזוב חפץ יצרי לעשות רצון יוצרי, ואמנם הקימותי דבר הציווי ההוא, אבל אחלי גם אתה הקם לעבדך, ירצה הקם עמי על דבר היראה ההיא, ומבוקשתי שתהי' לי בעוזרי, כי אני לבדי בלעדיך לא אוכל לנצח היצר בשום אופן, ע"ד אמרם יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום ולולא הקב"ה עוזרו כו' ואמרו הבא לטהר מסייעין אותו, ועם היות שאמרו חז"ל הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים היינו בראשית תחילת העבודה והיראה, ובענין הבחירה כדברו טוב דבריהם, אמנם הוא מבלי ספק, אחרי טוב בחירתו שצריך ג"כ האדם אל סיוע הבורא יתעלה, ובלעדיו אי אפשר בשום אופן, וכמ"ש הרב בחובות הלבבות ז"ל כי האדם הצדיק אינו פורע חובות טובת האלהים עליו אלא בעזרת האלהים לו כמו שאמר אחד מן החסידים בתשבחותיו

השומר נפי ועתה ישראל, כי גם שם אם ביקש מאוד הוא הממון, לא למענו ביקש, אך למען טובת האדם בעצמו, אשר יהי׳ בזה פדיון נפשו, כמ״ש וצדקה תציל ממות, ויחי עוד לנצח לאור באור החיים במה שהתמורה עודפת עלי׳, והוא כסוחר שהוא קונה סחורה גדולה קיימת ומתמדת יגיע אלי׳ אחר זמן בטובה קטנה אבודה ונבזית יתננה מיד, ולא ייטיב להש״ת בזה כלל, אמנם לעצמו ולנפשו ייטיב:

ורבות הרווחנו בדברינו אלה, שעל פיהם יובן היטב ענין קושי שאלת הש״ס בענין היראה מדרי׳ חנינא, וכי חנינא מאי עבידתי׳? יאמר ר׳ חנינא דל אנא מהכא קראי מי לא קשיין אהדדי! האומנם ע״פ דרכינו יכווח שבא ללמדנו דעת שאין כוונת הכתוב להקטין ענין היראה, לא כן הדבר, שבאמת הוא דבר קשה וגדול מאוד, אם בגודל קושי ענין קיומה, אם בגודל שכרה אשר יגמל עובריה, אך כוונת הכתוב שהיא דבר נקל בבקשתה ושאלתה ע״פ טבע האדם כמש״ק, וא״כ קראי לא זו שלא קשיין אהדדי אף גם שהאחד יחזיק את חבירו כמש״ק, כי ע״כ אך קושי שאלתם מדר״ח, וכמו שיבוא בסמוך ענין בביאור טוב דברי הש״ס בהווייתם ובטוב התרתם באמרם אין לגבי משה מלתא זוטרתא היא.

ומקודם נבאר ונשכיל לדעת גדר היראה ומיני היראה וטיב ענייניה, ואח״כ יבוא ביאור דבריהם המתוקים מדבש ונופת צופים, בטוב טעם ודעת:

גדר היראה הוא, שידע האדם בנפשו שיש אדון קדמון נמצא תדיר, והוא ברא כל מאין מאפס המוחלט הגמור, והוא המניע הראשון את כל בכוונה, ומשגיח בשפלים, והוא היודע מחשבות האדם, ואף עד שלא נולדה המחשבה בלבו של אדם הוא מכירה כמ״ש וכל יצר מחשבות מבין, ובכן ראוי לו היראה, והוא שיכנע ויבוש מלפניו בכל תנועה שהוא בא להתנועע, וכמו שירא האדם מלפני מלך גדול רב ושליט אשר יראהו עין בעין בחוש לאותו עד״ז ייראו מהבורא יתעלה בעין השכל כי הוא יתעלה לא יושג בחוש ובמנעת השגתו ע״ז הדרך, אך שהשכל ישכילהו, והוא נמצא בשכל בלתי מושג בחוש, ויראה האדם שלא יפול רגל ולא יניע עפעף מבלי הפקת רצון אדון כל העולמים יתעלה, ויקיים האדם בעצמו כתוב המשורר שויתי ה׳ לנגדי תמיד, וכמ״ש ואם אדונים אני איה מוראי, וזולתם מן הכתובים המורים ע״ז הענין:

מיני היראה לשנים יפרדו. הא׳ יראת העונש, והוא הנמצא כתוב בתורה ובספרי הנביאים והקבלה מענין עונש הגאים והגבוהים והמעוברים על דת משה והתורה הקדושה, ומיני הכתות המבוארים בש״ס (מס׳ ר״ה), ומעשים בכל יום כשיראה האדם תהפוכות ענייני הברואים בעולם ומהירות התחלפות הממלכות והממשלות בו והעתקת אנשיו מענין אל ענין ומשחתת עם לתקנת עם אחר, וסוף הכל אל המות כמ״ש מות ירעם, בזכור האדם את כל אלה ירעש ויפחד ויבהל מפחד הדר כבודו יתעלה ויאחזהו המורא והיראה, וכמו שאמר נעים זמירות ישראל סמר מפחדך בשרי וממשפטיך יראתי ורבות כאלה בספרים. הב׳ יראת הרוממות והיא כאשר יעמוד האדם במחשבותיו על גדולת הבורא יתעלה ועילם יכלתו וחכמתו ועשרו, וישתכל בחלישות האדם וחסרונו, ושאינו מגיע אל השלימות, ורוב צרכו וכישו לדבר שימלא מחסרו, ויבחן רוב טוב הבורא יתעלה וחסדו עליו, ושבראהו כמו שבראהו מן האין בעצמו, והוא רש ולריך אל מה שיש בו תקנתו, ובלתי יגיע אליו כ״א ביגיעת נפשו, וגם זה הוא מחמלת הבורא עליו כדי שיכיר גדולת הבורא ב״ה ושפלות האדם, וכאשר יעבור על לב האדם ענין זה יהי׳ לבו נמס כדונג ואם לבו כלב האריה המס-ימס ויבואו בו היראה והרתת והרעד והחלחלה מפניו יתעלה:

באופן שענייני היראה לשנים יפרדו. הא׳ הוא יראת העונש והיא יראת המונים הנקראת יראה טבעית. הב׳ יראת הרוממות והיא יראת המשכילים הנקראת יראה שכלית. ויובן בזה ענין הכפל הכתוב בנבואת יונה, הוא דברו, וייראו האנשים יראה גדולה וכפל עוד הפעם וייראו האנשים יראה גדולה את ה׳? ובראשונה לא נאמר את ה׳ ובשני׳ נאמר את ה׳? וכ״ז מן הצורך להתבוננות. אבל יובן הענין ע״פ שקדם, והוא, שאנשי האנייה היו מכת מאמיני הקדמות וזולתה מן הדעות הכוזבות (כמובא בפרקי דר״א (פרק י׳) שהיו בה משבעים אומות וכל איש ואיש שיקולו בידו יעויי״ש) קרה להם המקרה הרע מן הסער הגדול אשר עדן לא ניסו באלה וכמוהו לא נראה ולא נשמע מן עוד אשר היו יורדי הים באניות, בהלה אחזתם חיל כיולדה מפני הרוח אשר תשבר אניות תרשיש, והחלו להפיל גורלות בשל מי הרעה הגדולה הזאת, ונתוודע הדבר ע״י הגורל שהוא ע״י יונה והוא הי׳ בעוכרם, ובעת אשר החלו לדרוש אותו בענייניהם כמו שכתוב בספר, הגיד להם אשר הוא יהודי והוא עובד נמצא ראשון מחויב המציאות קדמון ויכול ומניע כל בכוונה, כמו שאמר להם את ה׳ אלהי השמים אני ירא אשר עשה את הים ואת היבשה, אז וייראו האנשים יראה גדולה, יראה עם היות שטרם ידעו מזה מן כל ענין מאמריו ג״כ היו יראים כמ״ש וייראו המלחים .

ירלה למלך אשור על דבר גאוותו וגאותו חדון לבו, ע״פ המקובלות שכל המתייהר נופל בגיהנם, ולא כן אנחנו בני ישראל עמו אשר בצדקותינו נכלל מדינה של גיהנם כאמור ולדקה תציל ממות שתי פעמים אחת היא שמצלת ממיתה משונה ואחת היא שמצלת מדינה של גיהנם:

הוא אמרם ג״כ תני רב יוסף כל הנותן לדקה שוב אין מראין לו סימני עניות, ירצה שכבר אמרו ז״ל ש״ם (מס׳ קדושין ושבת) סימן לגסות הרוח עניות ואמרו שם מאי עניות עניות דתורה, וא״כ איש ישראל העושה לדקה ומקורה מפעולת התורה כמש״ק ובגלל זה בא ג״כ לידי ענוה א״כ אין בהעושה לדקה מאיש הישראלי לא גסות הרוח בעצמה אך ענוה ויראת חטא ההיפך ממנה וגם אין בו לא סימני׳ של גסות הרוח והוא עניות דתורה אחרי שהצדקה עצמה מקורה מן התורה וממנה למדה א״כ אין בו עניות דתורה ג״כ (באופן שאנחנו בני ישראל העושין לדקה לנו שתי אלה העטרות הגדולות, והוא תורה וענוה, ואמרו חז״ל מה שעשתה היראה עטרה לראשה עשתה ענוה עקב לסוליתה כמ״ש עקב ענוה יראת ה׳), ועניות הקריים גם היא לא תבוא לרגלי הצדקה, אמנם נהפוך הוא, כי עוד יתברך בכל טוב כמ״ש פזר נתן לאביונים לדקתו עומדת לעד הון ועושר בביתו, והי׳ מעשה הצדקה שלום:

מאמר מור עובר

גרסינן במס׳ ברכות (פ׳ חמישי) אמר ר׳ חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים שנאמר ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל וגו׳. יהי׳ דברינו לאשון בהתבת הכתוב ההוא ע״ד הפשט, אמרו **כי אם ליראה** וגו׳ יפלא, הלא כאן בכתוב ההוא כלל כל חלקי שלימות העבודה הנרלה לה׳ יתעלה, והם (א) היראה (ב) ההליכה בדרכיו (ג) האהבה (ד) שלימות הלב (ה) שמירת כל המצוות כמ״ש בו בענין וכמ״ש במסילת ישרים יעויי״ש, א״כ מאי **כי אם?** האומנם לדעתינו ע״ד הפשט ירווח הענין, יען שגלוי לפניו יתעלה שבריות חומדה כסף וזהב אוצר האדם יובאו לרוב גודל יקרת חפץ האדם בהם וכוסף נפש המתאווה בם עד אשר יקרהו להאדם מרוב תשוקתו בם שגם לעתות בצרה ייקר פדיון נפשו לעצמו בם, וכ״ש כי ירע עיניו לתת מהם לזולתו, ויותר נרלה האדם לעמוס עליו עול כבד יכבד ממנו אם בגוף וגווייה אם בנפש ורוח ויגע שכמו לסבול סבל קושי עבודת עבודה ועבודת משא אך שלא נרלות בכלי כסף לרוב גודל יקרת חשיבותם בעיניו, הוא דברי אדונינו משה ועתה ישראל מה ה׳ אלהיך שואל מעמך כ״א וגו׳, ירצה אינהו שואל ממך כסף וזהב אשר הם מחמדי עין האדם וסגולתו וחביב עליו כאישון עינו אך רק הוא שואל ממך ענין הנוגע בגוף וגוויי׳ ונפש ורוח, ועם היות שכבד הדבר ההוא וגדול הוא מאוד, אבל ידעתי גם ידעתי שתאותו לזה ותתרצו בו כל עוד שאינו שואל מכם כסף וזהב, ואותו ענין אשר תתרצו בו ותסכימו עמו את זה הוא שואל, כי ה׳ הוא היודע את נפש האדם במוב כי ידיו עשוהו ויכוננוהו, ויודע הוא דעתו ורצונו באיזו ענין יתרצה ובאיזה ענין לא, ואת אשר יתרצה בו את זה הוא שואל מאתו:

ומה מאוד יובן ע״פ דעתינו כנופת צוף דברי הנביא ישעיהו, הוא דברו והי׳ אמונת עתך חוסן ישועות חכמת ודעת יראת ה׳ היא אוצרו, ירצה אוצר ה׳ יתעלה הוא ההיפך מן אוצר האדם, שהאדם אוצרו הוא כסף וזהב דוקא ויראת ה׳ לא נחשבה בעיניו למאומה, אולם בהבורא יתעלה הוא ההיפך שאצלו יראת ה׳ היא אוצרו וכסף וזהב בעיניו כאפס כאין. ומה מאוד יהי׳ נכון ע״פ דרכינו בקודם מה שלא נאמר באותה פרשה **מאודך** כמו שכתוב בפ׳ שמע ישראל? יעויין בילמדנו פ׳ כח יעויי״ש, ובפרשת דרכים חקר הגאון המחבר על מה שלא נאמר מאודך בענין והי׳ אם שמוע יעויי״ש ודעתו להבדיל בין יחיד לרבים, אמנם מה יענה בכתוב ועתה ישראל הנאמר ג״כ בלשון יחיד ע״ד פ׳ שמע ישראל? האומנם ע״פ דעתינו יבואר בטוב, כי זה כל עיקר שגנון הענין של אותה פרשה וטוב ענייניה להורות לנו שאיננו דורש קנין הממון מאתנו וא״כ אם הי׳ אומר **מאודך** הי׳ דבריו מחלקי הסותר, ע״כ השמיטו ולא בא הזכרון ממנו כלל באותו ענין, וגם לא תהי׳ פרשה שמע ישראל מחלקי הסותר

מהם צדקה וכ"ש אם רואה כשהם יראה איך שיהיו עכ"ז מרובים ומרובים הם בודאי יעשה צדקה, וענין אם רואה מוסר עצמו ואחר עמו כאלו יאמר אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים כו' וכ"ש אם רואה כשהם מרובים כו', ותנא דבי ר' ישמעאל עודנו בלתי נוח לו בטעם הסוד שא"כ מדוע אמר ועבר ולא אמר ועברו כמו שאמר נגוזו? ע"כ הסב הענין ע"ד אחר ואמר כל הגוזז נכסיו ועושה מהם צדקה ניצול מדינה של גהינם, ר"ל כל ישראל הגוזז נכסיו כו', (ע"ד אמרם ז"ל כל העוסק בתורה כו' ויראה ג"כ טעמו כל ישראל שהלא גוי שעוסק בתורה חייב מיתה כדאי' בש"ס (מס' חגיגה וסנהדרין) יעויי"ש), ר"ל כל איש ואיש מהגוי ישראל כולו הגוזז נכסיו לצדקה ניצול מדינה של גהינם כמ"ש בענין צדקת ישראל וצדקה תציל ממות שתי פעמים אחת שמצלת ממיתה משונה ואחת שמצלת מדינה של גהינם, וכל זה הוא דוקא בישראל, אבל בעכו"ם בלתי פועלת צדקה שלהם להנצל מדינה של גהינם, שאדרבה היא המחייבתן כמש"ק ממס' בתרא להיותם מתיהרים וכל המתייהר נופל בגיהנם, והוא טעם הכתוב ע"פ דעתו דתנא דבי רבי ישמעאל אם שלמים וכן רבים יראה אם בני ישראל אשר כינוי תארם מצד איכותם הוא תואר שלמים (ושם זה להם מאביהם יעקב שנקרא איש תם, ותם ושלם אחד הוא)*) ואם בני הגוים אשר כינוי תארם מצד הכמות כמ"ש רבים הגוים האלה והם גם הם יעשו צדקה, וכן נגוזו יראה שנכסיהם יגוזו נכסיהם לצדקה, עכ"ז ועבר יחיד יראה יעבור דינה של גהינם אך האחד שבהם והוא איש ישראל, אבל הגוים בלתי יעבורו הגיהנם ואך ישארו שם לדין ומשפט כמש"ק, וכפי הנראה מלפנים שפעולת הצדקה לענין דינה של גהינם אך לישראל לבדה היא, ומפני שנתינת צדקה שלהם היא בא מכח הערת התורה הכתובה ואח"כ מכח הערת הראי' השכלית ומתוך זה באו לידי מדת ענוה היפך הגאוה, לא כן צדקת הגוים אשר מתייהרין המה בצדקתם אשר עשו מפני שזאת התורה אין להם ומכ"ש שאין להם ההערה השכלית, באופן אם גם הם יעשו צדקה באים מכח צדקתם אל ההיפך והוא מדת הגאוה והיא אדרבה המחייבתן לגיהנם שכל המתייהר נופל בגיהנם:

הוא לדעתי דברי הרבות יהיו לך לבדך ואין לזרים אתך הצדקה שלהם שנאמר ולך תהי' צדקה, יראה בעולם הגמול פעולת הצדקה להצילו מדינה של גיהנם אך לישראל לבדה היא כי ענין דבר יהיו לך לבדך וגו' יעוף מלתו בעולם הגמול כמ"ש מלפנים ונהמת באחריתך בכלות בשרך ושארך ר"ל שישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה לקבל גמול ועונש לפי מעשי' בעוה"ז, ועי"ז אמר יהיו לך לבדך. והוא לדעתי תשובת ר' עקיבא (מס' בתרא) שהשיב אל המין בשאלתו אם אלהיכם אוהב עניים הוא מפני מה אינו מפרנסן? והיתה התשובה אליו מפי ר' עקיבא לאמור כדי להנצל [אנו] מדינה של גיהנם, ולמה לא השיב לו כדי שינצלו הם עצמם מדינה של גיהנם? וכדאי' בש"ס (מס' יבמות) יחלץ עני בעניו בשכר עניו יחלצהו ה' יתעלה מדינה של גיהנם. וכן למה לא השיב לו כדי להנצל [אנו] ממיתה משונה? אבל היתה תשובתו אליו ע"פ המוקדמות, וע"ד אמרם ז"ל אגב אורחי' לבעל דבבך אשמעת, הוא אמרו כדי להנצל [אנו] יראה [אנו] דוקא אנחנו בני ישראל ננצל מדינה של גיהנם בצדקותינו אשר אנחנו עושים לא כן הגוים, אבל ענין פעולת הצדקה ממיתה משונה תפעל גם בעכו"ם, כי הנראה כמתניתא דצדקה וכריב"ז שאין המחשבה פוסלת במעשה העבודה:

ויען שהן דברי הכתוב ע"פ תנא דבי ר' ישמעאל סובב בשני נושאים, יראה בשני בני אדם, ע"כ נשאו המשל ג"כ בשתי רחלות כפי ענין הנושא הנדבר, הוא אמרם משל לשתי רחילות שהיו עוברות במים אחת גזוזה ואחת איננה גזוזה שגזוזה עוברת והבלתי גזוזה איננה עוברת, יראה ג"כ עד"ז בבני ישראל ובבני הגוים, בני ישראל מן צדקתם אשר יעשו המה גזוזים ג"כ בשכל כי באים מתוך זה לידי ענוה ויראה כמש"ק, לא כן הגוים בצדקתם אשר נהפוך הוא שבאים מזה לידי גסות הרוח והגאוה והגאון, באופן עיקר הגזיזה אשר הוא שייך אל שכל האדם ועשתונותיו איננה בהם, שענין גזיזה ר"ל שינטל הודו והדרו וגאונו ממנו ע"ד הכתוב גזי נזרך, ובגוים נהפוך הוא שעוד מתנשאים ומגביהים א"ע למעלה ראש וא"כ אינם גזוזים באמת, והוא דבר שאין המקום יתעלה סובלו כמאמרם ז"ל אין אני והוא יכולין לדור במדור אחד, כי ע"כ בלתי יעבורו דינה של גיהנם, אך שם ידחו ויפלו ונפלו ולא יוסיפו לקום. הוא אשר סמכו חז"ל הענין ההוא לנבואת נינוה ממלכות אשור יען אשר לו למלך אשור הי' בו מדת הגאוה והגאון, כמ"ש על תפארת רום עיניו, ונאמר עליו בכח ידי עשיתי וגו', ועליו ג"כ נאמר בנבואה כי ערוך מאתמול תפתה גם הוא למלך הוכן, יראה

*) ולדעתי טעם הכתוב האנשים האלה שלמים הם אתנו, יראה האנשים המכונים בתואר שלמים הם אתנו בעצה אחת ודעה אחת ולב אחד והסכמה אחת:

לדעתו הנבערה שידיו החרוצים עשו לו כל הכבוד ההוא הוא ג"כ בטעות גדול יותר מזה עד אשר ידמה בנפשו לאמור שאין מי בלעדיו אשר יעכב על ידו בריבוי ההון והעושר וכל ענייני כבוד המדומה, ועל דעתו כל אשר יחפוץ יעשה. האומנם אחרי האמת והדברים זאת התורה תורת ה' ישרה היא מחכימת פתי, היא המלמדת אותנו להועיל בכל פיקודיי בהייקרת צדק, היא מורנו דעת שלא בכח יגבר איש כמ"ש וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, ואמרו חז"ל הכל בידי שמים, וכאמור אין עוד מלבדו, וידי האדם וסיבתו לא יוכלו תת טרפו אליו בלתי רצון הבורא יתעלה ב"ה ומבורך, ולחם חוקו ומזונו ומחייתו ביד ה' המה קצובים וקצוצים וחרוצים על שיעור ומשקל מכוון לא יעדף ולא יחסר, כמו שאמרו חז"ל בקבלתם המאומתת כל מזונותיו של אדם קצובים לו, והאדם וכל סיבותיו לא יוכלו להותיר עליו וגם לא יוכלו למעט מטרפו הנגזר לו בהליכת דיני הגזר אפילו ככילוץ מן האם וכגרגיר החרדל מן מלוא הזרע, וכ"ז הוא מהערת התורה, ומי ומי אשר כח שכלו והכרתו חזקה יתעורר לזה בהערת השכל מדרך הראיי' השכלית הנטועה בהכרת האדם משורש בריאתו ותולדתו יבין וישכיל כי הוא וכל אשר לו ביד ה' המה, הנה כי כן כאשר יתעורר האדם בהערה זו וראשית לה בהערת התורה כמש"ק, הוא בודאי יפתח ידו הטובה להעניק לאחיו האביון מפרי תבואתו ומכל אשר תמצא ידו בצדקה וגמ"ח והדומה והדומה לדומה, יען שנגבר שכלו עליו להבין ולהשכיל כי כל קנייניו וסגולת עשרו רק ביד ה', ומידו המה לו, ורב חסד קונה שמים וארץ הוא אדון כל אשר יש לו והממלא בידו, א"כ מדוע לא יתן לזולתו ותרע עיניו בשל גבוה? ועי"ד שאמר דוד ממך הכל ומידך נתנו לך וגו', הוא אמרם אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהם צדקה, ירצה אם בא האדם לראיי' שכלית והתבוננות שמזונות שלו מצומצמים בקצב ומדה ופלס ומאזני משקל על שיעור מכוון לא יזח ולא ישתנה והם באים מכח המצמצם ירצה מכח המניע הראשון בכוונה (הוא אמרו מצומצמים ולא אמרו מועטים אבל הוא על הכוונה שהנחנו) אם יבוא האדם להערה זו מערת ראיי' שכלית הנה כי כן בודאי יעשה צדקה, כי מדוע לא יעשה? אחרי שלא לו המה, ולמה תהי' עינו רעה בשל אחרים ושל גבוה, ועכן יעשה מהם צדקה לדעתינו הוא עתיד המודיע ירצה אם יבוא האדם לראייה שכלית כזו בודאי יעשה צדקה, ואמרו וכ"ש כשהם מרובים ירצה כ"ש אשר יעשה האדם צדקה אם יבוא להערה שכלית הגבוה ממנה והוא שישכיל ויראה בעין שכלו כי מזונותיו יהיו איך שיהיו אם ברב אם במעט עם כל זה עודם מרובים ומרובים בערך מעשיו אשר יכחדו וישקעו מקטנות שבטובות הבורא עליו ולא כגמולו השיב אליו הבורא יתעלה, וכמ"ש הרב בחובות הלבבות ז"ל אם היו מעשי האדם כחול הים במספר לא יהיו שקולים בטובה אחת מטובות הבורא יתעלה עליו בעוה"ז, כ"ש אם יהי' לו חטא, ואם ידקדק הבורא עם האדם בתביעת הודאת הטובה יהי' כל מעשהו נכחד ונשקע בקטנה שבטובות הבורא עליו, ומה שיהי' מגמול הבורא על מעשהו הוא מחסד הבורא עליו, והי' אומר אחד מן החסידים לא יגיע האדם אל גמול במעשהו אם מדקדקים עמו בחשבון במה שהוא חייב לאלהים על טובתו עליו אבל בחסד אלהים עליו יעוי"ש, באופן אם בא האדם להערה זו שמזונותיו מרובים ומרובים הם לפי ערך מעשיו ועכ"ז חסד ה' גבר עליו להתחסד עמו בחסדו ובטובו הגדול, הנה כי כן בודאי יעשה צדקה, כי כמו אשר הוא מקבל חסד מן הבורא יתעלה והקב"ה עושה עמו חסד כן הוא יעשה אל זולתו לבן אדם בדומה לו, ועי"ד אמרם ז"ל זה אלי ואנוהו, הוי דומה לו מה הוא חנון אף אתה כו', ואמרו אחרי ה' אלהיכם תלכו כדאי' במס' שבת סוטה וכתובות יעוי"ש:

ואחרי אשר ינקנו החלב המתוק הזה משדי תבונת חז"ל וכמש"ק הנה מיצם יוציא חמאת ביאור הכתוב המובא למעלה כה **אם שלמים וכן רבים וכן** נגוזו **ועבר** ירצה אם יבוא האדם להערת ראייה שכלית שמזונותיו איך שהם ועם היותם מצומצמים מאוד מאוד עכ"ז הם רבים ומרובים בערך מעשיו וכמו יתעלה, בעליל שהיה ראשית לו הערת התורה הקדושה אשר כתוב בה לאמור שהכל יד ה' עשתה זאת והוא וכל אשר לו בידו יתעלה הם, הוא אמרו וכן נגוזו ירצה כבר גוזים נכסיו לצדקה מן הערה ראשונה כמש"ק, עוד לו **ועבר** ירצה עוד יעבורו פעם שני' תחת שבט הגוזים לגזוז עוד מהם לצדקה מן הערה השני' והיא הערה השכלית*), ועי"ז אמרו אם רואה אדם שמזונותיו הם מצומצמים יעשה מהם צדקה וירצה הוא עתיד המודיע ר"ל שבודאי יעשה מהם

*) וע"פ דרכינו ההערה הראשונה כבר היא כתובה על ספר הישר כמ"ש וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, וההערה השניה השכלית הי' כתובה בענין הנבואה באומרו **אם שלמים וכן רבים** ועי"ד בהירה לנו הרב החסיד האלקי בחובות הלבבות יעוי"ש, וההערה הראשונה אינה מן הצורך לבוא בענין הנבואה כי יובן הענין מכללו שלא יוכל האדם לבוא אל גדר ההערה השני' בלתי בוא בראשונה אל ההערה הכתובה בספר התורה:

במחשבת הגאוה והיהירה והיא המחייבת אותם ומביאתם לגיהנם כדין כל המתייהר, לא כן ישראל אשר לנו זאת התורה והיא המיישרת צדק אלינו ומלמדת אותנו להועיל להצדיק ולהסיר ממנו הגאה והגובה והגאון וההתנשאות והגדולה והיקר והיהירה, ע"כ בעת אשר העם הקדוש הזה עוסקים בצדקה ובגמ"ח אין הם מסורים ביד יצרם מאומה, הוא אמרו בזמן שעוסקין בתורה כו':

נסורה לדברי המשורר בתהילותיו ונראה גם אותו מסכים לדריב"ז ותלמידיו וכמתני' דצדקה, הוא אמרו (מזמור קי"ב) בתנות תהילה לשני אלו התוארים **אשרי איש ירא את ה' במצותיו חפץ מאוד** וגו' ירצה איש אשר הוא עובד ה' מצד יראה שכלית (הוא אמרו ירא את ה' כמש"ק בדברינו) לא מצד יראת העונש, וכן הוא גם הוא אך במצותיו חפץ מאוד ירצה ולא בשכר מצותיו, באופן שענין עבודתו לאלהים איננה לא מצד תקות הגמול ולא מצד יראת העונש אך למען שמו הגדול והמבורך לגדלו ולכבדו ולרוממו, איש אשר אלה לו תהילתו ושבחו מהולל מאד בתואר **אשרי** שהיא התהילה הגדולה והוא מאושר מעלה מעלה, הוא אמרו גבור בארץ יהי' זרעו הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד דור ישרים יבורך, ירצה הוא מתברך בשבח חסיד ישר (כי תואר חסיד ותואר ישר ישתתפו כאחד כמ"ש צדיק וישר הוא ירצה צדיק וחסיד, ע"ד הכתוב צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו), הוא אמרו זרח בחושך אור לישרים, ירצה לחסיד ישר כמוהו לצהרים יהפך נשף ובאמציעות חשכת לילה יזרח אור, הוא אמרו חנון ורחום וצדיק ירצה כל אלו התוארים נמצאו בו והוא תואר חסיד, ואמר עוד טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט, ירצה איש אשר הוא חונן דלים ועושה מתת צדקה וחסד אבל ע"פ דעתו שהוא מלוה ה' ומקוה לתקות הגמול מאתו יתעלה שהוא יתב"ש יגמלהו עבור זה (ע"ד הכתוב מלוה ה' חונן דל), וכן עד"ז יכלכל דבריו במשפט, ירצה הוא נושא עליו סבל משא עבודת ה' ודבריו יתעלה בכל תפקודיו כדת, אבל הוא אך לבעבור יראת העונש והוא המשפט והדין (ובי' במשפט הוא ב' בעבור, וענין דבריו ירצה דברי ה' ומוסב על שם השם יתעלה האמור מלפנים), איש אשר אלה לו לעולם לא ימוט לזכר עולם יהי' צדיק ירצה יבוא זכרונו לטובה בתואר צדיק, וצדיק יקרא, ויען שעניינו הוא פחות במעלה מן תואר חסיד אמר בעניינו קרנו תרום בכבוד, ירצה קרן נוגה זריחתו יתרומם ויתנשא אשר יגה זרחו, אבל ע"ד גידול הקרן שגדולתו רק לאט לאט, וכן נאמר בצדיקים ואורח צדיקים כאור נוגה הולך ואור עד נכון היום, ירצה אבל לא בפעם אחת יהל נרו ויזרח, לא כן בחסיד ישר אמר זרח בחושך אור לישרים, זה אשר כיוונו:

עתה בוא נבוא אל ראש נושאינו אשר התחלנו בו, ונאמר, מן הגלויות איש אשר הוא רע לבב לבלתי תת לאחד מבני עמו וקרובו ואנשי סגולתו מתת צדקה וחסד, הוא בעליל שבו המדה הפחותה מדת הכילות מצאה קן לה ותשתרר בקרבו ולו יקרא נבל, וכאשר נחקור עוד מי אביהם של המדות הפחותות והמגונות, ומי הוא אשר הורם והוגם? קל הוא הדבר לאמור שצדקו דברי המליצים באמרם שהגאה והגאון והגובה הם הם עץ עושה פרי כל רעה, ומה מאוד יפה כתב רבינו תם בס' הישר ז"ל אם יהי' אדם כילי אין זאת המדה הרעה בו לבדה רק אחרות זולתות מלבדנה והיא עלתה על כולנה, ר"ל שבעליל יש בו המדה המגונה הגדולה אשר היא תועבת ה' והוא גבה לב והגאוה, וע"כ נקראת מדת הגאוה בלשון חז"ל גסות הרוח, כי נחות המדות הן לטוב הן למוטב מיוחסים אל הרוח במקראי קודש, והרוח מגביה אותם בלב האדם כי שם משכנו לו, ומעורר הרוח הנוסף אליהם וכח הרוח ההוא אשר הוא משותף לכל המדות להעלות ליורם בלב על דרך לא טוב הוא מיוחד יותר אל הגאוה והוא עיקר נופאה, וכל המדות רעות מיני' דידיה קא רבו, והוא אמרם ז"ל כל המעלים עיניו מן הצדקה כאלו עובד ע"ז, ירצה אחרי שמונע מרעהו מתת צדקה וחסד הוא בעליל שגברה בו מדת הגאוה הנקראת תועבה כשם ע"ז שנקראת ג"כ תועבה, והוא אמרם ז"ל כל שיש בו גסות הרוח כאלו עובד ע"ז:

הנה כי כן נודע הדבר עילת המנעו מן הצדקה וחסד, אחרי שגאה וגאון לו, לבו יאמר לו כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, א"כ מה לזרים בחילו אשר קבצם בזריזות וחריצות והשתדלות גופו וגוייתו? ע"כ יקבץ און לו ויקפוץ את ידו מאחיו האביון, ע"ד מאמר נבל ולקחת את לחמי ואת מימי ואת טבחתי, הי' רואה בעיניו עיני שקר שכל אלה שלו הם, ולו לו הוא, והנה איש אשר אלה לו במזימת רשע שחריצותו ושיבתו גרמו לו כל הכבוד הזה איך טחו עיניו מראות ומהשכיל לבו ולא דעת ולא תבונה בו לאמור שמזונותיו הם בפלס ומאזני משקל מצומצמים במדה וקצב? שעל דעתו הנבערה שידיו החרוצים הם המכלכלים והמטריפים אותו וטרפו מוכן לו תמיד, וכתשובת הסופר הנבער לשואליו דבר אם חפצו מצליח בידו, ויען כל ענייני טובים בעוד ידי שלמה, א"כ מי הוא זה אשר יעכב על ידו בלתי להרבות הון ועושר בביתו מתי שירצה ובכל עת שירצה? באופן איש אשר

לדעתו

שבאמת חסיד ישר הי' ונכון אליו לקרוא לעצמו חסיד, ועיין רש"י בד"ה **שמא** יגרום החטא ז"ל **תירוצא הוא**, והבן:

הגה עפ"ז יובן ג"כ ענין מצוה העבודה בדברי ר' אליעזר שאמר וכשאתם מתפללים כו', ירצה יען שהוא בשיטת רבו רבי יוחנן בן זכאי קאי וסובב סובב ענין מעשיו ודבריו על דרך תואר צדיק, ע"כ לא אמר המצוה בענין העבודה על דרך שני המצוות הקודמים ולא אמר עד"ז טרם גשתכם אל העבודה והתפילה דעו לפני מי אתם עומדים, כי ענין זה הוא ממדת חסידות, כמו ששנינו במתני' חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת כו', והוא כל ענייני פעולותיו ומעשיו ודבריו אינם סובבים על דרך התואר ההוא רק על דרך תואר צדיק ע"פ דרכו, וע"כ אמר וכשאתם מתפללים ירצה בעת התפילה גופה, ואין העובד מחויב להתנהג ע"ד המתני', אך דייני בידיעתנו בו יתעלה בעת התפילה עצמה וגם זה דרך טוב ונכון לפניו יתעלה, וגם המתני' דעת חסידים היא כמו שאמרו חסידים הראשונים כו', וג"כ כוונת המתניתין לתואר צדיק לנחות דרגא, והוא שיכוין האדם למקום בעת התפילה ממש ועם כ"ז ענין תפילה ראשונה היא מבוא לתפילה שלאחרי' ותפילה שלאחרי' היא מבוא לתפילה הבאה אחר אחרי' באופן שע"פ ההרגל יעשה טבע שני ויהי' בזמן מן הזמני' התפילה כיאות נכון וישר כפי הדת באין כושל ומכשול:

הד' מאמר ר' יוחנן בן זכאי לתלמידיו, בני מהו שאמר הכתוב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים [ד] חטאת? ירצה שהי' קשה לו הלא ענין החסד גדולה היא מן הצדקה כדאי' בש"ס מס' סוכה יעויי"ש, וא"כ ענין הכתוב הוא היפך שצדקה אשר היא הפחותה במעלה כאמור עלי' תרומם גוי וחסד אשר הוא למעלה ראש נאמר בו חטאת? נענה ר' אליעזר ואמר צדקה תרומם גוי אלו ישראל כו' וחסד לאומים חטאת אלו אומות העולם שכל צדקה וחסד שעושים אינן אלא להתגדל בו, וכן ר' יהושע אחריו עד"ז באמרו כדי שתמשך מלכותן, וכן ר' גמליאל אחריו עד"ז אמר כדי להתייהר בו, וכל המתייהר נופל בגיהנם כו', ור' נחוניא בן הקנה אמר ע"ד אחר צדקה תרומם גוי וחסד לישראל ולאומים חטאת, אמר להם ר' יוחנן בן זכאי לתלמידיו רואין דברי ר' נחוניא בן הקנה מדברי ומדבריכם שהוא נותן צדקה וחסד לישראל ולאומים חטאת, מכלל דהוא נמי אמר, מה אמר? דתניא אמר להם ר' יוחנן בן זכאי כשם שהחטאת מכפרת על ישראל בעולם הבא כך צדקה מכפרת על העכו"ם בעוה"ז, ירצה לדעתי שתלמידיו כולם בשיטתי' דרבם רבן יוחנן אזלי והוא דברי ר' יוחנן בן זכאי שאמר צדקה מכפרת על העכו"ם בעוה"ז דוקא, ירצה אך פעולה אחת משתי הפעולות של צדקה היא תפעל בהם ר"ל שמצלת ממיתה משונה, וכמאמר דניאל לנבוכדנצר חטייך בצדקה פרוק ועוויתך במחן עניין, ובעוה"ז פעולת הצדקה גם להם היא, אמנם בעוה"ב רצוני פעולת הצלה מדינה של גיהנם בהם בלתי תפעל כלל, יען שכל פעולתם בענין הצדקה ועיקרה אך הוא כדי להתייהר, והוא ההיפך שאדרבה היא המחייבתן לגיהנם שכל המתייהר נופל בגיהנם, כמ"ש זד יהיר לץ שמו עושה בעברת זדון ואין עברה אלא גיהנם שנאמר יום עברה היום ההוא ע"ש, ודברי ריב"ז ודברי תלמידיו יתלכדו ולא יתפרדו אלא שהוא דרש ענין הכתוב לטובת העכו"ם בעוה"ז והם דרשו לרעת העכו"ם בעוה"ב והוא הוא, אך שע"פ דבריו ודבריהם מוסב ענין החסד והצדקה גם לעכו"ם, ע"כ אמר שרואין דברי ר' נחוניא בן הקנה מן דברי כולם שהוא בלתי נותן לעכו"ם צדקה וחסד כלל אך חטאת:

עפ"ז יובן באופן נאות ענין אמרם שם ובמס' ר"ה כאן בישראל כאן בעכו"ם, ירצה בישראל גם אם עושה מעשה הצדקה מצד תקות הגמול עכ"ז הרי זה צדיק גמור ור"ל בעולם הגמול, ומפני שמעשה הצדקה של בני ישראל היא ממצוה הערת התורה אשר היא המלמדת להועיל בהיישרת הצדק אלינו שלא בכח יגבר איש (כמ"ש בענין הגאוה כאמור בה וזכרת את ה' אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל) ואנחנו בני ישראל אין בנו מדת הגאוה והיהורא והתפארת וההתפארות בעניינה, וכל דברי הסוגיא שם הם אליבא דהלכתא דמתני' דצדקה, ואליבא דריב"ז ותלמידיו דשייטי בשיטתיה, והוכרח התרצן להשיב כאן בישראל, להורותנו שאף שגם אנחנו בני ישראל לא נוקינו מכל מחשבה אחרת וכוונה זולתית במעשה הצדקה, בכל זאת בנו לא תשחית המחשבה ההיא, יען כי מה היא הכוונה, הלא אך תקות הגמול הנכון, והיא הן לא תפסיד בענין עולם הגמול, ועבא היא ועבא ליהוי, לא כן הגוים, הם במעשיהם כל כוונתם רק להתייהר ולהתגאות, כי משפטי התורה לא ידעו, ומי יורם דעה לסור מדרך עקש ופתלתול זה? לכן גם במעשה הטוב אשר יעשו נמלא בו רובו מן הרע, הוא אמרם ז"ל במס' ע"ז אשריכם ישראל בזמן שעוסקים בתורה ובגמ"ח יצרם מסור בידם ואין הם מסורים ביד יצרם, אשר ענין הכפול בו מבואר, אחרי אמרם יצרם מסור בידם הוא בעליל שאין הם מסורים ביד יצרם? אבל הכוונה ע"פ הקודם, שהגוים עם היות שיצרם מסור בידם לעשות פעולה טובה מענין הצדקה והדומה עכ"ז הם ג"כ מסורים ביד יצרם

במחשבת

על אחד משני הפנים, וכן ג"כ אני בא אחריו עד"ז, וגם אתם ממני תראו וכן תעשו, ותוכלו לעבוד עבודת ה' על אופן זה ממש אשר בש־ילה ולמעלה תזכו לחיי העוה"ב ואל תחושו לדברי שמעון הצדיק כלל כי אין הלכתא כוותי', באופן ע"פ דברינו נוכל לאמור שהתנא דמתניתא דלדקה הוא ר' יוחנן בן זכאי:

הג' מה שאמר רבן יוחנן בן זכאי בשבח תלמידיו כדאי' במס' אבות, הוא הי' מונה שבחם, וכאן רבן יוחנן בן זכאי התהלה לתלמידו ר' יוסי ואמר עליו יוסי הכהן חסיד, ומה נכו אם הוא חסיד או צדיק? אבל יובן הענין באופן נאות מאוד ע"פ שקדם, להיות רבן יוחנן בן זכאי דעתי' ושיטתי' שענין עבודת ה' יתעלה ויתב"ש מותר על איזה פנים שיהיה אם מצד יראת העונש אם מצד תקות הגמול כמש"ק, והוא גם הוא מרא דשמעתא דמתניתא דלדקה כמש"ק, והיה קשה אליו דברי תלמידו ר' יוסי הכהן באמרו באחד מג' דבריו ויאמר לאמור וכל מעשיך יהיו לשם שמים ירצה אך לשם פעלם בלבד לא לכוונת עצמו כלל וכדברי שמעון הצדיק, והי' קשה אליו אשר תלמידו יריב ריבו עליו, ושתם תלמיד כרבי' שבירא לי' כדאי' בש"ס מס' שבועות, הוא אמרו יוסי הכהן ירצה בכי יוסי הכהן חסיד ר"ל הוא עלה למעלה ראש בתור המעלה במדרגה שני' של עובדי ה' כי תארי עובדי ה' יתעלה ע"פ שסכינו במס' אבות הם שלשה. הראשון צדיק והוא העובד הראשון בעבודת ה' ומירה לא תזוע, ואם ירצה האדם מן תואר ההוא אזי נקרא רשע, כי ע"כ הוא אשר נאמר בספרים שמחויב האדם לעשות עצמו בתואר **צדיק** בכל יום היינו צ' אמנים ד' קדושות י' קדישים ק' ברכות, והוא העובד הראשון בעבודת ה' אין תואר פחות ממנו בעבודת ה' יתעלה. השני חסיד ישר ונקרא חסיד ישר להוציא הענין מן תואר חסיד שוטה, והוא תואר חסיד והוא תואר ישר, והוא התואר ההוא גבוה מן תואר ראשון וגדול ממנו ע"ד אמרם ז"ל מדת חסידות שלי כאן. השלישי עוד גבוה ממנו והוא תואר נאמן, ובתואר ההוא הי' אדונינו משה שנאמר עליו **בכל ביתי** ירצה בעולם הזה אשר הוא כבית כי השמים ממעל הם כתקרה כמ"ש המקרה במים עליותיו והארץ כבית וכמו שהובא הענין ברבות יעויי"ש, בבית ההוא אמר ה' יתעלה על עבדו משה **נאמן הוא**, באופן שתארי עובדי ה' שלשה הם ע"פ המתניתא, והרמב"ם חשב אותם עשרה יעויי"ש, ותואר חסיד הוא למעלה ראש מן תואר צדיק, הוא אמרו יוסי הכהן **חסיד** ירצה מצד מדת חסידות אמר כן ולא מצד הצדק, אמנם העובד הראשון מן עבודת ה' יתעלה הוא הנכון שיוכל לעבוד עבודתו גם מצד תקות

הגמול או מצד יראת העונש ואין בו חשש כלל, ומי יתן והי' עם ה' כולם בתואר צדיק כל הימים, והלוואי שאין מחשבה פוסלת כלל בענין העבודה. הוא לדעתי אשר שמעון הצדיק הי' תארו בתואר צדיק, יען שהוא לשיטתי' שעובד ראשון מן עובדי ה' יתעלה הוא ענין עבודתו דוקא לשם פעלם בלבד לא לכוונת פניה זולתה כי לדעתו מחשבה מחשבת עלמי פוסלת בענין העבודה, כי ע"כ ע"פ שיטתי' כינהו בתואר צדיק, ותואר חסיד אשר הוא למעלה ראש ממנו ע"פ דעתי' דשמעון הצדיק הוא ע"ד שכתבו ספרי יראים ע"ד הקבלה כמו המקובל האלקי ר' חיים וויטאל והחכם ר' משה חיים לוצאטו שירצה עבודת עבודתו אל ה' יתעלה בכל תפקודיו אך הוא לעשות נחת רוח ליוצרו יעויי"ש, או בקנין המדות הטובות בו באדם העובד בטבע גמור, ע"ד מאמר המשורר ולבי חלל בקרבי, הוא אשר קרא לנפשו **חסיד**, כי להיותו מוטבע בטבע במדות טובות ובקיום המצות קרא עצמו **חסיד** כמ"ש שמרה נפשי כי **חסיד** אני, וכן אמרו חז"ל האי מאן דבעי למיהוי חסידא יקיים מילי דפרקי אבות שבהן נזכרו קנין המדות הטובות, ולא כן דעת ר' יוחנן בן זכאי, אך לדעתו חסיד נקרא מי שעובד מבלי תקות הגמול או יראת העונש, וצדיק יקרא אף גם מי שעובד מצד תקות הגמול או יראת העונש ואין בזה חשש כלל, ומי יתן והי' זה כל עם ה':

ולולא אשר יגורתי הי' לי לאמור שהוא קושיי' הש"ס (מס' ברכות) ודוד מי קרא לנפשו חסיד והא כתיב לולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ החיים, וירצה לדעת שבזה נתיישב הקושיא של הש"ס ר"ל שמשמע מדבריו אלה שהי' עבודתו מצד תקות הגמול לראות בטוב ה' בארץ החיים, הא דקמן שאך הי' בתואר צדיק לא חסיד? ואמרם ותנא משמי' דר' יוסי למה נקוד על לולא כו' הוא ישוב ותירוץ לקושיי' שאלתם ור"ל הא תנא משמי' דר' יוסי למה נקוד על לולא אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע מובטח אני בך שאתה משלם שכר טוב לצדיקים לע"ל, אבל איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שבר שמא יגרום החטא כו', והכל הוא מדברי התירוץ, ר"ל שאדרבה ע"פ דברי ר' יוסי שפירש ענין דברי המשורר באמרו איני יודע אם יש לי חלק ביניהם אם לאו שמא יגרום החטא הוא מדת חסידות ממש אשר יפחד ויירא בכל עת פן בלתי נכון דרכו לפני היושבי בשמים והוא יראת חטא הגבוה למעלה ראש כמש"ק במאמר **בין צדיק ותם לרשע והוטא** יעויי"ש, כי יראה הזאת יוסיף האדם דעת וטוב לפני האלקים, ור"ל עם היות שהי' בספק בענין הגמול אם יהי' עדיו אם לא, עכ"ז הי' עובד ה' מאהבה, הרי

שבאמת

וקניינו וסגולת עשרו וכל אשר חננו אלהים לא ימנע ממנו, ובקל יבוא האדם מן המדה הזאת אל חלק אחד מחלקי התורה והמצוה והוא חלק גמילות חסדים, ואמר עוד ומנעו וגו' והושיבו וגו' ירצה ענין מבוא לבוא אל חלק העיוני מכלל חלקי התורה והמצוה, הוא אשר אומר מנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי ת"ח, ירצה לבלום פיו ולשונו משיחה בטילה, אך יהי' ישב דומם וכאלם כאלם לא יפתח פיו והוא גם הוא דבר נקל מאוד כי הענין שב ואל תעשה הוא, עוד מזה והושיבום בין ברכי ת"ח להטות אזן לשמוע בלימודים ודברי חכמים, ויהי' האוזן שומעת תוכחת חיים, וגם ענין זה הוא דבר נקל מאוד בהיותו יושב בדד מבלי מעשה בפועל וטורח עבודה בקום ועשה, אך להטות אוזן לבד והוא המבוא הגדול לבוא ממנו אל עיון התורה כי יזדככו עשתונות פנימיותיו בבוא אלהים קדושים בשמעו מזולתו דברי אלהים חיים, וכמו שמצינו בהנהו תרי אלמי דהוו בשיבבותי' דר' יוחנן בן גודגדא כדאי' בש"ס (מס' חגיגה) יעויי"ש, ובקל יבוא האדם מן המדה הזאת אל חלק אחד מחלקי התורה והמצוה והוא חלק העיוני, יעויין בזה בספרי ירחים וימצא הרבה ממנו ע"ד שהנחנו יעויי"ש, והוא אמרו בענין „בניכם" יען שדבריו אלה יסובו אל מול עיון התורה וההגיון בה, כי ע"כ אמר בענייכה ע"ד מאמר תורתינו הקדושה בענין התורה והעיון כמ"ש ושננתם לבניך א"כ כאמר ודברת בם, ואמרו עוד וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים, והוא ענין הכנה ומבוא לבוא אל חלק הג' מחלקי התורה והמצוה והוא חלק העבודה, ע"ד מאמ שכתב הרב בחובות הלבבות ז"ל בגמור דבריו אשר הבאנו מלפנים בענין העבודה, הוא אמרו וכאשר תשקיף בשכלך על מה שקדם לנו בשער הבחינה לטובת האלהים עלינו ובשער חיוב קבלת העבודה לאלהים בעבורה יסור הספק הזה ותחייב את נפשך בעבודת האלהים, והוא אמרו דעו לפני מי אתם עומדים, ותהי' תפילה אחת בידיעה זו הכנה ומבוא לתפילה זולתה, ועד"ז מן השני' אל השלישית, וכן כולם עד אשר יתאמת הענין בטוב, ובקל יבוא האדם מן הרגל המדה הזאת אל חלק אחד מחלקי התורה והוא חלק העבודה כי ההרגל נעשה טבע שני, ובא ענין מבוא העבודה בדבריו על אופן אחר מן ענייני מבואות שני חלקי התורה והמצוה האמור בדבריו ראשון בענין מבוא העיוני ומבוא המעשי ירצה גמילות חסדים כמש"ק, אבל יובן הענין בטוב בסמוך ענין:

נשוב אל שהנחנו בו לבאר ענין טוב שאלתינו אשר הנחנו בו, והוא, אחרי אשר הורה ר' אליעזר את תלמידיו ענין מבוקשתם כמש"ק, אמר באחרית דבריו ובשביל כך תזכו לחיי העוה"ב ירצה אמרו לא כפי העולה על רוחכם בראש דבריכם לאמור ונזכה לחיי העולם הבא ור"ל כמו שקדם, ירצה ממילא ובלי תקוה מקווה לזה, כי לא נכון הוא ע"פ שיטת שמעון הצדיק, ואמר הוא בסוף דבריו לא כן הוא בני, אך תוכלו לעבוד ענין עבודת ה' על אופן זה אשר בשביל כך תזכו לחיי העוה"ב ודלא כשמעון הצדיק שעבודת עבודתו יתעלה מותר אף גם מצד תקות הגמול וכמתכונתא דצדקה, הוא אמרו ובשחלה רבן יוחנן בן זכאי כו' ירצה מעדותו של מ"ו ר' יוחנן בן זכאי משמע בפירוש שמותר לעבוד עבודת ה' אפילו מצד תקות הגמול, וכל זה הוא מדברי ר' אליעזר בן הורקנוס לא מן מסדרי הברייתות ר' חייא ור' אושעיא, אך כל זה הוא דברי עצמו דברי ר"א בן הורקנוס, הוא אמרו וכשחלה ר"י בן זכאי נכנסו תלמידיו אצלו לבקרו כו' ודברו אתו עמו מה שדברו ובסוף דבריהם אמרו לו רבינו ברכנו אמר להם יה"ר שיהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם, ולא אמר מורא שמים סתם ע"ד מאמר שמעון הצדיק שירצה יראה שכליית כמש"ק, אבל אמר כמורא בשר ודם, ויראת בשר ודם אך היא יראת העונש, וע"ד מורא בשר ודם אמר רבן יוחנן בן זכאי שנכון הוא ג"כ להיות עליו מורא שמים, וא"כ נראה בעליל שעבודת עבודתו יתעלה מותר מצד יראת העונש ג"כ, ואין בזה שום קפידא כלל, ואמרו עוד תלמידיו אליו רבינו עד כאן? אמר להם והלוואי! ירצה באמרו שיש עוד אופן עבודה אשר היא פחותה מן האופן הקודם והיא עבודת ה' יתעלה מצד תקות הגמול, אשר היא העבודה פחותה בערך מן העבודה אשר היא מצד יראת העונש כמש"ק בדברינו מלפנים, ועכ"ז גם על אופן זה מותר לעבוד ה' יתעלה, ומכ"ש עבודת עבודתו מצד יראת העונש בודאי שמותר, ומה מאוד יובן ע"פ דברינו ענין והלוואי שאמר ר"י בן זכאי כי מה הוא דבריו והלוואי אם גם על אופן זה לא תהי' יראת ה' על האדם, במה נחשב הוא האדם? א"כ הוא מופקר, והרי הוא יוצא מן קשר תורה ורסן ההנהגה ויצא מן הדת ואין לו חלק באלהי ישראל יתעלה! ומה אמרו והלוואי? האומנם ע"פ דרכינו יבוא כחותם תכנית, ירצה באמרו הלוואי שתהי' עבודת ה' יתעלה מן האדם אליו ע"ד צד תקות העונש כי יש ענין עבודה פחותה בערכה והיא עבודת ה' אשר מצד תקות הגמול ועכ"ז עבודה תחשב ועבודה נקראת, באופן ע"פ דעתינו שכל זה הוא מדברי ר"א שאמר להם לתלמידיו, לא תחושו לדברי שמעון הצדיק, כי כך מקובלני מן מורי ורבי רבן יוחנן בן זכאי שעבודת ה' יתעלה מותר

על

וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים, ויראה לדעתי ענין אמרו שלשה דברים אלו לעומת הג' דברים אשר אמרו חז"ל (מס' בתרא) ז"ל שלשה דברים אין אדם ניצול מהם בכל יום והוא הרהור עבירה ועיון תפלה ולשון הרע, והנה הג' דברים אלו הם הסותרים לכלל התורה והמצוה אשר חלקי המצוה יפרדו לשני ראשים, והוא מצות שבין אדם למקום המכונה בתואר עבודה, ומצות שבין אדם לזולתו המכונה בתואר גמילות חסדים, כמו שכדברנו בענין במאמר **בין צדיק ותם לרשע וחוטא** יעויי"ש, באופן שכלל התורה על שלשה חלקים הם, והוא חלק העיוני, וחלק המעשי שבין אדם למקום, וחלק המעשי שבין אדם לזולתו, ובקיצור כללם שלשה הם, והוא אמרם ז"ל במשנה על ג' דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח יעויי"ש, ולעומת אלו הג' דברים של התורה והמצוה אלו שלשה דברים שחשבו חז"ל בש"ס בתרא הם הם הסותרים לזה אחד כנגד אחד, וכמו שנאמר, שענין הרהור עבירה הוא הסותר לחלק העיוני מן כלל התורה, שמי אשר מזימותיו מלאו הרהור חטא ומכשול עון מחשבת זנות וכדומה אי אפשר לבוא אל חלק העיון בתורה כמ"ש המורה יעויי"ש, ומקרא מלא כתוב לאמור ורועה זונות יאבד הון, הונה של תורה הנקראת הון. וענין לשון הרע הוא סותר לחלק המעשי מן המצות שבין אדם לזולתו הנקרא גמ"ח אחרי שאים על רעהו ועל אחיו ידברו ודברים שלא כן הם בעליל שלא יגמלו חסד איש לרעהו אחרי שהוא בעיניו נבזה נמאס. וענין עיון תפילה הוא הסותר לחלק המעשי מן המצות שבין אדם למקום הנקרא עבודה, וכמו שנספר. שהנה חכמי התוס' חקרו בזה מהו עיון תפילה? האומנם לדעתי הוא ע"ד שכתב הרב בחובות הלבבות ז"ל בענין היצר ופיתוייו שיאמר לך העבודה מן העובד לנעבד תהי' בעת צרכו אליו והבורא יתעלה איננו צריך לבריותיו ולא חסר לשום עבודה ועבודתך לו אין לה לא טעם ולא פנים יעויי"ש, הוא אמרו עיון תפילה, יראה לדעתי מחשבת כמיי' של היצר בענין העבודה, כמאמרם ז"ל איזו היא עבודה שבלב הוי אומר זו תפילה וכמש"ק, באופן שכל אלו הג' שפקדו חז"ל זכרם בש"ס בתרא הם הם הסותרים לכלל התורה והמצוה אשר ג"כ לג' יפרדו כמש"ק, וע"ז באו לפניו תלמידיו להורותם את חלקי הסותר להג' אלה ממעשי היצר ותחבולותיו, אשר בזה יהי' ההכנה ומבוא לבוא אל ג' חלקי התורה והמצוה, הוא אמרם **ארחות חיים** בלתי אמרו בלשון יחיד וע"ד הכתוב **אורח חיים** כמ"ש **אורח חיים** פן תפלס, וכאמר תודיעני **אורח חיים**, אבל הוא הנכון כמו שבארנו, שלא באו בשאלת בקשתם על אודות עיקר התורה והמצוה,

והוא מב' פנים. הא' הנה התורה מונחת בארון וכל הרוצה ללמוד יבוא וילמוד כדאי' בש"ס (מס' יומא). הב' הרי עוד לא למדו מאתו הלכות ודינים דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, ועתה טרם ירבה רב אלהים באו לשחר פניו בענין התורה והמצוה? אתמהה! והענין ההוא לא דבר רק הוא ובלתי נקל אשר יוכל האדם ללמדו בשעה מועטת כזו, ובעת אשר עשתונות האדם נבוכים ונסגרים מן מדוה החולי, כי לא נכון הוא מבחינת הלמד ומבחינת המלמד, אבל הענין כמש"ק, שאך באו לשחר פניו אז בעת הגיע תור הלקח ארון האלהים ללמוד ממנו ענין המדות הסותרות לג' חלקי היצר המבואר בש"ס (מס' בתרא) אשר מהם יוכל האדם לבוא בקל אל כלל התורה והמצוה אשר ג"כ לג' יפרדו, וענין המדות עדנה לא למדו מאתו כי כל עסקיהן היו בענין הלכות ודינין והניחו ענין זה עד שעה מועטת לפני מותו כי הוא ענין נקל ובקל יוכל האדם ללמדם ולקבלם בשעה מועטת, הוא אמרם **ארחות** חיים ע"ד אורח ומעגל אשר הם הדרך ומבוא לבוא אל מחוז חפץ אשר שם מגמתו אליו וכל עיקר הוא המחוז, אבל אי אפשר להגיע אליו ולבוא עדיו בלתי הנתיב הישר ומעגל צדק בראשון ממנו, עד"ז ג"כ הם פאר המדות אשר ישכון כאש על כל אחד ואחד מאלו הג' חלקי התורה והמצוה, ובהכין האדם את לבבו כאמן בענין המדות אז בקל יוכל לבוא אל עיקר התורה והמצוה ויודח ענין היצר ויעה לארץ מכלו, הוא אמרם **ארחות** בל' רבים יראה הג' מבואות ומדות אשר הם הם ההכנה לג' חלקי התורה והמצוה, והוא דברי ר' אליעזר בהוראותיו בכל הג' הזהרו בכבוד חבריכם, וענין הכבוד לזולתו הוא מבוא גדול למעשה גמ"ח הכלול בדבר והמצוה, כי כל אשר יקרה אל האדם ענין מניעת החסד והטוב מעם רעהו ומזולתו אך הוא לעילת אשר הזולת נבזה בעיניו נמאס, כי ע"כ לא יחוס על טובו ולא ימלא משאלותיו באמרו מי הוא זה ואי זה הוא? ע"ד מאמר נבל בענותו לשלוחי דוד אמר לאמר מי דוד ומי בן ישי היום רבו עבדיי המתפרצים מאת אדוניהם ויבזהו ולא עשה עמו טובה וברכה, לא כן כאשר ייקר בעיניו רעהו והוא מוצא חן לפניו, כי אז בודאי לא יעמוד האדם על הונו וסגולת עשרו ויחוננו ויברכנו, הוא דברי ר' אליעזר לתלמידיו דעו שענין המבוא אל מעשי גמ"ח הוא הוו זהירין בכבוד חבריכם, וענין הכבוד הוא דבר אשר לא יפסיד האדם בזה מאומה, אך כי ענין הכבודות הוא בלבד לא יותר, אמנם כאשר זאת יעשה האדם על קושט האמת בפה ולשון ולב אל זולתו בלי שפת חלקות אז בודאי יבזור ג"כ אל זולתו מהונו

וקריינו

פוסלת בזה כלל, כי ההלכה במתניתא דצדקה שמעשה הצדקה מותר ע"מ יחול הגמול ויראת העונש ולא זו צדקה בלבד אף גם המצות כולן והוא התירוץ המרווח היאות להלכה כמשפטו שאפילו במצות זולתם חוץ לצדקה ג"כ מותר ע"מ יחול הגמול ויראת העונש, ואך בגלל זאת קרה לר"ח בן תרדיון ההפסד יען שבעיקר מעשה המצוה לא עשה כראוי וכמו שיאות ע"פ התורה והקבלה, הוא אומרם ז"ל בש"ס (מסכת מגילה) מהו דתימא דילמא אתי למיעבד מאהבה או מיראה קמ"ל, ר"ל שהשמיענו מתניתא שאין חוששין לזה והלואי שנהיה עובדי ה' יתעלה גם עד"ז וצדקה גדולה תהי' לנו כמש"ק, וענין קמ"ל סובב על אופן אחד מהב' פנים הנמצא ענינו בש"ס, והבן. וע"פ דרכינו יכוון ענין אומרם בש"ס (מס' יבמות) ז"ל אבא חנן אומר משום ר"א לפי שאין עושין מאהבה אלא מיראה, וכבר תמהו על הענין חכמי התוספות יעויי"ש, האומנם ע"פ שקדם יובן באופן נאות ולרבותא הוא דקאתי, ירצה עם היות שהעבודה אשר מן העובד להנעבד והיא מצד יראת העונש היא מקובלת יותר מן העבודה אשר היא מצד תקות הגמול, אמנם אם היא מצד יראת האדם איננה ולא כלום, הוא אמרו שאין עושין מאהבה ירצה מצד תקות הגמול מאתו יתעלה, אלא מיראה ירצה מצד יראת אדם, ועבודה כזו כמוה כאין בלתי נרצה לפניו:

הב' אומרם במס' ברכות ז"ל כשחלה ר' אליעזר נכנסו תלמידיו אצלו לבקרו, אמרו לו רבינו למדנו ארחות חיים ונזכה בהם לחיי העולם הבא, אמר להם הזהרו בכבוד חבריכם ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי תלמידי חכמים וכשאתם מתפללים דעו לפני מי אתם עומדים ובשביל כך תזכו לחיי העוה"ב, אשר ההרגש בזה מבואר, אחרי אומרם לפניו למדנו ארחות חיים ונזכה בהם לחיי העוה"ב הוא בעליל אם נענה להם להורותם ארחות עולם הוא בודאי ענין שפתיו נופת תטופנה מן דבר אשר בהם ומהם יזכו לחיי העוה"ב שעל ענין זה באו בשאלתם, ואם נענה להם בודאי ג"כ עד"ז נענה להם, א"כ ענין אמרו ובשביל כך תזכו לחיי עוה"ב הוא שפת יתר? עוד מן הצורך להבין ענין סיגנון הברייתא ההיא, אחרי סיפור ענין מרבי אליעזר כמש"ק באו ר' חנינא ור' הושעיא מסדרי הברייתות והעריכו עוד ענין אחריו תיכף בסמוך עובדא וסיפור מרבן יוחנן בן זכאי כמו דאיתא שם, וכשחלה רבן יוחנן בן זכאי כו', והוא ענין פלאי, הנה סתם ר' אליעזר דמתני' ובריית' הוא ר' אליעזר בן הורקנוס, והעד על זה מן אמרו בענין הזהרו בכבוד חבריכם וכן שמענו לר' אליעזר בן הורקנוס במס' אבות, הוא אמרו יהי' כבוד חבירך חביב עליך כשלך, ור' אליעזר בן הורקנוס הוא תלמידו של ר' יוחנן בן זכאי, וכמו ששנינו במס' אבות חמשה תלמידים היו לו לר' יוחנן בן זכאי, וכמו ששנינו במס' אבות ז"ל חמשה תלמידים היו לו לרבן יוחנן בן זכאי ואלו הן ר' אליעזר בן הורקנוס כו', א"כ הענין הוא מפליא לעשות שמסדרי הברייתות סדרו בראשונה עובדא דר' אליעזר בן הורקנוס תלמידו של רבן יוחנן בן זכאי ואחריו סדרו עובדא דרבן יוחנן בן זכאי רבו של ר' אליעזר, ולא כן הוא ע"פ הסדר הנכון והישר להקדים ענין התלמיד לענין הרב? ואפילו אם ג"כ נאמר שעובדא דר"א בן הורקנוס הי' עובדי' קודם עובדי' דר' יוחנן בן זכאי, עכ"ז אין מן הנאות לסדרם עד"ז, בשגם לדעתי שענין דר"א הי' עובדי' דידי' טרם מותו כדמשמע פשטא דלישנא דמתניתא, ובודאי ר"א מת אחר מיתת רבו ר"י, (וזה ימים אשר מצאתי להגאון בעל נודע ביהודה שג"כ הוא קם עומד מולב ע"ז יעויי"ש), האומנם ע"פ המוקדמות יכוון מאוד ויבוא כענין מוגמר, באופן לדעתינו לשיטת שמעון הצדיק אשר אמר אל תהיו כעבדים וכו' כתפשטה בכל תפוצות שאין מן היאות להיות מעובדי ה' יתעלה על צד תקות הגמול ויראת העונש, כי ע"כ בבוא תלמידי דר' אליעזר לפניו לבקש מאתו ענין הוראת מה שעל ידה יבואו לחיי עוה"ב לא אמרו לאמור למדנו ארחות חיים ובשביל כך נזכה לחיי העוה"ב, שלא כן יאתה בחוק העבודה ע"פ קבלת שמעון הצדיק, אך אמרו למדנו ארחות חיים ונזכה בהם לחיי העוה"ב, ירצה אומרם אחרי ידיעתנו בו יתעלה שאשר הרבה לפניו ולהנחיל אוהביו יש ויש אתו וגם ידענו בו שאין הוא יתעלה מקפח שכר כל בריה אך צריך לזה הכנה ומבוא אשר על ידם יזכה האדם לזה, כי ע"כ אמרו לפניו רבינו למדנו אורחות חיים ירצה ויהי' בזה הכנה לענין קיבול שכר המוכן לפניו לתת לעושי רצונו ע"פ תגמוליו ורוב חסדיו כי הגדיל לעשות, מדעתינו כי חפץ חסד הוא ושכר הרבה לפניו, הוא אומרם ונזכה לחיי עוה"ב ירצה ענין ההכנה ההיא הוא יהי' מבוא לנו ליעוד שכר אשר יעד לנו ע"י עבדיו הנביאים ויש אתו באמת כי ידיו רב לו, אבל לא אמרו ובשביל כך נזכה שא"כ הי' מהנראה שעיקר עבודת עבודתם תהי' על זה האופן, ולא כן הוא ע"פ קבלת שמעון הצדיק, כי על כן אמרו באנפא אוחרא ונזכה לחיי העוה"ב כמש"ק, אחרי אשר הורה להם ר"א איזו דרך ישכון אור כי יהל לחיי העוה"ב, והוא אמרו ג' דברים, הא' הזהרו בכבוד חבריכם, הב' ומנעו בניכם מן ההגיון והושיבום בין ברכי ת"ח, הג' וכשאתם

ממש דברי המשורר הקדוש, והמשורר אמר יראו את ה', ועד"ז ג"כ אמר שמעון הצדיק באמרו ויהי מורא שמים עליכם, ירצה יראה שכלית, באופן שדברי שמעון הצדיק היו שראשית העבודה ותחילתה אך תהי' לשמו הגדול לבד למה שיאות לו לכבדו בלתי שום פניה זולתה ואפילו אם לא יהי' על הפניי' תורה אבל כל עיקרו של הפניי' לדעתו אסורה, כי ע"כ לדעתי הוא אשר אגזר אומר שבאמת שמעון הצדיק ומתניתא דצדקה פליגי אהדדי שלא כדברי התוס', ותנאי נינהו, ועם היות שאפושי פלוגתא לא מפשינן עכ"ז היכא דאי אפשר שאני, ושמעון הצדיק סבר שכל מצוה ומצוה מן התרי"ג מצוות אסורה בענין הכוונה זולתי מחשבת עצמי בה, ואין הבדל בין שאר מצוות למצות מעשה הצדקה וכולן אסורות על צד הפניי', ומתניתא דצדקה סברה שמעשה הצדקה מותר אף בהיותו אם מצד תקות הגמול אם מצד יראת העונש, ולא זו צדקה הוא הדין אף גם אינך מצוות זולתה כמו שמשמע בש"ס (מס' פסחים) וכמש"ק יעויי"ש:

ומה מאוד יובן באופן נאות עפ"ז ד' ענינים אשר הם מהפלא במושכל ראשון, האומנם ע"פ דרכינו יבואו כחותם תכנית כליל יופי:

הא' שתי סוגיות הש"ס אשר בלתי שווים ומתדמים והוא הדבר אשר מהצורך להתבונן בו. במס' כתובות בעובדא דנקדימון בן גוריון הוו בה בש"ס ונקדימון בן גוריון לא עביד צדקה והתניא כו', ובאו ביישוב שאלתם תרי שינויי, הא' איבעית אימא לכבודו הוא דעביד, ירצה שהי' בו בענין העבודה פסול מחשבה ולמענו ולכבודו הוא דעביד מצד תקות הגמול וכדומה, איבעית אימא כדבעי למעבד לא עביד, וירצה ע"פ שינויא בתרא שאם הי' המעשה בפועל בדקיאות והי' עביד במעשה הצדקה כדבעי למיעבד לא הי' פסול מחשבה פוסל בזה, להיות שבאמת אין מחשבה זולתי מהנה בה לגריעותא, ויוכל עשות מעשה הצדקה גם לכבודו ולמענו ולעצמו, ואך ענין החסרון הי' מצד שפעולת הפעולה בעצמה לא היתה נעשית על צד רוב שלימותה, והי' החסרון בהפעולה גופא וזה בעצמה, ובמס' ע"ז כי הוו על ר' חנינא בן תרדיון ז"ל ובגמילות חסדים לא עסק והתניא וכו', ובא על זה בהיתר לישוב שאלתם אך ישוב אחד מהנהו תרי שינויי דמס' כתובות באמרם מיעבד עביד כדבעי למיעבד לא עביד, והוא הדבר הצריך ישוב מדוע שניין דא מן דא שתי הסוגיות האלו? האומנם ע"פ הנחתינו שקדם שתנאי היא ירווח מאוד, והוא שכבר גזרנו אומר שהלכה כמתניתא דצדקה ולא זו צדקה בלבד אף גם בכל המצוות כולן זולתה ג"כ מותר עד"ז כמו בצדקה שאין הבדל ביניהם כלל כמו שהוכחנו מסוגיא דפסחים, ע"כ סתמא דהש"ס בכוונת מכוין עשו פרודות בענין להורות לפנינו כל הענין הנדבר על אופן שהנחנו באופן נאות מאוד, ויובן הענין משינויי דהסוגיות, כי ע"כ במסכת כתובות שהי' קושי שאלה ממעשה הצדקה אמרו על זה תרי שינויי לשתי אלה השיטות, שינויא קמא לשיטת שמעון הצדיק, ובאו להורות לפנינו במאמרם זה ששמעון הצדיק באמרו אל תהיו כו' דעתו לאסור ענין כוונת עצמי בזה אפילו בצדקה, הוא אמרם לכבודו הוא דעביד, ירצה שהית' עבודה המשתתפת זולתי עמו בזה ולא נכון לעשות כן אפילו במעשה הצדקה אליבי' דשמעון הצדיק דפליג על מתניתא דצדקה, שינויא בתרא לשיטת מתניתא דצדקה שפסול מחשבה אינו פוסל בה הוא אמרם כדבעי למיעבד לא עביד, וירצה שהי' חסרון בפועל המעשה גופא שהמעשה לא נעשה בשלימות כמו שיאות, אבל אם הי' המעשה כתיקונו המחשבה לא היתה מפסדת בענייננו, והוא כמתניתא דצדקה שמותר ע"ל הגמול או היראה, לכן קבעו בעלי הש"ס התירוץ האחרון ההוא באחרונה ע"פ כללי סוגיות התלמוד שהלכה כשינויא בתרא, אמנם במס' ע"ז קושי שאלתם הי' ממצות גמ"ח לא מצדקה, ועם היות שאמרו חז"ל גדולה גמ"ח יותר מן הצדקה היינו לענין קבלת שכר בעולם הגמול, אבל לענין עילת עבודתה על איזה אופן היא נעשית אם בכוונה אחרת אם לא מי עלה שמים וירד? ואם נבוא לחלק בין צדקה לשאר מצוות זולתה, וטעם החילוק הוא כמש"ק שצדקה היא מענין מעשר ובמעשר אפילו הנסיון מותר לא כן בענין שאר מצוות זולתם, א"כ מטעם זה גם גמ"ח מכלל כל המצוות כולן, וכיון שענין גמ"ח מכלל שאר מצוות זולתם א"כ מה להם לבעלי הש"ס לבוא בענין בשינויא קמא לכבודו הוא דעביד, אחרי שהלכה לא כן היא, והאמת שגם לכבודו מותר ואפילו בשאר מצוות כמו שהוכחנו מסוגיא דפסחים? וגם להודיע דברי שמעון הצדיק בזה ג"כ אינו מן הצורך, כי לכל הפחות דברי שמעון הצדיק בשאר מצוות זולתם כדברו ואם לא איפוא על מה דבריו הטבעו? כי ע"כ אחרי שאין חידוש דבר נשמע באמרם השינוי קמא לכבודו הוא דעביד וגם אינו להלכה כי אדרבה הלכה כמתניתא דצדקה כמש"ק לכן קבעו בעלי הש"ס אך השינוי בתרא כדבעי למעבד לא עביד, וירצה אבל אם הי' עושה הפעולה כפי כחו ומסת ידו והיתה הפעולה בשלמה כהוגן על רוב אפנה לא היה הפסד בזה כלל גם אם הי' עושה למענו ולכבודו ע"פ יחול הגמול ויראת העונש עכ"ז הי' שכרו אתו ופעולתו לפניו, ולא היתה המחשבה

הא׳ שהלכה כמתניתא דצדקה שאין פסול מחשבה ומחשבת עצמי פוסל בענין עבודתה, הב׳ שכמו מעשה הצדקה כן הוא ג״כ מעשה כל המצוות זולתה, ואין הבדל ביניהם כלל, ובכולם מחשבה לא מהני, ויכול העובד ה׳ לעבוד במעשי המצוות במחשבה ומחשבת עצמי ירצה למענו ולטובו, ובאמת מהב׳ פנים שהקדמנו אם מצד תקות הגמול אם מצד יראת העונש:

הוא אשר קמו עמדו בעלי התוספות בענין בקושי׳ שאלה על מתניתא דצדקה ומתניתין דשמעון הצדיק, ירצה שבלעדי הקושיא הזאת אין כאן מקום שאלה ממתניתין דשמעון הצדיק על המתניתא דצדקה, שיוכל לאמור שהמתניתא דוקא בצדקה כאוס דברי׳, ושמעון הצדיק מענין שארי מצות זולתה, אמנם אחרי שעפ״י סוגיי׳ הש״ס הזאת (מס׳ פסחים) שמשמע שאין הבדל בין צדקה לשארי מצות אז תהי׳ הקושיא ככוכה היטיב ממתניתין דשמעון הצדיק ששם משמע ההיפך יעויי״ש. האמנם ביקוין של התוספות שאמרו שהמתני׳ דשמעון הצדיק מיירי בתורה על הראשונות יעויי״ש לא כן אנכי עמדי, שהרי שמעון הצדיק אמר עוד ויהי מורא שמים עליכם, ושם מורא שמים ירצה יראה שכלית מבלי פנות אל יחול השכר וגמולו ויראת העונש כי אם לשמו למה שיאות לו בלבד להללו ולכבדו, א״כ משמע שראשית העבודה ותחלתה תהי׳ אך לשמו הגדול והמבורך לבד בלתי כוונה זולתה בזה כלל, א״כ מה אמרו בזה חכמי התוספות שדברי שמעון הצדיק בתורה על הראשונות? ועם היות שהביאו ראי׳ ע״ז מסוגיית הש״ס בתרא ור״ה, אבל אחרי מחילת כבודם גם משם אין ראיה, ויבוא הענין כמו היטב בדברינו תהילה לאל כיד ה׳ הטובה עלינו ויבואר כל זה במקום. עוד מזה שהרי חז״ל בש״ס (מס׳ ע״ז) אסמכי דברי שמעון הצדיק על דברי הכתוב אשרי איש ירא את ה׳ במצותיו חפץ מאוד א״ר אלעזר במצותיו ולא בשכר מצותיו והיינו דתנן אל תהיו כעבדים כו׳, והנה כאשר נשים עין מבטינו בו בענין כמו שיאות זאת הקושיא כן היא שכל דברי שמעון הצדיק הנם באו בכתובים, ראשית אמרו אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס, הוא היא דברי הכתוב במצותיו חפץ מאוד ולא בשכר מצותיו, ואחרית דבריו שאמר ויהי מורא שמים עליכם הוא הוא דברי הכתוב אשרי איש ירא את ה׳, וכל מקום שנאמר את ה׳ לא בא הוראת מילת את להוראת הפעול להיות כתוב מילת ירא בין איש שנאמר מלפניו ובין ה׳ שנאמר אחריו שאין הקשם משפט הלשון ירצה אמרו שהאיש הנאמר מלפניו הוא הפועל וה׳ הבא אחריו הוא הפעול ור״ל שהאיש הוא הירא מפני ה׳ וה׳ הוא הירוא והאיש הוא הירא, כי מבלעדי מילת את ג״כ הוא ההוראה שה׳ הבא אחריו הוא הפעול, וא״כ מילת את הוא מיותר? וכל את יתרון ולהוראת הריבוי בא ע״ד שאמרו אתין וגמין רבויין, והוראת יתרון של מלת את הכתוב בענין היראה שמוך לשם ה׳ ירצה ענייני יראה שכלית, ע״ד שדרשו חז״ל בכתוב את ה׳ אלהיך תירא לרבות ת״ח, כי יראת ת״ח היא יראה שכלית שהעונש אשר להם כמ״ש גם ענוש לצדיק לא טוב, ויעוד הגמול אין להם גם לנביאים אך כי שעניקיהי גוילתם, ובע״כ שיראת ת״ח היא יראה שכלית, וגם שם בענין מלת את הוא מיותר שהי׳ מספיק אמרו ה׳ אלהיך תירא וגו׳, באופן ענין מילת את הנדבר בענין יראת ה׳ והוא ענין מיותר הוראתו על ענין יראה שכלית באין יוצא, ושמור הכלל הזה והבינהו כי נכון הוא. והוא הוא ג״כ דברי שמעון הצדיק באמרו ויהי מורא שמים עליכם, הנה שראשית דברי שמעון הצדיק הוא אחרית דברי הכתוב וראשית דברי הכתוב הוא אחרית דברי שמעון הצדיק, והי׳ זה לדעתי יען שמעון הצדיק דבריו כדברו ע״ד שלילה, כי ע״כ בא טוב דברו בדרך לא זו אף זו, ירצה לא זו שלא תהי׳ עבודתכם מצד תקות הגמול אף גם זאת שלא תהי׳ אפילו מצד יראת העונש, הוא אמרו ויהי מורא שמים עליכם, ירצה יראה שכלית דוקא לא יראת העונש, אמנם המשורר דיבר בקדשו ע״ד החיוב ובא בתהלה ושבח גדול שאין כמוהו במלת **אשרי**, שכבר כתב הרב רבינו בחיי שמילת אשרי להיותה תהלה ושבח גדול ע״כ לא באה מוכרתת בשום מקום יעויי״ש, ודעתו דעת המשורר לבוא בתהלה הזאת אל איש אשר שני אלה לו שעבודתו לא מצד תקות הגמול ולא מצד יראת העונש אך הוא ירא את ה׳ יראה שכלית ועל אופן זה תשוב עבודתו לה׳ יתעלה, כי ע״כ בא ראשית דברו בענין היראה השכלית לסמוך עניינה אל מלת אשרי בראשון מאמרו, הוא אמרו אשרי איש ירא את ה׳ ירצה יראת הרוממות יראה שכלית ולא יראת העונש, באופן שעבודתו לה׳ איננה מצד יראתו שלא יהי׳ נענש אך עבודתו לשמו הגדול לכבדו למה שיאות לו, וכן במצותיו חפץ מאוד ולא בשכר מצותיו, ירצה שעבודתו לשמו לא מצד תקות הגמול, איש אשר אלה לו שאיננו עובד עבודת ה׳ לא מצד תקות הגמול ולא מצד יראת העונש כ״א למען שמו הגדול למה שיאות לו לכבדו והיא יראה שכלית לאיש כמוהו הוא הטוב לו ואשריו:

נשוב אל שאמרנו בו שדברי שמעון הצדיק הם הם

ממש

בפעולותיה מה סמוך ענין לו לנבואת אשור? והוא הדבר הצורך התבוננות:

אל ביאור הענין והתרתו וקישורו והתכתו נקדים ראשית אמרינו מתניתא חדא שהובאה בש"ס בג' מקומות ר"ה בתרא פסחים, ז"ל תניא האומר סלע זה לצדקה על מנת שיחיה בני או שאהי' בן העוה"ב הרי זה צדיק גמור, יראה אם כוונתו במעשה פעולת הצדקה אם לתקות גמול בעוה"ז או לתקות גמול בעוה"ב עכ"ז איננו יוצא מן גדר איש טוב וישר וצדיק הוא בדבר הזה ומי יתן והי' זה כל הימים, ואני מוסיף בה דברים שהוא הדין אם אומר סלע זה לצדקה על מנת שלא לקבל עונש בזה או שלא לקבל עונש בבא ג"כ הוא צדיק גמור, והדבר מוכרח מאותה מתניתא גופא, אחרי שהמתניתא ס"ל שמעשה הצדקה שהיא מצד תקות הגמול אם בזה אם בבא הוא מעשה טוב ואיננו יוצא בזה האדם מן גדר צדיק וצדיק הוא באותו דבר, הוא בעליל שהמתניתא ג"כ ס"ל שמעשה הצדקה שהוא מצד יראת העונש אם בזה ואם בבא ג"כ היא עבודה שלמה בלתי יחסר המזג, שכן עבודה שהיא מצד יראת העונש היא יותר חשובה ומקובלת מן העבודה שהיא מצד תקות הגמול. מן המושכל, ומן המקובל. מן המושכל כי העבודה אשר היא מצד יראת העונש לא יארע בה ביטול, אחרי שלפניו ענין הנעבד ויירא ממנו שלא יהי' ענוש אם יסיר עבודת עבודתו ממנו, בודאי הוא שלא יבטל עבודתו מפני יראתו את עונשו, לא כן עבודה אשר היא מצד תקות הגמול לפעמים יארע בה ביטול והשבתה, באמרו איני חפץ בעבודה ולא בגמולה, ע"ד משל שאומרים לדבורה לא מעוקצך ולא מדובשך. מן המקובל, מדברי הרב בחובות הלבבות בחשבו דעות אנשי התורה באמונתם וקבלת עבודת ה' יתעלה עליהם ואמר שהם על עשר מדרגות יעוי"ש, והוא מטפס ועולה עד אשר מגיע למדרגה העשירית היא המדרגה העליונה יעוי"ש, וחשב במספר מניניו במדרגה השביעית העבודה אשר היא מצד תקות הגמול ובמדרגה השמינית העבודה שהיא מצד יראת העונש, ז"ל והמדרגה השביעית אנשים התברר להם כל מה שהקדמנו זכרו אלא שהיתה כוונתם בעבודתם לאלהים תוחלת הגמול בעוה"ז ובעוה"ב ולא ידעו אופני עבודת ה' לשמו לגדלו ולכבדו ולרוממו למה שיאות לו בלבד ועליהם אמרו ז"ל אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס ויהי מורא שמים עליכם, והמדרגה השמינית אנשים התברר להם בנפשותם כל מה שקדם זכרו אלא שהם מקבלים עבודת ה' מיראתם את ענשו בעוה"ז ובבא וכבר ביארנו גנות שתי הדעות האלה במה שקדם לנו יעוי"ש, ומדקא חשיב עבודת יראת העונש במדרגה השמינית ועבודת תקות הגמול במדרגה הקודמת לה בעליל שהעבודה אשר מצד יראת העונש היא עבודה חשובה יותר ויותר כמש"ק:

וממתניתא ההיא הוו בש"ס (מס' פסחים) על ענין אמרם שאין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק מפני הסכנה ועם היות ששלוחי מצוה אינן ניזוקין כמו שכתוב שומר מצוה לא ידע דבר רע אבל חששו פן תאבד לו מחט קודם לכן ואתי לעיוני בתרה, והקשו ע"ז ממתניתא דצדקה והתניא האומר סלע זה לצדקה כו' באופן שגם מאן דעביד הכי כמי מעליותא היא יעוי"ש. באופן ע"פ סוגיא זו העליתי שני חידושי דברים. הא' שמשמע מינה שאין הבדל בין מעשה הצדקה לשאר מצות, וכמו שפעולת הצדקה תיכון גם מצד תקות הגמול או מצד יראת העונש כמש"ק כמו כן גם בשאר מצות אין בם חסרון מאומה יהיו באיזו אופן שיהיו אם מצד תקות הגמול אם מצד יראת העונש עבודה חשובה היא ועבודה נקראת, מדקא פריך הש"ס מענין מעשה הצדקה על מצות השבתת חמץ וביטולו, ואם יש מקום לחלק בזה א"כ מאי קא פריך מענין צדקה לשאר מצות? ומקום החילוק הוא שענין צדקה הוא מענין מעשר ומתנות עניים ובמעשר הדין הוא שאפי' הנסיון בו מותר כמ"ש ובחנוני נא בזאת וגו' ועם היות שבצדקה יהי' הנסיון בה אסור (הן אמת שרבינו יעקב בעל הטורים הביא בפסקיו שגם בצדקה הנסיון בה מותר יעוי"ש אבל הוא הנכון כמ"ש רמ"א יעוי"ש שהנסיון בצדקה אסור) עכ"ז ניחא לכל הפחות שאין מחשבה מחשבת עלוני פוסל בה, ונחתינן בה חד דרגא שתהא היא למטה מענין מעשר שהנסיון בה אסור, ומעלינן בה חד דרגא שגם אם תהי' מחשבה מחשבת עלמי במעשה פעולתה ר"ל שיכוין האדם למענו שלא יענש או יגמל אין בזה מן הרע כלל וצדיק גמור הוא, לא כן בשאר מצות, אמנם מן הווייתם ממתניתא דצדקה על שארי מצות ש"מ שאין הבדל בין צדקה למצות זולתה, ובכולם אין מחשבת עלוני פוסל בהם, וכמו שפעולת מעשה הצדקה מותר אם מצד תקות הגמול אם מצד יראת העונש כמש"ק הוא הדין בכל שארי מצות אין הבדל ביניהם כלל, וכמו זה כן זה בכולם מותר על אחת מהב' פנים. הב' שמשמע מינה שהילכתא כמתניתא דצדקה מדהוו מינה הש"ס על הילכתא פסיקתא דתני בענין בדיקת חמץ, ויותר מזה שבעלי הש"ס טרחו ליישב ענין הקושיא, ואם הי' הענין ענין קליל לא הוו טרחו בה אמוראי בתראי, והוא מכללי הש"ס יעוי"ש, באופן ע"פ דברינו שני אלה לנו,

הא'

זכרם, א"כ מן הראוי די ביאור בו בענין מה שהוקשה להם בכתוב כה אמר ה' אם שלמים וכן רבים וגו', וידמה לדעתי לאמור שהי' קשה להם אמרו בראשונה שלמים והוא ענין ממאמר האיכות, ואח"כ אמר רבים והוא ממאמר הכמות, ומשפט הלשון ע"פ ההגיון לעולם להקדים מאמר הכמות קודם מאמר האיכות:

הוא לדעתי דבר המכילתא בנוסח סיפור יציאת מצרים, באמרה עצום כמה שנאמר ובני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו וגו', ורב כמה שנאמר רבבה כצמח השדה וגו', והפלא בענין קרא לקרא ע"ד שהקשו הש"ס (מס' קידושין) יעוי"ש, האומנם לדעתי הוא ע"פ שמוקדמות יען שהוקשה להם בענין שהקדים הכתוב מאמר האיכות באמרו עצום למאמר הכמות באמרו ורב? ע"כ הוא שדרשו עליו כמה שנאמר וגו', ויורה שם בענין בפרשת שמות כאמר הדבר ע"פ משפטו כמו שכתוב וירבו ויעצמו, וטעם ויעצמו יורה באיכות, וענין ורב שנאמר אין ענינו סיפור הכמות והוא שם דבר אך ענינו מלשון פעול הלוך ירבה הולך ומתרבה, הוא אמרו שנאמר רבבה כצמח השדה וגו', ועד"ז תרגמתי במקום זולתו כל הענין שם, באופן שהוא מדרך המליצה לעולם להקדים מאמר הכמות למאמר האיכות, וכתוב מי הכהר העלומים והרבים כבר כדברנו בו באופן כאות, הוא אמרם מאי דכתיב אם שלמים בראשו והוא ממאמר האיכות ואחר כך וכן רבים והוא ממאמר הכמות ונאמר בסוף? כי על כן הסבו הענין על דרך אחר על פי קבלתם המאומתת ע"ם:

האומנם דברים לנו בגו ויש לנו התעוררות ספיקות והרגשות בענין ורבו כמו רבו ובלתי אפקוד על הספיקות כולהם כי יהיו מרבה להכיל אך אפס קציהם אזכור בדרך קצרה. הא' אמרם אם רואה אדם שמזונותיו מצומצמים יעשה מהם צדקה, הענין מהפלא שמשמע מטוב דבריהם שעל הרוב הוא לאדם למראה עיניו שמזונותיו מרובים הם, ואם יקרה מקרהו שרואה שמזונותיו מצומצמים הוא התיקון שיעשה מהם צדקה, והוא ע"פ דעתם ז"ל כפי פשוטו שהענין הוא עתיד שמצוה, והוא פלאי, שכהפיך הוא, שאדרבה שזה הוא על המעט שיראה האדם שמזונותיו מרובים, אבל לראות שמזונותיו מצומצמים הוא להאדם בכל עת ועונה ולמן העולם ועד העולם, כי עין האדם לא תמלא ואין אדם מת וחצי תאותו בידו, וכמ"ש הרב בחובות הלבבות ז"ל טובות האל יתברך על ברואיו ואם הם כוללות את כולם כמו שאמר הכתוב טוב ה' לכל רובם כעורים מהכירם ומהבין גודל מעלתם ואינם משכילים ענינם מפני ג' דברים אחד מהם רוב התעסקם בענין העולם ותענוגיו והתאוותם מה שלא יגיעו ממנו והתעלמם מהבט אל טובות הבורא עליהם ומפני שלבם תלוי בעולם מה שהם מקיים ממלאות תאוותם ושלמות משאלותם כי כל אשר יגיעו ממנו אל מעלה ומבקשים מה שהוא למעלה ממנו ודורשים מה שאחריה ותמעטנה בעיניהם הטובות הרבות ותקטננה אצלם המתנות הגדולות עם שהם חושבים כל טובה שיש לזולתם כאילו נגזלה מהם ומה שהגיע אליהם ממנו רעות ומוראות אותם ולא יבינו אל פעולות ה' המטיב בהם אליהם כמו שאמר הכתוב כו' יעוי"ש, והוא מפני שאין האדם מכיר לא את עצמו ולא ענין הנהגתו כמ"ש הרב במקום זולתו מזה ז"ל והמדה השלישית שאינך מכיר את עצמך ולא ענין הנהגתך ואתה רואה אותך ראוי לגדולות שבכל הטובות וכל אשר תגיע מהם מחשבתך עולה למה שלמעלה ממנו יעוי"ש, א"כ מהו אמרם אם רואה אדם כו', כי מתי לא יראה האדם ענין זה? ולעולם בעיני האדם מזונותיו מצומצמים ומועטים הם מפני התעלמם וקצרם מהביט טובת הבורא עליהם, ורבו הסיפורים בענין זה בספרים. הב' אמרו הגוזז נכסיו ועושה מהם צדקה ניצול מדינה של גיהנם, גם הענין הזה מהפלא, מה הי' להם שעזבו פעולת הצדקה השכי' והיא הצלת מיתה משונה כדאי' במס' בתרא שתי צדקות הללו למה אחת שמצלת ממיתה משונה ואחת שמצלת מדינה של גיהנם, ובענין הכתוב אין הכרע בפעולת מעשה הצדקה מעונש דינה של גיהנם רב יותר מן פעולתה ממיתה משונה? ועם היות שכתוב ועבר ע"ד אמרם ז"ל בש"ס בתרא בענין הכתוב לא יועיל הון ביום **עברה** יעוי"ש, ענין **עבר** לחוד וענין **עברה** לחוד ולא קרב זא"ז. הג' בטעם משל כראות כפלאתי, מה להם לעשות המשל בשתי רחלות יעוי"ש, הלא היו יכולים לעשות המשל גם ברחל אחת, והי' להם לאמור משל לרחל שהיא עוברת במים אם איננה גזוזה אינה עוברת ותוכרח בעלי' להחזירה לאחורה ולהצילה משטף המים, ואם הוא גזוזה עוברת, ירצה אם בעליה יגזוז אותה שלא יהי' עלי' כובד משא הצמר כי אז עוברת היא ועוברת, וע"פ המליצה הי' הדבר נכון ויושר לעשות המשל דוקא ברחל אחת, כי בענין המליצה דבריהם כדברו אך בנושא אחד, ירצה על כל איש ואיש פרטי מכלל ישראל כולו, באופן אם יעשה צדקה הוא הטוב בעיני אלהים ואדם, ואם מאן ימאן בזה יהי' לו ההיפך, א"כ ע"ד כוונת המליצה בנושא אחד הי' להם ג"כ לדבר בענין המשל ברחל אחת כפי הנושא? והוא הרגש עלמי ואמיתי כפלאת היא. הדי בכללות הענין ענין מעשה הצדקה

בפעולותיה

על אודות שני היתרונים אשר הוא להנהנה מיגיעו בלשון חכמים ונקרא צדיק בלשון הכתוב כמ"ש בדברינו יעויי"ש, יתרון א' בטוב העוה"ז, ויתרון ב' בטוב העוה"ב בענין שכר ומשנה כפול כמש"ק, והנה ע"פ דברינו בו בענין אם הנהנה מיגיעו אך הוא נהנה מיגיעו לבד, ירצה שאך רק ומחזיק בסוג מצות שבין אדם לזולתו לבד ובלתי הוא מחזיק בסוג מצות שבין אדם למקום, הנה אין אשר אלה לו הוא נקרא בתואר צדיק ורשע, וכבר אמרנו שצדיק ורשע הוא הרע לו, וא"כ איך יאמר נעים זמירות ישראל שלהנהנה מיגיעו יש לו יתרון בטוב העוה"ז והלא לא כן הוא! על כן בענין מאמרו אשריך וטוב לך הוסיף עוד בחינה אחת, והוא, אשר יהי' ג"כ הנהנה מיגיעו הוא גם ירא שמים, באופן שלאיש אשר אלה לו מלאים אליו שני התוארים הטובים צדיק תם וירצה צדיק גמור והוא הטוב לו באמת כאמרם צדיק וטוב לו צדיק גמור, והנה עתה דברי המשורר הקדוש מיוסדים על אדני פז, ומדוקדקים עד מאד, וכפי הבנת בעל המאמר ר' אבינא בדבריו, כי אם הי' המשורר מרכיב ענין ירא ה' שאמר עם יגיע כפים, עד"מ אם הי' נוסח אמרו ירא ה' יגיע כפיך כי תאכל וגו' הי' משמע שענין יתרון העוה"ב רק הוא דוקא במי אשר שני אלה לו, ירצה צדיק תם ור"ל צדיק גמור המקיים שני אלו סוגי המצות, אבל מי שמקיים אך סוג מצות שבין אדם לזולתו לבד, לו לא יכון משנה שכר בעולם הגמול, ועל קושט האמת שאף הוא בקיום סוג מצות ההוא לבדו לו ג"כ משנה שכר כפול בעוה"ב כמש"ק, ע"כ התחכם המשורר ע"ה לעשות פרודות במאמרו, להורות שאף עבור קיום סוג מצות שבין אדם לזולתו לבד ג"כ אליו מיועד שכר משנה כפול, הוא אמרו יגיע כפיך, אך זכר בדברי קדשו רק קיום סוג אחד וגם עליו אמר וטוב לך ירצה במשנה שכר כפול, ומדי דברו בענין היתרון הזכיר בסמיך ענין לו עוד יתרון שני והוא טוב העוה"ז, ועל יתרון השני הוכרח המשורר להוסיף בדבריו כן יבורך גבר ירא ה', ירצה יתרון שני לא כאמר כ"א באופן אשר הוא גם הוא ירא שמים ג"כ, ולולא זה לא יהי' לו יתרון העוה"ז כמש"ק שצדיק ורשע הוא הרע לו, באופן ע"פ הנחתינו במאמר הש"ס (מס' ברכות) ענין יש צדיק כו' ויש צדיק כו' וענין גדול הנהנה מיגיעו כו' ומאמר הש"ס (מס' חגיגה) בענין כל אחד ואחד כו' יהי' יתרון העוה"ב עבור קיום סוג מצות שבין אדם לזולתו ואף אם ביטל הסוג השני, ויתרון העוה"ז ברוב טובו עבור קיום סוג מצות שבין אדם למקום ואף אם ביטל הסוג השני, ובקיום שני אלה הסוגים אליו שני יתרונים בטוב העוה"ז וברב טוב הצפון בעוה"ב, באופן שכל דבריהם אחד הם. ברוך החונן לאדם דעת. וה' הצדיק לא יתן לעולם מוט לצדיק וישים חלקנו עם תם וצדיק אמן:

מאמר בין עובד אלהים לאשר לא עבדו

גרסינן במס' גטין בפרק ראשון מאי דכתיב כה אמר ה' אם שלמים וכן רבים וגו' כו' עד אחרית המאמר יעויי"ש. יהי' דברינו ראשון לבאר מה שהוקשה להם בהבנת הכתוב ההוא, ע"פ הכלל אשר בידינו כל מקום אשר אמרו בש"ס ענין מאי דכתיב על מקרא קודם הוא לעולם שהיה ענין הכתוב ע"ד פשוטו בלתי נכון וישר, אם בענין, אם בסמיכות ענין, אם במליצת הלשון, אם בשמושו ודקדוקו. עד"מ בענין, כמו שהטיבו לשאול חכמי התלמוד בכתוב הללו את ה' כל גוים וגו' כי גבר עלינו חסדו, ובארו טוב שאלתם באר היטיב, וכי משום דגבר עלינו חסדו הללו את ה' כל גוים, גוים מאי עבידתייהו בחסד ה' אשר עלינו בני ישראל! בסמיכות ענין כמו שהטיבו לשאול חכמי הש"ס בכתוב שאול ועוצר רחם וכי מה שאול אצל רחם? יעויי"ש. במליצת הלשון כמו שהטיבו לשאול בכתוב בלב נבון תנוח חכמה יעויי"ש, עם היות שלא בארו חכמי הש"ס ענין הווייתם מה דקשה להו אבל הוא הדבר מסרו לחכמים, וירצה לדעתי שהוקשה להם ענין המליצה בלתי הולם שהי' לו לאמור בלב נבון תנוח תבונה, והיטבנו לדבר בו במאמר מודע למודע יעויי"ש. בשמוש הלשון ודקדוקו וכן בחסר ויתיר כמו שהטיבו לשאול בכתוב והבור רק אין בו מים, באמרם ממשמע שנאמר רק איני יודע שאין בו מים? יעויי"ש. באופן ע"פ דעתינו כל מקום שאמרו מאי דכתיב איננו יוצא מאלו השמה פנים שהקדמנו

זכרם

הצדיקים זולתך, הוא אמרו וראית את אחורי ירצה ענין הדין והמשפט הנקרא אחורים תשיג בראיית שכלך כאשר יבוא הענין אל הצור במי מריבה, אמנם ופני ירצה ענין החסד והרחמים הנקרא פנים והוא ענין הטוב להרשע אלה לא יראו:

עוד אופן אחר לנו בביאור הכתובים העמוקים האלה, והוא, אמרו הראני נא את כבודך ירצה בראיי' חושיית הכתוב ומדבר, ובקש ממנו אדונינו משה שיראה את עצם כבודו יתעלה עין בעין, עם היות שהוא יתעלה בלתי נראה בחוש אך הוא נמצא בשכל עכ"ז הי' רצון אדונינו משה שישכיל מציאותו הנעלה והרוממה עין בעין, ע"ד שהובא בברכות וחזית ז"ל רצונינו לראות מלכנו קדוש ישראל מושיענו, הוא אמרו כבודך שכן משפט הלשון אשר על עצם ומהות הענין והדבר כאמר עליו ענין כבוד והוא דרך כבוד, הוא מאמר ה' יתעלה אליו אני אעביר וגו', אמר ה' אם לחזות בנועם ה' נכספת ורצונך לראות מלכך נעניתי לך ותראה, אבל מוכרח אני באופן זה להעביר כל טובי על פניך ירצה כי אז אאציל עליך בצל כפי וענני אשר גשם. על הארץ יריקו והם כל טובי כמ"ש יפתח ה' את אוצרו הטוב לתת מטר ארצך וגו', ועלי להטיב עמך בראיי' זו לבל תאונה אליך רעה ומרוב אור כי יהל מאדר היקר, ובאופן זה וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי וגו' ורחמתי וגו', ירצה בזה הנה נקראתי לפניך בשתי אלה המדות מי"ג מדותי בתואר **חנון** ובתואר **רחום**, בזה אשר מצאת חן בעיני להראותך הדרת כבודי בזה תדע שאני **חנון**, ובזה אשר אאציל עליך כפי וענני שלא יאונה אליך רעה מראיי' זאת בזה תדע שאני **רחום** *), והנה במאמר הראשון אמר לו ה' יתעלה שיראהו, אמנם לא ביאר לו מה יהי' ענין המראה אם הפנים אם האחוריים, ע"כ הוסיף עוד לאמור לא תוכל לראות את פני ר"ל עם היות שנעניתי לך להראותך כבודי ועוד שאאציל עליך בצל כפי עכ"ז פני לא תראה כי לא יראני האדם וחי, ומכללו נשמע שעכ"פ אחוריו יראה, אבל עוד לא אמר לו מראיי' זו באר היטיב, גם לא ביאר לו ענין כל טובו אשר אמר מקודם, ועי"כ הוסיף ה' יתעלה עוד מאמר ג' והוא ביאור לשני מאמרים הקודמים, הוא אמרו הנה מקום אתי ונצבת על הצור והי' בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור ושכותי כפי עליך עד עברי, והוא ביאור לענין כל טובי שאמר, שענין כפי ולשון הנה עב קטנה ככף איש, והסירותי את כפי וראית את אחורי והוא ביאור ענין אמרו לא תוכל לראות את פני ומכלל שאחוריו יראה הוא אמרו וראית את אחורי ופני לא יראו:

נשוב ונבוא אל ראשית נושא אמרינו ע"פ ההגהה אשר שמנו בהמאמר ההוא, ועפ"ז אמרינו בו בענין יהיה ענין אמרם צדיק וטוב לו צדיק גמור ירצה **צדיק ותם** בקיום שני הסוגים, רשע וטוב לו רשע גמור ירצה **רשע וחוטא** בביטול שני הסוגים, ועד"ז במכ"ש **בתם וחוטא** ור"ל בקיום סוג מצות שבין אדם למקום ובביטול סוג מצות שבין אדם לזולתו. צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור ירצה **צדיק ורשע** ר"ל צדיק בסוג מצות שבין אדם לזולתו ורשע בסוג מצות שבין אדם למקום, והוא הדין **רשע וצדיק**. מה מאוד יבוא עפ"ז כמו חותם תכנית שני ענינים, הא' בכתבי הקודש, הב' בקבלה, הא' ענין אמרו בספר החכמה הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לטוב וגו', ועפ"מ שקדמוני בהבנת הענין אשר ענין השלילה בהפכו והי' לו לאמור לטוב ולאינו טוב כפי שטחיית הוראת טעם כל הכתוב ההוא וע"ד שאמר לזובח ולאשר איננו זובח? האמנם ע"פ הנחתינו ירווח, ואמר שראה שמקרה אחד לצדיק גמור ולרשע גמור, לטוב ירצה בענין הטוב, וכמו שטוב העוה"ז לצדיק גמור כן ג"כ טוב העוה"ז לרשע גמור, והי' כצדיק כרשע, וענין אמרו לצדיק ולרשע ר"ל צדיק גמור רשע גמור, והוא אשר סמוך ענין על הרוב תואר רשע לתואר צדיק בהפכו שירצה טעמו צדיק גמור ורשע גמור כמו שקדם, הוא אמרו **לצדיק ולרשע לטוב**, ור"ל אבל בענין הבלתי גמור כמו התם והחוטא, והצדיק והרשע, באופן אם חסרה לאחד הבחינה השני' עד"מ **תם וחוטא** חסרה אליו הבחינה מקיום סוג מצות שבין אדם לזולתו והוא הבלתי גמור, ועד"ז בהפכו בענין **הצדיק והרשע** שחסר אליו הבחינה מקיום סוג מצות שבין אדם למקום והוא גם הוא הבלתי נגמר בענין שני אלה מענין הרע לא מקרה אחד להם, שלהצדיק והרשע הוא הרע, אבל להתם והחוטא הוא הטוב כמש"ק. הב' ענין אמרם בש"ס דאלו בההיא מיגיעו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך ואלו גבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב יעוי"ש, והספק הגדול הנמצא בענין הלא בזאת פרשה של אשריך וטוב לך המאמר כאמור שם **כן יבורך גבר ירא ה'**? האמנם ע"פ הנחתינו ירווח, יען שהמשורר דיבר בענין
על

*) הוא לדעתי ההבדל שבין חנון לרחום, יעויין בתוס' ר"ה יעוי"ש, האמנם לדעתי ע"ד שקדם ירצה חסד אלהים אשר הוא עושה להאדם מבלי צורך האדם בו רק הענין הוא תוספת טובה לכבודו נקרא בתואר **חנון**, וחסד הבורא יתעלה אשר הוא לצורך האדם בו עד"מ אשר הוא יתעלה יענהו ויושיעהו מצרתו בצר לו לר נקרא בתואר **רחום**, הוא לדעתי ענין אמרינו בנוסח התפלה בענין סליחת עון נאמר **חנון** המרבה לסלוח ובענין רפואה אמר רופא נאמן **ורחמן** אתה והוא לעילה שקדם:

התשובה אליו מאתו יתעלה בכל הג' בחינות כמש"ק, אולם לדברי ר"מ היתה התשובה מאתו יתעלה אל אדונינו משה רק בשתי בחינות בענין הטבת הטוב בין לרשע גמור בין לתם וחוטא, אמנם בענין הרעת הרע לצדיק ורשע לא היתה התשובה אליו, הוא אמרו שתים ניתנו לו, ירצה הא' תשובה הטבת הטוב לרשע גמור, הב' הטבת הטוב לתם וחוטא, ואחת לא ניתנה לו ירצה הרעת הרע לצדיק ורשע ע"ז לא השיב לו ה' יתעלה מאומה, הוא אמרו וחנותי את אשר אחון ירצה הוא הטבת הטוב לתם וחוטא ורחמתי את אשר ארחם הוא הטבת הטוב לרשע גמור, ע"ד ורחמיו על כל מעשיו, והוא ההבדל לדעתי בין תואר חנון לתואר רחום:

ובענין הסכת הכתובים בפרשת כי תשא אמרתי ענין נאה ומתקבל על דרך אחר, והוא, כודע ביהודה ובישראל שקדוש ה' מכובד יתעלה ענין כבודו על שני דרכים, אם לדין ומשפט, אם לחסד ורחמים, וכמו שנמצא כתוב בענין המשפט בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד, וכאמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו וידעו וגו', וכן בענין החסד והרחמים כמ"ש למען יזמרך כבוד וטעמו למען יזמר כבודך (ע"ד בשר ערלתכם שטעמו ערלת בשרכם), וענין זמר לדעתי אך שיר של חסד ורחמים (והוא ההבדל לדעתי בין ענין שיר לענין זמר), הוא שכתוב נגד אלהים אזמרך ירצה עם היות שענין זמר הוא מענין החסד והרחמים ואלהים הוא מדת הדין, עכ"ז אשא שיר בדרך זמר, באופן שעל שני אלה הפנים יהי כבוד ה' לעולם, והנה בענין הדין והמשפט נמצא בהליכות הגוזר יתעלה ענין הפוך כביכול נגד שכל האנושי שנמצא צדיק ורע לו ואת הצדיק ואת הרשע ישפוט אלהים? והוא ענין מפליא וכמו שהתפלאו ע"ז שלומי אמוני ישראל, המשורר בתהילותיו והנביא ירמיהו בנבואותיו והנביא חבקוק בחזיונותיו, וכן בענין החסד והרחמים נמצא ג"כ ענין נפלא והוא ענין רשע וטוב לו? באופן ששני אלו הפנים של כבודו יתעלה נמצא תוהא אצלינו אישי בני אדם המונחים בסנורי הסכלות, וע"ז התחנן אדונינו משה מאתו יתעלה להורותו ולהבינהו ענייניהם, הוא אמרו הראני נא את כבודך, ובראייה שכלית ידבר (כמ"ש ולבי ראה הרבה חכמה ודעת), והוא דרש חז"ל לדעתי במאמרם בש"ס (מס' ברכות) מפני מה צדיק כו' צדיק כו' רשע כו'. ועל הכתוב הזה סמכו ענין דבריהם במאמרם ז"ל, והוא הנקרא כבוד ה', על שאלת שני דבריו אלה, על הא' השיב לו ר"ל בענין הדין והמשפט, ועל הב' ר"ל ענין החסד והרחמים לא השיב לו, הוא אמרו אני אעביר כל טובי על פניך וקראתי בשם ה' לפניך וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם ירצה גם אם אני אעביר כל טובי (ר"ל השגלות החכמה והדעת הנקרא כל טובי) על פניך וגם וקראתי בשם ה' לפניך ירצה אף שאני אכנה אותך בשמי ה' ונקראת בשמי ממש ע"ד הכתוב והי' ה' מבטחו כמו שמבואר ברבות יעויי"ש, הוא אמרו בראשון על פניך כמשפט הוראת שפע חכמה ותבונה ועצה ודעת אשר על ראש חכם יחול והראש בראשים ישכון בענין שפע חכמה (כי החכמה בראש האדם והוא המוח יעויין בשוחר טוב תהילות פלוגתא דר' אליעזר ור' יהושע יעויין שם) אחריו אמר לפניך ע"ד ופניך הולכים בקרב, וטעמו לך ולעצמך, ויאמר לו ה' גם אם אגלה לך מסודי החכמה והמדע כל צפון וטמון, ועוד מזה שתהי' כאלהי' להקרא בשמי ממש, עם כ"ז וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, ירצה ענין החסד והרחמים שלי בענין רשע וטוב לו אך לי לבדי לדעת זאת, אין זולתי אתי עמי בידיעה זו בשום אופן, וחסרה לדעתי בכתוב מילת **אם** כאלו יאמר אם אני אעביר וגו' (יעויין בשערי תשובה לרבינו יונה עד"ז בכתוב זולתו). ובא עוד דברו שנית לביאור ענין ראשון שאמר שלא יוכל האדם לדעת זה, ולמה הוא? ע"ז אמר לא תוכל לראות את פני ירצה ענין החסד והרחמים הנקרא פנים, שבעת רצון אז יהיו פני ה' יתעלה אל מול פני האדם כמ"ש ישא ה' פניו אליך, ענין הפנים ההוא לא יוכל לראות האדם בשום אופן כל עוד שהוא חי בחומר העכור, הוא אמרו כי לא יראני האדם וחי, ואמר עוד בענין מראה אחוריים ירצה ענין הדין והמשפט שאז יפנה ה' פניו ממול האדם ע"ז אמר הנה מקום אתי ירצה הן יש אתי מקום ואופן אשר השג תשיגנו, הוא אמרו ונצבת על הצור ר"ל שם בהתיישבך על הציור תדענו ותבחננו, ואמר והי' בעבור כבודי ר"ל כאשר כבודי יתמלא עליך עברה וזעם והוא ענין מי מריבה, ושמתיך בנקרת הצור ר"ל שתהי' עצור בחצר המערה לפי שעה ובמהפכת כזוף ומכודה, ושכותי כפי עליך עד עברי ירצה אכפי עליך יכבד עד אשר יעבור זעם (וענין כפי מחסרי פ"א), והסירותי את כפי ר"ל אח"כ אסיר אכפי מעליך וכשתיה שניכו יחדיו, ובכן וראית את אחורי ירצה אז תבין ותבחין ענין הדין והמשפט הנקרא אחור, ותשכיל בו בענייני שהוא ע"ל האמת והנכוחה מדוע נמצא בענין משפטי ודיני רע לצדיק, וממך בעצמך להביא ראי' בענייני, שעם היות שחכם וצדיק אתה ואין כמוך עכ"ז עין בעין תראה שאדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא כי גם בך בעצמך נקרה ענין החטא ומכשול עון ומזה תקיש על שאר הצדיקים

אלו הסוגים לבן אדם כמוהו הוא הטוב לו, וע"ז אמרו חז"ל בש"ס (מס' הוריות) מי שני לצדיקי דאכלי הכי עלמי, עדיין ג"כ ענין רשע וטוב לו רשע גמור, ירצה הוא רשע בשני אלו הסוגים, ולבן אדם כמוהו ג"כ הוא הטוב לו, יען שהוא מעותד ליטול פי שנים ברעת הבא, להיותו עובר גם על סוג מצות שבין אדם לזולתו, כי ע"כ הוא הטוב לו ע"פ הנחתינו שקדמה, והכוונה בזה להאבידו מן טוב העוה"ב, צדיק ורע לו **צדיק שאינו** גמור, ירצה צדיק סתם, והוא המקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו, אבל בסוג הב' הוא סוג מצות שבין אדם למקום לא אימון בו ובלתי מקיים אותם, והוא רשע מצד וצדיק מצד, ע"פ הנחתינו הקודמת לאיש אשר אלה לו הוא הרע לו, יען מצד רשעתו בסוג מצות הב' אליו יאתה הרעה, ומצד צדקתו בסוג מצות הא' לא יאתה אליו הטובה, ועד"ז ג"כ **רשע שאינו** גמור ירצה רשע מצד וצדיק מצד, והבן. באופן ע"פ הנחתינו נמצא בענין המאמר רק שלשה תוארים, הא' צדיק גמור, הב' רשע גמור, הג' צדיק שאינו גמור והוא הוא רשע שאינו גמור, ומה שלא הזכירו הש"ס ענין הד' והוא המקיים סוג מצות שבין אדם למקום ובחלה נפשו בסוג מצות שבין אדם לזולתו איך יהי' עניינו בעוה"ז אם לטוב אם למוטב? הוא בעבור כי יובן מצד הפכו מן אמרם שצדיק מצד ורשע מצד הוא הרע לו והעילה בזה כמש"ק, א"כ יובן הענין ממילא בהפכו ירצה בתם מצד וחוטא מצד הוא הטוב לו, יען מצד שהוא חוטא בסוג מצות הא' אליו נאה הטוב בזה כדי שלא יהי' חלילה עול בחוק המשפט האלהי, ומצד שהוא הטוב בסוג מצות הב' לא נאה אליו הרע בזה וע"כ באמת הטוב לו, ואך טוב לישראל סלה, והוא לדעתי דברי מרנא רבינו שלמה בנימוקו שהיפך הסדר מן הד' תוארים המבוארי' במאמר וסדרם על אופן אחר בסמך ענין **רשע** ורע לו לתואר **צדיק** ורע לו ולא כן המה סדורים בש"ס? אבל דעתו כדעתינו שאך ג' תוארים נמצא במאמר, והוא הוא הצדיק שאינו גמור והוא הוא הרשע שאינו גמור וקיצר בענין כדרכו בקודש, והבן:

באופן ע"פ הנחתינו שתי בחינות יש מענין הטוב, טובת העוה"ז ומאתו יתעלה יתב"ש על צד החסד והטובה והנדבה והוא בחינת הטוב לרשע גמור, ובחינת הטוב לתם וחוטא, כי טובת העוה"ז לאיש טוב בכל חלקיו בשני אלו הסוגים הוא ענין נאה ומתקבל במאמרם ז"ל מי שני לצדיקי דאכלי הכי עלמא, ואין זה מן הסותר לאמרינו ראשון יעויי"ש והמבין יבין, ובחינה אחת יש לנו מענין הרע והוא צדיק ורשע, והוא הוא רשע וצדיק, ובאלו הג' בחינות יאם לבוא גם בספר וסיפור, שבמושכל ראשון לא יסכים לזה השכל הרלושי השקוע בחומר העכור אם לא אחרי רוב היגיעה והעיון ורב הטורח. הוא התכת הכתוב בפרשת ואתחנן לדעתי, הוא אמרו **ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו** ובשני מיני תשלומין דיבר הכתוב, הא' תשלומי טובה טוב העוה"ז הוא אמרו ומשלם לשונאיו (רבים, ר"ל שנים) הוא יתעלה משלם תשלומי טובה אל פניו בעוה"ז למען האבידו, הוא אמרו להאבידו, אם הרשע שהוא הרע בכל חלקיו, ירצה בשני הסוגים, תהי' ענין אבידתו מכל וכל, ויהי' נידון לדורי דורות, ואם האחד הוא התם וחוטא, ירצה תם מצד וחוטא מצד, יהי' ענין האבדון על אופן עונש משנה חלקו וחלק חבירו בגיהנם ואחרי קבלת עונשי דיניו ישוב ה' וירחמהו, הב' תשלומי רעה, הוא אמרו לא יאחר לשונאו וירצה התשלומין והאבדון אשר נאמר בסמוך לא יאחר לשונאו (יחיד, ירצה אחד) כמש"ק, ואמר אל פניו ירצה תיכף ומיד בעוה"ז ישלם לו תשלומי רעה, והוא לטובת האדם למען יזכה לרב טוב הצפון, באופן ע"פ הנחתינו יבוא הכתוב כחותם תכנית כליל יופי חן חן לו:

ע"פ אמרינו יהי' ענין מאמר הש"ס (מסכת ברכות) בכינויי התוארים על אופן ממש כמו שהנחנו בתוארי הכתובים ממיני הלשון בעצם וראשונה, שירצה ענין צדיק בסוג מצות שבין אדם לזולתו וענין רשע ירצה בסוג מצות שבין אדם למקום, וכן מאמר הש"ס (מס' קדושין) מסכים לדברינו בענין, שרשע ר"ל בסוג מצות שבין אדם למקום יעויי"ש, ומה שאמרו בענין צדיק ר"ל בסוג מצות שבין אדם למקום, היינו צדיק בלשון חכמים, ולשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, ואין בלשונם הצדק תואר פרטי למי שמקיים סוג מצות שבין אדם למקום וע"כ אמרו טוב לשמים ולא לבריות זהו צדיק שאינו טוב ירצה צדיק בלשון חכמים, אבל בלשון הכתוב תארו תם, ועם היות שעל דבר הכתוב אמרו צדיק כי טוב בא נאום דבריהם יעויי"ש היינו באמרם טוב לשמים וטוב לבריות ובאופן זה נוכל להפוך הענין ענין צדיק ר"ל לבריות וענין טוב ר"ל לשמים, והבן, אבל ענין אמרם טוב לשמים ולא לבריות הוא ענין מליצה תלמודית ולא על דברי הכתוב יסובו דבריהם, וע"כ ענין אמרם צדיק שאינו טוב ר"ל צדיק בלשון חכמים:

ואחרי אשר בארנו שאך שלש חלוקות בענין צדיק ורשע, יבוא באופן נאות ענין אמרם ופליגי דר' מאיר דאמר רבי מאיר שתים ניתנו לו ואחת לא ניתנה לו, וירצה ע"פ דעתי ענין אמרם ופליגי דר"מ מוסב אדסמיך לי' בענין צדיק ורשע, והוא לדעת דברי מי שקדמו היתה התשובה

רע בהם, ר״ל לעשות רע בנפשותם בעצמם ובהם, באופן שיחזקו למו ענין טעותם בשני העולמות בזה ובבא בהפכם, ירצה בענין העוה״ב יחזקו טעותם כי אין טוב נמצא בו והוא ההיפך, ובענין העוה״ז יחזקו טעותם לאמור כי יגיעו לטוב הזה מן מעשים בכל יום אשר נמצא הטוב ההוא לאותם העוברים על סוג מצות שבין אדם לזולתו הנקרא חוטא, ועד״ז ידמו לאמור שכן יהי׳ הטוב ההוא גם להם, והוא גם כן ההיפך, והם החטאים בנפשותם יתמכרו לעשות רע ולהביא עידיהן מן מה שיוכלו, אם מן הכתוב ואם מן מעשים בכל יום ע״פ דעתם וסכלותם, וכמו שכתב הרב בחובות הלבבות ז״ל הנפשות תאותן רבה להשיג תכלית הרע ומתרשלות לעסוק בדרכי החסד ומתעצלות להקדים אל הטובות והולכות תמיד בדברי השחוק והשמחה ואם נראה. אליהם נראה תאוה שיקרה אתהן בודות דבר שקר לנטות אליו וסומכות את טענותיו להחזיק אודותיו ולהעמיד נטייתו ולחבר פרודותיו יעויי״ש, באופן שהרשעים האלו אשר עוברים על סוג מצות שבין אדם למקום ויכונו בתואר רשע הם המסייעים לעצמם בסיוע משענת קנה רצוץ אך למען עוותם, ובטוב העוה״ב יאמרו לאמור שאפילו אותם המקיימים סוג מצות ההוא גם להם אין להם הטוב הבא, והראי׳ ע״ז מן דברי המשורר שלא אמר וטוב לך גבי יראה שמים, ובטוב העוה״ז יאמרו לאמור שגם להם יהי׳ הטוב הזה, והראי׳ ע״ז מן טובת הזה המגיע לאותם העוברים על סוג מצות שבין אדם לזולתו וכמו כן יהי׳ גם להם. והוא כוונת החכם בשתי דלתות ראשונות, בדלת א׳ ביאר ענין טעות סכלותם בטוב העוה״ב, וענין טעותם מקראי׳, ובדלת ב׳ ביאר ענין טעות סכלותם בטוב העוה״ז, וענין טעותם מעובדא, וביאר החכם על מה אדניהם הטבעו בפחזותם וסכלותם וטעותם, ובהתיינו לדבר ענין פחזותם בשתי דלתות ראשונות כמש״ק רוח ה׳ נוססה בו לפעמו בדלת הג׳ לבאר בו ענין סכלותם ופחזותם שטעו כלאן תעו, ולאפית הכתוב הג׳ הוא ביאור ענין טעות המעשים בכל יום המבואר מלפנים בדלת הב׳, כי כן דרך המצליח להתחיל מענין שקודם לו תיכף בסמוך ענין (ע״ד הכתוב ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל ועל נסותם וגו׳), ובאחרית הכתוב הג׳ הוא ביאור ענין טעותם מהכתוב. הוא אמרו אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו, ירצה מענין מעשים בכל יום אתם מביאים ראי׳ ומן ענין החוטא, חוטא שאני, כי הוא מעותד ליטול פי שנים בדעת העוה״ב כמש״ק וע״כ משפיע אליו הבורא יתעלה בזה טובות העוה״ז, למען אשר בצירוף הטובה אשר ישא ברכה מאת ה׳ ובצירוף הרעה אשר הרע אל זולתו המטיב לו בזה יהי׳ מוכן לבלוע פי שנים בעולם, ולולא כן הי׳ חלילה משפט מעוקל במשפטי דיניו יתעלה, שהלא המריע אך הרע לזולתו בזה שהרעה ההיא היא ענין מוגבל שכן כל העולם הזה הוא מוגבל ומכ״ש ענין מקריו שמוגבלים המה, ואיך יהי׳ נכון אליו עבור רעתו המוגבלת בזה ליקח רעת זולתו בבא הבלתי מוגבלת? ע״כ הוא חכמת ה׳ יתעלה וחסדיו הגדולים אשר ישפיע שפע טובה ושבע רצון ממולא על כל גדותיו להמריע אשר בצירוף שני אלה הא׳ ברעת רעתו אל הזולת המטיב אליו הב׳ בקבלת הטובה אשר הוא מקבל מאתו יתעלה יהי׳ נכון לבלוע מנה שברון בבא, אבל לא כן הרשעים העוברים על סוג מצות שבין אדם למקום, ואך חלקם בעולם הבא כ״א גורל אחד וחבל אחד, ירצה חלקם בגיהנם המגיע להם, אתם מה לכם בנעימות העוה״ז וטובה והוא לכם לא יהי׳. וענין אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו, הוא מקרא קצר, ובו כוונה גדולה עצומה ונוראה כמו שקדם, ובמאמר זה דחה החכם ענין טעותם בטוב העוה״ז, ואחרית הכתוב הג׳ ההוא הוא ביאור ענין טעות המקרא והכתוב, הוא אמרו כי גם יודע אני אשר יהי׳ טוב ליראי האלהים, ירצה לאמור שוגים אתם וטועים בד״ק של אדוני אבי המשורר, ואנכי הוא היודע באמת שטוב העוה״ב יהי׳ ליראי האלהים, ר״ל שרק וטוב לך לא אמר המשורר ביראי האלהים, אבל וטוב שתם בודאי יהי׳ להם, ולמי כל חמדת ישראל אם לא ליראי האלהים? הוא אמרו אשר ייראו מלפניו ר״ל וזה כל האדם, ואמר בדלת הרביעי וטוב לא יהי׳ לרשע ולא יאריך ימים, ירצה אמנם לרשע אשר עובר על סוג מצות שבין אדם למקום לו לא יהי׳ טוב העוה״ב וכן לא יאריך ימים בעוה״ז, באופן ששני אלו לא יהיו לו, הוא אמרו אשר איננו ירא מלפני אלהים, ירצה אם זאת אין בו, לא עלה בידו מאומה! כמאמרו של ר׳ הושעיא ברבות כל מי שהוא יודע ואין בידו יראת חטא אין בידו כלום כל נגר שאין בידו ארגליא שלו איננו נגר כל מי שהוא יודע התורה ואינו עושה מוטב לו שלא יצא לעולם אלא כהפכה השליא על פניו שנאמר הן יראת ה׳ וגו׳ וכאמר יראת ה׳ היא אוצרו יעויי״ש:

עתה בוא נבוא אל ראשית כוונתינו אשר השילונו בו, וכפי הנחתינו בהמאמר ההוא שר״ל רשע וטוב לו רשע גמור רשע ורע לו רשע שאינו גמור, ונבוא אל ביאור אמרו צדיק וטוב לו צדיק גמור, ירצה ע״פ הנחתינו במאמר שענין צדיק הוא המקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו והוא צדיק שתם, ובסמיכת ענין לו מלת גמור הוא הוראה על קיום סוג הב׳ הוא סוג מצות שבין אדם למקום, וירצה מי אשר הוא צדיק גמור ר״ל בקיום שני

נשוב אל אשר היינו בו בענין השכר והעונש משנה כפול השייך להצדיק והוא כהנה וכהנה ומיגיעו כמש"ק ולהחוטא שהוא היפך מן תואר צדיק כמש"ק, והנה למלא דבר ה' אשר יהיו משפטיו ישרים, הוא אשר אומר, שמי ומי אשר הוא מעותד ליטול פי שנים ברעה רעת הבא, אים אשר אלה לו יענישהו ה' יתעלה וישפיעהו שפע שבע רצון וממולא על כל גדותיו בזה, עד שיבלו שפתותיו מלומר די, כי אז יהי' המשפט ישר ונכון לקבל העובר על סוג מצות שבין אדם לזולתו פי שנים ברעה רעת הבא, ירצה בליווי רעתו אשר הרע אל הזולת שהיטיב לו בזה, והוא לא כן עשה בעוניו ועשה עמו היפך, ובליווי השפעת טובה אשר הוא מקבל מן הבורא יתעלה בזה והוא איננו כדאי לזה, ע"כ ראוי הוא ליטול חלק גיהנם של הזולת בבא, עם היות רעת הבא בלתי גבול וסוף ורעתו רבה היא מן רעת הזה, ולולא זה הי' חלילה המשפט מעוקל, כי רעת העוה"ז הוא ענין נגבל בקצב ומדה וגבול ולא כן רעת הבא שהיא בלתי גבול, ע"כ הוא כמו שהנחנו, וברשע כמוהו כאמור ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, ויבוא הענין בסמוך בביאור נפלא מאוד:

ומה מאוד יובן באופן נאות ע"פ דרכינו כתובי הדר בס' החכמה, הוא דברו, ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו וישתכחו (עי' מנחת ש' שיש דורשים וישתבחו והוא ע"ד אל תקרי וישתכחו אלא וישתבחו) בעיר אשר כן עשו גם זה הבל: אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני האדם בהם לעשות רעה: אשר חוטא עושה רע מאת ומאריך לו כי גם יודע אני אשר יהי' טוב ליראי האלהים אשר ייראו מלפניו: וטוב לא יהי' לרשע ולא יאריך ימים כצל אשר איננו ירא מלפני אלהים: אשר בענייני הכתובים האלה מקושי ההבנה עד מאוד אם בטעמם ואם בקישורם וסמיכות ענינם, גם הנה ראשית אמרו רשעים ואחרית אמרו **חוטא** והוא הדבר הצריך ביאור. ולדעתי יכוון ע"פ דרכינו ונפלאים הוא אמרו ובכן ראיתי וגו' והוא שמוך ענין לראשית אמרו את כל זה וגו', וכאמר עת אשר שלט האדם באדם לרע לו ירצה ענייני ע"ד מעשים בכל יום אשר ישלוט האדם באדם בפועל המעשי, ר"ל אם בידים להכות באגרוף רשע לזולתו, אם בחוץ שחוטא לשונו לדבר תועה על זולתו, ואמר החכם ע"ז שאחריתו לרע לו שיבוקש עונו בזמן מן הזמנים ולא ינקה בסוף, ואמר עוד ובכן ראיתי רשעים קבורים וגו' ר"ל שעוד ראה ענין השליטה מן האדם על האדם על אופן אחר והוא ע"י רעיון זמם וההכרה, עד"מ אשר ישיג אדם רע מכתב פתגן כתב זולתו ויקרא בו ויטעה בענייני ע"פ דרכו ודעתו ומזימתו ויביא ממנו ראי' על השחתת ענייניו ודרכיו אשר כנים המה ויוסיף אומץ ברעתו ע"פ טעותו בענייניו אשר בו בענין, וכמ"ש הרב בחובות הלבבות ז"ל והפתי הנמהר בעמדו על ס"ת האלהים כו' ויביא ראי' ממנו לרדוף אחרי התאוה ולהניח דרך הפרישות ולעשות כרצון איש ואיש יעויי"ש, ואמר החכם גם ע"ז שאחריתו לרע לו, הוא אמרו ובכן ראיתי רשעים קבורים ובאו וממקום קדוש יהלכו, ר"ל ראיתי בני אדם רשעים העוברים על סוג מצות שבין אדם למקום (והם היפך מן תואר ירא שמים) ומתקבלים ובאים לעשות מעשיהם זר מעשיהם ע"פ טעותם ואיולתם אשר נואלו להקר נפשם בדברי טעות והבאי (הוא אמרו ובאו ר"ל שהטעו את עצמם בדברי הבאי) ויביאו עדיהן על מפעל מעבדיהם מדברי קדשו של אדוני אבי המשורר נעים זמירות ישראל, הוא אמרו וממקום קדוש יהלכו ר"ל מדברי המשורר הקדוש הנאמרים בקודש משם הוא מקום טעותם שלא אמר וטוב לך גבי ירא שמים, א"כ נראה בעליל שיראת שמים והוא תואר **תם** המקיים סוג מצות שבין אדם למקום לא יהי' טוב העוה"ב ברב טובו הצפון, א"כ מה בצע כי נשמור משמרתו? והוא הנכון כמו דרכינו ומעללינו לעבור את פי ה' בסוג מצות אלו, הוא אמרו וישתבחו בעיר אשר כן עשו, ירצה ע"פ טעותם הם משתבחים ומתהללים שהטוב והנכון עשו ונכונים דרכיהם ע"פ טעותם לדעתם הנבערה, וישר נכון בעיניהם מעלליהם, וסיים על זה לאמור גם זה הבל, ירצה הבל יהמיון ושוגים המה, כי לא הבינו דברי קדשו של אבי הקדוש על אפנם וקטבם ורום מעלתם, ויבאר ויאמר אשר אין נעשה פתגם וגו', ירצה ענין טעותם בטוב העוה"ז אשר ידמו בנפשם שיהי' להם הטוב הזה ענין טעותם הוא מן מעשים בכל יום בראותם ענין החטאים העוברים על סוג מצות שבין אדם לזולתו ולהם נכון טוב עוה"ז כמש"ק בדברינו, וע"כ מלא לבם לעשות רעה בנפשותם בעצמם לעבור בסוג מצות שבין אדם למקום, אשר הפעולה פעולת רשע היא בגוף הפועל היא תקים בלתי יצא רשעו אל הזולת, הוא אמרו אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה, ירצה אחרי ראותם שדין ומשפט נקם של אותם העושים מעשה הרעה ר"ל בהרעת בני אדם אל הזולת ויוצאת פעולת הרשע אל מקום אחר (ונקרא מעשה הרעה) ויראו בם שהם מצליחים בעוה"ז ורב טוב הזה נכון לפניהם, כי ע"כ מלא לבם לעשות רע בנפשותם בעצמם, ירצה לעשות רע בסוג מצות שבין אדם למקום, הוא אמרו מלא לב בני האדם בהם לעשות רע, כאלו יאמר מלא לב בני האדם לעשות

יאכל מן הבשר מאומה, ואיך יהי' טעם הפסח בפיו ולא אכל ממנו? וטעם המוח שבו אך הוא כטעם לשד השמן אשר המס כדונג נמס במעי האדם ומיד נשכח זכרו ולא יזכר עוד. הד' שלא להוציאו ממקום החבורה, ג"כ לעילה זו, שזאת בעליל מאכל אשר יאכל בחבורת מריעים וחברת בני אדם המאכל ההוא נאכל רב יותר בטוב טעם ויטעם לחיך, ולא כן כאשר יתבודדו במועדיו שלא יטעום כ"כ, וכבר נאמרו רבות כי בהתאסף רעים אהובים תתעורר תאות האכילה יותר וחיך אוכל יטעם לו. הה' שלא להאכיל לערל ונכרי ותושב ושכיר ג"כ מפני זה, כ"א יוכל לחלק שלל לאגפיו יקר מקרה שהוא לא יאכל כלל ממנו מפני משלוח מנות אשר עליו לשלוח לזולתו, ובשגם שהד' אלה אשר נקבו בשמותם רשאים לעשות פסח כמ"ש בתורה ואם יוכלו לאכול מקרבן פסח זולתם אזי יקרה שלא יאכל הוא מאומה ממנו מפני המשאות אשר ישא מאת פניו אליהם. באופן ע"פ הנחתינו כל המשנה לאווין נכללו בעשה דכי אם ללי אם ע"פ שהמתקנו טוב טעם ענין העשה כמש"ק. הוא דבר המכילתא אף אתה אמור לו בהלכות הפסח אין מפטירין כו' ירצה ע"ד שאלתו במאמר אתכם שאמר, תשיב לו על זה בדבר הלכה אחת מהלכות הפסח, והוא אין מפטירין וכו' האמור, ועם היות שדבר אין מפטירין הוא מענין הלאווין והוא הלא אינכו מחזיק בלאווין, עכ"ז ענה אותו בדבר הלכה זו כאלו היא מהלכותיו אשר גם הוא מחזיק בהן, הוא אמרו בהלכות הפסח, והי' זה יען שכל הלאווין כשענין בדבר אין מפטירין האמור כמש"ק בדברינו, ודבר אין מפטירין כשנן בעשה דכי אם ללי אף, ובעשין שבו הלא הוא מחזיק גם, ואולי בשמעו דבר אין מפטירין וכי יסודתו בעשה יקבל עליו גם ענין אין מפטירין האמור, וכיון שיקבל ענין אין מפטירין יקבל כל הלאווין שבו, לכן אף אתה אמור לו בהלכות הפסח אין מפטירין כו':

נסורה נא הפעם להתבונן על מאווי רשע, לפי סוג הא' מתוארי תם צדיק רשע חוטא, **רשע** הוא אשר בלתי מחזיק במעשי הקרבן בכל בין בליווייהם בין בלאווייהם כמש"ק, ע"פ דרכו הנמבזה והנמס בא ג"כ דברו בארשת שפתיו לאמור מה העבודה הזאת לכם, אמר עבודה לשון טורח ויגיעה רבה, ואמר עוד לכם ירצה לכם דוקא ולא לו כלל ע"פ פעולותיו בפועל המעשה, וג"כ לא הזכיר שם המיוחד בדברו, כי ברע הוא, גם עליו באה המכילתא להורותנו תשובה על רוע ביטויו אשר כפר בעיקר, הוא אמרו בעבור זה עשה ה' לי, לי ולא לו, אלו הי' שם לא הי' נגאל, וגם בו המכילתא מגדת חדשות בתשובה על מה אשר לא זכר שם קדשו בדבריו, וגם כי הקשה לשאול באמרו העבודה, לכם, אמנם בעיקר שאלת מעשה העבודה ירצה מעשה עבודת הקרבן מה הוא, ז"ל קרי בי' רב הוא, ואין מן הצורך להמכילתא לבאר, הלא היא כתובה על ספר התורה כמ"ש ואמרתם זבח פסח וגו':

תם לפי סוג הא' מתוארי תם צדיק רשע חוטא הן הוא אשר מחזיק במעשי עבודת הקרבן בכל בליווייהם ולאווייהם כמשפט, ע"כ לא ידבר מאומה מן דברי הראשונים אשר קדמו אליו, ואך היתה טוב שאלתו על עיקר מעשה הקרבן לבד, ויאמר לאמור מה זאת? ירצה, אמרי! הורוני ולמדוני ענין הפסח ומעשיו מה ומה הוא? כי ע"כ אין בו תשובה נוספת מלבד תשובת הכתוב ותשובתו כמ"ש ממש בתורה בחוזק יד הוציאנו וגו', והיא תשובת התורה והיא תשובת המכילתא ואין בה חדשות, והי' מהיאות לבלתי הזכירו כלל לא בשאלתו ולא בתשובתו, אך יען שזכר אלו הב' בנים שקדמו אליו כי בהם יש ענין תשובה נוספת על תשובת הכתוב כמש"ק, ע"כ הזכירה המכילתא גם אותו למען יהיו כל הד' בנים מבוארים בתורה שבע"פ כמו שמבוארים בתורה שבכתב:

חוטא לפי סוג הב' מתוארי תם צדיק רשע וחוטא הוא אשר בלתי מחזיק במעשי הקרבן בליווייהן אמנם בלאוויהן שבו הוא מחזיק כמש"ק, והוא ע"פ דעתו הנבערה יזהר בענין הקרבן שלא לשבור עצם מעצמותיו אפילו בקרבן של אחרים, וכן שלא להוציאו מן מקום החבורה והדומה, והנה הוא החוטא ההוא בעת וזמן של מעשה קרבן הפסח הוא יושב בדד וידום וכאלם הוא כאלם לא יפתח פיו כי הוא בעת הזאת לצחוק ולקלס מרבה להכיל, כי אחרי שלדעתו הנבערה אין צורך בעיקר הבאת הקרבן ועיקר אכילתו, א"כ על דבר מה ימולו הלאווין שבו, שאם אין קרבן במעשה בודאי ג"כ שאין מצוה זולתי בו? כי ע"כ בעת ההיא ידום דומם כאלם לא יפתח פיו, ואינכו יודע לשאול ר"ל בלתי יוכל לדבר מאומה מפני הכלימה והבושה אשר כסתה פניו, הוא דברי המכילתא ושאינו יודע לשאול את פתח לו ירצה תראה לו את הדרך ילך בה ואת המעשה אשר יעשה, למען ישוב מדעתו הרעה ולא ישוב עוד לכסלה, הוא אמרו והגדת לבנך ביום ההוא לאמור בעבור זה עשה ה' לי וגו', ירצה גם אליו יאמר כמו שאמר לרשע לי ולא לו כו' אלא שכבר ביארה המכילתא ענין זה בתשובת הרשע וממילא יובן גם בחוטא הוא שאינו יודע לשאול האמור, והיה כרשע כחוטא משפט אחד לכולהם. זה אשר כיוונו בענין הארבעה בנים לדעתינו הענייה:

במכילתא בענין סיפור יציאת מצרים הן הנה הארבעה התוארים אשר הקדמנו זכרם, ושנים מהם על שמותם יעמדו כפי שבאו בכתובים והם, תם, רשע, ושנים מהם מוסבות שם, ירצה תואר צדיק לתואר חכם, ותואר חוטא לתואר שאינו יודע לשאול. והענין כי שם בסיפור ההוא במכילתא בא טוב תארם על ענין שאלתם בדיבור השפה ובניב שפתותיהם, יען שהענין סובב בדרך שאלה ותשובה, ועם היות שפתחי פיהם בארשת שפתותיהם הוא ע"פ דרכם בפועל המעשי, אמנם תארם שם לא בא על ענין פעולתם במעשה, כפי תוארי הכתובים אשר תארם יסוב ע"פ הפעולה במעשה, ולא כן תוארי המכילתא, והיי' זה כמש"ק יען שהענין בא ע"ד שאלה ותשובה, ועל פי מוצא שפתותיהם בא שם טוב תארם, כי ע"כ תואר תם ותואר רשע על שמותם יעמדו כי התואר ההוא הולם להם ג"כ ע"פ מענה רוחם ומבטא שפתם, ולא כן תואר צדיק ותואר חוטא (כמו שיבוא בדברינו בסמוך) ע"כ נקראו בשם אחר למען יהיי' השם ההוא והתואר ההוא הולם להם ע"פ הענין איש איש לפי שכלו ומהללו ומבוע רוחו ומוצא דברו, האחד אשר העמיק שאלה בתבונות ע"פ דרכו ומדתו בפועל, תארו חכם ויקרא צדיק, והאחר אשר הוא בער ועורה היא יושב דומם וכאלם כאלם לא יפתח פיו ע"פ דרכו ומעלליו בפועל, תארו שאינו יודע לשאול והוא תואר חוטא:

ונבוא אל הביאור כיד ה' הטובה עלינו, דע כי מספר מפקד מנין הציווין של מעשה קרבן הפסח שתים הנה במספר, הא' הבאתו ושחיטתו בארבעה עשר בניסן, הב' אכילתו בליל ט"ו בו צלי דוקא, ומנין הלאווין שבו חמשה הם, הא' שלא לאכול ממנו נא ומבושל, הב' שלא להותיר ממנו, הג' שלא לשבור עצם מעצמותיו, הד' שלא להוציאו ממקום החבורה, הה' שלא להאכיל ממנו לערל ובן נכר ותושב ושכיר:

והנה ע"פ סוג הב' מתארי הצדיק והתם והרשע והחוטא הנה יתואר בשם צדיק מי אשר הוא מחזיק בהציווין משני אלה הסוגים אמנם בהלאווין שבם לא נזהר, באופן עפ"ז איש אשר אלה לו הנה הוא במעשה קרבן הפסח ידקדק מאד בהציווין שבו אמנם בהלאווין שבו לא יזהר, לכן ע"פ דרכו בפועל תבוא שאלתו בארשת שפתיו לאמור מה העדות והחוקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם ר"ל יש במעשה המצוות בענין קיומם אשר עליהם יאמר אשר ה' הוא אלהי ואלהיכם, כמוני כמוכם, ואל אחד לכולנו, ואנחנו כולנו דבקים בו ובמצוותיו, והוא במעשה הצוויים אשר צוה אותנו ואף גם אני מחזיק בם, ויש אשר עליהם יאמר כי צוה רק אתכם לבדכם, והמצוה רק לכם היא ואני איני מחזיק בה והם הלאווין הנאמרים בו, הוא אשר הסבו שמו לתואר חכם, כי דברי פיו בשאלתו הוא ע"פ דרכיו ומפעליו בפועל וכהוראת התואר הזה, אולם איך יכני אותו בתואר צדיק על הדיבור ההוא אחרי אשר לא בצדק ידבר ודבריו כמדקרות חרב? אך חכם יקרא ע"ד שכתוב ויונדב איש חכם מאוד (ש"ב י"ג) אף כי עצתו לאמנון היתה עצת איש רע מעללים. והנה על עיקר שאלת מעשה עבודת הקרבן אשר ע"ז מורה דיבור אלהינו שאמר הנה התשובה בזה בא בכתוב כמ"ש ואמרת לבנך עבדים היינו וגו', וז"ל קרי בי' רב הוא, ואין מן הצורך להמכילתא לבאר כל זה, אך המכילתא מגדת לנו חדשות שתהי' בזה תשובה על מאמר אתכם שאמר, הוא אמרו אף אתה אמור לו כהלכות הפסח אין מפטירין כו'. כי הנה כאשר נחקור בטוב טעם מאמרם זה שאמרו אין מפטירין כו' נמצא שהיה ציווי החכמה העליונה לעשות חוק זכרון לגאולתינו ופדות נפשינו במעשה האכילה שענינה בחוש הרגש והמישוש הגדולה מכל החושים, ויבחן בזה שהיתה כוונת החכמה העליונה אשר יהי' הרגש האכילה ההיא כמשך משך זמן עד עת קץ בלתי יפוג טעם ההרגשה ממעשה האכילה ההיא בענין זולתי עד אשר יפוג מאליו, ועד"ז יהי' ג"כ ענין זכרון הגאולה ההיא לא יזח ולא יפוג ולא ימיר, והוא אשר צונו במאכלו לאכלו צלי דוקא, כי מאכל צלי טמון במעי האדם זמן כביר ולא במהרה מפיג הטעם, וכן גם זכרון הגאולה ההיא יהי' עד"ז שלא נשכח זכרון הגאולה ההיא לעד, כמ"ש זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים, כי ע"כ באה הפקודה מחכמינו ז"ל שלא לבטל טעם אכילת מצוה ההיא בטעם אכילת רשות, הוא אמרם אין מפטירין אחר הפסח כו'. ועפ"ז ידמה לדעתי לאמור שכן הוא טעם כל הלאווין הנאמרים בו. הא' שלא לאכול ממנו נא ומבושל, טעמו כמש"ק כי מאכל נא ומבושל קל מהרה מפיג הטעם ואינו שומר בקרב מעי האדם כמו מאכל צלי. הב' שלא להותיר ממנו כו', טעמו ג"כ כמש"ק, כ"א יוכל להותיר ממנו אין לדבר סוף, ופעמים ישאיר ממנו רב יותר ממה שאכל, ולפעמים יקרה מקרה אשר לא יאכל מאומה ממנו, ואיך יהי' טעם הפסח בפיו אם לא אכל ממנו? הג' שלא לשבור עצם מעצמותיו, טעמו ג"כ כמש"ק, שאם יהי' לו רשות בשבירת עצמות יבלה כל הלילה עת מועד אכילתו בגירוס עצמות מפני טוב טעם המוח אשר בם כי יש אשר יאהבו מוח העצמות רב יותר מהבשר, ובין כך וכך יעבור מועד אכילתו ולא יאכל

בעדות שהיא גם בסוג הב׳ ותהי׳ עדות סוג הא׳ לראי׳ ולאות נאמן אף על הסוג הב׳ ולהחזיק בתומתך אף בהם, באמרך שבעליל שאף אנכי מבלי פשע גם לאלהים ואלולי כן בלתי הי׳ נאה אלי התהלה אף במין הטוב הנמצא בי כמש״ק, לא תאמר כן, אך הי׳ בעיניך בסוג הזה כרשע, והאסור להללו הוא רק זה אשר יצא רשעו בפועל לאלהים ונתודע ונתפרסם בין בני אדם ובני איש שכבר יצאו מזימותיו ומחשבותיו אשר לא טובים מכח אל הפועל וכבר כולם ידעו מזה, אל איש אשר אלה לו לא נאה לו תהלה אפילו במין הטוב הנמצא בו, אבל אתה עדן לא יצאו מזימותיך ומחשבותיך אשר לא טובים מכח אל הפועל, ואין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות, וע״ז אמרו שסתם בני אדם בחזקת כשרות, אבל כל זה הוא דוקא לעומת הזולת, אבל גדר האדם לו לעצמו בלתי יוכל בשום אופן להחזיק נפשו בחזקת כשרות ככחו יתעלה בסוג מצות שבין אדם למקום, כי הלב בגלל היצר הרע המתגבר על האדם מתהפך הוא מן הקלה אל הקלה בכל רגע בלתי ספורות, אין די באר הענין וידע האדם בנפשו, הלא הם כתובים על הספרים הקדושים וידרשם המבקש בחובות הלבבות ובמסילת ישרים ובס׳ הישר לר״ת ובחרדים ובאורחות צדיקים ובשערי קדושה לר״ח ויטאל ובשערי תשובה לר״י ומנור״ה להר״י אבוהב ובשער הגמול להרמב״ן, ובראשם בש״ס (מס׳ קדושין) באמרם על מנת שאני רשע כו׳ יעוי״ש:

הנה מה מאוד יבוא מבואר ענין דברי ר׳ שמעון במס׳ אבות באמרו ואל תהי רשע בפני עצמך, אשר לזולתי שקדמוני הי׳ להם הענין ההוא מן חלקי הסותר למאמרם ז״ל מס׳ נדה אשר הבאנו למעלה, האומנם לדעתינו לא זו שאיננו מחלקי הסותר אף גם שמסכים מאוד לדברים ההם ומאמת ענינם באופן נאות, ירצה על דברת השבועה של בני הפמליא באמרם הי׳ בעיניך כרשע ע״ז הוסיף עוד ר׳ שמעון בדבריו לאמור שאם באמת לא היטיב דרכו אבל עוד השחיתה אך הוא יחזיק א״ע לאיש ישר הולך נכוחות בענייני סוג מצות שבין אדם למקום איש אשר אלה לו הוא רשע באמת, והוא הרשע פרטי בשם לווי ונקרא **רשע בפני עצמו**, כי אם כבאר תואר רשע הנמצא בכתוב ובקבלה ע״ד שהונח התואר ההוא ממניחי הלשון בעצם ובראשונה וירצה בסוג מצות שבין אדם למקום או שיבוא התואר ההוא ע״ד ההשאלה ובשיתוף השם לסוג מצות שבין אדם לזולתו, הנה רשע כזה יצאה פעולת רשעו אל הזולת, אם על דעתו, ואם על האמת, היינו, אם תהי׳ רשעתו לבן אדם בדומה לו הנה הוא בוודאי יצאה פעולת רשעו לזולתו אשר הרע לו, ואם תהי׳ רשעתו לעומת כבוד ה׳ יתעלה, עם היות שכל קושט האמת ענין רשעתו בגוף הפועל היא תקים, אולם לדעתו הנבערה ידמה לו לאמור שיצאה פעולת רשעו אל זולתו כביכול הוא הבורא יתעלה, ע״ד אמרם ז״ל בטיטוס (מס׳ גיטין) כמדומה לו שדקר א״ע יעוי״ש, אמנם איש אשר יעשה ענינים טובים ומשובים אשר לא כן הוא, ועוד יחזיק א״ע לאיש ישר ונאמן רוח, איש כזה הוא רשע בשם לווי ונקרא **רשע בפני עצמו**, והוא רשע פרטי שלא נמצא כמוהו:

נשוב אל שאלתנו בו, המקיים סוג מצות שבין אדם למקום בכל, ירצה בציווייהן ולאוויהן, היינו בעשה ולא תעשה, הוא יכונה בתואר **תם**, גם יפול ויכון התואר ההוא על מי שמקיים הלאווין משני אלה הסוגים עם היות שבציווייהן אשר בם לא ידע להזהר, והענין שמלת **רשע** פתרונו ענין רשע כשל בקום ועשה, ר״ל שמרשיע בפועל לעשות מעשים אשר לא יעשו, וירצה שעובר על הלאווין בקום ועשה, ואחרי אשר הונח התואר רשע על מי שמרשיע לעבור על הלאווין בקום ועשה ע״כ יפול תואר הפכו הוא **תם** על מי אשר מקיימם בשב ואל תעשה, כי כמו שתואר **רשע** הוא ההיפך מן תואר תם כמש״ק כמו כן תואר **תם** הוא ההיפך מן תואר **רשע**. ומי שמקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו בכל ירצה בציווייהן ולאוויהן היינו בעשה ולא תעשה הוא יכונה בתואר **צדיק**, גם יפול ויכון התואר ההוא על מי שמקיים הציווין משני אלה הסוגים עם היות אשר בלאוויהן שבם לא נזהר, והענין שמלת **חוטא** פתרונו ענין חסרון כמ״ש קולע אל השערה ולא יחטיא, עפ״ז הונח השם והתואר חוטא אל מי אשר יחסיר ויחטיא ענין הציווין אשר עליו בקום עשה והוא לא יעשם כהלכה, ע״כ יפול תואר הפכו הוא **צדיק** על מי אשר מקיימם כדת, כי כמו שתואר **חוטא** הוא ההיפך מן תואר **צדיק** כמש״ק כמו כן תואר **צדיק** הוא ההיפך מן תואר **חוטא**. ע״פ שיטה זו יהיו שני סוגים בתוארים הארבעה האלה. סוג הא׳, **תם** הוא מי אשר מחזיק בסוג מצות שבין אדם למקום בכל, **צדיק** הוא מי אשר מחזיק בסוג מצות שבין אדם לזולתו בכל, **רשע** הוא העובר על סוג מצות שבין אדם למקום בכל, **חוטא** הוא העובר על סוג מצות שבין אדם לזולתו בכל. הסוג הב׳, **תם** הוא המחזיק בהלאווין משני אלה הסוגים בכל, **צדיק** הוא המחזיק בהציווין משני אלה הסוגים בכל, **רשע** הוא העובר על הלאווין משני אלה הסוגים בכל, **חוטא** הוא העובר על הציווין משני אלה הסוגים בכל, הנה כי כן יבורך גבר לאמור שהארבעה בנים אשר נזכרו במכילתא

לאמור שענייני במניעת הרע דיבר הכתוב ואין טעמו בהטבת הטוב, הוא שפירשו בו חז"ל מה דעלך סנא לחברך לא תעביד, ומוכח ג"כ מענייני שאמר לא תקום ולא תטור וגו' וע"ז כאמור ואהבת וגו'), וא"כ איך יאבה ה' ענין ההיפך מן האדם במה שהוא נגד טבע הבשרי, ומן הידוע שאינו בחוק טבע האדם לנתק מורשי לבבו ומזימותיו מן הקצה אל הקצה, גם אם רבות יעברו ראשו ויקרעו את בשרו ודמו לשנים ויהי' דמו ניגר כמים המוגרים הלא לא יתהפך מן קוטב אמת אשר נקבע בלבו אל מול שקר ותמורתו בהיפך, בשגם בעדות רב האנשים הגברים אשר עמו אשר יענו בו ויעידו עליו כי צדיק וישר הוא ההוא ישקר וישים אשם נפשו ויאמר פשעתי?! ואם את האמת אהב הלא עדות כל העולם כולו לא יוכל להכחיש (בשכבר גם ע"פ שנים עדים יקום דבר אמרה תורה) וא"כ הן לא יזח ולא יפיק ולא ימיר עשתונותיו אל הפכו בשום אופן אף אם אלף כסף ישקלו על ידו ובמקבות יהלמו את ראשו, וא"כ איך יחפוץ הבורא יתעלה יתב"ש כל זה מן האדם ענין דבר אשר הוא נמנע ובלתי אפשר? וגם אם יאמר האדם בפיו ככה, אך דבר שפתים הוא אבל לבו בודאי בל עמו ולא כן יחשוב גם אם ימות תחתיו, וה' אלהי הרוחות אשר יראה ללבב יודע כי הוא האדם בלבו לא יחשוב כי רשע הוא לאמונת אומן, ואיך יתכן זה והוא נגד הטבע? אתמהה! ובלתי נדמה הענין לאומרם כופין אותו עד שיאמר רוצה אני כי שם ירצה הכפייה מן השקר אל האמת ומן חלק הרע שבו לחלק הטוב שבו אשר יהי' הרע כפוי אל הטוב וכמ"ש הרמב"ם בפי' המשניות, לא כן בענייננו שנהפוך הוא. ולא נוכל לאמור שעדות האנשים אך תכון ע"פ האדמה ירצה בב"ד של מטה לא בשמים ממעל, לא תהא כזאת בישראל! הלא ז"ל הש"ס (מס' שבת) בעא מיני' רבי אלעזר מרב איזהו בן העוה"ב אמר לי' ואזניך תשמענה דבר מאחריך לאמור זה הדרך לכו בו, מזה נראה בעליל שעדות בני אדם ובני איש מקובלת היא גם לפני שוכן שחקים במעון קדשו השמים. האומנם ע"פ הנחתינו שקדם יבוא הענין כמין חומר, וענין השבועה על כלל חלק המעשי אשר יפרד לשני סוגים כמש"ק, ועל כל סוג שבועה בפני עצמה בחר היטיב, הוא אמרו תהי צדיק והוא השבועה על סוג מצות שבין אדם לזולתו אשר האדם בקיימו אותם יכונה בתואר צדיק, עוד משביעין אותו על סוג מצות שבין אדם למקום המכונה בתואר רשע בביטולם והשבתתם הוא אמרו אל תהי רשע, ויען שבשני אלו הסוגים יש לכל אחד יתרון על זולתו, האחד בקיומם, והשני בביטולם, ירצה סוג מצוות שבין אדם

לזולתו יש לו יתרון על סוג מצוות שבין אדם למקום בענין קיומם כמו שקדם בראש דברינו בענין הגמול, וסוג מצות שבין אדם למקום יש לו מעלה על סוג מצוות שבין אדם לזולתו בביטולם, כי הוא ראש אמתת הדת ומי שנוטה ממנו לא יתכן לו מעשה ולא תתקיים לו אמונה כמש"ק, וירצה בענין הגמול סוג מצוות שבין אדם לזולתו הוא הגדול מסוג זולתו כי בו נמצא יתרון שכר משנה כפול כמש"ק, משא"כ בסוג זולתו, ובענין העונש הוא ההיפך שסוג מצוות שבין אדם למקום הוא הגדול יותר מן סוג זולתו (כפי הנמצא ומבואר בש"ס שהמורדים בסוג ההוא נידונין לדורי דורות משא"כ בסוג זולתו), ע"כ בסוג מצוות שבין אדם לזולתו הזכירו ענין השבועה בחיוב, ובסוג מצוות שבין אדם למקום הזכירו ענין השבועה בשלילה, להגדיל ענין השבועה בכל סוג כפי מה שראוי לו, והקדימו ענין סוג מצוות שבין אדם לזולתו על סוג מצוות שבין אדם למקום, יען שלפניו יתעלה גדול הוא הסוג ההוא רב יותר מסוג זולתו, שכן מצינו בדור המבול עם היות שעברו על שני אלו הסוגים, עכ"ז לא נתחתם גזר דינם אלא על הגזל, כמבואר בש"ס ובמדרשות יעויי"ש, הוא אמרם ואפילו כל העולם כולו אומרים עליך צדיק אתה יראה צדיק הוא בסוג מצוות שבין אדם לזולתו ובאמת יכול הוא להחזיק עצמו צדיק אחרי עדות האנשים אשר אתו עמו כי ע"פ עדים יקום דבר, בשגם שטבע הבשרי והאנושי לבזות את זולתו ולענות בו סרה ומדרכם הנמבזה והנמאס כי בשר הוא, ודרכם להעלים הטובות ולגלות הרעות, כמ"ש הרא"ש יעויי"ש, ועכ"ז בו כולם יענו ויצדקו ויאמרו קדוש ישראל הוא בודאי שצדיק הוא ולצדקות אהב באמת והצדק עמו ויוכל להחזיק את עצמו לצדיק באמת ולהצטדק בסוג ההוא, אמנם בסוג מצוות שבין אדם למקום אשר בעבור הסוג ההוא יכונה האדם בתואר רשע, אתה בסוג ההוא הי' בעיניך כרשע ואל תתעך עדות הסוג הא' על אמיתת הסוג הב', והי' זה יען שבזה אין עדיו עמו כי ענין סוג ההוא הוא דבר המסור אל הלב והוא בעצמו לא יראה בעיניו רעה, וע"ד אמרם ז"ל אין אדם רואה חובה לעצמו, כי ע"כ בסוג ההוא מוכרח הוא האדם להחזיק עצמו כרשע פן מעל בו יתעלה מעל, שענין זה מענין הנסתרות אין אתנו יודע עד מה. ויומתק הענין בטוב מאוד ע"פ הנחתינו שקדם, שמי אשר הוא רשע בסוג מצוות שבין אדם למקום אסור לו לאדם להללו אפילו בהטוב שבו, הוא אמרם ואפילו כל העולם כולו אומרים עליך צדיק אתה אל תדמה בדעתך בעדותם זאת בסוג הא' ההוא במה שהם מעידים בו להמלט על נפשך

בעדות

מצוות שבין אדם למקום השייכים אליו יתעלה ע"ד תורת ה' תמימה ע"פ דרכנו מלפנים יעויין, ואמרת קדוש ישראל כאלו, ירצה סוג מצוות שבין אדם לזולתו השייכים לקדושת הכנסיה הישראלית (ע"ד למען ה' אלהיך ולקדוש ישראל, לדעתינו ר"ל ה' הוא הטוב יעשה הטוב למענו ולמעננו), באופן ששני אלו הסוגים מאסו וניאצו, הוא אמרו ג"כ מאסו ע"ד שקדם בדברינו שענין סוג מצוות שבין אדם למקום אין בו בחומר העכור טוב טעם ודעת בם, והוא אמרו ג"כ נאצו להיות ענין סוג מצוות שבין אדם לזולתו הוא ענין המתקבל על החומר העכור ג"כ ואם גם בו מאן ימאנו הוא נאצה גדולה, כי ע"כ שרשם כמק יהיה ופרחם כאבק יעלה, שתים תחת שתים:

נשוב אל שאנחנו בו, בקישור ענין כל הד' תוארים הנזכר כתוב בספר התורה באישי בני אדם מנהיגי העבודה והעבירה, והם, צדיק, תם, רשע, חוטא, וענין צדיק הוא המקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו והפכו חוטא, הוא שכתוב בני אם יפתוך חטאים וגו' אם יאמרו וגו' נארבה לדם נצפנה לנקי, ונאמר אשר יחטא איש לרעהו, ונאמר כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, וענין כתוב חטא העם הזה חטאה גדולה ירצה ענינו וטעמו על הריגת חור כדאיתא בש"ס (מס' סנהדרין) ובמדרשות, והוא ענין אמרם ז"ל במס' סנהדרין כל המרים יד על חברו נקרא רשע כו' זעירא אמר ר' חנינא נקרא חוטא כו' ודעתי' דר' חנינא הוא ע"פ דעתינו, ויאמר לרשע למה וגו' ירצה רשע מכבר מפאת עוותתו בסוג מצות שבין אדם למקום, אשר כן הי' באמת, והוא דתן או אבירם שהיו רעים וחטאים, והם שהותירו מן המן, והם שחיללו את השבת (כדאיתא ברבות), וענין תם הוא המקיים סוג מצוות שבין אדם למקום, והפכו רשע, וענין אמרו ולרשע אמר אלהים מה לך לספר חוקי וגו' ונאמר שם ענין אם ראית גנב וגו' משמע שענין רשע הוא העובר על סוג מצות שבין אדם לזולתו, וילמוד הענין מן הסתירה הנראית בכתוב בהפכו, והוא אשר רמינן אנחנו שני כתובים מן חלקי הסותר, כתוב אחד אומר ואותי עזבו ותורתי לא שמרו ודרשו חז"ל הלואי אותי עזבו ותורתי שמרו, משמע שענין חלק העיוני יחשב אפילו למי שעובר על חלק המעשי, וכתוב ולרשע וגו' משמע שהעובר על חלק המעשי לא יאות אליו גם חלק העיוני, והיטבנו לאמור בהתרת הענין שכתוב ואותי עזבו ירצה בסוג מצוות שבין אדם למקום וכתוב ולרשע וגו' ירצה בסוג מצוות שבין אדם לזולתו, ומוכח כל זה מענייננו, הרי שרשע נקרא העובר על סוג מצוות שבין אדם לזולתו, וכן דרשו חז"ל (מס' סנהדרין) ענין כתוב ולרשע וגו' על דואג שהי' רשעו בין אדם לזולתו, אבל ירווח הענין ע"פ אמרם ז"ל שקולה לה"ר כנגד ג' עבירות ע"ז ג"ע ש"ד, ואמרו בתוספתא שלשה דברים נפרעים עליהן מן האדם בעוה"ז ואין לו חלק לעוה"ב ואלו הם ע"ז ג"ע ש"ד ולה"ר כנגד כולם, ואמרו במס' ערכין כל המספר לה"ר כאלו כופר בעיקר יעויי"ש, הוא אמרו ולרשע יען שנמצא בו בעון ההוא גם ענין סוג מצות שבין אדם למקום הוא שכתוב בענין ולרשע וגו' פיך שלחת ברעה ולשונך תצמיד מרמה והוא שדרשו חז"ל הכתוב ההוא של ולרשע וגו' על דואג, והבן:

הנה מה מאוד יובן באופן נאות ע"פ דרכינו בקודם שתואר רשע איננו ההיפך מן תואר צדיק וגדר צדיק לחוד וגדר רשע לחוד, באופן ע"פ שקדם יתכנו לאדם אחד שני אלו התוארים יחד היינו אם יהי' איש טוב בסוג מצוות שבין אדם לזולתו ויהי' רע בסוג מצוות שבין אדם למקום הנה הוא צדיק עבור קיימו סוג מצוות שבין אדם לזולתו אמנם רשע עבור בטלו סוג מצוות שבין אדם למקום, הנה עפ"ז יובן באופן נאות מאמר הש"ס (מס' נדה) ויבוא הענין כחותם תכנית כליל יופי חן חן לו, והוא אמרם ז"ל משביעין אותו תהי צדיק ואל תהי רשע, ואפילו כל העולם כולו אומרים צדיק אתה, אתה הי' בעיניך כרשע, אשר ההרגש בו לדעתינו מבואר מכמה פנים, הא' אחרי אמרו תהי צדיק הוא בעליל שלא יהי' רשע וא"כ הוא כפול מבואר? ואם הי' נוסח אמרם עד"ז אל תהי רשע ותהי צדיק, הי' הענין ישר ונכון כי הי' הדבר לחיזוק ענין ובאר היטיב שיהי' צדיק אשר כל זה מלפנים לא ידעום כ"א מכללו, אבל ענין אומרו תהי צדיק ואל תהי רשע הוא תוספת מבואר, ובתוספתו הוא מגרע וממעט! הב' איך ירצה ויאבה אדון כל הארץ מלך מלכי המלכים הבורא יתעלה יתב"ש ענין כזה מבני עמו עם קרובו ישראל, הלא מלכותא דרקיע כעין מלכותא דארעא, ובמלכות הארץ הנראה כזאת או הנשמע כמוהו אשר יאבה אדון הארץ מבני עמו השרים למשמעתו אשר יחזיקו את עצמם לעולם לבלתי כנים וצדיקים וישרים, ויהיו בעיניהם כחייבים גם אם זך וישר פעלם בעדות האלפים והרבבות שיעידו שנכון דרכם לפניהם וישרים הם בפעלם ומעשיהם הטובים? ולא נמצא כזה אפי' בבשר ודם גוש עפר רמה ותולעה, אף כי באלהים קדושים יתעלה מלך מלא רחמים ועוז משפט אהב, ואיך יתכן זה! הג' הלא מן המקובל אצלינו מן הקדמונים שקדמונו שבלתי נמצא אפי' מצוה אחת מן כלל מצוות התרי"ג שתהא נגד טבע השכל (יעויין חינוך מצוה תש"ז) (ומצות ואהבת לרעך כמוך כבר היטבנו לאמור

אחת וגו'. ואין מן הסותר לטוב אמרינו בהשמטת הפן השני כמש"ק מן אמרו מרשיע צדיק וגו', כי שם ירצה באותו דבר אשר הוא מדיין בו וטוען עליו והוא צדיק בו, וגם ירצה שם כדבר הענין בשופט היושב על כסא המשפט על אודות הדין למען השלום, והכתוב ההוא כמו אזהרה על השופט בעת שבתו למשפט בבוא אליו דברי ריבות עליו להוציא לאור משפט ולהצדיק את הצדיק בדינו ואין לו להרשיעו בדברי ריבו אשר הוא צדיק בו בגלל רשע זולתי הנמצא אתו עמו והוא שלא מענין הדין כעת, ע"ד שכתוב ריבך ריב את רעך וסוד אחר אל תגל:

ומה מאוד יובן באופן נאות ע"פ דרכינו בקודם כתוב **ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע** אשר ההרגש בו מבואר, האומנם ע"פ דרכינו יבואר וכמו שקדם, וירצה עם היות שהבעל דין רשע הוא בסוג מצות שבין אדם למקום עם כל זה בסוג מצות שבין אדם לזולתו אשר הם מדיינין בו והאחד הוא צדיק בדינו, אל תרשיעהו ותהרגהו, כי אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות באותו דבר אשר הם מדיינין בו, ובמה שהוא רשע למות בענין סוג מצות שבין אדם למקום לא לך המשפט בזה, ואמר ה' הצדיק המשפט בזה לי הוא ובודאי שלא אצדיקהו ויבוא יומו גם הוא, אמנם המשפט הנתון לך אם לזכות אם לחובה בצדק תשפוט ואל תט ממנו ימין ושמאל וחלילה לך מהפכו:

נשוב לענין הכתוב מצדיק רשע וגו', בו יטוף צוף מילתו בענין השופט והדיין והבעלי דינים, עוד לו כי בא הדיבור ביניהם בענין הצדק ובו מדיינין ביניהם וע"ז בא הבעל דין אל השופט, אמנם כתוב אומר לרשע וגו' יטוף צוף מילתו רק בשבח ותהילת אדם רשע אשר הוא רשע למות בסוג מצות שבין אדם למקום, והזולת יבוא בתהילה ושבח להלל אותו על אודות הצדק אשר בו בסוג מצות שבין אדם לזולתו, ואיש אשר אלה לו יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים מפני שלא יאתה אליו לאיש רשע כזה תהילה אפילו בהטוב שבו, ולא זו שלא להללו בהטוב הנמצא בו אף גם שמצוה לחייבו ולהרשיעהו באותו דבר אשר הוא רשע בו, ועם היות שלא בא הדיבור בו בענין הרשע שלו אבל הוא מן המחוייבות, וחובה ומצוה על כל איש ואיש להוכיח מעלו על פניו ולייסרהו על זה, הוא אמרו ולמוכיחים ינעם וגו', ומליצות הכתובים יורו דרכם בקודם כמו שהנחנו, ששם כאומר מצדיק וגו' ירצה בשופט ישוב הענין, ופה כאומר אומר וגו' ירצה באיכות דעלמא:

ומה מאוד יובן באופן נאות כתוב מצדיקי רשע עקב שוחד וצדקת צדיקים יסירו ממנו, אשר המליצה בו מן הזכות, שאחרי אמרו מלפנים צדיקים רבים איך יתכן אמרו מלת ממנו יחיד? עוד להבין כתוב הבא אחריו לכן כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה וגו', וההרגש בו מבואר, הלא הוא ההיפך לשון אש הוא האוכל קש ולהבה הוא המרפה החשש? עוד להבין ענין אמרו כי מאסו תורת ה' צבאות ואת אמרת קדוש ישראל נאצו, שאחר שאמר תורת ה' חזר ואמר אמרת קדוש ישראל? האומנם ע"פ דרכינו בקודם יבוא כמו חותם תכנית ע"פ שקדם, הוא אמרו מצדיקי רשע, ירצה למי שהוא רשע בסוג מצות שבין אדם למקום אם יקבלו שוחד ממנו הם מצדיקים אותו אפילו באותו דבר אשר הוא רשע בו, ואפילו בעת המשפט, ואם לא יקבלו שוחד ממנו אז אפילו הטוב הנמצא בו באדם רשע הנדבר בענין והיא צדקת צדיקים ירצה סוג מצות שבין אדם לזולתו הנמצא בתוארי הצדיקים והוא גם הוא צדיק באותו הסוג עכ"ז קודם קבלת שוחד אז אפילו צדקתו יסירו ממנו ור"ל מאדם רשע יחיד האמור מלפנים שלא בעת המשפט, הוא שלא אמר ישו ממנו, והוא ג"כ אמרו עקב ירצה בסוף, להורות כאן לפנינו שדבר וצדקת צדיקים רבים האמור. מוסב על רשע יחיד האמור מלפנים וזה אמרו עקב ירצה כאן קודם קבלת שוחד וכאן לאחר קבלת שוחד, ועם היות שלכאורה עושים כדת כמו שקדם שלרשע העובר על סוג מצות שבין אדם למקום בלתי יאתה לו התהלה והשבח אפילו בהטוב הנמצא בו הוא אמרו כאכול קש לשון אש וחשש להבה ירפה, ירצה כי כאשר ירבה האדם מאכולת אש בקש או בחשש הוא הדרך בתחלה יחלש הלפיד והלהב לא יעלה כ"כ כבתחילה כי הקש והחשש משביחהו ומכניעהו ומדעיכהו אמנם כמעט קט כאשר יחם ויתלהב הקש והחשש תגדל התבערה ביותר ויקד יקוד אש עד כי גאה גאה בפש מאוד רב יותר מבראשיתו, הוא אמרו לשון אש ע"ד לשון יש האמור בעירובין, וכן אמר להבה ירצה אך הלהב ולשון האש ירבה, אבל באמת לאו כיבוי הוא כלל, כי כהפוך הוא שעל ידיהם תגדל בסוף המאכולת ביותר ויותר, כן הוא עד"ז פעולת אנשי רשע בצדקתם אשר הם עושים, שעם היות שקודם קבלת שוחד אזי לכאורה יצדיקו לעשות כפי הדת של תורה להסיר צדקת הצדיק שלא בשעת המשפט אפי' במה שהוא צדיק בו להיותו רשע ועובר על סוג מצות שבין אדם למקום, אמנם אחר קבלת שוחד לא זו שמצדיקים לרשע בהטוב הנמצא בו אף גם שמצדיקים אותו אפילו באותו דבר אשר הוא רשע בו ואפילו בשעת המשפט, באופן עפ"ז שני אלו סוגי המצות לזר נחשב בעיניהם, הוא אמרו כי מאסו את תורת ה', ירצה סוג

מצות

ולמה לא אמר ג"כ ההיפך ולצדיק רשע וגו', ע"ד שאמר החכם שהוא בעצמו בספר ההוא במקום אחר הוא אמרו מצדיק רשע ומרשיע צדיק וגו'? ע"כ שצדיק ורשע שני תוארים נפרדים ונעריכים שונים ומשונים בלתי דבר והיפוכו הם כמש"ק, וכיון שרשע בלתי ההיפך מן תואר צדיק כפי הוראת שטחיות הכתובים בהשקפה ראשונה, הן הוא אשר אגזר אומר שהוא הנכון ויושר שההיפך מן תואר צדיק הוא חוטא וכפי שנמצא במעט מן המליצה כמש"ק, והאות הגדול ע"ז והראי' מן כתוב וצפון לצדיק חיל חוטא כמש"ק ועל פי מאמרי הש"ס מס' ברכות ומס' חגיגה וכפי שהמתקנו טוב מאמרם בנופת צוף, וכיון שההיפך מן תואר צדיק הוא חוטא לא רשע הנה גם הנכון לאמור שתואר רשע הוא ההיפך מן תואר תם וכפי שנמצא במעט מן המליצה כמש"ק, והעד ע"ז ממה שנאמר אחת היא על כן אמרתי תם ורשע וגו' יעויי"ש כנראה שהוא דבר והיפוכו ממש, באופן שע"פ דברינו יתאמת לנו שני אלה, הא' ידיעת גדר ענין רשע וגדר ענין חוטא, הב' ידיעת ענינים בעצמם שהם ענין ההיפך מן תואר צדיק ותואר תם. וע"פ אמרינו אלה שהנחנו שרשע הוא ההיפך מן תואר תם כמש"ק יתאמתו דברינו אשר הקדמנו מלפנים לאמור בכינויי התוארים של צדיק ותם, וירצה לדעתינו צדיק ר"ל בסוג מצות שבין אדם לזולתו ותם ירצה בסוג מצות שבין אדם למקום יעויי"ש, ויהי' עוד ראי' לדברינו מן כתוב **מצדיק רשע ומרשיע צדיק תועבת ה' גם שניהם**, ובצירוף הנחתינו הקודמת, והוא שאם נניח הענין בהפכו שירצה תואר תם הוא המקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו, וכבר הנחנו מלפנים לאמונת אומן שרשע הוא ההיפך מן תואר תם, וא"כ עפ"ז יהי' טוב דברו באמרו מצדיק רשע, ר"ל במצות שבין אדם לזולתו, א"כ מאי שניהם דקאמר? הלא בסוג מצות ההוא מה שהוא זכות לאחד הוא חובה לזולתו וא"כ דבר מרשיע צדיק אשר אמר הוא הוא דבר מצדיק רשע שאמר מלפנים שירצה להרשע בדינו הוא השופט מצדיקו ולהצדיק בדינו הוא השופט בעצמו מרשיעו וא"כ אך בשופט אחד יעוף צוף דברו ומאי שניהם דקאמר? הא אך איש אחד הוא לבדו יחיד בודד אין בו זולתו אתו עמו? ועם היות שנוכל להעמיד הענין על שני התוארים ירצה צֶדֶק ורֶשַׁע ע"ד אמרו טוב אשר תאחז בזה וגם מזה אל תנח וגו', אמנם מלת גם בודאי בלתי מובן, וע"כ כמש"ק שמי המקיים סוג מצות שבין אדם למקום יכונה בתואר תם והפכו רשע, ומי המקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו יכונה בתואר צדיק והפכו חוטא, הנה כי כן יובן הענין באופן נאות מאוד ובשני מיני סוגי המצות דבריו מיללו, ובשני מיני שופטים דבריו כדברו, הא' בשופט של כ"ג ור"ל משפט של דיני נפשות, והב' בשופט של ג' ר"ל משפט של דיני ממונות, הוא אמרו מצדיק רשע ומרשיע צדיק וגו', ירצה אם שופט של כ"ג אשר הוא מצדיק לרשע העובר על סוג מצות שבין אדם למקום ואם שופט של ג' אשר הוא מרשיע לצדיק המקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו, תועבת ה' גם שניהם ירצה שני אלה השופטים בעוותתם תועבת ה' הם, ויען שבדבר ומרשיע צדיק שאמר נכלל בו ג"כ ענין מצדיק חוטא כמשפט דיני ממונות, בעל"ל שטענת שני בני אדם הוא כי באין נרגן ישתוק מדון, ואם הוא מרשיע הצדיק ר"ל שמחייב הזכאי, הוא בעל"ל שמצדיק החוטא וירצה מזכה החייב, כי ע"כ אמר גם יען שהוא ענין שלישי במאמר בדרך קצרה:

ועפ"י הנחתינו יובן באופן נאות ג"כ ענין הכתוב **אומר לרשע צדיק אתה**, כי ע"פ המוקדמות א"כ ישכון ויבוא על בן אדם ואיש שני אלו התוארים צדיק ורשע יחד ובזמן אחד, היינו אם האדם ההוא איש טוב בסוג מצות שבין אדם לזולתו ויקיימם כדת ע"פ התורה, ובסוג מצות שבין אדם למקום הוא רע ומבלי לקיימם וימאן בם, אל איש אשר אלה לו אליו שני התוארים התואר הטוב של צדיק והתואר הרע של רשע, הוא אמרו אומר לרשע צדיק אתה וגו' ירצה מי אשר יהלל גבר אדם רשע בסוג מצות שבין אדם למקום והוא הגבר רשע הוא בסוג ההוא וזולת יהללהו בהטוב שבו ירצה שיאמר עליו התואר לשבח והוא תואר צדיק להיותו מקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו, איש אשר אלה לו אותו יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים, והי' זה יען שהמהולל ההוא בלתי מחזיק בסוג מצות שבין אדם למקום לא יאתה אליו תהילה אפילו במין הטוב הנמצא בו עם היותו מקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו, יען שסוג מצות שבין אדם למקום הוא ראש אמיתת הדת ומי שנוטה ממנו לא יתכן לו מעשה ולא תתקיים לו אמונה כי ע"כ אם זאת אין בו הוא אדם ביקר בל ילין ולא יאתה אליו תהילה כלל, ע"ד אמרם ז"ל אין אדם רשאי לאמור כמה נאה עכו"ם זה, הוא אשר לא אמר הפך השני **ולצדיק רשע** כי ע"פ הנחתינו במה שקדם אדרבה היא המבוקשת (יעויין בשערי תשובה לרבינו יונה), אולם מי אשר הוא תם בסוג מצות שבין אדם למקום עם היות אשר הוא חוטא במצות שבין אדם לזולתו עכ"ז נאה לו ויפה התהלה במין הטוב שבו, כי ע"כ בלתי נוכל להפוך הענין של גדר תם וגדר צדיק, ויבוא ג"כ באופן נאות ע"פ דרכינו כתוב מצדיק רשע וגו', אבל בלתי יובן עפ"ז כתוב אומר לרשע צדיק

כמש"ק, ולענין שכר משנה כפול כדברו דבריו. ומה מאוד יובן באופן כאות התבת הכתוב ע"פ דרכינו באמרו **אשריך וטוב לך**, ומלת **לך** הוא מיותר לגמרי, והי' מספיק באמרו אשריך ומובן ע"ד אמרו **אשריך** ולא אמר **אשרי לך**? אבל המליצה היא בדקדוק גדול, ורצוני שיקובו דבריו בשני בני אדם וכאלו יאמר הטוב של הזולת לך יהי' והוא דברת בעל המאמר ר' אביגא והוכחת ראייתו מן הכתוב ההוא על האופן שהקדמנו. הוא דברי פי חכם חן בספר החכמה **גם יודע אני אשר יהיה טוב ליראי אלהים** ירצה וטוב לך לא כאמר ביראי אלהים אבל וטוב שהם ר"ל חלקו המגיע לו בודאי יהי' ויהי' אליו, ולמי כל חמדת ישראל אם לא לירא שמים? הוא אמרו אשר ייראו מלפניו, ר"ל כי זה כל האדם, ואם אליהם לא יכון טוב עוה"ב, למי יהי'! ואשר לא זכר המשורר בדברי קדשו אפילו ענין טוב שהם ליראי ה', הוא נעילה זו, ומפני שהמשורר אך מילל היתרון של עושי דברו לשומעי בקול דברו, ומודעת זאת שהצדיקים מפאת שורת הדין של ענין החלוקה מיעקב ועשו אשר יעקב נטל לחלקו העוה"ב ועשו נטל לחלקו העוה"ז ע"פ החלוקה ההיא בלתי יאות אל אנשים צדיקים עושי דברו לקבל טוב העוה"ז אפילו כמלוא נימא, ודברי דביתהו דר' חנינא בן דוסא (מס' תענית) יוכיחו, שאמרה אליו חלה נא את פני ה' אולי יתן לנו בזה מטוב הבא הצפון, מכלל שלצדיקים אין להם בזה חלק כלל וכלל, וכן אמרו ודע שמתן שכרן של צדיקים לעתיד לבוא, ואמרו שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אך שחסד ה' גבר עלינו, כמ"ש וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו, כי ע"כ ליראי ה' דיבר בקדשו היתרון של העוה"ז שטוב העוה"ז אליהם הוא מצד היתרון כמש"ק, אבל בטוב העוה"ב לא דיבר מאומה, שעיקר החילוק הוא מצד הגמול, כי כן יאתה בחוק המשפט, ועבד שעובד לרבו לא יטול שכר? אתמהה! והוא חלקו המגיע לו על פי שורת הדין, ויתרון אין לו כמש"ק, כי ע"כ לא דיבר מענין טוב העוה"ב כלל ביראי שמים כי יתרון אין לו, ומעיקר השכר לא בא דברו ע"ז, אמנם לנהנה מיגיעו יש לו שני יתרונים, הא' בטוב העוה"ז, הב' בטוב העוה"ב, ע"כ אמר שני אלה, **אשריך** ירצה בזה, **וטוב לך** ירצה בבא, ועל שכר משנה כפול בא טוב דברו:

זה אשר כיוונו בתארי אישי בני אדם ומערכי העבודה, ובכן נבוא אל ביאור תארי אישי בני אדם מערכי העבירה, והנה כפי אשר הזכרתי בערכיהם ג"כ בס' התורה הנה זאת הקריה כן היא. תארי התורה ומערכי העבירה ג"כ שתים הן הנה, הא' **רשע**, הב' **חוטא**, ותוארים זולתם המנהגים בענין הרע כמו אויל כסיל סכל פתי והדומה עם היותם ומתארי הפעולות אבל הם מכתבי הקודש זולתים, ואמנו דברינו בתארי התורה הקדושה, והנה מש"ש (מס' ברכות) משמע ששני תוארים הם מערכים שונים ומשונים ולא קרב זה אל זה, והוא שאמרה ברוריא דביתהו דר' מאיר אל הצדוקי שעיא שפיל לסיפא דקרא יתמו חטאים מן הארץ ורשעים עוד אינם יעוי"ש, ואם חוטא ורשע תארים נרדפים הם והוא הרשע והוא החוטא, א"כ מאי קאמרה ליה? אדרבה היא הנותנת אחרי תם החוטאים הן הוא שגם הרשעים עוד אינם, כי הוא הרשע והוא החוטא, וע"כ שני תוארים מערכים נפרדים שונים ומשונים הנה, לכן יאתה לבוא גם בספר וסיפור מה הוא התואר **רשע**? ומה הוא התואר **חוטא**? ואומר, ע"פ המוקדמות אשר קדם בדברינו מלפנים שצדיק והוא תואר כהנה מיגיעו בלשון חכמים לו יקרה אשר משנה ירש בבא בעולם הגמול, ויצרה מן טוב זולתו המגיע לו בזה, ולמלא דברי אלה עד לנו מן כתוב סדר, הוא דברו וצפון לצדיק חיל חוטא, הנה מן התבת הכתוב ההוא נתברר לנו שתי אלה בענין חוטא, הא' שהוא הרע בין אדם לזולתו, הב' שהוא ההיפך מן תואר צדיק, הוא אמרו וצפון וטמון לצדיק המקיים סוג מצוות שבין אדם לזולתו צפון אליו הון הפכו הוא החוטא המריע לו בזה, באופן שחוטא הוא ההיפך מן תואר צדיק, ועם היות שרובי שטחיות הכתובים יורו דרכם בקודם ע"פ השקפה ראשונה שצדיק ורשע דבר והיפוכו הוא כמ"ש והי' כצדיק כרשע יש צדיק וגו' ויש רשע וגו' ורבות כאלה, וע"פ הרוב שמך ענין תואר רשע לתואר צדיק בהפכו, ועל המעט הוא במקראי קודש אשר ישמוך ענין תואר חוטא לתואר צדיק בהפכו, כמ"ש חטאים תרדף רעה ואת צדיקים ישלם טוב, וכן הוא על המעט במקראי קודש אשר ישמוך ענין תואר רשע לתואר תם בהפכו, כמ"ש צדקת תמים תישר דרכו וברשעתו יפול רשע, עכ"ז אחרי הרואה מליצת המעט למליצה ברורה ועקרית בדרכי הכתובים והיא דרך המליצה האמיתית, והעד ע"ז מן כתוב אומר לרשע צדיק אתה יקבוהו עמים יזעמוהו לאומים, ואם צדיק ורשע דבר והיפוכו הוא, א"כ איפוא מה אמרו בזה ומה דברו, וכי זה הוא דברי פי חכם חן? הגע עצמך רק איש אחד חכם ישמיע בקול דברו ברחש כל חילות לאמור מי ומי אשר יאמר לאור לילה יום הוא ידעך נרו באישון חושך, הלא עליו ישחקו צעירים ומורו ליונים ויקראו אחריו מלא כי מה השמיעם בזה? ומי לא ידע בכל אלה! עוד מזה שאם צדיק ורשע דבר והיפוכו הוא, א"כ מדוע השמיע החכם האופן השני,

ולמה

שמר את דבר ה' יתעלה בפיקודיו, ולולי הפסיד, הלא אל זולתו המיטיב לו בטוב בכל ענייני סוג מלוות ההוא כפי פיקודי ה' הישרים יתב"ש, והבלתי זוכה נוטל חלק חבירו המטיב לו בגיהנם יען אשר הרע לחבירו בזה על לא חמס בכפו, ע"כ משנה שברון ישבר, באופן על הדרך ההוא יבוא הענין באופן נאות. ולביאור הענין באר היטיב אתארהו ע"ד הדוגמא, חבל ג"ע בכללות לכל איש ואיש מישראל עבור קיום שני אלו הסוגים אשר נפקדנו מאתו יתעלה הן ד' על ד', ועד"ז חבל גיהנם ג"כ ד' על ד' עבור שני אלו הסוגים בביטולם חלילה, עפ"ז יהי' חבל ג"ע עבור סוג מלוות הא' ד' על ב' וכן עבור סוג מלוות הב' ג"כ ד' על ב', וכן חבל גיהנם ג"כ הם ד' על ב' עבור סוג הא' וד' על ב' עבור סוג הב', הנה כי כן מה מאד נעים מאמר הש"ס (מס' חגיגה) ההוא על חבל ג"ע וגיהנם עבור סוג מלוות שבין אדם לזולתו אם בקיומם אם בביטולם אשר הם כל אחד ואחד ד' על ב', ועל אופן זה יכון המאמר ההוא באופן נאות מאוד, ויגלה בענין חבל ג"ע וחבל גיהנם השייכים בגלל סוג מלוות שבין אדם לזולתו אם בקיומם אם בביטולם, ויהיו דברי בעל המאמר כדברים בענין סוג מלוות שבין אדם לזולתו, ובשני בני אדם אשר אחד שמר ברית ה' יתעלה בכל תפקודיו בענין הסיג ההוא בכל ענייניו כפי אשר פקד ולא נעדר מהם דבר ועשה כתורה וכמצוה לזולתו, והשני הפר ברית אחים ומעל בו מעל וגמלהו רעה תחת טובה בכל הטוב אשר גמלהו זולתו, הנה כי כן שתים רעות עשה זה השני, הא' שעבר את פי ה' והיא לא תכלה, הב' שכפה בטובת חברו המטיב לו ועשה עמו רעה, כי ע"כ הזוכה נוטל חלקו יגלה הד' על ב' השייכים אליו בג"ע בגלל קיום סוג מלוות ההוא, כפי אשר צוה מפי כבוד ה' יתעלה, ולו נאה החלק ההוא ע"פ שורת הדין, וחלק חברו בג"ע, יגלה הד' על ב' שהי' שמור להזולת אם הי' עושה גם הוא כתורה וכמצוה בהסוג ההוא ועתה שלא שמר את פי ה' הפסיד חלקו, כי במה זכה אחרי שלא שמר מלוות ה'? ולמי הפסיד, הלא לזולתו, יגלה למי אשר עשה עמו טובה בזה. והדומה לזה בבני אדם המשחקים באגוזים בכדור, הנה אם כל אחד ואחד יקלע אל מקום אשר הכין לו אז יתא ובא לכל אחד ואחד חלקו המוכן לו, ואם האחד יכוין ויקלע אל מקום השיעור והמדה והזולת יפקד מקום מושבו אז הפסיד השני חלקו לראשון, יען שעד"ז קרבו גם נגשו ונצמדו יחדיו להיות לאחדים והתערבו ביניהם על אופן זה בראשית השחוק וקודם לו, והסכימה דעת כל אחד ואחד גם להפסיד חלקו אם לא יכוין אל המקום אשר הכין לו, על הספק אולי יהי' ההיפך שהזולת לא יכוין אל המקום המוכן להם והוא המכוין, כי אז יהי' הזולת המפסיד והוא הזוכה, ועד"ז ג"כ מנם במלוות שבין איש לאחיו, הנה הוא יתעלה יב"ש במעין קדשו השמים עד לא הורדה הנפש הנכבדה תחתיות ארץ בגוף החומר העכור, הוא יתעלה נשמת כל אחד ואחד יגיש ויפקוד וילוה אותן לאמור כאשר תולד גאון כבודכן בחומר העכור ע"פ תבל ארצה איש את רעהו יעזורו ולאחיו יאמר חזק וייטיבו חד את אחד בכל סוג המלוות שבין אדם לזולתו ובא זכרם בספר התורה, וגבול נתן להם לכל אחד ואחד חבל ג"ע ד' על ב' בגלל קיום הסוג ההוא, וחבל גיהנם ד' על ב' בביטולם והשבתתם, והתערבו אלו לאלו בזה נשמות כל אדם על אופן שקדם בהדוגמא והמשל בחשוב כל אחת אולי תשיג היא חבל זולתה בגמול בעשותה הנכוחה לזולתה כדת ורעותה בגוד תבגוד בה ותמעול בה מעל כמש"ק, וע"כ הזוכה נוטל חלקו בג"ע מפני שאליו יאות החלק הגמול ההוא להיותו עושה כתורה וכמצוה, וחלק חבירו בג"ע מפני שהזולת כבר הפסיד חלקו כמש"ק, ולמי הפסיד הלא לזולתו המטיב אליו בזה, והמטיב זכה בחלקו, ע"ד משחקי בכדור הובא בדמיון המשל, והבלתי זוכה נוטל חלקו בגיהנם בגלל שעבר את פי ה' וע"כ ענוש יענש, וחלק חברו בגיהנם יען אשר הרע לחברו על לא חמס בכפו, ע"כ יקח משנה כפול בעונש באופן שהרעה המעותדת להעובר בסוג ההוא והוא לא עבר תשולם לזולתו העובר והמריע לו, וטובתו המעותדת לו בא ומגיע אל המטיב אליו בזה, באופן שהזוכה נוטל שני חלקי הטובה כמ"ש בארצם משנה יירשו, והבלתי זוכה נוטל שני חלקי הרע כמ"ש ומשנה שברון שברם. וכל זה הוא בסוג מלוות שבין אדם לזולתו, אמנם בענין סוג מלוות שבין אדם למקום לא נמצא בו שכר משנה להזוכה, וכן עונש משנה לא נמצא להבלתי זוכה, אך כל אחד ואחד על מקומו יבוא אם לרע אם לטוב, וחבל ג"ע מהבלתי זוכה וכן חבל גיהנם מהזוכה ה' הוא הטוב בעיניו יעשה, יתן למי שלבו חפץ כפי העולה על דעתו וחכמתו העליונה, ואין לנו עסק בנסתרות:

נשוב אל שאנחנו בו, שהמקיים סוג מלוות שבין אדם לזולת, הנקרא בתואר **צדיק** בלשון הכתוב ונהנה מיגיעו בלשון חכמים, הנה אל איש אשר אלה לו אליו יקרה מקרהו לעתות אשר יעול פי שנים בטובה כמ"ש, אמנם המקיים סוג מלוות שבין אדם למקום הנקרא בתואר תם בלשון הכתוב וירא שמים בלשון חכמים, לא יהי' אליו שכר משנה כפול כ"א חלקו המגיע לו כמ"ש, הוא דברי בעל המאמר ר' אבינא גדול הנהנה מיגיעו כו'

כמש"ק

עבור קיום סוג מצות שבין אדם למקום, כללו של דבר כל מצות הסוג ההוא נכלל בתואר ירא שמים שענין שהוא הוא דבר המסור ללב אשר נאמר בו ויראת מאלהיך והוא תואר תם בלשון הכתוב אלא שלשון תורה לחוד כו' כמש"ק, והוא דברי ר' אלעזר בר אבינא, ובא לדעתינו להגדיל כח סוג מצות שבין אדם לזולתו אשר לבעבורם יכונה האדם נהנה מיגיעו על כח סוג מצות שבין אדם למקום אשר בו באדם ההוא ולבעבורם יכונה בתואר ירא שמים, וכל דבריו באדם אחד כדברו על כל איש ואיש פרטי מהכלל ישראל כולו, אשר כל אחד ואחד מהם יתואר בשני אלו התוארים עבור קשר תורת ורשן ההנהגה אשר נקשרנו אנחנו בני ישראל מאתו יתעלה במעמד הקדוש בקיום כל התורה והמצוה אשר יפרד ענין המצוה לשני סוגים כמ"ש, הוא אמרו גדול הנהנה מיגיעו, ירצה גדול השכר של קיום סוג מצות שבין אדם לזולתו (אשר בגללם יכונה האדם בתואר נהנה מיגיעו) רב יותר מן שכר של קיום סוג מצות שבין אדם למקום (אשר בגללם יכונה האדם ההוא בעצמו בתואר ירא שמים), וכל דבריו על אדם אחד ישובו כי הוא הוא נהנה מיגיעו והוא הוא ג"כ ירא שמים, וכן משמע בש"ס שענין סוג מצות שבין אדם לזולתו גדול הוא על סוג מצות שבין אדם למקום, הוא אמרם בש"ס (מס' שבת) גדול הכנסת אורחים יותר מהקבלת פני השכינה, והוא בלווין, ואמרו עוד בש"ס (מס' בתרא) קשה גזל הדיוט יותר מגזל הקדש, והוא בלאוויהן, ואין דעתו של בעל המאמר על עיקר השכר, שא"כ איך יתכן אמרו ואלו גבי ירא שמים וטוב לך לא כתיב? הס מלהזכיר כאלה! ולמי כל חמדת ישראל ברב טוב הצפון אם לא ליראי שמים? והיא המבוקשת, כמ"ש ולבעבור תהי' יראתו על פניכם, ונאמר מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה, ונאמר למען תלמד ליראה את ה' אלהיך, והחכם אמר סוף דבר וגו' את האלהים ירא וגו', ואמרו חז"ל אין לו להקב"ה בבית גנזיו אלא אוצר של יראת שמים, והוא העיקר בזאת התורה והמצוה, ולבעבורה נתייעדנו אנחנו בני ישראל עם קרובו ברב טוב הצפון בעולם הבא, והחכם אמר יודע אני אשר יהי' טוב ליראי אלהים, הרי כתוב באר היטב שהטוב יהי' ליראי שמים, ובמי שאין לו יראת שמים אמרו חבל על דלית לי' דרתא ותרעא לדרתא עביד, ורבא אמר במטותא מינייכו דלא לירתו תרתי גיהנם, הרי הוא ההיפך מן דברי בעל המאמר, ולא בא ולא יהי' עדיו המאמר ההוא, אך ידמה לדעתי שנוסחת תעופנה שפתי אמריו על ענין שכר ומשנה כפול הנמצא מבואר בכתוב והקבלה, בכתוב, אמרו לכן בארצם משנה יירשו, בקבלה, (מס' חגיגה) הוא לשון המאמר כל אחד ואחד יש לו חלק בג"ע וחלק בגיהנם זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בג"ע לא זכה נוטל חלקו וחלק חבירו בגיהנם, ועל משנה שכר כפול ההוא ישובו אמרי בעל המאמר:

ולמבראשונה כבאר ענין הש"ס (מס' חגיגה) שהוא ע"פ דעתינו כיד ה' הטובה עלינו,

מה שנראה לנו בעניינו, והוא, שע"פ שיש עיון בטוב כיאות לדורשי החכמה והוגיה בלתי תשוער כוונתם על כלל חלק ג"ע וחלק גיהנם המעותד לשומרי מצותיו ועובריהם בכל חלקיהם, ירצה ג"ע המעותד עבור קיום מצות שני הסוגים, וכן גיהנם המוכן עבור ביטול שני הסוגים, ועל כלל חלק ג"ע וחלק גיהנם בכללות אמרו זכה כו' לא זכה כו', כי בלתי מתיישב הענין באופן זה על לב חכמה בעל הדעת הישרה והנכוחה, כי כזה אכן ענין סוג מצות שבין אדם למקום, אם האחד יעשה כתורה וכמצוה והזולת יעבור עליהם בכל פיקודי ה' הישרים השייכים אליו יתעלה, הנה העושה והמקיים אך עשה טוב לעצמו בלתי יצא טוב פעולתו להיטיב להזולת כלל, אך טוב פעולתו בו בעצמו היא תקום, ועד"ז בהפכו בלתי תצא פעולת רשעו אשר פעל ועשה להרע להזולת כלל, וג"כ בו בעצמו היא תקום, א"כ הענין מהפלא נוראות במה זכה הזוכה לקחת יעוד שכר טוב של הזולת הבלתי זוכה, ואיזו טובה עשה לו הזוכה אשר הוא יקח טוב טובתו בגמול? וכן עד"ז מה רעה עשה הבלתי זוכה להזוכה אשר הוא יקח רעת רעתו בעונש? אתמהה! ועם היות בני ישראל ערבים זה לזה, אין ענין ערבות ההוא מספיק לשאלת אמרינו כלל אשר בו יהי' קלת הספקה להיתר על טוב שאלתינו ופלאותינו, כי ע"כ הוא אשר אגזר אומר וחלקי אמרה נפשי באמת שטוב דבריהם אלו אך ישובו על חלי חלק ג"ע וחלי חלק גיהנם המעותד ומיועד בשכר ועונש עבור קיום סוג מצות שבין אדם לזולתו וביטולם, ור"ל באופן אשר אחד יעשה בסוג מצות ההוא כתורה וכמצוה לזולתו, ע"ד משל אם יהי' לו מה למכור ימכור אך לישראל זולתו לא לעכו"ם, וכן אם יצטרך לקחת ולקנות יקנה ג"כ מזולתו בן ישראל, למלא דבר הכתוב כי תמכרו ממכר לעמיתך או קנה מיד עמיתך, וכן ג"כ שלא לגנוב ולא לגזול ולא לחמוד ולא להתאוות מזולתו, ועד"ז כל מיני המצות השייכות בהסוג שהוא יעשה לזולתו כתורה וכמצוה, והזולת אשר הוא לעומתו יעשה אליו בהפכו ממש, הנה כי כן יאה בחוק המשפט ודעת השכל ענין טוב מאמרם זה שהזוכה יטול חלק חבירו בג"ע, כי הבלתי זוכה כבר הפסיד חלקו יען אשר לא

שמר

יודע עוד מה מפאת קוצר המשיג ועומק המושג, כי כולם דברי אלהים חיים ומלך עולם, ומי כמוהו מורה? וכל עוד אשר הנפש המשכלת שבאדם קשורה בחומר הגוף הנגוף אין בכוחינו להשיגם בשום אופן, כ"א כאשר תערה עלינו רוח ממרום ומלאה הארץ דעה, או כאשר ישוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, ותפרד הנפש מן החומר והגוויי', אז תשכיל הנפש ותדע צוף דבש אמרי נועם ה' ענין נכבדות ושירי ידידות, לא כן עתה כאשר רוח אלהים נתונה בעפר מות בלתי דעת ותבונה בו באדם להשכיל ולבחון קוטבי עניינם על רום מעלתם אנה פנה הודם והדרם, כי ע"כ נקראו אלו המצוות תמימה ע"ד צד תמות מבלי טוב טעם ודעת בם, והתואר תם:

הוא לדעתי כוונת המשורר בקוצר הכמות ורב האיכות, תורת ה' תמימה משיבת נפש עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, ירצה דברו בענין סוג המצוות שבין אדם לאל עושהו ונקראו תורת ה' ר"ל ענין תוריי הוא מאת ה' יתעלה והוראותיו הוא, כי לולא הורה ה' לנו את כל אלה בלתי היו גלויים לנו בשום אופן, כי אף עתה אחרי אשר גילה לנו ה' ענייניהם והורה לנו דרכיו, אין אתנו יודע עד מה עילת כוונתם ונימוקם וטעמם וביאורם מפני עובי ענן חשכת מאפליי' חומר העכור אשר עכרנו, אף כי אם היה הדבר טמון בחובו בלתי גילה לנו עניינם, מאין היתה לנו ידיעה בעניינם? כי ע"כ ענין ההוא תמימה ר"ל מבלי תבונות כלל, אך היא משיבת נפש, ירצה כי אומנם בהתכלל הנפש ממעון העללה והנשלה היינו כאשר תתרוקן הנפש מן החומר העכור ותשכון הנפש בטח בדד ושאנן מבלי גוף וחומר, אז להנפש המשכלת ההיא משיבה היא ומשיבה כי אז יהי' סוג המצות האלה אליה שמחת גילה ומשוש משושה כי תשכיל בה אז עד מאוד, ויהי' ענינים אלו משיבת נפש וקורת רוח. אמנם עדות ה' ירצה סוג מצוות שבין אדם לזולתו, ונקראו עדות ה' ירצה הם ענין ומפי כבוד ה' יתעלה אשר כולם יתנו עדיהם יצדקו יחדיו ויאמרו אמת נכון הדבר, כי כן יאתה בחוק המשפט והנימוס המדיני כמש"ק, נאמנה ר"ל היא באמונת אומן השכל האנושי גם מבלעדי שכל האלהי, כי נאמנים הם ונאמנים על לב כל השומעים, כי הם ענין ישר וצדק נאה ומתקבל, הוא אמרו מחכימת פתי ירצה גם חומר העכור אשר הוא כפתן חרש, עכ"ז מתחכם גם הוא בהם ויודע תכונתם עד מה, למען יהיה שלום על ישראל, הוא אמרו בפסוק שאחריו פקודי ה' וגו' מצות ה' וגו' ע"פ האמור, יען שבכל סוג וסוג נמצא בו עשה הנקרא ציווי ולא תעשה הנקרא פקודה הוא אמרו פקודי וגו' מצות וגו', וז"ל המורה, התורה היא על תיקון שני דברים אם תיקון הגוף והגוויי' לשכלל מהשפחתה המדינית וירצה הם כל מצוות שבין אדם לזולתו, ואם תיקון הנפש והנשמה לאור באור החיים הנצחי, וירצה הם כל מצות שבין אדם למקום:

נשוב אל שאמרנו בו, שמי שמקיים סוג מצוות שבין אדם למקום יכונה בתואר תם, הוא שכתוב בענין המילה אשר הוא אות ברית בינו ובינינו ואמר התהלך לפני והי' תמים, ומי המקיים סוג מצות שבין אדם לזולתו יכונה בתואר צדיק, הוא שכתוב בענין קיום ההבטחה והדיבור והוא ענין אשר ימצא גם באדם כאמר ותקם את דבריך כי צדיק אתה, הוא שכתוב נח איש צדיק תמים להיותו נרצה לפניו יתעלה בשני אלו הסוגים כמש"ק, והוא ג"כ אשר נתייחסו שני אלו התוארים אליו יתעלה יתב"ש כמ"ש הצור תמים פעלו, התואר ההוא הוא בעבור קיום מצוות שבין אדם למקום, וכאמר צדיק ה', התואר ההוא עבור הגמול אשר יגמול בעבור קיום מצות שבין אדם לזולתם:

הנה ע"פ האמור יפלו וינוחו וישכנו על כל איש ואיש מאיש הישראלי שני אלו התוארים עבור קישור עבותות שני הסוגים אשר לו מאתו יתעלה כמש"ק, ובכן מה מאוד יובן באופן נאות עפ"ז דברי חז"ל בש"ס (מס' ברכות) הוא אומרם, גדול הנהנה מיגיעו יותר מירא שמים כו', ורבים טרחו בו כמו הגאון מהר"י אבוהב והחכם הפילוסוף האלהי ר"י מוסקאטי והגאון נודע ביהודה ובראשם הגאון מהרש"א בחידושי אגדות יעוי"ש ולא מצאו בו הביאור הטוב, האומנם ע"פ דרכינו בקודש יבוא הענין כחותם תכנית, ואומר, שאין דעת בעל המאמר התלמודי כפי הבנת מי שקדמוני שר"ל בשני בני אדם דבריו מיללו, אני לא כן אדבר, ולבבי לא כן יחשוב, אך לדעתי הענייה ענין הצעת דברי חז"ל אלה דבריהם סובבים בשני אלו הסוגים, אשר לבעבורם כל מי ומי אשר בשם ישראל יכונה נקרא בשני אלו התוארים, ירצה תואר נהנה מיגיעו עבור קיום סוג מצות שבין אדם לזולתו ור"ל שהוא נהנה מיגיעו דוקא, לא לגזול ולא לגנוב מזולתו ושלא להונות את עמיתו ושלא יחמוד ויתאוה מזולתו וכ"ש שלא לעמוד על דם רעו אם בידים אם בגרמא אם בלב אם בלשון והוא ג"כ הנקרא יגיעה כמ"ש ולהג הרבה יגיעת בשר, כללו של דבר בתואר ההוא נכלל כל סוג מצוות שבין אדם לזולתו והוא תואר צדיק בלשון הכתוב, אלא שלשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד, ותואר **ירא שמים**

עבור

אחרי אשר לא הורשה אליו עשות כ"א מה שיאות אל התורה והעבודה א"כ הרבה מן הבריאה בלא צורך, כי מה חפצו בבריאת כל אלו הענינים אשר הקדמנו זכרם והדומה? ומה בצע לו בבריאתם בעולם אחרי שאסורים לו כל אלה ע"פ התורה, עד"מ ענין מושב לצים שהזהירה התורה ע"ז, א"כ עיקר בריאתם אך למותר יחשב לו? ורבות כמוהו, ואך לא נברא אלא לרשע גמור העובר על התורה, וכל אשר ישאלו עיניו ולבו בתאוותם הגופניות לא יאצל מהם, אליו ועדיו ענין בריאת העוה"ז בסודותיו ותענוגיו לצורך גדול למען ימלא תאוותו בכל אשר יחפוץ, אבל באמת רשע כזה לא יחי' ולא יאריך ימים, וכאשר תחזינה עיני אלהים קדושי' יתעלה, באיש רשע כמוהו אשר ימסור את נפשו בענייני העוה"ז בתאוותיו הגופניות אז הכרת יכרית ה' אותו ועודנו באבו יקטף, ועד"ז ג"כ ענין אמרם ז"ל לא איברא העוה"ב אלא לצדיקי גמורי, ירצה ג"כ ע"פ האמור אחרי שזולתם ר"ל אנשים רשעים החוטאים בנפשותם לא ישיגו לזה ולא יגיעו לרב טוב הצפון, א"כ בערכם אין בצע בבריאתו ואך סוד הבריאה הוא לצדיקי גמורי (ועד"ז לדעתי ג"כ ענין אמרם (מס' בתרא) בראתי צדיקים בראתי רשעים (מס' נדה) והא צדיק ורשע לא קאמר, אבל הענין ע"ד שקדם וכמ"ש רבינו תם בספר הישר בראש דבריו יעוי"ש):

האומנם ע"פ המושכל והכתוב והמקובל ומן מעשים בכל יום ידמה לדעתי וכן אגזור אומר שטעות נפל בספרים וכן צ"ל רשע וטוב לו רשע גמור, רשע ורע לו רשע שאינו גמור, ואם שא"כ איך יתבאר ענין הש"ס באמרם ופליגי דר' מאיר, הלא ע"פ טוב אמרינו הוא הוא דברי רבי מאיר והוא הוא דברי מי שקדמו? אבל ת"ל יובן באופן נאות מאוד בדרך חריף נכון ישר עמוק עמוק מאוד. ובכן נבוא אל הביאור, ויהי' דברינו ראשון בענייני תוארי אישי בני אדם מענייני העבודה הנמצא כתוב בספר התורה, הנה זאת חקרנוה כן היא, תוארי התורה מענייני העבודה שתים הן הנה, הא' צדיק, הב' תם, ותוארים זולתים הנמצא בענין הטוב כמו חסיד, ישר, עניו, דכא, שפל רוח, בר לבב, והדומה, הן תוארים מתוארי המדות ואנחנו דברינו הפעם בתוארי הפעולות, ונמצאו כתובים שניהם כאחדים זה אחר זה כמ"ש נח **צדיק תמים** הי' בדורותיו, וכאמר שפטני כצדקי וכתומי עלי, ואחרי ששני אלו התוארים באו מלומדים יחדיו בס' התורה וזולתה אין נכון לאמור שהם ענין תוארים נרדפים והוא הוא הצדיק והוא הוא התם ע"ד תוארים זולתם נרדפים הנמצאים, כי לא נמצא כתוב בס' שני תוארים נרדפים מלומדים כאחד, וענין אמרו משפטי וריבי עדי ושהדי? שם הם שתי מלות משתי לשונות, שם משפט ותוארו הוא לשון הכתוב, ושם דין ותוארו הוא לשון ארמי (ועם היות שכתוב בתורה דן ידין עמו, הוא דברי יעקב אבינו אשר גר בבית לבן הארמי והוא באמת לשון ארמי, ע"ד אמרו בנות צעדה עלי שור, וע"ד אמרו בבוקר יאכל עד, והכל הוא לשון ארמי, ענין "דן וענין "שור וענין "עד, ואמרו לא ידון רוחי, הגוי אשר יעבודו דן אנכי, הוא ענין אחר, ויבוא בדברינו בסמוך ענין) כי ע"כ להיותם שתי מילות משתי לשונות באו כאחדים יחדיו מלומדים ועד"ז עד ושהדי כמו שקדם, אבל שתי תוארים נרדפים מלשון אחד בלתי נמצא כתוב בספר אשר יהיו מלומדים יחדיו, ואחרי שבאו שני אלו התוארים כאחד כנראה בעליל שאינם שמות נרדפים, אך הם שני תוארים מענינים שונים ומשונים, הנה כי כן יאתה לבוא בם בספר וסיפור מה הוא התואר **צדיק** ומה הוא התואר **תם**? וידמה לדעתי לאמור שמי שמקיים סוג מצות שבין אדם למקום יכונה בתואר **תם**, שכן בזאת התורה (פרשת שופטים) בהתימו לדבר מענין סוג מצות ההוא אמר בהשלמת ענין בדרך כלל **תמים** תהי' עם ה' אלהיך, הוא דברו לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף וחובר חבר ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים כי וגו' **תמים** תהי' וגו', וגם כאמר בענין עם ה' אלהיך ירצה בענין סוג המצות השייכים אליו יתעלה. ומי שמקיים סוג המצות שבין אדם לזולתו יכונה בתואר **צדיק**, שכן בזאת התורה (פרשת קדושים) בהתימו לדבר מענין סוג מצות ההוא הי' קרצי מיליו בהשלמת ענין בדרך כלל **בצדק** תשפוט עמיתך, הוא דברו שם לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו ולא תשבעו לא תעשוק את רעך ולא תגזול ולא תלין פעולת שכיר לא תקלל חרש לא תעשה עול במשפט לא תשא פני דל ולא תהדר פני גדול **בצדק** תשפוט עמיתך, וגם כאמר שם **עמיתך** ירצה בענין סוג המצות השייכים לבין אדם בדומה לו, והענין הוא לדעתי כי כל המצות שבין איש לאחיו ואחות מרעיו גם החומר העכור יורה דעה שכן יאתה בחוק משפט, כי כולם נימוסיות ומדיניות לתועלת ישוב המדינה בקיבוץ כללי ובלתו איש את רעהו חיים בלעו, וגם שכל האנושי מבלעדי שכל האלהי ואם הוא בקוצר ההשגה עד מאוד ובינתו אטומה עכ"ז ישכיל וידע ויבין שזאת תעודת בישראל ובאדם, כי ע"כ נקראו אלו המצות **צדק** ירצה דבר ישר נאה ומתקבל, והתואר **צדיק**. אולם המצות שבין אדם למקום כנמנו ממנו ונפלאו מעינינו ואין אתנו

גמור דקאמרי, א״כ מה זה אמרם שלזה הוא הטוב לו ולזה בעצמו הוא הרע לו? אתמהה! ואיך יתכן זה? ואם כנים שענין צדיק שאינו גמור הוא לאו דוקא, אלא ירצה צדיק סתם, ועד״ז רשע שאינו גמור, וירצה רשע סתם, א״כ איפוא נוראות נפלאתי מדוע צדיק סתם ורשע סתם הם ההיפך בענייניהם מן צדיק גמור ורשע גמור, שצדיק גמור הוא הטוב לו ורשע גמור הוא הרע לו, וצדיק סתם ורשע סתם הם ההיפך שצדיק סתם הוא הרע לו ורשע סתם הוא הטוב לו, ועי״פ משפט הראשון בצדיק גמור ורשע גמור הי׳ מהיאות היות ג״כ בצדיק סתם ורשע סתם, אם לאחד הוא הטוב ולזולתו הוא הרע הוא מהיאות היות טוב לצדיק והרע להרשע, ועתה תהפוכות הוא ותהי להיפך!

הן אמת שנוכל להעריך ענין מאמר ההוא עם מאמר זולתי המובא בש״ס (מס׳ קדושין) ז״ל שם, צדיק טוב, צדיק שאיננו טוב, רשע רע, רשע שאיננו רע, ואמרו שם, טוב לשמים וטוב לבריות הוא צדיק טוב, טוב לשמים ולא לבריות הוא צדיק שאיננו טוב, רע לשמים ורע לבריות הוא רשע רע, רע לשמים ולא לבריות הוא רשע שאיננו רע, ועי״פ שומה אשר בידינו זה ימים יובן הענין שם בכי טוב נוראות נפלא ענין אמרם "לשמים "לבריות, נודע ביהודה ובישראל שזאת התורה נקראת בשם ותואר שנים כמ״ש התורה והמצוה, וכאמר בתורה ובמצוה ירצה חלק העיוני וחלק המעשי, ומן המודעות שחלק המעשי יפרד לשני ראשים, הא׳ סוג מצות שבין אדם למקום, והב׳ סוג מצות שבין אדם לזולתו, והוא אמרם ז״ל על שלשה דברים העולם עומד על התורה (ירצה חלק העיוני) ועל העבודה ועל גמילות חסדים (ירצה חלק המעשי), ויפרד הסוג ההוא לשני ראשים, הא׳ סוג מצות שבין אדם למקום המכונה בתואר עבודה, והב׳ סוג מצות שבין אדם לזולתו המכונה בתואר גמ״ח, כי ע״כ בקיבוץ כללם שלשה הם, הן הוא אמרם "לשמים "לבריות ירצה סוג מצות שבין אדם למקום וסוג מצות שבין אדם לזולתו. ועפ״ז תרגמתי זה ימים כתוב בס׳ תהילות, הוא אמרו שבור זרוע רשע ורע תדרוש רשעו בל תמצא, אשר התכת הכתוב ההוא מקושי ההפקה, וכבר ערכו בו רבים ולא מצאו בו הביאור הטוב, והוא אשר אומר לדעתי ע״פ שקדם, אמר **שבור זרוע רשע ורע, תדרוש רשעו בל תמצא.** ר״ל אים אשר הוא בתואר רשע ר״ל רע לשמים ובתואר רע ר״ל רע לבריות, אים אשר אלה לו שהוא רשע בשני אלה הסוגים שבור זרועו בלתי יכון לעד ולא יקום לארץ חילו ויאבד זכרו מן העולם, הוא אמרו **תדרוש רשעו** ירצה למי אשר רע הוא בשני אלה הסוגים ולו שני אלה התוארים **רשע, רע,** לבן אדם כמוהו תדרוש ותחקור רשעו בדרישה אחר דרישה וחקירה אחר חקירה עד אשר יראו לפניך עונותיו עין בעין, כי אז בודאי תשרש גזעו מן הארץ ולא יהי׳ לו שם ושאר, הוא אמרו **בל תמצא** ר״ל בו לא תנהג בענין עונו ע״ד מציאה הבאה לאדם בהיסח הדעת ומבלי עיון והשקפה והתבוננות כלל רק אגב אורחא ומציאה וע״ד מציאה עונו לשכוח ר״ל דרך מציאה מבלי עיון, אבל עם אים רשע כזה אשר בו שני אלו התוארים הרעים לא תנהג בענין רשעו ע״ד מציאה אשר יאמר עליו ע״ד הכתוב ודע כי ישה לך **אלוה** מעוונך שהענין האמור הוא ע״ד מציאה, ובו לא תנהג כן אך חקור ודרוש רשעו כנון היטב ויהי׳ רשעו נכר לפניך ארות בכשתווניו כי אז בודאי לא תנקהו:

נשוב אל שאנחנו בו שע״פ האמור בש״ס (מס׳ קדושין) יובן ענין ש״ס (מס׳ ברכות) באופן נאות, והן הנה הד׳ תוארים אשר נפקד זכרם בש״ס קדושין, והן הנה הד׳ תוארים אשר נפקד זכרם בש״ס ברכות, וירצה אמרו צדיק גמור ר״ל טוב לשמים וטוב לבריות ולאים אשר אלה לו הטוב לו, צדיק שאינו גמור ר״ל טוב לשמים ולא לבריות ולזה הוא הרע לו, רשע גמור ירצה רע לשמים ורע לבריות וכמוהו הוא הרע לו, רשע שאינו גמור ר״ל רע לשמים ולא לבריות ולו הוא הטוב לו, באופן עפ״ז ענין טוב העוה״ז תלוי במי שהוא טוב לבריות ויהיה הענין מדה כנגד מדה, יען שהוא הטוב לזולתו בזה כי ע״כ ג״כ הטוב אליו בזה, ועפ״ז יבוא הענין באופן נאות שענין אינו גמור האמור בצדיק אין ענייננו רשע אך ירצה איננו טוב ור״ל לבריות וכן ענין אינו גמור האמור ברשע אין ענייננו צדיק אך ר״ל איננו רע וירצה לבריות, ויומתק הענין בכי טוב נוראות נפלא:

האומנם אשר יפלא הענין הוא מאמר הש״ס (שילהי מס׳ ברכות) זה אמרם, לא איברא עלמא אלא לרשיעי גמורי או לצדיקי גמורי, לרשיעי גמורי העוה״ז, לצדיקי גמורי העוה״ב, הרי מן הסותר לזה שאדרבה משמע שם שלרשע גמור הוא הטוב לו? הן יש לאל ידינו להתיר אותו, וירצה אמרם, על עיקר בריאת העוה״ז בתאוותיו הגופניות אשר הוא העולם עולם התאוה ונמצא בו כל תענוגי הגוף והגווייה ברוב מאכל ומשתה ומשגל ולישב בסוד משחקים כמו ענייני הפספסים והקוביא והקניגוס והדומה, וכל ענייני סודותיו ברוב תענוגיו בטיול ושחוק והיתול כל אשר נמצא בו מענייני התאוה מקטון ועד גדול ענין עיקר בריאתם אך הוא לרשע גמור, כי לצדיק תהי׳ עיקר הבריאה בענייניהם אלו אך למותר,

אחרי

באמרו כה אמר ה' צבאות וגו', הוא שכתב ענין אשר שם לו שלכאורה הוא מיותר לגמרי והי' מספיק באמרו אשר עשה עמלק לישראל בדרך בעלותו ממצרים? ולדעתינו ירווח, ויען שענין דבר בדרך האמור שובב כוונתו על כוונת בדרך השני הנאמר בפ' זכור כמש"ק לענין גדולת ה' יתעלה ונפלאותיו לא ע"ד כוונת בדרך הראשון האמור שם בפרשה ע"כ במתכוין שינה הנביא לשון התורה ואמר בעלותו ממצרים, ירצה שבאמת ע"י חסדיו הגדולים עלייה היתה לנו ועלינו למעלה ראש כי כשארכי בחיים חייתינו (ע"ד שדרשו חז"ל פרק איזהו נשך יעויי"ש), וע"פ האמור דחוי הספק השני בנביא, ועפ"ז יותרו כולהם כל הספיקות שנתעוררנו בפרשת זכור והחוכים על דגלה הלא הם הנביא והתקנה:

האומנם עוד זאת היא, וצריך אני לגלותה, והוא ענין בדרך האמור בענין זכירת מרים אשר הי' ראש דברינו גם בו, אולם ע"פ האמור ירווח גם הוא ועל מקומו יבוא בשלום, ע"ד שהוא ממש, כי מדי דברו בו בענין השטף קצף של הבורא יתעלה על מרים ובזה תתעורר נכוחה כי ברע היא על הוצאת דיבה במי שגדול ממנה ואף גם באחיה המדבר ובבן אמה, זכר הכתוב ג"כ חסדי ה' אשר גברו עליה, והוא עם היות שהעיב חרה לה' ע"ז וגם ענוש ענש אותה, עכ"ז במקום גדולתו שם ענוותנותו ורב טובו, והוא אשר הוחיל עליה ה' יתעלה יתב"ש עד עת האספה, ולא נעלה הענן עד אשר נתרפאה מן תחלואיה אשר חילה ה' בה, כמ"ש והעם לא נסע עד האסף מרים, ולא עזבה לנפשה להיותה בודדת כעיר פרא במדבר, אבל לא כן עשה לה ה' יתעלה, אך חס והמתין עד שנתרפאה מן חליה, ואח"כ כולם כאחד נסעו לדרכם דרך הקודם, זה טובו וזה חסדו, ברוך הוא ומבורך שמו, אשרי העם שלו ככה ואשרי העם שה' אלהיו:

מאמר בין צדיק ותם לרשע וחוטא

גרסינן במסכת ברכות פ"ק, אמר לו מפני מה יש צדיק וטוב לו, ויש צדיק ורע לו, יש רשע וטוב לו, ויש רשע ורע לו? (הענין ההוא כתוב בס' החכמה, הוא אמרו, יש צדיק אובד בצדקו ונכלל שיש צדיק הבלתי אובד, ויש רשע מאריך ברעתו ונכלל שיש רשע הבלתי מאריך, הן הם לפנינו הד' תוארים אשר פקדו זכרם ג"כ חכמי התלמוד זללה"ה והוא אמרם יש צדיק כו' ויש צדיק וכו'), אמר לו צדיק וטוב לו צדיק גמור, צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו רשע שאינו גמור, רשע ורע לו רשע גמור:

בלעדי אשר מהיאות ההתבוננות בו בענין מה הוא גמור ואינו גמור דקאמרי, אם בצדק ואם ברשע, בלתי נהיי מן האמור גמרא גמור ומורגא תהא, והי' כי ישאלו אלינו בנינו מחר לאמור מה זאת! מה תהי' התשובה ע"ז? ומבלי ספק שנהיי כשאלים. עוד לנו מקום עיון בזה ורבה היא. ראשית מחקרינו בו בענין הוא אשר נאמר, ענין אמרו צדיק גמור וצדיק שאינו גמור לא ימלט משני אלה הפנים אשר נבאר, או שענין צדיק גמור דקאמרי הוא בדוקא, ירצה צדיק גדול בעוז שלימות נורא מאוד רב יותר מן המדה, (ואם שכתוב בספר החכמה אל תהי צדיק הרבה? כבר ביארנו התכת הכתוב ההוא עם שני כתובים הבאים אחריו בענין אחד קודש כדברו באופן נאות מאוד כליל יופי חן חן לו יעויי"ש), וענין צדיק שאינו גמור דקאמרי הוא לאו דוקא, וירצה צדיק סתם, ואיידי דקאמרי צדיק גמור ברישא אמרו בסופו צדיק שאינו גמור. או שענין צדיק שאינו גמור הוא בדוקא וירצה צדיק הבלתי נגמר בצדקתו כיאות וחסר הוא מן צדקתו אם רב אם מעט, וענין צדיק גמור הוא לאו דוקא ואיידי דקאמרי בסופו צדיק שאינו גמור אמרו ברישא צדיק גמור, ותני רישא משום סיפא, וכמלא דוגמתו בש"ס יעויי"ש, אבל שניהם בלתי דוקא לא יתכן שא"כ הוא צדיק גמור דקאמרי והוא צדיק שאינו גמור דקאמרי, ואיך יתכן אמרם שבזה בעצמו הוא הטוב לו ובזה בעצמו הוא הרע לו? אתמהה! ושניהם בדוקא אי אפשר, שא"כ אנה פנה הודו והדרו של צדיק סתם הממוצע בין שתי הקצוות? ומדוע לא דברו חכמי התלמוד ממנו איך יאתה אליו אם לטוב אם למוטב? ע"כ כמש"ק, ושני אלו לא יתכנו, שאם נניח שענין צדיק שאינו גמור דקאמרי הוא בדוקא, א"כ כיון שחסר בו מעט מן הצדק הוא בעליל שקצת רשע יש בו, וכיון שבו אך קצת רשע לא כולו א"כ הוא רשע שאינו גמור, ואח"כ עפ"ז הוא צדיק שאינו גמור דקאמרי והוא רשע שאינו

גמור

אל זה, והוא אשר אומר שענין וסי' בהניח וגו' תמחה וגו' ירצה ענינו בבוא הפקודה והציווי על זה מפני כבודו יתעלה בזמן מן הזמנים כאשר יעלה על דעת אלהים קדושים בזה כפי גודל חכמתו יתעלה, הוא שנאמר בס' שמואל פקוד פקדתי וגו' כמש"ק, כי הפקודה למען השמד את גוי עמלק אליו יתעלה יאתה, ואז בבוא הפקודה תחול עלינו בני ישראל מצות התורה תמחה את זכר עמלק, באופן ע"פ האמור יהי' בבוא הפקודה והציווי מאתו יתעלה על אודות נקמת גוי עמלק מצוה משנה כפול, הא' מצות התורה, הב' מצות נביא, הוא אשר כתוב בס' שאמר שאול אל שמואל חטאתי כי עברתי את פי ה', ירצה מצות התורה, ואת דבריך, ירצה מצות נביא. זה אשר כיוונו, ויותרו בזה הג' ספיקות הראשונות מנושאינו אשר נדברנו בו:

עתה יראני ה' לנו ויראנו נפלאות מתורתו בהיתר הב' ספיקות השניות, ולדעתי הוא אשר אומר, ששתי כוונות יש בשני אלה הכתובים וכוונה זו לא כוונה זו, ענין זכור את אשר עשה וגו' הוראתו על בוז וקיקלון כבוד עמלק ורוע גבותו, ובדבר **בדרך** האמור בו בענין ההוא נכלל כל הגבות והקלסה אשר יוכל לערוך אל זדון הבליעל ההוא והשפלה הנמצאת בו. הא' שהיו אז תשושי כח מתלאות הדרך. הב' שלא לתועלת ולא לשמירת הנזק בא. הג' שרבותא למיקטל גברא קטילא! ואך עיקר בואו למען השמד גוי לא מעט, ובלתי נשמע ונראה כמוהו, ורב אליו הדיבה בזה, ומהראוי לאיש בליעל כמוהו לנקום בו נקם עד שפך דם ולקעקע בילתו ולשרשו. וענין אשר קרך **בדרך** וגו' הוראתו על הוד ושבח ויקר גדולת הבורא יתעלה על רוב טובו וחסדו אשר הפליא לעשות במלחמת הזדון ההוא. הא' שהיו בני ישראל תשושי כח בגוף ונפש, הוא אמרו עיף ירצה בנפש כמ"ש עיפה נפשי להורגים, ואמרו יגע ירצה בגוף וגוייה כמ"ש יגיעת בשר. הב' שהיו אז בדרך ירצה ע"פ השדה מבלי מבצר ומגדל עוז אשר היו יכולים לחסות בו בצל דליותיו, כדרך אנשי מלחמה אשר יבואו במגדל חזק ומבצר ומשם יערכו קרב בכלי נשק ורכב ברזל על אויביהם ושוטני נפשם. הג' שהי' הלוחם בם בלתי נגע יראת אלהים בלבו, באופן עפ"ז היתה המלחמה ההיא רעה בכולה, מפאת חלישת המנוצח, וגם מפאת עזות פני המנצח, שאם הי' בו יראת שמים לא לכולם יאכל חרב (כמ"ש ביוסף בן יעקב זאת עשו וחיו את אלהים אני ירא, ירצה דעתו עם היות שכעת אתם כולכם בידי ואני אוכל לעשות מכם הדין עם כ"ז לא אעשה רע בכולכם אך אחיכם אחד יאסר ואתם כולכם לכו לבתיכם לשלום) לא כן הבליעל הזה אשר לא נגעה יראת אלהים בלבבו מאומה, ובני ישראל היו תשושי כח מאוד, וגם לא הי' להם צור מחסה שיחסו בו, (והכתוב ההוא ערך מערכת השבח והיקר להבורא יתעלה בג' לעומת הבוז והקלון בג' של הבליעל, שלש כנגד שלש), באופן שהיתה אז המלחמה כבדה משני פנים עד אשר הי' יכול הבליעל ההוא להדקם ולבלעם עד אשר לא ישאר מהם שריד ופליט, עכ"ז ויזנב בך כל הנחשלים, ירצה שזינב בך רק הנחשלים אחריך, ירצה אל אלה אשר בלתי נמלא בם הטוב בעבודת ה', אמנם לכל גבור חיל בעוז יראת ה' לא פעל בם מאומה, ובזה יודע ויבחן חסדי ה' שגדולים הם מעשי אלהינו, וברוך שם כבודו, ויהי כבודו לעולם, כי הפליא לעשות:

ע"ב לדעתי כפי הנחתינו בענין שבפ' ההיא יראה נאום חסדי ה' ונפלאותיו כי גבר עלינו ונאמר בענין שהמלחמה היתה מלחמה ניסיית לכן הוא אשר באה הפקודה בפ' ההיא על אודות המחיית הזדון ההוא על כלל קהילת איש ישראל כולו שכולם מצווין ועומדין בזה על אודות המחיית זכרו, כי כולם היו באותו נס, לא כן בפ' ויבוא עמלק בלתי נזכרו הפקודה והציווי על הכלל כולו, יען שפשטיית הכתובים מפ' ויבא עמלק כפי הנראה ע"ד הפשט ירצה שהמלחמה היא מלחמה טבעית, כי כן כתוב וגבר ישראל וגו' וגבר עמלק וגו' כדרך לוחמי מלחמה ותופשי קרב שפעם יהי' הנצחון לאחד ופעם לזולתו, ואם שכתוב אח"כ ויחלוש יהושע את עמלק וגו' לא מן השם הוא זה, שבהכרח לא יהי' הנצחון לשניהם, אשר שניהם יהיו המנצחים או שיהיו שניהם המנוצחים, ובהכרח כן הוא אשר האחד המנצח והאחר המנוצח, כי על כן להיות שפשטיית הכתובים מפרשה ההיא מורה בהשקפה לאשורה שהיתה המלחמה ההיא מלחמת עמלק מלחמה טבעית לכן לא באה הפקודה על כלל קהילת ישראל בפרשה ההיא, והולם הענין יותר בפרשת זכור ששם נזכר שהיתה המלחמה מלחמת עמלק מלחמה ניסיית כמ"ש, ועפ"ה האמור דחויין שני ספיקות התורה:

ושתי אלה הכוונות הבאות בכתוב התורה בשני מקראות הם כתובים בספר הנביא שמואל בכתוב אחד בדרך קצרה, ובוא אל ביאורם ואומר, שהוא אמרו אשר עשה עמלק לישראל ונרמז בו בוז וקיקלון כבוד הבליעל עמלק, ונרמז בתורה בכתוב זכור וגו' כמש"ק, ואמרו עוד אשר שם לו בדרך נרמז בו כבוד הוד הדרת אלהינו בכל נפלאותיו, ונרמז בתורה בכתוב אשר קרך וגו', והוא אמרו **אשר שם** ע"ד ושמתי פדות וגו', ומוסב לדעתי ענין אשר שם לו על ה' יתעלה האמור ולפנים

ההפטרה לא זו שבלתי תהי' מעין קריאת התורה אף גם שתהי' כסותרת לקריאת התורה, שבפרשת ויבוא עמלק בא הציווי אך על המלך לבדו א"כ מדוע בהפטרה היא כאמור גם ששמואל הרג לאגג מלך עמלק, מה לו לשמואל במצוה זו? הלא אך על שאול מלך ישראל הננה מוטלת על פי פקודת התורה הקדושה אשר קראנו בה הפעם? ועם היות ששאול הוסר אז ממלוכה כמש"ק בדברינו יעויי"ש עכ"ז לא הולם הענין ההוא לשמואל אחרי שלא בא זולת בפקודה ובציווי על ענין המחייתו, וא"כ בערך הזולת חוץ ממלך ישראל נקמת עמלק והמחייתו ומלחמתו בו אך מלחמת הרשות נקראה, וכיון שמלחמת הרשות היא אין זה מן הנימוס אל איש גדול אשר יעשה ענין אכזריות בשטף אף בדבר אשר אין בו מצוה ממצוות התורה? והראיה ע"ז לדעתינו מגדעון הוא בדן שאמר ליתר בכורו קום הרוג אותם, ומדוע לא הרג הוא בעצמו אותם? אין זה כי אם כמש"ק, והיא היתה מלחמת הרשות לא משבעה עממים אך מבני מדין. והראי' עוד מיהושע בן נון שאמר לקציני העם ההלכו אתו ויאמר לאמור שימו את רגליכם על צוארי המלכים האלה, והי' ענין כוונתו בזה למלא דבר ה' כתוב ואתה על במותימו תדרוך, ולא עשה הדבר ההוא בעצמו? הוא ג"כ לעילה זו, יען שדבר על במותימו תדרוך איננו ענין ציווי (ירצה עתיד המצוה) אך הוא ענין הודעה וייעוד (והוא עתיד המודיע), כי ע"כ במקום שאין מצוה מן התורה מהיאות להגדול להרחיק א"ע מענין אכזריות בכל עוז (כ"ז אמרתי ע"ל הסברא מדעת עצמי ומורשי לבני ת"ל על דרך השכל בעדות הכתובים זה מאז, וחיי נפשי שזה מקרוב באתי בסיפורים עם ר' גרשון בן ר' שמואל אבעם והגיד לי שבעתות מלחמות הקיסר יר"ה ראה בעצמו עין בעין אשר שר צבא גדול (יענעראל) בהלחמו ביום קרב, השיג אחרי כן א' משונאיו אשר רצה לעשות בו נקם ויחרה אפו ושיניו עליו חרק, ויוציא חרבו מתערה והרים אותה על ראשו בשלף אף, ויזעק מרה, הוי! הוי! איש הדמים! רב דמים שפכת! ויפנה לילך לדרכו ומשרתיו עושי רצונו עשו בו שפטים, כנראה בעליל שאין זה מהנימוס להראות אכזריות במקום שאין מן הצורך בו כ"כ), באופן ע"פ הקודם בלתי נאה לשמואל הדבר ההוא, ובמה נפשך אם שאול הוא מלך אליו נאה הענין דוקא ע"פ התורה והמצוה, ומצוה שאני, ואם איננו מלך, נאה אך לדלי העם דוקא ענין כזה, ושמואל מאי עבידתי'? לכן קורין פ' זכור וגו' שגם בא הפקודה והציווי בנקמת עמלק על כל איש ואיש מן כלל ישראל הגוי כולו כמ"ש גם תמחה את זכר עמלק וגו', וכיון שענין נקמת עמלק מצוה היא על כל ישראל כולו כי ע"כ בנקמת אגג אשר שאול הוסר אז ממלוכה והי' שאול אז ככל העם, כשאול כעם, היה המצוה בגדול שבהם כפי פקודי ה' הישרים שהמצוה בגדול והוא שמואל שהוא הי' בדורו הגדול שבהם וגדול הדור. ספק א' מנביא לחוי, שהן הוא דברי הנביא ממש באמרו ומפי כבוד ה' פקוד פקדתי ע"ד שהנחנו מלפנים, שלא תהי' נקמת עמלק ע"י איש ישראל בכל עת שירצו ויתאוו לזה עם היותם מצווים ועומדים בזאת התורה, ותהי' נקמתם ממנו בכל עת, לא, כי אם דוקא בבוא הפקודה והציווי על ענין זה מאתו יתעלה ע"י נביא ומורה דרך או חוזה בעתותי הנביאים והחוזים. ע"פ דברינו יהי' ענין זכור את אשר עשה לך עמלק וגו' בלתי נמשך למטה לענין והי' בהניח ה' אלהיך וגו', שא"כ הוא במשמע שהזכירה והפקודה עלינו הוא וא"כ אין צורך לפקודת ה' ישרים בזה, אך לדעתי שני ענינים הם ושתי מצוות, הא' זכור את אשר עשה לך עמלק וגו', והיא מצוה פרטית באפי נפשה לזכור את רוע מעלליו ורוב גאותו אשר העוה בזה, הב' והי' בהניח ה' אלהיך וגו' תמחה את זכר עמלק וגו', אבל ירצה ר"ל כשתבוא הפקודה מפי ה' יתעלה בכבודו ובעצמו ע"ז, אז חלה עלינו מצות התורה בדבר תמחה וגו' לעשות בו נקם ככל אשר נצטוינו בזאת התורה, והשכל יסכים לדברינו אלה, שאם נימא שהוא קישור ענין זכור וגו' והי' בהניח וגו' ויצלה ענייננו וטעמו שר"ל שהמצוה עלינו לזכור בפה כמו שדרשו חז"ל בש"ס (מסכת מגילה) יעויי"ש כדי שיהי' הענין ההוא תקוע בלב כל איש ואיש מישראל אשר בבוא העת שיניח ה' לנו וגו' כי אז ננקום בו נקם ע"פ הזכירה האמורה, ויהי' טעמו שענין הזכירה היא תלהיב בלבבינו יקד יקוד אש השנאה בפם מאוד עד כי גאה גאה, ובבוא עת חורין ופדות לנו בני ישראל כי אז נקום נקם ממנו ולא נפגע אדם, אבל על קושט האמת הוא ההיפך שאדרבה אם הרשע כשל של הזולת אשר עשה לרעיהו ידובב ניב שפתים ובכלי הדיבור ויהי' הענין יוצא מקרב מעי האדם ומלבו שאז אדרבה תחלש השנאה ובלתי גדולה היא כ"כ כמו השנאה אשר תקועה בלבו עדיין ולא יצאה מפיו, והוא שנאמר בקללת הנחש ואיבה אשית וגו' והוא רמז על נטילת הדיבור ממנו, כי ע"כ גדולה השנאה עד שנקראת איבה כמ"ש יען היות לך איבת עולם, כי כאשר לא ישמע הענין בדבר שפתים ייקד יקוד אש השנאה בלב עד מאוד, לא כן כאשר ידובבו בקול כי אז יחלש, כי ע"כ לדעתי הוא אשר אגזר אומר שני ענינים הם זכור וגו' הוא מצוה א' והי' בהניח וגו' הוא מצוה ב', ולא קרב זה

אל

בירושלים ר"ל יושב מושב אלהים בארץ בהנהגת שני חלקי השלימות העיוני והמעשי שנכללו בשני הכתרים הנרמזים במילת ירושלים ור"ל יראה שלם להשלימם ולהעמידם על תילם, ואין ענינו של מלך ישראל זולתי אך להנהיג העם על שמירת העיון הנרמז בכתר תורה ועל שמירת המעשה הנרמז בכתר כהונה יעויי"ש שפתים ישק, והוא אמרו יד המושל על כס יה והוא ר"ל המלך אשר ימלוך על ישראל אשר אליו היכולת, (כמאמרם ז"ל אי אמר מלכא עקרנא טורא מי לא עקר), והוא היכולת המושאל אל היד כמ"ש וידו בכל משלח, יד היכולת ההיא היושב על כסא ה' עליו מוטלת המצוה והחובה להלחם מלחמת ה' בעמלק, ואמר מלחמה לה' ע"ד הכתוב כי מלחמת ה' אדוני נלחם, ירצה שעליו על המלך הפקודה והמצוה לנקום נקמת עמלק והמצוה תלויי' בו, (ודע שע"ם יש שם בענין וכל"ל ואין יד אלא מלך יעויי"ש), באופן ע"פ חכמת חז"ל הכתוב ההוא יד על כס וגו' הוא ענין מצוה ככל פקודי ה' הישרים הכתוב בס' התורה לא סיפור והודעה כפי המובן בהשקפה ראשונה ע"ד הפשט, והבן:

ומה מאוד יפתר באופן נאות ע"פ כל הדברים הנ"ל שלשה כתובים בו בענין עמלק אשר אחד באחד לא יגשו כמו אשר יבוא בענין, וע"פ דרך חז"ל ודרכינו בביאורם יבואו כולם כחומר תכנית באין כושל. כתוב אחד אומר שאמר ה' כי מחה אמחה את זכר עמלק וירצה שההמחיי' תהי' בעמלק מאתו יתעלה יתב"ש בכבודו ובעצמו, וכתוב אחד אומר כי יד על כס וגו' מלחמה וגו' וירצה שההמחיי' בעמלק תהי' ע"י מלך ישראל כמו שביארנו בו בכתוב ההוא ע"פ דברי חז"ל, וכתוב אחד אומר תמחה את זכר עמלק וירצה שההמחיי' תהיה בעמלק ע"י כלל איש ישראל, וע"פ דרכיהם ודרכי יבואו כולם באופן נאות מאוד, וירצה ענין יד על כס וגו' וענין תמחה את זכר עמלק וגו' הוא ע"ד הכתוב יד העדים תהי' בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה, וענין כי מחה אמחה וגו' ירצה שהצווי על אודות המחיית עמלק ע"י מלך בראשונה וע"י כל ישראל באחרונה הוא באופן כאשר יבוא הדיבור ע"י נביא מורה דרך או חוזה בזמן מן הזמנים בעתיד, והוא אמרו מחה אמחה ירצה אני ה' אודיע אתכם בזמן מן הזמנים כאשר יעלה במחשבה לפני על אודות המחייתו כי אז אודיע לכם ע"י נביא או חוזה ואז תעשו בו נקם ע"פ הפקודה הבאה בספר, מלך ישראל בראשונה ואחריו כל העם, והבן. וע"פ חכמי התלמוד זללה"ה ירווח אמרו כס יה אשר אחרי אמרו בצווי שמלך ישראל היושב על כסא מלכות ה' הוא ילחם בעמלק א"כ מלכותו עודנה קודם כבישת עמלק כי ע"כ ה' חסר והכסא חסר, כמאמרם ז"ל אין ה' שלם ואין הכסא שלם כו' יעויי"ש, לא כן מלכות שלמה שהית' אחרי כבישת עמלק שכבר דוד אביו כבשו והכניעו עד אשר דק לעפר לא נשאר בו יקום כמ"ש וישב דוד באדום וגו' לכן אז היי' ה' שלם והכסא שלם הוא שנאמר וישב שלמה על כסא יהוה (מלא), והוא ג"כ אשר לא נאמר בשאול ודוד וישב על כסא ה' להיותם טרם כריתת עמלק והכנעו, ועם היות שמואל לקח נקם באגג עכ"ז לא נאמר בדוד וישב על כסא ה' יען שעדנה נשאר שרשו וגזעו עד בוא דוד אשר הוא הדקו לעפר וקעקע בילתו עד בלתי השאיר ממנו מאומה, באופן שמאוד ומאוד אנו צריכין ליקר דברי חז"ל, כי הם ע"פ דרכינו בהם הורו אותנו טעם הכתוב יד על כס וגו' ע"ד הפשט וגם הורו לנו טעם הכתוב בענין המצוה והכתוב ההוא מפקודי ה' ישרים וממנין מצות תרי"ג, והבן:

ובכן נבוא אל נושאינו, הנה לפי הנחתנו שענין מלחמה לה' בעמלק הכתוב בפרשת ויבוא עמלק ירצה פתרונו ע"ד הכתוב מלחמת ה' אדוני נלחם, והמלחמה באמת לבן אדם היא, וענין כתוב מחה אמחה וגו' ירצה ע"פ פקודת ה' בזמן מן הזמנים ע"י נביא מורה דרך או חוזה כי אז ימחה שמו של עמלק ע"י איש עתי אשר יפקדהו ה' ע"ז, ומתי אשר יעירהו אליו אז המצוה עלינו בני ישראל למחות שם עמלק בראשונה ע"י מלך ישראל אשר הועמד ע"ז והוא עיקר מלכותו כמש"ק ואחריו כל ישראל כמ"ש במשנה תורה, אמנם מבלי פקודת ה' אין עת להנקם בו כי לא שלם עוונו עד הנה, וה' הוא היודע ואליו נגלה מועד בוא פקודתו בשלמום מבלי חסר ויתיר:

הנה כי כן יבורך גבר ע"פ המוקדמות לבוא אל היתר ג' ספיקות אשר בנושאינו, ספק ב' מתקנה דמוי, כי ע"פ הנחתינו שענין מחה אמחה ירצה הכוונה על הפקודה אשר תבוא מאת ה' בזמן מן הזמנים ולעולם עיקר ההמחיי' ע"י בן אדם הוא, א"כ אין סמיכת ענין רב יותר בפרשת ויבא עמלק לימי הפורים מן פ' זכור לימי הפורים שאידי ואידי ע"י בן אדם הוא, ספק א' מתקנה דמוי, שבלתי נוכל לקרות פ' ויבוא עמלק למפטיר להיותו ראשון בספר, כי הלא ההפטרה מן הלוכך היותה מעין קריאת התורה אשר קדמה מלפנים כמ"ש התוס' מס' מגלה יעויי"ש, ואם נקרא פ' ויבוא עמלק אשר שם נזכרה הפקודה והצווי בנקמת גוי עמלק אך על מלך ישראל לבדו כמש"ק ע"פ הש"ס וכפי ביאורינו הלא על כלל ישראל עדנה לא נאמר שם פקודה ומצוה מן המחיית עמלק אשר גם הם יבואו בצווי על אודות זה, א"כ תהי'

ההפטרה

דברו של הקב"ה יעויי"ש), ור"ל באומרו שהאדון והשר אשר הועמד על נקמתו להיותו משונאי נפשו, הוא, השר שהוא סר ורד מאדנותו ושררותו, הוא שכתוב וילך אליו אגג מעדנות. מענין מעדני מלך, ור"ל בראות אגג את שמואל לפניו ולא שאול הבין בטוב שנתבטלה מלכותו כי ע"כ הי' המצוה היא נקמת אגג ע"י שמואל שהוא הגדול שבישראל, וכבר ידע שהיתה המצוה מוטלת על המלך ובהכרח שנתבטלה מלכותו, הוא אמרו מעדנות, ר"ל שהוא הי' הולך שמח וטוב לב עם היותו יודע בנפשו שלטבח יובל, אבל הי' דעתו כדעת שמשון ע"ד תמות נפשי עם פלשתים:

למלא דברינו אלה הוא דברי הרבות (פי' בשלח) ז"ל יבוא בן בנו שאמר את האלהי' אני ירא ויפרע ממי שנאמר עליו ולא ירא אלהים ע"ש:

זה אשר כיוונו בביאור דברי המתני' ע"ד הסברא בראשון ממנה והוא להעמיד להם מלך בראשונה ואח"כ להכרית זרעו של עמלק כמש"ק. עתה כעת כלא גדודי' לבאר דברי המתניתא היא באחרון ממנה, והוא אמרם בראשון להכרית זרעו של עמלק ואחריו לבנות בנין המקדש, ואומר, נודע ביהודה ובישראל שמקדש משכן ה' נקרא כסא ה' כמ"ש בס' יחזקאל את מקום כסאי יעויי"ש, וכבר ידענו שבהמ"ק של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה והוא מכון המרכבה כולה שנקרא כסא ה', וכיון שידענו שאין ה' שלם ואין הכסא שלם כל עוד אשר לא נשתרש גזעו של עמלק מן העולם, א"כ בהמ"ק של מעלה בלתי שלם עדנה, וא"כ למה זה נערה לבנות בהמ"ק למטה אחר שכל הבנין של מטה הוא דוגמא ומשל להבנין של מעלה (כמ"ש הרמב"ן בשער הגמול יעויי"ש ובמאמר נס להתנוסס יעויי"ש), וא"כ כל עמלינו לריק ויגיענו להבל, לכן בראשית כל מן היאות לקעקע ביצת עמלק וזרעו אחריו ולשרש מארץ גזעו, כי אז יהי' הבהמ"ק של מעלה (ר"ל ענין המרכבה) בשלימות, ואחרי כן נוכל לבנות בדמותו ובצלמו ממש למטה על פני תבל ארצה, הנה כי כן יתאמת לנו ג"כ שמהראוי היות כריתת זרעו של עמלק בראשונה ואח"כ בנין המקדש, באופן ע"פ דברינו יובן כל המתניתא באופן נאות מאוד על לב הסברא חן חן לו:

אמנם מאוד אנו צריכין למודעת חכמי התלמוד זללה"ה, הם המורים, הם המלמדים, הם המגלים כל צפון וספון וטמון, שפתים ישק, דבריהם דברי חן חן, אשר ע"פ דרכם בקודש כפי אשר הורונו בטוב דבריהם יתבאר אגב אורחן התכת הכתוב כי יד על כס יה וגו', ורב ההתבוננות מן הצורך בדבריהם שם (מס' סנהדרין) כי לא דבר רק הוא, אך הוא ענין גדול עמוק עמוק מאוד, ובאור דבריהם לדעתי הענין עד"ז, שהנה ע"פ פשט הפשוט יהי' טעם הכתוב אמרו כי יד על כס יה וגו' ירצה בטעמו שר"ל שנשבע ה' יתעלה בכסאו אשר אליו יתעלה מלחמה לו בעמלק מדור דור, הוא אמרו יד על כס וגו', ירצה יד ה' הי' בכסאו (ע"ד כי אשא אל שמים ידי וע"ד הרימותי ידי שהוא ענין שבועה) כמו נשבע ה' בימינו וגו', ועפ"ז יהיה ענין הכתוב ההוא אך סיפור דברים בעלמא לא מצוה, אך שר"ל שאדונינו משה סיפר לישראל מהו דעת אלהים קדושים לעשות בו בעמלק, והוא ענין הודאה שהודיע אדונינו משה לישראל עמו, מה דעתו של הבורא לעשות בזמן מן הזמנים בו בעמלק, א"כ באופן עפ"ז הדיבור ההוא של יד על כס וגו' אשר אמר אדונינו משה לישראל הוא הדיבור של כתוב מחה אמחה וגו' אשר אמר ה' יתעלה אל משה, באופן שהכתוב ההוא אך הוא הודעה וסיפור דברים אין בו צווי כלל, כן הוא הצעת הכתוב ע"ד הפשט, אבל חכמי הש"ס זללה"ה ע"פ קבלתם המאומתת וכפי שיבוא בדברינו בסמוך ענין בחלו בזה, והוא אמרם שנאמר וישב שלמה על כסא ה' ויצלח שם נאמר כסא יהוה ר"ל אחרי שנמצא גם הכסא גם השם שלמים אצל שלמה א"כ כס וכן יה הם מלות חסרין ואם כיוצא שענין דבר יד על כס וגו' הוא ענין שבועה הרי ענין השבועה היא במלכותא קטיעא, ואין שבועה לחסרין, (לביאור הענין, ירצה אם לא הי' נמצא במקום זולתו שתי המילות האלו בשלמות הייתי יכולים לאמור שענין כס יה הם מילות שלמות וכן הוא משפט המילות, אבל אשר אחרי ראינו שנמצאו במקום אחר בשלימות ע"כ שענין כס יה האמור הם מילות חסרין ואין שבועה לחסרין) והנה מצאנו שבועה כזאת במילות מקוטעות? אתמהה! ע"כ שטחיית הכתוב בהכפה אוחרת, וכן פתרונו, ירצה שאמר אדונינו משה לישראל יד מלך ישראל היושב על מלכות ישראל והם הם כסא ה' יתעלה, כי ה' מלך ישראל הוא, והוא מושל עליהם ובני ישראל כסאו הם, (כמ"ש בעת ההיא יקראו לירושלים כסא ה'), ובתת אלהים קדושים מלכותו לבן אדם הראוי לפניו אשר האיש ההוא ימלוך על ישראל הנה מלך ישראל ההוא יושב על כסא ה', ויפה כתב הרב החכם הפילוסוף - האלהי ר' יהודה מוסקאטו ז"ל אמר קהלת בן דוד מלך בירושלים ולא אמר מלך ירושלים (ע"ד הכתוב (יהושע י"ב) מלך ירושלים אחד) הוא כי אין מלך ישראל מלך על מקום מלכותו ע"ד מלכי העמים וכמשפט מלכי ארץ הגוים רק השם לבדו הוא המלך על ישראל ולו המלוכה אבל ענין היותו מלך איננו אלא בירושלים

ירא אלהי' כי ע"כ עשה מה שעשה, לכן ע"פ המוקדמות משיאות שיקח נקמתו ג"כ ע"י שליח בן אדם אשר הוא בהפכו באותו ענין ממש, ע"כ עפ"ז הוא הנכון שימליכו בני ישראל מלך בראשונה ובו תשגב היראה יראת אלהי' בפש מאוד רב יותר מן כלל איש הישראלי, כי כאשר תחזינה עינינו בענין עילת היראה כמלא שנאמר בכלל איש הישראלי בבואו לראות את פני ה' במקום אשר יבחר ישמעו ולמדו ליראה את ה' אלהיכם כל הימים וגו', באופן שיראת הכלל תלוי' בפעולה מעשיית ע"י העניינים הגופניים היינו שמוכרח האדם לכתת את רגליו ללכת אל המקום אשר הכין לו, ומצורף לזה עניינים שחוץ לגופו כמו ענין עבודת מעשה הקרבנות ומעשר שני והדומה, ולא בכל יום יוכל שי למורא, אמנם יראת מלך תלוי בס' התורה כמ"ש והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו ויראתו תלויה בעניינים הרוחניים ובלי שום פעולה מעשיית שחוץ לגוף, באופן אשר ליראתו אין הפסק זמן אפילו רגע, שענין קריאת ספר התורה התלוי בלב ולשון לא יפול בו הפסק זמן ומניעה לעולם, וכמ"ש הרב בחובות הלבבות ז"ל שאין נמנע מן הלב ומן הלשון מה שהם חייבים בו כמו שאפשר להמנע משאר האיברים, וכן אמרו חז"ל המלך כיון שכורע שוב אינו זוקף, להיות במקום גדולתו שם ענוותנותו והכנעתו ויראתו, באופן ע"פ האמור הנה במלך שגבה היראה מאוד מאוד כמ"ש וקרא בו כל ימי חייו, וע"כ כאשר ימליכו בני ישראל מלכם בראשם ופניו הולכים בקרב (כמ"ש ביהושע קום לך וכפי דרש חז"ל יעויי"ש) תלקח נקמת גוי עמלק מן הפכו ממש באותו דבר, שהוא מלך ישראל אשר הוא ההיפך מן עמלק מן הקצה אל הקצה. ולדעתי כל עיקר שימת מלך הוא לעילה זו אשר הוא המלך עם צבא מלחמתו יקחו נקם מגוי עמלק ההיפך בהיפך:

ומה מאוד יובן לדעתינו ענין ירידת שאול ממלוכה והוא ג"כ דברי הש"ס (מס' יומא) שאול באחת ועלתה לו ומאי ניהו מעשה דאגג, והטעם בזה כמש"ק, יען שעיקר ענין מלכותו היתה רק למען נקום נקם בגוי עמלק, והוא עיקר מלכות ישראל, לכן כאשר לא שמע דבר ה' בנקמת עמלק ולא שלח בו יד לעשות בו נקם ולהשמידו מתחת שמי ה', א"כ מה לו ולמלוכה? ולא יאתה אליו המלוכה כלל. ולדעתי ביטול מלכותו מהעלאת העולה אך הוא מן בניו אחריו כי כשפוסקין גדולה לאדם פוסקין לו ולזרעו אחריו כדאי' בש"ס (מס' מגילה) יעויי"ש, אבל ממנו בעצמו עדן לא ניטלה, אמנם בשביל מעשה דאגג ניטלה המלוכה גם ממנו בעצמו, וכתבי שקודם נביאים ס' שמואל יורו דרכם בקודש כפי שהנחנו ממש, כי כן בענין העלאת העולה נאמר כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם, ירצה לו ולזרעו אחריו עד סוף כל הדורות כמש"ק מש"ס, ועתה ממלכתך לא תקום, ירצה לא תקום לעולם שענין לא תקום ירצה בטעמו ענין שיתר מן האמור מלפנים באמרו עד עולם ור"ל לא תקום לזרעו אחריו אבל לו לעצמו עוד תשאר המלכות, אמנם במעשה דאגג כתיב ניחמתי כי המלכתי את שאול למלך, ירצה שניחם ה' יתעלה ית"ש מן שאול בעצמו, וכן נאמר שם וימאסך מהיות מלך על ישראל, ירצה אותך בעצמך מאס ה' יעויי"ש:

ומה מאוד יובן ע"פ דרכינו בקודש דברי שמואל הרואה שאמר אותי שלח ה' למשחך למלך על עמו על ישראל ועתה שמע לקול דברי ה', אשר אמרו יפרש, האם בעבור אשר קיבל שאול יקר וגדולה וכבוד מהבורא יתעלה ע"כ מחויב לשמוע בקול ה', ואם לא, לא? אתמהה! האמנם לדעתינו ירווח ויונעם מאוד ככופת לוף, ירצה באמרו אותי שלח ה' למשוח אותך למלך כי ע"כ עדיף תאתה ובאה לשמוע בקול דברי ה' בענין אגג רב יותר מן בני גילך ואנשי סודך, שכל עיקר המשחך למלך הן הוא אודות נקמת אגג, ובכן לך יאתה הענין רב יותר מזולתך:

ומה מאוד יובן באופן נאות דברי אגג בראותו את שמואל לפניו אמר אכן סר מר המות אשר המליצה מהפלאה שמילת סר מורה דרכה בעניינה שסר ממנו, ואיך יאמר מילת סר על בוא שמואל אליו, והוא ההיפך? ועם היות שענין סר יש לו שני פנים, ירצה, הא' סר ממנו, והב' סר אליו, היינו דוקא אופן הב' אם הוא סמוך ענין למילת אל באשר היטיב כמ"ש סורה אדוני סורה אלי, אבל בלא מילת אל ענין סר הוא על האופן הא' והוא באין יורא, האמנם ע"פ דרכינו יונעם וירווח, ירצה בראות אגג את שמואל לפניו כי הוא בא לנקום בו נקם ולא המשוח מלך, הי' לבו שמח עליו ויגיל לבו בקרבו, על אשר ירצה שמחת לבו אל תפועל בכלי המעשה באמרת שפתיו, הוא אמרו אכן סר מר המות, ירצה אכן נודע הדבר שאדון המות הוא המלך אשר נמשח ואך עיקר משיחתו הוא על אודותי לנקום בי נקם כמש"ק ועתה כעת אשר איננו פה הלום בנקמת נקמתי שמע נירה שהאדון ההוא סר מאדנותו ומשררותו וממלכותו וסר ממלוכה באופן שנתבטלה מלכותו ואיננה, הוא אמרו סר מר כמו מר שמואל מר בר רב אשי הנמצא בש"ס (ועד"ז פירשו חכמי התלמוד ענין מן יכללוהו יעויי"ש כמו מאן והוא לשון ארמי, ובמדרש שמות פ' י"ד ז"ל ולא מרו את דברו רבותינו אמרו על שלא קבלו במרות

דברו

ואמר עוד וכאורח איש, ירצה אם האדם העושה הרע הוא ע"י עובר אורח ופי' זולתו, ימציאנו, ר"ל הקב"ה ממציא לו עונש עוונו ע"י מילוט כביכול כאלו הוא לא עשה לו מאומה, אך סוף סוף שימצא עונש עוונו ולצדיק ה' ישמח כי חזה נקם, וע"פ דעתינו יהי' הענין סמוך אל ראשיתו באמרו מלפנים חלילה לאל מרשע, ירצה משפטי דיניו יתעלה בעצמו, ואמר עוד ושדי מעול, ירצה משפטי דיניו ע"י שלוחו ומלאכיו משרתיו העושים דין באופן שכל דרכיו משפט אין עול. הב' מדה כנגד מדה בפעולה, ירצה מהות העונש בעצמו, וג"כ יפרד לשני ראשים. הא' גמול העונש ממש כפי החטא, ע"ד אמרם ז"ל מניעת שמן במנחת סוטה הוא לעילה זו יען שהיא אהבה את האפלה לכן לא יהי' אור במנחתה, ואמרו שמשון נתאוה לדבר טמא לפיכך נתלה לו חייו בדבר טמא, והרבה כזה יעויי"ש במס' סוטה וסנהדרין. הב' בדבר והיפוכו ע"ד אמרם ז"ל היא האכילתו מעדני עולם לפיכך קרבנה מאכל בהמה, ואמרו היא השקתו יין משובח בכוסות משובחות לפיכך תשתה מים המרים במקדה של חרס, והרבה כזה יעויין שם:

וע"פ חלוקתינו בענין יונעם מאוד מאמרי הש"ס שלא יהיו כסותרין, במס' סנהדרין הביאו ענין מדה כנגד מדה מן כתוב השלים יעויי"ש, ובמס' סוטה הביאו ענין מדה כנגד מדה מן כתוב בסאסאה יעויי"ש, ועפ"ז טוב דברינו ירווח, אם שנוכל לאמור שכאן במדה כנגד מדה בידי אדם וכאן במדה כנגד מדה בידי שמים, או עד"ז כאן באותו דבר, כאן בדבר והפוכו, והבן:

זה אשר חזיתי בענייני מדה כנגד מדה המבואר בש"ס יעויי"ש, הנה כי כן יושר לבי אמרי ת"ל לחדש עוד מדה כנגד מדה, ויראה לדעתי לאמור בענין מדה כנגד מדה אשר היא בידי אדם כמש"ק ויהיו משפטי דיניו יתעלה ע"י שליח איש גופני ר"ל בן אדם, ולדעתי עוד הוא ממדותיו יתעלה שהשליח הנוקם בחוטא הנוקם ההוא יהי' באותו דבר בהפכו ממש מן החוטא, ובענין מה שהחוטא העווה וחטא ואשם הוא הנוקם באותו ענין בהפכו ממש ר"ל שהוא נשמר מן החטא ההוא כמו שנשמר האדם מן מאכולת אש ויקד יקודה, והוא להורות לפנינו שהחוטא אשר העווה בדבר ההוא הוא מתועב לפניו יתעלה, ומי אשר זך וישר פעלו באותו דבר הוא הרצוי לפניו, כי ע"כ עבד אויל לחכם לב ובן משכיל ימשול בעבד מביש, וטעם אמרינו בו בענין, מפני שענייני מדה כנגד מדה הוא מצד חסדו וטובו יתעלה כי חפץ חסד הוא, ומזה בקל יוכל האדם החוטא לשוב מטעותו ולתקן מעשיו, והוא עילת מדה כנגד מדה של הבורא יתעלה, א"כ בעליל שענין זה אשר הקדמנו ג"כ בודאי ממדותיו הוא שהוא הוא, ומה מאוד יובן באופן נאות עפ"י דברינו אמרם ז"ל במס' סוטה יבוא מי שחזר לאחוריו וינקום נקם במי שחזר לאחוריו יעויי"ש, והדבר ההוא צריך תלמוד האם חוזר חוזר לגזירה שוה! האומנם לדעתי ירווח, ויראה אמרם יבוא מי שחזר לאחוריו מצד שכלו ותבונתו (כמו שאמרו חכמי הטבע כי ע"כ נקרא השועל פיקח שבחיות להיותו צופה ומביט לעולם ראשית דרכו ובכל שעה ושעה הוא חוזר לאחוריו ומביט אחורי דרכו שהלך בו, והענין ההוא מב' פנים, הא' שלא יהי' מורדף בלי חשך מזולתו, הב' שידע מקומו הראשון לשוב בו ע"ד הציבי לך ציונים וגו'), הוא אמרם יבוא מי שחזר לאחוריו מצד שכלו וחכמתו ויעשה נקם במי שחזר לאחוריו מצד סכלותו ופתיותו, ואין ענין אמרם יבוא מי שחזר וינקום במי שחזר בדבר ודבר, אך ירצה בדבר והיפוכו:

עפ"י שיטה זו יובן בכי טוב ענין שימת מלך בראשונה ואחריו כריתת זרעו של עמלק על צד הסברא בטוב טעם, הנה כאשר תחזינה עינינו בחטא גוי עמלק שכה הי' חטאו ועיוותו וקלקולו ע"י שליח לדעתינו, והוא מה שאמרו חכמי המדרש זללה"ה שחתך מילות וזרקן כלפי מעלה יעויי"ש, ולהסביר הענין לדעתי ירצה שכוונת הבליעל הזה הי' אשר הבורא יתעלה כביכול ישיג כלימות חלילה מן המילות בעצמם, כאלו הם הם המחרפים אותו באמרם אנחנו אך בשר אנחנו בשר ערוה משוקץ ומתועב מקום הוצאת הזרע והשתן מקור ערוה ובנו התווית תיו אות ברית קודש והוא לענג גדול מרבה להכיל, וכל הפוסל במומו פוסל יען שהוא הי' כלל שרשו מבני זנונים כמובא במדרשות יעויי"ש, באופן עפ"י הנחתינו הי' חטאו ע"י שליח ירצה המילות, ואם הי' הבליעל ההוא זורק אבנים כלפי מעלה היתי' מתייחסת פעולת הרשע אליו בעצמו, שהאבן הוא דבר אשר ימות בו האדם ובזריקת אבנים הוא הזדון בעצמו רוצה לסקלו חלילה, אבל בזריקת המילות הוא ענין אשר גם בלתי יוכל האדם להרוג ואך להראות רוע כוונתו כמש"ק, וא"כ הי' חטאו ע"י שליח, ועפ"י האמור ממדותיו יתעלה מן הקבלה הוא הנכון שיהי' נקמתו ג"כ ע"י שליח, הוא אשר נצטוינו אנחנו בני ישראל עם קרובו לעשות בו נקם, כאמור תמחה את זכר עמלק, והציווי עלינו לעשות בו נקם, ירצה ע"י שליח מדה כנגד מדה, וכבר הנחנו מלפנים עפ"י דעתינו שבמדה הזאת יש עוד מדה כנגד מדה, והוא שיהי' הנוקם היפך מן הנקום באותו דבר ממש, ומודעת זאת שראשית חטאת עמלק אשר הכה בישראל מכת זנב כמ"ש ויזנב בך הוא לעילת שלא הי' בו יראת שמים כמ"ש בענין ולא

ירא

האדם בעתותי ימיו לקרותה וכן בלתי נסמן בתורה זמן מיוחד לקריאה זו וכיון שלא נסמן שמו כפירושו ירצה אך פעם אחת בעתותי לבא האדם ובאיזה זמן מן הזמנים די, וכיון שכן הוא לדעתי שעיקר מצות קריאתה יוצא האדם בקריאת סדר היום פ' כי תצא ששם נאמר פ' ההיא, וענין קריאתה בשבת שלפני פורים בכל שנה ושנה אך הוא לסמוך ענין אל ענין, ירצה ענין המחיית עמלק להמחיית המן שהי' מזרעו ככל זדון, ומשום שמוכי הוא דקרינן, א"כ הוא הוא סמיכת הענין ממש ג"כ בפ' ויבא עמלק והוא הקרוב אליו יותר להיותו ראשון בתורה, ויצא ראשית לו נאמר? והוא הדבר הצריך התבוננות:

עוד אשר יש להפליא בענין ע"פ שום מחקרינו בו בטוב ת"ל, ובעזר צור ישעי הנני מליץ לי יד להראות בענין לאמור שדוקא קריאה הנאותה בשבת שלפני הפור אך היא פ' ויבא עמלק דוקא והיא היא הסמוך בענין ממש לא פ' זכור, והוא, כי כאשר תחזינה עינינו מישרים ענין נפילת המן וירידתו ע"י היהודים העברים ברשיון מלך ממלכי הגוים אשר המן הרע הזה הי' קרוב אליו מב' פנים, הא' שהוא הי' מבני עמו גוי נכרי דומה לו, הב' שהי' מרביו ומהשרים הגבוהים והגדולים שבו ומרואי פניו. ואנחנו בני ישראל גוי קדוש הרחקנו כדור ממנו מב' פנים, הא' כי לא כאלה חלק יעקב, הב' שהיינו נבזים ושפלים ונתונים תחת ממשלתו ואנחנו עבדי אחשורוש אנן, ואיך נהיתה הדבר הזה והרעה הגדולה הזאת אליו אשר הורד מגאון כבודו ע"י העברים האמללים וברשיון בן עמו יודעו ומיודעו מלפנים? והוא הדבר היוצא ממרוץ הטבעי! אך כי מה' היתה נסיבה בשידוד המערכה השמיימית, א"כ על פי זה בלתי יתייחס ענין נפילתו והמחייתו אלינו בני ישראל, שהלא בעת הזאת אך היו בני ישראל כמקל רודה וכהרים מטה לנץ ומעשה עץ בעלמא שימשו בני ישראל אז, ותתייחס פעולת המחיי' רק לו לבדו יתעלה, באופן אשר אז בהמחיי' ההיא של המן נתמלא מקרא כתוב בפ' ויבא עמלק כי מחה אמחה ירצה שאמר ה' אני בכבודי ובעצמי אמחה זכר עמלק וזכרו, לא כן ענין פ' זכור שנאמר בו תמחה את זכר עמלק והוא עתיד המצוה, ירצה שהחובה והמצוה עלינו בני ישראל למחות את־זכר עמלק, ותתייחס פעולת ההמחיי' לנו בני ישראל, ולא תהי' זאת כ"א בהיותנו במכון אבותינו אנשים בני חורין חפשים משעבוד מלכיות, וכל הגוים יהיו משלוח ידינו ושרים למשמעתינו, ויעבור מלכנו לפנינו וה' בראשנו, ותהי' הבחירה חפשית בידינו לעשות ככל פקודי ה' הישרים הבאים בזאת התורה, אז יתמלא כתוב ההוא תמחה וגו', וכן נאמר שם בענין והיה בהניח ה' אלקיך לך מכל אויביך מסביב וגו', ירצה שבלתי תוכל לבוא הפקודה והציווי עלינו בדבר ההוא כ"א בהניח לנו ה' יתעלה מכל אויבינו מסביב, ועפ"ז הוא הישר ונכון לקרוא דוקא פ' ויבא עמלק שהיא סמיכת ענין ממש, לא כן פ' זכור שנאמר בו מחה תמחה ירצה שתתייחס פעולת המחייה אלינו בני ישראל, ולא כן הוא כאשר הקדמנו, והבן:

אל ביאור הענין והתכתו נקדים מתניתא חדא, הנה היא כתובה בש"ס (מס' סנהדרין) ז"ל, תניא ר' יוסי אומר ג' דברים נצטוו ישראל בכניסתן לארץ להעמיד להם מלך ולהכרית זרעו של עמלק ולבנות להם בית הבחירה, וחכמי התלמוד חקרו ודרשו בחקירת עיונם מן הכתובי' על הסדר ממש האמור בברייתא, ירצה שימת מלך בראשון, ואחריו כריתת זרעו של עמלק, ואחר אחריו בנין המקדש יעויי"ש, ואנחנו קמנו ונתעודד ת"ל כיד ה' הטובה עלינו ע"פ סוד כוונתינו וקבלתינו המאומתת לנו בידיעת התורה וסוד מצפוני ה' אשר עד כה עזרני ה' בידיעתה קצת ולימוד הגיונה, נאום דברי בו בענין לאמת הדבר ההוא גם ע"ל הסברא והטעם, וטובים השנים מן האחד, ועי"ז נאמר איבעית אימא קרא ואיבעית אימא סברא, ואען ואומר, מן המפורסמות מזאת התורה והמקובל שהמדות של הקב"ה יתברך הם מדה כנגד מדה, כדאי' במס' סנהדרין ובמס' סוטה יעויי"ש, ואנחנו נרחיב הדיבור בו כפי אשר חזיתי בגוף דבריהם כי נעמו, ואומר, שענין מדה כנגד מדה לשנים יפרד, הא' מדה כנגד מדה בפועל, ירצה מי ומי אשר יענש האדם החוטא, וענין זה יפרד לשני ראשים. הא' עונש הבורא יתעלה בכבודו ובעצמו ע"ד אמרם ז"ל ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך, וע"ד דור המבול שאמרו דור המבול לא נתגאו אלא בגלגל העין הדומה למים לפיכך דן אותם הקב"ה במים שדומין לגלגל העין יעויי"ש והוא נקרא מדה כנגד מדה בידי שמים. הב' עונש מלאכיו משרתיו עושי רצונו אם ע"י האישים הרוחניים אם ע"י האישים הגופיים, והוא אמרם ז"ל במס' סנהדרין פרעה שחירף בעצמו נפרע ממנו הקב"ה ע"י עצמו סנחריב שחירף ע"י שליח נפרע ממנו הקב"ה ע"י שליח יעויי"ש, והוא נקרא מדה כנגד מדה בידי אדם, הוא לדעתי דברי אליהוא בן ברכאל הבוזי, כי פועל אדם ישלם לו וכאורח איש ימציאנו, ירצה באמרו שתשלומי דיניו יתעלה לשנים יפרדו, והוא, אם האדם בעצמו הוא הפועל והעושה הרעה מבלי מיצוע זולתו הוא אמרו כי פועל אדם ר"ל שהפעולה תתייחס אל הפועל בעצמו, ישלם לו, ירצה הבורא יתעלה בכבודו ובעצמו ישלם לו מבלי מיצוע זולתו,

ואמר

ולרכוביות והדומה למלאות אולרותם בכל כבודה והעם שיושב בה יהי׳ לומ עובד ובכבה עם הוא הודם והדרם וגאון עוזם כמ״ש ברוב עם הדרת מלך, לא כן מלחמת האיש הבליעל הזה שאך בדרך קרם ופגעם והפגישם ואך לרלוח נפשות בא בא ולהשמיד גוי לא מעט וזר מעשהו בזה עד כי גדל עוונו מנשוא, והרבה לחטוא בזה רב יותר מן בלק שעונשו היה בגלל שמירת הנזק כמ״ש עתה ילחכו הקהל וגו׳, להיות שהי׳ איש ישראל אז שוכן בארץ האמורי אשר כבש מסיחון ועוג ועם מואב נגבל גם פחד ויהה פן יאונה אליו כל רעה מבני ישראל, והיתה פחדתו אליו שלא יזיקוהו בני ישראל, והי׳ מלחמתו למען הסר הנזק מעליו, אומנם הבליעל הזה לא לכוונת תועלת בא בא ולא להסרת הנזק מעליו, וחטא ואשם בזה עד מאוד כי הרבה לפשוע, והוא אמרו בדרך, הנה עם היות שהלום בענין יהי׳ הולם הדבר ההוא וענין נכבדות הוא, אומנם מה יענה בדבר בדרך האמור בענין זכירת מרים יעוי״ש, ומה לנו אם בדרך פגעה והפגישה וקרה אותה אם במקום פלוני אלמוני, ומה יוסיף אומץ דבר בדרך האמור שם יותר מבלי אומר, והוא הוא אם בדרך אם בבית לא ודא אחת היא? ולאמר שדבר בדרך האמור בשני הענייניס אך הוא לאיות הענין נסמן בכי טוב והוא מדרכי המליצה (ע״ד הכתוב במדבר בערבה וגו׳, וע״ד כתוב הנה אנ ה׳ בשילו וגו׳) ובלתי בא ענייני לשום כוונה תכליתית אך כי כן דרך המקרא בנועם מליצותיו, א״כ מה יענה בדבר בדרך השני האמור בענין, הוא אמרו אשר קרך בדרך, וכבר נסמן הענין בכי טוב מן דבר בדרך הראשון האמור? עוד אשר יש להפליא בענין אמרו ואתה עיף ויגע וגו׳, ע״ד הפשט ירלה שלהגדיל רעתו בא הכתוב, ולא ידעתי אכנה מה שמץ דבר ערוה וקלון נמלא בו בזה אשר יעריך אליו הכתוב קיקלון ובוז כבודו על הדבר ההוא? הלא הוא כן דרך איש מלחמות למן העולם, וכל מלחמות איש ואחיו ערום יערים האחד לזולתו אשר בזה יוסר כחו ויפגשהו ויקרהו ויוכל לו, וכהפוך הוא שהענין ההוא לחכמה יחשב, ע״ד סיפור הכתוב ענין המארב אשר עשה יהושע בן נון וירלה בזה אשר ממנו ירלו וכן יעשו כל תופשי מלחמה ועורכי קרב, וכן הי׳ דבר אחיתופל אשר היתי עלתו כאשר ישאל איש בדבר אלהים, כאמר בו בענין ואבוא עליו והוא יגע ורפה ידים, ואך עיקר מלחמת עמלק בישראל הוא עלילות ברשע שלא חטא לו איש ישראל מאומה, וכטענת יפתח הגלעדי לבני עמון, אומנם עלדיקי המלחמה לחכמה יחשב, ואין אני רואה בו מום בזה. ולומר שהכתוב בא לגנותו עד״ז, ירלה גם אם הי׳ לוחם גם כהלחמו ביום קרב וג״כ הי׳ נולחם עכ״ז לא הי׳ אליו השבח והתפארת בכלחו המלחמה ההיא אשר יוכל להתפאר בזה כי מאי רבותא למיקטל גברא קטילא! והוא אמרו עיף ויגע. אבל גם זה אינו, שכבר נכלל הענין ההוא בדבר בדרך הראשון האמור מלפנים, וכל גנות וקלסה אשר נוכל לערוך אל האיש הבליעל הזה הנה הוא כתוב בדבר בדרך הראשון, והשני אך למותר?

בנביא, אמרו פקוד פקדתי וגו׳, יפלא האם הפקודה והזכירה מזכרת עון רשע נבל זדון עמלק הבליעל עדיו יתעלה תאתה ובאה אשר הוא יתעלה ילוה חסדו בענין זה, ועליו יתעלה להתעורר לנקום בו נקם, ועליו לפקוד אותם ע״י נביא מורה דרך או חוזה, הם כי לא להזכיר! כבר מילתא אמורה בזאת התורה זכור וגו׳ והי׳ בהניח וגו׳ ומה אמרו פקוד פקדתי? והתעורר בזה הספק הגדול אשר נפלאנו בו מדוע החשו שמואל ושאול והתרפו והתרשלו והתעללו בדבר מלוה ההיא עד עת בא דברו יתעלה יתב״ש, ולמה לא התעוררו בעלמם על אודות מלוה זו לנקום נקם בגוי עמלק, הלא היא כתובה על ס׳ הישר ומלווין ועומדין בזה מזאת התורה, ולמה יגרע מלוה זו מן שאר מלוות התורה, אשר בענין ההוא היו מוכרח לבוא הדיבור עוד מפי כבודו יתעלה ע״י נביא? ולא נמלא דוגמתו בשאר מלוות זולתן. ואם יש את נפשינו ליתן בו בענין מגרעת, גם אנחנו נחקור בזה, ומהראוי והיאות לברכו ולגבכו למלוא בו בטוב אשר יהי׳ הענין דבר דבור על אפניו. עוד אשר יש להפליא בענין אמרו אשר שם לו בדרך **בעלותו** ממלרים מדוע שינה הנביא מן הכתוב בתורה באותו ענין שנאמר שם **בצאתכם** ממלרים ענין יליאה והוא אמר **בעלותו** ממלרים ענין עלייה? (יעויין בש״ם מס׳ מליעא שהשיבו לשאול במקום זולת מזה ע״ז הדרך ג״כ יעויי״ש):

בתקנה, נפלאנו בה מאוד למה זה עזבו קריאת פ׳ ויבא עמלק האמור בראשונה בפ׳ שמות והגיעו לפ׳ זכור האמור באחרונה במשנה תורה? ואם שרלו לייחד הקריאה גם לימי הפור ופ׳ זכור איננה כ״א ג׳ פסוקים וע״כ הקדימו המאוחר והאחירו המוקדם, אבל מה בכך, ומה הי׳ אם היתה הקריאה של פ׳ ויבא עמלק זה פעמים ביום השבת וביום הפור ע״ד קריאת ימים ראשונים של חג הסוכות וענין זה יותר נאות מן היפוך הסדר בקדימה ואיחור? וכרחיב קלת הדיבור בו, שהלא קריאת פ׳ זכור בשבת שלפני הפור אך הוא ע״ד סמכו ענין לו, כמ״ש רבינו שלמה בנימוקו והרא״ה יעו״ש שקריאת פ׳ ההיא עם היותה מלוה ממלות התורה כדאיתא בתוס׳ מס׳ ברכות יעויי״ש אבל לא נסמן בתורה כמה פעמים יחוייב

האדם

על מעשה המכורה, וענין מחשבת שאמר מושב על המזבח כמש"ק, ואמרו אין ערוך אליך אגידה ואדברה ע"ד הקודם, ואמרו עוד **זבח ומנחה לא חפצת עולה וחטאה לא שאלת אזנים כרית לי** ירצה אתה הנוטע אזן באמת אשר כרית אזן הזולת באופן ששמע הוא בעליל ראי' שבודאי אתה יתעלה הוא השומע באמת כמ"ש הנוטע אזן הלא ישמע, ולהיותך השומע באמת בעליל ששמעת אומרם אז בניב שפתותיהם שלאכילה הוא צריך כי ע"כ זבח ומנחה לא חפצת אז ועולה וחטאה לא שאלת והכרת ענין זה לקץ הימין בעתותי ימים אחריו כמש"ק, ואמר עוד אז אמרתי הנה באתי במגילת ספר כתוב עלי, ירצה בעתות צרה ההיא אשר גזרו אומר להפר דת וחוקים ולכתוב תורת אלהינו יתעלה אז אמרנו לאמור מה לי ולך הערל הנמאס והנבזה? זה ימים מכבר למדונו אבותינו את תורת אלהינו אשר כתוב בה לאמר לעשות רצונו דוקא רצון אלהים ושערו קודש, כמבואר בס' קדמוניות פי' י"ט במאמר הרביעי יעויי"ש, והוא אמרו כתוב עלי לעשות רצונך וגו', ואמר עוד לעשות רצונך אלהי חפצתי ותורתך בתוך מעי, ירצה הלא אתה ידעת שלעשות רצונך חפצתי בפועל וביונים ההם, אך תורתך בתוך מעי ולא יכולתי להוציא ממנה אל הפועל בעבור הזדון ההוא, ועד"ז לדקדק לא כסיתי בתוך לבי וגו' ירצה בזמן מן הזמנים שעברו, ואחרי כי גם עתה לא אוכל עוד להקים מוסדות הדת על תלם כבראשונה, לכן אחלי אתה ה' לא תכלא רחמיך ממני וגו' גרש לץ ויצא מדון וישבות דין וקלון ע"י בני חשמונאי כהנים עם קדושיך:

מאמר הנה הנם

זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים: אשר קרך בדרך ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים: והיה בהניח יי' אלהיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר יי' אלהיך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח: (דברים כ"ה):

גרסינן במס' מגילה (פרקא תליתאי) במשנה **בשניה זכור** כו' ואמר בש"ס ומפטירין פקוד פקדתי יעויי"ש:

ע"פ תקנת חכמי המשנה והתלמוד והבאים אחריהם נתפשט המנהג בכל תפוצות ישראל להיות קורין בשבת שלפני פורים פרשת זכור את אשר עשה לך עמלק הכתוב במשנה תורה ומפטירין בנביא בס' שמואל א' ט"ו:

אנכי הרואה הרגשות הספיקות וההתעוררות הנמצאות בו בענין. **בתורה**, ענין אמרו **בדרך** מה כוונתו רצויה, אם להגדיל רעתו עד"ז ירצה שבהיות ישראל בדרך עמוסי התלאה עיפים ויגעים ותשושי כח (כנודע עקבי הדרך אשר ברע הוא כמ"ש עינה בדרך כחי) הנה זה בא מאדום ויתגר בו מלחמה בכלי קרב להלחם ולהומם ולאבדם על לא חמס בכפם כי לא חטא לו איש ישראל מאומה אך נפש רשע אותה רעה וכך עלה במחשבה לפניו למען השמד*, ואם זה כוונת הכתוב בדבר בדרך האמור הנה הוא דברו שאמר אח"כ ואתה עיף ויגע, וא"כ יהי' כפול ומבואר? ואם בא להגדיל רעתו עד"ז שבלתי מושג התועלת אליו בא איש הקלון הזה להומם ולאבדם, שהלא אז היו בדרך בלתי מקום נושבת בארץ מושבותם מושב אדם ומדינתם אך כי הולך הוא לעשות דרכו נחפז ללכת אל אשר הכין לו, ואין זה מהנימוס להלחם בעוברי דרך למען השמד, כי זה משפט מלכי הארץ בהלחמם הוא לכוונת תועלת למען השג מדינות וארצות נושבות להגדיל מלכותם ולהרחיב ממשלתם למען יקר תפארת גדולתם גם לקחת מנדה בלו והלך וכסף גולגולת ומסים וארנוניות

*) ועי"פ שתרגמתי זה ימים כתוב מלא חן במדבר עם שרידי חרב הלוך להרגיעו ישראל, ירצה לדעתי ר"ל עם גוי עמלק שנקרא עם שרידי חרב, כי עם בני ישראל נקראו עם שרידי ה' כאמור ובשרידים אשר ה' קורא, ועם בני עשו נקראו עם שרידי חרב כאמור בו ועל חרבך תחי', הוא אמרו עם שרידי חרב ההוא מלא חן בעיניו ר"ל בעיני עצמו בהיות ישראל במדבר הלוך להרגיע את ישראל ולהכניעם ולהשביתם (ע"ד עורי רגע, רוגע הים, ודומיהן):

אחת לעיקר המצוה כמש"ק ואחת לתוס' הברכה כמש"ק ואחת לסימן ואות לידע באיזו חזרה אנחנו עומדים כעת אם בחזרה שניה או בחזרה שלישית או בחזרה רביעית כו', ועד"ז כל הימים היינו בשלישי בו מדליקין עוד נר אחת מלבד נר של עיקר המצוה ומלבד נר של תוספת ברכה והוא נר שלישי לסימן לידע באיזו חזרה עומדים אנחנו כעת והוא הנר הג' ההוא הוראה שהיא החזרה השניה כי החזרה הראשונה נרמז בנר של תוספת ברכה והוא החזרה, וממילא יובן שהוא החזרה הראשונה, ובנר שלישי יודע שהוא כעת החזרה השניה, ובנר רביעי יבחן שהוא החזרה השלישית, ובחמישי יבחן שהוא החזרה הרביעית, ובששי יבחן שהוא החזרה החמישית, ובשביעי יבחן שהוא החזרה הששית, ובשמיני יבחן שהוא החזרה השביעית, וסימן ידיעת החזרה הראשונה הוא נרמז בנר שני שבא לתוספת ברכה וסתם תוס' ברכה ראשונה היא, ובאותה נר של תוס' ברכה ג"כ נרמז אות החזרה, ירצה שהיא חזרה ראשונה, באופן ע"פ הנחתינו המצוה של נס חנוכה חביבה היא לנו עד מאוד עד שעושין בה ג' זכרונות, הא' נר של מצוה לזכרון עיקר הנס שהי' בראשון, הב' נר של תוס' וחזרה לזכרון החזרה, הג' נר של אות וסימן לידע באיזו חזרה נקטינן כעת ועומדים בה אם בראשונה אם בשניי' אם כו' אם כו', והבן:

ועל פי דרכינו נוכל להמליץ מזמור מ' ומזמור ס"ט דתהילות דוד ע"ד נס חנוכה ההוא, ומזמור אחד נופת תמופנה על הצרות והגזירות והשמדות שהיו לבני ישראל בעת צרתם להם נר ממלכות יון הרשעה גוי עז פנים ההוא, ומזמור אחד לוף דבריו כי נעמו על גאולתם ועל פדות נפשם עם נפדו ונגאלו ממנו ומן הרעה והצרה, ויהי' דברינו ראשון במזמור הצרות והשמדות והוא מזמור ס"ט, וענין איחור המוקדם הוא לעילת קישור וסיבוך וסמיכות ענין מלכות יון למלכות מצרים הנזכר במזמור הקודם מזמור ס"ח, כנודע אשר עזוז כבוד גדלו של מלכות יון אשר הרים יד לעשות לו שם ותפארת ולקח לו עטרה להתגדל ולהתפאר ולהתנשא על עם ה' היה בעבור נצחונו במלכות מצרים כמבואר בס' קדמוניות ליוסף בן גוריון הכהן יעוי"ש בראש הס' הרביעי, ובעבור זה חיזק אמונת אלקיו באמרו שהוא הי' בעזריו בנצחון של מצרים, ובגלל זה הדבר הרבה לדבר עתק בגאוה ובוז על ה' ועל משיחו וחפץ להפר דת וחוקים ותורות תורת אלהינו תורת משה ואבה להשכיח עם ה' המחזיקים בו יתעלה ובתורתו יעוי"ש, ונזכרה מלכות יון ההיא הרשעה וגם בני חשמונאי אשר לקחו בו נקם נזכרו קצת בדרך קצרה בו בענין, והוא אמרו גער חית קנה והוא יון שנמשל לחיה ולשעיר אשר דר בין הקנים כדרכו של שעיר וכמבואר בספר דניאל, ואמר עוד יאתיו חשמנים מני מצרים ירצה בני חשמונאי, ואמרו מני מצרים ירצה יען שמצרים אזו בו נקם ע"י החשמונאים הרי הוא כאלו המצריים שלחו את בני חשמונאי, ובהתימו נדבר בדרך קצרה במזמור הקודם לו ממלכות יון כמש"ק האל רוח ה' לפעמו במזמור ההוא לנאום נאום מזמור שיר מענין הצרות והשמדות והגזירות ממלכות יון הרשעה, והוא אמרו טבעתי ביון מצולה ירצה יון כמשמעו, והוא אמרו מלפנים באו מים עד נפש כפי המוקדמות מס' קדמוניות אשר כל עיקרו בא לאלאת הנפש ונשמתי', הוא דברי יוסף בן גוריון הכהן ז"ל כל אשר יאות למלותי להשתחוות אל צלם תמונתי ויאכל בשר חזיר וילא מדת תורת משה חיה יחי' וכל הממאן בזה יהרג בלי חמלה יעוי"ש, והוא אמרו עליך נשאתי חרפה, ואמרו עוד מוזר הייתי לאחי ירצה לבני פריצי עמינו אשר שתו לשונם עלינו להלשין בנו, והם היו בעוכרי בני ישראל כמבואר בקדמוניות, ואמרו עוד ויתנו בברותי ראש ירצה כמדובר ור"ל הן אמת שמאויים להאכילני ולהשקני ורוצים להנות אותי משולחנם אבל הוא ראש ולענה ע"פ התורה ירצה בשר חזיר ומאכלות אסורות וזולתם, והוא אמרו ואני עני וכואב ישועתך אלהי' תשגבני ירצה אתה אלהים שתשגבני ותאילני ותאמצני ותושיעני מן הצר הצורר הזה, ואז אהללה שם אלהים בשיר ואגדלנו בתודה ותיטב לה' משור פר מקרין מפרים ירצה ידמה בדעתי אשר הקול תודה אשר אני אתן אליו יתעלה ית"ש בשלחו אותנו חפשים מן הצרה והרעה הזאת, התודה ההיא תיטב לפניו רב יותר מן שור של יון הרשעה אשר קרן השור ההוא הפרים מלכות שנים ממנו כי תוו עליו לזכרון שאין לנו עם ה' חלק באלהי ישראל, וע"ד הכתוב מנא מנא תקל ופרסין בס' דניאל יעוי"ש, והענין ההוא ע"ד מליצי', והוא אמרו ראו ענוים וישמחו דורשי אלהים ויחי לבבכם. תמו דברי בענין מזמור שושנים של הצרות והשמדות, ובכן נבוא אל ביאור מזמור הפדות והישועה מזמור מ'. והוא אמרו ויעלני מבור שאון מטיט היון ירצה יון כמשמעו, ואמר עוד ויתן בפי שיר חדש ירצה שיר של הלל אשר קבעו חכמים (כדאי' במסכת שבת ועשו ימים טובים בהלל והודאה), ואמר עוד רבות עשית אתה ה' אלהי ירצה בענין נס הזמן ההוא רבות עשית אשר מהם הי' בפועל והוא ענין המנורה ומהם הי' אך בכח והוא ענין המזבח, הוא אמרו נפלאותיך ומחשבותיך, וענין נפלא שאמר מוסב

על

העבודה והשכינה, לכן אמרו שיכתבו על קרן השור שאין להם חלק באלהי ישראל, ובזה יהי' ביטול שניהם, הא' סילוק שכינה כי אחרי אשר ניתן פתשגן כתב הדת כתוב וחתום בגשמיותו שאין לנו חלילה חלק בו יתעלה ואנחנו לא עמו בודאי הוא לא אלהינו חלילה, ובענין זה נאמר אלכה ואשובה אל מקומי, ומקראות רבות מורות על ענין זה בלתי ספורות ידלגם המבקש. הב' ביטול העבודה כי אחרי אמרם על קרן השור ירצה כוונתם אשר השור יעמוד חי בלתי לשחוט אותו בתקרובת ה' אלהי' קדושים כ"א ישחטוהו הרי בטל הכתב והרצו' ונקרע השטר, ואמרו שור יען שהוא החשוב בתקרובת כמ"ש אז יעלה על מזבחך פרים, והוא הדין איך קרבנות כמו הצאן והעוף והמנחה. באופן ע"פ הנחתינו הרשעים הכבלים האלו בקשו לעקור יסוד אמונתינו אשר כל בית ישראל נשען עליו, והוא העבודה והשראת השכינה, כי ע"כ בכל לב ובכל נפש ומסרו עצמם על שני אלה, ירצה המנורה והמזבח שהם עבודה והשראת השכינה כמש"ק, אבל ה' אלהינו יתעלה מחץ ראש על ארץ רבה וגדולה בהם, ע"י עבדיו הכהנים משרתי ה' בעבודה אשר בגללה השראת השכינה תתעלה, והם גם תופשי התורה כמ"ש שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו וגו', ועשה ה' נס להתנוסס בו וכוס ה' נוספה בו, אך למזבח לא עשה ה' יתעלה נס כדי שלא יאמרו הרשעים האלה לאכילה הוא צריך כדאי' בש"ס (מס' מנחות) ז"ל שולחן בצפון ומנורה בדרום כדי שלא יאמרו לאורה הוא צריך ולאכילה הוא צריך. וכה יאמר ה', עוד חזון למועד תקרובת קרבן עבודתי, וכעת יעשו הרשעים מה שלבם חפץ, ואדרבה כדי שלא יאמרו לאכילה אני צריך יעשו בו מה שיחפצו, ובהמשך הזמן תשוב העבודה על מכונה לבני ישראל, ועתה כעת אני מוחל להם עבודתי, ותכלית המכוון בענין העבודה לעילת השראת השכינה לא תעדר מהם, אחרי שלבם שלם באמונתם, וכל הראוי לבילה אין בילה מעכבתו, ותהי' השראת שכינתי עליהם גם מבלי העבודה, אך בענין המנורה שיש תקנה למאמרם לאורה הוא צריך אני אתקן זה ויתאלמו שפתותיהם מלומר זה והמנורה תאיר כמה ועכ"ז לא יאמרו מה שיאמרו, והוא כי אעשה נס בתוך נס, הא' בהשאר פך שמן מלוך יוקשים שלא ישלטו בו הערלים הכבלים, הב' אשר אוסיף ברכתי בו אשר ידלק שמונה ימים א"כ עדות הוא שאין אני צריך לאורה, והפוך הוא באורו נראה אור, והוא יתעלה אשר יאיר לנו, יאיר ה' פניו אלינו ויחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה. (והוא אשר נקבע הנס לשמונה ימים, הא' בעיקר הנס הוי יום אחד, הב' בתוס' הנס הוי שבעה ימים, ובזהו נכח מהר"י קארו יעויי"ש):

הנה ע"פ האמור נוכל לתת טוב טעם בדעת והשכל ע"ד הנס אשר היה לשמונה ימים דוקא, (ומי אשר קדמוני אמרו לאמור ומפני המתנת שבעה ימים לטהרת טומאת מת ויום אחד לכתישת הזיתים הרי אחד ושבעה יש כאן שמונה), יען שבזה הי' הוראה אשר כבוד ה' יתעלה יתב"ש אינו צריך לאורינו, אך הוא היפך אשר באורו נראה אור, והי' ענין זה לשקל דעת הבוערים בעם אנשי יון הרשעים כמש"ק, כי ע"כ אחרי אשר איותה חכמתו לשקל דעת הבוערים היונים שיקל ג"כ כל מה שמן הצורך לשקל, ושיקל בזה גם דעת הבוערים מבני אומתינו אנשי בליעל, והוא, כי יש לבעל דין איש מדון לטעון, אנחנו בני ישראל נתננו לו יתעלה אור שבעה ימים היינו בפך שמן הנמצא היה בו להדליק להדיוט שבעה ימים, כי נאים הדיוט מסכן ודל ומספיק אף כי אחד ליום ודיו בזה, ולו יתעלה נתננו כל השמן ליום אחד בפעם אחת, ואנחנו לא נהנינו ממנו כ"א יום אחד היינו אותו יום שהדליקו בו, כי הוא יתעלה הדליק כל השמן ליום אחד ואף שהי' נהורא רבא ונ"מ מה לנו בזה, לנו די בנהורא כחישא, והי' לנו עפ"ז הפך שמן ההוא על שבעה ימים, וא"כ לו נתננו אור שבעת הימים והוא יתעלה עם היות שהחזיר לנו ביום השני הלא אך החזיר יום אחד מהימים ואף שהחזיר לנו בתוספותיו אור שבעת הימים מה בכך, סוף סוף אך כל אחד החזיר לנו שהלא הוא הדליק אור שבעת הימים ליום אחד, על כן התחכם קדוש ישראל ומלכנו לשקל גם דעת הבוערים אלה, והוא יתעלה בתוספות ברכתו בכך לנו שבעה ימים בתוספות אור, וחלף כל אחד ליום אשר הי' לישראל בפך שמן ההוא השיב לנו הבורא יתעלה בחזרה כל ליום כל ליום ובנהורא רבא:

עפ"ז נוכל לאמר טעם מספיק לענין מהדרין מן המהדרין הנמצא במצות נר חנוכה ולא נמצא דוגמתו בשום מצוה, ומה זאת? אמנם ע"פ דרכינו בקודש נוכל ליישב ענין זה בדבר נאה ומתקבל, וידוע לאמור שהי' ענין זה זכר לנס הידוע אשר הוסיף ה' לנו כל אחד ליום ובנהורא רבא והחזיר לנו בתוס' מרובה, לכן עושים אנחנו המצוה הזאת ע"ד האמור זכר למעשה הנס, היינו בראשון מדליקין נר אחד והוא כל מצוה, וירצה כל מצוה ומצוה בני ישראל לכבודו יתעלה יתב"ש, ובשני מדליקין שתי נרות אחת למצוה לזכר עיקר הנס שהי' בראשון ואחת לתוספתו וחזרתו אשר החזיר לנו הבורא יתעלה בשני ומשלו, ובשלישי בו מדליקין שלש נרות, אחת

עמוק עמוק מאוד חן חן לו, הוא אמרם הקב״ה אמר לי׳ למשה אמור לבצלאל עשה לי משכן וכלים, ירצה כוונתם לעומת הג׳ כלים האחרונים, והוא כוונת דבריהם באמרם משכן כלים, הלך משה ואמר עשה לי כלים. ומשכן ירצה כוונתם לעומת הג׳ כלים הראשונים, ור״ל שאדונינו משה אמר לבצלאל רק ארון שולחן מנורה משכן והג׳ כלים האחרונים לא אמר לו, ובכוונה גדולה עשה משה לראות בזה אם יחכם בצלאל בעניינם, שאם באמת יתרון חכמה לו לבצלאל ועומד בסוד קדושים ולו ידיעה בחכמה העליונה ובענין המרכבה בודאי ישאלהו בצלאל על ג׳ כלים האחרונים אשר גם הם צריכים להיות במשכן לעומת העולמות העליונים והמרכבה כי לא נגרע מהם דבר, ובשאלתו זאת יודע יתרון חכמה שבו, ואם לא ישאלהו הוא באמת שאין יתרון חכמה כמולא בו, וענין דמות תמונתם וציורם של השלשה כלים האחרונים עוד חזון למועד ויגיד לו בסוף אחרי מבחן הבחינה, לשמוע בצלאל דברי אדונינו משה על זה הסדר שהקדימנו והוא להיותו חכם באמת ועומד בסוד קדושים ורואה שחיסר אדונינו משה בציורי מן סוד תמונת המרכבה כמו שיעדנו, השיב לו כענין והשכיל בדבר לשאול לו ע״פ הנהיג ומעשים בכל יום, ולא אבה לשאול לו מהעולם העליון ומנהגו כי בזה יודע חכמתו ואין דרכם של חכמים לגלות חכמתם אך להסתיר ענין חכמתם ומעשיהם (והוא הוא עיקר החכמה ולאשיתה ובראשה השתיקה כמ״ש חז״ל סייג לחכמה שתיקה) ע״כ שאל לו ממעשים בכל יום ושפיל ואזיל בר אווזא ועינוהי מטייפין, הוא אומרם אמר לו בצלאל אדונינו משה מנהגו של עולם אדם בונה בית ואח״כ מכניס לתוכו כלים כו׳, ירצה ע״פ דרכנו שאמר לו בצלאל, בעליל שים קילור בדבריך ועודך בתומתך להגיד לי בסוף ענין ציורם וענין תמונתם ותכונתם ועוד חזון למועד, שאם אין עוד כלים יותר מן הכלים אשר אמרת וא״כ בע״כ אלו הג׳ כלים אשר הלעת לפני הם הם העיקר בבנין ובודאי פי ה׳ יתעלה לא שנית וכן ג״כ בודאי לא טעית וא״כ הן הן אלה הדברים האמורים מפי כבוד ה׳ יתעלה א״כ יהיה והפלא על חכם מכל חכם ה׳ אלהים קדושים אשר יקדים כלים להבנין ולא יארע זה אפילו בהדיוטות ק״ו לקדוש ישראל מלכנו בורא עולם יתעלה? **שמא** כך אמר לך הקב״ה עשה משכן וכלים, ירצה עוד כלים עיקרים כמולא בבנין והראשונים שאמרת אך טפלים ולא עיקרים הם והכלים אשר עוד תגיד לי בסוף הם הם העיקרים בבנין, לשמע אדונינו משה כזה מן בצלאל בחן הוא שבאמת יתרון חכמה כמולא אתו ועומד בסוד קדושים, שהבין אדונינו משה שמאלת בצלאל היתה ע״פ רוב ידיעתו וחכמתו בעולמות העליונים ובענין המרכבה שאם שאלתו הי׳ ע״פ הנהוג א״כ מ״מ קשי׳ על הכלים הראשוני׳ אשר הקדים זכרם ובמה יתרצה בצלאל במאמרו שמא כך אמר לך הקב״ה עשה משכן וכלים על שאלתו מנהגו של עולם אדם בונה בית כו׳? הוא דבר אדונינו משה שמא בצל אל היית וידעת, ירצה אמר לו יופי לך בצלאל, יופי לך בצלאל, הן אמת שחכמת וחן חן לך (ואמר לו **שמא**, בלתי להללו תהלה שלימה בפניו כי אין זה מן הכימוס, ע״ד אמרו אומך ראיתי צדיק לפני ואלו תמים לא כאמר) :

אמר הכותב אחריהו למאמר הש״ס בכי טוב ובחכמה דברו ענין מליצתם, שאם היו אומרים כלים משכן כלים, כלים משכן, כלים משכן כלים, הי׳ נופל הספק בהשקפה ראשונה מי ומי אשר לא העמיק הענין הנדבר על רוס אפנו וגודל טובו כאשר בררנו והי׳ טוען בזה ערכה קושיית שאלת בצלאל במקומה לענין כלים הראשונים ומה תיקן בצלאל בזה? כי ע״כ העטיפו ענין מליצתם כאשר הוא כאמר לפנינו למען יובן הענין ע״פ השקפה ראשונה, זה אמרם, משכן כלים, כלים משכן, משכן כלים, אשר יתיישב הענין לתומו, אמנם המשכיל הנלבב ירצה להפשיטו ולהלבים אותו מחלצות כמש״ק, שאז ירוח הענין בטוב ויבוא כמו חותם תכנית וקרנים מידיו לו חן חן לו. (ודע שענין ארון האמור במאמר ההוא הוא טעות סופר יעויין ברבות), ועוד רבו הדברים בזה ואין עת האסף פה כי כלא מענין כוונתינו אשר אנחנו בו:

נשוב אל שאנחנו בו ונבוא אל ראשית נושאינו אשר החילונו בו, ונאמר שעיקר משכן מקדש ה׳ כוננו ידיו הוא לעילת העבודה התלוי׳ המזבח למען תוכשר נפש האיש הישראלי בתיקון העבודה ע״פ התורה תורת משה איש האלהים, והוא הוא העבודה והוא הוא התורה, כי אז בקיום התורה והעבודה מן הילות היות השראת השכינה בבני ישראל אשר בלתי שורה מבלי קיום התורה כמש״ק, וכן אמרו חז״ל אחר העבודה היתה הברכה שתשרה שכינה במעשי ידיהם כדאי׳ בש״ס (ומס׳ מגילה) יעויי״ש, והנה העדות שהשכינה שורה בישראל היא המנורה כדאי׳ במס׳ שבת ז״ל המנורה עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל, באופן ע״פ הנחתינו כל עיקר הבנין על אודות העבודה והשכינה כמש״ק, והנה מלכות יון הרשעה בחנו כל זה להיותם ראשית חכמי הגוים, והרשעים ההם ברוע בחירתם בקשו לעקור כל זה, והוא אמרם ז״ל עליהם במדרשות שאמרו מלכות יון לבני ישראל כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלהי ישראל, ולהבין סוד מאמרם לדעתי ע״פ שקדם, הוא, שהם ברוע בחירתם אבו לעקור שתי אלה מבני ישראל

העבודה

קומו ובנו את מקדש ה׳ אלהי׳ להביא את ארון ברית ה׳ וכלי קודש האלהי׳ לבית הנבנה, ואמר עוד (סי׳ כ״ז) אני לבבי לבנות בית מנוחה לארון ברית ה׳, ואמר עוד שם (סי׳ כ״ח) אל שלמה בנו ה׳ בחר בך לבנות בית למקדש ירלה לדברים המקודשים (ע״ד הכתוב ונסעו הקהתים נושאי המקדש כדרש חז״ל) ואזל הולך לשיטתו שעיקר הבנין על אודות השראת השכינה התלוי׳ בארון, וכמו שאמר בתהילותיו נבואה למשכנותיו נשתחוה להדום רגליו קומה ה׳ למנוחתך אתה וארון עוזך, ועם היות שכבר אמר לו ה׳ בנבואת נתן ע״פ ביאורינו בו שהבנין על אודות העבודה התלויה במזבח, הן אמת שהוא כמו שהכחנו, אמנם המלך דוד לא בחן הנבואה על רוש אפנה אך תפש לו ענין הנבואה כפי שטחיותה כי ה׳ העלימה ממנו, והוא לדעתי ענין אמרו שם ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה אמר נתן לדוד, רלונו בזה להורות שאדונינו דוד לא התחכם בענין הנבואה להבינה על אפנה כמשפט אך אחז לו שטחיותה והוא אמרו הדברים ירלה גילוי וקוטב הדבר בדרך החזיון רלוני סוד מסותר, וכותב הספר אמר זה למען הבין אמרי דוד בד״ה כמש״ק, וגם דיבור דם לרוב שפכת גם ענין זה הי׳ אך ברמז וסתום לפניו, על בוא זה אשר הבנין נגול עליו, הוא שלמה בנו, וה׳ האיר עיניו והבין שעיקר הבנין על אודות העבודה התלוי׳ במזבח והוא אמרו (ד״ה ב׳ ב׳) אני בונה בית לשם ה׳ אלהים להקדיש לו להקטיר לפניו קטרת, ואמר עוד שם ומי אני אשר אבנה לו בית כי אם להקטיר לפניו, וכן השכיל גם בענין מאמר ה׳ דם לרוב שפכת שר״ל דם בני ישראל, וא״כ המאמר ההוא לבוז וקיקלון כבוד אביו לכן כאשר החכם ההוא מילל (סי׳ ו׳) ע״ד דוד אביו (בסי׳ כ״ב) השמיט החכם ההוא ענין שפיכת הדם, ולא בא בדברי קדשו מענין זה אפס קלהו מאומה, אך אמר ההיפך, הוא דברו, הטיבות אשר הי׳ עם לבבך זכר בדברו תשואת חן חן אשר נתן ה׳ לדוד אביו על אמונת לבבו הטוב שהתעורר על ענין הבנין לבנות, כי הוא ענין כבוד בית אביו, אולם ענין שפיכת הדם לא זכר כלל:

באופן שכוונתינו ברורה בענין שכל עיקר הבנין על אודות העבודה התלוי׳ במזבח, והוא העיקר,

כי ע״כ ירוץ דברו כאשון בענין הליווי בתורת ה׳ מענין המקדש וכליו, וטרם בוא הליווי מאתו יתעלה בדבר המקדש וכליו בא הליווי מענין מזבח בראשונה, כי כן ליווי המזבח בדרך כלל כתוב בפרשת יתרו, הוא דברו מזבח אדמה תעשה לי וגו׳, וליווי המקדש וכליו בא בפרשת תרומה, ויען שעיקר המשכן הוא הכלים ועיקר הכלים הוא המזבח, א״כ עיקר המשכן הוא על אודות המזבח כמו שקדם, לכן בא בפרשת תרומה ליווי תמונת המזבח תיכף אחר ליווי תמונת המשכן להורות לפנינו שהוא עיקר בבנין, ע״ד הבונה בית וכליו שעושה הבית בראשון ואחריו הכלים העיקרים בו, ומה מאוד יובן ע״פ דרכינו בקודש מאמר חז״ל (מס׳ ברכות) בצלאל על שם חכמתו נקרא אשר יש להפליא בעניינו והרגש רב בו מאוד, והוא מה יתרון חכמה נמלא בו בבצלאל בענין זה, ולדעתי הוא חכמת כל האדם ואפילו הקטן שבקטנים יוכל לבחון בזה? עוד מזה איך עלה על דעת אדונינו משה להחליף ולהמיר דברי אלהים קדושים ואם טעה הי׳ לו לומר טעיתי ואם לא טעה מי הכריחו לזה? המאומנס לדעתינו ע״פ המוקדמות יובן הענין באופן נאות כי כאשר תחז עינינו מישרים בזאת התורה בפרשיות תרומה תלוה כי תשא אשר שם ידובר ויסופר תכונת המשכן וכליו בג׳ פרשיות אלו הנה מלאכו לאינו כי סידורם ע״ז הסדר (א) ארון, (ב) שולחן, (ג) מנורה, משכן, (א) מזבח העולה, (ב) מזבח הקטורת, (ג) כיור, והי׳ ליווי תמונת המשכן מפי כבוד ה׳ יתעלה ממולע בתוך בין ג׳ כלים ראשונים לג׳ כלים אחרונים, וכפי טוב הנחתינו שעיקר משכן ה׳ על אודות העבודה התלוי׳ במזבח אם עולה עולה אם קטורת קטורת והכיור ללורך תשמיש המזבח הוא כמ״ש בבואם אל אוהל מועד ירחלו מים או בגשתם אל המזבח לשרת להקטיר א״כ הכיור כמזבח דמי, והוא ע״פ הנחתינו שעיקר המשכן על אודותם ירלה מזבח וכיור, כי ע״כ הקדימה החכמה העליונה בכוונת מכוין הג׳ כלים ראשונים קודם תמונת המשכן להורות לפנינו שהם אינם עיקרים בבנין ואך עיקר הבנין על אודות הג׳ כלים האחרונים, ע״ד אדם הבונה בית ועושה כלים שהבית בראשון ואחריו הכלים העיקרים בו, לכן תמונת המשכן קודם לתמונת המזבח והכיור, ובחכמה הטעיף המשכן אחרי ג׳ כלים הראשונים והקדימו קודם להג׳ כלים האחרונים, זו היתה כוונת החכמה העליונה, ואדונינו משה הבין בזה שעיקר הבנין על אודות הג׳ כלים אשר לאחרונה יסעו, לכן כאשר שבא קדוש ישראל מלכנו את בצלאל לפניו עשה אדונינו משה ענין האמור לנור הבחינה לבצלאל לראות אם יחכם בזה (וע״ד מסבחין לי׳ האמור בש״ס מסכת ברכות ועי״ז וזולתם שאמור שם אם יבוא לידך הביאהו לידי), עד״ז ג״כ התנהג אדונינו משה עם בצלאל לראות אם עמד בסוד קדושים ונגלה עליו כבוד ה׳ יתעלה בחכמה העליונה בעולמות העליונים וענין המרכבה אשר כל כלי מקדש משכן ה׳ הם לעומתם, והם כליורי דבר כמש״ק בראש דברינו בשם הרמב״ן זללה״ה יעוי״ש, ויבוא בסמוך ענין באר היטיב, הוא דברי חז״ל האלהיים ובחכמה דברו ובמחוג

עמוק

הוא מהיאות לבנותו, וכיון שעיקר הבנין על אודות העבודה התלויי במזבח, כי ע"כ כל עוד אשר עדן לא נתגלה מקום המזבח אי אפשר לבנות הבנין כמו שקדם, ע"פ הנחתינו זאת הנה ימלא טוב טעם ענין המניעה על בוריו בכתוב ור"ל כי המלא ימלא טעם המניעה וגם ימלא הענין בכתוב והוא אמרו ושמתי מקום לעמי ישראל ירצה כאלו יאמר עוד עידן ועידנין אשר אני בכבודי ובעצמי אציין בעתיד מקום המזבח הנקרא מקום סתם, (ויהי' ענין ושמתי לך מקום אשר ינוס שמה, והוא אמרו ושמתי עתיד וכבר ערה הרד"ק בזה יעויי"ש), והוא כאלו יאמר ה' בזמן מן הזמנים אשר אני בעצמי ובכבודי אראה את מקום המזבח אז יבנה הבנין, למען לא תהיי עבודת ה' במקום הפקר ובלתי משתמר, באופן שאמר ה' יתעלה שאין עיקר הבנין על אודות השראת השכינה התלויי בארון אך עיקר הבנין על אודות העבודה התלויי במזבח, וכל עוד אשר לא נתגלה מקום המזבח ענין הבנין לנו אך למותר ואיננו מן הצורך, וגם אי אפשר כ"א בזמן מן הזמנים כי אז אני בכבודי אגלה ענין מקום המזבח כי אז יהי' נכון לבנות הבנין כיאות, והענין כי לבעבור התורה לבדה כאשר היא מונחת בארון במקום מנוחתה בלתי יקיימו אותה בני ישראל חלילה בודאי למענה לבדה לא תהיי השראת שכינה כי כבר נאמר אתם לא עמי ואנכי לא אהיי לכם, ורבו כתבי קודש המורים על כוונה זו, אך עיקר השראת השכינה בינינו באופן אשר יקיימוה היא העבודה המורה כי אז איננו מן הצורך לא אל המקדש ולא אל המשכן, כי האדם ישר הוא בעצמו מקדש משכן כבוד ה' יתעלה וכמאמרם ז"ל הצדיקים מרכבתה של שכינה, והוא הנקרא מקדש והוא הנקרא ארון כמש"ש ז"ל אראלים ומצוקים החזיקו בארון, והוא לדעתי ענין אמרם ז"ל מקום ארון איננו מן המדה להורות לפנינו שאין עיקר הבנין על אודות הארון והעד ע"ז שמקום מדתו איננו במקדש משכן ה'. (והוא טעם הכתוב היכל ה' היכל ה' היכל ה' המה (ע"פ שמעתי מזולתי) ירצה אמרו לא כפי העולה על רוחכם ודעתכם שהיכל ה' הוא היכל ה' והוא העיקר בדבר, לא, אך היכל ה' המה (וכן הוא בחרדים יעו"ש) ירצה בני ישראל בעצמם, באופן שיוכשרו טוב מעשיהם כתורה וכמצוה אז הם הם בעצמם היכל ה' ובכל מקום השראת שכינתי וכבודי עם בני ישראל על אופן זה לטוב):

הנה כי כן יובנו ג"כ הכתובים של נבואת נתן הנביא והתכתן באופן נאות ובטוב טעם ודעת, הוא אמרו האתה תבנה לי הבית לשבת, ירצה מה תדמה בנפשך שאתה נחפז לבנות הבנין על אודות השראת שכינתי התלויי בארון ותדמה לאמר שהבנין למעני הוא למכון שבתי (ויהי' טעם הכתוב ע"פ דרכינו כאלו יאמר האתה תדמה שהבית לשבתי הוא, תבנה לי, ר"ל אשר אתה רוצה לבנותו), לא, לא, כי לא ישבתי בבית למיום וגו', למה לא בניתם לי בית ארזים וגו', הכוונה בזה שאמר ה' לעבדו דוד אני מצידי ולמעני איני מקפיד לא על מקום השבת בעצמו הייני חבל הנחלה ואחוזת קרקע אשר הבנין נבנה עליו (כדרך השרים והסגנים אשר הם מקפידים ע"ז בכל עוז) והוא אמרו בית סתם ע"ד בית סאה בית כור בש"ס, ואמר עוד גם אני איני מקפיד מצידי ולמעני על היקף המחילות אשר יהיו נאים וחזקים כראוי ומוצקים והוא אמרו בית ארזים ע"ד הכתוב שקמים גודעו וארזים נחליף, וירצה אמרו אני מצידי איני מקפיד אפילו על אחד מהם, ומכ"ש על שתיהם, והיה זה כמו שקדם, יען שעיקר השראת השכינה על אודות התורה באופן אשר יקיימו אותה, והיא העבודה, ואז בכל מקום הוא מקומי כמו שאמרו חז"ל צדיקים מרכבתה של שכינה כנ"ל, ואמרו גלו למצרים שכינה עמהם גלו לבבל שכינה עמהם גלו לאדום שכינה עמהם, והצדיק הוא יסוד עולם, והוא אמרו ועתה כה תאמר לעבדי לדוד וגו' ירצה אתה נתן הנביא תאמר לעבדי דוד אם רוצה לבחון ענין זה אשר אמרתי זה מקדם בסמוך (וענין עתה מיד ע"ד עתה תתן ואם לא לקחתי בחזקה) אם רוצה לבחון ענין זה אשר אמרתי תיכף ומיד יוכל לבחון הענין ההוא ממנו בעצמו, ומזמני להביא ראיה הלא לקחתיו מן הנוה מאחרי הצאן והגדלתיו ורביתיו אף עטרתיו עד כי גאה גאה בשם מאוד והי' זה יען שאותו ראיתיו צדיק לפני, מכל אלה יוכל לבחון שאין הבנין למעני אך עיקר הבנין על אודות העבודה התלויי במזבח, ומקום המזבח עדן לא נתגלה כעת, אך ושמתי מקום וגו' ירצה בעתיד כמש"ק אז יהיה ראוי הבנין להבנות, ואף גם זאת אפילו כשיתגלה אתה לא תבנה אותו יען שגילוי מקום המזבח הי' ע"פ מעשה שהי' במספר מפקד עם בני ישראל והי' אז הדבר בעם ישראל צאן קדשים עמו וצאן מרעיתו ואין קטיגור נעשה סניגור, כי אז דם בני ישראל נפשות אביונים נקיים לרוב שפכת ואתה גרמת להם בזה ועל ידך היתה זאת להם, כי ע"כ אין נכון שאתה תבנה אותו שאין קטיגור נעשה סניגור, אך בנך היוצא מחלציך הוא יבנה אותו, והוא אמרו הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל ירצה אם דברתי הנה הוא באופן אשר יתוודע מקום המזבח מקום מוקטר מוגש לשמי על אופן זה דברתי:

אתה עתה ברוך ה' קורא נעים תחזה איך דברינו ת"ל מיוסדים על אדני פז כתבי הקודש, הנה נעים זמירות ישראל באזהרתו על הבנין אמר בדה"א (סי' כ"ב)

קומו

שההליכה ההיא היתה הליכת השכל מפי כבוד ה' יתעלה ובודאי הליכה כזו אך טובה היא, כי ההוא אמר ולא יעשה!

ומה מאוד יובן באופן נאות ע"פ דרכינו דברי הרבות, הוא דברו, אל הארץ אשר אראך ולמה לא גילה לו מיד כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל פסיעה ופסיעה הוא דעתי' דר' יוחנן דאמר ר"י קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת ולמה לא גילה לו מיד כדי לחבבה בעיניו וליתן לו שכר על כל דיבור ודיבור, כך הוא אל הארץ אשר אראך, על אחד ההרים אשר אומר אליך, וקרא אליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך, קום לא אל הבקעה ושם אדבר אותך, והמדרש הזה אומר דרשני, מה אמרו הוא דעתי' דר' יוחנן כו' וכי דעת מי לא דעתו, אחרי שיש כאן ספק עלום בכתוב ע"כ כולם יענו ויאמרו שהוא כדי לחבבה בעיניו וכל הדיעות יסכימו לזה, ומי הוא אשר ערב את לבו לריב עמו, והי' לו לומר וכדר' יוחנן? אומנם ע"פ דרכינו בקודש יבוא בכי טוב, ויראה אמרו דברינו אלה אשר כדברנו מלפנים שהוא אך כדי לחבבה בעיניו הן הוא אך דעתי' דר' יוחנן שהוא קא חשיב כתוב אשר אראך האמור בין כתבי הקודש זולתם ולדעתו ענין אשר אראך האמור הוא ענין עתיד וא"כ יקשה למה לא גילה לו מיד? והתשובה ע"ז בעל כרחך משום לחבבה בעיניו, אבל ע"פ דעתינו דעת רבים טעם אחר בדבר אראך האמור ויראה הווה ר"ל הארץ אשר אראך תמיד בכוסף הטבע ותשוקתך ללכת אליה, א"כ עפ"ז אין כאן קושיא, וכיון שאין קושיא אין תירוץ, ולא נצרכים לטעם ההוא לומר שהוא כדי לחבבה בעיניו:

ע"פ דברינו הונח לנו מה שלא נאמר ענין הראיי' בכתוב, שהראיי' האמור בדבר המלוה אין טעמו ראיית המלוה אך ענינו ראיית המלוה ויראה הוא ראיית אברהם בעצמו לא ראיית ה' וא"כ למה לו להראות אותה אחרי שכבר הוא רואה ועומד ויודע אותה בטוב ע"פ כוסף הטבע והשתוקקותו כמו שקדם, לא כן ענין אשר אומר אליך האמור במקום ההקרבה שהיא אמירת הזולת המלוה יראה הוא מאמר ה' יתעלה שהוא יאמר לו מקומו אי', שמקום ההקרבה בלתי נודע לאיש מצד טבעו אך במאמר אלהים קדושים דוקא שהוא היודע מקומו אנה הוא לכן אמר לו ה' שהוא יראה לו המקום ההוא, כי על כן נאמר אח"כ בתורה ענין האמירה בדרך המחוג והרמז והוא אמרו וירא את המקום מרחוק וכדרש חז"ל ראה ענן קשור על ההר:

נשוב אל שהתחלנו בו, שמקום המזבח לא מצאו שמואל ודוד בחקירת עיונם ע"פ השכל והתורה, ושמואל מת ולא נודע לו מקומו אי', אך לדוד המע"ה נתודע אליו הדבר מפי כבוד ה' יתעלה ע"י גד החוזה באחרית עתותי ימיו בסוף שנותיו, בבוא גד שלוח מאת הי"ת לאמר לו להקים מזבח בגורן ארונה היבוסי ולהקריב עליו לה' (לכפר על עון ספרו את העם אשר בעבור זה היתה יד הדבר והמגפה בעם) ובזה תעצר המגפה, אז נודע לדוד מקום המזבח אנה הוא וכמ"ש בס' שמואל ובד"ה, הוא דברו בעת ההיא בראות דוד כי ענהו ה' בגורן ארונה היבוסי ויזבח שם ויאמר דוד זה הוא בית אלהי' וזה מזבח לעולה לישראל, וע"פ הדיבור נתוודע אליו מקום המזבח והיה זה בסוף ימיו קרוב למיתתו טרם הלקחו כמו שמוכח כ"ז מכתבי הקודש שמואל וד"ה יעויי"ש, הנה כי כן יבורך גבר להבין ענין סוד המניעה לאמתו והוא עת אשר אוה דוד לבנות בית למושב אלהים הי' זמן רב קודם הודע אליו מקום המזבח, כי הענין ההוא של אוות נפשו בענין בנין בית ה' הית' ערך אמצעית ימיו זמן רב קודם מיתתו כמבואר, ובעת זמירות ההוא לא בחן הדבר על טיבו ורום אפנו ודימה בנפשו שעיקר הבנין על אודות השראת השכינה התלוי' בארון כמ"ש ונועדתי לך שם ודיברתי אתך מעל הכפורת וכיון שהארון על עמדו ורום מלבו מן הראוי לבנות בית לשם ה' יתעלה. ומה מאוד יובן עפ"ז התכת הכתוב מן מאמר דוד אנכי יושב בבית ארזים וארון אלהים יושב בתוך היריעה, והרגש מבואר מה לו שזכר בדברי קדשו אך הארון לבד ולא שאר כלי המקדש? האומנם ע"פ דרכינו יתאמת הענין שהן אמת שהמשורר דיבר בקדשו ארון אלהי' ושאר כלי המקדש כמ"ש בד"ה (סי' כ"ב), הוא דברו להביא את ארון ברית ה' וכלי קודש אלהים, ויראה לדעתו אשר זכר הארון בראשונה ע"פ המוקדות לדעתו שאך עיקר הבנין על אודות השראת השכינה התלוי' בארון ושאר כלי המקדש אך טפלים לו, אך הספר בכוונה השמיט לשאר כלי המקדש להורות לפנינו דעת המשורר הקדוש אדונינו דוד בשליונות להבחין דעתו איך היא כוונתו אשר לעילה זו התעורר על אודות בנין הבית, והוא אמרו וארון אלהים יראה שדעתו שעיקר הבנין על אודות השראת שכינה התלוי' בארון, וכיון שהארון על מקומו מהיאות לבנותו, כי ע"כ הי' בדעתו לבנות הבית, אמנם באמת לא כפי העולה על רוחו שהעיקר בהבנין הוא הארון, לא, לא, אך העיקר הוא המזבח, ויראה על אודות העבודה התלוי' במזבח, למען תתכשר נפש איש הישראלי בתיקון מעשה עבודה על פי התורה, לבלתי תהי' עבודת ה' יתעלה על דרך עבודת הקדמונים לע"ז חלילה אשר עבודתם במקום הפקר בלתי מוכרע ומשתמר, וכמ"ש בענין העבודה אשר יביאו וגו' את זבחיהם אשר הם זובחים על פני השדה, ולכיך העבודה

הוא

ולא ירגיש בו, בשגם האדם דאית ליה מזלא ואמרו חז"ל אע"ג דאיהו לא חזי מזליה חזי, לכן התעורר הוא ללכת ארצה כנען מצד טבעו באופן שלדעתינו הוא התעוררות הליכת הארץ היה עיקרו מאברהם, אך כמו תתפעם עליו איך ילך ויעזוב את אביו ואיה כיבוד אב, לכן הוא אברהם רוב לקחו הסיתו לזה אחרי הפצרות ופיוסים שילך אתו עמו גם אביו תרח, וגם אביו הסכים על ידו בעבור אשר נפל עליו פחד זולתו אשר קמו עליו אנשי דורו להרגו כמובא בזוהר בגלל הגילולים אשר הטעם יעויי"ש, ולדעתי מה שנאמר ויקח תרח את אברם בנו ירצה על הפעולה וההליכה בעצמה כאשר נשתוו שניהם יחדיו ללכת אז מן הנימוס והנהוג אשר הגדול יקח את הקטן ויוליך עמו (והאב הוא הגדול והבן מצטרף אליו), אבל בהתעוררות ההליכה לארץ כנען הי' אברהם הראשון, ותהלה לאל שמצאתי כדברי ממש בס' הזוהר זה קוטב לשונו איכון אברהם ושרה עקרא למיפקי מן גו חייביא וכיון דחמא תרח דאברהם בריה אשתזיב מגו נורא אתהדר למעבד רעותא דאברהם למהך לגו ארעא ישראל יתי' עמי' ובג"כ ויצאו אתם (ירצה תרח ולוט עם אברהם ושרה) יעויי"ש, שהם היו בראשון לענין מחשבת ההליכה והיציאה, וכאשר באו עד חרן אשר הוא רב המרחק מאור כשדים, וכבר עבר פחד תרח מזולתו כמו שקדם, והמקום ארץ ישראל איננו הולמו מצד טבעו כי לא יעבר זר בתוכו יען שחרן מקומו ומקום אבותיו (ואף הרן בנו ארץ מולדתו באור כשדים וכן הוא לשון הכתוב וימת הרן בארץ מולדתו באור כשדים ירצה מקום הולדת הרן הי' אור כשדים אבל מילדת אברם ותרח אביו וכל אבותיהם הקודמים הי' חרן כמ"ש החכם ר' משה יעויי"ש, והכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ואלו הרן לא קחשיב הוא לאות נאמן כדברי החכם ההוא, וכבר מילל בזה החכם ר' אברהם דאלליג אבל הוא הנכון כדעת ר' משה), כי ע"כ בבוא תרח לחרן לא אבה תרח ללכת משם עוד להלאה מזה, ובע"כ היה ג"כ מוכרח אברהם להתעכב אתו עמו בעבור מצות כיבוד אב, הוא שבא דבר ה' אליו בחרן ואמר לו לך לך ירצה לך לבדך, ר"ל גם אם לא יאבה אביך תרח ללכת אתך לך לבדך ואל תחוש לכיבוד אב, הוא דברי הרבות בקיצור הכוונות ורב האיכות ז"ל לך אני פוטר מכיבוד האב יעויי"ש, והוא אמרו מארצך ירצה חרן ע"פ דעת החכם ר' משה אשכנזי, וממולדתך ירצה לדעתי מאצטגנינות שלך (ע"ד אמרם ז"ל במס' שבת מאי דעתך דקאי צדק במערב אהדריכהו למזרח הוא טעם הכתוב ע"פ דעת חז"ל צדק יקראהו לרגלו יתן לפניו ר"ל צדק אשר הוא לאחור ולמערב אשר נקרא רגל אחרהו לפניו הוא מזרח שנקרא קדם ופנים וענין גוים ומלכים ירד הוא ענין אחר כמשך למטה ע"פ דרך הש"ס יעויי"ש), ומבית אביך ירצה לדעתי שלא תקרא עוד על שם אביך תרח אך יקרא שמך על הטובים שקדמוך כמו חנוך ומתושלח שם ועבר והדומה (ע"ד אמרם ז"ל במסכת סנהדרין לרשיעא בר צדיק קורין רשיעא בר רשיעא ועד"ז הוא ג"כ ההיפך ירצה לצדיק בר רשיעא קורין צדיק בן צדיק, הוא לדעתי יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק ירצה יצחק הי' בן המצטרף לאביו אברהם להקרא על שמו ולומר שבנו הוא הי' תיכף בעת גיחו מרחם בעת אשר אברהם הוליד אותו להיותו צדיק מעיקרו, לא כן ישמעאל בנו שנתייחס על שם אביו אברהם רק ערם מותו אשר אז עשה תשובה כדאי' בפרשת תולדות וברבות יעויי"ש, ואחרי התשובה נתייחס בזה התואר, אבל קודם לזה הי' קרוי על שם אבותיו הרשעים כמו דור המבול ודור הפלגה ודומיהם):

הנה כי כן יבורך גבר להבין ענין **אשר אראך** האמור, ירצה אל הארץ אשר אני אראך תמיד בכוסף הטבע והשתוקקותו ללכת שמה אל הארץ ההיא תלך אתה ומכוסף השכל, וירצה ע"פ האמור לדעתינו יהי' ענין אשר אראך האמור הווה כמו ככה יעשה איוב (איוב א'), הוא לדעתי התכת הכתוב ויצאו ללכת ארצה כנען ויבואו ארצה כנען שהכתוב ההוא אין לו שחר, כי מלבד שכפל לשון יש בו שתי פעמים ארצה כנען, עוד לו ענין המליצה בעצמה בלתי הולמת כלל דרך מליצת כתבי הקודש, והי' לו לומר ויצאו ארצה כנען ויבואו שמה? וכבר מילל בזה אדמו"ר הגאון רב החכמה והמדע הרב רבינו אליעזר אשכנזי זללה"ה יעויי"ש, האומנם ע"פ הנחתינו יבוא כחותם תכנית שכלל הכתוב כאן באותו דיבור שתי ההליכות ענין ההליכה אשר הי' מצד הטבע המבואר בפרשת נח וענין ההליכה אשר הי' מצד השכל אשר כתוב בפ' ההוא, ובא עוד להפליג ענין הליכת השכל על ענין הליכת הטבע, והוא אמרו ויצאו ללכת ארצה כנען ירצה הליכת ארצה כנען ראשון האמור בפ' נח כי שם נאמר ויצאו וגו' ההליכה ההיא אך היתה ללכת (ע"ד הכתוב ואנכי הולך באשר אני הולך) להיותו בלתי יודע עד מה אך כי הולך הוא ע"פ הטבע אשר משתוקק לזה אומנם איננו יודע אם יהי' מקום מנוחתו שם פן יהי' מוכרח ללכת משם עוד להלאה, וזאת בעליל שבהליכה כזו נפש האדם ירעה עליו והוא כאורח וגר אשר הוא נודד ממקומו אנה ואנה ולבו דוה עליו, אומנם ההליכה השני' ארצה כנען האמורה בפרשה ההיא היתה הליכת ביאה, כאדם ההולך לביתו שבודאי הוא שמח וטוב לב, יען שההליכה

מקום סתם במקרא׳ קודש כמ״ש ובכל מקום מוקטר מוגש לשמי, וכאמר וירא את המקום מרחוק ועל מקום ההקרבה נאמר זה, וכאמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי ובעניני דמזבח כתיב יעויי״ש, הב׳ מקום המשכן, הוא שנאמר עד אמלא ״מקום ״משכנות, אבל לא בחרו ולא השיגו בחקירת עיונם שני אלה כ״א מקום המשכן לבד, אבל מקום המזבח לא מצאו אותו בחקירת עיונם ע״פ שכלם מן התורה, הוא שנאמר כבואה למשכנותיו לבד, אבל המקום לא נזכר בכתוב כמו שקדם, שבאמת לא מצאו אותו ולא השיגוהו בחקירת עיונם, והי׳ זה יען שמליאת מקום המזבח מקום ההקרבה לא הורשה להודע לשום בן אדם מעצמו ע״י זכות שכלו, וכן באמת לא נמצא כתוב בספר התורה, אך הוא ענין שפון וטמון להבורא יתעלה יתב״ש לבדו אשר הוא יגיד עליו בזמן מן הזמנים ע״י נביא או מורה דרך או חוזה מפי כבודו יתעלה בכבודו ובעצמו (כאשר כן היה באמת בזמן מן הזמנים ויתבאר בסמוך ענין), וחכמי התלמוד אשר לא נאמו נאום בזה, היינו אחרי שלא מצאו אותו ע״פ חקירת עיונם מה להם להשתעות בענין זה, כי ע״כ השמיטו הענין בלתי גילו אותו, אבל הוא הנכון כמו שהנחנו:

ומה מאוד יובן ע״פ אמרינו שמליאת מקום המזבח ענין נעלם הוא ואך לו לבדו יתעלה שייך הענין יבואו עפ״ז כאותם תכנית שני ענייניס בתורת משה איש האלהים אשר שני אלו שניין דא מן דא ומן הלורך להתבונכות בס, והוא זה, אברהם בענין ראיית הארץ שאמר לו ה׳ אשר אראך בלתי בא ענין הראיי׳ מבואר בכתוב לא באר היטב ולא במחוג אפי׳ בדרך רמז יעויי״ש, ובילחק בענין מקום ההקרבה שאמר לו ה׳ אשר אומר אליך כאמר אח״כ וירא את המקום מרחוק, ודרש חז״ל ידוע שראה לאה ענן קשור על ההר, הרי נמלא כתוב ענין ההודעה ההיא הקודמת עכ״פ בדרך רמז ומחוג יראה מן אמרו וירא מכלל שהראה אותו הזולת והוא כבוד ה׳ יתעלה, ומה נשתנו זה מזה בדבר ההודעות האלה? האומנם על פי הקודם יובן הדבר ובהלעה הנאותה לזה, ויובן ג״כ בזה ענין הליכת אברהם לארץ כנען גם טרם בוא הדיבור אליו מפי כבוד ה׳ יתעלה כפשטן של כתובים (לא כהחכם אבן עזרא יעויי״ם). נודע ביהודה ובישראל ע״פ הכתוב והכינוים והדרך ארץ שהראה ברא׳שים ישכון כמו שכתוב אשכון ראש, ואשב כמלך בגדוד, וכאמר ועץ החיים בתוך הגן, וכאמר אחר אחת בתוך, וכאמר גלעד בתוך אפרים ומנשה (ע״פ דעת מי שקדמוני ידרשם המבקש), והנה האדם החי והמדבר אשר הוא למעלה ראש ישכון בין ברואי השפלים ירלה דומם לומח חי והוא מושל עליהם כמ״ש כל שתה תחת רגליו והכל הוא לתועלת תקנתו, הנה ע״פ האמור מלפנים עדיו יאתה ובא מבחר כל סוג לתועלותיו, היינו מבחר הדומם והמולק למכון שבתו, ומבחר הלומח לדי מחיתו, ומבחר החי לתשמישו ולשרתו. וכן עשה לו ה׳ אלהים קדושים, השכינו בג״ע מבחר הדומם, והרשה לו לאכול מפריו מבחר הלומח, ושת לו לשימושו הנחש כי הוא הי׳ בראשון מבחר החי, כי הי׳ ערום כאשר העיד עליו הכתוב, והי׳ הדיבור אליו, והוא היה אז הממולע בין החי ובין המדבר, והי׳ האדם יכול להשתעות אתו עמו כאחדים, ובריה כזו שמש גדול הוא ורלון אדוניו בו, כמ״ש רלון מלך לעבד משכיל, והוא שכהו חכמי התלמוד עליו כהי באמרם ז״ל חבל על שמש גדול שאבד מן העולם כדאי׳ במס׳ סנהדרין יעויי״ם, כי הוא הי׳ באמת בראשון משרת ושמש גדול כמו שקדם, הן הוא אשר קרבו גם כנגשו זא״ז יחדיו הנחש עם אדם והאשה ובאו בסיפורים, ומה לו להנחש דוקא עם בני אדם יותר מן שאר החי זולתו? אבל הענין הוא כמ״ש שהי׳ הנחש משרתו ועי״ל בלא בר והיה יודע כל סודותם כי על כן היה הוא הסרסור ביניהם ע״ד זמרי הורג אדוניו, ואחרי שחטאו והעוו לוקחו מן האדם שני אלה, ירלה מבחר הלומח לוקח מאתו לדי מחיתו שנגרש מג״ע, וניטל ממנו מבחר החי לשרתו שהטיל איבה ביניהם, וכבר נאמר במלות כנען לבניו אהבו את אדוניכם כדאיתא בש״ם מס׳ פסחים יעויי״ם, ואם אין אהבה אין אדון ואין עבד (כי ע״כ כלטוויכו מפי כבודו יתעלה על ענין אהבה אליו כמ״ש ואהבת וגו׳), אמנם מבחר הדומם נשאר לחלקו והוא ארץ ישראל אשר היא מחוז שוה האויר והמזג וגם שם פתח הגן כדאיתא במס׳ עירובין יעויי״ם והיא ארץ לבי לכל הארצות יושבת על טבור הארץ, ובעת אשר גורש האדם ושולח מג״ע ישב לו למשכנותיו בארץ ישראל כמו שמובא בפרקי ר׳ אליעזר יעויי״ם, ובתר רישא גופא גריר שראשו הי׳ מארץ ישראל כדאי׳ במס׳ סנהדרין וטבעו משכו לזה כמו שקדם שהראש בראשים ישכון, ויהי כאשר החל האדם לרוב על פני האדמה ובנים ובנות רבות יולדו להם טובים ובלתי טובים הנה הלין לין וילא חוטר מגזע אדם, הוא אברהם אשר הוא עם בניו אחריו עיקר הבריאה, כי עיקר הבריאה ותכליתה בני ישראל הם כמבואר, הנה כי כן ע״פ הקודם יאתה למבחר החי המדבר לשכון במבחר הדומם כמו שקדם, הן הוא אשר התעורר אברהם ללכת לארץ כנען ומדעתו טרם בוא הדיבור אליו מפי כבודו יתעלה ולא הי׳ יודע מזה אבל הטבע הוא עוררהו לזה שכל טבע ומטבע טבעי מושך לזה גם אם לא ידע

תיכף ומיד כמו שעשו במנורה ע"כ המתינו עוד איזה ימים עד אשר יטהרו מטומאת מת בזמן הטהרה ובהזיות שלישי ושביעי כמשפט למען יוקרב קרבן ה' בטהרה ממש, וכתמלא שבוע הטהרה היא בראש חודש, שבכ"ה חנו הרי ששה ימים מחודש כסליו שחודש כסליו הי' מלא בזמן ההוא ויום אחד מטבת והוא ר"ח ויום ר"ח ההוא הוא יום השביעי לטהרת טומאת מת ובו ביום ירצה בר"ח הזו בשבי' וטבלו בו תיכף (כדאיתא במס' יומא טומאת מת טבילתו ביום), ואח"כ בו ביום ר"ח ההוא הקריבו קרבנות טהרה ירצה קרבנות היום, והי' ראשית ההקרבה במוסף ר"ח כי התמיד של שחר לא הקריבו אז באותו יום שכבר עבר זמנו בשהיית ההזיה וטבילה והי' ראשית העבודה על המזבח החדש המחודש בקרבן מוסף, ואז תקנו לאמור **מזבח חדש בציון תכין ועולת ר"ח נעלה עליו**, ירצה שהי' המזבח הישן בעולם כמו שקדם אלא שתיקנו בו תיקון מחודש והמזבח ההוא בעצמו חדשו ותיקנו. ואני המחבר הכותב בדרשי מעל ספר קדמוניות ליוסף בן גוריון הכהן מצאתי און לי כדברי ממש ז"ל בענין ההוא ויבנו מזבח חדש, ע"ד הכתוב וירפא את מזבח ה' ההרוס, והוא אמרו מקודם **ותשועת נפשם מיד שונא** ירצה מלכות יון הרשעה, ואחר החורבן תיקנו לומר **ושעירי עזים נעשה ברצון ובעבודת בהמ"ק נשמה כולנו** ירצה הוא נוסח תפילה ע"ד שאלה ובקשה על בהמ"ק העתיד ועל המזבח שבו, שבמזבח העתיד גם שעירי העזים דר"ח גם הם לרצון יהיו ע"ד השעירים של שאר המועדים, כי אז תתמלא פגימות הלבנה ויהי' אור הלבנה כאור החמה ולא יצטרכו שעירי ראשי חדשים לכפרה על מיעוט הירח כמו שהי' במוקדם ראשון ושני, כי אז כולם לרצון יהיו, והוא אמרו **נעשה** בעתיד, ויען ששעירי עזים למזבח מיסך שייכי סמך ענין לו למזבח. ואח"כ אמר **ובעבודת בהמ"ק נשמח כולנו** על דרך הכוונה הקודמת ירצה על בנין העתיד, זהו אשר כוונתי:

נחזור לענין קושייתנו מאי שנא כלי המנורה שנעשה בה נס מן כלי המזבח אשר לא נעשה בו נס? עוד אשר יקשה בענין מ"ש שני אלה אשר מסרו הגוים בני עולה את נפשם עליהם לשקצם ולטמאם (טומאת השמן הי' ע"י מגעם ממש כי כן נמצא מבואר בפרש"י ז"ל וטמאו כל השמנים וסתם טומאה ר"ל טומאת מגע, וטומאת המזבח כמו שנמצא מבואר במתניתין כמו שקדם) ומאי שנא שני אלה מן שאר כלי המקדש אשר לא שלחו בם יד כי לא נמצא כתוב בספר ובמזבח ומנורה מסרו עצמם כפי שנמצא מבואר? והוא הדבר אשר הצורך בו להתבוננות ועיון:

אל ביאור הענין והתחלתו יהי' דברינו ראשון הבין בין ענין מניעת אלהים קדושים לדוד משכיל את בנין בהמ"ק, הלא הוא בכבודו יתעלה צוה על הדבר ההוא בזאת התורה אחרי הניח לישראל מכל אויביהם מסביב שיבנו בהמ"ק כדאי' במס' סנהדרין פ' כ"ב יעויי"ש, והי' הניח לדוד מכל אויביו מסביב כמ"ש שם בענין יעויי"ש, ומדוע מנע אותו אלהים מזה, וכבר נאמר אל תמנע טוב מבעליו? ועם היות שבאה אליו התשובה ע"י נתן הנביא עכ"ז עיקר טעם המניעה איננו בא בכתוב ובלתי מבואר שם כלל. עוד יש לשאול מדוע לא נאמר טעם המניעה בענין? ואם יש את נפשינו לאמר שיש ויש ובאמת אם ניתן לב לזה ימצא בו, גם עלינו אל לחקור בענייננו ובאיזה דלת מן הדלתות נמצאנו מבואר, והנה בדה"א (סי' כ"ב) נאמר שם דם לרוב שפכת ומלחמות גדולות עשית לא תבנה בית לשמי כי דמים רבים שפכת ארצה לפני, וכן (סי' כ"ח) נאמר לא תבנה בית לשמי כי איש מלחמות אתה ודמים שפכת ירצה שנלחם והרג כמה וכמה אנשים מאויבי ה' ב"ה, הנה הטעם ההוא אין בו לא טעם ולא ריח ומרפסין איגרי, הלא דם בני עולה אשר שופך למצוה רבה יחשב, ואיך תהי' מצוה מניעה למצוה זולתה הלא אמרו מצוה גוררת מצוה? עוד לנו להבין אמרי נועם ה' יתעלה באמרו הדבר דברתי את אחד שבטי ישראל לאמר למה לא בניתם לי בית ארזים, ומה אמרו בזה הלא מילתא כבר אמורה בספר התורה כמ"ש ועשו לי מקדש (ע"פ הקבלה בש"ס יעויי"ש) ומה לו לצוות עוד יותר? ולמה תגרע מצוה זו מן שאר מצות זולתה שאך אחת דיבר אלהים ולא שתים? גם להבין אמרו בראשונה בית שתם ואח"כ בית ארזים? והדבר צריך ישוב ועיון:

ונקדים מאמר עליון מש"ס (מס' זבחים בד"ק יעויי"ש) ז"ל שמואל ודוד היו יושבים ברמה ועסקו בנויו של עולם מקומו היכן הוא ורצו למצוא לו מקום מן התורה בשכלם הרב בידיעת התורה ומייתי לה הש"ס קראי תהילות לדוד כי מצאו אותו באפרתה יעויי"ש, והנה כאשר נשים עין מבטינו בו לטוב במקראי תהילות אלה עוד לאלוה מילין בזה, ראשית החקירה והדרישה כאשר חקרו בזה, נאמר שתי אלה כמ"ש אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, אמר שני אלה, הא' מקום, הב' משכנות, אולם אחרי גמר החקירה במצאם תכלית המבוקש אך נאמר נבואה למשכנותיו לבד אבל המקום לא נזכר בענין? כי ע"כ לדעתי דברים בגו. וזה אשר אומר, שהן אמת שמואל ודוד לדעתם חקרו על שני אלה, הא' מקום המזבח ירצה מקום ההקרבה הנקרא

מקום

מהם הנהגת האדם בזה כמ"ש הגאון רחיד"א בספרו עבודת הקודש (סימן רי"ח יעוי"ש), ועי"פ ששמעתי מידידי הרב וכו' מו"ה שמואל נ"י ירנה גם מן ההעדר שבו יוכל האדם להתחכם ענין הנהגתו והוא ענין אמרם ז"ל מקום הארון אינו מן המדה להורות כיתן לפנינו בהנהגת האדם את עצמו אשר הוא מקום התורה הנקרא ארון (כמו שאמרו ז"ל ארלאים ומצוקים החזיקו בארון) שיהי' הוא בעיניו כמוהו כאין, ע"ד אמרם ז"ל אין התורה נקנית אלא למי שמשים את עצמו כאין, ואמרו למי שמשים עצמו כשיריים, ע"ד ונחנו מה:

באופן ע"פ שהכנכו כל כלי בהמ"ק כולם קדושים לא נופל אחד מהם מן זולתו, א"כ יש להפליא בענין מה נכבד ונבחר כלי המנורה אשר נעשה בה נס בשמנה וכמו שנעשה הנס בעצמה דמי שעיקר המנורה היא להדלקת השמן באופן שיתייחס ענין הנס אל המנורה בעצמה, ומה ערכה יותר מזולתה משאר כלי המקדש שבהם לא נעשה נס כלל? ולאמר שמעשה שהי' כך היה שלא שלחו הגוים בני עולה את ידיהם בשאר כלי המקדש אך במנורה ושמנה שלחו יד ונעשה בה נס, אמרת לא כך היה, הרי שנינו במס' שקלים ותמיד ומדות ז"ל מזכירת לפונית בה גנזו בני חשמונאי את אבני מזבח ששקצום מלכי יון, הא דקמן שגם במזבח שלחו את ידם ושקצוהו וטמאוהו באמת כדרכם המגואל והנמאס ולא הי' בו נס ומאי שנא אלו מאלו? ואם הי' בו נס ירצה שלא היו מקריבין תקרובת עכו"ם עליו ע"י סיבה מאת ה' יתעלה דעבא לי' עבדי' מב' פנים, הא' שלא היו צריכין לתיקון מנורה של עץ כדאיתא בש"ס (מס' מנחות) יעוי"ש ולורך התיקון לדעתי הוא מלבד טומאת המזבח הנתלא מבואר במתניתין שקדם באמרם ששקצום מלכי יון ר"ל בתקרובת עכו"ם ותקרובת עכו"ם מטמאה באוהל והטומאה ההיא ששבה וגרמה טומאה לכל כלי המקדש מטעם טומאת אוהל והוצרכו כל הכלים להזיית שלישי ושביעי, כי ע"כ לא היו יכולין להדליק במנורה הטהורה מנורת זהב של מקדש והוצרכו לתיקון מנורה חדשה מקרוב באה, ואשר עשו של עץ הוא מב' פנים, הא' שכדלדלו בני ישראל ממלכי יון ההם ולא השיגו ידם לעשות מנורה ממין המתכות הוא אמרם ז"ל העשירו כו' (ומה שהוצרכו לעשות אז בעת עשרם הלא כבר מנורת בית המקדש מטוהרה הוא, משום זכרון הנס להיות הענין לזכר עולם), הב' שבני חשמונאי היו אז טמאי מתים מלבד חללי חרב אויבי ה' והגוים מטמאין במגע ובמשא ואם היו עושים ממין המתכת היו מטמאין את כלי מעשה שלהם בפועל ידם שמתכת גם פשוטיהן טמאים, ועם היות שטומאת מת דחויה והותרה בציבור ירצה לקרבנות ציבור הקבוע להם זמן ועדי"ז ג"כ הדלקת נר תמיד שדוחה שבת וטומאה (כדאי' בת"כ וברמב"ם הלכות תו"מ פ"ג הלכה י') שנאמר בה תמיד והוא ג"כ מוכח מעניינינו שאל"כ איך הדליקו הנרות הלא היו אז כולם טמאי מתים, עכ"ז מהיות טוב אל תקרא רע וכל מה דאפשר לתקוני מתקנינן, באופן שלורך התיקון הי' משום טומאת מזבח כמו שקדם, ואם הי' בו נס ירצה במזבח דעבא לי' עבדי' שלא היו צריכין אז לשום תיקון ובאופן ע"פ שהי' הי' מוכרח במנורה היות שני אלה הא' הנס הב' ענין התיקון, הב' שלא הי' בטל המזבח במעשה העבודה עבודת הקרבנות והיו ג"כ יכולין להקריב קרבן ה' במועדו בתקרובת הקודש, אולם אחרי ששקלו אותו וטמאוהו בתקרובתם היו מוכרחים בע"כ לבטל עבודת הקרבנות ולהמתין איזה ימים עד אשר יתוקן בתיקון חדש, שבלתי כדמה תיקון המזבח לתיקון המנורה, שבו יש טורח רב היינו בחילוץ האבנים והקלותם ולנקות החומר והלבנים ולתת תחתם אבנים חדשות:

ולדעתי הוא נוסח תפילת מוסף ר"ח והוא אמרו **מזבח חדש בציון תכין ועולת ראש חודש נעלה עליו** כו', אשר יש להפליא בענין וההרגש רב מאוד, הא' מה ענין עריכת מזבח חדש אל קרבני ר"ח דוקא? הב' מה שייך ענין חדש על מזבח העתיד אשר הישן איננו בעולם זה זמן כביר וכבר חרב והורס וכותש עד אשר לא נשאר ממנו מאומה וכאלו לא הי' בעולם כלל מעודו? וענין חדש איננו שייך כ"א אל הישן ירצה כל עוד שהישן עודנו בעולם, כמ"ש וישן מפני חדש תוליאו, וכתוב כי תבנה בית חדש, וכתוב ומי אשר בנה בית חדש כבר דרשו בו חז"ל יעוי"ש במס' סוטה, הג' לפניו אמר זבחי רצון שעירי חטאת ככראה שהחטאות לא לרצון ניכהו, ואחריו אמר ושעירי עזים נעשה ברצון הלא שעירי עזים חטאות ניכהו? הכדמה לדעתי בענין שנוסח תפילת מוסף ר"ח מג' זמנים מקובלים נקבץ ובא, ויהי' לראשית אמרו ראשי חדשים לעמך נתת הוא נוסח תפילה ממש שהיה בזמן המקדש והוא אמרו זכרון לכלם יהיו ולא אמר היו (ול"ל להיותם מקריבים וכו'), ואחריו בזמן מן הזמנים בימי החשמונאי' ובזמן הבית ההוא ממש (כי מלכי יון לא החריבו את הבית כלל אך שקלוהו וטמאוהו אותו ואת המזבח במעשי תקרובתם והי' המזבח ההוא ממש על עמדו כראשון עומד קיים אלא ששקלוהו וטמאו אותו) שבלתי היו יכולין להקריב קרבן ה' במועדו תיכף ומיד אשר מכוחתם כמו שעשו במנורה עד אשר יתוקן תיקון חדש מחודש, והוצרכו להמתין יום או יומים עד אשר יתוקן, וכיון שלא הקריבו

תיכף

בלשון לעז זייגר) הוא משש שעות ולמעלה לפי שעות השוואה כי כן נוסד הכלי ההוא, ובעת ההיא יראה כשיאור היום היתד (הנקרא ווייזער) המורה על השעה מתמוטט והולך יורד מן שעה ששית ואילך והולך אל השעה השביעית ואז אתא בוקר ויורד הכסף והלילה ובזמן ההוא ע"פ תיקון הכלי ההוא מתחיל היום להאיר, והוא אומרם שני דברי' אינן ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאלו הוא ברשותו ואלו הן בור ברה"ר יראה חום השמש שבאדם הנטוע באוזן והמיץ **משש שעות ולמעלה** יראה חום הראות שבאדם המשמש בפעולתו משיאור היום והוא הזמן משש ולמעלה כמש"ק שהיתד (הנקרא ווייזער) הוא יורד מן שעה ששית ואילך והולך אל השעה השביעית ואז היום מתחיל להאיר הוא אמרו **ולמעלה** שהיום מן הזמן ההוא הולך מעלה מעלה להאיר יותר ויותר עד שיושלם האור בטוב על רום אופן מעלתו והוא חצי היום, וענין **ולמעלה** הוא להיות הענין כשמן בכי טוב יען ששני מיני שם שעות יש, הא' בשחרית, הב' בערבית, כי על כן במתכוין אמרו חכמי המדרש **ולמעלה** להורות שבענין שם שעות של שחרית כדבר ענייננו, והוא אומרם ששני אלה אינן ברשותו של אדם והוא העין והאוזן ועשאן הכתוב כאלו הם ברשותו להתחייב עליהם, ולא זכרו האף יען שפעולתו לטוב ולמוטב על המעט הוא ולא שכיחא (וז"ל החרדים המצות התלויות בחוטם לפי שהם מועטות כו'):

הוא דברי המדרש השכם גם במעלליו וגו' אוזן שומעת וגו' הדא הוא דכתיב סמוכים לעד לעולם, יראה שני אלה הכתובים סמיכות ענין יש בהם כי הם משל ומליצה, ענין גם במעלליו וגו' הוא ענין משל וענין אוזן וגו' הוא ענין מליצה מענין אחד, ואין לך סמיכות יותר מזה, והוא אמרו והיינו דאמר ר' אלעזר שני דברים אינן וכו' יראה האוזן והעין כמש"ק ע"פ הרבות יעויי"ש, והוא אמרם **בור ברה"ר** ויראה האוזן **וחמיץ משש שעות ולמעלה** יראה העין, הוא אמרם הדא הוא דכתיב אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם, יראה שני אלה עשה ה' ע"ד ענין מנהג מעשים בכל יום מדבר, וכאלו יאמר במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם, יראה ששני אלו ע"ד מנהג האב והאם עם הנער, וכאלו יאמר אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה שניהם גם במעלליו יתנכר נער אם זך ואם ישר פעלו, יראה מנהג האב והאם עם הנער ע"ד אשר עשה ה' בענין האוזן והעין, וגם כאשון מוסיף על השני ושני על הראשון, באופן שדברי המדרש כחומר חותם. זה אשר כיוונתי, וה' יאיר פניו אלינו ויחננו ויברכנו:

מאמר נס להתנוסס

גרסינן במסכת שבת פרקא תניינא ז"ל תנו רבנן בכ"ה בכסליו יומא דחנוכה תמניא אינון כו':

על דבר נס חנוכה אשר עומד לנס עמים עם קרובו ישראל עליו אני קורא נתת ליראיך נס להתנוסס. והתעוררות הספיקות אשר נמלאו בו להפליא בענייננו הא ז"ל קרי בי' רב, שמקדש משכן ה' שהיה לנו ושעתיד להיות במהרה בימינו היו בו כלים מכלים שונים ומשונים גדולים וקטנים, הגדולים הם הארון והשולחן והמנורה והמזבח והכיור והם עיקרים ושרשים לתכלית המכוון בם, הקטנים הם כמו ענפים וגידולים המסתעפים מן הגדולים לשרתם ולשימושם ולצורך תשמישם, מן הארון הכפורת והכרובים וכו', מן השולחן הכפות והקערות וכו', מן המנורה המלקחיים והמחתות וכו', מן המזבח הסירות והיעים וכו', מן הכיור הכן ובסיסו, וכולם רומזים למעלה להשכיל אל העולמות העליונים וכל אשר בהם, למען יתחכם בם האדם ישר מן הנגלה אל הנעלם ומן המאוחר אל הקודם כמ"ש הרמב"ן זללה"ה בשער הגמול ז"ל ולסוד מופלא כי הם כליורי דבר להבין סוד ענין עמוק ומשל כמו שמצינו דמות לוחות לבנות היו לו לר"ג בעליי' בטבלא בכותל שבהם מראה את ההדיוטות כזה ראיתם או כזה ראיתם. כי כן מלאכת הקודש, במשכן, בג' מקומות, חצר, ואוהל מועד, ולפנים מן הפרוכת. במקדש, עזרה, והיכל, ודביר, כולם להבין סודות מעשי העולם העליון והאמצעי והשפל, ומן הכלים וציורי הכרובים כמראה הויית כל המרכבה, יעויי"ש, וענין לא יסורו ממנו האמור במוטות בדי הארון הוא ג"כ לעילה זו, יען שכל כלי המקדש לוכחן מחוייבת לרמז ענינים עליונים כדי שיהא האדם נפעל לטובה מתוך מחשבתו בהם, ורצה האל יתעלה לטובתינו שלא תפסק תורה לנצח אפי' לפי שעה, כ"כ הרלא"ה (חיבור סי' ל"ו יעויי"ש), וכן להבין ולהשכיל מהם

שאבות דר"נ שהאדם הוא עולם קטן וכל מה שיש בעולם יש באדם ויצר הבורא יתעלה יתב"ש באדם כל מה שברא בעולמו, ברא חורשים בעולם ברא חורשים באדם זה שערות של אדם, ברא קורלין בעולם ברא קורלין באדם זה אזניו של אדם, ברא חמה בעולם ברא חמה באדם זה עיניו של אדם, וע"פ האדר"נ ההוא נדמה האדם אל עולם הרבים ר"ל לרה"ר שהרי ברשות היחיד אין חורשין ואין חיות והדומה מכל מה שמבואר באדר"נ, הלא ברשה"י הוא היפך שהאדון בעה"ב ילוה עבדו לנקות חצרו עד שלא יהי' בו גבשושית והרים ובקעות וכדומה, ע"כ לרה"ר דימה אותו, וכן הוא קושט האמת שהאדם רה"ר הוא להיותו מדיני בטבע ורבים צריכים לו ובו תקנת הכל כמ"ש הפילוסופים האלהיים. וכן משמע מהש"ס (מסי' ב"ק) ז"ל אמר אילפא בהמה ברשות הרבים ופשטה צוארה ואכלה מעל גבי חברתה חייבת (ירצה נזק שלם שהוא שן ברה"ר) ליומא מסייע לי' היתה קופצת ומפלת לאחוריו ופשטה בהמה צוארה ואכלה ממנו חייבת ודחו לה הש"ס כדאמר רבא בקופצת ה"נ בקופצת (וירצה חצי נזק שהוא משונה ותולדה דקרן הוא) יעויי"ש, והפלא הנפלא בזה מי הכריחם לבעלי התלמוד לאמור שהמתניתא בקופצת אחרי שאין קושיא כלל על דברי אילפא ודבריו דברי טעם הם ומבלי המתניתא היו דבריו נכונים ונכוחים מבלי שום פירכא וספק כלל ואחרי הביאם המתניתא לסייעו ולחזקו ירצה שגם המתניתא אומרה כן וכן משמע שטחיית פשטה דמתניתא, אמרו בקופצת, אתמהה! ומי הזקיקם לזה לאמור כן? אדרבא גם המתניתא מיירי מבלי קופצת. ועם היות שאמרו כדאמר רבא כו' לא מן השם הוא זה, וכי משום דאמר רבא בדוכתא אחריתא בקופצת יהי' גם תרגומא דמתניתא ג"כ בקופצת מבלי שום ראיה והכרח לזה, נפלא הענין, ואני נושא עליו משל הש"ס, משל לאדם שאומרים לו זקנך מגודל אמר להם יהי' כנגד המשחיתים כן גם כן ממש בענין וכי משום דהמתניתא מסייעא לדברי אילפא נדחו דברי המתניתא וגם דבריו? אתפלא מאוד שבלתי נמצא דוגמתו בש"ס! ודרכם באופן זה הוא דוקא ע"פ מה שנבאר, הייני, אם על בעל המאמר גופא יש קושיא וסתירה אם מצד השכל אם מצד המקובל הוא דרכם עם היות שמתרצין בעלי הש"ס הקושיא עכ"ז זה דרכם בהביאם סייעתא לבעל המאמר ממתניתא יאמרו לאמור שהמתניתא באנפא אוחרא ודברי בעל המאמר נדחו מכח הקושיא, ועם היות שבא ישוב על הקושיא יאמרו לאמור שהתירוץ הוא תירוץ בלתי מספיק והוא דוחק והמתניתא נוכל לדחות שמיירי באנפא אוחרא, אבל בענייננו שלא נמצא קושיא על אילפא, עוד לו שפשטה דמתניתא מסייעא לי' מה להם לדחות ענין הסייעתא בכדי ולדחות גם דברי אילפא? אתמהה! ומי דחקם לזה? האומנם ע"פ דרכינו בקודש תבואר הסוגיא בנוראות נפלא, שהנה הש"ס הביאו סייעתא לדברי אילפא אשר דבריו נאמרו בבהמה וסייעו לו דבריו מן המתניתא אשר דבריה באדם, הן הוא שדחו לאמור בקופצת ור"ל אם דעתך להשוות ענין אילפא דקא מיירי בבהמה עם המתניתא דקא מיירי באדם בודאי לא יהי' סייעתא ובהיפוך הוא שאדרבה יהי' מחלקי הסותר שהמתניתא הלא מיירי באדם ואדם בודאי רה"ר הוא כמש"ק, וא"כ מדוע חייבת הבהמה בענין שן ברה"ר, הלא שן ברה"ר פטור? ע"כ מיירי בקופצת וחצי נזק משום תולדה דקרן, ואם נפשך לדמותם בודאי יהיו נסתרי' דברי אילפא שדעתו הוא לחייב נזק שלם, אלא הוא הטוב והישר ונכון שלא להשוותם, וא"כ סייעתא ליכא, ודברי אילפא ברורים בטעמם דבבהמה ס"לי שהיא נקראת רה"י להיותה כפרא בודדת וחייבת בנזק שלם ומבלי קפיצה, ואדם שאני שהוא נקרא רה"ר, ובלתי חייבת הבהמה במאכלה מן האדם עד"ז כ"א בקופצת דוקא ורק חצי נזק ומבלי קפיצה פטורה מכלום, והוא לדעתי שיטת בעל המאור אשר הראשונים השיגו עליו וטרחו בו, ולדעתינו הוא הנכון והבן:

נשוב אל שאנחנו בו שהאדם רה"ר הוא וע"פ האדר"נ הנ"ל שאמר ברא קורלין בעולם ברא קורלין באדם והם האזנים נוכל עפ"ז לכנות את האדם עם אזניו בור ברה"ר כי כן בבור נאמר כי יכרה וגו' ובאזנים נאמר אזנים כרית וגו', הוא אמרם **בור ברה"ר**. ואמרם עוד **חמץ משש שעות ולמעלה** נוכל לכוין הענין על העין כי ראשית היצר הוא בעין כמאמרם ז"ל העין רואה והלב חומד וכלי המעשה גומרים, ונודע שהיצר נקרא שאור וחמץ כמאמרם ז"ל שאור שבעיסה כו', עפ"ז בצירוף ענין נוכל לכנות העין לחמץ, והנה פקודת היצר ומפעליו בעין להביט ולראות בטוב העולם לכספו ולחמדו, אך הוא מאור היום ירצה מעת שהיום מתחיל להאיר כי אז העין שולטת בחוש הראות להביט אנה ואנה בענייני עוה"ז ומחמדיו, ירצה ביום הוא פעולת היצר, אבל קודם אור היום בעת אישון חשכת לילה אין היצר שולט יען שאין העין שולטת אז כי לא יוכל להביט להיותו חשכת לילה, ומקרא מלא כתוב לאמור כל הלילה ישן אופיהם בוקר הוא בוער כאש להבה, וכאמר און יחשוב על משכבו, ירצה בלילה, אחר כך כשיאור היום יתייצב על דרך לא טוב, ואור היום ע"פ תמונת כלי מחזה שלנו (הנקרא בלשון

שהוציאנו ממצרים, עוד לו שהרג את בכוריהם, עוד לו שנתן לנו ארצות גוים ורבות כאלה, א"כ בתנות תהלה לאל עולם על טובו וחסדו כל אפין שוין ומי לא יודנו? לכן אמר בית ישראל בית אהרן בית הלוי יראה כולם יודו ויברכו וישבחו לשמו הגדול והקדוש כי נורא הוא, ובמזמור הללוי' לא נשנו אלו האיברים אלא בשביל דבר שנתחדש בו בענין, היינו להורות לפנינו שאפילו האזנה בקרוב גם זאת אין להם כי ע"כ זכר רק אלו הג' איברים אשר בלתי רשותו הם שבתוכם יש אבר האוזן כמש"ק, ובשביל אבר האוזן נשנו ג"כ השנים איברים זולתו אשר כדומה אליו בטבע הבריאה, לכן מהג' איברים השניים לא דיבר מאומה בענין הללויה שכבר נפקד זכרם בראשון ממנו במזמור הלל וחידוש אין בם ע"כ השמיטם ולא זכרם, ופתרון הכתוב אף אין יש רוח בפיהם ירצה לדעתי שטעמו אף רצונו חוטם, וענין טעם הכתוב הוא ע"ד התימה אף אין ר"ל שפעולת האף אין בהם כי לא יריחון (כמו שזכר בראשון ומדבריו במזמור הלל יעויי"ש) איך יש רוח בפיהם ירצה אם אף אין להם כ"ש שאין רוח בפיהם כי עיקר החיות הוא באף כדאי' בש"ס (מס' סוטה) יעויי"ש, ומה מאוד צדקו דברי כי כפי בינת תבונת העולם שענין "אף ירצה "גם, א"כ איך תפול מליצת הכתוב **אין יש** שהוא דבר והיפוכו והי' די באמרו אף אין רוח בפיהם אבל הוא הנכון כמו שביארנו, באופן ע"פ דברינו יש כאן הג' איברים אשר לא ברשות האדם הם, ונשנו בשביל דבר שנתחדש בו כמש"ק, ובזה יותרו הספיקות כולהם ומכל העניינים וגם יאירו זוהר דבריהם כאור נוגה חן חן לו, והבן:

הנה כי כן יבורך גבר להבין ע"פ דרכינו ראשית נושאינו אשר האילונו בו ענין המשלים והמליצה חידות ודברי המדרש באופן נאות מאוד, והוא אמרו לדעתי **במעלליו יתנכר נער** ירצה במעלליו הטבעיים שבו בנער אשר נודע שמעלליו הוא באמת ומעללי נער הם, ע"פ שידענו בטיב בריאת האדם שעיר פרא האדם יולד ומעשיו בילדותו ועוללותו ונערותו הם מעשים אשר לא יעשו ובלתי נכון לעשות ענינים כאלו אחרי אשר יגדל האדם ובהתחזק שכלו והכרתו, אך כעת ענינים אלו ע"פ טבעו הם הם יען שעודנו נער, והנער דרכו לעשות מעשי נערות ופתיות ונודע לכל שכן דרכו הוא כעת מבלי ספק, עכ"ז הוא הנהוג בעולם שיתנכר מהם (מענין זר ונכר) ור"ל שאביו ואמו ימליצו בעדו בראותם בו מעשי הילדות והשחרות אשר הבל המה יאמרו לאמור עליו שמשגה הוא ומקרה הוא אליו, ויעשו אותו נכרי מן המעשים ההם אשר עשה באמרם שלא לו המה ויתנכר מהם ויעשו אותו זר מהם, עד"מ אם יזרוק הנער אבן על זולתו ויעשה בו חבורה ורושם יאמרו לאמור שמשגה הוא הענין אליו ומקרה הוא בלתי כיון לזה, והאדם באשר הוא אדם עלול ליפול ברשת השגיאה והטעות ומקרה ענין השגיאה גם בגדולים וחכמים ממנו יקרה ואין להשים אף עליו מאומה ובלתי רבה המשטמה עליו בענין, באופן שיגדרו ענין אשר ברשותו הוא שזה בעליל שמתכוין עשה והוא דרכו באמת להיותו נער וכן הוא דרכי הנער מעולם עכ"ז אביו ואמו ימליצו בעדו ויאמרו לאמור שהענין אשר עשה בלעדיו הוא ובלתי מתכוין ומקרה הוא ויאמרו לאמור שלא ברשותו הוא הענין אשר פעל ועשה, ואם הוא עושה מעשה דבר חכמה אשר באמת ענין כזה שייך דוקא אך להגדול וחכם ובאמת בלתי נאותה פעולת חכמה כזו להנער והעולל בשום אופן, יאמרו עליו אביו ואמו לאמור שפעולתו היא ועשה הענין בכוונת מכוין ובחכמה ופעלו הוא, וזאת בעליל שבודאי הענין ההוא הי' אליו במקרה כי הלא עודנו נער, ואנחנו ידענו בטיב הנער ופעולתו שאין אתו הדבר ההוא בשום אופן, עכ"ז דרכם לתלות הטוב בו, ויגדרו ענין אשר איננו ברשותו שהוא ברשותו, והוא ההיפך באמת לתלות ענין אשר ברשותו שלא ברשותו וענין שלא ברשותו ברשותו, אבל כן הוא הנהוג ומעשים בכל יום, והוא אמרו **במעלליו יתנכר נער** ירצה במעלליו הטבעיים אשר לו לו המה בודאי, עכ"ז ינכרוהו אביו ואמו מהם ויאמרו שלא לו המה כמו שקדם, **אם זך ואם ישר** ירצה אם הוא עושה פעולה וענין אשר הוא זך וישר והוא פעולת חכם באמת מן איש גדול מלא רוח חכמה ובודאי לא לו הוא הענין ההוא אך מקרה הי' הענין אליו עכ"ז יאמרו עליו אביו ואמו **פעלו** שפעלו הוא ויתלו הענין ההוא בו ויאמרו שבחכמה ומתכוין עשה כמש"ק, עד"ז ממש **אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם** ר"ל ע"ד הנהוג בנער כמש"ק עד"ז ממש עשה כן בשני אלה באוזן ועין, עם היות שהאוזן והעין שלא ברשות האדם הם כמו שקדם בדברינו ע"פ המדרש עכ"ז ה' עשה בהם כאלו ברשות האדם הם אשר יתחייב בם האדם אם הוא רואה או שומע דבר המתנגד ע"פ התורה וחייב בם האדם כאלו היו ברשותו, הוא אמרו גם במעלליו גם שניהם ירצה גם השני מוסב על הראשון וגם הראשון מוסב על השני ע"ד גם לי גם לך וע"ד גם אהבתם גם שנאתם והדומה, וע"פ דעתינו יהי' הענין משל ומליצה ממש וגם במעלליו יתנכר נער הוא משל וענין עין רואה ואוזן שומעת הוא מליצה, והבן:

ע"פ האמור יובן ג"כ דברי המדרש השכם בנוראות נפלא נפלאים דבריו חן חן לו, נודע ביהודה וישראל דברי האבות

בני אדם העובדים העצבים לא על העצבים עצמם ועל מילת אדם הסמוך לו מלפנים ע"ז מוסב דיבור פה להם, והגרון שאמר מוסב על עצבים בעצמם, כי ע"כ בבני אדם אמר פה להיותם מדברים באמת זכר פה שהוא הגומר ובלעדיו לא יוגמר הדיבור ואין כאן דיבור בלעדיו, אולם בהעצבים אחרי שסוף סוף אין הדיבור בהם אמר גרון להיותו הראשון בדיבור כמש"ק ע"פ חכמי התלמוד, ואין כוונתו להשתעות בענין החושים ע"ד שהבינו זולתי בזה, לא, לא, אך כמו שקדם. כי ע"כ זכר רק אלו ששת האיברים המצטרכים לתכלית כוונת הענין אשר יסודתו עליהם בדיבור ההוא ע"פ המדרש, לכן השמיט חוש הטעם כי אין דעתו להשתעות בענייני החושים כלל, והוא אמרו, הגוים בלעגי שפה ולשון מדברת גדולות יאמרו איה נא אלוהיהם וילעגו למו על קדוש מלכנו ועלינו עמו בני ישראל, אמנם אנחנו כהפוך הדיבור בם ותבענה שפתינו בעצביהם כסף וזהב, ירצה אפי' בגדולים שבהם והספונים והחשובים אשר בהם, וגם מהם יש להתל באמת בצחוק גדול מרבה להכיל, ואמר המשורר פה להם ירצה לבני אדם הגוים אשר זכר מלפנים באמרו יאמרו הגוים וכן בענין סמוך באמרו מעשה ידי אדם, והוא אשר שינה מן אדונינו משה לסמוך ענין פה להם לענין אדם שאמר מלפנים בסמוך ענין ממש, והוא אמרו פה להם ירצה לבני אדם והגוים העושים העצבים והעובדים אותם יש להם פה לדבר עתק עלינו ועל קדוש מלכנו בורא עולם וקדמון יתב"ש ושתו בשמים פיהם ולשונם תהלך בארץ, ולא ידברו, ירצה ולא ידברו "עינים "להם וגו' ר"ל מה שיאות לדבר בם באמת ועליהם יש לדבר לעג גדול ורב ההיתול ואת זה אינם מדברים. הה למבוכה הזאת כי רבה! וקפדה על ראשיהם, והוא הלא כשנשים עין מבעינו בהם מלאנו ראינו שהם היפך מן טבע הבריאה הנאותה והוא האדם, כי בהאדם אלו ג' האיברים בלתי רשותו הם בטבע הבריאה כמש"ק, ובהם הוא היפך שעינים להם ואזנים להם ואף להם ירצה שהעין והאוזן והאף להם הוא וברשותם הם שמושלים עליהם על העין להעצים ועל האוזן לאטום ועל האף לסתום בלתי להריח, והי' זה יען שבאמת בלתי רואים ובלתי שומעים ובלתי מריחים הוא אמרו ולא יראון ולא ישמעון ולא יריחון, והיה המשורר מוכרח לבאר כל זה שלא יאמרו הבוערים שהם מושלים עליהם ע"פ החכמה הנאותה לשמור החושים אחרי הבריאה כמש"ק בדברינו מלפנים, לכן אמר ולא יראון וגו' ירצה שכבראשית טבע הבריאה כן הם בראשון שלא יהיו תחת רשותם אך תחת יד המושל בם והי' זה יען שבאמת בלתי

רואים וכו', ובהג' איברים זולתיים והם הפה והיד והרגל ג"כ ההיפוך בם מן הבריאה הנאותה הוא האדם, שאך ידיהם שתם בלתי יוגדר עניינם כי להם הוא וברשותם הם אך ידיהם שתם וכן רגליהם וכן גרונם, ולא מפני שהידים והפה והרגל ראויים לעשות דבר אך אינם חפצים לעשות וברשות עצמם הם, לא, אך ולא ימישון ולא יהלכון ולא יהגו ירצה שמעולם לא יכלו לילך ולא לדבר ולא למשמש כלל וכלל, והי' המשורר מוכרח לדבר גם בהם את כל זה, שלא יאמרו הבוערים שברשות עצמם הם, ומהג' איברים הוא הפה והיד והרגל הראי' ג"כ על הג' האיברים הזולתיים שלא ע"פ חכמה הנאותה מתנהגים הן שא"כ הי' להם למשול גם על איברים אלו והם הפה והיד והרגל, והשמות ענין בהם שכולם תוהו ובוהו אין בהם מאום ואת כולם ישא רוח, לא כאלה חלק יעקב. וע"פ האמור יצדק ג"כ באמרו כמוהם יהיו עושיהם וגו' ולדעתינו אין כאן קללה אך כהפוך הוא וע"ד מאמרז"ל (מס' ברכות) להשיב התחינה עליהם באמרם והשב לב עובדיהם לעבדך, וכן ג"כ דעת המשורר הקדוש הזה, ולדעתי התפלל עליהם באמרו יהי רצון שעל דרך העצבים והאלילים בששת האיברים אלו יהיו ג"כ עד"ז עושיהם ועובדיהם ירצה אשר בג' האיברים אשר אינם ברשותם יהיו ברשותם היינו להעצים עיניהם מראות ברע ולאטום האוזן משמוע דמים ולסתום האף מלהריח ריח רע של זבחי מתים ותקרובת ע"ז, ובג' האיברים אשר ברשותם יהיו שלא ברשותם (וכדבר המדרש שאמר בשעה שאדם זוכה עושה הקב"ה אותן שברשותו שלא ברשותו) כי אז יהפך אל עמים שפה ברורה לקרוא כולם בשם אחד ה' אחד ושמו אחד אין עוד בלעדיו. ומדי דברו בענין האליל כתועה מכסף וזהב אשר הוא הי' ראשית חטאת לבני ישראל בצאתם ממצרים במעשה העגל אשר עשה אהרן סמך ענין לו התשובה באמרו ישראל בטח בה' ירצה בטחו בו יתעלה ולא באליל, והנה העובדים את העגל היו אך בני ישראל ולא בני לוי וכן הכהנים לא היו בחטא ההוא (כדאיתא במדרשות) לכן בענין התשובה זכר אך החוטאים בנפשותם ירצה מי שחטא יעשה תשובה אבל מי שלא הי' בחטא מה לו ולתשובה? כי ע"כ השמיט בית הלוי, וכן לא אמר בית ישראל כי ענין בית ישראל הכוונה על הנשים (כדאי' במס' יומא ובמדרשות) והנשים הלא לא היו בחטא לכן אמר רק ישראל בטח וגו' אבל אהרן מבית לוי הי' בענין החטא כי הוא הי' הפועל העושה אותו לכן אמר בית אהרן, וכל זה בדיבור ההוא כמש"ק, אמנם במזמור הללוי' שם תשוף מילתו על גדולת חסדו יתעלה ברוב עוונותיו אשר עצמו מספר, אשר רק יעקב בחר לו לסגולתו, עוד לו שהוציאנו

הם יעבדו אבן דומם כמוהו, באופן שכולם מבלי הכרה וההבנה כלל וכלל, ואמר וכל רוח אין בקרבו ירצה אפי' קצת הכרה אין בהם ואך סכלים המה ולא נבונים, ואמרו זהב וכסף לא כמו שכתוב בתורת משה איש האלהים שמם כאמר כסף וזהב? אכן הוא הענין על הכוונה שהנחנו להוראת ענין שנדברנו בו ר"ל שגם בעל הזהב אם יעני ולא ישיג ידו לזהב אז גם הוא יעבוד לעבודת אליל כסף, ואם מעט ידו עוד יעבוד אבן דומם מאבני השדה:

ע"פ שיטה זו אמרתי לבאר כתוב בספר החכמה הוא דברו, אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם אלהים, ירצה בקרב לבי בהסכם גדול על אותם אנשים אשר יחשבו וידברו לבחור להם אלהים חדשים מקרוב באו ולראות איזה יכשר הזה או זה, אם אלילי סוג הצומח אם אלילי סוג הדומם, עליהם אני אומר שהם כמו הבהמה והבהמה כמוהם בלתי הבדל ביניהם כלל כי מקרה בני האדם כמוהם ירצה אנשי רשע ובליעל ומקרה הבהמה ומקרה האליל מקרה אחד לכולם וגו', והבן:

והנה ע"פ הנחתינו ארבעתן אלה לא ירדו בנאום דבריהם לעיקר הבל האליל כלל אך דרך אחר להם בענין המצטרך לענייניהם כמש"ק ע"ד שביארנו כי ע"כ קיצרו בענין. אמנם המשורר שהוא היה המפיס ברחמי טובא כדאי' בש"ס (מס' ברכות) ורוח ה' דיבר בו לא בדרך נבואה אך ברוה"ק באש שלהבת יה המתלקחת בו, הוא ברוח קדשו מילל כל ענייני הגנות הנמצא בהם באמת, ועם כל זה לא כמו שהבינו הענין אישים זולתי ע"ד הפשוט שא"כ אך ענינו ריבוי דברים אין בהם צורך, ועם היות שאמרו חז"ל כל ליצנותא אסירא בר מליצנותא דע"ז עכ"ז אמרו רק שאין בו איסור אבל גם מצוה אין בו וכיון שאין בו מצוה גמורה לא כאלה חלק יעקב איש חכם וחסיד לפעור פה לבלי חוק לדבר ענינים מגונים שונים ומשונים, וכבר כאמור אוטם שפתיו משכיל, ואמרו חז"ל סייג לחכמה שתיקה? האומנם לדעתי דברי המשורר מיוסדים על אדני פז ע"פ קבלתו המאומתת לו בע"פ והלא היא כתובה כעת על ספר הישר דברי הרבות פרשה תולדות יעויי"ש וע"ז ישכון אור דברי המשורר ונכבדות הן והאיין לני ש'מכן. ז"ל הרבות אמר רבי לוי ששה דברים משמשין את האדם שלשה ברשותו ושלשה שלא ברשותו העין והאוזן והחוטם שלא ברשותו חזי מה דלא בעי שמע מה דלא בעי מריח מה דלא בעי הפה והיד והרגל ברשותו הפה אי בעי לעי באורייתא אי בעי לישנא בישא אי בעי מחרף ומגדף היד אי בעי הוא עביד מצוותא אי בעי הוא גניב וקטיל הרגל אי בעי הוא אזיל לבתי כנסיות ולבתי מדרשות אי בעי הוא אזיל לבתי טרטיאות וקרקסאות ובשעה שהוא זוכה הקב"ה עושה אותן שברשותו שלא ברשותו היד ותיבש ידו הרגל בני אל תלך בדרך אתם הפה גם ברוך יהי'. לראשית דברינו נרחיב קצת הדיבור בענין למען יצא לאור נוגה תכלית כוונתינו, וירצה אמרו שלא כמו העין והאוזן והאף הוא הפה והיד והרגל, כי העין רואה מבלי כוונת מכוין, וכן האוזן שומע מבלי כוונת מכוין, וכן האף מריח מבלי כוונת מכוין בטבע הבריאה הקדומה, כי ע"כ על האדם המשכיל מן הראוי לו להראות היתרון בו ויכלתו עליהן היפך מן טבע הבריאה, ירצה בענינים פרטים השייכים אל התורה ואל העבודה להורות שהם ברשותו ולא נשלחם חפשים, היינו להעלים עיניו מראות ברע, ולאטום אזנו משמוע דמים, ולסתום נחיריו מלהריח בריח ע"ז ותקרובותי' והדומה, לא כן הפה והיד והרגל שהפה לא ידבר מבלי כוונת מכוין, וכן הרגל לא ילך מבלי כוונת מכוין, והיד לא ימשמש מבלי כוונת מכוין, וטבע הבריאה בם שלא לדבר ולא לילך ולא למשמש כ"א אחרי כוונת האדם בם, לכן האדם המשכיל עליו מן הראות בענינים פרטים השייכים אל התורה ועבודה להראות באמת שהם ברשותו היפך מן ראשית תחילת טבע הבריאה בם, היינו לדבר בעניני התור', ולילך לדבר מצוה, ולמשמש בתפיליו וציציותיו והדומה, הוא לדעתינו ענין אמרם ז"ל הלשון מהיר בתנועתו להראות היתרון בו מן החי בלתי מדבר, ואמרו הידים עסקניות הן להראות ג"כ היתרון בו מן החי בלתי מדבר, והענין הוא אחרי טבע הבריאה מצד שכל האדם והכרתו ההרגל נעשה טבע שני והבן, ואמרו ז"ל הרגל מועדת להלוך כדרכה ג"כ להורות היתרון בו מזולתו ירצה מן הנחש שהולך על גחון. הכלל בזה ע"פ שום דברינו בו שמן היאות לו להאדם להראות בו היפך מן טבע הבריאה ונודע בזה שהוא אדם, ירצה אדם חכם עם דעת ותבונה בן משכיל, הוא קובע כוונתינו בו כפי אשר הבינותי בו בענין. ובכן נבוא אל הביאור ואומר שעל דברי המדרש אלו בנויים דברי המשורר ועל פיהם תסוב מילתו וקחשיב ששה דברים אלו כמש"ק ע"פ הסדר ממש והם העין והאוזן והאף והיד והרגל והגרון הוא הפה (כי הגרון ראשית הדיבור אשר יכונה על הפה והוא הגרון בראשון כמאמרם ז"ל (מס' ברכות) קנה מוציא קול לשון מחתך פה גומר), ויען שזכר בראשון פה וכוונתו על בני אדם העושים העצבים והאלילים והעובדים אותם כפי שיבואר בדברינו בסמוך ענין כי ע"כ המיר בענין גרון תחת פה להורות לפנינו שהפה הראשון אשר זכר בדברי קדשו מוסב על

בני

והעובדים אליל עץ לסכלים יחשבו לאותם העובדים אליל כסף וזהב מסוג הדומם, כי ע"כ חכמים המה להם, והוא אמרו כסף מרוקע מתרשיש יובא, ירצה בוחרים לדעתם עבודות אליל מן סוג הדומם והספון והחשוב שבו, והוא אמרו מעשה חכמים כולם, ירצה הכת ההיא חכמים המה בעיניהם מזולתם על דעתם הנבערה וטעמם וכימוקם להיותו ענין מתקיים וקדם הוא בזמן כמש"ק, גם ע"ז כוס ידיהו כשא לתכות תהלה לאל עליון ב"ה ומבורך והוא אמרו וה' אלהים אמת הוא אלהים חיים ומלך עולם, ירצה אם ענין הקיום וההתמדה הוא הדבר המשובח והמפואר אין כלחי קיים כה' אלהים קדושים והוא אמרו ומלך עולם ירצה כלחיי לעדי עד ימלוך והוא הקיים באמת, והוא אמרו וה' אלהים **אמת** ירצה על דעתם שכל אמת תפסי' לאלהי אותם העובדים סוג הדומם כי לכן אמר לא כן הדבר אך וה' אלהים הוא אלהים אמת אין עוד בלעדיו, והוסיף עוד ואמר הוא אלהים חיים, ובחכמה דיבר אחרי היתול אלילי עץ שכולו חסרון אך קצת מעלה יש בו בתנועת הגידול לכן אמר בשבח הבורא יתעלה מלבד אשר לו כל המעלות היקרות כביכול מאשר נמצא באליל עץ עוד לו שגם המעלה הנמצא בהם אליו יתעלה המעלה ההיא בעצמה ברוב עוז ותעצומות יותר ויותר, והוא אמרו שם מאין כמוך ה' גדול אתה וגו', ואחרי היתול אלילי כסף וזהב אשר הם כולם מעלה אך חסרון יש בם שעניינם דומם בלתי תנועה, אמר מלבד שכל המעלות אשר נמצאו בהם נמצאו אתו עמו עוד לו שהחסרון אשר בהם חלילה לו יתעלה ממנו והוא אלהים חיים חיי החיים:

והוא לדעתינו ענין נוסח מלך מהולל בתשבחות ירצה שהאדם גם אם הוא בעל מעלה גדול מאוד בדיעות ומדות ופעולות עכ"ז מוכרח הוא להיות בו חסרון להיותו מקרה, אין מן הצורך די הסיפור בו בענין, כי ע"כ בשבח האדם יוכל היות שבחו גם בחסרון הנמצא בו ושבחו הוא בזכר החסרון שבו לשלול ממנו חסרונות זולתיים כי לא נמצא אתו עמו אך רק החסרון הזה לבדו ובלעדיו הוא כולו בעל מעלה ושלם, אמנם לא כן הבורא יתעלה שהוא יתעלה ומשולל החסרונות כעדר התמונות להיותו כלחי קיים ושלם מכל עבריו ולדדיו, א"כ אך יקר תפארתו רק בשבחות ותהילות ומעלות, והוא אשר נהללנו מלך מהולל בתשבחות ירצה כל תהילותיו אך בשבחות ומעלות לבד, כי שבח החסרון לשלול ממנו חסרונות זולתיים אין בו, שאף גם אפילו חסרון אחד אין בו, והוא בעל מעלה השלם מכל צד. וכבר כדברנו בו בענין ע"ד אחר, ירצה בו יתעלה אך העיקר הוא התהילה לו כי בהמעלה בעצמה בלתי מתפעל כלל להיותו הוא בעצמו יתעלה המעלה והוא הידוע והוא המדע ואך כל עיקר התהילה בו לא זולתי יותר מזה, ולא כן האדם שהמעלות עניינים נקבלים אליו, כמו החכמה והגבורה והעושר, שיש אדם מבלי חכמה, וכן מבלי גבורה, וכן מבלי עושר, לכן הוא האדם אם אליו יפגעו בו המעלות מלבד אשר הוא מהולל בהמעלה ההיא עוד לו אשר הוא בעצמו נהנה באותה מעלה, עד"מ אדם חכם נהנה הוא להיותו חכם יען שיש אדם בדומה לו והוא בלתי חכם אך סכל, לא כן הבורא יתעלה שהוא החכם והוא החכמה:

נשוב אל שאנחנו בו בדברי הכהן הענתותי שינאום נאום דברו עושה ארץ בכחו, לוף דבריו אלה לעומת סוג הדומם, לקול תתו המון מים בשמים, לוף דבריו אלה לעומת סוג הצומח, וכן אמר הנביא ישעי' נטע אורן וגשם יגדל, באופן שעבודת האליל לחוק הוא מרבה להכיל, כי יעזבו הפועל ועובדים הפעולה, כי אלו ואלו מעשי ידי הבורא יתעלה, סוף דבר נבער כל אדם מדעת, ירצה כת העובדים סוג הצומח, הובים כל צורף מפסל, ירצה העובדים סוג הדומם, ואת כולם ישא רוח, אבל לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא. והבקיק הנביא ג"כ תעוף מילתו ע"פ המאור להגדיל עניינינו בפש מאוד אלא שהוסיף דבר חכמה מדי דברו ללמוד מן האחד על זולתו שכולם הבל ותוהו ואך מבהילים המה, והוא אמרו הוי אומר לעץ הקיצה, ירצה אליל כתעה מסוג הצומח, עורי לאבן דומם, ירצה אליל כתעה מסוג הדומם, והנה הוא העובד אליל אבן מאבני השדה עילת עניינו הוא להיותו מהכת העובדים סוג הדומם, אך יען אשר לא השיגה ידו לעשות אליל ממין הספון והחשוב שבהם ירצה מכסף וזהב כי ע"כ בחר לו לחלקו לעבודת עבודתו גם אבן מאבני השדה המושלכים בראש כל חוצות והוא אמרו אבן דומם ירצה אבן מאבני השדה לא אבן השוהם, והוא אמרו בדרך חכמה **הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף** וגו' ירצה איש אשר אלה לו לעבוד מסוג הדומם והפחות והשפל שבהם והוא אבן דומם ירצה אבן סתם אבן מאבני השדה לא אבן השוהם, הוא, העובד ההוא בודאי איש בער הוא ולא ידע כלל כי במה נחשב הוא הנעבד אשר עובד אותו הלא הוא הפקר לכל ואין איש מאסף אותו הביתה, ומה הוא ומה דמיו ומה ערכו ומה שוויו? הוא בעליל שאיש אשר אלה לו הוא אויל סכל אין דומה לו והוא העובד ההוא הוא המורה על כל הכלל כולו בני גילו ואחוזת מרעיו אנשי כת עובדי סוג הדומם כמוהו (ועם היותם עובדים אלילי כסף וזהב) שגם הם נבערו מדעת אין בהם תבונה, כי הלא אם גם הם יענו ולא ישיגו ידם לעשות אליל כתעה מכסף וזהב גם

הרמז והמחוג כמש"ק. ומה מאוד יוכעס ע"פ דרכנו מליצת אדונינו משה באמרו מעשה ידי אדם עץ ואבן והקדים הצורה להחומר תחת אשר היה לו לאמור עץ ואבן מעשי ידי אדם ע"ד מאמר המשורר שהקדמנו להקדי' החומר להצורה? אבל הוא בחכמה דיבר ע"פ המוקדמות לסמוך עליו לו אשר לא יראון ולא ישמעון וגו' ולסמוך עליו לו ובקשתם משם וגו' והוא אמרו משם, והוא ג"כ אשר לא זכר עליו החושים ע"ד הלאוק בפרשת כי תבוא ובפרשת נצבים אשר גם שם כדברו דבריו בענייני האליל, אבל הוא הכוון כמו שקדם שעיקר דבריו בלתי בא אל לאוק היתול באלילים אך לענין גדרי התשובה בא בא, ושם בלתי סובב דבריו בענין התשובה, והבן:

ובכן נבוא אל ביאור הנביאים זולתו. ואומר, שגם הם לא באו להבהיל האליל בדמותו ותכונתו כי לא זה הוא דרכם, אך דרכם בקודש ועיקרם באו להגדיל שמו הגדול והמבורך יתעלה שאין דומה לו ואין ערוך אליו אפס בלתו ואין זולתי, עוד באו להגדיל ענייננו וטוב חלקינו איך נעים גורלינו אשר נפל חלקינו בחיי החיים ב"ה ומבורך, ועל שני אלה הענייני' יסובבו נועם דבריהם לאיש משכיל מבין יודע כמו שמוכח כל זה מדבריהם הנאמרים בצדק. ישעיהו אמר בראשית דברו כל הגוים כאין נגדו וגו' הן גוים כמר מדלי וגו' ירצה אך איש ישראל לבדו הוא הנרצה לפניו כמ"ש בענין אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם, ובזה מגדיל את עם ישראל עד מאוד, ואמר עוד אל מי תדמיון אל וגו' ומגדיל בזה אל אלהי ישראל. ירמיהו אמר מאין כמוך ה' גדול אתה וגו' ומגדיל בזה אלהי הצבאות יושב הכרובים, ואמר עוד לא כאלה חלק יעקב ומגדיל בזה האיש הישראלי. חבקוק אמר הוי אומר לעץ הקיצה וגו', מכלל שבני ישראל עם קרובו האחוזים בו והדבקים בעבודתו טוב להם ואשריהם. וע"כ להיות שלא באו בעיקר הבל האליל הכתובה לכן קצרו בענין, ובקצת גנות וקלסה אשר ידובבו על האלילים מכללם יובן הענין בהפכו לטוב עד למעלה ראש, כדבר החוקר כל דבר יכיר מפאת הפכו, ומזה יבחן עיקר קוטבי הדיבור אשר עליהם עמו השפתות להורות שאין כה' אלקינו ואין כעבדיו בני ישראל עמו, עמו ולאן מרעיתו, ואליהם כיוונו בענין להגדיל ענייני' ולרומם קדוש ומלכנו, אלא שישעיהו הנביא יעיף מילתו בדרך כלל להבהיל הגוים ואליליהם לעומת בני ישראל עם ה' ומלכם אלהי' קדושים יתעלה, וכה יאמר הנביא הדור אתם ראו כי בכם בחר אל ואיך תעיבו כגן בתרועה על הוד הבל אחוזתכם אשר נפל חלקכם בחיי החיים ב"ה יתב"ש, כי לכו חזו הביטו וראו איך יבישו בושת הבוטחים בפסל הם הגוים זולתכם! איך הבל יאמיון, מבהילים המה ויסבלו! כי לא זו שיוצרי פסל המה מסוג הדומם וממין הספון והחשוב שבהם, וכבר יש בם רב הסיתול והלאוק אין די באר אותו, כמ"ש בס' ירמי' ישעי"ם, אף גם זאת שיוצרי פסל המה מסוג הצומח אשר כיחן ליקוד אש והי' למאכולת, ואף החלק הנשאר ממנו הוא **בול עץ** ירצה עץ רקבון והבלי' והשפל והוא אמרו **המסוכן תרומה עץ לא ירקב יבחר** ירצה לדעתי ענין אמרו **המסכן** (ע"ד מאמר החכם באמרו חכמת המסכן בזוי) ירצה הַמְסֻכָּן, ור"ל העני בדעת יבחר לו לנפשו לתרום בענין גשם הנפרד חלק מחלק זולתו, יתרום לו לנפשו מענייני הגשמיים המושג בחוש עץ לא ירקב ממין העץ מסוג הצומח, וגם ממנו יעשה לו אל כתעה ופסל לא ימוט, ונראה בעליל ענין פחזותם וטעותם וסכלותם כי רב הוא. והנביא ירמי' מלבד אשר לוף מילתו מיוסדת על אדני הנביא ישעיה הקודם לו בזמן, עוד בא לו להראות סכלותם ופחזותם איש באחיו אשר הגוים בעלמם איש ברעהו יחתלו ואחד באחד לא יגשו ולא דעת זה כדעת זה, והוא אמרו בראשיתו בהיתול אלילי עץ ירצה סוג הצומח, עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש וגו', ירצה כת אחת וקיעה אחת עשו יעשו להם אליל ממין עץ מסוג הצומח, וטעמם וכימוקם עמם כמ"ש להיות לו כח התנועה והגידול, על זה רוס ידיהו כשא בתכות תהלה לאל עליון ב"ה ומבורך והוא אמרו מאין כמוך ה' גדול אתה וגדול שמך בגבורה, ירצה אם תפארת הגידול הוא ההוד והשבח אין משובח כמוך שאתה גדול אתה באמת וגדול שמך בגבורה, ירצה כל עוד אשר תגבר ידך על פני תבל אצלה לעשות בו אותות ומופתי' יגדל שמך בגבורה ומיום אל יום שמך הולך וגדול עד כי גדל מאוד ע"ד גידולי הצומח וברוב עוז שעלמות יותר ויותר נורא מאוד. ובכן מי לא יראך מלך וגו', ירצה עוד מלבד שאתה גדול בקומה ובכח עוד גדול אתה במעלה ואיכו' וכולם יאמרו מאין כמוך, ובכן מי לא יראך מלך וגו'. ואחרי חשבו הכת הנבערה קיעת עובדי אלילי עץ מסוג הצומח ויהתל בם בדרך קצרה רוח ה' בו לפעמו מכת וקיעה זולתה אשר חכמי' המה להם ע"פ דעתם הנבערה כמש"ק, והוא אמרו בנועם דברו **ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא** ירצה אמרו בקיעה וכת זולתה ע"ד הכתוב אחר **אחת בתוך** ישעי"ם בתרגום יונתן, ור"ל בקיעה זולתה לבערות וסכלות יחשבו מוסר הבלים ירצה מוסר ההבלי' והשפל והוא אליל מן עץ מסוג הצומח לאיולת ופתיות יחשב לזולתן באמרם עץ הוא ואך להסקה כיחן ולריקבון ובמה נחשב הוא! באופן שעבדות אליל מן עץ סוג הצומח לבערות וסכלות תחשב לזולתן,

והעובדי'

ראש ואמרנו עיקר הבריאה בני אל חי עכ"ז בלתי ראות לקרוא להרב משנה כפול אלף אלפי' בשם פליטי', הלא אמרנו בני ישראל המעט מכל העמים והם המרובים ואיך יתכן לקרוא לרבים כנגד המעט ענין פליטים? האומנם ע"פ דרכנו יבוא, כאשית דברינו בו לאמור שענין פליט ירצה הפחות והגרוע ע"ד הכתוב כי אמרו פליטי אפרים אתם ירצה שאמרו אנשי גלעד על בני אפרים שהם הפחותים מהם והגלעדים הם למעלה ראש והחשובים מהם הוא אמרו גלעד בתוך אפרים בתוך מנשה ע"ד אמרינו במאמר גם להתנוסס שהראש בראשי' יעויי"ש ממני שקדמוני. הוא אמרו התקבצו ובואו יחדיו פליטי הגוים ירצה הפחותים שבגוים ר"ל אותם הגוים אשר בהגוים עצמם זולתם לפחות ושפל יחשבו, והוא אמרו הנושאים את עץ פסלם ירצה אותם העובדים אלילי עץ והם הפחותי' בין הגוים העובדים אלילי כסף וזהב ובגוים עצמם יש בהם ומהם אשר האחד לעלב כבזה יחשוב להזולת, ומה מאוד יובן ענין אמרו הגוים וע"פ הבנת הקדמונים הי' לו לאמור על משפט הלשון גוים והבן:

ובכן נבוא אל ביאור נושאינו ביאור הכתובים כולהם.

ואומר, שאדונינו משה והנביא ישעיה והנביא ירמי' והנביא חבקוק ארבעתן אלו עיקרם לא באו בהיתול הבל האליל להבהילו ולפחזו כי לא זה דרכם אך דרכם בקודש כמו שיבואר בסמוך ענין, כי ע"כ אשר לא באו בעיקר הבל האליל לבן קלרו בו, וענין המכוון בהפכו יובן ג"כ מאפס קלות דרכיהם בענין, ויבוא הדבר לתכלית המכוון אשר כל זה עיקר כוונתם ופרי מגמתם, באופן ע"פ דרכינו כל עיקר זכירתם בענין האליל הוא להבין ענין מעשי אלהינו בהפכו, והוא פונה למעלה ראש ויסודותיו בהררי קודש. אדונינו משה בזכרו ענייניים אלו עיקרו בא על אודות התשובה הנדבר שם בענין כמ"ש בצר לך וגו' ושבת עד ה' אלהיך וגו', כי ע"כ הבליע בנועם מליצתו בדרך קצרה ענין אלילי עץ ואבן ירצה אליל סוג הצומח ואליל סוג הדומם כל מיני אליל אשר מעשה ידי אדם המה בצורה וסמך ענין לו אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון, להורו' לפנינו גדרי התשובה ותנאי' אשר מהם ומהם ירצה האדם וכן יעשה, ראוי בבוא האדם החוטא לתשובה מעוותו אשר קלקל בראשונה בענייני עבודת אלילים ומחטאים זולתם ונהג עצמו בגדרי התשובה ע"ד ענייני האלילי' אשר לא יאכלון וגו' ירצה על בעל התשובה עדיו תחתה ובאה לקדש עצמו במותר לו והם המדות אשר הם ראשית פרי התשובה, וירצה שיעשה לו גדר בכל הד' חושים היינו בחוש הראות להעלים עיניו מראו' אל מה שאינו צריך לו ואף בדבר שאין בו איסור מן התורה, ומפני שמי אשר חטא ואשם ובא לשוב בתשובה אינו די לו מצות התורה והוא צריך לקדש עצמו במותר לו, וכן לאטום אזני משמוע אל מה שאינו צריך לו ואם אין בו איסור, וכן לאסור ולסגור חוש הטעם ממותרי המזון והמשתה, וכן לשמור נחיריו ואפו ממיני' המריחים הבאים לתענוג. ומבלי חטא לא היה צריך לזה, שכל אלו מותרים המה לאדם, ואדרבה מצוה בזה כמאמרם ז"ל נפש שבך החי' וזולתם מן המאמרים המורים ע"ז, כמו אמרם ז"ל אם יש לך היטב לך, ואמרו מי שיש לו פרוטה יריץ אותה לשולחני, והרב המליץ אמר מעט רבי לשמירת בריאות מעט דבש ללקיחת תענוג. אך מי אשר חטא ואשם מוכרח הוא לקדש עצמו במותר לו כמו שזכרו הקדמונים שהפרישות היא ראש התשובה ותנאיה, וז"ל הרב החסיד בחובות הלבבות השתדל לעצום עיניך וחוש ראותך מהביט אל מה שאינו צריך לך או מה שיטריד לבך מחשוב במה שיועילך ופרוש ממותרי הראות כפי יכולתך ואמרו רז"ל ליבא ועינא תרי סרסורי דחטאה נינהו, ואמר עוד השתדל לאטום אזניך משמוע מה שאינך צריך לו ופרוש ממותרי השמע כפי יכלתך ואל תאזין לשמוע מה שלא יועילך שמעו ממותרי הדברים, ואמר עוד השתדל לאסור חוש הטעם שתקח די מזונך מן המאכל והמשתה ותפרוש ממה שהוא יותר מזה ותמעיט במיני הלפתן והתכוין בלפתן אחד אך כדי להגיע הלחם אל בטנך לא לתענוג. והוא אמרו אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון (יעויין בזה בספרי החכמים) באופן שהחוטא אם ישוב מחוייב בזה לאסור ולסגור החושים כמו שקדם, והוא אמרו ובקשתם משם את ה' אלהיך ירצה ע"ד אשר נסגרו החושים האלו בהאלילים האלמים עד"ז ממש ירצה האדם השב לנהג א"ע בחושיו, ומן המחוייבות הוא אליו להסגירם ולהבלימם ולהדקם ולקשרם בקשר ורסן אמיץ, ואם מדרך זה יבקשו את ה' בתשובה הראויה אז בודאי ומצאת אותו, כ"א אתה על אופן זה הלא בכל לבבך ובכל נפשך אתה דורשו, והיא המבוקשת, כי אז אל רחום ה' אלהיך לא ירפך וגו'. הן הוא אשר לא נזכר בענין חוש המישוש שהחוש ההוא אין בו גדר פרישות ומבוא לצורך התשובה ותנאי', כ"א או מצוה ע"ד משל במתת צדקה וכדומה, או עבירה בקחת ממון איסור, וענין מצוה ועבירה אין ענייני' לגדרי התשובה, וכבר כתוב בספר כי ע"כ זכר בדברי קדשו רק ענין הד' חושים אשר בהם נמצאו המדות הראויות אל השב ועניני המדות בלתי בא זכרם בספר (יעויין בשערי [ד] קדושה לר' חיים וויטל), אך לצורך התשובה מי אשר חטא ואשם זכרם אדונינו משה ע"ד

הרה"ז

ע"ד הפשט ענין אמרו **אתי** בלעדי דרש חז"ל במס' ר"ה יעויי"ש. האומנם ע"פ דרכינו אשר נבאר יבוא כמין חומש תכנית, והוא שכבר הקדמנו שענין מילת עשיי' יפול במקרא' קודש ויסכון על ד' עניינים כפי קט דעתינו. הא' על פועל העושה הפעולה כמ"ש העגל אשר עשה אהרן. הב' על המצוה ומפקד ענין הפעולה כמ"ש וכל אשר עושים שם הוא הי' עושה, ירצה הי' נגיד ומצוה וע"פ פקודתו היתה נעשית. הג' על בעל החומר כמ"ש העגל אשר עשו העם אשר עשה אהרן יפול שם עשיי' על אהרן מצד הפועל ויפול שם עשיי' על העם מצד החומר אשר שלהן הי' כמ"ש ויתפרקו נזמי הזהב. הד' על החומר בעצמו לדעתי כמ"ש כספם וזהבם עשו להם עצבים ר"ל החומר בעצמו הי' בעוכריהם בעבדות האליל ועשייתו כי לולא הוא ממה הי' נעשה? ויקרא שם העשיי' על החומר בעצמו באופן שאין צורך לדעתינו לדוחק המפרשי' שערכו לאמור שחסר מ' השימוש ומשפטו מכספם וזהבם ואני לא כן עמדי הוא. והנה עתה אמרו לא תעשון **אתי** אלהי כסף ואלהי זהב ירצה יאמר ה' צבאות לבני ישראל אתם בני בני בחורי אם עוזי לבב אתם להתכבד אל המלאכה ולגשת למעשה מלאכת רמיי' אליל כתעה אל תצרפו ותכניסו אותי בענין תואר שם עשיית האליל ר"ל בלתי תקחו חמרי כסף וזהב אשר לי לי הוא (כמאמר המדרש ז"ל שהם אחד ומעשרה דברים אשר נקרא שם ה' צבאות עליהם יעויין ברבות) ומן החומר ההוא תתאוה נפשיכם לעשות לכם מעשיכם זר ומעשיכם במעשי אליל כתעה וא"כ יפול שם העשיי' על שנינו עלי ועליכם עליכם מצד הפועל ועלי מצד החומר אשר לי לי הוא כי ע"כ חלילה חלילה לכם לא תעשון כן אין אני חפץ בו אשר יקרא שם העשיי' עלי במעשי האליל ההוא אך אם תחפצו לעשות דבר כבזה ונתעב זה אתם לכו קחו לכם מאשר תמצאו מן החומר אשר אין לי חלק בו וממנו תוכלו לעשות ככל אשר תחפצו כי אין נגרע מעבודתכם דבר, הוא אמרו לא תעשון **אתי אלהי כסף ואלהי זהב** ר"ל מחומר כסף וזהב לא תעשון אלילים כי אם כה תעשו יפול שם העשיי' בהאליל ההוא על שנינו עלי ועליכם, והוא אמרו **לא תעשון אתי** ירצה אל תצרפו אותי בענין עשיית האליל שתהי' העשיי' נקראת עליכם ועלי כי הכסף והזהב לי הוא ואין אני חפץ שיקרא שם העשיי' בענין האליל ההוא על שמי לאמור שגם אני הוא העושה אותו, והוסיף עוד להזהיר גם על אלילי' אחרי' והוא אמרו **לא תעשו לכם** ירצה לא תעשו כלל גם מן חומר זולתן כי מי הוא חומר אשר בלעדי הוא? הלא את כל אלה ידי עשתה וכולם שלי הם (וע"פ המוקדם יתורץ גם כן את אשר הקדים אליל כסף וזהב לאליל חומר זולתם, יען שעל כסף וזהב נקרא שם ה' צבאות כמש"ק):

ולדעתינו אלה אשר היו עובדי' אלילי עץ מסוג הצומח הי' טוב טעמם להיותו קודם במעלה ע"פ החמשה קדימות אשר זכרו המחקרים יעויי"ש, וסוג הצומח הוא קודם במעלה על סוג הדומם, וכל המאוחר בבריאה הוא מושל על מי שקדמו, ירצה המדבר על החי, והחי על הצומח, והצומח על הדומם, הוא אמרם ברבות בשעה שנברא הברזל התחילו האילנות מרתתים אמרו עלה הכורת עלינו ענה אחד מעצי היער דומו דומו אל תרהו ואל תפחדו אם עץ ממנו בלתי יכנס בו לא יעשה מאומה ע"ד אמרם ז"ל מיניי' וביי' אבא ליזול בי' נרגא. עוד מזה כי יש להסוג ההוא ענין תנועה כתנועת החי הגדל שהוא הולך וגדל עד כי גדל מאוד וכגובה ארזים גבהו. ואלה אשר היו עובדים אלילי כסף וזהב טעמם ונימוקם יען היותו קודם בזמן, עוד מזה שהסוג ההוא הוא קשה וחזק כמו שמיר חזק מצור ומתקיים לעד, ובחרו לו לחלקם מין הכסף והזהב מאותו הסוג להיותו אוצר מלכים יובא וחשוב וספון ויקר הערך מאוד. ועוד אני מוסיף בזה דברים ואומר כי אלה אשר היו עובדים לסוג הדומם יצחקו למו וילעגו על העובדים סוג הצומח באמרם הלא הסוג והמין ההוא קרוב להבליי' והפסד וכמסוס נוסם נוססה בו בתולעת הנמצא בו ובהריחו אש ינתק כאשר ינתק פתיל הנעורת, ואמרו חז"ל עצים להסקה ניתנו, וע"ד שמחק עליהם הנביא ישעיהו בסי' מ"ד יעויי"ש, כי ע"כ על דעתם הנבערה אותם העובדים מין הכסף והזהב מסוג הדומם לחכמים מזולתם יחשבו בעיניהם. הוא לדעתי כתוב תהלות, יבושו כל עובדי פסל המתהללי' באלילי' ירצה עובדי פסל הכסף והזהב אשר הפסל ההוא מהולל בין אלילים זולתם ממין העץ מסוג הצומח והאלילי' ההם מהוללים מן האלילים זולתם, ומוסב ענין המתהללי' על ענין פסל הסמוך לו, ועד"ז יתפרש ג"כ ע"ד פשוט שענין המתהללים מוסב על ענין אמרו עובדי וגו', ולפי דרכינו לאשון עם היות שמילת פסל הוא לשון יחיד עכ"ז יפול בו ענין המתהללים רבים יען שענין פסל הוא תואר להאליל, אבל כמה תמונות יש בו בענין וכל תמונה היא אליל בפני עצמו וא"כ במין פסל ימצאו כמה מיני אלילי', ונמצא שהתואר ההוא הוא אחד מצד ורב מצד:

ובזה מאוד יובן ע"פ דרכינו מתכת הכתוב בסי' ישעיה, הוא אמרו התנגשו יחדיו **פליטי** הגוים לא ידעו הנושאי' את עץ פסלם וגו', שהכתוב ההוא מבלי תבונות כלל. פליטים ממי? ומי הוא הרודף אותם? עוד לו עם היות שאנחנו בני ישראל עם קרובו בחור המעלה למעלה

ראש

ואם נפש לגוף ע"ד אומרם ברבוי' עשאו עבד ומכוון לעצמו דאי לא לעי לא אכיל ואמרו חז"ל (סנהדרין, חלק) כל גופי' דרופתקא נינהו. ועוד שהאדם הוא מדיני בטבע וכל אחד עובד לאדם זולתו ולא כן החי הבלתי מדבר. ובחגיגה (י"ג ע"ב) ז"ל מי גרם שאהיה שוה לעכו"ם כו' יעויי"ש ויבוא הענין עוד באופן נאות) והבן:

נשוב אל שהנחנו בו בענין קושיית שאלתינו מה יענה באלוה מבני אדם ובני איש? קושיית השאלה ההיא תפול ג"כ על אדונינו משה באמרו עץ ואבן אשר לא יראון ולא ישמעון וגו' ומה לא יצדק ההיתול והצחוק ההוא ולא כהתל בם יהתלו באנוש? עוד אשר אשוב אתפלא על שניהם ירצה ששניהם השמיטו החוש החמישי לבלתי בוא זכר מעניינו בדברי קדשם? ודילוגם עלי אהבה לדבר בם גם כי בעליל שיש בו כוונה תכליתית. עוד מזה אשר בלתי ישתוו בהשמעה אדונינו משה השמיט חוש המישוש והמשורר השמיט חוש הטעם? וכל זה צריך להתבוננות:

ומדי דברי בענייכם אשובה לי ואלכה גם כן לדברי הנביאים מענין ההוא אשר הם גם הם אחד באחד לא יגשו ולא קרב זה אל זה. ישעיהו הנביא בסי' מ' ומ"ד בענין ליצנותא דע"ז רוח ה' בו לפעמו להתל בראשיתו מאלילי כסף וזהב אחרי כן מאלילי עץ כמו שמבואר שם יע"ש, וירמיהו הנביא בסי' י' רוח ה' בו לפעמו להתל בראשיתו מאלילי עץ אחרי כן מאלילי כסף וזהב? יעוי"ש, ובדברי הנביא ירמיהו בעצמו ראיתי בו מבוכו' וזרות עצמו ספורו' ומן הצורך לפקוד אותם ולזכרם כי ע"י זכרון ההתעוררות בם ינוחו בטוב טעם אמרינו בו על סדר נכון ויושר לענין כתבי הקודש. הא' מהו זה אשר עשה פרודות בהפסק מאמר בין אלילי עץ לאלילי כסף וזהב לבוא אחרי כל היתול אליל בתנות תהילה שבח יקר וגדולה לאל יתעלה ב"ה, האם נכון הוא שאחרי אשר ירבה להתל בהבלי האלילים בפחזותם וגנותם כאחד יאמר כי לא כן ה' אלהינו ולו נאה לשבח ולפאר ולהלל, המאולת אוילי האלילים האלה נכיר גדולת ה' ותהלתו? הב' בשינוי התהילה אחרי היתול אלילי עץ באה התהלה לאל יתעלה שגדול הוא ואחרי היתול אלילי כסף וזהב באה התהלה לאל יתעלה שהוא אלהים חיים? ובודאי כל דבריו ברור מללו בכוונה מכוונת בלתי יהי' תורתינו הקדושה כשיחה בטלו שלהם חלילה חלילה. הג' הבנת הכתוב (ע' ברמב"ם ספר המדע) ובאחת יבערו ויכסלו מוסר הבלים עץ הוא, בלעדי אשר אין לו להכתוב שחר כלל אם בנימוקו וטעמו אם בענייני, כי מה אמרו עץ הוא כנראה שעובדי הבלי אלילי כסף וזהב בלתי יבערו ויכסלו? הלא ע"ז ישתומם כל חסיד יבהל כל איש הישראלי, והוא בעצמו אמר אח"כ נבער כל אדם מדעת הוביש כל צורף מפסל וצורף הוא חרש ברזל וכסף ממיני המתכת והדומה? עוד לו שהכתוב ההוא אין מקומו פה בענין ומשפטו הי' לבוא בראשונה אחרי אמרו כתומר מקשה המה וגו' קודם התהלה מאין כמוך שאמר? ועל שלשה אלה ירצה אדונינו משה והנביא ישעיה והנביא ירמיה על שלשתן כאחד אתפלא מדוע לא זכרו בליצנותא דע"ז דידהו עיקר ההיתול והצחוק אשר יש לצחק בם ע"ד המשורר מום כי הוא הראה באמת הצחוק וההיתול בם שכלי החושים יש להם והחושים אין אתם ובלעדיהם הם והוא באמת צחוק גדול מרבה להכיל ולא כן עשו השאר? וגם אדונינו משה שזכר קצת מהענינים ע"ד המשורר עכ"ז רב המרחק בינהם יעויי"ש, והוא דבר הצריך התבוננות. גם הבנת הכתוב והנביא חבקוק בענין ההוא קשה להולמו, הוא דברו הוי אומר לעץ הקיצה עורי לאבן דומם הוא יורה הנה הוא תפוש זהב וכסף וכל רוח אין בקרבו, הכתוב שהוא הוא מקושי ההפקה בלתי תבונו'. באופן אשר קבלתי כעמיר גורנה כל ענייני ליצנותא דע"ז הנמצאים במקראי קודש התורה והנביאים והכתובים, ואחזה לנפשי לבאם כיד ה' הטובה עלינו אם מקומם אם מזולתם למען יצדקו, ואז נשוב אל שהנחנו בו בנושאינו אשר החילונו בו במאמר המשלים ובהמדרש יחדיו יהיו תמים ויאורו זוהר הכתובים והמדרש כאור נוגה קרנים מידם לו:

ואומר ע"פ דעתינו לאמונת אומן שהן אמת כי היו בדור ראשון בין הגוים אגודות אגודות בעבדו' אליליהם ופסיליהם מהם אשר היו עובדים לאלילי עץ ומהם אשר היו עובדים לאלילי כסף וזהב וכמו שהיו אגודות אגודות בעבדות היסודות כדאיתא במס' תענית יעויי"ש ומהם אשר היו עובדים לאש ומהם אשר היו עובדים למים כן היו אגודות אגודות בעבדות המורכבי'. ויובן עפ"ז באופן נאות כתוב בסדר יתרו לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם מהו שאמר שתי פעמי' לא תעשו על עבודת אליל כמעה? ובא הכפל בעניינו ע"פ שקדם, יען שהי' מנהג דתי הקדמונים בעבדות שני מיני אליל כמש"ק, כי ע"כ לפי הנהוג באה הפקודה בזאת התורה על משקל שנים באזהרה על שני מיני אליל, ובא ראשית דברו באזהרה על סוג הדומם להיות שעבודת אלילי כסף וזהב הי' במנהג הקדמוני' אנשי אליל לעבודה חשובה יותר מן עבודת אלילי עץ, ויבוא בסמוך ענין באר היטב, והוא אמרו לא תעשון אתי אלהי כסף וזהב, ואמר עוד לא תעשו לכם ירצה גם מסוג זולתו ר"ל ממין הצומח. וע"פ דברינו מה מאוד יובן ענין אמרו לא תעשון אתי המאמר אשר מי שקדמוני' ערכו בזה למלוא בו פתרונו

ע"ד

הי׳ אש או דבר קשה רצונו ברזל ומין ממיני המתכות והדומה, וכדאי׳ (בתרא) עשרה דברי׳ קשים נבראו בעולם יעויי״ש. ואם קללתו על הצורה רצונו שיתעוותו ויתחרשו והדומה כפי המובן מהענין, אף גם ז״את עדנה אין רוח חכמים נוחה בזה שאין קללה כזו יאתה לעוברי רצונו לפי גמול ידיהם וזדון מעבדיהם? והוא הטוב להם כ״א שמחת לבתם לא יהיו בתלאות ויסורים וחרפות ודראון כי כבר בטל אישיהם והם כפגרים מתים אשר נאמר עליהם במתים חפשי. אך הקללה הנאותה לאנשים אשר אלה להם לפי רוע מעלליהם ורשע מעשיהם הוא ע״ד מאמר אדונינו משה בתוכחתו תוכחת מגולה עד״מ כליון עינים ודאבון נפש והדומה. וע״ד אשר אמר הנביא ישעיהו הנה עבדי יאכלו ואתם תרעבו הנה עבדי ישתו ואתם תצמאו וגו׳ וכדברי חתנו של ר׳ מאיר (מס׳ שבת) יעויי״ש. בשגם שהמשורר בעצמו במקום זולתו מזה דיבר הוא ג״כ על קוטב כוונתינו ממש באמרו אל תהרגם וגו׳ הניעמו וגו׳, וכן התורה אמרה לא תוכל כלותם מהר פן וגו׳. עוד מזה שבהש״ס (מס׳ ברכות) נמצא הפכו באמרם השב לב עובדיהם לעבדך יעויי״ש, וכן הוא עתר ריבונינו בנוסח תפלת יום הכפור באמרינו תן פחדך וכו׳ יעויי״ש, ורבים ממקראי קודש המורים על כוונה זו בלתי ספורו׳, א״כ בודאי שלא נכון הוא לקלל אך ההיפוך מזה, ואמרו חז״ל הוי מתפלל בשלומה ש״מ. הדי׳ מהו אמרו ישראל בטח בה׳ ולא אמר בית ישראל כמו שאמר בית אהרן ובמזמור הללויה אמר בית ישראל יעויי״ש? גם מה הי׳ לו שהשמיט בית הלוי בענין ובמזמור הללויה אמר בית הלוי? עוד מזה שגם במזמור ההוא השמיט היד והרגל והגרון והוא ענין פלא כי יש אשר השמיט בענין ממה שנאמר שם ומהם הוא ההיפך שהשמיט שם ממה שנאמר בענין וכמו שקדם בדברינו יעויי״ש? הה׳ בכללות הענין הנה הוא כמצחק ומהתל מעצביהם ואליליהם להיותם בלתי רואים ושומעים וכו׳ אם כן מה יענה באלוה מבני אדם ובני איש אשר להם עינים לראות ואזנים לשמוע בכל החושים וההרגשים ומה יאמר בם? וכבר הזהירנו התורה והנביא גם על אלוה מבני אדם כמו שכתוב חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא וכמו שהבינו הקדמונים טעם הכתוב ההוא ידרשם המבקש:

והנה זה ימים אשר נתעוררתי בענין מדוע לא נאמר בספר התורה באר היטב בעונש ואזהרה שלא לעבוד בן אדם חי מדבר? כי לא נמצא כתוב בספר הענין ההוא להדיא, אחרי שובי ניחמתי שנמצא כתוב והוא בפרשת שופטים והוא אמרו שם כי ימצא בקרבך באחד שעריך אשר ה׳ אלהיך נותן לך איש או אשה וגו׳ וישתחו להם ולשמש או לירח או לכל צבא השמים וגו׳ והוצאת את האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו וגו׳ את האיש או את האשה וסקלתם באבני׳ ומתו. והרגש בו מבואר, מהו ענין אמרו איש או אשה זה פעמים בכתוב? וזה ימים אשר אחד מאנשי עירי הטיב לשאול אותי בזה. ולדעתי שנמצא בענין עונש מיתה באר היטב על איסור עבודת האדם לאדם, וירצה אמרו בעובד ונעבד דיבר הכתוב והוא אמרו והוצאת את האיש ההוא ירצה האיש העובד או את האשה ההיא ירצה האשה העובדת ואמר עוד את האיש ירצה האיש הנעבד או את האשה ירצה האשה הנעבדת, ור״ל אם איש או אשה יהיו עובדים לאיש או איש או אשה יהיו עובדי׳ לאשה את שניהם ירצה העובד והנעבד את שניהם הוציא החוצה וסקלתם באבנים. ומה מאוד יובן באופן נאות ענין אמרו ומתו בל׳ רבים, ועם היות שבאיש ואשה נדברו דבריו הא אמר איש או אשה ובלתי נמצא דוגמתו שיתאר ענין רבים בהשתעות על אופן זה? והעד מן אמרו אם בהמה אם איש לא יחי׳ ולא אמר יחיו בל׳ רבים, והנה ענין וסקלתם ניחא לי עם היות שגם הוא ל׳ רבים, אבל יען שהכתוב דעתו לכלול הפועל והפעול במאמר אחד ירצה הסוקל והנסקל והנה כינוי יחיד בלתי נשתוה ענין זכר לנקבה שכינוי הזכר הוא אות ו וכינוי הנקבה הוא אות ה והנה אם הי׳ אומר וסקלתו בלתי היתי׳ נזכרת האשה במאמר ואם הי׳ אומר וסקלתה בלתי הי׳ נכלל האיש במאמר וע״כ הוציא הענין בכינוי הרבים אשר הוא משתוה בין לזכר בין לנקבה ובא לכלול הפועל והפעול במאמר אחד. אמנם ענין אמרו ״ומתו בל״ר הוא פלאי שהי׳ לו לאמר ״ומת ירצה יהי׳ מי שיהי׳ אם איש אם אשה, מפני שהתואר ההוא שייך בין באיש בין באשה כמ״ש ואקברה את מתי מלפני, ויהי׳ משפטו ומת ירצה המת. האומנם ע״פ דרכינו ירווח כליל יופי חן חן לו שהענין סובב על העובד והנעבד והרי כאן רבים. ומה מאוד יובן עפ״ז ראשית אמרו וישתחו להם ולשמש או לירח וגו׳ והי׳ לו לאמר וישתחו להם או לשמש וגו׳? האומנם ע״פ הנחתינו אשר באיש ואשה עובד ונעבד משתעי קרא ירווח והוא אמרו איש או אשה אשר יעשה את הרע וגו׳ לעבור בריתי ירצה אם העברת ברית באיש ואשה בעובד או העברת ברית באיש או אשה בנעבד והוא אמרו וילך ויעבוד אלהים אחרים ירצה באיש או אשה העובד או העובדת, ואמר עוד וישתחו להם ירצה ענין להם מוסב על איש או אשה האמור מלפנים ור״ל שיהיו הם הנעבדי׳ אם האיש או האשה והוא אמרו להם ולשמש וגו׳ (ירצה האדם הוא לעולם עובד והוא השמש באמת אם גוף לנפש ואם

תאמי צביה

מאמר משל ומליצה

גם במעלליו יתנכר נער לפי התרגום שתרגם אוף בעובדוהי יתיידע עלייא תהי' המלילה הפוכה ר"ל גם נער במעלליו יתנכר וענין יתנכר מלשון הכרה, ויהי' טעם הכתוב ע"ד מאמר חז"ל (מס' ברכות) בוצין בוצין מקטפי' ידיעי, אמנם על פי זה לא יהי' הולם אחרית הכתוב באמרו אם זך ואם ישר פעלו והי' לו לאמור אם זך ואם ישר הוא. עוד מזה מה לו לכפול ענין אחד במלילות שונות לתפארת המליצה ולהשמיע עיקר המכוון אשר ע"ז ירה אבן פינתו והוא תכלית הענין הנדבר, והי' לו להשתעות בדבר והיפוכו לתפארת הענין לאמור אם זך ואם בלתי זך הוא והי' מתקבל יותר כדרכו בספרו לנאום נאום בדבר והיפוכו. עוד לנו מן הצורך להבין סמיכת ענין כתוב הבא אחריו אוזן שומעת ועין רואה וגו' ועפ"י התרגום יהי' מן הזרות. עוד לנו להבין אמרו גם שניהם האמור והי' די בלא הוא ובלעדיו אך הי' לו לאמור ה' עשה שניהם. ומי שקדמוני טרחו בזה ומאמר המדרש הסכים בענין תמוהי' ונפלאים מאוד הוא דברו ז"ל גם במעלליו יתנכר נער וגו' אוזן שומעת וגו' הדא הוא דכתיב סמוכים לעד לעולם והיינו דאמר ר' אלעזר משום ר' ישמעאל שני דברי' אינם ברשותו של אדם ועשאן הכתוב כאלו הן ברשותו ואלו הן בור ברה"ר וחמץ משש שעות ולמעלה הדא הוא דכתיב אוזן שומעת ועין רואה ה' עשה גם שניהם:

אל ביאור הענין יהיו דברינו כאשר במאמר המשורר בענין נילכותא דע"ז. הוא דברו עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם וגו' עד אחרית הפסקא. מה שמהיאות להתעורר בהם כיד ה' הטובה עלינו בהתעוררות הרגשת הספיקות. הא' אחרי אמרו פה להם וגו' מה לו עוד לאמור לא יהגו בגרונם? הלא מילת פה בלשון עבר לשונינו הקדושה הוא כולל כל מוצאי הדיבור ירצה החיך והגרון והשינים והלשון והדומה, והוא ההבדל שבין מילת פה ובין מילת שפה, שמילת שפה הונחה בעצם ובראשונה מנכיחי הלשון רק על אבר אחד מיוחד ממוצאי הדיבור, אמנם מלת פה כולל כל מוצאי הדיבור. וא"כ ע"פ האמור ענין לא יהגו בגרונם הוא כפל מבואר? ולאמור שענין לא יהגו בגרונם אשר אמר הוא ביאור לדברו ראשון אשר אמר פה להם א"כ מהפלא כוראות למה זה השמיט שאר מוצאי הדיבור והם החיך והשינים והלשון והדומה? וביותר הוא מהפלא על הלשון אשר הוא עיקר הדיבור וראשיתו? וחכמי התלמוד במאמרם ז"ל כינו בספריהם הקדושי' עיקר הדיבור אל הלשון כמ"ש ז"ל (במס' בכורות) כיעל רוב המדבר בלשונו יעוי"ש, וכן חכמי המחקר עד"ז באמרם והלשון קולמוס הלב ושליח המלפון יעויי"ש בחובות הלבבות. עוד מזה אם הוא ביאור לראשית דברו הי' לו לסמוך ענין לא יהגו בגרונם סמוך ענין לדיבור פה להם ולא ידברו אשר אמר ע"ד פרט הבא אחר הכלל בסמוך ענין? הב' שינוי לשון המלה במו בפה ועין ואוזן ואף אמר להם וביד ורגל וגרון לא אמר להם? וכבר קדמוני בהערה זו מי שקדמוני ה"ה מוהר"ש אלשיך והגאון מהר"א מווילנא, אמנם אכחנו כנאום בו נאום על פי דרכנו כפי אשר יחננו ויברכנו החונן לאדם דעת. הג' ענין אמרו כמוהם יהיו עושיהם וגו', לא תמלט קללתו משני אלה, ירצה אם קללתו בחומר ואם קללתו בצורה, ושניהם לא יתכן, שאם כונה קללתו על החומר הנה לקוב אויבי ה' בא והנה בכך בירך אותם והוא הטוב טוב להם שיתחזק חומרם ויעמד גוייתם ויתמיד גופם וישאר כנאם? שזאת בעליל שחומר כסף וזהב קשה וחזק יותר מן חומר בשר האדם אשר זכרו לקילקלון ושמלה כמ"ש ויזכור כי בשר המה ונאמר בשגם הוא בשר, ונודע בזה דברי הרבות אשר העמיק הענין בטוב הוא דברו לאמור ז"ל ומה הי' אם

הי'

מבוא

כשהן מעורבין אין מזיקין כו', ור"ל ג"כ שאף גם מועילין והוא בחינת המועיל. ועל"ז יהי' ג"כ בחלקי הדרוש בבחינת המשמיע באופן שיהיו כל הג' בחינות השייכו' להמשמיע ימלאו בו כמש"ק. והם, טוב ירצה חומר. ערב ירצה צורה. מועיל ירצה תכלית. ורבי יוחנן וריש לקיש נאום דבריהם בבור מללו משני בחינות השייכו' בהשומע וכמו שנספר. כי הנה ההבדל שבין שני מיני אהבה אשר נדברו שני אלה החכמים ירצה אהבת הכלה לבני אדם ואהבת הכלה על בעלה הוא לדעתי עד"ז. שאהבת הכלה אשר אהובה לבני אדם זולתיים בחופתה האהבה ההיא תוגדר בשם אהבה עצמית. כי בני אדם זולתיים מה להם לאהבת הכלה אשר בארוסת זולתם ישישו וישמחו בה ובמה גדלה אהבתה להם הלא הם בלתי רשאים ליגע בה יד והתיחסות מה להם אליה? אין זאת כ"א מלד טוב מפעלה וכשרון מעשיה הטובים והנעימים ואשה יראת ה' היא תתהלל מפי כל. והעולה בזה לדעתי שכבר גזרו אומר חכמי התלמוד זלה"ה בשיר הילולים לפני הכלה לאמור לפני' בשירי תהלה "כלה נאה "וחסודה וירצה הענין הוא הוראת שעה ומפני דרכי שלום ומותר לשנות מפני השלום לאמור על כל כלה וכלה בשעת חופתה שיר הילולים משבח כזה עם היותה קלה שבקלות נדמית אילמית חרשית עכ"ז על אותה שעה מועטת כדי לחבבה על בעלה ולהמציא חינה בעיניו התירו לאמור שבח הילולים כזה ולהחזיקה במדות ומעלות תרומיות ותוארים מפוארים למען היותה מוצאת חן בעיניו. לכן באותה שעה תחזקנה כל כלה וכלה לנאה וחסודה ובכן מי לא יאהבנה מלד כשרון מעשיה ומעלליה הטובים במעשי הצדקה שלום? והיא האהבה של בני אדם אל הכלה בעת חופתה והיא נקראת אהבה עצמית. ועד"ז היתה אהבת יעקב ברחל והוא אמרו באהבתו אותה ירצה הי' אוהב אותה בעצמה בלתי מזרת האהבה אליו שתהי' נקראת אהבה המוזרת. אמנם אהבת הכלה אשר היא אהובה לבעלה בעת חופתה היא אהבה המוזרת לאוהב. ירצה שהוא אוהב א"ע למלא נפשו הבהמיית בנפש התאוה כנודע. והוא ההבדל שבין שני החכמים בשני מיני האהבה שנדברו. והנה ע"פ שקדם בדברינו בשני גדרי האהבה השייכי' בבחינת השומע הם הם ג"כ ע"ז האופן. הא' שאמרנו לאמור אשר השומעים יאהבו זאת התורה בעצמה והיא תהא חביבה בעיניהם היא אהבה עצמית להיותה כולה שמותיו של הקב"ה יתעלה ואורייתא וקודשא ב"ה חד הוא. והב' שאמרנו לאמור אשר יאהבו השומעים זאת התורה בשמעם לעשות פעולה בנפשם הדברית בשמעם דבריה הנעימים ויפנו דליותם אלי' לעשות כתורה וכמצוה כפי השמועה ההיא האהבה ההיא נקראת אהבה המוזרת לאוהב. הן הוא דברי ר' יוחנן שאמר בבחינת השומע ככלה זו שעריבה על בני אדם בשעת חופתה. וירצה אהבה עצמית. והיא הבחינה הא' אשר הקדמנו זכרה בבחי' השומע. וריש לקיש שאמר ככלה זו שעריבה על בעלה בשעת חופתה. ר"ל אהבה המוזרת. והיא הבחינה הב' אשר הקדמנו זכרה בבחינת השומע. באופן שכל דבריהם נאמרים בצדק ועל קוטב אחד יסובו דברי החכמים האלו:

המבוא ההוא הוא אות נאמן ולראי' על מכם אשר יערב לבו לגשת אל הקודש במערכת מחברת משמעת דרוש תוריי לבוא להשמיע אל זולתו ברבים עליו לחזות שיהי' נמלא בעניני מערכת מחברתו כל אלה השלש בחינות אשר הקדמנו זכרם. והוא טוב ערב ומועיל היינו חומר צורה ותכלית. כי בכל דבר פעולה אפי' בפעולה מלאכותית מן המחייבות להמצא בו כל אלה, והוא לדעתי ענין התכת הכתובי' בפרשת בהעלותך באמרו שם ועתה נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו: והמן כזרע גד הוא ועינו כעין הבדולח: שטו העם ולקטו וטחנו ברחים או דכו במדוכה ובשלו בפרור ועשו אותו עוגות והיה טעמו כטעם לשד השמן: וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו: לדעתי שכל אלה הדברי' הם טענת המתלוננים והיתה טענתם במאמרם זה לטעון על כל הד' בחינות הנמלאו' בענין. והוא אמרם והמן כזרע גד הוא טענתם בדברים אלה לטעון על החומר באמרם בזה נחשב הוא ומהרו אך כזרע גד. והי נוכל לערוך לנגד שולחן אשר תהי' נקראת סעודה חשובה, כי במה נחשב והוא בלתי עולה על שולחן מלכים? ואמרם עוד ועינו כעין הבדולח והי' טענתם במאמרם זה לטעון על הצורה כנודע מהחכמי' הטבעיים. ואמרם עוד שטו העם וגו' ירצה אמרם גם אחרי הטורח ורוב היגיעה בו אם בטחינה אם בכתישה ואם בבישול ואם באפייה עם כל זה והיה טעמו כטעם ר"ל לא נשתנה טעמו לשבח ועודנו נשאר על טעמו הראשון, וגרוע יותר אפי' מן התורמסין שאמרו עליו חז"ל שאחרי רוב הטורח בו בבישול ושליקה שבע פעמים אשתני טעמו לשבח, אך הוא לשד השמן אשר המם כדונג נמס בתוך מעי האדם ותיכף ומיד מפיג הטעם מקרב האדם ולא נודע כחו. והיתה טענתם במאמרם זה לטעון על התכלית. ואמרם עוד וברדת הטל וגו' הית' טענתם במאמרם זה לטעון על הפועל. כי הטל הוא דבר אשר לא יעצר כדאי' בש"ס (ומס' תענית) א"כ בו בלתי נודע כח ה' יתעלה ונפלאותיו כמו אשר יודע כמו בענינים זולתיים אשר ברצונו יתעלה לעשות בם ככל אשר יחפוץ. ועל דרך זה ג"כ המן. ובדבריהם אלו כחשו בה' ורבה התלונה בזה עליהם על מוציאי דבה כאלו כי ע"כ ויחר אף ה' בם מאוד כמ"ש בענין יעויי"ש:

באופן ע"פ אמרינו מן המחויבות היות בענין ונשמעת דרוש תוריי כל אלה השלש בחינות שהקדמנום. ואם החכם הוא פועל טוב ע"פ המוקדמות אז יתמלאו כל הד' בחינות ירצה חומר צורה תכלית ופועל. ואם יעדר מהם אז אף גם פועל אין, והיה כלא היה. ואם היכולת ביד החכם לערוך מערכת מחברתו על אופן הקודם ונמחויבי המליאות הוא טוב וישמיע לרבים הוד הדרת תורתו ואם לא יחדל וטובה השתיקה ודומיה תהלה. ותהלה לאל שהשער ההוא אינני יוצא מן כל הג' בחינות שהקדמנו זכרם. ולא יכחש בהם כי אם החונף והמשקר אשר האמת כבדה עליו ולא ידע עול בושת. אבל האמת יורה דרכו כי דרכי בקדש תהלה לאל:

ואני תפלה יקים ה' פדותינו ופדות עמו ישראל. ויקבץ נדחינו וישיב שבותינו ושבות עמו לציון ברינה. וימלא דברי הכהן הענתותי ורויתי נפש הכהנים דשן ועמי את טובי ישבעו. ולאמר לציון תבנה. ונזכה לחזות בנועם ה'. אז צדיקים בי יכתירו כי תגמול עלי:

צבי הירש במו"ה **שמעון הכהן בלאך** זללה"ה.

לא, טובה השתיקה. כמאמרם ז"ל בש"ס (מס' ברכות) אם ראית דור שאין התורה חביבה עליו כנס ואמרו בעת המפזרי' כנס, ויראה לדעתי ע"ד נחות ר"ל בעת אשר יתפזרו ויפרדו מן תורת ה' בלתי אבו שמוע כנס לעצמך ולא תהי' גולה סוד. הב' שעוד עליו לחזות בעינא פקיחא שתהי' זאת התורה נעימה להשומעים אותה באופן אשר ג"כ יעשו כפי השמועה אשר ישמעו מפי החכם הדורש ואחרי דבריו לא ישנו. לא כן כאשר ימרו דבריו במעשה ולא יעשו מעשה הטוב כאשר השמיע החכם ההוא כי אז ג"כ טובה השתיקה ומוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידים כנודע הענין ע"פ קבלתנו המאומתת:

והתנאי שאמרנו בבחינת השומע אינו בכח המאמר שיהי' נדבר ענין התנאי ההוא בהמשמיע שאחד מהם אך למותר ואחד מהם הוא ללא הועיל. יראה שהבחינה אשר נדברנו בו אם אהובה התורה להשומעים, על המשמיע אין לנו תנאי בזה שמן הסתם אחרי שהוא לוקח לו הדיבור של תורה הוא בעליל שאהובה התורה לפניו וחביבה עליו מאוד. וכמאמרם ז"ל אפי' בפעולת הדיוט ובפעולה מלאכותית כאמור כל אחד ואחד יפה לו הקב"ה אומנתו בפניו עאכו"כ המתעסק בקדשי' קודש ה'. והבחינה אשר נדברנו בה אם השומעים יקיימו את המשמעת התוריי ג"כ על המשמיע אין לנו תנאי בזה. כמאמרם ז"ל בש"ס (מס' חגיגה) בכתוב הט אזנך ושמע דברי חכמי' ולבך תשית לדעתי ואמרו לדעתם לא נאמר אלא לדעתי. ואמרו על ר' מאיר שתוכו אכל וקליפתו זרק. ואמרו יש נאה דורש ואין נאה מקיים (הרי בעליל שדורש טוב יוכל להשמיע לזולתו גם אם קלילה הוא בעצמו לא יקיים). באופן שבמשמעת דרוש תוריי אשר נשמיע לרבים נמצא בו חמש בחינות, ג' בהמשמיע כמש"ק, וב' בהשומע כמו שקדם:

ובכן נבוא אל ביאור נושאינו ויבחנו דברי החכמים ע"פ המאמר מלפנים באופן נאות מאוד מאוד. ואומר שכל אלו התנאים והמאמרים לא ירבו ריב כלל וכולם לדעת אחת ישכימו וכיב שפתותיהן הטף יטיפון מבחינת משמעת דרוש תוריי הנשמע לרבים שמוכרח בו ענין מציאות החמש בחינות שהקדמנו זכרם בין המשמיע ובין השומע. והחמש בחינות ההם ממחויבי המציאות בדרוש תוריי ברבים אשר הם בכללם מנשה הם וכל אחד מן החכמים האלו על בחינה אחת ידבר מהחמש בחינות ממחויבי המציאות במשמעת דרוש תוריי הנשמע לרבים ובין כולם יתמלאו מהם כל החמש בחינות כי לדקו יחדיו. והג' חכמים הראשונים על בחי' המשמיע ישובו טוב דבריהם. והב' חכמים אחרונים על בחינת השומע ישובו דבריהם. ובין כולם חמשה הם כמו שהקדמנו. ומה מאוד יובן באופן נאות מפלגות המדרש בין דיעות החכמים החמשה האלו. אשר למנבראשונה חשב שמות הג' חכמים לחוד והם ר"א בר"ש ור' יוסי בר"ח ורבנן וביאר אח"כ תיכף כל דבריהם הנאמרים בזלק. ואח"כ חשב שמות החכמים השנים וביאר דבריהם ג"כ. והענין מהפלא אשר לא נירף שמות כל החמשה חכמים יחדיו בראשית דברו למען יבואו ויגשו כל שמות החכמים האלו ונלומדים יחדיו ואח"כ לבאר ענין דבריהם הנאמרים בזלק והי' לו לאמור עד"ז ר"א בר"ש ור' יוסי בר"ח ורבנן ור' יוחנן וריש לקיש. ומה זה אשר הליג ג' חכמים לבד ושני חכמים לבד? הלא דבר הוא! (ועם היות שיש אתנו לאמור שר' יוסי בר' חנינא הנזכר הוא תנא שהובא בש"ס (מס' סוכה וקדושין וערכין) ז"ל דתניא ר' יוסי בר' חנינא אומר כו' ולא זה הוא ר' יוסי בר' חנינא אמורא דשמיה ר' יוחנן כדאיתא במס' סנהדרין יעויי"ש מכל מקום הי' להם לסדר ע"פ המאמר והיו התנאי' בראשונה ואח"כ האמוראים). האומנם ע"פ הנחתינו ירווח. יען שהג' חכמים הראשוני' ישובו דבריהם בבחינת המשמיע והב' חכמים האחרוני' ישובו דבריהם בבחינת השומע, כי ע"כ במתכוין עשו פירוד ביניהם לכוונה עליונה תכליתית בזה להורות לפנינו שלא דברי אלו דברי אלו. ודברי הראשונים בענין אחד קדום נדברו בבחינת המשמיע ודברי האחרונים בענין אחד קדום נדברו בבחינת השומע ולא פליגי כלל. וקוטב דברי כולם על בחינת הדרוש התוריי הנשמע לרבים אשר בו יאות להמצא בו כל החמש בחינות מחויבי המציאות כמו שקדם:

ובכן נבוא אל הביאור. ר"א בר' שמעון יטיף מלתו על בחי' הבלתי מזיק השייך במשמיע והוא אמרו כסולת זו שנפה על גבי נפה, ירצה ע"פ המאמר בש"ס (מס' מנחות) אין סולת אלא חטים ולחם העשוי ממנו הוא לחם אנשים ועליו נאמר ונשבע לחם ונהי' טובים ורעה לא ראינו שהלחם ממין ההוא הוא לחם טוב בלתי מזיק לגוף ולגוויי' (ואמרו שמונה דברים משיבין את הלימוד האוכל פת חטים כו' ואמרו עוד לחם חמודות לא אכלתי נהמא דחיטא דכייתא לא אכל כו'). לא כן לחם שעורים שהוא קשה על הגוף והגוויי' ויבוא האדם מלחם כזה לידי חולי רעה. והוא שכתוב ביחזקאל אשר לוה ה' אותו לעשות מאכלו מן ששה מינים ע"ש נאמר עליו בו ועוגת שעורים תאכלנה ר"ל ע"ד מאכל לחם שעורים שהיא נאכלת בלי הסיבה (כאמרם ז"ל חטה לבית המנוגע כאלו מיסב ואוכל וכו') ירצה ע"ד לחם סולת חטים לא תאכל אך ע"ד לחם שעורים שהוא מאכל בהמה כמ"ש והשעורי' והתבן לסוסים ולרכש. ואמרו ז"ל על שעורים נעשו יפות לא ובשר לסוסים ולחמורים, יען כי בלתי נאות מאכל לחם שעורים לאדם כי הוא ענין מזיק. והובא במדרש אסתר מה הית' עושה לו לאותו רשע ואמרו הית' מאכילתו פת חמה של שעורים. ואמרו במשנה מי שלקה ושנה ב"ד מכניסין אותו לכיפה ומאכילין אותו שעורים. ואמרו בש"ם (מס' קדושין) מלחא גללניתא ונהמי דשערא אקושי ובצלים קשים לגוף כחרבות. והוא אמרו כסולת זו שנפה על גבי נפה ירצה כמו מאכל לחם סולת אשר הלחם ההוא בלתי מזיק. ועד"ז מהראוי היות ג"כ בחלקי הדרוש התוריי בבחינת המשמיע. ור' יוסי בר' חנינא יטיף מלתו על בחי' הערב והוא אמרו כדבש זה שבא מלוף כו' והוא בחינת הערב. ורבנן יטיפו מילתן על בחינת המועיל והוא אמרם כדבש וחלב המעורבין זה בזה, ירצה שדבש לבדו וכן חלב לבדו הם קשים לגוף ולגוויי' ומריעין לאדם יען שהדבש חם בטבעו וכן החלב קר בטבעו אולם ע"י התמזגות ותערובות נהפוך הוא שישובו לרפואה ומועילים לגוויית האדם (וז"ל מדרש חזית (בכתוב שני שדיך) ר' יהושע דסכנין בשם ר' לוי שני משפחות היו בירושלים באלכסנדרי' אחת מקרית ואחת מרתחת מעשה שבלחו הרופאים והביאו מהן ועשו אותן תרייקא ובהן היו מרפאין יעויי"ש. וע"ד זה בדבש וחלב). הוא שכתוב חמאה ודבש יאכל לדעתו וגו' ירצה כשתהי' לו הבחנה לדעת בין טוב ובין רע לא יאכל חמאה לבד ודבש לבד אך חמאה ודבש כאחד ירצה בצירוף שניהם כאחד ע"י התמזגות ותערובות שאז ישובו לרפואה. וכמו דארז"ל (במדרש חזית) ז"ל מ"ל דבש וחלב מה דבש וחלב

ואמר עוד כפירים רשו ורעבו ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב ע"פ המדרש ואגדות דר' נתן ז"ל מי הפה מתוקים שלפעמים אוכל אדם אכילה ובלתי מתקבלת בלבו ואם אין מי הפה מתוקים אין נפשו חוזרת עליו יעויי"ש. והוא אמרו "כפירים רשו ורעבו ירצה שהכפירים לעתות טורפין ואוכלין ועכ"ז המה רעבים להיות שאשר בהם בחינת הערב כמש"ק. והוא אמרו רשו ורעבו ירצה שרשים הם מבחינת הערב אתוותא דדין כאתוותא דדין כאלו יאמר עד"ז רשו ורעבו. אבל דורשי ה' לא יחסרו כל טוב ירצה אפי' בחינת הערב שהוא הפחות והשלם בערך שתי הבחינות זולתו כי הוא המועט שבהם עכ"ז לדורשי ה' לא יחסר אפילו כל שהוא מחלקי הטוב. והוא החלק השלישי מחלקי הטוב והוא בחינת **הערב**. והי' זה יען אשר בענין הבטוח בו נמצא אתו עמו כל הג' בחינות מן חלקי הטוב בתכלית השלימות והוא יתעלה הטוב האמיתי ודרכו של הטוב להטיב לזולתו ג"כ בכל אופני הטוב בשלימות כי ע"כ גם בוטחיו ודורשיו לא יעדר מהם דבר מן כל ג' חלקי הטוב עד תומם:

וכמו שהבורא יתעלה הוא הטוב בכל חלקיו כן גם כן תורתינו הקדושה והתמימה תורת ה' יתעלה נמצא בה ג"כ כל חלקי הטוב בתכלית השלימות בכל הג' בחינות, שאורייתא וקוב"ה חד הוא. ונקראת במקום אחד טוב בדרך כלל כמ"ש כי לקח טוב וגו'. ובמקום זולת מזה ביאר כל חלקי הטוב הנמצא בה באר היטיב. הוא דברו **צוף דבש אמרי נועם מתוק לנפש ומרפא לעצם** ירצה באמרו חוקי דתינו וקוטבי תורתינו בה נמצא כל חלקי הטוב בכל הג' בחינות. הא' שהיא בלתי מזקת והוא אמרו אמרי נועם (ע"ד שאמרו חז"ל בש"ס (מס' סוכה) על קוצי' שאלתם ואינה הרדופני ר"ל ענין מזיק ותירצו דרכי' דרכי נועם כתיב והוא אמרו אמרי נועם). הב' שהיא בבחינת הערב הוא אמרו מתוק לנפש. הג' שהיא בבחינת המועיל והוא אמרו ומרפא לעצם ירצה להנשמה אשר היא עצם רוחני משמי מעל ומכון שבתו ע"ד בחינת מזון הגוף אשר מהיאות להמצא בו כל הג' בחינות מחלקי הטוב כמש"ק כן עד"ז ג"כ בענין מזון הנפש והנשמה והיא התורה הקדושה אשר היא מסעד הנפש. והוא אמרו צוף דבש ר"ל התורה הקדושה המכונה בתואר צוף דבש כמ"ש ומתוקים מדבש ונופת צופים בה נמצא כל ג' חלקי הטוב בשלימות. הוא אמרו. הא' אמרי נועם. הב' מתוק לנפש. הג' ומרפא לעצם:

אחרי הדברים והאמת האלה הנה כי כן יבורך גבר בעוז רצוני איש אשר ערה עליו ה' רוח שפע אלקית לבוא במערכת תוריי ענין נפלאות חדשות מקרוב בא ויבוא לאדם ענין מחודש בזאת התורה עדיו תאתה ובאה לחזות במשמעת תוריי אשר יחדש ענין חדשות שיהי' נמצא בה כל הג' בחינות מחלקי הטוב בכל חלקיו ע"ד תורתינו הקדושה ממש. ואם לא, יד לפה ישים ומוטב השתיקה. כי לא זו אשר יצא ענייני אשר פעל ועשה מגדר התורה ואין תורה עוד לו. כי גם יצוא יצא ממעשי פעולותיו אפילו ממעשי פעולה מלאכותית שיעשה בפועל גופיי רצוני במעשי ידיו כונתו אצבעותיו. כי בכל פעולה גופיית ירצה הפועל שתהי' פעולתו שלימה בכל הג' בחינות אשר הועמד אל ענייני והוא חומר צורה תכלית:

וכאשר נתבונן בענין הג' בחינות אשר פקדנו זכרם בזאת התורה נוכל להעטיף הג' בג'. והוא ענין עילת החומר בעילת הבלתי מזיק. ועילת הצורה בעילת הערב. ועילת התכלית בעילת המועיל. והוא נוסח ברכת התורה בג' ברכותיה לעומת הג' בחינות אשר נמצא בה ואתה עמה הן. והוא אשר נהה הנביא ישעיה נהי על עזבם בני ישראל את אלהים קדושים ותורתו ויאמר לאמור הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע והוא בחינת המועיל. ואמר עוד שמים חושך לאור ואור לחושך והוא בחינת הבלתי מזיק שחושך הוא מענין דבר המזיק כמ"ש תשת חושך ויהי לילה בו תרמוש כל חיתו יער. ואמר עוד שמים מר למתוק ומתוק למר והוא בחי' הערב. והוא לדעתי ג"כ דברי הנביא ירמי' הוא אמרו ודעי וראי כי **רע** ומר וגו' **ולא פחדתי אליך** ירצה אמרו לעומת הכנסי' שהיא עזבה את הטוב בכל חלקיו הוא אמרו רע ירצה **בחינת המזיק** ואמר עוד ומר הוא בחי' הבלתי ערב ואמר עוד **ולא פחדתי** וגו' הוא בחינת הבלתי מועיל ירצה היראה המבוקשת מאתו יתעלה כמ"ש ולבעבור תהי' יראתו על פניכם וכאמר מה ה"א שואל מעמך כ"א ליראה:

נשוב אל מה שאנחנו בו. שני ומי אשר רוצה להגיד חדשות בענין משמעת תוריי עליו לחזות בעניינו שיהי' נמצא במשמעת תוריי אשר יחדש בו כל הג' בחינות אלו. היינו הא' שיהיו הנחותיו ומוסדותיו אשר יפעול ויעשה בזאת התורה יהיו ענין שריר וקיים בלתי תהי' סתירה מנאום דברו אל מקום אחר והוא ענין בלתי מזיק, וג"כ נקרא אצלינו ענין ההוא בתואר **חומר** ר"ל שיראה אשר יהי' ענין החומר מתוקן בתיקון ראוי וטוב ויפה שלא יהי' עניינו מחלקי הסותר אם ממנו אל זולתו ואם מזולתו אליו באופן שיהיו קוטבי עניינו שריר וקיים. הב' שיהי' הענין ערב ר"ל בקישור העניינים וחיבורם אשר אחד באחד יגשו ויסמוך ענין אל ענין בדומה לו בהרכבתם וקישורם ואגודתם ואחוזתם ויחרוז עניינים שונים מענין אל ענין על צד הסדר ישר נכון. ע"ד שאמרו חכמי המדרש ומחידושי תורה של הראשונים שאמרו עליהם שהיו חורזים מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים בסידור נכון וישר במעלות מפלגות ענין השכלי עד אשר היו הדברים ערבים ומקובלי' על לב השומעי' כנתינתם למשה בסיני. ואמרו אית יכיל למקדח ולא יכיל למחרז ואית יכיל למחרז ולא יכיל למקדח ברם אנא אנא חרוזא ואנא קדוחא. באופן שיזהר לבוא במערכת מחברתו על צד הערב והנאה שלא יהיו הענין כמבולבל והוא הנקרא לדעתינו **צורה**. הג' שעוד לו להמחדש ההוא לחזות שתהי' מערכת מחברתו על אופן אשר יושג ממנו התכלית. אם למשבר קראי. אם להבין ענין מאמרי הש"ס הסתומים אשר יאורו נוגה זוהר מעלתן כאור נוגה. אם ללמוד ממנו ענין תוכחת מוסר לבעבור תהי' יראת ה' על פני בני אדם ובני איש והוא ענין המועיל הנקרא תכלית:

אלה הדברים אמורי' במשמעת תוריי אשר יבוא האדם לחדש בינו לבין עצמו ולא להשמיע לזולתו. ואמנם אם יבוא האדם להשמיע קול תורתנו במקהלות עוד לו לחזות בשתי בחינות זולתם. ירצה עליו מוטל לחזות ולראות אם נמצא בהשומעים שתי בחינות זולתם. הא' לחזות ולראות אם יהי' ענין תורה ערב לבני אדם הבאים לשמוע קול דברי אלקים חיים וזאת התורה יערב להם כי אז יוכל לגלות סוד ה'. ואם

לא

נאמר החיים ואת הטוב. על מות נאמר טוב מאד ואמרו חז"ל במד"ר טוב מאד זה המות. ורוב סיפורו בתואר הטוב בענינים יעויין. ומן הצורך הגדול לתור ולחקור ולדרוש על ענינים אלו בכי טוב. שאיך יתוארו ענינים בלתי שווים ומתדמים אף שהם ענין יש והעדר איכה יקראו כולם בשם אחד ותואר אחד אשר יקבץ אותם השם והתואר ההוא? אתמהה!

ע"כ שתי אל המדבר פני בענין ההוא לתור בראשון על ענין מה הורה המילה הזאת בעצם וראשונה ממניחי הלשון. ועל ענין מה מהעניינים הוא עומד מוצב במילתו ושמו וטעמו ועניינו וגדרו. וכאשר נתתי את לבי לבור כל זה הנה זה חזיתי בו ואלא ע"פ כה"ק שגדרו יפרד לג' עניינים. הא' דבר הבלתי מזיק אם לגוף וגוויי' אם לרוח ונפש כפי ענין הדבר ההוא אשר הוא מיועד אליו ומיוחד עדיו אם הוא הדבר איננו מזיק יכונה הדבר ההוא בתואר טוב. ע"ד הנמצא כתוב והמים רעים ר"ל שהמים מזיקים לגוף וגוויי' ועלול גם האדם בשתותו אותם לקבל חולי רע ויפול למשכב. ע"ד שכתוב וברך את לחמך ואת מימיך והסירותי מחלה מקרבך. וההפך בהפך שאם המים בלתי מבורכים בקל יוכל האדם להשיג מהם חולי רע ומר נחלה וכאב אנוש ולסיבה זו נקראו רעים כמ"ש שם בענין ריפאתי למים האלה לא יהי' משם עוד מות ומשכלת. ומן הנודע שטוב הוא ההיפך מן רע א"כ הוא אשר כיוונו שלדבר הבלתי מזיק בעניינו אשר הוא הדבר כונן עליו יכונה בתואר טוב. הב' דבר אשר יערב לחיך גם אם הוא מזיק ומריע לעניינים עכ"ז ג"כ נקרא טוב יען שהחיך טועם בו הטעימות והמתיקות הגופיות כמ"ש אכול בני דבש כי טוב. ומהנודע שהדבש ענין רותח ומרתיח בטבעו ואם יוצא בקרב מעי האדם משחית נפשו וגוויי' אדמתו הוא יעשנה כי ימררו ויכוולו מעיו עד אשר תערה למות נפשו וחייתו לממיתים ועכ"ז יכונה בתואר טוב להיותו ערב כי ע"כ נקרא טוב. הג' דבר אשר הוא מועיל לשני הפנים שהקדמנו זכרם במה שהוא נכון אליו ומיועד עדיו גם אם יהי' רע ומר לחיך והחיך בלתי יטעם בו עכ"ז ג"כ נקרא טוב יען שהוא מועיל ומחזיר הענין לאיתנו הראשון כמו שהי' קודם עוותתו וקלקולו, ע"פ מה שהוא בפי ההמון ולישן בני נש לקרוא לרפואה בדוקה ומנוסה לחולי ידוע אשר היא תשיב באיתן קשתו לשוב לכמו שהי' בראשונה על בריאותו המתמדת יאמרו לאמור קח נא ואכול הרפואה ההיא שהיא טובה מאוד, ועם היותה מרה כלענה עכ"ז תכונה בתואר טוב להיותה מועיל ונקראת טוב:

הנה כי כן יובנו כולהם. שמהם ינקבו בתואר טוב לעילת היותם בלתי מזיק. ומהם לעילת היותם בבחינת הערב. ומהם לעילת היותם בבחינת המועיל. עד"מ אדמת הקודש נקראת טוב להיותה יושבת על טבור הארץ ומחוז שוה האויר והממוזג ורחוקה מן מקרי החליים המתהווים בסיבת אוירים ואידים וקיטורים משונים שאוירה זך וצלול כגליל. וירצה היותה בלתי מזיק. כי ע"כ נקראו המרגלים מוציאי דיבה להיות שאמרו ההיפך באמרם ארץ אוכלת יושבי'. ומהם לעילת בחינת הערב עד"מ הדבש והדומה. וכבר היטבנו לאמור שהדבש הוא בבחינת המזיק ועכ"ז נקרא טוב להיותו ערב. היין והשמן נקראו טוב להיותם בבחינת המועיל כמ"ש ויין ישמח לבב אנוש ואמרו בריש כל אסוון אנא חמר. ונאמר להצהיל פנים משמן. ועד"ז ג"כ המות נקרא טוב להיותו מועיל להשכלת העניינים הרוחניים ולהשגת הידיעה אשר היא תכלית העולם הבא ואין זה כל עוד אשר הוא האדם בכלא יתהלך בכלאי אדמת גווייתו ואמרו כמ"ש כי לא יראני האדם וחי ירצה כל עוד אשר הוא חי:

ואבוא עוד בענין מה שלמעלה ממנו. ואומר שעיקר שם ותואר טוב אך הורה בעצם וראשונה על ענין אשר נמצא בו כל הג' בחינות אלו מצומדים יחדיו והוא התואר טוב עצמי אמיתי. ואח"כ בא התואר ההוא והשם ההוא על עניינים אחדים פרטים אשר לא נמצא בם כ"א אחד מאלו הג' בחינות ע"ד השאלה וההעברה ובשיתוף השם. אמנם עיקר הטוב באמת וראשיתו הוא דוקא בענין אשר נמצא בו כל הג' בחינות מצומדים יחדיו. והטוב הראשון האמיתי הוא הבורא יתעלה ויתברך שמו שבו נמצאו כל הג' בחינות אלו כאחד. הוא לדעתי מליצת הכתוב במגילת קינות הוא דברו טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' אשר רבים טרחו בו לאמור שהוי"ו של ויחיל הוא מן התוס'. ואני לא כן אדמה. וירצה אמרו לדעתי עד"ז שיאמר לאמור שהבורא יתעלה נמצא אתו עמו כל הג' בחינות של הטוב והוא אמרו טוב ויחיל ודומם לתשועת ה' כאלו יאמר ה' טוב, והוא חלק אחד מבחינת הטוב ור"ל בלתי מזיק ע"ד אומרם בש"ס (מס' פסחים) מלכא לא אקרי מזיק. ואמר עוד ויחיל ירצה הוא בבחינת הערב ע"ד אמרם בש"ס חורפא מחלייא לי' והוא לשון ארמי ענין מתיקות והעריבות כמו שתרגם התרגום על מתוק מדבש ז"ל חלי מדובשא (וז"ל הרבות פ' עקב והרי בניך מרים חלה אותם). ואמרו עוד ודומם לתשועת ה' הוא בחינת המועיל כאלו יאמר ה' יתעלה נדמה לתשועתו שהתשועה אשר היא מאתו יתעלה היא התשועה האמיתית והוא יתעלה הוא המועיל באמת שהוא ותשועתו אחד הוא והוא המושיע והוא התשועה. וענין דומם מלשון דמיון. ועפ"ד דרכנו התכת הכתוב ע"ד שקדם וכאלו כתוב לאמור יי' טוב ויחיל ודומם לתשועתו. ועל דעתינו הוא דברי המשורר בד"ק והוא אמרו (סי' ל"ד) טעמו וראו כי טוב יי' אשרי הגבר יחסה בו: יראו את יי' קדושיו כי אין מחסור ליראיו: כפירים רשו ורעבו ודורשי יי' לא יחסרו כל טוב: ירצה אמרו בהפלגת ענין הטוב בהבורא יתעלה בכל הג' בחינות יחדיו ר"ל שאתו עמו נמצא הטוב בכל חלקיו והוא אמרו טעמו וראו כי טוב ה' רצה לומר באמרו שמעוני אחי ועמי ואיעלה עליכם עיני שטעמו את אלהים קדושים ובחנו אותו כבחינת מזון הגופני אשר מדרכי האדם לבחון אותו אם נמצא בו כל הג' בחינות יחדיו ע"ד לישן בני נש לאמור לזולתו טעם נא את המאכל הזה אם נמצא בו ט"ע"ם (והוא ע"ד הנחות נוטריקון ר"ל "טוב "ערב "מועיל) וע"ד בחינת מזון הגופני אמר המשורר בד"ק לבני עמו שטעמו אותו ובחנו בו ותמצאו שהוא יתעלה אחרי בחינתו אותו תמצאו בו הטוב בכל חלקיו והוא אמרו כי טוב ה' ר"ל כי ה' הוא בבחינת המועיל. והוא שסיים בד"ק אשרי הגבר יחסה בו ר"ל יען אשר נמצא אתו עמו בחינת המועיל כי ע"כ גם הגבר החוסה בו מעולה הוא ואשריו והוא מאושר ומעלה מעלה בתועלת גדולה והוא החלק האחד מחלקי הטוב. ואמר עוד יראו את ה' קדושיו כי אין מחסור ליראיו ר"ל שלא יהי' להם חסרון ונזק לאנשי' היראי' אשר יראים ומלפניו להיותו הוא יתעלה בלתי מזיק כמ"ש מפי עליון לא תצא הרעות. והוא החלק השני בחלקי הטוב.

ואמר

ויפגשהו חוש ראותו בו בענין עין בעין כי אז פחד ורחב עין האדם עליו ולבו בפלא נוראות מתמיה בראותו ענין נכרי וזר כמוהו לכן הכתוב בדיוק אמר מלפנים "דבש ואחריו "חמאה להיותו נמשך ועולה בייעוד. לא כן בענייננו שדבריו נדברו בענין האיכות וא"כ ע"ז הסדר ירצה באמרו **דבש וחלב** לפנים "דבש ואחריו "חלב גרוע קא ונגרע לה שעריבות הדבש בעליל שגדולה היא מן עריבות החלב, ועפ"ז גם אם נימא שלענין השמנונית והנקיות ומבלי תפל נדברו דבריו, לכן אמרו דבש וחלב המעורבין, ואות וי"ו לא היא וי"ו המחלקת אלא היא וי"ו העיטוף:

וטוב מאמרם דר' יוחנן וריש לקיש ממאמר כלה. האומנם אשר יפלא בענין כי לא ימלט מאמר החכמים האלו מן אחת משתי פנים. או שדיעות שונות הם ודברי ריבות נמצא בם. או דעת אחת הם והשתוות נמצא בם. ושני אלה לא יתכן. אם נניח שחולקין מהצורך להבין במאי חולקין? ואם נניח שבלתי חולקין א"כ דברי הזולתים אך למותר בענין ואך אמר ונאמר וריבוי דברים שאין בהם צורך? ולא נהי' מן האומר גמרא גמור זמורתא תהא והוא הדין בענין המדרש:

עוד אשר אשוב אתפלא על ניב שפתותיהם הנאמר בצדק שאמרו בענין אשר תלוי באובנתא דלבא ובלתי מושג בחוש אך בשכל ולב תבונות ודימו הענין לענין מוחש ממושגי החושים והוא דבר זר. ומי מפיס אם שיונעם כדבש לופי ואם שיונעם כדבש וחלב המעורבים זה בזה. אחרי שמשמעות תוריי היא ממושגי השכל לא ממושגי החושים א"כ איך יתכן זה. ומי ישקול ענין זה בכף מאזנים או בבחינת אבן המשקל אשר יהי' נדמה ענין השכל לענין המוחש ושני מיני הציור אין ביניהם הדמות כלל. הגע עצמך שבמוחשים עצמם יש לכל מוחש ומוחש חוש מיוחד אשר יושג בו וכן לכל חוש ענין מיוחד ומוחש מיוחד. עד"מ המראים והצורות אשר לא נשיגם כ"א בחוש הראות לבד. והקולות והניגונים אשר לא נשיגם כ"א בחוש השמע בלבד. והריח והמינים המורחים בחוש האף לבד. ומיני המטעמים בחוש הטעם לבד. והחום והקור והרכה מענייני האיכות בחוש המישוש לבד. ומי שיטרח להשיג הניגון והקול בחוש ראותו והמראים בחוש שמעו והמטעמים בחוש מישושו לא יוכל למצאם ולהשיגם בשום אופן ואם הם נמצאים, מפני שמבקשם בבלעדי האיברים אשר בהם יושגו ובלעדי חושו המוכן לו. ואם ענין זה הוא במוחשים קו"ח בשכלים? והוא ענין זר מבהיל וקושי הציור בהיקש השכלי. באופן שהענין מן הצורך להלביש אותו מחלצות שיהי' הענין מתיישב על אנשי בעלי הדעת והשכל:

דברתי אני עם לבי לבאר עניינים אלו ולהקדים ראשית דברינו בענין אחד מפליא. הנה זה אשר ראיתי אני. והוא ששם ותואר טוב יפול בתארו ושמו על כמה וכמה עניינים שונים ומשונים אשר אחד באחד לא יגשו ולא קרב זא"ז אף גם בענין יש והעדר, והוא ענין פלא אזכור מהם מה שיזדמן לי בדרך קצרה. על כבוד ה' יתעלה ישכון התואר ההוא כמ"ש טוב וישר ה'. על התורה נמצא ג"כ התואר ההוא כמ"ש לקח טוב נתתי לכם תורתי. והם הם אשר היו למן העולם ועד העולם קודם עולם המציאות. וגם אחרי כן על ענייני עולם הבריאה רבו כמו רבו התואר ההוא על אור שנברא בראשון נאמר וירא אלהים את האור כי טוב:

ומדי דברי בו בענין האור אבארנו ת"ל ע"ד הכתוב פתח דבריך יאיר. והוא אשר אומר לדעתי העניה והקצרה. ענין כי טוב האמור בכל מעשי הבריאה ירצה עניינו יוצא ר"ל טוב לזולתו בלתי עומד, שענין ספר בראשית לדעתינו הוא פתיחה והקדמה לספרים הבאים אחריו בענין התורה והמצוה. יען כי יבוא בספרים אחריו אלה המצות אשר צוה ה' ביד משה. ולא יאמר האדם לאמור מי ה' אשר אשמע בקולו! ויאמר לאמור כי העולם איננו חדש ולא נברא ולא סר מאשר הוא עתה ולא יסור. ואין דבר ממנו יותר ראוי להיות בורא מנברא. ואין דבר ממנו חייב בעבודת זולתו. שהכל ישן קדמון. כי ע"כ בא הכתוב בראש דבריו לפתוח עינים להורות לפנינו כל זה שאין העולם קדמון נמצא אלא מחודש מן בורא שכם קדמון נמצא תדיר והכל הוא יצורי כפיו של הבורא יתעלה יתב"ש. ואל עולם ברא את האדם ואת כל היקום אשר ברגליו כמ"ש אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי. והכל הוא לתועלת תקנתו ולטובתו כמ"ש תמשילהו במעשי ידך כל שתה תחת רגליו. כי ע"כ אנחנו חייבים בעבודתו ולשמור למשמעתו בכל אשר יצוה אשר בספרים הבאים אחריו. והוא אמרו כי טוב ירצה שראתה חכמת האלהים יתעלה שבריאת האור לטובת האדם היא. כי ע"כ בעבור טובתו אנחנו מחוייבים לגמלו בעבודת עבודתו. ועפ"ז כל ענין כי טוב האמור בכל ברואי ש"ב (והוא לדעתי דברי הרבות והנה טוב "מאד זה "אדם אתוותא דדין כאתוותא דדין ירצה לדעתי ר"ל לטובת האדם והבן):

ע"פ דרכינו בקודם אלה מה מאוד יובן באופן נאות מה שלא נאמר כי טוב בבריאת יום שני כי אחרי שייעדנו שמאמר כי טוב ירצה עניינו יוצא ור"ל שטוב לזולתו ויצא להאדם אשר הוא עיקר הבריאה א"כ במעשה יום שני אין כאן טובה כלל להאדם כי מה לו לאדם אם נתחזקו השמים וממעל אם לא. כי השמים שמים לה' הוא, ושיהיו נטויי' על ראש האדם מלמעלה כבר הוא נטוי מיום ראשון. וגם אם בלתי יתחזקו למו ג"כ לא היו נופלים על ראש האדם אשר על הארץ. ומה תועלת לאדם בחיזוק הרקיע? לכן מפני שבמעשה יום שני לא נמצא בו תועלת כלל להאדם לא נאמר בו כי טוב. ובשלישי שהיה מעשה היום ההוא לתועלת האדם בשני דברים. הא' בהראות היבשה אשר יוכל האדם ללכת בה ולא יטבע במים ויהי' לו מקום אשר ירחיב צעדיו בו. הב' כי דשאו נאות ומדבר חציר לבהמה ועשב לעבודת האדם לכן נאמר בו כי טוב שתי פעמים. ואשר בא ענין סיפור מעשה יום שני בכתוב הוא מטעם שרצה הכתוב לגלות מלאכת כל יום ביומו עד מלאות הימי' מספר מנין ימי הבריאה עד אשר בא לתכלית הכוונה לאמור שבששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי וע"כ ברך ה' את יום השבת ויקדשהו. ונודע בזה עילת השבת קודש וטעמו. והוא עיקר המכוון של הספר אשר יסודותיו אל התורה והמצוה. ואם לא הי' בא דיבור יהי רקיע האמור בשני ולא בא זכרון היום שני נזכר בכתוב כלל הי' חסר לנו יום אחד מימי המילואים למספר ששת הימים. ועוד שא"כ יהי' ענין הכתוב על אופן קופץ ומדלג מראשון עד שלישי ולא יאתה במספר מפקד המנין:

נשוב אל שאנחנו בו. על המנוחה נאמר וירא מנוחה כי טוב. על שמן נאמר טוב שם משמן טוב. על יין נאמר וחיכך כיין הטוב. על אדמת קודש נאמר ארץ טובה ורחבה. על אדם ישר נאמר אמרו צדיק כי טוב. על חיים

נאמר

לעולם יאכל אדם כו' ויכבד אשתו יותר ממה שיש לו יעויי"ש. ובכלל ויכבד ירצה ג"כ ענין לבוש וכסות ע"ד אמרם ז"ל ר' יוחנן קרי למאני מכבדותא. והוא שכתוב ביפת תואר והסירה את **שמלת** שביה יען שבה רצון ה' יתעלה ההיפוך ר"ל שתסיר ממנה הבגדי חופש ורקמה אשר היתה לבושה בה בעת מלחמה למען החן ועי"ז באמת מצאה חן בעיניו ורצון ה' יתעלה שתסירם ממנה וימהר לשלחה כי כל עיקר ראשית התרתה לא דברה תורה אלא כנגד יצר הרע כדאי' בש"ס (מס' יבמות) יעויי"ש:

ויובן ג"כ בזה ענין שינוי לשון מן ספר חוקי זכרון אהבת האוהבים לספר מ"ת שאם קרא אותן הבגדים בעצמם בתואר **שמלה** כמ"ש שמלתך לא בלתה מעליך וגו' ובענייננו קרא אותם בתואר **שלמה**? וע"ד הקודם יבואר כי שם במשנה תורה ידבר על ראשית השגת הבגדים מן כבוד ה' יתעלה שהיו אז לבושי ומחלצות ואדרת תפארת ויקר עטיו תהלה כמ"ש ביחזקאל ואלבישך רקמה ותרגם יונתן פורפרין, לא כן בענייננו שדבריו נדברו על אחרית זמן לביאתן והוא סוף ארבעים שנה שהלכו במדבר והיו אותם הבגדים עליהם בעצמם מן תחילת ראשית לביאתן ועד אחרית הזמן ההוא כי לא היו להם חליפות שמלות זולתן ובגדים שונים בלעדיהם, וכמו שהעיד עליהם אדונינו משה בספרו והוא אמרו לא בלו שלמותיכם מעליכם וכן נחמי' התרשתא הוא דברו שלמותיהם לא בלו, א"כ בעת סיפור אבי החכמים מענין הבגדים אלו היו אז אותם הבגדים בעצמם ממש בתואר **שלמה** ונתהפך תארם מן תואר **שמלה** לתואר **שלמה**. (אמר המחבר ההבדל ההוא לא נמצא בו חסרון בכל כתבי הקודש ת"ל, ידרשם המבקש מן קצה עד קצה וימצא נחת):

הנה כי כן יבורך גבר לאמור שנזכר בכתוב עיקר עצם הריח ג"כ, שמן הנודע בגד אשר לבוש בו האדם בכל עת ועונה וזמן ימים כבירי' לא ימלט שלא יהי' בו ריח מן ריח זיעה כי ע"כ באמרו וריח **שלמותיך** ר"ל בגד המשתמש לו לאדם בכל עת ועונה, ונכלל מכח מאמרו זה **שלמותיך** עיקר עצם הריח. ויהי' ע"פ דברינו אלה ענין שיבוח דברי החכם בהפלגת ענין נורא מאוד ור"ל ריח הבגדים התדירים אשר עליך וריח בם מריח זיעה והיה מהיאות להעלות ריח סרחון ובאוש עכ"ז הם נותנין ריח טוב וגדול מאוד עד כי גאו גאה בפה מאוד עד שהיו ריחם כריח לבנון! הוא דברי חז"ל במדרש חזית ז"ל ולא היו עושין ריח רע מריח זיעה של גופם? בא שלמה ופי' וריח **שלמותיך** כריח לבנון! זה אשר כיוונתו בו ע"ד הפשט והבן:

וחכמי המדרש העטיפו ענין הכתוב ההוא במשמעות תוריי הדרוש ואגדתא הנקרא בש"ס ובמדרשות בתואר כלה כמאמרם ז"ל במס' שבת ההוא ביומא דכלה הוא דכתיב, ואמרו בש"ס בסוכות אגרא דכלה דוחקא. וז"ל על התחכת הכתוב ההוא ר' אליעזר בר' שמעון ור' יוסי בר' חנינא ורבנן, ר"א אומר כל מי שהוא אומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן כסולת זו שנפה על גבי נפה נוח לו שלא אמרן, ר' יוסי אומר כל מי שאומר ד"ת ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כדבש הזה שבא מלוף נוח לו שלא אמרן, רבנן אמרי כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן כמו דבש וחלב המעורבין זה בזה נוח לו שלא אמרן, ר' יוחנן וריש לקיש, רבי יוחנן אומר כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין לשומעיהן ככלה זו שעריבה על בני אדם בחופתה נוח לו שלא אמרן, ר"ל אומר כל מי שאומר דברי תורה ברבים ואינן ערבין על שומעיהן ככלה זו שעריבה על בעלה בשעת חופתה נוח לו שלא אמרן. ויהי' דברינו ראשון בביאור דיעות החכמים לבאר דעת כל אחד ואחד מה דעתו בכתוב ההוא אשר מזה יצא טוב מאמרו בנאום דברו. ולדעתי טוב מאמרו דר' אליעזר מענין נופת תטופנה ודרים ענין נופת מלשון נפה וכברה ונמצא ג"כ בכתבי הקודש והוא לשון המקרא כמ"ש להנפה גוים בנפת שוא. ודרים תטופנה מלשון הלוך וטפוף תלכנה וכן אמרו בש"ס (מס' סוטה) ז"ל מאי נופת צופים אמר רב סולת שנפה על גבי נפה יעויי"ש. ודברי רבי יוסי ג"כ מראשית הכתוב ההוא מדיבור נופת תטופנה ודרים נופת כפשטי' מלשון נופת צופים. וענין תטופנה דרים כמו שנכתב בלד"י ירצה שטוף וצוף אחד הוא וזה בלשון הקודש וזה בלשון ארמי. וכאלו יאמר נופת צוף. ודברי חכמים מענין דבש וחלב, ואשר הרכיבו ענין שניהם כאחד לאמור דבש וחלב המעורבין בלתי אמרו כל אחד לבדו מן דבש לבד ולענין עריבות ומתיקות ומן חלב לבד לענין נקיות או עכ"ז מן דבש לענין שהוא מבלי תפל ומן חלב לענין נקיות (או לענין שמנונית וכו' ע"ד שאמרו חז"ל בש"ס (מסכת כתובות) ז"ל שמנים מחלב ומתוקים מדבש יעויין שם) כמבואר במדרש חזית יעויי"ש? והי' זה לדעתי להיות שהוקשה להם שינוי המלילה בכתוב ההוא באמרו בראשון **דבש** ואחריו **חלב** ובכל מקום הוא אומר **חלב ודבש** חלב קודם לדבש? ואם נאמר בספר המשל הקדמוני נהרי נחלי דבש וחמאה שהקדים ג"כ דבש לחלב, לא מן השם הוא זה, כי שם בענין הכמות ידבר באמרו נהרי נחלי ובמה שתפול עין האדם עליו בחוש הראות. ונגרי נחלי חמאה אשר יזוקו פלגים יבלי חלב וחמאה הוא דבר פלאי ומתמיה יותר מן נגרי נחלי דבש. כי הדבש הן הוא מסוג דרכו הטבעי אשר יולך פלגות כמו מים המוגרים כי הוא מסוג הנוזל אשר בו שרף הנוטף. כמ"ש ויבוא העם אל היער והנה הלך דבש. ונאמר יערי עם דבשי. ואחרי שמקורו הטבעי להיות פרץ נחל מעט גר ונמצא זה במציאות יצוייר ג"כ בדרך השכל שיוכל להיות גם נחל גדול שוטף ועובר עד כי גאו גאה הדבש מי שחו נחל גדול מאוד. ואחרי אשר יצוייר ענין זה בלב תבונות השכל לכן אם יפגשהו חוש הראות בו בפגעו בו בחוש ראייתו ממש ירצה שיראה האדם בחוש עיניו נחל נובע מקור נהרי נחלי דבש אין בעיניו ענין זה דבר מתמיה ומבהיל כ"כ אחרי שעיקרו נמצא במציאות וציור השכל איננו זר מן ההיקש השכלי לצייר כמות זה גם בלתי ראות החוש במוחש לכן גם אחרי ראותו לא יפול בו התימה עליו כ"כ. לא כן נהרי נחלי חלב וחמאה שהענין ההוא הוא מנין החי דוקא ולאשר המץ מן שד הבהמה ע"י פעולת החי המדבר כמ"ש מיץ חלב יוצא חמאה. ואם יהיו בהמות בהררי אלף ובני אדם כחול שעל שפת הים לרוב בלתי אפשר לעשות אפילו נגר קטן ונר מאוד אשר ינוק פלגים יבלי חלב ויזוב זובו והוא דבר נמנע ע"פ הטבע כי ע"כ לא יצוייר ג"כ ענין זה בציור ההיקש השכלי ע"ד אמרם ז"ל לעולם לא יראה אדם פילא דעייל בקופא דמחטא. כי ע"כ אם יקרה כל אלה אל ראות האדם ממש בחוש מה שלא נראה מעולם וג"כ לא יעלה על לב האדם ועכ"ז כל יקר ראתה עינו ויפגשהו.

להזכירהו כלל להיות שהתואר **שלמה** האמור מורה בהוראתו על בגד הקרוב להבלאי' והפסד, והוא אמרו שחידשו בה דברים כו':

ע"פ המוקדמות בתואר שמלה ושלמה יובן באופן נאות אמרם ז"ל בש"ס (מס' שבת) בכתוב ורחצת וסכת ושמת שמלותיך עליך אמרו ז"ל אלו בגדי שבת, ירצה כוונתם ע"פ האמור מן אשר כתוב שמלותיך ולא כתוב **שלמותיך** מכלל שר"ל בגד חשוב ומיועד הניתן על האדם מזמן לזמן:

ומה מאוד יובן ע"פ דרכנו בקודם כתוב בתורת משה כלי כסף וכלי זהב **ושמלות** כנראה שמלה הוא החשוב יותר אפי' מן כלי זהב שהוא מטפח ועולה בסיפור יעויין ברבות יעו"ש, ובספר יהושע נאמר ובנחושת ובברזל **ובשלמות** כנראה שלמה הוא הגרוע אפילו מן הברזל. וע"פ דרכנו שמו יורה עליו כל אחד ואחד לפי עניינו שבס' תורת משה נאמר שמלות ובס' יהושע נאמר שלמות. ואם שכתוב בספר מלכים א' י' ובס' ד"ה ב' ט' כלי כסף וכלי זהב ושלמות. הוא אשר אומר. מן הידוע שיש שני מיני בגדים, המין הא' בגדי אנשי מדינה הנקרא בלשון לעז (לעווילנע), המין הב' בגדי אנשי חיל ועורכי קרב הנקרא בל' לעז (וואייענע) ובגדי עורכי קרב הם הפחותים במעלה לעומת בגדי מדיני. והנסיון יורה ע"ז שאם איש מדיני ילבש בגד איש קרב כל האדם ישחקו לו ועליו ישחקו צעירים ממנו ויפערו פיהם עליו והולך האיש ההוא לבוז וקיקלון באמרם שהוא איש משתגע, לא כן בגד מדיני אשר האיש מלחמה בעצמו ילבשהו בעת אשר הוא נודד ממערכתו, (כי ע"כ לדעתי נקראו בגדי אנשי קרב ע"ד השתם בשם לווי והוא אמרו שם בד"ה **ושלמות נישק** ור"ל בגדי אנשי חיל ועורכי קרב ר"ל בגדי נושקי רומי קשת ומגילת ושלמות סמוך ענין למילת נשק וכת"ם בד"ה **נשק** בלא וי"ו הוא הנכון ושני מילות אלה קרבו גם נגשו והיו מלומדים לאחדים לדעתי, ובמלכים שכתוב בוי"ו הוי"ו ההוא מן העודפים ונמצא דוגמתו בלתי ספורות), ועכ"ז בענין מלך איש מלחמות אשר הבגדים כאלו נצרכים מאוד לצורך מערכת מלחמתו ומכלי קרב יחשבו גם הם אליו בערכו הם משובחים ויקרים עד מאוד רב יותר מן כלי כסף וכלי זהב יען שהם ענין המצטרך אליו לצורך עניינו אשר הוא בו ומקרבי' הכייתי', שהרי מכסף וזהב בלתי ילבשו אנשי מלחמתו בגדי קרב אלו ומוכרח בע"כ למכרם ולעשות מחירם בגדים אלו, כי ע"כ בערך ענין מלך איש מלחמות אשר פוקד על אנשי מלחמה אליו לרב טוב ולגדולות יחשבו רב יותר מן כלי כסף וכלי זהב והוא אמרו כלי כסף וכלי זהב **ושלמות נשק** כמו שקדם:

ומה מאוד יובן באופן נאות אמרו בענין שבועת השומרים על שור על חמור על שה על **שלמה** ובענין השבת אבידה נאמר וכן תעשה לחמורו וכן תעשה **לשמלתו**? הוא לעילת כוונתינו, שבענין שבועה אמר **שלמה** להורות שאפילו בדבר פשוט ומחוייב לישבע עליו ולא יאמר האדם מה היא ומה דמי'? ע"פ מאמרם ז"ל דין פרוטה כדין מאה, אמנם בענין השבת אבידה אמר **שמלה** להורות בענין מי שיש לו סימנים דוקא, והוא אמרם במשנה אף השמלה היתה בכלל ולמה יצאת להקיש אליה ולומר לך מה שמלה מיוחדת שיש לה סימנים ויש לה תובעים, ירצה יען שהיא בגד חשוב בודאי יש לה סימנים ויש לה תובעים:

ומה מאוד יובן דברי הכתוב בנבואת מיכה הוא דברו ממול **שלמה אדר תפשיטון** אשר על התכת הכתוב ההוא טרמו בו רבים ולא מלאו בו הביאור הטוב, אמנם ע"פ דרכנו יובן והוא אמרו ממול **שלמה** ירצה נגד אבדון והפסד בגד בזוי ושפוי ופשוט אשר יופסד מאתכם בסיבת זולתכם אתם תגנובון מזולתכם בגד חופש ואדר היקר והלף ותמורת בגד פשוט תקחו מאתם בגד חופש ורקמה, והוכיחו ע"ז כי לא נכון הוא וכן לא יעשה:

ומה מאוד יובן באופן נאות ע"פ דרכנו בקודם אמרו אם חבול תחבול **שלמת** רעך עד בוא השמש תשיבנו לו כי היא כסותו לבדה היא **שמלתו** לעורו וגו' שהתחיל ראשית דבריו בתואר **שלמה** וסיים אחרית דבריו בתואר **שמלה**? אמנם ע"פ הקודם ירווח כי ע"פ הנחתינו בהבדל אלו השמות והתוארים הנה כי כן לפעמים יפול על בגד אחד שני תוארים אלו לפי הבדל קנייני סגולת האיש אשר אלה לו ולפי עניני לבישתו ומשך זמן לבישתו, וכן יהי' ההבדל בין בני אדם ובני איש עד"מ לאיש עשיר נקרא הבגד ההוא בתואר **שלמה** ולזולתו איש מסכן ודל יכונה הבגד ההוא בעצמו בתואר **שמלה**, כי מה שלובש העשיר בימי החול ובכל עת ועונה הלוואי יהי' בגד כזה לאיש מסכן ודל למועד מיועד, ומי יתן והי' לו בגד כזה לשבתות ולמועדים ולזמנים טובים, וכן עד"ז באדם אחד בעצמו יהי' לעתות אשר מן תואר **שמלה** יתהפך לתואר **שלמה** היינו אם יהי' אדם עשיר אשר יהי' לו אדר היקר ובגד מחלצות לעת מועד מיועד וכאשר ירחיב ה' את גבולו בתוס' עוז ותעצומות נורא מאוד רב יותר מן מעמדו הראשון כי אז יעשה לו לעצמו בגד חשוב ויקר הערך יותר מן הראשון והראשון יקח לו לכלי תשמישו בכל יום ויהי' לבוש בו גם בימי החול ועונות זולתן כי אז בהכרח יתהפך שם תארו מן תואר **שמלה** לתואר **שלמה**. ונשוב אל כוונת הפסוקים הנ"ל, והוא אחרי שריעך הוא ריע המובל הנהו איש דל ואביון מבלי כל ספק בגדו הוא שלמה הפשוט והבזוי, אמנם בעיני האיש הנחבל ובערכו יקרא שמלה ע"ד ותהי לו כבת ונאמר לקחה לו לבת ר"ל שנחשבה לו כבת. וכן בזה קורא הכתוב את בגדו זה בסוף הדברים שמלה ע"פ ערך הנחבל והוא אמרו היא **שמלתו לעורו** ירצה לסיבת עריותו אשר הוא גברא ערטילאי וערום ועריה בערכו **שמלה** נקראת, הוא שכתב כי היא כסותו לבדה, שכבר הנחנו זה ימים שמלת כסות ירצה בגד חופש וחשוב, ע"ד שכתוב גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך וירצה ע"פ הקבלה ר"ל בגד צמר ופשתים ולא העור והשק והדומה כדאיתא במס' מנחות יעויי"ש, וכן שנינו במשנה נדרים הנודר מן הכסות מותר בשק ביריעה ובחמילה יעו"ש, והוא שכתוב בפקודת איש על אשתו בענין לבושה וכיסוי' המחוייבת לה מן האיש על אשתו נאמר כסותה לא יגרע להורות נתן לפנינו שמחויבות הבעל לאשתו לכסותה ולהלבישה אותה במעדה בגד ובגד חופש לרקמה ולא יאמר די לה בשק ויריעה והדומה. והי' זה מב' פנים לדעתי. הא' למען תהי' מוצאת חן בעיניו ולא ימהר לשלחה. הב' שלא יתן עיניו בזולתה (כדאיתא באבא חלקיה (מס' תענית) דנפקא דביתיה כי מקשטא יעו"ש ואמר הטעם שלא יתן עיניו באשה אחרת). ומשכים טוב דברינו בהתכת הכתוב באופן נאות מאוד להיות שסובב דברי קדשו באזהרת אם אחרת יקח לו ע"ז אמר הכתוב עכ"ז לא תהי' הראשונה נבזה בעיניו נמאסת להלבישה בבגד עדים אך במעדה בגד דוקא הנקרא כסות וכן אמרו חז"ל בש"ס (מס' חולין) ז"ל לעולם

צריך להורות הדבר בטוב על מעלת עצמיות הבגדים בעצמם שלא היו בגדים ממינים פשוטי' אך של צבעים רקמה לצבע רקמתים, שיהי' מאמר העצם מן המקרה לעד על מאמר העצם מן העצם, ויודע בזה שהיו עצמיות של הבגדים עצם טוב ויפה להלל מאוד, שזאת בעליל נגד אשר עליו נשוא לצבע יקר הן הוא בודאי שגם עצם הבגד בעצמו עצמותו יקר הערך מאוד כי לא יצויר עץ רקבון ואף בצירוף הצבע אשר עליו שהוא יקר נכבד מאוד, ואח"כ לבוא בסיפור איכות ריחם שהוא ריח מופלג, ובלתי נדמה ענייננו לטוב מאמרו לריח שמניך וגו' כי שם הריח בשמן הוא ריח עצמי אמיתי עיקרי בו אין לו העתקה ממנו כי אם בהפקדו כי לא נמצא זה בלא זה כי הוא גם הוא ממיני' המריקים, וע"ד שאמרו במזית בחבצלת השרון ז"ל מה השושנה הזו אינה בטילה לעולם אלא אגב ריחה כו' יעויי"ש, לא כן בענייננו שריח הנמצא בבגדים הוא ריח מקרי ע"ד שהתפלא אבינו יצחק עת הריחו ריח בגדי בנו יעקב אמר לאמור בפלא נוראות ראה ריח בני וגו' באופן אשר התפלא על הענין:

וידמה לדעתי ביישוב הדבר והתרתו ע"פ שונה אשר היתה בפי זה ימים מקדם במקום זולתו בענין ההבדל שמנו בענין שמות נרדפים במלות הפוכות הדומה לענייננו אשר אנחנו בו כמו בין **שמלה** ובין **שלמה**, והוא אשר אומר בהבדלם לדעתי הענייה:

ואומר שמעדה בגד ירצה בגד חשוב ומכובד יקר הערך והוא מיועד מזומן לזמן כמו לשבת ומועד ויו"ט ולאיש נכבד ור"ל לזמן מכובד ולאדם נכבד בגד כזה יכונה בשם ותואר **שמלה**, והעד ע"ז אמרו **שמלה** לך קצין תהי' לנו ירצה אתה אשר לך אף לך בגד מהללות וספון וחשוב יאתה לשר נכבד ולאיש מכובד ובכן לך הגדולה והיקר וההתנשאו' עלינו ואתה תמשל בנו, והוא הוראת המלה בשמה על תוכן עצם ענייניה אשר הולם השם לה והתואר ושמה נאה לה ונקרא בשם ותואר **שמלה** ירצה **שם לה** שבגד כזה הוא מן המפורסמות בין בני אדם ובני איש להפליא ענייני ולהלל מאוד, וע"ד שדרשו חז"ל במילת מילה ירצה מי לה ר"ל מי בכל המלות דומה לה? בפרקי דר"א יעויי"ש. והוא לדעתי טוב מאמרם ז"ל בש"ס (מס' כתובות) הוא אמרם מאי ופרשו את **השמלה** אמר ר' אבוה פרשו מה **ששם לה** ועם היות שאין כוונתם שם על אופן אמרינו בו בענין ירצה שבלתי נוכל לבאר דברי הש"ס ע"פ דרכנו אשר אנחנו בו לאמור שזה הוא טוב שאלתם באמרם מהו ופרשו את השמלה להיות שהוקשה להם איך יכונה שמיכה אשר היא למשכב האדם לפרוש תחתיו על מצע מיטתו והיא הפחותה בערך מאוד כי עומדת לטינוף ולכלוך כנודע ענייניה ואיך לענין כזה יקרא בתואר **שמלה** והוא ע"פ הנחתינו שקדם כי לא משמע כן בהש"ס וקושיית שאלתם שם לרבנן דר"א בן יעקב יעויי"ש, אמנם רב הועילנו בזה שע"פ דברינו יובנו היטב דברי התוס' שם ז"ל לא מתיבת שמלה קא דריש דהא מפרש בברייתא דמייתי שמלה כשמלה חדשה אלא לישנא דקרא נקיט ושם לה עלילות דברי' עכ"ל, ודבריהם קשים להולמם, האמנם ע"פ דרכינו יובנו כנופת צוף, והוא להיות שגם לחכמי התוס' הי' להם הנחה זו שהקדמנו במילה היא ממש ע"ד שקדם, ולכאורה הוא קושי' שאלת השמעתא ופרשו את השמלה מלמד כולו וכמו שקדם, וירצה איך הוא בכח המאמר לקרוא לבגד בלה שקולים וטינופים ופחת השיווי בערך דמיו בתואר שמלה? והוא שתרצו מלמד כולו וירצה שזה ענין מליצי **שמלה** על שם כולו, ואודות הענין שהוא בו, יען שהענין משתעי בדבר הוצאת שם רע על בתולת ישראל, וא"כ עפ"ז יהי' גם לפי דרש חז"ל ענין תואר שמלה ע"פ תארו ע"ד הפשט ממש באין מכשל וירצה **שֵׁם לָהּ**, והוא שהקשו התוס' ז"ל דהא מפרש בברייתא כו' ירצה אם סיבוב הקושי' ופרשו את השמלה הוא כמו שקדם והוא אשר הוקשה להם לחז"ל בענין א"כ מה יענה ר"א בן יעקב בזה ולשיטתי' הקושיא במקומה אין פותר ומה דברו ואיך מלאו לבו לריב ריבו בענין? אלא לישנא דקרא נקט ושם לה עלילות דברים, ירצה ע"פ דרשת חז"ל ענין שמלה מלשון **ושָׂם לָהּ**, ור"ל שמעולם לא הקשו חז"ל בענין ע"ד הפשט אך קושי' שאלתם ע"ד הדין וההלכ', ור"ל אחרי שלרבנן הענין הוא משתעי גם בלא בעל, שמלה למאי, ואין קושייתם על התואר, אך קושייתם על תוס' דברים בענין, שענין ופרשו את השמלה לרבנן הוא למותר בענין כלל, ואיננו מן הצורך, הוא שתירצו ביישוב ענין פרשו מה **שֶׁשָׂם לָהּ**, וענייננו ר"ל ע"ד ושם לה עלילות דברים ויהיה ענין **שמלה** על פי דרש חז"ל מלשון שם שם לו חוק ומשפט, (והוא הדין אם הי' הענין על משקל שם לה אלא שבמתכוין הטעיפו על משקל ושם לה למען הרחיק הדרוש מן הפשט לאמור כי לא ע"ד הפשט הקשו בענין ותירצו אלא ע"ד הדרוש דוקא כדרכם בקודש). א"כ עפ"ז דברי ר"א בן יעקב עולים כהוגן רב יותר מרווח מן דברי חכמי', ולשיטתי' הענין הוא מצטרך ומצטרך, ועם היות שא"כ ע"פ דרשת חז"ל ענין הדרוש בלתי משתווה אל הפשט, אין בזה שום חששה כלל שענין פשט לחוד, וענין דרוש לחוד, והבן:

ובגד פשוט ובזוי שתשמישו תדיר בכל יום ובכל עת ועונה ולאיש מסכן ודל והוא עסוק בו במלאכתו יכונה בשם ותואר **שלמה** והעד ע"ז מה שאמר הכתוב ושכב **בשלמתו** וברכך וכן אמרו **ושלמות** בלות להיותם קרוב אליהם הבליי' וההפסד להיות שתשמישם תדיר, והוא מ"ש (איוב ט') אז בשחת תטבלני ותעבוני **שלמותי**. ירצה לא זה בלבד כי בהטבילך אותי בשחת תגעלני ותמאיסני אמנם אף זה שאחרי הטבילה עוד הוספת להוסיף יגון על יגוני. והוא כי תחת שאנשים אחרים אחרי טבילתם ילבשו מחלצות הנה אנכי לבשתי בגדי עדים הנקראים **שלמות** לחרפות וכליונות ושלמותי אלה הוסיפו להבזותי ולהתעבני בעיני בני אדם גם בני איש. וכן על פסוק אם חבול תחבול **שלמת** רעך שאמרו בש"ס (מס' מציעא) מה דרכו של בעה"ב להוציא פחות שבכליו והוא הוראת המילה בשמה על תוכן עצם ענייניה אשר הולם השם לה ושמה נאה לה ונקרא בשם **שלמה** ירצה **של מה** ולמה כלומר מה היא ומה דמי'! והוא לדעתי טוב מאמרם ז"ל בש"ס (מס' סנהדרין) מאי מתכסה בשלמה חדשה שאידשו בה דברים. כו' אשר לכאורה יפלא מה שאלתם בזה? האמנם ע"פ דרכנו יובן באופן נאות שקשה להו לחכמי התלמוד אחרי אמרו **שלמה** ירצה בגד פשוט ובזוי שתשמישו תדיר בכל יום וקרוב להבליי' וההפסד ושמו יורה עליו ועם היות שבגד חדש מן התואר ההוא גם כן יקרא בשם ותואר **שלמה** אמנם אחרי שענין חדשה האמור אין בו חידוש דברים כלל בענין כי מה לנו אם הוא ישן או חדש כי ע"כ כל עוד שלא יהי' בו במאמר ההוא חידוש דברים הי' מן היאות להשמיע ענין חדשה בלתי

להזכירהו

הצעה

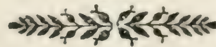
באלו, שאליו יתעלה בלתי מתייחס ענין הסבה וענין התכלית אך הכל בחפץ ורצון כמ"ש כל אשר חפץ ה' עשה, והפעולה עצמה היא הסבה והיא הכוונה והיא התכלית. ועי"ד פעולת הבורא יתעלה במעשיו כן גם כן אנהנו בני ישראל בפעולתינו פעולה רוחנית עיונית תורנית, לא כן הגוים אשר לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום ורק פעולתם פעולה גופנית עמל הגוף והגוויי' פעולה גשמית מלאכותית, ובהכרח שבפעולה כזו כל אחת ואחת שוכנת לבדד היא ובלתי כלולים אלו באלו, אם כן אין בחכמי הגוים כמוהו, ומהתכת הכתובים יראה שבפעולה מעשיית נאם דברי הנביא ואמר מלפנים עץ מיער כרתו מעשה ידי חרש במעצד וגו', הוא אמרו כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך, ירצה בכל חכמי מלאכת הגוים אין כמוך (ואל תקרא מלכותם אלא מלאכותם), אבל בחכמי מלאכת ישראל יש כמוהו כמש"ק, באופן שפועל תורני הכם יוכל להתדמות אליו יתעלה גם בפעולות, וכמאמרם ז"ל כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית, ואמרו הז"ל אי בעי צדיקא ברא עלמא, ואמרו כאלו עשאו לעצמו, וא"כ בפעולות כ"ש במדות, ואמרו הז"ל הדבק במדותיו:

הגדתי היום בהצעה זו כל מי ומי אשר נדבה רוחו אליו לעיין במחברתי ויערב לבו לגשת עדיו וימצא דעתו להשיג העניינים מבלי עיקש ופתלתול, נומיתי לו כהיום שהוא רצוני והוא ממדת הבורא יתעלה כמו שאמרו הז"ל בש"ס (מס' פסחים) זמרו למי שנוצחין אותו ושמח, ואם אמרו שלא כמדת הקב"ה מדת בו"ד, בשר ודם לא הוא האדם באמת אך הוא התואר המונח על צלמי רקמתו בגדיו ואבריו ועורקיו ואדמת גווייתו כמ"ש על בשר אדם לא ייסך, אולם האדם באמת הוא התואר אשר הונה על נשמת היים שבו והוא הנפש השכלי והוא האדם המעלה כמוהו כמוהם וכמדתו מדתם:

קנצי למילין, אחלי מאת כל מעיין בחיבורי זה שאל יצא לריב מהר ומכ"ש שלא ישפוך בוז, אולי אחרי העיון בשים תבונות בו בטוב טעם ודעת ימצא דבר דבור על אפניו, כי מצפון דעת האדם בתוך מכתביו ואיש תבונות ידלנה, ואמר החכם קבל טעות בני אדם בדמות הנכונה כפי יכלתך, ונודע אשר כח הבשרי קצר מהשיג וטבע האנושי חסר מהשלים. ובזה אתן תודה על קוצר כחי במה שיש בו כופר לטעות ולשגיאה שתהיינה בו, והחכמים המעיינים יבררו וילבנו ויצרפו כיד חסדם הטובה והכמתם הרחבה, וידינוני לזכות ותהיה הזכות גם אתם:

דברי עבד ה' המתאבק בעפר רגלי חכמי התורה ולומדיה. צעיר זבובים קצוץ כנפים

צבי הירש הכהן בלאך.

מבוא

נופת תטופנה שפתותיך כלה דבש והלב תחת לשונך וריח שלמותיך כריח לבנון: (שה"ש ד' י"א).

מקושי השתכה הנמצא בכתוב ההוא. הלא מן הנודעות שענין נושא הבגד אין בו לא טעם ולא ריח אם לא בבוא עליו מקרה הנשוא הוא הצבע אשר עליו כי אז יהיה ריחו נודף כפי ריח הצבע, וא"כ ליתנא דקרא מן הזרות ע"פ שימוש הלשון ומליצת הגיונו, כי הפליג בהפלגת איכות הריח לאמור שריחו כריח לבנון ובא סיבוב דבריו במאמר המקרה בלתי אמור קודם לו בעיקר ענין הריח כי הוא מורח לאף והכר מאמר הענין, וע"פ מטבעי הלשון היה לו לאמור בראשית דברו בעיקר ענין הריח כי ריח לו ואח"כ להפליג באיכות הריח לאמור שהריח אשר לו הוא ריח מופלג בפם מאוד על שיהיה ריחו כריח לבנון, והי' לו לאמור וריח לשלמותיך וריחם כריח לבנון, כי יהי' ריחם איך שיהי' אם ריח ניסיי אם ריח טבעי הי' לו לעולם להקדים טוב דברו ראשון בעיקר ענין הריח, והוא אם ריחם ריח ניסיי בודאי הי' לו להקדים ראשית דברו בסיפור ענין הריח שזה בעליל דבר אשר בו בעצמו ע"פ טבע יסודותיו לא נמצא בו ריח ועכ"ז הוא נורח לאף מצד הנס בודאי ענין זה הוא יפליא נוראות רב יותר מהפלגת איכות הריח בו ובמיני המורחים ונאה לבוא בו בספר וסיפור רב יותר ממה שיסופר בהפלגת איכות ריחו (כי הוא מריח מאוד), ואם ריחם ריח טבעי ירצה שהיו הבגדים בגדי חופש ורקמה לבוע בצבע ממינים המריחים אשר כן היו באמת וכמ"ש עליהם בנבואת יחזקאל ואלבישך רקמה ג"כ הי' לו לבוא בראשית דברו בעיקר ענין הריח

הצעה

צרופה אמרתך מאד ועבדך אהבה:
בכל לבי דרשתיך אל תשגני ממצותיך:
יבואוני רחמיך ואחיה כי תורתך שעשועי:

מהנודעות שכל פועל ברצון יש לו סבה מעוררת המעירה אותו לשיפעל (החכם מהר"מ לוצאטו), ומן הידוע עוד שכל פועל ברצון פועל בכוונה ואם ישאל שואל מה היא הכוונה נאמר המחשבה ואם ישאל מה היא המחשבה נאמר כי המחשבה היא כח שכלי ישוט בעניינים ודברים והוא כח מכחות הנפש המדברת ע"כ כל מחשב שדבר (החכם מהר"י אבן תיבון), ומן הידוע עוד שכל פועל ברצון פועל לתכלית מה באופן שעיקר רצונו יהיה התכלית ההוא (החכם מהר"מ לוצאטו), ע"פ המוקדמות שלש אלו ממחוייבי המציאות בענין הפעולה היא הסבה והכוונה והתכלית, ושלושת אלו מלבד שאין להם הרכבת התמזגות אף כי שאין להם הרכבת שכינות, ובלתי נגבלת האחת בזולתה, ורב ההבדל ביניהם, כי הסבה היא קודם המעשה והיא המכרחת את הפועל אל המעשה לשיעשה, והכוונה היא בשעת המעשה והיא הזמם וההכרה בטוב באיכות הפעולה לשתפעל על מתכונתה ואופן שלימותה כיאות, והתכלית היא אחר המעשה וזה פרי מגמתו ועיקר מבוקשתו ורעות רצונו וכל ישעו וכל חפצו, עוד אחת היא בענין והיא הפעולה בעצמה, וכמו ששלש אלו שהקדמנו בלתי נגבלת האחת בזולתה כמש"ק כן ג"כ שלש אלו בלתי נגבלים בפעולה והם חוץ מהפעולה וברחוק ממנה. ואף הכוונה שהיא מהמעשה והפעולה עצמה וממזימות מורשיה וממועצותיה ולולא היא בלתי היתה נפעלת הפעולה בשום אופן, עכ"ז לא נודע כחה בחוש, וממה שתפול עין האדם עליו בחוש הראות אך היא הפעולה לבדה כמו שהיא נראית עין בעין לא יותר מזה כלל, וכן הפעולה בלתי נגבלת בהם מאומה, וכל אחת ואחת לבדד תשכון, באופן עפ"ז ימצאו בפעולה ד' עניינים, הא' הסבה, הב' הכוונה, הג' התכלית, הד' הפעולה עצמה, ואלו היה מגיע הפועל אל התכלית בלעדיהם לא היה מן הצורך אליו לא אל הסבה ולא אל הכוונה ולא אל הפעולה, ועפ"ז בענין הפעולה הרב טפל אל המועט וטורח הרב בעבור האחד, אמנם כ"ז הוא בפעולה גשמית ירצה פעולה מלאכותית:

אולם בפעולה רוחנית ירצה פעולה עיונית, עד"מ פעולה תורנית מן פועל תורני חכם המתחכם בחכמה ועוסק במושכלות ועיון וזה עיקר עסקו מעודו עד היום ענין הג' שהקדמנו כלולים אלו באלו וכן כלולים בפעולה וכן הפעולה בהם והוא הסבה והוא הכוונה והוא התכלית והוא הפעולה עצמה, מפני שעסקו בעיון הוא המכריחו והמביאו שילך מעיון אל עיון וממושכל ראשון לשני ומשני לשלישי כו' עד אשר רחב הענין, והמושכל הראשון הוא כמו סבה לשני והשני לשלישי כו' עד שנגמר הענין והיא הפעולה, באופן שהסבה עצמה ממפעלות מפלגות הפעולה וכהותיה היא, והיא כלולה בענין מענין לענין באותו ענין, והכוונה בעליל שהיא כלולה בפעולה שהרי היא עיקר העיון והענין וההגיון בה והיא גם היא התכלית שהשגת הידיעה על אפנה כמשפטה היא היא עיקר התכלית והיא עיקר היעוד מיעודי העולם הבא בהשגת המושכלות ע"פ אומן אמונתינו, באופן עפ"ז בפעולה עיונית תורנית הסבה היא התכלית, והתכלית היא הסבה, ושתיהם הכוונה, והכוונה שתיהם, ושלשתן הפעולה והפעולה שלשתן, הן הנה כחות פעולה רוחנית פעולה עיונית תורנית, ומי ידמה לה ומי כמוה? אין ערוך אליה:

ולדעתי הוא התכת הכתוב בנבואת החוזה ירמיה והוא אמרו כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך, וירצה שבחכמי ישראל יש כמוהו כדאיתא בזוהר (הביאו החרדים) יעוי"ש, שנודע ביהודא וישראל שאדם לעמל יולד, והנה העמלים הם שנים, הא' עמל הגוף והגווייה, הב' עמל הנפש והרוח והוא עמל פה שאמרו חז"ל בש"ס (מס' סנהדרין), והנה אנחנו בני ישראל לעמל פה נבראנו, כמ"ש ועם נברא יהלל יה, ונאמר עם זו יצרתי לי תהלתי יספרו, ונאמר מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, והתורה בשביל ישראל כדאיתא ברבות, אם כן עיקר פעולת ישראל היא פעולה עיונית תורנית, ונדמינו אנחנו בפעולתינו דומה ממש לפעולת הבורא יתעלה בבריאת שמים וארץ אשר פעל ועשה, שבהפעולה עצמה כלולים כל הג' שהקדמנו והיא בהם וכלולים גם כן הג' אלו

ר' ליפמאן ב"ר אליעזר.
„ שמואל יוסף ב"ר יעקב.
„ משה בהרב מוה"ר יצחק.
„ ישראל ב"ר אפרים עבור בהמ"ד.

ראסין

הרב הגאון ר' אברהם שמואל.
חתן הרב הגאון מו"ה משה יצחק דפאניוויעז.
ר' ישראל צבי ב"ר שלמה זלמן גרוזענבקער.
„ שמחה ראובן ב"ר חיים.
„ מיכל גינצבורג.
„ יוסף.
„ יהודא יחזקאל ב"ר שמחה.
„ יוסף דוב ב"ר בנימין בעל ת"ק ח"א.
„ אליעזר ב"ר יוסף.
„ שעפטיל ב"ר יהושע ראזע.
„ יהודא ב"ר צבי גאלדבערג.
„ צבי הירש גאברלאוויטץ.
„ משה ב"ר אלעזר שאבקאלסקי.
„ נטע נאטקין.
„ שמואל.
השותפים האחים ר' דובער ור' מנחם מענדל.

ריטעווע

הרב ר' ברוך בענדט ב"ר יואל.

ר' יצחק ב"ר מנחם נחום.
„ שלום ב"ר אהרן.
„ משה יחיאל מאירלאוויטץ.
„ נתן נטע ב"ר דובער.
„ יואל שלום עבור חברה בחורי חמד.
„ שמעון לוריא.
„ יוסף ב"ר צבי סג"ל.

ראגאלי

הרב הגאון ר' בנימין ב"ר חיים.
ר' יעקב מאיר בהרב מו"ה מרדכי.
„ יהודא ליב ב"ר אברהם אבא.
„ יוסף יעקב ב"ר שמואל בעל חפ"ש.
„ משה יצחק ב"ר יהושע.
„ משה יעקב ב"ר צבי הירש כ"ץ.

שאוויל

הרב אב"ד.
ר' חיים ב"ר דובער הכהן.
„ אליעזר ברודא מנחם האפרתי.
„ ארי' ליב מאקעלמאן.
„ ראובן בן ציון בהרב מו' בנימין וואלף.
„ אברהם בהרב.
„ אליעזר ב"ר זאב וואלף.

שארעווע

הרב ר' אליעזר משה בהרה"ג ר' מנחם מענדל.
ר' חיים יצחק שלאפעבערסקי.
„ דוד ב"ר מאיר שלאפעבערסקי.
„ יצחק ב"ר שלום.
„ יוסף זאב ב"ר יעקב.
„ שלי' בצלאל ב"ר אברהם.
„ שמואל ב"ר צבי.
„ יהודא ליב ב"ר אלעזר.

שאקי

ר' יצחק ב"ר חיים טויבמאן.
„ קלונימוס קלמן בלאך.
„ יהודא שלאפעבערסקי.
„ אשר ליב בלומענטאהל.
„ זרח קיילזאהן.
„ חנוך זונדל כהנא.
חתנו ר' אברהם ניסן פרייד.
ר' הילל ב"ר שאול קיילזאהן.
„ ישראל ניסן כהנא.
„ משה ב"ר ישראל שולמאן מקרוקי.
„ ברוך סג"ל.
חתנו ר' סענדר גאלדבערג.
ר' משה ליב בלומבערג.
„ אברהם ב"ר דוד בנציון קארלין מקאוונע.

ואתם המתנדבים בעם, אחרי התימי להוק את שמותיכם פה לזכרון בהיכל יי', אברככם לפני צור עולמים, לרומם קרנכם בכבוד, להאריך ימיכם ושנותיכם בטוב ובנעימים, על כל הטובה אשר עשיתם את הספר היקר הזה, כיד יי' הטובה עליכם:

ואתה גיסי היקר אהוב לבי ונפשי המופלג מו"ה **ראובן זאב וואלף** ב"ר **יעקב ראיינעס**, ואחותך גיסתי הצנועה טובת שכל ונדיבת לב מ' **בתיה ראיינעס**, במה אקדם פניכם? או מה תודה אשיב לכם על כל החסד אשר עשיתם עמדי ותשהדו מכחכם בעדי ותפליאו לפתוח ידכם לי למען אוכל להוציא את הספר הנפלא הזה לאור עולם? לא בכסף לא בזהב אכפר פניכם, אמנם בתפילה ותחינה לפני צור ישעי אלהי אברהם, הוא יברככם, הוא ישמרכם, יאר פניו אליכם ויחנכם, ותאריכו ימים בריב נחת ושלות השקט עד עולם, ושמה במעון הגמולות תעמוד לכם זכות נ"ר אבי הרב הג' המחבר זצ"ל וילין טוב בעבורכם לפני ארון הרחמים אל אלהי הרוחות לכל בשר, להשביעכם מטובו ולהנחילכם כבוד וברכה כל הימים, אמן:

אברהם אבא בא"א הרב הגדול המחבר זצ"ל.

שמות החתומים

סערעדניק

הרב ר' חיים ראב"ד.
ר' דוד ב"ר יוסף זללה"ה.
" יודיל ב"ר משה בלומבערג.
" אברהם הכהן.
" משה בהרב הג' מוהרי"ח.
" משה ליב.
" דוד יצחק.
" משה יצחק.
" שמחה הורוויץ.
" ד"ל באשו"ש.
" דוד גרינבערג.
" יצחק ב"ר אברהם נחמן גאלדבערג.

סערהייא

הרב ר' יוסף אלחנן הלוי.
ר' אלכסנדר זיסקינד מיימון.
" צדוק ב"ר צבי רומשישקי.
" משה ב"ר פסח פאלינבוים.
" שמעון ווישייסקי בעל חב"ש.

סלאבאדא

ר' מאיר יעקב גאטליב.
ר' חיים ב"ר אברהם מרדכי בראדאוו.
" דוב בער קובעלסקי.

סאלאנט

הרב ר' הילל.
ר' אלי' טודרוס ב"ר חיים.
" משה בהרב ר' אבי' ליב.
" ישראל איסר יאשנאוויץ.
" מאיר יוסף ראבינאוויץ.
" אלי' ב"ר דוד נחמי'.
" ישראל ב"ר צבי כ"ץ.
" משה ליב ב"ר יעקב.
" משה צבי אסתרמאן.
" וואלף לאנדא.
" צבי הירש ב"ר שלמה.
" חיים ב"ר משה מענדל.

פאניוועז

הרב ר' צבי שפירא.
ר' יוסף ב"ר מרדכי הלל ראדין.
" זאב מרדכי ב"ר פסח זעליג.
" משה זלמן.
" יהושע העשיל.
" עזריאל ב"ר יצחק בערמאן.
" יצחק עוזר זאלקינדזאהן.
" אהרן ב"ר דוד.
" יהודא ליב השכל.
" בן ציון.

ר' צבי ב"ר שמואל הלוי.
" מנחם מענדל פלאקסזאהן.
" יוסף חיים ב"ר צבי הערשמאן.

פאנימון

הרב ר' ארי' ליב ב"ר זאב.
ר' אברהם פיינבערג.
" משה בהרב מו"ה יצחק.
" דוד שאטינשטיין.
" זאב וואלף שאטינשטיין.
" צבי ארי' סג"ל הורוויץ.
" יחיאל מיכל ב"ר יחיאל מיכל.
" ישעי' ב"ר דוד.
" חיים ב"ר דובער בערנשטיין.
" יהודא זאב סג"ל לעווינזאהן.
" צבי ארי' סג"ל הורוויץ.
" שמואל מאיר ב"ר יצחק.
" בן ציון ברילאנד.
" קארפיל זימאן.
האחים השותפים בני ר' קארפיל.

פרען

הרב ר' דוד מנחם בהרב ר' יצחק וואלפער.
ר' משה ליב הורוויץ.
" דובער הכהן ליכטענשטיין.
" מרדכי פינקעלשטיין.
" אלי' מנחם בערמאן.
" פישל הורוויץ.
" שלמה אלגאזי.
" יעקב ראובן ראדין.
" שבתי בערנשטיין.
" אברהם יוסף רודאמינסקי.
" ארי' זאב סופר סת"ם.
" יעקב פינקעלשטיין.
" מנחם מענדל ראגאלסקי.
" אהרן ב"ר חיים.
" יעקב מרדכי מארקאווסקי.
" שמואל גאלדבערג.
" נפתלי הירש השכל.
" אברהם אבא ב"ר ישראל.
" חיים יחזקאל פרעגער.
" חיים ב"ר זאב קיידאנסקי.
" שמואל ב"ר מרדכי הורוויץ.

פאלאנגע

הרב ר' יהושע העליר.
ר' משה ב"ר יוסף בירנשטיין.
" יחזקאל ב"ר יהודא זאנג.
" יהושע חיים טואר.
" יוסף ב"ר יצחק סג"ל.
" משה שמעריל טאיין.

פלונגיאן

הרב הגאון ר' יחיאל העליר.
ר' דובער יפה.
" שמעון שייאה לוריא.
" יוסף ב"ר צבי סג"ל.
" משה ב"ר ארי' ליב סג"ל.

צאייקישאק

הרב ר' אליהו במו"ה יצחק גארדאן.
ר' שלמה אליעזר בלאך משאקי.
" שלמה אליעזר בלאך הנ"ל על בהמ"ד.
" מתתי' ב"ר זאב.
" זאב וואלף קליבאנסקי.
" אליעזר יוסף וואלפערט.

קאלווואריעא

הרב הגאון ר' מרדכי מעלצער.
ר' מרדכי הירש גראדזינסקי.
" ארי' ליב בלאך כ"ץ.
" שאול מרדכי שאמעט ש"ץ.
" אהרן פרידמאן בעל קלויז השדש.
" אברהם בראדע.
" צבי הירש פרענקעל.
" אברהם קוארזאנסקי.
" משה ב"ר צבי זאבאלאוויטץ.
" רפאל גוטשטיין.
" יצחק גוטשטיין.
" משה אלי' כהנא.
" זאב וואלף גינצבערג עבור הקלויז.
" גרשון בהרב ר' מאיר אלטמאן.
" אברהם ב"ר צבי הירש כ"ץ עבור חברה קברנים.
" גבריאל ראזענטאהל.

קראטינגע

ר' שמחה זלמן כ"ץ.
" שמחה ב"ר יוסף.

קאוונא

הרב הגאון מו"ה משה יצחק אביגדור.
ר' יעקב משה קארפאס.
" ראובן ראיינעס.
" דובער יודעלאוויטץ.
" יהושע פאלק ב"ר יהודא ליב.
בהמ"ד דחסידים.

קראקענאווע

הרב ר' נתן נטע בהרב ר' משה מישל.
ר' יהונתן בהרב ר' משה מישל.
" יהונתן עבור ח"ק ג"ח ש"א.
" משה ב"ר יוסף כ"ץ.

ר'

ר' שמואל גוטשטיין.
" אלי' ב"ר יעקב ברומבערג.
" יהודא ברומבערג.
" יוסף ברומבערג.
" יצחק טובי' ראזענבוים.
" יצחק סעגיל מקאוונא.
" אלעזר קאמינסקי.
" מרדכי פרידלענדער.
" פרץ זיומאן.
" מרדכי זימאן.
" ברוך יוסף מיכעלאוויץ.
" זאב מרדכי פרידלענדער.
" משה טומפאווסקי.
" מרדכי צבי טומפאווסקי.
" צבי ב"ר משה.
" דובער זילבערמאן.
" שמואל זילבערמאן.
" שבתי זילבערמאן.
" שמעון לעווי.
" וואלף ליטאווער.
" בער בערנשטיין.
" זאב וואלף פלאטע.
" אברהם הורוויץ.
" אברהם אבא זאקס.
" עקיבא בער פאלעמבוים.
" יהושע אבעלזאהן.
" יצחק לאנדא.
" ארי' ליב ב"ר זאב טייץ.
" צבי הירש בהרב ר' אברהם ברודא.
" יצחק ברודא.
" חיים מנחם טראפאווסקי.
" ליפמאן טריללינג.
" יהודא ב"ר מרדכי שידוויגיסקי.
" דוד ב"ר ישראל פיינבוים.
" אליהו ב"ר יעקב תאומים.
" יהודא ב"ר שלמה ברומבערג.
" שעפטיל ברומבערג עבור חברה ת"ת.
" יעקב לעווי סג"ל.
" אברהם אבא פישער.
" צבי הירש ב"ר אלעזר.
" יוסף זאב כ"ץ רובינשטיין.
" יצחק מנחם פרייד מלאזדיי.
" אלחנן פינקעלשטיין.
" שמואל ב"ר זאב פלאטא.
" הלל בנימין ראזענטהאל.
" גבריאל ב"ר משה הערזאהן.
" יהושע בהרב מו"ה קלונימוס קלמן.
" נחמן ב"ר שלמה השכל.
" ארי' ליב ב"ר דוד בערקמאן.
" שלמה ב"ר זאב גליקזאהן.
" דוד יאסינאווסקי.
" מרדכי הלל אויערמאן.

ר' יצחק ב"ר יעקב תאומים.
" זאב בערנשטיין.
" משה בערנשטיין.
" ארי' ליב לידזווינאווסקי.
" ישראל ב"ר צבי בארטעלשטיין.
" אברהם ב"ר צבי הירש כ"ץ.
" שמואל ב"ר זאב וואלף בלאך.
" צבי הירש בלאך.
" יעקב ב"ר זאב בלאך.

ניישטאט סוגינד

ר' משה ב"ר אלי' בעל חברה פ"ש.
" לוי בהגאון מו"ה ארי' ליב שפירא.
" דובער ב"ר יצחק רובינשטיין.
" דוד ב"ר ברוך בענדיט.
" אליעזר זעליג בעל בהמ"ד.
" פנחס בערמאן.
" יוסף שלמה ב"ר צבי.
" נתן נטע ב"ר אברהם הכהן.

נאמיינייץ

הרב ר' יוסף צבי.
הרב הנ"ל בעל ח"ק ש"ס.
ר' משה מנחם בהרב ר' יוסף תנחום.
" מיכל ב"ר מרדכי.

סובאלק

הרב ר' יעקב בהרב מוהר"א זללה"ה.
הרב ר' אברהם נתן בהרב מו"ה חיים זללה"ה.
הרב ר' אליהו אב"ד דפייזיר שאריזאהן.
ר' אברהם ראזענטאהל.
" שבתי ראזענצווייג.
" ברוך בראמזאהן.
" משה ב"ר גרשון ראזענטאהל.
" צבי ב"ר משה ראזענטאהל.
" זכרי' ראזענטאהל.
" צבי הירש ראזענטאהל.
" הערץ ב"ר מרדכי מגאניץ.
" מרדכי בלאך הכהן.
" עקיבא קאפלאווסקי.
" אליהו בר' אברהם אמכן.
" ארי' ליב בראון.
" מרדכי שמואל ליווינסקי מוויזאן.
" דובער ב"ר יצחק גילדבערג.
" יצחק בישקאוויץ הכהן.
" ארי' ליב ב"ר שבתי ראזענטאהל.
" ישראל פינקלשטיין בעל חברה חייטים.
" פרץ מושקאט.
" שמואל לעווינזאהן.
" אליעזר מרדכי שלטשולער.

ר' דובער ב"ר יצחק אייזענבערג.
" צבי הירש שעוויענקי בעל ח"ת.
" משה ב"ר זלמן ראזענטהאל.
" אלעזר יוסף במו' מאיר מקראסנעפאלי.
" דוד ב"ר אליעזר ש"ב בעל חברה בחורי חמד.
" יחזקאל גרודזינסקי.
" נחמן ב"ר גרשון בעל חברה ז"ל.
" משה לעווינזאהן.
" איסר ברוך ב"ר שלמה זלמן עלישאנקע.
" יוסף פינקעלשטיין.
" ישראל אורי' במו"ה מנחם מליפלישאק.
" אהרן בערנשטיין.
" יוסף יוסיפון בעל חברה מדרש.
" יוסף יוסיפון (בעל עצמו).
" אשר יחזקאל יפה.
" ישראל דוב פיינהיים.
" גבריאל משה ב"ר יעקב ברומבערג.
" דוד ברומבערג.
" יוסף אביגדור שערהייסקי.
" אהרן ב"ר אברהם סג"ל.
" שלמה ברעסלאוו;
" יצחק בייאליסטאצקי.
" אליהו חיים הורוויץ.
" שמואל ווילנער מווארשא.
" יצחק ראזענטאהל.
" יצחק קלינקאווסטיין.
" דוד קלינקאווסטיין.
" ברוך כהנא.
" משה ירושלימסקי.
" משה ב"ר יהושע אבעלזאהן.
" צבי הירש ראבינשטיין.
" פנחס עפשטיין.
" אלחנן דוב ב"ר יעקב לאנדא.
" אברהם דוב ב"ר יוסף ירושלימסקי.
" זונדל ראזענטאהל.
" ישעי' במו"ה יחזקאל ליפסקי.
" משה ווילענסקי.
" שמואל ליב לובזינסקי.
" אליעזר פרענקעל.
" בן ציון אפרתי.
" נחום משה בלומענטאהל.
" ישראל חיים ב"ר מרדכי טיקטינער.
" מאיר ב"ר יהודא בראון.
" מרדכי ראזענטאהל.
" אלעזר משה שיינמאן.
" יחזקאל ליפסקי.
" כלב בהרב ר' יהושע מווערבלאווי.
" יהודא ליב מייזיל.
" יוסף קאמענאר.
" דוד בראמזאהן.
" ארי' ב"ר זאב לידוונאווסקי.

ר' יהושע העשיל אוריזאהן.
" אהרן זאלינגער.
" יוסף פראנק.

זאגער ישן

הרב ר' אורי' דוד.
ר' שלמה זלמן הילל בהרב ר' שלום.
" שמעון בר' ארי' ליב לעווין.
" יהודה ליב יאקאבזאהן.

זאגער חדש

הרב ר' צמח.
ר' שאול ב"ר אברהם זללה"ה.
" יהודה ליב ב"ר איצל עבור חפ"ש.
" שאול פעריל עבור חפ"ש.
" יחזקאל ב"ר יעקב שפירא.
" שמעון הורוויץ.
" משה עליאש.
" גרשון ליפשיץ.
" יהודה ב"ר אבא יפה.
" בן ציון ב"ר דוד פיין.
" צבי ב"ר אביגדור פינקעלשטיין.
" מנחם מענדיל ארקין.
" משה יצחק מג"ד מקעלם.
" סענדיר שאקאלסקי.
" זאב יוסף שילאנסקי.
" אברהם איידעלשטיין.
" דוד ב"ר שמעון.
" שמואל זלמן ב"ר יצחק יעקב זללה"ה.
" שמעון ב"ר ברוך כ"ץ.
" אברהם אבא ב"ר יצחק יפה.
" יעקב בן ציון ב"ר מאיר.
" יהודה ליב קאנטער.
" צבי ב"ר אלכסנדר מאנדעלשטאם.
" אברהם אבא ב"ר מנחם.
" אברהם ב"ר חנוך כ"ץ.
" קלמן ב"ר יקותיאל.
" יחזקאל יהודה היילפערן.
" שמואל ב"ר זאב הלוי.
" יצחק מאיר ב"ר מנחם מענדל.
" משה מאיר גיטעלזאהן.
" דוד במוהר"א שאלאנט.
" מנחם מענדל מאנדעלבוים.
" חיים יוסף גאלדבערג.
" יעקב הירש.
" קלמן מאריענהאף.
" צבי קאנענעללינבויגען.

טעלז

הרב ר' זאב וואלף.
ר' שבתי ב"ר זאב מזאגער
" נתן נאטענזאהן.

ר' אברהם אבא ב"ר שלום בלאך.
" אברהם מרגליות.
" אברהם אבא ב"ר יעקב.
" תנחום בהרב הגאון.

טרישק

הרב ר' ירחמיאל קלמן.
ר' שמואל שו"ב.

טאווריג

הרב ר' מנחם מענדל בהרב מו"ה יהודה ליב.
ר' גדלי' ב"ר שמעון לעווי.
" ארי' ליב גוטמאן.
" יוסף מיכל ב"ר ברוך.
" משה ב"ר דוד שאפער.
" שאול בהרב.
" צבי הירש ב"ר שלמה היינער.
" שמעון ב"ר אהרן וואלפע.
" נחמי' ב"ר יהודה ליב וויינבערג.
" ברוך בענדיט בלאך.
" מנחם מענדל.
" יואל בן הקדוש ר' יוסף עפשטיין.
" אברהם דוב ש"ץ.
" יצחק ב"ר חיים שארשאווסקי.

יורבארג

הרב ר' משה בהרב ר' שמואל.
ר' משה גרשון לבית לוי עפשטיין.
" יצחק אפעראם.
" מרדכי זאב גאלדשטיין.
" זאב וואלף קיילזאהן.
" אברהם בן ציון בהרה"ג ירחמיאל.
" אברהם אבא אבעלזאהן.
" זאב וואלף ב"ר חיים אבעלמאן.
" צבי הירש פיינבערג.
" מתתי' פיינבערג.
" הלל ברודא.
" יעקב ב"ר מנחם מענדל קאמעל.
" יוסף יואל.
" שלמה ב"ר זרח.

יאנישאק

הרב ר' שלום.
ר' מאיר עזריאל קאנענעלענבויגען.
" משה מרדכי קאנענעלענבויגען.
" אברהם ב"ר אפרים טערעשאווסקי.
" פישל דוד ב"ר אברהם שאלעמאן.
" יעקב שאפעבערסקי.
" יחיאל נוטרין.
" זאב ב"ר מרדכי.
" יוסף יהודה ליב.

לידוואנאווע

הרב ר' יעקב במא"ג הכהן.

מאריאמפאל

הרב ר' יהודה ליב.
ר' שמחה זלמן בהרה"ג מו"ה הלל פריד.
" אבא במ"ה עזריאל בעד ח"ת.
" אבא אבעלזאהן מניישטאט.
" שעפטיל דוד ברומבערג.
" יוסף ב"ר משה בצאלניק.
" אליעזר אלטשולער.
" מנחם אליעזר ראש.
" נחום לעווינזאהן.
" מנחם מענדל ראזענטאהל.
" שמחה גרשון בהרב ר' אלי'.
" ישראל גאלדבערג.
" שמעון אבראמזאהן.
" מנחם דוד ליכטענשטיין.
" זיסקינד ב"ר שמואל גאלדמאן.
" מרדכי ב"ר שלמה בערקמאן.
" מאיר חנוך שפירא.

מיטאווי

הרב ר' מנחם מענדל ב"ר איסר.
ר' אברהם ב"ר יששכר בער.
" צבי ב"ר יעקב יאפע.
" אליהו משה אהרנשטאם.

נײשטאט שירווינדט

הרב ר' בצלאל הכהן.
ר' יהודה אבעלזאהן.
" יצחק ארי' בערנשטיין.
" ישראל שמואל וואלבערג.
" יצחק לעווינזאהן.
" חיים יוסף בהרב מו' יעקב אליהו מערינג
" שלמה בהרב ר' משה השכל.
" פאלק פינקעלשטיין.
" יעקב ראדין.
" אשר אנשיל לעווי.
" טודרוס ב"ר שמעון גרינבערג.
" יצחק אייזיק שירווינטער.
" יעקב קאפיל פראגער.
" ארי' מרדכי ליכטענשטיין.
" עזרא ליב שטערין.
" שלמה ליב גאלדשטיין.
" מרדכי הילל ראדין.
" יהודה ראדין.
" משה ליב מייזלער מפלאנק.
" יעקב נחום טויבמאן.
" מרדכי נפתלי ראדין.
" אשר במו"ה פסח ראדין.

ר'

שמות הנדיבים אשר התנדבו לבוא על החתום לקחת הספר היקר הזה, אחרי צאתו לאור עולם.

אלעקסאט

הרב ר' שמואל בערנשטיין.
הרב ר' לפידות חלאוונע.
ר' חיים פראנק.
„ נטע פראנק.
„ נתן הורוויץ מפרען.
„ יהודא ראובן ראזענבלום.

באלבירישאק

הרב ר' שלמה זלמן.
ר' אהרן ב"ר יצחק שו"ב וש"ץ.
„ משה אליהו ראזענטאהל.
„ ישעיה ב"ר אפרים גאלדבערג.
„ שלמה דוב גאלדשטיק.
„ משה דוד בערנשטיין.
„ יעקב משה גאלדבערג.
„ אהרן ב"ר יצחק בעל מברה ת"ת.
„ יעקב ב"ר שרגא הורוויץ.
„ שמואל גאלדשטיין.
„ שלמה ב"ר ארי' בערנשטיין.
„ דוד ב"ר צבי פערלשטיין.
„ יהושע אליעזר חנוני.
„ דוב ב"ר יעקב חנוני.
„ משה צבי ראזענשטיין.
„ גרשון אליעזר.
„ שמעון כהן צדק.
„ יעקב כהן צדק.
„ זאב ב"ר מאיר ליפמאן.
„ מרדכי לעווינזאהן.

בויסק

ר' ישראל חיימאוויץ.
„ זאב וואלף מ' הגאון ר' יוסף.
„ משה ב"ר צבי איזראעלזאהן.
„ אליעזר יצחק בלאך.
„ שמואל זאב ב"ר משה איזראעלזאהן.
„ דוד יצחק קאננענגיסער.
„ יצחק ב"ר אברהם זלה"ה.
„ צבי ב"ר אברהם פאן באלאדן.
„ אורי' ב"ר יוסף כ"ץ.

באלטרימאנץ

הרב ר' אברהם אליעזר.
ר' נתנאל ב"ר אברהם רובינשטיין.
„ אליהו דניאל עבור חפ"ש.
„ משה יוסף ב"ר אהרן.

גארזד

הרב ר' משה בהרב ר' זאב וואלף.
ר' אלעזר אקערמאן.
„ מ"ד אקערמאן.
„ ברכי' בהרב ר' אברהם שמואל.
„ מרדכי דסנליג.
„ מרדכי בהרה"ג ר' שאול.
„ פייוויל.
„ אברהם פלונגיאנער.
„ ראובן ב"ר שלמה שלום.
„ יעקב בר"י קרושקאל.
„ שמואל בערנשטיין.

גירטיגאלע

הרב ר' יהודא ליב בהרב ר' מרדכי.
ר' צבי הירש ב"ר משה עבור חפ"ש.
„ ישראל משה ב"ר אליעזר זילבערמאן.
„ ישראל ב"ר יוסף.

דראביאן

ר' דוד בהר"ר יעקב דאנימאן.
„ שלמה ליב פינעטי.
„ שמחה גליקליך.
„ ארי' ליב סג"ל רובינשטיין.
„ אליעזר לעווי עבור חפ"ש.
„ מאיר בענדעט זימאן.
„ יהודא ב"ר שלום הלוי.
„ אליעזר ב"ר שלום הלוי.

ווערבעלאווע

הרב ר' גושי.
ר' יהודא ב"ר צבי מ"ץ.
„ יעקב ב"ר שמואל כ"ץ.
„ זרח אבעלזאהן.
„ אהרן יעקב.
„ צבי ב"ר חיים פרידשטיין.
„ יהודא לעווינקינד.
„ יצחק אלי' וואלפע.
„ נח ב"ר דוד גראזינסקי.
„ יעקב וואלפע.
ר' שלמה זלמן ווארשאווציק.
„ מנחם מענדיל לעמער.
„ צבי הירש שידלאסקי.
„ משה עימאן.
„ מאיר שלאסבערג.
„ משה מרדכי לעווין.
„ יעקב גרינבערג.
„ מרדכי סופר סת"ם.
„ ישראל מארגענשטיין.
„ משה וואללערשטיין.

ווילקי

הרב ר' אליעזר שאול.
ר' ארי' ליב וואלפערט.
„ משה אבא מארקוזע.
„ נטע ראזענבלום.
„ יוסף חיים קארנאווסקי.
„ אשר ווילענציק.
„ נחום ב"ר שמואל קארנאווסקי.
„ נתן נטע ווילענציק.
„ זאב ריטענבערג.
„ נטע ב"ר שמואל ווילענציק.
„ חיים ליב גאלדמאן.

ווילקאווישק

הרב ר' אלעזר לאנדא.
ר' צבי השכל.
„ יעקב יעקיל ריטענבערג.
„ יעקב השכל.
„ יצחק אוריזאהן.
„ אברהם פרידבערג.
„ יהושע אלטפעלד.
„ ישראל דוב קילאנסקי.
„ שרגא פייוויל זיידענשטיין.
„ חנוך זונדל בידערמאן.
„ יעקב ב"ר אברהם ווארשאווסקי.
„ יהודא ליב פאראדיסטהאל.
„ יעקב אייגער.
„ חיים בער זוקאווסקי מאלעקסאט.
„ דובער ווערבלאווסקי.
„ דוד ב"ר יעקב פיינבערג.
„ שמעון ווערבלאווסקי מסובאלק.
„ יעקב ב"ר משה פעלטינס.
„ יוסף אוריזאהן.

ר'

הסכמות הגאונים הגדולים דמדינת ליטא

ב"ה

ה"ה הרבני מו"ה **אברהם אבא** מפ"ק הלזה לפני חיבור מחברת הקודש אשר פעל ועשה אביו הרב הדרשן הגדול המפורסם מו"ה **צבי הירש הכהן** לבאר כמה מאמרים באגדות הש"ס ע"פ דרך הדרוש בחקירות עמוקות ורעיונות זכות, והחיבור הנ"ל נשאר לו מאביו הרב הנ"ל והיא מונח גנוזה אצלו כמה שנים, ועתה עלה ברצונו להביאו אל בית הדפוס, ולהודיע טבעו לרבים, והנה הגם שלא הי' פנאי לפני לעיין בו מתחילתו עד סופו, אולם בהמקום אשר עיינתי בו, ראיתי בו דברים טובים ונכונים הראויים להעלות על מזבח הדפוס, לזאת לא מנעתי א"ע מליתן הסכמתי עליו שיוחקו דבריו בדפוס, כי כל כי האי ראוי להעלות על שולחן רבנן, לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל, לבשר צדק בקהל רב, וכל מן דין סמוכו לנא:

כ"ד המדבר לכבוד התורה ולומדי'

הבעה"ח יום ו' עש"ק ל"ח למב"י תרי"ט לפ"ק קאוונא:

נאום **משה יצחק אביגדור** חופק"ק הנ"ל.

ב"ה

אליכם יקירי ערך המתנדבים מביני מדע משכילי דעת רחש לבי דבר טוב וצדק להטיף אליכם, הנה הובא לפני ספר, כולו רצוף אהבה, אף נעים, רביבי עשבים הטיפו מלב נבון, מים טהורים נבעו, מים זכים נזולו, ונזה שיני, מעוז ומגדל שמו, עת חברתו עם אנשי חלד שת שמות בארץ חיים (כמאמר חז"ל קנה שם טוב וכו'), גם כי נחה נפשו במעלות שלעים בגנזי מרומים, גווייתו כתרשים בשעיפי רגבי האדמה, לא ישקוט ולא ינוח, מארץ קולו ישמע כאב לאמר, בני שמע לאשר אני מצוה אותך, דע לך, האומנם חלקת מחוקק מארץ ספון אך תורת אל חי אלקנו הנה הנם, חקוק בעט ברזל ערוכה ושמורה —, ועתה בני לכה נא אל המורים חקרי לב לדבר אשר שמתי ובטעם מה טוב. והנה נראה אלי האיש ההוא אשר הוא בן ונכר של הרב המחבר נ"ע מב"ב אפרתים הוא המופלג י"א ומשכיל וזה שמו מו"ה **אברהם אבא** נ"י בן יכבד אב בן לרב פעלים כבד ורבץ נינים ופרחים לאור התורה גולת הזהב, עמלו על טהרת הקודש נעשה לש"ס, נקרא בשמו עלי אדמות החריף ובקי ומפורסם י"א מרבים כבוד מו"ה **צבי הירש** במו"ה **שמעון בלאך** זללה"ה, מזרע אהרן וכהניו קודש ה' נזר מאלבתו, ומחברת אביו ומשענת תעודת הגדולים בידו, ומגילת המחברת נקראת בשם **תאמי צביה**, כי כן יסד הרועה על צאן ידו גן נעול המחברת כארבע עשרה שנה מעין חתום מנכבדי אראלות ומאציליה, בני עליי' כמוהם כמלאו מועטים, ומהם אנשי אלהים עלו מן הארץ ומכון שבתם השמימה ומהם אצילי בני ישראל הגדולים המפורסמים שמעם הטוב בעליל לארץ, יבדלו לחיים מן המתים לאורך ימים ושנות חיים. הן הם דרכו קשתם בזרוע ידם מעשה אצבעותיהם, להכתיר את המחבר נפש החי נ"ע זר תפארה יתארוהו במחוגה כסף נבחר הבוחר בתורה ובמעשה פקודת ה' וש"ם שתו עדיו לבני בניונו החריף ובקי בגפ"ת ואדירו ממנו, וטוב נמי לדרשה באמרי שפר חמודים מזהב חוילה ואופיר, תעודתם הרהיבו עוז בנפשי אף באפיסת הפנאי לקחתי מועד ועיינתי בו אף אם לא בכולו, ומצאתי בו שאהבה נפשי דברי חמודות יפיקו נוגה מושכלות אמיתיים גברא וקמיע, כי כולו ממתקים דרושים לכל חפציהם להתדבק באור פני מלך חיים שוה לכל נפש הן אשר בשפל ישבו אף לאדירי עם —. ואחרי הפצרת בן המחבר המביאו לבית הדפוס לתמכו ולסעדו בזרוע כחי בח"י, חלקי אמרה נפשי להיות מן המנויים לדבר מצוה, ומנוני נא אתם רעי אם קול דממה דקה ישמע. באר אשר חפרוה שרי תורה ברהבם, יכרו נדיבי עם במשענותם משענת כספם וזהבם. וכל אחד במשאת ידו אשר חננו ה' יצא לעזרת המחברת להביאה לבית הדפוס למען ישיבו נפשות הטמונות תחת האלה בצרור החיים לגור עוד פעם באהלות החיים (כמאמר חז"ל על מאמר המשורר אגורה באהלך עולמים), ויחשבה לו לצדקה ולכל העושים חסד עם המתים ויתברכו בו כי יהיה למליץ טוב בעבורם, וכן לכל המתנדבים להוציא לאור עמל אנוש בתורת ה' בחיים חייתם עלי חלד —. וממני יראו וכן יעשו כי מסכמתי רק לבעבור זכות נפש היקר נ"ע יצאתי חוץ לגדרי כי אין דרכי להיות בחברת המסכימים על ספרים חדשים המתחדשים לבקרים גם ישנים —. וכל האוזרי חיל להרים הקרן מהמצוה הזאת ולקדקוד הבאים אחריהם ברכות לראשם, יראו שנות חיים וברכה עם כל טוב סלה, זו תפלתי, והמברך את כל יברך אותם אלף פעמים ככה —. ובל"נ כאשר תצא המחברת לאור אי"ה במחיר אשר ישית עלי בן המחבר ע"פ קנבתו אשלם במיטב כספי:

כה דברי המדבר לכבוד התורה ולומדי', חבר לכל יראי ה' ולחושבי שמו

היום יום א' כ"ד לחודש תמוז שנת הברכה והשלום לפ"ק פק"ק קאלווריא.

מרדכי בא"א מו"ה **אשר** זללה"ה **קלאצקא** חונה פה ק"ק הנ"ל.

להיטיב, כאשר החילות להראות לעבדיך חסדיך וישעך, כן תוסיף לעזרנו להאיר לבני ישראל שוקדי דלתות תורתך הקדושה גם באור ספריו הנפלאים על גפ"ת, אשר כל רואיהם יאשרום וישבעו מטובם, ויברכו שמך יי' אלהים אמת, ולכהן הזה אשר היתה בפיהו תורת אמת, והלך לפניך בלב שלם בתמים ובאמת, תעשה חסד ואמת, להודיע קושט אמרי אמת, הרשומים בכתב אמת, לזרע אמת, ולעד תכון שפת אמת, אמן:

חיים יהודה ליב נכד הרב הגדול המחבר ז"ל.

בשר לא ישכילו, לחבוש שברון לבי, ולגרש תוגתי ועצבי, אמנם ממים חיים אשר נסכת על מזבח יי' מהם אקח ואזרקם עלי ותחי רוחי בקרבי, המה המים הקדושים אשר חפרת מבאר חפרוה שרים, ובכליך קדשתם והיו קודש ליי' קודש ישראל, המה חידושי תורה אשר חדשת והרמותם תרומת מעשר מכל דבריך הנפלאים לאחיך אוהבי תורת יי', המה ינחמוני מעצבי ויגוני, המה ישקיטוני במעוני, ועליהם אברך את יי' אלהי החסד והרחמים כי הפליא חסדו עלי להוציא קנתם לאור עולם, כן יוסיף חסדו עמדי לשלוח לי עזרו מקודש לערוך ולסדר את יתר החידושים הרבים בפלפולי דאורייתא גפ"ת אשר לך המה והמורים עמדי, הבנויים על השכל הישר והאמת, והיו יחדיו תמים בהיכל יי'. אוחילה לאלהי ישעי ומשגבי וצורי, כי עוד יאיר נרי, ויהי בעזרי, להביא פרי קודש, מהר לבי קודש, אשר יסודתם בהררי קודש, בכלי טהור קודש, מנחה לאלי מלכי בקודש, ואכלום עֲנָוִים זרע הקודש, שומרי משמרת הקודש, וישתחוו ליי' בהדרת קודש, אמן:

אברהם אבא בא"א הרב הצדיק מו"ה **צבי הירש הכהן בלאך** זצ"ל.

מכתבי תעודה והסכמות

ב"ה

הרבני המופלג מוהר"ר **אברהם אבא** מוציא לאור העולם את ספר **תאמי צביה** והוא מעשה ידי אביו הרב הגדול הדרשן המפורסם מוהר"ר **צבי הירש** במוהר"ר **שמעון הכהן בלאך** ז"ל, את הרב המחבר הלזה ידעתי מאד ליקר רוח ואיש תבונה, יקר הי' בלמודי ה' בשמעתתא אף נעימים דבריו בענייני אגדה, כי דברים יקרים הרבה מאד שמעתי ממנו אשר האירו את העינים במקראות ובאגדות חז"ל, ומן הראוי לכל איש אוהב דעת לעמוד בימין עזר בנו המשתדל במצות כבוד אביו המנוח ז"ל להפיץ את המחברת הזאת ברבים להאיר את עיני המעיינים לראות אור המתנוצץ מתוך דברי רבותינו ז"ל באגדותיהם, ואנכי לא אמנע מלקחת ספר זה במחיר כסף אשר יושת עליו:

דברי החותם פ"ק קעניגסבערג

יום א' ט"ו תמוז ה' תרכ"א ליצירה.

יעקב צבי ב"ר **גמליאל מעקלענבורג**.

תעודת הרב הגאון הגדול צדיק יסוד עולם מאור ישראל וקדושו ראש גולת אריאל כבוד קדוש"ת מוהר"ר **יהודא בכרך** זצללה"ה אב"ד דק"ק סייני.

שיל"ת

חסד יי' מעולם ועד עולם משגב לנו, בהנחל לנו התורה הטהורה אם כל חי, וקדשנו במצותיו לדבק במדותיו ית"ש, לגמול חסד איש לרעהו, אף כי לאיש ישר הולך, אשר על כל אלה נחו שקטו רעיוני, בראותי את נפש יקר ערך הזה הרב המופלג השנון הבקי ומאושר במעלות ומדות כבוד מו"ה **צבי הירש** במו"ה **שמעון הכהן בלאך**, אשר ישב אתנו ערך חצי שנה, וראיתיו שוקד על דלתות התורה יום יום, וחפץ יי' בידו יצלח, כי הוא משכיל על כל דבר, כאשר עיני הלומדים יביטו יראו בו ותחזינה מישרים, כעת נשאו לבו ללכת מאתנו, אמרתי להפיל עתירתי אל אחינו ב"י הנדיבים בעם ואל המאורים הגדולים אשר בכל קרי' וקרי' יי' ישמרם נצח, יהי נא חסדכם לקרב את האיש ישר הולך הזה, למען יוציא לאור מאוויו, והתומכו והסועדו יתברך באלהי אמן, והי' מעשה הצדקה שלום.

המדבר לכבוד התורה ולומדיה

יום ד' ל"ד למנ"י **תאמצנו** לפ"ק פה ק"ק סייני.

הק' **יהודא בכרך** מונה פק"ק הנ"ל.

הקדמת בן הרב המחבר

ויאמר אברהם, במה אקדם יי' אכף לאלהי יעקב, כי הביאני אל נחלת צ ב י שמחת גילי, הרווני מנהרי נחלי דבש הנוזלים מבין ארזי אל אשר נטעם א"א הרב הגדול מוהר"ר **צבי הירש הכהן בלאך** זצ"ל בהר בית אל, השביעני מלחם הפנים אשר ערך על השלחן הטהור אשר לפני יי'. הלחם הזה קדוש הוא. קדוש מפאת חמרו, כי לחם אבירים לחמה של תורה הנהו. קדוש מפאת פועלו, כי קדוש האיש אשר לשו קטפו וערכו. קדוש מפאת צורתו, כי לא מסולת קמח מים ושמן בלול, אמנם מעולל רעה ויגון, מזיעת אפים מפיק ברכים, ממקרים רעים אשר עלי הארץ, פרץ על פני פרץ, מאלה יחדיו ערכה אבי הצדיק ז"ל, כי כל ימיו היו קדושים ליי', לא שת פניו אל רהבים ושטי כזב, לא פנה אל תענוגי הזמן ותעלוליו, וכל הימים הקצרים אשר שלחו אל אלהי הרוחות לכל בשר פה בתבל האלה, מעטים ורעים היו, ימי צר ומצוק, ימי עוני ומרורים, נפשו לא ראתה בטובה, וגוו לא ידע תענוג, טובת הגוויה ותענוגי הבשר זרים היו לו, ונפשו בחלה בם, לא טעם קרא למו, ויגרשם מהסתפח בנחלתו, ולא נתנם בוא באהלו, אמנם הפליא א"א ז"ל, הפליא כמלאך יי' צבאות, הפליא לבלי לטבול אף בקצה מטהו בהלך הדבש אשר עבר לפניו, ויקרא מלא „משמתו בו מום בו", ולא לקח מכל מחמדי התבל כי אם לחם יבש נקודים למלא נפשו כי תרעב, ולפחת מים לרוות רוחו כי תצמא, ואת היותר החרים. מי כמוהו איש צדיק וישר? מי כמוהו חסיד ונזיר? מי כמוהו ישר הולך? מי כמוהו מואס וגועל לכל יתרון אשר לתענוג נברא? מי כמוהו השמיה רוחו ברום החכמה והדעת? מי כמוהו המתענג אך על יי' ותורתו הקדושה? מי כמוהו אשר רק מפרי פי חז"ל אכל ושבע ודשן? מי כמוהו אשר בחום בוער הקירו רוח צח שפיים הנושב מהיכל יי'? מי כמוהו אשר ערך לחם קודש בזעת אפו ויגון ותלאה? והוד פניו ההל ככהן הגדול בצאתו מקודש הקדשים בשלום ובברכה, ולא עלבו דבר מימיו. כן קדוש הלחם הזה גם מפאת תכליתו, כי כן לא ללבוש גאה וגאון אף לא לעטות מעיל גבה רוח הטיף אמריו לפני קהל שומעיו ויכתבם בספר, אמנם למען גרם שקר ולהוציא האמת מארץ תחתית להאיר על פני תבל היה חפצו ורצונו ומאויו כל הימים, לא נשא פני איש לא הדר פני גבר אשר שקר מתולתו ועיניו כהו מראות באור האמת בהירה בשחקים. האמת היתה אהובתו יולדתו ואומנתו, בה השתעשע, בה התנחם, ולמענה נלחם בזרוע עוז, ולמענה לא נשא פנים בתורה. היא אשר החזיקתהו בחייו, היא אשר ארחה לקברה אתו בעלותו השמימה. לכן עליו אשא נהי וקינה, עליו אבכה אספוד ואילילה, אדדה כל שנותי על מר נפשי, אוי אבי נבי ישראל! אללי הודי ומעודדי! כהן לאל עליון, עלית למרום שבית שבי, עלית למרום ולקחת עמך מתנת נחליאל, אהה! אותי עזבת לאנחות וכל יודעיך כשיות נדחות. איה הרועה הנאמן אשר נהלנו על שדי מנוחות? איפוא נבי תפארת ישראל אשר על לבו הלוחות? אנה העבד הנאמן לאל אלהי הרוחות? רכב ישראל, אבי, אבי! במה אתנחם או במה אשיר יגוני וכאבי? צרי גלעד לא יועילו, רופאי

הקדמת נכד הרב המחבר

גם אנכי הלל באלפי, גם אנכי הצעיר בבית אבי, גם אנכי אקוד ואשתחוה ליי' אלהים חיים אלהי יהודה, גם אנכי אפול אפים ארצה לפני אלי צור ישעי ומשגבי, כי הפליא חסדו עמנו, וישלח לנו עזרו מקודש להביא את עטרת צ ב י בהיכל יי', הוא הספר היקר והנפלא הזה **תאמי צביה** אשר חברו אבי אבי הרב הגדול החריף והבקי הדרשן המפורסם צדיק וישר כבוד קדוש"ת מוהר"ר **צבי הירש הכהן בלאך** זצ"ל, כולל עשרה מאמרים מיוסדים על אדני פז, דרושים בנויים ומחקרי העיוני והשכלי, ועל יסודות האמת ערוכים ושמורים, טובם ויקרם ערכם ושלימותם לא לי להלל, לא לי לפאר ולרומם, כי מי אנכי ומה אני! אמנם הם בעצמם יתנו עדיהם ויצדקו, המה ישאו בהדר גאון יי' וככוכבים במסילותם יאירו אור. ולכם שלומי אמוני ישראל לדעת כי הספר היקר והנפלא הזה הנהו אך ענף אחד מהארז הגדול אשר שתל זקני הצדיק בבית יי', ויתרם עוד טמונים עמנו, עד כי ירחם יי' עלינו ונאיר פני תבל גם במו, אוהבי התורה יראו וישמחו, ולומדיה ויונקי שדיה יביטו ויעלזו, ובפעם הזה אכלו יקרים פרי מגדים אלה ושבעו, שתו יינם יין הטוב ומדשנם תרויון. ובברככם את זקני הצדיק זצ"ל תברכוני גם אותי, כי גם אנכי בעניי רבות עמלתי ויגעתי בהוני ואוני לעזור למר אבא המופלג מו"ה **אברהם אבא** נ"י להוציא את הספר היקר הזה לאור עולם, לתת מזכרת עולם לזקני הצדיק בבית אלהי אברהם, ולהראות צאן קדשים בנים טהורים מים נאמנים מים קרים נוזלים היוצאים מתחת מפתן היכל יי', ובכלי טהור נקבם הכהן הגדול מאחיו זקני הצדיק זצ"ל לפני יי', ולהשאיר העטרה היקרה עטרת הזקן והיושב בישיבה זה זצ"ל לבני בניו אחריו, ולשום להם שם ושארית בנחלת צ ב י קודש עד דור אחרון. ואתה יי' רב חסד ומרבה להיטיב

(*)

בשר

ספר

תאמי צביה

כולל

עשרה מאמרות

הם

דרושים נפלאים, נעימים ויקרים, לבאר מקראי קודש ומאמרי חז״ל הסתומים, ולהשכיל בינה בעניינים עמוקים ונעלים, ולהבינם בחקירות יקרות אשר על יסוד העיון האמיתי שרשיהם סובכו, לחבר אוהל התורה והחכמה להיות אחד:

מחברו

הרב הגדול החריף והבקי הדרשן המפורסם

מו״ה **צבי הירש** במוהר״ר **שמעון הכהן בלאך** זצ״ל:

ובחמלת יי׳ עלינו הוצאנו את הספר היקר הזה לאור עולם

אנחנו

אברהם אבא בן ה״ה הרב הגדול המחבר זצ״ל.

חיים יהודה ליב בן ה״ה מו״ה אברהם אבא נ״י הנ״ל.

קאניגסבערג

שנת כי אותך **ראיתי** צדיק לפני לפ״ק:

בדפוס המשובח של גרובער עט לאנגריען:

לוח הטעות·

דף	עמוד	שורה	טעות	צריך להיות
א	ג	ה	יכן	וכן
ב	ב	טו	אלקיה	אלקים
	—	מג	[וכן	[וכן אי' בתר"א ר"פ כ"ג
ג	א	מב	חברו	חברים
	ב	ה	—	יתיר כשני שורות
ד	ג	לח	בבמלות	במעלות
	—	לז	ולין	לילין
ה	ב	לז	לאהבת	לאהב את
	ד	ה	ע"א	א"פ
ו	ב	יא	פי	פי'
	—	כז	ע"ל	ע"כ
	—	לה	המלך	המלח
	—	מא	דאי	דאי'
ז	א	כו	בל"ז	בל"ס
	ד	יד	הדובבי	הדובבר
	—	מא	הגם	לגלות הגם
ח	ב	מט	לבין	לבון
	ג	כא	מתלוצץ	מתלותך
	ד	כ	הספישי	השלישי לחוד
ט	ב	ח	ברכות כד	ברכות ה
	—	מו	לתחתננים	לתחתונים
	—	כ	ועי"י	ועי"ז
י	א	ט	והגם	והנה
	ג	מ	שנת	שנה
יא	ג	מח	וקו'	וי"ל קודם
יב	ב	מג	וכ'	וכו'
	ג	ו	יכטל	יתבטל
יד	א	טו	אדוניכו	אדוני
	ד	מג	גן שיזכו	שעי"ז יזכו
טו	ב	כ	חם	חסר
	ג	ב	שפירש	שפירשו
	ד	כט	ובלשון	[וה' ו' מתחלפים] ובלשון
טז	א	מח	[או"ח	[עי' ברכות מ' וש"ד ובאו"ח
	ג	כו	הלדק	הצדיק
		מט	אה"כ	אה"כ בדרך לצה
יז	ד	יז	כמשטיהם	כמעשיהם
יח	א	מב	דף פ"ו ע"ב	שם
	ב	יד	ואת	וא"ת
	—	כ	לכשפים	לעשית כשפים
	—	כ	מנד	מגד
	ד	כ	מ"ה	מה'
	ד	ב	ה'	ד'
	—	לה	כי אפי'	כי יוכל להיות אפי'
כ	א	ל	וכשא'	וכמשא'
	ב	ב	יאמר	נכנס הס וגו' אף שהדרך ידוע
	ג	ו	ואה"כ	ואה"ר
		מ	אלי	אלי עושה
		מח	בד'	ב"ד
כא	ב	כה	וכה'	וכן
	ד	מה	ראשי	רשאי

דף	עמוד	שורה	טעות	צריך להיות
כב	א	מג	עי'	ע"י
	ג	ב	ואי	ואי'
		לב	ממה	ממך
		לו	אס	אב
	ד	מד	באי'	בס"י
כג	א	ב	הי	הי'
	ב	לט	הניאה	הנאוה
		מא	כולם	כלים
	ג	כג	הוא	הוא על
	ד	מד	דהרגהו	תהרגהו
כד	ג	לח	א'	אל
	ד	לט	שא'	ש"א
כו	ד	מא	עי	אי'
כז	א	כב	מרגל	מרגליו
	ב	כה	וגם	וכן
		לב	כמי אז	למלחמה שאז
	ד	כד	פסיר	חסיד
		כט	בזני	באתי
כח	א	טז	רק	נס
		יח	משוס	וצ"ל משום
		כ	וידוע	אמנם ידוע
		לד	משה	יהושע
	ב	כ	דכר	דבר
		כג	בה'	ב"ה
		כה	קייל	קיי"ל
	ד	כב	ולהיו	ולהיות
		מז	במודים	בתפילת מודים
כט	א	מה	קטרת, יומא	שנ' בבקר בבקר ס"פ תלוה דף כח, לג
		כא	שהכירו	שהתירו
	ב	יז	האנשים	הנשים
		כד	משם	משום
		מג	ועבור	ועבור זה
		מט	מאדנים	מעדנים
	ד	טז	הגדול	הגדיל
		מו	יזכה	זכתה
ל	א	ו	כוונתו	כוונתם
	ב	יב	קודם	קודם למהר
		מח	הייכא	הייכו
	ג	יב	גוננהו	כוננה
		מט	שכלו	שכלך
לא	ב	טז	ישודות	יסודות
לב	א	כ	יאמר	יאמיר אחת
	ד	ל	ע"ל	ס"ל
	מד	מד	ההירר	וזהו ההידר
לד	א	לז	ואף	וגם
		מז	זכרו	זכרון
		מט	רואה	רואין
	ד	מ	משוה	משום
לח	ב	ה	עם	אם

דף	עמוד	שורה	טעות	צריך להיות
לו	ג	מא	לצפר	לחזר
		מב	עלי	עלי
	ד	ב	כאן	[אפי' שלא כ' מה]
		כח	יפרש	לפרש
לה	ג	א	כאבואר	כמבואר
		יח	זה	מזה
		לג	לו רואה	לא יוכל
	ד	כה	ואמרתי	ואמרת
לט	א	מו	וחי	וקייהם
מ	ד	מה	הולך	הלך
מא	א	מז	ואכלך	ובמרבית
	ב	ו	שלך לך	שלא לך
מב	א	לא	נשובע	לשובע
מג	א	כד	תפקדו	תפקדו
	ג	כה	זמ"ז	זא"ז
מה	ב	יא	וביה מיק	וביהמ"ק
	ד	ב	באיטנגיכות	באיצטגנינות
		כ	כ"י	איביך כל ימי
		מו	וגו'	[עי' ב"ק דף צב]
מו	א	ל	שהי	שהי
		לה	ע"ש	וע"ש
מז	ד	מד	ואתה	ואותה
מח	א	כד	אכ	אכי
	ג	כד	עכו	עכי
		מג	כברי	כבודי
		מד	אאוע"ה	אאע"ה
מט	ב	מג	שבקל	רק ר"ל שבקל
	ג	א	אל	על
	ד	א	לעקלין	לטרקלין
	—	מ	אה"פ	עה"פ
נ	א	יב	שאנאנו	שאנחנו
	ג	לג	צריהם	שריהם
		לד	שרה	צרה
נא	א	ב	כשא	כשא'
	ג	יא	אושים	אושיע
נג	ב	לה	הופ	הזה
	ד	לג	ה"מ	המשנה
נד	א	כג	עשו	עשו ע"י הלואות
	ד	ה	תר"א ז	תרא"ז
נה	ב	כ	וכו	וכו'
נו	א	יא	ויטקב	ויעקב
נז	ב	ג	תפילין	ותפילין
		ח	מלת־תפילין	מלות־תפילין
נח	א	לד	בהכ	בהכ'
סב	ב	ח	כוינתו	כוונתו
		טז	מה'	מהו דתימא
סג	א	ל	יהה"ת	יסה"ת
סד	ג	כד	ע":	ע"י
		כט	שא'	ש"א
		לד	שאם	שא'

פונה היום לשון מחשבה, ויועץ תמיד עם חכמים שני תי' פג כי נועצו לב יחדיו, ויגבר כל כחות הגוף לאמת שב' ואהבת וגו' בכל לבבך פי' בכל כחך [מו"כ ח"א פי' לט] ולמה מתחיל בב שהוא לשון ברכה [ת"ר ותד"א פי' לא] ולמה מסיים בל לשון לימד ע"ד הפוך בה, ובזה י"ל ע"מ שא' הים ראה ארונו של יוסף וינס, וק' למה דוקא ארונו ולא עצמות יוסף, וי"ל כי עוד ק' למה לא עברו ישראל בי"ם כמו שהי' ול"ל לחרוב את הים היפלא מה' דבר, וי"ל כי השר של ים עמד בכחו בטענה ברורה הללו עע"ז וכו' כלומר אלו אבדו לבם כמו אלו, ע"כ ויחרבו המים, ואם אין יש שוב אין להשר שום טו"נ, אבל גם ע"ז ק' כיון שהשר טען בצדק למה וינס הים והשר, וי"ל כיון שראה ארונו של יוסף וראה שברזל צף למעלה כדאי' בגמ' [סוטה יג וכת'] ועי"ז ראה שהרחמים גבר מאוד על ישראל וא"כ כש"כ שב"א יכולין לעבור בים, ויהי' הנס עוד יותר גדול, ע"כ נוטב וינס שלא יהא מקום לדבר עליו, אבל על ה' יתש"ו וק' כי גבר עלינו חסדו, ומי יאמר לו מה תעשה, לכן שפיר א' הים ראה וינס ארונו של יוסף:

סליק חמשה חומשי תורה, בעזר הגדול גבור ונורא, יעמידנו ביראתו טהורה, וכל צאצאינו יהגו בתורה, ולהביאנו לציון מהרה, אמן וכיה"ר:

מכתב

לאהובי בני ה"ה הרב מהו"ר אהרן יונתן ומהו"ר מאיר והב' שמעון ובהי חיי יטא שיחיו לאי"ט, שלש מצות אנכי נוטל עליכם, ועל זרעיכם לדורות עולם, לקיים שויתי ה' לנגדי תמיד [וכראי' כהגה ריש או"ח] ואהבת לרעך כמך, ולמרתם את בניכם תורה הקרושה [ואם יתערבו בגוים ח"ו, גוזר אני עליכם להזהר בג' עקרים אלה, לשמור שבתות כהלכתם, שלא לאכל טרפות ח"ו, רק כשר, ומזוזה והנחות טלית ותפילין בכ"י להתפלל לה' יתש"ו] ושלש מידות, לעולם אל תעשו שום רעה, רק טוב, ושלא תקנאו בכל עניני עוה"ז כי הכל הבל ורעות רוח, ושורש לזה איזה עשיר השומח בחלקו, ותקיימו אהוב את המלאכה וכו' [קיין בעאַמטער צו זיין כראי' בפרד"נ פ' לו, ובפרט שו"ב ח"ו] וכאשר ייטב ה' לכם, וזכרתם את אביכם להביא לדפוס את הספר הזה אם יחסר [והנה אין דפוס בלא טעות, ואולי יהי' בירכם להוציא הקמשונים וטעות הרפוס] ואת זוגתכם תי' תוהרו, לשמר מצות נדה כר"ת ובזה תכבדו אמכם מ' פיגלא תי' בת חיי סליסא ז"ל, ואת אביכם המהפלל תמיד בעד שלומכם יוסף במ"א מעססינג ז"ל:

שאם יחטא אדם, א"ל יתיב קמך וקי' הלא אי' [במ"ר בראשית] משל למלך שהכין סעודת מעדנים טובים ואין אנו יודעין למי, עד שרואין את האורח שבעבורו הי' כל הטרחא, ואחרון חביב, וסוף מעשה במחשבה תחילה, וא"כ בזה שיתיב קמיה זהו שבח לאדם, וי"ל דאי' במ"ת ובמ"ר פ' אמור, שאי' לאלכסנדר משכ' אדם ובהמה תושיע ה' שאדם ניזון בשביל הבהמה כי אם אדם חטא, בהמה מה חטאה, א"כ כשחטא אדם, אז יש ליתיב דין קדימה שאדם ניזון בשביל בהמה, ושרץ, וכדומה אבל אם האדם טוב אז הוא כמשל הא' הנ"ל, ובזה י"ל פי' הכ' [ואתחנן] וידעת היום וגו' בשמים ממעל וגו' דהיינו אם האדם יחזיק א"ע בעניני שמים אז הוא ממעל על כל הבריות, ועל הארץ פי' אם הוא הולך בעניני ארץ אז מתחת לכל הברואים שאין עוד בעולם כשפלות אדם רש, וכ"ז הורה בריאת שמו"א וכנ"ל, וזה שאח"כ, ולא קם וגו' עד לעיני כל ישראל פי' שהביאם למורא גדול לקדושת ה', כי הראה להם בראשית וגו' היינו המעלה והחסרון, וכנ"ל: ז, כמו כל תכלית טוב בא לבסוף ומקודם צ"ל היולי והפועל והפעולה, כן התוה"ק, וישראל, שהנה בעוה"ר מפרידין התוה"ק מבניהם כי אמרו שאין זה תכלית, רק שצריך ללמוד מו"מ ומלאכה, שזהו תכלית טוב לעניני עוה"ז, אמנם אפי' מן כל פעולות בעניני עוה"ז מגיע התכלית מיד, אבל אין זה תכלית, כי הגנות בא אח"כ, לכן כ' [תה' קיט] לכל תכלה היינו עניני עוה"ז, ראיתי קץ אחר התכלית ע"כ הוא הבל, אבל רחבה וגו' פי' התכלית המצות אין לו קץ והוא לע"ל, או יאמר, כי הטעם מש"א [קידושין לט] שכר מצוה בהאי עלמא ליכא כי א"א לשום שכר, כי שכירות אינו משתלמת אלא לבסוף, ואם עושה אדם עבירות בסוף כאלו כ"י בעבירה, וע"ז א' לכל תכלה היינו לכל עניני עוה"ז ראיתי קץ לכל מעשה, אבל רחבה וגו' וא"א לשכר אלא לבסוף וע"כ מקדים לזה לולי תורתך וגו' כי זה עיקר, כפי' ראשון, אבל לך אני הושיענו כי העוסק בתו' אין לו מזונות, לי קוו רשעים וגו' מאמת שאין שכר ע"ז בעוה"ז, ואמרתי להם לכל תכלה וגו' כפי' השני הנ"ל, והנה כ' בראשית ב' יתירה ולא כ' ראשית ברא וגו' ע"כ מפרש הפי' בשביל התו' וישראל שנקראים ראשית נבראו עליונים ותחתונים והמינין לא מאמינים לזה, גם מקשים הלא והרוח תמיד לאלקים אחר עבודת האמת בעוה"ז, ואז בא על שכרו לעליונים, א"כ הול"ל את הארץ ואת השמים, וז"א, דאז הייתי או' שהארציות עיקר ועניני שמים טפל כמש"א המינין הנ"ל, ע"כ כי מקודם את השמים שזה עיקר שהאדם ילך בעניני שמים והוא התו' והמצות, והטפל הוא ואת הארץ אע"פ שאין לזה שכר בעוה"ז וזה שאח"כ לכל האתות וגו' ביצ"מ הורה בזה שהשכר בא לבסוף, וכמו שהי' אחר רד"ו שנים שהיו ישראל בעבודה קשה, ולבסוף קיים הקב"ה ואח"כ יצאו ברכוש גדול, כן שילם השכר לישראל להתו' והמצות לבסוף וכפי' שני הנ"ל, ולכל היד החזקה וגו' שהורה בזה לעיני השכלי לכל ישראל, שצ"ל תכלית אמת שאין אחריו תכלית, ועי"ז האמינו בראשית בשביל התו' וישראל נברא כל הטוב, שזה יהי' לישראל לע"ל ועיקר הוא להחזיק בתו' ומצות כמש"כ את השמים וכנ"ל: ח, י"ל הטעם, למה לא מתחיל התו' אלקים ברא בראשית כמו שהעתיקו הזקנים [מגילה ט] כי הקדמונים אם רצו לומר עוה"ז ועוה"ב כתבו או אמרו בזה ובבא, ואותיות של ר"ת בראשית ברא אלקים הוא בבא, וזה עיקר הטעם של שם ישראל ישר אל וכ' כי שרית עם אלקים שעיקר הי' עבודת אלקית מה שבין אדם למקום ב"ה, וכל מחשבותיו ופעולותיו הי' רק לאלקים וגם עם אנשים כלומר המצות שבין אדם לחבירו שכל הי' לשמה ותוכל לכ"ז והיינו שהי' כל כוונתו לעולם הנקרא בבא [וישלח] לכן א' ולא קם וגו' אשר עשה כל הגדולות שיהי' שמם ישראל שיהא כל כוונתם לעניני עוה"ב וע"כ כ' בראשית וגו' להורות ב"כ

שכל הנבראים היו בשביל עוה"ב הנקרא בבא וכנ"ל, וע"כ לא כ' אלקים ברא וגו': ט, עי"ל טעם למה לא כ' אלקים ברא בראשית דאי' בגמ' [שבת קד] מ"ט שקר ינקרבין מילי' אמת מרחקין מילי' שקר שכיח קושטא לא שכיח, וכ' ותהי אמת נעדרת, וכ' המו"נ [חא פ"ב] שעיקר הבריאה הי' להכיר האמת והשקר וכן הי' אה"ר קו' שחטא, אבל אחר שחטא נפל ממדרגה זו, וי"ל שזה שנ' ועץ הדעת טוב ורע ר"ל שמאכילה זו יפול ממדרגה לידע אמת ושקר, רק לידע הטוב והרע, והנה חז"ל א' בראשית ברא אלקים ס"ת אמת כמש"כ ראש דברך אמת כלומר לזה נברא העולם בראשית ברא אלקים להכיר האמת והשקר לזה הי' כוונת הבריאה וזה שא' לכל היד החזקה פי' רש"י על התוה"ק וכ"ה בת' יב"ע וגו' ובזה תיקן משה אף לאחר החטא שיבאו ישראל למדריגה ככוונת הבריאה כמו בראשית ברא וגו' ולא כ' אלקים ברא וכנ"ל כי הלומד תו' לשמה שנקרא אמת שנ' אמת קנה, זוכה לכ"ז: י, א' חז"ל שהתו' הי' כלי אומנתו ובה הי' מביט וברא עולם וכ' [משלי ח'] ה' קנני ראשית דרכו וגו' [וכ"ה במ"ר בראשית ובתד"א פ' לא] וי"ל שזה פי' הכ' בראשית ברא אלקים את התוה"ק וזה שא' את השמים פי' המצות מה שנוגע בין אדם למקום ב"ה והשגות והמעלות הגדולות שבו, ואת הארץ פי' מצות הארצי מה שנוהג בין אדם לחבירו ואח"כ ברא עולם, ולפי"ז י"ל שהי' מעשה הקב"ה ומעשה מרע"ה כשותפין לדמיון האורג עם החייט שאין זה בל"ז, ופי' ולכל היד החזקה היינו התו' והמצוה שזהו השם הגדול לכל עניני עוה"ז ועוה"ב כדאי' בגמ' [יומא עב] ולכל המורא הגדול זו היראה המרוממת אשר עי"ז זוכה לנביאות [עי' באגדות ריב"א של ובמורא גדול זו גילה שכינה] ואין זה בל"ז כי באם אין יראה אין תורה וכו' ופי' אשר עשה משה שתיקן וגמר כמו החייט שגומר הבגד מאורג ופי' לעיני כ"י לעיני שכלי שיהיו גוי קדוש, וכמש"כ [הושע יב] ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן ודרשו רז"ל על מרע"ה שהביא ישראל לגוי קדוש, וכן הי' השראות השכינה ביניהן תמיד, וכ' [שמואל א ט] כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה וזה לעיני כל ישראל שיבואו למעלת הנביאות, וכ"ז הי' ע"י בראשית ברא וגו' וכמשל האורג והחייט וכנ"ל: יא, דא' חז"ל עה"פ הים ראה וינס [ועי' זוה"ק בשלח דף מט], מה ראה ארונו של יוסף וי"ל הטעם כי השר של ים טען הללו עע"ז וכו' ולא מצינן תי' ע"ז, אמנם גם משה שאל וכי אוציא את ב"י ממצרים באיזה זכות, והשיבו תעבדון את אלקים וגו' כלומר זכות על להבא וקי' שזה לא מספיק הלא הכל הולך אחר החתום וחז"ל א' [שבת קלח] עתידה תו' שתשתכח ונפרש מש"א [סוף סוטה] בעקבתא דמשיחא וכו', אמנם מש"כ בראשית ברא וגו' פי' בזכות הצדיקים שנקראים ראשית והיינו הצדיקים ראשונים כמו שא' במ' ובזוה"ק בהבראם אותיות אברהם, ובזוה"ק פ' בשלח, וכן יהי' גאולה עתידה בזכות איזה צדיקים ראשונים וכדאי' בגמ' [ע"ז ג] יבא נמרוד ויעיד באברהם, תבא פוטיפרע ותעיד ביוסף ולכן שפיר הים ראה ארונו של יוסף ובזכות ראשונים וינס, ופי' בהוליכך ע"י זכות ראשונים כמש"כ [בפ' שמות] אלקי אבותיכם וגו', וזה שא' לכל האתות וגו' ולכל היד החזקה זה פליאת הים [כן פי' הא"ע] ולכל המורא הגדול זו גילה שכינה בים וקי' באיזה זכות הי' זאת והתרץ בראשית וגו' בזכות צדיקים ראשונים וכנ"ל: יב, חז"ל א' [פ"ב מ"ט] איזהו דרך טובה וישרה שידבק בה האדם וכו' לב טוב לכן מסיים התוה"ק באות ל ומתחיל באות ב להורות שבזה ידביק האדם ויתחזק לבא בעי' והכלל בכלל זה כמש"א כי בכלל דבריו דבריכם, ושיבת לב הורה כל דרכי ב"א, כי פי' לב רצון שני היש את לבבך ישר כאשר עם לבבי פי' רצון, וצ"ל תחילה רצון, ושכל שני לב חכם לימינו פי' שכלו, וילך בדרך ממוצע כמו לב שהוא באמצע וכ' עד לב השמים, אח"כ יחזק במחשבות קדושות שני אשר לבבו

פונה

כזה, ומפרש הטעם שהי' מקיים תמיד זאת התו' אדם כי ימות באהל אין התו' מתקיים וכו' פי' שנ"ל בעיניו כ"י כמת וכשאינו בעוה"ז, וכאלו נקבר כבר ואינו נמצא כלום, וזה שא' וימת, פי' כמו וימת שם משה אח"כ ויקבר וגו' כן הי' כ"י לכן זכה ולא קם וגו', עי"ל, דאי' במ"י שהאדם צ"ל ענו כ"כ עד אם רואה או שמע איזה כבוד לעצמו, צ"ל כמו שמבזין אותו, ומפני שכאן כתיב כל הגדלות של משה לכן כתיב מקודם וימת שעשה א"ע כמת עוד א' [ברכות ח] עה"פ ע"ז יתפלל וגו' זו קבורה עד גיבולא בתרייתא. והטעם י"ל כמש"א [שם יח ע"ב ובש"ד] עה"פ [איוב יד] אך בשרו עליו יכאב, קשה רמה למת וכו' וע"ש בפסוק חלוקי דיעות אבל ברש"י שם ע"ת שא' בגמ' בנערא דידהו ידעי פי' נער גופם ממש, [וע' הגה יו"ד שמג סעי' ג] ולכן אח"כ ויקבר א"ע ג"כ לכל הכבוד הני כאן עליו ולא קם עד גמירא, ומהאר"ם בב"ב הנ"ל ומשה כי ולא אמר, כי לעולם אל יפתח אדם פיו לשטן, ועד שמת בנשיקה לא האמין בעצמו שימות, וגם אל יוצא אדם דבר מגונה מפיו וכש"כ בשורה רעה, עי"ל, פ"פ ידוע שמשה הי' מעתיק כל התורה מתורת ה' יתש"ו שהיה כתובה אש שחורה על גב אש לבנה, ואח"כ כך הי' כן: (ו), ולא ידע וגו' פי' כמו אב שמת והניח בנים קטנים, כ"ז שיגדלו, מרגישים יותר במיתת אביהם, כן בכל דו"ד מרגישים הת"ח וידעו העדר מרע"ה יותר, וכמש"א [סוף סוטה] מיום שחרב ביהמ"ק כ"י קללתו מרובה, וזה שא' ולא ידע איש כ"כ את קבורתו, עד היום הזה כלומר כ"י עולם כ"א מישראל יודעים יותר מקבורתו מה שגרם לנו בעוה"ר: (ז), לא כהתה וגו' אין זה כפשוטו, ובחייו, כי גם היום יש אנשים במעלת המוחרי זו, אלא כמו שאי' במ' עיני השכלי, ולא נס לחה זה זיו קרן פניו שהי' לו בחייו והיינו כמו שפי' רש"י לא כהתה וגו' אף משמת, כי כן משמע בפירוש מהכ', וי"ל כוונה בזה ע"ד הכ' והאיש משה ענו מאד וגו' והענוה מביא לידי סבלנות כי מרע"ה רעה כל ישראל לא הי' סבלן כמהו, והנה יש סבלנים שמעלימין עיניהם ולא רוצים לשמוע ולראות ולידע כלום מי שמכעים, לז"כ מרע"ה העיד הכ' לא כהתה עינו שראה כ"ד בריאת המום ובריאת השכל מה שיש בכ"א מישראל, ואעפ"כ לא מאס בשום דבר, אשר דרך העולם לרוק לימה מדבר הנמאס, והוא מעולם לא נס לחה מדבר הנמאס והי' סובל הכל כאשר לכל כל ק"כ שנים, עי"ל דאי' במס' תמיד [לב ע"ב] אלכסנדר מטה לפתחא דג"ע, יהבו לי' גלוגלתא חדא וכו' היינו עין של אדם והי' כבד מאוד [ובמ' אי' שהי' פתוח ולא הי' יכול לסתום] עד שחכמי ישראל היו נותנין עליו עפר [ואפשר משום זה נותנין עפר או חרסים על עין מת, לומר כז"מ שעיניו פתוחות אין לו די] וזה אא"ל במרע"ה, וזה שאח"כ לא כהתה עינו, פי' לא לאחר מיתה דוקא כהתה עיניו מעניני עוה"ז, אלא כ"י הי' כהתה עיניו, ולא ראה שום דבר מכל עניני עוה"ז, וכן מש"כ שהי' יושב בהר ג"פ מ' יום ומ' לילה לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי בל"מ הי' מורגל בנומות כ"י לכן א' ולא נס לחה מרוב נומות המביא יבשות לאדם, שאעפ"כ הי' גבור גדול כדאי' בנדרי' [דף לח וסוטה יג ע"ב עה"פ ויעל משה וכדאי' ברש"י וע' ת' יב"ע פסוק יב] ואין זה אפשר אלא לאיש אלקים כמהו: (יב), ולכל היד החזקה וגו' סמיכת התוה"ק לעיני כל ישראל, לבראשית ברא וגו' י"ל, א, כי רש"י פי' למה לא מתחיל התו' החדש הזה לכם, משום כח מעשיו וגו' ע"ש בפ' בראשית וק' ולמה לקח א"י מהגוים והלא כבר זכו בה, וי"ל ע"פ דמיון, להמשנה דב"מ פ"ב, כ"ד שעושה ואוכל וכו' ושאינו עושה ואוכל יתכר, כן כ"מ שברא הקב"ה בעולמו לכבודו ברא, וכש"כ א"י שנ' כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' וגו' [שמואל, א' כו] ואי אפשר להיות האומות בא"י, אם ישראל טובים ועובדין את ה' יתש"ו ואז מקיום כמ' כמש"כ ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל וגו' לטוב לך דייקא, וזה כח מעשיו וגו' פי' שהוא ברא הכל

ולכבודו ברא, ולכן לתת להם נחלת גוים, וזה שא' לכל האתת וגו' פי' לעיני כל ישראל לטובתם שיכירו עבודת האמת והכל לכבודו ברא, וע"כ שפיר מתחיל בראשית וגו': ב, דא' [מגילה ט] שהעתיקו הזקנים אלקים ברא בראשית [וע"ש במ' גל נעול] וי"ל הטעם כי הנימוס העכו"ם שאין עד נאמן אלא בשבועה, כי ראו שקרונות ב"א ויושר באדם שאין ואשר פיהם דבר שוא, וידוע שתיבת אלקים הוא שבועה, לכן העתיקו אלקים ברא פי' כאלו מרע"ה נשבע מקודם על אמתיות התוה"ק, לא כן ישראל אשר עשה משה לעיניהם כל האתת וגו' בזה מביאם למעלה רמה ומקיימים מוצא שפתיך תשמר, ומאמינים בראשית ברא וגו' שהקב"ה ברא עולם ומלואו לעבדו יתש"ו: ג, אף שא' חז"ל [בפ' ה' מס"א משנה ו] יוד דברים נבראו ביהש"מ וע"ש בפי' הרמב"ם ז"ל שאין חדש תחת השמש, וע"ש בתוס' י"ט, הש"י חולקין וכמו, שאי' בעקרים [מ"א פ' כא, ומאמר ד' פ' כב] שהטבע נכנע תחת הצדיקי' והמה יכולים לשנות הטבע בכל עת, וע"ש בראיות נכונות, ול"ל דבמשנה הנ"ל איירו מה ששייך לכלל ישראל דוקא, ועוד י"ל שמבראשית ברא עד ויאמר אלקים יהי אור הוא בריאה אחת לצדיקים הגדולים ופי' את השמים ואת הארץ היולי [כמו שפרשנו לעיל] ורוח אלקים הוא רוה"ק והנביאה לכ"א לפי מה שראוי לו, מרחפת לשכן ע"פ המים זה התוה"ק שנמשל למים שנ' הוי כל צמא וגו', והצדיקים יעשו בהיולי כ"מ שנצריך להם, ואח"כ ברא עולם לבינונים, וזה שא' ולא קם נביא וגו' שהוא הי' ראש לכל הצדיקים והנביאים, והי' משנה הטבעי לכל האתת וגו' ופי' אשר עשה וגו' שכל ישראל יבאו למידה זו, אשר עליהם כ' בראשית ברא היולי לשנותן לפי העת וזמן גרמא להם, וכמו שא' על בצלאל: ד, אי' בס' הכוזר שאפיקורסים א' שא"א להיות שני הפכים בנושא אחד, כמו שא"א לשנא מאוד ולאהב מאוד אדם אחד, וכן שמו"א שנברא כאחד שנ' [ישעי' מח] יעמדו יחד, וזה א"א, כי שמים לרום האמת והטוב גבוה מעל גבוה, והארץ השקר והרע, וכמו שא"ל על אדם שכל מעשיו חכמות ונפלאות וכל מעשיו כשלות, מ"ו, וכן א' על אור וחשך כדאי' באו"ח סי' נע, ובא מרע"ה ושבר פי דוברי שקר, כי ע"י תו' מן השמים נתפרסם שיש שני הפכות בנושא אחד, ומצד הבלו ורעתו ש"א לתאות גופו, שנאו, ומצד נשמתו ועניני שמים שבאדם אוהבו, ואדרבה שברא הקב"ה בבריאת שמו"א כאחת, שהכל אמת ואין זה בל"ז, גם ידוע שאפיקורסים מכחישים גם כן ביאת הגואל, אבל זה צ"ל ע"כ שיהפוך ה' יתבש"ו, מחשבות אדם לטוב כמש"כ כמה פסוקים, ע"כ כנגד ב' אלה אמר הכתוב, ולא קם וגו' לכל האתת והמופתים וגו' שזה הי' צ"ל למען תספר וגו' [בפ בא] לכן ע"כ הי' צ"ל ג"כ ויחזק ה' את לבו, כן יחזיק ה' יתש"ו את לבבנו לטוב, בב"י, ולכל היד החזקה וגו' זו התוה"ק בזה הראה האמת והשקר הטוב והרע ויש ב' הפכים בנושא אחד, ובזה יאמינו הכל בראשית ברא אלקים דייקא במיה"ד להורות שסוף מעשה במחשבה תחילה, כי כן יהי' לבסוף שיחזק לבנו לעבודת האמת [ע' ריש הס' הזה] וכן אורה באמת את השמים ואת הארץ שנבראו כאחת וכנ"ל: ה, ידוע שאפיקורסים א' שהעולם קדמון, ושקר בפיהם, כי א"כ לא הי' יכול שום איש לשנות הטבע כמו יהושע שא' שמש בגבעון דום וכדומו הנמצא בנ"ך וכש"כ מה שעשה מרע"ה, וכש"כ מה שמחדש בטובו בכ"י תמיד מעשה בראשית וזה שאה"כ [תי' יט] יום ליום יביע אומר, אם הסכימו חוזי ככבים שיהי' ביום זה זריחת השמש או מטר וכדומה אף שלפי החשבון כן הוא אבל אח"כ נשתנה ושמ"מ המחדש בכ"י מ"ב, וכן אם הסכימו שיגע בארץ ככבי דשביט [ע' ברכות נט ע"ב] ואינו כן או שיאמרו שבליל זה יהי' גשם וכדומה ואינו כן ושמ"מ כי ה' יתש"ו ברא עולם ומלואו ומחדש וכו', וזהו ולילה ללילה וגו', וזה שא' לכל האתת וגו' היינו שינוי מעשה בראשית ושמ"מ בראשית ברא אלקים דייקא: ו, א' חז"ל לכן כ' מעשה בראשית,

שאם

חז"ל [שבת פט] פרק ע"ש שפרו ורבו, ר"ל לא די שהיו ת"ח וצדיקים בעצמם אלא שהיו מזכים אחרים, וזה שא' גם הופיע ה' יתש"ו מהר פארן אם מזכים אחרים ועי"ז פו"ר בעניני אמת, גם ואתה רוה"ק לכ"א מישראל מרבבת קדש כלומר יש בזה רבבות קדושות לכל איש לפי מעלתו, גם מי עומד לימינו של הקב"ה, מי שאש דת למו פי' שאפי' כ"ד קטן הוא בוער כאש במסירת נפשו שנ' הלא כה דברי כאש וגו' [פ' ברכות כי תענית כ"ד]: (ג), אף חבב עמים י"ל פי' עמים אוה"ע והכוונה ע"ד חז"ל [רים ע"ז] באם היו הפרסים בונים וזורעים וכדומה, בשביל ישראל בכדי שיכלו ללמד תורה בלי מניעה, אז הי' מגיע להם שכר לע"ל [וכמו שמח זבולן בצאתיך וגו'], והנה רש"י פי' וזרח משעיר, שפתח לבני עשו שיקבלו את התורה וכו' [וכדאי' רים ע"ז] ועי"ז א' אף חבב עמים אפי' שלא קבלו את התו' הי' מחבב עמים באופן אם היו משגיחים שיהא כל קדשיו, היינו ישראל, בידיך דייקא ולא בידיהם, ויכירו שרק ישראל תכו לרגלך וגו' ועי' רש"י: (ד), תורה צוה וגו' י"ל הכוונה, כי חז"ל א' קיים אאע"ה כל התו' אפי' ע"ת [יומא כח] כי בנבואה הי' משיג כל התוה"ק וכן יצחק ויעקב והשבטים, והחילוק הוא בין מתנה לירושה, אם המתנה בא מאדם גדול לא יחליפנו ולא ימיר אותו כי יחזיקו לזכרון, יותר מזה ירושת אבותיו, כי מתנה הנ"ל יוכל לבא בין ב"א שמגנים הבעל מתנה ועי"ז יחליפנו, ל"כ ירושה שנ' ולא תסב נחלה, וכ' [מלכים א כא] חלילה וגו' מתתי את נחלת אבתי לך, וזה שא' בשם ישראל שמחזיקים א"ע בתוה"ק שבא להם במתנה, כי תו' נוה לנו משה גדול מכל הנביאים וכי מתדבר מתנה, ואם יקומו פושעים או יתערבו בגוים, ויהיו מסיתים, עכ"פ יש לחזק בתוה"ק מצמח כי ירושה הוא מקהלת יעקב אע"ה, עי"ל בפשיטות שאפי' מה שקיימו התו' קו' שנתנה וכנ"ל אבל החילוק הוא שקודם היו, אינם מצוים ועושים וזה שא' תו' נוה נוה דייקא וכבר הי' מורשה מקהלת יעקב. ובזה מתורץ על תיי' מורשה והלא התו' אינו בירושה, וי"ל עד הים הי' בירושה שלא הי' יצה"ר, עד שהיו מצוים ועושים וכדאי' בתוס' [קידושין לא ד"ה גדול, ועז"ג ד"ה גדול]: (ו), יחי ראובן וגו' פי' הלה"ע תיבת ואל מוסף, ג"כ על השיפא, ואל יהי מתיו מספר, וק' שלפי"ז ל"ל יהי מתיו, ולא ויהי בויו. וי"ל הכוונה ואל ימות מהם הרבה שעי"ז ויהי מתיו מספר מ"ו, גם י"ל פי' ואל ימות בחייו כי רשעים בחייהם נקראים מתים, שעי"ז, ויהי מתיו מספר מעט באיכות ס"ו, וכמו שא' חז"ל עה"פ [סוטה ב'] והי' מספר ב"י וגו' כאן שאין עושין רצונו ש"מ, ובזמן שעושין רצה"מ אז אשר לא יספר [יומא כב ע"ב] פי' מאיכות שבהם: (ז), וזאת ליהודה הלשון הזה לא כ' בכל השבטים ועי' רש"י וז"ל כאן רמז ברכה לשמעון וכו' וכ"ה בתרגום יב"ע, ומצאתי כן בפירוש בזוה"ק פ' ויחי עה"פ שמעון ולוי אחים ע"ש, ונ"ל שבירך כאן שני שבטים יחד שמעון ויהודה ולשמעון א' כשמו שמע ה' אליו וזה שא', וזאת אשר בירך את שמעון בירך ג"כ ליהודה [וכמו סומך ה' לכל הנופלים ברכות ד ע"ב]. וכן כולל לקמן אפרים ומנשה בברכת יוסף שנ' והם רבבות אפרים וגו' וכ' [יהושע יט] שנחלת שמעון הי' בתוך נחלת בני יהודה, רש"י, וכ' [רים שופטים] עלה אתי וגו', וי"ל פי' וזאת, וזאת התורה [ע' רים פ' זו] נ"ל ליהודה, כי עיקר מלכות בית דוד ממנו, וכ' [שפטים] וכתב לו את משנה התו' הזאת וקראבו כ"י וגו', והתפלל על ד' עתים, א, שמע ה' קול יהודה היינו השפטים שהיו מיהודה בימי שפוט השופטים שעדיין לא הי' מלך, ב, ואל עמו תביאנו היינו בימי מלכי יהודה, וכמו שהתפלל בת"א אשר יוציאם ואשר יביאם, ג, ידיו רב לו בימי הגלות כמש"כ לא יסור שבט מיהודה [ע"ם רש"י], ד, ועזר מצריו תהי' היינו בימי המשיח ב"ד, יקוים כמש"כ [ישעי' סא] ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו':

(יב), חפף עליו כהי"י פי' אפי' שחרב ביהמ"ק לא זז השכינה מכותל מערבי, וי"ל פרישו אימתי תהי' שיהי' ה' ישכן לבטח עליו, ובתורת ידיד ואהבה, אם יקיימו חופף עליו כהי"י היינו אם יהי' לישראל תשוקה גדולה לה' יתש"ו, כענין שדרשו חז"ל [יומא יב ובש"ר] ובנימין הצדיק הי' מצטער עלי' לבלעה שני מסך וגו', ב, לקיים כמש"א [ע"ז ה ע"ב] תד"א לעולם יהא אדם כשור לעול וכו' ללמוד בתוה"ק יומם ולילה, וכם השור, מושך בין כתפיו, וזה ובין כתפיו שכן: (כט), אשריך ישראל וגו' יש לפרש הכ' שידוע שהקב"ה בחר בעמו בענין נפלא מאוד שעושה נפלאות בכל עת, ולכל איש כמי הראוי לו בנגלה ובנסתר, ועוד ידו נטוי' עלינו, ומקיים ובצל ידי כסיתיך, והנסים נחלקים לג', אופנים. א', שהרודף עומד בכל כחו והקב"ה עושה נס להנרדף כמו לדניאל שנ' [שם] אלקי שלח מלאכי וסגר פום וגו' וכמו מת"ו, ומשה רע"ה שנעשה צווארו כשיש, וכדומה הרבה, וזה שא' אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' פי' בנסים ונפלאות מה' יתש"ו ותדמה זאת כמו איש לובש מגן ושריון והשונא ידקר בו, או יורה עליו ולא יכול לו, ב', שהשונא נהרג לפניו, וזה, ואשר חרב גאותך, ג', כענין שנ' לעושה נפלאות גדולות לבדו דייקא שעושה הנסים בסתר, וזהו ויכחשו וגו': (כא), צדקת ה' עשה וגו' פ' רים משפטים וזה שא' שהוא הי' מקיים כל דין מקודם, ואח"כ הי' ומשפטיו עם ישראל, כמו התקששו וקושו [צפני' ב]: (לד), ה, וימת וגו' [ב"ב טו] איפשר משה מת וכ' וימת וגו' א"ל ר"ש איפשר ס"ת חסר אות אחת וכתיב לקוח את ספ"ת הזה [וע' גיטין ס' תורה חתומה ניתנה] אלא עד כאן, הקב"ה א' וכו' מכאן ואילך הקב"ה א' ומשה כ' בדמע, אין פרישו שהי' כותב בדמע, שזה פסול שנ"ל בדיו כדאי' בגמ' ובפוסקים וביו"ד סי' רע"א סעי' ו, אלא משום שהי' לו לצער, וביותר שהי' יודע שהוא צער לישראל, וביותר לפי רוב ענותנותו הי' מוכרח לכתוב ולא קם וגו' לכל האתת וגו' ע"כ ירדו עיניו דמעה מאין הפגות, אבל כשאר הקו' לר"ש איפשר משה מת וכ' וימת, וכ"ל שמצינן כן בתוה"ק, הרבה דברים שנקראים כן ע"ש העתיד כך כ' משה ח' פסוקים אלה, ומיד הי' כן [אע"פ שהתום' במנחות דף ל, ד"ה מכאן, ז"ל ויש לתמוה דכ' על העתיד וכו' ע"ש יש לחלק שר"ש סובר מה שנעשה ע"י משה מע"י יהושע ועוד שזה הי' תוך כדי דיבור וכדיבור דמי שנתקיים מיד], והנה אי' בס' חסידים [סי' תקמז] וז"ל באותו שעה שנגזר על האדם למות באותו לילה או באותו יום סופך עליו מזלו וכו' כאלו מת והכרוז יוצא פלוני מת ולכך כתיב וימת שם משה עכ"ל, היינו לתרץ קו' הגמ' הנ"ל לר"ש, גם אי' בזוה"ק פ' ויחי למד יום קו' פטירת אדם נסתלק הצל מעליו וכ' הרוקח שמזלו מת למד יום קודם, וע' ווי העמודים פ' עשרים מה שפי', גם י"ל שיש דברים שמשובים כמת [ע' יו"ד סי' שפ] וכמ"כ כשגזר הקב"ה וא' שזהו רגע שמרונה כדאי' בגמ' עוד י"ל משום שקבל ע"ע המיתה [עי' ת"כ סוף פ' ויכך] סו"ל כאלו מת, אבל כ"ז אינו מספיק והלא כ' ויקבר, וי"ל שס"ל לר"ם כי"א בגמ' [סוטה יג סוף ע"ב] לא מת משה, ודומה זה, למש"א [תענית ה] יעקב אבינו לא מת וכו' ע"ש [ועי"ל פ' ויחי] ויש להבין כמו אח"כ קו' המטה הי' הולך מעוה"ז לעוה"ב בעת שילם ימי חייו כי מיתה הוא איבד החומרי, ואם לא הי' לו שום תאוה לכל עניני עוה"ז, הי' גופו שנברא ממקום הקודם נשאר קיים כמו נפשו המשכלת וכן אלו שזכו לעלות בגופם בחייהם לשמים נתקדשו גופם כמו הנשמה, כמו אלי' ז"ל, חנוך, וכדומה להם, תדע כ"ז הלך בחייו כל למד יום לתנור אש [ב"מ פה] וכמ"כ תרע"ה, ומש"כ וימת ויקבר כ"ז הוא לעיני ב"א, וכן פי' רש"י עה"פ לא כהתה עינו וגו' אף משמת, עי"ל משמת שכאן כ' גדלת משה רע"ה לכן מפרש הכ' מקודם איך בא למעלה גדולה

כזה

וכ' [תה' קמט] יעלזו חסידים וגו' וחרב פיפיות בידם פעם עליהם פעם על אחרים, ותאחז במשפט לא על אחרים לחוד, אלא ידי לענוש ח"ו תמיד, ואז אשיב וגו': (מו), שימו לבבכם וגו' ע' רש"י. וז"ל הזוה"ק [בפ' ויקרא דף ו סע"ב] דלית לך מלה באורייתא חלשה או תבירא דכל הס"כל ותליא בה וכו' כמה דאוקמוה דכתיב כי לא דבר ריק הוא ואם רק הוא, מכם איהו, וי"ל כוונת הכ', דאי' בזוה"ק ברא"שית יע ושעה"ק מהרח"ו ז"ל כמו שהגוף לובש מלבושים שונים כן הגוף הוא הלבוש לנשמה, ואי' שהשס"ה מצות ל"ת כנגד גידין ש"א, ואי' [מכות כג] רמ"ח מצות עשה כנגד אבריו ש"א וכ' [זכרי' ג] הסירו הבגדים הצאים וגו', וכמו באברי וגידי אדם, יש מהם שהחיות תלויי' בהם, ויש שאין החיות תלוי בהן אבל המה נ"ל לצורכי ב"א [ע' ס' הישר לר"ת שער א] ואם חסר אחת מהן הוא בעל חסרון, כי מרמ"ח אברים ושס"ה גידין גוף אחד, כן כל התרי"ג מצות, כמו שאנחנו מו' בכל מצוה ותרי"ג מצות התלוים בה, וזה שא' שימו לבבכם לכל דייקא היינו לקיים אפי' מצוה קלה מאוד, וכן אשר תצום וגו' את כל דייקא באין הפרש. כי כמו לא דבר רק הוא מכם דייקא פי' מהגוף מרמ"ח אברים ושס"ה גידין שהחיות תלויי' בהם, והן שארי אברים שעכ"פ המה לצורך חייכם, כן מתם, ובדבר הזה פי' בקיום כל תרי"ג מצות, תאריכו וגו' ולעולם שכולה ארוך [ועי' בי"ב שבטים דרוש א']: עי"ל שימו לבבכם ללמוד תו' לשמה, וא"ת מה נאכל, וגם העשיר יתמסכן אם לא יעסוק במו"מ הרבה, ע"ז אה"כ לי"כ הוא, כי לא דבר רק פי' בלי"ם לא ינוה ה' יתש"ו ללמוד תוה"ק לחסור עי"ז מפרנסה ולעשות אתכם רק ח"ו, אדרבה כי הוא חייכם בעוה"ז ובעוה"ב ובדבר הזה וגו' יהי' לכם כ"ט, לכן תעשו התו' עיקר ומו"מ טפל, ובזה מתורץ הקו' מהרש"י ז"ל וכי ח"ו הסו"א לומר ע"ב"ת הקדושה שיש בו דבר רק: (מג), וכפר אדמתו עמו כאן כ' השאלה הנפש ותהמ"ת כי לענין מה יהא אדמה מכפר לעמו והוא כמש"א חז"ל [כתובות קיא] כל הקבור בא"י כאלו קבור תחת המזבח, וא"ת מקמ"ל כי איזה מעלה יש בזה. וי"ל כמש"א [סוף חגיגה] אפי' פ"י אין שולט בו אור הגיהנם ק"ו ממזבח וכו', וזה שא' כאלו קבור תחת המזבח כלומר שהמזבח ראי' עליו שאדמת א"י מכפר [וע' רמב"ם ה' מלכים פ"ה יא] וז"ל וכן הקבור בו נתכפר לו וכאלו המקום שהוא בו מזבח כפרה, וי"ל שפי' הגמ' הנ"ל שהיסורין שהי' לו נעשה כמזבח כפרה, ר"ל דמו יכפר לו כדם מזבח: (מח), בעצם היום הזה, ז"ל רש"י בג' מקומות כ' בעצם היום הזה בנח וכו' וי"ל על ג' כתובים אלה, ע"ד הכ' [תה' צ] כי אלף שנים בעיניך פי' אלף כאלו א' אלפי אלפים כי אין שייך בהקב"ה שום שינוי אפי' ברגע, כ"י עולם, כמ"כ ביום, ובג' אלה, אם לא הי' כן הי' השחתת עולם כי בזה שהציל את נח נשאר עצם היום כלומר כל ימי עולם, וכן מש"כ ביצ"מ בעצם היום הזה הוציא כי אלו לא הוציא לא הי' נתינות התוה"ק וכ' אם לא בריתי וגו' וכ' בראשית ברא בשביל התו' שנקרא ראשית ואפשר שזה הכוונה מה שא' הרי אנו ובנינו וגו' משועבדים היינו כלומר עד השחתת עולם, וא"כ פי' בעצם היום הזה הוציא וגו' שבזה שהוציא נשאר עצם היום פי' היום כ"י עולם, וכן כאן אלו בא משה לא"י לא הי' אפשר לחרוב הביהמ"ק והי' ח"ו השחתה בישראל כידוע ממ"א עה"פ מזמור לאסף וגו' ששפך חמתו על עצים ואבנים וזה שא' וידבר ה' וגו' בעצם היום פי' שיהא קיום לעולם, וג' כתובים אלה דוקא בסיפר וידבר הקב"ה אבל במצות כ' כמה פסוקים בעצם בשבועות כ' בפסח וביו"כ וע"ש: (נא), על אשר מעלתם וק' שאח"כ אמר אשר לא קדשתם, וי"ל באמת אין נ"מ בסלע אם דבר אליו, או הכאה, ומרע"ה שהי' מדקדק שלא לדבר שום דיבר שנס לכן לא הי' מדבר דברים של מה בכך, אבל בזה הי' נהנה מן הקודש בשוגג במה שלא דבר, כי זה שייך למרע"ה ולהצדיקים, כי מה לי דבר אל הסלע או הכאה, לא כן אצל המון יש קידוש יותר בדיבר, לכן פי' מעלתם שמעלו בשוגג כי המזיד אין מועל בהקדש שנ' וחטאה בשגגה [ע' בגמ' מעילה דף כ', וקידושין דף נג] וזה שא' אשר מעלתם שאצלם הי' שוגג. אמנם על אשר לא קדשתם אותי בתוך ב"י דוקא, כי שגגות תלמוד עולה זדון אצל ההמון: (נב), כי מנגד וגו' פי' רש"י מרחוק וי"ל בזמן רחוק תראה את הארץ, והיינו בתחה"מ, רק עכשיו ושמה לא תבוא, עי"ל פי' מנגד שהנגדות תראה אם תראה בריאת השכלי את הארץ, כלומר דבר שא"א, ופי' את לרבות כל עניני ארץ ע"כ ושמה לא תבוא, שאתה בעצמך תראה שא"א לך לבא שמה:

פ' וזאת הברכה,

וזאת הברכה וגו' אי' במדרש כאן שהתו' נקרא זאת שנ' וזאת התורה וי"ל שתיבת זאת הורה, זה ולא אחר, וכן מנינן בשאלת תם מה זאת פי' למה דוקא מצוה זו זכירת וסיפר יצ"מ גדול כ"כ יותר משארי מצות, כי התם יודע כי רק התורה נקרא זאת כי על ידה לאוד יוכל לעלות מאוד ולקיים תמים תהי' עם ה' אלקיך [שפטים] וע"ש רש"י ופי' תמים בלי שום סיבה אחרת, והתשובה כי בחזק יד וגו' מספיק שדוקא מצוה זו גדול מאוד, וכן הוא בסליחה זכור ברית, ואין שיור רק התו' הזאת דייקא, ר"ל מה שנקרא זאת, וכן א' חז"ל [ברכות ו] עה"פ כי זה כל אדם כל עולם לא נברא אלא בשביל זה, וזה היינו זאת, וזה שא', וזאת הברכה שברכם בזאת התו' שאפי' אם ח"ו כל מחמדי' טבועות וגנוזות, יהא נשאר אצלם זאת התוה"ק וכמו שא' כי לא תשכח מפי זרעו [עי"ל פ' וילך], עי"ל שברכם שיהי' אצלם תמיד תשו' תפילה וצדקה, צום קול ממון בגימטרי' זאת וכנ"ל וע"ז כ' [תה' צב] וכסיל לא יבין את זאת, ומה שנקוד איש אלקים את ב"י במרכא טפחא וק' הלא איש אלקים שייך למשה, גם תיבת לפני מותו נראה כמיותר [ועי' פסיקתא וזאת הברכה אות עה דפי' לפני מה"מ וי"ל הכוונה כי הוא השטן ובע"כ יענה אמן] אבל י"ל כי כז"מ שאדם חי יש לו מלחמה עם היצה"ר פעם זה גובר ופעם זה גובר, ומז"ל א' [קידושין מ] אם עשה כ"י עבירות ולבסוף עשה תשובה, כאלו עשה מצות כ"י, ע"כ עיקר הוא מי שמתגבר לבסוף, וזאת הברכה וגו' איש אלקים את ב"י לפני מותו. פי' שכ"א מישראל יזכה להיות איש אלקים עכ"פ לפני מותו שיתגבר אז בתשובה שלמה, ובזה י"ל טעם פשוט על המנהג על ז הקפות בקריאת פרשה זו, ע"ד הכ' [קהלת יא] תן חלק לשבעה וגם לשמונה [ע' עירובין דף מ ע"ב] וי"ל ע"ד הכ' [תה' צ] ימי שנותינו וגו' תיבת בהם נראה כמיותר, וכמדומה לי שפי' הרד"ק ימי מספרו ס' כי רק ששים שנה שנותינו, ויש בהם שחיים שבעים וגו' ולענ"ד פי' שכל שנותינו אין לחשב לשנים אלא לימים, וזה שא' ימי שנותינו, שנותינו המה ימי והיינו ימים ולא שנים והטעם א' אח"כ כי גז וגו' ואם בהם שבעים שנה וגו' אין זה אלא ימי, לכן אה"כ תן חלק טוב לשבעה היינו לשבעים שנה לעבודת האמת, ואם זוכה לשמונים חזק גם בזה כי לא תדע איזו יהי' לרצון, ואנחנו מתפללין ואל תקחנו מעוה"ז וגו' עד מלאת שנותינו בהם שבעים שנה לכן בעת הזה שמשמחין במצות, מבקשים שיהי' כן הקפה בתורה ומצות ז"פ דהיינו שבעים שנה [ובס' מטה אפרים סי' תקפא אות ס' כ' לדלג מצות בהם שבעים שנה ע"ש]: (ב), ה' מסיני בא וגו' י"ל שמחשב מעלת האדם, א, באם שהוא ענו מאוד, בזה זוכה עד לנביאות, וזה שא', ה' בא לאדם, מהמעלת סיני כידוע, ב, ואם יתערבו בגוים ועמדו בנסיון שלא למדו ממעשיהם ג"כ זוכה עד לנביאות כמו שכ' ויוסף הי' במצרים, ע"כ זכה ויהי ה' את יוסף, וזה שא', גם וזרח משעיר למו היינו אם הוא מתערב בין בני עשו, ומתחזק בעבודת האמת יש לו זריחת ה' יתש"ו, ג, ע"ד

המה בריאים ובעלי שכל ואתה חשי משני אלה, ובזה הי' לך להכיר בעונותיך גרמו, ולמה ותשכח וגו': ובברית מילה אמרנו על המינין שמחללים שבת, כי אמרו שהמה חלשים ולא יכלו לאכול מאכל מאתמול וכדומה, וכן לא יכלו להתענות אפי' בי"כ, ואנחנו רואים קטן שנמול לשמונה ובעזה"י אנחנו אלה פה כלנו חיים, וידוע קטן שנמול כנולד דמי וזה צור ילדך מלשון ותקח צפרה צר, והיינו האיזמל אשר ילדך ואז היית תשי ולמה ותשכח אל אשר מהולך שנתן לך כח חזק אח"כ, וזה שא' מקודם יזבחו פי' כמו זבח לנו היום. שעושין סעודות לענג גופם אשר ימשלו ע"ז שדים, ולא חלק הנפש כלום, וזה שא' לא אלה, פי' כאלו א' ולא לאלקי, כי אלקים לא ידעום ולא עלה על זכרונם, וזה גורם לדור שדם אפי' ליראים אשר מקרוב באו עושים ג"כ אשר לא שערום אבותיהם, וא' כי המה מפונקים וכנ"ל, וא', בשאת צור ילדך. הקב"ה ילדך כצור בכל כלים חזקים לעמוד בפני היצה"ר ובפני כל הקורות, אבל נכפים אתם ותשי, בזה אשר ותשכח וגו': וז"ל הזוה"ק [פ' תרומה דף קנה ע"ב] ובשעתא דישראל מתבטלי מאורייתא כביכול תשש חילי' דכתיב צור ילדך תשי: (יט), שכעס בניו וגו' ר"ל כמו שא' פני משה כשמה ופני יהושע כלבנה, וכך מתמעטים הדורות דור אחר דור בעוה"ר וזהו מכעס בניו ובנותיו ולכן אמר אסתירה פני של רוגז מאבות, כי תמיד אני רואה אחריתם היינו שהבנים המה חוטאים יותר ואף שדור תהפכות המה, אבל בנים אין להם אמונה בעוה"ר, אמנם י"ל הכוונה ע"ד שכתבנו לעיל תי' על קו הרמב"ם ז"ל בה' תשובה [עי"ל פ' נצבים פי' ב עה"פ הנסתרות לה' אלקינו] וגם בריש הם היסר לר"ת מפרש למה ברא הקב"ה רשעים, כי המה נבראים מטבע הבריאה כמו הקליפה, וכ"ז לא מספיק לענ"ד, כי שאני אדם הרשע המכעיס את ה' ית"ו, ואיך נברא שהי' גלוי וידוע להקב"ה קודם שנברא, ובהנ"ל ניחא, וזה שאח"כ וירא ה' וגו', פי' הנה בשאת וירא ה' מקודם, שינאץ אח"כ וא"ת ולמה ברא, ומתרץ ויאמר אסתירה וגו' כי אני צריך לראות מה אחריתם דייקא כי דור תהפכות מה שאני רואה עליהם, המה מהפכים במעשיהם, הן מטוב לרע וכמ"כ מרע לטוב, והמה נקראים בנים אלי, אפי' לא אמן בם שאין להם אמונה ח"ו, [ע' קידושין לו] כי מיד יכולו להתהפך, ועי"ז נשתנו גזרותי עליהם תמיד ג"כ, קרוב לזה שמעתי בשם המגיד מווידסלאו ז"ל, כי חז"ל א' אם בסוף עשה תשובה כאלו עשה כ"י מצות וכן אם עשה מצות כ"י ולבסוף עבר וכו' וזהו שא' אראה מה אחריתם דייקא כי דור תהפכות המה שמהפכים כל עבירות שעשו כ"י, למצות, וכן להיפך, ע"כ לא אמן בם במעשיהם ע"כ, ובזה יש להבין, מש"א שכר מצות בהאי עלמא ליכא וכן עונש מטעם הנ"ל: (כט), לו חכמה וגו' הצדיקים שהמה עניים לא יכלו לפעול טוב אלא אחרים כי חכמת המסכן בזוי' [קהלת ט] אבל חכמת העשירים מפורסים ואחרים נייתם להם וזה שא' לו חכמו דייקא בעת שנקראים חכמים והיינו בעשרם ישכילו זאת פי' ת' יב"ע ות' ירושלמי, מסתכלין באורייתא כי התו' נקרא זאת שנ' וזאת התו', ופי' ישכילו מלשון שכל כדאי' בנד"ק נפרשים, והשכל הוא כמש"א חז"ל ושוב היום שמא ימות למחר ונמצא כ"י בתשובה וזה שא' יבינו לאחריתם דייקא בכ"י יבינו שמא היום הוא האחרית ואז יבינו ג"כ איכה וגו', ובזה י"ל ג"כ פי' הכ' [יהושע א] רק חזק ואמץ וגו' למען תשכיל מלשון שכל בכל אשר תלך פי' בכ"י יאמץ לדיק דרכו וכנ"ל, וברמז א' עדה"כ בזאת יבא אהרן אל הקדש כי ג"ד מקרעין גז"ד ש"א תשו' תפילה וצדקה היינו צום קול ממון ג' אלה בגימטרי' ת"ח כמנין זא"ת, וזה בזא"ת יבא אהרן אל הקו', וזהו, וזאת התו' שעיקר התו' הוא זאת, וזהו לו חכמו ישכילו זא"ת, וזהו זא"ת אשיב לבי [איכה ג] וזהו אם תקום עלי מלחמה בזא"ת אני בוטח [תה' כז]:

(ל), אם לא כי צורם זה אלפ"ה שנ' [ישעי' נא] הביטו אל צור חצבתם, מכרם [פי' מלשון הכרה] לסבול עול גלות בעוה"ז, ובזה יהיו פטורין מגהינם, ועי"ז וד' הסגירם לידי האומות ואיכה ירדף אלף וגו' [זוה"ק פ' יתרו], והנה ק' לפי"מ שא' [סוטה יז] שדהע"ה הכה שמונה מאות חלל, והי' מתאנח על מאתיים שני' איכה ירדף אחד אלף:, וגם לפי' הת' ירושלמי שישראל אחד, ירדף אחד אלף וכן פי' אה"ע, שלא לא כ' רק ורדפו מכם חמשה מאה [בחקתי] וי"ל, לרשב"י דא' [ברכות לה] פי' ואספת דגנך בזמן שאין עושין רצונו ש"מ אע"פ שנ' והי' אם שמע וגו' פי' שם בתוס' שאינן צדיקים גמורים, וא"כ י"ל כמו הפסוק ורדפו הנ"ל ג"כ בשאין עושין רצ"מ דהיינו בשאין צדיקים גמורים, אבל כאן שאחד ירדף אלף היינו בצדיקים גמורים [אח"כ מצאתי כן בעזה"י בתד"א פי"א] אה"כ איך בא המפלה כ"כ אח"כ, אם לא כי צורם מכרם פי' ע"ד חז"ל [שנ' לא, שבת קנא] אין חי' שולטת באדם אא"כ נדמה כבהמה שנ' נמשל כבהמות נדמו, והיינו בעת שהיו צדיקים כי וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך אבל כשחטאו ונשתנה צורם וזה מכרם וגו': (לא), כי לא כצורנו וגו' [ע' רש"י ר"פ משפטים] וי"ל הכוונה ע"ד חז"ל [כתובות סו] בשעה שאין עושין רצ"מ נמסרין אפי' ביד אומה שפלה כלומר המפלה הוא למעלה מן הטבע ח"ו, בכדי שיראו עין בעין שאין זה מקרה, אלא יד ה' היתה בם, להשיב אליו והכ' זה, מוסב על לו חכמו וגו' למה מלפנים, כי לא כצורנו צורם מלשון צורה, וע"ד הכ' הנ"ל, וראו כל עמי וגו' ויראו ממך, והיו למעלה מכל האומות, ואח"כ ואיבינו עושה בנו פלילים מלשון פלי אחר פלי, יסורין למעלה מן הטבע, ושמ"א שעונותינו גרמו לזה, עי"ל, רע, החילוק בין יצ"ט ליצה"ר, כי כ"מ שיגבר היצ"ט, נעשה לו אוהב יותר ע"ד הכ' קרוב ה' לכל קראיו וגו' וגם מלאך רע ע"כ יענה אמן ל"כ אם ינצח היצה"ר ח"ו כ"מ שהאדם חוטא, היצה"ר נעשה לו שונא יותר, וכדברי חז"ל הוא היצה"ר הוא השטן וכו' וא' רשעים יצה"ר שפטן פי' כל מה שהאדם אוהבו, יותר היצה"ר שופטו לרע, ל"כ הגוים שאינם מצוים על התוה"ק ועיקר אצלם עניני עוה"ז וכדאי' בת' איכה עה"כ חטא חטאה, אוה"ע אע"פ שחטאו אינן כלום, וזה שא' כי לא כצורנו צורם פי' הת' מלשון תוקף ועוז, כצור, שאוה"ע הולכין אחר תאות עוה"ז ואין בזה שום איסור אצלם, ל"כ ישראל אם חוטאין בעניני התגברות היצה"ר לתאות עוה"ז נעשה הש"א שונאין להם, ואיבינו שופטים לרע: (לו), כי ידין וגו' י"ל הכוונה ע"ד הכ' [דניאל יב] וככלות נפץ יד עם קודש וגו' וזה כי יראה כי אזלת יד וגו' אז תכלנה כל אלה, ויאמר ה' ראו עתה כי אני אני הוא וגו': (לט), ראו עתה וגו', י"ל הכוונה ע"ד חז"ל [יומא סט] שלא רצו לאמר הגבור והנורא כי אמרו אי' גבורותיו ואי' נוראותיו עד שבאו אכנה"ג וא' הן הן גבורותיו, וזה בא' ראו עתה בעת ישועת ישראל ויעשה נקמת בגוים תוכחות בלאמים, אז תראו, כי אני אני הוא פי' מה שהקשת לשאול אי' גבורותיו, אז תראו שזה הי' גבורתי בכם הכובש, וכפת אני בכם הפועל, ומה שא' אי אלהימו צור חסיו בו, ושברו שים איזה ממש באלהיהם ממחת שמשלו עליכם אבל אז יראו שאין אלקי עמדי, ומה שאמות כבר, בעת ההוא אמי', ואלו שמחצתי, ארפא, ואין מידי מציל פי' שיהי' ג"כ להיפך ויראו איך שאני משלם מכנג"ת: (מ), כי אשא וגו' פי' איתתי יהי' זאת אם אשא ידי פי' כל כחי אל עניני שמים ויהי' תואם בעניני עוה"ז רק ואמרתי חי אנכי לעולם דייקא, ולא באמירה לחוד, אלא אם שנותי ברק חרבי פי' לא לאחוז החרב לנוטה על אחרים, לחוד אלא להשכו עלי תמיד והיינו כמו שא' חז"ל עה"פ זאת התו' אדם כי ימות באהל אין התו' מתקיים אלא במי שממית עצמו עלי' [ברכות סג שבת פג וש"ד]

וכי

מאתי ממש, ז"א, כי הדור ההוא לא עשו את העגל, וי"ל שידוע שמדמים רופא הנפש לרופא הגוף, וכמו איש שמוכה ביסורין רבים ממעי אמו, אבל יש לו רופא גדול בעירו שהוא מבין כל מכאוביו, בפנים ובחוץ, מידי יום ביומו סמים, להחזיקו, כן א' מרע"ה, כי אנכי ידעתי את מריך וגו' כלומר כל מיני מחלות הנפש שבך למרוד בה' ית"ש, וגם ואת ערפך הקשה, היינו דברים המונעים לתשובה [כמו מי' שיש לו עורף קשה לא יוכל לחזור ראשו] והן בעודני וגו' כלומר שעשיתי לכם כל מיני רפואות לשני אלה, שלא לחטא, ואם חטא לחזור מיד, ואעפ"כ ממרים וגו': (כח), ואעידה בם וגו' וז"ל רש"י וא"ת הרי כבר העיד למעלה וכו' [וע"ל ס"פ נצבים] וי"ל כי אי' בש"י שבפ' האזינו יש בו סודות עליונות, שאין ראוי למסור אלא לזקני הדור ע"כ א' הקהילו אלי וגו' ואדברה באזניהם דייקא וגו' [ע' חגיגה יג], והנגלי' א' לכל ישראל וזה שכ' עד תמם פי' בכל פירוש שבו בנגלה ובנסתר לכל כת כראוי להם: (ל), וידבר וגו' ר"ל לאמר שא' שיהי' רע באחרית הימים, שוב אזר וא' שאח"כ יהי' שירה וזמרה עד תמם, ונסו יגון ואנחה:

פ' האזינו, האזינו השמים וגו' פי' רש"י עדות שהם קיימים לעולם וכו' וק' הלא אי' בגמ' [ברכות לב] עה"פ אשר נשבעת להם בך אלו נשבעת להם בשמים ובארץ אומר כשם שמו"א בטלים כך שבועתך וכו', וי"ל, דאי' בפסוק בראשית ברא וגו' בשביל ישראל ובשביל התורה נבראו שמו"א, ואי' עה"פ יום הששי תנאי הותנה במ"ב שאם לא יקבלו ישראל את התורה בששי בסיון יחזור הכל לתוהו ובהו, וכ' אם לא בריתי וגו' ע"כ כשעשו את העגל כ', ואכלם, וע"כ במילא יבטל שמו"א, ומשה שפיר אמר שם, והלא נשבעת בך, אבל כאן מזהירם שיקיימו התורה שפיר לקח עדות שמו"א שיקיימו עי"ז לעולם: והנה משה אמר האזינו השמים, וישעי' א' שמעו השמים [וטעם על זה עי' בתרגום יב"ע ובת' ירושלמי] וי"ל הטעם כי בדורו של משה היו צדיקים גדולים קרובים אל עניני שמים ורחוקים מארציות ע"כ א"ל האזינו, שהיו קרובים אליו כי בימי משה היו צדיקים ראשי עם, ולאלה שהיו קרובים לארציות היו עומדים רחוקים ממנו, ולהם א' שמעו, ובימי ישעי' הי' להיפך רשעים היו ראשי עם כמש"כ שריך סוררים וגו' ועומדים קרובים אליו ע"כ א' והאזינו ארץ ולצדיקים שעמדו רחוקים ממנו מקדים וא"ל שמעו השמים: (ג), כי שם וגו' ידוע לפי מעלת העם, כן מעלת הראש, כמש"כ לך רד וגו' והדרש חז"ל ידוע, וזה, כי שם וגו' כלומר אין אני זוכה לקרא בשם ה' מע"ב שמות הקדושים אלא כאשר אתם הבו וגו' [ועי' ת' יב"ע ות' ירושלמי], עי"ל ע"ד הכ' כי יד על כס וגו' וזה כי שם וגו' כלומר אימתי אוכל לקרא בשם ה' במלואו, כאשר הבו גודל דייקא, והיינו בביטול היצה"ר, עי"ל ע"ד הכ' [קהלת יוד] אשריך ארץ שמלכך ב"ח, ואין בן חורין אלא מי שעוסק בתורה וכ' שם אי לך ארץ שמלכך נער מן המצות [ועי' במ"ר ריש רות] וזה שא' אם אני זוכה לקרא בשם ה' באמת אז אני בטוח הבו גודל וגו' וכן א' חז"ל עה"פ [סוף קהלת] סוף דבר הכל נשמע וגו' כ"מ שיש בו י"ש דבריו נשמעים: (ה), שחת וגו' ר"ל אם איש אחד הוא עבריין ח"ו מחמת סיבת פרנסה וכדומיהם, אז עדיין יש לצפות שעכ"פ יגדל בניו לעבודת ה', אבל שחת לא לו פי' בדברים שאין לו שום טעם עליהם, אז בל"ם בניו מומם כלומר שלא ישגיח שוב על בניו, ויהיו בעלי מומם בעבירות, עי"ל כאשר ראה דורות האלה בעוה"ר תחת לקיים ולמדתם אתם את בניכם תוה"ק מלמדים את בניהם חכמות חיצונית ועי"ז ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם עי"ז א' שחת לו לא, פי' שחוטא בדבר שאינו מגיע לעצמו הרעה אלא בניו מומם וגו', או יאמר פי' שחת כמו הקולר לשחת לא שייך לו, כן אם בניו מומם ששוב לא שייכים לו, להיות בניו כוונות הבריאה כי המה מלאים מום, וגו': (יא), כנשר וגו' [ע"ל פ' יתרו עה"פ ואשא אתכם על כנפי נשרים] וידוע שיש ג' כיתות בישראל, רשעים שכל כחם הבל וריק, ולבינונים יש ב' כחות, אלקית, וארציות, ולצדיקים אין להם אלא כח אחד אלקית, והוא ע"י התעוררות דלעילא לפי כחו ש"א, וזהו כנשר וגו' כן יעיר ה' ית"ש את רוחם של צדיקים, על גוזליו ירחף, שהמה מכינים עצמם לכך [ולכן קרא לשמואל ולא דבר עמו עד שא' שמואל דבר, היינו הוכנה שלו לה' ית"ש, שמואל א' ג'] ואז יפרוש כנפיו י"ל הכוונה על הצדיק שהוא יפרוש כנפיו [מלשון הכ' ובפרשכם כפיכם] ופי' ישאהו על אברתו כמו ואבא אתכם אלי כנ"ל, וא' אל הצדיק ה' בדד תשאר עמו ינחנו שהיו הוא למעלה מן הטבע, כי ואין עמו פי' עם הצדיק אל פי' כח אחר אלא כח אלקית, ע"כ הכל אצלו בהשגחות ה' דייקא למעלה מן הטבע: (יח), צור ילדך תשי וגו' י"ל ע"ד הרמב"ם ז"ל [ה' יסה"ת פ' ד' ה' יב] בזמן שאדם מתבונן וכו' ר"ל בעולימות העליונים, ולעשרה כיתות המלאכים זה למעלה מזה, אישים המה המדברים עם ב"א, כרובים, בני אלקים, אלקים, מלאכים, שרפים, חשמלים, אראלים אופנים, חיות הקודש וכל הגלגלים וכל היצורים מלמעלה ולמטה, ושאין לאדם שום דמיון לא' מגופות הקדושים, וכש"כ לא' מצורות הטהורים הנפרדים מן החומרי, אז ימלא א"ע ככלי מלא בושה וכלימה [ולכן כ' והאיש משה ענו מאד וגו' ע"ש], וע"ז כ' צור ילדך תשי שיהא בקי בכל אלה, ואז יהי' תשי פי' ענו מאוד, ויבין אלו פינו מלא שירה כים וגו' אין אנו מספיקים וגו' וכש"כ מה שעליו לקיים סור מרע, ועשה טוב, וזה יביאו להיות ענו, בעניני עוה"ז ויאמר שיש לו די והותר, אבל לעניני עוה"ב יזכר תמיד לחזק א"ע לבא למעלת התרוממות, ואיך בא לך כח זו ותשכח אל מחללך, עי"ל ע"ד חז"ל [ברכות יוד] שחזקי' א' לישעי' הנביא כך מקובלני מבית אבא אפי' חרב חדה מונחת על צוארו ש"א אל ימנע א"ע מן הרחמים כלומר אפי' אם כבר אין שום טבע להנצל, יצפה על שינוי הטבע כי חזקי' הי' אחר גזר"ד כמבואר שם וכמו שנעשה מצוארו של משה שם, וזהו שכ' [תה' קכא] שיר למעלות הגדולות, אשא עיני אל ההרים פי' אל צדיקים הגדולים, אז אני רואה שאפי' שחרב חדה מונחת על צוארי וא"א ע"כ הטבע להנצל מרעה, או לבא לאיזה ישועה, אבל אני רואה מהם, מאין דייקא יבא עזרי היינו לא יש מיש אלא יש מאין, כי עזרי מעם ה' דייקא שהורה על למעלה מן הטבע כמו שברא שמו"א יש מאין, כן עושה פי' בהוה, שגם היום עושה עניני שמים ועניני ארץ מאין ליש [וכן בעקרים פ' כא מ"א וז"ל, כי המאמין וכו' הוא למעלה מן הטבע ואין משועבד לטבע המציאות אבל טבע המציאות נכנע ומשועבד אליו, והוא יכול לשנותו כפי חפצו ורצונו עכ"ל, וא"ת הלא א' בפ"א פ"ה משנה ו' עשרה דברים נבראו וכו' וכ' אין חדש תחת השמש, י"ל לענ"ד ה"ד לעיני כל ישראל או לצורך הכלל ישראל זאת נברא בהש"מ, אבל לא ליחידי סגולה דוק ותשכח] והנה עינינו רואים זאת בכל עת ובכל זמן יש מאין, כי אע"פ שא' [בעדיות פ"ב משנה ט] האב זוכה לבן וכו', אבל ראינו גם להיפך בר שכל גדול, נברא מטפש ושוטה, וכן להיפך, כי חז"ל א' ע"פ רוב, ולא על המקרי, וכן איך יולד בן או בת שלם באברים מן איש ואשה שאין להם ידים או רגלים, וזה שא' צור הכוונה על האבות, ע"ד הכ' [ישעי' נא] הביטו אל צור חצבתם וגו', וזה צור ילדך, המה תשי, או בדעת או במספר אברים ותשכח וגו' פי' שזהו מעשה אלקית אשר מחללך, בדעת, ובאין מספר אברים, ע"כ מהראוי לעשות גדולות לבא למדה זו שהקב"ה ישנה הטבעיות ע"י מעשיך הטובים, או יאמר להיפך צור ילדך תשי אם אבותיך

המה

בת' יב"ע על וילאו דימוון איקר אורייתא] ועי"ז ושמרו לעשות אף בלא לימד אלא ע"י הרגל, כי שני אלה נ"ל, הרגל ולימוד, ובפרט שנשים רוב אינם ב"ת בעוה"ר, ועיקר הוא ההרגל הטוב, ע"כ א' מרגליות שיש הי' בידכם פי' כמו אם היד מכסה את המרגליות אינם יודעים מה שבתוכו, כן הי' מכוסה מהכ' תועלת מציאת הטף ועכשיו נגלי ע"שא ליתן שכר למביאיהן דייקא לא ללימוד ולשמוע רק להרגל הטוב, ומש"כ אח"כ ובניהם וגו' בני הבנה כמש"כ ולמדו וגו': (יד), הן קרבו וגו' ז"ל המ"ר רבנן אמרי למה"ד לאחד שכיבד את המלך והביא לו דורון חרב הדה, אמר המלך התיזו את ראשו בה, א"ל אדוני המלך במה שכיבדתך אתה מתיז ראשי. כך א' מרע"ה רבש"ע בהן קלסתיך שני הן לה' אלקיך השמים וגו' ובהן אתה גוזר עלי מיתה וכו' א"ל אי אתה זכור בשעה ששלחתיך לגאול אותן ממצרים, אמרתי לי, והן לא יאמינו לי, הרי הן קרבו ימיך, עכ"ל, והמשל והנמשל אין להבין המשפט

המעות ה"ו, אמנם נאמנת שתיבת הן נראה כמיותר, כי בכ"מ שני הן, יש לפרש בלשון תמי' כמו שפי' הרה"ע בפ' ואלא הן כזבא, ובירמי' ג' הן יהיה כזאת, ובפ' מטות הן היו וכדומיהם, או בלשון שאלה [ע' רד"ק שורש הן], אבל כאן לא מספיק, וע"כ לדרשה אתא, שידוע, שתיבת הן פי' כמש"א חז"ל [ב"מ מט] שיהא הן שלך צדק, וא' משה [בפ' עקב] הן לה' אלקיך וגו' וכל אשר בה פי' כל אשר בשמים כולה רוחני הקיימת לעולם, וכל אשר בארץ גשמי שאין להם קיום, ואין שייך לאהב דבר הבל, רק באבתיך חשק ה' באהבה אותם דייקא אף שהמה מן הארץ, אבל עשו א"ע מן גשמי, רוחני, ויבחר ג"כ וגו' בכם מכל העמים כי המה גשמי ואתם רוחני, אבל השילק באבותינו חשק לאהבה אותם האב על בנו הנאהב תמם, ובכם בחר לאהבה כמו עבד טוב המבקש מאדונו לאהבה אותו ונרצה לו, והטעם כי אבותינו עמדו על נסיונות ומסרו א"ע למיתה אברהם בכבשן אש יצחק בעקידה יעקב יותר שג' ארמי אובד אבי והי' עומד בנסיון כ' שנים בבית לבן, והיינו שמפרש מרע"ה דעיקר מה שנעשה מן האדם הגשמי קודש, אם מקיים בכל נפשך שמוסר נפשו ממש לה' יתש"ו כמש"א בפסוק הקודם [ועי' בגמ' ברכות כ, תענית כד ע"ב וז"ל קמאי הוו קא מסרי נפשייהו אקדושת השם] ועי"ז א' הן, פי' צדק כלומר שזה עיקר, ואף שנאמן מרע"ה בכ"ז, אבל משום הזה עבודה היותר גדולה, נתן בזה שכר מדה ביד כ"א מישראל לעבודת הקודש, וא"כ לא הי' מהראוי לכתוב כאן הן, ע"כ מביא המדרש המשל הנ"ל כי למה הביא חרב מדה דייקא, ובזה מורד במלכות כאלו א"ל שהוא בעצמו יעשה מלחמה ולא עבדיו, כך א"ל הקב"ה למה אמרת הן לא יאמינו, כלומר בהם אין אמונה אין כלום, וכאלו ממית כל ישראל בתיבת הן צדק ע"ז, שלא יאמינו, ע"כ א' הן קרבו וגו' כי משה סבר שיבטל הגזר כדאי' במ' בפ' וזאת הברכה ובמ"ד: (טז), וקם העם וגו' י"ל כי ידוע פי' העם שהם השפלים וע"ה, ואה"כ בז"מ שהצדיקים ברא טוב להם, אבל וקם העם הזה, כשהעם יקומו להיות ראשים אז וזנה וגו' כמש"כ [ישעי' נ] מאשריך מתעים וגו', עי"ל, כי ק' למה לא כ' וקמו העם, אלא ר"ל כמש"א חז"ל [סנ' עב] פיזור לרשעים הנאה להם והנאה לעולם כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם וזה שא' וקם העם הזה שיהי' ס"ו כנוס לרשעים שגרים כאיש אחד אז וזנה וגו' והנה חז"ל א' [סנהדרין דף ל ע"ב] מכאן תחה"מ מה"ת ופי' וקם על משה, וי"ל שתרמז כי יקום מרע"ה בעת משיח שיבא בב"י ובעת ההוא מקיים כדאי' בסוף סוטה בעקבות משיחא חוצפה יסגא וכו' והיינו העם הזה וזנה וגו' ל"ד ע"ז כי בטלו כם דע"ז רק מעשה נכר ומעשה זרה בעוה"ר [ע' ב"ב דף ק"י שפי' ע"ז מעשה זרות] אמנם אי' בגמ' [יומא דף סט ע"ב] תיבת וקם הוא סד מן שמם מקראות שאין להן הכרע, כי באמת כ' שהקב"ה א' עם אבתיך שהיו ג"כ צדיקים גדולים והול"ל וקמו, אבל דעת רשב"י בגמ' שני הנ"ל שא"א לכתוב וקמו, דאז הייתי או' שמוסך על השיפא: (יח), ואנכי הסתר אסתיר פני, מקשים הלא כבר אמר, ואמר ביום ההוא וגו' וא"כ עשו תשובה, ולמה יסתיר עוד פניו מהם, וי"ל דעוד ק' למה נאמר כפל הסתר אסתיר, ע"כ י"ל פי' אסתיר מלשון סתירת הבנין כלומר מה שאמרתי מקודם והסתרתי פני מהם, אבל לאחר שיתודו, סותר ומוזר אני על מה שאמרתי והסתרתי פני, ולא אעשה כן, אף כי פנה אל אלקים אחרים, אמחל להם ע"י תשובה, כי אין לך דבר שאין עומד בפני תשובה, [ע' תלא"ז פ"ס ט, וע' שובע שמחות על פורים דרוש ה' מהכ' ע"ז בס"ד]: (כ), ואכל ושבע ודשן, ר"ל אני צויתי ואכלת ושבעת וברכת פי' שיהא כל כוונת אכילתך למען וברכת את ה', אבל אתה תאכל ושבע למען ודשן, לענג גופך וזה מביאך ופנה וגו', והנה חז"ל א' על זה [ברכות דף לב] משל למי שיש לו פרה כחושה ובעלת אברים [פי' כי כחושה חזק יותר וטוב לעבודה] האכילה כרשינן והיתה מבעטת בו [שלא יצלח לעבודה] כן תענוגי הגוף מבטלים עבודת הנפש המשכלת: (יט), שימה בפיהם, י"ל ע"ד חז"ל וכולן בלה"ר, וני' כל עמל אדם לפיהו היינו אכילה ושתי' בכשרות ובקדושה, וני' ודברת בם תו' ועבודה דיבר המצוה והנאהב, ולשמר את פיהו לידבר רעות, וכש"כ לשמר מלה"ר ורכילות ולגנות ח"ו את הבריות, וכדומיהן הרבה וזה שימה בפיהם שזה עיקר: (כא), כי לא תשכח וגו' ע' רש"י שזה הבטחה טובה לישראל שאין תורה משתכחת, וזה דעת רשב"י [שבת קלח ע"ב] וק' לרב ולרבנן דא' שם עתידה תו' שתשתכח מישראל שני' [עמוס ח] הנה ימים באים וגו' והשלחתי רעב בארץ וגו' והמה לא מתרצים הכ' הזה כי לא תשכח וגו' וי"ל פי' כי לא תשכח תו' שבכתב, והמה א' עתידה תו' וכו' על תו' שבע"פ, עיי"ל כוונת רב ורבנן על תדירות, אבל לא א' ח"ו על כל הכלל, עי"ל שגם רב ורבנן מודים שכל איש המחזיק את בניו לתורה ובני בניו, מהם לא ישכח התורה לעולם כמש"א עה"פ ודברי אשר שמתי בפיך וגו' ומפי זרע זרעך אז אמר ה' מעתה ועד עולם, וזה שאה"כ כי לא תשכח מפי זרעו פי' מכל איש אשר מחזיק את זרעו לתו' ובני בנים נקראים ג"כ זרעו [ע' רש"י ר"פ יתרו וני' בפ' ויגש וכל זרעו ובס"ד] וי"ל פי' הכ' כי כמו שהצדיק לא מבקש מהקב"ה אלא טובה אחת שני' [תה' כז] אחת שאלתי וגו' כן אין לו רעה בעוה"ז אלא אחת והוא מניעת עבודת הקו', ונער שלו הוא על כלל ישראל וגלות השכינה כביכול, וא"כ שע"י מעשיהם רעים ילכו לגולה, והי' כי תמצאן אתו רעות רבות דייקא כי המה בני עוה"ז, וצרות רבות במשפחתו. ולזה אין תרופה אלא אם פגע בך מנוול זה משכיהו לביהמ"ד וזה שא' וענתה כאלו התוה"ק יענהו וינצחיהו, וכ' [תה' קיט] לולא תורתך שעשעי וגו' וכ' [משלי ה] ואהי' שעשועים וגו', והתענוג הזה ענתה לו שזה יהי' לעד שלא ימנע אותו שום רעה מעבודת הקו', והנה ק' שתיבת מפי נראה כמיותר, אמנם כ"ל שעיקר התענוג מלימוד התוה"ק השיגו במדבר ועי"ז א' כי לא תשכח התענוג זה מפי זרעו כמו תענוג המרגיש בפי, ועיקר תענוג עוה"ז מפי ש"א ממש, הי' בארץ ישראל, ועי"ז א' כי ידעתי מה שמתאוים לתענוגי עוה"ז בטרם אביאנו וגו' וכש"כ אח"כ ועי"ז אם יחטאו יהי' להם רעות רבות וכנ"ל, אבל תענוגי להתוה"ק יהי' להם לנחמה וכנ"ל וכמו שא' ואין שיור רק התורה הזאת להתנחם בזה ע"כ ושוב ברחמים וגו': (כז), הן בעודני חי וגו' וק' שיש לפרוך הק"ו, כי בחייו שמכו עליו שיתפלל בעדם, גם יש הרבה בנים שיחזרו למוטב אחר מיתת אביהם, וא"ת שכך פירשו, ע"ד, הכ' וירא העם כי בושש משה שהשטן הראה להם שמשה מת, וזה שא' הן בעודני חי כלומר שסבורים אתם שמת אני, אבל באמת הייתי חי, ועשו את העגל, וכמ"כ אחרי מותי

הטוב ואת הרע, כלומר שהצדיקים יבחנו להבחין בין טוב לרע בעניני עבודת הקודש, לכן א' את החיים ואת הטוב שהטוב בעיקר שייך רק בעניני עולם החיים, גם אני מבינכם ואת המות ואת הרע, כלומר שתבחנו עניני עוה"ז ולהשליך כל רע מעניני הטוב: (יט), **העדתי** וגו' תיבת בכם י"ל הכוונה, עניני שמים וארץ, אשר בכם, הגוף והנפש המשכלת. ולשני אלה החיים והמות הגוף יוכל לקדש א"ע לחיים כמו הנשמה, וכן להיפך ח"ו, וכמו הברכה והקללה, כמו לפעמים בעולם הברכה סופו קללה, וכן להיפך, כן ברכת עוה"ז לרשעים הוא הקללה וכן להיפך, ובחרת בחיים, בעניני עוה"ב כנ"ל:

פ' וילך, **וילך משה** ק' דהול"ל ויבא משה כי פי' וילך שהלך משם וכמו ויקח העבד וגו' וילך [חיי שרה] וכדומה הרבה, וע"ק מה בא הכ' להשמיענו בזה, וי"ל שנראה שהי' זאת ביום מיתתו כמש"א היום מלאו ימי וכו' והורה בזה צדקתו דאי' בגמ' לכן כ' בכל שתימה ופתיחה וידבר ה' אל משה כי בכל פעם רוצה לפטור א"ע מרבנות ולא הי' אפשר, כי בע"כ וידבר ה' אל משה בכל פעם, דבר, וביום ההוא הי' למשה זכי' גדולה וילך משה שפטר את הרבנות, כאלו הלך משם, והי' כאיש פשט, ובזה הי' לו שמחה גדולה כי האיש משה ענו מאוד וגו', וכן וידבר את הדברים האלה דייקא וגו' שיחזק כ"א במידה זו לשנא את הרבנות ויהי' בעיניו שפל מאוד כמש"כ [בראשית] וייצר ה' אלקים את האדם וגו' וכ' וייצר בשני יודן א' ליצירה וא' כמו אות יוד הוא קטן מכל האותיות כן על תנאי זה יצר, שהאדם צ"ל קטן שבקטנים שבעולם: (ב), **אנכי היום** ז"ל הגמ' [ר"ה יא] שאין ת"ל היום מת"ל היום היום מלאו ימי ושנותי ללמדך שהקב"ה ממלא שנותיהן של צדיקים וכו' [עי' ס' זכרון עהג"א שם] י"ל על כפל הלשון, כי הטור [בא"ח סי' רנב] כ' בשם רב שלום, מרע"ה מת בשבת, [עי' תוס' מנחות דף ל ד"ה מכאן] ומז"ל א' מאן דנולד בשבת בשבת ימות, וזה מת"ל היום שנראה כמיותר, וא"ת שבא להשמיענו באיזה יום נולד וכנ"ל, ז"א, א, הלא הטעם בשבת ימות מחמת שהיו מחללין עליו השבת ובמשה כ' ותרא אתו כי טוב הוא שנתמלא הבית כולה אורה ובל"ה לא הי' שום חילול שבת, ב, שאין ראי' שנולד בשבת דלמא ז' אדר שנולד משה לא הי' בשבת ומתהלים היום נאמר להורות כמש"כ [תה' לז] צופה רשע לצדיק וגו' זה היצה"ר כדאי' בגמ' [קידושין ל ובס"ד] ולולא ה' הי' בעזרו אין יכול לו וזה שא' שהקב"ה ממלא וכו' ולכן אמר משה רע"ה היום שכל הצדיקים ידעו זאת, ובזה לא יתגאה שום צדיק על צדקתו כי לולא ה' עזרו וכו': **לא אוכל עוד לצאת ולבא** פי' למסר לא אוכל וגו' כי אל"כ יש סתירה, וי"ל אף שהי' יודע שימות היום, יודע שגופו יהי' חי כמו נשמתו ויוכל לדבר כמו שאי' בגמ' בר"א בר"ש [ב"מ דף פד ע"ב] וכרבי [כתובות קג] דאתי לביתו בכל ע"ש קו', ואעפ"כ לא יוכל לצאת ולבא, כמש"א רשב"י לר"ב עי' גמ' שבת [דף קנד ע"ב], וצ"ל שגם גוף רבי לא בא אלא תוארו כי אל"כ יש סתירה עם הגמ' שבת הנ"ל ועי' בזוה"ק עה"פ ויהי אברם בן תשעים שנה [פ' לך לך ריש דף נא]: (ז), **ויקרא משה** וגו' וק' שני כסתירה, כי מש"כ ויקרא משה ליהושע משמע לו לבדו, ואח"כ כ' לעיני כל ישראל, והנה התרגום יב"ע מתרץ זאת וז"ל וקרא משה ליהושע בן נון עמא, וי"ל כמ"ש, שקרא לו לדבר עמו בינו לבין עצמו בדברים של חיבה ללמדו הנהגה טובה, כי יש להבין על מרע"ה לפי גודל ענותנותו שכ' והאיש משה ענו מאד מכל האדם וגו' איך יוכל לומר ממרים הייתם, וצ"ל מחמת מנוי הוכיח, וצריך להמנהיג להראות לפעמים פנים זועפות, ולדבר דברים קשים כגידין, אבל בינו לבין עצמו צ"ל ענו גדול, ואפשר שזה מרמז הכ' [בפ' קדושים] **לא תשנא** את אחיך בלבבך משמע שבפה יראה לו שנאה שזה שייך לגדול הדור שע"כ צריך לשמוע אליו, אח"כ א' הוכיח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא כלומר אבל אדם אחר שהוא עמיתך צריך להוכיח בדברים רכים וטובים ושני מיני תוכחות נ' כאן, וזהו ויקרא הוא לשון חיבה וא"ל, רק לעיני כל ישראל חזק ואמץ להראות לפניהם תקיפות, בדברים קשים, להדריכם בי"ש, וא', כי, פי' נתינות הטעם, שאני יודע אותך, שאתה דייקא כלומר שבאמת קטן אתה בעיניך, ורק תבוא וגו' היינו שאין אתה בדעתך יותר משאר העם, אבל צריך אתה לידע שאתה תנחילנה אתם כלומר שאתה מנהיג וראש של ישראל: אי' בגמ' [סנהדרין ח] וז"ל כתיב כי אתה תבוא, וכתיב כי אתה תביא, אר"י, א"ל משה ליהושע אתה והזקנים שבדור עמהם, א"ל הקב"ה טול מקל והך על קדקדם דבר אחד לדור, ואין שני דברין לדור, וק' להבין הפשוט הלא כ' ויאמר לרשע למה תכה רעך, והדרש ידוע, גם ק' למה לא אמר הקב"ה כמשה, וי"ל בדרך דרש, כמו שכ' במרע"ה, ויקח משה את מטה האלקים בידו ופי' בעקידה. כח אלקית, כי המלך בו"ד חרבו וקשתו ומלבושיו מטילין אימה אבל מנהיג של ישראל, קדושתו ויראתו התרוממות מטיל אימה כמש"כ אצל דהע"ה [שמואל א' יז] אתה בא אלי בחרב וגו' ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות, וכ' במרע"ה ויראו מגשת אליו, ובכ"ז אף שהוא צדיק הגדול צריך לקיים ואהבת לרעך כמוך וללמדם תו' ומצות ויראת ה' ובזה יתקדם מאוד כמש"כ [פ' **וזאת הברכה**] **ויהי בישרון מלך** לא כשאר אומות שמתגאה עליהם, אלא בהתאסף ראשי עם יחד דייקא הן המלך הן שבטי ישראל צ"ל יחד לקרבם בימין צדקו כנ"ל, וזה שא' משה כאן ליהושע אתה והזקנים שבדור כלומר שצ"ל שוים ויחד עמהם ולא כמלכי אוה"ע ופי' ויקרא משה וגו' כמו שפי' הת' יב"ע הנ"ל, וע"ז א"ל חזק ואמץ וכמו שכ' בתוה"ק לבלתי רום לבבו מאחיו, וכל אחד שהוא יותר במעלה צריך לזה חיזק יותר, גם הקב"ה לא הי' משנה מדבורו של משה כלום, רק הוסיף, שעכ"פ צריך לראות שיתגבר א"ע במעלת הנפש על זקני הדור וזה שא' ה' יתש"ו עוד הפעם חזק ואמץ שתהא במעלה עליהם, וטול מקל היינו מטה אלקים וכח אלקית שבך, בזה תהא כופף קדקד החכמים וזקני הדור [זקן שקנה חכמה] שיהא דבר אחד לדור: **ויקרא משה ליהושע** וגו' י"ל ע"ד הכ' [מלכים א' ב'] אנכי הולך בדרך כל הארץ וחזקת והיית לאיש, שכז"מ שהי' דוד חי הי' הוא מחזיק את שלמה לעבודת ה' יתש"ו, אבל כאשר אנכי הולך וגו' ע"כ וחזקת מצד עצמך להיות לאיש, ובל"ה הי' יהושע מצער א"ע, וא' מי יורינו מעתה, מי יחזקני. ע"כ ויקרא ליהושע בלשון חיבה לנחמיהו לעיני כל ישראל פי' כי בל"ה גם המה היו בצער ההוא, וא"ל חזק ואמץ מעתה, כי עתה דייקא וגו' כלומר אני הולך מכם, ע"כ חזק ואמץ מעצמך, אמנם אל תדאג כי וה' הוא ההולך וגו', ומה שדבר עם יהושע הי' נחמה לכל ישראל: (יב), **הקהל** וגו' אי' בגמ' [**חגיגה דף ג**] וז"ל, אם אנשים באים ללמוד, נשים באות לשמוע טף למה באין כדי ליתן שכר למביאיהן, א"ל מרגליות טובה היתה בידכם וביקשתם לאבדם ממני, וק' מה זה מרגליות טובה, וי"ל כי לפי הנראה העמל הגדול שיש לב"א בטף, דומה כאדם המוצא מרגליות, וא"י אם הוא טוב, א"ל, ויוכל להיות שהוא זכוכית, כן א"י האדם משפט הנער צדיק או רשע ואפשר שעמלו לרע ח"ו, אבל אם משיגים האבות שכר על ידן מיד, וא"כ מיד המה עי"ז מרגליות טובה, וא"כ יהי' מה, עי"ל, שיש לחקור הטעם, על מה יהי' השכר למביאיהם, וכי איזה תועלת לטף, כי בשלומא מש"כ ובניהם וגו' ישמעו ולמדו וגו' והמה בני הבנה, אבל הטף ע"כ צ"ל שיש להם מעט הבנה במה שרואים בעיניהם וזאת עושה תועלת הרגל הטוב, וא"כ פי' הכ' למען ישמעו נשים, ולמען ילמדו אנשים, ופי' ויראו מלשון ראות עינים והיינו על הטף [ות"ל אחר כתבנו זאת ראיתי

ימצא קללה לצדיקים בעוה"ז, ולבבם שומח ומקיימים חייב אדם לברך על הרעה וכו' ובזה יתעלו מאוד, א"כ זכו ברכה, ואם תכיר זאת אז ושבת וגו', עי"ל עפה"כ [הושע יד] שובה ישראל וגו' משל למשר"ד לנגיד וצדיק גדול שאם בא עבד לביתו הי' מחזיקו כמה וכמה שנים כי גם הי' שנו גדול ומלא לכל מיני עלטונות ועולה, גם כל עבדיו א' אהבתי את אדוני לא אצא משמי מרוב הטובות שהי' לו, ופ"א הי' מקרה שהי' עבד אצלו איזה שבועות ומיד הי' מגרשו מביתו, ובא העבד אצל אדון אחר בעיר השמיך ושאלו האדון אצל מי היית עבד א"ל אצל פלוני הנגיד ומיד הי' מגרש אותי, א"ל איך שנה בך שאין רשע בעולם כמך וצ"ל לראי' אחרת. כ"ש הצדיק הגדול הזה מגרשך מביתו, כן ידוע מהשפעות הגדולות אשר השפיע הקב"ה לישראל, וא"כ אין צריך ראי' גדולה על רעותינו בעוה"ר מהגלות, כי באם הי' איזה אפשר לרחם עוד עלינו בל"ם הי' עושה זאת, וזה שובה ישראל וגו' פי' כי כשלת הלא אתה רואה מה גדלו עונך כי כשלת בם ונגרשת מעל שלחן אביך שבשמים, שעיקר שכינתו בא"י, וזה שא' והי' כי יבאו עליך מקודם הברכה בא"י, ואח"כ הקללה שנגרשת לח"ל וגו', ואם זה תשוב אל לבך אז ושבת וגו', ולהבין מעט, בגמ' [יומא דף פו ע"ב] והא אמר ר"ל זדונות נעשין כזכיות וכו' כאן מאהבה כאן מיראה, וק' להבין שנעשין מעבירות זכיות ודי שימחול לו, [ובגמ' שם יש ט"ס, בסדר הכ' ובמה שמציין, עי' יחזקאל יח ולג] ואפשר לומר פי' הכ' [שם לג] ובשוב רשע מרשעתו היינו מאהבה, ועשה משפט, פי' תשובת המשקל לענות א"ע על כל עבירה ופי' וצדקה כל מיני צדק, על כל מיני עבירות שעשה, עליהם דייקא הוא יחי' היינו בעבירות הקו', וזה דומה, לבשר כזה ונברם, ובא מבשל אומן ועשה ממנו מאכל טוב ע"י מיני בשמים וכדומה, או יאמר ע"ד הכ': (ו), ומל ה' אלקיך וגו' למשל"ד לחולה על אבר א' ואח"כ על אבר שני עד מכף רגל ועד ראש אין בו מתום וגו' ועד שנוטה למות והי' גם שבא אליו רופא גדול ומקר על היסוד המעלה והצליח, ומן הסם הרפואה שנתן לו נתחזקו כל אבריו ונעשה גבור ושמן יותר מכל משפחתו, כן נתן הקב"ה כח ברפואת התשובה להבעם שא' במקום שב"ת עומדים וכו' והיינו אם בעצמו עשה את שלו להטיב בכל נפשו ובכל לבבו כמש"כ ושבת וגו' ומבקש רופא נאמן לכל מכתו אז ומל ה' אלקיך וגו' להיותר יותר בריא וגבור מצדיקים:

(יא), לא נפלאת וגו' י"ל הכוונה ע"ד הכ' [קהלת ז] אל תהי צדיק הרבה, ואל תרשע הרבה, כלומר כי יש שני דברים המעכבים את התשובה. א, שא' לא חטאתי, זכיתי לבי, טהרתי בדרכי, וזה אל תהי צדיק הרבה, ב, אם אמר שלא מספיק כל מיני תשובות ע"מ שעבר, וזה ואל תרשע הרבה, ע"כ א' לא נפלאת כפי' רש"י מכוסה, כלומר שהמצוה זאת אשר אנכי מצוך היום, והוא התשובה צריך אדם לידע כי אין צדיק בארץ וגו' וכמעט הוא חוטא בכל שעה ורגע. ב, וגם לא רחוקה ה.א כלומר לא כדעתך שהתשובה על רוב עונך, רחוק הוא ומי יתנאנו להיות מספיק, ל"כ הוא, כי צריך להחזיק א"ע כבינוני, ואם חטא הרבה לא ידאוג כי מהמת שהאדם מן האדמה ועלול לחטא, ובפרט בארץ הטומאה, קל למצא כפרה מה' ית"ו, וזה שא' הנביא [הושע יד] שובה וגו' כלומר כנגד טענה א' הנ"ל א', כי כשלת בעונך פי' אף שיש בך עונות גדולות, אתה או' שהמה כשלון ול"צ תשובה, וכנגד טענה ב' הנ"ל, א', לא כמו שאתה או' שיש לך עונות גדולות ולא מספיק כל התשובות, ל"כ הוא, אלא כי כשלת פי' שהקב"ה ישוב לך כשגגות אם תשוב אליו, ועי"ל: (יב), לא בשמים וגו' י"ל שהכ' הזה מפרש הכ' הקודם לא נפלאת היינו לא בשמים וגו' וכו', עי"ל כאן א' על כל התוה"ק לא בשמים פי' אין זה עומק המושג כלומר שלא תאמר שא"א להשיג חכמת התוה"ק כי צ"ל לזה עומק הלב וקדושת שמים

כמלאכי מעלה, גם לא מעבר לים כמש"א [עירובין נה] לא תמצא בתגרים עוברי ימים כלומר מקוצר המשיג, ומרוב עבודה אשר על האדם בעניני הפרנסה וכדומה א"א להשיג התוה"ק וכש"כ משכל העכור שבא לאדם ע"י טרדותיו, ועי"ל: (יד). כי קרוב וגו' י"ל הכוונה כנגד שני דברים הנ"ל ה עיים את התשובה, כנגד, א, הנ"ל אמר קרוב לידע החטאים אם תחשוב מה שחטאת בפיך, ובלבבך, הרהורי עבירות, לעשותו, פי' מה שעבר בקיום המצות שמבזה עניים, או עושה לשם כבוד וכדומה, וכנגד ב' הנ"ל אמר, בפיך זו תפילה במקום עבודה, ובלבבך זו תורה [ע' ברכות דף ה שדרשו כן על אמרו בלבבכם] לעשותו, זו גמ"ח שאין אדם בישראל אשר אין לו חלק בהלה, וכפלס הרמן רקתך אפי' רקנים שבך מלאים מצות כרמון: עי"ל על הפסוקים הנ"ל שהמה כנגד ד' כיתות רעות, א, אמרו שעניני הצטרכות האדם בעוה"ז צ"ל ע"כ ולא מפני בל"ה, אבל עניני התורה ומצות נפרדים מן עניני אדם בעוה"ז ומפני בל"ה ח"ו, ע"ז אה"כ לא נפלאת מלשון והפליתי הפרדה והפרשה, כלומר כמו שהצטרכות הגוף צ"ל, כן צ"ל הצטרכות הנפש שבתוכו וזה שא' ממך דייקא, ב, אמרו אין ינים דבר שצריך היום ולימי שנותינו שבעים שנה, ולעשות דברים הצריכים בריחק הזמן לאחה"מ ולעוה"ב, ע"ז אה"כ ולא רחוקה הוא כי מי יודע מה יולד יום, וגם אפי' אלה שנים עוברים כיום אתמול כי יעבור, ג, אמרו שאינם מאמינים בשכר ועונש בעוה"ב וזה מי יעלה לנו השמימה שיקח התנהגות דלעילא, ולהבינינו ויראינו, ואז ונעשנה, ועי"ז א' לא בשמים הוא, אלא גם העונש והשכר בעוה"ז כמו לצ"ל טוב לו, ולכן רשע רע לו, וכדומה מה שא' חז"ל, ד, אמרו, שיש סכנה בעושה תו' ומצות, א', מחמת עבודתם גדלה מאוד, וא"א להשיג גדולות עד שיהא פרוש מעוה"ז, ועוד טעם ב' כי כ"מ שאדם גדול מחבירו יצרו גדול ובהרף עין אין תקומה למכתו, וכמו שא' רבא לרבנן במטותא מינייכו לא תירתון תרתי גהינם [יומא עב ע"ב] וכן אנו או' בכ"י למען לא ניגע לריק, ועי"ז א', ולא מעבר לים הוא, פי' שאין בזה שום סכנה, ולא כמו שאתה או' מי יעבור כלומר מי יבטיח לנו לעבור בסכנות אלה וגו' ונעשנה, כי הבא לטהר מסייעין לו מן השמים, וגם עבודת הקו' קל הוא מאוד בעזה"י וזה שא' גם. כי קרוב אליך הדבר מאוד ומצייר הקלות לג' כיתות, לאינו מבין, בפיך, להתפלל תמיד, ולמבין בלבבך, והיינו אם המה עניים, ולעשירים לעשותו כ"מ דאפשר או יאמר דאי' בכ' האר"י ז"ל ומותר מן הבהמה אין כי פי' אלא בזה יש לו מעלת אדם הכל בגימטרי' הן לאו כמש"א הין צדק שלך יהא צדק וכו' וזה שא' בפיך ובלבבך שלא יהא אחד בפה וא' בלב, לעשותו ולקיים מוצא שפתיך תשמר לעשות, או יאמר בדבר רשות בפיך לעשותו פי' כ"מ שיוצא מפיך, ובדבר מצוה ובלבבך לעשותו פי' אפי' חישב בלבבו צריך לקיימו כמש"כ [תהי' טו] אמת בלבבו, [ועי' ב"ב פח מכות כד]: (טו), את החיים ואת הטוב י"ל כי מרגלי' בפומי דאנשי לא כל חיים נקרא חי, ע"כ אה"כ את החיים ואת הטוב, גם יש רע גרוע ממות שנ' ומוצא אני את האשה וגו' או יסורין או עוני ע"כ אה"כ את המות ואת הרע, עי"ל כי להצדיקים אא"ל על כל עניני עוה"ז טוב או רע כי כל שמחת עוה"ז לא ישמחם ולא שום תוגה יעצבם כי הכל הבל ורעות רוח רק עיקר להבחין בין אמת לשקר היינו לברר עבודת האמת אמנם אי' במו"כ [מ"א פ"ב] קודם שחטא אה"ר הי' על בחינה להבחין בין אמת ושקר, כיון שחטא לא ידע זאת, רק להבחין בין טוב לרע, והרשעים ישתמשו בזה בעניני עוה"ז והצדיקים בעניני עוה"ב והנה אי' בזוה"ק [פ' משפטים דף קיו ע"ב] עוה"ז הוא עולם המתים, ועוה"ב הוא עולם החיים, וכ' [תהי' קטז] אתהלך וגו' בארצות החיים ע"כ מיד רוצה לומר ראה נתתי לפניך את

הטוב

[בפ' וזאת הברכה שהיו קדושים בתוה"ק, וזה הי' ע"י יסורין וכנ"ל, אח"כ א' ראשיכם וגו' עד שאב מימיך, פי' שאתם מוכנים כולכם עם ראשיכם שרי אלפים ושרי מאות לבוא לא"י וזה הי' ג"כ ע"י יסורין, וכ"ז עיקר לעברך וגו' פי' בברית ה' אלקיך, לירש עוה"ב, אבל גם זה ובאלתו היינו ע"י יסורין וכנ"ל: (יד), ואת אשר איננו פה, י"ל ע"ד משל ומעשה שהי' בפ"פ אצל הילוד הי' הרב דשם נתן שלום לכל עוברי ארץ ההולכים להתפלל לביהכ"נ ואחר התפילה שוב נתן הרב שלום לאיזה עוברים, ושאלו, הלא כבר נתן לנו שלום קודם התפילה, א"ל ראיתי שאתם מאריכים בתפילה יותר מלאי, ואמרתי בלבי בל"ם בין כך ובי"כ הייתם בביתכם ובשארי מדינות מקום מסחר שלכם, כן בל"ם לא היו מעלת ישראל כולם שוים, וכתה שעמדו שם בלא מחשבות קדושות ע"כ אמר ואת אשר איננו פה בכל מחשבותיו הקדושים, עי"ל, כי האפיקורסים א' אם הי' משה יודע מהות האדם היום, וכל דרכו, ובין האומות, לא גזר כ"כ, ולזה כ' את אשר ישנו פה פי' בתולדותיו וכל טבעי הנוהג היום, ואת אשר איננו פי' מהות ומטבעיות ומתולדות שאין נוהג היום, אלא בכל מה שיהא נוהג עד עולם, על כולם אני גוזר וכרת הברית כי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה וגו' [וע' בגמ' שבועות לט, שבת קמו]: (כח), הנסתרות וגו' ע' פי' אבן עזרא ורשב"ם וכ"ז מבואר בת' יב"ע וע' ברמב"ם ה' יסה"ת ספ"ז ולענ"ד י"ל איזה פרושים, א, ידוע מקו' הרמב"ם ז"ל בה' תשובה סוף פ"ה [וע"ש בראב"ד] שמה תאמר והלא הקב"ה יודע שזה יהי' צדיק או רשע, וא"כ בטל הבחירה, אבל ע"ז א' דהע"ה [תה' לז] מה' מצעדי גבר כוננו פי' שאפי' צעדי גבר כוננו מה', אעפ"כ, ודרכו של אדם יחפץ שהאדם יבחר בעצמו הטוב וכן כ' [משלי כ] מה' מצעדי גבר אעפ"כ ואדם מה יבין פי' כל מה שיבין ויבחר, כ"ז הוא דרכו ממש ע"פ הבחירה שניתן לאדם, לכן אחר שכ' העונשים, לא יאמר האדם, איך בא עונשים הלא כבר ידוע לפניו כל מעשה ב"א וא"א לשנות, לזה אח"כ הן אמת הנסתרות לה' אלקינו והנגלות פי' הן המחשבות ש"א והן המעשה, הכל ידוע לפניו יתש"ו מקודם, אעפ"כ לנו וגו', ב, כי י"ל תירץ מספיק על קו' הנ"ל שמוקשה ממפורשי התו' וברמב"ם ס"ה יסה"ת כ"ד שא' הקב"ה לנביא לרע, יש חזרה על זה אם ישובו מדרכם הרעה, אבל מה שא' לטוב, אין חזרה, וכמו שא' ירמי' אל חנני' [ירמי' כח] הנביא אשר ינבא לשלום וגו' כלומר שיהי' ניכר נביאתך השקר לכל, כי אתה או' טוב, ואם לא יבא הטוב ניכר ששקר בימינך, לי"כ אני או' רע, וזה יוכל להתהפך ע"י תשובה, כמו שהי' בנינוה, [וכ"ה בפירוש במ"ת בפ' ויצא דף כד] וא"י בספר יערות דבש וה"ת דוקא אם כבר נמסר הנביאה לנביא, אז אין חזרה להטוב, אבל בל"ז יש חזרה אפי' נגזר לטוב, לפי מעשה האדם, וע"ז אח"כ הנסתרות וגו' פי' אף שבנסתר גלוי וידוע לפני הקב"ה כל דרכי ב"א אבל כמה פעמים נעשה אח"כ מן דין רחמים ומן רחמים דין וזה שא' לה' אלקינו, והכל לפי מעשה ב"א נשתנה הנסתרות המוסכמות מלמעלה וכנ"ל, לכן והנגלות וגו' לעשות דייקא וגו' כי ע"י"ז נשתנה תמיד מרע לטוב. ג, הנה מצות החקים המה כנסתרות בלא טעם, ואלה מקיים אדם בל"ם לשמה, וזה שא' כמו הנסתרות שמקיים לה' אלקינו, כן צ"ל והנגלות היינו המשפטים שיש להם טעם שלא לקיים אותם משום נימוסי המדינה, או משום שכל האדם, אלא לעשות את דברי התורה הזאת דייקא, ד, ידוע שהמצות שהמה חובת הגוף שוים לכל נפש, ויוכל ע"ה לקייתם כמו גדול הדור, אם מקיים זה אלי ואנוהו אתרוג נאה תפילין נאה וכו', אבל לחובת הלב אין קצבה, ובזה עולין עד מעלת בית אל, ומשה עלה בזה אל אלקים, וזה שא' ידענו שהנסתרות שבכל מצוה עולה האדם בזה עד ה' אלקינו, אבל די לנו עכ"פ והנגלות וגו', ה, ידוע מה שמפרש הרמב"ם ז"ל על המשנה א' דפיאה אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז היינו על מצות שבין אדם לחבירו, וכ"ה בעונשן וכל עין רואה איך שהקב"ה משלם לכאו"א מכנג"מ בעוה"ז או לבניו אחריו, וזה שא', אפי' שהנסתרות היינו השכר ועונש מעוה"ב המה לה' אלקינו ולא נגלה לב"א ועין לא ראתה וגו' עכ"פ מהנגלות לנו פי' משכר ועונש אשר אנו רואים בעוה"ז, מהמצות ששייך בין אדם לחבירו, הן מזה שמשלם לנו מיד, והן מזה שמשלם לבנינו אחרינו מזה יקחו כ"א ראי' לעשות את כל דייקא וגו', ו, חז"ל א' ג' שותפין באדם וכו' ובשעת פטירתו ש"א נוטל הקב"ה חלקו וחלק אביו ואמו מניח לפניהם ומזה הכל יודעים שהחלק של הקב"ה הוא העיקר, וזה שא' הנסתרות היינו נפש רוח ונשמה שבאדם ידענו שהמה לה' אלקינו והוא העיקר, והנגלות לענין כל מה ששייך לנו ולבנינו זהו טפל, כ"א נוטל חלקו נשאר האדם פגר מובס וכיון שחלקו עיקר ע"כ ראוי לעשות את כל דברי התורה היום לעשותם ולמחר לקבל שכר, ז, אם תרצה לשאול הלא יש כמה דברים שהמה מצות כנגד הטבע, כמו והגית בו יומם ולילה, ומאין יבא צרכי הגוף, לישא אשה, ומאין יפרנס אשתו ובניו, וכדומה, אבל א' חז"ל [ברכות יוד] בהדי כבשי דרחמנא למה לך וכו' וזה שא' הנסתרות היינו המצות המתנגדות הנ"ל לה' אלקינו ואין לנו רשות להרהר אחריהן, ולשאול שהמה נגד הטבע, רק והנגלות וגו' לעשות וגו', ח, ידוע שעיקר עבודת הקו' המה כמש"כ [מיכה ו] והצנע לכת עם אלקיך, וע"ז אח"כ, הן אמת שעיקר הוא הנסתרות וגו' מכ"מ לא ימנע האדם לעשות כ"מ שמוטל עלינו ועל בנינו לעשות בגלוי אם א"א בל"ס, אע"פ שע"פ רוב יכבדוהו בשביל זה, וכדומה, אבל השכרה לא יגונה וצריך לעשות וגו', ט, ר"ל אף שהתוה"ק קשה מאוד לקיים מחמת הנסתרות וגו' כלומר מחמת עומק המושג, וגם מחמת והנגלות וגו' כלומר מחמת קוצר המשיג, אעפ"כ אין לנו שום תירץ אלא לעשות וגו' כי אין חכמה ואין תבונה ואין עצה וגו'. י, חז"ל א' מיום שחרב ביהמ"ק, כ"י מרובה קללתו, וזה שא' ויתשם וגו' באף, ובחמה, ובקצף גדול, ויש בזה ספק אם הגלות וצרות מכפרת עונינו, לטוב לנו ליום אחרון, או ח"ו שאין בזה כפרה [כדאי' במו"נ], אלא עזבנו ה' יתש"ו אל המקרי ח"ו, וזה הנסתרות לה' אלקינו שכל הצרות האלה לא ידענו אם המה מצד הרחמים, או מצד דין הרע, אבל מה שנגלה לנו ולבנינו ע"ע שלא להשוב בזה, אלא לומר שהגלות הוא לטוב לה' יתש"ו לעשות וגו' ואז בל"ם יהי' הכל לטוב לנו כה"י, יא, ידוע מה שמונע את התשובה, הוא מש"א עכ"ד, מקרה הוא, והוא מחמת כי מקרה א' לצדיק ולרשע, יש צדיק וטוב לו, ויש צדיק ורע לו וכו', אבל כ"ז שייך לומר על אדם אחד, או על משפחה אחת וגם ע"ז אח"כ הנסתרות וגו' כלומר החקר אלקי תמצא והכל בצדק ובמשפט, אבל והנגלות לנו ולבנינו כלומר שזאת הא"ל לכלל ישראל שגלו ונלקו ע"פ מקרה ח"ו [וע' כוזר מ"א אות מה] וע"כ לעשות וגו', יב, דא' חז"ל [סנ' צט וש"ד] כל הנביאים לא נתנבאו [היינו כל מיני טובות] אלא לימות המשיח, אבל לעוה"ב [היינו אח"כ] עין לא ראתה וגו', לכן אחר כל הצרות מנחם את ישראל וא' הנסתרות היינו הטובות מה שמוכן להיות לישראל אחר שיבא משיח שעין לא ראתה וגו' והיינו לה' אלקינו והנגלות לנו ולבנינו היינו מה שהתנבאו כל הנביאים כמבואר בתנ"ך, ובש"ס, כ"ז מחכים עלינו לעשות וגו בבי"א: (ל). א, והי' כי יבאו וגו' והשבת וגו' וק' הלא הברכה אינו מביא לתשובה כמש"כ וישמן ישרון ויבעט, וכדומה, וי"ל השים המכיר האמת וזה והשבת אל לבבך בעיניו יראה ובלבבו יבין שברכת עוה"ז אשר ע"י"ז בועט בהקב"ה הוא הקללה, וע"ז א' [ס"פ ואתחנן] ומשלם לשונאיו וגו' ואם ח"ו

ימצא

שיה היינו עקרות וילדות] ודקברייא היינו תחה"מ, ומוסיף ודמזונא, ועי"ז א"כ את השמים הוא אוצר הטוב לע"ל בתחה"מ כמש"כ מה רב טובך אשר צפנת [תה' לא] ב', לתת מטר דייקא, ג', ולברך את כל מעשה ידך היינו מזוני, ד', עקרה ויולדת ע"ז א' והלוית מלשון וילוו עליך [בפ' קרח] מלשון אסיפה וקבץ שתלא ממך גוים רבים, והנה הקב"ה מלוה לאדם טובות עוה"ז שנ' מי הקדמני ואשלם, והדרש ידוע, ואם האדם משלם מצות, ישפיעו ה' תמיד מכל טוב, ואה"כ ואתה לא תלוה תמיד אלא תשלם ממעשים שלך: (יג), ולא לזנב פי' שלא תהא ראש לשועלים אלא לאריות, והיית רק למעלה בשכל הרוחני, ולא תהי' למטה פי' אף שתעשה מעשה גשמי הנקרא למטה, כ"ז יהי' למעלה כי כל מעשה חול יתקדשו על ידך כי תשמע וגו', וע"ל: (מג), הגר וגו' מעלה מעלה, י"ל שאין דומה הצלחת אדם אם מתחיל במו"מ במאה אלפים, להצלחת אדם אם מתחיל ביוד ר"ט אף שיש לו הצלחה אבל מהו הקרן ומה יוכל להיות הרוח, וזהו מעלה מעלה שהמעלה שלו יתחיל ממעלה גדולה, וכן להיפך שאין לדמות הירודה מעושר גדול שעכ"פ ישאיר לו מה למזונות, אבל אם בא ירודה לעני, רע למאוד, וזה מטה מטה, שהירודה ומטה יתחיל מתחת, משל לשר האלף צוה להכות בעל מלחמה שמרד, וא' כל יום עשר מכות יותר, וישאלו המכה וביום ראשון כמה, א"ל אלף, והיינו דא' חז"ל [סוטה מט] מיום שחרב ביהמ"ק כ"י מרובה קללתו, ומחרבן ביהמ"ק הוא ירודה שאין לדמות לה שנ' [איכה ב'] מה אדמה לך, עי"ל ע"ד חז"ל [כתובות סו] אשריכם ישראל וכו' ובשעה שאין אתם עושין רצונו ש"מ אפי' ביד אומה שפלה אתם נמסרים וק' ולמה אם עושין רצונו ש"מ אינם מושלים על האומות, וי"ל כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ושפיר א' שהגוי יעלה במעלת העשירות וגם מעלה עליך שימשול בך משא"כ בישראל בעוה"ז אפי' עושין רצונו ש"מ, ובאין עושין רצונו ש"מ תרד מטה בעניות, וגם מטה שאפי' אומה שפלה מושלים בהם: (מז), תחת אשר לא עבדת וגו' בשמחה ע' לעיל, וי"ל ע"ד הכ' [משלי טו] אולת שמחה לחסר לב ואיש תבונה יישר לכת דאי' ברמב"ם ר"ה דעות שהאדם יחזק במידה בינונית ואם יחזק עליו מידה רעה כמו התוגה והדאגה צריך לחזק במידה היפך כמו להיות שותק מאוד, ועי"ז א' אם אתה רואה שמחה באדם חסר לב, זהו אולת, אבל שמחה באיש תבונה בא"ם רוצה ליישר דרכו, לבא עי"ז אל מידה בינונית להיות שלם בעבודת ה' יתש"ו, וזה תחת וגו' פי' שהי' לך שמחה הוללות תמיד כחסר לב הנ"ל, ולא עלה על לבך לתקן דרכך בשמחה שיהא לך טוב לב במידה בינוני, לעניני עבודת ה' יתש"ו: (סב), תחת אשר הייתם ככוכבי וגו' י"ל ע"ד הגמ' [שבת קלח ע"ב] והפלא ה' את מכתך שנשתכח התו', ויאבדו החכמים, ע"ש, וזה שא' ונשארתם במתי מעט פי' במספר האיכות תחת אשר הייו ככוכבי השמים לרב דייקא במספר הכמות כלומר כל כוונותיכם היו לפרות ולהרבות כשרצים וזה שא' כי לא שמעת וגו' וכן אנו אוי ועתה נשארנו מעט, מהרבה, פי' מעט באיכות וכו': (סג), כן ישיש וגו' וא' [מגילה יוד, סנ' לט] ישיש אחרים. וי"ל פי' ישיש שיתן לך כח לסבול היסורין ולקבלם בשמחה כמש"א חייב אדם לברך על הרעה וכו' באותו שמחה כמו שמברך על הטובה, פי"ל שלא ישיש על הרעה, אלא על הטובה שיצמיח אח"כ עי"ז וכה"א [משלי ג] כי את אשר יאהב [בעתיד] ה' יוכיח: (סד), ועברת שם וגו' פי' רש"י מעלים מס לכומר ע"ז, וק' למה לא מפרש רש"י כן לעיל בפסוק לו יולך ה' אתך וגו' ועבדת שם וגו' וי"ל דאי' בגמ' [יומא ט שביהמ"ק א' חרב מפני ע"ז וכו' אבל במקדש שני לא הי' ע"ז ובפרט שא' [יומא סט] דבבית שני לקחו הכח מע"ז מיצה"ר ע"ש, לכן בפסוק יולך ה' אתך ואת מלכך וגו' זה על מקדש

ראשון שעדיין לא הי' הגלות בכל הארצות, אבל כאן כ' והפיצך ה' בכל העמים מקצה הארץ וגו' וזה על גלות זה בעוה"ר ושפיר פי' רש"י כאן כמו התרגום: (סה), ובגוים ההם לא תרגיע י"ל לעבודת האמת אשר א"א לאדם להרגיע אפי' רגע מלעבוד את ה' יתש"ו וללמוד בתוה"ק ולא יהי' מנוח, פי' שלא תתן מנוח לפוש את כף רגלך אלא תקיים הוי רץ כצבי, ולב רגז, זה גבור כארי, וכליון עינים לראות הבלי עוה"ז ודאבון נפש על הרשעים, והיו חייך פי' חיי האמת וגו' כמש"כ הן בעבדיו לא יאמין כן לא יאמין הצדיק בעצמו ועי"ז יתגבר תמיד, וידוע שיש שני סרסורי דעבירה הלב ועינים, עינים רואים והלב חושב ע"כ א' בבקר מי יתן ערב וגו' לעמוד בנסיון בין רשעים, וזה תפחד לבבך וגו': (כט), ה, למען תדעו כי רק ע"י עיני הגוף יוכל אדם לעלות במעלות האמת:

פ' נצבים, אתם נצבים י"ל הכוונה ע"ד חז"ל עה"פ [ישעי' נז] מפני רעה נאסף הצדיק שני טעמים, א, לכפר על הרעה [סוף סנהדרין] ב, שלא יראה ברעה [ב"ק ס] וזה שא' אתם נצבים כלומר אני אלך מכם בגזירות ה' יתש"ו, ואתם נצבים כאן וגו', ואין ידוע, אם כ"ז לטוב לכם לעברכם בברית ה' אלקיך כטעם, א', הנ"ל, או, ובאלתו, כטעם, ב, הנ"ל, אבל בא"ם יהי' הכל לטובה למען הקים וגו', עי"ל ע"ד המ"ר [ס"פ בראשית] וז"ל אר"ם ג מציאות מצא הקב"ה אברהם דכתיב [נחמי' ט] ומצאת את לבבו נאמן לפניך, דוד, דכתיב [תה' פט] מצאתי דוד עבדי וגו', ישראל, דכתיב [הושע ט] כענבים במדבר מצאתי ישראל, וי"ל הכוונה ע"ד חז"ל [ברכות ה] ג מתנות טובות נתן הקב"ה לישראל, וכולן לא נתנן אלא ע"י יסורין א"ה תורה וארץ ישראל ועוה"ב וכו' ע"ש, וי"ל אף שג' אלה מתנות טובות המה עכ"פ נקראין מציאות, לאותן הצדיקים שעמדו בנסיון בכל אחת מג' אלה, וכמו שא' חז"ל [כתובות לג] אלמלא נגדוה לחמ"ו פלחו לצלמא ומסקינן שם דהיינו בייסורי המלכות הקשה שאין לה קצבה, [וע"ל פ' וארא תש"כ עי"ז בס"ד] כש"כ גלות מצרים יסורין מרים וקשים כד"ו שנים, למרק הפומריות שיהיו ראוים לקבלת התוה"ק אצל ה"ם, אח"כ מ' שנה במדבר וכ' לחם לא אכלתם ומים לא שתיתם, רק עסקו בתוה"ק יומם ולילה לא פסק פיהם מגירסא כמש"כ [יתרו] כי יבא אלי העם לדרוש אלקים, ופי' שם מן הבקר עד הערב, עד בכלל, וכ' ויענך וירעבך, ובזה היו ראוים לבא לארץ הקדושה, ולעוה"ב נ"ל יסורין כי"ש ש"א ולבא הילה"ר בכ' כמותיו שא', ואין מציאה גדולה מזו ולא תאמר מה מציאה ראיתי בראי' בעלמא קני, קמ"ל דבראי' בעלמא לא קני, אלא בהגבה במעלה הגדולה, והנה כל היסורין מישראל מ' שנים במדבר לא היו מועילים לתת להם א"י אם לא הי' זכות וברית דאאע"ה שמסר א"ע לכבשן האש ושארי נסיונות שעמד בהם כמש"כ [נחמי' ט] אתה הוא ה' וגו' אשר בחרת באברם והוצאתו וגו' ומצאת את לבבו וגו' וכרות עמו וגו' ותקם את דבריך וגו', וזה המציאה א', הנ"ל אח"כ מצא את ישראל שעמדו בנסיון כד"ו שנים במצרים והלכו למדבר בארץ לא זרועה לקבל את התוה"ק וע"ז כ' [ירמי' ב] זכרתי לך חסד נעוריך וגו' וזה שאה"כ [הושע ט] כענבים כמתקיימים במדבר ההפקר וכל איש מוכן להם לאכלם ולתלשם ותמי' גדולה על קיומם כן מצאתי ישראל לקבלת התוה"ק, ועל עולם הגמול אח"כ שזה יהי' בימי משיח ב"ד בב"י [תה' פט] מצאתי דוד וגו' [ומה שאי' במ"ר הנ"ל וז"ל אתיבון חברי' לר"ם והא כתיב וגם מצא חן פי' כמו ויוסף הי' במצרים שזהו ג"כ כמציאה א"ל הוא מצא פי' שאין זה ע"י יסורין הגוף] וי"ל כנגד ג' אלה א"ל משה לישראל, אתם וגו' לפני ה' אלקיכם והיינו ע"ד הכ' [הושע יב] ויהודה עוד רד עם אל ועם קדושים נאמן וכדאי' ע"ז במ"כ

הגוף ע"כ מחשב לבסוף: (ז), ונצעק וגו' ר"ל שהמה צועקים ידענו שאין לנו שום זכות ורק שירחם בזכות אבות ומי שהוא עני, ומבקש בזכות אבותיו, תולין לו בזכות עצמו כדאי' בגמ' [ברכות יוד ע"ב] וזה שכ' וישמע ה' את קולנו דייקא. וירא את ענינו זו עניות וי"ל שזהו ג"כ מש"א בהגדה ש"פ זו פרישות ד"א כי עניים המה פרושים מד"א שלא יכלו לסחור ויסורי עניות גדול מאוד, ואת עמלנו אלו הבנים וגו' בהגדה ש"פ, כי כך עושין לאומה רעה הורגים מאבדים משביעים בים בשוה"כ, ואת לחצנו בכל מיני עבודת הפרך שהיו לחצים אתם: [ועי"ל פ' וארא פי' בזה על ד' לשונות הגאולה], ו', וירעו אתנו, מה שלא כי לנו, פי' ע"ד הכ' [שמות] בפרך בפה רך, שהיו מסברים לישראל כרעים אהובים ועבדו עמהם, וזה שא' וירעו אתנו שנעשו רעים לנו: (יד), לא אכלתי באוני פי' רש"י מכאן שאסור לאונן, היינו מעשר שני כמש"כ הרמב"ם ז"ל בפ"ג מה' מ"ש ה"ה ובמשנה ב דבכורות פ' ב', ולפי הדרש י"ל שדרכי ב"א אם יש להם היזק מצטערין אח"כ מזונותיהן ואוכלין באונן ובצער וא' כאן מעולם לא הייתי מצער על נתינות המעשרות ותרומות וצדקות ולא אכלתי מאותן התבואה הנשארת לי, באונן רק בשמחה רבה, והנה כ' [קהלת ז] טוב ללכת לבית אבל וגו' וי"ל הכוונה כי חז"ל א' [ברכות ה] וא"ל יזכור לו יום המיתה, כי בזה בצ"ה ינצח היצה"ר ע"כ טוב ללכת וגו' אבל מקיים הכ' לא זו הדרך להצדיק לנצח בזה את היצה"ר אלא כי עבדו את ה' בשמחה וגו' וזה שא' אבל מוטב מזה והמי יתן אל לבו שיתן אל לבו דברים שמחיים אותו ומשמחים את לבו, או פירשו שכ"ז שייך לאדם פשוט, אב: והמי זה הצדיק לא ילך בזה הדרך, אלא יתן אל לבו כמו שא' הם בגמ' עה"פ אמרו בלבבכם, שיעסוק בתורה וכ' ופקודי ה' ישרים משמחי לב, וזה שא' ולא נתתי ממנו ממות שאני הולך למות אלא שמעתי מלשון הבנה וגו' כלומר שקיימתי רק מחמת אהבה למצות ה' ית"ו: (טו), השקיפה וגו' האריכות התפילה י"ל ע"פ ידוע שהברכה של מג' טעמים א, מצד עצמו אם הוא ראוי לברכה, ב, מצד השתפות כמו טוב לצדיק וטוב לשכינו ג, מצד זכות אבות גם ידוע שהאיש הנולד בעשרו ומעולם לא יודע צער עוני, לא יוכל להאמין ולדמות כ"כ צער העני עד שבא לאוהל העני והוא שם איזה שבועות ורואה בעיניו כל מיני צער, כן מדמה בתפילה זו שאפילו שכל הנסתרות לה' אלקינו, מכ"מ מצייר הצער העם וא' השקיפה ממעון קודש קדשים, וגם מן השמים מקום קודש, וכאלו א' רד נא לאהל עניים ומרודים, מקום שהטומאה מתגבר מכל צד, ועי"ז וברך את עמך דייקא שהם במדריגה התחתונה, כי אפי' על אלה א' כפלח הרמון רקתך רקנים שבך מלאים מצות כרמון, ואם לא ראוים מצ"ע, עכ"פ ראוים, את ישראל, פי' את כמו עם, והיינו מצד השתפות הצדיקים הגדולים ועי"ז תשפיע ג"כ ברכה ארציות לברך את האדמה, ואם גם השתפות לא יועיל, תברך את עמך כאשר נשבעת לאבותינו דייקא וגו', עי"ל כוונת התפילה, כי לפי ראות עיני אדם, הצדיקים שבזמנינו המה כרשעים ביחס ראשונים, וכמו שא' חז"ל אם ראשונים כב"א אנו כחמורים; אבל עכ"פ שכל י"ל להיפך שהצדיקים בזמנינו המה גדולים מאוד, כי לפום צערא אגרא וכ' ויוסף הי' במצרים, ולמהד"ד לאחד ששכר הפרות מהשר, לאלף והוא נותן שלא להשר כל מדה בעד א' ז"ה, ולשנה השנית אשר כל מדה ב' ז"ה ושאל השר הלא בשנה הקודם הי' המדה א' ז"ה א"ל בשנה הקודם נתתי שכר מאה ר"ט, ובשנה זו אני נותן ב' מאות ר"ט, וכ"ה לעניני נפשיות, ולכן י"ל שני דיעות עה"פ [נח] בדורותיו י"א לשבח וי"א לגנאי, הכל אמת, כי באמת הוא לשבח, להיות צדיק בדורותיו, אבל אם תתבונן על צדקת השוא לצדקת הקודם, אין בו כלום, והוא לגנאי, וזה שא' דהע"ה [תה' פר] אשרי יושבי ביתך היינו הצדיקים הגדולים שכבר נמו

היצה"ר והמה עוד יהלכון שלא בלי ספק וכש"כ אלו שנולדים במדות טובות אין להם יגיע כ"כ, אבל אשרי אדם עוז לו בך פי' שצריך עוז גדול לעבודה ה', כי מסילות בלבבם ר"ל מניעות רבות כאלו נותן שכוס גדול עבור זה, לכן מהיושר שעבודתם יהי' ביוקר, ולכן כאן שרוצה להגדיל מעשה המצות כדי שיחול הברכה עליהם א' שמעתי בקול וגו' וא' השקיפה וגו' פי' אל תביט במעשה מלאכי מעלה אף שעבודתם ק"ק, אבל בקל הוא שאין להם יצה"ר, ונצלח המדות רעות וכדומה מכל מיני מניעות וברך את עמך דייקא היינו רובם בעלי מו"מ ובעלי מלאכות אעפ"כ המה עמך לעבדך, ואת ישראל היינו צדיקים שעכ"פ יש להם ג"כ מניעות ואת האדמה אשר נתת לנו דייקא עובדי האדמה, ואתה מעלה עבודתינו לפניך במעלה רמה כי לפום צערא אגרא ותקיים כאשר נשבעת וגו': (כז), ח. באר היטב וק' שזה נראה כמיותר וי"ל שהתוה"ק נקרא באר כי ממנו ישקו כל העדרים והוא להיטב לכל הבריות בזה ובבא, וחז"ל א' [סוטה לו וברש"י כאן] בשבעים לשון [וע' מזרחי ובעה"ט] וי"ל רמז לזה, כי למה נאמר וכתבת על האבנים, היינו שיבינו כל האומות אשר לב אבן להם, עי"ל, כי היטב בגימטריי יהו"ה והיינו שיכירו וידעו כל יושבי תבל כי לה' המלוכה וגו', ויבאר זאת, עי' התוה"ק, וע"כ בע' לשון שיבינו הכל, עי"ל ע"ד הכ' [תה' כה] סוד ה' ליראיו התוה"ק נקרא סוד והטעם משום הצנע לכת וגו', אבל י"ל פי' הכ' כיון שלעתיד יגלה התוה"ק לשבעים אומות [ואף שיש יותר משבעים מכ"מ מזלות האומות למעלה המה שבעים וכנגד זה היו מקריבים ישראל שבעים פרים בז' ימי סוכות] וזה שא' סוד ה' ליראיו היינו ישראל, ובריתו להודיעם לע' אומות מיד על האבנים, ולע"ל, וזה באר היטב, נגלה לכל: (כח), ח. באסמיך א' חז"ל [ב"מ דף מב תענית ח] וא"ר אין הברכה מצוי' אלא בדבר הסמוי מן העין שנ' יצו ה' וגו' באסמיך, תנא דבי ר"י אין הברכה מצוי' אלא בדבר שאין העין שולטות בו שנ' יצו ה' וגו' באסמיך וק' מה מוסיף תדר"י, וי"ל הכוונה כי ר"י אמר בדבר שסמוי מן העין פי' עין אחרים, אבל יש כמה צדיקים שאין רוצים להנות מן הנס [עי' תענית דף כד] כי מנכין מזכיותיו, ע"כ א' תדר"י שאפי' הוא בעצמו לא ידע ולא יהי' שולטות בו כל עין כי ישלח ברכה ע"ד הטבע, וזה שא' ובכל משלח ידך, וא' וברכך דייקא פי' את עצמך בבריאות וחיים ארוכים להתענג בברכת ה' באמצך: (י), וראו כל עמי הארץ וגו' וא' חז"ל [מנחות לה, סוטה יז] אלו תפילין שבראש, וק' למה לא הטלית שצריך ג"כ לעטוף ראשו בו, וי"ל טעם של ד' פרשיות ב' כנגד הגוף, וב' כנגד הנשמה, והיינו א, לשבר תאות עצמיות שלא לחוס על הגוף כי בפי' קדש לי' קדש אדם ובהמה ולא כי לפדות, ב, והי' כי יבאך שלא לחוס על ממונו ולפדות בכור אדם ובכור בהמה וכן בכ"ד שבממון, ג, שמע קבלת עול מלכות שמים והיינו לקדש ש"ע, במה ששייך בינו לבין המקום ב"ה, ד, והי' אם שמע קבלת עול המצות במה ששייך בינו לבין אדם לקדשם, ואם האדם מקיים מה שכ' בד' פרשיות שבתפילין כנ"ל, אז וראו כל עמי הארץ וגו' עליך דייקא, כי יאמרו קיים זה מש"כ בזה, ובזה יש להבין מש"א חז"ל [ברכות נז] הרואה תפילין יצפה לגדולה שנ' וראו כל עמי הארץ וגו' וא"ר א' אלו תפילין וק' איזה גדולה כ' כאן ובהנ"ל ניחא שאין גדולה יותר מזה: [עי"ל כמש"כ לעיל סוף פ' בא ע"ש], יב, יפתח וגו' יש לרמז בפסוק זה מה שא' במ"ר וז"ל מה יפתח א"ר ג' מפתחות בידו של הקב"ה וכו' של תחה"מ, של עקרות, של גשמים, והתרגום יב"ע כ' כאן ד' מפתחין בידי דמארי עלמא וכו' דחייתא, ודקבורייא, ודמזונא, ודמטרא, וצ"ל פי' דחייתא עקרות, וילדות [וכן צ"ל מש"א חז"ל ריש תענית וסוף סכ' ג' מפתחות בידו של הקב"ה וכו' מפתח של

בשלם] ושני אלה לוקו יחדיו, כי אין זה בלא זה, כי הכללים בשערה תלוים בהלכותיי של שבת, ואם מחלל שבת בפרהסיא דינו כגוי, וכ"ת ששומר שבת כאלו מקיים כל התו', וכשם שא' בשבת מתנה טובה לישראל [ביצה טז] כך א' בנתינות התוה"ק [שבת פח] כי רק בשני אלה יכול ישראל, לנצח את היצה"ר, וכשם שבא עמלק בפועל על שני אלה לעקור ר"ל, כן בא היצה"ר שר דיליי תמיד על ישראל, ויש לרמז ששני אלה מזכיר הכ' כאן, ואתה עיף, כנגד שבת שאינם שומרים למנוחה אלא כמש"כ בעשו [בפ' תולדת] והוא עיף וגו' הלעיטני נא וגו', ויגע פי' תחת שנ' והגית וגו' היו יגע מללמוד, ובזכירה זו שהי' בפועל יזכר אדם שכן הוא לעולם ולא ישכח לעקרו ולנצח את היצה"ר, וכמש"כ והי' כאשר ירים משה וגו' והיינו שהי' הישועה ע"י תשובה כדאי' במשנה [ר"ה כט] כן

ישוב כ"א ושב ורפא לו:

פ' כי תבוא, והי' כי תבוא וגו' מה שלא נ' כי תבוא י"ל ע"ד שז"ל והי' הוא לשון שמחה והוא אם יכירו לעולם אשר ה' אלקיך נתן לך, ד"א והי' שמחה. שמצות בכורים צ"ל בשמחה גדולה [כדאי' במס' בכורים פ"ג משנה ג' ד'], עי"ל ע"ד הכ' [ירמי' ט] אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' כי אם בזאת יתהלל וגו' דאי' בגמ' [נדרים דף לח] א"ר אין הקב"ה משרה שכינתו אלא על גבור ועשיר וחכם ועניו, והרמב"ם ז"ל בפרק ז' ה' יסה"ת נא' כ' עשיר ומקשים עליו הכ"מ והלח"מ, ובל"ם שדעת הרמב"ם שפי' הגמ' ועשיר השמח בחלקו וזהו בכלל מש"כ הרמב"ם שם וז"ל, ולא יהא יצרו מתגבר עליו בדבר בעולם וראי' שיצא ב"ק על הילל שראוי לשרה עליו שכינה כמשה וכו' והוא הי' עני [סוטה מח] וא"ת הלא בגמ' הנ"ל משמע עשיר כפשיטו, דאמרו עשיר, פסל לך, פסלתן לך יהי', אדרבה מזה רא', כי אא"ל שהי' למרע"ה איזה כ"מ בעשירות. והי' כל עניני עוה"ז כקוץ בעיניו וכפסולת, וכן א"ל הקב"ה [ובזה מתורץ דקדק קטן דבתוה"ק כתיב פסל בלא ויו ובגמ' אי' פסול לך פסולתן שלך] תדע, כי בשלומא חכם צריך להיות, וכן גבור, כמש"א יב"ת גבור כארי לעשות רצון אביך שבשמים וכל כמה שיש להגוף יותר גבורה, יותר יוכל לעבוד הקב"ה, וזה הי' צריך למרע"ה מלך ישראל שהי' טרחותיו גדול מאוד עם כל ישראל אבל לא לאדם פשוט ועיקר גם בזה איזהו גבור הכובש את יצרו ולכן כ' ג"כ הרמב"ם, גבור במידותיו פי' לא גבור לחוד, כפשיטו, אלא עיקר בזה במידותיו, אבל עשיר אדרבה, הלא א' חז"ל [חגיגה ט] יאה עניותא ליהודאי, ובזה פי' בס' יערות דבש המאמר בגמ' [תענית כה] שלרשב"ד יצתה כמין פיסת יד ויהבו לי' חד כרעא דפתורה דדהבא, אח"כ ראה שחסר לו רגל אחד, ובעי רחמי ושקלוהו, ע"ש, והכוונה כי על ג"ד העולם עומד וכו' וזהו ג' רגלים, וכז"א שהי' עני כ"א שהי' מקיים במצות גמ"ח הי' יוצא אבל כשנעשה עשיר א"א הי' להיות יוצא וזהו הרגל שהי' חסר לו, עד שביקש רחמים ונעשה עני כקדם, ע"כ, וזה שנ' כי אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב זה גמ"ח ולא יחטא בהם, ועי"ז א' הנביא אל יתהלל חכם וגו' פי' כיון שג' אלה המה כלים לקבל השפעה הטוב מהקב"ה, אין להלל בכלים, כ"א בזאת יתהלל הראוי להלל השכל וידע אותי והו הנבואה וגו', ובזה יש לפרש הכתובים [משלי כג] אל תיגע להעשיר, כי עי"ז מבינתך חדל כלומר תאבד בינה ושכל אמת, וכ' [שם כב] עקב ענוה, תבא למעלת, יראת ה', וזהו, עשר וכבוד וחיים אמתי, והיינו מש"כ לקמן תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה וגו' ומקשים וכי בשביל זה יהא ענשו גדול כ"כ, וי"ל, כי שז"ל א' אין אדם מת וחצי תאותו בידו יש לו מנה רוצה מאתיים, ואף שבזה יש לו חצי, אמנם כך היא הטבע לאדם שאינו ירא אלקים, אם ישיג ממון או כלים חדשים, או בית חדש, יש לו שמחה, וכמעט שהוא מורגל בהם, שוב אינם חשובים לכלום, כי תמיד עוסק למותרות, וזה נפלי תאותו דייקא, אבל הירא אלקים שיודע כי לה' הארץ ומלואה, ואין לו כלום, כי ערום יצא לעוה"ז וערום ישוב שמה, אז משמח בכ"ד שנותן לו הקב"ה אפי' במה שיש לו כבר, כאלו נותן לו ה' יתש"ו היום, והישן או חדש שוים לו כי הכל אצלו כדבר חדש לשמח בשמחת אלקים, וזה שאה"כ ושמחת בכל הטוב אשר נתן דייקא כלומר שתהא לך שמחה בכ"י במה שנתן לך כבר, כמו בדבר חדש, וזה שא' תחת אשר לא עבדת וגו' בשמחה שיכיר מתנת ה' יתש"ו בכ"י לשמח על זה כדרך האדם השומח בדבר חדש וגו' ואם הוא אץ להעשיר סופו רע בעיני אמת כנ"ל וזה שנ' [משלי טו] אולת שמחה לחסר לב כלומר שהחסר לב משמח תמיד רק בדבר חדש וזהו אולת, ואיש תבונה יישר לכת כלומר שהוא מקיים ברוך ה' יום יום כאלו היום נתנה לו מחדש, וכן כ' רש"י ז"ל [בפ' בא] עה"פ והי' כי יבאך וגו' ונתנה לך וז"ל, תהא בעיניך כאלו נתנה לך בו ביום ואל תהי בעיניך כירושת אבות, וזה שא' כאן, והי' פי' בהוייתן יהא בזה כי תבוא אל הארץ, כאלו תבוא מחדש כל שנה לא"י, אפי' וירשתה וישבת בה כבר, ובזה י"ל פי' הכ' [תה' קד] תשלח רוחך יבראון פי' הכל כמו שהי' בכל שנה ושנה ואם ב"א יבינו, ותחדש פני אדמה, ותחדש דייקא כאלו אתה נותן להם מחדש מתנה טובה בכל שנה ובזה יכירו לתת כבוד לה' יתש"ו, ואז ישמח ה' במעשיו וזה שא' **הגדתי היום** דייקא כי באתי אל הארץ וגו' כמו היום באתי ממש לא"י לכל הטוב וכמו שפי' רש"י בשם הספרי ואמרת אליו שאינך כפוי טובה:

(ה), ארמי אבד אבי וגו' בד' פסוקים אלה נוכלל עיקר יצ"מ כמו שדורש עי"ז בהגדה של פסח [ותמי' לנו על כל המפרשים, הרשב"ם פי' ארמי זה אברהם, והאבן עזרא פי' ארמי זה יעקב וכדומיהן אין להבין, הלא כ' ויבא אלקים אל לבן הארמי ובהגדה ש"פ א' צא ולמד וגו' וכ"ה ברמב"ם, וכ' שם הפסדת ארמי וגו'] ומש"כ רש"י בשם הספרי עה"פ ואמרת אליו שאינך כפוי טובה פי' כפוי מכסה כמו כפה עליהם הר כגיגית [שבת פח ע"ב] אבל יש לכוין שלא יכלול אדם כל הטובות ויעשה מהם כיפה אחת, אלא צריך להודות לה' יתש"ו על כל טובה בפרטות, ומחמת שזה הוא דבר שא"א כי אלו פינו מלא שירה כים וגו' אין אנו מספיקים וגו', ע"כ מחלק התוה"ק הפרטים אלה, ידוע, כי כל טוב מתחיל בדבר קטן דהיינו אפי' אם נהנה מחבירו שו"פ צריך להכיר ולהודות לו, כש"כ בדבר גדול. עד כי גדל מאוד, וידוע, לפי רוב טובה של אדם יוגדל הפרענות והצער שמגיע לו אח"כ, וכן לפי רוב דחקות ועיני והצער ש"א שהיו קודם שהשיג הטובה, נתגדל הטוב אח"כ, עד אפי' דבר קטן לגדול יחשב לו, וכש"כ דבר גדול, ועד כי גדול מאוד, אין די לברך כי"ש, וידוע, שהדחקות ועינו והצער ר"ל, נתגדלו ע"פ מהות ב"א, כי השוטה אינו מרגיש, וממשב כאן ג"ד כמש"כ [ירמי' ט] אל יתהלל חכם בחכמתו וגו' והמה עיקר ג' גדולות שבעולם, וזה שא' כאן ויהי שם לג' גדולות אלה, א', לגוי גדול פי' במידות ובחכמות, שעי"ז א' מלמד שהיו ישראל מצוינים שם והיינו כמש"כ רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה, ב, עצום בגבורה ובמעש"ט שנ' ובנ"י פרו וגו' ויעצמו וגו' וכ"ז הי' ברוב גמ"ח שהי' בהם כדאי' בתא"ר [פ' כג כד], ג', ורב פי' בעשירות ועי"ז כ' רבבה כצמח השדה וגו': ו', אח"כ משנה ג' צרות שהיפך מזה שהיו הצרות גדולים מאוד לאומה גדולה כזה, א', וירעו וגו' פי' שהחזיקו אתנו לאומה הרעה שבעולם, שוטים שבעולם אכזרים שבעולם וכדומה, [עי' כל בו] ולכן א' כאן המצרים כמש"כ וטמא טמא יקרא מום שבך וכו'. ב', תחת העשירות שהי' בנו ויענונו כמש"כ וישימו עליו שרי מסים למען ענתו, ג', ותחת גבורה, ויתנו עלינו עבודה קשה להשיר כחם, ובשביל שזה ישורי

הגוף

אילי מואב יאחזמו רעד וא"כ ידעו שיצאו בדין ומה' יתש"ו, ואיך נצלו
בה' ואשר שכר עליך וגו': עי"ל כי זנות נקרא ג"כ לחם ומים שנ' [בפ'
וישב] כ"א הלחם אשר הוא אוכל, וכ' [משלי ה] שתה מים מבורך, וכ'
[שם ט] מים גנובים ימתקו ולחם סתרים ינעם [ועי' סנ' דף עה] וזה שא'
תחת שהמציאו אתכם בלחם ומים היינו זנות. הו"ל לקדם אתכם בלחם
ומים ממש בלא"מ ולא עשה ועי' רש"י בשם הספרי ע"ד, פי' על העצה ועי'
ברא"מ, והכוונה, ולמה נתנו לכם כאן לחם ומים המכוונה למשתה שני
[סוף פ' בלק] ותקראן לעם לזבחי וגו' ולמה לא לקח אותן העם בשבי
בדרך המלחמה, וצ"ל שהיו מראין אהבה גדולה להן להיות לעם אחד
ח"ו, אמנם, עשו להיפך מזה, ואשר שכר עליך את בלעם וגו' לקללך
דייקא: (ו), ולא אבה וק' דהו"ל ולא שמע ה' לבלעם, אבל ק'
מה איכפית לי' והו"ל לקלל וקללת חנם לא תבא, או לו תבא, וא"ת שהי'
מכוין הרגע הזעם, הלא לא זעם ה' באותו העת, וצ"ל כך הוא אהבת
האב על בנו, שימאס פה המקלל את בנו אף שלא איכפית לי' וזה שא'
ולא אבה להראות כי אהבך ה' אלקיך: ויהפך וגו' מקשים הלא ברך,
וי"ל שבאמת קלל ע"ד חז"ל: צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה, ורשעים
להיפך, והכל הולך אחר החתום [ועי' רש"י פ' תולדות] ובלעם א'
מברכיך ברוך ואורריך ארור כלומר שח"ו יהא הסוף ארור ושפיר קאמר
ויהפך דייקא את הקללה לברכה פי' שהסוף יהי' ברכה, [ועי' רש"פ בלק
פי' ע"ז וע' בתוס' תענית דף כ ד"ה מה ארז וכו' נראה שקילל ממש, רק
המלאך הפכה מיד לברכה, וכן אי' שם ברש"י]: (כד), מוצא
שפתיך וגו' וק' כיון דא' מוצא וגו' שוב לצ"ל ועשית וגו' וי"ל דר"ל
שבאמת אסור לנדר שנ' וכי תחדל לנדר וגו', [ועי' ריש חולין ונדרים
דף יוד] ואח"כ שירגיל א"ע לקיים כל מוצא שפתיך בלא נדר, ואם תהי'
נגדר זה אז מותר לך לנדר לפעמים בעת הצורך, כי ועשית כאשר
נדרת, עי"ל פי' תשמר מלשון ואביו שמר את הדבר כלומר מיד שיצא מפיך
ועשית כי שמא יבא רוח אחרת: (כד), יט, למען יברכך וגו'
מה שא' דוקא כאן למען יברכך ולא בלקט ופאה שב' אח"כ וי"ל כי רק
מצות שכחה, צריך היזק, כי צור ילדך תשי היינו השכחה וע"ז יהי'
הקנס לא תשוב לקחתו, ע"כ א' הקב"ה שיוסף לו ברכה עבור זה, עי"ל
להיפך, כי מצינו שהקב"ה מזהיר על השכחה שנ' השמרו לכם פן תשכחו,
וצ"ל שיש בכח האדם לעשות פעולה שלא ישכח לכן א' כאן ושכחת,
פי' שלא תעשה שום פעולה שלא תשכח, אף שנראה לרעה, ל"כ הוא
כי למען יברכך וגו': (כה), ה, כי ישבו וגו' ק' להבין כפל הדברים
יבמה יבא עלי' וגו' ויבמה, ועוד ק' למה הוא א' בלשון לקוחין והיא
או' בלשון יבם ע"ק להבין ענין החליצה מעל רגלו דוקא ולא הכובע מעל
ראשו, ולמה ירקה בפניו, וי"ל שזהו כלל ידוע אם אין מכוין לשם מצוה
להקים לאחיו שם בישראל פוגע בערוה [כמש"כ רש"י ספ"א דבכורות,
ועי' יבמות דף לט ע"ב, ודף קט ע"א, כתובות סד ע"א, בכורות
דף יג, וע' ברמ"א באה"ע סי' קסה, וע' בזוה"ק פ' ויגש בס"ת בפסוק
הפעם אודה את ה', וע' במהרש"א ח"א סוף מס' תענית שפי' עה"פ
שבה פה פלוני אלמוני והרי כ' שם אם יגאלך טוב, א"כ כ' השם הגואל
אבל הכוונה אם יגאלך טוב היינו מצד הטוב לשם מצוה כנ"ל, אז יגאל,
וא"ל יגאלך מצד המצוה רק לשם ערב מצד יפיך, או לשם מועיל דהיינו
לשם נחלה, אסור, וכן עי' במהרש"א ח"א ביבמות פ' הערל ד"ה והכתיב
והאיש ביתי שאול וכו'] לכן כ' ואם לא יחפוץ האיש לקחת דייקא לשם
אישות משום יפיה או משום מועיל כנ"ל, ולכן לא כ' ליבם, וכן כ'
תמיד שהוא א' לקחת, וכן דברו אליו זקני עירו שיגבר וינצח את יצרו,
והוא עמד וא' שזה דבר שא"א שיהא כוונתו רק לשם מצוה, ולכן לא
חפצתי לקחתה דייקא ולפגוע ח"ו בערוה, אבל היא אומרת לא אבה

יבמי דייקא לשון יבום והנה ידוע ההולך יחף מצער תאות המשגל,
לכן הלכו הכהנים יחף כמי מה"ט, שלא יראו קרי. וכן אי' בש"ע שבליל
י"כ ישכב יחף קר, כי המוניינות רגליי מביאים לידי קרי, ולכן כ'
במקום קודם של נעליך וגו' משום חשש קרי באשר שהוא אדם, ע"כ צוה
הש', והלכה נעלו מעל רגלו, להורות שאיש כמוהו שלא יכול לשבר
תאותו אסור לילך במנעלים, וירקה בפניו רבים לבזיונו שהוא בעל
תאוה, וע"כ כ' בפסוק ראשון יבמה יבא עלי' פי' בעת שנשאה יהא
דוקא כל כוונתו מחמת מצות יבם, ואז ולקחה פי' היא כאשתו בליקוחין
כשאר נשים ופי' ויבמה, אבל צריך לקיים והי' הבכור אשר תלד יקום
ע"ש אחיו כי זה עיקר היבום, או פי' ויבמה כמו מדאורייתא, בע"כ
דילה כן יהי' המצוה זו אצלו ע"צ ההכרח, כלומר רק לקיים מצות יבם,
וע' בבעה"ט וז"ל לאשה ויבמה בגימטרי' ויבמה בע"כ עכ"ל, והע"ג
דאסקינתא ביבמות דף נב שצריך לעשות בה מאמר, דהיינו לקדשה
ודוקא מדעתה כ"ז הוא מדרבנן, אבל מדאורייתא קנה לה מן השמים
בלא קידושין כדאי' בגמ' ובפוסקים ובאה"ע סי' קסו, אמנם חז"ל א'
[כתובות פב ע"ב] שזה ולקחה לו לאשה צריך לכתוב, כי מה' מצוה
דרמא רחמנא עלי' עבדה, יהשתא תיקום עלי' באיסור אשת אח, ע"כ
כ' ולקחה לו לאשה כיון שלקחה נעשית כאשתו [עמ"ש] וע' בהרע"ב
ספ"א דבכורות ובתוי"ט ביבמות פ' יא משנה ג' וברמב"ם ר"ה יבום ואין
הלכה כן יכנ"ל]: (טו) אבן שלמה וגו' ר"ל שאע"פ שיש לאדם
מאזנים ואבנים שלמים, אבל אם הוא רמאי, לא יועל שום דבר, ומרמא
את הבריות, וגם צדקתו לחוד לא מהני אם יש לו אבן ואיפה שוא,
וזה שא' אבן שלמה, אבל יגם וצדק יהי' לך דייקא בלבך, וכן איפה
שלמה כנ"ל, וגם וצדק יהי' לך, ואז למען יאריכו וגו' ומאן דיהיב חיי
יהיב מזונא, והנה ק' מלבד ששכר מצוה בהאי עלמא ליכא הלא זה מניתם
המדינה ואין שייך שכר ע"ז וי"ל האין או' בזה לשכר כי א"כ הו"ל
למען יטב לך, אלא משום מצוה זו להיות איש אמת במו"מ קשה למצא
אבל בדורים שכל מגמתם לאסוף הון, ל"כ הזקנים, יש למצא שמקיימים
מצוה זו. כי א' שלא יהיו עוד אלא זמן מיעוט, ע"כ אה"כ שתעשה
מצוה זו בכוונה למען יאריכו ימיך כלומר שתחשוב שעוד הרבה שנים תחי'
ואתה צריך עוד ממון רב ואעפ"כ תצדק במו"מ: [וז"ל המ"ר בפ' תזריע
לא יהי' לך, בביתך איפה ואיפה אם יהי' בביתך איפה ואיפה, לא
יהי' לך כלום, אבן שלמה, אז יהי לך הרבה]: (יז), זכור וגו',
וק' וצ"ל אל תשכח, וי"ל משום שהזכירה נראה לכ"ע והשכחה לכל
רעות ובפרט ששני אלה נגד הטבע של ישראל, כי המה לא זכרו רעות
כמש"כ לא תקם וגו' וגם המה רחמנים ומשכחים ילבשם כל עולה,
ע"כ צ"ל זכור הרע להיות לו שונא תמיד, וגם אל תשכח לעקור את
עמלק, והאלשיך מקשה למה כ' לך, וי"ל כי עוד ק' אם ראובן ושמעון
ינצו, והכה ראובן את שמעון באגרוף וכדומה, אז קם שמעון והכה את
ראובן מכות גדולות עד קריב למיתה, על מי החיוב לזכור זאת הלא
יותר לראובן, משמעון וכ' ויחלש יהושע וגו', וע"ק הלא עשה לה'
יתש"ו יותר, כנזכר בפייט בפ' זכור וי"ל הא תינח אם ראובן ושמעון
שוים, אבל אם שמעון הוא שר גדול, וראובן הוא כפרי, אז החיוב
לזכור על שמעון וזה שא"כ לך דייקא ופי' בדרך, שהיית גדול בנפשיות
שנ' וה' הולך לפניהם יומם וגו', ועוד בצאתכם ממצרים שהיית גדול
בעניני הגוף שנ' תורי זהב נעשה לך וגו' ובראי' בגמ' [בכורות ה ע"ב]
של כל או"א מישראל הי' צ' חמורים טעונים כסף וזהב, אמנם ק' מה
תועלת בזכירה זו בגלות, וי"ל שמביא את האדם לעבודת האמת כי
חז"ל א' [שבת קיח ע"ב] שעמלק בא בשביל שלא שמרו שבת ע"ש, וא'
בגמ' [בכורות ה ע"ב] שעמלק בא על שרפו ידיהם מד"ת [וכ"ה בת"ת פי'
בשלח

הרב"י שם, ויש לתמוה על פה קדוש איך יקרא לאומרים שהוא גוף ובעל תמונה, גדולים וטובים ממנו, ולאפשר שעיקר הנוסחא כמש"כ בס' העקרים פ"ב מ"א וז"ל א"א אע"פ שעיקר האמונה כן הוא, המאמין היותו גוף מצד תפיסתו לשונות הפסוקים וכו' אין ראוי לקראתו מין, עכ"ל, וק"ל, א', דראב"ד שלפנינו אין הגי' כן, שנית גם הנוסחא מבעל העקרים ק' להבין כי אפי' למש"כ בעיקרים בפ"ד מ"א, ג' עקרים וא' מהן מציאת השם ע"כ נ"ל שהוא מין בזה, כמש"כ הרמב"ם כי אי אמרינן שיש לו גוף ח"ו א"א למציאת ה', ואיך חולק העיקרים על רמב"ם ז"ל, וי"ל לתרץ הראב"ד אפי' לגי' שלפנינו, גם לתרץ רש"י, ממה שכ' עליו הרמב"ן ז"ל וז"ל והמשל בשני אחים יש לו סוד, אינו כאשר חשב הרב בישראל עכ"ל, אמנם המשל שכ' רש"י, הוא בפי' בגמ' [סנהדרין מו ע"ב] תניא א"ר מאיר משלו משל למה"ד לשני אחים וכו', ושפיר כ' הראב"ד ז"ל, ולפרש הגמ' ורש"י כוונת המשל, י"ל ע"ד הזוה"ק [בהקדמת בראשית דף ט סוף ע"ב] משלא פילסוף עה"פ כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך מאי שקולא דא לבני נשא די לית להון קיומא, ותו דאהון אי' ולא קם נביא וגו' בישראל לא קם אבל באוה"ע קם אף הכא בכל חכמי הגוים אין כמוהו אבל בחכמי ישראל אית כמוהו, לתיובתא לי' ודאי שפיר קא אמרת מאן מחי' מתים הקב"ה, אתא אלי' ואלישע ואחיו מתייא, מאן מוריד גשמים וכו' אתא אלי' ומנע לון וכו' מאן מנהיג שמשא וכו' אתא יהושע ושכיך לי' וכו' ע"ש, ואי' בתדא"ר פו, וז"ל, ועל שכ' בך אני ה' וגו' קראת לנו אלקים ע"ש וכ' אני אמרתי אלקים אתם, פי' שעושין מעשה אלקית, וי"ל פי' הכ' [תי' נח] אך יש אלקים שפטים בארץ, כלומר שיש שפטים עושין מעשה אלקית, אבל בעוה"ר יוכל אדם גדול כזה ג"כ לעבור עבירה שדינו בסקילה, ואפי' כהם ב"א, שעכ"פ נבראו בכח אלקית כזה, ועי"ז א' המשל בשני אחים הנ"ל, עי"ל, ע"ד זוה"ק ובס' הק' שעה"ק, וז"ל גופו של"א הוא רק לבוש לנשמה שבנין הנשמה כמו הגוף [ועי' בזוה"ק פ' שמות דף יא ע"א בדיוקנא דאדם בעוה"ז כך עומד בעוה"ב, ובזוה"ק פ' תרומה דף קמב ע"א כ' שהנפש בשעתא דנחתא אתגליימת בדיוקנא דהות גו גופא בקדמיתא ע"ש] וזה שכ' רש"י בגמ' הנ' שם, וכאן ובפי' בראשית עה"פ נעשה אדם, שאדם עשוי בדיוקנא של מקום פי' בדיוקנא של נשמה שהוא חלק אלקי ממעל, והכוונה כמו שאי' במשנה דשם הנ"ל כי קללת וגו' כלומר מפני שבירך את השם ונמצא ש"ש מתחלל, וכענין זה אי' בגמ' [שבת דף נ] רוחץ אדם פניו ידיו ורגליו בשביל קונו פי' רש"י דהרואה בריות נאות א' ברוך שככה לו בעולמו, ומכלל הן אתה שומע לאו, עי"ל שכוונת המשל כמו שאר"מ במשנה שם, בשעה שאדם מצטער שכינה מה או' קלני מראשי [פי' מצד שכליות שבראש וקדושת אדם] קלני מזרועי [פי' מצד גופו ש"א וכח שבזרועו] וכו' ועי"ז אר"מ שם ע"ב המשל ע"ד הכתובים, עמו אנכי בצרה, ובכל צרתם לו צר וכ' [שפטים י] ותקצר נפשו בעמל ישראל, וכ' [ירמי' ס] ותשנה עלינו נהי וגו' וזה אהבה יותר מן ואהבת לרעך, ויותר כביכל דבוק מאד, ופי' מי שרהו, או' המלך תלוי כלומר שא"א להתלך לסבול זאת, וזהו ג"כ באוה"ע כמש"א חז"ל [שני' לט, מגילה יוד] עה"פ ולא קרב זא"ז כל הלילה, שא' הקב"ה מעשה ידי טבעו בים ואתם אומרים שירה, ע"ש ושוב לק' מידי: (כב), ז, למען ייטב לך וגו' הורה התוה"ק והוי זהיר במצוה קלה כבחמורה כמו בכיבד אב כ' למען יאריכון ימיך וגו' כי לפום צערא אגרא, והנה הרמב"ן כאן בפירושו על התורה והמו"נ מספקים טעם מצוה זו, ומפרשים טעם המשנה [ברכות לג] האומר על קן צפור יגיעו רחמיך וכו' לכן משתקין אותו משום שאין לו טעם, וכמו שאי' גם בפי' המשניות להרמב"ם, וי"ל כוונה מעט, דאי' בש"י אם כלית מצוה שהוא כיתום שאין מי מרחם לקיימו, אז משיב

האדם לחזק א"ע לקיימו [וכענין זה אי' בגמ' מ"ק דף ט ע"ב, כאן במצות שאפשר לעשותן ע"י אחר וכו' ועי' בב"ת ה' ת"ת רפ"ג ד"ה שהתלמוד מביא לידי מעשה שכ' שם בשם הירושלמי וז"ל הדא דתימא כשיש שם מי שיעשה מעשה וכו' ושידם שלא כי מגמ' הנ"ל ועי' יו"ד סי' רמו, והנה ברמב"ם שם ה"ג וה"ד נראה כסתרי להדדי ע"ש, אמנם ק' עי' שא' בקידושין דף מ' ע"ב שהלימוד מביא לידי מעשה, וא"כ מתי יעשה המעשה ועי"ק הלא בפירוש מקשה הגמ' ב"ק דף יז והאמר מר גדול למוד תורה שהלמוד מביא לידי מעשה פי' רש"י אלמא מעשה עדיף, וא"ת שהתוס' שם מקשה על רש"י ופי' ר"ת בדרך אחרת ע"ש ובקידושין, וק' להו"ל שתם לימוד גדול הלא ממש"א שהלימוד מביא לידי מעשה דייקא שמ"מ שהמעשה עיקר, ועי' תוס' קידושין שם, אמנם כפי מש"א בגמ' מ"ק הנ"ל ובירושלמי הנ"ל כך הוא פי' הגמ' לימוד גדול רק באופן אם יש קיום למעשה, והיינו ע"י אחרים וזה שא' באופן שהלימוד מביא לידי מעשה כלומר שאחים עליו ב"א על למודו ועושים המצוה וזה שכ' הרמב"ם ה"ג וה"ד הנ"ל ומתורץ קו' תוס' על רש"י בב"ק הנ"ל] לכן המצוה זו מראה לבני אדם, שבל"ם מצות גדולות וחמורות שנקראים אבות מקיימים ב"א, אבל מצות קטנות שנקראים כמו תולדות וכמו אפרוחים ובנים קטנים, מונחים בקרן זוית אין פונה אליהם, וזה שא' כי יקרא קן וגו' לא תקח האם שהמה כאבות, אלא הבנים והאפרוחים, וכן ישכר לו אדם תמיד המצות שא"ל דורשים, ובפרט להיות זהיר בהם כמש"כ וה' עקב תשמעון, כפי' רש"י מה שאדם דש בעקבו, וכמו הקיום בזה הוא שלא כדעת אנושי, כן השכר הוא גדול מאוד להיפך מדעת אנושי וכנזכר: (כג), ד, לא יבא עמוני וגו' וא"ת למה לא כ' לא יבא עמלקי בקהל ה', ז"א, כי יותר מזה כתיב מחה תמחה וגו', והנה ז"ל המ"ת סוף פ' זו, שבוע נשבע הקב"ה וא' ימיני ימיני כסאי כסאי אם יבאו גרים מכל אוה"ע אני מקבלן, וזרעו של עמלק איני מקבלו לעולם, ר"ל שמפרש הכ' כי יד, היינו ימיני, על כס היינו כסאי, מלחמה, היינו שלא יקבלם, ע"ש, ומש"א כפל ימיני ימיני וכו' י"ל כי כסא ה' ית"ש הוא צדק ומשפט מכון כסאך, וזה כנגד תורה וגמ"ח [כי בתורה מוכלל ג"כ עבודה אבל לא גמ"ח שני תי' קיא שכל טוב לכל עשיהם לכל למדיהם לא כ"] וכ' [וזאת הברכה] מימינו אש דת למו, הענין כמו שאח"ל בלא ימין כך א"א לעולם בלא שני. הנה אשר עמלק ושר שלו שאח"ל רוצים לבטלו, וזהו ימיני ימיני תו' וגמ"ח, כסאי כסאי משפט וצדקה, והנה ז"ל הי' יב"ע לא ידכון דכורי עמונאי וגו', והיינו כמש"א במשנה [יבמות דף עו ע"ב] אבל נקבותיהם מותרות מיד, וק"ל להבין בגמ' שם על שקבל אבנר ושאול קושית דואג, וגם על עמשא שא' מקובלני מב"ד של שמואל עמוני ולא עמונית וכו', הלא מקודם שמואל, איך יתה פוסל כל הצדיקים הנולדים מבועז ומעובד ומישי, ובפירוש כ' [רות ד'] ויאמר בועז לזקנים וכל העם וגו' וגם את רות המואבי' וגו' קניתי לי לאשה וגו', ובל"ם הי' כאם הקבלה מתרע"ה, שהנקיבות מותרות, ול"ל שב"ד של שמואל הרמתי יכולין להעיד על זה שהלמ"מ הוא זה: (ה), על דבר וגו' כלומר על דרך שכל אנושי הי' מהראוי לקדם בלחם ומים בעת ששמעו מגאולת ישראל, משעובד הגדול במצרים חנם, וא"ת משמת שידעו משט"מ על ישראל שצריכים להיות ת' שנים שני ועינו אותם ד' מאות שנה וגם זה הי' מפורסם. והמה יצאו לרד"ו שנים לכן לא קדמו בלחם ומים, ז"א, משני טעמים, א', כי כ"ז הי' אם היו ישראל נמתנים על השט"מ ברצון, אבל השררה לא יגונה, וזה שא' בצאתכם דייקא כלומר שהי' יכולת בידם לצאת כיון שלא מתמו וכנ"ל, ב, שזה שייך אם לא בא השתנות לשט"מ, לי"כ כאן שהי' קישוי השעבוד ממצרים, וזה שא' ממצרים, עם קשה ומדינה קשה ומלך קשה ועוד הלא כתיב [בפי' בשלח]

אילי

טעם גדול ואז ורצו וגו'] וזה שמלוה למלך, וקרא שימנא בו, תענוגי כל ימי חייו: (יח), טו, נביא וגו' כמני ומקשה הרשב"ם הלא כ' ולא קם נביא וגו', וי"ל ע"ד חז"ל [ר"ה כה] שכל שלשה שעמדו ב"ד על ישראל ה"ה כב"ד של משה, וא', יפתח בדורו כשמואל בדורו, והיינו לפי הדור אז הנביא הוא כמשה, עי"ל כי ק' שתיבת מאחיך נראה כמיותר אמנם החילוק הוא בין נביא שקר, לנביא אמת, כי השקר הי' שונא ישראל ולא חש על הרעה שיבא ע"י, אבל האמת, הוא אוהב ישראל. כמו שא' משה מחני נא, הרגיני נא, בשביל ישראל, לכן מה שא' כמני, לא לענין נבואה אלא לענין אהבה. וי"ל מש"א מקרבך פי' כאלו יוצא מקרבך שיהא דבוק מאח לבם [וע' רמב"ם ה' יסה"ת פ"ט ה"ב] והנה כשאלתי ממין אוה"ע כקו' הרשב"ם הנ"ל, והוא לא מאמין בדרש, והראיתי לו הכ' [בתי' צט] משה ואהרן בכהניו ושמואל בקראי שמו, ועליו א' כמני וה' יתש"ו א' כמוך, וכן אר"י [ברכות לא ע"ב] וי"ל פי' הכ' אע"פ שכ' ולא קם כמשה אבל הכוונה בכהניו במשכן וכן; אם היו כהנים בביהמ"ק, שאם מו"א היו בא"י לא הי' חרבן ביהמ"ק, וכן הי' בשמואל במה שנוה, להכרית עמלק ג"כ הי' גאולה שלמה, וזה שאה"ק ושמואל בקראי שמו היינו ונשא' לשאול כה א' ה' צבאות וגו' [שמואל א ט"ו]: (כ), ג, ואמר אלהם שמע ישראל וא' חז"ל [סוטה מב] מ"ש שמע ישראל אר"י וכו' אפי' לא קיימתם אלא ק"ש של שחרית וערבית וכו' וכדאי' ברש"י, וכ' הרא"מ דא"כ הול"ל ודבר אל העם אתם קורים היום וגו' וכ' המהרש"א שם שהלשון הגמ' הנ"ל לא משמע כן וכ' לפרש דק"ל למה א' בלשון יחיד שמע, וא"כ בלשון רבים, עכ"ל, וע' בעין יעקב הגירסא בגמ' ל"ל למימר והיינו כרא"מ, ופי' המהרש"א לא הבנתי כי יש כמה פסוקים שכ' כן כמו ועבדתם את ה' אלקיכם וברך את לחמך [משפטים] ורים פ' עקב, וכדומיהן, וגם אפי' הגי' מ"ש, פי' כמי כמו ל"ל, אמנם ק' איזה זכות יש באמירת שמע דא' אפי' אין בהם זכות ראוין להיות נושעים עי"ז, וי"ל ע"ד חז"ל ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, והוא שכ"א מישראל צריך למסור נפשו על חבירו [ע' סוף פ"ח דתרומות, וברמב"ם ה' יסה"ת פ' ה' ה' ה', ובהגה ביו"ד סי' קנז] ועי"ז כ' ומי כעמך ישראל גוי אחד דייקא פי' כולם כאחד, ולכן כ' שמע בלשון יחיד וזה עיקר שהי' צריכין במלחמה ואז מגל הטבע, ומגלה ישועות ה' יתש"ו, ילחמו: (ה), מי האיש אשר בנה וגו' ג' כרוזים אלה המה כנגד ג' תאות עוה"ז, וכל איש אשר היצה"ר תקפו עליו אפי' באחת מהנה שוב אין ראוי לילך למלחמה, וא"ה, תאות הקנין, וזה אשר בנה בית וכלום בונה אדם בית, אלא להעמיד בו כל כלי חמדה, תאות הערב, לעניני אכילה ושתי', וזה, אשר נטע כרם, תאות המשגל וזה אשר ארש אשה [ע' רמב"ם ה' דיעות פ' ה' ה' יא, וצ"ל מש"א בפ"א בן י"ח לחופה היינו אם כבר יש לו דירה ופרנסה]: (ח), הירא ורך הלבב, י"ל ע"ד מעשה שהי' בבערלין ראה עשיר בעד החלון בחורף קר מאוד, שהי' מתקרב אל ביתו עני יחף ובגדיו קרועים, וקרא העשיר מהר לעבד העיר, ובקש ממנו להוציא את העני מקור העיר ומונה, כי הוא רך הלבב וא"א לסבול ולראות הצער העני, א"ל העבד איך ענה בך שאתה אכזר גדול, רק יראת פן יהי' לך מעט הוצאות עליו, והנה חז"ל א' מי הירא סימן שחטא שהי' פחדו בליון חטאים, והנה ק' הלא כל הולכי למלחמה עשו תשובה, אמנם לכן א' הירא בפיו ורך הלבב פי' על כל אשר לו, שלא יוכל לתת כלום, או לעשות דבר נגד טבעו הרע [ועפ"ז לנה י"ל כי בתשובה, מתודה, ולא רצה להכות על לבו כי א' שיש לו רך לבב]: [יט, כי האדם עץ השדה וגו' ע"ל פי' ויקהל עה"פ עלי שטים וע' בזוה"ק פ' בלק דף רב]: (כא), ט, ואתה תבער הדם הנקי, ק' להבין הלא דם הנקי הוא בצדיק שהי' ולא ישפך

דם נקי וכו' [תי' לד] ודם נקי ירשיעו, וכו' [מלכים ב, כא פסוק טז] וגם דם נקי שפך, וי"ל, כי ק' להבין נוה זו, ולאמר כפר לעמך ישראל, הלא לא חטאו, ומה יעשו לשיבה זו, וצ"ל אם היו צדיקים לא הי' השיבה, וכמו שדרשו עה"פ וישב שם עד מות הכה"ג, לכן אה"כ ואתה תבער שטוב לא ישפך דם נקי, ובמה אתה מבער סיבות כאלה שטוב לא ישפך דם נקי, אם תעשה הישר וגו' כי מעשיהם הרעים גרמו זאת, לכן בא המצוה והתפילה לכפר:

פ' תצא, כי תצא וגו' י"ל שמלה טובה קמ"ל באם לא תמתין שיבא האויב במדינה שלך אלא כי תצא דייקא למדינות אויב, אז ונתנו וגו', אמנם ק' דהול"ל בקיצור אם תראה אשה יפת תואר בשבי' וגו' וי"ל שהכ' הורה איך בא הדבר לחשוק אשת נכרי', ע"כ א' הסיבה כי תצא אתה ברוב כחך למלחמת הרשות, ואפי' ונתנו ה' וגו' אבל אתה תאמר ושבית בכחך, ואז וישמן ישורון ויבעט לכן וראית בשבי' וגו', עי"ל שהכ' בא להורות דכיחם כזה כמש"א יונתן [שמואל א יד] ואם כה יאמרו עלו עלינו, ועלינו, וזה מותר, כי יונתן חקר בזה את לב פלשתים אם פחד הקב"ה נפל עליהם ויראים לזוז ממקומם [וע' בכ"מ ה' עכו"ם פ' יא משכ' הטעם לזה בשם הר"ן, ותמי' הוא זה, כי כ"ז מבואר ברש"י בפסוק הנ"ל וע' בש' זכרון בא"מ סי' תקפ"ג] ואם ישראל יעשו כן במלחמות הרשות מותר דהיינו שיכבו הם חרדת אלקים בלב האויבים ולא ירצו לזוז ממקומם, ואז כי תצא אתה למלחמה עליהם, וגו' ופי' ושבית שביו שהכבר המה כשבוים כי פחד ה' עליהם. עי"ל ע"ד מוסר באם ב"א המה בשאול תחתי' רשעים גמורים ח"ו, ואפי' שבא עליו לפעמים הערה לשוב, אבל הוא אבל עצמו לאחר יואש, ע"ז אה"כ כי תצא, כדברי חז"ל פתחי לי כמחט סדקית, ואני אפתח לכם כפתחו של אולם, וזהו כי תצא וגו' ואין אויב גדול מיצה"ר ופי' ושבית שביו, מה שהכבר בידו של היצה"ר מן רמ"ח אברים שבקדושה, והמה אצלו כשבוים, ושבית הכל מידו: (כא), טו, כי תהיין לאיש וגו', וא' חז"ל [קידושין סח יבמות כג] שנואה בנשואין דהיינו בחייבי לאוין הכי מדבר, כי ק' איך יוכל מחמת שנאתו אותה לעבור ע"ד, אבל כגון זה הי' הסו"א שיוכל לדחות הבן השנואה מדין בכור, וק' דלמא לעולם פי' שנואה כפשוטו, ובפי' א' בגמ' [נדרים כ ע"ב] עה"פ וברותי מכם המורדים והפושעים בי אלו בני ט' מידות וכו' ופי' רש"י על בני שנואה והוי ביאתו כזנות וא"כ שפיר הי' הסו"א שיוכל להעבירו הדין בכור, וי"ל שע"כ צ"ל פי' שנואה דקידושין הוי בעבירה והוא משום ג' טעמים, א, כי אסור לשנאותה, שכ' ואהבת לרעך כמוך וכדאי' בגמ' [קידושין דף מא] ב, איך מותר לבעול שנואה, וכנ"ל, ג, שי"ל פי' הגמ' [קידושין הנ"ל] וכי יש שנואה לפני המקום ואהובה לפני המקום כלומר דהול"ל אחת הוא אהובה, וכדומה, ומד"א אהובה ע"כ פי' לפני המקום, ושפיר א' בחייבי לאוין הכ' מדבר: (כג), כי קללת אלקים תלוי, פי' רש"י שאדם עשוי בדמות דיוקנו, וישראל הם בניו, משל לשני אחים תאומים וכו' ומקשה המהרש"א ע"ז [בסנ' דף מו ע"ב] נראה מזה שרק לישראל שייך זאת ולא לעכו"ם ולמה כ' [ביהושע יוד] שתלה הי' מלכי עכו"ם ולוה להורידם, [וכן עשה למלך עי] ומתרץ שדעת רש"י בזה משני טעמים, א', שעל כן לא תלין מהמשל הנ"ל וזהו כי קללת וגו', ב, ולא תטמא וגו' כי המת שאינו נקבר מטמא הארץ, וזה שייך ג"כ בעכו"ם, וק' הלא בכמה מקומות משמע שעכו"ם אינו מטמא [ע' נזיר סא ע"ב ינא כותי שאין לו טומאה וכו' ב"ב דף כ', יבמות סא וכדומיהן], ונקדים לשון הרמב"ם ז"ל בה"ת פ"ז ה"ז] ה' נקראים מינים וכו' והאומר שיש שם רבון אחד אבל שהוא גוף ובעל תמונה, וכ' הראב"ד שם א"א ולמה קרא לזה מין וכמה גדולים וטובים ממנו, הלכו בזו המחשבה וכו' וז"ל

סי' קפח] ועוד, בין דין לדין שלא תוכל לדמות זל"ז, בדין שאינו מפורש, ואפי' בדבר שמפורש אין אתה יודע בין נגע לנגע כדאי' בגמ' [נדה דף יט ע"ב]: וקמת ק' שתיבה זו נראה למותר, וי"ל פי' וקמת כמו יקם ה' את דברו, וקם הבית אשר בעיר [ע' מו"כ ס"א פי' יב] והיינו שאתה מקיים דבריך ואז, ועלית וגו', וי"ל, דאי' בס"י שרוה"ק מתחיל בדבר קטן כמו אם משיג איזה פירוש טוב וכדומה [ובזה יש להבין מאמר הרא"ר כפ"ט, וז"ל מעיד אני עלי, את השמים ואת הארץ בין ישראל בין עכו"ם בין איש בין אשה וכו' הכל לפי המעשה שהוא עושה כך רוה"ק שורה עליו, פי' את השמים הצדיקים הגדולים העושים ענייני שמים בקדושה, ואת הארץ העכו"ם וכדומה, העושים ענייני ארץ, וז"ל הזוה"ק פ' משפטים דף ט, כי חלק ה' עמו וכו' בשמא דא תמן, יתיר מכל שאר שמהן, ושמא אחד מכל שאר שמהן דילי, ההוא דאתפשט ואתפלג לכמה ארחין ושבילין ואקרי אלקים וכו' ואתפלג שמא דא לשמשין ולמתן דמנהגי נשאר עמין כדא' ויבא אלקים אל אבימלך וכו' ע"ש, וע"כ קורא רוה"ק כי מקור תוצאותיו מקודם דאתפשט ואתפלג לתתא בא מאלקים] ואי' בס"י בשעה שנעלם דבר מהאדם, יקום מן המקום ההוא כלומר שילמד הלכה, ופתאום יזכה לזמן אחר להבין דבר הנעלם ממנו וזהו מצד רוה"ק שלא הי' ראוי קודם לזה רק אח"כ, וזה שא' וקמת ואח"כ בעזה"י ועלית במעלה להבין במקום אשר יבחר ה' אלקיך היינו תורת אמת, וא"ל, אז ובאת אל הכהנים וגו': (יד), ככל הגוים וגו' וכ' לא תוכל לתת עליך איש נכרי וגו' וק' וכי הסו"א לתת עלינו נכרי, ומה זה שא' ככל הגוים וגו' וי"ל הלא ישראל מצויינים בג' מדות ביישנים רחמנים גומ"ח, ומלחמה צריכין איש להיות אכזר גדול בלא רחמים כלל להרוג ולאבד הכל להיפך מג' מדות הנ"ל, ע"כ יאמרו שלזה ראוי איש נכרי, ולתרץ קו' המפורשים מה חטאו ישראל בימי שמואל שני [שמואל א' ח'] וירע הדבר בעיני שמואל וגו' י"ל כי כוונת הבריאה הי' כמו שהי' לבסוף להיות כל איש גדול בתו' ובמעש"ט וכ' ומי יתן כל עם ה' נביאים וגו' וכמש"כ [יתרו] ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, וכ' [יחזקאל לו] ואת רוחי אתן בקרבכם וגו' וכ' [יואל ג] ונבאו בניכם, וכדומה מהפסוקים רבים, ואז לא צריכים מגן וחרב, כי צדיק גוזר והקב"ה מקיים, רק שא"א להיות כולם במעלה אחת לכן צוה התוה"ק מפני שיבה תקום וגו', ולשמוע להשופט, אבל ראה הקב"ה שיפלו ממדריגה כוונת הבריאה ויהיו צריכים למלחמה, לכן צוה לדורות כי תבא אל הארץ וגו' ואמרת אשימה עלי מלך וגו' פירוש לא לענייני נפשות כלום, כ"א יהיו מוכרחים לעבודת הקו' אין זו נכון כי ההכרח לא ישובם, ורק ע"י עצמו צריך אדם להיות מוכשר לקבל טהרה, וא"כ אם המלך הוא רק למלחמה, הי' הסברה מה לי נכרי, מה לי ישראל, שעפ"כ צוה התוה"ק לא תוכל לתת עליך איש נכרי, אמנם בימי שמואל א"ל שימה לנו מלך לשפטינו דייקא פי' לענייני נפשיות, וע"ז וירע הדבר בעיני שמואל כאשר א' תנה לנו מלך לשפטנו דייקא, וכ' שם כי לא אתך מאסו כי אתי כלומר שלא הכירו לעבודת האמת מצד עצמם, אלא שהמלך יכוף אותם, עי"ל ע"ד הכ' שום תשים עליך מלך פי' דוקא אשר יבחר ה' אלקיך בו אבל לא מדעתכם, כי אדם יראה לעינים וה' יראה ללבב, וכן מרע"ה א' יפקוד ה' אלקי הרוחות וגו' [אח"כ ראיתי שפי' כן מ' יצ"ע, ואה"ע] ופי' לא תוכל אתה לתת עליך המלך שיהי' איש נכרי כלומר שמתנכר במעשיו לה' יתש"ו בסתר וגם אשר לא אחיך בלבו הוא, כי הנסתרות לה', וזה הי' החטא בימי שמואל מש"א שימה לנו דייקא היינו שיעשה אסיפה גדולה ויבחרו בעצמם מלך, וזה שא' ככל הגוים, שמבררים להם מלך ע"פ רוב מנין, והשיב א' הקב"ה כי אותי מאסו, מה שלא בקשו מתחלה לשאול את פי ה', וזה שנ' שם וירע הדבר בעיני

שמואל כאשר א' תנה לנו מלך כלומר לנו לדעתינו, וזה שא' כאן ואמרת אשימה דייקא מדעתכם, ככל הגוים שיבררו וגו' וכנ"ל: עי"ל כמו שהאמונה והבטחון נלמדים יחדיו, כן הצדקות והענוה אין זה בל"ז כלום והאיש הגדול בשני מעלות אלה נ"ל מלך ישראל, כמש"כ לבלתי רום לבבו וגו' ולבלתי סור וגו', וזהו החילוק בין מלך מעכו"ם למלך ישראל, וכמש"א חז"ל ע"כ שם תשים עליך מלך שיהא אימתו עליך והיינו לא הראיה מהדרו ותקשטו ומלבושיו היקרים, אלא מרוב צדקותיו וזה שיהא אימתו מפני ה' יתש"ו, זאת תהא עליך דייקא דהיינו שיהא גדול מכל ישראל, והיינו מש"כ שם תשים עליך, וזה עיקר היראה מלפניו, וכמש"א את ה' אלקיך תירא לרבות ת"ח וכש"כ ממי שהוא גדול מכולם וכמש"כ [שמואל א' יז] אתה בא אלי בחרב וגו' והנה ק' למה כ' ואמרת אשימה עלי מלך ולא כ' שום שם תשים, אמנם ידוע שהתוה"ק הורה לנו דרך ממוצע, והוא כי רוב ב"א, המה בינונים וכמש"א רשב"י ראיתי בני עלי', והמה מועטים [סוכ' מה] ע"כ ואמרת אשימה וגו' היינו כמש"כ בתוה"ק למען יברכך וגו' בכל מעשה ידך אשר תעשה דוקא, וזהו ככל הגוים שעושים מלחמה ע"פ הטבע, ע"כ א' שם תשים כפי הנ"ל, ואפי' איש נכרי בתו' ובמעש"ט, וגם אשר לא אחיך בענוה, וצריכים ישראל להכיר אפי' שצריכים לעשות עליהם מלך שילחום מלחמות ה' יתש"ו ע"פ טבעו, אבל עיקר צריכים רחמים מה' יתש"ו כי לה' הישועה, אבל בשמואל כ' שא' והיינו גם אנחנו ככל הגוים היינו לשפטינו מן אויבינו, ר"ל הטבעי לחוד ע"כ א' ה' יתש"ו כי אותי מאסו: (יז), ולא ירבה לא נשים וגו' וא' חז"ל [סנה' כא] שלמה אמר אני ארבה ולא אסור וכ' נשיו הטו את לבבו, ויש להבין מה ס"ד דשלמה, וי"ל ע"ד חז"ל [ר"ה כא] עה"פ [סוף קהלת] בקש קהלת למצא דברי חפץ וכתוב יושר דברי אמת, בקש קהלת להיות כמשה, יצאה ב"ק כתוב יושר דברי אמת ולא קם נביא עוד וגו', וי"ל הכוונה ע"ד חז"ל [ברכות לה] הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן וי"ל הטעם ע"פ ידוע שהשורש לכל הטוב הוא מדת הענוה, ובזה שני והאיש משה ענו מאוד וגו' זכה ולא קם וגו' לכן רשב"י מסר נפשו עה"ת וא' כתיב שצריך אדם לקיים והגית וגו' וכן הוא דרכי ש"ת פת במלח וכו' ואם לא יהי' לו מה לאכל ילך על פתחי נדיבים לבקש, רק לחם צר ומים לחץ, וא"ל יאכל עשבים, כי לא צריך יותר מגודל ענותנותו, ונעשה לו נס, ואיברי להו חרובא ועינא דמיא [שבת לג] אבל הרבה עשו כרשב"י ובקשו שיעשה להם, נס כמוהו וא"כ יש בזה גיאות לכן לא עלתה להם, וכן מרע"ה ברוב ענותנותו חשב שא"א לו לעלות למעלה הראוי עד שפירש א"ע מאשה אשת שהי' לו, והסכים הקב"ה, אבל שלמה אמר יותר מזה [וכמו שא' בע"ז יז ע"ב, כיזל אפיתחא דבי זונות וניכפיי' ליצרין] אם הי' כתוב בתורה, ולא יסורו את לבבו אז הי' הכח הסרה תולה בהן, אבל כ' ולא יסור, א"כ תולה בי, לכן ארבה נשים, ואחזק את לבבי לכנס את היצה"ר ואז אלך במעלה רמה, וזהו גיאות, וזה שיצא ב"ק וכתוב יושר דברי אמת כלומר הא שני ולא קם כמשה זה הי' מצד היושר ממש"כ והאיש משה ענו וגו' וכנ"ל, והוא שירש מענותנותו הגדול, מאשה אחת, ואתה להיפך וכנ"ל והי' הסוף, נשיו הטו את לבבו: (יח), וקרא בו כל ימי חייו, וק' הלא הליוה זו, הוא על כל אחד מישראל שני והגית וגו', וי"ל כיון שהמלך צ"ל גדול בתורה וכנ"ל וא' בזוה"ק שבפ' האזינו יוכל לראות מה שיהי' עמו כי"ס וזה שאח"כ באם יזכה, יקרא בו כל מה שיהי' לו כי"ס, עי"ל, כמש"א [פ"ד מי"ז] יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיי עוה"ז, כן נ"ל טעם ליתר התוה"ק יותר מכל מיני תענוגים וכמו שאנו מתפללין והערב נא ה' אלקינו את דברי תורתך בפינו, וכן א' דהע"ה [תהל' לד] טעמו דייקא שיהא בעבודת ה' יתש"ו

טעם

דאינשא, לא יעלה, כן הלשון, בלי, יעל, או, בל, יעל, והוא שא' ורעה עינך וגו' ולא תתן וגו' כי אם נותן, ודובר זלזולים לעני ח"ו שוטה, אבל אם ורעה עינך פי' שמקבלו בפנים רעה, לדבר רע, וגם ולא תתן לו, זהו פושע גדול: קרבה שנת השבע וגו' נתן תתן וגו' ק' למה כי דוקא כאן נתינות הרבה, וי"ל ע"פ משל אכסניא עשיר וקמצן גדול אשר לאשתו הי' לחם צר ומים לחץ, פעם בעת מלחמה באו אליה בעלי מלחמות ולקחו מזון רב ושתו לרוב ולא שלמו, למחר ג"כ באו איזה אחות ב"מ ובע"כ הי' צריך לתת להם מזונות הרבה בלי תשלומין, ויהי היום אמר לאשתו לבשל לו בשר ואכל הוא בעצמו לרוב וכן שתה משקות טובות וגם נתן כזאת לאשתו, ובניו, וגם למחר עשה כן, ושאלו אשתו ע"ז, והשיב לה, אם לא אכל ואשתה גם זה יקחו הבעלי מלחמות וזהו קרבה שנת השבע וגו' אדרבה אז נתן תתן הרבה, ואז יראה ה' את טוב לבך וכי בגלל הדבר וגו' יברכך: (י), נתון תתן וגו' [ע' פ' נשא בפסוק כה תברכו] וי"ל ע"ד רמ"א [ביר"ד סי' רמט סעי' יג] שלא יתפאר אדם בצדקה ואם מתפאר לא די שאינו מקבל שכר אלא מענישין אותו, וזה שאה"כ נתן תתן לו דייקא בחשאי ואל ירע לבבך בתתך לו דייקא וגו': ולא ירע לבבך י"ל הכוונה כי אפי' הכילי בעת שהוא חולה אז נותן צדקה, ע"ז אה"כ ולא ירע לבבך פי' שלא תמתין עד שירע לבבך באיזה חולי, כי בגלל וגו' יברכך וגו' בכל מעשיך שלא יאונה אליך רעה וכו' אשרי משכיל אל דל ביום רעה, פי' שיש רעה בעולם באיזה אויר רע ר"ל וכדומה ימלטהו ה', עי"ל ע"ד חז"ל [תענית ט] דמותר לנסות הקב"ה בצדקה שנ' [מלאכי ג] ובחנוני נא בזאת וגו' וכ' הרב"י [ביר"ד סי' רמז] דוקא במעשר מותר לנסות אבל לא בצדקה, וכ"כ הגה שם, ע"כ א' ולא ירע לבבך כי בגלל הדבר הזה יברכך פי' שלא תנסה את ה' בצדקה ותאמר כי בגלל זה, צריך הקב"ה לברכך, כי רק במעשר מותר לומר כן ולא בצדקה: כי בגלל הדבר הזה וגו' י"ל הכוונה כמו המבשלת לסעודת נשואין יש למבשלת אכילה ושתי' ע"כ היותר טוב אע"פ שכ"ז אין שייך לה, עכ"פ היא אוכלת ושותה, כן אה"כ, כי בגלל הדבר הזה דייקא כלומר לא נתן לך הקב"ה עשירות וכ"ע אלא להיות גבאי וכמבשלת הנ"ל ורק כי בגלל הדבר הזה שמוכן כ"ע אצלך לעניים ולת"ח, תוכל אתה ג"כ להנות ולאכל, וזה שא' האי עלמא כבי הלולי דמי' שצריך לידע כל ברכותיו אין שייך לו אלא לאחרים כמו המבשלת הנ"ל על סעודת הלולי: (יא), מקרב הארץ י"ל פי' מן העשירים היושבים בקרב הארץ ברחבה, [וכמש"כ בעניני קדושה כי ה' וגו' בקרב מחנך בפ' תצא] כלומר שזה גלגל החוזר בעולם ע"כ פתח תפתח את ידך פי' בשעה שאתה פותח לו את ידך אחת זכור שיוכל להפך הדבר שאתה תקבל ממנו. ולכן כי כפל, שתפתח מיד ידך השנית לזכרון לקבל ממנו ואז בל"ס תתן בעין יפה: (טז), ז, ובשלת מכאן ק' להבין רש"י בפסחים דף עד ע"ב, וז"ל דצלי נמי קרוי בישול כדכתיב בדה"י [ב לה] ויבשלו הפסח וגו' וכ"כ רש"י בגמ' חולין דף קט ע"ב ובתוס' שם ד"ה הבא לקדירה וק' למה לא מפרשים דצלי קרוי בישול מהכ' הזה בתורה ולא בדה"י, וי"ל אפי' שרש"י כי כאן צלי כפשיטו אבל א"א להביא ראי' מכאן כדאי' בגמ' זבחים דף לז ע"א יעו"ש ופי' לר"ע ובשלת בישול ממש והיינו שלמים כל ז' וא"כ מריקה ושטיפה, וי"ל ראי' לזה שלא כ' ובשלתו ואכלת' ובשלת משמע שזהו על שלמים וכן ת"א ותבשל: (טו), אך שמח לר' יהושע [פסחים סח ע"ב] דא' חלי' לה' וחלי' לכם פי' אך חלק כמו שא' בגמ' [פסחים ה] ואפי' לר"א שם דא' כולו לכם, י"ל שמרמז כאן הכ' כמש"א חז"ל עה"פ וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה [ברכות ל יומא ד' ע"ב] ובפרט משא' [ברכות לא] אסור לאדם שימלא שחוק פיו בעוה"ז שנ' אז ימלא שחוק וגו' [וכ"ה בא"ח סי' תקס] וזה

שא' אך שמח אכין ורקין מעוטין הם. עד שיראה ה' יתש"ו בגאולה שלימה לכן משמיך שלש פעמים וגו' ואז ולא יראה פני ריקם בשום תוגה אלא מלא שמחה וזה שאה"כ [ישעי' לה] ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה וק' דהול"ל להיפך ובהנ"ל ניחא ופי' ונסו יגון שבאותו שמחה, כי עד העת ההוא צ"ל וגילו ברעדה וכנ"ל:

פ' שפטים, שפטים ושטרים תתן לך דייקא דהיינו שיקנום א"ע כל או"א מישראל, אם עבר איזה עבירה, ול"ד עבירה, אלא אפי' בכל שעריך קורא המידות כן, כי כמו השערים מביאין לידי טרקלין כן המידות לידי המעש"ט, ואם השתמש באיזה מידה רעה יקנוס א"ע, ויהא שוטר ע"ע לשלם, ואז יזכה להיות זוכה ומזכה וזהו אשר ה' אלקיך נותן לך דייקא לשבטיך שיזכה להיות שופט על שבט, וגם יהי' מזכה שע"י, ושפטו את העם וגו' וכ"ז הוא ע"ד הכ' [צפני' ב] התקוששו וקשו וא' חז"ל קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים, עי"ל שהתוה"ק מזהיר תתן לך דייקא ולא בפני עכו"ם שיהא א"ו עיקר שישפטו עכו"ם נחות לשונו, הגם שזה מעלה, אבל כל מעלה אין חסרון [וע' סנ' ז' ע"ב]: משפט צדק וק' הלא אי' בפייט [ביוצר לשחרית יום א' דר"ה ד"ה מלך במשפט וגו'] ובמקום משפט אין צדקה, ובשין משפט יש צדקה, וי"ל ע"ד חז"ל לא חרבה ירושלים אלא על שעמדו דבריהם על ד"ת, כי מצוה לבצוע, וזהו בגמ' [סנ' ו' ע"ב] עה"פ [שמואל ב' ח] ויהי דוד עשה משפט וצדקה לכל עמו, והלא כ"מ שיש משפט אין צדקה וכו' אלא איזה משפט שיש בו צדקה הוי או' זה ביצוע [וע' ח"מ סי' יב] עי"ל שהמשפט אם יחייבו, יהי' אצלם כאלו עשו צדקה, וצדק שעושין יהי' אצלם כמשפט כלומר שיחשבו מעשיהם הטובים לא לשום מעלה אלא לומר כך הוא הדין, ובזה י"ל משאה"כ לא תטה וגו' שזה כנגד מש"כ בפ' יתרו ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל פי' המנהיגי את העם בצדק ובמשפט כפי' בי הכ"ל קרואים כן [טאַפּפּער] וזה שא' ושפטו את העם משפט צדק, וכנגד מש"א שם י"א, זה שא' כאן לא תטה כלום וזהו לפי הירא', ומש"א שם אנשי אמת, א' כאן לא תכיר פנים, וכנגד שנאי בצע, א', ולא תקח שחד, עי"ל שזה מוסף ע"מ שא' תתן לך וגו' ולאלה אה"כ לא תטה פי' אם הוא בנו של השופט אל תדחהו [ע' רמ"א ביר"ד סי' רמה] לא תכיר פי' אל תבט אל מראהו ואל גבה קומתו ולהדרת פניו, אלא מה שבתוכו כמש"א אל תסתכל בקנקן וכו', ולא תקח שחד מהשפט: (כ), צדק צדק תרדף צדק בחכמת התוה"ק וצדק במעש"ט, וי"ל ע"ד חז"ל [סנ' דף עב] פיזור לרשעים הנאה להן והנאה לעולם, ע"כ כשם שמצוה לעשות צדק ושלום בין הבריות כך הוא מצוה צדק תרדוף פי' לעשות פירוד בין הרשעים ולרדוף אותן וזה צדק כמו זה. עי"ל כי טבע הצדיקים לברוח מן הרבנות וכו' [שמואל א' יוד] הנה הוא נחבא אל הכלים וזה שא' שתבחר בהשופט אשר אתה צריך לרדוף אחריו לקחת המשרה כי הוא בורח מן השררה: (יז), ח, כי יפלא וגו' חז"ל א' כל הלומד תורה לשמה זוכה לדברים הרבה, ע"כ אה"כ כי יפלא, תדע שזהו ממך, כלומר אתה הגורם שלא למדת לשמה, והנה יש לנו ה' חלקים בתוה"ק, ח"מ, ע"ז א' דבר למשפט, יו"ד דיני או"ה ונקיט בין דם לדם, דהיינו דם נדה, דם בשר, ומלב ג"כ הוא, מה שנהפך לחלב ואו"ח, ע"ז א' בין דין לדין, ועל דיני תורת כהנים א' ובין נגע לנגע, ואה"ע, ע"ז א' דברי ריבות, שבין איש לאשתו בעניני קידושין וגיטין וכתובות שכ"ז בא לשעריך לדייני עיר, עי"ל פי' כי יפלא מלשון אשר יפלה ה', והפלה ה' [וארא בא] והיינו כי שבדך יהיו מופרדים מהוראה שלך כי הם יאמרו חייב ואתה או' זכאי או להיפך, והטעם, כי גדול שימושה קיי"ל ואתה לא תהא בקי בין דם לדם, כי רק ע"י שימוש יודעים איזה דם טהור ואיזה טמא [ע' יו"ד סי'

מצוה התוה"ק בכל דיקא את נפשך שאכילה שלך יהי' משונה מאכילת עכו"ם וי"ל פי' את מלשון אוה לתושב לו שיהי' רק לעבודת ה' יתש"ו ולא לשום דבר תאות הגשמי, וע"ל: (כג), רק חזק וגו' י"ל כל הזהרות האלה לא א' הכ' של דם כי איסור הדם כבר נ' למעלה רק הדם ל"ת, אלא אי' על עניני אכילות, א, שיש אוכלים להרבות כמן למען יוכל לאכל, וזהו רק חזק לבלתי אכל עבור הדם להרבות דם לכם, כי הדם של ישראל עיקר הוא עבור הנפש המשכלת, ואם אתה אוכל כבהמה וכשאר עכו"ם, אתה מכלה את בשרך ואת נפשך וזה שא' ולא תאכל מלשון חרב תאכלו [ישעי' א] וגו'. ב, לא תאכלנו פי' אתה לאוד כי אכילת ישראל צריך לעשר ממנו, ולראות לשלוק תמיד משלחנו לעניים, ולא כאכילת העכו"ם שאינם רואים ע"ז, ופי' על הארץ של עם הארץ [כמו וכל הארץ באו מצרימה [פ' מקץ] פי' עם הארץ] ופי' תשפכנו כמים שצריך לעקור התאות החומרי וכל מאכל טוב ומשתה טובה יהי' חשוב אצלו כמים אשר קל הוא לשפך כן יהי' קל לתת לעני ומטוב מאכלו, ג, ואפי' שאתה מקיים באכילה כל המצות שנוהג בה ולאמר עליו תורה וברכה ובהמ"ז, לא תאכלנו למען ייטב לך וגו' פי' כמו אל תהי' כעבדים המשמשין את הרב ע"מ לקבל פרס, וכל כוונתך בזה למען ייטב לך ה' יתש"ו ולבניך, ז"א. כי, פי' אלא, תעשה הישר בעיני ה' ולא לשום טובתך: עי"ל שמדבר על הדם ואח"כ הטעם האיסור אכילת הדם, כי הדם הוא הנפש פי' נפש כל דבר חי בהמיות הוא כפי הטבע של כל אר"א, ודם אדם לפי שכלו, אך דם ישראל יש בו קדושה לפי כוונת כח הזיוג בקדושה ובטהרה, ואם יערב בדם ישראל, דם בהמיות מזיק את דמו הקודש, ויטמטם את שכלו, לכן לא תאכל וגו' כלומר בשרם של בהמות טהורות נותן כח להגוף אבל ל"כ דמם מזיקין לדמך, וא"ת שיתערב הדם ויהי' בטל ברוב, ע"ז א' ל"ת אפי' ע"י תערובות, על הארץ תשפכנו כלומר שזה מביא רק טבע ארציות כמים שנברא עיקר להצמיח ארציות, וא"ת אלוב"א שאין להם שכל, ולב בהמה להם שנ' ואדם ביקר בל יבין וגו', וא"כ להם יהא מותר, ע"ז א' טוב ל"ת כי אין לך אדם שאין לו שעה, ובשמת הבחירה יוכל לעלות במעלות נשגבות וזה שא' למען ייטב לך, שתוכל להביא הטוב עליך, ועכ"פ, ולבניך אחריך וגו' כי האב זוכה לבן וכו' בחכמה [עדיות פ"ב משנה ט] ל"כ אם תאכל דם לא יוכל עוד לעשות הישר וגו': רק חזק ע' רש"י למה כי חזק, ופי' בגמ' [מכות כג ע"ב] ומה אם הדם שנפשו של"א קצה בהם כלומר נמצא שאין מקיים בזה מצות ה' הפורש ממנו מקבל שכר גזל ועריות וכו' עאכו"כ וק' אדרבה לכן כ' בדם רק חזק, שלא יפרוש למען טבעו שקצה בהם, אלא למען מצות ה' יתש"ו וכענין שא' אל תאמר אי אפשי בבשר חזיר וכו', וי"ל הכוונה, כי בכל מצוה יש בו עניני הגוף ועניני הנפש הן ל"ת והן עשה, וכמו גזל ועריות, עניני הגוף, ובנפשו יכוין לשם ה' יתש"ו, וכן בכ"ד, ל"כ בדם שאין בזה עניני הגוף ורק בנפשו יכוין לה' יתש"ו ושפיר א' הק"ו: (יג), ה, אחרי ה' אלקיכם וגו' ע' רש"י, [וע' סוטה יד ע"א] וי"ל שכל הפסוק מדבר בעניני תפילה ופי' אחרי לביהכ"נ כמש"א ברכות ו' עשרה קדמה שכינה ואתיא, או י"ל כמו שא' על ר"ע אדם מניחו בזוית זו, ומוצאו בזוית אחרת, ואם במרע"ה כתיב ויראו מגשת אליו כש"כ לפני ממה"מ הקב"ה מחויב אדם לבא בנקרות הצרים ובסעפי הסלעים מפני פחד ה' בגשתו להתפלל, והנה פי' אחרי מופלג הוא [פי' רש"י פ' ו' עה"פ הלא המה וגו' וש"ד] וזה שא' אחרי דייקא וגו' כמו ר"ע הנ"ל והטעם ואתו תיראו, ע"כ צריך לאדם חיל ורעדה לאחוז, בגשתו לפניו יתש"ו, ואעפ"כ צריך אדם לצפות על העת להתפלל, וזהו את מצותי תשמרו מלשון ואביו שמר את הדבר, וי"ל פי' ובקלו תשמעו זה ק"ש כמש"א חז"ל השמע לאזנך מה שאתה מוציא בפיך וזהו תשמעו,

ולהיפך בשמונה עשרה, ואתו דייקא תעבדו פי' שתתפלל בלחש, ומשום שעיקר הוא ק"ש ותפילה ע"כ תפרש את אלה, ופי' ובו תדבקון בתמידית ולא בקרי, פעם עושה ופעם אין עושה, [וע' או"ח סי' נא]: (יד), א, בנים אתם לה' כאן דוקא, בנים, שלא יעשו על המתה, כי העכו"ם נבראים רק לעוה"ז אבל אתם בנים לה' לכל מיני רוחני וטוב הצפון לעוה"ב אפי' הפחותים שבכם, כי עם דייקא קדוש דייקא וקדוש הוא מעלת הרוחני וכמו שא' חז"ל עה"פ כפלח הרמון רקתך רקנים שבך מלאה מצות כרמון, וזה שא' ובך בחר וגו' מכל העמים וגו' ע"פ האדמה דייקא כלומר שהעכו"ם המה ע"פ האדמה ולא אתם, עי"ל פי' בנים וגו' ע"ד חז"ל ג' שותפין באדם וכו' וזה שא' בנים וגו' מצד הנשמה חלקו יתש"ו, וא' חז"ל [שבת קנ] עה"פ ורקב עצמות קנאה, כ"מ שיש לו קנאה עצמותיו מרקיבין וכו' לכן א' כי עם קדוש אתה שאין בכם קנאה, לכן גם עצמותיכם לא ירקיבו, וגם לע"ל ובך בחר ה' להיות דייקא פי' בעתיד ע"י תחה"מ. אשר ל"כ בעכו"ם אשר ע"פ האדמה דייקא וכנ"ל: (טו), ד, אפס כי לא יהי' בך אביון, ולהלן הוא או' כי לא יחדל אביון ע' רש"י, וי"ל כי חז"ל א' [סנ' סד ע"ב וש"ד] שצריך אדם לראות שלא יבא לידי עניות וזהו כי לא יהי' בך דייקא וא"כ ק' למה הביא רש"י פי' זה, וי"ל כוונת רש"י כיון שאחז"ל כן לעניני הגוף א"כ כן הוא לעניני הנפש וכן הוא בתד"א פ' כז, וז"ל לפי שאין לך ערום בישראל אלא למי שאין בו תו' ומצות, וא"כ פי' כי לא יחדל אביון כמו הכ' אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא, ובל"ז ק' להבין ע"מ שפי' רש"י ז"ל בזמן שעושין רצונו ש"מ אביונים באחרים וכו' כמנא רשע עני, ועושה תשובה, צריך להעשיר מיד, ובהנ"ל ניחא, עי"ל פי' הכ' כי כמו שא' חז"ל [שבת ל' וכש"ד] אין השכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה כן א' בגמ' ברכו' דף ס שהדואג והולך בעצבות אז הרעות רודפין אחריו, ולהיפך בשומח, וזה שא' אפס כי לא יהי' בך דייקא אביון ואז כי ברך וגו', וא' כפל ברך יברכך היינו הן לעניני הגוף והן לעניני הנפש: (ז), לא תאמץ וגו' י"ל הכוונה ע"ד חז"ל הנותן לדקה מברך בשש ברכות, והמפייסו בי"א ברכות [ב"ב ט ע"ב] ואה"כ שפני אלה נ"ל, וזה לא תאמץ את לבבך אלא תהא עמו בלב שלם לפייסו, דברים היוצאים מתוך הלב, וגם לא תקפץ את ידך לתת לו נדבה הגונה וזהו מאחיך דייקא האביון דייקא, עי"ל פי', לא תאמץ מלשון חיזק והכוונה שלא לתת יותר מיכולתך, גם לא תקפץ וגו' שלא לתת פחות מראוי לך ועל שני אלה א' מאחיך האביון שלא תהא אביון כמהו כי אם עובר ע"מ שכ' אפס כי לא יהי' בך אביון וכנ"ל או להיפך אז תבא לידי עניות, זה מצד הטבע, וזה ע"י עונש ותהא אחיו כמהו: (ח), כי פתח תפתח הכפל י"ל ע"פ משל שני עניים סומים באו לעשיר, וא"ל העשיר תנו ידיכם ואתן לכם איזה ר"ט ושיפר העשיר ה' ר"ט מידו לידו השנית, וכ"א מעניים חשבו שחבירו קבל ה' ר"ט, והלכו להם בשמחה, ומיד נהפך לתוגה, כי אכלו באיזה אכסניא וצוה איש את רעהו לשלם, אז ידעו האמת שאין להם כלום, והלכו לעשיר לצעוק לפניו והישב להם שהי' משטה בם ולא נתן להם מאומה אלא קול בעלמא היו שומעים, והנה חז"ל א' עה"פ [רות ג] שם האיש אשר עשיתי עמו וגו' גדול מה שעני עושה עם בעה"ב, ממה שבעה"ב עושה עם העני פי' שזה נותן לו דבר גשמי ועני נותן לו שלעה"ב. וא' חז"ל בשעת פטירתו ש"א אין מלוין לו אלא תו"ר ומעש"ט. פי' אפי' עד הקבר אין מלוין שאר מעשים, וזה שאה"כ כי פתח תפתח את ידך לו פי' שתבין שאין אתה נותן לעני אלא לך וכאלו שני ידיך פתוחות ואתה סופר ומונה מידך אחת לידך השנית וכאלו שני ידיך פתוחים לקבל זמ"ז, ואז, אם תבין זאת והעבט וגו' די מחסרו וגו': (ט), בליעל, נקרא כן האיש העושה רעות למעלה מן הטבע, וי"ל כמו שמרגלא בפומי

דאנשא

מן הכ' הזה, ועי"ד הכ' כי יום נקם בלבי וגו' [ישעי' סג] ובשמים יום הוא אלף שנה ע"ד הכ' כי אלף שנה בעיניך וגו' [תה' צ] כדאי' שם ברש"י [וע' ברע"ב סוף מס' תמיד] וזהו כימי השמים שהימים בשמים היינו בעיני ה' יתש"ו שהשנה הוא שס"ה אלפים שנה, ויש לפרש הכ' שיש ימי שמים, וימי ארץ, ימי שמים מה שהלכו הצדיקים באור יום עניני שמים וימי ארץ היינו לרשעים בעניני עוה"ז ולכן א' למען ירבו ימיכם דייקא וגו' וזהו יהי' כימי השמים עניני שמים כרצון הבריאה, על הארץ, עד לפ"ל, שלא יהי' שום גשמי:

פ' **ראה**, ראה וגו' וק' שתיבת ברכה וקללה נראה כמיותר והול"ל מיד ראה אנכי נתן לפניכם היום את הברכה אשר תשמעו וגו', וי"ל שיש ד' כיתות בעולם צדיק ורע לו, רשע וטוב לו וכו' ומשום שהמינין אמרו עכ"ד מקרי הוא לכן א' מרע"ה ראה כי מה' יתש"ו יוצא כל אלה, ופי' ברכה וקללה פי' שני כתות צדיק ורע לו ברכה בעוה"ב וקללה בעוה"ז, רשע וטוב לו, ברכה בעוה"ז, וקללה לעוה"ב, ועוד א' את הברכה היינו צדיק וטוב לו וגו' ואת הקללה היינו רשע ורע לו, וכ"ז אנכי זה הקב"ה נתן לכם כל יום, ופי' ראה בראיות השכלי, או שהראה להם בעיני חוש, וכמש"כ אנכי ה' אי' שם ברש"י ובמ' שפתח להם עולמות עליונים ותחתונים, כן הי' כאן: **ראה** וגו' ז"ל הס"ת משל לזקן שהי' יושב על הדרך והי' לפניו שני דרכים, אחת תחילתה קוצים וסופו מישור, וא' להיפך, והי' מזהיר להעוברים וא"ל אע"פ שאתם רואים שתחילתה שלזו קוצים, לכו בה שסופו מישור וכו' וי"ל הכוונה, כי לפי ראות עיני אדם הוי התורה כדבר שא"א לקיים והגית בו יומם ולילה, והלא בתוה"ק גופה כ' ששת ימים תעבוד, וכ' למען יברכך וגו' בכל מעשה ידך וגו', וצריך האדם להחיות א"ע, ואת ב"ב, ואעפ"כ אנו רואים במוש מבחורי חמד המקבלים עליהם עול תורה מנעוריהם ומקיימים כך הוא דרכי ש"ת פת במלח וכו', זהו בהתחלה, אבל אח"כ המה ג"כ עשירים בעוה"ז, כאלו שפורקים מעליהם עול התורה בעוה"כ, וזהו המשל הנ"ל כי דרכי התוה"ק באמת תחילתה קוצים אבל בעוה"ז סופו מישור, ולהיפך שאם אדם לומד חכמת עוה"ז למען יהי' בטוח טוב עוה"ז, ומלבד שסופו שהוא אפיקורס ורשע אלא גם הרבה מהם עניים ואביונים וסופם רע בעוה"ז, ובזה יש לפרש בתה' [קכא] שיר למעלות בלמד, מה שלא כתיב בכל שיר המעלות, ופי' למעלות ישראל, אשא עיני שכלי אל ההרים הגדולים אשר אני צריך לעלות לעניני הגוף, וע"כ אני צ"ל עזרי מעם ה', וכמו עושה שמו"א שהמה התנגדות להדדי, כי הארץ רוצה עניני שמים, ואעפ"כ יש להם קיום, כן האדם הנברא משמים וארץ, ע"כ אני או' אל יתן למוט רגלך מלילך תמיד לביהכ"נ ולביהמ"ד, והטעם כ"א מטריח לאסוף הון, הוא צריך לשמר את ההון מהפסד ומלגנוב, אבל אם מאסף עניני הנפש המשכלת זו הוא משמרו, וזה אל ינום שמרך דייקא [וכמעשה שהי' סוחרים עוברים את הים ובתוכם ת"ח גדול ושאלו איך סחורך, ולמה אתה מבלה זמן, א"ל כנזכר, לאיזה ימים נשבר הספינה ונגם הצילו את נפשם ע"י ספינות קטנות אבל הסחורות אבדו, והלכו על פתחי נדיבים והת"ח קבלו אנשי העיר בכבוד גדול והיו מעשרו] והנה כי אם שעזבינו יום יומים אעזבך ואם האדם הוא עמל בתורה ובמצות כן התורה משמרתו וכש"כ אם הוא ישן, ישן ג"כ השומר ישראל, ועי"ז א' הנה לא ינום וגו' ולכן אה"כ ראה וגו' ברכה וקללה זה לימד התוה"ק שנראה תחילה לקללה אבל יהי' ברכה, וכן להיפך, וגו': **ראה** ז"ל הס"ר ד"א מה כתיב למעלה כ"א שמר תשמרון וגו' א' ב"ק, הנפש והתורה נמשלה לנר, הנפש שנ' נר ה' נשמת אדם והתורה שנ' כי נר מצוה וגו' א' הקב"ה לאדם הוי נרי בידך, ונרך בידי, נרי בידך זו התו', ונרך בידי זו הנפש, אם תשמר את נרי אני תשמר את נרך וכו' מניין דכתיב רק השמר לך ושמור נפשך מאד הוי כי אם שמר תשמרון, והפשוט הוא ע"ד חז"ל הבא לטהר מסעין לו לראות אור האמת וא"ל כנר השכל הקו' והוא כנשמה, ולסמוך המאמר הזה אל הכ' ראה וגו' י"ל ע"ד שכתבנו לעיל [בפ' תרומה] בדרוש לשבועות ע"ש באריכות שיש ג' עולמות בעוה"ז היינו לג' כיתות, עולם החלום, ועולם הדמיון, ועוה"ז, וזה שא' מקודם לבינונים ברכה וקללה, שני' כחלום ושני' מה שעושים תו' ומצות, ואח"כ א' את הברכה לצדיקים שעוה"ז נברא בעבורן היום לעשותם ומחר לקבל שכר, ואח"כ א' ואת הקללה לרשעים שהמה בעולם הדמיון, ובל יעלה ע"ד שהברכה הוא ד"א, ל"כ אלא את הברכה זה הוא אשר תשמעו, וזהו עוה"ז האמת, שעי"ז נקרא חי שנ' כי מוצאי מצא חיים [משלי ח] וכדומה מהפסוקים וני כסיל בחשך הולך וני' דרך רשעים כאפלה [משלי ד] והיינו עולם הדמיון, וזה שא' ואת הקללה אם לא תשמעו וגו' שאין קללה גדולה מזו, אפי' יש לו מכל טוב עוה"ז, עי"ל, כמו משל ומליצה, המה, להבין עי"ז הנמשל פירוש הכ' ומאמרים, אבל אדם בער בל יבין נמשל, רק שהוא מבין המשל, אז כבהמות נדמו, כן כל עוה"ז הוא רק משל ומלכותא דארעא מעין מלכותא דרקיע וכן מכ"ד יקח אדם משל לעוה"ב הנמשל, והנה בז"מ שהיו במדבר ולא הי' חסר להם שום דבר ע"כ היו גדולים בתורה ובמעלות ישראל, ועכשיו שהלכו לא"י, לעבוד בשדה זה בכרמו וזה בזיתו, ולמו"מ, ע"כ א' ראה וגו' את הברכה יהי' לכם בעוה"ז ובעוה"ב אשר תשמעו מלשון הבנה פי' שתבינו שעוה"ז הוא משל, ועיקר הוא תורה ומצות עניני עוה"ב, והקללה אם לא תבינו הנמשל רק המשל וע"כ וסרתם וגו' וכו': (כח), וסרתם מן הדרך, מה שלא כ' כן בהברכה ועשיתם, כי מחשבות טובות מצרף הקב"ה למעשה, אבל ברעות צ"ל דוקא וסרתם, ואע"ג שא' ללכת אחרי וגו' ובע"ז מצרף הקב"ה ג"כ מחשבה למעשה, ז"א, כי אמר ללכת פי' כמש"א [שבת קה ע"ב] כך אומנתו של היצה"ר היום א"ל כך וכו' עד ע"ז: (יב), יג, **השמר** לך וגו' פי' רש"י אבל אתה מקריב ע"פ נביא כגון אלי' וש' בני הצ' שמעון כי' טעם כי הקריבו לבעל מקודם, והם לא רצו לילך לירושלים לביהמ"ק, פי"ל כי כוונתו לא הי' לקרבן אלא לקדש שם ה' יתש"ו: (כ), כי ירחיב וגו' נקדים לזה מאמר תד"א"ז פ"ב וז"ל מ"מ נשתנו אוה"ע שהן אוכלין את עוה"ז, וא"ל בני, זה שכרן משום שהפריש הקב"ה את ישראל מתוכן לפיכך הן אוכלין את עוה"ז משל למהד"ד למלך בו"ד שמנא אדם ממשפחה מרובה והוא עושה למלך כל רצונו מה עושה המלך, סיגר מתנות מרובות לכל בני המשפחה וכו', וק' להבין וא"כ כמו אותו האיש שעשה רצונו של מלך בלי"ס יש לו יותר טוב מכל המשפחה וא"כ השאלה אינו מתורץ, וי"ל, ע"פ ידוע שאין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' ויש הרבה מאוה"ע שעושין מעש"ט ובנת"ס ולדקות ושמורים מאונאה, ומגזל ומגניבה, וכדומיהן הרבה, אמנם כ"ז עושין או מאמת שנולדים במידות טובות, או מגד שכל אנושי, ויש מהן מגד מיתוס המדינה וראוי להם שכר בעוה"ז, א"כ ישראל שעושין הכל כאשר לכל נפש ה' יתש"ו כאשר נוה עלינו בתוה"ק ושכר מצוה בהאי עלמא ליכא רק בעוה"ב, וזה שא' במשל הנ"ל שכ"פ מעש"ט שלהן משפחה עם ישראל רק שהפריש הקב"ה את ישראל במעשיהן מתוכן, והשואל לא הבין המירץ ושבר כפשיטו ע"כ טוב שאל ע"ש, והנה חז"ל א' [חולין יז] במדבר נאסר להם בשר תאוה [שהיו קדושים] כשנכנסו לארץ הותר להם, והשכל מחייב כי בא"י היו צריכים לעבוד זה בכרמו וזה בזיתו וצריכים כח הגוף, כמו להגדיל הפכו"ס, וזהו ואמרת אכלה בשר להרבות כחי, אבל זה מעשה בהמה לכן אמר אבל כי תאוה ג"כ נפשך דייקא לעניני הנפש המשכלת ללמד חכמה, אמנם יש ג"כ גוים שלומדים חכמת כמש"א חכמה באוה"ע תאמין, אבל

למלכות האדם, וי"ל שזהו הכוונה א"ת מה, שזהו מלתי זוטרתא, על המצות מה שמוטל על ישראל ולקיים והגית וגו', אלא לזה הוא דבר קטן, מה שיאמר מאה ברכות בכ"י דהיינו להתפלל ג' תפילות בכוונה ואז הוא בן עוה"ב אפי' אין בו תו' ומעש"ט, ורק אם הוא שמור מן העבירה כדאי' שם, עי"ל כי המפורשים מקשים לקמן עה"פ בכל לבבכם ובכל נפשכם למה לא כ' ובכל מאדכם כמש"כ בפ' ואתחנן ובכל מאדך, ומתרצים כי פי' ובכל מאדך בכל ממונך וזה שייך ביחיד שממון חביב עליו מגופו ולא הרבים, וא"כ ק' כאן דא' בלשון יחיד הול"ל ולעבד וגו' ובכל מאדך, ע"כ י"ל אדרבה משום זה מתחיל מה ה' אלקיך וגו' שזהו דבר קטן כי בשלומא כ"מ שנוגע בממונו ומצות אמורות כ"מ שיש בו חסרון כיס זהו קשה לקיים אבל אי רק בכל לבבך ובכל נפשך, ע"ז אין שום טענה, ומניעה לקיים: [עי"ל פ' וילך] (יז), כי ה' אלקיכם וגו' וא' הז"ל [מגילה לא] כ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו דבר זה כ' בתורה וכו' כ' בתורה כי ה' אלקיכם וגו' וכתיב בתרי' עושה משפט וגו' ומקשה שם המהרש"א על רש"י כאן שפי' עה"פ עשה משפט יתום ואלמנה הרי גבורה, ואגב גבורתו אתה מוצא ענותנותו עכ"ל הלא בגמ' הנ"ל לא משמע כן, אלא פי' עשה משפט זהו ענותנותו, ובפשיטות י"ל שפי' הרי גבורה ברש"י הולך על פסוק הקו', אמנם י"ל שרש"י מתרץ בזה כל הקו' שמקשים המפורשים עהג"מ הנ"ל, כי המהרש"א מקשה שם למה א' כ"מ, ואם"כ לא מביא אלא ג' כתובים, והב"ל [דרוש עד] מקשה על תיבת שם, וגם על הלשון אתה מוצא, אבל אי' בגמ' [יומא סט] אתא ירמי' וא' נכרים מקרקרין בהיכלו אי' נוראותיו ע"כ לא א' והנורא [ירמי' לב] דניאל לא א' הגבור [שם ט] אתו אכנה"ג וא' הן גבורותיו וכו', ולפי"ז כ"מ שיש דין ורעות ח"ו בישראל הן גבורותיו שמאריך אפו לרשעים, וגם באותן ב"א שלא ענשן יותר, וכ' [ישעי' א] לולא ה' הותיר לנו שריד כמעט וגו', וז"ל תדא"ר [פ' יח] הכהו קוץ במקום בשר ולא הכהו במקום גידים ועצמות יברך וישבח לשמו של הקב"ה וכו', ולכן א', כ"מ שאתה מוצא דייקא גבורותיו של הקב"ה כמציאה ודבר אדם שנראה להיפך ממש"כ וכמו כאן הגדל הגבר והנורא וכ' מיד עשה משפט יתום ואלמנה וק' איי גבורותיו ונראותיו לעשות יתום ואלמנה והלא הוא יתש"ו מוכתר בי"ג מכילין דרחמי, וצ"ל הן הן גבורותיו וכו' וכנ"ל ועוד, השקר אלקי המצא, וזה שא' אתה מוצא ענותנותו פי' כאלו כביכול סובל הצער וכ' עמו אנכי בצרה, וע"כ מתרץ מיד בהכ' הזה וא' אשר לא ישא פנים וגו', ובזה מדוקדק פי' רש"י כאן עשה משפט הרי גבורה פי' הן גבורותיו שהמי"ד גובר ורואה צער בעולם, אבל כנ"ל וזהו ענותנותו שסובל הצער, והוא נותן להם די ספוקם, [ועי' גל נעול על מגילה דף לא מש"כ שם בס"ד]: (כ), את ה' אלקיך הירא וגו' י"ל על הכפל הדברים, כנגד שני נסיונות שבעולם נסיון עוני, ונסיון עושר, א', אף שצריכים להשכיר א"ע להיות עבדים, יחזקו ביראת ה' ולא יתנעו אותן עבדות אדוניהם רק אתו תעבד כמש"כ עבדי הם, עבדתו יתש"ו קו' לעבודת רבו, ועל העשיר א' ובו תדבק בלי הפסק, כי העני צריך עכ"פ ג"כ לעבוד את רבו, ומשום שלשני אלה יש ב' נסיונות, ע"כ א' רפואה ובשמו תשבע היינו ע"ד חז"ל נדרים [ושבועות עי' תמורה ג] סיג לפרישות, עי"ל כי ז"ל הזוה"ק [בהקדמת בראשית דף יא ע"ב] יראה אתפרש לתלת סטרין, תרין מנייהו לית בהו עקרא כדקא יאות, וחד עקרא דיראה, אית ב"נ דדחיל מקב"ה דייחון בנוהי ולא ימותון או דחיל מעונשא דגופא או דממוני' [והיינו שפי' ברכות וקללות מתוה"ק על עוה"ז כפשטא דקרא] אית ב"נ דדחיל מקב"ה בגין דדחיל מעונשא דעלמא [פי' עוה"ב] ועונשא דגיהנם, וכו' יראה דאיהי עקרא למדחל ב"נ וכו' בגין דאיהו רב ושליט,

עקרא ושרשא דכל עלמין וכו' [ר"ל די לאדם עפר ואפר וכו' לעבד ממה"ת הקב"ה וב"ש] ע"ש כל המאמר, וע"ל ש"פ יתרו שיש עוד יראה למעלה מג' אלה, והוא שירא ודחיל כה"י אולי יקניט ממה"ת הקב"ה הן בדיבר שלא כהוגן והן בראיה או בשמיעה וכש"כ באיזה מעשה, וכסדר הזה מחשב ממטה למעלה, את ה' אלקיך דייקא תירא שלא יהפוך עליך מיה"ר למיה"ד בעוה"ז, אח"כ תלך למעלה אתו תעבוד, גין שכר ועונש עוה"ב כי תבין שהשכר ועונש של עוה"ז הבל ורעות רוח, אח"כ תלך למעלה ובו תדבק, כ"א יבין האדם מי הוא, ואיזה זכי' גדולה יש לו שהוא עובד ממה"ת הקב"ה לא יסור מעבודת האמת כה"י כמו דבר שהוא דבוק, ד', ואם תירא אולי תקניט בשום דבר את ה' יתש"ו, אז עכ"ד שירא קלת מיצה"ר מיד בל"ם תשבע בשמו לקיים המצות, שכ' נשבעתי ואקימה לשמר משפטי צדקך [תה' קיט] ולכן לא כ' ובשמו השבע אלא תשבע בעתיד: (יא), יג, בכל לבבכם וכ' [בפ' ואתחנן] בכל לבבך וא' חז"ל בשני יצריך ביצ"ט וביצה"ר, כי יש ב"א הנולדים במידות טובות אז אין מהמידם שהוא צדיק אבל אם יש בו יצה"ר מכל צד, אז שכרו גדול כי לפום צערא אגרא, או יאמר שאל יתרעם אדם על יצה"ר שנברא, אדרבה מזה ישמח כ"ע ישראל [עי' תדא"ר פ' כא, ובזוה"ק פ' תרומה דף קסג ע"א] והנה ק' למה כ' ובכל מאדך כיון שא' בכל לבבך, ביצה"ר כנ"ל וע"כ י"ל פי' ובכל מאדך בכל מידה ומידה שהוא מודד לך כלומר לעמוד בכל מיני נסיון והיינו כל מיני יצה"ר ולפי"ז ק' דהו"ל לומר כאן נמי ובכל מאדכם, וי"ל הלא ראינן בגמ' [ברכות דף סא ע"ב] דעיקר הפי' ובכל מאדך בכל ממונך, לכן י"ל פי' בכל לבבך היינו אם יש עוד באדם יצ"ט ג"כ, והיינו בשני יצרך, אבל א' ובכל מאדך בכל ממונך וע"ז כ' לעיל וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך היינו שסוב לית בו יצ"ט כלל, אעפ"כ אין שייך שלא יבא בו איזה הרהור תשובה כי"ח ואז יתחזק: (יא), יח, ושמתם את דברי וגו' ע' רש"י בשם הספרי, אף לאחר שתגלו היו מצויינים במצות וכו', וק' שנראה מזה שבגלות פטורין ח"ו, וי"ל ע"ד חז"ל [עירובין כד] אין תורה נקנית אלא בסימנים שנ' שימה בפיהם א"ת שימה אלא סימנה וי"ל שאח"ל שימה בפיהם אלא ע"י סימנים וכ' הציבי לך ציונים [ירמי' לא] והנה בתפילין מציין ישראל כמש"כ וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך זו תפילין, וכן מציין בתי ישראל במזוזה, וכן דורש הספרי לענייני כל המצות דהיינו כמו אכילה ושתי' וענייני הגוף א"א לשכח כי התאוה יעורר להם, כן צריך לציין לעשות כל מצות בשעתן וכמו תפילין ומזוזה, וא"ל ישכחן בעוה"ר בגלות המר, מעט מעט, עי"ל ע"ד חז"ל [שבת לב] בעון מזוזה בנים מתים, ר"ל, ותפילין הוקשה למזוזה שני אחריו למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ויש שם מ"ד אפי' על ביטול תורה ומקרא נדרש לפניו ולפני פניו, ומזהיר הכ' ושמתם את דברי אלה הקללות שכ' כאן, על לבבכם פי' שלא תאלו במקרי, וזה מביא הגלות לומר כן כשארי הגוים אבל היו מצויינים במצות פי' בכ"ד שבא עליכם טוב או רע ח"ו על המצות תאמינו שהכל בהשגחות הבורא ב"ה לכן הניחו תפילין עשו מזוזות שלא ימותו בניכם ח"ו, וזה שא' הכ' הציבי לך ציונים בכ"י כמה מצות עשית או כמה עברת ח"ו, לשוב מיד עליהן, וכמו איש שחיי גופו בלא חשבון סופו רע, וזה שא'. וא"ל, שמי לך תמרורים דייקא, מר יהי' ח"ו, וזה שכ' הספרי באם לא תעשה כן תהא משוקע בטומאה כ"כ עד אם יאמרו אליך אח"כ חזור בך ועשה מצות, יהי' בעיניך כאלו רוצים ממך הדשות: (כא), כימי השמים על הארץ תרגום יב"ע כסכום יומין דקיימין שמיא על ארעא, והיינו כדא' [סנ' נט] ימות המשיח כמיום שנברא העולם ועד עכשו, ורא" מפסוק זה, וא' שם ברש"י הגירסא רבי אר' ימות המשיח יהי' שס"ה אלפים שנה ע"ש וי"ל נמי

מן

עמך ישראל זל"ז ולא לעם אחר, ילטרכו דייקא אבל העמים יעבדוך מל"ע, כמש"כ [ישעי' סא] ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו'. [ע' ברכות לה ע"ב] ואל תאמר שזה יהי' מחמת שלא יהי' לך אנשים לעבדיך ע"ז א' לא יהי' בך עקר וגו', ומה שא' ובבהמתך י"ל שעכ"פ יש שאינם ב"ת וכ' אדם ביקר וגו', [עי"ל כי מרגלי בפומי דאנשו לעשיר אין לו בנים ורק לעני יש בנים הרבה, וע"ל פ' שמות עה"פ וכאשר יענו וגו', לכן א' ברוך תהי' פי' בעשירות גדול יותר מכל העמים ואל תראה שעי"כ לא יהי' לך בנים אלא ולא יהי' וגו' ובבהמתך כנ"ל], והנה חז"ל א' [בכורות מד ע"ב] לא יהי' בך עקר מן התלמידים, ועקרה, שלא תהא תפילתך עקורה לפני המקום, אימתי בזמן שאתה משים עצמך כבהמה [וע"ש בתוס' ד"ה שלא] י"ל כי ק' הלא כבר א' וברך פרי בטנך וגו' לכן א' חז"ל שעד כאן ברכת ארציות, וכאן א' ברכת נפשיות וזה שאה"כ ברוך תהי' מכל העמים, כלומר ברכתך א"א להיות בכל העמים שבעולם והוא שלא יהי' בך עקר מן התלמידים בלימוד התוה"ק לשמה, ויתרבה הדעת האמת וגו' ואח"כ א' מיד והסיר וגו' כי באין בריאת הגוף, אין בריאת הנפש: (יז), כי תאמר בלבבך וגו' ע' פי' רש"י, וק' הלא די להתחיל לא תירא מהגוים רבים וגו', וע"ק תיבת בלבבך נראה כמיותר, וי"ל שהכ' מדבר בשני מלחמות, מלחמות הגוף כפשיטו, ומלחמות הנפש, עם היצה"ר, שיעלה ע"ד אדם אם יראה בספרים הקדושים מה שמוטל על אדם לעשות, ובכל רגע להזהר בראיה ובשמיעה ובדיבור, ויש לו מלחמות ומניעות רבות מכל צד, וכמעט מן הנמנע א"ו להיות ישראל כראוי', והנה חז"ל א' [ברכות כד] בכל לבבך בשני לבבך וכו' והוא מדכתיב לבבך ולא כ' לבך, וזה שאה"כ כי תאמר בלבבך דייקא, שאתה ירא משני דברים, ואמרת רבים הגוים האלה וממני הן במלחמות הגוף ממש, והן במלחמות הנפש [ע' רש"י חקת שאוה"ע מונין את ישראל וכו'] ויראת ממעשיהם ומדעתם והיינו כח הס"א שבאדם, וזה שמקונן איכה, אוכל להורישם שני אלה, וא' עיקר הוא לשני אלה, לא תירא מהם, וכמו במלחמת הגוף כ' [שפטים] מי האיש הירא וגו', כן הוא לעניני הנפש, וע"כ כ' כפל זכר תזכר, כנגד הגוף והנפש, את אשר עשה וגו' המסות וגו' כלומר שהיית במ"ט ש"ט, ובאיזה שבועות זכית למ"ת וזהו והיד החזקה [כמש"כ רש"י סוף פ' וזאת הברכה] והיינו בענין מלחמת הגוף אשר הוציאך וגו': (ח), ג, כי לא על הלחם לבדו דייקא בלא תורה דומה כבהמה ואין זו חיי אדם, אפי' בעוה"ז, כי על כל מוצא וגו' יחיי' בעוה"ז ובעוה"ב והיינו כמש"א הכי בבלאי טפשאי דאכלי נהמא בנהמא פי' שאכלו שיכולין לאכל, כי כל אכילה צ"ל ע"כ מוצא וגו' פי' בכדי שיוכל ללמוד תו' ולעבדו את ה' יתש"ו, וכמש"כ צדיק אוכל רק לשובע נפשו, וגו': עי"ל דא' חז"ל [יומא עה ע"ב] בתחילה היו ישראל דומין כתרנגולים שמנקרין באשפה עד שבא משה וקבע להם זמן סעודה פי' רש"י בבקר ובערב והיינו, למאן שמתפלל מנחה ומעריב יחדיו, אבל לעולם יש ג' זמנים כמו לתפילה שחרית, ומנחה מיד אחר חצות, וערבית כמש"כ תה' נה ערב ובקר וצהרים וגו' [ע' ברכות דף כו] וכנגד ג' סעודות שאנו אוכלין לקיום הגוף כן צ"ל ג' תפילות לקיום הנפש המשכלת, וזה שא' ויענך וירעבך דייקא שהיו מנקרין באשפה כה"י ויאכלך בג' זמנים את המן בכ"י [ולא ג' זמנים] ולמה קבע זמן, למען הודיעך כמו שאתה דואג על חיי הגוף כן צריכות עכ"פ לדאוג על חיי הנפש, וזה כי לא על הלחם וגו' לדאוג בשביל זה למוד וגו': עי"ל כי ה' ברא באדם הקנה והושט, הושט מכניס כל מאכל והקנה מוציא קול וא' חז"ל כבד את ה' מהונך אל תקרא מהונך אלא מגרונך היינו מה שמוציא מגרונך תורה ותפילה וזה שא' למען הודיעך מכל מעשה ה' הגדול והנורא כי לא על הלחם מעשה ושט וגו' כי על כל מוציא מהגרון

ובגרגרת כל דבר הנוגע לה' יתש"ו יחיי' האדם וכן י"ל מש"כ [תהי' נג] הלא ידעו פעלי און אוכלי עמי פי' כל אכילות מעמי פעלו בהן עון, כי רק עושים מעשה ושט, כבהמות, אבל אלקים לא קראו בגרונם: (יג), וכסף וזהב ירבה לך וגו' ר"ל כז"מ שאדם יודע מש"כ לי הכסף ולי הזהב וגו' [חגי ב] לא ימטא, אבל אם ירבה לך אז ורם וגו' וכבר הי' מתגאה לפני איש בעשרו וא"ל שקר בפיו, כי רק הוא המשגיח על איזה שנים, כי אין מלוין לו אפי' לקברו, והן עושר בלי דעת, ודעת בלי עושר, נראה לכל שלא ביושר, אבל אוילים בחסר לב, ימותו, והחכמה, חיים לבעלי' יחושו, ודע כמו שהשוחד יעור עיני חכמים, כן מטמטים לב עשירים, וא' אם כסף וזהב ירבה לך אז הוא החכם, הוא הגבור, הוא היודע כל, וזהו שאמר, וכל אשר לך ירבה במעלות, ורם לבבך וגו': (יז), כחי ועצם ידי פי' שא' לא כדרך העניים שהמה עצלים אלא הוא עובד יומם ולילה, גם לא כאלה שנותנין צדקות ע"כ א"א להיות עשירים אלא, ועל ידי תלשון לא תאמץ את לבבך [ראה] ותלשון המשנה אין מעלימין [שבת קנא] שהי' סוגר את ידיו שלא לתת כלום, וכ"ז שקר, כי וזכרת וגו' שכח של אדם הוא בידו של הקב"ה וזה, כי הוא הנתן לך כח, וב' הנ"ל, שנתן לך עשירות לעשות חיל פי' מעמ"ט ולהחיות עם רב, ואם תכיר שני אלה אז למען הקים וגו': (י), יב, ועתה ישראל פי' כי חז"ל א' [ברכות ז] טובה מרדה א' בלבו ש"א יותר מכמה מלקיות. והיינו כמו שא' במ"ר עה"פ התנערי מעפר וגו' כהדא תרנגולתא דנערי' מעפרא ופי' דנערא א"ע מעפרא ואז כהרף עין היא מניקה, אבל ע"י אדם אפי' מנערה כה"י אינה מניקה, וזה ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל לא יעילו לך ב"א אחרים אלא, מעמך דייקא, וזהו כ"א ליראה וגו', עי"ל כמש"כ [מלכים א' כ'] אנכי הולך וגו' וחזקת והיית לאיש ופירשו, שא"ל כז"מ שהי' קיים הי' דוד שע"ה מחזקו ליראה ולכ"ע האמת, אבל כעת אנכי הולך וגו' ע"כ וחזקת בעצמך וגו' כן א' מרע"ה ועתה דייקא כאשר אני הולך מכם מה ה' אלקיך שואל, צ"ל מעמך מצד עצמכם: והנה חז"ל מקשים אטו יראה מילתא זוטרתא, אין לגבי משה וכו' [ע' ברכות לג ובש"ד] ומקשים אפי' אם הי' לגבי משה מילתא זוטרתא איך ביקש זאת מישראל ומתרצים פי' אין לגבי משה הטעם שהי' לגבי משה כי לא נתנו תו' אלא לאוכלי מן, והר"ן ז"ל בי"ב דרשות פי' הכ', הן המניעות לרבי אדם הרבים מבטלים מעבודת האמת וא' משה ועתה ישראל פי' כמו שאתם במדבר שלא חסר לכם כלום ע"כ מה ה', וזהו אין לגבי משה במדבר, ולענ"ד פי' הגמ' כיון שכל גדולת מרע"ה הי' מישראל שנ' לך רד כי שחת עמך שכל גדולתך מהם, ושמ"מ שהמה היו גדולים מאוד וזהו אין לגבי משה וכו', ועי' בזוה"ק פ' ויקרא דף כ"ב ע"ב וז"ל לא יהא כההוא דרא עד דרא דייתי מלכא משיחא דיחמו יקרא דקב"ה כותייהו דאינון אתדבקו וכו', עוד י"ל שכך א' משה רע"ה, הן אמת כאשר יקיים אדם והגית בו יומם ולילה ויהי' לו דביקות בה' יתש"ו, כמש"כ ואתם הדבקים וגו' בלי"ס לא יחסר לו כלום לעולם, אבל ב"א לא יכלו להבין זאת ושואלים מאין יבא עזרי כל צרכי הגוף, ע"ז א' ועתה ישראל כמו שאתם לע"ע שוב לא יקשה לכם שום קו', כי ראית את כל מעשה הגדול מה' יתש"ו אשר לא חסרת דבר, וזה מה ה' אלקיך שואל מעמך דייקא היינו וכי יעלה ע"ד שהאדם צריך לעבוד בעצמו על צרכי גופו, לא כן הוא ולא שואל מעמך היינו מעבודתך לצרכי גוף כלום, כ"א ליראה וגו' [וע' ברכות לה דעת רשב"י]: עי"ל כי חז"ל א' [מנחות מג] א"ת מה אלא מאה, שחייב אדם לברך מאה ברכות בכ"י וק' הלא כתיב מה, וי"ל דא' במ"י ובזוה"ק ובתד"א פרק יוד דאפי' אם אין באדם תו' ומעש"ט רק שמתפלל תמיד בכוונה הוא בן עוה"ב, וידוע שחשבון מאה ברכות הוא מג' תפילות בכ"י ומה שחסר הוא ע"י

הצטרכות

המצוה שבין האדם למקום ב"ה כמו שבת אם עושה מצד ההרגל וההרגל נעשה טבע ובזה ג"כ אין לו, הלע"ה על זה, שלא קיים מצות ה' דייקא וגם אין לו פירות בעוה"ז כי לא מהנה בזה לשום איש, ואדרבה הוא מהנה לעצמו בתענוגים כמו זכריהו על היין וג' סעודות, וכ' וקראת לשבת עונג, לכן א' רק בב' מצות גדולות האלה, כאשר נוך וכנ"ל, והנה חז"ל א' [קידושין לט] למען יאריכון לעולם שכולה ארוך וכו' ל"ל פי' על האדמה בארץ החיים כמו לעולם ירשו ארץ, אעפ"כ משום הפשוט למען יאריכון וגו' ולמען ייטב לך פי' נמי בעוה"ז והיינו הפירות וכנ"ל לכן לא כ' זאת בשבת, ועל קו' הרמב"ן הנ"ל מתרץ כאן במזרחי וכ' הלא חז"ל א' השמר דעשה עשה, וק' להבין שהרי בפי' א' [שבועות כ' ע"ב] נשים חייבת בק"ה ד"ת דא"ק זכור ושמור כל שישנה בשמירה וכו' והני נשי הואיל ואתנהו בשמירה וכו' הרי בפירוש שמור הוא הלאוין ע"ש ברש"י [וכ"ה בגמ' ברכות כ ע"ב] וי"ל שק' להבין בתוס' דשבועות שם ד"ה כל שישנו וז"ל איפכא ל"ל, דלשומרא מקשינן, וק' אפי' בל"ז דלזכורא מקשינן אאל"כ, כי הנשים חייבים בל"ת אפי' זמ"ג, הלא ע"כ ל"ל כמש"כ המזרחי ושפיר מקשה תוס' וכו', וי"ל לענ"ד, אפי' דאמרינן שזכירה בה' יתש"ו ע"פ ג' הנ"ל, אמנם ע"י תוה"ק זוכה לכ"ט, ולכן מה שא' חז"ל זכור זכריהו על היין י"ל שמרומז בזה ג"כ לימד התוה"ק כי יין בגימטר' ע', ובגימטריי סוד ה' ליראיו כידוע ממאמר חז"ל וכי אז בה"מ היו במעלה מאוד וידוע שעיקר המה ג' אמונת תורה מן השמים, השגחה אלקית, שכר ועונש כדאי' בעקרים [מ"א פ"ד] וע"י לימד התוה"ק בריאת השכלי בא לעיקר האמונות האלה, לכן מסיים [בפי' יתרו] כי ששת ימים עשה ה' וגו' וזהו אמונה שייך לראות השכלי הנ"ל [ע' כוזר מ"א אות טו] אמנם ע"פ רוב אינם בני תורה וע"כ זכור ושמור בדיבור א' נאמרו, וא' כאן לאינם ב"ת שמור עשה ול"ת שבשבת, כאשר נוך ה' כפי' הנ"ל לש"ש, ועיקר בזה שהתורה היא מן השמים וזהו כאשר נוך ה' וגו', ב' שתאמין בהשגחה אלקית ואעפ"כ אל תאמר א"כ לא צריך לעבוד, ז"א, אלא ששת ימים תעבוד, ועבודה זו תפילה, לה' יתש"ו, ועשית כל מלאכתך, כמש"כ למען יברכך ה' אלקיך בכל מעשה ידך וגו', וצריך להתפלל לה' שיצליח, ואח"כ א' וזכרת, זה אמונה שכר ועונש, כי עבד היית בשביל חטאך, ויצאך בשביל וינעקו ב"י אל ה' ועבור דם פסח ודם מילה, וכ"ז ראית בעיניך, וזה שאנו או' זכור ושמור בדבור א' וגו' ה' אחד זהו השגחה אלקית ושמו אחד זה תורה מן השמים שפקודת התוה"ק הוא שמו ית', וכ"ז, לשם, כמו בקרבי אקדש וגו' ולתפארת פירות בעוה"ז ולתהלה שכר בעוה"ב לכן לכה דודי וגו' או משום זכור ושמור בא ללמד להיות נשים כאנשים מחוייבים במצות שבת, לכן לכה דודי וגו', נמצא מהנ"ל שהאדם צ"ל טוב לה' ולבריות ואז יש להם פירות בעוה"ז והקרן קיימת לעוה"ב רק בתנאים הנ"ל, ובעוה"ר חטאו בב' אלה, ולקו בגופם, ובנפשם, להבין עניני אלקית, ונחמה יהי' בכפלים ויהי' פירות בעוה"ז וקרן קיימת לעוה"ב בביאת הגואל בב"י אמן: [ה, כב, ועתה למה נמות ע"ל פי' יתרו]: [ו, ד, אחד בגימטריי יג מכילין דרחמי וי"ג עקרים שאנו או' בכ"י [שהרמב"ם ז"ל מבארם בפ' כל ישראל בסנ'] ומה שא' שמע, כי ישראל א' נעשה, וגם א' ונשמע כי גם מצוה לשמוע ד"ת שנ' שמעו ותחי נפשכם [ישעי' נה] וראה מרע"ה כי ילכו מטה בעשיה, ע"כ א' אפי' במצוה שמע ישראל שישמעו ד"ת ג"כ ה' אלקינו פי' יהפוך לנו דין לרחמים, ויהי' אחד לכל העולם בגאולה שלמה: [ה, ולהבת ע"ל פי' עקב]: ז, י, ומשלם לשנאיו וגו' להאבידו וקשה וכי זה ממידות הקב"ה וכ"ש וי"ל פי' להאבידו כמש"א [מכות כד] עה"פ ואבדתם בגוים כאבידה המתבקשת, והכוונה מן התשלומי עוה"ז יבין לעשות תשובה [ובזה יש לתרץ קו' התוי"ט בפ"א פ"ה להפרש מן השמים ע"ש]: (יא), ושמרת וגו' וק' כיון דאמר חקים ומשפטים א"כ הכל בכלל, אמנם בהנ"ל ניחא, כי ל"ת המשפטים עושים מטעם דעת אנושי וחוקי המדינה; אלא גם החקים עושין מטעם טבעי ההרגל ומעשה אבותיהם בידיהם ע"כ צ"ל ושמרתם את המצוה דייקא הן אצל החקים והן אצל המשפטים:

פ' עקב, והיה עקב וגו', יש לכוין בפי' רש"י שאדם דש בעקבו, ב' פרושים, א', ע"ד חז"ל והוי זהיר במצוה קלה וכו', ואה"כ שאל יאמר אדם, דוקא במצות המוכרות יזכה לגדולות אלא גם והי' עקב וגו' כי לפום צערא אגרא, ב', אדרבה שרק בשביל עקב יזכה לגדולות, כי כמו שאדם עומד על עקבו וכף רגלו הוא יסוד בנינו, כן דוקא והי' עקב כפי' רש"י, כי זה מעשה היצה"ר מתחיל בקטן והיום א"ל כך וכו' עד עע"ז, וזהו עקב אשר שמע אברהם, שהי' נזהר בדבר שאדם דש בעקבו, לכן בא לקיום כל התוה"ק, וי"ל נמי פי' הכ' כי חז"ל א' כמנין עקב שמע אברהם בקולי והכיר את בראו לג' שנים, כי שנותיו היו קע"ה שנים, וזה שא' כאן עיקר גדול שידריך אדם את בניו מיד לדרך אמת בעוד שהוא עקב וקטן [ועי' ברש"י לקמן עה"פ לדבר בם בשבתך] וכמו אאע"ה וכנ"ל: ושמר ה' אלקיך לך, מה שמתחיל בלשון רבים ואח"כ א' בלשון יחיד לומר שאין הברכות אל עד שמקיימים ישראל ואהבת לרעך כי זהו משפטים שאח"כ מה שבין אדם לחבירו ואם המה כלב אחד, אז ושמר לך הברית זהו כמו שט"א, כי כן הבטיח לאבותינו, ולנו בתוה"ק שכרת ברית אתנו אם בחקתי תלכו וגו' כל הברכות, אבל אז כשנשבע לאבותינו הי' מצד החסד: את הברית ואת החסד, י"ל פרושו ע"ד הכ' [תי' פה] אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ר"ל שהצלחות אדם המה שנים, א', אם הוא בעוה"ז איש אמת אז מכירים אותו ב"א ואמת קאי וילדים, וב"א אוהבים אותו, ב', אם הוא מקיים מצות ה' יתש"ו ועושה צדקה ומעש"ט אז הוא בן עוה"ב והקב"ה אוהבו וזה שא', אמת, מי שיש לו מידה זאת, מארץ תצמח היינו יצמח לכ"ט בעוה"ז, וצדק מי שיש לו מידת הצדק, משמים נשקף כלומר הוא בן עוה"ב, ובזה י"ל פי' הכ' [תי' סב] אחת דבר אלקים שתים זו שמעתי וגו' פי' אף שכרת ברית לאבותינו לתת לנו ארץ זבת חלב ודבש, וגם בתוה"ק לא כ' אלא שכר עוה"ז, וזה שאה"כ אחת דבר אלקים אעפ"כ שתים זו שמעתי שעיקר השכר לעוה"ב, והטעם, כי עז זה התוה"ק שנ' ה' עז לעמו יתן, לאלקים פי' זהו רומזי עניני אלקית וא"א שיהא השכר ע"ז עניני גשמי, אבל כ' [תי' סב] ולך ה' חסד וגו' פי' שהשכר עוה"ב הוא מצד החסד כי די לאדם מה שהקב"ה עושה לו בעוה"ז וכ' מי הקדמיני ואשלם וכו', וזהו ושמר ה' וגו' את הברית זה טוב עוה"ז כמו שהבטיח לאבותינו ארץ זבת וגו' ואת החסד זה טוב עה"ב: עי"ל לדמיון אם באו שני אנשים חשובים לעשיר גדול לעזור להם, לא' הי' לו שט"ח ישן מאבותיו על זה העשיר על כי ר"ע וא' רצה מתנות חנם ואין רשות לבא אל העשיר אלא בבקשה אשר יש מעלה וחסרון לא' שבא בתורת חוב, אבל שוב לא יוכל לתבוע יותר, אבל השני, יוכל לתבוע כ"מ שברצונו, והנה ק' להבין כיון דא' והי' עקב תשמעון וגו' וא"כ הו"ל זכות עצמותן וא"כ די לו' ואהבך וגו' כי ל"ל את הברית וגו', אמנם ידוע שלעוה"ז צריכים ישראל זכות אבות כי שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וזכות עצמו צריכין לעוה"ב, שאין לאדם אלא בקשה אחת שנ' אחת שאלתי מאת ה' וגו', אעפ"כ יש לצדיק ג"כ עוה"ז אפי' בלא זכות אבות, מצד חסדי ה' יתש"ו, וכמש"כ [קהלת סוף ה] מתת אלקים הוא, וזה שא' לעניני עוה"ז, ושמר וגו' את הברית זה מה שא' אח"כ אשר נשבע לאבתיך, ואת החסד היינו לתת כל משאלותיך מחמת חסד כמש"כ ואהבך וגו' ויהי' לך שני מעלות הנ"ל: (יד), ברוך תהי' וגו', פי' אף שאנו מתפללין ולא ינצרכו

עמך

אסור לעשות ע"ז, והגוים עושין ע"ז ופלחין לי' וזה שא' ועבדתם שם אלוהים ב"א, מעשה ידי אדם עץ ואבן, שהמה עושים בידיהם ע"ז, והמה פלחין להם, עי"ל, כי בעוה"ר עושין ישראל ע"ז, ומוכרין לעכו"ם וזהו ועבדתם לשון עבודה, שאפי' דמיהן אסורין [יו"ד סי' קמד] ובזה יש להבין מש"א הכ' אשר לא יראון וגו' אפי' שהוראה בזה שללנותא דע"ז מותר, אעפ"כ א"ל להאריך כ"כ, אמנם לזה מאריך הכ' בגודל האיסור בעושה ע"ז, כי אסור להסתכל בע"ז ובנוי שבה, וזה אשר לא יראון שאסור לראותן, ואסור לשמוע כלי שיר מתנה [יו"ד סי' קמב] וזה ולא ישמעון, גם אסור דמיהן לקנות מהן אכילה. וזה ולא יאכלון, אפי' להנות אסור לריח בעלמא וזה ולא יריחון, שנ' כי חרם הוא [עקב]: (לט), וידעת וגו' פירשו אם תרגיל א"ע לכל דבר שבקדושה עניני שמים, תראה תמיד ממעל עליך ותקנה מהם, לבא תמיד למעלתם, ועל הארץ, לכל עניני עוה"ז הארצי תראה תמיד מתחת כלומר שיש ב"א טובים ממך והמה עניים יותר, ובזה יבא למעלה לידע כי ה' הוא אלקים, וי"ל פי' אין עוד שצריך להיות בשני מעלות הנ"ל עד אין עוד מתחת ממנו ואין עוד למעלה ממנו, וי"ל פירושו, מחמת הטבע בעוה"ז מכחישים המינין בהשגחה פרטיות ואו' עולם הפקר, אמנם אח"כ וידעת וגו' כי תיבת אלקים הוא עניני הטבע, וה', למעלה מן הטבע, ותדע, השגחה פרטיות מזה, בשמים וגו' דהיינו מכל דבר שהמה למעלה מן הטבע, כמו אם אחד נופל מאיגרא רמה לבירא עמיקתא דהיינו שמפלתו למעלה מן הטבע, או להיפך, כמו חולה שהוא לאחר יאוש, אבל כל הרופאים, וא' עליו שא"א בשום אופן לעמוד מחולי זה, ולאיזה ימים הוא בריא, וזה שא' הן אם אחד עומד במעלה העליונה כמו בשמים ממעל ופתאום נפל לארץ מתחת, או להיפך שעמד בארץ מתחת, ופתאום הלך למעלה גדולה מאוד ופי' ג"כ אין עוד, לזה אין מעלה עליו ולזה אין למטה ממנו, ומזה ע"כ הכל מודים, כי ה' הוא אלקים עי"ל פי' והשבת אל לבבך זה התוה"ק כמש"א עה"פ אמרו בלבבכם [ברכות ה] כלומר שע"י התוה"ק יכיר כל אמת, ואם הוא לאו בר הכי יוכל לידע שיש המשגיח בעולם ע"י חוזי כוכבים והמזלות וזה בשמים ממעל וכמו אאע"ה שהי' חוקר בזה עד שבא לאמונת אמת, ואם גם זה לא ידע יכיר מפעלות אלקית ועל הארץ מתחת כמש"א [עירובין ק] עה"פ מלפינו מבהמות הארץ וגו' אלמלא לא נתנה תו' למדנו צניעות מחתול וכו' ומכ"ז תראה אין עוד [וע"ל בפי' וזאת הברכה בפי' סמיכות התו' אות ז]: (מד) **וזאת התורה** וגו' י"ל על המסך הכ' כי חז"ל א' אם פגע בך מנוול זה משכיהו לביהמ"ד, וכמו ערי מקלט הי' לרוצח הגוף, כן וזאת התורה אשר שם משה לפני ב"י ליצה"ר רוצח הנפשות והפואה להמלט ממנו ע"י לימוד התוה"ק: **דרוש לשבת נחמו:** [ישעי' מ] נחמו נחמו עמי וגו' ואי' במדרש חטאו בכפלים שנ' חטא חטאה ירושלים, ולקו בכפלים שנ' כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתי' [שם] ונחמה בכפלים שנ' נחמו וגו' וי"ל הכוונה ע"ד הכ' ובכל מאדך בכל מידה ומידה שהוא מודד לך וכו' [ברכות נד] הן עשירים והן עניים יעמדו בנסיונם, אבל חטאו בכפלים פי' עניים לא עמדו בנסיון וכש"כ עשירים ולקו וכו' כי עניים היו בממון, אבל לקו בגופן אח"כ וכש"כ העשירים לקו וכו', אמנם הלשון בכפלים נראה באדם אחד, הי' ויהי' כפלים כל ג' הנ"ל, ונקדים להבין כאן הכתובים שמור את יום השבת לקדשו כאשר צוך וגו' וכן כ' בכבד כאשר צוך וגו' וק' למה דוקא בשני אלה כ' כן, ועי"ק למה כ', שכר בכבד למען יאריכון וגו' ולא בשבת, וזה לשון הרמב"ן [בפי' יתרו] על זכור את יום השבת, ורבותינו הקפידו בזה וא' זכור ושמור בדיבור א' נאמרו, ולא הקפידו בלשונות אחרים שנתחלפו, כי זכור מ"ע הוא שנזכר יום השבת לקדשו ושמור הוא מל"ת שכ"מ שני השמר פן ואל. אינו אלא ל"ת וכו' שלא לחללו וכו'. וי"ל לענ"ד, דהנה הקב"ה נתן לנו ג"ד לזכרו תמיד ולקיים שויתי ה' לנגדי תמיד, א', בריאת הגוף והיינו ע"י מזוזה ציצית ותפילין, ר"ת מצות [ומז"ל נתנו לנו סימן א"ת ב"ש, א"ת ביום א' דפסח יהי' לעולם ש"ב וסימנו על מצות ומרורים יאכלוהו [טור ומחבר באו"ח סי' תכח] וי"ל ע"ד חז"ל כ"מ שיש לו מזוזה בפתחו וכו' לא במהרה הוא חוטא שנ' והחוט המשולש וגו' [מנחות מג] כי ג' אלה המה לעיניו תמיד, וזהו על מצת, מזוזה ציצית ותפילין אם עובר ואינן מקיימן מ"ו מרורים יאכלוהו, עי"ל ע"ד חז"ל [יומא] מקדש שני חרב בשביל שנאת חנם וזה על מצות מלשון מצה ומריבה ע"כ ומרורים יאכלוהו, עי"ל דאי' במ"ר דאיכה עה"פ גלתה יהודה מעוני שאכלו חמץ בפסח, היינו שלא אכלו לחם עוני והמצה הי' לא זה לחוד, אלא שחטאו בגאולת ישראל לעבודת אמת שזהו טעם מצה וזה שאה"ק [איכה שם] ומרב עבדה דייקא היינו עבודת ישראל ולכן גלו, וזה שא' על מצות שעברו ואכלו חמץ וכנ"ל ע"כ ומרורים וגו' וזהו חטאו בכפלים היינו שעברו על טעמי מצות וכוונותי' שאדם מתעלה בהן, וגם על המצות, לכן לקו ביסורין וגם לנדה היתה, לבז ולקלס, ולע"ל יהי' הטוב וגם כשמן תורק שמם [ו'] בציצית וראיתם, וראי' מביא לידי זכירה [מנחות מג] וא' במזוזה עבדיו יושבין בפנים והקב"ה משמרן [מנחות לג ע"א יוד] וצריך להניח ידיו עליהן בצאתו ובבאו [יו"ד סי' רפה] והכל לזכר בד' יתש"ו, תפילין צ"ל עליו תמיד לזכרון ה' יתש"ו איך זרועו נטוי' עלינו [ובזה יש להבין בגמ' [ברכות ה] ר"א חלש על לגבי' ר"י חזה דהוי קא גני בבית אפל גליי' לדרעי' ונפל נהורא וכו' א"ל להאי שופרא דבלי בעפרא קא בכינא וכו' ובכו תרוייהו, וק' הלא הכל הבל, וי"ל פי' על האי שופרא אשר שהגוף נתקדש בכלמיני קדושות לא האמין לקיום הגוף להיות כמו ראב"י [ע' שבת דף קנב ע"ב] ולכן בכו תרוייהו כי כן מידת הצדיקים שהמה קטנים בעיניהם מאוד, והנה ק' אף שר"י נשאר משפורי ירושלים אעפ"כ איך נפל נהורא מבשר ודם וע"ק איזה מעלה יש בזה [ועי' תענית ז' ע"ב, אי הוו שנו טפי הוו גמירי] ובהנ"ל ניחא ופי' בית אפל, כי אדם נקרא בית והי' בדאגות גדולות והיינו בית אפל גליי' לדרעי' פי' מקום הנחות תפילין ש"י, וכדאי' בגמ' [ברכות ו' ע"ב] שהיא לזכרון זרוע נטוי' וגבורתו זאת תמיד בעיניו צריך לשעבד לבו לה' יתש"ו כי תפילין ש"י נגד לבו כידוע, וזה נהורא דנפל שלא יעלבוהו שום דבר], ב, בריאת השכלי והוא ע"י לימוד התוה"ק, ג, ע"י מעשה כמו שבת וי"ט זכרון כי ה' ברא הכל וזכר ליצ"מ, והנה יש להבין מש"א [ריש פאה] א"ד שאדם אוכל וכו' וק' הלא א' [קידושין לט] שכר מצוה בהאי עלמא ליכא משמע כלל לא, ודברי הרמב"ם שם צריכי' ביאור, ואומר שידוע שמצות החקים עושה אדם לשם ה' יתש"ו, אבל המשפטים מה שנוגע בין אדם לחבירו, גם הגוים מקיימים, הן מצד דעת אנושי והן מצד נימוס המדינה, לכן יש להם עוה"ז, אבל ישראל אף שמקיימים אותם ג"כ מצד דעת אנושי, או נימוס המלכות, עכ"פ גם מקיים אותם לשם ה' יתש"ו והמה או' רק שכר מצוה דייקא אין שכר עליהם כלום בעוה"ז כי א"א לשלם עניני הבל עבור פעולת רוחני, לכן יש להם פירות בעוה"ז וכו', ופי' ת"ת לאחרים, לכן כ' כבד וגו' כאשר צוך כי אם יעשה מצד הטבע כמו כל האומות מלבד שאין לו הלע"ה על זה, אבל יתבטל שמצוה אם האב יעשה רע לבנו, או עכ"פ י"ל שצריך האב לפייסו, לכן כ' כאשר צוך ה' אלקיך ר"ל כמו שצוה על כבודו ומוראו וכ' ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך וגו' בכל מידה ומידה שהוא מודד לך וכו', כן יקיים לאביו ואז יהי' הקרן שלו לע"ל כמש"כ למען יאריכון וגו' לעולם שכולה טוב וכו', וגם יהי' לו פירות בעוה"ז כי הוא מצות השכלי וכנ"ל, ואפי'

ה' זה שאה"כ תחנונים ידבר רש ועשיר יענה עזות [משלי י"ח] תחנונים וגו' זה משה ועשיר וגו' זה עשירו של עולם הקב"ה וכו', י"ל למהד"ד עני ששותה תמיד י"ש לרוב ועי"ז לבו כאב אם חסר לו י"ש, פ"א בא לעשיר בתחנונים שיתן לו נדבה לזה, והעשיר הי' צדיק גדול ולא רצה לביישו, רק לא נתן לו. ויהי כי הרבה אליו, בתחנונים, אז ע"כ צעק על העני וא"ל איך אעשה הרעה הגדולה הזאת לכל ב"ב שתכה אותם בבכיות ע"י שתשתה שיכור, וזה שמפרש הת' תחנונים זה משה שהפציר בתחנונים הרבה מאוד, כדאי' במ' [בפ' הברכה] תקע"ו תפילות אמר משה, כמנין ואתחנן וא"א לעשיר לפטור עד שענה בתקיפות אל תוסף וגו' מטעם הנ"ל: (כה), אעברה וגו' אי' בגמ' [סוטה יד] וכי לאכל מפרי' הוא צריך וכו' אלא כך א' משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י איכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי, והפשוט שלא התפלל ע"ע, אלא תמיד הי' מזכה רבים כי אל"כ למה הי' מתפלל לשנות רצונו ית' וגם הוא עלה עד שער נ' שבקדושות, ויותר לא נברא, כדאי' בנדרים לח ע"ש, אמנם י"ל ג"כ איזה כוונה, כי כאן רמז מרע"ה, בכניסת לא"י יש ב' דברים דסתרי להדדי, והמה העבודה הגדולה לקיים כל המצות התלוים בארץ, ולקדש מאוד בעבודת ביהמ"ק להיות מקיום בם ושכנתי בתוכם, ולהיפך מצד השני ארץ זבת וגו' ולא תחסר כל בה, ובתענוגי הגוף נופל מעלת הנפש המשכלת, ובפרט שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, וזה שביקש אעברה נא, להיות אצל ישראל, כי עתה העת שצריכים אלי, מחמת שיבואו לשני הפכיות, א', ולראה את הארץ הטובה פי' בכל מיני טובה הגשמי, ב', ההר הטוב הזה פי' הקדושה הגדולה, כמו מי יעלה בהר ה' וגו' והלבנון זה ביהמ"ק, וזה שא' מ"מ נתאוה משה וכו' כלומר הלא הוא הי' קדוש אלקים בלא המצות התלוים בארץ וכנ"ל אלא כך א' משה הרבה מצות נצטוו ישראל דייקא ואין מתקיימין אלא בא"י דייקא ארץ זבת וגו' והוי שני אלה כסתירה, וכמעט דבר שא"א בעוה"ר ע"כ איכנס וכו', כלומר שעל ידי יעמדו בנסיון עשירות ויתקיימו כולן ע"י, והי' התשובה כנזכר, וע"ל: (כז), עלה וגו' וק' למה לא כ' כסדר, וע"ק דהול"ל עלה ראש הפסגה וראה את הארץ כי לא וגו' ובהנ"ל ניחא, דא"ל הקב"ה שא"א לבא לא"י משום שכבר נגזר גליות וזה שא' ושא עיניך למרחוק ותראה ימה פי' שהשתא יעריב להם ויהי חשך ולא אור הרבה פעמים, הן בעניני הגוף והן בעניני הנפש, גם יהי' להם עת, וצפנה פי' טוב הגשמי למוד כמש"א [ב"ב כה ע"ב] הרוצה שיעשיר יצפין, גם יהי' להם עת, ותימנה פי' דור דיעה בתוה"ק ע"ד הרוצה שיחכים ידרים, או יאמר שבמדינה זו, יהי' תו', ובמדינה זו יהי' עשירות, אבל הסוף יהי', ומזרחה, ועי"ז וראה בעיניך וגו' וכנ"ל: (ד), ד, ואתם הדבקים וגו' כלומר איך יבא אדם למידה זו להיות דבוק בי"ש, ונ"ל ע"ד חז"ל שוב יום א' לפני מיתתך, א"ל וכי אדם יודע וכו' א"ל אדרבה ישוב היום שמא ימות למחר וכו' וזה שאה"כ שנ"ל חיים כלכם היום דייקא ושמא ימות למחר, עי"ל ע"ד הכ' הן בעבדיו לא יאמין, וצריך לדאוג כ"י אולי לא יזכה להתגבר על יצה"ר ביום מחר, ע"כ צריך להתגבר מאוד בכ"י וכמש"א יצרו ש"א מתגבר דייקא עליו בכ"י, וזה, חיים דייקא כלכם היום פי' היום גבר בחיי האמת ולא תסר ס"ו ועי"כ יתגבר מאוד: (ו), אשר ישמעון את כל החקים וגו' וק' הלא מחקים נחקו כדאי' ברש"י ר"פ חקת, וי"ל תש"א ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים הכוונה כמו שיש חקים ומשפטים במצות המעשה, כן יש חקים ומשפטים במידות [עי' ברעגולא ריש מס' אבות שגם המידות נמסרו למשה מסיני] כי חז"ל דרשו [סוטה יד] עה"פ אחרי ה' אלקיכם תלכו הדבק במידותיו, כ"ז הוא מצד השכל מה הוא רחום וכו' ע"ש, והמה משפטים, אבל להיות רכב כעפר, ולהיות מן הנעלבין ואינם עולבין וכו' [שבת פח ע"ב] ולעשות טובה לאיש העושה לו רעה, וכדומיהם, זאת הוא מן החקים, ושפיר אמר ע"ז אשר ישמעון וגו', עי"ל פי' אשר ישמעון הבנה, דהיינו אם תהיו גדולים כ"כ שתזכו להבין ולהבינם טעמו החקים כי כל מי שלומד תו' לשמה זוכה לדברים הרבה, והנסתרות גלוים לו, ואז אמרו רק עם חכם וגו': (טז), פן תשחיתון וגו' עד אשר חלק וגו', י"ל בדרך מוסר, כי היצה"ר שמ"ל שמו, והוא עושה לאדם תמונות שונות, לכ"א לפי מה שהוא, לטעמם שהוא, וזה תמונות כל סמל דייקא, פעם א"ל תבנית זכר פי' משום שאתה משפיע, ואתה ימחן בזה מביא לו גאוה, ומותר לו לביים עני או הפחות ממנו, וכדומה, ופעם א"ל תבנית נקבה, פי' משום שאתה נשפע מותר לך להכיר פנים במשפט, או להנפו, או לאמרו לו חלשינות וכדומה, גם, יתיר לך בהמה האסור תחמת שהקב"ה ברא בארץ זה כמו זה, וכן אשר תעוף בשמים שזה כמו זה, וכן כל רמש וכל דגים, ועד שיטמא אותך לומר עולם כמנהגו נוהג ע"פ טבעי בלא השגחת ה"ו, וזה שא' ופן תשא עיניך וגו' ועי"ז נדחת ופי' והשתחוית לשון הודאה שליית ותודה, ותעשה כ"ז, ואי אף שבאמת עולם כמנהגו נוהג ע"ל הטבע אבל זה דוקא אשר חלק ה' אלקיך לכל העמים, אבל ישראל המה למעלה מן הטבע, וזה שא' ואתכם לקח וגו' שכ"ז הי' למעלה מן הטבע וכדאי' בשבת קנו אין מזל לישראל: (יט), אשר חלק וגו' ע' רש"י [ועי' מגילה ט ע"ב, וע"ז נה] הפשוט הוא כנ"ל וכמש"כ [שמואל א כו] כי גרשוני וגו' כי בח"ל כל העמים תחת המזלות וכדאי' בכתובות קי ע"ב ועי' אה"ע, ועי' רמב"ם רפ"ב ה' עכו"ם, אמנם י"ל כמו אם דולק נר בלילה ויושבין אצל השלחן הרבה ב"א, זה אוכל אצל הנר וזה תלמק, בקובי', וכדומיהם, וזה לומד תורה לשמה, א"כ לזה האחרון מאיר הנר לאמת ככוונת הבריאה [ועי"ל פי' בראשית עה"פ וירא אלקים כי טוב] וזה שא' אשר חלק וגו' פי' שיש חילק ממאור השמש וירח לעכו"ם, אבל ואתכם לקח ה' וגו' והשמש והירח וגו' מאיר לכם בחלק האמת, עי"ל, דאי' במדרשים שונים איך אאע"ה הכיר את הבורא ב"ה והוא שלמד כל מיני חכמות ובפרט חכמת חוזי כוכבים, ומתחילת א' להשמש אלקי וכן ללבנה, עד שראה ע"י חכמה הבוא שיש ע"כ מנהיג עליהם והכיר את הבורא עד שבא לנביאה, ועי"ז ידע את התוה"ק שנ' עקב אשר שמע אברהם בקלי וגו' [בפ' תולדת] לכן כל העמים אשר אין להם התוה"ק ברא להם הקב"ה כל צבא השמים שעי"ז יתבוננו שיש אלקי בעולם וזה שא' אשר חלק, אבל אתם ל"צ לזה כי ואתכם לקח ה' דייקא וכמו שכ' ולקחתי אתכם לי לעם וזה ע"י התוה"ק וזה בעצמה מקדם אתכם לבא לדרך האמת: (כג), אשר צוך פי' רש"י שלא לעשות, וזה נראה כמסר וכן העתיקו הזקנים [מגילה ט] וכ"ה בת' יב"ע, והפשוט הוא אשר צוך עליהם מה שצוה שלא לעשות, אמנם י"ל דרמב"ם ז"ל מחשב בה"ת כיתות המינין ואפיקורסין שאין להם חלעה"ב וכדאי' בפ' חלק אבל בעוה"ר יש כת אדם שעושין כל תועבות וא' שכך טוה בתו' ומביאין ראיות, וע"ז אה"כ השמרו לכם וגו' ומלבד שעשיתם לכם פסל ותמונות לגלות פנים בתו' שלא כהלכה, גם עברו על מצות התוה"ק וא' אשר צוך ה' אלקיך פי' כן צוה ה', וע"ז א' אם אכלה הוא בלי רחמים כלל, והיינו דכתיב [מלאכי ב] הוגעתם ה' בדבריכם וגו' באמרכם כל עשה רע [זה] טוב בעיני ה' ובהם הוא חפץ: (כח), ועבדתם וגו' ע' תרגום ורש"י ות' יב"ע ורשב"ם שיעבדו לעובדיהם, והבאור מובן, ומפרש כפשיטו ע"ש וזהו טעות, כי לא מצינו תיבת אלקים ע"ז, ע"פ רוב, רק שכ' תמיד אלהים אחרים ופרושו שאחרים עושין אותו אלהים, או אלהי נכר ופרושו שהמה נכר, והנה י"ל, שתיבת מעשה ידי אדם שנראה למותר, אבל כ"ל מחמת שישראל

אסור

אם בקלו תשמעו, ג', שלא תאמרו שטוב אין א"י שום שייכות לכם כי נולד תחת המלכות בח"ל, ובכ"מ שיושבין ישראל נקרא ארץ אבותיו [פאטערלאנד] ל"כ הוא אלא לא ימרדו על מלכיות פי' להיפך מכוונה פשוטה, וכאלו א' שלא ימרדו בה' ובא"י, על מלכיות עבור שאתם תחת מלכיות א"ל, ואעפ"כים בזה כוונה פשוטה לפסוק דינא דמלכותא לאומרא בכל מקומם, [ע' א"ח סי' שנו וסי' שפט ובש"ד] והנה ק' שהפסוק הזה רב לכם סב וגו' כ' כמיותר ומפרש המ' כאשר א' ונסב את הר שעיר ימים רבים א"ל הקב"ה רב לכם פי' עוד אתם מוכנים לסב הר הגדול הזה הרבה ימים ושנים בגלות כי כן חלקו מיד יעקב ועשו את העולימות ומיד נגזר כל הגלות על יעקב שנ' ואתן לעשו את הר שעיר וגו' ויעקב ובניו וגו' [סוף יהושע] ואין שום רפואה לכם רק פנו לכם צפנה במ"ר ואין צפונה אלא תורה שנ' יצפון לישרים תושי' ד"א המתינו עד מלך המשיח ויקיום מה רב טובך אשר צפנת ליראך, עכ"ל והיינו הסמיכות הנ"ל: (טז), ויהי כאשר תמו א' חז"ל [סוף תענית] בט"ו באב כלו מתי מדבר וא' שם בתוס' בשם המדרש בכל תשעה באב היו עושין קברים ושוכבין בתוכן ולמחר הכרוז יצא הבדלו החיים, והיו מתים בכל שנה כ"א אלף וי"ל שזה רמז כאן וי"הי, כלומר וי הי' עד הי', בגימטרי' טו, ואה"כ למות מקרב דייקא הטעם שהי' מתים בתוך החיים בקברים כדאי' בת' הנ"ל, עי"ל פי' ויהי דא' חז"ל [מגילה י] ויהי לפעמים פירשו שמחה דאי' בגמ' הנ"ל דבט"ו באב עשו שמחה, וא"כ הי' שמחה להדור שני שראו שלא ימותו מהם ושיכנסו לא"י, והי' שמחה למשה כי כל זמן הזה לא נתייחד עמו הדיבר באהבה כדאי' בגמ' וברש"י, וגם מיתתן ש"ל הילולי דלהון וא"כ גם לדור המדבר הי' שמחה וזהו ויהי וגו', וקורא אותן אנשי המלחמה, מלחמות האמת כי כלום נתנה תו' אלא לאוכלי מן והיינו דור המדבר וכעין שא' דהע"ה [שמואל ב א] איך נפלו גבורים ויאבדו כלי מלחמה, ובל"ז ק' מה בא הכ' הזה להשמיענו: (ג), יח, ואצו וגו' לאמר יש לפרש תי' לאמר כי ראיתי במדרש בכפר אחת רבו גוים לשלל, שלל יהודים בעת שילכו לרגל ונשאר הטף, אז שלח הקב"ה מלאכים בדמות היהודים ההם, וראו הגוים שלא הלכו לרגל עי"ז נתבטל עצתם הרעה, ומרע"ה חשב שב"ג ובח"ר יאמרו איך יעזבו נשיהם וטפם והולכים במדינה אחרת, לכן כ' ואנו וגו' לאמר ששמה יאמרו ה' אלקיכם נתן וגו' לרשתה ובאמונה אמת זו חלצים וגו', כי בלי"ם הקב"ה ישמר אתכם, ובזה יש להבין בפ' מטות טפינו נשינו וגו' שהכ' הזה כ' כמיותר שהול"ל רק, עבדיך יעברו ובהנ"ל ניחא, שא' עבדיך יעשו זאת בלי מורא ושום פחד והטעם כאשר אדני מצוה וגו', ופי' ג"כ מה שאנו הי' אור מיד גדרות צאן נבנה וגו' הי' דעתינו אם אתה מצוה: (כא), ואת יהושוע צויתי וגו' ק' להבין הצווה והול"ל וליהושע אמרתי, וי"ל כי כמו שגדולת ראש ישראל תולה בעמו שנ' לך רד כי שחת עמך כן תולה גדולת ישראל בהמנהיג כדאי' בזוה"ק פ' בחקתי דף קד ופי' צויתי שתראה לחזק העם במצות ובמעש"ט בכדי שכן יעשה ה' וגו': (כב), לא תיראום וגו' וק' הלא זה מוכלל בפסוק הקו', ועוד הלא כ' [בפ' שופטים] מי האיש הירא וגו' וא"כ מה"כ וכו' גם ק' הלא משה ג"כ ירא, שנ' [ס"פ חקת] אל תירא אתו וע' רש"י שם שמתרץ ע"מ שירא שמא תעמוד לו זכותו של אברהם וא"כ י"ל בל"א מלכים שכבש יהושע אין בהם זכות ונ"ל ג"כ שמשה לא ירא מפני עמו של עוג כי ידע שיכבום אותם רק ירא שמא תעמוד לו דייקא זכות, ושאר הוא בעצמו בחיים, ובל"ז ק' וכי למשה וב"י לא הי' זכות אברהם, ועל הקו' הנ"ל י"ל, כי נראה מן המשנה [סוטה דף מד] שני מיני יראה, א' כר"ע שאינו יכול לעמוד בקשרי המלחמה וכו' והיינו כמשמעו של הכ' מי האיש הירא וגו', ב', מן העבירות שבידו [שן דרבנן והן דאורייתא ע"ש] והרמב"ם בה' מלכים פ"ז ה' טו פוסק כר"ע כמשמעו, והסברה נותנת לזה, כי הולכי מלחמה עושין תשובה ומתודים ושוב אאל"כ, וגם צריך לחזק את לבו שלא ירא מהמלחמה כדאי' שם ברמב"ם למען המצוה הגדולה, ועל שני יראת האלה א' לא תיראום דייקא כי בשני אלה המורא הוא מפני האויב, ולא א' זאת ליהושע לבדו רק שיהושע יצריך את העם ג"כ שלא יראו מפני יראת הנ"ל אמנם נשאר יראה אחת שנ"ל, והוא כמש"א יאע"ה אם יהי' אלקים עמדי [ע' י"ב פערים דרוש ז' כי שמא יגרום החטא מה שיחטא, כי הן בעבדיו לא יאמין וצריך אדם להתפלל לה' ית"ו על זה כמו שעשה יעקב אע"ה, וזה שא' כאן, רק תתפללו כי ה' אלקיכם וגו' לעשות לכם נסים בכל עת:

פ' ואתחנן, ואתחנן וגו' פי' רש"י אע"פ שיש לתלות במעשיהם אין מבקשים אלא מתנת חנם וכו' וק' באם ראובן חייב לשמעון יוד אלפים ר"ט ויבא שמעון לראובן שיתן לו מתנת חנם, שלא יהי' לבוז, וי"ל כי הצדיק האמת, דימה בדעתו שאין לו כלום, עדה"כ מי הקדימנו ואשלם, עשה לי מזוזה נתתי לו בית וכו' וכ' קטנתי מכל החסדים, אבל ק' א"כ מה זה שכ' רש"י אע"פ שיש לתלות וכו' ואע"פ שאנו מבינים כך, שיש לתלות, אבל בזה אין מתורץ, והול"ל צדיקים אינם מבקשים אלא מתנת חנם, וי"ל כי עוד ק', למה כ' צדיקים, והול"ל אע"פ שהי' יכול לתלות וכו' גם תיבת לתלות אין להבין והול"ל צדיקים יכולים לתבוע וכו' אמנם ידוע שתי' תורה הוא שלימד והורה לבני עולם הדרך אשר ילכו בה, ולכן כ' בלשון ואתחנן שלמד בזה מוסר, אולי יהי' צדיקי עולם שלא יהיו ענוים כ"כ ויהי' בדעתם שיש להם איזה שכר. אפי' ע"י ספק, שסברו אולי יש להם שכר, שיכולים לתלות דייקא, לא יעשו כן וילמדו ממני, כי כן האמת, ואע"פ שא"א להיות כן כי א' [קידושין לט] שכר מצוה בהאי עלמא ליכא [וע' בס' אבני שם בפ"א מפ"א על הגירסא עמ"כ שלא לקבל פרס] י"ל שעכ"פ יש לתלות על הפירות כדאי' ברים פיאה וע"ש בפי' רמב"ם ז"ל, וע"ל: (כד), אתה החלות וגו' י"ל ע"פ מעשה שהי' בעיר ברעסלויא שהי' רופא צדיק שהי' מקבל שבת תמיד בכל ע"ש כחצות היום, פ"א בא א' בע"ש קרוב לחצות היום והי' הרופא ממהר להשים מעשיהו לרככו בבורות ומים כנהוג והשחית זקנו בתער, אבל בהגיעו לחצי זקן הכה הפעמון י"ב, מיד זרק הרופא התער מידו, וא' שבת, האשכנז צעק הוי מה אעשה בחצי זקן שלא לבוז אהי', כן ידוע שכל הנסים וקבלת התו' ב"י, כמה וכמה עושה וגו', ומחשב עד ובנה לנו את בית הבחירה וגו' ובפרט דאי' במ' ובפסיקתא שאם משה הי' בונה את ביהמ"ק לא הי' שום גלות עוד, וזה שצעק מרע"ה שעד היום, אתה החלות דייקא, כלומר כל האותות והמופתים והיינו את גדלך וגו' היו כהתחלה, ואני עומד היום כאיש הנ"ל בחצי זקן, ע"כ אעברה נא וגו' והלבנון זה ביהמ"ק כדפי' רש"י ז"ל: עי"ל ג"כ ע"פ מעשה, פ"א לקחו הקהל החזקה מאיש המתחיל להתפלל בר"ה וי"כ מאיזה טעם, ובא האיש בקובלנא לפני, וא"ל בדרך צחות, אם אתה המתחיל דייקא, לא תזכה, כן ז' ימים התחיל הקב"ה והפציר במשה להוציא ב"י ולהביאן לא"י כמש"כ בפ' שמות, וע"כ צעק משה אתה החלות דייקא ולא אני הייתי המתחיל בדבר הזה, וא"כ מגל היושר אעברה נא וגו' והי' התשובה עלה וגו' וראה בעיני שכלך שזה הדבר א"א להיות, כי חז"ל א' [תענית ג] כתיב כד' רוחות השמים פרשתי אתכם ב"י [זכרי' ב'] כשם שא"א לעולם בלא רוחות, כך א"א בלא ישראל וזה שא' ושא עיניך ימה וגו' כלומר בד' רוחות, ואז וראה בעיניך השכלי שזה א"א, כי א' עה"פ מזמור לאסף אלקים באו גוים וגו' ששפך חמתו על עצים ואבנים, ואלו משה בא לא"י לא הי' יכול לשפוך חמתו על עצים ואבנים והי' ח"ו כליון, ובזה יש להבין כאן במ"ר וז"ל ואתחנן אל

ה'

במסורה ותיקן סופרים כתיב ביוד וכ"ה בכל ס"ת אלא, ובעה"ט גורס בלא יוד וכ"כ מחזקוני, וי"ל דאי' בגמ' [סוטה יוד] נח לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין וכו' שנאמר הוא מוצאת וגו' והנה גרסה מתוס' [ב"מ דף נט ומתוס' דכתובות דף ג] שגרסינן בתורה מוצאת בלא א' ופי' כמו וילת אש, וכ' הריטב"א שם דלא מצינן גירסא זו בכל הספרים [ומתרגום יב"ע יש ללמד מוצאת בלא א'] וכ' המהרש"א שם, דאין מקום לתמיהת הריטב"א דאין רצון שחסר כתיב, אלא חסר בקרי, שהאלף נחה ואין מורגשת במבטא, עכ"ל [ועי' ברש"י בפ' בא עה"פ וימש חשך שאין להקפיד על אות שאין הברתו ניכרת] וכן י"ל כאן שעכ"פ היוד אין מורגשת במבטא, ואגב אזכיר כעין זה דאי' בגמ' [שבת נה] פנחס לא חטא, אלא חפני, ומקשה הגמ' והכתיב מעבירים [שמואל א' ב' פסוק כד] אר"ה ברי' דר"י מעבירם כתיב וכ' התוספות ד"ה מעבירם וז"ל הש"ס שלנו חולק על ספרים שלנו שכתוב בהם מעבירים, וכן מצינו בירושלמי בשמשון, והוא שפט את ישראל ארבעים שנה, מלמד שהיו פלשתים יראים ממנו כ' שנה אחר מותו כמו בחייו, ובכל ספרים שלנו כתיב עשרים שנה, עכ"ל התוס', וי"ל לענ"ד דשפיר כי הירושלמי משמת שני ב"פ עשרים שנה [סוף קפיטל טו, וסוף קפיטל יו] ועי"ז דורש הירושלמי ארבעים שנה, תדע, כי מנין לירושלמי זאת אם הי' הגירסא מ' שנה, וכמו שכ' אצל כל מלך כמה שנים מלך פירשו בחייו, ובהנ"ל ניחא. ועל קו' הראשונה של תוס' י"ל, כי רש"י שם מתמה עהגמ"ת הלא משכ' מעבירים הולך על עם ה' שמכריזין כך, ע"כ י"ל לענ"ד שהמקשן סובר פי' הכי שאני קורא לבניו עם ה', ולא יעשה כן כי מעם ה' אלה, ומתרץ מעבירם כתיב כלומר שעם ה' מעבירם, אבל באמת הגירסא בספרים שלנו לא כגמ' ולא כרש"י ותוס', אלא מעברים כתיב וע"כ צ"ל שיש ט"ס בגמ' וצ"ל מעברים כתיב, וזה הולך שפיר על עם, ולא על בניו, והנה המ' ורש"י כאן מקשים דהול"ל ואתן בראשיכם ואח"כ יאמר ונתתי אותם, ומפרש בכיון א' ואשימם כאלו נכתב בלא יוד והוא מלשון אשמה: (יז), לא הכירו פנים וגו' תיבת במשפט נראה כמיותר והלא איירו כאן במשפט ובפרט שאח"כ מיד כי המשפט וגו' אמנם ידוע שצריך האדם להיות מכיר טובה וזהו מידה טובה מאוד [ומזה בא להכיר טובות ה' יתש"ו שעושה עמו בכל רגע, ועי"ז יהי' אדוק בי"ש וכן כ' [בפ' כי תבוא] ואמרת אליו פי' רש"י שאינך כפוי טובה] ולהיפך הוא מידה רעה גדולה, וזה שא' לא תכירו פנים אף לאלה שאתה מחויב להכיר פנים וכן הוא המשפט אבל כאן לא תכירו, או יאמר כפשיטו שבמשפט לא תכירו וא' הטעם כי המשפט לאלקים הוא, פי' כי תורה וקב"ה חד הוא, והדיין השופט כד"ת, אינו או' אלא דבר ה' יתש"ו והוא שלים ואין שייך הכרת פנים או מורא, לאלקים יתש"ו, ובזה מדייק תיבת הוא שאין לו מורא אמנם פי' הוא על הדיין שעומד במקום אלקים, ועכ"פ משמע דדוקא כאן לא תכירו אבל בכ"ז מחויב להכיר פנים לכל עושה טוב: (יח), ואצו אתכם וגו' ע' רש"י אמנם בגמ' [סנ' דף ח] אי', ואצו אתכם בעת ההוא אר"א אר"ש, אזהרה לציבור שתהא אימת דיין עליהם [ע' ש"ע סימן ח סעי' ד] וקודם א' ואצוה את שפטיכם וכאן א' לישראל הלכות כבוד רבו [ע' יו"ד סי' רמג ורמד] ובזה י"ל פי' עה"פ [יתרו] וגם כל העם הזה על מקמו יבא בשלום וק' דהול"ל על מקומם ובהנ"ל ניחא ופי' שיאמר ג"כ להעם דיני כבוד רבו, וזה על מקומו של הדיין יבא כאו"א בשלום כד"ת ובכבוד גדול: (כב), ויחפרו לנו ואח"כ כ' וירגלו אתה כי פי' ויחפרו לגלות לנו הנסתרות שבה לעניני הנפש המשכלת [עי"ל פ' שלח לך] וכמו החופר בקרקע לגלות מטמון שבה ולכן כ' אנשים, וכ' וייטב בעיני וגו', אבל אח"כ כ' ויפנו דייקא שהיו פונים לצד אחר, ויגלו אתה רק לעניני ארציות ולכן א' יוסף [בפ' מקץ] מרגלים אתם, וזהו דבר מגונה מאוד וזה לראות את ערות הארץ, פי' ריאה זו מגונה שבריאת הארציות: (כח), ובצורת בשמים וא' חז"ל [תמיד כט] לשון הבאי, והיינו, המרגלים א' כן, להטיל מורא, והיינו דכתיב [בפ' שלח לך] עלה נעלה פי' רש"י אפי' בשמים וכו', ע"ת שא' שם והערים בצורות גדלת מאד, ולולא דברי חז"ל הנ"ל י"ל כמו שראיתי בס' הישר עה"ת בעת שברח משה מפני פרעה על שהרג את המצרי בא לכוש ובה הי' בלעם שברח מקודם מלפני משה ועשה מגדל גדול בכשפים ובמעשה כישוף, כן אמרו המרגלים אפס כי עז וגו' בכח הטבעי מאוד, ב' שהמה מכשפים גדולים והערים בצורת בשמים פי' בעניני שמים, וא"א לכבוש, לכן כ' שם בצורות גדלת חסר ו' מלשון גדלת במעלה ולא בפועל, ובזה מתורץ ג"כ הלא מרע"ה א' הבמחנים אם במבצרים פי' רש"י וז"ל ואם בערים בצורות הם יושבין חלשים הם וא"כ יש סתירה בדבר המרגלים אפס כי עז וגו' והערים בצורות, ובהנ"ל ניחא שא' לבד ממה שהם עזים בכח הטבע המה עזים ג"כ בכחות השמים, וכן א' מרע"ה [בפ' עקב] שמע ישראל אתה עובר וגו' ערים גדלת ובצרת בשמים, וק' למה אין מביאים חז"ל מפסוק זה ושמ"ת כנ"ל והיינו שנ' כי יכל נוכל לה י"ל פי' כמו שהי' משה יכל לכבוש כאלו בבר, כן נוכל לה, וי"ל מפני שהמרגלים היו רעים יש לתלות שכוונותיהם הי' לדברי הבאי: [לז וה' התאנף בי בגללכם ע' פי' חקת עה"פ ויקדש בם ושפיר א' בגללכם שלא יאמרו הרועה השבית צאנו, ע"ש וכן כ' לקמן בפ' ואתחנן ויתעבר ה' בי למענכם דייקא] (ב), ג, רב לכם סב את ההר הזה ז"ל המ"ת, זש"ה השבעתי אתכם בנות ירושלים וגו' [שה"ש ב] שלש שבועות שהשביע הקב"ה בשה"ש למה, אחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא יגלו הקץ, ב', שלא ידחקו את הקץ, ג', שלא ימרדו על מלכיות וכו' [ועי' בגמ' כתובות דף קיא מה שדרשו ע"ז] וק' איך בא הסמיכות אלה יחד, עוד ק' להבין ג' השבועות א' מי יודע הקץ והלא נאמר [ישעי' סג] כי יום נקם בלבי וא' חז"ל [סנ' צט] ללבי גליתי לאברי לא גליתי, ב', מה זה לא ידחקו והלא כל תפילותינו על זה, ויותר אי אפשר, ג', והלא שה פזורה ישראל בד' כנפות הארץ ומי ימרוד ח"ו, וי"ל שיש ג' כיתות המצפים על ביאת הגואל [ועי' בפירוש המשניות לרמב"ם ז"ל בסנ' פ' יוד על המשנה כל ישראל] כת א' המוטעים, ועי"י גודל טעאם, א"א שיבא הקץ, כמו אם א' יוסף לשטא בבית האסורים שהוא יושב, ואף שידחקו א"ע בתענה שזה גורם הגלות אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה' יתש"ו וזה שא' שלא יגלו הקץ פי' שלא יביאו גלות להקץ יותר, ממה שנגזר, והמה צועקין לגאולה בלא תשובה, ולישראל אין שום דבר שמונע אותם ועי' לשון הספרי ברש"י פ' עקב עה"פ ושמתם את דברי, ב', שצועקים לגאולה מפני דוחקם כל איש לפי צרת לבו הן ביסורי ממון והן ביסורי גוף וכדומיהן, וזה שא' שלא ידחקו את הקץ כלומר שלא יתלו הקץ לדוחק שלהם, מטעם הנ"ל ג' המה הצדיקים המבינים עיקר הגלות השכינה כביכול, ושלא יכלו לבא למעלות ישראל אף שהמה מיגעים א"ע יומם ולילה, וע"כ המה משביעים בשמות הקדושים, לכן א' שלא ימרדו על מלכיות של מעלה שרים הממונים לזכות ישראל, [עי' ברמ"א ביו"ד סי' רמו סעי' כא] כי עיקר הוא תורה ומעש"ט ואע"פ שיתמהמה חכה לו, ולא יותר, עי"ל כוונת ג', השבועות הנ"ל, א', כמש"א [סנ' דף צז ע"ב] תיפח עצמן של מחשבי קיצין וכו' כלומר שא' בזו השנה צריך לבא ע"כ, וזה שקר כי עיקר הוא תשובה וכנ"ל והיינו שלא יגלו הקץ כי כלו כל הקיצין וכדאי' בגמ' שם, ב', להיפך שלא ידחקו שלא תאמר שבוא לא יבא ח"ו, ואע"פ שא' [סנ' צז] אין בן ד"ד בא עד שיתייאשו מן הגאולה ה"ד אבל עצמן שיאמרו מעשיהן גורמין שלא יבא ח"ו, אבל לא מגד בן דוד ואפי' היום, יבא

אם

בא מכתב להשר הזה ככ"ז שיש מהר יבא למלכו, והתלבוש כשאר בחנות לתכשיט, אבל לא למכור כי השר שילם הכל, כן א' חז"ל ג' באו ע"י ישורין וא' מהן א"י וא"כ פי' אשר תפל לכם שייך לכם ע"י תשלימין רק ב"כ ג"כ נשאר לאומות לתכשיט, עכ"ל: (יד), כי לקחו ק' ג"פ כ' כי לקחו והי' די באחת וי"ל כי בפי' מטות כ' שבג' ובר' תבעו חלקם ולא שני מטה מנשה, רק משה ראה שמחזיק הארץ גם לחצי שבט ע"כ נתן להם ע"כ י"ל פי' לקחו הראשון איתפלג [כמו שפי' התרגום על ויקח קרח] שהיו מפייסים א"ע בנחלה מב"י ומא"י [וכ' ביהושע כב ואך אם טמאה ארץ אחזתכם וגו'] וחצי מטה מנשה לא עשו כן רק לקחו ממשה כשאלתם, ולקחו הב' פי' בקנין ע"י שילכו חלוצים לפני ב"י: (לה), ל, ירצח את הרצח ק' למה לא כ' ימות את הרצח כי מי' ירצח נראה שלא כדין וי"ל הכוונה ע"ד המשנה [סנ' לב] דיני נפשות מטין ע"פ אחד לזכות וע"פ שנים לחובה וכ"ה ברמב"ם ה' סנ' ר"פ ח', וא"כ אם יש ב' יותר שא' חייב, יהרג [ע' בסנ' דף י"ז ומ"ב וברמב"ם שם פ"ט ה"ב] וע"ז א' ירצח כלומר אף אם דומה בעיניך כירצח שהרי דעת ל"ד אנשים צדיקים לזכות, אבל זה האמת, ויותר י"ל ע"פ דברי הכ"מ בה' רוצח פ' א' ה', ע"מ שכ' הרמב"ם שם ה' ד', וז"ל כיצד אם הזהירוהו, והרי הוא רודף וכו' הרי אלו הורגין אותו, אע"פ שעדין לא הרג, ומקשה הכ"מ מה זה אע"פ, אדרבה מפני שלא הרג עדין הוא שהורגין אותו כדי שלא יהרגנו וכו' וכ"ל דה"ק כיון שלא הרג לא הוי ראוי להרגו, ואעפ"כ הורגין אותו כדי להציל את הנרדף עכ"ל וזה שא' ירצח, ופי' כל מכה אפי' רוצח: (לד), ולא תטמא ע' רש"י, וע"פ שכתבנו לעיל עה"פ כי אתם באים וגו' כתנא יש בא"י ג"ד המשפיעים קדושה לב"י, א', אשר אתם ישבים בה פי' השיוני ארציות שלכם התבואות והפירות שבה נתנו כח קדושה לכם, ב', אשר אני שוכן בתוכה פי' שזהו חלקי מששת ימי בראשית והמקום גורם ואוירה מחכים, ג, כי אני ה' שכן, שהשכינה משפיע לכם קדושות, וכן ירחם להביאנו שמה בגאולה שלימה בב"י אמן: [י"ל טעם מה שקיי"ל אין מוקדם ומאוחר בתורה, כי התוה"ק הי' נכתב לפני מרע"ה אש לבנה ע"ג אש שחורה מלא אותיות וכולם שמות הקדושים מעולימות העליונים, רק שנתלבשו למעשות ולמצות עוה"ז, לכן אי אפשר הי' להתלבש רק לפי האותיות, פעם מוקדם למאוחר ופעם להיפך]:

נשלם ספר במדבר, בעזרת גוזר כל דבר, והמאיר לארץ ולדרים, יעזרינו לדרוש בס' דברים:

פ' דברים. אלה הדברים וגו' י"ל ע"פ ידוע מד' כיתות בעולם חולי נפש וחולי הגוף, בריאת הנפש ובריאת הגוף, בריאת הנפש וחולי הגוף, בריאת הגוף וחולי הנפש, והיינו רשע ורע לו, צדיק וטוב לו, צדיק ורע לו, רשע וטוב לו, וכסדר הזה א' מרע"ה, ארבעה זמנים אלה ראיתי בכם, א', קורא מצרים מדבר, ארץ ציה וצלמות שהיו בגלות המר, ובמ"ע ש"ע, וכמו שקוראין ע"ה בור, מדבר, ובזה י"ל פי' הכ' [הושע ט] כענבים במדבר מצאתי ישראל, במצרים אח"כ ראיתי כן בתלא"ז שפ"ב ע"ש ראוי לפי' זה בעזה"י, וע' בזוה"ק פ' ויקרא דף כא ע"ב עה"פ בהיותו במדבר יהודה תי' סג], ב', ואצל ה"ם קורא, בערבה לשון ערב ונאה מאוד שהיו במעלה רמה בנפשם ובגופם, ג', ואצל ים סוף, היו במעלת הנפש גדול מאוד שאפי' שפחה מישראל או' זה אלי ואנוהו, אבל היו בצרות גופם שהיו נרדפים מכל צד מצרים מצ"א, י"ם מצ"א מדבר מצ"א, [וא' זאת מאוחר שיהיו כסדרן כנ"ל], ד', מחשב כל הפסוק בין פרן פי' בין, בין זה, ובין זה, כולן שוים לרעות הנפש שהי' בם חטאים וכדפי' רש"י על כל חד מאלה, עד ודי זהב, שבכל אלה היו בכלל, חולי הנפש ובריאת הגוף כי לא הי' חסר לגופם כלום: (י), יי' אלקיכם וגו' ע' רש"י שפי' זו משלי, אבל הקב"ה יברך אתכם כאשר דבר לכם, ומקשים הלא בכל מאתיים מנה, ומתרצים שכוונת מרע"ה, לאחר שיברך אותם הקב"ה כאשר דבר, אז הוא מברך אותם אלף פעמים, וק' הלא הקב"ה בירך אותם שיהיו מלאים כל העולם ולא יהי' שוב שום מנין, וא"כ שוב למותר ברכתו, וי"ל שהקב"ה ברכם בבנוי הכמות, ומשה ברכם וא' יסף דייקא עליכם והייטו בברכת האיכות שאפי' יהיו גדולים ככוכבים עוד יוסיפו באיכות ויהא חשוב כ"א מישראל כאלפים, וכמו שא' שקול משה כנגד כ"י, וע"ז א' ויברך אתכם וגו' כלומר אשר יברך אתכם שתהיו רבים בלא מספר אני מברך על האיכות [אח"כ ראיתי שכבר קדמוני בזה במפורשי תוה"ק] עי"ל שידוע החילק בין ברכת הצדיקים לברכת הקב"ה, כי הוא ית"ש אין מברך אלא הצדיקים לכ"כ הצדיק שהוא מברך לפעמים אפי' לאדם פשוט ומקיים ברכתו כי רצון יראיו יעשה וכ' ותגזר אמר ויקם לך, לכן א' משה זו משלי שאני מברך אתכם, אפי' אם לא תהיו ראוים לברכה מה', ויה"ר שתהיו ראוים לברך מה' ית"ש לבדו, ואז באמת לא צריכים לדידי ולברכתי, ובזה מתורץ למה א' מקודם ה' אלקיכם ולא מזכיר אבותיכם ובברכתו א' ה' אלקי אבותיכם ובהכ"ל ניחא, שא' אע"פ שאין אתם תהיו ראוים מצד עצמכם יסף עליכם ותהיו מקיום ברכתי מצד זכות אבותיכם, עי"ל שברכם באיכות כנ"ל והיינו בביטול היצה"ר לגמרי, וכמשא' הנביאים על לע"ל, [יחזקאל לו] והסרתי את לב האבן וגו' ואז יקיים בם, [יואל ג] ונבאו בניכם וגו', וכדומיהם פסוקים הרבה שיהיו ישראל כמו אדה"ר קו' שחטא וכמו שהיו אצל ה"ס, והמה טעו וסברו שברך אותם בכמות, והישב להם זו הוא משלי דייקא, כי אז קודם מותו הי' איש אלקים וברכתו יהי' מקיום בנו לע"ל, וכמו שנבאו הנביאים וכ' [ישעי' לה] ופדויי ה' וגו' ושמחת עולם דייקא שלא יבטל, והטעם כי נסו יגון ואנחה זה היצה"ר והעונשין, וכדאי' בגמ' [סוכה נב]: (יב), איכה אשא לבדי וגו' וקו' לזה א' ואמר אלכם וגו' לא אוכל לבדי וגו' וק' למה כ' ב"פ, גם יש להבין, דרש"י פי' על מי' לאמר לא מעצמי אני או' אלא מפי הקב"ה וק' הלא זה הי' עצת יתרו, וי"ל כמו שא' חז"ל [ב"ב דף קיט וסנ' דף ח] ראוי פ' נחלות שתיכתב ע"י משה אלא שזכו בנות צלפחד, ראוי הי' פ' מקושש שתיכתב ע"י משה אלא שנתחייב מקושש ונכתבת ע"י וכו', פי' כמו אחד שיודע בעצמו מו"מ טוב, ובא אחר והסבר, ור"ל, שמשה ידע, והי' אומר כ"ז בתוה"ק בלא הם, אבל המה הסבר, וכן י"ל בעצת יתרו ולכן כ' שם וישמע משה לקול חתנו ולא כ' לעצת חתנו, כי מאליו הי' ג"כ עושה זאת, [ועי' עה"פ איענך] ע"פ ה' ית"ש, ופי' לא אוכל לבדי שאת אתכם להביא אתכם למעלות נשגבות, ואח"כ א' ועי"ז ג"כ איכה אשא לבדי דייקא פי' גם איך אוכל גם אנכי לעלות בפני עצמי, והוא כמש"כ לך רד כי שחת עמך שכל גדולתך מהם, ופי' טרחכם שיש מקיימים מצות אבל עליהם לטורח אפי' מעט, ואינן מקיימין הוי קל כנשר וכו' [ע' טור ושו"ע ריש או"ח] וכש"כ אלה שהמצות עליהם, למשא, וזה שכ' [ישעי' א] חדשיכם וגו' מה שאתם עושים י"ט ולקיים מצותי, אתם עשים מה שהנאה לרצוני הן אלו שאו' היו עלי לטרח דייקא וכש"כ אלו שאו' נלאיתי נשא שהמצות עליהם למשא וזהו שא' ומשאכם וכש"כ בעלי ריב על מצות או על גדרים ומנהגים טובים שבישראל שאו' זה אין מהצורך ש"ו, וזהו וריבכם, וכן א' יתרו נבל תבל גם העם הזה וגו' וכנ"ל: (יג), ואשימם בראשיכם אי' במדרש והובא ברש"י חסר יוד וכו'.

פי' בכם נגף וגו' רק יראו ממשחיתים של מצרים, ועי' בפ' בא עה"פ ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים פי' הרמב"ן ז"ל וז"ל ועל דעתי ירמוז הכ' לשרי מעלה אילי מצרים כענין יפקוד ה' על צבא מרום במרום ועל מלכי האדמה על האדמה עכ"ל, וק' לפי"ז הול"ל שם בראשונה ובכל אלהי מצרים וגו' ואח"כ ועברתי וגו' וי"ל שגם בזה הי' פלא גדול כ"א הי' עושה הקב"ה שם כמש"כ יפקוד ה' על צבא מרום בראשונה שוב לא הי' בהם כח לרדוף אחרי ב"י, וגם היו מכירים כי מכות בכורות יצא עליהם מכנג"מ וכנ"ל אבל כאן הי' הנס, שאחר שהי' הפקודה על מלכי האדמה אח"כ פקד ה' על צבא מרום וזה שא' שם הכ' ועברתי וגו' והכיתי וגו' ואח"כ ובכל אלהי מצרים וגו', וזה שכ' כאן הנס הגדול יצאו ב"י ביד רמה וגו' גדולים מאוד, ומצרים מקברים ר"ל שהיו בצרות גדולות ואל תתמה על המספות אח"כ שהי' ע"י שרדפו עוד המצרים את ישראל, ע"כ אה"כ לא מקודם עשה באלהיהם אלא ובאלהיהם שרי מעלה עשה ה' שפטים אח"כ, ע"כ שוב בא להם גאות לבם מצד מזלם העליון: (מ), וישמע הכנעני וגו' ע' רש"י ויש להסביר קצת איך תולה בענן שמותר ללחום, אדרבה אם שמע שהענן נסתלק רק מחמת שהי' בזכות אהרן ולא בשביל חטאם. וא"כ אין בזה כלום, וי"ל כמש"א חז"ל [סוטה יז] איש ואשה אם שלום ביניהן אז השכינה שם ואבד הפשוט, יש לקרב אל השכל, דאז אין נשמע מהם רק טוב, ולא שום רעה ומים רבים לא יכלו לכבות את אהבה והמה כמכוסה שלא יודע שום דבר רע מפתח ביתם והולה רק טוב וזהו ברכת ה' יתש"ו, לא"כ אם נתגבר בהם הכעס ואם לחלק יצאו והמה לקלם ולנלעג בעיני הבריות וכמעט נתפרדה השבילה, וכן הי' אהרן עושה השלום והי' הענן מכסה אותן לסימן השלום הגדול שבהם ולכן כ' [בפ' חקת] ויראו כל העדה, כי מחלוקת שכיח והיו רואים שאחר העושה שלום לכן סבר כנעני שבל"ם יש מחלוקת ופרדות בהם א"כ עת ללחום עמהם, לכן כ' זאת שנית להודיע כמה גדול כח המחלוקת כי לא די הצרות שלהם אלא מביאים עליהם שנאה מאחרים, עי"ל כי מה שא' חז"ל [תענית ט] שהענן הי' בזכות אהרן, זה הי' גדול על כולן כי הבאר והמן, מחמת הרגילות נעשה כטבעיות אצל המון, משום שהמה אצלי, לא כן הענן בזה ראו כ"י שהמה למעלה מן הטבע כי זה רוחני, ענן מן השמים עומד על הארץ, והנה כנעני זה עמלק כדאי' ברש"י בפ' חקת, ובפעם ראשון כ' ויחלש יהושע וגו', אח"כ ראה שישראל המה למעלה מן הטבע וראי' מן הענן ע"כ לא בא כל מ' שנה אבל כשנסתלק הענן א' א"כ מעתה המה כשארי אומות ע"פ טבע והלך ללחום עמהם, וזה שנ' ויראו כל העדה שגם המה יראו מטעם זה וכנ"ל, וזה שא' שם כי בא ישראל דרך האתרים פי' הת' מתרגלים והיינו ע"י מרגלים, ע"פ טבע, ואם היו למעלה מן הטבע למה להם מרגלים אבל זה הי' טעות כי כמעט איזה ימים חזר הענן בזכות מרע"ה, ובאמת אם הי' בהם זכות לא הי' נסתלק הענן ולא הי' שום נער, ונשנית כאן להורות שכל עניני עבודת הקו' צ"ל למעלה מן הטבע ואז יהיו נצולים מכל נער: (נה), לשכים בעיניכם ולצנינם בצדיכם, פי' בעיניכם מה שיהיו רואים השנאה, ולצנינם בצדיכם פי' מן הצד מה שאין אתם רואין ולידע לשמר מהן, או יאמר, בעיניכם פי' ומתחילה יעתאו את נפשיכם עיניכם השכלי ואח"כ יהיו לצנינם בצדיכם ממש בצרות הגוף ר"ל: (לד), כי אתם באים וגו' ז"ל מ"ר ומ"ת מהו לכם, לכם הוא ראוי, משל למלך שהי' לו עבדים ושפחות והי' משיא לעבדיו שפחות מן אוסיא [פי' מדינה] אחרת ולשפחותיו, עבדים מן אוסיא אחרת, עמד המלך וחשב בדעתו וא' העבדים שלי, והשפחות שלי, מוטב שאשא עבדי לשפחותי, שלי לשלי, כך כביכול הקב"ה א' הארץ שלי הוא שנ' לה' הארץ ומלואה [תה' כד] וישראל שלי הן שנ' כי

לי ב"י עבדים מוטב שאנחיל ארצי לעבדי, שלי לשלי, לכך כ' אשר תפול לכם, עכ"ל. וק' כיון שלה' כל הארץ אין המשל דומה לנמשל, וי"ל, ידוע כי מששת ימי בראשית נתן ה' יתש"ו כל הארצות וכן כל האומות תחת המזלות הרקיע, אבל א"י כ' עיני ה' אלקיך בה וגו' וכן ישראל שנ' כי יעקב בחר לו יה, [וע' תד"א ז פ' ב'] והנה אנחנו או' בקדושה ג"פ קדוש כנגד נפש רוח ונשמה שבאדם, והמלאכים או' ג"פ קדוש [ישעי' ו] כנגד ג' עולמות שהקב"ה נתקדש בהם, עוה"ז, עולם הגלגלים ועולם המלאכים ואח"כ אנו או' כמש"כ [יחזקאל ג'] ברוך כבוד ה' ממקומו כל אדם, כ"א לפי מעלתו, עד ימלוך וגו' פי' ואז יהי' התגלות פי' ממקום קדושתו מאוד. וזה שאנו או' בקדושת מוסף של שבת, כבודו באמת מלא כל עולם אצל ג' הנ"ל, אבל משרתיו מלעילא שואלין וגו' פי' להבין קדושת אלקית וכבודו יתש"ו, גם המה עדין רחוקין להבין, ומה יענו קרואי אומר, ברוך כבוד ה' כנ"ל אבל ממקומו וכ"א כפי מה שהוא יפן ברחמים אליו וגו', ואפשר הכוונה בתד"א [ר"פ לא] וז"ל והם מקלסין שמו תמיד ומיציאת החמה עד שקיעת החמה הן או' קדוש ר"ל כפי מעלת ישראל כך קדושתן לכן בשקיעת החמה היינו בגלות עד יציאת החמה המה או' לרוב ברוך כבוד ה' ממקומו כנ"ל ואו' ג"פ קדוש כנגד קדושת א"י המשפיע לג' כיתות מב"י, וכמו שדרשו חז"ל [חולין נב] עה"פ [תה' פ] גפן ממצרים תסיע, כמו זמורות שבה אלו ב"ב פי' גמ"ח וכו', אשכולות שבה אלו ת"ח, עלין שבה אלו ע"ה פי' רש"י עובדין בשביל ת"ח, ולג' אלה תגרש גוים ומפניהם, ותטעה בא"י ואמנם י"ל כי מלבד ומ"כ בא"י לא תחסר כל בה, ארץ זבת חלב ודבש, אבל תבואותי' ופירותי' נותנת לישראל לכל עניני הומרי כח קדושה, ב', שהמקום גורם מששת ימי בראשית לעבודת ה' יתש"ו ואוירה מחכים הנפש המשכלת וכשרצה אאע"ה להיות עובד ה' יתש"ו א"ל לך לך מארצך וגו', ג', כ' ארץ ה' אלקיך דורש אותה וגו', ר"ל המעלות הרוחני אין לה הפסק וכמו בן חכם הדר במקום אביו גאון וחכם הדור צדיק יס"ע. בל"ם עיני אביו עליו בכל רגע לטוב ולהעלותו במעלות נשגבות כן א"י שנ' [תה' מח] יפה נוף משוש כל הארץ פי' כמו שהגוף מושך היניקה ומשרש הטוב כן השכינה משפיע שם קדושות לעמו [וזה מביא משוש לארציות שבאדם כי בל"ז טוב שלא נברא ולא יוכל להכנס אם זוכר סופו, רמה, ותולעה, וזה שא' משוש כל הארץ] ורע, יותר ממה שישראל חושקים לבא לא"י, והוא כמו בן החכם שהוא דר רחוק מאוד מאביו הגאון עולם, הולך מטה מטה ממעלות וכתינוק החושק לדד אמו, יותר חשקת א"י להם כי היא כאם ישראל וכן א' חז"ל אה"ר נברא ממקום קדוש וטהור ממקום ביהמ"ק ויותר ממה שעגל רוצה לינוק הפרה רוצה להניק וזה שמפרש המ' כך א' הקב"ה הארץ שלי הוא פי' חושקת אלי למה שסייך לי שנ' לה' הארץ ומלואה דייקא כלומר כל העולם שלי וזה שא' תבל ויושבי בה, אבל אין הכוונה למה שהוא לראות עיני אדם אלא על א"י א' ומלואה פי' הקדושה שבה, וישראל שלי א' ג"כ על מעלת ישראל וכו' לכך כ' אשר תפול דייקא והוא ענין החשקות גדול כאם הרואה את בנה לזמן מרובה נופלת עליו מרוב אהבה וישקהו, ולפי"ז הכ"ל י"ל נמי פי' קדוש ג"פ א' על הקב"ה, ב' על ישראל שמקדישין אותו יתש"ו, ג' עה"ת הק', וא"י, שהמה מסבבין הקדושה לישראל, וכמו שאנו או' אתה קדוש ושמך קדוש וגו', ופי' ברוך כבוד וגו' בח"ל, או בא"י בזמן החרבן בעוה"כ וכפי' הכ"ל, עד ימלוך וגו' וכי כי מציון תצא תו' [מיכה ד] אמנם עה"כ י"ל פי' אשר תפל לכם וגו' ע"פ משל, שר גדול ממדינות אזיען בא לאירופא והי' צריך למלבוש יקר שש וארגמן רקמה מבחוץ ומשי יקר מבפנים ועליו תכשיטין ובדידים של זהב, ושילם כל הוצאות למוכרי בגדים כי לא מצא בחנות כמוהו, והבטיח לו שלזמן מועט יגמר המלבוש, ב"כ וב"כ

ולהיות במדבר מ' שנים, א' להכיר טובת הגוף כי באמת הי' ממצרים ג"כ מדינה טובה שהי' כגן ה' כארץ מצרים, וכ' זכרנו את הדגה וגו' שג"כ הי' בזול עד שא' שהיו משיגים חנם, כי כן מרגלא בפומי דאנשי לומר כן על זול גדול, ואם היו באים מיד לא"י לא הי' טוב א"י כ"כ חשוב בעיניהם, לכן היו מ' שנה במדבר והי' להם מן ובאר מים, ובפרט הדור השני באו לא"י, ונסעו במסעות ולא הי' להם מנוחה, אח"כ באו למנוחה, ואיש תחת גפנו וכו' והרגישו בטוב א"י להודות לה' יתש"ו, וזהו שאה"כ אלה מסעי ב"י כלומר במ' שנה, ואו"ת למה עכבם כ"כ ואף שחטאו במרגלים הו"ל להעניסם בעונש אחר, ומתרץ הכ' אשר יצאו ממצרים שהי' ג"כ ארץ טובה, ב, דאי' בגמ' שע"כ היו צריכים להיות במדבר שנים ארוכים בכדי שיהיו טבעם ללמד וללמד ולהרגילם ביראת ה', כ"א היו נכנסו מיד לא"י זה פונה לכרמו וזה לזיתו ותו' מה תהא עלי', וגם לא היו מרגישים טובות האמת של א"י מה שא"י פועל באויריה ובעצמותה ובפירותי' לעלות עי"ז במעלות הקדושות עד שלמדו אבל מו"א מ' שנה ונעשו קדושים ואז יכולין להבין ולהרגיש זאת, וזה שאה"כ טעם ב', שהיו לצבאתם ביד משה ואהרן כלומר שהיו מוכרחים להיות לצבאות מו"א שיהיו ת"ח וצדיקים מקודם שיכנסו לארץ: (ב), מוצאיהם למסעיהם ומיד א' להיפך מסעיהם למוצאיהם, והפשוט הוא שכ' משה מיד בינ"מ את מוצאיהם וכל מסעיהם כסדר ואלה מסעיהם לאחר שנסעו מיום מוצאיהם אבל ק' מה בא זה להורות וי"ל להבין ע"פ משל שני סוחרים גדולים בארץ ענגלאנד קנו מלבושי חורף בעד הון רב עד שלא נשאר להם ממון כלום להוליך הסחורות האלה לארץ רוסיא אשר שם קר מאוד, וכן עשו, אבל היו להם הוצאות גדולות וצרות רבות עד באו שמה, ולבסוף מכרו והרויחו איזה מאות, ולא רצו לקנות סחורה כזאת כי א' שלא הוצאת והצרות מרובים על השבח, אח"כ אם הריוח הוא לאלפים, אז מחלו על כל הוצאות וצרות, וידוע שהתו' הי' ע"י יסורין וכן א"י, וכן עוה"ב, והי' לישראל הוצאות גדולות כלומר עיני לכל המסעות, אז א' הקב"ה כתוב את מוצאיהם הוצאות שלהם לכל מסעות עד שיבואו למנוחת אמת ואז יראו אם השבח יותר על הוצאה, ואח"כ א' ואלה מסעיהם דייקא שראוים המסעות עד כאן שנסעו למנוחת עולמים, למוצאיהם כלומר שאין מוצאיהם נחשב לכלום לגדולת היום למסע האחרון, כי ידוע שהעיקר נכתב תמיד מקודם, ואח"כ מיד יסורי מצרים שהי' הכנה לתוה"ק סופו הי' טוב: (ג), ביד רמה הורה בזה מש"א חז"ל צדיקים תחילתן יסורין וסופן שלוה, ורשעים להיפך, היינו הן בעניני הגוף והן בעניני הנפש, וזה הורה הקב"ה למצרים, שישראל יצאו ביד רמה דייקא היינו בכ"ע הגשמי כמש"כ וינצלו את מצרים, והיו במעלה רמה עליהם בעושרם עד של כ"או"א מישראל הי' תשעים חמורים טעונים כסף וזהב ממצרים [בכורות דף ה עב] ופי' ביד רמה מלשון כמו ועצם ידי וגו', וגם פי' ביד רמה כמו וירם משה את ידו, והיינו במעלות הנפש הגדול שהשכינה הי' עמהם כמש"כ שם כמה פסוקים שהי' גילוי שכינה, אבל ומצרים מקברים וגו' היינו לעניני הגוף אין צרה גדולה מזה חוץ מכל מיני צרות שהי' עליהם, ועוד, ובאלהיהם וגו' ואין ירידה גדולה בנפשם מזו, אלה לחיי עולם, ואלה לחרפות לדראון עולם: (ד), ומצרים וגו', י"ל ע"ד הכתובים [בפ' בא] כי יש להבין למה שינה מרע"ה מציות ה' יתש"ו שא' ולקחו מן הדם ונתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף, ומשה א' והגעתם אל המשקוף ואל שתי המזוזות, והאלשיך הק' א' כי ג' הזאות אלה המה כנגד אברהם יצחק יעקב ע"ה, ולענ"ד י"ל, כי יש להבין למה במכות בכורות הי' המצות האלה ק"פ ולהזות הדם, וכדומה, אבל הטעם, כי בכאן כ' ועברתי בא"מ אני ולא מלאך כ"ל שא"א לתלות בזה שום דבר לטבע, רק בהנהגות אלקית ואני ה' שהשגחתי בין טפה שהוא בכור וכו' ולמה דוקא בכורים, זה הי' להראות בני בכרי ישראל, כלומר כמש"כ בראשית ברא אלקים בשביל ישראל שנקראים ראשית ותי' בכור הוא כמו הנאהב מאוד כמו ראשית תבואתו ש"א אהוב מאוד, וכן הבכור, ובשביל שעינו את בכורי ה' יתש"ו, מתו בכוריהן וזה כ' בפירוש [בפ' שמות] בני בכרי ישראל וגו' הנני הרג את בנך בכרך, ולא זה לבד אלא כל מחמדיהם והוא אלהיהם, עשה ה' בם שפטים של עץ נרקב של מתכת נתכת, ומלבד שאבדו עי"ז כל אמונה, כי על כל צרה מאמינים בתפילה לאלהיהם, אבל בזה אבדו ג"כ כל מעמד לבם, ושפיר אה"כ ומצרים מקברים וגו' כל בכור, ובאלהיהם וגו', אבל לא מסרה היו הנסים האלה כמש"כ [יחזקאל טז] ואת ערם ועריה ערם בגוף ועריי' בנשמה ערם בחוץ ועריי מבפנים, וכ' שם ואעבר עליך וגו' ואמר לך בדמיך חיי וגו' היינו בזכות שני דמים נגאלו דם פסח ודם מילה כמש"א בגמ' [כריתות דף ט] וכ' [יהושע ה] כי מולים היו כל העם היוצאים, וכמו שא' ברש"י ביחזקאל שם, ע"כ צוה ד' יתש"ו ונתנו על שתי מזוזות לזכרון שתי מצות אלה, אבל עוד הסר דם אחד, והוא מה שנחשב מדמים שלהם, ע"י שחיטת הפסח כמש"א מרע"ה הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלנו, והדם הזה, משום שאינו של מצוה, הוא מאוחר, להזאה, על המשקוף אבל עליון, על שני דמים הנזכר, שהוא על המשקוף, ואמר משה שלא ג' שותפין באדם וכו' ועיקר חלקו של הקב"ה ע"כ מהראוי להקדים דם זה ג"כ בזמן, אף שהקב"ה חס על כבוד הבריות, וע"י מסירת נפשם שעשו ישראל בזיונות לאלהיהם של מצרים בקרבן פסח ושחטו אותו וזרקו את דמו זכו לכל הטוב כנ"ל, ע"כ שינה מרע"ה וזה שאה"כ ומצרים מקברים וגו' הכה ה' בהם בזה מוכלל פלאות גדולות שהי' למעלה מן הטבע והכירו הכל שמעשה ה' יתש"ו המה, בהם אפי' נפלים, כל בכור אפי' משאר ארצות שהיו במצרים ואפי' בכורי מצרים בשאר ארצות, אפי' שהלכו לישן בבית ישראל, וכדומיהם, וכ"ז הי' ובאלהיהם וגו' פי' ע"י שמסרו ישראל נפשיהם באלהיהם, ע"כ עשה ה' שפטים גדולים כאלה במצרים: עי"ל ע"ד הכ' למען יברכך ה' אלקיך בכל מעשה ידך אשר תעשה דייקא כלומר שהאדם צריך לעשות לפרנסה כ"מ דאפשר ובזה יתפלל לה' יתש"ו שיברכו וכ"ה בעניני הנפש המשכלת שצריך אדם לעשות כ"מ דאפשר ואח"כ הבא לטהר מסייעין לו, וכן י"ל הכוונה מש"א [יבמות קה] המתפלל הן על פרנסתו והן לעניני הנשמה, אל יעלה ע"ד שתפילה לחוד מהני, אלא יתן עיניו למטה פי' השגחתו הגדולה מה שהחיוב עליו לעשות צריך שיעשה דוקא הן בעניני גופו והן בעניני שכלו, ואח"כ ולבו למעלה שה' יתש"ו ירחם, והנה בל"ם הי' רצון הקב"ה שישובו ישראל בתשובה לפניו בליל יצ"מ, ולזה ונתנו על שתי המזוזות לזכרון דם פסח ודם מילה כנ"ל, ובזה תקיימו שובו אלי, ואז ואשובה אליכם, וע"כ תתנו אח"כ על המשקוף מלשון כי השקיף ממעון קדשו, וצדק משמים נשקף [וכל המשגיח על דבר בכוונה נקרא משקוף] וכ' השקיפה ממעון קדשך מן השמים וגו', וע' בט"ז ר"ס חנוכה שאין הברכה חל אלא לדבר יש, וכמו יהושע שנטה בכידון על העי נאמר שם ח, ויאמר ה' אל יהושע נטה בכידון וגו' אל העי כלומר שהנס אינו בא אלא ע"ד יש, וכמש"כ [מלכים ב' ד'] מה יש לכי בבית, וכן א' הקב"ה אחר תשובתכם אלי, תנו על המשקוף מלעיל הדם וזהו הסימן לנקום נקמתיכם להרוג הבכורים וכן יהי', אבל מרע"ה א' השיבנו ה' אליך, ואתה תהא המתחיל לתת כח לדמים של ישראל ונשובה לעשות המצות כראוי, לכן א' והגעתם אל המשקוף תחילה, להמשיך קדושת לדמים של ישראל, ואח"כ יהי' יכולין לעשות המצות בכוונה גדולה, לכן שינה ג"כ וא' שעי"ז ולא יתן המשחית וגו' פי' שרי מצרים דלעילא, כי על שתם משחיתים כבר הבטיח ה', ולא

יהי'

דהתם אפי' לא נבעלה נהרגה, והטעם שעבדו ישראל ע"ז על ידן, ושמעתי תי' מהרב דק' לעמלא ז"ל, הלא אי' ברש"י עה"פ כאן הן הנה מגיד שהיו מכירים אותן זו היא שנכשל בה, וא"כ עיקר הקצף ממרע"ה הי' על הבעולות וא"כ שפיר דומים לבהמה הנהרגת, ולא הבנתי לענ"ד כי זה לשון ס"פ סי' קנג, ומצינו בתו' שכל מי שיכול להבין, אע"פ שלא נצטוה נענש על שלא שם על לבו, שכ' ויקצף משה וגו' הן הנה וגו' ולמה לא ענו לו, ולמה לא צוית לנו, והלא לא אמרת לנו להמית הנשים, אלא שידע משה שהיו חכמים ובקיעים לדין ק"ו, ומה כנענים שכ' בהם לא תחי' כל נשמה למען אשר לא ילמדו אתכם לעשות וגו' אלו שכבר חטאו והחטיאו לא כש"כ, וא"כ שפיר מקשה המ"מ, ועל רש"י י"ל, כי ק' על רש"י איך מפרש שזה הי' החטא הלא בפי' כ' שעיקר הקצף הי' על ע"ז, וע"כ צ"ל שרש"י מדקדק על תיבת הנה שנראה למותר ע"כ מפרש רש"י שאתא לאשמעינן שהיו נכרים כלומר והוי בזה ב' טעמים כמו בבהמה המבואר במשנה [סנ' דף נד] א, לפי שבאת לאדם תקלה ע"י, והכא צ"ל ע"כ תקלה דע"ז שזה במיתה כמו זנות דבהמה, ובזה מבינן מה שפי' רש"י מיד עה"פ וכל אשה ידעת איש ראוי ליבעל אע"פ שלא נבעלה והיינו כדאי' בגמ' [יבמות ס' ע"ב], כי בעון ע"ז יכול להיות שיש לאלה ג"כ חלק בעון זה לכן יהרוגו, ב' ממאת שנכרים המה, לא תהא עוברת בשוק ויאמרו זו היא וכו', וי"ל לענ"ד לתרץ קו' המ"מ הנ"ל, כי ז"ל הרמב"ן עה"פ נקום נקמת ב"י וכו' וכאשר ראה שהשאירו הנשים וכו' קצף על הנשים היודעות משכב זכר כי ראוי לפקודי החיל להורגן תחלת כ"ד, גם לנקמה, גם לדין התורה ואת הבהמה תהרוגו, וכו' ע"ש, נמצא מש"כ [בפי' קדושים] ואת הבהמה תהרוגו בזה מוכלל הבא על עכו"ם וכן כ"מ שמחשבים חז"ל מיתה הבא על בהמה, עכו"ם בכלל זה וא"ל לפרש זאת כי כבר א' עם הדומה לחמור, והיינו מש"כ הרמב"ם הנ"ל מפני שבא לישראל תקלה ע"י כבהמה דייקא פי' שגם הוא במיתה, וא"כ פי' החייתם כל נקבה היינו בעולות מצד הד"ת, וע"כ צ"ל מש"א הן הנה וגו' היינו מצד הנקמה, כי מיתה שלהן הוא זיקה לאשונה מה"כ ואת הבהמה תהרוגו, וראי' שזה א' מצד הנקמה שא' מיד וכל אשה יודעת איש וגו', היינו אפי' שלא נבעלו וזה ע"כ מצד הנקמה, ובמ"מ אבל הבעולות א"מ מצד הדין וכוונת רש"י הן הנה וכו' לא מצד הדין לחוד אלא ככוונת הש"ס ע"ל הנקמה כמו כנענים כדאי' ברמב"ן הנ"ל: (מג), ותהי מחצת וגו' וק' כמו שאין מחשב כמה הי' ממחלת ב"י המכס מאות שכבר קצב ומכס אחד מנ', כש"כ שהדבר הזה ידוע כמה הי' מחלת העדה, וי"ל כי מש"כ [ספ' בחקתי] העשירי יהי' קדש לה' תיבת לה' הורה לנו כמו שהחלה מכשיר את העיסה, ותרומה מכשיר את התבואה, כי על טבל א"מ, והעשירי קדש לה' דייקא והתשעה המה בינונים, קדש לישראל, וזה הורה כאן ותהי מחלת העדה דייקא פי' בלא המכס לא הי' נקראים על שמם, רק כעת כאשר ויקח משה ממחלית ב"י וגו' בזה הי' קודש לעדה: (מט), ולא נפקד וגו' וק' דהול"ל ולא חסר, וי"ל כמו שאנשי מלחמה ממלך בו"ד עולין במעלות שרי עשרה או שרי מאות וכו', אם עושין דבר גדול במלחמה, להרוג את אויב באיזה תחבולות וחכמות, כן מעלתן של ישראל אם לא נכשלו בדבר עבירה, כי המעלה של בעלי מלחמה מבו"ד אין שייך לישראל כי כאו"א מאמין כי לה' הישועה ולא בכחו של איש, וע"כ א' בלה"ז שמלבד שלא חסר מגופם, גם לא חסר מנפשם, וראוי לכל או"א לפקוד, כלומר להיות מן הפקודים על שאר עמו, וזהו ולא נפקד ממנו איש דייקא פי' נפקד שאין מהראוי מעתה להיות נפקד אלא פקד, חוץ מידי הרהר אשר א"א להיות נזהר ולא נתנה תו' למה"ש, ושגיאות מי יבין, וזה כאי' ממה שא' ונקרב וגו'

אצעדה וגו' עד וכומז שכ"ז תכשיטי נשים ולכן הביאו כ"ז לכפר על נפשותינו כדאי' ברש"י: (נג), אנשי הצבא בזזו איש לו וק' מה בא להשמיענו בזה, וי"ל, דהנה ק' איך ישראל היו נוטלין תכשיטי נשים מרחם ונ"ל ע"ד חז"ל [ע"ז יז ע"ב] ניזל אפיתחא דבי זונות וניכפיי' ליצרין וכו' כן כ' כאן החלצו מאתכם אנשים דייקא צדיקים והיו עושין כן ואף דאין סומכין עה"כ, אבל השעה צריכה לכך ומחמת החטא שהחטיאו בנות מואב ומדין את ישראל בזנות, וחז"ל א' ה"ד תשובה, באותו אשה ובאותו מקום [יומא פו] ע"כ עשו כן לתקן החטא אחיהם, וזה שא' הכי אנשי הצבא בזזו איש לו פי' השם איש כלומר צדיק יש"ע, בזזו בזה המלחמה כל אחד וא' לו, והנה א' חז"ל [שבת סד] תדר"י מפני מה הוצרכו ישראל שבאותו הדור כפרה, מפני שזנו עיניהן מן הערוה וק' הלא א' שם מקודם לזה, שמרע"ה חשדם עבור שלל הזה שחטאו, א"ל לאו, א"ל א"כ כפרה למה א"ל אם מידי עבירה יצאנו, מידי הרהור לא יצאנו, וא"כ מה ממדם התדר"י, וי"ל שתדר"י פליג וא' לעולם שאפי' מידי הרהור יצאו ופי' שזנו פרנסו שעיניהם של שללי פרנסו שלא הי' להם שום הרהור וכנ"ל, והיו בעיניהם כקאקי חיורי [ע' ברכות כ] רק בעבור זה שעשו כן, הביאו קרבן כי כמו שאסור לעבור במקום סכנות הגוף [יו"ד סי' קיו] כן אסור לעבור במקום סכנות הנפש [ע' ע"ז דף יח מה שא' ר"מ לרמב"ד]: (לב), כד, בנו לכם ערים וגו' מה שהי' משה משנה ממש"א בפסוק לעיל גדרות צאן נבנה למקנינו וגו' ע' רש"י, ולענ"ד י"ל שבני גד ובני ראובן ס"ל כמש"כ [קהלת ג] ומותר האדם מן הבהמה אין פי' במילת אין שיהא אלא קטן מבהמה ומן כל ברואים, וכמש"א מרע"ה ואנחנו מה, ודהע"ה א' ואנכי תולעת וגו' ואאע"ה א' ואנכי עפר ואפר, ובמידה זו יוכל לבא להיות לו מותרת כידוע, לכן הקדימו בהמות לטפם, וא"ל מרע"ה שטעות הוא, כי הן אמת שכ"ז הוא במידות ובאמירה שאין בא לידי מעשה, לא כן אמירה זו שבא לידי מעשה, וזה שא' והיוצא מפיכם פי' מה שאמרתם להקדים בנין הבהמות לטפכם, תעשו דייקא צריך לבא לידי מעשה, וזה טעות כי בנין ישראל הוא לעבודת אלקית שטפם ילמדו ויתפללו בהם, ובזה יש לאדם קדימה, ע"כ בנו לכם מקודם, עי"ל ידוע מש"א עה"פ כל עמל אדם לפיו, די לעשות תשובה כי"א למה שחטא אדם בפיו, ויש לפרש הפסוקים [תה' לט] אמרתי אשמרה דרכי וגו' נאלמתי, דומיה החשתי מטוב וגו' חם לבי וגו', כי הרמב"ם ז"ל בפ"א על ה"מ ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה מחלק הדיבור לה' חלקים ואלה הן האסור, הנמאס, הרשות, האהוב, והמצוה, וכאשר ראה דהע"ה גודל החטאים מה שאדם עושה בלשונו, א' מה אעשה שלא לדבר כלום א"ס, כי אמרתי אשמרה דרכי מחטוא בלשוני הן אמת של דיבור האסור אשמרה לפי מחסום וזהו בעוד רשע לנגדי פי' לכ"ד האסור אוכל לעשות מחסום לפי, גם נאלמתי לדיבור הנמאס, גם אוכל, דומי' לדיבור רשות, גם אוכל החשתי מטוב פי' מדיבור הטוב והוא דיבור הנאהב, אבל עי"ז וכאבי נעכר, וכש"כ חם לבי בקרבי בהגיגי מה שאני גורם אש בוער בגיהנם, לזה שאני מוכרח לדבר בלשוני, והוא דיבור המצוה שנ' ודברת בם, כי גם בדיבור המצוה עובר אדם עבירות הרבה בעוה"ר, וגם כיון שע"כ צריך לדבר, במילא משתמש בשאר דיבורים, וזה שא' משה רע"ה הן אמת שאתם ענוים אבל אני אומר לכם בנו לכם וגו' ורק היוצא מפיכם תעשו כלומר כמש"א חז"ל עה"פ הין צדק וגו' הן שלך יהא צדק ולאו שלך וכו' ותשמרו את פיכם ואז אתם במעלה:

פ' מסעי, אלה מסעי וגו' וק' דהו"ל להתחיל ויכתוב משה וגו' ומה בא הכ' הזה להשמיענו, וי"ל שהכ' מפרש בשביל שני טעמים היו צריכים לסבב במסעות ולהיות כמוג אסור כמה פעמים ולהיות

כמ"כ נדר, עד שהראה להם באצבע, זה הדבר וגו' כלומר לא הדינים לחוד אלא גם טעמם: (ג), נדר לה' ר"ל, כדא' שמואל [נדרים כב] כל הנודר אע"פ שמקיים נקרא רשע, וחוטא, דכתיב וכי תחדל לנדר וגו' [ועי' יו"ד סי' רג] רק א' חז"ל [פ"א פ"ג] נדרים סיג לפרישות כלומר אם ירצו תקפו עליו בדבר, מותר לנדר, ובעז יוכיח שנ' [רות ג] חי ה' שכבי עד הבקר שהי' נשבע בה', וזה שא' איש כי ידר, ר"ל דוקא נדר לה' דייקא בדבר שנוגע לה', לפרישות וא' נשבעין לקיים המצות [תמורה ג וש"ד] ככל היצא מפיו יעשה, וק' למה א' כפל והלא די במה שא' לא יחל דברו, או בזה לחוד, וי"ל דבא הכי לומר שעובר בל"ת ועשה, עי"ל, שאפי' נדרים סיג לפרישות לא ידר אלא אם הוא נשמר לקיים תמיד כל מה שיצא מפיו, לכן אה"כ לא יחל דברו ואינו מותר לנדר אלא אם ככל דייקא היוצא מפיו בלא נדר יעשה תמיד, אז מותר לנדר, וכמו שאי' כאן בגמ' עה"פ [בפ' עקב] את ה' אלקיך תירא וגו' ובשמו תשבע פי' אם יהי' לך כל המידות האלה אז מותר לשבע, עי"ל כי בל"ב בעת שנודר עושה זאת בכל לבו, אבל בעת הקיום ע"פ רוב לבו בל עמו, לכן אה"כ לא יחל, וחוץ מזה, ככל היוצא מפיו דייקא פי' בעת שיקיים הנדר יעשה בחדותא דלבא כמו בשעתו רגע שיצא מפיו, עי"ל פי' ככל היוצא מפיו שיקיים מיד שיצא מפיו, כי מצוה שבא לידך אל תחמיצנה, כי שמא יבא לו רוח אחרת ולא יקיים, עי"ל כי רשעים אוי' הרבה ואפי' מעט אינם עושים, והחיוב על האדם להיות מן הצדיקים שאו' מעט ועושין הרבה, ואתה עכ"פ ככל היוצא מפיו יעשה: (לא), ב, נקם נקמת ב"י ומשה א' לתת נקמת ה', וזה לשון המ"ת אלא א' הקב"ה להם, הריני ואתם זיקו [פי' נקימה] שלכם מתבקשים, שגרמו לי להזיק אתכם, אמר משה רבון העולם אם היינו ערלים או עכו"ס וכו' לא היו שונאים אותנו ולא רודפין אחרינו אלא בשביל תורה שנתת לנו, לכך הנקמה שלך, הוי לתת נקמת ה', וכ"ה במ"ר וק' להבין הלא אפי' האומות, שונאין זא"ז ורודפים עד למות בעת שיש להם מלחמה זב"ז, ועוד, איזה רדיפה הי' מהמדינים על ישראל, וי"ל הכוונה על חטא זנות וע"ז, שעי"ז נרדפים היו מן השמים ונהרגו כ"ד אלף, וזה שא' משה אלא בשביל תורה וכו' כלומר ועיקר הוא החטא שהחטיאו, כי גדול המחטיא יותר מהרגו, וא"כ אין לנו נקמה בהם מה שנהרגו ע"י, כי כך הדין, אלא ע"מ שהחטיאו, ושפיר א' נקמת ה', ל"כ הקב"ה שמם אפי' על הרשעים ומיצר עליהן כביכול, כמו שא' אבל י"ם מעשה ידי טבעו בים וכו' ע"כ א' נקמת ב"י, וע"ל: (ג), וידבר משה פי' רש"י בשם ספרי, אע"פ שמיתתו תלוי בדבר, עשה בשמחה ולא איחר, ומקשים מנין שעשה בשמחה, וי"ל ידוע כמו שהשמחה עצמה משמח, כן בשורת השמחה משמח, וכ' שמועה טובה תדשן עצם, ומשה שקיים עבדו את ה' בשמחה וכ' תחת אשר לא עבדת וגו' בשמחה [בפ' כי תבא] וכמ"כ לנקם נקמת ה' כאשר אמר, זה הורה על רוב שמחתו, ואף שא' שהעומד כנגדישראל כאלו עומד כנגד הקב"ה כדאי' ברש"י כאן, אבל כיאלו, אמרו, וגם אין על זה שמחה גדולה כ"כ לנקום נקמות ב"א, אבל מרע"ה א' מדא' כן הקב"ה וזה רצונו, א"כ יש כאן בשורה טובה שינקמו ויצליחו, ועוד שזהו נקמת ה', עי"ל כוונת הספרי שהכי בא להראות שלא קם נביא ורועה נאמן כמרע"ה, כי חז"ל א' [פ"א פו] כך הוא דרכי ש"ת פת במלח תאכל וכו' ובתורה אתה עמל כלומר זה הוא דרך כאשון מישראל, אח"כ א' אם אתה עושה כן אשריך וטוב לך, אשריך בעוה"ז וכו', פי' שצריך לבא למידה זו אף שחיי צער תמיד כי"מ ובלחם צר ומים לחץ כ"ז נ"ל לו מתוק מדבש וכאלו מלא כל מיני הנלחות וכ"ל אשריך וטוב לך, ודי לו השמחה הגדולה בעבודת אלקית יתש"ו שזכה עפר ואפר לזה, והנה מש"א משה נקמת ה' י"ל ע"ד חז"ל [פ"א פ"ב] עשה רצונו כרצונך

כדי שיעשה רצונך כרצונו, כלומר עדה"כ [שה"ש ו] אני לדודי ודודי לי והיינו כמו אם אב רואה כל יגיעות ומחשבות של בנו במסירות נפשו יומם ולילה, ולא ישבות רק להיטב לאביו, אז נתגדל אהבת אביו ועושה כן לבנו וכן אם אני לדודי כלומר ולא לי כלום, אלא בכל לבבי ובכל נפשי ובכל מאדי ויום ולילה לא ישבות הכל עבור עבודת האמת להקב"ה אז ודודי לי, וזה שא' הילל [פ"א פ"א] אם באמת אין אני לי כלום, רק כולה לה' יתש"ו, אז מי לי פי' בלשון תמיי מי הוא זה אשר לי, וזה ה' יתש"ו וי"ל ר"ת מ"י מלך יחיד] ובענותנותו הגדול לא א' ד' בפירוש, וכשאני לעצמי פי' בשום דבר וכו' וזה נ"ל בכל רגע כי אם לא עכשיו כמש"א ישוב היום שמא ימות למחר, ואל יעשה אדם א"ו כ"ז מצד החיוב, אלא מצד רצון ואהבה וזה שא' עשה רצונו כרצונך כמו ברצונך בנפש חפצה ושמחה, והכף הורה כפי מעלתו ורצונו יעשה בלא הפסק כלום, כדי וכו' וכנ"ל כן א' הקב"ה נקום נקמת ב"י שכל מגמתו לנקום עבור ישראל, א"ל משה כן הוא האמת, והטעם מחמת שהמה עושים עבור נקמת ד', וא"כ א"א לעכוב אפי' רגע אחד בדבר גדול זה שישראל ימסרו נפשם לתת נקמת ד' במדין, אמנם הספרי מפרש ל"מ שמרע"ה מסר נפשו בעת ששמע איזה גזרה רעה על ישראל וא' מחני נא וכנ"ל, אלא אפי' כאן שמיתתו הי' תלוי בדבר הזה שישראל ישיגו איזה טובה גשמי לירש את ארצו כמש"א הקב"ה נקם נקמת ב"י, מיד מסר נפשו לקרב הטובה לישראל ולא איחר רגע, כי השמחת ישראל בזה עשה שמחה בנפשו כ"כ עד שלא הרגיש בעצמו כלום, ושפיר מפרש הספרי, רק משה ירא לאמר זאת לישראל כי יאמרו, לא ירצו לירש את ארצו, ומשה ימיה, לכן א' לתת נקמת ד' במדין וזהו טובתן האמת שיעלו במעלה הגדולה מאוד, בזה שימסרו את נפשם עבור נקמת ד' יתש"ו וסוב לא יהיו צריכים למשה, ואעפ"כ היו עצלים בדבר כמש"כ רש"י עה"פ וימסרו מאלפי ישראל: (ו), ואת פינחס למה בחר בפינחס, כי הקב"ה א' נקמת ב"י תלה הגדולה בישראל, כי לא הי' מלחמה כזו שהי' נגד מכשפים הגדולים בעולם בלעם ובלק [ע"ל פ' בלק עה"פ כעת יאמר ליעקב וגו'] וע"י ישראל יכירו כל הגוים כי אין עוד מלבדו, וזה הי' ע"י פנחס דוקא שנ' הנני נותן לו את בריתי שלום [ע"ל הפי'] והי' כמלאך אלקים, לכן א' משה המלכו מאתכם אנשים דייקא לצבא, הצדיקים הגדולים [וע' רש"י על הרגו על חלליהם] ומשה תלה הגדולה בה' יתש"ו וא' נקמת ד', כי רק בישועתו גברו על המכשפים, ומה שמקשים למה לא הלך משה בעצמו [ע' רש"י] י"ל הטעם משום שהקב"ה אמר אשר תאסף והוא רצה להתפלל ע"ע כמש"כ ואתחנן וגו', ושלא יבטל דברי ה' יתש"ו לא הלך בעצמו כדי שימצא מקום שיכול להתפלל, אמנם עיקר הטעם י"ל כאשר ראה משה וימסרו מאלפי ישראל פי' שלא רצו בשום אופן להלוך וכדאי' ברש"י, עד שאלפי ישראל מסרום בע"כ, [וע' פי' רש"י, עה"פ מלכים א' י"א ויקחו את הספר אשר נתן להם, וכן לא רצו ללכת כי ידעו שלא קם כמשה פן יראו ברעה אשר ימצא אחריו] ע"כ אי אפשר הי' שילך משה למלחמה זו, כי כז"מ שירצו אותו, יתעצלו במלחמה: (ז), כאשר צוה ה' את משה כלומר כמש"א נקם נקמת ב"י, לנקום באלה שמסבו עליהן עלות רעות, ובאו עליהם בכשפים גדולים ע"כ הרגו כל זכר לחוד, ואח"כ קצף עליהם משה וא' החייתם כל נקבה הן הנה וגו' פי' כמו שהקב"ה חס על כבודכם לנקום נקמתכם הו"ל לכם לנקם נקמת ה' יתש"ו ולהרוג כל נקבות שהחטיאו אתכם: (טו), הן הנה וגו' כי הרמב"ם ז"ל בה' איסורי ביאה פ' יב ה' יוד, ישראל הבא על עכו"ם בזדון ה"ז נהרגה מפני שבא לישראל תקלה ע"י כבהמה, ודבר זה מפורש בתו' שנ' הן הנה וגו' וכל אשה יודעת איש וגו' הרוגי, ומקשה המ"מ הלא מן הפסוק הזה אינו מוכרח,

ערלי, ושעומד בחוץ, ומשכן הוא מבפנים] וזהו מה טבו אהלך, גוף
ומוטר מבחוץ, ממזיקים א"ע כיעקב לשון עקב אבל בפנים המה ישראל,
קדושי עליון, ולכן נקרא ה' יתש"ו. אלקי העברים מלשון עברים
בשולם, שנ' [ישעי' נז] כי כה א' רם ונשא וגו' ואת דכא ושפל רוח וגו',
וכדומיהם הרבה פסוקים, ובזה י"ל פי' הגמ' [מגילה כח וש"ד] כל
המעביר על מדותיו פי' שמדותיו המה טובים וגדולים מאוד, והוא מעביר
עליהם שהוא אבל עצמו כעברין ואז בל"ם ימחול לכ"א מה שחוטאין לו,
ואז מעבירין ממנו כל פשעיו כי אין צדיק בארץ וגו' וכנ"ל, ולזה מרמז
הר העברים להגיד גדולתו של מרע"ה שהוא המחזיק א"ע מן העברים
וכנ"ל: (טז), יפקד ה' וגו' וק' למה לא א' סתם יפקד ה' איש על
העדה, ובל"ם יפקד הצדיק הגדול, וי"ל ע"ד חז"ל ר"ע הי' דורש ורואה
העם מתנמנמים א"ל אשה אחת הי' במצרים וילדה ששים רבוא בכרס אחד,
והוא מרע"ה ששקל כנגד כ"י, הפשוט הי' לעוררם, וי"ל שהי' שרה
לו על המתנמנמים, והי' מנמס א"ע, הלא אשה וכו' והוא הי' לומד עמהם
עיקר התוה"ק מה' יתש"ו והוא א' עוד מעט וסקלני, עוד א' בלבו,
אולי דברי לא יכנסו באזניהם שאין אני משביר כ"כ, ובזה נימס א"ע
הלא מרע"ה הי' המשביר בשר היטב ובעי' לשון, וגם משה כאה שאין
שכמה ואין תבונה וגו' להיות אהוב בעיני הבריות רק כ"ז מעשה אלקים
לכן ביקש אלקי הרוחות שאתה תוכל להפוך מחשבות אדם להיות אהוב
כאיש על העדה, גם מדרך העולם, כ"ד שהוא אדם נאהב, אבל לא
ישן, ובעת שבוחרים לאיש שמשה גדולה עמו ורוחם נהנה, אבל
אח"כ תלא רוחו מכ"א ועי"ז ביקש אלקי הרוחות שישמר את רוחם שלא תלא
מעליהם שיהא נאהב תמיד כמו בשעה ראשונה: (יז), אשר יצא וגו',
ק' להבין הכפילות וי"ל דידוע שכ"א צריך להיות תמיד במידת הבינוני כדאי'
ברמב"ם [ה' דיעות פ' א' ב'] אמנם למלך נ"ל בו שני מידות הפכיות
יחד, ומלבד דסתרי הדדי, גם אין זה מידת ישראל להיות אכזר ורגזן
במלחמות, והמעשה דשאול יוכיח שרימם על הגג, וישראל המה
מצויינים בג' אלה רחמנים גומלים ביישנים, ולהיפך נ"ל רחמן גדול
עכ"א מישראל להיות עיניו פקוחות עליהם להיטב להם, וזהו שא'
יפקוד ה' שאתה אל הרוחות לחזק אותו אשר יצא לפניהם פי' שילא במידה
זו מגדר ישראל להיות אכזר במלחמות, ופי' לפניהם לצורכם כמו ואלה
המשפטים וגו' לפניהם, וגם להיפך ואשר יבא במידותיו הרחמנות
הגדולים, או פי' לפניהם יותר מכל ישראל, ולא די שהוא כן, אלא
ואשר יוציאם וגו' כלומר שני מידות אלה, יפעל בעמו להיות אכזרים
במלחמה, ומה שמגיע לקיים לדקות וגמ"ח יהיו רחמנים גדולים, וא'
על הסיפא דקרא ולא תהי' עדת ה' וגו' כי אפי' אם יהי' בו המעלות
האלה ולא יפעל אבל העם לעשות כן, אז כאלו אין להם דייקא רועה,
עי"ל כמו שאי' בג' וברש"י פ' בשלח ויואל לז' ש"פ שא' פרעה דרך מלכים
לילך אחר חילותם, ואני אקדים ראשון להלחם וכהם שהשנאה מקלקלת
השורה, כן אהבה, וכש"כ אהבת אמת, וזהו יפקוד וגו' כי אתה מכיר
גודל אהבתו לעמו ישראל, שלא לטובתו יצא המלך, אלא לטובת עמו,
והיינו אשר יצא לפניהם דייקא, למלחמת ב"א, וכן למלחמת הנפש וכמו
שא' מרע"ה בשעה שא' הקב"ה ועתה הניחה לי וגו' א' ימות משה וכו'
ואל יעול ציפורן אחת מישראל [כדאי' בגמ'] וזה שא' ואשר יבא למליץ יושר
ולמסירת הנפש לפניך, לפניהם. ופי' ואשר יוציאם וגו' כלומר בעת
יוציאם למלחמה יצא ישראל בטוחים בזכותו שיביאם בשלום, ולא תהי'
וגו' וכנ"ל ובפשיטות י"ל על ולא תהי' עדת ה' וגו' כי אם לא לקחו
מיד רב ומורה בעת שמסר להם ב"כ ובי"כ נתפרדה השבילה, ונתגדלו
הפרצות ואח"כ שוב לא שמעו לקול המורה, ומרע"ה ביקש יפקד ה'
מיד כ"א ישבה, אז ולא תהי' וגו' כלומר שוב לא יאבו ולא ישמעו לרועה

משל לכופרי שמורגל לאכל מאכלו, לא יוכל לאכל מאכל השר: (יח),
איש אשר רוח בו פי' שהוא מושל ברוחו, להיות כמו שהתפלל משה,
ויש רוח הגבורה במלחמה, ויש הכובש את רוחו, ורוח הקודש הכל יש
בו, אבל מה שהתפלל שימסור נפשו בשביל ישראל לזה נוה יתש"ו, וסמכת
את ידך עליו, כמו קרבן, כלומר אמור לו שהוא צ"ל כמו קרבן שענין
סמיכה הי' זה תחת זה: (כ), ונתת מהודך י"ל מלשון הודו לה',
והכוונה שישבחו לפני כל לומר על יהושע שהוא גדול בתורה ובמעש"ט
וברוה"ק, למען ישמעו כלומר שעי"ז שאתה משבח עליו, ישמעו אליו
ועי' רמב"ם פ"ה יסה"ת: (כח), ב, צו את ב"י וגו' [ע' משנה
דתענית דף כו, ואי' שם בדף כז, ובמגילה דף לא דא' אברהם לפני
הקב"ה] תינח בזמן שביהמ"ק קיים וכו' א"ל כבר תקנתי להם סדר
קרבנות בזמן שקוראין בהם לפני מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני
ואני מוחל על כל עונותיהם וק' על האריכות הלשון דהול"ל שתם כאם
יקראו לפני סדר קרבנות וכו' וי"ל דאברהם אע"ה סבר שאין לאדם תיקון
רק בקרבנות א"ל הקב"ה הלא אין הקרבן עיקר אלא זבחי אלקים עיקר
הוא רוח נשברה שיאמר על השמיעה כך ראוי לעשות לי וכן על הסריפה
וכו' וא"כ די להרהר כך באמירות הקרבנות וזה שא' כבר תקנתי להם
פי' שהקרבן הוא תקנה לאדם להציל א"ע ע"י כך והקרבן אין עיקר וכן
בזמן שקוראין בהם לפני דייקא וכו', והקרבנות המה ג"כ מצות ה'
יתש"ו אבל לא עיקר תיקון אדם, ובזה יש לפרש הכ' כי ק' למה כ' כפל
צו וגו' ואמרת וגו' אמנם צו הוא למצוה, ואמרת אליהם אמירה נעימה
ואח"כ מפרש הצות המצוה הוא את קרבני, לחמי לאשי, ואת האמירה
הוא ריח ניחחי תשמרו וגו' כלומר בכל מועד וזמן שיקריבו לי יהי'
לריח ניחחי והוא קידש הנפש והגוף תיקון האדם אבל הקרבן וכנ"ל:
(כט), לה, וביום השמיני עצרת וגו', י"ל ע"פ רמז משר' [בפ' אמור]
בסכת תשבו שבעת ימים וגו' ואי' בגמ' [סוכה יא ע"ב] כי בסוכות
הושבתי וגו' ענני כבוד, ור"ע אמר סוכות ממש, וק' לר"ע איזה זכרון
קודם יש בזה, ועוד ק' למה דוקא ז' ימים, וי"ל כי הקב"ה לוה לא מדירת
קבע לדירת עראי אחר ר"ה וי"כ וזהו לצדיקים למצוה, אבל להמון
הטעם כי ע"פ ידוע ימי שנותינו ע' שנים ובמספר המעשר המה שבעה
ימים והיינו שע"י סוכה ז' ימים יזכר שצריך אדם להיות כל ימיו רק
בדירת עראי, אבל אלו שחשבו שדירת עוה"ז הוא קבע נאבדים מעני
עולימות, וזה שאה"כ בפירוש, כל האזרח בישראל פי' האזרח מי
שמחזיק א"ע בעוה"ז כאזרח [איינהיימיש] ישבו בסוכות והטעם אה"כ
למען ידעו דורותיכם פי' למען ידעו שזה עיקר טעם הסוכה ויבינו כי
בסוכות הושבתי וגו' פי' מ' שנה לא הי' להם דירת קבע אלא דירת עראי,
להבין שזה עיקר בעוה"ז, ואז אני ה' אלקיכם, אבל אם עושים עוה"ז
לעיקר, קשה להיות בעלי אמונה בה' יתש"ו ולעבדו בלבב שלם, ולקרב
האהבה ואחדות ישראל זא"ז, לכן כ' וביום השמיני עצרת מלשון אסיפה,
הכל יחד [וכן ת"א כאן ועה"פ בפ' אמור עצרת הוא כנישין כמו על
ויקהל ואכנים] והיינו אם ישמרו הסוכה בכוונה הנ"ל יזכו להיות
כאסיפה אחת ברוב חדוה:

פ' מטות, וידבר משה אל ראשי המטות, לת"ח של כל המצות
כי דוקא החכם יכול להתיר, כי הב"ב והבעל ג"כ יכולים
להפר לאשה, אבל דוקא בו ביום, לי"כ החכם, ע"כ א' מקודם לראשי
המטות, זה הדבר ע' רש"י בשם הספרי, והנה חז"ל א' בגמ' ת"ם,
הוסיף עליהן רשב"י בזוה"ק דא' ת"ם, שהי' מורה באצבע להראות דבריו
אמתים, וכש"כ מרע"ה, וכמו שתלינן במשה כ"מ שני זה, כמו וזה
מעשה המנורה וכדומה שהי' מצטער עד שהראה לו הקב"ה, כן ידע משה
שחכמי ישראל יצטערו על היתר נדרי' והלא כ' מוצא שפתיך תשמר וגו'
כש"כ

ולא כליתי וגו' לכן הי' רוצה להיות כפרתן של ישראל, במיתתו, שלא יהי' כליון בב"י ח"ו, ורצוי לאמר זאת ולפרסם בפני כל, מעשיו הגדולים: (יב), את בריתי שלום ע' רש"י, וק' מה זה מתנה על ג' דברים הגדולים הנ"ל, וי"ל תיבת שלום הוא שאין שום דבר כנגדו כי"ח, וכמו שא' חז"ל אם אין שלום אין כלום, כן להיפך כאן הכוונה, שיהא שלום בגופו ובממונו, ולא יחסר לו שום דבר מכל עניני עוה"ז, וגם מעניני עוה"ב, כי באם ידאג על עניני הנפש ג"כ אין שלום, ולכן אמרו עה"פ [יהושע ב] ותצפנו שהי' פינחס מלאך, כי סר ממנו היצה"ר, מהברכה זו, וא' חז"ל [מגילה יח] ברכה דקב"ה שלום שנ' [תה' כט] ה' יברך את עמו בשלום דהיינו ע"י עוז לעמו יתן ופי' עוז זו התוה"ק וגם פי' עוז ג' הנ"ל בשביל זה יזכו לכ"ט עוה"ז ועוה"ב כנ"ל, [ומש"כ בדה"י א' ט' פסוק כ' ופינחס וגו' לפנים ה' עמו, ודרשו חז"ל בשביל מעשה דיפתח ירד מגדולתו ועי' בתוס' תענית דף ד' ד"ה והיינו, אמנם י"ל שלא חטא שם כלום כי אפי' ממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה וקו' למלך ק"ו פינחס גדול להדור, ורק המיה"ד גבר בזה שיכתוב עליו לפנים הי' ה' עמו וכן נראה מתוס' הנ"ל ע"ש, וכמו שא' פרתו של ראב"ע היתה יוצאות וכו' [שבת כד] ואפשר לומר מטעם זה נאמר כאן שלום בו קטיעה כמו שא' בסנ' לד, על מש"כ אצל חזקי' [ישעי' ט] לםרבה המשרה במם סתומה כיון שבסוף חטא מעט, כמש"כ [מלכים ב' כ' פסוק יג] ועי' סנ' קד, ולכן הו קטיעה ולא אות אחר שהו עושה השלום ובלא ו' הוא מלשון שלם תשלם]: עי"ל, את בריתי שלום ע"ד שפינחס זה אלי' ז"ל, בריתי זה ברית מילה, ושלים ע"ד הכ' בפי' מילה, והי' תמים, ועוד כי איש בלא אשה הוא פלג גופי ואעפ"כ אין שלום אם אין לו זרע וכל המניח בן כאלו נשאר בחייו, ואז נקרא שלום במציאת המין, ולכן נקרא הברית שלום, אמנם משום שלפעמים הוא בן רשע ונפסק השלום ע"כ נפסק הויו של שלום, עי"ל ע"ד חז"ל שאול באחת ועלתה לו, שהי' בעל הרחמים והמלך צ"ל אכזר בשעת מלחמה ובמקום מצוה, ע"כ מאסו ה' ממלך, והנה פינחס שנעשה אכזר גדול במקום מצוה והרג נשיא בקנאת ה' לצבאות וכנ"ל. א"ל הקב"ה הנני נותן וגו' והוא ברית כהנת עולם לו ולזרעו כי הטבע מאבות ירשו בניהם אחריהם ועי"פ יהי' כל ריב וכל נגע, כי לא ירחם על הרשעים, וי"ל לכן ו' שלום קטיעה כי השלום צ"ל ע"י קטיעה לשפוט דיני מיתות כד"ת ובאבוד רשעים רנה: (יז), צרור את המדינים וק' ולמה לא מואב, והלא כ' ויחל העם לזנות אל בנות מואב, וי"ל כמו שבמצוה א' חז"ל לפום צערא אגרא, כן בעבירה להיפך, וכן יש נימוס המלכות, לפי רוב הפשע שבעבירה נידון, [הנקרא איינפאך דיעבשטאהל, צווייפאך וגו'] וכ' בתוה"ק אם במחתרת ימצא הגנב וגו', וא' ברש"י בפ' כי תצא גדול המחטיא יותר מההורג, ע"כ מואב אין להענים כ"כ שרצה לנצח במלחמה ושמע עצת בלעם, אבל בלא"ז לא הי' שונא לישראל, גם שרי מואב לא הפקרו בנותיהן, רק שעמדו שם זונות בדבר בלעם, כמש"כ ויחל העם לזנות היינו כל עורב למינו והעם המה הפחותים לפחת ערך, אבל מדין לא האמינו לבלעם כלום וכמש"כ רש"י [בפ' בלק] עה"פ וקסמים בידם, שא' אין בו תקוה, רק עשו זאת מגד עצמן ולא הי' כוונתם לזנות לחוד, אלא הפקירו השרים הגדולים את בנותיהן למען להביאם לעבוד ע"ז, וי"ל מש"כ שם ותקרא לעם זה היו בנות מדין, לכן אה"כ כי צוררים דייקא הם דייקא לכם בנכליהם דייקא על דבר פעור לעבוד ע"ז, וע"כ הפקיר המלך את בתו כי מי ראה משריו עשות כן ולא יעשה גם הוא כן, וזה הי' מחמת שהמה צוררי ישראל, ע"כ לצור אותם: (כו), ב, שאו את ראש וגו' אע"פ שגלוי לפני יתש"ו מנינם, רוצה להראות להם חסדו הגדול, כי מש"כ כאן ויהי אחרי המגיפה פי' אחרי כל המגיפות בפ' שלח לך ובפ' קרח יד אלפים וז' מאות מלבד המתים על דבר קרח, וכאן כ"ד אלף, וגם אשר שמתו כל הדור המדבר היוצאים ממצרים, ובפ' חקת כ' וימת עם רב מישראל, ועכ"ז היו כ"ד אלפים וז' מאות יותר מיוצאי מצרים, ואף שהי' מיה"ד מתוחה עליהם מאוד, כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה שנ' וסביביו נשערה מאוד, וא"כ אין חסד גדול מזה, וזהו שאו את ראש, שיהי' להם נשיאות בזה המנין להבין חסד אל כה"י: (ה), החנכי עי' רש"י לפי שהיו האומות מבזין וכו' וכן דרשו חז"ל [יומא עה] עה"פ [שה"ש ד] גן נעול וגו' שהיו גדורים בעריות, אבל ק' לפי' רש"י דהול"ל חנכיה פלואיה שיהא השם כמש"כ ולא להפכו, וי"ל ע"ד [כמדומה ששמעתי או ראיתי בילדותי באיזה ספר הקו'] עה"פ פ' בלק, מה אקב וגו' כי רש"י פי' שם בפסוק וישם דבר בפיו שנתן לו רסן וחכה בפיו כאדם הפוקס בהמה וכו' והנה חכה נותנין בפי, שלא יוכל לדבר, והוא, אם רצה לאמר אלקים להמשיך מיה"ד מיד שא' אל, נתן לו הקב"ה חכה בפיו שלא יוכל לדבר, היה ותיבת אל הוא חסד אל כה"י, ותיבת י"ה הוא דין, ע"כ אם אמר י"ה נתן לו הקב"ה רסן בפיו ומשך אותו לאמר ו"ה והיינו השם יהו"ה מלא רחמים וזה שא' מה אקב בתיבת אלקים לא קבה אל שלא נתני ה' להרע עמהם לאמר אלקים אלא אל, ומה אזעום בתיבת י"ה לא זעם ה' שמשך את פי לאמר ה' במילואו, והנה כ' בראשית ברא אלקים במידת הדין אח"כ נשתתף הרחמים שנ' ביום עשות ה' אלקים וגו', וצ"ל מש"כ כי ביה ה' צור עולמים פי' בי"ה אלקים מידה"ד, ע"כ מהפך כאן תיבת י"ה וכ' ה' מקודם שלא יהא מידה"ד שולט עליהם, וזהו ג"כ שמפרש דהע"ה [תה' קכב] שבטי י"ה עדות לישראל פי' שני מיני עדות א' כמש"כ רש"י ז"ל, ב', להודות לשם ה' דייקא פי' מזה שהפך שם י"ה ראי' שתמיד גובר רחמים עליהם, עי"ל שבאמת בא היוד בסוף התיבה וה' בתחילת ליחסם עד אברהם אע"ה שנתוסף לו ה' לשמו, ולשרה אם ישראל שנתוסף לה י' לשמה: (כז), יב, הר העברים י"ל פי' הר דיהודאי, כי יהודים נקראים עברים עדה"כ [סוף יהושע] ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר, ומשום שמרע"ה הי' רבן של כל היהודים ונקבר שם ע"כ נקרא הר העברים, ובזה יש להבין [בפ' שמות] בפעם הראשון שבא משה לפרעה א"ל כה אמר ה' וגו' ויאמר פרעה מי ה' וגו' ויאמרו אלקי העברים וגו' כי משה א"ל כה אמר ה' שעתה מתגבר רחמים על ישראל שהיו עד עכשיו תחת מיה"ד וזה שא' כה אמר ה' אלקי ישראל, וא' פרעה מי ה' פי' על מה ולמה יהי' התגברות הרחמים הלא הללו עע"ז וכו' וא"ל משה לא בזכותם אלא אלקי העברים דייקא היינו בזכות אברהם שלקח אותו מעבר הנהר, ולכן כתיב שם בכמה מכות כלה"ז אלקי העברים, אמנם קשה להבין היוחס הזה שישראל נקראים עברים מטעם הנ"ל, הלא כ' [יהושע שם] בעבר הנהר ישבו אבותיכם תרח וגו' ויעבדו אלקים אחרים, ואקח וגו', וי"ל. ע"ד הכ' [ישעי' מג] אביך הראשון חטא, ומליציך פשעו בי, כי זה הכלל אף שא' חז"ל לעולם יחזיק אדם א"ע כבינוני ל"כ מידות הצדיקים כ"מ שגדול מחזיק א"ע כחוטא, כפושע, וזהו, ממש"כ כי אין צדיק בארץ וגו' וא' רובם בגזל וכו' וכולן בלה"ר או באבק לה"ר וזהו גדול ממעשה עונות כלאי' במסכת דערכין ספ"ג, וא', שהורג ג' ב"א, [ועי' ערכין דף טו] וכן הרהורי דעבירה קשה מעבירה, וכן משום ערבות של ישראל, וכ"מ שישים הצדיק כ"ז אל לבו, יותר, מתרבה ענותנתו, ומשום שנ' והאיש משה ענו מאוד וגו' והיינו יותר מאע"ה ע"כ א' הנביא אביך הראשון זה אאע"ה הי' מחזיק א"ע כחוטא לפני תמיד, יותר מזה ומליציך זה משה ואהרן מליצי של ישראל פשעו בי, ובזה יש לפרש הכ' [בפ' בלק] מה טבו אהלך יעקב, כלומר ע"ד חז"ל אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו, ובאם תראה איש שהוא אבל עצמו כעפר ואפר ומחזיק א"ע כעבריין, זה האיש גדול מאוד [וקורא לנשמה משכן, ולגוף אהל

על א'

שזהו וגלוי עיניים האמתי, מה טבו אהליך במדבר בענני הכבוד, ומה טבו משכנותיך ביהמ"ק שיהי' לישראל שזה גורם להם ד' גדולות, כנחלים היינו בעלי תורה"ק שנמשלו למים, שבא הכח הזה להם בלי מורא כי המים זוחלין ונוטין אליהם משפע השכינה מביהמ"ק, כגנות וגו' אלו בעלי מעשים, כאהלים פי' בשמים, אלו בעלי מידות גדולות, כארזים שבזעו מחליף [ע' תענית כה] ופי' בנים טובים [או יאמר פי' מה טבו מה שישראל אבל עכשיו במדריגה קטנה בעוה"ז ונקראים בשם יעקב ע"ש עקב, ומקיימי' התקן עצמך בפרוזדור בכדי שתכנס לטרקלין, ועי"ז יזכו לע"ל משכנותיך שיהי' להם משכן קבוע ובשם ישראל יכונה, והיינו דכתיב [זכרי' ח] והי' כאשר הייתם קללה בגוים וגו' תלד שעתנותיכם כן אושיע אתכם] יזל מים פי' שביהמ"ק הי' גורם השפעה ג"כ לכל האומות בעוה"ז, אבל וזרעו דייקא של ישראל, וגו', כלומר השפעות ישראל יהי' גדול מאוד, ובימים ההם הי' מלך אגג גדול מאוד, וא' וירם וגו' בענייני עוה"ז ותנשא, בענייני השגת אלקות, אל מוציאם ממצרים כלומר ומעת היות נתן להם כח יאכל גוים כמו בימי החשמנאים וגו' על יהודה המכבי א' כרע שכב כארי וגו', מברכך כלומר מי שמכיר מעלת ישראל ומברכם ניכר שהוא בן דעת וזוכה בעולם ברכתו, אבל מי שמקלל ראי' שהוא ארור ונגוע מבהמה: (יד), [איענך ע' פ' יתרו עה"פ איענך], דרוש שאמרנו לחינך הבית על בית עלמין, נוסף הדרוש מה טבו אהליך הן דירת עראי שלך כמו סכת לקיץ, והן משכנותיך דירת קבעי לחורף [ומשום דעה"פ רוב עושין דירת קיץ רק ההולכים אחר התענוגים לכן קראן יעקב] שמשכנין בתיהם ומברכין שהיינו כמבואר בהו"ח סי' רכג ועושין בהם, מזוזה ומעקה"ט, עי"ל ע"ד הגמ' [מגילה כט] עתידין בכ"נ ובה"מ שבבבל שיקבעו בא"י שנ' וכו' וי"ל הכוונה, כי יש ג' מינים בבנין הבתים, א', כבנין כל האומות לצורך גופם, ב', הצדיקים בונים לענין הנפש המשכלת וכן כ' [תהי' ל] מזמור שיר חנכת הבית לדוד וגו', ג', בינונים לגוף ולנשמה, והנה הבונה בית לא ידעינן כוונתו כי רק ה' יראה ללבב, אבל הבונה ביהכ"נ ובה"מ ודאי הוא לענייני אמת, בה"מ לתו' וביהכ"נ לעבודה, וכן הבית הזה יהי' עליון לחד מג' עמודי עולם, גמ"ח, וחסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת, והבית הזה הוא יקרי דשכבי ויקרי דחיי, ולכן א' ביה"כ ובה"מ שגלוי לכל שזהו רק למצוה, וכן הבית הזה בכלל ועי"ז א' מה טבו אהלך יעקב המה הבינונים שבונים עכ"פ שני' לה' וחצי' לכם, וכנ"ל, אבל מה טבו משכנותיך ישראל היינו הבתים לתו' ולעבודה ולגמ"ח, והקדושה מג' בתים האלה ג' עמודי עולם יהי' נקבעים בא"י, עי"ל, שיש לקרב אל השכל שהבתים האלה בעצמותם יעמדו בא"י, כי כמו שנ' ויהם סוסך תחתת עולם החשך נתגשם, וכן הקדושה אם נתגדל מאוד נעשה לצדיקים כגשמי שנ' והעם רואים את הקולות שראו הנשמע, וכמו שנ' מזמור לאסף אלקים באו גוים וגו' ששפך חמתו על עצים ואבנים בשביל שהיו מטמאים את ביהמ"ק בחטאיהם, ונ' ובאלהיהם עשה ה' שפטים אף שזה עץ ואבן, ק"ו בתים של קדושה, וכמו כרמל שהקריב עליו אלי' ז"ל [ע' מ"ר קהלת ג פסוק יד] ועל הר תבור למדו תו' וכ' [תה' פט] תבור וחרמון בשמך ירננו, ול"ד מבבל, אלא מכל העולם וי"ל פי' בבל כי שם בלל ה' וגו' כלומר אף שבתי קדש בגלות בבל, ואין צריך בארץ וגו' ע"כ אה"כ [ירמי' מו] חי אני פי' כי ע"י בתים האלה לתו' ועבודה וגמ"ח, כאלו מחיי השכינה כביכול כדאי' בזוה"ק בכמה מקומות, ונקראת תורת חיים, נאם המלך פי' שעי"כ ממליכים הקב"ה עליהם, ה' צבאות שמו, שעי"כ שמקיימים גמ"ח קורא הקב"ה א"ע צבאות על צבאות ישראל שכתוב באחדית וגו' וכנ"ל כלומר כמו שאזכור הטוב הזה, כן יהי' להיפך על בתי עכו"ם ובתי טומאות, וזהו שא' מה טבו אהליך זה ב"מ ובכ"נ ובגמ"ח שאין בהם דירת אדם אלא באו בתוכם עראי, ולע"ל כ"ז יהי' משכנותיך ישראל, במעלה רמה מאוד, עי"ל עדה"כ [ישעי' כה] בלע המות לנצח, פי' עדה"כ ומותר האדם מן הבהמה אין, וזהו באמת אם אין האדם אלא בענייני עוה"ז אז כלה ונאבד במיתתו, ופי' כי, אם הכל הבל אבל ע"י תורה ועבודה וגמ"ח שנעשה מן האדם נצחי, וזה שאנו או' תיד בכ"י אבל אנחנו עמך וגו', וזהש"א בלע המות לנצח תסה"מ ואז יהי' האדם לנצח פי' נצחי, והנה אנחנו או' בתפילה אתה גבור וגו' וק' גבור שייך להמית גבורים אבל לתחה"מ די לומר ה' מחיי מתים אתה, לפי' שאתה גבור אמר על מכלכל וגו' אבל לתחילת הברכה ולסיום אין להבין, ובהכ"ל ניחא והכוונה שברא הקב"ה כח רוחני ע"י תו' ועבודה וגמ"ח לתחה"מ [והיינו שנ' בפ' בראשית ויילך ע' רש"י שם, ויפח וגו' ע"ש] ובזה מבינן מש"א חז"ל [ברכות לג] מזכירין גבורות גשמים בתחה"מ, כי כמו שיש דברים שהמה בלים ונאבד בסופם, ואח"כ בכל קיץ מצמיחים ע"י גשם, כן ברא אדם בכח הבא לתחה"מ אם קיים א"ע בג' הנ"ל, וזה שנ' [ישעי' סב] כי כארץ תוציא צמחה וגו' פי' דברים שהפקידו וכלה, ואח"כ צומח, כן וגו' וכן כ' [תהי' ע"ב] ויציצו מעיר וגו', וזהו מה טבו אהליך יעקב פי' אהל של מתים כי שם באו על שכרם, והמה משכנותיך ישראל ויום המיתה דלהון הוא יומא דהלולי וזה שא' מיד כנחלים וגו' כגנות וגו' כלומר כן תצמיחו ע"י תחה"מ, ואז תשמחו במעשה ידיכם, וכיה"ר בביאת הגואל בב"י אמן:

פ' פינחס, פינחס בן אלעזר וגו' ק' למה כל האריכות הפסוק הלא כ"ז כתיב למעלה מי הוא ומה שעשה, ודי לאמר הנני נותן לו וגו' ועוד ק' עמ"ש וידבר וגו' לאמר נראה למותר הלא אם"כ א', לכן אמר, וי"ל, דהנה ק' על מעשה פנחס הלא אין מקום דשכיח הזיקא גדול מזה, כי שמא יהרגוהו הנואפים, או משפחתם, והו"ל לשאול אם ילך א"ל, כמו שאל שמואל איך אלך וגו' ובפרט דא' חז"ל [פסחים ס] מצוה שלא בעידנא אין מגין ושמא תאבד לו תמט, וא"כ שמא יהרגוהו קודם או אחר המעשה ועוד ק' הלא זנות הוא לאו [ע' גמ' סנ' פב, וברמב"ם ה' אסו"ב פ' יב ה' ה'] ואף שא' [שם ודף פא] הבועל ארמית קנאין פוגעין בו [וכדאי' ברש"י לעיל סוף פ' בלק] ק' הלא כאן הי' יפת תואר שמותרת במלחמה, והנה לדיעה שבעולה ראשונה מותרת במלחמה בודאי קשה, [ע' בכ"מ ה' מלכים פ' ח' ה' ב'] ואפי' לדיעה שבעולה ראשונה רק מותרת אחר שקיים כמש"כ [בפ' כי תצא] עכ"פ אין זו בעל ארמית סתם, אלא יפ"ת ואיך דן במיתה, וטפי הו"ל לנקום בעע"ז שנ' ויצמד ישראל לבעל פעור, וי"ל כאשר ראה פינחס שהמלכים הפקירו בנותם לזנות, מזה הבין שכל כוונותיהם להסכם לעבוד ע"ז וזה שנ' לעיל, והנה איש וגו' עם כזבי בת צור, ומיד כ' וירא דייקא בראיית השכלי כוונותיהם, [וע"ל עה"פ צרור את המדינים] ע"כ א' פינחס אמות על קה"ש, ומזה יקשו ראי' להעביר הזימה מב"י, [וע' ביו"ד סי' קנז בדבר שבפרהסיא חייב ליהרג אפי' על ערקתא דמסאנא] וע"כ עשה פינחס דבר גדול בעצמו, למנוע החטאים מישראל, ב', שנתן כח אדם לישראל בעבודת הקודש למסור הנפש על כל דבר עבודת הקודש, ג', שהי' רוצה להיות מכפר על ישראל כמש"כ מפני רעה נאסף הצדיק לכפר, וכמו שא' מרע"ה [בפ' כי תשא] ואם אין מחני נא פי' להיות כפרה עליהם, וכן אי' בס' חד"א שא' כמה פעמים אני כפרתן של ישראל, ע"כ כ' וידבר ה' אל משה לאמר דייקא שיאמר ויפרסם ג' אלה, בדברים מה שעשה פינחס, א', השיב את חמתי פי' מנע החטאים מהם, שעיקר החמה על החטאים, ובאין חטא אין חמה, ב', שהביאם למעלת עבודת הקודש, בקנאו את קנאתי בתוכם דייקא פי' בתוך כאו"א מישראל נתן כח לקנא תמיד את קנאתי בעת הצורך, כלומר שיקנא בעצמו למסור נפשו, ג' שעשה זאת למען

ולא

מראה כלום וא"כ אף שיש בבלעם מעלה לברך ולקלל, אבל לא בכל עת, ע"כ הוא ספק, לפיכך כשא' לינו הלילה עת שמזיקין שולטין ובל"ה לא יכול לברך רק לקלל וגם בזה אינו בידו, רק צריך לשאול וא"כ אין בו תקוה כלל: (ט), מי האנשים פי' מי מלשון בזיון כמו מי דוד ומי בן ישי, [שמואל א כה] כלומר פוחזים וריקים שרוצים לקלל, ובלעם לא הי' מבין: (יב), לא תלך עמהם א"ל א"כ אקללם במקומי, וכו', כש"י, וקי' להבין שאפי' לאדם, גנאי גדול, לדבר כן להפוך תכ"ד לומר א"כ אברכם, וכש"כ לפני הקב"ה, וי"ל בלעם ידע שגלוי לפני הקב"ה שהוא לא יכול לקלל, רק לכוין הרגע עת זעם של הקב"ה ואז קלל, וזה שייך לאוה"ע [עי' ברכות דף ז] ורק הי' רוצה להרויח ממון ע"י משאות שוא ומדוחים. ע"כ ביקש מהקב"ה וא' מה איכפת לי' בשטות הזאת אלך ואקלל וארויח וידעתי שישראל יצליחו, וא"ת א"כ למה א"ל לא תלך וגו', אמנם יכול להיות שיהא גורם רעה לרשעים שעי"ז יחול עליהם איזה רעה [עי' ר"ה ח' ע"ב מקמי' דליפוש חרון אף] ע"כ א"ל לא תלך, אח"כ ביקש, א"כ אקללם במקומי פי' לא בעידן ריתחא אלא בכ"ת ובכל עת שאני עומד שם עם שרי מואב בכדי להרויח, א"ל לא תאר, שוב א' ידעתי שהקללה שלי לא יפסיד לישראל וברכה לא יועל, ויצליחו בכ"ז וגם לא ארויח כלום בזו הפעם שאברכם, עכ"פ יצמיח לי טובה שיתלו השוטים הצלחת ישראל, בי, ולזמן אחר יקחו אותי לברך, א"ל לא יטעו, כי ידוע לכל שהמה צ"ל לברכתך: (כ), אם לקרא לך דייקא פי' ללמד חכמתך כי זה עיקר ענייני אדם שיפוצו מעיינותיו חוצה, אבל השמר, בדברים של מעלה, אל תיגע בהם מעצמך כלום, ואשר אדבר וגו' ושוב אין סתירה במש"כ לעיל לא תלך [ועי"ל פי' בשלח עה"פ ויקח משה את עצמות וגו']: (כג), ז, לכה ארה וגו' הנה חז"ל א' (כריתות ו' ע"ב] כל תפילה שאין בו פ"י אינו נשמעת וראי' מחלבנה לקטרת, והענין הוא כמו שא' בזוה"ק [בפ' שמות דף כ ע"ב] וז"ל דאר"י במה הצדיקים נכרים, מתוך שיש רשעים, דאלמלא רשעים אין הצדיקים נכרים, עכ"ל, והענין הוא להבין כי לפי"ת שמוטל על האדם לעשות ככוונת הבריאה אין צדיק בארץ וגו' וכמעט הוא חוטא בכ"י, וצדיק מצד עצמו קשה במציאות והשב"י א' ראיתי בני עלי', והמה מעוטין, והי' קשה מאוד לשמוע תפילתן, אבל בצירף פ"י המה נחשבים לצדיקים מצד הפ"י, גם הטוב מאוד אין לו שוי' כ"כ ולא הכירה, כי כן צ"ל, ע"כ אם הטוב הוא אצל הרעה וע"ז כ' ויוסף הי' במצרים, וז' שא' ארה לי יעקב כי א"א לקלל הגדולים מעלת ישראל, אלא המדריגה קטנה שבהם יעקב יכונה מלשון עקב, וכדאי' בתוס' [ברכות ז' ד"ה שאלמלא, שיאמר כלם, כ"נ] ועי"ז יהי' זעם על ישראל וכנ"ל: (ח), מה אקב וגו' צ"ל הפירוש אשר עכ"פ מרוצה לצד אחד יש בו צד לדבר כי אולי יהפוך לב צד השני להיות ג"כ מרוצה, אבל אם שני הצדדים אינם רוצים, אין בזה התחלה, ע"כ א' מה אקב פי' מצדי, לא אוכל לקלל כי אפי' מלאך לא יוכל להרע להם שני [הושע יב] וישר אל מלאך ויכל, וזה שא' לא קבה אל, ומצד ה' יתש"ו מה אזעם פי' לגרום שיזעם והלא לא רצה לזעם כלום, כמש"כ [מיכה ו] עמי זכר נא וגו' וכדאי' בגמ' הנ"ל שלא כעס כלום בימי בלעם הרשע: [ועי"ל פ' פנחס] (ט), כי מראש וגו' פי' צרים י"ל מלשון צר וצרות הי' להם מראש, כרדפים מהאומות אחרים, ואם פירשו אבנים היינו הך שאבנים גדולים שמו עליהם מראש, והנה ראיה שייך לראו"א, אבל אשורנו אני שהמה כשא מגבעות רק בתנאי, הן עם וגו' פי' שהקב"ה צריך להושיבן בא"י להיות נבדלים ובדד מכל האומות שלא ימנעו אותם מקדושתם, אבל ובגוים, פי' אם ישאר להם גוים בא"י, לא יהי' להם חשיבות כי ויתערבו בגוים וגו' [וכמו שהי' בעוה"כ] ע"כ צריכים לכבוש א"י ולקיים לא תחי' כל נשמה, או יאמר,

הן עם לבדד בשמותם ובלשונם ובמלבושיהון, ובמעשיהם, ובמידותיהן, ובמחשבותיהן, וע"כ צריכים להיות בא"י, כי כל מעלותיהן בגוים פי' בח"ל לא יתחשב, כי כל הדר בח"ל כאלו אין לו אלקי, בעוה"כ, גם פי' שאין חשיבות במעלותיהן אלה, לעיני הגוים, רק לה' יתש"ו: (י), עפר יעקב פי' ענותנותן, שמתפללין ונפשי כעפר לכל תהי' וא' חז"ל עה"פ הקיצו ורננו שוכני עפר מי שנעשה כעפר בחייו עפרו ננער וזה שא' מה שאנו רואים אותם שפלים כעפר מי מנה מעלותיהם, וידוע שהאדם נברא מד' יסודות ארמ"ע' וביסוד האש שהוא חלק רביעית מהיסודות, הולכין מעלה מעלה [כדאי' בש"י ובשה"ק] וזה שא' ואין מספר לרבע ישראל מלשון חלק רביעית והוא כח האש, וכאו"א מהן אין דאגתו לימי חייו בענייני עוה"ז כלום לא לממון והון וכבוד וכדומה, אלא כאו"א דואג ומי תמות וגו' כי הן בעבדיו לא יאמן כתיב, אחריתי דייקא, כי כ"י הצדיק אין מובטח על אחריתו שיהא טוב כישרים בלבותם: [ברכה ב] (יט), לא איש וגו' כי בלעם א' אשר ישים ה' בפי וגו' ע"ז א"ל בלק הלא ה' הי' משנה מתחילה א' לא תלך ואח"כ א' קום לך, גם אתה תוכל לפתותו, ע"ז א' לא איש וגו' ויכזב לאמר מקו' לא תלך ואח"כ לך, וגם מה שאח"כ שוב ויחר אף אלקים כי הולך הוא ע"ז א' ובן אדם וגו' ואח"כ מפרש דבריו, כי ההוא אמר טוב על ישראל ולא יעשה, ע"כ א' לא תאור ולא הי' מדקדק על הליכה, ודבר קשה דבר על האומות, ולא יקימנה, ע"כ כיון שראה דעתינו לקלל, ע"ז ויחר אף וגו' ואם הי' בלבי תיד לברך לא הי' שום מניעה, וזה הנה ברך לקחתי, אם הי' לקחתי לברך, וברך ולא אשיבנה: (כא), לא הביט וגו' א' על בית ראשון אף שהגלו אותם נבוכדנצר לא הביט און דייקא ביעקב דייקא כלומר שהמדרגה קטנה לעולם הם שוגגין, ולא ראה עמל פי' צער [כמו והבט עמל תה' נ] כלומר שמהרה יגאלו מגלות בבל, והטעם שישובו לה' וזה ה' אלקיו עמו שיהפכו מיה"ר למיה"ט מחמת ותרועת מלך בו, פי' תרועה גנוחי ויליל בתשובה לה' יתש"ו, וכמו אל מוציאם ממצרים וגו' כן יוציאם מגלות בבל ואל תאמרו בכשפים אזלו ח"ו כי לא נחש וגו', כעת הזאת שיש להם נסים כן יאמרו להם, מה פעל אל לכם נסים גדולים, עי"ל, שא' לבלק שא"א נקללם כי לא הביט וגו' כפי' הנ"ל, ואם ע"י מלחמה גדולה להשתתף עצמו עם הרבה מלכים על ישראל, אי אפשר, כי אל מוציאם וגו' ומי יוכל לעשות מלחמה בה' יתש"ו ואם ע"י כשפים ונחשים וקסמים, אי אפשר, כי לא נחש וגו' כלומר הקב"ה הבטיחם שלא יזיק אותם שום כישוף, ואין עוד מלבדו כתיב, כעת פי' בעת הזה יכירו וידעו כל באי עולם גודל מעלתן מה שפעל אל עמהם כי אם בלעם ובלק לא יכלו להם בכל מיני כשפים שבעולם, שוב לא יוכל להם שום אדם שבעולם, ולא לחנם כ"ז, כי הן עם מקיימים הוי עז כנמר וכו' גבור כארי וכו' לעשות רצון אביהם שבשמים וזה כלביא יקום בענייני הגוף, לשבר התאות, וכארי יתנשא במעלת הנפש, ובקשתם למות על קה"ש, וזה לא ישכב מלשון ושכבתי עם אבתי עד שיאכל אתם טרף מלשון חרב תאכלו [ישעי' א] ומלשון טרף טרף יוסף, והיינו כמש"א ר"ע כ"י הייתי מצטער לקיים ובכל נפשך, ודם חללים של עצמן, חללי חרב וחללי רעב על קה"ש וכאלו ישתו דמיהם וע"כ מהראוי שירחמהו ה' יתש"ו: [ברכה ג], (כד), ד, וגלוי עינים, גאותן גדול הי' שא' אף שהוא שתם עין, שאינו לו אלא עין אחת, וגם נפל על פניו ואז לא ראה כלום, אעפ"כ רואה יותר מכולם, ועפ"י דרש י"ל פי' שתם העין מלשון שתם תפילתי [איכה ג] כלומר מעור עיני אדם כי מראה להם שאינם רואים כלום, וגו' אשר מחזה שדי" הוא מש"כ וארא אל אברהם וגו' באל שדי, והיינו מה שא' לאאע"ה, נפל, וזה כי גר יהי' זרעך וגו', ואח"כ יצאו ברכוש גדול היינו לתורה.ועבודת הקודש

לך שנה טובה, ותבין שכוונתי שנה רע וכו' וכן עשה אחה, ועשו סימנים תחת כל מיני קללות ברכות, ואז שזרו האורחים כי שמעו תמיד ברכות בבית ויהי היום באמצע הברכות גדולות קם הבעל והכה את אשתו כדי להמית, והי' תימה גדול, עד שסיפר להם שהברכות היו קללות וכנ"ל, כך בלעם הרשע אמר כל הברכות הרג בעצתו הרעה כ"ד אלף מישראל, מזה ראינן שבכל ברכותיו הי' לבו קללות, רק ויהפוך ה' וגו' כי לפי כוונת הלב כמה הדברים] והנה כמו שהשביע ה' יתש"ו במכוס ד' כימות לטובת ישראל בגלות, כן הראה הקב"ה ד' גליות לבלעם והוא יגזור עליהן לטוב כמש"כ יפקוד ה' אל צבא מרום במרום ואח"כ ועל מלכי האדמה וגו' שבלעם יגזור על המלכיות שלא לעקור בינתן ס"ו, עוד צריכין למודעה שהצדיקים נקראים חמור שנ' יששכר חמור גרם וכן אתון שנ' רוכבי אתונות [שופטים ה] וא' [עירובין כד] אלו ת"ח, וא' לעולם יהא אדם כשור לעול וכחמור למשא וכו' וא"ת הלא האומות ג"כ נקראים כן שנ' אשר בשר חמורים בשרם, גם א' חז"ל עם דומה לחמור, שנ' שבו לכם פה עם החמור, וכ' אדם ביקר וגו' ע"ז י"ל העכו"ם והרשעים נמשלו לגריעות החמור מצד דומם שלהם וצדיקים נמשלו למעלות הטבע הטוב שבחמור וכן א' [עירובין ק] עה"פ מלפינו מבהמות וגו' ד"א מתרנגל וכו' [ובזה מדויק הכ' [תהי' מט] נמשל כבהמות נדמו ותי' נדמו כמיותר אמנם הכוונה לדומן וגרועות שבהן] והנה מש"כ כפל לא תלך עמהם לא תאר [ע' רש"י] דעיקר הוא, לא תאר, רק מאונת שזה הי' כוונת הליכה א' לא תלך, אבל הליכה לחוד לא מנע ממנו, אדרבה שהי' רצון יתש"ו שילך, וכדלקמן, אח"כ גילה לו שנית שאין מדקדק על הליכה אלא אפס הדבר וגו' כי גם בלק א"ל אל נא תמנע מהלוך אלי יהי' מה, ואם קבה יכבדו מאוד, וכאשר הלך, לא חרה אף על בלעם אלא הראה לו חרון אף על ישראל כלומר להראות לו ד' גליות וזהו אלקים מיה"ד, והטעם כי הולך הוא אל מלכיות מדין ומואב, ויתיצב מלאך ה' לנגד רחמים שיהא בלעם מברכן שלא ישלטו בהם עכו"ם, ונקיט זה הכלל בידך שכ"מ שנ' כאן אתון הכוונה על ישראל שהאומות מושלין עליהם בגלות כמו בעה"ב על אתונו, ובלעם הוא המדבר שעומד כאן במקום האומות, והי' רוכב על אתונו לשלוט בישראל אבל המלאך כבר הי' מן המושבעים בד' ריחות ככ"ל ולמנוע הרעות מישראל [ומש"כ ושני נעריו עמו עדה"כ ישעי' ג', ונתתי נערים שריהם וגו' וכ' קהלת יוד אי לך ארץ שמלכך נער, רמז, זה יהי' בעת צרה] וכ' בפסוק כג, ותרא וגו' כלומר שהראה לבלעם מלאך ה' וחרבו שלופה בידו נטוי' על ירושלים, ותט האתון מן הדרך המלך מה"ה הקב"ה וכן התוה"ק נקרא דרך שנ' [יתרו] והודעת להם את הדרך וגו', ותלך בשדה כמש"כ בעשו איש שדה, פי' לעבוד בעניני עוה"ז, ויך נבוכדנצר את ישראל בגלות בבל ע' שנים להטותם להדרך הטובה, ב, ויעמוד מלאך וגו' זהו בימי חנוכה בבית שני הי' ביהמ"ק גדר מזה לטוב, וגדר מזה מאנטיוכס והשעים יונ"ם לרעה, ותרא האתון ותלחץ אל הקיר פי' בתפילה ובכוס כמו ששנינו שלא יפסוק בינו לבין הקיר, ותלחץ וגו' כלומר שהרגו את אויביהם כי רגלי דאינש מערבין בי' [כדאי' בפ' החלב] וזה הי' בעת שהיו צרות גדולות פעם אחר פעם כדאי' במ' וביוסיפין, ג, ועל אריכות הגלות הזה א' ויוסף דייקא הן בתוספת הזמן והן בתוספות צרות הנפש בעוה"ר, ויעמוד במקום צר מאוד שאין דרך וגו' כלומר פנינו לימין ואין עוזר ולשמאל ואין סומך, ואף ותרא ישראל שכ"ז הוא מצד הרחמים אעפ"כ מאן יכול למסבל אורך גלותא, ובעוה"ר ותרבץ תחת האומות וילמדו מעשיהם, והסוף יהי' שיעמוד מלך כהמן ח"ו [סנ' צ] ויחר אף אוה"ע ויך וגו' כענין שנ' [ירמי' א] מקל שקד אני רואה, ויהי' רעה רבה ר"ל, ואז

ירצה עכו"ם לעקור בינתן ח"ו, ואז יפתח ה' פה ישראל, בכח עליון אשר עליהם משחת ימי בראשית שנ' בראשית ברא בשביל ישראל וכו', והפה ההוא נברא ביהש"מ כלומר על עוקבתא דמשיחא, ויאמר ישראל לאומות מה עשיתי לך דייקא כי הכתני וגו' והלא לך ה' לבדך חטאתי, ולמה הכתני בג' גליות, ויאמרו האומות כי התעללת בי, לשון בזיון וגנאי, ע' תרגום כי לא אביתם להיות כמני, וע"כ לו יש חרב בידי פי' בכחי, והיינו אם הייתם תחת מלך אחד, כי עתה בעוקבתא דמשיחא, הרגתיך, [אבל כ' שופטים ה] צדקות פרזונו בישראל, וא' צדקה עשה ה' וכו', ותאמר ישראל שוטים שבעולם הלא אנכי ישראל אשר רכבת עלי בגזירות שמד מעת אאע"ה ובכל דו"ד עומדים עלינו וכו', ובכל מיני גזירות, ובכל פעם אמרתי אהרוג ואל יעבור וזהו ההסכן וגו' פי' לעשות לך כה לעבור ח"ו, ראו נא בספר זכרונות איך כמה אלפים מסרו נפשיהן על קה"ש, ויכירו נאמר, לא, ואז ויגל ה' את עיני אומות וגו' ואז יכירו האמת ויקדו וגו' ויתבע הקב"ה דין מהם, ויאמר על מה וגו' הנה אנכי וגו' כי ירט הדרך התוה"ק לנגדי דייקא, כי ותראני האתון פי' שהיו ישראל מכירים בי, ותט פי' ותרדו, ואם לא היו עובדים עה"ת לא הי' שום גלות וכל גוי וממלכה, אשר הי' נוגע בהם, הרגתי, וגו', ועכ"פ די להם הגלות, אבל למה הכיתם ועניתם אותם שלא כדרך הטבע, ואז יאמרו חטאתי וגו' [ועי' ריש ע"ז כל הטענות האומות לע"ל] ועתה וגו' פי' שרוצים ג"כ לקבל התוה"ק, אבל מי שטרח בע"ש יאכל בשבת וכדאי' שם בגמ', ואח"כ א' המלאך לבלעם שילך לברך את ישראל על כל הגלות וכנ"ל, ולקמן, נמצא שהברכה א', הי' על העת ההוא שהלכו לא"י שלא ישלוט בהם שום שונא, וברכה ב', הי' על גלות בבל, וברכה ג' הי' אל בימי החשמונאים בזמן שביהמ"ק הי' קיים וברכה ד' א' על קץ ימין בב"א אמן: (כב), ב, וירא בלק וק' למה בלק ראה, ויגר מואב, וי"ל בלק הי' קוסם גדול מבלעם [ע' רש"י עה"פ ראש הפסגה] וראה שאין כאומן של ישראל כדרך הטבע, סבר שכ"ז הוא ע"י כישוף לכן לא ירא, כי אמר שע"י כישוף יזיק עליהם, ל"כ מואב, ויגר מפני העם כי רב הוא, כלומר ע"ל הטבעי, וגם קץ וגו' מפני קדושת ישראל, וע"ל: (ה), הנה עם וגו', י"ל על אריכות הסיפור, כי ידוע הי' שנגזר על ישראל להיות במצרים ת' שנה והמה היו רק רד"ו שנה, ואמרו הטעם, שאם היו ת' שנים אז ירשו יוד ארצות כמש"כ [בפ' לך לך] את הקני וגו', ועי"ז שצעקו לה' יתש"ו והוציאן שלא בעונתן לא ירשו רק ז' ארצות, אבל רש"י כ' יוד ארצות יהיו להם לע"ל, וכאן הי' רוב משלימים לת' שנים, וזה שא' הנה העם יצא פי' לפני זמנם, ועיקר פחד שלי הנה כסה וגו' מחמת רובם וא"כ יוכל להיות שבדין יצאו בזמנם ויכשו יוד ארצות, אמנם כן ועתה לכה נא ארה לי וגו' כי אולי יצאו לפני זמנם ועי"ז לא ירשו כל הארצות וכנ"ל או ע"י פעולות שלך אוכל נכה דייקא, בכדי שאציל את ארצי, ואגרשנו מן הארץ פי' מן ארצי, לכן י"ל פי' וירא בלק עניני ראית השכלי שנתפעל לבו מה שעשו לאמרי [ע"ל ס"פ חקת] ויאמר אל עמו הבה נתחכמה ומיד ויגר מואב וגו' כי רב הוא דייקא מחמת שהם רב ע"כ בדין יצאו, ויקץ וגו' פי' מואב בא מלוט שניצל בזכות אברהם מכש"כ ב"י דייקא שזכותם גדול, ואח"כ א' ובלק ב"ל מלך כלומר לכן הי' צריך להביא עלה: (ז), וקסמים בידם פי' רש"י ג' לשונות ע"ש וי"ל תי' ממש, פי' שאין בו ספק והוא כי זרע אברהם לא יכלו לקלל רק לברך [שנ' והי' ברכה, וכ' יתמו חטאים חוטאים לא כ', ואל בלעם א' כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר וגו' וא"כ טוב שנים מן אחד ובל"ם יצליחו, ופי' תועלת ישועה ודאית אין בו, אלא ספק, כי במשה הי' מעלה שא' עמדו ואשמעה ולא

מדשה

לצער שלנו אלא כל רועה צריך לצער א"ע בעד צאנו ובעירו, וכן א' הקב"ה והשקית את העדה ואת בעירם, ומרע"ה חטא וא' נוציא לכם דייקא מים פי' לכם לחוד ע"כ ויך את הסלע פעמים מפרש הכ' הטעם, ותשת העדה ובעירם פי' כי מתחילה ויך פ"א כמש"א לכם, ותשת העדה והיו צועקין רחם נא על הצאן והבקר, ואז הכה פעם שנית ותשת בעירם, וכ"ז עשה מרע"ה כי הי' רוצה לבא לא"י ולא לחוס מה שעוזב צאנו, ע"כ א"ל הקב"ה יען לא האמנתם בי מיד, שאמרתי והשקית את העדה ואת בעירם ואתם אמ' לכם לחוד, להקדישני לעיני ב"י שאני חס על ממונם של ישראל ועל צאנם, כי מה רועה נאמן חס על צאנו כש"כ הקב"ה, לכן לא תביאו מטעם המשל הנ"ל, וזה שא' ויקדש בם שנתקדשו ישראל עי"ז, להודיע שהיו קדושים ויעמדו עם מרע"ה לתחה"מ וכנ"ל [עי"ל פי' דברים]: (יט), רק אין דבר פי' אפשר יש לו אימה שאנחנו מדברים על לב אנשים לגיירם, ע"ז א' אין דבר לשון דיבור, רק ברגלי פי' ברגילות שלנו אעברה כי אסור לנו לעשות זאת [ע' יו"ד סי' רעח]: (כד), יאסף י"ל מלשון חג האסיף וגו' הוא שיכניסו אל המערה אשר בהר ההר, וכן אי' במ' שהי' שם מערה: (כט), ויראו כל העדה י"ל מלשון מורא על שמת פתאום ולא הי' חולה, והוא צער המה"מ כדאי' ברש"י, ואם בארזים נפלה שלהבת מה יעשו אזובי קיר: ויבכו וגו' כל בית ישראל הטעם כי אנשים יעוררו אנשים לבכי' ונשים מול נשים וכמו ותקח מרים אצל שמחה [בפ' בשלח] אבל מרע"ה פירש מן האשה לא כ' אצלו בית ישראל. גם פי' ויראו מלשון מורא משום שנסתלק מהם ענני הכבוד ושבורים שמטאיהם גרמו זאת להם, וע' לקמן בפ' מסעי: (כא), ט, ויעש משה נחש נחשת וגו' וק' הלא התפללו ויסר מעלינו את הנחש, ולמה א' הקב"ה והי' כל הנשוך וגו', וי"ל הנסים שבגלוי נחלקים לג' סוגים, א', כמש"כ כאן והי' כל הנשוך וגו', שמזיקו המזיק אח"כ נרפא הנגע למעלה מן הטבע, וזהו למדריגה קטנה, ב', כמו שהתפלל ויסר מעלינו את המזיק, ג', שהמזיק עומד בכחו ולא יכול להזיק, והעם המזיקו א"ע לבינונים, אבל הקב"ה בוחן לבבות ידע שהתשובה מהעם הי' מיראת הנחש ע"כ די להם נס א' הנ"ל, ע"כ א' עשה לך נחש שרף דמות המזיק ושים אתו ע"כ פי' מלשון למען אנסנו כלומר אראה את תשובתם, כי הבחירה בידי אדם, אם מחמת יראת הנחש, או שישובו באמת דהיינו שיבינו שהנחש הנחשת הורה שאין הנחש ממית כי הנחש השרף ממש דומה לנחש הנחשת לצדיק, אלא החטא ממית, ופי' וראה אתו ממטה למעלה שיכונו לבם לאביהם שבשמים [ע' ר"ה כט] ופי' וחי, ששוב לא ישוך אותו הנחש כלום ויהי' במעלה הג' הנ"ל, אבל המה לא עשו כן אלא והביטו אל נחש כמליוה לרפואה, ופי' וחי ונתרפא: (יז), אז ישיר וגו' ז"ל מ"ר ומ"ת מ"מ לא נזכר משה מפני שנענש על המים, ואין אדם מקלס לאיספקלטור שלו [פי' שר ההורג] ולמה שמו של הקב"ה לא נזכר, משל לשלטון שעשה סעודה למלך, א' המלך אוהבי שם א"ל לאו, א', אף אני איני הולך לשם, וק' אם כל הסעודה הוא רק להמלך ואם אינו הולך לשם אין הסעודה שוה כלום, וי"ל שהתוה"ק הורה בשירה זאת מה שעתידין ישראל לשיר על הבאר כי שר ל"כ אלא ישיר, וגם אז יאמרו עלי במעלה רמה ושבחו כנ"י, כי מאז נתנה הבאר מים קיים כח הקדושה לישראל, והוא באר ספרוה שרים עמוק שלא יחסר מימי' לעולם לתת כח למידות ישרות וללימד התו' ולקיום המצות, ואף מעת שנפסק הבאר בעוה"ז, ונזונים ישראל ממים הזדונים אשר מצמיחים טבעיות רעות לב"א, אבל מחמת כרוה על אופן זה שיהיו נדיבי העם למידות טובות, גם במחוקק, עדה"כ [שפטים ה'] לבי לחקקי ישראל המה הת"ח, שיתן כח ללמוד התוה"ק וזהו משענת אמת לכ"ע, והיסוד הטוב ההוא נשאר מעט בישראל, ובזה יש להבין בגמ' [נדרים נה] וממדבר מתנה כיון שעושה אדם עצמו כמדבר שהוא מופקר לכל נתנה לו תו' במתנה וכו' [ועי' עירובין נד] וק' איך בא הדרש אל שירת הבאר, ובהנ"ל ניחא, שא' ישראל אם היו מו"א באים לא"י ולא פסק הבאר לא הי' נשתכח התוה"ק ולא הי' שום גלות כדאי' במדרשים רבים, אמנם כן צריכים להתחזק להיות כמדבר ואח"ז התו' היא כמתנה לת"ח, כי רבים מענים א"ע והלכו דרכים עקלקלות [ע' יומא ע"ב בתמוהי' מיניכי לא תירתין תרתי גהינם] וכמו שאנו מתפללין ולא ניגע לריק, וממתנה. פי' אם מכיר באמת שזהו בתורת מתנה [וכמו שאי' ברש"י ר"פ ואתחנן] אז נקראים נחלי', אל, כמש"כ יעקב [אם מחזיקים א"ע למדרגה קטנה בשם יעקב לשון עקב] אז המה, חבל נחלתו [בפ' האזינו] ואז יזכו למעלות גדולות, וזהו ומנחליאל במות, אמנם, ומבמות, מעת שבאו גאוה לישראל בעוה"ז. מעת שניטל הבאר, נפלו לגי, ומש"כ אשר בשדה מואב, כי שם ניטל הבאר כדאי' ברש"י, והוא הבאר והוא הסלע, רק אחר מיתת מרים פסק הבאר וחזר ע"י מו"א כדאי' בגמ' [תענית ט וע"ש ברש"י] ומעת שנפסק הבאר נשקפה ההיזק עי"ז, ע"פ הישימן, מלשון שומם עדה"כ תעו במדבר בישימן, כלומר בכל הגליות שוב לא יכלו לעלות כקדם עד לע"ל שישיב הבאר לישראל שנ' [יואל ד] ומעין מבית ה' יצא וגו' וכ' [יחזקאל לו] וזרקתי עליהם מים טהורים וגו': (כז), על כן יאמרו וגו' א' מז"ל [ב"ב עח] יאמרו המושלים ביצרם וכו' ע"ש, ולמה דוקא כאן כי לולא סיחון הי' מטהר את הארץ שלקחה מיד מואב, לא הי' אפשר לישראל לגרשם שנ' אל תצר את מואב וגו' וזה מביא את האדם להתגבר על יצה"ר כי כל יגיעו להרבות הון, לא לו, ואיש אחר יקחנה, ואיזה עשיר מי שמיגע עבור עצמו שיכול לשמוח בחלקו וזהו תו' ומעש"ט, והמושלים ביצרם המה מושלים בגופם ומושלים על כל, כי לא חסר להם מאומה, כי אין מחסור ליראיו, ואע"פ שאין להם הון יאמרו לשאינו מושלים היינו שהכל מושלים עליהם, באו חשבון כי לנו יותר עשירות מכם, וכנ"ל:

פ' בלק, דרוש לפ' בלק, יש להבין בפ' זו, למה מתחילה א"ל אלקים לא תלך, ואח"כ לך, ואח"כ ויחר אף אלקים וגו', ומה הודיע לנו התוה"ק בסיפר ארוך מה שקרה לבלעם עם אתונו, ולמה נברא פי האתון ביהש"מ, ומה חסר הי' אם לא דבר האתון, וי"ל ידוע שמעשה אבות ירשו בנים וכל המעשות בתוה"ק עושה רושם לדורות כמו בניסן נגאלו בניסן עתידין לגאול בליל ט"ב בכו ונקבע בכי' לדורות, וכן הרבה, וגם ידוע מה שהקב"ה א' לאאע"ה ידוע תדע כי גר וגו' אז גזר כל ד' גליות כדאי' שם במ"ר ובפ' שמיני, וכן אה"כ אהי' אשר אהי' והנה ע"פ הטבע א"א להיות קיים לישראל בגלות, שה אחת פזורה בין זאבים הרבה ובכל דו"ד עומדים עלינו וגו' וכמו שזהו לחיי הגוף כ"ה לחיי הנפש המשכלת כמש"כ ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, ובפרט שחו"ל מטמא, ורק בא"י כי אשר עיני ה' אלקיך בה וגו' ואי' במ' הנעלם [נדפס בספרי ליון בתיקון חצות] שהקב"ה השביע ד' כיתות העולם כשהלכו לגולה, מטעם הנ"ל וידוע שבלעם הי' הגדול שבאומות יותר מראש הכומרים בעיר רום בעת אשר מלך על כל מלכות כידוע, ע' רש"י על תי' פתורה, וכ' ולא קם נביא וגו' אבל באוה"ע קם ומנו בלעם, וידוע שהוא הי' השונא לישראל יותר מכל העולם ע' רש"י עה"פ קבה לי, [וי"ל פי' הכ' [בפ' כי תצא] ולא אבה וגו' ויהפך וגו' וק' הלא ברכם, וי"ל ע"פ משל בעל אכסני' הי' לו מחלוקת גדולות עם אשתו והיו מקללים זא"ז בקללות גדולות תמידין כסדרן, ועי"ז אבד פרנסתו כי האורחים לא יכלו לסבול זאת, פ"א א' לאשתו מה יהי' הסוף, וזאת העצה, נעשה לנו סימנים. ואם אכעוס אומר לך יהי'
לך

מטעם זה לכן אל יתעצב אדם אל גלות עצמו, כי כמו גלות ישראל במצרים היו לזככם לקיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול וזה רכוש הנפש המשכלת בתו' ובמצות לכן היו צריכים להיות מורגלים זמן ארוך בעיני הגוף במצרים, להיות אח"כ מורגלים כן לקיים כך הוא דרכי ש"ת וכו' ולהיות ספוקים מן ובאר מים. כן בל"ס אורך הגלות יהי' לטובותינו אבל אח"כ ולאם מלאם יאמץ כשזה קם זה נופל, וזהו שכ' המ' ישראל מאומות כלומר וגם להיפך ואומות מישראל, והיינו ישראל נטמאים, מאומות, ונטהרין מהן וכן להיפך, כי מרע מוציאים טוב וכו' ופ"ז כי כמ' ומי טה כן, הלא ה' אחד יתש"ו, ג, ראיתי מעשה ששאל מלך אדיר לחכם [זאָלאֹן] מי הוא המוצלח בעוה"ז והשיבו מי שמת בכבוד, והי' מגרשו, כי א' וכי זהו שאו' עליו חכם הגדול, לאחז"מ נפל המלך זה ביד אויבו שהי' ג"כ מלך ונידון במיתה משונה, וקודם מותו צעק בקול מה זאָלאֹן זאָלאֹן שאלו המלך מה זה, ומי זה, והי' משיב, מה שא"ל החכם זה, ומיד פטרו, כי אמר מי יודע סופי, ובאמת כבר א' כן חז"ל [פ"א פ"ב משנה ד'] אל תאמין בעצמך עד יום מותך, וא' אל תתיאש מן הפורעניות, אמנם כוונת חז"ל ג"כ בעניני אמת, שבאם אדם צדיק גדול, אל יבטח לבו שיהי' מחר כיום הזה שנ' [איוב ד] הן בעבדיו לא יאמין, וא' כל הגדול מחבירו יצרו גדול וכו', וכן להיפך ברשע אם יתודה ויקבל עליו הטוב, מיד נהפך לאיש אחר, וזה שכ' המ' העוה"ב מעוה"ז, כלומר שהעוה"ז, מטמא טהורים, וגם מטהר טמאים אם יעזוב עניני עוה"ז, ומי גזר עוה"ז ועוה"ב הלא אחד יתש"ו ועל ג' אלה יהי' פי' פ"א לעיניהם כמו פ"א כן ג' אלה וזהו זאת חקת התורה דייקא שילמוד אדם כמה דברים מחקה זו: (יד), **זאת התורה וגו'** יש לפרש ע"ד הכ' [פ' אחרי, יח, ה] **וחי בהם** אני ה' וק' למה א' שם מקודם אני ה' אלקיכם, וי"ל מקודם א' ללכת בהם בעוה"ז, הן אם טוב לכם והן להיפך ח"ו ע"כ כ' אני ה' אלקיכם שתבינו כי הכל יצא ממני הן רחמים והן דין, ואח"כ א' ושמרתם מלשון ואביו שמר את הדבר, שצריך אדם לצפות על הרגע מתי יצא המצוה לידו הן חוק והן משפט ואז וחי בהם לעוה"ב כפי' רש"י ואז יבינו שם ה' במלואו יתש"ו, אמנם יש להבין שחז"ל דרשו שם ולא שימות בהם [שכ' עד יומא פה ע"ב כז וש"ד] וכאן דרשו אין התו' מתקיים אלא במי שממית עצמו עלי' [ברכות סג שבת פג וש"ד] וי"ל ע"ד חז"ל [ברכות ה] לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר שנ' רגזו ואל תחטאו וכו' עד, וא"ל יזכיר לו יוה"מ, ומדלא אה"כ מיד הרפואה אחרונה שבודאי ינצח בזה היצה"ר שיזכיר לו יוה"מ שמ"מ שטוב יותר להתגבר בדרכים אחרים שהמה ע"י שמחה ואהבה לעבודת הקודש, ולכן כ' **וחי בהם** כי אז יצליח מאוד ויזכה כרוה"ק להבין אני ה', כי אין השכינה שורה מתוך עצבות, וזה שא' חז"ל איזהו שוטה הלן בבית הקברות כלומר שלא יכול לנצח את היצה"ר אלא בזה שצריך לזכר תמיד בבית הקברות, אעפ"כ א' כאן הרפואה אחרונה אין התו' מתקיים בודאי אלא במי שממית עצמו עלי' פי' שיזכור כי"ם שהוא כמת [וכדאי' בחולין דף פט, שצריך לעשות עצמו כמי שאינו וכ' תולה ארץ על בלימה ועי' תוס' בכורות דף מד ד"ה שלא] ועי"ז לא יתאוה למותרות ויעסוק בתורה, וכן א' עקביא [בפ"א פ"ג] הסתכל בג"ד וכו' דע מאין באת ולאן אתה הולך וכו' מאין באת וכו' וק' דהו"ל מיד לומר, הסתכל וכו' מאין באת מטפה וכו', אלא מקודם א' ג"ד לקיים וחי בהם ופי' מאין באת הנשמה ומיות שלך חלק אלקי ממעל ולאן וכו' לג"ע וכו' ואח"כ א' באם לא יוכל להתגבר ימות עצמו עלי' ויזכר מעניני המות וכו': **כל הבא אל האהל וגו'** י"ל דאי' בכ' האר"י ז"ל דעיקר כוונת הבריאה שימסור אדם א"ע למיתה על קדושת שמו ית', ואז יתעלה מאוד, וזהו שאה"כ **זאת התורה** וגו' ומכנה עוה"ז

לאהל כי ממנו נכנס לטרקלין, אמנם אם האדם מחשב כן בשעת ק"ש כ"י, הקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה, וא' כאן זאת התו' וגו' היינו ל"ד בק"ש אלא בכ"ד שבקדושה יחשוב שימסור עצמו למיתה, ואז מתקיים התוה"ק אצלו, ואה"כ כל הבא דייקא אל האהל פי' מי שיש לו מחשבה גם על עניני עוה"ז, וכש"כ וכל אשר באהל לגמרי משוקע באהל, יטמא כל ז' ימים היינו ימי שנותינו שבעים שנה, שהמה במ"ק ז' ימים: [נשאלתי על ספק טומאה, איך היו מטהרין באפר הפרה, ממ"נ וכו' וזהו פשוט, שהיו מטמאין אותו, ועי' חגיגה דף כג רי"א יטמא ואח"כ יטבול]: (כ), יב, **יען לא האמנתם** וגו' אי' ברש"י בגמ' [יומא פו ע"ב, שכ' קא ע"ב] שהחטא הי' מש"א שמעו נא המרים, וקשה לפי"ז להבין מש"א יען לא האמנתם וגו' דנראה שעון הי' על שהכה את האבן, וי"ל ע"פ מעשה שהי', גאון אחד הי' לו בן, רב גדול, באיזה עיר, ותמיד בא הגאון לבנו והי' מייסר את בנו הרב בפני רבים שייטיב דרכו במעש"ט, פ"א בא רב אחר והי' ג"כ מייסרו בדברי מדות, וזה הי' בפני הגאון אז חרה להגאון מאוד ואמר לרב אחר איך עלה על דעתו לייסר את בני הרב הגדול, א"ל ממך למדתי, א"ל בחרי אף, אם אני מחרפיהו כי כן דרך אב לבנו, וכאב את בן ירצה אבל באמת הוא תכשיט גדול, אבל איך איש זר יבזה את בני הצדיק, כן במר הקב"ה בישראל עם קדוש וכ' מעשה ידי להתפאר, ובזה שהי' מחרפם וא' שמעו נא המרים כאלו מכחים ח"ו, שהקב"ה לא בחר כראוי, וזהו שא' יען לא האמנתם בי שבחרתי כראוי, להקדישני דהיינו אם הי' מתפאר בישראל ובדברים טובים וגו', [ועה"ל סוף פ' האזינו], עי"ל לפי הפשוט, שהחטא הי' על שהכה את הסלע, י"ל שבאמת אין נ"מ בסלע, דיבר או הכאה, אבל ק' למה כ' וירם משה את ידו שזה נראה למותר והול"ל ויך משה וגו' וי"ל שבזה הי' החטא, כי כ' [בפ' **בשלח**] **והי' כאשר ירים משה** וגו' וא' חז"ל [ר"ה כט] כז"מ שהיו ישראל משעבדין את לבם וכו' וק' א"כ למה הניח ידיו, וי"ל דאי' בגמ' [יומא סט, סנהדרין סד] שהיצה"ר הי' נמסר בידיהו של חכמים ורצו לבטלו, אבל איבעו בינה בת יומא ולא אשכחו, וידוע שהס"מ הוא השטן והיצה"ר והוא השר של עמלק, והי' רוצה מרע"ה לבטלו, אבל ראה שאין עוה"ז מתקיים לכן הניח ידיו, ורק יהושיע השלים אותו לפי שעה, והראה בזה לדורות שא"א בלא היצה"ר, רק שיהא הימין דוחה אותו, ושמאל מקרבו בדברים המותרים וכש"כ למצוה, עכ"פ נראה כאשר ירים משה הורה בזה לישראל לתשובה שיצעקו לה' יתש"ו, ובפרט שהקב"ה מתאוה לתפילתן ש"ל וכאן מפרש הכ' שהחטא הי' וירם משה את ידו ובל"ס היו משעבדים לבם לאביהם שבשמים, והנה הקב"ה א"ל קח את המטה וגו' ודברתם וגו' כלומר אם ישובו אלי, ודברתם, וא"ל ישובו, הך את הסלע, ע"כ לא הו"ל להכות אלא לדבר, או יאמר פי' וירם משה ידו רק ויך את הסלע וזה יען לא האמנתם בי לאמר אליהם שיתפללו אלי וגו' ועה"ל [ועי' בתורת חיים על ב"ק דף מא]: (יג), **ויקדש בם** ע"ל פי' א' אה"פ יען לא האמנתם בי וכו' ולפי"ז פי' ויקדש בם, שראו איך המה חביבים אצל הקב"ה ונקראים קדשים, עי"ל, כי ק' מה זה מכנג"מ חטא של מו"א במי מריבה אשר עי"ז לא יבאו לא"י, וי"ל דאי' בש"ת ובש"ר וז"ל לכן לא תביאו וגו', למה"ד לרועה שיצא לרעות צאנו של מלך ונשבית הצאן בקש הרועה ליכנס לפלטרין של מלך א"ל המלך יאמרו שאתה השבית הצאן [פי' שאין אתה מיצר עליהן] אף כך א"ל הקב"ה למשה שבשבך הוא שהוצאת ס' רבוא וקברתם במדבר ואתה מכניס דור אחר, עכשיו יאמרו אין למתי מדבר חלק לעה"ב אלא תהא בצלן ותבא עמהם שנ' [פ' וזאת הברכה] ויתא ראשי עם וגו', עכ"ל, לכן י"ל שכ"ז כ' כאן בפסוקים שהקב"ה הי' ממציא למו"א כמשל הנ"ל, שישראל א' אכסנו ובעירנו כלומר לא די

נער

ציון פאר תחת אפר כי בחייהם היו עפר, וכמו שא' אאע"ה ואנכי עפר ואפר וכן אנחנו או' ונפשי כעפר לכל תהי', ואפר זה יתהפך לפאר, וזהו כי עפר אתה אם תהי' כעפר בחייך אז ואל עפר תשוב דייקא פי' שיתהפך אותיות אפר לפאר בתחה"מ [ע' חולין פח, עפר ואפר חד הוא, גם א' וע' מתחלפים] גם מיד נברא האדם בשתי כחות, א, לעוה"ז וא' לתחה"מ כמש"כ ברש"י על הפסוק וייצר בשני יודין [בפ' בראשית] וזהו ע"י התוה"ק ומצות שנתן לנו מרע"ה וקרח שחלק עליו וא' שתו' אין משמים א"כ אין האדם כלמי ח"ו רק עפר בעלמא ע"כ א' ואם בריאה פי' שהאדמה ינקם בו, כי האפר נברא ג"כ לחזור את האדם להיות כלמי ע"י תו' ומצות: (לד), נסו לקלם פי' שהבליעה וקולם הי' לנס שיאמרו תמיד פן תבלענו, ועי"ז לא יהיו במחלוקת וא"כ פי' נסו מלשון ויהיו לנס [בפ' פינחס], או מלשון וינסו אותי [בפ' שלח לך] לקולם של עצמם, כי אמרו וגו' ושוב לא ישמע מפיהם קול מחלוקה על צדיקים, או יאמר פי' לקולם של משה ואהרן כי עד עכשיו נסו לקול קרח שני' ויקהל עליהם וגו' ועכשיו חזרו ונסו לשמוע קולם של מו"א שלא פסקו מפיהם דברי תוה"ק: (יז), יג, **ויעמד בין המתים** וגו' ע' רש"י ומאמר חז"ל [שבת פט ומכילתא] וי"ל ע"פ הידוע שריח טוב רפואה למגיפה ודבר, ר"ל, ובפרט הקטרת הריח הטוב מאוד, איב"ע קרא מכאן, ואיב"ע סברה שהריח מאויר רע הורג ר"ל ע"כ מועיל הריח הטוב, והאויר ורוח הוא היסוד שבאדם שהנשימה הוא החיות האדם וכ' כל הנשמה תהלל י', והנה המלאך האויר הוא אוריאל כמש"כ הזוה"ק בפ' פנחס ברעיא מהימנא, וא' במ' פי' במדבר מה אוריאל, אורי־אל שהקב"ה מאיר לישראל, וי"ל כי ע"י העבירות מחשיך עיני אדם, וע"י תשובה הקב"ה מכפר, ומאיר עיניהם, ובזה י"ל פי' ויעמד, המלאך אוריאל בין המתים וגו' כי אל"כ הו"ל לכתוב ויעמד בפסוק הקודם והנה החל וגו' ויעמד וגו' ויתן את הקטרת וגו': **ותעצר המגפה** ולהלן או' והמגפה נעצרה, י"ל ע"ד המכילתא הובא ברש"י, ע"ש, לכן פי' מקודם ותעצר המגפה פי' שהמשחית עדין עמד, ואח"כ הלך המשחית לדרכו לגמרי, לכן כאשר סר המשחית כ' והמגפה נעצרה:

פ' חקת, **זאת חקת התורה** וגו' וק' דהול"ל זאת החקה אשר צוה וגו' הלא ידענו שזה תורה, וי"ל כי העני דומה בעיני עשיר לטמא ואמרו עליו סורו ממנו, ונדמה בעוה"ר מכל המכות וע"ז א' חז"ל עני חשוב כמת רק העשירים המה כטהורים, וע"פ רוב לומדי תוה"ק המה עניים כי מאין יבא עזרם אם אינם עוסקים במו"מ, וכל מי שמבטל עצמו מתוה"ק ועוסק במו"מ לרוב המה עשירים, לכן אה"כ זאת חקת התורה פי' חקה זו הוא כלימוד התוה"ק מי שהוא כטמא בעוה"ז לסוף יהי' טהור בעוה"ב, ומי שהוא כטהור בעוה"ז לסוף יהי' טמא בעוה"ב, עי"ל ע"ד חז"ל [יומא עב] עה"פ וזאת התו' אשר שם משה [בפ' ואתחנן] זכה נעשית לו סם חיים, לא זכה נעשית לו סה"מ, וטעם הוא כי הלומד, ועובר עבירות ח"ו הוא כמורד במזיד, אבל הע"ה שוגגין המה, וא"כ קודם שלמד הי' טהור מן העבירות, וע"י לימוד התו' נעשה טמא, גם להיפך לטוב, שקו' שלמד הי' טמא כי אין בור י"ח וכו' וע"י לימד נעשה טהור, כי עי"ז יודע להשמר, ושפיר אה"כ זאת חקת התורה דייקא שלימוד התו' הוא כחקת פ"א, עי"ל שהפתיחת פרשה זו כמו שמסיים זאת התו' אדם כי ימות באהל אין התו' מתקיים וכו' והכוונה כי מחמת גרים הייתם בא"מ נתן הקב"ה תרי"ג מצות ע"ם גיר"ת וע"ם כי גר יהי' זרעך וגו' ולכן א' יעקב אע"ה עם לבן גרת"י אף שבקש לעקור אותי בכל שעה שני' ארמי אובד אבי אבל ע"י תרי"ג מצות שמרתי, יכלתי עמד, וזה שבישר לעשו [פ' וישלח] שע"י תרי"ג מצות יעמוד כנגדו ג"כ, גם עיקר הגלות תרי"ג מצות ע"ם גיר"ת לידע כי גרים אתם בעוה"ז, וכאורח עובר, במקום שאין מכירין, כן יהי' הפרוש מעניני עוה"ז, ויחזיק את עוה"ז ואת כל אשר בה כטמא וסורו טמא קרא למו. וזהו זאת התו' אם דומה עוה"ז לאדם כאדם ימות באוהל שהוא מטמא כן כל עניני עוה"ז המותרות לתענוג, מטמאין, ואז הוא טהור אח"כ, וכמו אורח עובר לעסקו אינו מדקדק לתענוג גופו, וזהו אין התו' מתקיים וכו' עצמו היינו הגוף לכל מיני תענוג עוה"ז, וזהו זאת חקת התורה דייקא כמו פ"א וכנ"ל: **זאת חקת** וק' וכי אין חקה אלא זו והלא הרבה חקים בתוה"ק, וי"ל שזהו כמו והאלקים נסה את אברהם והלא זאת הי' נסיון העשירי, אבל מחמת שזה הי' גדול מכולן כן חקה זו, וכמו העקדה שסותר הדדי, כ"א נתן לו בן וא"ל לזרעך אתננה וגו', ואיך א' הקב"ה להעלהו עולה. כן חקה זו סותרין המצות שבה, ובזה יש להבין ברש"י, וז"ל, לפי שהשטן ואוה"ע [וקי' הלא השטן הוא על כל המצות] מונין את ישראל [ק' מה זה מונין] לומר מה המצוה זאת ומ"ט יש בה [מה זה שני שאלות] לפיכך וכו' [וק' בזה אין מתורץ שאלתם] וי"ל כי האומות מונין, לאמר הלא אתם בגלות מעוטין כנגד שבעים אומות ומהראוי להיות לכם מצות שכליות ולא להיות נראים כשוטים, ואף שאין נוהג המצוה בגלות עכ"פ שאלו מ"ט יש בה, וא"כ פי' מונין על האוה"ע, והשטן אף שהוא על כל מצות וכמ"כ חקים, אבל על זה יש לו טענה מיוחד מה המצוה הזאת דייקא שסותרת הדדי מטמא טהורים ומטהר טמאים, והתירוץ, הנה העבדות אצל שרים שונות זמ"ז השר הזה רוצה עבדת בכה וזה בכה, וכן עבדי המלך, עבודתם משונה זמ"ז, ואם יאמר לך שר עמוד עצמך על ראשך ואני אתן את שכרך, וכי תשאל אותו למה, הלא יש הנאה לשר מזה, כן התירוץ של ישראל, אם הי' המצוה לטובתינו ולא השכר המצוה אז שייך לשאול מה זה, אבל גזרה היא מלפני דייקא כלומר מה שאני רוצה ונהנה וכ"מ שברא הקב"ה לכבודו ברא, והחקר אלקי תמצא, ובפרט שזהו ג"כ לעיני ב"א וכנ"ל וכמבואר לקמן: א' במ"ר ריש פרשה זו, וז"ל **זאת חקת** זש"ה מי יתן טהור מטמא לא אחד [איוב יד] כגון אברהם מתרח, חזקי' מאחז וכו', ישראל מאומות, העוה"ב מעוה"ז, מי עשה כן, מי צוה כן, מי גזר כן, לא יחידו של עולם עכ"ל וכ"ה במ"ת, י"ל שהמ' מפרש ג' טעמים, שחקה זו, יהי' לעיני ב"א למוסר השכל, א, הנה, חז"ל א' הבא לטהר מסייעין לו, והבא לטמא פותחין לו, למהד"ד לבעל מלאכה שנתעשר ע"כ עזב מלאכתו זמן רב, אח"כ העני, וחזר למלאכתו המורגל בו, ויש לו כל הכלים למלאכתו, כן גופו ש"א עליל לכל מיני טומאות ולתענוגי עוה"ז, אח"כ כשיודע שפל והעשיר בנפשו המשכלת, ואם בא לטמא, כאן מצא ב"מ את מושבו ויוכל אדם להיות רשע ברגע אחת כי גופו ותאותו עליל לכך, אשר ל"כ הבא לטהר הוא ג"כ כעשיר אשר אח"כ העני וצריך ללמוד מלאכה אשר מעולם לא ראה ולא ידע, ואין לו כלים לזה, וזה צריך סייעתא גדולה, כן להיות צדיק, קשה מאוד, וכמ"כ אם נולד מרשע והרגל אצלו לכל מיני רעות אל יעלה על דעתו שא"א להיות צדיק כי ע"י תו' ומעש"ט יהי' לו סייעתא דשמיא ויטהר א"ע וזה שכ' המ' כגון אברהם מתרח, ושוב ל"ל לומר וישמעאל מאברהם, כי זה נשמע ממילא שבקל יכול להיות רע, וכן חזקי' מאחז ומנשה מחזקי' וכו' וע"ז כ' המ' מי עשה כן כי הבא לטהר מסייעין לו מה' יתש"ו והיינו טהור מטמא וטמא מטהור, ב, חייב אדם להביא א"ע לידי מידה זו שכל ענג לא יעלציהו וכל שמחה לא ישמחהו [מכל עניני עוה"ז] ולא לבד מחמת שהכל הבל ורעות רוח ושעה עוברת ואין שייך ענג ושמחה לדבר שעוברת, אלא הורה בזה הטעם כי לרוב פעמים הצמיח מן הטוב, הרע, ומן הרע, הטוב, וכן א' חז"ל חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה

ילותא, והי' מקללם, ועי"ז א' ואנכי תולעת שאם דורסין עליו מרגיש מתפרפר, ע"כ עדיין לא באתי למעלת איש, גם אמע"ה שא' ואנכי עפר ואפר פי' כאה"ע עפר הייתי ולעפר אשוב, ולענ"ד פי' עפר, נגד הנפש המשכלת שלא הי' מאמין בעצמו שיש בו צד קדושה אפי' בקיום המצות שבו וכן כ' [ישעי' מג] אביך הראשון חטא וגו' פי' שהי' מחזיק א"ע כחוטא לפני הב"י, אעפ"כ לא הי' עבד לעכו"ם שב' ותושב אנכי עמכם, [ובזה יש לפרש מש"א בשעה שא' אמע"ה ואנכי עפר וגו' א"ל הקב"ה חייך שאני נותן לבניך אפר פרה ועפר סוטה וכו', וכמבואר לקמן, כלומר כיון שאברהם הי' מתפלל וא' שהוא אין שום קרוב ושייכת לקדושה וכנ"ל, רק שהקב"ה ירחם ברחמיו הגדולים, ע"כ משיב לו הקב"ה, ל"כ אלא משום קרבות לעשה בקשתך שני קרוב ה' לכל קראיו, ועפר ואפר המה מסרון קדושת המצות וכו'] והנה א' עה"פ זאת התו' אדם כי ימות באהל אין התו' מתקיים וכו' פי' שממית עצמו שהוא כמת לכל ענייני עוה"ז, וכן פי' מש"א [ברכות ה] יזכיר לו יה"מ, כלומר כאלו מת כבר, וזה שא' מרע"ה ואנחנו מה, וכמו שאנו או' מה אנו וגו' וימי חיינו הבל וגו' ואי' בפי' שהכבוד נ"ל לאדם כבוזה, ובבזיון ישמח כאלו נתכבד, והיינו דא' [שבת פח] הנעלבין וכו' שמחין ביסורין פי' במה שנעלבין, וזהו והאיש משה ענו וגו' הורה אפי' נגד הגוים שהמה ע"פ האדמה [והיינו כמש"א להקדים שלום אפי' לגוי וכדומה] גם הורה מאיזה מדה ומסבה בא לזה להיות ענו מכל האדם, ומפרש הכ' אשר ע"פ האדמה כלומר שמוכן לאדמה להיות עפר וכאלו כבר מת וכנ"ל, [ויש להבין סוף מס' סוטה מש"א ר"י לא תתני ענוה דאיכא אנא, וק' הלא זה גאוה, וי"ל פירושו, כי רבי הי' ענו הדמיון כי באמת הי' גדול מאוד, ואני ענו האמת שאין בי כלום, משל, אם אחד הוא ענו באותו שעה צריך כתב מליצה שהוא עני כך א' ר"י ע"ע שלא צריכים לומר עליו שהוא ענו, ואעפ"כ שהי' גדול א' כך, עי"ל שא' כך על כל הצדיקים, ע"ד רש"י [ר"פ ואתחנן] צדיקים אע"פ שיש לתלות במעשיהם, מבקשים מתנת חנם, וזהו תמצית ענותנותם הגדולה וזה שא' דאיכא אנא פי' כל הצדיקים המבקשים מה' יתש"ו אנא, [כמו אנא ה' וגו' תי' קים וכדומה] ובזה מתורץ מה שמקשים בגמ' [פסחים סח] א"ל האי יומא דקא גרים וכו' [עי' ב"ה סי' תכד] וי"ל פי' דקא גרים לידע שאדם להבל דמה, כמה יוסף איכא בשוקא פי' בתענוגי עוה"ז, ולומר אני ואפסי עוד, והנה א' חז"ל [סוטה יז, חולין פח] בשכר שא' אברהם ואנכי עפר ואפר זכו בניו למצות אפר פרה ואפר סוטה והאיכא נמי עפר כיסוי הדם התם הכשר מצוה איכא הנאה ליכא וע' רש"י שם, וק' להבין קו' הגמ' והאיכא עפר כיסוי הלא א' [יומא כח] קיים אברהם כה"ת אפי' ע"ת, וא"כ כבר קיים כיסוי הדם ואין שייך לו' זכו בניו, וא"ת שמקשים להיות מצוים ועושין עפר כיסוי, ז"א, כי א"כ די לתרץ זה קיים בעצמו ג"כ, והתם א' זכו בניו מה שלא קיים אברהם כלום, ואפשר לו' שזהו כוונת הגמ' הנאה ליכא כיון שבעצמו עשה, וי"א, משל לעשיר שעושה שמחה ובתוך הקרואים היו עשיר גדול שיושב עצמו רגל הפתח ושאלו למה תעשה כן וא' מזה יהי' היכר לאוהבי שלא באתי בשביל כי די כלום מה עשה בעה"ב נתן את כסאו אצלו, לכן בשכר שא' אמע"ה ואנכי עפר וכו' אבל ע"מ שעשה המצוה וזה בעצמו שכרו של הצדיק שזוכה לקיים מצות ה' יתש"ו אין שייך לומר בשכר, כמו הקרואים לשמחה שעושין ג"כ לטובת עצמן, וזהו שא' הנאה ליכא, ובפרט מצוה לאו להנות נתנה] ומזה ק' שנית לפי גודל ענות משה איך התפלל אל תפן וגו' וי"ל פי' אל תפן כמו אל תפן אל קשי העם הזה, ופי' מנחתם מלשון כם השמש [ולכן נקרא מנחה] כלומר אף שהמה נפלו וכמו ממידת ישראל אל תפן לזה [עי' רש"י עה"פ ותיבש ידו וגו' מלכים א' י"ג] כי

בי העון, שלא נשאתי, כלומר שלא הבאתי אותם למעלה, רק המה משוקעים בחומרם, וכחמור בלא שכל, לכן אין מבינים האמת, לכן לא יענש שום אדם בסיבתי, וזהו ולא הרעתי וגו', ומש"כ ויחר פי' ע"ע שרואה תלמידים שאינם הגונים: (כב), אל אלקי הרוחת וגו' מה שלא א' סתם איש אחד יחטא בלא הקדמה זו, ועוד ק' על השאלה איש אחד יחטא וגו' הלא כ' [יהושע כב] עכן וגו' מעל בחרם ועל כל עדת ישראל הי' קצף, וי"ל זה שייך משום ערבות, אבל אם א' כופר בעיקר שוב אין שייך ערבות, ולכן מקדים אלקי הרוחות שאתה יודע מחשבות אדם ויודע שאיש אחד דייקא שא' שהוא אחד שבכל העדה ואתפרד מהם וכמו שפי' התרגום ורש"י על ויקח, והגאוה מביאו שהוא כופר הכל, לכן אל תקצף על העדה, כי הענין הערבות יש להבין ע"פ דמיון, אם עשרה ב"א יש להם מוסחר א' [כמו במנקיע] ואם אחד אבד עשרת אלפים ר"ט, אז ההיזק על כלו"א, אבל אם אחד הולך מן המוסחר הזה ולא רוצה בו, והוא אבד, אז אבידתו לעצמו, כך כב"י לקחו מוסחר א' מה' יתש"ו, והוא לעסוק כי"ת בתו' ומצות, ואם א' עובר ח"ו ההיזק על כ"י, ל"כ הפוקר ומסולק מן המוסחר של ב"י, העונש עליו לבד, עי"ל פי' קל חסד שני חסד קל כה"י, אלקי הרוחת כלומר בזה התפלל על שאר העדה שנתפתו מקרח, וכמו שמיה"ד ומיה"ר על מעשה ב"א כן על מחשבותיהם והיינו שיגבר חסדו, כי האיש אחד יחטא פי' מחטיא רבים וא"כ ראוי לרחם על מחשבות ומעשה העדה: (כט), לא ה' שלחני פי' גם בזה שלחני אלא אתם תולין במקרי [וע' נדרים לט סב] אבל רש"י פי' כמו שאי' במ', וכמו שאי' ברש"י עה"פ ואתה הסבת את לבם [מלכים א יח] ע"ש, וז"ל המ"ר כאן זה אחד מ"ג נביאים שא' בלה"ז משה ואלי' ומיכיהו אם שב וגו' לא דבר ה' בי [שם כב] וזה ק' להבין ובשלומה מיכיהו י"ל שהי' מכחש א"ע מאמת כל הנביאים שלא א' כן ואולי הוא נביא שקר ומקבל ע"ע העונש, אלי' ז"ל א' וא"ל ואתה הסבת וגו' כדפי' הרמב"ם ז"ל שאתה מנעת מהם התשובה כדי שיקבלו עונש גדול כמו ויחזק ה' את לב פרעה אבל משה מי הכריח לומר כן וא"ל אני כופר ח"ו, והלא די באמרו, בריאה יברא ה', וי"ל לענ"ד גם משה צריך לזה כנגד ר"ן סנהדראות וקרח הי' גדול מאוד כדאי' כאן בגמ' וז"ל אשר יחדיו נמתיק סוד אהרן וקרח שניהם שוים, וכל עדתו נשיאי עדה וגו' וכן פירשו, כמו מיכיהו שהי' בר מזל שמצא חן בעיני הקב"ה ולא מצא אתו רוח השקר, כך א' משה יוכל להיות שאתם כמני, כמש"א כלם קדשים וגו' ומדוע תתנשאו וגו' ובל"ס התוה"ק שניתן על ידי, אמת אבל יוכל להיות לא מצד עצמי בחר ה' בי יותר מכם אלא מצד שמצאתי חן בעיני הקב"ה יותר מכם או בזכות אבות, וע"כ בזאת תדעו אם כמות וגו' אז גם אני כופר וא' לא ה' שלחני פי' לא בחר בי מצד עצמי וראי' שאין בי מעלת עצמיות לברא דבר חדש, ע"כ אני עשיתי את אהרן אחי לכה"ג וכו' הכל מדעתי ואף שזהו ג"כ מה' יתש"ו עשה ג"כ מה שניסה לי, אבל אם בריאה וגו' אז ה' שלחני מחמת שמצא בי מעלה עליכם וכן לאהרן ולאליצפן לנשיא: (ל), ואם בריאה וגו' מה שא' דוקא במיתה זו [עי' ידי משה כאן במ"ר דף כב ע"ב אות א] וי"ל לענ"ד ע"ד הכ' [בראשית] כי עפר אתה וגו' ואי' שם במ"ר תלך לא כי אלא תשוב מכאן לתחה"מ מה"ת [וכה' בילקט ישעי' דף מב ובתד"א פי' לא] וכ' רש"י תשוב משמע אע"פ שתלך אל העפר תשוב. וי"ל ע"ד הזוה"ק וכ"ה בכ' האר"י ז"ל שאדם נברא מן עפר הקודם דלעילא וזהו תשוב בתחה"מ למעלה כמו קודם שחטא או יאמר כי ק' כיון שאה"כ עד שובך אל האדמה וגו' מה שוב כי עפר אתה י"ל כי בל"ס הי' מתחרט ושב בתשובה על חטאו, וא' חז"ל עה"פ הקיצו ורננו שכני עפר מי שנעשה עפר בחייו עפרו ננער, ובזה י"ל פי' הכ' [ישעי' סא] לשום לאבלי

ציון

למען תזכרו וגו', כי בראשונה א' לזכר כל מצות ולעשותם, והיינו טובת הגוף, ואח"כ א' למען תזכרו טובת הלב ואז הוא עש"י אהבת עד והייתם קדשים, ובזה יש לפרש ג"כ למה כ' ב"פ אני ה' אלקיכם לעיל בפסוק אחד, כי חז"ל א' [יבמות קה] המתפלל צריך שיתן עיניו למטה ולבו למעלה, וק' הלא טוב מזה לעולם עיניו [ע' ב"ה ר"ס צה באו"ח] וי"ל הכוונה כי אי' ביערות דבש ע"מ שא' חז"ל עה"פ כפלח רמון רקתך פי' שבך מלאים מצות כרמון כלומר אם תרצה לידע מי הוא פ"י, כל מי שאמר על עצמו שהוא מלא מצות, ע"כ, וכ"ה להיפך מש"כ אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא פי' זה סימן של צדיק אם אמר שהוא מלא חטאים, אף שעושה טוב, וזהו באמת כן, כי אם רואה המעלות הנפש מה שצריך אדם לעלות, עדין לא התחיל כלום וגם הוא מלא חטאים. לכן א' המתפלל לה' ית"ש עיקר יהי' תפילתו שיזכה ליתן עיניו היינו בכל ענייני עוה"ז שרואה בהם, למטה פי' שיקבל הכל כאשר לכל ולא יתאוה לשום מעלה שיאמר תמיד הלא יש למטה ממנו, ולבו, פי' ומה שלבו מבין יהא השקתו תמיד למעלה, כי יאמר הלא יש למעלה ממנו [וע"ל ריש הס' על בראשית ברא וגו'] וזה שא' [סוף הסדרה שלח לך] אני ה' אלקיכם מיד שבראתי עולם שהשתתף הרחמים לדין שנ' ביום עשות ה' אלקים וגו' אבל אשר הוצאתי וגו' להיות דייקא לכם לאלקים לאור פי' שתהיו גדולים כ"כ לעמוד בדין כרצון הבריאה שנ' בראשית ברא אלקים וכן יהי' לע"ל כשיהיו צדיקים גדולים וכמש"כ אני אמרתי אלקים אתם [תה' פב] פי' בעת עמדם על ה"ס שפסקו זוהמתן שתכולו מהיום והלאה לעמוד בדין, כי ובני עליון כלכם במעלה הגדולה מאוד אכן וגו', וזה שא' עוד הפעם, אבל כל ימי חייכם וכ"י עולם אני ה' אלקיכם צריך אני להשתתף רחמים אפי' להצדיקים הגדולים, כי אין צדיק בארץ וגו' וכנ"ל, ומוסף הכ' הזה על שא' מקודם וזכרתם וגו' למען תזכרו וגו' וכפי' הנ"ל ועל יעלה ע"ד שאתם גדולים כ"כ אפי' אחר הקיום שתעמדו בדין, כי לעולם חסר טובת הלב לכ"א לפי מה שהוא וכנ"ל: והנה קרח כיהם בטובת הלב, וא' במעשה מצות הגוף לחוד נתקדש האדם, ובזה יכולים להיות שוים כקטן כגדול כנ"ל, ע"כ א' כי כל העדה כלם דייקא קדשים, וגו', והי' ראייתו מנפ"א, כי על כל החקים י"ל טעם וכוונה, אבל פ"א, אפי' שהע"ה א' אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני, וע"כ מעשה הגוף לחוד די: (ב), ויקומו וגו' זה כ' כמיותר וי"ל פי' ויקומו שקיימו לפני שיבה תקום וגו' והיינו שחנפו לו בדברי חניפות שיעשה את קרח לנשיא, וכשראו שלא יעילו להם אז ויקהלו וגו': (ה), בקר וגו' דברי כפל בפסוק י"ל כי המה א' רב לכם פי' הרבה גדולות עשיתם עד כי כל העדה כלם קדשים [כמש"כ הושע יב ויהודה עוד רד עם אל ועם קדשים נאמן] ומעתה טוב ל"ל כלום ומדוע עוד תתנשאו כעת וגו' משל לשני אחים א' עשיר גדול וא' עני וכז"א שהי' צריך העני לעשיר הי' מכבדו, עד שהעשיר העני פסק התכבדות כי לא צריך לו, ע"ז השיב מרע"ה, אפי' לדעתכם יש מעלות מעלות כי לפום צערא אגרא ופי' בקר כמו וישכם אברהם בבקר זריזין ומקדימין למצות, וזהו בקר מי שמזרז א"ע בבקר וידע ה' וגו' יש מעלות בזה עליכם, אמנם עיקר הוא ואת הקדוש במעלות טובת הלב וגו' שנ' קרוב ה' לכל קראיו לכל אשר יקראהו באמת דייקא, וגם על מעלות האלה יש גבוה מעל גבוה, וגבוה עליהם, וכמש"א רשב"י [סכ' מה] ראיתי בני עלי' והמה מעוטים וכו', וזהו, ואת אשר יבחר מקודשים האלה, אליו לנביא ולכה"ג וגו' וא"כ במילא צריכים העם חיזוק תמיד, וכ' [מלכים ב' יב] ויעש יהואש הישר בעיני ה' כ"י אשר הורהו יהוידע הכהן ודרש ידוע: עי"ל שקרח ועדתו א' מדוע תתנשאו פי' מעצמכם ולא שאלו פי העדה, אף שרב לכם, פי' שאתם גדולים, אבל כל התמנות הוא ע"פ רוב מנין ורוב בנין, והשיב להם, מרע"ה, התמנות מב"א הוא ע"פ ג"ד, א', ע"פ זקן, היינו כ"מ שימצא זקן בעיניהם יותר, אבל התמנות ע"פ ה' ית"ש אינו כן אלא מלך גדול בתו' ובמעש"ט והנה חז"ל א' [מגלה] את הכבש האחד תעשה בבקר, המיוחד שבעדרו, וזה שא' בקר כמו בבקר נ"ל המיוחד שבעדרו כן וידע ה' וגו' פי' מי ששייך לו, ולא ע"פ זקן, ב', אם יש להם הנאה ממנו, כמו, נאה דורש, וכדומה, אבל כ' [שמואל א' יז] האדם יראה לעינים וגו' והקב"ה הקריב א"ע לקדוש שהוא יהנה ממנו ולא הנאה מגופו וכ' קרוב ה' וגו' וכנ"ל, ג', מלך יוחס, ע"ז א', ואת אשר יבחר בו דייקא וגו' לכן מוטב בהתמנות ע"פ ה' ית"ש, עי"ל בפשיטות כי קרח חלק על אליצפן בן עוזיאל ע"ז א' בקר כדפי' רש"י וגו', ועל אהרן, וע"ז א' ואת הקדוש, ועל משה, וע"ז א', ואת אשר יבחר וגו': עי"ל ע"ד המ"ר ומ"ת וז"ל טלית שכולה תכלת מה היא שיהא פטורה מן ציצית א"ל חייבת וכו' בית מלאה ספרים מהו שתהא פטורה מן המזוזה, א"ל חייבת וכו' [הובא ברש"י א' מהן] וכ"ז כ' בפסוק ויקהלו וגו' ויאמרו אלהם רב לכם כלומר לעצמכם תוכלו להורות כן ולא לנו, כי ציצית עיקר התכלת כנ"ל ואז נשמר מן העבירה [כדאי' במנחות דף מד] ואם כלם קדשים ע"י טליתים שכולה תכלת טוב צ"ל לחוט של תכלת, וכן מזוזה משמרת מכל רעה [ע"ם דף לג וע"ז יא] ואם בית מלא ספרים, בודאי נשמרת ואין טוב פרשת המזוזה אם המה מיוחדים, או בתוך הס"ת וא"כ כמי, ומדוע תתנשאו וגו' וא"ל משה, אתם מדברים על חקי ה' ית"ש והחקר אלקי תמצא [ואי' במ' עה"פ [ישעי' ס] קומי אורי וגו' למהד"ד לשנים שהלכו קי' אור היום והדליקו נר לראות הדרך, וכבה הנר, טוב הדליקו וכבה, א', מעתה צריכין להמתין עד אור הבקר כן א' כנ"י עשינו מנורה בימי משה וכבה, בימי שלמה וכבה ומעתה אנו מצפים לאורך, והכוונה על מאור התוה"ק והמצות וע' חגיגה דף יד שהי' בימיהן ז' מאות סדרי משנה, וכדומיהן יש מאמרים רבים אשר מהם ידענו שנחשך מאורינו בעוה"ר] רק בקר פי' כמו שא' מצפה לאור בקר, כן צריך להתפלל וידע ה' את אשר לו פי' לידע טעם המצות שבין אדם למקום ב"ה דהיינו החקים, ומה שאתם או' בציצית, הנ"ל, אני או' שהטלית הוא חולין, ורק ואת הקדוש פי' מה הוא הקדוש והקריב אליו, מה שנתקרב להקב"ה והוא קיום מצותיו עשות ציצית, והשוע א' של ציצית בו הקדושה, וגם הפרשת שבמזוזה, ואת אשר יבחר בו, דוקא בפרשיות האלה, להיות בפתחי בית זאת יקריב אליו, ובמילא נשמע שנ"ל ראם לישראל: (יא), ואהרן מה הוא, י"ל פירושו, כיון שבקשתם כהונה מה אתם רוצים ממני, אלא, לכן אתה וכל עדתך הנועדים תצעקו אל ה' שייחד שכינתו עליכם וככה תאמרו, ואהרן מה הוא שיהא אנחנו תולים כפרותינו עליו, ופי' תלונו, מלשון תלי' להיות בוטחים בו, עי"ל בשלומה אם תאמינו שכה"ג הוא מה' ית"ש ראוי לקנא בו וקנאת סופרים תרבה חכמה, אבל אם אתם או' שאין זה מה' ית"ש וא"כ אין אהרן כלום אלא שוטה פשוט, ולמה אתם רוצים בזה להיות שוטים מלאכה בזוי': (טו), ויחר למשה וגו', וק' הלא כ' כשתירה שאח"כ התפלל האיש אחד יחטא וגו' ונקדים מש"כ [ס"פ בהעלותך] **והאיש משה ענו מאד** פי' וזה שגרם שדברו עליו, ואי' בתי' לא כאברהם שא' ואנכי עפר ואפר, ולא כדוד שא' ואנכי תולעת אלא הוא א' ונחנו מה [וע' חולין פט] וי"ל אם הי' כי מכל אדם אשר על האדמה היינו מאברהם שא' ואנכי עפר ואפר, ומש"כ ע"פ האדמה היינו גם מדוד שא' ואנכי תולעת שרומסים ע"פ האדמה, והנ"מ בין הענוים האלה, י"ל, שיש ענוים בלשונם, ולבם בל עמם, אבל דוד א' [תה' קיו] האמנתי, בלבי מה שאני מדבר בפי, אני עניתי מאד, אעפ"כ לפעמים לא יכול לסבול

זילותא

מיתה, כן פי' ויעפלו מלשון כי אפילת הנה [סוף וארא] כלומר כבר אשרו הזמן: (טו), טו, ככם כגר פי' רש"י כמו כגן ה' כארץ מצרים והיינו כמו כמני כמוך, וק' הלא בפ' לך לך פי' רש"י כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים, והיינו שככר הירדן לאוד דומה להם אבל לא כמה לככר הירדן, וי"ל, כי דברי רש"י בפ' לך לך נלקחים ממ"ר שם וז"ל אריי"ש כל הפסוק הזה לשון ערוה הוא וכו' ע"ש שמחשב כל הפסוק על זנות, וק' מה זה לשון ערוה כגן ה' לאילנות וכו', וי"ל הכוונה, כי ע"י שפרץ אה"ר באילן עץ הדעת והיינו נמי לדורות אחריו, ובמילא מזה בא הפרצות זנות וערוה, כי ע"ז בא היצה"ר, וגם כארץ מצרים לזרעים פי' לערוה כידוע שהיו שטופי זמה וא"כ שפיר שני כפי' אלה ג"כ פירשו כמו כמני כמך, אמנם בחולין דף ה פי' כמני כמך באמת דהיינו בעניני מלחמה דוקא ע"ש: (לט), וראיתם אתו וזכרתם וגו' [ע' רש"י ואו"ח רסי' כד] וי"ל כמו כל אנשי המדינה נקראים עבדי מלך [אונטערטהאן] שצריכים לתת מס ונתינות, יותר עליהן אנשי המלחמה מצויינים במלבושיהן ונכרים לעבדי מלך כל היום וכל הלילה, כן לה' המלוכה ומושל בכל העולם אבל ישראל מפתוחים בחותמו [בברית מילה] וא' [מנחות מג] כל שיש לו תפילין בראשו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו לא במהרה יחטא וא' באו"ח [סי' הנ"ל] שצריך ללבוש הטלית גדול או קטן מלעיל, על המלבושים, וכ' אשר תכסה בה, שיכסה כל המלבושים, והנה תפילין א"א להיות עליו תמיד כי צריכים גוף נקי, וכן המזוזה הוא רק בביתו, אבל ציצית הוא הלבוש ממה"מ הקב"ה שבזה ניכר לעולם שהוא עבד המלך ב"ה והוא בעל מלחמה מתם כ"י, וזהו [סוף פ' בהר סיני] כי לי ב"י עבדים ולא כעבדי מלך בו"ד הבעלי בתים שבמדינה, או יותר לא כעבדי אנשי מלחמה שלו, כי אלה עובדים רק איזה שנים, אלא עבדי הם מצויינים לבעלי מלחמות כי"ח, כי אין מלחמה גדולה ממלחמת היצה"ר כי"ח, ושפיר אה"כ רק בציצית שעליו תמיד יזכר תמיד כל מצותיו כמו להבדיל הב"מ ממלך בו"ד, עי"ל כי אע"פ שא' עה"פ [תי' פח] במתים חפשי כיון שמת נעשה חפשי מן המצות [שבת ל] אעפ"כ רק הטלית נותנין לו לקבר [ע' ב"ב עד ובתו' שם ד"ה פסקי' ובפרט באותו לבוש יעמוד לתחה"מ כדאי' במ"ר ובמ"ת ע"ש פ' ויגש דף מז ופי' אמור קנט] והטלית דומה לקיטל המבואר באו"ח [סי' תרי] שמשבר לב אדם ובל"ם יזכר ע"י כל מצותיו: (מ), למען תזכרו וגו' וק' הלא כבר א' זאת, וי"ל ידוע שתרי"ג מצות כי על הש' רמ"ח עשה ושס"ה ל"ת, ותי' ציצית בגימטרי' ת"ר ותי' אחר בגימטרי' יג וזה שא' וראיתם אתו דייקא וגו' ועוד א' כי בלבוש ציצית תראו בריאה שבלי אחד יחיד ומיוחד ועי"ז וזכרתם את כל מצות תרי"ג [ע' י"ב בעריס דרוש א' שם תמצא שבאמונה אחד בזה יש כל תרי"ג מצות שנ' וצדיק באמונתו יחי' והדבר ידוע] וע"י ה' קשרים יקשר ה' כחות שבאדם לפי יתש"ו, וא"ה, רגלים, ידים, עינים, אזנים, ופיו ולשונו ש"א, [וע' תדא"ז פי' ט"ז רשב"י או' וכו'] וע"י ח' חוטין יגבר על יצה"ר בש' כחות, כמש"א עינים רואין והלב חושב וע"י המה עושה כלי מעשה שבפיו [כידוע אמע"ה מגרון, גיכ"ק מחיך, דטלנ"ת מלשון, זסשר"ץ משנים, בומפ"ף משפתים] וכ' כל עמל אדם לפיו, וכ' כאן ולא תתורו אחרי לבבכם פי' לב שכאו"א וזה בא מן ואחרי עיניכם, וכנ"ל, ושלשה אלה כחוטין המשולש שורגין יחדיו, ועיקר המה ד' חוטין, והמה כפולים, ג' לבן וא' תכלת [כדעת הראב"ד ותוס' וע' כ"מ ר"ה ציצית ה' ו'] כנגד ד' יסודות שבאדם אמת"ע, וכנגד בנין ש"א דם בשר גידין ועצמות, וכמו שעיקר שביסודות הוא האש כח העליון, ועיקר שבמיוני שאדם הוא הדם, כי הדם הוא הנפש, כן עקור החוט הוא התכלת מלשון תכלית וכמש"א [סוטה יז מנחות מג] תכלת דומה לים [וזהו ים

שאין לו סוף] ויש דומה לרקיע וכו' שיהא כל מעשיו בעניני שמים. וכמו שצבע לבן עלול לקבל כל מיני צבעונים כן הג' חלקים שבאדם הנ"ל, וצריך שיחזק שלא יקבלו צבע אחר אלא לבן כדש"כ אם יהיו חטאיכם כשנים וגו' וכ' בכל עת יהיו בגדיך לבנים, ורק חוט א' של תכלת זהו התכלית וכנ"ל, [ולרמב"ם שם, החוט הד' חצי לבן וחצי תכלת, כי היסוד אש, ודם שבאדם ע"כ יש בהם צד קדושה וצד חומרי הצריך לגופו] ע"כ א' וזכרתם וגו' שס"ה ל"ת וזה ולא תתורו וגו' וכנ"ל, ואח"כ א', ואז למען תזכרו וגו' לקיים רמ"ח עשה והייתם קדשים,
ועי"ל בפ' קרח:

פ' קרח, ויקח קרח י"ל פי' ויקח מלשון קיחה וקנין, שלקח אנשים במעות, והשחד יעור וגו', ולא הוא לבד עשה זאת, אלא גם נתן מעות לדתן ואבירם וגו' לקנות אנשים למחלוקה, ורש"י מתחיל, פרשה זו יפה נדרשת וכו' וא' ע"פ לנה, כי דבר בעתו מה טוב לדרוש כל שבוע באותו פרשה וא' מרע"ה תיקן לדרוש בעניני של יום [ע' הרב"י ומ"א באו"ח רס"י תכט] אבל פ' זו בכ"מ ובכל זמן יפה נדרשת כי בני קרח לא מתו, ובכ"מ יש אנשי מחלוקה, ולענ"ד י"ל שפ' א' יפה נדרשת לכ"א ובכל עת שהאומר וילה"ר חולק עליו ורוצה לנצחו הן במחשבה והן בדיבור והן במעשה, יזכר פ' זו כמו שהי' סופו של קרח ועדתו, כן סוף האומר רע וכן יהי' הסוף של היצה"ר, וכמו שקרח קנה במעות, אנשים למחלוקה כנ"ל כן וישמן ישורון ויבעט, וע"י זכירה זו ישוב לה' יתש"ו: מ"ר, מה ראה קרח לחלוק, פרשת פרה אדומה ראה וק' הלא יש חוקים אחרים ג"כ שאין להבין, וי"ל, כי עוד אי' במ' הובא ברש"י, מה ראה לשטות זה, ראה שמואל יוצא ממנו ולא ידע שבניו יעשו תשובה, וק' למה ראה זה, ולא זה, וי"ל שזה לא יוכל לראות מטעם הבחירה כי הכל בידי שמים, חוץ מי"ש, וא"ת הלא קרח שב בעת הרעה כמש"א עה"פ נשו לקרח שא' משה אמת וכו' וע"כ קי הי', וי"ל דאי' במ' עה"פ חיים שאלה שעדיין חיים והוי כשב לאח"מ, אבל ק' דהו"ל לחשוב, אולי יעשו תשובה וע"כ נ"ל, דא' קרח אם בניו יעשו תשובה, גם הוא יעשה תשובה, והא דלא שב, משום שהי' יודע שלא יועיל לו התשובה כמש"א חז"ל [סוף יומא] האומר אחטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה, אמנם עיקר מחלוקתו הי' שתיד ראה מה שיש סתירה לזה מפ"א שכל מעשי' הי' מטמא, וא"כ מותר לטמא עמ"כ לטהר אח"כ, וזהו דומה לאחטא ואשוב, וזה שא' פ"א ראה, והאמת כי מעשה פ"א לטמא הי' מצוה כמו הטהרה אח"כ, ובני קרח היו תחלה בהכרח מצד אביהם, ועשו תשובה מיד, ע"כ לא מתו: עי"ל דאי' בשה"ק, שהי' קרח כפר בעיקר, והסיבה לאפיקורסין מאמת שרואין צדיק ורע לו רשע וטוב לו, לכן א' לית דין וכו', והנה יש לתרץ זאת להם, שהצדיק לא יוכל לגנוב ולעשות כל מיני רמי' ע"כ רע לו, ואפי' אם הצדיק ורשע עומדים כ"א בחנות שלו זה אצל זה, ולרשע באים קונים ולא לצדיק י"ל מאמת שאין לצדיק לשון רמי' ושגופה, אבל אם שניהם עומדים בחנות אחת ולזה מוסחר כמו זה, ולזה פה לדבר כמו זה, והצדיק העני, ורשע העשיר, אז יש מקום לאפיקורס להקשות וזה שא' פ' פ"א ראה פי' שראה ומעשות בעולם כמו פ"א, אותה פרה מטמא טהורים היינו צדיק ורע לו, ואתה פרה מטהר טמאים היינו רשע וטוב לו [ובאמת צדיק ה' בכל דרכיו וגו': עי"ל, ע"פ ידוע שבתרי"ג מצות המעשה דהיינו חובת הגוף, יש גבול, כ"א יקנה אתרוג נאה או תפילין נאה וכדומה, יש השתוות לפחות ערך לגדול הדור, אבל לחובת הלב שבכל מצוה אין גבול וכ"מ שאדם גדול בתו' בנגלה ובנסתר ביראה ובקדושה, יותר הולך וגדול, ובזה עלו עד לרוה"ק והנבואה, ולכן כי [סוף שלח לך] וזכרתם את כל מצות וגו' ואח"כ שוב אח"כ
למען

וגו', והמה מן הנפילים אשר יבאו בני אלקים דייקא, אל בנות האדם [סוף בראשית] כלומר אפי' מלאכי מעלה ירדו שמה, חטאו, כש"כ מה יענו קרוצי חומר אשר בעפר יסודם [ועי"ל פי' דברים]: (יד), א, ויבכו וגו', וא' חז"ל [תענית כט, סנ' קד, ובש"ד] ערב ט"ב הי' א"ל הקב"ה אתם בכיתם בכי' של חנם, ואני קובע לכם בכי' לדורות, והדרש הוא מייתורא דקרא ממש"כ העם בלילה ההוא, הלא כבר א' ותשא כל העדה ויתנו את קולם פי' בבכי, וע"כ ר"ל שנגזר עליהם כנ"ל והרבה פעמים מתחלפים בתו' עתיד ועבר, בלשון הוה [עי' רש"י פ' חיי בפסוק אני טרם אכלה] והוא הלילה שא' המקונן בכה תבכה בלילה פי' שמה בכו ונגזר עליהם תבכה, והנה ק' כמש"כ בקרא איש אחד יחטא ועל כל העדה תקצוף, כן הלא עשרה חטאו, ועל כל העדה קצף, ועוד ק' ולא די זו, אלא שקבע בכי' לדורות, וכ' ובנים לא יומתו על אבות, וי"ל שבאמת חטאו כולם שכ' [דברים] ותרגנו באהליכם וגו', וכן כ' כאן וילנו היינו כל העדה, והיינו במריפין וגדיפין, ודע כמו ליל שמורים גרם להיות נסים לישראל לדורות עולם, כן להיפך גרמו עונותם לדורות עולם, וא' לא חרבה ירושלים אלא על שפסקו אנשי אמנה והוא מש"כ אבותינו חטאו ואינם פי' כמו שהם הלכו מעוה"ז הו"ל לפסוק עונותיהם, ואנחנו עונתיהם דייקא שסבלנו לא סבלו עונם אלא עונתיהם ממש, ואינם בנים בגלות בשביל עונות אבתם אלא בעונתיהם ממש, רק שעונות האלה גרמו אבותינו, ולכן כ' [בפ' כי תשא] וביום פקדי, ופקדתי עליהם חטאתם דייקא היינו של הדורות כי הפקודה יהי' בשביל חטאתם חסרון אמונה שלמה, אבל האבות גרמו לזה, וזה שכ' [בחקתי], ואף בעונות אבתם אתם ימקו, והתודו את עונם ואת עון אבתם, וכענין שכ' [בפ' כי תשא] ויתנצלו ב"י את עדים מה"ח, היינו גדולת נפשם ששוב לא באו למעלה זאת עד, לע"ל: (ז), מאד מאד לגוף ולנשמה: (ח), אם חפץ בנו פי' שבחר בנו מכל העמים והביא אתנו וגו' היינו שבחר בא"י מכל הארצות [עי' תדא"ז פ"ב] וזה ראי' בכורה ונתנה לנו, והוא ארץ זבת וגו' היינו לעניני הגוף והנפש כי התו' נמשלת לחלב ודבש שכ' דבש וחלב תחת לשונך: (ט), אך בה' אל תמרדו, פי' אך י"ל כמו וישאר אך נח ודרשו חז"ל כמו גנח, וי, וא' עה"פ [שמואל א כב] ואין חלה מכם עלי, וכ' [תי' לה] ואני בחלותם לבושי וגו' שצריך כ"א שיחלה א"ע בצער ת"ח, וכש"כ בצער הציבור [ועי' ברכות יב, תענית יא] וכש"כ כאן שידעו שעונם גדול יהי' עליהם, ופי' אל תיראו הראשון היאת המום והיינו ע"מ שא' ארץ אכלת יושביה וכדפי' רש"י, כי עיקר נבראו האומות לעשות כל צרכן של ישראל שיהיו יכולין לעסוק בתו' ובמצות בלי מניעה [כדאי' ברים מס' ע"ז] שכ' ועמדו זרים ורעו צאנכם [עי' ברכות לה] וזהו כי לחמנו הם כלומר המה נבראו לתת לנו לחם, וכז"א שאין אנחנו בא"י סר צלם מעליהם ונמסרו לטבע', אבל וה' אתנו למעלה מן הטבע ובתילא נמי אל תיראם מגבורתם: כי לחמנו הם דבי' שמעון כי' א' שיקחו ראי' מלחמנו, כי מן הי' למעלה מן הטבע, יש מאין, כן יהי' כבישת א"י, וי"ל נמי, כי מי שיש לו מורא מבו"ד סימן שאין לו יראה שכ' פחדו בציון חטאים וזה שא' אך בה' וגו' ואז ואתם אל תיראו את ע"ה, כי ידוע שהלחם לחיות הגוף, והמצוה הוא חיוני הנפש, וכבישת הארץ הוא מצוה וזהו כי לחמנו הם, גם י"ל לכבוש הוא מצוה ושלוחי מצוה אינן ניזקין, וצ"ל כמו לחם לגוף, וי"ל כמש"א דהמע"ה [שמואל א יז] אתה בא אלי בחרב פי' בכח הטבע, ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות המשדד כל טבע כרצונו יתש"ו, וזהו סר צלם שהמה אינם באים, בצלם אלקית רק בטבע, אבל וה' אתנו שאנחנו באים עליהם בשם ה', וא' עוד אל תיראם כנגד טעם השנית: (יז), ועתה יגדל וגו' עי' רש"י [המאמר בסנ' דף קיא] וק', וכי מרע"ה לא ירחם על הבריות דה' יאבדו, ולכתחילה מה קסבר ולבסוף מה קסבר, וי"ל, כי ע"י י"ג מידות, יש רשע וטוב לו, וזה חסרון גדול לעבודת האלקית, שהרבה פוקרין ע"ז, וגם הרשעים העשירים עושין רעות לצדיקים. ע"כ א' יאבדו ורק א' ועתה דייקא שיש חילל השם ח"ו שיאמרו מבלתי יכלת ע"כ יגדל נא וגו', עי"ל כי המהרש"א מקשה בח"א [בסנ' שם] למה לא כ' כאן י"ג מידות. וי"ל למה כ' כאן סלחתי כדברך ושם [בפ' כי תשא] ל"כ כן, אלא וינחם וגו', אמנם משה עמד בדברו, רשעים יאבדו, רק בקש ועתה דייקא תשא אריכת אפים, ולא למחול ע"י רחמים, וע"ז א' הקב"ה סלחתי כדברך דייקא ואולם וגו' ובל"ז נראה כסתירה וגם תי' כדברך נראה כמיותר עי"ל הנה בעגל שפקרו באמונה שפיר התפלל משה בכל י"ג מידות כי מש"א רשעים יאבדו כ"ז ביחידים אבל לא לעקור הכל כמש"כ שם, ואכלם, אעפ"כ א' הקב"ה שם, וביום פקדי דהיינו אם עוד יחטאו חטא גדול כזה בעיקר האמונה ופקדתי עליהם את חטאתם של עגל ג"כ וכן כ' כאן ועד אנה לא יאמינו בי וא"כ כבר היו הגזר"ד עליהם בחטא העגל, ע"כ לא בקש מרע"ה אלא אריכות אפים: (כ), סלחתי וגו' י"ל כי כאן חטאו ב' דברים, א', בה' יתש"ו שכ' ולמה ה' מביא וגו' והיינו באמונה ובטחון, ב', שהוציאו דבה על ארץ הקדושה בכל מיני גידופים וכנ"ל, ע"כ א' הקב"ה סלחתי דייקא כדבריך מה שנוגע לי, ואולם מה שנוגע לא"י גבר מיה"ד וזהו וימלא וגו' כל הארץ דייקא: (כא), ואולם חי אני וגו י"ל על אריכות הכ', כי אפי' שא' שכר מצוה בהאי עלמא ליכא [קידושין לט] וכן עונש, כ"ז על מה שבין אדם למקום, אבל על מה שבין אדם לחבירו עינינו רואים שהקב"ה משלם מכנג"מ הן לטוב והן לרע, [ועי' רמב"ם ריש פאה] וזה ע"כ צ"ל לתיקון העוה"ז כי ע"פ רוב, בממשכים עושים כל תועבה ונבלה שלא יהי' שום עד עליהם, לענשם, לכן בעגל שהי' בין אדם למקום וינחם ה' על הרעה וגו' אבל כאן וילנו על משה ועל אהרן וא"כ כפרו בכל התו' וכלו לרגום יהושע וכלב וא' נתנה ראש אחר ונשובה מצרימה, לכן א' הקב"ה ואולם חי אני זהו שבועה שלא יכול משה לבטלו, וימלא כבוד ה', הוא וב"ד צריכין לעשות דין שימלא כבוד את כל הארץ דייקא כי בדבר ארציות צריך לעשות דין למען ידעו השגחת ה' ומשלם מכנג"מ, יתש"ו: (כד), רוח אחרת כי הטבע נותנת שרק במדבר יכולים לעלות במעלת התו' והקדושה וכמש"א כלום נתנה תו' אלא לאוכלי מן וכמו שפי' הר"ן עה"פ ועתה ישראל מה ה' וגו' כידוע, אבל רצון ה' יתש"ו, שילכו לא"י זהו למעלה מן הטבע ונקרא רוח אחרת לא כדעת המרגלים דעת האנושי, ואף שזהו נגד הטבע, וימלא דייקא אחרי וא' ה' הצדיק ורק א"י טובה לעבודת האמת: (לה), יתמו י"ל פי' מלשון ויעקב איש תם וגו' והיינו כמו שהי' רוצים להיות במדבר בעבודת האמת כן יהיו, ושם יתמו בשיבה טובה, כי לא מת א' מהן פחות מס' שנה [עי' רש"י עה"פ ארבעים שנה] וכן א' יפלו פגריכם, אבל נשמתן יעלה בגנזי מרום, [ובזה מתורץ דעת ר"א בסנהדרין דף קח שלא מתרץ הכ' יתמו וגו' ע"ש]: (מב), אל תעלו וק' הלא די באמרו למה אתם עוברים וגו', וי"ל שא"ל חוץ מזו, אל תעלו, גם בעניני נפשיות, טוב אין לכם עלי' כי מגודלין היו כל אותן מ' שנה וזהו שא' כי אין ה' בקרבכם, אמנם קי"ל שאנשי מדבר המה בני עוה"ב כר"ע במשנה [סנ' קח] לכן די לכם לראות תמיד על דרכיכם שלא תנגפו לפני איביכם פי' הן אויבי הנפש והן אויבי הגוף [עי' אבני שם על אם אין אני לי וכו']: (מד), ויעפלו וגו' פי' רש"י בשם מ"א מלשון אופל וחשך וכו' וצ"ל כי ע' וא' מתחלפים באותיות אהח"ע, ולפי"ז י"ל פירושו, ע"ד ששמעתי מהמגיד מקאזניץ זצ"ל, שהי' קמצן גדול קודם מותו שלא פדיון גדול להרב הק' הנ"ל, והי' תשובתו, לאיש פלאניא בא לו הסכמה לאמר

מיתה

שעי"ז יש מעלה להנפש המשכלת מאויר הזך כי אם אין בריאת הגוף אין בריאת הנפש, להשגות גדולות, ב שיש כח הנולדים במידות רעות ורצו לידע אם יכולים להפוך מידותיהם מרע לטוב בא"י, לכן א ומה הארץ וגו' הטובה הוא אם רעה פי' אם גורם הארץ לכעסנים ורגזנים שחייהם אינם חיים, או למידות טובות, וא"כ אף שהקב"ה הבטיח שהוא ארץ טובה, לא הבטיח לעניני היראה כי זה בחירה ולכן לשני כיתות אלה השכים מרע"ה ועל זה כ' וייטב בעיני הדבר, לשמוע בבשורות טובות כאות נפשם, כי כמו שאדם השומע שישיג לזמן קצר אווזא צלי טוב ושמן, ונאדות יין טוב, משמיח בבשורה זאת, וכש"כ בעשרת אלפים ר"ע, כן שני כתות הנ"ל היו משתוקקים על בשורות טובות האלה, ג למטה מזה היו חושקים לשמוע אם יש שם דירות נאה כמו פלטרין וכלים נאה בתוכם [וע' בלה"ע שפי' הבמחנים כמו הקדרים שחונים באהלים וכו'] וי"ל פי' הבמחנים כמו דירת אנשי כפרים שאוהלים המה ואין להם חזקת וכו' וכנ"ל, וכ"ז מרחיבין דעתו ש"א ללמוד מתוך הרחבה, ד למטה מזה, שהיו חושקין לפירות א"י השמנים וטובים שמשמשים אלקים ואנשים לברך עליהם, וזה ומה הארץ השמנה וגו', וברוב ענותנותו מרע"ה השכים גם לב' כיתות אחרונים וזה שכ' [בפ' דברים] את הדרך אשר נעלה בה פי' זה הי' שני כיתות הראשונים הנ"ל כי התוה"ק והמצות נקראי' דרך שנ' [יתרו] את הדרך ילכו בה, והיינו שרוצים לידע אם יעלה בה במעלות הנפש המשכלת א' בתו' ומצות, ב', במידות הטובות וכנ"ל, ואת הערים וגו' זה שני כיתות אחרונים הנ"ל, וכ' שם וייטב בעיני וגו' וכנ"ל, והנה א' חז"ל [סוטה יד] וכי לאכל מפרי' הוא צריך וכו' ע"ש, וזהו שלח לך לדעתך דייקא לעניני אמת כב' כיתות ראשונים, ובזה יש להבין המ"ר כאן [פ' טז] ובמ"ת, וז"ל ר"א משל למה היו ישראל דומין, למלך שזמן לבנו אשה נאה בת טובים ועשירה, א"ל המלך זמנתי לך אשה נאה, בת טובים ועשירה שאין כמותה בעולם, א"ל הבן אלך ואראה אותה שלא הי' מאמין באביו, מיד הקשה הדבר והרע לאביו וכו' קונם וכו' אלא לבנך אני נותנה, וק' מה מחדש בזה, ובהנ"ל ניחא שאצל המלך הי' עיקר בת טובים ועשירת כי אין יופי' שייך לו ובפרט כי שקר החן והבל היופי, וחוץ מזה היתה ג"כ נאה מאוד, והבן הניח העיקר וא' אלך ואראה דייקא, כן המה ב' כיתות אחרונות הנ"ל כלומר כמו הבן עושה עיקר לטפל, וטפל לעיקר כן המה עושים: (טז), ויקרא משה להושע וגו' פי' רש"י בשם המ"ר וכ"ה בגמ' [סוטה לד] יה יושיעך וכו' וק' הלא ע"כ לא הי' משה יודע שיהיו מועלים בשליחות כי אם הי' יודע לא הי' שולחם, ולמה ברכו, וי"ל פי' שלח לך שלשליחות זה, אינו ראוי לשלוח אלא אנשים כמותך, וא"כ אפי' שנבחר הצדיקים גדולים, הי' לבו חרד ויירא כמו שאי' אף שהוא לא חזי מזלי' חזי' לכן ברך את יהושע נאמן ביתו עי"ל. כי ק' הלא כבר כ' יהושע [בפ' בשלח, ובש"ד] לכן י"ל שידע משה בנבואה שישראל יאמרו נשלחה אנשים לפנינו, אנשים דייקא הצדיקים המובחרים, ויהושע יהי' מהם, וזה, לו, לסכנה גדולה שנ' ויחלש יהושע את עמלק וגו' וכ' עמלק יושב בארץ הנגב, וכ' עלו זה בנגב שעמלק הי' בתחום א"י והוא הראשון להליך בתוך ארצו, ע"כ הי' מברכו מאז, וא' יה הושיעך וגו' פי' מעלת כל ישראל בעת שישכימו לשלוח מרגלים ודוקא צדיקים, ואתה תהי' בתוכם, אז יבא ה' בעזרך: (יח) וראיתם את הארץ וגו' אי' במסורה, ג' במקרא, כאן ואידך וראיתם על האבנים, וראיתם אתו, פי' בדברי עקבי' הסתכל בג"ד וכו' [פ"א פ"ג] שהי' משה מזהיר להם שלא יבאו לידי עבירה בשליחות זו, ופי' וראיתם את הארץ לאן אתה הולך, וגם פי', מאין באת, כמו וראיתם על האבנים, וגם פי' וראיתם את הארץ מה הוא דייקא כמו וראיתם אתו, לפני מי אתה עתיד וכו', כי תיבת וראיתם את הארץ נראה כמיותר, עי"ל כוונת המסורה לארץ ג"כ מה זה שא' וראיתם את הארץ, והוא כי בשליחות זו ראה משה שזהו תכלית כל הגאולות ישראל ובאם לא חטאו ובאו מיד לא"י ומשה עמהן טוב לא הי' שום גלות ובהיפך נגזר שיהי' ליל ט' באב בכי' לדורות ע"כ הזהיר להם לשום בשליחות זו על ג' ענינים, א', שתחושו על א"י מקום קודש ופירות טוב שתתענגו בזה בעוה"ז ובעוה"ב וזהו וראיתם את הארץ ממש, ב, תחושו על עצמכם וכמו וראיתם על האבנים שלשה בדקי מיתה באשה ביושבת על האבנים הוא לחיים או למות כפי מעשיה [כדאי' בשבת פ' ב"מ] כן תכלית עצמכם ותכלית כל ישראל בשליחות זו וזהו וראיתם דייקא, ג, תחושו על הקב"ה וכמו וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה', וזהו וראיתם את הארץ מה הוא דייקא שבתכלית הזה תקיימו כל המצות לתת ריח ניחוח לה' יתש"ו, ובא"ל יהי' שופכם רע ונילקו כל ישראל, וכ' ובגרתם לו נר: (כד), למקום ההוא קרא נחל אשכל, וק' מה בא זה ללמדינו, וי"ל פי' אשכל מלשון הכ' ולמה אשכל [תולדת] שכלתי [מקץ] דוב שכול [הושע יג] ושכלתם מאדם [שם ט] שכלתי אבדתי [ירמי' טו] כלומר, כי מנחל ההוא אני שכולה וגלמודה גולה וסורה, וי"ל פי' נחל, ירושה, מלשון לנחל את ב"י [משעי] כי זה המקום הנחיל את ב"י כל רעות העולם: (כו), וילכו ויבאו, א' חז"ל [סוטה לה] מקיש הליכה לביאה וכו' הובא ברש"י, וק' הלא כ' כלם אנשים ופי' רש"י כשרים היו, ומש"כ הרא"ם לאפוקי לאשר אותה שעה לא היו כשרים ק' הלא כ' וישלח אתם משה וגו' משמע שבשליחות היו כשרים, וי"ל, ע"פ ידוע מש"א כלום נתנה תורה אלא לאוכלי מן, כימש"כ והגית בו יומם ולילה, וכ' ודברת בם וא' חז"ל מכאן הסח שיחת חולין עובר בעשה, וא"א לקיים זאת רק ליחידי סגולה כמו אוכלי מן, ובמדבר דוקא. וז"ל פדר"כ פ' כח, כל המקבל עליו תענוגי עוה"ז מונעין ממנו תענוגי עוה"ב' ומרגלים האלה לא ידעו מתענוגי א"י הגדולים מאוד, וחשבו שלא יהי' סכנה לנפשות כ"כ, אבל בבואם לחברון, מקום הגרוע מכל א"י, והוא שבע שנים נבנתה פי' זריעת הארץ ולמיתתה נקראת בזיון [שקערבויא], ולכן הי' מעולה מא"ג, ובניו שבע שנים, וחברון בפ"א הי' טובה לפני צען במיטת הסוסים, [ע' סוטה לד שהיתה מבונה וכו'] ולא רחוק מזה כרתו זמורה שאין כמוה בכל העולם, אז מאסו בנסיעת לא"י, שדימו בדעתם שבניסיה לא"י יהרוס עבודת הקודש וכמש"א על הינה"ר [סנהדרין סד] לא הוא ולא אגרא, וכ' וישמן ישרון ויבעט, ע"כ הסכימו מוטב להיות במדבר, עכ"פ היו כוונתם לטוב אמתי, אבל רבות מחשבות בלב איש, ורק עצת ה' הוא תקום וזה הי' מעלם הגדולה, שעברו על מצות ורצון ה' יתש"ו, ובפרט הרבה מצות התלוים בארץ [ע' סוטה יד] וזהו שנ' [ישעי' מ] יבש חציר, פי' שחושב אדם בעניני הגוף אשר לא כן הוא, נבל ציץ, מה שחושב לעניני הנפש כנגד דבר ה' יתש"ו, וגו': (ל), עלה נעלה פי' בשתי עליות הגוף והנפש וכמו הקב"ה שהכל יכול, כן נוכל לה בעזרתו יתש"ו: (לא), לא נוכל לעלות דייקא פי' בעליות הנפש המשכלת, כי חזק היצה"ר ממנו וא"א לעמוד בנסיון: (לב), ארץ אכלת וגו' פי' אפי' שנעלה ע"ל הנס, אבל כל יושבי' מתים שמה במגיפה תמיד, ומה אלו שמורגלים באוירה, כש"כ אנחנו וא"ת משום שהמה רעים ופושעים לה' מאוד ע"כ מתו, אבל אנחנו אלה פה כלנו חיים ארוכים יהי', ל"כ אלא וכל העם וגו' אנשי מדות, טובות בעלי גמ"ח וכדומיהן, וידוע מש"כ הרמב"ם ז"ל ריש מס' פיאה להמצות הנוגע בין אדם לחבירו יתנא טובה בעוה"ז, וע"כ צ"ל שאוירה רע: (לג), מן הנפלים ק' שזה נראה למותר, וי"ל שאמרו, ואל יעלו ע"ד, שעכ"פ יהי' המצות מה שנוגע בין אדם למקום ב"ה יגין עלינו שמה, ז"א כי שם ראינו הנפילים, וגו'

מחר, לתאכל אחרת פסק התאוה ופי' לענינו [אויסזיכט] ג, הן עיקר המאכל הוא בשר ודגים בעצמותו, ולא מן דבר שיש בו טעם המן, ופי' ענינו בענין, ד, אפי' בשר ודגים צריכים לבשל עם לפת וירקות ואז יש להם טעם טוב, וזה שא' את הקשאים פי' עם קשאים וגו' וזהו אין כל לבשל עמו, ופי' ענינו השגחה מלשון והי' עיני ולבי שם כה"י, כלומר אין לנו השגחה על ד"א, אלא על מן, להורות שחכמים גדולים היו בדיבר האיכות, ואעפ"כ דברו שלא כהוגן: (כב), **הצאן ובקר** וגו' וק' דהול"ל אם את כל הצאן ובקר וגו' כמש"א אם את כל דגי וגו', וי"ל ששאל באיזה כח יהי' אכילה זו, אם ישחט להם צאן אחת ובקר אחת ומצא להם, שזה יהי' די לכל ישראל, וכעין שנ' [מלכים ב' ד'] מה אתן זה לפני מאה איש ויאמר תן להם וגו', וזהו, הצאן אחת וגו' וזאת יוכל להיות מיד, או כוונתך להמתין עד שתאסף צאן ובקר הרבה כמו אם את כל דגי וגו' ומצא להם ע"י הרוב, ומשום שהכח השני גדול מן הראשון, לכן שאל מרע"ה הלא די בכח הראשון, וא"ל הקב"ה היד ה' תקצר לעשות ככח השני, ועתה תראה וגו' והיינו כמש"א ונתן ה' לכם בשר ואכלתם דייקא, לא שיתברך במעים: (כו), **וישארו**, עשו עצמן כשיריים [זוה"ק בפ' בשלח]: (כז), **מתנבאים** וגו' וא' חז"ל [סנ' יז] שהיו או' משה מת יהושע מכניס, י"ל כי תי' במחנה נראה כמיותר, ונ"ל שיהי' השתנות במחנה ויבאו לידי שר אחר, עי"ל, ע"ד המ"ר [ר"פ וילך] הן קרבו ימיך, משום שא' הן לא יאמינו לי, ע"ש באריכות והיינו שהתנבאו במ"ה, פי' שימחו תיבות כ"ה, והיינו ה"ן, כלומר שהחטא מש"א הן לא יאמינו א"א לתמות ע"כ יקיים במשה הן קרבו וגו', עי"ל במחנה ר"ת מש"ה ש"י [בעולם החיים, דאי' בזוה"ק דעוה"ז נקרא עולם המות] נו"ן הכניסה, ע"ד חז"ל [פסחי' קיט] שלא הי' לו בנים ע"כ קראו בשם אביו, וע"ל, עי"ל, כי ק' למה מכפיל שמות אלדד ומידד וי"ל כי ישראל אוכלי מן משלחן גבוה קא זכו וכאלו ינקו שדים של קודש, ומשה הכניסם אל־דד, הוא, שבזכותו הי' המן לכן כ' כאשר ישא האמן את היונק, ויהושע שהכניסם לא"י פסק מהם הדד הוא, וזה שאמר. אל־דד, ומי־דד. כלומר שיש שני ראשי נביאים למחנה א' שהי' מביאם לדד, וא' יכניסם לא"י ויפסק מהם הדד והיינו כיון שנקראים בשמותן כן נבואתן כלומר משה מת ויהושע מכניס: (כח), **בן נון** ק' למה לא כ' בן וי"ל מלשון בינה, בין תבין וגו', [וע' בס' תניא פי' ג' ממעלות חכמה: דעה בינה] ולהורות בזה אף שא' פני משה כחמה וכו' מש"כ [בפ' פנחס] איש אשר רוח בו פי' רוה"ק בעל בינה ואף שם אביו הי' נון הוא בעצמו נקרא כך בן נון ע"ש חמשים ש"ב: שם כלאם י"ל הטעם כי יהושע לא הי' אם ע"ע כלום ואדרבה להיפך כיון ששמע הנביאות משה מת ויהושע מכניס, אמר שלא זה נגד הד"ת וגדלם צריך לירש את אביו להיות מלך על ישראל, וכ' במשה ויהי בישרון מלך וכ' [בפ' שפטים] הוא ובניו וגו' ובפרט לעניני החכמה אפי' בן לוי מעט הוא ירשו [רמב"ם ה' מלכים פ"א ה' ג' ה', ובירו"ד שסי' רמה] וע"כ צ"ל משום שהי' צ"ל ג"כ נביא, והמה מתנבאים שא"א להיות נביא, וע"כ נביאי שקר הם, כי הנביאות הוא מצד הירא התרוממות וזה א"א להתנבא, ואפי' הקב"ה ואלו צדיק ורשע לא קאמר, כי הבחירה ניתן לאדם, ושפי' א' כלאם לדונם במיתה כדין נביא שקר: (כט), **המקנא** וגו' וק' כי יתן ה' את רוחו נראה כמיותר, וי"ל, דא"ל משה, לנביא שהוא מלך בישראל יש לו מעלה וחסרון, וגם לנביא שאין לו שום התנשאות על ישראל יש ג"כ מעלה וחסרון, כי כמו שא' הקב"ה למשה לך רד וגו' שכל גדולתך מהם כן הוא לכל נשיא קרוב ליפול ע"י העם, ואף שיכול לזכות רבים, עומד בסכנה, ל"כ נביא סתם, אף שלא יוכל לזכות כמו הנשיא, אבל אינו תולה גדולתו מהעם כלום, וידוע שהאיש משה הי' ענו הגדול, ותמיד הי' בורח מן הרבנות, ע"כ הי' זה כמחנק בעיניו, וא' המקנא אתה לי שאני מלך ונביא ודימה בדעתך שרצוני שיהא בני כמותי רב בישראל [יודישער בעממטער], ח"ו לומר כך, וגם הנביאות מאלדד ומידד אינו כנגד הבחורי, כי לו"ד בני אלא מי יתן וגו' אבל לא יהא הנביאות תולה מהעם לפי מעלתם, ולא שיהי' הנביאים ראשים ורבנים, אלא כי יתן ה' דייקא את רוחו עליהם, ואז יתקיימו נביאתם בלי מכשול ויהי' בני בתוך הנביאים האלה: (לג), **טרם יכרת** פי', כי האוכל כבהמה להנאת הגוף כרת להנפש המשכלת וכאלו אוכל מזבחי מתים [פ"א פג] ועפ"י רוב בא הנאות הגוף ע"י טחינת השנים, ובזה הראה להם שהאוכל אינו נברא להנאות הגוף אלא לקיום הגוף, וע"כ ואף ה' חרה וגו' שנטו לבם לתאות עוה"ז, ולכן כ' לעיל **התקדשו** למחר ואכלתם בשר וגו' פי' שיקדשו לבשר תאותן הגשמי באכילה זו, וא"ל אראה להם שאכילת הגשמי הבל והי' לכם לזרא וגו': (יב), ב, **כי אשה כשית לקח**, י"ל על כפל הדברים, כי אם לאחד יש לו חנות ומוסחר, ופתאום סגר החנות ופסק מהמו"מ, ואין אנו יודעין אם מחמת שהמו"מ הוא רע, או, שחסר לו מעות, נתברר הדבר אח"כ, אם ראינו שבא למעות ומיד פתח החנות ועוסק במסחר ההוא, ראי' שהמו"מ הוא טוב, רק המניע הי' משום ח"כ, וזה שא' על אודות האשה הצדקת שפירש ממנה, וא"ת שלא יכול לדור עמה שהיא כעסנית וכדומה לזאת א' שנית הלא כ' [בפ' יתרו] אחר שלוחי' שנתן לה גירושין, ושוב כי אשה כשית לקח שנית אחר שנתגרשה ושמ"מ שאין לה שום מום, וא"כ למה פירש ממנה, ובפשיטות י"ל ותדבר מרים ואהרן במשה דייקא על נערו שפורש עצמו וגו', כי אשה וגו' היינו על נערה: [ג, ענו מאד וגו' ע"ל פ' קרח] (ח), פא"פ אדבר בו ע"ל פ' וישלח עה"פ פניאל]: (י), **והנה מרים** וגו' וק' ולמה לא אהרן, וי"ל משום שנ' ותדבר מרים אבל אהרן לא דבר רק בשביל שלא מיחה כ' ויאמרו. וכן כ' [מלכים א' י"א] וילך שלמה אחרי עשתרות וא' חז"ל בשביל שלא מיחה כ' כן, וכן א' [שבת נו] פרתו של ראב"ע וכו' וכן כ' יען לא האמנתם בי וגו' משום שאהרן שתק, אמנם אי' במ"ת פ' מצורע שאהרן נלקה אבל מיד נתרפה כמש"כ ויחר וגו' בם דייקא: (יב), **אל נא תהי** אגל עצמה כמת אשר בצאתו וגו' פי' כמש"א איוב [ג] למה לא מרחם אמות וגו' וכ' [שם ב] ויקח חרס להתגרד בו, וזה ויאכל חצי בשרו ע"י חרס:

פ' שלח לך, שלח לך וגו' וא"ת למה הסכים מרע"ה לשלוח מרגלים ולא בטח בה' ית"ש וי"ל משום דאין סומכין עה"נ, עי"ל שכן מדת הצדיקים מגודל ענותנותן כמש"כ ביעקב אע"ה קטנתי מכל החסדים והדרש ידוע, ואף שהבטיחו הקב"ה הנה אנכי עמך כמו שהבטיח על א"י לתת לב"י, אבל שמא יגרום החטא, ועכ"פ צריכים לידע לכבוש ע"פ טבע ג"כ, וזה שא' שלח לך לדעת ענותנותך, והנה הרמב"ן ובעה"ק מאספים, מה חטאו המרגלים הלא גם משה אמר כן [דברים ט] שמע ישראל וגו' גוים גדלים ועצומים ממך ערים גדלת ובצרת בשמים וגו', ולענ"ד לק"מ, כי עיקר הוא הניגון בכל מאמר [ע' גיטין כז עה"פ אתה אלקים זנחתנו, וע' תענית כה מש"א לוי וע' בס' זכרון שם] וע' של"ה כאן: עי"ל מה שהסכים משה לשליחות, כמש"כ [דברים] ותקרבון אלי כלכם וגו', משום שהיו כולם בדעה אחת, לכן מש"א **וראיתם את הארץ** בזה מחשב כנגד ד' כיתות שהיו בישראל לשליחות, ב' כיתות צדיקים וב' כיתות בינונים, א, וראיתם את הארץ, היינו האויר הזך שעי"ז יש לאדם חיים ובריאת הגוף והנפש, להשגת התו' והמצות וזהו ואת העם וגו' החזק וגו' כ"א המה בריאים וחזקים סימן לאויר זך ועי"ז פרו ורבו, וזהו המעט וגו' אבל עיקר מזה שעי"ז

יעשה סימנים בניגונים שונים כמו במלך בו"ד, ויותר ק' למה לא בתוף שכבר הי' להם, שנ' ותקח מרים וגו' את התוף וגו', וכן במלך בו"ד נתנו סימנים בתופים, וי"ל ע"ד הכ' [שמואל ב' ו'] ודוד וכל ב"י משחקים לפני ה' וגו' ואח"כ כ' שם ודוד וכב"י מעלים את ארון ה' בתרועה ובקול שופר, ופי' כמש"כ [קהלת ג] עת ספוד ועת רקוד, כי באמת צריך אדם להיות במידה זו, שכל שמחת עוה"ז לא יערב לו, כי סופו לרמה ותולעה, וכן כל ענג לא יענגיהו. כי הכל הבל, ועובר, לכן צ"ל אגב עת ספוד, רקוד, בלבו, לקבל באהבה, ואגב עת רקוד, ספוד בלבו, ולקיים בזה וגילו ברעדה וא' חז"ל במקום גילה שם תהא רעדה, לכן מקודם כ' אגב דוד שהי' השמחה במלואו, ע"כ בא לו הצער במיתת עזה, ומיד הרגיש דוה בזה וכ' אח"כ שעלה ארון ה' בשמחה אבל בתרועה וקול שופר לקיים וגילו ברעדה וכנ"ל, וזהו החילוק ממלך בו"ד שנותן חצוצרות ותופים לסימנים למלחמות על עניני הגוף, לא כן סימני ה' יתש"ו בחצוצרות הורים על עניני הנפש, כי גם עניני גופם להקהיל המחנות, ולנסיעות הכל הי' עניני הנפש, ולא נמצא בתוה"ק סימן אחר אלא תקיעה ותרועה, תקיעה הוא ענות גבורה ושמחה אבל מרעיד לבבות שנ' היתקע שופר וגו' [עמוס ג] ותרועה הוא יללה לעורר לתשובה, ולכן לא הי' די באמת שזהו כמו ע"פ שנים עדים יקום דבר, כן ותקעתם תרועה ונסעו להורות תשובה כי כל הדרכים בחזקת סכנה, ותקעו בהן ונועדו וגו' היינו ללמוד, וכ' פקודי ה' ישרים משמחי לב אבל צ"ל ברעדה וכנ"ל: (י), וביום שמחתכם וגו' פי' רש"י מכאן למדנו מלכיות זכרונות שופרות וכו' הכוונה מג' אלה י"ל ע"ד עקרים שעיקר אמונותינו הק' המה ג', א, מציאות אלקית, וזהו אני ה' אלקיכם פי' כ"ד הנעשה בעולם הן מצד הרחמים והן מצד הדין א"א בלא מציאתו, וכמו מלך בו"ד צריך לחתום כ"ד הנעשה בארצו, ק"ו ב"ב של ק"ו ממה"מ הקב"ה, וזה שאמרנו או' בר"ה מלכיות, ב, תורה ומצות מן השמים, וזהו שאה"כ שאתם מאמינים והיו לכם לזכרון, המצות, לפני אלקיכם שנותנו יתש"ו יצא המצות עליכם, ולכן כ' כאן, אלקיכם, ולכן אנו או' בר"ה אתה זוכר מעשה עולם פי' מעשה מצות מה שב"א עושים או עוברים ח"ו, ג, שכר ועונש, שנ' ותקעתם וזהו לטובה, כמש"כ ביום ההוא יתקע וגו' ואנו מתפלל בר"ה ובכל השנה תקע בשופר וגו', וגם לרעה ח"ו שנ' [יואל ב] תקעו שופר בציון וגו' [אח"כ מצאתי בעקרים שפי' מלכיות ז"ש באופן אחר ע"ש מ"א פ"ד]: (לה), קומה ה' וגו', כוונת התפילה י"ל כי מחמת כל הדרכים בחזקת סכנה, ואף שראה נסים מעמלק, אעפ"כ הי' דואג מג"ד, א, אולי יתקבצו כמה מלכים יחדיו על ישראל ח"ו, וידוע שהקב"ה נגלה לישראל בי"ם כגבור מלחמה, ע"כ א' קומה ה' כגבור מלחמה, ויפצו דייקא שלא יתנם לבא יחד, ב, נס הי' יצא, אולי יצא מלך אחד להקביל פניו ונראה לו כאוהב, והוא שונא לו ומבקש רעתו, ג, שמא בסתר ובמחבא יבאו, ועל שני אלה הי' מתפלל וינסו משנאיך דייקא כי לי נראה כאוהב, אבל אתה יודע שהוא שונא, ושונא ישראל שונא ה' יתש"ו [רש"י] וגם אלו שיבא בסתר, ינסו מפניך דייקא כי מפניך א"א להסתר שנ' אם יסתר איש במסתרים וגו', ואח"כ אה"כ ובנחה יאמר שובה ה' וגו' פי' שובה מלשון שב ה' יושב על כסא רחמים על ישראל, ומש"א רבבות אלפי ולא להיפך אלפי רבבות י"ל פי' אלפי מלשון אלופי ומידעי [תה' נה] או מלשון אלופינו מסובלים [תה' קמד]: עי"ל ע"ד זוה"ק וז"ל ת"ש ב באסרי לא אתמר בגין דהיא בגלותא והא אוקמו' חבריי' דכתיב נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל וכו' ת"ח שכינתא דקב"ה לגבייהו דישראל דהא אע"ג דאינון סטאן מארח תיסר קב"ה וכו' ובכל זמנא אהדר אנפוי לקבלייהו וכו', והיינו ב הפוכה ע"ש, ועי' לעיל ריש הפ' שהמזל צדק מתגבר לטוב על ישראל בגלות

ובזה יש להבין מאמר חז"ל [שבת קנו] א' לפניו רבש"ע נסתכלתי באיצטגנינות שלי, ואינו ראוי להוליד בן, א"ל צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל מאי דעתך דקאי צדק במערב מהדרנא ומוקמינא לי' במזרח, פי' כי א"א ע"ה ראה אורך גלותינו, ואין יכול לסבול לי' והיצה"ר מתגבר מאוד, עד שמקיים נפלה לא תוסיף קום וגו' ולכן הסכים כמש"א נמנו וגמרו טוב שלא נברא, וזה שא' נסתכלתי וכו' ואינו ראוי דייקא להוליד בן, שטוב שלא נברא, ובפרט, צאן אחת בין זאבים הרבה, ובכל דו"ד עומדים עלינו לכלותינו וכו', א"ל הקב"ה כל זהו מצד הטבע ומצד המזל, אבל אין מזל לישראל, כלומר שיתגבר הרחמים עליהם, מה', דקאי צדק דוקא במערב בא"י כדאי' במשנה ד' דסוכה [פ"ה] הפכו פניהן למערב וכו', ומוקמינא לי' למזל צדק להתגברות הרחמים במזרח והוא בח"ל שמשתחוים למזרח [עי' או"ח סי' צד], וכן מרע"ה מתפלל עלינו וזהו ויהי בנסע דייקא הארון אז ראה גלותינו שיהי' נסע ארון מישראל רחוק מאד, [כמש"כ ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון וכן הרבה פסוקים] ואז יהי' נפלה לא תוסיף וגו', אבל אי' בזוה"ק [ויקרא דף ו] אלא קב"ה יוקים לה [ע"ש באריכות] לכן התפלל משה קומה ה' דייקא פי' אתה מקים אותם כי מעצמן לא יקומו, וזה א' על סוף הגלות [ועי' בזוה"ק תרומה דף קעב ע"ב ד"ה מלונא שתיאה וכו'] ומז"ל א' [סנהדרין] פזורת רשעים רע להם ורע לעולם, וזהו מקור המשמית, וע"ז א' ויפצו כ"י גלותם ועל הפרט א' וינסו וגו' והיינו שיגבור מזל צדק עליהם בגלות, והנה ע"פ, טבע, לא ישובו ישראל מעוונותם בעוה"ר, לכן ובנחה יאמר, שובה אתה ה' וגו' וזה מרמז ב הפוכה כדאי' בזוה"ק הנ"ל: (יא), א, ויהי העם כמתאננים עי' רש"י ואה"ע ורמב"ן, ובכ"ז לא מתורץ הכ' הדמיון וי"ל שהעם השפותים אמרו, איך אפשר שהקב"ה יודע מחשבות ב"א, ולא הי' מדברים כזאת בפיהם אלא כך היו מליצים [כפי' רש"י] רע, פי' כל מין רע שאינו בגלוי, וכי יוכל ה' יתש"ו להטות אזנו גם לזה, ומיד כ' וישמע ה', ולכן כ' כמתאננים מחמת שלא א' בפיהם, או פי' שא' בלבם, כל מין רע, מעשה או דיבר זהו באזני ה', אבל וכי וישמע ה' לשון הבנה מה שבלב, ומיד ויחר אפו, וגו' ומיד מפרש הכ' אח"כ מה שגרם לחטא זה, כי והאספסף וגו' ו' מוסיף על ענין ראשון שהחוטאים הנ"ל היו יודעים באספסף, אשר בקרבו דייקא התאוו תאוה פי' במחשבותיהם היו תמיד מתאוים לאכילת האסורות הראשונות, ולא היו נענשים ע"ז, ובאמת מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה, ע"כ לא נענשו. אבל המה שטאו בעיקר האמונה לכן נענשים, ואח"כ בא מחשבות האספסף למעשה וישבו ויבכו וגו': (ד), התאוו תאוה פי' תאוות הרבה, בשר ודגים את הקשאים וגו', עי"ל שהתאוו להיות להם תאוה, וע"ז א' זכרנו שהיו שמחים במצרים אם ידעו שלמחר יאכלו דגים טובים וזה שנ' אשר נאכל דייקא ופי' חנם י"ל ע"ד חז"ל [ע"ז כ] עה"פ [ואתחנן] לא תחנם לא תתן להם חן לומר כמה נאה וכו' [עי' יר"ד סי' קנא], עי"ל שא' הלא אם אין בריאת הגוף אין בריאת הנפש וכל כמה שהגוף יותר בריא וחזק טוב לנפש להרבות בלימוד וכדומה, וזה בא מאכילה גדולה, ואז נעשה גבור, והשלם לא יוכל לאכול הרבה, לכן התאוו להיות להם תאוה לאכול הרבה, וזהו שא' זכרנו וגו' את הקשאים וגו' כלומר אכילת הרבה, ועתה נפשנו דייקא יבשה, לא יכולין להרבות בלימוד התור' וכדומה מן המצות, מחמת אין כל וגו' ובזה מבינן איך טעו ב"י בזה, אמנם המה או' שהתאוו לאכילת הגוף וזהו תאוה לעניני הנפש וע"ז וישבו ויבכו גם ב"י דייקא: (ו), **בלתי אל המן עינינו** מחזיק כמה פרושים, א, אף שיש בו טעמים הרבה, אבל ע"י שהרגל שהוא תמיד לעינינו בלי הפסק, נמאס, ב, מחמת שאין תקוה ליום

מחר

באכילה ושתי' ובתענוגי י"ט, ע"ז א' וישמרך, כנגד דיני נשים א' יאר וגו' שבניך יהיו מאורי פנים בתוה"ק ובמעש"ט, כנגד נזיקין א' ויחנך עד"כ ונתתי את אשר אחון שיחנך שלא יהי' לך שום נזק, כנגד קדשים ישא וגו' פי' בקרבן פנים ברוה"ק ע"י קדושות, כנגד טהרות א' וישם לך שלום שזה על כולם כמו שמבואר לקמן בפ' פנחס עה"פ בריתי שלום ע"ש: (ז), א, להקים את המשכן, ז"ל המ"ר אר"א לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו, ב"ו נכנס במדינה מקלסין אותו, ומכבדין אותו, אח"כ עושה צרכיהם, אבל הקב"ה עד שלא עשו את המשכן ברכם שנ' יברכך ה' וגו' ואח"כ ויהי ביום כלות משה וגו' וק' מה מאדם המ' בזה, וי"ל שר"א בא לנחם את ישראל, כי ראינו כל הנסים ונפלאות שעשה הקב"ה לנו בעת צאתנו ממ"מ הכל הי' להתכלית הקנות המשכן וביהמ"ק, וכמו שאי' בהגדה ש"פ על אחת, כמה מעלות וגו' עד ובנה לנו את בית הבחירה לכפר וגו' ובזה הי' עיקר הקילום וכבוד לה' יתש"ו הכהנים בעבודתם ולוים בשירם וזמרם, וישראל במעמדם, ולכן נ' כלות בפתח כדאי' ברש"י שהיו ישראל ככלה הנכנסת לחופה כלומר גמר קידושין, ועכשיו בעוה"ר אל יעלה ע"ד שבוב לא יתברכו ישראל מה' יתש"ו כי התכלית איננו, לזה אר"א שלא ראינו שברכם קו' לכן, והוא, כי הקב"ה מצרף מחשבה טובה מישראל למעשה מה שאינו כן במלך ב"ו, וכן הוא עכשיו: (יט), הקריב וגו' פי' רש"י מה ת"ל הקריב מה שלא נ' בכל השבטים וכו', וי"ל טעם פשוט, ע"ד הכ' שמח זבולון בצאתך וגו' שעשו שותפת כידוע, ע"כ בשארי שבטים נ' קרבנו דייקא אבל יששכר הקריב דייקא פי' ממעות זבולון, ובזה י"ל פי' המסורה בפ' בשלח עה"פ ופרעה הקריב שנים כאן, ואידך הקריב את קרבנו [ע"ש בבעה"ט] פי' שלא מל"ע הקריב אלא הקב"ה חזק לבבו כמש"כ ואחזקתי את לב פרעה וגו':

פ' בהעלותך, בהעלותך את הנרת וגו', י"ל ע"ד חז"ל

[סנהדרין ח] עה"פ בפ' וילך כי אתה תבא את העם, טול מקל והך על קדקדם דבר אחד לדור וכו' וידוע שת"ח נקראים נרות ע"ד הכ' כי נר מצוה וגו', ונ' נר ה' נשמת אדם, ות"ח מאירים את העולם, ואע"פ שכולם מאירים צ"ל דבר א' לדור, ע"כ אה"כ ל"מ לע"ה צ"ל מנהיג א' אלא אפי' בהעלותך את הנרת שאתה מעלה את הת"ח. למעלות גדולות, אבל צריכים הכל לכוף לנר אחד העיקר וא' יאירו שבעת הנרות כמו שבעה טובי העיר שהכל נעשית ע"י, צריכין לכוף לראש, וע"כ הי' מקשה זהב שמכה בקורנס, כמו הך על קדקדם הנ"ל. ומשמת שים ת"ח האו' אני ואפסי עוד, ואו' קבלי דעתי לכן בא הרמז הזה: עי"ל כי חז"ל א' [ב"ב טז ע"ב] רשב"י או' מרגליות טובה היתה תלוי' בצוארו של א"א שכל חולה הרואה אותו מיד נתרפא ובשעה שנפטר א"א ע"ה תלאה הקב"ה בגלגל חמה, וי"ל הכוונה דאי' בספרים הקדושים דגלגל הרקיע ומזלות, מתנהגים ע"פ מעשיהם של ישראל, וכ' אם בחקתי תלכו וגו' [ועי' תענית ה' ובדף כ', ג' שנקדה חמה בעבורן [ושיני טבעיות כדומיהן הרבה] ועד א"א ע"ה אמרו עולם כמנהגו נוהג ע"ד הטבע, והוא הי' הראשון שהלך בכבשן האש כמו בגן, והרג מלכים הרבה ומיילותיהן במעט עפר שזרק עליהן כמו שאי' במ' ובגמ' [תענית כא במעשה דנחום איש ג"ז] ושרה הי' עקרה בלא בית ולד, ונפקדה לתשעים שנים, ופרעה ואבימלך נלקו ע"י, אז האמינו כולם בה' יתש"ו שהוא ברא הכל ועי"ז יוכל הצדיק להפוך הטבעי כי רצון יראיו יעשה. ולא היו יכולין לומר מקרי הוא, כי המקרי הוא פ"א ולא תמיד, וזהו כמרגליות טובה התלוי תמיד בצואר האדם לתכשיט, כן רואה כל מין וחולה נפש אצלו תמיד, אבל אח"כ נ' ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות ופי' חז"ל שמסר להם שמות הטומאה, כי את זה לעומת זה ברא ה' יתש"ו להיות הבחירי וכדאי' בגמ' [חגיגה ה' ע"ב ע"ש] וע"כ טעו האוה"ע, וצריך למרגלית הנ"ל עינים ברה כחמה ואף שהקב"ה עושה נסים ומסדש בכ"י תמיד מ"מ, אבל תלאה בגלגל חמה פי' שמתלבש הנסים ע"ד הטבעי, ובזה יש להבין מה שא' חז"ל [שבת כב מנחות פו] וכי לאורה צריך אלא עדות הוא ששכינה שורה בישראל וכו' ע"ש, וק' ולמה צריך שבעה נרות ולא די בנר המערבי לחוד, וא"ת לראות שהי' נותן בה כמדת חברתה, א"כ די בעוד אחת, וגם זה למותר, כי ראו מדתה ללילה אחת, אמנם בהנ"ל ניחא, כי חז"ל א' דעיקר מזלות דרקיע המה ז' ככבי לכת חנכ"ל שצ"מ, חמה, נוגה, כוכב, לבנה, שבתאי, צדק מאדים, [עי' שבת קנו] וכנגדן צוה הקב"ה להדליק ז' נרות להורות כשם שנראה לעין כל שינוי הטבע בנר האמצעי. כן אל מול פני המנורה יאירו כולם, כלומר, שכן יש שינוי טבע לז' המזלות ע"פ מעשיהם של ישראל, וכל הנרות נוטין להנס נר המערבי, והיינו כמו שאי' בחגיגה הנ"ל ע"ד הכ' [ישעי' נא] ובצל ידי כסיתך ע"ש כי זהו גם ע"כ הנסים, שה אחת יש לו תקומה בין זאבים הרבה ובכל דו"ד עומדים עלינו וכו' והיינו שמזל צדק גוזר עלינו לצדקה הרבה בכ"מ פזרונות ישראל וזה שנ' [שפטים ה] צדקת דייקא פרזונו בישראל [ועי' פסחים פז ע"ב בש"ס ישן וכ"ה בתד"א פ"ט ואף שא' שזהו הצדקה שפזרן, אבל היינו הך שנ"ל מעט טבעי, אבל לעולם הוא כדאמרן ומזל צדק מתגבר תמיד עלינו] וכשישובו ישראל יהיו גם השבעה מזלות לטובתן, ולכן נוטין אל הנס ומצפין ג"כ לזה, ולכן נ' ויעש כן אהרן פי' רש"י בשם הספרי שלא שינה וק' ולמה ישנה, אמנם רש"י פי' ולמה למול האמצעי כדי שלא יאמרו לאורה צריך, וזה לא מספיק כי מכ"מ אם נוטים למול האמצעי א"ל, וא"כ הי' סברה לשנות ח"ו, ואפי' שראה שהמה כנגד ז' כוכבי לכת, ג"כ סברה שלא יהיו נוטים לאמצעי, כי באם לא יטיבו בדרכם נהפכו לרעה ח"ו וכנ"ל שע"פ מעשיהם של ישראל מתנהגים מזלות דרקיע, ואעפ"כ לא שינה, [אח"כ ראיתי בת"ת ומ"ר פ' טו וז"ל שבעה נרות כנגד ז' כוכבים שמשוטטים בכל הארץ עכ"ל]: (ד), וזה מעשה המנורה וגו' וק' דזה הו"ל להקדים, ובהנ"ל ניחא דאי' כאן במ' וברש"י שהמנורה נעשה מאלי' ופי' כן עשה מי שעשאה, ע"כ א' כשם שהנרות הורים שהגלגלים יהיו למעלה מן הטבע, כן המנורה מה שהנרות עומדין עליו הוא למעלה מן הטבע, וכן ישראל שהגלגלים עומדים עליהם צריכים להיות למעלה מן הטבע בצדקתם וכנ"ל: [וע"ל ויהי בנסוע] (יח), על פי ה' יסעו ב"י וגו' ואח"כ נ' עוד שני פעמים על פי ה' יחנו ועל פי ה' יסעו, וי"ל טעם לזה משום שהיו ג' כיתות במדבר, א' ת"ח שהי' החני' להם טוב מאוד שלא חסר להם מאומה כמש"כ שמלתך לא בלתה וגו' [בפ' עקב] ולא רצו ארץ זבת חלב ודבש רק עיקר לישב במדבר עה"ת יומם ולילה, ועל אלה מקדים שהנסיעה הי' מן ב"י האלה רק ע"פ ה', וגם על פי ה' יחנו עה"ת וא' כך הוא דרכי ש"ת וכו', ב', שעיקר הי' אצלם הנסיעה לא"י כי עיקר הי' אצלם לקיים מצות התלוים בארץ ועל אלה או' על פי ה' יחנו כלומר שהחני' הי' רק מחמת צוות ה', ועל פי' ה' יסעו לקיים מצותיו, ג' שמסבבין התו' והמצוה וא"כ החני' לא הי' ניחא להם מחמת המצות, והנסיעה לא הי' ניחא להם מחמת התורה ואפי' בא"י לא הי' תורה כ"כ כמו במדבר, כי עכ"פ הי' מניעות לעבוד האדמה וכדומיהן, ועל אלה א' לבסוף על פי' ה' יחנו וגו' פי' שחני' אלה הי' רק על פיי צות ה' יתש"ו, עי"ל שיש ג' טבעיות בב"א, א' שרוצין הנסיעה, אלא החני' טוב להם, ב', כמו הקטנים, שרוצין רק הנסיעה ממקום למקום, ולא החני', ג', שלא רוצים זו"ז אלא לעמוד במקומם, והורה הכ' שעל כל טבעיות האלה התגברו ורק שמרו פי ה' יתש"ו: (י), ב, שתי חצוצרת וגו' ק' הלא די באחת

מזוה"ק, ע"כ נהגו הנשים שבישראל לחתוך שער ראשם לגמרי, מיום חופתן ואילך כ"ש, וכוונת רש"י כאן י"ל מדכ' ופרע וגו' ולא כ' ויסתר קליעות שערה, וכדומה, משמע שכאן הי' שני בזיונות א' ופרע, כי גילוי ראש אפי' בלא סותר קליעתה, גנאי להם ואסור, וכאן הי' סותר ג"כ את קליעותי' וזה שכ' רש"י מכאן, פי' מלשון זה נלמד שגם גלוי ראשה אסור, נמצא הי' כאן ב' בזיונות: (כג), ומחה וגו' י"ל טעם לזה, כי א' [סוטה כ'] אם נמחקה המגילה וא' טמאה אני, המים נשפכין וכו', וזה הורה התוה"ק אף שהי' משביעה בשם ואפי' אלותי' כתובים וחתומים בספר, אבל וידוי של אדם מוחק הכל ואין נשאר שום רושם: והנה אי' בגמ' [סנהדרין דף פח] בעל שמחל על קינוי מחול, וז"ל התוס' שם ד"ה קינויו מחול ה"ד קו' שנמחקה המגילה, אבל לאחר מיכן אין יכול למחול, ובפשיטות אין להבין מנין ידע תוס' כן ועוד ק' הלא מש"כ התוס' הוא נגד הלכה כי ז"ל הגמ' סוטה דף כה אלא שמ"מ לאחר שתירה אינו מחול, וי"ל פי' התוס' דמקשה ע"מ שא' בעל שמחל וכו' משמע לעולם, ועד רגע קודם שהשקה את המים, וא"כ ק' איך קיי"ל כמ"ד דוקא עד שתירה יכול למחול, ומתרץ התוס' הלא ע"כ צ"ל שפי' הגמ' בעל שמחל אינו לעולם כי זהו דוקא קודם שנמחקה וכו' כי כמו אם היא אמרה לאחר שנמחקה המגילה, אינה שותה מערערין וכו' כדאי' במשנה דסוטה דף כ ואם אנו יודעין שאין פי' בעל שמחל וכו' לעולם, שפיר מפרש בגמ' שדין ר' יאשי' ה"ד עד שתירה: (ו), יא, מאשר חטא על הנפש, פי' רש"י שלא נזהר מטומאת המת ר"א הקפר או' וכו' וק' דהול"ל ד"א כמש"א ר"א הקפר וביותר ק' הלא אין הלכה כר"א הקפר [ע' או"ח ר"ס תקעא] וי"ל דמקשה בגמ' על ר"א הקפר [נזיר יט] דא' הטעם דכתיב וכפר עליו מאשר חטא על הנפש היינו שציער א"ע מן היין, והא בנזיר טמא כתיב, נזור טהור נמי חוטא הוא וה"ט דכתיב בנזיר טמא הואיל ושנה בחטא, וק' ומה עושה עם הפסוקים שא' שמלאך [שפטים יג] ועתה השמרה נא ואל תשתה יין וגו' כי נזיר אלקים יהי' הנער מן הבטן וכ' [דניאל י] מן היום וגו' להתענות וגו', ועי' שנ' סה ע"ב, וא' כך הוא דרכי ש"ת וכו' אמנם אי' בגמ' [תענית יא] א"ש כל היושב בתענית נקרא חוטא כר"א הקפר, כר"א נקרא קדוש, וכו' ואסקומתא שם הא דמלי לצעורי נפשי נקרא קדוש, וכו' ושם מפולקין רש"י ותוס' בפי' הכ' [משלי יא] גומל נפשו איש חסד ע"ש, והנה י"ל בזה מודה ר"א הקפר באם היצה"ר מתגבר על האדם מצוה להיות נזיר [וכמש"כ הרמב"ם ז"ל בה' דיעות פ"ג ה' ב' ע"ש וכמו שזהו בעניני מידות כ"ה בזה] וכ"ה בפירוש בגמ' [נדרים ט' ע"ב] בשם שמעון הצדיק דס"ל כר"א הקפר [ועי"ש דף יוד] גם מודה שפרושי עולם שאני, כי אל"כ איך עינה א"ע מרע"ה ג"פ מ' יום ואיך א' הקב"ה ליחזקאל ולשארי נביאים שיענו א"ע [ועי' רמב"ם ה' ת"ת ה' יב] ואיך עינו א"ע התנאים והאמוראים ורבינו הק', רק ר"א הקפר או' על הבינונים, וי"ל שרש"י ותוס' א' דבר א' וכוונת התוס' דלא מלי לצעורי נפשי' ומבטל מתוה"ק וכמו שפי' רש"י ועוכר שאלו, ובזה י"ל פי' על רש"י כאן שלא נזהר מטומאה, וק' הלא כתיב וכי ימות מת עליו בפתע פתאום ומה הו"ל למיעבד ונ"ל משום שנ' ימות מת ראי' שהי' יכול לשמור א"ע ופי' אחד שהיה ראוי לדאוג עליו שימות פתאום וזה דומה כמו אחד שא"א לו להיות נזיר, כי הוא חלש, וכמו א' שא"א להתענות וזה שפי' רש"י מאשר חטא עה"נ שלא נזהר מטומאת מת והיינו דר"א הקפר שזה דומה לציער א"ע מן היין והוא איש בינוני שאין ראוי לו לעשות כן, וכש"כ חלש, ואין כוונת רש"י כר"א הקפר ולומר שאף נזיר טהור חוטא אלא כאן הוא דמיון לו: (כג), כה תברכו וגו' י"ל פי' כה אם תהיו נזירין לכי אז ישולו הברכות עליהם ועי' במ"כ, וזה שא' אמר להם דייקא,

פי' אני מוכן לברכם, אבל מומה מפסיק מלדם בעוה"ר לכן אמר להם דעיקר שהמה יהיו מוכנים לברכה, ובזה י"ל פי' הכ' [בפ' בהעלותך] מאין וגו' ומצא להם, היינו שא"א להם להשיג הברכה בעוה"ר: עי"ל שהקב"ה א' כה תברכו, וא"ת מה אנו ומה חיינו לברך, ואנחנו לא יכולין לברך את עצמינו, כש"כ אחרים, ע"כ א' יתש"ו אמור להם כלומר אין רצוני אלא אמירה וגו' ואני דייקא אברכם: עי"ל לתרץ למה כ' תברכו ולא כ' ברכו, ונקדים לזה הפסוק [בפ' ראה] נתן תתן לו וגו' כי בגמ' ובי"ד [סי' רמט] מחשבין ח מעלות בצדקה יע"ש, והיינו בנתינה, אבל מידותי' מתחלקים לג' מעלות, א', אפי' שנותן כראוי, אבל מחזיק א"ע לעשיר, והעני לעני, ב', כעוזר לחבירו ולאחיו, וע"ז נאמר [בפ' בהר] וחי אחיך דייקא עמך שיהי' כאחיך וכמו שא' והמפייסו בי"א, ג', שהעשיר יחזיק א"ע לעני והעני לעשיר והטעם שיכיר האמת כמש"א חז"ל עה"פ [רות] האיש אשר עשיתי עמו, יותר מה שבעה"ב עושה עם העני, עני עושה עם בעה"ב פי' רש"י, שעי"ז יש לבעה"ב חלעה"ב, גם י"ל משום שהעניים המה קרובים להקב"ה שנ' זה עני קרא וה' שומע [תה' לד] וכ' שמע אשמע צעקתו, וכ' וקרא עליך אל ה' וגו', ובפרט צדקה כת"ח עין לא ראתה וגו' מגודל שכרו, וזה שנ' [בפ' הברכה] שמח זבולון בצאתך פי' עיקר שמחתו והצלחתו משום ויששכר באהליך, וזה שא' הכ' נתן תתן לו פי' עד מאה פעמים די הספקתו, ואפי' תתן אתה העשיר, לו, לעני, מידה א' הנ"ל ב' אבל תלך במעלת הצדקה ואל ירע לבבך וגו' באם אתה נותן, כעשיר לעני, אז רואה העני רע לבבך שאין אתה מקיים והמפייסו, אלא ואל ירע לבבך ותקיים כעזור איש את אחיו, ג', שזה עיקר שתכיר האמת כי בגלל הדבר הזה יברכך דייקא, ויותר עושה העני לך מאתה עושה לו, ובזה י"ל פי' הכ' [תה' מא] אשרי משכיל אל דל כי טבע העשיר לאמר שהוא החכם והעני הוא הכסיל, ול"כ הוא, אלא אשרי משכיל פי' פועל יוצא שיאמר שהעני הוא בעל שכל כי צריך לידע ביום רעה, העני גורם שימלטהו ה', וכאלו העני ימלטהו מכל רע וכמו שנ' בפשיטות וצדקה תציל ממות פי' ממות כל מיני רעות, וגם הצלחתו מעני כי ד' חשובים כמת, עני מצורע סומא ומי שאין לו בנים, והיינו שהצדקה תציל אותו מעניות, וכשם שהמידה ג' הנ"ל כן צ"ל בכ"ד כמו הכוהנים וכה"ג צריכים להיות ענוים ולהבין שכל גדולתם מהעם, שנ' לך רד וגו' [פ' כי תשא] וא' חז"ל שכל גדולתך מהם וכמו שא' חז"ל [יבמות קח או"ח סי' נג] לעולם יתן אדם עיניו למטה שהוא השפל מכ"א אף שלבו למעלה פי' שמחשבות לבו גדול ומעלה מכל ישראל, ובזה יש להבין מה שא' [ברכות ז] אר"י פ"א נכנסתי לפני ולפנים וכו' וקמ"ל שאל יהי' ברכת הדיוט קלה בעינך והפשוט ק' להבין הלא הגדול צ"ל ברכת הדיוט, וגם אין ברכת הדיוט כלום לפי ראות, אמנם היינו הך כיון שא"ל הקב"ה ברכני, אז א' בלבו וכי אתה רבש"ע צריך לברכתי, ע"כ ברך א"ע ואת ישראל וא' יהר"מ וכו' וזהו ברכת ה' יתש"ו שיהא טוב לבניו ונענע לי דייקא, בראשו פי' שזה עיקר הברכה שיהיה הדיוט וזהו אל תהא ברכת הדיוט וכו' כלומר שההדיוט כשיברך בל"ם דעתו ע"ע, שיתן לו, הגדול איזה מתנה או לימד, וכיוצא, וכר"י הנ"ל הדיוט לפני הקב"ה וב"ש, ויתן המתברך להדיוט שאלתו, ואל יהא קלה ברכתו מה שאתה נותן לו, בעינך, וזה שא' הכ' כה תברכו כאלו א' כה תתברכו ופי' ב"י כמו עם בני ישראל, כי גדולתכם מהם, ע"כ אמור להם יברכך וגו' ועי"כ תתברכו גם אתם הן במעלת הגוף והן במעלות הנפש וכנ"ל: (כד), יברכך וגו' כאן יש ששה ברכות, בכל פסוק שנים, וי"ל כנגד ששה סדרי משנה כנגד זרעים שיהא ברכה במעשה ידיכם [ע' ב"מ דף מב], כנגד מועד, שנ' שלש פעמים בשנה יראה וגו' וכל הדרכים בחזקת סכנה, וצריך שמירה בהליכה

וכמו שתנינן תמן וכו' כלומר רק לכבוד התורה הקדימו, אבל לענין אתא אין כ"מ, ובזה מתורץ נמי מש"כ גם הם [ע' רש"י] ור"ל אף שהקדמתי קהת מחמת מעלת התו' גם הם שוים אליהם וכנ"ל, ד"א שהיו שוים אף בחכמה רק מפני שהי' קהת טוען הארון, לכן א"כ נמי גם הם שלא יטעו שהמה אינם שוים לקהת, אלא גם הם שוה להם ממש, רק משום נושאי הארון הקדימו: (ה), ד, ויעשו כן ב"י וגו' כן עשו ב"י, הכפל י"ל כמו שפי' רש"י [בפ' בהעלותך] עה"פ כאשר צוה ה' את משה על הלוים כן עשו להם להגיד שבח העושין והנעשה וכו' כן פי' הכא שהעושין והנעשין לא שינו, אמנם י"ל ע"ד רש"י כאן וז"ל שלש מחנות היו שם וכו' שכינה לוי' ישראל, [וכדאי' בפסחים סז, זבחים קיז] המצורע נשתלח חוץ לכולן והזב מן שתים ומותר במחנה ישראל, וטמא לנפש אינו משולח אלא ממחנה שכינה, וע' ברא"מ מה שמקשה ע"ז באריכות, ומפרש שרק מן הכ' [מלכים ב' ז'] וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער היינו מן חומת ירושלים מכאן נשמע שהמצורע נשלח מג' מחנות, ולענ"ד י"ל כיון [בפ' בשלח] כ' מחנה ישראל, אף שעדין לא היו נחלקין לג' מחנות עכ"פ הכלל נקרא כן, מחנה ישראל, או מחנה סתם וע' בהרע"ב בזבחים [פ' יד משנה ה' ע"ש] לכן כאן שא' סתם מחוץ למחנה תשלחום פי' מכל מחנה ישראל היינו מכל ג' מחנות והמה המצורעים שני בדד ישב. בדד ממש, לא מן הטמאים לחוד, אלא כש"כ מן מחנה ישראל, ואח"כ אה"כ מזכר עד נקבה תשלחו היינו זבים מן שתים, אל מחוץ דייקא ולא א' מן, אלא מחוץ למחנה ממחנה אחת, וזה טמא לנפש, ושלא יטעו בין שני אלה אה"כ ולא יטמאו את מחניהם תן מחנה לזה ומחנה לזה כדאי' בגמ' הנ"ל, והנה מיד שא' משה כל צרוע וכל זב וגו' ויעשו כן ב"י וישלחו את כולם מכל המחנות ואח"כ כ' כאשר דבר וגו' פי' אח"כ הי' מפרש כאשר דבר ה' שהטמא אינו משולח רק ממחנה שכינה וכו' וכנ"ל אז עשו שנית כמו שדבר: (ז), והתודו וגו' מה שא' אח"כ בלשון יחיד והשיב וגו', וזה מחמת שמתחיל הכ' איש או אשה, ובשלמא לענין וידוי שוים המה איש ואשה, אבל לענין תשלימין כ"מ שקנתה אשה קנה בעלה ע"כ א' והשיב, שהבעל צריך לשלם עבור אשתו, עי"ל פי' והתודו, לה' יתש"ו, וגם לב"א אשר חטא להם לרצותם ולבקש מחילה מהם, וזה כשני וידוים ע"כ א' והתודו, ל"כ בתשלימין שזה רק לב"א לחוד ע"כ והשיב: (י), ואיש את קדשיו לו יהיו וגו' י"ל הכוונה, כמו זה הדבר הנראה לעין כל, שע"י מעלות התורה והעבודה יתקדש האדם בעצמו. כן בממונו כ"מ שעושה הוא בשביל עצמו, ולא בשביל אחרים, ומי שאינו בכלל זה אלא כל יגיעותיו לאסוף הון אין עובד בשביל עצמו כלום, רק בשביל אחרים, וזהו ואיש את קדשיו דייקא לכל דבר שבקודש שיעשה, לו יהיו, כי יקדש את עצמו, וזה הכל מודים, כן איש אשר יתן לכהן ג"כ לו יהי', ואין לזר אתו, ורק המעש"ט ממונו, ישאר לו מכל עמלו, ולכן כתיב יהיו לשון הוה שהקדושה בו בעוה"ז אם יקדיש א"ע, ואח"כ יהי' על לע"ל, עי"ל פי' ואיש את קדשיו וגו' שיכול לפדות מה שמקדיש קדושת דמים, איש אשר יתן לכהן לו יהי' לענין טובת הנאה [בכורות כז]: (יב), איש איש כי תשטה אשתו ומעלה בו מעל, י"ל הכוונה, כי באשה ניכר מעשה ה' יתש"ו אשר הפלא לעשות שני טבעיות ההפוכות דסתרי להדדי והוא מש"א הקב"ה [בפ' בראשית] הרבה ארבה עצבונך והרונך וגו' ואל אישך תשוקתך וגו', ואה"כ כאן כתמי' על שטות גדול כזאת שלא די לה היסורין מאיש אחד אלא איש איש כי תשטה אשתו פי' שיבא אלי' שטות גדול שירצה איש איש שני בעלים, ולא די שלא חסה על יסורי עצבי שלה, אלא ומעלה בו מעל פי' שני פעמים, ואת הבועל השני, במיתה, או י"ל על ומעלה בו מעל, כי על כל חטאים יוכל בעלה למחול לה מה שעשתה לו אבל ע"ז א"א, כי בו מעל אם יעלם החטא כי אסורה לו וכ' ונקה האיש מעון, והנה אהבת איש לאשתו גדולה מאוד שכ' ע"כ יעזוב איש את אביו וגו' וצריך עי"ז להתחזק נגד הטבע למסרה לניוול כדין סוטה, וזה שא' ומעלה בעניני הנפשיות שאסורה לו, וגם בו מעל בגוף שצריך לשנות טבעו עלי' לרע לה, מכנג"מ וכנ"ל: והנה אי' בגמ' [ריש סוטה] כי הוי פתח ר"ל בסוטה א"ה, אין מזווגין לו לאדם אלא לפי מעשיו שנ' כי לא ינוח וגו' ארבב"ח אר"י וק' לזווגן כקריעת י"ס, איני והאר"י א"ר מ' יום קו' יצירה ב"ק יוצאת בפ"ל"פ וכו' ל"ק הא בזוג ראשון, הא בזוג שני, עכ"ל, ומקשה תוס' שם מה"ק דף יח א"ש מותר לארס בחה"מ שמא יקדמנו אחר וקפריך מהכא מ' יום קו' יצירה וכו' אמאי לא מוקי דשואל בזוג שני והניח בקו', וכן מקשה תו' במ"ק שם, ובעני לא הבנתי הקו' כי לפי"ז בחור אסור לארוס בחה"מ ובאמת שואל א' לכ"א כדאי' בפסוקים [ובאו"ח סי' תקמו] ולולא דבריהם י"ל פי' אין מזוגין וכו', ב"א לא יזוגו מרשעת לצדיק או להיפך ומשום לפני עור רק צדקת לצדיק וכן מרשעת לרשע, ולא יאמרו שהאשה טובה יפעל אצלו שיהי' צדיק, או איש צדיק יפעל שאשתו תהי' צדקת, כי אולי יהי' ח"ו להיפך, ואין סומכין עה"נ, ולכן אמר זאת כי הוי מתחיל פ' סוטה, שא"ת אם מזוגין מרשעת לרשע, שמא יכסה עלי', זה ל"ק, כי ניאף ואשת איש אסור אפי' לבן נח לכן ל"ק, כי בו מעל, ובל"ס ימסרה לב"ד, ארבב"ח אר"י וקשה לזווגן פי' אפי' להקב"ה קשה שיהא זויגן עולה יפה, כי הכל בידי שמים חוץ מי"ש וא"כ אין זה בידי שמים שיבאו לדיעה אחת אם יזוגו ב"א רע בטוב או טוב ברע, וכמו קריעת י"ם שתנאי הותנה במ"ב, ולמה לא קרע א"ע מיד לפני ב"י, זה הי' משום שהללו עע"ז והללו עע"ז, וכמו שטען השר מ"ש אלו מאלו, וק' דהו"ל להקב"ה להיטב לבם של ישראל לטוב, ז"א, מטעם הבחירה שנבראת לב"א, ומקשה הגמ', והלא ב"ק יוצא בפ"ל"פ, וא"כ למה אסור לשדך טוב ברע או רע בטוב ממ"נ אם לא יהי' מן השמים לא יכול לגמור השידך וכו' ומשני שגם בזה יש בחירה, כי שמא יקדמנו אחר ברחמים [כדאי' במ"ק הנ"ל] ויוכל להיות שזהו זוג שני מה שאין מן השמים, ומתו' ג"כ קו' התוס' הנ"ל כי גם כאן בסוטה פי' כמו אסקותא דגמ' דמ"ק: (יח), ופרע את ראש האשה פי' רש"י מכאן שגלוי ראש גנאי וכו' וא"ת דלמא סותר קליעות גנאי, וי"ל כי תימה ע"מ שכ' הכס א' בגליון בגמ' נזיר [כח ע"ב] חתם שמו יהושע בועז וז"ל מכאן כ"ל היתר לנערות שהכנסים נשואות נתנו בראשיהם, איך לא ראה בפי' המשניות לרמב"ם ז"ל שם שכ' ואין הלכה לא כרי' ולא כר"ע, אלא כמש"כ הרמב"ם בה' נזירות סוף פ' ד' ע"ש, והנה בשערות נשים אף שכ' בתוה"ק ופרע וגו' ופי' רש"י סותר את קליעת שערה והיינו כמו שאי' במשנה דסוטה דף ז' ובגמ' שם דף ח', ואי' בכתובות ע"ב ראשה פרוע דאורייתא, דת יהודית אפי' קלתה נמי אסור, וע' בב"ש ובמ"א באה"ע סי' קטו ס"ק ט, ומשמע לדעת כולם אם המה מכוסים במטפחות ורדיד מותר וכמש"כ המחבר שם, וכ"מ בגמ' יומא דף מז, דאמרה לחכמים מימי לא ראו קורות ביתי קלעי שערי משמע שמותר לנשים קלעי שער אם מכוסים המה [ומש"א שם הרבה עשו כן ולא הועילו י"ל מחמת שרצו שכר עבור זה שיהא בניהם ג"כ כה"ג, אבל היא עשתה משום צניעות ודת ישראל וכמו שפי' על הרבה עשו כרשב"י בברכות], אמנם אי' במשנה ו' בפ' ח' דב"ק, גלתה את ראשה, וכו' שהי' ר"ע מחייב על שפרע ראש האשה מזה נשמע פי' הכ' ופרע את ראש האשה כפי' הפשוט אע"פ שאין לה שערות, ובזוה"ק מחמיר מאוד שלא יראה שום שער באשה וע' באו"ח סי' עה סעי' ב ומה שהחמירו שם מזוה"ק

וגו' ואף שיצ"מ הי' ג"כ למעלה מן הטבע מאוד כ"ז הי' נגד מצרים שבל אשר העלה את ב"י מתוכם יהי' חילק גדול מאשר העלה לע"ל וכו', וזהו דגל לישראל לטובה, וזה שא' יענך ה' ביום צרה פי' כמו צרה שלך הי' למעלה מן הטבע כן יענך לישועה וגו', ע"כ נרננה בישועתך בזה מה שבשם אלקינו נדגול כי ישועתינו הוא דגל אלקית לכל העולם, וכמו הצרה כ"ל, ובזה אנו מבינן מש"א ריב"ז בגמ' [כתובות סו] אשריכם ישראל בשעה שעושין רצונו ש"מ אין כל אומה ולשון שולטת בהם וכו' וק' דהול"ל שהם שולטין על כל וכו' ועוד ק' ע"מ שא' ובשעה שאין עושין וכו' ע"ז אין נופל הלשון אשריכם ובהנ"ל ניחא שזה כמו זה הוא דגל של ישראל, ופי' שולטת בנפשם לאמר שיש להם ג"כ טוב עוה"ז, וז"א כי טוב ישראל למעלה מן הטבע וכנ"ל, וזה שכ' המ' הנ"ל מה שעשית לנו בשמך דייקא שבישועתינו מפרסם את שמו, וזה שקבע שמו בשמנו שנקראים ישר-אל, כלומר שכולם מעידין על זה, וכ"ז מחמת מעשיהם הגדולים, וכמו הדגל הוא התכשיט של בעלי מלחמות ומוסרין א"ע להצילו כאלו הצילו המלך, כן מוסרין עצמן על קדושת שמו ית' [ואי' במ"ת פ' לו דף קלג ובשתים יעופף מכאן תקנו חז"ל לעוף על רגליו כשא' קדוש וכו' וע' או"ח סי' קכה ולענ"ד י"ל הטעם לכן מדלגין למעלה שישפיע עלינו השפעות קדושות מן השמים לילך במעלות גדולות שיכירו הכל שהם זרע ברך ה'] וזה שאה"כ כאן איש על דגלו. כלומר שיהא מציין לאיש יהודי האמת כמו הדגל שמציין את שלו: ב, כמו הדגל הוא לב"מ לידע לאיזה כת הוא, ולא יתערב לכת אחרת, כן א' איזהו חכם המכיר את מקומו כלומר כמו שא' הלומד מכ"א שיכיר האמת שעדין חסר לו הרבה מן החכמה, כ"א לפי מה שהוא, וזהו מעלת מה"ש בשמים שכ"א מכיר מקומו ואין נוגע בחבירו כלום, ועי"י מידה זו מחבבין ומכבדין זא"ז, ומלמדין זמ"ז, ושלום ביניהן וזה שמפרש המ' הנ"ל חיבה גדולה חבבן וכו' כדי שיהיו ניכרין כלומר שיהא מכיר כ"א את מקומו וכנ"ל ופי' הביאני אל בית היין זה התוה"ק וגו', ועי"ז אה"כ באות לבית אבתם שלא יתערבו זב"ז, וכן יכיר את מקומו וכנ"ל ועל שני אלה א' באופן זה יחנו ב"י דייקא: ג, כמו הדגל של מלך בו"ד כ"מ שהי' יותר במלחמות גדולות ויורו המורים בו ולא נכהו לקחתו, לכבוד גדול יחשב, כן אר"א הנ"ל מת"ל הביאני אל בית היין וכו' כלומר אף שהמה בגלות ע' אומות וסבלו כל מיני צרות, דגליהם חזק מאוד בעזה"י וזה נרמז הכ' פי' מנגד מרחוק, כלומר רחוק מאוד יהיו, בין ע' אומות אעפ"כ סביב לא"מ יחנו והוא מקום השכינה, כן יהי' חזקים באמונה ובמעש"ט, ובזה מתורץ ג"כ למה אה"כ שני פעמים יחנו ובהנ"ל ניחא: (ג), א, ואלה תולדת אהרן ומשה וגו' ע' רש"י וזהו בגמ' [סנ' יט ע"ב] וא"ת לפי"מ שאי' במשנה דב"מ [דף לג] שרבו קודם לאביו שהוא מביאו לחיי עוה"ב, וא"כ הול"ל ואלה תולדת משה ואהרן, י"ל כמש"א שם ואם אביו חכם אביו קודם ואע"פ שאין אביו קודם אפי' אם הוא חכם. אא"כ הוא שקול כרבו [וכמש"כ הכ"מ בה' ת"ת רפ"ה דמש"כ שם הרמב"ם הוא ט"ס ע"ש, ועי' בהרב"י ובמחבר ביו"ד סי' רמ"ב] אמנם כבר כ' [בפ' וארא] הוא אהרן ומשה וכ' הוא משה ואהרן ששניהם שקולין, אמנם ק' למה חזר וא' ואלה שמות בני אהרן והו"ל לחשב מיד. הבכור נדב. וי"ל כיון שמזכיר מיתת נדב ואביהוא שזה הי' עיקר בעון העגל שעשה אהרן של [בפ' שמיני] בניו הנותרים וכדאי' ברש"י שם, וכ' [בפ' עקב] ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו, ע"כ חזרו הכ' ותלה שיבת הבנים באביהם: ועפ"ד רש"י י"ל דאי' ברש"י [ר"פ נח] שעיקר תולדותיהם ש"צ מעש"ט, והמעש"ט מביאים לקדושה להיות קרוב לשכינה ע"כ מתחיל ואלה תולדת אהרן ומשה פי' אף שכ' כאן מיתת בני אהרן, אבל הי' לאהרן תולדת אחרים עם משה והוא ביום דבר ה' וגו' כלומר שמשה עלה על כל ב"א שזכה לדבר עם ה' יתש"ו בה"ם פא"פ וכ' ולא קם נביא וגו' ומאז זכה אהרן ע"י מעש"ט להיות שני לנביאות משה, ואח"כ א' ואלה שמות בני דייקא היינו בנים ממש: (יג), לי יהיו, ראיתי פי' הביאור שזה מוסב על הלוים, וזה דוחק, אמנם ק' למה לא אה"כ כי לי כל בכור וגו' לקחתי לי כל בכור כמש"א מקודם על הלוים ואני הנה לקחתי וגו', עוד ק' למה הצריך הכ' לפדיון בכור אף בזמה"ז כבר חלפו ועברו, ולקח לוים תחתיהם, ובע"כ צ"ל אף שניטל עבודה מהם, אעפ"כ בקדושתן עומדים לעולם, וזה שאה"כ הנה לקחתי את הלוים לעבודה, וכן והי' לי הלוים לעבודה ולקדושה, וא' כי לי כל בכור שהיו לי לעבודה [ע' זבחים פ' יד מ"ד] כי מאז מצרים הקדשתי אתם לי, אבל כעת אף שבטלו מעבודה אבל בקדושה לי יהיו לעולם, וכן אי' בגמ' [בכורות דף ה] לי יהיו בהויתן יהיו יע"ש, [וגם יאמ"ה לא לקח קדושת הבכורים מעשו ע"פ שטה אלא מחמת שקדושתן לעולם]: (ד). יח, אל תכריתו וגו' ע' רש"י, וי"ל הכוונה ע"ד שז"ל [סנ' קט] רע"א קרח ועדתו אין עתידין לעלות וכו' והנה כפי הנראה הי' משפחת הקהתי יותר קדושים מאחרי לוים שזכו לעבודת הקודש, וא"כ כן מפלתן ש"ו כהרף עין של' וסביביו נשערה מאוד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ע"כ מזהיר הכ' למו"א להשגיח עליהם בפרטות על עבודתם ועל משאם שלא יטעו בלבם כמו קרח שטעה להיות כה"ג אע"פ שהי' פיקח ונביא כדאי' שם ראה שלשלת גדולה יוצאה ממנו וכו' וזהו ולא יבאו לראות כלומר הם ירצו לראות, והקודש בלע ומכוסה מהן ועי"ז ומתו ח"ו כקרח [וכמו אמר בגמ' חגיגה דף יד שראה גדולות וטעה], יותר ע"ז אה"כ אל תכריתו פי' שלא תהיו צריכים להתפלל להכריתם ח"ו כמו שהתפללו על קרח ועדתו, ופי' וחיו לר"ע הנ"ל בעוה"ז ולא ימותו בעוה"ב, אמנם רא"א עליהם הוא או' ה' ממית ומחי' מוריד שאול ויעל וכן הוא אסקותתי בגמ' שם וכ"כ בס' תד"א פ' למד עה"פ מזמור לאסף וגו' משל למהד"ד לבת עני שהלכה למלאות מים ונפסק הדלי וכו' יע"ש ופי' והיו בקדושה ולא ימותו קודם זמנם:

פ' נשא, נשא את ראש בני גרשון, מ"ר הד"ד [משלי ג] יקרה היא מפנינים וגו' תנינן תמן חכם קו' למלך, מת חכם אין לנו כיוצא בו וכו' עד וממזר ת"ח קודם לכה"ג ע"ה שני יקרה היא מפנינים וכו', ד"א יקרה היא וגו' מדבר בקהת וגרשון אע"פ שגרשון בכור וכו' לפי שהי' קהת טוען הארון ששם התורה הקדימו עכ"ל, וי"ל שגם בנאמר כאשון מתרץ למה הקדים קהת, שידוע שעיקר הוא היראה של' ועתה ישראל וגו' כ"א ליראה וכ' [משלי ב] אם תבקשנה ככסף וגו' אז תבין יראת ה' תבין תורה לא כ', וכ' [תה' קיא] ראשית חכמה יראת ה', והתו' הוא כלי ליראה, ובאם אין תו' אין יראה, אבל אם אין יראה אין זו תורה אלא חכמה וגם חכמה באוה"ע תאמין וכל שיראתו קודמת לו לחכמתו אז א' הכ' שכל טוב לכל עושיהם פי' שיבא לו ע"י היראה שכל טוב ומעש"ט ואז תהלתו עומדת לעד דייקא, ל"כ תו' בלא יראה ח"ו אף שא' לעולם יעסוק אדם בתו' אפי' שלא לשמה וכמו מלך בו"ד שמחבב נגן בכינור, ואין לו כ"מ תמי, ולכן ממזר ת"ח קודם לכה"ג אבל זהו אהבה שתלוי' בדבר וניד שפסק מללמוד פסק אהבה, ל"כ היראה. מלבד שעי"ז אהבה שלו הוא לעד וכנ"ל אבל אז הוא לומד תו' לשמה ואין למעלה ממנו, וז"ל המ"ש [בפ"א פ"ה] עה"מ לפום צערא אגרא. כי אין השכר ניתן לפי השגה אלא לפי הצער והטורח, ולפעמים הפתי אשר עמל בתו' ויגע ולא מצא כ"א מעט מזעיר שכרו יהי' שוה אל השכר מהחכם הגדול שבדור כי לפום צערא אגרא, ע"כ אין גנות אם זה שכרו יותר מזה וזה שהקדים הכ' קהת, שהיו ת"ח יותר מגרשון

וכמו

משכלת שלא ילך למעלה שאין ראוי לו וכש"כ שלא יסגף א"ע בתעניתים והוא חלש וכדומה כי יפול ממדריגה שלו: עי"ל הן אמת שגלוי וידוע לפני הקב"ה מספרן, אמנם כמש"כ [דניאל א] נס נא את עבדיך וגו' ויתנו לנו מן הזרעים ונאכלה, ומים ונשתה וגו', נראה מראיהן טוב ובריאי בשר, כן להיפך נראה שהיו מקיים דור המדבר כך הוא דרכי ש"ת פת במלח וכו' כי לא הי' להם רק מן, ובאר מים, ופן ידאגו ח"ו, שע"י חיי צער, יאבדו ולא יכלו ללימוד התוה"ק, ע"כ הראה להם הקב"ה בזה המנין שבי"ג חדשים מעת צאתם ממצרים שהי' מספרים כשש מאות אלף רגלי הגברים וי"ל מי"ג שנים [וכן כ' בעקידה] וכעת באיזה חדשים פרו ורבו עד שנתוסף בם"ה מספרים מכ' שנים ואילך, כ"ה אלפים ה' מאות וחמשים, מלבד כמה אלפים שמתו כך ע"פ הטבע וחוץ בעון העגל, לכן לא כ' פקדו את ב"י או מנה, אלא שאו את ראש פי' בזה המנין יתנשאו לכל ראש ויראו הנלאתם: עי"ל כי כל כמה שפו"ר ב"י, טובה הוא להכלל וגם לפרט, להכלל כמש"כ [בחקתי] ורדפו מכם חמשה מאה וגו' פי' רש"י וכי כך הוא החשבון וכו' אלא אינו דומה מעוטין עושין את התורה למרובין וכו' ע"כ כ' שאו וגו' וכנ"ל, והיינו שיהי' להם לשמחה, שישמעו שנתוספו במנינן ועי"ז נתוספו זכותן, ולפרט, כי חייב כ"א מישראל לומר בשבילי נברא עולם, וכ' צדיק יסוד עולם, בשביל צדיק אחד יסד ה' עולמו, וכ' כי זה כל אדם בשביל זה נברא כל אדם, ומחויב כ"א לילך במדריגה יותר מבני דורו הן במידות והן במעש"ט, ועכ"פ שלא יבוש מהם, וזה שא' שאו את ראש כל עדת ב"י שיהא כאו"א מכן ראש והיינו במספר כל זכר לגלגלתם שידעו מספרם שהוא פו"ר בכלל ועי"ז יגדל כ"א במעלתו בפרט וכנ"ל: (ג), כל יצא צבא בישראל תפקדו אתם לצבאתם, וק' למה א' עוד הפעם לצבאתם, וי"ל שיש ללמוד ק"ו ומה עבד מלך בו"ד צריך ללמוד איזה שנים תכסיסי מלחמה כש"כ צריכין ב"י ללמוד תו' ומצות ולי"ג שנים שנעשה בר מצוה, ידע מה לעשות גם צריך לידע מלחמות שיש לו עוליונות לנצח את היצה"ר, וכשיהי' בר עשרים שנין שנעשה בר עונשין יהא מלומדי מלחמות ישראל, ואז כשיהי' כן, ילך למלחמה על אויביו וינצח. וראי' לזה כמש"כ [שפטים] מי האיש הירא ורך הלבב וגו' היינו מעבירות שבידו כמש"א חז"ל [סוטה מד] וזה שאה"כ מבן עשרים שנה ומעלה כל יצא צבא בישראל דייקא כלומר שיהא ת"ח וי"ש בעל מלחמה כנגד היצה"ר, ואז תפקדו אתם דייקא לצבאתם למלחמות בו"ד: (ד), ואתם יהיו וגו' פי' רש"י וז"ל כשתפקדו אותם יהיו עמכם נשיא של כל שבט וק' מה מחדש רש"י בזה ועי' במזרחי, וי"ל שידוע שתיבת אתו הוא שם השותפת כמו אם שני אנשים הולכין יחד לעיר אחת אבל זה הולך לעסק אחר מזה אבל תיבת עמו הוא הם הולכים לעסק אחד [ע"ל פ' בשלח עה"פ ויקח משה את עצמות יוסף] והנה בתוה"ק לא כתוב אלא המספר הגופי הכמות לכן כתיב אתכם, אבל כל נשיא צריך לראות בכל או"א משבטו, שיהא לו מספר האיכות ע"כ כ' ואתכם יהיו במספר הזה ופי' רש"י ועיקר שיהיו עמכם דייקא וכנ"ל שישגיחו, שיהא כאו"א צדיק, ומו"א על קהל ישראל: (ב), ב, איש על דגלו וגו' ז"ל המ"ר וכן שיבב לכסאו ד' מלאכים מיכאל בימינו כנגד ראובן [היינו לצד דרום שנ' דגל מחנה ראובן תימנה] מה מיכאל, מי־כאל: אוריאל משמאלו כנגד דן [שנ' דגל מחנה דן צפונה] מה אוריאל בשביל תנ"ך שהקב"ה מאיר לישראל, אורי־אל: גבריאל מלפניו כנגד יהודה שהי' במזרח [שנ' והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה] מה גבריאל, גבר־אל, שיהודה הי' גבר באחיו: רפאל כנגד אפרים [היינו למערב שנ' דגל מחנה אפרים ימה], מה רפאל, רפא־אל, לרפאות שברו שיצא ממנו ירבעם, ע"כ. ונשאלתי על שאנו או' בבה' ה' אלקי ישראל מימיני מיכאל וגו' שהנוסח הזה אינו כמו שאי' בגמ', וזאת תשובתינו, שהנוסח שלנו מכוין שפיר וכ"כ הזוה"ק כאן ואפי' למש"כ הגמ' י"ל כי סדר שכיבה מאדם צ"ל בין צפון לדרום כדאי' בגמ' [ברכות ה' ע"ב] ובפוסקים, ראשו לדרום ורגלו לצפון, וצריך לשכב על צדו דהיינו על ימין, פניו למזרח ואחורו למערב [ואף שכ' הרמב"ם ה' דיעות פ' ד' ה' ה' שסוף הלילה יעשה כן אבל ראיתי דעת פילוסופיא להיפך ובפרט שהרמב"ם כ' רק לבריאת הגוף] ושפיר הנוסחא בשם ה' וגו' שהמידות הרחמים יחול עלינו ממקום רגליו לצד צפון שמשם חשך יוצא לעולם, מימיני למטה כנגד ס"א מיכאל שיעשה לי ה' פלאות שלא יפול ביד היצה"ר וכת דילי' ח"ו, ומשמאלי למעלה גבריאל, יחזקני לילך מעלה מעלה ביראת התרוממות, ומלפני שהוא למזרח שמשם יוצא אור, אוריאל, והיינו יאיר עיני, בהלכות עוה"ז ועוה"ב, ומאחורי לצד מערב שמשם שלג ברד קור וחום, רפא־אל, ועל ראשי לצד דרום שמשם טללי ברכה וגשמי ברכה וחכמת האמת כמש"א הרוצה שיחכים ידרים, יחול עלי שכינת אל, וכיה"ר [ועי' במדרש הנ"ל ותמצא שמסודר היטב], עי"ל שאין תפילותינו דוקא שיעמדו המלאכים, אלא כך פירשו, מימיני כשאני לימין ועוסק במצות עניני הנפש המשכלת עשה לי פלאי אלקית להראות לכל מי־כאל, ומשמאלי, כשאני עוסק בעניני עוה"ז, יחזקינו בגבורה להתגבר על היצה"ר וזהו גברי־אל ומלפני כשאני לומד תוה"ק, אורי־אל, תאיר עיני להבין ולכוין האמת, ומאחורי פי' אם ח"ו עובר איזה עבירה כי אין צדיק בארץ וגו', רפא־אל, ולהשיב בתשובה שלמה לפניך, ועל ראשי העיקר וגו' ולקיים שויתי ה' לנגדי תמיד, וכיה"ר: והב' הזה שנראה למותר, כי די להתחיל שיהודה יחנו וגו' ע"כ כ' לבאר מה שמרמז בזה כפי מה שאי' במ"ר כאן [פ"ב] וז"ל, איש על דגלו וגו' הה"ד נרננה בישועתך ובשם אלקינו נדגל א' ישראל להקב"ה הרי אנו מרננים בישועתך מה שעשית לנו בשמך וכו', ובשם אלקינו נדגל שקבע הקב"ה שמו בשמנו ועשה אותנו דגלים שנ' איש על דגלו, חבה גדולה חבבן הקב"ה שעשאם דגלים כמה"ש כדי שיהיו נכרין, ומנין שהוא אהבה לישראל שכן שלמה א' [שה"ש ב'] הביאני אל בית היין ודגלו עלי אהבה, א"ר מת"ל הביאני אל בית היין וגו' למה"ד לעשיר שהי' לו אוצר מלא יין נכנס לבדקו ומצא כולן חומץ וכו' מצא שם חבית אחת יין טוב, אמר זו חביבה עלי מכל האוצר כך לא מצא הקב"ה משבעים אומות אלא ישראל שנ' הביאני אל בית היין בגימטריי' שבעים אומות וכו', עכ"ל וכ"ה במ"ת] י"ל שהמ' מבאר ג' דברים מה שהדגלים משמשין, א ע"ד הפסוק [תה' כ'] נרננה הנ"ל והוא ע"פ ידוע שהצרות ישראל ר"ל בעת החרבן וכדומיהן הכל הי' למעלה מן הטבע כמש"כ בתוכחה [בפ' בחקתי ובפ' כי תבא] והטעם שיכירו הכל שיד ה' היתה בם לרעה, שעי"ז ישובו, וזה שנ' [בפ' אחרי] ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם אתה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם ר"ל המה נגרשו ע"פ טבע המלחמה אבל העונש שלכם הוא למעלה מן הטבע, וכן יש הרבה פסוקים בתנ"ך עד שנ' [בפ' נצבים] שאפי' הנכרים וכל הגוים מתמיהים וא' על מה עשה ה' דייקא ככה לארץ הזאת זהו דגל לישראל לרעה ח"ו, אמנם טובתן ג"כ הוא למעלה מן הטבע כמו יצ"מ וכש"כ גאולה עתידה בב"י, שנ' [ירמי' יו] לכן הנה ימים באים נאם ה' ולא יאמר עוד חי ה' אשר העלה את ב"י מא"מ כי אם חי ה' אשר העלה את ב"י מארץ צפון ומכל הארצות וגו' והכוונה י"ל שידוע שיש נסיון עוני ונסיון עושר, ולנסיון עוני הטבעי נותנת שישובו לה' כמו במצרים ויצעקו ב"י לה', וגם הגאולה מצדם הי' קל, כי מיד שא"ל שילכו, הלכו בחפזון אבל לע"ל אלפים שהמה עשירים גדולים ויש להם מכ"ט עוה"ז לכן הן מצד הוכנה לגאולה היינו התשובה והן מצד עצמותן לגאולה קשה מאוד מצד הטבע להבין, ושפיר א' הנביא ולא יאמרו עוד חי ה' דייקא פי', שזהו מעשה ונסיות ה' יתש"ו, אשר העלה

אין יכנס אח"כ ובהנ"ל ניחא, שהקב"ה יכניס בארץ ע"י ברית אבות ולא אח"כ שישראל יהי' נעזבים מן הארץ, אלא כ' והארץ תעזב מהם דייקא, וע"י גלות ירצו את עונם: (מב), וזכרתי את בריתי יעקוב וגו' לתרץ הקו' הנ"ל איך כ' והארץ תעזב הלא זוכר ברית, י"ל עוד ע"ד חז"ל [קידושין לא בתוס' שם רע"ב] שה"פ מזמור לאסף אלקים באו גוים וגו' ששפך חמתו על עצים ואבנים, כי בא"ל ח"ו לא הי' תקומה, וזה שא' וזכרתי את בריתי וגו' ועי"ז והארץ תעזב דייקא מהם בהשמה מהם פי' מהשלתם ששפוך חמתי על הארץ עצים ואבנים, ועליכם גלות מכפר וזהו והם ירצו עונם, עי"ל להיפך דאי' בגמ' [יומא לה] הילל מחייב עניים, ראב"ח מחייב עשירים, יוסף מחייב רשעים ע"ש, ונ"ל רשעים שאינן עומדין בנסיון כמו אם נתערבו בין הגוים כיוסף, וכמו שמחשבין נסיון עוני ונסיון עושר, וכאן מחשב הכ' כסדר ג' אלה שהי' בג' אבותינו ע"ה, כי אם יאמרו מחמת צרות ועניות לא היו יכולין לעבוד את ה' יתש"ו, ע"ז א' וזכרתי את בריתי יעקוב שהי' נרדף כ"י ואליפז לקח ממנו הכל ונשאר בעירם ובחסר כל ועמד בצדקתו שנ' עם לבן גרתי ותרי"ג מצות שמרתי, וא"ת מחמת עשירות וכו' הלא יצחק הי' עשיר גדול שנ' [תולדת] ויגדל האיש וגו' ובזבל פרדותיו הי' שוים יותר מכספו וזהבו של אבימלך ועמד בצדקו, וא"ת מחמת ויתערבו בגוים בגלות וילמדו ממעשיהם, הלא אאע"ה הי' אחד בין כל הגוים ועמד בצדקו, ע"כ והארץ אזכר וגו': רש"י פי' עה"פ וזכרתי את בריתי יעקוב, בה' מקומות נכתב יעקוב מלא ואלי' חסר, יעקב נטל אות משמו של אלי' ערבון וכו' [ועי' י"ב שבטים דרוש ו] וי"ל שתיבת אלי' המה שני שמות אל, יה, חסד ודין שנ' חסד אל כה"י וכ' ביה ה' צור עולמים, ועוה"ז נידון בשני אלה בדין ורחמים שנ' ביום עשות ה' אלקים וגו' וה' ו' מרמז על ששה סדרי משנה משמר את ישראל מדין, כמש"א [עירובין כד] עה"פ ולכל בשרו מרפא ע"ש ועה"פ כי לוית חן וגו', אבל א' עתידה תו' שישתכח מישראל, ע"כ יאע"ה התפלל לה' יתש"ו שזכות תורתו יציל את בניו מדין, ובמסורה כ' ויו פעמים נטל יעקב הו' מאלי' ורש"י כי ה"פ כנגד חמשה חומשי תו' והיינו הך, שאפי' שישכחו תו' שבכתב ירחם ה' עליהם: (מד), ואף גם זאת וגו' י"ל ע"ד הכ' [כי תבא] ה' האמרת וגו' וה' האמירך וגו' והבטיח הכ' ואף גם זאת בהיותם וגו' כלומר והמה עברו ברית על את ה' האמרת וגו' אני לא הפר את בריתי על וה' האמירך וגו' וזה שא' כי אני ה' אלקיהם כלומר ברית זה אני ה' אלקיהם יהי' לעולם ועד, וזכרתי וגו' אשר הוצאתי אתם מא"מ כלומר מה"ט ש"ט שאז גבר רחמי עליהם כן יהי' בגלות האחרון בב"י אמן:

נשלם ספר ויקרא, בעזרת המשגיח ע"כ מקרא, כן יחזקינו להבין דבר, ולדרוש בספר במדבר:

פ' במדבר, במדבר סיני, וק' למה א' כאן במ"ם [עי' רש"י ר"פ בה"ם] וי"ל דאי' בגמ' [שבת דף פט] ה' שמות יש לו, מדבר צין שנצטוו ישראל עליו, מדבר קדש, שנתקדשו ישראל עליו, מדבר קדמות שנתנה קדומה עליו, מדבר פרן שפו"ר עליו ישראל. מ"ש סיני שירדה שנאה לאוה"ע, ומה שמו חורב, ופליגו דר"א דא' ר"א הר סיני שמו ולמה נקרא שמו חורב, שירדה חרבה לאוה"ע עליו, עכ"ל, ויש להבין כל השמות אלה, וגם במאי פליגו ריב"ח עם ר"א, וי"ל דפליגו בפלוגתא ב"ש וב"ה [שבת לא] מעשה בנכרי שבא לפני שמאי א"ל גיירני עמ"נ שתלמדינו כה"ת כולה כשאני עומד על רגל אחד, דחפו באמת הבנין שבידו; בא לפני הילל גיירו, א"ל מה דעלך סני, לחברך ל"ת, והכוונה י"ל, כי יש מידות והרגל בישראל זנ"ז שונות להביאם לעבודת ה' יתש"ו [עי' רמב"ם ה' דעות פי' ב' ה' ב'] ובקש הנכרי ללמדו הרגל אחד שעי"ז יבא לקיום כה"ת, ובזה יש שני דרכים. א' הענוה הגדולה כמש"כ אצל מרע"ה והאיש משה ענו מאד וגו וזה הביאו עד ולא קם נביא וגו' כמשה, וכן אי' בזוה"ק מאן דזעיר רב, ובזה הי' שמאי מחזיק א"ע לשנות את טבעו שהי' קפדן, אבל זה שייך לישראל שהוא מלא תו' וירצה להיות ענו, ולא לנכרי, וזה דומה אם כבר בנה אחד את ביתו הגדול מלא כ"ט, אח"כ מוסק בית גדול מזה כי כן הטבע ואין אדם מת וחצי תאותו בידו, לא"כ אם עדין אין לו כלום; רק שלקח בידו אמת הבנין למדוד מקום לבית, על זה א"ל שמוסק לבית טוב מזה, כי לא ראה הבית ולא מצא בו חסרונות, וזהו שא' דחפו באמת הבנין וכו'. אבל הילל שהי' ענו גדול, וסבר שאין מידה זו מן הגדולות, אלא כנ"ל, ע"כ א"ל הרגל אחר, והוא מה דעלך סני וכו' והכוונה שיהא שונא לכל עניני עוה"ז כמו שחבירו והוא הנשמה. מחלם בהם, וכמו שהוא סני דבר וכו' כן אם חברו סני ל"ת, [עי' תניא פי' יוד], והנה ידוע שלפנים, מלבד שהיו מרגילים א"ע למידות טובות; היו קוראים בניהם בשמות לדבר הצריך להם לירשת השם [עי' י"ב שערים דרוש ו]; גם המקומות קראו כן לצורך עבודת האמת, ע"כ הי' הקב"ה מביאם למדבר כי עיר פרא אדם יולד, ועה"ז דומים למדבר נחש שרף ועקרב, שנרמז במעשיהם, רעות רבות וצרות, וקרא למדבר ה' שמות לוי', ד' כנגד ד' יסודות אדם ארמ"ע, צין שנצטוו וכו' כלומר שיקבלו מרת להכיר שאינם כהפקר בעולם אלא דע מה למעלה ממך וכו' וזהו כנגד יסוד עפר בלי זרוע כמדבר, שיהא להם השם, צין, לעיניהם שנצטוו דייקא ב', כנגד יסוד מים שנמשל לתורה, ותקדשו בלימוד התוה"ק, ג', כנגד יסוד רוח המביא את האדם לידי מעשה, יהא שם קדמות לעיניהם, שיתנו תמיד קדומה למעשה מצות ה' יתש"ו, למעשה טוב, ד', ע"י כוונת המצות והתפילות יתעלו מאוד ופו"ר באיכות שכל או"א מישראל שקול כאלפים, וא', שקול משה כנגד כל ישראל [וזה שאנו או' ועתה נשארנו מעט מהרבה פי' מעט באיכות שיש בישראל בכמות ובלא"ז ק' הלא ת"ל ישראל אינם ממועטים בעולם], אמנם פליגו על שם העיקר כלומר מה שמביא את האדם לידי קיום כה"ת, ריב"ח ס"ל כשמאי ושמו העיקר חורב מלשון חרבן ושממה, הורה על ענוה הגדולה; וסיני הוא ג"כ שם לוי' מהמידות הגדולות, והוא להרחיק א"ע מאוה"ע בשם ובלשון ובמלבושים והיינו דא' מ"ם שירדה וכו', ור"א ס"ל כהילל, שעיקר השם הוא סיני שנ"ל שונא לכל עניני עוה"ז כנ"ל, ושם לוי' חורב שירדה חורבה לאוה"ע פי' להרחיק מהם כנ"ל, ובזה י"ל פי' הכ' [בפ' יתרו] בחרש השלישי לצאת ב"י מא"מ ביום הזה וגו' עי' רש"י ז"ל הדרש על ביום הזה, ובהנ"ל פי' ביום הזה באו להבין מעלת השם ה"ם, ואף שכבר רמזו מעכו"ם שנ' ואלה שמות ב"י וגו' בזכות שלא שינו שמם וכו' אבל ביום הזה הבינו עיקר המעלה זו להיות שונא לכל עניני עוה"ז כי מרוב קדושות הרגישו שנ"ל כן, וכאן נוני שהי' המספר להוכנות לכנוס לא"י לכן כ' במדבר סיני שיזכו המעלה זו שיהי' ראוים לנסים גדולים לכבוש כל המלכיות שבא"י: (ב), שאו את ראש וגו' המפורשים מפשפשים טעם למנין זה, וי"ל בפשיטות שהורה התוה"ק כמו לענין הגוף צריך כ"א לראות שלא יעשה הוצאות לרכי הגוף יותר מהכנסות שלו, ואם ישי' בתענוגים בלא חשבון יהי' סופו רע, וכן המלך לא יעורר מלחמה על שונאו אם לא ידע מספר בעלי מלחמות שלו שעפ"י טבע יוכל לנצח וכן משה רע"ה הי' מלך שנ' ויהי בישורון מלך ובעת היו מוכנים לילך לא"י, למדה תוה"ק שאין סומכין עה"נ, ויהיו הכל מלומדי מלחמה, כן עיקר מזה שיקח כ"א מישראל רחי' על נפשו משכלות

שכיח ומרגלא בפומי דאנשי מוטב לעני שיש לו ספק לאכול [אפטיט]
מעשיר שיש לו כל ואין יכול לאכול מחולשתו, וי"ל להיפך ואכלתם לחמכם
שיהי' לחמכם מתוק כדבש ותענוג שאכלתם ממנו אפי' לשבע, אם כבר תהיו
שבע מטעם הנ"ל רווחא לבסימא שכיח, אמנם י"ל ע"ד הכ' [משלי] צדיק
אוכל לשובע נפשו ובטן רשעים תחסר ופי' בדרך צחות אם הצדיק נותן
אכילה לעני ולאורח אף שהוא שבע, אוכל עוד, כדי שהעני לא יבוש
ויאכל הרבה, וזהו צדיק אוכל אפי' אם הוא שבע, ולהיפך ברשע ובטן
רשעים תחסר שירא לאכול פן יאכל העני ע"כ פסק מלאכול שיפסוק נמי
העני, אבל עיקר הכוונה שהצדיק אף שהוא שבע במצות אעפ"כ אם
רואה איזה מצוה הוא רעב לעשות אותה כאלו מעולם לא עשתה, וזהו
צדיק אוכל, מכנה עשיות המצות אכילה [וכן אי' ברמב"ן ז"ל שקיום
המצות המה אכילה להנפש המשכלת] אף שמושבע נפשו מהם, אבל המצות
מרשעים עושים מחמת כיבוד המדינה ודעת אנושי וכמו אכילה מתם
למלא בטנו, וזה מלא מסרונות מגד האמת [ובזה יש להבין מצות אכילת
פסח שנ"ל על השובע ע' פסחים קכ ובתוס' שם ד"ה מפטירין ובפוסקים
וי"ל הטעם, דאי' בתד"א פ' כ"ג וכ"ד שגאולת מצרים הי' ע"ש שקבלו
עליהם לגמול חסד זב"ז שנ' [ירמי' ב] זכרתי לך חסד דייקא וגו' ובזה
כ' נתן תתן פי' עד מאה פעמים בלי הפסק והיינו על השובע וכנ"ל,
לכן כמו הדבר שהי' גורם לגאולה, כן הי' מצות אכילת פסח על השובע,
ולהורות בזה אף שאדם מלא מצות צריך לרדוף אחר המצוה כאלו עדין
לא עשה כלום וכנ"ל, [אבל ק' ע"ת שכ' הרמב"ם ז"ל ה' ק"פ פ' ח'
ה"ג לאכול בשר פסח אכילת שובע, למה לא כ' על השובע, וצ"ל משום
דס"ל שאכילה על השובע הוא כדבר שא"א וקץ במצות ח"ו ע"כ פסק
כמכילתא ע"ש בכ"מ] וזה שא' ואכלתם לחמכם לשבע פי' אחר השובע,
כמו פסח הנ"ל לשם מצוה, וכן בהכנסות אורחים כנ"ל, ועכ"ז, וישבתם
לבטח בארצכם פי' לבטח בבטחון בה' יתש"ו כי אחר כל הצדקות צריך
האדם להכיר באמת שעדין כמעט לא התחיל ממה שהחיוב על אדם לעשות
ורק ישיבתו צ"ל בבטחון על רחמיו ורוב חסדי ה' יתש"ו, עי"ל, פי'
הכ' הנ"ל, כי שובע הגוף אין זה שובע כי לשעה קטנה הוא רעב, אבל
הצדיק שמקיים מצות באכילה כמו הכנסות אורחים, מאכל רעבים נט"י
ברכות ובהמ"ז בזה נקרא שובע וזה צדיק אוכל לשובע נפשו כלומר
מחמת שמשביע את נפשו לכן הוא שובע, אבל בטן רשעים אף שאוכל
לשובע את בטנו אין זה שובע כי תמיד תחסר, לכן פי' רש"י, וכי
שייך זה לברכה לומר ואכלתם לשובע, ובפרט שאין זה מדרך ארץ [ע'
רמב"ם ה' דיעות ה' ב' וע"ו] אלא אפי' אוכל קמעא רק שמתברך דייקא
במעיו ע"ד וכל קרב וכליות יזמרו לשמך: (יא), ונתתי משכני
בתוככם וגו' וק' מה זה ולא תגעל נפשי שזה פשיטא, וי"ל פי' נפשי
הנשמה שבתוככם שהיא חלקי, לא ירצה לצאת מכם וכמו שאי' במ"כ
בפי' וזאת הברכה שנשמת מרע"ה לא רצה לצאת, והכוונה כאן על אריכות
ימים ושנים, [ובזה י"ל הכוונה על המשנה סוף מס' עוקצים וז"ל
אריב"ל עתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק וצדיק ש"י עולמות שנ' להנחיל
אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא וע"ש בפי' הרע"ב ותוי"ט ושארי מפורשים,
ולענ"ד י"ל, כי יש פלוגתא כמה שנים יהיו ימות המשיח [סנהדרין
צט] עד תני א"ב דר"א ז' אלפים שנה ואי' שם ברש"י וז"ל ואית דגרסי
כ' אוי' שמ"ס אלפים שנה שנ' וכו', ומצינו בתוס"ק חמשים שנה נקרא
עולם, שנ' בעבד עברי ועבדו לעולם ופירשו עד יובל, ופי' ש"י עולמות
ט"ו אלפים וה' מאות שנים והיינו ש"י יובלות וכל העת ההוא יצאו
הצדיקים על שכרם הטוב ואוצרותיהם אמלא, וע' בתד"א פ' ו' שכ' ג"כ
כי שנים נקרא עולם, ובאמת אנו מאמינים בדבריהם הקדושים,
בפשיטות, כי היפלא מה' דבר, וע' בי"ב שערים דרוש א']: עי"ל ע"ד

הכ' [ישעי' כא] ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה ושמחת עולם על
ראשם ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה, [ע' שובע שמחות דרוש ה]
וק' דהול"ל ונסו יגון קודם שא' ששון ושמחה, והנה י"ל שהכ' מבאר שני
מיני גאולות, כמש"א בסנ' לז ע"ב אם ישובו מוטב וא"ל יעמוד להם
מלך כהמן וע"כ ישובו וזה שא' ופדויי ה' ישובון דייקא היינו אם ישובו
מעצמן אז ובאו ציון ברנה בלא תוגה כלל, אבל אם ושמחת עולם הזה
יהי' על ראשם, ולא ירצו לשוב, גם אלה יפדיון וששון ושמחה ישיגו
אבל קודם לזה יהי' אצלם כמו מלשון וינסו אותי יגון ואנחה כי יעמוד
עליהם צרים והצרו להם, עד שבע"כ ישובו וכנ"ל, או יאמר שהכ' א'
על שני כיתות הנ"ל והיינו הך, אבל בזה עדיין לא מתורץ הקו' הנ"ל
וכן כאן הול"ל ולא תגעל וגו' ואח"כ ונתתי משכני וגו' וי"ל כמו שטבעי
אנושי לא תשתנה אלא עד אם יתגבר לעשות להיפך מטבעו וכמו שאי'
ברמב"ם ז"ל ה' דיעות פ"ב ה"ב ע"ש ר"פ שמדמה לחולי הגוף, וכן אם
יתגבר החום על הגוף ס"ו צריך הרופא להתגבר ברפואות את הקרירות,
וכן לשון תד"א פ"א יום טוב משכח יום רע, כ"ל אף שפסק הרעה לא
ישכח עד שיהי' לו ימים טובים, וכן להיפך, וע"כ צ"ל מקודם ששון
ושמחה ישיגו והדר ונסו יגון ואנחה, וידוע שכז"ת שהאדם הולך בדרך
לא טוב, הנפש המשכלת מגעל בהגוף אבל הגוף לא מרגיש בזה ולא
מכיר כלום, אבל בעת שתזכו ונתתי משכני בתוככם אז יום טוב משכח
יום רעה ותראו הטוב ולא תגעל נפשי היינו הנשמה וכנ"ל וגו' כלומר,
איך הי' הנשמה מקודם מגעל אתכם, ועתה צ"כ אלא אהובים ורעים
זל"ז: [נשאלתי למה קוראין התוכחה בלחש הלא מוסר הי' בני אל תמאס
וגו' והשבנו ע"ד הכ' דברי חכמים בנחת נשמעים [קהלת ט] ותכחת
המוסר שמחזק את ישראל צ"ל בנחת]: (יד), ואם לא תשמעו לי כאן
מסבב דרכי היצה"ר כי מתחילה לא רצה לשמוע וכ' [יחזקאל ג] כי לא
אל עם עמקי שפה וגו' וב"י לא יאבו לשמוע אליך כי אינם אבים לשמוע
אלי, ע"כ אח"כ לי דייקא כלומר אל תחשוד אותם שלא יבינו לשונך
ע"כ אינם שומעים, רק לא תשמעו אלי, אח"כ מבררים להם מצות,
מה שלא לעשות, וזה שא' ולא תעשו את כל דייקא אלא מה שיסכימו
המה, אשר בדו מלבם, ואח"כ ואם בחקתי שאין להם טעם תמאסו,
אח"כ גם במשפטים געלה נפשם לבלתי עשות כלום, וגם את ברית
המילה הפרו, שלא ישאר שום רושם, בעוה"כ, ובזה מכים את
הנפש המשכלת במלאכים רעים אשר מכף רגל ועד ראש אין בו מתום וגו'
לכן אף אני אעשה זאת דייקא לכם דייקא, כמו שעשיתם לחלק שלי,
כן אעשה לחלק שלכם: (לד), אז תרצה הארץ וגו', וק' באיזה זמן
תרצה הארץ אם בעת חרבה לגמרי מאין יושב, א"כ ק' וכי לא נברא
הארץ לעבודה ולהצמיח בעת המותר היינו בשש שנים, ואם בעת שישבו
הגוים בה ועבדו את האדמה, ק' ה"ה עבדו גם בשמיטה ויובל, ומז"ל
א' כפלח הרמון רקתך אפי' רקנים שבך מלאים מצות כרמון, ובפרט שהיו
צדיקים רבים שהי' מקיימי' שמיטה ויובל, ומה יתרון מן הגוים, וי"ל
ע"ד הרש"י ז"ל בפי' נח עה"פ והיתה הקשת וגו' בין אלקים ובין כל
נפש חי', בין מיה"ד ש"מ ובינכם וכו' כשתבא מיה"ד לקטרג עליכם
וכו' והנה מה שהגלות הי' ע"י עון שמיטה צ"ל שמיה"ד ושר הארץ גבר
על ישראל לגרשם, וע"ז א' הקב"ה אז בל"ם תתהרט המיה"ד, ואתכם
אזרה בגוים וגו' אבל אז תרצה הארץ שתתרצה ותמחול על שבתותי' כל
ימי השמה פי' ע"י שיהי' שממה מכל המצות, וכדאי' בירושלמי עה"פ
ויבאו ויטמאו את ארצי הלואי שיבאו ויטמאו כלומר שעכ"פ יותר טוב
בישראל וכנ"ל, וכמש"כ בפי' אחרי השכן אתם בתוך טמאתם וא' חז"ל
[יומא נז] אע"פ שהם טמאים שכינה עמהם, ושפיר אה"כ אח"כ וזכרתי
את בריתי יעקב וגו' והארץ אזכר וגו' ומקשים כיון שזוכר ברית אבות
איך

ויש לו זכיה גדולה לעשות מצות מתה"ת הקב"ה אשר ברא עולם ומלואה זה די לו וכנ"ל וזהו אם בחקתי החקים, ואת מצותי זה לימוד התוה"ק, ורפואה לזה ועשיתם אותם דייקא לא כעושה עמ"נ לקבל פרס אלא כוונתם יהי' שזה די לכל כון דעלמא, ואז יחול עליכם כל הברכות: עי"ל ע"ד שז"ל [ע"ז ה'] אשריהם ישראל בזמן שעוסקין בתו' ובגמ"ח יצרם מסור בידם, ואין הם מסורים ביד יצרם וכו' ולכאורה ק' שיש סתירה דא' יצרם מסור בידם ואיך א' מיד ואין הם מסורים וכו' וי"ל שידוע שיש שני יצה"ר א' מצד גופו של אדם, וא' היצה"ר שברא הקב"ה, וכמו שאמר ר"א [ברכות יז] רבון העולמים גלוי וידוע לפניך וכו' ומי מעכב שאור שבעיסה [זה היצה"ר מחמת חומרו ש"א] וש"א זה היצה"ר שברא הקב"ה וזה שעבוד מלכיות שמנים לעילא, ע' זוה"ק פ' פקודי דף רסג וכו' והנה בלימוד התוה"ק כל התאות שוה"ז יהי' נמאס אצלו, ויהי' היצה"ר שמצד גופו מסור בידו, וכדאי' בגמ' [עירובין נד] חש בראשו יעסוק בתו' וכו' עד חש בכל גופו יעסוק בתו' שנ' ולכל בשרו מרפא וכו' ע"ש ור"ל שמחשב שם כל עניני תאות ומידות רעות שבכל גופו בכ"ז ימצא רפואה שלימה בלימוד התוה"ק, אבל היצה"ר העיקר של האומות שיש גם שמרון כים שנ' והידים ידי עשו ולזה רפואה שלמה שיחזק א"ע בגמ"ח ורק צדקה תציל ממות, זה הוא היצה"ר והוא השטן והוא המה"מ, ובזה אה"ל שהיצה"ר השמ"ל מצד עשו מסור בידו אלא אין הוא מסור ביד יצרו, וזה שאה"כ אם בחקתי תלכו פי' רש"י שתהיו עמלים בתו', ואת מצותי זו צדקה ומעש"ט, ואז תהיו בטוחים ועשיתם אתם לקיים כל התוה"ק כי תהיו מושלים על שני מיני יצה"ר וכנ"ל: עי"ל ע"ד ה"כ [תה' קיט] חשבתי דרכי ואשובה רגלי עדותיך, והפסוק ק' להבין, אמנם ידוע כי לעבודת ה' יתש"ו צ"ל שני אלה הרגל, והחקירה, ובאמת מהן קרוב ליפול, כ"א מורגל בהטוב וא"י מה הוא עושה כבר א' אין בור י"ח וכו' ואם נתגדל בין הגוים אע"פ שהוא אח"כ ת"ח, הטבע הרע כנגדו תמיד לכן א' דהע"ה חשבתי דייקא דרכי וגם ואשובה רגלי דייקא הרגל שלי אשר נתגדלתי בין צדיקים, שני אלה הבאתי לעדותיך, וזה שא' ה"כ אם בחקתי תלכו היינו הרגל הטוב, אבל עדין כל הטוב שעושה אצלו כחקים בלא טעם, אבל אם אח"כ ואת מצותי דייקא תשמרו להבין טעם כ"ד והוא החקירה וכמש"כ וידעת היום והשבת אל לבבך דייקא כי ה' וגו', ואז תהא בטוח ועשיתם אתם שלא יוכל שום מסית להדיחך: (ג), ונתתי גשמיכם וגו' פי' רש"י בשעה שאין דרך ב"א לצאת כגון בליל שבתות, אע"ג דא' חז"ל [פסחים ב] לעולם יכנס אדם בכי טוב ויצא בכי טוב שנ' הבקר אור והאנשים שלחו, וא"כ בכל לילה אין דרך לצאת, צ"ל דזהו מצד היוצא ובליל שבת הוא מצד הבית, או יאמר אפי' שהם מצד הבית כאן משום סכנתא שמירי מאיסורא, כדלקמן וא"ת למה או' שאין דרך וכו' והול"ל בשעה שאסור, וי"ל דאי' תנא הכנסה הונאה ק"ל והכוונה אפי' אם הוא פסוק מחמת ג"כ אין דרך וכו' וי"ל שהם ב"א המה בביתם בשבת וכמו שאי' במשנה דעירובין דף פו שאין דרכו ישראל לצא בשבת, והנה בגמ' [תענית דף כג] א' על זה, בליל רביעית ובליל שבתות פי' רש"י שם מפני אג"ת ב"מ [וכדאי' בפסחים דף קיב], וכן יש כאן ברש"י בנוסחא ישן, אבל בנוסחא שלפנינו ליתא וי"ל הטעם דאי' בגמ' [פסחים שם] שכבר גזר אביי עליהן וכו' ע"ש, ורק בשבת הוא משום דאין דרך וכנ"ל, וא"ת למה לא מפרשים פי' בעתם בעונתם כמו שאי' בגמ' [ר"ה י"ז] עתים לטובה ועתים לרעה ע"ש, וי"ל שזה שייך אם יש השתנות בישראל אבל כאן א' אם בחקתי תלכו דייקא בלא הפסק: והנה בילדותי נשאלתי מהר"ש ז"ל שאלה פליאה בת' ח"ל ולמה לא ביום השבת [יהי' הגשם] די שיוכלו העניים להלכו בפתחים, וק' הלא שז"ל א' של סתירת הפסוקים [בפ' ראה] אפס כי לא יהי' בך אביון וכ' כי לא יחדל אביון כאן כשעושין רצונו ש"מ וכו' כדאי' ברש"י שם, וכאן כ' אם בחקתי וגו' וא"כ מקיים אפס כי לא יהי' בך אביון, ע"כ, וכ"ה בגמ' [תענית ח ע"ב] שמש בשבת צדקה לעניים שנ' וגו', והשבתי כמו שאי' לעיל בפ' תזריע עה"פ ואם דל הוא ע"ש וגם י"ל בפשיטות כי אם עושין רצונו ש"מ אז יחזיקו את העניים ולא חסר להם מאומה ואף שהמה הולכים על פתחי נדיבים, המה כעשירים אם יש להם כל צרכם ולאנשי מכובדים נתנו בכבוד ומקיים אפס כי לא יהי' בך אביון וכו' [וע"ל בפ' ראה]: עי"ל על הפסוקים אלה, ע"ד הכ' [בפ' חיי שרה] ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו וגו' וק' שנראה כסתירה, כיון שמושל בכל אשר לו, למה השביעו, ועוד ק' שהי' די להשביעו בה', ולמה א' אלקי השמים וגו', וי"ל אם רואין אדם שהוא טוב בכ"ד הנוגע בין אדם לחבירו, אין ראי' שהוא י"ש ועושה זאת מצד חלק השמים שבו, כי יוכל להיות שנולד בטבעיות המידות הטובות, כי גם באומות יש הרבה כן, והנה מה שא' אאע"ה כי אל ארצי וגו' תלך י"ל שאאע"ה הי' יודע שאנשי מולדתו מסוגלים להפוך מידותיהם מרע לטוב, ולא מאשר ארצות, והי' השליחות זה, רק לאנשי שמים שיהיו תולדותיהם כיוצא בהן, ע"כ אף שהי' מושל בכל אשר לו לא האמינו ע"ז כי אולי עושה זאת מצד ארצי שבו, ע"כ א"ל, ואשביעך באלקי השמים דייקא ואלקי הארץ, כי מה שנוהג בין אדם לחבירו נראה כארציות, ולאחר קבלת השבועה, אז אדע שהארציות שלך הי' ג"כ בחלק השמים שבך ואז אוכל לסמוך שתעשה השליחות הזאת באמת, וזה שאה"כ אם בחקתי תלכו היינו דברים הנוגעים בין אדם למקום ב"ה, אז, ידעו מה שאתה מקיים המצות שבין אדם לחבירו המה ג"כ מצד הנשמה שבך וזה שא' ואז יודע ואת מצותי דייקא תשמרו, אבל המצות בלא חקים יוכל להיות שאתה עושה זאת כמו כל האומות אם נולדים במידות טובות, והנה אם אחד עושה הטוב מחמת טבעו, או מחמת הרגל לא נקרא המעשה שלו כ"כ אבל בזה האופן הנ"ל ועשיתם דייקא, שיהא המצות ע"י מעשיכם לש"ש, ונראה מרש"י ונתתי גשמיכם על לע"ל כי פי' ועץ השדה הן אילני סרק ועתידין [דייקא] לעשות פירות, וגם עדין לא היתה כזאת ע"כ י"ל שכל הכ' הולך על לע"ל, וא' הכ' מאמר שאתם קדשתם את הגוף כ"כ ונתתי גשמיכם מלשון גשמי, היינו שאחזור את הגוף מכל או"א בעתם, כי ונתנה הארץ את יבול' לה, מלשון מוביל, יובל שי [ישעי' יח] כלומר מה שנותנין הגוף לארץ עתיד לחזור, וקורא כאן לגן עדן ועץ השדה [כמש"כ בפ' תולדת וירח את ריח וגו' הוא רוח ג"ע שבא עם יעקב, וא' ראה ריח בני כריח שדה הוא חלק תפוחין קדישין כדאי' בזוה"ק שם, ואפשר שזה גכ' כוונת הגמ' תענית כ"ט ע"ש, וזהו ועץ החיים בתוך הגן בפ' בראשית] אז יבאו על שכרם: וז"ל בת"כ ונתנה הארץ יבולה לא כדרך שהוא עושה עכשיו, אלא כדרך שעשתה בימי אה"ר וכו' וכה"א תדשא הארץ דשא, תלמד שבו ביום שהיתה נזרעת עשתה פירות עכ"ל, וע' בגמ' [תענית ה] שהי' כן בימי יואל בן פתואל והי' מקיים הזורעים בדמעה ברנה יקצרו [תה' קכו] וא"כ י"ל כמי שהברכה זו יהי' מיד כמו לע"ל ונתתי גשמיכם דייקא כי לפי פעולתכם ראוי לכם גם בעוה"ז פירות טובות, וא' בעתם פי' כאו"א בעתו וכמו שהי' מציין מקום זה צריך גשם, ומיד ונתנה הארץ וגו' כמו שאי' בת"כ: (ה), ואכלתם לחמכם לשבע וישבתם לבטח בארצכם כי קנאת פרנסה גדול מאוד עד שימסרו זא"ז למלכות בעוה"ר אבל אם לא יצטרכו זל"ז ע"כ וישבתם לבטח בארצכם, והנה רש"י פי' ואכלתם לשבע אוכל קמעא והוא מתברך במעיו, אף שכן הוא בשבת הזול, אבל אין זה מעניני הברכה, כי לא צריך לזה, וא' חז"ל [עירובין פג מגילהו] רווחא לבסימא

לרעהו איזה טבעות עם מרגליות טובים שוים איזה אלפים ר"ט וצוה לו שיעשה בחכמה למכרם לאחיו בדמי זול מאוד. וכן עשה ובא לאחיו וא"ל זאת מצאתי תן לי שני ר"ט עבור זה, ויתן לו, והוא מכרם באיזה אלפים והוא בא לאחיו ומברך את ה' יתש"ו על גודל הנס שנעשה לו היום, וזה שאה"כ אשרי משכיל דייקא אל דל שיעזור לו בכבוד גדול כ"כ שלא ידע מי הנותן, ועד שיאמר ימלטהו ה' דייקא ביום רעה, ר"ל ה' המלטו ולא הנותן, והנה ק' שתיבת עמך ותיבת בו נראה כמיותר והול"ל והחזקתו לכן מפרש המ' הר"ד אשרי משכיל וגו' וכנ"ל, כן פי' עמך שלא יוכל לגלות שמטה ידו כי גדולה בושה, אלא אם הוא עמך בסתר, ול"מ שהחיוב עליך לחזקו אלא נ"ל בתחבולה והחזקת בו, פי' מה שאתה מחזקת אותו, תהי' בו, פי' שלא ידע ממך אלא כאלו המזיק א"ע וכנ"ל, [וע' יו"ד סי' רמט מעלה שני']: עוד שם במ"ר וכי ימוך אחיך הה"ד גומל נפשו איש חסד [משלי יא] זה הילל הזקן וכו' בשעה שהי' נפטר מתלמידיו וכו' א"ל רבי להיכן את הולך א"ל לגמ"ח עם הדין אכסניא בגו ביתא, א"ל כ"י אית לך אכסניא, א"ל והדין נפשא עליבא, לאו אכסניא היא בגו גופא יומא דין היא הכא למחר לית הכא, עכ"ל, י"ל שהמ' מפרש הכ' בדרך מוסר כי למה ל' עמך, אמנם אמת שהגוף והנשמה המה כשני אחים העוזרים זל"ז תמיד, כי אין בריאת הנפש בלא בריאת הגוף וכן להיפך, רק קורא הכ' להנפש המשכלת גר כי מואס בעניני עוה"ז ולא בא להשתקע אלא לגור, והגוף קורא תושב וא' הילל שאכילת הגוף הוא גמ"ח להגר והאכסניא אם כוונתו לקיום נפשו המשכלת, כן פי' הכ' וכי ימוך אחיך אם התגבר היצה"ר והמוטר על הנפש המשכלת, ומטה ידו עמך פי' וזה בא מחמת שע"כ צריך לאכילת הגוף וזה שמטה כמו עמך שנ"ל עמך כ"א אין בריאת הגוף אין בריאת הנפש וכנ"ל וא"כ והחזקת בו כלומר ראה לשוב, ולראות בעין שכלך שבאם אין בריאת הנפש אין בריאת הגוף לכן יהי' החזקת גופך, בו, פי' להחזיק הנפש המשכלת, ומפרש הכ' את שני אחים היינו גר ותושב הנ"ל ורמז נא על הגר, ובזה וחי עמך, אתה תחום עליך ממש בזה מה שאתה חס על הגר הנפש המשכלת: (לו), ויראת מאלהיך וגו' ע' רש"י ז"ל, וי"ל כי הנפש והגוף שותפים המה כמאמר חז"ל ג' שותפים באדם והגוף עוסק לאסוף הון והנפש עוסק לאסוף תו' ומצות, ואם יתגבר המוטר לאסוף הון, רע לנפש, ואם עדין הוא ע"כ היתר יש לו תרוצים ואין ירא מהנפש חלק אלקית שבו, כ"כ, אבל אם מאסף באיסר, ע"ז אה"כ ויראת מאלקיך פי' מחלק אלקית שבך, והנה חז"ל א' לוקחי רבית לא יעמדו בתחה"מ, וידוע שהמלוה והלוה עוברים [יו"ד סי' קס] ע"כ א' וחי אחיך עמך בתחה"מ: (לז), את כספך וגו' וק' שלא כבר כ' זאת בפסוק הקודם ועוד ק' למה כ' ואכלך לא תתן וגו'. וי"ל פי' לא תתן במתנה קו' הלואה ובמרבית וגו' לאחר הלואה, כי אם אין לאכל נ"ל אחר הלואה נותן לו מתנה וזה אסור כדאי' במשנה [מציעא עה ע"ב, וביו"ד שם]: (לח), להיות לכם לאלהים פי' רש"י ז"ל שכל הדר בא"י אני לו לאלקים וכל הדר בח"ל כעע"ז [ע' רמב"ם פי' י"ג ה' אישות וא"ע סי' ע"ה] והיינו כמש"כ [שמואל א' כו] כי גרשוני היום וגו', ע' מס' שקלים דף ו סוף ע"א, ע"ז דף ח ע"א ישראל בח"ל עע"ז בטהרה, וע' מס' כלים פ"א משנה ו א"י מקודש מכל הארצות ואין זו ממנין עשר, ופסחים קיג, ג' מנוחלי עוה"ב וע' בגמ' כתובות קי, וקיא, וקיב. וברמב"ם ה' מלכים פי' ה', וע"ל דף מ' ע"ד ועי' בזוה"ק בראשית דף פ"א ע"א, וס"ד, ובזוה"ק שמות דף כא ע"א, ודף קמא, ע"א וע"ב, ודף קנא ע"א, ודף קנז ע"א, ועי' בזוה"ק פ' אחרי עה"פ כמעשה א"מ דף עב ע"ב, ובפ' כי תצא דף רפ ע"א, ועי' ש"ת פ' ראה דף כלז, וע"ל סוף פ' משעי, וע' תדא"ז פ"ב, וע' כוזרי מ"ב מן

אות ז עד אות יד, וע' מ"ש על פ"א פ"ה על גלות בא על שמיטת הארץ ובפשיעות י"ל פי' להיות לך לאלקים אדון כלומר שאני האדון על כל ולא אתה, וכילד הלה עושה סחורה בפרתו של חבירו א' חז"ל [ב"מ פ' המפקיד] וכש"כ לעשות סחורה ורבית באינו שלו, ושייך לאדון כל, יתש"ו: (נה), כי לי ב"י עבדים עבדי הם, וק' על הכפל [עי' ס"פ שלך לך] וגם לעיל פסוק מב כ' כי עבדי הם לחוד, וי"ל כי מה שא' אני ה' אלקיכם פי' מיום אשר הוצאתי אתכם מא"מ הגוף והנפש משועבדים לי ה', הורה לנפשיות, ואלקים למעשה הגוף, לכן לעיל שנמכר לישראל ואין לו מניעה לנפשיות ע"כ אה"כ פ"א כי עבדי הם למעשה גופם, וכאן שנמכר לנכרי ויש לו מניעות גם להנפש ע"כ א' ב"פ כי לי ב"י עבדים בנפשם, וגם עבדי הם בגופם, ובזה י"ל פי' המכילתא מה שהובא ברש"י בפ' משפטים עה"פ ורצע אדניו וגו' ר"ש הי' דורש מקרא זה כמין חומר פי' תכשיט, ובהנ"ל י"ל פי' חומר לענין מעשה החומר מש"כ כי לי ב"י עבדי הם וכו' ע"ש וכן דלת ומזוזה הורים על שני אלה, דלת לצרכי הבית עניני עוה"ז מהגוף, ומזוזה עניני הנפש ע"כ ורצע: (כו), א, ואבן משכית וגו' פי' רש"י ואסרה התו' לעשות כן, חוץ מן המקדש [עי' או"ח סי' קלא לכן נותנין עשבים בי"כ על רצפת אבנים בביהכ"נ ועיין בגמ' מגילה דף כב]; וי"ל טעם לזה, כי בביהמ"ק הלכו יחפים כי אדמת קודש הוא, והטעם שלא יבאו לידי קרי, כי בעון זה גלינו מארצינו כמו שאי' בש"ס, ובזה"ר שכל טפה וגו' ול"ל אבן משכית שיהא רגליהם קר תמיד, להנצל מעון זה, ע"כ כ' [בפ' שמות וביהושע ה] של נעלך מעל רגלך וגו' באשר שהוא אדם וצריך לעשות כ"מ דאפשר שלא יבא לידי טומאה ואין סומכין עה"נ וכמו שאי' בריש יומא שמא יארע בו פסול, ל"כ בביהכ"נ שהולכין במנעלים כל השנה ואין נשמרים מעון הנ"ל בעוה"ר ואם יתן אבן משכית הוי כתרתי דסתרי, וי"ל דלכן מסמיך לתקן עון זה, את שבתתי תשמרו זה עונה של ת"ח משל"ם, ומקדשי תיראו שתיראו שלא יארוב ותלכו בגולה בעון זה, אני ה' נאמן לשלם:

פ' בחקתי, אם בחקתי תלכו וגו' כפל הדברים ע' ברש"י, וי"ל כמו שיש באדם ימי ערב בקטנותו שמחזיר אחר דברים ערבים לפה, אח"כ ימי התועלת שמחזיר אחר הון אח"כ באו ימי התכלית לעת זקנותו, כן ג' אלה נ"ל לקיום התו' והמצות, א, מש"א אם בחקתי תלכו ענינו השגחה גדולה [ע' מו"נ ח"א פי' כ"ד] והוא כמו שאנו מתפללין הערב נא ה' וגו' את דברי תורתך בפינו, וזה כמו הקטן שכל השגחתו על הערב לפיו, ב, ואת מצותי תשמרו, מלשון ואביו שמר את הדבר וכמו שמצפים להרוית הון, ג, ועשיתם אותם דייקא שלא יהי' עשי' בשביל ד"א ואיזה פני', אלא המעשה המצוה יהי' התכלית והשלימות: עי"ל ידוע שיש עבודה לשם ממון ושכר, ויש עבודה שהוא בעצמו השכר, כמו אם יוכל לשמש המלך לכבוד גדול הוא לו וק"ו ב"ב של ק"ו אין תפארת וזכי' גדולה לאדם שפל השפלים לעבוד ממ"ה הקב"ה וזהו שאי' [בפ"א פ"א] אל תהיו כעבדים המשמשין וכו', וגם זה שא' [סוף ברכות] צדיקים אין להם מנוחה וכו' כי אין מנוחה יותר מזו, כי זה המסלק מהעבודה לשם ממון ושכר אז לא רוצה בעבודה אלא בשכר, ולעול ולמשא העבודה עליו, ולהיפך אם העבודה בעצמותה חשב לו לשכר, אז כ"מ שיכול לעבוד, יותר נישא לי', ואם זהו בעניני גשמי ק"ו בעניני הרוחני, וידוע ששני אלה המה נגד הטבע של ע"ה, א' ניתן התוה"ק שנ' ודברת בם ולמדתם, והגית בו וגו', ומאין יבא עזרי לפרנס א"ע וב"ב וכל צרכי אדם המרובים, ב, לפזר ממון על מצות החקים אשר אוה"ע, ושטן כנגדן, כמו תפילין ציצית וכדומיהם הרבה, והשכר ע"ז נעלם מעיני אדם, אבל רפואה לזה שישוב מאין בא ולאן הולך

ולאוי למכר וכאלו מכור כבר, וזהו הכפל. פי"ל, ע"ד חז"ל [קידושין כ] שנעון שביעית ימכר מטלטלין ואח"כ שדה, ואח"כ ביתו וכו' וע"כ כי שימכור מכירות הרבה, פי"ל שהורה התוה"ק שלא תהא אץ להעשיר כי עי"ז יש לו טרחות יותר ומניעות לעבודת ה' יתש"ו, ויהי' הסוף שימכר, מכירות פי' מה שקנה כבר ימכר אח"כ, ודי לך בנחלתך אשר תנחל: (טז), לפי רב השנים וגו' ק' הלא זה כבר מוכלל בפסוק הקודם, וי"ל לפי שפי' לקמן ועשת את התבואה לג' שנים, וזה הברכה רוצה למכור לו לחשבון, ע"כ אה"כ לפי רוב השנים דוקא, או יאמר, ע"פ הפשט בתוה"ק עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר, ע"כ אה"כ דאין סומכין עה"כ רק כי מספר תבואת מכל שנה כפי הטבע הוא מוכר לך: (יז), ולא תונו וגו', וק' למה לעיל אה"כ אחיו, וכאן עמיתו, וי"ל לעיל א' בעניני ממון ויתיר לעצמו לאמר הלא אחי הוא ועליו המצוה ומנהגך לא תתעלם ע"כ אין בזה כלום, אם יתן לו אחיו יותר מכדי שוי', או לפי"מ דקיי"ל דאין אונאה לקרקעות [ח"מ סי' רכז סעי' כט] ע"כ ירצה לומר שמותר לקחת מאחיו יותר מכדי שוי', אבל כאן איירו בהנאות דברים וזה שייך לכ"א, או לפי"מ דא' חז"ל [ב"מ נח] דפי' וכי תמכרו במטלטלין וכה"א או קנה מיד, דבר הנקנה מיד ליד, א"כ פי' וכי תמכרו שניכר בו המכירה, שבא ליד אחר, וירצה לומר בהאי הנאה דאית לאחי שלא יהי' לנו בושה שיבאו מטלטלין שלנו לידי אחר, יותן לי יותר מכדי שוי' ע"כ מתחיל לעמיתך ואח"כ פי' אסיך שאחיך הוא כעמיתך: (כ), וכי תאמרו וגו' וק' למה כתב התוה"ק הקו' הלא די לומר וצויתי את ברכתי וגו' ושוב לא קשה מידי, וי"ל בלא הקו' לא נוה את הברכה כי לא יכירו ברכת ה' ויתלו במקרי, לכן אה"כ דוקא וכי תאמרו פי' שיכירו שאין שום טבע שיהא לכם מה לאכל ואז יתפלל על זה בל"ס, ויראו מעשה נסים [עי' ב"ל דרוש כג עה"פ כי תאמר בלבבך בפ' עקב], עי"ל כי הקשה לי אחד, הלא השאלה הזאת מה נאכל הוא על שנה השביעית, והברכה הוא בשנה הששית, ואם כבר יהי' הברכה בששית שוב לו ישאלו מה נאכל, והשבתי שזהו טעות שהקו' מה נאכל הוא מיד להשומעים בה"ם מצות שמיטה ויובל, ובני הב' שמעון כי' א' פי' ועשת, לא שילמיח הארץ יותר, אלא ינוה את הברכה בתבואה, וכאלו עשת, וזה יוכל להיות בשביעית שישלח ברכה בתבואה של ששית, אבל הרמב"ן מקשה הלא בשביעית יש להם תבואה מששית ולמה אה"כ מה נאכל בשביעית, ע"ש התירץ, ולענ"ד י"ל שישאלו, איך ינהגו באכילת השביעית אם לאכל אני ממה שאכלו בשנים הקודמים, א"ל, ועיקר השאלה שלא יכלו לתת צדקה כ"כ, ובזה יהי' מתורץ קו' אחרת כי לכאורה מש"א הן לא נזרע וגו' נראה כמיותר שזהו ידוע אמנם י"ל פי' הן לא נזרע כמש"כ זרעו לכם לצדקה, כלומר שעי"ז לא נוכל נזרע צדקה, ולא נאסף וגו' כלומר לא נוכל לקיים המצות הנוהג בתבואותינו: (כג), והארץ לא המכר לצמיתת וגו' אורח אחד לא יכול לבא לעיר כי בא השמש, ופגע בשר הכפר וביקש ממנו ללין אצלו, השר נתמלא חמה עליו וא"ל וכי פלטון שלי בית אכסניא, א"ל אדוני ממי יש לך פלטון שלך א"ל מאבי, ואביך ממי, מאבי אבי, ואחריך למי יהי', לבני, א"ל האורח, א"כ הוא אכסניא ולא יותר, וזה שא' הכ' אם תהיו כגרים בארץ נכרי' כן תהיו בעוה"ז ותבינו כי לי הארץ וביתכם וארצכם הוא כאכסניא, אז תהי' לכם קיום ותהיו תושבים, אבל אם תאמרו שהארץ שייך לכם כתושבים וע"כ נתי תמכרו לצמיתת, ולקנות אחרת, אז תהיו כגרים שאין לו אלא לינת לילה, עי"ל פי' והארץ וגו' אפי' אתה אומר כי לי הארץ פי' לי לשמי לקיים מצות אבל תאמר מנ"מ באיזה אדם יקיים המצות, ע"ז אמר כי גרים וגו' פי' אינו שלך כלום, רק כמה אנשים שימי חייהם קצר כגר ממש, ויש שחיים

שנים יותר, ג"כ המה כגרים בעברו השנים, וא"כ פי' אף תושבים המה כגרים, עי"ל כמו שיש גרים ותושבים באראליות כן הוא בנפשיות, שאלו האנשים אשר לא זכו לאיזה מצות, או לא עשו כראוי, עדין המה גרים והצדיקים המה כתושבים, ע"כ אה"כ, והארץ וגו' והטעם כי לי לשמי הארץ ואני מזכך בהארץ לעשות מצות וזהו כי גרים וגו' ואני רוצה שהגר יהי' כתושב במצות ע"כ והארץ וגו': עי"ל שכתב המ"ש על פ"א פ"ה אות יא עה"מ גלות בא לעולם וכו', וז"ל, והרי"א כי למה תהי' שמטת הארץ סבת הגלות כעע"ז וכו' ואם ה' יתש"ו נוה השמיטות לצורך עבודת האדמה וכו' כדי שתחליף כח להוסיף על תבואתה וכו' די להם א"ל ישמעו, שמיעט פירותי' יהי' עונשה, והספק הזה גדול הוא על הרב המורה שכ' טעמי מצות שמיטה כדי שתחזק ותוסיף פירותי', אבל זה אין לך לקבל ממנו אם בעל נפש אתה, שאם הי' הדבר כן לא היתה השנה הששית עשת תבואה לג' שנים שאז האדמה בתכלית חולשתה, וכו', אבל האמתת הענין הזה הוא שא"י יש לה בעצמה סגולה נפלאה ויחס גדול לקבל ניצוץ האלקי והשגחה העליונה תתיחד באותה הארץ באופן נפלא מש"כ בשאר הארצות ולהורות על מעלת הארץ בעצמה זכרו חז"ל שאה"כ בראו השי"ת ממקום קדוש וטהור ממקום ביהמ"ק, וכאשר בחר באאע"ה נוה לך לך מארצך וגו' אל הארץ וגו' שבהיותו עבד אלקי צריך להיות באותו מקום וכו' וכ' ארץ אשר ה' אלקיך דורש אתה, תמיד עיני ה' אלקיך בה וגו' וכו' ע"ש, ולענ"ד י"ל לעת הרב המורה הנ"ל מש"כ כדי שתחזק ותוסיף פירותי' אין כוונתו מטעם הטבע הארצות, אלא שהמצוה זו שמיטה ויובל פועל זאת, בכדי שירבו ב"א בצדקות ובגמ"ח שזהו יסוד עולם, ובפרט שירבו במצות התלוים בארץ, וזהו מכנג"מ כי בשלומה בכל המצות התלוי' בארץ כמו לקט שכחה פאה מעשרות בכ"ז עכ"פ מאסף תבואתו הנשארת לו, אבל שמיטה הכל אינו שלו וכש"כ יובל, לכן יברכו ה' יתש"ו, ומש"כ ועשת את התבואה לג' שנים זהו ברכה בפ"ע, ופי' הכ' וצויתי דייקא ברכתי, זהו הברכה שהי' לכם לכל השנים יהי' עכשיו בגלוי, שעשת בשנה הששית כלומר שזה יראו כל עין ברכתו אשר יצא מאתי, יתש"ו, וקודם הי' בנסתר, והנה כפי מה שכ' בתוה"ק ובמ"ש הנ"ל יש קדושה בא"י בעצמותה וכ"ה בזוה"ק פ' נח ומ"ד וכן אי' בתדא"ז פ"ב ע"ש ע"כ אה"כ והארץ לא תמכר וגו' והטעם שמחולק הארץ הזה מכל הארצות וכמו שאתה שייך לי כלומר ולקדושה נבראת, כן כי לי הארץ שיש בה קדושה והשכינה לא זז משם ויותר מזה, כי ב"א המה גרים, היום כאן ומחר בקבר, אבל והארץ לעולם עומדת ופי' אתם ב"א והארץ, עומדי בקדושה ואתם גרים, והארץ תושבים: עי"ל גלוי וידוע הי' שישראל גולין בעוה"כ על שלא שמרו שמיטה ויובל וכני' לקמן [בפ' בחקתי] אז תרצה הארץ וגו' וע"ז אה"כ כאן מיד לאחר מצות האלה, ידעתי עבור עונותיכם תמכרו הארץ לידי נכרים, אבל לא לצמיתת ח"ו, תמכרו, כי באמת לי הארץ, כלומר בראתי' לשמי, ואפי' אם תהיו גרים בגולה וכמש"כ כי גרים יהי' זרעך וגו' אבל לע"ל תושבים תהיו עומדי, לכן ובכל ארץ מ"ל אחוזתכם כמש"כ במצרים [סוף ויגש] ויאחזו בה, גאולה תתנו לא"י ע"י תשובה שלמה, בבי"א: (לה), וכי ימוך אחיך וגו' ז"ל המ"ר [פ' לד] הר"ד [תי' מא] אשרי משכיל אל דל וגו', וי"ל הכוונה ע"ד משל, שני אחים אהובים שהיו עשירים נכבדים ונדיבי לב, פתאום אחד מהם הולך מטה מטה עד כי נפל מאוד ונעשה עני ומאמת בושה לא הי' יודע מה לעשות ואחיו הי' רחוק ממנו, והלך ביומא דשוקא לעיר לייפציג כי אמר שם ימצא אותו ויגלה לו בסתר את מעמדו הרע, וכן עשה, אחיו הצדיק ראה בשתו גדול מהסיפר המעשה, השיב לו אהו' אחי עתה אני טרוד בעסקי, ולעת ערב בא אצלי, ואראה מה לעשות לטובתך, בין כך ובין כך נתן לרעהו

ביכורים, לקט, שכחה, פיאה, תרומה גדולה א' מנ', מעשר, מעשר שני, או מעשר עני, ואם הי' נטועה אדם הי' מקודש ג' שנים ערלים ונטע רבעי, ושביעית, ולכן כ' כאן למען ידעו דרתיכם כי בסכות וגו' כי אפילו שכל נרכיהם של ישראל במדבר הי' למעלה מן הטבע, שמלתך לא בלתה וגו' המן, והבאר, אבל לא הי' נכר כ"כ למדריגות קטנות כי כ"ז מעשה ארץ, והרגל נעשה טבע, אבל סכות שהקיפם בענני כבוד לאו עין בעין, עניני אלקית, והזכירה הזאת מביא את האדם לגדולות שיש בכ"ד מציאת אלקית ולד' הארץ ומלואה וגו', ואז יקיימו בשמחה גדולה כל המצות הנ"ל ויהי' שמחים יותר על המצות, מאשר אספו את תבואת הארץ ע"כ תחגו את חג ה' דייקא, וא' שבעת ימים כנגד ז' מצות הנ"ל: (כד), ב, להעלות נר תמיד ז"ל המ"ר ב"ק פתח כי אתה תאיר נרי [תה' יח] א' הקב"ה לאדם נרך בידי וכו' שנ' נר ה' נשמת אדם [משלי כ] ונרי בידך להעלות נר תמיד אם הארת נרי, הריני מאיר נרך, וק' וכי בשביל מצוה זו יהי' קיום לנשמה, וי"ל שהמ' מפרש לנו לימוד גדול, ע"ד הכ' [בחקתי] ואם תלכו עמי קרי פי' רש"י לפרקים והיינו פעם עושה פעם אין עושה, וזה לדמיון לבעל העגלה הנוסע להר גדול מאוד והסוסים חלושים, ומרוב עבודה הוא וגם הסוסים נתיגעים ועיפים ועומד לפוש וייסן, ובהקיצו רואה שהעגלה והסוסים נסוגו אחור תחת ההר וכן הי' כמה פעמים ומזה ראה באם לא ילך בפ"א בכח גדול ובהרבה יגיעות עד ראש ההר מבלי שישן כלום אף רגע, אז לעולם לא יבא אל ההר וכן מסדר בשלימה של יוד בשבת מעת הדאו והלכו עמי קרי וגו' כלומר זה גרם לכל הצרות [ועי' סוכה נב לע"ל ידמה היצה"ר לצדיקים להר והיינו בכוונה זו שא"א לפוש כלום] לכן צוה לנו התוה"ק מצוה זו להעלות נר תמיד דייקא בלי הפסק אף רגע אמת וא', אם הארת נרי פי' תמיד, וזה יהי' לעיניך לעשות כן בכל עבודת הקו' מבלי רפיון אף רגע אמת אז הריני מאיר נרך:

פ' בהר, בהר סיני וגו', עי' רש"י למה א' כאן בהר סיני. וי"ל כיון שמצות האמור בפ' זו שמיטה ויובל קשה קיומה להמון עם, כי הפסדה גדול מאוד, בפרט לעני שיש לו נכסים רבים, ובעוה"ר בעבור זה גלו כמש"כ [בפ' בחקתי] אז תרצה הארץ וגו' ע"כ מקדים בזה בה"ס לאמר, שהאדם יקח ראי' מהקב"ה שהניח כל הגבוהים ושכן על הר קטן ללמד דעיקר הוא ענוה וזה יתד שכל הטובות תלוים בו ואז בקל יוכל לקיים דינים האלה, כי האדם וכל אשר לו הכל הבל ורעות רוח, ולא נברא אלא לעשות רצון בוראו יתש"ו, ועי"ל: (ב), אשר אני נתן לכם כאן א"כ ענה שנית לקיים את המצות האלה, שתזכרו תמיד אשר אני דייקא נתן לכם, וזה שא' ושבתה הארץ שבת לה' דייקא לא שבתה לך, כי אין שלך כלום, אלא לה' הארץ: (ג), שש שנים תזרע וגו' וק' למה מכפיל הכ', והול"ל פ"א שש שנים תזרע שדך ותזמר כרמך, אמנם כאן א"כ ענה שלישית, כ"א יחזיק אדם א"ע לומר שהכל שלו, אז המנהג לעשות חשבון הכולל מידי שנה בשנה, מכל הכנסות שדותיו, אבל כמש"א עה"פ כל הנשמה תהלל י' ע"כ נשימה צריך להודות לה' יתש"ו כש"כ על רכושו, שצריך לעשות חשבון פרטיות שזכה להיטין מה' יתש"ו, ובאספו שעורין יודה לה' יתש"ו וכן עכ"ד בפני עצמו, וכמו שאחד מקבל מתנות חנם, כל או"א לטובה גדולה יחשב להמקבל וזה שא' כפל שש שנים וגו' והכוונה הרבה פעמים שש שנים ימנה והיינו ע"כ אחד ואחד שאוסף מהשדה, ואז בל"ס יקיים ובשנה השביעית שבת שבתון וגו' פי' להארץ יהי' שבת וגם מתשבותיו יהי' שלם עם ה' יתש"ו שלא יהרהר ע"ז כלום אלא יקיים בשמחה: (ח), וספרת לך וגו', וק' תיבת שבע שנים נראה כמיותר דהול"ל וספרת לך שבע שבתת שנים שבע פעמים, גם החשבון והיו לך ממילא ידוע, ועי' רש"י, וי"ל שהורה הכ' באם ישמור השמיטות אז בכל השנים יש קדושה בכל הפירות ותבואות, וא"ל הרי כל תבואותי' ופירותי' מול כאכילת בהמה וכ' אדם ביקר בל ילין וגו' ע"כ מחשב כל השנים לקדושה [וזה דומה כאדם שאינו נמשל, כך הארץ שאינה שובת השמיטה, וגם דומה כמו העסק המצות מילה ג"כ מצוה הוא כדאי' בתוס' דע"ז דף כז, א"כ מה שהוא סופר השנים ג"כ מצוה וזהו וספרת לך דייקא שהספירה הוא הכנה וגם זה שייך לך למצוה: וז"ל הרמב"ן בפ' זו, כי ששת ימי בראשית הם ימות עולם [פי' כמש"א בגמ' סנהדרין נז, שית אלפי שני הוו עלמא וכן הוא בתד"א רפ"ב] ויום השביעי שבת לה' אלקיך כי יהי' שבת לשם הגדול כמו ששנינו [ר"ל סוף מס' תמיד] בשבת היו או' מזמור שיר ליום השבת לע"ל שכולה שבת ומנוחה לחיי העולמים, והנה הימים רמז לאשר ברא במעשה בראשית והשנים ירמזו לאשר יהי' בבריאת כ"י עולם ע"כ המחיר הכ' בשמטה מכל חייבו לאוין, וחייב גלות עלי' וכו' וכן שנינו [פ"א פ"ה משנה ט] גלות בא"ה וכו' ועל שמיטת הארץ מפני שהכופר בה אינו מודה במ"ב ובעוה"ב וכו' כי ישובו ביובל הכל איש אל אחוזתו ואיש אל משפחתו. עכ"ל, וכן הוא בפי' בגמ' [שנ' לז] כשם שהשביעית שנה א' לז' שנים כך העולם משמט אלף שנים לז' אלפים שנה שנ' ונשגב וגו' ואו' מזמור שיר ליום השבת וכו', ובדברי הרמב"ן הנ"ל מבינן מש"א חז"ל [בפ"א פה] גלות בא לעולם על ע"ז, ועל ג"ע, ועל ש"ד, ועל שמיטת הארץ, ובפשוטו' י"ל כי חז"ל א' [יומא ט] מקדש א' נחרב על ע"ז ג"ע ש"ד, ומקדש ב' נחרב על ש"ח, מלמד שש"ח שקולה כע"ז וכו', וי"ל פי' ש"ח, שבזה מוכלל כל העבירות, כי ע"פ רוב יותר מקיים אדם ואהבת לרעך לעשיר, מלעני כי השנאה מחמת שרוצה הכל חנם, ובמילא עובר על שמיטה ויובל, ובמילא כופר במ"ב ובעוה"ב כמש"כ הרמב"ן הנ"ל ובתחה"מ שישובו איש אל אחוזתו וגו', גם יש להבין בזה מאמר חז"ל [שבת פט] וז"ל ה' שמות יש לו, מדבר צין, מדבר קדש, מדבר קדמות, מדבר פרן, מדבר סיני וכו' [ע"ש ועי' לקמן ר"פ במדבר]. וי"ל שחמשה שמות אלה המה עקר האמונה של ישראל, א, שהתוה"ק הוא מן השמים וזהו צין שנצטוו ישראל עליו את התוה"ק, ב, מציאת אלקית וכל מי שמקיים באמת שויתי ה' לנגדי תמיד מקודש וזהו שנתקדשו ישראל עליו באמונת האמת, מציאת אלקית, ג, שכר ועונש מן השמים עכ"ד, לכן צריך אדם ליתן דין קדומה לכל מצות ה' יתש"ו וזהו שא' שנתנה קדומה עליו, ד, תחה"מ ואז יקיום איש אל משפחתו תשובו, והשיב לב אבות על בנים וגו' וכנ"ל, וזהו שא' פארן ורבו עליו כלומר שבאו לאמונה זו, ה, ביאת משיח ואז ירד שנאה לאוה"ע מפני השכר הטוב שיהי' לישראל וכדאי' בריש מס' ע"ז, וכיון שעברו שמיטה ויובל וא' כ"א כי לי הארץ פקרו בכל הנ"ל, ופי' ג"כ שנאת חנם שא' אני ואפסי, וכ"מ שיש לאדם אחר הוא חנם, וכל הגיאה כאלו עע"ז, גם מלבין פני עניים, כאלו שופך דמים, וכ' [משלי כח] נבהל להון איש רע עין ל"ד הון אלא לכ"ד שיש לחבירו כאה ממנו, ע"כ יש לו רע עין, גם על אשת חבירו, וכאלו ג"ע, אבל, ולא ידע כי חסר יבואנו, כי כמו הדר בבית דירה חנם, עם בעה"ב, כז"מ שנוהג א"ע כגר ומכבד את בעה"ב, טוב, ואם עושה א"ע כבעה"ב, אז זרקו מביתו, וכש"כ אם מורד, ועושה כל מיני תועבות לבעה"ב, אבל אם שמרו שמיטות ויובלות באו עי"ז לכל המעלות הנ"ל וספיר א"כ כאן בהר סיני: (יד), וכי תמכרו ממכר וק' על הכפל, וא"ת דברה תו' כלשון ב"א, והלא מיד א' או קנה, וי"ל כי מי שיש בו י"ש בל"ס לא ימכר שדהו או ביתו בא"י [עי' או"ח סי' שו סעי' יב] ואם אפי' מחמת דוחקו, בל"ס זהו עונש מה' יתש"ו על עבירות

וראוי

וגו' זה מצות עומר, שעמ"כ כן הוא המתנה, ואח"כ אה"כ זאת בריתי וגר על המילה כי שוים המה. וזה שא' הכ' כאן אשר אני נותן לכם בני ברית וגו': (יח), והקרבתם על הלחם ב' במסורה כאן ואידך כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם [עי' בעה"ט] וי"ל הכוונה עה"כ וספרתם לכם וגו' שזה דומה למצוה לקמן [פ' בהר] ושבתה הארץ שבת לה' ז' שמיטות ושנת היובל שהכל יוצא לחרות וכ"ז להודיע לכ"א כי לי הארץ כן צוה הקב"ה לספור מיום העומר מ"ט יום ויום נ' לקבל עליו התורה והמצוה להודיע לכ"א כי לי האדם ועבדי הם, כלומר, הן שהותר לו לאכול מיני הגוף ע"י דבר קטן והוא העומר, אבל אכילת הנשמה קשה מאוד, וזה שכ' המסורה והקרבתם על הלחם תיבת על הלחם נראה כמיותר אבל ר"ל שאתם קרבו את עצמכם לקבלת התוה"ק כל שנה ושנה ללחם העיקר והוא מש"כ כי לא על הלחם וגו' ולזכר עניני ספירה הנ"ל: (כא), וקראתם בעצם היום הזה כי יש מקרא ויש עצם, והיינו דאי' בראשית ברא בשביל התורה שנקראת ראשית דבכו נברא העולם, וכ' אם לא בריתי, זה התוה"ק חקת שמו"א לא שמתי, נמצא פסח וסוכות המה כענפים, ושבועות הוא העצם והשרש [וי"כ שכ' בו עצם ע"ל], עי"ל כי ק' למה בכל ימים טובים יש לנו מצות כמו בפסח מצה ומרור, סוכות ד' מינים ומצות סוכה, בר"ה תק"ש, י"כ עינוי, ושבועות לא כלום, ונ"ל שעצם מצות היום הוא גדול מכולן דאי' בס"י שצ"ל אצל כל אדם בשבועות כאלו עומד אצל ה"ס ושומע מפי הגבורה ב"ה וב"ש, ולקבל עליו לקיים כה"ת, ביתר שאת ויתר עז, ובפרט שצריך האדם לעלות במחשבות קדושות ביום הזה דומיא דישראל שהיו מקדשין מאוד אצל ה"ס עד שהיו כמלאכים, [ועי' בס' זכרון על מס' תענית בגמ' דף כח ע"ב] וידוע שלמצות מעשה הגוף יש גבול, אבל למחשבות הקדושות אין גבול ושפיר א' בעצם היום הזה שיש בו עניני עליי' מאוד: (כד), זכרון תרועה בגמ' ר"ה [דף כט] רוצים חז"ל לומר פי' זכרון כשחל בשבת ואין אסקומתא כן, וא"כ ק' למה לא כ' יום תרועה, ועי' רש"י ורשב"ם ומ"ת, וי"ל אם אין לו שופר לא פטור לזכר תרועה, אמנם י"ל משום זה היום תחלת מעשיך כדאי' בגמ"ר כאן ובפסיקתא ובר"ה יכתבון וגו' ומז"ל א' תרועה הוא קול יללה, וזוכר מש"ה [עירובין יג] טוב שלא נברא וכו' והוא על כי האדם לעמל יולד, ורוב יגונות שיש לו כל השנה, ודואג עליהם בר"ה אבל אה"כ שזכרון תרועה הנ"ל יהא לו על מקרא קדש שיזכה לעבוד ה' יתש"ו בקדושה, וללמוד התוה"ק לשמה שנקרא מקרא קדש, ועי' בפסיקתא ס"פ בחדש השביעי קו' הגמ' יום תרועה ועשיתם בזיהמ"ק: עי"ל ע"ד המ"ר וז"ל כתיב אשרי העם ידעי תרועה [תה' פט] וכי אין אוה"ע יודעין להריע וכו' אלא שהן מכירין לפתות את בוראן בתרועה, והוא עומד מכסא דין לכסא רחמים, ומתמלא עליהם רחמים, והיפך להם מיה"ד למיה"ר, וג' מיני רחמים אלה י"ל כי בר"ה יכתבון, צריכין ישראל לג' מיני רחמים א' למחול על חטאת נעורים ועד היום הזה, שלא יגזרו רעות עלינו על ידן ח"ו, יותר מזה אנו מבקשין על גזירות טובות ויחדש עלינו שנה טובה. ג', אנו מבקשים בכל תפילתינו לגאולת עולם. וכל ג' אלה המה רק ונלד רחמים הגדולים וכסדרן מהשב המ' הנ"ל והאחרון עיקר, וזה שא' זכרון תרועה פי' דעיקר תרועה יהי' לכם לזכרון להתפלל על מקרא קודש דייקא לגאולה שלמה שנ' [ישעי' ד] והי' הנשאר וגו' קדוש יאמר לו: [כח), בעצם היום הזה פי' שהיום גורם כי מעשה אבות יכשו בנים, יום אשר א' הקב"ה סלחתי כדבריך [ועי' בתדא"ז ס"פ ד' וז"ל בישרה אותם רוה"ק בשורות טובות וכו' ויהי' לכם יום זה יום סליחה וכפרה ומחילה וכו'], יום אשר נמול אאע"ה לצ"ט שנים דמו מונח לפני ה' יתש"ו לכפר בו לבניו ביום הזה, יום אשר אנו או' בתשרי נברא עולם ובי"כ יתחתמון, וכמו. ביום שעמד בו מלך בו"ד, מוחל לעמו ונותן מתנות, כן, מוחל הקב"ה לעמו, וי"ל לג' אלה כ' כאן עצם, א', כי יום כפרים הוא כנ"ל, ב', אשר לא תענה זכר לעינוי אאע"ה, ג', אשר תעשה כל מלאכה וגו' וא"כ מכחים שהקב"ה ברא עולם וברא תשובה מקודם, לקיום בעולם שעי"ז יזכה לעבודת האמת ולהשארות הנפש, ע"כ והאבדתי וגו': (מ), ולקחתם לכם וגו' ואי' במ"ר ובמ"ת ד' מינים אלה כנגד ד' כיתות בישראל ע"ש, אמר הקב"ה יקשרו כולם אגודה אחת והן מכפרים אלו על אלו, וק' הלא ראינו להיפך עכן איש אחד הי' ועל כל ב"י הי' קצף [יהושע כב] וכמו שאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב וגו' כן תמיד רשעים והלבנה בעולם, וי"ל כוונת המ' דמצוה זו בא ללמדינו כמו שאפי' אם האדם במעלה הגדולה עדין אינו משלים כוונת הבריאה עד שיזכה אחרים כמו מרע"ה זכה וזיכה אחרים, כן דרך ב"א להיות מושלים איש על שלו, רק א' המתבזבז אל יבזבז יותר מחומש וכ"ז מצד הדין, אבל באמת א' [פ"א פ"ה] שלי שלך ושלך שלך חסיד היינו שילמוד אדם ממצוה זו שהקב"ה צוה שיהא כל ד' כיתות נקשרים ביד כ"א, דהיינו כמו שדואג על כפרות עונותיו ולסור מרע ולעשות הטוב כן החיוב על כ"א מתם לדאוג בשביל כ"א מד' כיתות, ואם זה בעניני אמת כש"כ בעניני עוה"ז שצריך המצוה זו להיות לעיניו תמיד לבא לקיים מדה זו לומר שלי שלך ושלך שלך היינו שיכיר שאין שייך לו כלום מכל אשר לו רק שהוא כאורח עובר: (מב), בסכת תשבו שבעת ימים וגו' למען ידעו דרתיכם וגו' [בעזב"י אמרנו על בר מצוה של בני הב' המשכיל שמעון ני' ע"ס תרכ"ב לפ"ק] ק' למ"ד בסוכה [יא ע"ב] סוכות ממש הי' במדבר א"כ איזה זכרון יש בזה לנו אמנם אי' בגמ' [חגיגה ה ע"ב] ריב"ח הוה קאי בי קיסר אחוי לי' ההוא אפיקורסא, עמא דאהדרינהו מרי' לאפי' מיני' וכו' וק' למה אחוי לי' ולא אמר לי' זאת בפירוש, וי"ל דא' שז"ל מיום שחרב ביהמ"ק בטל הנביאה, והיינו אם יש לאדם רוגז על חבירו ועדין דבר עמו סימן הוא שעדין הוא רוגז קטן, אבל אם לא רצה שוב לדבר עמו כלום, זהו ראי' שהרוגז הוא גדול מאוד, לכן אחוי לי' ברימז בלא דיבר כלום, להורות על חרון אף ה' יתש"ו שלא די שהסתיר פניו אלא שלא רצה שוב לדבר עמכם כלום ופסקה הנביאה וב"ק ורוה"ק, וריב"ח השיבו, כמו אב שלא רצה לדבר עם בנו אעפ"כ מציץ מחרכים, ואם אחד רוצה להרע לו, מיד נוקם ונוטר נקמת בנו כן כתיב [ישעי' נא] ובצל ידי כסיתיך, כן צוה הקב"ה מיד אחר י"כ שייטיב כ"א דרכו ולא ישב תחת קורות ביתו, אלא תחת סכך. שיביט תמיד למעלה לשמים, למען ידעו דורותיכם, כמו שהיו ישראל במדבר רק תחת השגחות ה' יתש"ו למעלה מן הטבע, ואף שלע"ע ע"פ רוב הוא ע"ל הטבע, ועולם כמנהגו נוהג, אעפ"כ הכל הוא בהשגחתו יתש"ו, וא"ת לפי"ז הו"ל לעשות מחיצות בלא סכך כלל, ז"א, כי זה הורה שהאדם צריך לעשות כ"מ דאפשר, ואח"כ צריך להתפלל לה' יתש"ו שישלח לו עזרו מקודש, וזהו ממש כמו הסכך, שנ' למען יברכך וגו' בכל מעשה ידך אשר תעשה ושבעת ימים המה כנגד שבעים שנים ימי שנותינו, [ועי' לקמן סוף פ' פנחס] כן עד י"ג שנים עומד הבן תחת סכך של אבותיו, ומכאן ואילך צריך להתחזק בעבודת ה' יתש"ו בעצמו, ולהיות עומד תחת הסכך מן השמים להיות עינו ולבו שם כה"י למען ישכיל בכל דרכיו אמן: (מג), למען ידעו דרתיכם וגו' ק' למה דוקא בזה צריכים לידע הדורות וגו' [וכמו שמקשים ע"מ שאר"ג כל שלא אמר ג"ד בפסח וכו'] וי"ל כי כ' כאן אך בחמשה עשר יום וגו' באספכם את תבואת הארץ וגו' לכן צריך למען ידעו לחיזק, כי לזה באספכם וגו' צריך לקיים מקודם מצות רבות וגדולות שיש בו חסרון כיס, והמה ז',

בכורים

נקראים לילה והטובות נקראים יום, וכמו שראינו שני ב"א שוים ממש בריאה ובמלבושיהן אבל הפנים רחוקים זמ"ז כי זה מלא חכמות וזה מלא תועבות, וכן שני בתים שוים ממש אבל זה בתוכו הון עתיק ובזה דלים וריקם, וכמו שני ימים ושני לילות הנ"ל כן עשירות וטוב לרשעים ירידה להן, והנה כ' בפ' זו רעות וטובות כי אם לשארו וגו' וכמה פסוקים רעות, וכ' וקדשתו וגו' וכדומה מן הפסוקים לקמן טובות, ע"כ כ' שני מיני אמירות ולהבדיל בדברים הנ"ל וכן כ' משנ' הנ"ל וז"ל אבל למעט כמה שטרות וכמה גזר דין ע"ש: (כב), יג, וזרע אין לה פי' שתרגום ובר לית לה, וזהו תמי', אמנם ק' למה משני התוה"ק כאן מפ' כי תצא אבל יבם שני ובן אין לו הלא חז"ל דרשו כאן עיין לה [קידושין ד] כמו שם עיין עליו [יבמות כב ע"ב], וי"ל כי פי' בן אפי' פסול כדאי' בגמ' שם אפי' ממזר וכדאי' בא"ע סי' קנו. ל"כ כאן צריך לכתוב זרע, כי תיבת זרע פי' כשר דוקא כדאי' בתוס' שם ד"ה בן, ומש"א חז"ל [קידושין ד הנ"ל] אפי' זרע פסול, פי' תוס' שם, אר"י זרע זרעה קאמר, דהא כיון שנבעלה לפסול לה, פסלה מן הכהונה ולא תאכל עוד בתרומה, ע"כ שפיר משני התוה"ק וכ' כאן וזרע, פי' בני בנים אפי' פסול, אבל בן פי' זרע ראשון כדאי' בתוס' שם, ובתוס' ב"ב דף קטו, והתרגום בכיון כ' ובר, כי הייתי אומר, אם הזרע נפסל אח"כ אינה אוכלת בתרומה כי זרע פי' כשר דוקא, ע"כ מפרש הת' שבאמת אינו כן וכאלו כתב כאן, בן, לענין זה דאם נפסל אח"כ נמי אוכלת בתרומה, ועי' רמב"ם ה' תרומות פ"ו, ובפשיטות י"ל מש"כ התרגום ובר, פי' כמו בר מן דין כלומר גוף אחר כדאי' בגמ' נדה דף מד זרע תרי גופי: (כז), שור או כשב וגו' ז"ל המ"ר [ר"פ כז] הד"ד [תני לן] צדקתך כהררי אל ההרים מעלין עשבים והצדיקים יש להם מעש"ט, ד"א מה ההרים ראוים להזרע ועושין פירות, כך הצדיקים עושים פירות ומטיבים לעצמן ולאחרים וכו' שנ' אמרו לצדיק כי טוב וגו' [ישעי' ג] משפטיך תהום רבה אלו הרשעים מה תהום אינו יכול להזרע ואין עושה פירות אף הרשעים אין להם מעש"ט ואין עושין פירות אלא מזיקין לעצמם ולאחרים שנ' [שם] אוי לרשע רע, רע לעצמו ורע לאחרים, עכ"ל, י"ל הכוונה ע"ד הכ' [תה' יט] תורת ה' תמימה וגו', ר"ל כל מי שיש לו עוד גיד אחת מישראל אף שהיצה"ר גובר עליו, יש לו מלחמה כי"ח ואין לו מנוחה, אבל אם ישלים הגוף להנפש המשכלת לעשות כדת התוה"ק יהי' תם בלא מום וזהו תמימה כי בזה משיבת נפש הדם ונפש המשכלת ויהי' לו מנוחה, שנית. שראינו בעוה"ר כל הלומד חכמת חיצוני ע"פ רוב עושין כל תועבת ה', ואשאל, וכי למעשים רעים כאלה הי' צריך לימד הלא כל הרשעים הפתאים עושין כן בלא לימד, ובמה יודע חכמתו, אם מעשיו בהמיות, וידוע שחכמת אדם יעידו על מעשיו, ומעשיו על חכמתו וא' [בפ"א פ"ג] כל שמעשיו מרובים מחכמתו וכו', וזהו עדות ה' נאמנה שא"א להיות יהודי אם אין בקי בהלכות תוה"ק, כי אין בור וכו' ואז הוא נאמן לפני ה' ואנשים, ועי"ז בלימד, יוכל להרבות במעש"ט אשר ל"כ הפתי, וזהו שא', מחכימת פתי שקודם שלימד התוה"ק הי' מעשה פתי ואח"כ מעשה חכם, וחכמתו יעידון על מעשיו, ומעשיו על חכמתו, וזה שמפרש המ' עה"פ צדקתך כהררי אל שהצדיקים מספיקים בעשבים מה שמעלין ההרים כדי שיהיו להם מנוחה להשלים הגוף עם הנפש המשכלת לכן יש להם מעשים טובים דייקא כלומר בלא מום ושי בשלום כמו הפי' תורת ה' תמימה הנ"ל, ובזה הורה התוה"ק שור וגו' כי יולד וק' וכי שור יולד והול"ל עגל כי יולד [ע"ש במ"ר ובמ"ת] אבל כמו ע"י שור מכופר עון אדם, כי שור א"א לשנות טבעו, והיינו שור והיינו עגל, אבל האדם עיר פרא יולד ויש לו מלחמה כי"ח ובהולדו גרוע מבהמה אבל יתוקן ע"י התוה"ק וכנ"ל, וא"ל לא יכופר, ד"א שהורה בזה כמו הזריעה יצמיח הפרי יעידו זע"ז, כן מעשיהם ש"ל יעידו על חכמתם וכו' וכנ"ל ולהיפך רשעים שזורע שלהם חכמות חיצוני ועושין מעשה בהמה ומזיקין לאחרים, לכן אה"כ שור כי יולד לומר דוקא שור יכפר שמעשיו אחרונה כמעשה ראשונה ואם מעשה רשעים אחר הלימד כמו קודם א"כ כל חכמתם לענין הגשמי ומה יתרון לו מבהמה, ואין לו כפרה בשור, [ועי"ל ס"פ אחרי]: **והיה שבעת ימים תחת אמו וגו'** ז"ל מ"ר ומ"ת משל למלך שהי' נכנס למדינה, והוציא כרוז וא' כל אכסניין שיש כאן לא יראו פני עד שיראו פני מטרונא תחלה, כך א' הקב"ה לישראל, בני לא תביא לפני קרבן עד שתעבור עליו השבת שאין ז' בלא שבת ואין מילה בלא שבת אר"י משפט אדם ומשפט הבהמה, משפט אדם וביום השמיני ימול ומשפט הבהמה וביום השמיני ירצה, י"ל הכוונה שאל תקשה איך יוכל אב מלא רחמים על בנו לחתך אבר, אמנם כל שומר שבת ויוצא בעדות כי ששת ימים וגו' כלומר שהקב"ה ברא עולם ומלואה והכל שלו לעשות בהם כרצונו הן בגופינו והן במאודינו, ואנחנו מחוייבים לקיים בכל רגע כמש"כ בכל לבבך ובכל נפשך וגו' ולהקריב לפניו, וכש"כ במצוה מילה, לכן כל שומר שבת כהלכתו בל"ס יקיים מצות מילה, וקרבן בהמותיו ביתר שאת, וכמו המלך נותן מעות הרבה למלכה להכנסות אורחים ולה כל הטורח ומחוייבים האכסניין לכבדה וא"ל לא ישיגו חלק טוב בסעודה, ובזה יש להבין ג"כ המ"ר קהלת עה"פ תן חלק לשבעה אלו ימי שבת, וגם לשמונה אלו ח' ימי מילה וכנ"ל וכ"ה בעירובין מ' [ועי' בזוה"ק פ' תזריע בר"מ דף מד]: (כג), ב, מועדי ה' וגו' וק' מתחיל במועדים ומיד א' ששת ימים דין שבת, וי"ל שאל יעלה ע"ד אם מעברין השנה והחדשים א"כ הי"ט הוא מאוחר ואינו קודם, ע"כ א' מועדי ה' אשר תקראו דייקא, לעולם המה מועדי, דייקא, כמו ששת ימים וגו' בשבת הוא קודם, כן הי"ט אשר תקראו, עי"ל כי לכן נקרא מועד ע"ש שהוא פ"א בשנה, אבל שבת הוא בכל שבוע, לכן פורקין עול משבת בעוה"ר כמו אורח הגון אם בא פ"א חשוב, אבל בתמידית אינו חשוב, אבל ל"כ כ' בתוה"ק, והרבה פעמים מזכיר אשר אנכי מצוך היום שיהא התו' והמצות כאלו נתנה היום, ואז יהי' יום השבת כי"ט בחשיבות, ע"כ א' אלה הם מועדי כלומר כמו שהמועדים המה בחשיבות מחמת שהם פ"א בשנה כן יהיו לכם מועדי ששת ימים וגו' ובזה יש להבין המ"ר בפתיחתא דאיכה וז"ל אלו זכיתם הייתם קוראים אלה מועדי [פי' על כל מצוה שבא לידכם אפי' כמה פעמים ביום המה כמועד פ"א בשנה] ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים על אלה אני בוכי', פי' כמו שאתם מואסין בשבת ובמצות מחמת חסרון ממון תמידיות, כן אתם קוראים וכו' שלא תמצאו מנוח, ר"ל, [ובשם הגאון ז"ל שמעתי כשאתה מחשב כל הי"ט תמצאו ו' ימים האסורים כאן שמותר באוכל נפש א' דר"ה ב' דסוכות ב' דפסח א' דשבועות, ויום כפור לאסור גם בזו נקרא שבת שבתון וזה שאה"ק אלה הם מועדי ששת ימים וגו' הנ"ל וביום השביעי זה יה"כ, ודפח"ח וגו']: (י), **והבאתם את עמר** ז"ל המ"ר לעולם אל תהי מצות עומר קלה בעיניך שע"י מצות עומר זכה אברהם לירש את ארץ כנען הה"ד ונתתי לך ולזרעך אחריך עכ"ל ואתה את בריתי תשמר ואיזה, זה מצות העומר. וק' הלא שם כ' מצות מילה וע' ידי משה, וי"ל הכוונה כי כ' [בפ' לך לך] ואתה את בריתי תשמר וגו' ואח"כ כ' שנית זאת בריתי וגו' וי"ל כמו שא' חז"ל [נדרים לא ע"ב] שאא"ע לא נקרא שלם עד שמל, נמצא מילה משלים כל הגוף וכן הלחם שמחי' כל הגוף לא הוכשר אלא בעומר, ושפיר אה"כ ונתתי לך ולזרעך וגו' ואם אין להם לאכל אין זו מתנה וע"כ צ"ל ע"י עומר הוה מתנה זו וזה שאה"כ אבל ואתה את בריתי

וגו'

בזה שום טובה למקבל כי אז ענשו גדול [כאמור בגמ' ב"ב ט' ע"ב וביו"ד סי' רמט] אלא צריך להתחכם שיהא הנתינה בדרך כבוד וזה כוונת הכ' [קהלת ז] כי בצל החכמה וגו' שמצות צדקה צ"ל בחכמה, איך וכמה ומתי וכמו שא' איזהו חכם הלומד מכ"א שיהא החכם אצל עצמו שהוא עומד רק בצל החכמה ועיקר החכמה בחכם אחר שילמד ממנו כן צריך להיות הנתינה שעיקר הוא המקבל, ב', שלא יהא מצוה הבא בעבירה, וזהו שאה"כ [ישעי' נו] שמרו משפט דייקא ועשו צדקה שלא יהא הצדקה מן הגזל, ומצד הטבעי מעות שבקל בא לאדם וכש"כ ע"י גזל א"ו קרוב הוא לתת לאחר בנקל, אבל מעות שבזיעות אפו בא לידו יש לו לב קשה לתת, אבל ז"כ רצון ה' יתש"ו אע"פ ששמרו משפט, תאמר במצות צדקה כי קרובה ישועתי לבא ואל תמתין עד שעה דוחקת לת"ח א"ו, וגם תוכל לומר וצדקתי להגלות, כלומר צדקה כזה אם יגלה יאמרו הכל אשרי אנוש וגו' אם הוא אבל תעש"נ כאלה ג"כ ת"ח כי אין זאת אלא תו' שנ' וזאת התו', ובן אדם שאינו ת"ח יחזיק בה את לומדי תו', ג', שלא להספיק ללומדי תו' שום דבר. שלא יהי' להם שום מניעה וזה שני עץ חיים הוא למחזיקים בה ואם יש א"ו איזה מניעה אין זה מחזיק כולה. ע"כ מביא המ' ג' כתובים אלה שבזה יהי' בטוח לעוה"ב, אמנם כמו שיש בעוה"ז נר קטן וגדול ואור הלבנה ואור החמה זה למעלה זה, כן מעלות מעלות בעוה"ב [וכדאי' במ' תד"א פ"ג] וזה שכ' המ' הנ"ל עתיד הקב"ה לעשות צל וגו' שיכולין לסבול אור של ת"ח אבל דוקא אם יש להם ג' מעלות הנ"ל, וא"ת למה לא יהיו גדולין כת"ח ממש ע"ז מביא משמעון ועזרי' וכו' שבעוה"ז המה עיקר, ולהם כל הכבוד והגדולה לכן הת"ח הוא עיקר מעוה"ב, ומאיזה מידה בא העשיר להחזיק ידי לומדי תורה בג' תנאים הנ"ל, אם מקיים מצות ערלה, ג' שנים רצופים אחר שיגיע א"ע בנטיעה ויגיעת רבות א"ל בתוה"ק שאסור בהנאה להראות לאדם שאינו שלו כלום ולי כל הארץ א' ה' יתש"ו, ולכן ג' שנים, לחזקה, שיהא מוחזק אצלו שאינו שלו כלום, ואז בקל יקיים עץ חיים הוא למחזיקים בה שזה עיקר מג' כתובים הנ"ל וזה שכ' המ' הנ"ל כי תבאו אל הארץ וגו' וק' מ"ט מצוה זו, ומתרץ הד"ד עץ חיים וגו' כלומר אם מקיים מצות ערלה בזה ירגיל וידע כי לה' הארץ ומלואה וגו' ועיקר הוא התוה"ק ובל"ם בקל יקיים, עץ חיים וגו': (לו) מאוני צדק וגו' מה שא' הכ' בזה אני ה' אלקיכם אשר הוצאתי אתכם מא"מ, כי בעוה"ר אמרו שזה אין אדם צדיק ורע לו ורשע וטוב לו, כי הצדיק לו רוצה לרמות ואין לו מאזני רמי' ומאין יבא עזרו, ע"כ מבטיח הקב"ה בזה, אני ה' וגו' כלומר שהוצאתי אתכם בנסים גדול למעלה מן הטבע, כן היום והצלה יעמוד ליהודי: (כ), ז, והתקדשתם והייתם קדשים וא' חז"ל [יומא לט] אדם מקדש עצמו מעט, מקדשין אותו הרבה מלמטה, מקדשין אותו מלמעלה, בעוה"ז, מקדשין אותו בעוה"ב וק' שנראין ג' אלה בכלל אחת הוא, וי"ל שחז"ל מחשבין ג"ד שמקדשין את האדם, א' מידת הסתפקות להיות די לו מעט מן המעט בעוה"ז וכמו שא' עה"פ מאשר שמנה לחמו דייקא כי די לו בלחם צר וזה שמנה לו, אבל והוא יתן לאחרים מעדני מלך, וזה שא' אדם מקדש עצמו, מעט דייקא שיהא לו די בעוה"ז מעט, שלא יהי' לו שום מניעה ובזכות זה הקב"ה נותן לו הרבה, ב', ענוה וא"י בזוה"ק מאן דרב זעיר ומאן דזעיר רב, וזהו, מלמטה, מכולם, ג', לשמור התוה"ק והמצות בעוה"ז בקדושה ובטהרה, וג' אלה מוכללים בתיבת והתקדשתם, היינו שיהיו למעלה מן הטבע: (כב), ושמרתם וגו' ולא תקיא וגו', י"ל לפרש הכ' ע"ד חז"ל [עירובין דף ק' ע"ב] מ"ד מלפינו מבהמות הארץ וגו' דרך ארץ מתרנגול שמפייס וכו' ומאי מפייס אריב"ר קאמר לה, זבינגא ליך זוגא דמטו ליך עד כרעיך, לבתר הכי א"ל, ליסמעתיי' לכרבלתא

דהוא תרנגולא אי אית לי' ולא זבינגא ליך, עכ"ל, וי"ל בזה כוונה מפועת, כי בעוה"ר תאות המשגל הוא היותר גדול שבכל התאות אצל בעלי תאוה, וא' משביעו הוא רעב והתרנגול הוא היותר גדול בתאוה ההוא וכן א' בגמ' [ברכות כב] שלא יהו מצויים אצל נשותיהם כתרנגולים [ע' בטור או"ח רסי' רמ] והנה כ' [תה' יט] השמים מספרים כבוד אל וא' המפורשים שהשמים אינן מספרים כמש"כ אין אומר ואין דברים, רק בני אדם הרואים כל נבראות השמים עי"ז מספרים כבודו כן התרנגול לא אמר כלום, רק ע"י מעשיו יש לקחת מוסר לב"א, כי מה שמביא תאות המשגל, המה, הרהור והזכירה, וכש"כ הדיבור [ע' אה"ע סי' כג] ועל כולם, הראיה כמש"כ [איוב לא] ברית כרתי לעיני וגו', וכש"כ ראיית הערוה שזה גרוע מכולם [ע' ברכות כה ע"ב החילוק בין צואה לערוה ובאו"ח סי' עה סעי' ה] ומה שתרנגול יספק את כנפיו לארץ, כאלו א"ל איך בא לגודל התאוה מחמת שהמה בלא לבוש ונתגלה הערוה ע"כ בא אלינו הצרה הזאת ומי יתן לזבינגא ליך זוגא וכו' עד כרעיך דייקא לכסות בשר ערוה אז הי' טוב לנו אח"כ כאלו נשבע שאין בידו זאת, לשבר התאוה והנה חז"ל א' אף שאסור לסרס כמש"כ [בפי' אמור] ובארצכם לא תעשו, אבל מותר ליטול כרבלתא [וכדאי' באה"ע סי' ה סעי' ג] ע"כ א', ליסמעתיי' לכרבלתא וכו' כלומר כי זה הי' מותר, וכ"ז להורות מוסר לאדם איך שיחזק בכל אמץ כמו לשבר כל מיני תאות וזהו שא' ושמרתם כמש"א עה"פ ושמרתם את משמרתי עשו משמרת וכו' ובא"ל תקיא אתכם האכליות וכמש"א משביעו הוא רעב וכן הוא אצל כל התאות עוה"ז וענין תקיא שגורם לעצמו שיהא קץ בחייו, ובאמת הי' כוונתי לשבת דייקא כשבת במנוחה לכל האברים, ע"י שישבר כל מיני תאוות עוה"ז:

פ' אמור, אמור וגו' ואמרת ע' רש"י ובמזרחי על כפל הלשון, וי"ל כי לכל דבר רשות אין אדם נזהר בדבריו אם יש בהם מותרות א"ל, רק כל מה שאדם גדול מחבירו יותר ונקצר בדברו, וא' חז"ל לעולם ילמד אדם את תלמידיו בלשון קצרה, שיהא דיבר מעט מספיק לדברים הרבה, וכ"ש"כ התוה"ק שנצפן הקב"ה תתקע"ד דורות מקו' שנתנה [שבת פח ע"ב] וזה שני כל אמרת אלקי צרופה, ובזה י"ל טעם פ"מ שנ' ויקרא אל משה וידבר ה' אליו פי' רש"י שעל כל דיבר הי' קריאה לפניו, והוא בכדי שיכין משה א"ע לנתנם בשמיעתו דבר ה' יתש"ו, וכן רצה הקב"ה שהכוהנים יכינו א"ע לשמוע ממרע"ה שהשכינה מדברת מתוך גרונו ע"כ כ' אמר ואמרת כלומר שיודיע להם שרצונו לאמר אליהם דברי ה' יתש"ו, ופי' אמור שרצונך לאמר, ואח"כ ואמרת ועי"ז יכונו את לבם, עי"ל, דאי' בגמ' [ר"ה כה ובאו"ח סי' ק] שצריך אדם לסדר בפ"ע וזהו אמר ואמרת שיהא יאמר בפני עצמו ומש"כ אל הכהנים פי' קודם שיאמר להכהנים, וזה אפשר כוונת המ"ר וז"ל אמור אל הכהנים זש"ה [תה' יט] יום ליום יביע אומר וגו', תניא באחד בתקופת ניסן ובא' בתקופת תשרי יום ולילה שוים מכאן ואילך היום לוה מן הלילה ולילה מן היום, הוי יום ליום יביע אומר, פי' כמו אומר דשם אינו בפירוש אלא בטבעו כן אמר דכאן בלבו ובפ"ע, אמנם י"ל שהמ' מפרש להזהיר גדולים על הקטנים, כמש"כ רש"י ז"ל, אבל חילק גדול הוא בין אמירת מרע"ה לאמירת הכוהנים כמו יום ליום יביע אומר וכו', כמו שראינן שני ימים ושני לילות שוים ממש בניסן ובתשרי וחילק גדול ביניהם כי זה נופל עד קטן מאוד וזה עולה עד גדול מאוד, עי"ל, שהמדרש נמי מתרץ הקו' למה רשע וטוב לו כמו לצדיק וטוב לו או למה צדיק ורע לו כמו לרשע ורע לו, שידוע שהקב"ה ברא עוה"ז בדין וברחמים שנ' ביום עשות ה' אלקים וגו' וצריכים שני אלה להיות ע"כ, רק שהמה לוים זמ"ז, כמש"כ יום ליום יביע אומר וגו' כן הרעות

נקראים

שהתוה"ק מלמד, לאדם, כמו שיש בן כל מה שעושה טוב, הוא רק מחמת שירא מאביו ואמו שיענשו או שיכו אותו וא"כ הוא ירא מעונשו, ויש בן שהוא אוהב אבותיו מאוד וכ"מ שהוא עושה טוב, הוא רק פן יכעים את אביו ואמו ויהי' להם איזה צער ח"ו, ולכן עושה רק טוב שיהא נחת רוח לאבותיו כן צריך אדם להיות לעבודת הבורא ב"ה, וכן שבת שובת אדם ממלאכתו הקשה כי ירא לנפשו פן יחלש, ובכדי שיהא לו כח לימי החול וזה אינו רצוי' אלא צריך לשבות מחמת רצון ה' יתש"ו ולעשות בזה נחת רוח להקב"ה וכמו שהחילק הוא בין שני בנים הנ"ל כהפוק מזרח ממערב אף שזה עושה רצון אבותיו כמו זה, וכן אי' בגמ' [ר"ה כז] זה שכיון לבו יצא וזה שלא כיון לבו לא יצא אע"פ שזו"ז שומע, וזהו שאה"כ איש אמו וגו' פי' תיראו מצער אב ואם ולא מצער שלכם שיענשו אבותיכם אתכם, וכן בכוונה זו ואת שבתתי דייקא תשמרו. ואז יהי' אני ה' אלקיכם דייקא להראות לכל העולם שיש לכם אלקים בשמים: עי"ל שידוע שעיקר הוא היראה, ומז"ל מקשים עה"פ ועתה ישראל מה ה' אלקיך וגו' כ"א ליראה וגו' אטו יראה מלתי זוטרתא ולא מקשים על קיום המצות ועל כל מה שמבואר שם בפסוק [בפ' עקב] וצ"ל כמש"א אם אין יראה אין תו', לכן אה"כ איש אמו האה הת"ח, ואביו שבשמים כמש"כ [משלי א] שמע בני מוסר אביך וגו' וא' את לרבות ת"ח [קידושין כז וש"ד] ומכנה כאן הת"ח וה' יתש"ו בלשון אב ואם כי יותר כרחם אב על בנו [תי' קג] יותר יש רחמנות מת"ח והצדיקים, וק"ו מה' יתש"ו עלינו, ואת שבתתי אלו שבתות מעוה"ב תשמרו מלשון ואביו שמר את הדבר היינו היום לעשותם ולמחר לקבל שכר, ולהבין אני וגו': עי"ל דא' מז"ל [מגילה יא] אני ה' אלקיהם פי' לע"ל ועינינו שיכירו וידעו כל יושבי תבל וגו', וא'. [קידושין למ ע"ב] ג' שותפין באדם הקב"ה ואביו ואמו, וא' בשעת פטירתו ש"א הקב"ה נוטל חלקו וכו' [נדה לא], ע"כ אה"כ קדשים תהיו כלומר לא לבד בעשי' תו' ומצות אלא גם בהרהר ואז יכירו כל יושבי תבל כי קדש וגו' ושוב לא יהי' שום גלות, וא"ל ה"ו, עיקר הוא להתשובה איש זה הקב"ה שני ה' איש מלחמה, אמו ואביו תיראו כלומר אם יחשב אדם שיש בו חלק אלקי ממעל וא"א להיות בל"ז שעי"ז יקיים שויתי ה' לנגדי תמיד, גם יזכר כי חלק אלקי נוטל ממנו, ואלקם לעפר רמה ותולעה, וזה די להביא לידי תשובה ליראה מפני ה' יתש"ו ומפני אביו ואמו הצדיקים, וא"ל ה"ו, עכ"פ ואת שבתתי תשמרו פי' ע"ד חז"ל [שבת קיח] אלמלא משמרין ישראל שתי שבתות מיד נגאלין שנ' כה א' ה' לסריסים אשר ישמרו את שבתותי וכתיב בתרי' והביאותים וגו' וזה שא' ואת שבתתי היינו שני שבתות ועי"ז יהי' גאולה, ויקיום, אני ה' אלקיכם וכנ"ל: (יד), לא תקלל חרש וגו', ע' רש"י, וי"ל פירשו ע"ד הכ' [ישעי' ו] לך ואמרת לעם הזה שמעו שמוע וגו' כי מז"ל א' כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע, והטעם כי הנה להם לישראל מוטב שיהיו שוגגין וכו', ומחמת שאינו דומה ראיה לשמיע, ע"כ מכפיל וא' הקב"ה לישעי' שיאמר לצדיקים שמעו שמוע פי' אם אתם שומעים כמה פעמים מעוברי עבירות עשו עצמכם ואל תבינו, ואפי' אם תראו בעיניכם כמה פעמים עשו עצמכם כאלו לא ידעו, והטעם, כי השמן וגו' וא"כ מצוה שלא יאמרו שום מוסר ולהחטיאם יותר, וה"ד אם בודאי לא ישמעו, אבל אם פן יראה בעיניו כלומר שיש ספק ואולי יראה וגו' שיפקח את עיניו ע"י המוסר וגו' אז תייסר, וזהו לא תקלל פי' מלשון קל, להעושה עצמו כחרש, ולא תייסר את אלה כלומר אתה רוצה לייסר אע"פ שהמה רשעים, לא תעשה כן כי ולפני עור וגו' פי' כי מי שהוא כבר עור בריאת השכלי, לא תתן מכשול להחטיאו יותר ומוטב שיהיו שוגגין, ומחמת שא' במקום שאין איש

השתדל להיות איש ע"כ א' ויראת דייקא השתדל עצמך ליראת הרוממות ובפרט אם הוא בין רשעים, וכ' ויוסף הי' במצרים, אני ה' נאמן לשלם שכר ולפרוע לעה"ב [?]: (יז) לא תשנא וגו' פי' כי השנאה בלב הוא שנאת עשו ליעקב ר"ל, אבל שנאת ישראל ה"ד כמש"א דהע"ה [תה' קלט] הלא משנאך ד' אשנא, פי' שאין שנאתי בשביל עצמי, אלא משום משנאך ה', וכן פי' הכ' [משלי ח] יראת ה' שנאת רע שהשנאת רע אינו בשביל עצמו כלום, אלא מצד יראת ה', אבל אם עושה תשובה מיד ראוי לאוהבו, והנה חז"ל א' [ברכות כד] בכל לבבך מדלא כתיב בכל לבך פי' בשני לבבך ביצ"ט פי' בכל עניני עוה"ב, וביצה"ר פי' בכל עניני עוה"ז, ע"כ אה"כ לא תשנא את אחיך בלבבך דייקא היינו בשני לבבך והן בעניני עוה"ז ג"כ ח"ו כעשו, אלא רק בלב אחת מצד היצ"ט מותר, וגם שונא גמור, לא יכיר, כי כולה בקללתו אבל עי"כ הוכח תוכיח וגו' וגם עי"כ ולא תשא וגו' פי' שלא יגלה קלונו, גם עי"כ לא תקם וגו' ומיד תוכל לקיים ואהבת וגו' אשר לא כן בשנאה גמורה וכנ"ל: [וע"ל פי' וילך] (יח), ואהבת לרעך כמוך, ואל תהיו מאותן אנשים אשר בלב ולב ידברו ע"כ כ' אני ה' בוחן לב, וי"ל פירשו כמו הבעל מלחמה צריך לירא מפני שר עשרה והוא משר המאה עד המלך, ואז הכל באגודה אחת, ואם לא, אז נתפרדה החבילה, כן אם תקיים ואהבת יהי' מקיום, אני ה' להבין עניני ה' ולאהב אותי יתש"ו: עי"ל ע"דריב"ז [ברכות כח] יה"ר שיהא מורא שמים עליכם כמורא ב"ו וכו' ע"ש וזה שא' לרעך היינו הקב"ה שנ' [משלי כז] רעך ורעה אביך אל תעזוב [וע' רש"י שבת לא על מה דעלך סני] ופירוש כמוך כמו שאתה, או' אם עובר עבירה שלא יראני אדם, כן תחוש עלי, וזה שמפרש ומי הוא רעך אני ה': עי"ל כיון דא' כמוך יכול אם הוא בעצמו קץ בחייו, מותר לשנא חברו, ע"כ א' אני ה' שצויתי על זה, אפי' שאתה שונא א"ע, צריך לאהב רעך, עי"ל כי לאהב איש את רעהו הוא מצות השכלי כי כלנו בני איש אחד אנחנו, ובו"ד זה כמו זה, ומאין בא השנאה, אמנם אם אחד חכם יותר מחבירו או יחסן וכש"כ עשיר, וכדומיהם ממעלת היתרון זמ"ז שוב חברו אינו חשוב אצלו, אמנם כמו שיש חילק בעשירים זה למעלה מזה ואפי' עשיר גדול אינו חשוב לעשירות של מלך וכן החכם לפני אב החכמות שאז הוא שוה לשאר אנשים כן אה"כ אני ה' פי' כלכם עם כל מעלותיכם כאו"א מה שהוא, אינם חשובים כלום לפני למעלה, ע"כ בזכרון זאת תוכל לקיים ואהבת: עי"ל ואהבת וגו' אבל חוץ מאהבת אנושי, עיקר אהבה הוא אני ה' להשפיע כ"א על חבירו לידע שאני ה' והיינו מעניני הנפשי: (כג), וכי תבאו אל הארץ ונטעתם וגו' ז"ל המ"ר [פ' כה] הה"ד עץ חיים הוא למחזיקים בה, י"ל הכוונה ע"ד רשב"י [ברכות לה] בזמן שעושין ישראל רצונו ש"מ, מלאכתן נעשין ע"י אחרים שנ' ועמדו זרים וגו' וא"כ ק' למה כ' כאן ונטעתם ע"כ מפרש המ' הה"ד וכו' ר"ל כאן כ' נגד המחזיקי ת"ח ולומדי תו' ועליהם כ' עץ חיים, אבל הת"ח בעצמם לא יטעו, עי"ל ע"ד המ"ר שם, וז"ל עתיד הב"ה לעשות צל וחפות לבעלי מצות אצל ב"ת בג"ע ואית לי' תלתא קריין, קדא, כי בצל החכמה בצל הכסף, ב', אשרי אנוש יעשה זאת וגו', והדין עץ חיים הוא וגו', שמעון אחי עזרי' או' משמו והלא שמעון הי' גדול אלא ע"י שהי' עזרי' עוסק בפרקמטיא ונותן בפיו של שמעון נקראת ע"ש ודכותי', שמח זבולון בצאתך ויששכר באהליך והלא יששכר גדול הי' וכו', וק' למה צריך ג' פסוקים והלא די בא', ב', והלא א' מז"ל [ברכות לד סוף ע"ב] כל הנביאים מתנבאים למשיא בתו לת"ח וכו' אבל ת"ח עצמן עין לא ראתה וגו' ועוד למה צריך עוד ראי' משמעון ועזרי' וכו', אמנם לזה אשר חנן ה' יתש"ו, לאוכן ת"ח ולהחזיקם צריך לקיים ג' אלה המבוארים בפסוקים הנ"ל, א', מלבד שלא יהי'

לטהר אתכם, מה שמטמא מלד מניעה ב' הנ"ל, לפני ה', מלד מניע ב' הנ"ל, והנה ק' כאן כיון שאה"כ את משפטי תעשו וגו' א"כ בכלל זה שלא יעשו כמעשה עכו"ם, ועוד אין להבין הכפל כמעשה א"מ וגו' וכמעשה א"כ וגו' הלא עכו"ם המה זה כמו זה, ע"כ נפרש המ' כשושנה בין החוחים אם לא נזהר מאוד בכל רגע שלא יגוע אנא ואנא, בל"ם ידקרו בה הפוסים מכל לד, אם מלד יגיע את עלמה לנגוע בהם, ואם מלד מניעת החוחים, ואם השושנה הוא אדם, מהראוי לנעוק עליו בכל רגע השמרו השמרו, כן מזהיר התוה"ק כמעשה א"מ אשר הרגלתם בה ל"ת, וכמעשה א"כ וגו' שלא תלמדו, וכ"ז מזהיר הכ' מניעות החוחים שלא ידקרו אתכם, ואח"כ א' את משפטי וגו' והיינו השמרו מניעת עלמכם: (ד), ללכת בהם פי' רש"י שלא תאמר למרתי חכמת ישראל אלך ואלמד חכמת האומות, דאל"כ ללכת בהם ל"ל [כ"א"מ] וכדברים האלה אי' ברע"ב בפ"א ספ"ה משנה כב ומינה לא תזוע שלא תאמר למדתיוכו', וז"ל תשובת הריב"ש סי' מה, שאל הנגיד ר"ש הלוי ז"ל מרבינו האי גאון ז"ל אם מותר להתעסק בספרי הטבע המפורסמים, והישב לו תקון הגוף ומיסור הנהגת האדם הוא עסק המשנה והתלמוד, וכו' אשר יסור לבו מזה ויתעסק בדברים ההם, יסיר מעליו תורה וי"ש וכו' עד, כי יסלק מעליו כל ד"ת לגמרי, וכו' ואם תראה שאותן ב"א המתעסקים באותן הכמת, יאמרו לך כי הוא דרך שלולה, ובזה ישיגו ידיעת הבורא, לא תאבה להם, ודע יכזבו לך באמת, ולא תמלא י"ש וי"ם, וזכיות, וענוה, וטהרה וקדושה אלא בהמתעסקים במשנה ובתלמוד, עכ"ל בקילור, וכ"כ הרשב"א ז"ל, ואין להביא ראי' מהרמב"ם וכדומה כי הוא למד מקודם כל התו' כולה, ואי' במדרש רפ"ב ר"ח א' הקובע עתים לתורה מיפר תורה שנ' עת לעשות לה' הפרו תורתך, וכ' השלה"ק אף שאי' שזהו מעלה הקובע עתים לתו' אבל האמת מי שאינו טרוד במחייתו מחויב ללמוד יומם ולילה בלי ביטל רגע כמימרי', רק זמן תפילה, ומה שמוכרח לאכילה ושינה מעט וכדומה, ואם רולה לקבוע עת, הוא מיפר התורה שנ' ובתורתו יהגה יומם ולילה, [וכ' והגית בו יומם ולילה וכ' ודברת בם] אבל מי שטרוד במחייתו או במלאכתו אז מחויב לקבוע עתים לתורה [עתים דייקא לשון רבים ולא עת לאוד] ע"כ, וז"ל תדא"ז פ' יג כשם שאי אפשר וכו' בלא לחם ומים כך א"א לחיות בלא תו' אפי' שעה אחת ק"ו מיהושע שהי' עוסק בתו' כ"י, אפ"ה כתיב בו והגית וגו' ע"ש, וכ'. במדרש שמואל סוף פה דאבות בשם המ' לב אבות וז"ל וא' ומינה לא תזוע וכו' כי הנה עם שמירת התוה"ק [דוקא] יוכל האדם להשכים עלמו בכל מעשיו בין נפשיים בין גופיים וכו' ולב"א ומינה לא תזוז ר"ל לא תוכל לזוז ממנה בשום עת מן העתים וכו', ע"ש, ודי בהערה זו, ובמש"א במשנה פי"א דסכ' ואלו שאין להם חלע"ה רע"א אף הקורא בספרים החיצונים [פי' אפי' הקורא ולא לומד] ועי' בהרע"ב שם, ומש"כ רמ"א ביו"ד סי' רמו, סעי' ד' באקראי מותר ובלבד שלא יהיו ספרי מינים ורק לאחר שמלא כריסו וכו' היינו בכל התוה"ק, ואעפ"כ רמ"א בעצמו הישב למהרש"ל [בתשו' רמ"א סי' ז'] לאפר שכ' אליו דברים קשים כגידין מתרץ הרמ"א ז"ל א"ע וז"ל מעידני עלי שמו"א, שכ"י לא עסקתי בשום ספר וכו' רק בספרי חז"ל, ועי' ברמב"ם ה"ת פ"ג ה"ג פי' המינים, ועי' בד"מ הגדול סי' רמו אות יא תשו' ריב"ש הנ"ל, ועי' בב"ה מהרב"י סי' רמו ומש"כ בשם ר' ירוחם ורמ"ה] והנה כ' [יתרו] את הדרך ילכו בה היינו מעלות בעבודת ה' יתש"ו כדאי' בגמ' [ב"ק, ק, וב"מ ל' וסד"מ] ואי' בגמ' [קידושין כט וברמב"ם ה' ת"ת פ"א ה"י וביר"ד סי' מו סעי' ג'] שחייב אדם ללמוד תוה"ק כי"ם וכז"מ שלא לומר שוכח שנ' פן יסורו מלבבך כי"ח, ולכן כ' כאן, ללכת, מעלה מעלה, בהם, דייקא וכנ"ל: [ה, ואי בהם ע' פ' חקת עה"פ זאת התו']:

פ' קדושים, קדשים תהיו כי קדש אני ה' אלקיכם, חז"ל מקשים [ברכות לג] אטו יכאה מלתי זוטרתי וא"כ כש"כ ק' כאן איך אה"כ קדשים תהיו וגו' ועוד מה זה נתינות הטעם כי קדש וגו' וכי ממה"ת הקב"ה יאמר כן לשפל השפלים וכי המלך בו"ד שיש לו רבבות יאמר לאיש עני ואביון תן לי עשרת אלפים ר"ט, ועוד ק' דאי' במדרש וז"ל יכול כמני ת"ל כי קדש אני וכו' ע"כ נלענ"ד לפרש. כי הנה באמת כ' [ישעי' נה] כי גבהו שמים מארץ כן גבהו דרכי וגו' ואף להנביאים א"א להשיג דרכי יתש"ו וכ' החקר אלקי תמלא, אמנם כמו שהכופרי אין מבין דברי חכמה, והחכם אין מבין דברי נביא הבחונים, כן לפי קדושת אדם זוכה להבין קדושת אלקית וכ' מבשרי, אחזה אלקי, וזהו קדושים תהיו, ואז תתבוננו לידע כי קדוש אני ה', וכן א' חז"ל עה"פ [פ' כי תשא] והמכתב מכתב אלקים הוא חרות על הלחת א"ת חרות אלא חירות דהיינו חירות ממה"מ כלומר שא"א להבין קדושת הלחת ולהבין מכתב אלקים אלא לאלה שפסקו זוהמתן מעליהם ובטל מהם היצה"ר שהוא המה"מ, ועי"ז כ' המדרש יכול כמוני פי' יכול שאין אדם יונא, אלא רק להתקדש א"ע כ"כ להבין קדושת ה' יתש"ו כמוני, ת"ל וכו' כלומר שזה א"א, ולא עליך המלאכה לגמור ולא אתה ב"ח להבטל ממנה, עי"ל, כי רש"י הרגיש בקו' הנ"ל ומפרש על ערוה, ובסוף פ' זו כ' והייתם לי קדושים וגו' י"ל להשמר ממ"ד, ולהלן סי' כ פסוק ז כ' והתקדשתם וגו' פי' רש"י זו פרישות ע"ז, כי בג' אלה קיי"ל יהרג ואל יעבור [שני יר"ד ר"ם קנז] ועל ג' אלה א' קדשים תהיו למסור נפשו עליהן ומפרש המ' יכול כמוני פי' כרלוני, בקדושות גדולות וכו' וכנ"ל, לכן כ' קדשים חסר קדוש מלא: (ג), איש אמו ואביו תיראו וגו' ע' רש"י בסמיכות ואת שבתתי תשמרו, וי"ל לענ"ד ע"ד חז"ל [קידושין לא:] השוה הכ' כבוד אב ואם לכבוד המקום, וכו', ע"ש, וק' איך לדמות כבוד בו"ד שיש לו קצבה, וכדאי' שם איזהו כיבד וכו' איזהו מורא וכו', אבל כבוד המקום ב"ה וב"ש אין לזה קצבה ואלו פינו מלא שירה כים וגו', ויש יפרש ע"ד הגמ' שם [דף לא] מ"ד יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך [תי' קלח] וכו' בשעה שא' הקב"ה אנכי ולא יהי' א' אוה"ע לכבוד עצמו הוא דורש, כיון שא' כבד וגו' מזרו והודו למאמרות הראשונות, וק' ומה הי' אם לכבוד עצמו דורש והלא מקרא מלא הוא כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתי וא' חז"ל [פ"א סוף פ"ו] כ"מ שברא הקב"ה בעולמו וכו', וי"ל ע"ד חז"ל [עירובין יג] נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא וכו' ומפרש התום' שם הכא איירו בשתם ב"א אבל לדיק אשריו ואשרי לדורו, א"כ הזרע מלדיק יוכל להתבונן בדעתו הלא הכל הבל ורעות רוח, ואבי הי' קדוש מרחם אמו בל"ם הי' כוונתו שיבא לו זרע קודש, כי אל"כ הי' פורש מלשאת אשה. כי טוב שלא נברא, ולמה ירע לבניו אחריו, ע"כ נריך אני לילך בדרך אמת, לכבד ולירא בזה מפני אבי ואמי שהביאני לעולם לקיים, היום לעשותם ולמחר לקבל שכר, ואז אשרי להם, ולי, לכן שפיר כשא' הקב"ה אנכי וגו' אמרו כולם מה אנוש כי תזכרנו וטוב שלא נברא וכו', אבל כששמעו כבד כלומר שתשמעו לאבותיכם לשמר התורה והמצוה וידוע שהאב יותר רולה טובת בנו מטובת עצמו וכראם אב על בנו רולה האמת, וזהי יותר מאמונות הרגל והחקירה ולכן א' מרע"ה שאל אביך ויגדך [בפ' האזינו] כמבואר בעקרים, ואז הודו כולם לדברים הראשונים שזהו להצלחת האדם, כי בזה אשריו ואשרי לדורו, וזהו שא' השוה הכ' כבוד אב ואם לכבוד המקום פי' שע"י כבוד א"וא בא לקיים כבד את ה' וכנ"ל וכן אה"כ איש אמו וגו' שעי"ז תזכו ואת שבתותי תשמרו נקט מצוה זו כאלו מקיים כל המצות כמו שאי' בזוה"ק השומר שבת כאלו נטיר אורייתא כולה, ותבינו שאני ה' אלקיכם, מה שב"א דומין להם שהדין שולט עליהם מה שנבראו כי טוב להם שלא נברא, אבל באמת כ"ז מלד הרחמים וכנ"ל: עי"ל שהתוה"ק

לרוח השיוני שבלב, ג', במוחו כמו בתורה ובתפלה ובהרהר בעוה"ר, וכדומיהם, וכסדר הזה א"כ ג' טהרות, יכפר עליכם כלומר מה שא"א בל"ז, ומוטל עליכם, ויכפר מה שחטאו בנפשם, לטהר אתכם וגו' מה שחטאו ברוחם, לפני ה' דייקא מה שחטאו במוח ובנשמה [**ובזה** יש להבין הפסוק לעיל סוף פ' מצורע **והזרתם את ב"י** וגו' דאי' בגמ' קידושין ל ושוכה נב שר"י יצרו ש"א מתחדש עליו בכ"י שנ' וכל יצר מחשבות לבו רק רע כה"י ואר"ש בר"ל יצרו ש"א מתגבר עליו בכ"י ומבקש המיתו שנ' צופה רשע לצדיק וגו', י"ל הכוונה שיש שני מיני יצה"ר א' מצד חומרו של אדם מחמת שצריך ע"כ לאכול ולשתות ולמשגל ובעוה"ר חוטא בהם, ואר"י לא די מה שצריך, אלא מתחדש כה"י לתאות אחרות מעניני עוה"ז כמו שרואה אצל אחרים, וכ"ז יצרו של' בעצמו, מחמת חומרו שעליל לכך וזהו מה שחוטא בנפשו כנ"ל, ואר"ב"ל יצרו ש"א היינו היצה"ר וכו' שנ' צופה רשע וגו' והוא מקטיגו מצד כוחו ש"א וכנ"ל, עד שמטמא את מוחו, לכן אמר כפל מתגבר, ומבקש המיתו היינו שמתגבר על גופו, וגם מבקש המיתו עניני הנשמה וכנ"ל, וזהו והזרתם וגו' פי' ב"י מטומאת עלמיות שבגופם ולא ימותו מיצה"ר, בלשונם לה"ר וכדומה וכנ"ל, בטמאם את משכני וגו' זהו הנשמה חלק אלקי אשר בתוכם]: עי"ל ע"ד חז"ל [יומא פו] גדולה תשובה שזדונות נעשית לו כשגגות וכו' והאמר ר"ל זדונות נעשית לו כזכיות, ל"ק כאן מאהבה כאן מיראה, עוד מצינו שם, ובר"ה דף י"ז ובס"ד שע"י תשובה הקב"ה מוחל, היינו אף על השגגות, ולקרב השכל ג' אלה מתחילה מעורר, השופר ליראת העונש כי בר"ה יכתבון וגו' מי יחי' וגו' ועי"ז עושה תשובה וזדונות נעשין שגגות כי זה הוא תשובה קטנה שירא בפני עצמו פן תדבקנו הרעה הן בגופו והן בממונו, אח"כ הוא זוכר בנשמה איך הי' מטמא חלק אלקי ממעל, וגופו וכל עניני עוה"ז הבל, ורק השארות הנפש הקודם זה הוא האמת ע"כ עושה תשובה בעשרת ימים, א"כ זהו למעלה מתשובת היראה הנ"ל, ונמחל לו אף השגגות, אמנם עיקר התשובה שלא יזכור אדם שום שכר ועונש אפי' מעוה"ב כמש"א [בפ"א פ"א] אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב עמ"נ לקבל פרס, אלא שיבין בדעתו וכי יש שכר גדול מזה איך שפל השפלים יזכה לקיים מצות ממה"מ הקב"ה, כמו שיבא מלך בו"ד אליך ואתה תוכל לשמשו, או גאון הדור, תהא מראה אהבה אליו בכל כח, ק"ו ב"ב של ק"ו לבורא עולם ומוכתר בי"ג מכילין דרחמי ואלו פינו מלא שירה כים וגו' אין מספיקים להודות וגו' וזהו תשובה מאהבה, לכל הפחות בי"כ ולקבל ע"ע לשמר התו' והמצוה ע"צ היותר טוב ואז נעשין זדונות זכיות מצד י"ג מידות של הקב"ה וכמש"א אפי כ"י בעבירה ולבסוף עשה תשובה טוב לו כי הכל הולך אחר החתום [וע"ל בפסוק כמעשה א"מ] **והנה** בד"ע אם אחד גנב וכדומה אפי' כבר נשא את עונשו, כי ישב בכבלי ברזל בבית האסורין אעפ"כ יכתב בספר לזכרון והוא פסול לעדות לדבר גדול ל"כ מידת הקב"ה וזהו שאה"כ יכפר היינו על עונות ע"י תשובה מיראה שנשאר חטאים ושגגות, לטהר וגו' חטאתיכם דייקא ע"י תשובה מיראת עוה"ב, לפני ה' וגו' היינו ע"י תשובה מאהבה ובזה א' תטהרו פי' לא יזכרו ולא יפקדו שום שמץ פסול ול"ד כקטן שנולד אלא אדרבה לפני ה' דייקא שעומדים לפניו יתש"ו כי במקום ב"ת עומדין צדיקים גמורים אינם יכולין לעמוד כי יש להם זכיות הרבה מאוד וכנ"ל, ובזה יש להבין המ"ת שהביא הטור או"ח סי' תקפא ולקחתם לכם ביום הראשון וכו' משל למדינה שחייבת מס למלך וכו' יצאו גדולה המדינה לקראתו וכו' הניח להם שליש וכו' ומקשה הט"ז שם ב' קושית א' ע"מ שכ' הטור ומוותר להם ב' שלישים [וביותר ק' למה משנה הטור בזה ממה שכ' במדרשים, וע' במ"ת פ' אמור שכ' בלשון אחרת קצת אבל כ' בזה, מוותר שליש, וכן בלשון זה כ' במ"ר פ' אמור פ' למד, וכ"ה במ"ר בקהלת עה"פ לך אכול בשמחה] ב', עמ"ש בי"כ מוותר להם הכל ע"ש, ועוד ק' א"כ מה זה היומש בי"כ יותר מראשונות ובהנ"ל ניחא, שהכוונה שליש כנגד התשובה, מיראה שהוא שליש התשובה נעשין כשוגגים, ומשכ' הגדולים המה העשירים, שע"פ רוב וישמן ישורון ויבעט, והמה גדולי עוה"ז, ב', הבינונים מתענין היינו תשובה השני' הנ"ל מעניני עוה"ב ואפי' שהקב"ה מוחל הכל הוי כנ' שלישים כנגד העיקר התשובה ומעלתן של ישראל האמת, וכנ"ל [וע"ל ס"פ ויתרו] והמדרש מסיים שנ' כי ביום הזה יכפר, והיינו כנ"ל: ובפשיטות י"ל שידוע שכל חטאת האדם המה ע"פ שלשה במעשה ובדיבור ובמחשבה, כמש"כ בקיום התוה"ק [בפי' נצבים] בפיך ובלבבך לעשותו, וזהו יכפר עליכם על מעשים רעים, לטהר וגו' על דברים הרעים, לפני ה', מה שאין נגלה אלא לה' יתש"ו, ובזה י"ל ג"כ פי' המדרש שהובא בטור הנ"ל כי במעשה הוא שליש, מג' עניני חטאת האדם, ובעשי"ת מכפר על מה שחטא בפיו ולשונו ואף שזהו חלק אחד אבל עיקר עונות בעוה"ר תלוים בפה וכ' כל עמל אדם לפיהו [קהלת ו] ואי' במ' די לאדם שיהי' כל עמלו בתשובה למה שחטא בפיו, והוא כ"ב שלישים, ועדין הרהורי דעבירה ק' מעבירה א"כ עיקר הכפרה מכל עונות בי"כ, ובכל הני דאמרן יש להבין המ"ר [**באיכה** עה"פ טמאתה בשולי' אלו זכיתם הייתם קוראים כי ביום הזה יכפר עליכם וגו' עכשיו שלא זכיתם אתם קוראים טמאתה בשולי', ר"ל אף שישראל עושין תשובה בגלות אבל לתשובה מעלה הנפש המשכלת שוב לא זכו אחר החרבן בעוה"ר והיינו מה שי"כ מכפר להיותם עם קדוש, עד שירחם הקב"ה עלינו בב"א: (לא), **שבת שבתון** ר"ל כי בשארי שבתות אף שהאדם שובת ממלאכות אבל הגוף יש לו עסק, באכילה ושתי' אבל י"כ שבת שבתון והטעם משום ועניתם וגו', עי"ל שלא יהא האדם ככלב השב אל קיאו, כן ישוב למעשיו הרעים אחר י"כ, ע"כ אה"כ כמו שהשבת הזה הוא לכם קודש, כן יהא לשבתון היינו לכל שבתות השנה וכנ"ל, עי"ל ע"ד חז"ל [סוף ברכות] ת"ח אין להם מנוחה לא בעוה"ז ולא בעוה"ב וזה ק' להבין, וכי שייך לומר כן, וי"ל פי' בעוה"ז אף בשעה שעוסקין בעניני עוה"ז, ובשעה שעוסקין בעניני עוה"ב לכש"כ, כי יש צדיקים אשר בשעה שעוסקין בעניני עוה"ז ינוחו מעניני ה' יתש"ו, ואח"ל בעוה"ב ממש כי אנו מתפללין ינחילנו ליום שכולה שבת ומנוחה, אמנם י"ל פי' אין להם מנוחה להכמתם האמת וילכו בקדושות מעלה מעלה, ופי' ינחילנו למנוחת הגוף מיצה"ר לגמרי, בכדי שאנו יכולין לעמוד בקדושה לפני חי עולמים בלי הפסק, או פירושו ינחילנו וגו' שבת, שיהא כולה קודש לה', שזהו מנוחה לחי עולמים, וכן י"ל פי' שבת מעבודת הגוף בעניני עוה"ז, שבתון מיצה"ר לגמרי: **(יח)**, ג, **כמעשה ארץ מצרים** ז"ל המ"ר כשושנה בין החוחים וגו', י"ל הכוונה, כי באמת ק' איך ימחול הקב"ה לאדם שפל השפלים ומורד לפני ממה"מ הקב"ה שלא מורד במלך בו"ד חייב מיתה ק"ו ב"ב של ק"ו בהקב"ה, וכש"כ בעונות ופשעים רבים, וכש"כ להיות ע"י תשובה גדול יותר מצדיק שלא חטא, אמנם ברואתינו ג' מניעות הגדולים, כמעט נראה לאדם שא"א להיות צדיק, א' כי כמעט אין זה בחירי לאדם, כי הבחירי שייך לשני דרכים שוים, אבל מלחמות היצה"ר וש"א גדול מאוד, ומסיתי עכו"ם, וכ' ויתערבו בגוים וגו' ובעוה"ר מסיתי ישראל גדול מהן וכ' מהרסיך ומחרביך ממך יצאו, ב', שהחומר העכור עליל לכל תענוגי עוה"ז, וגם א"א בלא אכילה ושתי' ומשגל ולכל הצורך, ג', מצד התורה והמצוה תרי"ג שרשים וענפים אין מספר וההררים בשערה תלוים הלכותי' ובפרט מפני עומק המושג, וקוצר המשיג, ולזה י"ל ג"כ כוונת הכ' לעיל **כי ביום הזה** יכפר עליכם מה שחטאו מצד מניעה א' הנ"ל

לטהר

ע"כ מפרש המ' הלא כח הצדיק שעשה הקב"ה עמו אות לטובה, למה הכינו אני, והוא נכה, כמו פרעה הרשע, וזהו פשוט להבין, כי כמו הבעל מלחמה ששבר רגלו במלחמה פטור מעבודה והמלך נותן לו קצבה לכל צרכיו איזה ר"ט לכל שבוע, ולשר עשרה יותר, ולשר מאה יותר, אבל אדם פשוט ששובר רגלו אוי לו שאין לו כלום ומוכה ביסורין. כן המקרה לצדיק טוב לו כדאי' בגמ' [ברכות ה] שיש יסורין של אהבה, פי' רש"י, הקב"ה מייסרו בעוה"ז בלא שום עון כדי להרבות שכרו בעוה"ב יותר מכדי זכיותיו, עכ"ל, אח"כ מפרש המדרש, ד"א עוד בענין זה, אלו נכנסו להקריב במחלוקת וכו' וכ' שם סורו נא וגו', וע"כ צ"ל כמו אחד רואה שני בתים נשרפים ובתוכן הון רב, ואחד נשמח א"ע, וא' בוכה, זה שבוכה יצא נקי מנכסיו וצריך לילך על פתחי נדיבים. וזה ששומח הי' מחכה ע"ז, כי ביתו וכ"מ שבתוכו ישולם לו עד פרוטה אחרונה, כי משלם הי' כמה שנים לענין זה [פערזיכערט] כן עלת קרח שרופין מתם אבל כאן כ' בקרבתם לפני ה' וימתו, כלומר מיתתן הי' שעלו לגדולה גדולה והמה קרובים לה' יתש"ו, וזהו שאה"כ הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע, באמרו לצדיק ולרשע בזה מפרש דבריו באשר שזה לצדיק המקרה לו לכ"ט, והמקרה לרשע לכל רע וכנ"ל, והנה, מחשב המדרש ג"כ הטוב המגיע לרשע כמו להצדיק בעוה"ז כמו דוד בנה ביהמ"ק כלומר הכין אחריו הון רב לביהמ"ק ומלך מ' שנים ונבוכדנצר הרשע החריב את ביהמ"ק ומלך ג"כ מ' שנים, וזהו לדמיון שני ב"א אין להם פרנסה אחרת אלא לזה יש לו אלף ר"ט ולזה אלף ר"ט, וזה מתנהג ביתו בכ"ט כמו זה, והחילק הוא כי לא' אין לו אלא זה המעות, וככלות המעות ילך על פתחי נדיבים ובהעלות זאת אל לבו יש לו לבכות בכ"י כי הולך ונתמעט בכ"י, לא"כ השני האלף ר"ט שיש לו המה כיוא מהקרן שיש לו כ' אלפים אצל המלך ואוכל רק פירות, והקרן קיימת לו לעולם, וכמש"א אלו דברים שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז וכו' לכן אה"כ הכל כאשר לכל פי' הן לרע והן לטוב מקרה א' לכל עין,. אבל המה לצדיק ולרשע וכנ"ל וע"כ החילק הוא בין זל"ז כרחוק מזרח ממערב, ובזה יש לפרש הכ' [בפ' שמיני] אש זרה אשר לא צוה אותם, וזה אינו מובן וכ' בקרבי אקדש וגו', אמנם הכ' מפרש שהיו קדושי עליון וגם כאן לא חטאו כלום, וכמש"כ [בפ' ואתחנן ד, כג] אשר צוך ה' אלקיך פירשו חז"ל שלא לעשות חסר במקרא, כן פי' אשר לא צוה אותם, שלא לעשות, ושלא יעלה ע"ד שום אבל ע"ז, א' משה כל בר דעת ע"כ צ"ל על צדיקים גדולים כאלה, שהי' עת לפרוד מעוה"ז ברגע זו, ובנשיקה, וזהו בקרבתם לפני ה' שהי' עת לקרבם לה' יתש"ו, ע"כ וימתו לילך לקדושה גדולה, והוא אשר דבר ה' [לקמן בפרשה ואין מוקדם ומאוחר בתו'] ושמרתם את חקתי וגו' וחי בהם לעוה"ב [ע' רש"י שם], וזהו בקרבי אקדש אף שבא עליהם מקרה זה כמו על הרשע, ז"א, וכנ"ל והצדיקים באו על שכרם והי' עתם להיות קרובים אלי ולקדש בתוכם, וע"פ כל העם אכבד פי' שכל העם ע"כ יאמינו בכ"ז, ולפי זה הי' מיתת שני בני אהרן לכבוד גדול שמתו בקדושה גדולה ובמקום המקודש, וידמה לאהרן שיבא בכל עת אל הקדש, כי אולי אתרמי לו ג"כ למות שם, ע"כ כ' לו שאל יבא בכל עת וגו': (טז), וכן יעשה לאהל מועד השכן אתם בתוך טמאתם, א' חז"ל [יומא נז] הובא ברש"י כאן אע"פ שהם טמאים שכינה עמהם, וק' שזה נראה כסתירה במש"כ סוף פרשה זו, ולא תטמאו בהם אני ה' וגו' פי' רש"י הא אם תטמאו איני אלקיכם וכו' ואתם מתחייבים כליי', ח"ו, ובפשיטות י"ל שכאן איירו שנגע בדבר טמא, או שנכנס למקדש טמא וכדומה, ע"ז נאמר השכן אתם וגו' להלן איירו שמטמא א"ע בעבירות, אבל ק' דא' בגמ' שם, א"ל ההוא

צדוקי לר"ח השתא ודאי טמאים אתן דכתיב טומאתה בשולי' וא"כ אין השכינה ביניכם, א"ל ת"ח מה כתיב בהו השכן אתם בתוך טמאתם, וא"כ ק' הלא הכ' טומאתה בשולי' אין פירשו טומאה למוד אלא עוברי עבירות, וכדאי' במדרש שם שהכוהנים היו ערלים ע"ש, וי"ל דעוד ק' למה לא מתרץ ר"ח לצדוקי, כמו שהי' א' ריב"ח לאפיקורס [חגיגה ה' ע"ב] שכ' ובצל ידי כסיתיך, ע"ש, וצ"ל דלצדוקי שאל שאין שום קדושה בתוככם, וע"ז היטיב לו כהוגן דאי' בס' האמונה והבטחון לרמב"ן ז"ל פ' יט וז"ל ודע כי כז"מ שאדם מחשב בתוך לבו שמו של הקב"ה או א' מנפלאותיו יש לפניו השתוררת כפי מחשבת מעלת החושב וזה שאה"כ בכל המקום אשר אזכיר את שמי וגו' עכ"ל, וכ' המוקר, וז"ל, נוח לאדם לתת כסף, אבל למי, ולמה, ומתי, וכמה, ואיך, אינו ניקל לכל אחד, וכן הוא בכל מצוה, וידוע שעבודות הקו' נתמעט בכל עת בעוה"ר, וכמו שא' פני משה כחמה ופני יהושע כלבנה וא' אם ראשונים כב"א אנו כחמורים ומה נענה אנן יתמי דיתמי בעוה"ר, והצדיקים בימינו היו הרשעים בשנים קדמוניות אעפ"כ מלך רחמיו הגדולים יתש"ו א' השכן אתם בתוך טמאתם היינו במעשה הצדיקים שנראה כטומאה ח"ו וכמאמר הרמב"ן הנ"ל בכ"מ אשר אזכיר את שמי, ואחד המרבה וא' הממעיט וכו', אפי' שהי' יכול להיות עובד ה' גדול מזה, ומש"כ בסוף הפרשה ולא תטמאו בהם היינו אם עובר ח"ו: (כט), תענו את נפשתיכם וכל מלאכה ל"ת, וק' למה כ' זאת עוד הפעם, שבת שבתון וגו' ועניתם וגו' וע"ק, למה מקדים כאן תענו ואח"כ מלאכה ל"ת, ואח"כ נהפך וא' קודם שבת, ואח"כ ועניתם, וי"ל שהכ' כאן נדבר במעשה עינוים שהמה צ"ל קודם ביהש"מ, כמו וכל מלאכה ל"ת, שצריך להוסיף מחול על הקודש, וא' הטעם כי ביום הזה יכפר וגו' וכמו שהייתם מענים את הגשמיות במעשה אלה, כן תשובו ולענות את נפשתיכם פי' נפש הדם במעשה אלה, אבל מחמת שכ' לפני ה' תטהרו דרשו [יומא פה] שיו"כ מכפר דוקא על עבירות שבין אדם למקום וכו', לכן הוזקק הכ' לומר עוד הפעם שבת וגו' והוא עיני אחרת לקבל ע"ע להיות לו שבת ממעשים רעים שבו ומשנאה ומקנאה ומנטירה ומכ"ד ששייך בין אדם לחבירו, ואף שהוא נולד או מורגל במידות רעות ובמעשים רעים יקבל ע"ע, שבת מהיום והלאה, וזה שכ' שבת זו יהי' אות על כל שבתות לכם ועניתם את נפשתיכם היינו נמי נפש הדם מה ששייך לבין אדם לחבירו, חקת עולם פי' כשבת הזו יהי' לכם לעולם: (ל), כי ביום הזה יכפר וגו' ג' כפרות בפסוק זה, י"ל יכפר על מצות דרבנן, לטהר וגו' על מצות שבין אדם לחבירו וזה מכל חטאתיכם, והיינו אם ירצה את חבירו, לפני ה' תטהרו היינו שבין אדם למקום ב"ה, עי"ל ע"ד עקרים [מ"ב פ' לא] דידוע שיש ג' עולמות, א, עולם התחתון היסודות, וההוי', והנפסד, ב, העולם הגלגלים שהם בלתי נפסדים אבל המה ג"כ גשמי בתמונה ובתואר ומתנועים, ג, עולם המלאכים שא"ע צריך בתואר ובתמונה רק כולה רוחני וכנגד זה נברא האדם, בג' כחות א' הוא הנפש הזנה אשר בכבד שזהו דומה אל עולם ההפסד לפי שהם יתהפך המזון מצורתו תמיד [והיינו עד אבר הכבד], ב', הנפש החיוני שבלב, דומה לעולם הגלגלים כמו שהמה זוכים לעולם התחתון לכל הטבעי וההפסד, ג', הנפש המרגשת שבמוח תדמה אל עולם המלאכים לפי שממנה יצאו כחות החושים חמשה, ושאר כחות הנפשיות, וי"ל שזהו כנגד נפש רוח ונשמה, נפש הוא אצל כ"מ כי הדם הוא הנפש, אכן רוח הוא באנוש שיש בו חכמה, אבל הנשמה זהו מעלת רוחני, לכן יש באדם ג' מיני חטאים, א' בהמיות, היינו באכילה ושתי' ומשגל השייכים לנפש הזנה שבכבד וכרסו, ב', ברוחו, היינו בפיו ולשונו כמו לה"ר לצנות רכילות שקרים וכדומיהם בעוה"ר השייכים

ידאג, שיש כת רשעים הנעזבין מה' ית"ש ונמסרין לטבע, אבל ביסורין למעלה מן הטבע ישמח, כי בזה בל"ס מה' יצא, ויכפר עונותיו, לכן תקו' א' אפשר עבד וכו' והמה עושים רעות ע"ד הטבע, ואפשר שעונו לא יכופר, כיון שרואה שבנו הוא א' שתם ברא וכו' וא"כ המה יסורין למעלה מן הטבע. ע"כ מזמור והנה הנגעים בבית ובגדים זהו למעלה מן הטבע, וזהו ונתתי נגע וגו' לשון מתנה טובה כי זהו שמחה לצדיקים וכנ"ל: עי"ל ע"ד מז"ל [קידושין לא ובתוס' שם] מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתיך וגו' קינה לאסף מב"ל, אלא שזמר על ששפך חמתו על עצים ואבנים, כן מבשר הכ' אף שחמתו עליך, ינקום בביתך בעצים ובאבנים ושפיר אה"כ ונתתי מתנה טובה נגע צרעת וגו': עי"ל ע"ד הגמ' [ברכות ה'] אם רואה אדם שיסורין באו עליו דייקא יפשפש במעשיו, פשפש ולא מצא וכו' בידוע שיסורין של אהבה הם, וא"ש ה"ד יסורין של אהבה כל שאין בהם ביטל תורה וביטל תפילה, כלומר בזה אין ספק שבודאי הקב"ה חפץ בו, ולכנותו בא להגדיל שכרו לעוה"ב ושפי' אה"כ ונתתי וגו' כי בבית ובגדיו אין בזה לא ביטל תו' ולא ביטל תפילה ובל"ס יסורין של אהבה הם: ובזה יש להבין המ"ר כאן [פ' יז] ע"ש ותמצא ד' פרושים, וז"ל כי תבאו אל ארץ כנען ונתתי וגו' הד"ד אך טוב לישראל אלקים לברי לבב [תה' עג] יכול לכל ת"ל לברי לבב וכו', כי תבאו אל א"כ וגו' הד"ד [איוב כ] יגול יבול ביתו נגרות ביום אפו, יהו גוררין ומוציאין, אימתי ביום שיגרה הקב"ה אפו וכו', ד"א כי תבאו אל א"כ וגו' ז' עממין הן ואתה או' ארץ כנען רבנן א' רמזו מה הם הרשו [לכת אביו] וכנען לקה, אף כאן ישראל חוטאין והארץ היי' מתקלקלת, והיינו כג' פרושים הנ"ל, א', כי ק' למה אה"כ אלקים מיה"ד, ומה טוב הוא לישראל, וצ"ל אם מיה"ד הוא למעלה מהטבע ואז בירר לצדיקים שבאו היסורין לכפרת עונות כי אין צדיק וגו' ומשמחין בזה וכנ"ל, ב', שהורה הכ' אפי' ביום אפו אבל נוקם בעצים ובאבנים, ג', והארץ לקה היינו שאין בזה ביטל תורה ותפלה ויסורין של אהבה הם וכנ"ל, אה"כ מפרש המ' עוד פי' ד' המבואר ברש"י כאן דלכן כ' ונתתי וגו' שהוא בשורה טובה [וע' במ' בסוף פרשה יז הנ"ל פי' נאה בפסוקים האלה על חרבן ביהמ"ק תובב"א]: (לה), כנגע נראה לי בבית. שנים במסורה כאן, וכ' מרחוק ה' נראה לי [וע' בבעה"ט] ויש לפרש בג' פרושים הנ"ל כי ק' למה א' כנגע ולא נגע, [וע' רש"י] אבל א' אני מכיר כמו שיש נגע בבית כן יש נגע בי כלומר שאני מכיר ע"י יסורין אלה ששמה למעלה מהטבע שבאו לכפרה על הנגע שבקרבי וזה שפי' המסורה ע"ד הכ' מרחוק ע"י היסורין ששמה רחוק רחוק מי ימצאנו למעלה מהטבע מזה אני מכיר ה' נראה לי ממיה"ר לי לכפר עונותי, פי' ב, כנגע שהוא בבית ראוי לי, אבל שפך חמתך על עצים ואבנים וזהו מרחוק ה' נראה לי פי' שמיה"ד גבר עלי והביא היסורין שראוים עלי, מרחוק מרחוק ממני, ג, פי' כנגע דייקא אבל אין זו נגע אלא אהבה, וכמו מרחוק וגו' כלומר שבור אני שהקב"ה רחוק, ממני, אבל מזה הרחוק, ה' נראה לי, וכן הפי' הזה י"ל ע"פ פי' ד' מהמדרש ופי' רש"י הנ"ל: [ע' זוה"ק טעם נגעים מחמת שהעכו"ם הקימו בתים בשמות הטומאה ע"כ ונתץ הבית כי מזיק לישראל, פ' תזריע דף כ'] (טו), ב, דברו אל ב"י ואמרתם אליהם איש איש וגו' ז"ל המ"ר [ר"פ יח] הד"ד וזכור את בוראך בימי בחורתיך, [קהלת יב] תנן עקבי' ב"מ או' הסתכל בג"ד וא"א בא לידי עבירה וכו' [פ"א פ"ג] וג' אלה דרש ר"ע מפסוק זה, וזכור את בוראך זו ליחה סרוחה, בורך זו רימה ותולעה, בוראיך זה ממה"מ הקב"ה, ויש להבין איך בא הדרש זה לכאן, וי"ל שק' למה כ' כפל דברו ואמרתם. איש איש [ומז"ל א' איש קטן ואיש גדול נדה לב ובש"ד וכן תרגום יב"ע] וכן בפסוק אחריו כ' ג"פ זובו וכבר כ' שהוא זב, לכן מביא הדרש הנ"ל, כ' מש"א עקבי' ור"ע הנ"ל יש בזה ג' עקרים מה שצ"ל לאדם, א', ענוה כמו שאנו מתפללין ונפשי כעפר לכל תהי', ולזה מביא הזכרון מאין באת מטיפה סרוחה, ב', הסתפקות, ולזה מביא הזכרון ולאן אתה הולך, ג', לקיים שויתי וגו' כמש"כ בהגה ריש או"ח. בשם מו"כ ושארי גאונים, ולזה מביא הזכרון ולפני מי וכו' והיפך באלה מ"ג אלה הוא מתועב וטמא. לכן מה שא' חז"ל [במסכת נזיר פ' ט' משנה ד', ובמס' זבים פ' ב' משנה ב'] בשבעה דרכים בודקין את הזב במאכל ובמשתה [היינו אכילה גסה וברבוי שתיי' עי' בהרע"ב] במשא ובקפיצה, חולי, במראה ובהרהור וכ"ז אנחנו מחלקין בג' שרשים הנ"ל [רק חולי אין לחשוב בגי' אלה שזהו אונס גמור] כי במאכל ובמשתה הרבה, סר ממנו מידת הסתפקות ומביאו לכמה עבירות, במשא ובקפיצה ביותר לאסוף הון בזה כ' וכסף וזהב ירבה לך וגו' ורם לבבך, והגאוה הוא שרש פרה ראש ולענה, במראה ובהרהור בזדון לא מקיים שויתי וגו', לכן נאמר כאן שני דברים א' דברו והוא המוסר הגדול דברים המביאים לידי זב, ואמרתם דיני זב, וא' איש איש שאינו מקיים שויתי ועי"ז רואה מה שאסור לראות ומהרהר מה שאסור כי הוא איש מבחוץ וגם איש מבפנים כאלו אין מי שישגיח עליו, ע"כ אה"כ עוד הפעם, זובו טמא הוא פי' שזובו מעיד עליו שהי' טמא מקודם שלא זכר לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, והנה חז"ל אמר המתגאה כאלם אפי' על אנשי ביתו וריר הורה דבר הנמאס [כמו ויורד רירו אל זקנו שמואל א כא, וכמו וירקה בפניו] וזהו שאה"כ [וזאת תהי' טמאתו דייקא ע"י חולי בא בזובו] ואם רר בשרו, שבשרו נמאס כריר שהוא בעל גאה ורוצה לאסף כל הון לעצמא וע"י משא וקפיצה ביותר בא לו את זובו, או שאין לו מדת הסתפקות ואינו זוכר לאן אתה הולך והוא ערל לב, וזהו או החתים בשרו ע"כ אוכל ושותה הרבה מאוד וע"כ בא לו זובו טמאתו דייקא הוא: (לא), והזרתם את ב"י מטמאתם וגו' שלש טמאות יש לפרש, כי א' חז"ל כך הוא מעשה יצה"ר היום א"ל כך היינו עשה דבר קטן וזה מושכו עד למיתת הנפש המשכלת, ועד שנעשה ממנו כירבעם ב"נ לטמא אחרים וזה שא' והזרתם את ב"י מטמאתם הקלה, ובאם לא נזהרים בדבר קטן ימשוך אותו, ע"כ ולא ימתו עכ"פ בטמאתם, ואם לא ישובו, אז יטמאו אחרים וזהו שא' בטמאם את משכני אשר בתוכם בבני ישראל. עי"ל משום שנ' כאן בטומאת איש ואשתו, ע"כ א' והזרתם וגו' מטמאתם דייקא שיקדשו א"ע בשעת הזיוג, כי בא"ל יהיו זרעיהם רשעים ויהי' מיתתם מיתה ממש ל"כ בזרע כשר נקראו מיתתם גויע ולא מיתה, וזהו ולא ימתו וגו' ועוד גרמו שיטמאו את משכני היינו אותיות י"ה יוד באיש ו"ה באשה ונשאר אש ואש כדא' חז"ל [סוטה יז], עי"ל בדברי עקבי' המבואר במאמר הקודם וזהו והזרתם וגו' שלא יהי' להוט אחר הממון ולהיות להם מידת הסתפקות וא"ל, וישמן ישורון ויבעט ויהיו בעלי גיאה שזה כמיתה וכעע"ז, ואז יטמאו את משכני, שזה צריך אדם לקיים שויתי ה' לנגדי תמיד וזהו משכני וגו' ולא ישגיחו מ"ו על ודע לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון,

[וע"ל פ' אחרי]:

פ' **אחרי**, אחרי מות וגו' ז"ל המ"ר ר"פ זו, ר"ש פתח הכל כאשר לכל מקרה אחד לצדיק ולרשע לצדיק זה נח כשיצא מן התיבה הכישו ארי וכו', ולרשע זה פרעה נכה וכו' ד"א מקרה אחד אלו בני אהרן דכתיב בהו בשלום ובמישור וגו' לרשע זה עדת קרח דכתיב בהון סורו נא וגו' אלו נכנסו להקריב במחלוקת ויצאו שרופין וכו' ולכאורה ק' מה מחדש המ' בזה, הלא בזה אין די להבין גוף הכ' בקהלת [ט ב] הנ"ל, וי"ל, כי קשה למה מזכיר הכ' כאן אחרי מות וגו', ע"כ מביא המדרש כ"ז, כי כל הרואה הכ' מקרה אחד לצדיק ולרשע מקשה למה כן,

ע"כ

עליו] ר' ינאי וכו' א"ל תא סק לגבאי, א"ל לאו אנת צ"ל ולא דכוותך, אטרח עלי' וכו' הוציא לו ספר תהלים הראה לו הפסוק [תה' לד] מי האיש החפץ חיים מה כתיב בתרי' נצור לשונך מרע וגו' אר"י אף שלמה מכריז וא' [משלי כא] שומר פיו ולשונו שומר מצרת נפשו. אר"י כ"י הייתי קורא הפסוק הזה ולא הייתי יודע היכן הוא פשוט עד שבא רוכל זה והודיע לפיכך משה מזהיר לישראל זאת תהי' תורת המצורע תורת המוציא שם רע, והכוונה י"ל משמת שנראה הכרוז מהרוכל דבר שא"א לאפשר, להיות סם לחיים, לכן לא בא שום אחד לשמוע. רק ר"י שהכם הרגיש שאין דבריו פשוט להיות כאיש משוגע וכשא"ל לאו אנת צ"ל לא שקטה רוחו של ר"י בזה דא"כ כוונתו על עוה"ב, אכתי צ"ל לכרוז לדברים הנאמרים בפוה"ק ובדברי חז"ל, אח"כ הראה לו הפסוק שק' למה דוקא בזה נצור לשונך, והו"ל נצור מצות התוה"ק, אמנם כוונתו חיים של עוה"ז מה שנגזר עליו מן השמים כמש"כ [איוב ז'] הלא צבא לאנוש עלי ארץ וגו', ובלשונו ושפתיו מקצר ימי חייו עלי ארץ, וזה שא' [בפ"א פ"ד] ולא מצאתי לגוף טוב פי' שיהא להגוף טוב שיחי' הקצבה שלו, משתיקה, כי ע"ז ההרגל ימצא מנוחה בעוה"ז, ופי' שתיקה מפנים כמו מבחוץ, וא' חז"ל [בפ"א פ"ד] הקנאה והתאוה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם הזה כי אנחה משברת גופו של אדם ובמידת השתיקה כנזכר ניצל מכל רע, וזה שא' אף שלמה א' שומר פיו וגו' וק' אם כוונתו על צרת עוה"ב, יש עבירות בל"ז שאינו ניצל מצרת, ואם כוונתו על עוה"ז יש ג"כ צרות אחרות, ובהנ"ל ניחא שזהו עיקר שיהא לו מנוחה לגופו שנפשו משתמרה בתוכו, וזה שא' ר"י שלא הי' יודע הפשוט משום קו' הנ"ל וכו', גם י"ל שהכוונה הי' על חיי עוה"ב, שהראה הרוכל לר"י עיקר ושורש אחת שירגיל בו אדם, וזהו פי' הכ' מי האיש וגו' ר"ל החפץ חיים הארוכים, בהרגל דבר אחת, זהו נצור וגו' ובזה יבא להיות סור מרע ועשה טוב כפי הפירוש הנזכר, ובל"ז ק' הלא במש"א דהע"ה סור מרע ועשה טוב מוכלל הכל, ובהנ"ל ניחא שא' מקודם, ההרגל אחת הטוב, וזה שני כל עמל אדם לפיהו [קהלת ו] בשמירת פה בזה מוכלל כל עמל הטוב, וכן שלמה א' שומר פיו וגו' נפשו דייקא, ומקודם לא הוי ידע ר"י הפי' משום קו' הנ"ל, אמנם י"ל ע"ד הרמב"ם ז"ל מש"כ בפי' המשניות במס' נגעים [פי' י"ב משנה ה'] ובסוף ה' טומאת צרעת [ע"ש מוסר השכל] שעניני הצרעת אין זה מטבעי עולם, אלא אות ופלא הי' בישראל שע"י ליצנות ולה"ר נשתנה בגדיו, ואם לא תשוב, נשתנה ביתו, עד שנשתנה עורו, וכ' השמר בנגע הצרעת וכ' זכור את אשר עשה ה' אלקיך למרים, ולכן כ' לקמן כי תבאו אל א"כ וגו' ונתתי דייקא כלומר שע"ז יעידו הכל שזהו עניני אלקית נגע צרעת בבית וגו' והנה צרעת ללה"ר הוא מכנג"מ כי בלה"ר הורג ג' ב"א, א"ע, ואשר דבר עליו, ואשר דבר אליו, כידוע, ומצורע ק' ממיתה שנ' [איוב ב'] ויך את איוב בשחין רע וגו' ברך אלקים פי' התפלל לה' להמיתך כי גדול הכאב, יותר ממיתה, ויאמר אלי' וכי יש לתלות באיזה מקרה היסורין האלה שהמה למעלה מן הטבע אלא ע"כ כדבר אחת הנבלות תדברי, כלומר לנגות ולה"ר וכדומה ע"כ בא עלי הצרה הזאת [והוא לא הרגיש בעצמו שחטא בזה ע"כ תולה באשתו] ומעתה נקבל עלינו שלא לשמוע דברים כאלה ואז גם דייקא את הטוב נקבל מאת אלקים איתתי אם ואת הרע, כל דבר רע לא נקבל, ושפיר אמר הכ' בכל זאת כלומר אף שהשיב כך לא חטא בעצמו וכנ"ל, ומשום שהצרעת גרוע ממות לכן א' דהע"ה מי האיש החפץ חיים שנ' [בפ' בהעלותך] אל נא תהי כמת, אשר עי"ז מקלל את יומו כמו איוב אלא אוהב ימים, ולא ימתין לראות יסורין למעלה מן הטבע שזהו מעשה אלקית, אלא לראות טוב, לראות דייקא, כי גם יש טוב בעולם למעלה מן הטבע, אשר יוכל כל אדם לראות מעשה אלקים,

והוא נצור וגו' ובלא פי' זה נראה למותר מש"א מי האיש וגו' ודי מש"א סור מרע וגו' וכנ"ל, ועי"ז אר"י שעי"ז מבין הפסוק שומר פיו וגו' פי' מצרת נפשו, מצרעת, והנה ק' דהול"ל כאן מצורע ביום טהרתו וגו' מה זה תורת המצורע ע"כ מפרש המדרש שהמצורע צריך להבין ע"מ באו היסורין עליו וזהו תורה, וישוב ויתרפא ויבא ליום טהרתו, וא"ל יהי' טמא מוחלט, וכן מש"כ בדד ישב, להרחיקו מלה"ר, וכן קרבנו, צפרים כמו שא' ברש"י: (ח), ורחץ במים וטהר הענין הטהרה במים כ' [ביחזקאל לו] וזרקתי עליכם מים טהורים וגו' מה מים מכנסים כל מיני כתמים מכל מיני כלים, כן צריך אדם לטהר עצמו מכתמי פנים, וכוונת הכ' י"ל פי' וזרקתי הוא הערה מה' יתש"ו אשר בא על האדם לתשובה וזרקתי איזה טיפין של מים טהורים, אבל אתם ושהרתם דייקא בעצמם, מכל טומאותיכם, אמנם אחר כל התשובות נשאר טנופות וגלל אבל כ"א כי אין צדיק בארץ וגו' פי' אפי' אם יעשה טוב א"א להיות הטוב מנוקה בלא חטא ע"ז מבטים ומכל גלוליכם דייקא זאת אטהר אני אתכם, וזאת יהי' לע"ל שב"א יכירו הפרת ה' יתש"ו וישובו, ובזה יש להבין הפסוק [מלכים ב' ה'] אבי דבר גדול הנביא דבר אליך הלא תעשה, ואף כי אמר אליך רחץ וטהר [פי' שא"ל אם הי' אמר הנביא דבר גדול לרפואתך, בל"ם היית קיימת, ולמה לא תרצה לעשות דבר קטן, או יאמר, שא"ל משמת שילא הדבר הזה מהנביא, הוא גדול, ואפי' שבמעשה נדמה לך לקטן, רחץ וגו'] ובהנ"ל יש בזה כוונה טובה, כי עבדיו של נעמן היו מבינים שאין כוונת הנביא שיטבול במים לחוד, אלא משמת שהצרעת בא של דבר גדול והוא לה"ר וכדומה, וא"כ בל"ם הכוונה שישוב מלה"ר, וזה שא"ל טועה אתה ולא אמר זאת משום רפואה, כי אז כנים דבריך הלא טוב אבנה ופרפר נהרות דמשק, אלא דבר גדול היינו שע"י המילה ודבר קטן תקח הא' על דבר גדול והיינו לשוב, והלא תעשה זאת העיקר ג"כ, ואף כי א' אליך רחץ אבל כוונתו וטהר דייקא ורחץ החיצון וטהר הפנימי, ובל"ם קבל ע"ש כן, כאשר שב מע"ז כמש"כ שם, ובזה מתורץ מה שאה"כ כאן ורחץ במים וטהר, הלא חסר לטהרה כל האמורים בפרשה אח"כ אבל י"ל פי' ורחץ במים את גופו מבחוץ וטהר את פנימו, כי בל"ז לא יועיל, כל עניני טהרה: (כא), ואם דל הוא ואין ידו משגת כפל הדבר ע' בגמ' [ערכין יז ע"ב] וי"ל כי חז"ל א' על סתירת הפסוקים [פ' ראה] כ' אפס כי לא יהי' בך אביון, וכ' שם, כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, בזמן שעושין רצונו ש"מ, לא יהי' בך אביון, וכשאין עושין רצונו ש"מ כי לא יחדל אביון, ואין זה פשוט כי יש כמה צדיקים עניים ואביונים, וגם הוא נגד השכל כי אם רשע עני יעשה תשובה צ"ל למחר עושר, אבל כנים דבריהם ע"פ ידוע איזהו עשיר השומח בחלקו וא"כ העני שסמח בחלקו זהו העשיר, והעשיר הבוכה שאין לו פרנסה, ואוהב כסף, לא ישבע כסף אין עני גדול מזה, וזהו שא' בזמן שעושין רצונו ש"מ להיות שומח בחלקו אז לא יהי' בך אביון, ולהיפך הכל עניים, לכן כ' כאן שנ"ל כפל א' דל ואז אפי' הוא שומח בחלקו, וא"כ הוא עשיר, והי' הסו"א לחזור על הפתחים ולהביא קרבן עשיר, ז"א אם אין ידו דייקא משגת פטור, וכן להיפך אם הוא עשיר, אבל הוא דל שבוכה שא"ל כלום, ז"א שנ"ל דוקא אם אין ידו משגת, וא"ל חייב: (לד), ונתתי נגע צרעת וגו' וק' למה לא כ' כי יהי' נגע וגו', וי"ל למנ"ד ע"ד הגמ' [ברכות ז'] מזמור לדוד בברחו וגו' [תה' ג] קינה לדוד מב"ל, משל לאדם שיצא עליו שט"ח, קודם שפרע עצב, לאחר שפרע שמח. כך דוד שא"ל הקב"ה הנני מקים לך רעה מביתך הי' עצב, אמר שמא עבד או ממזר הוא, כיון דחזא שבנו הוא שמח, א' סתם בלא רחמים על אבא, ומקשים אדרבה הלא בנו עשה לו יותר מממזר והו"ל לבכות יותר, ופי' [בס' בס"א] דאי' ברמב"ם אם בא על האדם יסורין ע"פ טבע,

בתוה"ק, ועוד מה בא רש"י ורמב"ם להשמיענו ועוד איך בא המאמר הזה לאותה מצוה, וי"ל דאי' בגמ' [קידושין דף כט] כאשר צוה אתו אלקים אתו ולא אותה, ומקשה תוס' תיפוק לי' דהוי מ"ע שהזמ"ג, ומתרץ ע"ש, והרמב"ן והריטב"א מתרצים כי לעסק המצוה אין לו זמן הלכך אי לאו אתו ולא אותה, הוי גם נשים חייבים, וכן הוא בפירוש בתוס' דע"ז [דף כז] ד"ה אשה, וז"ל היינו לבקש למוהלו, וזה התעסקות המצוה, גם ידוע שעיקר הנסיון מהעקידה [בפ' וירא] שלא הרהר אברהם רחמי אביו מבנו, וזה פי' רצון הקב"ה שנ' קח נא וגו' אהבת דייקא כלומר לא יעלה ע"ד שע"י ציוה זו תלבש מידת אכזרי אלא להיפך שתגבר עוד מידת אהבה כראוי מאב כמותך, וכן קיים אאע"ה שנ' כמה פעמים בעקידה, בני אבי, ולא יעלה ע"ד לומר אולי יהי' רשע וכמעשה דעכן שנתמעך בבנין אלא במידת אהבה גדולה לבנו קיים מצוה זו, ובזה אנו מבינים מש"כ המלאך אל תשלח ידך אל הנער, דהול"ל בנך, ועוד ק' ע"מ שכ' רש"י שם בשם המ' שא' אברהם א"כ לחנם באתי לכאן אעשה לו חבלה [וע"ל פ' וירא מש"כ בס"ד] וק' מה לו לשאול, והלא אאע"ה עמד תמיד לעשות רצון יתש"ו בלא שום שאלה, ובהנ"ל ניחא כי, אם הי' שוחטו שפיר מראוי שישאר הרחמנות בלבו ואהבה הגדולה כמצוה, אבל אח"כ כשהי' הציוה להיפך שלא לשוחטו, אז הי' הרצון ה' יתש"ו שבאותו רגע יתגבר אכזריות עליו. כמו על גזלן ועל שופך דם, ואעפ"כ שלא לשחטו לכן א"ל אל תשלח ידך אל הנער דייקא כלומר שתתגבר אכזריות עליו כעל נער המנוער מכל טוב, וכששמע אאע"ה זאת שאל וכי לחנם באתי לכאן, בזה הראה מגודל אכזריות על הנער כמצוה, ושנהפך עליו כמו רגע. הכל מחמת צוה ה' יתש"ו, וזהו שמפרש המ"ת הנ"ל ילמדינו רבינו אם המצוה הוא רק בשעת המצות מילה, או מיום שנולד היינו אם התעסקות המצוה ג"כ נחשב למצוה א"ל, וזהו, קטן לכמה דייקא נימול, והשיב קטן נימול לשמונה דייקא פי' כל שמונה הוי מצוה כי הוכנות והתעסקות ג"כ מצוה, וראי' מיצחק שנ' וימל אברהם את יצחק בנו בן שמונת ימים ולא כ' ביום השמיני להורות שבכל שמונת ימים הי' עוסק בכל מיני הוכנות ונחשב למצוה, ומוסף רש"י, עוד נתגדל המצוה כל שמונה ימים. אם מגדל רחמנותו ואהבתו על בנו וכנ"ל, ועוד מוסיף רמב"ם שזהו יותר מעקידת יצחק שהליך לשחוט בשמחה עזה בעת ששופך דם בנו, והנה ק' ריש פ' תצוה דהול"ל להטיל מצוה לקיחת שמן זית על אהרן ובניו שהמה היו המדליקים, אלא שמ"מ שהכנת להמצוה הוא מצוה כמו הדלקה עצמה, ושפיר מסמיך המ"ת זלה"ז, וזה שמפרש המדרש כאן אל תאמר מש"כ וביום השמיני וגו' ומקו' לא הוי מצוה אלא תן חלק לכל שבעה וכו' וכנ"ל, ובזכות מצוה זו, יזכנו לגאולה שלמה בב"י [וע"ל פ' אמור]: אי' במ"ר [פ' טו] וז"ל אשה כי תזריע וגו' מה כתיב בתרי' אדם כי יהי' בעור בשרו, וכי מה ענין זה אצל זה וכו' א"ר אבין משל לגנת ירק כז"מ שהמעין לתוכה הוא עושה כריכין, כך כ"מ שהולך אצל אשתו נדה עושה בנים מצורעים ר' אבין קרא עלי' אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה [ירמי' לא] והן קוראין על אבותיהם אבותינו חטאו ואינם ואנחנו עונותיהם סבלנו, להבין זה, י"ל ע"ד הכ' [תולדת] ויתרצצו הבנים בקרבה ופירשו, ע"פ חקירה שהאדם אשר הוא בכח ריבוי הדם והשמיניות הוא רגזן וכעס וגיאה וכדומיהם במידות מגונות, אבל האדם שהוא להיפך במיעט הדם וקר בטבעו יש בו מידות טובות. ולכן הי' רבקה כחוככית שפעמים הי' מתגבר בקרבה ריבוי הדם ולפעמים להיפך, וי"ל פי' הכ' [משלי כב] צנים ופחים בדרך עקש וגו' בפשיטות י"ל כי האדם צ"ל ממוצע ולא להתגבר באחת מהנה, אבל י"ל, כי האדם אשר הוא איסטנית ובעל צנים [ע' ברכות פ"ב משנה ו'], ולא יכול להתפלל בשמיניות, או בשארי מצות, הדין עמו, וכן האיש שיש לו לפעמים כעס כי הוא בעל פחים בשמינות יש לדונו לזכות אבל אם לדבר שצריך שמינות הוא קר ובעל צנים ולדבר שצ"ל בעל צנים הוא בעל פחים זהו עקש ע"כ א' שומר נפשו דייקא והוא הנשמה הקדושה ירחק מהם, וזה שא' ר' אבין כמו עם המעיין שהוא בגינה מרבה הצמיחה מאוד עד שהוא מכורך אחת בחברתה מין שלא במינו ונתקלקל, כן אם בא על נדה בעוד המעין הדם פתוח יהי' הזרע נתקלקל אם מצד ריבוי דם הנ"ל שיצמיח בו כל מידות רעות, והתאוות הגדולות, ואם מצד הטומאה זרע טמא הוא, וידוע שהצרעת בא משמינות הגוף כדאי' במ"ת כאן, ואין צרעת גדול מזה הנ"ל, ע"כ קרא עלי' אבות יאכלו בוסר פי' בעל תאוה שלא יוכל להמתין עד שיוגמר הפרי ועי"ז שיני בנים תקהינה בצרעת הנ"ל. והבנים אי' אח"כ [סוף איכה] אבותינו חטאו ואינם פי' ואפשר עשו תשו' אבל ואינם שא"א להשיב וזהו מעות לא יוכל לתקן כי ואנחנו עונותיהם סבלנו, משא וסבל עלינו כי בני נדה טמאים לעולם וכנ"ל כידוע ממ"י ועי' בזוה"ק שמות דף ג' ע"ב: (יג), ב, אדם כי יהי' וגו' ז"ל המ"ר אדם כי יהי' בעור בשרו וגו' הה"ד [משלי יט] נכונו ללצים שפטים ומהלומות לגו כסילים, משל למטרונא שנכנסה לתוך פלטין של מלך, כיון דחמת מגלביא [פי' רצועות] דתלת, א"ל המלך אל תתייראו, אלו לעבדים ולשפחות, אבל את לאכל ולשתות ולשמוח, כך כיון ששמעו ישראל נגעים נתיראו, א"ל משה אל תתייראו, אלו לאוה"ע אבל אתם לאכול ולשתות ולשמוח, שנ' רבים מכאובים לרשע והבוטח בה' חסד יסובבנהו, עכ"ל, וק' הלא לישראל ניתן מצוה זו ולא לאוה"ע, וי"ל כי רש"י פי' עה"פ הנ"ל וז"ל נכונו ללצים הקב"ה זימן לו שפטים של צרעת לזה הלץ המספר לה"ר, וכמו שמסיים המ' רבים מכאובים לרשע כי צרעת בא על לה"ר, אבל ק' ע"מ שאי' במ' אלו לאוה"ע וכו', ובדוחק י"ל שעושין מעשה אוה"ע, אמנם י"ל ע"ד חז"ל [סוף ברכות] חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, כי ע"פ רוב ע"י הרעה בא טובה גדולה, וכן להיפך ואעפ"כ מברך בשמחת לבו על הטובה, כן יברך על הרעה, וכמו השבט לבן נראה כרע והוא לטובה וכ' חושך שבטו הבן משמח א"ע על הטובה והוא להיפך, כי עי"ז שונא בנו, וכ' את אשר יאהב ה' יוכיח, וכמו השמים המרים מתוק לחולה בר דעת, אבל השוטה לא רוצה לשתות, ומת, וזהו רבים מכאובים לרשע ואפי' שהמה לטובתו, אבל הבוטח בה' אמר שהכל מצד החסד, וזהו נכונו ללצים היינו שחטאו לפעמים, ומבינים שהשפטים המה לטובתם ונכונו להם ויסובו עי"ז לה' יתש"ו, אבל הכסילים מחשבים היסורין למהלומות לגו כלומר כאלו אחד מכה מאחוריו ואינו יודע מי הוא, וזהו אלו לאוה"ע אם תבא עליהן רעה זהו רעה גמורה אבל אתם מזה יצמיח לכם טובות: (מה). וטמא טמא יקרא פי' רש"י שע"כ יפרשו ממנו, וק' הלא התוה"ק חס על כבוד הבריות שנ' והתעלמת ואיך צוה התוה"ק לבזה א"ע, וי"ל כשרודפין אחר הגנב וצועקים תפסו הגנב, אז הגנב ירא וגם הוא צועק כן ועי"ז לא ידעו ב"א מי הוא, ע"כ אין המצוה לומר רחוקו ממני, אלא כמו שת' יב"ע, וכרוזא מכריז ואמר רחוקו רחוקו מן מסאבא, כלומר במכירו ובמיודעו קאמינא שהם צועקים וגם הוא בעצמו כן ויפרשו מספק, והנה חז"ל א' כל הפוסל במומו פוסל שנ' וטמא, טמא יקרא ואין זה כאסמכתא, כי לפי הנ"ל באמת כן הוא שהוא בעצמו הי' צועק טמא הולך כאן וכאלו אוי' על אחרים, והוא הי' הטמא:

פ' מצורע. וזאת תהי' תורת המצורע ז"ל המ"ר הה"ד מי האיש החפץ חיים מעשה ברוכל אחד שהי' מחזיר בעיירות וכו' והי' מכריז ואי מאן בעי למזבן סם חיים אודקן עליו [פי' ראה

בדרך היתרה היא מדה בינונית שבכל דיעה, וכו' וא' שם [פ"ב ה"ב] וכיצד היא רפואתם מי שהוא בעל חמה, להנהיג עצמו שאם הוכה וקילל לא ירגיש כלל, ומז"ל א' עונה של ת"ח משבת לשבת [או"ח סי' ר"מ ועי' זוה"ק פ' יתרו עה"פ זכור] ולכן אה"כ אשה כי תזריע, וכמו שא' חז"ל אשה מזרעת תחילה הוי זכר ובזה ניכר שהוא מטבר תאותו, ע"כ לא הפסיד, אבל נקבה שהוא מזרעת תחילה וזה ראי' שהוא בעל תאוה לכן רפואתו וטמאה שבעים וגו' לשבר תאותו: כי הזריע ק' הול"ל אשה כי ילדה זכר, וי"ל להודיע, הן עיר פרא אדם יולד, וכמו הזורע ואין קוצר, כן הזכר אם לא יגדלו לתורה ולמעש"ט. ולכן אה"כ אפי' אם ילדה זכר הוא רק כזורע זרע, אמ"כ תנאתי קו' זו בזוה"ק ותרץ וז"ל אתתא מן יומא דאתעברא עד יומא דיולדת לית לה בפומא אלא ילידו דילה אי להוי זכר, פי' לענ"ד שצריכת להתפלל על זה: מ"ר ר"פ זו, אשה כי תזריע הה"ד אחור וקדם צרתני וגו' אר"י אם זוכה אדם נוחל שני עולמות עוה"ז ועוה"ב וא"ל ותשת עלי כפיך. [ע"ש בה"כ עוה"ב נקרא אחור ועוה"ז קדם], וי"ל על המסך, כי כ' בספר האמונה והבטחון להרמב"ן ז"ל הטעם שכ' בתו' המקלות שעשה יעקב אע"ה [בפ' ויצא] ללמד לב"א שיטהרו מחשבותם אצל הזיוג, כי כפי המחשבה יהי' הולד, כי יעקב ראה במראה הנבואה את כל העתודים העולים על הצאן עקודים וגו' מזה הבין שצריך לעשות איזה פעולה, ע"כ עשה את המקלות, ואם בהמה שאין לה דעת אעפ"כ רעיונה אל הצורות המצטיירות נגד עיני' באותו שעה, ועי"ז מתלבש הולד כפי רעיונה, כש"כ אדם שהוא בעל חכמה, אין ספק אם מטהר עצמו באותו שעה ומקדש א"ע, שעי"ז יהי' זרעו קודש, ובזה י"ל פי' הכ' והתקדשתם והייתם קדושים כלומר כי כ"ת שתמצא בדבר ערוה כי בו קדושים, ואם תקיימו והתקדשתם אז והייתם יהי' זרעכם קדושים, והמה יהיו כעדות עליכם על קדושותיכם, כמו מן התלמידים יכירו את הרב, והנה חז"ל אמרו אשרי מי שבניו זכרים כלומר צדיקים המשפיעים טוב לעולם כמו שיצא ב"ק כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וכו' והרשעים נקראים בגדר נקבות נשפעים, ובזה מדיוק מש"א ואוי למי שבניו דייקא נקבות, וזה ע"י קדושת אבותיהם מושכים נשמה קדושה על בניהם, אמנם כן, נשאר הבחירה אח"כ, רק שיש לבניהם מזה יסוד הקדושה, ובקל יוכל להיות צדיק גמור ע"כ א' חז"ל [נדה יז] ואלו צדיק ורשע לא קאמר וק' מקמ"ל הלא בפיי' א' זאת שם, ובה"ד עה"פ ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעמך דייקא והכל בידי שמים חוץ מי"ש, אמנם קמ"ל אע"פ שא' הקב"ה זכר או נקבה וזהו מקדושת אבותיו וכנ"ל וא' [נדה לא] אשה מזרעת תחילה וכו' והיינו שהוא מטבר תאותו, ועי"כ אל יעלה ע"ד שצריך הבן ג"כ להיות צדיק, קמ"ל שרק היסוד הקודש יש כח בזוג למשוך על בניהם, והבחירה בא אח"כ, וזה שנ' [בראשית] אעשה לו עזר כנגדו, זכה פי' שיקדשו א"ע עזר כלומר זרעיהם יהיו ביסוד הקדושה [עזר אותיות זרע] וזה כוונת המ' הנ"ל אשה כי תזריע ועי"ז דרשו אשה מזרעת תחילה וא"כ יעלה ע"ד שע"כ המה צדיקים, ל"כ אלא הה"ד אחור וקדם צרתני יכו' וא"ל ותשת עלי כפיך כלומר קשה מאוד לבניהם להיות צדיקים, ובזה יש לפרש קצת מש"כ כאן הזוה"ק וז"ל אשה כי תזריע תנינן אשה מזרעת תחלה יולדת זכר כ' אמא אי, הא תנינן דקב"ה גזר על ההוא טפה אי איהו דכר אי איהו נוקבא ואת אמרת אשה מזרעת תחלה יולדת זכר אר"י ודאי קב"ה אבחין בין טפה דדכורא ובין טפה דנוקבא [פי' לענ"ד אם יש קדושה באותו טפה משפיע או נשפע וכנ"ל, וכדאי' בגמ' נדה דף לא, מלמד שהקב"ה יושב וסופר את רביעיותיהם של ישראל מתי תבא טפה שהצדיק נוצר הימנה] ובגין דאבחין לי' גזר עלי' [ג"כ] אי להוי דכר אי נוקבא, כלומר זכר ממש וא"כ עיקר מאמרם אשה מזרעת תחלה וכו'

היינו על זרע קודש וכנ"ל: דרוש לברית מילה, (נ). **וביום השמיני** ימול א' חז"ל [נדה לא] שלא יהא אביו ואמו עצבים שהם אסורים לנגוע זב"ז, וכן פי' הת' יב"ע וז"ל וביומא תמינאה תסתרי, ובדא יתגזר בסר ערלתי', וספיר הממסך וכ' מצות מילה כאן, וי"ל לענ"ד טעם אחר לזה, דאי' במ"ר כאן [פ' יד] וז"ל ד"א אשה כי תזריע וגו' הה"ד [קהלת יא] תן חלק לשבעה, וגם לשמונה, לשבעה אלו ז' ימי נדה, וגם לשמונה אלו ח' ימי מילה, וי"ל הכוונה, כי טעם המילה נראה לעין כל, כמו שכל בעל מלחמה מכל מלכות ניכר במלבושיו ובדגליהם, כי לכל מלכות יש לו צבע אחר, ובכדי שיכירו שהם זרע ברך ה' צוה לחתום את עבדיו במילה, ובזה אנו מבינים הפסוק [בפ' וישלח; לד, כב] אך בזאת יאותו לנו האנשים וגו' להיות לעם אחד, וק' למה לא שאלו אנשי שכם, הלא יכלו להיות לעם אחד, אם יהיו כמנו, ולמה היו מרוצים לימול, אבל עוד ק' שתיבת, להיות לעם אחד נראה כמיותר כי די באמרו אך בזאת וגו' לשבת אתנו בהמול וגו' אמנם אי' בגמ' [סנהדרין לט] א"ל כופר לר' תנחום, תא ליהוי כולן לעמא חד, אמר לחיי, אנן דמהלינן לא מצינן מיהוי כוותיכו. אתון מהליתו והוו כוותן וכו', וזה שא' להיות לעם אחד דייקא, וזה א"א באופן אחר רק בהמול וגו' וכן אמרו בני יעקב אם תהיו כמנו להמול וגו', רק החילוק בין מה שא' הקב"ה עבדי הם, ובין עבדי מלכות אוה"ע כ"א יברח עבד ממלך זה למלך אחר וילבש בגדים אחרים שוב אין להכיר, אבל עבד של הקב"ה לא יוכל לברוח כי ניכר חותמו של מילה למי הוא, וזה שנ' [ירמי' ב] ההימר גוי אלהים פי' אם גוי ימיר א"ע לדת אחרת, אין זה מידוע, כי תיד לא ניכר בו שום דבר. וזהו והמה לא אלהים כלומר כאלו לא היו לו אמונתו הקודם מעולם, אבל עמי שהמה מפותחים פתוחי חותם אם המיר כבודי, לא יועל להם, כי כ"א ניכר שהוא יהודי ע"י המילה, אמנם א' חז"ל [נדרים לב] גדולה מילה שאין לך מי שנתעסק במצות כאאע"ה ולא נקרא תמים וכו' שנ' התהלך לפני והי' תמים פי' שע"י מילה זכה אדם להשפעות קדושות העליונות וכל מצוה של אברהם לא הי' בשלימות הקדושות עד המילה, והיינו דא' שם במשנה [דף לא] קונם שאני נהנה לערלים, מותר בערלי ישראל ואסור במולי עכו"ם וכו' שנ' כי כל הגוים ערלים, וכל בית ישראל ערלי לב [ירמי' ט] וזהו להבין, כמו שיש עני במסר כל, ויש עני באותו שעה, כמו בדלך וכדומה, כן הבר ישראל הנימול הוא עשיר בכלים הראוים להשפעות הקדושות עליו, ואם עובר עבירה נקרא ערל לב כלומר באותו שעה נכנס בו רוח שטות וזהו ומלתם את ערלת לבבכם פי' השטות אשר עלה על לבבכם כמש"א עין רואה והלב מחמד, וא' אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות, **והנה** ידוע שהנדה מזקת, כגון אם נגעה ביין המחמיץ וכדומיהם, וכן מטמאה לעבודת אלקית, גם ידוע מש"א חז"ל לאחר שילדה נעשה מן דמיי' חלב וכן אי' כאן בת"ת ומ"ר לכן משום שבכל ז' ימים דמי' טמאים כמש"כ שבעת ימים וגו' לכן אין מוכשר לימול הילד מקודם שמוכה להניק דם טמא לילד שנימול, וספיר אה"כ וטמאה שבעת ימים וגו' וביום השמיני ימול בכדי שהילד מוכשר לקבל טהרה ומן העת הנימול לא יניק שוב דם טמא וזה שמפרש המדרש הנ"ל תן חלק לשבעה אלו ז' ימי נדה שהזכר יונק בז"ת שלא נימול, וגם לשמונה אלו ח' ימי מילה שאז יונק דם טהור, עי"ל ע"ד מ"ה כ"פ תצוה, וז"ל ילמדינו רבינו קטן לכמה נימול כך שנו רבותינו קטן נימול לשמונה, מ"ט כשם שנמול יצחק אבינו, אר"שב"י בא וראה שאין חביב לפני אדם יותר מבנו והוא מל אתו, וכ"כ למה אר"נ"ש כדי לעשות רצון בראו, הוא רואה בנו שופך דם ממילתו ומקבל עליו בשמחה, עכ"ל המ' הזה או' דרשוני, כי איך שואל ומשיב ע"ד שנ' בפירוש

בתוה"ק

מעשה שלא הוכיחו, וזה שא' בקרבי אקדש פי' הצדיקים קרובים אלי ולא אל העם להוכיחם. לכן אקדש בם, ועל פני כל העם פי' שכשהם קרובים אל העם להוכיחם אז אכבד, ומשום שפגע בהם מיה"ד, ע"כ א' משה לאלעזר ולאיתמר ראשיכם פי' שאתם כוהנים וראשים על העם, אל תפרעו מלשון סתירה [כמו באין חזון יפרע עם, משלי כט יפרע ישתר ויבטל וכן ופרע את ראש האשה] כלומר שהחיוב עליכם להוכיח את העם תמיד, ובגדיכם, היינו מלבושי פנים לא תפרמו כלומר שתהיו צדיקים גדולים, ואז, ולא תמותו בעון הדור כשיהי' קצף על כל העדה ח"ו, ואי' בזוה"ק הא מאן דבכי על מיתת הצדיקים הקב"ה מוחל עונותיו, וא' חז"ל כל הבוכה על אדם כשר וכו' [שבת קה] וזה שא' ואחיכם וגו' ומשום מעשה שהי' א' כן, ואם בוכה על צדיקים או על אדם כשר בל"ס ישוב לה' יתש"ו ובמילא יכופר עון: (ט), יין ושכר וגו' כי חז"ל א' שלכן מתו שני בני אהרן על ששתו יין, ויש להבין על צדיקים גדולים כאלה לעשות כן וי"ל עדה"כ תנו יין למרי נפש כלומר מי שלא זוכה לקיים עבדו את ה' בשמחה, וזה יוכל להיות אפי' לצדיק גדול אם יש לו יסורי הגוף אז לו יין מעט לשמחו לעשיות המצוה, ובשני בני אהרן הי' הצער גדול למאוד יותר מיסורי הגוף שלא בא אש מן השמים ושתו יין לשמח את לבם לחינוך המשכן, וזה הי' החטא זרה כי גדולים כאלה אין כאה שהיין ישמחם, אלא התגברות גדול על הטבע: (יא), ב, זאת החי' אשר תאכלו וגו' פי' רש"י לשון חיים לפי שישראל דבוקים במקום וראויין להיות חיים וכו' משל לרופא וכו' נראה מהמדרש שרצה לבאר למה נצטוו זה תאכל וזה ל"ת, ע"כ מבאר שישראל המה בני עוה"ב, וזה לא מספיק כ"כ, כי כן הוא בכל המצות, ונקדים לפרש פסוקי תה' [קפיטל למד] מה שא' דהע"ה אצל חנכת הבית, נגד האפיקורסין שמכחישין השארות הנפש וא' עולם כמנהגו נוהג, וה"ד בכ"ד שבשמה ע"פ טבעי, אבל בכ"ד למעלה מן הטבע בזה ישכר פי דוברי שקר, והן רע או טוב שבא על האדם למעלה מן הטבע אז צריכים להכיר שיש אלקי בעולם יתש"ו וא' דהע"ה ג דברים ע"ע שהיו למעלה מן הטבע, א', שהי' דל בתכלית הדלית ולקחו ה' יתש"ו מאחר הצאן להיות מלך על ישראל וכו' [שמואל א יח] ואנכי איש רש ונקלה, וזהו ארוממך דייקא כי דליתנו, משפלותי ובזה ולא שמחת וגו' שצריכים להאמין בהשגחה פרטיות, ב' אם יש חולה שכבר מיאשים אותו כל הרופאים וא' ששוב אין שום טבע להחיות, וזהו שא' ה' אלקי פי' בעת שבאו עלי יסורין מיה"ר שא"א לרפאות בשום אופן אבל שועתי אליך דייקא כי כל הרופאים א' נואש למחלי, ותרפאני, ובזה ג"כ ולא שמחת וגו' וכנ"ל, ג' שהי' נרדף למות, מהמלך, וזהו באמת למעלה מן הטבע להיות ניצל וא' מן שאול הוציאות שאול המלך, ואף אני מכיר מיתתי היינו חיי האמת אתה נותן לי הכח להתגבר על יצה"ר יותר משארי ב"א הרשעים יורדי בור, ואו' זמרו וגו' כלומר תמיד, כי חז"ל א' עה"פ כל הנשמה תהלל יה, על כל נשימה ונשימה צריך אדם להלל, וזהו כי רגע פי' כל רגע אשר זוכה לנשימה באפו, חיים ברצונו של הקב"ה, ולכן בערב ילין בכי היינו בעת הולכין לישן ראוי להתפלל ולבכות להיות ילין בבריאות וחיים כי הרבה אינם עומדין ממטתם, ר"ל, ולבקר רנה להודות לה' יתש"ו, והנה עינינו רואים איך שברא הקב"ה סמים לבריאת הגוף, אלו ממיתים, ואלו מרפאים, אלו משלשלין ואלו מקשים היציאה, אלו מקררין, ואלו מחממים וכדומיהם, וכן ברא הקב"ה סמים לשכל האדם אלו מזככין השכל, ואלו מביאין זכרו כמו שמן זית, ואלו מטפשין השכל, ואלו שנעשה אדם ע"י משוגה ר"ל, ואלו הי' ידוע תועלת מיני עשבים וסמים הי' רואה גבורות ה' יתש"ו אבל גנז ספרי רפואות בימי חזקי' [וסיפר לי איש מהימן פלאים גדולים מעשבים

מה שראה בעיניו, ועי' מ"ת ר"פ חקת, ובזוה"ק פ' תרומה דף קנא ע"ב כ' יש עשב נקרא סמי דמיי וע"ל ס"פ זו ועי"ז יש להבין שיש מאכלים שטובים המה לבשכל המשכלת, ויש מקדשין את האדם, ואלו מטמאין, וזה שמפרש המ' הנ"ל זאת החי' וכו' כלומר כמו הרופא אמר זה מזיק וזה יפה להגוף, כן יראה כל אדם שזה מזיק לשכל הקודש ולעבודת האמת, וזה לא מזיק ומותר לאכל ועי' זוה"ק כאן: (ג), כל מפרסת פרסה ושסעת וגו' י"ל מעט כוונה בזה, שידוע מה שמוטל על כל אחד מישראל הוא מש"כ [תה' לד] סור מרע ועשה טוב, וא' חז"ל שוב היום פן ימות למחר, וכ' טובה ישראל, טובה אלי, וכמו מפרסת פרסה שרגל אחד דורס בארץ נראה כשתי פסיעות, כן צריך אדם לידע שכל פסיעה אחת המה ב' פסיעות להיות שוקל פסיעותיו, שלא להיות כאלה אשר רגליהם לרע ירוצו, ועתידין ליתן את דין ע"כ פסיעה ופסיעה, וי"ל כל פסיעותיו של אדם, או לסור הרע, או לעשה טוב, וא"כ פסיעותיו חול וכוונתו קודש דומה לכל מפרסת פרסה, וידוע מש"כ כפל תמיד, נתן תתן פתוח תפתח העבק תענק וכדומה א' חז"ל עד מאה פעמים וכן בלימוד התוה"ק לא יאמר כבר עשיתי זאת או כבר למדתי זאת אלא יהא חדש עליו בכ"י וא' כל המסיר אזנו משמוע תורה גם תפילתו תועבה כי כמו שהוא או' כבר שמעתי או למדתי זאת, א"ל הקב"ה כבר אכלת אתמול ולמה מתפלל היום על מזונות, וא"כ העשיות המצות והלימוד התורה הקדושה שוים למעלה גרה שאותו מאכל שכבר אכל ובלע מביאו לפיו כמה פעמים וזאת יהי' לעיני ב"א: (ח), ובנבלתם לא תגעו טמאים הם לכם וא' [ר"ה טז] חייב אדם לטהר א"ע ברגל וכו' כמו שכ' רש"י כאן, וז"ל הרמב"ם [סוף ה' טומאות אוכלין פ' ט"ז ה' י'] כל ישראל מוזהרין להיות טהורין בכל רגל מפני שהם נכונים לכנוס במקדש ולאכל קדשים וזה שנ' בתו' ובנבלתם לא תגעו, עכ"ל [ע"ש בכל"מ, וז"ל ולא ידעתי למה לא הביאה בפ' שמיני, ובאמת כי רש"י כאן ומש"כ הרמב"ם שהם נכונים וכו' ק' הלא א' בשבועות טז דאין בנין ביהמ"ק בהם, ע"ש, י"ל כמש"א ר"ה ל ובסוכה מא, מהרה יבנה ביהמ"ק במהרה, אע"ג שהוא י"ט וע"ש בתוס', ובס' זכרון על מס' תענית דף יז ע"ב] וא"ת הלא כי כאן והתקדשתם וגו' וא' חז"ל שצריך אדם לאכל חולין בטהרה. ור"ג א' לא לכוהנים לבד ניתן הקדושה אלא לכל ישראל שנ' קדושים תהיו. ומכאן משמע דוקא ברגל, והנה מה שא"ר ביבמות [דף כ] קדש עצמך במותר לך, וא' ביומא [דף לט] אדם מקדש עצמו מלמטה מעט, מקדשין אותו משמים הרבה, י"ל שאלה נקראים חסידים כמש"כ הרמב"ם שם ה' יב, אבל ר"ג א' כל ישראל, י"ל שהרמב"ם מפרש מה שהוא דאורייתא וכמש"כ הכל"מ שם, ור"ג אמדרבנן וכן כ' הרמב"ם שכ' אע"פ שמותר וכו' ע"ש, וע"פ דרש י"ל פי' הכ' דאי' במו"נ [מ"א פ' יח] פי' נגע, נגיעת גשם בגשם, גם פירשו נגיעת השגה כמו ויגש אברהם בענין הנבואה, ונגש משה לבדו, והנה חז"ל א' אל יאמר אי אפשי בבשר חזיר וכו' וזה ובנבלתם דייקא לא תגעו כלומר אל תשיגו בדעתכם שלכן אסור מחמת שהוא מאוס כנבילה, אלא מחמת מיצות ה' יתש"ו אסור: (מג), ולא תטמאו בהם ונטמתם בם, ע' פי' רש"י, וי"ל על הכפל כי משונה עבירה זו משאר עבירות שאפשר לעשות תשובה, אבל נבלות וטרפות שאכילתן נותן כח בכל אבריו וגידיו ושוב א"א לשוב וזהו ולא תטמאו בהם בשעת עבירה זו וגם ונטמתם בם על להבא שא"א לשוב לה' יתש"ו, או יאמר ולא תטמאו כי בעבירה זו יהי' לכם כח לעבור כל ל"ת גם ונטמתם בם שלא יוכלו לקיים שום מ"ע מחמת טומאה:

פ' **תזריע**, אשה כי תזריע וגו' מש"כ בזכר וטמאה ז' ימים ובנקבה שבעים י"ל הטעם, דאי' ברמב"ם [ר"פ דיעות ה' ד]

הדרך

ממצרים, מגלות השעבוד, אבל למה להם טוב עוה"ז שעי"ז וישמן ישורון ויבעט, וא' הקב"ה על ההר הזה יעבדון שנים הרבה עד שיהיו צדיקים ולא יחטאו, וזהו תעבדון את אלקים וגו', ביום ג', שאל משה ואמרו לי מה שמו פי' איזה נוראות במעשיו ומעשה גדולות, שיוכל לפרנס אותנו וכי עניות מעביר ע"ד קונו, א"ל הקב"ה אהי' וגו' פי' הלא עניים ואביונים היו במצרים והייתי בעזרם, וכן יהי', ביום ד', א' הקב"ה לך ואספת וגו' אעלה אתכם מעני פי' מהעינו הגוף ויסורין גדולים שהי' להם, וגם תזכיר ב' ראשונים, שיביאם אל ארץ טובה ויתן להם רכוש גדול והכל יהי' לטובה, ביום ה' שאל משה אבל המה משורשים במידות רעות ולא יאמינו לי, וא"ל הקב"ה ע"י אותות ומופתים יעזבו מידות רעות, ביום ו' שאל, אבל המה בלא שום חכמה וצריכים מלמד ולא איש דברים וגו' וא"כ הי' מקבל השליחות בכ"י, רק שהי' שו"ת גם ביום ז' קודם ערב שב' שלח נא ביד תשלח הי' הכוונה הנה צריך לנס לרפאותו מכבד פיו ולשון ומכין תזכיות ע"כ מוטב בל"ז [וע' בח' יב"ע] ושפיר הי' מכנג"מ שהי' משמש ז' ימים רק גילה לו ביום ח' שאהרן הוא השליח ישראל וכה"ג, וכאשר הבין שזהו לו מכנג"מ לכפר קרא לו בלשון שיבה: (כב), וישא אהרן את ידו וגו' וא' חז"ל מכאן שנושא כהן כפיו לדוכן, וי"ל הכוונה ע"ד חז"ל שילא ב"ק ראוי שילך לשרה עליו השכינה כמשה אלא שאין דורו ראוי לכך, ע"כ לא כ' על העם אלא אל העם כאלו מורה באצבע לא אני ומשה זוכים בזה שלא בא אש מן השמים, אלא העם, ויברכם שיהיו ראוים לכך, וזהו וירד דייקא וגו' כלומר שמעשה העולת וגו' לא הי' בשליחו [עי' ת' יב"ע עה"פ ויבא משה וגו'] עי"ל לכן כ' וישא וגו' לפי ענוה של אהרן לא הי' יכול לברך כי א' מה אני, ע"כ כסה את פניו כלומר אין אני ראוי לברך וא' חז"ל כן יעשו כל הכוהנים, ורק משום מצוה יברכו ולא מצד צדקם כלום: (י), א, ויקריבו וגו' תיבת אש זרה כ' כמיותר, גם יש להבין מש"א חז"ל [סנ' כב ובמ"ר ובמ"ת ובזוה"ק פ' אמרי] שהיו או' מתי ימותו שני זקנים הללו, ואנו נוהגין שררה על הציבור, וק' הלא מרע"ה אמר אליהם שהמה גדולים מהם [עי' רש"י על בקרבי אקדש] ואיך יאמרו זאת על אביהם ועל רבם, וי"ל ע"ד הכ' [מלכים א' י"ב] ויעזוב את עצת הזקנים, וק' אפי' הכ' שם כי היתה סבה מעם ה', עכ"פ צ"ל לזה איזה טעמי לעזוב עצת זקנים שאפי' סתירת זקנים בנין, וי"ל דאי' בגמ' [סנ' קי"א] וברש"י עה"פ ועתה יגדל נא כח ה' [שלח לך] שא' משה לה' יתש"ו, רשעים יאבדו, וזאת הי' מקודשת משה שהי' בוער כאש להבה, אמנם אח"כ כשקיבל התוה"ק ראה שצ"ל הכל בדרך ממוצע שזהו דרכי התוה"ק כדאי' ברמב"ם ה' יסה"ת וכן המנהיג צ"ל כן להדריך את עמו בדרך ממוצע, וכן כ' בראשית ברא אלקים במיה"ד כדעת מרע"ה דא' רשעים יאבדו, ראה שאין עולם מתקיים וכו' וכן הי' הקב"ה נראה במ"ת כזקן מלא רחמים, וכן הי' שהע"ה נוהג את עמו, אעפ"כ רצו העם מרשעים להקל מלענשם על המומרות שגזר שלמה וב"ד כגון נט"י, וכדומיהן הרבה, (עי' עירובין כא] וכן ענו הזקנים דייקא ע"ב שעה יאמר להם שיהי' נוהג עמהם ברחמים, אבל רשעים והילדים שגדלו אתו היו כאש להבה, ע"כ א"ל אדרבה, עליך להכביד עולם להענישם עכ"ד קטן, ורשעים יאבדו, ולייסר אותם בעקרבים. וכן הי' נדב ואביהו [וע' ברשב"ם עה"פ ותצא אש הוא האש אשר ירד משמים על המזבח, ופגע אותם בדרך, ומתו, ומשם על המזבח ואין מוקדם ומאוחר בתו'] וכאשר ראו כל ז' ימים ויום ח' למילואים שלא בא אש מן השמים, השליעו שטוב לא יבא, כי הדור לא ראוי לזה, לכן הקריבו אש זר לפני ה' דייקא שהראו לפני ה' שאין הדור ראוים להשראות השכינה ומו"א חייבים בזה מיתה שזהו דעת זקנים מלא רחמים

וכרחבעם הנ"ל, וא' החכם אהוב אבותיך, אהוב בניך, אהוב החכמים אבל אהוב את האמת יותר מכולם, וזהו מתי ימותו פי' שיבטל התנהגות של זקנים דייקא הללו, ואנו נוהגין וכו' כלומר, ואנו מייסרים את העם בעקרבים להיות ראוים לשכינה, וא' התוה"ק שזה הי' אש זרה דייקא אשר התו' לא צוה אותם, ולפי"ז מבואר מאמרם הנ"ל בפסוק זה, ושפיר א' משה בקרבי אקדש כי אם נתפסו על דבר קטן כזה שכוונתם הי' לש"ש שמ"מ שהמה גדולים ממנו כי גם אני אמרתי כן להקב"ה רשעים יאבדו וכנ"ל, וכ' ושביביו נשערה מאד שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה: (ג), הוא הדבר אשר דבר ה' תיבת לאמר כ' כמיותר, וי"ל פי' הכ' ע"ד חז"ל עה"פ [יתרו] וידבר אלקים וגו' לאמר שיהיו עונין על הן הן ועל לאו לאו וכ"ה ברש"י שם [עי' יר"ד סי' רלז סעי' ב] ואי' ברמב"ן [על שה"ש] ובספרי מפורשים שבעשרת הדברות מוכלל כל התוה"ק, ושם כ' פוקד עון אבות על בנים וגו' וזה שא' כאן הוא אשר דבר ה' דייקא היינו בעצמו יתש"ו דבר זאת אל כל ישראל, לאמר דייקא פי' ואתם עניתם עכ"ד, הן ולאו, וקבלתם עליכם בתום לב, בקרבי פי' באם אין בנים אז הוא בעצמו קרוב לשלם ממנו על חטאיו, כי א"א לקיים פוקד עון אבות וגו' ע"כ אקדש לשלם ממנו תיכף, ועי"ז אקדש שיראו הכל שאין נושא פנים לצדיקים, רק ועל פני כל העם פי' באם יש בנים שעי"ז יוכל לקיים פוקד וגו' ולפזר העון על פני כל העם אחריו לשלם על שלשים ועל רבעים אז אכבד כלומר עי"ז מכבדים ומודים לה' יתש"ו שמאריך אפו, וכ' [במדבר] וימת נדב ואביהוא וגו' ובנים לא הי' להם, וזה ראי' לפי' הנ"ל, ומש"כ וידם אהרן פי' ולא שאל למה אין להם בנים, ע"כ קבל שכר על שתיקתו, עי"ד, כפי אשר כתבנו שנדב ואביהו היו קדושים בוער כאש ע"ז א' מרע"ה זה שייך לצדיקים גדולים וזהו בקרבי אקדש דייקא כל צדיק בפרטות שהמה מתקרבים א"ע וקרובים לה' יתש"ו שנ' קרוב ה' לכל קראיו [תי' קמה] המה ראוים לקדש את שם ה' יתש"ו בכל עת, אבל ע"פ כל העם כלומר למנהיג העם די אכבד כלומר בדרך ממוצע: [ופ"ג] (ב), ותצא אש וגו' וק' הלא כבר כ' ותצא אש וי"ל ע"ד הזוה"ק פ' לו דף לג ע"ב שהיו תמיד שני מיני אש מן השמים ע"ש והמה בשמחתם מתו באש השני: (ג), וידם אהרן ב' במסורה, כאן, וכ' וידם השמש [ע' בבעה"ט] וי"ל ג' פרושים, א, למה כ' וידם אהרן דוקא ולא על אחיהם ושאר אבלים, וידמו, וי"ל כמו השמש מאיר לכל המאורות, ואם השמש דום, דומו כל המזלות הרקיע, ע"כ כ' וידם השמש [יהושע יוד] לפי שבזה מוכלל הכל כן הכא, עי"ל כי כ' ובאהרן התאנף ה' מאד להשמידו דייקא [עקב] והו"ל לשאול כאן ואלה הצאן מה עשו [כמש"א דהע"ה סוף שמואל] אבל כמו השמש שנברא לעבודת ה' יתש"ו בהליכתה ולהאיר כל המאורות בשביל ישראל שנ' בראשית בשביל התו' וישראל שנקראים ראשית נברא הכל וני' אם לא בריתי וגו', וכ' וידם השמש ע"פ יהושע וע"כ צ"ל שזה צריך ג"כ לקדש שם ה' יתש"ו כן מהצורך הי' להראות שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ע"כ וידם אהרן ולא שאל כלום כמו השמש שלא שאל אף שהי' לה יסורין שלא לעבוד עבודת הקו', עי"ל, שאל תאמר פי' וידם ששבת מכל, והיינו אפי' מעבודת הכ"ג אלא כמו השמש שמאיר וגם הולך סביב ופי' וידם השמש מסובב, אבל לא ממאיר, כן פי' וידם לאבילות אבל לא לעבודתו שכ' ומן המקדש לא יצא [וע' רמב"ם ה' ביאת המקדש פ' ב' ה' ו']: (ו), ראשיכם אל תפרעו וגו' יש לפרש ע"ד חז"ל שצדיק נתפס בעון הדור שנ' [ישעי' נז] מפני רעה נאסף הצדיק, וה"ד אם אין מוכים, אבל אם הזהיר כ' [יחזקאל ג'] ואתה את נפשך הצלת, והנה מרע"ה א' שבל"ם נתפסו בני אהרן בעון הדור, ובפרט באותו

מעשה

וגו' שע"י קדש ישראל פי' שנעשו קדושי עליון ואין זה תמי' שזכו מיד לכל הגדולות שהי' בפ' בשלח ויסע מלאך וגו' עד זה אלי ואנוהו, כי השכל מחייב זאת כי כמה מעשות מבוארים בש"ס שע"י מסירות הנפש נתקדשו וזכו לגדולות מה שאין הצדיק זוכה וא' יש שקונה עולמו בשעה אחת. [ועי' ע"ז יח תענית כט] והכל לפי המעשה וכן אי' בתד"א שזכו לגילוי אלי' ז"ל, זה בשביל שהרים קולו בקדושה וכדומה, וכן אי' בזוה"ק מעשיות כזה, וכאן ששמעו ממרע"ה דבר ה' יתש"ו ולקחתי אתכם לי לעם מיד יצאו ת"ר אלפים אנשים ולא שאלו על אכילה ושתי' וכל צרכי אדם ומסרו נפשיהם על זאת וע"ז הורה מצות מצה, וכמו שאוכלין בר"ה מיני מתיקה כי סימני מלתי' כן כאן לא תאכלו חמץ אלא אכילתכם יהא מתוק היינו בלי שום עבירה חשש גזל וגניבה וריבית וכדומה, וכן מצוה שבא לידך אל תחמיצנה, ואם לא נותן מעשר מכל, יש בו גזל ואינו מתוק, מרור כנגד ובכל מאדך שא' בכל ממונך והנה הרמב"ן מקשה למה לא כ' בפ' שני של ק"ש ובכל מאדכם ומתרץ כי הטעם אלו ב"א בממוניהם חביבים עליהם מגופם וזה שייך לומר בפ' ראשונה דכתיב בלשון יחיד אבל בפ' שני' שהוא לשון רבים, ורבים אינם שוטים כ"כ, וק"ל הלא א' ד"א בכל מדה ומדה שהוא מודד לך הוי מודה לו ולפי"ז הדרא קו' הרמב"ן, וי"ל שפי' ד"א הוא ג"כ ובכל ממונך אלא א' ד"א להיפך אם הוא עני ורוצים לתת לו ממון הרבה שימיר דתו ח"ו והממון חביב עליו מגופו זה שא' בכל מידה וכו' כלומר אפי' אתה עני הוי מודה לה' יתש"ו, וזהו המרור בשביל שמררו וגו' והצדיקים עמדו באמונתם, ולפי"ז אנחנו מוסיפים עוד, שמחיוב לזכר ואהבת את ה' אלקיך ריש הכ' הנ"ל את לרבות ת"ח, ולרבות מה שני' ואהבת לרעך כמוך שזה כולל כל התו', וכמו שמצרים נלקים בשביל שמררו, ועי"ז בא הציווי ואהבתם את הגר כי גרים הייתם וגו' כלומר כבר ראית בשביל שמררו חייהם השיגו עונש גדול, וכמו בר"ה וי"כ לובשים הקיטל, כן בפסח, [כדאי' בסי' תעב במ"א ובט"ז] כלומר הכל שוים ולית בהו שום גאוה זע"ז, כי בשאר ימים ע"י המלבושים יקרים מביא גאוה בלב העשירים בעוה"ר, ועוד שמשבר את הלב לאמר זה יקח לארץ מכל עמלו, ובזה יש לפרש ד' לשונות הגאולה [בפ' וארא] והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים פי' אשר סבלו ממצרים ומש"א, וכעת ירגזו היצ"ט על יצה"ר לעבודת האמת, והצלתי אתכם מעבדתם שלקחו מצרים נפשות ישראל מן העולם ע"י עבודה קשה ונתמעכו בבנין, וכעת ימסרו נפשיהם לעבודת האמת, וגאלתי אתכם וגו' שלא יהי' להם שום מניעה בעולם לעבודת האמת ובכל מדה ומדה יהי' מודים לי, ולקחתי וגו' הוא העיקר שיהא אהבה ושלום ביניכם, ועלי, ואני עליכם, והנה ידוע שחד גדיא מיוסד על המלכיות שישלטו עד שיבא הגואל צדק ואז יחזור המלכות למהמ"ה הקב"ה ויכירו וידעו כן כל הגוים כי לה' המלוכה, וכ' [ישעי' מט] מלכים יראו וקמו וגו' וכ' [שם נב] יקפצו מלכים פיהם, וכ' [משלי ח] בי מלכים ימלכו פי' כן יהי' הסוף, ואי' בגמ' עה"פ ליל שמורים, ובו עתידין לגאול וכ"ה בגמ' ר"ה הנ"ל, ע"כ א' באחד בניסן ר"ה למלכים פי' בו יכירו כל מלכי עולם כי לה' המלוכה, ורגלים לישראל, ופי' הפשוט על ד' לשוני הגאולה כי יש ד' מיני נסים זה למעלה מזה, א. שתולין אותו בטבע, ב, שיכולין לתלות במקרי, ג, למעלה מן הטבע ומן המקרי, ד, שאין רואה הנס והנעשה רק אח"כ שומע מהנס הגדול, כמו שאי' בגמ' עה"פ לעושה נפלאות גדולות לבדו, ופי' סבלות שינוח מכם הצער והעינוי הגדול שאתם סובלין, ב, מכל עבודתם, ג, וגאלתי וגו' למעלה מן הטבע, שינוחו מן העינוי זהו טבע, ומעבודה זהו מקרי, אבל וגאלתי במופתים אלקית, ד, ולקחתי וגו' זה הנס על כולן שאין מרגישין כעת בהגולה זו, ובהנס, עד אח"כ ולקחתי יראו

זה הנס גדול מאד, וכן מדייק רש"י ז"ל מהכתובים הנ"ל ד' נסים כסדרן הנ"ל מהכ' אם על תודה, זהו נס קטן שיכולין לתלות בטבעי כמו יורדי הים, ב', על זבח דייקא כמש"כ זבח משפחה לנו היינו שעושה סעודה כמו הולכי מדבריות שע"פ רוב נזוקין אבל יוכל לתלות במקרי, ג', על זבח תודת שלמיו דייקא היינו חבוש בבית האסורין פי' על עסקי נפשות כדאי' בא"ח [סי' ריט] ובא לו נס למעלה מן הטבע כי כבר נמסר למיתה, ד, ובשר דייקא וגו' שראוי לעשות משתה גדול, שהי' חולה סכנת נפשות עד שמיאשים אותו כל הרופאים ר"ל והוא אינו יודע לא מחוליו ולא הנס, הקב"ה ירחם עלינו בגאולה שלמה בב"י אמן: (ח), ה, זה הדבר אשר צוה ה' לעשות פי' רש"י, דברים שתראו שאני עושה לפניכם, צוני הקב"ה לעשות, ואל תאמרו לכבודי ולכבוד אחי אני עושה, וק' למה יהי' חושדין כאן דוקא, ועוד באם חשדו, מה לא יועיל מש"א שציוה הקב"ה, ועוד ק' מקודם לזה כ' הקהל אל פתח אהל מועד פי' רש"י זה אחד מן המקומות שהחזיק מעט את המרובה, ולמה הי' כאן נס גדול כזה, אמנם חז"ל א' עומדין צפופים ומשתחוים רוחים, ואי' במ"ר כאן סוף הפ' שהי' ריוח בין אדם לחבירו ד"א ובטעם שלא ישמע אחד הוידוי מחבירו, וי"ל שהנס הזה הורה לישראל ע"ד חז"ל [סנ' ז] כי רחימתן הוה עזיזא שכיבי אפותיא דספסירא ואי' בגמ' [גיטין נז] ארץ צבי כתיב בה וכן יהי' לע"ל שנ' [ישעי' כד] הרחיבו מקום אהלך, וכ"ז הורה על אהבה ואחדות, כי ואהבת לרעך כמוך זהו כלל גדול בתורה [עי' שבת לא וע"ל בפ' קדושים ע"ז הפסוק] וכ' ישראל נושע בה' פי' שנושעים זמ"ז בעניני ה' לא בעניני חומרי לחוד ואז הוא תשועת עולמים דייקא [ישעי' מה] וכ' [ואתחנן] שמע ישראל אימת ה' אלקינו אם, ה' אחד כלומר אם כל ישראל נקראים בשם אחד, מחמת אחדות ואהבה שבהם, ולכן א' הקב"ה [יתרו] אנכי ה' אלקיך דייקא אם אתם נקראים בלשון יחיד, אנכי נקרא ה' מלא, ומחמת שהיו ישראל במידה זו במצרים כמש"כ בתד"א [פ' כג] וז"ל משום שהיה כלם באגודה אחת דייקא וכרתו ברית שיעשו גמ"ח זב"ז, עכ"ל, נגאלו וזכו לאמר זה אלי דייקא כלומר כל ישראל א' בלשון יחיד, וידוע שהפרשה קח את אהרן וגו' נ' קודם הקמת המשכן כדאי' ברש"י, והראה להקב"ה נס זה, שמה שהבטיח להם ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם ה"ד אם יקיימו ואהבת וגו' להיות נחשבים כל ישראל כאיש אחד לכן נ' ותקהל העדה היינו כל ישראל אל פתח אהל מועד אל מקום איש אחד, ולכן אמר מרע"ה, זה הדבר היינו גודל הנס אשר תראו בעיניכם, כ"ז בוא ומשום אשר צוה ה' לעשות דייקא ולקיים ואהבת ע"ל יראת התרוממות, לכן א' משה בלבו אם נצרך להיות כל ישראל כאיש אחד, א"כ ישאלו איך ילבש אהרן בבגדי כבוד כ"כ לכן אמר שגם זאת צוה הקב"ה, וזהו ואל תאמרו לכבודי וכו':

פ' שמיני, ויהי ביום השמיני וגו' ז"ל המ"ר אמשב"כ כל ז' ימי הסנה הי' הקב"ה מפתה את משה שילך למצרים וכו' ובשביעי א"ל שלח נא ביד תשלח, אימתי פרע לו וכו' ר"ח אמר כל ז' ימי המלואים הי' משמש בכהונה גדולה וכסבור שלו הוא, בז' א"ל לא שלך הוא אלא של אהרן אחיך, וק' שאין הפרעון דומה להחטא כי נראה שלא רצה בשליחות כל ז' ימים, ולמה הפרעון שהי' משמש ז' ימים, וי"ל כפי הפסוקים [בפ' שמות] יש לחלק לז' ימים ובכל יום פסקה הנביאות וידוע שיש ה' מניעות גדולות לעבודת ה' יתש"ו, עשירות, ועניות, כמש"כ [משלי ל] ראש ועושר אל תתן לי וגו' יסורי הגוף והמידות רעות, והאחרון השכחה שנ' אדם ביקר וגו', ע"כ ביום א' א"ל הקב"ה להעלותם אל ארץ זבת וגו', וע"ז אמר משה ביום ב', מי אנכי וגו' פי' וכי אוציא ואם אני מקבל השליחות די להוציאם

בימי מו"א, מה שהשתחוו לצלם, או מה שנהנו מסעודה של אותו רשע [מגילה יב] כפרו בג' אלה מציאת אלקית, ותו' מן השמים, ושכר ועונש, ע"כ גזרו עליהם ג' גזירות להשמיד להרג ולאבד, וכיון ששבו, נתהפך ג' גזירות על שונאיהם, וזה שפי' המ"ר הנ"ל שנאה תעורר מדנים אם יש בלבם הרהורים רעים על ג' עקרים הנ"ל וכו' ואי' במ' ובמ"ר דעולה בא על הרהורים רעים ע"כ כ' וזאת תורת העולה תורת דייקא שיבין בזה מה שיש עליו לתקן, עי"ל ע"ד הכ' [איוב ב] עדך מחזיק בתמתך וגו' כי דימה בדעתה, שראוי לברך את ה' רק בעת אם הגוף הוא בשמחה ומטוב הלב, לכ"כ אם הוא מעונה ביסורין, משום הקרבהו נא לפחתך, וכ' עבדו את ה' בשמחה, ולא בעת שהלב אינו מסכים עם הגוף, ואפי' שהחיוב על האדם לקבל את הכל באהבה וחייב אדם לברך על הרעה וכו' [סוף ברכות] אמנם כן א"א מצד הטבע לקיים זאת באמת ובלב תמים ע"כ מוטב שישתוק וזה שא' עדך מחזיק בתמתך דייקא להיות פיך ולבך שוים ואיך תוכל ברך אלקים ואם עדין הי' יסורין קטנים אפשר להתגבר על הטבע, אבל, ומת כלומר יסורין גדולים כמיתה, וע"כ ברכתך שקר, ויאמר אלי' כדבר אחת הנבלות פי' נבל איש שמקשה לבו ולא זוכר רעה העתידה, וכ' נבל אבל [יתרו] נבל שמו [שמואל א כה] כי אשרי אדם מפחד תמיד ואז הוא במעלת אדם תמיד אף שבא עליו הרעה ח"ו אבל ומקשה לבו, יפול דייקא ברעה כלומר כאדם הנופל בבור פתאום ואין רפואה למו, גם א' כדבר אחת הנבלות לעבור ד"ת חלילה שלא לברך על הרעה, כי האמת שצריך האדם להתגבר על הטבע תמיד, ועלה לזה כמש"א ר"ע [ברכות סא] כ"י הייתי מצטער על זה ופירשו שכ"י בשעת אמירת הק"ש הי' מוסר בדמיונו כאלו עושין לו ד' מיתות ב"ד ושם פחדו פחד, היינו מי שמוסר תמיד על הפחד לא הי' פחד, כי כבר אצלו כהרגל, וזהו שא' גם את הטוב נקבל, פי' וכי אם האדם הוא בטוב, יחשוב שיקבל עוד טובות תמיד מה', ולא יזכר, שגם יקבל הרע, לא כן הוא, אלא צריך להיות בזכרונו תמיד הפחד הגדול, ובזה יוכל לעמוד בתמתו אם יבא הרע עליו, לקבלו באהבה ואם גם בזה לא אפשר, בכל זאת לא חטא איוב בשפתיו דייקא פי' אם מברך בשפתיו ולבו דוי, כי במקום שא"א שאני ואין הקב"ה בא בטרוניא עם ב"א ולא ניתן התו' למה"ש וא"כ זה שני' בכ"ז לא חטא איוב וגו' שייך לנאמר איוב, וא"כ א' ע"ע [סוף ג] כי פחד פחדתי וגו' ולא שלותי וגו' פי' אף שהי' תמיד בזכרוני יום המר, אעפ"כ, ויבא כלומר בעת שבא היסורין רגז, הי' צרה ורגז עלי, ונאמת שהיסורין היו חוץ לטבעי שא"א לדמות, ובזה יש להבין במג"א למה כ' ובכל מדינה וגו' אבל גדול ליהודים וגו' ובשושן לא כי אלא נבוכה, ובהנ"ל ניחא, כי בשושן בא הצרה גדולה חוץ לטבע, פתאום, והיו ח"ו כמשוגעים, ולא יכלו לבכות ולעשות שום דבר וזה שא' והעיר שושן נבוכה פי' כמשגה ח"ו, רק ומרדכי ידע קודם לזה איזה ימים וזה שא' את כל אשר נעשה דייקא בעתיד לכן רק הוא לא הי' נבוך ויקרע וגו' גם כל מדינה שמעו בשורות רעות זמ"ז כי קבלא קבלא א"ל, ולכן כאשר בא דבר המלך היו יכולים לבכות ולצום, והנה תענית אסתר הוא כעין דאורייתא, כי הנביאים ואנשי כה"ג גזרו עלינו, [ע' ברא"ש ור"ת ריש מס' מגילה על הא דא' י"ג זמן קהילה לכל הוא. וע' בא"ח סי' תרפו ובפוסקים] ולענ"ד מפורש זאת בסוף מג"א שקבלו עליהם הצומות וזעקתם וכ"כ מגמ' [דף יו ע"ב] וז"ל אר"י דברי הצומות ומאמר אסתר קיים וכו', והענין הצום י"ל הטעם כמו שהי' אז עת רצון לגאולה ע"י תשובה ותפילה וצדקה, כן גזרו עלינו צום, קול, בתפילה ומגילה, וצדקה, ואולי ירמס, ובפרט שע"י הצום התפילה מקודם: עי"ל הטעם, וכי את הטוב נקבל, ואת הרע לא נקבל, וכמו שאנו שמחים בסעודת

פורים לזכרון שמחת ישראל, כן מחוייבים אנחנו לצום לזכרון צרות ישראל, ולבקש שבזכות זה יצילנו ה' יתש"ו מכל צרה, ומה שא' בסוף מגילה לקיים את ימי הפורים האלה וגו' דברי הצומות וזעקתם פי' לקיים הצומות באהבה רבה כמו ימי הפורים בסעודות, וזה שאה"כ [משלי יוד הנ"ל] שנאה פי' כל הרעות הבא על האדם ח"ו או צומות, והוא שונא ע"כ עוד תעורר דיני דינים עליו, וע"כ פשעים תכסה אותן הרעות אם יקבלו, באהבה, ולכן ממשיך המדרש זאת לעולה, כי משארי קרבנות היו נהנין ממנו, אבל כאן כ' זאת תורת העולה שזה ראי' שמואס בעניני עוה"ז ורק כולה עלה לה' ועי"ז משלים החומר עם הנפש לקיים ובכל מאדך בכל מדה ומדה שהוא מודד לך וע"י מדה זו נזכה לגאולה שלמה בב"א: (ו), ו, אש תמיד וגו' י"ל משום שהשלחן ש"א יהא דומה למזבח שנ' [יחזקאל מא] וידבר אלי זה השלחן, וא' כל שלחן שאין אומרים עליו ד"ת כאלו אכלו מזבחי מתים, והתו' נקראת אש שנ' מימינו אש דת למו, וכ' הלא כה דברי כאש, וזה שא' אש תמיד יהא תוקד על שלחנך שדומה למזבח וכ' כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם וגו' כלומר אל יעשה דעתך לאכל למען החיים וחיים למען לאכל כי חיים כזה אינו חיים וגו' והנה רש"י פי' [בחקתי] עה"פ ואם תלכו עמי קרי כמו פעם עושה ופעם אינו עושה ע"כ אה"כ לא תכבה אפי' פעם אחת: דרוש לש"ה"ג, (ז), יב. אם על תודה וגו' פי' רש"י אם על דבר הודאה על נס שנעשה לו, כגון יורדי הים, והולכי מדבריות, וחבושים בבית האסורים, וחולה שנתרפה, וע' בגמ' [ברכות נד ע"ב] ד' צריכין להודות יורדי הים, הולכי מדבריות, וחולה שנתרפה וחבוש בבית האסורים ומקשה תוס' שם הלא בתי' [קז] כ' בסדר אחרת ומתרץ דקרא נקיט סדר המסוכן יותר תחילה, וגמ' נקיט המצוי תחילה, ולפי"ז ק' על רש"י כאן דנקיט דלא כסדר הקרא ולא כסדר הגמ', ובלא פי' התוס' י"ל שאין כ"מ אבל להתוס' קשה, וי"ל דכאן כתיב ד"פ תודה, וא"ה, אם על תודה יקריבנו, והקריב על זבח התודה, על זבח תודת שלמיו, ובשר זבח תודת שלמיו, ונקדים מש"א חז"ל [ריש ר"ה] ארבעה ראשי שנים הם בא' בניסן ר"ה למלכים ורגלים וכו' ואי' שם [דף יא] ר"א ע"ל בתשרי נברא עולם וכו' לכן יש להשוות ר"ה דניסן לר"ה דתשרי, דאי' במשנה [פסחים קיו] ר"ג הי' או' כל שלא אמר ג"ד אלה בפסח לא יצא י"ח וא"ה פסח, מצה, ומרור וכו', ומקשים למה א' מרור בסוף הלא מרור הי' בראשונה, וכן ק' להבין בתוה"ק שנ' מרורים אחר מצה, וכן ק' למה לא יצא, מ"ש משאר מצות דלא אמר טעם יצא, וי"ל משום שג' מצות אלה המה כנגד היסוד הכ' ואהבת את ה' אלקיך בכל לבבך, ובכל נפשך, ובכל מאדך פסח כנגד בכל לבבך דא' חז"ל [ברכות נד] בשני לבבך ביצ"ט וביצה"ר והוא מלא כתיב בכל לבב, והיינו במשפטים מצות השכלי, וחקים, מצות בלא טעם, אשר השטן ואוה"ע שואלין עליהם [ע' רש"י חקת] והוא השטן והוא היצה"ר וכמו הרבה חקים הנאמרים בק"פ לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו, וכיוצא, ואמנם הכוונה לעבוד ביצה"ר כי הרבה מצות עושים מחמת הרגל כמו נבילות וטריפות וכדומיהן ורצון יתש"ו שיזכר אדם בכ"ד היצה"ר וכמו שא' אל תאמר אי אפשר בבשר חזיר וכו' וא"כ יקיים בשביל צוות ה' הבידל המצוה וא"כ פי' ביצ"ט וביצה"ר אבל כל מצוה וכמו שא' לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר [ברכות ה] לעולם דייקא, וכמו ר"ה מצות שופר הורה שפרו מעשיכם כן נשמע מהכתוב בכל לבבך וכנ"ל, וכן כ' שיזכרו פסח הוא לה', וכמו שנ' היתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו [עמוס ג] פי' להיות חרד לקיים מצות ה', כן המצות בי"ט זה להכשר הכל ולהכשיר מעשיהם מאיסור להיתר ומרע לטוב. מצה כנגד ובכל נפשך, שנ' [ירמי' ב] זכרתי לך חסד נעוריך וגו' לכתך אחרי

וגו'

שהקהל המה גדולים לכן מפרשים כמו שאמרי לנשיא כן אמרי לדור ובזה מתורץ נמי למה כי כאן ה' אלקיו, ור"ל צדיק גדול ובזוה"ק אי' להיפך שהנשיא בל"ם יחטא לכן לא כ' אם בספק יע"ש: (ה), א, אם לוא יגיד וגו' י"ל על לוח בו', כי רש"י פי' עה"פ ונפש כי תקריב, עני, וא"כ פי' ואם לו יגיד, יהי' העשיר חייב ע"י ועי"ז יהי' נרדף מהעשיר, ע"כ רוצה למנוע שלא יגיד, וא' התו' ונשא עונו וזה יסורי עולימות, עי"ל שלפעמים אם לו יגיד ג"כ ונשא עונו כגון שהוא פסול כמו המשחק בקוביא וכדומה [עי' יומא דף ע"ד ובש"ד] ולא יגלה שהוא פסול ויפסיד ממון הנס: (כא). **נפש כי תחטא** וגו' מבואר ע"ד חז"ל עבירה גוררת עבירה, וא' חז"ל כך הוא מעשה יצה"ר היום א"ל כך וכו' וזה שאה"כ מתחילה כי תחטא בשגגה, ואם לא ישוב, ומעלה מעל בה' דייקא שיעבור במזיד בדברים הנוגעים לה', כי יאמר עיקר הוא מה שבין אדם לחבירו, אבל, מה שבין אדם למקום י"כ מכפר, ואולם אח"כ וכחש וגו שיעבור ג"כ מה שבין אדם לחבירו, ואח"כ אם לא ישוב ישביע אפי' בדבר שהוא נגד שכל האנושי, והוא שבועת שקר, ואה"כ כך הוא בכל עניני אמת, שעל אמת דייקא והוא ע"ד הכ' והי' עקב תשמעון שהם עובר על אחת דבר קטן זה מוסף אותו עד מכל אשר יעשה וגו' מכל דייקא שיעבור על הכל, וזה שנ' [תה' סב] אחת דבר אלקים, כי מרגלא בפומו דאנשא אם אוי שזה עובר עבירה, אוי הלא אחת הוא, ומזהיר הכ' בכל אחת ממצות ה' יאמר דבר אלקים, וא"ל, שתים זו שמעתי שמדבר קטן תעבור כמה עבירות, ע"כ צריך בכ"ד לחזק א"ע וזהו כי עוז נ"ל לעניני אלקים: (כד), **ביום אשמתו**, ידוע שלפעמים בא הערה קדושה על אדם, אפי' על רשע לשוב מדרכו ואין לך אדם שאין לו שעה א' חז"ל, וזהו מגל חסדו יתש"ו לבל ידח ממנו נדח, וזהו לדמיון הנבואה ורוה"ק שהי' בא על ב"א, כן מתחיל בכל אדם נקודה תמיד, ורא' מכאן אחר שעשה כל תועבות כנ"ל בא עליו הערה לשוב, אבל מזהיר הכ' שלא יאבד הרגע הקדושה כזה, ולאשר הוא לו יתכנו ביום דייקא היינו ביום ההוא, כ"א אבי כמעט רגע יתהפכו מחשבותיו לרע, ובזה יש לפרש הכ' [תה' קמ] אל תבטחו בנדיבים פי' אף שהבטיח לך הטוב, והטעם בב"א שאין לו דייקא תשועה, כי כמה פעמים בא לו התעוררות לעילא, ותצא ממנו רוחו הקודם ההוא וישיב לאדמתו הגשמי כקדם, וכש"כ שיחזר מהבטחתו הטוב אליך:

פ' צו, צו את אהרן וגו' זאת תורת העלה הוא העולה וגו' י"ל ע"ד המ"ר [ריש בראשית ע"ש מש"כ] וז"ל הארץ היתה תהו ובהו אלו מעשיהם של רשעים, ויאמר אלקים יהי אור אלו מעשיהן ש"צ אבל א"י באיזה מהם חפץ וכו' כיון דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב הוי במעשיהם ש"צ חפץ, עכ"ל, וי"ל הכוונה ע"ד חז"ל עה"פ כפלח רמון רקתך רקים שבך מלאים מצות כרמון וע"פ רוב רשעים המה עשירים כמש"כ [סוף ואתחנן] ומשלם לשנאיו וגו' והמה מקיים מצות צדקות ומעש"ט שיש בהם חסרון כיס ולהיפך ע"פ רוב צדיקים דלים ואביונים, כ"א מקיימים והגית בו יומם ולילה, ע"פ טבע המה עניים אעפ"כ חפץ ה' יתש"ו בכל דהו מצדיקים כי מצוה קלה מהם יותר גדול ממעש"ט של רשעים כי לפום צערא אגרא כש"כ ות"ת כנג"כ, ועי"ז כי [תה' לז] טוב מעט לצדיק, מהמון [המצות] רשעים רבים, ומחמת שבני אהרן לא היו מקריבים משלהם אלא מישראל, אל יעלה ע"ד לדאוג ע"ז ולאמר שלולי היו המה מב"י אשר מביאים קרבנותיהם לה' יתש"ו [ו]חז"ל א' איזהו מצוה מתורה כל שיש בו מ"כ, לכן אה"כ זאת תורת העלה, שאפי' כל העוסק בתורת עלה בלי שום מעשה חשוב כאלו הקריב בעצמו קרבנו [מנחות קי] כי הקרבן הי' לבא למעלת אדם, והעוסק בתו' אין למעלה ממנו, וכש"כ, הוא העלה על מוקדה, פי' כש"כ שבני אהרן עוסקין במצוה במוקדה על המזבח וגו' וצריכין ללמוד תמיד לעשות הכל כד"ת ובל"ם גדולים במעשיהם יותר ממקריבי הקרבן:

דרוש לתענית אסתר, ז"ל המ"ר זאת תורת העלה זה שאה"כ [משלי י] שנאה תעורר מדנים ועל כל פשעים תכסה אהבה, שנאה שנתנו ישראל ביניהם לבין אביהם שבשמים היא עוררה להן דיני דינים וכו' ועל כל פשעים תכסה אהבה, אהבה שאוהב המקום את ישראל שנ' אהבתי אתכם אמר ה', עכ"ל, ונקדים לפרש קצת המ"ר כאן ר"פ ח' וז"ל ר"ל פתח כי אלקים שופט, מטרונתא שאלה את ריב"ח, א"ל בכמה ימים ברא הקב"ה את עולמו, א"ל לששה ימים דכתיב כי ששת ימים עשה ה' וגו', א"ל מאותו שעה מה עושה, א"ל מזווג זיווגים אשתו שלפלוני לפלוני בתו שפל"פ ממונו שפל"פ, א"ל אף אני יכולה לעשות כן וכו' א"ל אם קשה בעיניך קשה הוא לפני הקב"ה, כקריעת י"ס, וכו' שלחה והביאה אלף עבדים ואלף שפחות והעמידן שורות שורות א"ל פ' ישא לפ' ופל"פ, וכו', לצפרא אתין לגבין דין מוחה פליעה, ודין עינו שמוטה ודין אצילו פרך [פי' זרועותיו כפרך] וכו' ודין א' ליכא בעיא לדן [פי' אין אני חפץ בה] מיד שלחה והביאה את ריב"ח א"ל ר' אמת הוא תורתכם וכו' [המ' זה הוא ג"כ בפ' נח ובש"ד] וי"ל בזה איזה כוונה דאי' בעקרים [מאמר א פי' יוד] התחלה לדת אלקית, עיקר להאמין בג' אלה, מציאת השם, תורה מן השמים, שכר ועונש, ובל"ם המטרוניתא הנ"ל לא האמינה בזה, וידוע שכל כמה שהפעולה הוא גדולה צריך זמן יותר לגומרה כמו מלבוש קטן עושין ביום אחד ולא כן מלבוש גדול. וכן בית, עיר, וכדומה ע"כ שאלה לכמה ימים וכו' כלומר אם ברא בשעה אחת אז לא גמר וצריכין סיעתו לכל דבר אבל אם ברא לכמה ימים כמו שא"ל ריב"ח לששה ימים, אמרה א"כ לא מחסור דבר ומאותו שעה וכו' כלומר הלא נגמר הכל ול"ל להשגחתו ולמציאת ה'. יתש"ו, והישב לה כמו שיש לאב בן חולה שמכף רגל ועד ראש אין בו מתום אז צריך אביו להשגיח עליו בעיני פקיחא כל רגע, כן ממולשת המזג האדם והארץ וכל אשר בה כי תולה ארץ על בלימה [ע"ל ויקרא עה"פ נפש כי תחטא] וע"כ צ"ל השגחתו ומציאת ה' יתש"ו וידוע שהטוב עוה"ז המה בג' אלה בני חיי מזונא, ועל ג' אלה אריב"ח אשתו של פל"פ היינו מחיה וממית, בת פל"פ היינו לבנים, ממונו של פל"פ זה מזונא, ובזה מוכלל שא"ל ג' הנ"ל כי למה עושה כן ע"כ ע"י שמירת התוה"ק נותן פירות בעוה"ז ולהיפך העונש, כי השגחתו ומלאותו עכ"ד, ומטרונתא עומדת במורדה להכחישו, וא' ל"מ הטבעיות צ"ל השגחה דלעילא, אלא, עושה לפניך שתהא מודה שהמה מעשה ב"א לחוד, כי חז"ל א' מרבה שפחות מרבה זימה, ובל"ם בין אלף עבדים ושפחות היו נושאין בנותיהן, או בניהם, כי כן היו לפנים, שהיו קונים עבדים ושפחות [שקלאפען] למען להרבות עבדים, ואמרה, מעתה לא יהיו מופקרת אלא ישאו פל"פ, ובזה א"ל השגחה, כי הן מלך הד"ת והן מלך ניתוסי המדינה אסור לעשות כן, אח"כ ראתה, דין מוחה פליעה כלומר שמת, ודין עינה שמוטה וכו' שטוב אין להם מזונות, ודין א' אין לי חפץ בה להיות לי בנים והיינו בני חיי מזונא, ושמ"מ מציאת ה' יתש"ו אבל כ"ד, ולהיות ב"א נדונים ע"פ מעשיהם וכנ"ל, ואז הודה לריב"ח, וזה שכ' במדרש הנ"ל ר"ל פתח כי אלקים שופט זה ישפיל וזה ירים [תה' עה] והכוונה על ג' הנ"ל זה ישפיל עד למיתה והן בבנים, והן במזונות, ובזה מוכלל מציאת אלקית, ותו' מן השמים, ושכר ועונש, וזה שא' ריב"ח בכושרות [תה' סח] זה בכי בכל מיני בכי וזה שר בכל בכל מיני שירות, ול"ד לשני ב"א אלא אפי' לאדם אחד כשהוא רע, בכי וכשהוא שב שר, וזהו בכי, שרות ועי"ש במ' שדורשים כן על זה קרבן אהרן ובניו, תחילת השפילם בזה שנ' ויצא העגל הזה ואח"כ הגביעם בזה קרבן וכו', וכן ישראל

ביומי

וז"ל, ועשה את המשכן וא' [משה] מכאן ואילך מה יש לי לעשות עמד ויסב לו וכו', לפיכך כ' ויקרא אל משה, וכן יש במדרש למה כ' וידבר ה' אל משה בכל שתיקה ובכל פתיחה כי בכל פעם ברח ולא רצה להיות כך וכמו שעשה בתחילת שליחתו שהי' ממאן, וממנו ילמדו כ"א להיות בורח מן הרבנות, ובעוה"ר מה יעשו אלה שראוים לכך ומוכרחים לקבל המשרה על שכמם [ע' בהגה יו"ד סי' רמו סעי' כא] לכן ויקרא אל משה וא"ל דבר אל ב"י דייקא אדם שיקרב א"ע להיות אדם מיוחד שבעדה [וכנ"ל] ידע שהוא קרבן לה' כמש"א חז"ל בזמן שביהמ"ק קיים מזבח כפרה, ובזמן שאין ביהמ"ק קיים ת"ח וכו' וכ' מפני רעה נאסף צדיק, וגם כל מעשיו יהיו לקרב ב"א לעבודת ה', מן הבהמה וגו' אלו ב"א הדומה לבהמה שנ' אדם ביקר וגו' מן הבקר, כלומר מדריגות שונות, כולם יקריבו לה' יתש"ו ובזה טוב לו: עוד יש לפרש כמש"כ [איוב א] והלכו בניו ועשו משתה וגו' כי אמר איוב אולי חטאו בני וגו' וכש"כ בזמה"ז בעוה"ר שעשו משתה תמיד, מזהיר הכ' אדם כי יקריב פי' שיעשה קרבות ע"י משתה וכיוצא יראה שיהא תמיד קרבן לה' ג"כ לאיזה תכלית הנפש המשכלת מן הבהמה אלו ב"א גדולים שעושין עצמן כבהמה וגו' וכן לכל מיני כתות ב"א: (ט), אשה ריח ניחוח וגו' אי' בסוף מנחות כ' בעולת בהמה אשה ריח ניחוח וכו' לו"ל אחד המרבה וא' הממעיט ובלבד שיכוין וכו' אשמעינן בזה שלא יאמר העשיר אביא שור גדול ושמנה למזבח ושוב לו"ל, וכן אל יחשוב העני שנגרע כחו ושכרו על שלא זכה לעלות בהמה ע"כ כ' בכולם אשה ריח וגו' שעיקר הוא כונת הלב לה' יתש"ו ואז הכל שוים אפי' במעשה, כי לפום צערא אגרא [ע' תד"א פ"ו], עי"ל כי ק' למה צריך בהמה בקרבן עולה ולא די כמנחת עני. הלא כולה לאש, ומה כ"מ, אמנם ידוע שעיקר הקרבנות היו שעי"ז ישובו לה' יתש"ו ויאמרו שראוי לעשות לאדם כמו להקרבן שנ' זבחי אלקים עיקר הוא רוח נשברה, רוח דייקא שהוא עניני עוה"ז, ועי"ז יעשה תשובה תפילה וצדקה שמעבירין רוע הגזירה והראשונים א' ג' אלה צריכים להיות יחדיו, והנה תשובה וגם מקיים העני, תפילה בכוונה מקיים הבינוני, כי עניות ועשירות מעבירין ע"ד קונו שלא יכלו לכוין, צדקה מקיים העשיר, אבל גם לא יוכל לקיים כי הוא מפונק, והנה גם לשוב לא מהני שנ' [תה' קז] אוילים דייקא מדרך פשעם ומעונותיהם יתענו, וכ' בנינוה [יונה] וירא אלקים את מעשיהם דייקא כדאי' בגמ' [תענית ובאו"ח סי' תקעט] ועי"ז ידאג העני שלא יוכל לעשות מעש"ט, גם הבינוני לא יוכל עכ"פ להרבות במעש"ט, ולכן מעיד הכ' בכל ג' אלה אחד המרבה במעש"ט וכו', כי אונס רחמנא פטרי ובלבד שיכוין, וידוע מש"א על הבא לטהר מסייעין לו מן השמים משל למוכר אפרסמון אמר ללוקח, המתן עד שאמדוד לך בכדי שיהנה ג"כ וכו', והנה כ' אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות, ע"כ צריך להקריב בהמה, שיקח מוסר, לעולם יהא אדם כשור לעול וכו' להיות עליו עול התו' והמצות תמיד, ועיקר ג"כ כמו שהבהמה כליל לה', יתש"ו כן ימסור נפשו וכל אבריו בכח האש שבו, לקדושת ה' יתש"ו לכן כ' אשה דייקא שיקבל ע"ע שיהא כאש בוער לכ"ד ובזה יהי' הריח הטוב שבמצוה זו, ניחוח לה', כלומר שמסייעין לו מן השמים כמשל הנ"ל שיוכל לקיים תשובה תפילה צדקה העשיר והבינוני והעני, שיכוין לבו לשמים דייקא שיהא כל מעשיו לעניני שמים וכנ"ל: (ב), יב, וכל קרבן מנחתך במלח תמלח וגו' ע' רש"י ואה"ע, וי"ל ע"ד הגמ' [כתובות דף סו ע"ב] מלח ממון חסד ע"ם, פי' כ"מ שרוצה שיהא קיום לממונו יעשה חסד, והנה לולא הברית שכרת ה' יתש"ו לאבותינו לזרעך אתננה לא הי' לנו ליאל ע"ז ח"ו כי בעוה"ר נתמעט אנשי אמת בכ"י, וכמו מלח המקיים בשר ודגים, לזמן מרובה, כן הברית

לאבותינו שאנחנו מתפללין תמיד זכור ברית וגו' וכה"א והוא שעמדה לאבותינו ולנו וגו'. גם הקרבנות המה קיום לעולם כמלח, אבל קרבנות בלא תשובה כמאכל בלא מלח שאין בו טעם, ולא קיום, וזהו וכל קרבן מנחתך במלח תמלח שיהא בו טעם, אמת, וקיום עולם והיינו ע"י תשובה גדולה, ואם לא תעשה כן אלא שתביא קרבן פשוט, אז אתה תשבית מלח ברית אלקיך כי הברית הי' דוקא על הקרבנות אמת כמש"כ בתורה [ובמגילה לא] ופי' מלח קיום הדבר וכנ"ל, וא' הכ' ובעת שאין קרבן רק עבודה תפילה וכדומה, וזה שא' על כל קרבנך פי' בכל מיני קרבות אדם לה' יתש"ו ירצה להקריב ומלח פי' שיהא בו טעם וקיום, וכן א' דהע"ה [תה' לד] טעמו פי' תהא מרגיל כ"א א"ע שתרגישו טעם גדול מכ"ד שבקדושה ואז, וראו וגו': (ד), ג, נפש כי תחטא וגו' וק' למה לא כ' אדם כי יחטא, ועוד ק' למה יהא חייב בשוגג, הלא כי צור ילדך תשי, ומה יעשה אם עלול לכך ושגיאות מי יבין להזהר מהן, ואפילו דקיי"ל אדם מועד לעולם [ב"ק כו ח"מ ר"ס שעח] וא"כ עדין חסד הוא שה"כ מחשבו לשוגג אבל גם זה ק' להבין מטעם שהוא אדם וא"א בלא"ה וכ' אין צדיק בארץ וגו', אמנם אם החיוב הזה הי' מצד גופו שפיר הקו' הנ"ל, ובאמת אינו כן, ובזה יש להבין המדרש ש"ט [הובא לעיל פ' תצוה] הנשמה שבאדם בכל שעה הוא עולה ויורדת והוא מבקש לצאת אלא שרואה את הב"ה שמלא כל הארץ כבודו וחוזרת לאחורי', וזהו פשוט ע"ד ה"מ שהע"ה שאל את נתן הנביא, ראית בימיך עניני אלקית א"ל הן ודברים כאלה רבים ראיתי, אחד נתן זרע חטים בארץ לעיני, ומיד יצא הקנה עם הרבה חטים, נולד בן זכר לעיני ומיד הי' זקן שבע ימים בחכמה והי' זאת תמי' לשהע"ה א"ל הלא אתה רואה זאת בכל עת, וכי משום מעט אריכות הזמן אין זה עניני אלקית, ולענ"ד יוכל כל איש לראות שכל הטבעיות שבעוה"ז הכל הוא אלקית, כי כל דבר שב"א ומחדשים בחכמתם הכל הוא טבעי, אבל כל הטבעי שאנחנו רואים בארץ ובשמים אין זה שכליות וא"א להבין לכ"א איך יעשה אילן כל מיני פרי ואיך יעשה הארץ פריו, ואיך נתהוים כל הברואים ולא מתו בבטן אמם ברבות הזמן [וע' במ"ת ומ"ר פ' תזריע] ואם יקח אדם זבוב לגרונו מת הזבוב שמה, וכן מוסכם שהאדם עלול להיות חולה ולמות בכל עת ורגע וזהו מצד הטבע, וחייו ובריאתו אינו שכליות, [ע' או"ח סי' ו] ולולא חיי אלקית שבקרבו, ר"ל מצד רצון וכחו יתש"ו, א"א לחיות וע"ז א' חז"ל עה"פ [סוף תה'] כל הנשמה וגו' על כל נשימה צריך להלל, וזהו שכ' המ' הנ"ל הנשמה שבאדם ר"ל החיות וכו' כי א"א לחיות מצד הטבע שיותר עלול למות וכנ"ל, אלא שרואה וכו' ר"ל שרואה שכך הוא רצונו יתש"ו שעיקר הוא כח החיות שלו בכדי שיכיר זאת כ"א ולהיות **מלא** כל הארץ כבודו עי"ז, ולכן א"א להעניש את האדם מצד גופו משני טעמים, א' אדם ביקר וגו' נמשל כבהמה, ב', שעלול לכל רעות וכנ"ל, רק עיקר ענשו מצד נפשו המשכלת ולכן א' חז"ל [יומא כט] הרהורי דעבירה קשה מעבירה, וזהו מכמה טעמים, א', שעל הרהור יוכל להתגבר קו' שבא לידי עבירה, ב', שהמעשה הוא בבהמיות וכנ"ל, ג' שנפשו קדוש ומשכלת ועומדת, ד' שמכחיש בהשגחה שהנסתרות לה' אלקינו, ודומה לגנב שעונשו גדול מגזלן ומצד, נפשו דוקא, חייב, ושפיר אה"כ נפש כי תחטא: (כב), אשר נשיא יחטא אי' בגמ' וברש"י אשרי לדור שהנשיא יחטא ומביא קרבן על שגגתו, ר"ל כי הול"ל אם נשיא, ולא אשר, וק' לפי"ז הול"ל אשרי לנשיא וי"ל שידוע שמעלת הנשיא בא ממעלת העם, איב"ע קרא שנ' לך רד וגו' וא' חז"ל שכל גדולתך מהם, איב"ע סברה, אם הקהל, גדולים, צריך הנשיא בע"כ לילך במעלות יותר מהם, ושפיר א' באם הנשיא ירגיש בכ"ד באיזה שוגג, וזה שא' מכל מצות פי' כ"ד, שמ"מ שהקהל

אבי יצחק שכבר עמדו עיניו ולא יחטא, וצריך שהאדם להסתיר מלראות דברים שאסור לראות, וכ' ולא תתורו וגו' ואחרי עיניכם, ורק לראות מה שמצוה לראות, וכמו שזהו בעניני ראיית החוש כן הוא בראיית השכלי, וזה שא' כי ענן וגו' שני אלה יהא לעיני דייקא כב"י לדורות עולם בכל מסעיהם, ובכל ימי חייהם, שיקחו ראי' משני אלה לעבודות האמת לה' יתש"ו ועי"ז יבא גאולה שלמה בב"י אמן:

ובזה נשלם ספר שמות, וה' יאיר עינינו לראות, להבין ולהשכיל במקרא, לרדוש בספר ויקרא:

פ' ויקרא, ויקרא אל משה, ק' למה כ' כאן דוקא ויקרא ולא במקום אחר, וי"ל דאי' במ"ר וז"ל, שאלו לחכמה חוטא מה ענשו, א' חטאים תרדוף רעה, שאלה לנבואה חוטא מה ענשו, א' הנפש החוטאת היא תמות שאלו לתורה וכו' א' יביא קרבן ויתכפר, שאלו להקב"ה חוטא מה ענשו, א' יעשה תשובה ויתודה, י"ל הכוונה כאלו אדם שואל א"ע, כי מצד חכמה שהאדם חייב יותר מגיתה בפ"א, כי איך שפל השפלים יחטא לפני ממ"ה הקב"ה ולא התגבר על יצרו בשעה קטנה לכבוד הבורא ב"ה שכל העולם וחייתם ומיתתם בידו בכל רגע, ואף על שוגג חייב כמזיד כי אדם מועד לעולם וזה שא' האדם ע"ע מצד החכמה שבו, תרדוף הרעה, ומצד הנבואה שבאדם והיינו איזה חכם הרואה את הנולד, ואשרי אדם מפחד תמיד וגו' ואף שבשעת מעשה לא הי' לו כח להתגבר, עכ"פ חייב מיתה, כי הו"ל לידע מקודם ולמנוע א"ע שלא יבא לידי נסיון, אבל מצד תורה"ק שבאדם, באשר שהגוף עלול לחטא, לכך יביא קרבן, נפש תחת נפש [וכמו שאנו נוהגין בעי"כ כדאי' בהגה באו"ח סי' תרה] וא"ת מהיכי תיתי שיתכפר האדם החוטא בבהמה שלא חטאה, ז"א, כי עכ"פ יש לאדם שאר מצות ומעש"ט וכפלח רמון רקתך אפי' רקנים שבך מלאים מצות כרמון, רק בזה מעשה החטא, דומה לבהמה, לכן מתכפר, וכמו מלך בו"ד שנושא בן משכיל לבעל מלחמה, ונותנין לו בן אחר תחת זה, ואפי' שזה א"א במלך בו"ד, אם אחד חייב מיתה שיתן לו אדם אחר לכפר ע"ז, וכש"כ בהמה, ז"א, כי הקב"ה מוכתר בי"ג מכילין דרחמי, עושה כן לקיום עולם, וכן הי' כל הקרבנות מכפרים תמידין ומוספים וכדומיהן כדאי' בגמ' [שבועות פ"א וש"ד] אבל א' הקב"ה תיבה בזמן שביהמ"ק קיים וכו' וכמש"א חז"ל [מגילה לא תענית כז] ע"כ די וידוי ותשובה, ובזה פי' הכ' [תה' לד] תמותת דייקא ב"פ דינם רשעים למיתה, מצד החכמה, ומצד הנבואה, אבל דין תוה"ק ושונא צדיק יאשמו פי' אשם קרבן, אבל פודה ה' וגו' כל החוסים בו, ע"י תשובה, לכן כאשר הבטיח הקב"ה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וידוע מש"א כ"מ שאדם גדול מחבירו יצרו גדול, וכ' וסביביו נשערה מאד שגם הקב"ה מדקדק עמהם כחוט השערה והי' משה ירא מאד אחר הקמת המשכן לאמר האם תמנו לגוע, כי שגיאות מי יבין, ואין צדיק בארץ וגו' לכן כ' כאן דוקא ויקרא בלשון חיבה וא"ל דיני קרבנות, ובזה יהי' להם קיום, אמנם טעם זה לא מספיק, כי למה הי' שהע"ה מרבה בקרבנות כ"כ שנ' [מלכים א' ח'] ויזבח שלמה וגו' בקר עשרים ושנים אלף וגו' אפ"ש"ל נמי, שכ"ז כפרה היו ע"כ ישראל, מטעם הנ"ל כי אין צדיק וגו', וכן י"ל במנוח [שופטים יג] ואם תעשה עולה וגו' ר"ל על איזה חטא, אבל יש לחקור וכי לא די בתשובה ווידוי לחוד, וז"ל הא"ע כאן, חלילה וחלילה להצטרך לעולה וכ"כ אם ארעב לא אומר לך וגו' רק שיש לו סוד עכ"ל, וי"ל לענ"ד לפרש קצת, ע"פ דברי הזוה"ק וז"ל [בפ' וארא דף כג ע"ב] אר"ש ת"ח ארבע קדמאי אינון רזא דמהימנותא, ואינון אבהן דכולהון עלמין, ורזא דרתיכא עלאה קדישא, ואינון ד' יסודין אש רוח מים ועפר וכו', אינון קדמאי ושרשין דלעילא ותתא, ותתאין ועלאין עלייהו קיימין וכו', וז"ל [בפ' פנחס דף רכה ע"א ברעיא מהימנא] איהו רכיב בד' חיון דמלאכים ואיהו רכיב בד' יסודין דמנהון אתבריאו ד' חיון טבעיים וכו' הוא מקרב מיכאל דאיהו מים שכליים, עם גבריאל דהוא אש שכלי, ואיהו מקרב אוריאל דאיהו אויר דהיינו רוח שכלי עם רפאל דהוא עפר דהיינו עפר שכלית וכו', עכ"ל, וכמו הזהב המופרין מאדמה כל כמה שנותנין אותו בכור, מנקין ושוה יותר, כן ד' יסודות שברא הקב"ה בכ"ד שבעוה"ז מתחיל בפחות שבפחותים, ועולין ומעלה מעלה, עד עולם עליון, עד ד' מלאכים הנ"ל, ועד ד' חיות שמרכבה, ארי' שור אדם נשר, ועד גבוה מעל גבוה, ד' רגלי המרכבה שבאצילות, עד קדש הקדשים, ד' אותיות יחיד ומיוחד ב"ה וב"ש לעו"ע, שהן כנגד ד' יסודות, והאדם נברא בד' יסודות הגשמי', כמו כל יצורי גשם, אבל נברא ג"כ כנגד ד' עולמות אבי"ע עשי', בריאה, יצירה אצילות, והיינו שנברא ג"כ בד' יסודות הרוחני והוא במחשבותיו הטהורים והקדושים המה כנגד יצירה ואצילות, ובדיבור ובמעשה המה כנגד בריאה ועשי' [עי' בס' שעה"ק מהר"ו ז"ל בחלק ג' במהות ד' עולמות אבי"ע] לכן האדם המקריב קרבן מד' יסודות בד' כחות שבו כנגד ד' עולמות נותן כח בכ"ד שבעוה"ז ובעוה"ב, עד שנותן ריח ניחוח לפני ה' יתש"ו, ולכן מחשבות זרות פוסלין בקרבן כי עושה חסרון, בד' יסודות בעולם המחשבה, ובזה יש להבין מש"כ [ירמי' ז] כי לא דברתי את אבותיכם וגו' על דברי עולה וזבח פי' לחוד וזביחה בעלמא, וזה שא' כי אם וגו', ובזה מבואר בפרקי דר"א פ' ג' וז"ל שמים מהיכן נבראו וכו' ומקשה ע"ז בעקרים [מאמר א' פ' ב'] הלא הכל הי' יש מאין וי"ל לענ"ד שהפדר"א אתא לאשמעינן אדרבה הלא ראינן בכל דבר מעשה צ"ל היסוד היולי, כמו חמר לקדירה וכדומה, וע"כ ירצה אדם לומר ולדמות בדעתו שהקב"ה ברא מקודם היולי לעניני שמים, ויולי לעניני ארץ ועי"ז יעלה ע"ד אדם שיש להם קיום בלא השגחות ומציאת ה' יתש"ו, כי כבר היו נפרדים ממנו, יתש"ו עניני בריאת שמו"א, לכן מפרש, שמעצמותו יתש"ו נברא, והוא יתש"ו מקומו ש"ע, לכל ד' יסודות מעוה"ז ומעוה"ב וכן מחשב שם בפדר"א אור ארץ הכל מעצמותו יתש"ו, וכן אי' במ"ר פ"ג האורה מהיכן נבראת וכו' וכנ"ל, ע"כ כשנגמר המשכן אשר הבטיח ה' יתש"ו לשכון שכינתו בתוכינו שנ' ושכנתי היינו שם הגדול של ד' אותיות גבוה מעל גבוה של כל ד' יסודות ב"ה וב"ש שעי"ז יתקדש ד' יסודות שבאדם בקדושות גדולות מאד שא"א לצייר, ובל"ס צריך כל אדם לזה הוכנה גדולה, אשר כמעט א"א, כי כפי הוכנות אדם ומחשבותיו ומעשיו, כן קדושתו יתגבר, והי' מרע"ה מתבהל, עד ויקרא לו בלשון חיבה וא"ל סדר הקרבנות שעי"ז יתקדשו ד' יסודות שבאדם וכנ"ל, (ב), אדם כי יקריב וגו, י"ל דאי' בגמ' [סוכה מד] מכם ולא מן הגזל, וכן פי' רש"י, אדם למה כ' מה אדם הראשון לא הקריב מן הגזל וכו' וכ"ה במ"ת [פ' נו] אבל ק' הלא הגמ' דייק מן מכם א"כ למה כ' אדם, ועוד ק' למה דוקא אדם ולא אברהם שנ' [פ' חיי] ויפתח הגמלים והדרש ידוע, וי"ל דאי' בגמ' [ברכות כח] שא' ריב"ז לתלמידיו יה"ר שתהא מורא שמים עליכם כמורא בו"ד וכו' תדע כשאדם עובר עבירה א' שלא יראני אדם, וידוע שבלה"ק אין לשון רבים באדם כלומר איש הוא לשון יחיד, אישים, לשון רבים אנוש, אנשים, גבר, גברים, אבל אדם הוא רק לשון יחיד והנה אה"ר כ"מ שעשה הי' רק לש"ש כי הי' יחיד בעולם ואין שייך מורא בו"ד וזהו אדם כי יקריב שאם יקריב לה' יהא נקרא בשם אדם כאלו הוא יחיד בעולם שיהא רק לש"ש ופי' מה אדם לא הקריב מן הגזל שלא הי' גוזל דעת הבריות, ולענין קרבן עצמו א' מכם וכו', עוד יש לפרש, דאי' במ"ת,

כנסיות כדת [כמו שאי' בא"ח סי' קנ ובש"ד שם], שנית שלא עשינו בהכ"נ לשום תענוג ח"ו לגוף אלא ות"י כוננהו דייקא לקדשו וכנ"ל: עי"ל ידוע בשם מכוין אדם לש"ש במצות לה' יתש"ו כגון תפילין וציצית וכדומה אין זה מן התימה אבל אם באכילה ושתי' אם מכוין לש"ש אז הוא גדול וזה שא' [ברכות כד] בכל לבבך בשני יצרך וכו' כי באכילה ושתי' וכדומה הוא מצד היצה"ר, יותר ע"ז שאפי' בשעת מלאכת חול צריך לקיים בכל דרכיך דעהו וכן אי' בשלה"ק שהראשונים שעסקו במלאכת חול לעת הצורך לא פסק פיהם מתוה"ק ומחשבות קדושות, וזה שא' כיון שראה משה שעשו הכל לש"ם ובכוונה הראוי כמש"נ כאשר צוה ה' כן עשו, ברכם וא' יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם דייקא היינו במלאכת חול, ויהי נועם ה' אלקינו עלינו תמיד, הן אצל ומעשה ידינו כוננהו עלינו היינו במעשה חול שנצרכים עלינו, והן אצל ות"י כוננהו דייקא היינו מעשה קודש, שיהא זה קודש כמו זה: [עי' פי' ע"פ זה בהקדמות עקרים ובענפים שם ובפרט בזוה"ק פ' יתרו עה"פ כבד], (מ), ג, ושמת על הארון את הפרכת וקי' שלא הפרכת לא הי' מסך אלא הי' כמבדלת שנ' והבדילה הפרכת לכם וגו', ומתרצים חז"ל [סוכה ז'] מחיצה כסכך, גם ק' דהול"ל אצל הארון ולא על וא' חז"ל [סוטה לז מנחות סב] על בסמיך, וי"ל ע"פ דרש, כי בזכות התורה הי' השראות השכינה מבין שני הכרובים על הארון, אבל אין צדיק בארץ וגו' לזה הי' יום הכפורים שהי' הכה"ג מזה על הפרוכת להגין של ישראל שלא יפסוק השכינה משם ושפיר אה"כ ושמת על הארון את הפרכת פי' שיהא הפרכת להגן: (יז), הוקם המשכן אי' במ"ר וברש"י על הפסוק ויביאו את המשכן, הוקם מאליו, אע"פ שכ' ויקם משה את המשכן הי' נראה כך כמש"כ רש"י, וק' הלא משה הי' גבור גדול כדאי' בגמ' [נדרים לח] ולמה נצריך לנס, וי"ל שע"ז נ' [תה' קכז] אם ה' לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, ר"ל שהורה הכ' בזה, כמש"כ בעניני הגוף ואמרת כחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה וגו', כי הוא הנותן לך כח וגו' [עקב] כן הוא בכל עניני הנפש וכמו שא' [סוכה נב] עכ"פ צופה רשע לצדיק וגו' ולולא ה' עזרו הי' נופל בידו, וה"ד [ירמי' ט], אל יתהלל חכם פי' אפי' חכם האמת כמו שא', אם לגודל תו' הרבה לכך נוצרת פי' ע"ד עקרים שפי' אם אין דעת אין בינה הוא דעת היולי שנברא עם האדם, והוא מתנת ה' יתש"ו וכן נותן בו כח להשכמה ואל יתהלל גבור הכובש את יצרו כנ"ל ואל יתהלל עשיר במעש"ט כפסוק הנ"ל כי הוא הנותן, ומשלך יתנו לך, כלומר בכל מעשה הטוב אל יתהלל, כ"א, בזאת יתהלל אם יכוין במחשבותיו בכוונות האמת אצל כ"ד וזהו השכל וידע אותי וגו', ובזה יש להבין המ"ר שמסמיך כאן וז"ל בשה"ש שאל לר"א ברי' מה בעטרה שעטרה לו אמו [שה"ש ד] א"ל משל למלך שהי' לו בת יחידה והי' מחבבה ביותר מדאי והי' קורא אותה בתי, לא זז מחבבה עד שקוראה אחותי, ועד שקראה אמי כך הקב"ה בתחילת קרא לישראל בת שנ' שמעי בת וראו וגו' לא זז מחבבן עד שקראן אחותי שנ' פתחי לי אחותי וגו' לא זז מחבבן עד שקראן אמי שנ' הקשיבו אלי עמי ולאמי אלי האזינה, וי"ל הכוונה על ג' עתים שונות שבאדם, ימי עלי', ימי עמידה ימי ירידה שתמיד יחזיק א"ע בגדר הנשפע, ולא בגדר המשפיע, כלומר שצריך להכיר ישועת ה' יתש"ו לכ"ד מקטן ועד גדול וכנ"ל, וכמו בת ואחות ואם כולן עכ"פ נשפעין המה אף שגדלה אהבתן, והן לעניני הגוף והן לעניני החכמה והן לעניני המעש"ט, כי לימי עלי' א' [תה' מה] ע"ד הכ' השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, ומזהיר כאן שמעו בת שישמע הטוב, וראו מה שראוי לראות ופקח עיני שכלו, והטי אזנך לכוונת הלב, ואם הוא בתוך רשעים שכחי עמך וכן בית אביך רשעים, ועל ימי עמידה א' [שה"ש ה] פתחי לי

דייקא אחותי שתהא מבין שעושר שלך נתן לך ממני, ועל ימי ירידה א' [ישעי' נא] שאז מרבה במעש"ט, אבל הקשיבה אלי עמי שאפי' בימי זקנה שע"פ טבעי נתקדש אדם מאוד אבל הקשיבה אלי כי גם אז לולא ה' עזרו וכו' וכנ"ל ואז ראוי לקראתו אם ע"ד הכ' ואל תטוש תורת אמך להיות אם בישראל, ולכן הוקם המשכן להורות שאפי' מרע"ה צריך סייעתא דשמיא, ולא די לעבודתו יתש"ו, אלא אפי' להוכנה לעבודת ה' יתש"ו: (כ), ויקח ויתן את העדת וגו' לכן נקרא הלוחות והתוה"ק עדות, כי לא יוכל אדם לידע דרכו, האמת או שקר הוא, אלא ע"פ לימוד התוה"ק, ורק העדות המה לעתים רחוקים לברר דבריו בדין, אבל עדות התוה"ק צ"ל תמיד לעיניו, ולומר איך אעבור ח"ו על שום דבר, הלא עדות לנגד עיני מש"כ לא תעבוד, וכן במ"ע, ובזה מתורץ למה כ' כאן ויקח ויתן מה שלא כ' בכל הפרשה אלא ויתן לחוד, אבל אמר בעדת אף שנתנה אל הארון, אבל לקח דבריהם הקדושים על לבו כמש"כ והי' הדברים האלה על לבבך, ולמד את ב"י תורה שבכתב ושבע"פ ולהורות שכל ב"י יעשו כן: (לה), ולא יכל משה וגו' וכתוב א' או' ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו, בא הכ' הג' ויכריע וכו' כדאי' ברש"י, אמנם חז"ל א' [יומא דף ד ע"ב] ר"א רמי כתיב ולא יכל משה וגו' וכתיב ויבא משה בתוך הענן ומתרץ דבי ר"י, בשביל נכנס ולא לכל אהל מועד, ע"ש, ובת"כ מתרץ כמש"כ רש"י, והרשב"ם מתרץ ולא יכל משה זה הי' דוקא בשעת הקמתו ולא אח"כ, ואה"ע מתרץ שלא הי' יכל לכנוס מל"ע, עד קראו ה' יתש"ו, ולענ"ד מתרץ הכ' הקו' כי למה מכפיל הכ' לומר עוד הפעם וכבוד ה' מלא את המשכן ובזה נראה שזהו עיקר הטעם, לפי שנ' [סוף נשא] ובבא משה וגו' וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת מזה נשמע, כאשר כבוד ה' הי' מלא את המשכן לא הי' יכול לסבול לבוא אל אהל מועד ולשמוע, רק כאשר הי' הקב"ה מצמצם שכינתו לדבר עמו מעל הכפרת מבין שני הכרובים אז בא משה לאהל מועד וישמע וגו': והנה יש להקשות למה כ' [מלכים א ח] והענן מלא את בית ה' וגו' והול"ל כי שכן עליו הענן כמו כאן, או הול"ל כאן כי הענן מלא את בית ה', וי"ל שהכ' הורה החילוק בין המשכן שעשה משה, ובין המקדש שעשה שהע"ה כי חז"ל א' כל מה שעשה מרע"ה נגנז והוא שגם הקרשים ושאר עצים ואבנים הכל הי' קדש קדשים כאו"א בפרטות, וכן כ' בפירוש כאן אצל כאו"א ויעשו כאשר צוה ה' את משה לכן א"א הי' לשלוט השונא על שום דבר ולכן אה"כ כפל כי שכן עליו דייקא הענן פי' ע"כ או"א תוכו כברו, וגם וכבוד ה' וגו' על הכלל המשכן לא כן בשהע"ה לא כ' עליו, ובפרט כי אנשי חירם ועבדיו כרתו ארזים לזה, ורק שלמה הי' מקדש הכלל, לשרה השכינה בתוכו לכן כשהלכה השכינה מתוכו בעוה"ר, הי' העמים מחריבים אותה, וא' על מזמור לאסף אלקים באו גוים בנחלתך שספך חמתו על עצים ואבנים דייקא, וכמו בשיני כ' שהי' חול לכן במשוך היובל הזה יעלו בהר: (לח), לעיני ב"י בכל מסעיהם י"ל פירשו ע"ד הכ' [חקת ומסעי] וישמע הכנעני וגו' שאז נסתלק הענן ע"י מיתת אהרן שבזכותו הי', וע"כ בא למלחמה, וזה שא' לעיני פי' השגחה פרטיות לכל בית ישראל בכל מסעיהם שלא יבא שום אחד מהאומות למלחמה עליהם כי ראו הענן ויראו, עי"ל כמו שהיו עומדים שני ענינים אלה על המשכן יומם ולילה, כן ממש הי' משמשים שני אלה לעיני כל בית ישראל בכל מסעיהם, שעמוד הענן הי' להורות הדרך, ועמוד האש להאיר הלילה, אמנם י"ל כמו שהקב"ה נהג את ב"י בעמוד אש וענן, והענן טבעו מסמה עינים של' כעשן לעינים ואם עומד ענן לא יכול אדם לראות, אבל עמוד אש נברא להאיר, כן עינים של אדם, שהמה עיקר לכ"ד כמש"א עינים רואין ולב חושב, וכן א' על יצחק אע"ה [וישלח] מש"כ ואלקי אבי

גדול [ועי' סוף פ"ג דנדרים] ב' שנ"ל סבלן ולסבול הכל כאשר לכל וזהו ויצא מנוחה כי טוב ע"כ ויט שכמו לסבול הכל ובזה יהי' לו מנוחה, והנה פי' צבאת לשון נשיאות כמו ועל צבא, ומפרש הכ' לכן זכו הנשים לדקניות שנעשה מן המראות שהביאו, כיור וכנו, כי במראות האלה הצבאות היו מתגברים לסבול במצרים הכל כאשר לכל, ב'. אשר צבאו עוד לשבר תאותן הגשמי, רק כל כוונתו להיות להם בנים צדיקים שיבאו פתח אהל מועד תמיד ללמוד תו' ויראה:

פ' פקודי, אלה פקודי וגו' ז"ל המ"ת זה שאה"כ כסא הכבוד מקום מקדשינו [ירמי' יז] שם מכוון מקדשינו וכו' וע"ש הרבה, כי מהרו מהרסיך ומחריביך ממך יצאו, עכ"ל, י"ל שק' למה כ' ב"פ משכן ומתרץ ב' תרוצים, א' להודיע שהוא מכוון וכו' ב' שנתמשכן ב"פ ועל חרבן א' אה"כ מהרסיך, כי בקל בנאו, ועל חרבן ב' אח"כ ומחריביך וגו' וז"ל הזוה"ק [דף רכא] אבל כד ברא קב"ה עלמא ברא לי' כגוונא דלעילא וכו' וכל אנון גוונין דלעילא אתקין לי' לתתא לאתדבקא ולאקשרא עלמא בעלמא וכו' וכן כ' וראה ועשה בתבניתם אשר אתה מראה בהר, עכ"ל, וכמו שכ' והלחות מעשה אלקים המה וגו' כלומר שראו שזה מעשה אלקית כן נתן הקב"ה כח למשה וא"ל וראה ועשה וגו' ויכירו הכל במשכן ובכליו שזהו מעשה אלקית, ואיך מדובקים משכן דלעילא בקדושת משכן דלתתא וכ"כ הזוה"ק שמרע"ה בנה שתים [דף ר"מ] וזה שאמר אלה פקודי שע"פ פקודי [משה] נראה שני משכנות עליון ותחתון, וזה הי' עיקר העדות על משה שעשה הכל בצדק, כי מה שנתן חשבון צדק לא ניצל מעלילות, זה א' כשפך הי' לשגים, וכדומה מן העלילות אבל בזה סתם פי לדברי שקר, וכן י"ל כוונת המ' הנ"ל מה שמקשה וע"ש הרבה פי' כיון שנתקדש כ"כ שאתדבקא ואקשרא דא בדא, באיזה אופן נפרד להיות חרב, ומתרץ מקו' הי' מהרסיך, שנטמאו והיו מטמאים הקו' ויוד פעמים גלו השכינה, ואח"כ ומחריביך ממך דייקא ביהמ"ק של מטה דוקא אבל ביהמ"ק של מעלה עומדת [וכן אי' במ' איכה שכז"מ שהי' מעט קדושה לא היו יכולין האויבים להחריב, ונשבע הקב"ה שלא יכנוס בשל מעלה עד שיבנה של מטה: (כב), ובצלאל וגו' ז"ל המדרש פ"כ, ד"א הן לחכם זה בצלאל, אתה מוצא בשעה שא' הקב"ה למשה עשה את המשכן וא' לבצלאל, א"ל מהו המשכן הזה, א"ל שישרה הקב"ה שכינתו בתוכו ומלמד לישראל תורה, א"ל בצלאל והיכן התו' נתנה א"ל משאנו עושין את המשכן [אח"כ] אנו עושין את הארון, א"ל רבינו משה אין כבודה של תו' בכך אלא אנו עושין את הארון ואח"כ המשכן וכו' ועי' רש"י כאן שכ' להיפך, וי"ל כלים חוץ מארון לתוה"ק, וז"א כי בפירוש אי' בגמ' [ברכות נה] וז"ל בשעה שא"ל הקב"ה למשה לך א"ל לבצלאל עשה לי משכן ארון וכלים, הלך משה והפך, וא"ל עשה ארון וכלים ומשכן וכו' ר"ל זה מש"כ בפ' תרומה (כה), י, ואף שכ' כאן ויקהל שצוה על המשכן ואח"כ הכלים וכו' שם שבצלאל עשה כן, י"ל שזה הי' אחר שהודה לבצלאל, כי באמת א' הקב"ה משכן קודם ואח"כ הארון כמש"כ בפ' כי תשא את אהל מועד ואת ארון העדות, וע"ש בתוס', ועכ"פ סתירה הוא למ' הנ"ל, ועוד ק' דאי' ברש"י בפ' עקב עה"פ בעת ההוא וגו' פסל לך וגו' שעשה משה כבר ארון של עץ קו' שעשה בצלאל אח"כ את הארון וע"ש ברמב"ן ורא"ם וא"כ למה שאל בצלאל והיכן התו' נתנה, וגם ק' איך יוכל לפרש כן הלא בפירוש כ' ויעש המשכן, ואח"כ ויעש בצלאל את הארון, ונצריכין לדחוק במ' פרישו ופי' א"ל [משה] משאנו עושין את המשכן [קודם לזה אנו עושין את הארון, א"ל וכי יעמוד התו' בארון בחוץ כ"כ [כמו שאי' ברש"י ובגמ' הנ"ל] שעכ"פ אין כבודה ש"ת בכך, וא' בתמי' אלא אנו עושין את הארון של זהב ואח"כ המשכן היינו הך שעכ"פ עומד בחוץ והלא כבר מונח בארון שעשית ומכ"מ, ואכן מחזיקים במאמר הגמ' ורש"י כאן, והפשוט שמשה הי' מהפך לדעת אם יש רוח אלקים בבצלאל ק' להבין והלא הקב"ה בחר בבצלאל שנ' [ויקהל] ראו קרא ה' בשם בצלאל וגו' וימלא אתו וגו', וי"ל דיש פלוגתא בגמ' [קידושין מ] אם מעשה גדול או לימוד גדול וי"ל הכוונה ע"ד חז"ל [בפ"א פ"ג] כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת ע"כ א' מעשה גדול כלומר שנ"ל צדיק ובעל מעש"ט ואז טוב לו ללמוד, ובפרט אם אין יראה אין כלום, והלכה, לעולם ילמוד אדם תו' אפי' שלא לשמה וכו' והיינו מחמת שראו שהצדיקים ממעטים בעוה"ר ותו' מה תהא עלי', והנה מרע"ה שמע הצוה לעשות המשכן והכלים סבר שהקב"ה אינו מדקדק, ואדרבה, מחמת שמ"ל כהלכה ע"כ אמר ארון מקודם כלומר אפי' שלא לשמה, אבל בצלאל א' עכ"פ כעת שישראל ברום המעלה בל"ס כוונת הקב"ה משכן קודם, להשראת השכינה בישראל ואח"כ ילמדו תורה לשמה דוקא וכל הלומד תו' שלא לשמה נוח לו שלא נברא, [ע' חולין קלג]: (כט), לג, ויביאו את המשכן וגו' ז"ל המ"ר הה"ד עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון מהו ליום אחרון שכל מתן שכרן ש"ל מתוקן להם לעוה"ב, והנה בלא דרש הזה שפיר כ' הפסוק הזה על משה שהי' מצטער שלא עשה שום מלאכה במשכן כדאי' במ' וברש"י, ובסוף לא היו יכולין להקימו רק משה והי' מקיים בו ותשחק ליום אחרון, אבל הדרש מהמדרש איך בא לכאן, וי"ל שק' עה"פ עוז והדר לבושה וא"כ די השמחה בזה ולמה א' ותשחק ליום אחרון שמשמע בשעת לבושה אין שמחה, אמנם נראה החילוק בין ראש החיל אשר לבש בבגדי יקר, ובין איש פשוט שלובש כאלה לשמחה, או בפורים מלבד שזהו רק לשחוק, וזה באמת, אבל יש חילוק אחר, כי ראש החיל כבר מורגל בהם ואינו מרגיש בהנאתם כ"כ, מחמת הטבעי, אבל יקבל שכר ע"ז כי כן צוה לו המלך לנהג עבודתו בהם, לא"כ איש הפשוט, יש לו תענוג בעת שלובש בגדי יקר כאלה, ולא יותר, יותר עליהם ב"י שמשתמשים בתכשיטין ובכלי כסף וזהב ומלבושים יקרים בשבתות וי"ט, לא לתענוג עצמם כי אידעו שהכל אלא לכבוד ה' יתש"ו לכבד מצותיו, ובל"ס מגיע להם ע"ז שכר טוב לעה"ב, וזהו עוז והדר לבושה ולא מרגישים לכבוד עצמם כלום אלא לכבוד הבורא יתש"ו, ע"כ אין זו שום שכר ואדרבה בזה מוסיפין שכר לעה"ב להיות ותשחק וגו' וזה שמפרש המ"ר הנ"ל שבל"ס א"א לצייר השמחה הגדולה, בשעה שהביאו את המשכן וכל כליו והי' מקיים ותשחק ליום אחרון כנ"ל אבל נתגדל עי"ז שכרם וכנ"ל: (לג), וירא משה וגו' מה שכ' ב"פ והנה עשו אתה, כן עשו, ראשון לגוף המלאכה, והשני שעשו לשמה כאשר צוה ה', והנה רש"י פי' על ויברך אתם משה א"ל יה"ר שתשרה שכינה במעשה ידיכם ויהי נועם ה' אלקינו וגו' וכן אי' בת' יב"ע ובמדרש, וק' מה צורך לברכה זו והלא א' הקב"ה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וכ' בכל העבודות כאשר צוה ה' את משה, וי"ל כאן מרמז על ביהמ"ק מעט של גליות ורא' כי רש"י פי' ויהי נועם וגו' זהו מי"א מזמורים שבתפלה למשה ושם מזכיר גאולה עתידה שני' שבעינו בבקר חסדך וגו' שמחנו כימות עניתנו ע"ש רש"י, והנה במשכן לא היו יכולים לשנות שום דבר והכל כאשר צוה ה' למשה כן עשו, לא"כ בביהכ"נ של גליות בונים כרצונם, והנה כ' [תרומה] ועשו לי מקדש פי' לי, שלא יעלה ע"ד איש לבא שמה לאיזה תענוג ח"ו לשמוע נגונים וכדומה לכן א' לי, ומקדש דייקא, ולא כי משכן כמש"כ שם מיד, אלא כולה לי וכולה קודש להתפלל מעומקא דלבא ובדמעות עיניו ואז ושכנתי וגו' והי' ברכת מרע"ה כן תשרה שכינה במעשה ידיכם דייקא היינו בביהמ"ק מעט של גליות, ומצרף א"ע במעש"ט של ישראל והתפלל שיהא נעימת ה' אלקינו עלינו תמיד, ומעשה ידינו יבאו נעימות ה' עלינו בזה שכוננה ידינו בתי כנסיות

כי נשאר להם הון הרבה, מה שהי' ברצונם להביא עוד להקב"ה, וגם זה לתמוה יחשב להם מה שני' ויכלא וגו', וכמו שני' ויכלא הגשם אין פרושו שלא נשאר, ובלא הרבה נשאר: (לו), א, עצי שטים וכן כ' בדי עצי שטים שלחן עצי שטים, וז"ל מדרש תנחומא א"ר תחליפא דקסרין אמר הקב"ה ד"א, שאם ביקש אדם לבנות בית מאילן עושה פירות א"ל ומה ממה"מ הקב"ה שהכל שלו, כשאמר לעשות לו משכן שם על אילן עושה פירות, אתה עאכ"ו עכ"ל, וק' הלא כל הבהמות וחיות נבראו לצורך אדם וכש"כ הצומח, וי"ל ע"ד חז"ל עה"פ [פ' שופטים] כי הארם עץ השרה, וכי האדם עץ השדה הוא אלא משום דכתיב כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות, וכתיב אותו תשחית וכרת הא כיצד, אם ת"ח הגון הוא ממנו תאכל ואותו לא תכרות, וא"ל אותו תשחית וכרת [תענית ז] ופי' תכרות שילך לת"ח אחר [ועי"ש בתוס' שמקשה הלא אי' בגמ' חגיגה טו שר"מ למד אצל אחר, ומשני דוקא ת"ח וכו' וי"ל לענ"ד שפי' הגמ' ג"כ אם התלמיד הוא ת"ח הגון שיהא תוכו כברו, גם, אם אין ירא"ה אין תורה, ממנו תאכל כדאי' בגמ' חולין קלג ועי' ברכות כח, וגם מסמיכות הגמ' נראה כן ע"ש, ומתורץ קו' התוס'] ויש להבין מה זה הא כיצד והלא אין שום סתירה בפסוק רק אם עושה פירות לא תכרות, וי"ל שעיקר קו' הגמ' על עץ השדה שזה אין נושא פירות א"כ יש סתירה, אמנם י"ל ע"פ ידוע שא"א לעלות במעלות הגדולים עד שיהא פרוש מכל תענוגי וענייני עוה"ז השייך להגוף, ורק כל מעשיו צ"ל לזכות לאחרים ולהשיות אלמנות ויתומים ועניים ולהיות כמו רשב"ד שכל העולם ניזונים בשבילו, ולו הי' די קב חרובין וכו' [תענית כד] ורבינו הק' א' לפני מותו שלא הי' נהנה אפי' מה שיכול להנות אבר קטן, אף שעשיר גדול הי', ולא זו בלבד, אלא היו סובלין יסורין גדולים שיכפר ה' יתש"ו לכל העולם, וכמו מרע"ה שא' מחני נא, הרגני נא. ואי' בס' תד"א שא' כמה פעמים אני כפרתן של ישראל, וכמו הנביאים, ורבינו הק' שסבלו יסורי הדור, ובזה דומה האדם לאילן הנושא פירות כי כל חי' ובהמה, המה חיים בתענוגים באכילה ושתי', ואח"כ המה לתענוגי האדם, משא"כ עץ עושה פרי נברא רק להנות אחרים ולא לעצמו כלום, וזהו כי האדם עץ השדה וגו' פי' שהוא צריך להיות במצור תמיד בשביל ב"א, וע"כ לא תשחית את עצה, כי צריך להיות לעיני ישראל תמיד לקחת ראי' ממנו מגשר כוונת הבריאה, [והנה בילקט ל"ג הא כיצד וכדאי' במהרש"א שם ומטעם הנזכר] וזהו אם ת"ח הגון הוא דהיינו שכל מגמתו לתקן אחרים אז בו תדבק וכו' וזה שנ' [בראשית] לא טוב היות האדם לבדו וכמבואר לעיל, וכן אם בונה אדם בית יש בזה שני מעלות א שהקרן בונה לעצמו, ובהכנסת הבית עושה מעש"ט, אבל הצדיק הגדול בונה להיות בית ועד לחכמים ולהכנסת אורחים וכדומה שגם הקרן לא לעצמו בונה כי הדבק במידותיו כתיב אחרי ה' אלקיכם תלכו, מה הוא עולם חסד יבנה ולא לעצמו כלום, אלא לעשות חסד לב"א, אבל הבונה המכלה הקרן והפירות זהו כת משוגעים וכדאי' ברמב"ם בהקדמה לסדר זרעים, ובזה י"ל כוונת המ"ת הנ"ל שאם בקש אדם לבנות בית מאילן עושה פירות כלומר שרוצה לבנות את ביתו בכוונה זו כמו שהוא מכלה את העץ העיקר, ואת הפירות שעליו, א"ל וכו' כלומר שהקב"ה שם על אילן עושה פירות להיות למראה עיני אדם כנזכר שעי"ז יבנה ביתו ג"כ, שלא להנאת עצמו כלום: (כח), ח, ויעש את הביור וגו' ע' רש"י מש"כ בשם המ"ת ופי' במראת [שפיגעלן] שעשו לצאת היינו חיל, עי"ז ויש להבין למה לא כ' במראת אשר הביאו הנשים, וי"ל ע"ד חז"ל [סוף מכות] רצה הקב"ה לזכות את ישראל וכו' וק' דהול"ל חפץ הקב"ה לזכות וכו' כמש"כ ה' חפץ וגו', ועוד ק' הלא בפסוק לא כ' מצות, וי"ל ע"ד הכ' [משלי יו] באור פני מלך חיים, ורצונו כעב מלקוש, די"ל פי' רצון הוא ע"פ פשוט ופי' חפץ הוא הדבר העומדת כמו המטר הוא הרצון והכלי הוא החפץ כי ע"פ רוב הרצון נשתנה, ולפעמים חפץ ה' להביא מטר גדול הנקרא מלקוש וצריך להביא מקודם עב הענן להריק המלקוש וא"כ העב הענן והמלקוש הוא הרצון ואור השמש, הוא החפץ, וזה שא' באור פני וגו' שחפצו הוא להיות כולם באורו הגדול באור האמת בלי הפסק, אבל מחמת שהוא יסודו מעפר, וצריך לאכילה ושתי' וכדומה לכל מיני מניעות האור האמת, אבל אל יחשוב אדם, שאז נפסק הסבל והותר הקשר בינו ובין האור האמת, ל"כ, אלא ורצונו, כל ענייני אדם המה רצונו של ה' יתש"ו, ודומה, כעב ומלקוש, כי לא אפשר לבא לחפץ האור, רק ע"י רצונו, ענייני אדם, וכמו אחר שעבר העב הענן והמלקוש השמש יצא על הארץ והכל יצא מה' יתש"ו הרצון והחפץ, כן המניעות אדם, צריכים להיות לבא לאור פני מלך חיים, והנה נראה שהתורה הוא כלי למצות ה' יתש"ו ולמעש"ט, א"כ הוא התוה"ק רצונו, והמצות והמעש"ט החפץ, אבל מה יעשו: אלו הצדיקים שרובם עניים וא"א להם לקיים מעש"ט בדבר שבממון ע"כ הגדול המצוה לימד התוה"ק שת"ת כנג"כ, אע"פ שהוא הרצון, וזה שא' רצה הקב"ה לזכות את ישראל שאפי' העניים יזכו. לפיכך הרבה מלשון רב לכם בני לוי, שיהא לימד התורה כמו קיום המצות, וזהו רצה הקב"ה לעשות מרצון חפץ וזה שא' ה' חפץ דייקא למען צדקו שיהא עניים זוכים לכן יגדיל תו' וכנ"ל, וכן יש מצות כמו פו"ר שהוא הרצון ומטמא את האדם אמנם כך הוא רצונו יתש"ו, לבא עי"ז לגדל בנים לתו' ולעבודה וזהו החפץ, וי"ל פי' הכ' [בראשית] לא טוב היות האדם לבדו וגו' פי' שזה לא טוב מוסך ג"כ על אעשה לו עזר שמניהם אינם טובים, טוב האמת, כי זהו המניע, רק שצ"ל כן וכנ"ל, וכן הי' הכיור וכנו לעיני הצדיקים שלא יקשה להם על המניעות לעבודת הקודש בעוה"ז, אבל ראו את הכיור שהוא מטהר ידים ומטהר אשה לבעלה כדפי' רש"י ז"ל, וכן המראות אם כוונתם לטובה, כ"ז צ"ל, לכן הנשים לדקניות שהביאו המראת נעשה מהן הכיור וכנו, כי זו"ז אמת הוא וזה שא' במראת הצבאת שזכו לעמוד לצבות ע"י המראת, וגם יהי' לעדות לכל נשים אשר צבאו לעמוד לצאת לש"ש כי יראו זאת כל הנשים פתח אהל מועד שיבאו שמה, וגם לעיני אנשים אשר צבאו פי' אשר באו חיל, לפתח אהל מועד, יהי' זאת לעד שצ"ל הרצון לבא לתכלית החפץ וכנ"ל: עי"ל ונקדים מש"כ [בפ' ויחי] יששכר חמר גרם ומז"ל א', [נדה לא] שחמורו של יעקב גרם ע' שם רש"י שחמורו הלך לאהל לאה אע"פ שנ' [וילא] ותצא לאה לקראתו פי' מאהל שלה ולא לדרך, וק' מה הורה חז"ל בזה, וי"ל כי לאה שברה תאות עוה"ז תאות אכילה ונתנה הדודאים לרחל שיהי' לה עוד בנים לי"ב שבטים וק' ע"מ שנ' שם נתן אלקים שכרי אשר נתתי שפחתי, הול"ל אשר נתתי דודאים לאחותי, אמנם אחרי זאת נישמתה וא' שיחשדו אותה שהיתה משברת תאות אכילה בשביל תאות המשגל, ולא לצד האמת, ע"כ א' שלא נתתי. שפחתי לאשי והייתי משברת ממני תאות המשגל למען האמת ושוב לא יחשדו אותי וידעו באמת שאני משבר כל מיני תאות עוה"ז, ואדרבה שהיתה עוד מתפללת לה' יתש"ו על האמת, שפי וישמע אלקים אל לאה ע"ש בתרגום, והיתה סובלת כל מיני צער הריון ולידה וגידל בנים הכל למען היות לה בנים צדיקים גדולים, לכן יזכה בזה ליששכר ת"ח גדול שהי' בו ג"כ שני מידות אלה שא"א ללמוד תו' בל"ה א שצריך לשבר כל תענוגי עוה"ז כמש"א כך הוא דרכו ש"ת וכו' וכחמור למשא עול התוה"ק וזהו חמר גרם רבץ בין המשפתים כחמור שאינו שוכב על משכבו כשאר בהמות וכן א' ועל הארץ תישן, ולכן הלך חמורו של יעקב לאהל לאה להורות שתזכה לבן ת"ח

גדול

ושפיל כי ה"ית, וזה שא' שתלך בקרבנו בזכות שמשתמשים לך תמיד בעלם לוז שהוא קשה, בעורף, וכ"ז הוא באמונתם הגדולה וכנ"ל:

פ' ויקהל, ויקהל משה וגו' ק' למה לא כ' וידבר משה, ב', להבין הקדמה אלה הדברים, ג', למה כ' תעשה בצירי ולא תעשה בפתח, ד', למה הבערה לחלק יצא כקו' הגמ', וי"ל הלא ידוע שקנאת סופרים תרבה חכמה, ומי שראה את משה כי קרן אור פניו, קנאת ה' צבאות תעשה זאת לכל או"א לבא למעלה זו כי הוא ג"כ אדם כמו מרע"ה, ע"כ ויקהל ללימד דרך אמת לבא למדה זו, כ"א אפי' שהתוה"ק מלמד דרך הממוצע לב"א כדאי' ברמב"ם ה' דיעות מכ"מ כ"מ שעושה אדם יותר מן הדין, ולמעלה מן הטבע, נתקדם יותר כמש"כ במרע"ה שישב בהר ג"פ מ' יום ומ' לילה לחם לא אכל וגו' [בפ' עקב] ובנ"ם הי' מורגל בתעניתם ובעינוים, וא' רשב"י [סנ' לז] ראיתי בני עלי' והן מועטים, וצריך אדם לקיים כמש"א רשב"י [ברכות לה] שלא לעשות שום מלאכת רשות ולקיים והגית וגו' ואז ועמדו זרים ורעו צאנכם וגו', וזה שא' אלה הדברים היינו דברי תוה"ק צוה ה' וגו' ולא שום מלאכת רשות, ולקיים ששת ימים תעשה ע"י זרים, ואז יהי' יום השביעי שבת שבתון, כי בששת ימי חול יהי' ג"כ כמו שבת ועכ"פ צריך לזה דיבר לזרים, וביום השביעי יהי' קודש אפי' מדיבר, וממחשבה, ומדינא כל העושה דייקא וגו' אבל לא יכול לבא למעלה גדולה כ"כ [ואפשר לומר כל העושה בו מלאכה בכל אחד מששת ימי חול, ופי' יומת כמש"כ בעץ הדעת ביום אכלך ממנו מות תמות פי' שגורם מיתה, ומתקרבת המיתה אליו לאט לאט והכוונה כאן על הנפש] וא' ומה שאמרתי מלאכה לבני עלי' בחול ה"ד מלאכת רשות, אבל מלאכת מצוה הם חיינו ואורך ימינו, וכמו לא תבערו אש וגו' וא"כ צריך לקיים את אשר תאפו אפו וגו' הכל בע"ש, לזה צריך כ"א להתאמץ בכל כחו, ולא יאמר גברא רבה אני וכמו ר"ס מחריך רישא רבא מלח שיבוטא [שבת קיט קידושין מא] וכן המשכן שמסמיך מיד: והנה בעוה"ר ראיתי שלא באו לתפילת שחרית בשבת לביהכ"נ אמרנו רמז מכאן, כי האלשיך הק' מדקדק למה כ' עדת ב"י, וי"ל לענ"ד כי עד כאן היו יכולים להתפלל בביהכ"נ כ"י החול, כי שיכות הי' להם, ותפילות אבות תקנו, אבל כעת, שהי' מטיל עליהם מלאכת המשכן, ע"כ כ' ויקהל וגו' עדת דייקא המה עדה שצ"ל לתפילת ביהכ"נ שאין דבר שבקדושה פחות מיו"ד [ברכות כא] ויאמר אליהם אלה וגו' כלומר מלאכת המשכן, ועוסק במצוה פטור מן המצוה, ע"כ יוכל להיות שעי"ז לא יבאו כמה אנשים להתפלל לביהכ"נ, אבל רק ששת ימים וגו' אבל וביום השביעי יהי' לכם קודש, ותזהרו שלא תאחרו זמן התפילה [והנה בד"מ והגה באו"ח סי' רפא כ' ונוהגין שבשבת מאחרין וכו' והטור שם ג"כ וז"ל בשחר משכימין דייקא, וי"ל פי' משכימין כמש"כ שם המ"א סק"א, ע"ש. או י"ל שלא הי' המנהג אצלו כן, כי המרדכי בפ' כל כתבי אות שנ"ח כ"כ אלא ליישב המנהג במקום שנהגו כן, או י"ל, לי' נפ"ל כן, כי הטעם המנהג אין להבין, דאי כוונתו ע"מ שכ' ביחזקאל מו בבקר בבקר, א"א, א, שלא כ' שם וביום השבת כמש"כ המרדכי, ב, מש"כ שם פסוק, ד, והעולה וגו' ביום השבת פי' רש"י זה י"ט, וא"כ י"ל מש"כ שם בבקר בבקר עולת תמיד פי' על שבת, וי"ט, וחול, ופי' בבקר בבקר כל בקר כי קטרת קדמה לתמיד [ועי' יומא לג תמיד למד פסחים נט ובתוס' שם ד"ה אין] ונ"ל כמש"כ אבל תמיד בבקר, ובשבת כ' וביום וזה צריך פירוש כמבואר בפוסקים]: (לה), ג, לא תבערו וגו' י"ל שבא הכ' להוציא מדעת המינין הקראים שיושבין בחשך בשבת מן הכ' הזה, ופי' תבערו מלשון ביעור חמץ כלומר אף שאמרתי לך כל מלאכות, הבערה ללאו יצאת, כלומר ל"צ לבער האש מביתך, אלא אדרבה, נר שבת מצוה, וביותר מה שהכירו, כי הבערה לחלק יצאת, כלומר אסור להבעיר אבל א"צ לבער: (ה), כל נדיב לבו וגו', וק' הלא די לומר, קחו וגו' זהב וגו' וי"ל, כי יש ב"א שהמעשה מעורר את מחשבתם כמש"א קול מעורר הכוונה, לכן א"כ קחו מאתכם פי' שעכ"פ יאמרו לאחר הנתינה, שזה תרומה לה', אבל כל נדיב לב יכוונו במחשבתם קודם המעשה, וזה עיקר, שהמחשבה טובה יביאם לידי מעשה: (כא), ויבאו כל איש וגו' וק' מה זה נשאו לבו, ונדבה רוחו וי"ל דאי' ברש"י [בפ' פקודי] עה"פ משכן העדות, עדות לישראל שויתר להם על מעשה עגל, והיו שם שני כיתות, א, שהיו להם איזה נגיע בעגל, שלא מיחו, וכדומה, וכת אחת שהיו טהורים לגמרי, וכיון ששמעו ועשו לי מקדש ושכנתי וגו' וזה יהי' כפרה על חטא העגל, לכן אלו שהיו מרגישין בעצמם מעט חטא, היו נשאו לבן [מלשון וישא יעקב רגלו] והלכו במהירות עם נדור הכסף והזהב, אבל הכת הטהורים, עליהם כ' וכל אשר נדבה וגו' משל לרב העיר שעשה נשואין לבתו, ולא הי' לו לנדן, ונתנו ראשי העיר פקודה שכאו"א יביא נדבתו למצוה זו, והיו כמה אנשים שהיו חייבים במלוה לרב, וא' עלינו החיוב בראשונה לרוץ עם חובותינו להחזיר להרב: (כב), ויבאו האנשים על הנשים פי' שבאו האנשים עם התכשיטין אשר על האנשים כמש"כ חח ונזם וגו' אמנם י"ל שהורה הכ' איך שעשו תשו' על חטא העגל, כי חז"ל א' [יומא פו] ה"ד בעל תשו', באותו אשה באותו מקום, והנה אהרן א' פרקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בכדי שיתעכבו, כי דרך נשים לחוס על התכשיטין כדאי' במ' וברש"י שם, וכ' ויתפרקו סתם, ונראה מת"א ובפרט מת' יב"ע שכ' וז"ל ופריקו נשיא למיתן וכו' וכן א' במ' ובזוה"ק, אבל עדין אין אנו יודעין מ"מ היו מסרבין, אם מצד טבען הנ"ל כמו שא' אהרן, או משום למנוע את בעליהן מהעבירה, ואפי' שאי' בפדר"א [פ' מה] שלא רצו לתת לעבירה [וכ"ה ברש"י במגילה דף כג ע"ב ובתוס' חגיגה יח ד"ה כ"ח, ובתוס' ר"ה כג ד"ה כ"ח] אבל א"ל שכל הנשים היו כן, ואפי' שא' כן בפיהם, יוכל להיות שלבם בל עמהן מחמת הטבע שהיו חסים על תכשיטיהן, לכן כ' ויבאו האנשים בחזקה וגו' והיינו נדיב לב פי' שהיו לבם מתנדבים לתשובה שלמה, ואמרו אולי הי' דעת הנשים לטובת עצמן, יהי' זה לכפרה, וע"כ לא אמרו בלשון הבה שיתנו, כי חשו, אולי גם לזה לא יתנו, וגם עי"ז יהי' כפרה גם לאנשים שעשו פעולות למצוה יותר ממה שעשו אחיהם לעבירה: (כה), וכל אשה חכמת לב בידי' טוו, תיבת בידי' נראה כמיותר, וי"ל כי הנשים חכמת לב, היו רוצים לזכות משלהן, כי כ"מ שקנתה אשה קנה בעלה, ואיך זכו הנשים, אמנם יכולה אשה שתאמר לבעלה איני ניזונות ואיני עושה דהיינו אם מעשה ידי' יותר על מזונותי' וזה לא נמצא בכל אשה, אלא אשה חכמת לב בידי' דייקא שיכולת לעשות בידי' להרויח יותר ממזונות ונשים כאלה דוקא, טוו וגו' בכדי שיזכו משלהן, [וא"ת הלא אוכלי מן היו, וי"ל שהקב"ה מזכה אותה ע"י בעלה ואם אמרה איני ניזונות וכו' היתה מלקטת לעצמה, בכדי שתוכל לעשות צדקה במעשה ידי']: (לא), וימלא וגו' חכמה פי' כל מיני חכמות, בינה, סתרי תו', דעת, לקדש כ"ד, מלשון דע את ה' וגו', והיינו דאמרינן בש"ק, גדלו וטובו מלא עולם, ועבור זכה ב"א דעת ותבונה וגו' [אמנם חז"ל א' נבון, הוא המבין דבר מתוך דבר וכ"כ רש"י בפ' תשא וע' בזוה"ק עה"פ וכל חכם לב דף ר"א וע' בתניא פ"ג, ודע שבספר בריך שמי' שאנו אומ' בשעת הוצאות הס"ת והיהב לי בנין דכרין דעבדין רעותך, ותשלים וגו' כדאי' בזוה"ק כאן דף רו ע"א]: (לו), ו, ויכלא העם וגו' ואי' במסורה שנים, הכא, ואידך ויכלא הגשם מן השמים, כי קשה למה לא כ' ויעשו כן, לכן מפרש המסורה כמו אדם המכין מאכלים טובים בשביל אורח גדול הדור, ולבסוף אינו נהנה באורח אלא מעט, אז יש צער לבעה"ב כן הכא הי' צער גדול לישראל בהכרוז בזה אל יעשו עוד וגו

הגדולות ע"כ זה הדבר בלתי אפשר אח"כ א' למה וגו' וכנ"ל ושפיר א' פרע"ה אינו מאמין עד שאראה בעיני, כי באמת הי' גזרת המלך וכנ"ל. עד אח"כ ראה את התפלת דייקא מה שלא נגזר עליהם ע"כ וישלך וגו', וגם אהרן השיב לו אתה ידעת את העם שהיו מאמינים בה' ובך באמת שני' ויאמינו בה' וגו' וא"א שיעשו ע"ז, רק ע"כ כי ברע הוא פי' כמש"כ ברעה הוציאם שהקב"ה הכביד לבם וגזר עליהם גם ספר שא"ל עשה לנו וגו' והבנתי כי זה גרם ה' יתש"ו מאמת ודי זהב, גם הבנתי שגזירות המלכות הוא ורצית לבטל הגרם, ודמיתי שהמה יגברו א"ע אח"כ על היצה"ר, אבל גבר השטן ויצא העגל וכנ"ל, והנה מש"א פרע"ה אינו מאמין כנ"ל היינו שהי' מסופק והי' מתפלל על תרי גווני ופי' נמי, מש"ש למה ה' יחרה וגו' כמו השיכר הגדול המורגל לשכר א"ע מנעוריו, אח"כ ע"י מוסר ב"א פסק איזה ימים שוב מוצאין אותו שיכר באשפה אין זה עולה גדולה, כי מאמת הרגל ושבעו עשה כן, ל"כ אם כבר פסק איזה שנים ושוב נשתכר אז עושה עולה גדולה כי ההרגל השנית כבר עשה טבעי שנית, וזהו מלילתו, ובאם עשו ע"ז למה יחרה וגו' אשר הוצאת זה איזה שבועות מא"מ ועדין הטבע הרע בתוכם וזה שא' בכח גדול וגו' היינו להוציא גוי מקרב גוי זה הי' הכח גדול וגו' וכנ"ל: (יח), אין קול ענות גבורה לנצח זא"ז בפרושים של תורה, ואין קול ענות חלושה בדיני תפילה שנ"ל בלשם, קול ענות אנכי ואפשי אין עוד אנכי שמע, כי הצדיקים בורחים מכבוד ל"כ הרשעים כ"א שו' אנכי נ"ל רחם, וזהו המלחמה, עי"ל שבאמת הי' מלחמה גדולה כי בצ"ם הצדיקים לא היו שותקים והיו צועקים ומכים במקלות והי' סבר יהושע שבא איזה אויב לתוך המחנה אח"כ הרגים וא' קול ענות אנכי פי' שהצדיקים צועקים אנכי כלומר איך עברתם על אנכי ה' אלקיך: (לג), ד, ולא שתו איש עדיו עליו וק' ולמה א' הקב"ה אח"כ ועתה הורד עדיך, וי"ל כאן ני' ויתאבלו פי' שקבלו עליהם אבל כמו ז' ימים או למד יום ובתוך האבל לא שתו, אבל הקב"ה א' מעתה הורד דייקא שטוב לא יהי' כלום איש עדיו עליו, וכן הי' שני' ויתנצלו לעולם כי בצ"ם לבשו כל תכשיטין בהר חורב, ושרו לעולם, עי"ל כמו שאין המקום מכבד את האדם, אלא האדם מכבד מקומו, כן אין עדיו חוץ מיפים רק המומר, ועדיו פנים היינו המידות ותו' ומעש"ט מיפים את נפשו, וישראל עשו תשובה חוץ במה שני' ויתאבלו ולא שתו וגו', וידוע שיש מידות רעות שוים לעע"ז כמו כל הכועס, כל הגיאה, לכן א' הקב"ה ועתה הורד עדיך מעליך דייקא פי' עדיך המידות מגונות כמש"כ וכסף וזהב ירבו לך אז או' להעושר וכל אשר לך ירבה כלומר שא' שהוא הלמדן והוא המנגן והחכם, ואלה המה עדיו פנים השקרים והבלים, ואה"כ אע"פ שעשו תשובה אבל ויתנצלו ב"י את עדים מהר חורב שא"א לעלות עוד כמו שהיו במעלה: (יג), הודעני נא את דרכך וא' חז"ל [ברכות ז] ששאל מ"ט יש צדיק וטוב לו וכו' צדיק ורע לו צדיק שאינו גמור, רשע וטוב לו רשע שאינו גמור, וק' וכי יש לרשע כזה, טוב מצדיק שאינו גמור, וי"ל, דא' חז"ל, [קידושין דף מ] וכי יש צדיק טוב וצדיק שאינו טוב, טוב לשמים ולבריות זה צדיק טוב, טוב לשמים ורע לבריות זה צדיק שאינו טוב, וכו', רע לשמים ולבריות זה רשע רע, רע לשמים וטוב לבריות זה רשע שאינו רע, ובזה מתורץ הקו' הנ"ל כי צדיק שאינו גמור היינו שאינו טוב וזהו טוב לשמים ורע לבריות, ורשע שאינו גמור היינו שאינו רע, והוא רע לשמים וטוב לבריות, וא' [יומא פה] עבירות שבין אדם לחבירו אין יה"כ מכפר, אבל עבירות שבין אדם למקום יה"כ מכפר ושפיר א' צדיק שאינו גמור רע לו, ולרשע שאינו גמור טוב לו וזה שהשיב הקב"ה פני ילכו וגו' כמו שמתרגם יב"ע אפין דרוגזא, כלומר רוגזא השייך לי, ילכו, פי' אעביר והניחותי לך

תמיד, רק רוגז שבין אדם לחבירו איני מוחל [וזה תשובה למינים שאו' עיקר לשמר מה שבין אדם לחבירו, כי נלמוד מכאן אף שיש לו עבירות שבין אדם לחבירו צדיק שמו, ואף שאין לו עבירות שבין אדם לחבירו, רק בעבירות בינו למקום בה' רשע שמו] וע' ברמב"ם ריש מס' פיאה ע"מ שא' שם שאדם אוכל פירותיהן בעוה"ז, ה"ד על מצות שבין אדם לחבירו אבל על המצות שבין אדם למקום, אין שום שכר בעוה"ז: (יח), הראיני נא את כבדך, י"ל פירשו, כי בעמדם על ה"ס פסקו זוהמתן והיו כמלאכים, ואח"כ כ' ויתנצלו ב"י את עדים וכפי' הנ"ל וחזר היצה"ר, ואח"כ כשראה משה עת רחמים כדאי' ברש"י ע"כ התפלל שיהיו כמו בעמדם אצל ה"ס שבא הקב"ה לישראל בכבודו הגדול עם כל מלאכי מעלה, אבל זה לא הי' יכול להיות, רק בעת פסקו זוהמתן לכן א"ל אני אעביר כ"ט היינו שהראה לו י"ג מכילין דרחמי [כדאי' בתדא"ז פ"ו] וקראתי וגו' פי' אראה לך כמה גדולים מידות האלה שא"א לב"א להבינם וזה המסורה שלי, וחנתי וגו' וא"כ לוני אעשה זאת אם יהי' כרצונך ע"כ הקשית לשאול: (כד), כי עם קשה ערף הוא וק' הלא זה גורם שלא ילך בקרבם, ובהנ"ל ניחא כיון שהודיע הקב"ה למשה ממסורה שלו, ע"כ התפלל, הלא כל כמה שהמה יותר קשה עורף ראוי לך שילך בקרבנו למכור סחורתך, עי"ל דאי' במ' שישראל או' או יהודי או צלוב, ובזה יש להבין בגמ' [שבת פט] א"ל הקב"ה לאברהם בניך חטאו א"ל ימחו על קדושת שמך, וגם יעקב א' כן, ואאל"כ בפשיטות, וי"ל שאברהם א' רבש"ע באם יגזרו אוה"ע שמד, תיד מסרו א"ע להריגה ולהיו ימחו על קדושת שמך כי מרגלי' בפומיהו או יהודי או צלוב, ובזה די למחול ע"מ שחטא, ויעקב א' עלה שיקום עליהם מלך כהמן שיגזור שמד ואז יראה שימחו, ע"כ א' לא בסבי טעמא, ולא בדרדקי עלה ע"ש, וזה שא' עם קשה עורף שמוסרין עצמן למיתה ולא יפנו את ערפם לברוח ממך ח"ו, עי"ל דא' בגמ' [ביצה כה] מ"ט נתנה תו' לישראל מפני שעזין הן, פי' שאפי' אלו שנולדים במידות רעות יש להם עז ותקיפות לעמוד נגד טבען הרע להפכן לטוב, אשר אין כח ביד אומה אחרת, וכן אי' במ"ר כאן, וכן א' שם עז שבאומות, ישראל, וזה שא' קשה עורף, עי"ל כמש"א עלוב ושאינו עלוב מי נדחה מפני מי, וכיון שהם עלול לשאת מלך קשה ערפן היינו חומרן ויצה"ר, ע"כ עליך למחול, עי"ל דאי' במ"ר [פ' מצורע פי' יח] שהאדם נברא לתחה"מ מעצם לוז, והוא בעורף במקום שמשתחוה במודים וברכות, ושוא קשה מאוד, ואחר הראה מופת שנתנו באש ולא נשרף וכו' [וע' בזוה"ק פ' ויקרא דף כט ע"ב ובפי' תולדת דף קלז ע"א] והנה א' בגמ' [ב"ק טז] שדרו ש"א לאחר ז' שנים נעשה נחש וה"מ דלא כרע במודים וכ' תוס' [שם ע"ב] ד"ה דלא כרע, ומכנג"מ ע"ש, וא"ת ואיך יעמוד בתחה"מ אם נעשה נחש, וצ"ל כמש"כ הרמב"ם הי' ישה"ת פ"ד ה"ד ע"ש ואפי' יחזור הגשם לד"א וכן עד כמה פעמים, סוף שיחזור כל יסוד מד' יסודות למקומו, ולע"ל יחזור כל יסוד למקום ראשון ויחי, וכמש"כ [יחזקאל לז] מארבע רוחות באי הרוח כלומר מד' יסודות, עוד כ' תוס' שם וי"ת וכו' שאינו חי לע"ל ואין סברה לומר כן שיהא עונש גדול כ"כ בשביל עון זה, עכ"ל, וי"ל לענ"ד כי מה שמחויב לכרע אין זה פשוט, הלא כ' [ישעי' נח] הלכוף כאגמן ראשו, ובפרט אם הוא זקן או חולה ל"צ אלא הרכין [או"ח סי' קיג] גם פי' הרב המגיד מקאזניץ זצ"ל וכל קומה פי' שלא כרע, ג"כ לפניך תשתחוה אם לבו נכנע, ע"כ י"ל כי עיקר לכרע במודים הוא הכנעה לאמונה שלימה בהי' יתש"ו ולי"ג עקרים כמש"כ במודים [ובפרט לכוין להעלות שמות הקדושים כדאי' בכ' האר"י ז"ל ובעש"ז שם בשם גלאנטי] יש ג"כ בכריעה זו הכנעה גדולה שנפשו כעפר יהי', וא"כ פי' הגמ' ב"ק הנ"ל וה"מ דלא כרע במודים פי' בשביל גיאה וכופר דמי

ושפיר

מיי אדם, יש מחילה, אבל על ה' הנ"ל אם עבר ומחלל שבת בפרהסיא הוי כגוי גמור ועל לא תעשה מלאכה אם עבר חייב מיתה, ר"ל, וכן אם עובר על סור מרע, ועובר כ"ח ע"ז, אין מוחלין לו שני הן כל אלה יפעל קל פעמים שלש עם גבר [איוב לג ועי' יומא פו ע"ב, ובל"ז ק' למה דוקא על רביעית אין מוחלין] וכנגד ה' דברים הנ"ל מבוארים כאן הכתובים, כמו שהשפ"ה מקדים אהבת שבת, כן מקדים הכ' כאן את שבתתי תשמרו פי' שלא יצא מכח השבת קו' עונתו ותוסיפו מחול על הקו' והיינו שתשמרנו עוד ולכן ב' שבת קו' לשמירה, אח"כ מקדים שמירה לשבת, וא' ושמרתם את השבת דהיינו למהר ביאת שבת מלסון ואביו שמר את הדבר וזהו ברחילה ולשנות בגדיו, ואח"כ שבת שבתון פי' לשבות מדברי חול, ולקדם בדברי קודש בתו' ותפילה, ואח"כ א' ושמרו מל"ט מלאכות, ואח"כ א' לעשות פי' הת' יב"ע לנועבד תפנוקי שבתא והיינו מע"ם וכנ"ל ובא לציון גואל ב"ב אמן: ומש"נ כי קדש הוא לכם תיבת לכם נראה כמיותר י"ל לאפוקי עכו"ם ששבת ח"מ, כדאי' בגמ' [סנ' נח ע"ב וברמב"ם ה' מלכים פ"י ה"ט וכמו שא' שם דף נט על תורה נוה לנו] אמנם הגמ' למד זאת מהכ' יום ולילה לא ישבתו. רק א' [פסחים סח ע"ב] הכל מודים בשבת דבעינן נמי לכם שנ' וקראת לשבת עונג, ולא למדו מזה, משום שנ' קדש, [ועי' במ"א ר"ס רמב, ואי' ברש"י בעירובין דף מא דאסור להתענות בשבת אפי' שעה א', וכ"כ המ"א הס"י רפח] וידוע שלאכל ולשתות לש"ש זהו עבודה גדולה יותר מלהתענות לש"ש לכן אה"כ ושמרתם דייקא את השבת וגו' לכם דייקא שזהו לכם קדושה יתירה במה שצייך לכם לאכל ולשתות לש"ש, וי"ל טעם אחר למה עכו"ם ח"מ אם למד תו' דאי' בס' נתיבות שתיבת תורה הורה על קדושה לכן א' חכמה בעוה"ע תאמין תורה באוה"ע אל תאמין ומשום שהוא למד תו', להתחכם יותר לעבוד ע"ז ע"כ ח"מ, וכן הוא בשבת, אע"פ שהרא' מהכ' יום ולילה לא ישבתו א' הקב"ה על הארץ, אמנם בשבת אנו מעידין על ה' יתש"ו שהוא קדמון ועשה כל, וידוע שכל אומות כאו"א מהן מתרגם התוה"ק ובמקום ה' כותבין ע"ז שלהם, ע"כ עכו"ם ששבת אפי' יום חול עושה זאת לע"ז שלו ע"כ ח"מ, ומשום שתיבת לכם כאן הוא על יום שבת דוקא ע"כ לומדין זאת מהכ' עוד כ"י הארץ שנראה כמיותר, וא' שזה א' על ב"נ ומטעם הנ"ל:

(לב). א. קום עשה לנו אלקים וגו' י"ל כיון שראו משה איש אלקים מת ולא קם כמשה, ואפי' שיבחרו באיש אחר ימות ג"כ והדורות מתמעטים בקדושות ופני משה כחמה ופני משה כלבנה, עד שיתמעט מאוד ע"כ בקשו מאהרן שהי' גדול לעשות אותות ומופתים כמשה, שע"י שמות הקדושים ימשיך קדושה עליונה על דבר מתכת שיהא מנהיג וזה שא' אשר ילכו לפנינו, לא כבן אדם אשר יסודו מעפר וסופו לעפר אלא שיהא קיים לעולם, ואהרן ראה שכוונותיהם לטובה כי לא הכחישו בה' יתש"ו, ובזה אנו מבינים קצת במ"ר וז"ל מה ראה משה להזכיר ג' אבות וכו' כיון שעשו ישראל אותו מעשה ירדו ה' מלאכי חבלה לכלותם, אף וחמה וקצף ומשחית והשמד וכ' כי יגרתי מפני האף וחמה, א' משה רבש"ע אתה עומד באחד שני קומה ה' באפך, ואני עומד בא' שני לולא משה וגו' להשיב חמתו מהשחית, א' הקב"ה ומה תעשה לג', א"ל משה הרי ג' אבות המה יעמדו לשלשתם לפיכך הוא מזכירם, כי לפי' הנ"ל חטאו בחמשה דברים, א', בהקב"ה שחשדו שהוא יתש"ו משרה שכינתו אפי' על אינו ראוי והלא הכל בצדק ובמשפט, ב', למשה, כאלו לא הי' מהראוי, אלא הקב"ה השפיע עליו שכינתו בתורת מתנה, ג' חטאו בתו' ובעבודה ובגמ"ח שעל ג' אלה עולם עומד שעי"ז דוקא באו השפעות הקדושות על ב"א ואיך אפשר למשוך קדושה בל"ז, וזה שמפרש המ' שעל עיקר החטא שחטאו לה' יתש"ו א' קומה ה' באפך, ומשה מאל ע"מ שנוגע לו, ועל ג' הנ"ל א' זכר לאברהם שהי' עומד התורה כי יושב בישובה הי' [יומא כח] יצחק הי' מקור העבודה שהקריב א"ע לה' יתש"ו, יעקב הי' מקור גמ"ח, ובזה מבינן שמלילה משנ' למה יחרה ה' פי' הלא אתה אשר הוצאת גוי מקרב גוי בכח גדול וביד חזקה וגו' ואי' בספרים וכי שייך כח גדול וגו' בהקב"ה אלא משום שהללו עע"ז וכו' ולגבור נגד מיה"ד ופמליא ש"מ, מצד רחמיו הגדולים, וזה ממש גרם להם לחטא הנ"ל לטעות שיוכל אבן וזהב לקבל קדושת אלקית כי מה הם שהיו עע"ז השפעת עליהם קדושות עליונות כש"כ ע"ד שלא חטא, וזה שא' אלה אלהיך ישראל פי' זה אשר השפיע עליו רוה"ק להיות מנהיג שלך וראוי לזה. אשר העלוך מא"מ פי' שאתה היית במ"ט ש"ט במצרים, וה' יתש"ו העלוך דייקא למעלה רמה [והפשוט ק' להבין וכי טופשים היו כ"כ לומר כן]: עי"ל, דאי' במ"ר וז"ל בשעה שא"ל הקב"ה לך רד וגו' א' משה איני מאמין עד שאראה בעיני שנ' ויהי' כאשר קרב וגו' וירא את העגל וגו' וי"ל הכוונה ע"ד הגמ' [ע"ז דף ד' ע"ב] לא היו ישראל ראויין לאותו מעשה, פי' רש"י אלא גזירות מלך היתה לשלוט בם, ולפי"ז ק' מה הי' הרעם שא' הקב"ה ועתה הניחה לי וגו' ואכלם גם א' משה להקב"ה אתה גרמת להם [עי' ברכות לב, יומא פו] וי"ל אף שהי' גזירות המלך ב"ה היו להם להתגבר מאוד שלא לעשות, וכאשר פירשו על המאמר [חגיגה] שילא ב"ק שובו בנים חוץ מאחר אע"ג שאין לך דבר שאין עומד בפני תשובה, אבל משום שאחר הי' חטאו גדול מאוד והי' צריך לתשובה גדולה, ע"כ יצא הב"ק שובו בנים בתשובה קטנה חוץ מאחר שהוא צריך תשו' גדולה, [ע' שמונה פרקים לרמב"ם פ"ח] כן נמי י"ל שהי' גזרת המלך בה' שהמה צריכים התגברות גדול, וכאשר באו אל אהרן וא"ל עשה לנו אלקים, לא הוי ידע הפירוש אם מחשבתם לע"ז ח"ו, קיי"ל בע"ז, מחשבה כמעשה, וא"כ בל"ש יעשה הקב"ה בהם דין לכלם ח"ו, אבל מה יאמרו מצרים וכל העולם. כי המחשבות והנסתרות רק לה' אלקינו, ויאמרו ברעה הוציאם וגו', והי' עושה כמעשה"א [סנ' קז] עה"פ [שמואל ב' טו] ויהי דוד בא עד הראש ואין ראש אלא ע"ז וכו' א"ל חושי הארכי מלך שכמותך יעבוד ע"ז, א"ל מלך שכמותי יהרגו בנו כלומר מוטב שיהא נראה כעע"ז ואל יתחלל ש"ש ולכן עשה להם ע"ז שיפרסם הדבר ע"מ כלם ח"ו, ולא יתחלל ש"ש, כי אפי' מחשבה רעה אין הקב"ה מצרף למעשה שאני ע"ז שנ' למען תפוש ב"י וגו' וכ' פן יפתה לבבכם דייקא, ולכן כששאל מרע"ה את אהרן מה עשה דייקא לך העם הזה פי' הלא ע"ז הוא יהרג ואל יעבור [סנ' עד ויו"ד סי' קנז] וזהו מה עשה לך הלא אתה חי ובריא ולא עשו לך כלום, השיב לו אל יחר דייקא מכאן אתה למד שדבר עמו קשות, ופי' כי ברע הוא ב"כ ובנ"כ ברע הוא ולכן כאשר ויאמרו לי וגו' ואמר להם וגו' שלא יהא חילול השם וכנ"ל, אמנם יוכל להיות שזהו גזירות המלך עליהם, ע"כ א' אם מצד שהזהב גורם להם פרקו נזמי הזהב פי' כל הזהב שלהם אפי' מה שבאזני נשיכם, ורצה לשרף כל הזהב, אבל מצד הגזירה עליהם זאת לא שייך לאהרן אלא המה צריכים להתגבר מאד על היצה"ר וכנ"ל ובאמת זה הי' עיקר, אבל הערב רב גברו בכישוף כמבואר בזוה"ק, לכן כאשר שמע משה זאת א' למה יאמרו מצרים לאמר תיבת לאמר כ' כמיותר. אבל י"ל באותו רעה שהי' על מצרים שנ' ויחזק ה' את לב פרעה, כן גזרת עליהם לעשות עגל ולכלם, ובזה מדויק תיבת לאמר וכך פירשו למה יאמרו מצרים מה שהתרעמו כבר שאתה חזקת את לבם כעת יחזק תרעומתם לאמר על ישראל באותו רעה שהי' עליהם הוציאם וגו', ולזה מקדים למה ה' יחרה אפך פי' שזהו דבר בלתי אפשר שהמה עשו זאת מדעתם, כי המה לא שמעו כמך הגדול ויד החזקה אלא אשר הוצאת וגו' פי' עין בעין ראו את כל הגדולות

גם בזה כל בי עשרה שכינה שריא, אמנם לפי"ת דקיי"ל [או"ח סי' נה] לכ"ד שבקדושה צ"ל יו"ד, אין לצרפו, ומה שמנאו הכ' לאלקנה ה"ג, ולא הי"א, י"ל דאי' ברש"י [בפ' מטות] עה"פ את אוי וגו' הלא צור הי' ראש אומות, אלא בשביל שהפקיר את בתו לזנות מונאו שלישי. וכן אלקנה דאלו עשה תשובה הי' ראש, כי במקום שב"ת עומדים צדיקים גמורים לא יכלו לעמוד, ועתה מונאו שלישי שהוא דומה לצור שהפקיר את בתו זו נשמה הקדושה: (לא), יג, כי אות הוא וק' למה כ' כאן בזה"ל כי אות הוא ולא כ' כן בפ' יתרו, ויקהל, ואתחנן, וי"ל משום דקיי"ל דאסור להניח תפילין בשבת [או"ח סי' לא] והטעם, שהם בעצמם אות. ופי' הט"ז שם משום המצות התלוים בה, ומשום איסור מלאכה שבה, והש"י כי כאן, סמיך מצות שבת למלאכת המשכן שאינו דוחה שבת, וה"נ משום שני טעמים, כי המשכן בעצמו הוא אות מצד המצות שבו, ומצד שהמשכן הי' אות כי ה' שוכן בישראל, עי"ל כי חז"ל א' כל השומר שבת אפי' עע"ז כדור אנוש מוחלין לו שנ' שומר שבת מחללו א"ת מחללו אל מחול לו, ורש"י פי' [בפ' פקודי] משכן העדות עדות לישראל שויתר להם הקב"ה על מעשה עגל ושפיר מסמיך הכ' שבת למלאכת המשכן וא' אך את שבתותי תשמרו שאינו דוחה שבת וא' הטעם כי אות הוא, כלומר הלא שבת בעצמו הוא אות כי אני ה' מקדשכם ומכפר על עע"ז ולא צריך המשכן לכפר: (יז), כי ששת ימים עשה ה' וגו וק' מה זה נתינות הטעם, והפשוט הוא שאתה תבא עד על זה אבל י"ל כי רצונו יתש"ו שהאדם יעשה תו' קבע ומלאכתו עראי כדאי' בגמ' [ברכות לה] ובשבת כולה קודש וכמו בששת ימים עשה ה' השמים והארץ, והארציות אין לחשב אלא מעט כי כוונת הבריאה שהארציות יהי' ג"כ קודש, וביום השביעי שבת מעניני ארצי לגמרי, וינפש פי' שעשאו כולה נפש, כן יעשה האדם, לכן מתחיל בכי ובין ב"י אות היא לעלם מה שאני חפץ מהם: וביום השביעי שבת וינפש, א' חז"ל [ביצה יו תענית כז] נשמה יתירה נותן הקב"ה באדם בע"ש ולמ"ש נוטלין אותה הימנו שנ' שבת וינפש כיון ששבת וי אבדה נפש, פי' רש"י נשמה יתירה שמרחיבין דעתו לאכילה ושתי' וק' מה יוחש יש בזה, ועוד ק' להבין כיון ששבת וכו' הלא הכ' מדבר על הקב"ה ואיך א' זאת על האדם וי"ל ע"ד המדרש כשהלכו לא"י א' תורה לפני הקב"ה זה יעסוק בכרמו וזה בזיתו תו' מה תהא עלי', א"ל הקב"ה בשבת יעסקו בתורה ואין נשמה יתירה גדול מזה ושפיר א' הקב"ה כיון ששבת ועבר השבת וחזרו למלאכתן וי נפש וגם שפיר הדיוק במ"ת שיש נשמה יתירה בשבת, וכוונת רש"י י"ל לא לבד לקדושת התוה"ק אלא באכילה ושתי' של שבת מקדשין יותר מאוד: דרוש על שבת קודש, חמשה פעמים שבת כ' בפ' זו, וא"ה, את שבתתי תשמרו, ושמרתם את השבת, שבת שבתון, ושמרו ב"י את השבת, לעשות את השבת וראוי לדרוש עליהם, וגם למה קודם אח"כ שמירה אחר שבת ואח"כ שמירה קו' שבת, ולמה א' שבת שבתון, וי"ל שכ"ז המה כנגד מה שא' שהע"ה [בשה"ש ד'] כלה, ה"פ רצופים, וא"ה, אתי מלבנון כלה, לבבתני אחותי כלה, מה יפו דודיך אחותי כלה, נפת תטפנה שפתותיך כלה, גן נעול אחותי כלה [רק מזכיר עוד הפעם שם תחלת סי' ה' באתי לגני וגו' וגם זה יהי' מבואר], כי זהו הכלל, לשמירת שבת יש ד' דברים שרשים ב' הכנות, וב' קדושות, א להכין בע"ש מה שיאכל בשבת שנ' את אשר תאפו אפו וגו', וכמו הכלה שבאת פתאום לחתן לראות מה שבביתו, והי' ביתו ריקם מכל, אז לא ישאנה לו אפי' אם החתן רוצה לאפות ולבשל, אבל הכלה זו רק אכלה מה שנתבשל מאתמול וכן אפי' מאתמול ולא יכלה לשנות את טבעה בשום אופן שבעולם. ועי"כ ילכה לדרכה, [ומזה יקח אדם מוסר ג"כ על עוה"ז שנקרא ע"ש להכין כ"ט שיהי' לו לעוה"ב שנקראת ש"ק, וכמו

שפי' ע"מ שא' חייב אדם למשמש בגדיו היינו בגדי פנים בע"ש כלומר להכין צדה לדרך, ופי' עם חשכה לעת זקנותו, שמא ישכח מלהשיב. או יצא פתאום מעוה"ז ח"ו, ור' יוסף שמע זאת מר"ח שא' עם חשכה ע"כ א' אפי' בלא חשכה כי כ"י צריך לעשות תשובה כמש"א ישוב היום שמא ימות למחר, כי הלכתא רבתא ליום השבת של עוה"ב] וע"ז א' שהע"ה לבבתני דייקא וגו' כי פתא סעדתא דלבא שנ' ולחם לבב אנוש יסעד וכן אמרה [ברכות לה], ב ליפות את גופו לכ"ש, ברחיצת פניו ידיו ורגליו ובבגדים נאים, וכמו איש נאה ויפה בא לעיר רחוק ונתקשר לשידך הגון והכלה לא ידעה מאומנתו, ופתאם באה הכלה אליו, והוא הי' מטלטל תנור וכירים [שאָרנשטיין פעגער] וראה אותו שהוא שחור מכף רגל ועד ראש, מיד ברחה ממנו, כן צריך אדם ליפות נגד השבת שבא וכמו לאורח מכובד גדול, ופש"כ לנשמה יתירה הקדושה [וכן צריך אדם ליפות תמיד בגדי פנים לנקותם שלא יהי' בהם כתמים ח"ו ליום שכולה שבת] וע"ז אמר שהע"ה מה יפו דייקא וגו', ג לקדש את השבת בלימוד התוה"ק ובתפילה ובזמירות ולא ידבר דברי חול, וכמו הכלה שהיא מלומדת בכל מיני חכמה ומדע, לא ישאנה לאיש כופרי אשר דברו ללעג ולקלס [וכן צריך אדם לזהר בכל ימי חייו כי כל עמל אדם לפיו כלומר כל התשובות ש"א עדין חסר מכל מה שחטא בפיו וא' וכולן בלה"ר וכו', וברוב דברים לא יחדל פשע, ומי ששומר פיו בעוה"ז יזכה לרב טוב ליום שכולה שבת] וע"ז א' שהע"ה, נפת תטפנה שפתותיך דייקא וגו', ד שצריך לידע לט אבות מלאכות ותולדותיהן להיות נזהר בהם, כי כהררים בשערה תלוים הלכותי', והכהף אין יוכל להיות חייב מיתה ר"ל, וכמו כלה השומעת שיש להחתן משפטים גדולים לא ישאנו, [וכן א' אין בור י"ח ולא ע"ה חסיד, י"ל על הכפל שהבור עובר עבירות וע"ה פי' אף שהוא ת"ח אבל עוסקים במו"מ ומעניני ארצי לא יכולים לקיים מעניני חסידות כי ע"פ רוב המה בדרכים וענה בדרך כחי וגו', והאדם צריך לזהר בסור מרע, ועשה טוב מי שחפץ חיים] וע"ז א' שהע"ה גן נעול מלעבוד בו שום מלאכה וגו' כי רוב מל"ט מלאכות בגן ובשדה, או יונקין מהן, ומיד א' כנגד כל המצות כי"ח באתי לגני וגו', ומשום שסוף מעשה במחשבה תחילה ע"כ מקדים שהע"ה אתי מלבנון כלה והכוונה, שיהא האדם מחבב השבת ויוסיף מחול על הקודש וזאת ניכר מכניסת השבת, וכמו הכלה הבאה אל החתן והי' להחתן הוצאות רבות והוא איש כילי מאוד ושואל אותה תמיד אימתי תשע לביתך, עד שהביא עגלה והעמיד בפתחה וא"ל לך לביתך, אוי לאותו בושה ואוי לאותו כלימה, וכן כלה חכמת מבינה מיד בבואה מה יהי' סופה וזהו אתי מלבנון כלה, שיאמר בליאת שבת אתי יהי' עוד יותר מזמן הקבוע, ובזה יש לכוין מש"א [ריש ברכות] תניא ר"א ג משמרות הוי הלילה פי' חשכת לילה עוה"ז וכסיל בחושך הולך וכו' משמר א' חמור נוער פי' תחת שהי' להם להכין צדה לדרך בעניני הנפשי, הם נותנין רק צדה לחמור לגופו ש"א ולזה כל דאגתם ומעשיהם ב' תחת לראות שלא יהא שום כתם. לעניני הנפשי כלבים צועקים כי דרך הכלבים לצעוק אם יש איזה שבר לאדוניהם, כן הם צועקים על היזק גופם והונם לבד, ג', תחת לומד התוה"ק תינוק יונק משדי אמו, חכמת אינוני בעוה"ר, ד, שהוא עיקר עכ"פ לשמור א"ע שלא יעבור שום עבירה [וכן אי' בראשונים שהמ"ע המה כמזון לנפש אבל מל"ע המה כחרב והריגה לנפש] ותחת זה אשה מספרת עם בעלה כלומר שהיא תובעת כל מיני תכשיט ותענוגים כדרך עולם, ויהי' מן גניבות וגזילות ר"ל אין בכך כולם, ומשום שבני אלה האחרונים שוים, מצרפן למשמר א', ושפיר א' שהקב"ה שואג עליהן, ובזה יש להבין מש"א, חז"ל, עבר אדם עברה א', מוחלין לו וכו' ברביעית אין מוחלין לו, כי על ג' הנ"ל הן בעניני שבת, והן בעניני
כל

וישבח למי שיש בו ה' דברים הללו עכ"ל, פי' רש"י הני ה' ב"כ לעיל חשוב להו י"ל כוונת רש"י על ד' בכ' אבל החמישית לא חשיב לעיל שאין ה' נפשי וכאן א' בגמ' הני ה' בכ' דייקא, ואלה שדורן בתי' קג לדוד ב"כ את ה' קרבי וגו', ב"כ את ה' ואל תשכחי כל גמוליו, שם בסוף, ברכו את ה' כל מעשיו וגו' ב"כ את ה', ב"כ את ה', קד ה' אלקי גדלת מאד וגו', שם בסוף יתמו חטאים וגו' ב"כ את ה', וי"ל כוונת הגמ', משום ה' דברים שנפשו דומה להקב"ה מחויב אדם להתגבר על יצרו, א', המלבושים ותכשיטין ש"א מצילין לו נאוה, אבל יפתח המלבושים ולראות את גופו השבל הבלים מלא טנופות ועליל לכל מיני חולאים, ומיותו ובריאתו סידום ופלא גדול יותר מחליתו ומיתתו [ע' באו"ה סי' ו] ולולא נפשו המחזק גופו א"א להחיות אפי' שעה א', וכן לולא הקב"ה והשגחה פרטיות ומגילאתו, כאבד העולם, כי כל מעשה עוה"ז הוא כן, הכל בא מן העפר ושב לעפר. הבל ורעות רוח, וכי לזה נברא האדם מאב הרחמן מוכתרבי"ג מכילין דרחמי, אלא ע"כ שמ"מ לעבודתו יתש"ו נברא ולאור החיים האמת וזהו ב"כ את ה' וכל קרבי דייקא, ב', האדם רואה את גופו ואין רואה את נפשו ובשעת פטירתו נוטל הקב"ה חלקו וכו' ואח"כ נראה לעין כל שאינו נראה הוא עיקר, כן צריך לידע שהקב"ה שאינו נראה עיקר לעבדו בלבב שלם וזהו ואל תשכחו כל גמוליו ע"ד הכ' עולם חסד יבנה לגמול לב"א טובות לעבודתו יתש"ו, ג', אי' בתדא"ז [פ' יד] שנראה לעין כל כי ה' יתש"ו זן את כל העולם כ"א נקח שכלו ש"א א"א למצא מזונו, והוא המונן אדם דעת לכל, וכן אם הנפש של מאבד אדם מידיו, או מרגל לא יוכל להזין א"ע, וזהו ברכו את ה' כל מעשיו שזן ומכלכל לכל באי עולם, ד, א' יפה שעה אחת של קורת רוח בעוה"ב מכל חיוני עוה"ז וזה ה' אלקי גדלת מאד, שכר הצפון לצדיקים כולה קודש וטהור וכנגד זה צריך להכיר טהרת וקדושת הנפש חלק אלקי ולילך במעלות האמת, ה', הכוונה כמו שאי' בהגה ריש או"ח, ע"ש וע"ד הכ' היסתר איש במסתרים וגו' והיינו שמסתיר רוע מעשיו, וכן א' שהנשמה מעיד על האדם, וע"ז א' יתמו חטאים וגו', אמנם כל דרכי מוסר הנ"ל בא לאדם מפטירת מרע"ה שנ' [וזאת הברכה] ויעל משה וגו' וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' וגו', וי"ל כוונת אריכות הכ' ע"פ דא' חז"ל [מגילה יג] הפיל פור הוא הגורל תנא כיון שנפל הפור בחדש אדר שמח שמחה גדולה א' נפל לי הפור בירח שמת בו משה, ולא הוו ידע שבז' באדר מת, ובז' באדר נולד ומקשים למה זה ידע ולא זה, וי"ל, כי ק' למה מת ולא זכה לבא לא"י, והתירץ כי מיום שנגזר מיתה עד מרע"ה הי' נראה להמיכין, שהמות הוא טבעי, והיו מכסיסים בהשארות הנפש וא' בביטל הגוף בטל הנפש, גם אפי' לב"א הכשרים הי' יגון ואנחה בלבם בעת ראו המות שלא טרחות כ"א להבל וריק בעוה"ז, והספוקים אשר מרומז בהם חיי הנצחי א' שזה דוקא בא"י, אבל כמו ריב"ז שהליל יבנה וחכמיי [גיטין נו] הי' הכוונה מאחר שראה החרבן, תיקן בזה הגאולה להאיר עיני ישראל באור התוה"ק שיבואו שנית למעלה רמה, כן הי' במיתת מרע"ה, א' שינחם כ"א ויאמר משה מת מי לא ימות, וזה שאה"כ וימת שם משה דייקא, ב' שבזה רואה כל ענין השארות הנפש, כיי אפי' עבד של מלך בו"ד הולך במעלה תמיד עד שני למלכות, וכ' עבדו ה' דייקא וכ' קרוב ה' לכל קראיו וכש"כ מרע"ה שהי' איש אלקים בחייו, ומה שא' [סוטה יג] וי"א לא מת משה וכו' פי' שאין וימת זה כשאר וימת אלא הלך מעוה"ז לעוה"ב, ג', שלא יאמר אדם דוקא בא"י הוא השארות הנפש לכן כ' בארץ מואב, ד', שלא יאמרו מיתה הוא טבעי, הלא משה הי' בריא כאולם וכ' ויעל משה וגו' וא' חז"ל [סוטה שם] י"ב מעלות היו ופוסען משה בפסיעה אחת כלומר להורות לכ"א שהוא גבור ככחו אז כמו עתה, לכן כ' על פי ה', שלא

ע"פ טבע, וכמו שנ' בעת שנולד ותרא אתו כי טוב הוא שנתמלא הבית כולה אורה לגאול את ישראל את גופם משעובד מצרים, כן הי' מיתתו לגאול את נפשם, וזה שא' ולא הוי ידע שזה הי' לגאולת ישראל כמו זה, וגם ה' דברים הנ"ל יוכל כל עין לראות מפטירת מרע"ה, א', השבל ב', האמת, ג', והזן, כמו שדרשו עה"פ [זכרי' יא] ואכחוד את שלשת הרועים בירח אחד ע' בגמ' [תענית ט] ד', טהור, הוא השארות הנפש וכנ"ל, ה' שע"י יתמו חטאים אפי' בחדרי חדרים וכנ"ל, ובזה י"ל ג"כ מה שא' חז"ל עה"פ [בפ' וילך] אנכי היום. היום מלאו ימי ושנותי מלמד שהקב"ה ממלא שנותיהם ש"צ מיום ליום ומחדש לחדש וק' הלא כמה צדיקים שא"כ [קידושין לח ר"ה יא סוטה ג] ובהנ"ל ניחא שא' משה היום מלאו פי' כמש"כ אבל אחע"ה בא בימים שלא הי' חסר כלום מימיו בלא תיקן לעבודת האמת, וכן מיתתו מלמד שהקב"ה ממלא פי' שכל ימים וחדשים ושנותיהם ממלא הקב"ה מה שחסר להם בעוה"ז, יש להם לעוה"ב, והמה דבוקים בה' יתש"ו כי כ"ז הורה מיתתו וכנ"ל והנה כ' [בפ' כי תשא] לך רד וגו' ואי' בסה"ק תד"א [פ' ד'] וז"ל מעיד אני עלי שמו"א שלא א' הקב"ה למשה לעמוד בשער המחנה ולומר מי לה' אלי ולשום איש חרבו וגו' והוא א' כה א' ד' וגו', נ"ל בפירוש לא א"ל, וז"ל המ"ר [שם פ' כב] והיכן אמר מולא שא"ל לך לך רד, מהו רד מעלות הם צריכין וזה שכ' התד"א שם וז"ל אלא שדן בעצמו דייקא וכו' ע"ש, אבל בגמ' [ברכות לב] א' לך רד שכל גדולתך מהן וצ"ל היינו הך, וכמו בחיים הי' גדולתו מישראל כן במותו ומשום שהדלקת המנורה מרמז שיהי' לישראל נר תמיד לעיניהם שלא ילכו בחשך בעניני עוה"ז אלא באור התו' והמצות, שעי"ז יש עלי' לנ' מרע"ה שפיר מפרש המ' לאו לאורה אני צריך פי' באור האמת אין עושין לי כלום אלא לעצמן, ואליך ולא לי, וכן מפרש המ"ת לזכותם וכו' וכנ"ל וגם ה' יתש"ו יאיר עינינו בגאולה שלמה בב"י אמן:

פ' כי תשא, כי תשא וגו' מה שאסור למנות את ישראל כדאי' ביומא כב שנ' [הושע ב'] אשר לא ימד, הוא מטעם שנראה דניחא לי' לידע מספרם, והקב"ה הבטיח שלא יהי' להם מספר, והנה בל"ס הי' כוונת הקב"ה יותר למספר האיכות מלמספר הכמות, ואם יהי' מקיים בנו ברכת ה' למספר האיכות שוב לא היינו נריכין למספר הכמות נמי אז מקיים בנו ורדפו מכם חמשה מאה וגו', ע"כ כ' ונתנו איש כפר נפשו דייקא, כלומר אנו מאמינים בברכותיך אך עדין נפשנו יבשה ובמסרונות גדולות, ויכחם להביאינו ברום המעלות הנפש ואז לי"ל למנין, עוד טעם ב' אסור למנות שמכאים בערבות, וכולם כגופא חדא ולכן כ' כמה פעמים כ"י בלשון יחיד, ע"כ נתנו מחהש"ק מחצית דייקא שכ"א מישראל הוא מחצית, וכמו שעשו מכל מחהש"ק משכן אחד כן כ"י כגופא חדא, טעם ג, הוא כמש"א [ב"מ מב תענית ח] אין הברכה מצוי' אלא בדבר הסמוי מן העין שנ' יצוה ה' את הברכה באסמיך, וא"כ הוא מונע ברכה מישראל, ולא עוד אלא שגורם קללה ח"ו כדאי' ברש"י כאן, ע"כ ונתנו איש כפר נפשו כלומר אף שעי"ז, הברכה לא מצוי' בכמות, ישלח ה' יתש"ו הברכה במספר האיכות, וגם עי"ז ולא יהי' נגף כי צדקה תציל ממות: (ל), לד, וחלבנה פי' רש"י ללמדינו שלא יקל בעינינו לצרף עמנו בכו' את פ"י, וזהו בגמ' [כריתות ו ע"ב] ומפרש שם המהרש"א דוקא אם הפ"י הוא הי"א, אבל אין לצרפו ליוד, זכר לדבר לא אשמית בעבור העשרה, אבל על פחות מיוד לא התפלל וק' הלא בפסוק זה פי' רש"י ועל פחות מיוד ל"צ להתפלל, כי כבר התפלל על מ"ה דהיינו ט' לכל עיר והשכינה ינרף עם כל ט', וי"ל למה נריך שינרף השכינה והי' די לנרף פ"י, אעפ"כ כי זכר לדבר כי עכ"פ אינו כאי' די"ל שיכולין לנרף פ"י ליוד ואעפ"כ התפלל שינרף השכינה להיות

הדברות שיעשו לה' יתש"ו כמו שהוא עשה להם, וכן נראה עשר מכות כנגד יוד דברות, שיקיימו ישראל כמו שעשה הנסים במצרים, וקודם לזה כנגד הצווין שני סור מרע ועשה טוב, מה שעשו רציחות בישראל ושפכו דמן הי' דם, צפרדע, כנגד לא תנאף, כי היו צועקין מכריזן ולא היו יכולין לייחד בשתיקה, כנים כנגד לא תגנוב, מה שגנבו מישראל וא' [ב"ק עט:] מ"ט עונש הגנב יותר מגזלן משום שמכחיש בעין של מעלה, ובכנים כי אצבע אלקים הוא, ערוב כנגד לא תענה, שהיו או' עדות שקר על ישראל ונעשים כחיות רעות לבלעם חנם, דבר כנגד לא תחמוד, להורות קנין שלך אינו שלך קנין שאינו שלך למה הוא לך, שחין כנגד כבד, שהיו מרחיקין בנים מאבות שלא לכבדן ושחין מחוץ למחנה מושבו, ברד, כנגד זכור, כי פרעה הכחיש בה' וא' העולם הוא קדמון וישראל הפקר, וכמו בשבת נ' כי אות הוא, כן כ' בברד למען תדע כי לה' הארץ, ארבה כנגד לא תשא, בשעה שא' מי ה' וגו' עבר על ל"ת וגם בא לישראל בפה רך ונשבעו להם שישלמו עבור העבודה וכ' לא ינקה וא' שהעון שבועות שאו פוקד על דורות אחריהם ובארבה כ' למען תספר וגו', חשך כנגד לא יהי', כי לעע"ז עולם חשך בעדם כמו שא' שחשכו עיניהם של ישראל בעונות האלה, בכורות כנגד אנכי כמו שא' אני הייתי מבחין בין טפה שהוא בכור, משום שהיו רוצים לאבד בכורים של הקב"ה שהמה עמו ישראל, וזהו אשר הוצאתיך מא"מ כלומר אני עשיתי מקודם עשרת הדברות למצרים עבורכם וגם לכם ממש וכנ"ל, וידוע בקיום המצות יש מעלות מעלות, כי הקב"ה נתן כח באדם שיהא נר גדול וזה שמפרש המדרש שתאירו לי כפי הכח הגדול שנתתי בכם, וכמו זית רענן שיש לו מאור זך וטוב, כן קרא ה' שמך וזהו שנ' בכח גדול וביד חזקה שע"י יצ"מ נתן לך כח גדול, ובמצרים יד חזקה עבורך, עוד מבאר הנ', שידוע כמו שהקב"ה לא להנאתו ברא עולם ומלואה אלא פועלם חסד יבכה להיטב לבריותיו ההולכים בדרך אמת, כן תאירו לו בכל המצות לא להנאתך אלא לשמה וכן כ' באברם לך לך מארצך וגו' ואעשך לגוי גדול וגו' וק' איזה נסיון הי' זאת שהי' מבטיחו כל מיני טובות אבל עיקר הנסיון בזה מה שנ' וילך אברם כאשר דבר אליו ה' דייקא לא שהלך עבור איזה טובה אלא מחמת צות ה' יתש"ו, ועיקר שנקראים ישראל זית רענן בזכות אחרים כי אם יושבין מאה אנשים יחד, ואחד אכל, אין אחרים נהנין מזה, וכדומה בכל מיני תענוג, אבל אם אחד דולק נר במסך כולם נהנין כי נר לא' נר למאה, ע"כ זית רענן וגו' שהן מאירין לכל דייקא: **ויקחו אליך** י"ל פירשו כמש"כ בפרה אדומה ויקחו אליך שיאמרו תמיד פרה שעשה משה, כי מעפר הפרה ראשונה שעשה משה נתקדשו אח"כ הפרות, כן י"ל איך זכו הדורות אח"כ בזמן שביהמ"ק קיים לנר המנורה לעדות שהשכינה שורה בישראל כנ"ל נ"ל מקודשת המנורה שעשה משה, וזהו ויקחו אליך דייקא שיאמרו ג"כ מנורה שעשה משה זכינו להעלות נר תמיד: [אי' במנחות כט, ג"ד הי' קשה למשה עד שהראה לו הקב"ה מנורה ר"ס שרגים י"ל הגלוי הי' ידוע אבל הסודות הי' ק' לו, כמו במנורה לעלות נר תמיד ע"י נס, הלבנה למה נתמעט ואח"כ והי' אור הלבנה כאור החמה וגו' והשרצים ומי' אמת הוא כי בפרשה א' נאמרו וכוונת ר"י [חולין מב] על שי' ועל שרצים על מה שנ' שם זאת החי' אשר תאכלו וכ' אך את זה ל"ת וכן וזה לכם הטמא, והי' נתקשה למה זה טמא וזה טהור, ולמה נבראים הטמאים, ולמה אכילה דוקא ע"י שחיטה, עכ"ז נתגלה למשה טעמם וסודותם ומתו' קו' התוס' במנחות שם ד"ה שלשה ומה שמקשה דהו"ל לחשוב מחצית השקל ז"א בגמ' אלא במ"ל. וגם מה שכ' בתוס' חולין מב ד"ה ואת השי' שנתקשה משה אם יוכל איש ליתן כופר נפשו אין להבין הלא כ' ולדקה תציל ממות ואם שלמה ידע משה לכש"כ]: (כח), א, מתוך

ב"י לכהנו לי, חז"ל א' הני כוהנים משלחן גבוה קא זכי [ביצה כא] ועי' הפלוגתא אם שלוחי דרחמנא המה או שלוחי דידן [יומא יט, נדרים לה קידושין כג] ואם שלוחי דרחמנא הם פי' לכהנו לי דייקא שהמה שלוחי דידי ומשלחני אוכלים, ואם שלוחי דידן המה פי' מתוך ב"י דייקא לכהנו לי כלומר זה שכהנו לי אבל המה עיקר מתוך ב"י דהיינו שלוחיהם, ופי' ראשון עיקר: (ב), **לכבוד ולתפארת** לכבוד מלבושי יקר מכ"א ור"י קרא למאני מכבדותי, ולתפארת מצד קדושתם, שמות הקדושים שבהן וכדומה שני בגדי קדש: (יב), **ונשא אהרן וגו'** א' חז"ל [סוטה לו] ב' אבנים טובות הו"ל לכ"ג על כתיפיו וכו' וכ"ה אותיות על כל אבן מכל צד, ס"ה נ' אותיות, וי"ל שזה הי' ע"ד חז"ל [נדרים לח] נ' ש"ב נבראו, [ועי' חגיגה טו], וכמו שנ' בהקב"ה [יתרו] ואשא אתכם על כנפי נשרים וכדפי' רש"י שם, כי שמא יזרוק אדם חץ, ע"כ נוטל בניו על כנפיו, וכ"כ [האזינו] כנשר יעיר וגו' יפרוש כנפיו וגו', וכן צוה על כה"ג ב' דברים, א', שיתפלל עליהם להצילם מני ש"ע ומכל פגעים מעניינו ארציות [ועי' ברש"י בשם ספרי פ' ומטעי עה"פ עד מות כה"ג, ב', להעלותם לנ' ש"ק ומשום שזה עיקר מקדים הכ' ונשא אהרן וגו' לפני ה' דייקא ופי' ונשא נשיאות, וגם אם לא יהיו ראוים לנ' ש"ק ח"ו, עכ"פ יהיו על שתי כתפיו לזכרון לו להצילם מכל רע וכנ"ל, ועניינו, כמש"כ [מלכים א' ח'] ויפרש כפיו השמים וכ' [ישעי' א] ובפרשכם כפיכם, כי הנס בא דוקא על דבר יש [ע' ע"ז כ"ה חנוכה] וכ' והי' כאשר ירים משה את ידו [ע' ר"ה כ"ט] וכי ידיו עושות מלחמה וכו' פי' למה הגביה ידיו ומתרץ שע"ז עושין תשובה כי ראו שיפרוש כפיו עליהם, וזו"ז נ"ל: (לה), **ונשמע קולו וגו'** ז"ל המסורה ג' במקרא כאן, כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע, ונשמע פתגם המלך [ע' בעה"ט] וי"ל, כי ק' והלא ע"י הפעמונים נשמע בבאו אל הקדש והול"ל ונשמע קולם וע"ק, שנראה, שע"י קול הפעמונים לא ימות, ומתרץ המסורה ע"פ ידוע שיש ג' פרושים על ונשמע שמיעת אוזן, הבנה, קבלת הדבר, כמו וישמעו אחיו פי' הת' וקבילו מיני', וכמו בערכאות אם מבין בפעמון הכל שותקין, כן הפעמונים שהעם שתקו, ב' מלשון הבנה כמו נעשה ונשמע כן הבינו מה לעשות כמש"א והכהנים והעם העומדים בעזרה וכו' היו כורעים וכו', ופי' ונשמע קולו של כה"ג את השם הגדול ב"ה וב"ש, וע"י תפילתו ותפילתם ולא ימות מכל לב"י דבר כלומר שלא ישונה עליהם רעה, אלא אך טוב וחסד: עי"ל שהמסורה מפרש שנשמע קולו ג"פ ביום א' כי ג' תפילות התפלל שנ' וכפר בעדו וגו', ובעד כל הכהנים, ובעד כל ישראל [בפ' אחרי] וכדאי' בגמ' [יומא] ופי' ונשמע קולו בעדו, ב, ונשמע קולו בעד הכהנים גדולי ישראל וכמו שמבואר לעיל פי' ונשמע מצות דרבנן מה שא' חכמים לאום עליהם ולקיים, ג, ונשמע קולו בעד כל ישראל, וכמו ונשמע פתגם המלך לכל העם: ופי' הכ' י"ל שלפעמים מת הכה"ג בק"ק, וע"י הפעמונים נשמע צאתו שהוא חי ולא ימות ואם לא נשמע הפעמונים בצאתו ראי' שמת ולא ישהה טומאה בק"ק: דרוש לז אדר, עי' בגמ' [מנחות פו] **ויקחו אליך** שמן זית אליך ולא לי לא לאורה אני צריך, וק' שזהו סתירה להגיוה, וז"ל הש"ת להודיעך שאיני צריך לאורה שלך אלא לזכותם להאיר לך לעוה"ב, כשיבא חשכה לאוה"ע שנ' [ישעי' ס] כי הנה החשך יכסה ארץ וערפל לאומים ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה, ונקדים מש"א בגמ' [ברכות יוד] הני ה' ברכו נפשי כנגד מי אמרן דוד לא א' אלא כנגד הקב"ה וכנגד הנשמה מה הקב"ה מלא כל העולם אף נשמה מלא כל הגוף, מה הקב"ה רואה ואין נראה אף נשמה וכו' מה הקב"ה זן את כל העולם אף נשמה זנה כל הגוף, מה הקב"ה טהור אף נשמה טהורה, מה הקב"ה יושב בחדרי חדרים אף נשמה יושבת בח"ח, יבא מי שיש בו ה' דברים הללו

ומנורה הי' מדליק ובה הי' מסיים, ואי' בגמ' [תמיד לג] המדה הי' חצי לוג ונר המערבי הי' דולק כל הלילה וכל היום, וקי' על קו' הגמ' וכי לאורה וכו' ולהוי' מצוה זו כשאר חקים, ולמה לא מקשים, וכי לתפילין הוא צריך או לציצית ומזוזה וכדומה, ועוד הלא צריך להיות נרות שלא ילכו בחשך והי' די לפרש שזה הי' עדות וכו' גם ק' קו' התוס' [שם בשבת ובמנחות] אם זה הולך על השכינה הנ"ל והלא כל העולם לאורו הולכין, והניח התוס' הקו' בתימה, וי"ל ע"ד הכ' [משלי כ] נר ה', פי' כמו שברא הקב"ה נר להאיר לב"א בעניני עוה"ז, כן ברא נשמת אדם חפש כל חדרי בטן, כי עיקר היצה"ר בכל מה שיגיע לבטן באכילה ושתי' ובמשגל והנשמה מאיר לאדם לתקן כ"ז לעבודת האמת, עי"ל ע"ד המ' שחר טוב וז"ל הנשמה שבאדם בכל שעה הוא עולה ויורדת והיא מבקשת לצאת אלא שרואה את הב"ה שמלא כל הארץ כבודו ומחזרות לאחורי' עכ"ל ופי' האלשיך [על קהלת ח עה"פ אין אדם שליט ברוח] כי כל דבר שואף לדבק בשורשו ויסודו לכן רוצה לדבק למעלה שהוא חלק אלקי ממעל אלא שרואה מלא כל הארץ כבודו לכן גם בארץ שורשו, ע"כ, וזהו מבואר בהגה באו"ח סי' ו' שמפליא לעשות בזה ששומר רוח האדם בקרבו וקושר דבר רוחני בדבר גשמי ול"ל כ"ז באדם הפשוט שאינו קודש, וזה שא"כ נר ה' דייקא בעוה"ז והוא נשמת אדם חופש כל חדרי בטן מלא טנופות, וזהו מפליא לעשות אבל הקב"ה עשה כן שע"י שרופא כל בשר מחולי הנפש ע"כ מפליא לעשות וכפי' א' על נר ה' הנ"ל, אמנם יש לבאר הני' קצת יותר, ע"ד הכ' [משלי ו] כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחות מוסר מבאר כאן ג' כיתות כדאי' בגמ' [ברכות לה] ת"ר ואספת דגנך מה ת"ל ע"ש עד אחרונים עשו מלאכתן קבעי' ותורתן עראי, כמאן לרשב"י צריך שיקיים והגית בו יומם ולילה, לר"י יעשה מלאכתו טפל ותו' עיקר, ובעוה"ר עושין מלאכה עיקר ותו' טפל, וכשרואה שהע"ה מה שעושין אחרונים, א' עליהם כי נר מצוה כלומר העושין ליחד התו' כנר בעצמה שהוא בלילה, והיינו טפל, גם זהו מצוה, גם יש כת אשר אליהם תורה אור פי' קבעי', אבל בשעת מלאכתן אינן דבוקין בה' יתש"ו, ויש כת צדיקים אשר אליהם, דרך חיים, דבוקים בה' יתש"ו, כלומר אף שאי' בגמ' הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם, אבל עכ"פ צריך לקיים, בכל דרכיך דעהו, וא"כ שאלו כת ג' יש עוד מעלה, תוכחות, מה שמוכיחים כת ב' שיבאו ג"כ למעלתם, ומוסר, לכת, א', שאין יוצאין כלל כי זו"ז לא נתקיימו בידן כדאי' בגמ' שם [וידוע שתוכחה הוא יותר ממוסר תוכחה הוא בדברים ומוסר ביסורין] ובזה מדויק המ' ש"ט הנ"ל הנשמה שבאדם פשוט מכת א' הנ"ל בכל שעה דייקא, שעובר ואין בו קדושה עולה, כטבעי הקדושה עולה למקומה וכנ"ל אבל משום שרואה בארץ ג"כ צדיקים גדולים כת ג' הנ"ל שמכבדין א"ע במה שזוכין לעבוד הקב"ה וזהו מלא כל הארץ כבודו, ע"כ חוזר כי מצאה כאן נמי אחים, והנה א' כלום נתנה תורה אלא לאוכלי מן שהיו מקיימין כרשב"י ממש כי לא הי' חסר להם כלום, רק בעניני היראה התרוממות הי' חילק ממעלת עמדן בה"ס ויש להבין בפסוקים [בפ' ואתחנן] **הן הראנו וגו'** ועתה למה נמות וגו' וא"כ יש סתירה בפסוקים, וי"ל כי במעמד ה"ס, היו כמלאכים שנ' אני אמרתי אלקים אתם, וכ"ז הי' בתורת מתנה שנ' [פ' חקת] וממדבר מתנה והדבר ידוע וזה שאי' הן הראנו וגו' היום הזה ראינו, כי ידבר אלקים מא"ע בתורת מתנה, ומי, אבל אח"כ פסק כ"ז וצריכים לעבוד בעצמם בירא' התרוממות לבא למידה זו לנביאה גדולה, ע"ז א' ועתה דייקא זאת א"א, ואם יספים אנחנו דייקא מצדינו לבא למעלה זו נמות, כי מי כל בשר שיכול לבא למעלה זו אשר היינו, וחי, ע"כ קרב אתה וגו' ואנחנו עושים כ"מ דאפשר כאו"א לפי מה שהוא לבא למעלה הראוי לו [ע' רמב"ם שמ' פ' יוד היסוד הרביעי ותבין מש"א למה נמות] ושפיר א' הקב"ה מי יתן והי' לבבם דייקא, משל לחתן שהשיג מתנה טבעת משובצת זהב ומרגליות טובה בתוכו שוה הון רב, ומפני המחלוקה בטל השידך, וא' החתן אם יקנה לו בעצמו טבעת כזו צריך לעבוד כ"י ולא ישיג למעלה זו, אעפ"כ עלו למעלה כמה שלא יהי' כדור הזה עד ימות המשיח, וא"כ פי' הגמ' [שבת] הנ"ל וכי לאורה צריך, כלומר באם הקב"ה הי' רוצה להראות ששוכן בתוך ב"י, א"כ ל"צ לשמן כלום, רק כמו מ' שנה שהיו במדבר לא ימוש עמוד ענן ועמוד אש לילה, כן הי' צריך להיות בביהמ"ק דהיינו לעשות מנורה ויהי' דולק בלא שמן, והתירץ אם היתה כזאת הי' ראי' מזה שכ"א צ"ל כדעת רשב"י הנ"ל שאסור לאדם לעשות שום מלאכה, רק שיהא הליכו בקודש לאור, ולא כן דרכי התוה"ק שהורה תמיד דרך ממוצע, ע"כ צוה הקב"ה ויקחו שמן זית של"ל הטבע וא"כ בא ישועת ה' יתש"ו, וזה שא' עדות הוא לבאי עולם דייקא שאין דומין לאנשי מדבר די להם כדעת ר"י הנ"ל, [ובזה מתורץ קו' התוס' הנ"ל] כי רק אנשי מדבר שעשו כדעת רשב"י זכו לזה [**והנה מקשים** למה לא נזכר משה בפרשה זו, ע' בעה"ט ובש"י שבזה מקיים מש"א משה מחני נא וגו' ומשום שע"פ רוב קורין הפ' זו בשבוע שחל בו ז' אדר פטירת מרע"ה לכן לא נזכר שמו, וי"ל לענ"ד הטעם, כי מה שדולקין נר לנשמה הוא לעדות שהנשמה קיים באור החיים, או להתפלל ע"ז, וכאן נ' ויקחו אליך דייקא שהנר תמיד יהי' זכרון לנ' מרע"ה, שהי' מאיר עיני ישראל ולעולם. ולכן נעלם שמו כי זה יהי' כשיסתלק מעוה"ז] וכסדר ג' כתות הנ"ל מחשב המ"ר הנ"ל, פי' א' מפרש על כת ג' הנ"ל שע"י ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, ועושין תשובה לבסוף, פי' ב', כנגד כת ב' שעושין כדעת ר"י ולא באו בקרב הגוים אלא לעתים רחוקים, פי' ג', כנגד כת א', הצדיקים הגדולים שתורתן אומנתן במעלה העליונה, אבל מקיים המ' שתאירו לי במעשיכם כמו שהארתי להם פי' במנורה, כלומר כי בדורינו א"א כדעת רשב"י ממש וכמו שא' הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידם רק שיקיימו בכל דרכיך דעהו וכנ"ל, וכמו במנורה שצוה הקב"ה שיהא הטבע מקודם לתת השמן, וא"כ יראו הנס כן יעשה אדם מעט לפרנסתו ואז נזכה לביאת הגואל בבי"א: **ואתה תצוה** ז"ל המ"ר הה"ד זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך [ירמי' יא] וכו' לכן נקראו זית רענן שהן מאירין לכל א' הקב"ה למשה ויקחו אליך וגו' לא שאני צריך להם אלא שתאירו לי כשם שהארתי לכם, וז"ל המ"ת האכלתי אתכם במדבר אף אתם היו מקריבין לפני את הכבש וכו' ע"ש כמעט כל מעשה משכן עשה הקב"ה מקודם לישראל, וא' בני עשו לי כשם שעשיתי לכם. ובזה אנו מבינים [בפ' יתרו] מש"א אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מא"מ ומקשים למה לא כ' אשר בראתי עולם, אמנם משום שעשרת הדברות עשה ה' יתש"ו מקודם לישראל במצרים כמו שהוא יתש"ו לא בחר בעם אחר כי הללו עע"ז וכו' כן תקיימו אנכי ולא יהי', וכמו שהוא יתש"ו קיים השבועה לאברהם יצחק ויעקב ולא נשא לשוא הבטחתו הטובה להם והוציאנו מא"מ, כן לא תשא, וכמו שנתן בלב פרעה לתת רשות לישראל לשבות ביום השביעי, כמו שאי' במ' ובטור או"ח [סי' רפא] כן, זכור וגו', וכמו שהי' מכבד אבותינו, לראות בניהם הולכים ממצרים ברכוש גדול, כדאי' בגמ' שלא יאמר אותו זקן ועבדים קיים וכו' [ברכות ט] וגם אי' במ' בזכות אמהות ונשים צדקניות הי' הגאולה כן צוה כבד וגו', וכמו שלא רצח ב"י ובכוריהם. רק המצרים, צוה לא תרצח וכן נקם במצרים בשביל שרצחו וגנבו ונאפו את ב"י, שנ' והוא בן איש מצרי, וכן ע"מ שחמדו כל אשר לישראל נקם בהם וני' וינצלו את מצרים, וא"כ פי' אשר הוצאתיך מא"מ הולך ומוסף על כל עשרת

הדברות

פורשים כנפים, שאלו שהיו סוככים ג"כ בכנפים כמו מימין, וכן ולמעלה אלו מימין ואלו משמאל והיינו דא' [חגיגה יג ע"ב] אפי רברבי ואפי זוטרי שאין הקב"ה בא בטרוני' עם ב"א ולא עליך המלאכה לגמור, לא אתה ב"ח וכו' ורק לעשות כ"י כ"מ דאפשר ובזה יעלה אבר כנשרים במעלות האמת: (כג), ואמה וחצי מה שהי' בשלחן ובארון חצי מדות י"ל הטעם להזכיר את האדם שלכל דבר רשות צ"ל ומדת הסתפקות, אבל לכל דבר קודם יתאוה למותרות וכ"א לפי מה שהוא ירא' שעדין חסר לו: (ל), לחם פנים י"ל הטעם שהי' הלחם כתיבה פרוצה, ג' צדדים שלמים וג' חסרים כזה ⊔ [מנחות צז] כי בריאת אדם בכל ומעמדו כמה ע"פ ג', בשר גידין עצמות ופיתא סעדתא דלבא ג' אלה ועי' עקרים מ"ב פי' לא, אבל שלשה כותלות חסרים, א, תורה כמש"א כל שאין אוי' עליו ד"ת וכו', ב, ברכות, כמש"א כל נהנה בעוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל הקב"ה שנ' כי לה' הארץ ומלואה, ועי' ג' [בפ' עקב] כי לא על הלחם לבדו יחי' האדם כי על כל מוצא וגו' היינו תו', וברכות חוץ כותל העליון שיתקדם גם אכילה ושתי' לה' וזה הורה הלחם הפנים לזכר שחסר ג' צדדים, וזהו שא' לפני תמיד מה שהוא לחם פנים, שחסר שלשה כותלות אלה, לפני תמיד בכל זמן שאדם אוכל, ובזה יזכר לתקן כ"א לפי מה שהוא, תמיד יותר: (לב), שלשה קני מנרה מצדה האחד וגו' וכ' ועשית את נרתיה שבעה וגו' י"ל שזה הי' ג"כ לקחת מוסר השכל, שידוע כ"ד שבדומם צמ"ח, אין שום דבר עומד השקט בעולם, אלא עולים עד המקום הראוי להם ואח"כ יורדים עד עפר, כמש"כ [קהלת ג] הכל הי' דייקא מן העפר ר"ל שעלה למעלה עד המקום הראוי לכ"ד ואח"כ, והכל שב דייקא מעט מעט, עד אל העפר, וכן גוף האדם אשר ימי שנותינו שבעים שנה ועולה עד ערך לה' שנים ואח"כ יורד בכחותיו, וכ"ז הוא מצד הטבע הגוף אשר ברא ה' יתש"ו אבל בענין נשמתו ש"א ל"כ הוא וכמו שא' במשנה [סוף מס' קנים] זקני ע"ה פי' כש ודעת עניני הגוף מה ששייך לארץ הגשמי', כז"מ שמזקינין דעתן מטורפת פי' הולך מטה מטה כמש"כ [שמואל ב יט] אם יטעם עבדך את אשר אכל וגו', אבל זקני תורה דייקא אינו כן אלא כז"מ שמזקינין דעתן מתיישבות עליהן כלומר כחות הנפשי מתגדלין ועולין [וזה ראי' להשארות הנפש ועת פרידתו נתבטל החומרי ונפשו עולה לה' יתש"ו] ולכן אשרי לאדם כי ישא עול האמת מנעוריו ואז ילך מעלה מעלה תמיד, לכן צוה הקב"ה לעשות מנורה בז' קנים נגד שבעה עשירית שבשנות האדם שלא יאמר אדם שהוא דומה לכל מיני דצמ"ח וכמו הפרי עולה וצומח עד גמר בישלו ואח"כ נופל, והכל הבל, ל"כ, אלא מי שמרגיל בלמד שנים ראשונים ילך בדרך אמת וללמוד תו' לשמה זוכה בן ארבעים לבינה דייקא [פ"א פ"ה] שזהו כנר אמצעי לחזק בכוונות גדולות ויהי' עי"ז שלשים שנים ראשונים ושלשים שנים אחרונים כולם נוטים לעשריות האמצעי כולם לטובה דולקים בלבת אש הקודש, והיינו דא' חז"ל [שבת כב מנחות פו] וכי לאורה צריך אלא עדות הוא לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל פי' בגופם והולך בכח הקדושה עד שיבא על שכרו לעולם האמת, [ע"ל פ' תצוה, ובי"ב דרשות לחנוכה דרוש ז]: (מ), וראה ועשה וגו ג' במסורה הכא, ונראה אם דרך עוצב בי, ונראה בנים לבניך [ועי' בעה"ט] וי"ל הכוונה, כי ק' שהכ' הזה נכפל כמיותר הלא כבר כ' ועשית מנורת וגו', וא"ת כוונתו שהראה לו תבניתו, הא תינח לריב"י [במנחות דף כט] אבל לאדר"י שם כבר נשמע מהכ' וזה מעשה המנורה וי"ל כי ז"ל הגמ' [שבת כב, מנחות פו] עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל דהיינו ע"י נר המערבי כדאי' בגמ' [תמיד לו] שממנה הי' מדליק ובה הי' מסיים, כלומר שזה הי' עיקר שהי' נותן כח לישראל שלא יאמר לשוא נבראתי, כי עי"ז שהי' רואה נס הזה יחזק א"ע בתו' ובמצות וכן יאיר נשמתו ע"י נר מצוה ותו' אור, וזה שא' הכ' וראה הנס, ועשה בתבניתם להאיר נשמתך לעולם, לכן א' בלה"ז לבאי עולם פי' בעלי עוה"ז [ע' במשנה סוף ברכות] שיש בלבם עוצב באמונה, וזה שא' במסורה, וראה דהכא ממש הוא הכוונה כמו הכ' [תה' קלט] וראה אם דרך עוצב בי, וגו' ועי"ז לא יזכה אדם למוד אלא יקיים ג"כ כמש"כ למען אשר יצוה את בניו, כי זה עיקר כוונת הבריאה, ופי' וראה בנים שיהיו ראוים לקרא לבניך, או יאמר ע"ד חז"ל [שבת כג] הרגיל בנר הו"ל בנים ת"ח וזהו וראה הנס הגדול בנר מצוה, ועשה בתבניתם להרבות בנרות למצות, ובזכות זה יאיר עיני שכלו, ויזכה וראה בנים היינו ת"ח וכנ"ל וי"ל פי' אשר אתה מראה בהר כמו שאתה ראית התגדלות מעלת התו' והמצות בלא תבנית הזה: (כו), טו, עצי שטים עמדים ז"ל הגמ' [יומא דף עב] שמא תאמר אבד סברן ובטל סכויין ת"ל עמדים שעומדים לעולם ולעולמי עולמים עכ"ל י"ל על כפל הלשון סברן וסכויין, ואבד ובטל, כי תיבת אבד הוא מן הענין או מן העולם לגמרי, ל"כ בטל הוא שמונח לפניו כמו מטבע שנתבטל, וידוע שעצי שטים לקרשים הו"ל מן יעקב אבינו ע"ה כדאי' במ' וברש"י יען כאן והי' לזכרון שהקב"ה מגביה שפלים, גם לנסיון עוני, כי הי' יאע"ה עני ע"י אליפז והי' נרדף מעשו ומלבן ועמד בצדקו כמש"כ עם לבן גרתי, והרקיב לו ה' יתש"ו והכין עצי שטים לעבודת ה' יתש"ו, והנה כ' בפסוק כט ואת הקרשים תצפה זהב, וזה הי' לזכרון להיפך שהקב"ה משפיל גאים, כי וזהב עשו לבעל, וכדאי' בגמ' [ברכות דף לב] והי' קופם רע עד שכפר להם במעשה משכן, וגם יש לזכרון לנסיון עושר, כי עשירים גדולים היו במדבר וכדאי' בגמ' [פסחי' קיט וש"ד] וגדול היו ביזת הים שנ' ויסע משה את ישראל מי"ס, וכדאי' במכילתא עדה"כ תורי זהב נעשה לך וגו', ובכ"ז הספיקו א"ע להיות במדבר, ובמן ארבעים שנה וע"ז כ' [ירמי' ב] זכרתי לך חסד נעוריך וגו', וידוע שסי' כ' שתמונת המשכן וכל אשר בה הי' למוסר השכל לעבודת הקו' חוץ מהנסתרות לה' אלקינו, וא' חז"ל שמא תאמר בחרבן ביהמ"ק כמו שנאבד ממנו התמונות שהי' לעינינו וכמו הקרשים אבדו, כן ח"ו נאבד ממנו נסיון עוני ולזכור שה"א מגביה שפלים, ובטל סכויין היינו הזהב שהיו הקרשים מסוכך בהן, ואף שיש זהב רב בישראל אבל בטלין הם העשירים מ"ו מילאת התמונות, ת"ל עומדים, ענין קיום מלשון וצדקתו עומדת לעד [כדאי' במו"נ ח"א פי' יג] כי מאז נתן בנו כח שנשאר התמונות הקודם בלבבינו:

פ' תצוה, דרוש שאמרנו בשבת נר תמיד, **ואתה תצוה** אי' במ"ר, וז"ל, הה"ד [ירמי' יא] זית רענן יפה פרי תואר קרא ה' שמך מה הזית הזה עד שהוא באילן מגרגרין אותו אח"כ מורידין אותו וחובטין אותו ומעלין אותו לגת ונותנין אותו במטחן ואח"כ טוחנין אותו וכו' ואח"כ נותן את שמנו כך ישראל באין אוה"ע וכו' ואח"כ עושין תשובה וכו' שנ' בצר לך ומצאוך, כי אל רחום ה' אלקיך, ד"א כל משקין מתערבין זב"ז, והשמן אינו מתערב, כך ישראל אינם מתערבין עם האומות שנ' לא תתחתן בם, ד"א כל משקין מתערבין א"י איזה תחתון ואיזה עליון אבל השמן לעולם הוא למעלה כך ישראל בשעה שעושין רצונו ש"מ, שנ' ונתנך ה' עליון וגו' וכשם שהשמן מאיר, כך ישראל מאירין לכל-לכך כ' ויקחו אליך וגו' לא שאני צריך להם, אלא שתאירו לי כשם שהארתי לכם עכ"ל בקיצור, ונראה שהפי' ד' שייך לפי' ג' כי לא א' ד"א, וי"ל לענ"ד לפרש ג' פרושים הנ"ל, ע"ד הגמ' [שבת כב] וז"ל וכי לאורה צריך והלא כל מ' שנה שהלכו ב"י במדבר לא הלכו אלא לאורו, אלא עדות הוא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל ואי' בגמ' [מנחות פו] וז"ל מהו העדות זו נר המערבי שנותן בה שמן כמדת חברותי'

ומתנה

ממה"ת הקב"ה וזהו הברכה שתקנו חז"ל אשר נתן לנו תורת אמת דייקא ללמוד תו' לשמה ועי"ז וחיי עולם נטע בתוכינו פי' נוח לאדם שנברא ולזה יש עוה"ז ועוה"ב וזהו וחיי עולם, עי"ל, ע"פ חקירה קטנה דע שיש בעוה"ז ג' חלוקי חיות, א', חיי החלום שאדם ישן אזי מתיוויים לו חלומות רעים וטובים וכן א' חז"ל [שבת פט] דל כ"ה לילות, ב', חיי הדמיון והוא כמו ע"ה שנדמו להם שהם חיים, ובאמת אין זה חיים וכלל עובר, והוא שכ' [תהי' מט] נמשל כבהמות נדמו ומקשה המהרש"א הלא נדמו כי למותר ומתרץ שהאדם הטוב הוא המושל על כל בהמה וחי' אבל אדם ביקר וגו' אין זה מושל אלא נמשל כי כבהמות נדמו, ובהכ"ל כך פירשו נמשלים כבהמות בכל מעשיהם, שהמה בעולם הדמיון וזהו נדמו, ג', חיי עולם היינו עיקר החיונו כוונת הבריאה הלומדים תו' לשמה, וזהו וחיי עולם נטע בתוכינו דייקא ע"י תורת אמת, ובזה יש לפרש הכ' [קהלת ה] כי ברב חלומות, והבלים, ודברים הרבה כי את אלקים ירא ר"ל כאשר תראה עולם החלום שהוא רב מאוד אזי שנותיו ש"א וכנ"ל, וכן תראה עולם הדמיון וזהו שא' והבלים ודברים הרבה אשר ב"א עובדים ועושים בעוה"ז שהכל הבל ורעות רוח וכדיבר והבל פיו שעובר כהרף עין, משני אלה תבין שעיקר הוא להחזיק בחיי עולם הג' הנ"ל והוא כי את האלקים ירא, והוא תו' לשמה [ע"ל ס"פ יתרו ולקמן בפ' ראה] ואגב יש להבין המ"ר [ריש קהלת ובשה"ש] עה"פ [מלכים א ג] ונתת לעבדך לב שומע משל למלך שא' לאחד שאל מה אתן לך, א"ל תנה לי את בתך והכל בכלל, כך א' שלמה שיתן לו חכמה והכל בכלל, וק' הלא זה בידו ש"א, וא' יגעתי ומצאתי תאמן ועוד ק' הלא במשל שאל הכל בכלל אמת וכאן כ' יען אשר לא שאלת וגו' וי"ל כי א' שם לאפוקי שמעתא אליבא דהלכתא מתת אלקים הוא, והטעם מחמת שהוא אדם ושגיאות מי יבין וכ' צור ילדך תשי ע"כ זהו דוקא מתת אלקים מרוב חולשת והסכונות שבאדם, ע"כ בקש שהקב"ה שיתן לו חכמה לשפוט את העם פי' שיאמר כל דין אליבא דהלכתא, ובאמת צריך לזה עושר וכו' שלא יהא לו שום מניעה וא"כ משל דומה לנמשל וגם עיקר בקשתו הי' עכ"פ רק האמת, וידוע שגם בתו' לשמה יש מעלות מעלות עד לנביאות, וכ' כאן פסוק (ח) ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם פי' ע"ד חז"ל [מ"ק טז] אני מושל באדם מי מושל בי צדיק וכו' וזהו ועשו לי מקדש ר"ל שיקדישו א"ע כ"כ עד שאוכל לקיים בהם ושכנתי בתוכם דייקא כביכול כאלו אני יושב בבית כלא לעשות עמי מה שברצונם הטוב שיהיו מושלים בי ע"י צדקתם וקדושתם, וכך הוא רצון יתש"ו, וזהו שאי' במ' הנ"ל מכרתי לכם תורתי פי' ע"י טרחות ויגיעות שלכם עד שהייתם קדושים, עי"ז מכרתי עמה ותו' וקב"ה חד הוא להיות מושלים בי, שכ' ויקחו לי תרומה קורא הקב"ה תרומה מה תרומה קודם מכל התבואות כן הקב"ה קודם קדשים מכל עולימות, או שפרושו ע"י תרומה שלכם בלימוד התו' לשמה קנו אותי. שכ' רצון יראיו יעשה, והנה לפרוש המינה כלומר, ללמד תו' מחמת חכמה לחוד א"א כי אז חייכם חיי הדמיון, אל תטעו כלומר שלא ילמוד תורה עד שיכול ללמוד לשמה במעלה הרמה מאוד א"א, אלא וכו' ר"ל כ"א יתחיל לשמה במעלה קטנה וכמש"א לעולם ילמד אדם תו' אפי' שלא לשמה אבל בכוונה זו דוקא שיחשוב תמיד שמתוך שלא לשמה בא לשמה כלומר שיתפלל להי' יתש"ו שיזכה ללמוד לשמה [פסחים דף נ] כי שלא לשמה לחוד א' [ברכות דף יז] נוח לו שלא נברא [ומתורץ קו' התוס' שם] וזהו בית אחד וכו' כלומר שתזכרו מה עליכם לעשות וכמו שעמדו אבותינו בה"ם באימה ביראה וברתת ובזיעה ובקדושה ובטהרה לשמוע דבר ה' יתש"ו כן נזכה ובגאולה שלמה בבי"א: (ח), ועשו לי מקדש וק' הלא א' אח"כ ככל אשר אני מראה וגו' א"כ זה כ' כמיותר אמנם הורה בזה מלבד הכוונה לנדבת המשכן והמעשה לדקה והבנין, עיקר הי' מה שיתקדשו המשכן ע"י יראתן הגדולה וקדושת ב"א, ועי"ז א' ועשו הם בעצמם בתוך גופם יעשו לי מקדש בכדי אם יבאו למשכן ושכנתי בתוכם דייקא בתוך גופם: (כ), **והיו הכרובים** פורשי כנפים וגו', י"ל ע"ד הכ' [יחזקאל א] ארבע חיות וזה מראיהן וגו' פני אדם, ארי' שור, נשר, והוא ע"ד חז"ל על ג"ד העולם עומד עה"ת ועל העבודה ועל גמ"ח ומצינן עוד א', והוא שא' [פ"א פ"א] על האמת ועל הדין ועל השלום והנה אמת ודין מוכללים בג' אלה כי תו' ועבודה וגמ"ח נ"ל ע"ל האמת ודין, אבל יסוד השלום הוא גדול מאוד [וע"ל פי' פנחס] וידוע שיאע"ה הי' מובחר שבאבות ומקוק בכס י', יוסף מובחר שבשבטים, משה מובחר שבנביאים, דוד מובחר שבמלכים, יעקב הי' עיקר יסוד עבודה ויראה ותיקן תפילת ערבית כלומר הלואי שיתפלל אדם כה"י, לכן הוא בדמות אדם שכ' [סוף קהלת] את אלקים ירא כי זה כל אדם פי' רק בעבור זה הוא נקרא אדם, דוד המלך ע"ה הי' היסוד השלום, לגואלינו ולהביא השלום האמת על ישראל, לכן הוא בדמות ארי שכ' [שמואל א יז] גם את הארי וגו' והארי הי' כח גדול יותר מהדוב. ואפשר שעי"ז א"כ [עמוס ג] ארי שואג והוא דהשע"ה משיח צדקינו צועק להשיב לה' יתש"ו כדאי' בגמ' [סנ' צח] היום אם בקולו תשמעו, מי לא יראה להשיב, או הכוונה כשיבא כמש"א [שם צח] ייתי ולא איחמיני', ויוסף הוא היסוד גמ"ח בעל מעש"ט שהי' מפרנס כל בית אביו ובית אחיו, והוא בדמות שור שכ' בכור שורו הדר לו, וכמו ורב תבואות בכח שור, כן הי' מעש"ט שלו מרובים, משה הוא יסוד התוה"ק ונקרא נשר שכ' ואשא אתכם על כנפי נשרים [יתרו] זה משה ואהרן, וכמו שיעקב אע"ה חקק בכס' כן אלו הג' הנ"ל, וא' [חגיגה יג] שיחזקאל התפלל והביא הקב"ה פני הכרוב תחת פני שור ע"ש והיינו שלא יהי' קטרוג למעלה, כדאי' שם, אבל י"ל הטעם, כי חז"ל א' בעת עמדו על ה"ם פסקו זוהמתן ונסתלק היצה"ר, והיו עולין ישראל מאוד ע"י התוה"ק, אבל אח"כ כשחטאו שוב א"א לבא למדריגה ההוא, ומשום שעיקר המה מעש"ט מכל ענייני תו' ויראה, והוא הדמות שור כנ"ל והי' מרה ע"ז להקב"ה ע"כ התפלל יחזקאל ונשתנה לדמות כרוב כפרצוף תינוק שלא יוכל לעשות מעש"ט כ"כ, ולכן צוה הקב"ה לעשות דמות כרובים על הארון שבו התוה"ק מונחת כלומר שהאדם מתחיל בקדושות ככרוב ותינוקות אבל צוה ה' יתש"ו פורשי כנפים למעלה דייקא שיכול כ"א ע"י התוה"ק לבוא למעלות גדולות וכש"כ ע"י סתרי תוה"ק שנקראים בעלי כנפים, עי"ל, כיון שפי' כרוב פרצוף תינוק כדאי' בגמ' [סוכה ה' ע"ב חגיגה יג ע"ב] הי' הכוונה בזה, כי כשרואה אדם לוחת העדות והתוה"ק יראה ורעד יאחזנו, איך יוכל לקיים כל זאת רצון ה' יתש"ו והורה בזה פרצוף תינוקות מלמעלה כמו מלמטה והיינו כרחם אב על בנים ריחם ה' על יראיו, וכ' כי נער ישראל ואהבהו, כלומר אפי' מורד ח"ו באביו סולח לו מיד כי הוא נער משכל, וב"כ קרואים בנים שנ' בנים משחיתים, עי"ל להיפך, שידוע שבנים מתים בחטא אבותם [א' תד"א פי' יט] וכ' מפי עוללים ויונקים יסדת עוז והדרש ידוע שהיו נותנין ערבות בה"ם, את בניהם הקטנים כדאי' במ', ע"כ צוה הקב"ה לעשות פרצוף תינוקות על התוה"ק שירחם כ"א על בניו הקטנים: עי"ל פי' ד' פנים שראה יחזקאל בפשיטות, שהמה מעלות מעלות מישראל, וחז"ל א' צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם ונהנין מזיו השכינה, ופני אדם המה הצדיקים הגדולים כמו נב"ל, וצדיק גמור, פני ארי' המה שמקיימים התגבר כארי [אם זה גדול מזה פלוגתא הוא בגמ' יומא] וכן צדיקים קטני ערך כמו צדיק בן רשע נקרא פני שור שצריך לעבוד בעצמו בלא עזר זולתו, וצדיק שאינו גמור נקראים פני כרוב שלא הי' להם שכל גדול לעלות בקדושות כ"כ, וזה הורה הכרובים

עד שיוגמר כל הש"ס וכל הפוסקים להיות בקי בכל דין ובפ' הקבלה זה א"א, כי יזקין ולא יעשה כלום אלא צריך לעשות מעש"ט מיד שבא לשכל, וזה הבינו כל העם לכן א' נעשה דייקא, אמנם זה לא הי' מספיק כי צריך אדם ג"כ ללמוד מעט מעט יותר עד שידע הכל על בריו, לכן כשראו שנעשה לחוד לא מספיק, כי לא רצה משה לכרות ברית על זה, ע"כ א' שנית ונשמע פי' לשון הבנה כמו לב שמע [מלכים א' ג,] וכדומו הרבה במקרא, ע"כ נשמע ונעשה א"א וכנ"ל רק נעשה ונשמע, וזה שמתרץ בגמ' הנ"ל שבאמת שמעה הארץ התנאי במ"ב, ולקיים תרי"ג מצות בכל כוונותי' הוא באמת דבר שא"א בלא לימוד התו' ויהי' כמשל הסייע הנ"ל, אבל כיון שא' ישראל נעשה ונשמע כמו שפי' רש"י שם, וגם ע"ז כרת עמם הברית שנ' ויאמר הנה דם הברית אשר כרת ה' דייקא עמכם על כל הדברים האלה דייקא כלומר לעשות המצות אפי' בלא לימוד ומצות לא צריכות כוונה, אז שקטה הארץ, ובזה יש להבין מש"א [סוף קידושין] לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקי' וקלה, מאי היא אר"י מחטא דתלמיותא, וק' למה דוקא חייט ובהנ"ל ניחא כי בזה יקם רא' על עשיות מעש"ט וילמד התות"ק וכנ"ל, גם יש להבין בזה מש"א בגמ' [שבת שם] מ"ד כתפוח בעצי היער וגו' מה תפוח קו' לעליו וכו', פי' רש"י הקנטת הפרי הוא קו', והיינו שהפרי בא קו' לשומר הפרי כן א' ישראל נעשה הפרי, ונשמע שומר הפרי, עי"ל הטעם שהקדימו נעשה לנשמע, כי זהו החילוק בין עבד, לבן, העבד שאינו מכיר באדונו צריך לשמוע ולהבין מקודם מה הוא עבודה שעליו לעשות, וגם, אולי לא יוכל שאת העבודה ההוא, אבל הבן צ"ל תמיד נעשה קו' לנשמע כי סתם אבא דרחים על בנו, וזה שא' כל אשר דבר ה' דייקא שהוא אמת מגידת י"ג מכילן דרחמים הגדולים [עי' ר"ה יז] וזה שא' רבא [שבת שם] אנן דסגינן בשלימותא וכו' עי"ל בפשיטות נעשה על תו' שבכתב וזהו כל אשר דבר ה' נעשה, ועל תו' שבע"פ א' ונשמע:

פ' תרומה. ויקחו לי הרומה פי' רש"י לי לשמי י"ל ע"ד הכ' [חגי ב] לי הכסף ולי הזהב נאם ה' פי' כל כסף וזהב צריך האדם לעסוק בהם לצורך הנפש המשכלת למצות ולמעש"ט השייכים לי למצותי, והכוונה כאן שיכיר כ"א ויאמר לי תרומה, כלומר משלך יתנו לך, והנה ק' למה לא א' הקב"ה למשה שהוא יעשה המשכן משלו כי עשיר גדול הי' כדאי' בגמ' [נדרים לח] וגם היפלא מה' דבר, אמנם עיקר המשכן נתקדם בתמסבת ישראל בנתינה זו וזהו לשמי היינו לשמה שיתפללו שירשה ה' יתש"ו לשכן בתוכינו ולשמוע תפילותינו בכל עת כמו שהתפלל שלמה על המקדש: ויקחו לי תרומה וגו' הנה יש ג' כתות בישראל, ב' כמש"כ שמח זבולון בצאתיך במו"מ ויששכר באהלך שלא עוסקים במו"מ כלום אלא תורתן אומנתן, ג' העוסקים במו"מ וקבעו עתים לתורה, וזהו דבר א' ב"י דייקא הת"ח שהמה ע"פ טבע עניים, והמה פטורין מצדקות אם אין להם, רק ויקחו לי תרומה כלומר שהתרומה שלהם עסק התורה שיעסקו לשמה, וא' כל העוסק בתורת עולה כאלו הקריב עולה שנ' זאת תורת עולה וכו', וא' ות"ת כנג"כ, ומאת כל איש אשר ידבנו לבו לתו' תקחו את תרומתי דייקא, כלומר שאני אין מדקדק שיתן הרבה, אלא שיכוין הרבה, כמו שא' [בסוף מנחות] נ' בעולת בהמה אשה ריח ניחוח וכו' אחד המרבה וכו' ובלבד שיכוין לבו [ועי' יר"ד סי' רמג] ורק הכת העשירים העוסקים במו"מ ולא בתורה עליהם א' וזאת התרומה וגו' זהב וגו' כלומר איש איש כברכתו כי הרבה עוסקים במו"מ ואינם עשירים יתנו כמשת; עי"ל פי' דבר אל ב"י הייט הגזברים שילכו על פתחי נדיבים ויקחו לי תרומה, וכה יעשו, מאת כל איש וגו' ר"ל שאילה ישאלו פי' כל או"א כמה ינדב לבו למשכן ה' יתש"ו, וזהו תרומתי דייקא כוונת הלב ואמירת הפה נדבה לה', וזאת התרומה וגו' פי' תקחו מיד, מכ"א כפי אשר נדב בפיו ולבו, זהב וגו' איש איש כערכו, כי שמא יצא מחשבה אחרת ע"כ נ"ל מיד שיקיים במתנה: עי"ל, שיש ג' כיתות נותני צדקה, א', הנדיבי לב שנותנין בעין יפה ועליהם א' ויקחו פי' המה בעצמם, ב', שמעצמם אין נותנין אלא מפני בושה, ואז מכונים את לבם ג"כ למצוה, ועליהם א' מאת כל איש וגו' תקחו דייקא ע"י תביעה, ג', שנותנין בע"כ ובלא לב, ועליהם א' תקחו בע"כ כופין אותו עד שיאמר רוצה אני: **דרוש לשבועות,** במ"ר עה"פ ויקחו לי תרומה, יש לך מקח שמי שמכרו נמכר עמו א' הקב"ה מכרתי לכם תורתי כביכול נמכרתי עמה שנ' ויקחו לי תרומה, משל וכו', כך א' הקב"ה נתתי לכם את התורה לפרוש הימנה איני יכול, לומר לכם אל תטלוה איני יכול אלא בכ"מ שאתם הולכים בית אחד עשו לי שאדור בתוכו שנ' ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם עכ"ל, להבין הכוונה בזה נקדים מש"כ לקמן בפסוק (יא), מבית ומחוץ תצפנו, וא' חז"ל [יומא ע"ב] כל ת"ח שאינו תוכו כברו אינו ת"ח, ארשב"נ א"ר"י מ"ד [משלי יז] למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין, אוי להם וכו' שעוסקים בתו' ואין בהם י"ש, מכריז ר"י חבל על דלית לי' דרתא ותרעא לדרתא עביד, א"ל רבא לרבנן במטותי מינייכו לא תירתון תרתי גיהנם, להבין ד' מאמרים אלה שהמה מוכללים בא' מהן, אמנם ק' להבין למה לו לעשות ג' ארונות כדאי' בגמ' שם, וברש"י, ולמה לא הי' ארון א' של זהב עבה, ולזה מפרשים ד' כוונות, א', שיש ב"א מראים עצמם כחריפים ובקיעים ואינו כך, לכן מראה שני ארונות של זהב שצ"ל תוכו כברו, ודי לאדם שצריך לבטל בעוה"ר בעת שצריך לפרנסה כדא' ר' ישמעאל [ברכות לה] ולכן הי' ארון עץ באמצע, כלומר שלא די בלי"ה שיש עת שאינו של זהב אלא כעץ ליגע בשביל מזונו, ב', ארשב"נ הלא עיקר הוא י"ש ואם אין יראה אין כלום, לכן הי' שני ארונות של זהב שיהא תוכו כברו בי"ש, אבל מפני שאין צדיק בארץ וגו' ולא יחטא, ושגיאות מי יבין לכן הי' באמצע של עץ להורות לאדם אף שהוא מלא י"ש, מלוכלך הוא בחטאים, שעי"ז יזכר לשוב תמיד לפני ה' יתש"ו, ג', מכריז ר"י, הלא עיקר מעש"ט ומידות טובות, וא' [בפ"א פ"ג] כל שמעשיו מרובים מחכמתו חכמתו מתקיימת [ועי' שו"ת מהרי"ט ח"א שאלה ק] ומדמה ר"י זאת לעשיר שיש לו דירה נאה ובו הון רב וכ"ט, לו נאה לעשות שער חזק סגור שיהא נשמרים כ"מ שבתוך הדירה אבל כמה טיפש הוא זה שעושה גדר של ברזל ושער חזק ואין בבית דירה כלום, ובזה מדויק הכ' דהול"ל מחוץ ומבית תצפנו כי התחלה הוא מחוץ אבל הכ' אור שהעיקר הוא מבית והיינו המעש"ט והתורה מבחוץ הוא רק השער חזק לשמר המעש"ט [יע"ש בפי' רש"י] וה"ד [משלי א'] חכמות בחוץ תרנה וגו' בפתחי שערים וגו' ר"ל שהתו' הוא רק תרעא ושער לשמירת המעש"ט, ומשום שא"א להיות כל מעש"ט שא' נקיים ושמורים לה' יתש"ו לכן הי' ארון עץ באמצע וכנ"ל להורות תשובה, ד', א"ל רבא לרבנן וכו' כלומר שהוא מפרש הכ' מביות ומחוץ תצפנו מה שהכל מוכלל בו, והוא שכוונת הביות עוה"ב, ומחוץ עוה"ז, כלומר שהאדן הורה שעוה"ב ועוה"ז חד הוא היום לעשותם ומחר לקבל שכר ומשום שעיקר הוא הבית לכן הקדימו הכ' ושני אלה צריכים להיות זהב טהור, אבל אעפ"כ תוכו עץ, המניעות ומלחמות יצה"ר, וכדאריב"ל שם, לא זכה נעשה לו התו' סם המות, והיינו לא תירתון תרתי גיהנם, והעיקר בזה ללמוד תו' לשמה ואז יש לו שני עולימות דאי' בגמ' [עירובין דף יג] נתנו ונגמרו טוב שלא נברא וכו' ומקשה שם המהרש"א איך נתנו פנים במ"ב, וי"ל לענ"ד כי שם פי' התוס' הכא מיירו בעתם ב"א אבל צדיק אשריו ואשרי דורו וא"כ לא פגמו במ"ב כלום. כי עיקר מ"ב הי' רק בשביל הצדיקים שנ' צדיק יסוד עולם, והמה מלאים שמחה כ"י שזכו לעבוד

ממש"ע

אש בציון ותאכל יסודותי', ואני עתיד לבנותה באש שנא' ואני אהי' לה חומת אש סביב ולכבוד אהי' בתוכה, עכ"ל. וק' הלא הקו' הגמ' במקומו עומדת, באש הקב"ה הצית אש, איך אח"כ כי תצא, מעצמו. וי"ל לענ"ד, שהאדם נברא בד' יסודות ארמ"ע אש רוח מים עפר שנ' [בפ' בראשית] עפר מן האדמה זה יסוד עפר, ויפח באפיו זה יסוד רוח, נשמת חיים, זה יסוד אש חלק אלקי שנ' כי ה' אלקיך אש אוכלה הוא, וכ' הלא דברי כאש ותורה וקב"ה חד הוא, ויהי האדם לנפש חי' זה הדם כי הדם הוא הנפש וזה יסוד המים שנ' על הארץ תשפכנו כמים [וע' בס' שערי הקדושה חלק א' שער ב'] איך כל אחד מה' יסודות אלה, מצמיחים לאדם מידות רעות לרשעים ומידות טובות לצדיקים, והנה היסוד האש הוא המביא את הצדיק למעלות גדולות מאוד עד להיות ראוי לרוה"ק, ולנבואה, ועד שיהא נקרא איש האלקים [וע"ש היטב ואז בין תבין את אשר לפניך] וארץ ישראל שאוירה מחכים והוא אשר הקב"ה ברא בתוכה כח הטבעי האש הגדול, וידוע, שכ"ד לפי מעלתה, כן נפילתה, כמו העולה על סולם כפי המדריגות העולה, אם יפול יהי' נפילתו גדולה, ולכן בעת שסרו מדרך האמת בא"י, הרשיעו יותר מכל העולם, כי כמו כח האש פועל לקדושות גדולות, כן להיפך, ח"ו ונתגבר לטומאות גדולות, וזה שא' הקב"ה אני הבערתי אש בציון פי' שנתתי כח בציון ביסוד האש הגדולה והצליתי כח בנ"א להתגבר בקדושות גדולות אבל בעוה"ר ותאכל יסודותי' דייקא פי' שזה יסוד האש הוא שורש כל היסודות ונהפך לרע, ועי"ז כל היסודות נהפכו לרע, עד לעת"ל שיהי' ביטול היצה"ר ועתיד הקב"ה לבנותה באש היינו לקדושות גדולות מאוד, בב"א. עי"ל פי' הכ' עדה"כ [משלי יג] יש נספה בלא משפט [ע' חגיגה ד] וא' בזמן שביהמ"ק קיים מזבח כפרה ובזמן שאין ביהמ"ק קיים צדיקים מכפרים, וא"י במ' משל לרועה שבא זאב בעדרו, נוטל תיש גדול כנגדו ב"כ וב"כ הוא מציל כל הצאן, ואף שכ"ז קשה להבין ולמה יהא הצדיק נתפס בעון הדור, וע"כ צ"ל שעי"ז יגדל שכרו של הצדיק, וזה שאה"כ [ישעי' נז] כי מפני הרעה נאסף הצדיק פי' שמכפר עליהם, ועי"ז יבוא שלום וגו' פי' שיוגדל שכרו וזה שא' כי תצא אש מן השמים וזהו הדבר והמגיפה ר"ל, אשר מדרך הטבע להיות מצאה קוצים, אבל אם נאכל גדיש וגו' מרומז על הצדיקים, אל תקשה לך ע"ז כי בל"ס שלם וגו' המבער זה הקב"ה ישלם לצדיקים ע"ז שכר טוב לעוה"ב: (כד), אם כסף תלוה וגו' י"ל ע"ד חז"ל [שבת סג] גדול המלוה וכו' וא' ביל"ד [סי' רמט סעי' ו] ח' מעלות יש בצדקה, והמעלה הגדולה שבכולן הלואה, וכ' הגה [שם סי' רמז סעי' ג] וז"ל ויתן אדם אל לבו שהוא מבקש כל שעה פרנסתו מהקב"ה וכו' וזהו אם כסף תלוה דייקא את עמי, ר"ל שהאדם מחויב להגדיל מעלת הצדקה להלוה לעני בשעת דחקו ויקח ראי' מעצמו, כי את העני עמך פי' הלא האדם כ"י הוא עני כי אם יש לו מנה רוצה מאתיים ואין אדם מת וחצי תאותו בידו, וכשם שהוא רוצה שהקב"ה ימלא משאלתו, כן ימלא צעקת העני להלות לו, וכמו שפי' רש"י אם כסף שאין זה רשות אלא חיוב, עי"ל ע"ד הכ' [רות] שם האיש אשר עשיתי עמו וא' חז"ל, מכאן גדול מה שעושה עני עם בעה"ב יותר ממה שבעה"ב עושה עם העני, שזה נותן לו מעוה"ז, והעני נותן לו מעוה"ב, וזה שאה"כ אם כסף תלוה את עמי, תזכר, את העני עמך כאלו א' מה שהעני עושה עמך: (ל), ואנשי קודש תהיון לי ובשר וגו' דאי' בס"י האדם האוכל נבלה וטרפה ח"ו, קשה לעשות תשובה, לכן אה"כ אז תכלו להיות אנשי קודש ולשוב בתשובה על עבירות כי אין צדיק וגו', אם תשמרו לאכול כשרות, ולא טרפות, וי"ל קצת כוונת הגמ' [ב"ק דף ס ע"ב] ת"ר כלבים בוכין מה"מ בא לעיר. ר"ל אם בוכין ראי' שב"א אוכלין בעצמם את הטריפות ולא מקיימים לכלב

תשלכון אתו, וא' חז"ל הוא השטן הוא מה"מ, וא' כך הוא דרכו, היום א"ל כך וכו' עד למיתה וזהו מה"מ בא לעיר כלומר שכבר מושל השטן בעיר עד למיתה ח"ו, כי א"א לשוב וכנ"ל, ואם כלבים משחקים זהו ראי' שיש להם לאכול וב"א נזהרים מטריפות, אליהו בא לעיר היינו רוה"ק והרהר לתשובה ועוד יש להם תקוה להיות קדושים וכנ"ל: (כג), כה, ועבדתם פי' בכל עבודתכם של חול יהא לעבודת הקו' כמש"כ בכל דרכיך דעהו, וברך וגו' זה בריאת הגוף והסרתי וגו' מקרבך דייקא זהו בריאת הנפש, עי"ל את ה' אלקיכם פי' בכל מידה שהוא מודד לך הן בדין והן ברחמים, וברך וגו' זה תו' ויראה, כי התו' נמשלה ללחם ולמים, ובעבור שאין צדיק בארץ וגו' ע"ז א' והסרתי מחלה וגו' כנ"ל. עי"ל, ועבדתם דייקא שתהיו כעבדי מלך בו"ד ממש, אשר יום ולילה לא ישבתו, והוא יתן לך מזונותיך לכל או"א כראוי, כמו מלך בו"ד נותן לכל עבדיו לכל או"א כראוי לו, רק לא יוכל לשמר עבדיו ממחלה, ע"ז א' אבל הקב"ה א' והסרתי וגו', עי"ל דאי' בגמ' [ברכות לה] שיעשה התו' קבע ומלאכתו עראי, ע"ז א' ועבדתם בקביעות וגו' ואז וברך וגו' פי' בזה עראי ובשעה קטנה שאתה מתיגע בלחמך ובמימיך יברך מה' ויהי' זו"ז מתקיים בידו, גם לרשב"י שם דא' שהאדם לא יעשה כלום לעניני עוה"ז פי' ועבדתם לעולם בלי הפסק וברך ה' את לחמך ע"י ועמדו זרים ורעו צאנכם, ועל שניהם הוא אומר והסרתי מחלה מקרבך פי' שעל ידך יזכו הרבים: (כד), ז, ויקח ספר הברית [יש לבאר קצת ע"ד תד"א פי' לא] וז"ל וא"ל יחזקאל אפי' אם נשברים עצמותיכם וכו' אתם צריכים לקבל מלכותו וכו' משום שכן קבלתם לו עליכם, שק' להבין ערבות כמו שכן איש אחד הי' ועל כל ב"י הי' קנס, אמנם ע' בח"מ [סי' קכט] דין ערב קבלן ודינא דמלכותא דינא. בטייטש [וועכסעלרעבע] אם הערב חתם ע"ג השטר הוא רק ערב [זערגאַנט] אבל אם חתם תחת השטר ה"ה כלוה [אַקסעפטאַנד] וזה שא' קבלתם עליכם דייקא, ע"כ בפ"א שא' נעשה משמע כ"א בפ"ע, לא הוי די, אח"כ ויקח ספר הברית ויקרא לפניהם שכ"א מישראל צ"ל כלוה והכל חייבים בשביל אחד ואז הוסיפו לאמר, ונשמע. פי' כמו וישמע אחיו כ"א בשביל כולן ועי"ז הי' הברית] עוד יש להבין בפסוקים, מקודם א' נעשה, ואז עדין לא זריק על העם ולא כרת עמהם הברית עד אשר אמרו נעשה ונשמע, ונקדם לזה מאמר חז"ל [שבת פח] מ"ד [תהי' עו] משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה אם יראה למה שקטה וכו' אלא בתחילה יראה, ולבסוף שקטה, ולמה יראה כדר"ל מ"ד יום הששי ה' יתירה ל"ל, מלמד שהתנה הקב"ה עם מ"ב וכו' והנה מה שארץ יראה ולא שמים, כי הנשמה חלק ממעל משמים, לא יראה רק החומרי חלק ארצי, אבל ק' להבין השני קו' עה"פ, הלא די בא' והשני במילא משמע, וי"ל שמקשה אם יראה צ"ל ע"כ יראה עוליות כלומר דבר שא"א, ואיך שקטה אח"כ כלומר הלא היראה שמא לא יקבלו, ולא יקיימו התוה"ק כי וכי לתוהו נברא העולם, והקבלה למוד בלא קיום, זה אינו, וא"כ איך שקטה אפי' קבלו הלא א"א לקיים, ובע"כ צ"ל שהקיום הוא דבר שאפשר לכן שקטה, וא"כ למה יראה, אמנם מלמה"ד, בן עשיר למד מלאכת חייט והי' בן י"ח שנה כאשר גמר, אח"כ א' לאביו שא"א להתחיל עד שילמוד מלאכת הבגד של צמר [סאַמאַבער] וכשהי' בן כ"ה שנים הי' בקי גם בזה, שוב לא רצה להתחיל, עד שילמוד מלאכת בגד פשתים וצמר גפן בכדי שלא יהא צריך לקנות למלאכתו חייט כלום וכשגמר זאת הי' כבן ארבעים שנה, שוב לא רוצה להתחיל במלאכתו עד שילמוד מלאכת כל מיני קרסים ומחטים, ומשי ופשתים לתפור בהם, ובכל מלאכת אלה נעשה זקן ושוב לא הי' יכול לעסוק במלאכת חייטן, כן הוא בתוה"ק אם ירצה אדם לומר שלא יתחיל בעשיות המצות

עד

שנים במצרים והוציאן מעבדות לחירות ע"כ רצע במרצע, והנה רש"י פי' עהנ"מ שם דרש רשב"ר כמין חומר, כצרור הבושם, היינו שריחו נודף למרחוק וי"ל כדאי' אינשי שהאדם מייסר את בתו וכוונתו על כלתו, כן מייסר כאן את העבד וכוונתו על האדון, כמו שאי' בש"י שהמכות היו ראוים לבא על ישראל ח"ו שהיו במ"ט ש"ט ובזה שהי' מביא הקב"ה אותן על מצרים לקחו ישראל מוסר ועשו תשובה, כן הי' המרצע והדלת והמזוזה לזכרון להאדון לידע שהקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו, ואם ימשול עליו, ינקם בו ה', כמו שנקם באדוני מצרים, וזה להזהיר בגמ"ח ושלא יהי' וישמן ישורון ויבעט, וכנ"ל: (ז), **לא תצא כצאת** העבדים עי' רש"י, ואי' במסורה ג' במקרא, כצאת העבדים, כצאת משה אל האהל, כצאת השמש בגבורתו, [ע' בעה"ט] וי"ל הכוונה, שיש ג' לאמה, א, לצורך עצמה, ב, לצורך בעה"ב, ג, אם בעה"ב מקניט אותה, ועל ג' אלה מזהיר הכ' שצריך להשגיח עלי' כי מרבה שפחות מרבה זימה, א', כצאת העבדים כלומר באשר היא אדם וצריכית לצאת לצורכה גם מה שייך לצורך בעה"ב כמו משה שכ' כצאת משה, לצורך בעה"ב יתש"ו כ' שם והביטו אחרי משה ודרשו לגנאי [קידושין לג] כן חיוב על בעה"ב לשומרה, וכן צריך לראות שלא להקניטה שעי"ז תצא מביתו, ואפי' היא מקניטו צריך לסבול וכ' ואוהביו כצאת השמש בגבורתו וא' חז"ל [שבת פח] הנעלבין ואינן עולבין וכו' עליהם כ' הכ' הנ"ל וזה לא תצא כצאת העבדים פי' בכל ג' מיני יציאות הנ"ל לא תצא בעצמה בלא שמירה והשגחה, כנכרית: (יג), **והאלהים אנה לידו** וק' הלא מפי עליון לא תצא הרעות, וי"ל כבר כתבנו שתיבת ה' הורה עכ"ד שהוא למעלה מן הטבע והאלקים הוא כל דבר טבע, והנה הרוצח מכה איש, עושה למעלה מן הטבע אבל כאן א' והאלקים וגו' שע"פ טבע הי' זאת, אמנם חז"ל א' [מכות דף יוד] על זה וכ"כ ברש"י פ' נח פסוק ו' מיד איש אחיו וגו' כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים יצא רשע [שמואל א' כד] במה הכ' מדבר וכו' הובא ברש"י, וק' הלא הי' חייב מיתה והאלקים אנה לידו ואיך יאמר הכ' יצא רשע, ואפשר לומר דאי' במשנה [סנ' מג] כל המומתין מתודין שכל המתודה יש לו חלע"ה וכו' וא"כ כשהוא הרגו פתאום בלא וידו, עשה רשע, וז"א כי איך יצא זאת מאלקים, להאבידו מעוה"ב, וא"ת אדרבה לכן כ' והאלקים וגו' שלפניו יתש"ו נגלה שלא ישוב, א"כ חזרה הקו' ראשונה שאין זה מעשה רשע, ואין לומר כמו שא' בגמ' [שבת נה] אם לפניו יתש"ו נגלה לפני זה מי גלוי, ז"א כי המעשה זו עשה פתאום ע"י שהאלקים אנה לידו, ומה רשע יש בזה, וי"ל שזה דומה ממש למש"כ [פ' לך לך] ידע תדע כי גר וגו' ועבדום וגו' וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, הוא יתש"ו גוזר ועבדום, ומיד א' אשר יעבדו דן אנכי, והאמת הוא אף שיצא הגזירה אבל לא פירש מי הוא הגוי, לכן פרעה שהלך לשליחות זה מצ"ע נענש, והוא מצד השכל כמו שאי' במ' תד"א פ' ד' וז"ל משל למה"ד למלך בו"ד שסרח לפניו בנו הבכור תפסו בידו ונתנו לעבדו שר הבית וא"ל לא והרוג את זה ותן אותו לחי' ולכלבים מה עשה אותו העבד הוציאו מלפניו והניחו בברא' והטמינו בבית אחר, לסוף למד יום כטוב' לב המלך והיו עבדיו ובנ"ב מסובין לפניו ואינו רואה את בכורו, הי' מכניס יגון ואנחה בלבו, ואין כל ברי' מכיר אלא עבדו מיד רץ והעמידו לפניו מיד נטל המלך כתר היפה וכו' לזה נדמה משה הצדיק וכו' יעו"ש, וכן מהמשל הזה נראה אם הי' העבד הרג את בן המלך הי' סופו רע, וכש"כ אם לא מסר בידו, רק יצא גזירה רעה שיענו את בן המלך, מי הוא, אשר יצלה לנוגע בו, וכמש"כ אצל יונתן [שמואל א יד] ויאמר העם אל שאול היונתן ימות וגו', ושפיר אמר הקב"ה וגם את הגוי וגו' והנה כ' [בפ' משפ'] ואם בפתע בלא איבה הדפו וגו' בזה תולין ב"א במקרי, אבל אם הקב"ה מזמין בפונדק אחד שני רוצחים, אז א' ב"א יותר שאלקים אנה זאת לידו, ומשום שאדם מועד לעולם הו"ל מעשה רשע וכמשל הנ"ל: (יט), **ורפא ירפא** וא' חז"ל [ברכות ס] מכאן שניתן רשות לרופא לרפא ובגמ' [ב"ק דף פה] מקשה תוס' [ד"ה שניתנה] והא נרפא למה שמעינן לי', וי"ל דה"א ה"מ מכה בידי אדם, אבל חולי בידי שמים נראה כסותר הרופא גזירות המלך קמ"ל, ובפשיטות ק' להבין הלא כ' כמה פסוקים כמו מחצתי ואני ארפא, וכ' [מלכים ב' כ'] הנני רופא לך וגו' והיינו ע"י רפואת אדם, וי"ל כוונת התוס' שהתוה"ק כ' רפא משום שיש צדיקים גדולים, שלא האמינו במקרי כלום וע"כ לא יקחו רופא לחולה בידי שמים שזהו כסותר וכו' ע"כ א' התוה"ק אפי' שהכל בידי שמים ומסבב הכל ע"פ טבע, ובדרך מוסר י"ל לכן כתיב כפל, כי מקרים כאלה וכי יריבן אנשים וגו' בל"ם כ"ז הוא משום שמטאו, ע"כ א' ורפא הגוף, ירפא הנפש, שלא יבא עוד לידי כך: (כח), **סקול יסקל השור** וגו' עי' רש"י ואי' בגמ' [פסחים כב] טעמא דכ' ובעל השור נקי דאי מלא יאכל איסור אכילה משמע, איסור הנאה לא משמע [וק' לר"א] ומשני, סד"א לא יאכל את בשרו כתיב בשרו אין עורו לו. קמ"ל, ומקשה תוס' ד"ה סד"א, לישתוק מעורו ומבשרו, וי"ל לענ"ד ע"ד הרמב"ם ז"ל ה' מ"א סוף פ"ד אם הוזמו העדים אשר שנסקל השור ה"ז מותר בהנאה, לכן כ' שלפעמים בשרו דוקא אסור באכילה אבל בהנאה מותר ולפעמים גם ובעל השור נקי שהכל אסור בהנאה, אבל גם בל"ז מתרץ התוס' שפיר, רק בדברי הרמב"ם הנ"ל הוא לד"ה, וגם י"ל בזה פי' הכ' מה שמכפיל סקול יסקל והיינו לפעמים סקול, דין סקילה יש בו ולא יאכל את בשרו פי' אפי' עושה כעין בשר שמטו לאחר שנגמר דינו ובעל השור נקי שאסור בהנאה, ולפעמים יסקל פי' כאלו א' ואם יסקל והוזמו אז רק בשרו אסור ומותר בהנאה ובעל השור פטור: (כב), א, **אם במחתרת** וגו' י"ל מאמת שזה הסותר תחת הביות ועי"ז כצ"ב בסכנה כי יפול הביות עליהם ע"כ אין לו דמים אם הרגו, ואם זרחה השמש עליו פי' שהוא מוחזק לצדיק [עי' יומא לח, וקידושין ע"ב עה"פ וזרח השמש] בל"ם עושה שלא יבא סכנות נפשות וכו', כדאי' בסנהדרין דף ע"ב, וע"ש בתוס' ד"ה כאן באב על הבן, כאן בבן על האב, שמקשה על רש"י בפסחים דף ב' ע"ב, וכ"כ שם התוס' בפסחים ע"ש, וי"ל שרש"י צריך לפרש כן ובפרט שהרש"י מסיים וז"ל והכי אמרינן בסנהדרין וכו' וא"כ ידע רש"י הגמ' בסנ', אמנם ק', בשלמא בסנ' דמרבינן שני ברייתות הדדי שפיר מתרץ הגמ' כאן באב על הבן וכו' אפי' שזהו דוחק לומר פי' דמים לו בספק, אבל ע"כ נ"ל כן, אבל בפסחים דמוקי הגמ' הפסוק לאור יקום רוצח אי פשיטא לך מילתא כנהורא דאנפשות קאתי ניתן להצילו בנפשו, ופי' ובלילה יהי כגנב אי מספקא לך מילתא כלילה, לא ניתן להצילו בנפשו, ואי אמרינן כפי' התוס' בפסחים ובסנ', ק' גם קו' א', תרתי ל"ל והסיפא הוא למותר כי כבר נשמע מרישא שצ"ל ברור כנהורא, והיינו באב על הבן מספק אל תהרגיהו וא"כ סיפא ל"ל, ב', בשלמא הכ' בתורה סובל ב' פרושים אבל כאן מסר בן על האב, מה תמדם איוב, הלא זה כ' בתורה, ע"כ מפרש רש"י שבני הברייתות בסנהדרין כתובים שם בפסוק אחד דהיינו הסיפא אתא לאשמעינן בספק אל תהרגהו דהיינו אב על הבן, ורישא אתא לאשמעינן שיש ספק שהוא כודאי וזה שכ' רש"י וז"ל דהיינו כל אדם פי' שספק שלהם הוא כודאי וברור כנהורא כדאי' בסנהדרין, וא"כ מפרש היטב מש"כ בתו', הכוונה על כל מה שא' בשני ברייתות יחד: (ה), **כי תצא אש** וגו' שלם ישלם המבער וגו' מקשים חז"ל [ב"ק דף ס] תצא מעצמה ואיך א"כ שלם ישלם המבער, אמר הקב"ה עלי לשלם את הבערה שהבערתי, אני הציתי אש בציון שני ויצת

אש

הגדול, ולזה הרשע את בנו הקטן לתת המכסה מהסוסים לאביו והקטן הי' פיקח, ומחק את המכסה לשנים, ונתן לאבי זקנו, רק חצי מכסה, אח"כ בכה האב הזקן לפני בנו הרשע שנית, לאמר מה נתת לי, הלא לא אוכל לכסות בזה כל גופי, אז שאל לבנו הקטן מה עשית, והשיב לו, אבי. המחצה השנית שמתי לי למשמרת לעת זקנותך אם תבא אלי בבכי להחם בשרך אז אתן לך את החצי השנית, אז עשה תשובה ונתן לאביו כל טוב, וכן מצינו מעשות כאלה להיפך ולטוב, וע"ז א' כבד היינו מאכילו ומשקו ומלבישו למען להאריך ימיהם, וכן למען יאריכון ימיך היינו מבניך אחריך, ומפרש הכ' שאין או' אריכות ימים לעולם שכולה ארוך דוקא, אלא על האדמה דייקא בעוה"ז ג"כ וכש"כ לעוה"ב: **לא תרצח** י"ל ה' דברות אלה כנגד ה' כחות, א', מותר לאותו דבר להכעים, וזהו לא תרצח ומתרגמינן לא תקטל נפש היינו כמו הרוצח שירצח את רעהו בערמה ובלי חטא, כן עושה לנפשו, ונפש בעליו יקח, בלי טעם, ב', מותר לתיאבון, וזהו לא תנאף, כי כל העבירות שהמה לתיאבון נקראים בשם ניאוף שהוא תאוה לרגע, ג', הצבועים, היינו שעושה כל תועבות בסתר, והוא צדיק בגלוי לעיני ב"א. ומז"ל א' [ב"ק עט] גדול העונש מגנב מגזלן, שמכחיש השגחה, וירא מב"א ולא מה' ית' וזהו לא תגנוב, ד, העושה שלא לשמה, והיינו שמקיים מצות, אבל לקנות מזה שם טוב וכבוד וכדומה, וכמו העדים מבררים טענת בעל דין, והמה לאמת דבריו, כן מעשי ב"א מוכיחים עליהם הן לרע והן לטוב, וזהו לא תענה, היינו כמו שזה אסור כן אסור להראות מעש"ט, והמה שקר, ה', הצדיקים גמורים, אבל המה מקריבים א"ע למעלות שאין ראוי להם, וכן מצינו בשני בני אהרן וז"ל **הזוה"ק** [פ' צו עה"פ ותצא אש] קמא לי' מלכא דלאו איהו כדאי לקרבא קמי', א' מלכא אסוקי הא' דרוכא והבו לי' לכלבא וכו' יע"ש, והיינו מש"כ בסוף הפרשה, ולא תעלה במעלות פי' שאינו ראוי לך וזהו שא' על מזבחי פי' בעניני עבודת הקו', אשר לא תגלה וגו' והיינו שיהי' סופו רע, וזהו לא תחמוד לקרב למעלות נפשיות שאינו ראוי לך וגו' וידוע שהש"י קורין לנשמה אשה: (טז). **דבר אתה עמנו** וגו' אע"פ שא' רצונינו לראות מלכינו. אבל א' חז"ל [שבת פח] שפרחו נשמתן עכ"ד שיצא מפי הקב"ה והי' שם תחה"מ, וזהו וירא העם וינעו וגו' ע"כ א' דבר אתה וגו' ופי' פן נמות שאין סומכין עה"נ ואולי ישאלו מתים ח"ו וזה שנ' בפ' ואתחנן היום הזה וגו' ושי פי' בתחה"מ ועתה למה נמות עוד, כי תאכלנו וגו' פי' שלא נשאר שום דבר ממנו להחיות ויש מאין א"א, עי"ל עדה"כ [שמואל א' יז] לא אוכל ללכת באלה כי לא נסיתי, אע"פ שנ' שם יח] ויתפשט יהונתן וגו' ועד חרבו ועד קשתו וגו' כי שם הי' מרגיל בהם אבל בפעם ראשון אין זה הרגל, ולהלבש באלה, שקשה עליו, וכן לעניני נפשיות דאי' ברמב"ם [ה' יסה"ת פ"ד ה"ב] וז"ל, וכולן כשמתנבא אבריהן מזדעזעין וכח הגוף כשל ועשתנותיהם מתטרפת וכו' והיו יכולין לסבול מחמת הרגל עיני גופם וכדומיהן, אבל כאן שלא היו מורגלים בנביאות ובקדושת גדולות, אלא שהי' להם כמתנה מה' יתש"ו, וזהו וינעו בגופם, ויעמדו מרחוק שעשתנותיהם מתטרפת ע"כ א' פן נמות, עי"ל אף שא' חז"ל [ע"ז] יש שקונה עולמו בשעה אחת, זהו במעלה אבל לא בחכמה, כי לחכמה צריך יגיעה רבה וכן א' יגעתי דייקא ומצאתי תאמין, וכן ידוע שא"א לתינוק שאין לו חכמה ללמד אלא גאון כי לא הבינו, וכן א' [נדרים לח] אין הקב"ה נותן חכמה אלא למי שיש בו שנ' ובלב כל חכם לב נתתי חכמה, והנה כאשר זכו ישראל מצד מעלתם לומר זה אלי ואנוהו דימו בנפשם לשמוע תו' מה' יתש"ו, וזה א"א, וכן פי' הרמב"ן בפ' זו מש"ה סוף מכות אנכי ולא יהי' מפי הגבורה שמעו, לעולם שמעו כל יוד

דברות כמש"כ בפירוש בתוה"ק וידבר אלקים וגו' רק הכוונת הגמ' אנכי ולא יהי' הבינו בפרושיהם מה' יתש"ו [מצד רחמי ה' יתש"ו] וה' דברות הי' צריך משה להבינם, וזהו שא' וכל העם שלא היו בחכמה, היו רואים את הקולות ולא הבינו וזהו ויעמדו מרחוק וינעו בראשם שא"א להבין ע"כ דבר אתה עמנו ונשמעה דייקא מלשון הבנה וגו' ומצינן מיתה בעניני נפשיות כמו ימות המת וכדומיהן הרבה, כלומר אם ילמדו אצל ה' יתש"ו פן נמות בעניני חכמות וכנ"ל: (יז). **אל תיראו** פי' כששמע משה פן נמות א"ל אל תעבדו את ה' יתש"ו מחמת יראת עונש, ואדרבה כי לבעבור נסות וגו' פי' הלא רצונו יתש"ו שתאמרו, ונמות עי"ז, וכ' זאת התו' אדם כי ימות באוהל אין התו' מתקיים וכו', הידוע שיש עובד מחמת יראה, למעלה ממנו העובד מחמת אהבה, ולמעלה מהן יראה מתוך אהבה, והנה העובד מחמת יראה. ירא בשביל עצמו שלא ימות וכדומה ולכן א' אל תיראו דייקא ורק רצונו של הקב"ה שיהא לאדם יראה מחמת אהבה ואז לא ירא האדם בשביל עצמו כלום אלא ירא ופחד עליו תמיד אולי יעשה דבר נגד רצונו יתש"ו אפי' דבר קטן וזה נקרא יראת שמים דייקא והיינו דא' עולא ברכות דף ח גדול הנהנה מיגיעו וכו' מי"ש דייקא וזהו ובעבור תהי' יראתו דייקא על פניכם וגו' כלומר שתדאגו קו' כ"ד אולי יהי' בזה איזה חטא, ונגד רצונו יתש"ו, וע"ל פ' עקב לשון הזוה"ק עה"פ את ה' אלקיך תירא: [עי' בס' זכרון על מס תענית דף כח ע"ב בז' בו נתנה תו' דרוש לשבועות]:

פ' משפטים, ואלה המשפטים וגו', פי' אשר תשים לפניהם עי' רש"י וי"ל ע"ד הגמ' [ב"ב סוף פ' חזקת הבתים] ר"י הו"ל אילן נופו נוטה לר"ה, והי' מקצץ אותו קודם שא' הדין זה לאחרים ע"ש וכמש"א חז"ל עה"פ [צפני' ב'] התקוששו וקושו קשוט עצמך ואח"כ קשוט אחרים וזה שא' ואלה המשפטים אשר תשים דייקא פי' אשר צריך אתה לקיים לפניהם דייקא פי' קודם שתאמר המשפטים אלה לאחרים, עי"ל פי' תשים כמו שמתרגמינן תסדר הלימוד, ופי' לפניהם שצריכים הדיינים להיות בקיאים בדין מקודם שיבא הדין לפניהם, ל"ת מה שא"א בל"ה, כמו מעשה שהי' שנפל דליקה בשבת ושאלו לרב מה הדבר שמותר להציל, והשיב להם שימתינו עד שילמוד, ב"כ וב"כ נשרף הכל, ע"כ צריך להיות בקי בא"ח סי' שלד ובסי' שלה, וכן בדיני חולה בשבת סי' שכח, וסי' שכט בדיני פיקוח נפש ובסי' של, ובסי' תריח בחולה בי"כ כי ב"כ וב"כ יצא הנשמה ח"ו, וכאלו הרגו, וכדומה הרבה, ואפי' במשפטים האלה, אל יאמר הדיין יש לי שעות, באם ימכור איש בתו וגו' ויבאו לפני, אז אחקור ואלמד בדיניהם, לכן כ' כאן אפי' בדינים האלה יסדר לימודו, לפניהם היינו קודם שיבאו הדינים האלה לפניו: **ואלה** ולא כ' אלה, י"ל כי לעיל כתיב **ולא תעלה במעלות** פי' כי עיקר אצל הקרבן רוח נשברה כמש"כ זבחי אלקים רוח נשברה, אבל אם נשאר הגיאה כי תועבת ה' כל גובה לב, וזהו ולא תעלה במעלות דייקא וגו' וכן בזמה"ז אבל תפלה שלא יאמר שיש בו מעלות, ע"כ תפלתו נשמעת, וא' אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש והוא הכנעה גדולה שישפיל עצמו מאוד, והנה א' על ג"ד העולם עומד עה"ת ועל העבודה ועל גמ"ח, ומקדים כאן העבודה ואח"כ א' ואלה בו הנוסף שגם הדיין והשופט ע"פ לימד התוה"ק אל יתגאה בלבו, כמש"א אם למדת תו' הרבה אל תחזיק טובה לעצמך וכו' ואח"כ א' **כי תקנה** וגו' שזהו מצד גמ"ח שבשביעית יצא לחפשי, ופי' חנם בלא תודה והודי' והיינו הזהרה לבעלי גמ"ח לבל יתגאה לאמר שצריכים הנשפעים ממנו להיות נכנע אליו בשום דבר לכן כ' חנם כדבר שאין שוה כלום, ואין ראוים לשום תודה, כן יהי' הוצאה זו וכל גמ"ח: (ו). **ורצע** וגו' ע' רש"י והוא בגמ' [קידושין כב] וע"ש בתוס' שכ' **מרצע** בגימטרי' שהיות

וע"ע, ואף דקיי"ל גרמא בנזקין פטור, ה"ד בנזק הגשמי, אבל בנזק הרוחני חייב כדאי' ברש"י בפ' כי תצא גדול המחטיאו יותר מההורגו, ואי' במשנה [עדיות פ"ב] האב זוכה לבן וכו' ובחכמה, לכן לפי"ז י"ל פי' פוקד וגו' לשלש לאבות בשביל עון בניהם אם אחזו מעשה אבותיהן בידיהן כי עד דור רביעי גרמו האבות שלא גדלו בניהם לתורה וראוים לעונש בשביל עון בניהם כי המה גרמו להם, וגם שפיר אח"כ ועושה חסד לאלפים היינו ג"כ לאבותם עושה חסד גדול כי גרמו הטובה ע"ע, וז"א, כי בפירוש א' [שני כז] שהבנים נלקו בשביל חטא אבותם, שנ' ואף בעון אבותם אתם ימקו, וי"ל הטעם כי חיוב על ברא להיות מזכה אבא והוא ממצות כיבוד אב, לפטור את אביו מעונשו [ע' יו"ד סי' ר"מ סעי' ט, ושפ' שפו בהגה בשם כמה מאמרים מחז"ל] וכמו אילן אם התחיל ליבש או לרקוב, שובלים ענפיו רעות, וא"כ עיקר הוא לרפאות השורש האילן ואז במילא ירפאו הענפים, ויצליחו הנטיעות מהענפים ג"כ, כן אב ובניו: לא תשא וגו' א' חז"ל [שבועות לט] שכל העולם נזדעזע בדיבר זה, מלבד הפשוט, י"ל, כי א' חז"ל הוי מתפלל בשלומה של מלכות וכו' ולדמיון אם מכים מלך בו"ד או מחרפים אותו, בשוק, העולם חרב, עאכו"כ אם ישא שם שמה"ש הקב"ה לשוא, וזהו הכוונה שנזדעזע עולם כלומר חיל ורעדה יאחז כ"א ע"ז וכ' [ישעי' ב] בא בצור והטמן בעפר מפני פחד ה' וגו' [וע' בס' יסוד ושורש העבודה מעשה רב מהמזכיר ש"ש לבטלה ח"ו, דף יוד ע"א] ופי' כי לא ינקה ה', שעל כל אותיות שמזכיר אדם לבטלה ולשוא ח"ו, ינקה. אבל על אותיות ה' לא ינקה, ובאמת הקב"ה משלם לכאו"א מכנג"מ, ואף ע"מ שעובר אדם בסתר, והקב"ה מסדר עונש כאו"א אל צד הטבע, ומורגשים רק לבעלי הרגשה, אבל בזה, למשל מוציא ממון ע"י שבועות שוא, נמצא כעושה הקב"ה לעד, וגוזל ע"י, ובע"כ צריך הקב"ה לעשות אות ומופת בגלוי שהוא יתש"ו נקי מזה, וזהו כי לא ינקה ה', אותו דבר, להיות כמו שהוא, אלא שיכירו הכל שנשבע על שקר: זכור וגו' פי' רש"י לזכור יום השבת שאם נזדמן לך חפץ יפה תזמינו לשבת, ומקשה עליו הרמב"ן הלא זו דעת שמאי וה' כהילל. וי"ל פי' הגמ' [ביצה טז] וז"ל תניא א' עליו על שמאי הזקן כ"י הי' אוכל לכ"ש וכו' אבל הילל הזקן מידה אחרת היתה לו שכל מעשיו לש"ש וכו' כלומר מחמת שהילל הי' עני כידוע ולא הי' יכול לעשות כב"ש ע"כ הרגיל א"ע כמידתו, אבל בל"ס מודה כב"ש, עי"ל, דאי' ברש"י עה"פ [בראשית] ויכל אלקים ביום השביעי מה הי' העולם חסר מנוחה בא שבת בא מנוחה, והיינו שאפי' בשבת הי' בריאה, המנוחה לכן אל תאמר מנוחת הגשמיות אלא זכור וגו' לקדשו דייקא בהתגברות הנפשיות, עי"ל, מה שלא כ' קדש את יום השבת שמרמז על יום שכולה שבת, ומי שמכין בע"ש יאכל בשבת וכו' וזהו זכור כי"א לקדש יום שכולה שבת וכ' [תה' צ] ימ"י שנותינו פי' שנותינו המה ימ"י בגימטרי' ששים שנה, ונקראים כאן כששה ימים וזה שא' ששת ימים וגו', או יאמר, כדאי' סוף מס' תמיד ובס"נ ל"ז [ובתדא"ר פב] לאחר ו אלפים שנה יבא משיח ויהי' עולם השכר האמת, וכ' מזמור שיר ליום השבת וכו' וזהו ששת ימים וגו', עי"ל ע"ד הכ' [בראשית] וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה וגו' ר"ל כמו אם קונה אדם בית קטן שפל ונבזה, ומתקן בו מעט מעט פעם קורה נאה פעם גג נאה עד לאיזה שנים א"א להכיר ונעשה ממנו טרקלין, וכן להיפך אם קנה טרקלין גדול ואין משגיח עליו, לאיזה שנים יהי' חרבה וכן א' [מגילה יז] אומה זו דומה לעפר הארץ וכו' אם עולין פי' אף שנברא האדם עפר מן האדמה אבל אם מתקן א"ע מעט מעט, ומצוה גוררת מצוה ואחת לאחת ימצא לחשבון גדול ועולה עד לרקיע להיות חיים לעולם, ולהיפך, עבירה גוררת

עבירה והיינו אף אם נולד בכל מידות טובות אם נופל, נופלין עד לארץ להיות כולה עפר רמה ותולעה, וידוע ששבת בא לאדם נשמה יתירה [ביצה טז] אמנם כמו שחילק בין השכירות שוכר קטן שמתחיל ב"כ ר"ט להשכירות השוכר גדול שמתחיל בכ' אלפים ר"ט שאפי' שיש השכירה ג"כ להקטן אבל מהו תועלה ומה יוכל להיות הכנסה, כן הוא בנשמה יתירה שהוא לפי מעלת האדם ע"כ א' זכור וגו' לקדשו דייקא שתזכה לנשמה קדושה מאוד, וידוע שאוהב כסף אין עובד בשביל עצמו אלא בשביל אחרים כי בשעת פטירתו א"א אין מלוין וכו' וזהו לא ישבע הוא בעצמו מהכסף, ולכן אה"כ ששת ימים תעבוד לפרנסתך, אבל ועשית כל מלאכתיך דייקא ואל תעבוד עבור אחרים, ובזה תזכה ויום השביעי תהי' לך שבת לה' דייקא, וגם מוטל עליך להביא כב"ב לעבודת ה' [חוץ הבהמה שצריכה לשבות בפשיטות] כי ששת ימים עשה ה' כל עניני שמו"א והניח לפני אדם אם ירצה עולה עד לרקיע, ואם ירצה נופל ונעשה ממנו עפר, וינח ביום השביעי פי' לענ"ד כמו ופסק, והיינו מעניני הבריאות, וה' יתש"ו שב לקדושתו ע"כ בכך שהאדם יעלה ג"כ ביום הזה לקדושה יתירה, ולא מגל האדם למוד אלא הוא יתש"ו ויקדשהו שנותן נשמה קדושה לכ"א מישראל: עי"ל, דאי' במשנה [ברכו' פ"ד] העושה תפילתו קבע פי' למשא אין תפילתו כשמעת, וזהו ששת ימים תעבוד דייקא פי' שעניני עוה"ז יהי' אצלך לעול ולמשא, וגו', כי ששת ימים עשה ה' יתש"ו עניני ארץ לטובת אדם, ואיך צריך אדם לקדש א"ע: עי"ל כי ששת ימים וגו' את הים ואת כל אשר בם, ר"ל כי ישאל אדם עשיר הלא יש לו הזיקות רבות משבת ובפרט בעיירות גדולות ואין רואה בעינו הגשמי שום תשלומין ע"ז, ע"כ א' בן אדם שים נא עיניך וראה ג' עולימות שמים וכל אשר בו וזהו את השמים, והארץ וכל אשר בה, ואת הים וגו' וכמו שיש מיני העוף בן זל"ז, שא"א להשיג בין מיני ברואי ארץ, לברואי הים, כן תדע שיש מיני אמת להכנס בעניני מיני השמים העוף מעניני ארץ, ובזה אשר וינח ביום השביעי הורה לך ע"כ בכך להגדיל שכרו למאוד והוא ויקדשהו שתתנהג בקדושה, ולפי קדושתך תתקדם ותזכה למיני השמים: כבד וגו' וק' על ב"פ את, וע"ק ע"מ שא' [קידושין לט] למען יאריכון לעולם שכולה ארוך הלא כ' על האדמה וגו', וע"ק ע"מ שא' [ברכות ח] תמה שיש שבא בבבל והלא כ' על האדמה וגו' כיון דא"ל דמקדמי ומחשכי לב"כ, א' הני דאהני להו, וא"כ פי' על האדמה בא"י, אבל בח"ל אין שכר על כבד א"ו, וי"ל שיש ב' אוהבים, א' שמשפיע כל טוב ע"כ מהראוי לאוהבו, ב' שאין משפיעו כלום אלא שמציל אותו מכל רע, ושונא נרית עבורו, וראוי לאוהבו, ושורש לב' אלה אב ואם, ע"כ א' ב"פ את לרבות שאר ב"א שני מיני אוהבים כאלה, הן בעניני עוה"ב אפי' מעט כמש"א אפי' לומד אות א' חייב לקראתו רבי ולכבדו וכש"כ רבו ממש, וא' חז"ל [קידושין לא] איזהו כבוד וכו' [וע' ביו"ד סי' רמ וסי' רמב ורמט וכו'] ובזה אה"כ למען יאריכון ימיך כי יש שקונה עולמו בשעה א', ובאם יכבד ת"ח, וילמוד מהם מעש"ט, יעשה ביום א' יותר ממה ששני עושה לזמן מרובה וזהו למען יאריכון דייקא בעניני הרוחני, ולא בעניני הגשמי, ובעבור שעיקר העבודת האמת הוא בא"י ע"כ א' על האדמה, כלומר כ"ז הוא בכל העולם אבל עיקר תרבים בזה על האדמה וגו': עי"ל פי' למען יאריכון, כי הדבר הזה נראה לעין כל, כמו שהבן עושה לאביו, כן בניו עושים לו אח"כ, וכבר כתבו מעשות כאלה, אחד זרק את אביו מביתו לחוץ, כיון שבא אביו עד הדלת, א' האב ע"כ התחום לשבת, ויותר איני מניחך כי גם אני לא זרקתי את אבי אלא עד הדלת, פ"א ביקש אב עני מבנו עשיר ורשע, לתת לו מה לכסות את גופו בלילה מפני הקור הגדול

ממשה כמנהגו, הי' הקב"ה מגביה הדיבר להיות לו קול גדול ומתפשט למרחוק, ובזה נשמע הוכחות הגמ' בטוב, כי הקב"ה הי' מדבר בקול נמוך עם משה כמש"כ [בפ' כי תשא] כאשר ידבר איש אל רעהו, וכדאי' כאן בתוס' בשם ר"א, וכן הי' משה מדבר בקול נמוך שלא יגביה קולו יותר מהקורא, אך אח"כ הי' ע"פ נס וכנ"ל ובזה נשמע מן תיבת בקול פי' לא בדיבר ענה לו ד', שיהא כח דברו נתחזק, אלא אחר שיצא הדיבר הפשוט וכנ"ל, והיינו בקולו של משה, כי דיבר לחוד, וקול לחוד, ובזה י"ל פי' בגמ' שאין ת"ל בקול פי' בקול כ' כמיותר, ואת"ל, אז הייתי או' יענהו בדברים אחרים א"כ ומת"ל בקול, לכתוב בדברו, אלא שמ"מ בדברו לא ענה לחזקו, אלא בקולו וכנ"ל: **פירוש על עשרת הדברות** (כ), ב, אנכי וגו' וק' דהול"ל אשר בראתיך [ע' ש' הכוזר מאמר א' אות טו] וי"ל משום דא' [עירובין יג] נמנו וגמרו טוב שלא נברא, וא"ת שלא אי' בתוס' [שם ובע"ז ה' ד"ה שאלמלא] שהצדיק אשרי שנברא ואשרי לדורו, וי"ל לאשר בראתיך צריך אמונה, אבל מש"א אשר הוצאתיך בזה באו לאמונה שלמה אשר בראתיך שני' ויאמינו בה', עי"ל כי הרמב"ם ז"ל [בס' תרי"ג מצות] מחשב אנכי למצוה לאמונה שבתרי"ג מצות [ע"ש שהרמב"ן חולק מדברי המכילתא ומה שמיישב במג"א ומש"כ בס"ד בס' תרי"ג מצות לריב"א] ולענ"ד זהו עיקר האמונה על השגחה פרטיות עד מה' מצעדי גבר כוננו הן לרע והן לטוב וזהו אנכי ה' דייקא אלקיך דייקא כל מה שיבא על האדם הן מצד הרחמים והן מצד הדין כי כ"ז ראית בעינך אשר הוצאתיך מא"מ וגו', עי"ל שיש בזה שלי' אשר הוצאתיך וגו' יג עקרים [וע' בפירוש הרמב"ן על שה"ש דף ח שמחשב כל תרי"ג מצות ביוד הדברות] א שראו שהוא לבדו עשה ועשה ויעשה כל המעשים, ב שהי' לחרטומי מצרים כח גדול בכל עניני כשפים ומעשה שדים יותר מכל העולם כידוע, והיו עושין ממטה נחשים ודם וצפרדע, והורה להם משה רע"ה אין עוד מלבדו כתיב, וכמו שהי' והוה כן יהי', ג, כי יש להבין מש"א יתרו **עתה ידעתי כי גדול ה' מכל האלקים** הלא אין שום ממש באל אחר אמנם חז"ל א' וכ"כ הרמב"ם שמתחילה היו עובדים מזלות הרקיע [וע' רמב"ם ה' יסה"ת פ' ג' ה' ט'] ומזלות כולן בעלי נפש ודיעה והשכל, אבל א' [ברכות לב] יב מזלות בראתי ברקיע וכו' וכולן לא בראתי אלא בשבילך, וכ' [בפ' ואתחנן] ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש וגו' ועבדתם, ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם פי' ביצ"מ הורה לכם שינוי המזלות, ולו אינו גוף וכו' ואין דמיון כלל, ד, שהוא ראשון, כי באם עולם קדמון א"א להשתנות כמו במצרים שהי' שינוי מ"ב, ומי שהוא ראשון הוא אחרון יתש"ו, ה, כמו שראו כז"מ שהי' משה מתפלל הי' נרפה המכה, וכ' ותעל שועתם אל אלקים וכ' ויצעקו בנ"י אל ה' כן לעולם לו לבדו ראוי להתפלל וגו', ו, ז, אי' ברמב"ם ה' יסה"ת פ"ח שלא האמינו במשה מחמת אותות ומופתים, רק מחמת צדקתו הגדול וכו' ע"ש וכן כ' בשמואל [א' ג'] וידע כל ישראל וגו' כי נאמן שמואל לנביא לה', והי' רואים שנביאת מרים ואהרן אמת, וגם ראו שלא קם נביא עוד כמשה שני' ויאמינו בה' ובמשה עבדו שאין זולתו, ח, ט, ע"י ק"פ נצולו ממ"ב ויצאו ממצרים, ובו מצות התוה"ק לדורות עולם ונגאלו ע"י שיקבלו כל התוה"ק אשר בידינו שני' בהוציאך וגו' תעבדון וגו' ותורת ה' יתש"ו ומצותו אין לו הפסק ואין לו השתנות, י, יא, כ' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך וכ' ולא ישמע אליכם פרעה, וכ' עוד נגע אחד וגו' אח"כ ישלח אתכם וגו' וכ' וא' פרעה לבנ"י וגו' וכדומיהם, הרבה שיודע מחשבות אדם, וגם ראו שכולם מכנג"מ וקיים וגם את הגוי אשר יעבודו וגו' וכ' כי בדבר אשר זדו עליהם, והי' מעניש הרשעים וגמל טוב לשומרי מצותיו, יב, יג, אי' בגמ' עה"פ ליל שמורים, ליל משומר ובא מששת ימי בראשית, כלומר שבשכן שבליל זה עתידין לגאול בגאולה שלימה, וכמו שקיים הבטחה זו, כן בל"ס יגאלינו בב"י, ואי' בס' התחי' והפדית לר' סעדי' גאון ז"ל, מש"כ וגם הקמתי את בריתי אתם דייקא, לתת להם דייקא את ארץ כנען עדיין לא נתקיים והוא שהבטיח להם תחה"מ ע"י משיח שיבא בבי"א, ובשביל שי"ג עקרים אמונת ישראל המה נכרים ביצ"מ ע"כ כ' אשר הוצאתיך מא"מ, עי"ל, כי יש כמה ב"א שנולדים במידות אכזריות ורעים, ובעלי תאות ושפלים ונבזים מאוד, ופן ישמעו בה"ם תרי"ג מצות מוץ ונענפים ותולדותיהם אין מספר ולמידותיהם הטובים אין שיעור שע"ז יוכל להעלות נפשו וגופו למעלה רמה, ויקשו בעיניהם, וידמו בדעתם שזהו דבר שא"א בשום אופן, ועכ"פ נ"ל לזה שהאדם ימי' אלפים שנה לבא למעלות האלה, ע"כ פתח אנכי ה' דייקא אשר הוצאתיך לקדושה הגדולה הזאת אשר אתם ראיתם היום, וזה איזה שבועות אשר הוצאתיך ממ"ט ש"ט, מקום הטומאה הגדולה מכל הארצות והיינו שפלות הנפש, מבית עבדים היינו משפלות הגוף עד שאין למטה מהם, ובזה תדע שיש שקונה עולמו בשעה אחת, ולהיפך, אם ירצה הצדיק הגדול להיות בוטח שלא יחטיא עוד, ולא ישגיח שוב על דרכיו אולי יש לו מיצה"ר במעשיו ע"כ א' מיד, **לא יהי'** וגו' פי' על פני הצדיקים שעומדין לפני ופי' על כמו והוא עומד עליהם [בפ' וירא] כלומר הקרובים אלי כמש"כ קרוב ה' לכל קוראיו [תה' קמה] וכ' הן בעבדיו לא יאמין [איוב ד'] וידוע שיש דברים קטנים שסקולה כעע"ז כמו הכועס הגיאה וכדומה בעוה"ר, שהצדיק הגדול יוכל לפול כהרף עין ר"ל [עי"ל על **לא יהי' לך** וגו' פי' על פני ל"מ לאלה שאין בהם ממש כלום, לא יהי' לך אלא אפילו למזלות הרקיע דמפרש הכ' אח"כ, וזה על פני פי' דמשמשין קדמוהי ועומדין מול פני ה' יתש"ו, ואח"כ מפרש לא תעשה וגו' בשמים ממעל דייקא פי' שתהא חוזה כוכבים, ותשיג בחכמתך מגודל המעלות המזלות דלעילא מה שישפעו על לארץ מתחת, ומה שישפעו במים וגו']. **לא תעשה לך פסל** פי' מלשון פסולות [וא' נדרים לח פסל לך הפסלת תהא לך] והכוונה כאן שלא תגנה עוה"ז יותר מדאי, ולהיפך א' וכל תמונה פי' שלא תעשה לך איזה תמונה שיש איזה ממש בעניני עוה"ז, וכש"כ תמונה גדולה: אשר בשמים פי' בכל עניני שמים תראה תמיד ממעל לך שיש צדיקים גדולים מאד, וצריך אתה לעשות כמעשיהם, ואשר בארץ פי' ובכל עניני ארץ, תביט תמיד מתחת שיש צדיקים שאין להם כלום בעוה"ז, ואשר במים, פי' אפי' אם האדם בדיוטה התחתונה כאלו מים באו על נפש יזכור שכמה ב"א נצולו אפי' ממים עזים, ויאמר שעוד יש גרוע ממנו השוכבים מתחת לארץ, ולאלה שוב אין להם תקוה, אבל עוד בו נשמתו יקוה לצור אדמתו, להחיותו, ולהיטב אחריתו, וכמש"א אפי' חרב חדה מונחת על צוארו ש"א אל ימנע מן הרחמים: **לא תשתחוה** פי' כמו לא יחניף או להיות נושא פנים לשום אדם ופי' להם, כי באמת מותר להשתחות לאדם משום כבוד כמש"כ וישתחו אברהם [פ' חיי שרה] וכדומה רבים במקרא [וע' בהגה יו"ד סי' קנ] אבל לא תשתחוה להשתחואה זו, כלומר להיות ח"ו סר מבטחון ה' יתש"ו, אלא רק מפני כבוד מותר אבל לא ידמה בדעתו שע"י השתחואה זו, יהי' לו עזר מזולתו, ולא תעבדם, פי' להסיר עבודת הקו' אפי' מעט ח"ו, ע"י עבדות לאדם כי עבדי הם, ועכ"ז א' כי אנכי וגו' פקד וגו' מקשים חז"ל [ברכות ז] והלא כ' לא יומתו אבות על בנים ובנים וגו', ומתרצים הא דאוחזין מעשה אבותיהן, ובפ' כי תצא איירא דלא אוחזין וכו' וק' למה יהא נלקו הבנים בעון אבותם אפי' דלאחזי וכו', ורציתי לומר ע"ד חז"ל ברית כרותה אם ג' דורות צדיקים שוב לא יפסוק התורה מזרעיהם שני' ואני זאת בריתי וגו' לא ימוש מפיך וגו' אז אמר ה' מעתה

וע"ע

הנס, ע"כ יבשו כל המים שבעולם, ושאלו מה זאת עד אשר חקירה ודרישה שמעו מקריעת י"ס ומכל הנסים ומפורש המדרש, כנ"ל, וכן בא עמלק בכשפים גדולים, ואם נהרגו כולם, מי יגלה זאת לעולם, ע"כ השאיר המלאכים ונסו לד' פינות העולם, ושאלו זל"ז למה אשר רגלך או למה אשר ידך וכדומה והמה ספרו מפלתן הגדולה, שעשו ישראל להן, אבל אשר כשהיו כמוסר ישן אז הזהיר הקב"ה מחה תמחה וזה שמדייק רש"י ז"ל מה שמועה שמע דייקא כלומר הלא לא הי' קורות הנסים וכו', עי"ל, דאי' בגמ' [מגילה יו"ד] בקשו מה"ש לומר שירה א' הקב"ה מעשה ידי טבעו בים וכו' נראה שרק מכה זו לכלות אומה לטבעם, עשה רושם גדול למעלה, וכש"כ למטה [עי' כוזר מ"א אות מה] ע"כ כ' בקריעת י"ס שמעו עמים וגו', וכן הי' בעמלק כאשר ויחלוש יהושע וגו' וזהו מה שמוע שמע ובא דייקא להיות גורם ובא שהכירו כל האומות מעשה אלקית, וע"ל: **למשה ולישראל עמו** ע"ל עה"פ אז ישיר משה, וזה שא' כאן שיתרו שמע שהנסים שעשה הקב"ה מקודם למשה אשר הצילו מיד פרעה בעת שהי' רוצה להמיתו בשביל שהרג המצרי, ואשר הצילו ממים, כן עשה הנסים לישראל עמו, ובזה ראה מעשה ה' יתש"ו וא' ברוך ה' אשר הציל אתכם כי גם אהרן הי' בסכנה תמיד בעת שהכה את פרעה וגו' עי"ל ע"ד רש"י הנ"ל ששמע קריעת י"ס ומלחמת עמלק, כי ק' הלא מה' מצעדי גבר כוננו הו"ל למנוע את עמלק מלבא ללחום עם ישראל כמו שחיזק לב פרעה, וי"ל ע"פ מעשה שהי' אב ובנו גבורים ועשירים גדולים נסעו בעגלה יקרה לאיזה עיר עם משרתים, ובדרך ישב כופרי והכה אבנים לדרך המלך הנקרא [שאָסע] ולקח אבן וזרק לתוך עגלה על היהודים האלה, והי' נס שלא הזיקם, אבל הבן רוצה להכות את הכופרי, א"ל אביו הנח לו כי עשה זאת לטובתינו, כי א' בלבו היהודים האלה נוסעים בכבוד גדול כ"כ וישכחו שהמה בגלות, ע"כ עשה כזאת שלא יגבה לבבינו, כן הי' בעת שנתגדלו ישראל מאד עד שפחה מהם זכה לראות יותר מיחזקאל הנביא, סבורים היו ששוב לא ישלוט בה שום שונא שבעולם, וזה שא' **היש ה' בקרבנו** אם דייקא בלי הפסק ופי' אם אין אפי' אנחנו אין, בלי שום זכיות ואפי' שהיינו במ"ט ש"ט ועשה ה' לנו כל הגדולות האלה, ושכחו שהאדם הוא בגלות מלחמות היצה"ר כי"ח וכ"מ שגדול מחבירו וכו' ע"כ בא הכופרי עמלק, והתפללו לה' ממקור לבם שירחם עליהם [כדאי' בר"ה כט] וכן כששמע יתרו קריעת י"ס ומלחמות עמלק שזה תרתי דסתרי, כי בקריעת י"ס שבר שהמה כמלאכי אלקים ופסקו זוהמתן, ואיך יגייר, אבל איך בא עמלק, ושמ"מ כב"א המה ונדונו לפי מעשיהם' ע"כ בא ונגייר, וזהו למשה קריעת י"ס שנס זה הי' יותר למשה שא"ל בי"י המבלי אין קברים וגו' והי' בסכנה ובפרט שהי' גם זה האסון וכ' ויושע ה' ביום ההוא וגו' ומתרגם ופרק ד' וגו', ולישראל הוא מלחמת עמלק וכנ"ל: (ה), ובניו של יתרו וכן ואשתו ממש, כי כבר כ' צפרה ואת שני בני' זוה"ק: (יב), **ויבא אהרן** כ' רש"י ומשה היכן הלך, י"ל פי' לפני האלקים זה משה כי פי' אלקים דיין שני אלקים לא תקלל, או ע"ד הכ' בו. משה איש האלקים, עי"ל שאין זה כבוד למשה עניני אכילה שנ' בו שישב ג"פ ארבעים יום בלא אכילה ושתי', וי"ל במה שמתרץ רש"י כ"ז הוא בכלל, ובילדותי שמעתי על אריכות מש"כ רש"י והלא הוא שילא וכו' משום דקיי"ל אין חולקין כבוד לתלמיד בפני רבו א"כ י"ל שמפני זה הלך, שיכלו לכבד את יתרו, לכן כ' רש"י והלא הוא וכו' ואם רבו בעצמו עושה לו כבוד מותר, ע"כ, [ועי' ביו"ד סי' רמב סעי' כא] וא"ת שאין קבלת פנים נחשב לכבוד שיהא מותר לעשות לו כבוד בפניו כי קבלת פנים הוא מצד הדין, ע"כ כ' רש"י הלא בעצמו גרם לו בלא"ז כבוד גדול ולמה הלך, וי"ל נמי, שרש"י מכוין

למש"כ הש"ך שם ס"ק לט, אם הרב נתכבד במה שאחרים חולקין לו כבוד, מותר, וזה שכ' וגרם לו וכו' כלומר שהי' מתכבד בזה ולמה הלך וכו', כנ"ל: (טו), **כי יבא** פי' בעתיד ע"ד חז"ל [ריש כתובות וב"ק פב] שיהא הב"ד יושבין בה"י בו"ה והי' משה עושה כן בה"י כ"א בא יבא א' לשאול איזה שאלה ואין מוצא את הרב מדבר עזות ולפעמים הוא דבר נחוץ וזהו כי יבא שאני חושש שמא יבא ע"כ אני יושב בה"י: (יט), **איעצך** וגו' שנים במסורה כאן ואידך לכה איעצך דבלעם [ע' בעה"ט] וי"ל שהמסורה מתרץ קו' גדולה, וכי מרע"ה הי' צריך לעצת יתרו, ואיך יתר פרשה א' בתורה ע"י עצת יתרו, אמנם אין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' וכש"כ מב"א, שידוע ששלשה היו בעצתו עצה הבה נתחכמה [סוטה יא] וליתרו הי' מסירת הנפש בעד ישראל וברח עי"ז, ע"כ זכה שיתר פ' בתוה"ק ע"י עצתו אמונה לעבודת ה' יתש"ו, בלעם שיעץ רע, סופו הי' שיעץ ג"כ רע, ובאותו עצה שתבע ממון והלך שמה, נהרג שנ' ואת בלעם ב"ב הרגו בחרב [פ' מטות] וזה שמתרץ המסורה, ואידך לכה איעצך דבלעם, כלומר כאן כתיב שכרו של יתרו, ושם כתיב ענשו של בלעם שהקב"ה משלם לכ"א מכנג"מ: (כב), **כל הדבר הגדול** וגו' וק' למה כ' אח"כ את הדבר הקשה יביאון וגו' וי"ל ע"ד חז"ל [סוכה כח] א' עליו על ריב"ז שלא הניח דבר גדול וכו' דבר גדול מעשה מרכבה, והי' רצונו של יתרו שלא יבואו למשה אלא ללמוד סתרי תוה"ק וקורא לזה דבר גדול כנ"ל, וכשראו ישראל שמשו על טרחת משה לא היו שואלין אותו אלא הדבר הקשה שבגדול ההוא כי גם ללימוד הגדול הזה היו להם ראשים כמו אהרן ובצלאל וכדומיהם וכל דבר הקטן הן בנסתר, והן בנגלי ישפוטו הם כפי שכלם הגדול: [ע' פ' דברים עה"פ וגם כל העם וגו' בפסוק יא שם] [בפסוקים ויצא משה ויקרא וגו' כלומר מה שהבטיח ה' יתש"ו שכר גדול, שיהיו סגולה וממלכת כהנים וגוי קדוש ע"ז כ' (יט), ח, **ויענו** וגו' פי' לא בעבור שום שכר אנחנו מקבלים עלינו התוה"ק, אלא כל אשר דבר ה' דייקא וגו' בלא שום שכר. ואח"כ א' הקב"ה למשה ג"כ הנה אנכי בא אליך וגו' ויהי' לך שכר גדול שיאמינו בך לעולם, ועי"ז כ' ויגד משה את תשובה מהעם אשר ענו לו, כן ענה משה ג"כ אל ה', כלומר שלא ירצה שום שכר, שמעתי]: (יט), ד, **אתם ראיתם** וגו' י"ל הפי' ע"ד לעיל [בפ' ויצא] עה"פ ויחלום והנה סלם מוצב ארצה ע"ש, שע"י התוה"ק זכה האדם להיות קרוב לה' יתש"ו וכמש"א צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם וכו' ובמעלה זו היו ב"י נתגדלים מעת אשר הכה ה' את מצרים שראו עין בעין גודל רחמים עליהם וכש"כ בעת קריעת י"ס שזכו לאמר זה אלי ואנוהו, וטעם שזכו לזה הוא כמו שא' חז"ל יש שקונה עולמו בשעה א' וכ' [ירמי' ב] זכרתי לך חסד נעוריך וגו' שהיו מסירת הנפש אצל כאו"א, ועיקר שהי' גובר הרחמים עליהם מאוד, וזה שא' כאן, אתם ראיתם פי' הרבה ראיית, וראיית גדולות ראיתם בזה אשר עשיתי למצרים, ואשא אתכם פי' הגבהתי אתכם יותר מעל כנפי נשרים, כי הנשר יעוף עד לשמים, אבל אתם, הגבהתי אתכם כ"כ עד ואבא אתכם אלי דייקא שזכיתם לאמר זה אלי, ועתה וגו' ר"ל עד כאן הי' זאת מרחמים וזכות אבות ומעתה, ואתם דייקא תהיו לי וגו': (יט), **משה ידבר** וגו' וא' חז"ל [ברכות מה] מנין שאין המתרגם רשאי להגביה קולו יותר מן הקורא שנ' משה ידבר וגו' שאין ת"ל בקול, ומת"ל בקול בקולו של משה ומקשה תוס' היכי מייתי ראי' ממשה שהוא הי' המתרגום ע"ש, ובמהרש"א, וי"ל לענ"ד, דידוע דקולו של משה הי' הולך על כל מחנה ישראל, ולא הי' דבר זה טרחא למשה כלום, שהכ' הורה כאן שהי' ע"פ נס, ופי' משה ידבר כמנהגו בלא הרמות קול כלום, רק אלקים יעננו בקול פי' אחר שיצא הדיבר

ממשה

יתהלל חכם וגו' פי' בחכמת עוה"ז וכן בגבורות הטבעי וכו', וזה שא' אז דייקא בעת שיפרסמו נסים האלה וידעו כל האומות כי לה' המלוכה ומושל, נבהלו עי"ז אלופי פי' החכמים ע"ד הכ' [תה' ק] אלופינו מסובלים אדום פי' שהחכמה הוא מלך אדום בעניני עוה"ז, אילי פי' הגבורים מואב שנקרא כן ע"ש מ, אב [בפ' וירא] והיינו הגבורה הטבעי וכדאי' במשנה דעדיות [פ"ב] נמגו וגו' דאי' במ' כל מלכי ארץ לא היו נקראים מלך בעת ההוא עד שקנו להם אחוזה בארץ כנען ורק ביושבים בארץ כנען בזה הראו את עושרם: תפל וגו' פי' אימתה כאלו בעל העונש נגד פניה', או שעכ"פ יהי' להם פחד פן יענשו ממרומים, וידוע שלע"ל יהי' הנסים ביתר שאת וביתר עוז שכ' [ירמי' כג] ולא יאמרו עוד חי ה' אשר העלה את ב"י ממצרים וגו' וזה שא' על לע"ל, כשיהי' בגדול זרועך, אז ידמו כאבן כלומר כאבן גדול מונח על לבו של כאו"א מצרות רבות, וזה יהי' ג"פ שיביאם ד' יתש"ו את עמו לא"י, דהיינו עד יעבור כעת לא"י, ועד יעבר בימי עזרא, וע"ז מרמז בא' עם זו קנית לא כדעת המן ימ"ש שרצה לקנות את ישראל, ועל פעם ג' א', תבאמו לע"ל וע"ד הזוה"ק [בפ' שמות סוף דף רלט ע"ב] עה"פ נפלה לא תוסף קום בעצמו רק הקב"ה יוקים לה וזה שא' תבאמו אתה בעצמך, ל"כ ב"פ לאשונים כ' עד יעבור, ופי' ותטעמו לא כמו שנטעת אותם מקודם שהמה נטועות נשברו ונפלו ואבדו, אלא שיהיו מכון וגו' ואתה לבדך תמלך לע"ו: כי בא וגו' י"ל כמו הפזמון מסיים במה שפתח, כן הכא והכוונה משום שזהו סימן טוב על גאולה עתידה בב"י, כי אפי' אם עבודת ה' נתמעט בכל דו"ד בעוה"ר ועי"ז נתיאשו מן הגאולה, ע"כ א' ה' ימלך על כל העולם לע"ו, וראי' כי בא סוס וגו' ואז טען השר של מצרים הללו עע"ז וכו' ואעפ"כ גבר רחמיו, כן ירחם עלינו בב"י אמן (כה), [ושם נסהו ע' זוה"ק פ' נשא דף קכד ע"ב]: (כו), אם שמוע תשמע וגו' וק' אחר כל הקיום הטוב הזה יהי' השכר כל המחלה וגו' ותו לא, וי"ל, מן תיבת והישר מתחיל השכר והיינו אם באמת שמוע תשמע לקיים, אז תזכה והישר וגו' [ועי' י"ב שערים דרוש ז'], עי"ל דידוע מש"א חז"ל [קידושין לט] שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וגם אין צדיק בארץ וגו' וגם א' [ע"ז ד] עה"פ [עמוס ג'] רק אתכם ידעתי וגו' ע"כ אפקוד עליכם וגו' פי' אפקוד מעט מעט ע"פ המשל, ואה"כ כאן שלא יענישו אתכם בפ"א על עבירות, אם יעבור ש"ו אלא מעט מעט, וזה שא' כל המחלה כל דייקא כי אני ה' רפאך בין כל מכה ומכה ר"ל וכדאי' במ' שע"ז התפלל יאע"ה ורוח תשימו בין עדר וגו', אמנם י"ל שכאן ה' עיקר ושורש מכל הברכות ופי' כל המחלה זה בריאת הגוף, כי אני ה' רפאך זה בריאת הנפש: (טז), ד, למען אנסנו וגו' פי' כי הבעל תאוה רוצה טעם בשר טעם יין, אבל הצדיקים לא רוצים אלא טעם לחם, כי בהתגברות תאות החומרי, ימעטו תאות הנפשי, וכן להיפך וזהו למען אנסנו באכילה זו. עי"ל, שידוע שכל מלך בו"ד ממעט מכל מעות חקי עבדיו אשר מגיע להם לכל חודש, בכדי שאם יבואו לידי זקנה, או לא יוכלו לעבוד עוד. אז יתן לכ"א חלקו משלו, והנה חז"ל א' כלום נתנה תו' אלא לאוכלי מן, וא"כ איך יזכו דורות אחריהם לעוה"ז שאין להם תורה כ"כ, ובאם אין תו' אין ראוים לקמם, ע"כ נתן הקב"ה את המן שבו כל מיני טעמים, ובצ"ם הצדיקים לא רצו לטעום טעם טוב בכדי להשיג גדולות מהנפשיות וכנ"ל, ועי"ז נשאר מלחם חקם, ממה שחסרו לעצמם, לדורות, וזה שא' למען אנסנו, פי' שזה הלחם יהי' על מעשה הנס לדורות הן הילך בתורתי, והן לא ילכו בתורתי יהיו נזונים מאוכלי המן אשר הצדיקים הותירו לדורות משלהם, ובפ' עקב מפרש הכי יותר שני המאכילך מן במדבר וגו' למען ענתך, ולמען נסתך, להטיבך באחריתך דייקא, ובפשיטות י"ל, כי עיקר מניע לקיום התוה"ק מה

שצריך אדם להביא טרף לביתו, ועל פת לחם יפשע גבר וגם יאע"ה התפלל ונתן לי לחם וגו' כלומר כ"א זה חסר קשה מאוד לקיים התוה"ק וא' אם אין קמח אין תורה, ושפיר אה"כ באם לא יחסר להם מזונות למען אנסנו, כי אז יוכל לעמוד בנסיון נגד היצה"ר: (ז), ונחנו מה וגו' [עי' יב שערים דרוש יא] וי"ל בפשיטות כי המה ראו את כל מעשה הגדול והנורא ע"י מו"א עד ויאמינו בה' ובמשה, וזהו ונחנו מה בלשון גדלות כלומר הלא אתם, התגדלו אותנו מאוד, ואיך אתם או' כי הוצאתם וגו' להמית. או יאמר תיבת מה בלשון שפלות כמו מי דוד וגו' [שמואל א כה] וכן מה, כלומר איך אתם משפילים כבודינו כ"כ אם אתם מלינים עלינו אשר פסת ערך ובליעל לא יעשה זאת: (טו), מן הוא פי' שחקרו ע"ז, אם הוא יש מיש, כמו כל מאכל שבעולם כמו חטים שהמה מחטים משבעת ימי בראשית וכן כ"ד, ויאמר משה אליהם הוא הלחם אשר נתן ה' פי' יש מאין ואף שחז"ל א' [פ"א פ"ה] שהמן נברא ביהש"מ עכ"פ כעת הי' יש מאין, ע"כ קראו מן כמו בש"ס מני מתניתן כלומר מידם גדול: (כט), אל יצא איש ממקומו של הקב"ה שהוא מקומו ש"ע שיהא דבוק בקדושה כה"י [עי' זוה"ק פ' ויקהל דף רז]: (יז), ד, עוד מעט וסקלני, וק' מה הו"ל לעשות אם היו רעבים גם צמאים, וי"ל דידוע להשיג גדולות צריך אדם פרישות וסגיפות וא' חז"ל כל היושב בתענית נקרא קדוש אם אין בהם ביטל תו', וכן יעקב אע"ה התפלל ונתן לי לחם לאכל פי' לאכל אם יהי' כבר בתענית איזה ימים שכבר א"א בלא אכילה, אז יזמין לו הקב"ה להחזיק גופו שעי"ז יעלה נפשי במעלות התרוממות, וכן בבגד, ולכן א"א לפטור אדם א"ע לומר שא"א להיות בתענית, אלא הוא צריך לעשות כ"מ דאפשר, ואם הוא בתענית וא"א לגמור, אז א' חז"ל נאנסה פטור, וכה' בכ"ד השייך לעבודותינו הק', וכאן מיד שהי' חסר לחם, ומים, צעקו, ע"כ א' משה, מה אעשה לעם הזה, הלא עדין, עוד מעט יסורין להם, והמה רוצים לסקליני, וי"ל נמי תיבת וסקלני הולך עכ"א מישראל שנ' למה זה העליתנו וגו' להמית אתי דייקא וזהו עוד מעט יסורין וא' כ"א שאני רוצה להמיתו ולסקלו: [והי' כאשר ירים משה ע' פי' תצוה ופי' חקת], (יג), ויחלוש יהושע וגו', מה שלא כ' ויהרוג וגו' עי' רש"י, וי"ל שידוע ששר עמלק הוא סמ"ל והוא היצה"ר, ויעקב אע"ה בעת שלחם עמו כ' וירא כי לא יכל לו פי' שיעקב ראה שלא יכל לו לבטלו, ע"כ נתייגע, וע"כ ויגע המלאך בכף ירכו, ושפיר כ' ויחלום, עד שירחם ה' יתש"ו, ואז יקוים תמחה את זכר עמלק בב"א [וע"ל וסוף פי' כי תצא]:

פ' יתרו, וישמע יתרו פי' רש"י מה שמועה שמע ובא, קריעת י"ס ומלחמת עמלק, וק' למה דוקא שני אלה שהמה דעת ר"י, ור"א, בזבחים [ע"ש דף קטז ובמהרש"א], וי"ל דהנה ק' להבין מש"כ רש"י בפ' בשלח עה"פ ויבקעו המים כל מים שבעולם כי כן הוא במכילתא וכן הוא ברש"י [בתה' קיד] עה"פ הירדן יסוב לאחור, שיבשו כל הימים שבעולם, וכי עביד הקב"ה נסים חנם, ועוד ק' ע"מ דאי' במ' והובא ג"כ ברש"י סוף בשלח עה"פ ויחלוש יהושע במה החלים אותם, חתך ראשי הגבורים, והשאיר את החלשים, וק' הלא מ"ע בתוה"ק מחה תמחה וגו' וכ' [שמואל א טו] ולא תחמול עליו וגו', וי"ל ע"פ דמיון בן גביר גדול שהשיג נכון איזה מאות אלפים ר"ט, והתחיל במוסחר גדול, מוכרח הוא להודיע מסחרו הגדול בקורות העתים רבים את שמו ואת שם מקומו, ואת עניני מסחרו, א"כ סוחר ישן שהוא ג"כ גביר גדול, א"צ לבשר בקורות עתים כלום, כי כבר נודע בשערים, לכן בעת שבחר ה' יתש"ו בעמו בנסים גדולים אשר עדין לא נשמע שמץ מנהו, ורצה הקב"ה לפרסם בעולם, וקורות העתים לא הי' בימים

היו נרשמות וכו' ומה שלא נ' בהגדה ר"י או' כמו במ', מצינן כן [ב"ק נט ע"ב] ר' יעקב משלם חצי נזק, אבל קריעת י"ם לא הי' של המטה ובמילא לא נרשם על גופות מצרים, והטעם כי הלכו למיתה וטבעו בי"ם וא"כ מנ"מ, ושפיר מפרש המ' הרם את מטך כנ"ל ומתחילה שברו שיש כח דלעילא במטה וכן נקרא מטה אלקים, ואין זה כח של משה, שידוע שהשם הגדול ב"ה הי' חקק בו ואח"כ לקחו מג"ע וכו', אבל כאן ראו כח של משה בלא המטה ע"כ ויאמינו בה' ובמשה, שיש לו כח אלקית משום שהוא עבדו נאמן ביתו: (טו), א, אז ישיר וגו' ובפ' חקת כ' אז ישיר ישראל והוי משה בכלל ולמה כ' כאן משה בפרט, אמנם ק' עוד שלהלן כ' ותקח מרים וגו' למה א' דוקא הפסוק ראשון שא' משה אשירה לה' וגו' ולא א' מאחרי הפסוקים שבשירה, עוד ק' דאי' בגמ' [סוטה יב, מגילה יד] אחות אהרן ולא אחות משה וכו' מלמד שהיתה מתנבאה כשהיתה אחות אהרן, וא' עתידה אמי שתלד בן שמושיע את ישראל וכו' ע"ש, וק' למה דוקא כעת אה"כ אחות אהרן, אמנם דקדקו חז"ל בגמרות הנ"ל ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו, מה יהי' בסוף נבואתה ולא א' סתם מה יהי בנבואתה, שמרים הנביאה ראתה כמו שמשה יהי' משה ממים כן יהי' הסוף גאולת מצרים, וכאן נשלם נבואתה לכן כ' כאן דוקא אחות אהרן וכו', עוד ראתה שיציל משה את ישראל ממים ויביאם למים זה התוה"ק שנקרא מים שנ' הוי כל צמא וגו', וע"כ במרה בפסוק זה סוס היינו מצרים ורוכבו זהו משה וישראל, ופי' רמה, למצרים השליך, ומשה וישראל רמה מלשון רם שירוממהו ע"י מים, ולכן כ' כאן אז ישיר משה דייקא על נס שלו שניצל ממים וכאן הי' סוף הנס וכנ"ל, וגם וב"י, כ"א לא הי' קריעת י"ם, אז הי' ח"ו כל הנסים לשוא, וזהו אשירה דייקא בלשון יחיד כי גאה גאה פי' כמה פעמים הראה לי גאותו, יתש"ו וכו' וכנ"ל: עזי וגו' השילך הוא מישועת ישראל, לישועת עכו"ם, כ"א הקב"ה מושיע את ישראל אז יכולין לעבוד הקב"ה וא"כ הישועה הוא ב"פ בעוה"ז ובעוה"ב וזה שני ישראל נושע בה', אז הוא תשועת עולמים דייקא לשני עולימות, משא"כ בשאר אומות, וחז"ל א' [מנחות כט] שעוה"ז נברא בה' וי"ל הטעם דהיינו באתא קלילא דלית בה משמא מכל ה' כלי מבטא, כי הכל הבל, ועוה"ב נברא ביוד, שהוא הקטן שבאותיות והיינו מי שמקטין א"ע בעוה"ז זוכה לעוה"ב וה"ד כי בי"ה, ה' צור עולמים דייקא בשני אותיות אלה י"ה ברא שני עולימות וזהו עזי בשעה שהוא עוז לנו, וזמרת שמכרית השונאים, כ"ז משני אותיות י"ה, ויהי לי לישועה כלומר שהישועה לי באמת בשניהן עוה"ב: זה אלי וגו' עבד שהוא אצל מלך אדיר צדיק בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו בע"ה צ"ל כל מעשיו של עבד בנאוה, וזהו זה אלי וגו' וכמ"כ אם המלך הזה הוא אביו צריך לרומם אותו בכל מעשיו, וזהו אלקי אבי שזה אלקי הוא אבי [וא"ת א"כ צריך לנקוד אלקי, אבל מצינן כן הרבה במקרא] או יאמר, אם זכיתי לומר זה אלי, עכ"ד מקטן ועד גדול בע"ה צריך אני לקיים ואנוהו יותר ע"ז אם אני זוכה לומר אלקי אבי כמש"א הקב"ה בדיבר ראשון למשה אנכי אלקי אביך וא' חז"ל [ברכות ז'] צב"צ טוב לו ובצ"ם בזה בא למעלה התרוממות גדול וארוממנהו: **ה' איש מלחמה** פי' הוא ראש המנהיג המלחמות וישועתם שנ' [משלי כא] סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה וזאת יהי' עד שיהא ה' שמו במילואו ד' אותיות ע"ד הכ' כי יד על כס וגו' וגילה כאן קצת הכ' אהי' אשר אהי' וכו' ולא ישא גוי אל גוי חרב וגו': **מרכבת פרעה** וגו' מספר גבורות ה' ית' אע"פ שנפלו לים כדונו ב"ד מיתות בד' כי כת א' מתו ע"י הים מיתת חנק, וכת א' טבעו בי"ם פי' רש"י שנעשה הים שמר וצ"ל שמר רותח וכ"כ הפייטן בז' ש"פ באו באש ובמים וזה שריפה, וכת א', תהמת נעשה כחרב ויכסימו מלשון כסום יכסמו את ראשיהם [יחזקאל מד] כן נקרא שתיך שער שלהם ופי' יכסימו שכסם ושתך אותם, וזהו הרג, וכת א' ירדו במצולות כמו אבן דייקא פי' כמו שנתן אבן גדול על לבו, כן הי' המים עליהם כמו אבנים והרגם [ע' רש"י עה"פ קפאו] ולא אמר אבנים כי כן א' חז"ל [סנ' מה] נוטל את האבן ונותנה על לבו, והיינו כאו"א נידון כפי המיתה הראוי לו: **ימינך ה'** וגו' פי' המנצח במלחמה על אויבו אף שהאויב הוא גבור, זהו כח גדול מה' יתש"ו, יותר ע"ז אם בא פרעניות על האויב מה' לא מצד המלך המנצח כלום, אלא מעצמו נופל, אז בע"ה צריך להכיר הנס וזה שא' שני פעמים ימינך ה' פי' שאתה מחזיק ליושר ולימין במה שאתה נאדרי דייקא שאתה נותן לי כח אדיר להתגבר על האויב ולפעמים ימינך פי' שאתה מחזיק ליושר ולימין תרעץ אויב שאתה משלים ותרעץ את האויב, ולא מצדי כלום: **וברב גאונך** וגו' פי' ואף שיש מינים שמכחישים גם בנס השני הנ"ל, אבל כאן כל העולם מודים כי רק וברוב גאונך וגו' היינו בעשר מכות, תשלח וגו' היינו בי"ם: **וברוח אפיך** מוסף על אשר א' מקו' תשלח חרונך והיינו ברוח חרון אף אשר הי' על מצרים מאוד, נעשה נסים גדולים לנו ונערמו מים וגו' וכל הפסוק הזה א' על נסי ישראל, ופי' בלב תוך ים, וכדאי' ביומא דף ד' [וע"ל פסוק טז]: **אמר אויב** פי' כי ברוב מלחמות העולם ילכו הבעלי מלחמות רק ע"י צוות המלך ולא מחמת שנאתם כלום. לכ"כ במצרים הי' כאו"א מהן אויב מצ"ע, [וע' סוטה מב עה"פ אתם קרבים וגו' על אויביכם] לכן כ' בלשון יחיד, ומהן כלו ג' אלה יחד, א', ארדוף רדיפת הנפש, ב' אשיג להרוג, ג', אחלק שלל וכהמן שא' להשמיד לאומה אחרת, וא"ל להרג, ולאבד הונם, ויש שלא הי' רוצים ג' אלה יחד, עכ"פ היו רוצים אחת מג' אלה או שא' תמלאמו נפשי דייקא היינו להשמיד, או שא' אריק חרבי להרוג או שא' תורישמו ידי לקחת הונו: **נשפת** וגו' פי' כאדם שיש לו חוש ריח גדול וכאשר בא אל הבית א' מיד מכל דבר הריח הנמצא בבית, וכש"כ המרסון, והנה ידוע שיש נפש רוח ונשמה נפש הוא בכל חי כי הדם הוא הנפש רוח הוא בכ"א, נשמה הוא בישראל, וזה שא' נשפת ברוחך מכל אחד הדעה רע שבקרבו, ודנת אתו לפי רעתו, וכמו ים שמתו ביסורין גדולים וקטנים, וגם נצלו ע' רש"י: **מי כמך**, פי' אף שיש בעוה"ז שרים צדיקים גדולים שכל מעשיהם בצדק ובמשפט, אין לדמות כלום למש"כ אל אמונה ואין עול וגו' ופי' באלם בשרי מטה [כמו אילי מואב] ומי כמך בשרי מעלה, נורא וגו' כי אין שייך לומר שהקב"ה עושה פלא, כי היפלא מה' דבר, רק נראה לב"א כפלא, ועוד הלא הכל בצדק ובמשפט, ובמידה שאדם מודד וכו': **נטית** וגו' מפרש טעם ב' הנ"ל שזהו עיקר, כי אתה היית נוטה דעתך הימין היינו ע"צ האמת, על מצרים שתבלעמו ארץ, ועל ישראל נחית וגו': **נהלת** וגו' כי רש"י וא"ת לי נושא וסבל ולא דקדק וכו'. לענ"ד כאן פי' הת"א בקיצור מה שמפרש התרגום יב"ע בפ' יתרו עה"פ ואשא אתכם על כנפי נשרים ע"ש וכן אי' במ' ובזוה"ק ובל"ז אין שייך הפסוק זה לכאן, וע"כ צריך הת"א לפרש כן [וע' בסוף אגדות ריב"א על הגדה מש"כ בס"ד]: **שמעו** וגו' ירגזון י"ל לשון רגז על עצמם שלא זכו לראות נסים כאלה, יותר מזה הפלשתים אחזו חיל זהו צער גדול, כי מש"כ ולא נחם אלקים ד"א פלשתים וא' הטעם כי קרוב הוא ק' דהול"ל הטעם שעדין הי' ספר מנס קריעת י"ם, וצ"ל שאם הי' נחם ד"א פלשתים הי' נסים אחרים לאבד את מצרים, וא"כ שמ"ת מדהקיף הקב"ה ויסב דרך המדבר י"ם שמ"ת שהפלשתים שפלים ונבזים ולא ראוים לראות נסי ד' יתש"ו ע"כ חיל אחז וגו': **אז נבהלו** וגו' י"ל ע"ד הכ' [ירמי' ט] אל יתהלל

מא"מ לא"י, לכן תקנו הסיבה למצה ויין סימני גאולה כי מצה ע"ש שלא הספיק וגו' ויין הוא כנגד ד' לשונות הגאולה שבכח הנ"ל שנתחזקו ישראל בתו' ומצות ע"י היסב יזכו לגאולה עתידה, עי"ל ע"ד שא' חז"ל אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה וכו', דאי' בגמ' [ב"ב ח'] רבי פתח אוצרותיו בשני בצורות דחק ר"י וכו' בתר דנפק יתיב רבי וקא מצטער וא' אוי לי שנתתי פתי לע"ה, וק' למה מיד נתן לו הלא שמע שהוא ע"ה, ועוד איך עבר לפני עור וגו' וכי אל תלחם לחם רע עין וא' אדמ"ו מהר"ש ז"ל הלא א' אסור להנות מע"ה וכל הנהנה מע"ה וכו' לכן כשנכנס ר"י ושאלו קרית וכו' הי' רבי מתמה הלא הכרוז יצא שאל יכנוס ע"ה כדאי' שם, והי' דנו לכף זכות שלא רוצה להנות מד"ת ובל"ם יאמר תורה לאחר אכילה, אבל בתר דנפק דייקא ולא א' ד"ת כלום, אז א' אוי לי וכו' וזה שא' אל יפטור דייקא אדם מחבירו כלומר מקו' שיפטור פטור כי אולי נהנה עי"ז אבל עכ"פ אל יפטר וכו' נמצא קו' הפטורה צריך לעשות רושם שיזכרו, והנה עד כאן עדין לא הי' עושה רושם גמור כי עוד א' מה זאת עשינו נמצא שלא הי' לבו שלם בד' עדין ע"כ ולא נחם וגו' כי א' אלקים דברו של פרעה מתחילה [בפי' שמות] פן ירבה והי' כי תקראנה מלחמה, כן ממש א' הקב"ה על פרעה פן ינחם העם ערב רב של מצרים בראתם מלחמה ונוסף גם הוא על שנאינו ושבו עי"ז למצרים, ע"כ ויסב אלקים וגו' לעשות רושם במצרים שמתוך כך זכרו לעולם, ומתוך כך גם הם גם ערב רב לא יתוספו על שנאינו: (יט), ויקח משה את עצמות וגו' תיבת עמו נראה כמיותר ועוד ק"ל כפי מה שכ' בסוף הס' דרוש עה"ת מהרי"ל פי' עמו התחברות לגמרי אבל תיבת אתו אינו חבור לגמרי אלא כעת, [ע"ש ביאור הפסוקים] והנה חז"ל א' עה"פ [סוף יהושע] ואת עצמות יוסף אשר העלו ב"י ממצרים והלא משה העלה מכאן שאין מצוה נקראת וכו', א"כ הול"ל כאן אתו שאין משה קברו, וי"ל דרש"י כ' [בפי' בלק] עה"פ לך עם האנשים סופך כסופם כלומר אף שהאנשים הלכו לקלל, והוא הלך לברך אין שייך תיבת עם אבל המלאך מרמז על סופם שוים, שע"ז ג"כ שפיר הלשון עם, וע"כ כ' כאן עמו בתחילתו דהיינו סופו כסופו לכל טוב הלשון וכשא' עה"פ [שמואל א כח] ומחר אתה ובניך עמי דייקא בתחילתי [ברכות יב]: כי השבע וגו' וק' למה דוקא משה הלא השביע כל ישראל שני' והעליתם, אף שזהו דומה למש"כ ושחטו אתו כל קהל וא' שלוחו ש"א כמותו [קידושין מא] אבל הו"ל לעשות שליח מאלפי ישראל, ונ"ל משום ששקול משה כנגד כל ישראל, והנה רש"י מקשה ולמה לא השביע בניו וכו' וק' למה לא מקשה רש"י זאת סוף פ' ויחי, וי"ל שיוסף חשב שהקב"ה ירחם עליהם מיד, ואף שהגזירה הי' על ת' שנים כ' [בפי' שלח לך] יום לשנה וכש"כ במדה טובה שהוא מרובה ממדת פרעניות ורמז' שא' פקד וגו' אתכם דייקא, אבל כאן כ' כפל כי השבע השביע ונ"ל שישביע הדורות זה אחר זה וא"כ שפיר ידע יוסף אריכות הגלות ונ"ל פי' אתכם הדור האחרון ושפיר מקשה רש"י עוד יש לפרש הכ' שידוע שהרמב"ם ז"ל מחשב אמונת ביאת משיח לשורש האמונה, ואף שבעל עקרים חולק [פ"א] וכ' דאי' מגמ' שני' שהלל או' אין משיח לישראל וכו' ע"ש, ז"א, כי רש"י פי' שם [דף צט] כוונת הלל שהקב"ה ימלוך בעצמו [וע' זוה"ק פ' ויקרא דף ו' פי' עה"פ נפלה לא תוסיף וגו'] והאמונה זו באמת מחזק על עבודת הקו' וזה שאה"כ כאן, ויקח משה וגו' וא"ת למה לא צוה יוסף את בניו לשאת אתו מיד לא"י וקו' רש"י ומתרץ הכ' כי השבע השביע פי' שעשה זאת בכיון שישביע כ"א את בניו אחריו ויאמר שיבא הגואל להם ויאמר פקד יפקד וגו' ובזה יהי' חיזק אמונה וא"כ והעליתם וגו': (יד), ג, ואמר פרעה וגו' אף שהקב"ה הי' יכול לחזק לבו בל"ז אבל

הכ' הורה נס בתוך נס כי כבר ראה יד ה' עליו לרעה והול"ל לא לחנם שבו ישראל, אם לא להכותו עוד ואעפ"כ יאמר סגר עליהם המדבר מקום הפקר: (יג), לא תספו לראתם וגו' וק' הלא כי ויצא ישראל את מצרים [ע' יב שערים דרוש יב] י"ל שבאותו יום א"ל כן, וראו מצרים מת ביום ההוא שא' כאשר ראיתם את מצרים היום דייקא וה"ד ויושע ה' ביום ההוא דייקא ביום שא' משה לא תספו ואפי' לילה שלפניו נקרא ג"כ יום אחד שנ' ויהי ערב וגו': (טו), מה תצעק וגו' אף שהקב"ה מתאוה לתפילתן ש"ל לפעמים לא מועיל תפילה לחוד וצריך להיות מסירת הנפש אם הוא דבר גדול ולפי הנס הגדול כן צ"ל מסירת נפש גדול וכמו במכות בכורות הי' מסירת הנפש בשה ששחטו שזה הי' ע"ז של מצרים כש"כ כאן בנס הגדול מאוד באבדן כל מצרים וקריעת י"ס לישראל, ע"כ בעת שצעקו ב"י אל ה' ובל"ם משה עמהם א"ל הקב"ה מה תצעק אלי פי' עתה לא יועיל תפילה לחוד אלא דבר וגו' ויסעו לתוך הים במסירת נפשם, וע' במ"כ, עי"ל דאי' בגמ' [תענית ספ"ג] שמואל הקטן גזר תעניתא וקודם התענית בא הגשם א"ל שאין שבח להם ע"ש המשל וזה הי' שלא יתגאה העם, אבל כאן רצה משה לצעוק בתפילה א"ל טרם תקרא אני אענה אעפ"כ יהי' לשבח ויסעו: (טז), בתוך הים פי' שהי' שביל באמצע וים מג' רוחות [יומא ד' ע"ב שני' ושנים דייקא להם חומה, לסתר פי' האפיקורסין שאו' שהי' עבבע אורך פלוטע]: (כז), לאיתנו א' חז"ל לתנאו כי תנאי הותנה במ"ב וכו' וק' א"כ למה כ' וינעקו ב"י, והו"ל לנוס מיד כשראה את ישראל, עוד ק' למה כ' זאת כאן ולא כ' אצל ויבקעו המים, עוד ק' ע"מ שאחז"ל עה"פ הים ראה וינס ארונו של יוסף ראה, והלא תנאי הותנה, וי"ל משום שהתנאי הי' על ישראל, וכאן הללו עע"ז וכו', עד וינעקו וגו', ואעפ"כ לא הי' הנס עד ראה ארונו ש"י, כי השבע השביע את ב"י והמה קבלו עליהם שלא לצאת ממצרים בלא ארונו בשבועה, ע"כ הי' צריך שני אלה ואם לא ישב הים על מצרים אז הי' כל הנס חנם ע"כ כתב כאן התנאי, אמנם י"ל בד"א כי הגזרה הי' על ת' שנים, וא"כ הי' התנאי על הים, ג"כ על ת' שנים והמה יצאו לרד"ו שנים, ע"כ לא נס הים, אמנם כ"ז שייך אם יצ"מ הי' מצד הרחמים ויצאו שלא בעידנא, אבל יוסף השביע את ב"י וא' פקד יפקד אלקים דייקא והיינו מצד הדין, א"כ היו פטורין מלקחת עצמותיו, וגם איך הי' הנס שנשא ארונו ש"י על נילוס אם לא יצאו בדין כשבועת יוסף, וע"כ נ"ל שיצ"מ הי' בדין והיינו ע"י קישוי השעבוד, או ע"י ספו"ר והי' הרוב משלים לת' שנים, ע"כ שפיר א' מחמת שראה ארונו ש"י ושמ"ת שבדין יצאו ע"כ וינס, והנה הי' הגר"א בל"ז, לומר כמו שגבר רחמים ליצ"מ כן מחמת וינעקו ב"י גבר הרחמים ג"כ שיבקעו המים, אמנם א"א לי"כ על וישב הים על מצרים וכמו שטען השר ש"י הללו עע"ז וכו' לכן כ' דוקא כאן וישב הים לאיתנו כי מכאן דוקא ניכר עיקר הנס ופי' לאיתנו לתנאי לנוס, כי התנאי הי' לאיזה שעות, והכל הי' משום שראה ארונו ש"י ושמ"ת שבדין יצאו וכנ"ל: (לא), וייראו וגו' ויאמינו וק' הלא האמונה מביא ליראה ועוד ק' הלא כבר כ' ויאמן העם, וי"ל שכל מה שיוגדל היראה יגדל האמונה כאלו אין זה האדם שהי', וכ' כאן האמונה הגדולה שזכו עי"ז לומר זה אלי ואנוהו [ע' באגדות ריב"א על ובמורא גדול]: ובמשה עבדו, והטעם משום שכ' ואתה הרם את מטך ונטה את ידך ואי' במ"כ שלא יאמרו משה צריך למטה דוקא ע"כ א"ל הרם פי' השלך ורק נטה את ידך, ואע"פ שאצל שאין ומשך לא הי' המטה צ"ל שהי' המטה בידו, כי ידוע שבמטה הי' חקק דצ"ך עד"ש באח"ב, ופי' בהגדה ר"י הי' נותן בהם סימנים פי' שהי' נותן בגופות ש"מ סימנים של כל מכה וכן אי' במ' תי' עה"פ שמו אותותם אותות [קו] ר"י או' המכות

היו

קא, ובספר שמות דף כ"ח ע"ב ודף כ"ט, ובס' במדבר דף קנא ע"ב, רכד ע"א הכל דפוס אמשטרדם הקטנים, ומצאתי ראיתי לכתוב קמיע קטנה, שישלב הפסוק ויעמוד פנחס ויפלל ותעצר המגפה עם אותיות יהו"ה, ויכתוב בטהרה, ובכוונה, לשמו או לשמה והמה ה' שורות ובשורה ו' יוכל לשלב שמו עם אותיות יהו"ה כמש"כ כאן שם יוסף כן יעשה בכל שמות ישראל והאות הנשאר מהשם יכתוב בסוף השורה:

ויתלה על לבו

הזהרה, החזן והקהל יאמרו בכ"י **וי יה עו מה ד**
ערב ובקר פרשת קטורת **פי יה נו חה ס**
כנדפס בסידורים במעמדות יום ראשון **וי יה פו לה ל**
מן וידבר וגו' פנחס וגו' עד ה' צבאות **וי תה עו צה ר**
עמנו וגו' וז"ל הזוה"ק פ' ויקהל דף רי"ח **הי מה גו פה ה**
ע"ב דלית לך מלה חביבה קמי קב"ה **יי וה סו פה**

כקטרת וכו' מלה דא גזרה קיימא קמי קב"ה דכל מאן דאסתכל וקרי בכ"י עובדא ופ' קטרת ישתזיב מכל מלין בישין וכו' ומכל פגעין וכו' וממותנא, ולא יתזק כל ההוא יומא וכו' [ובמ' הנעלם פ' וירא כ' שילכו יוד צדיקים לה' זויות העיר דהיינו ארבעים, ולומר פ' הקטורת ופ' קח את המחתה: (כט), ויהי בחצי הלילה אז יש שליטה גדולה לכל טומאה וכדברי רש"י הנ"ל, והיינו בעת שהי' כח גדול למכשפי מצרים, נגד הקדושה להמיתם, עי"ל הטעם תמות שעיקר הנסים כאלה יהי' לע"ל, וכ' [ירמי' יז] לכן הנה ימים באים וגו' וא' חז"ל שנסי מצרים יהי' כטפל ממה שיהי' לע"ל [ברכות יב] לכן כמש"כ ויחלק עליהם לילה שהי' לו ושלי' לבניו היינו התחלה במצרים ועיקר לע"ל ולכן הי' בחצי לילה שאינו שלם אלא כחצי דבר, וכן עי' במשכן וכליו בפ' תרומה שהי' ע"פ רוב בחצי אמה תרומז שעדיין הכל כחצי דבר, ומשום שישראל מונין ללבנה הי' בחצי לילה, עד והי' אור הלבנה כאור החמה ואז יהי' גאולה שלמה בב"א: (לא), קומו צאו וגו' י"ל על כפל הלשון שא' אח"כ ולכו שכאן הכיר שישראל המה צדיקים וכמו שפי' רש"י עה"פ ויצא יעקב יציאת צדיק עושה רושם: (מ) ומושב ב"י וגו' תקשים והלא לא היו אלא רד"ו שנים, והזקנים שינו וכ' ת' שנים [מגילה ט] עוד ק' הלא הגזירה לא הי' אלא על ת' שנים אח"כ מצאתי קו' זו במ"ת ובמ"כ, ומתרצים שהקב"ה חשב מעת שנולד יצחק אמנם החשבון ת"ל שנים קשה למצא, ורמב"ן כ' שנתוסף להם ל' שנים ע"י שחטאו, וי"ל לענ"ד ע"פ דמיון לבן מלך שסרח בן מלך במלחמה ואח"כ נשבה וכ' המלך גואל הדם משפטו שישב בבית הסוהר כמה שנים ויתנו על רגלי שלשלת של ברזל כמה שנים, ויתנו לו לחם צר ומים לחץ כמה שנים, סכום השנים, עשרה, ובקשו מהמלך לפרש דבריו, אם כל או"א יהי' עשר או הכל ביחד, וכ' להם הכל ביחד לא יהיו יותר מחמשה שנים, ושלשלות על רגליו ג' שנים ראשונים, ומשום שכל אחד מהעונשים האלה יוכל להיות זה בלא זה לכן כ' עשרה שנים, כן כ' [בפ' לך לך] כמה מיני צער, כי גר יהי' זרעך רד"ו שנים, ב', ובתוכו יהי' שנים ועבדים היינו בלחם צר כמו עבדים, ג', ועינוי הכל ביחד ת שנים ואפי' שעבדים, ועינוי, שהם בתוך רד"ו, מחשב כ"א בפ"ע, וא"כ אף שהיו רד"ו שנים היו ס"ה מן ג' מיני צער, ת"ל שנים במצרים, ואף שגזר הקב"ה ת' שנים, אמנם כ' וירעו לנו המצרים שיותר הרעו לנו מהגזירה, ומחשב למד שנים שעשו רעות גדולות [עי' פירשו בהגדה של"פ מש"כ שם בש"ד] ומתורץ כל הקו' [ועי' רש"י בפסוק ויהי חשך אפילה וגו' ראי' לפי' הנ"ל]: (יג), ט, והי' לך לאות וגו' א' חז"ל [ברכות ו] מנין שהקב"ה מניח תפילין שנ' נשבע ה' בימינו ובזרוע עזו, ומסיק בגמ', כי מי גוי גדול בחד ביתא, אשריך ישראל, ומי כעמך ישראל בחד ביתא, או

הנסה אלקים בחד ביתא, ולתתך עליון בחד ביתא, להבין מעט בזה, י"ל, ידוע שהקב"ה ברא ה' עולמות אבי"ע, ויש לדמות שאצילות הוא ק"ק כמו רצון המחשבה, בריאה הוא עולם הנשמות ונקרא עולם המחשבה, יצירה הוא עולם המלאכים ונקרא עולם הדיבור שהוא שירה וקדושה, והעוה"ז הוא עולם המעשה, ואי' במ"ר באיכה עה"פ וילכו בלא כח בזמן שישראל עושין רצונו ש"מ מוסיפין כח בגבורה ש"מ וכן אי' כמה פעמים בזוה"ק שישראל מחזיקין ונותנין כח במעש"ט בכל עולמות, ונ"ל לאדם רצון המחשבה לעשות הטוב, ומחשבות קדושות אצל העשיות הטוב, והדיבור בתו' ובעבודה, וקיום המעשיות, וכזה מרמזים ד' בתים שבתפילין, שמע שיקבל עליו עול מ"ש כנגד עולם רצון המחשבה, והי' אם שמע שיקבל עליו עול המצות במחשבות קדושות כנגד עולם הנשמות, קדש, לא בכור אדם והבהמה לבד אלא כל בכור, בכורי אדמתך ראשית דגנך וראשית דעת לדבר בכל עניני יראת ה', והיינו קיום הדיבור הטוב, ולכן כ' בפ' זו למען תהי' תורת ה' בפיך דייקא וכמו שאי' ברש"י עה"פ יא, והי' כי יביאך שפי' קדש הוא באמירה, ולא קדשו בכורים במדבר, רק אם יאמרו במדבר, יזכו לקיים בא"י וכן כ' והי' כי יבאך וגו' אז והעברת, וזהו בפיך הנ"ל שיאמרו תורת ה' בפה, מה שלא כ' כן בפ' והי' כי יביאך כי רק בא"י הי' קיום המעשה מכל התוה"ק [ועי' רש"י בפ' עקב על הפסוק ושמתם את דברי אלה] והקב"ה מניח תפילין שנותן כח לעמו בד' אלה, כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו וגו' היינו שנותן להם כח לדבק בעולם ק"ק רצון המחשבה, אשריך ישראל וגו' עם נושע בה' שכל מחשבותם בעניני ה' ובישועתו מה שהקב"ה נותן להם כח לזה, או הנסה אלקים לבא לקחת לו וגו' עי' התוה"ק לקיים ודברת בם יומם ולילה, ולהתפלל לפניו תמיד כ"ז הוא מכח ה' ית"ש, ולתתך עליון וגו' ע"י קיום המעש"ט [וע' זוה"ק פ' ויקהל דף רטו ע"ב]: [ע' בפ' במדבר עה"פ כי לי כל בכור]:

פ' בשלח, ויהי בשלח וגו' פי' רש"י אם הלכו בדרך ישר היו חוזרים וק' דהול"ל שמא היו חוזרים כמש"כ פן ינחם העם, אמנם ק' הלא נסתרות לה' אלקינו ולמה כ' פן ע"כ פי' רש"י שבל"ס היו חוזרין וכמו אם אדם או' עתידות שיהי' רע, א', ח"ו, כן פי' פן כאלו א' ח"ו ינחם העם, עי"ל ע"ד חז"ל הכל בידי שמים חוץ מי"ש, וא' [נדה טז] ואלו צדיק ורשע לא ק', ע"כ א' פן כי זהו תבחירת אדם, ואעפ"כ פי' רש"י היו חוזרים כדאי' ברמב"ם ה"ת פ"ה ה' ע"ש, כי פן אינו מספיק כי אפי' מדרך עקום פן ישובו למצרים אבל פן פי' קרוב לודאי, והנה א' חז"ל [פסחים צט] אפי' עני שבישראל לא יאכל עד שיסב ולא מצינן בגמ' סמך ע"ז מקרא רק אי' כאן במ"ר וז"ל ויסב אלקים את העם מכאן א' רבותינו אפי' עני וכו' עד שיסב [ודעת כאבי"ה דבזמה"ז אין להסב ואין הלכה כן עי' הגה סי' תעב ס"ד] וע' בנעה"ט כאן עה"פ ויסב ובזה יש לפרש המ"ר, אמנם י"ל ע"פ ידוע שעבודה סק' נ"ל מצד הקבלה וההרגל מנעורינו, ב', מצד החקירה, ע"י לימוד חכמת התוה"ק, ע"כ היו צריכים להיות מ' שנה במדבר שילמדו תורה בלי מניעה כלל כי הי' להם מן ובאר ושלו, ובכ"ז נתחזקו מצד ההרגל ומצד החקירה ואלו באו מיד לא"י זה עוסק בכרמו וזה בזיתו ובמניעות גדולות לא הי' חזק כ"כ, וזה שאח"כ כי קרוב הוא שעדין הי' א"א לילך לא"י מחמת קרובה, כי אמר וגו' פי' העם דייקא אשר יתחזק עליהם עניני עוה"ז ומלחמת היצה"ר, ושבו לטומאתם כמו שהיו במצרים, ובזה שהלכו בדרך עקומה נתן לישראל כח הסיבה ומחשבת טובה ומזקה, להיותם עי"ז ומחשים מזויינים בתו' ומצות ע"י ההרגל וחכמה כלומר כשיכנסו לא"י ידעו שעלו מזויינים

שיצילו את מצרים ממות, וכשא"ל משה כ"ז היו מסרבין בדבר כי אמרו הלואי שימתו כולם מיד ולא להצילם ע"כ ר' נא בבקשה, והנה חז"ל א' [ברכות ט] שלא יאמר אותו צדיק ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים, ומקשים הלא בלא אמירת הצדיק צריך הקב"ה לקיים הבטחתו, ובהנ"ל ניחא כי כוונת הקב"ה שיהי' הוצאה גמורה כמש"כ ויושע ה' ביום ההוא דייקא ואז באמת הי' להם רכוש גדול שנ' ויסע משה את ישראל מי"ס כי גדול הי' ביזת הים [ע"ש רש"י] אבל הצדיק הזה סבר שבלילה הזה יצאו נ"ל להם רכוש, ע"כ דבר נא וגו': (ח), וירדו כל עבדיך וגו', יש לפרש ע"ד הכ' [משלי כט] ברבות צדיקים ישמח העם, ובמשול רשע, יאנח העם, והכוונה אם רשע נעשה ראש, הוא מושל, והכל ע"כ צ"ל עבדיו, ואנחים מפני מעלליו הרעים, ולהיפך הצדיקים אינם מושלים בב"א וכולם ב"ח ושמחים, וכ"ה בפרטות, וז' עיר קטנה וגו' [קהלת ט], ואם הנפש המשכלת של אדם מושל על הגוף, אז כל אבריו חפשים מכל מיני צרות, שלא ירדפו אחר הון ותענוגים, ולא ימנעו את האדם משום מניע, אבל במשול היצה"ר על האדם אז כל אבריו המה עבדים כי"א כל אחד לתאותו [ע' בס' תניא פ' ט'] וחז"ל א' אה"פ מכתב אלקים הוא חרות על הלחות, אין לך ב"ח אלא מי שאין יצה"ר שולט עליו [וע' עירובין נד כעין זה] והנה תיבת אלה נראה כמיותר ובהנ"ל ניחא שנתן אצבעו על גוף פרעה והראה לו שכל אבריו מתועבים ועבדים לכל עניני הבל עוה"ז, ואף שחז"ל א' [זבחים קב] מכאן שחולקין כבוד למלכות, י"ל משום שלא אמר בפירוש ותרד אתה אלי: (יב). ב, **החדש הזה** הכפילות י"ל שישראל מחשבים ימות הלבנה כי נגזר מיד שיהיו נתמעטים היינו שפלים באורך גלותם עד לעת"ל שנ' והי' אור הלבנה כאור החמה וגו' וזהו החדש הזה צריכים אתם לחשב ראש חדשים עד לעת"ל ראשון וגו' לחדשי השנה דייקא פי' לחדשי שיהא אורה מחודש ויתגבר כמו אור השנה שהוא החמה וכן אנו מתפללין בקידוש הלבנה, ויהי' אור הלבנה כאור החמה כמש"כ את שני המאורות הגדולים ע"כ א' ראשון הוא לכם שיהי' כמראשון, עי"ל ע"ד זוה"ק מאן דזהיר ממשהו חמץ בפסח בטוח שלא יחטא כל השנה וזהו מרומז בזה הפסוק ופי' ראשון הוא לכם אם אתם נזהרים שנוהג בזה החודש ויהי' ראוי לקראתו, ראשון הוא לכם, אז כן יהי' לכל חדשי השנה, וכמו אם נושא אדם אשה צריך לנהג את ביתו מיד בדרך כבוד גדול מן יום ראשון והלאה ואז בטוח שיהי' כן תמיד [ע' מכות דף יוד בדרך שאדם רוצה וכו']: (יג), **ולא יהי' בכם נגף למשחית** משמע אף שיבא המשחית עליכם לא יוכל להרע לכם, וק' למה הי' מרע"ה משנה ואו' בפסוק כג **ולא יתן המשחית** לבא אל בתיכם לנגוף, וי"ל כי אצל הקב"ה כל אותות ומופתים כאין לפניו ולא כ' אותות ומופתי' רק לב"א ומה שנ' ועברתי בא"מ בלילה הזה היינו שהקב"ה א' ברוב ענותנותו שהאויר יהי' המשחית לכל בכורים אבל גופות ב"י לא יהי' עליל להאויר המשחית, אבל מרע"ה א' ולא יתן שבאמת גם גופי ב"י עליל למשחית, והמשחית להם, ואם בעיני הקב"ה זהו כטבע אבל אנחנו יודעים שזהו למעלה מן הטבע, וכאלו הקב"ה אוחז המשחית בידיו ולא יתן אותו וגו', עי"ל ע"ד רחב"ד [ברכות לג] אין ערוד ממית אלא החטא ממית, והנה כאן שלא הי' להם זכות להצילם בלילה הזה ע"כ צוה הקב"ה לעשות ק"פ ודם זה יכפר על דמם, ואז אפי' אם יבואו המשחיתים עליהם, ינצלו כמו הערוד על רחב"ד הנ"ל, כי לא המשחית ממית אלא החטא, אבל מרע"ה א' כ"ז הוא שייך בעושים מצות ה' בכל כוונתי' אבל אין צדיק בארץ וגו' פי' אבל הכוונה שעושה הצדיק א"א בלא חטא, לכן א' בגמ' שם שוי לאדם שפגע בערוד, ע"כ א' די לנו הנס ולא יתן המשחית, וגו', עי"ל, שמרע"ה התפלל ע"ז שלא יבעית את ישראל לראות המשחיתים ולהציל אותם, אלא ולא יתן וגו' פי' שלא יראו כלום [כמו שהתפלל דהע"ה אתה סתר לי מצר תצרני, תי' לב] ובזה י"ל כוונת **המסורה** כאן ולא יתן וגו' ואידך ולא יתן עלי' לבונה [גבי חטאת] כי המסורה מקשה קו' הנ"ל למה שינה מרע"ה, ומתרץ כמו ולא יתן שם ליוה, כן ולא יתן דהכא שהי' מלוה כן ע"י תפילתו: (כב), [והגעתם אל המשקוף וגו' ע"ל פ' משעי] **ואתם לא תצאו** וגו' פי' רש"י מאחר שניתן רשות למשחית אין מבחין וכו' ולילה רשות למחבלים וכו' יק' למה ב' טעמים והלא די בא', ועוד ק' הלא כ' כאן, ועברתי בא"מ וגו' אני ולא מלאך וכו' והקב"ה מבחין, וכמש"כ [בפי' כח] קץ כל בשר בא לפני דייקא וגו' והנני דייקא משחיתם וגו' ע"כ עשה לך תיבת וגו', והרמב"ן מקשה על טעם ב' של רש"י, א"כ אסור לצאת בכל לילה [וע' במהרש"א ח"א ב"ק דף ס' שמתרץ הקו'] ונלענ"ד לתרץ קו' רמב"ן בשני אופנים, א', כדרך שא' חז"ל בא לטהר מסייעין לו כי זהו לדמיון בעל עגלה שנוסע מבקעה להר גדול וסוסים חלשים וצריך עזר, כן מי שרוצה להתגבר נפשו המשכלת כ' [תה' קכא] אשא עיני אל ההרים, פי' כמו שא' בגמ' [סוכה נב] לעתיד ידמה היצה"ר לצדיקים כהר וכו' כי כל דרכי האמת המה כהרים גבהים כמו שא' אטו יראה מלתא זוטרתי ע"כ א' מאין יבא עזרי כי צופה רשע לצדיק ומבקש המיתו והוא מחמת חולשת האדם והיינו נמי מכח הגשמי הגדול שבו ולולא ה' עזרו הי' נופל בידו, וזהו עזרי מעם ה' וגו', לא"כ הבא לטמא דומה לא' נוסע מהר לבקעה בסוסים חזקים מאוד, וכי זה צריך עזר, אדרבה צריך להחזיק ברסן הסוסים והוא בסכנה, וזה פותחין לו, כן יש חילוק בין רשות, ובין ניתן רשות, כי מה שיש רשות למשחיתים להזיק ר"ל כמו שדרשו חז"ל עה"פ [משלי יג] יש נספה בלא משפט [ע' חגיגה ד] אעפ"כ הכל בהשגחות הבורא ב"ה ושומר פתאים ה', לא"כ ניתן רשות כאלו אמר ניתן הפקידה לשבל ר"ל בלא רחמים, ובמילא לא יבחין בין רע לטוב, ואם ניתן להם רשות ביום הוי כבעל מלחמה בלא כלי זיין, אבל בלילה המה בכלי זיין וב' תרוצים מרש"י, אחת הוא וגם מתורץ קו' הרמב"ן הנ"ל, **אמנם** ק' וכי שייך לומר כיון שניתן רשות הלא הכל בהשגחות הבורא ב"ה, ולמה אין מבחין בין רע לטוב, אבל ידוע שיש ב' מיני משחיתים א', מה שברא הקב"ה בששת ימי הבראשית בין השמשות של ע"ש כדאי' בפ"א [פ"ה משנה ו] ב', המה נגעי ב"א כמש"א חז"ל, עבר עבירה קונה לו קטיגור, והמזיקין אלה המה מעשה ידיו ש"א, וא' הוא היצה"ר והוא השטן והוא מה"מ, וה"ד [ישעי' מט] מהרסיך ומחריביך ממך יצאו, ולכ"א יש מעלה וחסרון כת א' מזיקין תמיד, אבל מבחין בין טוב לרע, וראי' שהצדיקים הראשונים גרשם מישוב, והמה שולטים בלילה ולא ביום, כת ב' אינם מזיקים כלום עד שנתמלא סאתן של רשעים, ואז אין מבחין בין רע לטוב, כי אין צדיק בארץ וגו' וכעת ניתן רשות לנגעי ב"א מהבכורים ע"כ אף שנ' ועברתי בא"מ, אבל אין צדיק בארץ שאין לו משחיתים כאלה וכ"א חייב מיתה ר"ל, אמנם ק' איך משחיתים של אדם זה מזיקין ב"א אחרים, ומכש"כ כאן, כי בלי"ם לא ניתן רשות כלום למשחיתים מב"י, לכן תי' רש"י ולילה רשות וכו' פי' כיון שבלילה רשות למזיקין השדין, ואז אם ניתן רשות לנגעי ב"א, אף הן מחבלין ואינם מבחין בין רע לטוב, כי רק השדין מבחין אם אין רשות לנגעי ב"א לחבל: גם מרמז בפסוק הזה מה שא' [ב"ק דף ס] כבא בעידן ריתחא הוי סכר כוי' דכתיב כי עלה המות בחלונינו וע' בזוה"ק **ספר בראשית** דף סג ע"א סח ע"ב סט ע"א וע"ב, קב ע"ב קז, קפב, רד ע"ב, ובספר **שמות** דף לו, קצו, ובס' **במדבר** דף קנד ע"ב, שאין רשות לילך מפתח ביתו לשוק בשעת המגיפה ר"ל, אפי' מקצת גופו ע"כ כ' מפתח ביתו, [סגולות למגיפה ר"ל ע' בזוה"ק ספר בראשית דף ק ע"ב

ובאו בבתיך תיבת ובאו נראה כמיותר, [ובגמ' יש ט"ס שנדפס ועלו אשר ובאו] אלא שק' עוד הלא די מה שעלו בביתך ובכה וגו', **ועוד** ק' למה יעלו בתנורים ובמשארותם אמנם הגיוה על הצפרדעים לא הי' אלא שיעלו בביתך וגו' והמה בעצמם ובאו בתנוריך וגו', וע"כ לא מביא בגמ' כל הפסוק אלא ובאו מנ"ע בתנוריך ובמשארותיך וכו', ע"כ הי' מותר להם לומר כן, ובזה מתורץ קו' אחרת למה לא א' שחמ"ו למדו מאאע"ה שני אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, [ונ"ל מש"א בגמ' הנ"ל מה ראו חמ"ו וכו' לכבשן האש פי' מש"א שם בנסיון כבשן האש] ובזה ניחא שלא מתו. הצפרדעים שבתנורים כיון שזה הי' מדעתן וכנ"ל [ע' תד"א פ"ז לפור דיע שיש בו דיעה] ובזה יש להבין ג"כ מש"א [כתובות לג] אילמלא נגדוה לחמ"ו פלחו לצלמא ומקשי תוס' תימה וכו' ע"ש שהניח דקו' כי פלחא לצלמא משמע שהצלם הי' ע"ז, ובהנ"ל ניחא כי אמרינן בגמ' [סנ' דף קז] לעולם אל יביא אדם עצמו לידי נסיון שהרי דוד וכו' אמר בחנני ונסני [תה' כו] שעי"ז נענש, וכן חמ"ו הביא א"ע לידי נסיון כנזכר ועי"ז היו באו לידי עבירה ח"ו: (טו), **אצבע** פי' אזהרה כמו שמזהירין באצבע: (יז), **הנני משליח בך וגו' את הערב** וק' למה לא כ' את חית הארץ או חית רעות, וי"ל כמש"כ [תה' מט] ואדם ביקר בל ילין נמשל כבהמות כן הרשעים בעצמם המה חיות רעות ובזה פרשו [בפ"א פ"ה] חי' רעה באה לעולם על שבועת שוא ועל חלול השם כלומר שב"א נעשים כאו"א מהן חי' רעה [וי"ל מש"כ **חי רעה אכלתהו** ג"כ בכוונה זה] וא' אין חי' שולט באדם אא"כ נדמה לו כבהמה [ע' שבת קנא, סנ' לח ובש"ד] ולכן כ' את הערב פי' שתתערבו בחיות רעות כמכם, מב"מ וזה שאח"כ והפלתי וגו' למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ, פי' שנ"ל עיני ה' בארציות, ואז הוא בגדר אדם וניצל מחיות רעות: (ט), כז, **חטאתי הפעם** ה' הצדיק וגו' וק' הלא אין תשובה גדולה מזו ולמה ויחזק לב פרעה כאשר דבר ה', וא' חז"ל דוד בשתים ולא עלתה לו משום שהי' מודה על פשעיו שנ' [שמואל ב' י"ב] חטאתי לה', וי"ל שפרעה לא שב, משל לגנב שהי' גונב לחבירו כמה פעמים וחבירו ראה וידע ולא יכול לעשות לו מאומה כי לא הי' לו עדים פ"א נתפס בעדים, אבל ביקש ממנו שיהא מודה בגניבות ראשונות ויפטרינו ולא רצה וכיחש לו, ע"כ חרץ משפטו כד"ת, כן פרעה א' חטאתי הפעם דייקא ומכחיש הי' במופתים ראשונות, גם י"ל מה שא' ה' הצדיק וגו' כלומר לפי מעלת ה' יתש"ו ואני ועמי הרשעים ובכ"ז צדיקים אנחנו ולא חטאנו: (לד), **ויסף לחטא** ק' מה יסף, וי"ל כי מש"כ שפת יתר לא נתך אלה שמ"מ שבא להורות מיד שפרש משה כפיו אל ה' הברד שהי' קרוב לארץ ראו כולם שהגביע א"ע למעלה ואעפ"כ חטא פרעה לכן רק במכה זו נאמר כפל ויכבד ויחזק מה שלא כ' בכל המכות [וע' ברכות נד] עי"ל ויסף שקבל ע"ע לדבר רע עם מו"א שנ' יהי כן וגו' ויגרש אתם וגו' ומקודם זה כ' ויפן ויצא כי הי' מרגיש לבו הרע ע"כ ויפן מיד ויצא וזה הי' מיד אחר זה:

פ' בא, בא אל פרעה מקשים דהול"ל לך אל פרעה, וי"ל ידוע איך מרע"ה הי' מתרשל בשליחות זו גם על המכות האלה הי' ק' למרע"ה וא' מוטב שיהא גופו של פרעה מיד ולא להכות ולהכביד את לבו תמיד, ע"כ א"ל הקב"ה בא אל פרעה פי' אני ואתה, כי יש לי עבודה לעשות אצלו, וגם לך, ומפרש הכ', כי אני דייקא פי' מה ששייך לי, זהו שאני צריך להכביד את לבו ואת לב עבדיו, ומה ששייך לך, הוא, למען שתי, כלומר ע"י מעשה אותתי אלה, וא"ת מוטב שלא אכבד לבו, ותהא פטור לעשות האותות, ז"א, כי כ"ז נ"ל ולמען תספר וגו' שעי"ז אני מחזק אמונה שלמה לדורי דורות וידעתם כולם כי אני ה': (י),

יהי כן ה' עמכם וגו' י"ל בפשיטות כי הטף הוא לחנכם בתלות אבל ראו כי רעה וגו' כלומר הכרת פניהם ענתה בם שהמה עם קשה עורף ונרפים לעבודה כמש"כ [בפ' שמות] וזהו נגד פניכם דייקא ואיך יהי' המינך לטף: (יא), **ויגרש** וגו' וק' מה בא להשמיענו בזה, וי"ל אם עשיר גדול נתהפך הגלגל עליו ונעשה עני, ואם מקבל מתנה מרעיו אהובים שלו עדין אין רעה כ"כ, אבל אם בע"כ צריך לפתוח ידו לשנאיו אז זה צרה גדולה הוא. וזה שייך להכא מש"כ ויגרש וגו' ואח"כ כ' שא"ל חטאתי וגו' ולכם ועתה שא נא וגו' כלומר כ"מ שמדבר אחר ה"מ כאלו מדבר אחר השכינה וזהו לה' אלקיכם ולכם כלומר עיקר חטאתי לכם והוא כאלו חטאתי לה', ועתה שא וגו' כלומר שלא אמרתי לכם שום דבר שלא כהוגן אלא אך הפעם: (כח), **השמר לך** וגו', וק' על פרעה איך יאמר כזאת, הלא ידע שמשה הולך בשליחות המקום ב"ה, וא"ת אפי' ידע פרעה זאת הי' מזהירו במיתה וא"כ במקום סכנה שאני, ושוב לא יבא אצלו, כמו שא' שמואל [א' יו] איך אלך ושמע שאול והרגוני, והדרש חז"ל ידוע [ע' פסחים מ' וס"ד], ז"א כי הוא ידע את משה שהוא מלומד בנסים, גם ק' למה כ' ויצא מעם פרעה בחרי אף הלא מרע"ה הי' סבלן גדול, גם א' חז"ל [זבחים קב] שטרו ויצא, וי"ל שפרעה הי' מנסה את משה, כי הוא מצא את ישראל משעובדים וידע שנ"ל כן ת' שנים, וכעת המה רד"ו שנים, לכן חשד את משה וסבר שלא יבא מכות מ"ה, גם אחר המכות, כעת חשדו שהטף לא א' ה' אלא מרצונו רוצה זאת, לכן א' לכו נא הגברים וגו' כי אתה היינו הטף שאתם אומרים, אתם מבקשים מרצונכם ולא ה' אמר זאת וגם לגברים הי' דעתו רק לג"י, כי צריכים להיות ת' שנים, אח"כ עשה ג"כ רצון משה וא' גם טפכם וגו', רק על איזה ימים, אבל שמע ממשה גם אתה וגו' ואנחנו לא נדע וגו' וע"כ כוונת משה לגאולה שלמה וזה א"א כי הקב"ה א' ת' שנים ע"כ נסה אתו במיתה, ובזה יברר הדבר, אם מה' יצא זאת בל"ם לא ישגיח משה ע"ז, אבל אם בדה מלבו שוב לא יבא, כי לא עביד קב"ה ניסא לשקרא, ע"כ יצא בחרי אף שחשדו חנם. וא' החושד בכשרים לוקה בגופו ע"כ שטרו. וי"ל פי' בחרי אף של פרעה ששטרו משה: (כט), **כן דברת** וגו' פי' שהי' משה מגיה דבריו של פרעה וא"ל כן הי' ראוי לך לדבר, לא אסף [אני פרעה] עוד ראות פניך [של משה] וכו' ושיפא דקרא לא א"ל משום כבוד מלכות, ובלא"ז ק' איך אמר משה כן דברת וגו' הלא ראה פניו אח"כ, עיי"ל ע"ד המסורה כאן וז"ל לא אסף, ב' במקרא כאן ואידך לא אסף עוד להכות [בפ' נח] וי"ל שהמסורה מקשה קו' הנ"ל ומתרץ כמו שפי' ולא אסף להכות את כל דייקא אבל על פרעה אסף [הובא ברש"י פ' שמות עה"פ הבה נתחכמה] כן פי' כאן לא אסף וגו' לבא אליך כקדם אבל אסף לראתך: (יא), ב, **דבר נא** דייקא וק' וכי לקחת הון צריך בקשה, וי"ל דאי' בגמ' [ר"ה יז] עתים לטובה כיצד הרי שהיו ישראל רשעים בר"ה ופסקו עליהם גשמים מועטים, ואח"כ עשו תשובה לשנות הגז"ד א"א, אלא הקב"ה מביאם בעתם ובזמנן וכו', נראה מזה שהגז"ד דלעילא לא נתבטל, רק נשתנה ע"י עצה, וז"ל תד"א [פ"ז] וסי' בדעתו של הקב"ה שיעלה נילוס הנהר ויאבד את מצרים כולם, אחרי שיצאו, פי' שבאמת נגזר מיתה על מצרים מיד כשעה שיצאו ישראל, וזה שנ' ותחזק מצרים על העם וגו' כי אמרו כלנו מתים כי ראו כן באצטגניני'ם' ואם הי' כן בתילה הי' כל הונם לישראל אבל הקב"ה ריחם עליהם שיחיו עוד ז' ימים, ולטובת מצרים ושיהא הגז"ד כלשון קיים נוה הקב"ה שיקחו ישראל כלי כסף וזהב ושמלות, ועני חשוב כמת, והיינו דכתיב **וינצלו את מצרים** מלשון אשר ינצל אליך מעם אדניו [פ' כי תצא] ופי' שינצלו

מורשה קהלת יעקב פי' מאורשה [ועי' רמב"ם ה' מלכים פ' ח' ה' י'] ולפ"ז ק' א"כ עכו"ם שדר בא"י ג"כ ח"מ שנ' ונתתי אתה לכם מורשה, ומתרץ המסורה ואידך מורשה קהלת יעקב דייקא ואין התו' ירושה וצ"ל בע"כ מאורשה אבל הכא מש"כ לכם פי' לכם עיקר, עי"ל שמקשה על הלשון מורשה ולא כ' ירושה ומתרץ כמו מורשה קהלת יעקב אא"ל ירושה שאין התו' ירושה כן פי' כאן מורשה הכוונה אז ונתתי אתה לכם אם יהי' לכם מורשה קהלת יעקב לשמר התו' והמצוה וזה שא' אני ה' פי' אם תכירו שאני ה': (יב), **הן ב"י לא שמעו אלי** וגו' וק' הלא יש פרכא לק"ו שישראל לא שמעו הטעם מקצר רוח וגו' ואפשר י"ל פי' מקצר רוח, שהי' שונאים למשה, וכמש"כ אשר הבאשתם את ריחנו וכמו מקצר ריח [והויו ויוד מתחלפים באותיות אהוי] ופי' ומעבודה קשה שע"י הי' קישו השעובד ושפיר הוא הק"ו ועי' רשב"ם פסוק ט אמנם י"ל כי יש ב' מניעות אם אין שומעין להמדבר א', אף שהדברים ראוים להשמע יש מניעה להשומעים כמו כאן, ב' שאין ראוים להשמע וזה שא' מיד ואני ערל שפתים כ"א הי' המניע רק מהם אין חכמה ואין תבונה ואין עצה נגד ה', וכן כ' לקמן פסוק ל, ושפיר הוא הק"ו: (יג), **וידבר ה' אל משה ואל אהרן** פי' רש"י את אהרן להיות לו לפה ולמליץ א' בני הב' המשכיל שמעון כי' לפה [דאָלמעטש] כי הי' ערל שפתים לבאר דבריו, ומליץ [פערטיידיגער] כי הי' מדבר בלשון קצר מאוד, וזה שנ' [שמות] כי כבד פה וכבד לשון אנכי, וא"ת הלא נראה מהכ' שם מי שם פה וגו' שהקב"ה ריפה אותו, וי"ל בשני אופנים [ע"ש רש"י שני דיעות] או שעשה רושם מש"כ שם ויחר אף וגו' ונשאר כבד פה כקדם, או שלא עשה רושם ונרפא ורא"י שמוב לא כ' כבד פה, רק כ' כאן ערל שפתים פי' קצר לשון שלא הוסיף כלום על דבר ה' וזה לא נשמע לחסרי דעה: (כד), **ובני קרח אסיר ואלקנה ואביאסף** י"ל בדרך רמז ע"ד הכ' [תה' קא] גבה עינים וגו', כי שורש לכל מידות הרעות הוא הגאוה, ונחלק לג"ד, א' שהוא אצל עצמו כאב לכל חכמות והוא א' אסיר מכל אדם כמש"כ ויקם קרח ואתפלג וא' שהוא יותר למדן מרע"ה והי' חולק בשאלות כמבואר שם במ' וברש"י, ב' שהוא כאב, ביראה ובקדושה, וזהו אל־קנה כמו קנה אל, ביראתו ובקדשתו, וכ' שם כלם קדשים, ג, שזה מביאו לומר שהוא נ"ל אבי, כל אסיפות הון ותענוגי עוה"ז, וזהו גבה עינים בכל דבר ראות השכל תורה ויראה, ורחב לבב שרוצה כל עניני עוה"ז וגו' כל אלה ונספחת הקרמי, וע"ז כ' [ירמי' ט] אל יתהלל חכם פי' אפי' בתוה"ק ואל יתהלל גבור אפי' ביראה כי איזהו גבור הכובש את יצרו [פ"א פ"ד] וגו': (ז), א, **ואהרן אחיך** וגו' וק' הלא תשובה זו הי' על שאלת שלח נא ביד תשלח [בפ' שמות] וי"ל כי נשאלתי שם מנבי הב' שמעון כי' על ה' שאלת כרע"ה, וא"ה, א', מי אנכי, ב', הנה אנכי בא, וגו', ג' והן לא יאמינו לי, ד', לא איש דברים, ה', שלח נא, הלא אי' בגמ' [ברכות לד] העובר לפני תיבה צריך לסרב, ומסיק ב"פ, ואם מסרב יותר מדאי וכו' וכ"ה באו"ח סי' נג, ומרע"ה הי' מסרב ה"פ, ואע"פ שאי' שם שעי' עז דאין מסרבין לגדול כלל כדאי' בפסחים דף פ"ו ע"ב, אבל אי' בתוס' פסחים דף פו ע"ב ד"ה אין מסרבין לבדבר גדול, מסרבין, ואין דבר גדול מזה, אמנם עוד ק' למה כ' בסוף ויחר אף ה' ואז הלך, א"כ הו"ל להקב"ה לעשות כן מיד בפעם א', עוד ק' הלא כ"מ שנ' ויחר אף עושה רושם [עי' זבחים קב] אמנם אם נדקדק בשאלת מרע"ה ניחא, כי שאלה ב' הי' צריך לשאול מה אומר אליהם ואין זה מסרב כלל, וכן שאלה ג' והן לא יאמינו לי כפי' לעיל, שע"כ המיוב עליו לתת אותות שהי' דיבר אליו, רק שאלה א' הי' סירב ושאלה ה' לא איש דברים הוא סירב כ"ד, אבל על שאלה ה' שסירב מתוך ענותנותו הגדולה מאוד, ע"ז כ' ויחר אף וגו' במשה דייקא, היינו על מידת ענותנתו דמשה,

ולכן לא עשה רושם, כי כל מעשיו של משה הי' למעלה מן הטבע, ולכן מעלים כאן שאלה זו שעכ"פ הי' שלא כהוגן והוזר לשאלה ה', ותשובה אחרונה מהקב"ה ואהרן אחיך וגו' כי בל"ס חזר משה משאלה שלח נא, אחר שראה ששאל שלא כהוגן: (יב), **ויבלע** גם הזה הי' צריך להיות אחר בדם ובצפרדע לא הי' כן, כי חז"ל א' [חולין ז' סנ' סז] למה נקרא שמן כשפים שמכחישין פמליא ש"מ, פי' לענ"ד כי זה לעומת זה ברא הקב"ה כדי שיהא הבחירה [ע' חגיגה ה], והוי כמו עדות מכחשת זא"ז, ואמת מכן אמת, **והנה** גם זה לא הי' מן המנין יוד מכות רק להורות שהמצרים רוצים לבלעות את ישראל שנ' הבה נתחכמה וגו' כן הי' כאן תנינים רבים, ונחש של אהרן הי' בטל באלף, והי' צריך להנם שיראו בעיניהם שאין זה כישוף אלא מעשה אלקים. לכן ויבלע מטה אהרן וגו' ולהורות שכעת יבלעו ישראל את מצרים, ל"כ דם לקחו מעט מים מישראל ועשו מעט דם, וכן צפרדע, ואין זה כלום כנגד מעשה משה ואהרן, ואת הי' די שתנין של אהרן יבלע כל התנינים של המכשפים ולא הי' צריך לעשות נס בתוך נס, אמנם גם בזה רימז לאחר שנטלו כל הכחות החיות ולניחת של ישראל הן בעניני הגוף והן בעניני הנפש, כן לקחו ישראל כל הכח שלהם שנ' וינצלו את מצרים, ואח"כ יבלעו במי י"ס: (כב), **ויעשו כן חרטמי מצרים** וגו' וק' מה זה ויחזק לב פרעה וגו' אם ראה שזה מעשה כישוף א"כ תלה שמו"א יכולים לכשפים יותר, וי"ל דאי' בגמ' [סנהדרין סז הנ"ל] והובא ברש"י כאן מש"כ כאן בלטיהם אלו מעשה שדים וכן לקמן בצפרדעים, והשדים בעצמם הודיעו שמעשה משה ואהרן יצא מה' יתש"ו, ושפיר כ' ויחזק לב פרעה וגו' ג"כ במטה שהי' מעשה כישוף הי' צריך נס בתוך נס וכנ"ל, [ע' רמב"ם ה' עכו"ם פ' י"א]: [ע"ל פ' **תצוה** על עשר מכות]

(ח), ה, **להכרית הצפרדעים** וגו' מה שלא כ' מתנוריך ומשארותיך, י"ל דאותן שעלו לתנור לא מתו, אפי' שלא מדעת עצמן עשו זאת רק כך הי' רצון ה' יתש"ו, אעפ"כ אין הקב"ה מקפח שכר כל ברי' [ועי' בב"ק ע] עי"ל הטעם, דאי' בגמ' [פסחים נג] וז"ל מה ראו חמ"ו שמסרו עצמן על קדשת השם וכו' נשאו ק"ו בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו, ובאו בבתיך ובתנוריך ובמשארותיך וכו' אנו שמצווין על קדה"ש עאכו"כ וז"ל התוס' שם ד"ה מה ראו, פ"ה מה ראו שלא דרשו ומי בהם ולא שימות בהם וק' דהא בפרהסיא הוה ומסקינן בסנ' דף ע"ד דלכ"ע דבפרהסיא חייב למסור עצמו אפי' אמצוה קלה [כמו שאי' ביר"ד אפי' על ערקתא דמסאנא, סי' קנז] ומפרש ר"ת דצלם של נ"נ לאו ע"ז הוה וכו' וק"ל שעדין קו' התוס' אין מתורץ שמקשה שמחויב למסור אפי' על דבר קטן [וע"ש במהרש"א ור"ן ורי"ף] ובל"ז הניח בקו', ועי' מש"כ ע"ז בס"ד בי"ב שערים דרוש ה] ועי' גיטין נז ע"ב א"ל קיסר איסדי לך גושפנקא וכו', ונלענ"ד לפרש דברי רש"י ז"ל כי קשה עה"פ ומי בהם וכו' הנא כ' זאת התו' אדם כי ימות והדרש ידוע, ונ"ל פי' ומי בהם ולא שימות פי' שלא יצא מגדר עצמו לידי סכנה כמש"כ כאן אצל חמ"ו, [דניאל ג' י"ז] הן איתי אלקנא וגו' לשיזבותנא מן אתון נורא יקדתא, ומן ידך מלכא ישזיב וק' שזה כ' למותר מש"א ומן ידך וגו' וע"ק ע"מ שא' והן לא וגו' שזה פשיטא שאז נשרפים, ונ"ל שא' שני דברים א' שהקב"ה יצילם מן כבשן האש, ב', אפי' אם המלך ירצה לעשות להם א"כ יסורין גדולים מזה וכל מיני יסורין שבעולם וי"ל פי' והן לא אם לא ישרפם אלא ייסרם ביסורין המה מוסרים א"ע, וזה אסור לומר כי בשלומא הנסיון הכבשן שא"ל המלך שפיר מחוייבים לקדש השם ב"ה, אבל לא לומר שיכנס עוד בנסיון גדולים [וע"ל] וזהו שא' מה ראו חמ"ו שמסרו עצמן פי' מה שא' מגד עצמן שיכנס עוד, ומתרץ שלמדו ק"ו והוא מש"כ כאן ועלו

ובאו

ובמשפה, אבל כעת א' אשר הבאשתם וגו' כלומר שחזר מעבודה בינוני הנ"ל לעבודה כנ' השפל הנ"ל, ובזה י"ל פי' הכ' [בפ' בהעלותך] זכרנו את הדגה וגו' חנם דייקא כלומר מתנת חנם לפי דעתם של מצרים: (כב), וישב משה וגו' שמעתי ממורי הרב מהר"מ ז"ל שא' מוסר בכמה בנאים ולא שמעו אליו, ושאלו למה עושה כן הלא יודע שאין שומעין אז א"ל אני עושה תשובה אם אני רואה שאין שומעין, כי חז"ל א' עה"פ סוף דבר הכל נשמע וגו' [סוף קהלת] כל מי שיש בו י"ש דבריו נשמעין, ושוב אני מנקה א"ע תמיד, כן י"ל לרוב ענותנתו דמרע"ה וישב בתשובה גדולה אל ה' כי תלה החסרון בעצמו: למה הרעתה וגו' לכל דבר שליחות יש ע"פ רוב ד' דברים המשלח, והשליח, ומעשה השליחות, והנשלח אליו, ואם יבטל השליחות צ"ל החסרון בא' מד' אלה או שמשלח מבטל השליחות, א' שהשליח משנה או יש לו רע מזל וכדומה, או שהשליחות הוא דבר שא"א, או שהנשלח אליו אינה רוצה וכדומה, וכל ד' מניעות מסבב כאן א' למה הרעת דייקא ואף מה' לא תצא הרעות אבל העם הזה יאמרו כן, ב', למה זה הורה באצבע ע"ע שלחתני דייקא כי מזכאין זכות ע"י זכאי וחוב ע"י חייב וזה אני גורם לרעה הזאת, ג, אל פרעה הנשלח הרשע וגו', ד, וגם ענין השליחות בעצמו דבר שא"א, כי עכ"פ אם לא הי' הצלת הגוף הו"ל להיות, הצלת הנפש לחזק אמונתם אבל והצל לא הצלת פי' לא הצלת הגוף ולא הצלת הנפש וכמו שא' אשר הבאשתם את ריחנו וכנ"ל: (ו), א, עתה תראה וגו' חז"ל א' הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה והטעם י"ל כי אינו דומה אם בא כתם על בגד יקר מאוד עושה היזק גדול, מ"כ אם בא הכתם על שק, ומשום שנעשו כאן בני מאמינים שנ' ויאמן העם וגו' ויקדו וישתחוו, ע"כ א"ל עתה דייקא שגבר הגלות זאת הוא הסימן שעשה שליחותך רושם בעניני הנפש, ותראה אתה השלים אשר אעשה לפרעה הנשנה, בעניני הגוף, והיינו שהי' מתרץ למשה שאין כאן מניעה לא באחת מד' הנ"ל, ופי' ישלחם י"ל כמו שאי' במ"ר ומ"ת ר"פ בשלח שהי' מלוה את ישראל וזהו ישלחם ילוים, ופי' יגרשם מארצו דייקא שיודה שארצו הוא מטומאה ואין ראוי לישראל קדושים שנ' לכו עבדו את ה' כדברכם: [ע"ל ר"פ שמיני השייך כאן]:

פ' וארא, וידבר אלקים אל משה וגו', כבר כתבנו שתיבת, ה' מורה על דבר שהוא למעלה מן הטבע ותי' אלקים ע"פ הטבע,

ועי' בא"ח [סי' ה'] שתי' ה' פי' הי' הוה ויהי' פי' כמו שהי' הכל למעלה מן הטבע בבריאת העולם כן הוה וכן יהי', כי מה שאדם רואה אם הנים חטה באדמה ומצמיח כמה וכמה ממנו אף שזהו טבעי אצל המון עם אבל אין זה מצד השכל, וכן כ"ד, ובע"כ צ"ל שהי' יתש"ו מנהג הטבע, ואם הי' אדם רואה ביום שזורע החטה, בו ביום יצא ברכה טבה אלמתיו יהי' זאת מופת גדול, ורק אריכות הזמן משכח ממנו המופת ונעשה אצל האדם טבע, אבל כל עין יודה לה' חסדו וכנ"ל וזהו וידבר אלקים דייקא ע"מ ששאל והצל לא הצלת וכנ"ל א"ל מה שאתה דן שכעת אני נקרא אלקים מאריכות הזמן העיכוב להצלה, נ"כ הוא אלא גם בזה אני נקרא ה', כי הכל למעלה מן הטבע לכל עין רואה וכנ"ל: (ג), וארא וגו' פי' ע"מ ששאל למה הרעתה, א"ל הקב"ה קו' בחטא אה"ר, הי' כוונת הבריאה לברא העולם ע"פ הדין, ואז הי' רעה בלא טוב, וטוב בלא רעה, ולע"ל כשיבטל היצה"ר יהי' טוב בלא רע כלל שנ' [ישעי' לה] ופדויי ה' וגו' ששון ושמחה וגו' ונסו יגון ואנחה, אבל מעת שחטא אה"ר ובא היצה"ר אין טוב בלא רע, שאין צדיק בארץ וגו' וע"ל פ' מקץ עה"פ וקל שדי] ורק לפי הטוב כן הרעה, אם הטוב גדול, יתגדל הרע ג"כ, וזהו שא' וארא אל אברהם וגו' בקל שדי פי' שהי' אצלם ג"כ רע, וטוב, ורשמתי עליהם באמצע רע כמבואר לעיל, ושמי ה' פי' טוב לאוד לא נודעתי להם כי זה יהי' לע"ל וכנ"ל וע"כ יתגדל הרע כעת והטובה עתידה לבא מיד: וארא פי' רש"י אל האבות ע' כא"מ וי"ל הכוונה ע"ד המשנה פ' במס' עדיות פ' ב' אב זוכה לבן וכו' ובחכמה וכו', וכ' ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך וגו' היינו עד ג' דורות אם יהיו ת"ח אז אמר ה' מעתה ועד עולם וא"כ אפי' שהי' משה זרע רביעי מיעקב אע"ה הי' מהראוי להיות אצלו אותו החכמה שלא ישאל שום דבר עלי, והנה ק' ע"מ שאה"כ וארא אל אברהם וגו' וכי כל ב"א שוים ובהנ"ל ניחא שא' הקב"ה וארא וגו' היינו אל האבות כלומר הי' מהראוי מצד הטבע שלא תשאל: שם, ברש"י חבל על דאבדין ולא משתכחין וכ"ה בגמ' [סנ' קיא] וכ"ה במ', וק' על כפל הלשון, וי"ל ע"ד חז"ל [מ"ק כה] א"ל בר אבין אמינא בכו לאבלים ולא לאבידה וכו' אלים דעתא עליהו ואתהפיך כרעייהו, משום דלא אבידה על הצדיק, לכן מכפיל כאן ופי' דאבדין שהן אינן משתכחין היינו מעשיהם הטובים המה כאבידה ממנו וכן צ"ל עה"פ [ישעי' נז] הצדיק אבד פי' אבד שאין איש שם על לבו לעשות כמעשיהם הטובים שזכו וזיכה רבים ע"י, וי"ל ע"פ משל בעיר אחת לא היו יכולים להשיג לאב"ד איזה גדול הדור, מה עשו, עמדו על בית עלמין מצבות חרותות פ"כ המ"א, פ"כ הש"ך, וכדומיהם ויהי היום בא שמה גדול הדור והלך לבית עלמין וראה זאת מיד קבל הקונטראקט, ולאחז"מ שמע שהמ"א נקבר בקאלים והש"ך בקראקא ושאל את הפרנס למה רימתני ויען ויאמר אין זה כאמת כי בקאלים לומדים ס' מ"א א"כ אין המ"א קבור שם, כי שפתותיו מרחשין, וכן הש"ך, אבל כאן המה נקברים כי אין איש לומד תורתם בעוה"ר, ולכן בגמ' מ"ק הנ"ל שהיו לומדים תורותיהם נענשו על שא' אבידה, אבל כאן, שאין עושה כמעשיהן שפיר א' חבל על דאבדין, וזהו הצדיק אבד דייקא והטעם מחמת ואין איש שם על לב לעשות כמעשיהם וללמוד תורתם שנתקדשו ע"י: (ו), והוצאתי וגו' י"ל על ד' לשונות הגאולה, כמו שאנחה משברת גופו ש"א וזהו גדול יותר מעבודה קשה, כן המחשבות הקדושות למעשה המצות גדולים מהמצוה, כי למצות המעשה יש גבול, אבל למחשבות אין גבול ובזה עלו עד לנביאה, וזהו והוצאתי וגו' ופי' סבלות מלשון שבלן מה שאתם סובלין יגון ואנחה שזהו יותר מגלות עבודה קשה, והצלתי וגו' מעבודתם דייקא, ולהיפך יהיו, וגאלתי וגו' שעי"ז יבא להם אמונה שלימה לשמור ולקיים מצותי ותורתי, ולקחתי וגו' זהו המעלה הגדולה מאוד לידע לכוין גדולות ואתם תהיו לי דייקא לעם כמו נביאים כמש"כ [יתרו ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש]: [וע"ל פ' שמות עה"פ ראה ראיתי], ובפשיטות י"ל ג' לעניני הגוף ע"ד הכ' [ירמיה ט אל יתהלל וגו' [וע"ל פ' כי תבוא ויונעם לך] וזהו והוצאתי מעניות כמש"כ וישימו עליו וגו' למען ענתו בסבלתם וזהו מתחת סבלות מצרים, ב, מעבדה הקשה, ג' שאבדו השם טוב שהיו חכמים גדולים כמש"א מלמד שהיו מצוינים שם וזהו וגאלתי וגו' שעי"ז שמעו עמים ירגזון וגו', אבל, העיקר, גאולת הנפש וע"ז א' ולקחתי: (ז), המוציא וגו' ואי' בגמ' [ברכות לח] וכ"כ שבר דמפיק משמע פי' עתיד להוציא, ואע"ג דמצינן להיפך כמו [בפ' לך לך] לזרעך נתתי פי' כאלו כבר נתתי ע"ש רש"י, ובמדרש, וכ' [ומלאכי א] ואשים את הריו שממה דהול"ל ואעשה ופי' כאלו כבר עשיתי [ועי' בזוה"ק פ' נח דף לב] ש"ה דפירש הכ' בעתיד, אמנם זה המוציא וגו' כ' כמיותר, ולרבנן ניחא ע"ש בגמ': (ח), ונתתי אתה לכם מורשה, ב' במסורה, כאן ואידך מורשה קהלת יעקב, [ע' במס"ט] וי"ל הכוונה, דאי' בגמ' [סנ' נט] עכו"ם שלמד תורה חייב מיתה שנ' מורשה

מורשה

שראה השכינה על הסנה שפל שבענים הכל הי' להאמין כי ה' דבר, ובזה יש להבין המ"ר וז"ל אנכי אלקי אביך הה"ד פתי יאמין לכ"ד [משלי יד] וכו' פתי זה משה וכו', כי הפתי נחשב שהוא מנוער מחכמה מאמין ולהיפך החכם אינו מאמין וכש"כ מרע"ה אבי החכמה לא הי' אפשר שיבא למידה זו שיאמין שה' דבר עמו אפי' שא' אנכי אלקי אביך וכנ"ל אין להאמין על מרע"ה שהי' מאמין בזה מצד החכמה, אלא שעשה עצמו כפתי: (ז), ראה ראיתי וגו' כמו בפרנסת הגוף יש ג' מניעות, א, מניעת המקום אפי' חכם ויש לו מעות וחכות אבל המקום גורם שאין לו פרנסה כי מנער הוא ואנשים בו מעט ואין אורח עובר ושב, ב', מניעת אחרים אפי' בעיר. אבל אנשים שבו רעים וחטאים, ולא עזבו לגר להיות מנוחה אצלם, ג' מניעת עצמו אם הוא בעצמו נער מן החכמה ולא ידע בין ימינו לשמאלו, ומאין יבא עזרו, כן הוא בפרנסת הנפש המשכלת וזהו ראה ראיתי את עני עמי פי' ראיתי כמה ראיית מצרות נפשם, מעניות האמת, א', מצד אשר במצרים שהמקום טומאה גורם [ופ"א כ' ויוסף הי' במצרים להודיע שבאו] ב', ואת צעקתם שמעתי מפני נוגשיו דייקא מניעת אחרים שגזרו עליהם לבטל מצות [כמו שאי' במ' ובתד"א פכ"ג] ג' מצד עצמם, וא' [ביצה כה] מ"מ נתנה תו' לישראל מפני שעזין הם, וזהו כי ידעתי את מכאביו דייקא, ובזה י"ל כוונה על ד' לשונות הגאולה [בפ' וארא] והוצאתי וגו' מתחת סבלות מצרים דייקא מן המקום טומאה, והצלתי מעבדתם דייקא אשר עשו לכם רעות, וגאלתי וגו' שעי"ז לא יהי' מניעה בכם, ועיקר ולקחתי וגו' היינו בנתינת התוה"ק: (יא), מי אנכי פי' שליח למלך צ"ל איש חשוב מלומד בחכמות וכבן עוה"ז, וכי אוציא וגו' לזה צ"ל פרוש מן עוה"ז ובן עוה"ב והוי תרתי דסתרי, עי"ל מי אנכי להוציא רוחה לגופות ישראל להכריח את פרעה להיותם בני חורין, וכש"כ וכי אוציא מטומאה לקדושה להוציא רוחה לנפשות ישראל, עי"ל מי אנכי להיות כמושל על פרעה ועמו, וכש"כ להיות ראש לישראל, ומש"כ כי אהי' עמך תשובה זו מספיק לאלף קושית וזה לך האות שתוכל לגמור השליחות, הן לפרעה, והן לישראל, כי אנכי שלחתיך. פי' ומה אם המשלח בו"ד לא ישלח אם אין יכלת לעשות, וכש"כ אנכי הוא המשלח, אח"כ הקב"ה מבשר לו בהוציאך וגו' ופי' תעבדון בפועל יוצא שעל השכר הזה יתנו לכם התוה"ק על ידך: [ע' ר"פ שמיני פי' על הכתובים אלה]: (יג), וא' לי מה שמו וק' ומה מלאך אין לו שם ידוע כמש"כ [וישלח] למה זה תשאל לשמי וכן כ' [שפטים יג] למה זה תשאל וגו' כש"כ הקב"ה, וי"ל דאי' בגמ' [תענית כב] רבא א', רבש"ע אלקים באזנינו שמענו אבותינו ספרו לנו פועל פעלת בימיהם בימי קדם, ואנו בעינינו לא ראינו, וכש"כ קודם יצ"מ ומ"ת לא הי' נתפרסם שם ה' ופי' שם, הוא מי שקנה לו שם טוב ע"י מעשיו הגדולים. ועי"ז א' וא"ל מה שמו פי' במה נתפרסם שם אלקית עד היום לידע שיש אלקי בעולם: (יד), אהי' וגו' פי' מי שיש לו עין לראות יראה עניני אלקית בגלות הזה אשר התחכמו מצרים על ישראל בכ"י שני הבה נתחכמה ובצ"ם כן הי' תמידין כסדרן, ועכ"ז כ' וכאשר יענו אתו כן ירבה וגו' וא"כ ירגיש כ"א עניני אלקית בגלות הזה וכן יהי' בגלות אח"כ. והנה רש"י פי' ששאל משה די' לצרה בשעתה וכו' ומקשים איך שינה הקב"ה ע"י שאלת משה, וז"א, כי מקודם כ' ויאמר אלקים אל משה דייקא רק למשה אמר, ואח"כ כ' כה תאמר דייקא לב"י אהי' שלחני, אבל קו' זו, ק' ע"מ שא' חז"ל [ברכות ט, ובמ"ר] וז"ל, א"ל הקב"ה למשה לך אמור לישראל אני הייתי עמכם בשעבוד זה ואני אהי' עמכם בשעבוד מלכיות, א"ל רבש"ע די לצרה בשעתה, א"ל הקב"ה לך אמור להם אהי' שלחני, וי"ל לענ"ד כי כאן גילה למשה השם הגדול והנורא כדאי' בש"י [ועי' בפי' רשב"ם ואוה"ע] שאין מגלין זאת אלא לצדיקים וכן צוה הקב"ה למשה שיגלה זאת לישראל הגדולים בעלי סוד ושאל משה הלא להמון עם צריך אני לומר אהי' בגלות אשר אהי' בגלות אחר ודי לצרה בשעתה, א"ל הקב"ה להמון די שתאמר אהי' שלחני ומפני והייתם נקיים מה' ומישראל, ואולי ישמעו ומקשים למה תגלה גדולות לגדולים ולא להם לכן כ' ויאמר עוד אלקים וגו' זה שמי לעלם בלא ויו שאין מגלין זאת אלא למצניעין וזה זכרי לדו"ד כי בלי"ז לא הי' קיום ח"ו וכנ"ל כי בכל דו"ד עומדים עלינו לכלותינו והקב"ה מצילינו מידם: (ד), א, והן לא יאמינו לי פי' אני יודע שאני השפל מכ"א אשר ע"פ האדמה, ובצ"ם באם בא יבא איש גדול ערך מפורסם לב"י יאמינו, אבל והן לא יאמינו לי דייקא ובמילא לא ישמעו לקולי ויברחו ממני, כי יאמר הגם שאול בנביאים וזהו כי יאמרו לא נראה אליך דייקא ה', ויחשבו כי ח"ו משוגע אני, ולרוב ענותנותו לא הי' מקום לתרץ אלא מה זה בידך פי' ותעשה בו אותות ומופתים ועי"ז יאמינו לך: (ו), הבא נא ידך וגו' המפורשים מחפשים טעם על אלו ג' אותות, וי"ל שידוע שקודם מענים הקב"ה בממונו ש"א, ואם לא שב מענים אותו בגופו, ואח"כ ח"ו במיתה וזה הי' ג' האותות האלה, א, נחש לזכר שאה"ר ע"י הנחש ויגרש מג"ע היינו ממונו, ב, צרעת יסורי הגוף, ג, דם הוא הנפש במיתה, וג' אלה יהי' לעיני העם שישובו לה' יתש"ו ויזכו לגאולה שלמה, לכן לא כ' בנחש ובדם תיבת נא רק בזה, כי ג' אלה לא היו למשה רק לעיני העם וכנ"ל, ובזה האות הי' יסורין למשה הנס ע"כ א"ל נא, וא"ת הלא הי' די שיאמר הקב"ה שיהי' כך כמו במכות מצרים בצפרדע וכנים וכו' וי"ל מרוב ענותנותו דמשה שלא הי' מאמין שראוי שיעשה נסים ע"י עד שהוחזק ג"פ וראה שהוא ראוי לכך, ולכן כ' הבא נא וגו' וכנ"ל [וכן גדעון לא הי' מאמין שיעשה ה' תשועה ע"י כמש"כ שפטים ו]: [יד, ויחר ע"ל פ' וארא עה"פ ואהרן אחיך], (ה), ב, וגם את ישראל תיבת וגם י"ל שידוע שתיבת ה' הורה על השגחה פרטיות למעלה מן הטבע הן לטוב והן לרע ח"ו, ותי' אלקים הורה על השגחה פרטיות על כל עניני הטבע [וכ"כ השל"ה דף קעה] וכמו בן מלך אדיר שנשבה למלך קטן ועשה עמו רעה, וכי אביו המלך האדיר שיאה נכנע לפניו ולשלם לו מס לכל שנה, וגם לשלוח לו בנו מיד, והוא השיב ל"מ שלא אקבל ע"ע שום הכנעה, אלא גם את בנו לא אשלח כן א' מרע"ה כה א' ה' דייקא שזה הורה שכ"א צ"ל נכנע לפניו יתש"ו ולעשות הישר בעיני ה' ובעיני ב"א, ועד עתה הי' אלקי ישראל אלקי דייקא להשגיח ע"פ הטבע, ומצד שצריך אתה לקבל עול מלכות, כעת תשלח את ישראל, וע"ז א' ב' תשובות, א' מי ה' דייקא אשר אשמע בקלו ליראה מפניו ולעשות אשר יפקד עלי, וגם זה לא אעשה לשלח את ישראל: [ג אלקי העברים ע"ל פ' פנחס] (כא), אשר הבאשתם את ריחנו וק' איזה ריח טוב הי' להם, וי"ל שיש ג' מיני עבודות אצל עבד מוחלט [שקלאפע] א, שהאדון רוצה בעבודה ולא המעשה כי שונא הוא לו, ע"כ צוה עליו לעבוד עבודה בזוי ובזה רק שלא ילך פועל בטל, ב', להיפך, שאוהב אותו ומתפאר במעשיו, ג', שרוצה האדון בעבודה ובמעשה, וכן הי' אצל מצרים, מתחילה כ' ויבן ערי מסכנות והי' מעשה ידם להתפאר, והי' משלם עבור זה, אח"כ כ' ויקצו מפני ב"י ויעבדו מצרים וגו' כ"צ כבינני הנ"ל, וזהו בפרך, והדרש ידוע, דהיינו שהיו רוצים בעבודה ובמעשה, והיו משלמים דבר מיעט [כמו ביערגעלד] ואח"כ כ', וימררו את חייהם שהיו רוצים רק בעבודה ע"כ נתנו להם כל מלאכה נבזה בחמר ובלבנים וגו' ואז לא הי' משיגים כלום, ופי' בפרך השני בעבודה שמפרכים הגוף, והנה ברבות הימים חזרו מצרים לעבודה הבינוני הנ"ל, כי למה יעבדו ולא לו, והיו רוצים בעבודה

ובמעשה

בלה"ק דייקא, ובכלל ג' הנ"ל מה שאי' בתד"א [פ' כג, כד] שכרתו ברית זע"ז שלא להניח לשון בית יעקב וכו' מפני דרכי ע"ז [פי' כדאי' בגמ' הנ"ל] ולגמול חסד זב"ז כלומר כמו שלא שינו מלבושי הגוף [וכ' לפניי א' הלבשים מלבוש נכרי] כן לבשו בגמ"ח ובמעש"ט לבוש הנפש שנ' [זכריי ז] והלבש אתך מחלצות, וכנגד ג' אלה אה"כ, ואלה שמות שלא שינו שמם, את יעקב שלא שינו מלבושיהם כדרך הזקן שאין לובש בתואר חדש, איש וביתו, שלא שינו לשונם כי גם כל אומה מדברים בביתם את לשונם, אפי' אם מדברים בחוץ לשון המדינה, וכנגד ג' אלה נ' [בפ' וארא] א', וגם הקמתי וגו' לתת להם דייקא, ב' וגם אני שמעתי כלומר משום שאין בהם לה"ר, אני שומע נאקת לשונם הטוב, ג', לכן אמור וגו' בשביל מעשיהם הטובים, וזה שנ' [פ' נצבים] בפיך ב' הנ"ל ובלבבך א' הנ"ל שלא יהרהר ברע, רק בטוב, לעשותו ג' הנ"ל: **ואלה** שמות י"ל ואלה מוסיף על הראשונים כמו שישבע יוסף את ב"י להעלות עצמותיו ממצרים כן עשו כל אחיו [עי' רש"י בשלח עה"פ והעליתם את עצמותי] וכ"ה בגמ' [מכות יא] להורות קיבת א"י: **הבאים מצרימה**, בז"מ שהי' יוסף שר הי' חשובים אבל כאשר וימת יוסף כ' מיד ואלה וגו' הבאים מצרימה דייקא שאז הרגישו שבאו למקום הרשעים, וקודם זה את יעקב איש וביתו באו כ"ל בעת שבאו עם יעקב המשפיע קדושות היו אצלם כאלו זה ביתם ממש כאן נמצאו וכאן היו, וזה ארצם, אבל אח"כ הרגישו בגלות ואף שנאמר להלן שהגלות לא התחיל עד אחר מיתת כל השבטים, אבל ירדו מחשיבתן מעט מעט: (ח), **ויקם מלך** וגו' [סוטה יא] והובא ברש"י. רב ושמואל וכו', וק"ל שמיבת אשר לא ידע את יוסף נראה כמיותר כי מנ"מ, והפשוט הוא שהי' משלם רעה תחת טובה כי לולא יוסף היו כולם מתים ברעב, אבל י"ל שהכ' הורה שהי' כ"ז מעשה אלקית כי קשה על יוסף הצדיק שנ' אין נבון וחכם כמך, ושמו צפנת פענח ומתרגים דמטמרן גלין לי' למה לא כ' וחתם בספר זכרונות המלך כ"מ שירים ידו כנגד ישראל חייב מיתה, ואין ב"ד יוכל לבטל דברי ב"ד חברו אא"כ גדול ממנו וכו' [עדיות פ"א משנה ה'] וכ"ה אצל מלכי אוה"ע, אלא הקב"ה משיב חכמים אחור וזהו ויקם מלך חדש שנתחדשו גזרותיו, והטעם אשר לא ידע וגו' פי' שלא מצא שום הזכרה מיוסף: (ט), **הנה עם ב"י** וגו' עם דייקא שפלים ובזוים [כמו כי שמך עמך] והמה רב ועצום, ממנו דייקא כי כל עושרם משלנו, ע"כ **הבה נבהכמה** דייקא שא"א לבא עליהם כגזלנים כי חרפה הוא לנו, ע"כ נתחכמה לו דייקא באיזה טענה לבא לו כי פן ירבה עוד, והי' פי' זה הענין מוסכם ביניהן והי' בהוייתן יהא טענה זו, כי שמא תקראנה מלחמה ע"כ צריכין אנחנו ממון הרבה ועדי מסכנות, כי שמא ונוסף גם ארץ מצרים לשנאינו כי נלחם בנו ויגרשנו מן הארץ כאדם התולה קללתו באחרים, ע"כ וישימו וגו', שיהיו עניים וזהו למען ענתו וגו' אבל וכאשר יענו וגו' אח"כ שפרעה הי' שוטה שהיו דואג פן ירבה, והו"ל לראות שיהיו עשירים, והוא לקח ממונם והיו עניים ובשביל זה כן ירבה כי כן הטבע שלעניים יש בנים הרבה, ובזה מדייק הלשון וכאשר יענו וגו', ואולם י"ל כמו שני מלכים שמתגברים זע"ז במלחמה בתחבולות כן כמו שהיו מצרים מחפשים תחבולות לענות כן היו ישראל מחפשים עצות להתרבות וכמו שאי' בתד"א. [פ' כג כד] שכרתו ברית לעשות גמ"ח זב"ז וכו' ע"ש, וזהו וכאשר יענו וגו': (טז), **ויאמר בילדכן** וגו' וק' איך הי' פרעה שוטה כ"כ לתבוע דבר שא"א, כ"א ימותו איזה בנים ימותו אבותיהם אותן, ובל"ם לא יקמו שוב אותן המילדות, וי"ל כיון דאצטגניני פרעה אמרו שיולד א' שיחריב את מצרים כמבואר בגמ' ובתי' יב"ע כאן וזה יהי' בל"ם שופך דם, וא' פרעה בערמה למילדות שמוסכם מכל חכמיו שבימים האלה יהי' כל בנים הנולדים רוצחים ושופכי דמים, ולזה יסכים כ"א להעבירן מיד מן העולם, אמנם אי' בגמ' [שבת קנו] האי דנולד במאדים יהי' גבר אשיד דמא, אי אומנא אי גנבא אי טבחא אי מוהלא, ע"כ כ' **ותיראן המילדת** את האלקים דייקא כי צריך להיות כזאת למצות אלקים, ע"כ ולא עשו וגו' וזה שא' כי לא כנשים המצריות וגו' כי חיות הנה פי' לדקניות [כמו איש חי רב פעלים] ואין להם שפך דם לעבירה אלא למצות מילה וכדומה, ועוד בטרם וגו': (יז), **ותחיין את הילדים** וא' בגמ' [סוטה יא] וברש"י כאן מספקות להן מזון ומקשה המהרש"א שם א"כ מה הי' מתרצים ע"ז כי חיות הנה וי"ל כי המחקרים או' שאם אוכל אדם גסים יהי' גם בשכלו, וא' המילדות שאכילות ישראל מביאם להפוך מדותיהן הרע וכן בניהן אחריהן וזהו כי חיות הנה לדקניות וכנ"ל ושוב ליכא למגזר ולכן מספקין להם מזון קלים וטהורים. שלא יאכלו שקץ וטמאים ובמילא לא יהיו שפכי דם: (ב), ב, **ותרא אתו כי טוב** הוא משמע אם לא הי' טוב לא הי' מלפינו מ"ו [וכ' מלכים א' ג' היא אמו] וי"ל כמו שא' חז"ל [מגילה טו] מה ראתה אסתר שהזמינה את המן למשתה שלא יאמרו אחות לנו בבית המלך, לכן כשראה כי טוב הוא שהי' שראות השכינה ובל"ם זה הוא הגואל, ושוב לא יעשו תשובה ע"כ ותצפנהו שלא ידעו זאת ישראל ועכו"ם, ולא יכלה עוד הצפינו מעכו"ם וע"כ כ' בשמיך ותעל שועתם אל אלקים: (ב), ו, **מילדי** העברים זה, וק' דהול"ל ילד עברי זה, וי"ל כמו שפי' רש"י על הליכי שנזרקה נבואה בפי', כן י"ל נמי דא' חז"ל כל המלמד את בן חברו תורה כאלו ילדו [סנ' יט] ומשה עתיד ללמד תורה עם כל ישראל וזהו מילדי העברים דייקא שכל העברים יהיו כאלו ילדם: (יד), **ויאמר מי שמך** לאיש, פי' להיות אפי' כאיש דומה אלי שני אנשים, וכ"מ שני אנשים פי' חשובים, כלומר להיות ראוי לומר לי מוכר, ב, ומי שמך להיות שר דייקא שאתה מדבר כשר למה תכה, ג, ומי שמך לשופט, לומר מיד רשע פי' שאני חייב בלי שמוע הטענות, ד, ומי שמך להיות המכה בעצמך ולא ע"י אחר, וזהו שא' הלהרגינו וגו' ומהמת שמשה הי' ענו מכל האדם, אבל חשב שיש אנשים שטועים בו ואו' עליו שהוא גדול, לכן אמר אכן נודע הדבר שאני איני כלום, אבל עי"ז לא יוכל לזכות אחרים שזה עיקר. לכן ויירא, ומשנ' וישמע וגו' זה ענין אחר: (כב), גרשם קראו שיהא לפניו תמיד בעת טוב לו יזכר שהוא גר בעוה"ז והשני קרא אליעזר אם יהי' לו רע ח"ו יזכר נסי ד' יתש"ו: (כה), וירע אלקים י"ל שגבר הרחמים הגדול כאלו כביכול נתייסר עדה"כ [שפטים ח טז] וידע בהם וכמו שנ' [שם יוד] ותקצר נפשו בעמל ישראל, ומזה יכילנו מעט להבין גלות השכינה ואם זהו בעיני השומר ק"ו בעיני הנפש חלק אלקי יתש"ו: (ג), ד, **משה משה** ב"פ זהו כמו הקורא אדם שהוא רחוק ממנו. צריך לקראתו איזה פעמים, ואע"פ שנ' קרוב ה' לכל קראיו [תה' קמה] הטבע מצדיקים כ"מ שהוא גדול דימה לו באמת שהוא רחוק מאוד ורא"י משמואל [א' ג'] אף שא"ל עלי שיאמר דבר ה' וקרא ה' שמואל שמואל אמר הוא דבר, כי לפי ענותנותו הי' מסופק, וכמ"כ מרע"ה וע"כ קראם ב"פ שהיו רחוקים בעיני עצמם מאוד: (ו), **אנכי אלקי אביך** מה שלא א' סתם אלקי אברהם י"ל כי לפי גודל ענותנותו של משה שא"א לצייר ע"כ הקדים הקב"ה בזה בכדי שיאמין שהוא יתש"ו דבר עמו דאי' בעקרים שיש אמונה ע"פ קבלה, יותר מזה ע"פ חקירה, יותר מזה מה שיאמר לך אביך, אם הי' שוקר אלקי, כי רחמי האב על בנו, יותר מעל עצמו לכן א' מרע"ה לבסוף [בפ' האזינו] שאל אביך ויגדך היינו כי תוכל לסמוך ע"ז וזה שא' אלקי אביך שמלמד לך שאני שוכן על דכא ושפל רוח ובזה תוכל להאמין שאני אלקי אברהם וגו' ולכן הקדים לו נמי

שראה

שזורקו על בנו, א' המלך א"כ אין לו חיים כתחו ועשאו כרוכות קטנים והיי זורק בו א' א', כמלא בנו לא ניזק והגזירה לא בטל [ע' ב"ל דרוש כה] וזה לא יסור שבט ללקות ולרדות מעט מעט, ומחקק אלו ת"ח שנ' [שפטים ה] לבי לחקקי ישראל מבין רגליו פי' רש"י מזרעו, והכוונה מיום שחרב ביהמ"ק נגזר על בתיהן ש"ל לחרוב בתיהן דייקא ולא הצדיקים, וכ"ז הוא מצד הרשעים כנ"ל, עד כי יבא משיח ויהי' בטל היצה"ר ונסו יגון ואנחה: [יששכר וגו' ע' ס"פ ויקהל] (כג), ויגוע וגו' אי' בגמ' [תענית ה] ר"נ ור"י הוי יתבי בסעודתא, א' לר"נ לימא מר מלתא וכו' יעקב אבינו לא מת. א"ל וכי בכדי ספדו וכו' וחנטו וכו' וקברו וכו' א"ל מקרא אני דורש שנ' [ירמי' ל] ועתה אל תירא עבדי יעקב וגו' כי הנני מושיעך מרחוק ואת זרעך מארץ שבים מקיש הוא לזרעו, מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, ומקשים והלא בזה אין מתורץ הקו' הנ"ל, וי"ל הכוונה ע"ד הגמ' [ב"מ פד] שר"א בר"ש הי' דן דינים אחר מיתתו, וע"ד הגמ' [כתובות קג] דרבי כל בי שמשי הוי אתי לביתי', ואי' בגמ' [שבת קנב] דראב"י הי' מפלפל עם ר"נ אחר מיתתו, כי הצדיקים האלה אף שמתו, הוי בנשיקה בלא שום יסורין והגוף קיים ופי' לא מת שהגוף לא בטל, כי תיבת מת הורה על ביטול הגוף וע"ל פי' הברכה וזהו ויגוע ויאסף אל עמיו דייקא והיינו כמש"א [מ"ק כח] שהוא למנוחה ושכן לאנחה, וגם נ"ל מש"א בגמ' שם כל מיתה שיש בה גויעה זו היא מיתתן ש"ל וק' הלא בסוף הפרשה במיתת יוסף לא כ' גויעה וכן לא כ' בדהע"ה אלא וישכב [מלכים א' ב'] וכדומיהם, אבל הכוונה על מיתה קלה [ומ' בס' זכרון לריב"א תענית שם]: (נ), טו, ויראו אחי יוסף וגו' ע' רש"י, ולענ"ד י"ל, כי מש"כ [בפ' ויגש], העור אבי חי פי' שלא יראו ממנו, כי מה עשו, אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי, כש"כ אני לא אעשה לכם שום רעה, לכן כעת ויראו, והטעם כי מת אביהם, עי"ל פי' ויראו ראיה ממש שבטל השפעה הקדושות מהר, ותלאו לדקת יוסף הי' דוקא בחיי אביהם שהי' מגין על יוסף לעמוד בצדקו אף שנתערב בגוים, אבל כעת ח"ו ילמד מעשיהם וישטמנו: שם, לו ישטמנו וגו' וק' על הלשון אשר גמלנו, וי"ל ע"פ דמיון לאוזן הי' לו שן רע והי' לו מחלוקה עם שמעון והכה אותו על לחיו ונפל שנו הרע, ותבע שמעון פרעון על שנטל ממנו שנו הרע והי' הפס"ד די להנאה לפטור כי גברא קטילי קטל, וכן בנ"ד שאמרו, לו ישטמנו פי' הלואי שלא ישטמנו יותר אלא באופן הזה והשיב ישיב לנו וגו' אשר גמלנו דייקא אתו שנלמא לו גמול טוב מהמעשה שעשינו לו, ומגיע לנו שכר, ויאמר אליהם יוסף אל תיראו מהתשובה זו, כי התחת אלקים אני פי' אני אהי' בזה במקום דיין [שנ' אלקים לא תקלל פי' דיין] הלא אתם חשבתם עלי רעה וא"כ ראוים אתם לעונש, מכ"מ אתם פטורים כי על המחשבה רעה לא יכולים ב"ד לחייב, אבל אין אתם ראוים לשכר כי לא אתם עשיתם לי הטובה, רק אלקים חשבה לטובה ואין אתם בעלי גמול, ולכן שוב א' ועתה אל תיראו פי' אפי' שאין אתם ראוים לשכר אל תיראו כי אנכי אכלכל וגו',

ומשום שנ"א אצלו על מחשבותם הרע לכן כ' וינחם וגו' וידבר על לבם דייקא כי גם מחשבותם הי' מד' יתש"ו: (יט), כי התחת אלקים אני, כמדומה ששמעתי או ראיתי פי' שא' יוסף שא"א לו להענישם כי בזה הי' מעשה אלקים, המה עשו מעשה רע וממנו נצמח הטובה, וא"כ צריך הוא ג"כ לשלם כך, וזה א"א מאדם, וזהו התחת אלקים אני, אבל הלשון אינו מספיק דהול"ל וכי אלקים אני, ע"כ י"ל דא' וכי אני שליח מאלקים, ואתם הייתם שלוחים ממקום ב"ה, כי ואתם חשבתם וגו' זה המחשבה הי' ג"כ מד' יתש"ו כי אלקים חשבה לטובה, ולא אתם הייתם עושים מעצמכם כלום וכנ"ל, וזה א"א ממני, עי"ל כי רש"י פי' עה"פ [שמואל א כו] כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' וגו' השפעות ח"ל באו ממזלות, אבל בא"י בא השפע מד' יתש"ו בעצמו שנ' עיני ה' אלקיך בה וגו' וכ"ה בגמ' [כתובות קי] והנה פליגו אם יש מזל לישראל א"ל [ע' שבת קנו נדרים לב מ"ק כח] והראשונים מתרצים בח"ל ע"פ מזל ובא"י אין מזל וכנ"ל, וא"כ הא דא' בני חיי מזונא לאו בזכותא וכו' היינו בח"ל, ושפיר א' יוסף, בשלומא מה שאתם עשיתם לי הי' בא"י ואתם חשבתם רעה, אלקים חשבה לטובה כי שם הכל למעלה מהמזל, לשנות כ"ד, אבל כאן בח"ל וכי התחת אלקים דייקא אני פי' וכי אני כאן תחת ה', הלא כאן הכל תחת המזלות, ואם אעשה לכם ח"ו רעה לא יהופך, ע"כ א"א להרע לכם: (כד), פקד יפקד וגו' י"ל על כפל הלשון, ואלקים פקד פי' הזוכר כ"ד הוא יפקד אתכם, אמנם י"ל ע"ד הכ' [שמות ג טז] פקד פקדתי אתכם כי רש"י פי' עה"פ [שם יח] ושמעו לקולך סימן זה מסור בידם מיעקב ומיוסף, יעקב א' ואלקים פקד יפקד יוסף א' פקד יפקד, וק' למה הכפילו בלשונם, וי"ל כמו שא' הקב"ה למשה אהי' אשר אהי' ע"ש פי' רש"י, כן ראו יעקב ויוסף, שיצאו ממצרים לרד"ו שנים שלא בעונתן והי' פקודי בעלמא, וא"כ יהי' שני פקודות, ממצרים, ומגלות בבל, שנ' [ירמי' כט] והי' כמלאות שבעים שנה אפקוד וגו', וזה שא' כפל פקד יפקד, וא"ת למה אהי' אשר אהי' גלה הקב"ה רק למשה ולא נוהו לאמר כי די לצרה בשעתה, וכאן אמרו פקד יפקד, ז"א, כי אהי' פי' לעת צרה, ופקד הוא לגאולה, ובזה י"ל פי' הכ' [בפ' כי תשא] וביום פקדי ופקדתי כי בשעה שא' נעשה ונשמע פסקו זוהמתן ואז הי' גאולת מצרים גאולה שלימה והי' בטל היצה"ר והמה"מ, וכמו שדרשו עה"פ [תהי' פב] אני אמרתי אלקים אתם וגו', אבל ע"י עגל כ' ויתנצלו ב"י את עדים וגו' וחזר היצה"ר ושלאו מרגלים וחטאו ונגזר עליהם גלות, ושוב נעשה גאולת מצרים פקודה בעלמא לתפרע, וגם גלות בבל כפקידה, וזהו וביום פקדי שעי"ז הי' גאולה ראשונה פקודה וגם פקדתי לגלות בבל, רק בפעם ג' יהי' גאולה שלמה בב"י, עי"ל על כפל הלשון בפשיטות שיעקב ויוסף ראו שדור המדבר ימתו, רק זרעיהם יכניסם יהושע לא"י ע"כ א' פקד יפקד א' ע"י משה, וא' ע"י יהושע וע"כ כ' [בפ' בשלח] כי השבע השביע היינו שהוא השביע עד דורו של משה והמה ישביעו דורו של יהושע לקבר בשכם ארונו של יוסף לעמוד לתחה"מ בב"י אמן:

סליק ספר בראשית, בעה"י אשר דברו בפינו השית, וכן יעשה עמנו לטובה אות, לדרוש בספר שמות:

פ' **שמות**, ואלה שמות וגו' אי' במדרש בזכות ג"ד נגאלו, שלא שינו את שמם, ואת לשונם ואת מלבושיהן, וק' אף שג' אלה יקרים המה למעלת ישראל, אבל איך יועילו לגאולה, ואי' בגמ' [בפ' שלח לך] יש שמות מכוערות ומעשיהם נאים וכו', גם מותר לומר ק"ש ותפלה בכל לשון [או"ח סי' סב, קא] וגם אין המלבוש מכבד את האדם, והאמנה לבא בעי, וי"ל שיש בכלל א' הנ"ל, כי הקב"ה הבטיח לאבותינו לתת א"י לזרעם, ואם היו מתחתנים בגוים או נבעלו להם ח"ו, בבנות השנים היו נקראים בשם האומ"ע כי הבועל ארמית ומצרית הבנים נקראים על שמותן [קידושין סו, אה"ע סי' ד סעי' ה] ועי"ז לא היו נגאלין, אבל הכ' מעיד עליהן גן נעול וגו' כדאי' בגמ' [יומא עה] וזה שנ' [פ' ויחי] ויקרא בהם שמי וגו' פי' שיהיו תמיד בגדר בניהם של אברהם יו"י שיחול עליהם השבועה לגאולה, ובכלל ב' הנ"ל מה שא' חז"ל וכולן בלה"ק או באבק לה"ק וזו מורה כע"ז וג"ע וש"ד [ערכין טו] והמה לא שינו דייקא לשונם רק לדבר בלה"ק

שעושין עם המתים הוא חסד של אמת וכו' וק' הלא כתיב באליעזר [פ' חיי שרה] ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת וגו' וי"ל שפירש עה"פ [קהלת ז] טוב ללכת אל בית אבל מלכת אל בית המשתה וגו' כי החכם יוכל לראות מוסר בבית משתה כמו בבית אבל, כי החתן והכלה המה לקיום המין, וע"כ ימות, אעפ"כ טוב ללכת לבית אבל כי שם רואה בעין חוש, וכאן בעין שכלי, לכן א' רב המנונא בנשיאין, וי"ל דמיתנא ומקים הוי' ליציאה הנשמה, והיינו דא' אליעזר שיזכרו בזה ג"כ סוף האדם, וכמו החסד שעושין במתים עושין של אמת פי' לשמה מחמת שרואה סופו, כן אם יקיימו הזיוג בזכרון זה בל"ם עושין מיד: עי"ל כי עוד ק' הלא כתיב ג"כ [יהושע ג פסוק יד] ועשינו עמך חסד ואמת, ע"כ נלענ"ד שיש ג' מיני חסד, חסד היולי' מה שברא הקב"ה בעוף ובבהמה להיטב לילדיהן וכדומה מן הטבעיות וע"ז א' איוב [לה] מלפינו מבהמות הארץ וגו', חסד הנורה, והמה חסדי אדם איש באחיו כ"א לפי מה שהוא, ג, הוא החסד של אמת היינו למעלה מן הטבע כמו להיות עובר על פשע כמש"א [שבת פח] הנעלבין ואינן עולבין וכו' וא' [ר"ה יז] המעביר על מידותיו פי' על מידת רעות הטבע שלו וכו' וא' [סוטה ה] הדבק במידותיו, וי"ל כי לוית המת ולקברו זהו מצד הדין, אבל החסד דייקא שעושין עם המתים פי' מה שעושין למעלה מצד הדין כמו שאמר יעקב ושכבתי וגו' זה נקרא של אמת כי כמו אמת מרחקא מילי' [שבת קד] כן רחוק מי שיקיים חסד למעלה מן הטבע, וכן אאע"ה הי' נרדף מן נמרד וא"א לנצל מן שנאת לבן על יהודי וכ' ארמי אבד אבי ע"כ א' אליעזר נמי אם ישכם עשים חסד ואמת את אדני כלומר למעלה מן טבע שלכם, וכן הבטיחו שני מרגלים לרחב לרחם על כל משפחתה זה למעלה מן הדין כי די לרחם עלי': (לא), וישתחו ישראל פי' רש"י וזהו בגמ' [מגילה יו] תעלא בעידני' סגיד לי', והיינו שהי' משתחוה ליוסף, ומקשה בני מהו"ר מאיר כי' איך אמר רש"י מיד ופי' על ראש המטה הפך את עצמו לצד השכינה, ועוד לפי"מ דא' [ברכות לד, מגילה כב, שבועות טז] השתחואה זו פישוט ידים ורגלים אין זה שייך לעשות לבנו, וי"ל כי עוד ק' איך וישבע לו, דלמא יעכבהו פרעה, אמנם תיבת אנכי נראה כמיותר והול"ל אעשה כדברך, אבל ידוע שפי' אנכי, אני הוא מאז [ע' רש"י ביוד דברות] וכשאמר יעקב לראות את שלום אחיו, אף שידע יוסף שסכנה בדבר א' הנני כי לא הי' לו שום מניעה נגד מצות אביו, ע"כ א' כאן נמי אנכי כלומר אני הוא מאז שלא מנע אותי שום דבר, ע"כ השתחוה לה' בפישוט ידים ורגלים להודות לו על ראש המטה זה יוסף שהקב"ה חנן אותו בבן צדיק כזה, ובזה עשה כבוד גדול ליוסף, כאלו השתחוה לו: (מח), כב, בחרבי ובקשתי פי' רש"י בחכמתו ובתפילתו ובגמ' [ב"ב קיא] בתפילה ובקשה, ובת"כ, במצות ובמעש"ט, והכל כוונה אחת, רק שהקיום המצות המה ככלי מלחמה כחרב וחנית הממיתים השונאים הקרובים למלחמה, אבל המעש"ט שבישראל מה שלמעלה מן הטבע המה ככלי מלחמה ההורגין השונאים למרחוק כמו קשת וכדומה, וזהו שנ' [שמואל ב' א'] ללמד ב"י קשת, כי העושים מעש"ט למעלה מן הטבע כמו שאול ויונתן אין בנפלא ולהיות השונאים נהרגין מרחוק כמו קשת כלי מלחמה, לכן למדו לקיים מעש"ט כאלה הכתובה על ספר הישר כמו והישר בעיניו תעשה וכ' אחרי ד' אלקיכם תלכו וגו', וא' מגן שאול לא הי' צריך להיות משוח בשמן, כי מעלתם נהרגין מרחוק ומקרוב, ומסיים שם איך נפלו גבורים ואיזהו גבור הכובש את יצרו וגברים בתו' ובמעש"ט וזהו הכלי מלחמה שאבדו, והנה רש"י פי' שכם אחד היינו הבכורה אשר לקח מעשו ולזה הי' צריך חרב וקשת כמו שהתפלל הצילני נא מיד אחי שנראה כאחי ומרחוק יהרוג אותי ומיד עשו שיבא למלחמה וכנ"ל [בפ' וישלח]

והיינו חרב לקרוב, וקשת לרחוק, והמה חכמת התוה"ק ומצות, ותפלה בזכות מעש"ט למעלה מן הטבע או בזכות אבותיו ושפיר פי' רש"י ות', וגמ' דא' תפלה ובקשה היינו אחת ע"ל הטבע וא' למעלה מן הטבע: (מט), א, האספו וגו' פי' רש"י וזהו בגמ' [פסחים נו] ביקש יעקב לגלות את הקץ ונסתלקה ממנו שכינה וק' הלא כ' [ישעי' סג] יום נקם בלבי וגו' וא' חז"ל [סנ' צט] ללבי גליתי לאברי' לא גליתי וכן אי' במ"ר סוף קהלת עה"פ ויותר שהי' קהלת חכם וגו', ע"ש, וגם דניאל שאל מה אחרית אלה, ויאמר לך דניאל כי סתומים וחתומים הדברים [סוף דניאל] וי"ל למהד"ד לאחד שרוצה לילך לתוך הגליחות שהוא סגר ומנעלה, ושאלו לו, איך אפשר, א"ל, ושלא רק אני רוצה, ומה אעשה אם אי אפשר, כך ביקש דייקא פי' שהי' רוצה למסוך ע"ע הנביאות על זה, אבל הוא דבר שא"א לכן נסתלקה וכו' [ובזה י"ל לכן כ' הרמב"ם ר"ה ק"ש ה' ד' שא' יעקב לבניו שמא יש בכם פסלות וכו' ומקשה הכב"י למה לא כ' כלשון הגמ' פסחים נו ביקש לגלות את הקץ יע"ש, ובהנ"ל ניחא שס"ל לרמב"ם מש"א בגמ', א' שמא ח"ו יש פסול וכו' זהו מאמר בפ"ע, כי ידע שנסתלקה השכינה לא משום חטא אלא שא"א תדע דא' שם בגמ' כאברהם שיצא ממנו ישמעאל וכו' ולא מצינו שיסתלק השכינה מאברהם ויצחק בעבור בניהם, וכ' לא יומתו אבות וגו', אלא ע"כ זהו מאמר בפ"ע] עי"ל שרצה לגלות שכבר עברו ק"ץ שנים מגלות מצרים והגלות לא יהי' אלא כד"ו שנים וזה שא' ביקש לגלות את הק"ץ דייקא וכו': אשר יקרא אתכם וגו' וק' הלא למקרה אין קיום, וי"ל, דאי' במ"ר בפ' ויצא עה"פ והי' ד' לי לאלקים, שייך כל טובות וכו' שאני נותן לבנך איני נותן אלא בלשון הזה שנ' והי' ביום ההוא יצאו מים חיים וגו' [ע"ל פ' ויצא] וי"ל הכוונה כי זה החילק בין הנסים שהיו, לשיהי' לע"ל, כי כל הנסים שיני הטבעיות שהיו, חזרו אח"כ לכמו שהיו כמו מטה אהרן שנהפך לנחש, וחזר למטה, כן הי' לכל כאשר לכל, והיו הנסים רק מקרים לפי שעה, אבל השינוי טבעיות לע"ל כן יעמדו ויהיו לעולם, וזה שנ' [יואל ד'] והי' ביום ההוא וגו' פי' והי' בהוייתן יהיו לעולם ובלשון הזה מצינו כמעט בכל הנביאים שהתנבאו על לע"ל עד והי' ה' למלך וגו' רק המ' נקיט ד' דברים שרשים, ג' בעניני הגוף, חיים ארוכים שנ' והי' ביום ההוא יצאו מים חיים [זכרי' יד] בנים רבים והמפוזרים והי' ביום ההוא יוסף ה' וגו' לקנות את שאר עמו [ישעי' יא] ועשירות שנ' והי' ביום ההוא יטפו הרים עסיס [יואל ג] והיינו אף דא' בני חיי מזונא במזלא תלי' אבל לע"ל יהי' הכל למעלה מהטבע, ולעולם, ועיקר, השפעות הקדושות, שנ' והי' וגו' יתקע וגו' [ישעי' כז] ויען שלא א' יאע"ה והי' על לחם וגו' ומעניני עוה"ז, רק א' והי' דייקא בלי הפסק ה' לי לאלקים כי ירא שאין צדיק בארץ וגו' והיטב לו הקב"ה כמו שהיטב לשלמה [מלכים א' ג'] גם כל עניני טובות אתן לך שלא יהי' הפסק להם לעולם, לכן א' שני דברים, א, אשר יקרא דייקא היינו שיני טבעיות, ב, ויהי' זאת באחרית הימים שטוב לא ישנה כי דבר שהוא אחרית טוב אין לו ראשית רק יהי' כ"ט סלה בלי הפסק עוד: (ב), הקבצו וגו' האספו פי' מה שמוסיפין על אותו דבר וזה שא' האספו באיכות והיינו שתהיו קדושים ואז אגידה לכם וגו' כלומר תזכו לאחרית הימים מיד וקרובה ישועתכם לבא הקץ ימין, וראה שזה א"א, ע"כ טוב א' עכ"פ הקבצו שתהיו באגודה אחת לקיים ואהבת לרעך כמוך ובזה תהיו ראוים לברכות אלה: (י), לא יסיר שבט י"ל כמו שא' חז"ל [פ"ז ד'] עה"פ [עמוס ג'] רק אתכם ידעתי וגו' ע"כ אפקוד עליכם את כל עונותיכם משל לאדם שנושה בשני ב"א א' אוהבו וא' שונאו מאוהבו נפרע ממנו מעט מעט וכו' וז"ל המ' מוסר טוב, משל למלך שכעס על בנו ולפניו אבן גדולה ונשבע שזורקו

מביאין להורות לפניו דייקא לפני יעקב בגשנה, [ע' יר"ד סי' רמב סעי' ד]: (ל), **אמותה** הפעם ר"ל כי יעקב ירא לירד למצרים למקום טומאה, ועכשו כיון א"ע וא' אחרי ראותי את פניך מלא יראה ושכינת שדה תאיר פניו כי עודך חי בחיי אמת, גם אני טוב לא ירא, והנה רשעים בחייהם קרואים מתים פי' שמתים אבריהם מקדושות, בכל עת, ע"כ א' אמותה הפעם פ"א כדרך כל הארץ: (לא), **אעלה ואגידה** לפרעה וגו' וק' הלא כ' ויעל לקראת ישראל והול"ל כאן אלך ואגידה, וי"ל כאשר בא יוסף לאביו בצ"ם הי' משפיל א"ע מאוד, ועכשו שחזר לפרעה א' אעלה למעלה שלי כי כן נ"ל לפני פרעה: (מז), ט, **מעט ורעים** וגו' וק' למה השיב ע"מ שלא נשאל, וי"ל אף שהי' נראה שפרעה הי' אוהב ישראל אעפ"כ משאלתו כמה ימי שני חייך הי' ספק ליאע"ה אם עיניו רעה עליו וע"כ רוצה לידע כמה שנים יהי' מוטל עליו, [ע' בפי' רמב"ם על מס' אבות פ' א' משנה ו' והוי דן וכו'] ע"כ השיב ב' דברים, א' שהמה מעט, ועוד רבות בשנים יחי' בעזה"י, ב' ואם השנים הקודמים היו טובים, לא הי' רעב כ"כ להשיג טובות כעת, אבל היו רעים, ע"כ רוצה כעת טובות הרבה לשלש השנים רעות הקדמוניות, ומכ"ש אם פרעה שאל מטוב לבו להיטב עמו, בודאי יספיק ב' תשובות אלה: (יד), **וילקט יוסף** וגו' א' חז"ל [פסחים קיט] כל כסף וזהב שבעולם יוסף לקטו וכו', שנ' וכל הארץ באו מצרים, אבל במדרש אי' עה"פ ויהי רעב בכל הארצות, שהי' הרעב רק בג' ארצות בפנקי"א ובערב"א, ובפלשטינ"י [והמה פעניציא ארבעין פאליסטינא זה ארץ כנען] וא' בני מהו"כ הייס כי' אפשר בעת ההוא לא היו ארצות מיושבת רק ג' אלה, או יאמר ע"ד המ' שכל מלכי ארץ היו להם אחוזה בא"י ודרים שם, ולכן היו ל"א מלכים שכבשם יהושע, ושפיר נקרא וכל הארץ באו מצרימה, ואולם ק' להבין דא' בפסחים שם וז"ל וכשעלו ישראל ממצרים העלהו עמהן שנ' וינצלו את מצרים, וכן א' [בכורות ה ע"ב] שאין לך כאו"א מישראל שלא הי' עמו תשעים חמורים טעונים מכספם וזהבם של מצרים, ואח"כ א' שם [בפסחים ובסנהדרין קי] ג' מטמוניות הטמין יוסף במצרים, א' נתגלה לקרח, וא' נתגלה לאנטונינוס בן אסוירוס וא' גנוזה לצדיקים לע"ל, וצ"ל חוץ הכסף וזהב שלקט, עשה עוד ג' מטמוניות מאבנים טובים ומרגליות, תדע שנ' לא נשאר לפני אדני וגו' ואיה אבנים טובים וכדומה גם מארץ כנען לא כ' אח"כ, ולמה ג' מטמוניות, י"ל שהי' יוסף נביא, ויש בכל אומות ג"כ טובים כמו חסידי אוה"ע וממון שלהם בצדק ובמשפט, וזאת גנוזה לצדיקים לע"ל, ומטמון א' מבינונים וזאת נתגלה לאנטונינוס, [י"ל שזהו אשר הי' ביומי רבינו ע"ז דף יוד ושם בנו אסוירוס כשם אביו], ואת מטמון מאנשי רשע נתגלה לקרח, וזה שא' שם בגמ', עושר שמור לבעליו לרעתו זה קרח פי' שעשירות הי' מיד מאנשי רשע ושמור לקרח, **והנה** מלבד הפסוק שהקב"ה הבטיח לאאע"ה ואח"כ יצאו ברכוש גדול, זה עשירות הבא מיוסף הצדיק כנ"ל וכן הכוונה על רכוש האמת זה גילוי שכינה ונתינת התוה"ק ואין זה בל"ז כי אין השכינה שורה אלא על עשיר [נדרים לח] גם היא הבטחה זו על לע"ל לכן כתיב ואחרי כן וכ"מ שנ' אחרי מופלג הוא ולע"ל יהי שני אלה עשירות יוסף שגנוזה לצדיקים וכנ"ל ובפרט עשירות אמת כי מלאה הארץ דעה וכו' ואת רוחי אתן בקרבכם, אבל יש עוד לומר ע"פ דרוש על ג' מטמוניות הנ"ל א' שלא יחלק אדם במחלוקה על החכם ממנו שנ' ביוסף בן זקונים שהי' גדול בחכמה מכל אחיו ע"ש רש"י [ר"פ וישב] וזה נתגלה לקרח כלומר שלא לקח לאי' והי' סופו רע, ב, איך יתנשא הצדיק בהשגחה פרטיות מה' יתש"ו כמו יוסף, וזה הי' ביומי רבי באנטונינוס וכדאי' בגמ' [מגילה יא] לספר בריתי אתם ביומי ארמי'

שהעמדתי להם של בית רבי וכו', ומטמון ג', מה שנ' להלן ויוסף הי' במצרים ע"ש רש"י וא' [סוף סוטה בעקבתא דמשיחא יראי ד' נמאסו וכו' וכ' ויתערבו בגוים וגו' ואז יתגלה מטמון זה שלא יוסף הי' במצרים ועומד בצדקו ועי"ז ישובו לה' יתש"ו: (כו), **רק אדמת הכהנים** וגו' וק' מנ"מ מזה, וי"ל ללמד כש"כ כהני ות"ח שבישראל לפטרם ממס [ע' יר"ד סי' רמג] ותיבת לבדם שנ' כמיותר י"ל ע"ד עקידה [פי' אמור] בזה באר בנו ד' יתש"ו כי אדם לעמל יולד ולכל מיני צרות, ופ"י לימוד תוה"ק פוטר א"ע מכל, וזה שא' בפ"א מרבה תורה מרבה חיים פי' בעוה"ז, וא' [עירובין כד] שם בכל גופו פי' כל מיני צרות ישובבהו יעסוק בתו' וזהו [פי' אחרי] ושמרתם את חקתי וגו' וחי בהם פי' בעוה"ז וזהו [פי' ויחי] וירא מנוחה וגו' כלומר שאין טוב למנוחה, אלא ויט שכמו לסבול עול התוה"ק, אבל כהני אוה"ע הכמרים הקיצוני מביאם להרבות בתענוגי עוה"ז למוד, וזהו שאמר הכ' לבדם כלומר שאין להם אלא זה ולזה כל עמלם:

פ' **ויחי**, **ויחי יעקב** וגו' וק' למה לא מחשב השנים כמו באברהם ושרה, מאה שנה קודם, וי"ל שמחשב כאן שבע טובים, גם הי' עשר שנים טובים בארבעים, וכאלו כ"י היו טובים: (כט), **ויקרבו** וגו' אי' במסורה ג' ויקרבו במקרא, כאן, הן קרבו ימיך, למות, ויקרבו ימי דוד למות, והיינו משום שג' אלה הי' גדולי עולם יעקב מובחר שבאבות, משה מובחר שבנביאים, דוד מובחר שבמלכים, ומקונן הכ' עליהן שעדין קריבה ימיהן למות, כי מסתמא הי' שימיו לעולם, ובפרט כל חיי יעקב אע"ה היו מעט ורעים וזה י"ז שנים שהי' במצרים הו"ל מיתתו קרובה, וכן משה א' הרבה יגעתי בישראל ולעת כניסה לא"י לא זכה וכדאי' במדרש [בפ' ואתחנן ובפ' וזאת הברכה] וכן דהע"ה כמעט היו לו מעט מנוחה מאויביו, מת ושפיר כ' בהם קריבה, עי"ל פי' ויקרבו ימי דייקא ימיהם קרבו למות פי' אור היום מה שהיו מתקנים בעצמם גם למדו תורה וירא לאחרים, ומעש"ע שלהם פסקו אבל המה לא מתים דא' [תענית ה] יעקב לא מת וכן א' [סוטה יג ע"ב] לא מת משה, וכן א' דוד מלך ישראל חי וקיים, ע' זוה"ק ויגש דף רז: **ועשית עמדי חסד ואמת** וגו' אם רוצה עשיר לתת צדקה גדולה לעני ואין לו מעות כ"כ לפי שעה, ונותן לו שט"ח על ערך איזה מאות ר"ט, א"כ יש בצדקה זו חסד, בשעת נתינת השט"ה, ואמת, בעת הפרעון, כן רצה יעקב שישבע לו והוא השט"ח והוא חסד מיד, ואמת אח"כ: עי"ל, כי ק' כיון דא' אל תקברני, למה שוב א' ושכבתי ממצרים, ותיבת נא נראה כמיותר, ומה זה ושכבתי עם אבתי, אמנם רש"י מפרש ג' טעמים, והנה מטעם צער גלגל מחילות, ומשום שילקו מצרים בכנים הי' די ליקח עצמות יעקב לא"י, זמן רב אח"כ, ולא עכשיו דוקא, אבל מטעם שלא יעשו אותו ע"ז נ"ל מיד, והתרגום פי' אל נא תקברני, לא כען פי' מיד, כי על ועתה פי' הת' נמי כען, ע"כ אמר ושכבתי עם אבתי פי' כי בע"ז כשם שנפרעין מן העובד כך נפרעין מן הנעבד, ואני שמרתי א"ע להיות לי שכיבה כמו אבתי לכן אפי' לשעה אל תקברני במצרים ולגב מפרש ג"כ ב' טעמים אחרים, ונשאתני ממצרים פי' מטעם הנוגע למצרים והיינו כנים, וקברתני בא"י פי' משום הדבר הנוגע לא"י והוא צער גלגל מחילות ומשני טעמים אלה, הי' מצד החסד מיוסף וכנ"ל, אבל מטעם ע"ז, זהו מצד האמת שיוסף צריך להטריח עמו מיד ע"כ מקדים ועשית עמדי חסד ואמת: עי"ל דאי' בתד"א [פי' יח] וכן א' יעקב אע"ה ליוסף, בני אל תאמר הואיל ואני מלך אתגאה על הבריות וכו' וי"ל שלומד זאת מכאן מדכתיב ועשית עמדי דייקא חסד דהיינו לזכות אותי כי ברא מזכה אבא, וזהו ע"י דרך אמת ליוסף: כ' רש"י חס

לעמוד בתוכחתו הה״ד ולא יכלו אחיו וגו׳ לכשיבא הקב״ה ויוכיח כאו״א לפי מה שהוא שני׳ אוכיחך ואערכה לעיניך עי״ש כו״כ [עי׳ בי״ב דרשות של שנוכה דרוש יו״ד מש״כ בס״ד], וי״ל ע״פ דמיון, מלך אדיר ריחם על נער עני ואביון וילמדהו חכמות ויגשאהו על כל השרים, וישמן ישרון ויבעט עד שמרד כמה מרידות במלך ועד שעמד עליו להרגו, והוליכו אותו לעיר רחוק, ויצא עליו הפס״ד לחתוך ממנו כ״י מגשרו, ובמשוך הזמן התפללו עליו גדולים והקילו ממנו מעט, מעט, עד ברבות השנים שערך תפילות להמלך יצא עליו הפס״ד מהמלך לישב כעשר שנים בבית האסורים בלחם צר ומים לחץ ולא לענותו יותר מזה, ולאיזה שנים בא שר גדול לבית הסוהר אשר ידע את הנער כמה גדול הי׳ אבל לא ידע מפשעתו כלום, ע״כ תמה מאוד וא׳ איך נהפך המלך עליך לאכזר כ״כ, אז סיפר לו הנער את כל מה שעבר וא״ל כ״מ שאתה רואה בי, זהו מרחמים גדולים של מלך, כן כ׳ [יחזקאל יו] ותשלכי ע״פ השדה וגו׳ ואעבר עליך וגו׳ וארחצך במים וגו׳ ותעדי זהב וכסף וגו׳ וכ׳ [ישעי׳ ה] וכרם הי׳ לידידי בקרן שמן ויעזקהו וגו׳ עד אשר כל הצרות ועינויים גדולים יצא הפס״ד ממה״מ הקב״ה לסבול עול גלות, וע״ז א׳ אכ״ב, אוי לנו מיה״ד בעוה״ז שילא עלינו הגזר״ד, ואם אמרנו להתווכח עם הקב״ה לאמר למה תעשה כה לעבדך, אוי לנו מיום התוכחה, כי כ״מ שאנו סובלים כ״ז הוא מלד הרחמים הגדולים של הקב״ה, הלא בלעם שני׳ ותלחץ רגל בלעם ויך את האתון לאמר למה תעשה כה, וא״ל, הלא אנכי וגו׳ כלומר אני עבדך שהובך ההסכן וגו׳ הלא תוכל לשער בדעתך שדינך קשה מאוד, ומה שעשיתי לך הוא מצד רחמים עליך, והי׳ מודה ויאמר לא, וכן אחי יוסף היו סובלין צרות ובזיונות, וני׳ אבל אשמים וגו׳, וכשאמר אני יוסף וגו׳ היו מכירים כ״מ שעבר עליהם הי׳ מצד הרחמי׳ וכי נבהלו מפניו פי׳ ממה שעתיד לבא עליהם עונש הגדול מאוד, עד שא״ל אני יוסף אחיכם דייקא אף שמכרתם אותי כש״כ לכשיבא הקב״ה וכו׳ לכן יתנחם כ״א על כל מידה שמודד לו הקב״ה ושב ורפה לו: (ד), גשו וגו׳ פי׳ שלא ישמע שום איש מזה כי גדולה בושה: (ה), **ועתה אל תעצבו** פי׳ בילקט ועתה דייקא אל תעצבו אבל אח״כ תעצבו בעשרה הרוגי מלכות שהי׳ על עון מכירת יוסף וק׳ הלא במכירה לא היו אלא ט אחים ושתפו את הקב״ה, וי״ל כ״ע דרש את ד׳ אלקיך תירא לרבות ת״ח ולכן הי׳ הוא אחד מהרוגי מלכות והי׳ מאריך באחד [ברכות סא] וא׳ כ״י הייתי מצטער על פסוק זה פי׳ שהוא יהא במקום אחד יתש״ו [שמעתי] ולענ״ד י״ל כי יש דעה שכי שלכפו את יוסף למכין והיינו דאי׳ ברש״י (בפ׳ וישב] עה״פ ויתנכלו אתו להמיתו וז״ל נתמלאו נכלים וערמימיות [ומה הי׳ הערמה] אותו אתו עמו כלומר אליו, לרש״י הי׳ הגי׳ אותו וזה נראה כמיותר כי ני׳ להמיתו ע״כ כ׳ אתו ולא אותו, ופירושו עמו הי׳ השרם כי אתו פי׳ עכשו ולא אח״כ וכאן שייך שני אלה, כלומר שהשרם הי׳ אליו להרגו ולא גילו לו מקודם ע״מ עושים השרם, ואעפ״כ הי׳ מהראוי רק, ט׳ הרוגי מלכות כי יוסף אין לחשב, אבל הקב״ה קבל השרם, ומיד שר הגבילה תיקע״ה ואלו נוטל את נפשו, והנה א׳ חז״ל [שבועות ט. חולין ס] שעיר ר״ח הוא קרבן על הקב״ה שמיעט את הלבנה, והכוונה כי ישראל מחשבין ליתות הלבנה שנגזר עיד, עליהם גלות במיעט הלבנה [ועי״ש במהרש״א] וכששך הנפש הנביאה מיעקב התחיל גלות ראשון כמו בפרכן ביהמ״ק בטל הנביאה ע״כ אר״ע שם כ״י הייתי מצטער על פסוק זה דייקא ובכל נפשך אפי׳ נוטל נפשך והיינו הנביאה שניטל מישראל בחרבן ביהמ״ק כמו מיתע״ה, והי׳ מתפלל ר״ע שיזכה לכפר על הקב״ה כמו שעיר של ר״ח: וי״ל להיפך על תיבת ועתה, שידוע שהדין והרחמים מושלים בעולם, לנדיקים תמילחן

יסורין ושופן שלוה, ולהיפך ברשעים וכ׳ לקמן ויחי יעקב וגו׳ פי׳ כאלו כ״י הי׳ בטובה כי הכל הולך אחר החתום, ועד כאן הי׳ רעות וצרות ליעקב ולשבטים וליוסף, ע״כ א׳ בטוח אני ועתה דייקא מעתה ואילך נבו יגון ואנחה ושוב אל תעצבו רק ששון ושמחה ישיגו: (ח), **וישימני לאב לפרעה** וגו׳ ידוע שים אב הנעלם היינו מי שלמדו חכמה, וכ׳ [מקץ] אין נבון וחכם כמך, ופ״כ כ׳ **ויקראו לפניו אברך** פי׳ התרגום דין אבא למלכא, ואברך הוא כשני תיבות, אב, רך, כי פרעה הי׳ זקן וקרא ליוסף אב ע״כ קראו, אב, רך, בשנים וזהו שא׳ אב לפרעה, ולכל ביתו היינו להשרים והפרתמים הי׳ אדון, ולכל א״מ הי׳ מושל לעשות בהם כרצונו: (יד), **ויפל על צוארי** וגו׳ א׳ חז״ל [מגילה יו] שבכה על ב׳ מרכבות וכ״ה ברש״י, ר״ל כי קדושים כאלה לא זכו על עניני עוה״ז, ואי׳ בזוה״ק ובת״כ שביהמ״ק נקרא טאר שבו תולין כל מיני תכשיטין והוא התכשיט לכל הגוף, ולענ״ד יש לדמות הביהמ״ק לצואר, כמש״כ ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם [תרומה] כן האוכל והמשקה שנכנס לצואר אם נזהר בהם כד״ת ולאכל עמ״כ לעבוד הקב״ה, מקדש את גופו ע״כ כ׳ [שה״ש ד] כמגדל דוד, צוארך פי׳ צוארך יוכל לקדשך כמו מגדל דוד, וא׳ כל היושב בתענית [שאין בהם ביטל תו׳] נקרא קדוש, ולקמן עה״פ ויבך על צואריו עוד פי׳ הרמב״ן יעקב בכה על צואר יוסף, וי״ל מש״כ לקמן וירא אליו ראי׳ פנימית שגילה לו שלא פתח את פיו וצוארו, [עי׳ חולין לא עה״פ ועבוח טבח] ורלה יעקב הדורות שלא יעמדו בנסיון אלא ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם ויטמאו צואריהם, ע״כ ויבך על צואריו עוד כי זהו עיקר המטמאה את האדם בעוה״כ: [כב, לכלם נתן פי׳ גל נעול מגילה דף יו]: (כו), **כי לא האמין להם** י״ל הטעם שע״פ טבע, אם שונא גדול עושה שלום, אעפ״כ נשאר השנאה והקנאה בלבו, וזאת הרגיש יאע״ה שאמרו עוד דייקא יוסף חי, כי תיבת עוד נראה למותר וכי דייקא בלשון תימה, ע״כ לא האמין להם, כי נראה מתוך לשונם שאין מהראוי להיות חי ח״ו ואין מהראוי לגדולה כזאת, ומזה הבין שהמה שונאין אותו, ואין קטיגר נעשה סניגור לבשר טוב, עד וידברו אליו את כל דברי יוסף פי׳ מש״א בדיוק כה אמר בנך יוסף שמני אלקים דייקא שלא הי׳ בזה מעשה ב״א אלא מעשה אלקים, ואז ותחי רוחו, וזהו שני׳ ויבך על צואריו עוד דייקא ע״ז עוד בכה שהרגיש מה שעשו, אבל איך ומי וכדומה לא ידע, ומש״כ ויאמר השלום אביכם וגו׳ העודנו חי [מקץ] וכן העוד אבי חי הכוונה ראו מה גרמתם וכי יש בו נביאה כמו ותחי רוח יעקב עי׳ תרגום [עיי״ל שעיקר הכינן כמש״א גיטין נז] ומש״כ ויאמר ישראל רב עוד יוסף בני חי פי׳ לאחר כל השנאה והצרות שעברו עליו שמר חייו האמת [ועי׳ ברמב״ן שפי׳ שיעקב בכה על צואר יוסף כנ״ל]: (מו), ד, **ויוסף ישית ידו** פי׳ כי יאע״ה ירא אולי יהי׳ לו עגמת נפש מהתנהגות מלכות יוסף לכן הבטים שכם המלכות [ופי׳ ידו זיינע מאכט] על עיניך פי׳ ע״פ ראיות השכל שלך: (כז), **הבאה מצרימה** שבעים, וק׳ למה נדסק הכ׳ דוקא לחשבון שבעים ולא סט, כי יוכבד נולדת בין החומות וגם די לומר סו בלא יוסף ובניו, אמנם ידוע שעיקר ירידה למצרים הי׳ בן שיזכו לנתינות התוה״ק כמש״א ג׳ המה ע״י יסורין תורה וא״י ועוה״ב, ותורה נקרא סו״ר שנ׳ סוד ד׳ ליראיו בגימטרי׳ שבעים, וזה שא׳ הכ׳ בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה, ובעבור שקבלו ע׳ נפש הגלות ע״כ ועתה שמך וגו׳ פי׳ ככוכבי השמים בגדלות עניני שונים: (כח), **ואת יהודה** וגו׳ ע׳ רש״י רבו בזה פרושים במדרש למה שלח לפניו את יהודה, וי״ל, כי יעקב שמע מגדלת יוסף בעניני הגוף אבל נ׳ במלך [בפ׳ שפטים] למען ילמד וגו׳ ויהודה הי׳ בקי בהוראה ולשפוט בין אדם לחבירו ע״כ שלחו. לפניו אל יוסף ללמד עמו. ומעתה כל הדבר הקשה

תנילין

כי טוב פי' שוב ראה אלקים שהאור טוב לבא על אופן זה, ויבדל אלקים בין האור וגו' כלומר שהאור יבא באמצע חשך ולא בסוף וזהו קל שדי להפסיק באמצע חשך, וזה שכ' המ' ורש"י בפ' בראשית עה"פ ברא אלקים וז"ל בדקדק, הקדים דייקא מיה"ר פי' קודם זמנו ושתפה דייקא למיה"ד וזהו השם קל שדי ובזה י"ל כוונת המ"ת הנ"ל וז"ל כשברא הקב"ה שמו"א, כלומר הצלחה גדולה עניני שמים וירודה תחתונה עניני ארץ, נמתחין והולכין פי' כ"א משני נמתח מאוד ולא הי' קיום, וא' הקב"ה, די פי' באמצע, וכן פ' [משלי ל] רש ועושר אל תתן לי אלא מידה בינוני, וזהו שהתפלל יעב"ץ שבאמצא נכות יאמר די: (מד), ד, למה שלמתם רעה וגו' פי' כי יש להם התגלגלות שהיו מכוונים לטובה למנוע את יוסף מעבירה, דאי' בגמ' סנהדרין [דף נו וע' בתוס' חולין נה ע"ב ד"ה כאלעזר] כל האמור בפ' מכשף, בן נח מוזהר עליו, וכמו רחל שלקחה את התרפים למנוע מעו"ג אבי', וזהו ג"כ החיוב מלד השכל לקיים תמים תהי' עם ד', אמנם הא תינח אם הי' הגביע רק לנחש כמו התרפים הנ"ל, אבל הגביע הי' ג"כ שישתה אדונינו דוקא בו, וא"כ מלד מחשבותיהם להצילו מחטא הי' טובה ליוסף, אבל מלד שהוא כלי שתיי הי' המעשה רע, וזהו שא' למה שלמתם רעה במעשיכם, תחת טובה במחשבתיכם כי הלא זה אשר ישתה דייקא וא"כ המעשה רע, והוא נחש וגו' בזה היא מחשבתכם לטובה ועכ"פ הרעתם אשר עשיתם דייקא [ובזה מתורץ למה מאריך כ"כ והול"ל למה גנבתם את הגביע כמו שא' לבן למה גנבת וגו'] וגם עיקר הי' בזה שלא יצא שקר מפי יוסף, י"ל כוונתו למה שלמתם וגו' פי' למה מכרתם את יוסף שזה דומה לזה הגביע שהמעשה הי' רע, אפי' שאלקים חשבה לטובה, וזה שא' הלא זה פי' זה דומה לזה, אמנם אח"כ כשבאו לפני יוסף א"ל [פסוק טו] מה המעשה וגו' וק' דהול"ל הלא אני שותה בו, וכנ"ל, אבל יוסף סבר שיאמרו לו שמכרו א"ע, מפני החטא שהי' מנחש ע"כ לקחו הגביע ויהי' מה, ע"כ א"ל אני סובר שב"נ לא מחייב אלא על ז' מצות ותו לא [וכדאי' בסנהדרין נח] וזה איש אשר כמני יודע שמותר, ומחייבים אתם על המחשבה ועל המעשה, וגם בזה י"ל שהי' מכוין על מכירתו מה המעשה וגו' הלא ידעתם כל ת"ח שאינו נוקם ונוטר כנחש וכו' וזהו כי נחש וגו', ומה שא' מרגלים אתם פי' עולי רגלים יצא מכם, **לראות את ערות הארץ** וגו' פי' לזה באתם לעוה"ז לראות ערותה והבל, שהיא בוערים באמת: (ח), הן כסף וגו' מקשים הלא יש לפרוך הקו' שאני הגביע שמנחשים בו, ובהנ"ל ניחא: (ט), **אשר ימצא** וגו' פי' למעלה מן הדין כמו שיגנוב אחד ממנו בני יעקב הוא למעלה מן הטבע, וכמו שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה: (י), גם **עתה** פי' שזה מוסף על פסוק ח', הן כסף וגו' ע"ז א' גם עתה יש הכסף באמתחתיכם, וגם עתה לא גנבתם, אעפ"כ אני מצוה לעשות כחק מצרים אשר ימצא וגו', והמה לא הבינו כוונתו: (טז), **מה נאמר** וגו' י"ל על אריכות הלשון, שיש ד' דרכים שהגנב יפטור א"ע, א, אם מצא חן בעיני בעל הגניבה ומוחל לו וזהו מה נאמר לאדני דייקא למצא חן בעיניו, ב' ע"י דיבר קשה, כי לא ידע כלום מזה ובראיות שלא הי' שם, וזהו ומה נדבר, ג' ע"י מליצים וזהו ומה נצטדק ע"י אחרים כי אל מי מקדושים תפנה, ד', ע"י נס מהקב"ה וזה לא שייך כאן כי האלקים דייקא וגו' כלומר כי זה מעשה אלקים לרע לנו: **הננו עבדים** וגו' וק' על פס"ד זה, להבין, אמנם גם ק' להבין המ"ת כאן וז"ל מה נאמר על כסף ראשון מה נדבר על הכסף השני ומה נצטדק על הגביע, והלא כסף ראשון כבר נמחל להם וכסף שני לא תבעו, וי"ל מה שכ' לעיל **ואת אחכם הקטן** תביאו אלי היינו לשמוע ממנו כל הענין ועליו הוא סומך וזהו ג"כ מש"א לקמן, **ואשימה עיני עליו** אף שהוא אח, ופסול לעדות נותן לו נאמנות, וכל עיני השכלי בענין זה יהי' עליו לברר, וכ"ז עכ"פ אם הי' איש נאמן, אבל כעת הוא גנב ופסול [ח"מ סי' לד סעי' ז] וא"כ אנחנו מחוייבים היום לתרץ א"פ בכסף ראשון כלומר על טענה מרגלים אתם שעי"ז נתת לנו כסף ראשון וכסף שני וחיוב עלינו כל אחים להיות עבדים מלד מרגלים וגנבים, והוא השיב בזה לא נפסל עדותו ראשונה, ע"כ חלילה לי וגו':

פ' **ויגש, ויגש אליו** וגו' ז"ל **המ"ר** רמ"א הגשה למלחמה שנ' ויגש יואב וגו' [שמואל ב' י'] רנ"א הגשה לפיוס שנ' ויגשו בני יהודה וגו' [יהושע יד] רבנן א' הגשה לתפילה שנ' ויגש אלי' וגו' [מלכים א' יח] ורא"א לכל ג' אלה כיון יהודה וכו' עכ"ל, ויש לפרש ה"כ ד"פ לד' דיעות הנ"ל, והחילק בין פיוס לתפילה, פיוס הוא ע"ל הדין ומשפט, ותפלה ע"ל הרחמים והכתובים מעידים ע"ז, ולר"מ הכי פירשו, כמו יואב הו"ל מלחמה מפנים ומאחור ע"כ א' חזק ונתחזק וגו' כן ליהודה מלד אביו ומיוסף חזק א"ע וא' בי אדני פי' ראה מי בעל דינך גבור כמני, ויכנסו דברי דייקא לעשות כדבורי, וא"ל תתקרע ואל יעלה ע"ד שתחרה אפך בי, כי אם תקניטני וכו' כדאי' ברש"י: ולר"נ ה"פ דאי' **במסורה** וז"ל ואל יחר אפך בעבדך כאן ואידך ואל יחר בעיניכם וגו' [ע' בעה"ט] כי י"ל פי' עה"פ לקמן **אל תעצבו** על מה שעשיתם לי, ואל יחר בעיניכם על מה שעשיתי לכם, הפחדים והזיונות [ולפעמים מפרש מה דסליק מיני', ע' ריש נזיר ותום' רפ"ב דשבת] כי מה שעשיתי לכם יש טעם כי מכרתם וגו' וגם אל תעצבו על מה שאתם עשיתם לי, כי למחי' וגו', והנה ק' למה כ' כאן שני פעמים עבדך, ע"כ מפרש המסורה עבדך הראשון על יהודה, והשני על בנימין דומיא דהכ' ואל יחר דלקמן שמדבר ב"ב ב"א, וכמו ויגשו בני יהודה הי' פיוס מלד הדין, כן א' בי אדני פי' בי תולה העון של בנימין כי אני אפטרופס שלו כמש"א כי עבדך ערב, ועלי העונש להיות עבד תמורת שלא שמרתיו מלגנוב, ידבר נא עבדך דבר פי' כל הטענה דלקמן ואז שוב אל יחר אפך בבנימין כנ"ל כי כמך וגו' לעשות משפט צדק ועי"ל ה"פ מקץ, ואם תקח אותי לעבד יהי' מתורץ הכל כי אני ראש לאחים ובי העון: ולרבנן ה"פ, כי לתפילה נ"ל שני דברים א' כוונת הלב ע"ז א' בי אדני פי' בי בקרבי, כלומר איש קשה רוח אנכי, וכמו אליהו שהי' נער לו מאד, ב' נ"ל סדר תפילה, ע"כ א' ידבר וגו' כלומר אל תטה אזנך אל לשוני לשון עלגים אלא ידבר נא עבדך דבר פי' שעיקר המכוון יכנס באזנך ואז בטח לבי ואל יחר וגו' כי כמך פי' חשוב אתה כפרעה ע"כ זחלתי ואירא להתפלל לפניך מפני גמגום לשוני: ולר"א ה"פ ויגש לכל ג' אלה, ומתחיל בתפילה בי אדני, לכן פ' ויאמר אמירה רכה [ועיקר התפילה הי' בע"פ שלא נזכר כאן] וכשראה שלא נתקבל תפילתו, התחיל בפיוס, וזהו ידבר עבדך דבר פי' דבר דין כמו כי יפלא ממך דבר וגו', וראה שזה ג"כ לא נתקבל התחיל בדברי מלחמה, מדא' ואל יחר, שמ"מ שא' דברים המעלין חרון אף, וזהו כי כמך וגו' אם תקניטני וכו', ובפשיטות י"ל ויגש שהי' מקרב א"ע אליו וא"ל דברי יש לי ביני ובינך, כי גדולה בושה וזהו באזני אדני, שלא ישמע שום איש שכ"ז עלילות ואל יחר על בקשתי זאת, כי גדול אתה כפרעה ואני מבקש כזאת, ומה שלא נעשתה מבוקשו כי בית יוסף ידעו שעלילה הי', רק אח"כ קרא הוציאו כל איש וגו': (מה), ג, **ולא יכלו אחיו** וגו' י"ל לא מדת עונש עוה"ז לחוד חרדו אלא נבהלו מפניו דייקא [ע"ל עה"פ והם לא הכירהו] שהי' משונה מאוד בפניו וסברו שהוא גוי ש"ו: וז"ל **המ"ר**, אבא כ"ב אמר אוי לנו מיום הדין, אוי לנו מיום התוכחה, בלעם חכם של אומות לא יכול לעמוד בתוכחתו של אתונו שה"ד ההסכן וגו' ויאמר לא, יוסף וכו' לא היו יכולים לעמוד

פרעה וגו' כי ממכר האלקים לעצמו, אבל זה מש"א ויפקד פקידים למה, וכן לא נזכר אח"כ מזה כלום, אמנם אי' **במסורה** שנים במקרא כאן ואידך ויפקד המלך פקידים בכל מדינות מלכותו [ע' בבעה"ט] ור"ל שיוסף הי' נביא והי' מרמז בזה שזה יהי' הכנה לגלות ישראל ועיקר למתן תורה ופקדים לישראל, כמו מעשה אסתר שע"י ויפקד המלך בא אסתר לגדולה ועי"ז ליהודים היתה אורה זו תורה וזהו שרש גאולת ישראל, כן א' יוסף, יעשה פרעה כשפרעה יעשה זאת שירא איש נבון וחכם וישיתהו על א"מ והוא יוסף בזה יגרום ויפקד ה' יתש"ו פקדים על הארץ ולע"ע ושמם וגו', עי"ל כי חז"ל א' אחשורש עשה שטות בזה [מגילה יב] וכל מי שהי' לו בתולה יפה המבי' ל"כ בדהע"ה כי שבקשו בתולה יפה אחת וכ"ת שהי' לו בתולה יפה הביאה, וכ"ז הי' גם כי אם הי' עושה כדהע"ה והי' מביאים כולם, יוכל להיות שאסתר לא בא למלכות כי בל"ם מלא נאה ממנה, ובפרט למ"ד [שם יג] אסתר ירקרוקת היתה, וכאי' שגם בזה המבי' את אסתר רק ותלקח ע"כ, וא"כ מש"כ באחשורש ויפקד וגו' הי' מהגם וכן הי' ביוסף שא' ועתה ירא פרעה, וא' בלבו ומי יודע אם לעת כזאת יגיע למלכות, כי פרעה הכירו לע"ע שהוא פותר חלומות, אבל לא בעניני חכמת, ע"כ א' יעשה פרעה וגו' ויבאו פקדים חכמים רבים, ואז אתוכח עמהם, ולפי גודל ענותנותו א' כן בכדי שלא יבואו רבים כמו בפקידת אחשורש הנ"ל, ואז קרוב שיעשה לו ד' יתש"ו נס: (לח) **הנמצא כזה** ז"ל **המ"ר** אם מהלכין אנו מסוף העולם ועד סופו אין אנו מוצאין כזה י"ל שהמ' מקשה קו' הנ"ל הלא מש"א ויפקד פקדים לא נמצא אח"כ שקיים, ומפרש המ' הלא זה הכ' שא' פרעה לעבדיו כ' כשפת יתר ול"ל שא"ל מהראוי לקיים דבר יוסף ליפקד פקדים כלומר לבא הנה חכמים ונבונים אבל אם מהלכין וכו' כי אם רוח הנבואה מה' יתש"ו בו ואין השכינה שורה אלא על חכם, מובחר שבינורים: (מב) **ויתן אתה על יד יוסף** לולא דברי רש"י י"ל שזהו אות שיכול לעשות הכל כאשר לכל בלא רשות המלך, אבל במגילת אסתר לא כתיב ויתן אתה על יד שהמלך בעצמו לא נתן על ידו זה האות אף שהוא משנה למלך לא יוכל לעשות שום דבר בלא חתומת המלך והכתובים מעידים ע"ז: (נא) **ויקרא יוסף וגו'** התוה"ק בא להשמיענו לדקת יוסף שעיקר הי' בירא ד' כה"י, וע"י שירא וישמן ישורון ויבעט ס"ו, א' די לי שלא אוכל לעמול בתו' וביראה כמו בבית אבי וגם אבי הי' מנהיג את כל ב"ב ע"ל היראה הגדולה, ולזה קרא בנו הבכור מנשה להיות השם הזה תמיד נגד פניו שדי לי כי נשני וגו' ועתה אני צריך לחזק א"ע, שנית הי' תמיד גלות ישראל מא"י וגלות השכינה לנגד עיניו שכ"ז יהי' בימיו ע"כ יהי' שם השני נגד פניו תמיד, וזה שא' כי בארץ הפרני אלקים, אבל בארץ עניי דייקא הייני ס"ל, וע"י שני שמות אלה, יזכר מה שעליו לעשות: (נה), **אשר יאמר לכם תעשו** עי' רש"י שיוסף גזר שימולו, והטעם כי ישמעאל נצטוה ע"ז, והגר הי' ממצרים וכ' ותקח לו אמו אשה מא"מ, ולכ"כ פי' אשר יאמר לכם מה שמוטל עליכם, תעשו, עי"ל הטעם כי כ' בפי' מילה ומקנת כסף מכל בן נכר, ולהלן כ' קנה אתנו, ואע"פ שאה"כ, לפרעה, אבל פרעה נתן כל המלוכה ליוסף וכנ"ל, עי"ל הטעם, כי יוסף ידע, כעת מתחיל גלות ישראל שא' הקב"ה לאאע"ה, ויגזרו על המלות וכן היו במ"ע ש"ע אח"כ, אבל כ' גם בדם בריתך שלחתי אסיריך שבזכות המילה יהי' הגאולה, לכן גזר עליהם שימולו שעי"ז עכ"פ לא יבטלו מלוה זו מישראל ויזכו לגאולה וכ' ואעבר עליך ואראה מתבוססת בדמיך והדרש ידוע: (מב), א, **וירא יעקב וגו'** מקשים הלא לא ראה אלא שמע שכ' הנה שמעתי וגו' וגם ק"ל איך שמע הלא הי' יושב אהל, ובניו לא שמע, וי"ל הלא ידוע שכאן התחיל לבלבן הנבואה בו, כמו שא' ברש"י ובמ' כאן, וידוע מלבד ראית השכל, יש בנביא ראית הפום ממש למרחוק, שכ' [שמואל א' ט'] כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה, כי רואה ממש למרחוק כמש"כ [שם יוד] ומצאת שם ג' אנשים וגו', ע"כ ראה יאע"ה ממש מכירות תבואות במצרים, וא' למה תתראו מהרעב, וא"ל הנה שמעתי פי' כי הנביא שומע ג"כ למרחוק שכ' [מלכים ב' ו'] כי אלישע וגו' יגיד למלך ישראל את הדברים אשר תדבר בחדר משכבך, ורק א' בלשון שלא ירגישו בניו בנבואתו: (ב), **רדו שמה** ז"ל **המ"ר** מהו רדו, שראה שירדו וישתעבדו וכו' ופי' מ"כ שהול"ל לכו, ומידם שלא כ"כ בשם רש"י כאן, והרא"מ מקשה על הדיוק הלא ההולך מארץ כנען לא"מ יקרא יורד משום שא"י גבוה מכל הארצות וכו' ע"ש, וי"ל לתרץ המ"כ וכ"ה במ"ת ובזוה"ק וברש"י, שמדייקים ממש"כ רדו שמה דייקא שהי' די לומר רדו ותיבת שמה אינו מובן לתיבת רדו כי באם שממה שמה שוב לא ירדו, והול"ל לכו שמה, וכ"ה במ' רדו שמה מהו רדו ול"ל על רד"ו שנים שיהיו שם בגלות: (ז), **ויתנכר אליהם** פי' רש"י נעשה להם כנכרי וכו' וי"ל לא על גנות כתב כן אלא לשבח, שלכל הדברים ונקמות מיזק א"ע כאלו לא עשו לו כלום, ואין לו שום הנאה מ"ו מזה, רק כאיש נכרי הרואה מה שעשו לו, ואז אין הנקמה כ"כ וגם זה עשה לכפר עונם: (ח), **והם לא הכרהו** שנים **במסורה**, הכא ואידך גבי איוב וישאו את עיניהם מרחוק ולא הכירהו, וי"ל שהמסורה רצה לתרץ, אף שהי' יוסף בחתימת זקן איך לא הכירהו, אמנם כ' [פ' וישב] **ויהי יוסף יפה תואר** וגו' וק' איך עשה כן הצדיק הזה, וי"ל יוסף הרגיש שעתיד למלך ממעשה זו, וכ' מלך ביפיו תחזנה עיניך ע"כ נ"ל יפה תואר וגו' משונה מאוד ממה שהי', וכ' [איוב ב'] בכ"ז לא חטא איוב בשפתיו פי' רז"ל ורש"י אבל בלבו חטא, ובזה י"ל פי' מש"כ שם עדך מחזיק בתמתך כי אשתו כפרה כעת בהשגחה פרטיות וא' איך אפשר להיות כזאת **ברך אלקים** הלא אתה היית תמיד מברך את ד', ועתה ומת פי' ביסורין, ומצורע הוא כמות שכ' אבל מרים אל נא תהי כמת, וא"ל די להיות זאת בלבך, ולמה אתה תדבר משפה ולחוץ כדברים האלה, וזהו שאח"כ וישאו את עיניהם מרחוק שהוא רחוק בלבו מהם, ולא הכירהו מבפנים ומחוץ כן פי' והם לא הכירהו כאן כי מלבד מחוץ לא הכירהו, ואם היו נראין בו מעט דת יהודי בל"ם היו מוקרין ע"ז אבל יוסף בחכמתו עשה שלא הרגישו כלום, ושפיר כי המסורה ששני אלה שוים, וזה ג"כ מש"כ ויתנכר אליהם עשה א"ע כנכרי דייקא שלא יכירו מבפנים כמו מבחוץ: (יד), **הוא אשר דברתי** וגו' פי' כשאמרו והאחד איננו השיב הוא הסיבה אשר דברתי מרגלים אתם, והם לא הבינו: (כב), **וגם דמו** פי' רש"י דם הזקן וראיתי מקשים למה לא דרשו חז"ל גם דם זרעותיו כמו שדרשו עה"פ [בראשית] קול דמי אחיך וגו' וי"ל שם כ' קול דמי, דמים הרבה משמע וכאן כ' דמו הוא לבדו, גם לרבות עוד א' והוא אביו, עי"ל שם א' הקב"ה ולפניו נגלה שאם הי' חי הו"ל בנים אבל ראובן לא ידע זאת ובפרט שאבות העולם היו עקרים ועקרות: (מג), יד, **ואל שדי יתן לכם רחמים** פי' רש"י בשם מ"ת מי שא' לעולם די יאמר לצרותי די, [עי' י"ב שערים דרוש ע] וק' מנ"ל הא, וי"ל שכ' **בראשית** ברא אלקים מתחילה ברא בדין וכו' להבין זאת הוא ע"פ ידוע שקודם שבא הטוב, מתגבר הרע מאוד כמו החשך ומתגבר קו' אור היום, וכ' והי' זרעך כעפר וגו' אז ופרצת וכ' נפלה לא תוסיף אז קום בתולת ישראל [ברכות ד] ובראשית ברא במיה"ד וזהו והארץ היתה תהו וגו' ורוח אלקים פי' הרעב מצד מידה"ד מרחפת ע"פ המים פי' מרחפת כ"כ עד באו מים לנפש, אז ויאמר אלקים יהי אור פי' רחמים זה בריאה שנית, אח"כ הי' הבריאה מידת אמצעי שכ' וירא אלקים את האור

כי

יורדין יורדין עד עפר כלומר שנראה באומה זו שה' יתש"ו עליהם וזה נראה מצד עליותן למעלה מן הטבע וכן ירידתן למעלה מן הטבע, וזה שא' ויהי איש מצליח כלומר שהי' מצליח אחד למעלה מן הטבע, וכן ירידתו ויהי בבית וגו' עבד נמכר [תהלים קה] אבל איש מלא טומאה, והוא הי' בכל מיני מעלות ומדות, [עי' ב"ל דרוש שם]: (ג), וירא אדניו וגו' ר"ל גם אדניו מלא תועבות ראה זאת הנ"ל, אבל יוכל להיות שיפול ג"כ לכן א' שראה וכל דייקא וגו' ר"ל שהוא עולה בכ"י למעלה, גם ראה, וימצא יוסף שיוסף מצא בעיני שכלו הקודם, חן וזהו נסתרות, כידוע ליודעי חן, כי א"ל תמיד עתידות וכיוצא, וכמו שקרא לו פרעה צפנת פענח ופי' ויסרת שלא צריך להתבודדת לזה וזה גרם ויפקדהו על כל ב"ב כי הוא יודע נסתרות מי גונב ומי הוא עבד נאמן וכדומה, ומשום שהי' מצליח ע"כ וכל יש לו וגו': (ח), וימאן וגו' א' יוסף הלא אדם צריך לחשב שכר עבירה כנגד הפסידה, הן אדני וגו' פי' מה בבית כב"ב עלי להשגיח עליהם ועי"ז ינטל ממני התמנות זאת, ב', וכל אשר יש לו וגו' היינו כל עשירות, ועי"ז אהי' עני, ג', איננו גדול, ועי"ז מאביד את כבודי, ד', ובכ"ז אם עובר אדם עבירה בסתר נגד רבו שמשפיעו כ"ט, יש סליחה, אבל ולא חשך וגו' ואשתו כאדון עצמו וכאלו בפניו עשיתי, ה', ובמעלה שאני עומד אפי' חטא קטן לגדול יחשב, וכש"כ ואיך אעשה וגו' הגדולה דייקא, ובל"ש ידוני מיד למיתה ואהי' נאבד מעוה"ז, ו', ועל כולם וחטאתי לאלקים להיות נאבד ג"כ מעוה"ב: (י), ולא שמע אלי' פי' שהיא היתה מתרצת כל השש שאלות הנ"ל, וזהו ולא שמע מה שאמרה, אלי' פי' שהוא יעמוד אצלי', כמתכונתו, גם לא יודע לשום איש, כי רק לשכב אצלה, ויעמוד בתפארתו, ואין זו עבירה כי סוף יהי' להיות עמה בג"ע דאי' במ' שרצונה היתה להרוג את בעלה, ויוכל לגיירה מיד: (יב), וינס מפני', אבל כשבא המונה כ' ויצא לאט שלא ירגיש שום איש בזה, שלא יהא הדבר לבוז לה, והיא הפכה לרע לו ואמרה מה שיצא לאט המונה שלא ידע שום איש, ויצא עוד הפעם אלי' בחזקה, ובל"ז ק' דהול"ל וינס המונה כמש"כ להלן: (כ), ויהי שם בבית הסהר, וק' והלא כבר כ' ויתנהו, וי"ל כי אז"ל א' [מגילה פ"א] ויהי פי' שמחה שהי' מקיים חייב אדם לברך על הרעה באותו שמחה כשם וכו' ולכן כ' מיד ויהי ד' את יוסף כי אין השכינה שורה לא מתוך עצבות שלא מתוך שמחה: (שם), כג, ולא זכר שר המשקים וגו' מקשים על כפל הלשון וי"ל, ידוע עיקר כוונת הבריאה לתקן אחרים וע"ז הורה תי' יוסף יוסף ד' לי בן אחר, כלומר להטיב ולהעלות אחרים וזה למד יוסף את שה"מ וזהו ולא זכר שה"מ את יוסף דייקא כי חזר לסורו ומושל מקשיב על דבר שקר וגו' ע"כ וישכחהו, עי"ל ולא זכר את יוסף לפני פרעה, כי תמיד א' עדין יש שעות ובאריכות הזמן וישכחהו לגמרי עד שהכרח אצלהו מה' יתש"ו, עי"ל כי יוסף ביקש ממנו שני דברים, א', והזכרתני אתך דייקא, ב, והזכרתני אל פרעה, וזהו ולא זכר בעצמו וגם וישכחהו להזכירו לפני פרעה, ועי"ל:

פ' מקץ, ויהי מקץ ז"ל המ"ר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו זה יוסף ולא פנה אל רהבים ע"י שא' לשה"מ זכרתני והזכרתני נתוסף לו ב' שנים, וק' הלא המ' סותר א"ע, גם אי' במ"ת סוף פ' וישב וז"ל למה נתוספו ב' שנים ליוסף, א' הקב"ה אתה השלכת בטחוני ובטחת בשה"מ וא"ל שתי זכירות וכו', וק' הלא אין סומכין עה"כ והאדם צריך לעשות כ"מ דאפשר, וי"ל שיש ג' מדריגות בבטחון, א', כרשב"י [עי' ברכות לה] שלא לעשות שום פעולה לכל עניני עוה"ז, וזה שייך רק לגדולים כרשב"י וכמו שא' שם הרבה עשו כרשב"י וכו', ב', כר"י שם לעשות מעט, כמש"א תורה קבע ומלאכתו עראי כן יעשה אדם מעט לדרך הטבע, וכל בטחונו יהי' לה' יתש"ו, ג' שעושה כל מיני פעולות עכ"פ מבקש שה' יתש"ו יהא בעזרו, ועל ג' אלה א"כ [תה' קיח] ה' לי בעוזרי כנגד, א', הנ"ל ואני אראה דייקא ולא אעשה כלום, ב', טוב לחסות וגו' וק' להבין זאת וכאלו א' טוב להיות מלך מלהיות עני לחזור על פתחי נדיבים, ובהנ"ל ניחא, והכוונה אם עושה פעולה קטנה כמו לבטוח באדם פשוט, טוב לחסות בפעולה קטנה זו, עיקר בה' יתש"ו, ג', שעושה פעולה גדולה ובוטח בנדיבים דייקא שהבטיחו לו הטוב, עכ"פ יתפלל לעזר ה' יתש"ו, והנה די הי' ליוסף לומר פ"א והזכרתני דהיינו פעולה קטנה, והוא עשה פעולה גדולה לומר ב"פ ונוסף ע"ז שלא זכר ה' יתש"ו דהול"ל והוצאתני בישועת ה', ע"כ אי' במ"ת הנ"ל אתה השלכת בטחוני לגמרי וכו' אמנם באריכות הזמן כאשר לא זכר שה"מ את יוסף, הרגיש יוסף שחטא ושב מהיפך להיפך עד מעלה א' הנ"ל וזהו וישכחהו פי' שיוסף שכח לגמרי את שה"מ ואז שם ה' מבטחו לגמרי ע"כ ויהי מקץ: **ופרעה חלם** אי' במ"רז"ל וכל הבריות אינן חולמין אתמהא, אלא חלום של מלך של כל העולם הוא, וי"ל הכוונה, כי ק', הלא אין שייך בתוך ב' שנים שלא חלם כלום לשה"מ או להשרים אשר אתו, ואפי' שהי' רשע, איך לא היטב לעצמו לקחת את יוסף לפתור, ומתרץ המ' שזה מבשר הכי לנס, שלא חלם לשה"מ ולכל השרים שום חלום, והטעם כי מהם לא הי' אפשר שיצא יוסף למלך עליו, רק בזה החלום עלה יוסף לגדולה, על כל העולם, שאי' שם במדרש שפרעה מלך על כל העולם: (ז), **והנה חלום** וזה נראה כמיותר, וי"ל להורות שכ"כ הי' החלום אמתיות אצלו והי' לו תשוקה גדולה להפתרון עד שהיו הי' כחלום אצלו וזה הי' מהנס, וכן י"ל עה"כ [מלכים א ג] ויקץ שלמה והנה חלום כלומר לאחר שהשיג הנבואות ודבר ה' יתש"ו עמו והי' בעת ההוא במעלה העליונה לכן כאשר ויקץ ראה כל חזיוני כחלום נגד העת ההוא, עי"ל עד"כ ויספר **פרעה** להם את חלמו מה שלא א' את חלומותיו כמש"כ ואין פותר אותם דייקא י"ל שהי' פרעה מבין שב' חלומות אחד הוא כמש"א יוסף חלום פרעה אחד הוא, וזהו ויקץ פרעה הי' מבין והנה חלום אחד, אך שאל למה ראה החלום ב"פ, וכן סיפר ליוסף ואיקץ שע"ז קשה לו, ובאמת חלם לו שיהי' כ"א שנים ז' רעב וז' טובות ושוב ז' רעות וז' טובות כמש"כ בפתרון של יוסף וכ"ה במ"ר פ' ט, ואם לא קץ בינייהן לא הי' כח ביד יוסף לבטל י"ד שנים ולגזור שיהיו רק ז' רעות כמש"כ יהיו שבע שני רעב, כדאי' במ"ר, והוא כמו שאי' בפ' הרואה חלומות במשמר א', מהרהורי דיומא, ובמשמר ב' המה שקרים ע"י שד, ובמשמר ג הוא ע"י מלאך ונתקיים מיד, והנה פרעה א"ל בחלמי שזה כ' כמיותר והלא כבר כ' חלום חלמתי וצ"ל שא"ל שחלם א' הי' בעת שרואה חלומות שונות מהן מקיום א"כ, ומהן לא מקיום, ואיקץ, וגו' ומזה מבין יוסף שחלום ראשון הי' במשמר ב' והשני במשמר ג', שנ' ואמר אל החרטמים פי' מיד וקרוב לחלום והיינו בבקר, ומש"כ אצל החלום ויהי בבקר פי' נמי ויהי זה החלום בבקר וגו', ע"כ פתר על כ"א שנים וא"כ, גזר שיהא ז' רעב לחוד, ונתגדל עי"ז: (יד), **ויריצהו מן הבור** וק' והלא כ' [בפ' וישב] ויתנהו אל בית הסהר, ולא נזכר, שם בור, ועי' רש"י, וגם ק' שנ' [סוף וישב] כי גנב וגו' כי שמו אתי בבור, וי"ל כי מן הטעם שנ' וישלכו אתו הבורה, רע מזלו של יוסף, ע"ד שא' כ"מ שנתנו חכמים עיניהם וכו' וא' [פ"א פ"ב] והוי זהיר בגחלתן וכו', וזה שא' וגם פה לא עשיתי מאומה, וא"ת ולמה אני יושב בבית הסהר, הטעם כי שמו אחי אתי בבור כלומר מעת ההוא רע מזלי וזה הי', עד שעשה ה' קץ לצרותיו אז כ' ויריצהו מן הבור של אחיו: (לד), **יעשה פרעה** ויפקד וגו' וק' בשלומא מש"א ועתה ירא פרעה צ"ל שזה שייך לפתרון שזהו עיקר החלום בכדי שעתה ומיד ירא

מראין לאדם שלום טוב וי"ל כי יוסף א"ל שזהו רע כי אולי, הוא מהכת שני [ואתחנן] ומשלם לשנאיו אל פניו להאבידו, ועל הדברים האלה הוסיפו שנאה: (יא), ויקנאו וגו' י"ל ע"ד חז"ל [שם] אלמא דלא מפשר כאגרתא דלא מקריא, ע"כ לא פתרו, רק אביו, ולכן ויקנאו וגו' בשביל שאביו שמר פי' שאביו מביא שמירה להשלום ע"י שפתרו, שלא יבטל: (יד), והשבני דבר וק' בשלמא אי אמרינן שליחא מצוה אינו ניזקין רק בהליכתן ע"כ צ"ל זאת בכדי שיעשה מצוה בחזירתו ג"כ, אבל א' [קידושין לט] ש"מ אינן ניזקין לא בהליכתן ולא בחזירתן, וי"ל שא"ל אולי לא תמצאם שם, אל תשיבני ריקם אלא צריך אתה לחפשם עד שיהי' לי תשובה דבר ולא אלי דבר: (כא), ויצלהו מידם זה כ' כמיותר, וי"ל, מה דאי' בגמ' [שב' לב] כל דין שהי' לחוב לא הי' גומרין ביום ההוא אלא למחר, מלבד הטעם המבואר שם, י"ל כמש"א [שם דף לה ע"א וברש"י שם] בת דינא בטל דינא, ורצה ראובן שרוצים למכר לגמור דינו שלא כד"ת ע"כ ויצלהו מידם שבלבו חשב בת דינא בטל דינא וי"ל פי' מידם, מה שהיו מהרין לגמור דינו מיד בידם, עי"ל, שזה הכלל המציל את הנרדף צריך להציל הרודפים וזהו ויצלהו מידם דייקא כלומר שאין ראוי לטפל בו בידינו, עוד א' שאין ראוי להכותו במכת נפש בפ"א אלא ביסורים רבים, שוב אמר אל תשפכו דם כלום הלא ידוע שהם הי' חללי חרב מחללי רעב [איכה ד] ע"כ השליכו וגו' פי' ויד כאן אל תשלחו לו שום מזון שימות ברעב, וזהו שא' אל הבור הזה דייקא שהוא ריק, אבל כל כוונתו הי' למען הציל וגו': (כו), מה בצע וגו' שמעתי בשהי' אומר [ר' יונתן ז"ל מקאליש] מברת רע נוה שלא לנגוע בו, וא' ידי אל תהי בו, ואם יצא לאחרים ינקמו את נקמתי, וזה שא' יהודה באמת דינו למיתה ואין עלינו שום אשמה, בלא מלשון בלע בלע, אבל ע"כ צריכין אנחנו לכסות את מטאיו ואת הריגה וזהו וכסינו וגו', ע"כ לכו ונמכרנו וגו' ואחרים ינקמו את נקמתינו ע"י מעשיו הרעים, ושוב מזה כי אחינו וגו' ואין נאה לנו, וגם זה הי' להצילו, עי"ל דבר אתם משפט שיש לדין במיתה, אם במחתרת וגו' [משפטים] וזהו מה בצע שלא בא במחתרת בשביל בצע ממון ולאסוב על הריגה, ב', שהוציא דבה ועלילות ע"כ ועשיתם לו כאשר זמם וגו', אבל למה ונהרג את אחינו, וא"ת שעבר עבירה שדינו במיתה. ולזה צריכים להכריז דעיקר והנשארים ישמעו ויראו וגו' וכאן א"א והלא וכסינו שצריכין אנחנו להעלים זאת, שלא ישמע שום אדם, רק זאת ידענו שנזרק בו מידת הגאוה שרוצה למלוך וזהו שרש פרה ראש ולענה, ואין עצה לזה אלא לכו ונמכרנו לעבד ויסור ממנו מידה רעה זאת: (לג), חיה רעה אכלתהו פי' רש"י נתנבא בו רוה"ק. והיינו לתרץ שלא יצא שקר מפיו, וי"ל נמי מה שא' אחיו, ואמרנו חי' רעה אכלתהו פי' מה שהוציא דבה עליהם וא' שהמה חיים ברעה, זאת אכלתהו. ומה שא' יעקב טרף טרף י"ל מלשון טרף נתן ליראיו, שעי"ז ינתן טרף הרבה לבני עולם: (לה), וימאן להתנחם הורה התוה"ק צדקתו של יאע"ה, שעל כל עניני עוה"ז אין ראוי לאנח ולדאג אפי' רגע א', אפי' על בנו הי' מתנחם כמש"א דהע"ה [שמואל ב יב] אני הולך אליו וגו', רק כאן שסימן מסר לו באם ימות א' מבניו בחייו אין לו עוה"ב ע"ז דוקא הי' ממאן מהתנחם ויאמר כי ארד ע"י בני שמת וגו': (לח), א, ויהי בעת ההוא וגו' סמיכות מעשה זה י"ל כי יוסף הי' הסיבה לגלות ישראל. ומיד התגבר יהודה מה' יתש"ו להביא הגואל צדק שנ' [סוף רות] וישי הוליד את דוד [וע"ל לשון הזוה"ק]: (טו), ויחשבה לזונה י"ל פי' זונה פנדקית כמו שפי' הת' עה"פ [יהושע ב] ויבאו בית אשה זונה וכן פי' רש"י מוכרת מיני מזון, ותמר הלכה לבית פנדקית אשר הי' בפתח עינים ויחשבה יהודה שהיא בעלת

שביות בלא בעל, או נערה [כמו שמקשים, איך היתה תמר מותרת ליהודה הלא כלתו היתה, ומתרצים שהיתה עדין בתולה, תו' סוטה דף י', תירץ אחר שהיתה קטנה שהשיאה אמה ואין קידושין תופסין בה] וא' הטעם כי כסתה פני' ע' רש"י, וכן היו הנערות עושין של' [חיי שרה] ותקח הצעיף ותתכס, ומש"כ ויט אלי' וגו' פי' שהי' לו דרך אחרת, אבל רוצה לקחת לו לאשה ולקדשה בביאה, והיא רצה בכסף דוקא וכו' לקחת הערבון מיד האשה פי' אשתו, ושפיר אי' ברש"י עה"פ ולא יסף עוד לדעתה, וי"א לא פסק, וכו' אי' הקדשה פי' המקודשת לע"ע לאים ופי' בעינים על הדרך היינו בבית פונדקית שבזו הדרך, וא"ת למה כ' התוה"ק גנות על יהודה, ז"א, וכ"כ על ראובן וישכב פלגש אביו וא' חז"ל שלקח מטת אביו מן שפחת רחל וכו' וא' פרתו של ראב"ע וכו' [שבת ספ"ה] וגם שלמה הע"ה לא חטא [ע' שבת נו] וגם ישראל לא חטאו [ע' ע"ז ד' ע"ב]: (כו), צדקה ממני וא' חז"ל [סוטה יוד מכות כג] בג' מקומות הופיע רוה"ק ואחד מהם ויכר יהודה וגו' מנא ידע וכו' יצתה ב"ק וכו' כדאי' ברש"י, א"כ ממאי דלמא יהודה כיון דחשב יומא וירחי וכו' אלא גמרא, וק' על הקו' מנא ידע הלא א' שם כי כסתה פני' שהיתה צנועה גדולה ובל"ס לא הי' איש אחר אצלה, ועוד ק' למה מקשה רבא משברה עדיף הול"ל מגמ' שהי' ידע יהודה מצדקתה וע"כ ממנו נתעברה, וא"ת הן בקדושיו לא יאמן, ע"כ מקשה משברה, ז"א כי א"כ יש לפרוך קו' רבא ג"כ אע"ג דחשיב יומא וירחי, יוכל להיות באותו יום בא אינש אחר אצלה, וי"ל דרבא מקשה באמת גם מגמ' הנ"ל כיון דמחשב יומא וירחי וא"כ מה דחזינן ממזיקנן משום דצנועה היתה, אמנם ק' למה לא ימותו גם שניהם בהודאה זו, וכמו שיהודה הי' דן בת כהן שזינתה בשריפה כן כ' [קדושים] ואיש אשר ישכב את כלתו מות יומתו שניהם, ומצאתי תירץ ע"ז בת' יב"ע וז"ל קלא נפלת משמיא וא' דמן קדמי הוה פתגמא ואשתזבו תרוויהם מן דינא, ובזה י"ל פי' בגמ' סוטה הנ"ל יצאה ב"ק וא' ממני יצאו כבושים פי' כבושים מבית האסורין, כלומר שניהם חייבים אבל כן נגזר עליהם ע"כ פטורים, אבל ק' על מש"א שם נוח לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש וכו' הלא א' ממני ואיך ביישו א"ע שף דאי' במשנה ב"ק פ"ח ע"י עצמו פטור ע"ש במעשה דר"ע אעפ"כ אין רשאי לבזה א"ע, וזה יש לתרץ דפי' צדקה שהיא צדקת יותר ממני ולא הודה בפירוש, מכ"ת ק' על מה שא' מנ"ל מתמר, הלא זה הי' קו' ב"ק, וא"כ ב"כ היתה חייב מיתה, ולכן לא אמרה מי הוא, רק בסוף שלחה למי אלה, באם יודה הוא ימות עמה, גם ק' דא' שם הכר נא לשון בקשה א"ל הכר בוראך ואל תעלם עיניך ממני, ומזה כ' להצילה וזה א"א כנ"ל שמת"כ היא במיתה, וע"ק למה לא מדייק הגמ' מכות הנ"ל שהופיע רוה"ק כי בא"ל היתה חייבת מיתה אפי' לאחר שהודה יהודה וכנ"ל, והנה י"ל שיהודה הי' פטור ממיתה שנ' כי לא ידע כי כלתו הוא, וכוונת התרגום הנ"ל שעכ"פ הי' חייב מלקות משום לא תנאף עד שהקב"ה א' ממני, והאמת יורה דרכו, שהיא א"ל שהיתה קטנה שהשיאה אמה ולא היתה מזוקק כלום וכנ"ל והי' מהצורך שיהודה יודה שקדשה, וזהו לשון הזוה"ק עה"פ ותסר בגדי אלמנותה, וכי ס"ד דאיהי אזלה לזנאה עם חמוה וכו' אלא איהי צדקת הות וכו' תרין נשין הוי דמנייהו אתבני זרעה דיהודה, ואתא מנייהו דוד מלכא ושלמה מלכא ומלכא משיחא וכו' תמר ורות, וקב"ה סייע בההוא עובדא וכלא הוא כדקא יאות, דייקא, וכ"ל כנזכר כשיהודה הודה שקדשה לא הי' עבירה כלל [ועי' זוה"ק פ' אחרי עה"פ כמעשה א"מ דף עא ע"ב]: (לט), ב, ויהי ה' את יוסף ר"ל כולם העידו כי ה' עמו כי כל עניניו הי' למעלה מן הטבע, והוא ע"ד חז"ל [מגילה יו] כשהן עולין עד לכוכבים וכשהא

יורדין

לא מספיק לקרות מגילה כזאת שיש כמה מצות כהררים בשערה תלוים בהלכותי' וכמ"כ המצות והעבירות התלוין בריאה ובשמיעה, ובדיבור, ובמ"כ בהרהור, שא"א להזהר בהם אפי' גדולי ישראל כמש"כ אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב וגו', ולהבינונים אמר, אין שוטה נפגע, כלומר אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות, כי המה מתפשים תמיד התירים, כמו בשבת שצריך להוסיף מחול על הקודש, ובע"ש הוא הלכה ובמ"ש הוא דאורייתא [עי' ר"ה ט יומא פא, ובמרדכי פ"ב דמגילה אות תשנח] וכדומיהם הרבה, ולפעמים שמחייהם קרואים מתים א' אין בשר מת וכו' כלומר שאין מרגישים בנפשם הלא כלל בעוה"ר כי השם מחללים שבת ותו' ומצות מהן בפרהסיא, מהן בסתר בעוה"ר, ע"כ א"א לכתוב מגילה על חנוכה, ומה שאנו קורין מכירות יוסף וגדולתו בחנוכה, להורות שהשבטי יה היו עכ"ד הנוגע לה' יתש"ו כאש להבה ומעשה דינה יוכיח, וכן יוסף בפוטיפרע, וכששמעו מיוסף חלומותיו שהי' נראה מהם שהוא עוסק לעניני עוה"ז, להיות מושל, ומלך, לא חסו עליו ודנין אותו למיתה וזה שא' אח"כ **ונראה מה יהיו חלמתיו** פי' שהיו מתפללים בתפילה לפני הקב"ה ע"ז עשו כן, שכ"ז הוא בשביל שמוסק לעוה"ז וכנ"ל, וכן מתתיהו ובניו מסרו נפשם על התו' ומצות בימים האלה, שתקנו לנו לדורות לזכרון את המנורה שזהו עיקר מעבודותינו הק' שכ"א מישראל יהא כאש להבה עכ"ד שבקדושה, ואע"ג שלא ראו השבטים ביוסף שום מעשה רע, אבל זהו שא' חז"ל במ' והובא בתרגום יב"ע עה"פ וימכרו את יוסף וז"ל וזבנו מניה סנדלין, והיינו ע"ד הכ' [עמוס ב'] על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים, ר"ל לא על מעשה רע דנו את יוסף אלא על דבר שאדם דש בעקבו [וע"ל פי' תולדת עה"פ וידו אחזת בעקב עשו] וע"ז עומד כל עבודת ישראל ורמז בזה מה שא' חז"ל לעולם ימכור אדם כל אשר לו ויקח מנעלים לרגלו ר"ל שצריך לזהר מאוד ובמסירת הנפש להיות עקב שלו עומד במישור שלא יעבור על דבר עקב, ובזה שלקחו מנעלים לרגליהם רמזו טעם למכירתו וכנ"ל. וזהו ביקש יעקב דייקא לישב בשלוה שסבר כמו שהוא נזהר בדבר עקב כך המה כל בניו אבל קפצה וכו' כי יוסף ביקש עניני עוה"ז, א' הקב"ה הכוונה על יוסף לא דיין וכו' אלא שמבקשים דייקא לישב בשלוה להיות שר ומושל בעוה"ז, זה נכון אם בא מעצמו, אבל לא שיבקש גדולה, עי"ל, בהקדם מאמר חז"ל [סנ' דף צט] א' הוא צדוקי לר"א אימתי אתי משיח, א"ל לכי חפי' להוא חשוכא להנהו אינשי, א"ל מילט קא לייטת לי, א"ל קרא כתיב [ישעי' ס'] כי הנה החשך יכסה ארץ וגו' ועליך יזרח ד' וגו', וק' אם אפי' הנביא לייט, איך מותר לו לייט שאין זה דרך אנושי וי"ל כשם שמצוה לחקור על עניני מציאת אלקית כמבואר בחו"ה בשער היחוד וברמב"ם ה' יסה"ת ומו"נ וכוזר, וכדומיהם מפה"ק שנ' וידעת היום והשבת אל לבבך וגו', כך יש דברים לקטני ערך לראות מציאת אלקית וכמו חלומות שמודיעין לאדם עתידות כמש"כ בפרשה זו, וכמו שא' פרעה ליוסף אחרי הודיע אלקים וגו' וא' חלום הוא חלק ס' לנביאה לכן כ' **ונראה מה יהיו חלמתיו**, פי' באמת אנו מאמינים שיש חלומות המעידין על מציאת אלקית ומודיעין לאדם הן לטוב והן לרע מ"ו ויפה תענית לחלום וכו', אבל יוסף מהרהר בלבו כה"י להיות שר, ומהרהורי דלבו חולם כדאי' בגמ' [ברכות נה] ואם לא א' זאת הי' משמע שאין מאמינים בחלומות כלום, לכן א' אנו מאמינים בזה, כי בזה יש ג"כ מעלות עד מעלת הנביאה שנ' בחלום אדבר בו, אבל ונראה וגו' חלמתיו דייקא וכנ"ל, ורע כמו שהרהורי עבירה קשה מעבירה, כי בעבירה מטמאה הגוף ובהרהור מטמא הנשמה ושכלו וילך חשך ולא אור, כן הרהור מצות והרהור תוה"ק מביאין אור ושכל הקו', שנ' נר מצוה, ותורה אור, לכן בימי **חנוכה** גזרו רשעים תחילה על תוה"ק כי זהו יתד שהכל תלוי בו, כמו שאנו או' להשכיחם תורתך ואח"כ להעבירם וגו' ותקנו לנו לזכרון נר חנוכה, כמו שהנר מאיר לראית החוש כן התוה"ק מאיר לראית השכל וזה שהישב ר"א לכי חפו וכו' פי' אם ירגישו שבחשך ילכו וכמו שאנו מתפללין יכירו וידעו כל יושבי תבל וגו' והצדוקי סבר שלייט לי' א"ל הלא כ' כי הנה החשך יכסה ארץ אלו ע"ה, מי שאינו לומד תוה"ק, ואם ירגישו שבחשך ילכו, וגם, וערפל לאומים שזהו יותר מחשך ואז ועליך יזרח ד' וגו'. ודע שאין טוב ושלוה האמת בעולם רק אם כולם צדיקים ואין בהם אפי' רשע א', ומעשה דעכן יוכיח שנ' [יהושע ז] גם גנבו גם כחשו וגו' ע"כ כ' [ישעי' ס] ועמך כולם דייקא צדיקים אז לעולם ירשו ארץ, כי שם עיני ד' אלקיך בה וגו' ומידת הדין מתוחה מאוד כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה והצלחתן ורעתן הי' למעלה מן הטבע וזה דוקא בא"י, וכאשר חטאו ישראל הלכו לגולה תחת המזלות כשארי אומות והכל לפי הטבע, ובל"ז לא הי' תקומה ח"ו, ולפי שמעלות הנשמה נ"ל למעלה מן הטבע וכנ"ל וזה לא הי' אפשר אם לא ירד יאע"ה למצרים והוא ירד השכינה עמו כמש"כ אנכי ארד עמך מצריתה וכ' ויחי יעקב בא"מ ויחי דייקא כדאי' בזוה"ק ר"פ ויחי ע"ש, ומזה זכו בניו אחריו ג"כ לנביאות בח"ל וכמו מרע"ה שמת בח"ל לזכות עמו כידוע, וזהו **וישב יעקב** ביקש יעקב לישב בשלות הנביאה, אבל בארץ מגורי אביו היינו בא"י, ע"כ קפצה וכו' שירד למצרים וכנ"ל, גם ידוע שהנביאים וצדיקים מרגישים עוה"ב בעוה"ז והיינו כל ישראל דייקא הגדולים, ישראלים האמתים יש דייקא שיש להם בעוה"ז מעוה"ב, וא"ל יש לקראתו עוה"ז, וא"י עוה"ב, לצדיקים, כי מרגישים בה עוה"ב וכנ"ל וזהו ועמך כולם צדיקים וגו' וכנ"ל, וזה שא' בנימותא לא דיין, שבאמת לא די להם מה שמתוקן להם בא"י אלא שמבקשים הדורות אחריו השלוה האמת גם בעוה"ז היינו בח"ל, ע"כ צריך לתקן זאת במצרים וכנ"ל, ד' יתש"ו יאיר עינינו בגאולה שלמה בב"י אמן: ברש"י ביקש יעקב לישב בשלוה וכו' דאי' בחו"ה שעוה"ב נקנה ע"י דאגות יומם ולילה על האמת וא' החסיד אם דאגתך על עוה"ב יוסיף ד' לך והקב"ה הי' מבטיח ליעקב באם לא ימות לו בן בחייו אז יזכה לעוה"ב, וזה הי' חסרון לו שביקש עי"ז לישב בשלוה ולא לדאוג, ע"כ קפצה עליו וכו' והי' דואג על עוה"ב כי סבר שמת, וזהו לא די לצדיקים מה שמתוקן להם ע"י דאגתן ופעולתן, אלא שמבקשים עוה"ז היינו שלא לדאוג: (ח) **המלך תמלך** וגו' כפל הדברים י"ל שא' לא ידענו איך לפתור החלום, המלך, אם הפתרון הוא על מלך קשה כי תמלך עלינו י"א אנסים, ואם הפתרון הוא משול בל"ם דעתך לתמשול בנו דייקא להרע, ע"כ ויוספו עוד שנא אתו וגו' פי' רש"י ועל דבריו על דיבתם הרעה וכו' שמזה ראי' שדעתו למשל בם לרעה, עי"ל כי החלומות אלה יש לפותרן לרעה, כי אלמים מקושרין שהם עומדין ובל"ז נופלים, וי"ל שהשדות של יוסף ימצאו תבואה רעה שלא יהיו ראויים אלא לקשרם בהם שארי תבואות טובות, לכן ישתחוו אלמתיכם לאלמתי לאמר החזיקו לקשור באלמתך, וכן יש לפתור השמש וירח שילקו המאורות וא' חז"ל בזמן שהשמש לוקה רע לאוה"ע וכו וכאן ח"ו רעה לכל, ופי' משתחוים לוקה ולי ביותר, וא' חז"ל כל החלומות הולכין אחר הפה והוא לא ידע משנאתן כ"כ ע"כ סיפר להם, והי' הכא שהם חשדו שהולך כה"י בהרהורים למלוך ע"כ בא רעיונו על משכבו, ולא יכלו לפתור לרע, רק שאין בו ממש, וזהו המלך וכי תחשוב מה שאתה מהרהר תמיד להיות מלך, ע"כ תמלך עלינו, או שאתה מהרהר תמיד להיות מושל וגו' וזהו שא' ויוספו וגו' פי' ועל דבריו שמדבר כה"י בזה, עי"ל פי' ועל רבדיו כי ק' הלא א' [ברכות נה] אין מראין

ותרצני כלומר הנם לי, עי"ל ע"פ מעשה שהי' בעיר אחת שופט עכו"ם צורר ישראל, פ"א הי' ליהודי משפט עם נכרי, והלך אליו והניח על השלחן מתנה טובה, אז הרה אף השופט וא' וכי רצונך לשחד אותי, א"ל היהודי הכף ממני ושדברה אליך משפט, אתה ידעת כי המשפט לאלקים הוא, וצריך הדיין להיות נוטה דעתו להתובע כמו להנתבע, ואתה יודע ששונא ישראל אתה וא"כ אתה פסול לדין, לכן אני מציגך מעונש הקשה מהקב"ה, במתנה זו, לא לשחדך, אלא שתהא עי"ז דעתך עלי לטובה, שוה להנכרי, ע"כ אמר יעקב אם נא מצאתי וגו' ולקחת וגו' לא שאני רוצה לשחדך לאהבה אותי, אלא כי ע"כ פיי ע"י מתנה זו, ראיתי, כלומר אזכה לראות פניך כראות פני אלקים זה הדיין [שנ' אלקים לא תקלל] והיינו במשפט, כי המשפט לאלקים הוא, כלומר באם שיהי' לי משפט אם א' מבני עשו, אז תכוין דעתך לזכני כמו הנכרי, ופי' ותרצני לשון רצון, כלומר שתרצה אותי בדין, ויעקב עשה זאת שהכא הוא ישאר לבניו אחריו, ומעשה אבות סימן לבניהם אחריהם: (כ), ויקרא לו אל וגו' וא' [מגילה יח] הקב"ה קרא לו אל, הבנתי זאת ע"ד ששמעתי פ"א בא קיסר רוסיא לווארשא פתאום ביום הנולד השר [פאסקעוויטש] והשר הזה הי' בשדה עם בעלי מלחמות לכבודו הנקרא [פראַדע] פתאום לבש הקיסר רביד הזהב אשר עליו את השר הטוא, וא"ל עמוד במקומי, ואני אהיי לך כעת לעבד, לשרתך כחפלך וכן עשה כמה שעות בענין לימוד הבעלי מלחמות, ואח"כ יצא הכרוז ככה יעשה לאיש אשר המלך חפץ ביקרו, וכן עושה הקב"ה לצדיקים שנ' רצון יראיו יעשה וכ' צדיק מושל יראת אלקים [שמואל ב כג] והדרש ידוע: [כב אך בזאת יאתו וגו' עי' פ' תזריע]: (לה), י, שמך יעקב וגו' וק' למה לא כ' כמו שא' לאברהם [בפ' לך לך] ולא יקרא שמך אברם וגו' וא"כ תיבת שמך יעקב נראה למותר וי"ל דאי' בגמ' [ברכות יג] תני ב"ק כל הקורא לאברהם אברם עובר בעשה וכו' אלא מעתה הקורא ליעקב ה"נ, ש"ה דהדר אהדריי קרא דכתיב [בפ' ויגש] ויאמר אלקים וגו' יעקב יעקב, ויש להבין הלא הקב"ה אמר כאן לא יקרא וגו' ואיך הוא בעצמו יתש"ו א' אח"כ יעקב, וי"ל לכן כתיב כאן שמך יעקב פי' כה יהי' שמך לעולם, רק לא יקרא יעקב לבוד אלא אני מוסיף לך עוד שם ישראל. והנה המהרש"א מקשה למה לא הזכירו הפוסקים מזה האיסור הקורא לאברהם אברם, והניח בצ"ע, ולפי ענ"ד ק' לפי"ז איך הי' מותר לב"ק לומר דין זה הקורא לאברהם אברם, וכן המהרש"א וכל המזכירין כענין זה, והול"ל הקורא לאברהם בלא ה' עובר בעשה, וכמו שמקשה הגמ' על נחמי' [ט] אתה הוא ד' האלקים אשר בחרת באברם, וא"כ דוקא הנביא דמסדר לשבחי' מותר, וא"ל אסור, וע"כ צ"ל פי' כל הקורא תמיד כן, וקו' הגמ' אתה הוא ד' האלקים וגו' שאנחנו אומרים כן בכ"י בתפילה וא"כ זהו ג"כ תמיד ומשני שזה מותר כי זה סדר שבחי' דהמנא, וזהו פירוש כל הקורא, לעולם, תדע, דאל"כ הול"ל כל האומר כמש"א [מגילה טו] כל האומר רהב, וזה פירשו פ"א, ומתורץ קו' המהרש"א הנ"ל, וכן כוונת הכ' והי' שמך אברהם, והכ', לא יקרא דייקא שמך אברם פי' כנ"ל, עי"ל שיש להקשות סתירה בגמ' כי כאן [ברכות דף יג] א' וז"ל אברם הוא אברהם בתחלה נעשה אב לארם, ולבסוף נעשה אב לכל העולם, ובנדרים [לב] א', וז"ל כתיב אברם וכתיב אברהם, בתחילה המליכו הקב"ה על רמ"ג איברים ולבסוף המליכו על רמ"ח איברים ואלה הן ב' עינים ב' אזנים וראש הגויי' והיינו אותיות אברם, ואותיות אברהם, והיינו כמש"א [סוף מכות] רמ"ח מ"ע כנגד רמ"ח איבריו ש"א, וקו' שאל הי' חסיד או"ה ובזה הי' אב לארם, וכשאל הי' אב לישראל והיינו לכל העולם, [ועי' בתוס' נדרים לב ע"ב ד"ה שתי עינים ופי' התוס' מדוקק כי בצל"ם גם מקודם הי' צדיק] וקודם שאל א' עכו"ם שרואים ושומעים אינם ב"כ מתוכם גדול כ"כ, ולאחר שאל פסקו ראיתם ושמיעתם כי רק ישראל יוכל לעלות כ"כ, וזה שא' שהמליכו הקב"ה אח"כ על עינים ואזנים, ושני גמרות אלה כוונה אחת להן, ואי' בזוה"ק שהעולם נברא בשביל אברהם כי בהבראם אותיות אברהם והיינו כמש"א לא נברא העולם אלא בשביל ישראל שנקראים ראשית כדאי' ברש"י [ריש בראשית] אבל מי שקורא לאברהם אברם פי' בכוונה שהעולם נברא גם עבור חסידי או"ה עובר וכו', ומקשים והלא הנביא א' אתה בחרת באברם, בחרת דייקא ומתרץ דמסדר לשבחי' ולא באברם בחר אלא באברהם, אמנם כאן כ' שמך יהא יעקב [ועי"ל פי' תולדת עה"פ וידו אחזת בעקב עשו] כלומר שזהו היסוד מישראל לשמר א"ע מדבר קל שאדם דש בעקבו, ובזה יצא למעלה שיקרא ישראל, כי שרית עם אלקים פי' בכ"ד הנוגע לאלקים, ועם אנשים פי' בכ"ד הנוגע בין אדם לחבירו, ותוכל: (יג) ויעל מעליו אלקים במקום אשר דבר אתו פי' רש"י א"י מה מלמדנו, וי"ל, דאי' במ"ר כאן, האבות הן הן המרכבה שנ' ויעל מעליו אלקים ר"ל בפשיטות כמו המרכבה המיוחד למלך שהמלך מתהנה בו ולא אחר, כן מתהנה הקב"ה ממעשיהם ש"ל וכאן כ' ויברך אתו ואי' במ"ר בברכת אבלים [ועי' תרגום ירושלמי שהי' כן באריכות] וידוע שאין השכינה שורה מתוך עצבות כדאי' בגמ' [שבת ל ע"ב] אעפ"כ ויעל דייקא במעלה מיעקב אפי' במקום הזה שהי' לו עצבות, וכענין זה היו דור המדבר גדולים מאוד שחז"ל א' שילא ב"ק על הילל דאוי זה לשרה עליו שכינה כמרע"ה אלא שאין דורו ראוי לכך, ובדור המדבר כ' [בפ' שלח לך ופ' קרח] בעת שהי' הטאם גדולה מאוד, וכבוד ד' נראה וגו' אל כל ב"י, וכ' וירא כבוד ד', עי"ל שהמקום ההוא גרם לקדושה גדולה ופי' ויעל ג"כ כנזכר: (כ), היא מצבת וגו' וק' שזה נראה כמיותר, וי"ל כי הציון על הקבר הוא מכמה טעמים, א' לידע שהתפלל על מקים קדוש כזה [ועי' בזוה"ק פ' תרומה דף קמא ע"ב, ודף קמב התועלת לחיים, וגם תועלת הוא למתים לעלות נשמתן, ואם הרות על המצבה מעש"ש שעשה היא יקרה למותה, ויקרה דמיי שהי' צדיק זה משפחתן, ובפרט שכל איש יקח ראי' להיות טוב כי עד הגל הזה ועדה המצבה שלא עבר עבירה, והי' צדיק, כי אסור לחרות שבח שלא הי' בו [כמבואר ביו"ד סי' שמד) אבל אבן מאסו הבונים הרבות למו באם הי' זוכרין בחייהם באבן המצבה הי' מטיבים דרכם, כי אח"כ נעשה האבן הזה לראש פנה, ע"כ כ' מקודם וילב יעקב וגו' מטעמים הנזכרים ואח"כ אה"כ כמו שאי' במ' שהגליות עתידות לעבור שם ורחל מבקשת עליהם רחמים שנ' [ירמי' לא] קול ברמה נשמע וגו' רחל מבכה על בני' וגו', וזה שא' היא מצבת פי' שעיקר מהמצבה זו הי' עד היום מה שנ' [בזכרי' יד] הנה יום בא לה' וגו':

פ' וישב, דרוש לחנוכה, וישב יעקב וגו', י"ל ע"ד הכ' [פ' בהר] כיגרים ותושבים אתם עמדי פי' אם תחזיקו עצמכם לגרים בעוה"ז תהיו תושבים; וכן להיפך אם תחזיקו עצמכם לתושבים בעוה"ז תהיו גרים, וזהו וישב יעקב רצה להיות תושב בארץ מגורי אביו פי' מה שאביו שבשמים אלקי ישראל רוצה להיות גר וכו', אבל רש"י כ' בקש המ' ביקש יעקב לישב בשלוה קפצה עליו וכו', וי"ל ע"ד חז"ל [יומא כט] אסתר סוף כל הנסים, והאיכא חנוכה, ניתנה לכתוב קא אמרינן, וק' מ"ש זמ"ז, וי"ל דאי' בגמ' [שבת יג] אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקים, ד"א אין בשר מת מרגיש באיזמל, וי"ל הכוונה כי עיקר הנס דחנוכה שרצו היונים לבטל תו' ומצות, ע"כ א' רשב"ג ג' טעמים שא"א לכתוב נסים דחנוכה לעשות מזה מגילה כמו פורים, א', אין אנו דייקא מספיקים כלומר אפי' לצדיקים
לא

הירא כי אולי בא על עסקי נפשות כדדרשו חז"ל עה"פ [משפטים] אם זרחה השמש: (יב), מיד אחי מיד עשו הכפל פי' רש"י שאין נוהג עמי כאח וכו' ועדין הקו' במקומו עומדת כפל ל"ל, וי"ל הכוונה שירא כאח באהבה, ולא אדע להזהר ממנו, ופתאום יבא עלי כעשו הרשע להרגינו ח"ו, ובלא פי' רש"י י"ל ע"ד הכ' [משלי טז] ברצות ד' דרכי איש גם אויביו ישלים אתו, וזהו הצילנו נא מיד אחי שלא ישלים אתי כאח ואז יתחבר אתי, וגם מיד עשו שונא גמור כי משני אלה אני ירא פן יבא והכני פי' הן הכאות הנפש לחוד ע"י התחברות והן הכאות הגוף, עי"ל כי תשועת המלחמה יש משני דברים, מצד הטבע דהיינו כל דאלים גבר, ב' מצד זכות שנ' [משלי כא] סוס מוכן וגו' ולד' התשועה, וזה שא', אם מצד הזכות הצילני מיד אחי שיש לו זכות אבות כמ"ש [וזכות עצמו בהאי עלמא ליכא ובפרט מצד ענותנותו לא הי' לו זכות וכ' קטנתי וגו' וכדדרשו חז"ל ברכות ד] ואם מצד הטבע הצילני מיד עשו, הגבור [עי' י"ב דרשות לחנו' דרוש א]: (יח), למי אתה וגו' י"ל על אריכות השאלה זאת, ושלא נזכר אח"כ מזה כלום אמנם כבר מבואר איך שהי' יעקב ירא מהתחברות של עשו, פן יחטיאו, וכן ירא מעבדיו שבל"ם היו ג"כ צדיקים ופן ישית אותם עשו וישאל לו למי אתה, ר"ל כי יעקב למד את עבדיו כמש"א עקבי' [פ"א פ"ג] למי אתה פי' מאין באת ואנה תלך היינו ולאן אתה הולך, ולמי אלה לפניך פי' ולפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון, ועשו יאמר למי אתה, עלול לכל מיני חולאים, ע"כ צריך אדם לתענג בתענוגים, מחמת שהוא מטיפה סרוחה, ומעמדו מלושה מאוד, ע"ז השיב, לעבדך ליעקב כלומר גם ראינו כן בעבדך יעקב שאינו הולך אחר תענוגי עוה"ז והוא בריא, ומתנו מלמדים, גם יאמר עשו ואנה תלך פי' עדה"כ ואתן לעשו את הר שעיר וגו' [יהושע כד] ע"כ ראו החילק שלעשו יש כ"ט ויעקב הולך למקום עפר וכו' כלומר מטה מטה. כי הי' נרדף מעשו ומלבן, ע"ז השיב, מנחה הוא שלוחה כלומר כל הטובות של עשו בא מזכות יעקב, כי ע"פ מעשיהם של ישראל כך בא הטוב לעולם, וכמו מנחה זו, גם יאמר, ולמי אלה, כלומר ולמי יהיי כל עבודתך אשר לפניך היום, כי לית דין ולית דיין ועולם כמנהגו נוהג ח"ו ע"ז השיב, והנה גם הוא אחרינו ע"ד הכ' [כי תשא] וראית את אחרי, כלומר הלא בעיניך ראה עולם ההבל ורעות רוח, ורק מעשינו יבאו אחרינו לעולם הגמול [עי' ע"ז דף יא מעשה דאונקלס שמשך בדבריו אנשים ואגיירו]: (כה), ויאבק איש עמו וגו' ק' להבין והלא אין גוף למלאך, ואין שייך ויאבק וגו' ולמה נאמר גה"כ והלא כ' ויבא יעקב שלם ונתרפא, אמנם ידוע שזה האיש הי' שר של עשו, והוא היצה"ר והשטן והמה"מ וא' חז"ל אל ילך אדם יחידי בלילה, וא' מפני מזיקין [ברכות ג] ואפי' צדיק גדול כיעקב אע"ה הי' בשעת הסכנה שהי' יחידי בלילה, שרצה להרגו, ולא יכיל לי' והנה א' [ב"ב קסה] וכולם באבק לה"ר וכן אבק ריבית אבק גזל וכל עבירות שהמה כתולדות נקראים אבק והנה זה בא מאדום להזיק את יעקב אפי' על אבק עבירה, וביעקב כ' איש תם דייקא שהי' נשמר אפי' מאבק, והנה א' [סוף מכות] רמ"ח מ"ע כנגד רמ"ח אברים ש"א, ע"כ אם עבר עבירה נפגם אותו אבר וגיד ש"א ואם מקיים מצוה נתקדש, ע"כ ויגע בכף ירכו שהי' מזיקו מתם בירכו, אשר נשא שתי אחיות ופי' ירכו עדה"כ שים נא ידך תחת ירכי זו המילה, ומיד חזר בתשובה ע"ז, וקיבל ע"ע ועל כל הדורות אחריו שלא יאכל גה"נ וזה שא' כי נגע בכף ירך יעקב, ולא א' כי תקע כף וגו' אלא נגע פי' שהראה לו שבזה חטא: (כט), לא יעקב וגו' וק' להבין ברכה זו, ומנ"מ בשם זה או זה, וי"ל פי' משני הצילני נא מיד אחי מיד עשו, לא מעשו אלא מהשר היצה"ר כמש"א אוי לי מיצרי ואוי לי מיוצרי, וזה,

מיד עשו, באם לא אבטלו, ויהי' עשו אוי לי מיוצרי ואם אבטלו להיות כאחי אוי לי מיצרי כלומר הלא כ', טוב מאד, וזה יצה"ר וכ' בכל לבבך בשני יצרך ביצ"ט וביצה"ר [ועי' בזוה"ק פ' תרומה דף קסג שהיצה"ר צ"ל בעולם] וא' כי ירא אנכי וגו' מכות נפש המשכלת להיפך ממש"כ אם הבנים שמחה וזהו השכינה עם ישראל, גם מקו' כ' ויירא יעקב ע"ע ויצר לו בלעד ב"ב וי"ח והכלל ישראל ויחץ וגו' כלומר אם יבא היצה"ר אל מחנה אחת והכהו מכות נפשות ישראל שיחטיאו, עכ"פ יהי' במדינה אחרת לפלטה, וכ' ויאבק וגו' היצה"ר הי' רוצה להחטיאו וא"ל הלא זהו אבק כמו מנהג בעלמא וכנ"ל ויעקב הי' רוצה לבטלו, וכ' וירא יעקב כי לא יכל לו להיצה"ר, לבטלו, והטעם כמש"א [יומא סט וסנ' סד] שלא מצאו בילה ב"י, וזהו ויגע בכף ירכו שהראה לו היצה"ר שהעולם הזה בטל אם יבטלו, ואגב ותקע וגו' וכנזכר במאמר הקו', וזהו שא' מה שמך פי' איזה ברכה תרצה ותפרש לי השם, ויאמר יעקב פי' שלא תשלוט עלי ועל זרעי בדבר עקב, כמו שמי, שהורה ע"ז [ע"ל פי' תולדת עה"פ וידו אחזת בעקב עשו] ויאמר זאת א"א, אלא נעניתי לך שישראל יהי' שמך כלומר שיהי' לכם כח להתגבר עלי תמיד ולא על יצה"ר לחוד אלא גם על מסיתים מב"א כמני, כמו כי שרית עלי ועם עשו ואנשיו ותוכל, ואז שאל יעקב רפואות משמו, להתגבר [כמו שמסר המה"מ רפואה למות, הקטרת, עי' רש"י פ' קרח עה"פ וכפר עליהם] ויאמר למה וגו' אין רפואה לזה אלא אדם בעצמו יוכל להתגבר עלי וגו': (לא), פניאל ק' למה לא קראו ישראל כמו שא"ל המלאך כי שרית וגו' וי"ל ע"ד הכ' [בהעלותך] פא"פ אדבר בו, והכוונה כמו עבד פשוט ממלך בו"ד [זאָלדאַט] שומע משר העשרה, והוא משר מאה עד השר הקרוב למלכות [מיניסטער] והוא שומע מן המלך, ומלכותא דארעא מעין מלכותא דרקיע, חיות הקודש שרפים מלאכים שומעים דבר ד' יתש"ו זמ"ז וכן יש מדריגות בנביאה, זה שומע ממלאך וזה משרף וכו' וכן שומעים בש"א ודומה, וזה שני אצל בלעם ואבימלך ויאמר אלקים כדאי' בזוה"ק [פ' משפטים דף לו] רק משה זכה לשמוע דיבר ראשון וזהו פא"פ אדבר בו, וכן ישראל בה"ם כדאי' בגמ' [סוף מכות] וכאן הי' ב' נסים, א', כי הנביא ראה בריאת השכל וכאן ראה במוח כאיש בו"ד וזהו פני, אל, ממש, ב', פא"פ פי' פנים של זעם, זה לעומת זה, כמש"כ ויאבק וגו' וזהו ג"כ פני, אל, מלשון זעם, והקב"ה הצילו, [עי' בזוה"ק בראשית דף ז ע"ב שראו רב המכונה סבא וקראו המקום פנואל]: (ג), וישתחו וגו' כי מותר להשתחוות לשר ומכש"כ במקום סכנה [עי' בשגה יו"ד רסי' ק] והטעם על ז"פ י"ל, כי עשו מרומז כנגד עוה"ז שזה חלקו, וז' מרומז כנגד ע' שנים ימי שנותינו שצריך אדם לילך שחוח וכפוף כי"ח ולקבל באהבה הכל כאשר לכל: (ט), יש לי רב פי' לשון גדלות מלשון רב לכם בני לוי, כי הגאוה עיקר בעשו, אף שממוסר לאם, ויעקב א' להיפך אם אני מחזיק א"ע לאין ומה שנותן לי ד' יתש"ו הכל בתורת חנינה וזה שא' כי חנני ד', בזה יש לי כל, עי"ל ידוע שתענוגי עוה"ז רבים המה מאד וע"ז א' עשו יש לי רב, אבל כ"ז נמאס אצל יעקב, רק עיקר אצלו עבודת ד' ובזה יש לו כל שנ' ודורשי ד' לא יחסרו כל וזה שא' יעקב, כי חנני אלקים לעבדו בלב שלם, בזה יש לי כל, והנה לחז"ל ק' איך יאמר עשו יהי לך וגו' ע"כ א' שהי' מסכים על הברכות: (י), אל נא, י"ל משום שכאן הודה על הברכות וכנ"ל, וידוע, אחר שנעשה שלום בין אנשי ריב, שוב לא יספרו מענין הריב, כי מן הסיפר, יבואו לריב אדם, לכן כיון ששמע יעקב, שעשו זוכר הברכות, הריב הראשון, א"ל אל נא פי' אל תזכור ראשונות, אלה אם נא מצאתי חן וגו': בראות פני אלקים פי' כמו שא"א לראות פני אלקים שנ' כי לא יראני האדם וחי, כך לא אוכל לראות פניך, רק

ד' יתש"ו עליו כמש"א לנשיו אח"כ לולי אלקי אבי וגו': (לא), א, לקח יעקב וגו' כי המה לא האמינו בנס וע"כ לקח יעקב העתודים ואת התישים הנקודות וזהו ומאשר לאבינו וגו' ותיבת לאמר י"ל פירושו שיצא אמירה בקרוב לקח יעקב את כל דייקא כי מאשר לאבינו כצ"ל ע"כ ראוי ליעץ עלה, גם וירא יעקב את פני לבן וגו' והי' ירא שיהרגנו ח"ו, ועוד שמע מהקב"ה שוב וגו' ע"כ ברח. ולולא זאת ארמי אובד אבי: (יד), ותען רחל ולאה וגו' וק' למה הי' מאריך כ"כ והו"ל א' אל תרבה שיחה וכו', באשתו א', וי"ל שהי' מוכרח לזה, כי א"ל ראה אנכי פי' וראוי לברוח מסוכה, ולא השיבו, שוב א"ל ואתנה ידעתן וגו' ואביכן התל בי וגו' כלומר אף שלא נתנו אלקים להרע עמדי אבל לאו בכ"י אתרחיש ניסא וראוי לברוח, שוב אמר, אם כה יאמר ובל"ם ראוי לבא כל מיני רעות על מקנה לבן רק ויצל לשון הצלה, בזה אמר ויתן לי כמש"א ויברך ד' אתך לרגלי וכעת שיש לי די, ראוי לברוח, ולא השיבו, שוב א"ל שלא יכול לסבול עוד הצרות, עד שהמלאך א"ל ראיתי כל אשר לבן עשה לך, ולא השיבו, אז א"ל שחייב לשלם הנדר, כי בעון נדרים נשים מתות [שבת לב, ובתוס' ר"ה דף ו' ד"ה אלא] אז מיד ותען רחל ולאה וגו', [ואיתא בזוה"ק פ' וישלח שרחל מתה בעון שנדר יעקב]: (כד), מטוב, טוב אין בכלל, ועד רעה ועד בכלל, ועי' בנזיר כג ע"ב מה שדרשו: (לה), כי דרך נשים מלבד הפשוט י"ל ע"ד הכי [בפ' כי תשא] באזני נשיכם פי' רש"י שתשים על תכשיטין ובל"ם היו התרפים של זהב וכסף וזה שא' כי דרך נשים לי, עי"ל ע"ד הכי ויקח אחת מצלעותיו וא"כ נברא אשה בדרך גנבה כן יש לו כאן דבר כזה, עי"ל כמו נדה אסורה לבעלה כן ע"ז אסורה לבן גם וזה שא' כי דרך נשים, או א', ע"פ דאי' רפ"ט דשבת אר"ע מנין לע"ז שמטמא במשא כנדה שנ' תזרם כמו דוה, וזה כי דרך נשים לי, ולכן כתיב כי לוא אוכל לקום בו' ובא' כי באמת יכולה אבל משום התרפים ש"א: (לו), ויחר ליעקב וק' הלא מבקש התרפים ולמה ויחר, אמנם אמן רשעי גנבי, וזה שייך לאיש רשע, ע"ז א' מה פשעי, או עכ"פ איש אשר לא נשמר מחטא, וזה שא' מה חטאתי כלומר שאתה יודע אותי שאני נשמר מחטא, או עכ"פ איש שיש לו מידות רעות ומומר לדברים שאינו שלו וכדומה, וזה שא' כי משמשת תמיד את כל כלי [כמבואר ברבינו בחיי בהקדמתו] שהמידות הנה כלים למעש"ט ולמעשים רעים, וכי מצאת בי מידה רעה אחת מכל כלי ביתך, ולא ראית זאת זמן קצר אלא זה עשרים שנה אנכי עמך דייקא ולא למדתי ממך כלום, אלא הייתי תם בדרכי וזהו המליך וגו', אבל זה לי דייקא כלומר מה שעשית לי באותן עשרים שנה וגו' כל מיני רמאות בדברים הנוגעים לגוף, ולנשמה, וזה שא' לולי אלקי אבי וגו', כמש"א עה"פ צופה רשע לצדיק וגו' לולי ד' הי' בעזרו הי' נופל בידו, ולולי זאת ריקם מעניני הגוף ומעניני הנפש שלחתני, את עניי בעניני הנפש, ואת יגיע כפי בעניני הגוף וגו': (לח), זה עשרים שנה וגו' ידוע שכל פעולה משתלמת ע"פ ד, ע"פ אריכות זמן הפעולה, כי שכר יום פחות משכר שבת וכו' וזה שא' זה עשרים שנה וגו' וע"פ הנפעל לו, אם הוא איש ערך גדול, וע"ז א"ל, עמך דייקא, וע"פ פעולה קשה, ע"ז א' הייתי ביום וגו', וע"פ הפועל שאם הפועל איש חשוב ראוי לו שכר יותר, וע"ז א' אבל זה לי דייקא עשרים שנה כלומר השכר שייך לי, הי' רע למאוד ופי' בשתי בנותיך מיד רמתני ליקח שתי בנותיך ולעבוד י"ד שנים חנם וא"כ בשש שנים ותחלף וגו': (מג), הבנות המה ד' נשים כמו שפי' רש"י ע"ל על הפסוק אם תענה את בנתי והבנים המה מאשה כידוע שנ' אשה כי תזריע וילדה זכר, וכ' כאן או לבניהן דייקא אשר ילדו, וא"כ המה בני, וגם דינה בכלל שני' ואחר ילדה בת שהיתה

ג"כ זכר כידוע, וידוע אם הצדיק הוא בין הרשעים ומתגבר על יצרו הוא גדול מאוד שני' ויוסף הי' במצרים, לכן א' גם מעלת הנפש שבך הנה ממני, וזה שא', וכל אשר אתה רואה ראית השכלי שני' [שמואל א ט'] כי לנביא היום יקרא לפנים הרואה:

פ' וישלח, וישלח יעקב מלאכים פי' רש"י מלאכים ממש, י"ל על תיבת ממש ע"ד חז"ל [שבת לב] עה"פ אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף אפי' אם יש באותו מלאך תתקצ"ט חלקים לרע וכו' ניצל, וק' הלא אין קטיגור נעשה סניגור, וכן להיפך, וי"ל ע"ד שכ' הזוה"ק ורמ"ו בס' שעה"ק שיש לנשמה רמ"ח אברים ושס"ה גידין כמו לגוף והנה מש"א עשה מצוה א' קונה לו פרקליט א' היינו לפי המצוה כן הוא הפרקליט ובעוה"ר המצוה שעושה אדם הלואי שיהא כאבר אחת שלם, כי קשה למצא, לקיים בכל פרטותי' ודקדוקי' וכוונותי', ולפעמים הפרקליט הוא כמו ניצן קדושה שעומד לפני הקב"ה ובמילא נראה כל החסרונות ואבר המומר לא יוכל להיות בלא שאר אברים אבל אבר הנשמה אפי' ניצן עומד לזכות את האדם ולכן אי' בפייט ר"ה וי"כ באין מליץ יושר מול מגיד פשע כלומר שאינם שוים שהסניגור מפשע הוא בל"ם בכל אברים אבל המליץ חסר בו כמה אברים ע"כ יאמע"ה ונזכר שבאבות פגע מחנה מלאכים שלו שנבראו ממעשיו הטובים וזה שפי' רש"י מלאכים ממש דייקא בלי מום ושלמים דרש: במ"ת ויהי לי שור וגו' וכי לא הי' לו אלא שור אחד אלא הצדיקים ממעטין א"ע, וק' בזה שייך בעבודת ד' אבל בזה א' איזהו עשיר וכו', ועוד ק' שא' גרתי ותרי"ג מצות שמרתי הלא זה חסרון לעשו, וי"ל דעיקר מזה שהי' מבינו את עשו, שברכת אביו הי' לו לרעה, שידוע מה שא' על מאמר חז"ל בפ"א כך הוא דרכה ש"ת וכו' אם אתה עושה כן בעת שיהי' אשריך וטוב לך היינו שתהא עשיר ופת במלח תאכל וכו' אז וטוב לך לעוה"ב, אף שהפי' זה מדוחק, עכ"פ האמת כן הוא וכמו רחב"ד שהי' די לו בקב חרובין וכו' וכמו רבינו הק' [כתובות קד ע"א] וא"כ הי' טוב ליעקב אם הי' עני כמו שחלקו בעולימות, אבל ע"י הברכה באתי ללבן ותרי"ג מצות שמרתי והייתי פרוש מן תענוגי עוה"ז, וכל השורים חשובים אצלי כשור אחד, מה שצריך להיות בהכרח לאדם, עכ"פ יש יסורין ע"ז להגוף, וזה שנפרש המ"ת הצדיקים ממעטין א"ע שאינם נהנין מעשירות אלא מעט מזעיר ע"י הכרח, כי כל תענוגי עוה"ז כקוץ בעיניהם:

(ה), כה תאמרון לאדני לעשו, ז"ל המ"ת יעקב קורא לעשו אדני למדה תו' ד"א לחלוק כבוד למלכות, ר"ל כי בל"ם לא א' לאדני לעשו למלאכים, אלא כך פירשו כה תאמרון כשתבאו לעשו, לאדני לעשו אנחנו משולחים, כה אמר וגו', כי צריך לתת כבוד למלכות תחילה [ע' שבת נו קידושין מג אורי' שמתי שנענש שהי' מורד במלכות שהקדים וא' אדני יואב וגו'] וא"ל על עסקי נפשות אתה בא עלי, עם לבן גרתי וגו' ואם לבן לא יכול כ' שנים להרע לי, גם אתה לא תרע לי, וכן ומש"א ותרי"ג מצות שמרתי כלומר כמש"נ [מלכים ב' ו'] כי רבים אשר אתנו מאשר אותם, ואם על עסקי ממון בא, ויהי לי שור פי' אני לא רוצה יותר אלא שור אחד וגו', והשאר קח לך, וגו': (ח), ויירא יעקב מאד על בשורת הרעה, אמנם יש במשמע ג"כ שהשובת המלאכים הי' בשורה טובה, באנו וגו' מה שאתה סובר שהוא עשו רשע, ל"כ אלא שנוהג עמך כאח, וגם הולך לקראתך לקבל פניך בשמחה, וכמו שהי' לבסוף, וע"ז כ' ויצר לו על שמחתו עמו, וכ' בהתחבקך עם אחיהו וגו' וכמו שא"ל אח"כ נסעה ונלכה וגו' יעבר נא וגו' כלומר לא מעוקצך ולא מדבשך, עי"ל ויירא יעקב כי כן הטבע, ואח"כ ויצר לו על שלא התגבר על הטבעי כי מחויב אדם לומר ד' לי לא אירא: עי"ל ויירא יעקב מאד להרוג את עשו כי אולי בא על עסקי ממון, ויצר לו על היראה

שיהי' ע"פ רצות ד' יתש"ו, וזהו, ויראה ענינו הזיוג, והנה באר בשדה ג"כ בזכר ונקיבה, והנה שם בזיוג ג' עדרי צאן שלשה שותפין באדם אב ואם והקב"ה כי מן הבאר וגו' ר"ל שיהא כוונת הזיוג כמו הבאר ולא כבהמה וכה"ל, ובזה ישקו ג' העדרים כוונת הבריאה, והאבן גדולה וגו' ר"ל מניעה גדולה לישא אשה הן מצד פרנסה, והן מצד רחיים בצוארו ויעסוק בתו' וכה"ל, והן מצד היצה"ר שיהא כבהמה, ואף ונאספו כל העולם ונושאין נשים ע"פ גזרות ד' יתש"ו לקיום העולם, ומגדלים בנים, אף על פי כן והשיבו וגו' שכל אחד ירא לישא משום מניעות הנזכר, והנה לענינו פרנסה א' חז"ל רפואה בדוקה [סוטה יז] איש ואשה שלום ביניהן שכינה שורה וא"ל לוקח יוד מאיש וה' מאשה ונשאר אש ואש, וק' איך לקח הקב"ה האותיות שלא לעולם יקראו איש ואשה, וי"ל מלבד מה שכתבנו לעיל בפ' בראשית דא' במנחות כט כי בי"ה ד' צור עולמים שעוה"ז נברא בה' באתא קלילא דלית בה מששא שהכל הבל, והעוה"ב ביוד קטנה שבאותיות שכ"מ שיקטין א"ע בעוה"ז הוא בן עוה"ב וא' עה"פ הקיצו ורננו וגו' מי שנעשה כעפר בחייו עפרו ננער, י"ל עוד, כי עין כל רואה כמו שמעלת היוד הנ"ל שייך לאיש לעבודת האמת כן שייך לו מעלה זו לעניני פרנסה, כמש"א חז"ל פשוט נבלה בשוק ואל תצטרך לבריות, ואל תאמר גברא רבה אני, אבל בכ"ז אם אשתו רוצה אכילות טובות ומלבושים טובות, אינו מספיק, וצ"ל בה מדת ה', להבל ענינו עוה"ז, ואז יהי' להם פרנסה ושלום, אבל אם ח"ו ינטל מעלת היוד מהאיש ומעלת ה' מהאשה דהיינו שהוא בעל גאוה ולא רוצה לעבוד, והיא רוצה כל עניני עוה"ז בעוה"כ, אש מחלוקת ביניהן, ולכן עמדו על המים שכוונו את לבם לאביהם שבשמים שיהא עניני הזיוג כמו מים לאדמה בלא תאוה, וגם בכוונת הבריאה, שילמיה לטובת עולם ולא לטובת עצמו כלום, כמו פרי הארץ, וכן נזכה, ואז ירחם ד' יתש"ו בגאולה שלמה בבי"א: (יא), וישק וגו' ויבך ע' רש"י, וק' איך וישק ויבך על הבל, וי"ל הכוונה כאלו כ' להיפך ויבך על גלות ישראל ולכן אינה נכנסת עמה לקבורה בכדי שע"י יגאלו ישראל, וע"פ דיבר הי' זאת שיתפללו ישראל על קברה כדאי' במ' וברש"י פ' ויחי עה"פ ואני בבאי מפדן, וע"כ וישק שיגאלו על ידה, ובאמת הי' בזוה"ק רחל זהו כונה לשכינה ע"כ כ' וישק עדה"כ ישקני מנשיקות פיהו כלומר שנתן הודאה גדולה להקב"ה ויבך בתפילתו: (יב), ויגד כי אחי אבי' פי' רש"י ברמאות, ולמד זאת מרבקה אמו, וזהו כי בן רבקה הוא כדאי' לעיל סוף פ' תולדת, וי"ל פי' ויגד הגדה ארוכה שברח מפני אחיו וכו' כי אחי' אבי' פי' שבא לכאן להיות משפחה באבי' לשדך עמו, וא"ל, ראוי לקרבו משמת וכי בן רבקה, והיינו דכתיב מיד ויספר ללבן את כל הדברים האלה פי' כמו שסיפר לרחל, ובכ"ז תיבת האלה אין לו מובן, ובילדותי שמעתי כ"ת את כל הדברים האלה אל תאמר כי לא הבאתי דבר ברב רכוש יצאתי מביתי הלך אליפז לקח הכל: (טו) **הכי אחי אתה** לא ארצה שתהא שומר חנם על צאני אלא שומר שכר ותהי חייב בגניבה ואבידה, ויעקב הרגיש בדבר ולא רצה, ואח"כ שלקח שכר הי' לבן מחייבו כשואל, שנ' טרפה לא הבאתי אליך וגו' עי"ל שא"ל בודאי כרצונך ועבדתני חנם, אבל עבודה כזה אין לגנות, וכ"מ שיעבוד די, ע"כ הגידה לי וגו', או יאמר, פי' הכי אחי אתה ברמאות, וכי הו"א שאתה עבדתני חנם ע"כ מוטב הגידה וגו', עי"ל שלבן בקש שזה נהנה וזה לא חסר וזה שא' אני רוצה שעבדתני חנם כי אחי אתה, אעפ"כ הגידה וגו' וזהו כמידה, והי' התשובה מיעקב ברצונו ממש: (יט), **טוב תתי** וגו' י"ל על אריכות הלשון, כי חז"ל א' לפום צערא אגרא וזה שאה"כ [בראשית] אעשה לו עזר כנגדו אם הוא צדיק והיא מרשעת יוגדל שכרו וא"כ בזה שהיא כנגדו זה לו לעזר, וכן אם האשה צדקת והאיש רשע יוגדל שכרה וא"כ מצד היושר לתת את רחל לאיש אחר שיוגדל שכרה, אעפ"כ טוב תתי מסבת אחוה, ובפרט שלבן, רשע לא חפץ שירבה צדיקים, עי"ל, עדה"כ ארמי אובד אבי, והי' מחשב שבתו יהי' לו למוקש כי לא ידע את לבה האמת [וכמו שא' שאול על דוד שמואל א' י"ח] וא"ל, תהי' היא לו למוקש, שבה עמדי דייקא ואוכל לעשות עמך כרצוני, עי"ל, עדה"כ לקמן לא יעשה כן במקומנו וגו' וזה שא"ל מיד טוב הי' לתת אתה רחל לך, מתתי אתה פי' אם כבר נתתי את לאה, לאיש אחר, כי היא הבכירה, ועכ"פ שבה עמדי ואראה מה לעשות: (כא), **הבה את אשתי** וגו' י"ל כי דרכה של אשה לילך לבית האיש וכ' ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש אחר [ע' באה"ע סי' עה] אבל כשראה יעקב אהל של רחל קודם ע"כ א' אני אבוא אלי', ולא היא אלי, עי"ל ואבואה אלי' לשמוע עצתה, נגד רמאות לבן [ע' ברכות כז ואמליך בדביתהו] וכ' כל אשר תאמר אליך שרה וגו' ועיקר תולדת יעקב יוסף, מרחל וראוי לשמוע לעצתה, וע"ל: (כה) **ויהי בבקר** וגו' וק' דהול"ל והנה היא ביום, וי"ל פי' לאה מלשון וילאו כלומר שלא הי' לו שום תקנה על רמאות זו, עי"ל, כי אם עושה אדם מו"מ טוב לא ילאה אפי' בעבודה קשה, ל"כ כשראה הרמאות מיד נלאה על עבודתו וז' שא' הלא ברחל עבדתי עבודת הפרך כמש"כ לקמן הייתי ביום וגו' וי"ל פי' הכ' **ויהיו בעיניו בימים אחדים** ומקשים שהטבעי הוא להיפך, אמנם ידוע שפועל שנה, פעולתו מעט מחמת כבידת ידיו, וגם צריך לחום ע"ע שלא יעבוד כ"כ כי צריך לעבוד זמן ארוך, ל"כ כ' ביעקב, אף שידע עבודתו הוא לז' שנים, אעפ"כ הי' עבודתו כמו שכיר ופועל לימים אחדים, לטובת לבן, באהבתו אתה, וע"כ טובת לבן הי' כטובתה, עי"ל, ע"ד הכ' ועיני לאה רכות ע"ש רש"י שהיו או' שני בנים לרבקה וכו' וע"כ קרא לבן שם הבכירה לאה כי שמע שעשו הוא יודע ציד ולאה מלשון נלאה כלומר די לה עבודה עד המתונה וא"כ יביא עשו טרף לביתו, ל"כ רחל שיהי' ליעקב איש תם יושב אוהלים, צריך ללמד בתו זאת להיות רעה צאן המעשרת את בעליהן ע"כ קראה רחל מלשון רעה רחלים, ע"כ כ' **ויאהב יעקב את רחל**, כי חשב שהיא מפרנסו והוא יושב באוהל של תורה, ויהי כאשר ראה ועיני לאה רכות שמאסה בעשו, ע"כ רצה להרגיל את יעקב לעבודה לפרנס ב"ב, וכאשר ישב עמו חדש ימים ועסק בתורה ועשה דברים קלים, א"ל הכי אחי אתה ועבדתני בעבודת קל, אשר אני משיג זאת חנם ואין ראוי לשכר כלום, הגידה וגו' כלומר אני רוצה שתעבוד בעבודת שראוי לשכר, אז קבל עליו ז' שנים וכו' וע"ז א' **טוב תתי** וגו' ויהי' לי תורה וסחורה, וכ' ויעבד דייקא, **ויהיו בעיניו כימים אחדים** פי' אחד שאין שני לו, כלומר שהי' בלבו, שיסבול רק השנים האלה, וא"כ יהי פטור מהעבודה וזהו באהבתו אותה שיפרנסו, ע"כ אמר כל יגיעו ועבודתו א' **הבה את אשתי** מעתה לעבודה זאת לרעות צאן כי מלאה ימי דייקא ודי מה שעבר עלי עד היום הזה, ואבואה אלי' שהיא יפרנס אותי, וכ' ויהי בבקר וגו' אז נפל פחד עליו שראה שהוא צריך לעבוד לפרנס, ע"כ והנה הוא לאה כלומר שנלאה להבא לעבוד, עוד, וא"ל לבן את כל לבו, ונתנה לך גם א"ז, ולא יעלה על דעתך שרחל יהי' לך לעזר פרנסה, אלא בעבודה אשר תעבוד דייקא וגו': (ל), לד, **לו יהי כדברך** פי' שיהיו כדבריו אמורים של יעקב שלא ימצא שום נקד וטלא, ולא זו שהי' מכוין לקללו, אלא גם ויסר ביום ההוא את התישים דייקא כל הזכרים, וע"כ הי' צריך יעקב לעשות כ"מ דאפשר ע"פ הטבעי כי אין סומכין עה"נ ע"כ ויקח לו יעקב מקל לבנה וגו', [וע' רש"י עה"פ והנה העתודים העולים על הצאן] וכ"ז לא הועיל, לולא חסדי

ד'

התוה"ק ובין לימוד שאר חכמות כי אף שחכמת התוה"ק מובא הרבה כלומר שמתחיל בה כשאר חכמות, אבל ראשו מגיע השמימה שיעשה אותו רוחני עניינו שמים, ומלאכי אלקים וגו' סובל ב' פרושים, או הכוונה על בני אדם שנקראים כן שנ' וישלח משה מלאכים [בפ' חקת] וכדומה הרבה פסוקים, ועיין פרק אדם יולד, ועולין וכנ"ל ומ"ו יורדין ג"כ שנ' לך רד וגו', או הכוונה על מלאכים ממש, כי עשה מצוה קונה לו פרקליט ומלאכי האדם עולין על ידו, ואם ח"ו עובר עבירות יש ירידה לאותן המלאכים ג"כ, וכאן הי' פעם ראשון מיעקב אע"ה שראה הנבואה, ע"כ הי' מראין לו כן שיאמין שה' דבר עמו שזוכה אדם לזה ע"י מעשיו: (טז) ואנכי לא ידעתי ע' רש"י, וכראי' בא"ח הי' קשה אין ישנים בביהכ"נ אפי' עראי, וירא ויאמר אין זה ביהכ"נ ומקדש מעט, אלא בית אלקים ממש היינו ביהמ"ק ע"כ וירא, וי"ל פי' ואנכי לא ידעתי, כמו בער אנכי ולא בינת אדם לי, ובאתי לזכי' זו, עי"ל תיבת אנכי פי' אנכי, ד' אלקיך וכמש"כ [שמואל א' ג'] טרם ידע את ד' עי"ל, שלא חילק בין מקום הביהמ"ק לשאר מקומות, כי שם צריכין הכנות גדולות לנבואה, וכאן באה הנבואה בלא שום הכנה: (כ) לחם לאכול פי' לא כלה ומותרות על יום מחר אלא אם אהי' רעב דלא סגי בלא"ה, וזהו לאכול מיד, וכן בגד רק מה שצריך ומוכרח ללבוש, עי"ל מה שדרשו על הפסוק צדיק יסוד עולם שבשביל צדיק אחד יסד הקב"ה העולם כולו, שאדם אחד צריך בעל השדה ולרחים ואופה וחייט והסנדלר וכדומיהם הרבה ע"כ ביקש יעקב אע"ה שיהא יכול לעבוד ד' יתש"ו בלי מניעה, ושלא יהא חסר ללחם אלא לאכול וכן להבגד לא יהא חסר אלא ללבש, וע' במ"ר קהלת סוף פסוק טוב אחרית דבר מראשיתו פי' הפסוק הזה לחם זו תורה, ר"ל, שתתן לי כח להגות יומם ולילה, כי התו' מתשת כח שא' [וע' שקלים דף ס] ואנו אין לנו פה לאכול, גם אי' שם ובגד זו כבוד, ר"ל מעש"ט שזהו לבוש הנשמה עד"כ [זכרי' ג] הסירו הבגדים הצואים וגו': (כא), והי' ה' לי לאלקים אי' במ"ר א"ל הקב"ה אתה אמרת והי' ד' לי לאלקים, חייך כל טובות וברכות ונחמות שאני נותן לבניך איני נותן אלא בלשון הזה שנ' והי' ביום ההוא יצאו מים חיים מירושלים [זכרי' יד] והי' ביום ההוא יוסף ד' שנית ידו לקנות את שאר עמו [ישעי' יא] והי' ביום ההוא יטפו הרים עסיס [יואל ג'] והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול [ישעי' כז] עכ"ל, וי"ל הכוונה, כמו שכל מדינה נחלק לד' כיתות, וא"ה א', דיינים שופטים ושוטרים הכופין לקיים הדין, ב', בעלי מלחמות להנקם בכל אויב [פערטיידיגער דעם לאנד], ג', עובדי אדמה ובעלי מו"מ, ד', מגיני הדור, וכוהני ד' יתש"ו, ובלוה"ע [גייסטליכע], ודע כמו שנ"ל ד' אלה בכלל, כן הוא בפרט, וזה שא', אם יהי' אלקים עמדי דייקא ופי' אלקים דיין כמש"כ אלקים לא תקלל, ור"ל שאהי' דיין על עצמי ועל דרכי, אם ח"ו אעבור מה, שנ' אין צדיק בארץ וגו', ב', ושמרני וגו' אשר אנכי הולך, עד"כ [זכרי' ד] ונתתי לך מהלכים וגו' כלומר שאוכל ללחום נגד היצה"ר שמונע המצות ממני, ג' ונתן לי לחם פי' שאני אקיים אהוב את המלאכה, ולהנות מיגיע כפי, וכ' למען יברכך ד' אלקיך בכל מעשה ידך וגו' והיינו לאחר עבודת האדם כ"מ דספר, צריך להתפלל לד' לברכו במעשה ידיו, ד', ושבתי בשלום שלום בתור' ובעבודה ובירא', ע"כ המעלה הגדולה, וא' חז"ל והי' פירושו שמחה, שכל ד' אלה יהי' לעבודת האמת בשמחה גדולה, וזהו והי' ד' וגו' ע"כ הבטיח לו ד' יתבש"ו שכל אלה יהי' לבניו בשמחה גדולה, והי' וגו' יצאו מים חיים אלו דיינים גדולים בתו' שנמשל למים שנ' הוי כל צמא לכו למים, שישפטו משפט צדק בשמחה, ב', והי' דייקא לקנות שאר עמו ללחום מלחמות ד' כמש"כ שם, ויעשו זאת בשמחה גדולה, ג', והי'

דייקא יטפו וגו' ע"י עבודתם עבודת אדמה לשם ד' ית"ש לקיים מצותיו, ד', והי' צדיקים גדולים כמש"כ שם, ודע שאף שג' כיתות קיים מכת העובדים ובעלי מו"מ אין זו לחשוב למעלה כ"כ והעי' מחשב רק העיקר והמה ג', טובות ע"י שופטים, ברכות מכל עמים כמש"כ שם, נחמות אמתי כמש"כ שם [וע"ל בפ' ויחי עה"פ אשר יקרא אתכם]: (כב), והאבן וגו' כלומר זאת תהא עבודתי וכל תפילתי לפניך, שהמקום הזה יהי' דייקא לע"ל בית אלקים לעולם, כי ביהמ"ק לע"ל שיהי' בזכות יעקב לא יחרב לעולם, וכלאשר תתן לי דייקא עשר י"ל ב"ש ולא ב"ש כמו שאי' בגמ' [תענית ט] עשר בשביל שתתעשר ור"ל שאני מעשר בעשירות גדול, לך, בכ"ד שבקדושה הנוגע לך, וזהו להיפך ממה שא' הקב"ה פתחי לי כמחט של סדקית ואני אפתח לכם כפתחו של אולם ויעקב אע"ה א' להיפך: (כט), א, וישא יעקב רגליו וגו' ע' רש"י, וי"ל פי' רגליו טבעו, כמו לרגל המלאכה ולרגל הילדים [ע' מו"נ ח"א פ' כח] והוא כאשר זכה יעקב פעם ראשון לנבואה, כ' וישא את טבעו לילך מעלה מעלה, גם פי' וילך ידוע ממעלה למעלה [מו"נ ח"א פ' כד]: (ב), וירא והנה באר וגו' דרוש על נשיאין, יש לשאול למה דוקא עמדו אליעזר ויעקב ומרע"ה על הבאר, לישא אשה, וי"ל כי מצד הטבע קשה לישא אשה כי קשה מזונות של אדם כקריעת י"ס וכש"כ לזון אשה ובנים, גם מצד הנפשיות קשה, כי כבר נמנו וגמרו טוב שלא נברא גם מי יודע מצרות גידול בנים וכדומיהם, ונקדים מה שאי' במ' שה"ש עה"פ [מלכים א' ג'] ונתת לעבדך לב מבין לשפוט את עמך להבין בין טוב לרע וגו' משל למלך שא' לאוהבו שאל מה אתן לך, א' בלבו אם אני שואל כסף וזהב נותן לי וכו' הריני שואל בתו של מלך והכל בכלל, כך א' שלמה הריני שואל את החכמה והכל בכלל [ע"ש בפסוק א'] וזהו פליאה הלא בפירוש כ' יען אשר שאלת וגו' ולא שאלת לך עשר וגו', ואם הי' לב שלמה לכל אלה, הלא לפניו נגלו הנסתרות, ואין המשל דומה לנמשל ולענ"ד שדבר גדול מפרש ה"מ, כי ק' אם הקב"ה הי' א"ל שאל לך את הי' שפיר, אבל דלמא יהי' רוצה שלמה אח"כ מהקב"ה גם עושר וכו', הלא פי' שאל מה אתן לך דברים הרבה. אמנם שהע"ה מאס בכל ענייני עוה"ז ההבל כמש"א בקהלת ושאל מה' יתש"ו חכמת האמת לידע בין טוב לרע ובזה יש כל עשירות כי טובה חכמה מפנינים וגו' [משלי ח] וכ' כי בי ירבו ימיך וגו' וכדומיהם הרבה, והנה חז"ל א' שכר מצוה בהאי עלמא ליכא [קידושין לט] ורק בזה בחר שהע"ה בעולם שכולה טוב ובעולם שכולה ארוך, וכמו שהאוהב בחר בבת מלך שהכל בכלל בעוה"ז, כן בחר שלמה בחכמת אמת שהכל בכלל בעוה"ב, ולא בעוה"ז הי' שפלו כלום, ושפיר א"ל הקב"ה יען וגו' ולא שאלת לך ימים רבים בעוה"ז וגו' יהי' לך הכל ג"כ בעוה"ז, וע' במ"ר כוונת שונות כאן בזה הכ' ולענ"ד י"ל, כי נראה לכל עין שעניני הזיוג הוא רק מגזירות ד' יתש"ו לקיום המין, וכן דרשו עה"פ [תי' לג] כי הוא אמר ויהי וגו', רק בהמות וחיות וכדומיהם ברא ד' יתש"ו תאות המשגל, שעושין רק למלאות תאותם ל"כ האדם שיש לו ג"כ קרבות עם אשתו, ואשה ואהבה עצמיות [וע' בעקידה פ' בראשית] ועכ"ז צוה הקב"ה והתקדשתם, קדושים תהיו, שיהיו כמו מטר ע"פ האדמה או כבאר בשדה שמושכין מים, ונמשל כזכר והשדה נמשלת כנקבה שמצמחים פירותי' עי"ז, שאח"ל בזה איזה תענוג, וזה אפשר הכוונה בגמ' [ריש תענית] ג' מפתחות בידו של הקב"ה, ר"ל ג' אלה המה רק מחמת גזירות ד' יתש"ו, הנראה לכל עין, וכמו גשמים יורדין להצמיח רק ברצון ד' יתש"ו, וכן חיה היינו לידת אדם צריך שיכיר האדם שאין צריך לזה כלל, רק שזהו מגזירת המקום ב"ה ע"כ צריך לקיים כמו הגשמים בלי תאוה כלל. וכמו וילכו מעיר כששב הארץ לע"ל שיהי'

יאמרו האומות הרבה שוקים עשינו וכו' ע"ש, ומשמע שם דאם עושים לטובת ישראל מגיע להם שכר, ומש"כ **ויאמר הקול קול יעקב** פי' שסבר יצחק בזה שהי' מראה לו אהבה ובדברים אהובים ע"כ שמע ממנו שני קולות כיעקב, א' קום נא דייקא, ובשבו כי יקש אבי, ב, כי הקרה ד' אלקיך לפני, ועי"ז א' ת"ל הקול קול שני פעמים שמעתי מבני עשו כקולו של יעקב, אבל הידים אשר פועל עדיין בעינינו הבל עוה"ז המה ידי עשו, אבל כאשר שמע שברך בברכת עוה"ז ליעקב אז חיל ורעדה אחזו ומטעם הנ"ל כי ירא שעי"ז יהי' חרב שני עוליונות, אבל לאשר יושב הדעת אמר בל"ם זהו רצון הקב"ה והוא, שבל"ם צריך יעקב עוה"ז ג"כ אבל שכל טוב עוה"ז יהי' לו כטפל לעניני עוה"ב וזה שא' בטוח אני, גם **ברוך יהי'** פי' גם דייקא שברכת עוה"ז לא יהי' עיקר אצלו אלא גם, כטפל, וזה שא' אח"כ ודגן ותירוש סמכתיו דייקא פי' שכ"ז הוא סמיכה בעלמא ולא עיקר: עי"ל על גם ברוך יהי' כי יצחק סבר פי' ורב יעבוד צעיר שא' הקב"ה לרבקה, פי' רב זה יעקב שהוא רב מעשו בלידה בבטן אמו וכמשל המובא ברש"י עה"פ ואח"כ יצא אחיו, ורבקה א' פי' ורב בלידה ע"כ ראוי הברכה ליעקב, וכאשר ראה יצחק שהברכות נתונים ליעקב ע"פ שיטה מה' יתש"ו אמר שמ"מ שהדין עם רבקה ופי' ורב יעבד צעיר עשו יעבד את יעקב ע"כ א' גם ברוך יהי', עי"ל בפי' הנ"ל שא' יצחק ידעתי שמוץ מברכת עוה"ז גם ברוך יהי' בברכת עוה"ב: (לח), **הברכה אחת הוא לך אבי**, ק' דהול"ל וכי ברכה אחת וגו' וי"ל דידוע שלעניני עוה"ז יש ברכות ובקשות הרבה כי זה רוצה באכילה ושתי' וזה במלבושים, וזה בממון וכדומיהם אבל לעניני עוה"ב א' דהע"ה [תה' כז] אחת דייקא שאלתי וגו' והוא שבתי וגו', וזה כאשר שמע עשו שעניני עוה"ז לא הי' עיקר הברכה רק סמיכה בעלמא, ע"כ א' הברכה הידוע שהוא אחת דייקא, כ"ז שייך לך אבי, וכדומה לך ובזה שפיר ברכת את יעקב אבל תן לי ברכה הראוי לי: (לט), **הנה משמני הארץ** וגו' ק' מה זה הנה, ולמה לא מברכו מיד, וי"ל שלא ברכו, אלא שידוע החילוק בין טבעי, לברכה, הטבעי הוא לעולם, כמש"כ [נח] עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' לא ישבתו, אבל הברכה הוא לפעמים, כאשר יצדיק אדם מאוד, וא"ל, אין לו כלום ח"ו, וכאשר בכה עשו ודימה בדעתו כי לו, לא יהי' כלום, ויען יצחק שטעות בידו כי הטבעי נותנת בעולם, והנה משמני ארץ וגו' ובזה טוב לך מאחיך, כי הטבעי אינה משתנה, אבל מה שניתן ליעקב בתורת ברכה, כמש"כ ג"כ בתורה ובמשנה תו', משתנת לפי מעשיו, לכן מסיים והי' כאשר תריד וגו': (מ), **ועל חרבך** תחי' פי' אבל כל מיוני שלך בעוה"ז הוא לך כחרב כדש"כ [ישעי' א] חרב תאכלו [עי' יב שערים דרוש יב] כי כאבד מעוה"ב והולם זאת הוא רפואה לך שתהא לך עוה"ב, ואת אחיך תעבוד פי' אם תכוין בבניני עוה"ז עבור אחיך כלאי' בריש ע"ז וכנזכר, עי"ל, שהי' עשו מצער על הברכה שא' הן גביר שמתיו לך א"ל אביו לא גביר בעניני עוה"ז, אלא ועל חרבך שתהא כובש מלכים ומשמני ארץ יהי' מושבך, אבל רצוני אפי' שתהא אתה גבור בעוה"ז, ואת אחיך תעבוד בשביל המעלות נפשיות שבו, ומש"כ והי' כאשר **תריד** פי' עדה"כ ויתערבו בגוים וילמדו מעשיהם, ואם יעקב הוא צדיק לא הוא מתברך למוד אלא שמחזיקים בטוב כל העולם. אבל אם מוטה מסתת ויתערבו בגוים וגו' ירידה הוא לעשו ג"כ וא' ואת אחיך תעבוד זה יקוים בסוף כאשר תריד ואתה פרקת עלו. **עול** התו' ועול היראה, וגו', וכאשר א' ד' יתש"ו לרבקה שבסוף יהי' ורב זה עשו יעבד לצעיר: (מא), **וישטם עשו** וגו' הכי או' שעשו לא השגיח על הברכה כלום כי הי' אפיקורס רק גדולה בושה, וזהו אשר ברכו אביו, והי' לו בושה מאביו כי הקרא כן, ובל"ז די לומר על הברכה:

(כח), ה, **וישלח** יצחק את יעקב וגו' אחי רבקה אם יעקב ועשו, וכ' רש"י, א"י מה מלמדנו וי"ל, ע"ד חז"ל על מיני רמאות [ב"ב פט] ועל כולן אר"י אוי לי אם אומר אוי לי אם לא אומר, אומר שמא ילמדו רמאים לא אומר, יאמרו הרמאים אין הת"ח בקיעין במעשה ידינו, ומסקנא, אומר, והצדיקים ילכו בם וגו', וק"ל דאי' בעקרים [מאמר א' פי' יא] דכ"ד שהרעה יותר יצמיח מן הטובה, לא יעשה, וא"כ טוב הי' שלא יאמר, כי זה שיאמרו על הת"ח אין עבירה כ"כ מאשר ילמדו רמאים לעשות, וי"ל דאי' בגמ' [ברכות כד] לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר תיבת ירגיז, י"ל הכוונה ע"ד הגמ' [שם כד] בכל לבבך בשני יצרך ביצ"ט וביצה"ר, הכוונה שיש כמה מצות אשר לא קיים אדם מעולם, כגון טריפות, שלוקח בשר כשר תמיד, ע"ל שהרגל אבל לא לקיום המצוה, ומז"ל א' אל תאמר אי אפשי בבשר חזיר, כלומר משום שקצה בזה, אלא יאמר שהוא טוב, רק שהקב"ה גזר עלי', וכן צריך אדם לזכור ביצה"ר ברוב המצות, כמו לגנוב ולגזול וכדומה, ואח"כ ירגיז אותו, שיכנסו, לשם ד' יתש"ו ולכן גדולה תשובה, ומקום שב"ת עומדין וכו' בזה הכוונה מנם, והנה יעקב הי' איש תם לא ידע רמי', ורבקה למדה אותו כל מיני רמי' שעי"ז יתגדל בעבודת ד' יתש"ו כי אז יוכל לעבדו בשני יצרך ביצ"ט וביצה"ר כנ"ל, וזה שאר"י הנ"ל באם לא יאמר, יאמרו הרמאים שאין במעשה צדיקים כלום, שאין יכולין לעבדו ית' אלא ביצ"ט לבד, ע"כ אומר ועי"ז יגדלו הצדיקים במעשיהן הטוב, והנה כ' וישלח יצחק את יעקב וגו' אל לבן וגו' הארמי, וק' איך עשה זאת, ע"כ א' אחי רבקה שידעה כל רמאות ממנו, וגם מעשו, וכבר למד יעקב מאמו ומעשו הרמאות לידע עי"ז עבודת האמת וכנ"ל ע"כ לא ירא יצחק כלום:

פ' **ויצא**, ויצא יעקב וגו', פי' רש"י פנה הודה, פנה זיוה, פנה הדרה, י"ל הודה שייך על מעש"ט, זיוה שייך על מדות הטובים, הדרה שייך על החכמה שג' אלה מלמדין מן הצדיקים, ועי' בזוה"ק [פ' ויצא דף קע עה"פ ויעל לוט מצוער] וז"ל בג' הנעלם, אר"י שלש הנהגות יש באדם, הנהגות השכל והחכמה הנהגות התאוה [היינו המידות] הנהגות הגוף [היינו מעש"ט בצדיקים], וי"ל שעושה ג"כ רושם אצלו מנם כמש"א, [פ"א פ"ו] אינו דר אלא במקום תורה, וזה שאה"כ אף שהי' כבר בחרן אעפ"כ ויצא מבאר שבע כלומר שהיציאה ממושבותיו הצדיקים עשה רושם אצלו כל שעה, אבל החכמה לא יגונה: [ויקח מאבני המקום עי' י"ב שערים דרוש ז'](יב), **ויחלם והנה סלם** וגו', י"ל הכוונה, ע"פ ידוע שהקב"ה ברא ד' יסודות ארמ"ע, וכל או"א הוא התנגדות לחבירו, כמו אש ומים, כל דאלים גבר אם יבא יחדיו, אמנם כן ברא הקב"ה להם כח ממוצע לעשות שלום ביניהן, ונותנין מים בקדירה על האש, ועי"ז מקבל המים כח האש, וכן כולם, כן ברא הקב"ה את האדם עפר מן האדמה, ורצון יתש"ו, שיעלה במעלות בית אל, עד שכולה יהי' רוחני וכמו משה עלה במעלות. עד אלקים, שני' איש אלקים, ע"כ נתן ממוצע בזה התוה"ק והמצות, ונקראת סלם, כמו סלם מביא את האדם ממטה למעלה העליונה, ובזה יש להבין מש"כ [תה' נו] כי כל אלקי העמים אלילים, וד' שמים עשה, שמצייר זה כנגד זה עשה אלקים כי העמים יורדין לשפילות התחתון וד' יתש"ו עשה את האדם להיות כולו שמים, כלומר עניינו רוחני, וז"ל מ"ת פי' וארא כשברא הקב"ה העולם, גזר השמים שמים לד', והארץ נתן לב"א, כשנתן התורה בטל הגזירה וא' תחתונים יעלו לעליונים, והעליונים ירדו לתחתונים, ואני המתחיל שני' וירד ד' אל ה"ס, ואל משה א' עלה אל ד', והיינו שהתו' הוא הממוצע להוריד השפעות הקדושות, ועי"י יעלה האדם, ודע שזה החילוק בין ליצל חכמת

א, ובתוס' שם ד"ה שלא פסק]: (כו), ואחרי כן יצא אחיו פי' רש"י יעקב הי' הבכור, ע"כ יצא עשו פ"ש, אע"ג דבגמ' [בכורות יח] אמרו ההוא דבריא נפק ברישא, ע"ש שאח"כ חזר מזה ר"ט והשיב כ' רש"י, וי"ל הכוונה במ"ר כאן הגמון א' שאל וכו' מי תופס המלכות אחרינו הביא נייר וכו' כ' עליו ואח"כ יצא אחיו, כי הפשוט לא נראה אלא שיעקב יצא אח"כ, אבל על נייר חלק הראה להגמון לדקדק בזה, למה לא כ' כמו בפ' וישב ואחר יצא אחיו, עוד ק' ע"פ ידוע מה שפי' רש"י בפ' ראה עה"פ אחרי דרך מבוא השמש, כ"מ שנ' אחרי מופלג הוא, וא"כ הול"ל כאן ואחר כן, וע"כ פירשו ואחרי, לזמן רחוק היינו בסוף המלכיות, כן, יהי' כמו בשעת הלידה שיצא יעקב בסוף: **וידו אחזת** בעקב עשו, וי"ל ע"ד הכ' והי' עקב תשמעון פי' רש"י אם ישמע המצות שאדם דש בעקבו, כי זה עיקר בישראל, כמו שהאדם עומד על העקב, כן הוא כל התוה"ק, וכן ירא יעקב אע"ה שלא יהרגנו בעקב דייקא ואחז אותו בכל כחו, כי כן דרכו של יצה"ר מתחיל בקטן' ובעקב והיום א"ל כך וכו' עד ע"ז, לכן בשעת הגזירה חייב אדם למסור את נפשו אפי' על ערקתא דמסאני כדאי' בסנ' עד [וע' יו"ד סי' קנז] וזה הורה לנו שם יעקב שכל עבודת הקו' תולה על שם זה להזהר בדבר דש בעקבו ואפי' מנהג של ישראל תורה הוא: (לב), **הנה אנכי הולך** למות וגו' י"ל כי יעקב א"ל שהבכורים יהיו לעבודה לה' יתש"ו קודם ללוים ע"כ נתן לו בשביל זה מעות שנ' וימכר כמש"כ רשב"ם ומשתה גדולה, ועשו הי' מתלוצץ וא' הלא אנכי דייקא וגו' כלומר שאין זה בימי, א"כ אין זה שוה כלום, ואפי' אם הי' בימי למה זה לי דייקא וכאשר כ' אח"כ ויבז דייקא שא' שהוא הטעה את יעקב שנתן לו מעות ומשתה גדולה חנם: (כו), ג, **אתן את כל הארצות האל** ולא כ' האלה, י"ל מחמת שאויר א"י מחכים ומקדש לצדיקים, ופי' הארצות האל [גאָטליכע לענדער] עי"ל בז"מ שידעו ויכירו כי לה' הארץ ועי"ז יקיימו כל המצות הנוהגת בארץ ואז יהי' להם קיום ותיבת האל קודם: (ח), **וישקף** וגו' [עי' זוה"ק ס' בראשית דף קמ ע"ב] ועי' במזרחי שמקשה איך הי' משמש ביום, וכן מקשה המהרש"א ומתרץ בבית אפל הי', וק"ל הן ממוסך נראה מה שבאור, ולא מאור מה שבמוסך ואיך ראה אבימלך ועוד ק' איך יצחק קודש לה' יתש"ו לא ישמר א"ע, ע"כ י"ל כי א' הכ' ויהי כי ארכו לו שם הימים ויש בין איש לאשתו ענינים שונים וכ' בחג ושמחת וגו' וישקף בראות שכלו כמו האדם רואה בחלון נסתרות כי הנראה א"י שירה ופי' מצחק חדי ושמחה [כמו שפי' הת' עה"פ ויפל אברהם ע"פ ויצחק ע"ש] ומזה הי' מבין ממה שיצחק מקיים לשמח אותה שאשתו היא: (כז), א, **ויקרא את עשו** וגו' רבים מקשים למה ויאהב יצחק את עשו שעי"ז רצה ג"כ לברכו, וי"ל, כי ביעקב כ' איש תם שהי' צדיק אבל אין זו מן המעלות הגדולות כי מיד כ' יושב אהלים, לכן ויאהב יצחק את עשו, אין או' הכי שיעקב לא אהב ח"ו, אלא יותר אהב את עשו מטעם שהי' איש יודע ציד פי' יודע בטוב מו"מ להביא ציד וטרף לביתו, וא' גדול הנהנה מיגיעו יותר מי"ש [ברכות ח] וכ' כי ציד בפיו פי' שהי' מרמה את אביו, והוא לא ידע וא' שראוי לאוהבו יותר, ולברכו, וע"ל: (ז), **ואברכבה לפני ד'**, ק' שיצחק לא אמר כן, אלא בעבור תברכך נפשי וגו' וי"ל, כי יצחק הי' נביא ויודע שיש ב' עוליגות מוכנים לב' בניו ומצד הסברה שייך עוה"ז לעשו, ועוה"ב ליעקב, והי' רוצה לדחה את יעקב מכל עניני עוה"ז כמש"א יאה עניותא לישראל, והי' סיבה מה' יתש"ו ויאהב יצחק את עשו, וזה שאה"כ כי ציד פי' הקב"ה ציד את יצחק בפיו פי' ע"פ פקודתו יתש"ו שעי"ז סבר לברך את עשו בטוב עוה"ז, ורבקה ראתה שא"א ליעקב בלא עוה"ז כלל ע"כ כ', **ורבקה אמרה** אל יעקב בנה לאמר פי' לאמר לפרש מה שא' יצחק בעבור תברכך נפשי כוונתו להמשיך עליו הנביאה וקדושות ד' יתש"ו, ולא הוא המברך אלא הוא עומד בשעה זו כמת [ע' רמב"ם ה' יסה"ת פ' ז' ה' ב'] וזהו ואברכך לפני ד' דייקא שה' הוא המברך כמש"כ [נשא] ואני אברכם, וזהו פי' נפשי היינו הנביאות שיצא מה' יתש"ו לנפשי המשכלת, ובל"ם תמצא חן בעיני ד' לברך, והנה יעקב הי' מסכים לדעת אביו, שלא רוצה כלל מטוב עוה"ז, ובזאת הי' עושה מיד רצון אמו ע"כ כ' **ויאמר יעקב** וגו' הן עשו אחי איש שעיר ואי' במ"ר גבר שדיין [שדין ורוחות] שנ' ושעירים ירקדו שם, והכוונה, לכן שייך לו עוה"ז ההבל וריק, אבל אנכי איש חלק ע"ד הכ' כי חלק ד' עמו, וכ' כי יעקב בחר לו יה לכן אין רצוני בעוה"ז, כי, **אולי ימשני** וגו' פי' שאבי יאמר אלי אם יכיר שאני יעקב, את הטוב תקבל, עוה"ב, ואת הרע, עניות בעוה"ז לא תקבל זהו תימה, והבאתי עלי קללה היינו יסורין [דאי' במ"ר שיצחק תבע יסורין ע"ע מהקב"ה] וזה תביא שלא יהי' לי ברכה ג"כ בעוה"ב, או פי' אולי ימשני אבי שנשמים, אם יהי' לי עוה"ז, והייתי וגו' שלא אוכל לעמוד בנסיון והבאתי עלי קללה בעוה"ז ולא ברכה בעוה"ב: (כב), **הקול קול יעקב** ק' למה ב"פ קול, ולמה תברכו אם הי' שיני, אמנם עיקר בעולם תשובה תפלה וצדקה, ועליהם כתיב הפי' במחזורים צום קול ממון וכ"א מכון, בגימטרי' קול, ע"כ א' אני רואה שני דברים בגימטרי' קול שייך ליעקב והמה תשובה תפילה, צום, קול, אבל השלישי שייך לך עשו וזהו וידים ממון, כמש"כ [דניאל ד] וחטיך בצדקה פרק ועויתך במחן ענין הן תהוה ארכא לשלותך, ומש"א ולא הכירו, זהו דיבר בפ"ע: (כז), **ויאמר ראה ריח** בני כריח שדה פי' רש"י בשם המ' שדה תפוחים, בסוף **תענית** א' כריח שדה של תפוחים וע"ש במהרש"א, ולענ"ד י"ל עדה"כ [שה"ש] כתפוח בעצי היער ר"ל כמו תפוחים טובים הגדלים ביער המה הפקר, זה רומס, וזה סותם וזה משבר גם הענפים, כן עניני עבודותינו בעוה"ר כדאי' בסוף סוטה, ואעפ"כ בצלו חמדתי וגו' עי"ל ע"ד המ' בפ' אמר שמפרש שם טעם על ד' מינים שבלולב, והאתרוג הוא המובחר שבו ריח וטעם, ואי' שם בתוס' וז"ל וי"א תפוחים היינו אתרוגים, וכן יעקב, וצדיקי הדור שדומין לאתרוגים שנקרא שדה תפוחים ריח וטעם, ומריחו הגדול שוב לא מירגש כל ריחות רעות כן אה"כ כתפוח בעצי היער שבשביל התפוחים הולכים שמה ב"א להנות, כי אינם צריכים לאילני סרק כלום כן הקב"ה בין הבנים שאין רואה על רשעים להנקם, אלא צדיק יסוד עולם והוא מגין על כל, ע"כ בצלו וגו': לג, **ויחרד יצחק** וגו' המרדה זו אין להבין וא' מז"ל שראה גיהנם פתוחה לו, וע' תרגום, ולפענ"ד י"ל עוד בד"א עה"פ **ויאהב יצחק את עשו** שיצחק הי' מכיר באמת צדקת יעקב ורשעת עשו, אבל כן נ"ל שכל אב צריך להנהיג בחכמה את בניו, הטוב, צריך להרחיק ממנו כלומר ליסרו תמיד, ולרע, צריך לדבר עמו בדברים טובים וכ' חנוך לנער ע"פ דרכו. וכן אי' במ"ר שיעקב א' לבניו קו' מותו שהרחיק אותם בי"ש ורגז עליהם כדי להדריכם ביראת ד', ע"כ ויאהב יצחק את עשו ואה"כ לא אהבה גמורה ח"ו, אלא כי ציד בפיו פי' יצחק הי' ציד את עשו בפיו וא"ל תמידין כסדרן אהובי בני עשה כך, ואולי עי"ז ישוב לה' יתש"ו וייטיב דרכו, וידוע מש"כ הרמב"ם ז"ל בהקדמתו לסדר זרעים שעוה"ז עומד על משוגעים כי מי שיש לו שכל די לו בכ"ש, ולא יבנה בית, ע"כ בחר יצחק את עשו לברכת עוה"ז, כ"א יברך את יעקב בעוה"ז לא יבנה בית ולא יטע כרם וכדומה, ובמילא יהי' בטל שכר עוה"ב, כי באין עוה"ז אין עוה"ב כמו שא"א לנפש בלא הגוף, וחשב יצחק מת"כ אם ייטיב הוא בדרכיו מה טוב, וא"ל, עכ"פ יהי' לו שכר לעה"ל אם יכין כ"ט ליעקב כדאי' בריש מס' ע"ז שלעתיד יאמרו

בתולה פי' אתבונן כי ראיה בעלמא א"א להזהר, אבל אסור לעיין בה, ולכן כ' העלמה מלשון העלם, אם יש בה שבר רגל או שבר יד וכדומה, וכ"ז סיפר ללבן שאמר שלא כהוגן כי השליך כל יהבו בזה על ד' יתש"ו ונענה כהוגן, להודיעו כי מה' יצא הדבר: (מד), **גם אתה שתה** וגם לגמליך אשאב, אפי' שאמר שאתה אליעזר אמרה גם לגמליך וגו', י"ל שאליעזר מחמת ענותנותו אמר כן, והיא הראה עוד יותר צדקתה שלא לפגוע בכבודו להשותו לגמלים, וגם פי' ואמרה, לא מיד, אפי' אח"כ כי אין כוונתו הי' על אמירה אלא על העשי', עי"ל כי הטעם צדיקים אומרים מעט ועושין הרבה, כי אולי לא יזכו לעשות יותר ויהי' אמירה לשוא ח"ו, ובזה הראה צדקתה שא' אח"כ גם לגמליך וגו' אבל זה לא הי' מעלה ללבן כי רשעים או' הרבה וכו' והי' נ"ל בלי שיני להגדיל הנס: (נ), מה' **יצא הדבר** וגו' תיבת יצא כ' כמיותר, ועוד ק' ע"מ שא' לא נוכל דבר וגו' הלא טוב יכול לדבר וי"ל כי רעה הוא שלא רוצה וטוב הוא שרוצה אך שירבה מהר ומתן להזוג, וכ"ז לא שייך בזה השידוך ולהבין זאת ע"פ משל לשדכן שעדיין לא הי' שוה בשוה בנתינות הנדן כי החתן תובע הרבה, עד שא' הלא המחותן הוא הגביר רויטשילד, אז א' יותר טובה אין בעולם כי בל"ס יותן די והותר, כן מכל המעשה שמעו שהכל הוא למעלה מן הטבע ומה' יצא דייקא כאלו הוא המחותן וכו', עי"ל ע"ד הזוה"ק [פ' אמור] וז"ל ואי לא זכי אינון פתקין נפקין מבי מלכא ואתמסרין וכו', כן אם אפי' מ' יום קו' יצירה גוזרין בפל"פ אבל אם פתקין עדין לא נפקין יוכל הגז"ד להשתנות ע"י תפילה, ועי"ז א' שמא יקדמנו אחר [מ"ק יח] וכדאי' בר"ה [יז ע"ב] איך הגז"ד נתבטל, וכאן הכירו וא' מה' יצא דייקא כבר פתקין נפקין וא"א לשנות ע"י רעה או ע"י טובה היינו תפילה, עי"ל דאי' בזהר כ"ג ע"ב שטובתן של רשעים אינו אלא רעה כי מזכיר עי"ז ע"ז, ועי"כ א' אם מה' יצא לא אוכל דבר אפי' טוב עי"ל כיון שמה' הוא צ"ל להסכמה שלי לומר טוב: (ס), **אחתנו את היי לאלפי** פי' מלשון אלופי והיינו שרים רבבות וע"פ צחה י"ל, כי לבן ירא שתשכחה בו כי וישמן ישרון ויבעט ע"כ א' את היי לאלפי פי' לאלפים רבים אבל תזכר תמיד רבב"ה כ"ת רבקה בת בתואל הארמי: **שער שנאיו**, י"ל שקורא כן לכל עניני טוב עוה"ז, כמו השער הבונה שערים גדולים ואין בהם בית דירה, וזה שא' ר"י [יומא ע"ב] חבל על דלית לי' דרתא ותרעא לדרתי עביד: (סא), **ותלכנה אחרי האיש** ואי' בגמ' [ברכות סא] לא ילך אדם אחורי אשה, וא' שם מנוח ע"ה הי' שנ' וילך מנוח אחרי אשתו [שפטים יג] אר"א אפי' בי רב נמי לא קרא, דכתיב ותקם רבקה וגו' ותלכנה אחרי האיש, ומקשה המהרש"א, הלא כאן דברי רבנן לא ידע, כי רבקה כבר הי' מקודשת, והי' אשת האיש, רק חז"ל א' שם אפי' אשתו, זאת לא ידע, ומתרץ הרי"ף שם פי' ותלכנה אחרי האיש זה יצחק, כי אליעזר קראו הכ' עבד שנ' ויקח העבד וכו' ע"ש, וזהו דוחק כי עדין לא היתה אצל יצחק, וגם כ' התלכי עם האיש הזה, וי"ל כי מה שקידש אליעזר את רבקה זה ג"כ דרש חז"ל, כי לא כ' בתורה אלא מתנות ואפשר נתן לה המתנות בשביל השתי' לו ולגמליו וא"כ היתה פנוי, ושפיר אר"א, והנה מש' כפל ותלכנה אחרי האיש פי' שהיו מכבדין אותו במעלות איש, ולהיפך אמר על אליעזר שהי' משפיל א"ע נגד רבקה ע"כ כ' ויקח העבד דייקא וגו':

פ' תולדת, **ואלה תולדת** יצחק וגו' עי' רש"י, וי"ל על כפל הדברים, שידוע שיש אב המוליד, ויש אב מי שלמדו תורה כמש"א חז"ל כאלו ילדו, וזהו בן אברהם ממש, וגם אברהם הוליד בחכמת התורה"ק, או פי' להיפך, עי"ל ע"ד חז"ל [חגיגה יד] יש נאה דורש ואין נאה מקיים, נאה מקיים ואין נאה דורש וכו', ובזה י"ל הטעם למה כ' לפעמים לדוד מזמור ולפעמים מזמור לדוד, כי מזמור הוא השבח והשירות להי' יתש"ו וזה הי' נאה לדוד כי הי' נאה דורש ומנגן, וגם לדוד הי' נאה המזמור כי הי' נאה מקיים, [ועי' פסחים קיז מה שדרשו ע"ז ועי' בזוה"ק פ' נח דף סז ע"א] וזהו בן אברהם שהי' נאה דורש לגייר אנשים, וגם אברהם הוליד פי' נאה מקיים, עי"ל שיש מלבוש נאה, אבל מלובש בו איש כופרי ואז אין נאה להלובש, ויש איש נאה אבל אין לו לבוש נאה אבל המזמור הי' לבוש נאה לדוד, וגם דוד הי' נאה להמזמור, וכ"ה בבן לאביו שיש אב נאה ובן רע שאין ראוי לו לקראתו בן פלוני, וכן להיפך, ע"כ אה"כ יצחק בן אברהם פי' שהי' נאה לקראתו בן אברהם, וגם לאברהם הי' נאה לקראתו אב שהוליד את יצחק, ועי"ל: (כה), כ, **ויהי יצחק בן ארבעים שנה** וגו' עי' רש"י למה מייחס כאן את רבקה, וי"ל ע"פ צחה, כי מרגלי' בפומי' דאינשי אם מהפסין יותר מדאי, נופלים באשפה, לכן אה"כ ויהי יצחק בן ארבעים שנה שהי' מחפש שידך כמה שנים ומה הי' הסוף בקחתו את רבקה בת וגו' מחשב כל היוחס איך שנפל באשפה מצד יוחסי' ולולא שחסדי ד' גבר, שהי' רבקה צדקת, אז הי' השידוך רע מאוד, כי הי' יכול להשדך בבת מלך ורא"י שהגר בת פרעה הלכה להיות שפחה בבית אברהם: (כא), **ויעתר יצחק** לה' לנכח אשתו וגו' וק' למה כ' כי עקרה הוא ב"ו [ועי' רש"י] אבל אי' בגמ' [יבמות סד] שיצחק הי' ג"כ עקר, ואין חבוש מתיר עצמו וכו' לכן הי' מתפלל יצחק על רבקה, ורבקה על יצחק וזהו לנכח אשתו כי עקרה הוא כלומר שהיא היתה מתפלל עליו, והוא להיפך לנכח אשתו, ויעתר לו, כדפי' רש"י, ע"ש **והנה** יש לשאול, מאין היו יודעים זאת שתפילתו של יצחק דוקא הי' נשמעת, בשלמא לנו מאמיני הד"ת יודעים זאת ממש"כ ויעתר לו דוקא, אבל להם לא הי' התורה כתובה, ועי"כ צ"ל שה' יתש"ו גילה זאת ע"י שם ועבר, או עשה אות על זה שירד ענן במקום יצחק, או ב"ק יצא שתפילת יצחק נשמעת מחמת שהוא צדיק ב"צ, ובמילא נתפרסם עי"ז שיצחק הוא בן אברהם וזה ג"כ כוונת הכ' אלה תולדת יצחק ב"א, ורא"י שהרי אברהם הוליד דייקא פי' שנתפרסם הדבר שע"י אברהם הוליד יצחק בנים, כי ע"י שהי' צדיק ב"צ הי' תפילתו נשמעת: (כב), **ויתרצצו** וגו' **ותלך** לדרש את ד', וק' למה לא הלך יצחק, וי"ל ע"ד הכ' [משלי טו] בן חכם ישמח אב, כי האב קיים מצות ה' יתש"ו פו"ר ואפי' הבן רשע מ"מ עכ"פ קיים מצוה וכן א' ישעי' הנביא לחזקי' המלך בהדי כבשי דרחמנא למה לך [עי' ברכות יוד] אבל אשה אם יש לה בן כסיל אין לה כלום אלא יסורין וכלימה, [פי' ריש אה"ע] כי אינה מצווה על פו"ר, ע"כ הלכה לדרוש, וי"ל פי' למה זה אנכי, כי הקב"ה פתח בעשרת הדברות אנכי ד', להורות לב"א מידת עניות, לזכור כי רק הקב"ה א' אנכי אבל מה אדם כי תפקדנו, וכיון שיתרצצו הבנים, זה א' אני ואפסי עוד, וכן א' השני, ושברה שבניהם יהיו בעלי גאוה וא' א"כ למה זה אנכי שביוד דברות, כי אמהות היו נביאות, ע"כ ותלך וגו' וכנ"ל: (כג), **שני גיים** בבטנך גיים כתיב אלו אנטונינוס ורבי שלא פסקו מעל שלחנם לא צנון וכו', נשאלתי מה זה הגדלות, ואמרנו ע"ד חז"ל [כתובות קד] בשעת פטירתו של רבינו הק' זקף ידו למעלה וא' רבש"ע יגעתי ביוד אצבעות בתו' ולא נהנתי אפי' באצבע קטנה, ובל"ס גם בתלמידו אנטונינוס המלך הי' כן והם אכלו צנון וחזרת, והיו משפיעים כ"ע לאחרים, והנה כ' גיים מלשון גי' ושפל, ואח"כ כ' לאמים היינו גדולים ומלכות וצ"ל הדרש הנ"ל, עי"ל שיש צדיקים שנותנין לחם לרעבים, ויש שנותנין מעדנים טובים, ויש שנותנין עוד לפתן בכדי לאכול יותר, ויש שנותנין עוד צנון וחזרת שיתעכל מיד, כדי שיוכלו לאכול מיד, וזאת היו מקיימים [ועי' ע"ז

יא

וק' למה היוחס הזאת, וי"ל כי לשלימות כזה הי' צריך להיות צדיק כי מזכאין זכות ע"י צדיק דוקא וכי מרשעים יצא רשע, וזה הורה במש"א אל עבדו וכמש"כ משה עבד ה' הורה על גודל צדקתו, ב. צ"ל חכם, וזה שא' זקן ביתו הורה על חכמתו כמש"א [יומא כח] אליעזר זקן ויושב בישיבה הוה, ג' צ"ל מוצלח במעשיו, וזה שא' המושל בכל אשר לו פי' שהי' מושל ולא נמשל כלומר מוצלח בכל עסקיו, עי"ל, כי לשדכן גדול כזה צ"ל איש מפורסם גדול, וזהו עבדו דייקא כי עבד מלך כמלך שהי' אליעזר איש מפורסם, ד' חכם גדול, ע"ז א' זקן ביתו וכנ"ל, ה' צ"ל איש נאמן לסמוך עליו, כי יכולים לשחדו בממון שלא יגלה מום, ע"ז א' שלא יקח אברהם מזה, כי הוא המושל בכל עשירות של אברהם לעשות בהם כרצונו, ועי"ל בפ' בחקתי: (י), **וכל טוב אדניו** בידו, פי' רש"י שכ' לו שטר מתנה ז"ל המזרחי אבל יש לתמו' איך עשה זה אברהם והוא קיים כה"ת, וא"כ איך העביר נחלה מישמעאל ובני קטורה ונתנה ליצחק והא אמרינן בפ' נערה שנתפתתה שיכנא לא תהוי בי עבורי אחסנת' אפי' מברא בישא לברא טבא, עכ"ל, ומתרץ המהרש"א [בסנהדרין נט ע"ב] שהי' ישמעאל בן שפחה שנולד קודם שחררה, ואין בן שפחה יורש, וזהו סתירה למש"כ בעצמו במס' שבת [נה ע"ב ד"ה ויהי בני יעקב] וז"ל, ולפי"מ שאמרנו במס' יבמות שא' שם שהי' אברהם וזרעו, אסורים לישא שפחה, והוא נשא את הגר שפחת שרה. לפי שנשתחררה הגר ממילא, כדין הנושא לעבדו ב"ח דיוצא לחירות, עכ"ל, ולענ"ד כמש"כ אדון הנושא שפחתו [כמבואר באה"ע סי' ד' סעי' יב, ובסי' טו סעי' יוד] וי"ל על קו' הרא"ש הנ"ל, הלא כ' ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות ובל"ס הי' קודם מחלק לכ"א חלקם וכן לישמעאל, ועל הנשאר נתן ליצחק שטר מתנה, ועל הסתירה הנ"ל י"ל, מש"א שהי' אברהם וזרעו אסורים, ה"ד אחר שמל, וכדאי' באה"ע סי' ד ס"ק יא וישראל אסור בשפחה, תדע, הלא נשא מצרית ראשונה [ועי"ש סעי' ב'] ועכ"ל צ"ל מה שא' עקב אשר שמע אברהם וגו' שקיים כה"ת [יומא כח] ה"ד לאחר שמל, ואברהם קיים כה"ת ולא אברם, וכשנשא את הגר עדין לא הי' נימול, ואי' בזוה"ק שישמעאל הי' בן שפחה וכן כתיב כמה פעמים בתו' הנה שפחתך בידך, הגר שפחת שרה וכדומה, וכ"ת בגמ' [מגילה יז ע"ב] שפחה של בית אבא, ע"ש, ומה שאי' באה"ע סי' ד' בהגה סעי' יב דחוששין לקדושין כי מסתמא שחררה וע"ש בב"ש, כ"ז שייך בישראל הנימול: (לב), **ויפתח הגמלים** פי' רש"י התיר זמם, וז"ל פרקי דר"א פ"ח, כשם שהצדיקים הראשונים היו חסידים כך בהמתן וכו' אמרו, גמלים של אאע"ה לא נכנסו לבית שיש בו ע"ז שנ' ואנכי פניתי הבית וכו' וק' א"כ למה יוצאין זמומין הלא בל"ס לא היו אוכלין מן הגזל, אח"כ מצאתי קו' זו במ"ר ולא מתרץ וע' במזרחי ד"ה נכרים היו, וע' במתנת כהונה שכ' בשביל קו' זו חולק הרמב"ן וכ' שלא היו זמומין, ולענ"ד י"ל לכן היו זמומין ללמד שהכל יעשו כן לגמליהם שלא יאכלו מן הגזל, והנה תיבת ומקום לגמלים כ' כמיותר שמ"מ שהגמלים לא נכנסו עד שפנה ע"ז: ויתן תבן וגו' וק' למה הקדים אכילה לבהמה מלאדם ובהכ"ל ניחא שראה מעלת הגמלים, שלא מטים על ע"ז, ולא נכנסו, ויש להם דעת, ע"כ הקדים להם אכילה [עי' ב"ק פז אר"י וכו' מ"ד הלכה כר"י דא' סומא פטור מן המצות קא עבידנא י"ט לרבנן וכו' וי"ל מש"כ ויקח העבד עשרה גמלים להיות לו מנין והיינו עם אנשים והוא בכלל ואפשר שהיו תלמידיו לכן קראם בלשון יחיד וילך, עי"ל שלא יראו העשירות שיקח תחת רשותו, אח"כ ויקם הוא וילך, ובל"ז ק' למה כ' ב"פ וילך, ועשה לבן אח"כ סעודה לפניהם] עי"ל, ע"ד הכ' [מטות] גדרות צאן נבנה למקנינו שהיו מקדימין גדרות צאן, לטפם לב"א, מחמת ומותר מן האדם מן הבהמה,

אין, פי' בזה הוא מותר, אם הוא, אין כלומר גרוע מבהמה כי כן הוא האמת כי הכל הבל, אבל מרע"ה א"ל, אדם הוא למעלה מכל, ע"כ בנו לכם מקודם ערים וגו' רק והיוצא מפיכם הוא שלימד התוה"ק כל עניני תרי"ג מצות, ותעשו דייקא היינו לימד התו' וקיום המצות ואז אתם במעלה הרמה, לכן אליעזר שהי' צדיק וחכם וכנ"ל הקדים א"ע לבהמה וכן רצה לשמוע מזוגתו של יצחק שתאמר, שתה וגם גמליך אשקה, אבל לבן הארמי רוצה עושרו של אליעזר ע"כ הי' מראה שנותנים לפניו חיי אדם והראה לו שמקדים מזונות לבהמות, כי האדם צ"ל כן ע"פ הטבע: (לג), **לא אכל** וגו' תיבת דברי, נראה כמיותר, וי"ל דהרמב"ם ז"ל [בפ"א פ"א במשנה ולא מצאתי לגוף טוב משתיקה] מחלק הדיבור לה' חלקים האסור והנמאס, המצוה והאהוב, והרשות ע"ש, והצדיקים ממעטים בדיבור רשות מאוד, והי' ירא אליעזר שיאמר לו לבן שיספר לו אח"כ, כי מעכב אכילה, ע"כ א' דברי דייקא שאני מדקדק שלא לדבר מותרות, רק בדרך קצרה, [ושמעתי בשם הדובני ז"ל שלא הי' רוצה לאכול עד שישמע שיתן לו את רבקה ויהי' לבן מחותן, ובל"ז מי יודע כמה יהא צריך לשלם עבור האכילה משל לאכסניי כילי שהתקשר בתו בתנאים, אעפ"כ היו צריכים המחותנים לשלם דמי אכילה מה שאכלו אצלו קודם כתובת התנאים שאז עדין לא היו מחותנים: (לט), **אלי לא תלך** וגו' פי' רש"י אלי כתיב וכו' א"ל בני ברוך, ואתה ארור ואין ארור מדבק בברוך, וק' דהול"ל להיפך אין ברוך וכו' וי"ל כי חז"ל א' נחות דרגא ונסיב, וא"כ יוכל ברוך מדבק בארור ולא להיפך, עי"ל, כי הכסיל ואיש ארור לא יוכל להיות בחבורות החכמים והצדיקים הברוכים, כי לא יודע דבר עמהם לפי חכמתם, מאומה, אבל החכם ברוך יוכל להיות בחבורת רשעים ארורים אם השעה צריכה לכך כי יוכל לדבר דברי כסילות כמוהם [פ' יוסף דעת על קהלת ב' פסוק יג] ושפיר א' ואין ארור וכו', אמנם ק' איך בא הסיפר אלי וגו' בהדרש הנ"ל במקום הזה, ומקודם כ' אולי, ע"כ י"ל שזהו מילתא באפי נפשי וכך פרושו, בני ברוך וכו' ע"כ אי אפשר, וא"ת שיקללו הצדיק שלא רוצה לשדך עמהם או לעשות לו רעות, כי כן דרכם, ע"כ א' הבטחה טובה שאין ארור מדבק בברוך כלום והוא ע"ד הכ' [משלי כו] קללת חנם לא תבא, וסיפר כזאת, כי אולי יאמר לבן הלא בל"ס רוצים מלכים לשדך עם יצחק כי גם בת פרעה הי' בביתו לשפחה, ואבימלך כרת עמו ברית, ופן ימשך מזה רעות, ע"כ א' גם ממנו אל ירא [וע' רש"י עה"פ [פ' לך לך] וירק את חניכיו, זה אליעזר וגם הי' עוג: מב, **ואבא היום אל העין** וא' חז"ל [סנ' נט] שהי' לו קפיצת הארץ, וק' הא תיבת למ"ד דפי' וכ"ט אדוניו בידו זהו שטר מתנה, האמינו לו על זה, כי הראה להם השט"מ שנכתב ונחתם בו ביום בכדי שיראה כי מה' יצא הדבר, אבל לאידך פרושים, איך האמינו לו ע"ז, וצ"ל משום כל מידי דעבידי לגלוי לא משקרי אינשי, וז"ל מ"ר כאן מתה שקפצה הדרך לפני הייתי יודע שבדרך נחני ה' בית אחי אדני, כלומר שזה הסיפר הי' צריך לאליעזר הנס, כ"א יאמרו מניין לך להתפלל דוקא במקום הזה ולא במ"א, התירץ הוא קפיצת הארץ, וכמו המנהיג לעור וא"ל לך בפתח זה ותשיג מבוקשך, וא"ת הלא יכול להיות השידך בל"ז ולאיזה שבועות אח"כ אמנם כ' מיד ורבקה יצאת וק' למה לא כ' ורבקה באה כמש"כ ברחל, שמ"מ שרבקה מעולם לא יצאה רק בפעם הזה לאיזה סיבה ע"כ צריך לנס: (מג), **והי' העלמה** וגו' וק' למה שינה והלא לעיל א' והנערה, וי"ל דא' חז"ל [תענית ד] עה"פ והי' הנערה וגו' ששאל שלא כהוגן, ומקשה התוס' שם הלא א' הטי נא כדך וא"כ יראה מקודם שאין בה מום, וי"ל לענ"ד שהכ' הזה הוא ראי' עה"פ הקודם שלא עיין בה וקיים כמש"כ [איוב לא] ומה אתבונן על בתולה

עכ"פ, ועי"ז אהי' מתחיל במצוה, וכשאכנס ואז יהי' המצוה נקראת על שמי, אז א' יתש"ו ואל תעש לו דייקא וגו' כי כבר התחלת ע"י מכשירי מצוה הוכנות הליכה והאכלת והאם וכדומה, [ועי' לקמן]:

פ' חיי שרה, ויהיו חיי שרה פי' רש"י ז"ל ונסמכה מיתת שרה לעקידת יצחק לפי שע"י בשורת העקידה שנזדמן בנה לשחיטה, וכמעט שלא נשחט, פרחה נשמתה וקי' והלא אברהם הי' טפל בנביאות לשרה, ואיך לא עמדה בנסיון ובהכ"ל ניחא, וכוונת המאמר בזה הוא להיפך, שהיא שמעה בשורת העקידה, והי' לה שמחה גדולה, ומיד שמעה שנשחט איל תמורתו. ושאלה אם יש עכ"פ איזה חבלה בגופו להיות עכ"פ התחלה במצוה גדולה זו, ואז יהי' המצוה נקראת עליהם, וכיון ששמעה, כמעט לא נשחט פי' אפי' מעט לא התחיל, אז אמרה א"כ אין אנו ראוים למצוה גדולה כזו, ומרוב הצער כפי גודל נדקתה פרחה נשמתה: ויהיו בגימטרי' ל"ז, מנין שנות יצחק כשמתה שרה, ורק אלו ל"ז שנים הי' עיקר חיי' [זוה"ק]: מאה שנה, עי' רש"י למה נכתב שנה בכל כלל, וי"ל ע"ד הכ' [הושע ב'] וארשתיך לי לעולם וגו' שידוע שכל ימי אדם מחלקים לג' זמנים, ונקראים, ימי הבחרות, ימי האמצעים, ימי זקנה, או ימי עלי', ימי עמידה, ימי זקנה, והתאות מג' זמנים האלה נקראים, תאות הערב כלומר לכל תאות עוה"ז אשר הגוף יהנה, אח"כ בא תאות הקנין, לאסוף הון רב, ולימי הזקנה בא תאות המועיל, לשוב לד' יתש"ו, והבטיח הקב"ה וארשתיך לי דייקא לעולם פי' כל מי שיבא לעוה"ז שתאות הערב יהי' מיד לתורה ועבודה, כמו שאנו מתפללין הערב נא ד' אלקינו את דברי תורתך בפינו, וארשתיך לי בצדק ובמשפט פי' בימי האמצעים שעוסק במו"מ להביא טרף לביתו וכנ"ל הכל יהי' בצדק ובמשפט וגו', ובימי זקנך, וארשתיך לי באמונה וגו', וידוע שחיי הצדיקים זהו עיקר החיות האמת, לכן אס"כ ויהיו חיי דייקא שרה מאה שנה שאז בצ"ז היתה מלאה יראה כן היתה בת כ' בביטל תאות הקנין ועוד יותר אפי' כשהיתה בת ז' לא הי' לה תאות הערב לעניני עוה"ז אלא לכל דבר אמת, וכמו אם יש לאחד הצלחה במו"מ אשר התחיל במאה ר"ט, וגם יש הצלחה לא' שהתחיל בעשרת אלפים ר"ט בצ"מ אין לדמות זל"ז כן בהצלחת הנפש, אם נולד ביראה ובחכמה ובמידות טובים, וזה שא' שני חיי שרה כולן היו במעלה רמה, עי"ל על המאמר הנ"ל ברש"י ונסמכה מיתת שרה וכו' ע"ד הכ' [יהושע ז] ומה תעשה לשמך הגדול וק' שזה נ' כמיותר, כי מה לו לדאוג מה שיעשה הקב"ה, וי"ל שהצדיקים הגדולים אינם חסים עליהם ועל כל העולם בדבר שנוגע לד' יתש"ו, והנה כ"מ שברא הקב"ה לכבודו ברא, להללו וכו', ויש לו נחת מעבדיו הצדיקים לכן א' יהושע אני לא חס על עצמי ולא על ישראל רק מה תעשה וגו' כלומר הלא כל העולם נברא בשביל התוה"ק ולעשות מצותך לריח ניחוח לפניך, כן כשא' אברהם ואנכי הולך ערירי כלומר ומה תעשה לשמך הגדול, הבטיחו לו והי' זרעך מיצחק כחול הים וכנ"ל, ע"כ ע"י בשורות עקידה פרחה נשמתה לא מצער עצמה או מבנה, אלא שעי"ז שוב לא יהי' התו' ועבודה בעולם: (ב), ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה וק' הלא א' ג' ימים לבכי' וז' להספד, וא"כ הספד הוא אחר הבכי', וי"ל ע"ד הגמ' [שבת קה] כל המוריד דמעות על אדם כשר הקב"ה סופרין ומניחין בבית גנזיו וכו' וק' על הלשון המוריד, ולמה ספרן ומנ"מ היכן מניחין, וי"ל, כי ג"י לבכי' היינו הטבעי, על חסרון, אמנם בכי' כזאת הוא כמעשה בהמה שצועקת ג"כ אם נוטלין העגל ממנה, וכדומה, ע"כ ז' ימים אח"כ להספד וזהו על חסרון מעש"ט, וכדומיהם מן השבחים, ע"כ א', שהאדם נריך למרוד בדמעות הטבע, ויבכה מיד על האמת, מה שאבדו העולם תורה ומצות ומעש"ט ע"י הנעדר, גם לא מצד יקרי דשכבי, למוד אלא גם ליקרי' דחיים להשיב בתשובה, וזהו כל המוריד דייקא דמעות כי לעקור הטבעי לגמרי אי אפשר, ואם יש כאן שני מיני דמעות אחת מצד הטבע כבהמה, וא' דמעות אדם הצדיק, וזה נגלה לה' יתש"ו כי הנסתרות לה' אלקינו לכן הוא יתש"ו סופרן דייקא ואותן דמעות להאמת ולתשובה, מניחין בבית גנזיו, כמש"א גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד וכ' שובה ישראל עד ד' וגו', והורה הכ' שאאע"ה עשה מיד ההספד היינו על מעש"ט שלה מה שאבדו העולם, וא"כ תשמע מעצמו מש"כ ולבכתה היינו בכיות הצדיק מה שנאבד ממנו כאלו חרב ביהמ"ק בימיו: עי"ל ע"ד חז"ל [סנ' כב] כ"מ שמתה אשתו ראשונה כאלו חרב ביהמ"ק בימיו וכו' והכוונה י"ל כי ר"י קרא לאשתו בית, כי היא עקרת הבית, וא' [מגילה כט] עה"פ [יחזקאל יא] ואהי' להם מקדש מעט אלו בכ"נ וב"מ, וכן הי' ביתו של הצדיק מקדש מעט ושפיר הוה מיתת שרה כחרבן ביהמ"ק, וכמו שביהמ"ק בעצמו, הי' עניים ואבנים רק שהי' משפיע טובות עוה"ז ועוה"ב לכל העולם, כן הצדיקים בפ"ע כאין, וכל יגיעתם הוא לצורכי עולם וכמו שילא ב"ק כל העולם ניזון בשביל חנינא בני וכו' ובפרט שרה שהיתה מגיירת נשים ואם עיקר הי' אצלה להשפיע לעולם ע"כ נריך לכתוב מקודם לספוד, להעיקר מה ששייך לבני עולם ומה שחסר לו כ' אח"כ ולבכתה וע"כ כ' לקמן ויבאה יצחק האהלה שרה אמו שנבנה האהל והביהמ"ק כקדם: (ד), גר ותושב אנכי עמכם, לכן הי' מקדים בזה, כי אם הי' קונה קבר אחת לא הי' נריך לזה אבל מחמת שרונה לקנות מיד קבר לעצמו ולי"ח לכן א', אף שאני תושב, אבל כל ימינו כצל עובר, כגר ואורח עובר ע"כ תנו לי דייקא בשביל עצמי, וגם ואקברה מתי אשר כעת מלפני, עי"ל משום שהי' ירא שלא ימכרו לו אחוזת ארץ, ע"כ הקדים בדברי מוסר שכ"א נריך לראות אם הוא גר, נריך לחזק א"ע להיות בעיניו כתושב, וחייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה באותו שמחה, ולהיפך כ' [תה' ב] וגילו ברעדה וא' [ברכות ל, יומא ד] במקום גילה שם תהא רעדה, וע"כ אם הוא תושב נריך לראות עצמו כגר וכאורח עובר, ובצ"מ קיים כן אאע"ה רק א' גר ותושב אנכי עמכם דייקא שתהא אתם כמני, ותנו לי וגו': טו, ארץ ארבע מאות וגו' י"ל טעם למה דוקא מספר זה ולמה א' ביני ובינך, דקיי"ל ברמב"ם ה' ערכין פ' ג' ה' ג' וז"ל הא למדת שאין בערכין פחות מסלע, ולא יותר על חמשים, כמו שאי' רפ"ב דערכין וכמש"כ בתו' [בחקתי] והי' ערכך חמשים שקל כסף, ומערת המכפלה הי' לא' אנשים א' פעמים ני' הוה ד' מאות שקל כסף וזה שא' ביני ובינך מה הוא כלומר ערך מאנשים כמני הוא לא פחות מנ' שקל כסף ובצ"מ יבאו לקבורה כאן גדולי ערך, וא' הכ' שבאמת הי' יכול אברהם לקנות לו מ' שקלים שכבר קבור שם חוה וכעת שרה וערך אשה לא יותר משלושים שקל כסף אבל עפרון א' שיקח חוה משם, והוא מוכר לאנשים, שא' ביני ובינך, ע"כ וישקול אברהם וגו': לעפרן חסר בגימטרי' רע עין ע"ד הכ' [משלי כח] נבהל להון איש רע [מצאתי]: (כד), א, ואברהם זקן וגו', פי' זקן שקנה חכמה מצד היולי ומצד הלימד [ע' עקרים מאמר א ה' יו פי' על אם אין דעת אין בינה] בא בימים אין זה לשון יום, אלא עתים הרבה זמ"ז שונות והיינו חכמת השימש כי גדול שמושה קיי"ל, הנקרא [פראקסע] ועכ"ז חכמת מסכן בזוי, אבל וד' ברך וגו' בעשירות גדול, וזהו [איוב יב] בישישים חכמה פי' אפי' יושב בביתו ולומד, ע"פ טבעו היא חכם גדול לעת זקנתו, אמנם ולארך ימים דייקא כלומר אם ראה זמן זמנים הרבה שונות זמ"ז, לזה יש לו תבונה, וע"כ מקדים בזה לומר שהי' חכם גדול ומבין שאין מבנות כנעני ראוי לבנו: (ב), ויאמר אברהם אל עבדו זקן ביתו וגו'

וע שבר"ה נברא עולם, ונפקדו אמהות לכן נ' כאן ד' אלה, וה', רצון המחשבה, פקד, וזהו מחשבה, כאשר אמר, אמירה, ויעש ה', עשי', ופי' כאשר דבר קודם בריאת עולם כי ישראל והתוה"ק קדמו, ריאת שמו"א, והורה בזה שדי אלה צריכים להיות תמיד לעבודת ד' ש"ו, כשקם ממיטתו צ"ל רצון המחשבה לקיים דע לפני מי אתה מד, ואח"כ המחשבה כמש"א חסידים הראשונים היו שוהים וכו' כדי כוונו את לבם וכו' [ברכות ל] והדיבר, והמעשה תפילין ציצית וכדומה ל המצות: ח, ויעש אברהם משתה וגו' אי' במ"ר, נגמל מיצה"ר הכוונה ביום שהי' בר מצוה. ומשום שיש מצות שא"א לקיים לבדו א ע"י צירוף, כגון גמ"ח לרבים, לכן כאשר ויגדל הילד ויגמל פי' י' יצחק ג"כ צדיק גדול, והי' בעל גמ"ח, אז שמח מאוד, כי בעוד י' קטן אין ידוע [וע' רש"י פ' תולדת עה"פ ויגדלו הנערים] לכן ם בר מצוה עשה משתה גדול דייקא ביום הגמל פי' ביום שזכה מ"מ את יצחק פי' עם יצחק יחדיו לרבים, ושפיר דרש ר' עוירא פסחים קיט] עתיד הקב"ה לעשות סעודה לצדיקים ביום שיגמול חסדו עו של יצחק כלומר על מצות גמ"ח שהיו מקיימים אברהם ויצחק שביל שעיקר הסעודה הי' בשביל יצחק א' לזרעו של יצחק [ע' ברכות במעשה דר"ז], והנה רבנן א' במ"ר נגמל מחלבו, י"ל מחלב טמא ש"כ בפ' תזריע וטמאה ז' ימים והיינו ביום המילה כמש"א [שבת קל, ים בתוס' ד"ה שם] ולפי"ז מש"כ ויגדל הילד צ"ל שראה בו חכמה רה, או גדול בשם כמש"כ כל השמע יצחק לי [וע' רש"י שמות עה"פ דל משה]: יד, שם על שכמה ואת הילד פי' רש"י גם הילד וכו' ם, ומקשה הרא"ש הלא אמרינן בפ' הפועלים עד יעקב לא הי' לשא, ומתרץ דוקא חולשא בידי שמים, אבל דבידי אדם הוה, וק"ל הקו' הרא"ש ז"ל, א"כ ק' נמי מגמ' הנ"ל דא' ועד אלישע לא הי' לשא דאיתפח, וא"ת בזה שמתרץ, מתורץ גם זו, וק' הלא א' ולין ז] אין אדם נוקף אצבעו מלמטה אא"כ גוזרין עליו מלמעלה, ן סברה לחלק ולו' דוקא נוקף בעצמו, כי מ"מ זמ"ז, ולענ"ד י"ל הקו' הרא"ש ז"ל, כי כוונת הגמ' דוקא לישראל, ולאנשי יראי השם הי' חולשא, וכאן כ' שהי' ישמעאל מצחק בג"ע וע"ז וש"ד כדאי' מ' וברש"י שפיר צאלה הי' חולשא, ובזה יש לתרץ קו' התוס' תובות ל', ובנדה דף עז ע"ב ד"ה הכל] דמקשים סתירה דא' שם ל בידי שמים חוץ מצינים ופחים, ובגמ' ברכות [לג] א' הכל בידי ים חוץ מי"ש וי"ל אם אינו י"ש אז נמסר אל הטבע כישמעאל, ואז ים ופחים אינו בידי שמים אבל אם יש בו י"ש אז צינים ופחים בידי ים: יז, וישמע אלקים אל קול הנער פי' רש"י ז"ל מכאן שיפה לת החולה מתפלת אחרים עליו וכו', ומקשה בני מהור"ר חיים כי' לא א' [ברכות ה'] אין חבוש מתיר עצמו וכו' יע"ש, אח"כ ראיתי קו' ברא"ם ומתרץ אין חבוש מתיר עצמו משום דלא מצי מכוין, אבל מצי ין עדיף טפי, וק' הלא בל"ס מה שמקשה בגמ' הנ"ל לוקי ר"י לנפשי' נו דהוי מצי מכוין, ועוד ק' לפ"מ שמתרץ, הו"ל לתרץ בגמ' דלא מכוין, ויהי' נשמע באם מצי מכוין ש"ד, אמנם יש להבין פי' י' כאן, מניין שהי' תפילת אחרים על ישמעאל, וצ"ל ממש"כ שא' לך להגר אל תראי, כי שמע אלקים אל קול הנער, ע"כ בל"ס כ ותשא את קולה ותבך היינו בתפילה, וא"כ י"ל כוונת רש"י, אחרים מתפללין וגם החולה מתפלל, אז יפה תפלת החולה, מתפילת רים פי' אם אחרים מתפללין ג"כ עליו, אבל תפילת החולה לחוד, אין חבוש וכו' [וכן צ"ל גבי דוד ע' סנ' נה] עי"ל ע"ד הגמ' [ברכות] חזקי' תלה בזכות עצמו תלו לו בזכות אחרים, ומדקדק רש"י מה אל קול הנער, ולא א' כתם וישמע אלקים, שמ"מ פי' קול הנער

שהי' מתפלל ישמעאל שהוא עדיין נער רך בשנים ויהי' נער לאביו אברהם וזהו מכאן שיפה דייקא תפילת החולה אם התפילה הוא מתפילת אחרים עליו פי' אם תולה בזכות אחרים, אבל אין חבוש מתיר בזכות עצמו: כב, ב, ויאמר קח נא וגו', י"ל בזה הי' עשר נסיונות, א', קח נא פי' בדברים טובים אשרי שזכית לכך [ע' רש"י חקת עה"פ קח את אהרן], כן א"ל אלקים יראה לו השה לעלה בני. ולא שאל, איך אדבר זאת עם בני שימות מיד מחמת פחד, ב' ג', את בנך, שעיקר מה שהתפלל מה תתן לי פי' כמו שנ' מי דוד ומי בן ישי [שמואל א כה] כלומר שאין שום חשיבות לכ"מ שתתן לי, אם אנכי הולך ערירי בלא בן צדיק, וישמעאל לא הי' חשוב בעיניו כלום מחמת רוע דרכיו, וכאשר התפלל לו ישמעאל יחי' דייקא לפניך פי' שיהא צדיק, השיב לו הקב"ה אבל שרה וגו' ר"ל יצחק יהי' צדיק, ולא שאל כעת שנית איך ישאר הונו ביד רשע, גם מה שא' את בנך היינו משרה, ולא שאל אם שמעה שרה תמות, כמו שהי' באמת, ד' ה', את יחידך ואי' הבטחה אלי וגם נתתי לך ממנה בן, ואי' הבטחה לשרה והנה בן לשרה אשתך, ולא שאל כלום, ו', אשר אהבת לא כאהבת ב"א מצד הטבע, אלא נפשו קשורה בנפשו וזה אשר אהבת ומחמת גודל צדקתו, ויש בזה סכנה לאברהם, ז', את יצחק שהי' שמחה לכל העולם כמו שאי' בתנ' וכ' כל השמע יצחק לי, ובזה יהי' צער לכל העולם, ח', ולך לך וגו' הלא יכול לעשות זאת בביתו ומלא כל הארץ כבודו, ויהי' קידוש השם גדול, אבל מרחוק מי יודע במה מושדין לאברהם, ט, והעלהו שם לעלה שלא יהי' שריד פליט ממנו, וטוב לשחטו ולזרוק דמו, ויצחק נקבר כשאר מתים, יוד, על אחד ההרים וגו' ר"ל עכ"פ הי' מראוי לעמוד ציון ומצבה לזכרון, אבל א"ל במקום שיהא מכוסה מן ב"א ואשר אמר אליך דייקא, ולא יודע לשום איש, ועכ"ז לא הרהר ולא שאל כלום, ע"כ ראוי לזכר זכותו לעולם, עי"ל למה דוקא בזה נ' נסיון, כי הקב"ה א"ל והעליהו וגו' משמע בתרי אפי, א, כמשמעו, ב, שאברהם יעלה עולה, ויקח עמו את יצחק לעסוק ג"כ במצוה זו, ומשום שיצחק הי' מפונק גדול הי' קוי את בנך את יחידך וגו' כי זה לחוד שיצחק ילך לדרך רחוק הוא ג"כ נסיון, ואאע"ה בחר בפירוש, א, כמשמעו להעלות את יצחק לעולה, ואולי יזכה לזה, משל לאחד שאמר לחבירו, חסר לי מעות, ואם הוא צדיק משיב הלואי קח ממני: ג, ויחבש את חמרו וגו' להורות בזה לדורות, שעסק המצוה ומכשירי מצוה מצוה, [עי' גל נעול על תוס' מגילה דף כ ד"ה דכתיב]: יב, אל תשלח ידך וגו' פי' רש"י בשם המדרש, א"ל א"כ לחנם באתי לכאן אעשה לו חבלה ואוציא ממנו מעט דם, א"ל אל תעש לו מאומה וק' הלא אאע"ה הי' עומד ומוכן לקיים כ"ד ד' יתש"ו בלי שום שאלה, וכנ"ל, וי"ל דא' חז"ל [ברכות ו קידושין מ שבת פז] אם נאנס במצוה ומעלה עליו הכ' כאלו עשאה, ובזה יש לפרש ומש"א חז"ל מחשבה טובה מצרף הקב"ה למעשה וק' לפי"ז כל רשעים מלאים מצות כצדיקים העושים, ועוד ק' לפי"ז למה ברא עוה"ז ודי עולם המחשבות למעלה וצ"ל שהמחשבה לחוד אינו כמעשה רק הכוונה אם התחיל במצוה ונאנסה, אז כאלו עשאה כי עי"ז ניכר ומחשבתו הטוב לפועל יוצא וזהו שמצרף מחשבה למעשה אם עשה מעשה כ"ד עכ"פ, וא"ת הלא הנסתרות לה' אלקינו ולפניו ניכר מחשבתו הטוב, ז"א, כי מחמת הבחירה הניתן לב"א יכול לחזור ממחשבתו קודם שנעשה, ורשעים או' הרבה ואפי' מעט אינם עושין, וא"כ פי' הגמ' ונאנסה ולא עשאה שלא גמרה, אף כי אין המצוה נקראת אלא ע"ש שגמרה, כאן אפי' התחיל נקראת על שמו, ורק אם אחר גמרה אח"כ נקראת ע"ש השני, ושפיר אמר אאע"ה א"כ לחנם באתי לכאן כי מה מועיל המחשבה הטוב לחוד אוציא מעט

לשון אחרון האף אמנם אלד פי' וכי לא אפשר לילד ואני זקנתי שאהי' זקנת, ולא אחזיר לימי נעורי, ובאמת כן יוכל להיות כי היפלא מד' דבר אעפ"כ אני רוצה כן, כי המקר אלקי תמלא וכן כ' כי ילדתי בן לזקניו, אמנם יש במ"כ שגם אברהם חזר לימי נעוריו, ונ"ל בזה שא' היפלא וגו' עשה כרצונה, ופי' לזקניו לשנים של זקנה, ובזה יש לפרש מש"א [ב"ק נז] ואיזהו מטבע של א"א, זקן וזקנה מצ"א ובחור ובתולה מצ"א, פי' להורות הנס הגדול ששניהם חזרו לנעוריהן [ע"ש רש"י], עי"ל, כי מש"כ ואברהם ושרה זקנים פי' שבטל מהם היצה"ר, באים בימים, צדיקים גדולים שאין להם לילה ומוסף אלא ימים, ואי' בגמ' [יומא סט סע' סד] עה"פ [זכרי' ה' ח'] ויאמר זאת הרשעה וגו' פעם א' בטלו היצה"ר ולא מצאו ביעתה בת יומא, ואי' [נדה לא] היא מזרעת תחילה יולדות זכר וכי' מדל להיות לשרה אורח זה היצה"ר ושום תאוה, כמו שדרשו חז"ל [סוכה נב] עה"פ [שמואל ב' יב] לאורח הבא לו, ע"ש, וזהו ותצחק שרה וגו' היתה לי עדנה מלשון תענוג ותאוה להיות מזרעת תחילה: [רש"י פסוק ו'] ולמה וכו' פי' שלא מצינו עד ויקמו שהביא להם, ומתרץ ב"כ וב"כ על אחר שנצחקה שרה, פרסה נדה, ובל"ז ק' הלא כ' אח"כ ותצחק וגו': שם ברש"י פסוק א קמא וכו' ע' יר"ד רש"י פח]:

טו, **ותכחש** שרה וגו' י"ל ע"ד הכי' [מלכים ב' ג'] הנה עושה ארובות בשמים וגו' ומשם לא תאכל, ע"כ ותכחש, כי יראה מעונש הנ"ל, ויאמר, לא פי' אל תירא מעונש, אף כי צחקת, עי"ל אף שפירשה נדה לא האמינה לפי גודל ענותנותה, וכמו גדעון שהי' מנסה את ד' אם יעשה לו הנס, הגדול [שפטים ו'] כן ידעה שרה שהנס שלה הגדול לפקד עקרה, וזקנה, ובלא ולד, זהו ע"כ מד' לבדו, לא ע"י מלאך, ע"כ בזדון ותכחש כעת, לאמר לא צחקתי כלום, ופי' כי יראה, שיראה אולי הנס הזה לא יצא מד' לבדו, ובזה ניסה, כי חקר לבות, רק ד' לבדו, והנסתרות לד' אלקינו ולא לשום מלאך, וכאשר היטיב, לא וגו' אז ידעה שמה' יצא הדבר: כ, **ויאמר ה' זעקת סדם** וגו' אין הקב"ה משלם לרשעים אלא בד' תנאים אלה, א, שנ"ל נתמלא סאתם, ב, אם המה רע לשמים, ורע לבריות, ג, שנ"ל חטאים גדולים מאוד, ד' באם רואה שיצא צדיק מזרעיהם ג"כ מאריך אפו, וכ"ז המה בכתובים, ואין להאריך, וזהו זעקת סדום שבין אדם לחבירו חומסין וגוזלין כי רבה פי' נתמלא סאתם, וחטאתם אשר לפני וגו' ארדה נא פי' כען, או כביכול ביקש מאברהם רשות ולכן נגש להתפלל לפניו כמש"כ ועתה הניחה לי וגו' במרע"ה שהתפלל עי"ז, אם נעקה למטה, היא גדולה כ"כ כמו שפגמו למעלה וזהו הכצעקת' הבאה אלי למעלה עשו למטה והיינו חטאים גדולים מאוד, וגם כלה פי' שיש כלה במעשיהם הרעים שלא יצא מהם זרע כשר [כמש"כ במשה רע"ה ויפן כה וכה [שמות] ע' רש"י שם, ואם ד' תנאים אלה בהן ארדה מלשון רדה, וא"ל וגו' וכ"ז א' להפים דעתו של אאע"ה: כג, **האף תספה** וגו', התפילות כפולות האלה י"ל לענ"ד, כי יש ג' מיני צדיקים, א', כמש"א [ב"ק ס, וסוף סנ'] עה"פ [ישעי' נז] מפני רעה נאסף הצדיק שלא יראה ברעה העתידה לבא, ב', אמרו חז"ל [מ"ק כח] למה נסמכה מיתת מרים לפ' פ"א, כשם שהקרבנות מכפרים, כך מיתת הצדיקים מכפרים, וי"ל ה"ד [שם ישעי' נז] מיד אח"כ, יבא שלום פי' יש שאחר מיתתן ש"כ בא שלום, והם ינוחו וגו', ג', ויש צדיקים מגינים על הדור, כמש"כ היש בה עץ וגו' [בפ' שלח לך] והדרש ידוע, וזהו ג' תפילות הכתובים כאן, א' האף תספה צדיק עם דייקא רשע, הלא הצדיק נאסף קודם שלא יראה הרעות אחריו, ב מקדים כח ג' הנ"ל אולי יש מגיני הדור, ולהיות כולם חיים, ג' להיות צדיק עם רשע, הלא יש צדיקים שמכפרים, אמנם עוד מצינו מאמר חז"ל עה"פ [משלי יג] יש נספה

בלא משפט דאזיל בלא זמני' [חגיגה ד'] ונ"ל דהיינו צדיק או רשע
שאינו גמור [ע' קידושין מ] וזה שא' והי' פי' יוכל להיות שיש בסדום
כצדיק דייקא כרשע דייקא פי' צדיק או רשע שאינו גמור אלא כצדיק
וגו' ואף שכ' יש נספה וגו' אבל אתה השופט כל הארץ וגו' כלומר
רחם ותציל: כב, **ואברהם עודנו עומד** פי' רש"י שיש כאן תיק
סופרים, וי"ל לענ"ד כי א"ל שהקב"ה בא לאברהם, והלא מלא כ
הארץ כבודו, ונ"ל בעת שאאע"ה הי' מקדש א"ע הי' עליו השכינה
וכ"כ ונגש משה לבדו וגו' שמשה הי' מקדש עצמו מאוד, ולא העם
[ע' רמב"ם ה' יסה"ת פ"ז] וזהו שא' ואברהם וגו' כלומר לא נפל מקדושת
הקודש, ורא' לזה שהרי כ' והוא ישב, ולא עומד, וע"כ נ"ל כנזכ
[וע' מו"נ ח"א פ' יג פי' עומד]: כד, **אולי יש בתוך העיר** פ
מעורב בין הבריות ועומד בצדקו זהו גדול מיושב בביתו, ולאוי שיג
עליהם, עי"ל דאי' בגמ' [שבת נה] עה"פ [יחזקאל ט] עבור בתוך
העיר וגו' שהי' החטא שלא מיחו, וכאן הכוונה שמיחו והי' מקיימים
ואת נפשך הצלת, והם יגינו, עי"ל אפי' שאין צדיקים בפ"ע אנש
בתוך העיר, המה טובים מהם ויפתה בדורו וכו': [כז, **עפר ואפר**
ע' בפי' קרח]: יט, ד, **כל העם מקצה** י"ל אף שהי' נערים ומטאים
אעפ"כ כשרצו לעשות נבלה שאלו אנשי בזוים ושפלים ברא"ם, וגם מחמ
שאין בהם רחמים כלל, וזהו שא' מקצה: יו, **ויתמהמה** וגו' וק
הו"ל להגין עליו זכות אאע"ה להציל גם ממונו, וי"ל המה א"ל פ
תספה בעון העיר דייקא. סבר שהוא צדיק ואם יאבד הונו, עני חשוב
כמת, ע"כ ויתמהמה, וי"ל ג"כ שזהו לשון תמי' ושואל וכי יש נספה
בלא משפט [ע' חגיגה ד, שגם ר"י בכה ותמה ע"ז] וע' זוה"ק בראשית
דף כו, קמו קפ, אמנם באמת לא הי' כן רק בחמלת ד' עליו מזכות
אאע"ה, רק המלאכים לא היו רוצים לביישו אמנם כאשר ויתמהמה
א"ל פן תספה, שהם לא בעון העיר אלא בעון עצמו וניצל בזכות אברהם
ע"ל נ"ל עני להיות חשוב כמת כי א"א לבטל לגמרי הגז"ד שעליו הי'
ג"כ למיתה בכלל אנשי סדום [וע' ר"ה דף יז]: כד, **וה' המטיר**
וגו' [ע' סנ' לח] וי"ל כמו שהי' במבול תחילת לאט לאט כן הי' המטיר
לאט לאט, ורא' שהמה חולים במקרי, אח"כ הלך גפרית ואש שאפי'
הרשעים הגדולים ראו שזהו מאת ד' וגו' ואעפ"כ לא השיבו: כו, **ותהי**
נציב מלח, ר"ל שהצלה הי' אל תבט אחריך כי זהו עיקר שגורם החטא,
אם האדם מביט במעלות האמת, אחריו, לאמר די מה שהוא עושה
והיא עמדה במרדה ועברה ע"כ ותהי נציב מלח, להורות שאין לה זכות
כמו המלח שאין בפ"ע כלום רק עם בשר ולחם וכדומה כן לא היתה
ראוי להנצל רק בזכות אברהם: כא, א, **וי"י פקד את שרה** וגו'
א' חז"ל [ב"ק נב] כל המבקש רחמים על חבירו וכו' הוא נענה תחילה שנ
וד' פקד וגו' כאשר אמר אברהם על אבימלך, ומפרש התוס', לא בהריון
משמעי שהרי המלאכים בשרו את שרה מפסח שלפניו, אלא ילדה בריוח
וק' לעולם בהריון משמעי והלא כ' ויסב הים לאיתנו, ואעפ"כ ויצעק
ב"י אל ד', כי הקב"ה מתאוה לתפילתן ש"ל, [ע' יבמות סד] וי"ל דאי
במפורשים, כ"מ שנאמר אמירה לשליח, או לנביא, לטוב, לית בי
חזרה, ל"כ התנאי בקריעת י"ס שלא הי' נאמר באמירה, ושפיר שו
ל"צ אאע"ה להתפלל על הריון, רק על הלידה בריוח, וזה שא', וד' פקד
בהריון, שע"ז ל"צ תפלה, כי זה צריך לקיים, כאשר אמר דייקא ע"
שלוחיו, רק, ויעש ד' נסים לשרה שהיא יולדת בריוח, כאשר דב
אברהם בתפילתו על אבימלך, וי"ל עוד פי' הכ', שידוע שהעולם נברא
ברצון המחשבה, ובמחשבה, ובדיבור, ובמעשה, כי חז"ל א' כך עלה
במחשבה, וא' כך עלה לפניו והיינו רצון המחשבה, ומחשבה, ובי
מאמרות נברא העולם, והיינו בדיבור, וכ' ויעש ה', היינו במעשה

וידוע

"כ א' שרה חמסי עליך, כלומר שעליך לתקן המעוות. וישפט ד' אם
לי מוטל לתקן זאת, או עליך, כי אע"פ שאברהם מגייר אנשים,
רה נשים, כאן שמסרה לו לאשה מוטל עליו לרדותה שני והוא ימשול
ה, ואי אברהם, לא עלי מוטל, אלא שפחתך בידך כלומר עליך לענותה
הכניעה כשפחה במוסר ובתשבולות שידעה שאתה הגבירה ובזה תבוא
מעלתה וי"ל ותעניה, שרה פי' במוסר, כי לפי גדלה הוה זה כעינה,
הגר לא מקבלה מרת וברמה, ומי יודע מה יולד יום שהיתה מוזכרת
בעיני אבי' והי' דכאון לאאע"ה, והיתה כאבידה, ולכבוד אאע"ה,
ומלאה דייקא שע"י המלאך המליצה א"ע ופי' וימצאה בפועל יוצא
המלאך פעל זאת, ע"כ לא כ' סתם ויאמר לה וגו', והנה למידת הענוה
יקר כמש"א עקבי' [פ"א פ"ג] דע מאין באת, וזהו שא"ל הגר וגו' אי
זה באת מטפה סרוחה, ואנא תלכי, למקום עפר וכו' ובשני אלה
אוי שתכיר שפחת שרה את, ותזכה ליתן דין וחשבון טוב לפני ממה"מ
הקב"ה, ומיד תזכה עי"ז, ואי אני מכיר שמה גברתי [ובזה יש להבין
במ' [ב"ק נב] מנא הא מלתא דא' אינשי, חבריך קרייך חמרא אוכפא
בבך מוש א"ל דכתיב ויאמר הגר שפחת שרה וגו', וכ"ה במ"ר בל"א,
ק' מה כוונו בזה, ובהנ"ל ניחא, להודיענו שעיקר החטא של הגר הי'
גאוה וכנ"ל] ובזה ניחא מש"כ ותקרא שם ד' הדבר אלי' ולא כי לאיזה
מלאך, אמנם ג' מלאכים דברו על עסק בנה, אבל ותקרא רק לזה
המלאך הדבר אלי' ממש להשיבה לשלימות. לזה נותנת הודי', ופי'
ותקרא, כי כבר הלך לו ותקרא בקולה אליו ואי אתה אל ראי פי' אתה
שמת עלי להאיר עיני ע"י מוסר שלך, כי א' ג"כ, אתה גרמת שראיתי
"כ המלאכים בבשורות טובות: יז, ב, **התהלך לפני והי' תמים**,
"ל לא כמחשבת הפתאים בעת שהלכו להתפלל חשבו שבעת הזה חסר
הם לפרנסתם, או אם יתנו לצדקה המעות הנצרכה חסר להם, וכדומה
בכל המצות, לכ"כ אלא בזה שתהלך לפני בכל המצות בזה תהי' תמים,
במו, מילה, ואתנה בריתי וגו' שהאדם חושב שזה חסרון בגופו אם
מול את בשרו, או שזהו חסרון היצירה, וז"ל המו"כ פ"ע מ"ג, לא
תנה מצוה זו להשלים חסרון יצירה, רק להשלים חסרון המידות,
ע"י מצות מילה נקרא תם, וכ"ה בכל המצות וכ' [תי' קיב] הון ועושר
באר בביתו, כי בשעת פטירתו ש"א אין מלוין וכו', אבל וצדקתו
עומדת, לו, לעד: יז, **ויפל אברהם על פניו ויצחק**, פי' התרגום
חדי, ולקמן בפ' וירא אצל שרה פי' התרגום וחייכת ופי' רש"י ז"ל
מה שהקפיד הקב"ה על שרה ולא על אברהם שמ"מ, שאברהם האמין,
ק' דלמא גם אברהם לא האמין אלא משום ששרה הי' גדולה בנביאות
תר, ע"כ הקפיד עלי' כי הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה,
' כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה ודרשו חז"ל שאברהם הי' טפל
שרה בנביאות, וי"ל שידוע שאברהם הי' ענו גדול שנ' ואנכי עפר
אפר, ובנ"ל הי' מחזיק לשרה לגדולה ממנו מאוד, ומחמת שעיקר
נס הי' בשרה שהיתה עקרה ועוד יותר שהיתה בלא ולד [ע' יבמות
וד] הכל הי' לאאע"ה לדבר קטן, על שרה שמלומדה בנסים היתה,
בן כאן שהי' הבשורה לו, וזהו נס קטן, כי רוב זקנים מולידים
בנ"ל האמין ע"ע, וגם על שרה כנזכר, וזהו הלבן מאה שנה יולד
מה ושדי, כי ידוע, כל מה שהוא עיקר, מדבר אדם בראשונה, ואם
רה פי' אפי' היא בת צ' שנה אעפ"כ תלד, לפי צדקתה הגדולה ונחוד
"ז היא דבר קטן אצלה, אמנם בפ' וירא הי' הבשורה לשרה, ואם
יתה נביאה גדולה מאברהם יותר היתה ענוה כי לפי הענוה כן הנביאות
ע' נדרים לח] ע"כ לא האמינה לנס גדול כזה וא' בקרבה הקרביים
בלו תלד, ואשרי בלתי וגו' ואדני זקן אין בזה כלום כי זהו נס קטן
לא כן אני [ועי"ל בפ' וירא]:

פ' **וירא, באלני ממרא**, פי' רש"י, הוא שנתן לו עצה על המילה
כ"כ במ"ת וזהו תמי', וי"ל הכוונה לרפואת המילה עי"ל
שאאע"ה הי' מסופק אם הוא קודם לב"נ, ובפרט שלא יהא ערל כשימול
ב"נ [ע' יו"ד סי' רסד] או ב"נ קודמים כי מחמת חולי לא יוכל למול
אח"כ ב"נ, וממרא נתן לו דייקא עצה עפ"מ פי' שימול הוא ע"א קודם
לב"נ ויבטח בד' ית"ש, עי"ל, כי קיי"ל המל אחרים, יאמר על המילה,
והמל בנו אומר למול, לדעת רמב"ם [ע' פסחים ז' וטור והב"י ביו"ד
רסי' רסה] והי' אאע"ה מסופק, אם מל א"ע איך מברך, וא"ל ממרא,
על המילה, שלא לחלק, כמש"כ הגה ביו"ד סי' רסה סעי' ב: **שם,
והוא ישב פתח האהל** פי' רש"י לראות אם יש עובר ושב וכו', תיבת
ושב נראה כמיותר, וי"ל אף שאאע"ה הי' הראש להמצוה הכנסת אורחים
לא כל הגוים הכנים לביתו, כי לזה לא הי' סיפק כל עושרו, וגם איזה
מצוה הי' מקיים בזה, אלא כך עשה, התחיל לדבר עם האורח עובר,
כלומר כל דורו עע"ז היו ונקרא כ"א עובר, ואם ראה או שמע שיכנסו
דברו באזניו, ויהי' שב דייקא, אז הכניסו לביתו ואם ראה שאין לו שום
שכל פרש ממנו: **פתח האהל** י"ל הכוונה, כי חז"ל א' שוב יום אחד
לפני מיתתך וכו' [ועי' אבות שם על פ"א פ"ד משנה טז, ופי' פרוזדור
אהל] יותר ע"ז הי' אאע"ה שהי' יושב תמיד על פתח האהל כלומר מוכן
תמיד לילך מעוה"ז לעוה"ב: **ה, כן תעשה כאשר דברת** תקשים
דהול"ל כן נעשה, ומתרצים, משום שהצדיקים או', מעט ועושין הרבה,
ע"כ בקשו, שלא יעשה יותר, לעבדם כ"כ, עי"ל, מחמת שהיו מלאכים
ולא אכלו, אלא הי' נראה כמו שאכלו, לכן א"ל שקר [אמ"כ מלאתי
במ"כ] אמנם י"ל למה לא כ' כאשר אמרת כמש"כ ויאמר אדני וגו',
אבל לפי הדרש שזה אדני קודש, א"כ הי' התחלת הדיבר אל המלאכים
יקח נא מעט מים ופי' כי ע"כ עברתם כלומר כן הוא חוק המדינה זו,
כ"מ שיעבור צריך לאכול אצלי, והוא כמו גזירה, ושוב א"ל כן נעשה,
אלא כן תעשה כאשר גזרת, עי"ל שברכו אותו וא"ל כן תזכה לעשות
תמיד: **ו, קמח סלת** וא' חז"ל [ב"מ פז] מכאן שהאשה צרה עיני'
באורחים, וי"ל הכוונה, לכן א' כפל, שנתן לה הבחירה, ומשום שהי'
ירא לאמר סלת לחוד שמ"מ, ורש"י ז"ל פי', וז"ל היא א' קמח והוא
א' סלת, ומה שלא פי' הגמ' כדאי' בתרגום קימחא דסולתא, וכן פי'
ת' יב"ע והשב"ס משום שהי' קמח כמיותר, אמנם לפי רש"י ק' דהול"ל
סלת קמח, כי תיבת ראשונה א' אברהם, ע"כ י"ל כוונת הגמ' שהוא א'
קמח והיא א' סלת הולאה יתירה מרצון בעלה, בכדי שמוב לא יביא
אורחים ושפיר א' מכאן וכו', והנה שמעתי מרב א' שהמעשה הזה הי'
בי"ע וקיי"ל אם יש לו פת קמח מותר לאפות של סולת ולא להיפך:
יב, והצחק שרה וגו' [ע' לעיל עה"פ ויפל אברהם על פניו ויצחק]
וי"ל עוד לחלק, ע"ד חז"ל [יבמות קא] עה"פ ודברו אליו וגו', הי'
הוא זקן והיא ילדה א"ל מה לך אצל ילדה וכו'. וכן א' [סנהדרין עו]
עה"פ אל תחלל את בתך להזנותה, זה שנותן בתו לזקן [וע' ב"ק דף
ס' משל לזקן שהי' לו ב' נשים וכו'] ורש"י פי' סוף פ' לך לך עה"פ
וברכתי אתה שחזרה לנערותה, לכן ותצחק שרה וגו' שהיתה שמה הולך
מסוף העולם ועד סופו בכל מיני מעלות, ולמה תהי' לגנאי, וזאת
מפרש הכ' למה חייכת לאמר דייקא כלומר שב"א יאמרו אחרי בלותי
וגו' באם אני זוכה לנס גדול כזה, למה עשה הקב"ה ממני כילדה
להיות לנמוק לב"א, אשה ילדה עם איש זקן, וי"ל בתרי אפין כי זה
אין נאה לומר לשרה, ע"כ י"ל נמי שאמרה, וכי לא אפשר אצל הקב"ה
שתהא זקנה כקדם ולילד בן ויהיו שניהם זקנים, ובזה יש להבין מש"א
[יבמות סה, ב"מ פז] גדול השלום שאפי' הקב"ה שינה בו וכו' וק' הן
אמת שמותר לשנות אבל לא לשקר, ובהנ"ל ניחא שהקב"ה הי' תופס
לשון

תשלו, א"ל הקב"ה וכו' בשביל שהכרת אותי לבריותי, מעלה אני עליך כאלו אתה שותף עמי בבריית ש"ע הה"ד קנה שמו"א, ושפיר אמר לאל עליון, ויש להבין המ"כ ע"פ דמיון, לעשיר גדול הי' לו עסק וחנות גדול והי' לו עבדים רבים, ומרבה עבדים מרבה גזל, ואף שהי' יודע השר שגונבין וגוזלין, לא הי' לו עצה אחרת, ליתנם אינה לידו עבד נאמן, ולא די, שהי' עסקו באמונה אלא גם במוסר גדול דבר על לב שאר העבדים, עד שפסקו ממעשיהם הרעים, ועד שהשיבו לבעליהן כל הגזילות שגזלו מימי קדם, לכן זכה שלקח אותו רבו לשותפת דהיינו שיהא לו אחד ממאה [א' פראָצענט] מהריוח, ואף שאין דמיון לרבו השר הגדול עכ"פ יוכל להתעשר עי"ז, והנה חז"ל א' [שם קי, ברכות לה] הנהנה מעוה"ז בלא ברכה כאלו גוזל להקב"ה שנ' לד' הארץ ומלואה, ולכן נ' [פי' חיי] ד' אלקי השמים אשר לקחני מבית אבי כי אז גזלו ב"א את הארץ ומלואה עד שבא אע"ה עבד נאמן ורבים השיב מעון הגזל ושפיר א' ברוך אברם, וראוי להיות לו חלק באל עליון כי הוא כשיתף במ"ב, כי מה לעשיר גדול אם הוא דר בין גזלנים וע"י אאע"ה הי' קיום, לשמו"א וע"כ נ' [עקב] הן לה' אלקיך השמים וגו' רק באבותיך וגו' כי בעת גזלו ב"א מעשה ידיו של הקב"ה לא הי' חשק לאהבה אותם, עי"ל ע"ד חז"ל [נדרים לב] בקש הקב"ה להוציא כהונה משם, שנ' ומלכי צדק וגו' והוא כהן וגו' כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום, הוציאה מאברהם שנ' ויברכהו ויאמר ברוך אברם וגו' וברוך אל עליון וגו' וכו', ומקשה המהרש"א הלא אברהם הוא ג"כ בן שם, וי"ל, כשראה מלכי צדק את כל המעשה הגדול, א', לפי גדולתו של אברהם אין ראוי להללו ליליד אשה שיצא זה ממנו לאמר אשרי לאביו פב"פ, אלא ברוך אברם לאל עליון פי' כאלו א' ברוך אל עליון אשר ברא קדוש כזה בעוה"ז וכמו שיש לו לברך על בריאת שמו"א וכאלו אברהם כולה קודש ואין שם בעליו עליו, וראוי להוציא כהונה ממנו שליחי דרחמנא [יומא יט, נדרים לה, קידושין כג] והנה מלכי צדק הי' צדיק והי' מהראוי שזרעו יהי' נמי צדיקים וכהנים כמוהו, ובשביל שחטא כנזכר [וע' שבת נו קידושין מג עה"פ אדוני יואב וכל עבדי אדוני] הוציא הכהונה מזרעו של אברהם: טו, ה, **ויוצא אתו החוצה** וגו', וא' חז"ל [נדרים לב] אמר לפניו רבש"ע הסתכלתי במזל שלי ואין לי בן א"ל הקב"ה צא מאיצטגנינות שלך אין מזל לישראל [וע' שבת קנו בשיני לשון מעט] וע"ש בתוס' ובמהרש"א וע' במ"ק כח דא' שם יש מזל לישראל, וי"ל דשם אתי' כר"ח דא' בשבת שם דיש מזל, וראיתי מתרצים הסתירות דבא"י אין מזל לישראל, וכן דרשו חז"ל [כתובות קי] עה"פ כי גרשוני היום וגו' כל מי שדר בח"ל דומה כמי שאין לו אלקי, כי בא"י נ' עיני ד' אלקיך בה וגו' אבל ח"ל ניתן תחת המזלות, ולענ"ד י"ל ע"ד חז"ל הכל בידי שמים חוץ מי"ש שנ' ועתה ישראל מה ד' אלקיך שואל מעמך דייקא וגו' וא' [נדה יז] ואלו צדיק ורשע לא קאמר, אמנם כן מצינו שלפעמים מבטל הקב"ה בחירת אדם, כמש"כ כי אני הכבדתי את לבו, וכן להיפך לטוב, וזהו מעשה ד' יתש"ו ולא ע"פ מזל, והנה אאע"ה בל"ש הי' מתפלל על בן צדיק כי התוה"ק אינה בירושה, ומנשה בן חזקי' יוכיח, וראה אברהם כמו חזקי' המלך שאין לו בן [ע' ברכות דף י] א"ל הקב"ה הן אמת שאין מזל לישראל דייקא פי' למה שנוגע לעבודת אמת שנקרא עי"כ ישראל, אעפ"כ ראוי אתה שאני בעצמי אחזק את לב בנך להיות צדיק וזה שא"ל מאי דעתך, שראית בכיאה או ע"פ חכמה, דקאי צדק במערב, צדק דייקא ומערב דייקא שאינו זורח עליך להיות בנך צדיק, מהדרנא למזרח דייקא שיזריח הצדקות לבנך [וע"ש בשבת המעשות שהי' מזלם למות, וחיו דהיינו שהי' הקב"ה משנה את מזלם לטוב, וזהו ראי' לנ"ל]

וזהו ויוצא אותו החוצה שהוציאו חוץ לטבעי העולם, ומזלות שלהם, ומה שנ' וספר הכוכבים פי' בכמות, אם תוכל וגו' היינו באיכות כה יהי' זרעך עדה"כ [דניאל יב] ומצדיקי הרבים ככוכבים לעו"ו, ובזה יש להבין ג' ברכות, ככוכבים, וכעפר הארץ נ' בפרשה זו, ובסוף פ' וירא כ' כחול הים, כחול הים היינו בכמות, ככוכבים באיכות, והמעלה היותר גדולה על כל המעלות, הוא הענוה, וזהו הברכה הגדולה שיהיו אצל עצמם כעפר הארץ, וכ' והאיש משה ענו מאד וגו', וכ' באברהם ואנכי עפר ואפר וזהו מדת הקב"ה [מגילה לא] כ"מ שאתה מוצא גדולתו וכו': יג, ידע תדע כי גר ולא כ' גרים אף שמרמז בזה שהגלות יתחיל מיד בנולד יצחק אבל למה א' מיד לשון רבים בארץ לא להם וגו', וי"ל שהורה בזה על צער הגדול כ"א שבוים יחדיו איזה אנשים שנשבוי מעיר אחת לעיר רחוק אין הצרה גדולה כ"כ, כי אחד ינחם את חברו, אבל בניך יהי' כגר אחד וכמו שנ' ולא שמעו אל משה מקוצר רוח וגו' וכש"כ שלא שמעו איש דברי חברו, ופי' בארץ לא להם י"ל ע"ד הכ' [שמואל ב' כא] והגבעונים לא מב"י המה כלומר בלא רחמים כלל, וזהו בארץ לא להם דייקא בלא רחמים כלל, ומש"כ כפל ידע תדע מפרש **המ"ר** וז"ל ידע שאני מפזרן תדע שאני מכנסן, ידע שאני ממשכנן, תדע שאני פורקן, ידע שאני משעבדן תדע שאני גואלן, עכ"ל, וי"ל הכוונה שהמ' רוצה לתרץ משנ' כאן ד' מאות שנה, ולא היו אלא רד"ו שנים במצרים, [וע' תוס' שבת דף יוד ע"ב ד"ה ה"ג] ומפרש המ' מהמת שהי' הגלות מצרים נחלק לג' כיתות, א', הצדיקים שיש להם צער גדול בח"ל כמי שאין לו אלקי, וכן א' יוסף כי גנב גנבתי מארץ העברים, וכ' [שמואל א' כו] כי גרשוני היום מהסתפח וגו', וכמו לשבט לוי שלא היו בגלות, וזהו שאני מפזרן לארץ אחרת, כת ב', ידוע שעבד אשר לקח שר, משכון על מעותיו א"צ לעבוד אלא כדי חיו לא כן עבד מוחלט, וזהו ידע שאני ממשכנן היינו אלו שהיו בגלות עבודה פשוטה, כת ג' המה שהיו בעבודה קשה כעבד מוחלט, וזהו ידע שאני משעבדן, כת א' היו רד"ו שנים כת ב' כמו ק"פ שנים, כת ג' כמו יוד שנים, והכל מוכלל ברד"ו, רק שיש לחשב כל כת באפי נפשי הוה ת' שנים, וג' כיתות אלה מבוארים כאן ידע תדע וגו' בארץ לא להם זה גלות הצדיקים בח"ל וכנ"ל, ב' ועבדים, זהו כת ב' עבדות פשט, כעבד משכון הנ"ל, ועינו זהו קישו שעובד כת ג' הנ"ל, והכל ביחד ת' שנים, עוד נתוספו למד שנים מש"כ בפ' בא, זה הי' מה שגזרו על המלות וזה הי' כמו למד שנים וזהו מבחירת אדם ע"כ לא מחשב בגזירה זו [וע"ל בפ' בא]: יו, ח, **ויאמר הגר** שפחת שרה וגו', י"ל ע"ד חז"ל [בפ"א] אהבה שתלוי בדבר וכו' וכל אהבה שאינו תלוי בדבר וכו' וזה ששאל, אי מזה באת לאהבת שרה, הלא את בת פרעה, ע"כ צ"ל שאהבתך אינו תלוי בדבר, וא"כ אנא ברחת, וא"ת ואיך מותר לשרה להיות נוהגת לגברתי, וכמש"א חז"ל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו, וכן שפחה, וכש"כ הגר גיורת, ע"ז אמר לה, כפי גדלה, מותרת להיות גבורתך [ואגב אמרנו בתוס' קידושין דף כ ד"ה כל הקונה וק' וכו', פי' לענ"ד משא' כקונה אדון לעצמו, לעצמו של עבד כלומר שקונה אדון כמוהו ולא עבד אבל פי' הירושלמי קשה במציאות, ע"ש] עי"ל, שידוע שמידת ענוה הוא שורש הטוב, וממנו נמשך כל מידת טובות ולהיפך מידת הגאוה שממנו תוצאות כל מידות הרעות, והגר היתה בטבעה במידת הגאוה כדרך בת מלך אוה"ע וכשהיכר פרעה גודל מעלת אברהם ושרה א' מוטב להיות שפחה אצלם כלומר, בענוה שזה מביאה לכ"ט האמת ולא גבירה דייקא בבית אחר שהגאוה שורש כל הרעות, ע' רש"י כאן, וכן קבלה הגר ע"ע, אמנם ותרא כי הרתה, התחיל לצמוח בה מידתה הגאוה, ותקל גבירתה,

שפתם וכפי' רש"י כבר מוכלל בזה אשר לא ישמעו וגו', וי"ל, ע"ד זוה"ק כאן עה"פ ויאמר ד' הן עם אחד וגו', ואי תימא לישנהון אמאי איתבלבל, אלא בגין דכלהון ממללין בלה"ק, ההוא לישנא קא עביד להון סייעא, עכ"ל וכמו שר מצרפת הדר באשכנז ומצא עבד מצרפת, חביב לו מאוד, כן בשר הקב"ה בלשון הקו', ואף שחטאתם גדלה מאוד כדאי' בזוה"ק ובמ' ובתרגום יב"ע ע"ש, הי' קשה לפני המקום ב"ה להענישם, מצד הלה"ק כנ"ל ומצד השלום שהיו בם, אבל היו רוצים לנבל שפתם לומר שירים לע"ז ולכל מיני נבלות זה א"א להיות בלה"ק, ויעשו כן בלשונות אחרות. וזה שאה"כ ויאמר ד' הן עם אחד דייקא בשלום, ושפה וגו' בלה"ק, וזה החלם כמו החלו לעשות תועבות, אבל ועתה לא יבצר פי' מלבד הפשוט י"ל מלשון ואת ענבי נזירך לא תבצר והיינו שלא יגמרו מה שיזמו רעת לעשות והוא אשר אמרו הבה וגו' פי' ונבלה שיעשו בשפת לה"ק לנבלה וכנ"ל ופי' שפתם כמו שפתינו, וזה לא יגמרו כי מיד יהי' אשר לא ישמעו איש וגו':

פי' לך לך וגו' י"ל שא"ל הקב"ה אם אתה הולך במצותי אין עושה טוב בזה לה' יתב"ו, כמש"א כי אם יצדק איש מה יותן לך וכמש"כ [עקב] ועתה ישראל מה ד' אלקיך שאל מעמך דייקא כי אם ליראה וגו' לטוב לך דייקא, וזה שא' לך, לך דייקא לטוב לך, והנה מקשים שהול"ל להיפך מבית אביך וממולדתך ומארצך וי"ל דא' חז"ל [עדיות פ"ב משנה ט] האב זוכה לבן וכו' דהיינו הטבעיות שיש באב נמצא בבנו, ויש ג"כ טבעיות אצל האדם ממשפחתו, דהיינו ע"י ההרגל שהוא אצלם וילמד ממעשיהם, ויש עוד טבעיות אצל האדם מאנשי ארצו מטעם הנ"ל או כמש"כ [שלח לך] וראיתם את הארץ וגו' יש ארץ מגדלת גבורים וכו', וידוע שביני אברהם אע"ה הי' הארץ נשחתה במידות ובמעשים רעים, וידוע שא"א לעלות במעלה רמה בפ"א כמו שא"א לעלות בפ"א על סולם גבוה, וע"ז כ' [משפטים] ולא תעלה במעלות דייקא פי' הרבה מעלות בפ"א, ופי' על מזבחי בעניני עבודת הקודש, כי אז מפלתו קרובה ח"ו, וזה אשר לא תגלה וגו' וכ' [קהלת ז] אל תהי צדיק הרבה דייקא פי' הרבה מעלות בפ"א, וכ' שם, טוב אשר תאחז בזה המעלה שנמצא בך תאחז ביד חזקה שלא לאבדה, וגם מזה פי' במעלות שלא נמצא בך עדין, אל תנח את ידך ותלך לאט לאט, משל לנוסע להר גבוה, צריך לחזק תמיד את הגלגל מהעגלה אם עומד לפוש שלא ילך אחורנית, ומה שא' אל תרשע הרבה ע' [שבת לא] והכוונה אם נולד אדם באיזה מידה רעה שא"א להתגבר להפכו לטוב, אל יאמר א"כ במילא הוא נאבד מעוה"ב וירשע הרבה להיות לו עכ"פ עוה"ז, זהו טעות, ע"כ א' הקב"ה לך לך דייקא שילך בקרבו להוציא ממנו כל הני ולין המעכבין את המילה שנ' ומלתם את ערלת לבבכם, הן מארצך להוציא מלבו טבעיות הרע ע"י הרגל מאנשי ארצו, אח"כ ממולדתך טבעיות משפחתו הרע, שהוא יותר שבא אליהם תמיד, וילמד ממעשיהם, אח"כ מבית אביך שזהו קשה מכולם, ושפיר א', כאן אי אתה זוכה לבנים. כי אם נשאר כאן, אע"פ שאברהם הי' צדיק עכ"פ נשאר בבנו טבעיות ההרגל שאצל משפחתו, וטבעיות הארץ ומי יודע אם הי' יכול להתגבר עליהן כמו אברהם, והכל בידי שמים חוץ מי"ש, וזה ג"כ הכוונה לך לך להנאתך ולטובתך שאתה מתהנה ביוצא אלנך, ועוד שאודיע טבעך בעולם פי' איך האדם שיש בו טבעיות והרגל רעות מאוד, יוכל להתגבר על כל ולבא למעלה רמה כא"א ע"ה, עי"ל, כי הי' שנאה לא"א ע"ה על בית אביו שהיו משוקעים בטומאות, יותר משנאתו, על שאר משפחתו כי לא הי' רגיל אצלם כ"כ לראות מעשיהם הרעים כמו בבית אביו, ופחות מזה אנשי ארצו, ע"כ צריך לכתוב להיפך, עי"ל להיפך עדה"כ ואת הנפש אשר עשו בחרן שהי' מגייר וכו', ולא כל הגרים לקח עמו אלא כ"מ שהתנדב עמו, ובל"ס הי' מגייר מארצו יותר ממשפחתו והטעם הפשוט מאמות רובם, וממשפחתו יותר מבית אביו, ועיקר הטעם בזה, כי חכמת האמת שבאדם אינו חשוב בביתו כ"כ א', מחמת ענותנותן של צדיקים ב', מחמת ההרגל, וכמו היורה בקשת עושה רושם בסוף, ורחוק ממנו כן כ' מרחוק ד' נראה לי, וכ' [משלי א] חכמות בחוץ תרנה, וכמו ר"ע ששמו הולך מסוף העולם ועד סופו כי כ"מ שרחוק ממנו כשמן תורק שמו, וא' התרחקות מעכו"ם זהו הקירוב וקרבות להם זהו הריחק, ושפיר א"ל מארצך מקודם: ג, ואברכה מברכיך וגו', מקשים דהול"ל ואאור מקללך כמש"כ בברכה, וי"ל שהקב"ה מצרף מחשבה טובה למעשה לכן מי שרוצה לברכך בל"ס מכיר האמת ויש לו מחשבה טובה לזה, וראוי לברכו אפי' קודם שיברכך, א"כ מחשבה רעה ל"ל עד שיעשה, עי"ל כי ברכת העושר הוא יותר מברכת העני כי העושר מברך באלפים ורבבות לכן אברכו מקודם, וכן קללות העני יותר מן קללות העושר, לכן אאר אח"כ שלא יהא קללתו מקיים, וא"ת הלא אי' ברש"י בפ' תולדת עה"פ אורריך ארור וגו' אבל בלעם א' להיפך כי לצדיקים סופן שלוה וכו', וא"כ הו"ל כאן נמי לסתום בברכה וי"ל כאן מתחיל בברכה ומסיים ג"כ בברכה ונברכו בך: ט, **הלוך ונסוע הנגבה** י"ל פי' ע"ד חז"ל הרוצה שיחכים ידרים, והיינו כל נסיעות שלו הי' ללמד וללמד חכמות התוה"ק ולא מנע אותו שום דבר שבעולם: יא, **הנה נא ידעתי** וגו', אי' בגמ' [ב"ב טז] מכלל דמעיקרא לא הוה ידע ומקשה שם המהרש"א איך עבר ע"מ שא' חז"ל [קידושין מ"א] אסור לאדם לקדש את אשה עד שיראנה ומתרץ בדוחק ע"ש, וי"ל לענ"ד אף שקיים אאע"ה אפי' מילי דרבנן כמש"א ביומא [כח ע"ב] אמנם איסור זה הוא דוקא היכי דאפשר לקדש בעצמו, ובל"ז ליתא להאיסר כלל, כמו שאי' בפסקי הרא"ש רפ"ב דקידושין [וע' במשנה דקידושין מא, ובאה"ע רסי' לה] והנה ק' להבין מש"א אמרי נא אחותי את וגו' וכי עשתה ח"ו כמפקרת, ועוד וכי עבר על מדבר שקר תרחק, ועוד מה שא' למען ייטב לי וגו' וכי פרנסה עושה בשרה ח"ו, וי"ל ידוע שאע"ה הי' ראש החכמים, וא' [יומא שם] אברהם אבינו זקן ויושב בישיבה הי' וכ' כי נביא הוא, ואמרינן בגמ' [נדרים לח] אין הקב"ה משרה שכינתו וכו' וחכם, והנה חז"ל א' שאברהם הי' טפל לשרה בנביאה [מגילה יד סע"א] וא"כ היא היתה חכמת יותר ממנו, ע"כ כ' אמרי נא דייקא כי ירא מענותנותה שלא תאמר כן, אחותי הוא כמש"כ [משלי ז] אמר לחכמה אחתי את כלומר אהבה גדולה לחכמה וכמו רב אחד לקח לו לשמש, גדול הדור, ועי"ז יאמרו הבריות אם השמש גדול כ"כ ק"ו הרב, ואם ידמו בדעתם שאחותי מוש אמרת, עכ"פ למען ייטב לי, למען יטיבו לי לא כ' אלא ייטיב לי היינו שלא ירע לי וגם עי"ז וחיתה נפשי דייקא פי' אם יראו חכמתך עי"כ אוכל לגייר ולהכניס ב"א תחת כנפי השכינה כי זה עיקר חית נפשי לזכות אחרים [וע' זוה"ק ס"פ תזריע], עי"ל כי אאע"ה חקר על הנסיון הזה ויהי רעב בארץ, ונ"ל שעי"כ יכיר פרעה שיש אלקי בעולם אלקי אברהם, שנ' וינגע ד' וגו', וזאת הורגם אברהם כעת שהי' רואה שהיא יפת תואר, והיא מלומדה בנסים, ומסתמא, שע"י הי' הנסיון הזה לאיזה טובה, ע"כ א' אם יהרגוהו מיד לא יהי' מהנסיון הזה שום תועלת, כשא' אשתו אני, ע"כ אמרי נא וגו' וידעתי שאתה מלומד בנסים ולא יגיע אליך שום רעה, למען ייטב כי בזה וחיתה נפשי דייקא אם אשמע ואראה נסים מד' יתב"ו שיבא ע"י נסיון זה, וכ' [בפ' וירא] וגם אמנה אחתי וגו': יד, יט, **ויברכהו ויאמר ברוך** וגו' וק' דהול"ל מן אל עליון, וז"ל המ"ר אל"י הי' מקבל את העוברים ואת השבים, ומשהיו אוכלין ושותין א"ל ברכו, א"ל מה נאמר, א"ל אמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו

וי"ל דאי' בגמ' [זבחים קטו ע"ב] עולה שהקריבו ישראל קודם מתן תורה, טהורין ולא טמאין ומקשה בגמ' שם [דף קטז] ומי הוה טמאין וטהורין קו' מ"ת, ומשני מאותן שלא נעבדה בה עבירה, והיו יודעין זאת מימי נח, המין שלא נעבדה בה עבירה הי' תיבה קולטתן, ומהמין שנעבדה בה עבירה הי' צריך נח לקחת מהן שנים, או מהבאים מעצמן, וכו', ואותן המינים היו יודעין דור המדבר אים מפי אים, וזה שקורה התנא טהורין ולא טמאין, אבל בגמ' זבחים. ובסנהדרין הנ"ל, אינם מקשים כלום ע"מ שכ' בנח, מכל הבהמה הטהורה מנא הוי ידע, כי הכל מודים שלמד תורה, אלא מקשים על איסות שזהו נסתרות מנא הוי ידע, ועוד למנ"מ א"ל הקב"ה מכל הבהמה הטהורה, הלא לדינא לא הי' נוהג אצלו, אם לא ללימד, ועוד דהול"ל מכל בהמה טהורה, ולמה א"כ הטהורה ה' הידוע שמ"מ שלמד נח תורה והי' ידע סימני טהורה, והפיר פי' רש"י ז"ל: ח, יא, והנה עלה זית וגו' ואי' בגמ' [עירובין יח] אמרה יונה לפני הקב"ה וכו' הובא ברש"י ז"ל וע"ש במהרש"א, וי"ל שק' לחז"ל שזה הסיפר נראה למותר, ועכ"פ תיבת טרף למותר, ע"כ דרשו ע"ז כנ"ל, והנה נשאלתי איזהו מוטב, טוב לשמים ורע לבריות, או רע לשמים, וטוב לבריות, ואמרתי, לפי ראות, השני הביב, כי מה שבין אדם למקום ב"ה י"כ מכפר, ולא ע"מ שבין אדם לחבירו [כדאי' ביומא פה] ומלהר"ד אחד שמלבושיו פנים כמו הכתונת וכדומה קרועים, אבל עליהם מלובש בבגד יקר, זה מוטב מאי שמלבושיו פנים טובים אבל עליהם מלובש בגד קרוע ובלוי, ואי' [ברכות ח] גדול הנהנה מיגיעו הייגו שהוא טוב לבריות כמש"כ יגיע כפיך דייקא כי תאכל שלא יהי' באכילתו שום גזל ומרמה אף שאינו טוב לשמים ח"ו כ"כ, יותר מי"ש גדול, ורע לבריות, אמנם לא תשמע כן מגמ' [קידושין דף מ] וע"ל פי' משפטים בפסיק הודיעני נא את דרכיך, ע"כ י"ל ע"ד חז"ל [ב"ב קסה] רובן בגזל, ע"כ בכל מיני מו"מ אין צדיק בארץ וגו', רק כ' [ישעי' א'] אם תאבו ושמעתם טוב הארץ תאכלו פי' שא"א להיות ושמעתם רק אם תעסקו בעבודת האדמה וזהו טוב הארץ וגו' וכ' קהלת ה' מתוקה שנת העובד, בעוה"ז ובעוה"ב העובד דייקא בעבודת האדמה ותולין בזה מצות הרבה לקיים, כידוע, וניצל עי"ז מחמס שעי"ז נחתם גז"ד של מבול וכנ"ל, וזהו גדול הנהנה מיגיעו ממש הייגו עובד האדמה, יותר מי"ש ועוסק במו"מ שא"א לזהר מכמה עבירות וכנ"ל, לכן בעת שיצא נח מן התיבה, הראה לו מן השמים ע"י, היונה, שישראל נמשלו כיונה [ברכות נג שבת מט] שהי' מתענגת באכילתה ובפי' עלה זית, ומזה הבין נח הכוונה מה שיתחיל הוא בעולם החדש, וכאלו אמרה רבש"ע וכו', ע"כ הי' תחילת מעשיהו של נח, ויחל נח איש האדמה וגו' אבל היונה לא היתה ממצלת [וע' במ"ר שה"ש א', עה"פ הנך יפה]: כא, אל לבו, כי נראה ממש"כ ויצא נח ובניו שהי' אוסר ע"ע תה"מ, בדבר שמותר לו שהי' לא מן התיבה וגו', והטעם, שהי' ירא משני דברים, א, שמא יחטאו, ויקולל האדמה עוד כמש"כ באה"כ ארורה האדמה, וכן בקין, ב', אולי יבא המבול, וזה הי' כאבנים על לבו, ע"כ כ' ואמר ד' מיה"ר אל לבו של נח לנחמו על ב' דברים אלה, א', לא אסף לקלל האדמה, ב' ולא אסף להכות וגו', עיי"ל ע"ד הזוה"ק כאן וז"ל בההי שעתא דאתלטייאת ארעא בחובא דאדם אתייהיב רשו לשלטאה עלה הוא חויא בישא דאיהו מחבלא דעלמא וכו' ומצד הסכל שאכילה של האדמה הארורה, פועל באדם נפש רע ר"ל, ולכן במדבר שאכלו המן, לחם מן השמים זכו לגדולות, וכן לע"ל יהי' שינוי לאדמה לטוב שכ' [ישעי' כז] יטפו הרים עסים, וכדומה פסוקים רבים, והי' נח ירא, באם נתקלל האדמה ב"פ עבור אדם וקין, הרשיעו הדורות כ"כ כש"כ עתה, ע"כ ויאמר ד' אל לבו של נח לא אסף וגו' כי יצר וגו' וא"כ אם אקלל עוד את האדמה להזיק את האדם לעבודת האמת כנ"ל, וכי יצר גדול הוא על האדם ג"כ מנעוריו, וא"כ לא יהי' שום צדיק בעולם ח"ו, ע"כ אל תירא כי לא אסף להכות את כל חי דייקא הצדיקים נקראים חיים לא אסף להכותם ע"י ארורת האדמה, כאשר עשיתי לרשעים: ט, ו, שפך דם האדם וגו' ק' למה כ' הטעם כי בצלם וגו' וי"ל, כי ק' איך אפשר שאדם יוכל לשפך דם חבירו, הלא האדם הוא מובחר היצורים. ודי לו שימות בעת הגיע זמנו הקצוב עליו מד' יתש"ו, והלא מד' מצעדי גבר כוננו, והשגחה פרטיות עליו מאד מן השמים, ואי' הסתכל מה למעלה ממך עין רואה וכו' [פ"א פ"ב] ובע"כ צ"ל גם האדם נמסר אל הטבע כשאר בהמות וחיות, וא"כ למה לעמל יולד, אם רואה בעוה"ז מותר האדם מן הבהמה אין ומקרה אחד לכל, ובמה יחזק א"ע לעבודת האמת, ע"כ אה"כ, באמת כי בצלם אלקים וגו' ר"ל שנברא לגדולות ובצלם שיהא בעוה"ז כאיש אלקים כמש"כ אצל מרע"ה איש אלקים, ואצל יעקב ויקרא לו אל, מי קרא ליעקב אל, אלקי ישראל [מגילה יח] וכדומיהם, ואם האדם עושה כך ככוונת הבריאה אז הוא מושל על כל [וע' בעקרים מ"א פ' כא] אבל ואתם דייקא אינכם כן, אלא אתם פרו ורבו שרצו דייקא שאתם כשרצים בעלמא לכן אתרעי שפך דם אדם: יג, את קשתי וגו' אי' בזוה"ק [דף עא ע"ב] נתתי מקדמת דנא, כלומר שאין זה דבר חדש, אלא אותו הקשת הרגיל להיות הוא האות, וי"ל לענ"ד כוונת הקשת דוקא, ע"ד עקרים [מ"ב פ' כט] וז"ל, אמר אב"ן שינ"י, הקשת אדע ממנו ענינים וענינים לא אדע, אבל הגוונים לא אדע ענייגם, וכו' כי כלו כזב ושטות. ע"ש, ר"ל כי הגוונים הנראין בקשת לעיני ב"א, דמה כמו אם השמש עומד על זכוכית מים נראין ג"כ מיני גוונין ובאמת אין שום דבר לבוע בעצמותו, כן אפשר לומר הכוונה ע"מ שא' [חגיגה י"ו] המסתכל בקשת עיניו כהות ר"ל, לכן נתן הקב"ה אות הקשת, לב"א שהמה דימו בדעתם, שדרכם נכונה והכונים המה בעיניהם לכן יקחו מוסר מקשת שדומה בעיני אדם לאמת שיש בו כמה גוונין, ובאמת שקר ראית החושי, בו, כי אין בקשת כלום מגוונין האלה, כן שקר ראית האדם השכלי ההולך בדרך עקש, וזה שא' שע"י הסתכלות הקשת וילמד ששקר ראית החושי, עי"ז ידע שעיניו השכלי ג"כ כהות, וישוב לד' יתש"ו, וזהו שא' דהע"ה [תה' קיט] העבר עיני מראות שוא פי' מה שאני מדמה בדעתי שזה הדרך אמת, אבל הוא שוא ושקר, אבל מה שידע שהוא שוא בל"ס הי' נשמר וכן במה שאני הולך בדרכיך יהי' באמת, והיינו, שלא ניגע לצדיק ח"ו, וזהו את קשתי וגו' להכיר האמת: י, ח, הוא החל להיות גבור בארץ, ר"ל שיש ג' מיני גבורות, א, גבורות הצדיקים כמש"א איזהו גבור הכובש את יצרו, ב', גבורות הטבעי, ג' גבורות רשעים להיפך מגבורות הצדיקים, וכמו שהצדיק א"א להתגבר לכבוש היצה"ר בפ"א, אלא מעט מעט, כן הרשעים יורדין מעט מעט עד לשאול וכמו' שא' כך הוא דרכי יצה"ר היום א"ל כך וכו' וזהו הוא החל דייקא להיות גבור בארץ דייקא למשוך א"א לכל מיני ארציות שהי' מכחים בהשארות הנפש ואו' לית דין ולית דיין, ואח"כ, הוא הי' גבור לציד ולהרוג נפשות ב"א אשר היו לפני ד', וכ' אצל אברהם אשר התהלכתי לפניו: וירד ה', פי' כי כל חט נתגדל ע"פ ג', לפי הפועל, והפעולה, והנפעל, גם יתגדלו בשמים מאוד העבירות שעוברין ב"א מלמטה, והו כמו הנייר שמציירין בו מדינה [לאנדקארטע] שכל נקודה הורה לעיר גדול, והורה הכ' כאן שבכוב קטנו יכל לידון בפעולה של מטה, ולא על מה שגרמו למעלה: ז, הבה נרדה וגו' מה שא' בלשון רבים, וגם שמדקדקים מקשים דהול"ל ונבלבל, ולא ונבלה, אמנם ק' למה כ' קללה אחת ב"פ, דכיון שא' ונבלה שם

שפתם

האלקים התהלך נח ע' רש"י על זה, אמנם אי' במ"ר משלים ע"ז הכל לגנאי, ויש לפרש הענין המשל שמבואר במ"ר כמלך שיש לו שני בנים א' גדול וא' קטן לגדול א"ל הלוך לפני ולקטן א"ל הלוך עמי. והענין שיש צדיקים הגדולים שמקיימים שויתי ד' לנגדי תמיד דייקא אפי' בעת מו"מ, או עניני הגוף, ויש קטן מזה שאם בא למו"מ וכדומה לא זכרו כ"כ באותו שעה בקדושת אלקית ופי' התהלך לפני כלומר תוכל הלך בעניני עולם כי מקיים אתה שויתי וגו' אבל נח הי' צריך להיות דבוק בלימוד התו' ומצות, והיינו נמי שאברהם הי' זוכה ומזכה, ולא נח, וזה אינו גנאי, כי זה בעצמו ראי' שהי' דורו של נח כ"כ רעים ולא הי' אפשר לזכות אחרים, וראי' ממש"כ ויוסף הי' במצרים להודיע שבחו וכו' וגם יוסף לא הי' מגייר שום איש ממצרים; ונ"ל שדעת ר"י שעכ"פ נראה מזה הכ' שהי' פחות במעלה מאאע"ה וגם כ' כי אתך ראיתי צדיק לפני בדור הזה דייקא, וא"ת ומכ"מ מזה, י"ל מלבד להבין פי' הפסוקים יהי' קשה למה לא ירד נח ושם ובניו מיד למצרים והי' נתינות התוה"ק כמה דורות קודם [ועי' נדרים לב בקש הקב"ה להוציא כהונה משם וכו' ועי"ל בפי' לך לך] ע"כ מתרצים ר"י א' שהיסוד לא הי' חזק כ"כ לעניני ברית וזכות רק אברהם אע"ה ובניו היו היסוד, ור"ל א' שנח הי' גדול מאוד רק שאין דורו הי' ראוי לכך: **אלה תולדות נח וגו'**, ק"ל למה פי' כאן ג"פ נח [ע' בבעה"ט] וי"ל שהצלחות עוה"ז המה בג"ד עשירות חיים, בנים צדיקים וזה י"ל מה שצוי לומר בכל ע"ש עשרתם שעי"כ תזכו לעשירות, שנ' עשר תעשר, ערבתם בזכות קיום שבת תזכו לחיים, הדליקו וכו' כל מי שנזהר בנר מצוה זוכה לבנים ת"ח [שבת כג] אמנם חז"ל א' בני חיי מזוני במזלא תלי' לכן אה"כ מקודם ונח מצא חן וזהו ענינו מזל ומפרש מיד רג' אלה מצא מזל, א', ע' רש"י עה"פ ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד וגו', דלכן ילד לה' מאות שנה שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי לעונש, ע"ש, וזהו אלה תולדת דייקא, כי תיבת נח למפרע חן, והיינו שמצא חן שתולדתיו יהיו קימים, ב', נח איש צדיק שמצא חן לחיים ארוכים שנ' ויאמר ד' לנח בא אתה וגו' כי אתך ראיתי צדיק לפני וגו', ג' כי חז"ל א' [סוטה יד] הדבק במידותיו, מה הוא בעל גמ"ח וכו' וכדאי' בתד"א [פ' טז] שנח עשה גמ"ח בכל דורותיו ע"ש, וזה שא' את אלקים וגו' פי' שמצא חן לעסוק בגמ"ח מידת אלקים, להזין רבים, והיינו מזונא, עי"ל ע"ד עקדי' [פ"א פ"ג] הסתכל בג"ד וכו' וזה שמפרש הכ' למה מצא חן, כי אלה תולדת נח ר"ל שתמיד הסתכל מאיזה תולדה בא והיינו מטיפה סרוחה, ב' נח איש וגו' תמים. פי' בלי חסרון ר"ל מחמת שזכר לאן הוא הולך הי' בו מידת הסתפקות ולעולם לא הי' חסר בו כלום, ג' שקיים את האלקים התהלך נח. ר"ל שזכר תמיד לפני מי אתה עתיד ליתן דין וחשבון לפני אלקים ממה"מ הקב"ה: **אלה תולדות נח** פי' רש"י למדך שעיקר תולדותיהם ש"צ מעש"ט, וק' הלא כי בכו בכו להולך [ירמי' כב] ודרשו חז"ל [ב"ב קיו] בלא בנים, וע' רש"י [בפ' לך לך] עה"פ ואנכי הולך ערירי, וא', מי שהניח בנים נקרא מיתתו שכיבה, וכו'. וי"ל ע"ד חז"ל איזהו ע"ה כל שלא מגדל את בניו לתורה, וא"כ אם הכ' או' נח איש צדיק בזה מעיד הכ' ג"כ שבניו היו ת"ח ובעלי מעש"ט, כי עיקר תולדת ש"צ כו' שיכולין לומר שהמה תולדת ש"צ באבות המה צדיקים כ"ז הוא דוקא אם תולדותיהם צדיקים, ולא כאלה שיש להם בנים ומשחיתים זרע מרעים ח"ו: יא, **ותשחת הארץ** לפני אלקים פי' הזוה"ק, מתחילה עשו בסתר שהיו גלוי רק לפני אלקים, וא"כ כתיב ותמלא הארץ חמס פי' באיתגליא, ולענ"ד י"ל ע"ד הכ' **בראשית ברא אלקים** את השמים ואת הארץ פי' שראשית כוונת הבריאה הי' ששני עולמות יהיו כאחת, שמים יהי' כארץ, וארץ כשמים, היינו מי שיכין בע"ש יאכל בשבת, היום לעשותם ומחר לקבל שכר, נמצא ששני עולמות יחדיו נצמדים, אבל כאן נאמר ותשחת הארץ דייקא לפני אלקים פי' מה שברא לפנים את הארץ בכוונה להיות מושך כ"א ע"ע קדושות עליונות לארץ, נשחת. כי ותמלא וגו', והפשוט הוא, ותשחת הארץ לפני אלקים ידעו את רבונם ומתכוונים למרוד: יג, **קץ כל בשר** פי' עדה"כ ונתתי לכם לב בשר לזה בא קץ, ופי' בא לפני לדברים מה שבין אדם למקום ב"ה, גם כי מלאה וגו' לפניהם דייקא למה שבין אדם לחבירו, **והנה** מקשים על סתירת רש"י ז"ל כאן כ' כ"מ שאתה מוצא זנות וכו' ומיד פי' כי מלאה הארץ חמס לא נחתם גז"ד אלא על הגזל, וי"ל שהיו חומסין נשים, אמנם י"ל ע"ד המ"ר כאן וז"ל איזהו חמס כל שאין בו שוה פרוטה, וגזל ששוה פרוטה, וידוע מש"א חז"ל כיון שעבר אדם ושנה בו נעשה לו כהיתר והיינו כדבר שאין שוה כלום, וזהו קץ וכו' ועיקר גז"ד נחתם שכז"מ שחשבו שזהו כדבר עבירה לא הי' גז"ד כי אפשר שישובו עוד, אבל כי מלאה חמס דייקא ר"ל כהיתר גמור כדבר שאין שוה כלום, וע' במ"ר שבתיבת חמס מוכלל ג"ע ש"ד ע"ז, ומה שפי' רש"י גזל, היינו כעין חמס וכנ"ל: יד, **וכפרת אתה וגו'** י"ל מלשון וכפר הכהן בכפר מלשון אם כפר יושת עליו ופי' מבית מקום מושבו וא"ב, ומחוץ מקום הברואים שהלכו לתיבה עמו כי ק"כ שנה עסק בתיבה וכל השנים האלה ירבה בתפילה ובצדקה: ובפשיטות י"ל הטעם עדה"כ ויקחו אבן וישימו תחתיו [בשלח] וא' [תענית יא] הואיל וישראל שרוין בצער, וכ' עמו אנכי בצרה אבל הילד מרע"ה לא הי' שייך בזה ע"כ קמר מבפנים, גם משפי' רש"י ז"ל שלא יריח אותו צדיק תיבת אותו היינו ילד, והי' סכנה לו לריח הזוא, משא"כ נח איש זקן: ז, א, **כי אתך ראיתי** צדיק וגו' וכ' רש"י ז"ל מכאן שאו' מקצת שבחו ש"א בפניו, אי' בגמ' [ב"ב דף טז] גדול משנ' באיוב מאברהם דאלו באברהם כתיב כי עתה ידעתי כי ירא אלקים אתה ובאיוב כ' איש תם וישר י"א וסר מרע. ומקשה שם המהרש"א דלמא שאני אברהם שהי' בפניו, וי"ל לענ"ד, כי זה לא ק' למה לא א' חז"ל גדול משנ' בנח, ממש"כ באיוב ובאברהם, כי בנח כ' צדיק וזהו גדול מי"א, ז"א, דאי' בפ"א [פ"ג] רשב"כ ירא חטא, וזה באמת המעלה היותר גדול כי חטא הוא שוגג כדאי' ביומא [דף לו] וכ' שגיאות מי יבין, וכ' כי אדם אין צדיק בארץ וגו' ולא יחטא דייקא, אבל ק' הלא כ' [בפ' תולדת] עקב אשר שמע אברהם בקלי וגו', ובל"ש הי' גדול מנח ומאיוב, לכן י"ל מש"א מקצת שבחו או' בפניו היינו שבזה המקצת מוכלל הרבה כמו מעט כמות ורוב איכות, והיינו מש"כ באברהם ירא אלקים בזה מוכלל הכל, וכמש"כ [בפ' עקב] ועתה ישראל וגו' כ"א ליראה, עד שיפרט לך הכ' כדרך שפרט לך באיוב ירא אלקים וסור מרע דייקא, ועדין לית בזה ועשה טוב [ועי' באגדות ריב"א על הגדת הפסח. על ובמורא גדול זו גילוי שכינה] וכן בנח כ' צדיק לפני דייקא ולא לפני הבריות, בדור הזה דייקא, ובפרט למ"ד [שם בב"ב] באיוב כ' י"א וסור מרע היינו יראה מחמת עונש וזהו וסור מרע, אבל באברהם כ' שם היינו יראה מתוך אהבה, ובזה מוכלל קיום כל התוה"ק, ובזה מתורץ קו' אחרת, באם דעתם חז"ל לומר שאיוב הי' גדול מאברהם, הול"ל איוב הי' גדול מאברהם שנ' וכו' ומדא' גדול מש"כ דייקא היינו באיוב כ' רוב הכמות ומעט איכות ובאברהם כ' מעט הכמות ורוב איכות: ב, **מכל הבהמה הטהורה וגו'** פי' רש"י למדנו שלמד נח תורה, וכ' הרא"ם לא ידעתי למה הניח רש"י הגמ' ותפס ד"א. ע"ש אות ז', וז"ל הגמ' [סנ' דף קח] איסות לבהמה מי א"ל, ארשב"כ מאותן שלא נעבדו בהן עבירה; מנא ידע, א"ר"ח שהעבירו לפני תיבה כל שהתיבה קולטתו בידוע שלא נעבדה בהם עבירה, ר"א או' מאותן הבאים מאיליהן, וא"כ י"ל שלא למד תורה

וי"ל

כי עפר אתה ע' ש"פ קרח]: כד, ויגרש את האדם פי' מהמעלה הקודש, ואעפ"כ וישכן וגו' שיוכל לבא לג"ע באחת משני דרכים אלה, שיש ב"א שנולדים בנשמה קדושה ובמדות טובות והולכים מעלה מעלה, וזה שא' את הכרובים וא' חז"ל [חגיגה יג] מאי כרוב כרביא שכן בבבל קורין לינוקא רביא, והיינו מי שהוא בלא חטא כתינוק, וכמו בן שנה שאול במלכו [שמואל א' י"ג] ע"ש רש"י, ויש שנולדים במדות רעות, ולזה צריך להיות בידו תמיד את להט החרב המתהפכת הן על עצמו כמשא' עפ"ש זאת התו' אדם כי ימות באוהל אין התו' מתקיים וכו' וכן על אחרים, כמו פלטי בן ליש שנעץ חרב בינו לבין אשתו, וכחזקי' המלך שנעץ חרב בביה"מ וכו' ולמה דוקא חרב שהוא אותיות חרב, וזהו המתהפכת פעם לעצמו פעם לאחרים, וכ"ז לשמור את דרך ע"ה זו התוה"ק שנ' עץ חיים הוא וגו' וכ' יעלזו חסידים וגו' וחרב פיפיות בידם [תי' קמט] פי' כנזכר: ד, ה, ויאמר קין אל הבל אחיו, פי' אם הי' שנאת קין בגלוי הי' הבל נשמר ממנו, אבל א"ל תמיד אחי באהבה ע"כ יכול לו ויהרגהו, ומה שהכ' מאריך לספר שהיו בשדה, י"ל שהכ' מפרש הסיבה לזה, [עי' במ"ר] ועי' בתרגום יב"ע, שהי' קין אפיקורס והי' מכחיש בהשארות הנפש וא"י בזוה"ק הטעם שהקריב פשתן כי אותיות קרבן קוף ריש בית נון קין שהי' מש"א הקריב מסופו תיבות של קרבן פשתן והבל שהי' משטרא עלאי הקריב קרבן מר"ת, וע"ל ר"פ ויקרא איך שצריך אדם לקדש ד' יסודות ארמ"ע ואז בטוח שיעמוד בד' יסודותיו לתחה"מ, ויציצו מעיר כעשב הארץ, וזה שנ' והבל הביא גם הוא דייקא פי' שקידש ד' יסודות ארמ"ע בקרבן, והראה לקין עשב השדה שכך יציצו ב"א, והי' קין מסית את הבל כדרך האפיקורסים, וזהו ויאמר קין אל הבל אחיו פי' להיות אחיו בשיטתו, אבל הבל הכיחו על פניו, עד ויהרגהו, [עי' אכין העדות לדרוש ב']: טו, ויצא קין מלפני ד' וק' איך אפשר והלא מלא כל הארץ כבודו, וי"ל פי' מלפני ד' דייקא שהפסיק ממנו מיה"ר: ו, ו, וינחם י"י וגו' מ"ר [סוף פ' כז] גוי שאל את ריב"ק אתם או' שהקב"ה רואה את הנולד והא כתיב ויתעצב אל לבו, א"ל נולד לך בן א' הן, ומה עשית, א"ל שמחתי, מת לך בן, הן, ומה עשית, הייתי עצב, ולמה שמחת עמו בעת שנולד והלא ידעת שימות וכו', וק' למה לא א"ל האיך אתה שומח לעתים והלא ידעת סופך, ועוד ק' ומה יעשה האדם שהשכרה לא יגונה, וא' ע"כ אתה חי וכו', אבל הקב"ה למה ברא את האדם הלא יודע סופו, וי"ל פי' הכ' וינחם ד', כמש"כ [פ' כי תשא] וינחם ד' על הרעה, והטעם, כי עשה את האדם בארץ דייקא בעולם השפל והבל ומלא תאות וטעם ב', ע"ד הכ' [מלכים א' י"ח] ואתה הסבת את לבם אחרנית וכ' [מיכה ד'] ואשר הרעתי, והיינו שברא היצה"ר וזהו ויתעצב שהקב"ה מעציב את לבו של אדם אשר ברא היצה"ר, אמנם יש להבין זאת, וכן מש"א [ברכות לב] שא' מרע"ה רבש"ע אתה גרמת להם וכו' ע"ש, ע"פ משל, אב א' לבנו אני הולך למרחקים ותהא כעזב ממני שנה תמימה, ואני נותן לך אלף זוז, ותלמנם באכילה ושתי' ותתנהג כד"ת כראוי לבן חכם כמוך, והליצים שמעו שיש לזה מעות הרבה חברו עליו ונתפתה להם וילך אחר ההבל ומינו לשוק, עד שאבד מעותיו ובא לחרפה ובזיזה ולידי חולי וכמעט שלא הי' תרופה למכתו, א"כ אף שי"ל שהאב גרם לרעתו, כ"א לא הי' לו מעות הרבה הי' נצריך לבריות, ובע"כ הי' צריך להיטיב דרכו, וגם לא היו הפוחזים מתקנאים בו, אבל האב היודע את בנו שהוא חכם, וחושב שבל"ם ייטיב דרכו, הדין עם האב, כן ברא הקב"ה את האדם בכלים יקרים המסולאים בפז לענייני הנפש המשכלת לקנות לו כ"ע עוה"ב שיפה שעה אחת של קורות רוח בעוה"ב וכו', באותן הכלים נופל למדריגה התחתון, ולפי מעלת האדם

כן ירידתו ע"כ י"ל מה ששאל ריב"ק מת לך בן פי' שעשה מעשה רשעת גדול אח"כ שאל האיך אתה משמיח בבן הנולד דלמא יהא רוצח וגזלן וכדומה שמיתתו בידי אדם ידוע, וטוב שלא בא לעולם כי יהי' לו חרפות ובושת בעוה"ז ובעוה"ב ממנו, ואתה חייב ברעתו, א"ל בשעת חדוותא חדוותא, כלומר כוונתי הי' לטובה, ושפיר הש"כ אמחה את האדם כיון שאין רפואה למכתו, כי ניחמתי מה שעשיתם כלומר שעשיתם הי' לטובה ושפיר הש"כ אמחה את האדם כיון שאין רפואה למכתו, כי ניחמתי כי עשיתם כלומר שעשיתם הי' רק לטובה וכאב הנ"ל לכן בל"ם יש נחמה ע"ז, ולא יתרעמו עלי ב"א כלום, אבל על מעשיהם אין נחמה: ונח שהי' נח במדותיו ובמעש"ט בפני הבריות, ע"כ מצא חן וגו' כמש"א כל שרוח הבריות נוחין הימנו וגו':

פ' נח אלה תולדות נח וגו' וא' חז"ל [סנ' קח] אר"י בדורותיו ולא בדורות אחרים, ר"ל א' כש"כ בדורות אחרים, ק"ל הלא אי' במשנה [פ"א פ"א משנה ו] והוי דן את כל אדם לכף זכות וז"ל הרמב"ם שם, אם יהי' אדם נודע שהוא צדיק וכו' ואין אדם יוכל להכריעו [פעולותיו] לטוב. אלא בדוחק גדול, ואפשר רחוק הוא, ראוי שתקח אותו שהוא טוב וכו' ואין מותר לך לחשדו וכו' וא"כ איך ר"י דורש לגנאי, אם יש צד לדרוש לשבח כר"ל, וי"ל, ע"ד חז"ל [כתובות ע"ז] שאשב"י לריב"ל, ראית קשת מימיך, א"ל אין, א"ל א"כ אין אתה בר לואי, כלומר אין אתה ראוי לגדולה כזאת, וכאן כ' את קשתי נתתי בענן והי' המבול, ועי"ז מצא ר"י לדרוש מתיבת בדורותיו, שנראה כמיותר, לדרוש כן, וז"א כי בשלמא רשב"י שאל על הקשת שהבר נשבע הקב"ה שלא יבא המבול, וא"כ זהו דבר קטן שלא יראה הקשת, אבל על דור המבול לא הי' יכול שום צדיק להגן, [ואגב י"ל ע"מ שמקשים על סגנו' הנ"ל איך אמר ריב"ל שקר, הלא בעוה"ב ל"ל לשקר מחזות ענוה, ע"ש בגמ', וראיתי מתרצים שיש ב' מיני קשת, א', הוא האות שראוים למבול, ב', הוא ע"ל הטבעי כידוע, וריב"ל השיב שראה הקשת הטבעי, ולענ"ד י"ל, שקשה עוד, למה הי' רשב"י מנסה את ריב"ל דוקא בקשת, ולא שאלו אם הי' איזה צער בימיו כדאשכחן ברבינו הק' שלא הי' שום צער בימיו, ע"כ י"ל שאין זו קשת אלא קשת כלומר כ"ד קשה ורעה, כי הצדיק צריך להגן ע"כ רעה וצרה שלא תבא, וכמו שנ' [פ' משעי] כי בעיר מקלטו ישב עד מות הכה"ג והדבר ידוע, וריב"ל השיב הן, כלומר כי מעט רעות, ישב לו לגדול, ומש"א שם, דלא הוי מידי, פי' מהרעות אשר יקשבו לב"א לרעה, עי"ל ע"ד הכ' [שמואל ב' א'] ללמד ב"י קשת וגו' כתיב ג"כ קשת בקמץ וי"ל פירשו ע"ד הכ' [יתרו] את הדבר הקשה יביאון אלי וכן כ' [שפטים] כי יפלא ממך דבר וגו' וידוע שדאל המלך ע"ה הי' גדול הדור, כמש"כ [שמואל א' ט'] ואין איש מב"י טוב ממנו ואין טוב אלא תורה שנ' כי לקח טוב וגו' [גם פירשו משכ' משכמו ומעלה גבה וגו' היינו חלקו הראש הי' גבוה בחכמה מכל העם] ולא הי' צריך לת"ח ליגע כ"כ, כי כ"ד הקשה היו מביאין אליו, ע"כ א' דהע"ה בהספידו ללמד ב"י קשת פי' שצריכים מעתה, ליגע בעצמם ללמד כ"ד קשה, כי אל מי מקדושים תפנה, ואיזה קשות, הנה כתובה על ספר הישר זהו התוה"ק, ונקט שבט יהודה שהמה היו גדולי התורה, וכן שאל רשב"י את ריב"ל, הי' בימיך דברים קשים בתוה"ק שא"א הי' לתרץ וכו'] ואפי' הפסוקים שהמה סייעתה לדעת ר"י כמו ויבא נח וגו' מפני מי המבול פי' רש"י שהי' מקטני אמנה, י"ל פירשו שהי' מתפלל שיעכוב המבול עד רגע אחרונה, או יאמר, כמו שמואל הקטן שהי' הקטן אצל עצמו מכל בני דורו, כן לא האמין נח בעצמו שיהא ניצל, או לא האמין שיהא המבול, מחמת של' יתש"ו מוכתר בי"ג מכילין דרחמי, ומש"כ את

והלא כתיב איפה ואין זו קינה ועוד ק' הלא אין דומה זל"ז כי לאה"כ נשאר כל עוה"ז, אמנם כמו איש גדול ערך ומפונק ונגיד שע"י מעשיו הרעים בא להיות איש כופרי עובד אדמה אבל זוכר תמיד ימים ראשונים ולימים נתארח אצלו איש מיודעו מימים ימימה והי' מקונן עליו **איפה** כלומר הלוא ידיע לך איך נהפכת לאיש כופרי, ועכ"פ הי' לו עדין רכוש מעט ואח"כ הרבה במעשים רעים עד שהלך קרוע ובלוי ושכח כל הראשונות אז היו מקוננים עליו איכה, כך הקב"ה א' **איפה** כלומר הלא ידעת איך נהפכת למעשה בהמה, וככ"ל וכו', וכאשר"ז נתגשם האדם היטיב, ואירא לצאת לקראתך כי אין לי לבוש יקר לכבדך, ויאמר מי הגיד לך וגו' ואי' במ"ר משל לזה לאשה שהלכה אצל אשת חבר א"ל מה בעלך עושה עמך א"ל כ"ט, חוץ מחביות א' לוה עלי שלא לנגוע כי יש בו נחשים, א"ל שם יש אוצרו ומבקש לישא אחרת וליתן לה, השיטה ידה לתוכו והי' מנשכין אותה, כיון שבא בעלה שמע קולה אמרה אי בודאי נגע באותו חביות, וק' למה צריך המ' למשל ובהנ"ל ניחא, שזה הי' מתם מאמר הנחש שיש בליוה זו אוצר גדול וכנ"ל וכמו שלא הי' לאשה הנ"ל תרופה למכתה, כן הי' להחטא הזה, עד ביאת הגואל בב"א, וי"ל פי' מי הגיד לך הלא היצה"ר המן העץ אשר צויתיך ודברי הרב ודברי תלמיד דברי מי שומעין, ארור אתה וגו' כלומר בראתיך להזיק את ב"א ויותר ארור אתה מכל המזיקין וכנ"ל אמנם על גחונך תלך פי' מלשון גאון וא"ל, כלומר שלא תהא לך כח בגניפה כמו שעשה לחוה, אלא באמירה ומחשבה שעכ"פ נשאר הבחירה לב"א, ומש"כ ועפר תאכל א' חז"ל כ"מ שתאכל יהי' לה טעם עפר, י"ל הכוונה דאי' בערכין [טו ע"ב] וכולן בלה"ר וכו' [קהלת י'] ואין יתרון לבעל הלשון והיינו שלא יהא לו כח להזיק לכל העולם כולו אלא בדבר שאין לו שום טעם, ואיבה אשית וגו' כי יזכרו שאתה היצה"ר ואתה השטן ואתה המה"מ, הוא ישופך פי' נשוך עי' רש"י, ראש פי' בהתחלת קבלת התורה שדור המדבר היו הגדולים בעולם, ואתה תשופנו עקב זה בעקבותא דמשיחא חוצפה יסגא וכו' כדאי' בסוף מס' סוטה, אל האשה אמר וגו' היינו מכנג"מ, כי היא א' לעבור מצות ד' ואח"כ להתגבר על הטבע לשבור התאוה וכנ"ל, כן יהי' אצלה שינוי הטבע כל מיני צרות מבעלה לצער הריון לצער לידה, לצער גידל בנים וכדומה, ואעפ"כ ואל אישך תשוקתך וכמו שהתאות מושלים בך וכנ"ל כן והוא ימשל בך, [וכן אמר דהע"ה [שמואל ב' א'] נפלאת אהבתך לי כלומר אהבתך לי הי' פלא כי הי' דומה אהבתך לי מאהבת נשים, שיש אצלם תרתי דסתרי וכנ"ל וכן הי' לך יסורין מאביך בשביל אהבתך לי, וכ' ויחר אף שאול ביהונתן וגו' ויטל שאול את החנית וגו' [שמואל א' כ'] וכן י"ל על כל צדיק שהמה מקיימים ואהבת לרעך כמוך שזהו כלל גדול בתו' וכ' ומפני הרעה נאסף הצדיק [ישעי' נז], ולאדם אמר וגו' מעתה, האדמה ארורה אצלך תמיד כי מן העת שנתגבר תאות עוה"ז אין אדם מת וחצי תאותו בידו, ואוהב כסף לא ישבע כסף, ואפי' שמצמיח האדמה כ"ע הכל הוא למעט, ואם נהנה אדם מעשרו אין רעה כ"כ, אבל וקוץ וגו' כלומר שיהי' ב"א שימי חייהם יהי' בעיניהם כקוץ, ואכלת וגו' אלו ב"א שלא יהנו מעשרם, ומאכלם חרצנים וכל עשב, עוד יותר מזה, בזעת וגו' מי שאין לו כלום וצריך לעבוד בזעת אפו ועל פת לחם יפשע גבר, ומה שמכפיל עפר אתה וגו' והלא כבר כ' עד שובך וגו' י"ל ע"ד עקבי' [פ"א פ"ג] הסתכל בג"ד וכו' וכאן אמ"ל נקיים ולפני מי אתה עתיד ליתן דין כי עדין לא נצטוה על התוה"ק ע"כ א' כי, פי' אלא בזה יהי' לך רפואה שלא תשוב אל האדמה כבהמה, אם תמיד תסתכל עפר עתה היינו מאין באת, ואל עפר תשוב פי' ולאן אתה הולך: עי"ל פי' עה"פ ותרא האשה וגו' דאי' במ"ר וז"ל ריב"ז אומ' ג"ד נ' באותו אילן, טוב למאכל, יפה לעינים, ונחמד להשכיל, וג' בפסוק אחד ותרא האשה כי טוב העץ למאכל מכאן שהוא טוב וכו' וק' מה מחדש המ' וי"ל שראתה בעץ הדעת ג"ד שהי' לה לתועלת כי כמו שנתרבה תאות הערב לאכל הפרי מחמת ג"ד, א' אם הוא מתוק וערב, ב' מחמת יופיו, ג' אם הוא אדם ממדינה רחוקה ומעין בה לידע מהותה איך דר ג' שנים באילן כמו אתרוג, וכדומה שנראה בחכמה יתירה מה' יתש"ו, כן ג' אלה לתועלת אשה ע"י אכילת עץ הדעת, א' שיהא איש אוהב את אשתו מחמת תאות ערב ממשגל ויצה"ר, ב' מחמת יופי' [ע' מגילה טו ובתוס' שם ובס' גל נעול שם] ג', בפרט אם היא חכמת, ובז"ג אלה מוסיף אהבה איש לאשתו, ועיקר בזה שחוה היתה בל"ם ירא' את ה' ית' ולא דברה על עניני הגוף לחוד, רק הראה לו מה שיהי' גורם אכילה זו, לעבודת האמת, א' שיערב לו לעשות המצות כמו שאנו מתפללין והערב נא ד' אלקינו וגו', ב' איך יהי' מקיים זה אלי ואנוהו והדרש ידוע ליפות המצות, ג' שעי"ז יוסיף דעת ויוסיף חכמה להתגבר על יצה"ר, עי"ל ע"ד חז"ל [מ"ק יח ע"ב] מה"ת ומן הנביאים ומן הכתובים מה' אשה לאיש מה"ת דכתיב ויען לבן ובתואל ומה' יצא הדבר ומנביאים שנ' ואביו ואמו לא ידעו וגו' [שופטים יד] ומה"כ ומד' אשה משכלת [משלי יט] וק' למה צריך ג' ראיות וי"ל שר"ל אשרי לאיש שיברך באשה אשר יש לה ג' מעלות ומשני' בתנ"ך [ועי' שיבע שמחות דרוש ב'] א', כרבקה שנ' ויבאה יצחק האהלה שרה אמו ע"ם רש"י שהיתה צדקת, ויוכל לסמוך עלי', ב' לבנים כי שמשון רצה בנים יפות, ג' שמצילין בעליהן ללמוד תו' כמש"א הני נשי במאי זכו וכו' וזהו ומד' אשה משכלת שזהו עיקר השכל, וכן ראתה חוה שטוב העץ למאכל דייקא ולא כ' לאוכל אלא שעי"ז יהי' לה שכר כי צריכה להתגבר על היצה"ר להאכיל את בעלה בכשרות תמיד, וזה שהשיב אדם להקב"ה, האשה אשר נתת עמדי וגו' ויש לה כוונות ואני לא ידעתי, אם זהו הפרי מעץ הדעת, וכמו עינים רואים למרחוק כן הפרי זה ראוי לשתלו להיות הרבה, וכן האשה לבנים וכו' וכנ"ל ע"כ מפרש המ' שאמרו לו כל ג' אלה לעניני היראה שתצמיח מזה: ט, **איפה**, מה שלא קרא שמם, אדם, כמו למרע"ה ולשמואל וכדומה, י"ל ע"פ משל אחד הי' לו אוצר בביתו שהי' נשמר מגנבים כי הי' סגור ומסוגרת, חוץ מזה, אם הי' הגנב משבר כל הפתחים ונכנס, לא הי' יכול לצאת כי הדלת סגר בעצמו בחזקת גדול, וכן הי' בגנב אחד, וקרא לו הבעה"ב **איפה**, כלומר שוב אין לך שום טענה לפטור, ומש' ויתחבא וגו' הוא"ז מחמת עבירה גוררת עבירה, והי' כמכחיש במציאות ד' יתש"ו וכ' אם יסתר איש במסתרים וגו' ולא הי' מבין שאלת ד' לכן א' את קלך שמעתי וגו' ומה שא' ואירא והנ"ל ואיבוש כי עירם אנכי והבנתי זאת במאמר הפייטן [שבת ד' אחר פסח] כי גנב ושקר, מל"הד"ד לאחד הי' צפור שהי' מלמדו אם קראו, משיב הצפור, כאן אני, פ"א גנבו גנב ונתנו בכיסו, ובצאתו פגע בו הבעה"ב, מיד קרא את הצפור, וענה לו מתוך כיסו של הגנב כאן אני, כן גנב היצה"ר את האדם וכאלו יושב בחיקו, והי' מחבאו, וקראו הקב"ה איכה, כלומר שובה אלי, והוא לא הבין וא' את קולך וגו' ובל"ם אתה רואה שחסר שם הפרי ותחשד אותי לגנב ע"כ ואירא, והייתי בא בעצמי לתרץ וכאלו א' ואחבא, כי ערם אנכי, ויען לו ד', הלא הגניבה קורא אני מכיסך כי מי הגיד לך וגו': יב, **האשה** וגו' אף שהקב"ה צוהו וגזר עלי' מיתה אם יעבור, אבל א' כיון שהאשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי וגו' א"כ היא עוברת ע"ד, ואין אשה רעה גדולה מזו וכ' [קהלת ז] ומוצא אני מר ממות את האשה, ע"כ ואכל שדיני מיתה ולא להיות אצל אשה רעה שהיא מר ממות: יג, **ואיבה** ר"ת איכה ישבה בדד העיר [שלה"ק]: [יט,

כי

המובחר, בהיות אדם לבדו פי' בלא קיום המין ולהיות זוכה ומזכה שעי"ז יזכה לגדולות כמש"כ באאע"ה [פ' וירא], כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו וגו' ואפי' שעי"י האשה ירבה תלאותיו ורחיים בצוארו הן לעזר פרנסת א"ב וכן לעזר גידול בנים וכדומיהן הכל כנגדו, אבל אם זכה כ"ז הוא לטובתו ולעזר, והיינו דא' עזר יהי' לו כ"מ שכנגדו, וא"ל, אלא שמושב למלאות תאותו וכנ"ל ומושב שזה יהי' לו לעזר גופו, ל"כ אלא הכל הוא כנגדו [וע"פ זה י"ל דא' חז"ל, ב"מ לז, גברא דנפי קטלי לית דין ולית דיין ע"ש, וזהו זכה עזר כלומר זה שמושל באשתו שיהא היא לו לעזר זוכה בדין אבל אם האשה מושלת עליו והיא כנגדו שוב לא זכה בדין כי גברא דנפי קטלי וכו'] עי"ל דא' חז"ל [ב"מ פ' הזהב] לעולם יהי' אדם זהיר בתבואה בתוך ביתו שאין מריבה וכו' שנ' [תי' קמז] השם גבולך שלום וגו' גם א' [שם דף נט] לוה מקיים בי' בתלוה תומת ישרים תנחם פי' הש"י אם לא הי' ישר, לא הי' מעשרין אותו מן השמים וזה שא' זכה פי' שהוא עושר אז אפי' שהיא כנגדו נעשית לו עזר אבל אם הוא עני ולא זכה אז אפי' אם היא צדקת ועזר היא ג"כ כנגדו כי כ"מ שיש עניות יש מחלוקת: כא, **ויפל ה' אלקים** תרדמה וגו' ק' איך הקנה הקב"ה קנין גדול כזה בשעה שישן, ולמה לוקח מן הצלע, [עי' בנ"ר] וי"ל דאי' ברמב"ם ה"ד פ"ה ה' יא, וז"ל דרך בעלי דעה שיקבע לו מלאכה המפרנסת אותו, תחילה, ואח"כ יקנה בית דירה, ואח"כ ישא אשה שנ' וכו' [וז"ל מה שא' [בפ"א פ"ה] בן י"ח לחופה שכבר יש לו לפרנס] והנה מגד השכל קשה לישא אשה עול על צואריו וקשה מזונותיו ש"א כקריעת י"ס, וכש"כ לקיים והגית בו יומם ולילה, ורחיים בצוארו ויעסוק בתו' [וזה שא' אעשה לו עזר מזה שזהו כנגדו פי' כנגד שכלו] ומפני זה העול הגדול יש טיפשים שאין נושאין אשה כלום, לכן הורה התוה"ק שצריך האדם להיות בזה כאחד שישן שאין לו לחקור מאין יבא עזרו, גם יש נושאין נשים שיפרנסו את בעליהן ומז"ל א' אוי לאיש שאשתו מפרנסו, וע"כ נברא האשה מן הצלע כי יש שפרנסתו מן הקירות הראש ויש מן עינים רואות, ויש מן הפה, או מן ידיהם או מן רגליהם, אבל בצלע לא יוכל לפרנס א"ע כן יהי' האשה שלא יפרנס את בעלה: כג, **זאת הפעם** וגו' פי' בזה הפעם לוקח עצם וגו' אבל מן האדם הראשון ולהלאה רק כגזר מ' יום קו' יצירה בפל"פ: ע"כ **יעזוב איש** וגו' וק' וכי לא סגי בל"ז שישא אשה ולא יעזוב אביו ואמו, וי"ל פי' יעזוב שמבשר הכי שכך יהי' שינוי הטבע, אף שאהבת הבן לאבותיו, אבל אח"כ עזבו אבותיהם כי כמו שא' חז"ל אשה כורתת ברית עם בעלה הראשון [סנ' כב] כן אח"כ שגם האיש כורת ברית עם אשתו, עי"ל דאי' בזוה"ק [בפ' בלק דף קפט ע"א] פתח ההוא ינוקא וא' ויברא אלקים את האדם בצלמו וגו' אלא ודאי אי לא ייתי נחש על חוה, תולדין יעבד אדם מיד וכו' ואינון תולדין כלהון יהון נקיין בלא זוהמא כלל וכו' ע"ש ר"ל שהי' כוונת הבריאה לקיים מצוה זו כמו שאחרי מצות דלית בהו הנאה לגוף כלל וכן א' [סוף ברכות] בכל לבבך ביצ"ט וביצה"ר היינו בכל מה שיהנה הגוף שהוא מגד היצה"ר צריך להתגבר מאוד לעשות רק לקיים מצות ד' יתש"ו ואז יהי' לאדם בנים צדיקים ויהי' ברא מזכא אבא ואמא וזהו ע"כ יעזוב מלשון עזוב תעזוב איש דייקא עדה"כ וחזקת והיית לאיש [מלכים א' ב'], והיינו במצוה זו יחזק מאוד שישא אשה לש"ש, ובזה יזכה את אביו ואת אמו ופי' והי' לבשר אחד ע"ד הכ' ונתתי לכם לב בשר, ועי"ז יזכה לבנים צדיקים ויהא מקיים בו ודברי אשר שמתי בפיך לא ימושו וגו': ג' א, **והנחש הי' ערום** וגו' הנחש הוא היצה"ר [עי' זוה"ק בראשית עה"פ ויבן אלקים דף לה ע"ב. וכן בלשון רבותינו הנחש הוא שמ"ל והוא היצה"ר, וכ"ה בעקרים מ"א פ' יא, וכ"כ הבחיי בפ' בראשית וכ"ה במ'] והוא יותר ערום לבלעות את האדם מכל המזיקין שבעולם, וזהו מכל חית השדה המזיקין, וכמו ארס הנחש, קטן מאוד ואם אין חותך האבר מיד, או עושה רפואות, מושך הארס לכל הגוף עד אין מרפא כן מעשה יצה"ר היום א"ל כך עד למיתה, ולא ע"י אכילת עץ הדעת בא לאדם השכל, לדעת טוב ורע [כמחשבת השואל לרמב"ם עי' מו"נ ח"א פ"ב] כי כ"ז הי' אדם יודע קו' שחטא ועוד יותר הרבה מאוד מכל מיני חכמות עליונות ותחתונות, רק שאכילה זו בא לו תאות עוה"ז, וכדאי' בזוה"ק הנזכר, ומקודם שחטא הי' יכול לקיים כל מצות מה שהגוף נהנה בלא הנאה כלל, רק ליחדא שמי' דקב"ה בקדושה ובטהרה, והורה בזה התוה"ק כוונת הבריאה, אשר יהי' כן לע"ל בב"י, ולכן א' הקב"ה כי ביום אכלך ממנו מות תמות כפל הלשון ר"ל שאז תמשוך עליך כל התאות לעניני עוה"ז והיצה"ר, שכך מעשה היצה"ר מות תמות לאט לאט וכנ"ל, **והנה** ידוע שכוונת הבריאה הי' להיות אדם עולה במעלת בית אל ולקרא בשם אלקים שנ' אני אמרתי אלקים אתם [תי' פב] וכנ"ל ועי' בגמ' ע"ז יז ע"ב א"ל חד להברי' ניזיל אפיתחא דע"ז וכו' וניכפיי' ליצרין, וזה שא' הנחש אף כי אמר אלקים וגו' ר"ל אף שלא אמר כן יהיו בעיניך כאלו אמר כן, כי כוונת הבריאה להיות האדם קודם לה' ע"כ נ"ל פרוש מעוה"ז לגמרי בתעניתם וסיגופים כי"ה, **ותאמר האשה**, די לשמר מה שצוה ד' ולהיות ממוצע, ורק מפרי העץ אשר בתוך דייקא, כלומר שהמה פרי יקר מתוק מאוד ונעשה לתענוג ועי"ז צריך שימור, ומרוב חביבתה נטוע בתוך הגן, ועי"ז נתרבה תאות המותר לכן הזהיר עליו הקב"ה, ופי' פן תמותון ככ"ל פן ימשכו התאות מיצה"ר על הגוף עד למיתה, **ויאמר** היצה"ר לא מות תמתון באופן זה אם הי' יודע אלקים ביום אכלכם ממנו אעפ"כ תתגברו את הנפש המשכלת ונפקחו עיניכם פי' שתתנו עינא פקיחא עכ"ד, להתגבר על כל מיני תאוות עוה"ז ואז בל"ס, והייתם כאלקים, כלומר שתלכו עי"ז למעלת כוונת הבריאה וכנ"ל כי אין אות על הצדיק שנשמר מעבירות שלא באו לידו מעולם, רק האות הוא אם יודע טוב ורע ומכל תענוגים, ועבירות שבאו לידו ונמנע וניצל מהם אז הוא גדול מאוד [ועי' בזוה"ק פ' תרומה דף קסג ע"א] וכדאי' בגמ' ע"ז הנ"ל, **ותרא האשה** וגו' ראיות השכלי, שמוסכמת בדעתה לדעת הנחש, תמונת כי טוב העץ למאכל, כלומר בריאת הגוף [שכ"כ הרמב"ם ז"ל באין בריאת הגוף אין בריאת הנפש] וגם וכי תאוה דייקא וגו' ר"ל שעי"ז יבא תאות המותרי, אבל כ"ז יהי' לעינים דייקא, אבל הלב יתגבר תמיד להשכיל בדעת המשכלת, ועי"ז יהי' נחמד להיות איש המדות וגדול מאוד, **ותפקחנה** וגו' פי' תחת השכמת הלב הנ"ל להתגבר הנפש המשכלת על תאות המותרי נהפך הדבר ותפקחנה נתנו עיני פקיחא על עניני עוה"ז, וידעו כי עירמם הם אין הכוונה עירם בלי לבוש, אלא עירם מכל עניני עוה"ז עירם מבתים ומאכילות ומכסף וזהב וכל מיני כלים וכדומיהם [וכמו התינוק כז"ת שהוא בבטן ואין רואה שום דבר שיתק, ומיד שיצא לעולם בוכה, כאלו צועק הביאה לי כל עניני עוה"ז] וי"ל מפני ויעש ה' וגו' כתנות עור וילבישם, זה הי' מיד בהבראם קו' שחטאו [וכן משמע קצת בת"כ סוף פ' יח וז"ל אר"י שלא להפסיק בפרשה של נחש] ומפני ויהיו שניהם ערומים פי' כמש"א חז"ל הוי ערום ביראה ערום בדעת ולא יתבששו כמש"כ כי עתה לא יבוש יעקב וכ' למען לא נבוש, ובלי חטא אין בושה, כי אין השכל סובל שהיו ערומים ממש ואין מוקדם ומאוחר בתו', ומש"כ ויעשו להם חגרת פי' שנתגדל תאותם ועשו להם דברים של נוי כי לא כ' ויעשו להם לבוש, **ויאמר לו איכה** וז"ל המ"ר [כאן ובריש איכה] כ"א פתח והמה כאדם עברו ברית [הושע ו'] זה אה"ר וכו' וקוננתי עליו איכה וכו' ע"ש וק' והלא

...יד יצה"ט, ויש בכ"א מהן מעלה וחסרון שבאם יזכור תמיד יצה"ר לא יבא ...די מעלה, אבל רחוק מחטוא, אבל ע"י תורה ועבודה לשמה בשמחה ...לא תמיד, אבל קרוב ליפול ברגע ח"ו, ובפרט שהקב"ה מדקדק עם ...דיקים כחוט השערה, וכמו במו"מ מוטב ריוח כ"ד שיהא רחוק ...הפסד, מריוח גדול אבל קרוב להפסד, יכון א' חז"ל [פסחים קיג] ...א מהרעה ולא כורא מהגרא, ע"כ מפרש המ' הנ"ל אבל א"י באיזה ...כם הפץ כי מעשה רשעים בא' כאן היינו שלא יוכל לבא הילה"ר, ...ריך להזכיר יצ"ה תמיד, ונ' וירא אלקים את האור זו תורה אור ...ונ' פקודי ד' ישרים משמחי לב וזהו טוב [עי"ל ריש פי' לו ובספר ...בין דעת על קהלת ב', פסוק יוד]: **ויהי ערב** וגו' כמדומה שראיתי ...בן' אהבת יונתן, דאי' בירושלמי מכאן שר"ה ב' ימים, ופי' עי"ז ע"ד ...ירושלמי ריש ר"ה וז"ל והוא ישפוט תבל בצדק הקב"ה דן את ישראל ...יום בשעה שהן עוסקין במצות, והאומות בלילה בשעה שהן בטלין מן ...עבירות [וכן הבאתי בנ"ר פי' ויחי ר"פ ג וכן הובא ברש"י בתי' ע ...פסוק הנ"ל] וא' בגמ' [ר"ה ח] ישראל נדונין תחילה ע"ש ב' טעמים ...ע"כ צ"ל ר"ה ב' ימים, וק"ל דעכ"פ לא נשמע זאת מהכ' ויהי ערב ...וי שבאמת לא הי' אלא יום אחד, וגם הירושלמי הנ"ל לא מצאנו, ...אמנם י"ל בזה להרץ קו' רש"י דמקשה לפי סדר הכתובים הול"ל יום ראשון, וי"ל לכ"א דא' [ר"ה יא] בתשרי נברא העולם דייקא ומשמע ...הוא יום ראשון לבריאת עולם, ע"כ בא הכ' להורות לדורות שיש בזה ...ימים והשוביה כיום אחד דייקא משא"כ בשאר י"ט [עי' או"ח סי' תלו, תקיג, ...תקנו, וסי' תר, ולע"ג דאדם נברא בר"ה עי' פדר"א פ"ח, ובזוה"ק פ' אמור ...ק' סוף ע"ב, וכ"ה בפסיקתא ר"פ בחדש השביעי, וכ"ה במ"ר פ' ...אמור ר"פ כט, ועי' בתוי"ט ריש משנה ב' בפ"א דר"ה ובר"ן שם ועי' ...בילי אמונה נתיב ב' ריש השביל ד', ולי"ל משום שהאור הראשון נברא ...לצדיקים כדאי' במ' וברש"י בפסוק ד' ע"כ משבח התוה"ק יום ראשון ...ה, ומז"ל מהשנים ר"ה ליום ראשון, משום שהכל נברא עבור האדם, ...כמו שדרשו על יום ה"ששי על ו' בסיון, ונ' בפ' עקב הן לד' אלקיך ...השמים וגו' רק באבותיך וגו'] תדע שחז"ל סדרו בר"ה היום הרת עולם ...דייקא וכדומה, ובתפילה זה היום תחלת דייקא מעשיך וי"ל שזה בא' ...כוון ליום ראשון שכ' יום אחד וכנ"ל: **נעשה אדם** וגו וכ' בדרוש ...הרמב"ן ז"ל בשם ר' יוסף קמחי שהקב"ה א' לארץ נעשה, כי הארץ יעשה ...הגוף והקב"ה הנפש, שנ' ויפח וגו' ולענ"ד י"ל ע"ד המ"ר [כאן פ' ה'] ...א"ל עד שמה"ש מדיינן אלו עם אלו ברא הקב"ה [ועי' סנ' לח ע"ב] ...הכוונה כי כל הברואים נבראו בסוג אחת, כלומר אף שהטבעי בהמות ...חיות משונות זמ"ז אבל כאו"א אין טבעו משנה כי"ח, ל"כ האדם הוא ...מעורב בכל מיני מידות טובות ורעות ויכול לשנותם בכל עת, ע"כ ...עוד שהי' כמה דיעות מסולקים, כדומה לזה ברא את האדם, ושפיר ...א' הקב"ה נעשה, שתיבה זו הולך על האדם שיהא מעורב מטבעות שונות ...וי"ל, עדה"פ צדיק יסוד עולם, וא' עה"פ כי זה כל אדם, בשביל זה ...נברא כל אדם, א"כ צדיק אחד הוא רבים, וכמו שקול משה כנגד ס"ר, ...וזהו שא' נעשה אדם אחד, שהוא בעצמו רבים, עי"ל למדה תורה ד"א ...שיאמר כ"א אנא כ"ד טוב כמו אם מספר דבר תורה וכדומה לא יאמר ...בלשון יחיד אני אומר אלא בלשון רבים אמרנו, נעשה וכדומה: **שם** ...בצלמנו כדמותנו, וק' למה כ' אח"כ רק בצלמו ולא כ' כדמותו, ועוד ...ק' למה כ' שנים בצלם אלקים ברא אתו, וי"ל פי' צלם גולם כמש"כ ...ועשיתם צלמי עפליכם [שמואל א' ו'] והוא כמו הבונה בית מצייר על ...נייר התבנית והוא הצלם, והבנין הוא הדמות, והתכלית בא ע"י שתיהן ...אלה, ואי' בזוה"ק ובשה"ק מהר"ו ז"ל שיש בנשמה רמ"ח אברים ושס"ה גידין, ...והגוף הוא רק כלבוש על הנשמה, וז"ל הזוה"ק בהקדמה לבראשית [דף ...יוד] שאל פילסוף עה"פ כי בכל חכמי הגוים ובכל מלכותם מאין כמוך,

ומשמע אבל בחכמי ישראל יש כמוך, כמו שדרשו עה"פ ולא קם נביא עוד בישראל וכו' א"ל אין, מאן מחי' מתים קב"ה אתא אלי' ואלישע ואחיו מתייא, מאן מוריד גשמים קב"ה, אתא אלי' ומנע לון ונחית לון בצלותי', מאן מנהיג שמשא קב"ה אתא יהושע ושכיך לי' וכו' הקב"ה גוזר וצדיק מבטל שנ' צדיק מושל יראת אלקים וכו' וא"כ הגוף הוא הצלם, והנשמה הוא הדמות וזהו בצלמינו על הגוף כדמותנו על הנשמה ומשני אלה יבא התכלית, והנה בו"ד עושה הצלם ואח"כ הדמות וכנ"ל אבל הקב"ה ברא הדמות הקודם ואח"כ הצלם הגוף, וזה שא' אח"כ ויברא אלקים את האדם בצלמו דייקא היינו כפי הדמות חלקו הנשמה, ונתן כח להצלם הגוף, עד בצלם אלקים דייקא ברא אתו כמבואר בזוה"ק הנ"ל שיהא הגוף מוקדש א"ע כ"כ שיכול לעשות מעשה אלקית וכמש"כ ביעקב אע"ה ויקרא לו אל אלקי ישראל [עי' מגילה יח] ונ' משה איש אלקים, ונ' [תה' פב] אני אמרתי אלקים אתם וגו', וזהו נעשה אדם על הצלם ועל הדמות וכנ"ל, אבל אחר שחטא, והגוף נתעב בזוהמת הנחש כ' להלן, בדמות אלקים עשה אתו פי' שעכ"פ ישמר הנשמה שיהי' קודם לאלקים ע"כ א' ביום כלומר ביום ההוא שחטא [ועי' במו"נ ח"א פ"א]: ב, ג, אשר ברא אלקים **לעשות**, תיבת לעשות י"ל פרושו שב"א יעבדו להרוס ולזרוע ולנטוע וכו', עי"ל אף דאי' במשנה [פ"א פ"ה משנה ו'] מה שנברא בע"ש ביהש"מ וע"ש בתוי"ט, הש"י הולקין שבאמת מסר הקב"ה הטבעיות להצדיקים הגדולים לשנותו כפי הצורך להם וכמבואר בזוה"ק הנ"ל [וכ"כ בעקרים מ"א פי' כא, ובמ' ד' פי' כב] וזהו לעשות, שהצדיקים ישנו כל הטבעיות שברא הקב"ה כפי העת והזמן גרמא, ואף לדיעות שנ"ל יש מים יכולים הצדיקים לעשות גדולות וי"ל פי' **בראשית** ברא וגו' היינו היולי ועניני שמו"א לצדיקים לעשות גדולות, ואח"כ כ' עיקר הבריאה, עי"ל דאי' בש"י ובפרט בזוה"ק שבשם הליונד התוה"ק ומעש"ט של צדיקים מחזקים ונותנין כח בכל עניני שמו"א, ובפירוש א' [שבת פה] יום "הששי תנאי הותנה וכו' וזהו אשר ברא אלקים לעשות שהצדיקים יעשו ויקיימו אותם: ד **אלה תולדות** השמים והארץ וגו' ארץ ושמים, ומש"א פעם שמים קודם ופעם ארץ קודם, י"ל ע"ד הכ' [פ' וארא] הוא אהרן ומשה שקולים היו דהיינו שהי' כוונת הבריאה שזה יהא חשוב כמו זה, עדה"כ [סוף ואתחנן] היום לעשותם, ומחר לקבל שכר, עי"ל שיקבל ארץ עניני שמים שיהא מוסך ע"ע קדושה מלמעלה, ועי"ז יקבל השמים עניני ארץ כמו אלי' ז"ל שנ' [מלכים ב' ב'] ויעל אלי' בסערה השמים וכן כדומו [ועי' כתובות עז ע"ב ומעשה דריב"ל]: ז, **וייצר** ד' אלקים וגו' וק' למה לא כ' מן העפר או מן האדמה לחוד, גם מה זה שמסיים ויהי האדם לנפש חי', וי"ל פי' עפר מן האדמה מן המדריגה התחתונה מכל הבריות כד"א עפר ואפר [פ' וירא] פי' שפל השפלים, כידוע שהאדם מלא דאגות, ויש עמו צרות גדולות, ולואתו מבריח ביותר וכו' משא"כ בכל הברואים, ולהיפך, ויפח באפיו נשמה קדושה, ופי' חיים שיהא חי וקיים לעולם, ובשני אלה אם ימשול הנפש המשכלת, ויהי האדם לנפש דייקא חי', ואם ימשול עליו החומר, ויהי האדם לנפש חי' דייקא כחי' ביער וכבהמה שנ' [תה' מט] אדם ביקר ולא יבין וגו', וא' אין חי' שולטות באדם וכו' [סנ' לח ע"ב] וכאלו אה"כ ויהי' האדם פעם לנפש, ופעם לחי', והכתוב מחשב ד' דברים שנ"ל אבל כ"ד הפועל, זהו וייצר וגו', החמר, עפר וגו', הצורה ויפח וגו' והתכלית ויהי האדם וגו' וכנ"ל: יח, **ויאמר ה' אלקים** לא טוב וגו', ע' רש"י מה שמתרץ עזר כנגדו, אבל לפרישו ז"ל עדין חסר במקרא כ"א זכה אז איכה כנגדו וכו', וי"ל כי אם יקח איש אשה לתאות עוה"ז ולגדל בנים רשעים, הוא כירבעם ב"נ חטא והחטיא, והנה אף שיוכל האדם להיות צדיק בלא אשה וכבן עזאי שהי' תורתו אומנתו אבל אה"כ לא טוב דייקא פי' שאינו ע"כ

המובחר

בראשית וגו' א' חז"ל ותחילה עלה לברוא עולם במדה"ד וכו' וכדאי' ברש"י ז"ל וק' וכי יש ח"ו שינוי ידוע לפניו יתש"ו וי"ל ע"פ דמיון, עשיר גדול שהשעה דוחקת לו אח"כ, ועי"ז מוכרח למכור כלי שוה אלף זוז, במאה, ואא"ל שאינו רוצה יותר כי הוא רוצה אלף, וגם בזה ירויח הלוקח, אבל מה יעשה אם אין נותנין לו כמפלו, כן הראה הקב"ה בפסוק זה שברא ע"ל הדין שיצדיק אדם דרכו לעבודת האמת ולא יהא צריך לרחמים כלל, ראה שאין עולם מתקיים פי' ומה יעשה נגד הבינונים וכש"כ הרשעים שאינם מקיימים כוונת הבריאה, ע"כ להם שיתף הרחמים, וכן אמרו הקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה, ומה שלא מנהיג יתש"ם, העולם בדין כקו' מרע"ה [סנ' דף קיא] זה א"א כי אז הי' בטל הבחירה וההכרח לא ישובח ואין שייך שכר ועונש [ע"ל פ' מקץ בפסוק וקל שדי]: [שם י"ל ע"פ רמז שלא יהא כרלה כמיותר מן בראשית עד יהי אור, כי הול"ל בראשית ויאמר אלקים יהי אור אמנם חז"ל א' [פסחים נד נדרים לט ופדר"א פ"ג ותד"א פ' לא ובת'] ז דברים קדמו לעולם וכו', ונרמזים כאן כי אל"כ ק' מי איכא מידי וכו' דלא רמיזא באורייתא [תענית ט] וזהו בראשית ברא שמים זה כה"כ* פי' שכר לצדיקים גדולים כמו יעקב שקק בכם יה, או למ"ד [יומא פו] גדולה תשובה שמגעת לכה"כ, את לרבות גן *עדן כלומר שכר הרוחני לכמה גונין, והארץ זה גהינם* שהוא על עניני רעות הארציות, את לרבות הרבה גונין עונשין כמו תהו ובהו וחשך וגו' ופי' היתה כמו נהייתה באופן זה, ורוח אלקים זה ביהמ"ק*, מרחפת ע"ד הכ' ושכנתי בתוכם, ע"פ המים זה התוה"ק* שנ' הוי כל צמא לכו למים [ישעי' נ"ה] ול"מ לצדיק מעיקרו אלא אפי' לבעל תשובה* כעוף הבא מרחוק ומרחף על הקן לפתוח לו כן בא הערה לתשובה לב"א מד' יתש"ו, וזהו מרחפת, יהי אור זה שמו של משיח* שנ' קומי אורי וגו' [ישעי' ס'] ויבדל שבדל אותו אור של משיח לע"ל בב"י]: ברש"י ז"ל, לא הי' צריך התורה להתחיל אלא מהחודש וכו' וק' הלא הקו' במקומו עומדת, כי אפי' ישמעו האומות כן אבל אם כבר ברצונו נתן להם זה זמן זמנים הרבה במתנה, איך יוכל לחזור וקיי"ל מתנה כמכר [ח"מ סי' רמא], וי"ל ע"ד של"ה"ק וז"ל [בעשרה מאמרות דף מ"א] מש"כ' וידעת היום וגו' אין פירשו שאין אלקי זולתו, כי כבר גילה זאת בפסוק שמע ישראל וגו' אלא ר"ל שאין עוד מציאות בעולם זולת מציאתו יתש"ו כי בהסתרו יאבד הכל עכ"ל, ואף שא' חז"ל [ר"ה י"א] לצביונו נבראו וכו' כי אין מהכבוד האומן שלא גמר מלאכתו, אבל באמת מפרש זאת בתפילת אלי' ז"ל, וכד אנת תסלק מניהו, אשתאר כלהון שמהון כגופא בלא נשמתא, וזה שנ' [נחמי' ט] ואתה מחי' את כולם, היינו ע"י השגחה פרטיות ומציאתו יתש"ו, וכנ' [איוב י] ופקדתך שמרה רוחי, ובזה מבינן בתד"א [פ' יח] וז"ל, וישא עיניו אל השמים ויאמר מי ברא אלה וכו' וכאו"א מהן תלוין במאמר שפתיו שנ' [תה' ל"ג] בדבר ה' שמים נעשו וגו' עד הוא אמר ויהי וגו', מה שמביא כל הפסוקים האלה י"ל הכוונה, כי יוד מאמרות שכ' בתוה"ק, לא כלה המאמרות האלה לעולם וזהו בדבר ד' שמים נעשו פי' נגמר ע"ל היותר טוב אבל עדין וברוח פיו עומדים כל צבאם, וכאלו בכל רגע או' יוד מאמרים אלה, וכמו שעינינו רואים, כנס כנד מי הים שהים רוצה לשטף תמיד, וע"כ צ"ל מן העת שגזר יתש"ו עד פה תבא, עדין מציאת אלקית בזה המאמר תמיד, כן הוא בכ"ד, לכן ייראו מה' וגו' וכמו שהוא אמר מאין ליש, ויהי, כן הוא צוה בכל רגע ויעמוד מלשון קיום, וזה שנ' [תה' כד] לה' הארץ ומלואה בכוונה הנ"ל [ועי' במו"נ ח"א פ' עב] משום הכי נקרא חי העולמים כי הוא מחי' כל עולמות כמו הלב באדם, וזה שנ' [תה' קיא] כח מעשיו פי' אשר בכל רגע מציאתו בכל הגיד לעמו דייקא כי העכו"ם אינם מאמינים, רק ישראל א' לעכו"ם אם הי' גמר לבריאת שמו"א שסוב לא היו צריכים כלום לקיום, הי' הדין עמכם, אמנם עדין הכל בידו והוא יתש"ו מקומו של עולם כאלו אוחז הכל בידו ושמרם בקיומם, ע"כ שפיר נותן בכל עת לכל מי שירצה: שם, **ברא אלהים** מה שלא כ' אלקים ברא כמו שהעתיקו הזקנים [מגילה ט] דחיישינן דלמא מפקי ש"ש לבטלה כי דלמא יאנס ולא יאמר ברא וגו' [עי' נדרים יוד ע"ב וכ"כ המ"מ ורהב"ד ה' אישות פ"ג ה' כג לקדש קודם ואח"כ לברך ברכת אירוסין ועי' בד"מ באה"ע סי' סב אות ב', ובב"ש שם סי' לד ובטור שם ובמרדכי פ"ק דכתובות סוף אות קלב. וכן כ' הפוסקים הטעם דלא יברך על בדיקת הסכין לשחיטה דלמא לא ישחוט] והזקנים שהעתיקו כן ע' בס' גל נעול שם, עי"ל משום שפי' אלקים דיין או מלאך ובתיבת ד' א"א להתחיל כי עלה במחשבה לברא בדין וכנ"ל ועי' בזוה"ק פ' יתרו עה"פ לא תשא: **ב והארץ** וגו' ר"ל אף לאחר בריאת שמו"א הי' הכל תהו וגו' שעיקר נברא העולם שילמדו תורה נמשלת למים, והוא יזכה לרוח אלקים וזה שא' ורוח אלקים מרחפת על אלה שע"פ המים עי"ל כי המים מצמיחים לכל צומח וחי ומדבר, אבל לולא כח עליון יתש"ו שבכ"ד לא הי' צומח כלל וזה שא' בראשית וגו' ואחר כל הבריאה הי' הכל כתהו וגו' כי לא הי' צומח עוד מלבד מה שנברא, רק ע"י ורוח אלקים הוא כח עליון שמרחפת ע"פ המים כלומר מלבד המים המצמיח ע"ל הטבע אבל כ"ז הוא דוקא ע"י כח רוח אלקים וכנ"ל: **ד וירא אלהים** וגו' משמע שח"ו מקודם לא ידע שהוא טוב, וכן ק' על הפסוקים לקמן שכ' כן, וי"ל כל מה שברא הקב"ה בעולמו לכבודו ברא, ואם ב"א משתמשים באור או במים ובכ"ד שנברא להרע, אין זה כוונת הבריאה, וזה שמפרש הכ' תמיד, וירא אלקים פי' שריאת הקב"ה בבריאה זו, הי' דוקא באופן כי טוב, פי' שיהא לטוב האמת: **שם במ"ר** [פ' ב] והארץ היתה תהו ובהו אלו מעשיהן של רשעים, ויאמר אלקים יהי אור אלו מעשיהן ש"צ אבל א"י באיזה מהם חפץ וכו' כיון דכתיב וירא אלקים את האור כי טוב הוי במעשיהם של צדיקים חפץ, עכ"ל, ונקדים לזה הכ' [ריש תה'] אשרי האיש וגו' י"ל הכוונה על ג' אלה הלך עמד ישב, ע"ד **המ"ר** כאן [פ' א] בזכות ג"ד נברא העולם בזכות חלה מעשרות בכורים שג' אלה נקראים ראשית, וזהו בראשית ברא, וי"ל הכוונה ע"פ הידוע שיש באדם ג' נפשיות, נפש הזנה שבכבד ע"י אכילה ושתי' שהחום הכבד מבשלת ומכינם ומוציא ומזין הגוף, נפש החיוני שבלב שממנו תוצאות חיים לכל הגוף, נפש המרגשת שבמוח שממנו יצא ה' כחות החושים וכח להנפש המשכלת [עי' עקרים מ"ג פ' לא] גם שנותיו ש"א חלוקים בג' אלה, ימי הבחרות עד שיבא להיות איש כ"א לפי ערכו עיקר אצלו כ"ד ערב, ימי עמידה שאז הוא בעל לב ואין עושה כהעלת נעוריו אח"כ ימי הזקנה שלא יוכל עמוד וצריך לישב, ועל ג' עתים אלה אח"כ אשרי האיש בעת אשר נעשה איש אשר לא הלך וגו וביתי עמידה, לא עמד וגו' וביתי הזקנה ובמושב וגו' וזה שמפרש המ"ר, כיון שבשביל ישראל ובשביל התו' נברא העולם לכן כמו הבכורים התחלת גמר הפרי, ואח"כ בא עונת המעשר תיקן הפרי, ואח"כ בא החלה תיקן המאכל, כן צ"ל ג' עונות כאלה לכ"א כולם שוין לטובה, ואיך יבא אדם לתקן כ"ח, יש בזה ב' ענינים לעבודת הבורא ב"ה, דא' חז"ל [ברכות ה] לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר שנ' רגזו ואל תחטאו וכו' עד ודומו סלה שיזכור יום המיתה וק' למה לא א' מיד הרפואה אחרונה, וצ"ל כי אין השכינה שורה מתוך עצבות אלא מתוך שמחה ובזה יוכל לעלות במעלות גדולות, וגם עקבי' או' הסתכל בג"ד וכו' לידי עבירה דייקא [עי' רמב"ם ה' ישה"ת פ' ז' ה' ד'] וכ' פקודי ד' ישרים משמחי לב, רק אם אין ברירה שלא יוכל לנצח היצה"ר אז יזכור

הסכמות

מהגאון אב"ד דק"ק גרידץ נ"י·

נדרשתי מאת ידי"נ הרב המאור הגדול חו"ב צדיק יסוד עולם מהו"ר יוסף מעססינג נ"י הרב דק' וויטקאווא עבור הסכמתי במה שטכן לתת לדפוס חיבור עה"ת וגם פלפולים בש"ס ושלח לי במה דפין וראיתי שיהי' החיבורים לרצון ללומדי תורה, לכן אבקש מאת אוהבי תורה לתמכו ככל אפשרי למען שיעלה לו להוציא הטוב הזה לפעל, וגם אני בל"נ אקח חיבוריו בתשלומין יפה וכו' דברי הכותב לכבוד המיגעים עצמם לגלה מצפוני התוה"ק הק' אלי' בטוהר"ש חו"פ גרידץ.

מהגאון אב"ד דק"ק טאהרן נ"י·

רב שלום וכ"ט לידידי וחביבי הרב הטאה"ג חריף ובקי צ"ע מהו"ר יוסף מעססינג נ"י אב"ד דק' וויטקאווא, טכתבו היקר וכו' אורות הסכמה על הרפסות חיבוריו היקרים וכו' באמת אין צריך לרידי ולרכותי וכו' כבר חיבר מעכת"ה ספרים יקרים, ובל"ס גם החרשים אשר יוציא לאור ימצאו חן רב בעיני שוחרי תורה, ובל"ס יתמכו את ידו ויעזרהו לבצע מעשיו הטובים וכו' אלה דברי ידידו ואוה"נ

הק' צביהירש קאלישער.

כתבים

מהגאון אב"ד דק"ק קעניגסבערג זצ"ל

ב"ה קאָניגסבערג יום ו' עש"ק טו טבת התרכ"ה ליצירה

לכבוד הרב הגאון מהו"ר יוסף מעססינג אב"ד דק' גאסטין נ"י בעה"מ ספרים יקרים ונכברים, היום התחזקתי לעמוד ממשכבי לערוך למע"כ ת"ה מכתבי וכו' [ישלח ד' עזרו מקודש למען יפיץ מעייני חכמתו ע"פ תבל להגדיל תורה ולהאדירה], אבל בעוה"ר ברורות אלה מה תועלת לעוסק בתו' בהוצאות חבורים לאור וכו' והי' בזה שלום למר ולביתו, ממנו הדורש שלום תורתו

יעקב צבי ב"ר גמליאל מעקלענבורג.

מהגאון דק"ק ראגאזען זצ"ל

לכבוד ידיד ד' וידיד נפשי ה"ה הרב המאור הגדול החריף והבקי הצדיק התמים וכו' כקש"ת מהו"ר יוסף מעססינג נ"י אב"ד דק' גאסטין יע"א, אחדו"ש ושלום תורתו כמשפט לאוהבי ד' ולחושבי שמו וכו' את אשר כתב ידידי מעכת"ה נ"י פלפול בד"ת ראיתי והוטב בעיני ודברים ראוין למי שאמרן וכו', ידידו אוה"נ המברך אותו בכ"ט

הק' משה פייללענפעלר אב"ד בק"ק ראָגאַזען.

יש אתנו הסכמות רבים ובפרט מהגאון מוהר"ג טיקטין אב"ד דק"ק ברעסלויא נ"י אמנם מרוב הוצאות הדפוס א"א להרפיסם.

הקדמות המחבר בלב נשבר ונדכה מדבר

יתברך היוצר וישתבח הבורא ששם חלקינו מיושבי ביה"מ ולסוליא מעט קדושי עוה"ק כמש"כ [משלי ה] יפלו מעינתיך חוצה וחי' בהקדמות הזוה"ק דף ד ע"ב וז"ל, ר"ש פתח ואמר דברי בפיך כמה אית לי' לבב"נ לאשתדלא באורייתא וכו' ובכל מלה דאתחדש באורייתא וכו' עביד רקיע חדא [נ"ל ע"ד חז"ל חגיגה דף יב, רקיע שבו חמה וכו' וכל ת"ח מאיר את העולם בכל מאמר שהי' קשה להבין, לכן יש להם דמיון למאורות הרקיע] בההיא שעתא דמלה דאורייתא אתחדש מפומי דב"נ ההוא מלה סלקא ואתעתדת קמי' קב"ה, וקב"ה נטל לההיא מלה ונשיק לה וכו' וז"ל תדא"ר ס"פ יוד וכ"מ שמחדש ד"ת דומה כמו שמשמיעין אותו מן השמים וכו' ובשבילו הקב"ה מציל את ישראל שנ' וכו' וא' שקלים דף ד אין עושין נפשות לצדיקים וכו' ועי' בכורות דף לא וש"ד, אמנם רחוק רחוק מי ימלאנה להיות ראוי לזה, רק אם האדם הוא כדרך שא' אא"מ אהרן במ"ר שמעון ז"ל, בעת שא"ל אמי מ' יעטא בת מ"ר יוסף מקאליש ז"ל, שינוע את התינוק בעריסה, שישתוק מבכי, א"ל, הלא שותפין אנחנו בהתינוק, כ"מ שמגיע לחלקך, עשה, ואני אגיע לחלקי, הניחו, וכן צריך אדם להתגבר בחלק אלקית שבו, וחלק החומרי יניח, רק לדבר שההכרח אלצהו, ע"כ זחלתי ואירא שלא להיות ח"ו מהכת שנזכר בזוה"ק הנ"ל דף ה ע"ש, ובפרט לכוין אפי' קרוב לאמת כ"ז הוא מגד אמתיות האיש לפי מעלתו ולדקתו ופרישתו, אבל אמרתי אל לבי, אין לך אדם שאין לו שעה וכוונה טובה ואפי' אות קטנה יבין על כל הספר, וכמו שא' חז"ל שבת לב עה"פ איוב לג אם יש עליו מלאך מליץ וגו' אפי' תתקצ"ט באותו מלאך לחובה וא' לזכות ניצול [ועי' ר"פ וישלח] ואפיל תחינתי לפני אחינו ב"י שידוני לזכות, ובפרט שכמה פעמים קצרתי במקום שראוי להאריך, וכן להיפך, ולרוב אין אני מאריך בקושיא, והמשכיל יבין ומרוב הטרדות א"א לתקן, וקראתי הספר הזה ארונו של יוסף ע"ש כבוד אבי ז"ל, ובשמי, וה' יתש"ו ירחם עלינו מהרה להקימנו מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, ע"י גאולה שלימה בבי"א·

זמר לש"ת· יום זה לישראל אורה, וגיל ורער בזאת התורה, סחרה טוב מכל סחורה פז ופנינים אין ליקרה: אשרי העם שככה לו, ברכה ישאו מאל ישעו, גואל אמת היה למו, דוד משיח ישלח לעמו: (יום זה וגו'): הדר תורה הראה לעיני, ותן לב אמת לחלקינו, זה יום לו יברכינו, חנה דוד שמח לבנו: (יום זה וגו'): טוב לברך את ישראל, ידידים הוגים בתורת אל, כביר חזק שלח גואל, לקרא שמו עמנו אל: (יום זה וגו'): מלך עולם אור התורה, נצח עבר ונלך לאורה, סכת שלם עיר בירה, על ירי דוד להחזירה: (יום זה וגו'): פלאות ערות עזור להבין, צדק עמך רפא כאבים, קדש קרשים טנע והבים, רום מלכות דוד לשבים: (יום זה וגו'): שמח עמך לעשות רצונך, תורה ללמד רק לשמך, שכינה תשפע הדר כבודך, תפילה לדוד משיח צדקך: (יום זה וגו'):

מודעה כ"מ שנזכר בספר הזה גוי או עכו"ם או אוה"ע וכדומיהם, הכוונה על האומות ראשונים שהיו מצירים לישראל, ל"כ האומות אשר ב"י יושבים כעת בארצם, המה מטיבים עמנו ואנחנו מתפללים עליהם בכל עת, כי בשלומם שלום לנו:

המגיד אחרית מראשית יעזרינו לדרוש בספר בראשית·

ספר

ארונו של יוסף

פרושים נחמדים על חמשה חומשי תורה, אשרי עין ראדה את אורה [כמש"כ הזוה"ק בפ' מצורע וז"ל עין חיים וגו' דא אורייתא וכו' אמאי אקרי תורה בגין דאורי וגלי במה דהוי סתים דלא אתירע, חיים, דכל חיים דלעילא בה אתכלילו ומנה נפקין, למחזיקים בה, לאינון דאחרין בה, דמאן דאחיד באורייתא, אחיד בכלא אחיד לעילא ותתא וכו', וז"ל בפ' שלח לך, דכל מאן דאשתדל באורייתא, כאילו מקריב כל קרבנין דעלמא לקמי קב"ה, ולא עוד אלא דקב"ה מכפר לי' על כל חובוי ומתקנין לי' כמה כורסיין לעלמא דאתי] לכו בנים אתם לה' אלהיכם, שמעו לי, פעם בחקירה, פעם בדרישה, פעם בסברה, כאשר חנני ד' יתש"ו שהכל לכבודו ברא, וכל איש יבין בדעתו, ללמד בספר הזה בשעתו, בפרט מדי שבת בשבתו, וימצא עזר מד' וסיעתו, להבין הכל יפה בעתו [וכ' משלי ח', אשרי אדם שמע לי לשקט על דלתתי יום יום וגו' ויפק רצון מד', ואי' בזוה"ק בפ' בשלח ואין תורה אלא קב"ה וכ' תורה וקב"ה חד הוא ובפ' יתרו ומשפטים ואמור וש"ד כ' דאורייתא כולה שמיה דקב"ה הוי וז"ל בפ' קדושים, תנא קדושה דאורייתא קדושה דסליקת על כל קדושין] גם נמצא בזה הספר י"ב דרשות, באורים טובים וחדשות, על זמנים שונות חרותות, ואלה הן, א לשבת קודש בפ' כי תשא, ב לשבת הגדול בפ' צו, ג לשבועות בפ' תרומה, ד לשבת נחמו בפ' ואתחנן, ה לחנוכה בפ' וישב, ו לז' אדר בפ' תצוה, ז לתענית אסתר בפ' צו, ח לנשואין בפ' ויצא, ט למילה בפ' תזריע, י לחינוך בית עלמין בפ' בלק, יא לפ' בלק, יב למצות נר תמיד בפ' תצוה חברתי לשפל ערך כמני יוסף במה"ר אהרן מעססינג ז"ל, רעה צאן קדשים (לפנים בגאסטין ושעמפין וכעת) פה וויטקאווא בעהמ"ח י"ב דרשות וחנוכת יוסף לחנוכה, גל נעול ושובע שמחות לפורים, תשובת ריב"א הקטן וי"ב שערים ופי' על הגדה לפסח, וס' אבני שש על פרקי אבות, ועוד ספרים רבים שיבואו לדפוס בעז"ה יתש"ו:

ברעסלויא תרל"ה לפ"ק·
נדפס אצל הירש זולצבאך·

LIBRARY
MAY 8 1970
UNIVERSITY OF TORONTO